TÜRK ANSİKLOPEDİSİ

CİLT VI

ALTINCI CİLDİN YAZILARINI HAZIRLIYANLAR

Türker ACAROĞLU, Prof. Dr. Rasim ADASAL, Abdullah AKER, Prof. Orhan ALİSBAH, Prof. Dr. Bekir ALKAN, Cemal ALPMAN, Cevat Memduh ALTAR, Prof. Dr. Şinasi ALTINDAĞ, Doç. Dr. İlhan ARSEL, Doç. Dr. Ahmet ATEŞ, Muzaffer ATİK, Doç. Dr. Haydar BAĞDA, Ord. Prof. Dr. Kadri BİLGEMRE, Prof. Pertev BORATAV, Doç. Bedia BOZKURT, A. DİLÂÇAR, Prof. Dr. Muhittin DİLEMRE, Necati DOLUNAY, Dr. János ECKMANN, Refik EPİKMAN, Dr. Enis ERDİK, Doç. Dr. Zihni ERENÇİN, Prof. Dr. Nuri ERGENE, İzzet ERKSAL, Dr. Adnan ERZİ, Abdullah EVRENOS, Doç. Abdülbaki GÖLPINARLI, Prof. Dr. Süreyya GÖRDÜREN, Kemal GÜNGÖR, Doç. Nusret HIZIR, Abdülkadir İNAN, Doç. Dr. Abidin İTİL, Prof. Dr. Reşat İZBIRAK, Hakkı İZET, Ruşen KAM, Namık KATOĞLU, Doç. Dr. Furuzan KINAL, Yük. Müh. Muhittin KULİN, Faruk KURTULUŞ, Kemal Edip KÜRKÇÜOĞLU, Agâh Sırrı LEVEND, Doç. Dr. İlhan LÜTEM, Dr. Emin MUTAF, General Bekir Sıtkı OKAN, Prof. Dr. Tayyip OKİÇ, Prof. Hasan Şükrü OYTUN, Adnan ÖTÜKEN, Prof. Dr. Sabahattin ÖZBEK, İbrahim ÖZTOPÇU, M. Emin RESULZADE, Doç. Ferruh SANIR, Şükrü SELÇUKOĞLU, Kemal SERAV, Sami SERT, Dr. Niyazi SEZEN, Samim SİNANOĞLU, Cevdet Kudret SOLOK, Dr. Faruk SUMER, Dr. Faik SUNGU, Esat TEKELİ, Prof. Dr. Sait TEKELİ, Dr. Fethi TEVETOĞLU, Prof. Bedrettin TUNCEL, Kur. Alb. Cemal TURAL, Faik Reşit UNAT, Hakkı ÜLGEN, Prof. Dr. Lütfü ÜLKÜMEN, Prof. Yusuf Ziya YÜRÜKAN.

B

BEDEN EĞİTİMİ MÜKELLEFİYETİ, Beden Terbiyesi Kanununun 4 üncü maddesi ile gençler için kulüplere girmenin ve boş zamanlarında beden terbiyesine devam etmenin mecburî olduğu belirtilmiş, hangi yaştaki vatandaşların ne kadar müddetle ve hangi mevsimlerde bu mükellefiyet altında bulunacaklarının, ne gibi daire ve müesseselerde beden hareketlerinin tatbiki lâzımgeleceğinin İcra Vekilleri Heyetince tâyin olunacağı tasrih edilmiştir. Beden Terbiyesi Kanununda bu mükellefiyetin yer almasında o zamanki dünya hâdiselerinin kaçınılmaz tesiri kendisini göstermiş ve bugünkü anlayışla antidemokratik sayılabilecek olan ve bir «askerliğe hazırlık» mahiyetini taşıyan bu mükellefiyet, yurttaşa beden terbiyesi adı altında yükletilmiştir. Nitekim askerî kuruluşlar esas tutularak meydana getirilen gençlik gruplarına «tüfekli talimler» de yaptırılmıştır. Fakat bir yandan saha, tesis, malzeme ve öğretici gibi maddî unsurların kifayetsizliği diğer taraftan fertle devlet veya hususî teşekküllerin bu konu karşısındaki münasebetlerini tâyin eden mevzuat ve müeyyideler gibi mânevî unsurların noksanlığı, nihayet hâdisenin insan tabiat ve haklarına aykırılığı yüzünden daha başlangıçta birçok güçlüklerle karşılaşılmıştır. Yer yer yapılan denemeler başarılı sonuç vermediği ve geçen yıllar içinde hâdiselere yeni bir dünya görüşü hâkim olduğu için değeri kalmıyan bu mükellefiyetin tatbikinden vazgeçilmiştir.

BEDEN KABİLİYETİ YÖNETMELİĞİ (Ordu mensuplarına ait), barış ve savaşta Türk ordusu mensuplarının ve askerlik mükellefiyeti olan vatandaşların beden kabiliyetlerini tesbit edip bu bakımdan yapılacak muameleleri gösteren yönetmelik. On bir bölümden ibaret olan bu yönetmelikte kara, deniz ve hava sınıflarına seçilecek subay, yedek subay, öğrenci, er, ücretli ve emeklilerde ne gibi beden kabiliyetleri bulunması gerektiği gösterildiği gibi, bu ordu mensuplarının hastalık ve ârızaları da 60 maddelik (Hastalık cetvelleri) ile tesbit edilmiştir. Göz hastalıkları (1-9), sinir ve ruh hastalıkları (10-15), kulak, burun, boğaz hastalıkları (16-21), ağız, çene ve diş hastalıkları (22-25), cilt ve zührevî hastalıkları (26-28), iç hastalıkları (29-41), dış hastalıkları (42-56) ve ürojenital organı hastalıkları (57-60) ıncı maddelerde gösterilmiştir. Ayrıca her hastalık ve ârızanın derecesi dört ayrı grupta tesbit olunmuştur ki bunlar sıra ile: 1) Ârızalı sağlam, 2) Sakat, 3) Muvakkat çürük veya hava değişimli ve 4) Çürük bölümlerinden ibarettir. Askerlik şubelerindeki yoklamalarda ve askerî hastahanelerin sağlık kurullarında muayene edilen bütün ordu mensupları, B. K. Y. nin bu bölümlerinde tesbit olunmuş hastalık veya ârızalara göre muamele görürler.

BEDEN TERBİYESİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, Millî Eğitim Bakanlığına bağlı bir genel müdürlük. Cumhuriyet İdaresi, beden eğitimini, çağdaş görüşe uyarak, memleket gençliğinin umumî ve millî terbiyesinde esaslı bir âmil olmak üzere zamanla bu maksat için kurulan Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı ve Türk Spor Kurumu gibi her bakımdan devletçe desteklenen hususî veya yarı resmî teşekküllerle yetinmemiş ve dünya hâdiselerinin zorlıyan tesirleri altında, gençliğin fikir terbiyesi kadar ehemmiyetli saydığı beden terbiyesini, 16 Temmuz 1938 tarihinde yayımlanan Beden Terbiyesi Kanunu ile tam olarak devlet hizmetleri arasına almıştır. B. T. G. M. işte bu kanunun birinci maddesi ile «Yurttaşın fizik ve moral kabiliyetlerinin millî ve inkılâpçı amaçlara göre gelişimini sağlıyan oyun, cimnastik ve spor gibi faaliyetleri sevk ve idare etmek maksadiyle Başvekâlete bağlı ve hükmî şahsiyeti haiz bir teşekkül» olarak kurulmuştur.

B. T. G. M., 1942 Haziranında yayımlanan bir kanunla yurttaşın topyekûn eğitimi mesuliyetini taşıyan Millî Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. Merkezi Ankarada olup katma bütçe ile idare olunan bu Genel Müdürlük, milletlerarası spor temas ve münasebetlerinin resmî merciidır.

Zamanla ve kanuna mütenazır olarak hazırlanan nizamname ve talimatnamelerle kuruluşu tamamlanan ve çalışma şekli tâyin edilen B. T. G. M. nün merkez teşkilâtı: bir genel müdür ile genel müdür muavini, federasyon heyetleri (atletizm, atıcılık binicilik, bisiklet, boks, cimnastik, dağcılık ve kış sporları, futbol, güreş, su sporları «yüzme - sutopu - kürek yelken», spor oyunları «basketbol hendbol voleybol - tenis»). Teftiş Heyeti, Sağlık Dairesi, Talim ve Terbiye ve Tesisler Dairesi, Muhasebe Müdürlüğü Muamelât, Zat İşleri, Levazım ve Arşiv, Sicil ve Lisans, Neşriyat ve Propaganda şubelerinden kuruludur. Bunun dışında memlekette spor, bilgi ve ihtisasiyle tanınmış olanlar arasından Başbakan (Millî Eğitim Bakanı) tarafından seçilmiş beş zat ile Millî Savunma, Millî Eğitim, İçişleri, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıklarının temsilcilerinden kurulan ve muayyen zamanlarda genel müdürün başkanlığında toplanan bir «Merkez İstişare Heyeti» vardır. Bu heyetin vazifeleri, yıllık bütçeyi tetkik, yıllık çalışma programını tetkik ve tasdik etmek, teşkilâtı ilgilendiren talimatnameleri hazırlamak, federasyonların kurulması ve meşgul olacakları spor şubeleri hakkında mütalâada bulunmak, Genel Müdürlükçe kendisine havale edilen bütün işler hakkında istişarî kararlar vermektir.

Vilâyet teşkilâtı: Kanuna göre her vilâyet bir beden terbiyesi bölgesidir. Valiler bölgelerin başkanıdır. Beden terbiyesi işleri illerde valilerin, ilcelerde kaymakamların, bucaklarda bucak müdürlerinin, belediye teşkilâtı olan köylerde belediye başkanlarının, diğer köylerde de muhtarların idare ve mesuliyeti altındadır. Bölgelerde valinin seçeceği veya lüzum görülen yerler için merkezce tâyin edilecek bir bölge müdürü ile o bölgede tatbik edilen spor nevilerinin ilgili federasyonlarına mütenazır olarak, yine valilerce seçilen ajanlardan toplanma heyetler bulunur. Merkez İstişare Heyetine mütenazır olarak illerde, ilcelerde, bucaklarda ve köylerde de birer istişare heyeti bulunmaktadır. Bu heyetlerin vazife ve salâhiyetleri bir nizamname ile tâyin edilmiştir.

Okul ve kışla dışında kalan gençliğin beden eğitimi çalışmalarını sağlamak üzere Genel Müdürlükçe lüzum görülen yerlerde «Gençlik Kulüpleri ve Grupları» kurulmuştur. Evvelce kurulmuş kulüpler de Beden Terbiyesi Kanunundaki hükümlere uygun şekilde nizamnamelerini tadil etmek suretiyle birer gençlik kulübü haline gelmişlerdir. Bu suretle B. T. G. M memleket içindeki bütün gençlik ve spor hareketlerinin nâzımı ve bilhassa amatör spor zihniyetinin koruyucusu olmak durumundadır. Bütçe imkânları nispetinde kendisine bağlı teşekküllere maddî yardımlarda bulunmuş olan B. T. G. M., kurulduğu tarihten bugüne kadar memleketin muhtelif yerlerinde, hususî idare ve belediye bütçelerinden aldığı yüzde iki ve yüzde dört hisselerle oyun ve spor sahaları, stadyumlar, yüzme havuzları, kış sporlarına elverişli bölgelerde kayak evleri v. b. tesisler yaptırmıştır. Bu devre içerisinde sporun muhtelif dallarında mühim bir kalkınma görülmüş, bir kısım sporlarda milletlerarası seviyeye ulaşılmıştır.

Son zamanlarda Beden Terbiyesi Kanununun tamamiyle değiştirilmesi, dolayısiyle B. T. G. M. nün kaldırılarak yerine devlet hizmetleri dışında cemiyetler kanunu esaslarına göre kurulmuş tam amatör bir spor birliği meydana getirilmesi yolunda yeni bir cereyan başlamış, bu yolda çalışmalara da girişilmiştir.

BEDESTAN (Bedesten), Doğuda büyük şehirlerin birçoğunda bez satmak üzere yapılmış olan, daha sonraları, değerli muhtelif eşya alışverişine tahsis olunan kapalı çarşı.

B. lar taştan yapılır, üzerleri kubbelerle örtülür, dört tarafında bir veya birkaç demir kapı bulunurdu. Geceleri de bekçiler tarafından korunduğundan tam emniyetli yerler sayılırdı. İçlerindeki kasalarda ve ambarlarda para ve kıymetli eşya saklanırdı.

B. binaları için bir örnek sayılacak olan eski İstanbul B. ında kasaların konması için yeraltında yerler ve ayrıca dört tarafı demir kapılı 28 mahzen, dükkânların altında da sandıklar vardır. 28 mahzenin 4 ü köşelerde, 24 ü de duvarların içindedir. Bunlar üç dükkâna bir mahzen düşmek üzere yapılmıştır. İstanbul Bedestanı 1008 m^2 olup içeriden bakılınca 15, dışarıdan bakılınca 23 kubbeli görünmektedir. Bu B., 6 m kalınlıkta 4 duvar ile 8 filayağı üzerine kurulmuştur. Kubbelerin 8 tanesi filayakları üstüne oturmaktadır. Halk ve esnaf, kıymetli eşyasını az bir ücretle B. da saklatırdı. Bu eşya ve paranın sahipleri ölür veya eşya ve para unutulur da mirasçı çıkmazsa beytülmâle kalırdı. Fatih vakfiyesinden, B. dan Bitpazarına kadar uzanan kısmın ilk yapılan çarşı olduğu, büyük çarşının da sonradan bunun dolaylarında kurulup bugünkü halini aldığı anlaşılmaktadır.

Eski B. ın Bizans yapısı olmasına karşılık, Sandal B. ı denilen yeni B. bir Türk mimarî eseridir. Yeni B., Eski B. dan daha büyük olup 46 m uzunluğunda ve kare şeklindedir. 2119 m^2 üzerine kurulmuştur. 4 duvar ve 12 filayağı üzerine kurulmuş olup içeriden 20, dışarıdan 32 kubbesi vardır. Galata B. ı daha küçük olup Perşembe pazarında kurulmuştur. Bugün yıkık ve kapalıdır.

Avrupa sanayiinin gelişmesi üzerine Osmanlı İmparatorluğuna dışarıdan pek çok kumaş ve dokuma girmesi, gedik usulünün de kaldırılması üzerine bunların serbest olarak her tarafta satılması, B. ların durumunu sarsmış, ehemmiyetini azaltmış ve bankaların çoğalması üzerine para ve kıymetli eşya saklama muameleleri de çok azalmıştır. Büyük B. altın ve ziynet eşyası pazarı olmuş ve Yeni B. da kapanmıştır.

İstanbul Belediyesi 1914 te burasını yeniden açarak belediyenin mezat yeri haline koymuştur.

Türkiyenin birçok şehirlerinde, eski vaziyetlerini, kısmen veya tamamen kaybetmiş büyüklü küçüklü B. lar vardır ki bunların bir kısmı tarihî âbide değerini taşır,

Ankara Bedestanı: Ankara kalesinin yamacındaki hanlar semtinde, Kurşunlu Han yanındadır. Mahmutpaşa bedestanı adiyle anılır. Bedestanın ne zaman yapıldığını bildiren bir kitabe yoktur. 1464 yılında tamamlanmış olan Düsturname-i Enverî'de Ankara Bedestanının Fatihin sadrâzamı Mahmud Paşa tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir. Yine bu eserde Ankara sof tacirlerinin bu bedestandan alışveriş yaptıkları ve bu çeşit malların değerlerinin burada ayarlandığı da bildirilmektedir. Bedestan, Celâlî olayları sırasında çok zarar görmüştür. Kitabelerin de bu olaylarda kaybolduğu sanılmaktadır. Müzeler Genel Müdürlüğündeki bir kayda göre bedestan binası 1881 yılında yanmıştır. Ankarada bir Arkeoloji Müzesi kurulması düşünüldüğü zaman bu bina onarılmış, restore edilmiş ve Eti Müzesi burada kurulmuştur. Ankara Bedestanının 18×49 ölçüsündeki orta salonunu kapatan 10 kubbe, 4 filayağı üzerine oturmaktadır. Bedestanın dört tarafında, yanlarındaki çarşılara açılan dört büyük kapısı vardır.

Bu eser Osmanlı mimarlık sanatının ilk devrelerinin güzel örneklerinden biridir. Ankara Bedestanı yüksek kubbeleri ve kemerleri ile belli başlı Osmanlı bedestanlarından sayılır. İçinde tezyinat bulunmamakla beraber bu binanın mimarî ahengi, seyredenler üzerinde derin tesirler bırakmaktadır.

BEDEVİ (Bidevi, Çardak), Osmanlı Devletinin kuruluş devrinde Tokat kalesindeki zindana verilen ad. Bazı metinlerde harekeli olarak Bidevi şeklinde de geçtiğinden, bugün Tokatın Taşova ilcesinin bir bucağı olan Bidevi ile arasında bir bağlantı bulunabilir. Pek az kısmı Bizans devrinden kalmış olan ve gerek surlarının, gerek kulelerinin, mühim bir kısmının Dânişmentliler, Selçuklular ve daha sonra Osmanlılar tarafından yapıldığı anlaşılan Tokat kalesinin üstüne kurulduğu kayanın en yüksek ve sarp yerinde görülen bugünkü harap kalenin B. Ç. olduğu sanılmakta, hattâ bu kuleden Selçuklular zamanında da mahpes olarak faydalanıldığı söylenilmektedir. Tokat Osmanlılara geçtikten sonra (1398) da zindan olarak kullanılan bu kalenin sarplığı, birçok ilerigelenlerin sürülmesi ve hapsedilmesi gerektikçe buraya yollanmasına sebebolmuştur. Solakzade, tarihinde (s. 117) B. Ç. ın bir büyük mahpes olduğunu ve hışma uğrıyan vezirlerin ve ümeranın burada hapsolunduğunu yazmaktadır. Aşıkpaşazade (b. bk.), Neşrî gibi eski Osmanlı tarihleri ve bazı anonim Osmanlı tarihleri (Tevarih-al-Osman) yalnız adını yazmakla geçerler ve bazan «B. Ç. tımar olarak verildi» diyerek alay da ederler (Neşrî, T. T. K. yn. II. 587). Osmanlı kaynaklarına göre burada hapsedilen başlıca kimseler şunlardır: ilk önce Çelebi Mehmed, Ankara valisi Yakup Beyi Ezmiroğlu üzerine yaptığı savaşa katılmadığı için burada hapsetmiş (1411), Musa Çelebiyi ortadan kaldırdıktan sonra da onun beylerbeylerinden Mihaloğlu Mehmet Beyi yine buraya sürmüş (1413), II. Murad da Menteşeoğulları ülkesini memleketine kattıktan sonra son beyin iki oğlunu buraya hapsetmiş (1424), Semendire'de esir edilen Vulk oğlunun iki çocuğu da gözlerine mil çektirilerek buraya gönderilmiş (1441), bir müddet sonra da Turhan Bey (b. bk.) yine bir müddet burada hapsolunmuş ve Varna zaferi üzerine affedilmiştir (1444).

BEDEVÎ (Seyyid Abu 'l-Abbâs Ahmedü 'bnü Alî): bk. AHMED BEDEVÎ (Bedevîlik).

BEDEVÎLER (Arapçada Badavî = bâdiyede, çölde oturan insan). Kuzey Afrika ve Batı Asya çöllerinde (Büyük Sahra, Arabistan, Suriye çölleri...) göçebe olarak yaşıyan ve en çok hayvan yetiştirmekle geçinen Araplar. B., daima çöllerde kalmazlar, çöllerin kenarlarındaki bozkırlara da sokulurlar. Geçim tarzlarına göre B. i

Bedevîler

tam - B. (deve yetiştirenler), yarı - B. (koyun ve keçi yetiştirenler) olarak ikiye ayırırlar. At yetiştirme ise, B. arasında ikinci derecede kalır. B., en çok, keçi kılından dokunmuş dört köşe çadırlarda barınırlar, sütten yapılmış yiyecek maddeleri ile (bu arada «kitti» dedikleri kurutulmuş sütten yapılan bir çeşit peynir ki, bunu seyahatleri sırasında yanlarında taşırlar ve su ile karıştırarak yumuşatıp yerler), tahıl ve hurma ile beslenirler. Eti az yerler. Yalnız şenlikler sırasında ve misafirler şerefine hayvan keserler. Zengin bedevî şeyhlerinin her gün misafirleri bulunduğu için sık sık et yerler.

B., pazar yerlerine yağ, yün, keçi kılından, deve tüyünden yapılmış kumaş, bilhassa canlı hayvanlar getirip satarlar, buralardan hurma, hububat, giyecek eşyası, tütün, kahve, kapkacak alırlar. B., avlarını tazı ve atmaca ile avlamağa meraklıdırlar. Ceylân, dağ keçisi, yaban eşeği başta gelir. Küçük av hayvanları arasında keklik, tavşan, yarbû denilen dağ sıçanı, zabb adı verilen büyük kertenkele B. in avladıkları hayvanlar arasındadır.

B., aşiret ve kabîleler halinde yaşarlar; misafirsever, hürriyetlerine düşkün insanlardır. Gelenek ve göreneklerine bağlılıkları fazladır, aralarında sık sık kan gütme dâvaları olur. B., zaman zaman ziraat sahalarındaki köy ve kasabalara saldırırlar, buralarını yağma ederler. En saf Arapçaya, «hakikî Arap» adı verilen B. arasında raslanır. B., çöl ve bozkırların yağmurlu zamanlarından sonra yeşeren otlaklara giderler, oralarda bir iki ay barındıktan sonra tekrar kabîleye ait araziye dönerler. Fakat bu arazide de yiyecek bulmak ümidi kesilince, kabîle kümelere ayrılır, her biri bir tarafa dağılır, uzak yerlere gider, bazan da zorla kendilerine yeni bir yurt teminine çalışır. B., çok çabuk ürer ve hele elverişli şartlar bulunursa küçük bir aile kısa zamanda bir aşiret haline gelir. Bu takdirde komşu kabîlelerin, bulundukları yerlerden koğulmaları zarureti kendini gösterir. Bedevî aşiretlerinin temelini aile teşkil eder; aile içinde erkek evlâda çok değer verilir. Bedevîlerden çoğunun yalnız bir karısı vardır. Bedevî kızları çok defa daha on iki yaşlarında iken evlendiklerinden çabuk ihtiyarlar; hele pek fazla olan ev ve sürü işleri onları büsbütün takattan düşürür.

Çölde yer değiştirerek geçinen her türlü halk B. den sayılmaz. Meselâ, Sulayb denilen «Çöl Çingeneleri» hakikî B. den çok ayrı sayılırlar; bunlar kazancılık gibi sanatlarla uğraşırlar, aynı zamanda mahir avcıdırlar ve eşeğe binerler. Asîl B. ise, el işlerini hor görürler ve insana lâyık saydıkları işler arasında hayvan yetiştirme, ticaret, av ve talanı (yağmacılığı) birinci derecede makbul tutarlar. Bu arada çiftçilik ve denizciliği de kibar işlerden saymazlar, meselâ Tamîmler, Azd'ları «gemici» diye küçümserler. B., umumiyetle nazik, terbiyeli, cömerttirler. Akıncılık ve talan ederler, fakat hırsızlığı kabahat sayarlar.

B., eski âdetlerine bağlı bulunmakla beraber, yeni icatlardan faydalanmağı ihmal etmemişler, meselâ yay ve okun yerini tüfeğe vermişlerdir. Eskiden beri B. in büyük ticarete iştirakleri, kervanlara deve temin etmekten ileri gitmemiş, bir de muayyen bir ücret («ḫifâra» denilen bir çeşit fidye) karşılığında bu kervanları taarruzlardan korumaktan ibaret kalmıştır. Zamanımızda da ticaret yolları boyunda oturan ve dolaşan nüfuzlu B., hükümetten bir nevi ücret (surra) alır, bir bedevî arazisinden geçmek istiyen şehirliler ücret mukabilinde onun kardeşliğini («uḫuvva» veya kısaltılmış şekli ile «ḫuva») kazanmak mecburiyetinde kalır, korunma ihtiyacı bulunan kuvvetsiz kabîleler de bu kardeşliği elde etmek için para vermeğe mecbur olurlar.

Vâhalara, şehir ve kasabalara saldırmak, B. in hayatında temelli yer tutmuştur. Deve çalmak ve bu arada kadın ve çocuk kaçırmak, rasgeldiklerinden ve hele düşman kabîlelerden mal çalmak, bunları yaparken herhangi bir kan dâvası çıkmaması için elden geldiği kadar az kan dökmek, B. in başlıca gayesidir. Kaçırılan kadın ve çocukların, aileleri tarafından fidye verilerek geri alınması mümkündür. Yağmalardan elde edilen ganimetler, muayyen kaidelere göre paylaşılır, büyük payı, türlü külfetleri yüklenen şeyh (kabîle başkanı) alır. Akın yapanlar deveye, ancak savaşmak ve kaçmak istiyenler ata binerler. İyi bir at, sahibine şeref verirse de hayvan için yedekte su bulundurmak zarureti yüzünden pahalıya mal olur.

Çöl halkının yoksullaşmasının başlıca sebeplerinden biri de bu akın ve talanlardır. Çünkü bu saldırışlar sırasında hem çalan, hem de yağmaya uğrıyan taraflar zarar görürler; kan dâvalarının bir kısmı da bu yüzden çıkar. Bundan ötürü, çöllerin etrafındaki memleketler için, B. ile komşuluk etmek daimî bir tehlikedir. Devletler, topraklarına B. in müsaadesiz girmeyi göze alamıyacak kadar kuvvetli değilseler, ya bu yönden güveni para ile sağlamak, yahut da yağmalara boyun eğmek mecburiyetinde kalırlar. Bu yüzden eski medenî memleketlerin bir kısmı (Mezopotamyada olduğu gibi) harabolmuştur. (bk. Araplar, Arabistan).

DİL: bk. ARABİSTAN, dil.

BEDEVÎLİK, sayısı 12 olan aslî tarikatlardan biri. Fasta doğup Mısırda Tantada ölen ve Peygamber soyundan gelmiş bulunan Seyyid Ahmedü 'l-Bedevî (1200-1276) tarafından kurulmuştur.

B., Hasan-i Basrî (b. bk.) vasıtası ile Ali'ye ulaştırılır. Sâliklerini «evrad», «mücahede» ve «halvet» le değil, «nazar» la terbiye ettiği için, B., ilk zamanlarda Melâmetîlikle aynı mahiyette görülebilirse de, sonraları esmâ ile sülûk esasına bağlanmıştır.

B. in *Âliyye, Halebiyye, Cüzâliyye, Sutûhiyye, Alavâniyye, Şennâviyye, Burulbûsiyye* ve *Cevheriyye*... gibi kolları varsa da bunların, Bedevî tarikatı büyüklerinin adlarını taşımaktan başka hususiyetleri yok gibidir.

B. e intisap, iki rekâtlık tövbe namazından sonra şeyhle diz dize oturup sâlikin eli tutulmak ve bu suretle kendisinden, şeriata uyacağına, küçük günahlarını bırakacağına, büyüklerinde ısrar etmiyeceğine dair söz alınmak suretiyle olur. Bedevî tacı, 12 dilimli kırmızı yündendir. Bu tacın üstüne yine kırmızı yünden dokunmuş sarık sarılır. Bayraklarının rengi de kırmızıdır (Bu hususta Seyyid Muhammed Veffâk-i Üsküdarînin 1026 - 1617 tarihinde Arapçadan tercüme ettiği *Menâkıbnâme*de geniş malûmat vardır).

Türkiyede pek yayılmamış olan bu tarikatın İstanbulda 8 tekkesi vardı. B. e Ahmedî tarikatı adı da verilir.

BEDFORD [*bedfırd*], İngilterede Bedfordshire kontluğunun merkezi. Nüfusu 40 554 (1938) tür. B., gemilerin işliyebildiği Ouse nehri boyundadır. Endüstrisi ziraat mahsullerine dayanır.

BEDFORDSHIRE [*bedfırdşir*], Orta İngilterede bir kontluk. Yüzölçülmü 1226 km², nüfusu 261 980 (1938) dir. Merkezi Bedford'dur. B., dantelâcılıkta ileri gitmiştir.

BEDÎ (Arapça İlmü 'l - bedî'). belâgat (b. bk.)in belli başlı dört bölümünden biri. B., klâsik edebiyatımızda sözün kulağa mülâyim ve boş gelecek, ruha heyecan verecek şekilde tertipli ve intizamlı olmasının usulünü, kaidelerini bildiren, yani sözü güzelleştirme yollarından bahseden ilimdir. Bu ilmin mevzuunu teşkil eden «sanâyi-i edebiye» (=edebî sanatlar), «sanâyi-i lâfziye» (lâfzî sanatlar: cinas, cinasa mülhak kalb, iştikak, reddü 'l-acz 'ala-'s-sadr, aks ü tebdîl ve tedvîr ile seci' ve sec'a tâbi tarsî', muvazene, v. b.) ve «sanâyi-i mâneviye» (mânevî sanatlar: mutabakat, mürâat-i nazîr, ihâm-ı tenasüb, tensîk, tefrîk, taksîm, tecrîd, iltifât, rücû, leff ü neşr, müşâkele, irsâd, hüsn-i ta'lîl, tecâhül-i ârif, mübâlega, istidrâk, tevriye, istihdâm, tevcîh, târîz, remz) ile lâfzî ve mânevî sanatlara mülhak (irsâl-i mesel, iktibâs, tazmîn, hall ü akd, telmîh, mülemma', muamma, lûgaz, tarih düşürme v. b.) hususlardan ibarettir. Bu teferruat, B. in, belâgatin en eski ve üzerinde en çok çalışılmış, edebiyatta yer verilmiş bir bölüm olduğunu göstermeğe yeter.

BEDÎ NURÎ (ölm. 1913), İkinci Meşrutiyet devrinin tanınmış yazarlarından. Mülkiye (bk. SİYASAL BİLGİLER OKULU) de öğrenimini tamamlamış, muhtelif kaymakamlıklarda, Edirne vilâyeti mektupçuluğunda bulunmuş ve son memuriyeti olan Basra vilâyeti Müntefik sancağı mutasarrıflığında, bir teftiş seyahatinden sancak merkezi olan Nasîriyye'ye dönerken yolda hükümet aleyhtarı kimseler tarafından şehidedilmiştir.

B. N. nin 1908 - 1913 yılları arasında İstanbulda çıkan *Mülkiye Mecmuası, Resimli Kitap, Şehbal* gibi dergilerde ve günlük gazetelerde çıkmış içtimaî ve iktisadî konularda birçok yazıları vardır.

BÉDIER [*bedyē*], **Charles - Marie - Joseph** (1864-1938), Fransız romanisti va edebiyat tarihçisi. Pariste doğmuş, Grand - Serre (Drôme) de ölmüştür. Collège de France'ta eski Fransız dil ve edebiyatı profesörlüğü etmiştir. Fransız romanizminin en ünlü temsilcilerinden biridir. Doktora tezi olan *Les Fabliaux* (Ortaçağ Fransız hayvan masalları) [1893] Fransız Akademisi mükâfatını kazanmıştır. Diğer başlıca eserleri şunlardır: *Le Roman de Tristan* (Tristan destanı) [1902 - 1905], *Les Chansons des Croisades* (Haçlıların destanları) [1909], *Les Légendes épiques* (Destanî efsaneler) [1913 ve 1921]. Bu eserler, B. adını Fransanın dışına yaymış ve kendisine sağlam bir şöhret temin etmiştir. Bunlarda B., Gaston Paris ve talebelerinin aksine, destan konularının, Haçlı Seferleri dolayısiyle geçilen yerlere sıkı sıkıya bağlı bulunduğunu, ikna edici bir tarzda öne sürmektedir.

Joseph BÉDIER

B. nin başka eserleri arasında şunlar, anılmağa değer: *La Chanson de Roland* (Rolan destanı; destanın büyük filolojik incelemeler neticesinde çıkarılan metni) [1922], *Histoire de la Littérature Française* (Fransız edebiyatı tarihi) [1924]. Popüler olan *La Chanson de Tristan et Yseult* (Tristan ile İseult destanı) [1900] metni B. nin halk arasında tanınmasını sağlamıştır.

BEDİK, Kırgız - Kazaklarda, eski Şamanizm kalıntılarından olduğu anlaşılan bir tören. Hayvanlarda «bedik» denilen hastalık belirdiğinde bunu tedavi etmek amaciyle genç kızlarla delikanlılar gece karanlıklarında obadan uzakta toplanıp hayvanın çevresinde döne döne şarkı söylerler ve her şarkının sonunda «git, bedik, ağaca git, suya git» nakaratını tekrarlarlar. B. törenine mahsus bir türkü bulunmakla beraber, başka türkü ve şarkılar da söylenir. B. kelimesinin etimolojisi açıkça belli değildir. Bununla beraber eski Türkçede «raks ve oyun» mânasına gelen *büdik* kelimesiyle ilgisi olduğu sanılmaktadır.

BEDİR, Türkçe ilk siyasî gündelik gazetelerden biri. Mithat Paşanın ilk sadrâzamlığı sırasında Ahmet Mithat Efendi (b. bk.) tarafından İstanbulda çıkarılmıştır. Önce *Devir* adında çıkmağa başlamışsa da (29 Ağustos 1872) ilk günü kapatılmış, bunun üzerine Ahmet Mithat Efendi, B. in imtiyazını alarak 13 nüsha daha çıkarabilmiş (ilk nüsha: 26 Eylûl 1872), fakat o da hükümet tarafından kapatılmıştır. Devir'in çıkar çıkmaz kapatılması Ahmet Mithat Efendinin şöhretini arttıran âmillerden biri olmuştur. Matbaa ve idarehanesi Beyoğlunda Büyük Cadde (İstiklâl Caddesi) de Haçopulo'nun çarşısında 13 numarada bulunan B., «havadis, politika, edebiyat, letaif, fünunı maliye ve umuri ticariyeden» bahsetmekte, pazar ve cumadan başka her gün çıkmakta idi.

BEDİR (Bedr, Bedrü Huneyn), Medinenin 160 km kadar (28 fersah) güney batısında ve Mekke - Şam kervan yolu ile Mekke - Medine yolunun kavşak noktasında küçük bir kasaba. Kuzeyden ve doğudan dağlar, güneyden taşlık tepeler, batıdan da kum yığınlariyle çevrili bir vâha içindedir. Sularının bolluğu dolayısiyle kervanların konak yerlerinden biridir. Müslümanlığın yayılmağa başladığı sıralarda her yıl kurulan panayırı ile de meşhurdur. Fakat B. in tarihte ehemmiyetli bir yer almasının sebebi, Muhammedin ilk büyük «Gazve» (savaş)sinin burada yapılmış olmasıdır.

BEDİR, b. Hasanveyh Ebû Necm Nâsirü 'd-din (ölm. 1014), Büveyhoğulları başbuğlarından. Büveyhoğullarından Adudüddevle tarafından Hemedân ve Nihâvend havalisi emîri olarak tanınmıştır. Adudüddevle'nin ölümünden (983) sonra Fahrüddevle tarafını tuttuğundan Adudüddevle'nin oğlu Şerefüddevle ile bozuşmuş ve onun tarafından gönderilen kuvvetleri yenmiştir. Bu başarıdan sonra ünü artan B., zamanın en büyük emîrleri arasında yer almıştır. Halife kendisine Nâsirü 'd-dîni ve-'d-devle unvanını vermiştir (998). B., son zamanlarında oğlu Hilâl ile bozuşmuş ve bir savaşta oğluna esir düşmüştür (1009). Bir müddet sonra tekrar serbestliğe kavuşan B., Büveyhoğullarından Bahâüddevle'nin yardımını sağlamış ve oğlunu esir ederek iktidarı yeniden eline almışsa da bundan beş yıl sonra kendi adamları tarafından öldürülmüştür.

BEDİR ADASI, Marmaris körfezinde bir ada.

BEDİR SAVAŞI (Mart 624), Muhammed, Medine halkının yardımını temin ettikten sonra, Kureyşlilere karşı cephe almak imkânını bulmuş ve Mekke ile Suriye arasında gidip gelen Kureyş kervanlarını vurmağı tasarlamıştı. Daha hicretin ikinci yılının ilk aylarında, Müslümanlar ile Mekkeliler arasında Nahle mevkiinde bir çarpışma olmuş, Kureyş ilerigelenlerinden birkaçı ölmüştü. Bu çarpışmadan bir müddet sonra, Ebû Süfyân b. Harb, Mekke ailelerine ait 1000 develik bir kervanla Suriyeye hareket etmiştir. Dönüşe hazırlanırken, Muhammedin kendilerine bir pusu kurmakta olduğu haberini almış, adamlarından birini Mekkeye göndererek yardıma koşmalarını istemişti. Mekkeliler, Müslümanlara karşı böyle fiilî bir teşebbüse geçip geçmemekte tereddüdetmişler, nihayet Müslümanlığın Ebu Cehl b. Hişam gibi aşırı aleyhtarlarının teşvikiyle hazırlanarak yola çıkmışlardı. (Kuvvetleri 100ü süvari olmak üzere 950 kişi ve 700 deve idi.) Aralarında Muhammedin amcası Abbâs da bulunuyordu.

Diğer taraftan Muhammed de, kervanın yaklaşmakta olduğunu öğrenince, kuvvetlerini (305 kişi, 70 deve ve 2 at) toplayıp Medineden hareket etmişti.

Ebû Süfyân, Müslümanların hücümundan kurtulmak için Bedirden geçen iç yolu bırakarak deniz kenarındaki yoldan ilerlemeğe başlamış ve karanlık bir geceden faydalanarak kervanı Medine civarından geçirebilmiştir. Bir ara asıl kervan iç yoluna çıkmak istemişse de, Medinelilerin hareket etmiş olduklarını anlıyarak yine sahil yolunu takibetmeği uygun bulmuştu. Halbuki Müslümanlar, Ebû Süfyânın Bedirden geçeceğini tahmin ediyorlardı. Bu duruma göre, artık kervan kurtulmuş sayılırdı.

Yolda, Ebû Süfyânın göndermiş olduğu iki adam ile karşılaşan Kureyşliler, kervanın emîn yola sevk edilmiş olduğunu öğrenmişlerse de, Müslümanlara karşı bir gösteriş hareketinde bulunmak amaciyle Bedire kadar gitmeğe karar vermişlerdi. Bununla beraber bazı kabileler geriye dönmüşlerdi.

Önce Müslümanlar, biraz sonra da Mekkeliler Bedire varmışlardı, fakat aralarında «el-Akankal» denilen bir kum tepesi bulunduğu için birbirlerinden haberleri olmamıştı. Su almak için kuyulara gelen Kureyş kölelerinden ikisi Muhammedin adamları tarafından yakalanmış ve bunların Ebû Süfyânın kervanından değil, Mekke yardım kuvvetlerinden oldukları anlaşılmıştı. Kaçan diğer Kureyş köleleri de Müslümanların yakında bulundukları haberini Mekkelilere ulaştırmışlardı.

Ertesi sabah (13 Mart 624 = H. 17, 2 Ramazan, cuma. Bazı kaynaklara göre 19 veya 21 Ramazan), Muhammed, Mekkelilerden önce kuyulara vararak Kureyşlilere en yakın olanını tutturmuş, diğerlerini kumla doldurtmuş, bundan sonra da adamlarını paralel saflar halinde dizerek Mekkeliler'in hücumlarına okla karşı koymalarını, kılıçlarını en sonunda kullanmalarını emretmişti.

Savaş, eski Arap âdetine göre, tarafların en cesurlarının birbirlerine meydan okumaları şeklinde başlamıştı. Muhammedin amcası Hamza ve amcasının oğlu Ali, Kureyşlilere karşı dövüşerek rakîplerini öldürmüşlerdi. Bunun üzerine Kureyşliler hep birden ileriye atılmışlar, fakat Müslümanların ok yağmuru ile karşılaşmışlardı. Bununla beraber bu kanlı çarpışma uzun sürmemiş, Kureyşliler Müslümanların şiddetle karşı koymalarına dayanamamışlar, kaçmağa başlamışlardı. Mekkelileri savaşa sürüklemiş olan Ebû Cehl, ölüler arasında idi; kafası kesilerek Muhammede getirilmişti.

Bu savaşta Müslümanların kayıpları 14 ölü, Kureyşlilerin ise 70 ölü ile 70 esir idi. Ele geçen Kureyş malları da Müslümanlar arasında eşit olarak paylaşılmıştı.

Medinedeki halk, beklemedikleri bu zafer müjdesine önce inanmamışlardı. Fakat çok sürmeden Muhammedin esirler ve ganimetlerle şehre girişi büyük bir sevinç uyandırmıştı; Mekkede ise haber acı bir tesir husule getirmişti. Mekkeliler, bu beklenmedik yenilginin öcünü almağa karar vermekle beraber, ilk iş olarak, esirleri kurtarmak için para (bk. Fidye) toplamışlar ve bunu bir heyetle Medineye göndererek esirlerin hürriyetini satın almışlardır.

B. S., esasında tesadüfler neticesinde meydana gelmiş bir çarpışma mahiyetindedir. Ebû Süfyânın kervanını vurmak için hareket etmiş olan Müslümanlar, ümidetmedikleri bir galibiyet kazanmışlardı. Sayıca Müslümanlardan çok üstün olan Kureyşlilerin bu yenilgilerinin sebeplerini de, aralarında bir birlik olmamasında, üstün bir komutandan mahrum bulunmalarında ve yolda çıkan bir anlaşmazlık sonunda bir kısmı geriye dönmüş olduğu için mâneviyatlarının da bozuk olmasında, buna mukabil Müslüman cephesinin maddî, mânevi sağlamlığında aramalıdır. B. S. nın asıl ehemmiyeti, Peygamberin kazandığı ilk zafer olması dolayısiyle onun nüfuzunu kuvvetlendirmiş ve Müslümanlığın yayılmasına bir başlangıç teşkil etmiş olmasındadır. Esirlerin serbest bırakılması için alınan paralarla savaşta elde edilen ganimet (b. bk.)lerin temin ettiği maddî kazanç az olmamakla beraber Müslümanların inandığı Allahın, Mekkeli müşriklerin tapmakta oldukları ilâhlara ve bu ilâhların timsalleri olan putlara galebe çaldığı inancının fikirlerde ve vicdanlarda yerleşmesine yol açan mânevî kazanç daha fazla olmuştur.

Bu münasebetle, Bedir zaferinden sonra nâzil olmuş âyetler, Peygamber tarafından beyan buyurulmuş hadîsler vardır. Bu savaşa katılmış olan sahâbelerin uğurlu sayılan adları yazılı risaleler çıkarılmıştır.

BEDİRGE, Hatay merkez ilcesine bağlı bucak. Bucak merkezi olan Batırga (Bedirge), Antakya-Kırıkhan şosesi üzerinde, Amanosların Yassıdan dağının eteğinde 395 (1945) nüfuslu bir köydür. Halk, ekincilik ve davarcılıkla geçinir.

B. bucağının nüfusu 5 056 (1945) dır. 12 köyü vardır.

BEDİRHAN PAŞA, Osmanlı mîrimiranlarından. B. P. 1843 yılında Cizreye gönderilmiştir. O bölgedeki aşiretlerle arası açıldığından ve uygunsuz halleri görüldüğünden 1845 yılında Anadolu ordusu müşirliğine tâyin edilen Haleb Valisi Osman Paşa, B. paşayı yakalayıp kalabalık ailesi ile birlikte İstanbula getirmiştir.

BEDÎÜ L-USTURLÂBÎ, Abu 'l-Kasım, Hibetullah b. Huseyn (ölm. 1139), Arap âlim ve şairi. B. astronomi bilgini, hekim ve filosoftu. Bağdadda yerleşmiş ve orada ölmüştür. Geniş bilgisinden başka ihtira ettiği astronomi aletlerini bizzat yapmakla tanınmış ve bu sebeple Halife Müsterşid devrinde büyük servet kazanmıştır.

1130 da Bağdadda Selçuklular sarayında rasat işlerini idare etmiş ve sultan Ebu 'l-Kasım Mahmud (1118-1131) adına meşhur «Mahmûdî» zîcini terkip ve tanzim eylemiştir.

Devrinde şair olarak da ün almış bulunan B. nin şiirleri liriktir. Kendi şiirlerini *Divan* halinde toplıyan B., İbnü Haccâcın şiirlerinden seçme parçaları da *ad-Durratu 't-tâc min-şi'ri'bni Haccâc* adı altında toplamıştır.

BEDÎ'Ü 'Z-ZEMÂN HEMADÂNÎ: bk. HEMADÂNÎ.

BEDÎÜ 'Z-ZEMÂN, Mirza, Timurlulardan ve Ömer Şeyh sülâlesinden Hüseyin Baykara'nın büyük oğlu. Babasının ölümü üzerine (1506) küçük kardeşi Muzaffer Hüseyin Mirza ile birlikte Horasanda bir yıl hüküm sürdükten sonra, Özbeklere yenilip Azerbaycana kaçmış ve Safevî hükümdarı Şah İsmaile sığınmıştır. Yavuz Sultan Selim, Şah İsmaili yenerek 1514 te Tebrizi alınca orada bulunan B. ı yanına alıp İstanbula getirmiştir. Çok geçmeden B. tauna yakalanarak ölmüş, Eyüp çevresinde gömülmüştür. B. ın şairliği de vardır.

BEDİZUM, eski Trakyada Propontis (Marmara denizi) kıyısında Rhaidestos (şimdiki Tekirdağ)un batısından aşağı yukarı 14 km uzaklıkta bir yer. Çeşitli eski kaynaklarda aynı yerde gösterilen *Bytinis*, *Bıtenas* veya *Bithena* adlı yerlerin aynı olması ihtimali vardır.

BEDLAM [*bedlîm*] (Bedlem, Belem), Londrada önceleri (1247) bir manastır olarak yapılan, 1402 de ilk İngiliz tımarhanesi olan yer. B. ismi tımarhane, cinnet, ruhi kamçılanma gibi mecazî mânalarda da kullanılır.

BEDLAMİZM (Bedlamisme), delilik mânasına olarak pek az kullanılan bir tâbir. Bk. BEDLAM.

BEDMAR [*betbmar*], **Alfonso** veya **Alonso della Cueva, Marqués de** (1572-16?5), İspanyol diplomatı. İspanyada doğmuş (yeri belli değildir). Oviedo'da ölmüştür. B. 1607 de Venedik'e gönderilerek bu devletin Fransa ve Felemenkle beraber İspanya aleyhinde bir anlaşmayı bozdurtmak vazifesine memur edilmiştir. 1618 de, Napoli Kıral Naibi Osuna dukası ile birlikte, Venedik duka (doge) sının sembolik olarak Adriatik denizi ile evlenmesi şenlikleri sırasında Venedik'i zaptetmek için bir suikast hazırlamış olmakla itham olunmuştur. İngiliz şairi Otway'in *Venice Preserved* (Kurtarılmış Venedik) adlı faciası bu rivayete dayanmaktadır. Bu suikast keşif olununca, B., Venedik'i terk ederek Felemenk'e gitmiş ve orada Flandra konseyine başkanlık etmiştir. 1662 de kardinal ve Oviedo piskoposu olmuştur. Venedik'e karşı yazılmış olan *Squitinio della libertà Veneta* (Venedik hürriyetinin kur'a usulü) (Mirandola 1612) adlı eser, B. a izafe edilmiştir.

BEDNAR AFTASI (Fr. Aphte du palais), çocuğun ağzının silinmesi yahut emzik dolayısiyle vuku bulan travmalar sonunda sert damağın arka bölümünde, orta çizginin iki yanında husule gelen sıyrıklar. Viyanalı çocuk doktoru Aloisius Bednar (1816-1888) tarafından tarif edilmiştir. Aynı sıyrıklar kaşektik çocuklarda da görülür. Travmalara bağlı olan B. A., kendi kendine iyileştiğinden tedavisine lüzum yoktur. İnfekte olması halinde, rivanol veya potasyum permanganat solüsyonlarından istifade edilir. bk. AFTA.

BEDR, Bedr-i Şirvanî (ölm. 1424). Şirvanşahlar sarayının büyük şairi. İran şairlerinden Muhammed Kâtibî'nin (ölm. 1459) çağdaşıdır. B. in onunla munazara ve müşaareleri vardır. Şiirlerinin çoğu kaybolmuştur. Elde bulunanlar, B. in üstat bir şair olduğunu göstermektedir.

BEDREDDİN, Kaysunîzade (ölm. 1514), XV. yüzyıl sonunda ve XVI. yüzyıl başlarında yaşamış bir Türk hekimi. 1507 de II. Bayezidin «ser etibba»sı olmuştur. B. hakkında fazla bir bilgi mevcut değildir. İstanbulda Sütlüce camii civarında gömülüdür.

BEDREDDIN, Lü'lü: bk. LÜ'LÜ BEDREDDİN.

BEDREDDİN, Simavna Kadısıoğlu (ölm. 1420), Türk mutasavvıfı. Simavna Kadısı İsrailin oğludur. B., Simavna Kadısıoğlu unvanı ile tanınmıştır. İlk tahsilini memleketinde ve Konyada yapmış, sonra Mısıra giderek Kahirede Mübârek Şâh-ı Mantıkîden felsefe ve ilâhiyat okumuştur. Sonra Ahlatlı Şeyh Hüseyine bağlanmış ve onun emri üzerine Tebrize giderek Aksak Timurun huzurunda yapılan bir dinî tartışmaya katılarak yüksek bilgisini göstermiştir. B., Mısır hükümdarlarından Berkuk oğlu Ferec'e öğretmenlik etmiş ve şeyhi ölünce onun yerine geçmiştir. Haleb, Konya ve Tirede yaptığı seyahatlerde derin bilgisini herkese tanıtmış ve böylece ünü her tarafa yayılmıştır. O kadar ki Sakız adasının Hıristiyan şefleri bile B. in taraftarları arasına katılmışlardır. B. daha sonra Edirneye, ailesinin yanına gitmiştir, I. Bayezidin oğlu Musa Çelebiye kazaskerlik görevi ile hizmet eden B., Çelebi Sultan Mehmedin, kardeşlerini yenip vaziyete hâkim olması üzerine bütün ailesi ile İznike sürülmüş ve orada göz hapsine alınmıştır. İznikte boş durmıyan B., gizli propagandalarla birçok müritler yetiştirmiş ve en güvendiği müridi Börklüce Mustafayı Aydın tarafına göndermiştir. Börklüce Mustafa orada yaptığı propagandalarla başına birçok insan toplamıştır. Börklüce Mustafanın Aydın bölgesindeki çalışmaları üzerine İznikte kalamıyacağını anlıyan B., İsfendiyar Beyin yanına kaçmıştır. Çelebi Sultan Mehmedden çekinen İsfendiyar Bey, kendisini göz hapsinde tutmuşsa da B., bir gemi ile Rumeliye geçerek önce Zağraya, sonra Silistireye, daha sonra Dobrucaya ve nihayet vaktiyle Baba İshak taraflılarının gelip yerleştikleri Deliormana gitmiş ve orada yerleşmiştir. Deliormandan her tarafa adamlar ve haberler göndererek halkı ayaklandırmağa çalışan B. in üzerine Çelebi Mehmed tarafından kuvvet gönderilmiştir. Devlet bir taraftan da B. in müritleri üzerine Bayezid Paşa (b. bk.) komutasında bir kuvvet göndermiştir. Bayezid Paşa, Şeyhin en azılı müritlerinden Börklüce Mustafayı Karaburunda, Torlak Kemali de Manisada yenerek yok etmiştir. Sonra Bayezid Paşa, B. in üzerine gönderilmiş, o da şeyhi yakalıyarak o aralık Serezde bulunan hükümdarın yanına götürmüştür. Hükümdarın emri ile B. in vaziyeti usulen din ve fıkıh âlimlerinden mürekkep bir heyet tarafından ince-

lenmiş ve B. bu heyete başkanlık eden Molla Haydarın fetvası ile idam edilmiştir. Rivayete göre B. idamına ait fetva okununca hiçbir itirazda bulunmıyarak hükmün doğruluğunu teyidetmiştir. B. in kemikleri Serez'den İstanbula getirilmiş, bir sanduka içinde Topkapı Müzesine konmuştur. İdris-i Bitlisî'nin anlattığına göre, B., kendisine inananlardan bir devlet kuracak, ilim kuvveti ve tevhit sırrının gerçekleşmesiyle taklitçilerin milletlerini ortadan kaldıracak, mezheplerini yıkacak, Osmanlı ülkesinde yaşıyan halk arasındaki din ayrılığına son verecek. haram olan bazı şeyleri helâl kılacak. toprağı ve malı adamları arasında eşit olarak dağıtacak, Müslüman olmıyanları da bu işten faydalandıracaktı.

B. in idam edilmesi ile çıkarmak istediği ihtilâl söndürülmüşse de, fikirleri ölümünden 200 yıl sonra bile Semavîler de denilen Bedreddinîler arasında yaşamış ve devletin dikkatini çekmekten geri kalmamıştır. Ona inananlar, bir Müslüman öldürmeyi kâfir öldürmekle bir sayacak kadar ileri gitmişlerdir. B. isyanında başlar da, katılanlar da derviş olup Osmanlı İmparatorluğu tarihinde buna benzer başka bir ayaklanma görülmemiştir.

B. in hayatı ve eserleri gereği gibi incelenmemiştir. Son zamanlarda B. in Iraktaki Necef şehri dolayında Semavet adında 8 - 10 bin nüfuslu bir kasabada doğmuş olması ihtimali üzerinde duran bir yazı çıkmıştır. Bu yazıda Şiîliğin kaynağı olan Necef şehrinde Hazreti Alinin türbesinin bulunduğuna. bu şehirde birçok Şiî bilginlerinin ve başkanlarının yaşadığına ve ateşli bir zekâsı olan B. in bu muhitten birçok tesirler aldığına işaret edilmektedir. (Tarih Dünyası, c. II. s. 18).

B.. derin bilgisi ve fıkıhtaki büyük yetkisiyle zamanının bilginleri arasında yer almıştır. Başlıca eserleri şunlardır: *Câmi'u 'l-fusûleyn, Letâifü 'l-işârât, et-Teshîl. Meserretü 'l-kulûb, Nûru 'l-kulûb, 'Ukûdu 'l-Cevâhir, Çeragu 'l-fütuh, Vâridat.*

BEDREDDİN MEHMED EL-MARDİNÎ, Türk matematik ve astronomi bilgini. Sıbtî-i Mardinî saniyle şöhret kazanmış ve hususiyle astronomi sahasındaki eserleriyle tanınmıştır. Hayatının son devresinde Mısıra giderek Camiül-Ezhere muvakkit (b. bk.) olmuştu. Yirmiden fazla olan eserlerinden üçü 1853 te bir arada olarak İstanbulda basılmıştır.

BEDREDDİN MAHMÛD, [Kaysunî zade], XVI. yüzyıl Türk hekimlerinden. Ölüm ve doğum tarihleri bilinmiyen B. M., Kanunî Sultan Süleyman'ın son ve II. Selimin ilk zamanlarında altı yıl müddetle «ser etıbba» lık etmiştir (1562 - 1568). Hasköyde gömülüdür.

BEDREDDİN YAHYA, Anadolu Selçukluları zamanında Konyada yaşıyan büyük münşî. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamakla beraber, Mevlâna Celâleddin-i Rumî (b. bk.) ile ilgisi olduğu anlaşılmaktadır. XIII. yüzyılda Anadoluda yetişen başlıca edibler, bu arada tarihçi İbnü Bîbî onun talebesidir Biricik yazması Pariste Millî Kütüphane (Suppl. Pers. 1353) de kayıtlı *et-Tevessül ile-'t-Teressül* adlı eseri B Y. nın hususî mektuplarını ihtiva etmektedir.

BEDR-İ DİL-ŞAD: bk. MURÂDNÂME.

BEDRİ PAŞA, [Hasan Bedreddin] (1850-1912), ilim ve edebiyat alanında tanınmış askerlerden. Simavlıdır. Babasının subay olarak bulunduğu Şamda, Askerî İdadide okumuş, aynı zamanda hususî öğretmenlerden de iyi Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Harb Okulunu tamamladıktan sonra kurmay sınıflarına ayrılan B., 1872 de kurmay yüzbaşı olarak Hassa ordusu (b. bk.) nda vazife almış ise de o sırada Belçikadan getirtilen yabancı uzmanların ders ve kitaplarını tercüme etmek üzere Harb Okulu öğretmenliğine tâyin olunmuştur. Abdülazizin tahttan indirilmesinde Harb Okulu öğrencilerinin vazife almasında arkadaşı muallim Manastırlı Rifat (b. bk.) la birlikte faal rol oynadığı ve bu hareketin başlıca âmili olan Süleyman Paşa (b. bk.)-nın güvendiği kimselerden olduğu için, kısa zamanda ve genç yaşta albaylığa kadar yükselmiş olmasına rağmen II. Abdülhamid idaresi bir müddet sonra B. yi Harb Okulundan uzaklaştırarak Şamda bulunan Beşinci Ordu kurmayına memur etmiştir Burada terfi ettirilmeden uzun zaman âdeta bir sürgün hayatı yaşıyan B., daha sonra bir bahane ile askerlikle de ilgisi kesilerek ordudan çıkarılmış ve hayatını hususî öğretmenlik ve dâva takibi ile kazanmak zorunda kalmıştır.

1908 de İkinci Meşrutiyetin ilânı üzerine B. İstanbula dönmüş ve rütbesi geri verilerek generalliğe yükseltilip İşkodra vali ve komutanlığına tâyin edilmiştir. Fakat hastalığı bırakmadığından bu görevden emekliye ayrılarak İstanbula dönmüş ve bir müddet sonra ölmüştür. Harb Okulu için yazdığı kozmografya ve atıcılığa ait eserlerinden başka, bazı telif ve tercüme piyesleri de vardır Manastırlı Rifat Beyle birlikte de *Temaşa* adı altında bir tiyatro külliyatı vücuda getirmişlerdir. B. in eski tarzda birçok şiirleri de vardır. 1877 - 1878 Türk - Rus savaşında Elena zaferini kazanan Müşir Deli Fuat Paşa (b. bk.) ordusunun kurmay başkanlığını yapmıştır.

BEDRIACUM, Kuzey İtalyada eski Betrîacum şehrinin başka bir adı. Bk. BETRIACUM.

BEDRÜDDEVLE, Süleyman b. Abdülcebbar (XII. yüzyıl), Artukoğullarından. Dayısı İlgazî adına Halebi idare etmiştir. İlgazînin ölümünden sonra (1122) Halebe tamamiyle hâkim olmuşsa da ertesi yıl yeğeni Belek B. Behramın Haleb üzerine yürümesi dolayısiyle geri çekilmek mecburiyetinde kalmıştır. Bu hâdiselerden biraz sonra Zengî, Halebi alınca vali Kutluğ Aba'dan bıkan halk yine Süleymanı çağırmıştır (1128). Kutluğ Aba, Süleyman tarafından sarılmışsa da Zengî ordusu yardıma gelinceye kadar iç kaleye çekilip müdafaada kalmıştır. Bu sırada durumdan faydalanmak istiyen Haçlılar, Halebi almak istemişlerse de başaramamışlardır. Zengi, B. ile Kutluğ Abayı Musula getirtip barıştırmış, fakat ikisinin de artık Halebe dönmelerine izin vermemiştir.

BEDRÜ 'D-DÎNİ 'L-HALEBÎ, Bedrü 'l-dīn Ḥasanü 'bnü 'Umari 'l-Dimaşḳiyyi 'l-Ḥalabi, Arap edibi ve tarihçisi. 1310 da Şamda doğmuştur. Babası 'Umar, zamanının tanınmış hadîs ve fıkıh âlimlerinden biri idi; aynı zamanda oldukça güzel şiir yazardı. Oğlu B. in doğmasından az sonra Haleb'e gitti, orada, başka dinî vazifeler ile beraber, hadîs müderrisliği ve «muhtesiblik» etti. Burada oğlunun tahsili ile bizzat meşgul oldu. Fakat bu meşguliyet çok sürmedi, çünkü Anadoluya yaptığı bir seyahatten sonra, Merâga'ya gitti ve 1326 da (B. henüz 16 yaşında iken) orada öldü. Bununla beraber B., tahsiline devamla hadîs. fıkıh ve kıraat ilimlerinde çok çabuk kendini tanıttı. 1332 de hacca gitti, Mısır ve İskenderiye'de kalarak. bilgilerini artırmağa çalıştı. Daha sonra, kadılık ve muhtelif emîrlere sır kâtipliği yaptı. Tahsil veya hac gayeleri ile yaptığı seyahatlerden başka, 1344 te emîr Şerefüddin ile beraber bütün Suriyeyi dolaş-

tı. 1354-55 te Trablusşam'da emîr Seyfüddin Mencik'in maiyetinde bulundu 1358-60 yıllarında yine aynı şahsın maiyetinde olmak üzere, Şamda bulundu. Nihayet Halebe döndü ve 1377 de orada öldü.

B., Arap edebiyatında, daha çok bir edib ve tarihçi olarak meşhurdur. O, edebiyatta şekil merakının son dereceye vardığı bir devirde yetişmiş ve devrinin beğeneceği tarzda eserler vermiştir. Onun büyük şöhretine ve eski münekkitlerin bütün medihlerine rağmen, gerek mensur ve gerekse manzum eserleri artık edebî sanatlar, kelime oyunları ve sonsuz bir tekellüf yığınından ibaret gibi görünmektedir. Onun tarih ve edebiyat sahasındaki belli başlı eserleri şunlardır:

1. *Durratu 'l-aslāk fī-davlati* (veya *tārīhi*) *'l-Atrāk.* Müellifinin kendi el yazısı ile bir nüshası, İstanbulda, Damat İbrahim Paşa Kütüphanesinde bulunan (No. 911-912) bu eser. Mısır ve Suriyede hüküm sürmüş olan Türk Memlûklerinin tarihi olup 648 yılından 776 yılına kadar olan vukuatı ihtiva eder. Vakalar yıl yıl tertibedilmiştir, sonlarında o yılda ölmüş olan şahısların hal tercümeleri anlatılmaktadır. Baştan başa seci'li ve fevkalâde ahenkli bir nesirle yazılmıştır. Şimdi bu hususiyeti ile biraz külfetli görünmekte ise de, o zamanlar bu üslûp çok takdir ediliyordu. Kendisi hayatı boyunca birçok emîrlerin yanında bulunduğundan. hâdiseleri daha yakından takibetmek ve görmek imkânlarını elde etmişti. Bundan başka bugün kaybolmuş zannedilen bazı Mısır kaynaklarından da istifade etmişti. Bu itibarla. her bakımdan. kıymetli bir tarihî kaynaktır. İlk defa bazı parçaları A. Meursinge ile H. Weijers tarafından neşredilmiş, buna geri kalan kısımların hulâsaları eklenmiştir (*Orientalia*, II, 1846, s. 195-491). Sonları da, 648-656 yıllarına ait kısımları P. Leander tarafından *Le Monde Oriental* (VII, s. 1-81) da basılmıştır. Tamamı henüz basılmış değildir. B. in oğlu Zeynüddîn Tâhir, buna 778 yılından başlayıp 801 yılına kadar devam eden bir *Zeyl* yazmıştır.

2. *Tazkiratü 'n-nabīh fī-ayyāmi 'l-Mansūri va banīh.* Türk Memlûklerinden el-Mansur Kalavun ile oğullarının tarihidir.

3. *al-Nacmu 'l-şākıb fī-aşrafi 'l-manākıb.* Peygamberin mucizelerine dair küçük bir risaledir (bir el yazma nüshası: Veliyüddin kütüphanesi, No. 1828).

4. *al-Muktafā fi-sīrati 'l-Muştafā.* Peygamberin hayatına dair küçük bir eserdir.

5. *Nasīmü 'ş-şabā.* 30 fasıllık, son derece tasannulu bir üslûpla yazılmış, nazımla karışık mensur bir eserdir. Müellif zikrettiği şiirleri başka şairlerden aldığını söylemektedir. Her fasılda gök ve süsleri, güneş ve ay. bulut ve yağmur, mum ve ateş, aşkın öğülmesi ve yerilmesi. ayrılık, eğlence meclisi, at ve deve v. b. mevzulardan bahsedilir. B., bu mevzulardan bahsederken, fikirlerden ziyade üslûba ehemmiyet vermiştir. Bu eser birkaç defa, bazan yalnız nadir kelimelerin mânasını gösteren basit şerhlerle birlikte basılmıştır.

6. Bir *Dubayt*, yani rubaîler mecmuası.

B. in bunlardan başka bugün bir nüshasına tesadüf edilmiyen, fakat içindeki şiirlerin nesrinden daha güzel olduğu söylenilen *Dīvānı* ile hadîs ilmine dair birkaç şerhi vardır.

BEDRÜLCEMALÎ, Bedrü 'l-Cemâlî (1013 ?-1094), Fâtımî veziri ve komutanı. B., Halife Mustansır devrinde idarenin ve ordunun başına geçtiği zaman Fâtımî Devleti çökmeğe başlamıştı. Suriye. Selçukluların eline geçiyor, Türk Kölemenleri Mısırda vaziyete hâkim oluyorlardı. Uzun süren kıtlık. devleti iyice sarsmıştı. B. kuvvetli bir idare ile nizam ve intizamı sağlamış ve Fâtımî Devleti için yeni bir yükseliş devri açmıştır. Suriyeli Emîr Cemâlüddevle b. Ammârın kölesi olan B., efendisine bağlılığından dolayı el Cemalî lâkabını almıştır. B. vezir olmadan da Suriyede büyük işler başarmış, ün kazanmış ve iki defa Şam valisi olmuştur. Akkâya komutan tâyin edildiği zaman Melikşahın kuvvetleri ile savaşmak mecburiyetinde kalmıştır. Fâtımî halifesini Türk komutanlarının elinden kurtarmak vazifesiyle Mısıra çağrılmış ve oraya ne maksatla geldiğini sezdirmeden onları tuzağa düşürerek öldürtmüş ve bu suretle vaziyete hâkim olmuştur. Bu başarısı üzerine halife. B. ye emîrülcuyûş (ordu komutanı) ve başvezir unvan ve yetkilerini vermiştir. B. Kahireye hâkim olan Mukattam dağı üzerinde bir cami yaptırdığından buraya bugün de Cebelü 'l-Cuyûşî denmektedir. B. Kahirede nizam ve intizamı sağladıktan sonra deltanın doğu ve batı bölgelerinde de işleri yoluna koymuştur. İskenderiyeyi savaşla alarak yeniden devlete katmış ve yukarı Mısırda müstakil bir halde yaşıyan Arap kabîlelerini itaat altına almıştır. B., yalnız Suriyede başarı gösterememiş, bu yüzden Şam, Selçukluların eline düşmüştür(1076). Fâtımîler bu şehri bir daha alamamışlardır. Ertesi yıl Selçuk orduları kumandanı Adsız, Kahire önlerine kadar gelmişse de kuvvetlerini toplıyan B. onları püskürtmüştür. Bütün kaynaklar B. idaresinin üstünlüğünü ve zamanında Mısırın yıllık vergi gelirinin çok arttığını bildirirler. Kahirenin ikinci suru ile ünlü Bâbu Zavila (Zuvayla), Bâbu 'n-Nasr ve Bâbu 'l-Futûh adlarını taşıyan üç büyük kapısı B. zamanında yapılmıştır. B. seksen yaşını geçmiş olduğu halde ölümünden önce oğlu el-Afzal Şahinşâhın, bütün vazife ve mevkilerinde kendi yerine geçmesini sağlamıştır.

BEDÛH, eskiden halk inancına göre, mektup zarflarının üzerindeki adreslerin altına girift bir şekilde yazılması itiyat haline gelmiş kelime. Bazan B. yerine (b, d, v, ḥ) hafflerinin Ebced hesabiyle karşılığı olan 2, 4, 6, 8 sayılarından mürekkep 2468 rakamının konulduğu da olurdu. B. un Tanrı adlarından biri sanılır veya mektupların, yerlerine ulaşmasını sağlamağa memur edilmiş bir meleğin adı olduğuna inanılırdı. *Kur'an*da ve *Kitâb-ı Mukaddes*te Esmâ-i Husnâ (b. bk.) arasında bulunmadığına göre B. un eski ve iptidaî dinlerin birinden intikal ettiği tahmin olunabilir. Şerefüddin Ebû Abdillâh Muhammedin *Müstevcbetü 'l-Maḥâmid fî-Ḥâtemi Ebî-Ḥâmid* adlı eserindeki izahata göre. güdülen maksada ulaştırma bakımından Müslümanların en çok rağbet ettikleri tılsım (b. bk.) *Ḥâtemü Ebî-Sa'îd* denilen şu levhadır:

4	9	2
3	5	7
8	1	6

Bu rakam tablosunu Ebced hesabına göre harfle karşılığı da şudur:

d — د	ṭ — ط	b — ب
c — ج	h — ه	z — ز
ḥ — ح	a — ا	v — و

Birinci karenin köşelerinde bulunan adetler çift, diğerleri tektir. Bu rakamların yukarıdan aşağıya, yanlığına veya çapraz olarak toplamları daima 15 tir. Tılsımda iyi maksat güdüldüğü takdirde çift rakamlar veya bunların Ebced hesabına göre harf halindeki karşılıkları; kötü bir gaye takip olunması halinde tek rakamlar veya bunlara tekabül eden harfler levhaya yazılır, diğer rakam veya harflerin yerleri boş bırakılırdı. Bu levhalardan hayır için olanı daha çok kullanılırdı. Meselâ üzerinde bu levhayı, veya onun rakamla ifadesi olan 2468 adedi, yahut da harfle beyanını teşkil eden B. kelimesi yazılı bir kâğıt v. s. parçası taşıyan yolcunun bütün gün yorulmadan yürüyeceğine, gebe kadınların kolaylıkla doğuracağına, zarfının üzerine B. kelimesi, yahut 2468 rakam yazılan mektupların yerlerine ulaşacağına inanılırdı (bk. ABRAKSAS).

BĘDZIN [*bęcin*] (Rus. *Bendin*, Alm. *Bendzin*), Polonyada Yukarı Silezya endüstri bölgesinin doğu kenarında bir şehir. Nüfusu 30 000 (1938 de 50 000 i bulan nüfusunun %50 si Yahudi idi). B. de maden kömürü işletmeleri ve demir endüstrisi mühim yer tutar.

BEEBE [*bîbi*], **Charles William** (doğ. 1877), Amerikan ornitolojisti. Brooklyn (New York) de doğmuştur. Columbia Üniversitesinde okumuş ve 1899 da New York zooloji cemiyetinin ornitoloji müze müdürlüğü (curator) ne tâyin olunmuştur. New York zooloji bahçesindeki kuşları organize etmiştir. Kuşçuluk sahasında incelemelerde bulunmak üzere, her iki yarım küreye giden heyetlere başkanlık etmiştir. Başlıca eserleri şunlardır: *Two Bird Lovers in Mexico* (Meksikoda iki kuş meraklısı) [1905]; *The Bird: its Form and Function* (Kuş, şekli ve fonksiyonu) [1907]; *Tropical Wild Life in British Guiana* (İngiliz Guyanasında vahşi tabiat hayatı) [1917]; *Monograph of the Pheasants* (Sülünlere dair monografya) [1918-22]; *Galápagos, World's End*(G., dünyanın sonu) [1924]; *The Arcturus Adventure* (A. macerası) [1926]; *Beneath Tropic Seas* (Tropik denizler altında) [1928]; *Half Mile Down* (Yarım mil derinlikte) [1935].

BEEBE [*bîbı*] **SERUMU,** tiroid bezleri alınmış hayvanların kanlarından elde edilen serum. İlk olarak Amerikan doktoru Silas Palmer Beebe (1876 - 1930) kullanmıştır. B. S. tiroid bezi fonksiyonunda aşırılık görülen vakalarda kullanılır.

BEECHAM [*bîçım*], **Sir Thomas** (doğ. 1879). İngiliz orkestra şefi ve impresariosu. Liverpool'da doğmuştur. Babası Sir Joseph Beecham (1848 - 1916)dır, büyük babası Thomas Beecham (1820 - 1907), adını taşıyan hap firmasını (Beecham's pills) kurmuştur.

B., Rossall School (Fleetwood) da yetişmiş ve orada Edward Thomas Sweeting'den harmoni dersleri almıştır. Sonra Oxford'a giderek Wadham College'de J. V. Roberts'ten ders almıştır. Huyton'da 1899 da kendi topladığı bir amatör orkestrasını idare etmiştir. 1902 de Kelson Truman'ın seyyar opera kumpanyasında orkestra şefliği etmiştir. 1903 te Londrada kurduğu New Symphony Orchestra ile 1905 te orkestra şefi olarak şöhret kazanmıştır. Bir müddet sonra B., bu orkestrayı terk ederek 1908 de Beecham Symphony Orchestra adı altında yeni bir orkestra kurmuştur. 1910 da Covent Garden tiyatrosuna katılarak opera temsiline başlamıştır. İlk olarak Rus balelerini İngiltereye sokan B. olmuştur (1911); Şalyapin (Chaliapin) i İngilizlere tanıtan da odur (1913 de Drury Lane tiyatrosunda). 1916 da «Sir» unvanını almış ve aynı yıl baronetliğe yükselmiştir. Birinci Dünya Harbi sırasında para kaybına rağmen opera temsiline devam etmiştir. Bir aralık (1920-27) faaliyetine fâsıla vermişse de çok geçmeden tekrar sanat hayatına atılarak operayı İngilterede yerleştirmek için durmadan çalışmıştır. 1944 te *A Mingled Chime* (Karışık çan sesleri) adlı bir eser neşretmiştir.

BEECHER [*bîçır*], **Henry Ward** (1813 - 1887), Amerikalı din adamı. Protestanlığın congregation çeşidinden. Litchfield Connecticut'te doğmuş. Brooklyn'de ölmüştür. Lyman B. nin oğlu, Harriet Beecher Stown'un erkek kardeşidir. 1834 te Amhers College (Massachusetts) de tahsilini bitirmiş ve babasına yardımcı olarak Lane Theological Seminary'de teoloji okutmuştur. 1847 de Brooklyn (New York) deki Plymouth Congregational kilisesi rahipliğini kabul etmiştir. B., *Independent* gazetesinin kurucularından biridir (1861). 1856 ve 1860 cumhurbaşkanı seçimlerinde Cumhuriyetçiler tarafını tutmuştur. Ayrılma Harbi patlayınca, mensup olduğu kilise bir gönüllü kolu toplamıştır. B. 1870 - 81 de *Christian Union*'u çıkarmıştır. Neşrettiği yazıların başlıcaları şunlardır: *The Star Papers* (Yıldız yazıları) [1855 - 58]; *Lectures to Young Men* (Genç erkeklere konferanslar) [1844 2. baskı 1844]; *Aids to Prayer* (Dua etmekte yardımlar) [1864]; *Norood, or Village Life in New England,* (N veya Yeni İngilterede köy hayatı) [1867]; *Yale Lectures on Preaching* (Vaız vermeye dair Yalede verilmiş konferanslar) [3 cilt. 1872 - 74]; *The Life of Jesus the Christ* (İsanın Hayatı) [2 cilt. 1871 ve 1891]; *Evolution and Religion* (Tekâmül ve din) [1885]. Kendisi tarafından yazılmış *Autobiographical Reminiscences* (Hayatına dair hâtıralar) adlı kitap Ellinwood tarafından çıkarılmıştır [1898].

BEECHER - STOWE [*bîçır stou*], **Harriet,** (1812 - 1896), Amerikalı kadın muharrir. Litchfield (Connecticut) de doğmuş, Hartford'da ölmüştür. Bir protestan rahibinin kızıdır. B. ilkin öğretmen olarak yetişmiş, sonra 1836 da evlendiği prof. Stowe adına kızlık soyadı olan B. T. yu eklemiştir. İlk eseri *Mayflower*'dir (aslında «Mayıs çiçeği» demek olan bu ad Amerikaya ilk giden göçmen gemisinin adıdır)[1849]. B. T. 1851 - 52 yıllarında Amerika Birle-

H. BEECHER - STOWE

şik Devletlerinin güneyinde zenci esir (köle)lerin sefil hayatından birçok sahneleri canlandıran kısa hikâyeler yazmıştır ki bunları sonradan bir araya toplayıp tek kitap haline getirmiş ve *Uncle Tom's Cabin* (Tom Amcanın kulübesi; Türk. kısaltılmış terc. *Kamçılı Medeniyet*) [1852] başlığıyle çıkarmıştır. Eser bütün dünyada pek büyük ilgi ve heyecan uyandırmış, hem B. nin şöhretini yaymış, hem de halkın zenciler ve zenci meselesi üzerinde ilgisini toplamıştır. Amerika Ayrılma Harbine zemin hazırlıyan başlıca eser olmuştur. Birçok dile çevrilmiş olan bu kitabın filmi de çevrilip oynanmıştır. Eserin dramlaştırılmış şekli *The Christian Slave* (Hıristiyan esir) [1855] adını taşır. *The Minister's Wooing* (Rahibin kur yapması) [1854] adlı romanı da tanınmış eserleri arasındadır. B. T. bundan başka kölelik aleyhinde, kadın hakları lehinde ve Hıristiyanlık üzerinde türlü makaleler neşretmiştir.

BEECHEY [*bîçi*], **Sir William** (1753 - 1839), İngiliz portre ressamı, Burford'da doğmuş, Hampstead (Londra) de ölmüştür. 1772 de Kırallık Akademisine girmiş orada Zoffany'nin nezareti altında çalışmıştır. Meşhur İngiliz portre ressamı Joshua Reynolds'ın eserlerinden kopyalar çıkarmıştır. 1776 dan 1839 a kadar muntazaman sergiler açmış, bu arada kıraliçenin portre ressamlığı kendisine tevcih edilmiş ve Kırallık Akademisi üyesi olmuştur (1793). B., III. Georges'un, Wales Prensinin ve York dukasının portrelerini yapmıştır (1798). Birçok portreleri Londra Millî Galerisinde bulunmaktadır.

BEEFEATER [*bîfîtır*], İngilterede yeoman (b. bk.) lerin hâlâ XV. yüzyıl üniformaları giyen bazı memurları ile Londra kulesinin aynı üniformayı giyen muhafızlarına verilen alaylı isim. B. kelimesi, İngilizcede «sığır eti yiyen» mânasına gelir. Bazılarına göre bu, Fransızca *buffetier* (büfeci) sözünden bozmadır.

BEELPHEGOR veya **BELPHEGOR,** Phegor (İbr. *Pe'ör*) tepesinde kültü yapılan ve zaman zaman eski Yahudiler tarafından da tapınılan eski bir Filistin (Moab) tanrısının Yunanca ve Lâtince adı. İbranca adı *Ba'al-pe'ör* (Peorun sahibi, tanrısı)dur. *Ahd-i Atîk* (Sayılar, XXV 1 - 5) ten anlaşıldığına göre B. kültü hayâya aykırı bir şekilde yapılırdı. Bu kültün Roma devrinde de devam ettiğine dair kayıtlar vardır. B. adı Ortaçağda «Şeytan, İblis» karşılığı olarak kullanılmıştır. Meşhur İtalyan muharriri Niccolò Machiavellinin *Belfagor arcidiavolo* (Baş şeytan B.) adlı satirik hikâyesinde yine bu mânaya gelmektedir.

BEELZEBUB veya **BEELZEBUL,** *İncil*de şeytanların başı. Ferisîler (b. bk.)e göre İsa, insanların içinden cinleri onun vasıtası ile çıkarırdı. (*İncil*, Matta, XII, 24,27; Markos III, 22; Luka, XI, 15, 18, 19). Beelzebub adı eski Filistin tanrısı Baal - zebub (İbr. sineklerin sahibi) adından gelir, fakat Beelzebub ile Baal - zebub aynı kimse değildir. Beelzebul ismi için tatmin edici bir etimoloji yoktur. Avrupa dillerinde bazan B. yerine kullanılan Beelzebuth veya Belzebuth kelimesi *Kitab-ı Mukaddes*'te geçmemektedir. Bk. BAAL - ZEBUB.

BEELZEBUTH: bk. BEELZEBUB veya BEELZEBUL.

BEELZİBATH, BEELZEBUB: bk. BELZEBUTH.

BEER [*bēr*], **Adolf** (831 - 1902), Avusturyalı tarihçi ve siyaset adamı. Prosznitz (Moravya) te doğmuş, Viyanada ölmüştür. 1868 de Viyana Yüksek Teknik Okulu profesörlüğüne tâyin edilen B., 1873 te Parlâmento (Reichsrat). 1897 de Âyan Meclisi âzası olmuştur. İktisat tarihi ve Avusturyanın yeni tarihi üzerinde birçok eserleri vardır. Başlıcaları şunlardır: *Geschichte des Welthandels* (Dünya ticareti tarihi) [3 cilt, 1860 - 84], *Die erste Teilung Polens* (Polonyanın ilk paylaşılması) [3 cilt, 1873 - 74], *Zehn Jahre österreichischer Politik 1801 - 10* (Avusturya siyasetinin on senesi 1801 - 10) [1877], *Die orientalische Politik Österreichs seit 1774* (1774 ten beri Avusyanın Doğu politikası) [1883], *Die österreichische Handelspolitik im 19. Jahrhundert* (XIX. yüzyılda Avusturya ticaret politikası) [1891], *Die österreichische Handelspolitik unter Maria Theresia und Joseph II* (Maria Theresia ve II. Joseph zamanında Avusturya ticaret politikası) [1898] B., bunlardan başka II. Joseph'in, II. Leopold'un, Metternich'in ve diğer bazı siyaset adamlarının siyasî mektuplarını neşretmiştir.

BEER [*bēr*], **Georg Joseph** (1763 - 1821), tanınmış Avusturyalı oftalmolog. Viyanada doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. İlk olarak katarakt (bk. GÖZ HASTALIKLARI) ameliyatındaki orijinal metodu ile şöhret kazanmıştır. «Beer Ameliyatı» denilen bu ameliyatta ve kornea stafilomunu kesip çıkarmakta kullanılan bistüri veya bıçak «Beer bıçağı» diye anılır. «Beer Kolliryumu» denilen göz banyosuna yarıyan losyonun terkibinde kurşun asetat, gül suyu ve rozmari alkolatürü vardır. Başlıca eserleri şunlardır: *Lehre der Augenkrankheiten* (Göz hastalıkları bilgisi) [1792], *Bibliotheca Ophthalmica* (Gözbilgisi bibliyoteği) [1799], *Pflege gesunder und geshwächter Augen* (Sıhhatli ve zayıflamış gözler bakımı) [1800].

BEER [*bēr*], **Wilhelm** (1797 - 1850), Alman astronomi bilgini. Berlinde doğmuş ve orada ölmüştür. Meşhur kompozitör Jakob Meyerbeer'in büyük kardeşidir. Berlin yakınında bir rasathane kurmuştur. Merih gezegenine ait çalışmaları vardır. Ayın tam ve güvenilir haritasını da B. hazırlamış ve *Mappa selenographica totam Lunae haemisphaeram visibilem complectens* (Ayın bütün görülebilir varım küresini içine alan selenografik harita) [Berlin, 1836] başlığı ile yayımlamıştır. Fransada 1840 ta *Fragments sur les corps célestes du système solaire* (Güneş sistemindeki gezegenler hakkında fıkralar) ismi altında basılmış olan eseri de anılmağa değer.

BEER KANUNU, mahlûllerin yutma katsayısına ait bir kanun. Bir mahlûlün dalga boyu için yutma katsayısı, konsantrasyon ile doğru orantılıdır (bk. BOUGUER). Bu kanunu 1852 de Bonn üniversitesi profesörlerinden A. Beer bulmuştur.

BEERBOHM [*bîırboum*], **Max** (doğ. 1872), İngiliz muharrir ve desinatörü. Londrada doğmuştur. Bugün İtalya (Rapallo) da yaşar. B., Fransızların «Decadence» hareketinin tesiri altında kalarak Oscar Wilde'in etrafında toplanan aydınlardandır. 1939 da «Sir» unvanını almıştır. İkinci Dünya Harbi sırasında İngiltereye dönmüş ve iki dikkate değer radyo konuşması yapmıştır. 1947 de yine Rapallo'ya gitmiştir. Edebî karikatür sahasındaki eserleri şunlardır: *The Happy Hypocrite* (Mesut mürai) [1897], *More* (Dahası) [1899], *Seven Men* (7 adam) [1919], *And Even Now* (Ve hattâ şimdi bile) [1920], ayrıca üvey kardeşi aktör Sir Herbert Beerbohm - Tree'nin biografyası [1920].

Resimleri şunlardır: *Caricatures of 25 Gentlemen* (25 zatın karikatürleri) [1896], *The Second Childhood of John Bull* (John Bull'un ikinci çocukluğu) [1901]; *The Poets' Corner* (Şairler köşesi) [1904]; *A Book of Caricatures* (Karikatür kitabı) [1907]; *Fifty Caricatures* (50 karikatür) [1913].

BEERŞEBA (İbranca = yedi kuyu), *Ahd - i Atîk*'te ismine sık sık raslanan bir eski Filistin şehri. Kudüsün aşağı yukarı 80 km güneyinde bulunan şimdiki Bi 'rü-'s-seb' adını bol suyundan dolayı almıştır. İsrail efsanelerine göre, İbrahim ve oğlu İshak, Gerar Kıralı Abimelek'in arzularına rağmen bu yeri kendilerine ve İsrail oğullarına sağladıktan sonra, buraya B. adını vermişlerdir (bk. Tekvin XXI 27 v. dd. ,XXVI 31 v. dd.). B., büyük ehemmiyetini yalnız bol suyuna değil, fakat İsrail ülkesinin en güney bölgesinde mühim bir yol üzerinde bir durak olmasına da borçlu idi. Efsaneye göre, peygamber Yakup, oğlu Yusufu görmek için Mısıra giderken burada konaklamış (Tekvin XLVI 1) ve peygamber İlya putperestlerin takibatından kaçarak, B. ya uğramış ve uşağını burada bırakıp Horeb dağına gitmek üzere buradan yoluna devam etmiştir (I. Kırallar XIX 3). Eskiçağda her yerde kuyulara dinî bir saygı gösterildiği gibi B. da meşhur bir kült yeri idi. Tekvin (XXI 33)e göre İbrahim B. da kült ağacı olarak bir ılgın ağacı dikmiş ve onun yanında El-'Olam (= ebedî Tanrı)a saygı göstermiştir. Tekvin'in başka bir yerine (XXVI 25) göre, İshak, B. da Yahve (Yehova) için bir kurban kesme yeri yapmıştır. Öyle görülüyür ki, Yahudîler'den önce Kenânîler burada El-'Olam adında bir tanrıya tapınmışlar, sonra buraya yerleşen Yahudîler kült yeri ile birlikte tanrı adını da almış, ancak onu Yahve'nin bir sıfatı saymışlardır. B. nın kült yeri olarak taşıdığı büyük ehemmiyeti peygamber Amos'un burayı Betel (bk. BAİTYLOS) ve Gilgal adlı kült yerleri ile birlikte anması ve Yahve adına buraları tehdidetmesi de gösterir (bk. *Ahd-i Atik*, Amos V 5, VIII 14).

BEETHOVEN [*bēthovīn*], **Ludwig van** (1770-1827), büyük Alman bestekârı. Bonn (Almanya) da doğmuş, Viyanada ölmüştür. Flaman menşeli bir müzikçi ailesinden olan B. ın büyük babası Ludwig (1718-78) Louvain (Belçika) de kilise mugannisi olarak çalıştıktan sonra, 1761 de Bonn'a yerleşip seçici prens (Kurfürst)in sarayında orkestra şefliğine tâyin edilmiş; babası Johann (1739-92) ise Bonn sarayı orkestrasında ses sanatkârı (tenor) olarak hizmet görmüştür. B., babasının pedagojik kabiliyetten mahrum olması yüzünden, kendisinden kâfi derecede istifade edememiş, ve ailesinin maddî vaziyeti de ona husust ders alma fırsatını vermemiştir. Bundan dolayı B. başlangıçta daha çok kendi kendini yetiştirmek mecburiyetinde kalmıştır. İlk müzik hocaları olarak tanılan van den Eden, P. F. Pfeiffer ve Rovantini gibi müzikçiler, hattâ organist P. W. Koch ve Zeese onun gelişmesi üzerine pek tesir edememişlerdir. İlk hocaları arasında şüphesiz Christoph Gottlieb Neefe en çok göze çarpar. Neefe'nin Bonn sarayına yardımcı organist tâyin edildiği (1781) sıralarda henüz on yaşına basmış olan B., musikide oldukça ilerlemiş bulunuyordu. Hattâ Bonn seçici prensine ithaf ettiği üç piyano sonatı, 1783 te, ilk eseri olarak yayımlanmış ve Neefe onu İkinci Mozart olarak vasıflandırmıştır. B. daha 1783 te saray orkestrası âzalığına, 1785 te de ikinci saray organistliğine getirilmiştir. Böylece sanat dünyasının ve Bonn prensinin dikkatini çekmeğe muvaffak olan B., üstatlığa giden yolu tek başına aramak mecburiyetinde kalmıştı. Bu arada Neefe'nin en büyük hizmeti, küçük sanatkâra Bach'ın henüz el yazması halinde bulunan *Das wohltemperierte Klavier* (İyi düzenlenmiş piyano) adlı eserini gereği gibi tanıtmak olmuştur.

BEETHOVEN

B., o devirde liselere hazırlayıcı bir kademe olan «Tironicium» tahsilini bitirmiş, fakat daha sonraki yıllarda umumî kültür bakımından sırf ilim ve sanat çevreleriyle, bilhassa Breuning ailesiyle olan sıkı temas ve münasebetlerinde kendini yetiştirmiştir. 1787 de hocası Neefe'nin delâletiyle, Mozarta talebe olmak için, Bonn prensinin hesabına Viyanaya gönderilmiş, fakat annesinin ağır hasta olması yüzünden, birkaç hafta sonra Bonn'a dönmüştür. Annesi az sonra ölmüştür. Aynı tarihte Bonn sarayına gelen kont Ferdinand von Waldstein, samimî bir müzik dostu olarak, B. ı himaye etmiş ve onun gelişmesini sağlama yolunda bir hayli gayret göstermiştir. Nitekim evvelâ kont Waldstein'ın tavsiyesi, sonra Bonn seçici prensinin maddî yardımiyle B., 1792 de ikinci defa olarak Viyanaya gitmiş ve bu sefer, devrin tek sanat merkezi olan bu şehre tamamiyle yerleşmiştir. Viyananın ilerigelen aileleri ona karşı büyük alâka göstermişlerdir. Mozartın ölümü (1791) üzerine onun yerine geçen Josef Haydn, hocalık yapacak durumda olmadığı için, B., hocasından gizli, Johann Schenk ve Johann Georg Albrechtsberger'den müzik teorisi, Salieriden de dramatik kompozisyon dersleri almıştır. 1794 te, Fransızların Ren bölgesini işgali, Bonn sarayı tarafından yapılan para yardımının kesilmesine sebep olmuş, böylelikle sanatkâr, sırf kendi kazanciyle geçinmek zorunda kalmıştır. 1795 te B., üç triyo (op. 1). Haydn'a ithaf ettiği üç piyano sonatı ve ilk piyano konçertosu ile, ilk defa olarak halk önüne çıkmıştır. Bu tarihten itibaren daha çok eserlerinin basılmasiyle meşgul olan sanatkâr. kont von Waldstein'ın delâletiyle, Viyana asılzadelerinin saraylarında piyanist, bestekâr ve müzik öğretmeni olarak büyük bir itibar kazanmıştır. Bu kibar muhit, genç B. a ve onun az çok tanılan kıymet ve kabiliyetine karşı pek büyük bir alâka göstermekteydi. Prens K. Lichnowsky ve Macar kontlarından Erdödi, B. ı kendi evlerinde misafir etmişler, kont Rasumowskij kendi yaylı saz kuartetini, prens Lobkowitz ise orkestrasını B. ın emrine vermiştir. B., kont Franz von Brunswick ile de çok samimî bir dostluk kurmuş ve bu zatın hemşiresi Therese ile evlenmeyi çok arzu ettiği halde, her iki aile arasındaki seviye farkının bu evlenmeye mâni olduğu kanaatine varılmıştır. Halbuki B. ın hayatının sonuna kadar gerçekleşmiyen evlenme plânlariyle alâkalı olarak «Unsterbliche Geliebte» (ölmez sevgili) ye yazdığı, fakat hiçbir zaman göndermediği mektupların Therese Brunswick'e değil, sanatkârın

evlenme teklifini reddetmiş olan Therese Malfatti'ye yazılmış olduğu muhakkaktır.

B. ın fikrî sahada gelişmesinde tesiri olan şahsiyetlerden biri de Aloys Förster'dir. Bu zatın Lichnowsky ailesi tarafından tertibedilen toplantılarda çalınan eserleri, B. ı ilk olarak yaylı sazlar kuarteti yazmağa teşvik etmiştir.

1801 - 1805 yılları arasında Viyanada B. ın ilk talebeleri arasında Stephan von Breuning de vardı. Bu durum, Breuning ailesiyle Bonn yıllarından beri samimî bir yakınlık kurmuş bulunan sanatkârın, asıl vatanı olan Ren bölgesine karşı hasretini uyandırmışsa da o, hayatının sonuna kadar Bonn'u bir kere olsun görmek fırsatını elde edememiştir. Praga, Berline (1796) ve kaplıcalarından istifade için Teplitz'e (1811, 1812) yaptığı seyahatlerden başka B., Viyana'dan hiç ayrılmamıştır. Teplitz'te Goethe ile de görüşmüştür. Tabiatsever sanatkâr, yazları ekseriyetle Viyana civarında geçirmiştir.

1795 te B. ın erkek kardeşleri olan Kaspar Karl ve Johann da Viyanaya yerleşmişlerdir. B. her iki kardeşine de büyük bir alâka göstermiş, fakat rızasına bakmadan evlenmeleri kendisini ziyadesiyle kırmıştır.

B., Bonndan ayrıldıktan sonra ve ölüm yılı olan 1827 ye kadar sırf Viyana içinde geçen faaliyeti sırasında hiçbir resmî vazife kabul etmemiştir. Hayatını sırf bes teleriyle kazanan, müstakil ve serbest müzikçi tipinin ilk temsilçisidir. Zamanında pek çok takdir edilen eserleri, kendisine oldukça iyi bir kazanç temin etmiştir. Diğer taraftan prens Lichnowsky, B. a yılda 1800 florinden ibaret bir yardımda bulunmuş ve 1809 da Westfalen kıralı Jérôme Bonaparte'ın, sanatkârı Kassel sarayı müzik şefliğine tâyin maksadiyle davet etmesi üzerine, eski talebelerinden arşidük Rudolf, prens Lobkowitz ve kont Kinsky. sağladıkları yıllık 4 000 florinden ibaret devamlı bir yardımla B. ı büsbütün Viyanaya bağlamışlardır. Bu meblâğ, Avusturya hükümetinin 1811 de para değerini ayarlaması yüzünden kıymetini bir hayli kaybetmişse de, büyük sanatkâra hiç olmazsa hayatı boyunca devam eden ufak bir emekli maaşı olarak kalmıştır.

Devrinin hükümdarları, arşidükleri, prensleri ve kontları tarafından başta taşınan B., saray ve aristokrasi muhitine bir türlü intıbak edemedikten başka, hayatının sonuna kadar cumhuriyetçi kalmıştır. Hattâ evvelâ hürriyet kahramanı olarak tanıdığı Napoléona ithaf ettiği *Sinfonia eroica* (Kahramanlı senfonisi) nın ithaf satırını, Napoléonun kendini imparator ilân etmesi üzerine, silmiştir.

B. ın daha sonraki hayatı bakımından en ehemmiyetli hâdise 1800 de başlıyan, 1808 den itibaren kendisini konser veremez hale getiren ve 1819 da tam bir sağırlıkla neticelenen kulak hastalığıdır. Bu sebeple umumî hayattan yavaş yavaş çekilmeğe mecbur kalan sanatkârla 1819 dan itibaren yalnız yazı ile konuşup anlaşmak mümkündü. Böylece hayatının son yıllarında sayısı bir hayli artan muhavere defterleri (*Konversationshefte*, bas. W. Nohl, Münih 1924), B. ın biyografisi için çok mühim bir kaynaktır. 1809 - 1819 yıllarında B. ın günlük hayatında en çok temas ettiği dostları arasında Franz Gerhard Wegeler'i, kemancı Ignaz Schuppenzigh'i ve Franz Oliva'yı, hayatının son yıllarında ise Anton Schindler ile Karl Holz'u gösterebiliriz.

B. ın sıhhî durumu 1825 ten itibaren esaslı surette bozulmuştu. Müzmin bir karaciğer hastalığı gitgide tehlikeli olmağa başlamış ve sanatkârın 1826 yılı aralık ayında maruz kaldığı şiddetli soğuk algınlığı, tehlikeli bir akciğer iltihabının istiska hastalığına dönmesine yol açmıştır. Bu hal B. ı yatağa düşürmüş ve karın nahiyesinde yapılan dört ameliyata rağmen gittikçe kuvvetten düşen sanatkâr, 26 Mart 1827 tarihinde, saat 5.45 te, fırtınalı bir havada ölmüştür.

B., Şark dünyası, bu arada Türkiye ile çok yakından alâkadar olmuş ve zamanın seçkin tarihçisi Hammer - Purgstall ile olan yakın ve samimî münasebeti bu alâkayı büsbütün artırmıştır (B. ın Hammer'e yazdığı üç mektup: *Ludwig van Beethovens sämtliche Briefe*, No. 191, 227, 228, bas. Hesse und Wecker, Leipzig). B., Hammerin eserlerini okumuş ve bu suretle Türkiye, İran ve Hindistan hakkında bir hayli bilgi elde etmiştir. Yine Hammerin tesiriyle olacak ki, kendisiyle tanıştığı yıl (1809) içinde kompoze ettiği *Re majör variyasyonu*nun esas mevzuunu bir Türk motifi olarak tasavvur etmiş ve aynı mevzuu Yeniçeri müziğini taklidedip işlemek suretiyle bir «Türk marşı» meydana getirmiştir (1811). B. ın en son eseri olan *IX. senfoni*yi yaratma yolunda 1822 de kaleme aldığı notların birinde «. . . . senfoninin son kısmında Türk müziği ile taganni korosu bulunacak» diyerek *IX. senfoni*nin sonu için bir Türk müziği meydana getirmek istemesi, insan oğlunun mücadelesine sahne olan bu büyük eserin sonunda, sanatkârın sırf bir zafer havası yaratmak arzusundan ileri gelmektedir.

B. ın 259 esri vardır. Bunlardan 138 tanesi Lat. op. (yani *opus* = eser) kelimesiyle işaretlenmiştir. Eserleri arasında senfoniler, konçertolar, 1 septet, sekstetler, kuintetler, yaylı saz kuartetleri, piyano sonatları, piyano triyoları, 1 opera, 1 oratoryo, 2 büyük missa, sayısız solo ve koro şarkıları, küçük piyano eserleri v. b. vardır.

B. ın sanat hayatındaki gelişme, tabiî, birbirinden kesin olarak ayrılamıyan üç devre içinde ele alınıp incelenmektedir.

Birinci devre 1803 e kadar devam eder. B. ın gelişmesi. meselâ Mozartın âni gelişmesine nispetle, ağır yürüyordu. Kendisinin de neşre lâyık bulduğu ilk eseri 1795 e aittir. İlk gençlik eserleri arasında 3 piyano sonatı (1782 - 83), 3 piyano kuarteti (1785), 1 triyo, 1 piyano konçertosu, 1 flüt sonatı, şarkılar v. b. vardır. Neefe'nin gösterdiği yolda ve Mozartın istikametinde, fakat orijinalliğe doğru nasıl ilerlediğini adım adım takibetmek mümkündür. Evvelâ şekil kemaline ve müzikte şimdiye kadar elde edilen başarıların benimsenmesine çalışmıştır. B. eski kaidelere bağlı kalmakla beraber, bunların içinde kalbinin sesini de duyurmağa gayret etmiştir. 1795 ten sonraki eserlerinde şahsiyeti kendini göstermeğa başlar. Ancak armonizasyon daha ziyade Mozart, hattâ Haydn tarzındadır. B., her şeyden önce, asıl kendi alanında, yani piyano eserlerinde yenileştiricidir: sonat ve variyasyonların şeklini ve tertibini değiştirmiş (meselâ *Sonata quasi una fantasia* op. 27, No. 1 ve No. 2 *Mondscheinsonate* [bas. 1802] adlı piyano sonatlarında yaptığı gibi) ve muhtevada birlik yaratmağa çalışmıştır. 1795 ten itibaren meydana getirdiği eserlerden şunlar, anılmağa değer: 3 piyano, keman ve viyolonsel triyosu op. 1 [1795]; piyano sonatları op. 2, 5, 7, 10, 13, 14, 17, 22 - 24, 26, 27 [1797-1802]; septet op. 20 [1800, bas. 1802]; Do majör senfoni op. 21 No. 1 [1800, bas. 1801]; Re majör op. 36 No. 2 [1802]; 6 yaylı saz kuarteti op. 18 [1800, bas. 1801]; piyano ve nefesli sazlar kuinteti op. 16 [1797, bas 1801]; piyano konçertoları op. 15 ve op. 19 [bas. 1801]; *Die*

Geschöpfe des Prometheus (Prometheusun mahlûkları) op. 43 [1801] adlı balet; *Christus am Ölberge* (Zeytindağında İsa) op. 85 [1800, bas. 1811] adlı oratoryo; *Ah perfido* [1796] adlı konçerto aryası; *Adelaide* adlı şarkı v. b.

Aşağı yukarı 1815 e kadar devam eden ikinci devrede sanatkâr, kabiliyetinin tam bir gelişimine ulaşmıştır. Her eseri zengin bir his dünyası, muhteva ile şeklin tam bir ahengidir. Bu devre sanatkârın *Eroica* diye adlandırdığı Mi bemol majör op. 55 (No. 3) [1804, bas. 1806] senfonisi ile başlar. Bu devre içinde meydana getirilen diğer eserlerinden şunları zikredebiliriz: Si bemol majör op. 60 [1806, bas. 1809], Do minör op. 67 (No. 5) [1805, bas. 1809], Fa majör op. 68 (No. 6) *Pastorale* [1808, bas. 1809], La majör op. 92 (No. 7) [1812, bas. 1816] ve Fa minör op. 93 (No. 8) [1812, bas. 1816] senfonileri; Mi bemol majör op. 74 *Harfenquartett* [1809, bas. 1810] ve Fa minör op. 95 (1810, bas. 1816] yaylı saz kuartetleri; Sol majör op. 58 [1805, bas. 1808] ve Mi bemol majör op. 73 [1809 bas. 1811] piyano konçertoları; çok sayıda piyano sonatları, mes. Do majör op. 53 *Waldsteinsonate* [1804, bas. 1805], Fa minör op. 54 [bas. 1806], Fa minör op. 57 *Appassionata* [1804, bas. 1807], Fa diyez majör op. 78 [bas. 1810], Mi bemol majör op. 81 a *Les adieux, l'absence et le retour* [bas. 1811]; La majör op. 47 *Kreutzersonate* [bas. 1805] adlı piyano ve keman sonatı (keman virtuozu Rodolphe Kreutzer'e ithaf edilen bu eser Tolstoyun *Kroytserova Sonata* başlıklı romanının muvzuunu teşkil eder); Si bemol majör op. 97 piyano triyosu [1811, bas. 1816]. Biricik operası *Fidelio* (asıl adı: *Leonore*) [1805] adını taşır (1806 ve 1814 te yeniden işlenen bu opera Mozart tarzındadır; ancak müziği daha zengin ve daha derindir). Diğer sahne eserleri: Goethe'nin *Egmont*unun bestesi op. 84 [1810]; Collin'in *Coriolan*ının uvertürü op. 62 [1807]; *Ruinen von Athen* op. 113 [uvertür, 1811]; *Namensfeier* op. 115 [uvertür, 1814]; *König Stefan* op. 117 [uvertür, 1811] Peştedeki Alman Tiyatrosunun açılış töreni münasebetiyle). Bir Londra naşirinin siparişi üzerine İskoç, İr ve Wales halk şarkılarını da işlemiştir.

Üçüncü ve son devre (1815 - 27) içinde, sanatkârın kendine has ifadesi kemal noktasına ulaşmakla beraber Händel ile Bach tesiri de kendini hissettirmektedir. Sanatının zirvesini, arşidük Rudolfun Olmütz piskoposluğuna tâyini münasebetiyle meydana getirdiği Re majör *Missa solemnis* op. 123 [1818 veya 1819 - 23, bas. 1827] adlı orkestra, koro ve solo için yazılmış dinî bir eser teşkil eder. B. bunu en mükemmel eseri saymıştır. Bu son devrenin en mühim eseri, Re minör *IX. senfoni* op. 125 [1817 - 23, bas. 1826] tir. Uzun ıstıraplardan sonra sevincin ışığına koşan bir kalbin didinmelerini ifade eden bu senfoni, sanat değerini ebediyen muhafaza edecek bir şaheser olarak tanınmıştır. B., bu büyük eserin son kısmı için meydana getirdiği karşılık koro ve sololar partilerine metin olarak Schillerin *An die Freude* (Neşeye) adlı şiirini seçmiştir. Bundan başka, Si bemol majör *Hammerklaviersonate* op. 106, Mi majör op. 109, Bemol majör op. 110, Do minör op. 111 piyano sonatları ve Mi bemol majör op. 127, Si bemol majör op. 130, Do diyez minör op. 131, La minör op. 132 ve Fa minör op. 135 i içine alan büyük yaylı sazlar kuartetleri en başta anılmağa değer.

B. ın sanatı, kendisinden evvel gelen veya çağdaşı olan bestecilerin sanatına nispetle bir yeniliktir. En büyük hizmeti, o zamana kadar yalnız umumî hisleri ifade eden enstrümantal müzikle şahsî mahiyetteki mevzuları tasvir etmek için, şekil ve ifade vasıtalarını görülmemiş derecede ve zenginlikte işlemiş olmasıdır. Belli bir içtimaî tabakaya bağlı olan Rokoko devri müziğine mukabil, B. ın müziği bütün beşeriyete seslenir. Buna rağmen B. eski üstatlara karşı isyan etmemiş, Haydn ve Mozart sanatına devam ederek sanatın kanunlarına uymuştur. B. ı Haydn ve Mozart üstüne çıkaran bir nokta varsa o da tema (mevzu) ve şekil zenginliğidir. Tema işinin üstadı olarak tanınan B., bütün ömrü boyunca. variasyona karşı büyük bir temayül göstermiştir (*Eroica* ve *IX. senfoni*nin finali, Do minör variasyonlar v. b.). Yaratma faaliyetinin zirvesini piyano sonatları, senfoni ve yaylı saz kuartetleri teşkil eder. Senfonide, *Eroica*dan başlıyarak, süslü menüet yerine *scherzo*yu koymuş ve bunu bazan şakacı, bazan da kinli bir humorla doldurmuştur. Anlaşılması en güç olan ve geniş tabakaların rağbetini hiçbir zaman kazanamıyan son kuartetleri ancak XX. yüzyıl başı müzikçi nesli tarafından anlaşılıp takdir edilmiştir.

B., kendisinden sonraki devrin müziği üzerine fevkalâde büyük bir tesir yapmıştır. Schubert ve Schumann, Berlioz ve Mendelssohn, Brahms ve Bruckner gibi mizaç bakımından birbirine zıt müzikçiler, B. a dayanırlar.

Bibliyografya: F. G. Wegeler - F. Ries: *Biographische Notizen über Ludwig van Beethoven*, Coblenz 1838, yeni bas. Leipzig 1906; A. Schindler: *Biographie von Ludwig van Beethoven*, Münster 1840 W. Lenz: *Beethoven et ses trois styles*, 2 cilt Paris 1855; L. Nohl: *Beethovens Leben*, 3 cilt, Berlin 1864 - 77, P. Sakolowsky tarafından düzeltilmiş ikinci bas. Berlin 1909 - 13; V. Wilder: *Beethoven sa vie et ses oeuvres*, Paris 1883; A. B. Marx: *Ludwig van Beethoven, Leben und Schaffen*, 2 cilt. Berlin 1884; G. Grove: *Beethoven and his Nine Symphonies*, Londra 1896; C. Reinecke: *Die Beethovenschen Klaviersonaten*, Leipzig 1897; O. Neitzel: *Beethovens Sinfonien erläutert* 1898, dördüncü bas. 1920; Romain Rollan: *Beethoven*, Paris 1903, Türk. ter. Ankara 1944; F. Kerst *Beetheven im eignen Wort*, Berlin 1904; A. C. Kalischer: *Beethovens sämtl'che Briefe*, 5 cilt, Berlin 1908; Th. Helm: *Beethovens Streichquartette*, Leipzig 1910; A. C. Kalischer: *Beethoven und seine Zeitgenossen*, 4 cilt, Leipzig 1910; N. Nesieht: *Das goldene Zeitalter der Klaviersonate*, Köln 1910; P. Bekker: *Beethoven*, Berlin 1911, yeni bas. 1927; V. d'Indy: *Beethoven*, Paris 1911; H. Schenker: *Beethovens Neunte Sinfonie*, Berlin 1912; G. Nottebohm: *Thematisches Verzeichnis der Werke Beethovens*, Leipzig 1913; H. Riemann: *Beethovens Klaviersonaten*, 3 cilt, Leipzig 1917 - 19; J. G. Prod'homme: *La jeunesse de Beethoven*, Paris 1920; W. A. Thomas - San Galli: *Ludwig van Beethoven*, Münih 1921; E. Evans: *Beethoven's Nine Symphonies Fully Described and Analysed*, 2 cilt. New York 1924; L. Schiedermair: *Der junge Beethoven*, 1920; J. G. Prod'homme: *Beethoven raconté par ceux qui l'ont vu*, Paris 1927; E. Herriot: *La vie de Beethoven*, Paris 1929; R. Rolland: *La vie de Beethoven*, 2 cılt, Paris 1929; *L. v. Beethoven. Ölümünün yüz on beşinci yılı 1827 - 1942*, broşür, İstanbul 1942 (Maarif Matbaası).

BEETS [*bēts*], **Nicolaas** (1814 - 1903), Felemenk şairi. Haarlem'de doğmuş, Utrecht'te ölmüştür. Leiden üniversitesinde teoloji okuduktan sonra ilkin protestan papazı olmuş, (1840 - 74), sonra Utrecht üniversitesinde

teoloji profesörlüğü etmiştir. İlk şiirlerinde İngiliz ve Fransız romantiklerinin, hele Byron'un tesirleri gözükür. *José, een Spaansk verhaal* (José, bir İspanyol hikâyesi) [1814], *De maskerade* (Maskeliler alayı) [1835], *Kuser* [1835] ve *Guy de Vlaming* [1836] adlı manzum hikâyelerinde Byron'u taklidetmiş, fakat daha sonra bu eserlerini beğenmemeğe başlamıştır. Muharrirlik şöhretini, B. tarafından Hildebrand takma adiyle yazılan ve içinde başarılı âdet ve karakter tasvirleri bulunan *Camera obscura* (Karanlık oda) [1839] adlı eseri sağlamıştır. B. in başlıca şiir kitapları şunlardır: *Korenbloemen* (Zambaklar) [1853], *Madelieven* (Papatyalar) [1869], *Najaarsbladen* (Sonbahar yaprakları) [1881], *Winterloof* (Kış yaprakları) [1887] ve *Dennenaalden* (Çam iğneleri) [1900]. Edebî etüd ve tenkidlerini *Verpoozingen op letterkundig gebied* (Edebiyat sahasında eğlenceler) [1856] ve *Verscheidenheden meest op letterkundig gebied* (En çoğu edebî sahaya ait olan çeşitli yazılar) [6 kısım, 1859 - 73, ikinci baskı 1876] teolojik yazılarını ise *Stich telijke uren* (Murakabe saatleri) [7 cilt, 1848 - 60, ikinci baskı 8 cilt, 1874 ve dd.) adlı eserinde toplamıştır.

BEEVOR [*bīvır*], **Charles Edward** (1854 - 1908), İngiliz sinir hekimi. Fonksiyonel adale felçleriyle, doğru karın adalelerinin felcine ait bazı alâmetler, asabiyede *B. Ârâzı* diye anılır.

B. un başlıca eserleri şunlardır: *Diseases of the Nervous System* (Sinir sisteminin hastalıkları) [1898], *The Croonian Lectures on Muscular Movements and their Representation in the Central Nervous System* (Adale hareketleri ve bunların merkezî sinir sistemindeki akislerine dair «Croon» konferansları) [1903], *A. Case of Pseudo - bulbar Paralysis with Complete Loss of Voluntary Respiration* (İradeye bağlı nefes almanın tam olarak kaybiyle ilgili sahte bir bulbsel felç hâdisesi) [1907].

BEFANA veya **BEFANIA** (İtal. *Epifania*, Yun. *Epiphaneia* [= İsanın yerde görünüşü; çocuk İsayı ziyaret eden üç Doğu kıralı şerefine 6 Ocakta kutlanan bir Katolik yortusu] kelimesinden bozma), İtalyan folklorunda mitik bir şahsiyet. İhtiyar bir kadın şeklinde tasavvur edilen B. nın 1-6 Ocakta yerde dolaştığına inanılır. İtalyanın bazı yerlerinde pencerelere B. yı temsil eden bir paçavra kukla koyarlar. Romagna köylüleri, nara atarak ve ıslık çalarak, bu kuklayı bir arabada dolaştırdıktan sonra yakarlar.

Efsaneye göre B., eski Beytüllehimin hizmetçisi olan kadının ta kendisidir. Çok meşgul olan bu kadın dönüşlerinde görebileceğini düşünerek, çocuk İsaya hediyeler getiren üç Doğu kıralını karşılamaya çıkmamıştır ve kırallar başka bir yoldan döndükleri için, kendilerini her sene boşuna beklemektedir.

BEG: bk. BEY.

BEGA, Tisa nehrinin soldan aldığı kollardan birisi. Rumanya ve Yugoslavya Banatından geçerek Tisa nehrinin Tunaya karışmasından az önce ona kavuşur. Uzunluğu 254 km dir. Bega nakliyat kanalını (116 km) bu nehir besler.

BEGARELLI, Antonio (1499 ?-1556), pişmiş toprak-(terracotta) tan heykel yapan İtalyan sanatkârı. Modena'da doğmuş aynı şehirde ölmüştür. B. nin gelişmesine tesir eden sebepler üzerinde birçok faraziyeler yürütülür. Bazı biyograflar, tahsil ve terbiyesiyle Mazzoni ve Alfonso Lombardi'nin uğraştıklarını, bazıları da Giovanni dell'Abbate'-nin talebesi olduğunu, daha başkaları ise sanatında Raphaello'nun esprisini bulmuşlardır. B., daha çok yeğeni Ludovico ile birlikte çalışmıştır. Bu yoldaki çalışmasına hususiyle Modena'daki San Pietro kilisesinin büyük mihrap resmi bir örnek teşkil eder. B. 1549 senelerinde duka II. Ercole için, Modena şehrinin kapısına Ercole (Herakles) statüsünü hazırlamış ve daha başka eserler de yapmıştır. En meşhur kompozisyonları arasında şunlar vardır: Modena'nın S. Agostino kilisesindeki *Pietà* grupu, aynı şehrin S. Francesco kilisesindeki *Deposizione* grupu, S. Pietro kilisesindeki *Lamentazione* grupu, S. Salvadore kilisesindeki *Madonna* ve *Battesimo di Cristo* grupları, Museo Civico (Modena) daki *La Madonna col Figlio e S. Giovannino.*

BEGARLAR veya **BEGARDLAR,** iki Hıristiyan topluluğu üyelerine verilen ad: 1. B. (Fr. *Bégards, Béggards, Béguards*), XIV. yüzyılda Fransa, Almanya ve İtalyada kurulan ve resmî Katolik kilisesine karşı gelen bazı dinî kurulların üyeleri. Aralarında kadınlar da bulunan B., *Ahd-i Cedîd* yolunda ruhça kemale ermenin mümkün olduğunu ileri sürerek Katolik dogmasına aykırı birçok doktrinler yaymışlardır. Bunları en mühimleri şunlardır: 1) İnsan, hayatında günah işlemiyecek derecede ruhî kemale erişebilir. 2) Kâmil olduktan sonra hisler tamamiyle ruha tâbi olur; öyle ki insan, bedenine onun her istediğini verebilir. 3) Kâmil insan Kilisenin kanunlarını tutmağa mecbur değildir.

Papa V. Clemens'in başkanlığında toplanan Viyana ruhanî meclisi (1311) B. ın doktrinlerini reddetmiştir.

2. B. (Lat. *Beghardi*, Fr. *Bèghards*, Alm. *Begarden, Begharden*), bir Katolik keşiş tarikatının üyeleri. B. hakkındaki ilk kayıt Holândada 1220 sıralarına raslar. Zamanla oldukça geniş bir sahaya yayılmışlardır. B. ın başlıca işi hastabakıcılık ve ölü gömme idi. B. resmî Katolik dogmasına aykırı fikirler yaydıkları için takibata uğramışlardır. Nihayet papa X. Innocentius 1650 de bu tarikatı feshetmiştir. B. a karşılık olan kadın tarikatı Beginler (b. bk.) adını taşımaktadır.

BEGAS: 1. **Karl** (1794 - 1854), Alman ressam ve heykelcisi. Begas sanatkâr ailesinin reisidir. Aachen civarında Heinsberg'de doğmuş, Berlinde ölmüştür. On dokuz yaşında iken Fransız ressamı Gros'nun atölyesine devam etmiştir. Gerçeği objektif bir görüşle ifade etmiş olan B., portrelerinde, tarihî resimlerinden çok başarı göstermiştir. Reinhold, Oskar, Adalbert ve Karl adlarında dört çocuğu vardı. Portrelerinden bazıları, bilhassa kendi portresi (Berlin müzesi), başta gelen eserleri arasındadır.

2. **Reinhold** (1831 - 1911), Alman heykelcisi. Berlinde doğmuş ve orada ölmüştür. Ressam Karl Begas'ın oğludur. Rauch'ın talebesi olan

R. Begas: «Pan ile Psykhe» (mermer)

B., Barok sanatının tesiri altında eserler vermiştir. Weimar'da öğretmenlik ettikten sonra Berline yerleşmiş ve orada II. Wilhelmin başheykelcisi olmuştur. Eserleri arasında Berlin borsasını süsliyen «Borussia» grupu, «Mercurius ile Psykhe» (Millî galeri, Berlin), «Pan ile Psykhe», Schiller, Alexandr von Humboldt ve I. Wilhelm âbideleri, I. Wilhelm, III. Fredrich, II. Wilhelm, Bismarck ve Moltke büstleri ile Reichstag binasının üstündeki «Germania» gurupu vardır.

BEGAVÎ, Ebû Muhammed Hüseyn b. Mes'ûd (1044-1117 veya 1122), Farrâ' lâkabını. Muhyi's-Sünne ve Rüknüddin unvanlarını taşıyan Şafiî Arap hadîs tefsir ve fıkıh âlimi. Horasanda Bağ(Bagşur)da doğmuş, Merverrûza yerleşerek kadı Ebû Aliyyi 'l-Hüseyini 'bni Muhammedi 'l-Merverruzî'nin talebesi olmuştur. Hemen hemen bütün ömrünü bu şehirde geçiren B., İslâm âleminde büyük bir itibar ve şöhret kazanan çeşitli eserler yazmıştır. Bunlardan *Mesâbîhü 's-Sünne*, hadîse ait yedi ana eserden faydalanarak meydana getirdiği büyük bir hadîs külliyatıdır. Bu eserin her bölümünde hadîsler doğrulukları bakımından sınıflandırılmıştır (basmaları: Kahire 1877 ve 1900) *Mesâbîh*, Muhammedü 'bnü Abdillahi 'l-Hatîbi 't-Tebrîzî [b. bk.] tarafından 1336 da *Mişkâtü 'l-Mesâbîh* adı ile daha kullanışlı bir şekle sokulmuştur. Diğer eserleri: *Meâlimü 't-tenzîl*: Kur'ân tefsiridir (basmaları: 4 ciltlik, tarihsiz -İran, 2 ciltlik- Bombay 1891); *Şerhü 's-Sünne* adlı çok mufassal hadîs mecmuası; fıkha ait *et-Tehzibe fi 'l-Fürû*. Son iki eser henüz basılmamıştır.

BEGBIE [*begbi*], **James Warburton** (1826-1876), İskoçyalı doktor. Edinburgh'da doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Guvatr (b. bk.) hastalığı üzerindeki incelemeleriyle tanınmıştır. Göz fırlaklığı ile birlikte görülen «ekzoftalmik guvatr» ve histeriye bağlı veya lokalize kore (b. bk.) *Begbie Hastalığı* diye anılır. B. nin başlıca eserleri şunlardır: *Diseases of the Nerves and Diseases of the Liver* (Sinir hastalıkları ve karaciğer hastalıkları) [1868], *Selections from the Works of the late J. W. Begbie* (Müteveffa J. W. Begbie'nin eserlerinden alınma seçme yazılar) [1882; ölümünden sonra yayımlanmıştır].

BEGDİLİ (BEGDİLLİ), 24 Oğuz boyundan biri Oğuz geleneklerine göre Oğuz Hanın üçüncü oğlu Yulduz (Yıldız) hanın dört oğlundan biri. Halk iştikakına dayanan izaha göre B. «büyüklerin saygılısı» demekdir. B. boyu «Bozok» zümresinden olup Oğuz ordusunun «sol kanad»ını teşkil ediyordu. B. boyu Anadoluya çok kuvvetli bir boy halinde gelmiş ve XVIII. yüzyıla kadar boy teşkilâtını muhafaza etmiştir. B. ler Anadolunun güney bölgesinde, Suriye ve Irakta başka aşiretlerle uzun müddet mücadele etmişlerdir. Bu mücadelelerini tasvir eden destanları B. ler arasında hâlâ dillerde dolaşmaktadır. B. boyu Orta Asyada, Kafkasyada ve İranda pek çok yerlerde adını bırakmıştır. Orta Asyada Gürgen ve Eşeksu ırmakları kıyılarında B. boyu vardır. Anadoluda sekiz ilde (Ankara, Denizli, İçel, İsparta, Konya, Çorum, Çankırı, Sıvas) B. adını taşıyan birçok köy vardır. Bugün Urfa ile Siverek arasında yerleşmiş bulunan Badıllı aşireti B. kalıntısıdır.

BEGGIATO [*beccato*], **Francesco Secondo** (1806-1883), İtalyan hekimi ve botanikçisi. Grisignano (Vicenza) da doğmuş, Vicenza'da ölmüştür. Vicenza ilinin, kendisinden önceki botanikçiler tarafından belirtilmemiş bitkilerinin katalogunu hazırlamış, ve Euganea kaplıcalarını tetkik ederek o sıralarda yaşıyan bazı yeni alg çeşitlerini tarif etmiştir. Aynı zamanda Vicenza'nın jeoloji ve paleontolojisi ile de meşgul olarak zengin bir bitki koleksiyonu (herbarium) bırakmıştır. Bu herbarium, B. nun müdürlüğünü etmiş olduğu Vicenza müzesinde saklanmaktadır. Trevisan, Beggiato'ya atfen, Thiobacteriales grupuna mensup bir skizofit (Schizophyte) e Beggiatoa adını vermiştir. Bu bitki kükürtlü sularda çok bulunur.

BEGGIATOA, suda üriyen şizomiçetler (b. bk.)in bir nev'i. İlk önce İtalyan botanikçisi F. S. Beggiato tarafından tarif edilmiştir. Bilhassa bayatlamış ve kirlenmiş sularda, bataklıklarda, kükürtlü kaynaklarda ve deniz suyunda bulunur. *Beggiatoaceae* (B. lar). *Thiobacteriale* silsilesinden filâmentli bakteriler olup hücrelerinde kükürt granülleri vardır. Fakat mahfazasızdır ve bakteriyopurpurini havi değildir. Dalga manzarasında hareketlerle karakterize olunur.

B. alba yumurta akı manzarasında bir ifrazdır. *B. roseopersicina* ise bakteriyopurpurin hâsıl eder.

BEGİMZA yahut **BECİMZA**, Bağdadın kuzeydoğusunda bir köy. B., Bakuba'dan şöyle böyle 9 km uzaktadır. B. da halife el- Muktefî bi- emrillâh ile Irak Selçuklu sultanı Muhammedin komutanı Alp-Kuş arasında bir savaş olmuş ve Alp-Kuşun ordusu yenilerek çekilmiştir (1154).

BEGİNLER (Frans. *Béguines*), bir katolık rahibe tarikatının üyeleri. Bir söylentiye göre B. tarikatının kurucusu VII. yüzyılda yaşıyan Braband (Holânda) düşesi Sancta Begga idi. Fakat umumiyetle kabul edildiğine göre bu tarikatı 1170 sıralarında Liège papazı Lambert le Bègue kurmuştur. B. in asıl adı «dua edici kadınlar» olup ilk topluluklarına 1220 sıralarında Nivelle (Güney Braband) de raslanır. B., Holânda, Belçika, Fransa. Almanya ve İsviçrede çok çabuk yayılmışlardır. XVI. yüzyılın dinî karışıklıkları ve hususiyle Fransız İhtilâli zamanında birçok B. toplulukları kaldırılmıştır. Bugün Belçikada ve daha az sayıda Almanya ve Fransada B. vardır. Şimdiki tüzüklere göre, B., 2 yıl müritlik yaptıktan, 6 yıl manastırlarda, ondan sonra da beginagium (Frans. *béguinage*) larda, yani etrafı duvarla çevrilmiş ortasında küçük bir kilise bulunan ve yalnız rahibeler için kurulmuş köylerde yaşarlar. Vakitlerini dua etmekle ve hastabakıcılık, dantelcilik ve iç çamaşırcılığı gibi işlerde çalışmakla geçirirler.

B. tarikatına karşılık olan erkek tarikatına Begalar veya Begardlar (bk. BEGARLAR 2) tarikatı adı verilir

BEGOHM, direnç birimi 1 begohm = 1000 megohm $= \frac{9}{1000}$ km. Milletlerarası elektroteknik komitesinin 1926 da aldığı karara göre Ohm, Ω harfiyle gösterildiğinden megohm $M\Omega$, begohm $B\Omega$ harfleriyle gösterilmelidir.

BEGONYA (Begonia), begonyagiller (Begoniaceae) den, tropik Amerika ve Asya ile tropik ve suptropik Afrikada 800 kadar nev'i yetişen bir bitki cinsi. Çoğu otsu, pek azı ağaççık olan bu bitkilerin pek çok nevileri güzel renkli veya görünüşlü yapraklarından ve çiçeklerinden dolayı makbul süs bitkileridir. Bunların bazıları yumrulu köklü, kısa sürgünlü, bazı türleri ise uzunca sürgünlü olup böyle olanların sürgünleri dik veya yerde sürünücü yahut da sarılıcıdır. Genel olarak sürgünler etlimsi, yumuşak olup üzerleri kalınca tüylerle seyrek seyrek örtülmüştür. Sürgünü odunlaşmış, dik durumda büyüyen neviler de vardır. Birçok nevilerin yaprakları oval ve fakat dip tarafları eğri olup üzerleri güzel renkli lekeler veya damarlar ile

süslüdür. Çiçekleri bir evciklidir. Erkek çiçeklerin 2 çanak, 2 taç yaprağı olup her ikisi de aynı renktedir. Çok defa kültür çeşitlerinde taç yaprakları katmerlidir. Erkek organlar toplu bir durumda ve çok sayıdadır. Dişi çiçekleri 2 çanak, 4 taç yapraklıdır, 6 sı da aynı renktedir. Yumurtalık umumiyetle üç gözlü ve alttan oturmuştur. Meyvesi hemen daima kapsüldür. B. ilk defa 1777 yılında

1. Yaprak begonyası (Begonia rex), 2. Küçük çiçekli begonya (Begonia sempeflorens), 3 Büyük çiçekli melez begonya (Gloire de Lorraine)

İngiltereye sokulmuş, bundan sora Avrupada pek çabuk yayılmıştır. Bunlar, odada veya dışarıda saksılar içinde kolayca yetişir. Güneşli yerlerden hoşlanır, pencere önlerinde bol çiçek açar. Birçok nevileri havası nemli, güneşli yerleri çok sevdiklerinden soğuk camekânlarda iyi yetişirler. B. lar, çok fazla sulanmamalıdır.

Üretilmeleri: Pek az raslanan nevileri tohumlariyle, umumiyetle yumru kökleri, çelikler veya yaprak çelikleriyle üretilir. Tohum veya çelikler önce çok ince elenmiş ve yıkanmış mil içerisinde köklendirilir. Yaprak çelikleri ise, yaprak sapı evvelâ mil içerisine sokulmak, yaprak altı damarları damar yerlerinden bir jiletle hafifçe çizilerek toprak üstüne yatırılmak ve üzerine hafif bir ağırlık konmak suretiyle yapılır. Bundan sonra milin kurumaması için her gün, veya üzerine bir cam kapatılırsa üç dört günde bir sulanır. Burada köklenen tohum, çelik veya yaprak çelikleri, kökleriyle çıkarılarak, 2 kısım ince elenmiş tarla toprağı, 1 kısım elenme yanmış gübre, biraz funda toprağı ve biraz da ince mil karıştırılmış toprak harçlı yastıklara dikilir. Burada yeter derecede büyüyünce, aynı toprak harcı konmuş asıl saksılarına dikilir. Bu çiçeğe Begonia adı XVII. yüzyılda Plumier tarafından, Santo Domingo valisi Michel Bégonia'ya izafe edilerek verilmişti.

BEGONYAGİLLER (Begoniaceae), bitki sisteminde 820 kadar nev'i bulunan bir bitki familyası. Bunlar Avustralya hariç, dünyanın sıcak bölgelerinde yetişen, çoğu otsu, bazıları küçük ağaççık olan bitkilerdir. Bazılarının kökleri yumrumsu, çoğunun sürgün ve yaprakları etlimsidir. Gövdeleri kısa veya uzunca olup dik, veya bazı nevilerde toprak üstünde veya toprak altında sürünücü şekildedir. Yaprakları ekseriya eğri, kenarları düz veya dişli veya az çok derin dilimli hattâ bazan el gibi dilimlidir. Umumiyetle yaprak diplerinde iki tane yaprakçık bulunur. Çiçekler, sürgün uçlarında veya yaprak koltuklarında olup çift kollu talkım veya akrep kuyruğu gibi bir tarafa doğru dallanmış durumdadır. Çiçekler bir evcikli, erkek çiçeklerin 2 çanağı, 2 - 5 tane taç yaprakları ve az çok birbirleriyle birleşmiş pek çok sayıda erkeklik organları vardır. Dişi çiçekler 2 - 3 (nadiren 4 - 6) gözlü, umumiyetle 3 kanadlı, alttan irtikâz etmiş bir yumurtalığı olup içerisinde pek çok sayıda tohum taslağı bulunur. Çok kere 3 tane derin dilimli ve helezon gibi kıvrılmış tepeciği vardır. Çiçek 2 - 3 örtü yaprağı tarafından sarılmıştır. Meyvası çoğunda boynuz gibi sert, nadiren kâğıt gibi derimsi veya etlimsi, kenarları kanadlı, içerisi çok tohumlu bir kapsül olup pek azında üzümsü olur.

BEGORRITIS LACUS (Lât. = B. gölü), eski Makedonyanın Eordaia bölgesinde (Kuzey Yunanistan) bir göl. Şimdiki Ostrovo gölü, Yun. Limni Vegorritis.

BEGOVIĆ [*begoviç*], **Milan** (doğ. 1876), Hırvat tiyatro muharriri. Vrlika (Dalmaçya) da doğmuş, Hamburg tiyatrosunda, Viyanada Neue Wiener Bühne'de rejisörlük etmiş, bir aralık (1920) Zagreb konservatuvarında çalışmıştır.

Genç şairin kayda değer ilk eseri *Knjiga Boccadora* (B kitabı) başlıklı lirik şiir derlemesidir (1900). B., bunu Xeres de la Maraja takma adı altında neşretmiştir. Zevki ve şehveti terennüm eden bu şiirlerde hem şekil, hem de fikir bakımından İtalyan tesiri görülür. B., sonraları bu tesirlerden kurtularak iç gelişmesinden doğan şu dramları yazmıştır: *Myrrha* (1902), *Venus Victrix* (Yenen V.) [1904], *Gospođo Valevska* (Bayan V.) [1906). Bu son piyes, sanat bakımından üçünün en az başarılısı olmakla beraber, d'Annunzio'nun tesirinden tamamen sıyrıldığını gösterir. Lirik ilhamı şu son eserlerinde daha mükemmel bir şekilde belirir: *Dunja u kovčegu* (Kasada elma) [1921] roman; *Svadbeni Let* (Düğün uçuşu) [1922], *Božji čovjek* (Tanrının adamı) [1924], *Pustolov pres vratima* (Maceraperest kapıda) [1926) dram; Hamburgda oynanan *Das Amerikanische Yacht im Hafen von Split* (Spalato limanında Amerikalı yatı) [1930] komedya. Bütün bu eserlerde B., hemen hemen mistik denilecek bir ihtirasın tesiri altında iyilik ve fenalık alanında bütün sınırları aşan kadın ruhlarını tasvir etmekten zevk almıştır.

B., Zagrebde bir yandan gazetecilik etmekte, diğer taraftan tiyatro alanında faal bir şekilde çalışmakta olup *Kritika* ve *Savremenik* adlı iki mecmuayı idare etmekte ve Zagreb tiyatrosu için Almanca, Fransızca ve İtalyanca birtakım dram ve komediler tercüme etmektedir.

BEĞTİMUR Seyfü 'd - dîn, 1185 - 1193 yılları arasında Ahlât emîri. Bir ara es - Sultanü 'l - Muazzam Salâhü 'd - dîn b. Abdi 'l - Aziz unvanını da taşımış olan B., XII yüzyılın başında Ahlât bölgesinde hüküm süren Sokmanî'lerin yetiştirdiği kölelerdendir. Gençliğinden beri zekâ ve dirayeti ile kendini göstermiş, askerler arasında büyük bir nüfuz kazanmıştı. Efendisi II. Sokman, hiçbir meşru vâris bırakmadan vefat edince B. bu nüfuzundan faydalanmış ve Vezir Mecdü 'd - dîn b Râşik'i yakalıyarak Ahlât'a hâkim olmuştur. Fakat sakin bir hayat sürememiş ve bu bölgeyi ele geçirmek istiyen Salâhü 'd - dîn i Eyyubînin baskısı altında kalmıştır. Bu hükümdarın yeğeni Takıyyü 'd - dîn Ömer tarafından da sıkıştırılan B., Salâhü 'd-dînin ölümünden sonra (1193) durumunu sağlamlaştırmış, fakat Meyyafârikîn muhasarasına hazırlandığı bir sırada damadı Hezâr - Dinarînin tertiplediği bir suikasta kurban gitmiştir.

BEHAGEL [*behāgĭl*], **Otto** (1854 - 1936), Alman dilci ve Germanisti. Karlsruhe'de doğmuş, Münih'te ölmüştür. 1878 de Heidelberg Üniversitesinde Germanistik doçenti. 1882 de aynı üniversitede profesör, 1883 te Basel Üniversitesinde ordinaryus profesör olmuş, 1885 ten 1925 e

kadar da Giessen Üniversitesinde Germanistik kürsüsünü idare etmiştir. Önce Heinrich von Veldeke'nin *Eneïde*'sini (1882), Eski Saksonca *Heliand* destanını (1882) ve Hebel'in eser ve mektuplarını (1883) neşretme gibi filolojik çalışmalarda bulunmuş, sonra münhasıran Alman dilini tetkik etmiştir. Bu alanda başlıca eserleri şunlardır: popüler bir kitap olarak *Die deutsche Sprache* (Alman dili) [1886; 8. bas. 1930], *Schriftsprache und Mundart* (Yazı dili ve lehçe) [1896], *Geschichte der deutschen Sprache* (Alman dilinin tarihi) [1891; 5. bas 1928], şaheseri olan *Deutsche Syntax* (Almancanın sintaksi) [4 cilt, 1923 - 1932], kısa makalelerini ihtiva eden *Von deutscher Sprache* (Alman dili hakkında) [1927]. 1880 de F. Neuman ile birlikte *Literaturblatt für germanische und romanische Philologie* (Germen ve Roman dilleri filolojisi edebî dergisi) ni kurmuş, ayrıca 1888 - 1892 yılları arasında da Alman eskiliklerinden bahseden *Germania* adlı dergiyi idare etmiştir. B. zamanımızın en büyük germanistlerinden biri olmuştur.

BEHAIM [*bęhaym*], **Behem** veya **Boeheim, Martin** (1459 - 1507), Alman kozmografyacısı. Nurnberg'de doğmuş, Lizbonda ölmüştür. Ünlü matematikçi Regiomontanus (Johann Müller) un talebesi olarak tahsil görmüştür. 1484 te Portekizli seyyah Diego Cão'nın donanması ile Batı Afrikasının Kongo kıyısı boyunca bir keşif seyahatine iştirak etmiştir. 1486 da Fayal (Asorlar) ı gezmiş, 1490 da Nurnberg'e dönmüştür. Denizde astronomik müşahedeler yolu ile durumu bulma metodları, haritaları ve küresi ile şöhret kazanmıştır. Küresini doğduğu şehre armağan etmiştir. 1493 te yine Fayal ve Lizbona gitmiş ve ölümüne kadar Portekizde kalmıştır.

BEHAIM veya **BẸHEIM, BẸHAM, Michel** (1416 - 1474), Alman şairi (Meistersinger, bk. ALMAN EDEBİYATI, Orta - Yüksek Almanca Devri). Sulzbach (Wurttemberg) ta doğmuş ve orada belediye başkanı iken öldürülmüştür. Asıl mesleği dokumacılıktı. 1439 dan itibaren muhtelif hükümdar ve prenslerin hizmetinde kâh askerlik, kâh şarkıcılık etmiştir. Macar kıralı V. Làszló'nun hizmetinde 1453 - 56 Türk - Macar savaşlarına katılmış ve bu savaşlar hakkında küçük manzum hihâyeler yazmıştır (bas. «Karajan: Quellen und Forschungen»de, cilt I, 1849). B. ın başlıca eseri *Buch von den Wienern* (Viyanalılar hakkında kitap) [bas. Viyana 1843 ve «Bobertag: Erzählende Dichtungen des späteren Mittelalters»te, 1887] adını taşır. Şair bu manzum hikâyesinde imparator III. Friedrich'in sarayında bulunduğu sırada ayaklanan Viyana halkının sarayı muhasarasını anlatmaktadır. B. ın bunlardan başka, birçok dinî ve lâik manzumeleri de vardır. Bu şiirler, daha ziyade şairin yaşadığı çağın ve Meistergesang (ustalar şiiri) denilen edebî nev'in tarihi bakımından ehemmiyetlidir.

BÉHAINE [*bēęn*], **René** (doğ. 1888), aslı Belçikalı Fransız romancısı. Liége yakınında, Verviers'de doğmuştur. Belki de cemiyete gücendiğinden dolayı ondan kaçınarak münzevi bir hayat yaşamış. bu yüzden de, ilk romanını 19 yaşında iken neşretmiş olmasına rağmen, şöhretini geç temin edebilmiştir. Romanları, bir nesli veya bir topluluğu tasvir ve hikâye eden ve «roman - fleuve», «roman - cycle» veya son zamanlarda «somme» denilen roman serisi şeklinde yazılmışsa da, *Histoire d'une société* (Bir topluluğun tarihi) umumî başlığını taşıyan bu serinin hikâyesi, Michel Varambaud adında tek bir şahsın etrafında döndüğü için, «roman-cycle» nev'ine pek uymamaktadır; böyle olmakla beraber, romanın son ciltleri, hikâyeyi şahıstan aileye kaydırmış bulunuyor.

Romanın şimdiye kadar çıkmış olan ciltlerini şu şekilde gruplamak mümkündür: 1. ve 2. ciltler, *Les nouveaux venus* (Yeni gelenler)[1907] ile *Les survivants* (Sağ kalanlar) [1914], bir nevi giriş olup, romanın sosyal muhitini, biyografik bilgilerle tarif ederler; 3. cilt, *Si jeunesse savais. . .* (Eğer gençlik bilseydi) [1919], bir nevi intikal cildi olup, bunda Michel ile nişanlısı Catherine arasında anlaşmazlık başlar; 4. - 6. ciltler, *La conquête de la vie* (Hayata hâkim olma) [1923], *L'enchantement du feu* (Ateşin büyüsü) [1926] ile *Avec les yeux de l'esprit* (Can gözü ile) [1928], nişanlılar arasındaki mücadelenin devamını anlatır; 7. - 10. ciltler, *Au prix même du bonheur* (Saadet pahasına bile) [1930], *Dans la foule horrible des hommes* (İnsanların korkunç kalabalığı içinde) [1932], *La solitude et le silence* (Yalnızlık ve sükût) [1933] ile *Les signes dans le ciel* (Gökteki alâmetler) [1935], «asla hayatı sevmemiş olan» Michel'le Catherine'in evlilik hayatını anlatır; 11. - 13. ciltler, *O peuple infortuné* (Ey talihsiz halk) [1936], *Le jour de gloire* (Şan ve şeref günü) [1939] ile sekiz sene ara verdikten sonra çıkan *Sous le char de Kâli* (K. nin gerdunesi altında) [1947], aile anlaşmazlığına, çocukları Claude'u da katar. Hicivleriyle, cemiyete karşı cephe almış bulunan ve devam edecek olan bu kötümser roman, kahramanının sık sık nefsini yoklamak için uzun ve çetrefil cümlelerle düşüncelere dalması bakımından Marcel Proust'un *A la recherche du temps perdu*'süne, uzunluğu bakımından da Jules Romains'in *Les hommes de bonne volonté* (27 cilt) sine benzemektedir.

BÉHAL [*bēạl*], **Auguste** (1859 - 1941), Fransız kimyacısı. Lens'da doğmuş, Mennecy'de ölmüştür. Paris Fen Fakültesine, sonra Eczacı Okuluna organik kimya profesörü (1899), İlimler Akademisine üye olmuştur (1921). Asetilen sınıfı hidrokarbürlerin metodlu bir tasnifi, fenoller kâfuru ve müştakları üzerinde incelemeler v. b. organik kimyada mühim çalışmaları vardır. Sentetik kâfuru elde etmiş ve Campholénique serisini keşfetmiştir. Organometal türevlerinin eter tuzları üzerindeki tesiriyle ilgili çalışmaların (ekseriya) hazırlık metoduna yarıyabilen aldehidlerin terkibi metodunu da ilâve edebiliriz. Birçok ilmî muhtıralarından başka *Traité de Chimie organique d'après les théories modernes* (Modern teorilere göre, organik kimya temel kitabı) adlı bir eser yayımlamıştır.

BEHAM (Beheim, Boehm, Peham şekillerinde de yazılmıştır), Kleinmeister (küçük usta) denilen grupa mensup iki Alman ressam ve gravürcü kardeşin soyadı.
1. **B. Barthel** (1502 - 1540) Nurenberg'de doğmuş, İtalyada ölmüştür (yeri belli değil). B. ın ilk estamp resimleri 1520 tarihini taşır. Dürer'in etkisi altında kalmıştır. Katolik kilisesi tarafından reddedilen dinî akîdeleri benimsememiş olması ve bir şeye bağlı kalmaması onu Münih'te yalnız başına yaşamak zorunda bırakmıştır. Bu sırada Bavyera dükası IV. Wilhelm'in yanına girmiş ve bu prensin sarayında 1535 e kadar kalmıştır. Bu senelerde hâmisinin yardımiyle İtalyaya gitmiştir. Bavyeranın merkezinde bulunduğu sırada *Kreuzwunder* (1530) Münih *Pinakothek* adlı eseri ile Alman müzelerinde bulunan birçok portreler yapmıştır. Schleissheim şatosu gâlerisinde prenslere ait 17

portresi vardır. Gravür eserleri Rosemberg'e göre bakır üzerine yapılmış 92 parçadan ibarettir. Tahta üzerine kazıma suretiyle yapılmış eseri yoktur.

2. **Hans Sebald** (1500-1550), Nurenberg'de doğmuş, Frankfurtta ölmüştür. B., doğduğu şehirde 1525 e kadar çalışmağa devam etmiş, sonra da Katolikliğe aykırı düşen düşünüşlerinden dolayı bu şehirden sürülmüştür. Memleketlisi ve belki de hocası olan büyük Alman ressamı Dürer gibi, B. da aynı üstünlükte bakır ve tahta üzerine gravürler işlemiştir. Bilinen yağlı boya resimleri çok azdır. Bunlardan Louvre müzesinde bir masa üzerine yapılmış Dâvûd (David) un hayatına dair dört sahne ile Aschaffenburg kitaplığındaki Brandenburg kardinalinin dua kitabı üzerine yapılmış dört minyatür resmi vardır. B., Augsburg ve Ingolstadt'daki ikameti sırasında edebî kitaplara illüstrasyon resimleri de yapmıştır. 1525 sonlarına doğru Nurnberg'e dönüşünde, ikinci defa doğduğu şehri terk etmek zorunda kalmış, 1529-1531 senelerinda tekrar bu şehre gelmiş ve sonra da temelli olarak Frankfurt'ta yerleşmiştir. Cluny müzesinde fıldişi üzerine kabartma olarak işlenmiş bulunan ve bir dövüşmeyi tasvir eden bir eseri vardır. Başka eserleri arasında *Heilige Anna* Heidelberg müzesindedir.

BEHAR, bk. BİHAR

BEHÂR (1867-1920), Âzerî Türk şairi. Şirvanda doğmuş, Tebrizde ölmüştür. Asıl adı Mirza Nasrullahtır. B., onun şiirde kullandığı mahlâstır. Türkçe ve Farsça şiirlerini ihtiva eden bir *Divanı* ile uzunca iki mesnevisi vardır. Şiir edası kıvrak ve nüktelidir.

BEHAVIOR [*bihẹyvyîr*], bir insanın hareket tarzı, davranış. Bütün insan ve hayvanların davranışlarını (comportement) ifade etmek üzere bir ünite anlamına alınmaktadır. Bu bir ferdin iç ve dış kamçılara (fiziksosyal) karşı gösterdiği reaksiyonlar bütünlüğüdür. Vücudun her kısmının kendine has normal ve patolojik çalışma tarzları vardır. Aç bir insanın gıda araması ve yemesi böyle bir faaliyettir. Bütün bu hareketler refleks ve hususiyle şartlı refleks anlamı ile izah edilmektedir. Bk. BEHAVIORIZM.

BEHAVIORİZM (Behaviorism), psikoloji mevzuu olarak ancak müşahede edilebilen, yani objektif olan şeyleri ve vakıaları ele alıp subjektif (introspective) muayene usullerini reddeden ve modern ruh tababetinde olduğu kadar terbiyede de ehemmiyet kazanan bir cereyan. Bunu ilk defa 1912 de Amerikan ruhiyatçılarından J. B. Watson, ilmî denemelere dayanarak kurmuştur. Ondan evvelki psikologlar ruhiyat mevzuu olarak şuuru aldıkları halde bu âlim, şuuru, içebakışı (introspection) reddederek, insan varlığının, behavior dediği umumî davranışını ele almıştır. Watson çalışmalarını Rusyada fizyolojist Pavlov ve Behterev'in hususiyle köpek midelerinde yapmış oldukları ve bununla (Reflex conditionnés = şartlı refleksler) edindikleri tecrübelerden hayvan psikolojisinden ilhamlar almak suretiyle yürütmüştür. Buna göre ancak görülen şeyler üzerine ruh kanun ve ölçüleri bina edilebilir. O halde biz ancak organizmanın yaptığı ve belirttiği şeyleri, yani davranışları (comportement) görebiliriz. Meselâ Watsona göre, konuşmak bir harekettir; alçak sesle konuşmak veya düşünmek de top oynamak gibi objektif bir davranıştır.

İnsanların bu behaviorları daima tembihler ve cevaplar halinde ifade edilebilir. Bu kamçılanma (stimulus)ların bir kısmı dış çevreden gelir; bir kısmı ise organizmada doğan ve hususiyle kas fonksiyonları ile ilgilidir. Cevaplar da bu kamçılar gibi dıştan ve içten gelir. Dıştan gelenler daha kolaylıkla ölçülebilir, iç organlara ait olanları ise ilmî metodlarla ölçmek lâzımdır. B. insanın terbiyesi ve gelişmesi bakımından muhite çok ehemmiyet vermekte ve hattâ bütün doktrini şu iki kelimede hulâsa edilmektedir: kamçılanma - cevap.

BEHCET, Hulûsi (1889-1948). ünlü Türk hekimi. İstanbulda doğmuş, orada ölmüştür. Ahmed Behcetin oğludur. *Behcet*, kendisine Atatürk tarafından soyadı olarak verilmiştir Tıp tahsilini 1910 da tamamlamış, 1914 Temmuzuna kadar Istanbulda Gülhane cildiye seriryatında Eşref Ruşen, Talât ve bakteriyolog Reşad Rıza hocaların yanında asistan olarak çalışmıştır. 1914 Temmuzunda Kırklareli askerî hastahanesi başhekim muavinliğine tâyin edilmiş, daha sonra 1918 e kadar Edirne askerî hastahanesinin cildiye mütahassıslığını yapmıştır. 1918 Ağustosunda evvelâ Budapeştede, sonra Berlinde Charité hastahanesinde çalışmış ve 1919 Ekiminde memlekete dönmüştür.

Hulûsi BEHCET

Bir müddet serbest çalıştıktan sonra 1923 te Hasköy zührevive hastahanesi başhekimliğine tâyin olunmuş, 6 ay kadar burada çalıştıktan sonra Guraba hastahanesi cildiye mütahassıslığına nakledilmiştir. 1933 te üniversite ıslahatında deri hastalıkları ve frengi kliniğine profesör seçilmiştir.

14 sene şerefle, başarıyla işgal ettiği bu kürsüde memleketin içinde ve dışında bilgi ve öğretimde Türk irfanının değerini ispat ederek Türk dermatolojisine hizmet etmiştir.

Wright çıbanı, dermatitis figus carica, frengi ile savaş gibi konularla yakından ilgilenmiştir.

Ayrıca öteden beri muhtelif şube mütahassıslarının kendi görüşlerine göre yazıp mütalâa yürüttükleri ve yirmi beş seneden beri de B. H. nin üzerinde çalıştığı bir hastalığı, 13-14 Eylül 1947 de Cenevrede toplanan milletlerarası tıp kongresi, Zürich Tıp Fakültesi dermatoloji hocası Mischer'in önergesi üzerine hastalığı tesbit eden B. H. ye izafeten «Morbus Behcet» (Lat) diye adlandırıp kabul etmiştir. 1939 da ordinaryus profesörlüğe terfi eden B. H., *Klinikte ve pratikte frengi teşhisi ve benzeri deri hastalıkları* isimli eserini meydana getirmiştir. Şahsî hayatında münzevî yaşıyan B. H., ömrünü projelerle, ilmî tartışmalarla, araştırma metodlarını uygulıyabileceği vasıtaları aramakla ve bunlar için her tarafa baş vurmakla geçirmiştir. Tıp ilmini ferdî şifanın vasıtası olmakla kalmayıp, cemiyet ve insanlığın acılarına el uzatan yüksek bir meslek olarak tanıyan B. H., 8 Mart 1948 de, dört seneden beri çekmekte olduğu kalb hastalığından vefat etmiştir.

Behcet Hastalığı: 1937 de Dr. Hulûsi Behcet tarafından üçüzlü bir sendrom olarak tanınmış bir hastalık. Gözde nükseden üveit, neuroretinit ve retina kanamaları, deride eritema nodozuma benzer eritem, piyodermit ve deri altı nodülleri; ağız ve seksüel organlarda aftöz ülserlerle kendini gösterir. Son zamanlarda bu hastalıkta hiposeksüalite, yani cinsî kudretsizlik. tromboflebit ve menengoansefal (beyin - beyinzarına ait) belirtilerin de görüldüğü bildirilmiştir.

B. H., 20 - 30 yaşlarında görülür. Çok defa deri ve mukoza belirtileriyle başlar. Göz hastalığı birkaç ay veya birkaç sene sonra görülür, yıllarca nüküslerle devam ederek körlük ve ölümle neticelenir. Hastalığın bir tüberküloz enfeksiyonu olduğu, virülansı azalmış bakterilerden ve hususiyle stafilokoklardan ileri geldiği, allerjik bir hastalık veya bir virüs enfeksiyonu (H. B., H. Braun) olduğu ileri sürülmüştür. Büyük bir çoğunluk, virüslerden ileri geldiğini kabul etmektedir. Hastalığın seyri üzerine tesirli bir tedavi şekli henüz bulunamamıştır.

BEHCET MEHMED EFENDİ (ölm. 1755), Türk idareci ve şairi. Acem Kılıcı lâkabiyle anılan Mustafa efendinin oğludur. Tahsilini tamamladıktan sonra İzzet Ali Paşa (b. bk.) ya kâtip, 1733 ten itibaren 13 yıl müddetle defterdar mektupçusu, üç defa Şıkk-ı Evvel defterdarı, iki defa Ruznâme-i Evvel, bir aralık iki tuğla ve Paşa unvaniyle Alâiye mutasarrıfı, daha sonra hâcegânlığa nakledilerek Sereze muhafız olmuştur. Tâyin olunduğu vazifelerden sık sık azlolunmuştur. Son vazifesi Şıkk-ı Evvel defterdarlığıdır. İstanbulda Şehzadebaşında İsmail Ağa Mektebinin yanındaki mezarlıkta gömülüdür. Bilgice orta derecede olan B. M. E. nin yazısı güzel, inşa üslûbu düzgün, şiirleri oldukça nüktelidir..

BEHCET MUSTAFA (1774 - 1832), Türk doktoru ve ilim adamı. Sudûrdan hekimbaşı Büyük Hayrullah efendinin kızı tarafından torunu ve hâcegândan Mehmed Emin Şükûhî efendinin oğludur. Abdülhak Molla'nın büyük kardeşi ve Abdülhak Hâmidin büyük amcasıdır. Eyüpte doğmuş, medreselerde okuduktan sonra hekimlik öğrenmiş ve birkaç yabancı dil elde etmiştir. 1791 de müderris, 1803 te hekimbaşı, 1806 da İzmir Mevleviyyetine vâsıl ve 1826 da Tıbhaneye nâzır olmuştur. Mekke, İstanbul, Anadolu pâyeleri, Anadolu Kazaskeri, Rumeli Kazaskeri gibi rütbe ve unvanları almıştır. Yeniçeriliğin kaldırılmasında ve Tıbbiyenin kurulmasında değerli hizmetleri görülmüştür. Batı bilginlerinden, bu arada Buffon, Johan ve Borne'den bazı fennî ve tıbbî eserleri dilimize çevirdikten başka, değerli telif eserler de yazmıştır. Mısır bilginlerinden Şeyh Abdurrahman-ı Cebertî (1754-1825) nin Mısırın Fransız işgalinde kaldığı devreyi anlatan *Mazharu 't-takdîs bi - hurûci tâifeti 'l - Fransîs* adlı eserini dilimize çevirmiştir.

Başlıca telif eserleri şunlardır: *Hezâr esrar*, *Risale-i Rûhiye ve Risâle-i Kolera*'dır ki, bunlardan sonuncusunu Demetrios Mavrokordatos, Berlinde Almancaya çevirip bastırmıştır.

BEHCETÎ (XVII. yüzyıl). Osmanlı şair ve tarihçilerinden. Adı Hüseyindir ve Hezargrad[Razgrad]da (bazı kaynaklara göre İstanbulda) doğmuştur. Divan-ı hümayun kâtipliğinde bulunmuş ve İkinci Viyana seferinden dönüşte (1683) Belgradda ölmüştür. *Divan*ından (yazması Fatih, Millet kütüphanesi, Ali Emirî Ef. kısmı, manzum eserler, Nr. 59 dadır) başka *Zafername* adlı eseri bilinmektedir. Bu eserinin «Dîbâçe» sinde Köprülü Mehmed Paşa ile oğlu Fâzıl Ahmed Paşanın hayatından bahsetmekte, sonra Merzifonlu Kara Mustafa Paşanın Cehrin seferini uzun uzadıya anlatmaktadır (*Zafername*nin bir yazması İstanbul Esad Ef. kütüphanesinde Nr. 2368 de bulunmaktadır).

BEHCETÎ (XVIII. yüzyıl), Osmanlı vak'anüvislerinden. Adı Hasan'dır ve Antepte doğmuştur. Genç yaşında İstanbula gelmiş, ilmiyye mesleğine girerek kadı olmuş, sonradan Şeyhülislâm Kara Halılzade Mehmed Said Efendinin mektupçuluğunda bulunmuş, 1775 te vak'anüvisliğe getirilmiştir. Bu vazifede ancak bir yıl kaldıktan sonra azledilen Behcetînin müsveddelerinden tarihçi Enverî faydalanmıştır.

BEHEMOT (İbr. *bĕhemōt* = hayvanlar, müfredi: *bĕhemâh* = hayvan; *Kitab-ı Mukaddes*in *Vulgata* adı verilen Lâtince tercümesinde *behemoth*), *Ahd-i Atîk* (Eyyûb, XL - 15 - 24, *Vulgata*, aynı yer, 10-19) te «Allahın baş eseri» diye vasıflandırılan efsanevî bir hayvan. Bazı âlimlere göre B. kelimesinin aslı Eski Mısırca *p - ehe - mou* (susığırı) dur. B. eskiden fil, şimdi umumî olarak suaygırı ile bir sanılmaktadır. Avrupa dillerinde iri, ağır hareketli adamlara B. denir.

BEHERGLAS, kimya lâboratuvarlarında sıvıların ısıtılması için soğutulmuş ince ve iyi camdan yapılma kab. Havagazı alevi üzerinde doğrudan doğruya ısıtılabilir.

BEHERİSTAN: bk. BAHARİSTAN.

BEHESNİ: bk. BESNİ.

BEHEST: bk. BEHİŞT.

BEHİÇ MEHMED (ölm. 1809), «Rusçuk Yârânı»ndan ve Osmanlı Cihadiye Nazırı (Millî Savunma Bakanı). B. M. efendi Babıâli kalemlerinden yetişmiş, hâcegân rütbesi aldıktan sonra başmuhasebeci pâyesiyle Tuna Yalısı mübayaacısı olmuştur. Bu vazifesinde Alemdar Mustafa Paşa ile tanışan B. M. efendi, Kabakçı Mustafa hâdisesinden sonra III. Selimin tahttan indirilmesi üzerine Alemdarın başkanlığında toplanan «Rusçuk Yârânı» adı verilen ve III. Selimin tekrar tahta çıkarılması için gerekli tertibatın alınmasına karar veren meclise katılmıştır. Alemdarın sadrâzam olması üzerine B. M. efendi de Cihadiye Nazırı olmuştur. Alemdar Vakasından sonra (1808) B. M. efendi İstanbuldan kaçmışsa da Yeniçerilerin hükümeti zorlaması üzerine tutularak asılmıştır. Nizam-ı Cedid hareketinin samimî taraftarı olan, bu harekette ve sonradan yapılan Sekban teşkilâtında değerli hizmetleri görülen B. M. efendi zeki ve hamleli bir devlet adamı olarak tanınmıştır.

BÉHIER [*be'yę*], **Louis - Jules** (1813 - 1876), Fransız doktoru. Pariste doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Louis-Philippe'in hususî doktoru olmuş, Paris Tıp Fakültesinde profesör ve Tıp Akademisinde âza olarak bulunan B., Charité, Pitié ve l' Hôtel - Dieu'de doktorluk etmiştir. 1874 te l' Hôtel - Dieu'de kan nakli tatbikatındaki başarısı ona büyük bir şöhret temin etmiştir.

Semiyolojide geçen Béhier - Hardy Semptomu, akciğer gangreninin erken bir belirtisi olarak teneffüs seslerinde husule gelen afoni (ses yitimi) dir.

B. nin sayısı otuzdan fazla olan kıymetli eserlerinden başlıcaları şunlardır: *De l' influence épidemique sur les*

maladies (Salgınların hastalıklar üzerine nüfuzu) [1844], *Traité élémentaire de pathologie interne* (İç hastalıkları bilgisi hakkında el kitabı) [1844 - 1858] *Études sur la maladie dite fièvre puerpérale* (Lohusa humması denilen hastalık hakkında araştırmalar) [Dr. L. P. A. Hardy ile birlikte; 1858], *De l'antagonisme réciproque de l'opium et de la belladone* (Afyon ile belladon arasındaki karşılıklı aksi tesir) [1859], *De la stupeur dans les maladies mentales* (Akıl hastalıklarında uyuşukluk) [1861] *A Contribution to the History of Leucemia* (Löseminin tarihçesine yarıyacak bir araştırma) [1869], *Cas de pachyméningite cérébrale, tuberculisation généralisée, alcoolisme* (Bir beyin pakimenenjiti genelleşmiş tüberkülizasyon alkoolizm hâdisesi) [1873], *Étude de quelques points de l'urémie* (Üreminin bazı hususları hakkında araştırma) [*1874*], *Sur le traitement du rhumatisme* (Romatizmanın tedavisi hakkında) [1876].

BEHİSTUN YAZITI: bk. BİSUTUN YAZITI.

BEHİŞT: bk. CENNET.

BEHİŞTÎ (asıl adı: **Karıştıran Süleyman Bey oğlu Sinan Çelebi**; XV. yüzyılın ikinci yarısı), Türk şair ve tarihçisi. Babası Karıştıran Süleyman Bey, II. Murat zamanında Vize sancak beyliği etmiş, Fatih'in İstanbul kuşatmasında yararlığı görülmüş, şehir alınınca padişah tarafından subaşılığa getirilmiş ve Bursada ölmüştür.

Devrinde «Karıştıran Süleyman Bey oğlu Sinan Çelebi» diye tanınan B. nin asıl adı Sehî ve herhalde ondan naklen Riyazî tezkirelerinde «Ahmed» diye geçerse de, öbür kaynakların hepsinde «Sinan» diye yazılıdır. Sehî tezkiresine göre, gençliğinde çok güzel olan B., II. Bayezid tarafından yetiştirilmiştir. İyi bir öğrenim görmüş, bir ara sancak beyliği etmiş, fakat hayatı daha çok II. Bayezidin sarayında geçmiş, saray mensupları arasında önemli bir kişi olmuştur. Sehî'nin yazdığına göre, padişahın teveccühünü kaybedince memleketten kaçmış, Herat'ta Sultan Hüseyin Baykara yanında bir zaman misafir kalmış, Ali Şîr Nevaî ve Molla Camî ile tanışmış, sonra Hüseyin Baykara'nın değerli armağanları ve şefaat mektubiyle İstanbula dönmüş, II. Bayezide «kerem» redifli bir kaside sunduktan sonra affedilmiş, Sehî'ye göre yine sarayda kalmış, Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi tezkireleri gibi diğer bazı kaynaklara göre, sancakbeyi olmuştur. Kaynaklardan manzum ve mensur bir hayli eser yazdığı anlaşılmaktadır. Bir divanı olup olmadığı bilinmiyor; bazı mecmualarda gazellerine tesadüf edilmektedir. Şiir alanında en önemli eseri hamsesidir.

Sehî tezkiresinde, B. nin Nizamî hamsesini tam olarak Türkçeye çevirmiş olduğu yazılı ise de, bu doğru değildir; B., Nizamî hamsesini sadece örnek olarak almış olsa gerektir. Lâtifî tezkiresine göre, B. nin hamsesini teşkil eden mesnevilerin isimleri şunlardır: *Vâmık u Azrâ, Yusuf ü Züleyha, Hüsn ü Nigâr, Süheyl ü Nevbahar, Leylâ ve Mecnun.*

Bugün elimizde yalnız *Leylâ ve Mecnun* vardır (Üniversite kitaplığı, Yıldız kitapları, No. 216). Diğerleri henüz bulunamamıştır. Anadolu Türkleri arasında Türkçe ilk hamse yazanın B. olduğu tahmin ediliyor, zaten şair de bunu bir beytinde söylemiştir.

Mensur eserlerinden de yalnız *Bihiştî Tarihi* elimiz dedir. Aslı British Museum'da bulunan eserin fotoğrafla alınmış kopyası, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Semineri kitaplığındadır (No. 1680). Eser 8 bölümden ibarettir; her bölüm bir padişaha ayrılmıştır. Baştan 1, 2, 3 üncü bölümlerle sondan 8 inci bölüm eksiktir. Her bölümün başında oldukça uzun bir şiir vardır. Topkapı sarayı Revan kitaplığındaki *Vakayiname-i Bihiştî* adlı kitap (No. 1270) bu eserin 8 inci bölümüdür. Eserin yazılışı 1501 de sona ermiştir. B., eserini yazarken Neşrî tarihini esas olarak almıştır.

BEHİŞTÎ RAMAZAN EFENDİ (ölm. 1571), Türk âlim, şair ve şeyhlerinden. Vizede doğmuş, Çorluda ölmüştür. Vizeli Abdülmuhsin Efendi adında bir zatın oğludur. Tahsilini tamamladıktan sonra Halvetiyyenin Sünbüliyye kolu urefasından meşhur Merkez Efendi (b. bk.) ye intisabetmiş, önce mürid (b. bk.) i, zamanla tarikatta halife (b. bk.) si olmuştur. Bu arada Çorluya yerleşmiş, bir taraftan imamlık, hatiplik, vaizlik etmiş, diğer taraftan da kendinden el alanları (bk. EL ALMAK) irşadeylemiştir. Kabri Çorludadır.

Teftâzânî *ʿAkāid*inin şerhine, Mesʿûd-i Rûmî *Âdâb*ına hâşiyeleri, *Miftâh* şerhiyle Mollâ Câminin *Kâfiye* şerhine *Taʿlîkāt-ı* başlıca ilmî eserleridir. Ârifane şiirlerini toplıyan bir *Divanı* vardır. Bu arada *Çemşâh ve Alemşâh* isimli mesnevîsi meşhurdur. Bursalı Tahir Bey nesirli - nazımlı bir de *Süleymannâme* yazmış olduğunu söylüyorsa da (bk. Bursalı Tahir: *Osmanlı müellifleri*, C. I, s. 42) böyle bir esere raslanamamıştır.

BEHLÛL, Bahlūlu 'l- Macnūnu 'l- Kūfī, Türk ve İran edebiyatında pek akıllıca sözlerinden dolayı, bazan Behlûl-i Dânâ «bilgin Behlûl» diye tanınır. En eski ve Tanrı delisi İslâm sofîlerinden biridir. Kûfeli olduğu anlaşılmaktadır. Hayatının tamamını değilse de, hiç olmazsa mühim bir kısmını Bağdadda geçirmiştir. Hakkında bütün bildiğimiz, küçük fıkralardan ibarettir. Anlaşıldığına göre o, hayatını tam bir deli gibi, sokaklarda çocukların taşa tutmalarına, viraneliklerde kendini tanımıyan kimselerin takiplerine mâruz kalmakla geçirmiştir.

Ondan nakledilen söz ve şiirlerde, beklenileceği üzere, yüksek tasavvufî fikirlere veya vahdet i vücut nazariyesine tesadüf edilmez. Bunlardan anlaşılan en mühim hususiyeti, Allaha karşı sonsuz tevekkül duyması ve iradesini onun iradesi karşısında terk etmesidir. Bundan başka, fânî olduğumuz ve sonumuz bir avuç toprak olduğu için, dünyanın ve ne olursa olsun dünyada toplanılan şeylerin mânasız olduğunu söyler. Bir de hemen hepsi türlü hırs ve ihtirasların elinde oyuncak oldukları için, insanlardan kaçmak lâzım geldiğini anlatır. Nitekim Abbasî halifesi Harunu 'r- Reşîd (786 - 809), bir gün, ona aylık bağladığını söyleyince, «Bunu yapmayın; size azık veren size verecek ama beni unutmıyacaktır. Bu itibarla senin vereceğin aylığa ihtiyacım yoktur» demiştir. Bir defa, kendisine ekmeğin pahalılaştığı söylenmiş, o da buna ehemmiyet vermediğini, Allahın emrettiği gibi ibadet etmenin kendi vazifesi ve vadettiği rızkı vermenin de Allahın vazifesi olduğun söylemiştir. Meşhur sufî Serîyyu 's- Saḳaṭī (ölm. 867), bir gün onu mezarlıkta, ayaklarını bir mezara sarkıtmış toprakla oynarken gördü; orada ne yaptığını sorunca «Bana eziyet vermiyen, yanlarından ayrıldığım zaman beni çekiştirmiyen kimselerin arasındayım» cevabını vermiştir.

Behlûl, bu gibi halleri ile, İran ve Türk edebiyatlarında, Tanrı aşkı ile her şeyi terk eden, hattâ bundan dolayı deli sayılan bir Hak âşıkının timsali haline gelmiştir. Hayatına dair fıkralar, birçok sûfî eserlerinde nakledilmiş,

bilhassa Ferīdü 'd-dīn 'Aṭṭār (ölm. aşağı yukarı 1230), bu fıkraları genişletip edebî bir şekle sokmuş, çok güzel hikâyeler haline getirmiştir: *İlâhî-nâme*, B. ve mezarlık, B. ve çocuklar, B. ve Harunu 'r-Reşîd hikâyeleri. Bu fıkraların bazılarında, onun Harunu 'r-Reşîdin kardeşi olarak gösterilmesi ise, yukarıda kaydedilen tarihî yakınlığın bir akrabalık haline sokulması ile izah edilmelidir.

Behlûl'ün fıkraları arasında bazı şiirlere de tesadüf edilmektedir. Ancak bunların hakikaten kendisine ait olup olmadığı kestirmek kolay değildir. Bir de *al Ḳaṣîdatü 'l-Bahlûliyye* adı altında arada sırada nüshalarına raslanan ve Behlûl'ün olduğu iddia edilen kasidenin ona ait olması imkânsızdır. Bundaki fikirler, açıkça, tasavvufun çok daha sonraki devirlerine, hattâ onların artık hayatiyetlerini kaybederek basmakalıp tekerlemeler haline geldiği XV-XVI. yüzyıllara aittir.

BEHLÛL LÛDÎ (1451-1488), Delhideki Lûdi soyunun kurucusu. Afganistandan gelip Pencap'ta yerleşmiş bir aileden doğmuştur. B. L., Sirhind hâkimi olan amcasından sonra hâkim olmuş ve başkentteki hükümetin iktidarsızlığından faydalanarak. Seyyidler soyunun sonuncusu olan Âlem Şaha karşı ayaklanmış ve Delhi tahtını ele geçirmiştir.

B. L., Delhi sarayına şeref ve kudret sağlamıştır. 80 yıldan fazla müstakil bir hanedan tarafından idare edilmekte olan Kavnpur eyaletini Delhi'ye bağlamıştır. B. L. bütün işlerinde kararlı ve ölçülü davranmış, âlimleri korumuş ve adaleti gözetmiştir.

BEHMENÎ: bk. BEHMENLİLER.

BEHMENÎ DEVLETİ: bk. BEHMENLİLER.

BEHMENÎLER: bk. BEHMENLİLER.

BEHMENLİLER (Behmenîler), Tuğluk İmparatorluğu (b. bk.) nun parçalanması üzerine Hindistanda Dekken (Dekan) de hâkimiyeti eline alarak iki yüzyıla yakın (1347-1527) bir müddet hüküm süren mühim bir Müslüman hanedanı.

Hanedanın kurucusu olan Hasan Gângû (Kânkû, bk. HASAN GÂNGÛ) Tuğluk hükümdarı Muhammede karşı patlak veren bir ayaklanmanın başına geçmiş, 1347 de Alâeddin Zafer Han unvanını alarak istiklâlini ilân etmiş ve idare merkezi olarak Gülberge'yi seçmiştir. Hasan Gângû'nun, hizmetinde bulunduğu bir Brehmen müneccimin adından veyahut Sasanîlerin efsanevî ataları olan Behmen soyundan olduğunu iddia ettiğinden, Behmenî adını almış olduğu söylenir. Bununla beraber bu hanedanın Türk aslından geldiği kuvvetli bir ihtimal olarak öne sürülebilir. Bu hanedandan olanların Türkçe bilmeleri buna delâlet ettiği gibi, aralarında Muhammed Sancar (Davudun oğlu Hasanın torunu) gibi Türk adı almış olanların da bulunması bunu göstermektedir. Hasan Gângû hâkimiyetini tanıtabilmek için Hindularla çetin savaşlara girişmek mecburiyetinde kalmıştır. Kurduğu ve kuvvetlendirdiği devlet, sonunda Halife tarafından tanınmıştır. Hasan Gângû, Gücerata karşı giriştiği son savaşında hastalanarak ölmüş, yerine oğlu I. Muhammed Şah geçmiştir. Kendilerini aynı zamanda Kalaç ve Tuğluk hanedanlarının mirasçısı sayan B., bu ülkeler üzerinde de hak iddia etmişler ve Tilengana ve Viceyanagar devletleriyle daimî bir mücadele halinde bulunmuşlardır. Bu mücadelelerin başka bir sebebini de Müslümanlarla Hindular arasındaki ayrılık teşkil etmiştir. Daha sonraki devirlerde Firuz Şah ile beraber kuzeyde Tuğluk devletinin parçalanmasından doğan diğer rakîp devletlerle çarpışmak zorunda kalınmıştır. I. Ahmed Şah zamanında hükümet merkezi Bidar'a götürülmüş ve bu şehir bundan sonra bütün sülâlenin devamı müddetince başkent olarak kalmıştır. Yine bu devirde Tilangana'nın da alınmasiyle ülkenin sınırları en geniş haline ulaşmış, kuzeyde Berar'dan Viceyanagar'a, doğu ve batıda ise kıyılara kadar uzanmıştır. Fakat bu üstün durum II. Muhammed Şahtan sonra, merkezî hükümetin nüfuzunu kaybetmeğe başlaması ve bundan faydalanmak istiyerek istiklâl peşinde koşan valilerin çıkardıkları kargaşalıklar yüzünden yavaş yavaş çökmeğe başlamıştır. Neticede bu geniş ülke Bedîd Şahlar, İmad Şahlar, Nizam Şahlar, Âdil Şahlar ve Kutb Şahlar arasında parçalanmıştır.

Hasan Gângû zamanında yapılan idare teşkilâtına göre memleket, 4 eyalet (taraf) e ayrılmış, bunların idaresi de aynı zamanda ordu ve maliyenin başı olan birer vali (tarafdar) ye verilmişti. Son zamanlarda ülkenin genişlemesi dolayısiyle eyalet sayısı 8 e çıkarılmış ve daha sıkı bir şekilde hükümdarın nüfuzu altına konarak bir merkezleştirme siyaseti güdülmüş, valilerin salâhiyetleri sınırlandırılmış, bu suretle parçalanmanın önüne geçilmek istenmiştir. Bundan başka bu sırada askerî kuvvetin esasını kuzeyden gelen ve Garibler (Garıban = yabancılar) adı verilen Türk unsuru ile, daha az miktarda olmak üzere, güneyden getirilen Zenci unsur teşkil ediyordu. Alâeddin Hümayun Şah devrinden başlıyarak yerlilerle (Zenciler dâhil) Garibler arasındaki rekabet düşmanca mücadeleye varacak kadar büyümüştü; bunun neticesinde, eyaletlere her iki unsuru temsil edenler arasından valiler seçilmeğe başlanmış, böylece bu iki grup arasındaki geçimsizliği gidermek çareleri de düşünülmüştür.

Devletin büyümesiyle birlikte I. Muhammed Şah zamanında altın para basılmış ve 5 vakit nevbet (b. bk.) çaldırmak gibi âdetler tatbik edilmeğe başlanmıştır. Gülberge'deki büyük cami de bu devirde yapılmıştır.

1527 de son Behmenli hükümdarı Kelîmullahın saltanat naibi Ali Berîd'in tahakkümünden kurtarılması hususunda Babura müracaatta bulunduktan sonra kaçması üzerine, Bidar'da idare katî olarak Berîdlilere geçmiş ve Behmenli hâkimiyeti sona ermiştir.

Behmenli hükümdarları

1 —	Hasan Gângû (Kânkû), Alâeddin Zafer Han (Ebu 'l-Muzaffer)	1347
2 —	I. Muhammed Şah	1358
3 —	Mücahid Şah	1375
4 —	Davud Şah	1378
5 —	I. Mahmud Şah (II. Muhammed Şah)[1]	1378
6 —	Gıyaseddin	1397
7 —	Şemseddin	1397
8 —	Tâceddin Firuz Şah	1397
9 —	I. Ahmed Şah (Veli)	1422
10 —	II. Ahmed Şah	1435 (1436?)
11 —	Alâeddin Hümayun Şah (Zalim)	1457 (1458?)
12 —	Nizam Şah	1461
13 —	Şemseddin II. Muhammed Şah	1463
14 —	Şihabeddin II. Muhammed Şah	1482
15 —	III. Ahmed Şah	1518
16 —	Alâeddin Şah	1520 (1521?)
17 —	Veliyyu'llah Şah	1522
18 —	Kelimu'llah Şah	1525

1 Bazı kaynaklar I. Mahmudu II. Muhammed olarak göstermektedir.

BEHMENYÂR İBNÜ 'L-MERZ-BÂN EBU 'L-HASAN (ölm. 1066), bazı kaynaklarda Kiya Reis diye anılan İranlı âlim. Azerbaycanlı bir mecusî olan B., İbni Sînânın felsefî eserlerine yazdığı açıklamalarla ün almıştır Ele geçen eserleri arasında *Risâle fî-meratibi 'l-mevcûdât* ile *Risâle fî-mevzû'i 'l-'ilmi 'l-ma'rûf bi-mâ-ba'di 't-tabi'a*, S. Poper tarafından yayımlanmıştır (*B. ben el-M. der persische Aristoteliker aus Avicennas Schule, zwei metaphysische Abh. von ihm. Ar. u. deutsch mit Anm. Leipzig* 1851). M. İbni Sînâ ile olan mektuplaşmaları ve onun fikirlerini açıklıyan *et-Tahsîlât* adlı eseri henüz basılmamıştır. Bazı eserleri (msl. *el-Kitâb fi-'l-mûsikî*) henüz ele geçmemiştir.

BEHN [*bēn* veya *ben*], **Aphra** veya **Aphara** (1640-1689), İngiliz kadın muharriri. Wye (Kent) de doğmuş, Londrada ölmüştür. Çocukken Surinam (Afrika) a gitmiş, orada Zenci prensi Oroonoko ile tanışmış ve onun trajik hayatını *Oroonoko. or the Royal Slave* (O. veya köle kral) [bas. 1688] adlı romanında canlandırmıştır. 1663 te Londraya dönen B., Behn adında bir tüccarla evlenmiş, kocası çok geçmeden ölünce, 1666 da II. Charles'in gizli ajanı olarak Anvers (Antwerpen) e gitmiş, burada kıymetli malûmat topladıktan sonra Londraya dönmüş ve ölümüne kadar orada yaşamıştır. Astrea takma adı ile, Fransızca örnekler üzerine, açık saçık romanlar ve komediler yazmıştır. Bunlardan *The Forced Marriage* (Zoraki evlenme) [1670, ilk piyesi], *The Rover* (Korsan) [1677], en iyi piyesi *Sir Patient Fancy* (Sabırlı Merak Bey) [1678] ve *Feigned Courtezans* (Sahte fahişeler) [1679] anılmağa değer. 1684 te bir şiir kitabı da çıkmıştır. Bu kitaptaki *A Voyage to the Isle of Love* (Aşk adasına seyahat) adlı uzun allegorik manzumesi dikkate değer.

BEHNESA, Mısırda eski bir kasaba. Bugün Minya ilinde Benîmezâr ilcesinde küçük bir köydür. B. eskiden ve İslâm devrinin başlangıcında Bahr-i Yusuf ile Libya çölü kenarında kurulmuş pek ünlü bir şehirdi. Hıristiyan Mısırın en mühim merkezlerinden biri olan B. da 360 kilise ve piskoposluk ve bir Bizans garnizonu bulunmaktaydı. B., Araplar devrinde bir bucak merkezi yapılmış, Fâtımîler zamanında bu bölgede kurulan ile B. adı verilmiştir. Osmanlı devrinde yavaş yavaş kumlar altında kalarak sönmüştür. B., Ortaçağda dokumacılıkta ileri gitmişti.

BEHRÂ, bir Arap kabîlesi. Bu kabîlenin şeceresi Behrâ b. Amr b. Hâfî b. Kuzâadır. B. boyu Humus ovasında barınırdı. Bazı tarihçiler B. ların da Tınûh ve Taglibler gibi Müslüman olmadan önce Hıristiyan olduklarını söylemişlerdir. Tarihçi Vâkıdî de Müslüman olmak için B. lardan 13 mümessilin 631 yılında Peygambere gittiklerini bildirmektedir.

BEHRA (Dorcatragus megalotis), çifttırnaklı memelilerin (Artiodactyla), boynuzlular (Bovidae) familyasından, geviş getirir (Ruminantia) bir hayvan. Doğu Afrikanın dağlık bölgelerinde yaşar. Kırmızımsı-kül renkli zarif bir antiloptur (bk. ANTİLOPLAR). Yerden yüksekliği, göğüs hizasında 50 cm dir. Kulakları oldukça büyüktür. Boynuzları 7 cm uzunluğunda, ince ve hafif öne doğru kıvrıktır. Dişilerinin boynuzu yoktur.

BEHRAM, Edremit körfezi kuzeyinde köy, iskele ve ören. B. köyü Çanakkalenin Ayvacık ilcesine bağlıdır ve Ayvacığın güneybatısındadır. Nüfusu 389 (1945) dur.

BEHRAM: bk. TEBRİZLİ HATTAT.

BEHRAM ÇÛBÎN, Sasanî tahtını zorla ele geçirip kısa bir zaman saltanat süren komutan. Hayatı ile ilgili çok yayılmış Farsça bir destan vardır. Tarihte geçen B. Ç. in hayatı, oldukça basittir: Mihran ailesinden olan bu komutan, Svanethia'da Türkleri yenmiş, fakat Romalılara Ermeniyede yenilmiştir. Sonra IV. Hürmüz'ün saltanatı zamanında (589) yüksek tabakanın yardımına güvenerek isyan etmiş, hükümet merkezini ele geçirip kendi adına para bastırmıştır. Mezopotamya'da Romalılarla savaşmakta olan İran ordusu, önce II. Hüsrev'in tarafını tutmuştur. Hüsrev hükümdar ilân edilmişse de çok geçmeden Mauritius'a sığınmıştır. Behram, Bindoe komutasındaki İranlılarla Narses komutasındaki Romalılardan meydana gelme karışık bir ordu Azerbaycanda Balaroth'ta kendi kuvvetlerini kuşatınca, Türkler tarafına kaçmak zorunda kalmış, orada öldürülmüştür.

Behram, zalim bir hükümdar olan IV. Hürmüze isyan edip halk kurtarıcısı tanınmakla ayrıca bir destan konusu da olmuştur. Fakat başarıya eriştikten sonra kendisi tahta geçmek isteyince iş değişmiştir. Tahtı tacı, hükümdar soyunu mukaddes sayan halk, hükümdarlarında bir «Fer» (padişahlık ışığı) bulunduğuna inanır, bu ışığı kendisinde göremeyince de Behramdan yüz çevirir. Destan, tarih temeline dayanmakla beraber hâdiselere uymaz. Behramın karısı Gurdith'in destanda önemli bir yeri vardır. Bu cesaretli, pehlivan kadın onu isyandan vazgeçirmeğe, kanun yolunda tutmağa çalışır. Behram yenilip Türkler tarafına kaçtığı zaman ise birçok yiğitlikler gösterir, Türk hakanının kızını kaçıran keçi kılıklı devi okla öldürerek kızı kurtarır. Bunun üzerine hakan, Behramın teslim edilmesini istiyen Perviz'e ret cevabı verir. Fakat Perviz'in elçisi, birçok hediyeler sunarak hakanın karısını kandırır. Hakan da karısının sözüne uyup Behramı öldürtür. Gurdith, bundan sonra yiğitlik hayatına atılır. Kocasının elbiselerini giyerek İrana kaçmak ister. Türk hakanının oğlu ise kendisine âşık olmuştur. Hakan, Gurdith'in zorla getirilmesini emreder. Kadın her bakımdan B. Ç. e benziyen bir adamla evlenmek istediğini ileri sürer, dövüşmeği teklif eder; dövüşte hakanın oğlunu öldürür. Bu sırada Perviz de Hürmüzün akrabası Bindoe'yi öldürmüş, Hürmüzün kardeşi Batamı, yanına çağırmıştır. Kardeşinin öldürüldüğünü haber alan Batam, Behram ordusunun başına geçmiştir. Behramın adamları da Gurdith'i kendisine teslim ederler, Perviz ile savaş ederek yerine Batamı geçirmek isterler. Fakat Perviz, bir hileye başvurur, Gurdith'e bir mektup yazar. Batamı öldürürse kendisini de, âsileri de affedeceğini söyler. Zaten yeni kocasını sevmiyen Gurdith, Batamı öldürür. Medain'e gidip Perviz'le evlenir.

Bu destanın varlığı önce İbn-ün-Nedim'in El-Fihrist'inden öğrenilmiştir. A.Christensen (*L'Iran sous les Sassanides*, Kopenhag 1936), dört beş kitaptan toplıyarak destanı yeniden kurmuş, ayrıca onun hakkında bir de eser yazmıştır.

BEHRAM GÛR (ölm. 438 veya 439), Sasanî hükümdarı, şair. Babası I. Yazdgird, aralarında çıkan bir anlaşmazlıktan dolayı, onu gençliğinde Hira'ya göndermiş, Behram orada bir Arap gibi yetiştirilmiştir.

Şahpur ve Narse adlı iki kardeşi daha vardı. Babası ölünce, Ermeniye'de bulunan kardeşi Şahpur, Medain'e gidip hükümdar olmak istemişse de öldürülmüştür. Yüksek

tabakà, aynı ailenin başka bir kolundan olan Hüsrev'i tahta geçirmiştir. Ama Behram buna razı olmıyarak Al-Munzır'ın verdiği kuvvetlerle Medain üzerine yürümüş yüksek tabakayı sindirip hükümdar olmuş, ilk önce ordunun başına geçerek, Arap ve Acem kaynaklarında Türk diye adlandırılan Ak - Hunları Horasan'da yenmiştir. Bu sırada Bizanslılarla Sasanîlerin arası açılmış, harb sonunda (421 - 422) yapılan antlaşma ile İrandaki Hıristiyanlara din serbestliği tanınmıştır. Behram'ın 16 - 17 yıllık saltanatında hemen hemen başka önemli bir hâdise geçmemiştir. Firdevsî'ye göre eceli ile ölmüş, birçok Arap ve İran kaynaklarına göre ise avda bir yaban eşeğini kovalarken uçuruma düşmüş, ölüsü bulunamamıştır. Gûr (Pehlevî dilinde *gôr* = yaban eşeği) lâkabının da avcılığa olan aşırı merakından geldiği rivayet edilir.

BEHRAM GÛR aslan avında
(ipek işleme, Köln St. Clemens kilisesi)

Gençliğinde Arap terbiyesi görmüş olan Behram, bütün kaynaklara göre, Arapça şiirler söylemiştir. Bir rivayete bakılırsa ilk Farsça şiir yazan da odur. Musikiyi çok sever sanatkârlara, hemen hemen büyük devlet memurlarına yakın mevki verirdi.

Behram'ın çeşitli destanlarda aldığı yer, hükümdar şöhretini âdeta gölgede bırakmaktadır. Onun hakkında söylenen ve Pehlevî dili ile yazılmış olan başlıca hikâye *Behram Gûr ve Âzade* hikâyesidir. Yiğit ve usta bir avcı olan Behram, Âzade adlı gözdesini hiç yanından ayırmaz. Bir gün onu hayrete düşürmek için iki ok atarak bir erkek ceylânın boynuzlarını kırar, bir dişi ceylânın da boynuz yerlerine iki ok saplar, böylece erkeği dişi, dişiyi erkek yapmış olur. Buna aldırış etmiyen Âzadeye başka bir marifet göstermek maksadiyle bir ceylânın ayaklarını kulaklarına yapıştırır. Sonunda bütün marifetlerini küçümsiyen gözdesini öfke ile öldürür.

Bu hikâyenin konusu, başka destanlarda da işlenmiştir: 1. Nizamî-i Gencevî (ölm. 1141) *Heft-Peyker*'inde asıl tarihî olayı pek değiştirmemiş, Behram'ın tahta geçmesini de, İran geleneklerine bağlı kalarak, iki kükremiş aslanı öldürdükten sonra tacı elde etmesi şeklinde anlatmıştır. Behram-cariye hikâyesi ise epey değiştirilmiştir. Behram 7 köşk yaptırıp içlerine 7 iklim hükümdarının kızlarını yerleştirir; tarih kaynaklarına büsbütün aykırı olarak her birine bir hikâye söyletir. Sonunda Behram, bir gün avda bir yaban eşeğinin ardından mağaraya dalar, ordu kendisini ararsa da bulamaz. 2. Emîr Hüsrev-i Dehlevî (1253-1325) *Hişt-Behişt* (sekiz cennet) hikâyesinde, tarih kaynaklarından tamamiyle ayrılarak, 7 köşk 7 kız hikâyesini Behram hikâyesi ile birleştirir. Bu son hikâye ile anlatılan hikâyeler sekizi bulduğundan bu hikâyeye *Hişt - Behiş* adı verilmiştir. 3. Ali Şir Nevaî (ölm. 1501) nin *Seb'ai Seyyar*'ı ile hikâye Türk edebiyatına da girmiştir. Nevaî. Nizamî'nin tarihe fazla bağlı kalışını tenkid eder. Temel konunun aşk olduğunu ileri sürerek asıl hikâyeyi Behram-cariye konusu üzerine kurar. Burada yedi iklim hükümdarlarının kızları sadece Behramı eğlendirip oyalamağa gelmişlerdir, hikâyeleri ise kızlarla birlikte gelen adamlar söyler. Eserin sonunda Behram, cariyeye kavuştuktan sonra yanındakilerle birlikte bir bataklığa düşer, kaybolur. 4. Hâtifî de *Heft Manzar*'ında tarihi bir yana bırakarak, doğrudan doğruya Behram-cariye hikâyesini ele alır. Behramın cariyeyi bulmasına kadar geçen zamanda ise tamamiyle Ali Şir Nevaî'ye uyar.

Behram Gûr, maceralariyle, aşklariyle, tiyatrolara, şiirlere, ayrıca bazı halk kitaplarına konu olmuştur. Sasanî devrinden kalma tabaklarda Behram'ın, gözdesine atıcılığını göstermek için, ok atışlarını canlandıran tasvirlere raslanmaktadır. Bazı Türk halk kitaplarında görülen bu konudaki hikâyelerin de, yukarıda adları geçen destanlardan alındığı anlaşılıyor.

BEHRAM MİRZA [Zahîrü'd-din], I. Şah İsmailin oğlu. Kardeşleri Sam Mirza ve Elkas Mirza gibi B. M. da şair ve hattattır. XVI. yüzyıl ortalarında Herat valiliği etmiştir (1580). Kavzinli Emîr Yahya *Lübbü 't - tevârîh* adlı tarihî eserini bunun adına yazmıştır. Şiirde mahlâsı Behram veya Behramîdir.

BEHRÂM ŞAH (ölm. 1175), Kirman Selçukluları hükümdarı. Babası Tuğrul Şahı öldürerek Atabeg Müeyyede 'd - din Reyhânın yardımı ile hühümdar olmuştur (1170). Az sonra saltanatı büyük kardeşi Arslan Şaha bırakmak mecburiyetinde kalmış ve ölünceye kadar kardeşi ile neticesiz savaşlara girmiştir.

BEHRÂM ŞAH(hük. 1240 - 1242), Delhi hükümdarı Sultan Rüknü 'd - din Fîrûzun oğludur. Sultan Raziye Hatunun ölümü üzerine hükümdar olmuştur. Veziri Mühezzibü 'd - dinin ihanetine uğramış, tahttan indirilerek yerine İltutmuşun oğlu Alâeddin geçirilmiştir.

BEHRAM ŞAH, [el-Melikü 'l-Emced](hük. 1182-1229), Baalbek Eyyûbî hükümdarı, Selâhe 'd-din-i Eyyûbînin küçük yeğeni ve Ferruh Şah b. Şehenşah b. Eyyubun oğlu. B. Ş. ın babası öldüğü zaman Selâhe 'd-din, B. Ş. a Baalbek'i zeamet olarak vermiş (1182) ve B. Ş. bu zeameti Selâhe'd-dinin ölümü üzerine (1193) devletinin bölünmesine kadar korumuştur. 1226 yılında Şam hükümdarı Melik Musa Eşref B. Ş. tan Baalbek'i istemiş, B. Ş. vermeyince bir yıl süren savaşlardan sonra Şam ile Baalbek arasında bazı yerler karşılı-

ğında burasını bırakmak mecburiyetinde kalmıştır. Bundan sonra Şamda oturan B. Ş. kendisine hıncı olan bir köle tarafından öldürülmüştür. B. Ş. aynı zamanda Eyyubîlerin en meşhur şairidir.

BEHRAM ŞAH, Sultan Gazi Yemin ü'd-devle Behram Şah b. Mes'ud b. İbrahim (1118 - 1157), Gazne hükümdarı. Hükümdarlığının uzun bir bölümü barış ve sessizlik içinde geçmiştir. B. Ş. 1148 yılında Gorlulardan Kutbü 'd-dini astırınca kardeşi Seyfü 'd-din Gazneye saldırmış, B. Ş., Hindistana kaçmış ve Gazne Gorluların eline geçmiştir. Seyfü 'd-din Gaznede uzun zaman kalamamış, B. Ş. ertesi yıl yeni kuvvetlerle gelerek başkentini almış ve Seyfü 'd-dini öldürtmüştür. Bunun üzerine Seyfü 'd-dinin öbür kardeşi Alâeddin büyük bir kuvvetle Gazne üzerine yürümüş, B. Ş. tekrar Hindistana kaçmış, Gazne şehri Alâeddin tarafından alınarak yakılıp yıkılmıştır. Alâeddinin Selçuklulardan Sancar tarafından öldürülmesi üzerine B. Ş. tekrar tahtına oturmuştur. B. Ş. İran edebiyatını himaye etmiştir. Hakîm Senaînin *Hadîka*sı ile Nasrullahın *Kelile* ve *Dimne* tercümesi B. Ş. adına yazılmıştır.

BEHRAMKİ, Diyarbakırın Bismil ilcesine bağlı bucak. Merkezi 966 nüfuslu (1945) Tepeköydür. Bucağa bağlı köy sayısı 16 (1948), bunların nüfusları tutarı 5 739 (1945) dur. Tepeköy, Dicle vâdisinin genişlediği bir yerde, Diyarbakır - Kurtalan demiryolunun Göltepe istasyonundan 5 km güneyindedir. Deniz seviyesinden yüksekliği 500 m kadardır.

BEHRENS [*bērīns*], **Peter** (1868 - 1940), Alman mimar, ressam ve sanatkârı. Hamburgda doğmuş, Berlinde ölmüştür. Önceleri Düsseldorf'ta Brütt'ün talebesi olmuş, daha sonra da Münihte bilgisini genişletmiştir. 1900 de Darmstadt'taki sanatkârlar kolonisi tarafından çağırılmış, orada ilk defa mimar olarak çalışmıştır (1900 - 01). B. Düsseldorf'taki sanatlar okulunu idare etmiş (1903 - 07), sonra da Berlin umumî elektrik şirketine sanayi müşaviri seçilmiştir. 1921 - 22 yıllarında Düsseldorf'ta, 1922 - 27 yıllarında da Viyana akademilerinde inşaat bilgisi öğretmenliğinde bulunmuştur. 1927 den sonra Berlin akademisine üye olmuştur. B. basmakalıp ölçüleri yıkarak inşaat sanatına ve sanayie yepyeni bir istikamet vermiş, o zamana kadar sanayi sahasında kullanılan şekilleri şuurlu bir halde asilleştirerek bunlara sanatlı bir hava katmasını bilmiş, iç ve dış mimaride esas inşaat kudretini gölgeliyen fuzulî süslemelerden uzaklaşarak kuvvetli ve açık bir inşa tarzını tercih etmiştir. Başlıca eserleri: mimar olarak, Delfterne'deki krematoryum (1906 - 07), Berlindeki umumi elektirik şirketinin turbin fabrikası (1909), aynı şirketin küçük motor fabrikası (1910 - 11), Petersburgda daha sonra harb yüzünden harap olan Alman elçiliği (1911 - 12), Höchst'teki boya fabrikasının idare binası (1924), Oberhausen'deki Gute - Hoffnungs - Hütte fabrikası (1925) dır. Ressam olarak da, günlük hayata ait resimler, portreler ve manzaralar işlemiştir.

BEHRING: boğaz, deniz, ada ve yarımada olarak bk. BERİNG.

BEHRING [*bēring*], **Emil von** (1854 - 1917), ünlü Alman bakteriyologu. Hansdorf (Batı Prusya) ta doğmuş, Marburg'da ölmüştür. Verem mikrobunun kâşifi olan Robert Koch ile Berlinde beraber çalışmıştır. Ayrıca bir Japon âlimi olan Kitasato ile birlikte aşılı hayvanların kan serumlarında difteri (kuşpalazı) mikroplarının antitoksini mevcut olduğunu keşfetmiş ve «Muafiyeti olan bir şahsın kan serumu başka bir şahsa nakledilirse onu da muafiyetli bir hale getirir» kaidesini koymuş ve bu kaide hekimlikte «Behring kanunu» adını almıştır.

E. von BEHRING

Bir başka buluşu da «Behring metodu» dur. Bu metod, difteri toksinini difteri serumu antitoksini ile karıştırıp toksini nötralize ederek zararsız bir hale getirdikten sonra, bu karışığı şahıslara şırınga edip onlarda aktif bir muafiyet husule getirme metodudur.

Difteri antitoksin serumuna da hekimlikte «Behring serumu» denir.

Bu suretle difteri toksini ve serumu üzerindeki çalışmaları ve difteri hastalığına karşı kurtarıcı tesiri gösteren bu serumu keşfedişi B. e bütün dünyanın takdir ve hayranlığını kazandırmış ve 1901 de kendisine Nobel mükâfatı verilmiştir.

Büyük çalışma ve buluşlarının karşılığı yalnız bundan ibaret kalmamış, Paris Tıp Akademisi tarafından kendisine 25 000 (altın) frank verildiği gibi, İlimler Akademisi de Dr. Roux ile aralarında taksim edilmek üzere 50 000 franklık bir mükâfat vermiştir.

1905 yılında toplanan verem kongresinde insanlardaki veremin tedavisi için yakında yeni bir usul neşredeceğini vadetmiş, fakat 1917 de bu va'dini tahakkuk ettirmeğe imkân bulamadan ölmüştür.

BEHT, Kuzeybatı Afrikada, Fasta, Sebu nehrinin soldan aldığı kollardan birisi. Uzunluğu 250 km dir.

BEHTEREV, Vladimir Mihayloviç (1857 - 1927), tanınmış Rus nöropatologu. Vyatka eyaletindeki Yelabujsk kasabasında doğmuş, Petersburg (Leningrad) da ölmüştür. Tıp Akademisini bitirdikten sonra 1884 te Almanya ve Fransada Du Bois - Reymond, Wundt ve Charcot'nun kliniklerinde çalışmıştır. İlk psiko - fizyoloji lâboratuvarını açarak akıl hastalıkları üzerinde klinik araştırmalarına başladığı sırada terfi ettirilerek Kazan Üniversitesi profesörlüğüne tâyin edilmiştir. 1893 te Petersburg Askerî Tıp Akademisi profesörlüğüne getirilmiş ve 1905 - 6 da bu akademiye müdür seçilmiştir. 1907 de Petersburg psiko - nöroloji enstitüsünü kurarak psiko - fizyoloji alanındaki araştırmalarına hız vermiştir. 1917 yılına kadar hususî bağışlarla idare olunan bu enstitüyü, devlete yeni enstitüler ilâve ettirerek modern bir hale getirmiş ve bütün ömrünü bu müessesenin gelişmesine harcamıştır.

Sinir sistemi anatomi ve patolojisi üzerine 500 den fazla etüd yayımlamıştır. Nöropatologlar derneğini kurarak «Nevrologiçeskiy Vestnik» in muntazam olarak çıkışını sağlamıştır. Ölümünden az önce 70. yaş günü töreninde «emekli âlim» unvanını almıştır. İlk defa 1882 de ve üçüncü defa 1926 da basılmış *Provodyaşçie puti spinnogo i golovnogo mozga* (Baş ve omurilik sinirlerinin seyri yolu) adlı eseri Fransız ve Alman dillerine çevrilmiştir (1894). *Osnovı uçeniya o funktsiyah mozga* (Beyin fonksiyonları bilgisinin esasları) adlı kitabı 1907 de basıldı. *Obyektiv-*

naya psihologiya (Objektif psikoloji) sı 1910 da çıkmıştır. (N. Kotyleff tarafından Fransızca tercümesi, 1913). *Obşçaya diagnostika bolezney nervnoy sistemi* (Sinir sistemi hastalıklarının umumî teşhisi) 1911 de, *Kollektivnaya refleksologiya* (Kollektif refleksoloji) 1921 de çıkmıştır. *Obşçie osnovı refleksologii celoveka* (İnsan refleksolojisinin umumî esasları) da 1926 da 3. basımı yapılmış mühim bir eseridir.

Behterev - Mendel Refleksi: Biri Rus, öbürü Alman olan iki sinir mütahassısınca tesbit edilen refleks. Ayak kubbesinin dış tarafından küçük parmağın kenar kısmına çekiçle hafifçe vurulduğu zaman normal vakalarda parmaklar dışarı doğru fleksion gösterdiği halde, anormal vaziyetlerde (piramidal âfetlerde) tabana doğru fleksion gösterir.

BEHÛR-İ MERYEM (Folklor), sarı renkli ve bir elin parmaklarını andırırcasına dilimli bir çiçek açan nebat. Budakları kuruca ve serttir. Bazı hassalarından dolayı eski tıpta yer almış, adından ve hassalarından dolayı, Fars ve klâsik Türk edebiyatında çeşitli mazmunlara konu olmuştur. Türkçede «Meryem Ana Eli», aynı zamanda Tavşankulağı (b. bk.) diye anılan, köküne Domuz ağırşağı (yumrusu) denen B. M. e «Keff-i Meryem (Meryem ayası)», «Keff-i Âyişe (Âyişe ayası)», «Şeceretü 't-talk (Doğum ağrısı ağacı)», «Hubzü 'l-meşâyih (İhtiyarların ekmeği)» adları da verilir.

Eski halk inanışına göre gûya Meryem, Hazret-i İsâyı doğururken ağrının şiddetinden bu ota tutunmuş olduğu için çiçeği pençe şeklini almıştır. Kur'an (XIX, 23) a göre ise, Meryemin yapıştığı, hurma ağacıdır. Bu inanışın, fennin henüz ilerlememiş olduğu zamanlarda veya ilerlemelerin yayılmamış bulunduğu yerlerde ebelerin, ottaki bazı tıbbî hassalar dolayısiyle onu yanlarında bulundurmalarından ileri geldiği düşünülebilir. Zaten nebatın İslâmî sahada zamanla «Keff-i Âyişe» adını alması Âyişenin herhangi bir doğum ağrısı çekmediği de düşünülürse, bu inanışın menşei kolayca meydana çıkar. Gebe kadında sancılar başlayınca çiçeğin suya atılması, çiçek suda açıldıkça rahmin de açılaçağına, neticede doğumun kolay olacağına inanılması eski tıp kitaplarında (meselâ İbnü Beytârın Müfredâtında) anlatılan hassalarından ileri gelmiş olsa ve böylece doğum sırasında sancı çeken hastaya otun adiyle de kuvvetlenen bir psikolojik tesir yapma düşünülmüş olsa gerektir. B. M. in eskiden bilhasa sarılık illetinin tedavisine yaradığı, adı geçen kitaplarda yazılıdır.

BEHZAD: bk. BİHZAD.

BEIGEL [*baygıl*], **Hermann** (1830 - 1879), Alman doktoru. Viyanada doğmuş, Londrada ölmüştür. Trichorrhexis nodos ada denilen bir çeşit saç hastalığı, *Beigel hastalığı* diye anılır. Saçların uzunluğunda, muhtelif bölgelerde saç kırıklığı görülür. Nodoziteler ekseriya saç nihayetlerinde bulunurlar. Hastalık, saç fırçaları, kalevî losiyonlar ve kıvrılmalardan ileri gelir.

BEILBY [*bilbi*], **Sir George Thomas** (1850 - 1924), İngiliz kimyacısı. Edinburgh'da doğmuş, Londrada Hamstead'de ölmüştür. İlk ve üniversite tahsillerini doğduğu şehirde yapan B., 1869 da Oakbank Oil Company'ye girmiş, sonra Cassel Cyanid Company ve Castner - Kellner Alkali Company'de müdürlük etmiştir. İlk defa olarak neft yağını imbikte ısıtarak ayırma usulünü, alkalen siyanürlerin yeni sentetik metodlarla imalini keşfetmiş ve keza birçok mühim işlerde yakıtların ekonomik sarf edilmeleri çarelerini bulmuş ve ölümünden az önce East Greenwich'te Yakıt Araştırma İstasyonu'nu kurmuştur. Birçok komisyonlarda vazife almış ve yakıtlar konusunda fikirlerinden faydalanan hükümete yardımlarda bulunmuştur. B., 1906 da Royal Society üyesi seçilmiş ve 1916 da «Sir» unvanını almıştır.

B., 1900 - 21 yılları arasındaki çalışmalarını Londrada basılmış *The Aggregation and Flow of Solids* (Katıların bünyesi ve akışı) [1921] adlı eserinde toplamıştır. Kimya ve maden tasfiyeciliği konularında yazdığı eserlerin en tanınmışı *Gold in Science and in Industry* (Bilgide ve sanayide altın) [1906] dir.

BEILSTEIN [*baylştayn*], **Friedrich Konrad** (1838-1906), Alman kimyacısı. Petersburg(Leningrad) da doğmuş ve orada ölmüştür. Heidelberg'de tanınmış kimya bilgini Bunsen'in yanında yetişmiştir. 1880 de meşhur Mendeleev'in Petersburg Teknoloji Enstitüsündeki kürsüsüne geçmiştir. Önce 2 cilt olarak yayımladığı *Handbuch der organischen Chemie* (Organik kimya el kitabı) [1880 - 83] pek meşhurdur. Bu eserde o zamana kadar analizleri katî olarak bilinen bütün organik bileşiklere yer verilmiştir. Kitap ikinci basılışında (1885 - 1889) üç cilt, üçüncü basılışında (1892 - 1899) dört cilt olarak yayımlanmıştır. Kitabın dördüncü basılışı Alman Kimya Derneği tarafından 1918 - 1938 yılları arasında 31 cilt ile 27 tamamlayıcı cilt halinde, 120 000 organik bileşiğe yer vererek, yayımlanmıştır. İkinci Dünya Harbinden sonra bu son derece büyük kimya eserinin yayımlanması işini Frankfurt'ta kurulan Beilstein Enstitüsü, üzerine almış bulunmaktadır.

Beilstein deneyi: Organik bileşikleri içindeki hologenleri tesbit etmede faydalı deney. B. D. şöyle yapılır: bir bakır tel bunsen alevine gösterilir. Telin sathında daima hologen eserleri bulunduğundan ve teşekkül eden hologenür alevde buharlaştığından ekseriyetle alev yeşile boyanır. Tel, alevi boyamayıncaya kadar kızdırılır. Soğutulduktan sonra telin ucuna azıcık organik madde yapıştırılır ve tekrar aleve gösterilir. Organik madde parlak bir alevle yanar, fakat yanarak gitmesinden sonra tel alevi boyamaz. Bundan da yakılan organik madde içinde hologen olmadığı anlaşılır. Telin ucuna hologeni olan bir organik maddeden bir parça yapıştırılıp aleve tutulursa, organik madde yanarken alev yeşile boyanır. B. D. ile aranabilen hologenler Cl, Br ve I'dur. Fluor aranamaz. Çünkü bakır florür, bunsen alevinin sıcaklığında buharlaşmaz.

BEIRA: 1. (Beiramer) : Portekizin orta bölümünde bir bölge. Verimli kıyı bölümüne B. Litoral, dağlık ve nemli bölümünede B. Alta, kurak bölümünede B. Baira denir. Bu bölge Duro göneyinden Mondego ağzına ve Orta Tejo'ya kadar uzanır. Genişliği 24 000 km², nüfusu 1 802 462 (1935) dir. Tarımda ileri, endüstride fazla gelişememiş bir bölgedir.

2. Doğu Afrikada. Portekiz sömürgesi Mozambique'te yönetim merkezi ve Punqué ağzında liman. Nüfusu 24 502 (1935) dir. Bakır cevheri ihraceder.

BEİSA (Oryx gazelle = güney Afrika Beisası), çift tırnaklı memelilerin (Artiodactyla) boynuzlular (Bovidae) familyasından gevişgetirir (Ruminantia) bir hayvan. Güneydoğu Afrikada yaşar. Boyu 210, yerden yüksekliği göğüs hizasında 120 cm dir. Boynu, sırtı ve yanları soluk kırmızı kül renktedir. Başı, ayakları ve vücudunun muhtelif kısımları siyah - beyaz lekelidir. Boynuzları siyah ve düz olup uçları sivridir. Hem dişisinde, hem erkeğinde boynuz vardır.

Afrika B. sından başka bir de Arabistan B. (Oryx leucoryx) sı vardır. Biraz daha küçük olan bu hayvanın rengi esas itibariyle beyazdır. Başı, bacakları ve kuyruğu siyaha yakın kahverengi lekelidir. Boynuzları düzdür.

BEİSA (Afrika)

Afrika ve Arabistan B. larından başka bir de asıl B. (Oryx beisa) vardır. Asıl B., büyüklük ve renk bakımından Afrika B. sına çok benzer. Kuzeydoğu Afrikada yaşar.

BEİSA (Arabistan)

BÉJA [*bēja*], Portekizde Almentejo yönetim bölümünün güneyi. Genişliği 10 260 km², nüfusu 200 000. Buğday ziraatı ve zeytincilik sahasıdır; mantar da elde edilir. Aynı adla anılan merkezi (eski Pax Julia) 11 000 nüfusludur.

BÉJAR [*bęḫar*], İspanyanın Salamanca yönetim bölümünde şehir. Nüfusu 10 000 dir. Deniz seviyesinden yüksekiği 965 m. Sierra de B. (2400 m) ın mühim bir geçit yerinde kurulmuştur. Demiryolu boyundadır. Canlı ticareti ve endüstrisi (dokumacılık) vardır. Yıkılmış surları eski ehemmiyetine delâlet eder.

BEKA, tasavvuf terimi. Dâim ve sabit olma mânasına gelen B. ile yok olma demek olan fenâ (fânîlik) kelimelerini tasavvuf terimi olarak kullanan ve sofîlerde iki makam olan B. ile fenâdan ilk bahseden, – Cüneyd-i Bağdadî akranından sayılan – büyük sofî Ebû Sa'îd-i Ḫarrâz (899) dır.

B., fenâdan sonra erişilen makamdır. Fenâ, sâlikin mertebesine göre günahlardan, ettiği ibadetle öğünmeden halktan ve nihayet yokluktan vazgeçmesi. B. da yine bu mertebelere göre iyi huylar alması, kendi varlığını düşünmeden ibadet etmesi, her şeyde Tanrıyı görmesi ve nihayet Tanrı varlığı ile var olmasıdır. Yine sofîlere göre her hal (b. bk.) ve makamda bir fenâ ve bir B vardır. Meselâ Tanrının gayrı olan varlığı yok eden. Tanrı sıfatları ile var olur. Halkı yok eden hak varlığına ulaşır. Tanrı sıfatlarını da görmiyen, Tanrıyı görmek suretiyle gerçek varlığa erişir. Bu görüşten de geçerse Tanrı varlığına bürünür. Kısaca «herşeyde Tanrı varlığını görmektir» diye tarif edenler olmuştur. Muhi'd-din-i Arabîye göre fenânın yedi derecesi vardır. Fakat fenâ makamına karşılık B. makamı daha yücedir. B., fenâ ile mümkündür. Fenâ başlıbaşına bir varlığa sahip değildir. vücudu başka bir varlığın vücuduna bağlıdır. B. ise mutlak varlığa nispet edilen bir makamdır.

BEḲĀ' (el-) veya **BİḲĀ'** (el), Lübnan ve Antilübnan dağları arasındaki çöküntü hendeğinin en yüksek bölümü. Buradan kaynaklarını alan Âsî ırmağı kuzeye, el-Litani ırmağı da güneye doğru akar; her iki akarsu arasında 1100 m kadar yükseklikte yayvan bir subölümü sahası vardır. Sulama yoluyla ekilen kırmızımtırak esmer renkli topraklarından buğday elde edilir. Bağları ve zeytinlikleri çoktur. Başlıca şehri Baalbek (b. bk.) tir.

BEKAR (Fr. Bécarre). bemol veya diyez işaretlerinden biriyle pesleştirilmiş veya tizleştirilmiş bir sesi tabiîleştiren işaret; naturel işareti

BEKARD (Fr. Bécarde; ilmî adı: Tityra), ötücü kuşlar (Passeres) takımının, kotingide (Cotingidae) familyasından bir cins. Güney Amerikanın tropik bölgelerinde yaşar. Orta büyüklüktedir. Gagası oldukça uzun, ucu hafif kıvrık ve girintili çıkıntılıdır. Tüyleri yumuşak, renkleri çeşitlidir. En çok sarı, kızıl ve yeşilimsi renkler hâkimdir. 12 nev'i birbirine çok benzer. Bunların en meşhuru Tityra cayana'dır.

BEKARD

BEKASSİN (Gallinago gallinago). bataklık kuşları (Grallae) takımının, yağmur kuşları (Charadriidae) familyasından bir kuş. Bataklıklarda ve sulak çayırlarda yaşadığı için buna «bataklık çulluğu» da denir. Boyu 28-29 cm dir. Gagası ve ayakları uzundur. Sırtı siyahımsı-kahverenginde olup pas sarısı alacalıdır. Bundan başka sırtında biri ortada, ikişer tane de yanlarda olmak üzere 5 tane pas sarısı çizgi başa doğru uzanır. Göğsün ön kısmı kahverengi alacalı, karnı beyazdır. Avrupa ve Asyada yaşar. Büyük bataklığı olan her yerde kuluçkaya yatar. Kuzey Afrika ve Güney Amerikanın kuzeyinde de kuluçkaya yattığı görülmüştür. Türkiyede de yaşar. Yerli, gezici ve göçücü bir kuştur. Güney Avrupa, Kuzey Afrika, Hındistan ve Çinde kışlar. Göç. sürü halinde ve gece yapılır. Uzun gagalariyle bataklıklardaki solucan ve böcekleri yer. Eti lezzetlidir.

BEKASSİN

BEKAYA, son askerlik yoklamasını yaptırdıktan sonra yaşıtları askere gittiği halde asker olmıyan kimse.

BEKÇİ, halen köy ve mahalle teşkilâtında çalışan, halkın mal, mülk, mahsul ve eşyasını korumakla vazifeli bulunan şahısların taşıdığı bir meslek adı.

Gördükleri işin mahiyetine göre korucu, ases, mahalle, çarşı ve köy bekçisi gibi isimlerle anılan B. lerin halk hayatında önemli bir yeri vardır. Anadoluda tarla ve mahsul bekçilerine korucu; kır B. lerine ases, bazı yerlerde (Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Denizli Burdur, Isparta, Çorum. . .) de pazvant denir. («Pazvant» kelimesinin Farsça «pâs - bân» = bekçi kelimesinden bozma olduğu söylenebilir).

B. ler, çok defa ellerinde kalın bir sopa, sırtlarında uzun aba olduğu halde sabaha kadar evlerin arasında sopa larını vurarak dolaşırlardı. B. babanın sopasının bir halk türküsünün temposu kadar ahenkli sesini duymak halka emniyet ve huzur telkin ederdi. B. baba aynı zamanda her saat başında sopasını taşa vurmak suretiyle halkı saatten de haberdar ederdi. İşte bu çeşitli hizmetleriyle B. nin topluluk hayatında ayrı bir mevkii vardı.

Eskiden ramazan gecelerinde halkı sahur yemeğine kaldırmak üzere davulcu ile birlikte gezmeleri ve önünde durdukları evlerin sahiplerine göre mizahî maniler söylemeleri meşhurdur.

Bugün B. ler, belli bir kıyafet taşırlar ve halktan ev başına belli bir ücret alırlar. B. lerin, belediye ve devlet tarafından verilmiş silâhları da bulunur.

BEKE [*bīk*], **Charles Tilstone** (1800 - 1874). İngiliz coğrafyacısı ve seyyahı. Londrada doğmuş, yine orada ölmüştür. 1837 de Moore ile beraber Filistine giderek Bahr - i Lûtun seviyesi hakkında ilk ölçmeleri yapmıştır. 1840 - 43 yıllarında Tecuradan Şoa ve Gocama gitmiş, daha sonra da Mauritius adasında uzun zaman yaşamıştır. 1861 de karısı ile birlikte Şama giderek Harran'ı gezmiştir. Daha sonra Cebelü'n Nur (Akaba körfezinin doğusunda)u da gezmiş, fakat bu dağı yanlış olarak Yahudilerin Sînâ'sı sanmıştır. B. in çok sayıdaki yazılarından şunlar anılmağa değer: *Abyssinia* (Habeşistan) [1846]; *On the Geographical Distribution of Languages in Abyssinia* (Habeşistanda dillerin coğrafya bakımından dağılışı) [1849]; *Sources of the Nile, with the History of Nilotic Discovery* (Nilin kaynakları ve Nil'le ilgili keşiflerin tarihçesi) [1860], *Discoveries of Sinai in Arabia and of Midian* (Arabistanda Sinanın ve Midianın keşifleri) [1878].

BEKE Ödön (doğ. 1883), Macar dilcisi etnograf, folklorist ve Fın - Ugristi. Komárom'da doğmuştur. 1905 te Budapeşte üniversitesinde doktorasını yaptıktan sonra, 1906 da öğretmenliğe başlamış, ve çalışmalarını Fin - Ugristik ve bilhassa bu aileden olan Çeremis ve Vogul dilleri üzerinde teksif etmiştir. Ayrıca «Magyar Nyelvör» adlı linguistik dergisini çıkarmış, 1949 da da Macar Dil Kurumunun ikinci başkanlığına getirilmiştir. Başlıca eserleri şunlardır: *A pápavidéki nyelvjárás* (Anayurttaki lehçeler hakkında) [1905]. *A vogul határozók* (Vogulcadaki dolaylı tümleçler hakkında) [1905], *Északi ostják szójegyzék* (Kuzey Ostyakça kelime listesi) [1907 - 08], *Cseremisz nyelvtán* (Çeremisçe gramer) [1911], *Finn - Ugor határozós szerkezetek* (Fin Ugorcadaki dolaylı tümlecin mekanizması) [1914], *Türkische Einflusse in der Syntax finnisch-ugrischer Sprachen* (Fin - Ugor dillerinin sintaksi üzerinde Türkçenin yaptığı tesir) [«Keleti Szemle», cilt 15. yıl, 1914 - 15, s. 8 - 77], *Zur Lautgeschichte der tschuwassischen Lehnwörter im Tscheremissischen* (Çeremisçede Çuvaşçadan alınma kelimelerin fonetiği hakkında) [«Finnsch - ugrische= Forschungen» cilt 23, yıl 1935, s. 66 - 84]. *Tscheremissische Märchen, Sagen und Erzählungen* (Çeremisçe masallar, efsaneler ve hikâyeler) [Helsinki 1898] adlı folkloristik bir eser de yazmış olan B. nin «Keleti Szemle», «Nyelvtudományi Közlemények» ve «Magyar Nyelv» dergilelinde de makaleleri vardır.

BEKEA (Baeckea), mersingiller (Myrtaceae) den Avustralyada 50 kadar nev'i yetişen bir bitki cinsi. Bunlar narin gövdeli ağaççıklar olup yaprakları karşılıklıdır ve yaz kış dökülmez. Çiçekleri küçük, renkleri beyaz veya gül kırmızısıdır. *Baeckea diosmifolia* ve *B. virgata* gibi bazı nevileri soğuk camekânlarda süs ağaççığı olarak yetiştirilir.

BÉKÉS [*bękēs*]: 1. Macaristanda yönetim bölümü. Yüzölçümü 3670 km², nüfusu 348 301 (1941). Çok verimli lös örtüsü dolayısiyle Macaristanın zengin ziraat bölgelerinden birini teşkil eder (Tahıl, kenevir, üzüm, tütün yetiştirir, hayvancılığı ilerdedir).

2. Macaristanın Alföld (b. bk.) bölgesinde bir şehir, B. ilinin merkezi. Nüfusu 29 283 (1941) tür. Ahalisinin büyük bir kısmı buğday yetiştirme, meyvacılık, hayvancılık, sepetçilik ve halıcılıkla geçinir. XI. yüzyıl başlarında B. in yerinde aynı adı taşıyan bir kale vardı. Bu kalenin çevresinde, kaleye bağlı toprakları işliyen serfler otururlardı. XV. yüzyılda kaleden ve serflerin iskân yerlerinden B. kasabası meydana gelmiştir. Burası 1566 dan 1595 e kadar Türklerde kalmıştır.

BÉKÉS [*bękēş*] **Gáspár** (1520-1579), Erdelli Macar devlet adamı. Erdel beyi János Zsigmond (Türk tarihinde İstefan) un güvenilir adamı. Çocuk iken içoğlanı olarak Temes (Türk tarihinde Temeş, Timiş) ban (askerî vali) ı Petrovich Péter'in kalesine alınmış sonra Petrovich'in tavsiyesi üzerine kıraliçe Izabella ile János Zsigmond'un sarayına girmiştir (1557). Genç János Zsigmond yeni müşavirinin tamamiyle nüfuzu altında kalmıştır. Öyle ki 1560 yıllarında Erdel siyasetini B. yönetiyordu. 1565 te İstanbula elçi olarak gönderilen B., efendisinin Macar Kıralı Miksa (Avusturya imparatoru Maximilian) ya karşı yapacağı savaşta Türklerin yardımını sağlamıştır. Ertesi yıl Zimony (Zemun) ye, Kanunî Süleymanın karargâhına giden János Zsigmond'un maiyetinde B. de vardı. 1568 de Miksa'yı devirip Macaristan tahtına János Zsigmond'u çıkarmak amaciyle tertiplenen bir komploya B. de katılmış, fakat bu teşebbüsün muvaffak olamaması üzerine, efendisinin Miksa ile uzlaşması uğrunda çalışmıştır. Bir elçilik heyeti başında Praga giderek «Speyer Antlaşması» adiyle tanınan antlaşmayı imzalamıştır (1570). Bu antlaşmaya göre János Zsigmond kıral unvanından vazgeçip imparator hanedanından bir prensesle evlenecekti. János Zsigmond bu antlaşmayı kabul etmiş, ancak çok geçmeden ölüvermiştir (1571). Yeni Erdel beyi seçiminde B., Miksa'nın namzedi idi, fakat Erdel sınıfları onu değil, II. Sultan Selimin desteklediği Báthory István (bk. BÁTHORY 5) ı bey seçmişlerdir (1571). Buna razı olmıyan B., Miksa nın yardımına güvenerek Báthory'ye karşı bir isyan çıkarmış, fakat yenilgiye uğramış ve ilkin Kassa (Kuzey Macaristan) ya kaçmış, oradan da, silâhlı bir yardım istemek için, Viyanaya git-

miştir. Aynı zamanda İstanbula dahi bir elçilik heyeti göndermişse de isteği reddedilmiştir. Bunun üzerine Miksa'nın verdiği bir ordu ile Erdele girmiş, fakat Szentpál meydan savaşında fena bir bozguna uğratılmış, mülklerine el konmuş ve Erdelden kovularak Lehistana sığınmıştır (1575). Çok geçmeden Báthory Lehistan kıralı seçilince (1576) Kraków voyvodasının aracılığı ile B. i affetmiş ve onu sarayına almıştır. Bundan sonra B., Báthory'nin en güvenilir adamı ve müşaviri olmuştur. Ruslara karşı yapılan savaşta B., Macar yardım kıtalarına kumanda etmiş ve Polock kalesinin alınmasında büyük yararlıklar göstermiştir. Bu seferden hasta dönen B. az sonra ölmüştür.

BÉKÉSCSABA [*bẹkẹşçọbọ*], Macaristanın Alföld (b. bk.) bölgesinde, Rumen sınırına yakın bir şehir. Nüfusu 52 404 (1941) tür. Ahalisinin büyük bir kısmı çiftçilik ve hayvancılıkla geçinir. Endüstrisi de gelişmiştir. 1235 e ait bir kayda göre B. o zaman bir köydü. XIV. yüzyılda B. ya Ábrahámffy ailesi sahip olmuş ve 1528 de burada bir kale yaptırmıştır. Ábrahámffy Imre, B. yı Türklere teslim etmek istediği zaman, Gyula kalesi dizdarı Mágócsi Gáspár, B. ya saldırmış, kaleyi zaptedip yıkmıştır. B. 1556 dan 1595 e kadar Türklerde kalmıştır.

BEKHEİRİAS, eski Kuzeydoğu Anadolunun Bekheirike (b. bk.) bölgesinde Pontos Eukseinos (Karadeniz) kıyısında bir liman şehri. Limanının bir adı da Bekheirikos idi. B. bugünkü Rizenin yerinde bulunuyordu.

BEKHEİRİKE (Tabula Peutingerianada *Becheirice*), eski Kuzeydoğu Anadoluda Bekheirler (b. bk.) in oturdukları bölgeye verilen ad. Bk. BEKHEİRİAS.

BEKHEİRLER (Yun. *Bekheires*), ilkçağda Anadoluda karadeniz kıyısı boyunca, Trapezus (Trabzon) tan Kafkaslara kadar uzanan bölgede yerleşmiş bir kavim. Komşuları batıda Makronlar (Makrones), doğuda Ekekheiriler (Ekekheirieîs) ve Makhelonlar (Makhelones), güneyde ise Saspeirler (saspeires) ile Kholar (Khoi) veya Taolar (Taoi) idi. Menşeleri bilinmemekle beraber B. in eski Kafkasya kavimlerinden biri oldukları sanılmaktadır.

BEKİLLİ, Denizlinin Çal ilcesine bağlı ve 1950 de kurulmuş yeni bir bucak. Nüfusu 3917 (1945) dir. B., Çal'ın 22 km kuzeyinde, dalgalı bir arazidedir. Denizden yükseklige 853 m dir. Kasabanın yakınında Çivril, Kaklık, İnay demiryolu istasyonları varsa da, bunlardan yalnız Kaklık istasyonuna her gün düzenli otobüsler işler. B. nin Afyonkarahisar, Kütahya ve Uşakla ticareti vardır. B. de dört mahalle ve 1200 kadar ev bulunmaktadır.

B. halkının başlıca geçim kaynağı bağcılıktır, Yılda 400 ton kuru ve 350 ton yaş üzüm ihraç olunur. Üzümden ağda pekmez yapılır ve başka yerlere de satılır. Az miktarda tahıl ve pamuk da yetiştirilir. Kasabada halı imalâtı ve el tezgâhlarında yapılan dokumacılık da bir kısım nüfusun geçinmesine imkân vermektedir. Kasabada Tarım Kredi Kooperatifi ve Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatifi vardır. Her hafta salı günleri pazar kurulur. B. belediyesi 1910 da kurulmuş, imar plânı 1948 de yapılmıştır. İçme ve kullanma suyu, 40 - 50 m derinliğindeki kuyulardan çıkrıklarla sağlanır. Hayvanlar için gereken su, yağmur sularından ve sarnıçlardan elde edilir. Kasabada büyük bir ilkokul, 1 otel, 1 han, 2 fırın vardır.

BEKİR [Bekr], adını Bekrü 'bnü Vâ'ilden alan büyük bir Arap kabîlesi. B. kabîlesi İsmailî koluna bağlıdır. Bu kabîle halkı Yemen Tihamesinden Yemâme ve Bahreyn'den Mezopotamyaya kadar uzanan yerlerde yaşarlar. Eski bir geçmişi olan B. kabîlesinin halife Ebû Bekir ve Ömer zamanlarında da yaşayışları ve yerleri bilinmektedir. Sonraları Mezopotamyanın daha kuzeyine doğru çıkmışlar ve Mezopotamyada yerleşmiş olan Taglibler'e komşu olmuşlardır. Yemendeki Himyerî kırallığı söndükten sonra Yemen'den Mezopotamyaya daha kalabalık B. liler gelmeğe başlamış ve Muaviye zamanında, çok kalabalık kafileler halinde buraya yerleşmişlerdir. Diyarbakırın eski adı olan Diyar-ı bekr adı bu kabîleden gelmekte olup Arap coğrafyacıları bu kabîlenin oturduğu ve yaşadığı bütün yerlere bu adı vermişlerdir.

B. liler Cahiliye devrinde puta taparlardı. IV. yüzyıldan beri tarihini bildiğimiz B kabîlesi, Bahreyn ve Yemamede yaşarken Temîm ve Abdü'l-kays kabîleleri ile anlaşarak komşu İran ülkesine saldırmağa başlamıştır. II. Şapur bunları yenmiş ve Bahreyn'e girerek (330) B. kabîlesi ile birleştiklerinden çoğunu kılıçtan geçirmiş, tutsak aldıklarını da Ahvaz ve Kirman'a yerleştirmiştir. B. kabîlesi V. yüzyılda Yemen hâkimiyeti altına girmiştir. V. yüzyıl ortalarına doğru Kinde ailesi Orta Arabistan kabîlelerini ve bu arada B. ile Taglip kabîlelerini de antlaşmalarla birleştirmek işini başarmışsa da bu devir çok sürmemiş, kan gütmek yüzünden barış bozulmuş ve B. ile Taglib kabîleleri çok uzun süren kanlı boğuşmalara girişmiştir. Sonunda bu işin, iki tarafı da tüketeceğini anlıyan B. ve Taglib ilerigelenleri Kindelere başvurarak aralarını bulmalarını istemişlerdir. Kindelerin başkanı el - Hâris, B. ve Taglib kabîlelerinin başına oğullarını geçirerek barışı sağlamıştır. Bunların Suriyeye saldırmalarını önlemek istiyen İmparator Anastasios, el - Hâris ile bir antlaşma yapmıştır. El - Hâris de Hîre'deki Lahmî kırallığına saldırmış ve asıl Hîre dışta kalmak üzere kırallığın bütün ülkesini almıştır. Bu hâdise üzerine İran Hükümdarı Kubâd, B. ve diğer kabîlelerin İrana saldırmalarını önlemek şartı ile Hîrede, bir bölgenin gelirini bir antlaşma ile el - Hâris'e bırakmıştır. Kubad'dan sonra gelen I. Hüsrev zamanında Hîreli III. el - Munzır Kubad tarafından kendi yerine Hîre'ye kıral olarak tâyin edilmiş bulunan el Hâris'i katî bir yenilgiye uğratmış ve el-Hâris ancak birkaç candan adamı ile ölümden kurtulabilmiştir. 40 tan fazla Kindeli prensin boynunu vurduran el - Munzır III. el - Hârisi de yakalatarak öldürtmüştür (529). Bu vakalar sırasında B. ve Taglib kabîleleri yeniden dalaşmışlardır. Bu sırada Himyerî kırallığının Habeş ordusu tarafından söndürülmesi üzerine B. ler el - Munzır'a başvurarak barış istemişlerdir, III. el - Munzır da kabîlelerden 80 er rehîne alarak barışı sağlamıştır. Bundan sonra Taglibliler Mezopotamya'ya gitmişlerdir. B. ler de III. el - Munzır kumandasında Gassanîlere karşı savaşmışlar ve savaşın kazanılmasında âmil olmuşlardır. B. kabîlesi Lahmî devleti yıkılıncaya kadar onlara sadık kalmışlardır. Son Lahmî hükümdarı en-Nuʿmânın, Hüsrev Pervîz tarafından öldürülmesi üzerine Hânî'nin kumandasında Zûkar mevkiine yerleşmiş olan B. lerle İran ordusu arasında başlıyan büyük savaşı B. ler kazanmışlardır. Arap tarihinin en meşhur savaşlarından biri olan bu mühim savaşın 604 - 610 tarihleri arasında yapıldığı sanılmaktadır. Bu savaşın Muhammedin Mekkede peygamberliğini ilân etmesinden sonra yapıldığı ve Peygamberin, bu savaşı kazanmaları için B. lere dua ettiği yolunda söylentiler vardır. B. ler bu savaştan sonra İslâm dinini kabul edinceye kadar istiklâllerini korumuşlardır.

Kurak mevsimlerde B. ler hayvanlarını komşuları Temîmlerin topraklarına sokup sarkıntılık ettiklerinden arada kanlı savaşlar olmuştur.

Peygambere her taraftan elçiler gönderilip bağlılık belirtildiği sıralarda B. lerin bir kısmı da elçi göndererek Müslümanlığı kabul ettiklerini bildirmişlerdir. Peygamberin ölümünden sonra B. lerin bir kısmı Katîf'e saldırarak son Lahmî hükümdarı en-Nuʿmân'ın soyundan birini hükümdar yapmışlardır. Ebû Bekir'in gönderdiği kuvvetler halifeye sadık kalan B. lerle ve Temîm kabîlesi kuvvetleriyle birlik olarak bunları dağıtmış ve elebaşılarını yok etmiştir. B. ler Halid b. Velid'in Irak seferinde ona yardım etmişlerdir.

B. ler Cemel vakasında da birbirleriyle çarpışmışlar ve 500 kişi kaybetmişlerdir. Ali, Zûkar'a geldiği zaman B. kabîlesinin bir kısmı onunla anlaşmış, diğer bir kısmı da Ali'nin düşmanları ile birleşmişleıdir.

Abdülmelik zamanında Emevîler, B. leri kendi taraflarına çekmişlerdir. Halife Süleyman zamanında, Horasan valisi Kuteybe b. Müslim ayaklandığı zaman B. ler 8000 silâhlı ile halife kuvvetlerine katılmışlardır. Halife II. Ömerin ölümünden (720) sonra Basrada çıkan ve Irak valisi Yezid b. Mühelleb tarafından körüklenen ayaklanmada da B. ler hükümetin tarafını tutmuşlar, fakat Yezid kuvvetleri tarafından yenilmişlerdir. B. ler Ebû Caferi 'l-Mansûr zamanında yine Emevîler tarafını tutarak Ebû Muslim'e karşı savaşmışlar ve yenilerek itaat altına alınmışlardır. B. lerin bundan sonraki tarihleri Irak tarihine bağlı olarak geçmiştir.

BEKİR (ölm. 1761), Osmanlı vezir ve reîsülküttâblarından. III. Osman ve III. Mustafa devirlerinde devlete hizmet eden B. paşa, gençliğinde binicilikte ve nişancılıkta ün kazanmış, bu hünerlerini bir elçilik heyetiyle gittiği Viyanada İmparator VI. Karl'ın huzurunda da göstermiştir. B. paşa, Koca Ragıp Paşanın sadrâzamlığında reîsülküttâb olmuş, sonra vezirlik rütbesi ile Haleb ve Mısır valiliklerine gönderilmiştir. Mısırda ölmüştür.

BEKİR, [Subaşı] (ölm. 1623), Bağdad subaşısı. I. Mustafa devrinde Bağdadda subaşı bulunan B. in emrinde 12 000 azeb askeri ile yerli kulu vardı. B. uzun zaman kaldığı Bağdadda büyük bir servet toplamış ve geniş nüfuz kazanmıştır. B. in düşmanı olan azebler ağası yüzbaşı Mehmed, B. in Bağdaddan ayrılmasından faydalanarak oğlunu öldürmek istemişse de, tasarladığı işi başaramamıştır. Bu hâdiseden sonra yüzbaşının vali Yusuf Paşaya sığınması ve B. in yüzbaşıyı istemesine valinin ret cevabı vermesi üzerine vali ile arası açılmıştır. Vali Yusuf Paşa iç kalede B. tarafından sarılmış ve sonunda vurularak ölmüştür. B. hayatına dokunmıyacağı va'di ile yüzbaşıyı teslim almış, fakat sözünde durmamış, yüzbaşıyı oğulları ile birlikte bir kayığa bağlayıp üzerlerine neft döktüıdükten sonra ateşliyerek Dicleye salıvermiştir. Yüzbaşı ve çocukları yanarken B., iç kaleye girerek hazineyi, cephaneliği zaptetmiş, valiye taraftarlık edenlerin boyunlarını vurdurmuş, sahte bir ferman göstererek Bağdad valiliğinin kendisine verildiğini ilân etmiştir. İstanbula da durumu bu yolda bildirmiştir. Sadrâzam Merre Hüseyin Paşa eski Diyabakır valisi Süleyman Paşayı Bağdad valiliğine göndermek istemişse de B. bunu kabul etmediğinden üzerine Diyarbakır valisi Hafız Paşa gönderilmiştir. Bu sırada Osmanlı - İran münasebetleri iyi gitmiyor ve Osmanlıların 17 sınır sancağı İranlılar tarafından alınmış bulunuyordu. İran hükümdarı Şah Abbas, Bağdadı almak için fırsat bekliyordu.

Hafız Paşanın Bağdada yaklaşmasından korkan B., Şaha haber göndererek, Osmanlıları yendiği takdirde Bağdadı kendisine teslim edeceğini bildirmiştir. B. bir taraftan da Hafız Paşaya haber göndermiş ve Bağdad valiliğine tâyin edilirse devlete itaat edeceğini, yoksa, şehri Şaha teslim edeceğini bildirmiştir. Vaziyetin kötülüğünü gören Hafız paşa, bir meclis toplıyarak B. in Bağdad valiliğine tâyinini kararlaştırmıştır. Bu sırada IV. Murad Osmanlı hükümdarı olmuştur (1622).

B., devletin kendisine Bağdad valiliğini verdiğini duyunca Şaha haber gönderdiğine pişman olmuş ve Bağdada gelen İran kuvvetleri kumandanı Sofi Hana şehrin anahtarlarını teslim etmemiştir. Sofi Han, vaziyeti Şaha anlatmak üzere Bağdaddan ayrılınca B., Şahın kendisine hediye olarak yolladığı sarığı. Bağdadda kalan 300 İran askerinin önünde çiğnemiş ve bu askerleri kale duvarlarına baş aşağı astırmıştır.

Bu sırada Hafız Paşa. Abaza Paşanın tenkiline gönderildiği için İran kumandanı Karçıgay, Bağdad önünde görünmüştür. B. in Hafız Paşadan yardım istemesi üzerine, gönderilen kuvvetin kumandanı Süleyman Paşa, İran kumandanı tarafından barış teklif edilerek aldatılmış ve baskına uğratılarak bütün askeri kılıçtan geçirilmiştir. Bu hâdiseden sonra İran kuuvetleri yeniden Bağdadı sarmıştır. B. teslim tekliflerini reddettiğinden Şah Abbas yeni kuvvetlerle gelip şehri kuşatmıştır. Hafız Paşanın ve B. in İstanbula yolladıkları haberlere Sadrâzam Kemenkeş Ali Paşa gereği gibi ehemmiyet vermemiş, açlıktan harap olan Bağdad halkı İran tarafını tutmağa başlamıştır. Sonunda Şah Abbas, B. in oğlu Mehmede Bağdad valiliğini va'dederek kandırmış ve Mehmedin açtığı kale kapılarından İran askeri şehre girmiştir. (1623).

Bir demir kafes içinde bir hafta uyutulmadan gezdirilen B. in bütün malları alınmış, kendisi de bir meydanda yağları akıncaya kadar yakılmış sonra bir kayığa konup üzerine zift sürülmüş, tekrar yakılarak Dicleye bırakılmıştır. Şah, Bağdad Sünnîlerine çok zulmetmiş, Sünnî âlimlerini işkencelerle öldürtmüş, mâbet ve türbeleri yıktırmıştır.

Babasına yapılan işkenceleri şarap içerek seyreden B. in oğlu Mehmed, Şah tarafından Horasana sürülmüş ve orada öldürülmüştür.

BEKİR AĞA [Ebu Bekir], (ölm. 1760?), Türk bestekârı. B. A. İstanbulun Eyüp semtindendir. III. Sultan Ahmed zamanında enderuna girmiş, ve kiler koğuşu çavuşları zümresine katılmıştır. XVIII. yüzyılın kudretli bestekârlarındandır. Pek çok eser bırakmıştır. Muhtelif makam ve şekillerdeki bu eserlerden ancak yirmi tanesi zamanımıza kadar gelmiştir.

BEKİR SAMİ (1862 - 1932), Türk devlet ve siyaset adamı. Sıvasın Yıldızeli (Yenihan) ilcesinin Katmantaş köyünde doğmuştur. Musa Paşanın oğludur. Galatasaray Lisesinde okumuş, devlet hizmetine girerek muhtelif memurluklarda ve meşrutiyet devrinde Trabzon, Beyrut valiliklerinde bulunmuştur. Osmanlı idaresinde Halebin son valisi idi. Mütareke devrinde İstanbulda siyasî hayata atılmış ve Atatürk tarafından Sıvas Kongresine çağrılmıştır. Kendisi bulunmadığı halde Erzurum Kongresince kurulan Şarkî Anadolu Müdafaai Hukuk Cemiyeti «Heyeti Temsiliye» sine, faal bir üye olarak katıldığı Sıvas Kongresinde de Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti «Heyeti Temsiliye» sine seçilmiştir. Amasyada Bahriye Nazırı Salih Paşa ile yapılan görüşmelerde Atatürkle birlikte bulunmuş, sonra yine Ata-

türkle beraber Ankaraya gelmiştir. 12 Ocak 1920 de İstanbulda toplanan son Osmanlı Mebûsan Meclisine Amasya mebusu olarak gitmiş ve İstanbulun işgalinden sonra Ankaraya dönerek Türkiye Büyük Millet Meclisine katılmıştır. 25 Nisan 1910 de seçilen «Muvakkat Heyeti İcraiye» ye Meclisçe seçildiği gibi 3 Mayıs 1920 de yapılan İcra Vekilleri Heyeti seçiminde de Hariciye Vekili (Dışişleri Bakanı) olmuştur. Sovyet Rusya ile müzakerelerde bulunmak üzre Moskovaya yollanan ilk Türk heyetine (11 Mayıs 1920 - 25 Ocak 1921), Londra Konferansı (b. bk.) na gönderilen (6 Şubat - 26 Nisan 1921) Türkiye Büyük Millet Meclisi murahhaslarına bu sıfatla başkanlık etmiştir. Londra Konferansının bir sonuç alınmadan dağılması üzerine kendiliğinden Fransa, İngiltere ve İtalya ile anlaşmalar imzalıyarak memlekete dönmüş ise de bu anlaşmalar Misakı Millîye aykırı olduğu için Atatürk tarafından Büyük Millet Meclisinin tasdikine sunulmıyarak hükümsüz bırakılmış ve B. S., Dışişleri Bakanlığından çekilmek zorunda kalmıştır (16 Mayıs 1921). Barış hakkında yeni yeni temaslarda bulunmak üzere 1921 yazında tekrar Roma ve Parise gönderilmişse de bir başarı sağlıyamamıştır.

11 Ağustos 1923 te toplanan İkinci Büyük Millet Meclisine Tokattan mebus seçilen B. S., 9 Kasım 1924 te on arkadaşiyle birlikte Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (b. bk.) nı kurarak muhalefete geçmiş ve 1927 den sonra siyasî hayattan çekilmiştir.

BEKİR ZADE MEHMED EFENDİ (ölm. 1619), XVI. yüzyılın sonu ile XVII. yüzyılın başında yaşamış bir Türk hekimi. III. Muradın saltanatı zamanında 1574 yılından 1584 yılına kadar «Ser etibba» lık yapmış, 1611 de emekliye ayrılmış ve 1619 da ölmüştür.

BEKİYYÜ 'BNÜ MAHLAD, Ebû Abdi 'r-Rahmân (797 - 889), Endülüslü Arap âlimi. Memleketinde tahsil gördükten sonra doğuya doğru uzun seyahatlerde bulunmuş. bu arada Şama da uğramış, oradaki âlimlerle tanışmıştır. Bilgisinin çoğunu seyahatlerine ve bu arada tanıştığı âlimlere borçludur. Tefsir ve hadîs ilimlerinde üstat olan B., zühd ve salâh ehli bir zattı. Endulüse döndükten sonra tefsire, hadîse dair birçok eserler telif etmiştir.

BEKKER [*bękır*], **Balthazar** (1634-1698), Descartesçı Alman filosofu. B. e göre «akıl ile inanç ayrı ayrı konulardır. Akılda Descartes'ın felsefesi hakikatı verir; inanç, bu felsefenin ileri sürdüklerini çürütemez. Esasen Kitâb-ı mukaddes bilgisiz kitleleri sürüklemek için birtakım sonradan uydurulmuş masallarla doludur». Bununla beraber B. sırra inanmaktadır. İlk sebebin (yani Tanrının) hiçbir kanuna bağlı olmadığını, Tanrının, isterse, Descartes'ın tasvir ettiği tabiatı altüst edebileceğini kabul eder.

BEKKER (sonraki soyadı: *Bekker - Wolff*), **Elizabeth** [Betja] (1738 - 1804) Holândalı kadın romancı. Adrian Wolft adında yeni kafalı bir papazla evlenmiştir. Kocasının ölümünden (1777) sonra Agathe (Aagje) Deken ismindeki yakın bir arkadaşiyle bir müddet için Fransaya yerleşti. 1795 tarihinde tekrar Holândaya döndü. ölünceye kadar da Laheyde yaşadı. Romanlarını Aagje Deken'le birlikte yazmıştır.

Başlıca romanları şunlardır: *De historie van mejuffrouw Sara Burgerhart* (Bayan S. B. in hikâyesi) [4 kısım, 1782], *De historie van den heer Willem leevend* (Bay W. L. ın hikâyesi) [8 cilt 1784 - 85), *Brieven van Abraham Blankaart* (A. B. ın mektupları) [3 cilt, 1787 - 89], *Historie van mejuffrouw Cornelia Willschut* (Bayan C. W. ın hikâyesi) [6 cilt, 1793 - 1796]. Üç cilt tutan şiirleri (*Mengel Poezie*) de vardır [1785 - 86].

BEKKER [*bękır*], **Paul** (1882 - 1937), Alman müzikologu ve opera müdüfü. Berlin'de doğmuş, New Yorkta ölmüştür. Esas itibariyle orkestra kemancısı olup sonradan küçük şehirlerde orkestra şefliği etmiştir. 1906 dan itibaren yazılar neşretmiştir. 1911 - 22 yıllarında *Frankfurter Zeitung*'un muhabirliğinde bulunmuştur. 1925 te Kassel'de Opera müdürü olmuştur. 1927 de de Wiesbaden'da aynı vazifeyi görmüştür. En ehemmiyetli yazıları şunlardır: *Beethoven* [1911 de çıkmış ve tekrar basılmıştır], *Das deutsche Musikleben* (Alman musiki heyeti) [1916], *Die Sinfonien Mahlers* (Mahler'ın senfonileri) [1921], *Richard Wagner* [1924], *Organische und mechanische Musik* (Organik ve mıhanikî musiki) [1927]. *Kritische Zeitbilder* (Modern tenkid; toplanmış makaleler) [1921], *Klang und Eros* (Musiki ve aşk) [1922]; *Neue Musik* (Yeni musiki) [1923].

BEKLEME MEVZİİ, tankların taarruza başlamadan evvel kara ateşinden ve uçakların gözünden saklı olarak tertiplendikleri mevzi.

BEKLEME VAZİYETİ, uçuşta bulunan bir hava birliğinin harekete hazırlanmış olan ikinci kademesinin meydanlarında kısa zamanda uçmak üzere aldığı tertiplerin hepsine birden verilen isim.

BEKMANNİYA (Beckmannia), buğdaygiller (Graminae) den bir bitki cinsi. Bu cinsin hususiyle 30-50 cm boyunda olan *Beckmannia cruciformis* nev'i yurdumuzda birçok yerlerde çayır otu olarak yetişmektedir.

BEKRÎ, el - Bekrî - ʿAbdu 'llâhi 'bnü ʿAbdi 'lʿAzîzi 'bni Muhammed (1040 - 1094), Arap coğrafyacısı. Künyesi Ebû ʿUbeyddir.

İspanyada Salteste veya Huelva şehrinde doğmuş, Kurtubada ölmüştür. Ailesi ünlü «Bekr» kabîlesinden olduğu için «Bekrî» diye şöhret bulmuştur. Niebla kadısı bulunan büyük babası Muhammed, Endülüs Emevî hükümdarlarından II. Hişâm (hük. 976 - 1009) zamanında, Guadiana nehri mansabına doğru Saltes denilen sınır bölgesini idare ediyordu. Endülüs Emevî Devletinin parçalanması üzerine kurulan beylikler devrinde, o da kendi bölgesinde müstakil bir emîrlik kurmağa muvaffak olmuştu. Fakat ölümünden sonra yerine geçen oğlu Abdülâziz, İşbiliye (Sevilla) emirî el - Muʿtazıd (hük. 1041 - 1068) a karşı ülkesini koruyamamış ve Kurtuba'ya sığınmak zorunda kalmıştı. B., burada zamanın tanınmış âlimleri yanında tahsilini tamamlamış ve babasının ölümü (1064) üzerine Almeria emîri Benî Sumadik'ten Muhammed b. Maʿn'ın hizmetine girmiştir. Hattâ bir ara elçi olarak İşbiliye'ye gönderilmiştir. Almeria, Murabıdlar tarafından işgal edilince tekrar Kurtubaya çekilmiştir.

B., şiir, edebiyat, dil ve hattâ botaniğe dair eserler de yazmış olmakla beraber, şöhretini daha çok coğrafya sahasındaki eserleriyle sağlamıştır. Bunların başında da *Kitâbu muʿcemi mâ-'staʿcem* ile *Kitâbü 'l-mesâlik ve 'l-memâlik* gelmektedır.

Kitâbü muʿcemi mâ-'staʿcem, bir umumî coğrafya eseri olmayıp *Kur'an*da, hadîslerde eski Arap vekayiname ve şiirlerinde, Müslümanlığın yayılışında adı geçen şehir, menzil, kale, dağ, anıt, su deposu... gibi yer adlarını

içine alan bir coğrafya sözlüğüdür. Her isim, okunuş şekli ile gösterilmiş ve alfabe sırasına konulmuştur. Bu adların çoğu Arabistan Yarımadasına ait olup fırsat düştükçe Arabistana yakın yerlerden ve bu arada kısmen İspanya yer adlarından da bahsedilmiştir. Müellif, önsözünde eserin bu mahiyetini açıklamakta ve kitabın sonundaki 3 sayfalık bir notta da Arap yer adlarının nevinden bahsetmektedir. Metin, Wüstenfeld tarafından 2 cilt halinde yayımlanmıştır (Göttingen 1876/1877). Milano'da Ambrosiana kütüphanesinde 3 ciltlik bir nüshası bulunmaktadır (No. 33, 34 35).

Kitâbü'l mesâlik ve'l-memâlik, bütün dünya hakkında coğrafî bilgiler veren bir el kitabıdır. Fakat eser tam olarak zamanımıza kadar ulaşmamıştır. Elde yalnız Kuzey Afrika, Mısır, Irak, Akdeniz, Karadeniz, Hazar, Azak denizi ve Mâverâünnehir'den bahseden kısımlarla İspanyaya ait bir parça vardır. İstanbulda Nuruosmaniye (No 3034) ve Lâleli (No. 2144) kütüphaneleri ile Paris, Cezayir ve Fasta yazma nüshaları bulunmaktadır. Kuzey Afrikaya ait olan kısmı Baron de Slane tarafından bastırılmış ve ayrıca tercüme edilmiştir (Journal Asiatique, 1857/58). Gözden geçirilmiş ikinci basımı 1910 da, tercümesi de 1913 te Cezayirde yapılmıştır. Ruslar ve Slavlar hakkındaki bazı parçalar Kunik ve von Rosen tarafından tercüme edilerek 1878 de Petersburgda yayımlanmıştır. B., bu eserinde umumiyetle el-Belhî gibi kendinden önceki coğrafyacılardan faydalanmış ve bunlara kendi bilgilerini de katmıştır. Kitapta hiçbir harita yoktur. Fakat memleketlerin tarifinden başka o yerin tarihi ve bilhassa etnografyası hakkında verilen bilgi, esere ayrı bir değer kazandırmıştır.

B. nin bu coğrafya eselerinden başka, Peygamberin nübüvvetinin ispatı hakkında *Aʿlâmü 'n-nübüvve* ve kendi zamanında Arapçada yanlış olarak kullanılan bazı tâbirler hakkında da *Şifâ'u ʿalîli 'l-ʿarabiyyât* adlı iki eseri ile Ebû Aliyyi 'l-Ḳâlî'nin *Kitâbü 'l-amâlî* ve Ebû ʿUbeydi 'l-Ḳâsimü 'bnü Sallâmın *el-Emsâlü 's-sâ'irât* adlı eserine dair bir de şerhi vardır. Bunlar dile ait eserler olup ayrıca, İspanyada yetişen ağaçlar ve bitkiler hakkında bir eser yazmışsa da kitap henüz bulunamamıştır.

BEKRÎ, el-Bekrî, Ebû ʿAbdillâh Muhammedü 'bnü Muhammedi 'bni Ebi 's-Sürûr Şemsiddini 's-Sıddîkıyyi 'l-Mısrî (1596?-1650?), Arap tarihçisi. Kahirede doğmuş ve orada ölmüştür. Eserleri arasında Mısırın Osmanlılar tarafından alınmasından 1628 veya 1634 yıllarına kadarki Mısır hâdiselerini anlatan *et-Tuhfetü 'l-behiyye fî-temellüki 'l-Osmâni 'd-diyâri 'l-Mısriyye* ile Mısırın ilk zamanlarından 1625 yılına kadar tarihini anlatan *er-Ravzatu 'z'zehiyye fî vulâti Mısrî ve 'l-Kâhireti 'l-Muʿizziyyesi* ehemmiyetlidir.

BEKRÎ, Ebû 'l-Mekârim Şemsüddin Muhammedü 'bnü Abdirrahmâni 's-Sıddîkıyyi ş-Şafiiyyi 'l-Eşʿarî (1492-1545), Arap şair ve sofîsi. Sıra ile bir yıl Kahirede, bir yıl Mekkede ömür sürmüştür. Belli başlı eserleri şunlardır: *Divan* tasavvufî şiirler mecmuası olan *Tercemânü 'l-esrâr;* Mekke fethini nazımla hikâye eden *ed-Dürretü 'l Mukallele fî-fethi Mekkete 'l- mübeccele*; tarih sahasında da *Zahîretü 'l-ʿulûm ve netîcetü 'l-fuhûm*; tasavvufa dair birtakım risalelerden toplanma külliyat.

BEKRÎ, Ebu 'l-Mevâhib Muhyi 'd-dîn Mustafa 'bnü Kemâli 'd'dîni 'bni ʿAliyyi 'bni 's-Sıddîkıyyi 'l-Hanefiyyi 'l-Halvetî (1688-1749), Osmanlı hâkimiyeti altında Suriyede yetişen Arap âlim, şair ve mutasavvıfı. Şamda doğmuş, Kahirede ölmüştür. Henüz çocuk iken öksüz kaldığı için amcası tarafından yetiştirilmiştir. Genç yaşında Halvetiyye tarikatına girmiştir. Devrindeki İslâm ülkelerinin başlıca şehirlerine, bu arada Kudüs, Haleb, Diyarbakır, Bağdad, İstanbul, Mısır ve Hicaza seyahatler etmiştir. Kudüse ilk gidişinde (1710) *el-Fethü 'l-Kudsî* adiyle, seher vakitlerinde okunmak üzere manzum bir dua kaleme almıştır. Daha sonraki bir seyahatinde Kudüste Ragıb Paşa ile tanışmış ve onunla birlikte Mısıra gitmiş, sonra İstanbula gelmiştir (1723). B. nin bundan sonraki hayatı hemen hemen daima seyahatle geçmiştir. Vecitli birçok manzumelerinden, sayısı 50 yi aşkın muhtelif tasavvufi risalesinden başka Şamdan Kudüse gidişini anlatan *el-Hamretü 'l-hasiyye fi-'r-rıhleti 'l-Kudsîyye*'si, Şamdaki hayatına dair *el-Müdâmetü 'ş-Şamiyye*'si meşhurdur. Bu iki eseri de henüz basılmamıştır.

BEKRÎ MUSTAFA, cemiyet kayıtlarına fazla ehemmiyet vermiyen, kalender, keyif ehli, ayyaş karakteri dolayısiyle şahsiyeti etrafında fıkralar meydana gelmiş bir halk tipi. Fıkraları, bu çeşitten halk edebiyatı mahsullerini bir araya toplıyan kitaplarla sözlü gelenekte yer bulmuş, Nasreddin Hocanınkiler kadar olmasa da, epeyce yayılmıştır. İçkiye düşkünlüğü ve kayıtlara karşı geniş, hattâ lâübalî tavrı onun hikâyelerini daha çok Bektaşî fıkralarına yaklaştırır; bu iki çeşit fıkraların çok defa birbirine karıştırıldığı da olur.

Sözlü ve yazılı kaynakların birleştiği rivayetlere göre B. M., IV. Murad zamanında yaşamıştır; o devir İstanbulun sayılı ayyaşlarından olan Bekri, tuhaflığı ve tok sözlülüğü ile daha hayatta iken bir halk tipi hüviyetini almıştır. Fıkralarının çoğunda IV. Muradın içki yasağına karşı içki düşkünlerinin tepkileri ifade edilir. Tarihçi Cantemir'in Osmanlı tarihinde ve halk arasında anlatılan bir rivayete göre B. M. sarhoş bir zamanında padişahın karşısında lâübalı tavırlarını bırakmamış, hattâ ondan İstanbulu satın almak istemiş; ayıldıktan sonra kendisini mâzur göstermek için kabahatin şarapta olduğunu söylemiş. Padişah, onun hazırcevaplığından hoşlanarak B. M. yı sarayına musahip almış. Bazı fıkralarda da B. M. nın padişah sarayına kapılandığı anlatılır. Bir fıkrada B. M. nın Küçük Ayasofya semtinde oturduğuna dair bir kayıt görülür. Kúnos'un tesbit ettiği bir söylentiye göre mezarı Eminönüde bir bakkal dükkânının içinde imiş.

B. M., IV. Murad devrinde, saray nedimi meddah Tıflî'nin İstanbul hayatından alıp anlattığı maceraların tesbitiyle meydana gelmiş olan bir çeşit realist halk hikâyesi olan *Hançerli Hanım*da vakanın ikinci derece kahramanları arasında görülür.

B. M., Karagöz oyunlarında da bir tiptir. Onun hayal perdesine girişi epey eski olmalıdır. Onunla çağdaş olan Evliya Çelebi, zamanın meşhur Karagözcülerinden birinin B. M. ile dilenci kör Arap taklidindeki maharetinden bahseder. Bugünkü Karagöz oyunlarında sarhoş ve kabadayı rolünde bir B. M. buluruz; bu Matiz, Tuzsuz Deli Bekir, Tek-Bıyık, Aydınlı zeybek gibi tiplerle aynı roldedir; oyunun sonunda karışık işleri bir sonuca bağlar; adaleti kendi anlayışına göre yerine getirir; otoritesini herkese kabul ettirir ve hiçbir sızıltıya meydan vermeden işleri tatlıya bağlamış olur.

BEKRİYYE: 1. Şâziliyye tarikatının bir kolu. Adının Pîr Ebû Bekri Vefâî (ölm. 1496 veya 1503) den geldiği sanılmaktadır.

2. Halvetiyye tarikatının Cemâliyye şubesinin Şâbâniyye kısmının Karabaşiyye kolunun bir dalı. Halvetiyye meşayihinin ulularından Şemse 'd-dîn Mustafa 'l-Bekrî (bk. BEKRÎ, Ebu 'l-mevahib) tarafından kurulması dolayısiyle bu adı almıştır.

3. Halife Ebû Bekirin sülâlesinden geldiklerini iddia edenlere verilen umumî ad. Ailenin başkanı «Nakîb-üleşraf» unvanını taşır ve Mısırda, «Şeyhü 'l-Bekrî» adı ile bütün tarikatlerin başı sayılır.

BEKROKOME (Yun. = Bekros köyü) veya **VEKROKOME,** eski çağda Anadolunun Phrygia bölgesinde bir köy. Nakoleia (Seyitgazi, Eskişehir ili) nın civarında bir yerde bulunuyordu.

BEKRÛ 'BNÜ MUHAMMEDÎ 'L-MÂZİMÎ: bk. MÂZİMÎ.

BEKSAN, Fuad Kâmil (doğ. 1883), memleketimizde hakikî mânası ile ürolojiyi kuran hekim. Arapkirde doğmuştur. 1905 te tabip yüzbaşı olarak Tıbbiyeden mezun olmuştur. Stajdan sonra sırasiyle Gülhanede dahiliye ve marazî teşrih asistanlığına, Askerî Tıbbiye ensâç muallim muavinliğine, Tıp Fakültesi birinci cerrahî kliniği lâboratuvar şefliğine tâyin edilmiştir (1910-1912). Bundan sonra Almanyaya giden B., orada şirürji, patolojik anatomi ve ürolojiye çalışmıştır. Dönüşte Haydarpaşa Askerî Hastahanesi başhekim muavinliğinde iken ilk üroloji şubesini kurmuştur. Birinci Dünya Harbinde mühim askerî vazifelerde bulunmuş, 1917 de tekrar Almanyaya gönderilmiş, dönüşte muharebe gazleri, harb cerrahisi ve veba hakkında broşürler yayımlamıştır. Mütarekeye kadar Haydarpaşa Askerî Hastahanesi başhekimliğinde bulunmuş, 1918 de Gülhane üroloji profesörlüğüne getirilmiştir. İlk müstakil üroloji şubesini bu müessesede kurarak ürolojinin memlekette tanınmasına, kök tutmasına ve faydalı olmasına hizmet etmiştir. 1931 de albay, 1932 de Gülhaneye başhekim ve müdür olmuştur. 1939 da kendi isteğiyle emekliye ayrılmıştır. 1934 te kurduğu «Üroloji Kliniği» dergisi ile bir üroloji ansiklopedisi vücuda getirmeğe çalışmıştır. Berlin ve Viyana üroloji cemiyetleri üyesidir.

BEKTAŞ, Hacı B.-i Veli (XIII. yüzyıl), Bektaşîlik tarikatının pîri.

XII. yüzyıl sonlariyle XIII. yüzyılın ilk yarısında Moğol istilâsı, Anadoluyu bir muhacir akınına uğratmıştı. Bu muhacirler arasında birçok meşhur sofiler de vardı. *Irâkî*lere karşılık *Horasanî*ler denen ve Melâmetiyye (b. bk.) nin bir kolu olan Horasan erenleri (b. bk.) nden Baba İlyas da bu akına katılıp Amasyaya gelmişti. Baba İlyas, 1107 veya 1108 de Bağdadda ölen ve Vefaiyye (b. bk.) tarikatının pîri sayılan Tâcü 'l-Ârifîn Şeyh Ebu 'l-Vefâ mensupları tarafından ikinci pîr tanınmış ve kendisine uyanlara *Babâîler*, yahut Türkçe olarak *Babalılar* denmişti. Yerli ve göçebe birçok Türk ve Türkmenleri başına toplıyan bu zatın halifesi Baba İshak, önceleri kendisini zâhit olarak göstermekle işe başlamış, nihayet pek zayıflamış olan Selçuklu imparatorluğuna karşı büyük bir isyan tertiplemiştir. Babâîler, sanıldığına göre bütün din ve mezhep kayıtlarını bir tarafa bırakarak Baba İshaka bir Mehdi (b. bk.) ve yeni bir nizam kurucusu gözüyle bakmışlar, hattâ kendisini peygamber sayıp adına *Baba Resûlüllah* demişlerdi. İsyan, az zamanda merkezi Amasya olmak üzere Sıvas ve Kayseriye kadar yayılmış, hükümet orduları yenilmiş, iki üç yıl, geniş bir bölge, Babâîlerin elinde kalmıştır. Hükümet bir hayli uğraştıktan sonra, bir aralık padişahı bile Kubâdâbâda sığınmağa mecbur eden bu isyan ancak 1240 ta bastırılabilmiş. Baba İshakla pîri Baba İlyas asıldıktan başka iki yaşındaki çocuklar müstesna olmak üzere Babâîlerin mühim bir kısmı kılıçtan geçirilmişti. Osmanlı devletinin kuruluş devirlerinde (bk. GEYİKLİ BABA, ABDAL MUSA, Karaman Beyliğini kuran Karamanın babası NURÜDDİN SOFÎ gibi) Vefaiyye tarikatından ve Baba İlyas mensuplarından bazı kimselere raslanması, bu isyandan kurtulanların, yahut isyana karışmıyanların bulunduğunu göstermektedir. İşte Hacı B.-i Veli de kuvvetli bir ihtimalle bunlardan biridir.

Hacı B. hakkında en eski bilgiyi Eflâkî (ölm. 1360) nin 1318 de yazdığı *Menâkıbü 'l-ʿârifîn* adlı eserinde buluyoruz. Eflâkî Horasanlı B. ın, Baba Resûlüllah denen Baba İshakın en meşhur halifesi olduğunu ve inanç bakımından bâtınî akîdeleri taşıdığını söylüyor. Âşık Paşazade de Hacı B. ın Horasandan Sıvasa, oradan Baba İlyasa, yani Amasyaya, oradan da Kırşehire geldiğini, Kırşehirden Kayseriye gittiğini, Karaöyüke, yani şimdiki Hacı Bektaş kasabasına gelerek yerleştiğini, orada Hatun Anayı kendine kız edinip öldüğünü haber vermek suretiyle bu bilgiyi tamamlamaktadır. Bu bilgiler arasında Hacı B. ın kardeşi Menteşin Sıvasta şehit olması haberi dikkate değer. Herhalde Menteş, Babâîler isyanında öldürülenler arasındadır. Ancak Hacı B. ın devrişlik ve şeyhlikle ilgili olmayıp bir meczup olduğu hakkında Âşık Paşazadenin verdiği bilgiler, garezkârlıktan ziyade Baba İlyas soyundan olan atalarını, halk ve bilhassa şeriatçılar arasında zındıklıkla ün alan Bektaşîlerden ayırabilmek için Hacı B. ı da onlarla ilgili göstermemek gibi bir gayretten ileri gelmedir denilebilir. Pek nüfuzlu bir zat olduğu anlaşılan Hacı B. imhadan arta kalan Babâîleri etrafına toplamağa muvaffak olmuş, ve «kalenderler pîri, abdallar serveri» sayılarak sonradan Kalenderî, Haydarî, Abdal, Şemsî, Edhemî, Câmî ve Celâlî gibi(bk. KALENDERİYYE, HAYDARİYYE ABDAL, ŞEMSİYYE, EDHEMİYYE, CÂMİYYE, CELÂLİYYE) birçok Şiî-Bâtınî zümreleri temsil eden Bektaşîliğin kurulmasına sebep olmuştur. 691 (1291-1292) yılında bir vakfiyede Hacı B. a «el-merhum» denmesi Kırşehirde Şeyh Süleyman-ı Veli zaviyesinin 695 (1295-1296) tarihli vakfiyesinde yine Hacı B. tan «merhum» diye bahsedilmesi, nihayet 697(1297-1298) tarihli diğer bir vakfiyede Karaöyüğe Hacı Bektaş nahiyesi denmesi ve Hacı B. hakkında «kuddise sırruhu: sırrı kutlu olsun» kaydının bulunması, Hacı B. ın bu tarihlerden önce öldüğünü katî olarak göstermektedir. Zaten Hacı Bektaşta Pîrevinden gelen ve bugün Ankara kütüphanesindeki kitaplar arasında 563 numarada kayıtlı bulunan *Esrâr-i Huruf-nâme* adlı eserin sonundaki bir kayıtta «Hazineden gelen tomar-ı kebîrde Hacı B. ın 606 (1209-1210)da doğduğu, 63 yıl yaşayıp 669 (1270-1271) da öldüğü» açıkça belirtilmektedir. Yukarıdaki karîneleri tamamiyle kuvvetlendiren bu kayıt da bulunduktan sonra Baba İshak (ölm. 1240) ın halifesi ve Mevlâna (ölm. 1273) nın çağdaşı olan Hacı B. ın bu tarihte öldüğünü kabul etmek pek doğru olur.

Hacı B. ın, aslı bugün ortada bulunmıyan «Makālât» adlı Arapça risalesinin bugün elimizde iki tercümesi vardır: mensur tercüme, Bektaşî velâyetnamesinde Molla Sa'düddin diye anılan ve şiirleri, çağdaşı Yunus Emrenin şiirlerine karışan Saîd Emre'nindir (bk. SAÎD EMRE). Bu kitabın

1424 te istinsah edilmiş olan bir nushası, Manisa kütüphanesindedir. A. Gölpınarlıda da 1417 de kopye edilmiş bir nüshadan 1676 da istinsah edilmiş bir yazması vardır. İstanbulda Bayezid Umumi Kütüphanesinde bulunan ve 1490 da Mısırda Reşid kasabasında vakfedilen nüsha, ketebesi olmamakla beraber gerek yazı ve imlâ, gerek kâğıt bakımından en eski ve nihayet hicrî sekizinci yüzyılın ilk yarısına ait bir nüshadır. Manzum tercüme ise 1409 da Hatiboğlu (b. bk.) tarafından meydana getirilmiştir ki, bu iki nüsha mensur ve manzum tercüme arasında hiçbir fark yoktur. Hacı B. ın bu kitabı didaktik mahiyette olduğundan herkesin anlıyacağı şekilde yazılmıştır. Bundan dolayı inanışlarını bütün açıklığiyle bu eserden anlamağa imkân yoktur. Böyle olmakla beraber Dört kapı (b. bk.) ve Kırk makam (b. bk.) dan, ölümden, kalb ahvalinden, tasavvuftan, zâhit, ârif ve muhibden, insandan ve dünyada herşeyin insanda bulunduğundan bahsedilen bu kitapta 12 imamın dostuna dost, düşmanına düşman olmak yani *tevellâ* ve *teberrâ* (b. bk.) gibi Şiî esasları, insanı övmede mübalâğa, hattâ bazı nüshalarda Âdemin Muhammed adının yazılış tarzında yaratılmış bulunduğu, zâhidin ibadetle, muhibbinse Hak sohbetiyle meşgul olacağı, hattâ sırası gelince tâatların yıkılacağı gibi bâtınî inanç ve telâkkileri görülmektedir ki bütün bunlar Hacı B. ın inanışlarından birer izdir. Bundan başka Hacı B. a ait aşağı yukarı iki sahife tutan bir Şathiye (b. bk.) vardır ki gerek öz Türkçe oluşu, gerek XIII. yüzyılın dil hususiyetlerini taşıyışı bakımından pek değerli olan bu küçücük risale, Hacı B. ve Seyyid Mahmud Hayranî (b. bk.) halifesi Sarı Saltuk (b. bk.) un halifelerinden ve Yunus Emrenin şeyhi Taptık Baba (b. bk.) nın şeyhi olan Barak Baba (b. bk.) nın şathiyesine çok benzer. Bu şathiyeyi 1680 de Enverî adlı Nakşiyye (b. bk.) ve Hurufiyye (b. bk.) gibi iki zıt mesleği birleştiren bir zat, yer yer nazımlarla süsliyerek nesren *Tuhfetü 's-Sâlikîn* adiyle Türkçe şerh etmiştir. Bunlardan başka Hacı B. ın tasavvufî sözlerinin toplanmasından meydana gelmiş *Fevâid* adlı Farsça bir risale olduğunu Fuad Köprülü haber veriyor. Çok noksan bir nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan bu kitabın sonradan tam ve mükemmel bir nüshasına raslanmıştır. İnceleme neticesinde risaledeki sözlerin birçoğunun tefsirlerde, *Mesnevî*de, *Nefehât*ta, hattâ bazı sofîlerin sözleri arasında, mühim bir kısmının Sultan Veledin eserlerindeki başlıklarda bulunduğu tesbit edilmiştir. Bu suretle kitabın tamamiyle toplama ve uydurma olduğu, adı bilinmiyen bir kimsenin muhtelif yerlerden topladığı sözlerin başlarına «Faide» başlıklarını koyup Farsça «buyurdular ki, bir gün dediler ki, sorulunca buyurdu ki» gibi bazı sözler ekleyip bir de bu sözlerin Hacı B. a ait bulunduğunu belirten önsöz yazarak bu derlemeyi ortaya attığı anlaşılmıştır. Esasen kitapta Hacı B. la Ahmed Yesevînin, hattâ Abdullah-i Ensarînin (b. bk.) konuşmaları da var ki bunlar, toplıyanın tarihî bilgisizliğine de delâlet eder. *Fevâid*den başka yine Farsça ve aynı tarzda yazılmış *Makālât-ı gaybiyye-ve Kelimât-ı ʿayniyye* adlı diğer bir kitap var. Bu da aynı tarzda ve belki de *Fevaid*i meydana getiren adam tarafından derlenip toplanarak Hacı B. a izafe edilmiş bir risaledir. Bektaşîler arasında söylenegelen ve Hacı B., B. ve Şirî mahlâslarını taşıyan ve dil bakımından XIII. yüzyılda yazılmasına imkân olmıyan şiirlerin de Hacı. B. a ait olmadığı muhakkaktır.

İçinde Hacı B. ın hal tercümesiyle kerametleri bulunan ve Bektaşîlerce «Velâyetname» denen «Hacı B. menâkıbi» ne göre Hacı B. Nişaburludur. VII. İmam Mûsa 'l Kâzım soyundandır. Mevlâna ve Kırşehir Beyi Nurüddin Caca ile çağdaş olmakla beraber Hoca Ahmed Yesevînin ve onun halifesi Lokman Perendenin dervişidir, 738 (1337-38) de ölmüştür. *Süflü Derviş* diye şöhret bulmuş olan Ali oğlu Musa'nın 844 (1440-1441) te yazmış olduğu bu kitap, esasen *Oğuzname*den itibaren *Müslimnâme, Battâlnâme, Danişmendnâme, Saltuknâme* gibi destanların devamından başka birşey değildir. Edebiyatımızın bu epik mahsulleri, *Hacı B. Velâyetnamesi*nden sonra Bektaşîler arasında Seyyid Ali Sultan ve Rüstem Gazi, Demir Baba, Abdal Mûsa Velâyetnameleri gibi birkaç küçük eser daha meydana getirerek sönüp gitmiştir. Velâyetname, baştan başa olağanüstü menkıbelerle doludur. Şahıslar çoğu geleneğe katılan muhtelif şahıslardır. Meselâ Lokman Perende ya Hilmi Ziya Ülken'in dediği gibi Baba İlyas halifesi Lokman Babadır, yahut Fuad Köprülünün tahmini gibi hicrî 440 (1049) ta ölen Ebû-'l-Hayrin çağdaşı Lokman-ı Serahsîdir. *Nefahât*, bu zatın uçtuğunu bir menkıbe ile tesbit etmektedir. İhtimal Perende sıfatı bu yüzden kendisine verilmiştir. Hoca Ahmed Yesevînin oğlu olduğu söylenen Kutbüddin Haydar da ya Fuad Köprülünün dediği gibi 618 (1221) de ölen ve Melâmetiyyenin bir şubesi olan Haydariyye tarikatını kuran Kutbüddin Haydarîdir, yahut da Halvetiyye silsilesinden ve Ebheriyye (b. bk.) tarikatını kuran Kutbüddin Ebherî (622-1225) dir. Nitekim Melâmiyye-i Bayramiyye (bk. HAMZAVİYYE, MELÂMİYYE) ye ait manzum bir silsilename de Hacı B. ın Ahmed Dîneverî ile görüştüğü bildirilmekdeyse de buna imkân yoktur, çünkü ölüm tarihini bulamadığımız bu zatın yerine geçen halifesi Vecîhüddin kadı 503 (1109-1110) te ölmüştür. Aziz Mahmud Hüdaî (b. bk.) ise *Vâkıat*ta Hacı B. ın Ahmed Bedevî ile görüştüğünü yazar. Bütün bu Ahmedler de Bektaşî geleneğine giren Ahmed Yesevîden meydana gelmiştir. Aynı zamanda birçok eski erenlere ait menkıbelerin bazen aynen, bazen biraz değiştirilerek bu kitaba alındığı da olmuştur. Hasılı Hacı B. Velâyetnamesi, Bektaşî geleneğinin nasıl kurulup geliştiğini ve Bektaşî inançlarını göstermesi ve epik edebiyatımızın bir mahsulü olması bakımından değerli olmakla beraber uydurma ve doğru rivayetlerin kaynaştığı bu kitap, tarih bakımından ancak çok sıkı bir tenkidden geçirildikten sonra kaynak olarak kullanılabilir.

Burada Hacı B. ın Orhan devrinde (1326-1359) Yeniçeri ocağına dua ettiği ve bu yüzden Yeniçeriler tarafından pîr tanınarak bu askere «Taife-i Bektaşiyan», ağalarına «Ağa-yı Bektaşiyan» dendiği ve başlarına giydikleri börkün arkasındaki sarkık kısmın, huzûruna götürülen erin başına elini koması üzerine arkaya doğru sarkan yeninin bir hâtırası bulunduğu hakkındaki rivayetin, hattâ Bektaşîler arasında Yeniçeri sözünün «Yen içeri» den bozma olduğu hakkındaki kanaatin de tamamiyle uydurma olduğunu söylemek lâzımdır. Yukarıdan beri verilen izahattan anlaşılmıştır ki, Hacı B. ın Orhanla görüşmesine maddeten imkân yoktur. Kaldı ki Âşık Paşazade bunu bilhassa reddetmede ve Abdal Musa (b. bk.) nın bir müddet Hacı B. türbesinde kaldığını, sonra bir savaşta Elifî tacını (bk. TAÇ) bir Yeniçeriye giydirdiğini söylemekte, Bektaşîlerin bu yüzden Hacı B. ı benimsediklerini anlatmaktadır. Yeniçerilerin Hacı B. ı kendilerine pîr saymalarında Ahîliğin büyük bir tesiri olsa gerektir. Osmanoğulları Devletinin kuruluşu devirlerinde Anadoluda pek yayılmış olan

Ahîlikte her sınıf esnafın, kendisine bilinen veya hayalî bir zatı pîr tanıdığı bilinmektedir. Zaten Ahîlikte Seyfî, Şürbî ve Kavlî kolları vardır. O devirlerde gaziler ve Alp-erenler derviş olmakla beraber savaşlara katılan erenlerdir, ve Âşık Paşanın *Garibname*nin dokuzuncu babının dokuzuncu destanında anlattığı Alp-erenler, Abdal Musa, Abdal Murad ve elindeki 60 okkalık bir kılıçla savaşa katılan Geyikli Baba gibi Babalılara mensup erenlerdi. Âşık Paşazadenin Rum erenlerini «Rum gazileri, Rum abdalları, Rum ahîleri, Rum bacıları» diye dörde ayırmasında da yine bu geleneğe bağlı kaldığı muhakkaktır. Bütün bu karînelerle Hacı B., Ahîlerin Seyfî kolunu temsil eden Alp-erenlere ser çeşme (b. bk.) tanınmıştı. Nitekim 962 de (1554 - 55) Malkoç Balı tarafından Hacı B. tekkesindeki avluda yaptırılan büyük çeşme kitabesinde de Hacı B., «gaziler serdarı» diye övülmededir. Bütün bu tesirlerle ve Âşık Paşazadenin dediği gibi Abdal Musanın nüfuziyle Hacı B. ın sonradan Yeniçerilerce pîr tanındığı doğrudur denilebilir.

Bibliyografya: Abdülbaki Gölpınarlı: *Yunus Emre, Hayatı*, İstanbul, 1936. Ahmed Eflâkî: *Menakıbü 'l-Ârifin*, Bayezid Umumî Kütüphanesi, 5265. Âşık Paşa: *Garibname*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T. Y. 1838. Âşık Paşazade: *Tevarih-i âl-i Osman*, İstanbul 1332. Hatiboğlu: *Mekalât* tercümesi, manzum, yazma. Hilmi Ziya: *Hacı Bektaş-i Veli*, Mihrab, Sene 1, sayı 15 - 16,1 Temmuz 1340. *İbni Bîbî Muhtasarı*: (M. The Houtsma baskısı, Leiden, 1902). I. K. Birge: *The Bektashi Order of Dervishes*, Hartford Seminary Pers, Hartford, Conn., U. S A. Lâmiî: *Nefhat* tercümesi, 1289. Mecdî: *Şekayık* tercümesi, İstanbul, 1269 M. Fuad Köprülü: *İlk Mutasavvıflar*, İstanbul, 1918. *Anadoluda İslâmıyet*, Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası, Sene 2, 1338 - 1339; *Bektaşîliğin Menşeleri*, Türk Yurdu, C. 2 1341; *Anadolu Beylerbeyliklerine ait notlar*, Türkiyat Mecmuası, C. 2. 1928. *Neşrî*: Tarih, İstanbul Üniversitesi T. Y. 2438. Hammer-Mehmed Ata: *Tarihi Osmanî*, İstanbul 1329, C. 1. Sifli Derviş: *Velâyetname-i Hacı Bektaş-i Veli*, yazma. Said Emre: *Mekalât* tercümesi, yazma; *mecmua*, Ankara kütüphanesi, I. A. 132, Fevaid, *Mekalâtı Gaybiyye*, *Tuhfetü 's-Sâlikîn*.

BEKTAŞ AĞA (ölm. 1650). Yeniçeri ocağının meşhur ağalarından biri. B. A., Yeniçeri ocağından yetişip zağracıbaşı (1637), kol kethüdası ve sekbanbaşı, sonunda da VI. Mehmed devrinde ocak ağası olmuştur (1641). B. A. ocak ağası bulunduğu tarihlerde (1641 - 1642) sadrâzam olan Melek Ahmed Siyavuş ve Gürci Mehmed Paşaların gevşekliğinden faydalanmış valide sultan ile işbirliği ederek devlet işlerine karışmağa başlamıştır. B. A., 1650 yılında Bursaya beylerbeyi gönderilmiş ve orada asılmıştır. Bursaya gitmeyip saklandığı ve sonra bulunup asıldığı yolunda da bır söylenti vardır.

BEKTAŞ HAN (ölm. 1638), İran komutanı ve Bağdad valisi. B. H., Bağdadı Osmanlılara karşı günlerce müdafaa etmiş ve sonunda IV. Muradın karargâhına gelerek şehri teslim etmek zorunda kalmıştır. B. H., IV. Muradın huzuruna girdiği zaman, vezirâzam, çadırında oturuyordu ve buradan otağ-ı hümâyûna kadar iki saf üzere sipahiler ve yeniçeriler dizilmişti. Sultan Murad kırmızı bir elbise giymiş ve üstünde çok değerli mücevherler bulunan bir sarık sarmıştı. Dizleri üstünde de süslü bir kılıç tutuyordu. Padişahın sağında ve solunda zırhları süslü, altın kemerli gulâmlar el bağlamış oldukları halde duruyorlardı. Şeyhülislâm ile diğer vezirler ve ordu erkânı edep ve vakarla yerlerini almışlardı.

IV. Murad, B. H. ın Bağdad müdafaasında gösterdiği cesareti takdir etmiş ve kendisine süslü bir sorguç, değerli bir samur kürk ve bir mücevherli hançer vermiştir. Osmanlı karargâhında misafir bulunduğu sırada üzerine fenalık gelmiş, birdenbire ölmüştür.

BEKTAŞİ ÜZÜMÜ (Ribes grossularia), taşkırangiller (Saxifragaceae) den 60 - 150 cm yükseklikte bir çalı. Yaşlı sürgünler kül kahverenginde, bir senelik sürgünler ise açık külrenginde ve üzerleri küçük siyah, sert tüylerle örtülü; yaprakları yürek biçiminde ve 3 - 5 delikli, çiçekleri 1 - 3 tanesi bir arada, kısa saplı, çiçek çanağı çan biçiminde, taç yaprakları bevazımtırak; meyvesi, uzunca yumurta biçiminde bir üzüm olup 2 - 3 cm uzunluğunda, yeşil, sarı veya kırmızı. üzeri damarlı, tüysüz veya az tüylü

Bektaşi üzümü

mayhoşumsu ve suludur. Taze olarak yenildiği gibi kompostosu ve reçeli de yapılır.

Ana vatanı, Avrupa, Kafkasya ve Orta Asyadır. Bizde büyük şehirlerimizde az miktarda yetiştirilmektedir. Soğuk ve sıcak mutedil iklimde yetişir, kurağa dayanmaz, çelik veya daldırma ile üretilir.

BEKTAŞİLİK, Hacı Bektaş-i Velî (bk. BEKTAŞ [Hacı B. i Veli]) yi pîr tanıyanların yolu, on iki esas tarikattan biri. XIII. yüzyılda Anadoluya gelen ve hicrî 669 (1270 - 1271) yılında Kırşehirin Suluca Karaöyük ve Hacım denen köyünde ölen Hacı Bektaş-i Velînin doğrudan doğruya tarikat kurucusu olduğunu gösterir katî bir vesika yoktur. Hacı Bektaş. Babaî (Babalı) lerden ve Vefa iyye tarikatındandı. Zaten bu devirde hemen her ulu şeyhe uyanlara o şeyhin adına göre bir zümre adı verildiğini, Baba İlyas mensuplarına Babalılar dendiği gibi Sarı Saltık (b. bk.) mensuplarına «Saltıklar» ve temsil ettikleri mesleğe «Saltıklık», Sarı Saltık halifesi Barak Baba (b. bk.)-ya uyanlara Arapça Barakıyyûn, yahut Türkçe Baraklılar dendiği, hattâ Yunus Emre gibi «Emre» adını kullananların «Emreler» adiyle anıldıkları bilinmektedir. Belki Hacı

Bektaşa uyanlara da Bektaşîler ve Bektaşlılar denmiş ve sonradan tarikatın kuruluşunda bunun büyük bir tesiri olmuştur. İlk Bektaşîler, daha doğrusu bir Babâî halifesi olan Hacı Bektaşın zamanında Babâî erkânına dair *Makâlat*ta bir ipucu yoktur. Bektaşî erkânını tarif eden ve *Erkânname* denen risalelerin en eskileri, ancak XVI. yüzyıla çıkmaktadır. Yazısı ve kâğıdı bakımından XIV. yüzyıla ait olan ve kimin olduğu bilinmiyen, fakat *Makâlat*'ı hulâsa eden ve hırka, sakalık erkânı, miyanbeste (b. bk.) lik, dört tekbir, gülbank (b. bk.), nemed vesaireden bahseden ve Said Emrenin, *Makâlât* tercümesindeki bir şiirini, sonlara doğru aynen alan bir risalede ilk Bektaşî erkânı hakkında bazı bilgiler vardır. Sonradan Besatî adlı birisi tarafından Şah Tahmasb zamanında (1524 - 1576) yazılmış olan ve Alevîler tarafından *Menâkıb* ve *Büyük buyruk* diye *Menâkıbü 'l-esrâr Behcetü 'l-ahrâr*a da bazı yerleri alınan bu risaleden anlaşıldığına göre ilk erkân, aşırı Alevî temayülleri taşır Ahîlerin erkânının hemen hemen aynıdır. Bundan anlaşılıyor ki B., daha ilk kurulduğu zamanlardan itibaren Ahîliğin tesiri altındadır. Aynı zamanda Bektaşîliğin, «Rum abdalları» denilen zümre ile yine daha ilk zamanlardan beri kaynaştığını tarihî kaynaklar, açıkça göstermektedir. Bektaşîlere «Bektaşî abdalları» dendiği gibi hicrî 844 (1440 - 1441) yılında yazılmış olan Bektaşî *Velâyetname*si de Hacı Bektaşın Seyyid Gazi dergâhını ziyarete gittiğini ve «Selâmün aleyküm soyum başı» diye selâm verdiğini, mezardan «Aleyküm selâm ilim şehrim» diye cevap geldiğini yazar ki bütün bunlar, Seyyid Gaziyi kendilerine pîr sayan abdallarla Bektaşîlerin münasebetlerini gösterir. Nitekim Anadolu Ahîlerince pîr tanınan Ahî Evren (b. bk) le Hacı Bektaşın münasebetlerini yine *Velâyetname*den öğreniyoruz. Muhtelif vesilelerle yazılan birçok fermanlar da Bektaşîlerin münasebetlerini açıkça göstermektedir. *Velâyetname*de Hacı Bektaşın, kendisine uyanların, başlarına giydikleri serpuşu tekbirlediği (bk. TEKBİR, TEKBİRLEMEK), safa - nazar (b. bk.) ettiği, hırka giydirdiği ve bîat (b. bk) töreninde saçlarını tıraş ettirdiği kayıtlıdır. Hicrî 977 (1569 - 1570) yılında vefat eden Sersem Ali Baba dervişlerinden olup 1038 (1628-29) de Hacı Bektaş tekkesine Dedebaba (b. bk.) olan ve 1060 (1650) ta doksan yaşını geçkin olarak vefat eden Halil Vahdetî Dedebaba, Hacı Bektaşı öven bir tercî-i bendinde

Çâr darb ile anındır elif ü tîg u tırâş
Ser ü rîş ile bürût oldu dilâ hem dahi kaş

beyti ile B te Kalenderiyye (b. bk.) nin şiarı olan Çâr-darb (b. bk.) oluşun bulunduğunu haber verdiği gibi yazılışı 929 (1522) Saferinin ilk günlerinde biten ve Vâhidî (b. bk.) ye ait bulunan *Menâkıb-ı Hâce-i cihan ve netîce-i cân* adlı kitaptan da Bektaşîlerin Çâr (çıhar) darb olduklarını öğreniyoruz. *Risâle-i dil-güşâ*sında 800 (1397-1398 de doğduğunu söyliyen Kaygusuz Abdal (b. bk.) da bir nefesinde (bk. NEFES)

Sakalımla başımı Bıyığımla kaşımı
Hak onara işimi Bu sakalı kırkaram

diyerek, aynı şeyi söyler ve böylece Bektaşîlerle Kalenderîlerin münasebetlerini belirtmiş olur. Eğer Bektaşî geleneğindeki Kutbüddin Haydar, Kalenderiyyeden bir şube olan Haydariyye (b. bk.) tarikatını kuran ve 618 (1221) de ölen Kutbüddin Haydar ise bu tarikatın Haydarîlıkle de münasebeti olduğu anlaşılır. Esasen *Menâkıb-ı - Hâce-i cihân ve netice-i can*dan açıkça anlaşıldığına göre abdallar, Kalenderîler, Haydarîler, Câmîler, Edhemîler ve Şemsîler, gerek inanış, gerek gelenek ve gerekse dış şekilleri bakımından Bektaşîlere o kadar yakındırlar ki bu yakınlık, nihayet XVII. yüzyılının sonlarında bütün bu zümrelerin B. tarafından temsiliyle neticelenmiş, böylece de B., bütün bu bâtınî zümrelerin müşterek inançlarına vâris olmuştur.

Bektaşîler, Bektaşî erkânının Balım Sultan (b. bk.) tarafından vaz'edildiğini ve bu zatın ikinci pîr olduğunu kabul ederler. Bu erkân, esas bakımından Ahî erkânının yukarıdaki zümrelerin, esasen birbirlerinin hemen aynı olduğu anlaşılan erkânı ile birleşmesinden ve Hurufiyye (b. bk.) erkâniyle de yoğrulmasından meydana gelmiştir. Bektaşîlerin Âyîn-i Cem (b. bk.) inde okunan terceman (b. bk.)-ların pek çoğu aynen Ahîlerin tercemanları olduğu fütüvetname (bk. FÜTÜVVET, FÜTÜVVETNAME) lerle sabittir. Çırağ (b. bk.) tercemanı ise Nesimînin bir tuyuğudur (bk. TUYUK). Post (b. bk.) tercemanında Hurufîlik inancı apaçık görünmededir. Ve bütün bu erkân, aşırı Alevî temayülleri ve insanı kutlamayı hedef tutan bir erkândır. Hâsılı kaynağı Melâmetîlik olan ve Horasın Melâmetîlerinin bir devamından ibaret bulunan Babâîliğin Hacı Bektaş tarafından temsil edilen basit âyin ve erkânının, epeyce sonra ve ancak dergâh usulü kararlaştıkça ve diğer bâtınî zümreler temsil edildikçe kökleşmiş ve zaman zaman eklentiler yapılmakla beraber esasının, Balım Sultan zamanında, yani XV. yüzyılının sonlarında tesbit edilmiş olduğunu zannettirecek sebepler vardır.

*Velâyetname*ye ve Bektaşî silsilesine göre Hacı Bektaştan sonra Bektaşîliği kendisinin kız edindiği Hatun Ananın oğulları olan Çelebiler temsil etmişlerdir. Balım Sultan, yahut doğru telâffuzla Balı Sultan da bu Çelebilerdendir. Hacı Bektaşla Balım Sultan arasında, adlarda takdim, tehir olmakla beraber, dört kişi vardır. Balım Sultandan sonra kardeşi Kalender Çelebi (b. bk.) nin Kanunî Süleyman devrinde ikinci bir Babâî isyanı tertiplemesi ve 935 (1528 - 1529) te öldürülmesi sebebiyle Hacı Bektaş tekkesi, bir müddet mânevî nüfuzunu kaybettiğinden bu zamanda Çelebilik makamına 3 yahut 2 kişi geçmiştir. Kalender Çelebiden 23 yıl sonra Hacı Bektaş tekkesinde Çelebilerle beraber bir de «Dedebaba» görülmektedir. Bu makam Balım Sultanın dervişlerinden Sersem Ali Baba tarafından kurulmuştur. Artık vakfın mütevelliliği Hacı Bektaş evlâdı sayılan ve fermanlarla mezar taşlarına o suretle kaydedilen Çelebilerdedir; tarikatın başı Dedebabadır. Bu usulün, Mevlevîlik tesiriyle meydana geldiği söylenebilir. Dedebaba, Balım Sultan tarafından kurulduğu söylenilen mücerredlik yoluna girmiş olan babalardan da olabilir. Böylece XVI. yüzyıldan itibaren Bektaşîliğin merkezî otoritesi ikiye ayrılmıştır. Zaten Balım Sultanın kurduğu söylenen erkân, Alevîlerle Bektaşîleri ayırmışken bu sefer, Çelebilik ve Dedebabalık makamları bu ayrılığı tamamlamıştır. Çelebilerle Dedebabaların araları bazan düzgün gitmiş, çok defa da açılmış olmakla beraber Çelebilik makamına geçenler, aynı zamanda Dedebabadan bir de Bektaşî halifeliği almak mecburiyetini duymuşlardır. Basit ve oldukça hurafeli inanışları olan ve doğrudan doğruya İran Safevîlerinin tesirine kapılan, bu yüzden de Osmanoğullarını meşrû hükümdar tanımıyan Alevîler, Çelebilere ve Dedelere uymuşlar, yani ilk usulü bozmamışlar, Bektaşîlerse bunları meydanlarına almayıp asıl kendilerini Hacı Bektaş tarikatı mensubu saymışlardı. Bektaşîlik, Yeniçeriler tarafından benimsendiği ve son Yeniçeri isyanında Bektaşîler de Yeniçerilere yardım ettikleri için II. Mahmud Yeniçeriliği kal-

dırdığı zaman Bektaşîliği de kaldırmış, ilerigelen Bektaşî babaları asılmış, bir kısmı, şeriat âlimlerinin çok bulunduğu yerlere sürülmüş, tekkelerin sonradan yapılmış olanları yıktırılmış, eski olanlarına da Nakşî şeyhleri tâyin edilmiştir (1826). Fakat Bektaşîler, taçlarının üstüne fes giyip birçoğu Nakşiyye (b. bk.) den icazetname alıp Bektaşî tekkelerine Şeyh olmanın kolayını bulmuşlardır. II. Mahmuddan sonra ise bu hüküm unutulmuş, ancak B. resmen Nakşbendiyye kolu sayılmıştı. Son zamanlarda Ahmed Cemâleddin Çelebinin babalarla arası açılmış, bu yüzden, kendisinin Hacı Bektaşın yalnız mânevî değil, aynı zamanda sulbî oğlu olduğunu iddia ederek Alevîler içine gönderdiği vekıllerle onların bir kısmını, çelebilik makamına pek o kadar ehemmiyet vermiyen dedelerden çevirmiş ve kendisine bağlıyarak babalara karşı nüfuzunu artırmağa teşebbüs etmiştir. Bu suretle Alevî ve Bektaşîler, *Dedeler kolu* yahut Çelebiye uyanların dedikleri gibi *Kacarlar*, *Çelebi kolu* yahut dedecilerin dedikleri gibi *Vekilciler*, *Dönükler* ve *Purutlar* bir de *Bektaşîler* olmak üzre üç kola ayrılmıştır. Türkiyede tekkelerin kapanmasından ve tarikatların ilgasından sonra (4 Eylûl 1925) Suriyede de aynı icraat yapılmış ve bu suretle bugün B., yalnız Mısırda ve Arnavutlukta resmî mahiyette kalmıştır.

Hacı Bektaş tekkesi ve Bektaşî tekkeleri: Mevlevîlikte olduğu gibi Bektaşîlikte de pîr makamındaki dergâhın kuruluşu, Bektaşîliğin teşkilâtlı bir tarikat olarak belirmesinde büyük bir rol oynamıştır. Eski adiyle Suluca Karaöyük, yahut Hacım köyünde (bugünkü Hacıbektaş ilcesi) kurulmuş olan tekkenin ne vakit yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir. *Velâyetname*den Hacı Bektaşın ölümünde orada basit bir tekkenin bulunduğunu, Hacı Bektaşın türbesinin üstünü I. Bayezid (hük. 1389 - 1402)in kurşunlattığını öğreniyoruz. Dergâhın ve camiin II. Murad (hük. aradaki fâsılalarla 1421 - 1451) tarafından yaptırıldığı da rivayet edilmektedir. Bugün Ankara Etnografya Müzesinde bulunan tasın, Kılıç Abdal adlı birisi tarafından 903 Zilkadesinin birinci (21. VI. 1498) günü Hacı Bektaş âsitanesine vakfedildiğini kenarındaki yazıdan öğreniyoruz Dergâhtaki kitabeler 925 (1519) ile 968 (1560) arasındadır. Böylece dergâhı, tam mânasiyle ancak XVI. yüzyılda Balım Sultandan ve Bektaşî geleneğinin kuruluşundan sonra meydana gelmiştir. Şüphe yok ki ilk dergâhla son zamanki dergâh, birbirinin aynı değildir Zaman zaman değiştirmeler, yeni yapılar ve eklemeler, son zamana kadar süregelmiştir. Bektaşîlerin Hazret dedikleri Hacı Bektaş dergâhında Bektaşîlerin rivayetine göre meydan (b. bk.)-daki *On iki Post* karşılığı *On iki Ev* yani tekke vardı. Son zamanlarda Hacı Bektaşta sekiz ev kalmıştı: kiler evi, aş evi, ekmek evi, mihman evi, at evi, Han bağı, Dede bağı, Balım evi. Her evin bir babası, yani şeyhi ve birçok dervişleri olup bu dervişler, kendi babalarının babalar da meydan evi babası olan Dedebabanın idaresi altındaydı. 1826 da meydan evi babalığı kaldırıldığından kiler evi babası da, Dedebaba tanınmıştı. Aş evi babası. rütbe bakımından Dedebabadan sonra gelir, onun vekili sayılır, Dedebabanın ölümünde çok defa yerine o geçerdi. Bu teşekkül yalnız Hacı Bektaş tekkesine mahsustu. Diğer tekkelerde bir tek baba bulunur, dervişler, ehliyetlerine göre rehberlik, meydancılık, kahvecilik, aşçılık, kilercilik, paşmakçılık, atacılık... gibi hizmetlerde bulunurlardı; derviş çoksa bunlara birer de ayakçı verilir, çok değilse birkaç hizmet, bir devriş tarafından görülürdü. Tekkelerin bir kısmı mücerred babalara mahsustu. Mücerredliğe ayrılmamış, yani daima mücerred babanın şeyhliği teamül haline gelmemiş tekkelerde mücerred, yahut evli babalar şeyhlik edebilirlerdi. Tekkelerin içinde Hacı Bektaş tekkesi Kerbelâ tekkesi, Mısırda Kaygusuz tekkesi ve Dimetokada Seyyid Ali tekkesi en büyük dergâhlardı. Bu dört dergâh, aynı zamanda halife makamıydı. Son zamanlarda dergâh açmak kaydı kalkmıştı. Her icazetname alıp baba olan, bir dergâh açabilir, yahut evini dergâh haline sokabilirdi.

Teşkilât: Bektaşîlerde beş derece vardır. İlk derece: *Muhiblık*tir. Bektaşîlerden birisinin kefaletiyle Bektaşî tarikatından nasib alan, yani bir babaya intisabeden kişiye «Muhib» denir. Muhibler yalnız Muhib Âyîn-i Cemi ile ölü Âyîn-i Cemine girebilirler (bk. ÂYÎN İ CEM).

İkinci derece: *Dervışlik*tir. Erkek muhiblerden biri. dervişliğe ikrar verir ve bir tekkeye girer, orada bir müddet arakıyeyle hizmet eder. Dervişe evvelâ pazarcılık, çobanlık v. b dışarı hizmetleri verilir. Bir müddet hizmet ettikten sonra dervişliğe liyakati anlaşılınca dervişlik Âyîn-i Cemi yapılarak taç giydirilen muhib, derviş olur

Üçüncü derece: *Babalık*tır. Ehliyeti görülen bir derviş, görülen lüzum üzerine, yahut muhiblerin Dedebabaya, yahut mühürlü mazbata ile kendisine müracaatları üzerine Halife tarafından baba yapılır, kendisine icazetname (b. bk.) verilir. Babalar, Peygamber soyundan olurlarsa taçlarının üzerine yeşil, değilseler beyaz yün sarık sararlar, muhib ve derviş yetiştirirler.

Dördüncü derece: *Mücerredlik*tir. Evlenmemiş bir derviş yahut baba, mücerredliğe ikrar verir, Kalenderlikten geçme tıraş erkâniyle tıraş edilır, sağ kulağı delinir, bu suretle mücerred olur. Mücerredlik Âyîn-i Cemine mücerredlerden başka kimse giremez. Mücerredler kulaklarına «mengûş», yani (bakır, yahut gümüş) küpe takarlar; evlenemezler ve ömürlerince kendilerini tarikata vakfetmiş sayılırlar. Mücerredlik âyîni evvelce yalnız Hacı Bektaş dergâhında Balım Sultan türbesinde ve Kerbelâ tekkesinde yapılırdı. Hacı Bektaş dergâhında, mücerredin kulağı, Balı Sultan türbe kapısının eşiğinde. Kerbelâda da tekkenin meydanındaki eşikte delinirken son zamanlarda Merdivenköyü tekkesi Şevhi Mehmed Ali Hilmi Dedebaba, bu âyîni, Merdivenköyünde de yapmıştı.

Beşinci derece: *Halifelik*tir. Herhangi bir Baba, halifelik makamlarından birine başvurarak isteği kabul edilir, yahut da lüzum görülürse kendisine halifelik icazeti. çırâğ, tuğ, alem ve sofra verilirdi. Muhiblik, dervişlik. babalık ve mücerredlik Âyîn i Cemlerinde bir kurban hılâfet Âyîn-i Ceminde kırk kurban kesilmesi usuldendi. Fakat son zamanlarda kurbansız nasib verenler, hilâfet kurbanını bire indirenler olmuştu. Halife, tacının üstüne siyah sarık sarar, muhib ve derviş yetiştirdiği gibi ehliyetli dervişlere icazet de vererek onları Baba yapardı. Bektaşîlerde, yukarıda söylendiği gibi dört halife makamı varken son zamanlarda bu usul de bozulmuştu. Bektaşîlerde, aynı zamanda üç mücerred Baba, müşterek ve imzalı icazetnameyle bir Babayı Halife yapabilirdi. Hattâ bu usul, «Üç can, bir Cemi» sözüyle anlatılırdı. Fakat her halde icabında bir ihtiyacı karşılamak üzere konan bu usule hiç müracaat edilmemiştir.

Bektaşî Cihazı: *Taç*. Bektaşîler beş türlü taç kullanmışlardır. En eski Bektaşî tacı, kubbesi, yani tepeye gelen kısmı iki, aşağı kısmı yine iki terek olan, yani ikişer parçadan ibaret bulunan sivri bir külâhtır. Alt parçalar örtülünce yüz ve arka örtülmüş olur. Bu taç, İstanbulda bir

mezarda ve Kaygusuz Abdala ait eski bir minyatürde görülmüştür. Ancak minyatürde kubbede terekler vardır; sayısı ihtimal ki on ikidir. Aşağı kısım yukarıya kalkmış olduğundan kubbenin altında ayrı bir lenger olup olmadığı anlaşılamamaktadır. Bu taç, bugün Konya Mevlâna müzesinde saklı bulunan ve Şems-i Tebrîzîye ait olan tacın hemen hemen aynıdır. Yalnız Şemsin tacının kubbesi biraz basıktır, ön ve arka taraflarında *Kelime-i tevhid* (b. bk.) yazılıdır. On altıncı yüzyıldan itibaren hiç raslanm yan bu tacın en eski Bektaşî tacı ve şekline nazaran *elifî tac*ın asıl bu taç olduğu sanılmaktadır.

Bu taçtan sonra *Horasânî elifî* denen ve kubbesi dört, lengeri, yani başa giren kısmı da dört parçadan sivri bir taç gelmektedir. Bu taç ön ve arka kısımlarında kubbeye eklenmiş uçları yukarıya doğru sivri ve üçken şeklinde dört parçayla on iki parçadan meydana gelmiştir. Kalın yün kumaştan yapılmış olup yer yer dikişlidir. Bu taca, İstanbulda, iki mezarda raslanmaktadır.

Üçüncü taç asıl elifî denen kubbesi iki, lengeri dört terekten meydana gelmiş taçtır. Bu taç, İstanbulda Merdivenköyündeki mezarlarda ve Edirnekapısında Salih Babanın mezarında vardır.

Bu taçlardan sonra *Hüseynî* ve *Celâlî taç* denen ve Kaygusuza nispet edilen kubbesi on iki, lengeri dört terekli taç gelir. Bu taç, esasen Kalenderî tacıdır. Farkı, Kalenderîlerde tereklerin kenarlarının dikişsiz ve kubbesinin düğmesiz oluşundan ibarettir. Evvelce kubbe şeklinde olan bu taç son zamanlarda kalıplanmaya başlamıştır

Nihayet kubbesi, lengeri dört terekli *Edhemî taç* da bilhassa evli Bektaşî babaları tarafından kullanılmıştır.

Dervişler, taçlarının üstüne destar, yani sarık saramazlardı. Babalar, şeker - âviz, yani üstü ince, alt tarafı kalın bir tarzda, yahut ön tarafta sağından büklümler yukarıya doğru, soldan da öne çapraz gelen Hüseynî tarzında, yahut da düz dolama şeklinde destar sararlardı.

Teslim Taşı: İki tarafı delinecek kadar kalınca yassı ve üstü altı düz, kenarları içine doğru on iki yerden çukurca olan dairevî bir taştır. Üst deliğinden geçirilen bir ip, alt deliğinden çıkar ve bu kısım örülür ve taş, tam göğse gelmek üzere boyna takılırdı. Bektaşî mezar taşlarının göğüslerinde teslim taşı görülmektedir. Müzelerimizde bunların çeşitlisi vardır. Necef taşından, yahut Hacı Bektaşta ve Ürgüpte çıkan ve Bektaşîlerce *Balım taşı* denen Bal gamî taştan yapılırdı.

Kemer: Kalın ve enli, önü şalla bezenmiş, uçta bir kaytan olan bel kuşağıydı. Bele sarılı kaytan kısmı üstünden dolaşıp ucu, yine dolaşan kısma sokulurdu.

Habbe: Yuvarlak ve muntazam şekillerde yontulmuş ve bir zincire geçirilmiş necef taşlarından meydana gelen habbeler, zincirin ucundaki iğneyle gömleğin, yahut destegül denen kollu ve kısa iç cübbesinin yakalarına takılırdı. Sağ ve solda yedişerden on dört habbe bulunurdu. Habbeyi on dört mâsumu (yani Peygamberi, Fâtımeyi ve on iki imamı) ziyaret edenler takarlardı.

Kanberiyye: Ucu biraz kalınca beyzî şekilde, necef, akîk veya Balım taşından yapılma bir taştır. Bağlı olduğu kaytanla kemerin üstüne bağlanır ve göbek üstüne gelirdi.

Pâlheng: Teslim taşının büyüğü olan bu taş, bir kaytanla kemer üstüne ve midenin tam hizasına bağlanırdı.

Cilbend: Cildbendden bozma olan bu kelime, Bektaşîlerin bellerine, ucundaki kaytanla ve yine kemer üstüne bağladıkları üstü kapaklı ve ekseriyetle üzerine «Ya Ali» gibi yazılar işlenmiş meşin bir torbaya delâlet eder.

Diğer Cihazlar: Bektaşîlerin hırkası, diğer dervişlerin hırkaları gibi yakasızdı ve onlardan farkı yoktu. Ayaklarına giydikleri çarığa benzer pabuca *cimcime* derlerdi. Seyahatlerde ellerine iki veya tek taraflı teber veya boynuzdan yapılma bir boru (nefir) ve hindistancevizinden yapılma bir zincire bağlanmış olan *keşkül* alırlar, kemerlerine kabzasında Bektaşî tacı şekli bulunan kaşağı ve bıçak sokarlardı. Bütün bu söylediğimiz şeylere tarikat cihazı yahut *vasla* denirdi (Her birinin Bektaşî geleneğindeki telâkki tarzları için bk. CİLBEND ELİFÎ SOMAT KANBERİYYE, KEŞKÜL, KEMER, TESLİM TAŞI ve PÂLHENG).

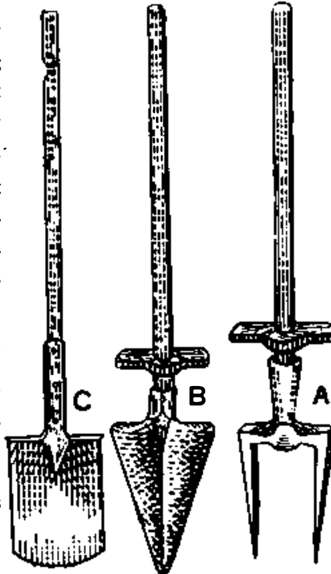
Bektaşî inanışı: Başka tarikatlarda da Ehl-i Beyt (b. bk.) sevgisi, ön plânda gelmekle beraber Bektaşîler, tarikata girince aynı zamanda Ca'ferî mezhebine de girmiş olurlar, fakat şeriat hükümleri, kanaatlerince Zâhir (b. bk.) ehlinedir. Onlara göre Ali, Tanrının zuhuru, Mi'râc, Muhammedin Aliye intisabıdır. Âyîn-i Cem, yahut söylendiği gibi Ayn-i Cemlerde bulunmak Ehl-i Beyti sevmek sabah akşam on iki imama salavat getirip (bk. SALAVATNAME) Nâd-i Alî (b. bk.) okumak, Muharremlerde on gün su içmemek, Muharremlerden sonra babaya baş okutmak, yani bir yıllık günahtan arınıp kendini affettirerek bîatını yenilemek, Alinin doğum günü saydıkları Nevruzu kutlamak ve üç gün süt içmek, kardeşlerle, yani Bektaşîlerle sohbet etmek, dem (b. bk.) li muhabbet sofralarında nefes okumak, saz çalmak veya dinlemek, dinî ibadetler yerine geçer. Bektaşîlerde ahlâk, ikrara, verilen söze dayanır ki bu söz de «*Elin tek, dilin pek, belin berk tut*» sözünden ibarettir. Ancak Bektaşî felsefesinde ilerlemiş canlar son emre pek ehemmiyet vermezler. Onlarca «Kendini bilene Atasının kanı helâl, bilmiyene Anasının sütü haram» dır. İçlerinde hacca gidenler bulunur. İçki, erkân arasındadır. Onu erkâna Akyazılı (b. bk.) Sultan katmıştır. Hele baba tarafından sunulan bir dolu asla reddedilemez. Ölüm, onlarca bir gömlek değiştirmeden ibarettir Çoğu tenasüha inanır. İnsanın, ölümünden sonra tekrar insan geleceğini, yahut dünyadaki ameline göre ruhunun bir hayvan cesedine gireceğini yahut da nebat ve maden âlemine düşeceğini söylerler. Yalnız kemale ulaşanlar Hak ile Hak olurlar ve artık bu âleme gelmezler. Bektaşîlerce «vahdet-i vücud» inanışı pek basit ve hattâ maddîdir. Bektaşîler tasavvufun ince ve derin nazariyeleriyle uğraşmazlar, Hacı Bektaşın *Makalât*ı *Velâyetname*si, yani *Hacı Bektaş menâkıbı*, *Vücudname* denen ve «Menakıbü 'l-esrâr Behcetü 'l-ahrâr»-dan ayrılan ve on iki imamla on dört mâsum (b. bk.) dedikleri on iki imamın küçük yaşlarda şehidedilmiş erkek çocuklarını. Muhammed ve Fâtımeyi ve dört pîr dedikleri Âdem, İbrahim, Musa ve İsa Peygamberleri, insanın yüzündeki otuz iki hattâ ve bu hatlara uyan otuz iki harfe tatbik eden risale; Seyyid Ali Sultan ve Otman Baba gibi Bektaşî ve Bâtınî erenlere ait velâyetnameler okudukları kitaplardır. Bazı erkânnamelerde İmamiyye - Ca'feriyye, yani İsna aşeriye (bu maddelere bk.) mezhebi mucibince ve muhtasar olarak abdest, gusül ve namaz usulünün, namaz vakitlerinin, hattâ oruç ve saire niyetlerinin yazılı olduğu görülmüş, Bektaşîlere ait gayet muhtasar *Ca'ferî İlm-i hali* dahi tertibedilmiştir (Bu İlmi-i halin bir nüshası A. Gölpınarlıdadır). Fakat bunlar, sayısı pek az olan müteşerri Bektaşîlere ait olsa ve her halde «mezhebin Ca'ferî» dendikten sonra bu mezhebin ne olduğunu öğrenenler tarafından yazılmış bulunsa gerektir.

Bektaşî Edebiyatı: Bektaşîler, aslında Türk vezni olan hece veznini benimsemişler ve halka halk diliyle hitabetmişlerdir. İçlerinde okur yazar olanlar bazen aruz veznini kullanmışlardır. Halk edebiyatımızın cidden orijinal bir kısmını teşkil eden Bektaşî edebiyatının gür bir kaynağı vardır. XIII. yüzyılda Said Emre (b. bk) yle başlıyan Bektaşî edebiyatı, XV. yüzyılda Kaygusuz Abdal gibi hakikaten çok büyük bir şair yetiştirmiş, XVI. yüzyılda Hatayî (b. bk.) (Şah İsmail Safevî), bu edebiyatın en didaktik ve en mükemmel metinlerini vermiştir, XVII. yüzyılda Pîr Sultan Abdal (b. bk.) ve onun müridi Kul Himmet (b. bk.), içli şiirlerle bu edebiyatı en yüksek dereceye çıkarmışlardır. Fakat bunlardan sonraki Bektaşî şairleri, hep aynı mazmunları tekrarlamışlardır. Bu böyle olmakla beraber, henüz gereği gibi tetkik edilmemiş olan Bektaşî edebiyatı, zamanımıza kadar sürüp gelmiş ve birçok şairler yetiştirmiştir. Bu edebiyat, Ehl-i Beyte karşı derin ve içli sevgi besleme, taassuba kafa tutma, kaba sofu ile alay etme ve Bektaşî inanışlarından, Bektaşî geleneklerinden kendi ıstılahlariyle bahsetme, menkıbeleri anma, hattâ bazen isyankâr fikirler yayma itibariyle diğer zümre edebiyatlarından ayrılır. Alevî şiiriyle Bektaşî şiiri arasında pek az fark varsa da geleneklere, bilhassa âyin ve erkâna ait hususiyetlerle bu iki zümre edebiyatı pekâlâ ayrılabilir. Ancak esas bakımından aynı olan bu iki zümrenin temsil ettikleri edebiyatın Alevî - Bektaşî edebiyatı olarak bir kül halinde incelenmesi daha doğrudur. Diğer taraftan Bektaşî edebiyatı ile Hurufî edebiyatını biribirine karıştırmamak yerinde olur.

Bektaşî fıkraları: Halk arasında birçok Bektaşî fıkraları varsa da, bunların çoğunu Ferîdüddin Attâr (b. bk.) ve Mevlâna gibi halk hikâyelerini nakleden ve işliyen büyük üstatların eserlerinde tabiatiyle az çok değişik olarak bulmak mümkündür. Bu suretle Bektaşî fıkralarının çoğunun Bektaşîlere ait olmayıp zamana ve muhite uyarak değişen eski halk hikâyeleri olduğunu anlıyoruz. Yeniden yeniye duyulan Bektaşî fıkralarında taassup yüzünden bazı nüktedanların, bunları kendilerine mal etmiyerek Bektaşîlere atfettikleri ve Bektaşîlerin bu suretle zarif ve nükteci bir zümre olarak tanındıkları söylenebilir.

BEL: bk. BOYUN.

BEL, daha ziyade bağ - bahçe ziraatinde toprak işlemek için kullanılan bir el aleti. Sert ve ağır topraklar için tepkili olmak üzere çatallı veya sivri şekilleri (şekil a, b), yumuşak ve iyi işlenmiş bahçe toprakları için kürek bel (şekil c) şekilleri vardır.

BEL: A) Çatallı bel; B) Sivri bel; C) Kürek bel.

BEL (telefonu icadeden *A. G. Bell*'in adından), izafî ses şiddeti birimi 1 B. bir ses şiddetinin on dan 10 kat ufak olan ses şiddetine oranının logarit masıdır. İki ses şiddeti 10 oranında ise bunların şiddetlerinin farkı 1 B. dir. Kulaktaki tesir, ses şiddetinin logaritmasiyle yani B. sayısiyle orantılıdır. Kulak 13 B. aralığındaki sesleri yani şiddetleri 1 ile 10^{13} arasında olan sesleri duyar Mutlak ses şiddeti birimi, verilen bir ses yüksekliği için kulağın duyabileceği en hafif sestir; şahıslara göre değiştiğinden tam olarak tarif edilemez. Orta bir ses şiddeti sıfır olarak alınırsa hafif konuşma şiddeti —20 desibel, kuvvetli konuşma +20 desibel, gök gürültüsü 70 desibel, otomobil kornası 102 desibel kadardır. 1 desibel =1/10 beldir.

BEL (Vet.), omurgalı hayvanlarda sırtla sağrı arası.

Atlarda: B., 5-7 omurludur ve mihanikî bakımdan omurganın en hafif yeridir. Sırttaki gibi kaburgalarla desteklenmemiş olduğundan, göreceği vazifeye göre, muhtelif nevilerde yapılışı değişir. B. sırtla beraber düz olmalıdır. Çok defa sırtta görülen kusurlar B. de de görülür. B. in sağlamlığı hayvanın yürümesinden anlaşılır. Yürekleri zayıf veya hasta olan hayvanlar, yürürken B. lerini ve sağrılarını titretirler, geri gitmede güçlük çekerler. Şüpheli hayvanları biraz ileri yürüttükten sonra durdurup hemen geriye yürütürsek bu kusuru anlamak kabildir. Süratli işlerde kullanılacak atlarda B. mümkün olduğu kadar kısa ve geniş olmalıdır.

Sığırlarda: 4-5 omurlu olan B. in kemikle dayanağı yoktur. Bu sebeple omurların birbirine iyi bağlanmış bulunmasının, yan çıkıntıların uzun ve geniş olmasının ehemmiyeti fazladır. Erken olgunlaşan ırklarda B. çok geniştir. Sığırlar koşmıyacakları ve yük taşımıyacakları için B. lerinin attaki kadar sağlam olması gerekmez. Kasaplık hayvanlarda uzun, geniş, kasları gelişmiş B. ler aranır. İş gören sığırlarda ise B. in kuvvetli olması şarttır. B. kasları iyi gelişmemiş sığırlarda hareket kabiliyeti çok azdır.

Koyunlarda: Fazla miktarda iyi kaliteli et veya yağ almak için koyunda da belin geniş, uzun, düz ve kasların gelişmiş olması lâzımdır. Erken olgunlaşan hayvanda da B. çok geniş, fakat orta derecede uzundur. Geç olgunlaşan yerli ırklarda ise dar ve uzundur. Sırtla beraber B. i dar ve uzun olan hayvanlar yola tahammül ederler, kanaatkâr olurlar. Ancak et, yapağı ve süt verimleri az olur.

Domuzlarda: Et ve yağ hayvanı olsun, domuzlarda B. in geniş uzun ve kasların gelişmiş olması lâzımdır.

BÊL (müennesi: *Bēltu*, bundan Yun. ve Lât. *Bēltis*, *Bēlthēs*), Hammurabi'den sonra Asur ve Babilde tapınılan baştanrı Marduk'un başka bir adı. B. kelimesi evvelce bütün Sümer memleketine hâkim olan Nippur tanrısı Enli'nin unvanı idi. Asur ve Babilde dua edenler tanrıya *Bēlī* (efendim) veya *Bēltī* (hanım efendim) diye hitabederlerdi. Bu tâbirler başka Samî dillerinde yoktur; yalnız doğrudan doğruya Babil dilinden alınma tâbirler olarak bunlara tesadüf olunur. Meselâ Palmyra kitabesinde de böyledir (de Vogüé: *Inscriptions sémitiques* [1868], s. 52, 155). Bk. BAAL.

BÉL [*bēl*] (Lat. *Belius*) **Mátyás** (1684 - 1749), Macar âlimi. Ocsova'da doğmuş, Pozsony (şimdi Bratislava) da ölmüştür. Halle (Almanya) de tıp ve Protestan teolojisi okuduktan sonra Macaristana dönmüştür. Ruhanî işlerinin yanında pedagoji ve ilimle de meşgul olmuş, müspet ilimlere de yer veren Halle öğretim metodunu Macaristana getirmiş, 1721 de *Nova Posoniansa* (Pozsony haberleri) ismiyle çıkan ilk Macar gazetesini kurmuştur. En mühim eserleri şunlardır: *Notitia Hungariae novae historico - geo-*

graphica (Yeni Macaristan hakkında tarihî - coğrafî bilgiler) [5 cilt, 1735 - 42] ve *Adparatus ad historiam Hungariae* (Macaristan tarihi için hazırlayıcı malzeme) [2 cilt. 1735 46].

BEL AĞRISI, vücudun bel bölgesinde iç ve dış şiddetli uyarların meydana getirdiği hoşa gitmiyen duyum. B. A. bu bölge derisiyle buraya komşu iç organların kolay uyarılabilen dış yüzlerinden doğar ve iletim yolu vazifesini gören sinirlerle beyindeki merkeze ulaşır. Taş iltihap, hazımsızlıktan ileri gelen gazlerin, ishal veya pekliğin meydana getirdiği gerginlik, basınç veya soğukluk, sıcaklık, adale yorgunluğu gibi iç ve dış fizikî yahut kimyevî her türlü uyaran, B. A. nın sebebidir (bk. AĞRI). B. A. künt olabilirse de en çok dayanılmaz derecede şiddetli sancı, kulunç vasfındadır. B. A. bir noktada duyulabileceği gibi, kuşak şeklinde beli sararak yahut öne, karına, yukarı sırta, aşağı kalçalara doğru yayılma hissi de verebilir. B. A. na her cins belkemiği hastalıklarında ve bilhassa böbrek ve hâlib (ureter) taş ve iltihapları ile bu organların diğer rahatsızlıklarında, safra kesesine ve sindirim sistemine ait her türlü bozukluklarda, bu bölge sinirlerinin hastalıklarında raslanır. Bel bölgesine yakın veya uzak bazı iç organlara ait hastalıkların yaptığı ağrılar da B. A. gibi duyulabilir. Ayrıca kızamık, çiçek, papağan hastalığı, tifo, epidemik stomatit ve lipoid nevroz gibi hastalıkların kuluçka devirlerinden sonraki başlangıç günlerinde B. A., hastalığın ilk belirtilerinden ve hastaların ilk şikâyetlerinden biridir. Sebebi anlaşıldıktan sonra, o sebebe karşı kullanılacak ağrı kesen ilâçlar veya banyo sıcak tatbikatı gibi fizik vasıtalarla ve seyrek olarak da ameliyatla giderilir.

BEL CANTO [*bel kanto*] (İtal. = güzel taganni), bilhassa İtalyan ses sanatkârlarının kullandıkları taganni üslûbu. XVII. ve XVIII. yüzyıl İtalyan opera geleneğine uygun olarak, B. C. usulünde ton güzelliğine ve seslerin ahengine büyük bir ehemmiyet verilmektedir. B. C. nun aksi, hususiyle Wagner'in yarattığı dramatik konuşma tagannisidir.

BEL GEVŞEKLİĞİ, tenasül faaliyetinde kifayetsizlik. Erkeklerin bülûğ çağı ve tenasül faaliyet devresi 15 yaşında başlar. Bu devrede prostat, veziküla seminalis ve testisler gelişmiş bulunur. Tâli olarak şahısta cinsiyet duygusunun uyanması, koltuk altı ve mons'un kıllanması, ses değişiklikleri ve pollusyonun zuhuru gibi alâmetlerle kendini belli eder. Erkeğin tenasül faaliyeti kadınlardaki gibi periyodik değil, devamlıdır. Erkek tenasül faaliyetinde ereksiyon (intiaz = erkeklik uzvunun büyüyerek sertleşmesi) belli başlı alâmetlerden birini teşkil eder. Ereksiyon, beyinden veya muhitten gelen tesirle (nervus erigens) penis korpora kavernoz-alarının fazla kan almaları ve venalarındaki akımın bulbo - kavernöz ve işiyo - kavernöz adalelerinin büzülmesi ile durması neticesi meydana gelir. Normal insanlarda tenasül faaliyeti, muayyen düşünce ve tasavvurlar neticesi ereksiyonun meydana gelmesi ve münasebet sırasında bu halin ejakülasyon (spermanın üretraya ve oradan dışarıya atılması) zuhur edinceye kadar az çok uzun bir zaman devamı ile tamamlanır. Ereksiyonun tam ve normal olmayışı, ereksiyon olmadan veya pek zayıf bir halde iken ejakülasyonun meydana gelmesi haline halk B. G. adını vermektedir. İfrat derecede mastürbasyonlar, prostat, veziküla seminalis iltihapları, artan asabî iritasyonların ereksiyon ve ejakülasyon merkezlerini erken tenbih eder bir duruma girmesiyle ve şu halde üç ayrı yoldan, lokal, asabî ve ruhî sebeplerle meydana gelen bu hastalık şeklinin tedavisi, sebebine göre tâyin ve tatbik edilir.

BEL PONKSİYONU (Fr. Ponction lombaire) teşhis ve tedavi maksadiyle belden beyin - omurilik suyu (b. bk.) alınması. İlk defa James Leonard Corning tarafından ortaya atılıp 1891 de Heinrich Irenäus Quincke tarafından pratik bir hale getirilmiştir. B. P. omurilik omurga kanalında ikinci bel fıkrasından itibaren Cauda Equina ile sonlandığı cihetle daha aşağıdan, umumiyetle 4-5 inci belkemiği aralıklarından uzunca, mutlaka mandirenli ve pek keskin uclu olmıyan bir iğne ile yatırılarak veya oturtularak yapılır. Herhangi bir sebeple belde adı geçen yerden ponksiyon yapılamazsa dikkatle sırt ve boyun omurga kemikleri arasından da su alınabilir.

BÉLA [*bēlo*], dört Macar kıralının adı:

1. **B., I.** (hük. 1060 - 1063), Árpád hanedanı (b. bk.) ndan beşinci hükümdar kıral Szent István'ın yeğeni Vazul (Vászoly) un oğlu ve I. András'ın kardeşi. Szent István kendisine karşı bir suikast tertipliyen Vazul'un gözlerini kör ettirip oğullarını Macaristandan sürmesi üzerine B., kardeşleri András ve Levente ile birlikte, ilkin Bohemyaya oradan da Lehistana. kıral II. Miecisław'ın yanına sığınmıştır. B., Miecisław'ın Pomeranyalılarla yaptığı savaşlarda kırala büyük hizmetlerde bulunmuş kıral da kendisini mükâfatlandırmak için onu kızı Richeza ile evlendirmiştir. Macaristanda kıral Péter'e karşı ayaklanan paganlar, András'ı Macaristana çağırdıkları zaman, B. da kardeşiyle beraber gitmiş, András tahta çıktıktan sonra B. nın yapacağı hizmetler karşılığında ona memleketin üçte birinin idaresini, ölümünden sonra da halef olmasını vadetmiştir. Fakat András B. ya yaptığı vaitleri yerine getirmemiş, hattâ oğlu Salamon'a, tahtı sağlamak için, altı yaşında iken taç giydirmiştir. B. Lehistana gidip eniştesi II. Bolesław tarafından emrine verilen bir ordu ile Macaristana dönmüştür. Kardeş savaşında András ölmüş, B. da taç giymiştir. András'ın oğlu Salamon'un haklarını korumak bahanesiyle Alman imparatoru IV. Heinrich 1063 te Macaristan üzerine bir ordu göndermiş ve savaşta B. nın ordusunu yenmiştir. B. yeni savaş hazırlıklarında bulunduğu sırada oturduğu tahtın çökmesi yüzünden ölmüştür.

2. **B., II.** veya **Vak** (Mac. = Kör) B. (hük. 1131-1141), Árpád hanedanından on birinci hükümdar, kıral Kálmán'nın kardeşi Álmos'un oğlu. 1112 de Kálmán, Álmos ile B. yi yakalatıp her ikisinin gözlerini kör ettirince Álmos, Bizansa kaçmış, B. yı ise taraftarları bir manastırda saklamışlardır. Çocuğu olmıyan kıral II. István'ın ölümünden biraz önce B. yı manastırdan sarayına getirtmiş, onu halef olarak seçmiş ve Sırp beyi Uroş'un kızı ile evlendirmiştir. II. István'ın ölümü (1131) üzerine B. taç giymiştir. Ertesi yıl, Kálmán'ın reddettiği ikinci karısından doğmuş oğlu Borics taht dâvacısı olarak Rus ve Lehlilerden ibaret bir ordu başında Macaristana girmiş, fakat başarı elde edememiştir. Borics daha kuvvetli bir ordu ile yeniden Macaristana girmişse de Visegrád (Peştenin kuzeyinde) da fena bir bozguna uğratılmıştır. B., Sava ırmağının sağ kıyısı bölgesini Macaristana kattığı için «Rama (Bosna) kıralı» unvanını almıştır.

3. **B., III.** (hük. 1173 - 1196), Árpád hanedanından on altıncı hükümdar, kıral Gézan'ın ikinci oğlu. Bizans imparatoru I. Manuel Komnenos'un ısrarı üzerine, kardeşi kıral III. István, B. yı Bizansa göndermiştir (1161). Manuel'in maksadı B. yı halefi yapmaktı. Bunun için onu kızı

Maria ile nişanlamış, aynı zamanda B. nın payı olarak Macaristanı Dalmaçya ve Szerémség (şimdiki Hırvatistanın Drava ile Sava ırmakları arasındaki doğu kısmı) eyaletlerini işgal etmiştir. Bu arada 1170 te Manuel'in bir erkek çocuğu dünyaya geldiğinden B. yı artık halef tanımamış ve kızıyle olan nişanını bozarak onu Antiokheia (Antakya) lı Anna (Anne de Chatillon) ile nişanlamıştır. III. István'ın ölümü (1173) üzerine B., Macaristana dönmüş ve tahta çıkmıştır. Fakat annesinin ve kilisenin desteklediği küçük kardeşi Géza, B. ya karşı bir isyan çıkarmış, B. da kardeşini yakalatıp 15 yıl müddetle hapsettirmiştir. Manuel ölünce (1180) B., Dalmaçya ile Szerémseg'i geri almışsa da Manuel'in halefi II. Aleksios'a Bizansta çıkan iç kargaşalıkları bertaraf etmesi için yardım etmiştir. Daha sonra, Venediklilerin istilâlarına karşı Dalmaçyayı koruyabilmek için Zara kalesini tahkim etmiştir. B. nın tahta çıkmasiyle Macaristan tarihinde bir yükselme çağı açılmıştır. Kıralın ilk karısı Anne de Chatilon ve hususiyle ikinci karısı, VII. Louis'in kızı Marguerite sayesinde Macaristanda Fransız kültürü yayılmıştır. B., o zamanki Avrupa hükümdarları arasında en çok geliri olanlardan biri idi; memlekette de umumî refah yüksekti.

4. **B., IV.** (1206 - 1270; hük. 1235 - 1270). Árpád hanedanından yirminci hükümdar, kıral II. András'ın oğlu. İki yaşında iken «genç kıral» (= babasının saltanat ortağı) olarak taç giymiş, on bir yaşında da Nikaia (İznik) imparatoru Theodoros Laskaris'in kızı Maria ile nişanlanmıştır. Moğolların hızla batıya doğru ilerledikleri hakkında haberler geldiği için B., Moğollar önünden kaçan Kuman Türklerini, Moğol silâhlarına benzer silâhlar kullanan bu cenkçi kavimden faydalanmak maksadiyle, 1238 de memlekete kabul etmişti. Fakat Kumanlar ile Macarlar bir türlü geçinememişlerdir. Kumanlar, başbuğlarının Macarlar tarafından öldürülmesi üzerine Macaristandan ayrılmışlar, B. da bunların silâhlarından mahrum kalmıştır. Moğollar 1241 de Macar ordusunu Mohi (Kuzey Macaristanda bir yer) meydan savaşında yok ettikten sonra bütün memleketi yakıp yıkmışlardır. B. ilkin Avusturyaya, oradan da Dalmaçyada Traù (Hırvat. -Sırp. Trogir) kalesine kaçmış ve ancak Moğolların geri çekilmesinden (1242) sonra Macaristana dönebilmiştir. Büyük bir teşkilâtçı kabiliyeti olan B., harap memleketi birkaç yıl içinde kalkındırmış, Kumanları da geri çağırarak Tuna ve Tisa arasındaki bölge (şimdiki Kiskunság [= Küçük Kumanya] ve Nagykunság [= Büyük Kumanya]) ya yerleştirmiş ve İstirya (Steiermark) yı işgal etmiştir (1246). Macar tarihinde «Macaristanın ikinci kurucusu» diye anılan B., saltanatının sonlarına doğru, «genç kıral» olarak taç giymiş olan oğlu István'ın çıkardığı isyanlarla meşgul olmak mecburiyetinde kalmıştır.

BELA VEJA (Eski Rusça = beyaz çadır), Don kıyısında kurulmuş olan eski Hazar Türk şehri ve istihkâmı Şarkel (Bulgar Türk. = beyaz ev) in eski Rus kroniklerinde kullanılan adı. Aynı yerin Bizans kaynaklarında geçen *Aspron hospition* (Konstantinos Porphyrogennetosta) veya *Leukon oikēma* (Theophanes Continuatus'ta) adları da «beyaz ev, beyaz mesken» mânasına gelir. Bk. ŞARKEL.

BELAEV, Mitrofan Petroviç (1836 - 1904). Rus amatör kemancı ve piyanisti, Rus bestecilerinin koruyucusu. Petersburg (Leningrad) da doğmuş ve orada ölmüştür. Rus bestecilerinin eserlerini yayımlamak maksadı ile biri Moskovada (1880), diğeri Leipzig'de (1885) olmak üzere iki yayımevi kurmuştur. Bu teşebbüsü sayesinde Musorgskiy, Rimskiy - Korsakov, Borodin Glazunov, Lyadov, Greçaninov, Skryabin gibi besteciler kısa bir zamanda şöhret kazanmışlardır. Buna karşılık B., Çaykovski'yi, Rubinşteyn'i ve bunların talebelerini desteklememiştir. B. aynı zamanda Petersburgda «Rus senfonik konserleri» ni (1885) ve «Rus oda müziği akşamları» nı (1891) teşkilâtlandırmıştır. Ölümünden sonra, vasiyetnamesi gereğince, Leipzig yayımevi bir vakıf haline getirilmiş ve bunun iki milyon rublelik sermayesinin faizlerinden Rus bestecileri yardım görmüşlerdir.

BELÂGAT (Arapça: İlmü 'l-belâga), sözün fesahat (b. bk.) kaidelerine, maânî (b. bk.), beyan (b. bk.) ve bedî (b. bk.) esaslarına uygun olma hali; bundan bahseden ilim. B. li söz söyliyene belîğ denir Gerek B., gerek bölümleri üzerinde. *Kur'an* dili dolayısiyle İslâmın ilk devirlerinden itibaren ehemmiyetle durulmuş ve bu titizlik eski Arap şiirlerine de gösterilmiştir. Bu ilmin bütün bölümlerini bir arada ve sistemli bir surette ilk olarak ele alan Sekkâkî (b. bk.) *Miftâhu 'l Ulûm* adlı eserinin 3. kısmını B. e tahsis etmiştir. Hatîbu Dimaşk lâkabiyle anılan Celâlüddîn Muhammedü 'l-Kavzînî (b. bk.) bu eseri *Telhîsü'l-Miftâh* adiyle hulâsa ve şerhetmiştir. Suyûtî (b. bk.) de B. kaidelerini manzum olarak tesbit etmiştir. B. e dair daha sonra yazılan Arapça, Türkçe ve Farsça eserler, daha çok bunlardan mülhemdir.

Bizde eski B. kitaplarının en meşhuru Cevded Paşanın *Belâgat-i Osmaniye*sidir ki, yayımlandığı zaman (1881) tartışmalara yol açmıştır.

BELAİDİPARA, Bizans İmparatorluğunun Thrake bölgesinde, kuzeyden gelecek akınlara karşı, imparator I. İustinianos (hük. 527 - 565) tarafından kurulmuş olan istihkâmlardan biri.

BEL'AMÎ, Sâmânoğulları Devletinde baba oğul, iki devlet adamının nisbesi. Bu ailenin Benî Temîm adlı Arap kabîlesinden geldiği yolunda bir söylenti, nisbeleri hakkında da iki söylenti vardır. Bunlardan birine göre B. nisbesi, bunların cetleri, Emevîlerden Mesleme b. Abdülmelik komutasında Anadoluda savaşırken alınan Bel'am şehrinden gelmektedir. İkinci söylentiye göre bu ad Merv dolayındaki Bel'amân köyünden gelmektedir.

1. **Ebû 'l-Fazl Muhammed b. Übeydillah** (ölm. 940), Sâmânoğullarından Nasr b. Ahmedın veziri. Bunun, Sâmânoğullarından İsmail b. Ahmedin veziri olduğunu söyliyenler varsa da Sâmânoğullarından bahseden kaynaklar Nasr b. Ahmede vezirlik ettiğini ve ilk vezir Ebû Abdillah Ceyhanîden sonra bu makama çıktığını göstermektedir. Kendisinin hangi tarihte vezir olduğu katî olarak bilinmemektedir. 918 yılında ayaklanan Hüseyin b. Ali yenilip esir edilince; onu serbes bıraktıran zatın Ceyhânî olduğunu söyliyen tarihçiler olduğu gibi, bunun B. olduğunu müdafaa edenler ve müdafaalarına Hüseyinin yazdığı şükran şiirini şahit gösterenler de vardır. Bu hâdise B. nin vezirlik yılları hakkında takribî olarak bir fikir vermektedir. B., 938 yılında vazifesinden uzaklaştırılmıştır.

2. **Ebû Ali Muhammed b. Muhammed** (ölm. 974), Abdülmelik b. Nuh ile Mansur b. Nuhun veziri. B., Hâcib Alp - Tigin'in tesiriyle vezir olmuştur. Bu iki devlet adamı her işte birbirini korumuş ve desteklemişlerdir. Mansur hükümdar olunca Alp - Tigin gözden düşmüştür. B. ise bir

söylentiye göre önce azledilmiş, sonra yine hizmete alınmıştır. B., Taberînin meşhur tarihini kısaltarak ve bazı ilâveler yaparak Farsçaya çevirmiştir(963). Yeni Farsça ile en eski tarih eseri budur. Nizamülmülkün *Siyasetnâme*sinde B. ler, doğunun örnek alınacak vezirleri olarak gösterilmektedir.

BELAMKANDA (Belamcanda), süsengiller (Iridaceae) den. tropik Doğu Asya ve Japonyada yalnız *Belamcanda chinensis* nev'i yetişen bir nebat cinsi. Kılıç gibi dar ve çok uzun yapraklı olan bu nebat, güzel yaprak ve çiçeklerinden dolayı soğuk yerlerde süs olarak yetiştirilmektedir. Bezelye büyüklüğündeki tohumlariyle kolayca üretilir.

BELASCO [*bilaskou*], **David** (1853 - 1931). Amerikalı tiyatro yazarı. San Francisco'da doğmuş, New Yorkta ölmüştür. B., Portekiz asıllı bir İngiliz Yahudisi olup Humphrey Abraham B. nun en büyük oğludur. San Francisco'daki Metropolitan tiyatrosunda 1874 yılında Shakespeare'in *III. Richard* oyununda genç York dukası rolünü oynamıştır. Sonradan New Yorktaki Madison Square tiyatrosunun rejsörü olmuştur. Fakat herşeyden fazla telif ettiği piyeslerle tanınmıştır. Eserleri arasında anılmağa değer olanlar: *Hearts of Oak* (Meşe yürekler) [1880]; *La Belle Russe* (Güzel Rus kadını) [1884]; *May Blossom* (Mayıs baharı) [1884]; *Valerie* (1886). Bunlardan sonra H. D. de Mille ile birlikte dört piyes yazmıştır. Bunlardan *The Wife* (Zevce) [1887] ile *Lord Chumley* [1888], üzerinde durulacak değerdedir. Bu devreden sonraki piyeslerinin başlıcaları şunlardır: *Madame Butterfly*[1900 ;bu piyesin masalı John Buther Long'un romanından alınmıştır], *Du Barry* [1901], *The Darling of the Gods* (Tanrıların gözdesi) [1902; bu piyesi J. Luther Long ile birlikte yazmıştır] *The Girl of the Golden West* (Altın batının kızı) [1905], B. nun *The Heart of Maryland* (M. in kalbi) [1895], *The Rose of the Rantcho* (R. gülü; R. W. Tully ile birlikte) [1906], *The Return of Peter Grimm* (P. G. in avdeti) [1911], *Laugh, Clown, Laugh* (Gül, soytarı gül) [1923] v. b. piyesleri de vardır. Eylül 1902 de, evvelce «The Republic» adını almış olan tiyatroyu «Belasco Theatre» adı altında açmıştır. Fakat bu tiyatro 1917 de tekrar eski adını almış ve Belasco adı 44 üncü sokaktaki Stuyvesant Theatre'e verilmiştir.

BELAUR, Bulgar Kıralı Mihail Şişmanın kardeşi. 28 Temmuz 1330 tarihinde Velbudj'da Bulgarlar ile Sırplar arasında cereyan eden savaşta Bulgar kıralı öldürüldükten sonra Sırplarla bir barış antlaşması yapmıştır. Romalıların Ulpia Pautalia dedikleri şimdiki Köstendil şehrinin o zamanki adı -Slavca olarak- Velbudj idi. Sovolstitsa çayı kıyısında bulunan Velbudj'da Sırp Kıralı III. Stefan Uroş, harb etmiyecekmiş gibi davranarak Bulgarlara dört günlük bir mütareke teklifinde bulunmuştu. Bu teklif Bulgarlarca kabul edildi. Bulgar askerleri civar köylere dağılarak istirahate çekildiler. Tam bu sırada, henüz mütareke müddeti bitmeden, Sırplar ansızın hücuma geçerek kendilerini toplamağa imkân bulamıyan Bulgarları mağlûbettiler. Bizzat Bulgar Kıralı Mihail Şişman ölü olarak atından yere düştü. Sırp kıralı onun cesedini alıp Kumanovo yakınlarındaki Nagoritsani köyünde bulunan Sveti Georgi manastırına gömmelerini emretti. Bu savaştan sonra Sırp kıralı, ölen Bulgar kıralının sürgün karısı olan kızkardeşi Neda'yı Bulgar tahtına iade etti. Onun küçük oğlu İvan Stefan'ı da II. Şişman unvaniyle Bulgar kıralı olarak ilân etti.

BELAVAN (Belawan), Sumatra adasının doğu bölümünde Medan (b. bk.) şehrinin limanı. Nüfusu 45 000. B., bu çevredeki plantaj bölgesinin ihraç limanıdır.

BELAYA TSERKOV (=Ak kilise), Ukraynada Kiev'in güneybatısında aynı addaki okrug (yönetim bölümü) un merkezi. Nüfusu 43 000. B. T., çevresindeki çok bereketli toprakların ziraat mahsulleri merkezidir. Buranın hayvan ve tahıl ticareti canlıdır.

BELÂZURÎ, Ebu 'l-Abbas Ahmed b. Yahya b. Cabir, el-Belâzurî (ölm. 892), Arap tarihçisi. Mısırda doğmuş Bağdadda ölmüştür. Hâfızasını kuvvetlendirmek için «belâzurî» (anacardia) denilen bir nevi hindistancevizinden çok miktarda içtiği için şuuruna halel gelerek tımarhaneye düştüğü ve bu yüzden «Belâzurî» diye şöhret bulduğu rivayet edilirse de doğru değildir. Çünkü büyük babası da bu nisbeyi kullanmıştır. Ailesi, aslen İranlı olmakla beraber, büyük babası Câbir Mısırda memur olarak bulunduğuna göre, çok eskiden Araplaşmış sayılabilir.

B., Şam ve Humusta okumuş, Bağdada gelerek Abbasî sarayına girmiş ve halife Mütevekkil (847 - 861) ile Musta'inin (862 - 866) yakın dostlarından biri olmuştur. Halife Mu'tez zamanında (866 - 869) da onun oğlu Abdullaha hocalık etmiştir. B., eserleri zamanımıza kadar kalan en eski Arap tarihçilerinden biridir. Aynı zamanda eski Farsçadan yaptığı tercümelerle de şöhret kazanmıştır. Bize kadar ulaşan 2 mühim eseri vardır:

1. *Kitâbu Futûhi 'l-Buldân i's-sagır*: Mufassal nüshası ele geçmiyen bu eser, Muhammedin ilk gazvelerinden başlıyarak İslâm fütuhatını anlatır. B., bu eserini yazarken, muhtelif rivayetleri tevsik ve mukayeseye gayret etmiştir. Bu bakımdan eser, Arap fütuhatının tetkikinde, tenkid değeri olan güvenilir kaynaklardan biridir. *Liber de expugnatione regionum* (Memleketlerin istilâsına dair kitap) adı altında M. J. de Goeje tarafından yayımlanmıştır (Leiden 1870).

2. *Kitâbu Ensâbi 'l-Eşrâf*: Ahbâr ve'l-ensab diye de adlandırılan ve biyografik mahiyette olan bu büyük eserde Muhammed zamanından beri Arap aristokrasisinin başlıca mümessilleri, bunların neslinden gelen mühim şahıslar hakkında bilgi verilerek soy sırasiyle anlatılmıştır. Emsali bilhassa Emevîler devri tarihi için çok önemli bir kaynaktır. Bugün biricik tam nüshası İstanbulda Âşir Efendi Kütüphanesinde (No. 597/598) dir. M. Schloesinger ve S. D. F Goitein tarafından yayımlanmasına başlanmıştır (Jerusalem 1936 d. b.).

B. nin eserlerinde göze çarpan en büyük hususiyet, hikâye tarzına kaçmayıp tenkidci bir zihniyetle çok kısa ve veciz bir ifade kullanması ve üslûbunun sade olmasıdır.

BELC, [Belc b. Bişr b. İyaz-il-Kuşeyrî] (ölm. 742), cesareti ile ün almış bir Arap komutanı. Emevî halifesi Hişam zamanında kuzey Afrikadaki Berberîler üzerine amcası Külsûm b. İyaz komutasında gönderilen ordudaki Suriye atlılarının başında bulunmuştur. B. cesur, fakat çok kaba ve sert bir komutan olduğundan Afrikadaki halkın ve beraber çalıştığı asker ve komutanların nefretini çekmiştir. Hattâ bu yüzden B. ile Afrika askerleri komutanı Habib b. Ebî Übeyde arasında çıkacak bir çarpışma güçlükle önlenmiştir. Emevîlerin Afrika ve Suriye askerlerinin başkomutanı olan Külsûm b. İyaz, B. in teşvikiyle, Berberîlerin savaş usullerini çok iyi bilen Habîbi azletmiş ve

Afrika askerleri komutanlığına iki Suriyeli emîri tâyin etmiştir. Bu hâdise Afrikalı askerleri kızdırmış ve Arapların ağır bir yenilgiye uğramalarına sebep olmuştur. B. in kendi bildiğine hareket etmesi de yenilginin sebeplerinden biridir. B. bu hâdiseden sonra bir kısım askeri ile beraber Septe Boğazına kadar bir saldırış yapmış ve orada Berberîler tarafından sarılmıştır. Bu sırada Endülüs Berberîleri ayaklanmış olduğundan B. onların üzerine gönderilmiş ve Tulaytıla (Toledo) nın kuzeyindeki savaşta B. ile Kurtuba valisi Abdülmelik, Berberîleri yok etmişlerdir. Bundan sonra B. ile Abdülmelikin arası açılmış ve savaşta B. üstün geldiğinden Endülüs valiliğine tâyin edilmiş, Abdülmelik de öldürülmüştür. B. in valiliği kısa sürmüş ve Endülüs Arapları ile yaptığı bir iç savaşta öldürülmüştür.

BELCEĞİL KÖRFEZİ, Anadolunun güneybatısında, Fethiye körfezinin doğusunda, yarım daire şeklinde bir körfez. İlbiz ve Aktaş burunları arasındadır.

BELCEĞİZ İÇMELERİ, Fethiye kasabasının 12 km güneyinde, Kaya bucağına bağlı Ovacık köyü yakınında, deniz kenarına yakın bir yerde, müshil içmeler. Burada kumlar arasında açılan kuyulardan tuzlu sular çıkmaktadır. Sıcaklığı 19,5 derecedir. Çevresi çam, portakal, limon ve zeytin ağaçlariyle süslü olan bu şifalı içmeler, sahipsiz olup henüz tesisat yapılmamıştır. Bununla beraber, halk bu sulara rağbet gösterir, zaman zaman buraya oldukça çok ziyaretçi gelir. Yakınındaki Ölüdeniz ve Kıdrak içmeleri de aşağı yukarı B. içmeleri gibidir.

BELCİK, Sıvasın Yıldızeli ilcesine bağlı bucak. Bucak merkezi Yavi, 782 (1945) nüfuslu olup Akdağmadeni-Yıldızeli yolu boyundadır. B. in güneyi orman ve fundalıktır. Çifçilik ve hayvan yetiştirme başlıca geçim kaynağıdır.

B. bucağının nüfusu 14 184 (1945) tür. Bucağa bağlı 49 köy vardır.

BELCK [*belk*], **Waldemar** (1862 - 1932), Alman dilci ve arkeologu. Danzig'de doğmuş, Frankfurt-am-Main'da ölmüştür. Meslek itibariyle kimyager olup etnografya ile arkeolojiye ve bilhassa Urartolojiye merak etmiş, 1884 te Alman Batı Afrikasına yapılan ilmî sefere katılmıştır. 1891 ve 1898-1899 yıllarında C. F. Lehmann (-Haupt) ile birlikte Doğu Anadoluyu gezmiş ve eski Urartu medeniyetinin kalıntılarını, kitabelerini incelemiştir. Urartolojiyi kuranlardan biri olan B. in başlıca eserleri şunlardır: *Neuerlich aufgefundene Keilschriften in russichem und türkischem Armenien* (Berlin 1892), *Ḫanigalbat und Melitene* («Zeitschrift der Morgenländischen Gesellschaft», cilt 51, yıl 1897, s. 555-568), *Beiträge zur alten Geographie und Geschichte Vorderasiens* (Ön Asyanın eski coğrafya ve tarihine yardımcı malzeme) [2 kısım, Leipzig 1901], *Die Steleninschrift Rusas' II Argistihinis von Etschmiadzin* («Zeitschrift der Morgenländischen Gesellschaft», cilt 58, yıl 1904, s. 161-197). *Die Kelischinstele* («Anatole» dergisi, cilt 1, yıl 1904).

BELCREDI [*belkredi*], **Richard, Kont** (1823-1902), Avusturyalı devlet adamı. Ingrowitz'te doğmuş, Gmunden'de ölmüştür. Aslı Pavialı bir aileden olan Kont B. çeşitli yüksek idarî işlerde bulunmuştur. 1864 Mayısından, imparator Franz - Joseph tarafından 1865 Temmuzunda Schmerling'in yerine meclis başkanlığına getirilinceye kadar Bohemya valisi (Statthalter) idi. Alman olmıyan millî federalist temayülleri tatmin etmeğe gayret etmiş, Sadowa'dan sonra mevkiini Beus'ta bırakmağa mecbur olmuştur (Şubat 1867). 1881 - 1895 yıllarında devlet şûrası başkanlığında bulunmuştur.

BELÇER, Bizans kaynaklarına göre iki kişinin adı:

1. Peçenek komutanı. Oğlu Kegen (XI. yüzyıl) de ordu komutanı idi.

2. Peçenek komutanı, Kegen'in oğlu. Bizans kaynakları bu adı *Baltzar*, *Baltzor*, *Bastar*, *Balgar Saltzar*, *Bultzar* şekillerinde yazmaktadırlar (bk. Gy. Moravcsik: *Byzantinoturcica*, II, Budapeşte 1943, s. 85).

BELÇİKA (Fr. *La Belgique*, Flaman. *Belgie*, *België*), Batı Avrupada küçük bir devlet. Yüzölçümü 30 451 km², nüfusu 8 300 000 (1940), nüfus sıklığı 273 tür. B., Almanya ile Holânda, Fransa Luxemburg ve Kuzey Denizi arasındadır. Avrupanın küçük devletlerinden biri olan B., nüfusunun sıklığı ve ahalisinin çalışkanlığı, Kuzey Denizi ile endüstri ülkeleri arasındaki geçiş yerinde bulunuşu, endüstri ve ticaretinin fazla oluşu ile büyük endüstri memleketleri arasında yer tutmuştur. Öte yandan, Fransa, Almanya ve İngiltere arasında bulunan B. nın mevkii askerî ve siyasî bakımdan da mühimdir. Hükümet merkezi Bruxelles'dir.

Yerşekilleri: B. toprakları, Arden dağlariyle Escaut ırmağının ağzı arasında uzanır. B. nın yerşekilleri üç bölüm gösterir: Kuzeyde alçak birikinti düzlükleri (Flandra ve Anvers eyaletleri), ortada tepelik bir bölge, güneydoğuda Ardenler dağlık çevresi. Memleketin en kuzey bölümünde Anvers ve Limbourg eyaletlerinin bir bölümünü

Gand'da otlu rıhtımda işçiler

içine alan ve Campine adı verilen alçak kumluk yöreler. fundalık ve yer yer bataklıklarla kaplı az verimli yerlerdir. Burada en çok Flamanlar yerlermiştir, başlıca şehri Turnhout'dur. Daha güneyde uzanan ve Flandra (Flaman. Vlaanderen) adı verilen killi-kumlu bölgenin toprakları ise verimlidir. Burada kıyıya doğru. insanın sürekli çalışması ve tabiat kuvvetleriyle çarpışması sayesinde denizden toprak kazanılmıştır ki «polder» adı verilen bu topraklar önceleri bataklıklarla kaplı iken, kurutma işlerinin başarılmasından sonra, bugün burada verimli tarlalar, çayırlıklar, çiftlikler görülür. Buralarda yel değirmenleriyle durmadan toprağın nemini emmek gerekmiştir. Denize karşı setlerle çevrili olan bu yöre, çok yerinde deniz yüzünden birkaç metre aşağıdadır. Yüksekliği ortalama 10-50 m olan B. nın bu kuzey bölümünün güneyinde yüksekliği 150 m yi geçmiyen orta bölüm uzanır. Bruxelles ve Louvain çevrelerini içine alan bu bölgede B. nın en verimli toprakları bulunur (bk. BRABANT). B. nın güneydoğusunda, yüksekliği ortalama 400 m kadar olan Ardenler (b. bk.) ise, Hersinya (Hercynia) kıvrımlarının uzun zaman yıpranmasiyle meydana gelmiş yontuk dağlardır. Meuse ırmağı ve kolları bu bölgede dar ve derin vâdiler açmıştır. En eski külte tabakalarından yapısı bulunan bu dağlık bölgenin kuzey bölümünde B. nın zengin taşkömürü yatakları bulunmaktadır. B. nın, yukarıda belirtilen her üç ana bölgesinin de, çevresindeki devletlerin topraklariyle doğal sınırı yoktur.

İklim: Ana çizgileriyle bir deniz iklimi özelliği bulunan B. da, batı ve güneybatı rüzgârlarının etkisi görülür. Bu sebeple burada yazları serin (Temmuz 17°), kışları ılık (Ocak 3°), yağışları her mevsime dağılmış (yıllık yağış ortalaması 80-90 cm), havanın nemliliği fazla bir deniz iklimi hususiyeti bulunur. B. da gökyüzü çok vakit bulutlu, yeryüzü sislidir. Güneşli güzel havaların sürekli olarak bir hafta devam ettiği pek az görülür. Önünde Okyanusa karşı âdeta bir paravana gibi uzanan Büyük Britanya adaları yüzünden, Okyanus tesirini oldukça azalmış olarak alan B. da, içerlere gidildikçe sertleşen bir iklim hususiyeti belirmiştir. Bu sebepten Ardenlerde daha soğuk bir iklim kendini gösterir.

Akarsular, kıyılar: B. nın başlıca akarsuları, Fransız topraklarından gelen ve Holândada denize dökülen Meuse (Maas) ve Escaut (aşağı bölümüne Schelde de denir) ırmaklariyle bunların kollarıdır. Çok yerde düzlüklerden geçer ve yılın türlü mevsimlerinde düzenli olarak beslenen bu ırmakların seviye değişiklikleri fazla olmaz, geniş yataklarında yavaş yavaş akarlar. Düz akışlariyle birer kanalı andıran bu ırmaklardan nakliyat işlerinde çok faydalanılır. Escaut ırmağının ağzında geniş bir haliç vardır. Anvers'te

Maas (Meuse) nehri üzerinde bir Wallon şehri

ırmağın genişliği 500 m yi bulur. Bundan dolayı büyük gemiler, bu ırmağın ağzından sokularak Anvers limanına kadar gidebilir. Bu kıyılarda gelgit (med-cezir) olayı çok belirgindir. Bu sebeple gelgin (med) tesiri, ırmak ağzından

Anvers limanı

80-100 km içeride bulunan Gand ve Malines'de de hissedilir. Escaut ve kolları, birçok kanallarla Meuse ırmağına bağlanmış ve Fransanın Flandre bölümündeki küçük ırmaklarla birleştirilmiştir. Böylece, pek zengin bir endüstri ve tarım ülkesi olan B. nın ithalat ve ihracat işleri, böyle bir akarsu ağı ağzındaki Anvers (b. bk.) te toplanabilmiştir.

B. nın kıyıları, kumlukların sıralandığı düz ve alçak kumsallar halindedir. Deniz taşıtlarına elverişli şartlar göstermiyen bu kıyılarda birkaç sıra kum tepeleri kıyıyı kaplamıştır. Bu kumsal yerlerde yapılan setler arasında denizden kazanılan alanlar, otlaklar haline getirilmiştir. Bu kıyı boyunda Nieuport ve Ostende gibi yapma limanlar vardır. Gittikçe birer plâj şehri haline gelen birçok balıkçı köyleri de bu kıyıda sıralanmıştır. Eski birer liman şehri olan ve bugün deniz kıyısından 15-20 km içeride bulunan Bruges ile Gand'ın yerini uzun zamandan beri Anvers tutmuştur.

Ostende plâjı

Nüfus: B. nüfusu, kuzeyde yerleşmiş bulunan ve Flamanlar (4 300 000 kadar) ile güneyde yaşıyan Wallonlar (3 700 000) dan meydana gelmiştir. Doğu sınır bölgesinde 100 000 kadar Alman ile şehirlerde bir miktar Yahudi vardır. Nüfus, çok farklı şekilde dağılmıştır: Ardenlerde nüfus seyrek (km² ye 25 kişiden az), ortadaki kömür yatakları bölgesiyle Flandra'da çok sık (km² ye 300 500 kişi) tır. Dünya devletleri arasında nüfus sıklığı en çok olanlarından biri, B. dır. Halkın çoğu Katoliktir. Az sayıda Protestan da vardır. Dil ve soy ayrılığına (aşağı yukarı % 55 Flaman, % 45 Wallon; bk. Dil kısmı) ve bundan doğan iç anlaşmazlıklara rağmen, B. halkı milliyetine ve memleketine çok bağlıdır. Belçikalılar sağlam yapılı. çalışkan ve tutumlu insanlardır. Endüstri ve maden işlerinde çalışanlar bütün nüfusun yarısını. taşın ve ticaretle uğraşanlar beşte birini, çiftçilik ve hayvan yetiştirme ile geçi-

nenler altıda birini teşkil eder. Nüfusun çok sık bulunduğu yerlerde halkın ortalama yaşayış seviyesi yüksek değildir.

Yerleşme yerleri arasında en geniş yeri, biteviye görünüşlü endüstri alanları kaplar. Bunların birçoğu da

Ypres hali, 1914 te

kısa zamanda büyüyüp serpilmiştir. Sanat eserleri olan güzel yapılar ise Flandra ve Brabant'dadır. B. nüfusunun üçte biri şehirlerde toplanmıştır. Yalnız 4 büyük şehirde (Bruxelles. Anvers, Liège, Gand) iki milyona yakın nüfus bulunmaktadır. Büyük şehirler, Flandra ile kömür yatakları alanında sıralanmıştır. Sayısı çok olan şehirlerden başka sık köyler de vardır. Hele kanal ve ırmakların iki yakasında köy evleri âdeta arasız uzanır.

Ekonomi: B., Avrupanın en ileri endüstri ve ticaret memleketlerinden biridir. B. ekonomisinde tarım, madencilik, endüstri ve taşın, biribirini geniş ölçüde bütünlemiş ve biribirine iyice bağlı olarak gelişmiştir. Endüstri ne derece ilerlemiş ise çiftçilik ve hayvan yetiştirme de o derece ileri gitmiştir. B. da boş bırakılmış bir karış toprak yoktur. Memleketin yüzölçümünün %18 ini ormanlar kaplar (en çok Meuse'ün güneyindeki dağlık yerler). Taşkömürü işletmeleri madencilikte başta gelir. Diğer madenler arasında demir. çinko cam yapılmasına yarıyan kum, önemli yer tutar. Engin deniz balıkçılığı ile memlekete az miktarda morina ve ringa balıkları girer.

B. endüstri hayatında maden ve dokuma endüstrisi başta gelir. Flandra şehirlerinde (hususiyle Gand. Kortrijk, Tournai'de) eskiden kalma keten ve pamuk dokumacılığı ile Brabant'ın dantelâ ve yün kumaşları tanınmıştır. Sambre çevresinde cam, ayna, bardak gibi eşyaların yapımı çok ileri gitmiştir. Maden endüstrisi en çok, kömür bölgesinde

Ostende balık pazarı

yer tutmuştur. Ancak, B. fabrikalarının ham maden ihtiyacı, memleket içinden sağlananların dört katı olduğundan, dışarıdan maden getirtilmektedir. Liège, Seraing, Herstal, Namur, Charleroi ve Mons'taki fabrikalarda demir ve çelik malzeme ile ray makine, otomobil silâh yapılır. Bruxelles ve Anvers'te de maden endüstrisi ve Anvers'te tersaneler önemli yer tutar. Yiyecek hazırlıyan endüstri arasında Henegau ile Brabant'daki birçok şeker fabrikaları birinci derecede gelir.

B. da maden işletmeleri ve fabrikalardan elde edilen malların bir kısmı dışarıya satılır; buna karşılık, başlıca ihtiyaç maddeleri olan yiyecek ile hammaddeler dışarıdan satın alınır. İhraç malları arasında demir ve çelik ile taşkömürü ve kok, işlenmiş elmas, cam, dokumalar. makine ve motorlu taşıtlar başta gelir. İthal malları arasında ise başlıca yeri buğday. mısır ve başka yiyecek maddeleri ile pamuk yün, keten çeşitli madenler, işlenmemiş elmas, deri, petrol, benzin, kereste. kömür ve türlü fabrika eşyaları tutar.

Ulaşım: B., dünyanın en iyi ve sık yolları bulunan memleketlerinden biridir. Düz yerşekillerinin çok yer tuttuğu bu memlekette sık bir ağ halinde demiryolları (normal demiryollarının uzunluğu 5 000 km, dar hatların uzunluğu 4 000 km) yapılabildiği gibi zaten akışları düzenli olan ırmaklar da birbirine kanallarla (başlıcaları Campine

Belçıkada sütçü arabaları

Kanalı, Albert Kanalı) bağlanabilmiş, böylece Escaut ırmağının geniş ağzı (Schelde) ile Meuse ve Sambre arasında bağlantı meydana gelmiştir. Gemi işlemesine elverişli suyollarının uzunluğu 2 000 km yi bulur. B. da yolların doğal kavşak yeri Bruxelles, en büyük lıman ise Anvers'tir.

B. nın alışveriş ettiği başlıca memleketler Amerika Birleşik Devletleri. Fransa Almanya Holânda, İngiltere ve İsviçredir. Kongo sömürgesi (bk. BELÇİKA KONGOSU) nin B. ticaretinde mühim yeri vardır. Türkiye ile B. arasındaki ticaret de son zamanlarda artmıştır. B., Türkiyeden tütün, üzüm, pamuk, kuru meyva satın alır, memleketimize makine ve başka işlenmiş mallar satar.

Anayasa: Hâlâ yürürlükte olan 7 Şubat 1831 tarihli Esas Teşkilât Kanununa göre B., meşruti bir kırallıktır. Yürütme yetkisini kıral, bakanları vasıtasiyle kullanır. Devlet işlerinden dolayı kırala sorumluluk yüklenemez; kıralın icraatına iştirak eden bakanlar, sorumluluğu beraberce veya tek tek üzerlerine alırlar. Teşriî yetki, kıral, Temsilciler Meclisi ve Senato tarafından kullanılır. Temsilciler Meclisi 21 yaşını bitiren vatandaşlar tarafından nisbî temsil sistemi

(b. bk) ne göre ve her 40 000 nüfusa bir milletvekili olmak üzere 25 yaşını bitiren kimseler arasından dört yıllık bir müddet için seçilir. Senato 40 yaşını bitirmiş ve Esas Teşkilât Kanununun 56 ncı maddesiyle belirtilen şartları taşıyan kimseler arasından ve bir kısmı Province ahalisi, bir kısmı Province Meclisleri ve diğer bir kısmı da Senatonun doğrudan doğruya seçtiği kimselerden kurulur. Seçimler, normal olarak dört yılda bir yapılır.

Hükümet, her iki meclis karşısında sorumlu olup onların güveni ile ikdidarda kalır. Bununla beraber kıral her iki meclisi, ister aynı zamanda, ister ayrı ayrı zamanlarda kapatabilir. Bu suretle Esas Teşkilât organları arasında çıkacak anlaşmazlıklar, Parlamentonun kapanışı sonunda yapılacak genel seçimlerle doğrudan doğruya halk tarafından halledilmiş olur.

Esas Teşkilât Kanunu, Parlamentonun dileği üzerine yapılır. Böyle bir dilek ortaya atılınca her iki Meclis kapatılır ve yeniden seçilecek Meclislerde, değiştirilmesi istenilen noktalar üzerinde üyelerin 2/3 siyle görüşme açılır, ve iştirak edenler sayısının 2/3 çoğunluğu ile lüzumlu değişiklikleri yapılır.

Belçika Arması, Bayrağı, Nişanları: Arma, üstünde bir taç bulunan kara bir kalkandır. Kalkan üzerinde altından bir aslan görülür (Brabant), altında da *L'Union fait la force* (Birlik kuvvettir) vecizesi yazılıdır. Millî renkler ve bayrak 1831 den beri siyah - sarı - kırmızı olup şakulî olarak yan yana sıralanmıştır.

Belçika arması

Leopold nişanı ile sivil hizmetler nişanı vardır. Bayrak için bk. BAYRAK. Millî marş için bk. BRABANÇONNE.

DİL. Belçikanın kendine mahsus ve ayrı bir millî dili yoktur. Bu, kuruluş şartlarının ve siyasî tarihinin bir neticesidir. Eskiden Ortaçağ başlarında, Belçikanın bugünkü topraklarında, Keltlerin kuzey öncüleri olan Belgi kabilesinin dili konuşulurdu, ki Gall (Goluva) dilinin bir lehçesinden başka birşey değildi. Daha sonra, doğudan gelen Germen asıllı Frankların konuştuğu Aşağı Frankça ile güneyden gelen Lâtin asıllı Galloromanların buralarda konuştuğu Picard lehçesi, Kelt asıllı Belg lehçesini söndürdüler. Zamanla, Aşağı Frankça, Holândada olduğu gibi, Belçikanın kuzey kısmında da, Yeni Aşağı Frankça denilen şekli aldı. Bunun Holândada konuşulan şekline Felemenkçe (Fr. Hollandais, İng. Dutch, Alm. Niederländisch, yerli dilde de Nederlandsch), Belçika topraklarında konuşulan şekline de Flamanca (Fr. Flamand, İng. Flemish Alm. Flämisch. yerli dilde de Vlaamsch) denir; Felemenk ve Flaman kelimeleri aynı kelimenin iki şekli olduğu halde, bu sunî fark, iki lehçeyi birbirinden ayırdedebilmek için gözetilir. Flamanca bir halk, hattâ esasında köylü dilidir; Belçikanın Flaman kısmında edebiyat dili olarak Felemenkçe kullanılır (bk. FLAMAN DİLİ). 1944 te Holânda hükümeti ile iş birliği yapılarak, Flamanların kullandığı edebî Felemenkçenin imlâsını basitleştirmek kararına varıldı. 1946 da bu yeni sistem, okullarda öğretildikten sonra, 1947 Mayısından itibaren resmî dairelerde de mecburî kılındı.

Belçikanın güney kısmında konuşulan Galloroman asıllı lehçeye şimdi Wallonca denir; Eski Fransızcanın Picard lehçesinden gelişmiştir, ve kısmen Fransanın kuzey kısımlarında da (Lille, Douais, Cambrai, v. b.) konuşulur. Bu lehçe de, esasında bir köylü dili olup belli başlı bir edebiyatı yoktur. Belçikanın bu kısmında oturanlar, edebiyat dili olarak Fransızcayı kullanırlar (bk. WALLON DİLİ). Memleketin doğu kısmında, kuzeyden güneye doğru uzanan dar bir sahada ise Almanca konuşulur.

1830 da Belçika devleti kurulduğu zaman, memleketin idaresini elinde bulunduran şehirli halk, azınlıkta bulunmasına rağmen resmî dil olarak Fransızcayı kabul ettirdi. Sonra gitgide kuvvetlenen köylü sınıfı. Flamancayı ön safa aldırdı. 1864 te bu dile öğretimde kullanılma hakkı verildi ise de, Flamanca ancak Birinci Dünya Harbinden sonra Belçikanın ikinci resmî dili olabildi, ve tabiî eşit haklarla. İsviçrede de olduğu gibi (4 resmî dil: Almanca, Fransızca, İtalyanca, Retoromanşça), Belçikada da bugün birden fazla resmî dil vardır (2 dil: Fransızca ve Flamanca); 1951 de kıral I. Baudouin'in cülûs nutkunu önce Flamanca, sonra Fransızca olarak okuması dikkate değer. Belçikada ana dilleri Flamanca olan aydınların çoğu Fransızca da bildiği halde, Wallonlar Flamancayı pek bilmezler. Flamanlar daha çok ziraatle, Wallonlar ise endüstri ile uğraşırlar. Liège'in doğusunda, Belçikanın bılhassa Luxembourg vilâyetinde, ayrıca da 1918 de Almanyadan alınarak ilhak edilen Eupen ve Malmédy bölümlerinde ve St. Vith'te ana dili olarak Almancayı kullanan halk, umumiyetle Fransızca da bilir.

Flaman tipi

Belçikada Flaman ve Wallon sınırı, batıda Ypres'in güneyinden başlar ve hemen hemen ufkî düz bir çizgi şeklinde doğuda Tongres'ın güneyine doğru uzanır. Batıda Tournai, doğuda da Liège, daha güneyde Charleroi, Namur, v. b. şehirler Wallon, kuzeyde de Anvers, Brabant (yalnız kuzey yarısı), Flandre ve Limbourg bölümleri Flaman sahasında kalır; başşehir Bruxelles, Flaman kısmında bulunmasına rağmen, Fransızcayı bir adacık halinde yaşatmaktadır. Memleketin iki resmî üniversitesinden biri, Gand'da Flamancayı, öbürü de Liège'de Fransızcayı öğretim dili olarak kullanır. Bruxelles'deki serbest üniversitede de Fransızca esas dildir; Louvain'deki katolik üniversitesi iki dilli ise de, orada Flamanca hâkimdir. Bruxelles'in Marollien denilen Flamanca ağzı, Fransızca ile pek karışmıştır.

Elde bulunan son istatistiklere göre, Belçikada şimdi iki-dillilik (bilinguisme) nispeti artmıştır. 1880 de hem Flamanca, hem Fransızca (Wallonca) konuşanların sayısı ancak 400 000 iken, bugün 1 milyonu aşmış bulunuyor; buna karşılık, Eupen ve Malmédy'nin ilhakına rağmen, ana dili olarak yalnız Almancayı konuşanların sayısı aynı nispette yükselmemiştir. 1920 istatistikleri şu tabloyu gösteriyordu: yalnız Flamanca konuşan: 3 185 100; yalnız Fransızca (Wallon) konuşan: 2 850 825; yalnız Almanca konuşan: 16 863; Flamanca ve Fransızca konuşan: 967 813; Flamanca ve Almanca konuşan: 2 336; Fransızca ve Almanca konuşan: 45 206; her üç dili konuşan: 33 862. Nispetler de şöyle idi: yalnız Flamanca: % 43.04, yalnız Fransızca % 38.55. 1930 istatistiklerine göre de durum şöyledir: yalnız Flamanca konuşan: 3 473 329, yalnız Fransızca (Wallon) konuşan: 3 039 315, yalnız Almanca konuşan: 69 033, Flamanca ve Fransızca konuşan: 104 560. Nispetler de şöyledir: yalnız Flamanca % 51. 10, yalnız Fransızca % 43 42.

Wallon tipi

BELÇİKA EDEBİYATI: bk. FLAMAN EDEBİYATI, FRANSIZ EDEBİYATI WALLON EDEBİYATI.

Tarih: *Kuzey ve Güney Holândanın ayrılışı:* Alexander Farnese (b. bk.), Artois ve Hainaut Katolik eyaletleri arasında Artois Birliği kurulunca (Ocak 1579), Holânda Protestanlarına yeniden harb açtı. Kuzey eyaletlerini İspanya kıralına karşı birleştiren Utrecht Birliği (29 Ocak 1579), Willem van Oranje'yi destekliyordu. Willem van Oranje önce Fransa kıralının kardeşi Anjou dukasından boşuna yardım umdu. 1582 yılı başında Anvers'e gelen duka, ertesi yıl şehri zorla ele geçirmeğe kalkıştı. Bu hal Farnese'in başarısını kolaylaştırdı. Tournai'yi aldıktan sonra sıra ile Ypres'i, Dunkerque'i. Bruges'ü, Gand'ı, Bruxelles'i ele geçirdi, 17 Ağustos 1585 te çetin bir mukavemetten sonra Anvers de teslim oldu.

İspanya idaresinde Belçika: Böylece bütün Güney Holânda, II. Felipe'yi yine hükümdar tanımış oluyordu. Yeniden alınan Eyaletlerde, Arras barışı (19 Mayıs 1579) ile kurulan idare, İspanya hâkimiyetini değil, İspanya ile hükümdar birliğini gerektiriyordu Kıralı, Bruxelles'de oturan bir genel vali temsil ediyordu. Fakat vali ile birlikte çalışan Devlet Şûrası, Özel Danışma Meclisi, Maliye Meclisi üyeleri yerlilerdendi. Kıral yalnız ordunun ve dış siyasetin idaresinde söz sahibi idi. Eyaletlerin rızası olmadan vergi toplanamazdı. II. Felipe'le halefleri, yeni bir ihtilâl çıkar korkusiyle bu imtiyazı kaldırmağa cesaret edemediler.

Ama Arras Barışı, din meselesinde, İspanya kıralına tam bir zafer sağladı. Yeniden alınan bütün eyaletlerde Protestanlar, ya Katolik kilisesine katılmak, yahut göç etmek zorunda kaldılar. Böylece Belçika, yahut o zamanki adı ile İspanya Holândası, tam bir Katolik memleketi oldu.

Albert ve Isabella: 3 Aralık 1592 de ölen Farnese'in yerine Arşiduka Ernest vali tâyin edildi. 1595 Şubatında o da ölünce II. Felipe, yeni bir usul denedi: idare Arşiduka Albert'e verildi, kendisine Fransa ile barış yapıp Birleşik Eyaletleri yeniden ele geçirmesi için talimat gönderildi. Kıral, Eyaletler, müstakil bir devlete karşı daha uysal davranırlar ümidiyle Albert'e kızını verip, 6 Mayıs 1598 de Holândayı ayrı bir devlet olarak kendilerine devretti. Bununla beraber bu devletin gerçek değil, sözde bir istiklâli olacaktı, Katoliklikten başka bir dinin serbest bırakılmıyacağı şartı, Calvinism'e her zamandan daha sıkı sarılan Birleşik Eyaletleri kazanma ümidini suya düşürdü. Yani harb devam etti. Acemi bir komutan olan Albert, Nieuport'da Maurice de Nassau'ya yenildi. Ordunun idaresini ele alan Ambrose Spinola da büyük bir başarı kazanamadı. Albert 1609 da Birleşik Eyaletlerle on iki yıllık bir mütareke imzalamak zorunda kaldı. Arşiduka ile eşi, İspanya Holândasındaki durumlarını kuvvetlendirmek, memleketin din ve fikir hayatında büyük tesirleri olan Jesuitlerin yardımı ile Katolikliği yeniden teşkilâtlandırmak için bu mütarekeden faydalandılar. Albert'le Isabella'nın devri, Belçikanın XIX. yüzyıla kadar gördüğü en parlak devirdir. Bu devirde Anvers'te Rubens (1577 - 1640) okulu gelişmiş, Justus Lipsius, Louvain Üniversitesinin şöhretini yükseltmiş, parlak bir bilginler topluluğu meydana getiren Jesuitler *Acta Sanctorum* (b. bk. ve bk. BOLLANDİSTLER) adlı büyük esere başlamışlardır. Albert 1621 de öldükten sonra, çocuğu olmadığı için, Belçika, tekrar İspanya idaresi altına geçti. İsabella, sadece IV. Felipe'nin valisi olarak hüküm sürdü. Mütarekenin bitmesiyle başlıyan harb, İspanya için kötü neticeler verdi. Isabellla'nın ölümünden (1 Aralık 1633) sonra Fransa, Birleşik Eyaletlerle ittifak yapınca durum daha da güçleşti. Yeni vali, Fransızlarla Holândalıların iki taraflı hücumuna önceleri başarı ile karşı koydu. Bununla beraber Frederick Henry, 1637 de Breda'ya girdi, Arras da 1640 ta Fransa kıralına teslim oldu Holândalılar 1644 te Dalhem, Rolduc ve Fauquemont'u ele geçirdiler.

İspanya artık iki cephede savaşamazdı. IV. Felipe, Fransa ile harbe devam etmek için Birleşik Eyaletlerle Munster'de sulh yapmak zorunda kaldı (30 Ocak 1648). Flandra, Brabant, Limburg'da ele geçirdiği yerler, istiklâli tanınmış olan Birleşik Eyaletlere bırakıldı. IV. Felipe, Scheldt'in devamlı olarak kapatılması isteğini de kabul etti, böylece Anvers'i, Amsterdam ve Belçikanın refahını, Holândanın refahına feda etmiş oluyordu. Bu boyun eğiş, İspanyanın Fransa ile olan harbde başarı elde etmesini sağlıyamadı. İspanya kıralı, üst üste yeniliyor, her defasında da bir miktar toprak kaybediyordu. Arşiduka Léopold'un (1647 - 1656) yerine geçen valiler, kudreti tükenmiş İspanyanın, kaynakları bol Fransa ile dövüşmesi için gerekli para ve askeri bulamadılar. Böylece elli yıla yakın bir devre hep Fransızların başarılariyle, ilhaklariyle geçti. XIV. Louis, nihayet karşısında Umumî Avrupa İttifakını bulunca, ele geçirdiği yerlerin bir kısmını Ryswck Barışı (20 Eylûl 1697) ile geri vermek zorunda kaldı.

IV. Felipe'nin tek halefi olup 1 Kasım 1700 de evlât bırakmadan ölen II. Carlos, Katolik Holândayı da içine alan İspanya kırallığının tamamını, XIV. Louis'nin torunu Philippe d'Anjou'ya vasiyetle bıraktı.

XIV. Louis, Belçikayı ele geçirmek için bu fırsatı kaçırmadı. İngiltere ile Birleşik Eyaletler Cumhuriyeti ise XIV. Louis'nin kendileri için tehlikeli olabilecek kadar kuvvetlenmesini önlemeğe çalışıyorlardı. 1701 Şubatında XIV. Louis, torununun, Holânda Hükümetini kendisine devretmesini sağladı. Artık harbden kaçınılamazdı. III. Willem. hem Holânda genel valisi hem de İngiltere Kıralı olarak Fransanın genişlemesinden korkuyordu. Bunun için hemen açtığı harbi şiddetle devam ettirdi.

Marlborough'nun Ramillies'de kazandığı zafer (23 Mayıs 1706) Fransızları Belçikadan çıkmak zorunda bıraktı. Memleketi, İngilizlerle Holândalılardan toplanan«Konferans» idare edecekti. Belçikanın kaderi, Utrecht Barışında (11 Nisan 1713) Habsburg hanedanı Avusturya kolunun başı olan İmparator VI. Karl'ın hâkimiyeti altına geçmesi şeklinde tâyin edildi.

Avusturya idaresinde Belçika: Hanedan değişmesiyle bu memleketin siyasî sisteminde hiçbir değişiklik olmadı. Millî muhtariyet ve eski müesseseler olduğu gibi kalmıştı; Eyaletler, vergilerini, kendileri tâyin ediyorlardı. Belçika ile Avusturya arasındaki tek bağ, hükümdarlarının müşterek oluşu idi. İspanya kıralı gibi Avusturya imparatorunu da bir vekil ve bir vali temsil ediyordu. İmparator, valinin idaresini gözetmek üzere Bruxelles'e «tam yetkili bir temsilci» gönderdi.

Sed Antlaşması: İngiltere ile Birleşik Eyaletler, Fransanın yeni bir ilhak teşebbüsünü önlemek için, imparatora Sed (Fr. barrière) Antlaşmasını (15 Kasım 1715) imza ettirmek istediler. Bu antlaşma, Birleşik Eyaletlere birçok şehirlerde garnizon bulundurma hakkını veriyordu. Belçika böylece kuzey komşusunun güvenliğini sağlıyacak bir siper haline getirilmişti. Belçika - Fransa sınırı, XIV. Louis'nin almış olduğu şehirler de geri verildikten sonra, hemen hemen 1929 sınırının aynı olarak çizilmişti.

XVII. yüzyıldan beri savaş meydanı olan Belçika, artık bitkin düşmüş, halkın hoşnutsuzluğu artmıştı. 1717 de Bruxelles'de karışıklıklar çıktı. Halk da, asılzadeler de tam yetkili vali temsilcisi Prié Markisinden hoşnut değildiler. İmparator, 1724 te onu geri çağırıp yerine Arşidüşes Marie Elisabeth'i vali gönderdi.

Ostende Şirketi: Barıştan sonra iktisadî durumun düzeltilmesine kalkışıldı. Scheldt kapalı olduğu için Anvers limanının eski zenginliğini kazanması beklenemezdi. Bununla beraber eskiden düşünülmüş olan kalkınma plânı tekrar ele alındı. Bu plâna göre Ostende limaniyle yapılan deniz ticaretini geliştirmek, bu limanı kanallarla Scheldt'e, Meuse'e, Rhin'e bağlamak gerekti. İmparator, VI. Karl 19 Aralık 1722 Ostende'de Hindistan Şirketini kurdu ise de, bu işe kendilerini razı etmek için belki de İngiltere ve Birleşik Eyaletlerle harbi göze almak gerekeceğini düşünerek teşebbüsten vazgeçti.

Son elli yıl içinde Jansenist anlaşmazlığı, hükümet için bir rahatsızlık kaynağı idi. Anlaşmazlık, Marie Elisabeth'in «Unigenitus» fermanını din ve devlet için bir düstur kabul ettirmesiyle sona erdi. Jesuitler böylece yeni bir zafer kazanmış oldular.

Maria Theresia: VI. Karl öldükten sonra Belçika Eyaletleri, Maria Theresia'yı tanıdılar. Bununla beraber Avusturya Veraset Harbi (b. bk.), Fransızların istilâ hareketi üzerine, çok geçmeden Belçikaya sıçradı. Holânda garnizonları, hiç karşı koymadan teslim oldular. İngilizlerin Fontenoy'da yenilmeleri, XV. Louis'ye Belçika hâkimiyetini sağladı. Ama XV. Louis, bu memleketi sadece bir rehin olarak aldı, sonra Aachen (Aix-la-Chapelle) Barışı ile (18 Ekim 1748) tekrar, Maria Theresia'ya verdi.

Maria Theresia, Belçikada, milletin saygı ile andığı tek yabancı hükümdardır. Zamanı bir kalkınma devri oldu. Gerçekte Maria Theresia'nın Bavyera ile değişmeye çalıştığı Holândayı elde tutmağa hiç de niyeti yoktu.

Fransa ile 1757 de imzalanan antlaşma, Belçikaya 35 yıl süren bir barış sağladı. Hemen hemen arasız yüz yıl süren harblerden sonra memleketin tekrar refaha kavuşması, endüstri ve ziraatin gelişmesi için yurttaşlarla eyalet idareleri el ele çalıştılar. Yollar, kanallar açıldı; Flaman zıraati, örnek bir seviyeye ulaştı. Keten, dantelâ endüstrisi canlandırıldı. Hainaut'da kömür madenleri, cam endüstrisi iyiden iyiye gelişti. Millî servetle birlikte nüfus da arttı.

Maria Theresia, 1744 te idareyi memlekette pek sevilen kayın biraderi Charles'e bıraktı. yanına gümrük tarifelerini millî sanayii koruyacak şekilde düzenliyen, mal taşımayı kolaylaştırmak için depolar yaptıran, memlekete yeni endüstriler kazandıran tam yetkili bakanlar verdi.

Millî felâketler yüzünden XVII. yüzyıldan beri bir fikir uyuşukluğu içine düşmüş olan halkı uyandırmak için başka ıslahat da yapıldı. 1772 de Bruxelles'de bugünkü Akademinin temeli atıldı. İsa Derneği, 1773 te kapatılınca hükümet, ilk lâik eğitim kurumları olan «Kırallık kollejleri»-ni açabildi.

Bu yenilikler, çoğu Avrupa devletlerinin. Prusyayı örnek tutarak. ana siyaset diye benimsedikleri «Aydın istibdat» doktrinine dayanıyordu. Maria Theresia, idaresinin sağladığı menfaatlerle, Belçikalılaın muhafazakâr ruhunu incitmekten kaçınmakla bu yenilikleri kabul ettirmeyi bildi. Oğlu II. Joseph (1780 - 1790) ise büsbütün başka bir yol tuttu.

II. Joseph: Halkın refahını arttırmağı candan istiyordu, fakat ilerlemenin tepeden inme yollarla sağlanabileceğine inanırdı. Belçika müesseselerini rasyonel, merkeziyetçi, mutlakiyetçi prensiplere göre yeniden düzenlemeyi düşünüyordu. Annesinin yerine geçmeden önce memleketi acele dolaşmış, idarede gördüğü köhnelık, kendisinde acı duygular uyandırmıştı. İlk hedefi, Munster ve Sed Antlaşmalariyle Belçikaya kabul ettirilen, adalet prensiplerine de hükümranlık haklarına da aykırı hükümlerin kaldırılmasını sağlamaktı. Maria Theresia da Holânda garnizonlarının idaresi için gereken parayı vermemişti. 1781 de Joseph, Belçika kalelerini silâhsızlandırmaya karar verdiğinden Birleşik Eyaletler Temsilciler Meclisine (Etats Généraux) birliklerini çekmelerini bildirdi. Holândalılar teklifi öyle kolay kabul ettiler ki, Josephı, Scheldt'i de hemen ticarete açabileceğini umdu. Fakat Holândalılar, nehirde işlemesini emrettiği gemileri ateşe verdiler. Fransa araya girip harbi önledi, Fontainebleau Antlaşması (8 Kasım 1785) ile statu quo kuruldu.

II. Joseph, bu işlerle halkın sevgisini kazanabilirdi, fakat iç reformları, hem dinî, hem siyasî bir muhalefet uyandırdı. Arras Barışından beri ilk olarak Belçikada din hürriyetini tanıyan Tesamüh Fermanı (1781 Ekimi) hem kilise adamlarını gücendirdi, hem halkın duygularını inciti. «Lüzumsuz» manastırların kaldırılması, Din Kardeşliği Derneklerinin kapatılması, hacce gitmenin yasak edilmesi, piskoposluklara bağlı ilâhiyat okulları yerine devlete bağlı iki ilâhiyat okulunun açılması, büyük bir öfke uyandırdı.

II. Joseph daha da ileri gitti, kızkardeşi vali Marie Christine'le tam yetkili temsilcilerin tavsiyelerine aldırış etmiyerek, loncaları kaldırmak, işkenceyi yasak etmek, maliye ve bayındırlık idarelerini yeniden düzenlemek, zahire ticaretini serbest bırakmak gibi, devrin anlayışına uygun olmakla beraber Belçika muhafazakârlarının itiraz edebilecekleri yenilikler üzerinde ayak diredi. 1787 de bütün idareye yeni bir şekil verdi. Memleket, her birinin başında Bruxelles'deki icra heyetine bağlı bakanlar bulunan dokuz bölgeye ayrıldı.

Böylece Belçika Eyaletlerinin, II. Felipe'den beri gözetilen muhtariyeti, sanki bir hükümet darbesi ile ortadan kalkıyor, yerine imparatora bağlı merkeziyetçi bir sistem konuluyordu. İleri düşünüşlü kimseler bile, İmparatorun kendilerine danışmadan, memleketlerinde istedeği gibi hareket etmesine, muhafazakârlar kadar kızıyorlardı. Vali, her yerde şiddetlenen muhalefet yüzünden fermanları yürütmeğe cesaret edemedi. Fakat kararlarında direnen imparator, Bruxelles'e tam yetkili yeni bir temsilci gönderdi, General d'Alton'u askerî birliklerin başına getirerek reformlarını zorla yürütme, karışıklıkları bastırma emrini verdi.

Brabançon İsyanı: Millet de inadediyordu. Hainault ve Brabant eyaletleri vergi ödemeyi reddettiler. «Joyeuse Entrée» (b. bk) imtiyazının kaldırılması halkın öfkesini büsbütün artırdı. Fransa olayları, bu arada Bastille'in düşmesi haberi, dayanma gücünü destekledi. Muhafazakârlarla ıslahatçılar birleştiler, Holândaya kaçıp gönüllülerden bir ordu meydana getirdiler. 24 Ekim 1789 da Campine'i aldılar, Avusturya kuvvetlerini de Turnhout'da yendiler. Böylece milletçe ayaklanma için işaret verilmişti. Gand garnizonu ile Mons garnizonu arka arkaya teslim oldu. 10 Aralıkta Bruxelles de ayaklandıktan sonra askerî birliklerle hükümet telâş içinde şehri boşalttılar. Ordunun toplu bulunduğu Luxemburg bir yana, bütün Belçika isyan halinde idi.

Bununla beraber partilerin görüşleri pek farklı idi. Eyaletler birleşerek 11 Ocak 1790 da Belçika Birleşik Devletlerini kurdular, icra kuvvetini hükümdarlık hakkı olan bir meclise verdiler. Mesliste iki muhalif parti de yer aldı. Demokratlar, Fransız Millî Meclisinin prensiplerine dayanan bir anayasa kabul etmek, kilise mensuplariyle halkın desteklediği aristokratlar ise sadece eski duruma dönmek istiyorlardı. Karışıklıklar çıktı. Yıldırılan demokratlar, meydanı, duruma bir türlü hâkim olmıyan hasımlarına bırakmak zorunda kaldılar. İç kavgalarla pek hırpalanmış olan Belçika Cumhuriyeti, çok geçmeden dış tehlikeye karşı koyamıyacak kadar bir anarşi hali içine düştü.

II. Joseph, ölünce (20 Şubat 1790) yerine geçen II. Leopold, önce yatıştırıcı yollarla Belçikalıları kazanmak istedi ise de teklifleri kabul edilmedi. Prusya kıralı ile Reichenbach Antlaşmasını (27 Temmuz 1790) yaptıktan sonra silâha başvurdu. Belçika ordusu kolaylıkla geriye sürüldü, Avusturya kuvvetleri 2 Aralıkta Bruxelles'e girdi. Birkaç gün içinde bütün memleket boyun eğmiş, tarihte yanlış olarak Brabançon isyanı denilen ihtilâl sona ermişti.

Yeni karışıklıklardan çekinen Leopold, girişilen reformları durdurup idareyi Maria Theresia devrindeki şekline soktu. Halk, bu geriye dönüşü de beğenmedi. Fransız ihtilâlinin seyri Belçika istiklâlı ümidini tekrar canlandırmıştı. Fransa ile Avusturya arasında harb çıktı, Dumouriez, Jemapppes savaşını kazanıp (6 Kasım 1792) Belçikayı ele geçirdi. Bu zaferi halk, önce memnunlukla karşıladı. Dumouriez, Belçikayı bir cumhuriyet haline getirip Fransada monarşiyi yeniden kurma plânını gerçekleştirmede bu devletten faydalanmak istiyordu. Bu maksatla demokratlara dayandı, tabiî derhal muhafazakârların düşmanlığını kazandı. Belçikayı düpedüz ilhak etmeği tasarlıyan Fransız Konvansiyon Meclisi, Dumouriez'nin plânlarını kabul etmedi. Avusturyalılar Dumouriez'yi Neerwinden'de yenerek (18 Mart 1783) Belçikayı tekrar ele geçirince halk, güçlük çıkarmadan bu yeni duruma da boyun eğdi.

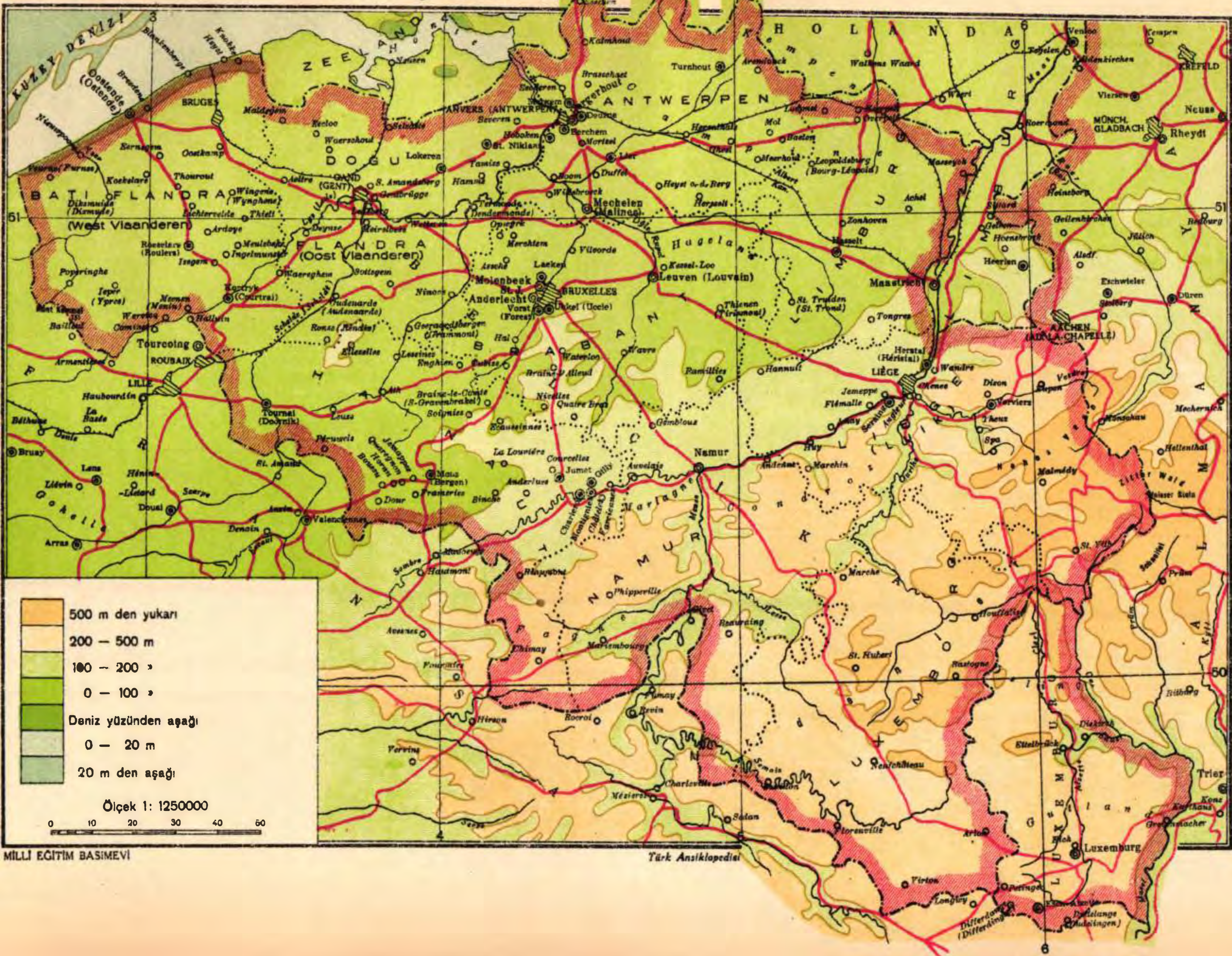
Fransanın Belçikayı ilhakı: Bu rejim de kısa sürdü. Jourdan'ın Fleurus'da kazandığı zafer (26 Haziran 1794) den sonra Holânda, tekrar Fransa eline geçti. Campo Formio (1797) Lunéville (1801) Antlaşmalariyle Avusturya idaresine hukuk bakımından da son verildi. Bir işgal ve askerî idare devresinden sonra Konvansiyon Meclisi, 1 Ekim 1795 te Belçika ile Liège Prensliğinin ilhakına karar verdi.

Fransa, II. Joseph'in giriştiği reformları, daha temelli bir şekilde gerçekleştirdi. İdarenin bütün şubeleri, sistemli olarak merkezleştirildi. Bütün imtiyazlar kaldırıldı. Kilisenin nüfuzu kırıldı. Bu yüzden Belçikalılar, yeni rejimden yüz çevirmede gecikmediler. Korkunç iktisadî buhran da hoşnutsuzluğu büsbütün artırdı. Mecburî askerlik hizmetinin kabulü, Flaman bölgelerindeki köylülerin ayaklanmasına yol açtı ise de isyan, kıyasıya bastırıldı.

1799 da Napoléon'un hükümet darbesinden sonra Konsulluk ve İmparatorluk idaresinde Belçika, bugünkü idare tarzının temeli olan yeni bir sisteme alıştı. Memleket, dokuz vilâyete bölündü. Fransız kanunlarını tatbik eden mahkemeler kuruldu. Kilise mensupları hükümetle anlaştılar. İmparatorluğun geniş pazarları Belçika sanayiine açılınca, ticarette görülmemiş bir canlılık başladı. Pancar şekeri, pamuklu endüstrilerinde hızlı gelişmeler görüldü. Bununla beraber halk, Napoléon rejimini yine de sevemedi. Siyasî hürriyet yokluğu, mecburî askerlik, Kara Ablukası (b. bk.) nın suistimalleri, imparatorluğun çöküşü devrinde gittikçe yayılan bir muhalefet ruhu doğurdu. 1817 de Belçikanın müttefik kuvvetlerce işgali, sevinçle karşılandı.

Holanda Kırallığı: Devletler, Belçikayı Fransa elinde bırakmak niyetinde değildiler. İmparatoru, böyle bir istek göstermediği için Avusturyaya da geri verilemezdi. İngilterenin tesiriyle Belçikayı eski Birleşik Eyaletlerle bir devlet haline getirmeğe, böylece ileride Fransa yayılışı karşısında 1715 te kurulandan daha kuvvetli bir sed meydan getirmeğe karar verdiler. Böylece Viyana Antlaşması ile (Haziran 1815) tanınan Holânda kırallığı, yan yana yaşıyacak olan Belçika ve Holânda halklarına sorulmadan, kurulmuş oldu. Prens Willem van Oranje, 16 Mart 1815 te I. Willem unvaniyle tahta çıktı.

I. Willem: Yeni kıral, âdetleri, iktisadî menfaatleri, fikirleri, en önemlisi de mezhepleri birbirine aykırı olan iki milleti kaynaştırmak işiyle karşılaştı. Yeni anayasa (Grondwet). Belçikanın nüfusu daha fazla olduğu halde, her iki millete de temsilciler meclisinde eşit üye bulundurmak hakkını veriyor, din hürriyetini tanıyor, en sonra Holândalı ve Protestan olan kırala pek geniş yetkiler tanıyordu. Kıralın ilerigelenlere (notables) sunduğu anayasa, tasdik edilmediği halde yürürlüğe girdi. İlk yıllarda Belçika, eski endüstri karakterini almağa başladı. Anvers yeniden önemli bir liman oldu. Gand'da pamuk ipliği, Verviers'de keten,

BELÇİKA
KUZEY DENİZİ
HOLANDA
ZEELAND
ANTWERPEN
DOĞU FLANDRA (Oost Vlaanderen)
BATI FLANDRA (West Vlaanderen)
BRABANT
LİMBURG
LİÈGE
NAMUR
LUXEMBURG
HAINAUT
FRANSA
Oostende (Ostende)
BRUGES
GAND (GENT)
ANVERS (ANTWERPEN)
Mechelen (Malines)
BRUXELLES
Leuven (Louvain)
Maastricht
AACHEN (AIX-LA-CHAPELLE)
Tourcoing
ROUBAIX
LILLE
Tournai (Doornik)
Mons (Bergen)
Namur
Luxemburg
Trier
Valenciennes
Charleville
Sedan
500 m den yukarı
200 — 500 m
100 — 200 »
0 — 100 »
Deniz yüzünden aşağı
0 — 20 m
20 m den aşağı
Ölçek 1: 1250000
0 10 20 30 40 50
MİLLÎ EĞİTİM BASIMEVİ
Türk Ansiklopedisi

Liége ve Hainaut bölgelerinde kömür endüstrileri, Fransız idaresi zamanından daha üstün bir gelişme gösterdi. Holânda sömürgeleri yeni ihraç pazarları sağladı.

Eğitim de, devletin himayesinde serbestçe ilerlemeğe başladı. Gand, Liége, Louvain üniversiteleri kuruldu; «Athénée» ler açıldı; kilise okulları kontrol altına alındı. 14 Haziran 1825 te Louvain'de açılan «Felsefe Kolleji» ne ilâhiyat okulları öğrencilerinin devam etmeleri istendi. Bu tedbirler kilise adamlarının düşmanlığını uyandırdı. Holânda dilinin resmî dil kabul edilmesi. Fransız tesiri altında kalmış olan orta sınıfın canını sıktı. En sonra kıral imtiyazlarına hücum eden bir liberal parti gelişmeğe başladı.

Plânlarında direnen Willem'in, muhalefet gazetelerini sıkıştırması, muhalefetin kuvvetini artırmaktan başka bir işe yaramadı. Bu kuvvet, 1828 de Liberallerle Katolikler «Partiler Birliği» ni kurunca, karşı durulmaz bir hal aldı. Bozuk işlerin düzeltilmesi için halkın imzasına sunulan bir dilekçe, 1829 Kasımında 300 000 den fazla imza topladı. Kıralın dilekçeyi kabul etmemesiyle bir ihtilâl kopacağı kuvvetle tahmin ediliyordu. Böylece Temmuz 1830 Paris İhtilâli, birkaç hafta sonra Bruxelles'de kopan ihtilâlin sebebi değildir, sadece barutu ateşlemiştir.

Belçika İhtilâli: Birçok yerlerinde hürriyet aşkını aksettiren *La Muette* (Dilsiz kadın) operasının temsilinden sonra. 25 Ağustosta karışıklıklar çıktı. Resmî makamlar ne yapacaklarını şaşırdılar, askerî birlikler kıral sarayına çekildiler. Emmanuel d'Hoogvorst'un idaresinde kurulan Vatandaşlar Milis Teşkilâtı, hükümet vazifelerini üstüne aldı. Çok geçmeden taşrada da karışıklıklar çıktı, orada burada Brabançon isyanının alâmeti olan kırmızı - sarı - siyah bayrak gözükmeğe başladı. Bununla beraber hanedanın devrileceğini henüz kimse aklına getirmiyordu. Sadece Belçika ile Holândanın ayrılması isteniyordu.

İsyanı hâlâ bastırabileceğini sanan kıral, oğullarını küçük bir askerî birliğin başına geçirip Bruxelles'e gönderdi. Dayanmağa hazır olan şehir karşısında dövüşü göze alamıyan Veliaht Prens van Oranje, asîllerle görüşmeğe razı oldu, netice alamayınca da garnizonla birlikte şehirden ayrıldı.

Kıral, Temsilciler Meclisini Lahey'de toplantıya çağırırken gönüllüler de Bruxelles'de toplanıyorlardı. Charles Rogier, Liége'lilerden meydana gelen bir birliğin başında Bruxelles'e vardı. Cumhuriyetçi Fransızlar da isyanı körüklemeğe geldiler; hükümet nüfuzu tamamiyle ortadan kalktı. Mutedillerden yardım uman Willem, ikinci oğlu Prens Frederik'i şehri işgal etmek üzere gönderdi. Prensle birlikleri, 23 Eylûlde Bruxelles'e girdiler ise de halkın yaylım ateşi karşısında durmak zorunda kaldılar, üç gün dövüşten sonra da çekildiler. Memleketin her yanından gelen gönüllülerle sayısı kabarmış olan milis teşkilâtı, kendilerini Anvers'e kadar kovaladılar.

Muvakkat Hükümet: 23 Eylûl akşamı kurulan «İdare Komitesi», Muvakkat Hükümet adını aldı. Bu ihtilâl hükümeti, kırallığın iki kısma ayrılmasına karar veren temsilciler meclisine artık aldırış etmedi. Kıral tarafından Anvers'e gönderilen, aldığı talimatı aşıp Belçikalıları «müstakil millet» tanıyacak kadar ileri giden Prens van Oranje ile de görüşmelere başlamağı kabul etmedi. Muvakkat Hükümet, 4 Ekimde, kendi başına millî istiklâli ilân etmişti. Böylece yalnız Willem'e değil, Avrupaya da isyan etmiş oluyordu. Anayasayı hazırlıyacak meclis de 10 Kasımda toplantıya çağrıldı. Bu arada Belçikalılar, Anvers'i almışlardı. Kalede tutunabilen General Chassé, şehri bombalamakla sadece kırala, hanedana karşı duyulan kini artırmış oldu. 24 Kasımda Meclis, Oranje hanedanını tahttan temelli uzaklaştırma kararını verdi.

Londra Konferansı: Willem, müdahale etmeleri için Büyük Devletlere başvurmuştu. Büyük Britanyanın teklifi ile Kasım ayında Londrada bir büyükelçiler konferansı toplandı. Asıl gaye, bir Avrupa harbini önlemekti. 20 Aralıkta konferans, Willem'i ve Belçikalıları, mütareke yapmağa zorladı, Muvakkat Hükümetten murahhas heyeti göndermesini istedi. Holânda Kırallığına son verildiğini ilân etti. 20 Ocak 1831 de Belçikanın Büyük Devletlerce teminat verilmiyen, müstakil, tarafsız bir devlet olması kararlaştırıldı.

Müstakil Belçika: Meclis, Büyük Devletler, Belçika tacının Prens van Oranje'ye verilmesini istedikleri halde, Louis Philippe'in oğlu Nemours Dukasını seçti (3 Şubat 1831). Fransa kıralı bu işe razı olmadığı için kıral naibi olarak Meclis Başkanı Surlet de Chokier'yi tâyin etti. Bundan sonra karışıklık devresinde, Fransa, Belçikayı Holânda ile aralarında paylaşmak için fırsat kollamağa başladı. Lord Palmerston, daha önce alınan kararları yürütmede direndi. Prens Léopold von Sachen Coburg'un kıral seçilmesiyle buhran sona erdi. Konferans, Belçika ile Holândanın ayrılışını tesbit eden on sekiz maddelik bir antlaşma hazırladı (26 Haziran 1831) Antlaşma, meclisçe kabul edildikten sonra Léopold 21 Temmuzda Bruxelles'e varıp anayasaya bağlılık yemini etti.

Yirmi Dört Madde Antlaşması: Birkaç gün sonra Willem, bir ordu kurmayı becerememiş olan Belçikalıları yenerek memleketi ele geçirdi. Léopold, Fransadan yardım isteyince Louis Philippe, konferansın rızasiyle Mareşal Gérard'ı gönderdi. Holândalılar, hiç karşı koymadan geri çekildiler. Bunun üzerine konferans, önceki antlaşma yerine, şartları çok daha elverişsiz olan Yirmi Dört Madde Antlaşmasını kabul etti (14 Ekim 1831). Léopold antlaşmayı kabul etti ise de Willem, kendisine karşı alınan şiddetli tedbirleri ileri sürerek imzalamıdı; Fransa ile Büyük Britanya, Holânda limanlarını abluka ettiği, Anvers kalesi Fransızlarca bombalanıp alındığı halde yine dayanmağa devam etti. Bununla beraber 21 Mayıs 1833 te *status quo*'nun korunulması için Palmerston ve Talleyrand'la geçici bir sözleşme imzalamağa razı oldu. Bu sözleşme, antlaşmaya göre geri verilmeleri gereken Limburg'la Luxemburg'u ellerinde tutan, üstelik eski Holânda kırallığı (Nederland) borçlarına asla iştirak etmiyen Belçikalıların yararına idi. Bunun için Willem, 14 Mart 1838 de yirmi dört maddeyi kabul etmek zorunda kaldı. Belçika, bu maddeleri düzelttirmek istedi ise de ancak bazı malî tavizler koparabildi. Parlâmento, antlaşma hükümlerini kabule karar verdi. Böylece barış elde edildi, Holânda yeni kurulan kırallığı tanıdı. Luxemburg'un bir kısmı Belçikaya verildi, geri kalan kısmı Willem'in hâkimiyeti altında, Alman Konfederasyonu içinde bir dukalık oldu. Buna karşılık Belçika da Büyük Devletlerin garantisi altında «müstakil ve devamlı tarafsız bir devlet» olarak tanındı.

I. Léopold: I. Léopoldun ilk saltanat yıllarında yeni kırallığın kısa ömürlü olacağı kanaati umumî idi. İhtilâl sonunda büyük bir iktisadî buhran başladı. Memnun olmıyan endüstriciler, Holânda kıralınca desteklenen pek enerjik bir Oranjist parti kurdular. Fakat Léopold'un gayreti ile, milletçe desteklenmesiyle bütün güçlükler yenildi. Yeni

1

2

3

4

5

6

1. Gand'dan bir manzara.
2. Flandra kontları şatosu.
3. Bruxelles kıral sarayı.
4. Bruges kordonu.
5. Bruges kanalı.
6. Marchienne-au-pont (Madencilik merkezi).

pazarlar sağlamak maksadiyle demiryolları yapılması için 1834 te bir kanun çıkarıldı. Vilâyetler, belediyeler idaresini düzenliyen kanunlar çıktı. Ordu, sağlam bir temel üzerine kuruldu. 1839 dan sonra Oranjist kışkırtmaları hafiflemeğe yüz tuttu, az sonra da büsbütün ortadan kalktı.

İhtilâlde beraberce çalışmış olan Katolik ve Liberal partileri, devletin varlığı, 1839 antlaşmalariyle teminat altına alındıktan sonra, ayrılmağa başladılar. Koalisyon hükümetleri yerine çoğunluk partisi hükümetleri geçti.

1848 Buhranı: Kıral, dış siyaseti tarafsızlıkla, azimle yürüttü. Belçika, liberal müesseseleriyle, iki meclisçe de kabul edilen seçim reformu ile o zaman çoğu Avrupa memleketlerinde hüküm süren karışıklıklardan uzak kaldı. Belçika anayasası, XIX. yüzyılda bütün Avrupa parlâmentoları için örnek sayıldı.

Léopold'un kayın babası Louis Philippe'i düşürüp III. Napoléon'u tahta çıkaran hükümet darbesi. Belçikayı güç bir duruma soktu. Fransız göçmenleri, Belçikadaki basın hürriyetinden faydalanarak III. Napoléon'a karşı cumhuriyet poropogandasına giriştiler. Bu yüzden çıkan hâdiseler imparatorun ilhak plânlarını az çok haklı gösterdi. 1853 te kıralın teklifi ve gayreti ile parlâmentonun ayırdığı ödenek, harb halinde kullanılmak üzere Anvers'in bir istihkâm halkası ile çevrilmesine imkân verdi.

İktisadî gelişme yolunda ileri adımlar atıldı. 1849 dan sonra himayeciliğin yerine yavaş yavaş serbest ticaret sistemi geçti. 1850 de devlet bankası kuruldu. Mahallî «octroi» lar (şehirlere giren yiyecek maddelerinden alınan vergiler) kaldırıldı. 1861 le 1863 arasında birçok memleketlerle ticaret anlaşmaları imzalandı.

II. Léopold: I. Léopold'un ölümünde (10 Aralık 1865) milletçe tutulan yas, II Léopold'un halk tarafından hoşnutlukla karşılanışı, yeni rejimin iyice tutunmuş olduğunu gösterdi. Millertlerarası durum nazikti. III. Napoléon, Prusyanın Sadowa zaferi karşısında, muvazene sağlıyacak bir başarı peşinde idi. Paris basını Belçikaya karşı sert bir tavır takınmıştı. İmparatorun 1867 de Luxemburg Büyük Dukalığını ele geçirme teşebbüsü, neticesiz kalmakla beraber, yine de rahatsızlık verici bir belirti idi. Ertesi yıl Fransız Doğu Demirvolu Şirketinin Luxemburg demiryollarını satın alması için görüşmelere başlandı. Belçika Parlâmentosu, demiryollarının satışını önliyen fevkalâde bir kanun çıkardı. İngiliz hükümetince desteklenen bakan Frère - Orban'ın, görüşmeleri ustalıkla idare etmesi, münasebetlerin kesilmesini önledi. 1870 harbi hükümetin tarafsız kalma azmini göstermesine bir vesile oldu Seferber edilen orduya, sınırı geçmeğe kalkışacak herhangi bir kuvveti püskürtmesi emri verildi. Prusya zaferi Belçikanın durumunu tamamiyle değiştirdi. Bir yandan Alman kuvvetinin artması, bir yandan Fransanın intikam alma ihtimali Belçikanın tarafsızlığını çok güçleştirdi. Kıral, ilerde başgösterebilecek her hangi bir tehlikeye karşı hazırlıklı bulunmak üzere 1887 de parlâmentoda Liége ve Meuse nehri üzerinde Namur mevkilerinin tahkimi için ödenek ayrılmasını sağladı.

Anayasanın değiştirilmesi: Bu sırada partiler arasındaki anlaşmazlık gittikçe artıyordu. 1879 da Frère - Orban hükümetince kabul edilmiş olan millî eğitim kanunu, Katoliklerden kuvvetli bir mukavemet gördü. Hükümet, Papa ile diplomasi münasebetlerini kesti. Buna rağmen mutedil yahut «nazariyeci» unsurlarla «ilericiler» arasındaki anlaşmazlık Liberal Partiyi zayıflattı, bu yüzden parti, 1884 seçimlerini kaybetti, 1914 e kadar hükümet, Katolikler elinde kaldı.

Bu devirde işçi sınıfının rey hakkı yoktu. İşçilerin hoşnutsuzluğu, sosyal fikirlerin yayılmasını kolaylaştırdı. 1886 Martında Liége'de çıkan isyandan sonra bütün endüstri bölgelerinde çok ciddî isyanlar çıktı. Beernaert hükümeti, işçilerin durumunu inceledi, sosyal reformların çok tan zamanı geldiği anlaşıldı. 1889 dan sonra işçilerin yerleştirilmesi, kadınların, çocukların çalıştırılması, fabrikaların kontrolü, kazaya uğrıyan işçilere tazminat verilmesi konularında bir sıra kanunlar çıkarıldı.

İlericilerle sosyalistler, seçim hakkının genişletilmesini kuvvetle istemeğe başladılar. 1890 da anayasanın değiştirilmesine karar verildi. Bu yoldaki gecikme, umumî efkârda tehlikeli bir çalkantıya sebeboldu ise de anayasa, en sonra 1893 eylûlünde kıralın tasdikinden çıktı. Umumî rey hakkı kabul edildi. Ancak bu sistem, gelir, yaş, tahsil aile durumu bakımından belli şartları taşıyan seçmenlere birden fazla rey verme hakkını bağışlıyordu. Seçim sistemi 1899 da nispî temsilin kabulü ile tamamlandı.

Flaman meselesi: Anayasaya göre Fransızcayı da, Flamancayı da kullanmak serbest olmakla beraber, ihtilâlden sonra teşriî ve idarî alanda yalnız Fransızca kullanılıyordu. Gerçekten Fransızca, hem Flaman, hem Wallon eyaletlerinde siyasî haklarını yeni kazanmış olan orta sınıfın dili idi. Bununla beraber 1840 la 1850 arasında Flamanca konuşanları inciten hallere karşı itirazlar başladı. Parlâmento, dil anlaşmazlığını düzeltmek için birkaç kanun çıkarmıştı. 1856 da da bu yoldaki şikâyetleri incelemek üzere kurulan bir komisyon, işi ele aldı. 1896 da Flaman Akademisi kuruldu. 1898 de iki millî dili de eşit sayan bir kanun çıkarıldı. 1912 de Gand Üniversitesini Flaman Üniversitesi haline getirmek için Parlâmentoya bir kanun tasarısı sunuldu. 1914 te Flamanca konuşulan bölgelerde ilk öğretimin bu dilde verilmesi ileri sürüldü. «Flamingant» lar, ayrı bir parti kurmadılar, Wallon vatandaşlarına karşı hiçbir düşmanlık duygusu da beslemiyorlar, sadece devletin, Flamanca ve Fransızca konuşan Belçikalılar arasında hiçbir fark gözetmemesini istiyorlardı. Bir yandan Fransızca yine de yayılmaya devam etti (bk. Dil kısmı).

Kur'a ile seçime dayanan ve bedeli kabul eden askerlik hizmeti sistemi, zengin sınıfın askerlikten bağışlanması, dolayısiyle tehlikeli bir sosyal adaletsizlik demekti. Kıral, uzun zaman bu hal üzerine dikkati çekti ise de bir netice alamadı. Anayasa değişikliği, bedel usulünü kaldırma taraftarlarını kuvvetlendirdi, bu sistem 1909 Aralık ayında kabul edildi. Birkaç gün sonra da Léopold. 43 yıl süren bir saltanattan sonra öldü (17 Aralık 1909).

I. Albert: II Léopold'un oğlu olmadığı için Belçika tacı, Bavyeralı Prenses Elisabeth'le evlenmiş olan yeğeni Albert'e geçti. Saltanatın ilk günlerinde Sosyalist Partisi, özel şartlar aranmadan, herkese seçim hakkı tanınması uğrunda büyük bir harekete geçti. 1913 te umumî bir grev oldu ise de karışıklık çıkmadı. Yine o yıl Broqueville hükümeti, milletlerarası gerginliği göz önünde tutarak, askerlik hizmetinin umumileştirilmesi ve ordunun düzeltilmesi için beş yılda tamamlanacak bir kanun çıkardı.

1914 - 1918 harb devresi: 1914 Temmuzunda milletlerarası buhran ve gerginlik, çıkardığı askerlık kanunlarına rağmen, Belçikayı hazırlıksız buldu. Belçika ile Luxemburg'un tarafsızlığı, Büyük Devletlerce 1839 antlaşmalariyle

garanti edilmişti. 30 Temmuzda Sir Edward Grey, Fransız ve Alman hükümetlerine birer mesaj göndererek Belçika tarafsızlığının gözetilmesi hakkında teminat istedi. Alman hükümeti, cevap veremiyeceğini bildirdi 2 Ağustosta da Luxemburg'u alarak Belçikaya, Alman birlikleri için serbest geçiş müsaadesi istiyen bir ültimatom gönderdi. Bu dilek kabul edilmezse Belçikaya düşman muamelesi edilecekti. 31 Temmuzda 15 yedek sınıfı silâh altına almış olan Belçika, buna kesin olarak ret cevabı verdi. Parlâmento, hatbi oy birliği ile kabul etti. Sosyalist Partisi, hükümeti kayıtsız şartsız destekliyeceğini bildirdi.

Alman istilâsı ve işgali: 3 - 4 Ağustos gecesinde Alman ordusu Belçikayı istilâya başladı. Liége, Namur düştü. Namur eyaletinde 1 949 sivil öldürülmüş. 3 000 ev yakılıp yıkılmıştı. Louvain'de şehrin merkezi ateşe verilmiş, St. Pierre katedraliyle meşhur kütüphane ve 1 120 ev harabedilmişti. Almanlar 20 Ağustosta Bruxelles'e girdiler. Anvers, 6 Ekimde boşaltılmıştı. Belçika ordusunun Yser'e çekilmesiyle Flandra'nın güneybatı bölgeleri bir yana, bütün memleket Alman işgali altına girdi. (bk. BİRİNCİ DÜNYA HARBİ).

Belçikayı, bir merkez kurmay heyeti yardımı ile hem icra yetkisi, hem de ayrıca emirler verdiği için teşriî yetkisi olan bir Alman genel valisi idare ediyordu. Belçika vilâyet meclislerinin yetkileri, 6 Temmuz 1918 de ellerinden alındı. Birçok belediye başkanı sürgün edildi. İşgal altındaki topraklar, işgal masraflarını karşılamak için ayda 60 000 000 franka yükselen bir vergi ödemeğe başladılar. Alman askerî mahkemeleri, karşı hareketleri bastıracak teşriî tedbirlere başvurdular. Ayrıca von Bissing, biri valilere, öbürü bucak müdürleriyle komutanlara bağlı iki çeşit ilk mahkeme kurdu. İcra ve kaza kuvvetleri birbirinden ayrılmıyordu. 3 Nisan 1917 de valilere, şahısların malına mülküne istediği gibi el koyma yetkisi verildi. Belçika kaza kuvveti 7 Nisan 1918 de kaldırıldı. Alman «Kaiserliche Bezirksgerichte» si Belçika bastırma mahkemelerinin «Tribunaux répressifs» yerini aldı. Bir ferdin işlediği suçlardan bütün ailesi sorumlu tutuluyordu. Almanlar emrinde çalışmayı kabul etmiyenler, hattâ sade «istenilmiyen» kişiler için yeni hükümler ortaya atıldı. 7 Nisan 1918 de Alman ilk ve ikinci mahkemeleri, bütün Belçika mülkî kaza makamlarının yerini aldı. Belçika hâkimleri ile yargıtay, durumu sık sık protesto etti. Bazı «Activiste» şeflerinin hapsedilmesinden doğan bir anlaşmazlık sonunda üç yargıtay başkanı sürgün edildi.

Almanya, Belçikada, kurulu düzeni bozmak için «Activiste» partinin yardımı ile güney ve kuzey eyaletleri arasındaki dil farkını sömürmeye kalkıştı. Flaman Partisi, Alman zaferini bekliyen küçük bir azınlık partisi olan «Activiste» partiye cephe aldı. Kardinal Mercier'nin teşviki ile millet Almanlara karşı sonuna kadar düşmanca bir tavır takındı. Çeşitli kararnamelerle idare teşkilâtında Fransızca yasak edildi. 21 Mart 1917 de Belçikayı iki dil bölgesine (Bruxelles ve Namur) ayıran kararname çıkarıldı. Fransızca Wallon bölgesinde, Flamanca batıda resmî dil oldu. Bununla beraber Wallon'da Almanca ve Flamancaya da müsaade edildi. «Activiste» ler Alman himayesi altında yeni, müstakil bir Flaman devleti kurmağa kalkıştılar. 11 Şubat 1918 de Bruxelles'de memleketin bölünmesine karşı büyük bir nümayiş yapıldı. Alman birlikleri, kalabalığı dağıttı. Fakat Belçika makamlarının itirazları karşısında Almanya, «Raad van Vlaanderen»e teşriî yetki tanımağa cesaret edemedi. Yalnız Gand Üniversitesini Flamanlaştırarak (1916) dil farkını beslemek için alabildiğine çalışmağa devam etti.

Sanayide sıkıntı: İşgalden sanayi de çok zarar gördü. Hammaddelere. maden tasfiye endüstrisi, taş ocakları, madenler. elektrik işleri gibi Almanyaya faydalı veya tehlikeli olabilecek sanayi teşebbüsleriyle ecnebi teşebbüslere el kondu. Denizaşırı ihracatın durdurulması, Belçika sanayiini öldürdü. İşsizlerin sayısı 1916 da 650 000 e varıyordu. 14 ve 15 Ağustos 1915 te, Almanya hizmetinde çalışmak istemiyen işçileri ağır cezalara çarptıran ilk kararname çıkarıldı. İş yerlerinden lüzumlu şeyleri alıp götürmek, götürülemiyecek makineleri bozmak için Almanyadan komisyonlar gönderildi. 30 Haziran 1918 de 167 fabrika tamamiyle bozulmuş, 161 tanesi de hemen bozulmak üzere genel valinin listesine geçirilmişti. 26 büyük fırın yerle bir edilmiş, 20 tanesi işliyemez hale getirilmişti.

Bu arada işsizliğe çare bulmak için vilâyetler ve mahallî idarelerce girişilen bütün imar işleri durduruldu. Kasım 1917 de askerî makamlar, 17 - 60 yaş arasında eli iş tutan erkekleri zorla hizmete aldılar. Ulaştırma yolları üzerinde oturanlar, çoğu top menzili içinde kalan yerlerde demir ve kara yolları yapmak, siper kazmak üzere Yser veya kuzey Fransa cephelerine, geri kalan işçiler, Almanyada büyük kamplarda toplanıp Alman fabrikalarına veya iş taburlarına gönderildiler.

1914 Kasımında yiyecek maddeleri yetmemeye başladı. Daha işgalin başında Alman hükümeti, Belçika hükümetince alınan kısıntı tedbirlerini kaldırmıştı. Hükümet kuvvetleri bu işlere karışmadığı için hususî teşebbüs harekete geçti. Her tarafta komiteler kuruldu. Bruxelles'de «Yardım ve Besleme Merkez Komitesi» İngiltereden yiyecek maddeleri getirtmek istedi ise de İngiltere hükümeti müsaade etmedi. En sonra von der Goltz'un dışarıdan getirilecek yiyecek maddelerine el konulmıyacağına söz vermesi üzerine, İngiltere, İspanya ve Birleşik Devletler elçiliklerinin kontrolu altında dağıtılmak şartiyle, bu çeşit maddeleri göndermeğe karar verdi. Bu kontrolu sağlamak için «Belçikaya Yardım Komisyonu» kuruldu. Çalışmaları memleket ölçüsünde genişliyen Merkez Komitesi «Yardım ve Besleme Millî Komitesi» adını aldı. Komite, 31 Aralık 1918 e kadar değeri 3,5 milyar frankı aşan (2,5 milyar Belçika, 1 milyar da Fransa için) yiyecek maddesi dağıttı. Amerika harbe girdikten sonra H. C. Hoover, Yardım Komisyonu başkanlığından çekildi, bu işi bir İspanyol - Holânda Komitesi ele aldı.

Belçika hükümeti: Hükümet, işgalde önce Anvers'e, sonra Ostende'e, daha sonra Havre'a çekilmek zorunda kaldı. 1 milyondan fazla Belçikalı, memleketten ayrıldı. Havre Hükümeti, orduyu yeniden teşkilâtlandırmaya girişti. 1 Mart 1915 te 18 - 25 yaşındaki bütün Belçikalıları silâh altına çağırdı, birçok gönüllü de orduya katıldı; böylece hükümet, ortalama 150 000 kişilik bir kuvveti savaş meydanında tutabildi.

Barış ve kalkınma: Belçika, barış konferansına temsilciler gönderdi, fakat Onlar Meclisine kabul edilmedi. Konferansın ikinci umumî toplantı devresinde Belçikalı, Kanadalı ve daha bazı temsilciler, «Beş Büyükler» in konferans idaresini ele almasına itiraz ettiler. Bundan sonra başlıca müttefik ve Birleşik Devletler dışındaki milletlerin temsilcilerine daha geniş yer ayrıldı. Versailles Antlaşmasiyle Belçikanın tarafsızlığı kaldırıldı. Almanya, Wallon

bölgesinde bulunan Malmédy, Eupen, Moresnet kantonları üzerindeki haklarından vazgeçti. Milletler Cemiyeti, bu iki kantonun Belçika toprağı olduğunu kabul etti. 25 Temmuz 1921 de Luxemburg Büyük Dukalığı, Belçika ile bir gümrük, demiryolu ve konsolosluk birliği imzaladı. Afrikada harbde İngiliz İmparatorluğu kuvvetleriyle birlikte dövüşen Belçika ordusunun ele geçirdiği Ruanda ve Urundi (b. bk.) toprakları mandası Belçikaya bırakıldı.

Harbden sonra Belçika, bağımsız devlet gibi hele tarafsızlık garantisinin faydasızlığı anlaşılınca, savunma ittifakları imzalama hakkını kuvvetle istemekte idi. Bu isteğe uygun olarak Versailles, Saint-Germain, Neuilly antlaşmalarına 1839 antlaşmalarını değiştiren bir hüküm konuldu. Bu yeni durum üzerine 1920 Ağustosunda Belçika ile Fransa arasında askerî bir sözleşme imzalandı. 1920 Kasımında da iki hükümet, yalnız savunma maksadiyle bir askerî ittifak yaptıklarını Milletler Cemiyetine bildirdiler. Bu yolda Belçikanın istediği Belçika - Fransa - İngiltere anlaşması ise gerçekleştirilemedi. Fakat Belçika dış siyaseti hep anlaşma geleneklerini yaşatma, İngiliz ve Fransız görüşlerini uzlaştırma yolunda çalıştı. 16 Ekim 1925 tarihli Locarno Paktında (b. bk.) Almanya, Fransa, Büyük Britanya, Belçikayı tarafsızlığa bağlıyan antlaşmaların kaldırılmasını kabul ettiler.

Belçika siyasetinde tesiri olan Güvenlik (b. bk.) ve Tamirat (b. bk.) meseleleri üzerinde durmak gerekir. Tamirat meselesi dolayısiyle Ruhr (b. bk.) işgalinde Fransa görüşüne katılan Belçika, meselenin pratik bir hal şekline varması için, müttefikleri yararına rüçhan haklarından üst üste fedakârlıklarda bulundu. Belçika Milletler Cemiyeti Konseyinin muvakkat üyeliğini de 1927 ye kadar muhafaza etti. Paul Hymans. Milletler Cemiyetinin ilk başkanı seçildi.

Versailles Antlaşması, tamirat hesabından 2 milyon altın mark ayırarak Belçikanın rüçhan hakkını tanıdı. Ayrıca müttefikler. Belçikanın harb borcunu (5 600 000 000 fr), Alman tamirat hesabına aktarmayı kabul edeceklerini bildirdiler. Bununla beraber 1925 te Amerika Birleşik Devletleri. Belçikadan harb borcunu tanımasını istedi. Bu yolda iki hükümet arasında o yıl bir anlaşma imzalandı.

Schelde meselesi, Versailles Antlaşmasında bir karara bağlanamamıştı. Belçika, Holânda ile geçici bir anlaşmaya (modus vivendi) varmak istiyordu; fakat Holânda yalnız Schelde suları üzerinde değil, Wielingen kanalı üzerinde de hâkimiyet iddia ediyordu. Bu ise Belçikanın tamamiyle denizden ayrılmasına kadar varabilirdi. Bu yüzden hiçbir anlaşma yapılamadı. 3 Nisan 1925 te iki memleket münasebetlerini düzenliyen anlaşma imzalandı.

Kalkınma: Barıştan sonra hükümet, en başta memleketin beslenmesi meselesini ele aldı; bunun için hükümete ihracatı yasak etme yiyecek maddelerine el koyma yetkisi verildi. Memlekette 800 000 işsiz vardı, nüfusun üçte biri (2 400 000 kişi) devlet yardımına muhtaçtı. Sendikalara girenlerin sayısı 200 000 den 1919 da 600 000 e yükseldi. Bozulmuş olan 2000 kilometre demiryolu, 1919 sonuna kadar yeniden yapıldı. Almanyadan 24 000 makinanın geri alınması ve bankaların sanayie açtığı kredilerle İngiltere ve Amerikadan büyük miktarda malzeme getirilmesi, sanayiin hızla kalkınmasına yol açtı.

Yakılıp yıkılan bölgelerin imarı, tahmin edilen 35 milyar franktan çok daha fazla paraya mal oldu. Asker aylıkları, harb tazminatı, işsizlere yapılan yardımlar, bütçeyi müthiş kabarttı. Harbden önce dört milyar frank olan devlet borcu 13 milyara yükseldi, 1921 de 30 milyarı geçti. Bir yandan para kıymetinin de düşmesi maaşların çok yükselmesini, ücretlerin ayarlanmasını gerektirdiği için hayatı gittikçe pahalılaştırdı. Sosyal kanunlara ihtiyaç çok arttı. 1 Aralık 1919 da günlük çalışma sekiz saate indirildi. Mütarekeden sonra, anlaşmazlıkları önlemek veya azaltmak için eşit sayıda işçi ve iş veren temsilcileriyle başkanlık eden bir memurdan kurulan divanlar çalışmağa başladı. Bu çalışmalar, kanunî dayanağı olmamakla beraber. epey başarılı neticeler verdi. Yine maden endüstrisinde, daha çok Orta Belçikadaki havzalarla Borinage'da, işçilerle iş verenler, serbestçe düzenlenen tam bir hakemlik sistemi kurdular. Hükümetin aldığı tedbirlerde de demokrasiye uygun bir gidiş göze çarpıyordu.

Para kıymetinin düşüşü, orta sınıfı, ellerinde devlet bonoları ve ipotekli borç senedi olanları, küçük emlâk sahiplerini fakir düşürdü. Kiracıların oturdukları evlerden çıkmamalarını sağlıyan, inşaat fiyatları % 700 arttığı halde harbden önceki kiraları % 125 zamla sınırlıyan iskân kanunu ile durumları daha da ağırlaştı. Bir yandan da sanayiin hızla kalkınması, sanayici ve tüccar sınıflarını zenginleştirdi. Köylüler, yiyecek maddelerini yüksek fiyatla satınca, toprak almak için büyük paralar harcadılar. Böylece zengin sermayeciler, işçiler, köylüler arasında orta sınıfların durumu güçleşti. Bankaların çalışması, bütün serbest parayı çekti, büyük malî müesseselere gerçek bir kuvvet sağladı.

İşçilerin durumu epey düzelince, sendikaların kudreti de arttı. Sosyalist Parti «Belçika İş Bankası» nı kurdu, köylülerin artan serveti ise «Boeren bonden» bankasına büyük bir malî ve siyasî nüfuz sağladı. Orta sınıflara dayanan Liberal Parti ise zayıfladı. 27 Haziran 1921 de kâr gayesi gütmiyen derneklere yeniden hükmî şahsiyet tanıyan bir kanun çıkarıldı. Bu sebepten hayır, ilim, din müesseseleri çoğalıp gelişti. Fikir hayatı canlandı. «Akademiler Milletlerarası Birliği» Bruxelles'i merkez yaptı. 19 Ağustos 1920 de Bruxelles'de «Fransız Dili ve Edebiyatı Akademisi» kuruldu. Muhtariyet statüsü, Louvain ve Bruxelles serbest üniversiteleriyle Gand ve Liége üniversiteleri için faydalı oldu. Belçika Yardım Komisyonunca sağlanan para ile Belçikada ilmi geliştirmek maksadiyle 80 milyon franklık bir üniversite sermayesi meydana getirildi. Her üniversiteye ayrıca 20 milyon franklık bir sermaye verildi. Birinci Dünya Harbi ile ilgili bütün belgeleri toplamak için bir Harb Arşivleri Dairesi kuruldu. Kalkınma devri. siyasî hayatta bir yatışma devrine rasladı. Sosyalist Partinin teklifi ile 21 yaşında her vatandaşa kayıtsız şartsız rey hakkı, Katolik Partinin isteği ile de kadınlara belediye seçimlerinde rey hakkı tanındı.

Yeni kanuna göre yapılan 16 Kasım 1919 seçimleri de Katolik Parti, 1884 ten beri elde tuttuğu çoğunluğu kaybetti. Bir «Merkez» kabinesi kuruldu. 1925 seçimi ile Katolik - Sosyalist Koalisyonu iktidara geçti.

Paranın yeniden kıymet kazanışı: 1926 da Henri Jaspar, üç büyük parti temsilcilerinden bir koalisyon hükümeti kurdu, malî istikrarı sağlamak için çok çalıştı. Belçika pek ciddî bir durum karşısında idi: iç ve dış borçların yekûnu kabarmıştı. Parlâmento, bir buçuk milyar gelir sağlıyacak yeni bir vergi koydu. Aynı zamanda devletin alacaklılarına borçlar için konulan vergilerin yalnız bu maksada ayrılacağı yolunda teminat vermek düşüncesiyle bir ödeme sermayesi kuruldu. Devlet demiryolları, millî

bir şirkete bırakıldı. Devletin alacaklılarına, karşılığı, demiryolları işletmesi kârından hisse ayrılarak teminata bağlanmış tahviller verildi. Bu tedbirlerle frankın kambiyo kıymeti tesbit edildi. Bu kıymet, tedavüldeki para değerinin % 40 ını bulan bir altın stokunun devlet bankasında toplanmasiyle sağlama bağlandı. Belçika frankını tamamıyle serbest hale getirmek için beş Belçika frankı değerinde Belga adlı yeni bir para çıkarıldı.

Jaspar hükümeti, sosyalist bakanlar Harbiye bakanlığının askerî plânını kabule yanaşmayınca. 1927 Kasımında çekildi. Katolik ve Liberal paitilerin koalisyonuna dayanan yeni bir Jaspar kabinesi kuruldu.

Barıştan sonraki yıllarda kıral ve kıraliçenin harb içinde kazandığı sevgi, iç barışın ve düzenin kurulmasına çok yardım etti. Memlekette fikir gelişmesini teşvik için kıralın teklifi ile «İlmî Araştırma Millî Sermayesi» kuruldu. Açılan bağış listeleri kısa zamanda 125 milyon frankı buldu. 1926 Kasımında Veliaht Prens Léopold, İsveçli prenses Astrid'le evlendi. 1928 Haziranında kıralla kıraliçe Belçika Kongosunu ziyaret ettiler. Cepheci Parti, «Activiste» kışkırtmalarını hâlâ devam ettiriyor, fakat tesiri olmuyordu. Kuvvetli Sosyalist muhalefeti karşısında Komünistlerin ilerleme imkânı azalmış görünüyordu. Umumî rey hakkının kabulünden beri Flaman meselesi daha genişlemişti. Bununla beraber yalnız Belçika içinde dil reformu istenilmekte idi. 1921 de çıkan bir kanunla Flamanca, bu dili konuşan bölgelerde idare dili tanınmış, yüksek öğretime de sokulmuştur. Gand Üniversitesi 1923 te kısmen Flamanlaştırıldı; Louvain Katolik Üniversitesi iki dile de yer verdi.

1928 yazında Parlâmento, asker toplama, orduda Fransızca ve Flamancanın kullanılışı hakkında bir kanun çıkardı. Askerlik süresi, sekiz ay olacaktı. Paranın istikrarı sağlandı. Devlet, demiryolları idaresini «Demiryolları Millî Şirketi» ne devretti. Anvers limanını, limanın ağzını genişletmek, Liége sanayi havzasiyle ulaştırma yollarını düzeltmek için büyük teşebbüslere girilmesi kararlaştırıldı. Jaspar hükümeti 1931 Haziranında sona erdi. 17 Şubat 1934 te III. Léopold, babasının yerine tahta geçti.

1925 ten beri Locarno Paktına bel bağlamış olan Belçika, müşterek güvenlik siyasetini desteklemekte idi. 1936 da Almanya, Locarno'yu tanımayıp Milletler Cemiyeti de İtalyaya karşı müeyyide tatbik etmede kusur gösterince, Belçikada İkinci Dünya Harbi korkusu artmış, müşterek güvenlik fikri aleyhine, yalnızlık ve titiz bir tarafsızlık politikası lehine bir ceryan uyanmıştır. Bunun üzerine III. Léopold, dış politikayı değiştirmiş, Belçikanın Locarno şartlarından kurtulmasını kabul eden Büyük Britanya ile Fransadan bir taraflı yardım va'di almıştır. 13 Ekim 1937 de Almanya da Belçikanın dokunulmazlığını tanımış, kendisine karşı bir askerî harekete katılması hali bir yana, Belçikaya tecavüz etmiyeceğine söz vermiştir. Belçika yalnızlık siyasetine dönünce 1936 ile 1940 arası, tarihinde görülmemiş derecede yüksek silâhlanma masraflarına katlanmak zorunda kalmıştır. Almanya sınırı boyunca bir savunma istihkâm sistemi kurulmuş, askerlik süresi uzatılmıştır. Bununla beraber Belçika stratejisi, Fransanın hazırlıklarına bağlı idi. 60 kilometre gerileme ile denize varılacak kadar dar bir memlekette derinlemesine bir savunma plânı hazırlanamazdı. Ancak Maginot hattı, Sedan'ın kuzeyine doğru uzatılınca bir savunma imkânı sağlanmış olurdu. Fakat Belçikanın bu hattı uzatması için Fransa hükümetine başvurmaları hep neticesiz kalmıştı. Almanyanın Polonyaya saldırışından beş gün önce (26 Ağustos 1939) Almanya elçisi, memleketinin Belçikaya saldırmıyacağını, Belçika da 3 Eylûlde mutlaka tarafsız kalacağını tekrar etmişlerdi. Fakat olaylar, gelişmede devam etti. 1940 Ocak ayında Belçikaya mecburî iniş yapan iki Alman subayı üzerinde uçakla, paraşütle inmeğe elverişli yerleri gösteren bazı plânlar bulunmuştu. 10 Mayısta Alman hava kuvvetleri, bazı hava meydanlariyle kavşak noktalarını bombardıman etmişlerdi. Yine o gün Başbakan Pierlot, istilâcıya karşı durulacağını ilân etti. Kıral Léopold da ordularının başına geçti. Belçika hükümeti, genel seferberlik ve harb hali ilân etti. Bütün memlekette pasif korunma tedbirleri alındı, vesika usulü konuldu. Ertesi gün Albert kanalı üzerinde çarpışmalar başladığı haberi gelince, memlekette büyük bir ümit kırıklığı havası esti ise de panik çıkmadı. Fakat Doğu Belçika halkı Bruxelles'e doğru akmaya başlayınca durum değişti: Tongres, Tirlemont, St. Trond gibi stratejik önemi olmıyan şehirler bombalanmış, sivil trenlere taarruz edilip yolcular makineli tüfek ateşine tutulmuştu. 2 000 000 Belçikalı, önce memleketin batısına ve güneyine, sonra da Fransa içerisine doğru kaçışmağa başladı Almanlar, iktisadî varlığı felce uğramış köy ve şehirlerle karşılaşıyorlardı. Çünkü millî savunma için çalışan bütün sanayi kurumları nakledilmiş, mühendisler, teknisiyenler, işçiler, alet ve makineleriyle birlikte önce Parise, sonra Toulouse'a, Bordeaux'ya yerleştirilmiş, birçok demiryolu malzemesi de götürülmüştü. Almanlar, 17 Mayısta Bruxelles'i yarı boşalmış buldular. Müttefikler köprüleri attığı için tramvaylar işlemiyordu; şehir birkaç gün susuz, gazsız, kömürsüz kaldı. Belçika ordusu da sandalları batırıp kanalları tıkamıştı. 28 Mayısta Belçika ordusunun teslim haberi bomba gibi patladı. Pierlot, Belçikanın harbe devam edeceğine kesin olarak teminat verdi. Bir yandan da Belçikalı göçmenler, Fransanın merkezine ve güneyine doğru akın ediyordu. Öyle ki Toulouse'un nüfusu, 7 - 8 ayda 150 000 den 700 000 e yükseldi. Bu akına Kuzey Fransadan gelen Fransızlar da katıldı. Teslimden sonra Belçika hükümeti, Poitiers'ye, Mebuslar Meclisi ile Senato da Limoges'a taşındı 17 Haziranda imzalanan Fransız - Alman mütareke anlaşmasına göre Fransız hükümeti, eski müttefikler vatandaşlarından da silâh taşıyacak durumda olanların Fransadan çıkmasına engel olacaktı. Hükümet, Alman baskısı ile bu maddeyi çok geçmeden Belçikalılara tatbik etmeğe başladı. Bir yıl içinde Belçika göçmenlerinin sayısı 100 000 den 10 000 e düştü. Maddî durumları pek kötü olan bu göçmenler, siyasî sebepler yüzünden, Fransanın işgal görmiyen kısmında oturuyorlardı. 28 Mayısta Pierlot, Paris radyosunda yaptığı bir konuşma ile, kıralın teslim oluşunun hiçbir kıymeti olmadığını bu kararın bakanlara sorulmadan verilmiş olduğunu. Belçikalı memurların kırala bağlılık yemininden kendilerini kurtulmuş saymaları gerektiğini, Belçikanın müttefikler yanında savaşmaya devam edeceğini ilân etti. 22 Ekimde Pierlot ile Belçika Dışişleri Bakanı Spaak, İspanyadan Londraya gelip orada maliye ve sömürge bakanlarına katıldılar. Anayasanın 82 maddesi, kıral, harb esiri düşünce Bakanlar Kuruluna onun iktidarını kullanma yetkisini verdiği için, kurulan hükümet şüphesiz kanunî idi. Müttefikler de, tarafsızlar da hükümete bu gözle baktılar.

Almanlar Belçikada, 1914 teki taşkınlıklarını asla göstermiyor, yumuşak, hattâ nazik davranıyorlardı. Alman subayları, iki devlet arasında, harbin sona erdiğini,

atrık işbirliğinin başlaması gerektiğini söylüyorlar, memleketten ayrılan devlet adamlarına karşı halkı kışkırtıyorlardı. Bu propagandaya Rexist (L. Degrelle'in partisi) ve Flaman milliyetçi partileri de katılıyordu. Yavaş yavaş halk ümitsizlik içinde olduğu halde, fabrikalar, tirenler yine işlemeğe başladı. Fakat, İngilterenin savaşmağa devam etme azmi, halkı ümitlendirdi, baltalama hareketleri arttı. Kıral, 28 Mayıs 1940 tan beri Laeken sarayında mahpustu. Başlıca hukukçular, bir demeçlerinde, kıralın başkomutan olarak ordusu ile birlikte teslim olmasında kanun dışı ve hükümet nüfuzunu sarsan bir hareket olmadığını, kıral hükümetinin tek kanunî hükümet olarak kaldığını ilân ettiler. Bu gibi demeçler, Belçika halk efkârını ikiye ayırma yolundaki Alman entrikalarını neticesiz bırakmakta idi.

Alman beşinci kolu ile Belçikalı yardakçıları, halkın kurtuluş ümidini kırmak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Almanlar, Felemenk sanatına hayran görünerek, ünlü sanatkârların yıldönümlerini kutluyorlardı. Belçikayı sanat bakımından ikiye ayırmak için işi, Düsseldorf'ta Wallon sergileri açmağa kadar vardırdılar. Léon Degrelle, *Le Pays Réel* adlı gazetesini tekrar çıkarıp Almanyanın yeni düzenini öğmeğe başladı. Henri de Man adlı biri de Almanlarla işbirliği fikrini el ve kafa işçileri birliği çerçevesi içinde savunuyordu. Fakat gerçek durum 1941 sonunda meydana çıktı: Rexist'lerin üye sayısı 2000 e zor erişiyordu. Flaman Millî Partisinin de, kadın ve çocuklarla birlikte ancak 5000 üyesi vardı. O zaman Almanya, bütün Flaman aşırı teşkilâtlarının birleşip harbci bir birlik kurmalarını emretti. Fakat hareketin başındakiler bir türlü uyuşamıyorlardı. Degrelle, Belçika ve Kuzey Fransayı birleştirerek Burgundiya İmparatorluğunu canlandırmak istiyordu. Belçika halkı ise bu yeltenişleri ciddiye almıyordu. Aşırı hareketlerin şefleri taraftar kazanamayınca, Almanların komutası altında Rusyada hizmet görecek Wallon Birliği kurmaya karar verdiler.

Memleketin Almanlarca iktisadî bakımdan sömürülmesi, Belçika parasını enflasyona doğru götürüyor, kısa vâdeli devlet borçlarının çabuk artmasına yol açıyordu. 18 ayda 14 600 milyon franklık istikraz tahvilleri satılığa çıkarıldı. Büyük şehirler de tıpkı devlet gibi borçlanıyordu. 1941 malî yılında Alman işgal masrafları en az 15000 milyon frankı buluyordu; devlet borçları yekûnu da 59000 milyon franktan 85000 milyona yükseldi. Ayrıca harb tazminatı olarak 13000 milyon verildi. Almanlar, sanayi ve ticaret gruplarını da ele geçirmeğe çalışıyorlardı. İktisat alanına totaliter prensipler girdi. Sanayi kurumlarına Führerler ve yardımcı Führerler tâyin edildi. Birçok yerlerde pasif mukavemet arttı, istihsal azaldı. Halk sıkıntı çekiyor, Gestapo tevkifler yapıyor, işçiler Almanyada çalışmaya zorlanıyor, baltalama hareketleri yine de bastırılamıyordu.

Almanlar, öğretim hayatına da el atmaktan geri kalmadılar. Gand Devlet Üniversitesine istedikleri profesörleri tâyin ettirdiler. Nasyonal Sosyalizme aykırı bütün kitaplar toplattırıldı, okul kitapları kontroldan geçirildi. Fakat bu alanda da halkla kilise, el ele verip dayanmaktan geri kalmadı. İşgal zamanında 30 dan fazla gazete çıkıyordu. Bir yandan da müttefiklerle iş birliği devam ediyordu. Temmuz 1940 ta Londraya varan Sömürgeler Bakanı Albert de Vleeschauwer, Kongo idaresini teslim aldı memleketin bütün kaynaklarını müttefikler hizmetine verdi. Bazıları Kongolu olan Belçikalı askerler, müttefiklerin Habeşistan zaferine katıldılar. Londrada Maliye Bakanı da Belçikanın dışarıdaki altın kredilerini idare ediyordu. Müttefikler emrindeki Belçika ticaret donanması çok kayba uğramıştı. Mayıs 1940 ta 420 000 tonluk donanma, Aralık 1941 de 220 000 tona düşmüştü.

Pierlot, Ocak 1944 te Londra radyosunda Belçika halkına, o yıl içinde kurtulacağını müjdeledi. Gerçekten 2 Eylûlde bir İngiliz zırhlı kuvveti, Tournai'ye girmekle ilk olarak bir Belçika şehrini kurtardı. Ertesi gün Bruxelles de kurtuldu. Belçikalı askerlerin savaşa katılmasiyle 3 Kasım 1944 te bütün Belçika kurtulmuş oluyordu. İlk kurtulan Belçika, kısa zamanda kalkınan bir memleket oldu. Kıral, memleket dışında olduğu için kardeşi Prens Charles naiplik ediyordu. Birçok Belçikalılar, Almanlar karşısında pek uysal davrandı diye III. Léopold'un dönmesine razı olmuyorlardı. Léopold memleket dışında kalmakla beraber tahttan da çekilmedi.

1947 de B., Holânda ve Luxemburg'la beraber gümrük birliği kurarak Benelux (b. bk.) denilen bloku meydana getirdi. Bu birliğe 1948 de İngiltere ile Fransa da katılarak Beş Devlet Paktı (Five-Poiver Pact) imzalandı. Aynı yılda B., Avrupa Kalkınma Programı (European Recovery Program) na da girdi. Yine 1948 de B. da kadınlara seçim hakkı verildi. B., 1949 da Kuzey Atlantik Paktı (North Atlantic Treaty) na alındı. 1950 Martında yapılan bir referandum (ancak % 57,68 çoğunlukla), kıralın memlekete dönmesine müsaade etti. Flamanca konuşanların çoğu kıralı istiyor, Fransızca konuşanlar ise istemiyorlardı. Memleketteki huzursuzluk, referandumdan ve kıral döndükten sonra da kesilmedi, en sonra birçok müzakereler neticesinde III. Léopold, 16 Temmuz 1951 de, büyük oğlu (bk. I. BAUDOUIN) lehine tahttan feragat etti. I. Baudouin, 17 Temmuzda cülûs nutkunu önce Flamanca, sonra Fransızca söyliyerek tahta çıktı.

Bibliyografya: A. R. H. Moncrieff: *Belgium, Past and Present*, 1920. de Meeüs: *Histoire de Belgique*, 1928. E. Hagemann: *Studien Zur Geschichte Belgiens seit* 1815-1917. F. L. De Lannoy: *Histoire diplomatique de l'indépendance belge*, (Bruxelles, 1930). Hampe: *Belgiens Vergangenheit und Gegenwart* 2. bas. 1916. Henri Pirenne: *Histoire de Belgique*, 6 cilt, 1900-1926. Hugh Gibson: *Belgium*, 1939. G. W. T. Omond: *Belgium and Luxembourg*, «*Nations of To-Day*», Ser (1924). L. Dechesne: *Histoire économique et sociale de la Belgique*, (Paris, 1932). S. B. Clough: *History of the Flemish Movement in Belgium*, 1930. T. H. Reed, *Government and Politics of Belgium*, (New York, 1924). Vanderlinden: *Belgium*, 1920

BELÇİKA KONGOSU (Congo Belge), Afrikanın Ekvatoral kuşağında, Kongo çanağının büyük bir bölümünü içerisine alan Belçika sömürgesi. Yüzölçümü 2 337 000 km², nüfusu 11 000 000 (1937), nüfus sıklığı 5 kişidir. Nüfusun ancak 25 000 kadarı beyazlardan meydana gelmiştir ki, bunun % 65 i Belçikalıdır. Başkenti Léopoldville (42 000 nüfuslu)dir. Doğudaki Ruanda-Urundi (b. bk.) manda yönetimi bölgesi de 1919 da B. K. na eklenmiştir.

Ana çizgileriyle B. K. ortası çukur, kenarları yüksek bir tekne biçimi gösterir. Kongo çevresini meydana getiren bu yayvan çanağın etrafında yüksekliği 2 000-2 500 m ye varan dağlarla 1 000-1 500 m yüksekliğindeki plâtolar sıralanmıştır. Bu çukur tekneden Kongo ve kolları geçer. Bol sulu ve düzenli akışı olan bu ırmaklar, çanağın orta yerlerinde gemi işlemisine elverişli oldukları halde, kenarlara

doğru hızlı akışlı yerler ve sıra sıra çağlayanlarla kesilmişlerdir. Geniş B. K. ülkesinin, Atlas Okyanusu boyunda ancak 40 km uzunluğunda kıyısı vardır. Güneyden Angola (b. bk.), kuzeyden Fransız Ekvatoral Afrikası. B. K. nun kıyı bölgesine doğru sokulmuştur. Doğuda Albert gölünün batı kıyılarına kadar uzanan B. K sınırları içine Edward ve Kiwu gölleriyle Tanganyika ve Meru göllerinin birer bölümü, batıda büyük eski bir gölün kalıntısı olan II. Léopold gölü girer.

Kongo ve kollarının sık bir akarsu ağı meydana getirecek şekilde geçtiği çanağın orta bölümü, kalın alüvyonlarla örtülüdür. Bunun etrafındaki dağlık yerlerde ise, yer yer linyit yataklarının bulunduğu, Trias, Jura tabaka lariyle Perm ve Karbon oluşukları bulunur. Katanga'da zengin maden damarları ve Kasai'de elmas vardır. İç çanak boşalmalarla meydana gelmiş bir basamakla sınırlanmıştır. Akarsular bu kenar bölümde büyük çavlanlar (Stanley çavlanları. kıyı eşik bölgesindeki yarma vâdide Livingstone çavlanları) sıralanmıştır ki, bunlar, uzunluğu 15 000 km yi bulan ve gemilerin işliyebileceği su yolları teşkil eden akarsu ağının düzenli gidişini bozmuş ve dolaşık volların yapılmasını zorlamıştır. Bununla beraber. bu su düşüşleri. 90 milyon beygir gücü enerji verebilecek büyük bir değer taşımaktadır ki, 1935 te bunun ancak %1 inden faydalanılmağa başlanmıştır.

B. K. nda sıcak. nemli boğucu bir Ekvatoral iklim hususiyeti vardır. Denizden 320 m yüksekte Eala (Conquilhayville yakınında) da. ağustos ortalaması 24°, mart ortalaması 26° ye yakındır. Burada günlük sıcaklık oynaması ancak 6° olup yıllık yağış ortalaması 150 cm yi geçmektedir. Bu iklim şartları altında B. K. nun Ekvator üzerine düşen iç bölümünde son derece gür, içine girilmesi çok güç sık, balta girmemiş ormanlar (yağmur ormanları) geniş yer kaplar. İçerisinde 400 den fazla ağaç çeşidi bulunan bu ormanlarda her biri geniş yer tutan ağaçların boyu 70 m ye varır. Bunlar arasında hindistancevizi ağaçları, kopal, kauçuk. abanoz ağacı, boya maddesi çıkarılan ağaçlar, ma hon ağacı ve teak ağaçlariyle akasyalar, çınarlar arasında liyan ve epifitler birbirine girmiş bulunur.

Bu iç bölümde hayvanlar gerek sayıca ve gerekse çeşit bakımından büyük bir zenginlik gösterir: çeşitli balıklarla timsah, suaygırı, susamuru. kuşlar, böcekler, renk renk büyük kelebekler, çeçe sineği, sıtma kaynağı olan sivri sinekler bol miktarda bulunur. Maymunlar, doğuda goril. kuzey ve doğuda şampanzelerle piton ve engerek yılanları buralarda yaşamaktadır. Sık orman örtüleri altında kalmış loş yerlerde karıncalar. termit (beyaz karınca), yaban domuzu, kurt. çakal, bal yiyen bir çeşit porsuk, leopard, gergedan, fil, cüce antilop yaşar.

Bu bölgede henüz Taş Devrini aşamamış bulunan ve en eski yerlilerin birer kalıntısı olan Batua Pigmeleri (İç-Kongonun cüce insanları) yaşamakta olup bugün toplama ve avcılık devresindedirler. Balta girmemiş ormanlarda barınan Bantu zencileri de aşağı bir kültür seviyesinde bulunmaktadır. Ancak çapa tarımı yapabilen yerli halkın başlıca geçim kaynağı muz, manyok, zenci darısı yetiştirmek, balıkçılık ve avcılık teşkil eder. Ormanların yakılmasiyle açılan boşlukların yeniden kısa zamanda ağaçlarla örtülmesi, burada muz ve yumru köklü bitkilerin yetiştirilmesini imkânsız bir hale getirmiştir. Bu gür ormanlar bölgesinden geçmek zorluğu, türlü boylar arasında sosyal ve siyasal bağlar kurulmasına engel olmuş, böylece zaman zaman Arap - Doğu Afrika köle tüccarlarının buralara sokulmasına ve bu ülkenin Avrupalıların eline kolayca geçmesine yol açmıştır.

B. K. nun bu iç bölümünün çevresindeki daha yüksek yerlerde savanlar (yüksek boylu otluklarla bunlar arasına serpilmiş iri ağaçlar) geniş yer tutar. Burası antiloplarla mandaların yaşadığı, arslan ve leopardların bulunduğu yer-

Belçika Kongosunda bir köy

dir. Burada Lundaların beslediği keçi, koyun, sığır sürüleri geniş otlaklarda yayılır. Bu yüksek yerlerde geceler serin geçtiğinden sivrisinek ve çeçe sineği daha az zarar vermektedir. Bu sebepten. burada Ruanda - Urundi'deki maden işletmelerinde, plantajlarda, ticaret taşın ve yönetim işlerinde çalıştırılan işçilerin başındaki yabancılarla misyonerlerin yerleşebileceği birçok köy ve kasabalar kurulabilmiştir.

Ekonomi bakımından B. K., tam bir hammadde ve plantaj ülkesidir. İhraç malları arasında başlıca yeri altın (kuzeydoğuda Kilo ve Motoda), bakır (Amerika Birleşik Devletleri ve Şiliden sonra dünyada üçüncü), hurmayağı, pamuk, kalay. elmas (dünya elmas istihsalinin yarıdan çoğu), kahve fildişi (fillerin çok öldürülmesi yüzünden önemi azalmıştır; Birinci Dünya Harbinden önce yılda 600 ton, bugün 100 ton kadar), kauçuk (Malezya ve İndonezya kauçuk plantajlarının kuvvetli rekabeti yüzünden değeri azalmıştır), kereste, şeker, kobalt, gümüş ile uranyum madenleri (Katanga'da) gelir.

B. K., Léopoldville - Kinshasa'da oturan umumî vali ile 6 eyalet (Elisabethville, Léopoldville, Conquilhayville, Lusambo, Constermannsville, Stanleyville) teki valiler tarafından yönetilir. Kültür ve sağlık işleri, daha çok, misyonerlerin elindedir. 1908 den beri Belçika kanunları yürürlüktedir. Avrupalı subaylardan (320 kadar) ve yerli askerlerden (13 000 kadar) meydana getirilmiş bulunan bir sömürge ordusu, iç ve dış güvenliği sağlamaktadır. B. K. nda yük. en çok. insan sırtında taşınır, gemi işlemesine elverişli olan suyollarından çok faydalanılır. Sık ormanlar yüzünden karadan girilmesi güç. hattâ imkânsız olan yerlere bu suyollarından sokularak girmek mümkün olmuştur. Bu geniş ülkede demiryolu azdır (5 000 km kadar). Bunlar da güney ve doğudaki yüksek platolarla dağlık yerlerde yapılmıştır. Şoselerinde motorlu taşıtlar işlediği gibi, havayolariyle de B K.. dünyanın türlü yerlerine bağlanmıştır.

İktisadî durum: Kongonun, ekvator ormanlariyle, savanlarla, yaylalarla kaplı, büyük iktisadî imkânları olan 2,336,892 km² lik toprağı vardır. Belçikalılar bu imkânları metodlu devamlı çalışmalariyle geliştirmeğe başlamışlardır.

Doğu Afrikanın yüksek yaylalarından olan Ruanda-Urundi mandasının toprakları ancak 50,000 km² olduğu halde 3,5 milyon nüfusla 500,000 baş hayvanı beslemektedir. İkinci Dünya Harbinde de Belçikanın iktisadî kaynakları müttefiklerin çok işine yaramıştır. Kongo, 21 Ocak 1941 de başlıca mahsullerini kendisine satmak üzere, İngiltere ile bir anlaşma imzalamıştır. Sonradan Amerika da bu anlaşmadan faydalanmıştır. Böylece Japon istilâsı dolayısiyle uzak doğudan alınamıyan birçok maddeleri, Müttefiklere Kongo sağlamıştır, Güney Amerikaya kereste, sabun, küspe vermiştir. Kauçuk istihsalini 800 tondan (1940) 7000 tona (1943) yükseltmiştir. Hurmayağı istihsali 73 000 tondan (1940) 125 000 tona, şeker istihsali 92 000 tondan (1939) 135 000 tona (1943), şeker 5 000 tondan (1938) 10 000 tona (1943), kumaş 11 milyon metreden (1938) 18 milyon metreye (1945) yükselmiştir

Fakat Belçika Kongosu, Müttefiklere en çok maden istihsali ile yardım etmiştir. Bakır 122 000 tondan (1939) 166 000 tona (1942), kalay 9 800 tondan (1939) 42 500 tona (1945) yükseldiği gibi Müttefiklerin zaferini çabuklaştıran altın, yılda 19 500 tona, uranyum da 1944 te 9969 tona erişmiştir Bu satışların bedeli 1944 te ödenince Belçikanın iktisadî kalkınması hızlanmıştır. Bu tarihte Kongo ile Belçika arasındaki ticaret de yeniden başlamış, Kongonun sanayileşmesine de devam edilerek iplik, kumaş, kontraplak fabrikaları, hidroelektrik santralları, sabun, bira, sigara fabrikaları kurulmuştur.

Harb çalışmaları ile sanayileşme sonunda şehirlerin de geliştiği, nüfuslarının arttığı göze çarpmaktadır. Bir yandan «Aşiret hayatından uzaklaşma» hareketi, bir yandan da askerlerin yurda dönmesi, kauçuk istihsalinin artırılması için açılan kampanya, Amerikalı zenci askerlerin memleketten geçmesi, Avrupa düşmanı bazı zümrelerin propagandası sonunda, 1944 te Matadi'de bazı kargaşalıklar çıkmış, Luluaburg'da birtakım Avrupalılar, ordu kaçakları tarafından öldürülmüştür.

1946 Temmuzunda genel valilikten çekilen P. Ryckmans, sermaye yatırmakla iş bitmediğini, yerli halk kütlesinin hayat seviyesini yükseltmek için kayıp sermayeli masraflara ihtiyaç olduğunu ileri sürmüştür. Sömürgeler Komisyonu da, 1946 bütçe raporunda, sömürge devrinin artık sona ermek üzere olduğunu belirtmiştir. Gerçekte ise siyasî rejim fazla değişmediği gibi Kongonun iktisadî hayatı, yine büyük şirketlerin, eğitimi de misyonerlerin elindedir. Katolik misyonerlerinin okuttuğu talebe sayısı 600 000, Protestan misyonerlerinin talebesi 300 000 dir. 1947 de siyahlar sendikalara giremiyordu. Beyazlarla siyahların evlenmeleri de yasaktı.

Iki yerli savaşçı (Balta taşıyanın vücudu sihir maksadiyle boyanmıştır)

Belçika Kongosu, II. Léopold'un damgasını taşımaktadır. Léopold, işletmeyi büyük sermaye sömürgeciliği sistemine bırakmıştır. Durum, bugün de böyle devam etmekle beraber, küçük beyaz sömürgeciler yararına bir hareket başlamıştır. Bazı devlet işletmeleri, bu arada en çok teknik teşkilât yardım görmektedir. En önemli teknik teşkilât olan I. N. E A. C. ziraat araştırmalariyle uğraşır. Yangambi'de, bazı ikinci derece istasyonlarda mükemmel tesisler vardır.

İdare: Sömürgenin idaresi, parlâmentonun kontrolu altına alınıp Sömürge Bakanına bırakılmıştı. Üyelerinden bazısı kıral, bazısı parlâmento tarafından tâyin edilen bir danışma meclisi, bakana yardım eder. Millî hükümetin başında bir genel vali (gouverneur général) vardır. Eyaletleri valiler, ilceleri müdürler idare eder. Yerli şeflerin de geniş nüfuzları vardır. Böylece «ordeal» (bir sanığa fazla zehir yedirerek suçlu olup olmadığını Allahın takdirine bırakma usulü) yolu ile yargılama gibi korkunç âdetlerin devam etme tehlikesi başgöstermektedir. Bu yerli kazanın dışında istinaf mahkemelerine yer veren bir kaza teşkilâtı da bulunmaktadır. 1910 ıslahatından sonra mahkemeler, hiçbir şikâyete yer vermiyecek şekilde işlemiştir. Sömürgenin hepsi de piyade olmak üzere 16.000 kişilik bir savunma kuvveti vardır. Subaylarla erbaşların hepsi Avrupalıdır.

Belçika Kongosunda Mangbetu kabîlesi kıral ve kıraliçesi

Eğitim, daha ziyade misyonerlerin elindedir. Misyoner okullarının bir kısmını kontrol eden, destekliyen devlet, yalnız birkaç meslek okulu ile öğretmen okulu açmıştır. Eğitim gören yerliler azdır. İlmî incelemeler için devlet bir miktar ziraat lâboratuvarı, tecrübe çifliği nebatat bahçesi açmıştır. Az sayıda yerli burada eğitim görür. Avrupalı tıbbî hizmet teşkilâtına yardım etmek üzere bir yerli tıbbî hizmet teşkilâtı yetiştirilmiştir. Bu teşkilât en başta uyku hastalığı ve frengi ile savaşmada değerli işler görür.

Etnografya: Sömürge halkı, Bantu zencileri soyundandır, fakat büyük ormanlarda dağılmış olan küçük Pigme (Pygmée) çetelerinin, Orta Afrika ilk yerlilerinin devamı olması ihtimali vardır. Yerliler, soyu bozulmuş Ba-Kongo, Ba-Luba, Ba-Lunda, Mongo, Bo-Kuba ve kuzeyden göç etmiş savaşçı Azandeh gibi birçok kabîlelere bö-

lünmüştür. Yerliler arasında iki ayrı kültür vardır: Batı ve Orta Kongoda elbiseler hurma ağacı liflerinden yapılır; başlıca silâh, okla yaydır; doğu sınırında ve Uelle bölgesinde ise giyme için hayvan derileri kullanılır; başlıca silâhları kılıç, mızrak ve fırlatılan bıçaklardır. Kabîlelerin çoğu bağımsızdır. Titizce hazırlanmış, teferruatlı cenaze törenleri, sayısız habîs ruhlara ödenen kefaretler dinin temelleridir. Bantu nüfusu 10 676 000 tahmin edilmektedir. Beyazlar 357 000 dir.

DİL. Belçika Kongosunda, 11 milyon kişi 3 antropolojik grupa ayrılır: Bantu, Sudan Zencileri, ve Pigme (Cüce Zenci) ler. Bantular memleketin büyük bir kısmını kaplarlar; Sudan Zencileri, kuzevde ve bilhassa kuzeydoğuda, Pigmeler de merkez bölgesindeki ormanlarda yaşarlar. Bu üç unsura göre de, burada üç dil ailesi temsil edilmektedir: Bantu, Sudan - Guinea ve Pigme dilleri. Pigmelerin çoğu, kendilerine mahsus millî bir dile sahip olmayıp, komşu toplulukların dilini benimsemişlerdir. Sudan - Guinea dil ailesinin buradaki mümessilleri, ailenin Nil - Kongo ve Ubangi gruplarındandır. Belçika Kongosunda, bu sonuncu gruptan, başta Zande olmak üzere, Sabanga, Bangi, Banziri, Maka, Sango, Mungo, Abarambo, Mitu v. b. diller konuşulur; birinci gruptan da, başta Mangbetu olmak üzere Ababua, Momvu, Lega, Bangba, Gbandi, Sango, Mungu v. b. dillere raslanır. Bunlardan çoğu, Sudan'ın Bahr-el-Gazal bölgesi sınırında yerleşmişlerdir.

Belçika Kongosunda, Bantu ailesinden olan diller birçok kollara ayrılır: başlıcası Nkundu-Mongo koludur, ki Ubangi nehri büyük kavsinin güneyinde kullanılır. Küçük gruplar da şunlardır: kıyıda Mayombe ile Kakongo; nehrin sağında Bateke, Orta Kongo ile Ubangi nehirleri arasında Bangala; doğuda da Ruanda-Urundi. Başlıca diller de şöyle sıralanabilir: Kongo nehrinin mansabı civarında, Angola ile Gabon arasında: Basundi; Léopold gölünün batısında: Batende; bu gölün kuzeyinde: Baiolo; Kongo nehrinin orta kısmında: Mondunga; doğuda, Tanganyika gölünün kuzey sınırlarında: Ruanda ile Urundi; bunların batısında: Waregga; bunun kuzeyinde: Bakumu; Tanganyika gölünün batısında: kuzeyde Manyema, güneyde Baluba; güneydoğu ucunda, Kuzey Rhodesia'ya taşmak üzere: Ulala, sınır boyunca da Katanga; bunun kuzeyinde, geniş bir sahada: Luba; Angola sınırında ve bu memlekete taşmak üzere: Badjok; Kasai nehrinin orta havzasında: Bazanzi, Bamba, Kongo; bunların güneyinde: Kasai, Balua, Babunda, Bapende, Bakwese, Bakongo, Bashilele, Bakete; memleketin merkez bölgesinde: Bankutu, Basongo-Meno, Batelela ve sambo. Bk. BANTU DİLLERİ.

Tarih: Léopold, tahta geçtikten sonra, sömürge siyasetini geliştirmeğe çalıştı. Afrikada Ekvator bölgelerinin keşfi ile, ticaret gelişmesi ile yakından ilgilenmesi, Kongo Serbest Devletinin kurulması üzerine, önceden kestirilememiş neticelerin doğmasına yol açtı. 1870 te kıralın sermaye verip kurdurduğu «Yukarı Kongo İnceleme Komitesi» Milletlerarası Kongo Derneği haline gelmişti. H. M. Stanley'nin gayretleriyle Afrikada iptidaî bir devlet kuruldu. Léopold'un Avrupadaki çalışmalariyle Kongo Derneği 1884 - 1885 te dukalar tarafından bağımsız bir devlet olarak tanındı. 1885 Nisanında Belçika Parlâmentosu, kırala, yeni kurulan devletin başı olması için yetki verdi. Belçika ile bu devlet arasındaki birliğin sadece şahsî olduğu ilân edildi, fakat bu devlet, Bruxelles'den idare ediliyordu. Memurları, hemen hemen yalnız Belçikalı idi, iki memleket arasında malî, ticarî bağlılık, gittikçe sıkılaştı. 1889 da Léopold, Kongoyu Belçikaya vasiyet ettiğini açıkladı 1890 da da hükümete, malî yardım karşılığında bazı şartlarla Kongoyu ilhak etme hakkı tanındı. Kongodaki kötü idare hakkındaki haberler, Büyük Britanyada, Amerikada, Kongo devletinin kuruluşuna yardım etmiş devletlerde kuvvetli tepkiler doğurmadan önce Belçikada halk efkârını ciddî olarak ilgilendirmeğe başladı. İlhak tasarısı, 1908 Eylûlünda kanunlaştı. Böylece kıralın şahsî idaresi yerine Parlâmento karşısında sorumlu bir Sömürge Bakanlığı memleketi idare edecekti. Kongoda alıp yürümüş olan kötülükleri önlemek için tedbirler alındı. Léopold'un ölümü de işi kolaylaştırdı. Ticaret hürriyeti üzerindeki sınırlamalar kaldırıldı. Kıralın elde tuttuğu inhisarların çoğu bırakıldı. Yerli idare tamamiyle teşkilâtlandırıldı. «Toprağı işliyenin hakkı» yerlilere geri verildi. Çalışma hürriyeti tanındı. Mahallî şeflere, eski nüfuz ve hâkimiyetlerinin büyük bir kısmı bağışlandı, adlî ıslahat tamamlandı. İçki ticaretine yeni kayıtlar kondu, hastalıklarla savaşta da büyük gayretler gösterildi. Büyük Britanya, Amerika Birleşik Devletleri ve diğer ilgililer, ıslahatın noksansız olduğunu kabul ettiler. Birinci Dünya Harbinde Kongo kuvvetleri Fransızlara yardım ettiler. 1919 da Ruanda ve Urundi (b. bk.) üzerindeki manda ve Kongoluların ele geçirdiği toprakların bir kısmı Belçikaya verildi. Daha 1910 anlaşmasiyle Büyük Britanya, Belçikaya Albert gölünün batı kıyılarını bırakarak sömürgenin Nil şebekesine açılan bir kapı sağlamıştı.

İdarenin, iyi bir iç siyaset yanında ulaştırma vasıtalarını geliştirmeğe çalıştığı görülüyordu. 1910 da Katanga (b. bk.) Eyaleti, tam yetkili bir genel vali vekilinin idaresine bırakılmıştı. 1926 da bu unvan sadece vali olarak değiştirildi. 1928 de Kivu bölgesini kalkındırmak için özel bir komite kuruldu. Harbden sonraki buhran Kongoda da tesirini göstermişti. Sivil hizmetlerde küçük ölçüde bir grev oldu çeşitli yerli kabîleler arasında karışıklık baş gösterdi. Bu sıkıntılar, ticaretin gelişmesiyle, yerlilerin ihtiyaçlarına dikkat gösterilmesiyle sona erdi. 1927 Eylûlünde Portekizle imzalanan bir sözleşme ile Belçika, Angola'ya Kongonun güney batısından biraz toprak bırakarak Matadi civarında ancak bir mil kare bir yer aldı. Ama kıyıyı memleket içine bağlıyan demiryolunun tekrar yapılmasını sağladığı için bu toprak şeridinin önemi büyüktü. 1928 de uzaltılmasına başlanan Banguella demiryolu ile sömürgenin güney kısmı denize bağlanmış oluyordu. Katanga'yı Kasai nehri üzerinden Léopoldville'e bağlıyan 695 mil uzunluğundaki Aşağı Kongo-Katanga hattının açılması dolayısiyle kıral I. Albert, 1928 Haziranında sömürgeyi ziyaret etti.

BELÇİKA SANATI, yedi yüzyıllık bir mazisi olan B. S., öteden beri Flaman mektebi içinde ele alınmıştır. Bu mektep, resimde, mimarlık ve heykelcilikten daha mühim başarılar göstermiştir. Mimarlık tarihinde baştan başa güzel âbideleriyle zamanımıza kadar devam eden inşa sanatı, Roma devrinde (IX. - XII. yüzyıllar) yeraltı mâbetleri ve lâhitler, manastır dehlizleri, kiliselerde kendini göstermektedir. Gotik devrinde ise (XIII. - XV. yüzyıllar) güzel katedraller yer almıştır. Sainte - Gudule (Bruxelles), Saint - Rombaut (Malines) Anvers, Tournay katedralleri bunlar arasındadır, sivil âbidelerden de, Ypres halinin saatli kulesi, Bruxelles, Louvain, Alost belediye daireleri vardır. Rönesans devrinde (XV. - XVII. yüzyıllar) mimarlığa, yabancı tesirler hâkim olmuştur. Bu üslûpta geç olarak (XVII. yüzyıl), dinî âbideler de yer almıştır. Anvers'teki Jesuitler, Namur'-

BELÇİKA SANATI (Mimarî, Heykel, Resim)

1

2

3

4

5

6

1. Balat: Güzel Sanatlar Müzesi (Eski Müze 1876, Bruxelles), 2. Poelaert: Adliye Sarayı (Bruxelles). 3. Victor Rousseau: İnsanlığın Üç Kardeş İstekleri (Heykel). 4. C. Meunier: Maden Ocağında, (Modern Müze Bruxelles). 5. A. Stevens: Güllü Kadın (Modern Müze, Bruxelles). 6. Boulenger: Moulin Gris Bataklıkları (E. Van Camp Kolleksiyonu)

deki Saint - Loup kiliseleri ile Anvers ve Gand belediye daireleri, lonca binaları bunlar arasındadır. XVIII. yüzyılın başlıca mimarları Agneessens, de Neufforge, Dewez, Montoyer'dir.

Heykel sanatı, önceleri kuyumculukla ilgili oyma işleriyle başlamış, sonra da taş ve tahtadan yapılmış alçak kabartma ve ornemanlarla dinî binalarda yer almıştır. XV. yüzyılda çok sayıda heykel işlenmiştir. Gotik üslûbunda yapılmış kilise stalle'lerinin, mukaddes sandıkların ve güzel mimberlerin yer aldığı Louvain, Lierre, Aerschot, Walcourt kiliseleri anılmağa değer. Rönesans tesiri görülen eserlerden Bruges'deki Cheminée de Franc, Audenaarde belediye dairesinin baş kapısı, Tournay katedralinin mimberi, bu devir içinde yer alan eserlerdendir. XVI. yüzyıl heykelcilerinden François Duquesnoy, Arnold Quellyn vardır.

Ortaçağ minyatürleri hariç Hubert ve Jean van Eyck kardeşlerle başlıyan ve onların ardından Roger van der Weyden, Hans Memling, Patenier, Quentin Massys, Pieter Brueghel. Jan Mabuse (Maubeuge) ile büyük başarılar sağlamış olan resim sanatı, XVI. yüzyılın sonunda İtalyan zevk ve tesiri altında kalmıştır. Önceki ressamların saf görüş ve mistisizmini bırakarak, bir dönüm noktası teşkil eden hareketli bir üslûp içinde, muhitinin karakter ve özellikleriyle dolu olarak, Rubens'in canlı renklerle işlediği çekici kompozisyonları, serbest bir sanat anlayışını resme getirmiştir. Bu sanatçının açtığı yolda, Van Dyck, Frans Snyders, Jordaens ilerlemişlerdir. Bk. FLAMAN SANATI.

XIX. ve XX. yüzyıllarda B. S.: *Mimarlık*: XX. yüzyıl başlarında yeni - klâsik mimarî, her ikisi de Bruxelles'de bulunan Palais des Académies (1823), Théâtre de la Monnaie (1827) binalariyle henüz yaşamaktadır. 1870 e doğru başlıyan ve İtalyan Rönesansı istikametinde bir tepki, Cluysennar, Suys (Borsa binası, Bruxelles 1873), Balat (Eski müze 1876) ile baş göstermiş ve Poelaert ile de bu anlayıştan tamamiyle ayrı olarak (Adliye sarayı 1866-1883, Bruxelles), heybetlilik hedef tutulmuş ve buluşa daha büyük bir pay ayrılmıştır. Victor Horta ise (Palais des Beaux - Arts, Bruxelles Tournay müzesi) modern anlayışlara ve malzemenin işleniş zaruretlerine uygun gidecek ahenkli formları bulma yolunda başta gelenlerden biri olmuştur. Bu sanatçıların yanında genç mimarlardan Blomme, Victor Bourgeois ve daha başkaları, araştırmalarında, nispet ve kitlelerin yerleştirilmesinden başka bir süslemeyi atarak, daha çok sadeleştirme yoluna gitmişlerdir. Bugünkü Belçika mimarîsinde gelecek için çok ümitli eserler meydana gelmekte ve bunlardan modern mimarîye örnek olarak L'abbaye de la Chambre mahallesi yer almaktadır.

Heykel: Birçok denemelerden sonra yeni bir heykelci nesli, dikkate değer başarılariyle 1830 dan sonraki devre içinde kendini belli etmiştir. Bununla beraber Belçika heykelciliğinde mütecanis ve orijinal bir mektebe raslamak güçtür. Eugène Simonis (1810 - 1882) nin romantik çığırı memlekette canlandırdığı, 1848 de kırallık meydanına dikilmiş olan Godefroid de Bouillon atlı heykelinden sonra (Bruxelles), çok geçmeden bu hareket, Charles Fraikin (1817 - 1893) ve Louis Jeholte ile devam ettirilmiştir. Bundan sonra Armand Cattier ve hususiyle Paul Bouré, natüralizm istikametinde gayret harcamışlardır. Julien Dillens, Vinçotte, Charles van der Stappen ve Paul de Vigne (1843 - 1901) nin Bruxelles müzesinin cephesine büyük İtalyan heykelcisi Donatello'nun üslûbu tesiri altında işlenmiş olan «Sanatın tebcili» adlı heykel grupu ile de heykelcilik, çok çabuk İtalyanlaşma yoluna girmiştir

Belçika sanatında kudretli bir sanatçı olarak yer alan ve Belçika heykelciliğini lâyık olduğu mevkie yükseltmiş olan Constantin Meunier (1831 - 1905) *Monument au travail* anıtı ile memleket sınırlarını aşan büyük bir şöhret sağlamıştır. Maden işçisinin yaşama şartlarını ve çalışma hayatını sadelik içinde olduğu kadar destanî bir ifade ile gerçekleştirmiştir. Meunier'den sonraki nesil içinde kendini göstermiş sanatçılar arasında lirik bir işleyiş tarziyle çıplaklarında sert ve şehvetli bir ifade taşıyan eserler vermiş olan Jef Lambeaux (1852 - 1908), güzel büstler yapmış olan Jules Lagaë (1862 - 1931), mahallî karakterin kuvvetli surette yer aldığı derin düşünceli mistik Flandra kadınının ruhunu bütün yumuşaklığı ile ifade etmiş olan Victor Rousseau (1865), geniş bir işçiliğe dayanan madalyalariyle Bonnetain (doğ. 1883), dinamik olduğu kadar esaslı bir şekilde işlenmiş eserler vermiş olan Rik Wauters (1882 - 1916) vardır.

Resim: Belçika sanatının bağımsız olarak tanınması ancak yüz yıllık bir zaman içinde olmuştur. Önceleri olduğu gibi bu yüzyıllarda da güzel sanatlar Belçikada mühim başarılar göstermiştir XVIII. yüzyılın sonu ve XIX. yüzyılın başında Romada doğmuş ve bütün Avrupayı tesiri altında bırakmış olan yeni - klâsisizm ceryanı, Belçika sanatı üzerinde de tesirler yaratmıştır. Bu Antik, Greko-Romen tarzını yeniden canlandırmak yolunda büyük rol oynamış olan Alman edip ve arkeologu Winckelmann olmuştur. Dayandığı estetik prensipler kaynağını antik sanattan almaktadır. Fransada bu ceryanın temsilcisi olan meşhur ressam David'in Bruxelles'e gelişinden çok önce, bu ceryanı Belçikada savunan sanatçılardan. Van Dyck'ın mitolojik eserlerini olduğu kadar Pompei fresklerini hatırlatan eserler vermiş olan André Lens (1739 - 1822), David'in üslûbu tesiri altında kalmış olan Suvée (1743 - 1807) vardır. David'in atölyesinden yetişmiş ve Belçikada David mektebinin temsilcisi olmuş olan P. J. François, E. Y. Kinsoen, Pierre van Hanselaere, Henri van der Haert'ten başka bu mektebi en iyi temsil eden ve Belçika resminin babası sayılan François Joseph Navez (1787 - 1869) devrinin klişe haline gelmiş üslûbunu aşarak kendi sanatlarının geleneği içinde yeniden bağlar kurmuştur. David'in talebesi olan bu sanatçı Rubens'in eserlerini incelemiş ve Raphaello'nun sanatına büyük bir ilgi ile bağlanmıştır. Köylü hayatına ait konular işlemiş ve portreler yapmıştır.

Navez'nin rakîbi ve Fransız ressamı Gros'nun talebesi François Simonou (1783 - 1859), kuvvetli ve geniş bir icranın yer aldığı figürleri ile tanınmıştır. Yine ön plânda yer almış portre ressamlarından Liévin de Winne (1822 - 1880) eserlerinin psikolojik ifadesiyle, yeni-klâsik devir içinde tanınmıştır.

Belçikada Romantizm, Realizm ve Empresyonizm: Fransız resminde daha canlı ve hareketli bir şekilde kendini belli eden bu ceryanlar, Belçika sanatında da tesirini göstermiştir. 1830 da Romantizm, 1850 den itibaren de Realizm hareketi genişlemiş ve Empresyonizm ise Belçikada 1880 yıllarına doğru başlamıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısı boyunca resim Belçikada büyük bir gelişme gösterir. Yeni - klâsisizme ve dolayısiyle F. J. Navez'nin sanatına karşı başlıyan romantik inkılâp, Belçika millî inkılâbiyle birlikte siyasî istiklâlini aldığı (1830) aynı devir içinde başlamıştır. Bu yeni resim, XVII. yüzyıl Flaman sanatından çok, zama-

1

2

3

4

5

6

1. Leys: İlânı aşk (Bruxelles Müzesi). 2. F. J. Navez: Hemptinne ailesi (Modern Müze, Bruxelles). 3. Henri de Braekeleer: Kılavızlar Yurdu. 4. Vogels: Yağmurda Sainte-Catherine Meydanı. 5. James Ensor: Maskeler. 6. C. Permeke: Nişanlılar.

nında büyük bir şöhret kazanmış olan akademik ve seçmeci (éclectique) Fransız ressamı P. Delaroche'un resimlerine uymaktadır. Büyük ölçüde resimlerin yapıldığı bu devirde millî tarihe ve harblere ait konular işlenmiştir. Parlak elbiselerin ve aşırı hareketlerin yer aldığı bu eserlerde bir sürü kalabalık, ifadeden mahrum olarak işlenmiştir.

İlmî olmaktan çok içgüdüsiyle bulduğu sade ve basit renklerle eserini işliyen, acıklı ve tesir yaratan konuları seçmiş olan Antoine Wiertz (1806 - 1865) ile Hendrik Leys (1815 - 1869) romantik devir içinde yer almıştır.

Yeni-klâsik harekete bağlı sanatçılar tarafından bırakılıp gözden düşmüş bir durumda kalan manzara resmi de Théodore Fourmois (1814 - 1872), Alfred de Knyff ve François de Lamorinière ile yeniden önem almıştır. Bu sanatçılar, Holândalı manzara ressamı Hobbema ve Barbizon mektebine bağlı Fransız ressamlarının ilhamı altında eserler vermişlerdir. Belçika sanatında artık tarihî konular bırakılarak, natüralist mektebi temsil eden «Serbest Güzel Sanatlar Derneği» kurulmuş (1867), Fransız realizminin meşhur ressamı Gustave Courbet'nin tesirleri, bu mektebin doğmasına yol açmıştır. Bu grupa bağlı ve Courbet'nin sanatından ilham alarak çalışmış olan Louis Dubois (1831 - 1880) aynı zamanda melankolik köylü resimleriyle de Fransız ressamı Millet'nin üslûbuna yaklaşan eserler vermiştir. Hayvan ressamı Joseph Stevens (1816 - 1892), güzel yüz ve kumaşların ressamı Alfred Stevens (1828 - 1906), portrede ihtısası olan, duygulu ve renk bakımından ince bir görüşü olan Edouard Agneessens (1842 - 1885), güzel dekoratif eserler kompoze etmiş olan Eugène Smits (1826 - 1912), çeşitli konuları arasında en çok manzara resimlerine yer vermiş olan Hippolyte Boulenger (1837 - 1874), empresyonist bir hava içinde başarılı eserler vermiş, şair ruhlu bir açık hava ressamı olarak tanınan Guillaume Vogels (1836 - 1896), Belçika resminde yer almış değerli sanatçılardır.

Belçika yerli empresyonizmini ise, ev içlerini kuvvetli bir işçiliğe dayanan ustalıkla işlemiş ve sihirli aydınlık ve akisleri eserinde ifade etmiş olan Henri de Braekeleer (1840 - 1888), Vogels (1836 - 1896), büyük ölçüde natürmort resimleri yapmış ve eserlerinde aydınlık tesirleri kudretle ifade etmiş, mask ve iskelet resimleriyle geniş bir hayal zenginliği ve renk cümbüşü içinde eserler vermiş olan ve Belçika ressamları arasında dünyaca en çok tanınanı James Ensor (1860 - 1942) temsil etmişlerdir. Ayrıca Paris ve Cezayir'de yaptığı resimlerle Fransız ressamlarından Manet ve Degas'nın en iyi talebelerinden olan, güzel kompozisyonlar ve çocuk portreleri yapmış Henri Evenepoel (1872 - 1899), değerli bir sanatçı olarak Belçika resmi içinde yer almıştır.

XX. yüzyılın Belçikalı birçok ressamları arasında hususiyle Latinis, Permeke, Marie Howet, Brocas, Suzanne Cocq vardır. Modern bir resim anlayışını temsil eden bu mektep, Avrupanın yaşıyan sanatı içinde önemli bir yer almaya daha şimdiden namzet olduğunu eserleriyle ispat etmektedir.

Dekoratif sanatlar: Bugünkü Belçika sanatında, eskiden Liége'in, Bruges'ün kazandığı şöhret gibi, Bruxelles Malines, Ypres, Louvain, Anvers şehirleri de vitray, dantelâ mobilya ve kuyumculuk sanatlarında tanılan birer merkez olmuşlardır. Belçika, XIX. yüzyıldan bu yana Avrupa kıtasında da bu sanatlarda görülen gerilemeden sonra, iştirak ettiği 1925 Paris modern sanayi ve milletlerarası dekoratif sanatlar sergisinde memlekette bu sanatlarda kuvvetli bir yenileşme başlamış olduğunu göstermiştir. 1895 ten bu yana, mimar ve dekoratör olarak bu sanatın öncüleri arasında: Hobé, Balat Horta, Bovy ve daha sonra da Van de Welde yer almışlardır. Modern sanatın bugünkü temsilcileri arasında da hususiyle döğme demircilikte Bruxelles'li Lefebre, Courtrai'li Henri Beirnaert, mobilyalariyle Mlle Bosché, Philippe Wolfers, Van de Woorde, Van Huffel, mücevher işçiliğinde de Thielemans tanınmışlardır. Bu suretle modern anlayışlı dekor sanatçılarının bu yeni eserleri yanında Belçika sanayi geleneğinin eşsiz örneklerinden olan dantelâ, brode işleri, kristaller, vazolar, Flandra kâseleri de eski değerlerinden asla bir şey kaybetmemiştir.

BELDAR, Osmanlı ordusunun seferlerinde, dağlar arasındaki geçitleri açan, temizliyen ve koruyan, hendek kazan ve diğer bazı işlerde kullanılan bir sınıf amele taburu efradı. B. lar lüzumu halinde ücretle hizmete alınırlar ve vergilerden muaf tutulurlardı.

BELEDİNA, Bizans İmparatorluğunun Thrake eyaletinde, kuzeyden gelecek akınlara karşı, imparator I. İustinianos (hük. 527 - 565) tarafından kurulmuş olan istihkâmlardan biri.

BELEDİYE, şehir ve kasabaların, nüfuslarına göre kasaba hükmünde olan yerlerin ve buralarda oturan halkın medenî ve beledî işlerini düzenlemek üzere kurulan teşkilât Bu gibi işler çok çeşitli olmakla beraber, belde sokaklarının bir plâna göre yaptırılması, beldenin temiz tutulması, aydınlatılması içme suyu getirilmesi, ekmek, et gibi zarurî ihtiyaç maddeleri fiyatlarının kontrolu, bunların başlıcalarıdır.

B hizmetleri, bir belde halkının mahallî işleri olmakla beraber, yine umumî menfaat çerçevesine girer. Demokrat memleketlerde B. ler, halk tarafından seçilen bir «B. meclisi» ile bu meclis tarafından seçilen bir B. başkanının idaresi altındadır ve devlet teşekkülü dışında bir «İdarî ve hukukî şahsiyet»tir. Bizde B. teşkilâtı, ancak şehir ve kasabaların sınırı içinde kalan yerlere, öteden beri belediyeye ait sayılan tarla, bağ ve bahçe gibi mahallere münhasır olduğu halde bazı memleketlerde «Commune» (Komün) denilen, şehir ve kasaba sınırları içinde kalan yerlerden başka bu sınırların dışındaki toprakları da içine alır. Böylece köy ve kasabanın yalnız içine değil, bağlı olduğu idarî bölge sınırına kadar olan araziyi içine alan «komün» lerin başında da B. meclislerince seçilen bir «Belediye başkanı» bulunur. Bizde Komünün karşılığı, köy kanununa göre bir «idarî şahsiyet» olan köylerdir ki, buralarda idare uzuvları, «köy muhtarları» ile «ihtiyar heyetleri» dir. Bununla beraber bizde nüfusu iki binden fazla olan yerlerde ayrıca B. de kurulur.

B. ler, halkın seçtiği B. meclisleri ve B. başkanları tarafından idare edilen ve idarede muhtariyeti, yani gerek idarî, gerekse malî bakımlardan serbestliği olan teşekküllerdir. Şu kadar ki, hükümetin B. işleri ve teşkilâtı üzerinde «idarî vesayet»i, sınırı kanunlarla belli edilmiş bazı kontrol hakları vardır.

Belediye hizmetleri: Yukarıda başlıcaları işaret edilen hizmetlerden başka B lere yükletilmiş birçok vazifeler vardır ki B. kanunumuz bunları 76 fıkra halinde göstermiştir (1580 sayılı kanun madde 15). Herkese açık olan yerlerin temizliğine bakmak, yenilecek içilecek ve umumun sağlığı ile ilgili şekilde kullanılacak şeylerle bulundukları

yerleri kontrol etmek ve lokanta, gazino, kahve, meyhane gibi yerlerin sıhhîliğine dikkat etmek, kasaplık hayvanların sıhhî salhanelerde kesilmesini sağlamak ve B. sınırları içindeki ulaştırma vasıtalarının sağlamlığını, sıhhîliğini gözetmek, yangınları önliyecek tedbirleri almak, süprüntüleri toplatmak ve kaldırtmak, içme suyu getirtmek, suları sıhhî ve temiz tutmak, beldenin harita ve plânını yaptırarak en az beş yıllık imar programına bağlamak, sokakları ve meydanları plâna göre düzenleyip düzeltmek ve yolları aydınlatmak, ekmeğe, ete v. b. zaruri ihtiyaç maddelerine âzamî fiyat (narh) koymak, kanunda sayılan bu vazifelerin en esaslılarındandır.

Kanun B. hizmetlerini geniş tutmuş olmakla beraber onların malî takatine göre bu hizmetlerden bir kısmını bazı B. ler için mecburî, bazıları için ihtiyarî saymıştır

B. lere yükletilen hizmetler, her memlekette aynı değildir. Bizde devlete ait sayılan bazı hizmetler, meselâ nüfus kütüğünün tutulması gibi işler de Fransada B. lere verilmiştir. Buna mukabil, bizde B lere bırakılan evlenme muameleleri, bazı memleketlerde başka dairelere bırakılmıştır. Böylece B. hizmetleri, iktisadî ve içtimaî anlayışlara göre dar veya geniş tutulabilir. İktisadî işlere âmme makamlarının karışmasını uygun gören memleketlerde, B. hizmetleri geniş tutulmuştur. Buralarda B. ler, hususî teşebbüse rakîp sayılabilecek şekilde işlere de girişirler. Buna «Socialisme municipal» veya «municipalisme» (B. sosyalizmi) denir. Fakat Fransız danıştayı, kamu menfaati ile ilgili haller bir yana, B. lerin hususî teşebbüse rakîp olacak şekilde dükkân ve mağaza açmamaları hakkında kararlar almıştır. Ancak İkinci Dünya Harbi içinde kamu menfaatinin zorlaması ile Fransada bazı B. ler tanzim satışında bulunmak üzere kasap, balıkçı ve bakkal dükkânları dahi açmışlar, fakat harb bittikten sonra bunları kapatmışlardı.

Bizde Belediye: Bizim B. kanunumuz, B. yi «beldenin ve belde sakinlerinin mahallî mahiyette müşterek ve medenî ihtiyaçlarını tanzim ve tesviye ile mükellef hükmî bir şahsiyet» olarak tarif eder. Hükmî şahsiyetten maksat hukukî tasarrufa, yani bir fert gibi mal sahibi olmağa, alıp satmağa ve başkaca hukukî muamelelerde de bulunmağa ehil olmaktır.

Nüfusu ne kadar olursa olsun, her il ve ilce merkezinde ve nüfusu iki binden fazla olan diğer yerlerde B. kurulması mecburidir. B. lerin vazifesi (yukarıda da söylendiği gibi) belde sınırları içine münhasırdır. Ancak beldedeki binaların kapladığı kısımdan başka öteden beri beldeye ait sayılan tarla, bağ, bahçe, çayır, otlak gibi yerler de bu sınır içine alınır.

B. leri halk tarafından seçilen «B. meclisi» ile «B. encümenleri», B. başkanları ve varsa yardımcıları, nüfusça kalabalık olan yerlerde kurulan B. şubelerini ise şube müdürleri ve şube heyetleri idare eder.

B. meclisi, seçim hakkı olan hemşeriler tarafından doğrudan doğruya, yani umumî oy verme ile seçilir. On sekiz yaşını bitirmiş olan erkek ve kadın her Türkün seçim hakkı vardır. B. meclisine seçilebilmek için ise 25 yaşını bitirmiş olmak ve kanunun saydığı öteki vasıfları da taşımak gerektir. B. meclisleri seçimi her dört yılda bir Eylûl ayının ilk pazarına raslıyan günde yapılır. Nüfusu üç bine kadar olan yerlerde B. meclisine 12 üye seçilir. Nüfusu üç binden beş bine kadar olan yerlerde, üç binden yukarı her beş yüz nüfus için bir üye daha seçilir. Nüfus miktarı arttıkça, seçilecek üye sayısının ne şekilde arttırılacağını kanun göstermiştir.

B. meclisi normal olarak yılda üç defa toplanır. Bundan başka kanunun gösterdiği bazı hallerde olağanüstü toplantı da yapılabilir. Meclis her toplantısında en çok on beş gün çalıştıktan sonra dağılır. Yalnız belediye bütçesinin tetkikine raslıyan toplantısında en çok otuz gün faaliyette bulunabilir. Meclisteki işlerin görülmesi bu müddetler içinde bitmezse toplanma müddeti on beşer gün daha uzatılabilir.

B. meclisinin hazırlanan bütçeyi tetkik, müzakere ve kabul etmek, B. resimlerinin tarifelerini hazırlamak, beldenin imar programı, havagazı, su, elektrik işleri ile B. adına verilecek imtiyaz mukaveleleri hakkında karar almak gibi birtakım vazifeleri vardır. Meclisin bütçe katî hesap, çalışma programı, istikraz, imar programı, su ve elektrik tesisleri ile B. zabıtasına ilişkin talimat hakkındaki kararları, mahallin en büyük mülkiye âmirinin tasdiki üzerine yürürlüğe girer. Mülkiye âmirleri bu kararları bir hafta içinde ya tasdik veya iptal ederler, B meclisi kararını tadil edemezler veya onun yerine geçecek yeni bir karar alamazlar. Müddeti içinde tasdik etmezlerse B. meclisinin isteği üzerine Danıştaya başvurulur. Danıştayın vereceği kararlara uyulur.

B. başkanını B. meclisi seçer. Başkan, B. meclisi üyeleri arasından olabileceği gibi belde hemşerileri içinden veya dışardan biri de olabilir. Başkanın vazife müddeti de dört yıldır (İstanbulda vali, hususî bir kanuna göre, aynı zamanda B. başkanıdır).

B. başkanları halkın temsilcisi olduğu için hükümet tarafından, istenildiği zaman vazifelerine son verilmemesi esası kabul edilmiştir. Bundan dolayı Fransada valiler, B. başkanlarından izahat almadıkça bunlar hakkında bir muamele yapamazlar. Bu şekilde tatbik olunan muameleden dolayı da başkanların Danıştaya başvurma hakkı vardır. Bizde de ancak kanunî vazifesini, mahallin en büyük mülkiye âmirinin yazılı tebliğine rağmen yapmıyan başkanlara vali veya içişleri bakanı tarafından işten el çektirilebilir ve haklarında memurin muhakâmatı kanununa göre muamele yapılır.

B. encümeni, B. başkanından ve B. meclisine seçilen encümen üyeleriyle, bulunan yerlerde yazı işleri müdürü, muhasebeci, sağlık müdürü. veteriner müdürü, fen işleri, teftiş heyeti başkanları gibi belediye daireleri âmirlerinden meydana gelir. B. encümeni, B. meclisi gibi yılda birkaç defa toplanan bir heyet olmayıp devamlı olarak vazife görür ve haftada kendisinin tâyin edeceği günlerde muntazam surette toplanır. B. vazifelerine ait esaslı hususlar. belediye meclisine aittir. Ancak sadece meclise sunulacak bütçe tasarısını incelemek, bütçede aynı bölüm içinde aktarmalar yapmak, taşıma vasıtaları ücret ve tarifeleriyle ekmek, et gibi şeylere konacak narhları tesbit etmek gibi işlerle uğraşır.

B. zabıtası: B. sınırı içinde, intizamın, B. kanun ve nizamları hükümleriyle yasakların yerine getirilmesi ve belediye nizamlarına aldırış etmiyenler hakkında kesilen para cezasının toplanması ve bu nizamlara göre suç teşkil eden hareketlerin takibi gibi işlerle ödevli bir B. zabıtası vardır. Bu zabıta kadrosunda zabıta müdürü, muavini, merkez memuru, komiser ve komiser muavinleriyle, zabıta memurları bulunur.

B. bütçesi: B. nin teşkilât masraflariyle B. hizmetleri için yapacağı masrafların yekûnu ve buna karşı kanunlarla belli edilmiş olan gelirlerden elde ettiği hasılat, B. bütçesini teşkil eder. B. bütçe tasarısı, başkan tarafından hazırlanıp B. encümenine verilir. Encümen de, tetkik ettikten sonra B. meclisine sunar. Meclis, gelirlerle giderleri bölüm bölüm görüşür ve tasarı üzerinde dilediği değişiklikleri yapar. B. meclisinden çıkan bütçe, mahallin en büyük mülkiye âmirinin tasdiki ile kesinleşir.

Mülkiye âmiri, tasdik sırasında yalnız kanunun saydığı hallerde - bütçede değişiklik yapabilir. Buna karşı da B. meclislerince Danıştaya başvurulabilir.

B. gelirleri: B. gelirleri kanununda (1 Temmuz 1948 tarihli ve 5237 sayılı kanun) sayılan vergi, resim ve harçlardan, vergi ve para cezalariyle B. nin otobüs, elektrik v. b. gibi kurduğu işletmeler hasılatından ve B. kanununda gösterilen öteki gelirlerden toplanır. B. gelirleri kanunundaki vergi, resim ve paylar şu kısımlara ayrılmıştır:

1. Devlet ve hususî idareler tarafından tahsil edilen vergilerden alınan B. payı (kazanç vergisi, gümrük resmi tekel maddeleri gelirleri, bina vergisi ile yol vergisinden B. ye ayrılan paylar).

2. İşletme gelirlerinden B. payları (elektrik, havagazı istihlâkinin her metre küpünden alınan B. resmi, nakil vasıtaları biletlerinden, telefon abone ve konuşma ücretlerinden B. ler için alınan resimler. temizleme ve aydınlatma resmi, hayvan kesme ücreti, et taşıma ücreti, balıkhane ücreti).

3. B nin yaptığı bazı masraflara halkın iştiraki (kaldırım, lâğım, içme suyu tesisleri masraflarına bunlardan faydalananların iştirak ettirilmesi, dolayısiyle alınan paralar, harita ve imar plânları masraflarına iştirak payı, yangından korunma masraflarına sigorta kumpanyalarının iştiraki).

4. Doğrudan doğruya B. ce tahsil edilen gelirler (şehir ve kasaba sokaklarında yapılan değişiklikler veya kurulan tesisler dolayısiyle değeri artan binalardan alınan değerlenme «eski şerefiye» resmi), nakil vasıtaları numara resmi, kara ve deniz nakil vasıtaları resmi, iskele ve rıhtımlardan alınacak geçiş resmi, ilân ve reklâm resmi, ölçü tartı aletlerinden alınacak muayene resmi, kantar resmi, dellâllık resmi, sinema, bar ve girimlik ücreti ile girilen sair eğlence yerlerinden alınan eğlence resmi, akar yakıt resmi gibi).

5. Alınması isteğe bağlı gelirler (süs köpekleri resmi gibi). B. resimlerinin başlıcaları arasında sayılan temizleme ve aydınlatma resmi, kiraya verilmiyen binalarda, bina safî iradının yüzde iki buçuğu ve kiraya verilenlerde yüzde beşi nispetindedir.

Tarih: B. (Lat. *municipium*), ilk çağlarda, Romaya bağlı olmakla beraber bir derece idarî muhtariyeti bulunan teşekküllere denirdi. Romada fetihler o kadar genişliyordu ki alınan yerleri ne doğrudan doğruya Roma ülkesine katmak, ne de Roma Konfederasyonuna sokmak kaabil olmadığı için böyle kısmî muhtariyet *municipium* şekline gidiliyordu. Bu idare tarzına bağlı kasaba ve şehirlerde oturanlar, Romalılara tanınmış olan ticaret ve saire gibi haklardan faydalanıyorlar, fakat oy vermek ve seçilmek gibi siyasî haklardan faydalanamıyorlardı. *Municipium*u belediye muhtariyeti bulunmıyan *praefectura*dan ayıran noktada budur.

Fetihler ilerdedikçe bu idare tarzı İtalyada yayıldı. Fakat 90 yılında çıkan Iulia kanununun gerek *municipium*lara, gerekse federe şehirlere bütün vatandaşlık haklarını tanıması üzerine, *municipium*, artık halkı Roma vatandaşlık haklarından faydalanan komünlere verilen bir isim oldu. Bu teşekküllerin Roma ile münasebetleri, B. kanunları denilen ayrı kanunlarla nizamlanmıştır. Romaya ait *municipium* rejimi, Italyada vilâyetler şeklinde belirdi. Caesar'dan itibaren imparatorlar, bu vasfı uzak ve ücra şehirlere, hattâ daha medenileşmiş olan doğuda vilâyetlerin bütününe vermişlerdir. Vilâyet B. si, bazı defa vatandaşlık hakkından faydalanan bir komünü, bazı defa da Roma tarafından beledî bir bünye verilen ve Roma vatandaşı hukuku tanımıyan bir şehri ifade etmiştir.

212 yılında Caracalla, tam vatandaş haklarını, bütün imparatorluğa teşmil etti. O tarihten sonra *municipium* adı, Roma dışında her komünü ifade eden bir mâna aldı.

Yeni zamanlarda *municipe* adına İngiltere ve Macaristanda raslanmaktadır. İngilterede 1835 ıslahatı ile *municipal corporation* (belediye) kuruldu. 1835 te bu rejim 178 şehir için tanındı. Daha sonra bu gibi şehirlerin sayısı arttı. Şehirli hakkı (bourgeoisie), şehirde (borough) ve 11 kilometre çevresinde üç yıldan beri oturan ve fakirler için alınan vergiyi ödiyenlere tanınmıştır. Şehirliler, 1 Kasımda üç yıl için belediye meclisi üyeleri (councillors) ni seçerler. Bunlar da altı yıl iş başında kalacak olan üye (alderman) ile bir B. başkanı seçerler. Dört büyük şehrin, yani Londra, York, Manchester. Liverpool'un B. başkanları Lord unvanını taşırlar. Meclis üyeleri, B. kâtibini ve veznedarını tâyin ederler. Seçim listelerinin kontrolcularını ise şehir halkı seçer. Sulh hâkimi ve zabıta hâkimi kıral tarafından tâyin olunur. B., huzur ve sükûnu, şehir zabıtasını temin eder, aydınlatma işi ile uğraşır, bazı hallerde mektep işi ile su ve havagazı tesislerini de üzerine alır.

Macaristanda *Comitatus* (idarî taksimatın bir cüz'ü) lardan ve serbes şehirlerden meydana gelen teşekküllere *vármegye* denirdi. Bunların başında kıral tarafından tâyin edilen ve *ispán* (Lat. *comes*) denilen B. başkanları ve B. meclis üyeleri tarafından seçilen *alispán* (vice - gespan) başkan vekili bulunurdu. Bu meclisin de yarısı seçim ile gelen üyelerden, yarısı da en çok vergi verenlerdendi. Öteki şehir ve kasabalar, *comitatus*ların B. lerine tâbi idi.

Ortaçağda, derebeylerden kaza hakkını ve bir kısım vergileri tahsil etmek hakkını alarak az çok muhtar bir statü sağlıyan şehirlere komün (commune) denirdi. Bazı şehirlerin böylece muhtariyet almaları yolundaki ceryan, ne Roma İmparatorluğu devrinin ilham ettiği usullerle, ne de barbar kavimlerin kurduğu müesseselerin örnek teşkil etmesiyle izah olunabilir. Bu ceryan daha ziyade X. yüzyıldan itibaren kendini gösteren ve iktisadî bir yenilik meydana getiren toplanma temayülünden doğmuştur. Her komünün hak ve muhtariyet derecesi de aynı değildi. Derebeylerine kabul ettirilen imtiyaz beratında (charte) kabul edilen hükümlere göre bu haklar ve muhtariyetler birbirinden farklı olurdu. Bu bakımdan üç türlü şehir idaresi ayırdedilebilir: 1) Serbest şehirler. Bunlarda B. heyeti, yine derebeyine bağlı kalırdı. 2) Asıl komünler. Bunlarda B. başkanı ve yardımcıları bulunurdu. 3) Konsüllük şehirleri. Bunlarda B. başkanı yoktu. Bir konsüller heyeti vardı.

Komün denilen şehir ve kasaba idaresinde adalet işi, ya B. yargıçlarına, yahut da müstakil yargıçlara verilmişti. Komün malî ihtiyaçlarını, derebeyi tarafından şehre bırakı-

lan vergi ve resimlerle karşılardı. Bir şehirde gözetleme kulesi, çan, darağaçları yeri bulunması muhtariyet alâmetleri idi.

XIII. yüzyılın sonunda «serbest şehirler», Fransada ortadan kalkmış, fakat Flandrada ve Holândada gelişmiş ve XV. yüzyılın başlangıcında bu gelişme en yüksek derecesine varmıştır. İngilterede komünler, İngiliz hürriyetlerini kuran müesseseler olmuştur. Serbest şehirler İtalyada büyük rol oynamıştır. İmparatorluğun baskısına ve kendi aralarında kıyasıya bir rekabet hüküm sürmesine rağmen bu şehirler, hürriyetlerini uzun müddet yaşatabilmişlerdir. Almanyada serbest şehirler en ziyade XIV. ve XV. yüzyıllarda gelişme göstermiş ve bunlardan bir kısmı müstakil konfederasyonlar kurmuşlardır. Bu arada, Kuzey Almanyadaki ticaret şehirlerinin birliğini ifade eden Hanse ve hususiyle Hamburg büyük bir gelişme göstermiştir.

İslâmda ve Osmanlı devrinde B.: İslâmın ilk yıllarında bile B. vazifeleriyle uğraşan «muhtesip» ler vardı. Hazreti Muhammed zamanında Medine ve Mekkenin birer muhtesibi bulunmakta idi. Muhtesip sokakları gezer, çarşı ve pazarları teftiş ve ölçüleri muayene ederdi. Halife Ömer, kendisi bile ihtisap işi ile, yani B. zabıtası vazifesi ile uğraşırmış. Meselâ deveye taşıyamıyacağı derecede yük yüklediği için bir deveciyi dövdüğü ve bir gün çarşıda sokak sahasına tecavüz suretiyle yaptırılmış olan bir dükkânı yıktırdığı tarihte kaydedilmektedir.

Osmanlı devrinde de Tanzimattan önce B. vazifeleri «kadı» larla muhtesipler tarafından görülürdü. Her kadı bulunan yerde bir de muhtesip vardı. Muhtesibe «ihtisap ağası» veyahut «ihtisap emîni» de denilirdi.

Kadılar, esnafın resmî mercii idi. Esnaf için kethüda ve yiğitbaşı seçimi ve bunların değiştirilmesi, narhın azaltılıp çoğaltılması, esnaf arasında eski gelenek ve nizamın muhafazası kadılara düşerdi. Esnaftan biri, belli ölçü ve tartıya veya biçime uymıyan bir mal yapılsa veya çarşıda belli sayıdaki dükkânlardan başka yeni bir dükkân açsa veyahut esnafın toplu bulunmadığı yerde dükkân açmak istese hemen kadıya başvurularak şikâyet edilirdi. Kadı bu şikâyetler üzerine muhakeme yaparak hüküm verirdi.

İhtisap ağaları idarî şekilde B. zabıtası vazifesiyle uğraşırlardı. 1242 tarihli ihtisap ağalığı nizamnamesi, ihtisap ağalarının vazifesi ve dolayısiyle ihtisap işleri hakkında bir fikir vermektedir. Bu nizamnameye göre ihtisap ağası sık sık gezip ne kadar terazi, kantar, arşın ve endaze ile alişveriş yapan esnaf varsa hepsinin tartı ve ölçülerine bakıp ölçü ve tartıları eksik olan ve böylece eksik tartıp ölçen esnafı, icabına göre falaka ve deynek ile cezalandırır ve daha fazla cezayı hak edenleri hapse gönderir. Sürgün cezasiyle cezalandırılmağa lâyık olanları ise Bab-ı Âliye bildirir. Ağa, esnafın narhtan fazla fiyatla satmamalarına, ekmeğin bozuk ve noksan olmamasına, yine etin narhına uygun olarak satılmasına, hâsılı bütün eşya ve zarurî ihtiyaç maddelerinin asıl sermayelerini soruşturarak aşırı fiyatla mal satanlar olursa bu fiyatları değiştirmeğe dikkat ve gayret eder. İstanbula taşradan gelecekleri kontrol ederek başıboş takımının İstanbulda toplanmasına yer vermez.

İhtisap işleri karşılığında «ihtisap resimleri» alınırdı. Bu resimlerin tahsili bir yıl müddetle ve «iltizam» usuliyle ihale edilirdi. İstanbulda ihtisap ağalarının veya emînlerinin yanında koloğlanları adiyle bazı memurlar kullanılırdı. Bunlar dükkânlarından ve sair yerlerden ihtisap resmini tahsil edip ağaya verirlerdi.

1825 tarihinde Yeniçerilik kaldırıldıktan sonra ihtisap işleri genişletilmiş ve yeniden bazı ihtisap resimleri ihdas edilmiştir. O tarihten sonra ihtisap ağasının unvanı da ihtisap nazırlığına çevrilmiş ve 1855 tarihinde nazırlık da kaldırılarak yerine Şehir Emaneti kurulmuştur. Fakat Şehir Emaneti, 1869 tarihli Dersaadet İdare-i B. Nizamnamesi çıkarılıncaya kadar ihtisap nezaretinin işleriyle uğraşmış ve yeni usulde B. idaresi, İstanbulda 1869 da, vilâyetlerde de 1870 tarihinden itibaren kurulmuştur.

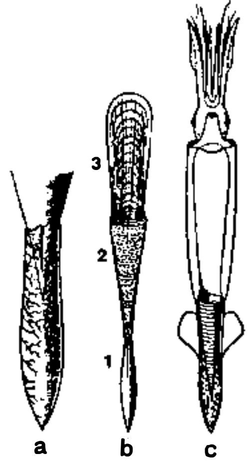
BELEK (Balak, Balağ), **Nûru 'd-devle**(ölm. 1124), Selçukluların Haleb, Harput, Genç ve Dersim emîri. Artuk Beyin çocuklarından Behramın oğludur. Melikşahın ölümünden (1092) sonra Selçuk İmparatorluğu ve kolları içinde başlıyan karışıklıkta ve iç savaşlarda, bilhassa Haçlılara karşı açılan harblerde ün kazanmıştır. Suriye Selçuklu hükümdarı Tutuş (b. bk.), emîr Bozan'ı öldürmüş ve ona ait olan Urfa bölgesindeki belli başlı şehirleri adamlarına dağıtmış ve bu arada Suruc'u emîr Sokman-ı Kutbî'ye ikta eylemiş, Sokman da bu kasabayı B. e vermiştir. B., Tutuş'un ölümünden sonra oğulları ile amcaları ve yeğenleri arasındaki kavgalara karışmış. birinci haçlı savaşında Selçuk ordusiyle Antakya kuşatmasına katılmış, İslâm ordusunun yenilmesinden ve Kudüs bölgesinin Artuk oğullarından Fâtımîlere geçmesinden sonra Suruc'u kaybetmiştir (1098). Bundan sonra Türkmen boylarının başına geçip birçok hâdiselere karışan B., Suruc'u Hıristiyanların elinden kurtarmak istiyen büyük amcası Sokman ile birlikte bu kasabayı kuşatmışlar ve haçlı komutanları yenmişlerse de bir yıl sonra burayı bırakıp çekilmek zorunda kalmışlardır. Bundan sonra da Fırat boylarında ve Irakta birçok işlere karışan B., 1110 da Haçlılarla savaşa giden Selçuk ordusunda amcası İlgazî (b. bk.) nin yanında bulunmuştur. Bu sırada Harrana sahip olan emîr Mevdûd (b. bk.) bu şehri İlgazîye vermişse de Sokman-ı Kutbî bunu kabul etmemiş, bu yüzden araları açılmış ve İlgazî ordudan ayrılarak Mardine gitmiştir. Buna kızan Sokman-ı Kutbî, B. i zincire vurdurmuş ve hapsetirmiştir. Bir yıl sonra Sokman ölünce B. kurtulmuş, Mardine giderek amcasının hizmetine girmiştir. Harput, Palu, Çemişkezek, Dersim, Genç, Çapakçur emîri olan Çubukoğlu Mehmed Bey ölünce (1112) B., onun Harputtan başka bütün şehirlerini almış ve merkez olarak Palu'yu seçmiştir. Anadolu Selçuklu sultanı II. Kılıç Arslan ölünce ülkesi oğulları arasında bölünmüş, Malatya, Elbistan bölgeleri de en küçük oğlu Tuğrul Arslana düşmüştür. B., küçük sultanın annesi Ayşe Hatun ile evlenmiş, genç sultanın atabeği olmuş ve bu suretle hâkimiyeti altındaki yerler çok genişlemiş, Anadoluda ve Elcezirede bulunan emîrlerin en kuvvetlisi olmuştur. Bundan sonra B., amcası İlgazî ile şehzade Mesudun atabeği Aksungur Porsukî (b. bk.) arasındaki savaşa katılmış. Aksungur yenilmiş, Mesud esir düşmüştür. İlgazî şehzadeyi serbest bırakmış, B. de Harput üzerine yürüyerek burasını da almıştır (1115). Bundan sonra topraklarına göz diken Erzincan ve Divrigi beyi Mengücükoğlu ile savaşmış, onu ve yanına sığındığı ortağı Trabzon dukası Konstantinos Gabras'ı tam bir mağlûbiyete uğratarak ikisini de orduları ile birlikte esir etmiştir. 1122 de İlgazînin çağırması üzerine Halebe giden B., orada da Haçlı savaşlarına katılmış ve amcasının hastalanması üzerine Franklara karşı yapılan savaşların idaresini eline almış ve Urfa kontu Jocelin de Courtenay ile Birecik senyötü Galeran du Puiset'yi yenmiş ve esir etmiştir. Urfanın verilmesine karşılık olarak kendi-

lerini serbest bırakacağını bildirmiş, teklifi kabul edilmeyince kont ile arkadaşlarını Harputa göndererek hapsettirmiştir. B. bu başarılardan sonra Harputa dönmüştür. Kısa bir zaman sonra amcası İlgazînin ölmesi ve ülkesinin mirasçıları arasında bölünmesi üzerine Haleb emîrliği Haçlılara karşı çok zayıf düşmüştür. Kudüs kıralı da bu halden faydalanmak istemiş ve Haleb üzerine yürümüş yeni Haleb emîri kırala bir kısım toprakları bırakarak barışa kavuşmuştur. B., 1123 te harekete geçerek önce Gerger kalesini sarmış. buranın yardım istemesi üzerine Fıratın batı kıyısından ilerlemeğe başlıyan Kudüs kıralı II. Bandain ile Turuş'ta karşılaşmış ve Haçlı ordusunu mahvederek kıralı yakalamış ve Harput kalesinde hapsetmiştir. Bu hâdiseden sonra B. adı her tarafta parlamış, kendisine Gazî unvanı, Selçuk sultanı tarafından da Haleb emîrliği verilmiş, B., Haçlılara karşı savaşan bütün kuvvetlerin serdarlığına tâyin edilmiştir. Bu sırada Harput kalesinde mühim bir hâdise olmuş ve bazıları dilenci, bazıları işçi, rahip kılığına giren Besnili 50 Ermeni fedaisi iç kaleye saldırarak kıralı, kontu, senyörü ve Frank esirlerini kurtarmışlar ve iç kaleye sahip olmuşlardır. Kıral kurtulmak için kuvvetini yeter görmemiş ve Kont Jocelin'i kuvvet toplamak üzere Kudüse göndermiştir. Bunu duyan B. yıldırım hızı ile Harputa yürümüş, ayaklanmayı bastırmış ve sağ kalan kıral ile senyörleri Harrana göndermiştir. Kudüse giden kont, kırallığın bütün kuvvetlerini toplamış, gerçek haçı da beraberine alarak kıralı kurtarmak üzere yola çıkmış, Telbaşar'a geldiği zaman Harput hâdiselerini duyup geri dönmüştür. B., 1124 te Halebe gelmiş, Haçlılara karşı yapacağı seferde hiyanetlerinden korktuğu İsmailî'leri şehirden kovarak mallarını sattırmıştır. Bundan sonra Frankların elinde bulunan kaleleri almakla uğraşmış ve halinden kuşkulandığı Menbic kalesi sahibi Hasan b. Gümüştigin-i Baalbekî'den kaleyi almak için amcasının oğlu Timurtaşı göndermiştir. Timurtaş, Hasanı esir etmişse de kardeşi İsanın müdafaa ettiği kaleyi alamamıştır. Bunun üzerine B. bu kaleyi sarmıştır. Isa Franklardan yardım istemiş, Urfa kontu Jocelin en seçme senyörleri ve şövalyeleri toplıyarak yardıma koşmuştur. Manbic yakınında yapılan korkunç savaşı da Türkler kazanmış, Maraş kontu ve ünlü senyörler ölmüşler, Haçlı ordusundan sağ kalanlar esir edilmişlerdir. B., bundan sonra, Haçlılar tarafından kuşatılan Sur şehri üzerine yürümüştür. Suriye kıyılarında Müslümanlar elinde tek kalan bu şehrin düşmesi ile Mısır ile Suriyenin deniz yolu kesilecekti. Bu kaleye karşı kurulacak mancınıkların yerlerini hazırlarken ve savaş alanında elinde kalkanı, başında tolgası olduğu halde dolaşırken kaleden atılan bir okun köprücük kemiğine saplanması üzerine şehit olmuştur. B. in cenazesi Halebe getirilmiş, orada kendisine güzel bir türbe yaptırılmıştır. Kûfî yazı ile yazılmış mezar taşı son zamanda Şam müzesine götürülmüştür (İSLÂM ANSİKLOPEDISİ c. II.).

BELÉM [*belẽ*] yahut **PARÁ,** Brezilyada Pará devletinin başkenti ve limanı. Nüfusu 222 900 (1944). B., Pará nehrinin huni biçimli geniş ağzında kurulmuş olup Amazon bölgesi ürünlerinin toplandığı bir ticaret merkezidir. Çeşitli birçok okullarından başka hukuk fakültesi, ilâhiyat yüksek okulu, zengin bir tabiiye müzesi vardır. B., 1616 da Portekizliler tarafından kurulmuştur.

BELEMNİTLER, yumşakçaların (Mollusca), baştanayaklılar (Cephalopoda) takımının, ikisolungaçlılar (Dibranchiata) alt takımından hayvanlar. Orta zamanın (Mezozoik) bilhassa Jura ve Tebeşir Tevirlerinde çok fazla gelişmişlerdir. Bugün nesilleri tamamiyle tükenmiştir. Yalnız iç iskeletine ait fosilleri bulunmaktadır. B., geçit formları teşkil ettiklerinden çok önemlidirder.

İç iskelette üç kısım ayırdedilir: 1) Rostrum denen kireçten yapılmış koni şeklindeki alt kısım, 2) Rostrumun içine alt ucundan yerleşmiş ve odacıklara ayrılmış olan asıl iskelet: Phragmoconus 3) Ayakkabı çekeceğine benziyen önü yuvarlak ve ikinci kısmın bir uzantısını olan Proostracum.

BELEMNİT

a. rostrum, b. iç iskeletin tamamlanmış şekli: 1. rostrum. 2. phragmoconus 3. proostracum c. bir belemnit'in tamamlanmış şekli.

BELEMNOTEVTİS (Belemnoteuthis), yumuşakçaların baştan ayaklılar takımından bir cins. Belemnitler (b. bk.)e çok benzer. Nesilleri tükenmiştir. İyi muhafaza edilmiş fosillerinde on tane biribirine eşit vantuzlu ayak kolları huni ve mürekkep kesesi çok iyi ayırdedilir.

BELEN (Beylan. Baylan): 1. Hatayın İskenderun ilcesine bağlı bucak. Bucağın B. kasabası ile birlikte nüfusu 5 758 (1945), bağlı köy sayısı 11 dir. 1 238 nüfuslu B. kasabası, Amanos dağları üzerindeki B. geçidinin denize bakan ağzında ve İskenderunun 15 km güneyindedir. B., İskenderun, Antakya ve Kırıkhana asfalt yollarla bağlıdır; aralarında düzenli otobüs seferleri vardır. Kasabanın denizden yüksekliği 640 m dir. Çevresi bağlık ve bahçeliktir. Fennî su tesisleri (1933), elektrik tesisleri (1935), iki hamamı, ilkokulu, Kanunî Sultan Süleyman zamanından kalma han ve camii vardır. B., İskenderunun sayfiyesi halindedir. Önceleri Halebden de gelenler olurdu. Son yıllarda bu çevrede Soğukoluk sayfiyesi de kurulmuş, orada da şose yolu ve oteller açılmıştır.

2. Iskenderunu Kuzey Suriyeye bağlıyan geçit. B. geçidi Amanos dağları üzerinde İskenderun ile Suriye arasında tek geçittir. Eski çağlarda Suriye Kapısı (Portae Syriae), Amanos Kapısı (Portae Amani Montis), Ortaçağda Pagrae, Arapçada Bağras ve zaman zaman Bâb-ı İskenderun, doğu nihayeti için Top Boğazı gibi çeşitli adlarla anılmıştır. Boğazın doğu ağzında Pakraz (807 nüfuslu) adında bir köy ile kale harabeleri vardır. Geçidin en yüksek noktası, B. kasabasının 3 km doğusunda olup deniz seviyesinden 700 m yüksektedir. B. geçidinden, eski çağlardan beri ticaret kervanları ve ordular faydalanmıştır.

Tarih: B. ve civarı Suriye ile birlikte, VII. yüzyılda İslâm hâkimiyetine girmiştir. Yalnız X. yüzyılın ortalarında, Bizansa geçmiş, XI. yüzyıl sonundan başlıyarak 170 yıl kadar Haçlıların elinde kalmıştır. XIII. yüzyılın yarısından sonra Mısır Memlûkleri buraları almışlar, XVI. yüzyıl başlarında bu yerler Osmanlılara geçmiştir. B., Abbasîlerin Avâsım (sınır) bölgesinde bulunuyordu. Arap kaynaklarında B. e Mazîku Bagras ve Bâb ı Iskenderun adları verilmektedir. Bazı eski tarihçiler Emevî halifesi Abdülmelikin oğlu Mesleme'nin Amûriyye seferinde buradan geçerken eşinin

uçuruma yuvarlanması üzerine buraya Akabatu 'n-nisâ adının verildiğini bildirmektedirler.

B. adına başka Ortaçağ kaynaklarında raslanmayıp buranın Kanunî devrinde kurulduğu yolunda bir söylenti vardır. Haleb ilinin 1903 salnamesinde verilen bilgiye göre 1552 yılında Haleble İskenderun arasında yeni yol aranırken, şimdiki kasabanın bulunduğu yere, Kanunî tarafından cami, hamam ve han yaptırılmış ve buraya 250 derbentçi (geçit koruyucusu) yerleştirilmiştir. O zaman buraya Derbend-i Cebel-i Barkesma İskenderun adı verilmiştir. Birkaç yıl sonra hükümet buraya 65 aile daha nakletmiş ve Aynü't-tell (= Tepecik tımarı) adını vermiş, dolaylarından halka toprak verilerek bu topraklar vergiden affedilmiştir. 1770 yılında Adana valisi bulunan Abdurrahman Paşa, B. e daha birçok nüfus yerleştirerek burasını bir kasaba haline getirmiş ve buraya Beylân adı verilmiştir. B. den 1648 tarihinde geçmiş olan Evliya Çelebi ise burasının adını B. olarak bildirmiştir. B. adının Türkmenlerin dillerinde yokuş ve yüksek dağ üzerinde bulunup iki dağı ayıran yol mânasına geldiğini, buraya B. adının bu sebeple verilmiş olduğunu öne sürenler olmuştur.

BELENCER: bk. BALANCAR.

BELENUS, bir Gallia tanrısı. Apollon ile birleştirilmiştir. *Apolloni Beleno* (Lat. = Apollo Belenusa) kelimeleri yazılı Roma paraları vardır. M. Ö. III. ve II. yüzyıla ait Gallia paralarında Yunan Apollonunun başını ve vasıflarını gösteren resimler görülür.

BELERMEN (1050 sıralarında), bir Peçenek Türk kabîlesi. Bu ad Bızans kaynaklarında *Belermanis*, *Balemarnis*, *Belemarnis*, *Belemarnē* *Melemannēs* gibi şekillerde kayıtlıdır. B. kelimesi şimdiye kadar tatmin edici bir şekilde izah edilememiştir. Ancak ikinci kısmı olan *-men* (*-manis*, *-marnis*, *-marnē*, *-mannēs*; *-is*, *-ēs*, *-ē* Yunanca ektir) in bazı Türk kavim adlarında görülen *-man* *-men* ekiyle (krş. *Türk-men*) aynı olması ihtimali vardır. Bk. BAĞUMAN.

BELESİS, Kaldeli bir rahip. M. Ö. 788 de Asur kıralı Sardanapal'a karşı isyan etmek istemiş, Media valisi Arbases'le birleşerek bu prensi tahttan indirmiş ve yerine kendisi çıkmağa muvaffak olmuştur. Babil kıralı sanını alarak 747 ye kadar hüküm sürmüştür.

BELEVİ (Belebi), İzmirin Akıncılar bucağına bağlı köy ve bir göl. B. köyü (916 nüfuslu) Torbalı - Akıncılar şosesi üzerinde, Kozpınar istasyonunun 2 km güneydoğusundadır. B. gölü, köyün kuzeydoğusundadır.

BELEVİ GÖLÜ (Bazı kaynaklarda: Balevi gölü), İzmirle Aydın arasında, Torbalının 20 km kadar güneydoğusunda daire biçiminde, az derin bir göl. Yüzölçümü 4 km² dir. Gölün hemen batısında Küçük Menderes nehri, İzmir-Aydın demiryolu ve İzmir - Söke şosesi geçer. Gölün çevresi düzlük ve hafif tepelik, uzak çevresi dağlıktır. Doğudaki dağlardan inen bazı dereler göle dökülür. B. G., önceleri doğruca Küçük Menderese dökülen bu derelerden birinin ağzının alûvyonlarla tıkanması yüzünden suların geride birikmesiyle meydana gelmiş bir set gölüdür. Bu alûvyonları Küçük Menderes biriktirmiştir. Gölün çevresi düz olduğundan suların taşkın zamanında etrafında bataklıklar meydana gelir. Gölün fazla suları, alûvyon seddinin çukurca yerlerinden geçerek Küçük Menderese karışır. Gölde balık vardır. Suyu tatlıdır. Güney kıyısında aynı adda bir köy bulunmaktadır.

BELFAST, Kuzey İrlandanın merkezi ve Antrim kontluğunun başkenti. Nüfusu 451 835 (1947). Belfast Lough'un nihayetinde, gemi işlemesine elverişli olan Laggan ırmağının ağzına yakın bir yerde gelişmiş bulunan B., yapılariyle İskoçya - İngiliz tarzını gösterir. İrlandanın en büyük endüstri şehridir. Bilhassa keten endüstrisi ile tersaneleri mühimdir. B., İngiliz Presbiteryenlerinin merkezi ve bir Katolik piskoposunun bulunduğu şehirdir.

BELFORT [*belfǫr*] (Territoire de Belfort), Fransanın 1871 de kurulmuş olan Haut - Rhin departmanından Burgonya kapısında kalan ve bugün bir departman olan toprak bölümü. Yüzölçümü 608 km², nüfusu 100 000 (1936) dir.

BELFORT, BÉFORT [*belfǫr, befǫr*], Fransada aynı addaki departmanın merkezi olan tahkimli bir şehir. Nüfusu 37 387 (1946) dir. Savoureuse vâdisinde, denizden 359 m yükseklikte kurulmuş olan B., 1689 da Vauban (b. bk.) ın tahkim ettirdiği şehirlerdendir. B., işlek bir yol kavşağı, dokumacılığın geliştiği bir şehirdir.

Belfort arslanı: 1870 harbi hâtırası olarak meşhur Fransız heykelcisi Bartholdi tarafından yapılmıştır. Uzunluğu 22 m ve yüksekliği 11 m olan bu arslan heykeli, Belfort şatosunun bulunduğu kırmızı renkli kumlu kayalar içine yontulmak suretiyle yapılmıştır (1875 - 1880). Üçte bir küçüklüğünde tunca dökülmüş bir eşi, Pariste Denfert - Rochereau meydanında bulunmaktadır (bk. BARTHOLDI, F. A.).

BELGA, Belçika para birimi. 25 Ekim 1926 tarihli kanun ile Belçika frankının stabilize edilmesi için meydana çıkarılmıştır. Kıymeti eski Belçika frankı. yani 0, 209 211 sâf altındır. Tedavülde tutunamamış, 1928 Ocak ayı sonunda basılmasına son verilmiştir.

BELGAUM (Belgaon), Hindistanın batı kıyı bölgesinde, Bombayın güneyinde küçük bir yönetim bölümü. Nüfusu 1 225 428 (1941) dir. B., Dekkan plâtosunun doğuya doğru eğimli bir bölümünde uzanır. Kaynaklarla yahut kuyularda biriktirilmiş yağmur sulariyle sulanarak ekilen B. topraklarında en çok pirinç, darı, yağlı bitkiler, şeker kamışı yetiştirilir.

BELGAUM (Belgaon), Hindistanın batı bölgesinde aynı addaki yönetim bölümünde bir şehir. Nüfusu 58 319 (1941) dur. İşlek bir yol uğrağı olan B. da, daha çok, Müslümanlar oturur. Şehirde el dokumacılığı gelişmiştir.

BELGER, Nihad Reşad (doğ. 1881), tanınmış Türk doktoru ve devlet adamı. İstanbulda doğmuştur. Eski Devlet Şûrası ve Temyiz Mahkemesi Reisi Mehmed Reşat Beyin oğludur. 1900 yılında yüzbaşı rütbesiyle Askerî Tıbbiyeden diploma almıştır.

1902 de veba hastalığı hakkında incelemelerde bulunmak üzere Bombaya gönderilmiştir. İstanbula dönüşünde V. Ordu Beyrut Hastahanesine tâyin edilmiş ve siyasî faaliyetleri istibdat idaresince hoş görülmiyerek

N. R. BELGER

Beyruta gider gitmez tevkif edilmiştir. Buradan Parise kaçmış, Tıp Fakültesinin imtihanını kazanarak yıllarca orada çalışmıştır. 1919 - 20 yıllarında yurda dönünce Guraba Hastahanesi dahiliye mütahassıslığına verilmiş, Millî Mücadele sırasında Paris ve Londrada Millî Hükümetin yarı resmî mümessilliğinde bulunmuş, Birinci ve İkinci Londra Konferanslarında murahhas heyet âzalığı ve Lausanne Konferansında da matbuat mümessilliği vazifelerini görmüştür. 1937 de Yalova kaplıcaları işletme müdürlüğüne ve başhekimliğine tâyin edilmiş olan B., bir yıl sonra İstanbul Tıp Fakültesi hydro - climatologie profesörlüğüne getirilmiştir. Atatürkün tedavisi ile vazifelendirilmiş üç tabipten biri olmuştur.

14 Mayıs 1950 de Demokrat Partinin İstanbul Milletvekili olarak B. M. M. ne giren B., birinci Menderes kabinesinde Sağlık Bakanlığına getirilmiş ve 23 Mayıs 1950 den istifa ettiği 20 Eylûl 1950 ye kadar bu vazifeyi görmüştür. Kızılay Başkanlığına seçilen B., Amerikadaki Milletlerarası Kızılhaç kongresinde memleketimizi temsile gönderilmiştir.

Başlıca eserleri şunlardır: *Contribution au diagnostic du cancer de l'estomac* (Mide kanserinin teşhisi hakkında) *Yalova Termal Kürü Endikasyon ve teknik* (1938), *Gıda, Rejim, Hastalık* (1943).

BELGİ: bk. AT.

BELGICA, Belglerin yerleşmiş bulundukları bir Roma eyaleti. İulius Caesar, yendiği Belglerin topraklarını Kelt ve Aquitanların toprakları ile birleştirilerek, tek bir eyalet (Gallia Comata) kurmuştur. Augustus bu toprakları beş eyalete bölmüştür; bunlardan biri B. idi. B. nın hudutları: batıda Sequana (Seine) ve Arar (Saône), kuzeyde Kuzey Denizi, doğuda ağzından Lacus Brigantinus (Konstanz gölü) a kadar Ren. En güney parçası bugünkü İsviçrenin batı kısmını içine alıyordu. Başkenti Durocortorum Remorum (Rheims) idi. Roma İmparatorluğunun en mamur eyaletlerinden olan B., Ren ordusunun başlıca erzak ambarı sayılırdı. Kıyı bölgesi kabîleleri deniz ticaretinde büyük bir faaliyet göstermişlerdir; bu bölgenin gemi inşaatı gelişmişti. B. bilhassa hayvan ihracederdi. Fakat dokumacılığı ve madenciliği de ehemmiyetli idi. Diocletianus zamanında, bir Roma ordugâhı olan Augusta Treverorum (Trier) dan başka, B. da Roma mânasında alınabilecek şehir yoktu. Bk. BELGLER.

BELGIOIOSO veya **BELGIOJOSO** [*belcoyōzo*] (kızlık soyadı: *Trivulzio*), **Cristina, Prenses** (1808-1871), İtalyan kadın yazarı ve siyasetçisi. Milanoda doğmuş ve orada ölmüştür. 1824 te prens Emilio Barbiano di Belgioioso (Belgiojoso) d'Este ile evlenmiş, fakat çok geçmeden kocasından boşanmıştır. Avusturya polisinin sıkı kontrolundan kurtulmak için Marsilyaya sığınmış, sonra Parise gitmiş (1831) ve burada İtalyanın kurtuluşu için propaganda faaliyetine girişmiştir. Paristeki evi İtalyan mültecilerinden başka La Fayette, Thiers, Cousin, Augustin Thierry, Guizot, Michelet, Victor Hugo, Dumas père, Musset, Georges Sand, Heine, Chopin, Liszt v. b. gibi meşhur adamların buluşma yeri idi. 1848 de İtalyaya dönmüş, millî ayaklanma hareketi için çalışmış ve masraflarını kendisi vererek, bir gönüllü kıtası meydana getirmiştir. 1849 - 53 te Türkiyede bulunmuş 1853 te Fransaya gitmiş ve ancak 1855 te yeniden memleketine dönebilmiştir. Evvelce Avusturyalılar tarafından müsadere edilen malı mülkü geri verildikten (1857) sonra Milanoda *L'Italie* adında bir gazete çıkarmıştır (1860). Daha sonra Torinoya nakledilen bu gazete, Birinci Dünya Harbinin az öncesine kadar devam etmiştir. Başlıca eserleri: *Essai sur la formation du dogme catholique* (Katolik dogmasının teşekkülü üzerine deneme) [4 cilt, Paris 1842 - 46], *Souvenirs d'exil* (Sürgünlük hâtıraları) [1850], *Emina. Récits turco - asiatiques* (Emine. Türk - Asya hikâyeleri) [2 cilt, 1856], *Asie Mineure et Syrie* (Küçük Asya ve Suriye) [1858], *Scènes de la vie turque* (Türk hayatından sahneler) [1858], *Histoire de la maison de Savoie* (Savoia hanedanı tarihi) [Paris 1860].

BELGLER (Lât. *Belgae*, Yun. *Belgai*), bir Kelt kavmi. B. hakkında ilk defa Iulius Caesar bilgi vermektedir. Caesar'a göre, Gallia ahalisinin üçte birini teşkil eden B., Keltlerden Sequana (Seine) ve Matrona (Marne) ırmakları ile ayrılmış bulunmakta idiler. B. in toprakları kuzeye ve doğuya doğru, Kuzey Denizine ve Rene kadar uzanıyordu. Güney sınırlarını tesbit etmek güçtür. Katî olarak B. den sayılabilecek kabîleler, Sequana, Matrona, Arduenna (Ardennes), Aşağı Ren ve Kuzey Denizi arasında oturuyorlardı. Caesar'a göre B. in 17, Strabona göre 15 kabîlesi vardı. En mühim Belg kabîleleri Remler (Remi), Nerviler (Nervi), Bellovaclar (Bellovaci), Atrebatlar (Atrebates), Morinler (Morini), Menapiler (Menapii), Viromandular (Viromandui), Eburonlar (Eburones), Treverler (Treveri) ve Mediomatricler (Mediomatrici) idiler. Caesar, Romalıların müttefiki olan Remler (Fransanın Champagne bölgesinde) den aldığı malûmata dayanarak, B. in Germen menşeli olduklarını ve Reni geçerek Gal'ları kovup onların yerlerini işgal ettiklerini söylemektedir. Fakat Caesar zamanında B., Germen değillerdi. Caesar, Aquitanların, Keltlerin ve B. in âdetler, kanunlar ve dil bakımından birbirlerinden farklı olduklarını söylerse de, bize kadar gelen Belg isimlerinden B. in bir Kelt lehçesini konuştukları anlaşılıyor. B., çok cengâver bir kavimdi. Strabon'a göre, savaşa 300 000 silâhlı gönderebilirlerdi. Caesar ilk defa M. Ö. 57 de B. üzerine yürümüş ve şiddetli bir mukavemet gördükten sonra onları güçlükle yenmiştir. B., Vercingetorix'in idare ettiği umumî Gallia kıyamına iştirak etmişler (M. Ö. 52), fakat bu sefer de bozguna uğramışlardır (M. Ö. 51). M. Ö. 46 da Belg kabîlelerinden Bellovaclar ayaklanmışlardır. Tiberius zamanında Galliada kopan ayaklanmaya B. de katılmışlardır. Kitabelerde, imparatorluk devrinde Roma ordusunda hizmet gören Belg kıtası (cohors Belgarum) çok geçer.

B. in bir grupu daha M. Ö. 75 sıralarında Britannia (İngiltere) ya göç etmişti. Gallia harbleri de daha başka Belg gruplarının İngiltereye göç etmesine sebep olmuştur. Magnus Portus (Portsmouth), Venta Belgarum (Winchesterr) ve Aquae Salis (Ptolemaios'ta: Hydata therma = Sıcak sular, bugün Bath) Belg şehirlerindendi. Bk. BELGICA.

BELGOROD (Byelgorod), Güney Rusyada Kursk eyaletinde bir şehir. Nüfusu 30 000 (1930). B. da tebeşir hazırlıyan ve balmumu üzerine çalışan fabrikalar vardır.

BELGRAD (Sırpçası ve şehrin resmî adı **Beograd**'dır ki, «akşehir, akhisar» mânasına gelir. Osmanlı kaynaklarında *Beligrad*, *Bellegrad* şekillerine raslandığı gibi, İmparatorluk içindeki başka Belgrad adlarından ayırdetmek için *Tuna Belgradı*, *Belgrad-ı Üngürûs*, *Belgrad-ı Semendire* de denilmiş, ayrıca Futûh - Âbâd, İrem - Âbâd, Rasînü'l - Bünyâd, Sengin - Bünyâd sıfatları da verilmiştir. *Alba Graeca*,

Alba Bulgarica, Alman kaynaklarında *Witzenburgh*, *Weisenburg*, Macarlarda *Nándor Fejérvár* şeklinde geçer; Romalılar devrindeki adı: *Singidunum*), Yugoslavyanın başkenti.

Belgrad'ın Tunadan görünüşü

Nüfusu 388 246 (1948) dır. Sava nehrinin Tunaya karıştığı yerde, tahkim edilebilecek stratejik bir noktada kurulmuş bulunan B., Macaristan ovasına giden yollara hâkim bir yerdedir. Tarih boyunca birçok savaşların cereyan etmiş bulunduğu bu beldeye Türkler, Balkanlara yerleştikleri sıralarda «Dâru'l-cihâd – Cihâd yurdu» demişlerdir.

Avrupanın birçok taraflarını (bilhassa Orta ve Batı Avrupayı) Viyana ve Budapeşte üzerinden İstanbula ve Önasya memleketlerine bağlıyan ana yollar B. dan geçtiği

Eski Belgrad'ın genel görünüşü

gibi, Üsküp üzerinden Selâniğe (Ege kıyılarına) ve Zagrebden geçerek Triesteyi Ege ve Karadeniz kıyılarına bağlıyan yollar da buradan geçer. Böylece B., türlü yönlerden uzanan ve Avrupanın başlıca bölgelerini birleştiren dört ana demiryolunun ve şoselerin birleştiği, Tuna ve Sava nehirlerinin birer suyolu olarak faydalanıldığı bir yerde büyümüştür.

İşlek yolların kavşağında bulunan B., bu çevredeki demiryolu ve nehir boylarının ticaret ve endüstri şehirlerini kendine bağlamış büyük bir merkezdir. Geniş yerlere yayılmış bulunan şehrin bir kısmı ovada, bir kısmı da ovanın

Kale ile genel görünüş

güneyindeki tepeliklerde gelişmiştir. Şehrin içinde Tuna nehrinin denizden yüksekliği 75 m. Macar ovasının bu çevredeki râkımı 80 - 85 m, şehrin kurulu bulunduğu tepelerin yüksekliği 120 - 140 m dir. Böylece ova ve nehir seviyesi ile tahkimli tepelikler arasında aşağı yukarı 50 m lik bir yükseklik farkı vardır. Bu tepelik yerlerin doğu ve güneyinde 200 - 260 m lik daha yüksek tepeler (bu arada Ekmeklik kasabasının bulunduğu tepe 269 m) bulunmaktadır. Daha gerisinde de plâto ve dağlar sıralanmıştır.

B. ın yüksek yerlerinden Pannonia ovası görülür. İlkbaharla güzün su baskınına uğrıyan ve böylece bataklık bir hal alan bu çayırlık çukur yerler Sırbistanı Macaristandan ayırır. Zira Tunanın su baskını sahasının genişliği 18 km yi bulur. Yakın Doğu memleketleriyle Güneydoğu Avrupanın, tesir sahasını Orta Avrupaya doğru uzatmış bir ucu durumunda bulunan B., tarih boyunca tahkimli bir kale olmuştur.

Türklerin idaresi altına geçtiği zaman B., doğusundan Tunanın, batısından Sava nehrinin geçtiği, tabanı güneydeki tepelik-dağlık yerlere bakan düzensiz üçgen biçiminde bir hisar teşkil ediyordu. Burada, karşısındaki Sirmiye ve Tamesvâr düzlükleriyle Vojno Ostrova, Huja, Ostrova Ciganlija adalarının bulunduğu yerlere hâkim bir tepe üzerinde, büyük ve yüksek kulelerle çevrili bir Yukarı Kale ile

Teraziye meydanı

iki nehrin birleştği yere doğru uzanan bölümünde Aşağı Kale bulunuyordu. Asıl şehir, bu kalelerin etrafında ve her ikisi arasında sur içinde bulunuyordu. Surun yukarı kaleye üç, aşağı kaleye beş kapısı vardı. Yamaçtaki evler, birbirini kapamadığı için, şehrin güzel bir görünüşü ve kulelerle birlikte heybetli bir manzarası vardı. Bir çalar saati bulunan kulelerden birine öğle ve ikindi vakitleri bayrak dikilirdi. Kanunî Sultan Süleyman camiinin uzun ve sanatkârane yapılmış minaresi, diğer camiler, medreseler, hanlar, büyük konaklar, B. ı mamur bir şehir haline getirmişti. B. darphanesinin de bulunduğu aşağı kısımda Kanunî Süleyman kulesi, şehrin iskelesi, gümrüğü, balık pazarı bulunuyordu. Kale hendeğinin kenarında bir de baruthane vardı. B. ın sur dışındaki varoş kısmının etrafı önceleri bir hendekle çevrili iken, sonradan şehrin büyüyüp serpilmesi üzerine bu hendek içeride kalmıştır. Şehrin çevresi bağlık bahçelik idi.

B., Türk idaresinde bulunduğu 357 yıl içinde sadece bir üs olarak kalmamış, uzak memleketlerle alışveriş eden bir ticaret merkezi haline de gelmiştir. Evliya Çelebinin rivayetine göre XVII. yüzyılda şehirde 217 cami, 7

mesçit, 8 medrese, 6 kervansaray, 21 han, 3 700 dükkân, birçok pazar yerleri ve bedestan vardı. Bu sırada 17 000 haneli olan şehirde 98 000 kadar nüfus bulunduğu anlaşılmaktadır. Fakat B. ın Türkler zamanındaki bu parlak devrinden sonra, şehrin uğradığı istilâlar, kıtaller ve göçlerle bu nüfus, XIX. yüzyıl ortalarında 20 binden aşağı düşmüştü. Ancak, Sırbistana merkez olduktan (1878) ve bilhassa Birinci Dünya Harbinden sonra Sırpların Hırvat ve Slovenlerle birleşerek meydana getirdikleri Yugoslavyanın başkenti olunca şehir büyümeğe başlamış, nüfusu 1890 da 54 000, 1900 de 69 000, 1910 da 100 000, 1921 de 112 000, yakın çevresiyle birlikte 1931 de 270 000 i bulmuş, bugün 400 000 e yaklaşan bir nüfusu kendinde toplayıp Balkanların büyük şehirlerinden biri haline gelmiştir. Bu büyüme sırasında B. ın eski çekirdeğindeki manzara değişmiş, şehir modernleşmiş, birçok yeni mahalleler teşekkül etmiş, geniş caddeler açılmış, elektrikli tramvaylar yapılmış, büyük binalar inşa edilmişdir.

Kıral sarayı

Macar bozkırlarının güneydoğu köşesinde bulunan B. ın iklimi oldukça serttir. Temmuz sıcaklığı 22° yi, Ocak ayının ortalama sıcaklığı —2° yi bulur. Yaz ve kış mevsimleri arasındaki sıcaklık farkı 24° dir. Yağmurlar oldukça boldur (yılda 620 mm).

Bugün Yugoslavyanın başkenti olan B., bu memleketin ortalarına yakın bir yerde değil, doğu ucuna yakın bir yerindedir. Rumanyaya olan uzaklığı sadece 60 km, Macaristana olan mesafesi 150 km kadardır. Buna karşılık Adriyatik kıyılarına olan uzaklığı 300 km yi geçer. Böylece, merkezî bir durumda bulunmadığı halde, yolların birleştiği işlek ve stratejik bir yer olması, B. ı, Yugoslavyanın diğer yerlerine bağlamış ve onu bir merkez haline getirmiştir.

İşlek bir münakale ve ticaret merkezi olan B. ın endüstrisi henüz gelişmemiştir. Uçak meydanı vardır. Tuna ve Savada işliyen nehir taşıtları buradan geçer. Bir üniversitesi (1838 de kurulmuştur), millî tiyatrosu, millî kütüphanesi, akademileri, müzeleri radyo istasyonu vardır. Başlıca binaları arasında Konak denilen kıral sarayı ile millet meclisi binası (Skupčina) bulunmaktadır.

Büyük Miloš sokağı

Anıt ve kale meydanı

Tarih: B. ın bulunduğu yerde, tarihten önceki devirlerde de bir iskân merkezi olduğu tahmin edilmektedir. Eski çağda ise B. ın yerinde Lâtince *Singidunum* (Yun. *Sıggidunon*) adı ile anılan bir şehir bulunmakta idi. Keltler tarafından M. Ö. III. yüzyılda kurulduğu anlaşılan bu şehir, Roma hâkimiyeti devrinde Moesia eyaletine bağlanmış, II. ve III. yüzyıllarda iyice gelişmiştir. Civarında Gepidlerle Herulların oturduğu Singidunum, kavimler göçü sırasında çıkan karışıklıklarda (V. yüzyıl) istilâya uğramış, Romalıların bütün gayretine rağmen Hun, Sarmat ve Ostrogotların eline geçmiştir. VI. yüzyılda I. İustinianos tarafından onarılmış ve sur ile çevrilmiştir. Bundan sonra da şehir, Avarların ve Islavların eline geçmiş Bizanslılar tarafından geri alınmış, sonra tekrar Avarların istilâsına uğramıştır. VII. yüzyıldan sonra şehrin tarihi meçhul görünmekte ve tekrar kendisinden bahsedildiği zaman karşımıza *Beograd* (Ak-şehir) adı ile çıkmaktadır. VIII. yüzyılın sonuna doğru Büyük Karlın idaresindeki Franklar tarafından zaptedilen B., IX. yüzyılda Bulgarların eline düşmüş sonra Bizans imparatoru II. Basileios tarafından geri alınmıştır. Macarlara karşı Bizansın bir sınır kalesi olarak kullanılan B., Birinci Haçlı seferleri sırasında yıkılıp yakılmıştır. 1124 te Macarlar tarafından alınmış, XIII. yüzyılda ise Sırp, Macar ve Bulgarlar arasında elden ele geçmiştir. Sırp kıralı Stefan Dušan, B. ı tahkim etmiştir (1354), Birinci Kosova harbinden (1389) sonra, çok sarsılan ve Osmanlı nüfuzu altına düşen Sırp Devleti, başkentini Kruševac'tan B. a nakletmiştir. Daha sonra buralarda da Osmanlıların baskısı artmış ve Sırbistan Devleti, B. ı, Macarlara bırakıp Semendire (Smederevo) ye çekilmiştir.

B., Osmanlılar zamanında ilk defa II. Murad tarafından sarılmıştır (1441). Bu kuşatmada şiddetli çarpışmalardan sonra surların yıkılan yerlerinden girilmişse de şehir alınamamıştır. Osmanlı ordusunun bu hareketine 100 gemilik bir Osmanlı donanması da katılmıştır. Tarihçiler, B. ın bu kuşatmada düşmemesine, Osmanlı ordusunun harblerden ve salgın hastalıktan çok kayıp vermesini ve Lehistan kıralı III. Władysław'ın Osmanlı hükümdarlarına harbe son verilmesi için müracaat etmesini sebep olarak göstermektedirler.

B., ikinci defa Fatih Sultan Mehmed tarafından kuşatılmış, 200 parça gemiden kurulmuş Osmanlı donanması da şehri nehirden kuşatmıştır. Çok şiddetli olan

bu kuşatma sonunda Yeniçeriler, Osmanlı toplarının surlarda açtığı gedikten şehre girmişlerdir. Bu muharebelerin Osmanlılar lehine netice vermesi beklenirken, askerin erkenden yağmaya başlaması ve önce Osmanlılara yenilen Haçlı donanmasının üstün gelmesi üzerine kuşatma kaldırılmıştır. Fakat Osmanlılar, Balkanlardaki topraklarına akınlar yapan Macar süvarileri için bir üs olarak kullanılan ve Semendirenin zaptı üzerine ehemmiyeti büsbütün artan B. ın alınması için plânlar hazırlamışlardır. Nitekim II. Bayezid devrinde de B. üzerine bir sefer düşünülmüşse de sonradan vazgeçilmiştir.

Kanunî Sultan Süleyman Macar Kıralı II. Lajos nezdine elçi olarak gönderdiği Behram Çavuşa fena muamele edilmesi dolayısiyle B. üzerine büyük bir sefer açmıştır (1520). Bu seferde B. yine hem karadan hem de nehir tarafından şiddetle sarılmış ve çetin savaşlardan sonra alınmıştır. Kanunî Sultan Süleyman ertesi gün şehre girerek, Cuma namazını kılmış, Macaristana göçmek istiyenlere müsaade etmiş, cizyeyi kabul edenlerin şehirde kalabileceklerini bildirmiş, bir kısım halkı da İstanbula göndermiştir (bunlar Büyükdere arkasındaki ormanlık sahada bir köy kurarak yerleşmişlerdir; sonradan bu köye ve ormana B. adı verilmiştir).

Kanunî Sultan Süleyman 19 gün B. da kalmış (29 Ağustos — 18 Eylül 1521), şehrin tamir edilerek mesçit ve imaretlerle süslenmesini emretmiş ve burada muhafız kuvvetleri bırakarak İstanbula dönmüştür. Kanunî Sultan Süleyman, B. ın idaresini Semendire ile birlikte Yahya Paşazade Bâli Beye vermişti. Budin eyaleti kurulduktan sonra B., bir sancak olarak oraya bağlandı. Vidinden Budine kadar Tuna ve Sava üzerindeki gemilere kumanda eden Tuna kaptanı da B. da otururdu.

B. Osmanlıların en parlak ve kuvvetli devirlerinde, Avrupa seferleri için büyük bir üs vazifesini görmüş, çok büyümüş ve mamur bir şehir olmuştur. Kanunî Sultan Süleyman zamanında Orta Avrupaya seferler yapan Osmanlı orduları son yürüyüşlerine çıkmadan önce B. da bütün noksanlarını tamamlarlardı. Kanunî Sultan Süleyman Szigetvár kalesi önünde vefat edince, cenazesi B. a getirilerek Hünkârtepesi denilen yerde cenaze namazı kılınmış ve oğlu II. Selim orada tahta oturmuştur. Bundan sonra da Macaristana ve Avusturyaya sefer yapan Osmanlı padişahları ve sadrâzamları B. a uğrıyarak kalmışlar ve bazı kere harb plânlarını burada hazırlamışlardır. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Avusturyaya harb ilân ederek Viyanayı kuşattığı sırada (1683), IV. Sultan Mehmed de Haseki Sultan ve şehzadeleri ile birlikte B. a gelmiş ve buradan sadrâzama Livay-ı Şerîfi göndermiştir. Osmanlı ordusunun Viyana önündeki beklenmiyen hezimeti üzerine, padişah Edirneye dönmüş ve Kara Mustafa Paşa da B. da idam edilmiştir. Bu tarihten sonra Osmanlıların B. daki ihtişamlı günleri sönmüştür. Filhakika bu Viyana bozgunundan sonra cereyan eden savaşlar sırasında Bavyera seçici prensi Maximilian ile Baden markgrafı Ludwig komutasındaki Avusturya ordusu, Zemun (Zemlin) ovasından geçerek, Sava nehri üzerindeki Çingene adasını (Ostrova Ciganlija) almış, oradan da B. tarafına geçmeğe başlamıştır. Bunun üzerine Osmanlı seraskeri Yeğen Osman Paşa, B. muhafızlığına İbrahim Paşayı, serdarlığa da Öküzöldüren Ahmed Paşayı tâyin ettikten sonra Nişe çekilmiştir. B. daki Müslüman halk büyük bir korku içinde yollara ve Tuna kıyılarına düşmüş, kalanlar da şehrin varoşlarına giren Avusturyalılar tarafından katledilmiştir. Avusturya ordusu B. ı yirmi dokuz gün kuşatmış, sonunda Osmanlı komutanının yaralanması üzerine şehre girebilmiş ve iç kaleye sığınan müdafileri kılıçtan geçirerek yaralanmış olan Ahmed Paşayı esir almıştır (8 Ağustos 1688). Avusturya orduları B. ı aldıktan sonra Sırbistan içerlerine kadar sokulmuşlardır. Fâzıl Mustafa Paşa sadarete geçer geçmez Avusturya ordularını durdurmuş ve B. önlerine kadar geri sürmüştür. Avusturya ordularını perişan eden Fâzıl Mustafa Paşa, 1 Ekim 1690 da B. ı kuşatmaya başlamıştır. Atılan humbaraların B. surlarında ve iç kalesinde bulunan cephanelikleri havaya uçurması üzerine Osmanlı ordusu şiddetli bir hücuma geçmiş ve B. ı geri almıştır. Fâzıl Mustafa Paşa, B. da bir ay kalarak şehri tamir ettirmiştir. 1693 yılında Avusturya orduları yeniden B. a hücuma geçmişlerdir. Duc de Croy komutasındaki Avusturya ordusu 30 Temmuz 1693 te Çingene adasına köprü kurdurarak B. ın doğu tarafına asker geçirmiş ve ordugâh kurarak şehri topa tutmuşsa da, Osmanlıların şiddetli müdafaasını kıramamıştır. Daha sonra Avusturyalıların yaptıkları şiddetli hücum da, B. komutanı Cafer Paşanın cesaret ve mahareti, ayrıca Sadrâzam Bozoklu Mustafa Paşanın ve Kırım Hanı Saadet Girayın imdada gelmeleri üzerine, neticesiz kalmıştır, Avusturyalılar da ağırlıklarını nehre atarak kaçmışlardır. B., bundan sonra II. Mustafa zamanında Avusturyalılar ile yapılan savaşlarda üç defa üs olarak kullanılmıştır. Bu hâdiseler ve savaşlar B. ı harabetmiş ve Osmanlı Devleti, 1699 yılında B. ve dolaylarından vergi almamıştır. III. Ahmed zamanında Sadrâzam Şehid Ali Paşanın, Venedik Devletine harb ilân etmesi ve Venedik kuvvetlerini yenmesi üzerine Avusturya Devleti, bu hareketi Karlofça (Karlovci Sremski Karlowitz) antlaşmasına aykırı saymış ve bu yüzden Osmanlı - Avusturya harbi başlamıştır. Bu harbde Şehid Ali Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu, Peterwardein'da yenilmiş ve Sadrâzam da şehit olmuştur. Avusturya komutanı Prens Eugène de Savoie (Eugen von Savoyen) ordusu ile B. üzerine yürümüş ve Edirneden hareket eden Osmanlı ordusu yetişmeden Tunayı geçerek, Yemeklik Çeşmesinden Tuna ve Savaya doğru B. ı dışarıdan kuşatan ve kendi ordularını da içine alan tahkimli bir hat vücuda getirmiştir.

Prens Eugène kuvvetleri B. muhafızlarının kuvvetli müdafaaları karşısında şehre yaklaşamamışlardır. Bu sırada 150 000 mevcutlu Osmanlı ordusuna komuta eden Halil Paşa yetişerek Avusturya ordusunun karşısında mevzi almıştır. Kırım Hanı Saadet Giray da Sava kıyılarına gelmiştir. Osmanlı komutanının Avusturya kuvvetlerine saldırmıyarak on beş gün beklemesi üzerine önce Osmanlıların ricat edeceklerini zannedip bu ümidi boşa çıkınca taarruza uğramaktan korkan Prens Eugène 1717 yılı Ağustosunun 16 ncı günü şafaktan iki saat önce Osmanlı ordusuna ansızın hücum etmiştir. Osmanlı ordusunun yenilerek Nişe çekilmesi üzerine Avusturya kuvvetleri üç günde boşaltılıp teslim edilmek şartiyle B. a girmiş ve B. halkı göç etmiştir. Bu harblerden sonra Avusturya ile Osmanlı Devleti arasında yapılan Pasarofça (Požarevac, Passarowitz) antlaşması ile B., Avusturyalılara geçmiştir. I. Mahmud zamanında Osmanlılar ile Ruslar ve Avusturyalılar arasında başlayıp B. antlaşması (1739) ile son bulan savaşlarda da B., Abdi Paşazade Ali Yeğen Mehmed ve İvaz Mehmed Paşalar tarafından idare edilen Osmanlı orduları tarafından sarılmış, şehri kurtarmak istiyen Avusturya orduları arka ar-

kaya bozguna uğratılmış ve sonunda Osmanlılar tarafından geri alınmıştır (7 Eylûl 1739). Bu suretle yirmi yıl süren bir ayrılıktan sonra B. Antlaşması ile Osmanlı Devletine geçen B., I. Abdülhamidin son zamanlarında açılan Osmanlı - Rus ve Osmanlı - Avusturya savaşı sırasında General Laudon kuvvetleri tarafından tekrar zaptedilmiş (8 Ekim 1789), fakat Ziştovi (Sviştov) antlaşması ile yine Osmanlılara verilmiştir (1791). B., Berlin antlaşmasına (1878) kadar Osmanlı Devletinde kalmıştır. B., 1739 dan sonra bir sınır kalesi haline getirilmiş ve «Yamak» denilen sınır muhafızı Yeniçerilerle doldurulmuştur. Bunların Müslüman ve Hıristiyan halka fena muamele etmeleri, 1804 yılında patlak veren Sırp ayaklanmasının sebeplerinden biri olmuştur. III. Selim zamanında yamakların yeniden ayaklanmaları ve Vidin âyanı Pazvandoğlunun gönderdiği kuvveti kovmaları, Nizâm-ı Cedîd varidatını toplamak için gönderilen ve maiyetine birçok eşkıyayı muhafız olarak almış bulunan Mustafa Paşayı da öldürmeleri (1802), durumu çok karıştırmıştır. Devlet, bu hareketleri hemen bastıracak kadar kuvvetli olmadığından âsileri affetmek zorunda kalmıştır. Yamaklar arasında, Garb ocaklarında olduğu gibi, sivrilen dayılar, tımar ve zeametle idare edilen çiftliklerin ve köylerin gelirlerine el koymuşlardı. Bu türlü zulümlerden bıkmış olan halk arasından Kara Yorgi (Karadjordje) adında bir Sırp sergerdesi, görünüşte B. dayılarına karşı, hakikatte ise Sırp istiklâlini sağlamak maksadiyle ayaklanmış (1804) ve B. ı sarmıştır. Bunun üzerine Osmanlı Devleti B. a kuvvet göndererek zorba dayıları idam ettirmişse de âsi Sırp kuvvetleri dağılmamıştır. Bir aralık Osmanlı kuvvetlerinden bir kısmını pusuya düşüren ve Ruslardan yardım sağlıyarak B. daki Müslümanları katleden Kara Yorgi, Sırbistanın istiklâli tanınmadıkça mücadeleden çekilmiyeceğini ilân etmiştir. Bükreş antlaşması (1812) ile de Osmanlı Devleti. Sırbistanın muhtariyetini tanımak mecburiyetinde kalmıştır. Bu sırada Rusyanın Napoléon ile harbe tutuşmasından faydalanan Osmanlı Devleti Kara Yorgi üzerine kuvvet göndermiş ve bu sergerde B. ı Osmanlılara bırakarak Macaristana kaçmıştır (1813). Bundan sonra yine muhtariyetle idare edilen Sırbistanın başına, Miloš Obrenović geçmiş, Akkerman (1826) ve Edirne (1829) antlaşmaları ile Sırbistanın imtiyazları artırılmıştır. 1830 fermanı ile de kalelerden başka yerlerde Müslümanların oturması yasak edildiğinden halk, her tarafta, hattâ bu hükmün yürürlükte olmadığı B. da bile mallarını mülklerini satarak göçmeğe başlamıştır. Osmanlı kuvvetleri bulunduğu için daimî surette B. da oturmıyan Miloš'tan sonra iş başına geçen Mihal [Mihajlo] (1839) ile onun düşmesinden sonra kurulan geçici hükümet, B. da oturduğundan bu kale Sırbistanın merkezi haline gelmiştir. Bundan sonra da Sırplar, tam istiklâle kavuşmak için hiçbir fırsatı kaçırmamışlar ve daima mesele çıkarmışlardır. B. daki Osmanlı kuvvetlerinin çekilmesi ve Sırbistanın tam istiklâle kavuşması işinde Fransa ile Rusya devletleri Sırbistana, İngiltere ve Avusturya devletleri de Osmanlılara yardım etmişlerdir. 1878 Berlin antlaşması ile biten Osmanlı - Rus harbine katılan Sırbistan, nihayet bu antlaşma ile tam bir istiklâle kavuşmuş ve Belgrad yeni kurulan devlete merkez olmuştur. Osmanlı idaresinde iken tamamiyle Türkleşmiş olan Belgrad, Belgradî mahlâsı ile birçok vezir, şair ve sanatkâr yetiştirmiştir. Ahmed Kâmil Paşa, Pehlivan Hasan Paşa, Müderris Mustafa, Ali, İbrahim Hâlis Efendiler, Şair Münirî Efendi, Mevlevî şeyhi Adnî Efendi bunlardandır(İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ c. II.).

BELGRAD ANTLAŞMALARI, Osmanlı Devleti ile Avusturya ve Rusya arasında 1739 tarihinde imzalanan antlaşmalar. 1733 te Lehistan Kıralı II. August'un ölümü üzerine tahta seçilecek kıral meselesi yüzünden Fransa, Osmanlı Devleti, Avusturya ve Rusya arasında anlaşmazlık çıkmıştı. Fransa, ölen kıralın yerine XV. Louis'nin kayın pederi Stanisław Leszcynski'nin, Rusya ise II. August'un oğlu ve Saksonya seçici prensi III. August'un kıral olmasını istiyordu. Osmanlı Devleti Fransa, Avusturya da Rusya namzedinin kazanması için çalışıyordu. Seçimi Fransanın namzedi Stanisław Leszczynski kazandığı halde Rusya İmparatoriçesi Anna İvanovna, Lehistana ordu göndererek kendi namzedini zorla kıral ilân ettirmişti. Bu hâdise üzerine Fransa Rusyaya harb ilân etmiş, Avusturya da, Rusyanın müttefikı olarak Fransa ile harbe tutuşmuştur (1733). Fransa, «Lehistan veraseti harbi» denilen bu mücadeleye Osmanlı Devletini karıştırmak istiyor ve İstanbulda bulunan elçisi Marquis de Villeneuve, Osmanlı Devletine Rusyanın büyümesindeki tehlikeyi anlatıyordu. Bu sırada Osmanlı sadrâzamı bulunan Hekimoğlu Ali Paşa, Rus düşmanı olduğundan Fransız sefirinin telkinlerini pek iyi karşılıyordu. Esasen Prut Antlaşması şartlarını yürürlükten kaldırmak ve açık denizlere ulaşmak istiyen Rusya, İstanbul elçisi Vişniakov'un Osmanlı Devleti ile Rum, Rumen ve Bulgar tebaanın durumunu, olduğundan çok farklı gösteren raporuna aldanarak, harbe başlamak için sebepler aramağa ve yaratmağa koyulmuştu. Bu tarihlerde Almanyadaki üstünlüğünü kaybetmiş ve İtalyada yenilmiş olan Avusturya da kayıplarını telâfi etmeğe ve güneyde Bosna - Herseki birleştirmeğe çalışıyordu (1736). Fakat Rusya Avusturyadan önce harekete geçti. Osmanlı Devleti, İran harbleri devam ederken Kırım Hanı Kaplan Giray'ı, Şirvan cephesine yardıma çağırmıştı. Kırım askerinin Şirvana gidebilmesi için Dağıstan ve Kabartay arazisinden geçmesi lâzımgeliyordu. Rusya bu yerlerin kendisine ait olduğunu ileri sürerek buna engel oldu. Osmanlı Devleti, bu hareketi protesto ederek Rusya elçisi ile müzakerelere giriştiği bir sırada, Mareşal Münich'in komutasındaki Rus ordusunun Kırım kıyılarına doğru inmeğe başladığı haber alındı. Bu ordu, Osmanlı Devletinin Kırım dolaylarında en önemli kalesi olan Azak kalesini üç ay kuşattıktan elçisi sonra ele geçirdi ve Kırım yarımadasını karaya bağlıyan Perekop kıstağını aşarak Kırımın her tarafına dağıldı. Bu arada Bahçe- sarayı yağma edildi ve her taraf yakılıp yıkıldı. Osmanlı Devleti, bu beklenmiyen hâdiseleri ilk defa olarak Avrupa devletleri nezdinde protesto etti ve Avusturya, Fransa, İngiltere, Holânda, Venedik devletlerine başvurarak tavassutlarını istedi. Bu devletlerden Avusturya, Rusya ile ittifakı dolayısiyle, herhangi bir teşebbüste bulunmak istemedi ve İstanbuldaki elçisi Talman vasıtasiyle Bab-ı Âlîyi oyalamağa başladı. Avusturyanın bu işteki rolü Osmanlı Devletine Rusyanın yapacağı ağır teklifleri kabul ettirmeğe çalışmak, bu mümkün olmadığı takdirde Rusya ile beraber Osmanlı Devletini tehdidetmek olacaktı. Diğer taraftan Fransa, Avusturya'ya Rusyanın büyümesindeki tehlikeleri anlatmağa çalışıyordu. Avusturya ise bunun Avusturya menfaatlerine uygun olduğunu müdafaa ediyordu.

Osmanlı Devleti Rusyaya harb ilân etmiş ve sadrâzam, ordu ile Tuna boylarına geçmişti. Sadrâzam, Babadağı ordugâhına vardığı zaman Rusların Kırımı yakarak çekildiklerini haber almıştı. Muhabere ve münakaşa ile vakit kazanmak istiyen Avusturya elçisi Talman ile Holânda ve

İngiltere elçileri de ordugâha geldiler. Fransa elçisi Villeneuve bu neticesiz müzakerelerden ümitsiz olduğunu Bab-ı Âlîye anlatamamıştı. Şark ticareti dolayısiyle Fransa, Osmanlı Devletinin çökmesini ve bu devletin yerine Rusyanın geçmesini istemiyor ve plânlarını ona göre ayarlıyordu. Fransız diplomatları, Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğünün Avrupa muvazenesi için lâzım olduğunu bütün devletlere anlatmağa çalışıyorlardı. Fransa, Azak kalesi Rusyaya bırakılırsa Rusların Karadenizde donanma ve ticaret gemilerini gezdirmeğe müsaade istiyeceklerini, bunu Akdeniz için yapılacak zorlamanın takibedeceğini söyliyerek Osmanlı Devletini dayanmağa teşvik ediyordu. Fransa bu hususta son bir adım daha atmış ve Fransa hizmetinde çalışan Macar asıllı Baron de Tott'u, Babadağı ordugâhına göndermişti. Sadrâzam Silâhdar Mehmed Paşa bu Fransız memurunu çekinerek kabul etmişti. Avusturya elçisi Talman, Rusların ilerlemiyecekleri hakkında katî vaitlerde bulunarak ve kış dolayısiyle durmuş olan harbe yeniden başlanmasının barışı bozacağını söyliyerek sadrâzamı tekrar kandırmış ve Osmanlı ordusunun Tunayı geçmemesini sağlamıştı. Avusturya elçisi, barış müzakerelerinin yapılacağı Lehistanın Niemirow şehrine, Osmanlı murahhasları ile beraber gelmişti. Fakat sadrâzam, barış müzakeresi için Rusya ve Avusturya murahhaslarını beklemekte iken, Avusturya ordularının Eflâk'a girdiklerini ve halktan vergi toplamağa başladıklarını haber aldı. Avusturyanın aracı durumunda iken birdenbire harbe girmesi Osmanlıları şaşırttı. Bunun üzerine, sadrâzam, Baron de Tott'u Fransızlara danışmak üzere Parise gönderdi. Bu arada Fransız elçisi Marquis de Villeneuve, Rusya ve Avusturyanın uzun bir harbe dayanamıyacaklarını, Osmanlı Devletini korkutarak veyahut kandırarak barışa zorlamak istediklerini ileri sürüp durumun tehlikeli olmadığını anlattı.

Tehlikeyi anlıyan Osmanlı Devleti, gafil sadrâzamı değiştirmiş ve yerine Yeğen Mehmed Paşayı tâyin etmişti. En büyük korku Avusturya tarafındandı. Osmanlı ve Avusturya orduları Bosnada, Sırbistanda ve Kuzey Bulgaristanda çarpışıyordu. Avusturya orduları değersiz ve birbirine rakîp komuntanlar elinde bulunuyordu. Avusturyalılar Nişi aldıktan sonra Sofya üzerine yürüyememişler ve Vidini alarak sol kanadlarını, Bosnaya girerek de sağ kanadlarını korumak istemişlerdir. Vidin önünde İvaz Mehmed Paşa ve Rumeli valisi Köprülü Fâzıl Mustafa Paşanın oğlu Hâfız Ahmed Paşa, Avusturyalıları geri çekilmek zorunda bırakmışlar, Bosnada da Hekimoğlu Ali Paşa, Avusturya ordusunu perişan etmişti. Benaluka'da Avusturyalıları hezimete uğratan Osmanlı ordusu, Vidinden Tunayı geçmiş, Banat havalisini zaptetmiş ve Avusturyalılardan pek çok harb malzemesi almıştı. Sadrâzam Yeğen Mehmed Paşanın komutası altındaki ordu da Sırbistanda Avusturyalıları imha ederek Niş kalesini geri almış ve Morava vâdisi ile Belgrad yolunu Osmanlı ordusuna açmıştı (1738).

Rus cephesinde, Kırımdan çekilmeğe mecbur edilen Mareşal Münich'in ordusu Tunaya ulaşmak için harekete geçmişti. Fakat Osmanlı ordusunun şiddetli mukavemeti Rusların bütün plânlarını bozmuştu. Ayrıca Rus ordusunda hastalık da çıkmıştı. Neticede alınan bütün tedbirlere rağmen Osmanlı ordusunun mukavemeti ve Kırım Tatarlarının hücumları karşısında tutunamıyan Rus ordusu perişan bir halde Ukraynaya çekilmeğe mecbur kalmıştı.

Osmanlı ordularının her iki cephede gösterdikleri bu mukavemet ve kazanılan zaferler, Fransada büyük bir heyecan uyandırmış ve Fransanın aracılık rolünü kolaylaştırmıştır. Fransa, Osmanlı Devletinin bu zaferlerden sonra hemen barış yapmasını istemiş, fakat gayretli bir devlet adamı olan Sadrâzam Yeğen Mehmed Paşa, Belgrad alınmadan yapılacak barıştan fayda olmıyacağını ileri sürerek Belgrad üzerine yürümek için hazırlıklara başlamıştır. Böylece harb 1738 yılı baharında yeniden başlamıştır. Osmanlı orduları, Sırbistanda tekrar Avusturya ordularını bozmuşlar, Buğdan ve Dinyestr kenarlarında da Rus ordularını yenmişlerdir. Rusların Besarabya tarafından başarı elde edemiyeceği anlaşılınca, Lehistan kıralı, Podolya eyaletinden Buğdan ve Eflâka girmeleri için yol vermek teklifinde bulunmuştur. Rus komutanı, Rus ordusu Tunaya varınca Eflâk ve Buğdan halkının Osmanlı Devleti aleyhine ayaklanacağını ümidetmekte idi.

Bu sırada İsveçte Rusya ile harb istiyen parti, iş başına geçmiş ve İstanbula bir elçi göndererek tecavüzî ve tedafüî bir antlaşma imzalanmasını teklif etmişti. Rusya ile Avusturya bundan telâşlanmış, Osmanlı sadrâzamı da tereddüde düşmüştü. İstanbuldan İsveçe dönen bir subayın yolda Ruslar tarafından tutulup öldürülmesi ve üzerindeki evrakın alınması, İsveçlileri büsbütün kızdırmış ve harb hazırlıklarını hızlandırmalarına sebebolmuştur. Rusya ve Avusturya devletleri Fransaya başvutarak bir taraftan İsveçin savaştan vazgeçmesi, diğer taraftan da Osmanlıların barışa razı edilmesi için aracılığını istemişlerdir. Bunun üzerine Fransız elçisi Villeneuve, İstanbuldan ayrılarak Sırbistana gitmiş ve Belgrada hücum hazırlıkları yapmakta olan Osmanlı sadrâzamı ile buluşmuştur. Bu arada, Belgrad düşmeden barış yapılmamasını istiyen Sadrâzam Yeğen Mehmed Paşa azledilmiş ve yerine Vidin muhafızı İvaz Mehmed Paşa tâyin edilmiştir. Fakat eski sadrâzam daha önceden orduyu hücum hareketine geçirmiş olduğundan bu değişiklik harbin gelişmesine tesir etmemiş ve Osmanlı ordusu Belgrada şiddetle hücuma başlamıştır. Osmanlı ordusu Belgrad önünde von Wallis komutasındaki Avusturya ordusunu dağıtmış ve Belgradı her taraftan kuşatmıştır. Avusturya cephesinde bu savaşlar olurken Rus cephesinde Rusların hiçbir ciddî hareketi görülmemiştir.

Yirmi yıldan beri Avusturyalıların elinde bulunan Belgrad, Alman mühendisleri tarafından yapılan kaleler ve yeni istihkâmlarla Avusturyanın en iyi tahkim edilmiş bir şehri haline getirilmişti. Osmanlı ordugâhına gelen Fransız sefiri Villeneuve, Osmanlı ordusunu şevk ve neşe içinde hücum hazırlığı yapmakla meşgul buldu. Osmanlı ordularına arka arkaya yenilen Avusturya artık harbden yılmıştı ve Rusyadan ayrı bir barış yapmak için çare arıyordu. Nitekim az sonra barış konuşmaları için General Neipperg'i Belgrada göndermişti. Avusturya murahhası önce Sırbistanı, sonra Küçük Eflâkı, daha sonra da Belgradı bırakmağa razı olup yalnız Belgradın kendileri tarafından yapılan yeni istihkâmlarının yıkılmasını şart koşmuştu. Kazasker Esad, Reîsü'l-Küttâb Mustafa ve Mektûbî Râgıb Mehmed (sonra Paşa) Efendilerle Avusturya murahhası arasında yapılan uzun uzun konuşmalardan sonra eski istihkâmların olduğu gibi bırakılması ve yeni yapılanların yıkılması kabul edilmiş ve barışın başlangıcı sayılan şartlar 1 Eylûl 1739 da tesbit edilmiş, esas antlaşma 18 Eylûl 1739 da İvaz Mehmed Paşa ile Neipperg tarafından imza edilmiştir.

Avusturya, 27 yıl sürmek üzere imzalanan bu 23 maddelik antlaşma ile Belgradı ve Küçük Eflâkı Osmanlı

Devletine geri veriyordu. Tuna, Sava ve Tamesvâr eyaleti dağları, iki devlet arasında sınır oluyordu.

Antlaşmanın imzalanmasından birkaç gün sonra Rus cephesinde Mareşal Münich'in Prut nehrini geçtiği ve Hotin kalesi ile Buğdanın mühim bir kısmını istilâ ettiği haber alınmıştı. Müttefikinin bu başarısından cesaretlenen Avusturya İmparatoru VI. Karl, antlaşmayı kabul etmek istememiş, fakat Fransız elçisinin tavassutu ve Osmanlı ordusunun da Belgrad istihkâmlarını yıktırması üzerine fazla ısrar etmemişti. Bundan sonra Rusya yalnız başına harbe devam edememiş, İsveçten de emin olmadığı için Belgradda bulunan Fransız elçisine Rusya namına barış imzalama yetkisini vermiştir. Bunun üzerine Rusya namına yanında Cagnoni isminde bir Rus memuru bulunan Villeneuve tarafından 18 Eylûl 1739 da imzalanan antlaşmaya göre: Osmanlı Devleti, Rusya çariçesine İmparatoriçe unvanı verilmesi için müzakereyi kabul edecek, Azak, Rusyada kalacak, fakat kalesi yıkılacak ve dolayları iki devlet arasında sınır olacaktı. Osmanlı Devleti, Don nehri ağzında Rusların Karadenize çıkmalarını önlemek üzere bir kale yaptırabilecekti. Ayrıca Rusya, Dinyestr ve Dinyepr nehirleri arasında bir parça topraktan başka, işgal etmiş olduğu yerlerin hepsini Osmanlı Devletine geri verecekti. Asya tarafında münazaalı Küçük ve Büyük Kabartay, iki devlet arasında müstakil kalacak, bunlar hangi devlete saldırılarsa o devlet tarafından tedibedileceklerdi. Karadenize Rus bayrağı taşıyan ticaret ve savaş gemileri girmiyecekti (bu antlaşma 6 Ekim 1739 da Çariçe Anna tarafından tasdik edilmiştir). Bu iki antlaşma ile Osmanlı Devleti, kayıplarını telâfi ettiği gibi iki kuvvetli düşmanına karşı koya bileceğini de göstermişti.

BELGRAD ANTLAŞMASI: bk. BELGRAD ANTLAŞMALARI.

BELGRAD BARIŞ ANTLAŞMASI: bk. BELGRAD ANTLAŞMALARI.

BELGRANDİA, yumşakçaların (Mollusca), karındanayaklılar (Gastropoda) takımından olan bitinellide (Bythinellidae) familyasından çok küçük bir cins. Tatlısularda yaşar. Bunların birkaç nev'i Dördüncü zamandan (Antropozoik=Kuvaterner) beri tanınmaktadır.

BELGRANO, Manuel (1770-1820), Arjantinli vatansever ve general. Buenos Aires'te doğmuş ve orada ölmüştür. İspanyada tahsilini yaptıktan sonra Buenos Aires'e dönmüş (1793) İngilizleri yurtlarından atan ve 1806 yılında Buenos Aires'i işgal eden orduya yüzbaşı olarak katılmıştır. Daha sonra Paraguay ordusuna general olmuş (1810-1811), bir avuç adamla kahramanlıklar göstermiştir. Peru ordusuna general tâyin edilmiş, 1812 yılında Tucuman'da, 1813 yılında Salta'da İspanyolları mağlûbetmiştir. Avrupada bir vazifeden dönüsünde yeniden Peru ordusuna general olmuştur (1815). Şili ve Perudaki İspanyol kuvvetlerine karşı, bazan galip, bazan mağlûp olmak suretiyle dört yıl savaşmıştır. 1819 yılında bir ayaklanmayı bastırmak için Santa-Fé'ye çağırılmış, çok geçmeden hastalanarak ölmüştür.

BELH (Balh), Afganistanın kuzeyinde tarihî değeri olan bir şehir. Nüfusu 15 000 kadardır. Kuh-i-Baba adlı sıradağın kuzey eteğinde ve işlek ticaret yolunun geçtiği bir geçidın önünde, Amuderya'nın. şimdi artık bu ırmağa karışmıyan Dehas kolu üzerinde kurulmuştur. Şimdiki küçük B., eski meşhur şehrin ancak bir parçasıdır. Tarih boyunca birçok istilâlara uğramış, elden ele geçmiş ve türlü sarsıntılar geçirmiş bulunan B. in bugüne kadar ehemmiyetini az çok koruyabilmiş olması, bu kurak bölgede Dehas ırmağının suladığı verimli topraklar ortasında ve oldukça işlek bir yol üzerinde bulunmasındandır.

Tarih: (Yun. *Baktria*, Pehlevice: *Bahtriş*), eski Horasan satraplığının siyasî ve sonraki Toharistan devletinin dinî ve kültürel başkenti. Bir İran efsanesi, B. in kurucusu olarak Key Lohrasp'ı göstermekte, şehrin kuruluşu ile Zerdüşt dininin doğuşunu birbirine bağlamakta ve B. in tarihî ehemmiyetini Keyâniyân devrine borçlu olduğunu anlatmağa çalışmaktadır. Büyük İskenderin B. i İskenderiye adı altında yeniden kurduğu yolunda bir efsane, herhalde doğru olmalıdır. B., Baktrian kırallarının başkenti olduğu devirde burada Yunan kültürü yerleşmişti. Sonraları ehemmiyetini kaybetmişse de Kuşan hükümdarları devrinde Buddha dininin yayılmasından sonra yeniden bölgenin kültür merkezi olmuştur. Arap istilâsına kadar B. te, Zerdüşt dini, Buddha dini ile yan yana yaşamıştır. Mani dini ile Nasturîlik de bu dinlerle beraber yaşamış, fakat en çok Buddha dini gelişmiştir. B. teki kutsal Buddha tapınağı Nevbahar, her taraftan gelen Buddhacılar tarafından ziyaret edilirdi. Araplar B. i aldıkları zaman Nevbahar tapınağının en büyük rahibi Bermek (bk. BERMEKÎLER), B. te en yüksek yeri tutuyordu.

653 yılında Arapların Hindukuş bölgesine yaptıkları akında B. de zorlanmış, 661 yılında Arap akınlarının sıklaşması üzerine şehirde müdafaa tedbirleri artmış, nihayet 663 yılında Kaysü 'bnü Heysem, B. i almış ve Nevbahar tapınağını yıktırmıştır. Bundan sonra B. te uzun süren karışıklıklar ve ayaklanmalar olmuş, sonunda Emîr Kuteybe bu hâdiselere son vermiş ve halka İslâm dinini kabul ettirmiştir. Araplar arasındaki kabîle düşmanlıkları ve İslâm dünyasındaki mezhep kavgaları yüzünden B. in sükûn hali yeniden bozulmuş ve Horasan valisi Esedü'l-Kasrî, iç savaşlarda yıkılan B. in yeniden yapılmasına Dihkan Bermek'i memur etmiştir. Ebû Müslim-i Horasanî de 750 yılında Ebû Dâvûde'l Bekrî'ye Toharistanda ve B te iktidarın Abbasîlere geçmesi için gerekli çalısmalara başlamak emrini vermişti. B. ve dolayları bu kadar karışık olduğu halde yerli hükümdar soyu yine yerlerinde kalmışlardır. Bunlardan Hottal soyundan Davudü 'bnü 'l-Abbâs, IX. yüzyılın yarısına doğru B. valisi olmuş ve şehirde kendisi için Nevşâd adında büyük bir saray yaptırmıştır. Saffarîlerin kurucusu olan Yakubü 'bnü 'l Leys 870 yılında B. i aldığında bu sarayı yıktırmıştır. Saffarîlerden sonra B., Sâmânoğullarının eline geçmiştir. Bu devirde şehrin umumî durumunun düşkün olduğu anlaşılmaktadır. Sâmânoğulları ile İlig Hanlar (Karahanlılar) arasındaki savaşlar, B. i büsbütün körletmiştir. Daha sonra Sebüktekin ve Gazneli Mahmud, B. te oturduklarından, şehir yeniden ehemmiyet kazanmıştır. Mahmudun ölümünden sonra B., Selçukluların idaresine geçmiştir (1040). XI. yüzyıl ortalarında B. yüzünden Selçuklular ile Gorlular arasında çarpısmalar olmuştur. 1198 yılında Gorlular B. i almışlarsa da şehir 1206 yılında Hârizmşahlara geçmiştir. Sonunda Çingiz orduları B. i almışlar ve yıkmışlardır (1220). Bundan sonra şehir bir daha kalkınamamıstır. Çingizin ölümünden (1227) sonra B., bütün Mâverâünnehir ile birlikte oğlu Çağatayın idaresine geçmiş ve Aksak Timur zamanına kadar bu devlette kalmıştır. Timur soyu, XVI. yüzyıl başlarına kadar B. i

ellerinde tutmuştur. Daha sonraki devirde B., Özbekler ile Hindistandaki Timuroğulları arasında kavga mevzuu olmuştur. B., XVIII. yüzyılda Nadir Şah tarafından İran Devletine katılmış, Nadir Şahın ölümünden (1747) sonra Afganistanda bulunan Dürranî soyunun elinde kalmış, 1826 yılında Buhara emîrleri tarafından alınmıştır. 1841 de tekrar Afganistana geçmiştir. O zamandan beri Afganistanın elindedir.

B., tarih boyunca birçok sarsıntılara uğradığı halde ehemmiyetini muhafaza edebilmiştir. B. in harabeleri mühimdir. B. te Ali'nin mezarı olduğu söylenen Mezarı Şerîf'in kutsal geleneği hâlâ devam etmektedir.

BELHAR, Hindistanda «kırallar kıralı» mânasına gelen bir ünvan. Selçukluların «Sultânu 'l-Muazzam»ı, İranlıların «Şehenşâh»ı, bazı Türk devletlerinin «Hakan»ı, Osmanlıların «Padişah»ı mahiyetinde olan B., Hindistanın Maukir mıntakasında bir hükümdar sülâlesi kurmuş olan meşhur bir komutanın adı olup haleflerince - Phrygia kırallarının kıral Midas'tan sonra Midas ünvaniyle anılmaları kabîlinden - hükümdarlık ünvanı olarak kabul edilmiştir.

BELHÎ, el-Belhî Ebû Zeyd Ahmedü 'bnü Sehl (847 - 934), Arap coğrafyacısı. Belh yakınında Şâmistiyan'da doğduğu için B. diye şöhret bulmuştur. İlmiye sınıfına girmiş ve müderrislik etmiştir. Diğer taraftan ünlü bilgin el-Kindî ile birlikte felsefe okumuştur. Belh, Saffaroğullarından Sâmânoğullarının eline geçince B., Sâmânoğullarının hizmetine girmiş ve bilhassa Vezir Ebû Aliyyi 'l Ceyhanîden himaye görmüştür.

B., bir nevi dünya coğrafyası demek olan *Kitâbu 'l-mesâlik ve 'l-memâlik* tarzındaki klâsik İslâm coğrafya yazıcılığının kurucusu olmuştur. B. den sonra el-İstahrî ve İbnü Havkal ile bu klâsik sistem, İslâm âleminde bellibaşlı bir coğrafya yazıcılığı olarak teşekkül etmiştir.

B. nin yazmış olduğu 43 eserin hiçbiri zamanımıza kadar kalmamıştır. Ancak eserlerinden faydalanmış olan sonraki coğrafyacılar vasıtasiyle kitapları hakkında bilgi edinmemiz mümkün olmuştur. B. nin en mühim eseri *Suverü 'l-ekâlîm* adındaki İslâm memleketleri atlasıdır Bugün biricik yazma nüshası Topkapı Sarayı III. Ahmed Kütüphanesinde bulunan *Kitabü 'l-bed ve 't-tarih* adlı eser de B. ye izafe edilmekteyse de, bunun hakikî yazarı el-Makdisî'dir ve kitap, B. nin ölümünden sonra yazılmıştır.

BELÎ, Yemen grupundan bir Arap kabîlesi. Behrâlar ile Haydânlar B. lerle aynı kandandır, Henîler ile Ferânlar ise B. lere bağlı kabîlelerdir. B. ler Suriye sınırında Teymâ'da yaşarlardı. Habîn ve Şer' toprakları B. ler ile Cüheyneler arasında ortak kullanılırdı. Başlıca vâdileri de Emec ile Gurân idi.

630 yılında Peygamber Muhammed, annesi B. lerden olan Amrü 'bnü 'l-Âs'ı 300 kişilik bir kuvvetle B. lerin üzerine göndermiştir. Amr, B. lere saldırmak için kuvvetini yeter görmemiş ve Peygamberden yardım istemişti. Bunun üzerine Peygamber, Ebû Ubeydeti 'bni Cerrâh komutasında bir yardım kuvveti göndermiştir. Bu küçük orduda Ebu Bekir ile Ömer de bulunuyordu. B. ler aynı yıl içinde birkaç kabîle ile anlaşarak 100 000 kişilik bir kuvvetle Herakleios'un ordusuna katılmışlar ve Mûte'de Peygamberle savaşmışlardır. Peygamberin Mekke'yi almasından sonra B. ler Müslüman olmuşlardır. B. ler Peygamberin ölümünden sonra 632 de tekrar eski dinlerine dönmüşlerdir. Bundan dolayı Ebu Bekir, üzerlerine Amrü'bnü 'l-Âs'ı göndermiştir. B. ler tekrar birkaç kabîle ile birleşip Yermuk harbinde Herakleios'a katılmışlarsa da Müslüman orduları bu harbde hem onları, hem de Bizans ordusunu yenmiştir. Bunun üzerine B. ler halife Ömer'den müsaade alarak Mısıra göçmüşlerdir. B. ler Nil vâdisine yerleşmişler ve sonradan buraya gelen Cüheyneler ile anlaşmazlığa düşmüşlerse de sonra uzlaşmışlardır. B. ler, bugün Muyle'nin güney doğusunda Vech limanı dolayındaki dağlarda yaşamaktadırlar. B. kabîlelerinin geniş topraklara sahip olan büyük şeyhi, Vech limanında oturmaktadır.

BELIĆ [*bęlıç'*], **Aleksandar** (doğ. 1876), Yugoslav dilci ve filologu. Belgradda doğmuş, Moskova ve Leipzig üniversitelerinde yetişmiştir. 1900 den beri Belgrad üniversitesinde İslâv filolojisi profesörü, 1937 den beri de Sırp İlimler Akademisinin başkanıdır. İslavistik sahasındaki başlıca eserleri şunlardır: *Dijalekti istočne i južne Srbije* (Doğu ve güney Sırbistandaki lehçeler) [1905], *Dialektologiçeskaya karta srbskago yazıka* (Sırp dilinin diyalektoloji haritası) [Rusça; Petersburg 1906], *Zametki po çakavskim govoryam* (Sırpçanın Çakav lehçesi hakkında müşahedeler) [Rusça; Petersburg 1919], *Akcenatske studije* (Vurgu etüdleri) [1914], *La Macédoine* (Makedonya) [Paris 1919], *Pravopis srpsko-hrvatskog književnog jezika* (Sırp Hırvat edebiyat dilinin imlâsı) [1923], *Gramatika srpsko hrvatskog jezika* (Sırp Hırvat dilinin grameri) [1932], *O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku* (Dilin mahiyeti ve gelişmesi hakkında) [1941]. Rus filologu F. F. Fortunatov'un talebesi olan B., 1913 te «Južnoslavenski Filolog» adlı dergiyi kurmuştur.

BELÎĞ, asıl adı: **İsmail** (1668 - 1730), Türk şair ve tezkirecisi. Bursada doğmuş, orada ölmüştür. Bursada Çatalfırının aşağısında Mer'a mezarlığı da denilen Yeniyerde gömülüdür. Babası, Şahin Emîrzade lâkabiyle anılan İbrahim Efendi adında birisidir. B., iyi bir tahsil görmekle beraber mühim mevkilere yükselememiş, Bursada imaret ve evkaf kâtipliklerinde çalışmış, kısa bir müddet de Tokat mahkemesinde nâiblik etmiştir.

B. in manzum ve mensur epey eseri vardır: *Güldeste i riyâz-ı irfân ve vefeyat-ı dânişverân ı nâdire-dân* [yazılışı 1726; bas. 1884], en mühim eseri olup, Bursanın alınmasından kitabın yazıldığı tarihe kadar orada yetişen hükümdar ve şehzadelerin, şeyhlerin, âlimlerin, şairlerin hüner sahiplerinin (musikişinaslar, meddahlar, hattatlar, nakkaşlar, tabipler) hayatlarını anlatır.

Nuhbetü 'l âsâr li-zeyli Zübdetü 'l-eş'âr - Kafzade Faizînin *Zübdetü 'l-eş'âr* adlı tezkiresine zeyl olarak yazılan bu eserde 1620 den 1726 ya kadar yetişen şairlerin hayatları kısaca anlatılır. Bir nüshası İstanbul Üniversite Kütüphanesindedir (No. T 1182).

Sergüzeştnâme [yazılışı 1702]: 151 beyitlik bir mesnevî olan bu eserde şair, nâiblik etmek üzere Bursadan İstanbul yoliyle Tokata gidinceye kadar gördüklerini ve oradaki hayatını anlatır. B. in kendi elyazısiyle yazılmış nüshası Fatih Millet Kütüphanesindedir (Manzum eserler, No. 665).

Şehrengîz [yazılışı 1707]: Bursa güzelleri hakkında yazılan bu eserin İstanbul Üniversite Kütüphanesindeki nüshası (No. T 1653) 269 beyittir. Safayî tezkiresinde B. nin manzum ve mensur olarak 3 ciltlik bir Şehrengîz yazdığı kayıtlıdır. Buna göre, eldeki bu manzum nüsha, onun yalnız bir cildi olsa gerektir.

Divanı, 7 na'tten mürekkep *Seb'a-i Seyyare*si, 100 hadisin manzum tercümelerini içine alan *Gül-i Sadberg*'i ve *Genc-i Şâyegân*'ı henüz basılmamıştır.

Bütün tezkirelerde değerli bir şair olarak gösterilen B. nin, eldeki şiirlerinden de, Divan Edebiyatının usta sanatkârlarından biri olduğu anlaşılmaktadır.

BELİĞ, Mehmed Emin (ölm 1758/59), klâsik Türk edebiyatı şairlerinden. Mora Yenişehirinde doğmuş, Eskizağrada ölmüştür. Bir aralık İstanbula gitmişse de itibar görmediğinden tekrar Yenişehire dönmüştür. B., tahsilini tamamladıktan sonra kadılık mesleğine girmiş, Klâvrata kasabasında, Yenizağra ve Eskizağrada bulunmuş ve bütün hayatını sıkıntı içinde geçirmiştir. Bir *Divan* [bas. 1842] ı vardır. İçinde Farsça gazeller de bulunan bu eserde en mühim parçalar, gazelleri, hayattan ve cemiyetten alınan intibalarla bend şeklinde yazılmış *Keşf-i zernâme*, *Hammamnâme*, *Berbernâme*, *Hayatnâme-i Dilsûz*, *Sâkînâme* adlı manzumelerdir.

BELİĞÎ (ölm. 1588 sıraları), klâsik Türk Edebiyatı şairlerinden. İstanbulludur. Ahdî, Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi tezkirelerine göre «Yeniçeri taifesinden»dir. Askerlikten çok, şiirle uğraşmış, tarihçi Âlinin yazdığına göre, Sarhoş Balî Efendiye intisabederek Halvetiyye tarikatına girmiş ve o tarihten sonra sofiyane şiirler yazmağa başlamıştır. Tezkirelerde hayatı hakkında etraflı bilgi bulunmıyan şairin 1588 yılına doğru öldüğü, *Sicill-i Osmanî*de kayıtlıdır.

Ahdî ve Hasan Çelebi tezkirelerinde, usta ve kudretli bir sanatkâr, hele âşıkane gazellerinin «çok nefîs ve selîs» olduğu yazılı bulunan B. nin nazîre mecmualariyle diğer mecmualarda birçok şiirlerinin bulunuşu, devrinde epey geniş bir şöhret kazandığını gösterir. Hele kahve hakkında yazdığı bir gazelinin çok yaygın bir ün alıp «kahve fincanı gibi elden ele ve dilden dile» dolaştığı, Hasan Çelebi, Âli gibi müelliflerin kayıtlarından anlaşılmaktadır.

BELIMARKOVIĆ, [*belimarkoviç*], **Jovan** (1827-1906), Sırp generali ve devlet adamı. Belgradda doğmuş Vranjska Banja'da ölmüştür. 1852 yılında Belgrad Harb Akademisine profesör tâyin edilmiş, 1860 tan 1868 e kadar prensliğin tahkimat işlerini idare etmiş, 1868 den 1873 e kadar Millî Savunma Bakanı olmuştur. 1876 yılında Türkiyeye karşı bir ordu grupunu idare etmiştir. Liberal Partiye katılmıştır. Kıral Milan'ın saltanattan feragati dolayısiyle 1889 dan Kıral Aleksandar'ın rüşt çağına kadar devleti idare eden üç saltanat (kıral) naibinden biri B. dir. 1891 de bu vazifeden çekilmiştir.

BELIN [*bılę̃*], **Édouard** (doğ. 1876), Fransız fizikçisi. Vesoul (Haute-Saône) da doğmuştur. Telefotografi (b. bk. [téléphotographie], yani uzak mesafelerden [şehirler arası, v. b.] elektrikle fotograf alma ve verme) sahasında çalışanlardan biridir. İcadettiği ve *belinograf* (b. bk.) adını verdiği cihaz, gerek telefotografi, gerek teleotografi (b. bk. [téléautographie], yani elektrikle uzağa yazı nakli) için kullanılmaktadır.

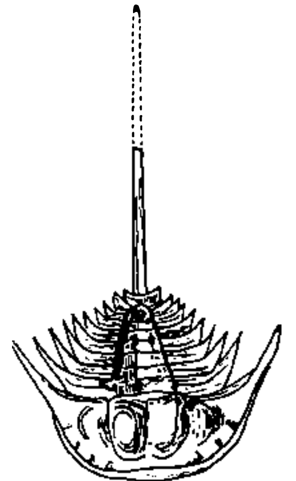
BELIN [*bılę̃*], **François-Alphonse** (1817-1877), Fransız müsteşriki. Pariste doğmuş, genç yaşında Collège de France ve École des Langues Orientales'da Arapça, Farsça ve Türkçe öğrenmiş, 1836 da meşhur Fransız tâbileri Fermin-Didot ve Dondey-Dupré yanında musahhih olarak çalışmıştır. 1849 da Fransanın Erzurum Konsolosluğu tercümanı olmuş, 3 yıl sonra aynı vazife ile Kahireye gönderilmiş, 1852 de İstanbul Fransız elçiliğine girmiştir. Burada süratle terfi etmiş ve 1866 da başkonsolos olmuştur. 1839 dan itibaren «Journal Asiatique» te Şark tarihi, hususiyle Osmanlı tarihi ile ilgili makaleler yayımlamış, ayrıca büyük eserler de yazmıştır. Çoğu «Journal Asiatique»ten ayrı basım olmak üzere, en mühimleri şunlardır: *Notice biographique et littéraire sur Mir Ali Chir Névai, suivie d'extraits des oeuvres du même auteur* (Mir Ali Şir Nevaî hakkında biyografyasiyle birlikte edebî notlar ve bu yazarın eserlerinden seçmeler) [1861; Türk. terc. İsmail Hakkı: «Mekteb Mecmuası», Nr. 1-7, İst. 1309], *Essais sur l'histoire économique de la Turquie d'après les écrivains originaux* (Kaynak yazarlardan, Türkiyenin iktisadî tarihi denemesi), [1865; Türk. terc. M. Ziya: Türkiye iktisadî tarihi hakkında deneme. İst. 1931], *Des Capitulations et des traités de la France en Orient* (Kapitülâsyonlar ve Fransanın Doğudaki anlaşmaları) [1870], *Du régime des fiefs militaires dans l'Islamisme et principalement en Turquie* (İslâm dünyasında ve bilhassa Türkiyede askerî tımarlar rejimi) [1870], *Histoire de la latinité de Constantinople* (İstanbul Lâtinler tarihi devri) [1894].

BELİNOGRAF (Belin + Yun. *graphein* = yazmak), elektrik akımı yardımiyle yazı, fotoğraf ve resimleri bir merkezden diğerine göndermek için ilk olarak 1913 te Fransada kullanılmış olan alet. Fransız mühendisi Édouard Belin'in buluşudur.

Gönderilecek resim bikromatlı jelâtin üzerine çıkarılır. Bunun girinti ve çıkıntıları bir stil yardımiyle mikrofon devresinden geçen akımın modülasyonunda kullanılır. Bu akım, alıcıdaki elektromıknatıstan geçirilerek nüvenin karşısındaki demirin az veya çok çekilmesi sağlanır. Bu suretle az veya çok açılan bir aralıktan geçen ışık, gönderilen resimle senkron olarak hareket eden fotoğraf kâğıdı veya filim üzerine düşürülür. Bu şekilde meydana gelen fotoğrafa da *belinogram* (belinogramme) denir. Bk. TELEFOTOGRAF.

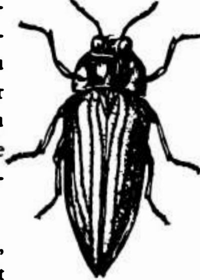
BELİNSKİY, Vissarion Grigoreeviç (1811-1848), Rus edebiyat tenkidcisi. Sveaborg (Finlândiya, şimdi Suomenlinna) da doğmuş, Petersburg (Leningrad) da ölmüştür. Önce Schelling'in romantik felsefesinin tesiri altında kalan B., sonra Fichte'nin ahlâkî idealizmini, daha sonra Hegel'in rasyonalist doktrinini benimsemiştir. Sosyal meselelerle yakından ilgilenmiş ve Rus yazarları hakkındaki yazılarında bunların eserlerini sosyal muhtevalarına göre değerlendirmiştir. B., çağının Rus gençliği üzerinde derin bir tesir bırakmıştır. Eserleri S. Vengerov (11. cilt, 1900-17) ve V. Spiridonov (12. cilt, 1927) tarafından yayımlanmıştır.

BELİNURUS, Birinci zamanın (Paleozoik) Devon ve Karbon devirlerinde yaşamış olan bir eklembacaklı (Arthropod) cinsi. Bu cinsi eskiden kabuklular (Crustacea) sınıfına sokarlardı. Bugün ise akrep ve örümceklerle olan akrabalığından artık şüphe edilmemektedir.

Belinurus

BELİNUS, Roma imparatorluğunda dinin sarsıldığı sıralarda büyük bir ehemmiyet kazanan bir Kelt tanrısı. B., aslında Noricum şehrinin tanrısı idi, nitekim burada bu tanrıya ait birçok kitabeler bulunmuştur. B., harb ve şifa tanrısı olarak kutlanıyordu, bu sebeple Apollon ile de kıyaslanmaktadır. Fakat Keltçedeki Abellis ile B. adının münasebeti yoktur.

BELİONOTA, kınkanadlı (Coleoptera) böceklerin buprestide (Buprestidae) familyasınadan bir cins. Asya ve Afrikanın tropik bölgelerinde bulunur. Parlak madenî renktedir. Odunların içine kazdığı kanallarda yaşar. Bu cinsin *Belionota rutilans* adındaki bir türünün rengi mercan kırmızısıdır. Bu türe, seyrek olmakla beraber, Yeni - Gine ile Selep adaları arasındaki Molük takımadalarında raslanır.

Belionota

BELİRTİ (Âraz. Fr. Symptôme), hastalığa veya hastanın durumuna ait herhangi bir vazifevî delil. objektif âraz; hastanın durumundaki bedenî veya aklî değişiklik.

B., hastalığın başladığını haber verir, teşhisini kolaylaştırır, gidişi ve sonucu kakkında doktorun düşüncesini aydınlatır. Ateş, güç nefes alma, baş ağrısı (b. bk.) veya bel ağrısı (b. bk.) birer B. örneğidir.

Deride görülen hastalık belirtileri büyük bir ehemmiyet taşır. Derinin rengi, ıslak veya kuru, soğuk yahut sıcak oluşu, kıymetli birer B. dir. Umumî terleme, terlemenin vücudun bir yarısında veya yalnız bir bölümünde görünüşü, gece terlemeleri teşhiste değerlidir. Pnömoni gibi bazı hastalıklarda kriz şeklinde ateş düşmesi daima terleme ile birliktedir; nabız dolgunlaşır, sayısı da azalır. Bu hal hastalığın sona ermekte olduğunu gösteren hayırlı bir B. dir. Hastada tek taraflı bir hararet yükselmesi, ansefalit ve tümörlerde olduğu gibi, merkezî sinir bozukluklarının B. sidir. Ateş yükselmesi ile birlikte deride görülen kızartı, bu bölge altındaki bir iltihap faaliyetinin B. sidir. Nokta kadar veya büyükçe olan deri kanamaları birçok kan hastalıklarının B. sidir. Ameliyata ait olmıyan nedbeler, bulundukları yerlere, renk ve şekillerine göre tüberküloz lenfomları veya sifiliz gomları şüphesini verir. Deride görülen birçok nedbeler ve taze deri abseleri, morfinizmi düşündürür. Devamlı alt taraf yaraları gomları deri yaraları ile birlikte fistülün de bulunması, tüberkülozu, oktinomikoz veya osteomiyeliti hatırlatır. Tırnak şekilleri, tırnakların çabuk kırılması da bazı kan ve dolaşım hastalıkları B. sidir. Saç bozuklukları da bazı hastalıklar için önemli B. lerdir.

Diğer çok mihim bazı deri B. leri de kaşıntı, döküntüler, pigmentasyon, deri rengi ve ödemleridir. Deriden başka, ağız ve boğazda, lenf düğümlerinde, sinir, kalb ve damar sistemlerinde, göğüs ve karın organları hastalıklarında, teşekkül bozukluğuna bağlı hastalıklarda da, ya hastalığın bulunduğu organda veya diğer bir bölgede, yahut kan, idrar, gaita, mide usaresi, safra, beyin - omurilik suyu (b. bk.) üzerinde yapılacak lâboratuvar araştırmaları ile hastalık B. leri tesbit olunabilir.

BELİSA, eski Anadolunun Pontos bölgesinde, şimdiki Bolos (Tokat ili, Artova ilcesi) un yerinde bulunan Berissa (b. bk.) şehrinin daha sonraki adı.

BELİSAMA (Gallia dilinde *belo* = parlak + *sama* = gibi), Gallialıların bir ırmak tanrıçası. Romalılar bunu Minervanın başka bir adı olarak kabul etmişlerdir.

BELİSARİOS (500? - 565), Bizanslı komutan. Bizans tarihinin en mühim askerî şahsiyetlerinden biridir. Balkan yarımadası vilâyetlerinden Thrakia ile İllyrikon sınırı üzerinde bir yerde doğmuştur. İustinianos devrinde Dora (Anastasiopolis) kalesinin dizdarı olduğu bildirilen B. a İustinianos tahta çıkınca *magister militum per Orientem* (Şark komutanı) pâyesi verilmiştir. Bu sırada devam eden Sâsanî harblerinde bazı başarılar kazanmış, fakat 531 de Kallinikon'da yenilince Bizansa çağrılıp azledilmiştir.

BELİSARİOS
(San Vitale kilisesi mozaiklerinde, muhtemel olarak)

Biraz sonra Bizansta meşhur Nika (Zafer) ihtilâli çıkınca tekrar vazifeye çağırılmış ve 13 Ocak 532 de İmparatoriçe Theodora'nın teşvikiyle âsilerden 15 000 kişiyi öldürmüştür. B., bu başarısına mükâfat olarak 533 yılı Haziranında *strategos autokrator* unvanını alarak 15 000 kişilik bir ordu ve 92 gemi ile Afrika fethine memur edilmiştir. Decimum ve Tricamarum zaferlerini kazanarak Vandal Kıralı Gelimer'i esir etti ve Bizansa zaferle döndü. Hipodromda muazzam bir merasimle karşılandı ve 535 yılında *Consul* rütbesini aldı. Bundan sonra Ostrogotlara karşı gönderilen B., 10 000 askerle Sicilyada Catania şehrine çıktı ve bütün adayı aldı. Sonra kuzeye doğru yürüyerek Napoliye girdi. İtalyada halk tarafından tutulduğunu görünce Romayı da işgal etmeğe muvaffak oldu ve Theodora'nın teşvikiyle Papa Silverius'u, Gotlarla işbirliği yaptığını ileri sürerek azletti Fakat öldürülen Got kıralı Theodatus'un yerine geçen Vitiges. 537 yılında büyük bir ordu ile Romayı kuşattı; kesin bir netice alamayınca Ravenna'ya çekildi. Bunun üzerine İustinianos, yardım etmek üzere B. u, İtalyaya gönderdi. Fakat general, Bizans kuvvetleri arasında âhenksizliğe sebebolduğundan geri çağrıldı. B., yanındaki kuvvetlerle Fiosole ve Osimo şehirlerini alıp Ravenna'yı kuşattı ve az sonra şehri zaptetmeğe muvaffak oldu. Ayrıca Vitiges'i esir aldı ve eski Ostrogot kıralı Theodorik'in hazinesini ele geçirdi (540). Bu sırada Kıral Vitiges'in teslimi meselesinden dolayı İustinianos ile aralarında anlaşmazlık çıkınca İstanbula geldi. Fakat kazandığı şöhreti fazla bulan İmparator, kendisini Mezopotamya'ya gönderdi. Burada İranla Bizans arasında cereyan eden savaşa katıldı, yardım görmemesine ve hattâ aleyhinde, karısı Antonia'nın bile katıldığı entrikalar çevrilmesine rağmen Sâsanîlerle çarpıştı ve elverişli şartlarla muvakkat bir barış imzalanmasını sağladı (542). Sonra ikinci defa olarak azledildi.

544 te ise başkomutanlıkla yeniden İtalyaya gönderildi. Çünkü yeni seçilen Ostrogot kıralı Tolila bütün İtalyayı tehdidediyordu. Az kuvvetle İtalyaya gelen B., İustinianos'a bir mektup yazarak vaziyetin vahametini anlattı.

Ciddî bir yardım görmediği halde dört yıl Ravenna, Roma, Messina ve Rossano bölgesinde muhtelif muharebeler yaptı. Esaslı bir başarı elde edemeyince azlini istedi (548). Ostrogot Kırallığına ancak, yerine geçen Narses son verebildi.

«Belisarios dilenirken» (J. L. David'ın bir tablosu)

B., en son askerî faaliyetini, Bizansın 559 da Bulgarlar ve İslâvlar tarafından kuşatılması sırasında gösterdi ve düşmanı yenerek payitahtı kurtardı. Fakat 562 yılında esassız bir sebep yüzünden suçlu sayılarak yine gözden düştü. Amansız rakibi ve hasmı olan Bizans *praefectus*'u Prokopios ölünce, suçsuzluğu anlaşıldı ve bütün rütbeleri kendisine geri verildi. Üç yıl sonra, hastalanarak öldü (565).

Ortaçağın sonlarına doğru bu kudretli, fakat talihsiz Bizans komutanı hakkında bir efsane çıkmış ve yayılmıştır. Bu efsaneye göre, B., ömrünün sonunu sefalet içinde geçirmiş ve İustinianos'un emriyle gözleri oyulmuştur. B. un bu efsane şahsiyeti Fransız edibi Marmontel tarafından bir romanda (*Bélisaire*. 1767), İtalyan bestekârı Donizetti tarafından bir operada ve Fransız ressamı David tarafından da bir tabloda işlenmiştir.

BELİT (Eski terim: Mütearife, Fr. Axiome) [Mantık], bir mantık yahut matematik sisteminin temeline konan ve daima doğru olduğu kabul edilen önermeler. Misal: a) Lojistik'in temelindeki prensipler b) Geometri belitleri (bütün, parçadan büyüktür, gibi).

BELİTA (Belyta) zarkanadlı (Hymenoptera) ların, proktotrupide (Proctotrupidae) familyasından bir böcek cinsi. Dişilerde karın (abdomen) ın nihayetinde bir yumurtlama borusu (terebra) vardır. Bu küçük zarkanadlı böceklere, umumiyetle ikikanadlılar (Diptera) dan Nematoserlerde (sivrisineklerin dâhil olduğu grup) parazit olarak raslanır.

BELİTSEL SİSTEM (Aksiyomatik sistem) [Mantık], daima doğru birkaç önermeden itibaren belirli bir yahut birkaç kurala göre kurulmuş formel sistemi.

Eukleides'in geometrisi, yeni mantık (Logistik) (b. bk.) sistemi, birer belitsel sistemdir.

BELIY, Andrey, asıl adı: **Boris Nikolaeviç Bugaev** (1880 - 1934), Sovyet Rus şairi ve romancısı. Rus sembolist okulunun önde gelen temsilcilerindendir. Moskovada doğmuş ve orada ölmüştür. Babası Moskova üniversitesi matematik profesörü N. V. Bugaevdir. 1902 - 1908 arasında «senfoni» adını verdiği birtakım ritmik mensur eserler yayımlamıştır: *Simfoniya dramatiçeskaya* (Dramatik senfoni) [1902], *Simfoniya se ernaya* (Kuzey senfonisi) [1904], *Vozvrat* (Dönüş) [1904], *Kubok myateley* (Kar fırtınası kupası) [1908] İlk lirik şiirleri *Zoloto v lazuri* (Mavi içinde altın) [1904], *Pepel* (Kül) [1908] ve *Urna* (Kül kabı) [1909] adlı ciltlerde toplanmıştır. 1918 de *Hristos voskrese* (İsa dirilmiştir) adlı şiirini de yeni Bolşevik rejimi için yazmıştır. Diğer şiir kitapları: *Korolevna i rıtsari* (Prenses ve şövalyeler) [1919], *Pervoe svidanie* (İlk görüşme) [1921], *Posle razluki* (Ayrılıştan sonra) [1922], *Zvezda* (Yıldız) [1922], v. b. Romanlarından anılmağa değerleri: *Serebrannıy golub'* (Gümüş güvercin) [1910], *Peterburg* [1913 - 16], *Kotik Letaev* [1917], *Moskovskiy çudak* (Moskovalı tuhaf adam) *Moskva pod udarom* (Darbe altında Moskova) [1926]. Edebî etüd ve tenkidleri *Lug zelënıy* (Yeşil çayır) [1910], *Simbolizm* (Sembolizm) [1910] ve *Arabeski* (Arabeskler) [1911] adlariyle çıkmıştır.

BELİYYE, İslâmdan önce Arabistanda, ilerigelenlerle kahramanların mezarlarına bir kısrak, bir dişi deve veya başka bir binek hayvanı bağlayıp açlıktan, susuzluktan ölünceye kadar bırakma âdeti. Geleneğe göre, ünlü ölü, mahşer günü dirilip mezardan çıkınca, kendisine kurban edilen hayvana binecek ve diğer insanlar gibi yaya yürümekten kurtulacaktır. Başka bir geleneğe göre B., ölünün mezarı üzerinde kesilen koyun, keçi, inek de olabilir. Önceleri, öldükten sonra tekrar dirilme inancının bir belirtisi olan B., sonraları ölüye kurban kesilerek saygı gösterme şeklini almış, İslâmî inanış havası içinde büsbütün değişmiştir.

BELIZE [*beliz*], Orta Amerikada, Karayib Denizi kıyısında, Britanya Hondurasının başkenti ve başlıca limanı. Nüfusu 17 000 dir.

BELKA (El - Belka, Balka), Doğu Ürdünün güney bölümünün Arapça adı. B., dar anlamiyle, eskiden merkezi Amman (b. bk.) olan bölgedir. Her ne kadar B. bugün merkezi es - Salt olan küçük bir bölgeyi ifade etmekte ise de halk, Vâdi 'l-Mocib (Arnon) güneyinde kalan yerler için de bu adı kullanmaktadır.

BELKANİA, eski Doğu Anadoluda Thospitis Limne (Thospitis gölü = Van gölü) ye yakın bir kasaba. Yeri kesin olarak bilinmemektedir.

BELKEMİĞİ (Lât. Columna Vertebralis; Eski terim: Amûd-ı fakarî), vücudun dayanma mihveri olan kemik sütun, omurga. B., bedenin muhtelif bölümlerinin muvazene ve hareketlerine tesiri bakımından da ayrı bir ehemmiyet taşır. Bilhassa iç tarafında meydana gelen kanalda, sinir sisteminin değerli bir bölümü olan omuriliği saklaması ve ondan çıkan sinirlerle münasebeti dolayısiyle de mühimdir; bk. ANATOMİ.

BELKEMİĞİ HASTALIKLARI, umumiyetle cerrahî hastalıklardan sayılırlar. Belkemiğinin vücut yapısı, muvazenesi, hareketleri ve bilhassa sinir sistemi ile olan ilgisi dolayısiyle B. H. ayrı birer ehemmiyet taşırlar. En çok raslanılanları şunlardır:

1. *Şekil bozuklukları ve eğrilikleri*: Bir omurun (vertebra) doğuştan çatlaklığı yüzünden meydana gelen şekil bozukluğuna *Spina bifida* denir ki, omuriliği ve zarlariyle ilgilidir. Urlu ve ursuz olmak üzere iki klinik şekli vardır.

Birinci şekil *Spina bifida*, yeni doğmuş çocuğun bel (lumbal) veya bel-sağrı (lumbo-sakral) bölgesinde ve orta çizgi üzerinde, bir mandalina veya çocuk başı büyüklüğünde, kuyruklu veya kuyruksuz, bazen üzeri parçalı ve do-

mates manzarasında, yumuşak veya gergin bir ur halinde görülür. Çocuk öksürünce veya bağırınca bu ur büyür; nadiren geri itilebilir. Şekline göre hemen ölümle neticelenebilir veya haliyle kalarak uzun zaman çocuğu öldürmiyebilir. Fakat deride çatlak ve yara meydana gelerek kese ve menenjler intana uğrar. Menenjit ölüm sebebi olur. Tedavisi hemen cerrahî müdahale iledir.

Ursuz *Spına bifida* (occulta), yeni doğmuş bir çocuğun bellumbal veya sağrı bölgesinde bir lipom (b. bk.), bir tutam kıl, bir çukurluk veya anjiyom lekesi bulunduğu zaman bu şekil bozukluğu akla gelir. Bazen bunların hiçbiri yoktur. Yalnız her iki alt tarafın gelişmesinde nispetsizlik, çukur ayak, idrar kaçırma, bel - sağrı bölgesinde skolyoz, siyatik şeklinde ağrılar baş gösterir. Ursuz *Spına bıfida* tedavisi de cerrahîdir.

Klıppel - Feıl Sendromu, belkemiğinin boyun omurlarına ait şekil bozukluğudur. Boyun ve bazen göğüs omurlarının biribirine karışması ve sayılarının azalması neticesinde boyunun kısalmasıdır (boyunsuz insan). Başın hareketi zorlaşır, saçlar omuzlar arasından çıkıyormuş gibi görünür. Spina bifida ve skolyoz gibi diğer anomalilerle beraber de bulunabilir.

Belkemiğinin içbükeyliği arkada olmak üzere, mevki ve derecesine göre, gayrı tabiî vaziyette bir eğrilik göstermesine lordoz (lordose) denir. Bu eğrilik seyrek olarak bütün belkemiğinde olur ve «tam» adını alır. Daha çok görülen şekline bel bölgesinde raslanır ve «kısmî» dıye anılır.

Tedavi: Massaj, cimnastik ve korse ile mümkündür.

Belkemiğindeki öne çıkış derecesinin artması arkadaki çukurluğun dışbükey hale gelmesi, kifoz (cyphose) adı ile anılır. Çoğu sırt bölgesinde görülen bir hastalık, göğüs karşısındaki belkemiğinde bu neviden bir şekil bozukluğu yapar. Çocuklarda kifozun sebebi doğuştan olabilir. Sonradan olanlar raşitizm ve adale za'fı neticesidir. Bülûğ yaşlarında çok görülür. Yetişkinlerde kifoz, pek seyrek olarak iptidaîdir. Çoğu zaman travmaların veya şekil bozukluğu yapan spondilitlerin neticesidir. Tetanoz ve tetani, bel omurlarını geren adalelerin felci yahut meslek tesiriyle olan kifozlar da vardır. Okul sıralarında biçimsiz oturma da kifoz yapabilir.

Tedavi: Çocukta, ot minder veya alçı yatakta sırt üstü yatırmak. Bülûğ çağındakilerin sağlam düz bir satıh üzerinde dört beş ay tam istirahatleri lâzımdır. Daha sonra sabit duruş elde edilinceye kadar alçı veya sellüloid korsa kullanılır. Omurga sert, bükülmez halde ise cimnastik yaptırılır.

B. nin - daimî olarak - yana eğrilmesine skolyoz (scoliose) denir. Skolyozlu hastalarda hemen daima bir kamburluk görülür. Bu kamburluk, kaburgaların ve kürek kemiğinin çıkıntılı hal alması neticesidir. Belkemiğinin kendisi ise sadece yana eğridır.

Omurların sayı veya şekillerindeki değişikliklerden, topallık veya bir taraf felci gibi sebeplerle vücudun duruşunda görülen değişiklikler arasında, başta raşitizm olmak üzere miyopati, çocuk felçleri, hemipleji menenjit ansefalit ve Pott hastalığından veya tüberküloz, plörezi, anfizem gibi göğüs hastalıklar yüzünden omurların mukavemetini kaybetmesiyle meydana gelen patolojık skolyozlar vardır.

Bilhassa okul çocuklarında, bülûğ yaşlarında skolyoz teşekkülünü önliyecek koruyucu tedbirler almalıdır.

2. *Kırıklar* (*travmalar*): B. kırıkları, umumiyetle sadece kemiğe ait bir mesele olarak kalmaz. Ekseriya omuriliği zedeliyerek bir sinir sistemi meselesi halinde kendini gösterir. B. kırıkları kısmî veya küllî olur. Kısmî kırıklar sadece omur diken çıkıntıları ile omur yaylarındaki kırıklardır. Küllî kırıklar omur cismini de ilgilendirirler. Omurların her birinde kırık olabılirse de en çok 12. göğüs (sırt) ve 1. bel omurları kırılır. Kırık tek veya çok sayıda, basit veya parçalı olabilir. Kemiğin kırıldığı yerde çok defa omurilik zedelenir veya basınca uğrar, bazen de ileri derecede harabolur.

Tedavi: İlk önce kırılan parçaların yer değiştirip değiştirmediğine dikkat edilir. Parçalar yer değiştirmemiş ve omuriliğe bir tesir yapmamışlarsa, hasta basit surette yatakta veya Bonne oluğu içerisinde tesbit edilir ve parçaların sonradan kaymaları önlenerek kemiğin kaynaması beklenir. Parçalar yer değiştırmiş, fakat vaka yeni ise, röntgen altında kontrol edilerek tabiî duruma getirilir. Omurilik üzerine basınç belirtileri varsa, omuriliğin zedelenmesine meydan bırakmadan, cerrahî müdahele ile basınç yapan parçalar kaldırılır. Bu maksatla yapılan ameliyata tıp dilinde laminektomi (laminectomie) denir.

3. *İltihaplar*: Omurga iltihaplarına tıp dilinde spondilit (spondylite) derler. Egü, sübegü ve kronik olmak üzere üçe ayrılırlar. İlk ikisi, stafilokok, tifo, paratifo gibi birçok bulaşıcı hastalıkların omurlarda yaptıkları iltihaplarla meydana gelir. Kronik spondilitlere ise örnek, Koch basilinin yaptığıdır ki buna vertebra veremi veya Pott hastalığı denir.

Omurun harap olması ve B. nin öne bükülmesi sonunda bir jıbozite (gibbosité = kamburluk) meydana gelir. Hastalık kemikte başladıktan bir yıl sonra kemik dokusu eriyerek apseler çıkar. Bu apseler, omurun bölgesine göre, boyunda, sırtta, belde veya sakrumda birikirler. Pott hastalığı neticesi omurilikte ve köklerde de mühim değişiklikler meydana gelir. Böylece tabloya hâkim olan: ağrı, adale kasılması, omurga sertliği, kamburluk, parapleji ve apseler, Pott hastalığı teşhisini kolayca koydurur. Röntgen muayenesi de mutlaka lâzımdır.

Vakaların üçte birinde ölüm vardır. Geri kalanların çoğu da ömürlerince sakat yaşarlar. Tam iyileşme, erken teşhis edilerek çok iyi ve devamlı tedavi görenlerde mümkündür.

Pott hastalığı tedavisi: Genel tüberküloz tedavisinden başka, hastayı sırtüstü yatırmak, korsa tatbiki ve ameliyatla omurları hareketsiz hale getirmektir.

4. *Tümörler*: B. nin iptidaî ve tâlî urları da mevcuttur. İptidaî olanlardan iyi tabiatliler kondrom, hemanjiyom ve osteomlardır ki, bunlara az raslanır. Kötü tabiatliler miyelom ve sarkomlardır. Başka yerden sıçrıyarak gelmiş tâlî urlar ise meme, tıroid, prostat ve böbrek kanserlerinin metastazlarıdır.

Omur kanseri metastatik ise ameliyatın mânası yoktur. Röntgenin de büyük bir faydası olamaz.

BELKİS, Semavî din mensuplarının inanışlarına göre, Sebâ melîke (kıralıçe) si. Fakat ne *Kıtab-ı Mukaddes*te, ne de *Kur'an*da B. adının etimolojisi kesin olarak belli değildir.

Kitab ı Mukaddes (I. [III] Kırallar. X., 1-10, 13) e göre Sebâ melikesi (adı yazılmıştır), Süleymanın ününü işitince, onunla konuşmak ve kendisini bilmecelerle denemek üzere baharat, pek çok altın ve değerli taşlar yüklü develerle ve büyük bir alayla Yeruşalim (Kudüs) e, Süleymanın yanına gitmiş ve Süleyman, bütün sorduklarına isa-

betli cevaplar vermiştir. B., Süleymana, hikmetlerine, sarayına, yemeklerine, kölelerinin maharetine dair gördüklerinin, daha önce işitip de inanmadıklarından da üstün olduğunu söylemiş, getirdiği değerli armağanları ona sunmuş. Süleyman da kendisine aynı şekilde mukabelede bulunmuştur. B., sonra kulları ile beraber dönüp memleketine gitmiştir.

Kur'an (XXVII. 20-44) a ve İslâmî menkıbeye göre Hüdhüd (b. bk.) gelerek Süleymana Sebâdan haber getirmiş ve orada bir kadının hükümdarlık ettiğini, onun büyük bir tahtı bulunduğunu, melîkenin de, kavminin de güneşe taptıklarını söylemiş. Süleyman, melîkeye Hüdhüd'le bir mektup gönderip kendisine itaat edilmesini istemiş; melîkenin bir elçi vasıtasiyle yolladığı bazı hediyeleri Süleyman kabul etmeyip ordu ile melîkenin memleketine yürümek istemiş. Bunun üzerine B., Süleymanla bizzat görüşüp anlaşmak maksadiyle yola çıkmış. O, daha yolda iken Süleyman'ın huzurunda bulunan, tabiatüstü kudrette, tanrı ilmini bilen biri göz yumup açıncaya kadar, zaman geçmeden B. in Sebâdaki tahtını alıp dönmüş. B. gelince, Süleymanın sarayının billûrla döşenmiş avlusunu su zannederek eteklerini kaldırmış ve böylece, gerçeği, gerçek olmıyandan ayırdedemediği kendine anlatılmak istenmiş; bunun üzerine o da Süleymana iman etmiş. Daha sonraki devirlerde, türlü şekillerde izah edilmiş bulunan B. in şahsiyeti ve Süleymanla münasebeti eski şairlerimize birçok mazmun- (b. bk.) lar ilham etmişler.

Habeşliler, kendi hükümdar sülâlelerinin Süleyman ile B in evlenmesinden doğan çocuktan geldiğine inanırlar.

Türk folklorunda: Halk inanışlarında B. in şahsı ve onun Süleyman Peygamberle olan münasebeti hakkında türlü rivayetler yer almıştır.

Evliya Çelebi, *Seyahatname*sinde, gezdiği yerlerde B. adına bağlanan mevkileri sayarken ve oralara dair rivayetleri naklederken, herhalde mahallî birtakım halk rivayetlerinden de faydalanmış olmalıdır.

Evliya Çelebinin tesbit ettiği rivayetlerden bir kısmı bu kadının hayatiyle ilgili bazı bilgiler verir, büyük bir kısmı ise, sadece Süleymanın dünyanın dört bucağında sevgili karısı için yaptırdığı köşk ve sarayların yerlerini bildirir. Evliya Çelebinin anlattıklarına bakılırsa, halk, nasıl birçok büyük şehirlerin İskender tarafından yaptırıldığına inanmışsa, harabeleri kalmış olan birçok güzel manzaralı saray ve köşkleri de Süleymanın B. için yaptırmış olduğuna inanmıştır. Bunların hangilerinin mahallî rivayetlerden veya yazılı kaynaklardan alındığını, hangilerinin Evliya Çelebinin hayalinden çıktığını tesbit imkânı bulunmamakla beraber, çoğunu, enbiya kıssalarından halk içine yayılmış rivayetlere bağlamak mümkündür.

Evliya Çelebiye göre B. e izafe olunan köşkler ve saraylar şunlardır: 1) Kavalada, Süleyman neslinden olan Filkos (herhalde, İskenderin babası kıral Philippos olacak) tarafından inşa edilmiş olan kalenin harabelerinin bulunduğu yerde, 2) Atinanın Temaşalık adındaki yüksek mevkiinde, (Evliya zamanında burası namazgâhtı; halk yağmur duasına buraya çıkardı), 3) Selânikte Yedikule denilen mevkide, 4) Pozantıda, 5) İstanbulda Ayasofyanın bulunduğu yerde, 6) Trabzonda Bozdağda, 7) Bursada, 8) Bursa cıvarında Aydıncıkta, Bandırma topraklarında bulunan bu yerde Süleymanın B. için yaptırdığı sarayın sütunları Ayasofyanın inşasında kullanılmış; Süleyman her yıl, B. le buraya gelir, buradan eğlence için Keşişdağına çıkarlarmış. Seyahatnamedeki rivayetlere göre B.. Aydıncıktaki bu sarayda ölmüştür. Başka rivayetler B. in mezarının Tedmür surlarının altında bulunduğunu, Halife Ömer zamanında bu kalenin tamiri sırasında na'şının oradan çıkmış olduğunu anlatır, 9) Ayasloğda, 10) Şam Baalebekinde, 11) Kudüste, 12) Giritteki bir dağ üzerinde (Süleyman, B. i periler vasıtasiyle Sebâ ülkesinden kaçırttıktan sonra. ilk defa olarak buraya gezmeğe getirtmiş ve bu dağın başında onun için bir köşk yaptırtmış, oradan da Atinaya götürmüş).

Evliya Çelebiye göre Süleyman Peygamber, dünya üzerinde 3000 yerde B. Ananın hoş vakit geçirip eğlenmesi için köşkler, saraylar yaptırmış. Bu arada Seyahatnamede, Habeşistandaki Makdisu şehrini B. için yaptırdığı rivayeti de kaydedilmiştir.

Evliya Çelebi rivayetine ilâve olarak, Nizip kazası içinde B. e izafe olunan bir şehir harabesi bulunduğuna işaret edilebilir.

B. ile Süleymanın münasebetleri de *Kısas-ı Enbiya* kitaplarından sözlü geleneğe geçmiştir. B. in Süleymana birtakım muammalar sorması, Süleymanın B. i periler vasıtasiyle memleketinden getirtmesi, bacaklarının kıllı olup olmadığını anlamak için, B. e bir dere kenarında olduğu hissini veren ve paçalarını sıvamağa onu mecbur eden sırçadan bir döşeme yaptırması v. b. motifleriyle, ana çizgilerinde aynı olmak üzere *Erzurumlu Hoca Fenâyînin oğlu Mahzûnî ile Haleb Paşasının kızı Mînâ Hanım* adındaki türkülü halk hikâyesinin bir epizodunu teşkil eder.

Halk ağzında B. kelimesi Balkız şeklinde kullanılmaktadır. Gaziantep'in Nizip, Antalyanın Serile kazalarında bu adla birer köy vardır.

BELKİS HARABELERİ: bk. KYZİKOS.

BELL [*bel*], **Alexander Graham** (1847 - 1922), İngiliz fizyologu. İngilterede Edinburgh'da doğmuş, Amerikada Baddek'te ölmüştür. Edinburgh ve Londra üniversitelerinde tahsil görmüştür. 1870 te babası ile birlikte Kanadaya göç etmişti. 1872 de Bostonda ses fizyolojisi profesörü olmuştur. 1876 da elektrik enerjisinin uzaklara nakli hakkındaki tecrübeleri ni göstermiştir; bu tecrübeler sesin elektrik yardımiyle uzaklara nakline dayanıyordu; böylece bataryasız işliyen telefonu icadetmiş (ilk konuşma 10 Mart 1876; ilk cümle: *Watson, come here; I want you* [= Watson, buraya gel, seni istiyorum]; Akademi huzurundaki tecrübe 10 Mayıs 1876), ve 1877 de, ilk telefon şirketi olan Bell Telephone Company'yı kurmuştur. Bundan sonra B., arkadaşı Sunner Tainter ile birlikte, sesi ışık şualarını vasıtasiyle nakleden *photophone* aletini, ayrıca sağırların işitme kudretini ölçen *andiometer*'ı, kaza ile insan vücuduna giren madenî cisimlerin yerini tâyin eden *induction balance*'ı, fonograflar için balmumundan yapılmış yassı veya silindir şeklindeki plâkları icadetmiştir. Babası A. M.

A. G. BELL

Bell'in çalışmalarını ilerleterek, sağırlığın sebeplerini ve veraset kanunlarını araştırmıştır. 1880 de başta B. olmak üzere Amerikan ilim adamlarının gayretleriyle önemli bir yayım olan *Science* (ilim) adlı dergi kurulmuştur. B., 1898 de, Washington'da büyük bir ilim kurumu olan Smithsonian Institution'ın idare meclisine üye seçilmiş, 1896 1904 yılları arasında da National Geographic Society'nin başkanlığına getirilerek, bu kurumun meşhur *Magazine*'ini geliştirmiştir. 1895 ten sonra B., uçuş mekaniği üzerinde de çalışarak «tetrahedral uçurtma» (tetrahedral kite) yı icadetmiş. 1907 de Hava Tecrübe Birliği (Aerial Experiment Association) ni kurmuş ve bu kurumda çalışanlarla birlikte «aileron» prensipini, deniz uçağı (hydroplane) nı icadederek geliştirmiştir. B., halk arasında telefonun mucidi olarak meşhurdur.

A. G. Bell'in icadettiği ilk telefon aleti

BELL [*bel*], **Alexander Melville** (1819 - 1905), Amerikalı fonetikçi ve ortoepist. İskoçyada Edinburgh'da doğmuş, Washington'da ölmüştür. Ünlü bir fonetikçi olan babası Alexander Bell'in yanında yetişmiş, 1843 te konuşma hastalıklarının tedavisi sahasında çalışmağa ve «doğru telâffuz etme ilmi» (orthoepy) ni ilerletmeğe başlamış, 1867 de de «gözle görünür telâffuz» (visible speech) dediği fiziyolojik alfabe sistemini meydana getirmiştir. Bu sistemde kullanılan yazı işaretleri, muhtelif sesleri telâffuz ederken insandaki ses cihazının ve bilhassa dille dudakların aldığı türlü vaziyetleri andırır bir şekilde tesbit edilmiştir. B., 1843 - 1865 yıllarında Edinburgh üniversitesi, 1865 - 1870 yıllarında da Londra üniversitesi hitabet sanatı profesörlüğünde bulunmuş 1870 te Kanadaya giderek Kingstone'daki Queen's College'de çalışmış. 1881 de Washington'a geçerek, her yerde yaptığı gibi, burada da metodunu sağır - dilsizlere konuşma öğretmeye tatbik etmiş 1897 de Amerikan vatandaşlığına alınmıştır. Başlıca eserleri şunlardır: *Steno-Phonology* (1852), *Letters and Sounds* (Harfler ve sesler) [1858], *Principles of Speech and Dictionary of Sounds* (Telâffuzun esasları ve sesler sözlüğü) [1863], *Visible Speech: the Science of Universal Alphabetics* (Gözle görünür telâffuz: cihanşumul alfabe ilmi) [1867], *Sounds and their Relations* (Sesler ve bunların karşılıklı münasebetleri) [1881], *The Science of Speech* (Söz ilmi) [1897], *The Fundamentals of Elocution* (Hitabet sanatının esasları) [1899]. B., telefonu icadeden Alexander Graham Bell'in babasıdır.

BELL [*bel*], **Andrew** (1753 - 1832). İskoçyalı pedagog. St. Andrews (İskoçya) ta doğmuş, Cheltenham'de ölmüştür. 1789 da Madras'ta Saint George kalesi rahibi ve asker yetimlerine yardım kurumunun başkanı tâyin edilmiştir. Lüzumu kadar öğretmen bulamadığı için, öğrencilerin birbirlerine ders vermesi fikrine dayanan bir sistem kurmuş ve bu yolda büyük bir başarı kazanmıştır.

Ingiltereye döndükten sonra, 1797 de *An Experiment in Education Made at the Male Asylum of Madras* (Madras'taki erkek yetim çocuklar yurdunda yapılan öğretim üzerine deneme) başlığını taşıyan bir broşür çıkarmıştır. Joseph Lancaster, bu prensiplere dayanan bir okul kurmuş ve böylece hareket hızlanmıştır. B., Westminster Abbey'de gömülüdür.

Bell Sistemi: Büyük öğrenciler küçükleri okuttuğu için az öğretmenle idare edilen bir okul sistemi. Büyük öğrencilere verilen *monitor* adından dolayı «monitor sistemi» ve ilk defa Madras (Hindistan) ta tatbik edildiği için «Madras sistemi» de denilir.

BELL, Currer, Ellis, Acton: bk. BRONTË.

BELL [*bel*], **Gertrude Lowthian** (1868 - 1926), İngiliz kadın seyyah ve müsteşriki. Washington Hall (Durham) da doğmuş, Bağdadda ölmüştür. 1900 - 05 yıllarında tetkik seyahati niyetiyle Filistin ve Mâverâ-i Ürdüne giderek Safa çölünü aşmıştır. *The Desert and the Sown* (Çöl ve tarla) [1907], bu gezinin intibalarını taşır. B., arkeoloji araştırmalarına da iştirak etmiştir. Bunlara dair *The Thousand and One Churches* (Binbir kilise) [Ramsay ile birlikte, 1910], *Amurath to Amurath* [1911], *Palace and Mosque of Ukhaidir* (U. da saray ve cami) [1914] adlı eserlerini yazmıştır. Bir tetkik seyahatinde Suriye ve Arabistandan geçerek Necd'e varmıştır. Birinci Dünya Harbi sırasında Arapları Türklere karşı kışkırtmak gayesiyle çalışmış ve en son siyasî ajan olarak Irakta bulunmuş ve Faysalın kıral olarak ilânını hazırlamağa çalışmıştır. 1919 da Paris Barış Konferansına iştirak etmiş, daha Sonra Bağdadda Faysal ve Sir Percy Cox nezdinde yaşamıştır.

BELL [*bel*], **Henry** (1767 - 1830), İskoçyalı bir gemi mühendisi. Buharlı gemiciliğin başlıca kurucularından biridir. Linlithgow'da, Torphichen Mill'de doğmuş, Helensburgh'da ölmüştür. Londrada bir mühendisler firmasının temsilcisi olarak Boness'teki bir gemi tezgâhında çalışmıştır. 1790 da Glasgow'da yerleşmiş, 1807 de de Helensburgh'a taşınmıştır. Orada mekanik tahsil etmiştir. B. in idaresi altında 40 kadem uzunluğunda bir gemi inşa edilmiş, makinesi de B. tarafından yapılarak yerine konduktan sonra, Comet adı verilen bu gemi, 1812 de Clyde üzerinde suya indirilmiştir. Comet, Avrupada ilk buharlı gemidir.

BELL [*bel*], **John** (1763 - 1820), İskoç operatörü ve anatomicisi. Edinburgh'da doğmuş, Roma'da ölmüştür. Sir Charles ve George Joseph B. in kardeşidir. Meslek tahsilini tamamladıktan sonra kısa bir müddet için Rusya ve Kuzey Avrupa memleketlerine seyahate çıkmış. dönüşünde cerrahî ve ebelik üzerine dersler vermeğe başlamıştır. Bu dersler 1786 ve 1796 yılları arasında devam etmiş ve pratiği son derece artan B. in birdenbire tutunup şöhret kazanmasını sağlamıştır. Büyük bir otorite olan B. e İskoçya ve İngiltereden, hattâ diğer Avrupa memleketlerinden hastalar akın etmeğe başlamış ve onun bu müddet içinde yaptığı birçok ince ve zor cerrahî ameliyatlar hep başarı ile sona ermiştir. Ureterlerin plorıuslarındaki adaleler, B. adaleleri diye tanınır.

Başlıca eserleri şunlardır: *The Anatomy of the Human Body* (Insan vücudunun anatomisi) [1793, 1802], *Discourses on the Nature and Cure of Wounds* (Yaraların tabiatı ve tedavisi hakkında mütalâalar) [1795], *The Principles of Surgery* (Cerrahî prensipleri) [1801 - 08).

BELL [*bel*], **Joseph** (1837 - 1911), İskoç operatörü ve teşhisçisi. Edinburgh'da doğmuş, Milton Bridge (Midlothian) da ölmüştür. Babası ve dedesi hep operatör olarak gelmişlerdi. B. de kendisi için babasının müdür bulunduğu

cerrahî Royal College'i seçti. Babasının ölümünden sonra, onun yüksek ve mühim mevkiine geçirildi. Zira, bir dakika içinde koyduğu müstesna teşhisleri ve hastanın âkıbeti hakkındaki isabetli kararları ile Edinburgh üniversitelileri arasında seçme bir yer kazanmış; eski romantik detektif kahramanı «Sherlock Holmes» ın yaşıyan gerçek modeli olarak kabul edilmiştir.

BELL [*bel*], **Sir Charles** (1774 - 1842), İskoç fizyoloji ve anatomi bilgini. Edinburgh'da doğmuş, İngilterede Worcester civarında Hallow Parkta ölmüştür. Lise ve üniversite tahsilini Edinburgh'da tamamladıktan sonra kardeşi John Bell'in yanında anatomiye çalışmış, güçlükler içinde erişebildiği erkeklik çağından önce en iyi öğretmenlerinden daha çok mükemmel bir anatomici olduğunu ispat etmiştir. 1804 te kendi alanında eserler yayımlamağa hazır bir olgunluğa eriştiğinden, Londraya gitmiş ve 1811 de *New Idea of the Anatomy of the Brain* (Beyin anatomisi üzerinde yeni nazariyeler) başlığını taşıyan ilk denemesini çıkarmıştır. Bunu, kendisine başlıca şöhret temin eden his ve hareket sinirleri arasındaki farkı belirten mühim keşfi takibetmiştir. Bundan sonradır ki: «Spinal sinirlerin ön kökleri harekî ve arka kökleri hissîdirler» şeklindeki kaide, *Bell - Magendie kanunu* diye anılmış; ayrıca yüz siniri felci ve gözün kapanması ile ilgili bir hâdise de *Bell fenomeni* adını almıştır. 1812 de Middlesex hastahanesi baştabibi tâyin edilmiş, 1815 te Waterloo savaşında yaralananları tedavi etmek üzere Bruxelles'e gitmiştir. 1824 te Londra Cerrahî Kolleji anatomi ve hariciye kürsüsüne getirilmiş, 1831 de «Sir» ünvanını kazanmıştır. 1836 da Edinburgh üniversitesi hariciye profesörü olmuştur.

Başlıca eserleri şunlardır: *Anatomy of Expression* (İfade anatomisi) [1806], *System of Comparative Surgery* (Mukayeseli cerrahî sistemi), kardeşi John'la birlikte hazırladığı *Anatomy and Physiology* (Anatomi ve fizyolji) [1828], *Nervous System of the Human Body* (İnsan vücudunun sinir sistemi) [1830], *Practical Essays* (Pratik denemeler) [1841].

1859 da Fransada Pichot tarafından B. in biyografisi ve 1870 te mektuplarından örnekler yayımlanmıştır.

Bell Delili, muhitî yüz felci olan şahıs, âfet tarafındaki gözünü kapadığı zaman, göz toparının dış ve üst tarafa kayması hali.

Bell Felci, yarım yüz felci (bk. YÜZ FELCİ).

Bell Spazmı, ihtilâçlı yüz tiki.

BELL MANİSİ, Amerikan hekimi Luther Bell tarafından 1849 da akut ve manyaî tipteki deliliğe verilen ad.

BELLADON (Bot.): bk GÜZELAVRAT OTU.

(Tıp) Türk tıbbında *güzelavrat otu* diye anılan *Atropa belladonna*'dan çıkarılan ve yüzyıllardan beri tanınan bir zehir. Parasempatik sinirlerin nihayetlerini felce uğratmak hassasından dolayı, ağrıları kesmek, kasılmaları kaldırmak için astma şeklindeki bronşitte, pilor kasılmasında, taş sancılarında likid veya saf halinde kullanılır.

Atropos mitolojide insanların hayat ipliğini kesen tanrıçanın adıdır. B., güzel kadın demektir. Eski Roma kadınları bu nebatı, ıhlamur gibi kaynatarak elde ettikleri sudan gözlerine damlatırlar, meydana gelen felçle gözbebeği büyür ve daha güzel görünürlermiş.

B., birkaç yıl yaşıyan, kısa saplı, koyu yeşil yapraklı, kokusu hoş olmıyan bir nebattır. Çiçekleri boru şeklinde esmer, kırmızımsı veya sarımsıdır. Tek olarak yaprakların koltuğundan bir sapla çıkar. Meyvaları kiraz gibi toparlak ve siyah renklidir.

B. Yaprağı: *Belladonnae folium* (kodeks), nebatın çiçek açtığı mevsimde toplanarak kurutulmuş yapraklardır. Taze iken 20 cm uzunluğunda, 15 cm genişliğinde, tüysüz koyu yeşil renkli, ucu sivri, çevresi dişsizdir. Lezzeti acıdır. Kavak merhemi içinde 1 kısım kuru B. Y. vardır.

B. Hulâsası: *Extractum belladonnae* (kodeks), esmer renkli kuru bir hulâsadır. İçinde yüzde 1. 48 - 1, 52 alkaloidler vardır. Bir defada kullanılacak en fazla miktarı 0, 05 ve günde 0. 15 gr dır. Belladonlu padofilin hapları ve B. merhemi yapmakta kullanılır.

B. Tentürü: *Tinctura belladonnae* (kodeks), orta incelikte toz haline getirilmiş B. Y. nı sulandırılmış alkolle ısıtarak elde edilir.

B. Şurubu: *Sirupus belladonnae* (kodeks), 20 gramında 1 gr B. T. bulunur. Bir defada en fazla 20 günde 60 gr verilebilir.

B. Merhemi: *Unguentum belladonnae* (kodeks), gliserin ve asilbendli domuz yağı ile yapılır. İçinde 10 da 1 B. H. vardır.

BELLAIGUE [*belęg*], **Camille** (1858 - 1930), Fransız müzik yazarı. Pariste doğmuştur. Eserleri arasında müzik tenkidleri ve incelemeleri, müzikçi biyografileri vardır. Başlıcaları şunlardır: *L'annće musicale* (Müzik yılı) [5 cilt, 1887 - 91], *Un siècle de musique française* (Fransız müziğinin yüz yılı) [1887], *La musique française au XIX e siècle* (XIX. yüzyılda Fransız müziği) [1890], *L'année musicale et dramatique* (Müzik ve dram yılı) [2 cilt, 1892 - 93], *Psychologie musicale* (Müzik psikolsjisi) [1893], *Portraits et silhouettes de musiciens* (Müzikçi portre ve siluetleri) [1896], *Études musicales* (Müzik incelemeleri) [1898, ikinci seri 1903], *Mozart, Mendelssohn* [1907], *Verdi* ve *Gounod* [1910] adlı biyografiler; *Les époques de la musique* (Müziğin devirleri) [1909], *Paroles et musique* (Sözler ve müzik) [1925].

BELLAMY [*bęlîmi*], **Edward** (1850 - 1898), Amerikalı yazar. Chicopee Falls (Massachusetts) ta doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Amerika ve Almanyada hukuk tahsil ettikten sonra Amerikada avukatlık etmeğe başlamış, fakat çok geçmeden meslekten ayrılarak gazeteci olmuştur. Gazeteci olarak memleketinde çok tanınmıştır; fakat asıl şöhreti, *Looking Backward, 2000 - 1887* (2000 den 1887 ye kadar geriye bakış) adlı ütopik romanı ile başlamıştır. Bu eser, hem sosyal fikirleri ileri süren, hem de milliyetçi bir görüşle yazılmıştır. B. nin bahsettiği icatların birçokları bugün hakikat olmuştur. Bu eserin yaptığı büyük tesir üzerinedir ki Amerikada bir Milliyetçiler Kulübü kurulmuştur. Kitabın *Equality* (Eşitlik) adlı bir devamı 1897 de çıkmış, fakat birincisi kadar başarı elde edememiştir. B. nin şu romanları da anılmağa değer: *Six to One* (Bire altı) [1877], *Dr. Heidenhoff's Process* (Dr. Hedenhoft'un dâvası) [1880], *Miss Ludington's Sister* (Miss Ludington'un kızkardeşi) [1884].

BELLAMY [*bęllami*], **Jacobus** (1757 - 1786), Felemenk şairi. Vlissingen'de doğmuş, Utrecht'te ölmüştür. Bir fırıncı dükkânında çıraklıkla başlıyarak koruyucularının yardımları ile teoloji okumuş, tahsilini bitirdikten sonra kendini hemen hemen tamamiyle edebiyata vermiştir. İlk şiirleri

Gezangen mijner jeugd (Gençliğimin şarkıları) [1782] adiyle çıkmıştır. Sonra Zelandus takma adı ile *Vaterland sche gezangen* (Vatan şarkıları [1783] ve *Gezangen* (Şarkılar) başlığı altında vatan şiirleri yayımlamıştır. *Roosje* [1784] adlı romantik manzum hikâyesi meşhurdur. B., en iyi Felemenk şairlerinden sayılır.

BELLARMINO, Roberto (1542-1621), Hıristiyan din ulularından. Montepulciano'da doğmuş, Romada ölmüştür. 1592 de Romadaki Collegium Romanum'un rektörü olmuş, 1594 te de Jesuit tarikatı Napoli ilinin idare başkanı, 1599 da kardinal olmuştur. 1602-05 Capua başpiskoposluğu etmiştir. 1623 te mutlu (*beatus*) ilân edilmiştir.

Başlıca eserleri şunlardır: *Disputationes de controversus Christianae fidei adversus huius temporis haereticus* (Bu zamanın yanlış itikat sahiplerine karşı Hıristiyan dininin itirazlarına dair munazaralar) [3 cilt 1586-93]. Bu eserde B., hasmın fikirlerini de objektif bir şekilde ifade eder. *Catechismus* (Roma, 1603) birçok dillere tercüme edilmiştir.

Bütün eserleri Kolonyada (7 cilt, 1617-20), Venedikte (7 cilt, 1721-28), Pariste (12 cilt, 1870-74) basılmıştır.

B. nun kendi biografyasını Lâtince ve Almanca olarak Döllinger ile Reusch yeniden yayımlamışlardır (1887).

BELLARY [*belạri*]: 1. Hindistanda, Madras eyaletinde bir yönetim bölümü. Nüfusu 1 milyon kadardır. Dekkan yarımadasının orta bölümündeki plâtolar bölgesinde uzanan B. de baklagiller ve yağlı bitkilerle sorghum (lapa pişirilmeğe ve bira yapmağa elverişli, Hindıstana mahsus, kolay yetişir bir çeşit darı) yetiştirilir.

2. Hindistanda aynı addaki yönetim bölümünde bir şehir. Nüfusu 56 148 (1941). Granit yapılı bir adatepenin eteğinde, işlek yolların kavşağında bulunan B., bu çevrenin en büyük pazar yeridir.

BALLATRIX, Orion takımyıldızında, J harfi ile gösterilen, 1. kadirden parlak bir yıldız B. yıldızına astronomide J-Orionis de denir. Gök küresinin kuzey yarısında bulunan B in rektasansiyonu α — 5^h 22^m, deklinasyonu $\sigma = +6^o$ 18 ve spektrel sınıfı B_2 dir.

BELLAY [*belę̄*], **Joachim Du** (1522-1560), Fransız yazarı ve şairi. Fransada Anjou civarında Liré'de doğmuş, Pariste ölmüştür. B., Ronsard'ın yanında. Fransız Rönesans edebiyatının en mühim simasıdır. Ronsard'ın etrafında toplanan Pléiade (b. bk.) grupundandır. B., *Défense et Illustration de la Langue Française* (Fransız dilinin müdafaası ve tebcili) [1549] adlı mensur eserinde Fransız dilinin her şeyi ifade edebilir, genişleyip zenginleşmeye istidatlı bir büyük dil olduğunu göstermeğe çalışmıştır. Bu yazı, Pléiade grupunun «manifeste»i (beyannamesi) sayılmaktadır.

Joachim Du, BELLAY

Başlıca şiirleri şunladır: *L'olive* [1549], İtalyan şairi Petrarca'dan tesir almıştır, bu şiir dergisinde Yeni Eflâtunculuktan da izlere raslanmaktadır. B., amcası Cardinal du Bellay'in Romada vazife ile bulunduğu sırada, amcasının maiyetinde bu şehirde bir müddet yaşamış, fakat Romaya da, İtalyanlara da ısınamamıştır. İşte bu ruh halinin ve Fransaya duyduğu özlemi terennüm etmek için sonnet (b. bk.) dergisi çıkarmıştır ki, bunların içinde Fransız şiirinin en güzel numunelerinden bazıları yer almaktadır. *Antiquités de Rome* (Roma eski eserleri) [1558] ve *Les Regrets* (Esefler) [1568] başlıklarını taşıyan bu iki şiir (sonnet) dergisi, hüzün, iştiyak, Fransa sevgisi ile dolu olduğu gibi Roma sosyete hayatiyle alay eden ince hiciv şiirlerini de içine almaktadır. B. in bir de kır hayatını konu olarak ele alan kır şiirleri vardır ki bunların dergisinin adı *Jeux rustiques* (Kır oyunları) dır. B. in Lâtinceden de tercümeleri vardır

BELLE ISLE [*bel ąyl*], Kuzey Amerikada Newfoundland ile Labrador arasındaki boğaz ve bu boğazın doğu ağzı önündeki kayalık ada. B. boğazı gemiler için tehlikeli bir yoldur. B. I. ın yüz ölçümü 75 km² dir; üzerinde tahlisiye (kurtarma) istasyonu ve deniz feneri vardır.

BELLE-ALLIANCE, LA [*la bel alyą̄s*], Belçikada Bruxelles'in 20 km güneyinde, Waterloo'dan dört kilometre mesafede küçük bir çiftlik. 18 Haziran 1815 te Napoléon, Prusyalıların B. A. muharebesi dedikleri Waterloo muharebesini buradan idare etmiş, Wellington ile Blücher de burada birleşmişlerdir.

BELLEAU [*belǭ*] **Rémy** (1527-1577), Fransız şairi. Nogent'da doğmuş, Pariste ölmüştür. Pléiade grupundan ve Ronsard'ın arkadaşlarındandır. Ronsard ile birlikte Daurat'dan ders alan B., sonra Marquis d'Elboeuf maiyetinde İtalya seferine iştirak etmiş ve bu vesile ile kahraman bir asker olduğunu göstermiştir. 1556 da Fransızca ılk Anakreon tercümesini yapmıştır.

Başlıca şiir dergileri şunlardır: *Petites inventions* (Küçük icatlar) [1557]. Burada B. birçok eşyanın, değerli taşların, çiçeklerin, bitkilerin v. b. tasvirini vermektedir. *Amours et nouveaux échanges de pierres précieuses* (Sevgiler ve yeni değerli taşlar mübadelesi) [1576]. Ronsard'ın *Amours*una şerh (1560). *La bergerie* (Pastoral şiirler) [1565-1576] yer yer manzum ve mensur.

B., zamanında çok meşhurdu. çağdaşları onu en büyük şairlerden biri sayıyorlardı, bugün ince olmakla beraber pek kuvvetli olmıyan, çok kere yapmacığa kaçan bir şair sayılmaktadır. Bununla beraber bazı manzumeleri. meselâ *Avril* (Nisan), hâlâ okullarda ezberletilmektedir. B. nun bir de *La Reconnue* (Tanılan kadın) [1565] adlı komediası vardır.

BELLEGARDE [*belgąrd*], Fransada bir kalenin adı. Denizden 420 m yüksekliğinde bir tepe üzerinde bulunan bu kale, Pyrénées-Orientales ilinde. İspanya sınırında, Pergnan'ın 12 km kadar güneyindedir. Fransa kıralı III. Philippe bu cıvarda Aragón kıralı III. Pedro tarafından yenilmiştir (1285). 1793 te kale İspanyolların eline geçmiş. fakat 1794 te geri alınmıştır.

BELLE-ÎLE veya **BELLE-ÎLE-EN-MER** (*bel il ą̄ mēr*), Bretagne güneyinde Fransız adası. B., Bretagne kıyılarındaki adaların en büyüğüdür. Dik bir kıyı ile kuşatılmış, ormansız, fakat verimli bir adadır. Yüzölçümü 90 km², uzunluğu 17, en geniş yeri 9 km dir. Nüfusu

2 786 (1936). Fransa kıyılarından uzaklığı 12 km. Merkezi, kuzeydoğu kıyısında ve tahkimli bir liman olan 3 200 nüfuslu Le Palais'dir. Ada halkı ekincilik, hayvancılık ve balıkçılıkla geçinir. Başlıca yerli endüstrileri arasında sardalya konserve işleri vardır. Yük atları yetiştirilir.

Ada 1658 de maliye vekilharcı Fouguet tarafından satın alınmış, fakat torunu Maréchal Belle-Île tarafından başka bir malikâne karşılığı olarak XV. Louis'ye geri verilmiştir; 1759 da İngiliz Amirali Hawke, burada Conflans komutasındaki Fransız donanmasını yenmiştir. Ada 1761 de İngilizler tarafından alınmış, fakat iki yıl sonra Paris anlaşmasiyle gene Fransaya verilmiştir.

BELLEK (Eski terim: Hâfıza, Fr. Mémoir), geçmiş ruhî hallerin tekrar şuura dönme gücü. B. te genel olarak şu tonksiyonlar ayrılır: 1) Tesbit, 2) Muhafaza, 3) Hatırlama, 4) Tanıma, 5) Yerleştirme (Fr. localisation). J. Delay, insan B. inde şu üç gelişme derecesini tarif etmektedir: 1) Hayatın ilk iki yılındaki B., buna sensorio-motrice B.. 2) Üç yaşından 7 yaşına kadar olan B., buna içe kapanık düşünce belleği (Fr. autistique), 3) Okul yaşı ile başlıyan ve bütün hayat süresince B., buna da soysal B. adlarını vermiştir.

Bellek karışıklığı (Fr. Paramnésie), B. in yerleştirme fonksiyonu bozukluğundan ileri gelen bir hastalık. Bir kimsenin meselâ öteden beri tanıdığı bir şahsı hiç tanımadığını ifade etmesi veya hiç görmediği birisini evvelce de gördüğünü söylemesi şeklinde kendini gösterir. Bazı ruh hastalarının zaman ve bulundukları yer hakkında yanlış bilgileri olması da bir B. karışıklığıdır.

Bellek yitimi (Fr. Amnésie), bir hâtırayı davet zorluğundan veya imkânsızlığından ibaret bir hastalık. Tam veya kısmî olabilir.

BELLEME (Zir.), meyva ve sebze bahçelerinde toprağın derin işlenmesi için bel denilen özel araçlarla yapılan kazma işi. B. ile toprak 20-25 cm kadar derinliğine aktarılır. Böylece toprak altüst edildiği gibi yabani otlar da sökülür, ayrıklar temizlenir, güz bellemelerinde toprağa çiftlik gübresi de gömülür.

B., daha ziyade küçük işletmelerde yapılır. Büyük meyva ve sebze bahçelerinde toprağın derin işlenmesi daha çok hayvan veya traktörlerle çekilen pulluklarla yapılır ve böylece iş daha ucuza mal edilir. Genel olarak bir dönüm (1000 m^2) yer 3-4 işçi gündeliği ile bellenebilir.

BELLENDEN [*beļindin*] veya **BALLANTYNE, BANNATYNE, John** (aşağı yukarı 1500-1550 veya 1587), İskoç yazarı. Berwick'te doğmuş, bazı rivayetlere göre Romada ölmüştür. St. Andrews'ta ve Paris üniversitesinde tahsilini tamamladıktan sonra kıral V. James'in hizmetine girmiş, sonra Moray başdiyakosluğuna ve Ross piskoposu müşavirliğine tâyin edilmiştir. Dinde reformun şiddetli bir aleyhtarı olduğu için Iskoçyayı terk etmek zorunda kalmış, Romaya gitmiş ve büyük bir ihtimalle ölümüne kadar orada yaşamıştır. B., James'in emri ile Boetius'un *Historia gentis Scotorum* (İskoç milleti tarihi) unu ve Livius'un tarih eserinin ilk beş bölümünü İskoç lehçesine çevirmiş (ikisi de 1536 da) ve her iki tercümeye birer manzum giriş ilâve etmiştir. Bunlardan *Chronicles of Scotland* (İskoçya kronikleri) [bas. 1938-41, Scottish Text Society] çok serbest bir tercümedir; aslında bulunmıyan birçok orijinal parçaları da vardır. B in eserleri, İskoç edebî nesrinin ilk örnekleri olmak bakımından kıymetlidir.

BELLERMANN [*beļirman*], **Heinrich** (1832-1903), Alman besteci ve müzik nazariyecisi. Berlinde doğmuş ve orada ölmüştür. 1866 dan itibaren Berlin üniversitesinde müzikoloji profesörlüğü yapmıştır. Başlıca eseri: *Die Mensuralnoten und Taktzeichen des 15. und, 16. Jahrhunderts* (XV. ve XVI. yüzyıl ölçü notaları ve takt işaretleri) [ikinci baskı 1906]. Müzik teorisine ait diğer eserleri artık eskimiştir. Besteleri arasında psalmler (mezmurlar), motetler ve Sophokles'in trajedileri için korolar vardır.

BELLEROPHON [*bileŗofin*], Maitland'ın kaptanlık ettiği İngiliz gemisi. B., üzerinde Napoléon'un 15 temmuz 1815 te İngiliz kanunlarının himayesine sığınarak teslim olmasiyle şöhret almıştır.

BELLEROPHONTES, Yunan mitoloji kahramanlarından. B., Eski Yunancada çoğu *Bellerophontes*, Lâtincede ise *Bellerophon* şeklinde yazılmaktadır.

Mitolojiye göre tanrıların canlı bir gençlik ve güzellik bahşettikleri B., Korinthos Kıralı Glaukos'un oğlu ve Sisyphos'un torunu idi. İstemiyerek işlediği bir cinayet yüzünden yurdundan kaçıp Argos Kıralı Proitos'un sarayına sığınır. Lykia Kıralı Iobates'in kızı olan Proitos'un karısı Anteia (veya Stheneboia), genç ve güzel delikanlıya gönül verir. Fakat B. ona yüz vermeyince kıraliçe, kocası Proitos'a, B. in kendisine sarkıntılık ettiğini söyliyerek iftirada bulunur. Bunun üzerine Proitos, B. e içinde kendisinin öldürülmesini bildiren birtakım gizli işaretleri taşıyan kapalı bir yazı tahtası vererek İobates'e gönderir. İobates, B. i iyi karşılar; şerefine ziyafetler verir. Fakat damadının gönderdiği tahtadaki gizli işaretleri okuyunca B. in vücudunu ortadan kaldırmak için kahramanı çok tehlikeli maceralara gönderir. B., önce, aslan, yaban keçisi ve yılanın birleşmesinden meydana gelmiş ateş püskürücü korkunç bir canavar olan Khımaira'yı öldürmeğe memur edilir. Tanrıça Athena'nın yardımı ile kendisine alıştırmış olduğu kanadlı uçan at Pegasos'a binerek canavarı öldürür. Sonra Lykialıların düşmanları olan Solymler ve Amazonlar ile döğüşür. B., bunları yendikten sonra kıralın kendisini öldürtmek için pusu kurdurttuğu en seçkin Lykialı cengâverleri de öldürür. Bunun üzerine İobates, kahramanı tanrıların koruduğunu anlar ve ona kızı Philonoe ile beraber kırallığının yarısını verir. Fakat B., sonradan tanrıların gazabına uğrar ve hayatının son devresini insanlardan uzakta, keder içinde geçirir.

B. efsanesi Homeros'un ilk defa *İlias*'ta anlattığı şekilde yayılmış olmakla beraber, zamanla bazı değişiklikler geçirmiş veya eklemeler görmüştür. Meselâ Pegasos, Homeros'ta görülmediği gibi, Lykialı karısının adı Philonoe'ye de raslanmaz. Euripides, elimize parçalar halinde geçmiş olan *Stheneboia* tragedyasında B. in Stheneboia'yı Pegasos'a bindirip kaçırdığını ve bütün çektiklerine sebep olduğu için onu, Melos adası yakınında denize fırlatarak intikam aldığını anlatır. Pindaros'a göre B., Pegasos'a binerek Olympos a, tanrıların yanına çıkmağa kalkıştığından Zeus'un şahlandırdığı at, B. i sırtından atıp yalnız başına Olympos'a varır ve o zamandan beri gök gürültüsü ve yıldırımlar arabasını çeker.

B., bilhassa Korinthos ve Lykia'da bir tanrı gibi kutlanırdı. En eski Korinthos paraları üzerinde ve Lykia sarkofajlarında B. in tasvirlerine pek çok raslanmaktadır. Fakat bunların dışındaki sanatkârların da B. in hayatına dair Pegasos'u terbiye edişi veya Khimaira'yı öldürmesi... gibi sahneleri eserlerinde konu olarak kullandıkları görülmektedir.

BELLEROS, Yunan efsanesine göre Korinthos'lu bir asılzade. Arkadaşı Hipponoos tarafından kaza ile öldürülmüştür. Hipponoos, yeni Bellerophontes veya Bellerophon (= Bellerosu öldüren) adını bundan dolayı almıştır. Bk. BELLEROPHONTES.

BELLESSORT [*belsǫr*], **André** (1866 - 1942), Fransız profesörü ve yazarı. Laval'de doğmuş, Pariste ölmüştür. Üniversitede edebiyat profesörü olmuş, 1935 te Fransız Akademisine üye seçilmiştir. Başlıca eserleri şunlardır: şiir olarak *La Chanson du Sud* (Güney şarkısı) [1896], seyahatname olarak *La Roumanie contemporaine* (Muasır Rumanya) [1905]. *La Suède* (İsveç) [1916], *Le Nouveau Japon* (Yeni Japonya) [1915], tenkid ve inceleme olarak *Sur les grandes chemins de la poésie classique* (Klâsik şiirin ana yollarında) [1914], *Etudes et Figures* (Tetkikler ve tasvirler) [1918], *Nouvelles Etudes et Figures* (Yeni tetkikler ve tasvirler) [1921], *Virgile, son oeuvre et son temps* (Vergilius'un zamanı ve eseri) [1919] *Balzac* [1924], *Voltaire* [1925], *Sainte-Beuve* [1927].

BELLEVALİA: bk. MUSKARİ (Muscari).

BELLEVILLE [*bẹlvil*], dört yerin adı: 1. Amerika Birleşik Devletlerinden Illinois'da bir şehir. St. Louis'in 23 km güneyindedir. Nüfusu 28 405 (1940). Kömür çıkarılan mühim bir yer, demir endüstrisi ve tahıl ticareti merkezidir.

2. Amerika Birleşik Devletlerinden New Jersey'de bir şehir. Newark'ın 6 km kuzeyinde Passaic kenarındadır. Nüfusu 28 167 (19 0].

3. Kanadanın Ontario yönetim bölümünde bir şehir. Ontario gölü kenarındadır. Nüfusu 15 710 (1941). Çimento farbrikaları, ağaç ve tahta işleri, yoğurthaneleri ile tanınmıştır.

4. [*belvịl*] Parisin doğu bölümü.

BELLEW [*bẹlyū*], **Henry Walter** (1834 - 1892), İngiliz müsteşriki ve seyyahı. Hindistanda doğmuş, Buckshire (İngiltere) de ölmüştür. Hindistan İngiliz ordusunda hekimlik yapan B., 1857 - 58 de binbaşı Lumsden'le Kandahar'a kadar gitmiş, sonra Peşaver'de yaşamış, 1872 de İrana, 1873 - 74 te bir İngiliz elçilik heyeti ile Keşmire gitmiş. nihayet Kâbilde İngiliz ajanı olarak bulunmuştur. Başlıca eserleri şunlardır: *Journal of a Political Mission to Candahar* 1857 - 1858 (1857 - 58 de siyasî vazife ile yapılan Kandahar seyahati ruznamesi) [Londra 1862], *Report on the Yusufzais* (Yusufzailer hakkında rapor) [1864]. *From Indus to the Tigris* (Sind nehrinden Dicleye kadar) [1874] *Kashmir and Kashgar* (Keşmir ve Kâşgar) [1875], *Afghanistan and the Afghans* (Afganistan ve Afganlılar) [1879], *The Races of Afghanistan* (Afganistan ırkları) [1880]. B., bunlardan başka bir Peştu grameri ve bir Peştu sözlüğü yayımlamıştır (1867).

BELLİ, Emin Beliğ (1894 - 1941). Türk doktoru ve sahne sanatkârı. İstanbulda doğmuş, Zonguldakta ölmüştür. Çok küçük yaştan itibaren her Ramazan gecesi seyrettiği Karagöz, burada öğrendiği Ferhatla Şirin, B. ye, yirmi beş yıl emek vereceği sanatın heyecanını aşılamıştır. Tıbbiye talebesi iken sahneye çıkmağa başlamış, Donanma Cemiyetinin tiyatrosunda, Yeni Sahnede ve Burhaneddin (Tepsi) Kumpanyasında iki yıl kadar çalışmıştır. İlk olarak, Benliyan Kumpanyasında oynanan *Yıldırım Bayezid*de kendini göstermiştir. Sanat aşkının derinliğine rağmen, bırakmadığı ve bitirmeğe muvaffak olduğu Tıp fakültesinde talebe iken Darülbedayi'de yapılan imtihanlara girmiş. Molière'in *Zor nikâh*'ında denenmiş ve başarısı üzerine buraya alınmıştır. 1915 ten, Şehir Tiyatrosunu bıraktığı 28 Eylûl 1940 jübile gecesine kadar tam yirmi beş yıl Türk sahnesine hizmet etmiştir. *Kızkulesinde bir facia*, *Ateşten gömlek*, *Nurbaba*, *Sözde kızlar* gibi ilk Türk filimlerinde oynamış olan B., *Bir millet uyanıyor* ve *Aynaros Kadısı*nda beyaz perdedeki kabiliyetini de ispat etmiştir. İlk büyük şöhretini Celâl Esad Arseve'in *Büyük Yarın* adlı eserindeki rolünde kazanmıştır. Abdülhak Hâmidin *Tezer*inde Melik Abdurrahmanı, *Uçurum*da Hayrullah Efendiyi, *Eski rüya*da Binbaşı Şerif rollerini yaratmıştır. Sahneden ayrılıp Haseki Hastahanesinde doğum ihtısası yapmış ve Zonguldağa yerleşmiştir. Burada hem doktorlukta, hem de gençleri sahne mesleğine yetiştirmek hususunda başarılı çalışmaları görülmüştür. B. Zonguldakta tifoya yakalanarak ölmüş, Gürcü tepesine gömülmüştür.

Emin Beliğ BELLİ

BELLI, Giuseppe Gioacchino (1791 - 1863) İtalyan şairi. Romada doğmuş ve orada ölmüştür. İtalyanca ile ve bu dilin Roma lehçesiyle birçok sonnetler (*I sonnetti romaneschi*) yazmış ve bunlar 6 cilt olarak 1886 - 1889 yılları arasında yayımlanmıştır. B., bu sonnetlerinde eski Roma halkının hayatını tabiî, canlı ve nükteli bir dille anlatmıştır.

BELLİA: bk ŞERAFİLLUM (Chaeraphyllum).

BELLİCA (Bellica Columna): bk. BELLONA.

BELLİDİASTRUM: bk. ASTER.

BELLINCIONI [*bellinçǫni*], **Gemma** (doğ. 1864), İtalyan opera muganniyesi (soprano). Monza'da doğmuştur. Daha altı yaşında iken halk önüne çıkmış, 1881 den itibaren milletlerarası bir şöhret kazanmıştır. *Metodo di canto* (Taganni usulü) [Berlin 1912] adlı bir eseri vardır. Hayatını *Io e il palcoscenico* (Ben ve sahne) [Milano 1920] adlı otobiyografisinde anlatmaktadır.

BELLING, Rudolf (doğ 1886), Alman heykelcisi. Berlinde doğmuştur. Abstre sanatın uzun zaman ve büyük ölçüde tesiri altında kalmıştır. Bu alanda birçok eserler verdikten sonra, gene alışkın olduğu ve tabiatla çok yakınlığı olan, sade ve genişlik ifadesi veren

R. BELLING: Kadın başı

usullere dönmüştür. Türkiyeye geldiği 1936 yılından bu yana Güzel Sanatlar Akademisi heykel kısmı profesörüdür. Eserleri arasında: *İnsan* [1918], *Armoni* (ağaçtan) [1924], *Baş* (mahun ağacı) [1921], *Heykelci* (pirinçten) [1923], *Kadın başı* (pirinçten) [1925] vardır.

BELLINGHAM [*belingîm*], Amerika Birleşik Devletlerinden Washington'da liman. Puget Sund kenarında ve Kanada sınırı yakınındadır. Nüfusu 29 314 (1940). Hizarcılıktan başka balık konserveciliği, odun ve kereste ticareti merkezidir.

BELLİNGSGAUSEN, Faddey Faddeeviç, Alm. âdı: **Bellingshausen, Fabian Gottlieb von** (1778 - 1852), Alman asıllı Rus amirali ve seyyahı. Saare (Ösel) adasında (Estonya) doğmuş Kronstadt'ta ölmüştür. 1803 - 1806 da bir yelkenli ile dünyayı dolaşan ilk Rus seyyahıdır. 1819 - 21 de Güney Kutup bölgesini gezmiş, Aralık 1819 da Traversay adalarını, Ağustos 1820 de Peter ve Alexander topraklarını keşfetmiştir. Aynı zamanda diğer birçok adaları da araştırmış, Güney Kutup denizlerinin tabiî - coğrafî durumunu tasvir etmiştir. *Dvukratnıe iziskanıya v Yujnıo - Polyarnom Okeane* (Güney Kutup Okyanusunda mükerrer araştırma seyahati) [1831] adlı eserinde bu seyahatlerini anlatır. Eserin Almanca tercümesi *Fabian von Bellingshausens Forschungsfahrten im Südlichen Eismeer* (F. v. B. in Güney Buz Denizinde araştırma seyahatleri) [1902] adını taşır.

BELLİNI, XV. ve XVI. yüzyıllarda yaşamış Venedikli ressamlar ailesi. Bu aile, Venedik resim mektebinin doğmasında esaslı rol oynamış olan üç büyük usta ressam ile değer kazanmıştır: Jacopo, Gentile, Giovanni.

B., Gentile (1426? - 1507), Venedikte doğmuş ve orada ölmüştür. Jacopo Bellini'nin büyük oğludur. Babasının yanında çalıştıktan sonra Girolamo Mattini'den perspektif dersi almış olduğu ve kayın biraderi Andrea Mantegna'nın yanında kendini yetiştirdiği söylenir. Babasının Padova'daki Santo kilisesine yaptığı ve bugün kaybolmuş olan pastergale retablı (duvara dayalı mihrapların arka ve yukarısına konulan aynalı veya resimli levha) resmi sonuna yaklaştığı sıralarda (1459) babasiyle birlikte çalışmıştır. Böylece çeşitli işler üzerinde çalışma imkânını bulan B., babasından aslına benzer bir gerçeklik içinde portre yapmak ustalığını da elde etmiştir. 1465 tarihini taşıyan ilk imzalı eseri Venedik Galerisinde bulunan Venedik patriği Beato Lorenzo Guistiniani'nin papaz kılığında figüriyle birlikte iki ruhani ile iki meleği tasvir eden tempera tekniğiyle yapılmış büyük resimdir. İmzasını taşıyan eserlerden Venedikte San Marco kilisesi orgunun büyük kanad resimlerinde aziz Theodoros, aziz Franciscus ve aziz Hieronymus'un sert ve heybetli figürleri, dekoratif bir düşünce ile ve uzaktan görülebilecek şekilde işlenmiştir. Kilise idare heyetinin siparişi üzerine yaptırılmış olan bu org kanad resimleri (1464,) bugün kilisenin müzesinde saklanmaktadır. Daha sonra B., Venedik Doçlar sarayının büyük meclis salonundaki Barbarossa tarihilye ilgili ve rutubetin tesiriyle bozulmuş olan resimleri tamir ve tamamlama ile vazifelendirilmiştir (1474) ve kısa bir zaman sonra da bu resimler, yangında harap olmuştur (1577). B., birçok portreler de yapmıştır. Bu portrelerde gösterilen yan görünüşler (profil), insanı kavrıyan bir çekicilik ve üstün bir karakter taşır.

Gent. BELLINI: II. Mehmed (Londra, Millî Galeri)

II. Mehmed (Fatih) 1479 da Venedik Cumhuriyeti ile barış antlaşması imza edip usta bir ressamın gönderilmesini isteyince «hükümetimizin emriyle ve hükümetimize hizmet etmek için» kaydiyle tâyin fermanı çıkarılmış ve bu vazife B. ye büyük bir törenle verilmiştir. 1479 da İstanbula hareket eden B., İstanbulda çok iyi kabul görmüş ve II. Mehmed (Fatih) portresini yapmıştır. Önce Sir Henry Layard koleksiyonuna (Venedik), sonra da Londra Millî Galerisine (National Gallery) nakledilmiş olan bu portre, B. nin İstanbuldan ayrıldığı tarih olarak kabul edilebilecek olan 25 Kasım 1480 tarihini taşımaktadır. Bu profil portrede ince, zeki bir yüz ifadesi ve tavırdaki asalet çok ustaca belirtilmiştir. B., İstanbuldan dönüşünde, Venedik mektebinin sanatta gösterdiği hamlelere rağmen henüz denenmemiş olan büyük kompozisyon resimlerine başlamış ve Venedik için yeni bir hâdise olan yağlıboya tekniği ile Scuola di San Marco (Hag. Markos Okulu) ya biri *Faraone che inseque gli Ebrei e precipita in mare* (Yahudileri kovalıyan ve denize düşen firavun), öteki de *Ebrei nel deserto* (Çölde Yahudiler) adlı iki yağlıboya resim yapmıştır.

B., Doçlar sarayına büyük ölçüde yağlıboya resimler yapmıştır. Scuola di San Giovanni Evangelista (İncilci Hag. Ioannes Okulu) ve Scuola di San Marco (Hag. Markos Okulu) için yaptığı bu yağlıboya resimleri, yalnız sanat bakımından değil, aynı zamanda o devirdeki Venedik muhitinin, şahane alayların, gerçeği ifade eden bir görüşle, sadelik içinde fakat bütün teferruatiyle canlandırılması bakımından değer taşımaktadır. Bu yağlıboya resimlerden Scuola di San Giovanni Evangelista'dan daha sonra Accademia (Venedik, Güzel Sanatlar Akademisi)ya nakledilmiş olan *Processione in Piazza San Marco* (Hag. Markos meydanında dinî âyin)[1496], *Croce Caduta in Canale* (Kanala düşmüş olan haç) [1500] ve *Terzo miracolo della Croce* (Haçın gösterdiği üçüncü

Gent. BELLINI: Haçın Mucizesi (Venedik, R. Accademia)

mucize) [1501] adlı üç eser kalmıştır. B. nin realizmi bu eserlerde açıkça belli olmaktadır. Bu kompozisyonlarda yalnız kişilerin karakterlerini, giydikleri elbiselerin göz kamaştırıcı tesirlerini değil, aynı zamanda mozayiklerin ve kapılardaki altın süslerin parıltılarını, hoş görünüşlü San Marco meydanını da eserine güzel bir dekor olarak seçip, geniş bir hayal zenginliği ile tasvir etmiştir. Babasiyle kardeşinin birlikte yaptığı, fakat 1845 te bir yangında yanmış olan yağlıboya resimleri yeniden canlandırmak düşüncesiyle B. nin taslaklarını hazırlayıp da hastalığı dolayısiyle bitiremediği Brera (Milano) galerisindeki *Predika di San Marco in Alessandria* (Hag. Markos'un İskenderiyede va'zı) konulu büyük yağlıboya resim, Albergo (otel) için yapılmış, hususiyle portreleri Giovanni tarafından tamamlanmıştır. Bu kompozisyon, sanatçının ölüm yılı olan 1507 tarihini taşıdığı için B. nin bir eseri tahmin edilmektedir. B., tarihî sahnelerden başka Meryem resimleri de çizmiştir (Berlin müzeleri). Portreleri arasında doç Marco Barbarico (1487), Agostino Barbarico'nun uzun doçluk zamanına ait birçok portresi, kıraliçe Caterina Cornaro'nun portresi (Budapeşte güzel sanatlar müzesinde) vardır.

B., Giovanni (1426 - 1515), İtalyan ressamı. Jacopo B. nin oğludur. Venedikte doğmuş ve orada ölmüştür. Kardeşi Gentile'den daha kudretli bir sanatkâr olarak tanınır. İlk eserleri arasında kendi imzasını taşıyan St. Franciscus'un resmi vardır. B., önceleri tutkallı boya ile resim yapmış. daha sonra yağlı boya ile resim yapan Venedik mektebinin ilk ustalarından biri olmuştur. Doç sarayında Vivarni tarafından başlanmış resimleri bitirme işiyle vazifelendirilmiş ve ayrıca da bu saray için 4 tablo yapmıştır. Bu eserler, 1577 de sarayda çıkan bir yangında yanmıştır. B., daha çok Meryem Ana(Madonna) resimleri yapmakla şöhret kazanmış bir ressamdır. Venedik mektebinin ünlü sanatkârlarından Giorgione ve Tiziano, önceleri bu ustanın atölyesinde çalışmışlar ve tesiri altında kalmışlardır. Uzun süren sanat hayatında önceleri çizgiyi üstün tutmuş ve daha sonraları renge ehemmiyet vermeğe başlıyarak olgunlaşmıştır. B., XIV. yüzyılın büyük manzara ressamlarından biridir. Manzaralarını gözün esiri olarak değil, akla dayanan bir yapıcı anlayışiyle işlemiştir. Bu bakımdan eserlerinde mimarî bir sağlamlık göze çarpar. Ölümünden iki yıl önce Ferrara dukası için başladığı «Tanrıların ziyafeti» adlı eseri, Tiziano bitirmiştir. Bu eser bugün Romada Aldobrandini galerisinde bulunmaktadır. Viyana müzesinde de «Süslenen genç kız» adlı eseri saklıdır. B. nin en güzel eserleri Venedikte bulunmaktadır. Güzel Sanatlar Akademisinde «Meryem Ana ile altı aziz» adı ile tanınan şaheseri, ayrıca birçok Meryem Ana resimleri ve çeşitli konularda allegorik eserleri, bu arada sayılabilir. *Pietà* adlı eseri Doç sarayındadır. «Emmausta İsa» adlı resmi ise Salvatore kilisesindedir.

Giov. BELLINI (Chant, Condé Müzesi)

Giov. BELLINI: İsa Tabor dağında [Transfiguration] (Napoli, Millî Müze)

B., Jacopo (1400 - 1464), İtalyan ressamı. Venedikte doğmuş ve orada ölmüştür. Venedik resim mektebinin kurucusudur. Ünlü iki kardeş ressam Gentile ve Giovanni Bellini'lerin babasıdır. Umbrialı ressam Gentile de Fabriano'nun yanında yetişen B., daha çok Venedik mektebinin beşiği sayılan Padova mektebinin tesiri altında kalmıştır. Padova'da S. Giovanni Evangelista Cemiyeti için ve St. Antonio kilisesinin içindeki Gattamelata kilisesiciğinin mihrabına, çocukları ile birlikte resimler yapmıştır. Bunlar bugün mevcut değildir. Fakat Louvre müzesinde Meryem Ana resimleri ve toplanmış birçok desenleri vardır. Kızı Nicholosia, Padova mektebinin ünlü ressamı Mantegna ile evlenmiştir.

BELLINI, Lorenzo (1643 - 1704), İtalyan anatomicisi ve operatörü. Floransada doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. 1662 yılında böbrek yapısı hakkındaki buluşlarının *Exercitatio anatomica de structura et usu renum* (Böbreklerin yapısı ve işlemesi hakkında anotomi araştırmaları) yayımlanması üzerine, henüz 20 yaşında iken (1663) Pisa'da, nazarî tababet kürsüsüne getirilmiş ve kısa bir müddet sonra anatomi profesörü olmuştur. Daha sonra Toscana büyük dukasının hususî doktorluğuna ve Papa XI. Clemens'in baş müşavir hekimliğine getirilmiştir. Sinirlerin adaleler üzerin-

J. BELLINI: Meryem ile Isa (Floransa, Uffizi Galerisi)

deki rolünü ilk tesbit eden odur. Erkek üreme organlarındaki burma borucuklar (tubuli contorti) Bellini tüpleri diye de tanınır ki, ilk önce B. tarafından tarif olunmuşlardır. Ayrıca böbrek pelvisine açılan duktusların ve kalça mafsalları kapsülünden büyük trokantere giden bağın adları da B. nin ismine izafe edilmişlerdir.

BELLINI, Vincenzo (1801 - 1835), İtalyan bestecisi. Catania (Sicilya) da doğmuş, Socis yakınında Puteaux'da ölmüştür. Zingarelli'nin talebesidir. Pek genç yaşında (1826) yazdığı *Bianca e Fernando* (Bianca ile Fernando) adlı operası ile İtalyada birden meşhur oldu. Ondan sonra, şöhretini devam ettiren öteki operaları şunlardır: *I Capuleti e Montecchi* (Capulet'lerle Montecchi'ler) [1830], *La Sonnambula* (Uyur - gezer) [1831], *Norma* [1831], *Puritani* (Püriten'ler) [1835]. Bu eserler, XIX. yüzyılın başında Avrupada çok sevilmiş, Paris ile diğer büyük merkezlerin operalarında sık sık oynanmıştır. Bugün çoğu biraz unutulmuş olmakla beraber *La Sonnambula* ile *Norma* hâlâ sevilmektedir. B. nin musikisi, zengin, içli, ince melodisiyle, dramatik ifadesinin, biraz gevşek olmakla beraber, samimiliği ile dikkati çekmektedir.

Vincenzo BELLINI

BELLİNSİNİYA (Bellinçinia), yungermaniyase (Jungermanniaceae) familyasından, çoğu tropik memleketlerde olmak üzere 77 kadar türü yetişen bir ciğerotu cinsi. Bunlar en çok ağaç gövdeleri ve kayalar üzerinde yaşarlar.

BELLINZONA, İsviçrede Ticino kantonunun merkezi. Nüfusu 10 948 (1941). Gothard demiryolunun ve tamir atölyelerinin inşasından beri ehemmiyeti artmıştır. Ticaret okulu, kışlası, bankası ve tiyatrosu vardır.

BELLİS, bileşikgiller (Compositae) den, Avrupa ve Akdeniz bölgesinde 10 kadar türü yetişen bir bitki cinsi. Hepsi otsu ve alçak gövdeli olan bu bitkilere, en çok çayır ve ormanlarda çok raslanır. Uzunca oval şekilde yaprakları, toprak üzerinde rozet gibi sıralanmıştır, kenarları düz veya hafif kertikli ve dalgalıdır. Çiçekler, uzunca çiçek sapları üzerinde teker teker olup, papatyayı andırır. Renkleri genel olarak beyaz veya pembedir, kültür formları kırmızı veya alaca ve katmerlidirler. Yurdumuzda *B. annua*, *B. perennis*, *B. sylvestris* gibi birçok yabani türlerine raslanır. Beyaz veya pembe renkli ve katmerli çiçekli *Bellis perennis* türü ile, ortası sarı, kenarları beyaz veya kenarları mavimtırak renkli *B. rotundifolia*'nın kültür çeşitleri süs bitkisi olarak bahçe ve parklarımızda çok yetiştirilmektedir. Bazı yerlerde halk buna Koyungözü der. Üretilmesi, tohumlarının asıl yerlerine ekilmesiyle veya çiçekli genç fidelerin asıl yerlerine dikilmesiyle olur.

BELLİS

BELLİT, jelâtinli patlayıcı madde. % 60 - 70 amonyum nitrat, % 20 - 25 sodyumklorür ve % 10 - 15 dinitrobenzol bileşimindedir.

BELLİYUM (Bellium) bileşikgiller (Compositae)den, Akdeniz bölgesinde 5 kadar türü yetişen bir bitki cinsi. Hepsi otsu ve alçak gövdeli olan bu bitkilerden hususiyle 10 cm boyunda olan *Bellium belloides* türü, pembe, küçük güzel çiçeklerinden dolayı süs bitkisi olarak yetiştirilmektedir. *Bellis*'e çok benzer. Tohumları doğrudan doğruya serpilerek ekilir ve aynı yerden birkaç yıl çıkar.

BELLMAN, Karl Mikael (1740 - 1795), İsveçli şair. Stockholm'da doğmuş ve orada ölmüştür. İlkin bankada ve başka dairelerde çalışmış, fakat mizacı bu gibi muntazam işlere elverişli olmadığı için memurluğu bırakmış, Stockholm meyhanelerinde şarkıcılık etmiş ve içtimaî kayıtlardan âzade bir hayat sürmüştür. Kıral III. Gustav'dan yardım görmüş, fakat onun öldürülmesiyle her şeyini kaybederek sefalet içinde ölmüştür. İlk eserlerini dinî şiirler, hicviyeler, parodiler, çeşitli vesilelerle yazılmış manzumeler, bilhassa aşk ve şarap türküleri teşkil eder. Asıl şöhretini *Fredmans Epistlar* (Fredman'ın mektupları) [1790] ve *Fredmans Sanger* (Fredman'ın şarkıları) [1791] adlı manzum eserleri ile sağlamıştır. Bu eserlerinde saray saatçisi Fredman'ın mizahla dolu figürünü yaratmış, aynı zamanda başkent burjuvazisinin şen hayatını alaylı bir şekilde tasvir etmiştir. Birçok eserleri ölümünden sonra basılmıştır. Bunlardan *Bihang till Fredmans Epistlar* (Fredma'nın mektuplarına ilâve) [1809], *Fredmans Handskrifter* (Fredma'nın elyazıları) [1818] ve *Skaldestycken* (Ozan şiirleri) [1814],

anılmağa değer. B. ın şiiri realizm ile rokoko karışığıdır. Kıtaları sanatlıdır. Hicviyelerinde. aşk ve şarap türkülerinde halk türküsünde olduğu gibi, güfte ve beste, ayrılmaz bir şekilde kaynaşmıştır.

B., memleketinde hâlâ çok sevilen bir şairdir. Her yıl 26 Haziranda, Bvstr'om tarafından yapılmış olan ve Stockholm hayvanat bahçesinde dikili duran muazzam heykeli önünde günü kutlanır. Bu münasebetle halk eğlenceleri tertiplenir, şarkılar söylenir ve piyesler oynanır.

BELLO, Andrés (1781 - 1865), Güney Amerikalı bir şair ve edip. Venezuela'da Caracas'ta doğmuş, Santiago'da ölmüştür. İspanya'ya karşı olan ihtilâl hareketine iştirak ettikten sonra 1810 da Londraya siyasî bir iş için gönderilmiş ve on dokuz yıl kalarak Şili, Kolombiya, Venezuela elçiliklerinde kâtiplik vazifesi görmüştür. Boş vakitlerinde kendini çalışmaya. öğretmenliğe vermiştir. 1829 da Şili maliye bakanlığında bir vazife kabul ederek Santiago'da yerleşmiş ve şehrin kültür hayatında ve 1843 te millî üniversitenin kurulmasında mühim bir rol oynamış. bu üniversiteye rektör olmuş, daha sonra Senato üyesi seçilmiştir. Şilide medenî kanunun kabulüne de (1855) âmil olmuştur. Nesir olarak da hukuk felsefe, edebî tenkid ve filoloji gibi muhtelif eserler yayımlamıştır. Bunlar arasında en esaslısı bu konuda yazılmış eserlerin en mühimi olan *Gramatica Castellana* (İspanyolca gramer) [1847] dır. Fakat B., edebî mevkiini daha çok İngilterede iken yazdığı *Silvas Americanas* (Amerika ormanları) adlı şiiri ile sağlamıştır.

BELLO HORIZONTE [*belyo orizonte*], Güney Amerikada, Brezilyanın Minas Geraes devleti başkenti. Nüfusu 226 100 (1944). Yüksek bir düzlükte (deniz seviyesinden 920 m yüksekte) sağlam iklimli, kuruluşu plânlı bir şehir olan B. H., ekonomi, kültür ve politika merkezidir. Üniversitesi, müzesi ve uçak alanı vardır. Son zamanlarda B. H. yakınlarında bulunan demir madeni kuvvetli bir gelişmenin temeli olmuştur.

BELLOC [*belok*] **Jean - Louis** (1730 - 1807). Fransız doktor ve operatörü. Agen yakınında Saint-Maurin'de doğmuş ve orada ölmüştür. Çalışmalarını tıpla hukuk arasındaki münasebetler üzerinde toplamış, 1801 de yayımladığı *Cours de médecine le' gale, judiciaire, Théorique et pratique* (Amelî ve Nazarî Adlî Tıp Dersleri) büyük bir ilgi uyandırmıştır.

Belloc Kanülü, burun kanamalarının durdurulmasında tampon yapmak için kullanılan alet.

Belloc Kömürü (Fr. Charbon de Belloc), söğüt ağacı kömürüdür. Tıpda adsorbanlar arasında intanî ishallerde ve zehirlenmelerde kullanılır.

BELLOC [*belok* veya *belîk*], **Joseph Hilaire Pierre** (doğ. 1870), İngiliz yazarı. La Celle - Saint - Cloud'da doğmuştur. Babası Louis Swanton Belloc adında bir Fransız avukatı idi. Katolik olması dolayısiyle Edgbaston'daki Oratory School'da okumuş ve Oxford'da büyük bir başarıyla tarih tahsil etmiştir. Bundan sonra birkaç yıl bir Fransız topçu alayında hizmet etmiştir. 1902 de İngiliz tabiiyetine girmiştir. 1906 da Liberal parti namzedi olarak milletvekili seçilmiştir. 1910 da siyasî hayattan çekilmiş kendisini daha çok edebiyata vermiştir. Siyasî mücadeleye ait başlıca eserleri şunlardır: *The Party System* (Parti sistemi) [1911], *The Servile State* (Uşak devlet) [1912], *But Soft We Are Observed* (Yavaş konuş, gözetliyorlar) [1928].

Hilaire BELLOC

Katoliklik konusunda polemik dolu birçok eserleri de vardır: *History of England 1688 - 1910* (İngiltere tarihi) [1914], *A History of England* (Bir İngiltere tarihi) [1925 - 31], *Six British Battles* (Altı İngiliz muharebesi) [1931], *Monarchy: A study of Louis XIV* (Hükümdarlık: XIV. Louis hakkında bir araştırma) [1938] gibi. Seyahat kitapları (en çok rağbet göreni: *The Path to Rome* (Roma yolu) [1902] dir), biyografyalar: *Danton* [1899], *Robespierre* [1901], *Richelieu* [1930] *Napoléon* [1932], *Cromwell* [1934] v. b.. kalem denemeleri: *On Nothing* (Hiçbir şey hakkında) [1908]. *On Everything* (Herşey hakkında) [1909], *On Something* (Birşey hakkında) [1911] Şiir: *Verses and Sonnets* (Şiir ve sonnetler) [1896], v. b., roman ve çocuk kitapları *The Bad Child's Book of Beasts* (Yaramaz çocuğun hayvanlar kitabı) [1896] da yazmıştır.

BELLONA, sağanlar (Cypselomorphae) takımının, kolibri'ler (Trochilidae) familyasından bir kuş cinsi. Bütün kuşların en küçüklerindendir. Tepelikleri ve madenî parıltılı, güzel renkli tüyleri vardır. Gagaları ince, uzun ve sivridir. Antil adalarında yaşar.

BELLONA (eski adı: Duellona veya Duelona), Romalılarda harb tanrıçası. Marsı'n kızkardeşi. başka bir mitoloji rivayetine göre kızı veya karısı idi. Savaşlarda arabasına binerek, çözülmüş saçlariyle, elinde bir meş'ale olduğu halde savaş kalabalığı arasından atlarını kanlı bir kamçı ile sürerek geçtiği iddia edilirdi. Romalılar B. ya büyük bir saygı göstermişlerdir. M. Ö. 296 da konsul Appius Claudius Caecus, Samnit'lerle Etrusc'larla savaşırken, Roma belediye sınırı dışında Circus Flaminius'un doğusunda Porta Carmentalis'e yakın bir yerde B. nın adına bir tapınak kurmuştur. Senatus. harbden dönüp bir zafer alayı (Lât. triumphus) hazırlamak istiyen komutanlarla bu tapınakta görüşür ve yabancı kavimlerin Roma şehrine giremiyen elçilerini de buraya kabul ederdi.

Fetialler (b. bk., Lat. Fetiales) tarafından harb tanrısı töreninin burada yapılması da tapınağın ehemmiyetini artırmıştır.

Roma Cumhuriyeti çağının son on yıllarında B. kültü, Sulla ve askerlerinin Anadoluda Kappadokia bölgesinde tanıdıkları bir Doğu tanrıçasının kültü ile birleştirilmiştir.

Asıl adı Ma olan bu tanrıça, Romada B. adını almış ve şerefine B. tapınağı yakınında bir tapınak inşa edilmiştir. Bununla beraber Kappadokialı B., uzun zaman devlet tanrıları arasına kabul edilmemiş, rahipleri de Kapadokialılardan seçilmiştir. Bunların adı Bellonarius veya fanaticus (mutaassıp) idi. Belonariuslar tanrıça şerefine tertipledikleri geçit resimleri arasında bipennis adı verilen iki yüzlü bir balta ile kol ve butlarını yaralıyarak birbirinin kanını içer ve halka doğru da serperlerdi. Rahiplerin kanında onu yatıştırıcı bir kuvvet bulunduğuna inanan halk da kanı içerdi. Bu arada vahşi bir vecde gelen rahipler kehanetlerde bulunurlardı.

Zamanla yerli kültle Kappadokia'dan gelen B. kültü birbiriyle karışıp kaynaşmış, eski B. kültü tamamiyle unutulmuştur.

BELLONARIUS (Lat. = Bellonacı), eski Romada tanrıça Bellona'nın rahibi. Bk. BELLONA.

BELLONİYA (Bellonia), gesneriase (Gesneriaceae) familyasından, Batı Hindistanda 2 türü yetişen bir bitki cinsi.

BELLOSTE veya **BELOSTE** [*belǫst*], **Augustin** (1654 - 1730), Fransız askerî cerrahı. Pariste doğmuş, Torino'da ölmüştür. İlkönce 1696 da çıkan *Le Chirurgien d'hôpital* (Hastahane cerrahı) adlı eseri birkaç defa basılmış ve diğer Avrupa dillerine çevrilmiştir.

Belloste Hapları diye anılan ve içinde civa, beyaz bal, aloes, karabiber, râvent (rhubarbe) ve Mahmudiye (diğer adı bingöz otu, Lât. scammonia) bulunan hapların terkibini, kendisinden sonra ailesi de, uzun zaman sır halinde saklamışlardır.

Civa - nitrat solusyonu da tıpta **Belloste Solusyonu** diye anılır.

Ölümünden sonra basılmış başlıca eserleri şunlardır: *The Hospital - Surgeon, or a New, Gentle and Easy Way to Cure Speedily All Sorts of Wounds and other Diseases Belonging to Surgery* (Hastahane cerrahı, veya her cins yara ve cerrahlığa ait diğer hastalıkları çabuk iyi etmek için yeni ve kolay bir yol) [1732 - 1733], *Traité du mercure* (Civa hakkında ana kitap) [1738 ve 1757].

BELLOVAC'LAR (Lat. *Bellovaci*), Iulius Caesar zamanında Seine, Oise ve Somme ırmakları arasında yaşıyan Belg (Lat. *Belga*) kabîlelerinin en büyüğü. 100 000 kişilik bir ordu çıkaracak kudrette oldukları söylenir. M. Ö. 52 de Galia ayaklanmasına katılmışlarsa da yenilmişler, 46 daki ayaklanmaları da Brutus tarafından bastırılmıştır. Bunun üzerine B., Romalılara boyun eğmişler ve artık tarihte mühim bir rol oynıyamamışlardır. Başlıca şehirleri Bratuspantium ve Caesaromagus (daha sonraki Bellovaci, şimdiki Beauvais) idi.

BELLOWS [*bęlouz*], **George Wesley** (1882 - 1925), Amerikan ressamı ve illüstratörü, Columbus (Ohio) ta doğmuş, New Yorkta ölmüştür. Wm. Chase, Keneth Hayro Miller ve Robert Henri'nin talebesidir. National Academy of Design (New York) da eser teşhir etmiş, 1908 de mükâfat kazanmış ve 1909 da da bu akademiye üye olmuştur. Onbeşler Gurupu adiyle anılan Amerikan sanat derneğine bağlı sanatçılar arasında da yer almış olan B. un eserleri arasında «Balık temizliyenler» (yağlıboya taslak), «İki çocuk» (tebeşir ve suluboya), «Granny Ames'in evi» ile «Hudson nehrinden içe doğru» adlı eseri (New York müzesi) vardır.

BELLOY [*belua*], **Dormont de** (1727 - 1775; asıl adı: *Pierre Laurent Buyrette*), Fransız sahne yazarı. Auvergne'de, Saint - Flour'da doğmuş. Pariste ölmüştür. Hukukçu olarak yetiştirilen B., bu sevmediği meslekten kaçmak için B. adında bir komedi trupuna katılmış, fantastik bir dram olan ve büyük rağbet kazanan *Zelmire*'i yazdıktan sonra (1762) Parise dönmüş ve 1771 de Fransız Akademisine üye seçilmiştir. Başlıca eseri vatanî bir trajedi olan *Le siège de Calais* (Calais'nin muhasarası) [1765] adını taşır. Bundan sonra yazdığı *Gaston et Bayard* (Gaston ile Bayard) [1771], *Pierre le Cruel* (Zalim Pierre) [1772] ve *Gabrielle de Vergy* [1777], ilk piyeslerin kazandığı rağbeti görmemiştir.

BELLUNO: 1. Kuzey İtalyada yönetim bölümü. Yüzölçümü 3 675 km²; nüfusu 216 000 (1936; km² ye 59 kişi). B., dağlık, çok vâdileşmiş, az verimli bir bölümdür. Yalnız dağlar arasında bulunan B. ve Feltre ovaları ekili, dikili ve sık nüfuslu yerlerdir.

2. B. yönetim bölümünün merkezi. Nüfusu 26 000 (1936). Ziraî bir çevrenin merkezidir. Burada dokumacılık sanatı oldukça gelişmiştir. Romalılar zamanında adı *Bellunum* idi.

BELLUROS, eski Trakyanın Rhodope (Rodop) bölgesinde bakımlı ve kalabalık nüfuslu bir köy veya kasaba. Bizans imparatoru I. İustinianos (hük. 527 - 565), kuzeyden gelen akınlara karşı, B. u tahkim ederek şehir haline getirmiştir.

BELMEZ [*bęlmeth*], İspanyada Córdoba yönetim bölümünde şehir. Nüfusu 10 440. B., Córdoba'nın kuzeybatısında ve ona demiryolu ile bağlıdır. Deniz yüzünden yüksekliği 460 m dir, Sierra Morena'nın güney aklanındadır. Çevresinde demir, bakır, kurşun ve taşkömürü yatakları vardır.

BELMONTE, Brezilyada Bahia devletinde liman ve şehir. Jequitinhonla nehrinin ağzında, Atlas Okyanusu kıyısındadır. Nüfusu 24 000. Kakao ihraç limanıdır.

BELOCH [*bęloh*], **Karl Julius** (1854 - 1929), Alman tarihçisi. Nieder - Petschkendorf (Aşağı Silezya) ta doğmuş Romada ölmüştür. Yüksek tahsilini Palermo, Roma ve Heidelberg üniversitelerinde yapan B., 1879 da Roma üniversitesi eski tarih kürsüsüne profesör olarak davet edilmiş, Birinci Dünya Harbi sırasında vazifesine son verilmiş, fakat 1923 te Roma üniversitesi Yunan tarihi profesörü olmuştur. Başlıca eserleri: *Campanien* (Kampanya) [1879 ikinci baskı 1890], *Der italische Bund unter Roms Hegemonie* (Roma önder hâkimiyeti altında İtalya ittifakı) [1880] *Die attische Politik seit Perikles* (Perikles'ten beri Attike politikası) [1884], *Die Bevölkerung der griechisch - römischen Welt* (Yunan - Roma âlemi ahalisi) [1886], *Griechische Geschichte* (Yunan tarihi) [4 cilt, 1893 - 1904, ikinci baskı 1911 - 1927], *Römische Geschichte* (Roma tarihi) [1926]. Otobiyografisi, S. Steinberg'in yayımladığı *Geschichtswissenschaft der Gegenwart in Selbstdarstellungen* (Otobiyografiler şeklinde şimdiki zaman tarihi) [cilt II, Leipzig 1926] adlı eserde çıkmıştır.

BELODON, İkinci Zamanın (Mezozoik) Triyas devrinde pek fazla gelişmiş olan sürüngenlerden timsaha benziyen, 3 m boyunda bir cins. Bugün bu cinsin nesli tamamiyle tükenmiştir.

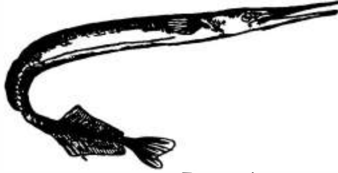
BELOHORVATLAR veya **BELOHROBATLAR** (= Ak Hırvatlar). Ortaçağda Silezya, Güney Polonya, Bohemya, Moravya, Galiçya ve Batı Macaristanın bazı yerlerinde yaşıyan bir Hırvat kabîlesi. B. HIRVATLAR.

BELOIT [*bīlǫyt*], Amerika Birleşik Devletlerinden Wisconsin'de şehir. Pock nehri üzerinde, Chicago'nun 147 km kuzeybatısındadır. Nüfusu 25 400 (1940). B., ağaç işleri, makine endüstrisi bakımından gelişmiş bir merkezdir. Kolleji vardır.

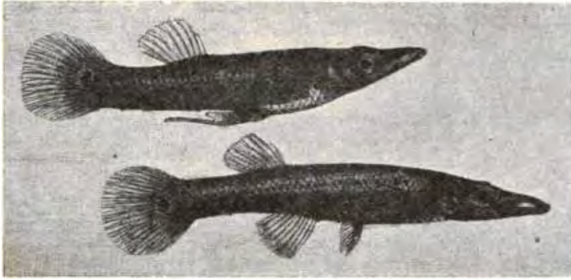
BELOKOME (Yun. = Belos köyü), eski Anadolunun Bithynia bölgesinde bir köy veya küçük kasaba. Şimdiki Bilecik'in yerinde bulunuyordu.

BELON [*bılõ*], **Pierre** (1517 - 1564), Fransız botanikçisi. Fransanın Maine ilinde doğmuş, Boulogne'da ölmüştür. Ailesi hakkında hiçbir bilgimiz yoktur. Çok genç yaşta tıp ve botanikle meşgul olmağa başlamıştır. Almanya, Bohemya, İtalya. Yunanistan, Mısır, Filistin ve Anadoluyu gezmiş ve 1550 de, üç yıllık bir ayrılıktan sonra, geniş bir koleksiyonla Parise gelmiştir. Bu koleksiyonu tanzim etmiş. ve buna dayanan birtakım eserler yayımlamıştır. 1557 de İtalya, Savoie, Dauphine ve Auvergne'i gezmiştir. 1564 te, Parise dönerken Boulogne ormanında öldürülmüştür.

BELONE (Belone belone). kemikli balıkların skombresoside (Scombresocidae) familyasından bir cins. Halk arasında Zargana adiyle tanınır. Atlantik Okyanusunda Akdeniz ve Marmarada yaşar. En fazla bir metre boyunda ve bir kilo ağırlığında olabilir. Çeneleri öne doğru gaga gibi uzamıştır. Vücudu da ince ve uzundur. Sırt ve anal yüzgeçleri vücudun gerisine, kuyruk yüzgecine doğru yaklaşmışlardır. Yumurtlama zamanı denizin derinliklerinden çıkarak sahile yakın yerlere gelirler. Kemikleri ve pullarının bir kısmı yeşil renktedir. Etine pek rağbet edilmez. Çünkü bu yeşil rengin halk arasında, zehirlilikle ilgisi olduğu sanılmaktadır. Halbuki bu yeşil renk sadece safra maddesinin kemik ve pullarda birikmesinden ileri gelmektedir. Zehirlilikle hiçbir ilgisi yoktur.

BELONE (Zargana)

BELONESOKS (Belonesox belizanus), kemikli balıkların dişli sazancıklar (Cyprinodontidae) familyasından bir balık. 15 - 20 cm boyunda olan bu balıklar Orta Amerikanın en büyük dişli sazancıklarından biridir. Tatlı sularda yaşar, avını küçük balıklar teşkil eder. Tam yırtıcı bir balıktır. Zaten çenelerinin uzun ve kenarlarının da dişli oluşu, bunların yırtıcı olduğunu gösterir. Alt çene, üst çeneden biraz daha uzundur. Renkleri düz gridir. Pulları oldukça büyük ve yuvarlaktır. Akvaryumda saatlerce hareket etmeden durur. Ürkütüldükleri zaman birdenbire akvaryumun diğer köşesine kaçar, orada da hareketsiz durur. Avlarını yakalıyacağı zaman önce yavaş yavaş yaklaşır, sonra birdenbire üzerine atılır. Erkeğiyle dişisi, birbirinden farklıdır. Erkeğin anüs yüzgeci boru şeklinde uzamış ve çiftleşme (copulation) organı haline gelmiştir (resimde üstteki). Yumurtaların döllenmesi vücudun içinde olur. Yumurtalar yumurtalık içinde gelişmelerini tamamladıklarından, yavrular canlı olarak doğar. Esasen dişli sazancıklarda, erkeklerinin anüs yüzgeci. çiftleşme ödevini görmek üzere uzamış olan türlerin dişileri, yavrularını canlı olarak doğurur. Aksi halde ise, yani anüs yüzgeci normal olan erkeklerin dişileri yumurtlar.

BELONESOKS (Belonesox belizanus) üstte: erkek, altta: dişi

BELONİT (Aiguille), soğuyan küspelerde (lâvlarda) görülen iğne ucu gibi sivri kristallitlere verilen ad. Buna İngilizler *Spine* derler. Alp dağlarında Fransız dilini konuşanlar. oradaki dağ ve tepelerin sivri uçlarına da bu adı (aigmille) verirler.

BELONOFOBİ (Belonophobie; Yun. *belonē* = iğne *phobein* = korkmak), bazı psikastenik hastalarda görülen fobilerden biri: iğnelerden korkma.

BELONOGASTER, böceklerin (Insecta), zarkanadlılar (Hymenoptera) takımının, yaban arıları (Vespidae) familyasından bir cins. Karnı (abdomen) ince ve uzundur. Afrikanın tropik bölgelerinde topluluk halinde yaşar. Ufaladığı odunu kâğıt gibi ince safihalar haline getirir ve bunlarla yuvasını yapar. Yuvasını. etrafını ayrıca örtmeden, yan tarafından bir sapla ağaç dallarına asar.

BELONOGLANİS, Birinci Zamanın (Paleozoik) Silur devri balıklarından biri. Afrikanın tropik bölgelerinde yaşamakta ve vücudu kemikten plaklarla kaplı bulunmakta idi.

BELONORİNKUS (Belonorhyncus), İkinci zamanın (Mezozoik) Jura devrinde yaşamış balıkların Ganoid grupundan (iskeleti kıkırdaklı balıklarla kemikli balıklar arasındaki bir grup) bir balık cinsi. Bugün nesilleri tükenmiş olan bu balıkların vücudu uzun, başı üçgen şeklinde, çeneleri gaga gibi uzun ve sivri idi.

BELOPERON (Bélopérone), akantase (Acanthaceae) familyasından tropik Amerikada 30 kadar türü yetişen bir bitki cinsi. Bunlar yüksek boylu, sert gövdeli otsu bitkiler veya küçük ağaççıklardır, yaprakları düz kenarlı, çiçekleri genel olarak kırmızı renkli, örtü yapraklarının koltuklarında demet veya iki kollu talkım durumunda toplanmışlardır. İlkbahar ve yazın güzel menekşe renkli çiçekler açan 20 - 30 cm yüksekliğindeki *Beloperone violoceae* türü ile sonbahar ve kışın kırmızı renkli çiçekler açan 90 - 180 cm boyundaki *B. plumbaginaceae* türleri odalarda yetiştirilen makbul süs bitkileridir.

BELOPOLE, Ukraynada Sumı yönetim bölümünde, Voroşba demiryolu boyunda şehir. Nüfusu 17 960. B., tahıl, balık ve kereste ticareti merkezidir.

BELOS (Lat. *Belus*) 1. Eski Arap yazarlarınca Belûcistan halkının esaslı unsurlarından olan Belûçlere verilen ad.

2. (M. Ö. aşağı yukarı 2000 yılında yaşamış olduğu söylenir). efsanevi Asur kıralı. Efsaneye göre, oğlu ve halefi Ninos'tur.

Herakles'i andıran bir Hind tanrısının da adıdır. Cicero, *De natura deorum* (Tanrıların tabiatı) da bu tanrıdan bahseder. Tyros kıralı ve Pygmalion'un babası (Vergilius'a göre), Mısır kıralı ve Danaos ile Aigyptos'un babasıdır. Fenikelilerde de B., eski bir hükümdar ünvanı olarak geçer; Ba'al ile ilgili olması ihtimali vardır.

BELOSEPİA, Üçüncü Zamanın (Neozoik) Oligosen devrinde yaşamış olan yumşakçaların (Mollusca) baştanayaklılar (Cephalopoda) takımından bir mürekkep balığı cinsi. Bugünkü mürekkep balıklarına çok benzer.

BELOSTOMA, böceklerin (Insecta), zinkot (Rhynchota) takımından olan tahtakuruları (Hemiptera) alt takımının büyük su tahtakuruları (Belostomidae) familyasından bir cins. Suda yaşar. Yassı ve tüylü olan arka ayakları

Belostoma indicum

yüzmeğe yarar. Yırtıcıdır. Küçük balıkları, suda yaşıyan hayvanların larvalarını, ufak kurbağa ve böcekleri yer. Suda avının üstüne atlar. B., hemen hemen böceklerin en büyüklerindendir. Kuzey Amerika, Güney Afrika ve Hindistanda yaşar. Hindistanda yaşıyan bir türü 8 santim boyunda *B. indicum*dur.

BELOT [*bǐlǫ*], **Adolphe** (1829 - 1890), Fransız romancısı ve sahne yazarı. La Pointe - à - Pitre (Guadeloupe adası) de doğmuş, Pariste ölmüştür. Uzun seyahatler yaptıktan sonra Nancy'de yerleşmiş, avukatlık yapmış, ayrıca edebiyatla uğraşmıştır. İlk şöhretini Edmond Villetard ile birlikte yazdığı *Le testament de César Girodot* (C. G. nun vasiyetnamesi) [1859] adlı mensur komedisine borçludur. Diğer komedilerinden *Les maris à systéme* (Sistemli kocalar) [1862] ve *Sapho* [1885; Alphonse Daudet ile birlikte] anılmağa değer. B. nun yazarlık kabiliyeti, daha çok romanda görülür. Başlıca romanları: *Le drame de la rue de Paix* (Sulh sokağı faciası) [1867], *La Vénus de Gordes* (Gordes Venusu) [1867; Ernest Daudet ile birlikte] *L'article 47* (Madde 47) [1870]. Bütün bu romanlar sahneye de adapte edilmiştir. B. nun romanları arasında açık saçıkları da vardır: *Mademoiselle Giraud ma femme* (Karım Mademoiselle Giraud) [1870] *La femme de feu* (Ateş kadını) [1872]. Diğer tanınmış romanları: *Les mystères du grand monde* (Büyük dünyanın esrarı) [1875 - 76], *Une joueuse* (Bir kumarbaz kadın) [1879, bu roman *Monte Carlo* (1882) adiyle sahneye adapte edilmiştir], *Mélinite* [1899], *Petit homme* (Küçük adam) [1891].

BELOTE [*bǐlǫt*] veya **BELOTTE**, iki, üç veya dört oyuncunun otuz iki kâğıtla oynadığı bir oyun. Kâğıtların kıymet sırası *birli, onlu, papaz, kız* ve *oğlan*dır, bunların kıymeti de sırasiyle on bir, on, dört, üç ve iki sayıdır. *Dokuzlu, sekizli,* ve *yedili*nin hiç kıymeti yoksa da bunlar kombinezonlarda kullanılır. Koz olarak kâğıtların kıymeti şöyle değişir: baş kâğıt olan oğlanın kıymeti 20 sayı, dokuzlununki de 14 sayıdır. Diğer kâğıtların kıymeti değişmez.

Tesadüf veya kaza (hasard, accident) denilen hâdiseler şunlardır: dört *oğlan* = 200, dört *dokuzlu* = 150, dört *onlu* = 100, dört *papaz* 100, dört *kız* = 100 sayı; kombinezonların kıymetleri şunlardır: bir *beşin i* (quinte) = 100, bir *dördüncü* = 50, bir *üçüncü* = 20, *koz evlenmesi* (mariage d'atout) = 20 sayı.

Bir *kapot* (capote), iki oyuncu arasındaki oyunda bunu başaran oyuncuya 100 sayı kazandırır. Bu sayı, üç veya dört oyunculu oyunlarda *kapot* olmıyan oyuncular arasında paylaşılır.

Tebliğ (annonce) *kombinezon* veya *tesadüf* (hasard) halinde oyuncuların en kuvvetlisi, hasmının *tebliğ*lerini saymasına engel olur. *Tebliğ* birliği halinde, ilk söz alan oyuncu, yahut kombinezon veya tesadüfü koz halinde olan oyuncu kazanır. *Carré, quinte*'i yener.

Her oyuncuya 6 kâğıt verilir, geri kalan kâğıtlar (retourne) *koz*'u gösterir. Oyuncular geri kalan rengi oynamayı kabul veya reddedebilirler. Bir defa *geçmiş* olan oyuncuların her biri, söz alma sırası gelince, ikinci bir *koz* seçebildiği gibi sonuncu olarak geçmekte de serbesttirler.

Koz belli olunca her oyuncu üç yeni kâğıt alır; oyun böyle başlar. Bu sırada istenilen renkten verilmesi, buna imkân yoksa kesilmesi ve ancak koz olarak çıkılması gerektir. Son *toplama* (levée) yı başaran oyuncu on sayı kazanır, *Capote* halinde bu sayılar sayılmaz. Kozu tesbit veya kabul eden oyuncu hasmından daha fazla sayı yapmak mecburiyetindedir. Bunu başaramazsa *içinde* (dedans) ilân olunur ve sayıları «Coup de cartes» ta en yüksek sayı alan oyuncunun kine katılır. El geçmez (la main ne passe pas), en çok sayı toplıyan oyuncu da, hasmı oyuna hâkim oluncaya kadar, vermekte devam eder. Oyun 500 veya 700 sayı üzerinden oynanır. Dört oyuncu ile oynanan oyunlarda her oyuncu sekiz kâğıt alır. Oyun usulleri birtakım anlaşmalara göre değişebilir.

BELOW [*bēlō*], **Fritz von** (1853 - 1918), Prusyalı general. Danzig'de doğmuş, Weimar'da ölmüştür. 1873 te Prusya muhafız alayına girmiş, 1906 da umumî karargâh komutanı olmuş ve 1913 te tümen komutanlığına tâyin edilmiştir. Birinci Dünya Harbinde Masur gölleri savaşında 1915 - 16 da II. orduyu, 1916 - 18 de I. ve IX. orduları başarı ile idare etmiştir.

BELOW [*bēlō*], **Georg von** (1858 - 1927), Alman iktisat ve hukuk tarihçisi. Königsberg'de doğmuş, Badenweiler'de ölmüştür. Münster, Marburg, Tübingen ve Freiburg üniversitelerinde tarih profesörlüğü yapmıştır. B., çok verimli bir yazardır. Başlıca eserleri: *Landtagakten von Jülich - Berg 1400 - 1610* (1400 - 1610 yıllarına ait Jülich - Berg meclisi zabıtları) [2 cilt, 1895 - 1907], *Geschichte der direkten Staatssteuern in Jülich und Berg* (Jülich ve Berg'de vasıtasız devlet vergileri tarihi) [2 cilt, 1890-91]; *Die Entstehung der deutschen Stadtgemeinde* (Alman şehir belediyesinin meydana gelişi) [1889], *Der Ursprung der deutschen Stadtverfassung* (Alman şehir anayasasının menşei) [1892], *Der deutsche Staat des Mittelalters* (Ortaçağ Alman devleti) [1914, ikinci baskı 1925], *Deutsche Geschichtschreibung des 19. Jahrhunderts* (XIX. yüzyıl Alman tarihçiliği) [1916 ikinci baskı 1924], *Die Ursachen der Rezeption des römischkn Rechts in Deutschland* (Almanyada Roma hukukunun kabulünün sebepleri) [1905], *Die Ursachen der Reformation* (Dinî reformun sebepleri) [1917], *Historische Periodisierungen* (Tarihin devirlere bölünüşleri) [1925] Küçük yazıları, *Probleme der Wirtschaftsgeschichte* (İktisat tarihinin problemleri) [1920] ve

Von Mittelalter zur Neuzeit (Ortaçağdan Yeniçağa) [1924] adlı ciltlerde toplanmıştır. Son eseri *Die italienische Kaiserpolitik das deutschen Mittelalters* (Ortaçağ Almanyasının İtalyan imparatorluğu politikası) [1927] adını taşır. Otobiyografisi S. Steinberg'in idaresinde yayımlanan *Geschichtswissenschaft der Gegenwart in Selbstdarstellungen* (Otobiyografilerde şimdiki zamanın tarih ilmi) [cilt I. Leipzig 1925, s. 1-49] adlı eserde çıkmıştır.

BELOW [*bēlō*], **Otto von** (1857 - 1944), Alman generali. Fritz v. B. nun kardeşidir, Danzig'de doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. 1912 - 14 yıllarında Insterburg'da tümen komutanı idi. 1914 te kendisine generallık ile I. ihtiyat kolordusu komutanlığı verildi. Sonbahar 1914 te Ruslara karşı VIII. orduyu Tannenberg (Doğu Prusya) de idare etmiş ve Şubat 1915 te Masur gölleri kış muharebesinde duşmanı yenmiştir. 1916 da B., «Below Ordusu» na Makedonyada komuta etmiştır. 1917 de VI., sonra XIV. orduyu İtalyaya sevk eylemiştir. 1918 de XVII., sonra da (yeni) I. orduya komuta etmiştir. Harb bittikten sonra Doğu sınır muhafızı teşkilâtında Kuzey ordu komutası kendisine verilmiş, 1919 da emekliliğe ayrılmıştır.

BELÖNÜ (yeni adı Ağlasun), Burdur ilinin merkez ilcesine bağlı ve 1950 de kurulmuş bir bucak. Nüfusu 2685 (1945) tir, daha önce Çeltikçi bucağına bağlı olan B. köyü, bucak olduktan sonra, eski Ağlasun adiyle anılmağa başlamış, daha da büyümüştür. Bucak arazisi içinde eski eserler vardır (bk. AĞLASUN). B., çevresindeki şehir ve kasabalara düzgün yollarla bağlı değildir. Yalnız bir kısım yollar iyidir. Kasabanın denızden yüksekliği 1000 m dir. Belediye teşkilâtı 1913 te kurulmuştur. Kasaba halkı çiftçilikle geçinir. Yılda 1000 ton tahıl, 50 ton baklagiller elde edilir. Yetiştirilen sebze ve meyveler ancak halkın ihtiyacını karşılar. Kasabada bir park, küçük bir çarşı vardır. 1874 te künklerle kasabaya kaynak suyu getirilmiş ve 25 çeşmeye verilmiştir. Bununla beraber su tesislerinin fennî projesi henüz yapılmamıştır. İçme suyu parasız ise de, dere suları yazın belediyece satılır. Bu umumî sudan başka belediyenin 13 kaynağı vardır. Kasabada bir ilkokul bulunmaktadır.

BELPER [*belbĭr*], İngilterede. Derby'nin kuzeyinde şehir. Nüfusu 27 670 (1947). Taşkömürü ihraceden bir dokuma ve makine endüstrisi merkezidir.

BELPHEGOR: bk. BEELPHEGOR.

BELSEN, İkinci Dünya Harbinde Almanyada Celle (Hannover) nin 10 mil kuzey batısında bulunan ve 1945 yılı Nisan ortalarında Müttefik ordular tarafından ele geçirilen bir toplama kampı. Buchenwal (b. bk.) da olduğu gibi burda da birçok vahşetler yapılmıştır. O zaman B. de birkaç tanesi siyasî suçlu olmak üzere 10 000 mahpus bulunuyordu. 38 yaşındaki Kamp komutanı Josef Kramer ile birlikte 29 suçlu, 17 Kasım 1945 te mahpuslara işkence edip öldürme suçları ile yargılanarak ölüme mahkûm edilmiş ve ertesi ay da idam hükmü yerine getirilmiştir.

BELSOĞUKLUĞU, tenasül organlarında akıntı ile kendini gösteren, çok eski zamanlardan beri bilinen bir hastalık. Hekimliğin henüz bilinmediği tarihlerde, zamanımızdan 15 yüzyıl önce Musa, *Tevrat*'ın üçüncü yazılışında akıntılı insanların hastalıklı ve başkalarına hastalık verebilecek durumda olduklarını, münasebetlerden sakınmaları lüzumunu bildirmiştir. B., XIX. yüzyıl sonlarına kadar firengi ile karıştırılmış, bu iki hastalıktan birinin öbürüne çevrilebileceği zannı yakın zamanlara kadar yaşamıştır.

Hastalığı meydana getiren ve gonokok adı verilen mikrop, kahve çekirdeği biçiminde, konkav kenarları birbirine bakan bir diplokoktur. Bu mikrobu 1879 da Neisser keşfetmiş ve B. nun ayrı bir hastalık olduğunu kesin olarak ispat etmiştir. Her ne kadar 1832 de Ricord, firenginin B. ile ilgisi bulunmıyan başka tabiatta bir hastalık olduğunu bildirmiş ise de firengi âmili olan Spirocheta pallida, ancak 1905 te Schaudin ve Hoffmann tarafından keşfedilmiştir (bk. FİRENGİ). B., mikrobunu taşıyanlar tarafından doğrudan doğruya tenasülî münasebet sırasında başkalarına aşılanır. 2 - 3 günlük kuluçka devrinden sonra hastalık önce hafif ve sonra koyu sarı - yeşil bir akıntı, idrarda yanma ile kendini gösterir. Erken farkına varılır, teşhis edilirse bugün elimizde olan antibiyotiklerden penisilin veya sülfamitler ile pek çabuk iyileştirilebilir. Tedavisiz bırakılır veya tedavi ihmal edilirse prostat, meni keseleri, testis ve epididimislere, kadınlarda rahim, tüp ve yumurtalıklara geçer ve her iki cinste çocuk yapma kabiliyetini yok ederek sosyal bünyeye zarar verir. Akıntı ile bulaşmış eşyanın veya ellerin göze teması, hastalığın göze bulaşmasına sebep olur.

Daha çok oyun yaşındaki kız çocuklarında raslanan vulvo - vajinit vakalarında daima B. düşünülür. Anne veya diğer çocukların kullandıkları eşya, alet, derece, hastalığı bulaştırır. Ahlâksızlık dolayısiyle cinsî münasebet, bazan çok küçük çocuklarda bile B. nun çıkmasında rol oynar. Her yaşta görülebilirse de çok defa doğumun en geç altıncı gününde meydana çıkan gonokoksik konjonktivit, hasta anneden bulaşan mikrobun çocuğun gözlerinde meydana getirdiği bir hastalıktır. Çok kere iki taraflıdır; çocuk gözlerini açamaz. Gözlerin iç açısında cerahat görülür, kapaklar şiş ve kırmızıdır. İltihap ilerler, çoğu zaman kronik bir konjonktivit kalarak haftalarca devam eder. Ağır vakalarda kornea ülserasyonları, delinme, stafilom meydana gelebilir. Tedavi yine penisilin ve sülfamitlerledir.

BELT (Büyük ve Küçük), Baltık ve Kuzey denizleri arasında iki boğaz. Her ikisinin de yakın jeoloji devirlerinde, eski nehir yataklarının yerinde teşekkül ettikleri kabul olunmaktadır. Büyük B., 60 km uzunlukta, 16 - 30 km genişlikte ve ortalama 16 m derinlikte olup Sjaeland ile Fünen arasında deniz yolu ve balık (ringa) avı alanıdır. Küçük B., Fünen ile Jütland arasında bulunur, en dar yerinde, üzerinden demiryolu ve bir cadde geçen (1175 m uzunluğunda) bir köprü kurulmuştur (1935). Uzunluğu 52 km, genişliği 0, 5-15 km, derinliği 26 m dir.

Danimarka adalariyle Rügen arasındaki sulara B. denizi denir.

BELT CİSMİ (izafe edilen ad: İngiliz jeologu Thomas Belt, [1832 - 1878]), bazı tropik bitkilerde yaprakların kenarında bulunan ve karıncalar için çok besleyici olan yemişe benzer bir cisim.

BELTİRLER, Abakan Türkleri, Minusink Türkleri yahut Sagay Tatarları gibi türlü adlar altında toplanan Abakan boylarından biri. Yenisey ırmağının bir kolu olan Abakan ırmağının her iki kıyısında ve bu ırmağın kolları olan Arbatu, Taştıp, Tös, Sosu ve Kendirli boylarında yaşarlar. Bellibaşlı oymakları Taban - Beltir, Sarığ, Soyon, Akçıstar, Karaçıstar denilen oymaklardır. Rusların Altaylara ilk geldikleri XVII. yüzyılda bile B. ler

sulama ile çiftçilik yapar, iyi cins koyun ve başka hayvanlar beslerlerdi. Demircilik sanatını da çok iyi bildikleri görülmüştür. B. ler sözde Hıristiyan sayıldıkları halde Şamanlığın bütün gelenek ve göreneklerini muhafaza etmişlerdir. Her üç yılda bir kere Tengere tayig (göğe kurban) töreni yaparlar. Bu tören kutlu saydıkları dağ tepesinde yapılır. B. lerin nüfusu 1897 sayımında 5 000, son 1926 sayımında ise 12 000 olarak tesbit edilmiştir. İdare merkezi Abakansk şehridir.

DİL: Beltirler, Türk dillerinin Kuzeydoğu grupunun z- esaslı bölümünden olan Abakan lehçelerinin Beltir denilen çeşidini konuşurlar, buna göre de, meselâ *ayak* veya *adak* (d- esaslı bölüm, meselâ Soyot veya Uryanhay ve Karagas lehçelerinde) yerine *azak* derler. Bölüm, içerisindeki akrabaları Kaç, Sagay, Koybal, Kızıl, Şor, Küerik, Çolım ve Kamas lehçeleridir (bk. M. Räsänen: *Materialien zur Lautgeschichte der türkischen Sprachen*, Helsinki 1949). Başka bir tasnife (Ligeti L.: Bárczi G.: *Magyar szófejtő szótár*, Budapeşte 1941, önsöz) göre bu lehçe, Türk dillerinin Doğu bölümünün Sibirya grupunun I b zümresindendir (I d zümresi: Soyot ile Karagas; I b zümresi: Koybal, Kaç, Sagay, Kızıl, Şor, Küerik, Çolım). Daha başka bir sınıflamaya (A. Samoyloviç: *Nekotorıe dopolneniye k klassifikatsii turetskih yazıkov*, Petrograd 1922) göre de Beltir lehçesi, Türk dillerinin z- grupunun (öbür grup r- esaslı, Çuvaşça) asıl z- bölümünün *taγ* kısmındandır; buna göre de bu lehçede *dağ* veya *tau* (meselâ Kıpçak grupunda: ve *tau*dan olma *tō, tū, tā*,) yerine *taγ*, *dağlı* yerine *taγlıγ* denir. W. Radloff'a (*Phonetik der nördlichen Türksprachen*, Leipzig 1882) göre bu lehçe, Türk dillerinin Doğu bölümünün Abakan grupundan olup, en yakını Sagay olmak üzere, Koybal, Kaç ve Kızıl lehçelerinin yakın akrabasıdır. Beltir lehçesi Sagaycaya o kadar yakındır ki, çokları Beltirceyi ayrı bir lehçe saymazlar.

Beltir lehçesi, yukarı Yenisey'e dökülen Abakan ırmağının kaynak bölgelerinde konuşulur. Batısında, Altay grupundan olan Şor, doğusunda da Sagay lehçesi vardır. Abakanda, grupun en güneyde bulunan üyesidir. XIX. yüzyılın sonunda (1897), Beltirce konuşanların sayısı 5000 kadardı (1863 istatistiklerine göre 2640 kişi; şimdi çoğalmıştır) ve Su Kakmına, Tag Kakmına, Ak Çıstar Kara Çıstar (çıstar = yışlar, yani ormanlar), Sarıg, Taban Beltir gibi kabîle ağızlarına ayrılmıştı. 1930 yılında, Sagay, kısmen de Beltir lehçeleri esas alınarak, bütün Abakanlılar (Ruslar tarafından eskiden verilen isim: Minusinsk Tatarları) için müşterek bir yazı dili meydana getirildi. Şimdi Ḫakas dili denilen bu dil, Batı Sibirya Ülkesi (Zapadno - Sibirskiy Kray) ne bağlı Ḫakas Muhtar Bölgesi (Ḫakasskaya Avtonomnaya Oblast') nde kullanılan umumî dildir; Beltir lehçesi mahallî bir halk dili halinde kalmıştır. Beltir lehçesinin hususiyetleri için bk. ḪAKAS.

BELTRAMI, Eugenio (1835 - 1900), İtalyan matematikçisi. Cremona'da doğmuş, Romada ölmüştür. Bologna üniversitesinde cebir ve analitik geometri (1862), Pisa üniversitesinde jeodezi (1863 - 66), sonra yeniden Bologna'da (1866 - 73) ve Romada (1873 - 76) mekanik, Pavia'da fizik - matematik profesörlüğü yapmıştır (1876 - 91). Daha ilk çalışmalarında Feuerbach ve Steiner'in teoremlerini dokuz nokta koniğine genelleştirmiştir. Esneklik teorileri, elektirik ve hidrodinamik bilgisi B. ye birçok ilerlemeler borçludur.

Eugenio BELTRAMI

Riemann, geometrisini bir kürenin yüzeyi üzerine kurmuştu. B., küre yarı çapının sonsuzlayın büyümesiyle yüzeyinin bir düzlem olacağını ve Riemann geometrisinin Eukleides geometrisine çevrileceğini düşünmüştür. Onun en büyük başarısı, Lobaçevskiy geometrisinin özel bir küresel yüz geometrisi olduğunu ispatlamış olmasıdır. Bu çeşit yüzeyler matematikte iyice belli olup negatif eğrilikli «yalancı - küre» adını taşırlar.

BELÛCİSTAN (Fars. = Belûçların memleketi: Bülûcistan, Baloçistan, Balucistan), geniş mânasiyle, Belûç soyunun (aşağı yukarı 800 000 kişi) yaşadığı yerler olup İran yüksekilinin güneydoğu ucunu içine alan ve Hindistan yarımadasının kuzeybatısında uzanan bir bölge. B. ın küçük bölümü İran sınırları içinde bulunur ki, buraya İran Belûcistanı denir (yüzölçümü 130 000 km² ye yakın, nüfusu 250 000). Bunun doğusunda kalan bölümün yüzölçümü 350 000 km² ye yaklaşır, nüfusu yarım milyonu geçer.

B., dağlık bir ülkedir. Kuzeydoğuda, Afganistandaki dağların bir devamı halinde yay biçiminde uzanan yüksek sıradağlar (en yüksek yeri 3 778 m). Quetta yakınından başlamak üzere güney ve güneybatıya doğru yelpaze şeklinde açılarak deniz kıyısına kadar uzanır (Hâla ve Kirsar sıradağları gibi), ara yerlerinde uzun çukurluklar kalır ki, bunlardan biri Las - Bela çukurluğudur. Bolan geçidi yakınlarında bu dağların 3 000 m yi geçen sıkışmış bir düğüm yeri vardır. Bu çevredeki ovaların yüksekliği 1600 - 2000 m yi bulur. Bu dağların çok yeri çıplaktır. Dağ sıraları arasında kalan çukur yerler ise bozkırdır. B. ın kuzeybatısında denize akışı bulunmıyan kapalı ve kurak büyük bir çanak uzanır. B. ın çok yerinde iklimin ana çizgileri, büyük sıcaklık oynamaları ve az yağış şeklinde kendini gösterir (Quetta'da Ocak ortalama sıcaklığı 4 5°, Temmuz ortalaması 26° dir; yıllık yağış 25 cm² dir). Umumî olarak kışları sert, yazları çok sıcaktır. Kıyı boyu nemlidir. Iklimin kuraklığı yüzünden, akarsular da sayıca az ve küçüktürler. Bunların çoğunun yatağı yılın uzun bir süresince kuru kalır.

B. ın yerleşmeye en elverişli yerleri, sulama imkânı da bulunan verimli vâdi tabanlarıdır. Buralarda en çok Müslümanlar yerleşmiştir ki, çoğu Belûç ve Tacik'lerdir. B. da bozkırlar geniş yer tuttuğundan, hayvan yetiştirme (kısmen göçebe olarak) başlıca iktisadî varlığı teşkil eder. Bununla ilgili olarak yün, deri, yün kumaş, halı, yağ ihracı mühim yer tutar. Sulama yoliyle buğday, arpa, pirinç, pamuk, çivit fidanı, tütün, hurma ve çeşitli meyvalar yetiştirilir. Otluk bozkırlarda koyun, deve, at, çalılık bozkırlarda keçi beslenir. B. ın, Avrupa ile Asyayı birbirine bağlıyan yollar üzerinde olması bakımından ehemmiyetli bir yeri vardır.

İdare bakımından B., başlıca şu bülümlere ayrılır: a) B. eyaleti (yüzölçümü 140 445 km², nüfusu 464 000, merkezi Quetta. Bu eyalet 1947 den beri Pakistanın bir parçasıdır), b) Britanya himayesi altında bulunmuş olan yerli devletlerden Kalat (Las-Bela ile birlikte) hanlığı ile Haran, Mari ve Bugti boylarının oturduğu yerler (yüzölçümü 208 250 km², nüfusu 405 000, merkezi Kalat). Bu

bölüm de 1947 den beri Pakistan sınırları içinde yer almıştır.

B. ın fakir tabiatı, şehirlerin gelişmesine mâni olmuştur. Yalnız Quetta (60 000) ile Kalat ve Las-Bela'da (her biri 5 000 kadar nüfuslu) şehir hususiyeti vardır. B., Quetta-Pashin. Sibi, Zhob, Loralai ve Chagai ile tâli bir bölüm olan Bolân idarî taksimatına ayrılmıştır.

Tarih: B. dolayındaki Kirman bölgesi, halife Ömer zamanında Müslümanların eline geçmiştir. Buraya gelen İslâm orduları bu dağlarda iptidaî kabîleler ile karşılaşmışlar ve Mekran sınırlarında duraklamışlardır. Arap tarihçilerine göre, halife Osman zamanında bu bölgede ve Hind sınırlarında yapılan incelemeler sonunda, bölge dağlık ve halkı da cesur olduğu için az kuvvetle buralarını zaptetmenin imkânsızlığı ve çok mevcutlu bir ordunun da bu çorak yerlerde barınamıyacağı anlaşılmıştır. Muâviye zamanında Mekran alınmış ve kıyıdaki Medlerle savaşılmıştır (664). Belâzurî, Nukan'ın Arap orduları tarafından alındığını, Nukanlıların kendi zamanında Müslümanlığı kabul ettiklerini bildirmektedir. 707 yılında Emevîlerin meşhur komutanı Haccâc, Muhammed b. Kāsımı Sind eyaletini almağa memur etmişti. Hindistana Afganistan geçitlerinden geçerek giren kuzey yolları Müslümanların elinde bulunmadığından, denizden asker gönderme işi de Müslümanlar tarafından düşünülmediğinden Mekran alınmadan bu Sind istilâsı mümkün olamamıştı. Bugün Keç-Mekran denilen ve Araplar tarafından Muksan şeklinde yazılan Mekran, o tarihlerde şimdikinden biraz daha kalabalık ve bayındır olmakla beraber yine çorak ve barınılmaz bir yerdi. Eskiden içerlerde de görülen Arap tesiri, sonraları hilâfet merkezinin zayıflaması dolayısiyle azalmış ve yalnız kıyı şehirlerinde kalmıştır.

Gazneliler devrine kadar buralarda geçen hâdiseler hakkında açık bilgi yoktur. Gazneli Mahmud, Multan-Kuzey Sind ve Kaççhi-Bolan arasındaki bölgeye ve Kolat yaylasına hâkim olmuştur. Gaznelilerin istilâsı zamanında bu yerlerin halkı Hindûluklarını ve Sind dolaylarında da Dravid kabîleler, varlıklarını korumuşlardır. Kirman dağlarında da Belûçlar ile komşu olan Koçlar oturmuşlardır. Buradan her tarafa akınlar yapan Belûçlar, Horasana da geçmişler ve Siistan'a yayılmışlardır. Bu devrin tarihçileri Koç dağlarında Kürtlere benzer bir kavmin bulunduğunu ve bunların kuzey ve batı bölgelerinde yaşıyan Belûçların ise daha medenî ve varlıklı, çift ve sağmal hayvanları besliyen insanlar olduğunu bildirmektedirler. Belûçların, bu kabîlelerin en müthişi iken, Büveyhoğullarından Adûduddevle tarafından (949-982) kırılıp sindirildiklerini ve Muizzüddevlenin de onlarla ve Koçlarla savaşırken elini kaybetmiş olduğunu bildiren tarihçiler de vardır. İstahrî de kendi zamanında Belûçların Sista'nın iki eyaletine hâkim olduklarını ve az zaman sonra etrafa yaptıkları akınların Gazneli Mahmudu kızdırdığını, oğlu Mesudu bunların üzerine gönderdiğini ve Belûçların Habîs havalisinde yenildiklerini bildirmektedir. 1164 yılından sonra İranın Selçuklular tarafından işgali sırasında Belûçlar Kirman'ı bırakıp Mekran'a geçmişlerdir. Gazneliler ve Selçuklular gibi kuvvetli devletlerin sahneye çıkması üzerine bunların hükmü altında bulunan yerleri talan etmek imkânının kalmaması bu göçe sebep olarak gösterilmektedir. Belûçların kalabalık kısmı Sind sınırlarındaki dağlarda yerleşmişler ve yağmacılığa başlamışlardır. XIII yüzyılın ortalarında bunları Sind bölgesindeki Sodhalarla ve Chareca Catları ile anlaşmış ve bağlaşmış görüyoruz. Celâleddîn Mengübertî, Sind nehrinde Çingiz Hana yenildikten sonra İranı doğudan batıya doğru geçerken o tarihlere kadar istilâ ordularının geçmediği Mekrana uğramıştır. Belûçlarda Mekrandan çıkarlarken kıyı yolunu bırakmışlar, yaylaya girerek oranın Dravit asıllı halkı ile karışmışlar ve daha sonra Bolan. Mullah, Nali geçitlerinden geçerek Kaççhi'ye yayılmışlardır. Selçuk ve Moğol istilâlarından sonraki karışık devirde, batıdan başka halk topluluklarının ve bu arada Kirman dağlarında Belûçlarla komşu olan Kürtlerin ve Koçların da bu yaylaya geldikleri muhakkaktır. Belûçlar bu yayla halkını kuvvetli bulduklarından talan edememişler ve daha elverişli yerler bulmak için İndüs vâdisine doğru yürümüşlerdir. Mekranda da kalabalık Belûç kütleleri kalmıştır. Belûçlar hâkim oldukları bölgelerde yerli halk ile karışmışlar ve onları yok etmek politikasını gütmemişlerdir. Zaman zaman siyasî birlik kurup bir merkeze bağlanmışlarsa da devamlı hükümdarlık kuramamışlar ve umumî olarak birbirinden ayrı kabîleler halinde yaşamışlardır. Bunun içindir ki, Belûçların Hindistanı istilâ etmeleri, İndüs bölgesinde yaşıyan halk üzerinde derin izler bıraktığı halde tarihte gürültülü ve mühim bir hâdise olarak görülmemekte ve bunlar velveleli istilâlar olduğu halde halk yığınları üzerinde iz bırakmıyan Çingiz, Timur Nadir Şah istilâlarının yanında sönük kalmaktadır. İndüs bölgesine yerleşen Belûçların en mühim ilk kabîleleri Mir Çakurun başkanlığındaki Rindler ile, Multan'da Şah Hüseyin Langal'ın sarayına girerek kendisine askerî hizmet şartı ile tımarlar sağlamış olan Mir Sohrab'ın idaresindeki Dodailerdir. Langahlar bugün de Pencabın güneyindeki Laya'da bir Müslüman kabîlesi olarak yaşamaktadırlar. Langahların, Delhi Devletinin dağılmasından sonra Multan'da kurdukları küçük devlet, Şah Hüseyin zamanına kadar (1467-1502) sürmüştür. Bu hükümdar zamanında, Mir Sohrab sarayda kendisine hizmet sağlamıştır. Bundan sonra buraya başka Belûç kabîleleri ve bu arada Sivi (Sibi, Sevi) den Mir Çakur idaresinde Rindler de gelmiş ve destanlara göre az zaman sonra bu kabîleler arasında geçimsizlik ve savaş başlamıştır. Belûçların bu devirdeki hayatları hakkında bilgi ancak destanlarındadır. Belûçların Sind bölgesine yaptıkları istilâlardan bahseden tarihler, destanlarda adı geçen Şah Beyin emrinde savaşanlar Belûçlar olduğu gibi kendisine karşı savaşanın da yine Belûçlar olduğunu, 1529 tarihinde babasının yerine geçen Şah Hüseynin de bir kısım Belûçlarla savaşmak zorunda kaldığını bildirmektedir. Bu sırada Sind ve Cehlem vâdilerinde yerleşmiş bulunan Dodailer ile Hotlar'a Babur, kuzeyde Bhera ile Huşab arasındaki yerleri vermiştir (1519). Bu bölgedeki Dera İsmail Han, Dera Gazi Han ve Dera Feth Han şehirleri Dodailerin başkanı Sohrab'ın üç oğlu tarafından kendi adlarına kurulmuştur. Gazi Han soyundan gelen Mirani nevvablar, Dera Gazi Hanın yerli hükümdarları olmuşlar ve Delhi İmparatorluğu, Nadir Şah, Ahmed Şah Dürrânî zamanlarında onlara bağlı olarak, 1769 yılında yerlerini Sindli Kalhoralara bırakıncaya kadar istiklâllerini korumuşlardır. Dodailer ile beraber gelen Hotlar da, Dera İsmail Han'da 200 yıl süren ve sonra Afganlılar tarafından kaldırılan bir prenslik kurmuşlardır.

Hümâyûn, İrana yaptığı ilk seyahatte Belûçların eline esir düşmüşse de onlardan iyi muamele görmüştür. Daha sonra Kâmrânın elinden Kâbili alan Hümâyûn, Şal ve Mustang eyaletlerini Belûçlara vermiştir. Türk-Hind İm-

paratorluğunun sınırları içinde Pencabın orta ve güney bölgelerinde Belûçların geniş toprakları bulunması, bunlarla Babur soyu arasında bir anlaşma zihniyetinin varlığını göstermektedir.

Belûçların büyük göçlerinden sonra, başkanlarına Kambarânî denilen Brahuîler kendilerine birçok boyların ve bir kısım Afganlıların katılmasiyle kuvvetlenmişlerdir. Bu başkanlardan Mir Ahmed Han, XVII. yüzyıl ortalarında Bolan geçidinden geçerek Zhazar'ı almış, daha sonra gelen Mir Semender Han, Sind'deki Kalhoralar ile savaşmıştır. Mir Semender Hanın Karaçiyi aldığı da söylenir. Bundan sonra gelen Abdullah Han, Brahuîler arasında Kalhoralara karşı giriştiği savaşlarla şöhret almıştır. Abdullah Han zamanında İran, Gilzaylar tarafından istilâ edilmiştir. Gilzayların başkanı Mahmud Han, Kirman'a girdiği zaman ordusunda çok sayıda Belûç bulunuyordu. Bu soydan Eşref Han, 1730 yılında Nadir Şaha yenilip Kandahara kaçarken Belûçlar tarafından yanındakilerle birlikte öldürülmüştür. Bu hâdiseden sonra Nadir Şah ile Brahuîler arasında dostluk kurulmuş ve Şah onlara Kalhoralardan aldığı yerleri vermiştir. Abdullah Han, Kalhoralarla savaşırken ölmüş ve yerine kardeşi Nasîr Han ile Nadir Şahın yanında rehîne olarak bulunan diğer kardeşi Muhabbet Han geçmiştir. Nadir Şahın ölümünden (1747) sonra Muhabbet Han, Kandaharı talan etmiş, Dürranîlerin hükümdarı Ahmed Şah da Sarâvân eyaletini alarak Nasîr Hanı esir almış ve rehîne olarak götürmüştür. Nasîr Han, Muhabbet ölünceye kadar Dürranîlerin elinde kalmış, Han ölünce de Ahmed Şaha bağlılığını devam ettirmiştir. Ahmed Şah da Şal ve Mustang bölgelerini Nasîr Hana vermiştir. Nasîr Han, Kalhoralardan Karaçiyi almış ve Süleyman dağlarından çıkan Kaha nehrinin suladığı topraklardan Harand ile Dâcil'i işgal etmiştir. Nasîr Han, Brahuîleri kuzey ve güney gruplarına ayırmış, bu grupların kuruluşunu askerî hizmetlere dayamış, her kabîleyi hem Hana, hem de kendi grupunun başkanına vergi yerine asker vermeğe mecbur tutmuştur. Maiyeti ve tebaası tarafından sevilen Nasîr Han zamanında bu teşkilât iyi neticeler vermiş fakat sonraları zayıf ellere geçince bozulmuştur. Çok kuvvetlenen Nasîr Han, Ahmed Şah Dürranîyi tanımamak istemiş, Mustang'da yenilmiş (1758) ve Kalat kalesine kapanmıştır. Ahmed Şah 40 gün süren kuşatmadan sonra, Nasîr Hanın bağlılığını zorlukla sağlıyabilmiş ve o da bundan sonraki savaşlarda Ahmed Şaha mühim yardımlarda bulunmuştur. Nasîr Hanın kahramanlık, cömertlik, doğruluk gibi meziyetlerinin ölümünden sonra da uzun yıllar unutulmadığını B. dan geçen seyyahlar bildirmektedirler. Nasîr Handan sonra yerine küçük yaşta bulunan oğlu Mahmud Han geçmiştir (1795). Buna itaat etmek istemiyen ve Muhabbet Hanın torunu olan Behram Han ayaklanmışsa da. Mahmud Hanı koruyan Dürranîler hükümdarı Zaman Şah tarafından yenilmiştir. Memleketini idare edecek vaziyette olmıyan Muhammed Hanın zamanında Karaçi ile Mekranın batı bölümü olan Keç elden çıkmıştır. Mahmud Handan sonra oğlu, Keç'i geri almış ve birçok karışıklıklar çıkardıktan sonra Kalatta asılan Behram Hanın oğlu Ahmed Yar ile neticesiz savaşlara tutuşmuştur. Brahuî başkanları ile arası bozulan Mihrâb Han zor vaziyetlere düşmüş, tahtını koruyabilmişse de bazı kabîleler, idaresinden çıkmış, Harand ve Dâcil eyaletleri de Sikh hükümdarı Rancit Singh tarafından alınmıştır. 1834 yılında Kandaharı almak istiyen Şah Şücâülmülk yenilip Kalat'a kaçmış, Mihrab Han onu korumuş ve bu yüzden Kandahar Barakze serdarları ile bozuşmuştur. Bundan sonra birçok karışık hâdiseler olmuş, bu hâdiselere İngilizler de karışmış ve sonunda Mıhrâb Hanın sığınmış olduğu Kalat kalesi alınarak Han öldürülmüştür (1838). Mihrâb Handan sonra yerine geçen 14 yaşındaki oğlu çok zaman geçmeden tahttan uzaklaştırılmıştır. Yerine Muhabbet Hanın soyundan Şah Nevâz Han hükümdar olmuşsa da, Mihrâb Hanın tahttan indirilen, kabîlelere ve Kharan'da Nuşirvânîlerin başkanı Âzad Hana sığınan oğlu birçok savaşlardan sonra, İngilizlerin tuttuğu Şah Nevâz Handan Kalat'ı geri almış ve II. Nasîr Han adı ile tekrar tahta geçmiştir. İngilizler de bu vaziyeti tanımışlardır (1841). Aynı tarihte Kaçchi Şal ve Mustang Hana geri verilmiştir (1841). II. Nasîr Han, Sind bölgesinin Hindistan İmparatorluğuna bağlanmasında (1841 - 1843) verdiği sözü tutmuş, ve 1841 antlaşması ile yeniden kurulan Dürrânîler hükümdarı Şah Sücaülmülkün hükümdarlığını tanımıştır. Bundan sonra Kalat hanlarının nüfuzu sarsılmıştır. Birçok kabîleler ayrılmış, İrandaki Kaçarlar Keç ve Batı Mekrân'ı almışlar ve Afganistanda Bârakzeylerin iktidara geçmeleri de vaziyeti güçleştirmiştir. Önce Sind bölgesinin (1843), sonra da Pencâb eyaletinin Hindistan İmparatorluğuna katılması dolayısiyle sınırdaki Belûçların vaziyeti zorlaşmıştır. Hindistan İmparatorluğunun buralardaki sınırlarında askerî garnizonların kurulması üzerine bu kabîleler artık yağmacılık yapamıyacak hale gelmişlerdir. 1845-1847 yıllarında bu kabîleler İngilizler tarafından ağır bir mağlûbiyete uğratılmışlardır. 1854 yılında yapılan antlaşma ile Han, İngiliz himayesini tanımış ve ayaklanmaları bastıracağına söz vermişse de, yeter kuvveti olmadığından sözünü tutamamış ve bu hal, neticede İngiliz nüfuzunun kuvvetlenmesine sebebolmuştur. II. Mîr Nasîr Handan sonra küçük kardeşi Mîr Hudâdâd Han tahta geçmiştir (1857). Havatı karışık geçen Hudâdâd Han Brahuîlerin ayaklanması üzerine yenilmiş ve Sind'e kaçmış, yerine amcasının oğlu Şerdil Han geçirilmiştir (1863). Hudâdâd Han kendisine yardım eden Raysânî kabîlesinden topladığı kuvvetlerle bir yıl sonra Kalatı almak isterken öldürülmüştür. Bundan sonra yine karışıklıklar baş göstermiş ve 1881 yılında Bolan geçidinin dibindeki Cazar, Kaçchi'nin mühim şehri Bağ ile Gandava, ayaklanan kabîleler tarafından alınmış ve Bela'da bir başka âsinin eline geçmiş, Mekrânda ayaklanma başlamış ve Hanın nüfuzu kökten sarsılmıştır. Sonunda Han ile Hindistan umumî valisi Lord Lytton arasında Jacobabad'da imzalanan bir antlaşma ile B., himaye altında bir devlet haline getirilmiştir (1876). Kabîlelere haklar tanımak suretiyle kurulan bu yeni idarede Quetta'da bir İngiliz baştemsilcisi bulunacak ve ayaklanmaları bastırmakta İngilizlerden yardım görecekti. Bu antlaşmanın sağladığı kolaylıkla Afganistan savaşında (1878 - 1880) Hindistan askerleri Bolan geçidinden rahat rahat geçmişlerdir. Daha sonra Emîr Yakub ile yapılan Gandamak antlaşması ile Peşin ve Sibî bölgeleri de İngilizler tarafından Hindistana bağlanmış ve bu eyaletler yeni İngiliz B. ının çekirdeği olmuştur. 1879 - 1880 yıllarında Hindistandan İran yaylasına doğru giden ilk demiryolunun yapılmasına başlanmış ve zorluklara, ayaklanmalara karşı durularak birkaç yıl sonra bu yol tamamlanmıştır. Bundan sonra bu bölgelerde İngiliz nüfuzu artmış, Sibî ve Peşin havalisindeki bazı yerler de İngiliz Hindistanına eklenmiş, bu arada Quetta'daki Hindistan demiryoluna bağlanmıştır. Bütün bu işlerin hazırlanmasında ve başarılmasında büyük bir rolü olan Sir R. Sandeman, 1892 yılında Las - Bela'da ölmüştür

Kalat Hanı Mîr Hüdâdâd Hanın ayaklanması üzerine İngiliz Hindistanı hükümeti, kendisini değiştirmiş ve yerine Mîr Mahmud Hanı geçirmiştir (1893). B. devleti ile İran arasındaki sınır 1872 yılında İngiliz - İran komisyonunca çizilmiş, sonra 1895 - 1896 da düzeltilmiş, B. - Afganistan sınırlarına da kesin şekil verilmiştir.

Evvelce başlanan demiryolu Birinci Dünya Harbi (1914 - 1918) içinde B. dan geçerek İran sınırına varmıştır (bk. PAKİSTAN) [İslâm Ansiklopedisi, c. II.].

Etnografya: B. halkı, antropometrik sisteme göre geniş bir sıralamada ve sınıflamada Türk - İran kolundan sayılabilir. Çeşitli kabîleler göz önünde tutulmak üzere boy, umumî olarak 1.60 - 1.70 cm dir. Buna göre B. halkını uzun boylu insanlar saymak lâzımdır. Kafa 80/81 ölçümünde olmak üzere geniştir. Ten, kıyılarda daha koyu olmak üzere yağızdır. saçlar ve gözler umumiyetle siyahtır. B. daki Afganlılar Belûçlara büyük benzerlik gösterirler. Bu ölçüler ve tasvirler daha ziyade Belûçlarla Brahuîler içindir. B. daki Hindliler daha kısa burunları ve daha dar kafa tasları ile ırk hususiyetlerini gösterirler. B. daki halk, Belûçlar, Afganlılar, Brahuîler, Hindliler ve İranlılar gibi gruplara ayrılır.

Belûçlar B. ın ortasındaki Brahuî topluluğu ile ikiye ayrılmıştır. Kuzeybatıdaki grup, Kaççhi ovasında ve bu ovanın kuzeyindeki Süleyman dağlarına katılan tepelerde oturmaktadır. Bu grup burada 31 kuzey enlemine kadar uzanır ve doğuda Sind'e doğru yayılır. Pencabın güneyinde, Sind'in kuzeyindeki ovalarda ve Dera Gazi Han ile Jacobâbâd'da kalabalık Belûç toplulukları yaşamaktadır. Mekran'da ve Brahuîlerin batısındaki İran B. ında da ikinci grupu meydana getiren Belûçlar oturmaktadır (bk. BELÛÇ'LAR).

Brahuîler Kalat havalisinde toplu olarak yaşarlar. Belûçların, İranın Selçuklular tarafından işgali sırasında Siistan ve Mekran'a girip Hindistan sınırlarına kadar yayıldıkları ve o tarihten beri bu bölgenin B. adı ile anıldığı sanılmaktadır. Daha eski müellitleıin bilmediği Belûç adı bu bölgenin bütün halkına da verilmekte olduğundan, XVIII. yüzyılda hükümdar olan Nasîr Han, Brahuîlerden olduğu halde tarihlerde Belûç olarak anılmaktadır.

Hindliler Las - Bela'daki Lasilerle, Kaççhideki Belûçlar ile karışmış olan Catlardır. Medler ile Mekran'da yaşıyan bir kısım boyların da bu gruptan olduğu sanılmaktadır.

Farslar ve Tacikler, Kalat ve Kuetta yaylalarının çiftçileridir. Kharan'da oturan ve Nûşirvânî denilen kalabalık cenkçi kabîlenin dahi bunlardan olduğunu söyliyenler varsa da, Belûçlardan farksız oldukları yolundaki iddialar daha kuvvetlidir.

B. ın ilk halkının hangi ırktan olduğu bilinmemekle beraber, Hindistanlı olduğu sanılmaktadır. B. ın en eski adı olarak bilinen Mekia veya Maka adları Herodotos'tan ve Behistun âbidesinden öğrenilmiştir. Ptolemaios, Hindistan ile İran arasındaki sınırı çizerken B. ın dağlık bölümünü Hindistanda bırakmıştır. Klâsik devirde B. ın Gedrosia adı ile anıldığını görüyoruz. Bu ad, daha ziyade tenha olan ve Gadrosilerin oturduğu içerideki vâdilere verilmektedir. Kıyılar, balık avcılığı ile geçinen kabîleler ve Medler tarafından tutulmuştur. B. a gelen ilk Arap orduları klâsik devirde unutulmuş olan Maka veya Mekia adına yakın olan Mekran adını kullanmışlardır ki, bu ad şimdi kullanılan Mekran adını karşılamaktadır. Kelime Makran şeklinde kullanılırsa bugünkü Belûç lehçesine daha uygun düşer.

Sind nehrinin aşağı bölümündeki Çatlar. asıl Çatlarla, Racputlardan meydana gelmişlerdir. Arap orduları buraya geldikleri zaman bütün Mekran'ı Catların elinde bulmuşlardır.

Brahuî'lerin Dravid (b. bk.) aslından oldukları, şimdi bir adacık halinde B. da yaşadıkları, büyük Dravid kütlesi de bugün Güney Hindistan'da bulunduğu için, pek eski devirlerde B. ın Dravid halkı tarafından işgal edilmiş olduğu, ve kuzeybatıdan gelen Ârîler (İran ve Hind kolları; bk. ARYA'LAR) in baskısı altında Dravidlerin güneye doğru çekilmek zorunda kalarak, B. da adacık halinde Brahuîleri bırakmış oldukları sanılmaktadır; bk. BRAHUÎ.

B. daki kabîleler arasında, hususîyle Beluçlar ile Brahuîlerde kan gütme âdeti vardır. Adam öldürmek ve kadın kaçırmak yüzünden başlıyan ve çok uzun süren bu kan dâvalarının son zamanlarda bedeli verilerek halledilmesi yoluna gidilmektedir. Kabîle meclisleri ve kabîleler arası meclisler, bu hâdiselerde diyet kararlarında mühim rol oynamaktadır. Kan dâvasının düşman taraflar arasında yapılacak bir evlenme ile de sona erdiği görülmektedir. Kendilerini uzun zaman B. ın üstün ırkı sayan Brahuîler, hiç bir zaman Belûçlara denk sayılmamışlardır. Belûçların Brahuîlere kız vermemesi de bu ayrılığı ve Belûçların kendilerini daha üstün saydıklarını göstermektedir. Bununla beraber Brahuîler, Belûç dilini benimsemişlerdir; hanlarının ailesinde umumî olarak bu dil kullanılmıştır.

BELÛÇ DİLİ, esas kısmı, bugün Pakistan devletinin batı bölümünde bulunan Belûçistanda, öbür kısımları da Pakistanın başka bölgelerinde, Afganistanda ve İranda konuşulan, Arî asıllı bir dil.

Yayılma sahası ve lehçeleri: B. D. kuzeyde Afgan (Peştu) batı ve kuzeybatıda Fars, doğu ve kuzeydoğuda da Hind (Sindhî ve Lahnda) dilleriyle çevrilmiştir; ortasında da Arî dillerden olmıyan Brahuî dili vardır. Belûçça, doğuda Pakistanın Sind (Bombay) ve Banawalpur bölgelerine taşar, kuzeyde Afganistandaki Registan çölüne, batıda Serhad yaylasiyle İran Belûcistanı (Bampar ve İran Mekran'ı) na, Siistana, hattâ Horasan bölgesinin içlerine, Türkmenistan sınırına kadar uzanır. İran Belûcistanının kuzeyinde kalan bölgelerde, dağınık ve seyrek olarak konuşulur. Doğudaki sınır, Sind nehrinin doğusunda Thar veya Hind çölüdür; bu nehir boyunca kuzeye doğru Dera Gazi Hana, dar bir şerit halinde de Dera İsmail Hana ve Pencabın batı sınırındaki Süleyman dağlarına kadar sarkar; burada kesif olarak kuzeydeki bölgede konuşulur. Eskiden Hindistanın Lahnda (Pencab) bölgesinde de konuşulduğu halde, bugün tamamiyle sönmüştür. Batıdaki sınır, Umman denizi sahilinde, İranın Biaban bölgesindeki Cesk limanından başlar, kuzeye doğru uzanarak Kerman'ın yanından ve Tuz çölü (Deşt-i Kâvir) nün doğusundan geçerek Meşhedin doğusunda Türkmenistan sınırındaki Sarahs kasabasına varır. Afganistandaki kuzey sınırı Hilmend nehridir.

B. D. nin eski yurdu, Hazer denizi bölgesinde idi. *Beluç* adı ilk olarak *Şehname*de geçer; bunda, Keyhusrev zamanında Belûçların, Hazer denizi yakınlarında oturdukları söylenmektedir. Sonra, kuzeyden gelen akınlar B. D. ni güneydeki Kerman ve Siistan bögelerine sürmüş, daha sonra XI. yüzyıldan itibaren Selçuk ve İlhanlı tazyikı, bu dili daha güneye ve güneydoğuya atmıştır. XIII. yüzyılda B. D., şimdiki yurduna girmiş ve Hindistandaki Sindhî diliyle temasa gelmiş bulunuyordu.

Bu yayılma alanının ortasına, eski Belûcistanla Hindistan sınırında (Las - Bela bölgesi), Dravid dil ailesine mensup Brahuî dili sokulmuş olduğu için. B. D., birbiriyle teması olmıyan iki bölüme ayrılmıştır. Bu bölümler, aynı zamanda B. D. nin iki başlıca lehçesini de temsil eder. Hindistan tarafındakine Doğu Belûçça, Afganistan ve İran tarafındakine de Batı Belûçça veya Mekranî denir. Kesif olarak, Doğu lehçesi, kuzeydoğuda, Batı lehçesi de güneybatıda konuşulduğu için, bu lehçeler çok kere Kuzey ve Güney lehçeleri şeklinde de adlandırılır. Batı lehçesi, doğuda bir adacık halinde Karaçi şehri bölgesinde de konuşulmaktadır; buna Karaçi Belûççası denir. Mekranînin batı ve doğu kısımları da birer alt - lehçe sayılır. Doğu lehçesi, kuzeyde başlıca Bugtî, Marrî, Dera Gazi Han, Doğu Loralai, Legarî, ve en kuzeydeki Kasranî alt - lehçelerine ayrılır; kesif olarak güneyde Karaçi şehrinin kuzeyinde konuşulan alt - lehçenin adı da Kaçheci Bolidir.

Batı ve Doğu lehçeleri arasında oldukça büyük farklar vardır; Doğuda Hindceden (Sindhî ve Lahnda), Batıda da İrancadan alınma kelimeler bulunduğu için, kelime hazinesi farklı ve karışıktır. İki lehçe arasındaki başlıca fonetik hususiyetler şunlardır: 1) Doğu lehçesinde, vokallerden önce gelen p, t, k konsonları soluklu seslere çevrilir; Batı *kušag*, Doğu *kʿušaγ* (= öldürmek). 2) Doğu lehçesinde vokaller arasında bulunan veya kelime sonlarında vokallerden ve akıcı sesler (r, l) den sonra gelen p, t, k ve b, d, g konsonları sızıcı seslere çevrilir, meselâ Batı *šipānk*, Doğu *šafānkʿ* (= çoban), Batı *āp*, Doğu *āf* (= su), Batı *pād*, Doğu *pʿaδ* (= ayak), Batı *barāber*, Doğu *barāwar* (= müsavi), gibi, 3) Belli şartlar altında Batıdaki č (bizdeki ç) ve ǰ (bizdeki c) seslerine karşılık Doğuda sırasiyle š (bizdeki ş) ve ž (bizdeki j) bulunur, Batı *ač*, Doğu *aš* (= . . . den), Batı *wāǰā*, Doğu *wāžā* (= üstat, efendi). Buna göre, Doğu lehçesi, Batıdakine bakarak, daha çok değişiklik geçirmiştir. Belûççanın en temiz şekli Batı kısmında Giçkî kabîlesinin konuştuğu alt - lehçe, en bozuk şekli de Doğu kısmında, kuzeydeki Legarî alt - lehçesidir.

Eldeki istatistiklere göre, Doğu lehçesi 376 822, Batı lehçesi de 324 899 kişi tarafından konuşulur. Belûcistanın kuzeydoğu bölgesi, yani Job nehri havzası ile Loralai ve Kuetta bölgeleri Afgan dili sahasına girer. Brahuî dili bölgesine yukarıda temas edildi.

Belûç dilinin yapısı: Beluç dili, Hind - Avrupa dil ailesinin Ârî veya Arya (bk. ARYA'LAR) kolunun İran bölümüne bağlı Yeni İran dillerinin Doğu grupundandır. Grup içerisindeki yakın akrabaları kuzeyindeki Afgan ve onun kuzeydoğusundaki Pamir veya Galça (= dağlı dili; Vaḫî, Sarikolî, Şiğnî, Sangliçî, Mincânî, Yidğa, Yağnôbî, v. b.) dilleridir. Eski İran dillerinden Avesta diline daha yakın, Eski Farsçadan ise daha uzaktır. Orta İranca akrabaları Doğu grupundan Suğdî, Saka, ve Harezmî dilleri ise de, bütün Doğu İran dilleri arasında, Belûç dili, bugünkü Farsçaya en yakın olanıdır. Meselâ, «üç» mânasına, Ana İranca **ϑray*, Avesta *ϑrāyō*, Eski Fars. **çaya*, Suğdî *δrai*, Saka *drai*, Harezm. *ši*, Pehlevî *sē/sī*, Turfan Batı Pehlevî *hrē*, Vaḫî *trūi*, Sarikolî *haroi*, Şiğnî *arrai*, Sangliçî *trai* Mincânî *šarai*, Yidğa *šuroi*, Yağnôbî *tirāi*, Afgan *drē* (eskiden *tēr*), Yeni Fars. *se[h]/si[h]* (eskiden *sa[h]/si[h]*), Belûç *sai* (krş. Tâliş *čō*, Zaza *hīrā*, Kürt *sē/sī*). Yine «dört» mânasına Yeni Fars. *čahār*, Belûç *čār*, fakat Afgan *tsalōr;* veya Yeni Fars. *padar* (peder), Belûç *pit*, fakat Afgan *plar* = baba.

Fonetik: Belûççanın fonetiği çok arkaiktir yani Ana İrancanın birçok seslerini iyi muhafaza etmiştir. Farsçanın bundan 1500 yıl önce bırakmış olduğu konson sistemi Belûççada hâlâ yaşamaktadır. Vokalizm: Belûççanın vokal sisteminde a, ā, i, ī, u ū, ē, ō, ai, au, sesleriyle y ve w yarım - vokalleri vardır. Ana İrancadaki ī ve ū vokalleri bu dilde ē ve ō dan kesin olarak ayırdedilir, *dēm* (= çehre), fakat Fars. *dīm*; *rōč* (= gün), fakat Fars. *rūz*. Başka bir hususiyet olarak da, vokal değerinde olan eski r birçok kelimelerde kalmıştır, *zirdē* (= yürek), fakat Fars. *dil*. Konsonantizm: Bu dildeki konsonlar şunlardır: gırtlak seslerinden k, g, h; damak seslerinden č, ǰ, š, ž; diş seslerinden t, d, s, z, n, r, l; dudak seslerinden de p, b, m; Doğu lehçesinde kʿ, x, γ, čʿ, tʿ, ϑ, δ, pʿ, f, w (vʿ) soluklu ve sızıcı sesleri de bulunur; damak kubbesinin tepesinden çıkan (cérébral) ṭ, ḍ, ṛ ve ṭʿ, ḍʿ, ṛʿ gibi sesler, Hindceden, ṣ (ṯ), ṣ ḥ, ẖ, ẕ, ẓ, ż, ḍ, ṭ, ġ, ḳ ve ʿ (ayn) sesleri de Arapçadan alınma kelimelerde kullanılır. Farsçanın karşısında, Belûççada konson hususiyetlerinin başlıcaları şunlardır: 1) Eski p, t, k sesleri, kelime ortasında ve sonunda muhafaza edilmiştir, meselâ *makask* (= sinek), fakat Fars. *magas*. 2) Vokaller arasında d sesi muhafaza edilmiştir, *adēnk* (= ayna), fakat Fars. *āyīna; pad* (=ayak izi), Fars. *pai*. 3) Eski İrancanın sızıcı sesleri, patlayıcı seslere çevrilmiştir, *krōs* (= horoz), Fars. *xurōs* (ḫurōs); *kopak* (= omuz), Fars. *kōha*. 4) Eski İrancanın hv sesi burada sadece w; i/e vokalinin önünde de h olmuştur, *warag* (= yemek), Avesta *xᵛar-*, Fars. *xurden*; *hēd* (=ter), Fars. *xᵛai*. 5) Kelime başlarındaki w- sesi gw; i/e vokalinin önünde de g olmuştur, *gwāt* (= rüzgâr), Fars. *bād*; *gīst* (= 20), Fars. *bīst*. 6) Eski ǰ ve z sesleri birbiriyle karıştırılmamıştır, *ǰan* (= kadın), fakat Fars. *zan*; *drāǰ* (= uzunluk). Fars. *dirāz*; *zāyag* (= doğurmak), Fars. *zādan*. 7) Eski, Orta ve Yeni Farsçadaki d sesine karşılık, Avesta dilinde de olduğu gibi, z sesi vardır, *zāmāt* (= damat), Fars. *dāmād*. 8) Yeni İrancadaki rd, rz > l değişimi burada yoktur, *zirdē* (= yürek), Fars. *dil*.

Morfoloji (Fonetik kısmında olduğu gibi, burada da misaller, esas olan Batı lehçesinden alınmıştır): Belûç dilinde harf-i tarif yoktur; ismin yalın hali daima belirtilmiş şekildir; belirtilmemiş şekil için -ē lâhikası kullanılır, *lōg* = muayyen bir ev, *lōgē* = herhangi bir ev, gibi. Gramatikal cins de yoktur. İsimlerin tek bir tasrif kalıbı vardır: müfret nominatif *lōg* akkusatif *lōg, lōgā, lōgārā*, genitif *lōgā*, datif *lōgā, lōgārā*, casus obliquus *lōgā* (dolaylı tamlama için edatla kullanılır, meselâ *ač lōgā* = evden); cemi: nom. *lōg, lōgān*, akk. *lōgān*, gen. *lōgānā, lōgānī*, dat. *lōgān, lōgānrā*, cas. obl *lōgān*. İsim tamlamasında, belirten unsur belirtilenden evvel gelir; müfrette her ikisi de -a ekini alır; cemide ise belirten unsur -i ekinden başka mülkiyet sıfatı ekini de alır, meselâ *ač ā marda lōgā* = bu adamın evinden, *ā mardānī hapsān* = bu adamların atları. Sıfat ekleri umumiyetle -ī, -īg ve -ēn'dir, meselâ *bādšāh* = padişah, *bādšāhī* = padişahî. Sıfatlarda şekil bakımından cins, sayı ve hal farkı yoktur: attribut olarak kullanıldıkları zaman isimden evvel gelir ve -ēn ekini alırlar, meselâ *ā šarēn mard* = bu iyi adam, fakat *ā mard šar - int* = bu adam iyidir. Sıfatlarda üstünlük derecesi -tir ekiyle anlatılır, *šar* = iyi, *šartir* = daha iyi, *ē mard či ā mardā šartir - in* = bu adam o adamdan daha iyidir (*či* ablatif edatiyle). Sayı adları 1 den 11 e kadar şöyledir: *yak*,

dō, sai, čār, panč, šaš, hapt, hašt, nuh, dah, yāzdah. Şahıs zamirleri de şunlardır: müstakil olarak, *man* (= ben), *tau* (= sen), *amā* (= biz), *šumā* (= siz); 3. şahıs zamirleri esasta işaret zamirleridir, *ē* (= o; işaret edatı olarak = bu; «o» işaret edatı için *ā* kullanılır), *iš* (= onlar; işaret edatı olarak = «bunlar»). Şahıs zamirleri tasrif edilebilir, meselâ *manī* = benim, *manā* veya *manārā* = beni, bana, v. b. Ek olarak kullanılan şahıs zamirleri de şunlardır: müfret ve cemi 1. şahıs *-un* 2. şahıs *-it*; 3. şahıs müfret *-ē*, cemi *-iš*. Bağ zamiri, Farsçadan alınan *ki*'dir. Soru zamirlerinden *kai* «kim», *či* de «ne» karşılığıdır. «Kendi» mânasına *wat*, «biri, kes» mânasına da ya Farsça *kas*, veya öz Belûçça *čī* kullanılır.

Fiilde şahıslara göre tasrif ekleri şunlardır: şimdiki zaman (Praesens) için müfret 1. 2. 3. -ān, -ē, -īt, cemi -in (-ūn), -it, -ant; geçmiş zaman (Praeteritum), sırasiyle -atān, -atē, -at, -atin, -atit, -atant. «İmek» fiili müstakil olarak da kullanılabilir, meselâ şimdiki zaman *astān, astēn, ast, astin* (*astūn*), *astit, astant*, gibi. Aktif fiilin iki tabanı (Basis) vardır: şimdiki zaman ve geçmiş zaman, meselâ *kuš-* kökünden *kuš* şimdiki zaman, *kuš-tag* da geçmiş zaman tabanıdır. Masdar, şimdiki zamana -ag ekini katmakla yapılır, *kuš ag* = öldürmek, gibi. Şimdiki zaman tabanına gelen öbür başlıca ekler şunlardır: -ī, *kuš-ī* = öldürülecek; -ana, *kuš-ana* = öldürerek; -ta, *kuš-ta* = öldürmüş; -ōk, *kuš-ōk* = öldüren. Fiil zamanlarının teşkilinde bu iki tabandan başka, -agā ekiyle yapılan ve «infinitivus obliquus» denilen masdar tabanı da kullanılır. Misaller: *kuš!* = öldür; *kuš-ān* = öldürürüm, öldüreceğim; *man kuš-tag* = onu öldürdüm, öldürmüşüm, *man kuš tagant* = onları öldürdüm; *man kuš-tagat* = onu öldürmüştüm, *man kuš-tagatant* = onları öldürmüştüm; Doğu Belûç *mā kʿuš-tʿaϑān* = öldürürdüm; *man-kuš-tēn* = öldürseydim; *kuš-agāyān* = öldürüyorum; *kuš-agāyatān* = öldürüyordum, öldürürdüm. Doğu Belûççada, -ĭj ekiyle yapılan bir passif şekli vardır, *kuš ĭjan* = öldürülürüm, öldürüleceğim gibi; Belûççada passif -tag ekiyle de yapılabilir, meselâ *kuš tagān* (aynı mânada); bir de *bayag* (= olmak) yardımcı fiili kullanılabilir. Kausatif, -ain- (veya -ēn) ekiyle yapılır, *kuš-ainag* = öldürtmek, gibi. *Kuš-t kanag* (öldürebilmek) gibi mürekkep fiil şekilleri de vardır.

Başlıca zarflar, *nī* (= şimdi), *kadī* (= ne zaman), *kū* (= nere, nereye), *idā* (= bura, buraya), *ōdā* (= ora, oraya), *gwas* (= çok), *čōn* (= nasıl), *na* (hayır), *hau* (= evvet) dır; zarflar, sıfatlara *-iyā* ekini getirmekle de yapılabilir *javān-iyā* = iyi bir şekilde, gibi. Edatların bazısı isminden evvel (*ač* = . . . den, *gō* = ile, *par* = için, *man* = içinde, v. b.), bazısı da isimden sonra (*sarā* = üstünde, *gwarā* = yanında, *lāpā* = ortasında, *dēmā* = önünde, *padā* = arkasında, v. b.) gelir. Rabıt edatlarının başlıcaları, *ō* «ve», *balē* «fakat», *agar* «eğer» mânasınadırlar.

Kelime hazinesi: Yukarıda işaret edildiği gibi, Batı Belûççaya Farsça, Doğu Belûççaya da Hindce (başlıca Sindhî, kısmen de Lahnda) kelimeler girmiştir. Buna rağmen, Belûç dili temizliğini büyük ölçüde muhafaza etmiştir. Arapça kelimelerin çoğu Farsça yoliyle girmiş ve Belûç fonetiğine uydurulmuştur. Meselâ, Batı Belûççada f sesi bulunmadığı için Arapça *nafas* (nefes) kelimesi bu lehçede *napas* olmuştur; Arapçaya mahsus ḥ ṣ, ṭ, ẓ gibi sesler basitleştirilmiş (meselâ *ṣabr* yerine *sabar* = sabır, *ḫair* yerine *hair* = hayır), ʿ(yani ayn) sesi de çok kere h'ye, ē'ye, Doğu lehçesinde de γ'ya çevrilmiş veya büsbütün atılmıştır, meselâ Arap. *duʿā*, Batı Belûç *duā*, Doğu Belûç *duγā*; Arap. *sāʿat*, Beluç *sāhat*; Arap. *laʿb* (= oyun), Batı Belûç *lēb*, Doğu *lēw*; Arap. *nafʿ*, Belûç *nap*. Farsçadan alınan kelimelerden daha çok şiir dilinde kullanılan *dast* (= el, dest), ve *dil* (= yürek; Belûç asıllısı: *zirdē*) kelimeleri sayılabilir. Hind dillerinden alınan kelimeler çoğu kendi fonetiklerini de beraber getirmiştir (bilhassa, damak kubbesinin tepesinden söylenen sesler), meselâ Doğu Belûç *ḍasaγ* (< Sindhî *ḍasaṇu*) = göstermek, *ṭōpū* (< Sindhî ve Lahnda *ṭōpu*) = şapka, *čaṛaγ* (< Sindhî *čaṛhanu*) = yükselmek, çıkmak.

Yazı: Belûç dili Arap asıllı bir alfabe ile yazılır. Urdu (Ordu) dilinde ve Afgancada olduğu gibi, Belûççada da, Arapçada bulunmıyan sesleri gösterebilmek için, bu harflerin bazısına diyakritik işaretler ilâve edilmiştir. Örnek için bk. AFGANİSTAN, yazı.

Gramerler ve Sözlükler: C. E. Gladstone: *Biluchi Handbook*, Lahor 1874. R. I Bruce: *Manual and Vocabulary of the Biluchi Dialect*, Lahor 1874. E. W. Marston: *Grammar and Vocabulary of the Mekranee Beloochee Dialect*, Bombay 1877; aynı müellif: *Lessons in the Makrani Baloochee Dialect*, Karaçi 1888. E. Mockler: *A Grammar of the Baloochee Language as it is spoken in Makran*, Londra 1877. Hittu Ram: *Biluchi-nameh, a Text-book of the Biluchi Language*, I, Lahor 1881. M. L. Dames: *A Sketch of the Northern Balochi: Grammar, Vocabulary and Specimens of the Language*, Kalkuta 1881; aynı; müellif: *A Text-book of the Balochi Language*, Lahor 1891. A. Lewis: *Bilochi Stories as spoken by the Nomad Tribes of the Sulaiman Hills*, Allahabad 1885. W. Geiger: *Die Sprache der Balutschen* (W. Geiger ile E. Kuhn'ın çıkardıkları «Grundriss der Iranischen Philologie» adlı eserde, cilt I, kısım 2, Strasbourg 1898-1901. s. 231-248). T. J. L. Mayer: *English-Biluchi Dictionary*, Kalkuta 1910. *Balochī* (G. A. Grierson'ın çıkardığı «The Linguistic Survey of India» adlı eserde, cilt X, Kalkuta 1921, s. 327-451). G. W. Gilbertson ile Ghano Khan Haddiani: *The Balochi Language: a Grammar and Manual*, Hertford 1923; aynı müellifler: *English-Balochi Colloquial Dictionary*, Hertford 1925.

BELÛÇ EDEBİYATI, Belûçlar başlıca çiftçilikle ve hayvan beslemekle geçinirler. Memleketleri de, batıdan İranlı, kuzeyden Afganlı, doğudan Hindli, güneyden, yani denizden de sömürgeci Avrupalıların akınına açıktır. Eskiden bu sınırlarda, hattâ Belûçların ayrıldığı kırk kadar kabîle arasında da, çarpışmalar olmuş ve bunlardan çoğu küçük destanlara konu olmuştur. Böyle olmakla beraber, gerek lirik, gerekse epik şiir ve şarkı bakımından Belûç edebiyatı, Afgan edebiyatı (b. bk.) kadar zengin değildir; nesir, yani kabîle tarihi, hikâye ve masal için de aynı şey söylenebilir. Bunun bir sebebi de, eskiden Belûçların yazı dili olarak Farsçayı kullanmalarıdır. Yazılı edebiyat ancak son zamanlarda başlamış, yazısız kalmış olan eski halk edebiyatı da başlıca Avrupalılar tarafından toplanarak yayımlanmıştır (bilhassa M. L. Dames, A. Lewis, Hindlilerden de Hittu Ram; bk. BELÛÇ DİLİ bibliyografya). Toplama işine girişen Avrupalılar daha ziyade Hindistan tarafında çalıştıkları için, elde edilen malzemenin çoğu Belûççanın Doğu lehçesine aittir; Batı kısmında da şüphesiz aynı vasıflarda malzeme vardır. Meselâ British

Museum'da bulunan bir el yazmasında, İran edebiyatının tesiri altında Batı lehçesinde yazılmış birkaç romantik hikâye görülür; bunlar arasında «Leylâ ve Mecnun Hikâyesi», «Şeyh Sadi Hikâyesi» ve «Behram Şah Cihan ile Gülendam Hikâyesi» dikkati çeker. Aynı Batı lehçesinde Rind göçünü anlatan küçük bir destan da vardır.

Başka eserler arasında şunlar sayılabilir: biri Zerîn Kosag oğlu Allo'nun eseri olmak üzere, Mekran hükümdarlarını terennüm eden iki şiir; Gulâm Ali tarafından yazılan ve Melik Dînâr Giçkî'nin, Nadir Şah'ın generallerinden Takî Han'la çarpışmasını tasvir eden destan; Hôthman Kelmeti tarafından yazılan ve Hammal-ê Cîhand'ın Portekizlilere karşı mücadelesini terennüm eden bir şiir; bir taraftan Nuşîrvanî Mîr Mohîm Hanla Pençgûr'lu Giçkî Mîr Gohrâm, öbür taraftan da Nuşkî Brahuîlerinden Lâl Han ve Zengi kardeşler arasında Pençgûr'daki Leşkerân Kaur mahallindeki çarpışmayı tasvir eden bir kahramanlık destanı.

Toplanan malzeme, sözlü olarak nesilden nesile geçtiği için, anlaşılması güç birçok arkaik kelime ve deyimlerle dolu, şekil ve öz bakımından da bozuktur. Pakistan Devleti kurulduktan sonra, Belûç edebiyatı yeni bir çığıra girmiş bulunuyor.

BELÛÇ'LAR, eski kaynaklar, Belûçların Arap istilâsından önce Kuzey İrana bağlı bulunduklarını göstermektedir. Bunların buradan güneydoğuya, Kirman'a geçmeleri Siistan ve Mekran'a, oradan da Sind sınırlarına gitmeleri, Nûşirevan zamanındaki Eftalitler (= Akhunlar) ile başlıyan çeşitli istilâlar ile de ilgili olabilir. Belûçların XI. yüzyılda Kirman dağlarına gelip Koçlar ile yan yana yerleştikleri ve Mekran, Catların elinde iken Siistana yayıldıkları bilinmektedir. Belûçların yağmacılıkları dolayısiyle bütün komşularının ve İranda kurulan devletlerin hücumlarına uğramaları, hususiyle Selçukluların saldırışları üzerine Mekran'a sürüldükleri ve oradan da Hindistan sınırlarına yayıldıkları şüphesizdir. Belûçların bu hareketlerine Kalat dolaylarındaki Brahuîlerin kuvvetlenmelerinin ve Timur istilâsı sonunda Hindistanda kuvvetli bir hükümetin kalmamasının da birer sebep olduğu öne sürülebilir.

Belûç kabîle başkanları

Belûçların Mekran ve Sind sınırlarında kaldıkları müddet içinde bazı Hindli kabîleleri temsil ettikleri sanılmaktadır. Belûçların Arap aslından geldikleri yolunda bir iddia varsa da buna değer verilmemektedir.

Hotlar ile Dodailer XVI. yüzyılı başlarında Sind nehrinin kuzeyine doğru yayıldılar. Bugün çoğu Rind soyundan olmakla beraber aralarında Hotlardan ve Laşarilerden gelenler de bulunan birçok kabîleler, Dera Gazi Han ile Süleyman dağları arasında ve bu havalide, ayrıca Sind'in kuzey bölgesinde oturmaktadırlar. Sind nehrinin batısındaki dağlarda ve civarında oturan, Kuzeyden güneye doğru Kasrani, Bozdar, Nutkani, Lund, Khosa, Legari, Gurçani, Drişah, Bugti, Mazari, Mari, Dombki. Umarani, Buledi (= Burdi), Cakrani. Çandya kabîleleri dillerini ve başkanlaıı idaresinde kabîle geleneklerini ve esas teşekküllerini muhafaza etmişlerdir. Bu kabîleler asılları birbirinden farklı birçok klânların bir çekirdek etrafında toplanmasından meydana gelmişler ve adlarını da o çekirdekten almışlardır. Bu suretle bir Dodai kabîlesinde birçok Rind veya Laşari klânları bulunabilmektedir.

Bunlar arasında Cakranilerin Cat aslından geldikleri ve karışık bir ırk olan Mariler içinde Afgan unsurları bulunduğu söylenebilir.

İkinci grup, Brahuîler, Belûç aslından oldukları ve Brahuîler gelmeden önce Belûcistanda bulundukları sanılan Bangulzay, Lavgav, Lehri kabîleleridir. Bk. BELÛCİSTAN, Etnografya.

Afgan oldukları sanılan kabîleler, Reysaniler, Sarparralar, Şehvanilerdir. İrandan geldikleri söylenenler de Kürtler, Mamsaniler (Muhammed Hasanîler) dir. Cat aslından oldukları söylenen kabîleler de, Bizancolar, Mengaller, Sâcdler, Zehrilerdir. Bu sonuncuların : elûçlar ve Brahuîler gelmeden önceki yerli halkı teşkil ettikleri sanılmakmaktadır.

Bütün bu kabîleler arasında kan farkı olduğu gibi kültür ve gelenek ayrılıkları da vardı.

Kalat yaylasında oturan Dehvalar, Afganistanın güneyinde yayılmış olan Taciklerin bir kolu olup Farsça konuşurlar ve çiftçilikle uğraşırlar. Brahuîlerden farklı olarak köylerde yerleşmiş olarak yaşarlar. Adları köylü mânasına gelen bu kabîleler Brahuîlere bağlıdırlar.

Sind vâdisindeki kabîlelerle Racput ve Cat kabîlelerinin kurduğu bütün Las kabîlelerine Lasiler denilmektedir.

Racput aslından geldikleri sanılan bellibaşlı kabîleler, Camotlar, Runchalar, Langahlar. Çuttalar, Gongalardır. Sosyal durumları aşağı görülenler de Babbarlar, Gadralar ve Medlerdir. Bunlar köle ve tâbi bir ırk olup esmer tenli, geniş burunlu ve Zenci tiplidirler.

Mekran'daki Catlar görünüşte Bela kabîlelerine akraba olup bu eyaletin her tarafına yayılmışlardır ve Belûçlara bağlıdırlar. Bunların klânları Belûçlarla karışmıştır ve onlara benzerler. Kaççhi'deki Catlar ise çiftçilikle uğraşırlar. Bunlar Brahuîler ile Belûçlara bağlıdırlar. Bugün Marîler ile Bugtilerin oturduğu üçgen şeklindeki dağlık bölgede Belûç istilâsından önce Rindli kabîleler oturuyordu. Bunlar güneyden gelen Belûçlar ve kuzeyden gelen Afganlar

arasında ezilmişler ve temsil edilmişlerdir. Belûçlar ve Afganlar arasında bunların döküntülerinin kalmış olduğu, Marilerde Şaheca, Bugtilerde Raheca, Afganlılarda Haripal adlarının yaşamasından, anlaşılmaktadır. Afganlılar ile Belûçlar arasında sıkışıp kalan Khetranlar, hususiyetlerini ve dillerini korumuşlardır. Bunların arasında yaşıyan Hasanîlerle Naharlerin Khetranlar ile aynı soydan oldukları sanılmaktadır. Aynı asıldan olup Khetranların diline benzer bir dille konuşan Ca'âfirler de Süleyman dağlarında Drug vâdisinde yaşamaktadır.

BELUGA (Delphinapterus leucas), memeli hayvanların balinagiller (Cetacea) takımının delfinapteride (Delphinapteridae) familyasından bir cins. Boyu 4-6 m dir. Kuzey kutbunu çeviren denizlerde yaşar. Su hayatına tamamen uyduğundan vücudu bir balığa benzemiştir. Ön ayakları yüzgeç ödevini gören küçük ve geniş bir kürek şeklindedir. Arka ayakları körelmiştir. Kuyruk yüzgeçi bir metre genişliğindedir.

Beluga (Beyaz balina)

Burun deliği bir tane ve yarım ay şeklindedir. Alt çenede dişler olduğu halde üst çenedekiler körleşmiştir. Derileri düz ve çıplaktır. Kıl yoktur. Erginleri sedef renginde veya sarımsı-beyazdır (ortamın rengine uyma). İyi yüzücüdür. Suyun altında 15 dakika kalabilir. Fakat arasıra suyun yüzüne çıkıp hava almak zorundadır. Balık, yengeç, mürekep balıkları (baştanayaklılar) başlıca yiyecekleri arasındadır. Bunları suya dalarak yakalar.

BELUHA, Orta Asyada Altay dağlarının çift doruklu en yüksek yeri. Doğudaki doruk 4550, batıdaki 4450 m yüksekliğindedir. B. nın buzkar alanının yüzölçümü 68 km² yi bulur (bk. ALTAY DAĞLARI).

BELVEDERE (İtal. *bello* = güzel, *vedere* = görmek, seyretmek, yani «güzel manzara»), umumî olarak güzel manzarası olan yer; böyle bir yerde, daha çok parklarda inşa edilen kule, tapınak veya başka çeşit bina; dam taraçası, cihannüma. Çok defa parkla çevrili, güzel manzaralı lüks köşklere, saraylara da B. adı verilir. En meşhur B. ler şunlardır:

Viyana Belvedere'si: Prens Eugen von Savoien için Barok üslûbunda yapılan bahçeli saray

1) *Vatikandaki B*: 1490 da Papa VIII. Innocentius tarafından inşa ettirilmiş, II. Iulius (hük. 1503-1513) zamanında Bramante bunu büyük bir avlu (cortile) ile papa sarayına bağlamıştır. Vatikandaki antik heykel koleksiyonunun bazı şaheserleri (Laokoon grupu, Apollon, Antinous, Belvedere torsosu v. b.) burada teşhir edilmiştir.

2) *Viyana B si*: Johann Lukas von Hildebrandt'ın plânlarına göre prens Eugen von Savoien için Barok üslûbunda yapılan (1714-24) bahçeli saray.

3) *Varşova B. si* (Pol. *Belweder*): 1822 de kıral naibi ve Rusya büyük prensi Konstantinin, yazlık köşkü olarak, Leh «Empire» üslûbunda inşa ettirdiği saray. Ruslara karşı ayaklanan Lehliler 20 kasım 1830 da Konstantini buradan kovmuşlardır. 1915 e kadar Rus valilerinin, 1915-18 de Alman valisi von Beseler'in oturduğu bu sarayda, kasım 1918 den beri Leh devlet başkanı oturmaktadır.

BELVEREN, Malatyanın Besni ilcesine bağlı bucak. Bucak merkezi olan B. 1 152 (1945) nüfusludur. B. ve çevresi 1 000 m den yüksek tepelik yerlerdir. Besni ile Maraş arasıda bulunan B. in batısından Malatya-Fevzipaşa demiryolu geçer. Haydarlı istasyonu, B. ve çevresi köylülerinin sık sık geldikleri bir yerdir. B. de ekincilik (buğday, arpa), davarcılık edilir. Elverişli yerlerinde bağ ve fıstık yetiştirilir.

9 köyü bulunan B. bucağının nüfusu 4 805 (1945) tir.

BELVİRAN, Konyanın Bozkır ilcesine bağlı bucak. Eski adı Sarıoğlandır. Bucak tam teşkilâtlıdır. B. a bağlı köy sayısı 15 tir; nüfusu 7949 (1945) dur. Merkezi olan Sarıoğlan köyü 366 nüfusludur ve Soğla (Suğla) gölünün güneydoğusundaki Çoka dağının doğu yamacında, Hadim-Konya yolu üzerindedir.

BELZEBUB, BELZEBUL veya **BELZEBUTH:** bk. BELZEBUB veya BEELZEBUL.

BELZONI [*beltsǫni*], **Giovanni Battista** (1778-1823), İtalyan seyyahı. Padova'da doğmuş, Gato (Benin) da ölmüştür Mesleği makine uzmanlığı olan B., 1815 te hidrolik bir makine yapmak için Mısıra çağrılmış, orada eski Mısır sanat eserlerini incelemeğe başlamıştır. İlk olarak Abu Simbel kaya tapınağını araştırmış ve Thebai'deki kıral mezarları vâdisinde birkaç kaya mezarı, bu arada I. Seti (Sethos)nin mezarını da, bulmuştur. 1818 de Khafre(Chephren) ehramını açmıştır. Başka seyahatlerinde Kızıldenizin kıyılarını gezmiş ve orada eski Berenike'nin enkazını bulmuştur. Araştırmalarını *Narrative of the Operations and Recent Discoveries in Egypt and Nubia* (Mısır ve Nubyada yapılan araştırmaların ve son yapılan keşiflerin tarihçesi) [1821] başlığını taşıyan kitabında yayımlamıştır.

BEM, Józef, Türk adı: **Murat Paşa** (1794-1850), Leh ve Macar istiklâl kahramanı. Tarnów (Galiçya) da doğmuş, Halebde ölmüştür. Topçu teğmeni olarak 1812 de Napoléon'un Rusya seferine katılmış, Kongre Polonyası kurulduktan (1815) sonra yüzbaşı rütbesiyle Varşova topçu okulu profesörlüğüne tâyin edilmiş, Rusyaya karşı yapılan Leh hürriyet savaşı (1830-31) sırasında generalliğe yükselmiştir. Leh millî ayaklanışı başarısızlıkla neticelenince Fransaya sığınmış, ekim 1848 de Viyanada ihtilâlcilerin başında savaşmış, sonra Macaristana gitmiştir. Macaristan naibi Kossuth Lajos, aralık 1848 de B. i Erdel Macar orduları başkomutanlığı ile vazifelendirmiştir. B., Macaristana giren

Avusturya ve Rus ordularına karşı büyük bir kahramanlıkla savaşmış, birçok parlak zaferler kazanmışsa da 31 Temmuz 1849 da Segesvár (şimdi Sighişoara) meydan savaşında düşmanın ezici kuvveti karşısında yenilmiştir. Çok geçmeden Türkiyeye sığınan B., İslâm dinini kabul ederek Murat Paşa adını almış, Haleb valiliğine tâyin edilmiş ve Kasım 1850 de Halebde Hıristiyanlara karşı çıkan Arap ayaklanmasını bastırmıştır. B. in harb fenni, matematik ve tarih üzerine yazıları vardır.

B. in hâtırası, onun ordusunda hizmet gören büyük Macar hürriyet şairi Petőfi Sándor'un şiirlerinde yaşatılmıştır. Cesedi 1929 da Halebden Lehistana nakledilmiştir.

BEM (Bam), musikide bir terim. Arapça aslında *bemm* diye okunan ve «Evin en üst kısmı yani dam» anlamına gelen bu kelime, musiki dilimize *bem* şeklinde geçmiş, telli çalgılardan bazılarının en üstte bulunan en kalın teline verilen ad olmuştur: bam teli.

BEMA, Eski Yunanda hatiplerin, rapsodların, üzerine çıkıp konuştukları kürsü. Bu kürsü taş veya ahşap bir kaideden ibaretti; sunakların basamakları da kürsü vazifesini görürdü. Hatiplerin böyle yüksekçe bir yerden konuşturulması ile yalnız oturmuş vaziyette bulunan dinleyicilerin kendilerini görüp dinlemeleri kolaylaştırılmış olmuyor, söz hürriyeti de teminat altına alınmış oluyordu. Zira kürsüden konuşan hatibe dokunulamazdı; bulunduğu yerden onu ancak toplantı başkanı indirebilirdi. Gerek iç, gerek dış siyasetini halk toplantılarında tâyin eden demokrat Yunan devletlerinde hatibin, kendisine düşen vazifenin ehemmiyetine uygun bir itibarı vardı; sayaşta silâhlarını bırakmış olanlarla onur kırıcı suç işlemiş olanların kürsüye çıkmaları yasaktı.

BEMBA: bk. BANGVELO.

BEMBEKS (*Bembex* = kara arı), zarkanadlı böceklerin akuleata (Aculeata) alt takımının sfegide (Sphegidae) familyasına bağlı bir cins. Bu arılar eşek arısına benzerler. Boyları 25 - 30 mm dir. Renkleri karadır. Karnın üstünde enine sarı renkli dalgalı şeritler veya lekeler vardır. Anteni kısa ve yay gibidir. B. ler sineklerin düşmanıdır. Yumurtalarını kumlu toprakların içine koyarlar. Çıkan larvaları ise analarının yakalayıp getirdiği çeşitli sineklerle beslenir. Türleri çoktur. Dünyanın hemen her tarafına yayılmıştır. En çok raslanan tür, 30 mm boyundaki *B. rostrata*dır.

Bembex rostrata (dişi)

BEMBİDİON, kınkanadlı böcekler takımının karabide (Carabidae) familyasına bağlı bir cins. Renkleri parlak kara olup madenî yeşile çalar. Boyları 3 - 4 mm dir. Kanadları üzerinde 12 tane uzun nokta çizgi bulunur. Toprakta, nemli, kapalı yerlerde yaşarlar. Ergin ve larvaları öteki böcekleri avlayıp yerler. Bazı türleri bahçe, orman ve tarlalarda çeşitli fideleri, henüz çimlenmiş tohumları yer. Böceğin yaşayışı iyi bilinmiyor. Kışı toprakta larva halinde geçirdiği sanılmaktadır. Amerika, Avrupa ve Asyanın birçok kısımlarına yayılmıştır. Türleri çoktur. Şimdiye kadar yurdumuzda 14 tür bulunmuştur. Bunlardan *B. lampros*'un lâhana fidelerine zararı dokunur. Çaresi, toprağa sönmüş kireç tozu serpmektir.

Bembidion lampros

BEMBO, Pietro (1470 - 1547), İtalyan humanist, şair ve kardinali. Venedikte doğmuş, Romada ölmüştür. Yüksek bir aileden olan B., daha pek gençken eski klâsik dilleri öğrenmiş, sonra da bunlar üzerinde alabildiğine derinleşmiştir. 1498 - 1500 yıllarında Ferrara dukasının sarayında 1506 - 1511 yılları arasında da Urbino'da yaşamış, az sonra ruhanî mesleğe girerek 1513 te Papa X. Leo'nun sekreteri olmuştur. Rahiplik mesleğinde kardinalliğe kadar yükselen B. ya, Gubbio ve Bergamo piskoposluğu bağışlanmıştır.

B. nun Lâtince ve İtalyanca eserleri, dilinin temizliği ve üslûbunun aşırı kıvraklığı ile ün kazanmıştır. Nazmı Petrarca (b. bk.) dan, nesri de Boccaccio (b. bk.) dan mülhemdir. *Prose della volgar lingua* (İtalyanca nesir yazılar) [1525] adlı yazısında Trecento (b. bk.) yu, yani XIV. yüzyılın Toscan lehçesini benimsemiş, böylece İtalyanın hangi dille yazacağı meselesinde tesiri olmuştur. İtalyancanın gelişmesindeki rolü de az değildir. Başlıca eserlerinden biri *Asolini* (1505) dir. Yeni Eflâtuncu tesirler taşıyan bu eser, aşk üzerine diyaloglardan ibarettir. B., ayrıca eski bir eseri genişletip mükemmelleştirerek, Cicero Lâtincesi ile *Rerum Venetarum historiae Libri XII* (Venedik tarinine ait XII kitaplık eser) adında Venedikin tarihine dair bir kitap çıkarmış ve Petrarca'nın İtalyanca şiirlerini yayımlamıştır. Eserleri, *Opere* adiyle 1729 da, mektupları *Lettere* adiyle 1575 te basılmıştır.

BEMOL, yanına geldiği notun sesini bir kromatik yarım ton tizleştiren bir musiki işareti.

Çift Bemol, yanına geldiği notun sesini iki kromatik yarım ses tizleştirir. Bemol işareti iki türlü kullanılır: 1) Parça içerisinde geçici olarak kullanılınca sadece yanına geldiği ve aynı ölçüde, aynı adı taşıyan notlara tesir eder. 2) Portenin baş tarafındaki donanım kısmına konulunca tesiri geçici değildir, bir bekar işaretiyle hükmü giderilmedikçe parça içinde geçen ve aynı adı taşıyan bütün notları yarım ton pestleştirir.

Bemoller donanıma «Sİ» den başlıyarak çıkıcı dörtlü veya inici beşli aralıklariyle dizilirler.

Donanımında bemoller bulunan bir müzik parçasının hangi tonda yazılmış olduğunu anlamak için son (yani sırada en sağda bulunan) bemolün gösterdiği nottan aşağı doğru bir tamdörtlü aralığı sayılır ve böylece majör tonun tonik yani durak notu elde edilir.

BEN (Lât. Ego, Fr. Moi, Eski terim. Ene), kişi birliğinin düşüncede, duyguda, iradede şuurlu olarak kendini

göstermesi. Ruh hallerimiz ikiye ayrılır: biri öznel (subjectif) olarak kavranıp B. e bağlananlar, öbürü nesnel (objectif) sayılanlar, «B. - değil» (non - moi) e bağlananlar. Bu ayırma çocukta belirsizdir. Freud (b. bk.) un *id* adını verdiği bu düzenlenmemiş, karışık varlığın başlıca gayesi, kendini koruma yani açlığını gidermedir. Çocuk büyüdükçe *id*'in beş duyu vasıtasiyle çevresine yönelen bölümü, dış dünyanın gerçeklerini tanır, çözer, B. haline gelir. Böylece çocukta B. ilk önce kendi vücududur, «B. - değil» de vücudu dışındaki dünyadır. Sonradan bu ayırma, filosofun yaptığı ayırmaya uygun düşer. Vücudu da, ağrı acıda olduğu gibi, dış nesneler gibi saydığımız olur. Bu acı, irademizin dışındadır. Başlangıçta B. le «B. - değil», kişilik duygusiyle dış gerçek duygusu, belirsiz, değişken iken, sonra karşılıklı tesirlerle belirgin olarak meydana çıkarlar.

B., değişik hallerde, gelişmelerde görülen bir ve aynı şey diye de tarif edilebilir. Klâsik filosoflar, B. in bu sıfatları üzerinde çok durmuşlardır. Onlara göre, şuurumu kaplıyan haller, yani düşünceler, duygular, istekler ne kadar çok olursa olsun, hepsi de bana bir zihin birliği içinde görünür. Ayrıca bu birlik, zaman içinde de sürüp gider. Kendimi dün nasıl tanıyorsam, bugün de öylece tanırım. Bu nokta üzerinde tartışılabilir. B. i, sıfatları birlik ve aynilik olan bir cevher gibi düşünmemelidir. Bir defa birlikle aynilik, tarif bakımından her cevherin sıfatlarıdır. Hiçbir şekilde değişmiyen bir cevher, hiçbir nesneyi düşünmiyen bir düşünücü cevher, akla sığmaz. Yani B. i bir mahiyet olarak ele almaktan, onu ruhla bir saymaktan sakınmak gerektir. Kendisini bildiği nispette B. i, passif B. i, şuurlu aktif B. den, ayırmalıdır. Aktif B., başka tecrübeler gibi bir tecrübe olmayıp tecrübelerin dayandığı, onları taşıyan şuurlu nesne, bütün tecrübeleri birlik halinde toplıyan nesnedir. Bu sebepten Kant buna, «Şuurun saf şekli» demiştir Ruh hayatının bu birliği, enine ve boyuna kesimlere bölündüğü zaman, kendisini açıkça belli eder: 1) Enine kesim: Aynı zamanda kaç şey kavranabilir? Birlik delilleri şunlardır: a) Heyecanlarda: aynı zamanda çeşitli ruh halleri gösteremem, b) Dikkat halinde: dikkatimi aynı zamanda ancak bir nesnede toplıyabilirim; c) Vaziyet almada: aynı zamanda bir şeyi hem düzenlemek, hem düzenini bozmak imkânsızdır; d) İradede: aynı zamanda birbirine aykırı iki seyi istiyemem. 2) Boyuna kesim: zamanın akışındaki birlik, her şeyden önce belleğin mahsulüdür. Tecrübe, alışkanlık, hayatımızı birlik düzeni içine sokar. Bundan başka irade de geçmiş, hal, gelecek arasında bir bağ kurar.

B. e, aktif olarak birlik meydana getirme işine katıldığı nispette, kişilik (personnalité) adı verilir. İşte B. in zaman içinde kendini aynı nesne bilmesi, yani «aynilik şuuru» onun bir değişmez gerçek, bir cevher olduğu şeklindeki metafizik faraziyesine yer vermiştir. Bu cevhere (ruh) denmiştir. B. in temel gerçek tanınması, Descartes'ın felsefesinde önemli yer almıştır. Fichte, bir B. metafiziği yaratmıştır. Driesch, B. i, sisteminin çıkış noktası haline getirmiştir. Wundt, Mach v. b. ise, tam tersine, psikolojik sebeplerden dolayı, B. in bir bilgi nazariyesine temel olamıyacağını ileri sürmüşlerdir. B. kavramı, her ne kadar ruhi şuur, kendilik, ruh, özne kavramlarının aynı değilse de, birçok hallerde onlardan gene tamamiyle ayrılamaz.

BEN DAVİD, Lazarus (1762 - 1832), Alman filosof ve matematikçisi. Aslı Yahudi olup Kant'ın talebelerindendi. Kant'ın felsefesini Viyanada yaymağa uğraşmış, fakat muvaffak olamamıştır. Matematikteki «sonsuz» un mantıkî bünyesini incelemiştir. Başlıca eseri *Über den Ursprung unserer Erkenntnis* (Bilgimizin menşeine dair) [1802] adını taşır.

BEN NEVIS, Batı İskoçyada Grampian dağlarının ve Büyük Britanya adasının en yüksek tepesi (1394 m). Üzerinde önemli bir rasadevi vardır.

BENACUS LACUS (Lât. = Benacus gölü), Kuzey İtalyada ve Alplerin eteğinde bulunan Garda gölünün Roma devrindeki adı.

BENADRİL (Benadryl), hususî adı *beta dimetilamino - etil benzidril eter hidroklorid* olan beyaz bir toz. Suda ve alkolde erir. Öldürücü anafilâksi (b. bk.) ve histamin (b. bk.) şokundan koruyucu mevziî ağrı kesici tesirleri (bk. AĞRI) vardır. Kan, böbrek ve metabolizmada bir değişiklik yapmaz. Ağızdan alındıktan 20 - 30 dakika sonra görülen tesiri 6 - 8 saat sürer. Lüzumunda aylarca devam olunabilir. B., insana uyuklama verir. Astma (b. bk.) vakalarında adrenalin veya aminofillin ile birlikte verilmesi faydalıdır. Kapsülleri ve iksir şeklindeki mahlûlü, antihistaminik tesirinden ötürü, saman nezlesi (b. bk.), kurdeşen (b. bk.) gibi dermatozlarda kullanılır.

BENÂKİTÎ Fahrü 'd- dîn Ebû Süleyman Dâvûd B. Muhammed (ölm. 1330), İranlı şair ve tarihçi. B., Gazan Han tarafından melik - üş - şuarâ olarak seçilmiştir (1301/2). B. nin *Ravzatü üli 'l- elbâb fî - tevârîhi 'l- ekâbiri ve 'l - ensâb* [yazılışı 1317 - 1318] adlı eseri, yazıldığı zamanın bazı vakalarına dair kısa bilgiler vermekle beraber, hemen hemen Reşîdü 'd- din'in *Câmi'ü 't - tevârîh* adlı eserinin bölüm sıraları değiştirilerek kısaltılmış şeklinden ibarettir. Eser 9 bölüme ayrılmıştır.

BENAN MEKTUBU, uydurma bir İsa biyografyası. 1910 da Berlinde Ernst Edler von der Planitz adında bir yazar, *Ein Jugendfreund Jesu. Brief des ägyptischen Arztes Benan aus der Zeit Domitianus* (İsanın bir gençlik arkadaşı. Mısırlı hekim Benan'ın Domitianus zamanına ait mektubu) başlığı altında bir eser yayımlamış ve İsanın gençlik arkadaşlarından Mısırlı hekim Benan'ın M. S. 83 te Rhodoslu Straton'a Yunan diliyle yazdığı mektubun Kıptça tercümesini bularak bunu Almancaya çevirdiğini iddia etmiştir. B., iki kısımdan ibarettir: birinci kısım İsanın ölümüne, ikinci kısım da M. S. 79 a, yani Vesuv'un püskürmesine kadar sürer. Birinci kısma göre İsa doğunca terbiye edilmek üzere Meryem Ana tarafından Mısıra bir astronomi bilgininin yanına gönderilir. İsa 12 yaşına kadar burada kalır ve Mısırlıların bütün gizli ilimlerini benimsiyerek Kudüse döner. Kudüs mâbedinde Yahudi âlimlerini bilgisiyle hayrette bıraktıktan sonra Mısırdaki Leontopolis Yahudi cemaatine gider, burada da her şeyi öğrenip Kurtarıcı ve Öğretmen olarak Filistine döner. Benan, 3 yıl İsa hakkında hiçbir haber alamayınca, dostunu bulmak üzere yola çıkar ve tam onun haça gerildiği gün Kudüse varır. Ölümünden 3 gün sonra tekrar dirilen İsayı o da görür. Benan bundan sonra birçok defa Hıristiyanlarla karşılaşır, hattâ havârîlerden Yuhanna'nın hayatını kurtarır. İsayı çok sevmiş olmakla beraber Benan, Hıristiyanlığı kabul etmez. B. M. nun baştan başa uydurma olduğu, bütün kaynaklariyle birlikte, Carl Schmidt tarafından *Der Benan - Brief* (Benan mektubu) [«Harnacks Texte und Untersuchungen» de, cilt XLIV,

1 (1921)] adlı yazıda meydana çıkarılmıştır. B. ndan önce ve sonra İsa hakkında başka birçok biyografyalar da uydurulmuştur. Bu yoldaki eserlerin, hususiyle şu üçü tanınmıştır: Nicolas Notovitsch: *La vie inconnue de Jésus-Christ* (İsanın bilinmiyen hayatı) [Paris 1894]; adı bilinmiyen bir yazar: *Wer war Jésus?* (İsa kimdi?) [1847, ikinci baskı Oranienburg, 1920 sıralarında]; Dr. Ottoman Zar-Adusht Ha'Nish (=Otto Hanisch): *Das Leben Jesu* (İsanın hayatı) [Leipzig, tarihsiz].

BENARES (Banaras, Kasi de denir), Hindistanda, İngilizler zamanındaki United Provinces (Birleşik Eyaletler) de bir şehir. Nüfusu 263 100 (1941) dür. Bunun $^{1}/_{5}$ kadarı Müslümandır. Ganga (Ganj.Ganges) nehrinin orta kesiminde bulunan B., Hinduların dinî ziyaretlerde bulundukları mukaddes şehridir. Her yıl burayı ziyarete gelen Hinduların sayısı 1 milyonu geçer. B. te camilerden başka, birçok Şiva (Siva) tapınakları ve bir Hindu üniversitesi, Ganga kıyısında da günahlardan arınmak inanciyle yıkanmak için yapılmış basamaklı muhteşem yapılar (Ghât'lar) vardır. B. nüfusunun çoğu dokumacılık (çulhacılık) ile geçinir.

Tarih: Sanskritçe adı *Warānasī*, veya bir ırk adına göre Kāshī olan, çok eski bir şehir. Buddha, meşhur ilk va'zını burada vermiştir. Yüzyıllarca B., Buddhistlerin mukaddes şehri olarak kalmıştır. VII. yüzyılda meşhur Çinli hacısı Hsüan Tsang, B. i ziyaret etmiş ve o zaman şehirde 30 Buddhist manastırı. 3 000 kadar Buddhist rahibi ve 100 kadar Hindu tapınağı bulunduğunu söylemiştir. Fakat Hinduism uzun zamandan beri B. te Buddhismi kovarak yerine geçmiştir. Şimdiki Hindu tapınaklarının sayısı 1 500 ü geçmektedir. B. in bulunduğu noktada Ganga 4 mil uzunluğunda geniş bir kavs çizer ve şehir bu kavsin dış tarafında,

BENARES: Ganga nehrinde aptes alanlar

nehrin kuzey kıyısında yükselir; çeşitli şark mimarîsi yapılarla, Aurangzeb'in camiiyle taçlanmış çok güzel bir manzarası vardır. Nehrin kıyıları tamamiyle taşla kaplıdır, *ghat*

BENARES: Ganga nehri üzerinde hacılar

adını taşıyan süslü iskeleler göze çarpar. Buralarda birçok Hindular yıkanırlar, böylece günahlarından temizlendiklerine inanırlar. Ganga kenarında ölmek, onlar için selâmet kapısından girmek demektir. Ölüler de burada yakılır. Nehir boyunca sıra sıra küçük büyük tapınaklar ve saraylar yükselir. Bu yapıların en göze çarpanları şunlardır: Hindu semtinin ortasında yükselen Evrengzib camii; Bisheshwarī adını taşıyan Altın Tapınak güzel olmakla beraber asıl kıymeti daha ziyade bu mukaddes şehrin en mukaddes noktası olmasındadır; Durga tapınağı (Mahrattalar tarafından VII. yüzyılda yapılmış, 1194 te Muhammed Ghori 1529 da da Babur tarafından ele geçirilmiştir). 1722 de Udh nevvabı, B. bölgesini almıştır. B. Prensi Chet Singh, 1775 te İngiltere boyunduruğunu kabul etmiştir. 1781 de Hastings bu prensi tahtından indirmiştir. Halefleri zengin olmakla beraber siyasî hükümdarlık hakları pek azdı.»

B. ilcesi (district) Ganga'nın her iki kıyısında uzanır, yüzölçümü 1 094 mil^{2} dir. Memleket oldukça düzdür. Kalker konglomerat'lı kısmında derin oluklar vardır. Toprak killi ve kumlu olup *reh* veya *unsur* adını taşıyan tuzun bulunduğu yerler, pek bereketlidir. Başlıca nehirleri Ganga, Karamnasa Gumti ve Barna'dır.

1941 deki nüfusu 1 218 629 idi.

BENATON: bk. THİOMİN ve VİTAMİN B_1

BENAVENTE Y MARTÍNEZ [*benavente i martineth*], **Jacinto** (doğ. 1866). İspanyol tiyatro yazarı. Madrid'de doğmuştur. Çok sayıda dramlarının, hususiyle komedyalarının bir kısmı realist cemiyet tasvirleri, bir kış-

mı da semboliktir. Kuvvetli bir psikolog ve üslûp sanatkârı olan B. y. M., 1922 de Nobel edebiyat mükâfatını kazanmıştır. İlk şöhretini *El nido ajeno* (Yabancı yuva) [1894] adlı komedyası ile yapmıştır. Başlıca piyesleri şunlardır: *Gente conocida* (Tanınmış halk) [1896], *El marido de Téllez* (T. in kocası) [1897], *La comida de las fieras* (Vahşi hayvanların yemeği) [1898], *La noche del sábado* (Cumartesi gecesi) [1903], *Princesa Bebé* (Prenses B.) [1905], *Más fuerte que el amor* (Aşktan kuvvetli) [1906], *La losa de los sueños* (Rüyaların mezar taşı) [1911], *Señora ama* (Ev sahibi hanım) [köylü komedyası, 1908], *La escuela de las princesas* (Prensesler mektebi) [1909], *La malquerida* (Nefret edilen kadın) [tragedya, 1913]; sembolik piyesleri: *Los intereses creados* (Yaratılan menfaatler) [1907, felsefî konuda] ve bunun devamı olan *La ciudad alegre y confiada* (Şen ve hafifmeşrep şehir) [1916].

Jacinto BENAVENTE

BENAYA (İbr. = Tanrı tarafından bina edilmiş), *Ahd-i Atîk*te adı geçen 12 kişinin adı. Bunlardan en mühimi B. ben yehoyada adında bir Yahudi kahramanıdır (M. Ö. X. yüzyıl). B., kıral Davud zamanında muhafızların başı, Süleyman zamanında ise başkomutandı. Çok kuvvetli olduğu söylenen B., Moablı Ariel'in iki oğlunu yenmiş, bir çukura düşmüş olan bir aslanı öldürmüş ve uzun boylu bir Mısırlıyı, elinden aldığı mızrağı ile vurmuştur (*Ahd-i Atîk*, II. Samuel VIII, 18, XX, 23, XXIII, 20-23; I. Tarihler XI, 22-25). Davud kocayınca Haggit'ten doğan oğlu Adoniya, ordu başkomutanı Yoab ve başka ilerigelenlerle birleşerek, Davudun Betşeba'dan doğan oğlu Süleymana karşı taht dâvacısı olarak ortaya çıktığı zaman B., Davud ve Süleyman tarafını tutmuş. ve Davudun emriyle, kâhin Tsadok ve peygamber Natan ile birlikte Süleymanı kıral ilân etmiştir. Süleyman tahta çıktıktan sonra B., ilk önce Adoniya'yı, sonra Yoab'ı, nihayet Benyaminî Gera'nın oğlu Şimei'yi öldürmüştür. Süleyman, Yoab'ın yerine, ordu başkomutanlığına B. yı tâyin etmiştir (*Ahd-i Atîk*, I. Kırallar I II).

Yahudi efsanesine göre, B., Süleymanın elçisi olarak devlerin hükümdarı Aşmoday (Lât. Asmodaeus) ı, Allah adını söylemek suretiyle, yakalar ve onu Süleymanın huzuruna götürür. Süleyman ölünce, Aşmoday kıralın kılığına girer, fakat B., farkına varır, Aşmodaydan Süleymanın mührünü alır ve onu öldürmek isterse de sonra vazgeçer. Yahudi halk hikâyelerinde B., çok defa Süleymanın kâtibi olarak görülür.

BENBOW [*bęnbou*], **John** (1653-1702), İngiliz amirali. Shrewsbury'de doğmuş Jamaica'da ölmüştür. Mütevazı bir sepicinin oğludur. 1678-81 yıllarında donanmada hizmet görmüş, 1693 te St. Malo bombardımanına iştirak etmiştir. Dunkirk ablukasında (1696) İngiliz donanmasına komuta etmiş, sonra (1698-1700) Antil adalarında görevlendirilmiştir. 701 de koramiralliğe yükseltilmiş ve başkomutan olarak yine Antillere gönderilmiştir. 19 Ağustos 1902 de Ducasse'ın komutasındaki Fransız donanmasını Antil sularında kovalarken, subayların isyanı yüzünden başarı elde edememiştir. Amiral gemisinde, gece tek başına düşmanla çarpışırken sağ ayağını kaybetmiş, buna rağmen sabaha kadar güvertede kalmış ve ancak gemisinin hasara uğraması üzerine Jamaica'ya dönmüş ve aldığı yaralardan orada ölmüştür.

BENCE-JONES [*benscounz*] **ALBÜMİNİ,** İngiliz doktoru Henry Bence-Jones (1813-1873) tarafından tarif edilmiş bir cins albümin. Böbrek âfetlerinin önemli belirtilerinden biri olan albüminüri, bazı belli hastalıklarda hususî bir vasıf taşır. Meselâ miyelom (Kahler hastalığı) vakalarında idrarda görülen albümin, B.-J. A. dir. Bu çeşit albümin asid bir idrarda yavaş yavaş ısıtılırken 60 derecede bir bulanma ve çöküntü görülür. Isıtılmaya devam edilirse bu bulanıklık yeniden erir ve kaybolur. İdrar tekrar soğutulunca albümin yeniden çöker. Bu albümin, beyin-omurilik suyu (b. bk.) nda ve eksudalarda da tesbit olunur.

B-J. A. potasyum ferrosiyanür ve asetik asidle soğukta çöker. Çok defa mültipl miyelom ve nadiren miksödem, lösemi, sarkomatoz ve nefrit gibi hastalıklarda böbreğin albümini assimile edemeyip idrarla çıkarmasına *B-J. Albüminürisi* denir. Rejimle ilgisi yoktur. Gerçek mekanizması bilinmemektedir. Vücut hücrelerinde çöktürücü presipitinin bulunuşu, hücrelerin bu albumozu sentezle meydana getirdikleri kanaatini uyandırmaktadır. Bu madde saf kristal halinde de elde edilmiştir.

BENCİLLİK (Egoismus, Egoisme, Eski terim Hodgâmlık, Hodbinlik): 1. Metafizik. Başka yaratıkların varlığını şüpheli veya hayalî sayan doktrin.

2. Psikoloji. Benlik aşkı, kendini savunma, yaşatma, geliştirme içgüdüsü. Bu mânada bencil heyecanlar veya temayüller, özgecil heyecanların, temayüllerin zıddı olarak ele alınır (Spencer, Comte).

3. Ahlâk. Aşırı derecede benlik aşkı. Başkalarının menfaatini öz menfaatine bağlıyan ve herşeyi bu görüşle yargılıyan adamın karakteri.

4. Etik. Ahlâkî fikirleri açıklamada kişinin menfaatini ana prensip sayan nazariye.

BENCKENDORF [Alm. *Benckendorff*], **Aleksandr Konstantinoviç, Kont** (1849-1917), Rus diplomatı. Berlinde doğmuş, Londrada ölmüştür. Babası Kont Konstantin B., anası da Prenses Louise Croy-Dülmen'dir. Fransa ve Almanyada tahsil etmiştir. Diplomatlık mesleğine girerek 1869-76 da önce Roma sonra Viyana elçiliklerinde ateşelik, 1886 da tekrar Viyanada başrahiplik etmiştir. 1897-1903 yıllarında Kopenhagda Rusya elçisi idi. 1903 ten itibaren Londra büyükelçisi olmuştur. 1905 te Kopenhag'ı ziyaretinde Almanya ve Rusya imparatorları arasında Björkö (İsveç) de imzalanması tasarlanan anlaşmaya engel olduğu sanılmaktadır. 1907 de Üçlü Antlaşmayı tamamlıyan İngiliz-Rus anlaşması, B un gayretiyle imza edilmiştir.

BENCKISER [*bęnkisîr*] **ANOMALİSİ,** göbek kordonunun, ilkah edilmiş yumurta zarları üzerine yapışmasiyle meydana gelen anormal bir rüşeyim teşekkülü. Buna Lobstein sonu veya plasenta (b. bk.) sı da denir.

B. A. nde göbek kordonu damarları, ilkah edilmiş yumurtanın zarları arasında seyrederek ayrı ayrı plasentaya ulaşırlar.

BENCZÚR [*bençür* ok.] **Gyula** (1844 - 1920), Macar ressamı. Nyiregyháza'da doğmuş, Dolány'da ölmüştür. Münih (Almanya) sanat akademisinde Karl von Piloty'nin öğrencisi olmuş, daha sonra aynı akademi profesörlüğüne getirilmiştir (1876 - 1883). Bu yolda en tanınmış eseri ilk Macar kıralı Szent István'ın vaftiz törenini gösteren «Vajkın vaftizi» [1875] dir. Macaristana dönerek Budapeşte yüksek resim okulu profesörlüğüne (1883), sonra müdürlüğüne (1901) tâyin edilmiştir. Bu devre ait eserlerinden Budapeşte belediyesinin siparişi üzerine hazırladığı «Budin'in Türklerden geri alınması» [1890 sıralarında] ve «Macaristan kuruluşunun birinci yıldönümü münasebetiyle milletin kırala gösterdiği saygı» [1896] adlı muazzam tabloları meşhurdur. Seçkin bir portreci de olan B., 40 yıl içinde, aralarında imparator ve kıral Franz Josef (Ferenc József), Bulgar çarı Ferdinand, veliahd Rudolf, birçok Macar devlet adamları bulunmak üzere pek çok portreler yapmıştır.

BEND: bk. BARAJ.

BEND: 1. Klâsik Divan edebiyatımızda murabba, muhammes, müseddes, terkîb-i bend, tercî-i bend, v. b. gibi şiirlerin bir kül teşkil eden her bölümü.

2. Tercî-i bendlerle terkîb-i bendlerde bölümler arasındaki vâsıta (b. bk.) beytinin diğer adı.

3. Daha sonraki devirlerde gazete makalesi mânasında da B., veya «bend-i mahsus» ıstılahları kullanılmıştır.

BENDA, Bohemyalı bir Alman musikici ailesi. En çok tanınmış olan simaları şunlardır:

1. **Franz B.** (1709 - 1786), Altbenatek (Bohemya, şimdi Staré Benátky) te doğmuş, Potsdam'da ölmüştür. Seçkin bir kemancı olan B., 1733 ten itibaren Prusya veliahdı (daha sonraki II. Friedrich) nın orkestrasında çalışmış, 1771 de saray konser şefliğine tâyin edilmiştir. Graun ve Quantz ile birlikte, «Berlin okulu» nu temsil edenlerin başlıcalarındandır. Karl Philipp Emanuel Bach yolunda keman konçertoları, solo ve trio sonatları meydana getirmiştir.

2. **Georg B.** (1722 - 1795), Franz B. nın kardeşi. Altbenatek'te doğmuş, Köstritz (Almanya) te ölmüştür. 1740 tan itibaren Berlinde, 1750 - 78 de saray orkestrası şefi olarak Gotha'da çalışan B., İtalya seyahatinden sonra meydana getirdiği *Ariadne auf Naxos* (Naksos'ta Ariadne) [1775], *Medea* [1778] ve *Phylon und Theone* (Ph. ile Th.) [1780] adlı melodramları ile büyük bir alâka uyandırmıştır. Çünkü bu eserlerinde, ilk olarak, İtalyan operasına refakat eden «reçitativo» yerine alelâde konuşmayı koymuştur. Diğer eserleri arasında musikili piyesler, kantatlar, şarkılar, sekiz tane senfoni v. b. vardır.

BENDA [*bẽdą*], **Julien** (doğ. 1867), Fransız edebiyatçısı, filosofu ve deneme yazarı. Pariste doğmuştur. İlkin Mühendis Okulu öğrencisi olan B., sonra edebiyat lisansı almıştır. Yazı hayatına 1898 de başlamış, *Revue Blanche* dergisine deneme yazıları vermiştir. Başlıca konusu, Dreyfus meselesi idi. Bu meselede, Dreyfus'ün tarafını tutmuştur. Charles Péguy (b. bk.) ile tanıştıktan sonra onun *Cahiers de la Quinzaine* (Onbeş günün defterleri) adını taşıyan ve o zamana kadar tanınmamış birçok değerli yazarların eserlerini yayımlıyan serinin yazarları arasına girmiş, 1907 de Fransız filosof ve sosyologu Georges Sorel'in bu seride çıkan (Yeni fizikçilerin metafizik kaygılarına dair) başlıklı bir yazısına zamanında çok önemli sayılan bir önsöz yazmıştır. 1910 da *Mon premier testament* (İlk vasiyetnamem), 1911 de *Dialogues d'Eleuthère* (Eleutheros'un diyalogları) adlı eserlerini vermiştir. Bu son eserde, sırf konuşanın şahsiyetine bağlı birçok konular üzerine yazılmış denemeler yer alır. Bundan sonra *L'ordination* (Takdis) [1912] romanını, *Le Bergsonisme ou une Philosophie de la Mobilité* (Bergsonculuk, yahut hareketliliğin bir felsefesi) [1912] adlı tenkid eserini vermiştir. Birinci Dünya Harbinde *Figaro* gazetesinde günlük hâdiseler üzerine felsefî düşünceler yazmış, *Les sentiments de Critias* (Kritias'ın düşünceleri; buradaki «sentiments», duygular değil, düşüncelerdir) [1917], *Belphégor* [1919], *La croix des roses* (Gülden haç; roman), [1923], *Lettres à Mélisande, pour son éducation philosophique* (Mélisande'a, felsefî terbiyesi için, mektuplar) [1925], *Cahiers verts* serisinde *La trahison des clercs* (Entellektüellerin ihaneti) [1926] yayımlanmıştır. *La fin de l' eternel* (Ebedînin sonu) [1929], *La grande épreuve des democraties* (Demokrasilerin büyük denemesi) [1940]. B., yaşının çok ilerilemiş olmasına rağmen bugün dahi birçok dergilerde yazmakta ve iki Dünya Harbi arasında, *Mercure de France, Revue Hebdomadaire, Nouvelle Revue Française* dergilerinde göstermiş olduğu faaliyete devam etmektedir.

B., herşeyden önce, zekâyı duygulara, içtepilere karşı savunan bir rasyonalisttir. *L'ordination* adlı romanında duygunun zekâyı mahvettiğini göstermektedir. Bergson hakkındaki yazısında da Bergsonculuk (b. bk.) un aleyhinde bulunmakta ve gerçek felsefenin aklı ön plâna alan felsefe sistemlerinde ve görüşlerinde bulunduğunu ileri sürmektedir. Entellektüellerin ihanetinden bahseden kitabında da, çağdaş yazarların, sırf düşünce ile meşgul olacak yerde kendilerini heyecana kaptırıp zamanın siyasî cereyanları içinde vaziyet almalarından şikâyet etmektedir. Onun için, insanı insan yapan başlıca kuvvet, zekâ hayatıdır.

B. nın ayrıca parlak bir üslûpçu olması, geniş bir okur yazar kitlesine kendisini tanıtmış ve sevdirmiştir, öyle ki son yıllarda, Fransada duyguya, içtepiye en başta yer veren her türlü düşünüş karşısında B., aklın, rasyonel düşüncenin başlıca savunucusu olarak kendini göstermektedir.

BENDA, Robert von (1816 - 1899), Alman siyaset adamı. Liegnitz'te doğmuş, Rudow (Berlin yakınında) da ölmüştür. Liberal düşünüşü yüzünden 1849 da Prusya devleti hizmetinden ayrılmış ve Rudow'daki malikânesine çekilmiştir. 1859 da Prusya parlâmentosuna milletvekili olarak gönderilen B., 1867 de Reichstag (Reich meclisi) üyesi olmuştur. Aynı zamanda bütçe komisyonu daimî üyeliğinde, 1878 - 93 te Reichstag ikinci başkan yardımcılığında bulunmuştur.

BENDE, (ölm. 1807), İranlı Azerî Türk şairi. Tebrizde doğmuş, Necef'te ölmüştür. B., şiirde kullandığı mahlâs olup asıl adı Mirza Muhammed Râzîdir.

Türkçeden başka Arapça, Farsça şiirler de yazmıştır. Üslûbu metîndir. Nesir yazıları, bu arada *Zînetü't-Tevârih* adlı bir tarihi vardır. Aynı zamanda hattattır; nesta'lîkte üstat olduğu söylenir. Devlet hazinesinde müstavfi (b. bk.) likte bulunmuştur.

BENDEGUZ (eski metinlerde bazan *Bendekus, Bendacuz*), Hun Türk hükümdarı, Macar-Hun efsanesinde Etele (Attilâ), Buda (Bleda) ve Keve'nin babası (bk. ATTİLÂ KÜTÜĞÜ). Bizans tarihçisi Priskosta *Mundiukhos*, Got tarihçisi Jordaneste ise *Mundzucus* şeklinde kayıtlı olan bu adın asıl şekli *Muncuk* (= boncuk) tur. Bk. Németh Gyula: *A hunok nyelve* (Hun'ların dili), Németh Gyula'nın derlediği «Attila és hunjai» (Attilâ ve Hun'ları) başlıklı eserde, Budapest 1940, s. 223; Türkçe tercümesi «Türk Dili Belleten» dergisinde, seri III, sayı 12 - 13 (1949), s. 111. Ayrıca bk. MUNCUK.

BENDEMANN, [*bęndîman*], **Eduard** (1811-1889) Alman ressamı. Berlinde doğmuş, Düsseldorf'ta ölmüştür. Hocası Friedrich Wilhelm Schadow'un kızı ile evlenmiştir. 1832 de «Esir Yahudiler» tablosunu Berlinde teşhir etmiştir. Şöhreti yayılmış ve 1837 de Pariste Altın Madalya mükâfatı almıştır, 1838 de Dresden Güzel Sanatlar Akademisine profesör tâyin edilmiş, 1858 de hocası ve kaynatası Schadow'un halefi olarak Akademinin müdürlüğüne getirilmiştir. Sağlam tekniğe dayanan zarif resimleri kuvvet ve duygu bakımından yetersizdir.

BENDER (Rus. *Bendery*, Rumen. *Tighina*, Moldav. *Tişno*) Besarabyada şimdiki Moldar Soviet Sosyalist Cumhuriyetinde Dnyestr ırmağının sağ kıyısında bir şehir. Nüfusu 31 698 (1930) dir. B. de kereste ve tütün işleme yerleri, mum, tuğla fabrikaları vardır. XII. yüzyılda Cenevizlilerin bir ticaret merkezi, daha sonra tahkimli bir şehir olmuş bulunan B., sonraları Tatarların, Buğdan (Moldavia) beylerinin, XVI. yüzyılda Türklerin idaresine geçmiş, 1812 de Ruslar tarafından zaptolunmuş, 1919 da Rumanyaya verilmiş, İkinci Dünya Harbinden sonra Rusların eline geçmiştir.

BENDER-ABBAS (Farsça *bender* = liman, pazar, ticaret yeri; Hazer denizi ve Basra körfezi kıyılarında bu kelime ile birleşmiş birçok liman adları vardır), İranın güney bölümünde, Hürmüz Boğazında bir liman. Nüfusu 13 800 (1941) dir. Yay biçiminde uzanan bu boğazın en kuzey bölümüde, rüzgârlara karşı oldukça kuytu bir yerde bulunan B., korunmasına yarıyan üç ada (Kişm, Larek, Hürmüz) ile birlikte, bir yandan Basra körfezine, öte yandan Umman denizine hâkim bulunması, şehrin ehemmiyetini artırmış, burasını İranın başta gelen limanlarından biri ve pazar yeri durumuna yükseltmiştir. Bu üç adadan en büyüğü olan uzun biçimli Kişm (Arapça Cezîre tü 't Tavîle) in kuzeydoğu ucu B. a doğru sokulmuştur. Bu ada, karadan dar bir boğazla (Clarence boğazı) ayrılmıştır. Deniz sularının gitgin (cezir) zamanında bu boğaz pek sığlaştığından gemi işlemesi güçleşir. Şehrin bulunduğu kıyı yöresinin iklimi nemli, sıcak ve yaşamağa elverişsiz olduğundan, yazın şehir nüfusu azalır, halkın çoğu kuzeydeki yaylalara çıkarlar. Bu işlek ticaret yeri, bu yüzden kerpiçten yapılmış basık evleriyle bir kasabayı andıracak şekilde sönük kalmıştır.

B. ticaretinin çoğu yerli ve Hindli tüccarların elindedir. Doğu İranın bütün mahsulleri B. limanından ihraç olunur. Limandan başlıyan yollar, Şiraz ve Kirman yönlerine uzanır.

Tarih: İlk ve Ortaçağlarda Fars eyaletinin merkezi, kıyıdan 20-25 km uzakta olan Hürmüz şehri idi. Burası göçebelerin yaptıkları akınlarda yağma edildiği için şehrin hâkimi, XIV. yüzyılda halkı kıyıya yakın Carun adasına kaldırmış, bu hâdiseden sonra bu adaya da Hürmüz adı verilmiştir. Yeni kurulan şehir az zamanda ilerlemiş ve doğudan getirilen malların ehemmiyetli bir pazarı haline gelmiştir. Terk edilmiş bulunan eski Hürmüz şehri ise zamanla harap olmuştur. Akkoyunlu Devletinin yıkılışından sonra ve Safevî Devletinin 1514 sarsıntısına uğradığı sırada Portekizliler bu havaliyi alarak yüz yıldan fazla faydalanmışlardır. Şah Abbas, İngilizlerin yardımı ile şehri Portekizlilerden almış ve tahribetmiştir (1632). Yeni Hürmüz limanının yıkılmasiyle adanın karşısındaki Gümrü (Gumrun, Gomron) şehri gelişmeye başlamış, eski Arap coğrafyacılarının balıkçı kasabası olarak gösterdikleri bu yerde İngiliz, Fransız, Holânda tüccarları depolar kurmuşlar ve kasabaya Şah Abbas tarafından B. adı verilmiştir. Adı geçen hükümdar, burasını bir deniz ticaret merkezi yapmak istemişse de, halkın denizciliği sevmemesi yüzünden tasavvuru gerçekleşememiştir. XVIII. yüzyılda Nadir Şah tarafından Basra körfezinin kuzeydoğu kıyısında kurulan Bender-i Buşir'in ilerlemesi, B. ı söndürmüştür. 1793 te Maskad imamı B. ı ve cıvarını kiralamış, 1854 yılına kadar bu bölgeden faydalanmış, bu tarihten sonra İran B. a yeniden hâkim olmuşsa da, İmam, buradaki kira hakkını 20 yıl daha devam ettirmiştir. Son senelerde Yezd ve Kirman eyaletlerinin gelişmesi ve afyon ziraatinin artması üzerine B., yeniden ehemmiyet kazanmış ve Bender-i Buşir'den sonra ikinci ticaret merkezi olmuştur.

BENDEREKLİ ZADE, Mehmed Said Efendi, XIX. yüzyıl Türk hekimlerinden. II. Mahmud zamanında «ser etıbba»lık etmiştir (1821-1822). İstanbulda Haydarpaşada gömülüdür.

BENDEREV, Anastas Georgiev (doğ. 1859), Rus ordusunda hizmet etmiş olan bir Bulgar generali. Yukarı Rahva şehrinde doğdu. 1876 yılında Türklere karşı isyan eden G. İzmirliev ve Tod. Velkov çetesi ile birlikte dağa çıkmıştı. Sırp-Bulgar savaşı sırasında (1885) İslimye (Sliven) mevkiindeki birliklerin sağ koluna komuta etti, teşebbüsü ele aldı, harbin neticesini tâyin eden çarpışmanın kazanılmasına katî bir şekilde yardım eyledi. Prens Aleksandır I. Battenberg'in tahttan indirilmesi işinde başlıca âmil oldu. Rusyaya hicret etmiş, orada general rütbesine kadar yükselmiş, Rus-Japon savaşına (1904-1905) ve Birinci Dünya Harbine katılmıştır.

Birinci Dünya Harbi sonunda Bulgaristana dönmüş, birçok makaleler yayımlamıştır. Bu yazılar, 1885-1886 yılı hâdiselerini mükemmel bir şekilde aydınlatır. *İstoriya na bılgarskoto opılçenie* (Bulgar gönüllülerinin tarihi) [1930] adlı büyük bir araştırma eseri de vardır.

BENDİ (İng. Bandy [*bąndi*]), 90-110 m uzunluğunda ve 45-65 m genişliğindeki buz tutmuş çayır hokeyi alanlarında çayır hokeyi sopası, topu ve buz hokeyi pabuçları (paten) ile futbolünkine çok benziyen kaidelere göre 7-11 kişilik takımlar arasında oynanan buz topu oyunu. Adı İngilizce «kıvrık sopa» mânasına gelen, dolayısiyle çıktığı yerin hokeye bağlı olarak İngiltere olduğu sanılan bu oyunun esasları da ilk defa 1891 yılında İngilterede tesbit edilmiş ve oradan iklimi elverişli memleketlere yayılmıştır. Kış mevsiminin şiddetli geçtiği İsveç, Norveç, Finlandiya ve Rusya gibi kuzey memleketlerinde geniş teşkilâtlı ve her yaşta halkın severek yaptığı bir kış sporudur.

BENDIDEIA, Bendis (b. bk.) yortusu. Trakyalı tanrıça Bendis'in yortusu Atinanın Pire limanında her yıl

Thargelion (Mayıs-Haziran) ayının 19 uncu gününde kutlanırdı. Atinanılarla Atinada oturan Trakyalılar iki ayrı kafile tertibederlerdi; gece şenlikleri, fener alayı ile başlar, gizli, taşkın âyinler, sabaha kadar sürerdi.

BENDIGO (eski adı: *Sandhurst*). Avustralyada Victoria devleti topraklarında bir şehir. Nüfusu 26 200 (1947). Önceleri altın madenleri merkezi olan B., bugün verimli bir ekincilik ve hayvancılık bölgesinin başlıca şehri ve canlı endüstri merkezidir.

BENDİMAHİ ÇAYI, Van gölünün kuzeydoğu ucunda bir çay. Uzunluğu 80 km dir. Kaynaklarını Tendürük ve Sarıçimen dağlarından alan B. Ç., Çaldıran ovasından geçtikten sonra, oldukça dar bir vâdide akar. Van gölü kıyısına 8 km kala yine genişçe bir birikinti ovasından (Muradiye ovası) geçer ve göle dökülür. B. Ç. nın Muradiye yakınında denizden yüksekliği 1800 m dir. Dar yerlerinde hızlı akan B. Ç., yazın ve güzün, bazı yerlerinden geçit verir. Muradiyenin 8 km kuzeyindeki Çağlıyan adlı yerde yapılan ölçülere göre, B. Ç. nın en az akımı 5 m^3/s olup, 6 km lik mesafede 150 m lik bir düşüm bulunmakta ve 6 000 kw enerji elde edilebileceği anlaşılmaktadır. Muradiyenin 5 km kuzeyinde, suyun en dar bir yerindeki taş köprünün uzunluğu 10 m dir. Ağza yakın bir yerde ise, Van - Erciş yolunun geçtiği daha uzun (46 m) bir köprü vardır.

BENDİPARA (Trakça *para* = pazar), Bizans İmparatorluğunun Thrake eyaletinde bir şehir. Bulgaristanda Filibe bölgesinde, şimdiki Stroevo'nun yerinde bulunuyordu.

BENDİS (bazen *Mendis*), eski Trakların tapındıkları av tanrıçası. Yunanlılar kendisini Artemis, daha sonra Hekate ve Persephone ile bir savmışlardır. Kültü M. Ö. V. yüzyılda Yunanistanda da yerleşmiş ve adına Salamis'te bir tapınak inşa edilmiştir. Peiraieus (Pire) ta her yıl Thargelion ayı (19 Mayıs - 17 Haziran) nda B. şerefine bir yortu kutlanırdı. *Bendideia* adı verilen bu yortu bir geçit resmi, meş'aleli bir akşam koşusu ve bir gece töreni (*Þannykhis*)nden ibaretti. Gece töreninin aşırı bir cümbüş içinde cereyan etmiş olması ihtimali vardır. B. kültüne Bithynia'da da raslanır. B., resimde Phryg başlığında, elinde mızrak bir avcı kadın olarak gösterilmiştir.

BENDL, Karel (1838 - 1897), Çek bestecisi. Prag'da doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Sıra ile Bruxelles, Amsterdam tiyatrolarını, daha sonra Prag'da *Hlahol* korosunu idare etmiş, Nice ve Milano'da hususî asîlzade orkestralarında çalışmıştır. Bundan sonra kendisini besteciliğe vermiş, daha ziyade korolar, duettolar, orkestralı kantolar yazmıştır. Smetana'nın tesiri altında kalmıştır. Ahenkli ve neşeli bir edası olan eserleri, hemen hemen unutulmuştur. Başlıca eserleri şunlardır: *Lejla* (Leylâ) [1868], *Břetislav a Jitka* (B. ile J.) [1870], *Starý ženich* (İhtiyar güvey) [1871], *Indická princezna* (Hint prensesi) [1877], *Černahorci* (Karadağlılar) [1881]. *Dítě Tábora* (Tabor çocuğu) [1888], *Čarovný květ* (Sihirli çiçek) [1891], *Česka svatba* (Çek düğünü) [1892], ayrıca bir bir bale ve halk kantoları.

BENDS, basınçlı havada çalışanlarda görülen bir meslek hastalığı. B., basınçlı hava hastalığı, dalgıç felci diye de anıldığı gibi, Fransız tıp literatüründe bu hastalığa *maladie de caissons* veya *aérémie* denilmektedir.

Batmış gemiler yanında, denizaltı tünellerinde, büyük ırmaklarda köprü ayakları ve yalı boylarında rıhtım inşaatında, kuyu kazılarında, sulak toprakların derinliklerinde kuru olarak çalışabilmek için basınçlı hava içinde iş görmek gerekir. Bu maksatla, içerisindeki basınç su dibindeki basınca dayanacak yeterlikte ve atmosfer basıncından çok fazla hususî bir oda kullanılır ki adına kesson (caisson) denilmektedir.

B., ilk olarak 1899 da kesson'u yapıp kullanan Fransız mühendisi Triger tarafından 1841 de tarif edilmiş bir hastalıktır. Sualtı işçileri kesso'na inmeden önce sas adı verilen bir yuvaya girerler. Burada basınç ağır ağır yükseltilerek kesson'un basıncı ile denk olunca aradaki sızdırmaz kapı açılır ve işçi, kesson'a geçer. Çıkışta ise bu ameliye ters istikamette tekrarlanır. Değişik basınçlı vasatlara geçiş, vücudun alışmasına imkân verilmeden yapılırsa, basınçla vücutta eriyen hava azotu serbest azot habbecikleri haline gelir ve kan dolaşımına mâni olabilir. Habbecikler, belirti verebilecek derecede çok iseler, ancak kan damarlarında bulunur. Kemik dokularında meydana gelen embolik işemi, yani vücutta erimişken âni basınç değişmesiyle serbest hale geçen azot habbeciklerinin kemik dokularına giden damarları tıkamasından ileri gelen kansızlık, hastalığın esas sebebi kabul edilmektedir.

Hastalığın belirtileri: Kol ve bacaklarda veya karında ağrı, başdönmesi, bir veya iki taraflı felç, deride kaşıntı, boğulma ve ileri derecede bitkinlik hissi ve şuursuzluk. Röntgen muayenelerinde karakteristik kemik değişiklikleri görülür. Kulakta şiddetli ağrı, kulak zarı yırtılması, üst teneffüs yollarında ödem ve kanama meydana gelebilir.

Belirtilerin başlamasından kısa zaman sonra vakaya müdahale edilmişse hastalığın sonu çok kere tam şifadır. Birkaç saat zarfında tedaviye alınmamış hastaların kurtulma ihtimali çok azdır. Tedavide esas, hastayı tekrar basınçlı yere alıp basıncı yavaş yavaş ve vücudu alıştırarak normal hale getirmektir.

BENEDEK, Ludwig von (1804 - 1881), Avusturyalı general. Ödenburg (Macaristan) da doğmuş, Graz'ta ölmüştür. Babası doktordu. 1822 de orduya girmiştir. 1846 da Galiçyada Leh köylü ayaklanmasını bastırma hareketine iştirak etmiştir. 1847 de İtalyada bir alayı idare etmiş, ve 1849 da da Macar seferinde kendisine yine bir komutanlık verilmiştir. Bunun üzerine İtalyaya geri dönmüştür. Solferino'da Piemontluları püskürtmüştür. 1860 ta Macaristan valisi olmuştur. 1866 da, Prusya - Avusturya harbinde kuzey Avusturya ordusuna komuta etmiştir. Sadowa'da yenilince azledilmiş, askerî mahkemeye verilmesi kararlaştırılmışsa da İmparator sonradan buna lüzum görmemiştir. Bundan sonra B., Graz'a çekilmiş ve ölümüne kadar orada yaşamıştır.

BENEDEN, Pierre Joseph van (1809 - 1894). Belçikalı tabiat bilgini. Mecheln'de doğmuş, Louvain'de ölmüştür. 1831 de Louvain Tabiat Tarihi Müzesi müdürlüğüne tâyin edilmiştir. 1881 de Bilimler Akademisi başkanlığına getirilmiştir. En belli başlı yazıları şunlardır: L. Gervais ile birlikte *Zoologie medicale* (Tıbbî zooloji) [2 cilt. Paris 1859] ile *Ostéographie des cétacés vivants et fossiles* (Yaşıyan ve fosil s. osteografisi) [Paris 1868 18 7], yalnız olarak da *La vie animale et ses mysteres* (Hayvan hayatı ve sırları) [Bruxelles 1863].

BENEDICTUS [*benediktus*], 17 papanın adı:

1. **B., I.** (papalığı 575 - 578). Romalıdır. Longobardların İtalyada ilerleyişi onun papalığı zamanına raslar.

2 **B., II.** (papalığı 683 - 685). Romalıdır. Monoteletizm (İsada yalnız tek bir iradenin bulunduğu hakkında ileri sürülen doktrin) i mahkûm eden Istanbul ruhanî meclisinin (680) kararlarını Batıda da kabul ettirmeğe çalışmıştır. Katolik kilisesi bu papayı azizlerinden sayar.

3. **B., III.** (papalığı 855 - 858). Romalıdır. Karşısına, papa IV. Leo'nun afaroz ettiği kardinal Anastasius makam dâvacısı olarak çıkmışsa da yenilmiştir

4. **B., IV.** (papalığı 900 - 903). Romalıdır. I. Berengar'dan kısa bir zaman için İtalyayı alan Aşağı Burgundiyalı Louis'ye İtalya Kırallığı tacını giydirmiştir.

5. **B., V.** (ölm. 966, papalığı 964). Romalıdır. Papa XII. Iohannes'in ölümünden sonra Romalılar tarafından papalığa seçilmiş, fakat karşısına Alman imparatoru I. Otto, hiç papaz olmıyan VIII. Leo'yu papalık makamına çıkarmıştır. Bunun üzerine B., Hamburga sürülmüş ve orada ölmüştür.

6. **B., VI.** (papalığı 972 - 974) Alman imparatoru II. Otto'nun adamlarındandı. II. Otto Almanyada meşgul bulunduğu sırada Roma valisi Iohannes Crescentius ve piskopos yardımcısı Franco (daha sonraki papa VII. Bonifatius) tarafından makamından indirilip zindana atılmış ve orada açlıktan ölmüştür. Bir rivayete göre Crescentius'un emriyle boğdurulmuştur.

7. **B., VII.** (papalığı 974 - 983). Romalı Conti kontları ailesine mensup olan B., papalık makamına çıkmadan önce Sutri (İtalya Viterba ili) piskoposluğunda bulunmuştur. Alman imparatoru ve Alman piskoposları ile iyi münasebetleri olduğu için, VII. Bonifatius'un kovulmasından sonra papalığa seçilmiştir. Keşişliği geliştiren bu papa, 981 de toplanan Roma ruhanî meclisinde ruhanî vazifelerin para ile satılması (Lat. simonia) işini tenkid etmiştir.

8. **B., VIII.**, asıl adı: **Theophylactus**(papalığı 1012-1024). Tusculum kontlarından olan B., papalık tahtına çıkar çıkmaz Crescentiuslar (b. bk.) ın kendisinden ayrı olarak seçtikleri papa VI. Gregorius tarafından kovulmuşsa da Alman hükümdarı II. Heinrich'in yardımiyle makamını yeniden ele geçirmiş, ona imparatorluk tacını giydirerek kendisine bir altın elma hediye etmiştir. 1016 da Sardinyadan İtalyaya saldıran Arapları yenmiş ve Sardinyayı işgal etmiştir. Bizanslılarla da savaşmış ve bunlardan Apulia'yı almıştır. Pavia'da toplanan ruhanî meclisıe (1022) papazların evlenmemesi (Lat. coelibatus) hakkındaki eski hükmü yenileştirmiştir.

9. **B., IX.**, asıl adı: **Theophylactus** (1015 - 1055 papalığı 1033 - 1048), Tusculum kontu III. Alberico'nun oğlu, papalardan VIII. Benedictus ile XIX. Iohannes'in yeğeni. Ahlâksızlık ve zorbalıkları yüzünden 1038 de Romalılar tarafından kovulmuş ve yerine Sabina piskoposu, III. Sylvester adiyle papa seçilmiştir. B., papalık makamını zorla tekrar ele geçirmişse de, Roma halkının nefreti karşısında, papalık makamını VI. Gregorius adını alan Iohannes Gratianus'a satmış, fakat yaptığına pişman olarak çok geçmeden tekrar papa sıfatı ile ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine Sutri ruhanî meclisi (1046), Alman imparatoru III. Heinrich'in yardımı ile her üç papayı azletmiş ve bunların yerine Bamberg (Bavyera) piskoposu Sindger'i II. Clemens adı ile papalığa getirmiştir. B., 1047 de Clemens'in ölümü üzerine papalığı bir daha ele geçirmişse de IX. Leo tarafından kovulmuş ve tövbekâr olarak girdiği Grottaferrata (Roma civarında) manastırında ölmüştür.

10. **B. X.**, asıl adı: **Iohannes Mincius** (papalığı 1058 - 1059). Kardinal idi. Bu papa da rüşvetle papalık makamına geçmiş ise de 8 ay sonra azledilmiş ve yerine Floransa piskoposu Gerardus, II. Nicolaus adı ile papa seçilmiştir.

11. **B., XI.**, asıl adı: **Niccolò Bocassini** (1240-1304, papalığı 1303 - 1304). Treviso (Kuzey İtalya) da fakir bir aileden doğmuş, Perugia'da ölmüştür. Dominikan keşiş tarikatına giren Bocassini 1298 de Ostia kardinal-piskoposu olmuş, 1303 te oy birliği ile papa seçilmiştir. Papa VIII. Bonifatius ile Fransa kıralı IV. Philippe arasındaki savaşların bozduğu Vatikan - Fransa dostluk münasebetlerinin yeniden kurulması, başarılarından biri olarak gösterilebilir. Çok sofu bir adam olan B., 1733 te Katolik kilisesi azizleri sırasına çıkarılmıştır.

12. **B., XII.**, asıl adı: **Jacques Fournier** (papalığı 1334 - 1342). Saverdun (Fransa) da fakir bir aileden olan B., Bernardus keşiş tarikatına girmiş, kardinal (1327), nihayet papa olmuştur. Avignon (Fransa) da oturan papaların üçüncüsüdür. İtalyan şairi Petrarca'nın telkini üzerine papalık merkezini yeniden Romaya nakletmeyi düşünmüşse de, Romada hüküm süren karışıklıklardan dolayı bu plânından vazgeçmiştir. Avignon'daki papalık sarayının inşaatına o başlamıştır. Kilise idaresinde görülen suiistimallere son vermeğe ve keşiş tarikatlarını ıslaha çalışmış, fakat bu yoldaki uğraşmaları devamlı neticeler vermemiştir. Dış siyasette Alman İmparatorluğu ile uzlaşmağa temayül gösteren B., tamamiyle Fransa kıralı VI. Philippe'in nüfuzu altında bulunduğu için, Bavyeralı Ludwig ile olan barış görüşmeleri başarısızlığa uğramıştır. Bunun neticesi olarak Alman sınıfları, Rense kararları ve Licetiuris denilen kıral seçimi kanunu (1338) ile, papanın Alman kırallarının seçilmesinde söz sahibi olma hakkına son vermiş ve papanın tasdiki olmadan da Alman kırallarının imparator olacağını bildirmişlerdir. Seçkin bir din âlimi olan bu papanın eserleri arasında *De visione beatifica* meşhurdur. Azizlerin ancak kıyamet gününden sonra Tanrıyı görebileceklerini ileri süren papa XXII. Iohannes'e karşı bu eserinde, azizlerin hemen ölümlerinden sonra Tanrıyı gördükleri tezini savunmuş, resmî Katolik dogması olarak da bu tez kabul edilmiştir.

13. **B., [XIII.]**, asıl adı: **Pedro de Luna** (1334-1424, papalığı 1394 - 1409), karşı - papa (antipape). Bir Arogón asîlzade ailesinden doğmuş tahsilini Fransada yapmış, Montpellier (Fransa) üniversitesinde kilise hukuku profesörlüğünde bulunmuş, sonra XI. Gregorius tarafından kardinalliğe yükseltilmiştir (1375). Karşı - papa VII. Clemens'e taraftar olan B., bunun lehine Ispanya, Portekiz ve İngiltere hükümdarlarını kazanmağa çalışmıştır. 1394 te Clemens'in halefi olmuştur. Papa seçiminden önce, papalığa seçildiği takdirde, tahtından feragat pahasına bile olsa Katolik kilisesindeki ayrılığı (schisma) kaldırmağa çalışacağını va'detmiş ve seçimden sonra bu va'dini tekrarlamışsa da sonradan kendi meşruluğuna kanaat getirerek Fransa, Almanya, İngiltere ve Castilla hükümdarlarının bu husustaki ısrarlarına karşı koymuştur. Bununla beraber kendisi Roma papaları ile anlaşmak temayülü göstermiş ve bu maksatla 1396 dan sonra IX. Bonifatius, VII. Innocentius ve XII. Gregorius ile görüşmelere başlamıştır. B. un papalığı İspanya, Portekiz, Iskoçya ve Fransada uzun zaman tanınmıştır. Pisa (İtalya) ruhanî meclisi B. u azil ve afaroz etmiştir (1409). B., 1415 te birkaç kardinal ile birlikte Valen-

cia (İspanya) yanındaki Peniscola kalesine çekilmiş ve burada ölmüştür. Konstanz ruhanî meclisi de onu ayrıca azil ve afaroz etmiştir (1417).

14. **B.,** [XIV.] asıl adı: **Bernard Garnier** (papalığı 1425), karşı-papa. Karşı-papa XIII. Benedictus'un kardinalleri tarafından papa VIII. Clemens'e karşı papalığa seçilmiş olan B., Katolik kilisesi tarihinde mühim bir rol oynamıştır.

15. **B., XIII.** [XV.], asıl adı: **Pietro Francesco Orsini-Gravina** (1649-1730, papalığı 1724-1730). Orsini-Gravina dukalarından olan B., Gravina (İtalya) da doğmuş, 1667 deDominicus'çu keşiş tarikatına girmiş, 1672 de kardinal, 1686 da Benevento başpiskoposu, nihayet VII. Innocen tius'un halefi olmuştur. Mizacı bakımından bir papadan ziyade bir âlim olan B. nin eserleri üç cilt tutar. Papazlığın ıslahı için sarf ettiği gayretler bir netice vermemiştir. Papa XI. Clemens'in Jansenciliği (b. bk.) mahkûm eden Unigenitus (Biricik oğul) fermanını yeniden tasdik etmiştir (1725). Siyasî işlerin idaresini tamamiyle, güvenini kötüye kullanan kardinal Coscia'ya bırakması, papalık itibarı için çok zararlı olmuştur. Coscia, Sicilya ve Sardinyada başpiskoposla piskoposları tâyin hakkını, Kilise menfaatlerine aykırı olarak, bu memleketlerin kırallarına vermiştir (1727).

16. **B.,XIV** [XVI.], asıl adı: **Prospero Lambertini** (1675-1758, papalığı 1740-1758), en seçkin papalardan biridir. Bologna (İtalya) da kibar bir aileden doğmuş, 1726 da kardinal, 1731 de Bologna başpiskoposu, XII. Clemens'in ölümünden sonra da papa olmuştur. Çağının en kuvvetli din âlimlerinden olan B., kilise hukukuna, Hıristiyan dinine ve başka konulara dair pek çok eserler yazmıştır. İyi bir teşkilâtçı olan B., papazların ruhça ve ahlâkça yükselmeleri için çalışmış, Jesuitler tarikatının ıslahı işini ele almış yortuların sayısını azaltmış, Jansenciliğe karşı savaşmıştır. Portekiz, İspanya, Avusturya, Macaristan, Napoli, Sardinya ve Venedikle yaptığı konkordato (anlaşma) lar, onun siyasî başarısını göstermektedir. Vatikanın yalnız «Brandenburg margravı» olarak tanıdığı Prusya hükümdarını kıral olarak tanıyan ilk papa, B. tur.

17. **B., XV.**[XVII.], asıl adı:**Giacomo Paolo Giovanni della Chiesa** (1854-1922, papalığı 1914-1922). Cenovada bir margrav ailesinden doğmuş, papaz olmuş, 1883 te tanınmış Vatikan diplomatı ve papalığın Madrit elçisiMariano Rampolla'nın hususî kâtibi olmuş ve bu vazifesini Rampolla'nın kardinalliğe ve müsteşarlığa tâyininden(1887) sonra da muhafaza etmiştir. 1901 de müsteşar muavini olduktan sonra papa XIII. Leo ile Rampolla'nın başlıca iş arkadaşı olmuştur. X. Pius'un Fransa siyasetini doğru bulmadığı için. 1907 de Bologna başpis koposluğuna tâyin edilmekle, Vatikan siyasetinden uzaklaştırılmış, fakat 1914 Mayısında kardinalliğe getirilmiş, aynı yılın Eylûlünde ise X. Pius'un halefi olarak papalığa seçilmiştir. Birinci Dünya Harbinin patlak vermesi de B. gibi usta bir diplomatın papalık tahtına çıkarılmasını gerektiriyordu. Birinci Dünya Harbi, Vatikanı bir yandan güç bir vaziyete düşürmüşse de öte yandan ona diplomasi sahasında yeni imkânlar da sağlamıştır. Nitekim 1914 Aralık ayında İngiltere, 1915 Ocağında Holânda, Vatikanda birer elçilik açmış, Fransa 1917 den itibaren Vatikanla yeniden münasebetler kurmuş, Portekiz ise 1918 de onunla bir konkordato imzalamıştır. «Sulh Papası» diye de anılan B., harbe son vermeleri için savaşan devletlere 1 Ağustos 1917 de birer nota göndermişse de teşebbüsü bir netice vermemiştir. Bununla beraber harb ıstıraplarının hafifletilmesinde başarılı bir faaliyet göstermiştir. Ağır yaralı harb esirlerinin mübadelesi. hasta esirlerin İsviçrede gözaltı edilmeleri, gözaltı edilmiş sivil yabancıların serbest bırakılmaları, ancak B. un çalışmaları ile mümkün olmuştur. X. Pius'un hazırladığı yeni kilise kanunnâmesi, *Codex iuris canonici Pii X* (1917) başlığiyle, B. tarafından yayımlanmıştır.

XV. BENEDICTUS

BENEDICTUS, St., üç Katolik azizi ve manastır kurucusu: 1. **Aniane'lı B.**, Frans. *Saint Benoît d'Aniane* (aşağı yukarı 750-821), Fransız keşişi, Karoling imparatorluğunda manastır disiplininin ıslahatçısı. Languedoc'ta doğmuştur. Maguelonne kontu Aigulfe'ün oğlu olan B., 24 yaşında keşiş olmuş, sonra doğduğu memlekette Aniane ırmağı kıyısında bir manastır kurmuştur (782). Kıral I. Louis tarafından Frank imparatorluğunda bulunan bütün manastırların kontrolu ile vazifelendirilmesi üzerine bunları bir bir gezmiş ve gevşemiş olan manastır disiplinini kurmuştur (815). Katolik kilisesi B. u azizlerinden sayar. Yortusu 12 Şubattadır.

2. **İngiltereli B.**, İng. *Benedict Biscop* (aşağı yukarı 629-690), İngiliz Benedictus'çu (bk. BENEDICTUS TARİKATI)keşiş ve piskopos, İngilterede Gregorius'çu ilâhi (Lât. *cantus Gregorianus*, Frans. *chant grégorien*)ve Roma kilise töreni (Lât. *liturgia Romana*, Frans. *liturgie romaine*) nin yerleştiricisi. Gençliğinde kıral sarayında yaşıyan B., 25 yaşında saraydan ayrılarak Romaya gitmiş (653) ve orada 10 yıldan fazla kaldıktan sonra İngiltereye dönmüştür. Fakat az sonra Northumbria (Northumberland) kıralı Alchfrid'in elçisi olarak yeniden Romaya gelmiştir. Romadan dönerken Lerins (Provence) te 2 yıl kalmış ve buradaki manastır keşişlerinin hayatını incelemiştir. B., birkaç defa daha Romaya gidip dönerek İngiltereye birçok kitap ve mukaddes eşya götürmüştür. 667 de Northumbria kırallığında Wearmouth manastırını, 682 de ise Newcastle'ın yanında Jarrow manastırını kurmuştur. İngiliz kültürünün kurulmasında B. un mühim bir yeri vardır. Katolik kilisesi B. u azizleri sırasına çıkarmıştır. Yortusu 12 Ocaktadır.

3. **Nursialı B.**, İtal. *San Benedetto di Nursia* (aşağı yukarı 480-544), İtalyan keşiş, Benedictus tarikatı (b. bk.) nın kurucusu. Nursia'da kibar bir aileden doğmuş, Monte Cassino'da ölmüştür. Romada hukuk okuyan B., dünya kötülüklerinden kaçmak için Romadan 40 mil uzakta bulunan Subiaco yanında bir mağara (şimdi Sacro Speco = Mukaddes Mağara) ya çekilmiştir. Ömrü sert bir çilekeşlikle geçen B. un ünü yavaş yavaş etrafa yayılmıştır. 3 yıl inzivada kaldıktan sonra Vicovaro (Subiaco ile Tivoli arasında) manastırının keşişleri B. u kendilerine abbas (manastır başı) seçmişlerse de sertliğinden hoşlanmadıkları için zehirlemek istemişlerdir. Bunun üzerine B.,

mağarasına dönmüştür; fakat öğrencileri peşinden gitmişlerdir. B., 12 manastır kurarak her birine 12 keşiş yerleştirmiş ve onları kendi kontrolu altına almıştır. Birçok Roma asılzade aileleri, çocuklarını terbiye edilmek üzere B. a vermişlerdir. Ama B., etraftaki manastırların keşişlerinin dolaplarına dayanamıyarak, birkaç öğrencisiyle birlikte, Subiaco'dan Monte Cassino (Roma ile Napoli arasında) ya gitmiş ve burada bir Apollo tapınağı üzerine bir manastır kurmuştur (529). Monte Cassino keşişleri B. un kaleme aldığı manastır *kuralı* (bk. BENEDICTUS KURALI) na göre yaşamışlardır. B. bir manastır kütüphanesi de kurmuş ve kitap sayısını çoğaltmak için hususiyle yaşlı ve vücutça zayıf keşişlere el yazmalarını kopya ettirmiştir. Hayatının bundan sonraki kısmı hakkında fazla bilgi yoktur. Yalnız 543 te Got kıralı Totila'nın kendisini ziyaret ettiğini biliyoruz. B. un bu ziyaretten az sonra ölmüş olması ihtimali vardır. Katolik kilisesi B. u aziz sayar. Yortusu 21 Marttadır.

BENEDICTUS KURALI (Lât. *Regula Sancti Benedicti*), Nursialı St. Benedictus (bk. BENEDICTUS, St. 3) tarafından kaleme alınan ve Benedictus'çu keşişler (bk. BENEDICTUS TARİKATI)in hayatını düzenliyen manastır nizamnamesi. Eski manastır kurallarından, hususiyle St. Basileios (bk. BASİLEİOS 3) *kuralı*ndan da faydalanan, fakat hepsinden teferruatlı olan B. K., bir giriş ile 73 bölümden ibarettir. B. K. na göre abbas (manastır başı) ın, şef ve öğretmen olarak, tam bir yetkisi vardır, fakat karar vermeden önce keşişler konseyi (Lât. capitulum) nin de fikrini almak zorudadır. B. K., sert değildir: keşişler kendi elbiselerini giyebilirler, yeter miktarda yiyecek alırlar ve günde 7 - 8 saat uyuyabilirlerdi. St. Benedictus'un «ilâhî işler» veya «dinî işler» adını verdiği müşterek dualar ve başka dinî vazifeler keşişleri 4 - 5 saatten fazla meşgul etmezdi. Antik görüşten farklı olarak St. Benedictus, keşişlere tarla işlerini ve zanaatı emretmekle, beden işini insana yaraşır bir meşguliyet olarak tanımıştır. Çocukların terbiyesi ve eski el yazmalarının kopyası da B. K. nın kaydettiği esaslardandı. Günün geri kalan kısmı *Kitab-ı Mukaddes*in ve Kilise Babalarının eserlerinin okunmasına ayrılmıştı. B. K. nın tenkidli yayımı: E. C. Butler: *Sancti Benedicti regula monasteriorum* (St. Benedictus'un manastır kuralı) [Freiburg 1927, üçüncü baskı 1935].

BENEDICTUS TARİKATI (Fr. *Bénédictins, Bénédictines*), Benedictus kuralı (b. bk.) na göre yaşıyan Katolik rahip ve rahibeleri: 1. *Benedictus'çu keşişler*: **Nursialı St. Benedictus** (bk. BENEDICTUS 3) 529 da Monte Cassino (İtalya) da bir manastır kurarak keşişleri için burasının kuralını kaleme almıştır. Monte Cassino manastırı 580 de Longobardlar tarafından yıkıldıktan sonra birçok keşişler Romaya gitmiştir. Bunlar için papa Büyük Gregorius'un Romada bir manastır yaptırmış olması ihtimali vardır, Papa Gregorius'un Hıristiyanlık propagandasında bulunmak için, 596 da St. Augustinus ile birlikte İngiltereye gönderdiği B. çular, burada birçok manastır ve kilise kurmuşlar, hükümdarları ve halkı Hıristiyanlık için kazanmış, dinle beraber çeşitli ilimleri de yaymışlardır. Bazı B. çuların Fransaya yerleşmesi ve Benedictus'çu tarikatın bu ülkede de yayılması bu zamana raslar. Aynı zamanda İngiltereden Almanyaya misyonerlik vazifesiyle giden B. çular, burada manastırlar kurmuşlardır.

Cluny (Fransa) manastırında başlıyan dinî reform (bk. CLUNY REFORMU) un B. T. üzerinde derin tesirleri görülür. Bu reform neticesinde B. T. X. - XII. yüzyılda o derece kuvvetlenmiştir ki yalnız kilise hayatında değil, devlet işlerinin yönetilmesinde de mühim bir yer tutmuştur. XII. yüzyılda B. T. ın 2000 kadar manastırı vardı. Fakat Ortaçağ sonlarına doğru Katolik kilisesinde görülen çöküş, B. T. nı da sarsmış, birçok manastırları yıkılmış, geri kalanı fakirleşmiştir. Benedictus Kuralına göre abbas (Lât. = manastır başı)ın idaresinde her manastır müstakildi. Yeni şartlar içinde bu böyle kalamazdı. Tutunabilmek için manastırların bölgelere göre grup (congrégation) lar halinde birleştirilmesi gerekiyordu. Bu yolda bazı teşebbüslerde bulunulmuşsa da bu iş ancak Trento (İtalya; Alm. Trient) ruhanî meclisi (1545 - 1563) nin diğer rahip ve rahibe tarikatları gibi, B. T. nın da kongregasyonlar şeklinde birleştirilmesini kanunlaştırmasiyle mümkün olmuştur. XVI. - XVII. yüzyıllarda Fransa, Belçika, İngiltere, Güney Almanya İsviçre ve İtalya manastırları, Trento kararını tatbik ettikten sonra, Avrupa ve Amerika ülkelerinde bulunan Benedictus'çu manastırlar da kabul etmede gecikmemişlerdir.

B. T. 1893 te papa XIII. Leo tarafından yeniden teşkilâtlandırılmıştır. Bugün bütün dünya Benedictus'çu manastırları 15 kongregasyon halindedir. Bunların başında Romadaki Sant Anselmo manastırında oturan *abbas primas* (Lât. = ilk veya en yüksek manastır başı, Frans. *abbé primat*) bulunur. Benedictus'çu keşişler siyah cübbe giyerler. Başlıca vazifeleri öğretmenliktir.

2. *Benedictus'çu rahibeler*: Tarikatlarının Nursialı St. Benedictus'un hemşiresi Sancta Scholastica tarafından kurulduğu söylenir. Bu rahibe tarikatı Ortaçağda çabuk yayılmıştır. Eskiden Benedictus'çu rahip ve rahibe manastırları çok defa aynı abbas (manastır başı) ın idaresinde bulunuyordu. Sonraları râhibe manastırlarının bir kısmı asılzade kızlara tahsis edilmiştir. Fakat yüzyıllar boyunca manastırların çoğunda disiplinin gevşemesi, tarikatın ıslahını gerektirmiştir. Bu yolda en mühim reform Fransada yapılmış ve buradaki Benedictus'çu rahibe manastırları *Congrégation de Notre-Dame - du - Calvaire* [1651] ve *Congrégation de l' Adoration perpétuelle du Saint Sacrement* [1652] adiyle iki sert nizamlı kongregasyon kurulmuştur. Bugün çeşitli Hıristiyan memleketlerinde her iki kongregasyonun manastırları vardır. Benedictus'çu rahibelerin kıyafeti siyah ferâcedir. Bunlar, öğretmenlik ve hastabakıcılık ederler.

Benedictus'çu rahip ve rahibelerin Avrupa kültürünün kurulmasında büyük bir payı vardır. Misyoner olarak gittikleri memleketlere İncil ile beraber, kültür de götürmüşlerdir: icabında ormanlar keserler, halka çiftçilik ve zanaatlar öğretirler, hastabakıcılık yaparlardı. Antik görüşten farklı olarak bedenî çalışmaya karşı saygı göstermişlerdir. Benedictus'çu manastırlara bağlı okullar Ortaçağda antik kültürün biricik ocağı idi. Benedictus Kuralında eski yazmaların kopyası kaydı bulunduğundan, gerek rahip, gerek rahibe B. çular, Roma edebiyatının birçok mahsullerini kopya etmekle, bunların bize kadar gelmesini sağlamışlardır. B. T., bütün ilimler, hususiyle teoloji, tarih, hukuk ve modern zamanlarda tabiat ilimleri alanında da değerli âlimler yetiştirmişlerdir. Aralarında meşhur mimar, sanatkâr, şair ve müzikçi olanlara da raslanır.

BENEDIKT, Moritz (1835 - 1920), Avusturyalı doktor. Eisenstadt (Burgenland) da doğmuş, Viyanada ölmüştür. 1899 yılından itibaren Viyanada nöroloji ordinaryusu olarak binlerce hekim yetiştirmiştir. B., nöroloji ve elektroterapi, psikoloji ve biyoloji, Lombroso (b. bk.) nun kurduğu kriminal antropoloji alanlarında çalışmıştır.

Başlıca eserleri şunlardır: *Nervenpathologie und Elektrotherapie* (Sinir hastalıkları ve elektrik tedavisi) [1874-75], *Psychophysik der Moral und des Rechts* (Ahlâk bilgisi ve hukukun psikofiziği) [1875], *Anatomische Studien an Verbrechergehirnen* [Mücrim beyinleri üzerinde anatomik incelemeler) [1878], *Hypnotismus und Suggestion* (İpnotizma ve telkin) [1894], *Die Seelenkunde des Menschen* (İnsan ruhu bilgisi) [1895], *Das biomechanische Denken* (Biyomekanik düşünme) [1903], *Kristallisation und Morphogenesis* (Billûrlaşma ve morfogenes) [1905].

BENEDIKT FELCİ, sinir cümlesinin *pedunculus cerebri* denilen kısmının âfetlerinde görülen ve ilk defa Benedikt tarafından yazılan bir felç. Âfet tarafında 3 kafa siniri felci ve karşı vücut tarafında, harekî felç ve gayri-ihtiyarî hareketlerle vasıflıdır.

BENEDİX [*benediks*], **Julius Roderich** (1811-1873), Alman komedi yazarı. Leipzig'de doğmuş ve orada ölmüştür. Tahsilini Leipzig'de Thomasschule'de tamamlamıştır. Wesel'de, Elberfeld'de ve Frankfurt-am-Main'da tiyatro menajerliği yapmıştır. Yukarı orta sınıf hayatını canlandıran komedileri öldükten sonra uzun müddet rağbet görmüştür.

En meşhur eserleri şunlardır: *Doktor Wespe* [1843], *Die Hochzeitsreise* (Balayı seyahatı) [1859], *Das Gefängnis* (Hapishane) [1859]; *Der Störenfried* (İnatçı) [1863], *Die Dienstboten* (Misyon) [1865], *Die Zärtlichen Verwandten* (Nazik akrabalar) [1866]. Komedilerinin başlıca vasıfları konularının açık, konuşmalarının parlak, kolay anlaşılır ve tabiî olmasıdır. Daha ciddî eserleri arasında, *Bilder aus dem Schauspielerleben* (Aktör hayatından safhalar) [1847], *Der mündliche Vortrag* (Hitabet) [1859-60], ve İngiliz şairine karşı duyulan büyük hayranlığı tenkid eden *Die Shakespearomanie* (Shakespeare düşkünlüğü) [1873] vardır.

BENEK HASTALIĞI, elma ve armut ağaçlarının meyva, yaprak ve dallarında görülen bir bitki hastalığı. Meyva ve yaprak üstündeki hastalıklı yerlerin benek şeklinde olmasından dolayı bu ad verilmiştir. Kara leke adı ile de anılan bu hastalığın âmili, asklı mantarlar (Ascomycetes) sınıfına giren, pirenomisetine (Pyrenomycetineae)

Benek hastalığının lekeleri: a) elmada, b) armutta, c) elma yaprağında

takımının, pleosporase (Pleosporaceae) familyasından *Verturia pirina*, armutta *Fusicladium pirinum* (konidi şekli), *Venturia inaequallis*, elmada *Fusicladium dendriticum* (konidi şekli) adlı mantarlardır

Hastalıkla savaşta Bordeaux bulamacı kullanılır. Ağaçlar çiçek açmadan az önce % 4 ve çiçekler döküldükten sonra da 14 er gün ara ile % 1 - 2 kesafetinde iki defa olmak üzere, en aşağı üçer defa bu bulamaçla ilâçlanmalıdır.

BENEKE, Friedrich Eduard (1798 - 1854), Alman filosofu. Berlinde doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Göttingen ve Berlinde felsefe hocalığı etmiştir. Zamanında moda felsefe cereyanı olan Hegelciliğin zıddına, B. psikolojizm(b. bk.)i müdafaa etmiştir. B. ye göre, psikoloji, tecrübî bir tabiat ilmidir ve esas kavramı, metodunun dayanağı, iç tecrübedir. Bütün felsefe disiplinlerinin merkezi, bu anlayışa uygun olarak kurulmuş psikolojidir. B., ahlâkı tabiî hislere bağlar. Mantık, ona göre, bir düşünme hüneridir. Pedagojiyi de tecrübî psikolojiye dayandırır. Başlıca eserleri şunlardır: *Lehrbuch der Psychologie als Naturwissenschaft* (Tabiat ilmi olarak psikoloji ders kitabı) [1833], *System der Logik als Kunstlehre des Denkens* (Düşünme hüneri olarak mantık sistemi) [2 cilt, 1842], *Erziehungsund Unterrichtslehre* (Talim ve terbiye nazariyesi) [2 cilt, 1836].

F. E. BENEKE

BENEKLİ HANİ (Serranus hepatus), yüzgeçleri dikenli balıkların hani balıkları (Serranidae) familyasından bir çeşidi. Sırtı biraz kanburca rengi esmer, bazan kırmızımsıdır. Vücudunun yan taraflarında enine uzanan birkaç sıra siyah renkli şeritler vardır. Diğer hani balıkları gibi B. H. nin de hem erkek, hem dişi üreme organı vardır (hermafrodit). Akdenizde yaşar.

Benekli hani (Serranus hepatus)

BENEKLİ KÖPEKBALIĞI (Scyllium canicula), iskeleti kıkırdaklı balıkların (Elasmobranchii) köpek-ve kedi balıkları (Selachii) takımından. Buna bazı yerlerde kedi balığı da derler. Boyu 1 m, karnı kirli siyah, sırtı ve yanları kırmızımsı olup kahverengi benekleri vardır. Derisinde insan dişine benziyen plakoid pullar bulunur. Öne doğru uzamış olan başın alt tarafında yarık şeklinde iki burun çukurluğu ve bunların biraz gerisinde aynı şekilde ağız vardır. Ağzın kenarları kuvvetli dişlerle mücehhezdir. Başın yanlarında beşer tane solungaç yarıkları görülür. Sırt yüzgeci iki tanedir. Kuyruk yüzgeci asimetriktir. Bu yırtıcı hayvan Atlas Okyanusunda ve Akdenizde yaşar. Yumurtalarını, keratinden bir kılıf içinde, deniz bitkilerinin veya buna benzer şeylerin üzerine bırakır. Küçük bir fareye benzedikleri için bu yumurtalara, deniz faresi denir.

Benekli Köpekbalığı: y. yumurtası

BENEKLİ PİSİ (Pleuronectes platessa), kemikli balıkların yan-yüzenler (Pleuronectidae) familyasından bir balık. Sol tarafı üzerine yattığından vücudunun bu yanı karın, sağ yanı sırt olmuştur. Buna uygun olarak sol göz de yerini değiştirip sağ gözün yanına gelmiş ağız çarpılmış, hayvan asimetrik bir durum almıştır. Larvaları normal yapılı ve bilateral simetrilidir. Sağ tarafına tekabül eden sırtı gri-kahverengi olup portakal renginde benekleri vardır. Bu renk, bulunduğu yere göre çok çabuk değişir ve böylelikle hayvan kendini düşmanlarından korur. Vücudun sol yanına tekabül eden karın kısmı ise beyazdır. Sırt ve anal yüzgeçleri 90 cm boyunda olabilir. B. P. Avrupa sahillerinde yaşar. Eti makbuldür.

Benekli pisi

BENELLI, Sem (doğ. 1877), İtalyan tiyatro yazarı ve siyaset adamı. Floransanın Prato şehri civarında, Filettole'de doğmuştur. Fütüristlerin başkanı F. T. Marinetti ile birlikte *Poesia* (şiir) dergisini çıkarmış, sonra *Rassegna internazionale* (Milletlerarası dergi) nin başyazarı olmuştur. İlk tiyatro eserleri pek tutulmamıştır, *La maschera di Bruto* (Brutus'un maskesi) [1908] daha başarılı olmuştur. *La Cena delle Beffe* (Alaycılar ziyafeti; Paristeki temsil: *La Beffa* 1910; Berlin: *Das Mahl der Spötter* 1912, New York: *The Jest*, 1919) adlı manzum Rönesans dramının ilk temsili (1909) ne İtalyan millî dramının yeniden doğuşu gözü ile bakılıyor. Bu dram 1924 te Giordano tarafından opera haline getirilmiştir. Daha sonra yazdığı diğer Rönesans dramları ve tarihî piyesleri bu kadar rağbet görmemiştir. Bunlar arasında şu piyesler göze çarpar: *Amore dei Tre Re* (Üç kıralın aşkı) [1910], *Rosmunda* [1911], *Mantellaccio* (Sözüm ona manto) [1911] *Gorgona* [1913], *Nozze dei Centauri* (Kentaurosların evlenmesi) [1915], *Alı* [1920], *L'Arzigogolo* (Tevil) [1922], *La sagra della Santa Primavera* (Mukaddes ilkbaharın takdis edilmesi) [1923], *L'amorosa Tragedia* (Aşk faciası) [1925], *Il vezzo di perle* (İnci gerdanlık) [1926], *Con le stelle* (Yıldızlarla beraber) [1927], *Orfeo e Proserpina* (Orpheos ile Proserpina) [1929]. Birinci Dünya Harbinde B., başkalariyle birlikte, harbe katılanlar birliğini kurmuş, bu birlik tarafından 1919-21 yıllarında saylav seçilip parlâmentoya gönderilmiştir. 1919 da d'Annunzio'nun arkadaşı olarak Fiume'de sivil valilik etmiştir. 1924 te Faşist saylav olmuştur. Sonradan Faşistlerin takibine uğrayınca İsviçreye kaçmak zorunda kalmıştır.

BENELUX [*beneluks*]. Belçika, Holânda ve Luxemburg arasındaki gümrük birliği. Bu söz, üç memleketin adlarının ilk hecelerinden meydana gelmiştir (*Be*-lgique-*Ne*-derland-*Lux*-emburg). B. Sözleşmesi, 25 Eylûl 1944 te Londrada ilgili memleketlerin sürgün hükümetleri tarafından imzalanmış ve 1 Ocak 1948 de yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşmeye göre her üç memleket, birbirlerinden gelen mallardan gümrük resmi almaz, başka memleketlerden gelen mallardan da aynı miktarda gümrük alır. Sözleşme üç memleket için yavaş yavaş şu tedbirlerin alınmasını da gerektirmektedir: kontenjanların, lisansların, satış ve istihlâk vergilerinin kaldırılması, böylece B. memleketleri içerisinde her çeşit malların bugün bir memleket içerisinde olduğu gibi kolayca gidip gelmesi. B., başka memleketlere de açıktır.

Belçika ile Luxemburg arasında zaten 22 Aralık 1921 de 50 yıllık bir gümrük birliği imzalanmıştı.

BENERVA: bk. THİOMİN ve VİTAMİN B_1.

BENEŠ [*beneş*], **Edvard** (1884-1948), Çek devlet adamı. Kožlany'de doğmuş, Sezimovo Usti'de ölmüştür. Fakir bir köylü çocuğu olduğu halde Prag üniversitesinde, sonra da Pariste Sorbonne'da Ecole des Sciences Politiques te okumuş ve nihayet Dijon üniversitesinde hukuk doktorasını yapmıştır (1908). 1909 da Prag'daki Ticaret Akademisine iktisat profesörü tâyin edilmiş, 1922 de de Prag üniversitesi zoolojı profesörlüğüne getirilmiştir. Birinci Dünya Harbinin başlangıcında Bohemya'dan kaçarak Parise Masaryk ve general Stefanik'in yanına gitmiştir. Bu üç adam Çekoslovak Millî Heyetini kurup bir Çek millî ordusu vücuda getirdiler. Harbin sonunda B., Dr. Kramář ile beraber 1919 da Pariste toplanan Müttefiklerarası Barış Konferansında bu genç devletin Çekoslovak temsilcisi olarak bulunmuştur. Çekoslovak Cumhuriyeti kurulunca 1918 Kasım ayında Masaryk birinci cumhurbaşkanı, B. ise ilk dışişleri bakanı olmuştur. B., Aralık 1935 te Masaryk'in halefi olarak cumhurbaşkanı seçilmiştir. B., Yugoslavya ve Rumanya ile birlikte Macaristana karşı bir ittifak teşkil eden Küçük Antant'ı akdetmiştir (Ağustos 1920); Rusya ile olan ittifak ise onun cumhurbaşkanlığında vücuda gelmiştir. B., Avrupada sulh ve siyaseti idare eden ve 1925 yılında imzalanan Locarno Antlaşması (b. bk.) nda da faal rol oynamıştır. Almanya 1938 de Avusturyayı zaptedince, Çekoslovakyanın bağımsızlığı tehdit altına girmiş, 5 Ekim 1938 de akdolunan Münih anlaşmasından sonra B., cumhurbaşkanlığından istifa etmiş ve 22 Ekimde Çekoslovakyayı terk etmiştir. Önce Chicago üniversitesinde misafir profesör olmuş sonra İngiltereye gelmiştir. İkinci Dünya Harbinin patlamasından sonra B., Batılı müttefiklerle işbirliği yolu ile Çek hürriyetinin iadesi hareketinin başına geçmiştir. 1940 ta Çek Millî Komitesi geçici hükümet olarak tanınınca B., tekrar cumhurbaşkanı oldu. Almanyanın hezimetinden sonra B., Çekoslovakyaya ikinci cumhurbaşkanı olarak döndü (Mayıs 1945). Memleket onun başkanlığı altında, ileri fikirli bir hükümet idaresiyle bir kalkınma programının tatbikine başladı. Bu programda bin kadar sanayi firmasının devletleştirilmesi yer almıştı. İstiklâline yenibaştan kavuşan Cumhuriyetin ilk seçimleri 26 Mayıs 1946 da yapıldı. Komünistler sayıca başta geliyordu. 3 Temmuz 1946 da komünist lideri Klement Gottwald yeni bir hükümet kurdu. Programı başlangıçta selefi Fierlinger hükümetinin programının devamından başka birşey değildi. Gottwald, Rusyanın baskısı altında, Çekoslovakyayı bir tek partili polis devleti haline getirdi, B. ise Gottwald'ı bu yeni komünist hükümetin başkanı olarak ka-

Edvard BENEŠ

bule zorlandı. Mayıs 1948 de B. istifa etti; Gottwald da cumhurbaşkanı olarak onun yerine geçti.

B. in eserleri arasında *Cinq années de politique extérieure* (Beş yıllık dış siyaset) [Prag, 1924] ile *Souvenirs de guerre et de révolution* (Harb ve ihtilâl hâtıraları)[Paris, 1928] kayda değer.

BENÉT [*benē*], iki Amerikalı yazar kardeş:

1. **Stephen Vincent B.** (1898 - 1943), şair ve romancı. Bethlehem'de doğmuş, New Yorkta ölmüştür. Yale üniversitesinden mezun olmuştur (1919). Başlıca şiir kitapları: *Five Men and Pompey* (Beş adam ve Pompeius)[1915, dramatik monologlar], *Young Adventure* (Genç macera) [1918], *Heavens and Earth* (Gök ve yer) [1920], *The Ballad of William Sycamore* (W. S. un ballâdı) [1923], *Ballads and Poems* (Ballâdlar ve şiirler) [1931], *A Book of Americans* (Amerikalılar kitabı) [1933, karısı Rosemary ile birlikte meşhur Amerikalılar hakkında yazdığı manzumeler]. Ayrılma Harbini konu olarak alan *John Brown's Body* (J. B. un cesedi) [1928] adlı manzum hikâyesi kendisine büyük bir şöhret sağlamış ve yılın en iyi eseri için verilen Pulitzer mükâfatını kazandırmıştır(1929). Şu romanları ve hikâyeleri anılmağa değer: *The Beginnings of Wisdom* (Hikmetin başlangıcı) [1921], *Spanish Bayonet* (İspanyol süngüsü) [1926], *James Shore's Daughters* (J. S. un kızları) [1934], *Burning City* (Yanmakta olan şehir) [1936], *Thirteen o'Clock* (Saat on üç) [1937, hikâyeler; bunlardan *The Devil and Daniel Webster* (Şeytan ve D. W.) adlısı piyes ve opera olarak sahneye adapte edildikten başka *All That Money Can Buy* (Paranın satın alabildiği her şey) adıyle filmi de çevrilmiştir], *Jonny Pye and the Fool Killer* (J. P. ve deli kaatil) [1938, hikâye], *Tales Before Midnight* (Gece yarısı öncesi hikâyeleri) [1939]. Musikili radyo piyesi: *The Headless Horseman* (Başsız atlı) [1937]. Manzum dramı: *They Burned the Books* (Kitapları yaktılar) [1942]. Sömürgeye göçleri canlandıran ve ölümünden sonra çıkan (1943) *Western Star* (Batı yıldızı) adlı tamamlanmamış destanı ile Pulitzer şiir mükâfatını kazanmıştır.

2. **William Rose B.** (1886 - 1950), şair, tenkidci ve naşir. Fort Hamilton (New York Harbor) da doğmuştur. Sheffield Scientific School (Yale) dan mezundur (1907). Sahip veya ortak olarak *Century Magazine* (Asrın dergisi), *Nation's Business* (Milletin işi), *Saturday Review of Literature* (Cumartesi edebiyat mecmuası) v. b. dergilerini çıkarmıştır. Başlıca şiir kitapları: *Merchants from Cathay* (Çin tüccarları) [1913], *The Falconer of God* (Tanrının doğancısı) [1914], *The Great White Wall* (Büyük beyaz duvar) [1916], *Moons of Grandeur* (Azamet ayları) [1920], *Man Possessed* (Meczup adam) [1927], *Golden Fleece* (Altın post) [1935], *With Wings as Eagles* (Kartallar gibi kanadlanarak) [1940, uçakçı ballâdları], *Day of Deliverance* (Kurtuluş günü) [1944, harb şiirleri]. Romanı: *The First Person Singular* (Müfret birinci şahıs) [1922]. Denemeler koleksiyonu: *Wild Goslings* (Yaban ördeği yavruları) [1927]. Manzum romanı: *Rip Tide* [1932]. *The Dust which is God* (Tanrı olan toz) [1941] adlı manzum hikâyesiyle 1942 yılı Pulitzer şiir mükâfatını kazanmıştır. Canby ve Drinkwater ile birlikte *Twentieth Century Poetry* (XX. yüzyıl şiiri) [1930] yi, N. H. Pearson ile birlikte *The Oxford Anthology of American Literature* (Amerikan edebiyatı Oxford antolojisi) [1938, beşinci baskı 1944] ü, bundan başka *The Poetry of Freedom* (Hürriyet şiiri) [1945] ve *The Reader's Encyclopedia* (Okuyucu ansiklopedisi) [1948] adlı eserleri yayımlamıştır. İkinci karısı Elinor Wylie (1885 - 1928) de şair ve romancıdır. B., onun şiirlerini *Collected Poems* (Toplanmış şiirler) [1932] adıyle çıkarmıştır.

BENETNAŞ, Büyükayı takımyıldızında, η harfi ile gösterilen, 2. kadirden parlak bir yıldızdır. Bu yıldıza astronomide η Ursamajoris de denir. Gök küresinin kuzey yarısında bulunan B. ın regtasansiyonu $\alpha = 13^h$ 45 m, deklirasyonu $S = 49° 33'$ ve spektrel sınıfı B_3 tür.

BENEVENTO: 1. İtalyanın Campania bölgesinde bir eyalet. Yüzölçümü 2586 km², nüfusu 350 000 (1938) dir. Nüfus sıklığı 135 tir. B. topraklarının ortasında düzlükler varsa da çok yeri dağlıktır.

2. Aynı addaki eyaletin merkezi. Nüfusu 38 000 (1938) dir. Verimli bir düzlüğün ortasındadır. Napolinin 60 km kuzeydoğusundadır. Romalılar devrinde adı Beneventum idi. Eski bir efsaneye göre Yunanlı Diomedes tarafından kurulmuştur. Romalılar M. Ö. 275 yılında bu kasabaya yakın bir yerde kıral Pyrrhos'u yendikten sonra kasabanın eski adı (Malventum) nı değiştirmişler ve *bonus eventus* (=iyi netice) anlamına gelen Beneventum adını takmışlardır. VII. yüzyılda Langobard dukalarının elinde kalmış, 949 dan itibaren başpiskoposluk merkezi olmuş, 1049 - 1860 arasında kilise devletine bağlanmıştır. Coğrafî, stratejik ve ticarî mevkii ve Güney İtalyanın her tarafına yayılan yolların kavşak noktasında bulunması dolayısiyle Benevento eskiçağda olduğu gibi ortaçağda da ehemmiyetini muhafaza etmiştir: çeşitli kavim, krallık ve imparatorluklarla papalık, bu beldeyi ellerinde tutmak için geçen yüzyılın ikinci yarısına kadar arkası gelmiyen mücadelelere girişmişlerdir; kasaba, nihayet 1860 yılında İtalya Kırallığına ilhak edilmiştir.

Benevento, Romalılardan kalma anıtlarla süslüdür; bunlar arasında Traianus takı, bir tiyatro ve bir kriptoportik ile civarda bulunan köprüler anılmağa değer. Ortaçağdan kalan en mühim eser, Santa Sofia kilisesidir.

BENEVENTO DUKALIĞI VE PRENSLİĞİ, Güney İtalyada Longobardlar tarafından kurulan bir beylik. Longobardların bir koluna komuta eden Zotton'un 570 veya 571 yılında Benevento kasabası ile bölgesini Bizanslıların elinden alması ve duka unvanını kazanması ile kurulmuş olan Benevento dukalığı, kâh Bizanslılarla kâh papalıkla mücadele etmek zorunda kalan çeşitli Longobard dukalarının idaresinde, Kuzey İtalyaya hâkim olan Longobard kırallığından müstakil olarak iki yüzyıl yaşamıştır; 744 yılında da, Longobard kırallığının Büyük Karl'ın hâkimiyeti altına girmesi üzerine, prensliğe yükselmiştir. Hanedana mensup kimselerin kavga ve cinayetleri yüzünden perişan hale düşen prenslik, Arapların hücumlarına karşı koyduktan ve Mukaddes Roma - Germen İmparatorluğunun emellerine sed çektikten sonra, nihayet XI. yüzyılın ortalarında papalığın tabiiyetine girmiştir.

BENEVENTUM MUHAREBELERİ, M. Ö. 275 yılında Epeiros kıralı Pyrrhos ile Romalılar arasında Beneventum civarında cereyan eden ilk büyük muharebe. Taktik bakımından neticesiz kalmış, fakat Romalılar zafer kazandıklarını iddia etmişler, çünkü gerçekte Pyrrhos strateji bakımından mağlubedilmiştir: Epeiros kıralı Roma ordugâhını bir baskınla ele geçirmek isterken muvaffak olamamış, geri çekilmiş ve müttefikleri olan Samnitlere yardım edememiştir.

Aynı kasaba civarında M. S. 1266 yılında Charles d'Anjou ile Sicilia kıralı Manfredi arasında cereyan eden muharebede Manfredi'nin kuvvetleri mağlup olmuş, kıral da kahramanca ölmüştür. Svev hanedanı ile papalık arasındaki mücadelede bu muharebe, papalık, daha doğrusu Anjou hanedanı lehine bir dönüm noktası teşkil eder.

BENEVENTUM RUHANÎ MECLİSİ, Papalık ile imparatorluk arasında geçen tevcih mücadeleleri (quérelle des investitures) zamanında Beneventum'da iki mühim ruhanî meclis toplantısı yapılmıştır. 1087 yılındaki mecliste papa III. Victor, İmparator IV. Henri ile Antipapa III. Clemens'e karşı savurduğu lânetleri tekrarlamış, kilisenin aidatlı rütbe ve unvanlarından faydalanacak olan lâiklerin cezaya çarptırılacaklarını bildirmiştir.

Bu tedbirler, 1091 meclisinde papa Urbanus tarafından tekrarlanmıştır.

BENFEY [*bẹnfay*], **Theodor** (1809 - 1881), dilci Sanskritist ve folklorcu Alman âlimi. Nörten'de doğmuş Göttingen'de ölmüştür. Göttingen üniversitesinde 1829 da doçent, 1848 de profesör, 1862 de Sanskrirçe ve mukayeseli dilbilgisi ordinaryus profesörü olmuştur. Başlıca eserleri şunlardır: *Griechischer Wurzellexikon* (Yunanca kelime kökleri sözlüğü) [2 cilt, Berlin 1839 - 1842], Hind Veda'larından alınma *Sâma Veda. Hymnen* (Sāmaveda. İlâhiler) [metin neşri ve tercümesi, Leipzig 1848], Hind gramercilerinden Pāṇini (M Ö. IV. yüzyıl) nin eserini esas alan *Handbuch der Sanskritsprache. I. Vollständige Grammatik, II. Chrestomathie und Glossar* (Sanskrit dili el kitabı. I. Mufassal gramer, II. Krestomati ve sözlük) [3 cilt. Leipzig 1852 - 1854], *A Sanskrit - English Dictionary* (Sanskritçe - İngilizce sözlük) [Londra 1866], *Geschichte der Sprachwissenschaft und orientalischen Philologie in Deutschland* (Alman dilciliği ve Doğu filolojisi tarihi) [Münih 1869]. Sanskritçe «Pañcatantra» dan tercüme ettiği *Fünf Bücher indischer Fabeln, Märchen und Erzählungen* (Beş kitap Hind kıssası, masalı ve hikâyesi) [2 cilt. Leipzig 1859] adlı eserin birinci cildinde, Avrupadaki masalların nasıl buradan çıktığını ve hangi yollardan geldiğini incelemiş olmakla, mukayeseli masal bilgisinin temellerini atmıştır. *Orient und Occident* (Doğu ve batı) adlı dergiyi de çıkamıştır (3 cilt, 1863 - 1865). Dağınık yazıları A. Bezzenberger tarafından *Kleinere Schriften* (Küçük yazılar) [2 cilt, Berlin 1890 - 1892] başlığı altında toplanmıştır.

BENG (Fars., Arap. *benc*), yaprakları keyif verici madde olarak kullanılan zehirli bir ot. Patlıcangillerdendir. Sarhoşluk verme, akıl muvazenesini bozma hassasından dolayı İran ve Osmanlı edebiyatında birçok mazmun (b. bk.) lara, hattâ bazen müstakil eserlere konu olan B., Veraku'l-Haşîş, Gubâr, Gubeyrâ, Seykarân, esrar... gibi adlarla anılır (bk. ESRAR).

BENGAL (Bengale), Hindistan yarımadasının kuzeydoğusunda Ganga (Ganges) ve Brahmaputra nehirlerinin aşağı bölümünü içine alan bir bölge. Yüzölçümü 215 000 km², nüfusu 60 306 525 (1941) tir. Daha İkinci Dünya Harbi içinde Büyük Britanya İmparatorluğuna bağlı bir eyalet olan B. in doğuda uzanan büyük bir bölümü, Doğu Pakistanın toprakları içine girmiş Kalkutta şehri ve çevresi ise Hindistan devleti sınırları içine alınmıştır. Bk. PAKİSTAN.

Ganga ve Brahmaputra nehirlerinin geniş ve verimli deltalariyle Himalayaların eteğine kadar uzanan daha kuzeydeki verimli alûvyon ovalarını içine alan B. de bol yağışlı muson iklimi hüküm sürer. Her yıl Ağustosta kabaran ırmaklar, çevrelerindeki düzlüklere taşarak ekilen topraklara yeni kuvvet ve bereket dağıtırlar. Çoğu çiftçi ve köylü olan B. nüfusunun yarısını Bengaller, üçte birini Hindular teşkil eder. Halkın yarıdan çoğu Müslüman, geri kalanı Hindudur. B. toprakları çok verimli olduğundan burada nüfus pek sıktır. Km² ye 830 kişi düşen yerler vardır. B., Hindistan yarımadasının pirinç yetiştirilen başlıca bölgesi olup, dünya jüt ihtiyacını karşılıyacak kadar geniş istihsalde bulunur. Jütün işlenmesinden B. de, merkezi Kalkutta olmak üzere büyük bir endüstri bölgesi doğmuştur. Kömür yataklarından faydalanılmakta ve Hindistan kömürünün % 25 ini B. vermektedir.

Tarih: B. adına XIII. yüzyıl sonlarına kadar hiçbir Müslüman yazarda raslanmamaktadır. XIV. yüzyıl başlarında bir Müslüman eyaleti olan B., XVI. yüzyıl sonlarına kadar bu durumunu muhafaza etmiş ve sınırları, Ekber Şâhın emri ile, kesin olarak belirtilmiştir. B. adı önce, Bengal, Bihar ve Orissa'dan ibaret bulunan topraklara. sonraları daha geniş bölgelere verilmiş, neticede Bombay ve Madras'ın dışında kalan bütün İngiliz arazisi bu adla anılmıştır. 1854 e kadar ya doğrudan doğruya, yahut bir umumî vali veya umumî vali vekili tarafından idare edilen B. ye bu tarihte bir nevvâb (vali kaymakamı) tâyin edilmşitir. 1905 te bu geniş bölge birtakım eyaletlere bölünmüş. 1912 de yeniden eski haline getirilmiştir.

Bengali tipi

Müslümanların fetihleri sırasında B. nin büyük bir kısmını Sen soyundan bir Hindli hanedan idare ediyordu. Başkent Nadiya idi. Bihar ise Senlerin kovdukları Pal soyundan bir Buddhist hanedanın elinde bulunuyardu. Gor hükümdarı Muizzüddin'in komutanlarından olup 1197 de Biharı alan Muhammed Bahtiyar Halci, iki yıl sonra B. i de zaptetmiştir. Eyalet 1202 - 1339 yıllarında Gor'da oturan ve Delhi devletine bağlı bulunan 25 Müslüman vali tarafından idare edilmiştir. Bundan sonra Delhi devletine karşı ayaklanan B. i, 1338 - 1537 yıllarında müstakil 25 Müslüman hükümdar idare etmiştir. Humâyûn 1537 de bu bölgeyi almışsa da, hemen yetişen düşmanı Şîr Şâh tarafından yenilmiş ve çekilmek mecburiyetinde kalmıştır. Ekber 1576 da burasını kesin olarak Türk-Hind İmparatorluğuna bağlamış ve 1757 ye kadar süren uzun devrede salâhiyetlerini Delhiden alan 30 kadar vali B. i idare etmiştir. Ancak B. valiliği bu devrenin sonlarına doğru irsî bir karakter almış ve merkezin B. üzerindeki nüfuzu zayıflamıştır. Bu devrede sırasiyle Bacmahall (Ganga üzerinde), Dacca (Brahmaputra üzerinde), Mürşidabad (Ganga'nın bir kolu üzerinde) şehirleri eyaletin başkenti olmuştur. 1757 yılında B. nevvâbları İngiliz hâkimiyeti altına girmişlerdir. B., bugün müstakil Pakistanın sınırları içindedir.

BENGAL BOĞAZI, Sumatra adasının kuzeybatı ucunda, Bras ve Wai adaları arasında uzanan, stratejik ehemmiyeti bulunan bir boğaz.

BENGAL KÖRFEZİ, Hind Okyanusunun kuzey kısmında Hindistan'la Çin Hindi arasında kalan deniz bölümü. B. K. inde şiddetli kasırgalar olur (bk. HİND OKYANUSU).

BENGAL MELİKLERİ, Müslüman fâtihlerden Muhammed Bahtiyar Halci'nin ilk olarak 1199 sıralarında ele geçirdiği Bengal bölgesi, 1338 yılına kadar Delhi'ye bağlı bir eyalet olarak kalmıştır. Delhi sultanlarında zaıf alâmetleri baş gösterince Bengal, istiklâlini ilân etmiş ve başkentleri Lakhnautî (Gor) ve Pândua (Firûzabad) olmak üzere aşağıda sırasiyle adları yazılı hanedanlar müstakil Bengal tahtında saltanat sürmüşlerdir (1338 - 1576).

Müstakil Melikler

Fahreddin Mübarek Şâh (Doğu Bengal)	1338 - 1349
İhtiyareddin Gazi Şâh (» »)	1349 - 1352
Alâeddin Ali Şâh (Batı »)	1339 - 1345

İlyas Şâhî'ler

Hacı Şemseddin İlyas Şâh, Bangara	1339 - 1358
İskender Şâh	1358 - 1389
Gıyaseddin Âzam Şâh	1389
Seyfeddin Hamza	1396
Şemseddin	1406

Râca Kâns hanedanı

Şahabeddin Bayezid (Râca Ganeş[Kans]ile müştereken)	1409
Celâleddin Muhammed Şâh bin Râca Ganeş	1414
Şemseddin Ahmed Şâh	1431

İlyas Şâhî'ler, ikinci defa

Nâsıreddin Mahmud Şâh	1442
Rükneddin Barbek Şâh	1459
Şemseddin Yusuf Şâh	1474
İskender Şâh	1481
Celâleddin Feth Şâh	1481

Habeşî Melikler

Sultan Şahzâde Bârbek	1486
Firûz Şâh	1486
Nâsıreddin Mahmud Şâh (İlyas'lardan)	1489
Şemseddin Muzaffer Şâh	1490

Hüseyin Şâhî'ler

Alâeddin Hüseyin Şâh	1493
Nâsıreddin Nusret Şâh	1519
Alâeddin Firûz Şâh	1532
Gıyaseddin Mahmud Şâh	1532 - 1537

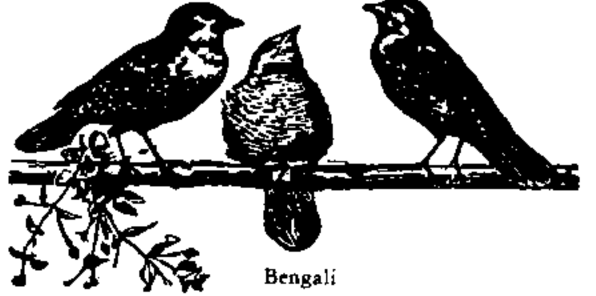
Muhammed Sur Hanedanı

Şemseddin Muhammed Sur Gazi Şâh	1553
Bahadur Şâh, Hızır	1555
Gıyaseddin Celâl Şâh	1560
Gıyaseddin Celâl Şâh'ın oğlu	1563

Süleyman Kararânî hanedanı

Süleyman Tac Han Kararânî	1563
Bayezid Şâh	1572
Davud Şâh	1572 - 1576

BENGALİ, ötücü kuşlar (Passeres) takımının, terzi kuşları (Ploceidae) familyasından bir cins. B., daha ziyade Afrikada yaşıyan küçük kafes kuşlarındandır. Gagası koni biçiminde ve mercan rengindedir. Kese şeklinde yuva yapar.

Bengali

BENGĀLĪ DİLİ, Hind - Avrupa dil ailesinin Arya (bk. ARYA'LAR, dil) kolunun Hind bölümünden bir dil. Esas kısmı, siyasî sınırlara uymamakla beraber (Bengal arazisinin yalnız Doğu Bengal bölümü Pakistana verilmiştir), Pakistan devletinin Doğu bölümünde konuşulur.

Yayılma sahası ve lehçeleri: Büyük bir medeniyet ve edebiyat dili olan B. D. güneybatısındaki Oṛiyā, kuzeybatısındaki Bihārī (lehçeleri: Maithilī, Magahī, Bhojpurī), ve kuzeydoğusundaki Assamī dili ile beraber, Yeni Hindce (Eski Hindce: Sanskrit; Orta Hindce: Prākṛit)nin Dışçevre dilleri bölümünün Doğu grupunu meydana getirir; bk. HİND-ARYA DİLLERİ. Doğuda, Hind Avrupa ailesinden olmıyan Tibet - Birman dilleriyle çevrilidir; batısında da Muṇḍā ailesine bağlı Santālī dili bulunmaktadır. B. D., asıl Bengal arazisinin Aşağı Bengal (Chota Nagpur, Bihār ve Orissa bölgelerinden ayrı olarak) kısmından başka, Assam'ın Sylhet (5/6 i şimdi Pakistana katılmıştır) ve Kāchār bölgelerinde de konuşulur. Bunu ana dili olarak konuşanların sayısı 55 milyon kadardır.

Yerlilerce Bāṅlā, edebî dilde de Baṅga - bhāshā (yani Baṅga veya Vaṅga dili; Sanskritçede bu adla Doğu ve Merkezî Bengal kasdedilirdi) şeklinde adlandırılan B. D, Orta Hindcenin Māgadhī kolundan gelmiştir (bk. APABHRAṀŚA, lehçeler tablosu); Kuzey Bengālī ile Assamī, Māgadhī'nin Gauḍī, Doğu Bengālī ise aynı kolun Ḍhakkī lehçesine bağlıdır. Bundan dolayı, Kuzey Bengālī ile edebî (Merkezî) Bengālī arasında epey fark vardır. Hakikatte Assamī ile Bihārī arasında bir geçiş teşkil eden Kuzey Bengālī birçok bakımdan Assamī'ye daha yakın bir tip temsil eder. Bazı noktalarda da Oṛiyā, Bihārī, Assamī ve Kuzey Bengālī dilleri edebî Bengālī'den ayrılır.

B. D. nde halk dili ile edebî dil (bk. BENGĀLĪ EDEBİYATI) arasında, yalnız kelime hazinesi bakımından değil, gramer ve sintaks bakımından da büyük fark vardır. Edebî dilde birçok Sanskritçe kelime ve deyim yer almış bulunuyor. Bunlara *tatsamas*, öz Bengālī kelimelere de *tadbhava* denir. Meselâ *pitā* = peder, *bhrātā* = birader, *duhitā* = duhter, birer *tatbhama*dır; bunların *tadbhava*ları aynı sıra ile *bāp* (= baba), *bhāi* (= kardeş) ve *meye* (= kız evlât) dır. Edebî dilde, öz Bengālī kelimeleri *tatsamas* şekilleriyle yazmak fakat *tadbhava* değerleriyle okumak âdettir. Edebî Bengālī'nin grameri de iyi işlenmiştir. Halk dilinde *tatsamas*lar yoktur; kelimeler de çok kere kırpılır ve meselâ dört heceli bir kelime iki heceye indirilir.

B. D. başlıca iki lehçe grupuna ayrılır: Batı ve Doğu. Aradaki sınır, Kalkutta'nın doğusunda, 24 Pargana'lar

bölgesinin doğusundan başlar, Nadiyā bölgesinin doğusundan kuzeye doğru yükselerek Rangpur'a kadar Brahmaputra nehri boyunca gider, bu bölgenin batısından da Himalaya'ların eteklerine erişir; bu şekilde de dil sahası amudî olarak aşağı yukarı birbirlerine eşit Batı ve Doğu kısımlara ayrılmış olur. Batı Bengālī 25, Doğu Bengālī de 30 milyon kişi tarafından konuşulur. Lehçe gruplarının iç bölümleri şöyledir: I. Batı Bengālī: 1. Merkezî veya Standard (edebî) Bengālī. 2. Güneybatı Bengālī, ki Orissa sınırında dar bir bölgede (Midnapore bölgesi) konuşulduğu için Oṛiyā dilinin etkisi altında kalmıştır. 3. Batı Bengālī: batı sınırında üç alt-lehçesi vardır: a. Santālī dili sınırında Māl Pahāṛiā, b. Lahordaga bölgesi sınırında Sarākī. c. Manbhum bölgesi sınırında da Khaṛiāṭhār. Batı Bengālī'nin batı sınırında Khoṭṭā denilen birçok bozuk lehçe ve ağız vardır. Orissa'nın sınır bölgelerinde de Batı Bengālī konuşulur. 4. Kuzey Bengālī: bunun da Bihār tarafındaki batı sınırında iki alt-lehçe vardır: a. kuzeyde Siripuriā, b. güneyde Kōch. II. Doğu Bengālī (konuşanların çoğu Müslüman olduğu için, buna Musalmānī Bengālī de denir): A. Asıl Doğu Bengālī: 1. Standard Doğu Bengālī, Dacca bölgesi merkez olmak üzere. Kuzeyde, Tibet-Birman dillerine komşu olan Mymensingh bölgesinde. bu dillerin etkisi altına girmiş bulunan ve Haijong denilen bir alt-lehçe vardır. Standard Doğu Bengālī'nin Doğu Sylhet'te konuşulan şekline bazen Sylhettia, Kāchār'daki şekline de Kāchārī denir. 2. Doğu Merkezî Bengālī: Batı Bengālī'nin Merkezî lehçesi ile Doğu Bengālī arasında bir geçiş teşkil eder. 3. Güneydoğu Bengālī: Birmanya sınırı ile Bengal körfezi arasında dar bir bölgede konuşulur. Sandīp adası Standard Doğu Bengālī sahasına girer. 4. Chākmā: Birmanya sınırında, Chittagong Tepeleri bölgesinde konuşulur; kendine göre bir alfabesi vardır. B. Rājbangśī: Bengālī dili sahasının en kuzeyde bulunan Rangpur bölgesinde konuşulur. Aslında Doğu Bengālī kolundan olmakla beraber, pek çok farklar gösterdiği için, ondan ayrı bir lehçe de sayılabilir. Himalaya eteklerinde. Darjeeling bölgesinde, Bāhē denilen bir alt-lehçesi vardır.

Bu lehçeler arasındaki fonetik farklar için aşağıya bk.

Bengālī dilinin yapısı: Edebiyat dili olan Batı Merkezî Bengālī'nin yapısı şöyledir: *Fonetik*: Bu dilin yazı sisteminde yalnız a, ā, i, ī, ē. u, ū, ō, vokalleriyle ai ve au diftongları varsa da, telâffuzda kısa e ve o, ayrıca *ɔ* ve *ɔ̄* (= açık ve geniş o, ve bunun uzunu) vokallerine de raslanır; meselâ «yaptı» mânasına gelen kelime *karilēn* şeklinde yazıldığı halde *kɔrilen*, «adamın» demek olan *mānushar* kelimesi de *mānushɔ̄r* şeklinde okunur. İsim sonlarında tek bir konsondan sonra gelen vokaller okunmaz; sıfatlarla fiilin sonunda bulunan a'lar okunur. Halk arasında i ile ī, ve u ile ū ayırdedilmez; yazı dilinde Sanskritçeden alınma *tatsama* kelimeler istisna teşkil eder. Halk arasında ē vokali kısa olarak da söylenir; bir konsondan sonra gelen *ya* hecesi çoğu kısa e değerine, bazen de kısa a'ya kayar; konsondan sonra gelen uzun *yā* da böyledir. Vurgusuz ō vokali de uzunluğunu kaybeder. Sanskritçeden alınma kelimelerdeki āī ile yerli kelimelerdeki kısa ai diftongu umumiyetle oi (oy), halk arasında da sadece ē gibi söylenir; āū diftongu da kısa au'ya çevrilir. Sanskritçede de olduğu gibi, ṛ ile ḷ vokal sayılır. Dilin konson sisteminde. soluklu (aspiré, meselâ b'ye karşılık bh) sesler birer ayrı seri teşkil eder. Bu sistemde: gırtlak seslerinden k, kh, g, gh, ṅ; damak seslerinden ch (= bizdeki ç), chh, j (= bizdeki c), jh, ñ; damak tepesi (cérébral, cacuminal) seslerinden ṭ, ṭh, ḍ, ḍh, ṇ; diş seslerinden t, th, d, dh, n; dudak seslerinden p, ph, b, bh, m; yarım-vokallerden y, r, l, w (v); ıslıklı seslerden ś (= s ile ş arası), sh, s; soluk seslerden de h fonemi yer almıştır. Halk arasında, bh, dh, gh gibi soluklu sesleri soluksuz olarak telâffuz etmek temayülü vardır. Yine halk arasında çok kere cch (= bizdeki çh) sesi s; y sesi j (= bizdeki c); v sesi b; ṇ sesi n; ś ve s sesleri de sh değeriyle söylenir (fakat śr > sr olur, meselâ bir ünvan olan *śrī > srī*), meselâ «kim» mânasına *yē > je*, «renk» mânasına *varṇa > bɔrnō*, «memnun» mânasına *prasanna > prɔshɔnnō*, gibi. Ch (= bizdeki ç) ile chh seslerini s; j (= bizdeki c) ile jh seslerini de *ž* (= bizdeki j) veya z (kelime sonlarında) gibi telâffuz etmek temayülü kabalık sayılır. Bundan başka, alfabede bileşik harflerle yazılan m ile v, bileşiklerin son unsurunu teşkil ettikleri zaman, çok kere telâffuz edilmezler; buna karşılık da kendilerinden önce gelen ses ikizleşir, vokal de kısalır, meselâ «hâfıza» mânasına *smaraṇ > shshɔrɔn*, «tabiat» mânasına *sattva > shɔttō*. Bileşik yazıyla yazılan vy'deki y de bu kaideye uyarak bütün ses b değerine geçer, meselâ «şahıs» mânasına *vyakti > bekti*, gibi. Yine, bileşik olarak yazılan ksh sesi de değişikliğe uğrıyarak kelime başlarında kh değerine, kelime ortasında da kkh'ya kayar, meselâ «yer, arz» mânasına *kshiti > khiti*, «kuş» mânasına da *pakshī > pɔkkhī*. Halk arasında, hele Batı Bengālī ile Kuzey Bengālī'de, çok kere n ile l ve r ile l birbirine karıştırılır, meselâ Batı Beng. «nehir» mânasına *nadi, > ladī*, Kuzey Beng. «vücutta» mânasına *śarīrē > śarīlē*. Kuzey Bengālī'nin fonetik sistemi Edebî (Merkezî) Bengālī'ye çok yakındır; Batı Bengālī'de a'lar ō değerinde söylenir, «dedi» mânasına *balila > bōllē*, gibi.

Batı'ya karşı Doğu Bengālī lehçelerinin başlıca fonetik özellikleri şunlardır: 1. Vokallerden a, genişletilerek umumiyetle *ɔ*, bazen de uzun ō şeklinde söylenir, «yapardı» mânasına *karita* yerine *kōirtō*, gibi. 2. Vurgusuz i vokali épenthèse'e uğrıyarak kendi hecesinde değil, bir önceki hecede söylenir, «başladı» mânasına *lāgila > lāiglō*, gibi. 3. Kelime başı ile ortasında, e ve ē vokalleri *æ* değeriyle telâffuz edilir, meselâ «ver» mânasına *dēō > dæō*. 4. Konsonlardan ch (= bizdeki ç) sesi ts; chh sesi s; j (= bizdeki c) sesi z değeriyle söylenir ve bu, kabalık sayılmaz; meselâ «yavru» mânasına *bachchā > batstsā*, «çocuk» mânasına *chhāōyāl > sāwāl*, «doğum» mânasına *janma > zɔnmō*; Batı kolunda j, Doğu Bengālī'de ise y harfiyle yazılan sesler de bu kaideye bağlıdır, meselâ «gitsin» mânasına *yāik > zāik*, gibi. 5. Ṛ sesi düz r değeriyle söylenir, meselâ «büyük» mânasına *baṛa > bɔrō*. 6. Soluklu konsonlar umumiyetle soluklarını kaybeder, meselâ «iyi» mânasına *bhāla > bālō*, «ahbaplarla akrabalar» mânasına *bāndhu-bāndhab > bɔndu-bāndɔb*. 7. Bilhassa Rājbangśī lehçesinde, bundan başka bir de soluksuzların soluklulaşması hâdisesi vardır, meselâ «adam» mânasına *jhan > jana* karşılık «kim» mânasına *jē > jhē*, gibi. 8. Aynı şekilde h sesi de düşer, meselâ «dedi» mânasına *kahila > kailō*. «oldu» mânasına *hāila > oilō*. 9. Yer yer kh sesi ḫ ve h seslerine çevrilir, meselâ Mymensingh bölgesinde «o zaman» mânasına *takhan > tahōn*, Sylhet bölgesinde de «hükümet» mânasına *sārkar > sārḫar*. 10. Çok kere, bilhassa Assamī'ye yakın olan bölgelerde bunun etkisiyle, s'ler h değerine geçer, meselâ kelime

başlarında Mymensingh'de «hepsi» mânasına *sakal > haggal*, Sylhet'te de «yılan» mânasına *sāp > hāph*. 11. P sesi, hele kelime başlarında, bazen ph (pf) ve f, yer yer de h olur, meselâ Sylhet'te «günah» mânasına *pāp > phāph*, Kāchār'da «öğüt» mânasına *paramarsa > forɔmɔrshɔ*, Güneydoğu Bengālī'de «oğul» mânasına *put > hut*. 12. Bazı yerlerde, bilhassa Tibet-Birman dillerine yakın olan bölgelerde, bunların etkisiyle, damak tepesinden (cérébral, cacuminal) söylenen konsonlar bu vasıflarını kaybederek ya yarım-cérébral veya düz patlayıcı ve diş sesi haline gelirler; meselâ Sylhet'te «8» mânasına *aṣṭa > 'āt*. 13. Bilhassa Rājbangśī lehçesinde, kelime ortalarında konsonlar, kelime başlarında da r, çok kere düşer, l ile n birbiriyle karıştırılır, meselâ «ahbap» mânasına *sakhi > sai*, «gürültü» mânasına *raba > āō*, «yaptı» mânasına *banāila* ∾ *balāna* ∾ *balāla* ∾ *banāla*, gibi.

Morfoloji: B. D. nde gramatikal cins yoktur. İsimlerde canlı ve cansız farkı gözetilir; cemi eki (-rā, -ērā) yalnız beşerî mahlûkları gösterir isimlerle de kullanılır, meselâ *pitā* = baba, *pitārā* = babalar, *santān* = oğul, *santānērā* = oğullar. Gerek başka canlılar, gerek eşya için, cemi şeklinde «çok, topluluk» mânasına gelen *sakal* kelimesi katılır, *kukkur* = köpek, *kukkur-sakal* = köpekler, *gāchh-sakal* = ağaçlar, gibi. İsim tasrifinin kalıpları şunlardır: canlı mahlûklar için, meselâ 1. «oğul» mânasına gelen *santān*: müfret nominatif *santān* (transitif fiillerle: *santānē*), genitif *santānēr*, lokatif *santānē*, cemi nom. *santānērā*, gen. *santāndēr* veya *santāndigēr* (cemide öbür halleri göstermek için *-diga* eki katılır); 2. «baba» mânasına gelen *pitā*: müf. nom. *pitā* (transitif fiillerle: *pitāy*), gen. *pitār*, lok *pitāy*, cem. nom. *pitārā* gen. *pitādēr*; cansız eşya için: meselâ «ağaç» mânasında *gāchh*: müf. nom. *gāchh*, akkusatif *gāchh*, datif *gāchhē*, gen. *gāchhēr*, lok. *gāchhē*. Öbür haller için şu ekler kullanılır: akk. ve dat. *kē* (yalnız canlılar için), dat. *rē* (seyrek olarak; cansızlar için lok. kullanılır), instrumental *tē* (seyrek olarak), mûtat olarak *karttrik*, *diyā*, v. b., obliquus (ablatif v. b.) *haītē*, *thākiyā*, v. b., lok. müf. ve cem., yukarıdakilerden başka, *ētē* veya *tē*. İsim tamlamasında genitif, tamlanandan önce gelir. meselâ (*tōmār*) *pitār bāṭī* = (senin) babanın evi (*pitā* = baba).

Sıfatlarda, sayı, cins ve hal farkı yoktur; bunlar vasıfladıkları isimlerden önce gelir, *ek bhāla lōk* = iyi bir erkek (*bhāla* = iyi), *bhāla strī-lōkerā* = iyi kadınlar, gibi. Sıfatlarda üstünlük derecesi iki şekilde yapılabilir: 1. Mukayesedeki ikinci ismi ablatif halinde kullanmakla; 2. Bunun genitifine *cheye* veya *apekshā* kelimesini katmakla, meselâ *tāhār bhrātā tāhār bhaginīr apekshā lambā* = onun kardeşi kızkardeşinden daha uzun boyludur (*tāhār* = onun, *bhrātā* = kardeş, *bhaginī* = kızkardeş, *apekshā* = daha, *lambā* = uzun boylu). Enüstünlük derecesi de aynı şekilde yapılır; yalnız ablatif ve genitif hallerinden önce «bütün» kelimesinin karşılığı ilâve edilir. Sayı adları 1 den 10 a kadar şöyledir: *ek*, *dui*, *tin*, *chāri*, *pāch*, *chhay*, *sāt*, *āṭ*, *nay*, *daś*. Şahıs zamirleri de isimler gibi çekime bağlıdır; *āmi* = ben, *tumi* = sen, *āmarā* = biz, *tōmarā* = siz; üçüncü şahıs için de cins farkı gözetmeden *tini* = o, *tāhārā* = onlar. Üçüncü şahıs için kaba şekil sayılan *sē* (= o) ile *tārā* (= onlar) kullanılırsa da, bunların 1. ve 2. şahıs için kaba sayılan *mui* = ben, *mōrā* = biz, *tui* = sen ve *tōrā* = siz, artık kullanılmamaktadır; bu «kaba» denilen şekiller hakikatte eski müfret şekiller olup, «kibar» kullanış için yerlerini eski cemi şekillere bırakmış, cemi için de yeni müfretlerden yeni cemiler yapılmıştır. Şahıs zamirlerinin genitifleri şunlardır: *āmār* = benim, *āmāder* = bizim, *tōmār* = senin, *tōmādēr* = sizin, *tāhār* = onun, *tāhadēr* = onların. İşaret edatları *ē* veya *ini* (= bu) ile *ō* veya *uni* (= şu) dir; bunlar sıfat oldukları zaman değişmez, zamir oldukları zaman ise çekime bağlı tutulur. Bağ zamiri olarak, insanlar için *jē*, eşya için de *sē* kullanılır. Soru zamirleri, şahıslar için *kē* (= kim), eşya için *ki* (= ne) şeklindedir; sıfat olarak da *kōn* kelimesi kullanılır. Bu zamirler de isim gibi çekilir.

Fiillerde, 1. ve 2. şahıs cemi şekilleri müfret için de kullanır; 3. şahıs müfret ve cemi şekilleri ayrıdır; 1. ve 2. şahıs müfret şekilleri kaba sayıldığı için kullanılmaz. «İmek» fiilinin şimdiki zamanı (praesens) şöyledir: 1. *āchhi*, 2. *āchha*, 3. müf. *āchhē*, cem. *āchhen*; geçmiş zamanı: 1. *chhilām*, 2. *chhilē*, 3. müf. *chhila*, cem. *chhilen*. Bu fiilin tumturaklı (emphatique) şekli *baṭi* (= muhakkak ben im), menfi şekli de *nahi* (= değilim) esasına göredir. «Olmak» fiilinden şimdiki zaman şöyle yapılır: 1. müf. *āmi haī*, 2. *tumi hao*, 3. *se hay*, cem. 1. *āmarā haī*, 2. *tōmarā hao*, 3. *tāhārā han*. Fiilin çekimi şöyledir: meselâ fiil kökü olarak *kai* (= etmek), 1. *karā*, 2. *karibā*, 3. *karaṇ* = etme (fiil isminin üç şekli); *karitē* = etmek (infinitif); *karitē* = ederek; *kariyā* = etmiş; *kariyā* veya *karilē* = konjunktif participium; *karilē* = şart participium'u; *kari* = ederim, *kara* = edersin, *karē* = eder, *karen* = ederler; *karilām* = ettim, *karilē* = ettin, *karilā* = etti, *karilen* = ettiler; *karo* = et, *karuk* = etsin, *karun* = etsinler; *kariba* = edeceğim; *karitē-chhi* = ediyorum; *karitē-chhilām* = ediyordum; *kariyā-chhi* = etmişim; *kariyā-chhilām* = etmiştim; *karitām* = eğer etseydim, ederdim. Passif, birinci fiil ismine *jā* kökünü katmakla yapılır, *karā jāitēchhi* = edilirim, gibi. Causatif fiil için de, fiil köküne *ā* eklenir, meselâ *karāitē* = ettirmek. Kıyassız fiil köklerinin başlıcaları şunlardır: *jā* = gitmek, *āis* = gelmek, *baīte* = olmak, *dē* = vermek, *nē* = almak.

Edatlar umumiyetle isimden sonra (postposition) gelir, meselâ *ghōṛār upar* = atın üzerinde (*ghōṛā* = at). Başlıca edat, zarf, rabıt ve soru kelimeleri şunlardır: *upar* = yukarı, üzerinde, *nikaṭe* = yakın, *nīche* = aşağı, *dūr* = uzak, *sammukhe* = önünde, *paśchāte* = arkasında, *kena* = niçin, *ār* = ve, *kintu* = fakat, *hā* = evvet, *nā* = hayır. Sintaks kaidesine göre, cümle unsurlarının sırası fail, meful, fiildir; meselâ, *āmi uṭhiyā-i āmār pitār nikaṭ yāiba, ēvang tāhā-kē baliba* = (sıra, Türkçedeki sıra gibidir) ben kalkıp benim babamın yanına gidecek ve ona diyeceğim.

Yazı: Bengālī dili, Sanskritçe için icadedilmiş olan Devanāgarī (b. bk.) yazısından gelişmiş Bengālī alfabesiyle yazılır. Örnek için bk. ALFABE, örnekler levhası.

Gramerler ve Sözlükler: J. Beames: *A Comparative Grammar of the Modern Aryan Languages of India*, 3 cilt, Londra 1872-1879; aynı müellif: *Grammar of the Bengali Language*, Oxford 1894. Dinesh Chandra Sen: *History of the Bengali Language and Literature*, Kalkutta 1911. Sarachandra Chatterji: *The Origin and Development of the Bengali Language*, Kalkutta 1926. B. Mazumdar: *History of the Bengali Language*, Kalkutta 1927. W. Carey: *Grammar of the Bengalee Language*, Serampore, 5. bas. 1845; aynı müellif: *A Dictionary*

of the Bengalee Language, 2 cilt, Serampore 1825. W. Yaters: *Bengali Grammar*, Kalkutta 1864 D. Forbes: *Grammar of the Bengali Language*, Londra 1862; aynı müellif: *Bengali Reader*, Londra 1862. G. F. Nicholl: *A Bengali Grammar*, Londra 1885; aynı müellif: *A Bengali Manual*, Londra 1894. G. A. Grierson: *The Bengali Language* (müellifin «A Linguistic Survey of India» adlı serisinde, cilt 5, kısım 1, s. 1-391, Kalkutta 1903). J. D. Anderson: *Manual of the Bengali Language* Cambridge 1920. K. P. Banerji: *Rudiments of Bengali Grammar*, Kalkutta 1893. G. Ch. Banerjee: *A Dictionary, English and Bengali*, Kalkutta 1880. D. Ch. Gupta: *Pocket English and Bengali Dictionary*, Kalkutta 1884. Balaram Pal: *An Enlarged English to Bengali Dictionary*, Kalkutta 1888. Brajendranath Ghosal: *A Dictionary of the Bengali Language*, Kalkutta 1890. H. C. Sup: *The Comprehensive English Bengali Dictionary*, Kalkutta 1896. B. Ganguli: *The Student's Dictionary of Bengali*, Kalkutta 1903.

BENGĀLĪ EDEBİYATI, Hindistanın doğu kısmında, Bengālī dilinin Batı kolundan olan Merkezî Standard lehçesiyle yazılan edebiyat. Bugün 55 milyonluk bir kitle ile beslenen bu edebiyatın en eski anıtlarını, Bengālī dilinin ceddi olan Prākṛit (Orta Hindce) dilinin Māgadhī kolunda buluyoruz. M. Ö. III. yüzyılın ortalarında kıral Aśōka'nın bıraktığı kitabelerin Doğu Hindistanda (Aśōka'nın hükümet merkezi Paṭaliputra = bugünkü Patna) bulunan kısmı, Bengālī, Bihārī ve Oṛiyā dillerinin müşterek menşei olan (bk. BENGĀLĪ DİLİ) Māgadhī diliyle yazılmıştır.

Māgadhī'nin bir doğu lehçesinden çıkmış olan asıl Bengālī'den, en eski metin olarak, son araştırmalara göre, Buddhismin aynı devrinden kalma, Mānikchandra'nın ilâhisidir. X.-XI. yüzyıllarda, yine «Eski Bengālī» dilinde yazılmış olup ancak 1907 de ortaya çıkarılan *Charyāpadas* ilâhileri, Hind-Arî dillerinin tarihi tespit edilebilir en eski edebî metinlerindendir. Bu 47 ilâhi XIII. yüzyılda Tibetçeye tercüme edilmiştir. Bunların, Buddhismin bâtınî Sahajiyā mektebine mensup 22 müellifi, Nepāl ve Tibet geleneklerinde geçen 88 *siddhas* (= aziz) lardan sayılırlar; ilâhilerin şerhi Sanskrit diliyle yapılmıştır. Aşağı yukarı aynı devirde, Rāmāi Paṇḍit, Hinduism ile Buddhismin bir nevi uzlaşması olan Dharma kültüne ait *Śūnya-purāṇa*yı meydana getirmiştir; dili arkaik olup Apabhraṁśa (b. bk.)-ya yaklaşır. İlâh Dharma'yı ve XI. yüzyılda onun kültünü yaymış olan Maina kıralı Lāu Sēn'i tebcil eden birçok *Dharmamaṅgalas* (= Dharma'nın tebcili) lar yazılmıştır. Bundan sonra, XI.-XV. yüzyıllarda «Orta Bengālī» dilinde birçok popüler efsane ve masallara raslarız: «Tüccar Chānd», «Avcı Kālaketu», ve kıral Gopīchandra'nın Buddha dinine ait hikâyeleri, gibi. XII. yüzyılda *Gītagovinda* büyük pastoral destanını meydana getiren Jayadeva, Bīrbhūm (Bengal) da yaşadığı için bu edebiyatla ilgili ise de, eserini Sanskritçe yazdığından asıl Sanskrit edebiyatının malı sayılır. İlâh Kriṣṇa'nın düğün şarkısı olan bu destan, Bengālī edebiyatının ilham kaynağı olmuş ve XIV. yüzyılda Bengālī halk diline geçerek bu edebiyatın en çok sevilen bir konusunu teşkil etmiştir. Onu ilk olarak işliyenlerden biri, Tirhūt'lu Brāhman Vidyāpati olmuşsa da (XIV. yüzyıl başı), kullandığı dil, Bengālī'den daha ziyade Bihārī'ye benzer.

Aynı konu asıl Bengālī dilinde XV. yüzyıl başlarında Bīrbhūm'lu Brāhman Chaṇḍī-dās tarafından ele alınmıştır (bu edip, 1600 yıllarında yaşamış olan «fakir» Chaṇḍī-dās'la karıştırılmamalıdır). «Klâsik Bengālī» diliyle edebiyat bununla başlar; dili bugünkü Bengālī'den çok farklı değildir. Chaṇḍī-dās, önce tanrı Siva'nın eşi tanrıça Chaṇḍī'nin Nannur'daki mâbedine bağlı bir *śakta* (= Chaṇḍī'yi Siva'nın enerjisi [*śakti*] diye kabul eden) iken, sonra Kriṣṇa kültüne geçerek tanrı Kriṣṇa'nın Rādhā ile sevişmesini *Śrīkriṣṇakīrtana* adlı şiirinde terennüm etmiştir (1450 sıraları; yazması 1916 da bulunmuştur). Bu şairin bir çağdaşı olan Bihār'lı Vidyāpati Thākur da Kriṣṇa konusunu Jayadeva kadar mistik ve erotik bir şekilde ele aldığı için ona «Yeni Jayadeva» denmiştir; kullandığı dil, tam Bengālī olmıyarak, Bihārī'nin Bengālī ile karışmış bir lehçesini temsil eden Maithilī'dir. Bu devirde birçok Sanskritçe eserlerin tercüme ve adaptasyonlarına da raslıyoruz. Bunların başında, Kṛttibās Ojhā'nın *Rāmāyaṇa* (XIV. yüzyıl), Kāśī Rām'ın da *Mahābhārata* (XVII. yüzyıl) tercümesi gelir. Bu arada, birçok *Purāṇa* tercüme ve taklitlerini de anmak gerekir.

XVI. yüzyılda Nadiyā'lı Brāhman Kriṣṇa Chaitanya Deva (1485-1533) Bengal'de Kriṣṇa kültünü yeniliyerek aşk vecdini terennüm etmiştir. Bu şairin ölümü bir sır perdesine bürünmüş ve Chaitanya'nın hayatını konu alan birçok manzum eserlerin ilham kaynağı olmuştur. Bunların önemlileri, Vrindāvan Dās'ın *Chaitanya Bhāgavata*, Kriṣṇadās Kavirāj'ın da *Chaitanya-Charitāmṛta* (1582) adlı eseridir. Chaṇḍī-dās'la Vidyāpati'nin açtıkları Kriṣṇa liriği çığırı 2-3 yüzyıl devam etmiş, bu yolda eser vermiş olan 200 şair arasından Govinda-Dās (1537-1612) ile Jñāna Dās belirmişlerdir; bu popüler konuyu işliyenler arasında Müslüman şairler de vardır, meselâ Sekh Phaijullah'ın *Gorakṣavijaya* adlı eseri. Bu nevi için başlıca eski Maithilī ile Bengālī'nin bir çeşit karması olan, dolayısiyle de sunîlik karakterini taşıyan Brajbulī lehçesi kullanılmıştır. Aynı yüzyılın ikinci yarısında, «şairlerin cevahiri» denilen Mukunda Rām Chakravarti, tanrı Kriṣṇa kültünün uzun zamandan beri gölgede bıraktığı tanrıça Siva-Śakti kültünü yeniden canlandırmış ve hikâye nevinden *Kavikaṅkan-Chaṇḍī* ile *Śrīmanta Saudāgar* başlıklı iki şiir bırakmıştır.

XVIII. yüzyılda *śaktas* grupundan olan iki şair bu konuyu işliyerek devam ettirmişlerdir. Bunlar, Basantapur'lu Brāhman Bhārat Chandra Rāi (1712-1760) ile *vaidyakas* kastından Rām Prasād Sen (1718-1775) dirler. Birincisi başlıca dört eser vermiştir: «gıda bağışlıyan» tanrıça olarak Annadā'nın *Annadāmaṅgal* adlı *maṅgala* (=methiye) sı, ki *Bidyā Sundar* başlıklı ve dinî olmıyan epope de bunun içine girmiştir; tarihî bir roman; *Rasamañjarī* adında bir şiir sanatı kitabı; karışık olarak Sanskrit, Bengālī ve Fars dillerinde yazılmış olan *Chaṇḍīnātaka* adlı piyes. İkinci şair aynı tanrıçayı Kālī, Śakti v. b. adlarla tebcil etmiş, fakat ilhamı daha samimî, üslûbu da daha sade olmuştur; başlıca şiirleri *Kālī-kīrtan*, *Kriṣṇa-kīrtan*, ve *Kabiranjan* başlıklarını taşır. Cismanî şarkılariyle ün kazanmış olan Rām Nidhi Guptā (1738-1825) da XVIII. yüzyılın son şairlerindendir.

XIX. yüzyıl başlarında Rām Mōdan Rāy (1772-1833) la B. E. modern çağına girmiştir. Bu edip önce dinî konularla ilgilenerek *Veda* geleneklerine dönmekle Hinduismi ıslah etmek istemiş, 1828 de «Brāhma-Samāj» adındaki tarikatı meydana getirmiş, eski Brāhman eserlerinden *Upanishad*ları İngilizceye tercüme etmiş ve bütün bu faaliyetleriyle modern Bengālī nesrinin kurucusu olmuştur. Akkhai Kumār Datta ile Devendranāth Thākur da bu

fikirleri müdafaa etmişlerdir; bunlardan birincisinin yazıları «Tatvabodhinī Patrikā» adlı dergide çıkmıştır. Īśvar Chandra Vidyāsāgar daha ziyade felsefe ve hukukla uğraşmıştır. Bu yüzyılda Bengālī yazı dili İngilizcenin etkisi altında değişmeğe başlamıştır. Daśarathi (1804 - 1857) ve hicivci Īśvar Chandra Gupta (1811 - 1858) eski ve yeni devirleri birbirine bağlıyan köprü sayılırlar. Hıristiyanlığı kabul etmiş olan Madhu Sūdan Datta (İng. adı: Michael Dutt; 1824 - 1873) Batı Avrupa kültüründen mülhem olmuş, aynı zamanda büyük Sanskrit epopelerinden *Rāmāyaṇa*nın bir bölümünü işliyerek meydana getirdiği *Mēghanāda Vadha* adlı eseriyle Bengālī epopesini yeniden canlandırmıştır; popüler Brajbulī lehçesiyle lirik şiirleri de vardır. XIX. yüzyılda Bengālī tiyatro eserlerinin gelişmesini de görürüz. Eskiden tiyatro Krişṇa, Rāma, Śakti gibi ilâh ve ilâheleri konu alan ve *yātrās* denilen dinî ve popüler melodramlara sınırlanıp kalmıştı. Rām Nārāyan Tarkaratna'nın çok karılı Brāhmanları (*kulīnas*) tenkid eden *Kulīndasarvasva* adlı piyesi modern sahne yazılarının öncülerinden sayılır. Dīna Bandhu Mitra (1829-1873) nın çivit plantasyonlarındaki işçileri konu alan *Nīl - darpana* başlıklı eseri tam mânasiyle sosyal bir piyestir. Bengal'de 1816 dan beri gazete ve dergiler gitgide önem kazanmış, bu arada «Prabhā», «Iyotih», «Sāhitya Parishad Patrikā», «Sarasvaț Prasūnānjali», «Veda» ve «Basāna» adlı dergiler türlü sahalarda faaliyet göstermişlerdir. Nagēndra Nāth Basu, *Visva Kōsha* adlı bir ansiklopedi. Anupa Krişṇa Mitra ile Lalita Krişṇa Basu da *Samartha Kōsha* başlıklı büyük bir sözlük üzerinde çalışmışlardır.

XIX. yüzyılın ortalarında «Millî Edebiyat» devri başlar. «Bengālī romanının babası» diye anılan Bankim Chandra Chattopadhyāya [Chatterji] (1838 - 1894) bu cereyanın başında gelir. Sir Walter Scott'ı örnek alarak, birçok millî ve tarihî roman yazmıştır, Müslümanlara ve İngilizlere karşı Hinduların 1772 deki mücadelesini anlatan *Ānanda Māțh* (1882). Cihangir'in aşk hayatını ele alan *Kopal Kundala* romanları, ve *Dargesh Nandinī* başlığı altında toplanan hikâyeleri gibi. Bu yazar aynı zamanda Hindistanın tanınmış millî şarkılarından *Bande Matāram* (Selâm, ey anne; yukarıda anılan *Ānanda Māțh* adlı romanda geçer) başlıklı şiiri de yazmıştır. Nabīn Chandra Sēn (1846-1909) de *Bhānumatī* adlı romaniyle ün kazanmış olmakla beraber, şair olarak da tanınmıştır; *Mahābhāratay*a bir nevi nazire teşkil eden büyük bir triloji bu sahadaki şaheseri sayılır. Hem Chandra Banerji (1838 - 1903) ile Dvijendralāl Rāy (1864 - 1913), lirik şairler arasından belirirler; bu sonuncu, sosyal dramlariyle de ün kazanmıştır. İngilizce (Anglo - Indian) yazan Bengālī ediplerden şunları anmak gerekir: Aurobindo ve Manmōhan Ghose kardeşler, Toru ve Aru Dutt kızkardeşler, büyük kadın şair Sarojinī Naidu (1879 - 1949), Romesh Chunder Dutt, nesircilerden de Dhan Gopal Mukerji.

Bengālī edebiyatının milletlerarası büyük siması, *Gītāñjali* adlı şiir kitabiyle 1913 te Nobel edebiyat mükâfatını kazanan şair, piyes muharriri, romancı ve nesirci Rabīndra Nāth Thākur (İng. adı: Rabindranath Tagore; 1861 - 1941) dur. *Jana gana mana adhinayaka jaya he* (Halk kalbinin efendisi) adlı şiiri 1950 de Hindistan Cumhuriyetinin millî marşı olarak kabul edilmiştir; bu edip için ayrıca bk. THĀKUR, Rabīndra Nāth. Bengal Müslümanlarının aynı ölçüdeki büyük şairi Kāzi Nazrul Islāmdır. Thākur'un romantizmine karşılık, şiirle gerçeği birbirinden ayırıp doğrudan doğruya hayatla teması sağlıyan bu edip, emperyalizmi ihtilâlci bir felsefe ile karşılamış, bu yüzden hapse girmiş («Âsi» başlıklı şiiri dolayısiyle) ve yeni nesle yol göstermiştir; bu edip için de ayrıca bk. NAZRUL ISLĀM, Kāzi. Daha sonraki neslin temsilcileri olarak *Śrīkanța* ve *Devadāsi* adlı sosyal romanları yazan Sarachandra Chatterji (Chattopadhyāya) yi, nesircilerden Mānik Banerji (Bandyopadhyāya) ile Tarasankar Banerji («Bana Phul») yi, kıtlık ve köylü konusiyle ilgili *Navanna* piyesini yazan Bijon Bhattachharya ile Śambu Mitra'yı, mistiklerden Rāmakrişṇa ile öğrencisi ve «Yeni Vēdāntism» in kurucusu Vivekānanda'yı anmak gerekir. Genç şairlerden Jibānanda Dās, Ajit Datta Müslüman olarak da Jasimuddīn (kır ve köy hayatını terennüm eder) ön safta gelenler arasındadırlar. Bugün Bengālī edebiyatı, modern Hind dilleriyle yazılı - Hindī dâhil - edebiyatların ön safına geçmiş bulunmaktadır. Bk. R. Ch. Dutt: *The Literature of Bengal*, Kalkutta 1877. D. Ch. Sēn: *History of Bengali Language and Literature*, Kalkutta 1911. Alex. Baumgartner: *Die Bengalî - Literatur* (kendi «Geschichte der Weltliteratur» adlı eserinde, cilt 2, s. 290 - 295, Freiburg - im-Breisgau, 3. - 4. bas 1925). K. N. Dās: *History of Bengali Literature*, Naogaon 1926. H. v. Glasenapp: *Die Literaturen Indiens* (O. Walzel: «Handbuch der Literaturwissenschaft» adlı eserde, Potsdam 1929). M. Winternitz: *Geschichte der indischen Literatur*, cilt 3, s. 592 ve devamı, Leipzig 1923. A. S. ve L. Roys: *Bengali Literature*, Bombay 1943. L. Renou: *La littérature bengâlî* (kendi «Les littératures de l'Inde» adlı eserinde, s. 101 - 111, Paris 1951).

BENGALİA, böceklerin (Insecta), çiftkanadlılar (Diptera) takımının, muside (Muscidae) familyasından kahverenginde, yırtıcı bir sinek cinsi. Cava'da yaşar. 8 - 10 cm boyundadır.

BENGİSU, Naci (doğ. 1901), Türk oftalmologu. İstanbulda doğmuştur. Eczacı Ahmed Celâl Beyin oğludur. İlk tahsilini Beykozda, orta tahsilini Vefa Lisesinde yapmış, 1925 te İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesini bitirmiştir. Askerlik hizmetinden sonra Beytüşşebab ve Hakkâri hükümet tabipliklerinde bulunan B., göz asistanı olarak on sekiz ay Guraba hastanesinde çalıştıktan sonra Siirt vilâyeti hesabına Pariste Lariboisiere hastanesinde Prof. Morax ve Poulard'ın yanında ihtısas görmüş ve Siirte dönerek burada baştabip ve göz mütahassısı olarak üç yıl vazife gördüğü Memleket Hastanesini kurmuştur.

Naci BENGİSU

1934 te İstanbul Üniversitesi göz hastalıkları kliniğine gelen B., 1937 de doçentlik imtihanını vermiş ve 1939 da ayrılan Ord. Prof. Igersheimer'in yerine kliniği idare ederek 1942 de profesör seçilmiş ve 1952 de ordinaryus olmuştur. 1937 de Kahirede ve 1950 de Londrada toplanan Milletlerarası oftalmoloji kongrelerinde İstanbul Üniversitesini temsil eden ve tebliğleri, *Retina dolaşımı, dekolman* ve *keratoplasti* gibi etüd ve travayları ile takdir olunan,

Sarar mükâfatını kazanan B., Milletlerarası Trahom Derneği idare heyetindendir, Fransız ve Yunan Oftalmoloji Derneklerinin de üyesidir. 1946 dan beri *Oto - Nöro - Oftalmoloji Dergisi*ni çıkarmaktadır. Başlıca eseri *Göz Hastalıkları* (1946 ve 1948) adını taşır.

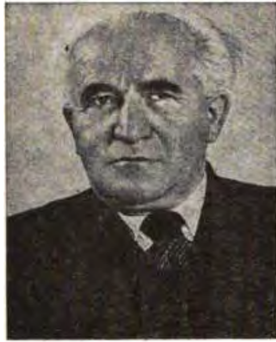
BENGKALİS, İndonesyada, Malakka Boğazında, Sumatra yakınında bir ada. Yüzölçümü 1 000 km² den çoktur. Sumatra'nın doğu düzlüklerinin coğrafî hususiyetini gösteren alçak ve düz bir adadır.

BENGUÉ [*bẽgẹ̄*] **BALSAMI,** menthol ve metil salisilat'tan ibaret bir ilâç. Dişçilikte kullanılır.

BENGUẸLA (Benguella), Afrikada Portekiz sömürgesi olan Angola (b. bk.) nın ticaret limanı ve yönetim merkezi. Nüfusu 6 000. Lobito - Katanga - Beira demiryolu boyunda bulunan B. dan kauçuk, balmumu ve bakır ihraç olunur.

BENGUELA AKINTISI, Afrikanın güneybatı kıyısı boyunda, Ekvatora doğru yönelen soğuk deniz akıntısı. B. A. nın Güneybatı Afrika iklimine mühim tesiri vardır (kıyı boyunda kuraklık). (Bk. ATLAS OKYANUSU, ANGOLA.)

BEN-GURION, David (doğ. 1886), İsrailli devlet adamı. Płońsk (Polonya)ta doğmuştur. Hususî öğrenim görmüş, İstanbul üniversitesinde Hukuk Fakültesinde okumuştur. Sendikacı (trade-unionist)ve siyonist olarak tanınmıştır. 1906 da Poale Zion adlı Filistin İşçi Partisinin kongresine başkanlık etmiş, 1910 da *Haahdut* adlı aylık dergiyi çıkarmağa başlamış. 1915 te Filistinde çalışırken Türk hükümeti tarafından memleketten çıkarılarak Amerikaya gitmiştir. Orada Amerikan Yahudi ordusu (American Jewish Legion)nu teşkilâtlandırarak bu birliklerle 1918 - 1920 yıllarında Filistinde faaliyette bulunmuştur. Siyonist Teşkilâtı Genel Konseyi üyesi olmuş (1920), Yahudi İşçi Federasyonunun genel sekreteri olarak çalışmıştır (1921-1935). Filistin Yahudi Ajansı ve Dünya Siyonist Teşkilâtı İcra Komitesi üyeliklerinde bulunmuş (1933), sonra komitenin başkanı olmuştur (1944). Yahudi İşçi Federasyonu İcra Komitesi ve Filistin Yahudi İşçi Partisi İcra Komitesi üyeliğini etmiştir. İsrail devletinin kuruluşundan beri (1948) başbakan ve millî savunma bakanıdır. Başlıca yazıları şunlardır: *Jiskor* [1916], *Palastine: a Historical, Economic and Geographical Research Survey* (Filistin: tarihi, iktisadî, coğrafî bir araştırma) [1917], *We and Our Neighbours* (Biz ve komşularımız) [1930], *Jewish Labor* (Yahudi işçileri) [1932]. *The Working Class and the Nation* (İşçi sınıfı ve millet) [1933], *The Labor Movement and Revisionism* (İşçi hareketi ve revizyonizm) [1933], *Zionism in the Epoch of Realisation* (Gerçekleştirme devrinde Siyonizm) [1935]. *On Guard* (Tetikte) [1935], *The Book of Betrayal* (İhanet kitabı) [1939], *Fullfilment of Our Mission* (Misyonumuzun yerine getirilmesi) [1942], *Our Struggle* (Mücadelemiz) [1947].

David BEN-GURION

BENGÜ, eski Türkçede «ebedî» mânasına gelen kelime. İlk defa Kök-Türk kitabelerinde raslanır. Bu kitabelerde *bengü taş* «âbide» mânasına geçmektedir. İslâm devrinde B. kelimesi Tanrının bir sıfatı olarak kullanıldığı, *Mengüberdi* = *Bengüverdî* gibi isimlerden anlaşılmaktadır. Doğu Türk lehçelerinde *mengü*, *mengi* şeklinde telâffuz edilir. Oğuz Türkleri bu kelimeyi İrana geçtikten sonra unutmuşlardır.

BENHÂ (Benhâ'ü'l-Asıl, eski telâffuzu *Binhâ*'dır), Aşağı Mısırda Nil Deltasında Kalyub eyaletinin merkezi. Nüfusu 39 811 (1947). Eski Othribis bu şehrin yakınında bulunuyordu. Çevresinde mandarina, portakal bahçeleriyle bağlar vardır.

BEN-HADAD (İbr. = Hadad [bir Suriye tanrısı] ın oğlu), *Ahd-i Atîk*te ismi geçen üç Suriye kıralının adı:

1. **B., I.** (M. Ö. 900 - 890 sıralarında), Tabrimmon'un oğlu, Hezyon'un torunu. Yehuda kıralı Asa'nın İsrail kıralı Baaşa'ya karşı müttefikı idi. Asa'nın ricası üzerine İsrail memleketine saldırmış ve birçok şehirleri işgal etmiştir (*Ahd-i Atîk*, I. Kırallar XV, 18 20; II. Tarihler XVI, 2-4).

2. **B., II.** (ölm. aşağı yukarı M. Ö. 841). Seleflerinin İsraile karşı güttükleri düşmanlık politikasını devam ettirerek İsraile saldırmış, Samiriye'yi kuşatmışsa da Ahab'a yenilmiş, kendisiyle ittifak yapmağa razı olmuş ve yeni müttefikı ile birlikte Asur kıralı III. Şalmeser'i Karkar'da bozguna uğratmıştır (M. Ö. 854 sıralarında). Daha sonra Ahab'la bozuşarak, birleşmiş İsrail ve Yehuda ordusunu Ramot-Gilead'da yenmiştir. Bu savaşta Yehuda kıralı Yehoşafat ölmüştür. B., halefi Hazael tarafından öldürülmüştür (*Ahd-i Atîk*, I. Kırallar XX, 1-34, XXII, 1-35; II. Kırallar VIII, 7-15).

3. **B., III.** (M. Ö. 805 sıralarında), Hazael'in oğlu. İsrail kıralı Yoaş kendisini üç savaşta yenmiş ve babasının işgal ettiği yerleri geri almıştır. B. Asurun vasalı idi (*Ahd-i Atîk*, II. Kırallar XIII, 24-25; Amos 1 4).

BẸNI (Rio Beni). Bolivyada Madeira ırmağının büyük bir kolu. Uzunluğu 1 200 km. B., kaynağını Titicaca gölü doğusunda Cordillera Real'den alır. Suların, Aralıktan Temmuza kadar süren kabarık zamanında 800 km lik kısmı küçük gemilerin işlemesine elverişli olur.

BẸNI (El Beni), Bolivyanın kuzey bölümünde bir departman. Yüzölçümü 128 752 km², nüfusu 70 300 (1947). B. topraklarından bilhassa yabani kauçuk elde edilir. Merkezi Trinidad'dır.

BENÎ AHMER [Benî Nasr] (1232-1492). İspanyada hüküm süren Müslüman devletlerin sonuncusu. Kurucusu Muhammedü 'l-Ahmer de denilen I. Muhammedü 'l-Galibü bi'llâhdır. Emevîler devrinde (661-750) İslâm orduları Kuzey Afrikayı aldıktan sonra, 711 yılında, İspanyaya geçmişlerdir. Müslümanlar İber yarımadasında 781 yıl hâkim olmuşlar, bu uzun zaman içinde İspanyayı birçok medeniyet eserleriyle süslemişler ve çok sayıda sosyal ve kültürel kurumlar kurmuşlardır. Bu kurumların başlıcaları Kurtuba (Córdoba), İşbiliye (Sevilla), Mürsiye (Murcia), Belensiye (Valencia). Tuleytıla (Toledo) ve Gırnata (Granada) şehirlerinde kurulmuştur. Arapların Endülüs (b. bk.) dedikleri bu bölgede Müslümanlar pek çok müellif ve âlim yetiştirmişler ve böylece Avrupanın medenîleşmesinde mühim bir rol oynamışlardır.

İspanyada kurulan Endülüs Emevîleri (b. bk.) nden (756-1031) sonra Tevâif-i Mülûk denilen birçok İslâm devletleri kurulmuştur. İspanyanın kuzey ve kuzeybatısındaki

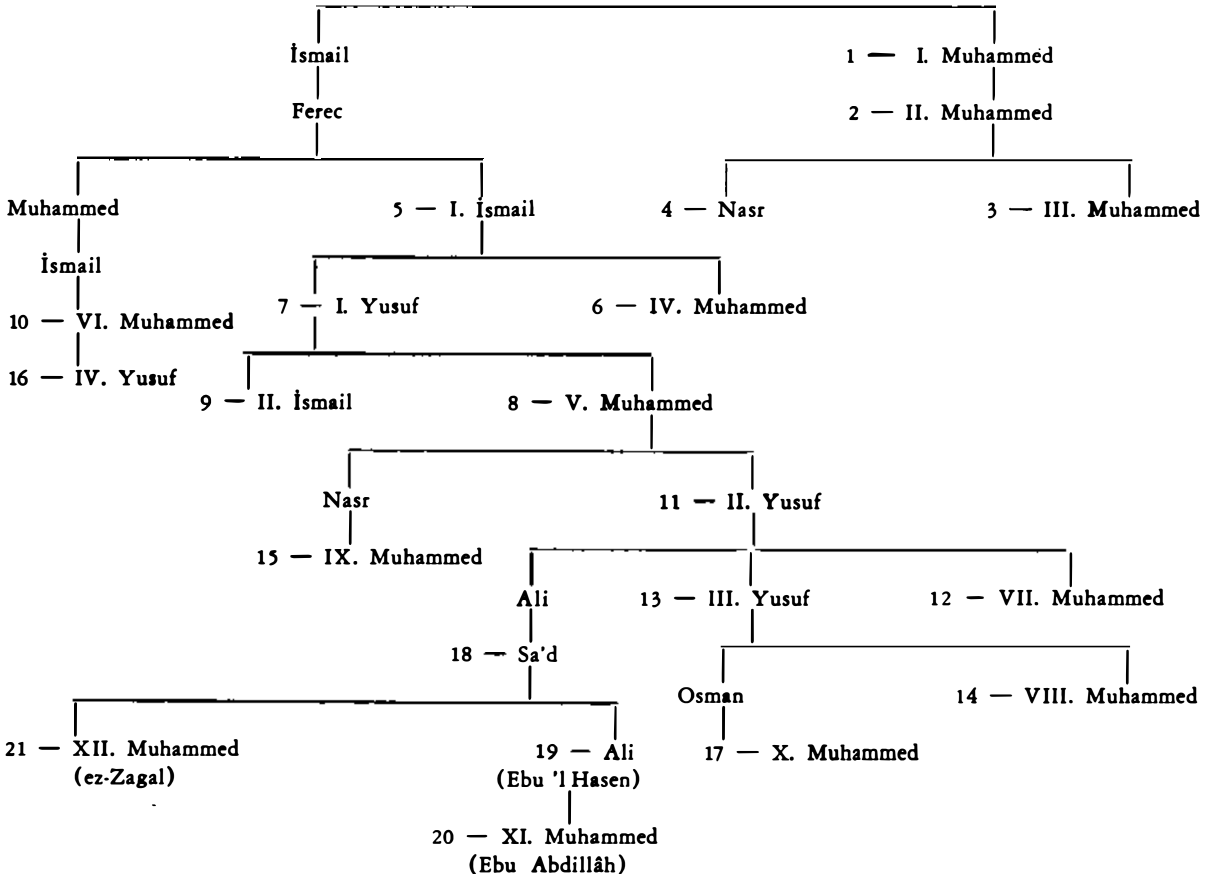
dağlık bölgelere sığınmış olan Hıristiyan (León, Castilla, Navarra, Aragón) krallıkları bunların birbirleri ile çarpışmasından faydalanmışlar ve yavaş yavaş güneye doğru genişlemeğe başlamışlardır. León kıralı Alfonso'nun saldırışlarına karşı koyamıyan Müslümanlar, Afrikadaki Murabıtlardan yardım istemişler, onlar da iki defa İspanyaya geçerek Hıristiyan akınlarını durdurmuşlar ve Endülüsü bir eyalet olarak devletlerine bağlamışlardır. Murabıtların yıkılmasından (1147) sonra Endülüs, Muvahhidlerin eline geçmiştir. Bunların yıkılmasından (1269) sonra İber yarımadasının doğusunda ve güneyinde bulunan Belensiye, Mürsiye ve Gırnata bölgelerinde kurulmuş devletlerden başkenti Gırnata olan B. devleti gelişmiş ve İslâm tarihinde mühim bir yer tutmuştur. B. devletinin 260 yıl süren hâkimiyeti zamanında Müslümanlar İspanyada çok değerli medeniyet eserleri vücuda getirmişler ve memleketlerini Endülüs Emevîleri devrindeki medeniyet derecesine tekrar yükseltmişlerdir. Gırnatadaki Elhamra sarayı (b. bk.) B. devletinden kalan bayındırlık eserlerinin en ünlüsüdür.

Hıristiyanlar tarafından çok sıkıştırılan B. devleti, uzun zaman bunların hücumlarını durdurmuş, sonra gücü tükenmiş, son hükümdarı XI. Ebu Abdillâh Muhammedin ihanetine de uğrıyarak, kıraliçesi Isabella ile Aragón kıralı Katolik Fernando'ya teslim olmak zorunda kalmıştır (1492). B. devleti 1486 yılında Osmanlı Devletine bir elçi göndererek korkunç durumunu bildirmiş, bu elçi meşhur şair Ebu 'l Beka'nın yazdığı acıklı şiiri de beraberinde getirmiştir. Osmanlı Devleti, bu sırada deniz kuvvetleri uzak denizlerde sefer yapmağa elverişli olmadığı ve Papanın elinde esir bulunan Cem Sultanın devlet aleyhinde bir alet olarak kullanılmasından endişe ettiği için istenilen yardımı yapamamıştır. Daha sonra 1505 yılında Kemal Reis komutasında gönderilen donanma İspanya kıyılarını vurmuş ve bir kısım Müslüman ile Yahudiyi kurtararak Türkiyeye getirmiştir. Bir müddet sonra Portekizdeki bir kısım Museviler de Türkiyeye göç ederek bunlara katılmışlardır.

B. devleti, Mısırdaki Memlûk devletine de başvurmuşsa da kuvvetli donanması olmıyan bu devlet de yardımda bulunamamıştır. Yalnız Memlûk hükümdarı, Gırnata Müslümanlarına zulüm yapıldığı takdirde Filistindeki Hıristiyanları Kamâme kilisesi (b. bk.) nde kestireceğini ve Suriye ile Kudüse Hıristiyanların girmelerini yasak edeceğini Papaya ve Katolik Fernando'ya bildirmişse de bu tehdidin bir tesiri olmamıştır.

B. devleti ile Katolik Fernando ve Isabella arasında yapılan teslim antlaşması gereğince, Müslümanlara fena muamele edilmiyecek ve cemaat hakları tanınacaktı. Hıristiyanlar bu antlaşmaya ancak 20 gün riayet etmişlerdir. Bundan sonra Müslümanlar hakkında akla sığmaz vahşet ve zulüm yapılmış ve sekiz yüz yıllık medeniyet eserleri barbarca yıkılmış, yakılmıştır. Memleketten çıkmak istiyenlere de tarım ve zanaat işleri durur düşüncesiyle izin verilmemiştir. Bu ağır zulme uğrıyan Müslümanlardan fırsat bulanlar Afrikaya kaçmışlar, bir kısmı da korsan olarak İspanyolları

Benî Ahmer (Benî Nasr)

vurmuşlardır. 1520 yılında Belensiye'deki Müslümanlar eksilmiş ve çocukları ile kadınları esir olarak satılmışlardır. Osmanlı Devleti XVI. yüzyılın ikinci yarısında Cezayir Beylerbeyi, kaptanıderya Kılıç Ali Paşaya İspanyada kalan Müslümanlara yardım edilmesi yolunda emir vermiştir (1570) Bunun neticesi olarak birçok Müslüman ve Yahudi Afrikaya geçirilmiştir ki bunlardan bir kısmı sonradan Türkiyeye gelerek Adana, Tarsus, Şam Trablusu bölgelerine yerleştirilmişlerdir. Devlet bu göçmenlerden beş yıl hiçbir vergi almamıştır.

B. devleti hükümdarlarının adları ve hükümdarlık yılları sırasiyle aşağıdaki cetvelde gösterilmiştir:

		Adları	Tarih
1)	I.	Muhammed (el-Galibü bi-'llâh)	1232
2)	II.	Muhammed (ebu Abdillâhi 'l-fakîh)	1273
3)	III.	Muhammed(ebu Abdillâhi'l-mahlû)	1302
4)		Nasr (ebu 'l-Cuyûş)	1309
5)	I.	İsmail (ebu 'l-Velîd)	1314
6)	IV.	Muhammed	1325
7)	I.	Yusuf (en-Niyâr ebu 'l-Haccâc)	1333
8)	V.	Muhammed (el Ganiyyü bi-'llâh)	1345
9)	II.	İsmail (ebu 'l-Velîd)	1359
10)	VI.	Muhammed (ebu Sa'd)	1360
8 - 11)	V.	Muhammed (ikinci defa)	1362
12)	II.	Yusuf (ebu 'l Haccâc)	1391
13)	VII.	Muhammed (el-Müsta'înü bi-'llâh)	1392
14)	III.	Yusuf (ebu 'l-Haccâci' n-Nâsiri li-dîni'llâh)	1408
15)	VIII.	Muhammed(el-Mütemessikü bi-llâh)	1417
16)	IX.	Muhammed (es-Sagîr)	1427
15 - 17)	VIII.	Muhammed (ikinci defa)	1429
18)	IV.	Yusuf (ebu 'l-Haccâc)	1432
15 - 17 - 19)	VIII.	Muhammed (üçüncü defa)	1432
20)	X.	Muhammed (el-Ahnef)	1444
21)		Sa'dû' l-Müst'aînü bi'llâh)	1445
20-22)	X.	Muhammed (ikinci defa)	1446
21-23)		Sa'd (ikinci defa)	1453
24)		Ali (ebu 'l-Hasen)	1461
25)	XI.	Muhammed (ebu Abdillâh)	1482
24-26)		Ali (ikinci defa)	1483
27)	XII.	Muhammed (ez-Zagal)	1485
25-28)	XI.	Muhammed (ikinci defa)	1487 - 1492

BENÎ - DERKUL (Beni Derkoul), Fasta Merakeş civarında bir müstahkem mevki. 26 Nisan 1925 te Rifliler tarafından kuşatılması üzerine B. D. un komutanı teğmen Lapeyre, 14 Hazirana kadar dayandıktan sonra burasını, teslim etmemek için, yanındaki Fransız ve Senegalli askerlerle ve kuşatma çemberini gittikçe daraltan Riflilerle birlikte havaya uçurmuştur.

BENÎ GANÎYE, İslâmların idaresinde iken Balear adalarının 1115 - 1204 yılları arasında soyca valiliğini etmiş olan bir aile. Bunlar Murabıtlar devletinin kurucusu Yusuf b. Taşfin'in akrabasından olan Ganîye adlı bir kadının torunlarıdır. 1115 te Balear adalarını Mallorca emîri Ebu Rebi b. Süleymandan alan Murabıtlar buraya B. G. ailesinden Aliyi vali tâyin etmişlerdi. 1131 de onun oğlu Muhammed, 1151 de Muhammedin oğlu Ebu İbrahim İshak aynı vazifeye geçmişlerdir. Son yıllarında Muvahhidleri metbu tanımak zorunda kalan İshakın ölümü üzerine 1184 te Muvahhidler onun büyük oğlu Muhammedi vali tâyin etmişler ve adaya bir de temsilci göndererek nüfuzlarını arttırmışlardır. Bunun üzerine tertiplenen bir komplo ile Muhammed ve Muvahhidlerin memuru hapsedilmiş ve Muvahhidlere karşı ayaklanılarak Muhammedin kardeşi Ali (b. bk.) vali tanınmıştır. Kısa bir müddet sonra adaların idaresini kardeşi Talha'ya bırakan Ali, Afrikaya geçip orada elde ettiği müttefiklerle birlikte Muvahhidlere karşı uzun ve zaman zaman başarılı mücadelelere girişmişse de bir daha adalara dönmemiş, fakat neticede yenilmiş ve 1189 da ölmüştür. Balear'da kalan Talha'nın ölümünden sonra, yerine geçen kardeşleri Yahya, B. G. li valilerin sonuncusu olmuş ve 1204 te Muvahhidler Mallorca'yı ele geçirerek bu ailenin idaresine son vermişlerdir.

BENÎ HAFS: bk. HAFSÎLER.

BENÎ HAMMAD: bk HAMMADÎLER.

BENÎ HAMMUD, Endülüs Emevîleri tahtına bir müddet hâkim olan, ilk Endülüs Tavaif-i Mülûkündan bir sülâle. Bu hanedan iki kola ayrılarak biri 1016 - 1057 yılları arasında merkezi Malaga, diğeri 1039 - 1058 yılları arasında merkezi Algeciras olmak üzere iki ayrı emîrlik kurmuştur. Hammud soyca Hazreti Aliye bağlanmaktadır. Kurtuba Emevî Devletinin son yıllarındaki büyük iç savaşın yarattığı karışıklıklardan faydalanan Hammud'un büyük oğlu Kasım, Algeciras; küçük oğlu Ali de Tanca ve Septe valiliklerini elde etmişlerdi. Ali bin Hammud (b. bk.) 1016 da Malaga ve Kurtubayı zaptederek kendini Endülüs Emevî hükümdarı âciz Süleyman Müstaîn'in yerine halife ilân etti. Bir yıl sonra Ali öldürülünce yerine aynı zamanda Malaga hükümdarı da olan büyük kardeşi Kasım aynı unvanla geçti. 1021 de Alinin oğlu Yahya halifeliği amcasından aldı. 1023 te tekrar Kasım ve 1025 te tekrar Yahya halife oldudar. Son halife III. Hişam (1027 - 1031) Kurtuba tahtına geçince Kasımın oğulları Algeciras'a ve Alinin oğulları Malaga'ya hâkim olarak Tavaif-i Mülûk arasında yer aldılar ve Emîrül - Müminîn unvanını muhafaza ettiler.

Alinin oğulları Malaga, Murabıtlar tarafından (1057), Kasımın oğulları da Algeciras Abbadoğulları (b. bk.) tarafından (1058) zaptolununcaya kadar buralarda hüküm sürdüler. Ünlü Arap coğrafyacısı İdrisî (1100 - 1166) Malaga emîrlerinden II. İdrisin torununun oğludur.

Benî Hammud: (Malaga kolu)

1)	Ali b. Hammud (Halife)	1016
2)	Kasım b. Hammud (Halife)	1018
3)	Yahya b. Ali (Halife)	1021
	Kasım (2 defa) (yalnız 1023 te Halife)	1023
	Yahya (2 defa) (yalnız 1027 ye kadar)	1025
4)	I. İdris b. Ali	1035
5)	Hasan b. Yahya	1039
6)	II. İdris b. Yahya	1042
7)	I. Muhammed b. İdris	1046
8)	III. İdris b. Yahya	1052
	II. İdris (2 defa)	1053
9)	II. Muhammed b İdris	1054 - 1057

(Algeciras kolu)

1)	Muhammed b. Kasım	1039
2)	Kasım b. Muhammed	1048 - 1058

BENÎ HASAN, Mısırda Nilin doğu kıyısında, Asyut'un 120 km kuzeyinde bir köy. Yakınındaki dağın kalker kayalarına oyulmuş ve M. Ö. 2000 sıralarında bu mıntakada saltanat süren hükümdarlara ait 39 mezarla meşhurdur. Bu mağara mezarların duvarlarında hiyeroglifler ve eski Mısır hayatını canlandıran resimler vardır. Hiyeroglifler XII. hanedanın tarihi bakımından çok mühimdir. Resimlerin kopyaları *Publications of the Archaeological Survey of Egypt* (Mısır Arkeolojik bürosu yayımları) [cilt I, II V, 1892-96] serisinde yayımlanmıştır.

BENÎ İSRAİL (İsrailoğulları): 1. bk. İBRANÎLER, MUSEVÎLİK.

2. Hindistanın batı kısmında, bilhassa Bombayda, Kokan kıyısı (Bombay karşısında) boyunca, Poona, Alibag, Rajapuri ve Revdanda'da yaşıyan bir Yahudi kabîlesi. Bir B. İ. kolonisi de Adende yerleşmiştir. B. İ. lerin sayısı 15 000 kadardır, yani bütün Hindistan Yahudilerinin hemen hemen 3/4 ünü teşkil etmektedirler. Dış görünüş bakımından Yemen Yahudilerine benziyen B. İ. lerin bir kısmı hâlâ Yahudilere has *peoth* (şakak sakalı) u taşımaktadır. Komşu İslâm halkında «Yahudi» kelimesinin biraz kötü mânası olduğu için. B. İ. lerin «Yahudi» ismine Kur'an (meselâ II, 40. 47) da da geçen «Benî - İsrail» adını tercih ettikleri söylenmektedir. Yerli halk, sebt (cumartesi) i tatil günü olarak kutladıkları ve bilhassa zeytincilikle meşgul oldukları için, kendilerine «Şanvar-teli» (sebtçi-zeytinci) adını vermektedir. Bir rivayete göre, B. İ. ler Musevîliği kabul etmiş olan yerlilerin Yahudilerle evlenmesinden türemişlerdir. Fakat B. İ. ler bu iddiayı katî olarak reddederler, böyle karışık evlenmelerden doğan «kara Yahudiler» (*kala Yisrael*) i hor görürler, bunlarla evlenmezler. hattâ yemek bile yemezler. Kendi geleneklerine göre, B. İ. ler «On kabîle» (Süleymanın ölümünden sonra Yeroboam'ın idaresi altında İsrail câmiasından ayrılan 10 kabîle (*Ahd-i Atîk*, I. Kırallar XI. 26 31; XII. 20) nin torunlarıdırlar. Başka bir rivayete göre, B. İ. lerin ataları Kudüs mâbedinin ilk yıkılışından (M. Ö. 586) sonra veya Antiokhos Epiphanes'in takiplerinden kurtulmak için Hindistana sığınmışlardır. M. S. X. yüzyıl sıralarında Yahudi din ıslahatçısı David Rahabi B. İ. leri ziyaret ettiği zaman, onlar artık birkaç yüzyıldan beri Hindistanda yaşıyorlardı. XII. yüzyıl Yahudi seyyahı Tudelalı Benyamin, XIII. yüzyılda da Marco Polo, B. İ. lere tesadüf etmişlerdir. Bununla beraber B. İ. ler hakkında ilk haberleri Avrupaya, ancak XIX. yüzyıl başlarında, Hindistandan dönen Hıristiyan misyonerleri (bilhassa C. Buchanan ve John Wilson) getirmişlerdir.

B. İ. lerin mezhebi, tadil edilmiş Musevîliktir. Musevîler gibi B. İ. ler de pis (domuz v. b.) hayvanların etini yemezler, cumartesini kutlarlar, çocukları sünnet ederler. Musevî din bayramları B. İ. lerde çoğu başka adlar altında kutlanır. Meselâ oruç bayramı olan Yom Kippur (uzun gün), B. İ. lerde «kapının kapanması bayramı» adını taşır. O günü, kapalı evlerinde oruç tutarak geçirirler, beyaz elbise giyerler ve komşularla temas etmezler. Bazı dinî âdetleri de Hindulardan almışlardır. Son zamanlarda bazı okumuş B. İ. ler İbranca öğrenmişlerse de halk yerli Mahratti lehçesini konuşur. B. İ. adlarının birçoğu Hindu diline uydurulmuştur: *Abaci* (Abraham, İbrahim), *Bunnaci* (Benyamin), *Davudci* (David, Davud), *Essubci* (Yōsēf. Yusuf), *Musaci* (Moşe, Musa) *Samaci* (Samuel) v. b. Soyadları ise, çoğu, doğdukları yerin adından *-ker* ekiyle teşkil edilir: *Kehimker* (Kehimli), *Penker* (Penli) v. b. Erkekler önceleri sarık sararlar veya fes giyerlerdi; şimdi alafranga elbiseleri tercih etmektedirler. Kadınlar, Hindu kadınları gibi giyinirler. B. İ. lerin havraları, okulları, yetimhaneleri ve kütüphaneleri vardır. Konuştukları Mahratti dilinde kitaplar, gazete ve dergiler çıkar. Zeytincilikten başka zanaat ve ticaretle de meşgul olurlar. İngiliz hâkimiyeti zamanında Hindistan yerli ordusunda birçok B. İ. subayı vardı. B. İ. topluluğu başında idare başkanı olarak «mukaddam» bulunur. Dinî işlere aynı zamanda sünnetçilik de eden «kadı» bakar.

BENÎ KATÂDE, nesebi Halîfe Alinin oğlu Hasana kadar çıkan ve Mekkede 1200-1220 arasında emîrlik eden Ebu Azîz Katâde b. İdrisin kurduğu sülâleye verilen ad. Şimdiki Ürdün. Hicaz ve Irak kıral aileleri bu sülâledendir. Bk. MEKKE ŞERİFLERİ.

BENÎ LÂM, Irakın güneyinde ve Basra körfezi civarında yaşıyan tanınmış bir Arap kabîlesi. Oldukça kalabalık bir kabîle olan Benî Lâmlar, tam aşiret hayatı sürerler. Çadırlarda otururlar, daha çok çobanlıkla geçinirler. Hemen hepsi Şiîdir.

BENÎ MERİN DEVLETİ: bk. MERİNÎLER.

BENÎ MÜNKIZ, sarplığiyle tanınmış olan Şeyzer (b. bk.) kalesiyle dolaylarında hüküm süren küçük bir emîr ailesi. XI. yüzyılda en kuvvetli bedevî başkanlarından olan Salih b. Mirdas (b. bk.), 1025 yıllarında Kinane kabîlesinden Münkız oğullarına Şeyzer dolaylarını vermişti; bu sıralarda Şeyzer kalesi henüz Bizanslıların elinde bulunuyordu. 1041 yıllarında Kefertab'da hüküm süren Muhlis-üd-Devle Ebu 'l-Mütevvec Mukalled b. Nasr b. Münkız, hâkimiyeti altında bulunan bölgeyi Âsî nehrine kadar genişletti; «Cisr Benî Münkız» (= Benî Münkız Köprüsü) kalesi de ihtimal onun zamanında yapılmıştır. Ölümünde (1059) yerine oğlu İzzüddin Sedid-ül-Mülk Ebu 'l Hasan Ali geçti. Benî Mirdas'ın sonuncusu Haleb hâkimi Sâbık'ın muvafakatiyle, Şeyzer kalesinin Bizans ile olan bağlantısını kesmek ve kaleyi teslim olmak zorunda bırakmak için adı geçen «Hısn-ül-Cisr» (= Köprü Hisarı) i yeniden tamir ve tahkim etti. Tutuş'un önünden kaçan Türkmenleri ordusuna alarak kuvvetlendi. Fakat bir müddet sonra Tutuş ve daha sonra da Musul emîri Şeref-üd Devle (Müslim b. Kureyş el-Ukaylî) nin teveccühünü kazanmak için arzularına göre hareket etmek zorunda kaldı. 19 Aralık 1081 tarihinde Bizanslılar (Aleksios Komnenos) elindeki Şeyzer'i, el Bare'de bulunan piskopos ile anlaşarak ele geçirdi; Şeyzer'e göz koyan Şeref üd-Devle ile de. kendisine zengin hediyeler vererek, anlaştı; 1082 yılı sonlarına doğru öldü. Halefi ve oğlu İzzüddin Ebu 'l-Murhaf Nasr, dindar, sanatsever bir insandı. Bununla beraber, devrinde kendi bölgesini genişletti; hattâ bir aralık Emafiye, Lâzkiye'yi de ülkesine kattı; fakat buraları 1086 da Melikşah'a bırakmak zorunda kaldı. Zamanında Şeyzer birçok kere kuşatıldı ise de, alınamadı. Haçlıların Antakya'yı almalarından kısa bir zaman sonra erkek evlât bırakmadan öldü (1098). Yerine halef olarak, kardeşi Mecdüddin Ebu Selâme Mürşid (1068-1137) i bıraktı (Mecdüddin Müeyyid-üd-Devle Ebu l Muzaffer Üsame (1095-1188), Mürşid'in oğlu olup *Kitab ül-İtibarı* yazmıştır. Fakat işi gücü avcılık ve hattatlık olan bu zat da, kardeşi İzzüddin Ebu 'l-Asakir Sultan yararına emîrlikten el çekti. Sultan zamanında Şeyzer, birçok defalar Halep'te bulunan Benî Kilâb, Haçlılar ve Bizanslılar tarafından kuşatıldı ise de, alınamadı. Ancak

Sultan, kardeşi Mürşid'in oğullariyle anlaşamadı ve Mürşid'in ölümünden (30 Mayıs 1137) sonra kendilerini Şeyzer'den çıkardı. Bunların çoğu Nurüddin Mahmud b. Zengi'ye sığınarak, amcalarından şikâyette bulundular. Fakat Nurüddin bu sıralarda Haçlılarla fazla meşgul olduğundan, Haçlılara vergi verip, kıymetli hediyeler göndererek iyi geçinmek yolunu tutan Münkız oğullarına karşı bu fırsattan da faydalanarak, harekete geçemedi. Sultan, 1154 yılında, yahut bir müddet önce öldü; yerine oğlu Tac-üd Devle Nasır-üddin Muhammed geçti (bk. *Encyclopédie de l' Islâm* «Shaizar» maddesi; krş. Zambaur: *Manuel de Généalogie et de Chronologie pour l histoire de l'Islam*, Hannover 1927, s. 104, Sultan'ın oğlunun adını «Ebu 'l-Murhaf el Muvaffak Naşr» olarak vermektedir). Bu zat da 1157 de bütün Suriyede dehşetli tahribat yapan büyük zelzelede, bir sünnet düğünü dolayısiyle toplu bir halde bulunan ailesi efradı ve Şeyzer halkının büyük bir kısmı ile birlikte öldü. Bundan sonra buraları Nurüddin Mahmud'un eline geçti; yeniden imar ve tahkim edildi.

BENÎ NASR: bk. BENÎ AHMER.

BENÎ SAF, Cezayirde Oran'ın doğusunda liman. Nüfusu 11 900. Yakınında demir madeni vardır.

BENÎ SALİH, San'ada hüküm süren (1037 - 1098) bir soy. B. S. in kurucusu, Şiî dâîlerinden Ali b. Muhammed olup önce Zübeyd şehrini almış, sonra bütün San'aya ve Yemene hâkim olmuştur. Daha sonra Mekkeyi de almış (1054) ve Mekkeden Hadramuta kadar bütün güney Arabistanı eline geçirmiştir. Ali b. Muhammedin ölümünden sonra San'a, B. S. in elinden çıkmış, oğlu el - Mukerrem bu şehri geri almışsa da, tekrar kaybetmiş ve sonunda başkentini Zûcebel'e nakletmiştir. B. S. in son hükümdarı olan el - Mansurun oğlu Şemsü 'l-maâlî Ali, vezirleri tarafından öldürülmüştür.

Ebü 'l-Kâmil Ali b. Muhammed	1037 - 1080
el - Mükerrem Ahmed	1080 - 1091
el - Mansurü 'l-Himyerî	1091 - 1098

BENÎ SÜVEYF (Benî Suayf. Benî Suef) Yukarı Mısırda yönetim bölümü ve şehir. B. S. yönetim bölümünün yüzölçümü 1097 km², nüfusu 613 365 (1947) tir. Arazisi verimli, nüfusu sık olan bir vâhalar çevresidir. Başlıca mahsulü tahıl pamuk ve şekerkamışıdır. B. S. şehri Nilin sol kıyısında, Fayyûm'un karşısında olup 57 465 (1947) nüfusludur. B. S., demiryolu üzerindedir. Buradan, Kızıldeniz kıyısına giden bir kervan yolu da geçer. Yakınında renkli mermer çıkarılan taş ocakları bulunur.

BENÎ TÂHİR, Yemende, Aden ve Zebid bölgesinde hüküm sürmüş bir sülâle (1451 - 1517). Bu sülâleye adını veren ve soyunun Emevîlerden geldiğini iddia eden Tâhir b. Muavvede Resulîlerden Melikü 'n-Nâsır Ahmedin himayesini kazanmış, oğullarından Melikü 'l-Zâfir Salâhüddin Âmir ile Melûkü 'l-Mücahid Şemsüddin Ali, Resulî devletinden sonra Yemende hüküm sürmeğe başlamışlardır. Bunlar Aden ile Zebid'i almışlar, San'ayı da almak için giriştikleri savaşta Salâhüddin Âmir ölmüş, Şemsüddin Ali de hükümetten çekilerek devleti Dâvut adlı kardeşinin oğlu Melikü 'l Mansur Tacuddin Abdü 'l-Vehhaba bırakmıştır. Bunun oğlu ve sülâlenin sonuncu hükümdarı II. Melikü 'z - Zâfir Salâhüddin Âmir zamanında, Portekiz donanması Kızıldenize geçmeğe başladığından, Mısır Memlûklü hükümdarı Kansugavri Yemene bir donanma göndermiştir. Bu donanma B. T. den yardım görmediğinden Memlûklü kuvvetleri Yemenin başkenti Zebid'i işgal etmiş, bunun üzerine II. Âmir ile kardeşi Abdülmelik kaçmışlardır (1516). İki kardeşin ertesi yıl Zebid'i geri almak için giriştikleri savaşta ölmeleri üzerine B. T. devleti sönmüştür. B. T. soyundan olduğunu iddia eden Âmir b. Dâvud adında biri sonradan Aden ve civarında hüküm sürmek istemişse de Kanunî Sultan Süleyman zamanında Hadım Süleymen Paşa tarafından tutulup idam edilmiştir (1538). B. T. hükümdarları Sultan unvanını da taşımışlardır.

BENİN, Afrikanın Gine körfezi kıyısında bir körfez. Nijer nehri deltasının batısındaki yayvan ve geniş bir girintidir.

BENİN (yerli dilde: Bini), Güney Nijerya'da (Britanya Batı Afrikası) yönetim bölümü. Yüzölçümü 21 600 km², nüfusu 493 000 (1931). Büyük bir kısmı balta girmemiş ormanlarla kaplı olan B., sıcak ve nemli birikinti alanıdır. Yams, pirinç. şekerkamışı ve kakao yetişir; kauçuk, nebatî yağ. değerli keresteler ve fildişi elde edilir. El sanatları ilerlemiş haldedir İngilizler tarafından işgal edildiği 1897 yılına kadar müstakil bir kırallık idi. Merkezi, mühim bir ticaret yeri olan Benin City (50 000 nüfuslu; 1936) dır, burada kıral sarayı vardır.

Tarih: Eskiden B., Afrikanın batı kıyısında, en mükemmel teşkilâtlı bir zenci devleti idi. Dahomey ve Aşanti (Ashanti) de olduğu gibi, burada da din ve saray törenlerinde insan kurban edilirdi. Portekizliler, 1485 te B.i keşfettiler ve Bini (veya Benis) lerle esir ticareti yaptılar. B. devleti, XIX. yüzyılın ortasına kadar kuvvetli bir devlet olarak kalmıştır. Logos ile Badagry limanlarını B. sömürgecileri kurmuştur.

B., pek büyük olmamakla beraber nüfuzu, bir bâtıl inanış sebebiyle Sierra Leone ve Kongo nehrine kadar uzanırdı. Bu inanışa göre B. in baş ruhu (Juju) Batı Afrika ruhlarının en kuvvetlisi idi. Devlet dine dayanırdı. Oba unvanını taşıyan kıral, rahiplerin elinde oyuncaktı. Juju, pek çok insan kurban ister, kurbanlar da çarmıha gerilirdi. Bununla beraber Bini'ler kurbanlarına eziyet etmez, uyuşturucu maddeler yedirirlerdi. B. de maden ve fıldişi işlenir. Kültürleri Portekizlilerden birçok şeyler almakla beraber, aslında yerlidir Beyazlarla hemen hemen yalnız ticaret için temas ederlerdi. Portekizliler XVIII. yüzyılda o bölgeden çekilmişlerse de, XIX. yüzyılın sonuna kadar bozuk bir Portekizce konuşmuşlardır.

İngilizler ilk defa olarak 1553 te B. e geldiler ve canlı bir ticarete giriştiler, en çok fildişi, palmiye yağı ve biber alıyorlardı. Holândalılarla Fransızlar da B. ile ticaret münasebetlerine girişmek istemişlerse de pek muvaffak olamamışlardır. 1863 te Fernando Po'da İngiltere konsolosu olan Sir Richard Burton, B. e giderek insan kurban edilmesine son vermek için teşebbüse geçmiş, fakat başarı elde edememiştir. O sıralarda B. Kırallığının çöküşü başlamış, başkenti de harabe halini almıştır. 1885 te B. in kıyıları İngiliz himayesi altına geçmiştir. İngiltere 1892 de Kıral Overami ile imzaladığı anlaşmayı tanımamışrır. 1897 de İngiliz konsolosu Phillips ile sekiz Avrupalı öldürülmüştür. Amiral Sir Harry Rawson'un komutanlığı altında bir ceza seferi hazırlanmış, 1200 erlik bir ordu, beş gün süren bir savaştan sonra başkenti işgal edip kaatilleri cezalandırmıştır. 1899 da yapılan ikinci bir sefer, memleketi tamamiyle yatıştırmıştır.

Kıral Overami tahttan indirildikten sonra hükümetin idaresi başkanlar meclisine verildi. Bu mecliste İngiliz

memurları müşavir olarak çalışıyordu. Overami, sürülmüş olduğu Calabar'da ölünce (1914), oğlu «Oba» olarak tanındı. Aynı zamanda İngiltere bu bölgeyi ilhak etti, fakat idareye gene de fazla karışmadı. 1916 da vasıtasız vergi sistemi kabul edildi (eskiden yerli başkanlar istedikleri kadar para alırlardı).

Sanat ve Kültür: Zenci Afrika sanatı içinde (bk. ZENCİ SANATI) en çok tanılan, serbest, din geleneklerine az bağlı bir sanat. B. sanatı, Nijerya nehrinin döküldüğü yere yakın bulunan (bugün İngiliz Nijeryası) Benin körfezi boyunca uzanan Yoruba, Dahomey, Togo sahasını içine alan bir bölgeye yayılmıştır. 1472 de Portekizli Sequeira tarafından keşfedilen B., o zaman, kuvvetli bir krallıkla idare ediliyordu. Bu krallığın, iç Sudandan gelen ve tunç dökümcülük sanatını işliyen Yoruba adlı bir sülâle tarafından kurulmuş olduğu sanılmaktadır (1300). Afrika sanatı içinde B. lilerin tunç sanatı yüksek bir dereceye varmıştır. B. sanatının eski çağlarına ait örnekler, XVI. yüzyıldan önce Avrupaya gelmiş ve gayet zengin bir şekilde yontulmuş olan oymalı fildişleridir. Bunlardan çok eski olanlarının tarihinin XII. yüzyıl yarısına kadar gittiği bilinmektedir. Bir saray sanatı hüviyetini taşıyan B. sanatı, krallık makamının ve saray mensuplarının imtiyazlı işlerinden biri olmuştur. Bu sanatın çöküşü, krallığın çöküşü ile aynı zamana raslar. B. sanatı çok çeşitli şekiller altında meydana gelmiş ve gelişmiştir. B. in yumuşak hatlarla beliren bilgili alçak kabartma ve tunçları, Dahomeg'in tahta koltuklara ve en esaslı hatları ihtiva etmek üzere sadeleşmiş, canlı bir suretle realize edilmiş mahallî tipleri, memleketin tarihini nakleden Abomey sarayının renkli alçak kabartmaları, B. sanatının gerçek örnekleri olarak bilinmektedir. B. sanatının birinci devri (1300), ince bir döküm bilgisinin yer aldığı eşya ve figürlerle ve formların yumuşaklığiyle belli olur. İkinci devre (1500-1648) de kabartma tabletler, saray duvarlarının süslenmesinde kullanılmış ve krallarla ana kıraliçelerin ağır ve gayet zengin bir şekilde yapılmış süslü başları, çok sayıda insan ve hayvan figürleri, zengin oymalı fildişleri yer almıştır. 1648-90 yıllarına raslıyan B. yüksek devresi içinde, kaide üzerine konulmuş tunç gruplar, koltuklar, sandıklar çok sayıda görülür. Bu sanat eserleri, B. in 1897 de İngilizler tarafından işgaline kadar devam etmiştir.

Benin sanatı: Bir kıralın tunçtan başı

Benin sanatı: Horoz (XVI. yüzyıl sonu)

Benin sanatı: Muharip ve peykleri (tunç tablet, XVI. yüzyıl)

BENİNKAZA (Benincasa), kabakgiller (Cucurbitaceae) den, tropik Asyada iki nev'i yetişen bir bitki cinsi. *Benincasa hispida* nevi veya 25-40 cm uzunluğunda, 10-18 cm kalınlığındaki meyvası yenmek üzere sıcak camekânlarda yetiştirilir. Meyvalarının üzerinde beyaz bir mum tabakası bulunur (resim için bk. s. 127).

BÉNIQUÉ [*benikē*], **Pierre-Jules** (1806-1851), Fransız operatörü. Pariste doğmuş ve aynı şehirde ölmüştür. Önce École Polytechnique'e giren B., tıp tahsilini matematiğe tercih etmiş ve idraryolları hastalıkları üzerinde ihtısas yapmıştır.

Başlıca eserleri şunlardır: *Comment on peut prévenir les rétrécissements de l'urètre* (Uretra daralması nasıl önlenebilir) [1844], *Réflexions et observations sur un point de l'histoire du cathétérisme* (Kateterizm tarihinde bir nokta hakkında düşünceler ve müşahedeler) [1846], *A quelle limite convient-il de porter la dilatation des rétrécissements de l'urètre pour en obtenir la guérison radicale* (Cezrî bir salah elde etmek için uretra daralmalarını ne dereceye kadar genişletmeli) [1849].

Béniqué sondası (Fr. Bougie de Béniqué), uretra kateterizmi tatbikatına yarıyan madenî sonda. B. S. nın uretra geçidine uyan iki kıvrımı vardır. Bu alet en çok uretra

Beninkaza

darlıklarının tedavisinde, muhtelif seanslarda derece derece dilatasyon temini için ve iç uretrotomi, yahut hattî elektrolizden sonra kullanılır. Bu sondaların arka arkaya iki numarası arasındaki fark 1/6 milimetredir.

BENJAMIN [*bĕjamĕ*], **René** (1885 - 1948), Fransız romancısı, piyes ve deneme yazarı. Pariste doğmuş, Tours'da ölmüştür. Mizahçı ve hicivci olarak tanınmış, idare, adalet, üniversite ve siyaset bu hicive konu olmuştur. 1948 de Goncourt Akademisine üye seçilmiştir. Romanlarından, konusu Birinci Dünya Harbinden alınan ve Goncourt mükâfatını kazanan *Gaspard* (1915), komedilerinden de *Les plaisirs du hasard* (Tesadüf zevki) [1922] en çok tanınanlarıdır. Öbür romanları arasında *Madame Bonheur* (Bayan saadet) [1909], *Le major Pipe et son père* (Binbaşı Pipe ile babası) [1917], *Grandgoujon* (1918), *Amadou bolchéviste* (Bolşevik Amadou) [1919], piyeslerinden de *Le Pacha* (Paşa) [1911] *La pie borgne* (Tek gözlü saksağan) [1921], *Il faut que chacun soit à sa place* (Herkes yerinde olmalı) [1924] anılmağa değer. Örf ve âdet tenkidlerinden *Les justices de paix de Paris* (Paris sulh mahkemeleri) [1913], *La farce de la Sorbonne* (Sorbonne komedisi) [1921], *Le Palais et ses gens de justice* (Adalet sarayı ve hâkimleri) [1923]. *L'Hôtel des Ventes, sa faune et ses moeurs* (Mezat salonu, içindeki insanlar ve âdetleri) [1914], romanlaştırılmış biyografi ve portrelerinden de *Antoine déchaîné* (Azadedilmiş A.) [1921], *Le soliloque de Maurice Barrès* (M. B. in monoloğu) [1923], *La prodigieuse vie de Balzac* B. ın harikülâde hayatı) [1925], *Sous l'oeil en fleur de Madame de Noailles* (M. de N. ın gençlik gözü altında) [1929], *Joffre* (1931), *Maurras, ce fils de la mer* (Deniz çocuğu M.) [1933], öbür hicivlerinden *Valentine ou la folie démocratique* (V. veya demokrasi çılgınlığı) [1924], öğretmenleri konu alan *Aliborons et démagogues* (A. ve demagoglar) [1927], *Chronique d'un temps troublé* (Karışık bir devrin kroniği) [1938], İkinci Dünya Harbinden mülhem olan eserlerinden de *Le printemps tragique* (Feci ilkbahar) [1940] ve *L'enfant tué* (Öldürülmüş çocuk) [1946] önemli eserlerindendir.

BENJAMIN - CONSTANT: bk. CONSTANT, Benjamin.

BENJOIN COLLOIDALE [*bĕjuą kolloidąl*], bazı organik sinir hastalıklarında ve bilhassa beyin frengisi ile *Sclérose en plagues* da teşhis için beyin - omurilik suyunda aranan biyolojik bir reaksiyon. Benjoin tentürünün kolloidal mahlûlü ile çok az miktarda beyin suyunu biri müşahede için olan 16 tüpte karıştırmak suretiyle meydana gelen tortuları incelemekle bu yolda müspet veya menfi bir hükme varılır.

BENKEİ (Musaşı - bo Benkei), XII. yüzyılda yaşamış olan bir Japon kahramanı. *Kanjin - ço* adlı bir halk dramı ile ün kazanmıştır. Kuvvetiyle ün salmış, oni - waka (genç şeytan) unvanını kazanmıştır. Şogun Yorimoto'nun erkek kardeşi Yoşitsune ile savaşmış (bu sahne meşhurdur), sonra ona bağlanıp yanında ölmüştür. Başvurmuş olduğu bir harb hilesini hatırlatmak üzere çoğu rahip elbisesiyle tasvir edilir.

BENKOVAC [*bęnkovats*]. Yugoslavyada Split yönetim bölümünde şehir. Nüfusu 17 270. Eski Roma şehirlerinden Asseria'nın harabeleri yakınındadır.

BENKULEN (Benkoelen), Güney Sumatranın batısında yönetim bölümü ve merkezi. B. yönetim bölümünün yüzölçümü 25 000 km², nüfusu 323 000 (Malayalı ve Müslüman). Ikliminin sağlığa elverişli olmaması dolayısiyle iktisadî değeri yok gibidir. Başlıca ürünleri pirinç, baharat ve kahvedir. B. kasabası 15 000 nüfuslu olup Sumatranın batı kenarındadır.

***BEN'LER** (Lat. *Beni*, Strabon'da *Brenai*), eski Trakyada Hebros (Meriç) kıyısı boyunca, Kerpil ve Bessler arasında yaşamış bir kavim. Roma İmparatorluğu zamanında bu kavmin oturduğu bölgeye Stratēgia Bennike (Bennike idarî bölgesi) adı verilirdi. B. in başlıca şehri Benna (b. bk.) idi.

BENLERLİOĞLU, Hâfız Ahmed Talât Efendi (ölm. 1905), Türk âlim ve şairi. İzmirde doğmuş, orada ölmüş ve Karşıyakada Soğukkuyu kabristanına gömülmüştür. Medrese tahsili görmüş olduğu İstanbulda meşhur âlim Hafız Şakir Efendiden icazet almıştır. İzmirde sahhaflıkla meşgul olmuştur.

Peygambere âşık bir şair olduğu için Süleyman Çelebi (b. bk.) *Mevlid*ini tesdîs etmeğe başlamış, doğum faslını tamamlamıştır.

BENLİ BOZ, *Dede Korkut* kitabındaki Bamsı Beyrek epizodunun, Anadoluda, zamanımıza kadar yaşamış şekliyle «Bey Böyrek» adını alan hikâyede, maceraların başlıca kahramanı olan Bey Böyreğin atı. Bazı rivayetlerde bu at Bengi - Boz diye adlanır.

Hikâyede B. B., sahibiyle konuşan, ona tehlikeleri haber veren, Bey Böyrek düşman kalesinde esir kaldığı yıllar boyunca onun yolunu bekliyen, olağanüstü vasıfta bir hayvan olarak anlatılmıştır. Bazı varyantlarda Bey Böyreğin macerası, B. B. un ona anasının düşmanca plânını

haber vermesiyle, kadının da Bey Böyrekten önce atı öldürmek istemesiyle başlar (bk. BEYREK HİKÂYESİ).

Dede korkut kitabındaki hikâyede B. B., «Deniz kulunu Boz - Aygır» adiyle anılır. Bu at. Beyreğin babası Bay Böre Beyin, oğlu için bezirgânlara İstanbuldan getirttiği eşsiz hediyelerden biridir. Beyrek de, *Dede Korkut* kitabının birçok yerlerinde «Boz Aygırlı Bamsı Beyrek» diye anlatılır. Beyreğin atının bu «Deniz kulunu» vasfı, Türk destanlarında ve başka milletlerin efsanelerinde ve hikâye edebiyatında rasladığımız denizden, gölden veya nehirden çıkma efsanevî atlar (bk. AT) gibi, bunun da menşece olağanüstü bir hayvan diye kabul edildiğini gösterir.

B. B., Karacaoğlanın bir şiirinde Hızırın bindiği atın adı - veya renk bakımından vasfı - olarak geçmektedir; fakat, umumiyetle halk rivayetlerinde Hızır, «Boz atlı» diye anılmaktadır.

BENLİK İKİLEŞMESİ (Fr. Dédoublement de la personnalité), aynı insanda zaman zaman ana şahsiyetin dışında, tabiatı tamamiyle başka olan bir veya birden fazla şahsiyetin belirmesi. Hayatının başlangıcında her insanın teşekkül etmiş tam bir şahsiyeti yoktur. Bu ancak, her gün iç ve dış çevrelerden gelme uyarmalarla dimağda gittikçe olgunlaşıp itiyatlaşan ruhî kavrayışlarla birlikte terbiye, meslek, fazilet, din ve spor gibi birçok sosyal ve moral denemelerle belirmeğe başlar. Lâkin insanın şuur - dışı ruh âlemi, birçok ters ihtirasları temsil eden tâli şahsiyet temayüllerini de içinde taşır. Günün birinde çok çeşitli bir heyecan veya sarsıntı sebebiyle bir bütün halindeki ana benlikten bunların biri veya birçoğu ayrılır ve böylece şahsiyet ikiliği baş gösterir. 1816 dan sonra bir iki tıbbî vakanın sözü geçmekle beraber, bilhassa Pierre Janet tarafından bazı sinirlilik (hystérie) hallerinde şahsiyet çözülmesi ve ruhî otomatizma gibi mefhumların ortaya atılması neticesinde mesele ele alınmış ve nihayet Bostonlu Dr. Morton Prince, bir roman edasını taşıyan *Dissociation of a Personality* (Şahsiyet parçalanması) [1906] isimli eserinde bu husustaki meşhur tıbbî müşahedesini yayımlamıştır. Normal hayat zamanlarında hastahanede hemşirelik yapan ve esasında histerik bir kız olan hastası, muhtelif fâsılalarla rahibe, otoriter kadın, İblis ruhlu kadın, fahişe gibi altıyı bulan, karakter ve ruh itibariyle birbirine uymıyan ayrı ayrı şahsiyetler göstermiş ve bunlar mektupları, biyografileri, jestleri, ruhî tavırları ve heyecanları bakımından birer birer incelenmiştir.

Dimağın bilhassa diansefal ismini alan heyecan ve karakter merkezi sayılan kısmında ansefalit, ur, sara gibi bazı âfetlerin tesiri ile buna benzer derunî şahsiyet ikilikleri görülmekte; bazı erken bunama (b. bk.) vakalarının başında da şahsiyet ikiliği kendini göstermektedir.

BENLİKÇİLİK (Fr. Egotisme, Eski terim: Fart-ı enaniyet), kişinin kendi değerine, menfaatlerine, her şeyden üstün yer verme duygusu. Yalnız kendini düşünme ve bütün ruh hayatını buna bağlama temayülü. Baldwin (b. bk.)e göre egoizmin (bk. BENCİLLİK) eşanlamı olarak da kullanılır. Stendhal (b. bk.) bu deyimi egoizme karşılık olarak, bir yazarın beden ve ruh kişiliklerini uzun derin incelerken kullanmıştır. B., davranışın tek gayesi olarak kişinin sadece kendi öz kültürü ile ilgilenmesi anlamına da gelir.

BENLLIURE Y GIL [*benlyūre i ḫil*]. **José** (1855-1937), İspanyol ressamı. Cañamelar de Valencia'da doğmuş, Valencia'da ölmüştür. San Carlos de Valence akademisinde Francisco Domingo'dan ders almıştır. B., Savoia kıralı Amadeo tarafından sipariş verilen Asturias prensinin portresini yapmıştır. 1875 ten itibaren her yıl Madrid sergisinde eser teşhir etmiştir. 1876, 1878, 1887 Madrid sergilerinde madalyalar almış ve Pariste Fransız sanatkârlar sergisinde de tunç madalya almıştır; bunlar arasında *Una visión en el Coliseo* (Colosseum'da bir hayal) [Valencia müzesi], *El descanso en la marcha*(Yürüyüş sırasında dinlenme) adlı tabloları vardır [Prado müzesi, Madrid], öbür tabloları arasında *El mes de Maria en Valencia* (Valencia'da Meryemana ayı) ile *San Francisco yacente* (St. Franciscus'un naşı teşhir edilirken) [her ikisi de Münih müzesi] ayrıca anılmağa değer.

BENMARİ (Fr. Bain - Marie). daha çok kimyacılık ve eczacılıkta bazı maddeleri doğrudan doğruya ateşe göstermeden ısıtabilmek için kullanılan hususî kablar. B., biri diğerinin içine oturtulmuş ve ikisi arasına su konulmuş iç içe tencerelerden ibarettir. Doğrudan doğruya ateşe konulan, dıştaki, içi su dolu tenceredir. Isıtılması istenilen maddenin konduğu küçük tencere ise bu suyun üzerine oturtulur. Bilhassa uçucu cisimler ve birdenbire, kolaylıkla parlıyabilen cisimler B. de kaynatılırlar. Ayrıca, çocuklara temiz inek sütü verebilmek için, B. deki esasa uyularak yapılmış hususî tâkim tencereleri kullanılır (bk. SOXHLET ALETİ). B. usulü bazı yemeklerin pişirilmesinde de uygulanır.

BENNA veya **BENA, BEİNA**, eski Trakyada bir şehir. İmparator Hadrianus (hük. M. S. 117 - 138) zamanından beri Plotinopolis, Bizans çağından itibaren ise Didymoteikhos veya Didymoteikhon (Dimetoka, Yunanistan) adı verilen yerle aynı olduğu sanılıyor.

BENNAİ (ölm. 1512), meşhur İran şairi. Heratlıdır. Babası mimar olduğundan B. mahlâsını taşımıştır. İlim ve irfan sahibi olan B., hicve meyli ile çağının büyüklerini, bu arada Ali Şir Nevaîyi darıltmış ve bu sebeple Herat'tan uzaklaşıp. Azerbaycan taraflarına kaçmıştır. Ömrünün sonlarında hicvi bırakıp Sâdî ile Hâfızın şiirlerine nazîreler söylemiş ve bu şiirlerde *Halî* mahlâsını kullanmıştır. Akkoyunlu Sultanı Yâkub adına *Behrâm ve Bıhrûz* mesnevîsini yazan ve 6 000 beyitli bir de divanı olan B., 1512 de Şâh İsmail i Safevînin emriyle öldürülenler arasındadır.

BENNE YAĞI (İng. *Benne Oil*, *Gingili Oil* veya *Teel Oil*) *Sesamum Indicum*'un tohumlarından elde edilen bir yağ. Yemek yağı, kandil yağı, makine yağı ve kozmetik olarak kullanıldığı gibi tıpta da kullanılır. Hintliler bu yağı balla, limon suyu ile karıştırarak pek sevdikleri bir çeşit pasta yaparlar.

BENNET [*benet*], **James Henry** (1816 - 1891), İngiliz jinekologu. Yumurtalık kistleri üzerindeki incelemeleriyle tanınmıştır.

İleri derecede yağ değişimine uğrıyan over kistleri içindeki epitel hücrelerine *B. Büyük Korpüskülü* adı verilir. Keza, over kistleri mayii içinde görülen mikroskopik hücrelere de *B. Küçük Korpüskülü* denir.

B. in başlıca eserleri şunlardır: *Traité pratique de l'inflammation de l'utérus, de son col et de ses annexes* (Rahmin, boyunun ve rahme ait organların iltihabına dair

pratik bilgi kitabı) [1850], *Recherches sur le traitement de la phthisie pulmonaire par l'hygiène* (Ciğer vereminin sıhhat bakımı yolu ile tedavisine dair araştırmalar) [1874], *De la nutrition dans la santé et la maladie* (Sıhhat ve hastalık halinde beslenme) [1882].

BENNETT [*bęnet*], **Enoch Arnold** (1867 - 1931), İngiliz roman ve piyes yazarı. Hanley (Staffordshire) de doğmuş, Londra üniversitesini bitirdikten sonra, bir müddet Hanley'de, avukatlık eden babasının, daha sonra da Londrada bir avukatın yanında çalışmış (1889 - 1893), yazı hayatına atılmağa karar verince bu işten ayrılarak «Woman» gazetesinin müdür muavini (1893), daha sonra müdürü (1896) olmuş, birkaç yıl sonra buradan da ayrılarak Parise gitmiş (1900) ve o tarihten itibaren kendini doğrudan doğruya edebiyata vermiştir. Sekiz yıl kaldığı Pariste bir Fransız kadınıyle evlenen B., Flaubert, Maupassant, biraz da Balzac'ı okumuş ve Zola'nın, malzeme toplama hususundaki metodunu öğrenmiştir. Hayatının ilk devirleri taşrada geçmiş olan B., içinde yetiştiği Pottery eyaletinin «Five Towns» (Beş Şehir) unun hayat ve insanlarını eserlerinde aksettirmeğe karar vermiş ve bu alanda ilkin *Anna of the Five Towns* (Beş Şehrin Anna'sı) [1902] ile bir kısa hikâyeler kitabı olan *Tales of the Five Towns* (Beş Şehrin hikâyeleri) [1905] u hazırlamıştır. Bunlar ve diğer ilk eserleri ile sadece kabiliyetli bir yazar olarak tanınan B., sanatına karşı güven kazandığı çağda. Paris dışına çekilerek beş ayda hazırladığı *The Old Wives' Tale* (İhtiyar zevcelerin hikâyesi) [1908] adlı eseriyle modern romanın usta yazıcıları arasına girmiştir. Bu eser, «Five Towns» (Beş Şehir) un birinde yetişmiş olan Constance ve Sophia Baines adlı iki kızkardeşin çocukluklarından ihtiyarlıklarına kadarki hayatlarının hikâyesidir. B., bu alelâde iki kadının hayatları etrafında Midland England (Orta İngiltere) ın taşra hayatını büyük bir sadakatle çizmiştir. Taşra dünyasının insanlarını bütün hususiyetleri, giyimleri, tavırları, âdetleri, işgüçleri, kazançlariyle tanıyan B., bu eseri ilkin çok satılmadığı halde, tuttuğu yoldan ayrılmamış ve daha sonraki eserleriyle büyük başarı kazanmıştır. Yazarın en üstün eserlerinden biri sayılan *Clayhanger* [1910] ile onun devamı olan *Hilda Lessways* [1911], *These Twain* (Bu ikiler) [1916] ve *The Roll Call* (Yoklama) [1919] bir dörtleme (tetraloji) olup. dördü birden *The Clayhanger Family* (Clayhanger ailesi) [1925] başlığı altında toplanmıştır. Aynı yıllarda yazılmış bulunan *The Card* (Kart) [1911], bunun devamı olan *The Regent* (Naip) [1913] ile çok daha sonra yazılmış olan *Riceyman Steps* (R. merdiveni) [1923], *Imperial Palace* (Emperial Palas] [1930] da yazarın mühim romanlarındandır.

E. A. BENNETT

B., bir hayli piyes de yazmıştır. *Milestones* (Kilometre taşları) [1912]u Edward Knoblock ile birlikte kaleme almıştır. En başarılı piyesi olan *The Great Adventure* (Büyük macera) [1913], 1908 de çıkan *Buried Alive* (Diri gömülmüş) adlı romanından alınmıştır.

BENNETT [*bęnet*], **James Gordon** (1795-1872), Amerikalı gazeteci, «New York Herald» gazetesinin kurucusu ve müdürü. İskoçya'da, Newmills (Banffshire) de doğmuştur. 1819 da Amerikaya göç etmiş, ilk zamanlarda mütercimlik etmiş, sonraları, gazetelere, dikkati çeken makaleler yazmış, 1832 de New Yorkta «Gebe» adlı, az sürümlü bir gazete çıkarmış, 1833-34 te Philadelphia'da «Pennsylvanian» ın başmüdürü ve sahiplerinden biri olmuş, 1835 te «New York Herald» gazetesini kurmuştur. İlk sayıda, hiçbir partiye bağlanmayıp tarafsız kalacağını yazan B., daha çok haber toplama işine ehemmiyet vererek modern muhabirliğin gelişmesine ve metodlarının kurulmasına çalışmış, gazetesine büyük ticarî başarılar sağlamıştır. Oğlu **James Gordon B.** (1841 - 1918) de tanınmış bir gazeteci ve sporcu olmuştur. Livingstone'ı bulmak için 1829-32 de Stanley'i Afrikaya göndermiştir.

BENNETT [*bęnet*], **John Hughes** (1812 - 1875), İngiliz doktoru ve patologu. Londrada doğmuş, Norwich'de ölmüştür. 1837 de Edinburgh üniversitesini en parlak derece ile bitirmiştir. Bundan sonra dört yıl Pariste ve Almanyada ihtisas yapan B., 1841 de Edinburgh'a dönünce, balıkyağının gut ve romatizma gibi hastalıklarda tedavi maksadı ile kullanılmasına dair *Treatise on the Oleum Jecoris aseli, or, Cod - liver Oil, as a Therapeutic Agent in Certain Forms of Gout, Rheumatism, and Scrofula* (Nikris, romatizma ve sıracanın bazı şekillerinde tedavi âmili olarak oleum jekoris aseli veya balıkyağı kullanılması hakkında) adlı mühim eserini neşretmiştir. Aynı yıl, mezun olduğu Edinburgh Tıp Fakültesinde histoloji okutmağa başlamış ve 1843 ten 1874 yılına kadar burada profesör kalmıştır. Lösemi (b. bk.) adlı kan hastalığını ilk olarak tarif eden B., bulaşıcı hastalıklarda mikroskopun büyük ehemmiyetine de hekimlerin dikkatini çekmiştir. Royal Dispensary'nin hekimi olarak çalışırken de, nasıl poliklinik yapılması gerektiğini doktorlara gösteren kurslar açmıştır.

Eserlerinin en mühimleri şunlardır: *On Cancerous and Cancroid Growths* (Kanserli ve kanserimsi teşekküller hakkında) [1849], *The Pathology and Treatment of Pulmonary Tuberculosis; and on the Local Medication of Pharyngeal and Laryngeal Diseases Frequently Mistaken for, or Associated with Phthisis* (Akciğer vereminin patolojisi ve tedavisi; çok kere verem sanılan veya onunla ilgili olan yutak ve gırtlak hastalıklarının mevziî tedavisi hakkında) [1854], *Clinical Lectures on the Principles and Practice of Medicine* (Tıbbın prensipleri ve tatbikatı hakkında klinik konferansları) [1858], *The Restorative Treatment of Pneumonia* (Pnömoninin esaslı tedavisi) [1866].

BENNETT KIRIĞI: bk. BOKSÖR KIRIĞI.

BENNHOLD TECRÜBESİ: bk. KONGO KIRMIZISI TECRÜBESİ.

BENNIGSEN [*bęnîksîn*], **Alexander Levin, Kont** (1809 - 1893), Hannover devlet adamı, Leontiy Leont'eviç Bennigsen'in oğlu. Zakret (Wilno yanında) de doğmuş, Banteln (Almanya. Hildesheim bölgesi) de ölmüştür. 1841 de hazine müşavirliğine getirilen B., 1848 mart ayında kurulan reform kabinesinde başbakan ve dışişleri bakanı vazifesini üzerine almış, ekim 1850 de istifa etmiştir. Hannover parlâmentosunda bundan sonra da büyük bir faaliyet göstermiş, birçok defa parlâmento ve senato başkanlığına seçilmiştir. 1881 - 83 te milletvekilliğinde bulunmuştur.

BENNIGSEN, Leontiy Leont'eviç, Kont (1745-1826), Rus generali. Braunschweig'da doğmuş, Banteln

(Almanya, Hildesheim bölgesi) de ölmüştür. Bir Alman asılzade ailesindendir. 1773 te Rus ordusuna giren B., Türklere, Lehlilere ve İranlılara karşı savaşmış, 1801 de çar I. Pavel'in öldürülmesinde mühim bir rol oynamış, 1807 de Doğu Prusya seferinde başkomutanlık etmiş, Preussisch-Erlau'da Napoléon'u yenmiş (8 Şubat 1807), fakat Friedland'da fena bir bozguna uğramıştır (14 Haziran 1807). 1812 de genelkurmay başkanlığında bulunmuş, 1813 te Rus ihtiyat ordusunu Lehistandan Saksonyaya götürmüş ve Hamburg muhasarasını idare etmiştir. 1813 te Leipzig meydan savaşından sonra kendisine kontluk rütbesi verilen B., 1818 de ordu hizmetinden istifa etmiş ve Almanyaya dönmüştür.

BENNIGSEN, Rudolf von (1824-1902), Alman devlet adamı. Lüneburg'da doğmuş, Springe'de ölmüştür. Hannover meclisinde Demokrat muhalefetin şefi biraz sonra 1867 den 1873 e kadar Prusya meclisi üyesi, 1873 ten 1879 a kadar aynı meclisin başkanı, 1879 dan 1883 e ve 1887 den 1897 ye kadar Reichstag üyesi olmuştur. Millî Liberal partinin şefi iken umumiyetle Prens Bismarck'ın politikasını desteklemiştir.

BENNİKOS KOLPOS (Yun. = Benna körfezi), eski Trakyada, Ben'lerin oturdukları bölgede, Hebros (Meriç) ağzının meydana getirdiği körfez, şimdiki Enez (Aynos) körfezi.

BENOIS, ALEXANDRE: bk. BENUA, Aleksandr Nikolaeviç.

BENOIST [*bĭnua*], **François** (1794-1878), Fransız orgcusu ve bestekârı. Nantes'ta doğmuş, Pariste ölmüştür. 1815 te büyük Roma mükâfatını kazanmıştır. İtalyadan dönüşünde kıral kilisesinin birinci orgcusu ve 1819 yılında konservatuvarda org profesörü olmuştur. Bu kürsüde elli üç yıl kalmış, aralarında Saint-Saëns olmak üzere birçok değerli öğrenciler yetiştirmiştir. İrticalen eser veren meşhur orgcudur. Başlıca sahne eserleri şunlardır: *Léonore et Félix* (L. ile F.) [1891], Marliani ve Ambroise Thomas'ın iştirakiyle yazdığı *La gipsy* (Çingene kadın) baleti [1839], Henri Rober ile birlikte hazırladığı *Diable amoureux* (Âşık şeytan) baleti [1840], *L'Apparition* (Görüntü) [1848], *Nisida ou les Amazones des Açores* (N. yahut Asor amazonları) baleti [1848], *Pâquerette* (Koyun gözü) baleti [1851].

BENOÎST DE SAINTE MAURE (veya Sainte-More) [*bĭnua dĭ sĕt mǭr*], XII. yüzyılda yaşamış olan bir Fransız şairi. Touraine ilinde doğmuştur. *Chronique des ducs de Normandie* (Normondiya dukaları vakayinamesi) ile *Roman de Troie* (Troia romanı) başlıklı iki eser bırakmıştır. Birincisi Wace (b. bk.) ın eserinin devamı olup F. Michel tarafından «Collection de documents inédits sur l'histoire de France» (Fransa tarihi hakkında yayımlanmamış belgeler koleksiyonu) ta çıkmıştır (3 cilt, Paris, 1836-44). İkincisi ise Dares Phrygius ve Dictys Cretensis'e dayanılarak yazılmış 30 000 mısralık bir şiir olup Troia şehrinin kuşatılıp yıkılmasını hikâye eder. L. Constans tarafından yayımlanmıştır (6 cilt, Paris, 1904-12).

BENOIST DERECESİ, X ışınlarının sertliğini kolayca ifade etmeğe yarıyan keyfî bir derece. Bir ışının girme (nüfuz etme) gücü, sertliğine bağlıdır. Bu sertlik standard bir gümüş disk (kalınlığı 0, 11 mm) ile aynı şiddet azalmasını meydana getiren alüminyum tabakasının kalınlığı cinsinden ifade edilir. Kullanılan alet, kalınlıkları 1 mm den 12 mm ye kadar artan 12 alüminyum sektör ile çevrilmiş bir gümüş diskten ibarettir (bk. RADYOKROMOMETRE). Bu alet, fotoğraf plağına veya fluoresan ekrana karşı tutulur ve merkezi gümüş disk ile aynı lekeyi gösteren sektör aranır. Bu sektörün kalınlık numarası, ışının Benoist derecesini verir.

BENOIT [*bĭnua*], **Pierre** (doğ. 1886), Fransız romancı ve şairi Albi (Landes) de doğmuştur. Fransa Eğitim Bakanlığında önce yazar, daha sonra kütüphaneci olmuş, nihayet romancılıkta karar kılmıştır. Birinci Dünya Harbi sırasında, şiirlerini *Diadumène* (Diadumenos) [1914] ve *Les Suppliantes* (Yalvaran kadınlar) [1916] başlıkları altında toplamış, harbden yorulan Fransız halkını eğlendirmek için de İngiliz macera romanlarını taklidederek başarı kazanmıştır. Birçok memleketleri, bu arada Türkiyeyi de gezen B., romanlarının konusunu 5 kıtadaki muhtelif memleketlerden almış ve bir kapris olarak da, romanlarındaki kadın kahramanlarına hep A ile başlıyan isimler bulmuştur. Köenigsmarck kontu Philipp ile prenses Sophie Dorothea'nın 1694 teki esrarengiz aşk faciasını anlatan ilk romanı *Köenigsmarck* (1918) ile Kuzey Afrikanın içlerinde Fransız subaylarını cezbeden efsanevî ve fatal bir kadını konu alan ikinci romanı *L'Atlantide* (1919; Türk. terc. 1944) çok rağbet görmüş; Fransız Akademisinin roman mükâfatını kazanan bu sonuncu eseri, *She* adlı İngilizce romanın yazarı Sir Rider Haggard, intihalle suçlandırmıştır. Sayısı 35 i aşan romanlarının içinde psikolojik konusiyle değer kazanan *Mademoiselle de la Ferté* (1923) ayrıca anılmağa değer; *Erromango* (E., Pasifikte bir adadır) [1929] ile *L'Ile Verte* (Yeşil ada) [1932] başarılı romanları arasındadır. Konuları bakımından Türkiyeyi ve Türklüğü ilgilendiren romanları şunlardır: *La Châtelaine du Liban* (Lübnan kasrının sahibesi; Türk. terc. 1926) [1924], *L'Oublié* (Unutulan adam; Türk. terc. 1923) [1922], *Le Puits de Jacob* (Yakub'un kuyusu) [1925], *Le Soleil de Minuit* (Geceyarısı güneşi; Türk. terc. 1939) [1930], *Saint Jean d'Acre* (Akkâ) [1936], *Notre-Dame de Tortose* (Tartus Notre-Dame'ı) [1939], *Le Désert de Gobi* (Gobi çölü; Türk. terc. 1945) [1941], *Le Casino de Barbazan* (Barbazan gazinosu) [1949]. *Pour Don Carlos* (Don Carlos için) [1920; Türk. terc. tefrika edilmiştir], *Le Lac Salé* (Tuzlu göl) [1921; keza tefrika edilmiştir], *La Chaussée des Géants* (Devler yolu; Türk. terc. 1934) [1922], *La Dame de l'Ouest* (Batılı kadın; Türk. terc. 1943) [1936] B. nın Türkçeye tercüme edilen romanları arasındadır; bunlara, üç romancıyla birlikte yazdığı *Le Roman des Quatres* (Dörtlerin romanı; Türk. terc. 1943) [1923] ı da katmak gerekir.

Pierre BENOIT

B., 1929 da, Fransız Edipleri Derneği (Société des Gens de Lettres) ne başkan, 1931 de de Fransız Akademisine üye seçilmiştir.

BENOÎT [*bĭnua*], **Pierre Léonard Léopold** (1834-1901), Belçikalı Flaman bestecisi. Harlebeke (Flan-

dra) de doğmuş, Anvers (Antwerpen) te ölmüştür. Anvers'te kurulan «Flaman müzik okulu» müdürlüğüne getirilen (1867) B., çok sayıda yazıları ile Flaman millî müziği için savaşmış, birçok koro eserleri, oratoryo ve kantatlar (*Harb, Lucifer* [İblis], *Schelde, Rubens kantatı, Ren*), bir *Te deum* (bk. TE DEUM), bir *Missa* (bk. MISSA), küçük Flaman operaları, senfonik şiirler ve şarkılar meydana getirmiştir.

BENONI, Güney Afrikada Transvaal bölümünde ve Witwatersrand'da şehir. Nüfusu 24 366 sı Avrupalı olmak üzere 74 176 (1946) dır. Çevresinde zengin altın madenleri vardır ve canlı bir endüstri merkezidir.

BENOZZO DI LESE: bk. GOZZOLI

BENRATH [*bęnrat*] (Benrath - am - Rhein), Almanyada Düsseldorf'un güneydoğusunda, deniz seviyesinden 42 m yüksekte bir şehir. Nüfusu 27 500. B., Köln - Düsseldorf demiryolu ve Düsseldorf - Elberfeld - Barmen elektrikli tren yolu üzerindedir. Kimya endüstrisi, makine fabrikaları bulunan bir yer ve Rhein (Ren) nehri üzerinde mühim bir limandır.

Benrath hattı (Alm. Benrather Linie): Aşağı Almanca (Niederdeutsch) yı Yüksek Almanca (Hochdeutsch) dan ayıran sınır. Düsseldorf şehrinin güneydoğusunda, Rhein nehri üzerinde bulunan Benrath kasabasına izafe edilerek verilen bir isimdir. B. H., Aachen'ın kuzeybatısında, Belçika sınırından başlar, ve daima kuzeye doğru hafif bir yükselme ile Rhein'i Benrath'da, Weser'i Kassel'in az kuzeyinde, Elbe'yi Dessau'da, Oder'i de Frankfurt - am - Oder'in az güneyinde keser, ve Schwiebus'un kuzeyinde, Polonyanın eski sınırına varır. Bu çizginin kuzeyinde bulunan arazide Aşağı Almanca (Aşağı Frankça + Aşağı Saksonca veya Plattdeutsch + Doğu Aşağı Almanca), güneyinde kalan arazide de Yüksek Almanca (Yukarı Almanca + Orta Almanca) konuşulur; batıda Aachen - Köln - Bonn bölgesinde konuşulan Ripuar Frankça, Almancanın Aşağı ve Yüksek bölümleri arasında bir geçiş teşkil eder. Teferruat için bk. ALMAN DİLİ, haritasiyle beraber.

BENSBERG, Almanyada Köln'ün doğusunda bir yer. Nüfusu 23 000 (1948). Ağaç, kâğıt ve küçük demir endüstrisi ile madencilikte ileridir.

BENSERADE [*bēnserād.*], **Isaac de** (1613 - 1691), Fransız şair ve tiyatro yazarı. Pariste doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Kolejde tahsilini bitirince *Cléopâtre* adlı ilk tragedyası oynanmıştır. Bundan sonra yazdığı tragedyalarla başarı sağlamış, hususiyle Kardinal Richelieu'den yardım görmeğe başlamıştır. Zamanın ilerigelen kadınlariyle onların âşıkları için yazdığı şiirler, gözde bir şair olarak tanınmasına yaramıştır. B., XIV. Louis henüz küçükken, ona baleler tertiplemiş, kıralın sevgisini kazanmıştır. Sanattaki asıl yerini *sonnet*'leri ile almış, hele *Job* adlı *sonnet*'si rakîpleri tarafından yazılanların hepsinden daha değerli görülmüştür. B., 1674 te Fransız Akademisine üye seçilmiştir. Başlıca tiyatro eserleri şunlardır: *Cléopâtre* (Kleopatra) [1635], *La Mort d'Achille et la dispute de ses armes* (Akhilleus'un ölümü ve silâhları için çıkan kavga) [1636], *L'heureuse ambition* (Mesut ihtiras) [1637].

BENSHEIM [*bęnshaym*], Almanyada Darmstadt çevresinde, Bergstrasse (b. bk.) boyunda bir şehir. Ren Çukurovasının batı kenarındadır. Nüfusu 23 000 (1948). Ağaç, kâğıt, elbise, taş ve madenî eşya endüstrisi gelişkin, çevresinde bağcılık ve meyvacılık üstündür. Yüksek okulları vardır.

BENSON [*bęnsın*], **Arthur Christopher** (1862-1925), İngiliz yazarı. Wellington College (Berkshire) de doğmuş, Cambridge'de ölmüştür. Canterbury başpiskoposu Edward White Benson (1829 - 1896) ın büyük oğludur. Eton College'de hocalık etmiş, 1903 te Magdelene College (Cambridge) e üye tâyin edilmiş ve 1914 te aynı College'e başkan olmuştur. 1886 da ilk romanı olan *The Memoirs of Arthur Hamilton* (A. H. ın hâtıraları), Christopher Carr takma adiyle 1893 ve 1895 te *Poems and Lyrics* adlı iki ciltlik eseri kendisine şair olarak da şöhret kazandırmıştır. Bundan sonra birçok denemeler, biyografyalar, şiirler, dört tane de roman yazmıştır. En tanınmış romanı 1926 da çıkan *Basil Netherby*dir. *From a College Window* (Bir kolejin penceresinden) [1906] ile *Beside Still Waters* (Sakin sular kıyısında) [1907] de beğenilmiş yazıları arasındadır.

BENSON [*bęnsın*], **Edward Frederic** (1867 - 1940), İngiliz yazarı. Wellington College (Berkshire) de doğmuş, Londrada ölmüştür. A. C. Benson'ın küçük kardeşidir. Cambridge'de okumuştur. 1892 den 1895 e kadar Atinada arkeoloji araştırmaları yapmıştır. 1893 te *Dodo* adlı ilk romanını çıkarmış, daha sonra da birçok romanlar yazmıştır. *Vintage* (Bağ bozumu) [1898], *The Capsina* [1899], *The Challoners* [1904], *David of King's* [1924], *Mezzanine* [1926]. İki piyesi vardır: *Aunt Jeannie* (J. teyze) [1902], *Dinner for Eight* (Sekiz kişilik yemek) [1915]. Ayrıca hâtıralarını da yazmıştır.

BENSON [*bęnsın*], **Frank Weston** (doğ. 1862) Amerikan ressamı. Salem (Massachusetts) de doğmuştur. İnce bir müşahedeye dayanan çocuk ve kadın portreleri yapmıştır. Muhtelif sergilerde birçok mükâfatlar almıştır. 1905 ten sonra Millî Akademi üyesi olmuştur. 1880 den 1883 e kadar B., Boston müzesinde, daha sonra da Pariste ressam Boulanger ve Lefebre ile birlikte çalışmıştır. 1885 te Salem'e yerleşen B. aynı zamanda Portland'da dersler vermiş ve Boston'a yerleşerek müzede profesör olarak bulunmuştur (1889 dan itibaren). Londra Kırallık Akademisinin 1885 tarihli katalogunda bir deniz resmi kayıtlıdır. New York müzesinde de bir *Lady* portresi (1901), Washingtondaki Congressional Library'de duvara resmedilmiş *The Seasons* (Mevsimler) ile *The Three Graces* (Üç zarafet tanrıçaları) adlı eserleri vardır. *My Little Girl* (Küçük kızım) adlı tablosu da anılmağa değer.

BENSON [*bęnsın*], **Robert Hugh** (1871-1914), İngiliz yazar ve Katolik rahibi. Edward White B. un oğludur. Eton ve Cambridge'de okumuş, uzun yıllar rahiplik etmiştir. Dinî yazılarından başka, çoğu tarihî olmak üzere birçok romanları vardır. Son yazdığı romanların çoğu Katolik propogandasiyle doludur. Başlıca eserleri şunlardır: *The Light Invisible* (Görünmiyen ışık) [1903], *By What Authority ?* (Hangi otoriteye dayanarak ?) [1904], *The King's Achievement* (Kıralın başarısı) [1905], *The Sentimentalists* (Duygularına kapılanlar) [1906], *The Queen's Tragedy* (Kıraliçenin faciası) [1906], *Lord of the World* (Dünyaya hâkim) [1907], *The Dawn of All* (Kâinatın fecri) [1911]. Şiirleri ölümünden az sonra çıkarılmıştır.

BENSON [*bensın*], **Sir Frank Robert** (1858 - 1939), İngiliz aktörü ve rejisörü. Winchester ve Oxford'da okumuştur. Henry Irving, onu Oxford'da oynanan Aiskhylos'un *Agamemnon*unda Klytemnestra rolünde görmüş, Lyceum'da oynıyan aktörlerin arasına almıştır. 1863 te Shakespeare'i oynamak maksadiyle bir şirket kurmuş, 1916 ya kadar İngiltere ve Amerikada, 1920 de yeni bir şirket ile Güney Afrikada temsiller vermiştir. 1916 da «Sir» unvaniyle mükâfatlandırılmıştır.

BENSON [*bensın*], **Stella** (1892 - 1933), İngiliz kadın yazarı. Much Wenlock (Shropshire) ta doğmuş, Çinde olmüştür. Birinci Dünya Harbi sırasında kadınlara seçim hakkı verilmesi uğrunda çalışmıştır. Sonradan, tedavi maksadiyle Amerikaya gitmiştir. 1921 de Çin gümrüklerinde çalışan J. C. O'Gorman Anderson ile evlenmiş, Çinde yaşamıştır. *Tobit Transplanted* (Göç etmiş olan T.) başlıklı romanı, 1931 de Pariste Femina - Vie Heureuse mükâfatı kazanmıştır. Diğer romanları şunlardır: *This is the End* (Sonu budur) [1917], *Living Alone* (Yalnızlıkta hayat) [1919], *Good - bye, Stranger* (Allaha ısmarladık, ey yabancı) [1926]. Küçük hikâyeler de yazmıştır. 20 cilt tutan hâtıralarını, elli yıl sonra yayımlanmak üzere Cambridge üniversitesine bırakmıştır.

BENSON HASTALIĞI, ilk defa İngiliz oftalmologu A. H. Benson'un tarif ettiği bir göz hastalığı. *Asteroid hyalitis* diye de anılan, korioid, retina (bk. ANOTOMİ, görme organı) veya her ikisinin birden iltihaplanmasiyle meydana gelir. Göz içi bulanıktır, göz dibi görülemez ve göz küresi oynadıkça gezen ve yüzen cisimler görülür. Sübjektif olarak sinek uçuşması gibi bir duygu veren, fakat gerçekte göz içinde yüzen cisimler bulunmıyan vakalar da vardır. Bunlarda ya genel tonus yüksektir veya öksürük, aksırık, ıkıntı gibi çaba harcanan haller, retina kıldamar dolaşımını bozmuştur.

B. H. nın tedavisi uzun sürer ve bazı hususî ilâçlar tecrübe edilerek yapılır.

BENTEN veya **BENZAİTEN,** bir Japon tanrıçası. Yedi uğur tanrıçalarından (bk. ŞIHİFUKUYİN) biri olan B., Hind menşelidir. Ekseriyetle içinde ihtiyar yüzlü yılan bulunan bir taç ile tasvir edilir. Bazı tasvirlerde sekiz kolludur, ellerinde silâh v. b. şeyler bulunur. Elinde bir lavta tutan güzel bir kadın şeklinde tasvirleri de vardır.

BENTEVİ (Pitangus sulphurus), ötücü kuşlar (Passeres) takımının, tiranide (Tyrannidae) familyasından bir kuş türü. Bu kuşlar öterken *ben - te - vi* hecelerine benziyen sesler çıkardığından dolayı bu türe Bentevi adı verilmiştir. Kuzey Brezilyada ve Guyana'da yaşar. Bunlara ağaçlar üzerinde, çalılar arasında ve geniş otlaklarda pek çok raslanır. Boyları 26 cm, gagaları koni şeklinde, dibi kıllı, gaga yüksekliği, genişliğinden daha fazladır. Üst gaganın ucu çengel şeklinde aşağıya doğru kıvrıktır. Kanadları, kuyruğu ve parmakları oldukça uzun, ayakları kuvvetli, tırnakları orak şeklindedir. Sırt tüyleri yeşilimsi - kahverengindendir Başta tepenin yan kısımları ve karın tarafı kükürt sarısıdır. Alnı, kaş çizgisi, gerdanı ve boynun ön kısımları beyaz, tepenin geri kalan kısmı ve yanakları siyah, kanad ve kuyruk tüylerinin kenarları pas kırmızısındadır. Avını böcekler teşkil eder. Fakat B. nin küçük kuşları da avladığı olur. Dişiler 3 - 4 yumurta yumurtlar. Sarımsı renkte olan yumurtalar gri-mavi lekelidir. Yuvalarını ağaçların dalları arasına yaparlar.

BENTEVİ

B. nin erkek ve dişileri birbirleriyle yarış edercesine öterler. Bu sebepten B. ler, eskiden beri insanların dikkatini çekmiş, çeşitli dillerde yeni yeni adlar alarak halk arasında tanınmıştır. Brezilyada bu kuşa Bentevi, Montevideo ve Buenos Aires'te («seni iyi görüyorum» mânasına) *Bien - te - veo*, Guyana'da ise *Qu'est - ce qu'il dit?* («ne diyor?») gibi adlar verilmiştir.

BENTHAM [*benthım*], **Jeremy** (1748 - 1832), İngiliz hukukçusu ve filosofu. Londrada doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Daha 13 yaşında iken Oxford üniversitesine girmiş, 1764 te bitirmiştir. 1772 de avukat olarak baroya yazılmışsa da az zaman sonra, teorik meseleler üzerinde çalışmak üzere avukatlığı bırakmıştır. Bundan sonra B., akla uygun kanunların teorisini araştıran bir hukuk bilgini olarak gürülür. Talebesi ve dostu olan Etienne Dumont, B. ın fikirlerini bir sistem haline koymağı üzerine almış ve bunu 1801 de Cenevre'de *Traité de la législation civile et pénale, précédé des principes généraux de la législation* (Medenî hukuk ve ceza hukuku, giriş olarak hukukun genel prensipleri) [2. bas. 3 cilt, 1820] adiyle Fransızca olarak yayımlamıştır. İngiliz ampiristlerinden, bilhassa Hume ile Hutcheson'dan ve Helvétius'tan hareket ederek felsefî düşünceye giren B., Ütilitarizm'i kurmuştur. B. ın ahlâk ve felsefe düstürü, mümkün olduğu kadar çok kişiye mümkün olan en büyük saadeti sağlamaktır. B., zamanındaki cezaevlerinin kötü halinden müteessir olarak hapishanelerin ıslahiyle de uğraşmış ve bu hususta yeni plânlar teklif etmiştir. B., Tory (b. bk.) lerin şiddetli hücumlarına uğramıştır. Çünkü parlâmento reformu, devletin kiliseden ayrılması ve serbest ticaret gibi, muhafazakârların hiç hoşuna gitmiyecek fikirleri müdafaa ediyordu. Bu arada para ile sermaye piyasasının serbestliğini de şiddetle müdafaa etmiştir. B. ın tesiri bilhassa Fransada büyük olmuştur. Hattâ Fransa devrimi başında toplanmış olan kanun yapıcı Meclis, kendisine Fransız vatandaşlığı pâyesini vermiştir. İngilterede radikal liberalizmin doğmasında tesiri olmuştur. Fransada sonradan tesiri bir kere daha canlanmıştır: Saint-Simon'cular, B. ın esas fikirlerine dayanan, *L'Utilitaire* adlı bir dergi çıkarmışlardır. Amerika Birleşik Devletlerinden New York (1821), South Carolina (1826), Louisiana (1830), anayasalarını büyük ölçüde B. tesirinde kalarak kaleme almışlardır. Başlıca eserleri şunlardır: Hukuka dair eserler: *Fragment on Government* (Devlet hakkında) [1776], *Introduction to the Principles of Moral and Legislation* (Ahlâk ve hukuk prensiplerine giriş) [1780], *Essay On Political Tactics* (Siyasî taktik hakkında) [1791]. Baş

Jeremy BENTHAM

ka eserleri şunlardır: Hapishanelerin islahı hakkında *Panopticon, or the Inspection House* (Panoptikon, yahut hapishane) [2 cilt, 1791], Anamal piyasasının serbestliği hakkında *Defence of Usury* (Mürabahanın savunması) [1787]. Bütün eserleri, 11 cilt olarak 1738 de Bowring tarafından çıkarılmıştır. Bir de kendisinin olduğundan şüphe edilen ve ölümünden sonra çıkan *Deontology* (2 cilt, 1834) adlı bir eser vardır, ki bunda B. prensiplerinin tatbikatı gösterilmektedir.

BENTHAMCILIK, J Bentham (b. bk.) ın fikirlerine dayanan ve XIX. yüzyılda gelişen ekonomi cereyanı. Bu terim çok kullanılmaz (bk. ÜTİLİTARİZM).

BENTHEIM KONTLUĞU, Batı Almanyada, Hannover eyaletinin Osnabrück ilcesinde bir bölge. Yüzölçümü 916 km², nüfusu 50 000 kadardır. Merkezi olan Bentheim kasabası Vechte ve Dinkel ırmakları arasında bir tepede (110 m), Hannover - Osnabrück - Oldenzaal - Amsterdam demiryolunun Coevorden - Gronau hattı ile kavuştuğu yerde kurulmuştur. Bentheim prenslerinin şatosu bu kasabadadır.

Menşei XII. yüzyıla kadar giden ve Holânda kontlarının bir dalı olan eski Bentheim kont ailesi 1421 de I. Bernhard ile sönmüştür. Bunun akrabasından Eberwyn von Götterswick (ölm. 1454), yeni Bentheim kont ailesinin kurucusudur. Kendisi - evlenme yoliyle - Steinfurt'u, kont III. Eberwyn (ölm. 1562), Tecklenburg kontluğunu ve Rhedayı, oğlu II. Arnold (ölm. 1606) de Hohenlimburg kontluğunu elde etmişlerdir. Bentheim emlâki, 1609 da ailenin «ihtiyar Bentheim - Tecklenburg» ve «genç Bentheim ve Steinfurt» dalları arasında paylaşılmıştır. 1707 de Tecklen burg ve 1815 te Viyana Kongresi kararı gereğince her iki dalın mülklerinden mühim parçalar Prusyaya geçmiştir. Bentheim kontları 1817 de Prusya prensleri seviyesine çıkarılmışlardır.

BENTHOJEN (Benthogène), Benthos hayvan topluluğunun kalıntılarını taşıyan tortullara verilen ad.

BENTHOS (Yun. *benthos* = derinlik, dip, deniz dibi), deniz ve göl dibinde sürünerek, kayalara yapışmış olarak, biraz daha hızlı hareket ederek yaşıyan canlılar (bentos hayvan ve bitki topluluğu). Meselâ kabuklular, yumuşakçalar, mercanlar bunlardandır. Deniz ve göl dibi hayvan ve bitkilerinin yaşama tarzını belirten bu terime karşılık, kendi kendilerine hareket edemeyip dalgalara bağlı olarak deniz yüzünde yüzen planktonlar ve yüzücü hayvanlar (nekton hayvan topluluğu) vardır.

BENTINCK [*bęntiŋk*], Felemenk asıllı bir eski İngiliz - Alman ailesi. Bu aileye ilk defa olarak Geldern'de raslanır. Bunlara ait vesikalar 1304 tarihini taşır. 1. **John William of Bentinck** (1649 - 1709). 1688 de III. William of Orange ile İngiltereye giderek onun en samimî dostu, hususî müşaviri olmuştur. 1889 da kendisine Portland kontu unvanı verildi. Bununla beraber W. B., Holândalılara olduğu gibi İngilizlere de şüpheli bir gözle bakardı; birçok yıllar III. William'ın tam itimadını kazanmıştır. Generalliği, diplomatlığına göre sönüktür. Boufflers'le birlikte yaptığı konferanslarda Ryswick barışını hazırlamıştır (1697). Sonra hususî bir itibarla karşılandığı Parise büyükelçi olmuş, İspanya Kırallığının muvakkat paylaşılması karşısında XIV. Louis ile kararlaştırılmış olan anlaşmayı hazırlamıştır. 2. **Henry B.** (1680 - 1724) William B. ın büyük oğlu. İlk İngiliz B. sülâlesinin kurucusu olmuştur. Bunun âzaları 1716 dan beri Portland dukası unvanını taşırlar. 3. **William B.** (1709 - 1762), J. W. B. in torunu ve Henry B. in oğlu. Newcastle dukalarının mirasçısı Margaret Cavendish - Harley ile evlenince, aile adı Cavendish - Bentinck olmuştur.

Ailenin diğer uzuvları: Portland kontunun genç oğullarından biri **Wilhelm B.** (1704 - 1773) ikinci B. sülâlesinin kurucusu olmuştur. 1732 de Reichsgraf (İmparatorluk kontu) unvanını kazanmış ve 1733 te sonuncu Aldenburg kontunun mirasçısı Charlotte Sophie ile evlenerek doğrudan doğruya İmparatorluğa bağlı Kniphausen ile Varel mülklerini elde etmiştir. Oğullarından **Christian Friedrich Anton B.** Vestfalyalı sülâlesini, **Johann Albert B.** ise ikinci İngiliz sülâlesini kurmuştur. Christian Friedrich Anton'un iki oğlu olmuş: **Wilhelm Gustav Friedrich B.** (1762 - 1835) ile **Johann Karl B.** (1763 - 1833), ve bunlar vasıtasiyle Vestfalya sülâlesi de iki dala ayrılmıştır. Wilhelm Gustav Friedrich, Oldenburg'lu Fideicommiss mülklerini kazanmıştır. Bunlar 1818 de Oldenburg'a bağlanmış ve 1825 te mediatise edilmiş mülk olarak tanınmıştır. İkinci defa Oldenburg'lu bir köylünün kıziyle evlenmiş, fakat bu kadından, nikâhtan önce üç oğlu olmuştu. Bunların miras haklarına karşı dayıları Johann Karl ve oğulları 1829 dan itibaren itiraza başladılar. Uzun zaman sürüklenen bu dâva (Bentinckscher Erbfolgestreit = Bentinck miras dâvası) ancak 1854 te bir uzlaşma ile hallolunmuştur. Bu uzlaşmaya göre Oldenburg, dâvanın konusu olan Fideicommiss'i aşağı yukarı 2 milyon talere satın alarak bu miktarı yavaş yavaş her iki tarafa da ödemiştir. Johann Karl'ın torunu, Arnheim civarında Middachten'de bulunan Kont (Graf) **Wilhelm B.** (1848 - 1912), 1888 de anası tarafından Wurttemberg'deki Waldeck - Limpurg mülküne mirasçı olmuştur. Erkek kardeşi Kont **Godard B.,** Utrecht ilindeki Amerongen malikânesinde 1918 - 20 yıllarında sabık İmparator II. Wilhelm'e sığınacak yer vermiştir.

Ailenin İngiliz kolundan olan şahsiyetler arasında şunlar da belirmiştir: **George Cavendish B.** (1782 - 1848), Lord, İngiliz politikacısı. Önceden subay ve ünlü bir sporcu olan bu zat, 1826 da mutedil Whig partisinden Avam kamarasına seçilmiş ve 1834 te Peel'e katılmıştır. Fakat Peel serbest ticaret nazariyesini kabul edince, ondan ayrılmış ve Peel'in hasımlariyle birleşmiş ve Disraeli ile birlikte himayecilerin başına geçmiştir. **William Cavendish B.** (1774 - 1839), Lord, İngiliz generali ve devlet adamı. Londrada doğmuş, Pariste ölmüştür. 1803 - 07 de Madras valiliği etmiş, 1811 de İngiliz yardımcı kuvvetleri komutanı olarak Sicilyaya gitmiş ve Napoli kıralını adaya İngiltere anayasası örneğine uygun bir anayasa vermeye zorlamıştır. 1813 te İspanyanın doğu kıyısına yapılan neticesiz bir askerî çıkışı idare etmiş, 1814 te de Cenovaya karşı daha başarılı bir sefer yapmıştır. 1827-35 te Hindistan genel valiliği etmiştir (bu memurun 1833 e kadar resmî unvanı Bengal genel valisi idi). Adalet işlerini ve yerlilerin talim ve terbiyesini teşvik etmiş, Thug'lar katil tarikatını bastırmış ve 1829 da dulların yakılmasını yasak etmiştir. **William George Frederick Cavendish B.** (1802 - 1848), Lord, İngiliz siyaset adamı. 1828 - 48 yılları arasında saylav olmuş, 1846 - 47 de de Peel kabinesine karşı muhalefette bulunan Muhafazakârların liderliğini üzerine almıştır.

BENTIVOGLIO [*bentivọlyo*], **Giovanni** (1443-1508), İtalyan devlet adamı. Bologna'da doğmuş, Milano'da ölmüştür. Bologna Cumhuriyetini idare ettikten sonra 1445 te öldürülen Annibale B. nun oğludur. 1462 de Bologna devletinin başına geçmiş ve zorbaca idaresi sırasında şehri de imar etmiş, sanat eserleri ve elyazıları koleksiyonlariyle zenginleştirmiştir. 1506 da Papa II. Julius, kendisini Bologna'dan kovunca Milano devletine sığınmış ve orada ölmüştür.

BENTIVOGLIO [*bentivọlyo*], **Guido** (1579-1644), İtalyan devlet adamı. Ferrara'da doğmuş, Romada ölmüştür. XV. yüzyılda Bologna'yı idare etmiş olan B. ların bir torunudur. Padova'da okumuş ve 1597 de Ferrara'ya dönmüştür. 1601 de Romaya giderek Papa Clemens tarafından yüksek rütbe ile hizmete alınmıştır. 1605 te Clemens'in halefi V. Paulus, onu *nuntius* (papalık elçisi) olarak göndermiş, sonradan Fransada da *nuntius*'luk etmiştir. Tarihî ve diplomatik eserler bırakmıştır.

BENTLER, *baraj* (b. bk.) sözü dilimize mal olmadan önce bu çeşit eski tesislere verilen *bent* deyiminin çoğulu, ve hususiyle İstanbulda Boğaziçinin Rumeli kıyısında ve Belgrad Ormanı içinde toplanan tarihî yedi baraja verilen ad.

Bununla beraber bentlerin İstanbula mahsus olmadığı, İranda Büveyhoğulları zamanında Şiraz'da, Safavîler devrinde Kâşan'da ve çok daha önceleri Himyerîler (b. bk.) tarafından Yemen'de Mearib'de yapılan büyük bentlerin İslâm dünyasında meşhur oldukları bilinmektedir.

İstanbul B. inin ilk izleri İmparator Hadrianus zamanına kadar çıkmakta, Kâğıthane, Alibeyköyü derelerinin daha yukarılarda toplanarak kemerlerle İstanbula getirilmiş olduğu görülmektedir. Fatih ile Beyazıd semtleri arasında uzanan Bozdoğan kemeri (b. bk.) bunların ayakta duran önemli bir şahididir. İstanbulun fethinden sonra Türkler, zamanla bozulmuş olan bu tesisleri yeniden ele almışlar ve şehrin nüfus artışiyle ayarlı olarak yenilerini de yapıp genişletmişlerdir. Kanunî devrinde nüfusu pek çoğalan şehrin bol suya kavuşturulması için Mimar Sinan bu işlerle yıllarca uğraşmıştır. B. in en eskisi, 1619 daki büyük feyezanda yıkılması üzerine II. Osman tarafından tamir ettirilen, eski Belgrad köyü yanındaki Topuz bendidir. Buna Karanlık Bent de denir. III. Ahmed devrinde de yine bu köyün yanında bulunan Büyük Bent, duvarı yükseltilerek yeniden yaptırılmıştır (1722). Bahçeköyü (bk. BÜYÜKDERE)nün doğu kuzeyindeki Topuzlu Bendini de I. Mahmud yaptırmıştır (1731). Bu bent 1747 de ve I. Abdülhamid zamanında 1784 te iki defa tamir olunmuştur. 1754 te de III. Musrafa, Ayvat Bendini (b. bk.) yaptırmış, 1765 depreminde yıkılınca da tamir ettirmiştir. III. Selimin annesi Mihrişah Sultan 1796 da kâmilen mermerden olmak üzere Valide Bendini ve II. Mahmud da 1833 te bu yakınlardaki Kirazlı Bent diye anılan eski bir bendi genişleterek yeniden yaptırmıştır İstanbulun zamanla Beyoğlu taraflarına doğru genişleyişi ve burada birçok büyük askerî müesseselerin kuruluşu, II. Mahmudu Bahçeköyü yakınında Yeni Bent adiyle ikinci bir bent daha yaptırmağa (1839) teşvik etmiş ve böylece bugün İstanbulun ormanlar içinde güzel bir mesire yeri ve bir kısım şehir sularının kaynağı olan B. topluluğu tamamlanmıştır. Resim için bk. BARAJ.

Bent suları, önce başhavuz denilen bir yerde birikmekte, kumdan geçirilerek arıtıldıktan sonra tabiî meyillerle akan mecralardan şehre gelmektedir. Su yolları, iki dağ arasına ve vâdilere raslıyan yerlerde kemerler, dağlara düşen yerlerde ise lâğım denilen tüneller halinde yapılmıştır. 1. 75 m yüksekliğinde ve 0. 55 m genişliğinde olan bu yolların içinde bir insan serbestçe yürüyüp çalışabilirdi, böylece suların bir ârızaya uğramadan muntazaman şehre gelmesi sağlanırdı. Tünellerin 30-40 m aralıkla, girip çıkmak veya hava almak için yapılmış bacaları vardır. Önce Kırkçeşme ve Taksim suları adı altında dördü İstanbulun (Topuz, Büyük, Kirazlı, Ayvat), üçü (Topuzlu, Valide, Yeni) Beyoğlunun ihtiyacını karşılıyan B. suları, bugün Kâğıthanedeki büyük Terkos arıtma havuzunda gölden gelen şehir sularına katılmaktadır.

B. le yollarının muhafaza ve tamiri de önemli kamu işleri arasında yer almış, Evkaf Nezareti (b. bk.) kurulmadan önce bu maksatla bir Su Nazırlığı kurulmuş ve su yollarını kontrol ve muhafaza etmek üzere vazifeli korucular ve B. i beklemek, havuza toplanan suların her hangi bir şekilde kirlenmemesini sağlamak üzere bent muhafızları kullanılmıştır.

BENTLEY [*bẹntli*], **Phyllis** (doğ. 1894), İngiliz edibi, tenkidcisi, konferansçısı ve romancısı. Halifax (Yorkshire) da doğmuştur. West Riding ilinin sanayi tarihini canlandıran başlıca romanları şunlardır: *The Partnership* (Ortaklık) [1928], *Carr* [1929], *Trio* [1930], *Inheritance* (Miras) [1932], *Fredom, Farewell!* (Ey Hürriyet, Allaha ısmarladık) [1936], *Take Courage* (Cesaret al) [1940].

BENTLEY [*bẹntli*], **Richard** (1662-1742), İngiliz filologu. Oulton (Yorkshire) da doğmuş, Cambridge'de ölmüştür. Daha ziyade klâsik filoloji alanında çalışmıştır. Cambridge'de tahsil etmiştir. 1694 te Kıralın kütüphane memuru olan B., 1700 de Cambridge'de Trinity College'in başına geçmiş, 1716 da aynı kolejin teoloji profesörlüğüne tâyin edilmiştir. B., 1697, 1699 yıllarında, klâsik ilkçağa ait, o zamana kadar doğru diye kabul edilen birtakım yazıların (*Ebistles of Phalaris*) sahteliğini ispat ettikten sonra, 1711 de Latin şairi Horatius'un eserini, metin tenkidi ile çıkarmıştır. Başlıca ilmî eserleri şunlardır: Kallimakhos fragmentleri [1697], Terentius, Publius Syrus ve Phaidros'un metinleri [1726], Manilius'un metni [1739]. Böylece B., ilmî Latin metrik'inin esaslarını tespit etmiş ve tarihî filolojinin kurucusu olmuştur. Ayrıca, 1713 te Homeros metninde eski Yunancadaki digamma harfini meydana çıkarmıştır.

B., ayrıca Menandros'la Philemon'un, Plautus'un, Lucretius Carus'un, Cicero'nun metinlerini düzeltmiştir. B. nin, Dyce tarafından yayımlanmağa başlanan Bütün Eserlerinden yalnız 3 cildi çıkabilmiştir. (1836-1842). Mektupları da 2 cilt olarak çıkmıştır (1842).

BENTODİT (Benthodyte), omurgasız hayvanlardan, derisi dikenlilerin (Echinodermata) deniz hiyarları (Holothuroidea) takımından bir cins. Vücudu büyük ve menekşe rengindedir. Sırt tarafında çıkıntılar vardır. Sıcak denizlerin derinliklerinde yaşar.

BENTON HARBOR [*bẹntın hạrbır*], Amerika Birleşik Devletlerinden Michigan'da liman ve şehir. St. Joseph nehri üzerinde, Michigan gölünün güneydoğu kenarından 2,5 km uzaktadır. Nüfusu 16 700 (1940). Ağaç, kereste ve tahıl ticareti ve konserve fabrikaları yönünden oldukça mühim bir yerdir.

BENTONİT (Bentonite), değişme hususiyeti gösteren, çok vakit montmorillanit (b. bk.) ile karışık bulunan plâstik bir kil. Volkan tüflerinin dağılma ve bozulmasiyle pek ince parçacıklardan meydana gelen B., daha çok tıpta kullanılır.

BENTZEL STERNAU [*bęntsıl - şeternau*], **Christian Ernst, kont** (1767-1843), Alman yazarı ve devlet adamı. Mainz'da doğmuş, Mariahalden'de ölmüştür. Mainz meclis üyeliğine tâyin edilmiş, buradan Regensburg, sonra Baden idare meclislerine geçmiştir. 1812 de Frankfurt maliye bakanı olmuştur. İçinde hoş hicviyeleri olan başlıca eseri: *Das goldene Kalb. Eine Biographie* (Altın dana. Bir biyografi) [4 cilt, 1802-1804] dir.

BENTZON [*bẽtsö*], **Thérèse** [1840-1907; asıl adı: *Marie-Thérèse Blanc*; kızlık soyadı: *de Solms*], Fransız romancısı. Seine-Port'da doğmuş, Meudon'da ölmüştür. «Revue des Deux Mondes» dergisinde yayımlanmış, üslûbunun zarafeti ve hislerinin inceliği ile dikkate değer romanlar vermiştir. Başlıca hikâye ve romanları şunlardır: *Un divorce* (Bir boşanma) [1871], *La vocation de Louise* (L. in mesleği) [1873], *Georgette* [1880], *Emancipée* (Serbest yaşıyan kadın) [1887], *Constance* [1891] ve *Malentendus* (Anlaşmazlıklar) [1900]. Bundan başka Amerikalı yazarlardan yaptığı roman tercümeleri, edebî tenkid yazıları ve âdetler üzerinde çalışmaları vardır. Bu alanda başlıca eserleri şunlardır: *Nouveaux Romanciers Américains* (Amerikalı yeni romancılar) [1885], *Littérature et moeurs étrangères* (Yabancı edebiyat ve âdetleri)[1887], *Les américaines chez elles* (Evlerinde Amerikalı kadınlar) [1895].

BENUA, Aleksandr Nikolaeviç (doğ. 1870; adının Fr.: *Alexandre Benois*), Rus ressamı, resim tenkidcisi, sanat tarihçisi ve tiyatro dekoratörü. *Pastoral* ve *Monastır'* (Manastır) diye şöhret bulan iki akvarel tablosu 1893 te teşhir edilmiştir. 1894 te Almanya, Avusturya, İsviçre ve İtalyada; 1896 da da Paris ile Versailles'da geçen Avrupa seyahatinden sonra açtığı sergide *Ogorod* (Bostan), *Kladbişçe* (Mezarlık), *Zamok* (Şato) ve bilhassa *Progulki Lyudovika XIV. v Versal'skom parke* (XIV. Louis'nin Versailles parkında gezintisi) adlı tabloları dikkati çekmiş, kendine şöhret sağlamıştır. 1893 te Muther tarafından yayımlanan *Geschichte der Malerei im 19. Jahrhundert* adlı eserin Rus sanatına ait olan bölümünü B. yazmıştır. Bu yazı, Rus sanatkârlarının iki cepheye ayrılmasına yol açmış, başta meşhur Repin olmak üzere genç ressamlar B. nın tarafını tutmuşlardır. 1901 de B.. *Hudojestvennıe sokrovişça Rossii* (Rus sanatının hazineleri) dergisini çıkararak kendi okulunun görüşünü yaymaya başlamıştır. Bilim alanındaki eserlerinden 24 ciltlik *İstoriya jivopisi vseh vremen i narodov* (Bütün zamanların ve bütün milletlerin sanat tarihi) 1912-1917 yıllarında yayımlanmış, ayrıca *Tsarskoe Selo* adlı bir eseri de 1910 da çıkmıştır. B., Rus ressamlığına Avrupa tesirini getirmiş, yeni bir çığır açmış, aynı zamanda eski Rus sanatkârlarını da ihmal etmemiştir. Çizdiği kitap grafikleri arasında Puşkin'in *Mednıy vsadnik* (Tunç süvari) krokisi ile *Pikovaya dama* (Maça kızı) meşhurdur. İhtilâlden sonra B., Leningrad'daki Ermitaj (Ermitage) müzesinin resim galerisi müdürlüğüne tâyin edilmiştir. B., Bakst gibi tiyatro ve bilhasa balet dekoratörü olarak da şöhret kazanmış ve balet direktörü Dyagilev'le beraber çalışmıştır. 1907 de *Pavil'on Armidı* (Armidin pavyonu; müzik: Çerepnin), 1911 de de *Petruşkı* (Ateş kuşları; müzik: Stravinskiy) baletlerinin dekorlarını hazırlamıştır.

BENUE (Binue, Benoue), Batı Afrikada Nijer nehrinin soldan aldığı bir kol. Adamava yüksekelinin kuzey bölümünden doğar. Uzunluğu 1400 km dir. Yağmur mevsiminde (Temmuz-Ekim) 900 km lik bölümü (Garua'ya kadar) nakliyata elverişli olur. Hususiyle İç Sudanı Atlas Okyanusuna bağlaması bakımından ehemmiyetlidir.

BENU 'L-KÂTİB, İslâmiyetten önce Hicazda yaşıyan Zubey'a b. Rebîa kabîlesine verilen ad. Arap rivayetlerine göre bu ad, Zubey'a kabîlesi efradının Cahiliye devrinde yazı yazmayı bilmeleri sebebiyle verilmiştir; (bk. Cte. de Landberg, *La Langue arabe et ses dialectes*, Leyden 1905. s. 9).

BENVENISTE [*bẽvînist*], **Émile** (doğ. 1902), Fransız dilcisi, İndogermanist ve İranisti. Halep (Suriye) te doğmuştur. Antoine Meillet'nin yanında Hind-Avrupa dilleri uzmanı olarak yetişmiş, asıl ihtısasını da İranistik sahasında yapmıştır. 1927 de Meillet'nin halefi olarak, École Pratique des Hautes Études (Sorbonne) de Hind-Avrupa dilleri profesörlüğüne getirilmiş, sonra aynı müessesede hem mukayeseli gramer, hem İranistik profesörü olmuş, ayrıca Collège de France'ta mukayeseli gramer kürsüsünü işgal etmiştir. İlk eserlerinden biri, R. Gauthiot'nun ölümiyle yarıda kalan *Essai de Grammaire Sogdienne* (Bir Suğdî gramer tecrübesi) in ikinci cildini tamamlamak olmuştur (1929; morfoloji sintaks ve sözlük kısmı; fonetik kısmından ibaret olan birinci cilt 1923 te çıkmıştır). Öbür başlıca eserleri şunlardır: *Origines de la formation des noms en indo-européen, I* (Hind-Avrupa dillerindeki isim teşkilinin menşei, I) [1935], *Noms d'agents et noms d'action en indo-européen* (Hind-Avrupa dillerinde fail isimleriyle fiil isimleri) [1948]. Fransada «Mukayeseci» (comparatiste) denilen dilciler grupunun en genç ve en kuvvetli üyesi olan B. adına, profesörlüğe geçmesi münasebetiyle, A. Meillet'nin idaresi altında bir armağan-eser meydana getirilmiştir: *Étrennes de linguistique offertes par quelques amis à Émile Benveniste* (Birkaç arkadaşı tarafından hazırlanarak É. B. e sunulan linguistik armağan) [1928]. B., 1920 den beri Fransız dil cemiyeti (Société de Linguistique de Paris)nin üyesidir. Mecmualarda, İndogermanistike ve İranistike ait birçok makaleleri çıkmıştır.

BENYAMİN (İbr. *Binyâmîn* = sağ elin oğlu) Yahudi peygamberi. Yakupla Rahel'in en küçük oğlu, Yusuf peygamberin küçük kardeşi. Rahel, oğlunu dünyaya getirdikten az sonra ölmüştür. Ruhunu teslim ederken çocuğuna «Ben-öni» (kederimin oğlu) adını vermiş, fakat Yakup, bu adı B. e çevirmiştir (*Ahd-i Atîk*. Tekvin XXXV, 16-18). B. babasının gözdesi idi. Yakup, kaybettiği oğlu Yusufla çok sevdiği karısı Rahel'in yası için B. de teselli bulmuştur. Mısır valisi bulunan Yusufun arzusuna göre kardeşleriyle birlikte Mısıra gitmesine, istemiyerek müsaade etmiştir.

Filistinde B. kabîlesinin toprağı, Erden ırmağının batısında, Efraim ve Yehuda kabîlelerinin toprakları arasında yer alıyordu; fakat sınırları çok defa değişmiştir. M. Ö. VIII. yüzyılın ortalarına kadar Bethel, Eriha (Yeriho), Kudüs ve Kiryat-Yearim, kuzeyde, doğuda ve batıda sınır noktalarıydı. Fakat Davud peygamber zamanından (M. Ö. 1000) önce Kudüs, Yehuda kabîlesinin elindeydi. B. kabîlesi en cengâver kabîlelerden biri olup

Yahudi tarihinde mühim bir rol oynamıştır. Önceleri sayıca az olan bu kabîle, Hâkimler zamanında hemen tamamiyle yok edilmiş, fakat sonradan yine çoğalmıştır 10 Yahudi kabîlesi, Süleymanın ölümünden sonra, isyan ettiği zaman, B. kabîlesi Yehuda tarafını tutmuş sonraları B. ve Yehuda kabîleleri birbirine sıkı sıkıya bağlanmıştır. Bazı âlimlere göre, B. kabîlesi, önceleri Yusuf kabîlesinin bir parçası idi. Kıral Şaul. Yahudi kahramanı Mordehay, Yahudi kahraman kadın Ester ve Tarsuslu Şaul (havari Paulos) B. kabîlesinden idiler.

Müslümanlıkta B. : Kur'anda B. adı geçmemektedir. Bununla beraber Yusuf suresinde, (8, 69. 70, 76, 87, 89 ve 90. ayetlerde) kendisinden bahsedilmektedir. «Hani onlar demişlerdi ki: Yusufla kardeşi, babası yanında, bizden daha çok sevgilidir» (8. ayet). Beyzâvî'ye göre B., Yusufun ana baba bir kardeşi olduğu için, bu şekilde vasıflandırılmıştır. «Onlar Yusufun nezdine vardıkta, (Yusuf) kardeşini yanına aldı: Ben senin kardeşinim, onların (üvey kardeşlerinin) yaptıklarına mahzun olma, dedi» (69. ayet). Beyzavî, bu ayetle ilgili olarak, bir hikâye nakleder: Yusuf, Mısırda kendisini tanıtmadan misafir ettiği kardeşlerini ikişer kişi olarak masaya oturtmuştur. B., yalnız kaldığı için ağlamış ve demiştir ki: «Kardeşim Yusuf sağ olsa yanımda otururdu.» Bunun üzerine Yusuf, B. i kendi masasına oturtmuştur. Sonra Yusuf. ikişer kişi beraber oturmak üzere, kardeşlerine evler tahsis etmiş, fakat B. i kendi evine almış ve kendisine demiştir ki: «Kaybettiğin kardeşin yerine ben senin kardeşin olsam memnun olur muydun?» B.: «Senin gibi bir kardeş kim bulabilir? Ancak senin baban Yakup değildir, ve Rahel de seni rahminde taşımamıştır» diye cevap vermiştir.

BENYOVSZKY [*benyofski*] **Móric, Kont** (1741-1786), Macar seyyahı. Madagaskar kıralı. Verbó (Macaristan) da doğmuş, Madagaskar'da ölmüştür. 14 yaşında iken Avusturya ordusuna giren B., Yedi Yıl Harbinde birçok yararlıklar göstermiş, sonra işlediği bir suç yüzünden Lehistana kaçmış (1767), Leh ordusuna girmiş ve bir savaşta Ruslara esir düşerek Kamçatka'ya götürülmüştür (1769). Burada Rus valisinin kızı Afanaziya'nın yardımiyle, kız da yanında olduğu halde, 96 arkadaşiyle birlikte gemilere binip kaçmağa muvaffak olmuştur. Al ut adalarının bir kısmını gezdikten sonra Japonya, Formoza ve Makao yoliyle de France'a yanaşan B., buranın Fransız valisi prens Anguillon tarafından Madagaskar'da bir Fransız sömürgesinin kurulmasiyle vazifelendirilmiştir B., Madagaskar'da Louisbourg şehrini (1774) ve Tingbelle ırmağı kıyısında iki istihkâm kurduktan sonra adanın istilâsına başlamış, becerikliliği ve cesaretiyle yerlilerin sevgisini o derece kazanmıştır ki, sonra kıral seçilmiştir (1776). B., kırallığını Fransızlara tanıtmak maksadiyle Parise gitmiş. fakat XVI. Louis hükümetinden istediği teminatı elde edemeyince, Maria Theresia'dan af dilemiş ve Macaristana dönmüştür (1777). Tekrar orduya giren B., Bavyera Veraset Harbine katılmış (1778), fakat barış yapıldıktan (1779) sonra Amerikaya (1784), oradan da Madagaskar'a gitmişse de maceracılardan, yerlilerden toplanma ordusu yenilmiş, bu sırada kendisi de ölmüştür. *Memoirs and Travels of Mauritius Augustus Count de Beyovszky* (Kont M. A. B. nin hâtıraları ve seyahatları) [Londra 1790] başlıklı otobiyografyası Fransızcaya, Felemenkçeye, Almancaya (1790 - 1791) ve Macarcaya (1888) çevrilmiştir.

B. nin maceralarla dolu hayatı edebiyatta da birçok defa ele alınmıştır. Bu yoldaki eserlerden şunlar anılmağa değer: August Friedrich Ferdinand Kotzebue: *Die Verschwörung in Kamtschatka* (Kamçatka'da komplo) [dram, 1791] Gvadányi József: *Rontó Pálnak és gróf Benyovszky Móritznak életek* (Rontó Pál ile Kont B. Móricin hayatı (manzum hikâye, 1793), Doppler Ferenc: *Benyovszky* [opera, 1849].

BENZ [*bents*], **Carl Friedrich** (1844 - 1929). Alman mühendisi. Karlsruhe'de doğmuş, Mannheim yakınında Ladenberg'da ölmüştür. Çabuk işliyen hafif motorun gelişmesinde önemli rol oynamış ve 1885 te Daimler'den ayrı olarak benzinle işliyen bir otomobil yapmıştır. Bu otomobil ilk defa 1886 da Mannheim'de kullanılmıştır. bugün Münihteki Deutsches Museum (Alman Müzesi) dadır.

BENZAL veya **BENZİLİDEN** (Benzyliden), $C_6H_5CH =$, toluolun iki değerli kalıntısı. Benzalklorid, $C_6H_5CH.Cl_2$, kaynatılan toluola klor katmakla elde edilir. Keskin bir kokusu olan bu sıvı benzaldehidin elde edilmesinde kullanılır.

BENZALASETON, $C_6H_5 \cdot CH \cdot CO \cdot CH_3$, benzaldehidin alkalik (kalevî) bir vasatta aseton ile teksifinden elde edilen aromatik doymamış bir keton. 42° de erir ve kokusu «kumarin» i andırır.

BENZALAZİN, benzaldehidin azin'i. Bir tüp içinde biraz hidrazin tuzu, dilüe klörür asidinde çözülür ve birkaç damla benzaldehid ile çalkanırsa sarı renkte, billurî bir çöküntü hâsıl olur ki bu $N - N = \underset{H}{\underset{|}{C}} - C_5H_6$ terkibindeki B. dir.

BENZALDEHİD, $C_6H_5 - CHO$, renksiz, ışığı şiddetle kıran, acı badem kokusunda. yağımsı bir sıvı. Suda az erir. Alkol ve eter ile her nispette karışır. Özgül ağırlığı 1.08 dir. — 26° de donar. Kritik noktası 180° dir. Havada yavaş yavaş oksidlenerek benzolasid haline geçer. Diğer aldehidler gibi amonyaklı gümüşnitrat eriyiğini indirger, fuksinli sülfüroz asid eriyiğini kırmızılaştırır.

İlk önce Liebig ile Wöhler, acı bademlerde bulunan amygdalinin. asidlerin veya Emulsinin tesiri ile B in hidrosiyanikasid ve glükoza ayrıldığını göstermişlerdir. Teknikte benzalklorürün kireç sütü ile bir arada ısıtılmasından elde edilir. Trifenilmetan boya maddelerinin (Malahit yeşili), atofan ve parfümlerin istihsalinde, ilâçların koku ve tatlarının düzeltilmesinde ve ayıraç olarak kimyevî reaksiyonlarda kullanılır.

BENZAMİD, terkibi $C_6H_5 - CO - NH_2$ olan en basit aromatik bir amid (bk. AMİDLER). Bu organik bileşik, amonyağın benzoil klorürle muamelesinden meydana gelir. Schotten - Baumann reaksiyonu (b. bk.) ile de çok kolay elde edilir. İçindeki büyük hidrofob grup sebebiyle suda az çözünür. Erime noktası 130° C ve kaynama noktası 288° C olan B., âdi sıcaklıkta katıdır ve safihalar halinde kristallenir.

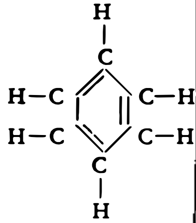
BENZEDRİN, $C_6H_5 \cdot CH_2CHNH_2 - CH_3$, renksiz, uçucu bir sıvı. Suda az, alkol ve eterde çok erir. Kimyevî yapısı ile efedrine, farmakolojik tesir bakımından adrenaline yaklaşır. Formülündeki alifatik zincirde üç karbon atomu vardır, fakat hidroksi grupu yoktur. Bu suretle terkibinde iki karbon atomu ile iki hidroksi grupu bulunan adrenalinden ayrılır. Bu yapısından dolayı B. de, ağızdan tesir ve sinir merkezlerini tenbih kabiliyeti vardır.

B. in sulfat tuzu beyaz, kokusuz bir tozdur. 10 kısım suda erir. Alkol ve eterde ise az erir. B. tuzları sindirim

borusundan veya damar yolu ile verilince kolay imtisas edilirler. Ağızdan verildikten üç saat sonra idrarda çıkar.

B., merkez sinir sistemini kuvvetle uyaran ilâçlardandır. Ağızdan alınan tıbbî miktarının tesiri ile vücutta iyilik hissedilir, yorgunluğun azaldığı, dimağ faaliyetinin, hareketin ve konuşmanın kolaylaştığı duyulur. Uyku kaçar. Aynı ilâcın çarpıntı, sersemlik, hezeyan, yorgunluk ve bilhassa başağrısı gibi neticeler de verdiği olur. Aynı zamanda alışkanlık husule getiren B., solunum merkezini uyarır. Kalbi, merkezden tesirle, daha kuvvetli işletir, sistol ve diyastol basıncı yükseltir; muhitteki ince damarları daraltır. Damarlara olan tesiri adrenalininkinden 100 kere daha hafif olmakla beraber uzun sürelidir. Göze konunca pupillayı genişletir. Ağızdan verilen 30 mg B., metabolizmayı % 15 kadar çoğaltır ve bu tesir 24 saat sürer. B. ve karbonat tuzu, uçucu olduklarından, akut burun nezlesinde inhalasyon suretiyle kullanılırlar. B., ağızdan veya şırınga ile, ortostatik tansiyon düşüklüğü, yarım başağrısı, adale za'fı olan hastalara, uykuda işiyen çocuklara verilmiştir. Şişmanlığa karşı kullanılırsa da tehlikelidir. Uyku ilâçları ile zehirlenmelerde her yarım saatta bir damara 10-20 mg B. şırınga edilir. Bazı akıl hastalıklarının ve saranın tedavisi için de tavsiye edilmiştir. Tansiyon yüksekliği ve uykusuzluk hallerinde kullanılmamalıdır.

BENZEN (Benzol adı da verilir),

veya basitçe ⬡, oynak, su gibi duru, kendine mahsus kokusu olan bir sıvı. 1 000 cm^3 suyun yalnız 0,82 cm. B. eritmesine karşı 1 000 cm^3 B. 2, 11 cm^3 su eritir. B., alkol, eter ve donmuş asetik asidde, eteri yağlarda, aromatik hidrokarbonlarda v. b. kolaylıkla erir. Reçine, Jod, naftalin, fosfor ve yağlar için iyi bir eritkendir. Özgül ağırlığı 0,885, donma derecesi 5, 5°, kritik noktası 80, 15° dir. Ticarette satılan B. in alevlenme derecesi - 15°, tutuşma derecesi 560° dir. Açık havada is çıkararak yanar ve karbondioksid (CO_2) ile su (H_2O) meydana getirir. Tam yanmada kg başına 9470 kalori meydana getirir. Enerjisinin fazlalığı, vurgusuz (yumuşak) yanması dolayısiyle B., patlamalı motörlerde kullanılan akaryakıtlara katılmaktadır. İçilirse çok zehirli bir tesir göstermez. Buna mukabil derişik B. buharları teneffüs edilirse kısa zamanda insanı öldürür. Seyreltik B. buharlarının uzun zaman teneffüsü de, çok defa. deride ve diş etlerinde kanamalar, kan damarlarında bozukluklar ve akyuvarlar sayısının büyük ölçüde azalması gibi çok tehlikeli neticeler verir.

Elde edilmesi. Teknikte B. hemen daima taşkömürü katranının damıtılmasından ve ham gazın yıkanmasından elde edilmektedir (taşkömürü katranında % 1 - 1,5 B. bulunmaktadır). Asetilen, etilen, metan ve başka alifatik bileşiklerin kızgın borulardan geçirilmesi yolu ile de, $3\ C_2H_2 \rightarrow C_6H_6$ denkleminde olduğu gibi, B. elde edilmektedir.

Kullanılması. B., motör akaryakıtlarına karıştırıldığı gibi, kendi türevlerinden (meselâ anilin, nitrobenzol) birçoğunun elde edilmesinde; gutaperka, kauçuk, alkoloid ve laklar için eritken olarak; insan ve hayvanlarda kurtların düşürülmesi için (dâhilen) deri parazitlerine karşı (hâricen) kullanılır.

Tarihçesi. B., ilk defa 1825 te M. Faraday tarafından elde edilmiştir. Önceleri B. adını taşımış olan bu bileşiğe, 1834 te Liebig tarafından benzol adı verilmiştir. 1842 de Liebig, B. i katrandan elde etmiştir. 1865 te Kekulé, meşhur altı köşe formülünü ortaya koymuştur. Bugüne kadar 100 000 den fazla, teknik bakımından ehemmiyetli türevleri elde edilmiştir.

Tıp: B., berrak renksiz, hoş kokulu, uçucu, tutuşabilir, zehirli bir mayidir. Alkol, eter, kloroform ve karbonsülfürle karışır. Suda erimez. Lâstiği, iyodu, kükürdü, yağı ve fosforu eritme gibi işler için sanayide kullanılır. İşçilerde hâd ve müzmin zehirlenmelere sebebolur. Oda havasında on binde bir nispetinde bulunsa zararsız sayılır. Fazla miktarda teneffüs edilirse narkoza kadar giden bir sarhoşluk verir ve boğaz yanması, başdönmesi, ateş, teheyyüç, yüze kan hücumu, kol ve ayaklarda siyanoz, hallüsinasyon, konvülziyon ve nihayet koma gibi neticeler doğurur. B. ile müzmin zehirlenme daha mühimdir. Kanama ve anemi, granulositopeni, trombopeni gibi kan hastalıkları olur; kan yapan dokular işlemez, solunum merkezi felce uğrar ve asfiksi ile ölüm vukua gelir. Bu halin ilk belirtisi bacak adalelerinin gerilmesi, haleoan, solunum güçlüğüdür. İştah kaybolması, kilodan düşme, başağrısı. başdönmesi, kansızlık, bulantı ve kusmalarla beraber mide-barsak ağrılarının artması gibi neticeleri de vardır. Hâd zehirlenmede süratli bir gelişme ile 2 - 3 dakikada ölüm görülebilir. Çıldırma hali, kasınmalar, histerik gülme ve haykırmalar müşahede olunur. Nabız küçük ve hızlıdır. Hasta açık havaya çıkarılır, sunî teneffüs, kan nakli, oksijen koklatılması ve karaciğer preparatları ile tedavi edilir. B. içen kimse kusturulur, kendisine mide lâvajı yapılır, hayvanî kömür veya *gomme arabique*, yahut 20 - 30 damla belladon tentürü (biraz suya damlatılarak) içirilir.

Kuvvetli ve ucuz oluşundan dolayı B., 1914 ten beri, bilhassa Kuzey Amerikada patlayıcı maddelerin imalinde, anilin boyalarında ve lâstik sanayiinde çok kullanılmaktadır. Tıpta dâhilen, lösemiyede hâricen birçok cilt hastalıklarına karşı ve cerrahîde yaraların etrafını temizlemek için kullanılır.

BENZENİZM, benzen veya buharı ile zehirlenme. 1934 te P. Merklen ve L. Israël tarafından ayakkabı ve ayna yapan işçilerde tesbit olunmuştur. Bazı vakalarda hafif bir anemi sendromu ile beliren bu zehirlenme, bilhassa ayna sanayii işçilerinde aplastik pernisiyöz anemi (bk. ANEMİ) yi andıran bir tablo gösterir ve çok defa ölümle sonuçlanır.

BENZERLİK (Mat.), karşıt nokta çiftleri arasındaki uzaklıkların birbirine oranı sabit ve karşıt açıları birbirine eşit olan iki şekil arasındaki geometrik münasebet. Birbirinin benzeri iki şekli karşıt noktaları birleştiren doğruların sabit bir o noktasından geçmesini sağlıyacak biçimde yerleştirmek mümkündür. O zaman karşıt kenarlar paralel olur ve bu noktaya *Benzerlik Merkezi* denir. Bu özelikten faydalanarak herhangi bir şeklin benzerini çizmek üzere pantograf (b. bk.) adı verilen aletler yapılmıştır. Karşıt

uzaklıklar arasındaki sabit orana *Benzerlik Oranı* denir. Benzerlik analitik geometri bakımından grup özeliğinde bire bir bir nokta transformasyonudur. Konforu tasvir (b. bk.) teorisine göre ise benzerlik $W = A\ z$, $(A \neq 1$ ve reel) tipinde bir Möbius fonksiyonu ile ifade edilir.

BENZİDİN (Paradiamidodifenil), $NH_2 - C_6H_4 - C_6H_4 - NH_2$. Beyaz veya hafif kırmızı, kristal bir tozdur. Sıcak suda, alkol ve eterde erir. Özgül ağırlığı 1,251 dir. Ergime derecesi 127°. kritik noktası 401° dir. Hidrazobenzoldan $C_6H_5 - NH - NH - C_6H_5$ benzol çekirdeklerinin «dönmesi» ile meydana gelir. B. den kongo boyaları türer. Reaksiyonu kanın tanınmasında kullanılır.

BENZİDİN TECRÜBESİ, tıpta, gaitada kan aramak için yapılan bir lâboratuvar araştırması. 0,1 gr benzidin 10 cm^3 % 50 sirke asidi içinde eritilir. Bundan 2 cm^3 kuru ve temiz bir tecrübe tüpüne konur; üzerine müsavi miktarda oksijenli su ilâve edilir. Sulu bir bulamaç haline getirilmiş gaitadan 2 - 3 damla bu benzidin çözeltisi üzerine konur ve hafifçe çalkanır. Kan varsa koyu yeşil veya mavi bir renk meydana gelir.

BENZİL (Difenilglyoksal), $C_6H_5 - CO - CO - C_6H_5$. Sarı veya renksiz prismalar halinde bulunan katı bir maddedir. Suda erimez, alkol ve eterde erir. 95° de ergir. 27° ve 41,5° lerde eriyen iki modifikasyonu daha vardır.

BENZİL ALKOL (Fenilkarbinol), $C_6H_5 - CH_2OH$. Renksiz, hafif aromatik kokuda bir sıvıdır. Suda güç, alkol ve eterde kolaylıkla erir. Özgül ağırlığı 1.0427, ergime derecesi —15,3°. kritik noktası 205° dir. Havada yavaş yavaş oksidlenerek acı badem gibi kokan benzaldehid haline geçer. B., az miktarlarda yasemin çiçeği, karanfil ve çuha çiçeği yağlarında, perupelesenginde bulunur. Benzilklorürden veya benzaldehidin indirgenmesinden elde edilebilir. Yapma çiçek yağları (yasemin veya çuha çiçeği yağları) imalinde, kokulu maddelerden kokuların alınmasında, diş ağrılarına karşı duygunun mevziî söndürülmesinde kullanılır.

BENZİL BROMÜR, $C_6H_5 . CH_2Br$., göz yaşı getiren bir gaz. İlk defa Birinci Dünya Savaşında (1915 Martında) Almanlar tarafından harb gazı olarak kullanılmıştır. Benzilalkolün hidrojen bromüre tesiri ile elde edilir. Bromun Toluene tesirinden de meydana gelir: $C_6H_5CH_3 + Br_2 \rightarrow C_6H_5CH_2Br + HBr$. Açık renkte, ışığı kuvvetle kıran, aromatik kokuda bir sıvıdır. Özgül ağırlığı 1, 438 dir. 198 - 199° de kaynar, — 3, 9° de katılaşır. Suda erimez, organik eritkenlerde kolaylıkla erir. Havanın bir metre küpünde 4 mg bulunsa bile gözlerden yaş gelmeğe başlar.

BENZİL KLORÜR, terkibi $C_6H_5 - CH_2Cl$ olan organik bir madde. B. K., arom - alifatik bir alkil - halogenürdür. Pelesenk yağından veya katrandan çıkarılan tolu (b. bk.) ya klor tesir ettirilerek elde olunur. Potasyum karbonat ilâvesiyle benzil alkol ve kurşun nitrat ile ısıtılınca benzaldehid (b. bk.) yahut acı badem yağı (bk. BADEM) elde edilir.

BENZİLİDEN: bk. BENZAL.

BENZİN (Amerikalılar *Gazolin*, İngilizler *Motorsprit*, Fransızlar *Benzine commerciale, essence d'automobile* adlarını verirler), aşağı derecelerde kaynıyan hidrokarbürlerin bir karışımı. Motörlerin işletilmesinde, hulâsa elde etmede (ekstraksiyonlarda), elbise ve çamaşır temizlenmesinde kullanılır. B., kendine göre kokusu olan, renksiz, su gibi duru bir sıvıdır. Parlak ve isli bir alev ile yanar, hava ile patlayıcı karışımlar meydana getirir. Bu son hususiyetinden faydalanılarak motörlerde kullanılır.

Suda hemen hemen erimiyen B., yağları, kauçuğu ve başka organik maddeleri eritir. B., hafif B. (özgül ağırlığı 0,65 - 0,70), orta B. (öz. ağ. 0,70 - 0,73) ve ağır B. (öz. ağ. 0,73 - 0,75) olmak üzere üç nevidir. B. in üst kaynama sınırı 150° - 160° dir. Kaynama derecesi 50° den aşağıdır. B., eskiden hemen yalnız, petrolün ayrımsal damıtılmasından elde edilirdi. Her bir petrol nevilerinin türlü bileşimleri sebebiyle, bunlardan elde edilen B. lerin de bileşimleri pek farklı olabilir. B. nin bileşiminde parafinlerden başka, olefinler, sikloparafinler ve benzol türevleri de bulunur. Amerikan B. i, esas itibariyle alifatik hidrokarbonlardan teşekkül etmiştir. Rumanya, Güney Rusya (Bakü) ve Japon B. leri ise naftenlerden yana zengindir. Son yirmi - otuz yıldan beri B. ihtiyacının büyük ölçüde artması, yeni elde etme imkânlarının araştırılmasına sebep olmuştur. Böylece, Crack (İng. crack = parçalanmak) usulünün bulunması neticesinde, petrolden elde edilen B. miktarı, büyük nispette, artırılabilmiştir. Bu usulde, petrolün ağır yağları, yüksek sıcaklık derecelerinde ısıtılarak parçalanmak yolu ile hafif yağlar, yani B. elde olunur. Crack usulü, en fazla Amerikada tatbik edilmektedir. Birleşik Amerika Devletlerinde elde edilen B. in hemen yarısı Crack B. dir. Crack B. in vurgu direnci (Alm. Klopffestigkeit) âdi B. e kıyasla. daha yüksektir. Belirli hususiyette bir B. in vurgu direnci, oktan sayısı ile ölçülür. Motorlarda de kullanılan B. e, vurguya karşı, çok defa pek zehirli olan (kurşun zehirlenmesi) kurşun bileşikleri (kurşun tetraetil) katılır. Bu sebeple kurşun bileşiklerinin bu maksatla nasıl kullanılacağı, birçok devletlerde hususî kanunlarda belirtilmiştir.

Dünyanın petrol stoklarının, kömürün aksine olarak, sınırlı bulunması sebebine milletlerin kendi kendilerine yetme isteklerinin de katılmasiyle, B. in kömürden elde edilmesi imkânları araştırılmıştır. Böylece, bugün ıslah edilmiş Bergius (Bergin) ve F. Fischer - Tropsch usulleriyle pek çok miktarlarda sentetik B. elde edilmektedir. Bu usulde madenkömürü tozundan ve ağır yağlardan yapılmış bir hamur, kalın duvarlı çelikten yapılmış kaplarda 460 derecede ve 150 atmosfer basınç altında hidrojen ile muamele edilir. Katalizliyen olarak demir oksid kullanılan bu reaksiyon ile sentetik B. elde edilir.

Benzin sanayii: Benzin en mühim motor akaryakıtlarındandır. Dünyanın motor akaryakıt ihtiyacının % 90 ı benzin ile kapanmaktadır. Motor benzinine vurguya mâni olmak için vurgunsuzlaştırma maddeleri katılmaktadır. Son zamanlarda, kolaylıkla taşınıp depolanabilen katı benzin istihsaline de teşebbüs edilmiştir. Bu maksat için benzin, formaldehidin sudaki eriyiği ile içinde üre ve katalizliyen (amonyum tuzu) bulunan ikinci bir eriyik ile muamele edilmektedir. Bu takdirde bir iki saat sonra bileşiminde, % 95 - 97 benzin, % 1,5 - 2,5 plâstik madde ve % 1,5 - 2,5 su bulunan benzin, katı bir kitle husule gelmektedir. Akaryakıtların bileşiminde, ihtiyaca ve kullanıldıkları yerlere göre türlü değişiklikler yapılmaktadır. Meselâ Daimler - Benz, otomobil yarışlarında % 5 hafif benzin, % 22 benzin, % 10 etilalkol, ve % 60 metilalkol karışımı kullanılmaktadır. Cambbell de bir dünya otomobil yarışı rekorunu % 20 hafif benzin, % 70 benzin, % 10 metilalkol karışımı ile kazanmıştır.

Motor silindirinde benzin, bol hava ile yanarak karbondioksid ile su teşkil eder: $2C_8H_{18} + 25O_2 = 16\ CO_2 + 18\ H_2O$. Bu olayda açığa çıkan yanma ısısı ile, reaksiyondan meydana gelen gazlar birdenbire genişler. Bu genişleme neticesinde piston öne sörülür. Yağları erittiğinden dolayı, benzin leke çıkartmak için ve çamaşır yıkamada kullanılır. Eldivenlerin, elbiselerin, madenî eşyanın, süs eşyasının, ipek ve yünde yağların temizlenmesinde kullanılır. Eskiden benzini gazyağına da karıştırırlardı. Fakat, böylece çok defa patlamalara sebep olduğu için, sonradan vazgeçilmiş ve ışıklandırma maksatları için kullanılmakta olan gazyağının alevlenme derecesi 21° olarak tesbit edilmiştir. Benzin başkaca emniyetli ocak lâmbalarında, deri imalinde, su geçirmez dokuların yapılmasında, yağların, reçinelerin, bitki yağlarının ekstre edilmesinde kullanılır. Mantarların emprenye edilmesinde, kauçuk, parafin ve vazelin fabrikasiyonunda da benzinden faydalanılmaktadır.

Benzin istatistiği: Motörlü vasıtaların artmasına bağlı olarak, benzin yoğaltımı da büyük çapta ilerlemeler kaydetmektedir. Böylece en fazla benzin yoğaltan memleket, dünya motörlü vasıtalarının % 68 inden fazlasına sahip bulunan Birleşik Amerika Devletleridir. Diğer Amerika memleketlerinin motörlü taşıtları dünya taşıtlarının % 5,12 sini, Avrupanınki % 21 ini, Afrikanınki % 1,5 ini, Asyanınki % 1,5 ini, Okyanusunki % 2,6 sını teşkil etmektedir. Türkiyenin benzin yoğaltımı 1940 ta 46 614 tondan 1950 de 195 700 tona yükselmiştir. Memleketimize benzin tamamiyle dış memleketlerden gelmektedir.

Aşağıdaki cetvelde memleketimize 1940 yılından 1950 yılına kadar giren benzin miktarları görülmektedir.

Sene	Miktar
1940	46 613 881 kg
1941	46 403 302 »
1942	27 116 737 »
1943	39 056 044 »
1944	55 754 915 »
1945	38 998 642 »
1946	66 569 172 »
1947	95 883 262 »
1948	141 105 214 »
1949	193 286 638 »
1950	195 658 090 »

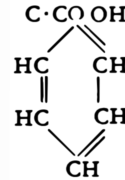
Tıp: Ağızdan veya inhalasyon yoluyla husule gelen B. zehirlenmelerinde başdönmesi, delir, asteni, uyku hali ve koma görülür. Anemi, kemikiliği harabiyeti ve ciltte ince noktalar halinde kanamalar görülür. Görme bozuklukları, nefrit ve polinevritler, kronik zehirlenmeler de olur. Tedavisi, mideyi sütle yıkamak ve sunî teneffüs yaptırmaktır. Kalb kuvvetlendirici ilâçlardan ve nükleotid pentozik enjeksiyonlarından istifade edilir ve bazen de kan nakli gerekir. Bu hassasından ötürü tayyarelerde ve elbise temizlemek için kullanılan evlerde sık sık yangın ve kazalarap sebep olur. 4 te 3 üne kadar doldurulmuş iyi kapalı şişelerde, serin, ışıktan ve ateşten saklı tutulmalıdır.

BENZING [*bentsing*], **Johannes** (doğ. 1913). Alman dilcisi ve Türkologu. Almanyanın Schwarzwald bölgesinde Schwendingen-am-Necker'de doğmuştur. Berlin üniversitesinde yetişmiş ve 1939 da doktorasını yapmıştır. Willi Bang (b. bk.) dan ilham alarak yetişen Türkologlardandır. İkinci Dünya Harbinde Berlin Dışişleri Bakanlığında dil uzmanı olarak çalışmış, harbden sonra Pariste yerleşmiştir. *Über die Verbformen im Türkmenischen* (Türkmencedeki fiil şekilleri hakkında) [Berlin 1939] başlıklı doktora tezinden sonra, *Tschuwassische Forschungen* (Çuvaşça üzerinde araştırmalar) [3 kısım, «Zeitschrift der Morgenländischen Gesellschaft», cilt 94/2, 94/3, yıl 1940, cilt 95/1, yıl 1941] ve *Noch einmal die Frage der Betonung im Türkischen* (Yine Türk dilindeki vurgu meselesi hakkında) [aynı dergi, cilt 95/2, yıl 1941] adlı incelemeleri vermiştir. Başka dergilerde de B. in Türkoloji yazıları çıkmıştır.

BENZOE (Fr. Benjoin, Türk. Asilbend), Tayland (Siyam) dan gelen çeşitli Styrax nevilerinin, bilhassa *Sty. tonkinesis Craib* ve *Sty. benzoides Craib*'in reçinesi. Yassı veya yuvarlak, dışarısı sarımsı beyaz, esmer kırmızı veya sarı esmer; içerisi beyazımsı renkli, ısıtılmakla daha aşikâr olan hoş ve aromatik kokulu, lezzeti hafif baharlı parçalar halindedir. Klorformda pek az, eterde kısmen. alkolde pek az bir kalıntı -kabuk gibi yabancı cisimler- bırakarak tamamiyle erir. Dâhilen bronşların ifrazını yumuşatmak için kullanılabilir. Asilbendli domuzyağı, asilbendli içyağı ve balhassa asilbend tentürü tıpta çok kullanılır. Hâricen kaabız olarak yara ve cilt çatlaklarında, meme çocukları için kan durdurucu olarak burun nezlesinde veya boğmaca öksürüğünde, tentüründen sıcak suya damlatılarak ve inhalasyon şeklinde, kullanılır.

BENZOFENON (Difenilketon): $C_6H_5 \cdot CO \cdot C_6H_5$. Büyük, rombik, cam gibi parlak ve renksiz kristaller halinde bulunan bir maddedir. Suda erimez. Alkol, eter ve klorformda kolaylıkla erir. 48° de ergir. Kritik noktası 306° dir. Hafif bir uyku ilâcıdır.

BENZOİK ASİD $C_6H_5 \cdot COOH$, açık formülü:

B. asid benjoin isimli reçinenin buharlaştırılıp sonra tekrar sertleştirilmesi (sublimation) veya sunî olarak, toluolün, benzilkloridin, benzaldehidin oksidasyonu ile elde edilir. Bu iki istihsal şekline göre ticarette iki çeşidi vardır.

Tıp: B. A. hafif bir antiseptiktir. Binde 2 mahlûlü mikropların üremelerini durdurur, tifo ve kolera mikroplarını 12-24 saatte öldürür. % 1 mahlûlü etin kokmasına mâni olur, meyva suları gibi asid mayilerde bu tesir daha yüksektir. % 0,5-1 miktarı bunların bozulmadan muhafazasını temin eder. B. A. ve tuzları ağızdan alınınca kolay massolunur. Büyük bir kısmı böbreklerden ve bunun %75 i hippurik asid halinde çıkar: B. A. in bir kısmı safra ile çıkar, safrayı biraz artırır ve antiseptikleştirir. Az bir kısım bronşlardan çıkar. buradaki ifrazı da çoğaltır ve antiseptik hale kor. B. A. fazla alınırsa mideyi tahriş eder, kusturur ve hattâ kanatabilir.

Tuzlarından, amonyum benzoat $C_6H_5COONH_4$, renksiz, tuzlu ve acımsı lezzetli, billûrlar halinde veya amorf bir tozdur. 105 kısım suda, 23 kısım alkolde erir. Kullanma dozu 2-4 gr dır.

Benzil benzoat $C_6H_5COO \cdot CH_2C_6H_5$, aromatik kokulu yakıcı lezzetli, renksiz billûrlar veya zeytî bir mayi halindedir. Alkolde ve eterde erir. 18,5° de katılaşır. Peru

balsamında bulunur, terkip suretiyle de yapılmıştır. Macht tecrübeleri (b. bk.) ile damarları genişlettiği anlaşılmıştır. Damarların spazmodik kasılmalarını kaldırır, kan basıncını düşürür Hipertansiyon, angina pectoris. karaciğer, barsak, böbrek kulunçları, astma ve boğmaca vakalarında faydalıdır.

Lityum benzoat, beyaz bir tozdur. Sodyum benzoat C_6H_5COONa, beyaz, tuzlu ve tatlımsı lezzetli, kokusuz bir tozdur. 2 kısım suda, 45 kısım alkolde erir. Dozu 2-4 gr dır. Çok hafif bir antiseptiktir. Binde 5 mahlûlü, asidinin binde 1 mahlûlünden daha hafif tesir eder. B. A. e nispetle S. B., mideyi daha az tahriş eder. Uzun zaman veya çok alınırsa hazmı bozar. İdrar yollarında iltihap olduğu zaman idrarın asid kalmasını temin eder. S. B. hâd romatizmada faydalı ise de, salisilatlara tercih olunmaz. Ancak muayyen miktarı bronşların ifrazını veya safrayı çoğaltmak ve yollarını arıtmak, ürik asidin çıkmasını artırmak için verilir.

Civalı benzoat, beyaz billûrî bir tozdur. % 43 - 48 civası vardır. Su, alkol. eter ve yağlarda erimez. İyodlu, klorlu veya benzoatlı alkalenlerle beraber bulunursa suda erir. Benzoatlı amonyakla yapılan mahlûllerini tercih ederler. Çabuk bozulur. İlâç daima taze yapılmış olmalıdır.

BENZOİK ASİDLİ AFYON TENTÜRÜ (kodeks), Paregorik iksir [Lat. inctura pii Benzoica (P. I.) [Fr. Teinture d'opium benzoique (Elixir parégorique)], 1 kısım anason esansı, 2 kısım kâfur, 4 kısım benzoik asidi, 10 kısım afyon tentürü ve 183 kısım dilüe alkolden mürekkep ilâç. Sarı esmer renkli, kâfur ve anason kokulu, baharlı ve tatlımsı lezzetli bir mayidir. Turnsol kâğıdını kızartır. İçinde % 0 05 morfin vardır. Günde 3 defa olmak üzere 20 - 60 damla ekspektoran olarak diğer tentürlerle beraber veya öksürük şurupları içinde verilir. Çocukların bronşialkatar'larında da günde 5 - 20 damla hesabı ile posyonlara ilâve edilir.

BENZOİL, organik kimyada bir değerli C_6H_5CO- grupu. Benzoilklörür, benzoilperoksid gibi bütün benzoil bileşiklerinde bulunur.

BENZOİL KLORÜR, C_6H_5COCl. Renksiz, havada tüter, keskin kokulu ve reaksiyon kabiliyeti yüksek bir sıvıdır. Eter, benzol, karbon sülfürde erir. —1° de donar. Kritik noktası 198° dir. Benzolasid ile fosforpentaklorürün muamelesinden elde edilir. Benzoyil gruplarının ayıraçı olarak ve bu grupları organik bileşiklere katmak için kullanılır.

BENZOİL PEROKSİD, $C_6H_5-CO-O-O-CO-C_6H_5$. Beyaz, pek hafif kokulu, toz billûrları halinde bir maddedir. Suda hemen hiç erimez. Alkol, eter ve klorformda erir. 105° de ergir. Yanık yaralarında, deri hastalıklarında, tesbit maddesi olarak mikroskopide, katalizliyen olarak plâstik maddelerin polimerizasyonlarında, yağ ve unların renklerini ağartmakta kullanılır.

BENZOKAİN (p - Amino benzoate d'éthyle), $C_9H_{11}O_2N$. Anestezin de denilen bir ilâç. Anestezide kullanılır. B., billurî. beyaz, kokusuz. hafif acı lezzetli ve dilde geçici bir uyuşukluk yapan bir tozdur. Soğuk suda hemen hiç erimez, kaynar suda az erir. 3 kısım klorformda, 6 kısım alkolde, 5,5 kısım eterde erir. Kaynama noktası 90°-91° dir. İyi kapalı kaplarda, ışıktan saklı tutulmalıdır. Bir defalık âzamî dozu 0.30 gr, günlük alınma miktarı 1,50 gr dır.

BENZOL: bk. BENZEN.

BENZOL ASİDİ (Fenil karınca asidi), $C_6H_5.COOH$. Beyaz, parlak yapracıklar halinde, alkol, eter ve kaynar suda kolaylıkla eriyen bir maddedir. Soğuk suda yalnız 1-27° arasında erir. Özgül ağırlığı 1 266 dır. Ergime derecesi 120°, kaynama noktası 250° dir. 166° de, sümey zarları şiddetle tahriş eden kendine mahsus buharlar çıkararak süblümleşir. Asetik asidden daha kuvvetli ayrılır. Kendi başına, esterler halinde birçok reçinelerde (meselâ Benzol reçinesinde), pelesenklerin bileşimlerinde bulunur. Benzol reçinesinin ısıtılmasında B. A. süblümleşir. Bu yoldan elde edildiği gibi benzonitril (C_6H_5CN) in sabunlaşmasından ve ftal asidi ile çinko oksidin muamelesinden elde edilebilir.

Ayıraç olarak ve anilin mavisi ile bazı antrakinon boyalarının sentezinde, konserve maddesi olarak kullanılır. Eskiden sargı olarak kullanılan pamukları, mikroplara karşı öldürücü tesir kazanmaları için B. A. nin eriyiğine batırırlardı.

B. A. ni 1556 da Nostradamus keşfetmiştir. Bileşimi 1832 de Wöhler ve Liebig tarafından bulunmuştur.

BENZOLİN, hidrokarbonların bir bileşimi. Benzin, petrol ruhu yahut petrol olarak da bilinir. Muayyen bir kimyasal bileşik olmıyan B. içinde petrol veya parafinin taktirinden çıkan mahsullerin hafifleri bulunur. Sanayide eritici ve çözücü olarak, tıpta ise kotarizatör (dağlama aleti) lerin ısıtılmasında ve akne (bk. ERGENLİK) tedavisinde deriyi temizlemede kullanılır. Hava ile karıştırılınca çıkan buharın patlama ve genişlemesi sayesinde piston hareketi temin edilebildiği için infilâklı motorlarda da kullanılır.

B., kömürün taktiriyle elde edilen benzol yahut benzenle karıştırılmamalıdır. Bunlarla olan benzerliği, eritici ve çözücü hassası bulunuşundandır.

BENZONAFTOL (Fr. benzonaphtol). $C_{17}H_{12}O_2$ renksiz, kokusuz, lezzetsiz billûrlar veya beyaz billûrî tozlar. Suda hemen hiç erimez, alkolde güç, klorformda kolay erir. Sâf iken turnsol kâğıdının rengini değiştirmez ve bakıye bırakmadan yanar. Antiseptik hassası azdır. Ağızdan alınır, barsakta parçalanır, naftol verir. İdrarı biraz çoğaltır. Günde 3 - 4 defa 0,50 gram alınabilir.

BENZOSOL veya **BENZOİLGAYAKOL,** hafif gayakol kokusunda kristaller. Kreozot ve gayakol yerini tutar. Tıpta barsak antiseptiği olarak ve vereme karşı kullanılır.

BEO (Eulabes religiosa), ötücü kuşlar (Passeres) takımının sığırcık kuşları (Sturnidae) familyasından bir

BEO

tür. 26 cm boyundadır. Tüyleri kuzgunî siyah, tüy uçları başta ve boyunda koyu menekşe renginde, diğer taraflarda madenî parlak yeşildir. Her iki gözün arkasında sarı renkli birer deri çıkıntısı vardır. Bu çıkıntı kulağın üstünden başın gerisine doğru uzar, burada kalınlaşır ve sonra yine ince şerit şeklinde bir deri çıkıntısiyle tepede nihayet bulur. Gagası turuncu, ayakları sarıdır. Güney Hindistanın ve Seylan'ın ormanlık ve dağlık bölgelerinde yaşar. Meyva ile geçinir. Her türlü hayvan ve kuş sesini. insanların konuşmalarını ve şarkılarını taklidettiği için Hindliler tarafından sevilen kıymetli bir kafes kuşu olmuştur.

BEODİZUM, eski Trakyada bir yer. Perinthos (Herakleia = Marmara Ereğlisi) un kuzeybatısından şöyle böyle 15 km uzaklıkta bulunuyordu.

BEOMİSES (Baeomyces), asklı likenlerin kladoniase (Cladoniaceae) familyasından. orman ve diğer topraklar üzerinde 34 kadar nev'i yetişen bir bitki cinsi.

BEOTUKLAR (Beothuk), Kuzey Amerikada Newfoundland adasının eski kırmızı derili halkı. B. ın ellerinde değerli kürkler, hayvan postları olduğundan İngiliz avcıları, denizcileri ve balıkçıları tarafından kovalanmışlar ve sıkıştırılmışlardır. İngiliz hükümeti ve İngilteredeki bazı hayır kurumları B. ı korumak ve medenileştirmek için harekete geçmeğe karar verdikleri zaman pek azının sağ kalabildiği anlaşılmıştır. Onlar da ancak Labrador'a sığınarak kurtulmuşlardır.

DİL. Amerika yerlilerinin Kuzey Amerika bölümünden bir dil. Bu bölümün içinde başlıbaşına bir aile olan bu dil, eskiden Kanadada, Labrador yarımadasının güneydoğusundaki Newfoundland adasında konuşulur, ve adanın kuzey kıyısının orta kısmını kaplayıp, Notre Dame körfezinden güneye doğru, Howey kasabasına kadar uzardı. Kuzey Amerika dilleri içinde, bir taraftan kuzeybatıdaki Eskimo. öbür taraftan da güneydoğudaki Algonkin dil aileleri arasında bir köprü teşkil ederdi. Şimdi Algonkin dilleri tarafından sömürülmüş bulunuyor. Bk. KUZEY AMERİKA DİLLERİ.

BEOWULF, Hıristiyanlıktan önceki Germen devrini canlandıran, X. yüzyılda. Eski İngilizce yani Anglosaksonca ile şiir olarak yazılmış bir kahramanlık destanı ve eski Germen edebiyatının en değerli kalıntısı. Bugün bir elyazısı halinde British Museum'da saklanmaktadır. Şiirin konusu, Egtheow'un oğlu Gēatas kıralı Hygelac'ın yeğeni Beowulf'un kahramanlıklarıdır. Gēatas yani Geat'ler denilen millet, İskandinav yazılarında Gautar diye geçen ve İsveçin şimdiki Götland eyaletine adını veren aynı millettir.

5 kısma ayrılan hikâye şöyle hulâsa edilebilir:

1. Beowulf, on dört arkadaşiyle birlikte, gemiye binerek Danimarkaya hareket eder. Seferin gayesi Grendel adında ve insan şeklindeki bir canavara karşı Danimarka kıralı Hrothgar'a yardım etmektir. Grendel, 12 yıldan beri, kıralın Heorot denilen sarayına her gece hücum ederek birkaç insanı parçalamaktadır. B. ile arkadaşlarına Heorot'ta ziyafet çekildikten sonra, geceleyin Danimarkalılar ayrılırlar ve yabancı konuklar yalnız kalırlar. B., arkadaşları uyurken, canavara karşı nöbet bekler. Grendel gelir ve B. un arkadaşlarından birini öldürür. B., silâhsız olarak Grendel ile güreşerek, kollarından birini omuzundan koparır. Ölüm derecesinde yaralanmış olan canavar kaçar. Ertesi gün kanlı izleri uzaktaki bir göle kadar izlenir.

2. Danimarka kıralı ile maiyeti geceyi Heorot'ta geçirirler, B. ise arkadaşlariyle beraber başka yerde yatar. Grendel'in anası sarayı basarak Danimarkalı asılzadelerin birini öldürür ve cesedini kaçırır. B., göle giderek zırh ve kılıcı ile sulara dalar, kubbeli bir odada Grendel'in anasiyle karşılaşır ve onu öldürür. Odada Grendel'in cesedini bulur, kafasını keserek götürür.

3. B., Hrothgar'dan aldığı ihsanlarla memleketine döner, Hygelac'a maceralarını anlatır. Kıral ona geniş topraklar ve yüksek mevkiler verir. B., Hygelac'ın ve ondan sonra oğlu Heardred'in idareleri altında kırallığın en itibarlı adamı olarak yaşar. Heardred İsveçlilere karşı açtığı bir muharebede ölünce, B., kıral olur.

4. B. un 50 yıl süren başarılı idaresinden sonra memleket, ateş saçan bir ejderhanın saldırışına uğrar, kıralın sarayı yanar. Ejderha definelerle dolu bir mezar höyüğünde oturur. Yaşlı kıral, seçme on bir arkadaşı ile birlikte oraya gider ve arkadaşlarına çekilmelerini emrederek höyüğün methaline yakın bir yerde gizlenir.

Ejderha alevler saçarak üzerine saldırır ve B. u yere serer. Ejderhanın görünüşü o derece korkunçtur ki Weohstan'ın oğlu Wiglaf'tan başka bütün savaşçılar korkup kaçarlar. Wiglaf'ın yardımı ile B., ejderhayı öldürür, fakat kendisi de ölüm derecesinde yaralanır. Wiglaf höyüğe girerek cançekişen kırala defineleri gösterir.

B., Wiglaf'ı halef tâyin eder, cesedinin yakılarak küllerinin, gemicilere yol gösterecek deniz kenarında bir höyüğe gömülmesini vasiyet eder.

5. Kahramanın ölüsü, büyük yas gösterileri arasında yakılır, külleri ejderhanın defineleri ile birlikte büyük höyüğe gömülür. Höyüğün inşası bitince, B. un en ünlü on iki savaşçısı atla onun etrafında döner, kıralların en cesuru, en naziki, en asîli diye onu överler.

Şiirin, B. un kahramanlık hayatında başından geçenleri zaman sırası ile anlatan kısımları, açık ve güzel yazılmış birer hikâye teşkil ederse de, eserin bütünü, epizodların çokluğu ve mahiyeti bakımından baş döndürücü bir karışıklık içindedir. Birçoğu, B. ile asla ilgili olmıyan bu epizodlar, eseri Germen geleneğinin bir ansiklopedisi haline getirmek maksadiyle sonradan eklenmiş olsa gerektir. Meselâ eserde yalnız Gautar ile Danimarkalıların değil, İsveçliler, Anglolar, Ostrogotlar, Frisliler ve Heathobeardlerin de kıral hanedanlarına dair bilgilere raslıyoruz.

Eserde Saksonların sözü geçmez, Franklar ancak «korkunç düşmanlar» diye anılır. Britanya adası da geçmez. Hıristiyanlıkla ilgili bazı yerlerin de üslûbu, diğer kısımların üslûbundan o derece farklıdır ki, bunlara sonradan yapılmış ilâveler gözü ile bakmak lâzımdır. Bütün bu epizodlarda geçen gelenekler doğru ise, B. un şiiri, kuzey Almanya ve İskandinavyada oturan milletlerin eski tarihlerine bir kaynak olarak. büyük bir değer taşımaktadır. Cinlerle ve ejderhalarla savaşmalar bir yana, birçok hikâyeler, tarihî bir gerçeğe dayanır.

BEÖTHY [*bǫti*] **Zsolt** (1848 - 1922), Macar edebiyat tarihçisi ve estetikçisi. Budapeştede doğmuş, aynı yerde ölmüştür. Yüksek tahsilini Budapeşte üniversitesinde yapan B., ilmî mesleğinde çabuk ilerlemiş, 1877 de Macar İlimler Akademisi üyeliğine, 1882 de ise Budapeşte üniversitesi felsefe fakültesi estetik profesörlüğüne getirilmiştir. B. nin Macar edebiyatı tarihine ve estetiğe dair pek çok eseri vardır. Başlıcaları şunlardır: ***A magyar nemzeti irodalom története ismertetése*** (Macar millî edebiyatı tarihine

bir bakış) [1877 - 1879; bundan sonra 14 kere basılmıştır]; *A széppró́zai elbeszélés a magyar irodalomban* (Macar edebiyatında mensur hikâye) [1886 - 1887], *A magyar irodalom kis tükre* (Macar edebiyatının küçük bir aynası) [1896; defalarca basılmıştır], *A magyar irodalom története* (Macar edebiyatı tarihi) [1893 - 1895; büyük, resimli eser], *A müvészetek története* (Sanatlar tarihi) [1906 - 1912].

BEPARA, eski Trakyanın Rhodope bölgesinde bir istihkâm. Kuzeyden gelecek akınlardan başkenti korumak için imparator I. İustinianos (hük. 527 - 565) tarafından yaptırılmıştır.

BER: bk. BARGU.

BERÂ' b. 'ÂZİB, Peygamber Muhammed ve ilk dört halife zamanında şöhret kazanan Arap komutanı. Bedr gazasından itibaren Peygamberin hemen hemen bütün seferlerine katılmıştır. Hâlid b. Velîd, Yemene gönderildiği zaman B. da bu seferde bulunmuştur. Ömerin halifeliği zamanında Kûfe valisi tarafından Ḥanzala b. Zeyd ile birlikte Kazvîn'e gönderilmiş, önce Ebher civarının, sonra da Kazvîn'in zaptında, ayrıca Kazvîn'e yardıma gelen Deylemîlerin yenilmesinde büyük rol oynamıştır. B., daha sonra Zencân'ı da almış, Halife Alinin yanında Cemel, Sıffîn ve Nehrevân savaşlarında bulunmuştur. İhtiyarlığında Kûfe'ye yerleşmiş, bir ara Medîneye gitmiş ve orada ölmüştür. Kûfe'de öldüğü hakkında da bir rivayet vardır.

BERÂ' b. MÂLİK (ölm. 642), meşhur sahâbelerden Enes b. Mâlik'in kardeşi. Uhud ve Hendek gazvelerinde bulunmuş ve cesareti ile dikkati çekmiştir. Bilhassa Muhammedin ölümü üzerine Yemâme'de türiyen ve peygamberlik iddiasında bulunan Müseylimetü'l - Kezzâb'a karşı kazandığı zafer onun şöhretini artırmıştır. Bulunduğu savaşlarda atılganlığı ile yanındakileri de tehlikelere sürüklediği için Halife Ömer tarafından komutasına asker verilmemesi emredilen B., İran savaşlarına da katılmış ve Tüster fethi (642) sırasında şehit olmuştur.

BERÂ' b. MA'RÛR (ölm. 622), Peygamber Muhammed'in sahâbelerinden. Hazrec kabîlesindendir. İkinci Akabe bîatında (bk. BÎAT) bulunan 75 yeni Müslümandan biridir. Peygamber bunlar arasında en fazla B. ya ilgi ve itibar göstermiş, kendisini Benî Selîme boyuna nakîb (reis) tâyin etmiştir. B., Mescid-i Aksâ (b. bk.) ya doğru namaz kılmanın farz olduğu zamanda ilk defa Mekkeye dönerek ibadet etmekle de meşhurdur. Vefatından önce malının üçte birini Peygambere bağışlamış ve yüzü Mekkeye dönük olarak gömülmesini vasiyet etmiştir.

BERÂAT-İ İSTİHLÂL, edebiyatta manzum veya mensur, uzun veya kısa bir esere, konusuna uygun tâbirlerle başlama sanatı. «Hüsn-i ibtidâ» da denilen ve edebiyatın lâfzî güzellikler kısmına giren B. İ. de başarı sağlıyabilmek için, sözü ibtizâl (b. bk.) e uğratmamak ve klişeleşmiş kelime ve tâbirleri kullanmamak lâzımdır. Nesirde Namık Kemalle Süleyman Nazif, nazımda Bâkî, Fuzûlî ve Nefî çok güzel B. İ. örnekleri vermişlerdir.

BERÂBİRE, Mısırda genel olarak Nubyalı anlamına kullanılan bir tâbir. B., Berbere'nin cem'idir. B., Assuan dolayından Donkola'ya kadar yukarı Nil vâdisinde otururlar. Bu bölgede kadın, çocuk ve yaşlılar çok olup erkekler azdır. Toprak az ve tarıma elverişsiz olduğundan erkekler para kazanmak için Mısıra gidip işçilik ederler. Sevimli, iyi kalbli ve çevik kimselerdir. Avrupa dillerini ve Arapçayı kolaylıkla öğrenirlerse de Arapça konuşurken şivelerini belli ederler. Ana dilleri Sudan dilleri ailesinden Nubiye dilidir. Kahire ve İskenderiyede çalışan B., birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdırlar. Topluluğu severler ve çoğu zaman bir arada bulunurlar. Malikî mezhebindendirler.

BERAET (Fr. Acquittement), ceza mahkemesine gönderilen bir sanık hakkındaki suçlama ve kovuşturmanın mahkemece kaldırılması. Yargılama sonunda ya sanığın üzerine atılan suçu işlediği sabit olmaz, yahut da hareketi kanuna göre ceza verilmesini gerektirmez. Her iki halde de sanığın cezadan kurtulması için mahkemece verilen karar, beraet kararıdır.

Ceza mahkemeleri usulü kanunumuza göre, beraet kararının, üzerine atılan suçu sanığın işlediği sabit olmadığı için mi, yoksa bu hareket, kanuna göre hükümlülüğü gerektirmediği için mi verildiğini açıklamak lâzımdır (madde 260).

Sanık üzerine atılan fiilin, kanuna göre suç sayılmamasından ötürü beraetine eski hukukta «ademi mesuliyet» denirdi.

Beraeti zimmet: Bir kimsenin bir hak ve bir borç altında bulunmamasına denir. Eski bir kaideye göre, Beraeti zimmet asıldır. Yani aksine delil olmadıkça bir kimsenin hak ve borç altında bulunmadığını kabul etmek gerekir.

Beraeti zimmet mazbatası: Eskiden bir memur vazifesinden ayrılırken ne kadar müddet vazifede bulunduğu, aylığının miktarı, orada daha yüksek bir memurluğa geçmişse artan aylığının ne kadar olduğu, aylıklarından indirilen vergi ve kesintilerden bir borcu olmadığı, vazifesinden neye ayrıldığı, memurluğundan ötürü bir ilişiği bulunmadığı ve ayrılan memur, para, hesap işleriyle uğraşan bir muhasip ise zimmeti (borcu) olmadığı hakkında o memurun vazife gördüğü yerin idare meclisince «Beraeti zimmet mazbatası» adiyle bir belge verilirdi. Bugün bu gibi belgelerin hukukî kıymeti kalmamıştır.

BÉRANGER [*berãjẹ*], **Pierre Jean de** (1780 - 1857), Fransız şairi. Pariste doğmuş, orada ölmüştür. On üç yaşında iken fakir halli bir matbaacı olan babasının tezgâhında çalışmıştır. Bir zaman Millî Eğitim Bakanlığında dosya sekreteri olmuşsa da Restorasyon'u tenkid ettiği için azledilmiş, bundan sonra kendi eserlerinin geliriyle mütevazı bir hayat geçirmiştir. Önce hicivler, *ode*lar, küçük çoban şiirleri yazmayı denemiş, daha sonra büyük bir kahramanlık şiiri meydana getirmeyi kurmuş, fakat tesadüfler onu şarkı yazmaya sevk etmiştir. Önceleri hafif ve hoş şarkılar yazan B., 1815 istilâsiyle coşarak büyük bir vatanseverlikle siyasî, sosyal konular ve vatan duyguları üzerinde heyecan verici şarkılar yazmıştır. Bütün şarkılarında halkı, vatan hürriyetini ve insanlık sevgisini terennüm eden B., Fransız edebiyatında şarkı çığırını açan ilk şair olmuştur. Şarkılarının en çok şöhret kazananları şunlardır: *Le vieux sergent* (İhtiyar çavuş), *Le Dieu des bonnes gens* (İyi kalbli insanların tanrısı), *La grand'mère* (Büyükanne) ve *Le Roi d'Yvetot* (Y. kıralı). Şarkıları, *Chansons morales et autres* (Ahlâkî ve başka şarkılar) [1815 ve 1821], *Chansons inédites* (Yayımlanmamış şarkılar) [1828], *Chansons nouvelles et dernières* (Yeni ve son şarkılar) [1833] ve *Dernières chansons de 1834 à 1851* (1834 ten 1851 e kadar olan şarkılar) [1858] başlıklı kitaplarda yayımlanmıştır.

BERAR: 1. İç Hindistanda bir yönetim bölümü. Kuzeyden Satpura tepeleri doğudan Vardha ırmağı ve güneyden Tenganga nehri ile sınırlanmıştır. Yüzölçümü 47 000 km². Nüfusu 3.5 milyon (1931). Ahalisinin % 87 si Hindu, % 7 si Müslümandır. Verimli bir tarla ziraatı ve ormancılık bölgesidir. Pamuk, buğday, pirinç ve darı başlıca ürünlerdir. Güneydoğusunda Wun yakınında kömür yatakları vardır. Merkezi Amraotıdır.

2. Dekkan'daki Bahmanî sülâlesi sönünce İmad-Şâhîlerin idare ettiği bağımsız bir devlet (1484-1574). 1596 da Ekber'ın oğlu Murad'ın, 1724 te Haydarabad Nizamının, daha sonra Nagpur Bhonsla'sının eline geçmiş, 1804 te Wellesley, Marath'lara B. ın Nizama iadesini zorla kabul ettirmiştir. 1853 Hind-İngiliz hükümeti, B. ın idaresini «assigned districts» olarak kendi eline aldı. Resmî ilhak ise 1902 de yapıldı. Yüzölçümü 47 000 km², nüfusu 3 604 866 (1941) dır.

BÉRARD [*berār*], **Joseph Frédéric** (1789-1828), Fransız doktor ve filosofu. Montpellier'de doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Tıp ve felsefe tahsili görmüş olan B. ın *Doctrine médicale de l'école de Montpellier* (Montpellier okulunun tabibliğe ait öğretisi) [1819] adlı eseri vitalism ekolünün prensiplerini tam mânasiyle anlamak için son derece lüzumludur. B., 1823 ten 1826 yılına kadar Paris Tıp fakültesinde ve daha sonra Montpellier'de hijiyen profesörlüğü etmiştir. Maddeden ayrı bir mâneviyatın varlığı, ruh, düşünme, hissetme ve arzu gibi konuları işlemiş, bunların uzuvlarımızda fizik belirtilerini gördüğümüz hayat enerjisi ve besleyici kudretle olan münasebetlerini tesbite çalışmıştır.

En mühim eserleri şunlardır: *Essai sur les anomalies de la variole et de la varicelle* (Çiçek ve suçiçeğinin olağanüstü hallerine dair deneme) [1818], *Doctrine des rapports du physique et du moral* (Beden ve ruhun münasebetleri hakkında öğreti) [1823], *Discours sur les améliorations progressives de la santé publique par l'influence de la civilisation* (Medeniyetin etkisiyle genel sağlığın tedricî iyileşmesi hakkında nutuk) [1826], *Esprit des doctrines médicales de Montpellier* (Montpellier'nin tabiplik hakkındaki öğretilerinin ruhu) [1830].

BERARDİYA (Berardia), bileşikgiller (Compositae) den yalnız bir türü Avrupada yetişen bir bitki cinsi. *Berardia subcaulis* bazı meraklılar tarafından Alp bahçelerinde süs bitkisi olarak yetiştirilmektedir.

BERÂSÂ (Barasa), Müslümanlıktan önce Bağdad civarındaki bir yerin adı. Sonradan Bağdada karışmıştır. Bağdadın batı yarısının güneyinden mezarlık ve hurmalıklarla ayrılmış bulunuyordu. B. camisinin Şiîlerce mukaddes tanınmasına, halife Alinin Haricîlerle savaşa giderken, burada abdest almasının sebep olduğu hakkında bir rivayet vardır.

BERAT, eski Yanya ilinin Berat kasabasından çıktığı ve Arnavutlukta çok yayıldığı söylenen bir tavuk ırkı. Seyrek olarak memleketimizde de bulunmaktadır. Horozları Denizli horozları gibi uzun uzun öter. Yalnız sesleri onlardan daha incedir. İyi yemleme ve bakım şartları altında B. tavukları senede ortalama 60 gram ağırlığında beyaz renkli 100-120 yumurta verir.

BERAT (Arnavut. Berati): 1. Güney Arnavutlukta Semen (Osum) nehri üzerinde bir şehir, eski bir Türk kalesi. Nehir yayalar için hiçbir noktasında geçit vermez. Üstünde bir köprü vardır, nehir üzerine gerilmiş bir ip boyunca da kayıklar işler. Bazan taşan sular çekildikten sonra sıtma yapan sivrisineklerin barındığı su birikintileri meydana gelir. Şehir, Valona-Koritsa yolu üzerinde mısır, tütün, meyva, üzüm, zeytin yetiştiren baştanbaşa işlenmiş bereketli bir ovada kurulmuştur. Nüfusu 10403 (1930) tür. Nüfusunun sekizde yedisine yakın bir çoğunluğu Müslüman, geri kalan kısmı da Ortodokstur. Şehirde bir ortodoks piskoposu oturur. B., XIII. yüzyılda Sicilyanın, sonra da Napoli'nin idaresine geçmiştir. XIV. ve XV. yüzyıllarda Musaki ailesince idare edilmiş, daha sonra da Türklerin eline geçmiştir. XVIII. yüzyılda Beratlı İbrahim, bir Müslüman birliğinin başına geçerek Ali Paşaya karşı ayaklanmışsa da başarı elde edememiştir. Birinci Dünya Harbinde B. ı önce Avusturyalılar, sonra 1918 de İtalyanlar ele geçirmişlerdir. İkinci Dünya Harbinde, 1939 Nisanında İtalyanlar şehri tekrar almışlardır. 1941 Ocak ayında İtalyanlarla Arnavutlar burada çarpışmışlardır.

2. Orta Arnavutlukta bir yönetim bölgesi. Nüfusu 110535 (1923).

BERAT, Osmanlı İmparatorluğu zamanında nişan, rütbe, memuriyet, maaş veya türlü hak ve imtiyazlar, muafiyetler için devlet tarafından yazılıp ilgililere verilen tuğralı resmî belge. Beratlar, divanî yazı ile ve verilen şahsın mevkiine, derecesine ve işin ehemmiyetine göre tumturaklı veya sade bir üslûpla yazılırdı. Bunlara genel olarak «beravat-ı şerife» denirdi. Kime verilirse ondan «berat resmi» adiyle işin niteliğine göre bir vergi alınırdı. Bir kısım B. resimlerinin yarısı da ilgili memuriyeti veren makamdaki şahsa ve maiyetine aitti. Bilhassa kazaskerler, kadıların B. larından büyük bir menfaat sağlamakta idiler. Padişahlar değiştikçe veya belli süreleri doldukça B. ların yenilenmesi usuldendi. Bu muameleye «tecdid-i berat» denilir ve ilgililerden ilk ödedikleri verginin yarısı alınırdı.

B. a, «biti», «beratı şerif», «nişan», «nişanı şerif», «hüküm», «misal» de denildiği, bazan aynı belgenin bir yerinde «berat», başka bir yerinde «nişan» tâbirinin kullanıldığı görülmüştür. Vezirlik, serdarlık, Kırım hanlığı veya kalgaylığı, valilik yahut benzeri önemli bir vazifeye dair olan memuriyet emirlerine «menşur» (b. bk.) da denilirdi. B. larda verilen hizmetin adı, yeri, geliri veya maaşı, verilenin ismi, niçin verildiği ve kendisinden ne istenildiği, vazife, serdarlık veya komutanlık gibi önemli bir hizmet ise yetki derecesi yazılırdı. Tanzimattan (1839) önce hiçbir vazife veya memuriyet Divanı Hümayun (b. bk.) kaleminden B. verilmedikçe muteber sayılmazdı. Tanzimattan önce B. ve menşurların yazılması, umumiyetle sadrâzam tarafından yazılı olarak reisülküttab (b. bk.) a emredilir. Bu veya onun yardımcısı sayılan beylikçi (b. bk.), B. ları ehemmiyet derecesine göre yazar veya yazdırırlar, sadrâzama sunarlardı. Sadrâzam tarafından arzından sonra veya doğrudan doğruya «sah» işareti konulmak suretiyle uygun görülenlerine ya dîvanda nişancı (b. bk.) veya kalemdeki tuğrakeş (b. bk.) ler tarafından tuğraları çekilir ve kaydolunarak ilgililere verilir veya yollanırdı. Tasdik ve kayıt muamelesi biten tâyin B. larından sadrâzamlara ait olanlarının beyaz diba kese içinde reisülküttab tarafından bizzat götürülmesi ve sadrâzam tarafından da kendisine hil'at giydirilmesi, kaptan paşalara ait bulunanların da yine reisülküttab tarafından teşrifatçı delâletiyle tersaneye götürü-

lerek kaptan paşaya teslimi, diğer vezirlerin ise doğruca evlerine götürülmesi usuldendi. Vezir B. ları yeşil atlas keseye konulurdu. B. ları kayıt ile vazifeli olan Divan-ı Hümayun hocasına «B. lar tarihçisi» denirdi. B. ların kaydı için işin alâkasına göre Defterdarlıkta. Defterhanede, Babımeşihatte de özel defterler vardı. Muharebelerde padişah veya serdâr-ı ekremle birlikte başdefterdar da İstanbul'dan ayrıldığından bir kısım kalemler de beraber gider ve bu suretle birlikte götürülen B. ların kaydına mahsus defterler, bu sırada ordu hazinesi denilen müstakil bir çadırda orduya ait para ile birlikte saklanırdı.

Tanzimattan sonra B. ların yazılması ve tasdik işleri doğrudan doğruya beylikçilik kalemine bırakılmıştır. Vazife tâyinine ait beratlardan başka hükümetçe verilen imtiyaz veya haklar için de B. lar verilir ve bunlar işin niteliğine göre tımar, iltizam, muafiyet, mukatıa, malikâne, imtiyaz B. ı adını taşırdı. Dinî vazife ve hizmet sahiplerine de imamet, hitabet, meşihat, feraşet, tevliyet B. ları verilirdi. Tababet yapma yetkisini sağlıyan belgelere de tababet B. ı denirdi. Muafiyet B. ları arasında doğancı, şahinci, yuvacı, derbendci, köprücü, oğlakçı, yağcı, ortakçı, haymana, çeltikçi, tuzcu, celep, bakırcı adlariyle saray ve orduya ilişkin hizmetleri gören halka verilen ve sahiplerini vergilerden muaf kılan çeşitli B. lar vardı. Fenerli Rumlardan tâyin olunan ve birçok imtiyazlar ve muafiyetler sağlıyan Divan-ı Hümayun tercümanlığı B. ı gibi İstanbuldaki yabancı elçiliklerin hükümetin müsaadesiyle yerli Hıristiyanlardan kullandıkları tercüman (b. bk.) lara da B. verilmesi ve bu tercümanlara «beratlı tercüman» denilmesi usül olmuştu. Sahiplerine her türlü vergi ve resimlerden muafiyet sağlıyan bu B. ları sonraları bazı elçilikler arttırmalı bir satış işi haline getirmişlerse de hükümet kapitolasyonlar dolayısiyle hiçbir müdahelede bulunamamış, elçiliklerin gösterdikleri adaylara B. vermek zorunda kalmıştır.

Tımar B. larına sahibinin hüviyeti, tımar olarak verilen yerin sancağı, kazası ve köyü, tımar miktarı, ne suretle verildiği, yıllık geliri ve hizmet şartı yazılırdı İltizam B. larında da sahibinin adı ile iltizamın ne için verildiği ve hangi tarihten hangi tarihe dadar süreceği, iltizam bedelinin taksit miktarları ve müddetleri, iltizamın ne suretle zabt ve idare edileceği gösterilirdi. Muafiyet B. larında ise sahibinin muaf tutulduğu vergiler sayılırdı. Mültezimlere verilen mukatıa B. ları dolayısiyle ilgililer tarafından kefil gösterilen ve kendilerine «hazine sarrafı» veya «kuyruklu sarraf» denilen kimselerin de harç vererek bu iş için B. almış bulunmaları şarttı.

B. sahiplerine durumlarına göre «beratlı» veya «eli beratlı» denir; Türkiyede kendilerine ticaret hakkı tanınan reaya ve yabancı tüccarlar (b. bk. Avrupa tüccarı) için de «beratlı tüccar» tâbiri kullanılırdı.

Devlete yapılan büyük hizmetlere karşı her türlü vergiden muaf tutulan bazı kimselere verilen imtiyaz B. larına da «berat-ı terhanî» ismi verilmekte idi. Hazineye veya vakfa ait gelirleri toplamak yetkisi ile geçici olarak vazifelendirilen memurlara verilen belgelere de «berat-ı-cibayet» denilirdi.

BERAT GECESİ, dinî kandil günleri (b. bk.) mizden biri. Kadir Gecesi (b. bk.) nden sonra Mi'râc (b. bk.), Rega'ib (b. bk.) ve Mevlid (b. bk.) geceleri gibi mübarek gecelerdendir. Kamerî aylardan Şabanın 14. gününe ve 15. gecesine raslar.

B. G. ne, «berâet» (Arap. *berâe* = günahtan sıyrılış) kelimesinden muhaffef olan *Berât* adından başka «Leyle-i mübâreke» (Arap. *Leyletün mübâreketün* = mübârek gece). «Leyle-i sakk» (Arap. *Leyletü's sakk* = ilâhî hüccet gecesi), «Leyle-i Rahmet» (Arap. *Leyletü'r-rahme* = rahmet gecesi) de denilir.

Kur'anın bir âyetinde (XLIII, 3) geçen «Mübârek Gece» nin B. G. olduğu bazı müfessir (b. bk.) lerce kabul olunmuştur.

Birçok hadîsler bu gecede ferâiz dışında icra edilen ibadetin, Allah indinde, Kadir Gecesi hâriç olmak üzere diğer gecelerde aynı suretle yapılan ibadetlerden daha makbul olduğunu bildirmekte, icmâ (b. bk.) da bunu teyidetmektedir.

BERAUD [*berǭ*], **Henri** (doğ. 1885), Fransız gazeteci ve romancısı. Lyon'da doğmuştur. Birbiri ardından desinatör, rahip, antikacı olmuştur. 1903 te «Dépêche de Lyon» a yazdığı ilk makalesiyle gazeteciliğe atılan B., o tarihten itibaren «Oeuvre», «Eclair», «Petit Parisien», «Journal», «Paris-Soir», «Mercure de France» ve «Gringoire» da çalışmış, polemiğe düşkün bir gazeteci olmuş, diğer taraftan da *Le second amour du Chevalier des Grieux* (Şövalye des Grieux'nün ikinci aşkı) [1903], *L'héritage des Symbolistes* (Sembolistlerin mirası) [1906], *Les morts lyriques* (Lirik ölümler) [1912], *Le martyre de l'obèse* (Şişkonun şehitliği) ve *Le vitriol de lune* (Ayın zaçyağı) [1922] ü yayımlamış, ve bu son iki eseri ona Goncourt mükâfatını kazandırmıştır. Bundan sonra, başlıca *Lazare* (1924), *Au capucin gourmand* (Obur Capucin keşişine) [1925] *Ce que j'ai vu à Moscou* (Moskovada gördüklerim) [1925], *Ce que j'ai vu à Berlin* (Berlinde gördüklerim) [1926] ve *Ce que j'ai vu à Rome* (Romada gördüklerim) [1929] adlı eserleri İngiliz aleyhtarı olarak tanınmış, İkinci Dünya Harbinde Mareşal Pétain'le işbirliği yapdığı için, harbden sonra ceza görmüştür.

BERBAMİN, formülü $C_{37}H_{40}O_6N_2$ olan kristal bir alkaloid. *Berberis vulgaris*'ten elde edilir.

BERBAT, mızrapla çalınan bir çalgı. kopuz, tar. İlkin dört telli iken şimdi tellerinin sayısı on dörde kadar çıkmıştır. Berbat veya Barbüt adlı, eski bir İranlı müzikçiye nispet edilmesinden ve kaz göğsüne benzediği (Far. *ber-i bat* = kaz göğsü) için, çalınırken göğüste tutulmasından dolayı (*ber-büt*'ten bozularak) bu adı aldığına dair rivayetler vardır.

BERBE, eski Anadolunun Pisidia veya Pamphylia secunda (= ikinci Pamphylia) bölgesinde bir yer.

BERBENİAKON, eski Anadolunun Hellespontos eyaletinde, Lentiana bölgesinde yeri katî olarak bilinmiyen bir kasaba veya şehir. Aphnitis limnē (şimdi Manyas gölü)-nin güney kıyısına yakın bir yerde olduğu sanılıyor. Bizans imparatoru İoannes Batatzes (Vatatzes). Poimanenon (şimdi Manyas) meydan savaşından sonra Poimanenon, Lentiana, Kharioros ve B. u zaptetmiştir.

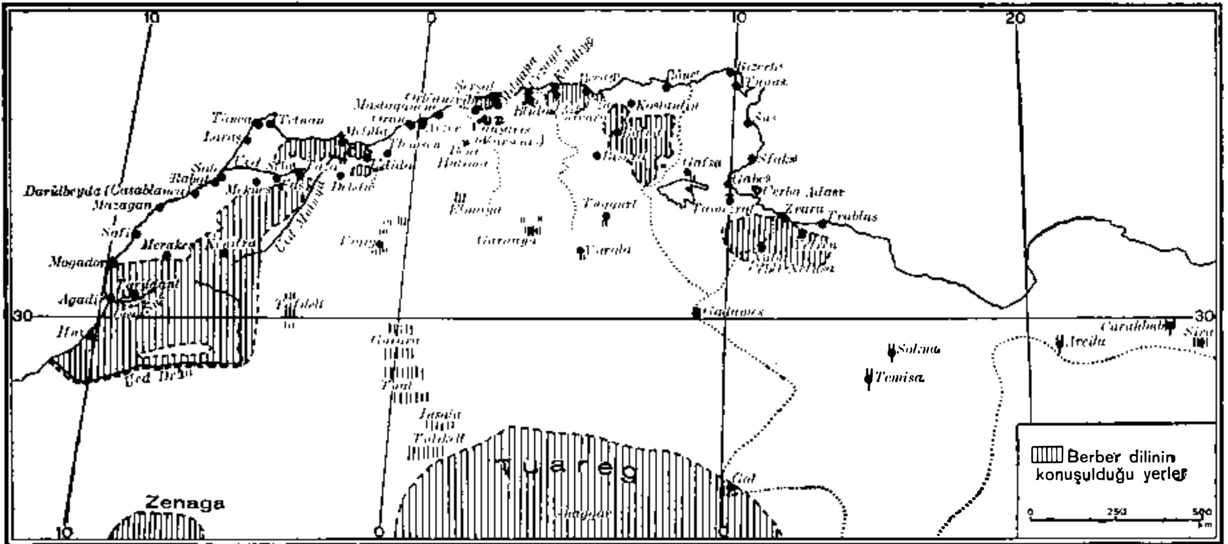
BERBER, Afrikada, İngiliz-Mısır Sudanında bir şehir. Nil boyundadır. Nüfusu 5000. Demiryolu ve kervan yolu üzerindedir.

BERBER DİLİ, Kuzey Afrikada yaşıyan ve Hamî-Samî-Kuşî dil ailesinin Hamî kolunun Libya-Berber bölümü (öbür bölüm: Eski Mısır ve Kıptî dilleri) ne giren bir dil, ki başlıbaşına bir dil olmaktan ziyade, dağınık lehçeler grupundan ibarettir. Başka bir sınıflamaya göre,

Libya - Berber topluluğunun girdiği Hamî kolu, Eski Mısırcadan ve Kıptîceden başka, bugün Büyük Sahranın güney kısımlarında konuşulan Hausa dilini (bk. C. Meinhof: *Die Sprachen der Hamiten*, Hamburg 1912), ayrıca Habeşistan ile Somali bölgelerinde yaşıyan Kuşî dilleri (Beca, Afar - Saho, Agaw, Sidama, Galla, Somali) ni de ihtiva eder, halbuki yukardaki sınıflamaya göre, Kuşî diller Hamî kola tâbi olmayıp Hamî - Samî - Kuşî ailesinin bir ana kolunu meydana getirir, Hausa dili de Afrika Zencileri tarafından konuşulan ve bambaşka bir topluluk olan Sudan-Guinea (b. bk.) dil ailesine girer.

Tarihçesi, tipi ve lehçeleri: Berber dili, Libya - Berber bölümünün yeni tabakasını temsil eder. Berberceyi örneklerle ilk olarak zikreden, XII. yüzyıl Arap yazarlarından Baydak'tır. İslâm devrinden evvelki zamanlara ait olarak da VI. yüzyıl Latin yazarlarından Corippus'ta geçen (*De bellis Libycis*) birkaç kelime gösterilebilir. Yer adları, daha eski olan Libya devrine dayanır. Bölümün eski temsilcisi olan Libya dili, klâsik çağlarda zaten ölü hale gelmiş bulunuyordu. Bu dilin Tur-i Sina'dan Kanarya adalarına kadar yayılan bir sahada serpili olarak ve özel bir yazı ile bırakmış olduğu birkaç yüz kısa kitabe M. Ö. IV. yüzyıldan eski değildir. Bunların çoğu klâsik çağlarda Numidya denilen Cezayirde bulunmaktaydı. Aralarında, bazısı Pun - Libya ve Latin - Libya olmak üzere iki dilde yazılmış kitabeler de vardır (bk L. C. Faidherbe: *Collection complète des inscriptions numidiques*, Lille 1870; J. Halévy: *Essai d'épigraphie libyque*, Paris 1875; F. Beguinot: *Appunti di epigrafia libica* [«L'Africa Italiana» da, 1927], aynı müellif: *Note di epigrafia libica* [«Annali del R. Istituto Orientale di Napoli» de, 1929 ve 1935]; C. Meinhof: *Die libyschen Inschriften*. Leipzig 1931; E. Zylharz: *Die Sprache Numidiens* [«Zeitschrift für Eingeborne Sprachen» da, 1931 - 1932]. En önemlilerinden 5 inin, Pun-Libya dillerinde yazılı Dugga ve Maktar kitabeleri (bk. J. -B. Chabot: *Inscriptions punico - libyques* [«Journal Asiatique» te, 1918], *Les inscriptions libyques de Dougga* [aynı dergi, 1921], ve *Recueil des inscriptions libyques*, Paris 1940 - 1941 [1947]; G. Marcy: *Les inscriptions libyques bilingues de l'Afrique du Nord*, Paris 1936, ayrıca «Hesperis» [1937] ve «Revue Africaine» [1937] dergilerinde) nin sırrı, birçok okuma tecrübelerine rağmen, henüz halledilmiş sayılamaz; bk. LİBYA - NUMIDYA DİLİ. Tarihi belli olmıyan ve gerek eski Libya, gerek modern Tuāreg yazısından farklı işaretlerle üstünkörü yazılmış kısa kitabelere (graffiti) bu sahanın daha güneyinde raslanmıştır. Bunların diline şimdilik «Sahra dili» (Saharien) denmektedir. Libya - Berber bölümünün orta devrine ait ve aynı Libya alfabesiyle yazılı bazı kitabeler Kanarya adalarında bulunmuştur. Guanche [*guąnçe* ok.] denilen ve M. S. XVII. yüzyılda yerini İspanyolcaya bırakarak sönen bu dilden bazı kelimeler XIV. yüzyıldan başlıyarak Avrupalılar tarafından kaydedilmiştir; bk. GUANCHE, dil (ayrıca bk. S. Berthelot: *Mémoires sur les Guanches. Sur la langue des anciens habitants des Canaries* [«Mémoires de la Société Ethnologique» te, Paris 1841 - 1849]; P. Webb ve S. Berthelot: *Histoire naturelle des Îles Canaries*, cilt I, kısım 1, Paris 1842; J. Abercromby: *A Study of the Ancient Speech of the Canary Islands* [«Harvard African Studies» de, 1917]; O. Rässler: *Libyca* [«Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes» te, 1942]; D. J. Wölfel: *Lionardo Torriani. Die Kanarischen Inseln und ihre Ureinwohner. Eine unbekannte Bilderhandschrift von Jahre 1590*, Leipzig 1940; aynı müellif: *Die Hautprobleme Weissafrikas* [«Archiv für Anthropologie, Völkerforschung und Kolonialen Kulturwandel» da, yeni seri cilt XXVII, sayı 3 - 4, yıl 1912. s. 89 - 140, sahife 133 te: *Die sprachlichen Probleme. Enge Wortverwandtschaft von Baskisch - Kanarisch - Berberisch - Haussa*]). Gerek Libya - Numidya, gerek Guanche kitabelerinde geçen bazı kelimeler, bugünkü Berber lehçelerinde yaşamaktadır, meselâ Libya dilinde konson esaslı *GLD*, Berberce *agöllīd* = kıral, Guanche dilinde *azeka*, Berberce *azekka* = duvar.

Berber ve bunun ceddi olan Libya-Numidya dilinin Afrika yerlisi veya göçmen bir dil olup olmadığı meselesi henüz halledilmiş değildir (bk. L. Rinn: *Les origines berbères. Etudes linguistiques et ethnologiques*, Cezayir 1889; O. Bates: *The Eastern Libyans*, Londra 1914; S. Gsell: *Histoire ancienne de l'Afrique du Nord*, 4 cilt, Paris 1913-1920; E. F. Gautier: *Le passé de l'Afrique du Nord*, Paris 1937; ayrıca İbn Ḫaldūn: *Kitāb al'Ibar* [Fr. terc.

Berber dilinin yayıldığı saha

MacGuckin De Slane: *Histoire des Berbères*, ekiyle 4 cilt, Cezayir 1852-1856]; al-Bakrī: *Description de l' Afrique septentrionale* [Arap. metin ve Fr. terc. De Slane tarafından, Cezayir 1857 ve Paris 1859, 2. bas. Cezayir 1913]; H. Fournel: *Les Berbères*, 2 cilt. Paris 1875-1881). Eskiden Afrika dilleri sınırının daha kuzeyde bulunup bulunmadığını da katî olarak bilmiyoruz. Tarihî devirlerde Libya-Numidya dilini, daha sonra da Berberceyi Afrikada yerli olarak buluyoruz; buradaki alt-tabakanın (substratum) ne olduğu belli değildir. Kuzey Afrikada Berber-öncesi (pré-Berbère) yerli bir dile raslanmamıştır. Libya-Berber dilleri eskiden bütün Kuzey Afrikayı kaplamış bulunuyordu ve bu sahanın doğu bölgesinde, akrabası olan Eski Mısır diline, ayrıca da Sudan'daki Nubya diline dayanıyordu. M. O. 238-148 yılları arasında bu Libya dili Numidya devletinin resmî dili oldu. Fakat Kartacalılar zamanından beri bu dil zaten zayıflamakta ve gitgide yerine Fenike dilinin bir kolu olan Pun (Pön) diline bırakmakta idi. Romalıların Kuzey Afrikada yerleşmeleriyle buraları Latin dilinin hâkimiyeti altına girdi. Libya-Berber unsurlarının yazı dili olarak Puncayı, Latinceyi, hattâ Yunancayı kullanmış oldukları bilinmekle beraber, bu dillerin yerliler tarafından ne dereceye kadar konuşulmuş olduğu belli değildir.

M. S. VII. yüzyıldan başlıyarak İslâmlaşma devrinde Arapçanın akını Libya-Berber dil sahasını parçaladı. Yazı dili olarak Arapça kullanılmağa başladı, Berberlerin XI.-XII. yüzyıllarda kurdukları Murabıt (Almoravide), XII.-XIII. yüzyıllarda da Muvahhid (Almohade) İmparatorluklarında Arapça tamamiyle hâkimdi. XI. yüzyılda Benî Hilâl istilâsı Arapçayı Afrikanın kuzeybatısına kadar götürdü. Bu devirde Berberceye giren Arapça kelimeler, eski tabakadaki Arapça unsurlardan farklıdır (bk. R. Basset: *Les mots arabes passés en berbère* [«Orientalische Studien Th. Nöldeke gewidmet» adlı eserde, I., Giessen 1906, s. 429-443]). Bundan sonra Berber dilinin topluluğu ve bütünlüğü bozuldu, Akdeniz sahillerinde veya Büyük Sahranın içerlerinde dağılmış lehçeler haline geldi, bu arada birçok lehçeler söndü, serpili adacıklar halinde yaşıyan lehçelere giren Arapça unsurların sayısı çoğaldı. Birçok Berber kabîleleri ana dillerini bırakarak Arapça konuşmağa, yer yer de iki dilli (Arapça ve Berberce) olmağa başladılar ve umumiyetle yazı dili olarak Arapçayı kabul ettiler. Böyle olmakla beraber, edebiyatta Berber dili de kullanılmıştır; yazılı en eski metinler Şilḥa lehçesinden olmak üzere XII. yüzyıla aittir; bk. BERBER EDEBIYATI. Son yüzyıllarda Avrupalıların istilâsı üzerine, Berber dili başlıca Fransızca (hususiyle Berbercenin Ḳabīliya lehçesi), ikinci derecede de İspanyolca ve İtalyanca ile çarpışmağa başlamıştır.

Berber dili hiçbir zaman bir medeniyet dili olamamıştır. Yerlilerin eski devirlerden beri yabancı dillerde yazmış olduğuna işaret edildi. Bunun sebebi, belki Berberlerin hiçbir zaman bir millet olamamaları, İslâm devrinde kurdukları imparatorlukların hep geçici olması, Arapçanın da din ve idare bakımından hâkim bir dil halinde bulunmasıdır. Bugün Kuzey Afrikada Berber dili Atlas Okyanusundan Mısır sınırındaki Sīva vâhasına ve Akdenizden Niger nehrinin güneyindeki Hombori kayalıklarına kadar yayılan bir sahada halk arasında dağınık adacıklar halinde ve türlü lehçe ve ağızlar şeklinde konuşulmaktadır. Bu sahada onun yanıbaşında bilhassa Arapçayı, Avrupa dillerinden de Fransızcayı (Fas, Cezayir, Tunus), İspanyolcayı (İspanyol Fası), İtalyancayı (1945 e kadar Trablus-Libya), güneyde de Afrika Zenci dillerinden Songay ve Hausa dillerini bulmaktayız. Aynı arazide yaşıyan 17 milyonluk nüfustan ancak 6 milyonu Berberceyi kullanmaktadır. Fas'ta halkın yarısı Arapça, öbür yarısı da Berberce konuşur ve yukarıki 6 milyonun yarısı blok halinde burada yaşar. Güneydeki Ued Draa'dan kuzeydeki Taza'ya kadar Anti-Atlas sıradağlarının hepsi Berber sahasında bulunmaktadır. Taza'da Arapça araya girer, biraz daha kuzeyde Berberce yine başlar ve Rīf sahillerinde Melilla'ya erişir. Oran bölgesinde Berber toplulukları daha küçük ve seyrektir: güneyde hususiyle Şelif (Chélif) in kuzeyinde ve Blida dağında daha önem kazanır. Cezayir ve Kostantin (Constantine) bölgelerinde, hususiyle Ḳabīliya (Kabiliye, Fr. Kabylie) da Berberceyi $1\frac{1}{2}$ milyonluk bir blok halinde buluruz. Sonra doğuya doğru yine 25 km lik bir boşluktan sonra, Tunus yakınında Şāvīya (Chaouia) bloku gelir. Cezayirde Berberce konuşanların sayısı 2 milyon kadardır, yani Müslüman nüfusun 1/3 i. Tunusta Berberce, 5 i Cerba adasında olmak üzere yalnız 12 köyde konuşulur; kuzey sınırı Gafsa tepelerindedir. Trablusta Cebel Nefūsa'nın batı yarısı ile sahildeki Zuvāra'da Berberce yine küçük bir blok halindedir. Sonra doğuya doğru küçük adacıklar halinde Sōkna, Avcila ve Sīva gelir; hepsî 20 000 - 30 000 i aşmaz. Güneyde, Büyük Sahrada yine aynı sayıda olmak üzere birçok adacıklar vardır (aşağıya bk.). Daha güneyde, kuzey köşesi Ġadāmes (Ġdāmös) te, güneybatısı Tumbuktu ötesinde, güneydoğu köşesi de Zinder'de bulunan, Gāt ile Canet'i içine alan üçköşe bir blok gelir; burada 1/2 milyonluk Tuāreg'ler yaşar. Son olarak, Senegal'in kuzeyinde, ismini bu bölgeye vermiş olan birkaç binlik küçük Zenāga blokunu buluruz (hepsi için bk. harita).

Bu lehçe ve ağızların sayısı 1 200 kadardır. Bunların ana şeklini, yani Ana Berberceyi bilmiyoruz; mukayese yolu ile itibarî olarak tesbit edilememiştir. Lehçeleri gruplamak, birkaç lehçeyi bir araya getirip bunların müşterek eski şeklini tesbit etmek veya herhangi bir lehçenin tarihini gerisin geri izlemek de güçtür. Bu lehçe ve ağızlar umumiyetle Berber müşterek adını taşımaz; *Berber* adı (cemi şekli: *Berāber*) Arapların bu halka vermiş olduğu isimdir (aşağıya bk.). Berber toplulukları hemen her yerde Şilḥa, Kabīliya, Şāvīya, Tuāreg, Zenāta gibi ayrı ayrı adlarla anılır. Bazı Berber toplulukları millî ad olarak «hür adam» mânasına gelen *Amaziġ* (Cebel Nefūsa'da *Amaziġ*, Kuzey Fasta *Tamaziġt*, Tuāreg'lerde *İmāziġōn*) tâbirini kullanırlar; eskiden Yunanlılar da buralarda yaşıyanlara *Mazik(es)* derlerdi. Bu lehçe çokluğunun başlıca sebebi, edebî bir dilin yokluğudur. Yalnız güneyde sık bir topluluk olan Tuāreg'lerde lehçe ile ağızlar arasında sıkı bir bağ ve birlik vardır. Yaşıyan lehçeleri tablo halinde şöyle toplıyabiliriz:

I. *Sahra Berbercesi*: Tuāreg (müfredi: Tārgī; dilin adı: Kuzeyde *Tamāhāk*, güneyde *Tamāšāk*): 1. Kuzey: a. Kuzeybatı: Kēl Ahaggār (Tahaggart); b. Kuzeydoğu: Kēl-Azger; c. Yeni grup; Taytoḳ, Kēl Ahneṭ 2. Güney: a. Güneydoğu: Kēl Ahīr; b. Güneybatı: Avelimmiden (Iullémmeden), Doğu Adgāg.

II. *Mauritania* veya *Senegal Berbercesi*: Zenāga.

III. *Fas Berbercesi*: 1. Kuzey: Rīf Berbercesi. 2. Merkez: Berāber. 3. Güney: Şilḥa veya Şeluḥ (Tašōlhīt). 4. Doğuda ek olarak: Ḳbāla (Cezayir Sahrasında, Tafilelt'te), Tamazīgt.

IV. *Cezayir Berbercesi*: Zenāta (Žana): 1. Batı: a. Benī Snasen (İznasön); b. Benī Snus; c. Benī Bū Sa'īd; ç. Güneydeki Sahrada ek: Figig, Ḳṣūr, Gūrārā, Tuāt, İnsola, Tidīkelt. 2. Merkez: a. Benī Menāşer; b. Şerşāl (Cherchel); c. Tenes; ç. Milyāna; d. Blīda; e. Arzev; f. Vānşaris (Ouarsenis); g. Thenīyyet el-Ḥadd; h. el-Mu'askar; ı. A'şāşa; i. Harāva: j. Güneydeki Sahrada ek: Benī Halima, Elmaya, Mzāb, Gardaya, Tuggurt, Vārglā, Vādī Rīg; 3. Doğu: a. Ḳabīliya (Kabiliye. Fr. Kabylie); Curcura'daki lehçesi: Zvāva (İgavāven); b. Avrās Şāvīya; c. Vādī Saḥēl; ç. Becāya; d. Ḥarākta; e. en-Namāmşa.

V. *Tunus Berbercesi*: 1. Maṭmāṭa (Tamezraṭṭ); 2. Gafsa (Sened'de). 3. Cerba adası.

VI. *Trablus ve Libya Berbercesi*: 1. Yefren. 2. Fassāṭō. 3. Nālū. 4. Fezzān. 5. Zuvāra. 6. Cebel Nefūsa. 7. Güneydeki Sahrada ek: Gadāmes, Sōkna, Temisa, Avcila, Carahbub, Sīva.

Bazı esaslara göre bu lehçeleri iki grupa ayırmak mümkündür. 1. Güney Fastaki (Şilḥa), Büyük Sahradaki (Tuāreg), Mauritania'daki (Zenāga) lehçelerle kuzeydeki Ḳabīliya lehçesi. 2. Geniş mânada Zenāta (Zénète) denilen grup, ki Ḳabīliya lehçesi hariç, kuzeydeki ve doğudaki bütün lehçeleri ihtiva eder. Bu lehçelerin hususiyetleri için aşağıda fonetik kısmına bk.

Libya - Berber dilleri yapı ve tip bakımından umumiyetle Hamî - Samî dil tipine benzer (bk. M. de Rochemonteix: *Essai sur les rapports grammaticaux qui existent entre l'égyptien et le berbère*, Paris 1876; M. Cohen: *Langues Chamito - Sémitiques* [A. Meillet ile M. Cohen'in «Les langues du monde» adlı eserlerinde, Paris 1924, s. 81 - 151]). Yalnız, Samî kolunda kelime kökleri daha çok üç unsurlu (sülâsî, trilitéral), Hamî (Eski Mısır ve Berber) kolunda ise çok kere iki unsurlu (sünaî, bilitéral) dur. Meselâ «tamamlık, kemal» mânasına Arapça *kamala* (*kemele*; kökü KML), fakat Eski Mısır KM; «ölmek» mânasına Arapça *mawt* (*mevt*; kökü MWT), fakat Berberce *emmet* (kökü MT); Kuşî kolunda da kaide olarak kök iki unsurludur. Tip olarak da Berber dili, Arapça gibi, kelime teşkilinde ve tasrifinde ön-, iç- ve sonekler kullanarak kökü altüst eder, hamurlar, meselâ Berberce «görmek» mânasına olan ZR (*zer*; krş. Arp. NZR, *nazar*=bakmak) kökünden *th*imezriu*th* = görüş; «işitmek» mânasına olan SL (*sel*) kökünden *th*emesliu*th* = işitme. Samî koluna bakarak Libya - Berber bölümünde yutak - gırtlak (pharyngal - guttural) sesleri sistemi daha fakirdir, fakat buna karşılık tumturaklı (mudbık, emphatique) konsonlar daha çoktur. Berber dilinde birçok kelimelerin vokalle başlaması da dikkati çeker. Morfoloji bakımından Libya - Berber dillerinde Samî dillerde de olduğu gibi, çekim ekleri kökün hem baş tarafına hem sonuna gelebilir, fakat Samî dillere bakarak burada bu unsurlar daha bol kullanılır. Bilhassa şahıs ve nominal eklerinin hem başta hem de sonda tekrarlanması bir hususiyet teşkil eder, meselâ fiillerde ikinci şahıs eki olan t (*th*) nin tekrarlanması bakımından Berberce *t-öḳḳīmö-th* (= kalacaksın), fakat Arapça bir t- ile *t-aḳūmu*.

Berberceyi Bask diline (b. bk; meselâ Berber. *aren*, Guanche *ahoren/haran*, Bask *irin/urun* [krş. Latin. *farina/harina*]=un) ve İberceye (G. von der Gabelentz [*Die Verwandtschaft des Baskischen mit den Berbersprachen Nordafrikas nachgewiesen*, Viyana 1894] ve bilhassa H. Schuchardt [*Baskisch und Hamitisch*, «Revue Internationale des Etudes Basques» ta 1913, 1914] tarafından, ki Baskçayı da İberceye yaklaştırmakla beraber, Berberce ile Baskçanın ayrı kollardan geldiğini söylemiştir; ayrıca bk: M. Gèze: *De quelques rapports entre les langues berbère et basque*, Toulouse 1883) akraba sayanlar olmuştur. Bunlar arasından bazısı *Berber* kelimesinin (*İ*)*Ber* adının tekrarlanmasından ibaret olduğunu ileri sürmüş, bu gibi tekrarlanmaların (réduplication) Berber dilinde sık sık görüldüğünü, baştaki i- ekinin de Libya dilinde bir harf-ı tarıf olduğunu ilâve etmişlerdir; daha başkalarına, hususiyle İspanyol dilcirine göre (A. Martinez Pajares: *El vascuence y el beréber*, Madrid 1919) İberler Libyalıların bir kolu olduğu söylenebilir. Rus Yafetidoloji (b. bk; bilhassa N. Marr) ekolüne göre, Berberler İberlerle beraber, eski Kafkas İber (Gürcü)lerine bağlı olup, dilleri de Yafetid diller sırasına girer. Berberceyi Etruskça ve Sumerce ile de karşılaştıranlar olmuştur. Libya - Berber bölümünün başka hususiyetleri ve akrabalık hakkındaki bu münakaşalar için bk. LİBYA - BERBER DİLLERİ; ayrıca bk. HAMÎ DİLLER.

Berber dili etüdlerine 1715 te başlanmış (Şilḥa lehçesi), bunları XIX. yüzyıl ortalarında, bilhassa, İngilizlerden F. W. Newman, Fransızlardan da general A. Hanoteau geliştirmişlerdir. XIX. yüzyılın sonuna doğru Berberolojide Fransızlar ön safa geçmişler, 1885 te Cezayirdeki École Supérieure de Lettres'de (René Basset, daha sonra Henri Basset, Edmond Doutté, Emile - Felix Gautier), 1913 te de Paristeki École des Langues Orientales Vivantes'ta (Edmond Destaing, sonra André Basset) birer Berber dili kürsüsü kurulmuştur. Rabat'taki Comité d'Études Berbères tarafından 1915 te *Archives Berbères* adlı bir dergi çıkarılmağa başlanmış, bunu 1920 de Pariste *Bulletin de l'Institut des Hautes Études Marocaines*, 1921 de de *Hesperis* takibetmiştir; ayrıca Pariste *Revue des Études Africaines* adlı bir dergi de çıkmıştır.

Berber dilinin yapısı: *Fonetik*: Berber dilinde a, e, i, o, u vokalleri vardır; uzun vokallere raslanmazsa da Tuāreg lehçesinde bunların izi görülür. Hakikî diftonglar nadir olmakla beraber, yan yana iki, hattâ üç vokal gelebilir, Şāvīya lehçesinde *iiur* (= ay), Zvāva *aieziḍ* (= horoz) gibi. Konson sistemi şöyledir: dudak seslerinden b, f (bazı Ḳabīliya ağızlarında nadir olarak v); diş seslerinden t, *th* (ث), d, *dh* (ذ), ḍ (ض), ṭ (ط); damak seslerinden g, k; gırtlak seslerinden: ' (ع), ġ (غ, γ), ḳ (ق), ḥ (ح), ẖ (خ), ẖ' (= Yunan. χ); nefeslerden h; geniz seslerinden m, n; akıcılardan r, l; ıslıklılardan s, z ṣ (ص), ẓ (ظ); fışırtılılardan j, ş; afrikelerden c, ç, t͜s. Berberolojide son zamanlara kadar, umumiyetle general A. Hanoteau'nun kurduğu transkripsiyon sistemi kullanılmıştır; sonra bazıları Samî dilleri için kabul edilen sisteme baş vurmuşlardır. Burada kullandığımız sisteme göre, Hanoteau'ya has olan işaretler şöyle karşılanabilir: th = *th*; ts = t͜s; dj = c; tch = ç; h' = ḥ; kh = ẖ; d' = *dh*; ch = ş; ç = ṣ; dh = ḍ; t' = ṭ; dh = ẓ/ḍ; â = '; r' = ġ; k' = ḳ; ou = u. Bu seslerden hepsine aynı lehçede raslanmaz: ş ile j nadirdir; ṭ sesi ḍ nin, ẖ ile ḳ sesleri de ġ (= γ) nin şarta bağlı değişik şekilleridir ve çok kere ġ ∾ ḳ alternansına raslanır; bazı kelimelerde, hususiyle Rīf ve Benī Menāşer lehçelerinde, bazen de Zvāva'da k sesi ince ẖ' (Yun. χ) ye çevrilir; ẓ sesi de nadirdir, bazı lehçelerde, meselâ Ḳabīliya'da ẓ > ḍ olur, Şilḥa lehçesinde bu ses üç noktalı ض ile gösterilir. Birçok lehçelerde, meselâ: Mzāb, Tuāreg ve Ḳṣūr'da *th* (ث) sesi yoktur, bazı yerlerde, meselâ: Tuāreg'lerde *dh* ye-

rine d kullanılır; Batı Kabîliya'da *dh* + *th*>ts, Vādī Sāḥel'de de ş + *th*, s + *th* ve t + *th* birleşmeleri hep t olur; öbür başlıca assimilasyonlar şunlardır: t+ḍ>ṭ; n + *th* > t; ḍ + *th* > t; *th* + *th* > t; *th* + s > ts; *dh* + n > n. Zvāva'da nadir olmak üzere, bazı lehçelerde l ∾ d değişikliği de vardır. Benī Raten lehçesinde, çok kere de Zvāva'da u+u > b, Benī Abbes'te u + u > g; bazı yerlerde de ia + ia>g birleşmelerine raslanır; u + u' nun ayrı ayrı okunduğu da olur, meselâ: Benī Menāşer, Mzāb. Becāye lehçelerinde. Arapçadan alınma kelimelerin fonetiği için aşağıya bk.

Belli şartlar altında bazı konsonların yumuşayıp yumuşamaması bakımından Berber lehçelerini sert ve yumuşak gruplarına ayırabiliriz. «Sert» denilen lehçeler başlıca şunlardır: Kuzey Tuāreg, Şilḥa, Gadāmes, Sīva, Ḳşūr, Benī İznasön. «Yumuşak» grupu şunlar meydana getirir: Avelimmiden Tuāregcesi, Zenāga, muhtemel olarak da Guanche. Bir de «orta» denen grup vardır: Rīf, Benī Menāşer, Mzāb, Vādī Rīġ, Lāvīya, Vārglā (Taguarjelent), Kēl Uï (Auragie). «Yumuşak» larda k > ḫ'/ş; l > d, d' c; l > r; s > ş; g > i; z > z'/j değişiklikleri göze çarpar.

Zvāva lehçesini esas alacak olursak, lehçeler arasındaki başlıca değişiklikleri şöyle gösterebiliriz:

1. Zvāva b: Gadāmes f: Benī Menāşer, Mzāb, Becāye u: İllulen g. Meselâ Zvv. *inebgi* (=misafir), Gad. *anefji*; Zvv. *thabburth* (=kapı): Bec. *thuurth*, Mzāb *tuurt*, Benī Men. *thauurth*, Boṭiua *thauort*, İll. *thaggurth*.

2 Zvāva *th*: Mzāb, Vādī Rīġ, Şilḥa, Rīf, Ḳşūr, Gadāmes, Sīva t: İllulen, Vādī Saḥel ts: Benī Menāşer *dh*. Meselâ Zvv. *thimes* (=humma). Gad. ve Sīva *timsi*, Ḳşur *tamsi* Mzāb ve Vārglā *temis*; Zvv. *thuġmas* (=dişler), Rīf *tiġmas*; Zvv. *thamġarth* (= eski, ihtiyar), Şilḥa *tamġart*; Zvv. *thaġanimth* (= küçük kamış), Vādī Sāḥel *thaġanimts*; Zvv. *ithbir* (= güvercin), Benī Men. *adhbir*.

3. Zvāva d: Benī Menāşer *dh* Meselâ Zvv. *idmim* (= katır çiçeği), Benī Men. *adhmim*.

4. Zvāva *dh*: Mzāb, Gadāmes, Sīva, Şāvīya, Ḳşūr d. Meselâ Zvv. *fudh* (= diz), Ḳşūr, Şāvīya, Mzāb, Sīva *fud;* Zvv. *aḍadh* (= parmak), Gad. *adad.*

5. Zvāva z: Benī Menāşer *dh*: Rīf d. Meselâ Zvv. *luz* (= ac). Benī Men. *ludh*. Rīf *lud.*

6. Zvāva j: Benī Menāşer, Cerba, Şāvīya z. Meselâ Zvv. *akjun* (= köpek), Cerba *aġzim*, Şav. ve Benī Men. *akzin.*

7. Zvāva s: Zenāga ş. Meselâ Zvv. *thiḫsi* (= kuzu) Zen. *tekşi.*

8. Zvāva ḍ: Becāye ṭ: Rif z: Cerba d/t: Mzāb, Şāvīya t. Meselâ Zvv. *iḍ* (= gece), Bec. *iṭ*; Zvv. *aiḍi*, Rīf *aizi*, Cerba *aidi*; Zvv. *aieziḍ* (= horoz), Cerba *iazit*, Mzāb, Şāvīya *iazet.*

9. Zvāva ġ: Gadāmes ş/h: Şilḥa g: Cerba, Benī Menāşer, Tarudant, Vādī Sāḥel ḫ. Meselâ Zvv. *iġeth* (= kül), Gad. *eşed;* Zvv. *taġaṭ* (= keçi), Gad. *tehaṭ*; Zvv. *ameẓzuġ* (= kulak), Şilḥa *amezg*; Zvv. *iġef* (= baş). Benī Men., Cerba, Vādī Sāḥel *iḫf*; Zvv. *zriġ* (= gördüm), Tarudant *zriḫ.*

10. Zvāva k: Gadāmes, Ḳşūr ş: Mzāb ç/ş/i: Rīf. Benī Menāşer ç/ş/ḫ'. Meselâ Zvv. *nek* (= ben), Benī Men., Mzāb *neç*, Rīf *niş*, Gad *neş*; Zvv. *kem* (= sen [müennes]), Ḳşūr *şemmint;* Zvv. *aksum* (= et), Mzāb *aisum*; Zvv. -k (= sen [ek halinde]), Beni Men. -ḫ'.

11. Zvāva g: Vādī Rīġ c/j: Cerba j: Gadāmes c/j/ş: Mzāb c/j/i: Rīf, Benī Menāşer, Ḳşur j/i: Şāvīya, Şilḥa i. Meselâ Zvv. *argaz* (= adam, erkek), Mzāb, Vādī Rīġ *arcaz;* Zvv. *igenni* (= gök), Gad. *acenna / ajenna*, Rīf *ajenna*, Cerba *ijenni*; Zvv. *agellidh* (= kıral), Mzāb, Benī Men., Vādī Rīġ Ḳşūr *ajellid*, Gad. *aşellid;* Zvv. *aggur* (= ay), Benī Men., Şāvīya, Mzāb Ḳşūr *iiur*, Şilḥa, Rīf *aiur.*

12. Zvāva l: Gadāmes r: Rīf r/ d: Zenāga c Mesalâ Zvv. *thagelzimth* (= küçük balta), Gad. *thagerzimth*; Zvv. *ameddakul* (= dost), Rīf *amdukr;* Zvv. *amellal* (= beyaz), Rīf *ameddad*; Zvv. *uzzel* (= demir), Zen. *izzec.*

13. Zvāva m: Rīf, Cerba n. Meselâ Zvv. *akjun* (= köpek), Cerba *aġzim.*

Morfoloji ve Sintaks (Zvāva lehçesi): İsimlerde müzekker ve müennes olmak üzere iki gramatikal cins vardır. Müfret müzekker isimler hemen daima a, e, i, u vokalleriyle başlar, meselâ *argaz* (= erkek), *ifis* (= sırtlan), *ul* (= yürek); Benī Menāşer ile Gadāmes lehçelerinde baştaki vokaller çok kere düşer, *aḍad* > *ḍad* (= parmak) gibi. Müzekker isimleri müennes yapmak için başa ve sona birer *th* getirilir, meselâ *amġar* (= ihtiyar erkek), *thamġarth* (= ihtiyar kadın); Benī Menāşer lehçesinde baştaki *th* sesi h'ye çevrilir, bazen de büsbütün düşer, *thiṭ* > *hiṭ* (= göz, kaynak), *thamemt* > *amemt* (= bal). Müzekkerden yapılmamış müennes kelimeler de aynı *th* kalıbındandırlar, *thameṭṭuth* (= kadın) gibi; tabiî cinsi olmıyan bazı kelimelerle fiil isimleri (aşağıya bk.) de *th* ile başlar, *thimes* (= ateş), *thizi* (= yaka). Küçültme eki de çifte *th* dir, meselâ *iger* (= tarla), *thigerth* (= tarlacık). Fail ve zanaatçı isimleri tipleri şunlardır: 1. *erkem* (= boyamak) den *arekkam* (= boyacı); 2. *ezedh* (= övütmek) den *amzadh* (= değirmenci); 3. *eṭṭef* (= yakalamak) ten *aneṭṭaf* (=yakalıyan). Adet ikidir: müfret ve cemi; tesniye yoktur. Bazı isimler kolektif mâna taşıdığından veya cins adı olduğundan bunların müfret şekilleri eklerle yapılır, meselâ *azemmur* (=zeytin ağacı cinsi), *thazemmurth* (= tek bir zeytin ağacı). Bazı isimlerin de yalnız cemi şekli kullanılır, *aman* (= su; krş. Arap.*ma*), *idhammen* (= kan; krş. Arap. *demm*), gibi. Cemi şu şekillerde yapılır: 1. Kelime başındaki a veya e'yi i'ye çevirip kelime sonuna n/an/en/in eklerinden (krş. Arap. -in, -un) birini katmak, meselâ *aḫḫam* (= ev), *iḫḫamen* (= evler); 2. Baştaki vokal değişikliğini yaptıktan sonra, son unsurdan evvelki vokali de a'ya çevirmek (krş. Arap. «cem-i mükesser»), meselâ *aserdun* (= katır), *iserdan* (= katırlar); 3. Her iki değişikliği yaptıktan sonra, kelimenin sonuna n'li bir ek katmak, *azar* (= sinir), *izuran* (= sinirler). Müennes isimlerdeki *th*- eki şu şekillerde kullanılır: 1. *agujil* (= öksüz [erkek]), *thagujilth* (= öksüz [kız]), *igujilen* (= öksüzler [erkek]), *thigujilin* (= öksüzler [kız]); 2. *thalefsa* (= yılan), cemi *thilefsiuin*; 3. *thargith* (= rûya), cemi *thirga.* Bazı kelimelerin cemi şekilleri ayrı köklerden alınmadır, *egma* (= kardeş), cemi *athmathen*; *ultma* (= kızkardeş). cemi *issethma*, gibi. Tam bir isim tasrifi yoksa da, tamlama (genitif, izafet) ve istikamet (datif) hallerinde ve bir edatla (préposition) kullanıldığı zaman ismin bakındaki a veya e vokali u'ya çevrilir; tamlamada tamlıyan sona gelir, *aman ugelmim*= bataklığın suyu (*agelmim* = bataklık) gibi; bazı hallerde iki ismin arasına u/b/g unsurlarından biri veya n edatı konur, meselâ *argaz n tameṭṭuth* = kadının kocası. Akkusatif şekil bakımından nominatıf gibidir; datif (istikamet) *i*, ablatif-

instrumental (sebep, netice, vasıta, alet) da *s*, *seg*, *si*, *atheg* edatlariyle ifade edilir, meselâ *ifka ıthamettuth idhrimen* = kadına para verdi (cümle unsurlarının sırası: fiil başta, datifli meful ortada, akkusatifli meful sonda), *iruh si themdhint* = şehirden ayrıldı, *iuth ith s udebuz* = ona değnekle vurdu (cümle unsurlarının sırası: akkusatif zamir fiilden sonra, instrumentalli meful cümle sonunda). Sıfat, bağlı bulunduğu isimden sonra gelir, cins ve adet bakımından onunla uyuşur; belirli bir şahıs veya nesneyi göstermiyen isimlere gelen sıfatlar *dh* (müenneste *th*-/t-) önekini alır, meselâ *zriġ azgar amellal* = beyaz öküzü gördüm, fakat *zriġ azgar dhamellal* = beyaz bir öküz gördüm. Sıfatların üstünlük derecesi «üst» mânasına gelen *gef* veya *fell* edatlariyle yapılır, *netta dh aġezfan felli* = o benden büyüktür. Sayı adları 1 den 10 a kadar Mzāb lehçesinde şöyledir (Zvāva'dakiler umumiyetle Arapçadan alınmadır): *iggen*, *sen*, *şared*, *okkoz*, *semmes*, *sez*, *saa*, *tam*, *tes*, *merau*. Şahıs zamirlerinin müstakil ve ek çeşitleri vardır; 2. ve 3. şahıs ve cemi 1. şahıs zamirlerinde cins farkı gözetilir: *nek* = ben, *keç* = sen (erkek), *kem* = sen (kadın), *netta* = o (erkek), *nettsath* = o (kadın), *nukni* = biz (erkek), *nukenti* = biz (kadın), *kunui* = siz (erkek), *kumentsi* = siz (kadın), *nitheni* = onlar (erkek) *nithenti* = onlar (kadın). Bunların ek şekilleri fiille beraber meful olarak kullanılır: müfret 1. -i, 2. -k, -kem, 3. *-th*, *-ts*; cemi 1. *-aġ*, 2. -kun, -kunt, 3. *-th*en, *-th*ent, meselâ *zriġ-k* = seni gördüm, *enġiġ-ts* = onu (kadın) öldürdüm. İşaret sıfatı olarak *a* (= bu), *enni* (= o), işaret zamiri olarak da müzekker *u*(*agi*) müennes *th*(*agi*) kullanılır, *thamdith a* = bu akşam, *argaz enni* = o erkek *uagi* = bu, *uigi* = bunlar (ikisi de müzekker). Soru zamirleri *ui*, *ua* (= kim ?; meselâ *ui iselan* kim işitti ?) *anua* (= kimi ? [müennes: *enta*]; meselâ *anua d izran* = kimi gördü ?), *aşu* ([Arap. *aş*] = ne ?; meselâ *aşu zriġ* = ne gördüm ?), bağ zamiri (relatif) de *enni*dir. (= ki, meselâ *argaz enni zriġ* = gördüğüm adam [adam ki gördüm]).

Fiil kökleri 1 - 4 unsurlu olabilir, *aġ* = almak, *sel* = işitmek, *ek-şem* = girmek, *dherġel* = kör olmak, gibi; fakat çoğu iki unsurludur. Şekil bakımından fiillerin iki başlıca zaman veya sigası vardır: emir ve muzari (= geniş zaman), ki geçmiş, hal ve gelecek zamanları da içine alır; bu sonuncular birbirinden vokal değişikliği ve eklerle ayırt edilir, geçmiş için *ai*, gelecek için de *ġa*, *aġa*, *adh* kullanılır. Zamirde olduğu gibi fiilin 2. ve 3. şahıslarında cins farkı gözetilir. Meselâ «inmek» mânasına gelen *ers* fiili şöyle tasrif edilir: Emir: müfret 2. *ers*; cemi 2. müzekker *erseth*, müennes *ersemth* Muzari: geçmiş ve hal mânasiyle: müf. 1. *erseg*, 2. müz. *thersed*, 3. müz. *iers*'mün. *thers*; cemi 1. *ners*, 2. müz. *thersem*, mün. *thersemth* 3. müz. *ersen*, mün. *ersent*. Gelecek mânasiyle: müf. 1. *adherseġ*, 2. müz. *atersed*, 3. müz. *adhiers* mün. *aters*; cemi 1. *anners*, 2. müz. *atersem*, mün. *atersemth* 3. müz. *adhersen*, mün. *adhersent*. Menfi şeklinde, fiille zamir *ur*, *ara* edatlarının arasına girer, *ur th zeriġ ara* = onu görmedim, gibi. Sual ton farkı ile belirtilir, *izera th* = onu gördün mü? «Var mı?» için *ma* edatı ile *illa* (= olmak) fiili kullanılır, meselâ *ma illa iun urgaz* = bir adam var mı? Merekkep zamanlar da «olmak» fiili ile ifade edilir, meselâ *elliġ dha zerreġ* = onu daima görürdüm, *elliġ zriġ* = görmüştüm, *adh ilıġ zriġ* = görmüş olacağım. Ortaç (participe) ların iki şekli vardır: 1. Hal ile mazi (meselâ *izeran* = gören, görmüş), 2. Gelecek (meselâ *ġa izeren* = görecek; masdar: *zer* = görmek). Vasıf, hal ve renk gösteren fiiller ayrı bir sınıf teşkil ederler, *mukker* = büyük olmak, *zıdher* = halim olmak, *mellul* = beyaz olmak, *berrik* = siyah olmak, gibi; bunların tasrifi tam olmayıp eksiktir. Sıfat sanılan bazı kelimeler bunların ortaçlarıdır. *berrik*ten *aberkan* = siyah, *mukker*den *amokran* = büyük, gibi. Sıfatlardan *dhela'ali* (= iyi) ve *dhiri* (= kötü) ye katılan zamirlerle yapılan tasrifleri de bu sınıftan saymak gerekir, meselâ *nek dhela'ali* = iyiyim, *keç dhela'alek* = iyisin, v. b. Müteaddi (factitif), itiyat (habituel), meçhul (passif), mutavaat (réfléchi), müşareket (reciproque) ve teşdit (intensif) aspekt ve bina (voix) farklarını göstermek için ayrıca 10 şekil vardır: 1. Müteaddi için s-, meselâ *ekşem* = girmek, *seksem* = girdirmek. 2. Meçhul ve meşareket için m, meselâ *erz* = kırmak, *merz* = kırılmak; *ekşem* = girmek, *miekşam* = girişmek. 3. Meçhul için tsu-, meselâ *zenz* = satmak, *tsuzenz* = satılmak. 4 - 10. İtiyat ve devam göstermek için ts-, *th*, şedde (= ikizleme) ve vokal eklemesi, meselâ *hass* = hasta olmak, *tshassa* = devamlı şekilde hasta olmak (4); *effeġ* = çıkmak, *theffeġ* = çıkmak itiyadında olmak (5); *zer* = görmek, *zerr* = sık sık görmek (6); *seknef* = kızartmak, *seknaf* = devamlı olarak kızartmak (7); *ens* = gecelemek, müteaddisi *sens*, bunun devamlısı *senus* (8), bunun da teşdit edilmiş şekli *senusu* (9); *zenz* = satmak, *zenza* = sık sık satmak(10). Fiil isimleri türlü şekillerde yapılır: *urar* = oynamak ve oyun; *uali* = bakmak, *auali* = bakma, bakış; *ezzu* = söndürmek, *uzu* = söndürme; *ezdh* = övütmek, *izidh* = övütme; *eflu* = delmek, *fellu* = delme; *egzem* = kesmek, *anegzum* = kesme; *berrik* = siyah olma, *theberek* = siyahlık; *af* = bulmak, *thufin* = bulma, buluş. Cümlede kelime sırası, Hamî - Samî - Kuşî dillerde olduğu gibi, fiil - fail - meful'dür; edat (préposition) umumiyetle isimden evvel gelirse de bazı deyimlerde yer değiştirir, meselâ *aşu ġef* = niçin ? (*aşu* = ne ?, *ġef* = için), gibi.

Kelime hazinesi: Berber dilinin kelime hazinesi oldukça zengindir. Büyük Sahrada konuşulan lehçelerde bile, 1 500 ü fiil olmak üzere 3 500 kelime kökü vardır. Böyle olmakla beraber, hazinesi birkaç yüz kelimeye sınırlanmış olan kültürsüz lehçeler de yok değildir. Bu hazine başlıca çobanlık ve çiftçilik hayatının aynasıdır. Kelime köklerinin bir kısmı menşe bakımından Hamî - Samî - Kuşî ailesine bağlıdır, diğer bir kısmı başlıca Arapçadan alınmadır, mühim bir kısmı da Berber - öncesi (pré - Berbère)nden kalmadır. Arapçadan alınma kelimeler birtakım değişiklikler geçirmişlerdir: ş'lar z/ts; c'ler de j olmuş (Arap. *şalla* > Berb. *tsalla / zalla* = dua etmek; Arap. *caraba* > Berb. *ajerreb* = tecrübe). bazı kelimelerin başına ve sonuna Berbercenin bir karakteristiği olan *th*/t sesi getirilmiş (Arap. *kabīla* > Berb. *takbilt* = kabîle; Arap. *bahīra* > Berb. *thibhirdh* = bağ, bahçe; Arap. *hikāya* > Berb. *thahkaith* = hikâye), çok kere kelime başlarına vokal eklenmiş (Arap. *muslīm* > Berb. *amelsem* = Müslüman, cami *imselman*; Arap. *makān* > Berb. *amkan* = mekân), başta v/w sesi u'ya çevrilmiş (Arap. *valad* > Berb. *ulidh* = veled, çocuk; Arap. *vakt* > Berb. *uekth* = vakit; Arap. *vazīr* > Berb. *auzir* = vezir) konson grupları vokallerle ayrılmış (Arap. *şabr* > Berb. *şaber* = sabır; Arap. *dahl* > Berb. *dhahal* = dahil) vokal uzunlukları kaybolmuş (Arap. *kān* > Berb. *kan* = var olmak; Arap. *fakīr* > Berb. *afkir* = fakir), k'larla ş'ler çok kere türlü değişikliklere uğramıştır (Arap. *nafaka* > Berb. *nfaş* = nafaka; Arap. *şacara* > Berb. *secer* = şecer, ağaç). Bu değişikliklerin en göze çarpanlarından biri

— *th* ilâvesinden başka — çok kere Arapça t/*th* seslerinin, Berbercenin başka bir karakteristiği olan ts̱ sesine çevrilmesidir, Arap. *thamara* >Berb. *tsemer* = semere, meyva, Arap. *ḥayāt* > Berb. *ḥaiats̱* = hayat, gibi.

Yazı: Eski Libya - Numidya dili 30 konson işaretten meydana gelen bir alfabe sistemi kullanmıştır. *Tifinaġ* denilen modern Tuāreg alfabesindeki 24 işaret de buna bağlıdır; örnek için bk. ALFABE, örnekler levhaları. Tuāreg'lerin dışında kalan Berberler, Arap alfabesini kullanırlar; Fārsçada olduğu gibi چ (= ç), ژ (= j), گ (= g) harfleri, Arap alfabesine yapılan ilâvelerdir; Berber dilinde پ (= p) yoktur. Berber alfabesinde f'nin noktası alttadır (ڢ), kaf'ın da tek noktası vardır (ڧ); bazı lehçelerde, meselâ Şilḥa'da sad (ص) harfi üç nokta ile yazılır (ڞ); ts̱ sesi için ayrı işaret yoktur, ت ve ث ile gösterilir.

Berberce için ayrıca bk. ḲABĪLİYA, ŞĀVĪYA, ŞİLḤA, TUĀREG, ZENĀGA, ZENĀTE, ZVĀVA.

Gramer ve Sözlükler: W. B. Hodgson: *Grammatical Sketch and Specimens ol the Berber Language,* Philadelphia 1828. F. W. Newman: *Outline of the Kabail Grammar,* Bristol 1836; aynı müellif: *Grammar of the Berber Language* (Gadāmes ve Tuāreg lehçeleri), Bonn 1845. Venture de Paradis: *Grammaire et dictionnaire de la langue berbère* (Becāye lehçesi), Paris 1844. Général A. Hanoteau: *Essai de grammaire kabyle* (Zvāva lehçesi), Cezayir 1858, 2. bas. 1906; aynı müellif: *Essai de grammaire tamachek* (Tuāreg lehçesi), Paris 1860, 2. bas. 1896 S. Freeman: *A Grammatical Sketch of the Tamahag or Towarek Language,* Londra 1862. H. Duveyrier: *Notizen über vier berberische Völkerschaften* (Zvāva, Mzāb, Tuāreg ve Benī Menāşer lehçeleri) [«Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft» ta, cilt XII, 1858], Général L. C. Faidherbe: *Le zenaga des tribus sénégalaises,* Lille 1877. Ahmed Ben Khouas: *Petite grammaire kabyle,* Cezayir 1881. B. Ben Sedira; *Cours de langue kabyle,* Cezayir 1887. R. Basset: *Manuel de langue kabyle* (Zvāva lehçesi), Paris 1887; aynı müellif: *Loqmân berbère,* Paris 1890; aynı müellif: *Etude sur la Zenatia de Mzab, de Ouargla et de Oued Rir',* Paris 1892; aynı müellif: *Notice sur les dialectes berbères des Harakta et du Djerid tunisien,* Cezayir 1892; aynı müellif: *Etude sur les dialectes berbères,* Cezayir 1894; aynı müellif: *Etude sur la Zenatia de Oursenis et du Maghreb central,* Cezayir 1895; aynı müellif: *Etude sur les dialectes berbères du Rif Marocain.* Paris 1897; aynı müellif: *Notes sur le Chaouia de la province de Constantine* («Journal Asiatique» te, Paris 1896); aynı müellif: *Etude sur le Zénaga,* Paris 1909, E. Masqueray: *Observations grammaticales sur la grammaire touareg et textes de la Tamahaq de Taïtoq,* Paris 1896-97. E. Gourliau: *Grammaire complète de la langue mzabite comparée aux dialectes kabyle et tamachek,* Miliana 1898. H. Stumme: *Handbuch des Sehilḥischen von Tazerwalt,* Leipzig 1899. G. Mercier: *Cinq textes berbères en dialecte chaouia,* Paris 1900. A. de Calāssanti - Motylinski: *Le dialecte berbère de R'edamès* (Gadāmes lehçesi), Cezayir 1904. Père Ch. de Foucauld: *Grammaire et dictionnaire français - touareg,* Cezayir 1908; aynı müellif; *Essai de grammaire touarègue* (Ahaggār lehçesi), Cezayir 1920; aynı müellif: *Textes touareg en prose* (Ahaggār lehçesi), Cezayir 1922. P. Sarrionandia: *Gramática de la lengua rifeña,* Tanca 1905. E. Destaing: *Etude sur le dialecte berbère des Beni-Snous,* 2 cilt, Cezayir 1907-1911; aynı müellif: *Etude sur le dialecte berbère des Aït Seghrouchen* (merkezî Fas lehçesi), Cezayir 1920; aynı müellif: *Textes berbères en parler des Chleuhs de Soûs (Maroc),* Paris 1939 - 1945. S. Biarnay: *Etude sur le dialecte berbère d'Ouargla,* Cezayir 1908; aynı müellif: *Etude sur le dialecte de Bet'tioua du Vieil-Arzeu,* Cezayir 1911; aynı müellif: *Etude sur les dialectes berbères du Rif,* Cezayir 1917. M. Nehlil: *Etude sur le dialecte de Ghat,* Cezayir 1909. S. Boulifa: *Textes berbères en dialecte de l' Atlas marocain,* Cezayir 1909; aynı müellif: *Première année de langue kabyle,* Cezayir 1910; aynı müellif: *Méthode de langue kabyle,* Cezayir 1913. D. Provotelle: *Etude sur la Tamazirt ou Zenatia de Qalaât es-Sened* (Tunus lehçesi), Cezayir 1912. E. Laoust: *Etude sur le dialecte berbère du chenoua comparé avec ceux des Beni-Menaçer et des Beni-Salah,* Paris 1912; aynı müellif: *Etude sur le dialecte berbère des Ntifa,* Paris 1918; aynı müellif: *Mots et choses berbères,* Paris 1920; aynı müellif: *Cours de berbère marocain: dialectes de Sous, du Haut et de l'Anti - Atlas,* Paris 1921; aynı müellif: *Cours de berbère marocain: dialecte du Maroc central,* 2. bas. Paris 1928. E. Doutté ve E. F. Gautier: *Enquête sur la dispersion de la langue berbère en Algérie,* Cezayir 1913; L. Justinard: *Manuel de berbère marocain* (Şilḥa lehçesi), Cezayir 1914; aynı müellif: *Manuel de berbére marocain* (Rīf lehçesi), Cezayir 1926. M. Abès: *Première année de berbère* (merkezî Fas lehçesi), Rabat 1916; W. S. Walker: *The Siwi Language* (Şāvīya lehçesi), Londra 1921; V. Loubignac: *Etude sur le dialecte berbère de Zaian et Aït Sgougou,* 2 cilt, Paris 1924; A. Basset: *La langue berbère: Morphologie, le verbe et études de thèmes,* Paris 1930; aynı müellif: *Le berbère* («Cent - cinquantenaire de l'Ecole des Langues Orientales Vivantes» ta, Paris 1948; s. 249 - 264). J. D. Delaporte: *Vocabulaire berbère - français* (Becāye lehçesi), Paris 1836; M. Brosselard: *Dictionnaire français-berbère,* Paris 1844; J. B. Creuzat: *Essai de dictionnaire français - kabyle,* Cezayir 1873; P. Olivier: *Dictionnaire français - kabyle,* Le Puy 1878. E. Masqueray: *Comparaison du vocabulaire du dialecte des Zénaga avec les vocabulaires correspondants des dialectes Chouaia et des Beni Mzab.* Paris 1879; aynı müellif: *Dictionnaire français - touareg* (Taytoḳ lehçesi). 3 fasikül. Paris 1893 - 95; F. W. Newman: *Lybian Vocabulary* (Ḳabīliya, Şilḥa, Gadāmes ve Tuāreg lehçeleri), Londra 1882; R. Basset: *Notes de lexicographie berbère,* 4 cilt, Paris 1883, 1885, 1886, 1887 (I. cilt: Rīf, Cerba, Gāt, ve Kēl Ui lehçeleri; II. cilt: Benī Menāşer lehçesi; III ile III a cilt: Ḳṣūr lehçesi; IV. cilt: Tuāt, Gūrārā lehçeleri, Mzāb argosu ve Avelimmiden Tuāregcesi). S. Cid Kaoui: *Dictionnaire français - tamâheq* (Tuāreg lehçesi), Cezayir 1894; aynı müellif: *Dictionnaire tamâheq - français,* Cezayir 1900; aynı müellif: *Dictionnaire français tachelḥ'it et tamazirt* (Fas lehçesi), Paris 1907; G. Hughe: *Dictionnaire kabyle - français,* 2. bas., Cezayir 1901; aynı müellif: *Dictionnaire français - kabyle,* Cezayir 1903; aynı müellif: *Dictionnaire français - chaouia,* Cezayir 1906; aynı müellif: *Dictionnaire chaouia - arabe - kabyle et français,* Cezayir 1907. S. Boulifa: *Lexique kabyle - français,* Cezayir 1913. E. Destaing: *Dictionnaire français - berbère* (Benī Snus lehçesi), Cezayir 1914; aynı müellif: *Vocabulaire français - berbère* (Şilḥa lehçesi), Paris 1920. Père Ch. de Foucauld: *Dictionnaire abrégé touareg - français* (Ahaggār lehçesi), 2 cilt, Paris 1918 - 1920.

BERBER EDEBİYATI, Berber edebiyatı esas bakımından halk edebiyatı olup şifahîdir; başlıca, hikâye, masal, bilmece, şarkı ve halk şiiri nevilerine sınırlanır. Berberler yazı dili olarak umumiyetle Arapçayı kullandıkları için (bk. BERBER DİLİ), Berber dilinde yazılı edebiyat büyük bir yer tutmaz. Hikâyeler birçok çeşitlere ayrılır. Bazılarında, esas motiflerine bütün Doğuda raslanan büsbütün hayalî ve acayip konular işlenmiştir; bunlar İslâmlık devrinde Berberceye girmiş veya bu dilde geliştirilmiş ve Berber psikolojisine, örf ve âdetlerine uydurulmuştur. Hikâyelerin başka bir çeşidi mizahlıdır; bunlarda komik, hattâ müstehcen denecek kadar açık saçık tipler sahneye çıkar. Bu tiplerden bazısı ananevî şahıslardır; efevarî kahramanlardan en tanınmışı olan Si Jeḥā tipine, farklı adlarla Doğunun başka taraflarında da raslanır. Hayvan masallarında da Doğudan, hususiyle Sudandan, hattâ Batı Avrupadan alınma unsurlar vardır. Tarihî olaylara ve dinî akidelere temas eden hikâyeler ayrı bir sınıf teşkil ederler. Berber dilindeki hikâye ve masalların çoğu Avrupalılar tarafından toplanarak türlü lehçelerde aynen veya tercüme şeklinde yayımlanmıştır: Général A. Hanoteau: *Trois fables en dialecte touareg* («Revue Africaine» de, 1859) ; P. Rivière: *Contes populaires de la Kabylie du Jurjura,* Paris 1882; M. de Rochemonteix: *Contes du Sous et des Oasis de la Tafilalt* («Journal Asiatique» te, 1889); H. Stumme: *Märchen der Schluch von Tazerwalt,* Leipzig 1895; aynı müellif: *Märchen der Berbern von Tazemratt in Süd-Tunis,* Leipzig 1900; aynı müellif: *Eine Sammlung über den berberischen Dialekt der Oase Siwe,* Leipzig 1914; M. Mouliéras: *Légendes et contes merveilleux de la Grande Kabylie,* 8 fasikül, Paris 1893-1897; Le Blanc de Prébois: *Essai de contes kabyles,* 2 fasikül, Batna 1897; R. Basset: *Contes berbères,* Paris 1897; aynı müellif: *Nouveaux Contes berbères,* Paris 1897: aynı müellif: *Contes Populaires de l'Afrique,* Paris 1903. L. Frobenius: *Volksmärchen der Kabylen,* 3 cilt, Jena 1921-1922.

Halk şiirinde millî destanlara ve didaktik eserlere raslanmazsa da, lirik nevi zengindir. Bunlarda umumiyetle aşk, cenk ve hayatın zevk ve acıları terennüm edilmektedir. Fas'ın bazı bölgelerinde, geceleri düğün şenlikleri yapılırken bu şiirler şarkı olarak ve müzik refakatinde söylenir, dans edilir. Köyden köye, vâhadan vâhaya dolaşan ozanlar da vardır. Aşktan veya cenk ile siyasetten bahseden ve *izlān* denilen manzum veya ritmik mensur şiirler, bilhassa Fas'ın merkezinde Berāber kabîleleri arasında sevilen şarkılardandır. Dinî ve ahlakî şiir ve neşideler en çok Şilḥa'lar arasında değer kazanmıştır. Bunlardan en tanınmışı «Şabī'nin şiiri» dir (bk. R. Basset: *Le Poème de Çabi en dialecte chelha,* Paris 1879); bunda Şabī adında bir gencin ana ve babasını aramak üzere cehenneme inişi terennüm edilmiştir. Sīdī Hammū'nun şiirleri de aynı sınıfa girer. Yine bu cümleden olmak üzere bir *Miraç* menkıbesiyle bir *Burda* tefsiri zikredilebilir. Şilḥa'lar arasında kötümser bir felsefenin ilhamiyle meydana getirilmiş şiir ve şarkılara da raslanır; coğrafî konulara temas eden şarkılar da yok değildir. Büyük Sahradaki Tuāreg'lerde şiire daha çok önem verilmiştir (bk. P. Charles de Foucauld: *Poésies touarègues,* 2 cilt, Paris 1925). Bunların *ahāl* denilen ve serbest konular alan aşk şarkıları meşhurdur. Genç kızlar ve erkekler, hattâ yaşlılar, bir çeşit tek kirişli kemana benziyen ve *imzād* denilen çalgılariyle gece geç vakitlere kadar bunları söyleyip eğlenirler. Kabiliye'deki şiir de önemlidir. Bunda aşk konularından başka, meselâ veba salgınının acısiyle yazılmış duyuşlu bir mersiyeye ve zeytin hasadı zevkinin ilhamiyle terennüm edilmiş neşeli bir tabiat liriğine de raslanmaktadır. Fransız istilâsının ilham ettiği cenk konuları (bk. R. Basset: *L'insurrection algérienne de 1871 dans les chansons Populaires kabyles,* Louvain 1892; E. Laoust: *Chants berbères contre l'occupation française* [«Mémorial Henri Basset» adlı eserde, 2. cilt, Paris 1928]) ve Avrupalılarla karışmanın doğurduğu içtimaî meselelerin akisleri de Kabiliye şiirinde yer almış bulunmaktadır. Kabiliye şiirinden zengin toplamalar meydana getirilmiştir: Général A. Hanoteau: *Poésies Populaires de la Kabylie du Jurjura,* Paris 1867; M. Luciani: *Chansons kabyles de Smaïl Azikkiou,* Cezayir 1899; S. Boulifa: *Recueil de poésies kabyles,* Cezayir 1904. Öbür lehçeler için, nesirle karışık olmak üzere, bk. H. Stumme: *Dichtkunst und Gedichte der Schluch,* Leipzig 1895; aynı müellif: *Elf Stücke im Schluch Dialekt* («Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft» ta, 1894); H. Johnston: *Fażma Tagurramt* («Actes du XIVe Congrès des Orientalistes» te, II, 1909); A. de Calassanti-Motylinski: *Chanson berbère de Djerba* («Bulletin de Correspondance Africaine» de, 1885); R. Basset: *Recueil de textes et de documents pour la philologie berbère,* Cezayir 1887; aynı müellif: *Textes berbères dans le dialecte de Beni Menaçer,* Roma 1892; G. Mercier: *Cinq textes berbères en dialecte chaouia* («Journal Asiatique» te, 1900); E. Masqueray: *Observations grammaticales et textes de la tamahag des Taïtoq,* Paris 1897. Berber metinlerinden çoğu yine Avrupalılar tarafından yazma koleksiyonları haline getirilmiştir: bk. «Bibliothèque Nationale», fonds berbère No: 1-17, Paris; S. Boulifa: *Manuscrits berbères du Maroc,* Paris 1915.

Berberlerde yazılı edebiyat, işaret edildiği gibi, çok mahduttur. Millî ve tek bir edebî dil bulunmadığı için de bu çeşit edebiyat türlü lehçelere ayrılmıştır. Fas'ta biri VIII., öbürü de X. yüzyıla ait olmak üzere, Şalih ibn Ṭarīf (Şāvīya bölgesi) ile Ḥāmīm al-Muftarī (Rīf bölgesinde), kendi yazılariyle İslâmlığı ıslah edip yeni bir din kurmağa çalışmışlar ve bu yolda birer yeni *Kur'an* meydana getirmişlerdir. Bunlardan yalnız parçacıklar elimize geçmiş bulunuyor. Berberlerin Abāżi (İbāḍit) kısmı yazılı edebiyata ömem vermiştir. Tāhert devrinde kurulan bu mezhep, bu saltanatın yıkılmasından sonra dağılmış, güney Cezayirde, Tunusta, Trablusta ve Cebel Nefūsa'da zulüm görmüştür. Abāżī edebiyatının başlıca eserlerinden biri olan İbn Ġānim *Mudāvvana*sı, esas bakımından Arapçadır (bk. A. de Calassanti-Motylinski: *Le manuscrit arabo-berbère de Zouagha* [«Actes de XIVe Congrès des Orientalistes» te, II, 1909]. Cebel Nefūsa uzun zaman Berber kültürünün önemli bir merkezi olmuş, burada başka neviler arasında, ilâhiyata dair birçok eser meydana getirilmiştir. Bunlardan birçoğunun Arapça tercümeleri mevcuttur; bu tercümelerde, eserin aslı Berberce olduğu kaydedilmiştir. Meselâ XIV. yüzyılda, Arap âlimlerinden ʿAllāma Abū ʿOmar bin Camīʿ al-Carbī, İmām ʿAbd al-Vahhāb'ın tercümanı olan Abū Sahl'ın Berber dilindeki yazılarını Arapçaya çevirmiştir. Berberlerin ilk hâfız-ı Kur'an'ı olan Cebel Nefūsa'lı Muġtayyir de kendi ana dilinde birçok eser meydana getirmiştir. Cebel Nefūsa Berberlerinin edebiyat ananesi son zamanlara kadar devam etmiş, ve bilhassa Fassāṭō dolaylarında dinî şiirler bırakmıştır. Bu arada, İbrāhīm bin Sulaymān al-Şammāḫī'nin Nefūsa lehçesinde yazdığı Cebel Nefūsa tasviri (Ber-

berce adı: *İġasra dhibriden d idrar n infusen*; neşri: A. de Calassanti-Motylinski tarafından, Cezayir 1885, Fr. terc. Paris 1898)de zikredilebilir. Fas'taki Şilḥa'larda da edebiyat ananesi sönmemiş. Muvahhid imparatorluğunun kurucusu olan Mahadī ibn Tūmart, XII. yüzyıl başında Berber dilinde üç eser meydana getirmiş, bir de *Kur'anı* Şilḥa lehçesine tercüme etmiştir; bunlar bugün kayıptır. Bu lehçede ileri gelen müellif XVIII. yüzyılda dinî ve hukukî eserler meydana getirmiş olan Moḥammed u-ʿAlī u-Brāhīm (İbrahim)-dir. Vecibeler hakkında *Ḥavż* ve *Baḥr al-dumuʿa* adlı iki eseri vardır. Sīdī Ḫalīl'in *Muḫtaṣar*ına dayanan ilk eser 1897 de Cezayir'de M. Luciani tarafından basılarak tercüme edilmiştir. *Ḥavz*ın tamamlayıcı kısmı olan ikinci eser de kısmen neşredilmiştir (MacGuckin De Slane tarafından 1856 da, Cezayirde; *Appendice à l'histoire des Berbères d'İbn Khaldoun* adlı eserinde). Sīdī Brāhīm'in aynı lehçede yazmış olduğu Batı Afrika seyahatnamesi de, yayımlanarak tercüme edilmiş Berberce eserler arasındadır (bk. F. W. Newman: *The Narrative of Sidi Brahim ben Muhamed el Susi in the Berber Language* [«Journal of the Royal Asiatic Society» de, 1848]; R. Basset: *Relation de Sidi Brahim de Massat, trad. du Chelh'a en français*, Paris 1883). Bazı Arapça eserlerden faydalanmış olan *Kitāb al-Şilḥa* adlı bir yazma da vardır. Berber dilinde yazılmış mensur eserlere, Avrupalı misyonerler tarafından meydana getirilmiş olan *Kitab-ı Mukaddes* bölümlerinden tercümeleri de katmak gerekir. İlk olarak, Londradaki Bible Society Lukas İncilinin bir kısmını Zvāva lehçesine tercüme ettirerek 1833 te J. Richardson da Mattheos İncilinin ilk babını Gadāmes ve Tuāreg lahçesine çevirerek 1846 da basmıştır. Zvāva lehçesinde İncillerin tam tercümesi (*Aktab en tibratin d encilen s taḳebailit*) Cezayirde 1869 da çıkmıştır.

Berber edebiyatının önemli bir kısmını da hukukî metinler teşkil eder. Kabiliye. Mzāb, orta Fas ve Sahra vâhaları gibi bölgelerde yazısız fakat çok enteresan hukukî metinler meydana getirilmiştir. Bunlardan Berber örfî hukukunu izlemek kabildir. Bilhassa Cezayirde *ḳānūn* denilen hukukî küçük kodlar dikkati çeker. Fasta da *azref* veya *izref* denilen kanunlar vardır. Her ikisinde de âdetlere karşı gelenlere verilecek cezalar tesbit edilmiş bulunuyor. Kabiliye *ḳānūn*ları daha mufassal olup bunlarda memleketin siyasî teşkilâtına ve fertlerin hukukuna dair maddeler vardır. Berber kanunlarının önemli kir kısmı Avrupalılar tarafından toplanarak neşredilmiştir: Général A. Hanoteau ve Letourneux: *La Kabylie et les coutumes kabyles*, 3 cilt, Paris 1872-1873; E. Masqueray: *Formation des cités chez les populations sédentaires de l'Algérie*, Paris 1886; aynı müellif: *Tradition de l'Aourâs Oriental* («Bulletin de Correspondance Africaine» de, 1885); S. Boulifa: *Le kanoun d'Adni* («Recueil de mémoires et de textes publiés en l'honneur du XIVe Congrès des Orientalistes» te, Cezayir 1905), M. Morand: *Les Kanouns de Mzab* («Etudes de Droit Musulman Algérien» de, Cezayir 1910). P. Marty: *Droit coutumier berbère* («Revue des Etudes Islamiques» te 1928; M. Milliot: *Qânoûn des Aït Hichem* («Mémorial Henri Basset» adlı eserde, cilt 2, Paris 1928). Ayrıca bk. H. Basset: *Essai sur la littérature des Berbères*, Cezayir 1920.

BERBER GEDİĞİ, berber dükkânı açma yetkisi. Yeniçeri ocağı kaldırıldıktan (1826) sonra İstanbulda ve Boğaziçinde bulunan bütün kahveler, halkın toplanıp hükümet işleri hakkında konuşmasına engel olmak üzere, kapatılmış ve ocakları yıktırılmıştı. Bu dükkânların sahipleri umumiyetle fakir kimseler olduğu, halkın da tıraş olmak ve dışarda bir yerde oturup dinlenmek ihtiyacı göz önünde tutularak, III. Ahmed devrinde bir sistem haline getirilen ve II. Mahmud tarafından da vakıflarına gelir sağlamak amaciyle pek genişletilen gedik (b. bk.) usulü gereğince 1828 de, kapatılan kahvelerden bir kısmının berber dükkânı halinde tekrar açılmasına müsaade edilmiş ve Evkaf Nezaretince muayyen bir para karşılığında verilen izin senetleriyle sağlanan bu hakka «berber gediği» denilmiştir. O sırada Boğaz muhafızı bulunan Ağa Hüseyin Paşa (b. bk.) nın adamları tarafından bu vesile ile bir hayli para vurgunculuğu yapıldığı söylenir. B. G., bütün gediklerin kaldırıldığı 1860 yılına kadar devam etmiştir.

BERBERA, Britanya Somalisi'nde pazar ve liman. Nüfusu yazın 15 000, kışın 30 000 (1938) kadar. Deri ihraceder, telsiz istasyonu vardır. Ekimden Marta kadar süren büyük bir pazar kurulur; bu pazara Afrika içerilerinden, Hindistan ve Arabistandan ticaret eşyası gelir.

Tarih: B. nın tarihi hakkında pek az bilgi vardır. Müslümanlığın geliştiği ve yayıldığı devirlerde Araplar buraya göç etmişlerdir. XIV. yüzyılda Adal-Zayla krallığının bir bölümü olan B. nın XVI. yüzyılda Harar hükümdarı Ahmed Gran'ın idaresine geçtiği sanılmaktadır. Osmanlıların Yemeni almaları üzerine Ahmed Gran, onlara dayanarak, Portekizlilerden yardım gören Habeşlilerle çarpışmıştır. Türkler, Arabistanı aldıktan sonra B. üzerinde hak iddia etmişlerse de Somalilerin istiklâllerine dokunmamışlardır. B., iç savaşlar yüzünden zamanla çökmüş ve unutulmuştur. 1825 ve 1855 yıllarında B. sahillerine düşen Avrupalı gemicilerin ve seyyahların soyulmaları ve öldürülmeleri üzerine B. adı yeniden duyulmuştur. Mısırlılar 1875 te B. yı almışlarsa da, Mehdî hâdisesi sonunda bırakmağa mecbur kalmışlardır (1884). Bundan sonra burası İngilizlerin eline geçmiştir.

B. köle ticareti yapıldığı zamanlarda işlek bir ticaret merkezi olmuştur. Mısır hâkimiyeti zamanında, çok pis olan eski şehrin yanına ayrı bir şehir kurulmuş, 1888 de bunun yanması üzerine İngilizler yeniden Avrupa şehirleri gibi bir şehir kurmuşlardır.

BERBERBAŞI, Osmanlı sarayında padişahı ve oğullarını tıraş etmekle vazifeli kimse. Enderunda Has Oda (b. bk.) nın eski denilen ikinci derecede ağalarından sayılır ve içlerinden istidatlı ve denenmiş olan bazılarına mâbeyncilik vazifesi de ilâve olarak verilirdi.

Sarayda padişah ve şehzadeleri, Seferli Koğuşunun teşkilinden (1635) önce Hazine ve Kilerli koğuşlarındakilerden berberlik sanatını bilenler, tıraş ederlerken, Seferli Koğuşunun kurulmasiyle berberlik hizmeti de bunun mensuplarına inhisar ettirilmiş ve içlerinden ayrılan yirmi gedikli berber bu işle vazifelendirilmiştir. Bunların en eskisi de hamamcıbaşılık vazifesini görürdü. Aralarından Has Odaya alınanlardan en eli yatkınına «Berberbaşılık» vazifesi verilirdi. Saray berberlerinin âmiri olan B., emir aldıkça padişahı tıraş ederdi. Padişahın kesilen saçlarının B. tarafından gümüş bir leğende yıkanarak buhurla tütsülendikten sonra özel bir çekmeceye konulup saklanması ve her sene sürre giderken mühürlenen bu sandığın Sürre Emîni (b. bk.) ne teslim edilerek Medineye gönderilip Hazreti Muhammedin türbesi civarında bir yere gömdürülmesi Yavuz Selim devrinden beri gelenek olmuştu.

B., padişahın oğlu olan şehzadelerin ilk defa saçını kestiği zaman, bunu sadrâzama kendisi bildirmekle ödevli olup alayla Paşakapısına gider ve vazifesini yaptıktan sonra sadrâzamdan hil'at giyip bahşiş alırdı. Beş yüz altınlık bir kese ve takımiyle hazırlanmış bir at, bu hediyelerin başında gelirdi.

BERBERIDACEAE: bk. KADINTUZLUĞUGİLLER.

BERBERİDOPSİS, flakurtiase (Flacourtiaceae) familyasından, Şilide yalnız bir nev'i yetişen (*Berberidopsis corallina*) bitki cinsi. Bu nev'i, yapraklarını yazın da kışın da dökmediğinden ve güzel kırmızı çiçekler açtığından dolayı bir süs ağaççığı olarak duvar kenarlarında yetiştirilir. Üretilmesi, tohumları veya yeşil çelikleriyle olur.

BERBERİN, tabiî halde de bulunan azotlu boyar madde. *Berberis Vulgaris* bitkisinin köklerinde yaygın halde bulunur. Ticarette Berberinhidroklorür $C_{20}H_{17}NO_4 HCl + 2H_2O$ veya Berberinamonyumsülfat $(C_{20}H_{17}NO_4)_2 . H_2SO_4 + 3H_2O$ hallerinde raslanır. Sarı, suda ve alkolde eriyen bir tozdur. İzokinolin (Izochinolin) den türemiş maddeler arasındadır. İpeği, pamuğu ve deriyi sarıya boyar. Tıpta, ishallerde, kalb hastalıklarında ve malaryada kullanılır. B. in kimyevî terkibi Perkin, Robinson ve Gadamer tarafından açıklanmıştır. B., çeşitli bitkilerde aynı zamanda bulunan, az alkoloidlerden biridir. *Berberis vulgaris*te (% 1,3), *Hydrastis Canadensis*te, *Coptis Teeta* ve *Nandina domestica* v. b. da bulunur.

BERBERİS (Bot.): bk. KADINTUZLUĞU.

BERBERİS (Tıp), sıkıcı ve tonik tesiri olan bir ilâç. Fazla miktarı ise müleyyin (pürgatif) tesiri gösterir. Ekstraflüid'inin kullanılacak miktarı 0,333 - 2cc; tentürünün kullanılacak miktarı ise 0, 666 - 4 cc tür.

BERBERİSTAN, Berber soyunun dağılmış bulunduğu Kuzey Afrika ülkelerine (Fas, Cezayir, Tunus, Trablus) verilen eski ad.

BERBER'LER (Berberîler), Mısırın batı sınırından Atlas Okyanusu kıyılarına kadar hemen bütün Kuzey Afrikaya yayılmış, kalabalık ve eski bir kavim. Bunların yaşadığı kuzey Afrikaya Araplar «Mağrib» adını verirler. Mağrib, bölge merkezlerine göre, Tunus, Cezayir ve Fas adiyle üç kısma ayrılır. Böylece B., Libyadan Atlas Okyanusuna ve Akdenizden Orta Nijer ve Senegal'e, hattâ Nubiye'ye ve Kızıldenize kadar uzanan geniş bir sahaya yayılmışlaıdır. Nitekim Habeşistanın Nubiye'si ile doğu ve kuzeyinde oturan bazı kabîlelerin Berber oldukları ve bunların Berberîler mânasında «Berâbire» adını taşıdıkları bilinmektedir.

B. in menşe ve asılları hakkında türlü görüşler ileri sürülmüştür. Bazı bilginler Hâmî, bazıları Sâmî olduklarını ve Asyadan geldiklerini iddia etmişlerdir. Münakaşalar hâlâ devam etmekle beraber B. in dili ve antropolojisi üzerindeki tetkiklerle mesele oldukça aydınlanmıştır. B., Afrikaya tarih öncesi çağlarda gelen ve yerli unsurlarla kaynaşma neticesinde beden yapısı esaslı değişmelere uğramış olan bir ırkın mahsülüdürler. Çok eskiden beri ve devamlı olarak Kuzey Afrikada yaşadıkları için tipleri hususileşmiştir. Sonradan Arap unsurlarının da aralarına karışmasiyle esas dillerini ve âdetlerini unutmuşlardır. Yalnız dağlık bölgelerde ve sahranın iç kısımlarında yaşıyan bazı zümreler, dillerini ve asıllarını az çok koruyabilmişlerdir. Dil ve kültürleri bakımından umumî olarak Hâmî-Sâmî gruptan sayılan B., ırk bakımından esmer ırkın Berber-Arap adı verilen tâli grupunu teşkil ederler, bk. BERBER DİLİ.

Antropolojik karakterleri: B., açık esmer ciltli, ortanın üstünde boylu (167 cm), uzun başlı (dolikosefal; karîne: 74), ince uzun yüzlü, koyu siyah (veya kestane) saçlı ve umumiyetle atletik ve ince yapılıdırlar; sert, didişken ve başına buyruk mizaçtadırlar.

Bir Berber tipi

Çeşitli isimlerle anılan birçok kabîlelere ayrılmış bulunan B., kabîle başkanlarının idaresi altında ve bağımsız olarak yaşarlar. Çok cesur ve mücadeleci olmalarına rağmen, kuvvetli ve devamlı devletler vücuda getirememişler. tarihleri boyunca birçok mağlûbiyetlere uğrıyarak çeşitli milletlerin nüfuzları ve hâkimiyetleri altında kalmışlardır. İstilâlara karşı koymaktan ziyade, yabancı kışkırtmalarına kapılıp, birbirleriyle mücadele eden B., bir boyunduruktan kurtulmadan diğerinin altına girmişlerdir. Türk hâkimiyeti Kuzey Afrikadaki B. üzerinde derin kültür izleri ve sosyal tesirler bırakmıştır(1574-1881). Karşılıklı anlaşmaya dayanan bu müspet tesirlerin en büyük sebebi Kanunî devrinde Kuzey Afrikada Garb Ocakları adı altında *dayı* (b. bk.) adlı yerli şefler vasıtasiyle idare olunan bir beylerbeylik kurulmuş olmasıdır. Tarihleri boyunca yabancı istilâ ve hâkimiyetleri altında yaşamak mecburiyetinde kalmaları, millî benlikleri ve yaşayışları üzerine tesir etmiştir; muhtelif milletlerin tesirleri altında kaldıklarından kendi dillerini, âdet ve geleneklerini kaybetmişlerdir Bununla beraber, kuvvetli bir kabîle havatı sürmeleri dolayısiyle Tunus ve Cezayirin dağlık bölgelerinde yaşıyan kabîleler, Avraslar, Fasta Atlas dağlarının eteklerinde yaşıyan İmazığlar, Büyük Sahrada yaşıyan Tuareg ve Tibularla kısmen Cerba adasında yaşıyan Cerbîler, Matamotolar, Cezayirde Babor ve Telegmolar, büyük ölçüde Arap tesiri altında kalmış olmalarına rağmen eski dil, âdet ve geleneklerini az çok muhafaza edebilmişlerdir. Ancak bunların da zamanla değişecekleri şüphesizdir. Geniş bir sahada dağılmış bulunan ve mütecanis bir kütle teşkil etmiyen B., bilhassa, Araplarla çok karışmışlardır. Yalnız dağlık bölgelerde ve çöllerde yaşıyan bazı gruplar bu tesir silindirinin dışında kalmışlardır.

B. in dilleri gibi, âdet ve gelenekleri de kavmî hususiyetlerini izah etmek bakımından çok mühimdir. Zira benliklerini muhafaza edebilen Berber kabîleleri arasında yapılan incelemeler, onların diğer Afrika kavimlerinden farklı olduğunu göstermiştir.

B., Müslüman olmalarına rağmen, dinî esaslardan ziyade kan gütme, öc alma gibi eski geleneklere bağlıdırlar. Aile umumiyetle maderşahîdir. Kadının seçme bir mevkii vardır. Aşırı derecede tesettür yoktur. Erkek, aynı zamanda ancak bir tek kadınla evlenebilir.

Bazı kabîlelerde halk asîller, savaşçılar ve köleler tarzında sınıflara ayrılır. Bazı kimseler ise demoktarik bir karakter gösterirler. Bunlar, bir nev'i küçük cumhuriyetler halindedir. B., bugün hemen tamamiyle Müslümandırlar. Eskiden kabîlenin menşe, iş güç ve düşünüş gibi hususiyetlerine göre dinleri değişirdi; fakat umumiyetle tabiat kuvvetlerine (ay, yıldız, güneş, dağ, kaya ve akar sular) tapılırdı. Tuaregler gibi eski geleneklerini saklıyan zümrelerde bu izler hâlâ yaşamaktadır. Müslümanlıkları eskiden kalma mahallî inanışlarla karışıktır. Burada tarikatler de oldukça yaygındır.

B., umumiyetle hayvan yetiştirmek, ekin ekmek gibi işlerle uğraşırlar. Dağ ve orman bölgelerinde yaşıyanlar avcı, vâhalarda oturanlar çiftçi, Tuaregler gibi çöllerde yaşıyanlar ise çoban ve avcıdırlar. Büyük sahradaki kabîlelerin çoğu sürülerinin peşinde göçebe olarak yaşarlar.

BERCEO [*bertheo*], **Gonzalo de** (1180 sıraları — 1246 dan sonra), İspanyol şairi. Berceo'da doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Adı belli olan ilk İspanyol şairidir. Rioja'daki San Millán de la Cogolla manastırında bulunmuş, *Vida de Santo Domingo de Silos* (St. D. d. S. un hayatı), *Vida de Santa Oria* (St. O. nın hayatı) gibi basit dille yazılmış manzum biyografiler ve *Los miraclos de Nuestra Señora* (Meryemananın mucizeleri) başlıklı şiiriyle tanınmıştır. Şiirleri «Biblioteca de autores españoles» (cilt 57) kolleksiyonunda *Poesias* başlığiyle çıkmıştır (Madrid 1913 ve 1922).

BERCESTE, zahmetsizce hatıra geliveren, yüksek bir mânası olan şiir, bilhassa mısra (b. bk.) tâbiri. Ragıp Paşanın: «Eğer maksûd eserse mısra-ı berceste kâfîdir.» mısraında anlam ve çok defa bu mısra telmih (b. bk.) edilerek söylenen «Mısra-ı berceste», daha yaygındır.

BERCHEM' [*berhem*] veya **BERGHEM, Nicolaes** (1620 - 1683), Holândalı manzara ressamı. Haarlem'de doğmuş, Amsterdam'da ölmüştür. Aslında Berghem (Brabant)lı bir ailedendir; dinî tazyik neticesi bu aile Holândaya göç etmiş ve orada yerleşmiştir. B., önceleri bir natürmort ressamı olan babası Pieter - Claasz van Haarlem'den ders almış, sonra da Claes Moeyaert, P. de Grebber ve Jan Wils'in talebesi olmuştur. İtalyaya seyahati sırasında tabiatla ilgili birçok resimler yapmış. çok sayıda etüd ve eskizlerle Holândaya dönmüştür. İlk eserlerinden «St. Hieronyumus» (Würzburg), ve «Laban'ın tarihi» (Münih) tablolarında hocası Moeyaert'e olan temayülünü ifade etmiştir. B., av sahnelerini, plâj ve liman görünüşlerini, kış manzaralarını işlemiştir. Bilhassa çobanlarla sürülerin yer aldığı kır sahnelerini tasvir eden resimleri, mühim eserleri arasındadır. Eserlerinden başlıcaları şunlardır: «Haarlem önünde kış manzarası» (1647; Amsterdam müzesi), «Sığı geçen öküz sürüsü» (1656), «İtalyan manzarası» (1656), «İtalyan harabesi» (1658), «Çadırda istirahat» (Bruxelles müzesi), «Çobanların istirahatı» (Budapeşte müzesi), «Nice civarından bir görünüş» (Louvre müzesi).

BERCHEM [*berhem*], **Max van** (1863 - 1921), İsviçreli dilci ve Semitist. Cenevrede doğmuş, Céligny'de ölmüştür. İslâm kitabe bilgisi (Epigraphik) nin kurucusudur. Doktorasını *La propriété territoriale et l'impôt foncier sous les premiers califes* (İlk halifeler zamanında arazi mülkiyeti ve toprak vergisi) [Cenevre 1886] başlıklı etüdle yaptıktan sonra, 1888 - 1895 yılları arasında Doğuyu gezerek kitabeler üzerinde çalışmış, daha sonra da *Inschriften aus Syrien, Mesopotamien und Kleinasien gesammelt im Jahre 1899 von Max von Oppenheim* (M. v. O. tarafından 1899 da Suriyeden, Iraktan ve Anadoludan toplanan kitabeler) [1909] adlı eseri yayımlamıştır. *Die muslimischen Inschriften von Pergamon* (Bergamadaki İslâm kitabeleri) [1911] başlıklı eserinden başka, *Matériaux pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum* (Arapça kitabeler külliyatı için malzeme) mutevazı adını verdiği muazzam kolleksiyonu da başkaları ile birlikte idare edip yayımlamıştır (4 cilt, Kahire 1894 - 1903). Küçük yazıları arasından, *Inscriptions arabes de Syrie* (Suriyedeki Arapça kitabeler) [Kahire 1897] ve dergilerde çıkan *Le château de Bânias et ses inscriptions* (Banyas kasrı ile kitabeleri) [«Journal Asiatique» 1888], *Notes d'archéologie arabe. Monuments et inscriptions Fatimides* (Arap arkeolojisine ait notlar. Fâtımî âbideleri ve kitabeleri) [aynı mecmua, 1891], *Titres califiens d'occident à propos de quelques monnais Mérinides et Ziyanides* (Bazı Merinî ve Ziyanî sikkeleri münasebetiyle, Batı halifelerine ait unvanlar hakkında) [aynı mecmua, 1907] ayrıca anılmağa değer.

BERCHET [*berşe*], **Giovanni** (1783 - 1851), İtalyan şairi. Milano'da doğmuş, Torino'da ölmüştür. Gray, Goldsmith gibi bazı ecnebi yazarların eserlerini ve *Romancero* adlı İspanyol manzum hikâyeler külliyatını İtalyancaya tercüme ettikten sonra 1816 da *Lettera semiseria di Crisostomo* (Crisostomo'nun yarı ciddi mektubu) adlı eserini yayımlamıştır. Bu eser İtalyan romantiklerinin bir beyannamesi olmuştur. B., aynı zamanda romantik ve vatansever İtalyanların gazetesi olan «Il Conciliatore»de çalışmıştır. Polisten kurtulmak için İngiltereye, Belçikaya Fransaya ve Almanyaya gitmeğe mecbur olmuştur. 1847 de Milanoya dönmüş, geçici hükümette Millî Eğitim Bakanı olmuş, fakat 1848 ihtilâlinin muvaffak olamayışı onu Torino'ya sığınmaya mecbur etmiş, orada Piemonte İkinci Meclisine mebus seçilmiştir. En tanınmış manzumeleri *I profughi di Parga* (Parga mültecileri) [siyasî destan, Londra 1824], *Il romito del Cenisio* (Cenis dağı münzevisi) [1824] ve *Le Fantasie* (Hülyalar) [1829] başlıklarını taşır.

BERCHTESGADEN [*berhtesgâdın*]: 1. Yukarı Bavyera (Almanya) daki idare bölümlerinden biri. Yüzölçümü 625 km², nüfusu 20 600 (1933) dür. Yer yer sarp dağların (Watzmann 2714 m) yükseldiği bu çok güzel manzaralı bölgede Königssee adlı ince uzun bir göl de vardır.

2. Almanyada Yukarı Bavyerada aynı addaki idarî bölümün başlıca şehri. Nüfusu 3 800 (1938). Denizden 576 m yüksekliğinde. Untersberg üzerinde. Salzburg'un 15 km güneybatısındadır. Sodalı kaynakları bulunan B., iklimi dolayısiyle yazın bir banyo şehri, kışın da mevsim sporlarının çok canlı olduğu bir yerdir. Maden tuzu ocakları 1174 ten beri işletilmektedir. B. deki kırallık sarayı vaktiyle Fransisken misafirhanesi (rahiplerin, Hıristiyan hacıları ve seyyahları misafir ettikleri bir nevi yurt veya imarethane) idi. Burası bir zamanlar, Hitler'in dağ ikametgâhı ile diğer ikametgâhlarının bulunduğu yer olarak tanınmıştır. Filhakika onun iki

ikametgâhı vardı: birisi büyük bir chalet (İsviçre dağlarındaki köşk ve dağevlerine verilen ad) olup içinde 20 000 askere mahsus bir kışla olan bir arazinin ortasında idi. Çok daha meşhur olan diğeri, «Kartal Yuvası» veya Berghof adları ile tanınmaktadır. Bu ikametgâh, hakikatte, büyük bir hava akını sığınağı ve kaleden başka bir şey değildi ve uzun kuşatmalara dayanabilecek bir görünüşü vardı. Buna rağmen 5 Mayıs 1945 te (İkinci Dünya Harbinin son günlerinde) General Leclerc'in tümenine mensup bir müfreze tarafından mücadelesiz zaptolunmuştur. Hitler'in dağ şatosu ile civarında Goebbels ve Göring'e ait şatolar B. ın müttefikler tarafından işgalinden az önce, 25 Nisan 1945 te, İngiliz bombardıman uçaklarının hücumuna uğramış, bu şatolar, vâdi boyundaki SS kışlaları ve Kehlstein dağının doruğundaki tahkimli yerler tahrip olunmuştur. Ancak cephane, yiyecek, kitap ve şampanya ile dolu yeraltı sığınakları tahripten kurtarılmıştır. Hitler, ziyaretçilerinin çoğunu burada kabul ederdi. Yakın arkadaşları ile üzerlerinde derin bir intıba bırakmak istediği yabancı devlet adamlarını, dağ tepesindeki kalesine davet ederdi. Kışladaki ikametgâhlarda birtakım aileler barındırılıyordu. Harabelerde çocuk oyuncakları ile okul kitapları bulunmuştur. Her şeye rağmen meşhur «Kartal Yuvası» harbden hiç zarar görmemişti. Burası mantar şeklinde bir bina olup kaya parçalariyle dörtköşe şeklinde inşa edilmişti. B. a bakan, 2022 m yüksekliğindeki dağın tepesinde yükselen bu binaya zırhlı bir elektrikli asansör vasıtasiyle veya 7 km uzunluğunda yılankavi dağ yollarından çıkılırdı. Bu bina Grimm kardeşler (b. bk.) in kitabından çıkmış bir masal şatosu gibidir. Hiçbir yatak odası yoktur. Bir sıra çok büyük salonları vardır. Bunların büyük pencerelerinden aşağıdaki vâdinin fevkalâde güzel manzaraları görülür; daha uzakta, Königssee gölünün yeşilimtırak mavi suları ve köpüren Salzbach nehri seçilir. Şatonun mevkii ve sağlamlığı, etrafını kuşatan karla örtülü tepelerin azametli manzarasiyle kaynaşır. Şato 13 katlıdır. Bunların 12 si yeraltında olup dağın içinde inşa edilmiştir. En üst katı, dağlardan kesilmiş kayalarla inşa olunmuş olup, vâdiden bakılınca dağın bir kısmı gibi görülür. İçerisindeki muazzam sekiz köşeli 27 m çapındaki kabul salonunun çok büyük 5 penceresi vardır. Şöminesi koca ağaç kütüklerini yakabilecek büyüklüktedir. Taştan olan döşemesi çok güzel bir koyu kahverengi ve tozlu pembe Çin halısı ile örtülü idi. Bunun tam ortasında sekiz köşeli büyük bir masa dururdu. Alman hezimetinden sonra bu masada bir Amerikalı paraşütçü tümeninin erleri, karavanalarını yemişlerdir. 36 dan fazla koltuğu bulunan bu salonda, muhtelif örnekli çiçek ve maketle kaplı koyu renkte. meşeden yapılma, beyzî şekilde kahve masaları vardı. Bunun dışında eşya olarak yalnız, çok mükemmel bir radyo ile bir elektrikli gramofon görülürdü. Bu salondan, müstatil şekilde bir ziyafet salonuna geçilirdi. Burada, uzun dar bir masa ile açık renkte, meşeden yapılma ve yeri kaplıyan krem rengindeki İran halısına renkçe uygun 40 sandalya bulunurdu. 6 metreden fazla uzunlukta büyük bir büfe, içinde portakal rengi ejderhalarla süslü bir beyaz Limoges porselen takımı vardı. Buradaki bütün çatal bıçaklar müttefik ordusu tarafından ganimet veya hâtıra olarak götürülmüştür. Mutfak da pek büyüktür. Orada kocaman bir elektrik sobası (ocak) ile 4 fırın, mutfağa bağlı olarak hizmetçiler için, parlak Türk mavisi renginde bir yemek odası vardı. Bu katın altında kilerler, bekçi odası ve hizmetçi yatak odaları ve bunun altında da şarap mahzeni bulunurdu. Üst katın dışında 27 m uzunluğunda, 36 m yüksekliğinde muazzam bir revak vardı. Yeraltı katlarına ancak asansörle inilirdi. Diğer yerler yıkılmış olmakla beraber modern bir ikametgâh olan Plattenhof az zarara uğramış, kısa zamanda da Amerikalı paraşütçülerin dinlenme yeri olarak kullanılabilmiştir.

Bütün dağ, koridor ve müdafaa odalariyle oyulmuş bir halde bulunmuştur. «Kartal Yuvası» nın müdafaası 5 tahkimat çemberiyle sağlanmıştır. Bunlar doğrudan doğruya dağın içine yerleştirilmiş olup, yeşil ve kahverengi boya ve ince uzun örtülerle gizlenmiştir. Kalelere ancak 27 m uzunluğunda bazı tünellerden geçilerek girilirdi. Yolların üzerine petrol varilleri yerleştirilmişti. Böylelikle gerektiği zaman, bütün dağın etrafına bir duman perdesi germek mümkün olurdu. Bu binaların hepsinin inşası için esirler çalıştırılmıştır. Bu esirlerin hayatları, inşa ettikleri binaların ihtişamı ile tam bir tezat teşkil etmekte idi.

BERCHTOLD [*berhtolt*], **Leopold, Graf von** (1758 - 1809), Alman tıp yazarı. Viyanada doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. İnsanlığın acılarını dindirmeğe çare bulmak gayesiyle Avrupa, Asya ve Afrikada birçok seyahatler yapmıştır. B. un ilk yayımları, ölülerin acele gömülmesi aleyhine ve denizcilere mahsus hastalıklar üzerinedir. 1797 de Viyanada vebadan korunma ve tedaviye dair eserini yayımlamış, aşıların faydalarını halka öğretmeğe çalışmıştır.

Başlıca eserleri şunlardır: *An Essay to Direct and Extend the Inquiries of Patriotic Travellers, with Further Observations on the Means of Preserving the Life, Health and Property of the Unexperienced in their Journies by Land and Sea* (Yurtsever yolcuların anketlerini sevk ve idare edip, genişletmek için bir deneme ve tecrübesizlerin kara ve denizde seyahetleri sırasında can, sağlık ve mallarını korumak için başvurulacak çarelere dair başka mülâhazalar). [1789], *Ensaio sobre a extensão dos limites da beneficencia a respeito, assim dos homens, como dos mesmos animaes* (Gerek insanlar ve gerek hayvanlar hakkında gösterilecek hayırseverlik sınırlarının genişletilmesine dair deneme) [1793].

BERCHTOLD [*berhtolt*], **Leopold, Graf von** (1863-1942), Avusturya - Macaristan diplomatı ve devlet adamı. Viyanada doğmuş, Sopron (Macaristan) yakınında bir şatoda ölmüştür. 1895 te Paris, 1899 da Londra elçiliği kâtipliğinde bulunmuş, 1906 da Petersburg elçisi, 1912 de Avusturya - Macaristan dışişleri bakanı olmuş ve bu vazifesinde 1915 e kadar kalmıştır. Sırbistana karşı tedbir alınmasında direnen Avusturya askerî partisinin tahriklerine uzun zaman karşı koymuşsa da 1912 - 1913 de patlak veren Panislâvist tezahürlerin şiddeti önünde, vaziyeti yavaş yavaş değişmiş ve Balkan işlerine Avusturyanın müdahale etmesi fikrini kabul etmiştir. 1914 Temmuz ayında veliaht Arşiduka Franz Ferdinand ve karısının Bosnasarayda öldürülmesini bahane ederek Sırbistana bir ültimatom

Leopold v. BERCHTOLD

göndermiş ve bununla Birinci Dünya Harbinin patlak vermesine sebep olmuştur. Ocak 1915 te vazifesinden ayrılan B., Şubat 1917 de saray başkançılarlığına tâyin edilmiştir

BERCK [*berk*], **Theodor** (1812 - 1881), Alman filologu. Leipzig'de doğmuştur. 1842 de Marburg'da klâsik edebiyat profesörü olmuştur. Sonradan Freiburg'da aynı dersi okutmuştur. Bonn'da uzun zaman oturmuş ve kendisini Yunan edebiyatına vermiştir. Başlıca eserleri şunlardır: *Poetæci Lyrici Græci* (Yunan lirik şairleri) [1843, en son baskısı 1900], *Griechische Literaturgeschichte* (Yunan edebiyatı tarihi) [1872 - 87]. Bu eserlerin her ikisi de sonradan başka Alman yazarları tarafından tamamlanmıştır. 1840 ta Aristophanes'in parçalarını, 1834 te de Anakreon'un parçalarını çıkarmıştır. Eserleri hâlâ kıymetini kaybetmemiştir. Bir lirik antolojisi 1923 te E. Diehl tarafından tekrar yayımlanmıştır.

BERCSÉNYI [*berçēñi*] **Miklós, Kont** (1665-1725), Macar generali ve devlet adamı. Temetvény (Macaristan)-de doğmuş, Tekirdağda ölmüştür. Nagyszombat (şimdi Slovkya'da Trnava) üniversitesinde tahsilini bitirdikten sonra Macaristan nádor (kıral naibi) u Esterházy Pál'ın sarayına alınmış. 1686 da Budin'in kuşatılmasında gösterdiği yararlıklara karşılık albaylığa ve Szeged uc bölgesi başkomutanlığına tâyin edilmiştir. 1689 da kontluk rütbesine çıkarılan B., çok geçmeden Ung ili (kuzeydoğu Macaristan, şimdi Rusya) valiliğine getirilmiş, bu sıralarda Erdel beyi II. Rákóczi Ferenc (hük. 1704 - 1711) ile tanışmış ve onun en güvenilir adamı olmuştur. Rákóczi 1701 de tevkif edilince Lehistana kaçmış ve orada Rákóczi kıyamını hazırlamıştır. Rákóczi'nin 1703 te Habsburglara karşı Macar istiklâl savaşını açması üzerine B., Leh kıtalarının başında Macaristana girmiş, harbin idaresini üzerine almış ve diplomasi sahasında da Rákóczi'ye değerli hizmetlerde bulunmuştur. 1710 da Rus yardımını sağlamak için Lehistana gitmişse de başarı elde edememiştir. Rákóczi'nin açtığı savaş başarısızlıkla bitince (1711) onunla birlikte dış memleketlere sığınmış, 1716 da III. Ahmedin daveti üzerine Orşova'da sadrâzamın karargâhına gidip 1717 de Macar mültecilerinden ve Türklerden ibaret 20 000 kişilik bir ordu ile Macaristana girmiş, fakat geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu başarısızlıktan sonra ilkin Edirnede, sonra Tekirdağda yaşamıştır. 1906 da cesedinin bakiyesi Rákóczi'ninki ile birlikte Türkiyeden Macaristana nakledilip Kassa (şimdi Slovakyada Košice) başkilisesinde gömülmüştür. 7 cilt tutan mektupları ile birtakım yazıları kalmıştır (basımı: Peşte 1868, 1875 - 1882).

BERDAN, Amerikan generali B.ın icadettiği bir tüfek. 1871 - 92 yıllarında Rus ordusunda kullanılmıştır. Çapı 11 mm olup merkezî atışlı fişekleri arkadan doldurulurdu. Bu fişekleri de ilk defa B. yapmıştır.

BERDE, [*bærdæ*], **Mária** (1889 - 1949), Macar kadın yazarı. Birinci Dünya Harbinden sonra yeniden kurulan Transilvanya (Rumanya) Macar edebiyatının başlıca önderlerinden biridir. Çok verimli bir yazar olan B., şiir. küçük hikâye ve piyeslerden başka birçok romanlar yazmıştır. En mühim romanları şunlardır: *Földindulás* (Yer sarsıntısı) [1930]; *Szentségvivők* (Mukaddesat taşıyanlar) [1934]; *Tüzes kemence* (Kızgın fırın) [1936]. Büyük başarılar kazanmış olan bu romanlarında Transilvanya Macarlarının hayatını ele almıştır.

BERDİÇEV, Ukraynada, aynı addaki küçük idare bölümü (okrug) nün merkezi olan şehir. Nüfusu 66 000 (1939). İşlek bir yol uğrağı olan B. de tahıl ve hayvan alışverişi yapılır. Deri, şeker ve dokuma endüstrisi vardır. Nüfusunun bir kısmı Yahudidir.

BERDYAEV, Nikolay Aleksandroviç (1874-1948), Rus filosofu. Aslı Ukraynalı olup Kiev'de doğmuş, Paris yakınında Clamart'da ölmüştür. B., felsefe dergileri çıkarmış, felsefe dernekleri kurmuştur. Siyasette liberal olduğundan Çarlık zamanında takibe uğramış ve 1900 de üç yıl için sürgüne gönderilmiştir. Rus İhtilâline karşı ilkin menfi bir durum takınmıyan B., zamanla komünizm ideolojisine karşı açıkça cephe aldığı için. 1922 de memleket dışına çıkarılmış, önce Berlinde, daha sonra Pariste yaşamıştır.

B., kültür, tarih ve din filosofudur. Son zamanların komünizm dışında yetişen en kuvvetli Rus düşünürlerinden biridir. Ona göre tarih, dinî - metafizik bir mâna taşımakta ve Hıristiyan dünya görüşünün doğruluğunu müşahhas bir şekilde göstermektedir. B., aynı zamanda kuvvetli bir edebiyat tenkidcisidir.

Başlıca eserleri şunlardır: *Novoe religioznoe soznanie i obşçestvennost* (Yeni din şuuru ve cemiyet) [1907], *Duhovnıy krizis intelligentsii* (Münevverlerde ruh buhranı) [1910], *Filosofiya svobodı* (Hürriyet felsefesi) [1911], *Smısl tvorçestva* (Yaradılışın mânası) [1916], *Sud'ba Rossii* (Rusyanın kaderi) [1918], *Mirosozertsanie Dostoevskogo* (Dostoevski'nin dünya görüşü) [1923], *Smısl istorii* (Tarihin mânası) [1923], *Novoe srednovekově* (Yeni Ortaçağ) [1924], *Filosofiya svobodnago duha* (Hür ruhun felsefesi) [1927], *O naznaçenii çeloveka* (İnsanın mukadderatı hakkında) [1931], *Duh i real'nost'* (Ruh ve hakikat) [1937]. Bunlardan çoğunun İng.. Fr. ve Alm. tercümeleri vardır.

BERDYANSK: bk. OSİPENKO.

BERE (Fr. Béret, Lat. *birrus*tan), Fransanın güneybatısındaki eski Béarn ilinde oturanların, Alpler avcı alayı askerlerinin, okul talebesinin, çocukların ve genel olarak Bask'ların giydikleri bir nev'i yuvarlak ve yassı şapka ve buna benzer bir kadın şapkası. B. nin lâcivert renklisi bazı sivil, muhtelif renkte olanı da kadınlar ve askerler tarafından giyilir.

BERECYNTIUS TRACTUS (Lat. = Berekyntler bölgesi), eski Anadolunun Karia eyaletinde, Phrygia sınırı boyunca uzanan bir bölge. Burada geniş şimşir ormanları vardı. B. T., adını Berekyntler (b. bk.) den almıştır. Eski yazarlar, eserlerinde Sangarios (Sakarya) kıyısında bir Berecyntus istihkâmından, Berecynthia adında bir şehirden ve bir Mons Berecyntus = Oros Berekynthion (Berekynt dağı) dan bahsederlerse de bu yerlerin uydurma olması ihtimali vardır.

BEREDÂN, Irakta bugün yalnız örenleri bulunan eski bir şehir. B., Bağdadın 23 km kuzeyinde, Sâmerrâ yolu üzerinde, Diclenin doğu kıyısına yakın bir yerde, Dicle ile Nehrü'l - Hâlis'in kavuştukları noktanın altındadır. Diyâle suyundan ayrılan Hâlis kanalı, B. nin içinden geçiyordu. Abbasî halifesi Mansur başkentini bugünkü Bağdadın yerinde kurmadan önce kısa bir müddet B. da oturmuştur. Bağdadın doğu bölümünde bir köprü, bir sur kapısı, bir sokak ve bir mezarlık, B. adını taşımaktadır. B., XIV. yüzyıl başlarında ıssızlaşmış ve sönmüştür.

BEREFŞAN, Türk musikisinde kullanılan mürekkep usullerden biri. B., semaî, Türk aksağı ve iki sofiyan usulden meydana gelmiştir. On altı zamanlı olanına nîm B., otuz iki zamanlı olanına da sadece B. denir.

BEREHÛT, Hadramut'ta bir vâdi. B. vâdisinin kenarında volkanik bir dağın eteğinde meşhur B. kuyusu bulunmaktadır. Yerlilerin anlattığına göre, ağzının çapları 8 - 10 m olan B. kuyusundan boğucu bir kükürt kokusu çıkmakta ve sesler gelmektedir. B. kuyusu hakkında Araplar, Yunanlılar ve Romalılar, birçok rivayetler ve efsaneler söylemişlerdir. Bu kuyudan az uzakta Hud peygamberin mezarı bulunmaktadır. Âd kavmine Tanrının peygamber olarak gönderdiği Hud, bu kavim tarafından öldürülmüştür. Yerliler, bu mezarın büyük bir taş yığını halinde olduğunu ve Hud peygamberin kemiklerinin bu mezar yakınındaki küçük camide gömülü olduğunu söylerler. Bu mezar, Arabistanın güneyindeki dinî ziyaret yerlerinin en meşhurudur. Her yıl Şaban ayı başlarında burada bir panayır kurulmakta ve toplanan Hadramut halkı mezarı ziyaret etmektedir. 1843 yılında bu bölgeyi gezen Adolph von Wrede ile 50 yıl sonra Hadramut'tan geçen Leo Hirsch, bu vâdiyi görmek istemişlerse de Müslüman olmıyanların bu gibi mukaddes yerlere girmesine izin verilmediği için görememişlerdir.

BEREKÂT, Mekkede hüküm sürmüş olan birçok şerîflere verilen ad. Berekât b. Hasan b. Aclân, 1406 yılından başlıyarak babasına hükümet işlerinde yardım etmiştir. Bu hükümdar zamanında Memlûklerle iyi münasebetler kurulmuş, Memlûk Sultanı Çakmak, Mekkeye Nâzırü'l-Haremeyn adiyle bir memur göndermiş, Mekkede devamlı olarak bir Türk garnizonu bulundurmuş, böylece iki başlı bir idarenin temeli atılmıştır. Bundan sonra idare başına oğlu ve torunu B. b. Muhammed gelmiştir (1497 - 1525).

B. b. Muhammedin ilk 15 yıllık idaresi karışıklıklar içinde geçmişse de sonraları vaziyet düzelmiştir. Memlûk hükümdarı Kansu Gavri ile çok iyi dostluk münasebeti sürdüren B. b. Muhammed, Memlûkler devletinin Osmanlılar tarafından yıkılması (1517) üzerine Osmanlılara da saygı ve sevgi göstermekte kusur etmemiş ve Kahirede bulunan Yavuz Selime oğlu ile Mekkenin anahtarlarını göndermiştir. Bu suretle Memlûkler devletinin yıkılışı Hicazda bir sarsıntı doğurmamıştır.

B. b. Muhammedin ölümünden sonra oğlu Ebu Numey, şerîf olmuştur. Bunun çocuklarından biri, adını Mekke tarihinde rol oynamış üç aileden birine vermiştir. XVII. yüzyılın ikinci yarısında Mekkede nizam ve intizamı sağlamak için gönderilen Magribli Muhammed b. Süleyman, bu işte, bu aileye bağlı bulunan B. b. Muhammed b. İbrahimden faydalanmıştır. B., sadece emîr unvanını kullanmış, fakat idare, Osmanlı Devletinin yetkili memuru elinde kalmıştır.

BEREKETLİ, Tokat'ın Reşadiye ilcesine bağlı bir bucak. Bucak merkezi olan Büşürüm 970 (1945) nüfuslu bir köydür. Reşadiye'nin batısına düşen B. erazisi Kelkit vâdisinin kuzey tarafındadır. Deprem bölgesi içinde bulunan köylerinin verimli toprakları vardır. Sulanabilen yerlerde sebze, meyva ve tütün yetişir; buralarda nüfus oldukça sıktır. 16 köyü olan bucağın nüfusu 9940 (1945) tır.

BEREKETOĞLU, Vecih (doğ. 1895), çağdaş Türk ressamı. Rodos'ta doğmuştur. Bereketzade Cemal Beyin oğludur. İlk tahsilini Mısırda, idadı tahsilini de Rodos'ta yapmıştır. Hukuk tahsili gördüğü sıralarda resme başlamış ve ressam Halil Paşadan resim dersi almıştır. Pariste Julien akademisine devam etmiştir (1924). Güzel Sanatlar Birliği kurucularındandır. Birliğin açtığı Galatasaray ve Ankara

V. Bereketoğlu: Salacaktan bir manzara

sergilerinde aralıksız eser teşhir etmiş olan B., daha çok manzara resimleriyle tanınmıştır. Sahillerin, hususiyle İstanbulun güzelliklerini ışık ve gölgeye dayanan bir teknikle ve tabiata bağlı kalarak ifade etmiştir. Devlet sergileriyle Atinada Moskovada, Bükreşte, Nice'e ve Unesco'nun tertiplediği milletlerarası modern sergide Türk ressamlariyle birlikte eser teşhir etmiştir. «Yeni Mecmua», «Hayat», «La Turquie Kemaliste» ve muhtelif sanat dergilerinde makale ve tenkid yazıları çıkmıştır. Resim ve Heykel Galerisinde: *Kurbağalıdere* (1935), *Kar* (1930) manzaraları vardır. Başka eserleri arasında *Çankaya, Salacak* resimleri, hususiyle üslûbu bakımından kayda değer.

BEREKYNTHİA (Lat. *Berecynthia* veya *Berecyntia* = Berekynthoslu kadın), Yunan - Roma mitolojisinde tanrıların annesi Kybele (Lat. Cybele) nin bir unvanı. Latin şairleri *Berecyntia Mater* (Berekynthoslu Anne) şeklinde de kullanmışlardır. Bk. KYBELE.

BEREKYNT'LER (Yun. *Berekyntes, Berekyntai*), eski Anadoluda Karia ve Phrygia sınırı bölgesinde yaşamış bir Phryg kabîlesi B. in oturdukları bölgeye Berekyntia veya Latince Berecyntius tractus (b. bk.) adı verilirdi. Horatius ve başka şairler Berecyntius (Berekyntialı) sıfatını çok defa Phrygius (Phrygialı) anlamında kullandıkları gibi tanrıça Magna Mater (Kybele) e de Berecyntia (Yun. Berekyntia) adını vermişlerdir

BERENDİ, XI. yüzyılda Güney Rusya bozkırlarında bulunan kuvvetli ve büyük Türk boylarından biri. Rus yıllıklarında Peçenek ve Tork (Oğuz) boylariyle birlikte anılır. İlk olarak 1097 de Peçenekler, Torklar'la birlikte, Rus prensi Vasilko'ya onun düşmanlarına karşı silâhlı yardım teklifinde bulunmuşlardır. B. boyunun büyük bir kısmı, Peçeneklerle beraber Macaristana girmiş ve orada yerleşmiştir. Rus prenslerinin iç kavgalarında B. ler mühim rol oynarlardı. İpatyev yıllığına göre Vladimir ile Yaropolk arasındaki savaşta Ugor (Macar) kıralı. Yaropolk'a yardım olmak üzere, 30 000 Berendi göndermişti Bu Türk boyunun Oğuz Peçenek ve Kıpçak zümrelerinden hangisine mensup olduğu kesin olarak tâyin edilememiştir. «Berendi» adı Kıpçak lehçesine mahsus bir fo-

netik hususiyetini hatırlatmaktadır. «Beren» Kıpçakçada «kuzu» demek olduğuna göre -di eki (di < li) ile birlikte mânası «kuzulu» olur ki, Oğuzcada «Berenli» tarzında telâffuz edilmesi gerekir. B. boyu, XI. - XIII. yüzyıllarda yaşamış bulunduğu sahalarda birçok coğrafî adlar bırakmıştır. Rusyada Vladimir vilâyetinde büyük bir bataklık bu adı taşımaktadır; Kossányi Béla'nın verdiği bilgiye göre Macaristanın Árpád devrine ait Berend has isimleri ile Ortaçağdaki aynı çeşit yer adlarının bu boy adiyle alâkalı olması icabeder. Anadoluda, XVI. - XVII. yüzyıllara ait bazı iskân vesikalarında «Berendi aşireti» ne raslanmaktadır. Bugün biri Antalyada, biri Konyada B. adlı iki köy vardır.

BERENGAR, Tours'lu (aşağı yukarı 1000 - 1088), Fransız iskolâstik filosofu. Tours (Fransa) da zengin ve kibar bir aile ocağında doğmuş, buraya yakın olan St.-Côme adasında ölmüştür. İlk tahsilini doğduğu şehirde yaptıktan sonra Chartres piskoposu Fulbert'in idare ettiği okula girmiş, buradan Tours'a dönünce St. Martinus manastırına bağlı bulunan okulun müdürlüğüne getirilmiş (1031), sonra Angers archidiaconus (piskopos yardımcısı) u olmuştur (1040). B., iskolâstik felsefede ortaya çıkan aydınlanma hareketinin ilk müjdecilerindendir. Katolik dogmasına göre, âyin sırasında papaz tarafından takdis edilen ekmek ve şarap, görünüşte ekmek ve şarap kalmakla beraber, gerçekte İsa'nın vücudu ve kanı haline gelir. Buna transubstantiatio (Lat. = cevher değişmesi) adı verilir. B., rasyonalist felsefesini transubstantiatio doktrinine tatbik ederek, o ekmekle şarabın yalnız İsa'nın vücudu ile kanının alâmeti olduğu, fakat cevherce değişmediği fikrini ileri sürmüştür. B., bu doktrini yüzünden muhtelif ruhanî meclislerce mahkûm edilmiş. hattâ bir müddet hapsolunmuştur.

Başlıca eseri *De sacra coena adversus Lanfrancum* (Lanfranc'a karşı «mukaddes akşam yemeği» hakkında) [bas. A. F. ve F. Th. Vischer, 1834] adını taşır. B., orijinal bir felsefe sistemi kuramamıştır. Kuvvetli bir tartışma kabiliyeti olan B., Aristo ve Porphyrios'un tâbirlerini kullanır ve ruhanî meclislerin kararlarını bu filosoflar adına protesto eder. Aklı imana, hisleri akla tercih eder. B. a göre hisler cevher ile arazı birlikte idrak eder, yani cevher ile araz birbirinden ayrılamaz. Bu prensip teolojide transubstantiatio dogmasının inkârını, felsefede ise nominalizmi meydana getirir. B., iskolâstik felsefede faydalı bir harekete yol açmış ve Abélard (b. bk) ın yolunu hazırlamıştır.

BERENGARIA, Navarra kıralı VI. Sancho'nun kızı, Aslanyürekli I. Richard'ın karısı. Richard bir Haçlı Seferine giderken 1191 de B. yı Kıbrısta almıştır. Kocasiyle beraber Filistine giderek Eylûl 1192 ye kadar Akkâ (Acre) da kalmış; sonra kıraldan önce yola çıkarak önce Sicilyaya, oradan da Fransanın Poitou iline gitmiştir. Richard ise Avusturya dukasının eline esir düşmüş, 1199 da ölmüştür. Çok güç durumda kalan B., Templier'lerden yardım görmüştür. 1230 da çocuk bırakmadan ölmüştür. Güzelliği ve zekâsı ile şöhret kazanmıştır.

BERENGARIO, İtalya kırallarından ikisi:

1. **B., I.** (hük. 888 - 924), Sofu Ludwig'in kızlarından birinin oğlu, Friuli (Friaul) margravı. Şişman Carlonun ölümünden (888) sonra İtalya tahtına çıkarılmış, imparator Arnulf'un hâkimiyetini tanımış, Spoleto dukalarından Guido ile Lamberto ve 899 da Macarlar tarafından bozguna uğratılmıştır. 916 da papa X. Iohannes kendisine imparatorluk tacını giydirmiştir. B., 924 te Hochburgund dukası II. Rudolf'a yenilerek öldürülmüştür.

2. **B., II.** (ölm. 966, hük. 950 - 964), I. B. nin torunu, Ivrea margravı. Büyük Otto'nun yardımı ile Niederburgund'lu Hugo ve bunun oğlu Lothar'ın İtalya kırallığını yıkarak Lothar'ın ölümünden (950) sonra İtalya tahtına çıkmıştır. İktidarını sağlamlaştırmak için Lothar'ın dul karısı Adelheid'ı oğlu Adalberto ile evlenmeğe zorlamış fakat bununla Büyük Otto'nun İtalya işlerine karışmasına sebep olmuş (951) ve 952 de Verona ve Friuli'nin terki ile memleketini Büyük Otto'dan Alman fiefi olarak kabul etmek mecburiyetinde kalmıştır. 961 de papa XII. Iohannes Büyük Otto'yu ikinci defa olarak B. ya karşı İtalyaya çağırmıştır. B., 964 te yakalanarak Almanyaya götürülmüştür. Bamberg'de ölmüştür.

BERENGARIO, Iacopo (takriben 1470 - 1530), İtalyan anatomi bilgini. Modena (İtalya) civarında Carpi'de doğmuş, Ferrara'da ölmüştür. Modern anatomi kurucularından olan B., ilk olarak, kendinden önce gelenlerin hayvanlar üzerinde yaptıkları araştırmalarda aldanarak iddia ettikleri gibi insanlarda rahmin iki oyuk değil, tek bir oyuktan ibaret olduğunu bildirmiştir. Anatomi kitaplarına resim koyma usulünü sokmuştur. Başlıca eseri: *Isagogae breves, perlucidae et uberrimae in anatomiam corporis humani ad suorum scholasticorum preces editae, cum aliquot figuris anatomicis* (İnsan bedeninin anatomisine kısa, çok açık ve çok verimli bir giriş; birtakım anatomi resimleriyle birlikte, masrafı talebelerine ait olarak yayımlanmıştır) [Bologna 1514]. *De cranii fractura* (Kafatasının kırılması) başlıklı eseri pratik bir gaye ile meydana gelmiştir.

BÉRENGER [*bẽrãjẹ̄*], **Alphonse Marie Marcellin Thomas** [kısaca: **Bérenger de la Drôme**] (1785 - 1866), Fransız hukuk ve politika adamı. Valence (Drôme) ta doğmuş, Pariste ölmüştür. Hâkim, sonra Yüz Gün Meclisinde milletvekili olmuş, orada II. Napoléo'nun tanınmasını teklif etmiştir. X. Charles'ın bakanlarına yapılan isnadı tedkik için kurulan komisyona başkan ve raportör olmuş ve müebbet hapis cezası istemiştir. 1839 da âyan üyesi tâyin edilmiş ve 1821 den beri müşaviri bulunduğu temyiz mahkemesine başkan olmuştur. 1848 ve 1849 da Bourges ve Versailles yüksek divanları başkanlığına getirilmiştir. Başlıca eserleri şunlardır: *De le justice criminelle en France* (Fransada ceza adaleti) [1818], *De la répression pénale: appréciation du système pénitentiaire en Angleterre et en France* (Cezalandırma hakkında: İngiltere ve Fransadaki cezalandırma sistemleri hakkında mülâhazalar) [1852]. Bérenger 1831 de Mânevî ve Siyasî İlimler Akademisine üye seçilmiştir.

BÉRENGER [*bẽrãjẹ̄*], **René** (1830 - 1915), Fransız hukuk ve siyaset adamı. Valence'ta doğmuş, Alincourt (Oise) da ölmüştür. 1870 te Lyon istinaf savcısı, 1871 de Drôme saylavı olmuş, 1872 de adlî ıslahat münakaşasında mühim bir rol oynamış ve cumhuriyetin kurucularından biri olmuştur. 1875 te Meclis tarafından, ölünceye kadar devam etmek kaydiyle âyan üyesi seçilmiştir. 1885 te şarta bağlı tahliye, himaye ve hukukunu iade ile yeniden suç işlemenin önüne geçme çareleri hakkındaki kanunun hazırlayıcısı ve raportörü olmuştur. 1890 da Mânevî ve Siyasî İlimler Akademisine üye seçilmiştir. Nihayet, B. Kanunu adiyle tanınmış hapis ve para cezalarının tatbikinde hâkimleri mühlet bildirmeğe mecbur eden 26 Mart 1891 kanununun yapıcısıdır.

Ahlâka aykırı hâdiselerin önüne geçmek için faal bir mücadele hayatı sürmüş bulunması ona «Père-la-pudeur» (İffet babası) lâkabını kazandırmıştır.

BÉRENGER [*bėrãjȩ*], **Victor Henry** (doğ. 1867), Fransız yazarı ve politika adamı. Rugles (Eure) de doğmuştur. 1892 de *L'âme moderne* (Modern ruh) adlı şiir kitabını, 1893 te *L'effort* (Gayret) başlıklı romanını, 1895 te *L'aristocratie intellectuelle* (Fikri asılzadelik), 1898 de de *La Conscience nationale* (Millî vicdan) adlı sosyal eserlerini vermiştir. 1904 te «L'Action» gazetesinin idaresini eline almış ve o andan itibaren siyasî mücadeleye başlamıştır. 1912 de Guadeloupe'a senato üyesi, Birinci Dünya Harbinde yağ ve akaryakıt maddeleri umumî komiseri, daha sonra maliye komisyonunda bütçe umumî raportörü olmuştur. Fransa borçlarının ödenme tarzını müzakere için Washington'a gönderilen heyete katılmış olan B., 1925 Aralık ayında Fransanın Amerika Birleşik Devletleri elçiliğine tâyin olunmuş ve 1926 da vazifelerinden ayrılmıştır.

BERENÎ, Baranî, Ziyaeddin (1285 - ?), İslâm bilgini. *Tarih-i Firuz Şâhî* adlı eserin yazarıdır. Bu eserde, Gıyaseddin Balban'ın tahta çıkmasından (1265) Firuz Şâhın 6. saltanat yılına kadar gelip geçen Delhi hükümdarlarının hayat ve vakaları yer alır. Nizameddin Evliyadan ilâhiyat dersi alan B., bilgili ve şair mizaçlı olduğu için sultan Muhammed Tuğluk'un takdirini ve sevgisini kazanmıştır. Eserini 70 yaşında iken yazmağa başlamış, Firuz Şâh devrini (1351 - 1388) 101 bölüm olarak tasarladığı halde bunun ancak 11 bölümünü bitirebilmiştir. Nizameddin Evliyanın türbesi yanına gömülmüşse de mezarı Baran (Bulandsahr) da gösterilmektedir.

BERENICORNIS COMATUS (Tepeli gergedan kuşu), çavuşkuşları (Upupidae) familyasının gergedan kuşları (Bucerotinae) alt-familyasından bir kuş. Bu familyadaki bütün kuşların gagaları uzun, kalın ve az çok kıvrıktır, gagalarının üstünde de boynuz şeklinde çıkıntılar vardır. Bu çıkıntılardan dolayı B. C. lar diğer kuşlardan kolayca ayırdedilir. Gagaları ve kemikleri çok incedir. Derileri vücutlarına pek az yapışıktır ve altında hava dolu hücreler vardır. Bu sebepten gergedan kuşlarının vücutlarını, kurbağalarda olduğu gibi, derilerinden kolayca sıyırmak mümkündür. Güney Asya, Malayi adaları, Orta ve Güney Afrika ormanlarında yaşar. Bazı cinsleri uçarken o kadar çok gürültü çıkarır ki, bunları görmeden seslerinden tanımak mümkün olur. Yalnız tepeli gergedan kuşunun uçuşu sessizdir. Başlıca gıdaları meyve ve tanelerden başka böcekler ve küçük kuşlardır.

BERENİKE (Lat. *Berenice*), birkaç Mısır ve Yahudi prensesi ve kıraliçesi:

1. Ptolemaios Philadelphos'un kızı. Erkek kardeşi ve aynı zamanda kocası olan Ptolemaios Euergetes (hük. M. Ö. 247 - 222) ile birlikte saltanat sürmüş, oğlu Ptolemaios Philopator tarafından öldürülmüştür.

2. Ptolemaios Philadelphos'un B. adlı diğer bir kızı. Bu da Suriye kıralı II. Theos ile evlenmiş, fakat rakîbi olan kıraliçe Laodike tarafından öldürtülmüştür (M. Ö. 216).

3. Bir Yahudi prensesi. Agrippa'nın kızı. Önce Khalkis kıralı Herodes ile, sonra Kilikya kıralı Polemon'la evlenmiş, ikinci kocasından da ayrılarak vatanına dönmüş, kardeşi Agrippa'nın yanında onu gören Roma imparatoru Titus, evlenmek üzere kendisini Roma'ya göndermiştir. Gerçekleşemiyen bu evlenme, Fransız edibi Racine'in *Bérénice* adlı tragedyasına konu olmuştur.

BERENİKE, İlkçağda birkaç yerin adı. En mühimleri şunlardır:

1. Eski Anadolunun Kilikia bölgesinde Kelenderis (şimdi Gilindire, İçel ili) in biraz doğusunda bir şehir.

2. Yunanistanın Epeiros bölgesinde, Epeiros kıralı Pyrrhos (hük. M. Ö. 306 - 272) tarafından kurulmuş ve karısı Antigone (I. Ptolemaios'un üvey kızı) nin annesi Berenike şerefine adlandırılmış bir şehir. Daha sonra buraya Nikopolis adı verilmiştir. Şimdiki Prevesa'nın 6 km kuzeyinde bulunuyordu. Bk. NİKOPOLİS.

3. Arabia Petraia (Lat. Arabia Petraea = Sina Yarımadası) da Ailantikos kolpos (Lat. Aelanticus sinus = Akabe körfezi) un kuzey ucunda, Yahudi tarihçisi Iosephus Flavius'a göre Elot (şimdi Akabe) un yakınında bulunan Etsyon - Geber (Yun. Asiongaber) in daha sonraki adı. *Ahd-i Atîk* (I. Kırallar IX, 26; XII, 48) te Etsyon - Geber bir liman şehri olarak anılır.

4. Mısırda Arabikos kolpos (Lat. Sinus Arabicus = Arap körfezi, şimdi Kızıldeniz) un batı kıyısında, Akathartos kolpos (= Akathartos körfezi, şimdi Umm - ül - Ketef) un içerisinde, Mısır ile Troglodytike (Kızıldeniz boyunca bir bölge) sınırında bir ticaret ve liman şehri. II. Ptolemaios Philadelphos (hük. M. Ö. 285 - 246) tarafından kurulmuş ve annesi Berenike'nin şerefine adlandırılmıştır. Mısırın Hindistan, Arabistan ve Habeşistanla olan bütün deniz ticareti bu şehrin limanından geçerdi. B., bu ehemmiyetini II. Ptolemaios Philadelphos tarafından inşa edilen ve Koptos (Nilin sağ kıyısında, şimdi Kuft) tan Samargdus mons (Lat. = zümrüt dağı, şimdi Cebel Zebara) taki zümrüt ocakları yoliyle Kızıldenize giden çöl caddesine borçludur. Romalılar zamanında B. ve civarı Mons Beronices (veya Bernicidis) bölgesine bağlı olup bir praefectus tarafından idare edilirdi. Şimdiki Sikket Bender-ül-Kebîr yakınında harabeleri görülür.

5. Kuzey Afrikanın Kyrenaika bölgesinde, Akdeniz kıyısında bir şehir, şimdiki Bingazi. Adını III. Ptolemaios Euergestes (hük. M. Ö. 246 - 222) in karısı Berenike'den almıştır. Bundan önceki adları Euesperides, Euesperis, Hesperides, Hesperis idi. Yunan mitolojisine göre Hesperidler (b. bk.) bahçesi burada bulunuyordu. Kyrenaika'nın diğer şehirlerinde olduğu gibi B. de de çok sayıda Yahudi vardı. Bunlar kendi arkhon (b. bk.) larının idaresinde ayrı bir topluluk meydana getiriyorlardı. Bizans imparatoru I. İustinianos (hük. 527 - 565) bu şehri yeniden tahkim etmiştir. Hıristiyanlık çağında B. bir piskoposluk merkezi olmuştur.

BERENT, Wacław (1873 - 1940), Polonyalı romancı. Varşovada doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Tahsilini Zürich üniversitesinde yapmış, Münih üniversitesinde biyoloji asistanlığında bulunmuştur. Biyolojiye olan merakı romanlarında da izler bırakmıştır. Başlıca romanları: *Próchno* (Çürümüş odun) [1901, Almanca ve Rusçaya da tercüme edilmiştir], *Ozimina* (Güz buğdayı) [1911] ve *Żywe kamienie* (Yaşıyan taşlar) [sembolik roman, 1918].

BERES, Bizans İmparatorluğunun Thrake bölgesinde bir şehir. Beroia (Bulgaristanda Stara Zagora, Türkçe Eski Zağra) ile aynı olması ihtimali vardır. Efsaneye göre adını Makedon'un oğlu Beres'ten almıştır.

BERESFORD [*bęrizfîrd*], **John Davys** (1873-1947), İngiliz romancısı. Peterborough civarında Castor'da doğmuş, Londrada ölmüştür. Babası rahip J. J. Beresford, mıntaka papazı idi. B., Oundle College'de tahsil görmüştür. 18 yaşında Londraya giderek bir mimarlar firması yanında çalışmıştır. İlk romanı olan *The Early History of Jacob*

Stahl (J. S. ın gençlik tarihi)ı [1911] de yayımlamıştır. Bu onun en çok okunan eseridir. Yazdığı 40 kadar romandan şunlar anılmağa değer:

A Candidate for Truth (Hakikat için bir namzet) [1912], *The Invisible Event* (Görünmiyen olay) [1915] ilk romaniyle beraber bu iki eser bir üçüzleme teşkil eder. B. çeşitli konuları işlemiştir, ama bilhassa Gissing'den türiyen realist okulun temsilcisi olarak ün almıştır. Kendisine Samuel Butler'in de tesiri olmuştur. *Jacob Stahl* titiz tenkidciler tarafından beğenilmişse de umumiyetle okuyucunun hoşuna gitmemiştir. Aynı yılda olağanüstü zekâsı olan bir erkek çocuğunun hayatına dair *The Hampdenshire Wonder* (H. acibesi) adlı eserini yayımlamış, fakat anormal psikoloji ile olan alâkası yüzünden yavaş yavaş yaratıcı muhayyilesini kaybetmeye başlamıştır. Ailesinde hüküm süren dinî âdetlere isyan eden bir adamın hikâyesi olmak üzere kaleme aldığı *These Lynnekers* (Şu L. lar) [1916] ile *The Prisoners of Hartling* (Hartling mahpusları) [1922] den başka romanları sanat bakımından ehemmiyet kazanmamıştır. Daha sonraki eserlerinden şunlar anılabilir: *The Old People* (Yaşlılar) [1931], *The Middle Generation* (Orta yaştakiler) [1932]. *The Young People* (Gençler) [1933]. Bunlar da bir üçüzleme teşkil eder.

Romandan başka birkaç kısa hikâye kolleksiyonu, H. G. Wells hakkında bir etüd (1915) ve *The Case for Faith Healing* (İmanla tedavi meselesi) [1934], *What I believe* (İnandığım şey) [1938] adlarında iki felsefî eser yayımlamıştır. Ayrıca başkalariyle birlikte iki piyes ve kendi başına *The Compleat Angler* (Mükemmel balık avcısı) adlı bir piyes de yazmıştır.

BERETTYÓ [*berettyō*]. Macaristan'ın Alföld (b. bk.) bölgesinde, Mezőtur kasabasının güneyinde Körös'e sağdan karışan bir ırmak. Uzunluğu 364 km, suyunun yüzölçümü 5 180 km² dir.

BEREZIN, İlya Nikolaeviç (1818 - 1896), Rus Türkologu. Perm'de doğmuş, Petersburg'da ölmüştür. 1842 de Kazan üniversitesinin tarih ve filoloji fakültesini bitirdikten sonra Doğu edebiyatı magisteri pâyesini kazanmış ve profesörlüğe hazırlanması için üniversitede alıkonmuştur. Aynı yılda tedkiklerde bulunmak üzere doğu ülkelerine gönderilmiştir. B., Dağıstan, Kafkasya Anadolu, İran ve Moğolistan gibi memleketlerde üç yıl kalmış ve bu tedkiklerini 1845 - 1846 yıllarında Kazan üniversitesinin «Uçenıe zapiski Kazanskogo universiteta» adlı dergisinde yayımlamıştır. 1846 da Kazan üniversitesinin Türk dilleri kürsüsüne profesör tâyin olunmuştur. Hocalığı sırasında Türk dili ve filolojisine dair *Système des dialectes turcs* (Türk lehçeleri sistemi) [1849], *Dopolnenie k turetskoy grammatike izdannoy Kazem - Bekom* (Kâzım Beyin Türkçe gramerine ek), *Şeybaniname* (1850), Ali Celayır'ın *Cami'üt - Tevarîh*i [1851] *Grammatika persidskogo yazıka* (Fars dili grameri) [1853]. *Hanskiye yarlıkı I,II* (Han yarlıkları) [2 cilt, 1850 - 51], *Bulgarı na Volge* (Volgada Bulgarlar) [1853] gibi çok mühim eserlerini Kazanda yayımlamıştır. B., 1875 te Petersburg üniversitesinde açılan Doğu dilleri kürsüsüne tâyin edimiştir. 1856-1857 yıllarında Kazanda, *Narodnıya poslovitsı turetskogo plemeni* (Türk boylarının atasözleri) ile *Turetskaya hrestomatiya* (Türk edebiyatı antolojisi) adlı eserinin birinci cildini çıkarmıştır. Bu eserin ikinci ve üçüncü ciltlerini de 1888 yıllarında tamamlamıştır. B. in en mühim çalışmalarından biri, Reşideddin'in *Cami'üt Tevarîh*inin metinini ve Rusça tercümesini yayımlamasıdır. («Sbornik letopisey» [Trudı Vost. Otl. Imper. Arh. Obşç. V, VII XIII, Petesburg 1858, 1861, 1888]). 1864 te doktora tezi olarak hazırladığı *Oçerki vnutrennogo ustroystva ulusa Djuçieva* (Cuci ulusu iç teşkilâtının ana hatları) adlı araştırması bugüne kadar ilmî kıymetini kaybetmemiş eserlerdendir. B., Rusyada şarkıyatın türlü ihtısas kollarına ayrılmadığı, her kolu için mütehassıs yetişmediği devirde gelmiştir. Bundan dolayıdır ki Arapça, Türkçe, Moğolca, Farsça gibi çeşitli alanlarda çalışmıştır.

BERG, Alban (1885 - 1935), Avusturyalı besteci. Viyanada doğmuş, yine orada ölmüştür. Hocası Arnold Schönberg'in «Zwölftontechnik» (on iki ton tekniği) in en başta gelen temsilcisidir. *Wozzeck* operasiyle şöhret kazanmıştır. Bu eserde Schönberg'in yeni atonal besteleme usullerini, hocasından daha da ileri giderek tatbik etmiştir. B. in ilk çıkardığı eser, B minor piyano sonatı (1908) dır. Atonal üslûbunu, dört şarkı (1908), bir tel kuvarteti (1910), Orkestra için üç parça (Op. 6 (1914) adlı eserlerinde geliştirmiştir *Wozzeck* operasını 1914 - 20 de yazmış ve Berlin Operasında 1925 te oynatmıştır. Sonraki eserlerinin başlıcaları şunlardır: bir psikolojik opera olan *Sulu*, telli kvartet için lirik suit (Londra, 1932) keman, piyano ve 13 nefesli saz için oda konseri (1927). Eserleri değişmez kalıplara bağlı olmakla beraber bu kalıplar çok renkli bir ruh musikisinin yapıcı temelleridir.

BERG [*byerk*], **Fëdor Fëdoroviç,** Alm. adı: **Friedrich Wilhelm Rembert B.** (1793 - 1874), Rus generali ve devlet adamı. Sagnitz (Livland, Livoniya) şatosunda doğmuş, Petersburg'da ölmüştür. 1828 - 29 Türk Rus harbine ve 1831 Polonya seferine katılan B., Lehistan askerî topografya haritasının çizilmesi işini idare etmiş, 1849 da Macaristana karşı Avsturyaya yapılacak Rus yardımı üzerindeki Viyana görüşmelerinde Rusyayı temsil etmiş. Kırım harbi sırasında Tallin (Estonya) ve Sveaborg (Finlandiya, şimdi Suomenlinna) u İngiliz - Fransız donanmasına karşı müdafaa etmiştir (Ağustos 1855). Bundan sonra Finlandiya umumî valiliğine tâyin edilmiş, fakat kurduğu sert idare yüzünden 1861 de geri çağırılmıştır. 1863 te Lehistan valiliğine ve başkomutanlığına getirilen B., Leh kıyamını zalimce bastırmıştır. 1866 da mareşalliğe yükselmiştir.

BERG DUKALIĞI, Almanyada, Ren'in sağ kıyısında, eski devletlerin biri. Başkenti Düsseldorf'tu. 1108 de V. Heinrich tarafından kurulan Berg ve Altena kontluğu, 1219 da Limburg ailesine, 1348 de Julier ailesine, 1624 te de Pfalz kurfürstüne geçmiştir. 1806 da Napoléon'a bırakılan B. D., büyük dukalığa yükseltilerek Murat'ya verilmiştir. Dört eyaleti vardı: Ren, Sieg, Roer ve Ems. Viyana anlaşmalariyle Prusya'ya verilmiştir (1815).

BERGA, eski Trakyada Strymon (Ustruma) kıyısında, Amphipolis (b. bk.) ten 200 stadion (= 35. 52 km) uzaklıkta bir şehir. Strabon bu şehri Bisaltlar, Ptolemaios ise Odomantlar ülkesine bağlı olarak göstermektedir. Yunan komedya yazarı Antiphanes (M. Ö. IV. yüzyıl) burada doğmuştur.

BERGAMA (Eski adları: Pergamum, Pergamon, Pergamus, Pergame), Ege bölgesinde, Bakırçayının geçtiği ovanın kuzey kenarında bir şehir. Nüfusu 16 509 (1950) dur. Denizden yüksekliği 60 m dir. Çok değerli

Bergama: Zeus sunağının bir kısmı
(Şehir müzesi, Berlin)

eski eserleriyle dünyaca tanınmış turistik bir şehirdir. B., Bakırçayına sağdan karışan Bergama deresinin iki yakasında gelişmiş, batıya doğru daha çok serpilmiştir. Şehrin doğu kenarından Kestel deresi geçer. Bu sular yazın kuruyacak kadar cılızlaşır. Bakırçayı ise 4 km güneydedir. Şehrin çok yeri düzlükte büyümüş, bir bölümü de kuzeydeki Akropol (331 m) e, batıdaki Boztepe (358 m) ye doğru sokulmuş, böylece Geyikli dağının (1 061 m) eteklerine yaslanmıştır. Kaynaklarını bu dağdan alan Bergama deresi, Akropol ile Boztepeyi birbirinden ayırır.

B. da 12 mahalle, 4 390 ev vardır. Evlerin çoğu iki katlı ve çatılıdır. Şehrin içi ve kenarları Eskiçağdan kalma ve Türkler zamanında yapılmış eski eserlerle doludur. Bunlar arasında, Bergama çayı boyunda bazilika (Kıyılavlu), hamam ve gimnaz yıkıntıları ile Selçuk hamamları, bunların birkaç yüz metre kuzeyinde çok kıymetli eski eserlerle dolu Akropolis, Bergama çayının sağ yakasına düşen şehir bölümünde çeşitli devirlere ait hamamlarla Virankapı, mâbet, saray, hipodrom, Asklepeion, müze, şehrin hemen güneyinde Maltepe (mimarlık tarihinin güzel eserlerinden bir mezar) ile Yığmatepe (Hellenistik devrin tarihî bir mezarı) bulunmaktadır. Şehrin iki meydanı (Cumhuriyet ve İstiklâl meydanları), birkaç park çocuk bahçesi, 1947 de Ağaç Koruma Derneği Bergama Şubesince düzenlenmeğe başlamış 10 dekarlık bir fidanlık vardır.

B. nın içme suları, kaynaklardan temiz yollarla getirilmektedir; 600 ve 350 m^3 lük iki depoda toplanan su, 70 çeşme, 60 yangın musluğuna ve 1 365 aboneye dağıtılmaktadır. Elektrik, her biri 75 beygirlik 2 lokomobil ile 150 kw elde edilmekte, cereyan saat 10 dan 24 e kadar verilmekte, 1 000 kadar abone bulunmaktadır. Şehrin 500 m güneyinde, 1 929 da yapılmış bir mezbaha vardır.

Kuzey ve güneydeki dağlık yerler arasında, kuzeydoğu – güneybatı doğrultusunda uzanan Bakırçayı ovası (30 60 m) nın bir kenarında kurulmuş bulunan B., deniz kıyısından iç bölgelere uzanan işlek yollar üzerindedir. Öte yandan, kıyıdaki iskelelere (Çandarlı, Dikili) 25 - 30 km, Soma demiryolu istasyonuna 45, İzmire ise 110 km uzaklıktadır. B., Dikili, Soma, İzmire işlek şoselerle bağlıdır.

Akdeniz iklimi husussiyeti gösteren B. da yazlar sıcak (26°), kışlar ılık (6°) geçer. Baharın ve güzün sisli günler olur, yaz ayları kurak geçer, sıcaklığın 5° den aşağı düştüğü çok görülmez. Yazın ve kışın kuzeyden yıldız, kuzeydoğudan poyraz kuzeybatıdan karayel eser; lodos ve batı rüzgârları yağmur getirir. Poyraz, şiddetli sıcakları hafifletir. Yağmurlar baharda ve güzün çok yağar (yıllık yağış tutarı 600 mm). Yağmur, toprağa 25 - 30 cm sızar, toprak 2 - 7 hafta nemliliğini saklar. B. da kar pek nadir yağar; bazı yıllarda birkaç cm kalınlığında bir örtü yapacak kadar kar düşerse de yerde çok kalmaz, bir gün içinde erir. Çevredeki dağlarda ise kar daha uzun zaman kalır. Don nadir olur.

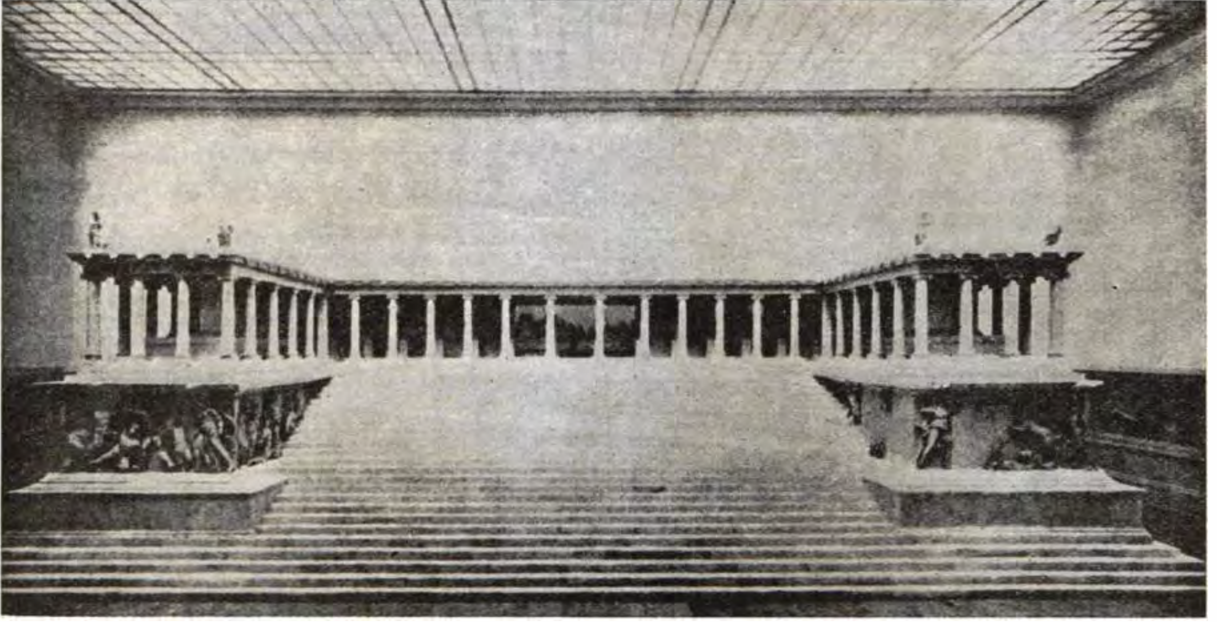
B. nın güneyinde, Bakırçayına kadar uzanan ovada toprak kalın ve verimlidir. Bu topraklarda çeşitli tahıl (buğday, arpa, nohut, mısır, mercimek...), endüstri bitkileri (pamuk, susam, tütün, ayçiçeği, zeytin, soya fasulyesi..), meyva (elma armut, kaysı, dut, ceviz, incir, şeftali...), sebze (fasulye, bamya, patates, soğan..), üzüm yetişir. Meyvalıklar, daha çok, dağlık yerlerdedir. Bu ürünler şehrin ihtiyacını tamamiyle karşıladığı gibi, çok miktarda da İzmir ve Dikili yoliyle başka yerlere gönderilir (hususiyle buğday, arpa, nohut, tütün, pamuk, kuru üzüm).

Şehirde 3 zeytinyağı ve çırçır, 2 un, 1 buz fabrikası, tütün mahsulleri kooperatifi vardır. Ayrıca 2 döküm ve torna atölyesi, 1 mobilye, 1 pulluk, 8 araba, 15 deri yapımevi, 3 otomobil tamirhanesi, kıl ve pamuktan kilim, heybe, çuval yapılan 3 dokuma tezgâhı vardır. B. da halkın %25 i çiftçi, 16 sı esnaf ve tüccar, 20 den çoğu işçidir. Bu yapımevlerinin bir kısmı, hammaddelerini türlü pazarlardan ve çevredeki köylerden sağlar, bir kısmı da şehirdeki mağazalardan alır, yahut doğrudan doğruya İzmirden getirtirler.

B. da her hafta pazartesi günleri büyük bir pazar kurulur. Bu pazara, ilcenin hemen her köyünden alışveriş için gelenler olur, şehrin çarşısı ve pazar yerleri kalabalıklaşır, pazarın ayrı ayrı yerlerindeki zahire, yağ ve peynir, hayvan, kömür ve odun, sebze, manifatura ve giyim eşyası

Bergama: Eski tiyatro

Bergama: Zeus sunağının eski örneğine göre yeniden inşa edilmiş şekli (Şehir müzesi, Berlin)

satış yerlerinden başka çarşının dükkân ve mağazalarının önü de sergi gibi olur, pazar çok canlı geçer. Ayrıca her yıl 22 Mayısta başlamak ve 29 Mayısta kapanmak üzere hayvan ve toprak ürünleri panayırı kurulur. Bakırçayı ovasının en önemli hayvan alışverişi B. da olur. Şehrin ortasında her mevsimde canlı ve hareketli bir çarşı vardır. Şehirde Ziraat ve İş bankalarının şubeleri, 25 dükkânlı et ve sebze hali, 600 m^3 lük akaryakıt deposu, 950 dükkân ve mağaza, 7 otel, 6 lokanta, 2 gazino, 23 fırın, 6 han vardır.

B. ve çevresi, İzmirin geniş ardelinin bir parçasıdır. Yeri elverişli olduğu için, B. pazarının ardbölgesi Balıkesir, Soma, Manisa ve çevrelerine kadar uzanır. ihracatı Dikili iskelesinden yapılır. B. ile çevresindeki şehir ve kasabalar arasında işliyen 30 kadar otomobil, 25 otobüs, 9 kamyon vardır. Ayrıca 200 den çok at arabası işler. Şehrin demiryolu istasyonu, 45 km doğudaki Somadır.

B. da 20 yataklı bir hastahane (75 yıl önce yapılmış) ile 9 doktor, 3 eczahane, vardır. Halk sade ve temiz giyinir. Şehrin temiz otelleri, bahçeli ve radyolu kahveleri, temiz toplanma ve dinlenme yerleri, sineması vardır. Eski bir kültür merkezi olan şehirde ortaokul, 2 meslek okulu, 4 ilkokul, eski Halkevinden devrolunmuş kitaplardan meydana gelme bir umumî kütüphane, değerli eski eserlerin toplandığı bir müze bulunmaktadır.

B. lılar yaz gelince bağa göçerler. Kadın ve çocuklar bağda kalır, erkekler her gün eşek yahut atla sabahleyin erkenden şehre iner, akşamları bağa dönerler. Bağa göçme yüzünden yazın B. sessizleşir. Yaz sonunda şehre dönen B. lılar, kuru üzüm, pekmez, incir kurusu, üzümden yapılmış türlü yemişler ile tarhana, bulgur, kurutulmuş hamur işlerini hazırlamış olarak gelirler.

İzmir iline bağlı bulunan B. ilcesinin nüfusu 46 911 (1950), yüzölçümü 1 992 km^2 olup, ilceye bağlı 4 bucak (Kınık, Kozak, Turanlı, Zeytindağ) ve 126 köy vardır.

Tarih: B. nın kuruluşu, Ege medeniyeti başlangıcına ait efsanelere karışacak kadar eskidir. Bir efsaneye göre şehir, Yun. *Pergamon* veya *Pergamos* (Lat. *Pergamum* veya *Pergamus*) adını Neoptolemos ile Andromakhe'nin oğlu Pergamos'tan almıştır. Pergamos Teuthrania kıralı Ateios'u düelloda öldürdükten sonra, zaptettiği başkente kendi adını vermiştir. Başka bir efsaneye göre de, Teuthrania kıralı Grynos, komşulariyle giriştiği harbde Pergamos'tan yardım istemiş, zaferi kazandıktan sonra iki şehir kurmuş ve birisine müttefikinin şerefine Pergamon, diğerine de Gryneion ismini vermiştir.

B. hakkındaki ilk tarihî kayıt, Ksenophon'da bulunmaktadır. Ksenophon, ordusunu Anadoludan Yunanistana geri götürdüğü sırada, B. da durmuş burada Perslerin himayesi altında hükümdarlık eden I. Gongylos'ın dul zevcesi Hellas'a misafir olmuş ve kıraliçenin öğüdü üzerine B. Akropolisi'ndeki kaleyi Pers valisi Asidates'ten hücumla almıştır (M. Ö. 399). 362 de, Mysia valisi Orontes, Batı Anadolu satraplarını Perslere karşı ayaklandırmış, kendisi B. kalesine çekilmiş ve burada 354 e kadar tutunabilmiştir. Fakat Artakserkses'in yaklaşması üzerine savaştan vazgeçmiş ve şehri Perslere teslim etmiştir. Büyük İskender B. yı nameşru oğlu Herakles'e ve bunun annesi Barsine'ye vermiştir. 310 sıralarında Barsine ile Herakles, hâlâ B. kalesinde oturuyorlardı.

Büyük İskenderin ölümünden (M. Ö. 323) sonra imparatorluğu parçalandığı sırada bir müddet Antigonos'un eline geçen B., İpsos muharebesinden sonra (301), Trakya hükümdarı Lysimakhos'a düşmüştür. Lysimakhos, 9 000 *talanton*luk hazinesini (bugünkü Türk parasiyle aşağı yukarı 283 milyon lira) Akropolis'te yerleştirmiş ve muhafazasına B. komutanı hadım Philetairos'u memur etmiştir. Küçük-Asya Yunan şehirleri Lysimakhos'a karşı ayaklanınca, Philetairos da isyan etmiş ve küçük bir müstakil devlet kurmuştur. B., bu devletin merkezi olmuştur. Philetairos (hük. 283 - 263) un halefi ve yeğeni I. Eumenes (hük. 263 - 241) gittikçe kuvvetlenmiş ve Suriye kıralı II. Antiokhos'u Sardeis (Sart) yakınında yenmiştir. Kendisine halef olan I. Attalos (hük. 241 - 197) Galatlara galebe çalmış ve kıral unvanını almıştır. Az sonra, doğuda nüfuzları artan Romalılarla anlaşmış (214), onların devamlı başarılarından faydalanmıştır. Fakat ikinci Makedonya harbi sırasında Ma-

kedonya kıralı V. Philippos B. nın surları önüne kadar gelmiştir. Philippos, Akropolis kalesinin metaneti yüzünden şehri alamamışsa da dışında olan Nikephorion mukaddes ormanını, mâbetleri ve sayfiyeleri yakıp yıkmıştır (201). Bu geçici kuşatmadan sonra B. nın parlak devri II. Eumenes (hük. 197 - 159) zamanına raslar. Eumenes Romalıların Antiokhos ve Perseus'la giriştikleri harblerde Roma tarafını tuttuğu için, kırallığını Mysia, Lydia ve Phrygianın büyük bir kısmına ve İonia ile Karia dâhil olmak üzere Batı Anadolunun büyük bir parçasına yayabilmiştir. Bu hükümdar, 183 - 173 arasındaki barış yıllarında, B. nın harap olan yerlerini imar ettirmiş ve şehri güzelleştirmiş, Zeus mihrabı ile meşhur kütüphanenin yapılması işini tamamlamıştır. Ölümünden sonra kardeşi II. Attalos (hük. 159 - 138) tahta geçmiştir. Fakat halefi ve yeğeni III. Attalos (hük. 138 - 133) kırallığını bir vasiyetname ile Romalılara bırakınca şehir, Romanın himayesi altında, muhtar bir idareye kavuşmuştur. II. Eumenes'in bir Roma dansözünden doğan nameşru oğlu Aristonikos, B. yı Romalılardan kurtarmağa çalışmış, fakat konsul M. Perperna'ya yenilmiş (M. Ö. 130), götürüldüğü Romada boğdurulmuştur (M. Ö. 129).

Romalılar, B. devleti topraklarında, Asia adiyle, yeni bir eyalet kurmuşlardır. Ephesos bu eyaletin başkenti olmuştur. B. tarihi, bundan sonra, yeni eyaletin tarihiyle birleşir (bk. ASIA). Roma - Pontos harbi sırasında eyaletin diğer birçok şehirleri gibi, B. da VI. Mithradates'e boyun eğmiştir. B. lılar, Mithradates'in Ephesos'ta yayımladığı emre uyarak, şehirde bulunan bütün Romalıları kılıçtan geçirmişlerdir (M. Ö. 88). Sulla, Mithradates'i yenince, B. nın muhtariyetini kaldırmış; bu hal proconsul (vali) P. Servilius Isauricus zamanına (M. Ö. 46 - 44) kadar devam etmiştir. Caesar'la Pompeius, sonra Octavianus'la Antonius arasında cereyan eden mücadelelerin, B. nın mukadderatı üzerine de tesiri olmuştur. Philippi meydan savaşından (M. Ö. 42) sonra, imparatorluğun doğu kısmını alan Antonius. maiyeti ile birlikte B. da da bulunmuş ve Aleksandreia kütüphanesinin yok oluşundan şikâyet eden Kleopatra'ya B. kütüphanesinden 200 000 cilt kitap hediye etmiştir. Cumhuriyet devrine son veren Actium zaferi (M. Ö. 31) ile B. için dört yüzyıllık bir barış ve refah devresi açılmıştır. Augustus, Asia'yı ziyaret ettiği sırada (M. Ö. 31, 30, 20), B. da kalmış; bu münasebetle B. lılar, imparatorun rızasiyle, adına bir mâbet inşa etmişlerdir. B nın birçok sanat eserlerinin Romaya götürülmesini emreden Nero müstesna, I. ve II. yüzyıl imparatorları, bilhassa Antonius Pius, Hadrianus, Traianus, Marcus Aurelius, Septimius Severus ve Caracalla, B. da büyük ölçüde inşaatta bulunmuşlardır. Böylece Akropolis çevresinde yeni bir şehir gelişmiştir. M. S. II. yüzyıl ortalarında B. nın nüfusu 120 000 idi. B. da sanat ve ilim çok gelişmişti. Eskiçağın en meşhur tıp âlimi Galenos (M. S. II. yüzyıl) burada doğmuş ve bir müddet B. Asklepieion'unda hekimlik yapmıştır. Roma devrinde B., Kaikos (Bakır) vâdisinde ve Hermos (Gediz) vâdisinin kuzey parçasındaki şehirleri içine alan bir *conventus iuridicus* (mahkeme bölgesi) un merkezi idi. B. nın Asia şehirleri arasındaki itibarını, Caracalla tarafından İzmirden başka yalnız ona verilen *prōtē mētropolis* (birinci ana şehir) sıfatı da gösteriyor. B., Asklepios ve imparatorlar kültünün başlıca yeri olduğu için, Aziz Yuhanna, *Abd-i Cedid* (Vahiy, II, 13) de B. yı «Şeytanın tahtı» diye vasıflandırır. B. da Hıristiyanlık oldukça erken yerleşmiştir. *Ahd-i Cedid* (Vahiy, I, 11, II, 12 - 17) Batı Anadoluda havari Paulos'un kurduğu «yedi kilise» (yani Hıristiyan cemaati bulunan yedi şehir) arasında B. yı da anar.

Diocletianus (hük. 284 - 305) Asia eyaletini daha küçük eyaletlere (bk. ASİA) parçaladığı zaman B., yeni Asia eyaletinde kalmıştır. Büyük Theodosios (hük. 379-395) zamanında bu eyalette bulunan dört «mētropolis» ten biri B. idi (diğerleri: Ephesos, Smyrne, Tralleis [Aydın]).

Roma İmparatorluğunun ikiye bölünmesiyle B. için ağır ağır alçalış devri başlamıştır. Bizans devrinde Ephesos başpiskoposluğuna bağlı olan B., XII. yüzyıla kadar kilise tarihinde mühim bir rol oynamamıştır. Ephesos'ta olduğu gibi burada da Monofizitler mezhebi kuvvetli idi. VII. yüzyılda B. da kalabalık bir Ermeni göçmen kolonisi bulunuyordu. Bizans tahtına çıkan Bardanes Philippikos (hük. 711 - 713) B. Ermenilerindendi. Bu sıralarda Bizans İmparatorluğunun hâlâ en mamur, en kalabalık ve en mühim şehirlerinden biri olan B., 716 da Arapların istilâsına uğramıştır. Mesleme b. Abdilmelik komutasındaki Araplar, şehri tahribettikten sonra, Akropolis kalesinde bir yıl kalmışlardır. III. Leon (hük. 717 - 741) zamanında B., yeni kurulan Thrakesion thema (askerî eyalet) sına katılmıştır. VI. Leon Sophos (hük. 886 - 911), Arapların deniz tarafından gelebilecek hücumlarına karşı müdafaayı kolaylaştırmak maksadiyle Thrakesion thema'sının Ege kıyı bölgesinden ve adalardan Samos (Siasam) deniz thema'sını kurduğu zaman, B. bu themanın Adramyttion (Edremit) turma (ilce) sında kalmıştır.

Friedrich Barbarossa'nın komuta ettiği üçüncü Haçlı orduları 1189 da B. dan da geçmişlerdir Bu sıralarda Edremit, B. ve Khliara (Akhisar ve Bakırköy arasında) bölgesi Türklerin sık sık akınlarına uğramıştır. I. Manuel Komnenos (hük. 1143 - 80) bu şehirleri surlarla tahkim etmiş, ayrıca civarlarında birçok *kastron* (tahkimli yer) kurmuştur. Kastronlarla tahkim edilen bu bölge Neokastra (yeni istihkâmlar) thema'sı adını almış, B. bu yeni thema da bir uç kalesi haline gelmiştir Neokastra'nın askerî valisi (*duks*), büyük bir ihtimalle, B. da oturuyordu. Böylece B için yeni bir kalkınma devri başlamıştı. II. İsaakios Angelos (hük. 1185 - 95) da B. yı metropolitlik merkezi yapmıştı.

1204 te Bizans İmparatorluğu paylaşıldığı zaman B. ile birlikte «provincia Neocastri» (Neokastra eyaleti) Bizans Latin imparatoruna verilmişse de, Frenkler buraya hiçbir zaman sahip olamamışlardır. I. Baudouin yerine naiplik yapan Henri (1206 - 16), I Theodoros Laskaris (hük. 1204 - 22) ile yaptığı antlaşma ile Neokastra thema-sının Nikaia (İznik) İmparatorluğuna mensubiyetini tanımıştır. Daha tahta çıkmadan önce B. yı ziyaret eden Theodoros Laskaris, bir mektubunda, klâsik harabelerden hayranlıkla bahsederek halkın sonsuz sefaletine de temas eder.

B., 1306 sıralarında Karesioğullarının eline geçmiş ve Balıkesirden sonra, Karesi Beyliğinin ikinci mühim merkezi olmuştur. Karesi Beyin oğullarından B. emîri Yahşı Han (veya Yahşı Bey) zamanında 1333 te burayı ziyaret eden İbnü Battûta, B. nın köhne bir yer olduğunu, fakat tepede sağlam bir kalesi bulunduğunu söyler. Yahşı Hanın ölümünden (1341) sonra Osmanlılar şehri işgal etmişlerdir. Osmanlı devrinde B., Anadolu eyaletinin Hüdavendigâr (Bursa) livasına bağlı bir kaza idi. Sonraları Aydın eyaletine bağlanmıştı.

B., Osmanlıların eline geçtikten sonra, uç kalesi olarak taşıdığı ehemmiyetini kaybetmiş, Türk ahalisi de dağlardan inip vâdilerde yerleşmiştir. Ankara savaşından (1402) sonra Timur, B. yı da yağma etmiş ve Bizans tarihçisi Dukas'a göre şehirde bulduğu «bütün Türkleri ve Rumları kılıçtan geçirmiştir». XIV. ve XV. yüzyılda B., kalkınmış ve Bakırçayı ovasında genişlemeğe başlamıştır. Şehirde camiler, medreseler v. b. binalar yapılmıştır. Yapı faaliyeti daha sonraki yüzyıllarda da devam etmiştir. Evliya Çelebi B. dan bahsetmez. Buna mukabil Kâtip Çelebi *Cıhannümâ*sında B. ya uzunca bir bahis ayırmıştır. Şehrin kalesinden, cami ve hamamlarından sonra, eski su yolları üzerine kurulup altı boş olmasından halkın «ne yerde ne gökte mahallesi» adını verdiği mahalleden bahseder.

B., 1919 da Yunan işgaline uğramış, fakat 1922 Eylûlünde geri alınmış ve kısmen Yunan ordusu ile birlikte şehri terk eden veya sonradan mübadeleye tâbi tutulan Rumların yerine Yunanistandan gelen Türk göçmenleri ile iskân edilmiştir.

Bibliyografya: *Altertümer von Pergamon*, c. I - VII (harabelere ait resimler), c. VIII (kitabeler), Berlin 1885 - 1923; E. Hesselmeyer: *Die Ursprünge des Stadt Pergamos in Kleinasien*, Tübingen 1885; E. Thraemer: *Pergamos. Untersuchungen über die Frühgeschichte Kleinasiens und Griechenlands*, Leipzig 1888; U Pedroli: *Il regno di Pergamo*, Torino 1896; J. L. Ussing: *Pergamos, dens Historie og Monumenter*, Kopenhag 1897, Almancası: *Pergamos, seine Geschichte und Monumente*, Berlin 1899; E. Pontremoli - M. Collignon: *Pergame, restauration et description des monuments de l'Acropole*, Paris 1900; Prof. Dr. Gelzer: *Pergamon unter Byzantinern und Osmanen*, Berlin 1903; V. Chapot: *La province romaine proconsulaire d'Asie*, Paris 1094; A. Cardinali: *Il regno di Pergamo*, Roma 1906; Max von Berchem: *Die muslimischen Inschriften von Pergamon*, Berlin 1912; *Führer durch die Ruinen von Pergamon*, Berlin - Leipzig 1923 (6. bas.); E. Meyer: *Die Grenzen der hellenistischen Staaten*, Zürich - Leipzig 1925; A. Aziz: *Bergama tarihi ve rehberi*, İzmir 1929; A. G. Sofiano: *Pergame moderne et antique*, Atina 1930; N. von Massow: *Führer durch das Pergamon - Museum*, Berlin 1932; H. E. Stier: *Aus der Welt des Pergamonaltars*, Berlin 1932; Fr. da Scandiano D. Poratti: *Pergamo*, Parma 1936; W. Zschietzschman: *Pergamon*, «Pauly - Wissowa» ansiklopedisinde, 1937; Afif Erzen: *Bergama*, «Ülkü» de, sayı 66 (1944), s. 12 - 18.

Arkeoloji: *İlk çağlar*: Batıdan Bergama (Selinus), doğudan Kestel (Ketios) derelerinin çevrelediği ve Bakırçayı (Kaikos) nın suladığı düz ve bereketli ovaya fevkalâde hâkim bir manzarası olan - denizden yüksekliği 335 m - Bergama Akropolis'inden, eski yazarlar ilk defa M. Ö. IV. yüzyılın başlarına ait hâdiseler vesilesiyle bahsetmektedirler. Fakat şimdiye kadar ele geçen iki taş balta (Akropolis'in büyük kapısında yapılan kazılar sırasında bulunmuş olup birisi zeytin renginde sert taştan, diğeri çakmak taşındandır), çanak çömlek parçaları (Akropolis'in muhtelif yerlerinde jeometrik ve arkaik devir parçalarına raslanmıştır), heykeltıraşlık eserleri (Akropolis'teki tiyatronun sedlerinde arkaik devir mahsulü kadın heykel parçaları...), mimarlık parçaları (pişmiş topraktan yapılmış olup üzerleri boyalıdır) ve nihayet yazıtlar (gimnaz duvarında yapı taşı olarak kullanılmış adak yazıtı) gibi arkeolojik eşya, buranın prehistorik çağlardan beri bir oturma yeri olduğunu göstermektedir. Ancak şimdiye kadar ele geçmiş olan bu eşya, ne yazık ki, Bergamanın ilk çağlarını yeter derecede aydınlatacak bollukta değildir. Bilhassa bulunan malzemenin esas yerlerinden oynatılmış ve daha sonraki çağlara ait tabakaların içinde karışık bir halde ele geçmiş olması, büyük bir mahzur teşkil etmektedir.

Hellenistik çağ: Bu devirde Bergama (Pergamon) bağımsız bir kırallığın başkenti olduğundan saray, tapınak, tiyatro, gimnaz vesaire gibi birçok kıymetli yapılarla süslenmiş; şehrin çevresi kuvvetli kule ve surlarla muhafaza altına alınmıştır. Yapıların kurulduğu yamaçlar dik olduğundan yükseklik itibariyle birbirinden farklı birçok teraslar meydana getirilmiş ve bunun için de muazzam istinat duvarları (sedler) inşa etmek mecburiyetinde kalınmıştır. Bugün Bergama Akropolis'inin yamaçlarında ta uzaklardan görülen azametli kalıntılar bilhassa bu istinat duvarlarıdır. İlk yapılar Akropolis'in en yüksek kısmında kurulmuştur. Sonra zamanla, şehir aşağılara doğru büyümüştür. Bu sebeple eski şehiri, yukarı, orta ve aşağı olmak üzere üç kısma ayırmak mümkündür. Yukardan başlamak üzere Hellenistik çağa ait yapıların başlıcaları şunlardır:

Saraylar: Bergama kırallarının sarayları Akropolis'in en yüksek bir yerini kaplar. Bugün yalnız döşeme ve temelleri kalmıştır. Döşemeler mozaikle süslüdür. Duvarlarının mermer levhalarla kaplı olduğu anlaşılmıştır. Sarayların kuzeyinde askerler için kışlalar ve daha kuzeyde de erzak depoları bulunmaktadır; burası Akropolis'in en yüksek yeridir.

Athena tapınağı: Akıl, zekâ ve savaş tanrıçası olan Athena, Akropolis'in koruyucusu sayılırdı. Bu sebeple daha Phileteiros zamanında, M. Ö. III. yüzyılın başında bu tanrıça için şehrin seçme bir yerinde tapınak yapılmıştır. Tapınak, trahitten inşa edilmiş olup 6 × 10 sütunlu ve İon nizamında idi. Tapınağın alanı kıral II. Eumenes devrinde (M. Ö. 197/159) sütunlu galerilerle çevrilmiştir. Buraya iki katlı (altı dar, üstü İon nizamında) monümantal bir kapıdan geçilerek giriliyordu. Kazılar sırasında bulunan birçok parçalar Berline taşınarak Pergamon Museum'da aslına uygun bir şekilde restore edilmiştir.

Kütüphane: Athena tapınağının kuzey galerisine bitişik olan Bergama kütüphanesi, kıral II. Eumenes devrinde inşa edilmiş olup dört salonu vardır. Bugün ancak alt kısımları korunabilmiş olan bu kütüphane, devrinin en meşhur bir kültür merkezi idi. İçinde parşömen üzerine yazılı 200 bin tomarlık eser muhafaza ediliyordu. Şehrin adına izafeten *parşömen* (*Fr. parchemin*, İng. *parchment*, Alm. *Pergament* [*papier*] < Lat. *charta Pergamena* = B. kâğıdı) diye adlandırılan kâğıt, ilk defa bu kütüphane için imal edilmişti. B. kütüphanesindeki eserler Romalı M. Antoninus (b. bk.) tarafından İskenderiyeye taşınmış ve çıkan bir yangında kül olmuşlardır.

Tiyatro: Athena tapınağının batısındaki dik yamaca yaslanmış olan tiyatro aşağı yukarı 10 000 seyirci alabilecek büyüklüktedir. Bu tiyatro, korunmuş olan İlkçağ tiyatrolarının en diklerinden birisidir. Ön tarafı uçurum olduğundan büyük sedler inşa edilmek mecburiyetinde kalınmıştır. İlk zamanlarda sahnesi ahşaptan yapılmıştı ve icabında sökülüp tekrar takılabilecek tarzda idi. Sonradan kâgire çevrilmiştir. Tiyatronun 80 oturma sırası vardır ve iyi bir şekilde korunmuşlardır.

Zeus mihrabı: Dış düşmanlara karşı kazanılan zaferlerin hâtırasını ebedîleştirmek ve bu zaferlerin kazanılmasına yardım eden tanrı ve tanrıçalara şükran borcunu ödemek üzere tiyatronun güneyindeki alanda Zeus adına büyük bir anıt - mihrap inşa edilmişti. Plânı kare şeklinde olan bu anıt, beş basamaklı bir podium üzerinde iki kat halinde yükselmektedir. Alt katın içi masiftir. Dış yüzü tanrılarla gigantların savaşını tasvir eden Gigantomakhia (b. bk.) yüksek kabartmalarla süslüdür. Kabartmaların boyu 130 m, eni de 2,20 m dir. Üst katın dış yüzü İon tarzında işlenmiş zarif mermer sütunlarla çevrilidir. Buraya batı tarafındaki 28 basamaklı geniş mermer merdivenden çıkılmaktadır. İç duvarlar Telephos (b. bk.) efsanesinden alınmış sahneleri canlandıran ve fakat dış kabartmalardan daha dar ve daha alçak olan kabartmalarla süslenmiştir. Ortada kurban masası bulunuyordu.

Zeus mihrabını süsliyen kabartmalar gerek kompozisyon gerekse işçilik bakımından İlkçağ sanatının şaheserlerini teşkil etmektedir. Bugün Bergama Akropolis'inde her ne kadar yalnız sunağın temelleri görülmekte ise de üst kısımlara ait heykeltıraşlık ve mimarlık kalıntılarının pek çoğu kazılar arasında ele geçmiş ve bunlar Berline taşınarak hususî bir şekilde inşa edilmiş olan Pergamon Museum (Bergama Müzesi) da restore edilmiştir.

Mihrabın yapılış tarihi hakkında yazılı vesikalarda herhangi bir ize raslamak mümkün olamamıştır. Ancak heykeltıraşlık eserlerinin stili bakımından mihrabın M. Ö. II. yüzyılın başlarında inşa edilmiş olduğu kabul edilmektedir.

Yukarı Agora: Zeus mihrabının güneyindeki alçak terasta, yukarı şehrin Agorası kurulmuştu. Alanın etrafı Dor nizamında portiklerle çevrilidir. Kuzeybatıda küçük ve fakat çok zarif bir Agora tapınağı inşa edilmiştir.

Orta şehrin başlıca yapıları şunlardır:

Demeter tapınağı: Bereket tanrıçası Demeter'in tapınağı dik bir yamaçta kurulduğu için batı tarafındaki sedler pek azametlidir. Dar ve fakat uzun bir dikdörtken şeklindeki tapınak alanına doğu tarafındaki propylon'dan girilmektedir. Sol taraf istinat duvarları üzerine oturtulmuş ortalama 90 m uzunluğunda bir portikle sınırlanmıştır. Sağ tarafta ise Demeter ve Kore âyinlerine iştirak edenlerin oturmalarına ayrılan sıralar ve daha arkada da portikler bulunmaktadır. Asıl tapınak, önündeki mihrap ile beraber, alanın kuzey ucuna yakın bir yerde kurulmuştur. İlk yapı, kırallığın kuruluşundan az sonra trahitten ve İon tarzında inşa edilmiştir. Fakat sonradan M. S. II. yüzyılda büyütülmüş ve değiştirilmiştir.

Gimnazlar: Bunlar (gymnasium), birbirinden 12/14 m farklı yükseklikte bulunan üç teras üzerinde kurulmuşlardır. Terasların enleri de aşağıdan yukarıya doğru artmaktadır. Her üç terastaki yapılar kırallık zamanında bir bütün olarak inşa edilmiş olmalarına rağmen, zamanla yalnız aşağı ve orta teraslardaki kısımlar esas karakterlerini koruyabilmiş, yukarı terastakiler ise, bilhassa Roma çağında, değişiklikler ve ilâveler görmüştür.

Aşağı yukarı 80 m uzunluğunda olan en alt terastaki tesisler, küçük çocukların (*paides*) eğitimine ayrılmışlardı. Bunların bugün pek az kalıntısı görülmektedir. Fakat bu terastan orta terasa çıkmağa yarıyan üzeri örtülü döner merdiven sağlam olarak ayakta durmaktadır.

Orta terasın uzunluğu 150 m olup doğu tarafında Korinthos tarzında küçük bir mâbet harabesi, batıda ise büyük çocukların (*ephēboi*) eğitim gördükleri yapıların kalıntıları görülmektedir.

Yukarı terasın orta kısmında 36 X 74 m yüzölçümünde ve etrafı sütunlu galerilerle çevrili bir alan vardır. Burası gençlerin (*neoi*) güreş, disk atma. uzun atlama ve saire gibi idmanlarına ayrılmıştır. Nazarî bilgiler kuzeydeki galerinin arka tarafındaki salonlarda verilirdi. Bunlardan en solda bulunanı ortalama 1000 kişi alacak büyüklükte bir tiyatro şeklindedir ki, burada hitabet müsabakaları tertibedilirdi. Güney galerisinin altında 7 m genişlikte ve 212 m uzunlukta bir koşu mahalli meydana getirilmiştir. Koşu yerinin üzeri kapalı olduğundan fena havalarda da koşular yapılabilirdi. Doğu ve batı galerilerinin arka taraflarında ise Roma devrinde sıcak su tesisleri olan hamamlar inşa edilmiştir.

Hera tapınağı: Gençler gimnazının hemen kuzeyindeki yüksek mahalde Tanrıça Hera'ya adanmış olan tapınak harabeleri görülmektedir. Tapınak Doria tarzında mermerden inşa edilmişti. Yapılış tarihi M. Ö. II. yüzyılın ortasına rasladığından tapınak, Bergamada inşa edilmiş en eski mermer yapı olarak kabul edilebilir.

Aşağı şehrin başlıca yapıları şunlardır:

Aşağı Agora: Şehrin eteklere doğru yayılması üzerine kurulmuş olan alanın yüzölçümü 36X64 m olup etrafı iki katlı sütunlu galerilerle çevrilidir. Galerilerin arkasında dükkânlar bulunuyordu Kazılar sırasında şehrin sosyal ve ticaret hayatiyle ilgili emir ve nizamları yazılı birçok yazıtlar bulunmuştur ki, bunlar şehir tarihi bakımından pek kiymetli belgelerdir.

Evler: Aşağı Agoranın batı ve kuzeyinde ev yıkıları Hellenistik devirden kalma olmakla beraber, zamanla, ve bilhassa İmparatorluk zamanında değişmeler görmüşlerdir. Evlerin içinde bugün en fazla dikkati çekeni «Attalos'un evi» adiyle anılandır. Burası M. S. II. yüzyılda Roma konsullerinden Attalos tarafından büyütülmüş, fresk ve mozaiklerle süslenmiştir. İki katlı olan evin ortasında büyük bir avlu bulunmaktadır. Döşemelerdeki mozaiklerle duvarları süsliyen fresklerin büyük bir kısmı kazılar sırasında meydana çıkarılmış ve yerli yerinde muhafaza altına alınmışlardır. Avlunun altındaki derin sarnıçta toplanan sular Aşağı Agoraya sevk ediliyordu.

Roma çağı: Bergama, Roma çağında müstakil bir kırallığın başkenti olmamakla beraber Batı Anadolunun sayılı şehirlerinden biri olmak vasfını kaybetmemiş ve bu yüzden şehir yeniden birçok yapılarla süslenmiştir. Fakat şehrin sıklet merkezi artık Akropolis'in yamaçları değildi. Her ne kadar bu çağda Akropolis'in yamaçları tamamiyle terk edilmemiş ve burada yeni yapılar (Traian tapınağı gibi) veya onarımlar ve ekler (gimnazlarda, evlerde ve diğer yapılarda görüldüğü gibi) yapılmış ise de şehrin sıklet merkezi ovaya. bugünkü Bergama kasabasının bulunduğu yere, inmiştir. Bu sebeple bugün Bergama kasabasının herhangi bir yerinde birkaç metre derinliğe inilince Eskiçağ kalıntılarına raslanılabilir. Toprak üzerinde görülen Roma çağı yıkılarının başlıcaları şunlardır:

Kızıl avlu: Bergama kasabasının içinde hemen göze çarpan ve halk arasında kızıl avlu adiyle anılan muazzam yıkı, 260X110 m genişliğinde geniş bir alanı kaplamaktadır. Tuğla ve kesme taştan yapılmış duvarları ve giriş mahallinin iki tarafındaki yuvarlak kuleleri hemen hemen tam bir şekilde ayakta durmaktadır. Bergama çayı (Selinus) bu binanın ortasından geçtiği için çay üzerinde aşağı yukarı

200 m uzunluğunda çift tonozlar inşa etmek zarureti kendini göstermiştir. Kızıl avlu uzun müddet bir «hamam harabesi» olarak kabul edilmiş ise de en son yapılan arkeoloji incelemeleri onun, Serapis'e adanmış azametli bir tapınak olduğunu göstermiştir.

Tiyatro: Modern kasabanın kuzeyindeki alçak tepenin güney yamacına yaslanmış olan bu tiyatro yıkısı henüz topraktan temizlenmemiş olmakla beraber oturma sıralarının meydana getirdiği yuvarlaklık açıkça görülmektedir. Yapılan tahminlere göre 30 000 seyirci alabilecek büyüklükte idi. Tiyatroyu batı tarafından sınırlıyan yuvarlak kemerli büyük kapı yıkısı halk arasında «Viran kapı» adını taşımaktadır. Asklepieion'a giden mukaddes yol buradan başlıyordu.

Stadyum: Tiyatronun kuzeydoğusundadır. Henüz kazı yapılmamıştır.

Amfiteatr: Tiyatro ve stadyumun kuzeyinde Tellliderenin iki yamacına yaslanmıştır. İki yamaç arasındaki boş kısımlarda ise yüksek emerler (26 m) inşa edilmiştir; bu sebeple yıkıları pek azametlidir. Ortasından geçen derenin suyunu yükseltmek için hususî tertibat yapılmıştı. Bir havuz halini alan orta kısımda vahşî deniz hayvanlariyle gladiatörler boğuşturulurdu. Amfiteatrın vaktiyle 50 000 seyirci aldığı hesaplanmıştır.

Akropolis'te görülen Roma çağı yapılarının başlıcaları şunlardır:

Traianus tapınağı: Athena tapınağının kuzeyindeki terasta beyaz mermerden Korinthos tarzında inşa edilmiştir. Tapınağın kurulduğu yerde önceki devre ait bir yapının bulunduğu tesbit edilmiştir. Ancak bu yer, Traianus tapınağı kurulmadan önce büyük kemer ve tonozlarla 70 X 100 m genişliğinde geniş bir alan haline sokulmuş ve tapınak bunun üzerine kurulmuştur. Bugün kemer ve tonozların büyük kısmı sağlam bir şekilde ayakta durmaktadır.

Dionysos tapınağı: Akropolis tiyatrosunun önündeki dar ve uzun terasın kuzey ucundadır. Ön tarafını altı tane İonik sütunun süslediği tapınağa 25 basamaklı geniş bir mermer merdivenle çıkılmaktadır. Alt kısımlar Hellenistik çağa ait ise de bugün ayakta duran üst kısımlar Traianus devri (98/117) restorasiyonundan kalmadır. Daha sonraları imparator Caracalla (211/217) burada tanrı olarak takdis edilmiştir.

Attalos'un evi: Burası hakkında yukarıda kısaca bilgi verilmiştir.

Asklepieion: Asklepios sağlık yurdu - Asklepieion, Bergamada M. Ö. IV. yüzyılda kurulmuş ise de bilhassa M. S. II. yüzyılda devrinin en ünlü sağlık merkezlerinden biri olmuştur. Asklepieion'da hastalar, telkin, temizlik, su ve güneş banyoları, tiyatro temsilleri, konserler ve nihayet Bergama çevresinde bol bol yetişen şifalı otlardan yapılan ilâçlarla tedavi edilirlerdi. Sağlık yurdu ile şehir arasında bir kilometre uzunluğunda ve yanları sütünlu galerilerle çevrili kutsal bir yol yapılmıştı ki, başlangıcını bugün Virankapı denilen büyük kapı teşkil ediyordu.

Sağlık yurdunun kalıntıları yeni kasabanın 1,5 km batısındadır. Ayakta duran yapı kalıntıları M. S. II. yüzyıldaki büyük inşaata aittir. Daha önceki yapıların ancak temel kalıntılarına raslanmıştır.

Yurdun orda kısmını üç taraftan sütunlu galerilerle çevrili 130 X 110 m genişliğinde büyük bir meydan kaplamaktadır. Buraya, doğu tarafındaki monümantal bir kapıdan (propyleion) girilmektedir. Ortasında hastaların barınmaları için yapılmış odalar, banyo ve çamur havuzu, kutsal çeşme ve bodrum gibi tesisler vardır. Daha önceki devir kalıntıları da buradadır. Alanın doğu tarafı kütüphane, giriş kapısı ve tapınaklarla sınırlanmıştır.

Kütüphane: Giriş mahallinin kuzeyinde bulunan kütüphanenin genişliği 16 X 18,5 m dir. Döşeme ve duvarları çeşitli mermer levhalarla kaplıydı. Kapının karşısındaki yuvarlak niş içinde imparator Hadrianus'un büyük bir heykeli bulunuyordu. Kazılar sırasında ele geçen bu heykel, bugün Bergama müzesindedir.

Asklepios tapınağı: Giriş yerinin güneyinde Tanrı Asklepios'un yuvarlak tapınağı bulunmaktadır. Yapının üzeri vaktiyle kubbe ile örtülü idi. İç duvarlar renkli mermer, kubbe de mozaikle kaplanmıştı. Kubbenin çapı 29 m, yapının yüksekliği 20 m idi. Bugün tapınağın mühim kısımları ayakta durmaktadır.

Yuvarlak yapı: Asklepios tapınağının güneyindeki çukur yerde kurulu ikinci bir yuvarlak yapı daha vardır. İki katlı olan bu yapının alt katı masiftir, üst katı fazla harap olmuştur. Buraya güneydoğudaki büyük bir merdivenle çıkılmaktadır. Yapının yüksekliği 25 m kadardı. Bu yapının bir tapınak mı, yoksa hastalara ayrılmış bir yer mi olduğu henüz kesin olarak anlaşılamadığından arkeoloji literatüründe «İkinci yuvarlak yapı» adiyle anılmaktadır.

Tiyatro: Yurt alanının kuzeyini çevreliyen galerinin arkasında ortalama 3500 insanı alabilecek bir tiyatro vardır. Oturma sıralarının büyük kısmı restore edilmiştir. Sahne yapısının da birçok parçaları kazı sırasında bulunmuştur. Bu tiyatroda, sağlık yurdundaki hastalar için temsiller ve konserler verilir ve böylece onların neşelenmeleri sağlanırdı.

Helâlar: Güney galerisinin sol ucunda kadın ve erkekler için umumî helâlar inşa edilmiştir. Erkeklerin helâsı 40, kadınlarınki ise 17 kişiliktir. Oturma yerleri ve diğer kısımlar beyaz mermerden itinalı bir şekilde yapılmıştır.

Anıt mezarlar: Ele geçen irili ufaklı mezar kalıntılarından anlaşıldığına göre Hellenistik ve Roma çağlarında mezarlıklar şehir duvarlarının dışını çevreliyorlardı. Fakat üzerleri yığma toprakla tepe haline getirilmiş mezar odaları veya lâhitler (bk. TÜMÜLÜS) e ovada raslanmaktadır. Modern kasabanın güneyinde, İzmirden gelen yolcuların ilk olarak gözlerine çarpan tepecikler bu anıt-mezarları sinesinde saklıyan tümülüslerdir. Başlıcaları Tavşantepe, Maltepe, Sivritepe gibi adlar takılmış olan tümülüslerin bir kısmı araştırılmıştır. Maltepenin yanındaki küçük tümülüsün içinde bulunan kıymetli altın çelenk bugün İstanbul Arkeoloji Müzelerindedir.

Bizans devri: Hellenistik ve Roma çağlarındaki ehemmiyetini kaybeden ve küçük bir piskoposluk merkezi olan Bizans devri Bergaması, savunması daha kolay olur düşüncesiyle tekrar Akropolis'in yamaçlarına sığındı. Fakat şehrin kapladığı saha, eski Bergama sahasından çok daha küçüktü. Yeni yapılar da pek gösterişsizdi. İnşaatta eski devir yapılarından sökülen mimarlık parçaları bol bol kullanılmıştır. Hattâ Zeus mihrabının yüksek kabartmaları dahi surların inşasında harcanmıştı. Bugün Akropolis'in yamaçlarındaki teraslarda, Hellenistik ve Roma devri yapılarının üst veya yanlarında (meselâ Athena tapınağı yanında, Aşağı Agorada) küçük kilise kalıntıları ve diğer yapıların ehemmiyetsiz izlerinden başka bu devirden anılmağa değer malzeme kalmamıştır. Moloz taşından ve kaba bir şekilde yapılmış olan Bizans çağı sur kalıntıları kesme taştan ve

çok iyi bir işçilikle inşa edilmiş olan eski şehir surlarından ilk bakışta ayrılabilir.

Bergamada yapılan kazılar: Alman mühendislerinden K. Humann'ın Zeus mihrabına ait bazı yüksek kabartmaları bulup Berline göndermesi üzerine Berlin müzeleri adına 1878 yılında Bergama Akropolis'inde büyük çapta arkeoloji kazılarına başlanmış ve 1886 yılına kadar devam edilerek Zeus mihrabı, Athena tapınağı, Traianeum gibi yıkılar meydana çıkarılmıştır.

İkinci büyük çalışma devresi 1900 - 1914 yılları arasına raslar. Agora, Attalos'un evi gibi yıkılar bu devrede meydana çıkarılmıştır. Kazılar sırasında ele geçen götürülebilir eserler, bilhassa birinci devrede bulunanların hemen tamamı Berline taşınmıştır.

Üçüncü devre kazılarına 1927 yılında başlanmış ve 1938 e kadar devam edilmiştir. Bu devrede bilhassa Asklepieion'un meydana çıkarılmasiyle uğraşılmış ve biraz da Kızıl Avluda çalışılmıştır. Bulunan götürülebilir eserlerin tamamı Bergamada kurulan müzeye taşınarak muhafaza altına alınmıştır. Bergama kazılarında K. Humann A. Conze R. Bohn, W. Dörpfeld, H. Knackfuss, P. Schazmann, Th. Wiegand gibi, devirlerinin tanınmış arkeolog ve mimarları çalışmış ve yıkıları hakkında pek önemli eserler yayımlamışlardır.

BERGAMA OVASI, Bakırçayı ovasının, Bergama şehri güneyinde uzanan batı bölümü (bk. BAKIRÇAYI OVASI).

BERGAMASK (Bergamasque): [Müz.], adını İtalyanın Bergama şehrinden alan eski bir İtalyan halk dansı ve havası. XVI. ve XVII. yüzyılların musiki dergilerinde sözlü veya sadece sazlı olarak raslanılan Bergamasque, bazı İtalyan «suite» lerinde de yer alır.

[Zootekni], İtalyada Piemonte ve Lombardia bölgelerinde ve hususiyle Bergama vilâyetinde yetiştirilen iri vücutlu kuvvetli başlı, dışbükey profilli, uzun ve sarkık kulaklı, geniş sırtlı ve beyaz renkli bir koyun ırkı. Fazla süt veren B. koyunlarının sütlerinden Roquefort (Fransa) peynirine benziyen ve İtalyada çok meşhur olan Gorgonzola peyniri yapılmaktadır.

BERGAMASK ALPLERİ (Bergamasca), Kuzey İtalyada, Güney Alplerin bir bölümü olan dağlık bir bölge. B. A., Como ve Iseo gölleriyle Veltellina ve Lombardiya arasında uzanır. Doğu - batı doğrultusunda uzanan ve yapısı çok yerde kristalin kültelerden meydana gelmiş bulunan B. A. nin en yüksek yeri Pizzo di Coca'da 3052 m yi bulur. Güneye doğru parçalanmış dağ sıraları halinde uzanan B. A. nin Mezozoik tabakaları, aşınmalarla Lombardiya ovasına sürüklenmiştir. Bölgede bilhassa hayvan yetiştirilir. Başlıca geçit yeri Passo di San Marco (1985 m) dur. Bk. ALPLER.

BERGAMEVÎ, Kemal - i Zerd - i (XV. yüzyıl), Türk âlimi. Doğum ve ölüm yılları belli değildir. Mahlâsından Bergamalı olduğu anlaşılmaktadır. Fatih Sultan Mehmet zamanında Enderunda hocalık etmiş ve bu sırada Fazlullah-il-Kazvinî'nin Farsça *el-Mu'cem fî âsâri mülûkünü* vezir Mahmut Paşanın emri ile Türkçeye çevirmiştir.

BERGAMİOL, güzel kokulu bir mayi. Formülü $C_{12}H_2O_2$ olan B. un güzel kokusu, bilhassa elde edildiği bergamot yağından gelmektedir. B., lâvanta ve esans yapmada kullanılır.

BERGAMO (Roma devrinde *Bergomum*), Kuzey İtalyada aynı addaki eyaletin merkezi. Nüfusu 73 534 (1936). B. iki bölümden meydana gelmiştir: 1. bir tepe üzerine kurulmuş güzel manzaralı yukarı şehir, yahut eski şehir, 2. bundan 120 m daha alçakta birçok yolların birleştiği bir yerde büyümüş, ticaret ve endüstri yerlerinin bulunduğu aşağı şehir. Endüstri olarak dokumacılık gelişmiştir. B. da Ortaçağdan kalma yapılar vardır.

BERGAMO, Yukarı İtalyada bir eyalet. Yüzölçümü 2759 km², nüfusu 605 000, nüfus sıklığı 220 (1936)dir. B., Bergamask Alpleri (b. bk.) ve çevresiyle Po ovasının Adda ve Oglio ırmakları arasına düşen bir bölümünü içine alır.

BERGAMOT (Citrus bergamia), sedefotugiller (Rutaceae) familyasının turunçgiller (Citrus) cinsinden bir ağaç. Ağacı, küçük ve yayvan taçlı; dalları, seyrek ve kısa dikenli; yaprakları, uzun ve dar kanadlı; çiçekleri, ufak ve sık hüzme durumunda, kokulu, beyaz ve dış tarafı hafif kırmızımsı taç yapraklı; meyvaları, basık yuvarlak veya armut biçiminde, sarımtırak yeşil veya altın sarısı renginde, ince ve düzgün kabuklu 8 - 10 dilimli ve acımtırak, ekşi, çekirdeksiz veya çok çekirdeklidir. Çeşitlerinden *Var. Parva* küçük yuvarlak meyvalı, *Var. Tortulosa* armut şeklinde, *Var. Mallarosa* basık yuvarlak dilimli meyva verir.

Bergamot

Bitkinin adı Anadoludaki Bergama şehrine izafe edilmiş olmakla beraber, ana vatanı iyice belli değildir, Doğu Hindistan olarak tahmin edilmektedir. Yabanisine raslanmadığı için, bir kültür mahsulü olduğu da ileri sürülmektedir. B., bir subtropik iklim meyva ağacıdır. Soğuğa limondan çok, portakaldan daha az dayanır. Turunç veya tatlı limon üzerine aşılanarak çoğaltılır.

Bergamot Esansı (Lat. Oleum Bergamiae). tıpta kullanılan bir nevi esans. Bergamotun taze kabuğunu sıkmakla elde edilir. Yeşil renkli, bergamot kokulu, baharlı ve acı lezzetli bir mayidir. Mutedil veya hafif asid reaksiyonludur. Kesafeti 0,881 - 0 886 dır, hacminın $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ si kadar alkolle berrak bir mahlûl verir. B. E., mürekkep limon esansı tentürü yapmada kullanılır.

BERGAPTEN, kristal haldeki lakton (b. bk.). Formülü $C_{12}H_8O_4$ dür. Ham bergamot yağından elde edilir. *Bergamot kâfuru* diye de tanınır.

BERGAŞ (Bargaş), **b. Saîd b. Sultan** (Hük. 1870 - 1880), Zengibar sultanı. Kardeşi Mâcidin yerine geçmiş ve ölünceye kadar sultanlıkta kalmıştır. B., babasının Ummandan dönüşünde yolda ölmesi üzerine, sultanlığa geçirilen kardeşi Mâcide karşı ayaklanmışsa da (1859) yenildiğinden, kadın kılığına girerek kaçmıştır. İngilizler Mâcidi koruduklarından Bombay'a sürülen ve orada iki yıl kalan B., Zengibar'a döndüğü zaman İngilizlerin koru-

yuculuğu altında saltanat süren Mâcid ile anlaşmak mecburiyetinde kalmış, kardeşinin ölümü üzerine İngiliz menfaatlerini koruyacağını ve haklarını tanıyacağını maslahatgüzara temin ederek sultan olmuştur. B., sultanlığı zamanında, İngiliz maslahatgüzarının baskısiyle Doğu Afrikada esir alışverişine son veren emirnameyi imzalamıştır. 1875 yılında İngiltereye davet edilen B., seyahatinde Portekizle Fransayı da ziyaret etmiştir. Memleketine döndükten sonra Almanların Zengibar üzerindeki istekleriyle karşılaşmış ve 1885 yılında Zengibar'da Alman himayesi ilân edilmiştir. Bunu tanımak istemiyen B.. ülkesinin büyük bir bölümünü kaybetmekle beraber yine buralarda hükümdar olduğunu iddiadan vazgeçmemiştir. B., sultanlığının son yıllarında Portekizlilerle de bozuşmuş ve anlaşmazlık ancak B. ın ölümünden sonra (1880) Alman - Portekiz sınırının belirtilmesi ile sona ermiştir.

B. ın anlayışlı, çalışkan, fakat karakteri sert bir adam olduğu bilinmektedir. Avrupalılara düşman olan B. ın hayatı, onların himayesi altında geçmiştir. Zamanında esir alışverişinin kaldırılması, memleketin ekonomi durumunu değiştirmiş, Avrupa ve Hindistan ile ticareti artırmıştır.

BERGAVATA, Fasta yaşıyan Berberî kabîlelerinden bir grupun adı. Fasın batı bölgesinde Azemmur - Anfa arasında yaşıyan B. ların en mühim kolları Berani, Matmata, Matgara, Benî - Burag, Benî - Vagmer'dir. B. lar Haricîler'e katılarak başkanları Tarif Ebu Sâlih komutasında Araplara karşı savaşmışlardır. Taraflıları arasında bilgin ve faziletli bir insan olarak ün alan Sâlih, babasından sonra başa geçmiş ve yeni bir dinin kurucusu olmuştur. Kendisinin Kuran'daki Sâlih ül - müminîn olduğunu ilân ederek kurduğu dinin Müslümanlık karşısındaki durumu, İslâm dininin Musevilik ve Hıristiyanlık dinleri karşısındaki durumu gibi olacaktı. Sâlihin ilk defa İslâmiyetin ilânı sırasında ortaya çıkmış olduğu iddia edilmişse de, kendisinin Hişam b. Abdülmelik zamanında yaşadığı ve dinini II. Mervan zamanında ortaya attığı bilinmektedir. Düşmanları Sâlihin Yahudi olduğunu ve İspanyada Barbat'ta doğmuş bulunduğunu ve taraftılarına bunun için sonradan Bergavatîye çevrilen Barbatî denildiğini iddia etmişlerse de İbnü Haldun bunu reddetmiştir. Sâlihin kendisine göre bir din sistemi kurduğu ve dinine ait Berberî dili ile yazılmış olan bilgilerin Ebu Mûsa İsa b. Dâvûd tarafından Arapçaya çevrildiği bilinmektedir. Bu dine göre oruç için Ramazan yerine Receb ayı ve haftanın belli bir günü ayrılmıştır. Gündüzleri ve geceleri 5 er kere namaz kılınacaktır. Namazların bazıları İslâm dinindeki gibi olup, bazıları yalnız hareketler halindedir. Kelime - i şahadet getirirken el ayaları aşağıya gelmek üzere eller açılacaktır. Cuma yerine perşembe günleri hep birlikte namaz kılınacak ve Sâlih tarafından yazılan 80 surelik kendi Kuranlarının yarısı ayakta, yarısı da secdede okunacaktır. B. larda herkes varlığına göre istediği kadar kadın alabilir, yalnız üçüncü dereceye kadar akrabalarla evlenilmez. Hırsızlık ölümle cezalandırılır, adam öldürenden 100 öküz diyet alınır, yalan söyliyen, memleketten sürülürdü. B. lar bazı hayvanların başlariyle yumurta yemezler. Horoz, namaza çağırdığı için müezzin diye adlandırılır ve çok saygı görür. B. lar peygamberlerinin tükrüklerinin hastayı iyi ettiğine inanırlar. B. lar, Fas'ı kendi aralarında paylaşmış olan hükümetlerle savaşmışlar, daima Endülüs Emevîlerinden yardım görmüşler ve varlıklarını uzun zaman korumuşlardır. Arap tarihçileri B. ların İspanya Araplarından bazı kabîlelerle de çarpıştıklarını ve ağır mağlubiyetlere uğradıklarını bildirmektedir. Murabıtlar'a karşı ciddî bir tehlike olan B. lar bağımsızlıklarını korumuşlar, sonra Muvahhidlerin kurucusu Abdullah Mümin'i yenmişlerse de sonra onun tarafından katî surette yenilerek dağılmışlar ve Büyük Sahra tarafına göç etmişlerdir.

BERGEDORF, Almanyada, Hamburg yakınında bir şehir. Nüfusu 20 500 (1937). Bir banlîyö şehri olan B. ta tanınmış bir rasathane vardır.

BERGELMER, İskandinavya mitolojisinde bir dev; Trudgelmer'in oğlu. Borr'ın üç oğlu Odin, Vile ve Ve tarafından öldürülen Ymer'in kanı bir tufan halinde dünyayı kaplayınca, gemi diye bir hamur teknesine binerek karısı ile birlikte kurtulmuş ve böylece ikinci devler ırkının babası olmuştur. B., İskandinav mitolojisinin Nûhudur.

BERGEN [*bergın*]. 1. Norveçin en işlek, en büyük limanı, ikinci büyük şehri. Nüfusu yakın çevresiyle birlikte 106 500 (1938) dür. Byfjord adındaki deniz girintisinin ucunda, bir koyun kenarındadır. Şehrin eski bölümü küçük

Bergen limanı

bir yarımada üzerinde olup, birbirine yakın ve bitişik ahşap binaları, eski ve yeni ticarethaneleriyle dikkati çeker. 1916 da büyük bir yangından sonra şehrin bu kısmı yeniden inşa edilmiştir. B. in mülâyım bir deniz iklimi vardır. Gerisindeki bölgelere iyi yollarla ve bilhassa demiryoliyle bağlıdır. Bu yolların en işlek olanı Bergen - Oslo demiryoludur. 492 km uzunluğunda olan bu yol 1908 de tamamlanmıştır ve birçok güzel manzaralı yerlerden ve türlü Norveç sanat eserleriyle süslenmiş dağlık çevrelerden geçer. Bu demiryolu boyundaki en yüksek yer 1 301 m dir. B. şehrinde XV. - XVI. yüzyıllardaki Hansa Ticaret Birliği (b. bk.) devrinden kalma eserler de bulunmaktadır. Bu devirde, kuzey memleketlerinin en canlı, en önemli ticaret

şehri olan B., gittikçe gelişerek, Norveçin ikinci büyük şehri haline gelmiştir. B., bugün balıkçılık ve gemi inşaatı merkezidir, limanından en çok balık ihraç olunur. İthal maddeleri arasında maden kömürü, hububat, demir cevheri, çeşitli gıda maddeleri başta gelir. Denizcilik Araştırma Enstitüsü, çeşitli rasat merkezleri (astronomi, meteoroloji) müzesi, XIII. yüzyıldan kalma katedrali vardır. Piskoposluk merkezidir.

B., 1070 te kurulmuş, XV. ve XVI. yüzyıllarda Hansa Ticaret Birliğinin faaliyet sahası içinde yer almış, 9 Nisan 1940 ta Almanlar tarafından işgal edilmiş. İkinci Dünya Harbinin sonuna doğru istilâdan kurtulmuştur.

2. **Bergen - op - Zoom,** (b. bk.) Holândada bir şehir.

3. **Bergen auf Rügen,** Kuzey Almanyanın Pomeranya bölgesinde, Stettin yönetim bölümünde bir şehir. Nüfusu 6 000 dir. Rügen adasının idare merkezidir. Adanın başlıca yollarının kavşak noktasıdır.

4. Belçikanın Mons (b. bk.) şehrine Flamanlarca verilmiş olan ad.

5. **Bergen bei Celle,** Almanyanın Hannover bölgesinde Lüneburg yönetim bölümünde bir şehir. Nüfusu 2 500 dür. Lüneburger Heide adı verilen ve kuzey Avrupa ikliminde görülen fundalık bir arazinin güneyindedir.

6. Almanyanın Hessen - Nassau bölgesinde şehir. Nüfusu 6 400 dür. Meyvacılık merkezidir. Yedi Sene Harblerine sahne olmuştur.

BERGENGRUEN [*bẹrgîngruîn*], **Werner** (doğ. 1892), Alman yazarı. Riga'da doğmuştur. Lirik şiirlerinde olduğu kadar çoğu tarihî karakter taşıyan roman ve kısa hikâyelerinde romantik bir kâhinlik denilebilecek bir derinliğe erişir. Romanları şunlardır: *Das Gesetz des Atum* (A. un kanunu) [1923], *Das Kaiserreich in Trümmern* (Parçalanmış imparatorluk) [1927] *Herzog Karl der kühne oder Gemüt und Schicksal* (Duka cesur Charles veya gönül ile kader) [1930], *Der Griffel* (Kalem) [1931], *Der Grosstyrann und das Gericht* (Büyük zalim ile yargıtay [1935], *Am Himmel wie auf Erden* (Gökte olduğu gibi dünya yüzünde) [1940]; küçük hikâyeleri: *Das Brauthemd* (Gelin gömleği) [1925], *Teufel im Winterpalais* (Kış sarayında şeytan) [1933], *Deutsche Reise* (Almanyada seyahat) [1934], *Die drei Falken* (Üç şahinler) [1937], *Der Tod von Reval* (R. ın ölümü) [1939]; lirik şiirleri: *Capri* [1930], *Der Wanderbaum* (Seyyah ağaç) [1932], *Rose von Jericho* (J. gülü) [1936], *Die verborgene Frucht* (Saklı yemiş) [1938].

BERGENİYA, taşkırangiller (Saxifragaceae) den çoğu Himalaya bölgesinde olmak üzere 6 kadar türü yetişen uzun ömürlü otsu bir bitki cinsi. Gövdeleri toprak altında ve yaprakları deri gibi kalınca ve büyüktür, çiçekleri pembe, kırmızı veya beyaz renklidir. Durumları çift kollu talkım veya akrabası durumdadır. Pembe çiçekli *B. cordifolia*, koyu gül renkli *B. bifolia*, beyaz çiçekli *B. ligulata* ve kırmızı çiçekli *B. crassifolia* gibi bazı türleri süs bitkisi olarak yetiştirilmektedir.

Bergeniya

BERGEN - OP - ZOOM [*bẹrhîn op zǭm*], Holândanın Kuzey Brabant eyaletinde bir şehir. Nüfusu 25 343 (1939)tür. Anvers'in kuzeyinde ve Ooster Schelde halicinin kenarındadır. Şeker fabrikaları, demir endüstrisi vardır. İstridiye ve istakoz avcılığı ileri gitmiştir. Ticareti canlıdır. B., 1576 da ayaklanan Holândalılar tarafından ele geçirilmiş ve İspanyollara karşı uzun müddet dayanmıştır.

BERGER [*bergîr*], **Johann Erich von** (1772-1833), Alman filosofu. Faaborg (Danimarka) da doğmuş, Kiel (Almanya) de ölmüştür. Panteist bir tabiat felsefesini müdafaa etmiştir. Astronomi üzerinde incelemelerden felsefeye geçen B. in başlıca eseri *Allgemeine Grundzüge der Wissenschaft* (İlmin umumî ana hatları) [1817 - 1827] başlığını taşır.

BERGER [*berjẹ*], **Philippe** (1846 - 1912), Fransız dilci ve Semitisti. Beaucourt (Haut - Rhin) da doğmuş, Pariste ölmüştür. Collège de France'ta İbranice profesörü olmuş, E. Renan'ın yerine Kitabeler ve Güzel Yazılar Akademisine üye, ayrıca Haut - Rhin'den Senato üyesi seçilmiştir. *Corpus inscriptionum semiticarum* (Samî kitabeleri külliyatı) u hazırlamış, bundan başka şu eserleri de vermiştir: *L'écriture et les inscriptions sémitiques* (Samî yazısı ve kitabeleri) [1880], *L'Arabie avant Mahomet d'après les inscriptions* (Kitabelere göre, Muhammedden önceki Arabistan) [885], *Histoire de l'écriture dans l'antiquité* (Eskiçağlardaki yazının tarihi) [1892], *Etude sur les renseignements fournis sur le gnosticisme par les «Philosophoumena»* («Philosofumena» adlı eserin gnosçuluk hakkında verdiği bilgiler üzerine bir etüd) [1893].

BERGER KARIŞIMI. çinko tozu ile karbon tetraklorunun çeşitli karışımları. Meselâ 25 gr çinko tozu ile emici olarak 20 gr çinko oksidi — 50 gr karbon tetraklorür ve 5 gr magnezyum oksidi karışımı. Yakıldığı zaman $2Zn + CCl_4 = 2Zn\ Cl_2 + C$ denklemine göre yanarak, havaya dağılan gayet ince ve pek higroskopik (nemçeken) çinko klorürü ile karbon tozlarından dolayı koyu bir duman çıkarır. Bu sebeple, sis mumlarında kullanılır. Bu türlü karışımlar ilk defa Fransız kimyacısı Berger tarafından kullanılmıştır.

BERGERAC [*berjîrạk*], Güneybatı Fransada Dordogne ırmağı üzerinde şehir. Nüfusu 22 525 (1946). Bağcılığı ve şarapçılığı ile tanınmıştır.

BERGERAC, Savinien Cyrano de: bk. CYRANO DE BERGERAC.

BERGERAC [*berjîrạk*] **ANTLAŞMASI,** Fransa kıralı III. Henri'nin temsilcileri ile Protestan prensleri arasında, Poitiers Barışını tekrar sağlama gayesiyle 17 Eylûl 1577 de imzalanan antlaşma. B. A., 1576 tarihli Beaulieu antlaşması ile Protestanlara verilen hürriyetleri kısmış ve kendilerine ancak bir *bailli* idaresindeki bir şehir savaşlarında olduğu gibi silâha son defa sarılıştan önce âyin yapma hakkı verilmiş, diğer taraftan Protestanlara da kendilerine verilmiş olan 8 kaleyi altı yıl müddetle muhafaza etme imkânı tanınmıştır.

BERGERAT [*berjira*], **Auguste Émile** (1845-1923), Fransız yazarı. Pariste doğmuş, Neuilly-sur-Seine'de ölmüştür. B., çok verimli bir yazardır. Şiirler, romanlar ve piyesler, tenkid ve gazete makaleleri yazmıştır. Başlıca şiir kitapları: *Poèmes de la guerre* (Harb şiirleri) [1871], *Enguerrande* [1884], *La lyre comique* (Komik lirik şiirler) [1889]; romanları: *Faublas malgré lui* (Zoraki F.) [1883], *Bébé et Compagnie* (B. ve ortağı) [1884], *Le petit Moreau* (Küçük M.) [1887], *Le chèque* (Çek) [1893], *La vierge* (Bakire) [1894]; piyesleri: *Le nom* (İsim) [1883], *Le baron de Carabasse* (Baron C.) [1885], *Ours et fours* (Başarısız piyesler) [1886, başarı kazanmamış ilk piyesleri], *La nuit bergamasque* (Bergamo gecesi) [manzum piyes, 1887], *Le premier baiser* (İlk öpücük) [1889] *Manon Roland* [manzum piyes, 1896], *Le capitaine Fracasse* (Yüzbaşı F.) [manzum piyes, 1896], *Plus que reine* (Kıraliçeden fazla) [1899], *La Pompadour* [1901], *La fontaine de jouvence* (Gençlik kaynağı) [1906]. B., 1884 ten itibaren Caliban takma adı ile «Figaro» gazetesinde Paris tiyatro ve sokak hayatı hakkında alaycı yazılar yayımlamıştır. Daha sonra bu yazılar kitap halinde de çıkmıştır: *Vie et aventures de Caliban* (C. ın hayatı ve maceraları) [1886], *Le livre de Caliban* (C. ın kitabı) [1887], *Le rire de Caliban* (C. ın gülüşü) [1890].

BERGERON [*berjirõ*], **Etienne-Jules** (1817-1900), Fransız doktoru. Moret (Seine-et Marne) de doğmuş ve Pariste ölmüştür. Paris hastahanelerinde doktorluk etmiş, genç yaşların hastalıklarını etüd ederek ihtısasını tamamlamış, bu hastalıkların tedavi ve şifasındaki başarısı ile haklı bir şöhret kazanmıştır. 1865 te Tıp Akademisine üye seçilmiş ve 1877 ye kadar bu akademinin devamlı olarak sekreterliğinde bulunmuştur.

Başlıca eserleri şunlardır: *De la stomatite ulcéreuse des soldats et de son identité avec la stomatite des enfants dite couenneuse, diphtérie, ulcéro membraneuse* (Askerlerin ülserli stomatiti ve bunun çocukların kuanöz stomatit, ülseromambranöz difteri denilen stomatinin aynı olması hususuna dair araştırma) [1859], *De la rage, observations et réflexions* (Kudurma hakkında müşahade ve mülâhazalar) [1862], *Etude sur la géographie et la prophylaxie des teignes* (Kenelerin coğrafyası ve bunlara karşı alınan korunma tedbirlerine dair araştırma) [1865], *Rapport sur la répression de l'alcoolisme* (Alkolizme karşı mücadele hakkında rapor) [1872].

Bergeron Hastalığı: Fâsılalı ritmik sallanmalarla beliren kore (b. bk.) vasfındaki hastalık. Daha ziyade çocuklarda görülür ve bilhassa mide-barsak bozuklukları halinde meydana çıkar.

BERGH [*bęr'y*], **Johan Edvard** (1828-1880), İsveçli ressam. Stockholm'da doğmuş, orada ölmüştür. Önceleri hukuk tahsili gören sanatkâr, 1852 de Stockholm akademisine girmiştir. 1854 ten 1855 e kadar, Düsseldorf'ta Hans Gude'nin yanında çalıştıktan sonra Cenevre'de Calame'ın yanına gitmiş ve bir kışını da Romada geçirerek tekrar Stockholm'a döndükten sonra 1861 de Akademiye profesör olmuştur. Önceleri İsviçre ve İtalyadan manzara resimleri yapmış olan B., resimlerine daha sonra çamlıkları, çağlayanları, dağları ve İsveç sahillerini konu olarak almıştır. 1865 ten 1871 e kadar Londra kırallık akademisinde eser teşhir etmiştir. Eserleri arasında bilhassa «Uri'den bir görünüş», «Småland'dan çağlayanlı manzara», «İsveçte çam ormanı» (Stockholm müzesi), «Bir orman içi» (Oslo müzesi) meşhurdur.

BERGHAUS [*bęrgḱaus*], **Heinrich Carl Wilhelm** (1797-1884), Alman coğrafyacısı. Kleven'de doğmuş, Stettin'de ölmüştür. Başta *Grundriss der Geographie* (Coğrafyanın ana hatları) [1842] olmak üzere birçok değerli coğrafya eserleri yazmış, ayrıca *Physikalischer Atlas* (Fizik Atlas) [1838-48] hazırlamıştır. Bu eser yeğeni haritacı Hermann Berghaus (1828-1890) tarafından 1886 da yeniden çıkarılmıştır.

BERGİLT (Sebastes Norwegicus), yüzgeçleri dikenli balıkların, ejderbaşlılar (Scorpaenidae) familyasından bir tür. Boyu 50-60 cm dir, rengi parlak karmen kırmızısıdır.

Bergilt

Bu renk, balığın sırtına doğru kahverengimsi olur. Karnı tarafına doğru da soluk bir hal alır. Başlarının yan taraflarında dikenler vardır. Yüzgeçlerindeki ışınların da bir kısmı diken gibi sert ve sivridir. Kuzey denizlerinde, İslanda ve Grönlanda sularında, 150-200 m derinliklerde yaşar. Besinini balıklar ve kabuklular (Crustacea) teşkil eder. Çiftleşmeleri ilkbahardadır. Yumurtaların döllenmesi vücut içinde olur. Çok sayıdaki yavrular, pek az gelişmiş olarak doğar. B. ler büyük fırtınalarda suyun yüzüne sürüklenirler. Bu sırada suyun tazyikinden kurtulmuş olan yüzme keselerinin birdenbire genişliyerek mideyi sıkıştırması, yavrunun ağızdan dışarıya doğru tersine dönerek çıkmasına ve böylece hayvanın ölmesine sebep olur. Grönland ve İslanda sahillerinde fırtınalardan sonra bu tarzda ölmüş yüzlerce B. e raslanılır. Yerliler bunları toplıyarak pişirmeden yerler. Etleri çok lezzetlidir.

BERGİSON, eski Trakyanın Rhodope bölgesinde, kuzeyden gelen akınlardan başkenti korumak maksadiyle imparator I. İustinianos (hük. 527-565) tarafından yapılan tahkimli yerlerden biri.

BERGIUS, Friedrich Karl Rudolf (1884-1949), Alman kimyacısı. Breslau (şimdi Wrocław) yanında Goldschmieden'de doğmuş, Buenos Aires'te ölmüştür. 1909 da Hannover'de doçentlik etmiş, sonra endüstriye geçerek Alman Berlin Anonim Şirketinin umum müdürü olmuştur. Kendi adı ile anılan usul ile kömürden ilk defa benzin elde ettiğinden 1931 de K. Bosch ile birlikte Nobel kimya mükâfatını kazanmıştır. B., maden kömürlerinin meydana gelme ve değerlendirilme şekilleri üzerinde de incelemelerde bulunmuştur. Willstaeter'in odundan şeker elde etme usulünü ıslah ederek, teknikte faydalanılır bir hale getirmiştir. İkinci Dünya Harbi sırasında Mannheim (Rheinau) da

kurduğu bir fabrikada, odundan elde edilen hekzoz ve pentozları, belli bir maya cinsinin üretilmesinde kullanmağa muvaffak olmuştur. Bu usul ile üretilen mayayı yüksek değerli ve besin olarak kullanılabilecek bir hayvanî yumurta akı maddesi haline getirmek mümkün olmuştur. Bu suretle B. usulü sayesinde tonlarca gıda maddesi orduda kullanılmıştır. İkinci Dünya Harbi sonunda B., İspanya ve Güney Amerikada kimya sanayii alanında müşavir olarak çalışmış, bu münasebetle iki ay kadar Türkiyede kalmıştır.

F. K. R. BERGIUS

Bergius usulü: tanınmış Alman kimyacısı Friedrich Bergius (b. bk.) un bulduğu metod. B. U., turb, linyit ve benzeri tabiî kömürlerin, hidrürleme yolu ile uçucu hidrokarbonlar ve bu arada en fazla benzin haline geçmesini sağlamaktadır. B. U. nde iptidaî madde olarak en fazla linyit kullanılır. Linyit öğütüldükten sonra, katalizliyen olarak tesir edecek demir oksid ile karıştırılarak bir hamur haline getirilir. Bu hamur, hususî fırınlarda 150 atmosferik basınç altında 450° de hidrojen ile muamele edilir. Bu işe hidrürleme adı verilir. Bu muamele neticesinde gazlar ve yağ kıvamında maddeler ile katı bir artık olmak üzere üç esaslı ürüt meydana gelir. Isıtılma sırasında, meydana gelen hidrokarbonlar — Krak usulünde olduğu gibi — kısmında parçalanarak, az karbonlu hidrokarbonlar haline geçer. Çıkan gazlar, hususî bir muamele görerek tekrar fırına verilir. Elde edilen yağ kıvamındaki maddelerden ise, ayrımsal damıtma ile vurgu yapmıyan ve aşağı derecelerde kaynıyan benzin elde edilir. Yüksek derecede kaynıyan kısımları ise yağlama yağı olarak kullanılır. Geri kalan katı artık esas olarak asfalt ve külden ibarettir. Bugün B. U. katalizör olarak molibden bileşikleri kullanılarak ıslah edilmiştir. Molibden katalizörlerinin hususiyeti çok az miktarlarının reaksiyon için yetmesi ve linyitte bulunan kükürt tarafından bu katalizörlerin, demir oksid katalizörlerinin aksine olarak, zehirlememesidir.

BERGİYA (Bergia), elatinase (Elatinaceae) familyasından, en çok Afrika, Arabistan ve Türkistanın sıcak bölgeleriyle güney mutedil bölgelerde 27 kadar türü yetişen bir bitki cinsi. Bunlar 50 cm kadar yüksek, bir yıllık otlardır.

BERGK [*berk*], **Theodor** (1812-1881), Alman klâsik filologu. Leipzig'de doğmuş, Ragatz'ta ölmüştür. Marburg, Freiburg, Halle ve Bonn üniversitelerinde klâsik filoloji profesörlüğü etmiştir. *Poetae lyrici Graeci* (3 cilt, 1843) adı altında Yunan lirik şairlerinin manzumelerini, bundan başka Sophokles [1868] ve Aristophanes'in eserlerini (2 cilt, 1872) yayımlamıştır. Diğer eserlerinden şunlar anılmağa değer: *Griechische Literaturgeschichte* (Yunan edebiyatı tarihi) [4 cilt, 1872-87] ve *Kleine philologische Schriften* (Küçük filoloji yazıları) [2 cilt, 1885-86].

BERGMAN [*bery'man*], **Hjalmar** (1883-1931), İsveçli romancı ve piyes yazarı. Örebro'da doğmuş, Berlinde ölmüştür. Karakter tasviri bakımından çok kuvvetli olan B., acayip ve grotesk bir üslûp yaratmıştır. Eserleri humorla doludur. Başlıca romanları: *Markurells i Vadköpin g* (Vadköping'de Marcus Auelius) [1919], *Herr von Hancken* (Bay von Hancken) [1920], *Farmor och Vårherre* (Büyük anne ve rabbimiz) [1921], *Eros' Begravning* (Eros [aşk tanrısı] un cenazesi) [1929], *Chefen Fru Ingeborg* (Müdür Bayan Ingeborg) [1924], *Flickan i frak* (Fraklı kız) [1927]. Piyeslerinden: *Fru Vendlas kedja* (Bayan Vendlas'nın zinciri), *Arlechins död* (Soytarının ölümü), *En Skugga* (Bir gölge) ve *Herr Sleman kommer* (Bay Sleman geliyor) büyük bir başarı kazanmıştır. Çocuk kitapları da yazmıştır.

BERGMAN, Torbern Olof (1735-84), İsveçli kimyacı, mineralog ve fizikçi. Katrineberg'de doğmuş, Medevi'de ölmüştür. Upsala'da tabiat ilimleri ve matematik profesörlüğü etmiş, 1767 de kimya ve metallürji kürsüsüne getirilmiş, 1775 te ilk olarak saf nikeli istihsal etmiştir. 1756-1783 arasında yayımladığı eserlerini *Opuscula physica, chimica et mineralia* (Fizik, kimya ve mineralojiye ait küçük eserler) [6 cilt, 1779-81] adiyle toplamıştır.

Bergman serisi: sodyum atomunun tayfında bulunan enfraruja ait seri. Bu serideki çizgilerin dalga boyları

$$\frac{1}{\lambda} = \frac{R}{(3+d)^2} - \frac{R}{(m+f)^2} \quad (m = 4, 5, 6, \ldots)$$

formülü ile hesabedilir.

BERGMANN [*bergman*], **Ernst von** (1836-1907), Alman cerrahı. Riga'da doğmuş, Berlinde ölmüştür. Tahsilini Dorpat'ta tamamlamış ve sonra burada 1871 den 1878 e kadar hariciye profesörlüğü etmiştir. 1878 de Würzburg üniversitesine naklolunmuş ve 1882 de Berlinde Langenbeck (b. bk.) in kürsüsüne getirilmiştir. B., 1866 da ve 1870-71 yılları arasında Prusya ordusunda, 1877-78 de Rus ordusunda kıta hizmeti görmüş ve bu sayede zamanının en büyük cerrahlarından biri olmuştur. 1866 da buhar ile sterilizasyon (mikropsuzlama) usulünü keşfetmiş, 1891 de aseptik metodları kullanmağa başlamıştır. En mühim çalışmaları ve eserleri, kafatası ameliyatları üzerinedir. Beyincikte satha yakın glia hücrelerinden şua halinde yayılan lifçiklere Bergmann lifleri ve böbrek ameliyatı için açılan şakka da Bergmann insizyon'u denir.

Klâsik tıp literatürü arasındaki başlıca eseri şudur: *Die chirurgische Behandlung der Hirnkrankheiten* (Beyin hastalıklarına ait cerrahî tedavi) [1883 ve 1899].

BERGMANN [*bergman*], **Julius** (1840-1904), Alman filosofu. Opherdike (Westfalya) de doğmuş, Marburgda ölmüştür. Göttingen ve Berlin üniversitelerinde matematik ve felsefe ile uğraşan B., 1872 de Königsberg, üç yıl sonra da Marburg üniversitesi felsefe profesörlüğüne getirilmiştir. B., felsefede objektif idealizmi kuranlardan biridir. B. a göre, var olan, ferdî şuurdan tamamiyle müstakildir ve, Eflâtunda olduğu gibi, yüksek mertebeden bir âlemi teşkil eder, ancak bu âlem B. da cihanşümul bir şuur olarak düşünülmüştür. Mantık, metafizik ve felsefe tarihi üzerinde yazdığı eserlerden şunlar anılmağa değer: *Grundlinien einer Theorie des Bewusstseins* (Şuur teorisinin ana hatları) [1870], *Zur Beurteilung des Kriticismus* (Kritisizmin tenkidine dair) [1875], *Die Grundprobleme der Logik* (Mantığın esas problemleri) [1882], *Vorlesungen über Metaphysik* (Metafizik üzerine dersler) [1886], *Geschichte der Philosophie* (Felsefe tarihi) [1892-94], *Untersuchungen über Hauptpunkte der Philosophie* (Felsefenin başlıca konuları üzerinde araştırmalar) [1900] ve *System des objektiven Idealismus* (Objektif idealizmin sistemi) [1903].

BERGNER [*bergnır*], **Elisabeth** (doğ. 1899), aslı Avusturyalı olan İngiliz sahne artisti. Viyanada doğmuştur. Sahne direktörü Paul Czinner ile evlenmiştir. 14 yaşında sahneye çıkmış, 16 yaşında da bir şirketle Shakespeare piyesleri turnesine çıkarak bütün Almanyayı ve Avusturyayı dolaşmıştır. Bu memleketlerde *La Dame aux Camélias*, Margaret Kennedy'nin *The Constant Nymph*, Bernard Shaw'nun da *St. Joan* adlı piyesinin baş rolleriyle şöhret kazanmıştır. Hitler rejiminde İngiltereye geçerek 1938 de İngiliz vatandaşlığına alınmıştır. Orada ilk olarak 1933-34 mevsiminde Margaret Kennedy'nin *Escape Me Never* adlı piyesinde kendini tanıtmış, Stratford-on-Avon'daki Shakespeare tiyatrosunda *As You Like It* piyesinde üstün başarı göstermiş, 1935 te de Sir J. M. Barrie onun için *David* adlı piyesi yazmıştır. Shakespeare'deki rolleri en iyi temsil eden kadın artistlerden biri olan B.. 1935 ten itibaren Amerikada da sahneye çıkmıştır. *Die Träumenden Münde, Catherine the Great, Escape Me Never* ve *As You Like It* filimlerindeki rollerini de bu arada anmak gerekir.

BERGSON [*bergsõ*], **Henri** (1859-1941), Fransız filosofu. Pariste doğmuş ve orada ölmüştür. Yüksek tahsilini bitirdikten sonra Angers ve Clermont-Ferrand liselerinde felsefe öğretmenliği etmiş, Clermont Ferrand üniversitesinde konferanslar vermiş, bir aralık École Normale Supérieure'de ders vermekle vazifelendirilmiştir. Bundan sonra uzun müddet Collège de France'ta dersler vermiştir. Bu dersler şöhretinin bütün kültür dünyasına yayılması zamanına tesadüf eder. 1921 de Collège de France'taki derslerini bırakarak kendini, sade ve sakin bir hayat içinde okumağa vermiştir. Bir aralık Milletler Cemiyetinde Fikrî Komisyona başkanlık etmiştir. İkinci Dünya Harbi ve Fransanın uğradığı hezimet, B. u çok sarsmıştır. 1914 te Académie Française'e üye seçilmiş. 1928 de de Nobel edebiyat mükâfatını kazanmıştır. Başlıca eserleri şunlardır: *Essai sur les données immédiates de la conscience* (Şuurun vasıtasız verileri üzerine deneme) [1889, doktora tezi], *Matière et mémoire* (Madde ve hâfıza) [1896], *Le rire* (Gülme) [1900, Türk. terc. M. Şekip Tunç: *Gülme*, [1945], en tanınmış eseri olarak *L'évolution créatrice* (Yaratıcı tekâmül) [1907, Türk. terc. M. Şekip Tunç: 1948], *L'énergie spirituelle* (Ruhî enerji) [1920, makaleler ve konferanslar], Einstein teorilerinin verdiği ilhamla yazılan *Durée et Simultanéité* (Süre ve hemzamanlık) [1921], *Les deux sources de la morale et de la religion* (Ahlâk ile dinin iki kaynağı) [1932; Türk. terc. Emin Erişirgil: 1933, Mehmet Karasan: 1949], *La pensée et le mouvant* (Düşünce ve hareket halinde bulunan) [1934, türlü makaleler].

Hanri BERGSON

Felsefesi: B. a göre, «felsefesini esastan kavramak istiyenler, her şeyden önce *durée* (süre) üzerindeki fikri üstünde durmalıdırlar». Gerçekten B., ilk felsefe eserinde (Şuurun doğrudan doğruya verileri), *durée*nin tahliline dayanarak, hürriyetin psikolojik yoldan izahına çalışmaktadır. Hürriyet problemi karşısında iki ayrı görüş yer alır: deterministler hürriyette başıboş bir kuvvet görürler. Bazıları ise hürriyette açıklanamıyan bir irade hürriyeti (libre arbitre) görürler. Hakikatte hürriyeti hiç tanımamak ile başıboş bir kuvvet saymak aynı neticeye varır. Her iki anlayış da iç hayatımız, yani ruh yapımız hakkında yanlış bir esas görüşe dayanır. Ruh hâdiseleri ise fizik tabiattaki nizama bağlı değildirler. Fizik tabiatta neden (illet) ile eser biribirine denk ve değişmez olabilir. Fakat ruh hallerimiz, devamlı, kesiksiz bir oluşla, daima olandan daha fazlaya ve daha değişiğe doğru bir ilerleme, bir yükselme gösterir. Her eser, nedenini aşkın, ondan daha kuvvetlidir. Böyle olunca, ruh hayatımızı idare eden kanun, statik bir denge kanunu değil, dinamik bir tekâmül ve oluş, yani süre nizamıdır. Şuurumuz, bu daimî değişme ve yenileşme halindeki ruh hallerimizi, devamlı bir idrak içinde, bir tek bütün olarak kavrar ve yaşar. İşte bize tam ve kesiksiz bir şahsiyet duygusu veren, bu şuurdur. Keza hürriyetin de asıl kaynağı, yine bu şuurdur. O, kökleri ruhumuzun derinliklerinde bulunan bir fiil (acte) tır.

Ruh (Madde ve hâfıza), maddeye tâbi ve esir değil, sadece maddenin idaresindedir. Ruhu maddeye irca etmek de, maddeden tamamiyle ayrı saymak da yanlıştır, ruh madde ile tasarruf edilmez, ruh maddeyi aşkındır. Hâfıza, işte, ruhu, madde içinde tasarrufa elverişli tutan zaman şuurundan ibarettir. Böylece esası *durée* olan ruh gerçeği, maddeye ancak hayat imkânları ile bağlı, fakat aslında ondan müstakildir. Felsefenin vazifesi, bu gerçeğin bütün canlılar ve âlem içinde nasıl bir nizam teşkil ettiğini aramaktır. Bu felsefenin merkezini işte yaratıcı tekâmül teşkil edecektir. Ruh gerçeği, yani şuur, daima daha yaratıcı, daima daha fazla bir kuvvetle yürüyen bir hayat hamlesinin eseridir. Bu hayat hamlesi, bitkilerde uyuşuk, hayvanlarda içgüdü olarak tek taraflı ve sadece hayatın idamesine bağlı insanda ise yapıcı ve yaratıcı bir iradedir. İnsan, zekâ sahibi bir varlıktır acaba onun bu yaratıcılığında zekânın rolü nedir? Zekâ, zaten mevcut olan nizama koymak, yaşamak için lâzım olan aletleri vücuda getirmek işlerinde müessirdir, fakat varlığı bütün derinlikleriyle ruh gerçeğini, yukarıda kısaca anlattığımız hususiyeti ile kavramaktan âcizdir. Bize ruhu varlığı derinden ve içten kavratan, *intuition* (sezgi) dur. Böylece zekâ ile sezgi, iki bilgi vasıtası oluyor. Bunlara tekabül eden bilgi nevilerinin birincisi ilim, ikincisi ise felsefe, yani metafiziktir.

Cemiyet içinde insan iki kuvvetin tesiri altındadır (Ahlâk ile dinin iki kaynağı). Bunlardan biri din, ikincisi ahlâktır. Dar ve kapalı bir hayata bağlıdır. Bu takdirde sosyal ruh insanı yalnız mekanik din kuvvetlerinin, inançlarla mitolojilerin esiri bulundurur. Böyle bir cemiyette âmil olan din, hareketsiz, içsiz bir statik dindir. İnsana kendini zorla kabul ettirir, fakat içten inandırmaz, korkutur, fakat sevdirmez. Bu dine dayanan ahlâk da birtakım mekanik kaideler, örfler ve âdetlerle insandan sadece itaat ister. Aydınlık ruh kuvvetlerinin yaratıcı tesirinde yaşıyan medenî ve ileri insan için cemiyet, bir kapalı daire değil, bir vazifeler vesilesidir. Böyle bir insan için gerçek din ile gerçek ahlâkın son gayesi, daha doğrusu, hem gayesi hem vasıtası, insanlıktır.

Bk. Ed. Le Roy: *Une philosophie nouvelle, Henri Bergson*, 1912. Alb. Thibaudet: *Le Bergsonisme*, 2. cilt, 4. bas. 1923. J. Chevalier: *Henri Bergson*, 1928. Julien Benda: *Le Bergsonisme ou une philosophie de la mobilité* (1912; aleyhte). Ziya Somar: *Bergson, hayatı ve eserleri*, 1934.

BERGSONCULUK (Bergsonisme), Henri Bergson'un felsefesinin Fransa ve diğer Batı memleketlerinde uyandırdığı cereyan. XIX. yüzyılın ilimciliğinden (scientisme), pozitivizminden, materyalizminden usanan ve bu cereyanların memnun edici olmadığını gören Batı medeniyeti, Bergson'un öğretisinde ve bilhassa hayat hamlesi (élan vital) kavramında kendini ve dünyayı anlamak hususunda tatmin edici bir felsefe bulmuş, onun için B., pek az zamanda bütün Avrupada şöhret kazandığı gibi, Amerikada da derin akisler uyandırmıştır. Felsefede ilk Bergsoncular: Fransada Edouard Le Roy, J. Segond'dur. İsviçreli psikolog G. Dwelshauvers de Bergsoncuların ilklerindendir. B. un tesiri yalnız felsefede değil, edebiyatta ve güzel sanatlarda da kendini göstermiştir. Birçok edebiyat tarihçileri ve sanat tenkidcileri, sanat eserini açıklamak için Bergson'un kavram âlemine başvurmuşlardır. Hattâ Goerges Sorel gibi sosyologlar dahi B. tan tesir almışlardır.

Türkiyede M. Emin Erişirgil, Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu ve bilhassa Mustafa Şekip Tunç, Bergson'un başlıca eserlerini tercüme ve derslerinde şerh etmek suretiyle filosofun tanınmasına yardım etmiş ve bir nevi B. un yayılmasına yol açmışlardır. Bugün B. u, mekanizmin, pozitivizmin başlıca muarızlarından olan sistemler arasında bir sistem telâkki edenlerin sayısı çoğalmağa başlamıştır. B. un başlıca iki muarızı, bugün, son zamanlarda türlü çevrelerde - bu arada bilhassa Viyanada - belirmiş olan lojistikçi ampirizm ile Thomas Aquinas'ı ihya eden neothomizmdir.

BERGSTRASSE [*bergştrase*], Heidelberg ile Darmstadt arasında, Romalılar tarafından inşa edilmiş cadde. B. adı, Odenwald'ın batı eteklerindeki bütün verimli alan için kullanılmaktadır. Bu alanda yumuşak iklimi dolayısiyle çeşitli meyvalardan başka badem, kestane, ceviz ve üzüm bol olarak yetişir.

BERGSTRÄSSER [*bergştresır*], **Gotthelf** (1886-1933), Alman dilci ve Semitisti. Oberlosa (Vogtland) da doğmuş, Berchtesgaden yakınında, Alplerin Watzmann tepesinde bir kaza neticesinde ölmüştür. Samî dilleri sahasında ihtısasını yaptıktan sonra, 1915 - 1918 yıllarında İstanbul darülfününunda profesör olmuş, 1919 dan sonra sırasiyle Königsberg, Breslau ve Heidelberg üniversitelerinde vazife almış, 1926 dan ölümüne kadar da Münih üniversitesinde Samî filolojisi ve İslâm bilgisi ordinaryus profesörlüğünde bulunmuştur. Başlıca eserleri şunlardır: *Hunain ibn Ishaq und seine Schule* (Hüneyn ibni İshak ve mektebi) [1913], *Sprachatlas von Syrien und Palästina* (Suriye ile Filistinin dil atlası) [1915], *Neuaramäische Märchen und andere Texte* (Yeni Aramca masallarla başka metinler) [1915], *Hebräische Grammatik* (İbranice gramer) [1918], *Zum arabische Dialekt von Damascus* (Şamın Arapça lehçesi hakkında) [cilt 1, 1924], *Geschichte des Korantexte* (Kur'an metninin tarihi) [1926 ve devamı], *Einführung in die semitische Sprachen* (Samî dillerine giriş) [1928], *Plan eines Apparatus Criticus zum Koran* (Kur'anın notlarla tenkidi için bir plân) [1930], *Nichtkanonische Koranlesarten im Muhtasab des Ibn Ginni* (İbni Cinnî'nin Muhteseb'inde din kanunlarına uygun olmıyan kıraat çeşitleri) [1933], *Phonogramme im neuaramäischen Dialekt von Malula* (Yeni Aramcanın Malula lehçesinde fonogramlar) [1933]. *Kitāb aš-šawādd des Ibn Chalawaih* (İbni Haleveyh'in Kitabüş - şevadd'ı) [metin neşri, Bibliotheca Islamica, cilt 7, 1934], *Grundzüge des islamischen Rechts* (İslâm hukukunun ana hatları) [müellifin ölümünden sonra, J. Schacht tarafından yayımlanmıştır, 1935]. B., Birinci Dünya Harbi sıralarında İstanbulda bulunduğu zaman, Türkçemizle de meşgul olarak *Zur Phonetik des Türkischen nach gebildeter Konstantinopler Aussprache* (İstanbul münevverlerinin telâffuzuna göre Türkçenin fonetiği) [«Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft», cilt 72, yıl 1918; Türk. terc. *Türk Fonetiği*, İstanbul 1936] başlıklı etüdü yazmıştır.

BERGULE veya **BERGULİON**, eski Trakyada Hadrianopolis (Edirne) ten Byzantion (İstanbul) a giden yol üzerinde, Burtudizon (Babaeski yahut Kuleli'nin civarında bir yer) ile Druzipara (Büyükkarıştıran) arasında bir şehir, şimdiki Lüleburgaz. İmparator Büyük Theodosios zamanından itibaren B. ye Arkadiupolis adı verilmiştir. Bk. ARKADİUPOLİS.

BERİ - BERİ, yanlış beslenme ve metabolizma bozukluğu ile ilgili, B vitamini noksanlığı sonunda meydana gelen bir karans hastalığı. Bulaşıcı değildir; fakat bütün bir bölgeyi kapladığı ve Doğu memleketlerinde büyük dalgalar halinde yaygın bulunduğu görülmüştür.

Bilhassa nevrit, seröz iltihaplar, ödem, adale atrofisi ve kalb damar sisteminde değişikliklerle kendini gösterir. B., bilgisizlik ve fakirlikle ilgili olup her ırkta ve yaşta raslanabilir. Anneleri öğütülmüş pirinç yiyen süt çocuklarında sık görülür. Çinde, Japonyada, İndonezyada, Malaya yarımadasında ve Filipinlerde çocuk ve yetişkinlerde endemik olarak raslanmaktadır. Hapishane ve sosyal müesseselerde epidemiler yapmaktadır. Alkoliklerde ve gebe kadınlarda hastalık daha çok görülür. Köylümüzün kepekli ekmeklerinde, bulgurlarımızda B_1 vitamini bol olduğu için yurdumuzda dikkati çekecek B. vakası görülmemiştir.

Sebebi: B vitamininden fakir bir diyet ve bilhassa kabuksuz hububat yenmesidir; bk. AVİTAMİNOZ.

Patolojik anatomi: En çok miyokard, mide - barsak yolu ve sinir sisteminde dejenerasyon görülür. Sık raslanan teşhisler umumî zayıflama ve bilhassa bacak adalelerinin atrofisi, kalbin büyümüş olması ve seröz eksudaları, nesiçlerde yaygın ödemin mevcudiyetidir.

B. den ölen çocuklarda da teşhisler aynıdır. Yalnız çocuklarda kalb yetersizliği ve periferal nöritik tipler ekseriya beraber bulunur.

Belirtiler: B., hâd veya müzmin olur. Süt çocuğunda hemen daima hâddir. Birdenbire başlar. İdrar azalır; kabız, vücut sertliği, morarma, nabızda hızlanma ve çocukta daimî ağlama görülür. Hasta ya birdenbire ölür veya tedavi ile kısa zamanda iyileşir. Yetişkinlerde ise çok zaman müzmin seyreder. Hastalığın meydana çıkmasından az önceki anda çabuk yorulma, umumî kaşıntı, çarpıntı, adale ağrıları hissedilir ve daha sonra bu belirtilere hazım sistemi bozukluğu, ödem veya kalb genişlemesi de katılır.

Hastalık daha çok periferik sinirlerde görülürse buna «kuru tip», kalb belirtileri ön plânda ise «fülminan tip», tabloya ödem ve seröz eksudasyon hâkimse «yaş tip» diye adlandırılır.

Hastalığın sonu kestirilemez. Ölüm nispeti orta vakalarda %5, ağırlarda % 50 yi bulur.

Korunma: 1) Fazla öğütülmüş maddeler yerine tam buğday veya zenginleştirilmiş un ve ekmek kullanılmalıdır. 2) Yüksek hararet B vitaminini harabettiğinden, gıdalar fazla pişirilmemelidir. 3) Yağsız et, süt, yumurta, taze seb-

ze, kuru sebze ve fındık günlük besinin % 50 sini teşkil etmelidir. Besiye kurutulmuş maya ve buğday çimi eklemek B. yi derhal önler. Annelerin dikkatle beslenmesi süt çocuklarını da korur.

Tedavi: Kristalize B vitamini (thiamine hydrochloride) damar, adale veya ağız yolu ile verilir. Maya, buğday çimi ve pirinç kabuğunun alkoldeki ekstresi tedavide çok mühimdir; bk. VİTAMİN.

BERÎD, Ortaçağ İslâm devletlerinde posta ve istihbarat teşkilâtına verilen ad. B., Latince «posta hayvanı» demek olan *veredus* tâbirinden gelmektedir. Zaman zaman, «posta hayvanı, süvari postacısı, posta menzili» ve ayrıca «iki posta menzili arasındaki mesafe» mânalarında da kullanılmıştır. İslâm dünyasının iç karışıklıklarla çalkalandığı bir devirde hilâfet mevkiinde bulunan Muaviye (661-680), hiç şüphesiz Bizanslılardan örnek alarak Irak, İran ve Mısırdaki valileri ile kolayca ve acele olarak haberleşebilmek için ilk defa resmî B. teşkilâtını meydana getirmiştir. Daha sonraları yüksek devlet memurları hakkında tahkikat yapıp, bunların durumlarının merkeze bildirilmesi vazifesi de B. teşkilâtına verilmiş, böylece B., Ahaimenidlerde ve Romada olduğu gibi, hem devletin resmî posta, hem de resmî istihbarat, yani bir nevi casusluk idaresi olmuştur. Halife Abdü'l-Melik (685 - 705), teşkilâtı daha ziyade genişletmiş ve Ömer (717 - 720) de, Horasan ve Semerkand bölgelerinde Emevî hâkimiyetini kuvvetlendirmek için B. işlerine büyük bir ehemmiyet vermiş, yollarda menzil binaları yaptırmıştır. Endülüs Emevîlerinde de bulunan B. teşkilâtının başındaki âmire «Sâhibü'l berîd» denmiştir. Abbasîler, B. işlerine daha çok dikkat göstermişler, bu hususa büyük bir emek ve para harcamışlardır. Bilhassa Mehdî (775 - 785) ve Hârûnü'r - Reşîd (786 - 809) zamanında bu teşkilât çok genişletilmiş ve muntazam şekle konulmuştur. Teşkilât, «Dîvânü'l - berîd» denilen hususî bir divan tarafından idare ediliyor ve başındaki reise de «Sâhibü'l berîd» adı veriliyordu. Memleketin büyük merkezlerinde B. divanının hususî memurları bulunuyor, bunlar hem devlet postasının nakli ile uğraşıyorlar, hem de bilhassa büyük memurların hareketlerini gözetliyerek merkeze bildiriyorlardı. B. memurları, bu resmî haber verme vazifeleri yanında halifelerin şahsî casusları vaziyetinde idiler. «Halifenin gören gözü, işiten kulağı» diye vasıflandırılabilen bu memurların emrinde, gizli mektupları acele olarak merkeze ulaştırabilmek için «kasid», «sâî» veya «peyk» (bu maddelere bk.) adı verilen yaya koşucular bulunurdu. B. memurları en çok güvenilir kimseler arasından seçilmekle beraber, bazılarının bulundukları yerlerde idare âmirleri ile anlaşarak yapılan yolsuzlukları gizledikleri, merkeze haber vermedikleri de görülmüştü. Posta idaresi olarak B. teşkilâtı en mühim mesele kara yollarının bakımı ve emniyeti idi. Saraya veya hükümete ait eşya ile, resmî vazife ile başka yere gönderilen memurların nakli de B. idaresinin vazifelerinden idi. İstiklâl hevesine kapılan valiler, ilk olarak B. memurunun vazifesine son verip merkezle olan resmî posta münasebetini keserlerdi. Ortaçağda kurulan diğer İslâm devletlerinde de B. teşkilâtı olduğunu görüyoruz. Samanoğulları devletinde bu teşkilât, «Dîvân-ı Sâhibü'l - berîd» tarafından idare ediliyordu. Gazneliler de bu teşkilâtı devam ettirmişlerdi. Gazneli Mahmud (997 - 1030) ve I. Mes'ûd (1030 - 1040) devirlerinde, her vilâyette merkezden tâyin edilmiş olan bir «Sâhib-i berîd» (nâib-i berîd) bulunurdu. Ayrıca savaşa giden her orduya da bir «Sâhib-i berîd» tâyin ediliyordu. Gaznelilerdeki bu teşkilât, Gorlulara ve hattâ Hindistan Büyük Türk İmparatorluğuna da geçmiştir. Fakat zamanla B. idaresi, ehemmiyet ve intizamını kaybetmiş ve Büyük Selçuklu İmparatorluğunun kuruluş yıllarında büsbütün bozulmuştur.

Devlet adamları hakkında, casus kullanarak malûmat almanın faydalı olmaktan çok, zararlı olduğuna inanan Alp Arslan (1063 - 1072), B. teşkilâtını kaldırmıştı. Fakat sonradan, merkezde hususî bir B. divanı teşkil edilmemekle beraber böyle bir teşkilât kurmak ihtiyacı hissedilmiş ve menzil teşkilâtına da gereken ehemmiyet verilmiştir. Kirman Selçuklularında, Harezmşahlarda ve Musul Atabeglerinde B. teşkilâtı. Büyük Selçuklu İmparatorluğunda olduğu gibi, merkezdeki diğer divanlar vasıtasiyle idare edilmiştir. Selçuklu devrinden itibaren «berîd» sözü yerine Türkçe «ulak, ulag» (b. bk.) tâbiri de kullanılmıştır. Karahanlılarda resmî posta teşkilâtına «Ulag» adı verilmiştir. Yasasına, posta işlerine önem verilmesi için hususî bir madde koyan Çingiz Han zamanında, büyük bir teşkilâta sahip olan Moğol posta ve haber alma idaresi ise, daha başka türlü bir gelişme göstermiştir (bk. YAM, YAMACI).

Eyyûbîler ve onlardan sonra Memlûkîler, Ön - Asyanın Haçlı seferleri ile kaynaştığı bir devirde. vilâyetlerle haberleşmeyi temin amaciyle muntazam bir posta teşkilâtı meydana getirmişlerdir. Bu teşkilât bilhassa Memlûkîler zamanında en yüksek mertebesine varmış, Sultan Baybars (1260 - 1277), 1261 yılında B. teşkilâtını yenibaştan düzenlemiş ve genişletmiştir. Fakat Selçuklularda olduğu gibi bir B. divanı kurulmamış teşkilâtın idaresi «sahib-i Dîvânü'l - inşâ» (veya Kâtibü's - sır) ya verilmiştir. Baybar'stan sonra daha bir müddet muntazam olarak işliyen bu teşkilât, iç kargaşalıklar neticesinde bozulmağa başlamış, devletin malî imkânsızlıkları karşısında yol üzerindeki şehirlerden bir B. vergisi almak zorunda kalınmış, bu hal halkın hoşnutsuzluğuna sebep olmuş ve nihayet birçok yollar harap olmuş, terk edilmiştir.

Osmanlılarda B. teşkilâtı olmamakla beraber posta ve haberleşme işleri ihmal edilmemiştir. Atlı posta ve haberciye «ulak» veya «tatar» (b. bk.) denilmiştir. Safavîlerde de postalar için yol ve menzil teşkilâtı yapılmış, bilhassa I. Şâh Abbas zamanında (1587 - 1628) «çaparhâne» (b. bk.) denilen menziller kurulmuştur. Bunlar aşağı yukarı eski B. teşkilâtına tekabül etmektedir. Bununla beraber, ta Emevîlerden başlıyarak muhtelif İslâm devletlerinde gördüğümüz bu B. ve posta teşkilâtı, sadece devletin resmî muhaberatını idare etmiştir. Şarkta ve Türkiyede halkın da istifade edebildiği umumî posta idareleri, ancak XIX. yüzyılda garplılaşma hareketlerinin bir neticesi olarak meydana getirilmiştir.

BERÎDÎ, Abbasî halifelerinden Muktedir ve halefleri zamanında rol oynamış üç kardeşin soyadı. Bu ailenin başkanı Ebu Abdillahtır. Vezir Ali b. İsanın kendisine ve kardeşlerine yüksek memuriyetler vermemesine kızan Ebu Abdillah, Ali b. İsadan sonra vezir olan İbnü Mukle'yi para ile elde ederek kendisini Ahvâz valiliğine, kardeşlerini de geliri fazla vazifelere tâyin ettirmiştir (928). Bunlar işlerinden, kendi çıkarlarına faydalanmışlar ve iki yıl sonra vezirin düşmesinden sorumlu tutularak hapsedildikleri zaman Halife Muktedirin istediği 400 000 dinar fidyeyi kolayca vermişlerdir. Muktedirin öldürülmesinden (932) sonra Ebu Abdillah devlet işlerini kendi bildiğine yürütmüş ve büyük bir servet toplamıştır. Kardeşleri de aynı işi yap-

mışlardır. Halife Razî zamanında (934-940) bu üç kardeşin eski dostları İbnü Mukle vezir olmuş ve soygunculuk İbnü Râik'in emîrü'l-ümerâ unvanı ile devlet kuvvetlerini eline alıncaya kadar sürüp gitmiştir. İbnü Râik halifeyi de beraberine alarak, Ebu Abdillah'ın üzerine yürüyünce Ebu Abdillah İranda hükümet süren Büveyhoğullarından İmadüddin'e sığınmış ve onu Irak ile Ahvâz'ı alması için zorlamıştır. Daha sonra Büveyhoğullarından Muizzü'd-devle Iraka saldırınca, Ebu Abdillah ona yardım etmemiş ve kuvvetli olan Büveyhoğulları devleti ile uğraşmaktansa zayıf olan halife ile boğuşmayı uygun bulmuştur. Bu sırada İbn Râik'in karşısına Türk komutanı Beckem (b. bk.) çıkmış, Ebu Abdillah bu iki düşmandan bazen birine, bazen öbürüne dayanarak durumunu kuvvetlendirmiş ve sonunda Beckem üstüne gelince onun yardımı ile halifeye vezir olmuştur. Ebu Abdillah vezirlikte fazla kalamamış ve Beckem'in ölümünden sonra halife Müttekî'nin ilk zamanında (941) Bağdada hâkim olmuşsa da, ordunun ayaklanması üzerine Vâsıt'a kaçmak mecburiyetinde kalmıştır. Ebu Abdillah ertesi yıl, kardeşi Ebu'l-Hüseyni Bağdad üzerine göndermiş ve halife ile İbnü Râik, Musuldaki Hamdanîlere sığınmak mecburiyetinde kalmışlardır. Hamdanîler Bağdad üzerine yürümüşler, halkın Ebu'l-Hüseyn aleyhindeki hislerinden de faydalanarak, Ebu'l-Hüseyn'i Bağdaddan ve Vâsıttan kovmuşlardır. Hamdanîler Basra havalisinde Umman hükümdarı ile de savaşmak zorunda kalmışlar ve bu durumdan faydalanan üç kardeş Basrada tutunmuşlardır. Bu olaylarda servetini kaybeden Ebu Abdillah, kardeşi Ebu Yusufun hazinesine göz koymuş ve onu öldürmüş, fakat bundan faydalanamıyarak aynı yıl içinde kendisi de ölmüştür (944). Üçüncü kardeşi Ebu'l Hüseyn, taraftarlarının Ebu Abdillahın oğlu Ebu'l-Kaasımı başkan tanımaları üzerine onlarla boğuşmağa başlamış, sonunda güçlükle Bahreyne kaçarak Karmatîlere sığınmıştır. Ebu'l-Hüseyn, Karmatîler'in yardımı ile Basradaki yeğenine karşı harekete geçmiş, sonra onunla anlaşmış, sonunda Basra valiliğini ele geçirmek için yeni bir ayaklanmaya hazırlanmışsa da yaklanarak asılmıştır (945).

Ebu'l-Kaasım, önce Büveyhoğullarından Muizzü'd-devle ile anlaşmış, sonra onun Basraya ordu göndermesi üzerine Bahreyne kaçmıştır. Bir aralık affa uğrıyan Ebul'-Kaasım, sonraki yıllarda hiçbir siyasî faaliyet göstermeden 960 da ölmüştür.

BERİDŞÂHÎLER Hindistanın Dekan bölgesinde ve Bidar'da, Behmenîler hanedanından gelme son beş başarısız hükümdar zamanında, hemen hemen 1492 yıllarından sonra bütün devlet idaresini ve nüfuzunu ellerinde tutup aynı soyun vezirliklerini de yapmış olan Kaasım Beridülmemalik, sonradan da oğlu Emîr Berîd'in kurdukları bir hükümdar hanedanı. Behmenîler hâkimiyetinin çökmesiyle Dekan eyaletlerinde bağımsız beş küçük Müslüman devleti ile bir Hindu (Vicayanagar) devleti kurulmuştu. Müslüman devletler şunlardır: İmadşâhî'ler (Berar), Nizamşâhî'ler (Ahmednagar), Âdilşâhî'ler (Bicapûr), Kutupşâhî'ler (Golkonda) ve Beridşâhî'ler (Bidar). Bu küçük devletlerin karşılıklı münasebetleri, çeşitli siyasî oyunlara dayanıyordu.

Emîr Kaasım Beridülmemalik 1504 te henüz hükümdar unvanını almadan Bidar'da öldü ise de son Behmenî emîri Kelimullah'ın 1527 de ilkönce Bicapûr'a, oradan da Ahmednagar'a kaçması üzerine, oğlu Emîr Ali Berid, kendisini bağımsız bir emîr ilân etmede gecikmedi. Sünnîliğin kuvvetli müdafilerinden olan Emîr Ali Berid bir savaşta Âdilşâhî'lerden İsmail'in eline esir düştü ise de sonradan, yine İsmail'in yardımiyle Bidar tahtını geri aldı.

Emîr Ali Berid ölünce yerine oğlu Ali Berid Şâh geçmişti; hanedana bundan sonra Beridşâhî'ler adı verilmiştir. 1565 te Vicayanagar Hindularına karşı açtığı bir savaş ile bu Hindu devletini büsbütün ortadan kaldıran dört müttefik Müslüman devletinden birisi de Bidar devleti idi. Berar bu ittifaka girmemişti, 1619 da Âdilşâhî'ler, Bidar'ı Bicapûr'a katmakla Beridşâhî'ler hanedanı hâkimiyetine de son vermiş oluyordu. B. in soy listesi:

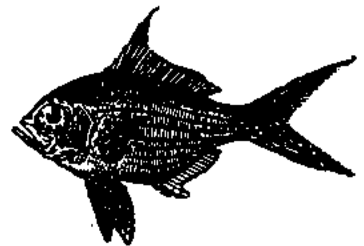
Kasım Beridülmemalik	1492 — 1504
Emîr Ali Berid	1504 — 1539
Ali Berid Şâh	1539 — 1582
İbrahim Berid Şâh	1582 — 1589
Kasım Berid Şâh II	1589 — 1592
Mirza Ali Berid Şâh	1592 — 1609
Ali Berid Şâh II	1609 — 1609

BÉRIGARD [*berigâr*] veya **BEAUREGARD** [*borîgâr*], **Claude Guillermet** (1578-1663), Fransız fizikçisi ve filosofu. Moulins'de doğmuş, Padova'da ölmüştür. İtalyada Pisa, sonra Padova üniversitesinde profesörlük etmiştir. B., Aristo fiziğine karşı bir cisimcikler (corpuscules) fiziği kurmağa çalışmıştır. Bu fiziğe göre, türlü cisimler, birbirinden nitelik (keyfiyet) bakımından küçük cisimlerden bileşiktir. B. a göre boşluk (halâ) yoktur. Bir cisim bir yerden hareket edince başka bir cisim hemen yerini alır. Bu teori, Descartes'ın fiziğini hazırlamıştır. Başlıca eseri: *Circulus Pisanus* (Pisa dairesi) [1643] adını taşımaktadır.

BERİK (448 sıralarında), ilerigelen bir Hun Türk saray adamı. Adı, Bizans tarihçisi Priskos'ta *Berikhos* şeklinde kayıtlıdır. Priskos, B. in «İskitya (= Hun ülkesi) da birçok köyün sahibi» olduğunu ve Bizans elçilik heyeti şerefine verilen ziyafette Attilâ'nın solunda oturduğunu yazmaktadır. B., Attilâ'nın elçisi sıfatiyle 448 de Bizans'a gitmiştir.

M Schönfeld. *Wörterbuch der altgermanischen Personen- und Völkernamen* [Heidelberg 1911] başlıklı eserinde *Berikhos* adını Jordanes (Mommsen basımı, s. 60, 82) te geçen Got başbuğu *Berig*in adına bağlıyarak Gotça ile izaha kalkışmışsa da bu görüşü kabul edilemez (Daha fazla bibliyografya için bk. Gy. Moravcsik: *Byzantinoturcica*, II, Budapeşte 1943, s. 88).

BERİKS (Beryx), kemikli balıkların beriside (Berycidae) familyasından bir balık nev'i. Kırmızı ve altın sarısı gibi canlı renklerde olan B, sıcak denizlerde yaşar. Bunlardan kırmızı B. (Beryx decadactylus) canlı kırmızı renktedir. B., bazen Atlantik Okyanusunun sıcak bölgelerinden Madeira ve Kanarya adalarına kadar çıkar. Esasen bu tür, diğerleri arasında kuzeyi en fazla sevenidir.

Beriks

BERİL (Fr. *Béryl*, Yun. *bērullos*, Prakrit *velūriya*, Sanskrit *vaiḍūrya*), zümrüt soyundan, kıymetli bir mücevher. B. in terkibi $Be_3 Al_2 Si_6 O_{18}$ (% 67 silisli asid, % 19

alumin % 14 B. toprağı) ve heksagonal bir mineral olup, prizma biçiminde çok vakit uçları birçok yüzeylerle çevrili parlak bir kristal şeklinde bulunur. Sarı yeşilimtırak renkli ve şeffaf olmıyan billûrları bazen çok büyük olur. Sertlik derecesi 7,5 - 8 dir.

B, en çok, pegmatit damarları içinde bulunur; granit ve mikaşistler içinde bulunduğu da olur. B. in yeşil, açık mavi, sarı ve gül renginde olan çeşitleri vardır. Normal olarak cam gibi parıldar. Şeffaf ve güzel renkli olanlarına asıl B. (iyi cins B.) adı verilir ki, bunlar en kıymetli mücevherler arasında sayılır. Donuk görünüşlü olanlarına ise âdi B. denir. Zümrüt (b. bk.) de kıymetli B. taşlarındandır. Deniz suyu renginde mavimtırak yeşil bir cevher olan «egmarin» (Aigue marine), yahut «akuamarin» (Aquamarin) ile gül renkli morganit de bu nevidendir.

B. ve çeşitleri en çok Ural'da, Kuzey Transvaal'da, Güneybatı Afrikada, Altay dağlarında, Brezilyada, Madagaskar ve Kaliforniyada bulunur.

BERİLONİT (Béryllonite), Berilyum sodium fosfatından ibaret bir maden. Formülü $Na\ Be\ PO_4$'tür. Amerika Birleşik Devletlerinin Maine bölümünde keşfolunmuştur Ortorombik billûrlar şeklinde bulunur. Kıymetli taş olarak kullanılmıştır.

BERİLYUM (Beryllium), kimyevî metal elementlerden. Kimyada sembolü B. e dir. Adını, en mühim Berilyum mineresi olan Beril (Béryll) süstaşının eski zamanlarda sağlandığı kuzey Hindistanda oturan bir halktan veya bu bölgedeki bir memleketten almış olması muhtemeldir.

Özellikleri: B., gümüş beyazı renginde, parlak ve kolaylıkla oksidlenebilen, sert bir metaldir. Kolaylıkla kırılabildiğinden (Mohr sertliği 6 - 7) arı halde iken hemen hemen işlenemez. Hafif metallerdendir. Özgül ağırlığı 1,86 dır. Atomik ağırlığı 9,013, tertip sayısı 4, periyodik sistemin 2 nci düşey sıradaki yerine uygun olmak üzere daima iki değerlidir. Ergime derecesi 1280°, kritik derecesi 2975° dir. Hekzagonal olarak kristalleşir. B., soğuk ve sıcak suyun etkisi ile bir değişikliğe uğramaz. Derişik ve soğuk nitrik asidine karşı da direşkendir. Buna karşı, soğuk ve sıcak, sulu veya derişik tuz asidinde magnezyum gibi erir. B., aluminyum (Al), demir (Fe), gümüş (Ag) ve bakır (Cu) ile kolaylıkla alaşımlar meydana getirir. Fakat magnezyum (Mg) ile alaşım yapmaz.

Bulunuşu: B., nadir bulunan metallerdendir. Yer yüzeyi kabuğunun üst kısımlarındaki oranı ancak yüz binde iki kadardır. İç katmanlardaki oranının daha da düşük olduğu tahmin edilmektedir. Asal olmıyan karakteri dolayısiyle tabiatta yalnız bileşikler halinde bulunur. En mühim berilyum minerali beril (b. bk.)dir. $Be_3\ Al_2\ (SiO_3)_6$ bileşiminde bulunan beril ocaklarına Kuzey Amerika, Brezilya, İngiltere, Norveç, İspanya ve Uralda tesadüf edilir.

Elde edilmesi: Beril mineresi önce berilyum klorür ve sodyum - berilyum - florür halinde eritilir. Sonra sodyumberilyum - florürün 1400° de, berilyum klorürün de 800° de elektrolizinden % 98 - 99 arılıkta B. elde edilir. 1927 de B. un gramı 1000 T. L. iken, 1930 da kilosu 1000 dolara ve 1949 da da 130 dolara düşmüştür.

Kullanıldığı yerler: Arı B. dan yapılan pencereler Röntgen ışınlarını aluminyumdan 17 defa daha iyi geçirir. B. ve bakır alaşımlarından, dayanıklı saat yayları. B. ve nikel alaşımlarından korozyona dayanıklığı fazla sert enjeksiyon iğneleri ile başka cerrahî aletler yapılır, bakır, aluminyum, nikel, kobalt ve demir metallerinin sertlikleri, direşkenlikleri, sıcaklığa karşı hassaslıkları ve korozyon dayanıklıkları, B. ile alaşımları yapılarak büyük mikyasta artırılır.

Tarihçesi: Önce 1798 de L. N. Vauquelin tarafından berilyumoksidi (BeO) bulunmuştur. B. metali ise ilk defa Friedrich Wöhler tarafından 1828 de elde edilmiştir. Wöhler, B. yi berilyum klorürü potasyum ile indirgiyerek elde etmiştir.

Başlıca bileşikleri: 1. Berilyum klorür, $BeCl_2$, beyaz, sulanan, su ve alkolde kolaylıkla eriyen katı bir maddedir. Havada klorürlü hidrojen (HCl), ısıtılınca da klor çıkarır.

2. Berilyum hidroksidi, $Be(OH)_2 . H_2O$. $BeCl_2$ eriyiğine amonyak (NH_3) ilâve edildiğinde beyaz bir çökelek halinde elde edilir. 440° de BeO haline geçer.

3. Berilyum oksidi, BeO beyaz, suda erimiyen katı bir maddedir. B. karbonat veya Be - sülfatın kızıl derecede ısıtılmasından elde olunur. BeO, ancak 2570° de ergir. BeO, Amerika Birleşik Devletlerinde fluorosans lâmbalarında kullanılmaktadır. Diş macunlarında da kullanılır.

4. Berilyum sülfat, $BeSO_4$ beyaz, sıcak suda eriyen bir tuzdur. $Be(OH)_2$ in sulu sülfürik asidde eritilmesinden elde edilir.

5. Berilyum nitrat, $Be(NO_3)_2 . 3H_2O$ beyaz, suda çok kolay eriyen, sulanan, asid reaksiyonu gösteren bir tuzdur.

BERING, Kutup bölgesi araştırıcılarından B. e izafe edilerek adlandırılmış deniz bölümü, ada, boğaz ve yarımada.

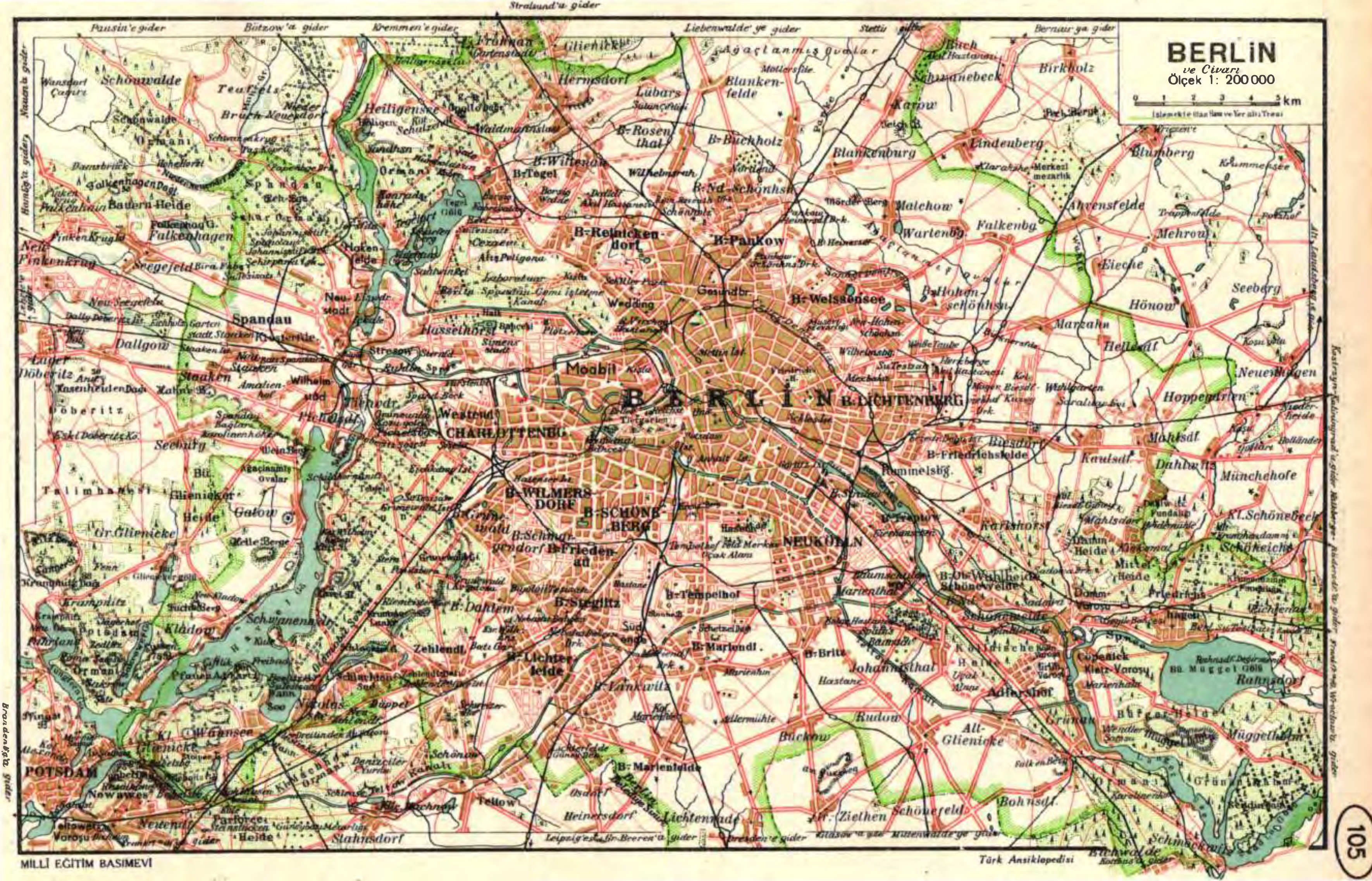
1. **B. Denizi**: Büyük Okyanus kuzeyinde, Kuzey Sibirya ile Aleut adaları ve Alaska arasındaki kenardenizdir. Yüzölçümü 2,27 milyon km², derinliği en fazla 4273 m dir. Kışın buzlarla örtülür. Fok avcılığı alanıdır.

2. **B. Boğazı**: Büyük Okyanusu ve B. denizini Kuzey buz denizine bağlar. Sibiryanın Deşnev burnu ile Kuzey Amerikanın Prince of Wales burunları arasındadır. Yüzölçümü 75 - 100 km, derinliği, en çok 95 m dir.

3. **B. Adası**: Aleut adalarından en batıda olanıdır. Kamçatka'nın 250 km doğusunda, Sovyetler Birliğine ait Komandorskiy adalar topluluğunun en büyük adasıdır. Rus askerî üslerindendir. Yüzölçümü 1695 km², nüfusu 500 dür. Havası çok kere sisli, toprağı verimsiz ve volkanik yapılı bir adadır. Balıkçılık ve kürklü hayvan av yeridir. Telsiz istasyonu vardır.

4. Asyanın kuzeydoğusunda Stanovoy dağlarının uzantılarının doğusunda kalan ve B. denizine doğru uzanan yarımadaya da **B. Yarımadası** denilir. Kuzey ve güneyde iki dağlık bölge ve bunlar arasında Anadır körfezi ile devam eden çukur bölgeden ibaret olmak üzere üç bölüme ayrılır.

BERING, Vitus Jonassen (1681 - 1741), Danimarkalı denizci ve kâşif. Horsens (Jutland) te doğmuş, Kamçatka açıklarında, sonra Bering adı verilen adada ölmüştür. Küçük yaşta Danimarka bahriyesine alınarak 1703 te İndonezyaya gönderilmiş, ertesi yıl Rus bahriyesine girerek İsveçe karşı açılan harbe katılmıştır. 1724 te Büyük Petro (Pyotr) tarafından, Rus devletinin doğu sınırlarını tesbit etmeğe ve Asya kıtasının Amerikaya bitişik olup olmadığını meydana çıkarmağa memur edilmiştir. 1728 de Asyanın

MİLLİ EĞİTİM BASIMEVİ

KISALTMALAR

Ad. = Ada
Berl. = Berlin
Bü. = Büyük
Dağl. = Dağlar
Drk. = Durak
Ens. = Enstitü
Fabr. = Fabrika
Gö., G. = Göl

B. = Berg (Dağ)
Bge. = Berge (Dağlar)
Gr. = Gross (Büyük)

B ÷ Britz = Berlin — Britz
B ÷ Buchholz = Berlin — Buchholz
B ÷ Dahlem = Berlin — Dahlem
B ÷ Friedenau = Berlin — Friedenau
B ÷ Friedrichsfelde = Berlin — Friedrichsfelde
B ÷ Grunewald = Berlin — Grunewald
B ÷ Heinersdorf = Berlin — Heinersdorf
B ÷ Hohenschönhsn. = Berlin — Hohenschönhausen
B ÷ Lankwitz = Berlin — Lankwitz
B ÷ Lichtenberg = Berlin — Lichtenberg
B ÷ Lichterfelde = Berlin — Lichterfelde
B ÷ Mariendf. = Berlin — Mariendorf
B ÷ Marienfelde = Berlin — Marienfelde
B ÷ Nd. — Schönhsn. = Berlin — Nieder — Schönhausen
B ÷ Nd. — Schönweide = Berlin — Nieder — Schönweide
B ÷ Ob. — Schönweide = Berlin — Ober — Schönweide
B ÷ Schmargendorf = Berlin — Schmargendorf
B ÷ Pankow = Berlin — Pankow
B ÷ Reinickendorf = Berlin — Reinickendorf
B ÷ Rosenthal = Berlin — Rosenthal
B ÷ Schöneberg = Berlin — Schöneberg
B ÷ Steglitz = Berlin — Steglitz
B ÷ Stralau = Berlin — Stralau
B ÷ Tegel = Berlin — Tegel
B ÷ Tempelhof = Berlin — Tempelhof
B ÷ Treptow = Berlin — Treptow
B ÷ Weissensee = Berlin — Weissensee
B ÷ Wilmersdorf = Berlin — Wilmersdorf
B ÷ Wittenau = Berlin — Wittenau
Bohnsdf. = Bohnsdorf
Brandenbg. = Brandenburg
Charlottenbg. = Charlottenburg
Dalldf. Akıl Hastanesi = Dalldorf Akıl Hastanesi
Elswdr. = Elswerder
Falkenbg. = Falkenberg
Frankft. a./M. = Frankfurt — am — Main
Frankft. a/M.a = Frankfurt — am — Main'a
Frankft. a/o. Wrocław = Frankfurt — an — der — oder Wrocław
Friedr. Doğu İst. = Friedrich Doğu İstasyonu
Friedrichs H. = Friedrichs Hain
Gesundbr. = Gesundbrunnen
Grün. Varoşu = Grünau Varoşu
Hambg. = Hamburg
Hasenhde = Hasenheide

İst. = İstasyon
Kol. = Koloni
Köp. = Köprü
Kö. = Köy
Küç. = Küçük
Lok. = Lokanta
Üniv. = Üniversite

Kl. = Klein (Küçük)
Kol. = Kolonie

Hellesdf. = Hellesdorf
Ksr. — Wilh. — Ens. = Kaiser - Wilhelm - Enstitüsü
Ksr. Wilhelm Kulesi = Kaiser Wilhelm Kulesi
Kaulsdrf. = Kaulsdorf
Klosterfde. = Klosterfelde
Kol. Alexandr. = Kolonie Alexander
Kol. Bieşdf. Güney = Kolonie Biesdorf Güney
Kol. Marienfde. = Kolonie Marienfelde
Kol. Schulzendf. = Kolonie Schulzendorf
Mahlsdf. = Mahlsdorf
Mariendf. Drk. = Mariendorf Durağı
Marienhm. = Marienheim
Möllersfde. = Möllersfelde
Muhr-Gr. = Muhrgraben
Neu — Babelsbg. = Neu—Babelsberg
Neu — Döb. = Neu — Döberitz
Neuendf. = Neuendorf
Neu — Hohenschönhsn. = Neu — Hohenschönhausen
Neu — Zehlendf. = Neu — Zehlendorf
Pankow — Heinersdf. Drk. = Pankow — Heinersdorf Durağı
Pankow — Schönhsn. Drk. = Pankow — Schönhausen Durağı
Papenbge. Drk. = Papenberge Durağı
Pichlsbg. = Pichelsberg
Pichelsdf. = Pichelsdorf
Rahnsdf. Değirmeni = Rahnsdorf Değirmeni
Rahnsdt. İst. = Rahnstadt İstasyonu
Reichst. = Reichstag
Rein. = Rosenth. Drk. = Reinickendorf — Rosenthal Durağı
Ruhlbn. = Ruhleben
Rummelsbg. = Rummelsburg
Rummelsbg. G. = Rummelsburg Gölü
Rüdersdf. = Rüdersdorf
Sandhsn. = Sandhausen
Schl. Babelsbg. = Schloss Babelsberg
Schles. İst. = Schlesich İstasyonu
Schwanenwdr. = Schwanenwerder
Spand. Bock = Spandauer Bock
Späth's Baumsche. = Spät'hs Baumschule
Sternfd. = Sternfeld
Tiefwdr. = Tiefwerder
Walentins Wdr. = Walentins Werder
Wartenbg. = Wartenberg
Wilhelmsbg. = Wilhelmsberg
Zehlendf = Zehlendorf
Zehlendf. — Mitte İst. = Zehlendorf — Mitte İstasyonu

doğu kıyısını Ohotsk denizinden kuzeye doğru Serdtse Kamen burnuna kadar keşfetmiş, bu arada Asyanın Deşnev tarafından keşfedilen kuzeydoğu ucuna (Deşnev burnu), ve sonradan kendi adı verilen Bering boğazına erişmiştir. 1730 da Petersburg'a döndükten sonra, 1733 te, Kuzey Asyayı araştırmak için teşkilâtlandırılan büyük ilmî seferin başına getirilmiş, 1740 ta, Kamçatkada gemi yaparak Ohotsk'tan Aleut adalarına doğru açılmış ve 1741 de Amerika kıtasını doğudan keşfetmiştir. Alaska arazisini ve kıyıdaki adaları araştırdıktan sonra, dönüşte gemi yolunu şaşırmış, hastalanan B., Kamçatka açıklarında ıssız bir adada kışı geçirirken ölmüştür.

BERINGER [*beringır*], **George Mahlon** (1860-1928), Amerikan eczacısı. Philadelphia'da doğmuş ve orada ölmüştür. 1876 da Central High School'u ve 1880 de Philadelphia Eczacılık Kollejini bitirmiş, meşhur Amerikan eczacıları Bullock (b. bk.) ve Crenshaw ile aynı lâboratuvarlarda çalışmıştır. 1892 den 1894 e kadar mezun olduğu eczacılık kollejinde mikroskopik lâboratuvarın müdürlüğünü yapmıştır. 1908 de Amerikan Eczacılar Birliğinde millî formüler komitesinde çalışmış, 1910 daki Amerikan Kodeksi revizyon komitesinin üyesi olmuş, 1913-14 yıllarında A. Ecz. Birliğinin başkanlığını yapmıştır. Orijinal araştırmalarını 1917 den 1921 e kadar başında bulunduğu, *American Journal of Pharmacy*de yayımlamıştır.

BERİNİA: bk. KREPİS.

BÉRIOT [*ber'yo*], **Charles Auguste de** (1802-1870), Belçikalı kemancı. Louvain'de doğmuş, Bruxelles'de ölmüştür. Otodidakt olan B., kısa bir müddet için Pariste Baillots'nun öğrencisi olmuştur. B., Paganini derecesinde başarı kazanan bir virtuoz ve keman öğretmeni olarak tanınır. Sayısız konser turnelerinde (İngilterede, Almanyada) kendini tanıtan B., Holânda sarayı oda virtuozluğunda ve 1843 ten itibaren Bruxelles konservatuvarı profesörlüğünde bulunmuştur. Bestelerinden konçertoları, *Airs variés*si, düeti, 60 tane etüdü hâlâ takdirle karşılanmaktadır. 1858 de bir keman medodu yayımlamıştır.

BERİPARA (Trakça *para = pazar*), Bizans İmparatorluğunun Thrake eyaletinde bir şehir. Bulgaristanda Tırnova bölgesinde, şimdiki Nikyup'un yakınında bir yerde bulunuyordu.

BERİS, eski Anadolunun Pontos bölgesinde, Thermodon (şimdiki Terme suyu)un 90 stadion (=16 km) doğusunda Pontos Eukseinos (Karadeniz)a dökülen bir ırmak, şimdiki Miliç suyu.

BERİS, ikikanadlı (Diptera) böceklerin stratiyomide (Stratiomyidae) familyasından küçük bir sinek cinsi. Duyargaları kısa (brachycera), göğsü madenî parlak renktedir. Avrupa ormanlarında yaşar.

BERİSADES, Odrys sülâlesinden bir Trakya kıralı (hük. M. Ö. 359-357 veya 356), I. Kotys'in oğlu veya akrabası. Kotys'in ölümünden sonra, II. Amadokos'la Atinalıların yardımı neticesinde Kersobleptos'u, Trakyayı paylaşmağa mecbur etmiştir. B., Maroneia (Maronya) dan Makedonya sınırlarına kadar uzanan parçayı almıştır. Altın madenleriyle meşhur olan Pangaion oros (Bunar dağı) B. e düşen kısımda kalmıştır. B. e oğlu Ketriporis halef olmuştur.

BERİSSA veya **VERİSSA, VERİSA**, eski Anadolunun Pontos bölgesinde Sebastopolis (Sulusaray, Tokat ili, Artova ilcesi) ile Sebasteia (Sıvas) arasında bir şehir. Şimdiki Bolos (Tokat ili, Artova ilcesi) un yerinde bulunuyordu. Bizans çağında Sebasteia metropolitliğine bağlı bir piskoposluk merkezi idi. Bu çağın son yüzyıllarına ait kaynaklarda B. adı bazen Belisa şeklinde kayıtlıdır.

BERİT (bazen *Beal* [=Baal] ve *Bolfri*), Ortaçağ inanışına göre cehennemin hükümdarı. Madenleri altın haline getirebilecek kudrette olduğuna inanan simyacılar çok defa kendisinden yardım istemişlerdir. Başka bir inanışa göre, halkalarla yapılan bir sihirle, B. i, geçmiş ve gelecek hakkında sorulan suallere cevap vermeğe mecbur etmek mümkündü.

B. kelimesi eski Filistinde, hususiyle Şekemde kültü yapılan *Baal-berith* (İbr. = antlaşmının sahibi) putunun adından gelir. *Ahd-i Atîk* (Hâkimler VIII, 33, IX, 4)e göre, İsrailoğulları, kıral Gideon'un ölümünden sonra Allahtan yüz çevirip zinaya dalmışlar, ve Baal-berith'i kendilerine ilâh yapmışlardır. *Ahd-i Atîk*in başka bir yerinde (Hâkimler IX, 46) *El-berith* (İbr. = antlaşma tanrısı) diye de anılan bu put hakkında *Ahd-i Atîk*te fazla malûmat yoktur. Yahudi din âlimleri Baal-berith ile Baalzebub (b. bk.) un aynı kişi olduğunu ileri sürmektedirler. Bu âlimlere göre, bu puta tapan Yahudiler onun resmini ceplerinde taşırlar ve zaman zaman bakarlardı; bu puta, Yahudilerin devamlı olarak tapmada antlaşmış olmaları dolayısiyle Baal-berith adı verilmiştir.

BERİT DAĞI, Elbistanın 30 km güneybatısında bir dağ. Yüksekliği 3 014 m dir. Doğu Toros kıvrım dağlarının bir parçası olan B. D. nın yapısı Paleozoik tabakalarla yeşil kültelerden meydana gelmiştir. Dağın kuzeye bakan yamacında, doruğa yakın yerlerde, Buzul devrinden kalma buzyalakları vardır. Aşağı yamaçları ormanlıktır.

BERİTİDE (Berytidae), rinkontlar (Rhynchota) ın tahtakuruları (Hemiptera) alt-takımından bir familya. Bu familyadaki hayvanların vücutları, duyargaları ve bacakları ince uzundur. Üst bacaklarının (femur) ucu topuz gibi şişkindir. Bu familyanın başlıca cinsleri Beritus (b. bk.; Berytus) ile Neides'tir.

BERİTUS (Berytus), rinkotlar (Rhynchota) ın tahtakuruları (Hemiptera) alt-takımından olan ince uzun bacaklı tahtakuruları (Berytidae) familyasından bir cins. Mensup olduğu Beritide (b. bk.) familyasının karakterini taşır. Avrupada birkaç türü vardır. Kurak yerlerde yaşar.

BERJA [*berha*], İspanyada Elméria yönetim bölümünde şehir. Nüfusu 13 500. B. da kâğıt fabrikası, pamuklu dokuma endüstrisi ve çevresinde cıva ve kurşun yatakları vardır.

BERK, Nurullah (doğ. 1904), Türk ressamı. İstanbulda doğmuştur. İstanbul Sanayii Nefise mektebinde çalıştıktan sonra Paris Güzel Sanatlar Mektebine girmiş (1924) ve ressam Ernest Laurent'ın atölyesinde dört yıl çalışmıştır. Daha sonra sanat tetkiklerinde bulunmak üzere muhtelif zamanlarda Parise gitmiş ve ressam A. Lhote ve F. Léger'nin atölyelerinde çalışmıştır. B., Güzel Sanatlar Akademisi öğretmenlerinden ve D grupu kurucularındandır. Önceleri empersyonist bir anlayışla eserler vermiş olan B. in çeşitli temayülleri belirten sanatına daima yeni hamlelerle dolu araştırıcı bir ruh hâkimdir. Sanat anlayışının başlıca

özelliği, geometrik bir nizama dayanan inşacı bir tarzda belirmektedir. B., aynı zamanda sanat tarihine ait çalışmaları, sanat tenkid ve makaleleri, kitaplariyle de tanınmıştır. *Modern Sanat* [1935], *Türkiyede Resim* [1943], *Türk Heykeltraşları* [1943], *Sanat Konuşmaları* [1943], *La peinture Turque* [1951] adlı kitapları vardır.

Nurullah BERK: Uyku

Resim ve Heykel Müzesinde çizgi ve yağlıboya resimleri yer almaktadır. Memleket dışı açılmış olan Unesco milletlerarası modern sanat sergisi ile Cernuschi müzesinde tertiplenen Eski Türkiye, Bugünkü Türk Resmi sergilerinde de manzara, portre resimleri teşhir etmiştir. Diğer eserleri arasında, «İstanbul limanı», «Uyku», «Ütü ütüliyen kadın», sanat özelliğini taşıması bakımından anılmağa değer.

BERKA‘: bk. PEÇE.

BERKA (Barka), Kuzey Afrikada Cyrenaica (Kyrenaika) eyaletinde bir yarımada. Çok yeri kalkerlerden meydana gelmiş 500 m kadar yükseklikte bir plâto (Berka plâtosu) olan B. nın en yüksek yeri Cebel-i Aḫżār (Yeşildağ) da 875 m yi bulur. 1911 savaşından önce Bingazi mutasarrıflığının bir bölümü olan ve 150 km genişliğinde bulunan B., Akdenize doğru dik yamaçlarla iner, güneyde Libya gölüne doğru yavaş yavaş alçalarak uzanır. Batıda Büyük Sirt (Syrte) körfezinden doğuda Sallûm koyuna kadar kıyıların geniş bir çıkıntı halindeki uzanışı, B. yı her yandan rüzgârlara açık bir hale getirmiştir. Çevresine göre dağlık bir ülke hususiyeti gösteren B., oldukça bol yağış alır (yılda 40 - 50 cm). Yağmurlar, suyu çok geçiren kalkerler içine sızar ve yer yer kaynakların çıkmasına imkân verir. Kaynak sularının en çok çıktığı yerler, kıyı boyu ile dağlar arasındaki çukur yerlerdir. Buralarda yer yer fundalıklar bulunduğu gibi, incirlikler, keçiboynuzu, selvi ağaçları mühim yer tutar. Bu dağlık bölgeden güneye doğru kuraklık hızla arttığından, yeşillikler ortadan kalkar ve kısa bir mesafeden sonra çöle girilir.

B. nın başlıca şehir ve kasabaları (Bingazi, Derne, Tobruk...), suyun yeter derecede bulunduğu ve ana yolun geçtiği kıyı boyunda sıralanmıştır. Bölgenin merkezi 65 000 nüfuslu Bingazidir. Bu kıyı şehrinden içeriye doğru, her biri 10 - 15 km uzunluğunda iki demiryolu yapılmıştır. Şehirlerde oturan halk bir yana bırakılırsa, B. nüfusunun çoğunun göçebe olduğu görülür.

Tarih: Berka (eski tarihi için bk. BARKE), 642 yılında, ‘Amr bin al-‘Aṣī'nin komutasında bulunan Arap orduları tarafından alınmıştır. Araplar Bingazinin bütün sahil mıntakasına Berka (Barḳa; lehçelerde: Barga) adını vermişler, şehrin adını da *Merc* (al-Merg)e çevirmişlerdir. Sahilden 20 km içeride Cebel-i Aḫżar'ın tepesinde kurulmuş olan B., işlek bir kervan konağı olduğu için Cyrenaica'nın en önemli şehirlerinden biri haline gelmiştir. Türk orduları 1517 Mısır fethinde B. yı ele geçirmişler, Osmanlı İmparatorluğu devrinde B., 1911 yılına kadar Bingazi mutasarrıflığına bağlı olarak kalmıştır. 1911 Trablusgarp harbinde düşmana şiddetli bir mukavemet gösteren B., ancak 20 Nisan 1913 te İtalyanların eline geçmiştir. Merc adını taşıyan kasaba İtalyanlar tarafından önce Cyrenaica eyaletine bağlanmış, 1927 de adı *Berçeye* çevrilmiş (nüfusu 3700; Bingazi şehrine demiryolu ile bağlı), 1934 teki yeni idarî taksimata göre Libia sömürgesinin Bengasi iline alınmış, 1939 da bütün bu sömürge ile birlikte İtalyanın ana vatan topraklarına ilhak edilmiştir. B., İkinci Dünya Harbinde, 1941-1942 yıllarında harb sahnesi olmuş, harb bittikten sonra, 1947 de İtalyadan resmen alınmıştır. 1949 da Bingazi, Berka adı altında bir devlet gibi teşkilâtlanmış, bu da 1951 sonunda yeni kurulan Libya Birleşik Kırallığı (Fizan, Bingazi ve Trablusgarp ülkeleri) na girmiştir. bk. BİNGAZİ, CYRENAICA (KYRENAIKA), LİBYA.

BERKADİON, Bizans İmparatorluğunun Dacia mediterranea eyaletinde, Naissos (Yugoslavyada Niş) civarında bir istihkâm.

BERKAİD, Mezopotamyanın kuzeyinde Nusaybin-Musul kervan yolu üzerinde eski bir şehir. B., Musuldan 102 km, Nusaybinden 57 km uzaklıktadır. Musul - Nusaybin arasındaki büyük Bak‘a ovasının en mühim şehri idi. Çok işlek bir ticaret ve transit yolu üzerinde bulunan B., az zamanda gelişmiş ve IX. yüzyılda çok parlamıştır. Arap coğrafyacıları B. in üç kapılı bir sur ile çevrilmiş olduğunu ve şehirde 200 şaraphane bulunduğunu bildirmektedirler B. halkı hırsızlık ve soygunculukla ün kazanmış olduklarından kervanlar yavaş yavaş burada konaklamaktan vazgeçmişlerdir. Bu suretle sönmeye başlıyan B. in yerini batısındaki Başazza şehri almıştır. Bu iki eski şehrin örenleri Suriye - Irak sınırı yakınlarındadır.

BERKE (ölm. 1266 ?), Altın Ordu devleti hükümdarlarından. B., Çingiz Hanın torunu, Cucinin oğlu ve Batu Hanın kardeşidir. Hükümdarlıktan önceki hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Moğolistanda uzun zaman kaldığı, Güyük'ün 1246 Möngke'nin 1251 cülûslarındaki kurultaylarda bulunduğu ve 1251 kurultayına, ailenin en yaşlısı olduğundan. başkanlık ettiği bilinmektedir. Çağatayın torunu Algu'nun, ailesinin uğradığı felâketlere B. nin sebebolduğunu söylediği yolunda bir rivayet vardır. B., 1251 yılından sonra Altın Orduya dönmüş ve bir daha Moğolistana gitmemiştir. Bazı batılı seyyahlar B. nin tahta çıkmadan önce Müslüman olduğunu ve karargâhında domuz eti yenmediğini bildirmişlerdir. B. nin ağabeyi Batu Hanın Hıristiyan olan oğlu Sartak ile amcası B. arasında derin bir düşmanlık olduğu ve B. nin Sartak'ı zehirlediği yolunda da rivayetler vardır. Sartak, Moğolistana giderken yolda babası Batu Hanın ölümü haberini almış (1255), fakat geri dönmemiş ve Möngke Kaan kendisini Batu Hanın yerine Altın Orduya hükümdar tâyin etmiştir. Sartak bu sırada (yolda veyahut ülkesine döner dönmez) ölmüş ve küçük kardeşi Ulakçı hükümdar ilân edilmiştir. Annesi de naibe tâyin edilmiştir. Ulakçının ölümünden (1257) sonra B., hükümdar olmuştur. B. de, babası Batu Han gibi, ilk zamanlarda

Altın Ordu devleti ile birlikte Maveraunnehr'i hâkimiyeti altında tutmuştur. B., Buharaya giderek bilginlere karşı büyük ilgi göstermiş ve Müslümanlara fenalık eden Semerkant Hıristiyanlarını cezalandırarak kiliselerini de yıktırmıştır. 1259 yılında Möngke ölünce kardeşlerinden Kublay ile Arık - Buğa taht kavgalarına tutuşmuşlardır. Bu sırada B. nin nüfuzu Horasana ve İran eyaletlerine de yayılmıştır. B., Arık - Buğayı tahtın sahibi tanımıştır. Bu aralık Orta Asyada ayaklanan Algu, dedesi Çağataydan kalan ülkeyi eline geçirmiş, fazla olarak o zamana kadar Cuci çocuklarının elinde bulunan Harizm bölgesini de almıştır. Bu bölgede bulunan B. nin memurları kovulmuş ve askerlerinden 5000 kadarı öldürülmüştür. B. ile Algu arasındaki savaş, Algu'nun ölümüne kadar sürmüştür. B. nin kuvvetleri bu sırada batıda Galiçya kıralı Daniel ve güneyde Hulâgu ile savaştığı için Algu'ya bir şey yapamamıştır. Algu da Arık - Buğayı kesin bir yenilgiye uğratmıştır. Arık-Buğanın yanında bulunan Ugedey'in torunu Kaydu, B. nin yardımı ile Algu'ya karşı savaşa devam etmiştir.

B. nin giriştiği en önemli savaş, amcasının oğlu ve İlhanlı (İran Moğolları) devletinin kurucusu olan Hulâgu'ya karşı yaptığı savaştır. Hulâgu'nun Müslümanlara yaptığı zulümleri ve son Abbasî halifesi Mustasım'ı öldürtmesini bu savaşların sebebi olarak gösterenler olduğu gibi Hulâgu'nun İranda kurduğu yeni devletin Cuci çocuklarının haklarını tehlikeye uğratmasını savaşa sebep olarak gösterenler de vardır. İlhanlı devleti kurulduktan sonra, önceleri Cuci çocuklarının elinde bulunan Azerbaycan ve Erran bölgeleri bu devlete bağlanmıştır. Altın Ordu devleti de bunu tanımamıştır. B., Hulâgu ile iki defa çarpışmıştır. Birinci savaşı Hulâgu kazanmış ve Terek suyunun kuzeyine kadar ilerlemişse de (1262), kuvvetleri orada B. ordusuna yenilmiştir ve kaçarken askerlerinin çoğu ölmüştür. Buna kızan Hulâgu, ülkesinde yaşıyan B. nin tebaası bütün tüccarları öldürtmüştür. B. de buna aynı suretle mukabele etmiştir.

Bu savaşlardan önce Mısır hükümdarı Baybars, B. ye evvelâ bir mektup, sonra da bir elçi heyeti göndererek Hulâgu'ya karşı bir birleşme teklif etmiş, B. de Mısıra bir elçi heyeti göndermiştir. B. nin kuvvetleri 1265 yılında Bizansa saldırarak Balkanları Ege denizine kadar yağma etmişler ve Enez'de mahpus bulunan Selçuk sultanlarından İzzeddin Keykâvus'u alarak Kırıma götürmüşlerdir.

B., 1266 da Abaka ile savaşa tutuşmuştur. Fakat esaslı bir savaş olmamış ve B. nin Kur nehri kıyısındaki karargâhında ölmesi üzerine ordusu geri dönmüştür. B. nin çocuğu olmadığından yerine Batu Hanın torunu Möngke-Timur geçmiştir.

BERKEFELD SÜZGECİ, içinden geçirilen suyu, pislik ve mikroplarını gözenekleri arasında tutarak süzen bir cins süzgeç. İlk defa Wilhelm Berkefeld (1836 - 87) tarafından yapılmıştır. Bunlar, Terre d'infusoire denilen toprağın pişirilmesiyle yapılmış bujilerdir. Bujiler tektir veya batarya halinde çalışır. Ordu tipi denilen pratik kullanışlı, seyyar B. S. tipleri varsa da, bugün orduların içme suyu pratiğinden çıkarılmıştır. Orta bir buji 24 saatte 30 litre kadar su süzer. Bu süzgeçler bir müddet işledikten sonra gözenekleri tıkanır, süzdükleri su azalır, gözeneklerde tutulmuş olan mikroplar, buralarda birikmiş uzvî maddeler içinde ürerler. Bu sebeple bujilerin dış yüzleri iki üç günde bir fırçalanarak temizlenir. İç kısımları da, buji 160 - 180 derecelik fırınlarda veya 6/1000 permanganat mahlûlünde 8 - 10 saat bırakıldıktan sonra %5 bisülfit dö sud mahlûlünden geçirilir veyahut 1/5 Javel suyu (b. bk.) nda 6 saat bırakıldıktan sonra 1/10 asid klorhidrik mahlûlünde 6 saat daha tutulur.

BERKEL, Sabri (doğ. 1907), çağdaş Türk ressamı. Üsküpte doğmuştur. Lise tahsilini yaptıktan sonra Belgrad Güzel Sanatlar Akademisinde, iki yıl sonra da Floransa Güzel Sanatlar Akademisinde altı yıl çalışmıştır. Felice Carena, Galibeo Chini ve Celestino Celestini'lerden yağlıboya, fresk, ofort tekniğini öğrenmiştir. Klâsik İtalyan resminin büyük ustalarının derin tesirlerini taşıyan eserlerinde, klâsik ve muvazeneli bir araştırma yer almış, hiçbir şey tesadüfe bırakılmadan iyice düşünülerek terkibedilmiştir. Renkten çok çizgi üstünlüğü altında yapılmış resimlerinde hacmi ifade eden inşacı bir anlayış göze çarpar. B., son zamanlarda non - figüratif resme temayül göstermiş ve bu tarzda dikkate değer eserler vermiştir. B., Güzel Sanatlar Akademisi öğretmeni ve D grupu üyesidir. Resim ve Heykel Müze-

Sabri BERKEL: Kendi portresi (gravür)

Sabri BERKEL: Kompozisyon

sinde ofort ve yağlıboya eserleri vardır. Unesco'nun Modern Sanat Müzesinde (Paris) açtığı milletlerarası modern sanat sergisinde bir natürmort resmi (1946) ile Cernuschi müzesinde (Paris) açılmış olan «Eski Türkiye ve bugünkü Türk resmi» sergisine de (1946), kayalıklar, ağaçlar, eski İstanbul ve gravür resimleriyle iştirak etmiştir. Eserleri arasında *Kendi portresi*, *Üsküpte bir sokak* (ofort), ve Anadoludan yaptığı manzara resimleri vardır.

BERKELEY [*bırkli*]: 1. Amerika Birleşik Devletlerinden Kaliforniyada endüstri şehri. Aynı adla anılan körfezin kenarında, San Francisco karşısındadır. Nüfusu 85 547 (1940) dir. B. de Kaliforniya Üniversitesi ile diğer birtakım yüksek öğretim müesseseleri, tayyare istasyonu, tayyare motörü fabrikaları, sabun endüstrisi vardır. Ayrıca çeşitli yiyecek maddeleri fabrikaları ile demir dökümhaneleri bulunmaktadır. Son zamanlarda serum ve türlü aşı maddeleri hazırlıyan lâboratuvarlar atom araştırmalarının da önemli bir merkezi olmuştur.

2. İngilterede şehir. Nüfusu 23 970 (1947). Gloucester peynirlerinin yapıldığı yerdir.

BERKELEY [*bąrkli* veya *bırkli*], **George** (1685-1753), İngiliz filosofu, XVIII. yüzyıl İngiliz deneyci felsefesinin belli başlı temsilcilerinden biri. İrlandada Dysert'te doğmuş, Oxford'da ölmüştür. Aslı İngilizdir. Dublin'de Trinity College'de tahsil etmiş, ve burada 1707 yılında Master derecesini almıştır. Az sonra rahip olmuş ve rahip okullarında Yunan, İbranî dilleri ile ilâhiyat okutmaya memur edilmiştir. Daha çok genç yaşta iken, *Treatise concerning the Principles of Human Knowledge* (İnsan bilgisinin ilkeleri hakkında ana kitap) [1710] adlı eserini yazmıştır; bu eserde B., esas fikirlerini anlatmaktadır; bunu *Three Dialogues between Hylas and Philonous* (Hylas ve Philonous arasında üç konuşma) [1713], takibetmiştir. Bu eserde B., fikirlerini - bu sefer geniş bir okuyucu kitlesine - diyalog şeklinde anlatır. B., türlü felsefe sistemlerine yaptığı hücumlarla ahlâk ve dinliliğin tazelenmesine ve arıklanmasına yardım ettiğini iddia eder. Bu sırada (1713) Londraya gelen B., «The Guardian» dergisinde yayımladığı yazılarla zamanın tanınmış dinsizi Arthur Collins'e açıktan açığa hücumlarda bulunmuştur. B., 1713 ten 1720 ye kadar Avrupa kıtasında yaptığı uzun seyahatleri sırasında jeoloji, coğrafya ve arkeoloji ile meşgul olmuş ve Londraya dönmek üzere iken Fransada Lyon'da, Newton'un fiziği aleyhine *De Motu* adlı eserini yazmıştır. 1721 de İrlandada Derry papaz okuluna dekan olarak tâyin edilen B., 1723 te miras yoliyle oldukça büyük bir servete sahip olunca, İngilterenin Amerikadaki sömürgelerinde Hıristiyan medeniyetini yaymayı tasarlamış ve Amerikada Bermuda adalarında bir kollej kurmak niyetinde olduğunu halka bildirmiştir. İngiliz hükümetinin malî yardım va'di üzerine yola çıkmış ve uzunca müddet Rhode Island'da kalıp va'dedilen parayı beklemişse de ümidi boşa çıkmış ve para gönderilmemiştir. Fakat 1731 e kadar burada kalmış ve Yeni-Eflâtuncu filosofları ve bilhassa Plotinos ile Proklos'u incelemiştir. Son eserlerinde bu filosofların tesirleri açıkça görülür. *Alciphron, or the Minute Philosopher* (Alciphron, veya küçücük filosof) [1732], Amerikadan döndükten sonra yazdığı ilk eserdir; bunda da B., dinsizliğe hücum etmektedir. *Hylas and Philonous* ile *Principles of Human Knowledge* (İnsan bilgisinin ilkeleri) in mühim ilâvelerle dolu birer yeni basımını vermiş [1734], bu sırada da İrlandada Cloyne'a piskopos tâyin edilmiştir. Çoğu Katoliklerle meskûn olan dinî bölgesinde İrlandanın sefaletini yakından görmüş, bu müşahedeler onu ekonomiye dair yazılar yazmağa götürmüştür (meselâ: *Bir İrlanda Millî bankasına dair*). Aynı zamanda ahlâk üzerine yazılar yazmağa da devam etmiştir. 1740 ta İrlandada başgösteren bir salgın hastalık dolayısiyle, Rhode Island'da öğrendiği bir ilâcın-katran suyunun hassa ve tesirlerini anlatmak için *Siris: a Chain of Philosophical Reflexions and Inquiries Concerning the Virtues of Tar-water* (Siris: Katran suyunun hassaları hakkında felsefî düşünceler ve araştırmalar zinciri) başlıklı, son felsefe eserini kaleme almıştır [1744].

George BERKELEY

Felsefesi: B., varlığı, şuur muhtevalarına irca eden sübjektif idealizmin en mühim temsilcilerinden biri olduğu gibi, deneyci (empirist) felsefenin de en ileri gelen düşünürlerinden biridir. Bilgi teorisi bakımından ilk defa Locke tarafından işlenen deneyci ve sensüalist felsefe, B. de muayyen bir yönden en son haddine kadar götürülmüştür. B. e göre de bilgimiz, duyum ideaları (ideas of sensation) ile düşünme ideaları (ideas of reflexion) na dayanır. Meselâ renk ile ışık idealarımız görüş duyusuna dayanan duyumla meydana gelir; sıcaklık, katılık, hareket, direnç ideaları ise dokunma duyusuna dayanır v. b. Sonra ruhun yaptığına, yahut çektiğine bakarak teşkil ettiğimiz iç algıları, ideaları vardır. Bunlara bir de hâfızanın ve fantezinin, duyum ve düşünme malzemesini parçalıyarak, yahut ekliyerek, birleştirerek kurduğu idealar katılır. Bu gibi temellere dayanmıyan idealar gerçek idealar değildir. Locke'a tamamen uygun olan bu görüşe B., şunu katmaktadır: «Bir de algıları alan, ideaları teşkil eden bir aktif prensip vardır, o da ruhumuzdur». Ruhun varlığı B. de iki yoldan temellendirilir: a) mantık yolu: mademki algılanan, birleştirilen, ayrılan vardır, o halde bir algılıyan, birleştiren, ayıran ilkenin bulunması gerekir; b) deney yolu: biz içebakışımızla ruhumuzu doğrudan doğruya yaşarız. Bu, bir idea değildir, idea, ancak şuurun muhtevalarına dayanan bir şeydir, bu ise bir muhteva değil, o muhtevaların hepsini taşıyan ve varlığı doğrudan doğruya anlaşılan bir varlıktır; «kendi varlığımızı, içten duygu yahut düşünme ile anlarız» (*Principles*, 89).

Varlık, var olmak ne demektir? Bu hususta B., şöyle düşünür: şuur, muhtevası dışında var olan bir şey olsaydı, onu, muhtevasından ayırmak mümkün olurdu; halbuki buna imkân yoktur; biz bu ayırmayı sunî olarak yapıyoruz; fakat elde edilen, gerçekten var olan bir varlık değil, boş bir soyutlama (abstraction) dır. Meselâ bir rengi, onun görülmüş olmasından, bir sesi, duyulmuş olmasından ayıramam, rengin, sesin varlığı, onların algılanmış olması ile sıkı sıkıya bağlıdır, hattâ ondan ibarettir. Rengin, sesin, görülmüş olmaktan, duyulmuş olmaktan başka bir de varlığı söz konusudur, dersem, bu söylediğim mânasız bir lâftan

ibaret kalır, çünkü bu sözleri hiçbir duyum, yahut düşünme ideasına dayandıramam. O halde, var olmak, algılanmaktır. «Lat. esse est percipi». İşte B., Locke'u aşarak, şuur muhtevamızdan müstakil bir varlık kabul etmediğinden, ve varlığı şuurumuzun muhtevalarına, yani duyum ve düşünmeye dayanan idealara irca ettiği içindir ki, yukarıda işaret edildiği gibi, sübjektif idealisttir.

B., idealizmini, bir de şöyle temellendirmektedir: elimde tuttuğum elmayı nasıl ve neleri ile tanıyorum? Elimle aldığım katılık, gözümle aldığım yuvarlaklık ve kırmızılık, burnumla aldığım güzel koku duyguları ile. Bu duyguların dışında bir de elmanın kendisi vardır demeye salâhiyetim yoktur, zira duyuların dışında demek, duyum, düşünme konusu değil demektir, yani onunla idea kurulamaz demektir. O halde, bu elma var demek, yukarda saydığımız duyguları alıyorum demektir. Ne zaman elmadan söz ederim? Ne zaman aynı neviden algılar, belirli bir kanunlulukla biribirine bağlı olurlarsa, yani aynı neviden koku, renk, şekil... algılarım belirli bir şekilde bir araya gelirse. Demek ki cevher, belirli algıların, belirli şekilde bir araya gelmesi demektir, ve biz cevher kelimesini, işte o algılar bütününü hulâsa etmek için kullanırız.

Şuurumuz üzerindeki intıbalar bir intizam gösterir, onun için birkaç kere tekerrür etmiş şuur muhtevalarından, ileride meydana gelecek şuur muhtevalarını önceden kestiririz. İşte tabiat ilminin vazifesi budur: muayyen bir intizamla vücuda gelen idealardan, ileride vücuda gelecek ideaları kestirmemizi mümkün kılan kanunları bulmak. Fakat tabiat ilmi bunu yaparken, illet (neden) ile meşgul olmaz, çünkü illet denen şey, önce gelenden başka bir şey olmadığı gibi, eser de sonra gelenden başka bir şey değildir. B., der ki, illet denen hâdise, eser denen hâdiseyi meydana getirmez; ancak eser denen hâdisenin meydana geleceğini bize haber verir. Meselâ şu gördüğüm ateş, elimin acımasının illeti değil, ancak o acının geleceğini haber veren bir işarettir.

O halde, var olan, ben (yani aktif ruhum) ile onun muhtevalarıdır gibi bir netice çıkarmak gerekiyor. Böyle olunca B., solipsizm (b. bk.)e düşecektir. Fakat mümin bir Hıristiyan olan B., solipsizmden şu şekilde kurtulmuştur: bir yandan dediğimiz gibi, şuur muhtevaları arasında bir nizam var, tabiat ilminin kurulabilmesi, bu nizamdan ileri gelir. Öte yandan bu ilim, bütün insanlar için muteberdir, biz insanlar da konuşarak birbirimizle anlaşmaktayız. Demek ki insanüstü varlık, ruhlar yaratmış ve onlar arasında bir nizam kurmuştur. O halde B. için yüksek varlık olan Tanrı ile ayrı ayrı aktif ruhlar ve bu ruhların ayarlanmış şuur muhtevaları vardır. Üstelik, gerçek neden de Tanrıdır. Bu gerçek neden ve uygunluk fikirlerini öne sürmekle B., çok dikkate değer bir şekilde akılcı (rasyonalist) vesileci (occasionalist) lere, dolayısiyle de Leibniz'e yaklaşmaktadır.

B., ömrünün sonlarına doğru, katran suyu hakkında yazdığı *Siris*te Eflâtun'un metafiziğine yakın bir felsefe geliştirmiş, fakat deneyci felsefesine, ana çizgilerinde gene bağlı kalmıştır.

B. in tesiri büyük olmuştur. Kendisinden hemen sonra gelen büyük İngiliz düşünürü David Hume, bir bakıma B. i devam ettirmiştir. Bu bakımdan, Kant'ın «dogmatik uykudan uyanmasında» payı olmuştur denebilir. Öte yandan Avenarius ve bilhassa Mach tarafından XIX. yüzyılın ikinci yarısında geliştirilen psikolojik pozitivizm, B. ile Hume'a dayanmaktadır. B. tesiri, Cornelius, von Aster gibi en son zamanlarda yaşamış olan bazı pozitivist filosoflarda da kendini göstermektedir.

Commonplace Book (Basmakalıp hakikatler kitabı) [1871 de meydana çıkmıştır], *Essay towards a new Theory of Vision* (Görmenin yeni bir teorisi üzerine deneme) [1709], *Discourse on Passive Obedience* (Pasif itaat üzerine nutuk) [1711], *Essay towards preventing the Ruin of Great Britain* (Büyük Britanya'nın mahvının önüne geçme üzerine deneme) [1721], *The Analyst, or a discourse addressed to an infidel mathematician* (Analizci, yahut sadakatsiz bir matematikçiye hitaben nutuk) [1734], *The Querist* (Araştırıcı) [1735-37], *Maxims concerning the Patriotism* (Vatanseverliğe dair özdeyişler) [1750].

BERKELEYİZM, (Fr. Berkeleyisme), Berkeley'in sübjektif idealizm (b. bk.) doktrinine bağlı felsefe cereyanı. B., G. D. Hume tarafından pozitivizm ve fenomenizm (b. bk.) şekline sokulduktan sonra pek revaç bulmamış, fakat XIX. yüzyılın sonlarında Mach, Vaihinger gibi düşünürlerin tesiriyle yeniden canlanmıştır. B., terim olarak çok kullanılmaz, yerine sübjektif idealizm, psikolojik pozitivizm terimleri tercih edilir.

BERKELİUM, 97 nci ve 98 inci element. Transuran'lardandır. İlkönce 1949 sonlarında Kaliforniya'daki Berkeley Üniversitesinde Seaberg, Ghiorso ve Tompson tarafından Amerikium elementinin siklotron (cyclotron) da alfa parçacıkları ile bombalanmasından elde edilmiştir. Atom numarası 97 olan bu elemente, keşfedildiği üniversitenin bulunduğu şehir adına izafetle Berkelium adı verilmiş ve Bk sembolü ile gösterilmesi kabul edilmiştir. Yukarıda belirtilen usulle, atom ağırlıkları 243 ve 244 olan iki nevi Berkelium elde edildiği tahmin olunmaktadır. Bk, kuvvetli radyoaktif bir cisimdir. Yarı kıymet zamanı 4,5 saattir. 3 nevi alfa parçaları çıkarır. Bunlardan en kuvvetlisinin 6, 72 MeV enerjisi vardır. Yarı kıymet zamanının kısalığından dolayı atom silâhlarında kullanılamamaktadır. Bk. sudaki eriyiğinde 3 - değerlidir. 4 - değerli hale de oksidlenebilmektedir. Kaliforniyalı atom fizikçileri (Seaborg, James, Morgan, Ghierse, Street) 1950 Martında Curium elementini alfa parçaları ile bombalıyarak 98 atom numaralı elementi elde etmişlerdir. Bütün transuranlar gibi, element 97 ve 98 de stabil değildir, daha düşük atom numaralı elementlere ayrışmaktadırlar.

BERKEMİYA (Berchemia), hünnapgiller (Rhamnaceae) den, Amerika ve çoğu Doğugüney Asya olmak üzere 10 kadar türü yetişen bir bitki cinsi. Bunların yaprak kenarları düz, çiçekleri bileşik salkım durumunda, renkleri yeşilimtıraktır. Vatanı Japonya olan *B. racemosa* kalın gövdeli, yükseklere kadar tırmanan sarılıcı bir ağaççık olup, sürgün uçlarında 15 cm uzunluğunda ve salkım durumunda çiçekler açar. Meyvası evvelâ kırmızı, olgunlaşınca siyahımtırak olur. Süs ağaççığı olarak Avrupada güneşli duvar kenarlarına dikilir. Vatanı Amerika olan, kahverenkli dallı *B. scandens* türü de sarılıcı ve yüksek gövdeli bir süs ağaççığı olarak yine Avrupada yetiştirilmektedir.

BERKHEYA, bileşikgiller (Compositae) den, güney Amerikada yatişen otsu bir bitki cinsi.

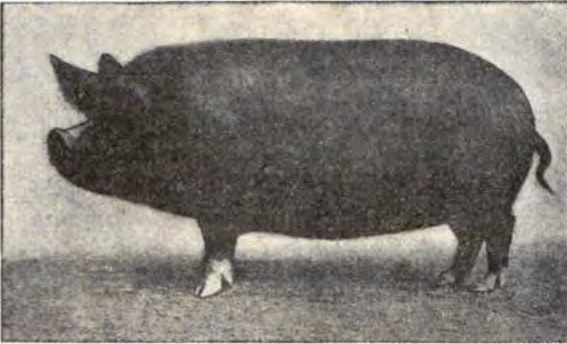
BERKOFÇA (Bulg. *Berkovitsa*), Bulgaristanın kuzeybatısında, Batı Balkanlardan inen bir vâdi içinde kasa-

ba. Tuna'nın bir kolu üzerindedir. Deniz seviyesinden 427 m yüksekliktedir. Nüfusu 6 000. 1442 m yükseklikteki bir geçidi aşan eski yol B. dan geçer.

BERKOL, Nureddin Ali (doğ. 1880), Türk anatomi profesörü. İstanbulda doğmuştur. Mâbeyn kolağalığından emekli Ali Rıza Beyin oğludur. 1902 Ağustosunda Askerî Tıbbiyeden yüzbaşı rütbesiyle doktor çıkmıştır. 1903 te aynı mektebin anatomi asistanlığına ayrılmış, 1904 te anatomi muallim muavini olmuştur. 1906 da iki yıl müddetle Paris Tıp Fakültesinde anatomi ihtısası yapmış, 1909 da histoloji üzerinde de bir yıl çalışmış, 1910 da Bruxelles'de toplanan milletlerarası anatomi kongresine Türk delegesi olarak katılmıştır. Yurda döndüğü zaman Tıp Fakültesi anatomi lâboratuvarı şefi olmuştur. Balkan Harbinde askerî hastahanelerde çalışmış, 1914 te Anadoluda hastahane baştabip vekili olarak vazife görmüştür. 1916 da, fakültedeki vazifesinden başka, eczacı ve dişçi mekteplerinde anatomi fizyoloji ve histoloji derslerini okutmuştur. 1924 te Tıp Fakültesi reisi, 1925 te Darülfünun emîni olmuştur. 1927 de Büyük Millet Meclisine katılmış bir aralık Meclis başkan vekili de olmuştur. 1931 de İstanbul Tıp Fakültesi anatomi profesörlüğüne getirilmiş ve 1933 te ordinaryus profesörlüğe yükselmiştir. Bir kısım arkadaşlariyle müşterek olmak üzere 1915 - 1943 yılları arasında insan anatomisinin bütün bölgelerine ait Türkçe ve Fransızca olarak yayımlanmış on yedi kitabı ve yirmi iki mühim etüdü vardır. Başlıcaları şunlardır: *Hilâliahmer Hastabakıcılık Teşrih Kitabı* [191˂], *Hazım Takımı Anatomiası* [1935], *Beşduyunun Kısa Anatomiası* [1936], *Sistematik Anatomi* [3 cilt, 1939 - 41], *Artistik Anatomi* [1940], *Diseksiyon Tekniği* [1943].

Nureddin Ali BERKOL

BERKSHIRE [*bąrkşir*, bazen *bîrkşir*]: 1. Orta İngilterede yönetim bölümü. Yüzölçümü 1 877 km². nüfusu 380 000 (1947) dir. Verimli tarla ziraati ve hayvancılık bölgesidir. Merkezi Reading'dir.

Berkshire Domuzu

2. (Zootekni) İngilterede meydana getirilmiş siyah renkli bir domuz ırkı. İngiltere, Fransa, İsviçre, Almanya, Kuzey Amerika ve Avusturalya'ya çok yayılmıştır. 15 aylık hayvanlarda canlı ağırlık 140 - 150 kilodur. İyi döl tutan (her doğuruşta 7 - 8 yavru) Berkshire'ler başka memleketlerin yerli domuzlarını ıslah etmekte çok işe yaramaktadırlar.

BERKSOY, Kemal Cenab (1876 - 1949), Türk fizyologu. Üsküdarda doğmuş, Ankarada ölmüştür. Soyu, Karadeniz kıyısında Erirenye'de Yürükoğlu diye anılan bir ailedir. 1897 de yüzbaşı rütbesi ile Askerî Tıbbiyeden diploma almıştır. Aynı yıl fizyoloji asistanı olarak Demirkapı Tıbbiye kadrosuna girmiştir. Tıbbiyenin Haydarpaşaya geçmesi üzerine orada çalışmış, *Mebadi-i Fenn-i menafiü 'l-âzâ* adlı eseri çok beğenildiğinden kıdem almış, 1899 da müsabaka ile fizyoloji muallim muavini olmuştur. 1904 te fizyoloji muallim-i-sanisi ve 1908 de A. Şakir Paşanın vefatından sonra fizyoloji muallimliğine getirilmiştir. 1909 da Lyon'da Prof. Morat ve Pariste Gley ile birlikte çalışmış, dönüşünde askerî ve mülkî tıbbiyeler birleştirildiği için, Tıp Fakültesine müderris olmuştur. 1916-18 yıllarında Berlin veteriner fakültesi fizyoloji enstitüsünde Prof. Cramer ve Boruttav yanında elektrokardiyogram üzerinde, Berlinde Prof. A. Bickel ve ünlü Alman biyokimyacısı C. Neuberg yanında çalışmış ve Neuberg'le birlikte bira mayasında yeni bir ferment keşfetmiştir. İstanbul Üniversitesi anatomi profesörü Mouchet ile beraber kalb fizyolojisine ait çok mühim birkaç travay yayımlamıştır. 1933 Üniversite inkılâbında ordinaryus profesörlüğe yükselmiştir. 1935 Leningrad ve 1937 Zürich milletlerarası fizyoloji kongrelerine katılmış ve son derece alâka çeken etüd ve tebliğleriyle Fransız, Alman, Belçika ve İngiliz klâsik fizyoloji kitaplarında yer almıştır. Emekliye ayrıldığı 1943 yılına kadar süren 45 yıllık hocalık hayatında fizyoloji okutarak binlerce hekimin yetişmesini hazırlamıştır. Üniversite kürsüsünden ayrılınca iki devre milletvekili seçilmiş ve bu vazifede iken vefat etmiştir. Altısı Türkçe ve ikisi Fransızca olmak üzere basılmış sekiz fizyoloji kitabı ve üç dilde basılmış pek çok etüd, makale ve tebliğ yazmıştır.

Kemal Cenab BERKSOY

Dünya tıp literatürüne geçen travaylarının en mühimleri 1920 - 1923 yıllarında tetkik ettiği Sekretin üzerindeki çalışması, 1935 te Leningrad kongresine yaptığı, *Sur un réflexe gastro - duodénal* tebliği ve 1940 ta bir asistanı ile birlikte köpekler üzerinde tütün zehirlenmesini araştırarak fizyoloji alanında yaptığı son yayımlardır.

BERKUK, el - Melikü'z - Zâhir Seyfü'd - dînî'l - Osmanî (ölm. 1398), Mısır Çerkes kölemenleri hükümdarı. B., Burciyyun denilen kölemen melikler silsilesinin ilk hükümdarı sayılmaktadır. Onu Kahireye getiren emîr Yelboğa'dır. B., sonradan Şâban'ın çocuklarının kölemenleri arasına girmiştir. Melikü 'l eşref Sultan II. Şâban'ın düşmesini hazırlıyanlardan biri olan B., hükümdarın yerine geçen oğlu II. Haccî'nin atabeği olmuştur. Daha sonra bütün düşmanlarını yenerek sultanlığını ilân etmiş (1382)

ve her taraf kendisini tanımıştır. B., sultan tanındıktan birkaç yıl sonra Suriyede Dulkadıroğulları ve Kadı Burhanüddinin teşvikleri ile çıkan ayaklanmaları kolaylıkla bastırmıştır. Haleb valisi Yelboğa'dan şüphelendiği için onu vazifesinden uzaklaştırmak istemişse de bunu sezen Yelboğa, B. a karşı ayaklanmış bulunan Malatya valisi Mintaş ile anlaşarak Hama ve Trablus şehirlerini almıştır. B. un İtmiş komutasında gönderdiği büyük ordu önce Şamı almışsa da sonra yenilmiş ve kovalanarak yakalanan İtmiş, Şamı teslim etmek mecburiyetinde kalmıştır. Bundan sonra Yelboğa ile Mintaş büyük kuvvetlerle Mısır üzerine yürümüşlerdir. Bundan çok korkan B., karşı durmamış ve taraftarları da kendisinden yüz çevirince Yelboğa'ya sığınmıştır. Yelboğa B. a iyi davranmış, onu esir olarak Kerek'e göndermiş ve B. ın tahttan indirdiği Haccî'yi tekrar sultan yaparak idareyi eline almıştır. Yelboğa, arkadaşı Mintaş'ı hiçe sayarak işleri yürütmeğe başlamıştır. Bunun üzerine araları açılan Yelboğa ile Mintaş savaşa girişmişlerdir; neticede Yelboğa yenilerek hapsedilmiştir. Mintaş Kahirede durumunu kuvvetlendirmeğe çalıştığı sırada B. un Suriyede taraftar toplamakta olduğu duyulmuştur. Gönderdiği ordular yenilince Mintaş, büyük bir ordu ile B. un üzerine yürümüştür. Önce yenilen B., sonra savaşı kazanmış ve taraftarlarının hâkim olduğu Kahireye girmiştir. B., Haccî'ye çok saygı göstermiş ve Yelboğayı da affetmiştir. Bu suretle Kahiredeki düşmanlarını yatıştıran B., Suriyede ayaklanan Mintaşı yenerek öldürtmüştür. Osmanlı hükümdarları I. Murad'la, I. Bayezîd ile dostça münasebetler kurmuş, Temürün elçilerini öldürtmüş ve onun önünden kaçan Sultan Ahmed Celâyir'i iyi karşılamıştır. B., Temürün saldırması ihtimalini düşünerek Suriyedeki kaleleri tahkim etmiştir. Fakat Aksak Temür bu sırada başka yerlerde uğraşmakta olduğundan aralarında savaş olmamıştır. B., Kahirede tamamiyle vaziyete hâkim olamadığından başarılı bir dış politika güdememiştir. Sofuluğu ve hayırseverliği Arap tarihçileri tarafından övülen B. pek büyük bir miras bırakarak ölmüş ve oğlu Ferec kendisinden sonra hükümdar olmuştur.

BERKYARUK, BERKİYARUK, (Ebu'l-Muzaffer Rüknü'd-din) [bazı kaynaklarda: Börkyaruk, Börkiyaruk] (1079-1104). Selçuklu hükümdarı. B., Melikşah'ın büyük oğludur. Melikşah ölünce eşi Terkân Hatun, küçük bir çocuk olan oğlu Mahmudun hükümdarlığı için emîrlerden ve devlet adamlarından söz aldıktan sonra kocasının ölüm haberini yaymış, o sırada İsfahanda bulunan B. un tutulmasını emretmiş ve İsfahana gitmiştir. Hükümdarın ölüm haberi duyulunca daha önce bir bâtınî tarafından öldürülmüş olan Nizamü'l-Mülk'ün taraftarları ayaklanmışlar ve B. u kurtararak Rey'de hükümdarlığını ilân etmişlerdir. B., hemen İsfahan üzerine yürümüş, Terkân Hatunun ordusunu bozmuş ve onunla, İsfahan, Fars eyaletleri Terkân Hatunla oğlu Mahmuda, memleketin diğer kısımları da kendisine kalmak ve sultan tanınmak şartiyle bir antlaşma yapmıştır. Bu barış uzun sürmemiş, Terkân Hatunun teşvikiyle, B. un dayısı ve Azerbaycan valisi İsmail b. Yakutî, B. a karşı ayaklanmıştır. Savaşta yenilen İsmail, İsfahana kaçmış ve eyaletlerini, Terkân Hatun ile anlaşarak birlikte idare etmiştir. Bu sırada Mahmud ile İsmailin adlarına para basılmış ve hutbelerde ikisinin adı birlikte okunmuştur. Fakat bu anlaşma uzun sürmemiş, İsmail, B. un yanına Rey'e gelmiş ve orada B. un emîrleri tarafından öldürülmüştür.

Suriye Selçuklu hükümdarı ve B. un amcası olan Alp Arslan oğlu Tutuş, Urfa valisi Buzan ve Haleb valisi Aksungur ile anlaşarak B. un üzerine yürümüş ve Musulu alarak Azerbaycana girmiştir. Fakat Buzan ile Aksungur B. a sığındıklarından Tutuş, Şama dönmek mecburiyetinde kalmıştır. Bu sırada B., Bağdada girmiştir (1094); halife Muktedî ile Mustazhir de B. adına hutbe okutmuşlardır. Tutuş yeni bir ordu ile, valiliklerine dönmüş olan Buzan ile Aksungura saldırmış ve ikisini de esir ederek öldürtmüştür. Bundan sonra Urfa, Halebi ele geirçmiş olan Tutuş, Mezopotamyaya, oradan da Azerbaycana girmiş, Hemedan üzerine yürümüş ve B. un yerine Bağdadda hükümdarlığını ilân etmiştir. B., Terkân Hatunun bu sırada ölmesi üzerine İsfahanda kalmış olan küçük kardeşi Mahmuda sığınmağa mecbur olmuştur.

Mahmudun, emîrleri B. u öldürmek için plânlar kurarlarken çicek hastalığından ölmesi üzerine onun tarafına geçmişlerdir. Bunun üzerine B., Rey'e gelmiş olan Tutuş üzerine yürümüş ve Tutuşun sertliğinden korkup kendi tarafına geçen emîrlerin yardımiyle savaşı kazanmıştır. Tutuş bu savaşta ölmüştür (1095). Bu sırada Horasanda bir karışıklık çıkmış ve vakayı çıkaran B. un amcası önce başarı gösterip bu eyaleti eline almışsa da ertesi yıl bir köle tarafından öldürülmüştür (1096). B., Horasanda asayişi sağlamış va kardeşi Sancarı buraya vali tâyin etmiştir. Bu sırada patlıyan iki mühim ayaklanmayı da bastıran B., bütün Selçuklu İmparatorluğuna hâkim olmuştur. Kardeşi Muhammed Tapar'ı Erran'a, öbür kardeşi Sancar'ı Horasana, dayısı İsmailin oğlu Mevdudu Azerbaycana, Tutuşun iki oğlunu Suriyeye hükümdar tâyin etmiş, I. Kılıç Arslanın Anadolu hükümdarlığını, Turan Şahın da Kirman Selçuklu sultanlığını tanımıştır. Haçlı seferlerinin (1096-1270) başlaması ve Haçlıların Anadoludan geçip Antakyayı sarmaları üzerine B., Musul emîri Ketboğayı başkomutan tâyin etmiş ve Mezopotamya ile Suriyedeki bütün emîrleri onun emrine vermiştir. Haçlılar bu orduyu Antakya önünde yenerek Suriye ve Filistini almışlardır. Bunun üzerine durumda bir karışıklık olmuş, B. a karşı ayaklanmalar başlamıştır.

B. un kardeşi Muhammed Tapar ayaklanmış ve Azerbaycanı zaptederek Rey üzerine yürümüştür. B., yenilmiş ve güçlükle kaçmıştır. Bu hâdiseden sonra Bağdadda Muhammed Tapar adına hutbe okunmuştur. B., yeni bir ordu düzenliyerek Bağdad üzerine yürümüşse de tekrar yenilmiş ve Horasana kaçmıştır. Horasan hükümdarı Sancar bu işlerde ana baba bir kardeşi Muhammed Tapara yardım etmiştir. Hemedan önünde B. a yenilen Muhammed Tapar, Horasana kaçmıştır. Bundan sonra iki kardeş arasında taht kavgası sürüp gitmiş, bazı kere biri, bazı kere de öbürü kazanmış, yapılan barış antlaşmalarına da saygı gösterilmemiştir. Sonunda Muhammed yenilmiş (1104), yapılan antlaşma ile Mezopotamya, Ermenistan ve Azerbaycan kendisine verilmiş ve Sancarın da Muhammed Taparı metbu tanıması kararlaştırılmıştır. B. da İmparatorluğun diğer eyaletlerini almışsa da bu sırada veremden ölmüş ve İsfahanda gömülmüştür.

BERL, Emmanuel (doğ. 1892), Fransız yazarı. Siyasal Bilgiler Okulunda ve Sorbonne'da tahsil ettikten sonra Fénelon'da Quiétisme (b. bk.) hakkında bir etüd kaleme almıştır (1913). B. in yazarlık mesleği bu etüdle başlar. İlkin romancılığa heves etmiş, fakat asıl kudretinin deneme de ve hicivde olduğunu gördüğünden bu yönlerde çalışma-

ğa başlamıştır. B., aynı zamanda, Fransada Emile Zola'nın en hararetli müdafilerindendir.

Başlıca eserleri şunlardır: *Recherches sur la nature de l'amour* (Aşkın mahiyeti hakkında araştırmalar) [1925], *Méditation sur un amour défut* (Ölmüş bir aşk üzerine düşünce) [1926], *La Route No. 10* (10 numaralı yol) [1927], *Mort de la pensée bourgeoise* (Burjuva düşünüşünün ölümü) [1929]. Birçok makaleler de yazmıştır.

BERLAM (Merluccius merluccius), kemikli balıklar (Teleostei) takımının gadide (Gadidae) familyasından bir balık türü. Yüzgeçleri dikensizdir (Anacanthini). Vücudu uzun, sırt yüzgeci iki tanedir. Anal yüzgeci, kuyruk yüzgecine kadar uzar. Karın yüzgeci, göğüs yüzgecinin altındadır. Pulları büyüktür. Vücut uzunluğu 125 cm, ağırlığı 16 kg, hattâ daha fazla da olabilir. Sırtı kahverengi gri, karnı gümüş gibi parlaktır. Akdenizde yaşar. Atlantik Okyanusunun Avrupa kıyılarında da bulunur. Akdenizin, eti makbul balıklarındandır.

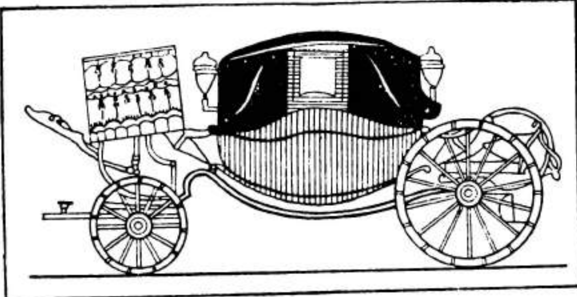
Berlam

BERLEAM VE YUDASEF: bk. BARLAAM İLE İOASAPH.

BERLICHINGEN [*berlihingin*], **GÖTZ** (Gottfried) **Von** (1480-1562), Frankonyalı bir şövalye. Jagsthausen'de doğmuş, Hornberg sarayında ölmüştür. 1504 te Landshut Mirası harbinde sağ elini kaybetmiş ve yerine demirden bir el taktırmıştır. Bundan dolayı «Demir elli» (Mit der eisernen Hand) diye anılır. Birçok harblere (bu arada Nürnberg şehrine ve Kurmainz'e karşı) katılmış, «memleket asayişinin bozucusu» olarak iki defa aforoz edilmiştir. 1519 da Württemberg dukası Ulrich'in safında Suab Birliğine karşı yapılan harbe katılmış ve Möckmühl'ü müdafaa etmiştir. Fakat bu sırada esir edilerek 1522 ye kadar Heilbronn'da kapalı tutulmuştur. Köylü Harbinde 1525 te âsilerin başına geçmeye zorlanmıştır. Bu sebepten 1528-30 yıllarında Augsburg'da hapiste tutulmuştur. 1542 de V. Karl'ın hizmetinde Türklere karşı, 1544 te de Fransaya karşı harb etmiştir. 1731 de Pistorius tarafından yayımlanan biyografyası, Goethe'ye *Götz von Berlichingen* (1773) dramı için kaynak olmuştur.

B. ailesi, bugün de B. Jagsthausen adı altında yaşamaktadır. Bu ailenin kurucusu Götz'ün büyük kardeşi Hans'tır. Götz'ün kendisinden gelen B. Rossbach ailesi 1859 Württemberg kontları arasına konmuş ve 1924 te sönmüştür.

BERLİN (Fr. Berline), bir araba nev'i, 4 veya 6 büyük yeri ve yanlarda üçer camı olan bir karoseri şekli.

Berlin arabası

BERLİN (Fr. Berline), 2-4 usulü üzerinden, polka hareket ve havasiyle oynanan bir rakıs nev'i. 1890-1900 yılları arasında rağbet gören B., bugün artık unutulmuş gibidir.

BERLIN [*bırlin*], Amerika Birleşik Devletleri'nin New Hampshire devleti topraklarında bir şehir. Nüfusu 19 100 (1940) dür. White Mountains'de ve Androsscoggin ırmağı boyunda bulunan B. de ağaç ve kâğıt endüstrisi kurulmuştur.

BERLIN [*berlin*; İslâv dillerinden Vendce bir kelime], Almanyanın ve Prusyanın başkenti (bk. tarih kısmı). Nüfusu 1950 de 3 321 700 (1943 te 4 490 000) dür. B., Kuzey Almanyada Brandenburg eyaletinde ise de ayrı bir eyalet teşkil etmektedir (1920 den beri Büyük Berlin [Gross-Berlin]). 889 km² lik bir alanı kaplamış bulunan B., nüfusları 2-3 kat fazla olan Londra ve New Yorktan daha geniş bir alana yayılmıştır. Nüfusunun çokluğu bakımından ise New York, Londra, Tokyodan sonra dünyanın dördüncü büyük şehridir.

B., Varşova-Berlin eski buzul vâdisi (Urstromtal) boyunda, gemilerin işliyebildiği Spree ırmağının Havel'e döküldüğü yer yakınındadır. Denizden yüksekliği 32-50 m dir. Şehrin yayıldığı yer ve çevresi, düzlük ve hafif tepeliktir. Bu tepelerin en yükseği, şehrin hemen güneydoğusundaki Müggelberg'de ancak 115 m yi bulur. Bunlar, kumluk-çakıllık buzul devri yığıntılarıdır. B., bu yüksekçe kurak-kumluk tepelerle düzlüklerin, Havel'e varmadan az önceki bataklık Spree vâdisinde daraldığı bir yerde kurulmuştur.

Başlangıçta Spree adası üzerinde bir balıkçı köyü iken (XIII. yüzyılın ilk yarısı), daha sonra bir şato ve büyük kilisenin yer almış bulunduğu B. in bu ilk çekirdeği, elverişli tabiî ve siyasî şartlar (taşına elverişli suyolları, bu suyollarının birbirine kolay bağlanabilmesi, karayolları boyunda engelleyici yer kabarıklıklarının bulunmaması, Prusya ve Almanyanın hızlı gelişmesi) sayesinde yalnız Almanyanın değil, Avrupanın da birinci derecedeki yol kavşaklarından biri olmuştur. Gerçekten, B. in çevresi, birbirine bağlı birçok göller (batıda Tegeler gölü, Havel ile birbirine bağlanmış bir sıra göller, Petzow gölü; doğuda Müggel gölü ile güneydeki birçok göller) ile çevrilidir. Derinlik ve büyüklükleri gemi işlemesine elverişli olan bu göller, Spree ve Havel ırmaklariyle birbirine tabiî şekilde bağlı oldukları gibi, türlü suyolu sistemleri de kanallarla birbirine açılmıştır. B. i çevresine bağlıyan bu kanalların başlıcaları Teltow, Landwehr, Berlin-Spandau kanallarıdır. Yine kanallarla batıda Elbe, doğuda Oder akarsu ağlarına bağlanmıştır. Bu derece sık ve gemi işlemesine uygun suyolları ağı ortasında yer almış bulunan B., Ren bölgesindeki Duisburg-Ruhrort'tan sonra Almanyanın en büyük ve işlek nehir limanı durumuna yükselmiştir.

B., aynı zamanda Kuzey Almanya, hattâ Orta Avrupa demiryollarının merkezidir. Türlü yönlerden buraya uzanan 10 dan çok ana demiryolu, B. i çok işlek bir yol kavşağı durumuna getirmiştir (en büyük garlar Stettiner, Potsdamer, Anhalter-Bahnhof). Çok sık işliyen sürat katarlariyle B., 200 km uzağındaki hemen bütün şehir ve kasabalara 3-4 saatte, 400 km uzağındaki ve her yöndeki yerlere 7-8 saatte ulaşılacak şekilde bağlanmıştır. Uçak seferleri bakımından B., Avrupanın önemli merkezlerindendir. Hususiyle Batı, Orta ve Kuzey Avrupa memleketleri buraya havayollariyle bağlıdır (büyük hava alanı Tempelhof). İkinci Dün-

ya Harbi sonundaki «Berlin Ablukası» sırasında hava seferleri olağanüstü derecede sıklaşmış, böylece B., Batı memleketlerine havayollariyle geniş ölçüde bağlanmıştır.

Şehrin çekirdeğini, Spree ırmağı boyundaki bir ada ile bunun kuzeydoğu ve güneybatısında uzanan Eski Berlin (Alt-Berlin) ve Eski Kölln (Cölln) teşkil etmiştir (XIII. yüzyılın ilk yarısından XVII. yüzyılın ortasına kadar). XVII. yüzyılın sonuna doğru B.in kuzeybatısında şehrin yeni bir bölümü (Dorotheenstadt) gelişmeğe başlamıştır. Ortaçağdaki B. den az yer kalmıştır: Nikolaikirche, Marienkirche (XIII. züzyıl), Klosterkirche (1300 yıl civarı) gibi. Barok devrinde şehrin görünüşü çok değişmiştir. XVII. yüzyıla geçiş sırasında ve bu yüzyılın ilk yıllarında, Kuzey Almanya Barok tarzının üstadı olan Schlüter tarafından tunçtan yapılmış büyük seçmen prensin at üstündeki heykelinin bulunduğu Kurfürstenbrücke (prens köprüsü) bugünkü görünüşiyle şato (çoğu Schlüter'in eseri 1698-1713), Zeughaus (silâh deposu) yapılmıştır. Büyük Friedrich zamanında B. de Rokoko üslûbu devri başlamış, opera binası (Knobelsdorff tarafından, 1741 - 1743), bugünkü üniversite binası (1748 - 1764 te prens Hanri tarafından saray olarak yaptırılmış), eski kırallık kütüphanesi (1774 - 1780), Hedwig kilisesi ile Fransız - Alman kilisesi bu devirde yapılmıştır. Bundan sonraki klâsik devirde (XVIII. yüzyıl ortasından XIX. yüzyıl ortasına kadar) eski Yunan - Roma yapılarının özellikleri temel tutulmuş, bu arada Brandenburger Tor (Unter den Linden caddesi yanında, 1788 - 1791), Schinkel'in yaptığı Neue Wache (1931 den sonra Birinci Dünya Harbinin meçhul asker anıtı şekline çevrilmiştir), tiyatro (1819 - 1821), eski müze kurulmuştur. XIX. yüzyılın diğer önemli yapıları şunlardır: Borsa, Yeni Müze, Millî Galeri, Belediye, Kaiser-Friedrich müzesi, Kaiser Wilhelm Gedächtniskirche gibi. XX. yüzyılda yapılan binaların özelliği sade ve kullanışlı olmalarıdır. Sayıları pek çok olan bu yapıların başlıcaları: Wertheim ve Karstadt mağazaları, belediye binası, Rudolf-Virchow hastahanesi, Friedrichstrasse garı, bankalar, endüstri çevrelerindeki yapılardır. B. in orta bölümünün en güzel ve tanınmış caddesi, Lustgarten ile Tiergarten arasında uzanan Unter den Linden'dir. Bu arada Wilhelmstrasse, Nasyonal Sosyalistler zamanında birçok bakanlık ve devlet daireleriyle elçiliklerin toplandığı önemli caddelerden biri olmuştur.

Başlangıçta Spree boyundaki bir ada üzerinde bir balıkçı köyü (Vendler zamanında) olmuş, XIII. yüzyıl ortalarından XV. yüzyılın ikinci yarısına kadar aşağı yukarı 20 000 nüfuslu küçük bir şehir olarak kalmış, XVII. yüzyıla kadar normal şekilde büyümüş olan B., XVIII. yüzyılda Prusyanın bir endüstri şehri olarak gelişmeğe başlamış, önceleri ayrı banliyö şehirleri doğmuş (Friedrichswerder, Dorotheenstadt..), şehrin kapladığı yer birkaç kat genişliyerek nüfusu bu yüzyılın ortalarında 100 000 kadar iken, 1786 da 147 000 i bulmuştur.

XIX. yüzyılın ilk yarısında şehrin bölümleri arasında kalan boş yerler de dolmuş, B., böylece 300 000 nüfuslu bir şehir olmuştur. Birçok yerlerinde dar ve eğri büğrü yolların bulunduğu eski şehir bölümiyle şehir duvarları dışına taşmış düzgün sokak ve caddelerin uzandığı bu banliyö şehirleri arasındaki fark, bugün de sezilir.

Bu zamana kadar hemen hemen normal şekilde gelişen B., bundan sonra, hele 1871 de Almanyanın başkenti olduktan sonra, hızla büyümüş, nüfusu ilk defa milyonu geçerek dünyanın büyük şehirleri arasına girmiştir. Sayıları geniş ölçüde artan yapılar, şehrin çekirdeğinden 10-15 km uzaklardaki Teltow (güneybatıda) ve Barnim (kuzeydoğuda) tepeliklerine sokulmuş, Spree vâdisi yeni binalarla dolmuş, önceleri şehrin çevresinde bulunan köyler, artık şehir sınırları içinde kalmış, böylece B. her yana serpilmiştir. Şehrin bu hızlı büyümesi sırasında, sanat eseri sayılabilecek özenilmiş binalar yerine sayıca çok, sade yapılar geniş yer tutmuştur. Şehrin sınırları içine giren eski köylerle B. nin hemen yanında ve ona bitişik olarak gelişen büyük banliyö şehirleri (bu arada çevresindeki eski şehirler: B. nin merkezinden 14 km kuzeybatıda 95 000 nüfuslu Spandau; 8 km güneydoğuda 33 000 nüfuslu Cöpenick; hemen batısında 323 000 nüfuslu Charlottenburg) asıl B. şehriyle kaynaşmış (yalnız 26 km güneybatıdaki Potsdam ayrı kalmıştır), böylece B., 4 milyonu aşkın nüfusiyle dünyanın en geniş yer kaplıyan şehirlerinden biri (kuzeybatı ile güneydoğu kenar mahalleleri arası 30 km den çok) olmuştur. Bu geniş şehrin taşın işleri, şehir içi tirenleri (bu arada şehrin iç mahallelerini çepçevre dolaşan Ringbahn), yeraltı tirenleri (U-Bahn), tek veya çift katlı otobüslerle sağlanmıştır.

B., Almanyanın ve dünyanın en büyük kültür merkezlerinden biridir. 1810 da kurulmuş bulunan üniversiteden başka, bilimler akademisi, sanat akademisi, Dahlem semtindeki Kaiser-Wilhelm bilim araştırma enstitüsü, yüksek mühendis ve madencilik okulu, yüksek ziraat, veteriner, ekonomi okulları, yüksek siyasal bilgiler okulu, müzik, beden terbiyesi akademileri ile askerî, sanat, bilim enstitü ve yüksek okulları vardır. Bu arada öğretmen okulları ile dokumacılık ve moda okulları da önemli yer tutar. B. in bu çeşitli ve sayıca çok okulları yanında büyük kütüphaneleri de gelişmiştir. Bunların başlıcaları devlet kütüphanesi (2 600 000 cilt kitap), her birinde onbinlerce cilt kitap bulunan üniversite ve şehir kütüphaneleriyle coğrafya kurumu kitaplığı, 3 müzik kitaplığı, devlet sanat kitaplığı bunların başlıcalarıdır. B., ayrıca birçok müze ve sanat kolleksiyonlarının toplanmış olduğu bir şehirdir. Bunların başlıcaları: Eski Müze (Eskiçağın klâsik heykelleri), Yeni Müze (Mısır kolleksiyonu ve bakır üzerine kazılmış resimler), Millî Galeri (XVIII. yüzyıldan beri olan heykelcilik ve resim sanatları ile yeni sanat cereyanları), Kaiser-Friedrich müzesi (eski Hıristiyanlık, Bizans, Önasya ve İslâm sanatlariyle paralar, resim), Bergama müzesi (Bergamadan çıkarılmış ve Berline götürülerek 1930 da «Pergamon-Museum» adiyle ve eski şekliyle konulmuş sütunlar), şato müzesi, etnografya, prehistorya, Alman etnolojisi müzeleri, Zeughaus (askerî malzeme ve silâh kolleksiyonları), Alman posta, taşın, yapı müzeleri, oseanografya, tabiat bilgileri, jeoloji müzeleri başlıcalarıdır. Bu arada hayvanat bahçesi ile akvaryum ve bitkiler bahçesi Avrupanın en zenginlerindendir. Bu binalardan bir kısmı İkinci Dünya Harbi sırasında zarar görmüş veya tamamen yıkılmıştır. İkinci Dünya Harbinden sonra Humboldt Üniversitesi Doğu Berlinde kalmış, batıda Serbest Üniversite (1948 den itibaren) ile Teknik Üniversite (eskiden Teknik Yüksekokulu) açılmıştır.

1939 da B. de 44 tiyatro ve opera vardı. Başlıcaları şunlardı: Devlet operası, Charlottenburg'daki Alman operası, halk operası, devlet tiyatrosu. Bu arada tanınmış filârmoni orkestrası, radyo istasyonu vardı. 1936 daki milletlerarası Olimpiyatlar B. de yapılmıştı.

B., Avrupanın en büyük endüstri şehridir. Başlıca endüstri kolları şunlardır: demir ve maden endüstrisi (Borsig, Berliner Maschienenbau A. G., Deutsche Werke), elektroteknik (A. E. G., Siemens, Osram, Bergmann, Gesfürel), optik malzeme endüstrisi (Goerz, Zeiss-Ikon), giyim endüstrisi, film (Ufa Terra-Film A. G., Tobis-Jofa, Afifa), mobilye, yiyecek, içecek (hususiyle Schultheiss birası) endüstrisi. Çikolata ve sigara fabrikaları da önemli yer tutar.

BERLIN

1

2

1. Berlin: Brandenburg Kapısı (Brandenburger Tor), 2. Berlin: Unter den Linden'da Yeni Muhafız Binası (Neue Wache)

B., Almanyanın en büyük ticaret ve borsa merkezlerindendir. Hele İkinci Dünya Harbinden önce Almanyanın hemen bütün para işleri, resmî ve özel bankalar burada toplanmıştı. B. in geniş ölçülü ticaret malları arasında hususiyle dokumalar ile yiyecek içecek, kimya maddeleri, demir - çelik eşyalar önemli yer tutar. Şehirde her yıl panayırlar kurulur (otomobil, radyo, mobilye panayırları).

Tarih: Spree'nin daraldığı ve çatallaştığı, Teltow ile Barnim bölgeleri arasında kolay bir geçit yeri olan noktada kurulmuştur. İslâv asıllı Vend'ler zamanında da burada bir insan topluluğunun oturup oturmadığı bilinmiyor. 1230 da iki Alman devleti - belki de iki şehir olarak - kurulmuştur: biri Spree üzerindeki Kölln adasında, öbürü de Spree'nin kuzey kıyısında Berlin. Kölln sözü ya Vendce *köllen* (= etrafı bataklık ve su ile çevrilmiş tepe), ya Latince *Colonia* (= sömürge) sözünden gelir. B. in adı ise yine Vendce olmakla beraber, mânası açıklanamıyor. Aynı mânaya gelen Almanca *Bar* sözü sesçe benzemesinden dolayı sonradan şehrin armasına alınmıştır. Kölln'ün adı ilk defa olarak belgelerde 1237 de, B. in ise 1244 te geçer. 1308 de B., barışı korumak maksadiyle, Mark'ın ortasındaki şehirlerin kurduğu birliğin başına geçmiştir. Çok geçmeden Hanse'ye katılmıştır. Hohenzollern prensi II. Friedrich, 1432 den beri birleşmiş olan Berlin ve Kölln asılzadeler meclisi ile idareden uzaklaştırılmış olan esnaf cemiyeti arasında çıkan mücadeleden faydalanarak 1442 de silâh kuvveti ile işe karıştı. İki şehrin idaresi tekrar ayrıldı ve esnaftan üyelerin katılmasiyle yeni meclisler kuruldu. Seçmen prens (Kurfürst) B. şehrinin muhakeme ve idam hakkını, yerleşme hakkını ve ittifak akdi hakkını kaldırdı ve Kölln toprağında bir kale yaptırmağa başladı. B. lilerin «Berliner Unwille» (Berlinlilerin öfkesi) diye anılan ayaklanması, 1448 de kısa bir savaşmadan sonra bastırıldı. Muhtariyeti tamamiyle kaybolan B., Hasse'den çıkmak zorunda kaldı

Bundan sonra B., yalnız başkent olarak gelişti, seçmen prens Johann Cicero zamanından beri daima başkentlik etmiştir. Kale, II. Joachim zamanında bir Rönesans sarayı olarak yeniden yapılmış, fakat bu saray ancak Büyük Kurfürst (XVII. yüzyıl) ve kıral I. Friedrich (XVIII. yüzyıl) zamanlarında şimdiki şeklini almıştır. 1544 te B., muhakeme hakkını tekrar almıştır. Reformun kabulünden sonra, o zamana kadar hükümdar elinde bulunan kilise başkanlığı hakkı B. e verilmiştir. 1574 te Fransisken'lerin Graues Kloster (külrengi manastır) adlı manastırı ellerinden alınarak orada bir Latince okulu (Lateinschule) kurul muştur. Spree'nin solundaki Werder, iskân edilmiştir. Nüfusu XVI. yüzyıl sonunda aşağı yukarı 14 000 idi. Otuz Yıl Harbinde tahkimatı zayıf olan B. i, İmparatorun ve İsveçlilerin orduları birçok defalar ele geçirip yağma etmişlerdir. 1640 ta nüfusu 7 500 e düşmüştü. Büyük Kurfürst, şehrin çabuk gelişmesi için gerekli bütün ana tedbirleri aldı. B., 1658 - 85 yıllarında kuvvetli bir kale haline getirildi. Sokakları döşendi, aydınlatıldı. Dışardan birçok esnaflar gelip şehirde yerleşti. Hele 1685 te çıkan Potsdam kararı (Potsdamer Edikt)ndan sonra Fransız Huguenot (Protestan) ları topluca gelip yerleşerek şehir nüfusunun beşte birini teşkil ettiler. 1688 de B. in nüfusu 20 000 idi. Friedrich - Wilhelm kanalı yapılınca B., Breslau ile Hamburg arası kavşak limanı haline geldi. 1667 de Friedrichswerder, şehir haline getirildi; 1676 da Dorotheenstadt, 1695 te Friedrichsstadt birer şehir haline getirildi. 1670 te Spandau, Neukölln ile öbür varoş (Vorstadt) lar da kurulmuştu. Kıral I. Friedrich zamanında üç yeni şehir iki eski şehirle 1709 da bir tek cemaat (Gemeinde) halinde birleştirildi. Aynı zamanda sarayın ve askerî müze (Zemghaus)-nin cepheleri yapıldı, bir av bölgesi olan Tiergarten, park haline getirildi. Parlak bir saray hayatı kuruldu. Yine aynı kıral zamanında Luisenstadt, Stralau semti, Königstadt ve Sophienstadt istihkâmları yıktırılmış, buna karşılık garnizon çok arttırılmış, genişliyen şehrin etrafı da şehir tekel vergisi (aksiz) ni toplamak için bir duvarla çevrilmişti. Prusya kıralları, en başta Büyük Friedrich, zanaatçıların şehirde yerleşmesini ve fabrikaların çoğalmasını sağlamak yolunda çalışmaktan geri kalmamışlardır. Böylece B., ipek, yün ve pamuk dokuma endüstrileriyle moda ve süs malları merkezi haline getirilmiştir. 1761 de çini endüstrisi kurulmuştur. Büyük Friedrich, opera binasını, kütüphaneyi ve ilk kışlaları yaptırmıştır. Rosenthal varoşu da o yıllarda meydana çıkmıştır Yedi Yıl Harbi sırasında Avusturyalılar Ekim 1757 de, Ruslar Ekim 1760 ta B. i bir zaman işgal edip çok ağır vergi almışlardır. 1786 da B. in nüfusu 147 000 e yükselmiştir. Aydınlanma (Aufklarung) devrinin (başlıca temsilcileri Moses Mendelssohn, Lessing, Nicolai'-dır) ve ilk Romantism okulunun (başlıca temsilcileri Schlegel kardeşler Schleiermacher ve Tieck'tir) tesiriyle başkent, XVIII. yüzyılın sonlarında bir fikir ve sanat merkezi haline gelmiştir. Langhans, Brandenburg kapısını yapmış, Schadow ise B. plastiğinin gelişmesini sağlamıştır.

Ekim 1806 yenilgisinden sonra B., Aralık 1808 e kadar Fransızlar tarafından işgal edilmiş, iktisadî ve malî bakımdan çok zarar görmüştür. 1808 tarihli şehir nizamnamesiyle tekrar bağımsız idareye kavuşmuştur. 1810 da üniversite kurulmuştur. Kurtuluş harblerinden sonra Park (Lustgarten) ve Unter den Linden sokağı, Schinkel, Rauch ve başka sanatçıların bina ve anıtlariyle süslenmiştir. 1826 da havagazı aydınlatması kurulmuştur. 29 Ekim 1838 de B. den Potsdam'a demiryolu açılmıştır. XIX. yüzyılın ortasına doğru Friedrich-Wilhelm Stadt (şehir) ile Friedrichsvorstadt (varoş) meydana gelmiştir. I. Friedrich Wilhelm zamanından kalma surlar 1861 de yıktırılmıştır. Zaten nüfusu yarım milyona yaklaşan şehir, uzun zamandan beri surları aşmıştı. Aynı yılda Moabit, Wedding ile Gesundbrunnen, eski şehirle birleştirilmiştir. 1848 de B., Mart ihtilâline sahne olmuştur. Prusya anayasa kavgasından beri (1862-66) liberal burjuvazinin nüfuzu hem B. idaresinde, hem parlâmento seçici çevrelerinde kendini duyuruyordu. Stöcker'in ortaya attığı muhafazakâr Yahudi düşmanı hareketi akamete uğradı. Sosyal demokrasi ise 1880 den sonra B. in parlâmentodaki temsilcilerini seçmeye muvaffak olmuştu. Belediyede ve 3 dereceli seçim sistemine göre seçilen şehir temsilcileri meclisi ise Birinci Dünya Harbine kadar İleri partisinin elinde kaldı. 1871 de B., Reich'ın başkenti ilân olunmuştur. Bayındırlık ve endüstri çalışmaları gittikçe gelişmiş, şehrin kuzeyinde büyük bir demir ve makine endüstrisi kurulmuştur. B., elbisecilikte ve bankacılıkta da başa geçmiştir. Şehrin göbeği gittikçe iş şehri haline gelirken civarda yeni yeni banliyö ve villa şehirleri doğmuştur. 1912 de civar şehir ve kasabalarla Büyük Berlin adı verilen bir belediye idare birliği kurulmuş, 1 Ekim 1920 de Charlottenburg, Cöpenick, Lichtenberg, Neukölln, Schöneberg, Spandau, Wilmersdorfu ve birçok küçük banliyö kasabaları bu birliğe bağlanmıştır. 9 Kasım ihtilâlinden sonra 1918/19 kışında Spartakus hareketi, birtakım kargaşalıklara, sokak çarpışmalarına yol açmış-

BERLIN

1

2

3

4

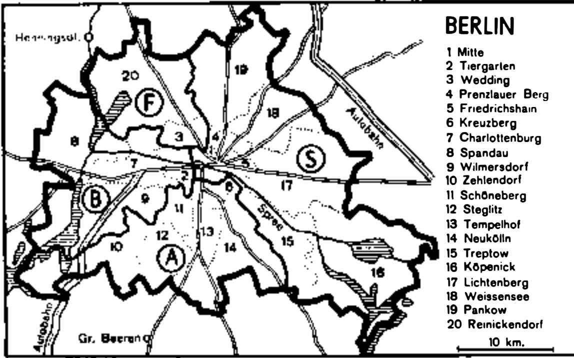

5

6

7

1. Üniversite (Universität),
2. Park (Lustgarten) ve Eski Müze (Altes Museum),
3. Parlâmento binası (Reichstagsgebäude),
4. Fransız Katedrali (Französischer Dom),
5. Eski imparatorluk sarayı (Schloss),
6. Arsenal (Zeughaus),
7. Millî Galeri (Nationalgalerie).

tır. Mart 1920 de B. de Kapp hükümet darbesi yapılmıştır. İkinci Dünya Harbi sırasında B., Avrupa şehirleri arasında en çok bombardıman edilen şehir olmuştur. En çok da 1943 te zarar görmüştür. Gestapo merkez büroları ile birlikte birçok hükümet daireleri, başka şehirlere taşınmıştır. B., harap, soğuk, aç bir şehir haline gelmiştir. 21 Şubat 1945 te Mareşal Jukov'un orduları şehirden 55 km uzaklıkta bulunuyordu. Amerikalılar da (9. ordu) 11 Nisan 1945 te Elbe nehrinin B. e 120 km uzaklıktaki bir noktasına eriştiler. 2 Mayıs 1945 te şehir Jukov'a teslim oldu. Ateş kesilince Büyük Berlin, Rus, Amerikalı, İngiliz ve Fransız ordularının işgali ve bu milletler temsilcilerinin idaresi altına geçti. Şehrin % 75 i tamamiyle harabolmuş, % 25 i oturulur halde olmakla beraber bakımsızdı, çok zarar görmüştü. 1946 da 3 000 000 nüfus, eski yerinin ¼ iyle yetinmek zorunda idi. Sefalet korkunçtu. 1948 de Alman markının kabulü az çok Berlinlilerin durumunu düzeltti.

Bugünkü BÜYÜK - BERLIN
Bölgeler: A - Amerikan, B - Britanya, F - Fransa, S - Sovyet.

B., 1945 Haziranında Amerikan, İngiliz, Fransız ve Sovyet Rusya olmak üzere 4 işgal bölgesine ayrılmış, 17 Haziran 1946 da «Büyük Berlin» (Gross-Berlin) denilen arazi için bir idare yasası yapılmış, şehir de 20 semte bölünmüştür. Müttefiklerin kontrolu altında bulunan bu mülkî idare ile 4 askerî işgal idaresi arasında çıkan anlaşmazlıklar, 1948 sonbaharında B. i Batı (Amerikan - İngiliz - Fransız) ve Doğu (Sovyet Rusya) olmak üzere iki parçaya ayırmış, Mitte, Friedrichshain, Prenzlauer Berg, Pankow, Lichtenberg, Köpenick, Treptow ve Weissensee semtleri Doğu kısımda kalmıştır. 1949 Mayısında Batı kısmı Müttefik ler komutanlığı tarafından bu kısmın statüsü tanınmıştır. Sovyetler 17 Haziran 1948 den 12 Mayıs 1949 a kadar bütün B. i abluka etmişler, bu yüzden aç kalan Batı kısmını, Batı işgal devletleri hava yolu ile beslemeğe muvaffak olmuşlardır. 7 Ekim 1949 da B., Doğu Almanyada kurulan Alman Demokrat Cumhuriyetinin merkezi ilân edilmiştir. Berlin şehrinin 4 Ağustos 1950 tarihli anayasasına göre, Berlin hem «Land», hem de bir şehirdir. Batı kısmında bir «Land» parlâmentosu, doğu kısmında da Sovyet idaresi tarafından kurulan bir şehir parlâmentosu vardır. 1948 den beri para olarak doğuda «Doğu markı» (Ostmark), batıda da «Batı markı» (Westmark) geçmektedir.

BERLİN ANTLAŞMASI, Osmanlı Devleti ile Rusya, Almanya, Avusturya, Macaristan, İngiltere, Fransa devletleri arasında Berlinde imzalanan antlaşma (13 Temmuz 1878). Avrupa devletleri 1871 Alman - Fransız harbi ile meşgul bulundukları sırada Rusya, Osmanlı Devleti hakkındaki değişmez politikasını yeniden takibe koyulmuş. bu arada Girit isyanına katılan Rumları teşvik etmiş, Karadağ halkına silâh vermiş, Sırbistanda karışıklık çıkarmağa uğraşmış, Rumanyada Bulgar çeteleri kurulmasını kolaylaştırmış, Anadoluya göçen Çerkez göçmenlerini, dirlik ve düzeni bozmaları için, kışkırtmış, İran ile Osmanlı Devletinin arasını açmak istemiş, hulâsa Osmanlı ülkesinin her tarafında bir mesele ve karışıklık çıkarmağa çalışmıştır. 1876 yılında başlayıp B. Antlaşması ile biten savaşlarda ve Osmanlı - Rus harbinde bu olayların biri veya birkaçı âmil olmuştur. 1875 yılında Hersekte çıkıp Balkan Yarımadasının ortalarına doğru yayılan isyan da bu harbin en esaslı sebebi olmuştur. 1870 yılında başlayıp 1871 de Frankfurt Antlaşması ile biten Alman - Fransız harbinden sonra Rusya, 1856 Paris Antlaşmasını imzalıyan devletlere Karadenizin tarafsızlığı ve Rusyanın bu denizde donanma bulundurmaması hakkındaki maddenin hükümsüzlüğünü bildirmiştir. Buna en ziyade karşı durması beklenen İngiltere, bu harbden sonra Avrupada muvazenenin bozulmuş olması yüzünden bir şey diyememiş ve Büyük Devletler arasında imzalânan Londra Protokolleri ile Rusyanın isteği, Boğazların kapalı kalması şartiyle, yerine getirilmiştir.

Osmanlı Devleti aleyhine Balkanlarda hazırlanmakta olan isyan, 1875 yılında Hersekte patlak vermiştir. Bu isyan, Nevesin ilcesi Hıristiyan halkından yüz altmış kişinin ağnam vergisinin ağır olduğunu ve zabıta kuvvetlerinin fena muamelede bulunduklarını iddia ederek Karadağ eyaletine kaçmaları üzerine başlamıştır. Osmanlı Devletinin Bosna valisi İstanbuldan aldığı emir üzerine bu işte şiddetli davranmamış ve âsileri nasihat ile yola getirmeğe koyulmuştur. Bosna ve Hersek eyaletlerinin Sırbistanâ, Karadağa, Hırvatistana, Dalmaçyaya ve İslâvónyaya yakın bulunması, bu harekete devletçe büyük önem verilmesini ve acele tedbirler alınmasını gerektirmekte idi. Bu yapılamadığından isyan az zamanda Hersekin her tarafına yayılmıştır. Osmanlı Devleti Herseke üç seferde mühim kuvvetler göndermişse de isyanı bastıramamış ve Sadrazam Esat Paşa değiştirilerek yerine Hersek meselesini çarçabuk halledeceğini bildiren Mahmut Nedim Paşa getirilmiştir (1876). Bu sırada Fransanın, âsilerin dileklerini dinleme ve kendilerine nasihat etme işinin yabancı devletlerin konsoloslarına verilmesi yolundaki teklifi, Babıâli tarafından kabul edilmiş ve Şûrâ-yı Devlet Reisi Server Paşa, yabancı devletlerin konsolosları ile birlikte Herseke gönderilmiştir. İngiltere ise bunun, devletin iç işlerine karışmak olduğunu, keyfiyete muvafakat edilmiyerek âsilerin tedibi cihetine gidilmesi lâzımgeldiğini Babıâliye bildirmiştir. Rusya ise Osmanlı Devletinin bu hususta İngiltereye müracaat etmesini protesto etmiş ve bunun üzerine Hariciye nâzırı değiştirilmiştir. Server Paşa ile konsolosların âsilerin yanına gitmeleri müspet bir netice vermemiş, ve kendilerini büsbütün şımartmıştır. Âsiler Hersek için imtiyazlı bir idare istemişlerdir. Sırbistandan gelen gönüllüler, âsilere yardım etmişler, sınırlardaki köyleri yakmışlar, Karadağlılar da Herseklilere katılmışlardır. İslâv Birliği cemiyetleri ise Bulgarları kışkırtmağa başlamıştır. 1876 yılında Bulgaristanın Zağra ve Kızanlık taraflarında ihtilâl cemiyetleri kurularak Müslüman halk korkutulmuşsa da devletin aldığı tedbirlerle isyan patlak vermemiştir. Fakat Rus elçisi İgnatiyev'in sadrâzama yaptığı müracaat üzerine ihtilâle önayak oldukları için hapsedilenler serbest bırakılmıştır. Sırplar da bir taraftan Bosna taraflarına gönüllü haydutlar göndererek Hersek isyanına kuvvet vermeğe, diğer taraftan da Vidin, Niş ve Kosova taraflarından Bulgaristana saldırmak için hazırlık yapmağa başlamışlardı. Osmanlı Seraskeri Hüseyin Avni Paşa Sırplara fırsat vermemek için Niş ve Vidin kalelerindeki kuvvetleri artırmağa başlayınca, Rus sefiri işe karışmıştır. Sırbistan Prensi de devlete bağlılığını

bildirmiştir. Rus elçisinin tesiriyle Hüseyin Avni Paşa ve onun yerine gelip aynı tedbirleri almak istiyen Nâmık Paşa azledilerek bu işten anlamıyan bir cahil komutan iş başına getirilmiştir. Bütün bu hâdiseler esasen malî durumu bozuk olan Osmanlı Devletini büsbütün sarsmış ve devlet, borçlarını ödiyemiyecek bir hale gelmiştir. Osmanlı Devletinin aldığı bir kararla devlet borçları ve re'sü'l mal ödenekleri yarı yarıya indirilmiştir (16 Ekim 1875). Bu karar Avrupada, hususiyle Osmanlı eshamının en fazla bulunduğu İngiltere ve Fransada büyük bir hiddet ve teessür uyandırmış ve bu hal, Türk düşmanı birçok devlet adamlarının bu fırsattan faydalanarak Osmanlı Devleti aleyhinde propagandaya girişmelerine yol açmıştır. Bundan da en ziyade Rusya faydalanmıştır.

Andrássy Lâyihası: Hersek isyanının bastırılamayıp Bosna havalisine de yayılması üzerine Avusturya, Rusya ve Almanya devletleri Bâbıâliye müracaat ederek Bosna-Hersek için bazı imtiyazlar istemeğe karar vermişlerdir. Avusturya başvekili Kont Andrássy bu lâyihanın yazılmasına memur edildiği için buna Andrássy Lâyihası denilmiştir. Bunu hissedan Osmanlı Devleti, Bosna-Hersekte halkın şikâyetine sebebolan arazi ve iltizam usullerini düzeltmek, esasen mevcut olan din ve mezhep serbestliğini yeniden teyidetmek, Hıristiyan halktan alınan askerlik bedellerini belirtmek ve azaltmak, mahkemelerde ıslahat yapmak, memurların suiistimaline engel olmak yolunda bazı kararlar almış ve bu yolda bir de ferman yayımlamıştır. Adalet Fermanı denilen bu ferman, bütün vilâyetlere gönderildiği gibi Avrupa devletlerine de tebliğ edilmiştir. Bu sırada Kont Andrâssy'nin hazırlamış olduğu lâyiha Büyük Devletlerin elçileri tarafından Babıâliye verilmiştir. Bu lâyihada:

1. Bosna-Hersekte Hıristiyan halka din ve mezhep serbestliği verilmesi,

2. İltizam usulünün kaldırılması,

3. Çiftçilerin araziye sahip olma usullerinin düzenlenmesi,

4. Bosna-Hersekte girişilecek ıslahata nezaret etmek üzere Müslüman ve Hıristiyanlar arasından seçilecek üyelerden yerli bir komisyonun kurulması,

5. Bosna-Hersekten alınacak vergilerin mahallî ihtiyaçlara sarf edilmesi isteniyordu.

Bu lâyiha Babıâli tarafından kabul olunmuş ve ge nel af ilân edilmiştir. Rusya elçisi İgnatiyev de Bosna-Hersekteki bucakların ne yolda idare edilmesi lâzım geldiği yolunda hazırladığı bir lâyihayı Bâbıâliye vermiştir. Devlet, Andrássy Lâyihasını kabul edip âsilere silâhlarını bırakmaları için bir aylık bir mühlet bıraktığı halde Rusya ve Avusturyadan her türlü yardımı gören Bosna-Hersekte isyan hareketi yatışmamıştır; üstelik Karadağlılar da âsilere katılmışlardır. Bunun üzerine devlet, âsilerin üzerine Ahmet Muhtar Paşa komutasında kuvvet göndermiş, arada kanlı çarpışmalar olmuştur. Rus elçisinin sözlerine kapılarak Bulgaristanda kuvvet bulundurmıyan Sadrâzam Mahmut Nedim Paşanın gafil idaresi, yirmi yıldan beri İslâv komiteleri tarafından harekete getirilen Bulgaristanda da isyanın patlamasına sebebolmuştur; Bulgarlar Otluk köyü ile Avratalan mevkilerinde istihkâmlar kurduktan sonra ayaklanarak Pazarcık ve Filibede Müslüman halkı öldürmüşler ve köyleri yakmışlardır. Devlet, Bulgaristana kuvvetler göndererek buraları kurtarmışsa da âsiler Balkanlara kaçmış ve ihtilâl Bulgaristanın her tarafına yayılmıştır. Hersek isyanının bu şekilde devam edip gitmesi, yabancı devletlerin, Osmanlı Devletinin iç işlerine karışmaları, Bulgaristandaki âsilerin Müslüman halka her türlü zulümden çekinmemeleri, İstanbulda büyük bir heyecan uyandırmıştır. Halk, hükümdarın ve sadrâzamın Rusyanın emellerine uygun bir politika gütmesinden nefret ediyor, Müslüman Hıristiyan farkı olmaksızın, bir kıtal olacakmış gibi silâhlanıyordu.

Bu sırada Selânikte cereyan eden bir vaka, heyecanı ve büyük Avrupa devletlerinin müdahalesini büsbütün artırmıştır. Avret Hisarı halkından bir Bulgar kızı, Müslüman olmak üzere Selâniğe geldiği zaman Perikles Lazaris adında bir Rusyalı yüz elli kadar silâhlı ile bu kızı kaçırmıştır. Bu hâdiseden heyecana düşen Müslüman halk, Hükümet civarındaki Saatlı camide toplanarak kızın kendilerine teslim edilmesini istemişler ve kalabalık arasına karışan Alman ve Fransız konsoloslarını öldürmüşlerdir (1876). Bu hâdise Avrupada büyük bir hiddet uyandırmıştır; İngiltere dışında bütün Büyük Devletler Selâniğe donanma göndermişlerdir. Osmanlı Devleti, bir taraftan kaatillerin muhakemelerini yaptırıp idam ettirmiş, bir taraftan da vali ile bazı subayları tevkif ettirmiştir. Rusya elçisi İgnatiev'in bu vakayı Müslümanların Hıristiyanlar aleyhinde ayaklanması şeklinde göstermek istemesi, İstanbulda heyecanı büsbütün artırmıştır.

Berlin Memorandumu: Selânik vakası üzerine Almanya Başbakanı Bismarck, Rusya Başbakanı Gorçakov ve Avusturya Başbakanı Andrássy, Berlinde bir toplantı yapmışlar ve bu türlü vakaların İstanbul ve İzmir gibi vilâyetlerde de olması ihtimalini konuşarak bir memorandum kaleme almışlardır. Berlin memorandumunda Babıâlinin Avrupaya karşı olan taahhütlerini tamamiyle yerine getirmesi için el birliğiyle sıkıştırılmasını, Bosna-Hersekte iki ay müddetle askerî faaliyetlerin durdurulmasını, Babıâlinin Bosna-Hersek için kabul ettiği ıslahatın Büyük Devletlerin konsolosları vasıtası ile kontrol edilmesi, Bosna-Hersekte bulunan Osmanlı askerlerinin bir noktada toplanması gibi hususlar vardı. Fransa ve İtalya devletleri Berlin memorandumunu kabul etmişlerse de İngiltere buna razı olmadığından memorandum hükümsüz kalmıştır.

Bu hâdiseler, Osmanlı Devleti içinde «Yeni Osmanlılar» (b. bk.) hareketini kuvvetlendirmiş ve Namık Kemal, Ziya Paşa, Mithat Paşa gibi vatanseverler, halk tarafından çok sevilmeğe başlamıştır. İstanbul medreselerindeki talebe-i ulûm da devletin ve memleketin hukuk ve istiklâli tehlikede bulunduğu ve Müslümanlar her tarafta Hıristiyanlar tarafından tehdidedildiği bir sırada derslerle uğraşmanın doğru olmadığını ileri sürerek ayaklanmışlardır. Talebe-i ulûm «bu hallere sebebolan vekilleri istemiyoruz», diye bayrak kaldırmışlar, ve kendilerine katılan halk ile birlikte Bab-ı meşîhat ve Babıâli dolaylarında toplanmışlardır. Hükümdar Abdülâziz, Mütercim Rüşdü Paşayı dördüncü defa olarak sadrâzamlığa, Hasan Hayrullah Efendiyi ikinci defa olarak şeyhülislâmlığa, Hüseyin Avni Paşayı seraskerliğe ve Mithat Paşayı da Meclis-i Vükâlaya tâyin ederek bu isyanı yatıştırmıştır. Yeni hükümet, ilk iş olarak Rusya elçisinin, Bulgarların nüfuz ve kuvvetlerini artırmak kastiyle nahiyelerin idaresine dair hazırlayıp eski sadrâzam Mahmut Nedim Paşaya kabul ettirdiği nizamnâmenin tatbik edilmemesine ve Mahmut Nedim Paşanın Avrupa banka-

larından biri ile yapmak istediği borçları birleştirme muamelesinin kabul edilmemesine karar vermiştir. Bu münasebetle, Mahmut Nedim Paşanın bu büyük malî işten bir milyon liralık bir rüşvet alacağını gösteren bir senet de meydana çıkmıştır. Bu senedin meydana çıkması ve Abdülâzizin tekrar Mahmut Nedim Paşayı sadrâzam yapmak istemesi, evvelce hükümdarın hal'edilmesi hususunda mutabık kalmış olan Hüseyin Avni ve Mithat Paşaları harekete getirmiştir. Bunlar sadrâzam ve şeyhülislâm ile görüşerek onların da muvafakatini almışlar ve Abdülâzizi hal'ederek V. Muradı hükümdarlığa geçirmişlerdir.

V. Murat, hükümdar olunca Bosna-Hersek âsilerinin bir buçuk ay içinde teslim olmaları şartiyle affedilecekleri ilân edilmişti. İslâv Birliği komiteleri bu âsilerin teslim olmalarına engel olmuşlardı. Bosna-Hersek âsileri Sırp ve Karadağ harbleri başladığı zaman onlarla beraber devlete karşı harb etmişlerdi. 1876 yılında Sırbistan prensi Osmanlı Devletine yazı ile müracaat ederek Bosna-Hersekten bazı yerlerin Sırbistana ilhak edilmesi için Bosna-Herseke Sırp askeri gönderilmesine izin istemiş bu izin verilmediği takdirde de fikrinden vazgeçmiyeceğini bildirmiştir. Karadağ prensi de, Sırbistan prensi ile birlikte hareket edeceğini açıklamıştır. Bunun üzerine devlet, Sırbistan üzerine kuvvet göndermiştir. Sırbistan ve Karadağ sınırlarının muhtelif noktalarına gönderilen Osmanlı kuvvetlerinin başında Ahmet Eyup ve Ahmet Muhtar Paşalar vardı. Sırpların Vidin, Niş ve Yenipazar bölgelerinden hücuma geçmeleri üzerine harb başlamıştır.

Vidin komutanı Osman Paşa, Sırpları perişan ederek ezmiş ve Zayçar'ı almıştır. Sırpların Niş bölgesindeki hücumları da neticesiz kalmıştır. Osmanlı orduları Sırpların askerî merkezleri olan Aleksinaç kalesini sarmıştır. Rusyadan para ve subay yardımı gören Sırpların vahîm bir duruma düştüğü anlaşılınca Avrupa devletleri araya girmişler ve üç haftalık bir mütareke yapılmasını sağlamışlardır. Karadağ bölgesinde savaşan Osmanlı ordusu aynı başarıyı gösterememiştir. Bu sırada V. Muradın akıl hastalığı şiddetlendiğinden değiştirilmesi mecburiyeti hâsıl olmuş ve yerine II. Abdülhamit geçirilmiştir.

II. Abdülhamit, Rüşdü Paşayı sadrâzamlıkta bırakmış, fakat Abdülâzizin hal'edilmesi meselesini unutamamış ve V. Muradın günün birinde tekrar saltanatı elde etmek istemesinden korktuğu için sarayda Damat Mahmut Paşa ile Mâbeyn müşiri Sait Paşadan ve sair devlet adamlarından bir müşavere heyeti kurarak devlet idaresini Babıâliden saraya nakletmiş ve herkesin fikrini, hareketini kontrol etmek için de hafiyeliğe kuvvet vermiştir. Mithat Paşa yeni padişahın cülûsunu bildiren hatt-ı hümâyuna meşrutiyet idaresi kurulacağından bahseden cümleler koymuş, Ziya Paşanın bu yolda hazırladığı arîzada da bu hususlar yer almıştır. II. Abdülhamit, meşrutiyet kelimesinin ağza alınmasını bile istemediği halde o sırada iç ve dış hâdiselerin baskısı altında buna razı olmuştur.

Bu sırada Sırbistan ile evvelce yapılmış olan mütareke uzatılmıştı. Osmanlı Devletinin Sırbistan hakkında ileri sürdüğü şartlar ve garantiler Avrupa devletlerince kabul edilmemiştir. İngiltere, Sırbistan ve Karadağ prenslerinin harbden evvelki imtiyazlarının kabul edilmesini, Bosna-Hersekte muhtariyet idaresinin kurulmasını, Bulgaristan hakkında da Andrássy lâyihası hükümlerinin kabul edilmesini ileri sürmüşse de devlet reddetmiş ve hazırlanmakta olan meşrutiyet kanun-ı esasîsinin memleketin her tarafında adalet ve eşitliği sağlıyacağı cevabını vermiştir. Toplanan meclis-i umumî Mithat Paşa başkanlığında bir heyet kurarak bu heyeti kanun-ı esasînin sağlanmasına memur etmiştir. Mithat Paşa, devletin iç işlerine, yabancı devletlerin karışmasını önlemek için Mebusan meclisinin bir an önce toplanmasını lüzumlu gördüğünden kanun-ı esasîden evvel Mebusan meclisi tüzüğünü hazırlamıştır.

Devlet, bir taraftan bu iç meselelerle uğraşırken bir taraftan da Sırbistan ile barış görüşmelerine devam ediyordu. Rusyanın yardımını sağlıyan Sırbistan, İngilterenin muhalefetine ehemmiyet vermeden tekrar harbe başlamıştı. Ahmet Eyup, Ali Saip ve Osman Paşaların komutasında bulunan Osmanlı orduları her tarafta Sırbistan kuvvetlerini ezmişler ve Sırpların alınamaz diye ilân ettikleri Aleksivaç kalesini şiddetli hücumlarla zaptetmişlerdir. Harbe takati kalmıyan Sırbistan aman dilemiştir. Karadağ taraflarında harb eden ve Ahmet Muhtar Paşa komutasında bulunan Osmanlı orduları da Karadağ kuvvetlerini mahvederek İşkodrayı almışlardır. Sırp olayları böyle bir istikamet alınca Rusya hidderle müdahale etmiş ve barış yapılmasını istemiştir. Rusyanın Sırbistan ve Karadağ ile şart koşulmadan altı haftalık bir mütareke yapılması teklifi, devlet tarafından zarurî olarak kabul edilmiştir. Bu sırada Rusya, kuvvetlerini artırmış ve Kişinev'de ordularını toplamağa başlamıştır. İngiltere Şark meselesinin Rusyanın emellerine göre halledilmesini istemediğinden İstanbulda devletlerarası bir konferans toplanmasını teklif etmiştir. Bunun üzerine İngiltere, Rusya, Almanya, Fransa, Avusturya-Macaristan ve İtalya devletlerinin delegeleri İstanbula gelmiş, böylece Osmanlı Hariciye Nâzırı Saffet Paşanın başkanlığında İstanbul Konferansı adı verilen toplantı başlamıştır. Mithat Paşa, Kanun-ı esasî ilân edilirse yabancı devletlerin ıslahat teklifleri ve müdahale politikaları önlenmiş olacağına inandığından büyük gayretlerle Kanun-ı esasîyi hazırlamıştı. İstanbul Konferansının müzakereye başladığı gün Kanun-ı esasî ilân edilmiş ve Saffet Paşa, top seslerine hayret eden delegelere Meşrutiyetin ilân edildiğini bildirmiştir.

İstanbul Konferansı Sırbistanın eski sınırlarının tanınmasına, Osmanlı ordusunun bir ay içinde Sırbistandan çıkmasına, Karadağı on beş gün içinde boşaltmasına, Karadağın sınırlarının genişletilmesine, Bosna-Herseke muhtariyet verilmesine, Bulgaristanın doğu ve batı adlariyle iki vilâyete bölünmesine karar vermiş ve devlet bu kararları kabul etmemiştir. Devletin bu konferansta en ziyade yardım umduğu İngiltere delegesi Salisbury, Rusyanın harb tehdidi karşısında buna razı olmaktan başka çare olmadığını ve İngilterenin yardım edemiyeceğini bildirmiştir. İstanbul Konferansı, Devletin ret cevabı üzerine ilk teklifini tadil etmişse de yeni teklif de kabul edilmemiştir.

Bu sırada bir taraftan Sırbistan ve Karadağ ile barış görüşmeleri yapan, bir taraftan da Mebusan meclisinin seçim işleriyle uğraşan Mithat Paşa, Abdülhamit tarafından Napoliye sürgün edilmiştir. Hükümdarın kanun-ı esasînin 113. maddesine dayanarak Mithat Paşayı bu şekilde sürgün etmesi üzerine, hükümet adamlarında cesaret kalmamış ve bu tarihten itibaren devlet ve hükümet işleri tamamiyle hükümdar tarafından yürütülmüştür.

Osmanlı Devleti içeride bu meselelerle uğraşırken, bir taraftan da Sırbistan ve Karadağ ile barış yapmağa çalışıyordu. Sırbistandan Osmanlı askerinin çekilmesi, Sırbistandaki kalelerin ve istihkâmların artırılması, Belgradda Osmanlı

bayrağının Sırp bayrağı ile birlikte çekilmesi şartlariyle Sırbistan ile barış yapıldı. Fakat Karadağ prensi sınırların genişletilmesinde ısrar ettiğinden o tarafta barış sağlanamadı. Bu sırada Rusya bir taraftan devleti Karadağ ile barış yapmağa zorluyor, bir taraftan da Babıâliye Avrupa devletlerinin bu hususta müşterek bir teklifte bulunmalarını sağlamağa çalışıyordu. Rusyanın bu çalışmaları sonunda Londrada Büyük Avrupa Devletleri tarafından bir protokol hazırlanarak Karadağ ile barış yapılması, Osmanlı ordusunun terhisi ve İstanbul Konferansı dağılırken Babıâlinin va'dettiği ıslahatın yapılması işini elçilerin ve konsolosların kontrol etmeleri gibi hususlar, Osmanlı Devletine tebliğ edildi. Babıâli bu protokolu, Hariciye Nâzırı Saffet Paşa muhalif kalmak şartiyle reddetti. Bunun üzerine Rusya Başbakanı Prens Gorçakov, Avrupa devletlerinin Osmanlı Devletinden temin edemedikleri ıslahat vaitlerini Rusyanın zorla alacağını Büyük Devletlere tebliğ etmiş, Tuna ve Kafkas cephelerinde Rus ordusu, Osmanlı hududunu geçmiştir. Avrupa cephesinde Rus orduları Besarabyadan Kalas üzerine yürümeğe başladıkları sırada Rusya, Rumanya ile bir ittifak yaparak Rus ordularının Rumanyada serbestçe harekette bulunmalarını sağlamıştır.

Rusyanın Avrupa cephesindeki 250 000 kişilik orduları çarın kardeşi Grandük Nikolay'ın, Kafkas cephesindeki 160 000 kişilik orduları da çarın diğer kardeşi Grandük Mihail'in komutasında bulunuyordu. 80 000 kişilik Rumanya orduları da Rusyanın emrinde idi. Buna karşılık yıllardan beri Bosna - Hersek, Karadağ, Sırbistan ve Bulgaristan isyanlarını bastırmakla uğraşan Osmanlı orduları iki cephede 280 000 kişilikti. Avrupadaki Osmanlı orduları Serdar-ı ekrem Çırpanlı Abdi Paşanın, Kafkas cephesindeki ordular da Ahmet Muhtar Paşanın komutasında idiler. Ahmet Eyup Paşa, Abdi Paşanın yanında, Osman Paşa Vidin muhafızlığında, Süleyman Paşa da Karadağ or dusu komutanlığında bulunuyorlardı. Osmanlı orduları yorgun ve malzeme bakımından fakirdi. Osmanlı maliyesi de büyük bir harbi yürütecek kudrette değildi. Rusya orduları Osmanlı sınırlarını geçince Karadağlılar da harbe başladılar. Karadağ bölgesinde bulunan Osmanlı orduları Karadağ kuvvetlerini bozarak vaziyete hâkim oldular. Kafkas cephesinde 57 000 kişilik Osmanlı ordusu Bayezit, Eleşgirt Kars ve Ardahan şehirlerini içine alan 340 kilometrelik bir cephe üzerinde çarpışıyordu. Buradaki istihkâmlar kuvvetli değildi. Harb başlar başlamaz Ardahan düşmüş ve komutan Ahmet Muhtar Paşa, Karsı korumak yolunda tedbirler almış ve Erzurumdan Bayezide ve Karsa giden yolların uygun iki yerinde kuvvetlerini toplamağa başlamıştı. Burada Osmanlı ordusu Zivin muharebesini kazanmış ve Karsı saran Rusları muhasarayı kaldırmak zorunda bırakmıştı. Bundan sonra da Halyaz ve Gedikler muharebelerinde Osmanlı ordusu kendisinden en az iki misli kuvvetli olan Rus ordularını bozmuştu. Rus ordularının daima yeni erzak ve malzeme ile takviye edilmesi, Osmanlı ordularında malzeme ve erzakın azlığı yüzünden bundan sonraki harblerde Ruslar üstün gelmişlerdi. Osmanlı ordusu Alaca Dağa. sonra da Erzuruma çekilmek zorunda kalmış, Ruslar da Pasinler ovasında toplanarak Erzurum üzerine yürümüşlerdir. Ahmet Muhtar Paşa İstanbula çağrılmış ve ordu komutanlığı vekâletine Kurt İsmail Paşa gönderilmişti (1877). Bu muharebelerde Osmanlı donanması Karadenizdeki bazı Rus limanlarını bombardıman etmişse de esaslı bir netice alamamıştır.

Avrupa cephesinde Osmanlı ordusu Varna - Vidin hattını tutuyordu. Başkomutan Şumnuda bulunuyordu. Besarabyadan Eflâka giren Ruslar, Maçın'dan Tunayı geçip Dobrucaya yayılmışlar, Varna - Silistre havalisine kadar ilerlemişlerdir. Diğer kollardan yürüyen Rus orduları Ziştovi'den Tunayı geçip Rusçuka yaklaştılar ve Servi tarafından yürüyerek Pilevne ve Lofçaya kadar ilerlediler. Ruslar Bulgaristandaki Müslümanlara karşı çok vahşi davranarak halkı katlettiler, Bulgarlar da vahşet ve kıtalde son derece ileri gittiler. Rusların Tırnovaya gelmeleri Balkanlardan geçerek Edirneye yürüyeceklerine alâmet sayıldığından, Osmanlı ordusu Balkanları müdafaa etmek plânını hazırladı. Mehmet Ali Paşa başkomutanlığa, Karadağ komutanı Süleyman Paşa Balkan genel komutanlığına tâyin edildi. General Gurko komutasındaki Rus ordusu Temmuz başlarında Balkanlardaki Hayın Boğazından geçerek Kızanlığı almış ve Osmanlı ordusunun boşalttığı Şıpkaya girmişti. Avrupa cephesindeki harb hareketlerinin böylece Osmanlıların aleyhine gelişmesi ve Rus ordusunun Edirneye yaklaşması halkı çok heyecanlandırdı. Hükümdar mesuliyeti üzerinden atmak ve Abdülâziz vakasında rolleri bulunan Abdi ve Redif Paşaları yok etmek için bunları divanı harbe verdi. Abdi Paşa kendisini müdafaa ederken İstanbuldaki Harb Meclisinin cephedeki duruma karışmasının bu feci neticeyi doğurduğunu söylediğinden mahkemeleri geri bırakılmış ve kendileri Midilliye sürülmüştür. Genel komutanlığa tâyin edilen Mehmet Ali Paşa, Rus ordularına karşı iki müdafaa hattı kurdu. Eski Vidin komutanı Osman Paşa da Pilevne ve Lofça cephelerine memur edildi. Pilevneye gelen Osman Paşa Rusların hücumuna uğradı. Başkomutan ve Şipkada sarılan Süleyman Paşa süratle hareket edemediklerinden düşman Ziştovi karargâhına esaslı kuvvetler yığmağa muvaffak oldu. Razgrad muharebesini kaybeden ve bu havalide müdafaa vaziyetine geçen Osmanlılar Lom suyu kenarında üç muharebe kazandılar.

Osmanlı Devleti Kafkas cephesinden Tuna cephesine kuvvet çekerek düşmanın esas cephe hatlarına hücum etmek ve Pilevnede bulunan Osman Paşa kuvvetleri ile Şipkada bulunan Süleyman Paşa kuvvetlerini de bu hücumda kullanmak istiyordu. Başkomutan Mehmet Ali Paşa hücum için İstanbuldan birçok emirler aldığı halde taarruz etmediğinden yerine Süleyman Paşa geçirildi. Süleyman Paşa Pilevnede sarılmış olan kuvvetlerin yükünü hafifletmek için Tırnova üzerine yürümüş ve Elne muharebesinde Rus ordusunu ağır bir mağlubiyete uğratmıştır. Osmanlı ordusu bu mühim muharebeyi kazandığı sırada Pilevnedeki kuvvetler teslim olmak zorunda kaldıklarından bu zaferden iyi bir netice sağlanamamıştır. Bundan sonra üstünlük Rus ordularına geçmiş, Tuna ordusunun eski önemi kalmamış ve Süleyman Paşa da geri çekilmiştir. Bu sırada Şipkada yapılan muharebelerde, İstanbuldan verilen emirlerin isabetsizliği yüzünden birçok kan dökülmüş fakat bir netice sağlanamamıştır. Bundan sonra askerlik tarihinin en önemli hâdiselerinden biri olan Pilevne Muharebesi başlamıştır (bk. PİLEVNE MUHAREBESİ).

Pilevnenin düşmesinden sonra Sırplar yeniden savaşa başladılar. Bosna, Hersek ve Karadağ taraflarında da savaş devam ediyordu. Sırplar bir taraftan Kosovaya inmişler, bir taraftan da Nişi almışlardı. Bu sırada Ruslarla mütareke yapılmış olduğundan bu taraflarda da harbe son verilmiştir.

Cephede hâdiseler bu şekilde gelişirken İstanbulda ikinci defa Mebusan Meclisi açılmıştı. Mebuslar, orduların

yenilmesine fena idarenin sebep olduğunu iddia etmişler, bunun üzerine sadrâzam Ethem Paşa değiştirilmiş ve Hamdi Paşa sadrâzamlığa getirilmiştir.

Osmanlı Devleti harbe devamda bir fayda görmediğinden mütareke istemiş ve Edirnede mütareke yapılarak barış antlaşmasının esas şartları imzalanmıştır (19 Ocak 1878).

Mütarekenin ağır şartları İstanbulda büyük bir heyecan uyandırmış ve kabine değişerek Ahmet Vefik Paşa sadrâzamlığa getirilmiştir. Yeni sadrâzam çok müşkül olan durumu düzeltmek için Mebusan ve Âyan meclislerini tatil etmiş, İstanbula dolan muhacir ve yaralıların durumlariyle uğraşmış, daha sonra da barış şartlarını görüşmek üzere Hariciye Nâzırı Saffet Paşa ile Berlin Elçisi Sadullah Beyi Edirneye göndermiştir. Ruslar da elçileri İgnatiyev ile Nelidov'u murahhas seçmişlerdir.

Rusların, kazandıkları bu muharebeden sonra, Şark meselesini yalnız başlarına ve kendi menfaatlerine halletmelerinden korkan İngiltere, güttüğü tarafsızlık politikasından ayrılarak, İstanbuldaki tebaasını korumak bahanesi ile Marmaraya bir donanma göndermiştir. Bunun üzerine Ruslar mütareke hattını bozarak Çatalcadaki kuvvetlerini yürütmüşler ve Ayastefanosa girmişlerdir. Barış konuşmalarına Ayastefanosta başlanmıştır (bk. AYASTEFANOS ANTLAŞMASI).

Osmanlı Devleti, Ayastefanos Antlaşmasının bazı maddelerinin tadili ve bilhassa harb tazminatının azaltılması için Rusyaya serasker Rauf Paşanın başkanlığında bir heyet göndermişse de Rusya buna ret cevabı vermiştir. Bu heyetle beraber Rusyada esir bulunan Osman Paşa İstanbula dönmüştür. Bunun üzerine İngiltere Osmanlı Devletinin bu zayıf durumundan faydalanmak istiyerek devlete bir ittifak teklif etmiş ve Kıbrıs adası kendisine verildiği takdirde Asyadaki Osmanlı memleketlerine Rusya tarafından yapılacak bir saldırışta yardım va'detmiştir. Bu suretle Osmanlı-İngiltere devletleri arasında tedafüî bir ittifak antlaşması imzalanmıştır. Bu sırada İstanbulda Ali Suavî Vakası denilen önemli fakat neticesiz bir iç hâdise olmuştur (bk. SUAVÎ VAKASI).

Berlin Antlaşmasına karar verilmesi: Osmanlı Devletinin parçalanmasını o zamanki duruma ve politikasına uygun bulmıyan İngiltere ile Osmanlı - Rus savaşlarından bir fayda sağlıyamıyan Avusturya - Macaristan devletleri Ayastefanos Antlaşmasını kabul etmemişlerdi. Bismarck da bu fikre katılmış ve 1856 Paris Antlaşmasında konulan usule göre Ayastefanos Antlaşmasının Büyük Avrupa Devletleri arasında incelenmesine ve antlaşmada bazı değişiklikler yapılmasına karar verilmiştir. Rusya, bu devletlerle harb edecek durumda olmadığından bu kararı kabul etmek zorunda kalmıştır. Berlin Kongresi Alman Başbakanı Bismarck (b. bk.) ın başkanlığı altında açılmıştır (13 Haziran - 13 Temmuz 1878).

Berlin Kongresine Osmanlı Devleti tarafından Müşir Mehmed Ali Paşa, Berlin Büyükelçisi Sadullah Bey, Nafia Nâzırı Aleksandr Karatodori Paşa; Almanyadan Prens Bismarck, B. E. von Bülow, Prens Hohenlohe; Avusturya - Macaristandan Kont Andrássy, Kont Károlyi, Baron Haymerle; İngiltereden Lord Beaconsfield, Lord Salisbury, Lord Odo Russell; İtalyadan Kont Corti, Conte de Launay; Fansadan W. H. Waddington, Comte de Saint - Vallıer, F. Desprez; Rusyadan Prens Gorçakov, Kont Şuvalov, Baron d'Ubril murahhas olarak gönderilmişlerdi.

Berlin Kongresinde Büyük Devletlerin emelleri ve ihtirasları şiddetle çarpışmıştır. Avusturya - Macaristan devleti Bosna - Herseği işgal etmek, Sırbistan ve Karadağ üzerinde Rusyanın Bulgaristan üzerinde kurduğu himayeye benzer bir himaye kurmak, Selâniğe ve Akdeniz adalarına giden yolların durumunu korumak, hulâsa Balkanlarda Rusyanın nüfuz ve mevkiine denk bir yer tutmak ve burada dengeyi sağlamak istiyordu. Ayusturyanın bu eyaletleri işgal etmek teklifinin İngiltere murahhasları tarafından kabul edilmesi ve teşvik görmesi, Osmanlı murahhaslarını elim bir hayret içinde bırakmış ve buna şiddetle itiraz etmişlerdir. Başkan Bismarck, kongrenin Osmanlı Devletinin hususî menfaatlerini değil, Avrupanın menfaatini sağlamak üzere kurulduğunu ve Rumeli devlete iade edildiğinden Türklerin şikâyete hakları olmadığını soğuk bir lisanla söylemiştir.

İngiltere, Fransaya ve Avusturya - Macaristan devletine karşı dost bir politika gütmek istiyordu. İngiltere Başbakanı Lord Beaconsfield (b. bk.),Kont Andrássy (b. bk.)ye, Osmanlı Devletinin Avusturya - Macaristan ve İngiltere devletlerinin müşterek himayesi altına alınmasını bile teklif etmişti. Osmanlı Devleti ile tedafüî bir antlaşma imzalamış bulunan İngilterenin kongrede Rusyaya karşı sert davranması bekleniyordu.

Rusya, 1870 Alman - Fransız harbinde Avusturyayı oyalamış olduğunu ileri sürerek bu sefer de Almanyanın Avusturyayı oyalamasını istemiş, fakat Bismarck, Almanyanın Fransayı gözetlemek durumunda olduğunu ve Fransa sınırlarından kuvvet çekmesine imkân olmadığını bildirerek bunu kabul etmemiştir, Rusya da bundan sonra Ayastefanos Antlaşmasının Berlin Kongresinde yeniden müzakere ve tadil edilmesine razı olmuştur. Bismarck, Avusturyanın Balkanlarda Rusyanınki kadar nüfuz ve kuvvet sahibi olmasını Almanya menfaatine uygun buluyordu.

Berlin Kongresinde Rus murahhasları Ayastefanos Antlaşmasının hükümlerinin muhafaza edilmesi için çok çalışmışlarsa da muvaffak olamamışlardır. Berlin Antlaşması Ayastefanos Antlaşması hükümlerinde birçok değişiklikler yapmış ve Şark meselesini Rusyanın yalnız kendi menfaatine halletmesine meydan bırakmamıştır. Antlaşma Osmanlı Devleti için kârlı olmamış ve Osmanlı Devletinin terk etmek mecburiyetinde kaldığı arazi Büyük Devletler arasında bir anlaşmazlık konusu olmuştur. Avusturyanın Bosna - Hersekte sükûneti ve asayişi sağlamak için buraları sonu belli olmıyan müddetle işgal etmesine ve münasip gördüğü takdirde Yeni - Pazar sancağında muhafız askerler bulundurmasına karar verilince, İngiltere, Osmanlı Devleti ile yaptığı antlaşmayı ileri sürerek, Osmanlı Devletinin Asyadaki topraklarının mürakabesinin kendisine ait olduğunu ve buralarda ıslahat yapacağını va'dettiğini ileri sürmüştür. Bu suretle İngiltere buralarda Rusyayı kontrol edecek duruma giriyor ve Osmanlı Devletini resmen himaye ederek Hindistandaki çok kalabalık Müslüman tebaası üzerinde de bir nüfuz kazanmış oluyordu.

İtalya ile Fransa da bu fırsattan kendileri için faydalanmak istemişlerdir. İtalya Arnavutluk ve Trablus üzerinde boş iddialarda bulunmuş, Fransa da ileride Tunus eyaletini işgal etmek için müsaade sağlamıştır.

Berlin Kongresinde yalnız Almanya, Osmanlı Devletinden bir şey istememiştir Bismarck'ın politikası Almanyanın Osmanlı Devletinde büyük bir nüfuz kazanmasını sağlamış ve bu tesir zamanla artmıştır. Kongrede Büyük Devletler bu şekilde çalışırlarken Balkan devletleri de işe karışmışlar ve Yunanistan bir müracaat yaparak Rum milleti

BERLIN KONGRESİ

(A. v. Werner'in tablosu, Berlin Belediye Binasında)

1. Baron Haymerle, 2. Kont Károlyi, 3. Conte de Launey, 4. Prens Gorçakov, 5. W. H. Waddington, 6. Lord Beaconsfield, 7. Prens Hohenlohe, 8. Kont Corti, 9. Comte de Saint-Vallier, 10. F. Desprez, 11. Baron d'Ubril, 12. Kont Andrássy, 13. Prens Bismarck, 14. Kont Şuvalov, 15. B. E. von Bülow, 16. Sadullah Bey, 17. Lord Odo Russell, 18. Lord Salisbury, 19. A. Karatodori Paşa, 20. Müşir Mehmet Ali Paşa.

adına Giridin, Epir ve Tesalyanın ve Makedonyanın bir kısmının kendisine verilmesini istemiştir. Balkanlardaki İslâvların hamisi rolünü oynıyan Rusya, Yunanistanın bu teklifinin kabul edılmesine engel olmuştur. Fransanın delâletiyle Yunanistanın müracaatı incelenmiş ve Kalamas ve Salambirya ile belirtilen bir hat boyunca sınırlarda düzeltme yapılmasını sağlamak üzere müzakere yapmak hakkı Yunanistana verilmiştir. Osmanlı ve Yunanistan devletleri bu hususta anlaşamadıkları takdirde Büyük Devletlerin aracılık edecekleri va'dedilmiş, ve Girit, Osmanlı Devletine bırakılarak adada 1868 fermanının tatbik edilmesine karar verilmiştir.

Kongrede en çetin mesele Bulgaristan meselesi olmuştur. Bulgaristan meselesi dört gün kongrede konuşulmuş (22 - 26 Haziran 1878) ve bu konuşmalarda Rusya murahhasları ile Avusturya - Macaristan ve İngiltere murahhasları arasında çok çetin çarpışmalar geçmiştir. Bir ay süren çetin görüşme ve münakaşalardan sonra Berlin Antlaşmasının esasları 64 madde halinde tesbit edilmiştir. Bu maddelerin en önemlileri şunlardır:

1. Ayastefanos Antlaşması ile yaratılan Büyük Bulgaristan üçe bölünüyordu:

a) Balkanların kuzeyinde bir Bulgaristan prensliği kuruluyordu. Bu prensliğin, iç işlerinde bağımsız bir Hıristiyan hükümeti ve millî askeri olacak ve Osmanlı Devletine vergi verecekti. Bulgaristan prensliğinde prens, Ayastefanos Antlaşmasında kararlaştırıldığı gibi seçilecek ve önce Tırnovada Bulgar muteberan meclisi toplanacak ve Bulgaristanın esas tüzüğünü yapacaktır. Bulgaristanda herkese her hususta, din ve mezhep farkı gözetilmeden muamele yapılacaktır.

Bulgaristanda anayasa yapılıncaya kadar, Bulgaristan prensliği bir Rus komiseri tarafından idare edilecek, bu idare dokuz aydan fazla sürmiyecek ve bu komisere Osmanlı komiseri ile Berlin Antlaşmasını imzalamış olan devletlerin konsolosları yardım edeceklerdir. Osmanlı-Rus komiserleri arasında anlaşmazlık çıkarsa, Berlin Antlaşmasını imzalıyan devletlerin İstanbul elçileri aracılık edeceklerdir.

Berlin Antlaşmasından önce, Osmanlı Devletinin diğer devletlerle yapmış olduğu ticaret ve seyrüsefer antlaşmaları aynen Bulgaristanda da yürürlükte kalacak ve bunlar tek taraflı olarak bozulmıyacaktır. Bulgaristan Osmanlı Devletinin umumî borçlarından ayrılacak bir hisseyi ödiyecek ve bu prensliğin Osmanlı Devletine ödiyeceği vergiyi, yeni teşkilâtın tatbik edildiği yıl sonunda, Berlin Antlaşmasını imzalıyan devletler ittifakla belirteceklerdir.

Osmanlı askeri Bulgaristandan çekilecek, kaleler, masrafı Bulgaristan tarafından ödenerek yıkılacak ve bir daha yapılmıyacaktı. Osmanlı Devleti, mütareke gereğince boşalttığı Varna ve Şumnu kalelerindeki harb malzemesini alıp dilediği gibi kullanacaktır.

Bulgaristandan çıkıp Osmanlı İmparatorluğu içinde veya başka bir yerde oturmak istiyen halk, Bulgaristandaki mallarını diledikleri gibi kullanabileceklerdir.

b) Ayastefanos Antlaşması ile kurulmuş olan Büyük Bulgaristanın Balkanların güneyinde kalan topraklarından merkezi Filibe olmak üzere «Doğu Rumeli vilâyeti» adiyle Osmanlı Devletinin idaresinde imtiyazlı bir muhtar eyalet kuruluyordu. Bu imtiyazlı eyaletin, devletlerin reyi alınarak beş yıl müddetle Babıâli tarafından tâyin edilen bir Hıristiyan valisi olacak ve düzenliği yerli jandarma ve gerekirse yerli milis kuvvetlerle sağlanacaktır. Milis kuvvetlerin subayları Osmanlı Devleti tarafından tâyin edilecektir. Bu imtiyazlı eyalet bir tehlikeye uğrarsa Osmanlı ordusundan yardım istiyecektir. Osmanlı Devletinin diğer devletlerle yapmış olduğu antlaşma hükümleri bu imtiyazlı vilâyete de şâmil olacaktır.

Bulgaristan prensliğinde ve Doğu Rumeli imtiyazlı vilâyetinde barış antlaşmasından dokuz ay sonraya kadar kalacak olan Rus askerinin sayısı 50 000 i geçmiyecektir.

c) Ayastefanos Antlaşması ile kurulmuş olan Büyük Bulgaristana bırakılan Makedonya, ıslahat yapılmak kaydı ve şartı ile Osmanlı Devletine bırakılmıştır. Ayastefanos Antlaşması ile 163 000 km² olarak kurulan Bulgaristan Devleti, Berlin Antlaşması ile 64 000 km² lik bir prenslik oluyor ve nüfusu dört milyondan bir buçuk milyona indiriliyordu. Rusyanın bu suretle Adalar Denizi ile irtibatı kesiliyor ve Osmanlı Devletinin Balkanlardaki arazisi bölünmekten kurtuluyordu.

2. Sırbistan ve Karadağ prensliklerinin istiklâllerini, Osmanlı Devleti ve antlaşmayı imzalıyan devletler kabul edeceklerdir. Bu prensliklerde din ve mezhep farkı hiç kimseye hiçbir imtiyaz vermiyecektir.

Sırbistana Niş ve Pirut verilecektir. Buraların halkı Sırbistan dışında oturmak isterlerse bu vilâyetlerdeki mallarını diledikleri gibi kiraya vermek veya işletmek haklarına sahip olacaktır. Osmanlı Devleti ile Sırbistan arasında bir antlaşma yapılıncaya kadar Osmanlı Devleti arazisinde seyahat edecek Sırbistan tebaası ve Karadağ tebaası milletlerarası haklardan faydalanacaktır.

Dulçino ile Antivari limanı Karadağa veriliyor ve Karadağdan İspiça alınarak Avusturyaya katılıyordu. Buraların halkı hakkında Sırbistan ve Bulgaristana yeniden verilen arazideki halka tanınan haklar aynen kabul edilecektir. Karadağın harb gemisi ve harb bayrağı olmıyacaktır. Karadağ müstakil olmakla beraber 15 000 km² yüzölçümündeki arazinin 7 000 km² kuzeyini kaybediyordu.

Sırbistan ve Karadağa bırakılan yeni arazi dolayısiyle bu iki devlet Osmanlı umumî borçlarından birer hisse alacaklardır; bu hisse İstanbuldaki Büyük Devletler elçileri ile Osmanlı Hükümeti tarafından belirtilecektir.

3. Rumanyanın istiklâli, antlaşmayı imzalıyan devletler tarafından kabul edilmiştir. Rumanyada din ve mezhep serbest olacak, din ve mezhep farkı hiç kimseye hiçbir hususta imtiyazlı bir mevki sağlamıyacaktır. 1856 Paris Antlaşması ile Rumanyaya bırakılmış olan Besarabyanın büyük bir kısmı Rusyaya verilmiştir. Tuna deltasındaki adalarla Tolçi sancağı ve Dobruca Rumanyaya bırakılıyordu. Osmanlı Devleti ile Rumanya arasında bir antlaşma yapılıncaya kadar iki devletin tebaaları birbirlerinin arazisinde Avrupa devletlerinin tebaasına gösterilen haklardan faydalanacaktır. Tunada ticaret gemilerinin serbestçe dolaşmalarını sağlamak için Demirkapılardan Tuna deltasına kadar nehir boyundaki kaleler bir daha yapılmamak üzere yıktırılacaktır. Demirkapılardan Tuna deltasına kadar nehirde hiçbir milletin harb gemisi gezmiyecektir. Yalnız karakol gemileri delta ile Kalas arasında işliyebilecektir.

4. Bosna - Herseki belirsiz bir zaman için askerî işgal altında bulunduracak olan Avusturya - Macaristan devleti ile Osmanlı Devleti arasında Avusturyanın icabında Yeni - Pazar sancağında asker bulundurması hususu ve sair meseleleri halletmek için antlaşmalar yapılacaktır.

5. Osmanlı Devleti Rusyaya Asyada Kars, Ardahan ve Batum topraklarını bırakıyordu. Ayastefanos Antlaşması ile Rusyaya bırakılmış olan Eleşgird vâdisi ve Doğu Bayezid, Osmanlı Devletinde kalıyordu. Rusya Batum limanını tahkim etmiyeceğini ve serbest liman haline koyacağını vait ve kabul ediyordu.

6. Kutur kasabası ve dolayları da İrana bırakılıyordu.

7. Osmanlı Devleti, bütün tebaasına din ve mezhep serbestliği ve bu hususta eşit muamele yapmayı kabul ediyordu. Mahkemelerde din ve mezhep farkına bakılmaksızın bütün Osmanlı tebaasının şahitlikleri kabul edilecekti. Osmanlı ülkesinde seyahat edecekler ve rahipler hangi milletten ve dinden olurlarsa olsunlar aynı muameleyi göreceklerdi.

8. Osmanlı Devletinin Rusyaya 802 500 000 frank harb tazminatı vermesi ve bu tazminatı yıllık 350 000 liralık taksıtler halinde ödemesi kabul edildi. Bu borç verilmediği takdirde Rusyanın buna karşılık arazi istememesi ve Osmanlı Hükümetinin bu borcu diğer borçlarını ödedikten sonra vermesi kararlaştırıldı.

9. Osmanlı Devleti Makedonyada olduğu gibi Ermenilerin oturmakta olduğu vilâyetlerde de ıslahat yapmayı vait ve kabul ediyordu.

10. Rusyanın Osmanlı Devleti arazisinde oturan Hıristiyanların hamisi rolünü kendi inhisarına almak istiyen politikası Berlin Antlaşmasında reddedilmiş ve diğer büyük devletlerle aynı hak ve hudut içinde bu hak tanınmıştır. Aynaroz rahıplerinin imtiyazları olduğu gibi bırakılmış ve kutsal makamlardaki statüko ve Fransanın hakları da bozulmamıştır.

11. Karadeniz ve Çanakkale boğazlarının 1856 Paris ve 1871 Londra antlaşmaları ile kurulan serbestliği teyit olunmuştur.

Berlin Antlaşmasından sonra Avrupa: Berlin Antlaşması genel barışı sağlıyamamış, aksine olarak Büyük Devletlerin ve küçük devletlerin aralarını açmıştır. Büyük Devletler bu antlaşmanın, Osmanlı Devletinin durumunu sağlama bağladığını savundukları halde Osmanlı Devleti neticeden memnun olmamıştı. Çünkü bütün devletler bu antlaşma ile Osmanlı Devleti zararına arazi ve menfaat sağlamışlardı. Osmanlı Devleti görünüşte hiçbir şey istemiyen Bismarck'ın, bütün bu neticeden sorumlu olduğunu ve Rusya ile Avusturya - Macaristan devletlerinin dostluğunu kazanmak için Osmanlıları feda edeceğini iyice anlamıştı. Rumanyalılar, müttefikleri tarafından soyulmuş olduklarından, Sırplar ve Karadağlılar da Bosna - Herseğin aralarında bölüşülmesini ümidederken, buranın Avusturya - Macaristan devleti tarafından alınmasından şikâyetçi idiler Bulgarlar bir kısım topraklarının Rumanyaya ve Sırbistana verildiğini iddia ediyorlardı. Makedonya, Bulgarlar, Sırplar, Yunanlılar ve Karadağlılar arasında bir münakaşa ve mücadele konusu olarak Osmanlı Devletinde bırakılmıştı. Makedonyada dil ve milliyet o kadar karışıktı ki. burasını ne Bulgarlara, ne Sırplara, ne de Karadağlılara ve Yunanlılara vermek mümkün görülmemişti. Çünkü bu milletlerden hangisine verilse diğer üçü itirazda bulunacaktı.

Berlin Antlaşmasından umduğunu elde edemiyen Rusya, bir taraftan ordusunu kuvvetlendirmeğe çalışıyor, Orta Asyada İngiltere zararına genişleme yollarını arıyor ve Balkanlarda kendisine rakîp olarak beliren Avusturya-Macaristana karşı İslâv komitelerini harekete getiriyordu. Rusya Almanyaya ve kendisini sonuna kadar desteklemiyen Fransaya karşı küskün bir durum takınmıştı.

Anadoluyu Rusyaya karşı korumak ve burada mülkî ıslahat yaptırmak vazifelerini üzerine almış olan İngiltere, Rusyaya karşı hazırlıklı bulunmak mecburiyetine girmişti. Bir taraftan da Balkanlarda çok kuvvetlenen Avusturyanın Selâniğe doğru inmesinden ve Tunusu alan Fransanın deniz kuvvetlerinden endişe ediyordu.

Avusturya - Macaristan devleti Bosna - Herseği işgal etmiş olmakla beraber burada büyük zorluklarla karşılaşmıştı. Bir taraftan İslâv tebaasının artması dolayısiyle Rusyanın ağır baskısı altına girmişti. İmparator Franz Joseph ile Başbakan Kont Andrássy arasında görüş birliği yoktu. Doğuda Rusya tarafından tehdidedilen Avusturya - Macaristan Devleti batıda da İtalyanın hırsı ve düşmanlığı ile karşılaşıyordu. Berlin Kongresinde hiçbir menfaat elde edemiyen İtalya, Griç, İstirye, Trieste ve Dalmaçya üzerinde hak iddia ediyordu. Tunus meselesi de Fransa - İtalya münasebetlerinin düzelmesine engel oluyordu.

İçeride Katolik fırkasının ve sosyalistlerin baskısı altında bulunan Almanya, hiçbir devletin dostluğuna güvenecek halde değildi.

Bununla beraber Berlin Antlaşmasından sonra bu antlaşmanın bazı maddeleri bozulmuş, bazıları da tatbik edilememiş, fakat otuz yıl müddetle Avrupada harb olmamıştır. Büyük Devletler birbirlerini kontrol ederek iyice silâhlanmışlardır. Berlin Antlaşmasından sonra Osmanlı Devleti bakımından en önemli olaylar Tunus ve Mısır meseleleri ile Düyun-ı Umumiye idaresinin kurulmasıdır. Tunus Emîrliği 1871 yılında çıkarılan bir ferman ile Osmanlı tabiiyetinde bırakılıyor ve bu emaretin idaresi Muhammed Sadık Paşaya ve evlâtlarına veriliyordu. Bu fermanı Fransa Devleti tanımamış, Sadık Paşa da bu fermana itaat etmemiştir. Hattâ Tunus emîri, Osmanlı - Rus harbinde kendisinden yardım istenildiği halde asker göndermemiştir. Fransa birçok hâdiseleri hazırladıktan ve bunlardan gereği gibi faydalandıktan sonra Tunusu işgal etmiş ve bir antlaşma ile himayesi altına almıştır (12 Mayıs 1881).

Mısır Hıdivi İsmail Paşanın hudutsuz masrafları Mısırın geliri ile karşılanamadığından Mısır, İngiltere ile Fransadan yüksek faizlerle büyük ölçüde borç para almış, sonunda borçlarının faizlerini ödiyemiyecek bir duruma düşmüştü. Bu durum üzerine İngiltere ve Fransa devletleri Mısırın malî işlerini kontrol etmek üzere bir müfettiş göndermişlerdi. müfettişler Mısırda zamanla kabineye de girmişlerdi (1876-1882). Bu müfettişlerin işlere karışması Mısırda hoşnutsuzluk uyandırmış ve çıkan kargaşalıklar sonunda İsmail Paşa Hıdivlikten azledilmiş ve oğlu Tevfik Paşa Hıdivliğe getirilmiştir. Malî işlerin tasfiyesinde Avrupalılar yerlilere ehemmiyet vermeyip kendi menfaatlerini düşündüklerinden Mısırda kargaşalıklar olmuş ve Ârabî Paşa isyanı patlak vermiştir (bk. ÂRABÎ PAŞA). Bunun üzerine İngiliz ve Fransız donanmaları İskenderiyeye gelmişler ve Mısır milis kuvvetleri ile savaşa tutuşmuşlardır. Osmanlı Devleti, İngiltere istediği halde, Mısıra asker göndermemiştir. İngilizler İskenderiyeyi bombardıman etmişler ve karaya asker çıkarmışlardır. Bu sırada Osmanlı Devleti buraya kuvvet göndermek istemiş, fakat bu sefer de İngiltere engel olmuştur. İngiltere kuvvetleri Ârabî kuvvetlerini yenerek kendisini esir etmişler ve Seylan adası na göndermişlerdir.

Bu olaylardan sonra İngiltere, Osmanlı Devletinin hâkimiyet haklarına dokunulmamak şartiyle Mısırı, burada

düzenliğin lüzum gösterdiği müddetçe, işgal ettiğini açıklamıştır (1882). Fransa uzun zaman bu işgali tanımamış, fakat 1904 yılında kendisine Fas üzerinde serbest hâkimiyet tanınması karşılığı olarak İngilizlerin Mısırdaki durumunu tanımıştır.

Berlin Antlaşmasında kararlaştırıldığı gibi, Osmanlı Devletinin Rumeli vilâyetlerinde tatbik edilmek üzere hazırlanacak idare-i vilâyât nizamnamesi tamamlanmış, fakat tatbik edilmemiştir. Adliyede ve mahkemelerde ıslahat yapılmıştır. Devlet borçlarının çok artması ve devletin borçlarını ödiyemiyecek bir duruma düşmesi üzerine Avrupalı alacaklıların vekillerinden kurulan bir idare meclisi vasıtasiyle Bulgaristan vergisi, Kıbrıs vergisi, Doğu Rumeli vilâyeti vergisi, tömbeki, tuz, müskirat ipek, deniz avcılığı vergilerinin toplanması ve alacaklı devletlerin hesabından düşülmesi kararlaştırılmıştır. Bu idareye Düyun-ı Umumiye idaresi denilmiştir (1883).

Berlin Antlaşmasında Bismarck: Bismarck, Berlin Antlaşmasında Osmanlı İmparatorluğunun parçalanmasına taraftar gibi görünmüştür. Kendisinin bu hususta esaslı düşünülmüş bir projesi olduğu bilinmemekle beraber Bismarck, Büyük Devletler arasında harb çıkmasından ve bunun sonunda Almanyanın müttefiklerinden mahrum kalmasından korkuyordu. Kendi eseri olup, barışı koruduğuna inandığı üç İmparator anlaşmasının bozulmasından da endişe ediyordu. Bismarck birçok defalar, Osmanlı İmparatorluğunun parçalanması veya bu imparatorluğa herhangi bir şeklin verilmesi işinin kendisine ait bir mesele olmadığını söylemiş olmakla beraber kendisinin İstanbulun Osmanlı İmparatorluğunda kalması şartiyle İmparatorluğun bir nevi parçalanması fıkrinde bulunduğunu gösterecek deliller ve hâdiseler vardır. Bismarck, Berlin Antlaşmasında ihtirasları çarpışan üç büyük devlete (Rusya, Avusturya - Macaristan, İngiltere) Osmanlı İmparatorluğu arazisinden kendilerince hayatî görülen yerleri işgal etmelerini ve birbirlerine karşı fedakârlıkta bulunmak suretiyle harbe engel olmalarını tavsiye etmiştir. Bismarck, İstanbul Boğazının Osmanlı Devletinde, Çanakkale Boğazının da tarafsız ellerde bulunmasını, İstanbul ve dolaylarında birbirinin yerleşmesini istemiyen Rusya ve İngilterenin ihtiraslarını buralardan uzak tutacak bir tedbir olarak görmüştür. 1877 - 1878 Osmanlı - Rus harbinde Rusların Balkanları aşarak Akdenize doğru ilerlemesi ve Ayastefanos Antlaşmasında Balkanlarda yerleşmek dâvasında, korkunç şekilde beliren Rus emellerini Bismarck. Berlin Kongresinde iyice anlayınca, bundan ürkmüş ve namuslu simsar rolünü büyük bir başarı ile oynamak suretiyle Rusyayı darıltmak tehlikesini göze almıştır

Berlin Kongresinde Bismarck, Balkanlarda ve Rumelide Türk nüfusunun çokluk olduğu yerleri Osmanlı Devletine, Rumanya ve Bulgaristanı Rus nüfuzuna ve Bosna-Herseği de Avusturyaya bırakmak suretiyle işin içinden çıkmak istemişti. Berlin Antlaşması Rusyanın Balkanlara ve Boğazlara hâkim olmak politikasını değiştirmemiş ve Rusya bu emellerine kavuşmak için Balkan Harbinde ve Birinci Dünya Harbinde büyük gayretler sarf etmiştir. Birçok büyük diplomatlar gibi Bismarck da Osmanlı İmparatorluğunun o zamanki hali ve teşkilâtı ile yaşıyamayacağını görmüştü. Bismarck'ın Avrupanın güneydoğusunda Türklerin oturdukları yerle (Trakya bölgesi) sınırlanan bağımsız bir Osmanlı Devletini yaşatmak için Büyük Devletlere tavsiyede bulunması önemli bir olaydır. Birinci Dünya Harbinden sonra sınırları Millî Misak ile kurulan Türkiye Cumhuriyetinin Avrupa hudutlarını Bismarck'ın o zamandan işaret etmiş olması, üzerinde durulacak bir noktadır. Bir zamanlar «Şark meselesi, Pomeranyalı bir neferin hayatına değmez» diyen Bismarck, sonraları ve hususiyle Berlin Antlaşması sırasında bu meselenin önemini gereği gibi anlamış ve bu büyük işe istikamet vermek için bütün gücünü kullanmıştır.

BERLİN HASTALIĞI, ilk defa 1873 te Alman oftalmologu Rudolf Berlin (1836 - 1897) tarafından tarif edilmiş bir göz hastalığı. B. ödemi veya retina kommosyonu da denilen bu hastalık, göz küresinin, taş, sopa, top gibi bir cisim ile meydana getirilen ağır travmaları sonunda görülür. Travmadan kısa bir zaman sonra göz dibi. arka kutba uyan kısmında, süt manzarasında beyaz veya kirli beyaz bir renk alır. Buradaki damar dolaşımının bozulmasından meydana gelen yeknesak ödem ve küçük kanama yuvaları 3-4 günde tamamiyle iyileşir. Hastanın istirahat etmesi ve dolaşımı kolaylaştırmak için sıcak kompres tatbiki tedavi bakımından lüzumludur

BERLIN KONGRESİ: bk. BERLİN ANTLAŞMASI.

BERLIN MAVİSİ, mavi, ışıkla bozulmıyan, kompleks hattâ formülü üzerinde hâlâ tartışılan bileşimde bir ressam boyası. Demir -3- tuzları eriyiklerinin sarı siyanür (potasyum ferrosiyanür $K_4[Fe(CN)_6]$) eriyiği ile muamelesinden elde edilir. Bu muamelede önce koloyit halde, koyu mavi «suda eriyen» Berlin mavisi elde edilir. Daha fazla demir -3- tuzu katılırsa «suda erimiyen» Berlin mavisi çöker. B. M. nin oksalik asidde erimesinden mavi mürekkep elde edilir. Berlin mavisine son defa Reihlen tarafından $K[Fe^{III}Fe^{II}(CN)_6]n$ formülü verilmiştir. Berlin mavisine, «Paris mavisi», «Prusya mavisi», «Çelik mavisi» adları ile türlü dane inceliklerinde ve su ile potasyumlu olarak raslanır. Berlin mavisinin hiçbir çeşidine sulu asidler etki etmez. Buna karşı, bütün derişik asidlerden etkilenerek ayrışır ve yeşil bir renk alır. Alkalilerden de etkilenerek ayrışır ve esmer demiroksid çöker. Bu sebeple reaksiyonu alkali olan cam suyu veya kireç sütü ile karıştırılmaz; tutkal, yağlar, emülsiyonlar v. b. ile karıştırılarak kullanılır.

B. M. tarım makinelerinin, arabaların boyanmasında, tüp boyası halinde de ressamlarca kullanılır. Baskılarda, hattâ basmalarda da kullanılır. Çinko yeşili de, sarı renkli çinkokromatın Berlin mavisi ile karışımından ibarettir. B. M. ilk defa 1704 de Berlinli boya ustası Diesbach tarafından Dippel yağı ile demirsülfattan elde edilmiştir.

(Tıp): Havada hidrosiyanik asid (HCN) bulunup bulunmadığını tesbite yarıyan bir miyar olarak kullanılır. CN- anyonu alkali vasatta Fe^{+2} katyonu (demir II tuzları) ile hekzasiyanoferrik (II) anyonunu verir. Bu anyon ise demir (III) katiyonu ile reaksiyona girerek B. M. ni meydana getirir. Demir (II) sulfat ve demir (III) klorür karışımı (doymuş demir II sulfat çözeltisi: 75 cc; demir III klorür: 10 cc; distile su: 65 cc) hazırlanır. Buna batırılan bir baget (cam çubuk) Na OH çözeltisine daldırıldıktan sonra havaya tutulur. Eğer havada HCN varsa kirli mavi renkte bir tortu belirir. B. M., histolojide muhtelif preparatların hazırlanmasında boya olarak kullanılır.

BERLIN - STETTIN [*ştetin*] **KANALI** (Berlin-Stettiner Grosschiffahrtsweg), Berlin ile Stettin arasında 600 tonilâtoluk gemilerin işliyebildiği suyolu. Uzunluğu 194 km yi bulan bu işlek yol 1914 te bitirilmiştir. B. S. K., Berlin - Spandau kanalından (Berlindeki Humboldt

limanından Spandau'a kadar, 15 km) Havel - Hohenzollern kanalına (Havel ile birkaç Havel gölü boyunca uzanan bölüm ki, Oranienburg yakınından Oder'e kadar gider, 94 km) geçer. Dört yerdeki bentten sonra Oder ırmağı boyuna iner ve buradan da Stettin'e uzanır.

BERLIOZ [*berlyǫz*], **Hector** (11. XII. 1803 - 8.III. 1869), Fransız bestekârı. Grenoble yakınında La Côte-Saint André (Isère) de doğmuş, Pariste ölmüştür. Bir doktorun oğlu olan B. un, doktorluk tahsil etmesi ailesince kararlaşmış olmasına rağmen, o, 1826 yılında tıp fakültesinden ayrılarak konservatuvara devama başlamış ve daha önce babası tarafından yapılmakta olan yardımların kesilmesi üzerine hayatını kazanmak için, birkaç ay müddetle Dramatik Jimnaz Tiyatrosunda, korist olarak çalışmak mecburiyetinde kalmıştır. O sıralarda genç sanatkâr, orkestra, koro ve soli için bir *Messe* ile (ilk icrası 1825), *Waverley* (1828), *Les Francs - Juges* uvertürleri, *Huit scènes de Faust* (Faust'tan sekiz sahne) [1828, 1829] *Melodies Irlandaises* (İrlanda melodileri) [1830], *Symphonie fantastique* (Fantastik senfoni) [1830] adlı eserlerini bitirip umumî efkâra henüz tanıtmış idi ki, ayrıca kompoze ettiği *Cantate de Sardanapale* (Sardanapal kantatı) adlı eseriyle, 1830 yılında Roma mükâfatını kazandı. B. un Romadaki ikameti sırasında meydana getirdiği eserler şunlardır: *Le roi Lear* (Kıral Lear) [1831], *Le Corsaire* (Korsan) [1831] ve *Rob Roy* [1832] uvertürleri ile *Lélio, ou le retour à la vie* (Lélio, yahut hayata dönüş) adlı tegannili senfonik şiir (Fantastik Senfoninin devamı, 1831). Kompozisyon faaliyetine muvazi olarak, müzik yazarlığı sahasında da çalışmış, az zamanda dikkati çeken yazılariyle, ileri görüşlü bir fikir adamı olduğunu sanat dünyasına kabul ettirmiştir. Nitekim makaleleriyle olduğu kadar, kompozisyonlariyle de geniş ölçüde bir mücadeleye girişen B., programlı müzik (b. bk.) in icabettirdiği yeni stile ait prensiplerin yayılması hususunda büyük gayret sarf etmiştir. Onun bu yolda kaleme aldığı yazılar «Correspondant» (1829 dan itibaren), «Revue Européenne» (1832), «Courier de l'Europe», «Journal des Débats» (1835 ten itibaren), «Gazette Musicale de Paris» (1834 ten itibaren) adlı devrinin belli başlı gazete ve dergilerinde çıkmıştır. Bestekâr Franz Liszt, 1847 yılından itibaren Almanyada B. un fikirlerini, kendine mahsus bir anlayışla eserlerine tatbik etmiştir. B., 1843, 1845 ve 1854 yıllarında Almanyaya, 1845 - 46 yıllarında Avusturyaya, 1847 yılında da Rusyaya gitmiş; bu memleketlerin mühim şehirlerinde eserlerini bizzat idare etmiş ve bu arada, şiddetle tenkid edilmiş olmakla beraber, büyük bir alâka da görmüştür. Paris konservatuvarında, kompozisyon hocası tâyin edileceğine büyük bir ümitle inanmış olan B., 1839 yılında aynı müesseseye kütüphane memuru olmuş, 1852 yılında da, gene aynı kütüphaneye müdür tâyin edilmiş ve öldüğü tarihe kadar bu vazifede kalmıştır. B., hayatı boyunca Paris muhitinde tanınmış, fakat çalışmaları, ancak ölümünden bir müddet sonra, Fransada gittikçe artan bir alâka uyandırmıştır. Sanatkâr, yeni romantik müziğin en büyük önderlerinden biri, hattâ temsilcisidir. Orijinal bir bestekâr ve yüksek bir rehber olma vasfını her zaman için muhafaza eden B., prensipleri aleyhindeki cereyanı bir türlü önliyememiştir. Nitekim bu çatışma Berlioz'a mahsus programlı müzik ile senfonik forma bağlı olanlar arasında yıllarca devam etmiştir. B., tek parçalar halinde, ateşli senfonik eserler meydana getirmiş ve kendine mahsus «hatırlatma motifleri» kullanmak suretiyle bu tek parçalar arasında harikulâde bir münasebet kurmağa muvaffak olmuştur. Sanatkârın, kompozisyon sahasında meydana getirdiği yeniliklerin en büyüğü orkestrada kullanılan âletleri, ifade karakteristiği bakımından olan renk hususiyetlerine göre eserlerinde kullanması ve bunların mahiyetini, *Traité d'instrumentation* (1844) adlı kitabında başarı ile izah etmesidir. B. un en mühim eserleri şunlardır: *Grande Messe des Morts* [*Requiem*] (Ölülerin büyük messe'i) [1837], *Harold en Italie* (Harold İtalyada) [1834], *Roméo et Juliette* (dramatik senfoni) [1839], *Te Deum* [1850], *Benvenuto Cellini* [1838] ve *Les Troyens* (Truvalılar) [1856 - 59]; operaları: *Béatrice et Bénédict* (komik operası) [1862], *La Damnation de Faust* (Faust'un lâneti) [1846]; dramatik efsanesi: *L'enfance du Christ* (İsa'nın çocukluğu) [1854] adlı oratorio trilojisi, *Symphonie funèbre et triomphale* (Matem ve zafer senfonisi) [1840], *Le cinq Mai* (5 Mayıs, bas, koro ve şan için), *Carnaval Romain* (Roma karnavalı) [1844], *Les nuits d'été* (Yaz geceleri), orkestra refakatinde şarkılar [1834] v. b.

Hector BERLIOZ

B. un, operaları hariç olmak üzere bütün eserleri, izahlı olarak basılmıştır (Ch. Malherbe ve F. Weingartner, 18 cilt, taabi: Breitkopf und Hartel, Leipzig). B. un başlıca orkestra eserleri, tabi Eulenburg tarafından, küçük cep partisiyonları halinde yayımlanmıştır. Sanatkârın, yüksek fikirleri ihtiva etmekle beraber, mizahî bir mahiyet de taşıyan belli başlı kitapları şunlardır: *Voyage musical en Allemagne et en Italie* (Almanya ve İtalyada müzikal yolculuk) [2 cilt, 1844], *Soirées de l'orchestre* (Orkestra suvareleri) [1853], *Grotesques de la musique* (Musikinin kaba tarafları) [1859], *A travers chants* (Şarkılar arasında) [1863]. Ölümünden sonra yayımlanan kitapları şunlardır: *Les mémoires* (Hâtıralar) [2 cilt 1870, 1876], *Correspondance inédite* [Basılmamış muhaberat) [1879], *Lettres intimes* (Mahrem mektuplar) [1882]. B. un Prens Wittgenstein'a yazmış olduğu mektuplarını La Mara (1903) ve ayrıca, J. Tiersot da mektuplarını iki cilt halinde yayımlamıştır (1917 ve devamı). B. un *Traité d'instrumentation* (Enstrümanları kullanma bilgisi) adlı eserini, C. von Schwerin, modern bir esas üzerinde yenilemeyi tecrübe etmiştir (1901 - 1902). Sanatkârların tabi Breitkopf und Hartel tarafından basılan kompozisyon külliyatı, Felix Weingartner tarafından gözden geçirilip yeniden yayımlanmış ve 1905 yılında, Richard Strauss'ın tekrar incelediği aynı külliyat, tabi Peters tarafından yeniden basılmıştır. Bu külliyata, Ch. M. Widor tarafından *Technique de l'orchestre moderne* (Modern orkestra tekniği) adı altında ayrı bir kısım daha ilâve edilmiştir (1904). B. un hakkında basılan kitapların en mühimini A. Boschot yazmıştır: *Histoire d'un Romantique* (Bir romantiğin hikâyesi) [3 cilt, 1906 - 1920]. B. hakkında Franz Liszt, A. Jullien, E. Hippeau, J. G. Prod'homme,

J. Tiersot, R. Pohl J. Kapp, Catharine F. Boult, P. M. Masson, tarafından mühim eserler kaleme alınmıştır.

BERLITZ [*bîrlits*], **Maximilian D.** (1852 - 1921). Alman asıllı Amerikan dil pedagogu. Württemberg'de doğmuş, New Yorkta ölmüştür. Genç yaşta Amerikaya giderek dil öğretmeni olmuş, bu arada, dilini anlamadığı bir öğrenciye yaşıyan dillerden birini öğretirken, «tabiî» çarelere başvurmuş ve böylece «direkt metod» a dayanan ve kendi adiyle anılan *Berlitz Metodu*nu icadetmiştir. Bu metodda, hangi dil öğretiliyorsa ondan başka dil kullanılmaz, tercümeden kaçınılarak, öğretilen dilin havası yaratılır, önce eşya aynen gösterilerek veya resimleri çizilerek, basit hareketler de aynen yapılarak adları söylenir, sonra telkin ve sezi yoliyle mücerret mefhumlar da anlatılır, verilen kelime terkip ve cümle misallerinden de gramer kaideleri çıkarılır.

Amerikada, sonra da Londrada bu metodla yabancı dilleri öğretmek için özel okullar (The Berlitz Schools of Languages) açılmıştır. «Yaşıyan Diller Berlitz Okulları» (Ecoles Berlitz de Langues Vivantes) gitgide öbür memleketlere de yayılarak 33 memlekette 300 den fazla Berlitz okulu açılmış ve birçok yaşıyan diller için özel ders kitapları hazırlanmıştır: İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca Rusça, İspanyolca, Portekizce, Felemenkçe, Danca, İsveççe. Polca, Çekçe, Macarca, Rumence, Provansça, İbranice Japonca, v. b. Bu okulların milletlerarası merkezi Paristedir. 1901 den beri üniversitelerde yabancı dil öğretiminde tatbik edilen metod, Berlitz metodunun bir adaptasyonudur. Değeri ni küçümsememekle beraber, Berlitz metodunu klâsik gramatikal metodla birleştirmek ihtiyacı da duyulmuş ve 1921 de tercüme alıştırmalarına daha geniş yer ayrılmıştır.

1928 de yeni harflerimizin kabulünden sonra, Berlitz metoduna göre Türkçe bir kitap (*Berlitz: Türkçe Kısmı*, 1. bas. Berlin 1930) da hazırlanmıştır. Yıllardan beri İstanbulda da bir Berlitz okulu bulunmakta, ve burada başlıca İngilizce, Fransızca ve Almanca öğretilmektedir.

BERMEJO, [*bermeho*; İsp. *bermejo* = kırmızı], Arjantinde Chaco bölgesinde nehir. Bolivya Andları'ndan doğar: Corrientes yakınında Paraguay nehrine karışır. Uzunluğu 1 200 km dir. 250 km lik bölümü küçük gemilerin yüzebildiği bir suyoludur.

BERMEKÎLER, Abbâsîlerin ünlü vezirlerini yetiştiren bir aile. Barmak da denilen Bermek adı, sanıldığına göre Belh civarındaki Nevbahar tapınağında babadan oğula geçen büyük rahiplik rütbesi için kullanılmıştır. Bu tapınağa bağlı topraklar da bu rahip ailesinin malı olup, bir kısmı sonraları da B. in elinde kalmıştır. Burasının bir Budhist tapınağı olduğunu söyliyen tarihçiler ve gezginler olduğu gibi, eski İran hükümdarları tarafından kurulmuş bir âteşkede olduğunu müdafaa eden İranlı tarihçiler de vardır. Nevbahar tapınağının 664 yılında yıktırıldığı rivayet edilir. Fakat VIII. yüzyıl başlarında bu tapınakta ibadet edildiğini bildiren kaynaklar da vardır.

Abbasîler devletinin kurucusu olan Ebu'l - Abbâs ile kardeşi Mansûra veziri Hâlid'in babası olan sonuncu Bermek'in Müslüman olup olmadığı katî olarak bilinmemektedir. İbnü'l - Fakîh'e göre Hâlid bu sonuncu Bermek ile Saganiyan Prensesinden doğmuştur. Tabarî'de Kuteybe b. Müslim'in, ayaklanan Belh halkına karşı giriştiği, seferde Bermek'in eşi olan prensesin esir edildiği, Kuteybe'nin kardeşi Abdullahın bu prenses ile bir gece geçirdiği, Hâlid'in bu münasebetten doğduğu yolunda bir hikâye anlatmaktadır. Hâlid'in babası Bermek'in felsefe, astronomi ve tıp ilimlerinde yetkili olduğu, Emevîlerin saraylarına girdiği ve bazı mühim şahsiyetleri tedavi ettiği bilinmektedir. Bermek'in sonraları memleketine döndüğü sanılmaktadır.

Hâlid'in hayatının ilk yılları, tahsilini nasıl yaptığı ve Ebu'l Abbâs'a nasıl bağlandığı katî olarak bilinmemektedir. Ebu'l - Abbâs devrinde Divân'ül - harâc'ın başında bulunan Hâlid'in bir müddet birinci kâtip olduğu, sonraları şahsî gayretiyle vezirliğe yükseldiği sanılmaktadır. İyi idaresi, isabetli görüşleri ve askerlik işlerindeki başarıları ile ün almış olan Hâlid, Emevîlere karşı Ebu Müslim komutasında girişilen savaşlara da katılmıştır. Daha sonra Taberistan valiliğinde (765 - 769) bulunan Hâlid, Demâvend civarındaki Musmugan emîrliğini de yok etmiş, Bizanstan bazı kalelerin alınması işinde de kendisini göstermiştir (780).

Hâlid, Bağdadda birçok binalar yaptırmış, Taberistan valiliğinde bulunduğu zaman bu eyalette bir şehir kurdurmuştur. Hâlife Mansur'un son yıllarında Hâlid, Musul valiliğini elde etmiş ve oğlu Yahya'yı da Azerbaycan valiliğine tâyin ettimiştir. Musul halkı Hâlid'i çok sevmiş ve saymıştır. Arap tarihçileri Hâlid'in meziyet ve faziletlerini övmüşlerdir.

738 tarihinde doğduğu sanılan Yahya da valilik ve nâzırlıklarda ve bayındırlık işlerinde gösterdiği başarılı çalışmaları ile ün almıştır. Halife Mehdî devrinde Yahya, Hârûnü'r - Reşîdin yetiştirilmesine memur edilmiştir. Hârûnü'r - Reşîd Azerbaycan ve Ermeniye ile birlikte Fıratın batısındaki bütün vilâyetlerin valiliğine tâyin olunduğu zaman (780), Yahya onun Dîvânü'r - Resâil'inin başkanlığında bulunmuştur.

Halife el - Hâdî'nin kısa saltanatında (785-786) Hârûnü'r - Reşîd tahttan vazgeçmeğe zorlandığı zaman, Yahya, ölümle tehdidedildiği halde yine Hârûnü'r - Reşîdin tarafını tutmuştur. Hârûnü'r - Reşîd halife olunca Yahya, geniş salâhiyetle vezir olarak tâyin edilmiştir. Yahya'nın Abbâsî devletini oğulları Fâzıl ile Ca'fer'in yardımları ile 17 yıl idare ettiği söylenebilir.

Yahya'nın 766 yılında doğan büyük oğlu Fazl, kardeşinden daha meşhur olup 793 - 797 yıllarında Taberistan, Ermeniye, Azerbaycan, Horasan eyaletlerini idare etmiştir. Horasanda vali bulunduğu sırada yerlilerden yarım milyonluk bir ordu kurmuş ve bunun 20 000 ini Bağdada göndermiştir. Birçok büyük zaferler kazanan Fazl, idare ettiği yerlerde camiler, büyük binalar yaptırmış, kanallar açtırmıştır. Ramazan ayında camilere kandil asmak geleneğinin Fazl'dan kaldığı rivayet olunur.

Fazl'ın, 767 yılında doğduğu sanılan kardeşi Ca'fer, yazısının güzelliği, güzel konuşması, güzel giyinişi ve müneccimliği ile şöhret almıştır. Halife Hârûnü'r-Reşîd'e çok bağlı olan Ca'fer ondan hiç ayrılmamış ve tâyin edildiği vilâyetlere gitmiyerek oraları müsellimlerle idare etmiştir. Vezir olarak devleti idare edip etmediği, yapı yaptırıp yaptırmadığı ve daha başka mühim işlere girişip girişmediği katî olarak bilinmiyen Ca'fer'in nüfuzunu anlatan delil, halife adına kesilen paralar üzerinde onun isminin de yazılmış olmasıdır.

Ca'fer, ilk yıllarda devlet işlerinden halifenin annesi Hayzurân'a malûmat vermekle vazifelendirilmiş ve Hayzurân'ın ölümünden sonra genç Ca'fer'den mühür alınmış ve işlerin mühim bir kısmı B. den sonra devleti idare eden

Fazl b. Rebî'a verilmiştir. Fazl, 796 yılında B. den Muhammed b. Hâlid'in yerine hâcib (baş - mâbeynci) olmuştur. Taberî'ye göre Yahya 798 yılında hacca gitmiş ve Mekkede kalmak istemişse de ertesi yıl Bağdada dönmüş ve sanıldığına göre idareyi eline almıştır. Ca'fer, 29 Ocak 803 tarihinde Hârûnü'r-Reşîd'in emriyle öldürülmüş başı ve ikiye ayrılan vücudu Dicle köprülerinde asılmıştır. Yahya ile diğer üç oğlu da tutulmuş ve malları ellerinden alın mıştır. Yahyanın kardeşi Muhammed b. Hâlid'le ailesine dokunulmamıştır.

B. in felâketlerinin sebebi tarihçiler tarafından çeşitli surette izah edilmiştir. B. in başardığı işlerle, meziyetlerini ve kusurlarını gereği gibi incelemek ve katî bir karara bağlamak bugünkü bilgilerimizle mümkün değildir. B. i Müslümanlığa bağlı gösterenler olduğu gibi, Müslümanlık hükümlerine riayet etmediklerini veya Şiîliğe mütemayil olduklarını ileri sürenler de vardır. Yalnız bütün tarihçi ve şairler B. in cömert, yardım ve iyiliksever olduklarını söylemişlerdir. Hârûnü'r-Reşîd'in B. i mahvetmesinin sebeplerini arıyanlar da çeşitli âmiller üzerinde durmuşlardır. Hârûnü'r-Reşîd'in B. in nüfuz ve servetlerinden korkması ve onları kıskanması, B. in Alevîleri himaye etmeleri ve hükümdarın Alevîlerin düşmanı olması, B. in üstün durumlarını çekemiyen düşmanlarının hükümdara olanlar hakkında yanlış ve mübalâğalı bilgiler vererek hükümdarı kışkırtmaları, Hârûnü'r-Reşîd'in kızkardeşi Abbase'yi Ca'fere verdikten sonra pişman olup aralarında karı kocalık münasebetini menetmesi ve bu emrin tutulmıyarak Abbase'nin Ca'ferden gebe kalması, hükümdarın hapsettiği Horasanlı Şiî âsilerinin başı Yahya'yı Ca'ferin salıvermesi, yine Hârûnü'r-Reşîd'in zevcelerinden Zübeyde'nin oğlu Emin'in veliahdliği meselesinden Ca'fere kızgın olması ve son dakikada hükümdarı katle teşvik etmesi gibi sebepler bu feci neticede rol oynamıştır. Bu hâdiseden sonra B. bir daha tarih sahnesine çıkamamışlardır.

BERMİON OROS (Yun. = B. dağı), seyrek olarak **BERNON OROS**, eski Makedonya'da bir dağ, şimdiki Doksa dağı. Beroia (Karaferiye, bk. BEROİA 1) bu dağın eteğinde idi. Kıral Midas'ın meşhur bahçeleri de burada bulunuyordu. Roma hâkimiyeti zamanında bu dağ Pella ile Pelagonia bölgeleri arasındaki sınırı teşkil ediyordu. Roma tarihçisi Livius'ta kayıtlı olan Bora dağının B. ile aynı olması ihtimali vardır.

BERMUDA ADALARI (Bermudas), Atlas Okyanusunun kuzey bölümünde adalar topluluğu. Burada büyüklü küçüklü 360 kadar ada vardır. Hepsinin yüzölçümü 50 km² ye yaklaşır. Bu adaların yapısı, sönmüş volkanlar üzerinde tortulanmış kalker ve mercanlardan meydana gelmiştir. B. A. nın astropikal okyanus iklimi vardır (yıllık yağış 2 600 mm, yıllık sıcaklık 20°). Adalardan yalnız 20 kadarında yerleşilmiştir ki, buralarda yaşıyan nüfus tutarı 30 500 (1936) dür. Bunun 11 40 ' ü beyazlardır. Başlıca adası olan Mailand'da 3 300 nüfuslu Hamilton kasabası kurulmuştur. B. A. kışın çok turist çeker. Adalarda turfanda sebze yetiştirilir ve Amerikaya gönderilir. Büyük Britanyaya bağlı bulunan B. A. jeopolitik bakımdan mühim bir denizcilik üssüdür.

Bermuda Adaları

B. A. 1522 de İspanyalı Juan Bermúdez tarafından bulunmuş, 1612 de İngilizlerin eline geçmiştir.

BERN, İsviçrede bir kanton. Yüzölçümü 6 884 km², nüfusu 730 000 (1941 km². ye 106 kişi). Ahalisinin % 15 i Fransızca konuşur. B., İsviçrenin ikinci büyüklükteki kantonudur. Bu kanton İsviçrenin orta bölümünden kuzeyde Jüralara (Chasseral 1609 m), güneyde Alplere kadar (Jungfrau doruğu 4167 m) uzanır. Sütçülük, saatçılık, keten dokumacılığı, turizim başlıca gelir kaynaklarıdır. Resmî dil Fransızca ve Almancadır. İsviçre Birliğinin başkenti ve B. Kantonunun merkezidir. Aare nehrinin iki kenarında, vâdinin

Bern

içinde ve aşağı yamaçlarında büyümüştür. Şehrin iki yakasını 4 büyük köprü birleştirir. Denizden yüksekliği 500 - 580 m dir. Nehrin yüksek yerlerden kurtularak batıya yöneldiği yerde kurulmuştur. Nüfusu 130 331 (1941). Dokuma ve maden endüstrisi merkezidir. Çikolata fabrikaları ve mobilya yapım yerleri vardır. Üniversitesi 1834 te kurulmuştur. Büyük kütüphaneleri, müzeleri, ilim kurumları vardır. B., Dünya Posta Birliğinin merkezidir. Şehrin eski bölümü Aare nehrinin büyük bir kıvrımı ile kuşatılmış olup bir yarımadayı andırır. Burada gotik tarzında yapılmış kilise, belediye dairesi ve başka binalar vardır. B. in çevresi verimli bir ekim dikim alanıdır. B., son zamanlarda işlek bir ticaret merkezi (peynir, canlı hayvan) ve yol kavşağı (6 demiryolu) olmuştur.

Tarih (şehrin ve kantonun tarihçesi): B., 1191 de Zähringen dukası V. Berdhold'un kurduğu şehirdir. 1218 de Zähringen sülâlesi sönünce, serbest imparatorluk şehri olmuştur. Waldstätte'ler yardımiyle 21 Ocak 1339 da Laupen'da, Doğu Burgundia asılzadelerini mağlubetmiştir. B., 1353 te Konfederasyona (Eidgenossenschaft) girmiştir. Gerek silâh kuvvetiyle, gerek satın alma yolu ile civar bölgedeki topraklarını genişletmiş ve 1415 te Reuss nehrine kadar Aargau'yu ele geçirmiştir. 7 - 16 Ocak 1528 din konferansı karariyle 7 Şubat 1528 de Reformu (Protestanlık) kabul edilmiştir. 1536 da Savoie dukalarından Vaud (Waadt) bölgesini almıştır. Böylece din harblerinde, Zürich'in yanında yer almış (1656 ve 1712), bu şehirle birlikte Konfederasyonun en kuvvetli iki şehri olmuşlardır. Eski B. anayasasın-

da hükümet Schultheiss'lar, küçük konsey ve İkiyüzler konseyinden meydana geliyordu. Şehirliler 4 kısma ayrılırdı. Bu anayasa, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda gittikçe daha çok aristokrasiye kaçan bir karakter almıştır. İdare, iyi, ölçülü ve memleket refahlı olduğu halde, oligarşi idaresine karşı kuvvetli bir muhalefet başgösterdi. 1653 te kopan köylü harbi kana boğulmuştur. Major Davel'in Vaud'yu Bern'den ayırmak için 1723 te yaptığı teşebbüs, sonra Henzi'nin 1749 da hükümeti devirme tasarısı neticesiz kalmıştır.

Bu köhnemiş, canlılığını kaybetmiş idare sistemi, ancak Fransız ihtilâliyle yıkılabilmiştir. 1798 de Vaud B. den ayrılınca Fransız orduları memlekete girmiş, Bernlilerin Neuenegg ve Grauholz'taki kahramanca dayanışlarını kırarak 5 Mart 1798 de şehri işgal etmiştir. Fransızların himayesi altında kurulan Helvet Cumhuriyetinde üç yeni kanton (Vaud, Aargau ve Oberland) B. den ayırtılmıştır. Geçi 1803 te imzalanan Mediationsakte, Oberland'ı tekrar B. le birleştirmiş ise de Vaud ile Aargau bağımsız kalmıştır. Viyana Kongresinde (1815) B., bunlara karşılık eski Basel piskoposluğunun en büyük kısmını (Berner Jura; Jura Bernois) vermiştir. 1813 te B. de eski aristokrat anayasa tekrar kabul edilmiştir. Fakat 1830 da kopan Temmuz ihtilâli sonunda temelli kaldırılmıştır. 31 Temmuz 1831 de kabul edilen demokrat anayasa, başkentin bütün imtiyazlarını kaldırmıştır. 1846 da Juri heyeti, 1869 da da Referendum kabul edildi. 1848 de B., İsviçrenin federal başkenti ilân olunmuştur. Katolik kilisesine karşı 1870 te Almanyada başlıyan Kulturkampf adlı mücadele, B. kantonunda da patlamıştır. Bern Jurası, Katoliklerin mukavemetine rağmen, Basel piskoposu Lachat ve birçok başka rahipler yerlerinden atılarak üniversitede bir eski Katolik fakültesi kurulmuştur. 1880 de ve daha sonraki yıllarda devlet ile kilise arasında bir mütareke imzalanmıştır. 1893 te Roma (Katolik) kilisesi, Reforme (Protestan) kilise ve Hıristiyan-Katolik kilisesi yanında memleket kilisesi olarak tanınmıştır. 4 Haziran 1893 te ilân edilen en yeni anayasa ile halk inisyativi, 1906 da da hükümet konseyinin halk tarafından seçimi kabul edilmiştir.

BERN ALPLERİ, Batı Alplerin, içerisine İsviçrenin Bern kantonunun girdiği bir bölümü. Bu yüksek dağlık bölge, Rhône enlileme vâdisiyle Reuss ırmağı arasında uzanır. Yüksekliği 4 000 m yi geçen birçok sivri dorukları vardır ki başlıcaları: Finsteraarhorn, Eiger, Mönch, Jungfrau, Aletschhorn'dur. Önemli geçit yerleri ise Grimsel (işlek oto mobil yolu), Lötschenpass, Gemmi, Rawilpass'tır. B. A. nin manzaraları güzel olduğundan çok turist çeker. Dağa tırmanan dişli trenler vardır. Bk. ALPLER.

BERNABEI, Giuseppe - Ercole (aşağı yukarı 1620-1690), İtalyan müzikçisi. Caprarola'da doğmuş, Münih'te ölmüştür. Benevoli'nin talebesi idi. Münih'te oynanmış olan iki opera ile Vatikan arşivlerinde saklanan birçok dinî müzik eserleri vücuda getirmiştir. Oğlu **Guiseppe - Antonio B.,** 1659 da Romada doğup 1732 de Münihte ölmüş ve babasının talebesi olmuştur. Münihte Bavyera seçmen prensinin orkestra şefi olarak babasının yerine geçmiştir. O da tiyatro ve kilise için müzik eserleri yazmıştır.

BERNACCHI [*bernạkki*], **Antonio** (1685 - 1756), İtalyan mugannisi (soprano). Bologna'da doğmuş ve orada ölmüştür. Händel, meşhur bir hadım muganni olan B. yi Londraya götürmüştür. B., Münih ve Viyanada da muganni-lik etmiş, 1736 da Bolognada bir taganni okulu kurmuştur. Eserleri arasında kilise besteleri, taganni için aryalar ve düetler vardır.

BERNADOTTE AF WISBORG, [*bernadọt af visbor'y*], **Folke, Kont** (1895 - 1948), İsveçli devlet adamı. Stockholm'da doğmuş, Kudüs'te ölmüştür. İsveç kıralı V. Gustaf'ın yeğenidir. İkinci Dünya Harbi sırasında İsveç Kızıl Haç teşkilâtı başında bulunmuş Nisan 1945 te Heinrich Himmler tarafından Almanyanın teslim ve sulh teklifini Amerikalılarla İngilizlere bildirmeğe davet edilmiştir. Harbden sonra Birleşmiş Milletlerce Filistin arabuluculuğuna tâyin edilmiş, orada bir suikasta kurban gitmiştir.

BERNANỌS, Georges (1888-1948), Fransız romancısı ve siyasî yazarı. Pariste doğmuş, Neuilly - sur - Seine'de ölmüştür. Bir Jesuit kollejinde Katolik terbiyesiyle yetişmiş, sonraki yazılarında da insan ruhunun hayırla şer arasındaki mücadelesini başlıca konu olarak işlemiştir. *Sous le soleil de Satan* (Şeytanın güneşi altında) [1926], *L'imposture* (Sahtekârlık) [1928], *La joie* (Sevinç) [1929; Femina-Vie Heureuse mükâfatını kazanmıştır], *Un crime* (Bir cinayet) [1935], *Le journal d'un curé de campagne* (Bir köy rahibinin hâtıra defteri) [1936; Fransız Akademisinin roman mükâfatını kazanmıştır], *Nouvelle histoire de Mouchette* (M. in yeni hikâyesi) [1937], ve *Monsieur Ouine* (Bay Ou.) [1946] başlıca romanlarıdır. «Şeytan» dan sonra, «aziz» konusunu *Saint Dominique* ve *Jeanne, relapse et sainte* (J., mürtet ve azize) [1934] adlı eserlerinde ele almıştır. 1948 deki Münih anlaşmasından sonra B., küserek memleketini terk etmiş ve İkinci Dünya Harbini Brezilya'da geçirmiştir. Siyasî alanda, ırkçılığı müdafaa eden *La grande peur des bien - pensants* (İyi düşünenlerin büyük korkusu) [1911] Katolikliğin dar düşünceli çeşidine, *Grands cimitières sous la lune* (Ay altında büyük mezarlıklar) [1938] İspanyol rejimine, *Scandale de la vérité* (Gerçeğin rezaleti) [1939] Münih anlaşmasına, *Le chemin de la Croix - aux - Ames* (Ruhlar - Haçı yolu) [1948] de Vichy hükümetine karşı yazılmıştır. *Lettres aux Anglais* (İngilizlere mektuplar) [1942] ile İkinci Dünya Harbinde De Gaulle taraftarlarını teşvik etmiş, *Nous autres Français* (Biz Fransızlar) [1940], *Réflexions sur le cas de conscience français* (Fransız millî vicdanı hakkında düşünceler) [1945] ve *La France contre les robots* (Fransa, makine - adamlara karşı) [1947] adlı eserlerinde de millî konuları ele almıştır.

BERNARD, 865 yılında şöhret bulan bir İtalyan seyyahı. Filistini gezmiş ve orada Sapiens adı ile dolaştığı için aynı adda bir İskoçyalı rahip ile karıştırılmıştır. 863 ile 867 arasında Romadan yola çıkarak Filistine gitmiş, dönüşte Bretagne (Fransa) deki Saint Michel manastırına çekilmiştir. Kendisine atfedilen eserler şunlardır: *De ipsa Urbe Hierusalem et de multis adiacentibus Locis* (Kudüs şehrinin kendisi ve civarındaki birçok yerler hakkında), bir kopyası Oxford, diğeri de British Museum'de bulunan kısa bir yazıdır. Bk. *Early Travels in Palestine* (Filistinde en eski seyahatler) [Bohn's Antiquarian Library 1847].

BẸRNARD, Carl Aubois (1806 - 1844), tanınmış Viyanalı tıp profesörü. 14 Mayıs 1839 da II. Mahmudun meşhur nutku ile açılan «Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne» için muallim-i-evvel (profesör) olarak, yeniliksever, inkılâpçı padişah tarafından Viyana elçiliğimiz vasıtasiyle,

İstanbula getirtilmiştir. II. Mahmud nutkunda B. dan şu cümlelerle bahseder: «...Dr. Bernard'ı sizin için mahsus celbettim. Kendisi gayet müstait bir adamdır. Avrupanın birinci derecesindeki hükemasındandır. İşte bu adamdan ve sair hocalarınızdan ilm-i tababeti tahsile çalışın ve tedricen Türkçeye alıp lisanımız üzre tedavülüne sa'y eyleyin...».

Padişahın teveccühüne mazhar olarak çalışmağa başlıyan B., Galatasarayı Tıbbiyesini Avsturya tıp fakülteleri programı üzerine ıslah etmiş ve çok mühim esaslar kurmuştur. B., talebeyi lisan bakımından ikiye ayırmış ve dil bilmiyenleri Fransızca olgunlaşma derslerine devam ettirmiş. dil bilenlere hemen ders vermeğe başlamıştır. B., mektebin terbiye işleri kadar iç düzeni ile de meşgul olmuştur. Hıristiyan olduğu halde, talebenin muntazaman camie devam etmelerine, temizlenmeleri için hamama girmelerine bizzat nezaret etmiş ve mektebin yükselmesi maksadiyle gece gündüz oradan ayrılmamıştır. Ders zamanlarını ve mektebin diğer vakitlerini trampete ile bildirmek usulünü koymuştur. B., 1840 ta Viyanadan getirttiği bahçıvanlardan da faydalanarak, Galatasarayı Tıbbiyesinde bir nebatat bahçesi tesis ettirmiştir. Ayrıca, anatomi dersinin ölüler üzerinde gösterilmesine dair hükümdardan müsaade istihsalini temin etmiştir (1841). B. mektepte seririyat-ı dahiliye, emraz-ı dahiliye ve seririyat-ı hariciye nâzır ve muallimliğini ifa etmiştir. 1842 de ameliyat hastahanesi denilen hariciye kliniği tesis olunmuş, derste nadir vakaların talebeye gösterilmesi, dahiliye seririyatında tedavi gören hastalara mahsus istatistiğin hükümdara takdimi, keyfiyetin ayrıca devletin resmî gazetesi olan *Takvîm-i vakāyi*de neşri usulleri konmuştur.

Carl Aubois BERNARD

1839 da II. Mahmudun ölümünden sonra yerine geçen genç hükümdar Abdülmecid de mektebin imtihanlarına gelmiş ve tıp talebelerinin iyi yetiştirilmesinden dolayı B. a çok iltifat etmiştir. B., mektebin imtihan usullerini de yeniden düzenlemiş, talebeyi her sene imtihanından sonra bir bakalorya, üç doktora ve bir tez imtihanı vermeğe mecbur tutmuştur. Bakalorya ve doktoraları veremiyen talebe sınıf imtihan-ı umumîsine kabul edilemez ve sınıf geçemezdi. Ancak tez imtihanı da veren diploma alırdı. B. ın bu suretle mezun olan ilk talebelerinden biri, Hekimbaşı ve Mekteb-i Tıbbiye Nâzırı Abdülhak Molla'nın oğlu Hayrullah Efendidir. Doktora tezi olan *Makalât-ı Tıbbiye* 1843 te basılmıştır. Hayrullah Efendinin bu eserinde B. ın mektepteki çalışmaları hakkında mühim notlar bulunmakta, müşahedeleri zikredilmekte, derslerini hasta başında verdiği, İstanbulda Nemçe Hastahanesinde hekim olduğu için burada da talebelerine ders gösterdiği, otopsi de yaparak hakikî teşhislerin nasıl konacağı usulünü öğrettiği yazılmaktadır.

B. zamanında reçetelerin Latince ve Türkçe olarak yazdırıldığı yine Hayrullah Efendinin İstanbul Üniversitesi kütüphanesinde mevcut ders notları defterinden anlaşılmaktadır. B., 1827 den beri mevcut Tıbbiye kütüphanesinin gelişmesine de hizmet etmiş ve 1841 de kütüphane için muhakkak lüzumlu Fransızca kitapları Paristen getirtmiştir. 2 Kasım 1844 te 38 yaşında pek genç ölen B. ın vefatından, onu seven ve himaye eden Türk ricali, hekim arkadaşları ve talebeleri çok müteessir olmuşlardır.

B., Fransızca olarak okuttuğu derslerin esasını teşkil etmek üzere, İstanbulda basılan başlıca şu mühim eserleri yazmıştır:

1. *Les Bains de Brousse* (1842), 105 sahifedir. Ayrıca hamamları gösteren bir resim ile Bursa ve mülhakatının İzmit ve Mudanya körfezlerinin bir haritası ve Bursanın uzaktan kalesiyle beraber görülen mühim bir gravürü vardır. Bursa kaplıcaları hakkında çıkan ilk ilmî eserdir. Abdülmecidin 1844 te Bursayı ziyareti sırasında Türkçeye tercüme ettirilmiş, 1849 da herkese okutmak üzere Tıbbiye matbaasında *Kaplıca Risalesi* adı ile çıkarılmış ve 12 kuruş fiyatla satılmıştır.

2. *Eléments de Botanique à l'usage des élèves de l'école de médecine de Galatasaraî* (1842), 344 sahife ve 4 levhadan ibarettir.

3. *Précis de percussion et d'auscultation* (1843), 90 sahifedir. Bu eser hem ders kitabı, hem de o tarihlerde bu mevzuda yazılmış eserlerin en klâsiklerinden biri olarak ayrı değer taşımaktadır.

4. *Pharmacopée Militaire Ottomane* (1844), 161 sahifedir. Basılmış ilk Türk kodeksidir. Her sahife, ortasından ikiye ayrılmış olup bir tarafına Latince, diğer tarafına da Fransızca tercümesi yazılmıştır. Ayrıca Fransızca isimlerin yanında Latin harfleriyle Türkçeleri de vardır. Esbab-ı mucibe lâyihası İtalyanca kaleme alınmış, Mekteb-i Tıbbiye nâzırı ve hocalarından birçoğu tarafından imzalanmış ve ayrıca ince kâğıda basılarak esere eklenmiştir.

DE BROUSSE,

Constantinople

1842

BERNARD'ın «Les Bains de Brousse» adlı eserinin kapağı

BERNARD [*bernār*], **Chartres'lı** (ölm. aşağı yukarı 1130), Fransız iskolâstik filosofu. 1117 sıralarında Chartres (Fransa) da felsefe öğretmenliğinde bulunmuştur. O zamanlar Chartres, Eflâtunculuğun başlıca merkezi sayılıyordu. 1119 da Chartres kilisesi kançılarlığına getirilen B. ın hayatının bundan sonraki kısmına dair bilgi yoktur. B. hiçbir eser bırakmamıştır: fakat Salisbury'li Iohannes'in *Metalogicus* (Mantık ötesi) adlı eserinden onun klâsik müelliflerle ve hususiyle Eflâtun ile yakından ilgilendiğini öğreniyoruz. B. a göre, Tanrı ile ilâhî idealardan başka, bütün şeylerin ilkeleri yaratılmış madde ve «formae nativae» (Lat. = fıtrî şekiller) idi. Bu nazariyenin kökü, Augustinus (b. bk.) tadır.

BERNARD [*bernār*], **Claude** (1813 - 1878), Fransız fizyoloji bilgini. Saint - Julien (Rhône)de doğmuş, Pariste ölmüştür. Bir bağcı ailesindendir. Küçük yaşta babasını kaybeden B., köy okulundan sonra Villafranché'de papazlar kolleji-

ne girmiş, orada Latince de okumuştur. Fakat ailesinin geçim durumu elverişli olmadığı için Lyon'a gidip yakındaki baytar okulunun ilâçlaınnı da veren bir eczahanede iş bulmuş. ilâçlarla, hastalıklarla ilgisi burada başlamıştır. Bununla beraber henüz tutacağı yolu seçmiş değildi, çeşitli alanları deniyordu. Yazdığı vodvil, bir tiyatroda başarıyla oynandı. Parise de beş perdelik bir tragedyasını yanına alarak gitti. Ama orada asıl yolunu bulmada gecikmemiştir. 1843 te tıp doktoru olmuş, 1853 te Tıp Akademisine üye seçilmiş, 1854 te Sorbonne'da yeni kurulan tecrübî fizyoloji kürsüsüne hoca olmuştur. 1868 de bu kürsüyü Paul Bert'e bırakan B., Museum'-da genel fizyoloji kürsüsüne geçmiştir. 1854 te İlimler Akademisi üyeliğine seçilmiş, 1855 te Collège de France'ta, Magendie'nin yerine tecrübî tıp kürsüsüne getirilmiştir. 1868 de Fransız Akademisinde Flourens'in yerine geçmiş, 1869 da Senato üyesi olmuştur.

Claude BERNARD

B., fizyoloji alanında çeşitli araştırmalariyle, buluşlariyle, eserleriyle çığır açmış bir bilgindir. Araştırıcı, yetiştirici, sert bir hoca olan Magendie'nin Hôtel Dieu Hastanesinde hazırlayıcısı olduktan sonra sıkı, verimli çalışmalariyle ilerlemede, kendini tanıtmada gecikmemiştir. B., orada, Descartes'la başlayıp Harvey'nin, Haller'in, Spallanzani'nin epey geliştirdikleri fizyoloji tecrübesini daha da ileri götürmüştür. Bununla beraber bu yoldaki tecrübeler gene de birçok itirazlarla karşılaşmıştır. B. a karşı koyanlara göre bir bütün olan hayatın ayrı parçalardan meydana geldiği ileri sürülemez. Bir parçayı ele almak, onu bütünden ayırıp cansız hale getirmek demektir. Oysaki, birbirinden büsbütün farklı olan canlı tabiatla cansız tabiat, aynı kanun içine sokulamaz. İşte Magendie'nin karşı koyduğu bu görüşü B., sayısız tecrübeleriyle temelli çürütmüş, hayat hâdiselerini de kesin kanunlara bağlıyarak fizyolojiyi, fiziğin, kimyanın kardeşi bir bilim haline getirmiştir. B., bu harika tecrübelerini. kötü şartlar içinde, nemli. sağlığa zararlı, bodrum gibi bir yerde, ayrıca da mezbahalarda, kimi zaman azgın atlar üzerinde yapmıştır.

B., tecrübelerinde ilk önce hazım işinin kimyevî hâdiselerini ele almıştır. Bu araştırmaları sonunda, 1849 da, İlimler Akademisi mükâfatını alan bir muhtıra yayımlamıştır. Bu çalışmalar, B. ı karaciğerin glikojen çıkarma fonksiyonu, şekerli diyabetin belirtisi üzerinde bir nazariye kurmaya götürmüştür. Büyük tesirleri olan bu nazariye dolayısiyle de 1851 de ikinci defa olarak İlimler Akademisi mükâfatını almıştır. Büyük sempati siniri, durdurma, kımıldatma sinirleri üzerindeki araştırmaları, 1853 te ona aynı mükâfatı üçüncü defa olarak kazandırmıştır.

B., zehirler, anesteziler üzerindeki araştırmalariyle de gözlem alanını genişletmiştir. Gözlemlerinde zehiri bir vasıta olarak kullanması, gerçekten harika bir buluştur. Çünkü zehir, elin, gözün giremediği yerlere, bedenin, unsurların, deveranın içine kadar işler. Sinirleri yırtmadan çözmede mükemmel bir vasıtadır. Böylece hayatı sakatlıyan teşrih bıçağı ile hayat nispetlerini yanlış gösteren mikroskopun yanında, sakatlamadan, kan dökmeden iş gören, diri üzerinde otopsi denilen vasıta bulunmuştur.

B. ın felsefesi, determinismdir, yeni vitalisme de bağlıdır. Determinismle yeni vitalismi şu cümlesinde birbiriyle kaynaştırmıştır: «Hayatın usulleri, hem neticeleri bakımından kimyevî, hem de tatbikatı bakımından özeldir». Metodunun değerli unsurları arasında gözlem, deneme, hele canlı hayvan üzerinde deneme başta gelir. Faraziyeye de denemelerinde önemli bir yer verir. Gerçi faraziyenin asıl deneme sırasında işe karışıp gözlemciye tesir etmesi doğru değildir, ama olayları grup halinde toplamada, araştırmalara istikamet vermede, neticeleri birbirine bağlamada çok işe yarar.

Başlıca eserleri şunlardır: *Sur le suc gastrique et son rol dans la nutrition* (Mide usaresi ve beslenmedeki rolü hakkında) [1843, tez]; *Mémoire sur le pancréas* (Pankreas hakkında muhtıra) [1849-1856]; *Recherches sur une nouvelle fonction du foie considéré comme organe producteur de matière sucrée* (Şekerli madde çıkaran bir organ olarak karaciğerin yeni bir fonksiyonu üzerinde araştırmalar) [1853]; *Introduction à l'étude de la médecine expérimentale* (Tıpta tecrübe usulünün tetkikine giriş) [1865, Türk. terc., 1934], *Leçons sur les anesthésiques et l'asphyxie* (Anesteziklerle asfiksi hakkında dersler) [1875], *Leçons sur la chaleur animale* (Hayvanî ısı hakkında dersler) [1876], *Leçons sur le diabète et la glycogénèse animale* (Şeker hastalığı ile hayvanlarda glikojen hakkında dersler) [1877], *Leçons sur les phénomènes de la vie, communs aux animaux et aux végétaux* (Hayvanlarla bitkilerde ortak olan hayat olayları hakkında dersler) [1877 - 1878], *La science expérimentale* (Tecrübî ilim) [1878], *Leçons de physiologie opératoire* (Cerrahî fizyoloji hakkında dersler) [1879], *Leçons de pathologie expérimentale* (Tecrübî patoloji dersleri) [1880].

BERNARD [*bīrnīrd*], **Edward** (1638 - 1696), İngiliz müsteşrik ve matematikçisi. Towcester (Northamptonshire) de doğmuş, Oxford'da ölmüştür. 1655 te Oxford üniversitesinin St. John kollejinde araştırıcı (scholar) tâyin edilmiştir. İbranice, Suryanice Arapça ve Kıptice öğrenmiştir. 1669 da Christopher Wren, B. yi «Savilian chair of astronomy» (S. astronomi kürsüsü) asistanı tâyin ettirmiştir. B., eski matematikçilerin eserlerini tekrar bastırma işini idare etmiştir.

BERNARD [*bernār*], **Emile** (1868 - 1941), Fransız ressamı, sanat tenkidcisi. Lille'de doğmuş, Pariste ölmüştür. Ressam Cormon'un atölyesinde çalışmışsa da, bu sanatkârın akademik tesirlerinden kendini kurtararak modern sanat hareketleri içinde mühim bir yer almıştır. Cézanne ve Van Gogh ile dostluk peyda etmiş, sonradan bu sanatçılardan ayrılarak sembolizm hareketinin bayraktarlığını yapmıştır. B., klâsisizmin büyük bir belâgatle methiyesini yapmış olmasına rağmen eserlerinde Bologna resim mektebinin akademizmine düşmüştür.

Kısa bir zaman Mısırda kalmış olan B., Şark usul ve âdetleriyle, tarikiyle yakından ilgilenmiştir. B. nin resimlerinden çok yazıları dikkati çekmiştir. Bunlardan ressam Paul Cézanne hakkında hâtıralar (1912), Von Gogh ile mektuplaşmaları, 1906 da Kahirede yayımlanmış olan (1898) bir şiir kitabı vardır. «La Rénovation esthétique» adlı bir sanat ve edebiyat dergisi de çıkarmıştır. «Afyon içen kadın» (Luxembourg müzesi), «Şark etüdü» (Cezayir müzesi),

«Uyuyan çıplak kadın», «Nargile içen şarklı kadın», «Nil kenarında» adlı resimleri anılmağa değer. Ayrıca François Villon, Ronsard ve Baudelaire'in şiir kitaplarını resimlemiştir.

E. BERNARD: Bretonlar (Modern sanat müzesi, Paris)

BERNARD [*bernār*], **Jean - Jacques** (doğ. 1888), Fransız piyes yazarı. Enghien-les - Bains (Seine - et - Oise) de doğmuştur. Tristan B. ın oğludur. Sahneye bir yenilik getirerek «sükût tiyatrosu» (théâtre de silence) tekniğini kurmuştur; bunda, bilhassa aşk psikolojisinin tahlilinde, şahısların iç yaşayışı, sözle değil, sahnede sık sık geçen sükût anlariyle anlatılmıştır; Denys Amiel (b. bk.) de bu tekniği geliştirmiştir B., yapılan tenkidler üzerine, *Témoignages* (Şahadetler) [1933] adlı eserinde, kendi tekniğinin «sükût tiyatrosu» değil, «ifade edilmiyen şeylerin tiyatrosu» (théâtre de l'inexprimé) olduğunu açıklamıştır. B., ilk piyesleri olan *Le voyage à deux* (İki kişilik yolculuk) [1917] ve *La maison épargnée* (Esirgenmiş ev) [1919] den sonra *Le feu qui reprend mal* (Yeniden tutuşmıyan ateş) [1921] ve *Martine* [1922] ile şöhretini sağlamıştır. Öbür piyeslerinden *L'invitation au voyage* (Seyahate davet) [1924], *Le printemps des autres* (Başkalarının baharı) [1924]. *Le sonnet d'Arvers* (Arvers'in sonesi) [1925], *L'âme en peine* (Istırapta olan ruh) [1926], *Nationale No. 6* [1935; Türk. terc. *Ana yol* 1946] ve *Le jardinier d'Ispahan* (Isfahan bahçıvanı) [1939] başarı kazananlar arasındadır. B. ın *Le roman de Martine* (Martine'in romanı) [1929] ve *Madeleine Landier* (M. L.) [1933] başlıklı iki romanı da vardır.

BERNARD [*bernār*], **Jean - Marc** (1881 - 1915), Fransız şairi. Valence - sur - Rhône (Drôme) da doğmuş, harb meydanında, Souchez ile Cabaret Rouge (Artois) arasında ölmüştür. Birçok memleketleri gezdikten sonra Valence'ta yerleşmiş, 1910 da *Les Guêpes* (Eşekarıları) adlı dergiyi kurarak etrafına Yeni - klâsik (Néo - classique) çığırında yazı yazanları toplamıştır. Başlıca şiir kitapları şunlardır: *L'homme et le Sphinx* (İnsan ve Sfenks) [1904], *La mort de Narcisse* (N. in ölümü) [1905] ve şaheseri olan *Sub tegmine fagi* (Kayınağaçlarının örtüsü altında) [1913]. Ölümünden az önce yazdığı *De Profundis* (Kalbin derinliklerinden) başlıklı şiir, istihkâmlardaki yaşayışı canlandırır.

BERNARD [*bernār*], **Joseph-Antoine** (1866 - 1931), Fransız heykelcisi. Vienne (Isère) de doğmuş, Boulogne-sur - Seine'de ölmüştür. Önce Lyon güzel sanatlar mektebinde çalışmış, sonra da Paris millî güzel sanatlar mektebinde Cavelier'nin talebesi olmuştur. Fakat mektebin tesirlerinden ve orada öğretilenlerden kendisini kurtararak eskiden babasından öğrendiği pratik yontuculuğa dönmüştür. Meşhur Fransız heykelcisi Rodin'in yanında pratisiyen olarak da çalışan B.. mermeri doğrudan doğruya yontarak (taille directe) işlemeye başlamış (1905 sıraları) ve alçı üzerinde kesme ile çalışmayı çamurla işlemeye tercih etmiştir. Yontma suretiyle çalışarak sonradan tunça dökülmüş eserleri de vardır. Başlıca eserleri arasında şunlar anılmağa değer: «Bacchante» (taş), «Michel Servet anıtı», «Ahenk» (tunç),«Testili genç kız» (tunç), «Çocuklu kadın» (tunç), «Kumaşa bürünmüş genç kız».

J. A. BERNARD: Testili genç kız (1910, Luxembourg müzesi)

BERNARD [*bernār*], **Tristan** (asıl küçük adı: **Paul**; 1866 - 1947), Fransız romancısı ve dram yazarı. Besançon'da doğmuş, Pariste ölmüştür. Önceleri bir alüminyum fabrikasında idarecilikle işe başlamış, hukuk öğrenimini bitirince Paris barosuna yazılarak avukatlık yapmıştır. 1891 yılında «Revue Blanche»ta edebî yazılar yazmağa başlamıştır. Romanlarından birkaçı: *Chasseur de chevelures* (Saç avcısı) [1892]. *Le journal des vélocipédistes* (Bisikletçilerin hâtıra defteri) [1895], yine 1895 te ilk tiyatro eseri olan *Les pieds nickelés* (Nikelli ayaklar) adlı 1 perdelik dramını vermiştir. Bundan sonra yazdığı tiyatro eserlerinin başlıcaları şunlardır: *Fardeau de la liberté* (Hürriyet külfeti) [1897], A. Allais ile birlikte: *Sylverie ou les Fonds hollandais* (Sylverie yahut Holânda kolleksiyonları), *Octave*, *La mariée de Touring - Club* (Turing kulübün gelini), *L'Anglais tel qu'on le parle* (Konuşulduğu gibi İngilizce) [1899] en tanınmış piyeslerindendir. *Le seul bandit du village* (Kasabanın tek haydudu) [1898] v. b. B., eğlenceli vodviller de yazmıştır. Başlıcaları *L' affaire Mathieu* (Mathieu meselesi) [1900], *Tripplepatte*, *Le danseur inconnu* (Meçhul dansör) [1907], *Le petit café* (Küçük kahvehane) [1911], *Le prince charmant* (Sevimli prens) [1914], *La volonté de l'homme* (İnsan iradesi) [1917] adlarını taşır. *Mémoires*

Tristan BERNARD

d'un jeune homme rangé (Derli toplu bir gencin hâtıraları) [1899], *Un mari pacifique* (Uysal bir koca) [1901] adlı romanları da vardır.

Tiplerini hayattan aldıktan sonra bazen lüzumundan fazla büyüterek canlandıran B. nin eserlerinde yer yer ve zaman zaman durgun bir ifadenin sevimliliği, çok zaman ise ince iğneleyişler görülür.

BERNARD DE VENTADOUR [*bernār dī vātadur*] veya **de Ventadorn** (XII. yüzyıl), Provansa şairi. Eski Provans dilinde yazan şairlerin belki de en büyüğüdür. Corrèze'deki Ventadour şehrinde doğmuştur. Diğer troubadour (ozan) larda eşine hemen hemen hiç raslanmıyan şekilde, ince duygulu ve samimiyetle dolu 50 ye yakın şiir yazmıştır. Şiirlerinde asîl kadınlığı terennüm etmiştir. Ventadour kontlarının önce Fransa, sonra da İngiltere kıraliçesi olan Aquitania'lı Eléonore'un hizmetinde bulunmuş, Toulouse kontu V. Raymond'un ölümünden sonra (1194) bir manastıra çekilmiştir. Ventadour kontesi Agnes'e âşık olduğu söylenir. Bu şiirlerin bir kısmı Raynouard tarafından *Choix de poésies des troubadours* adı altında toplanmış, C. Appel de (Halle, 1915) bunları tam olarak, besteleriyle birlikte yayımlamıştır.

BERNARDAKĒS [*vernardhākis*], **Demetrios**(1834-1907), Yunan şair ve filosofu. Lesbos'ta Aya Marini kasabasında doğmuş ve Midilli'de ölmüştür. 1861-1869 a kadar Atinada tarih profesörlüğü etmiştir. Bir müddet prenslere mürebbilik ettikten sonra doğduğu memlekete dönmüştür. Başlıca eserleri şunlardır: *Graomyomakhia* (Turna kuşlariyle farelerin savaşı) [1856, hicviye], *Eikasia* (Hayal) [1856], *Maria Doksapatre* [1858], *Kypsellidai* (Kypselos oğulları) [1860], *Merope* [1865], *Euphrosyne* [1882], *Phausta* [1893], *Antiope* [1895], *Ho Nikephoros Phokas* [1905] tragedyaları ve Peridromos komik şiiri. Euripides'in birçok eserini yayımlamıştır.

BERNARDES, Diego (aşağı yukarı 1530-1605), Portekizli şair. Diego Bernardes Pimento da denir. Hemşerileri arasında Portekizin Theokritos'u lâkabını almıştır. Pontede Barea'da doğmuştur. Ölümünden sonra yayımlanan başlıca şiirleri şunlardır: *O Lyma* (Lyma) [1596], *Rimas varias, flores do Lyma* (Çeşitli kafiyeler, Lyma'nın çiçekleri) [1597]. B. in eserleri Portekiz edebiyatının klâsiklerinden sayılır.

BERNARDIN DE SAINT-PIERRE [*bernardē dī sē piēr*], **Jacques Henri** (1737-1814), Fransız yazarı ve tabiat bilgini. Havre'da doğmuş, Eragny-sur-Oise'da ölmüştür. Ordu saflarında askerî mühendis yardımcısı iken, mesleğinden ve rütbesinden vazgeçmiş, gönlüne ve kararsız mizacına uygun bir iş tutabilmek isteği ile Holândayı, Polonya ve Almanyayı boydan boya dolaşmıştır. 1768 de, bugün Maurice Adası adını almış bulunan Île de France (Fransa Adası) a bir vazife ile yollanılmış, ada dönüşü üç ciltlik *Etudes de la nature* (Tabiat etüdleri) [1784] adlı eserini yayımlamıştır. 1790 da Fransız Enstitüsüne üye seçilmiş, ölümünden az zaman sonra bir öğrencisi, eserlerinin bütününü 18 cilt halinde yayımlamıştır. Başlıca eserleri şunlardır: *Voyage à l'Île de France* (Fransa Adası'na seyahat) [1773; Türk. terc.: *Bir küçük seyahatname*, 1904], *Chaumière indienne* (Hindli kulübesi) [1790; Türk. terc. *Külbe-i hindû*, 1878; *Hindli kulübesi*, 1939]; siyasî bir eser olan *Les voeux d'un solitaire* (Bir münzevinin dilekleri) [1790] v. b. Bilgin ve filosof olan B. in felsefesinin temel yapısı, deney ilmini ve Newton, Buffon gibi bilginlerin gözlemlerini ilâhî hikmetlere bağlamaktır. B., tabiatta sonsuz bir ahengin bulunduğuna inanmış, ve dünyayı, insanların rahatı uğruna kurulmuş bir varlık diye kabul etmiştir. Tanrıya bağlı kalbler onun eserlerini heyecanla okumuştur. Tabiatı sâf, pitoresk bir ifade ile canlandıran B., hususiyle *Paul et Virjinie*(P. ile V.) [1784] adlı eseriyle Fransız edebiyatına romantizme hazırlık devresini açan ilk sezileri getirmiş, yine bu eseriyle ekzotizmin de ilk çığır açanı olmuştur. Şiirli ve sâf bir dille kaleme aldığı ve iki küçük, duygulu kalbin çırpınışlarını anlatan bu eser, dilimize 1895, 1930. 1937, 1939, 1944 yıllarında ayrı ayrı kimseler tarafından beş defa çevrilmiştir.

BERNARDO (800 den önce-818), İtalya kıralı (hük. 813-818). Büyük Karl'ın torunu, Pipin'in oğludur. İtalya tahtında babasına halef olmak üzere Büyük Karl B. yu Pavia'ya göndermiş ve Aachen meclisi de kırallığını tasdik etmiştir (813). Büyük Karl'ın ölümünden sonra da tahtını muhafaza eden B., Frank İmparatorluğuna bağlılığını belirtmek için, Aachen (814) ve Paderborn (815) meclislerinde Sofu Ludwig'e sadakat yemini etmiştir. Ludwig'in 817 de imparatorluğun paylaşılması hususunda yaptığı kanunun kendisi için zararlı olabileceğinden korkan B., Ludwig'e karşı ayaklanmışsa da yenilerek yakalanmış ve ölüme mahkûm edilmiştir. Ölüm cezası, daha sonra gözlerinin oyulması şeklinde değiştirilmiş. lâkin B., bu ameliyeden kurtulamıyarak ölmüştür.

BERNARDUS, tarihte ün almış iki Katolik din adamı:

1. **Clairvaux'lu St. B.** [*Doctor mellifluus* = «bal sözlü öğretmen» diye anılır] (1091-1153), Kilise Öğretmeni (Lat. *Doctor ecclesiae*), din âlimi ve manastır kurucusu. Dijon (Fransa) yanında Fontaines'de doğmuş, Clairvaux (Aube ili) da ölmüştür. Babası Fontaines derebeyi Tecelin, annesi Alette de Montbard'dır. Tahsilini Châtillon'da gördükten sonra 1114 te keşiş olarak Cîteaux manastırına girmiş, ertesi yıl. yeni kurulmuş olan Clairvaux manastırı başına getirilmiştir. B. un çalışmaları sayesinde Clairvaux manastırı çok gelişmiş ve Cîteaux keşiş tarikatı iyice yayılmıştır. Bu sebeple bu tarikata Bernardusçu tarikat adı da verilir (bk. BERNARDUSÇULAR ve CÎTEAUX KEŞİŞLERİ). En büyük Ortaçağ Katolik vaizlerinden biri olan B., 1120 yıllarından itibaren Fransa kilise siyasetine defalarca karışmış, 1130 da, papa II. Honorius'un halefi papa II. Innocentius'a karşı II. Anacletus adiyle bir papa daha seçilince B., II. Innocentius'un tarafını tutmuş ve propagandasiyle, Katolik kilisesinde baş gösteren ayrılığı önlemeğe muvaffak olmuştur. B., Batı kilisesinde ortaya çıkan ve Pataren'ler (Lat. *Patareni*) adı altında toplanan muhtelif mezheplere ve rasyonalist iskolâstik teologlara karşı da savaş açmıştır. 1140 ta toplanan Sens ruhanî meclisinde ünlü din âlimi Petrus Abaelardus'un mahkûm edilmesi her şeyden önce, B. un dini müdafaa yolunda söylediği nutuklara atfedilebilir. B. un nüfuzu, eski öğrencilerinden III. Eugenius (papalığı 1145-1153) un papalık tahtına çıkarılmasiyle doruğuna ulaşmıştır. Eugenius'un ilân ettiği ikinci Haçlı Seferi'nin meydana gelmesinde B. un körükleyici vaızlarının mühim bir payı olmuştur.

B., din ilminde yeni bir sistem kurmamıştır. Felsefesinde, Yeni Eflâtuncu Tanrı mistisizmi ile İsa mistisizmi, bir de mistisizmle ilgisi olmıyan ve *İncil*de İsa hakkında

verilen karakter tasvirine dayanan bir dindarlık ve yoksul İsanın hayatını taklit hissi gibi unsurlar vardır. Başlıca eserleri şunlardır: *De contemptu Dei* (Tanrıyı seyretme hakkında). *De consideratione libri quinque* (Murakabe hakkında beş kitap [= bölüm]), III. Eugenius'a ithaf ettiği bu eserinde papaların cismanî egemenliği aleyhine cephe almaktadır; *Adversus Abaelardum* (Abaelardus aleyhinde). Bundan başka birkaç ilâhisi, 350 kadar va'zı ve 400 den fazla mektubu zamanımıza kadar gelmiştir. B. 1177 de papa III. Alexander tarafından azizler sırasına çıkarılmıştır.

2. **Toledo'lu St. B.** (ölm. 1122 veya 1125), İspanya başpiskoposlarının başı ve kilise siyaset adamı. Agen (Fransa) da doğmuş, Toledo (İspanya) da ölmüştür. Keşiş olarak St. Auxentius manastırına giren B., Cluny (Fransa) Benedictusçu manastırından çıkan ve keşişlerin hayatını düzenliyen ıslahatı kabul ettiği için, Cluny manastırı başı Hugo tarafından, birkaç keşişle birlikte, Sahagún (İspanya) a, St. Facundus manastırına gönderilmiş, 1080 de bu manastırın başına getirilerek Castilla kıralı VI. Alfonso tarafından Toledo başpiskoposluğuna tâyin olunmuş, sonra bütün İspanya başpiskoposlarının başı yapılmış (1086) ve *pallium* adı verilen süslü, başpapaz kaftanı ile taltif edilmiştir. B., İspanya Katolik kilisesinin sıkı sıkıya Romaya bağlanmasında mühim bir rol oynamış, Mozarap (Arap hâkimiyeti altına girmiş Hıristiyan İspanyol) litürji (âyin)si yerine Roma litürjisini koymuş, İspanyolların papaya vergi vermelerini sağlamış, papazların evlenmesini, sivillerin kilise makamlarına tâyin olunmasını yasak etmiş ve papanın İspanya iç işleri üzerindeki nüfuzunu kuvvetlendirmiştir. Katolik kilisesi B. u azizlerinden sayar.

BERNARDUSÇULAR (Lat. *Bernardini*, Fr. *Bernardins*, Alm. *Bernhardiner*) veya **CÎTEAUX KEŞİŞLERİ** (Lat. *Cistercienses*, Fr. *Cisterciens*, İtal. *Cisterciensi*, Alm. *Zisterzienser*), Benedictusçular (b. bk.) dan ayrılmış ve müstakil olarak gelişmiş bir Katolik keşiş ve rahibe tarikatı. B. tarikatı (Lat. *Ordo Cisterciensium*, kısaltmışı: O. Cist.) Molesmes (Fransa) Benedictusçu manastırı başı [Lat. *abbas*) St. Robertus tarafından kurulmuştur. Robertus, Benedictusçu tarikatı eski disiplin ve sertliğinde yeniden teşkilâtlandırmak gayesiyle, 1098 de 20 Benedictusçu keşişle birlikte Dijon (Fransa) un 22 km güneyinde bulunan Cîteaux (Lat. *Cistercium*) ya çekilmiştir. Bir yıl sonra Robertus, piskoposunun emriyle Molesmes'e dönünce halefi St. Albericus *Institutio monachorum Cisterciensium de Molismo venientium* (Molesmes'den gelen Cîteaux keşişleri için talimatname) adlı geçici tüzük ve Papa II. Paschal'dan aldığı tasvip mektubu (1100) ile yeni tarikatın gelişmesinin ilk temelini atmıştır.

Bernardusçu rahibeler veya Cîteaux rahibeleri tarikatını büyük bir ihtimalle St. Stephanus Harding kurmuştur (1120 veya 1125). Stephanus, Jully Benedictusçu rahibe manastırından Dijon yanındaki Tart'a rahibeler yerleştirmiş ve yeni rahibe tarikatını Cîteaux manastırının tüzüğüne göre teşkilâtlandırmıştır.

Avrupa medeniyeti tarihinde mühim bir rol oynıyan B., hususiyle Macaristanda ve İslâv memleketlerinde Katolik dini propagandası yaptıktan başka kültürü de yaymışlardır. Aslı İslâv olmıyan Prusya'yı Alman B. ı Almanlaştırmışlardır. Ziraat, ilimler (Paris, Metz, Toulouse, Würzburg, Oxford v. b. yerlerde ünlü felsefe ve teoloji okulları vardı), müzik ve hele mimarlık (Got üslûbu) alanında B. ın büyük hizmetleri vardır.

BERNAUER [*bẹrnaụır*], **Agnes** (ölm. 1435), Augsburg'da fakir bir hamamcının (bazılarına göre bir fırıncının veya bir berberin) güzelliği ile meşhur kızı. Bavyera-Münih dukası III. Albrecht 1432 de bu kızla gizlice evlenmiş, fakat asîl aileden olmadığı için bu evlenmeye kızan babası, idare başındaki Duka Ernst, kızı yakalatmış, 12 Ekim 1435 te büyücü diye Straubing yakınında Tunaya attırarak boğdurmuştur. Kızın ölümü, baba ile oğul arasında şiddetli bir kavgaya sebebolmuştur. Bazı yazarlar, bu konuyu ele alıp tiyatro eserleri meydana getirmişlerdir. Başlıcası Hebbel'ın *Agnes Bernauer* (1855) adlı piyesidir; Otto Ludwig de bu konuyu ele almış. fakat piyesini bitirememiştir.

BẸRNAYS, Jacob (1824 - 1881), Alman filologu ve felsefe yazarı. Hamburg'da doğmuş, Bonn'da ölmüştür. 1844 - 1884 yıllarında Bonn'da Ritochl yanında çalışmıştır. 1853 te Breslau'da (şimdi Wrocław) Musevî teoloji kollejinde klâsik filolojisi hocalığına getirilmiş ve Mommsen ile dost olmuştur. 1866 da Bonn'a profesör kütüphaneci olarak dönmüştür. Yunan filosofları hakkındaki başlıca eserleri şunlardır: *Die Lebensbeschreibung des J. J. Scaliger* (J. J. S. in tercümei hali) [1855], *Über das Phokylidische Gedicht* (Phokylides şiiri hakkında) [1856], *Die Chronik des Sulpicius Severus* (S. S. kroniği) [1861], *Die Dialoge des Aristoteles im Verhältniss zu seinen übrigen Werken* (Öbür eserleriyle münasebeti bakımından Aristonun dialogları) [1863], *Theophrastos Schrift über Frömmigkeit* (T. ın dindarlık hakkındaki yazısı) [1866], *Die Heraklitischen Briefe* (Herakleitos mektupları) [1869], *Lucian und die Cyniker* (L. ile Kinikler) [1879], *Zwei Abhandlugen über die Aristotelische Theorie des Dramas* (Aristo'nun dram nazariyesi hakkında iki etüd) [1880).

BẸRNBURG, Almanyada Halle ile Magdeburg arasında bir şehir. Nüfusu 38 000. Saale ırmağı boyunda eski bir köprübaşı olan B. çevresinde potas yatakları vardır. Maden endüstrisi gelişmiştir.

BẸRNEKER, Erich (doğ. 1874), Alman dilcisi ve İslâvist-Baltologu. Königsberg'de doğmuştur. 1899 da Berlin üniversitesinde doçent, 1902 de Prag'da profesör, 1909 da Breslau ve 1911 den sonra da Münih üniversitesinde İslâv filolojisi ordinaryus profesörü olmuştur. Başlıca eserleri şunlardır: *Die preussische Sprache. Texte, Grammatik, etymologisches Wörterbuch* (Prus dili. Metinler, gramer, etimolojik sözlük) [Strasbourg 1896], *Russische Grammatik* (Rusça gramer) [Leipzig 1897; 5. bas. 1920], *Graf Leo Tolstoj* (Kont Lev Tolstoy) [Leipzig 1900] *Slavischer Chrestomathie mit Glossaren* (İslâvca krestomatisi, lûgatçe ile beraber) [Strasbourg, 1902], *Slavisches etymologisches Wörterbuch, I.* (İslâvca etimoloji sözlüğü) [Heidelberg 1908 - 1913; 2. bas. 1924; ikinci kısmı çıkmamıştır]. A. Leskien'le beraber, Heidelberg'de çıkan «Sammlung slavischer Lehr- und Handbücher» (İslâvca ders ve el kitapları kolleksiyonu) başlıklı seriyi idare etmiş, 1922 den sonra da bir aralık «Archiv für slavische Philologie» (İslâv filolojisi arşivi) adlı derginin başında bulunmuştur.

BERNERS [*bırnırz*], **John Bourchier, Lord** (1467 - 1553), İngiliz mütercimi. Tharfield (Hertfordshire) de doğmuş, Calais'de ölmüştür. III. Edward'ın neslindendir.

III. Henry tarafından korunmuştur. Kıralın kızkardeşi Mary, Fransa kıralı XII. Louis ile evleneceği zaman, onun mabeyincisi olarak Fransaya gönderilmiş (1514) ise de oradan çabuk dönmüş, sonra hazine lordu olmuş (1518), İspanya Kıralı I. Carlos ile bağlaşma antlaşması yapmak üzere murahhaslıkla İspanyaya gönderilmiş (1518), ertesi yıl İngiltereye dönünce Calais'nin idaresine memur edilmiş, ölünceye kadar orada kalmıştır.

VIII. Henry'nin isteği üzerine, Fransız kronikçisi Jean Froissart'in eserini *Syr Johan Froyssart of the Cronycles of England, France, Spayne, Portyngale, Scotland, Bretayne, Flaunders* (Jean Froissart: İngiltere, Fransa, İspanya, Portekiz, İskoçya, Bretanya, Flandriya kronikleri) [2 cilt, 1523 - 1525] adiyle tercüme etmiştir. Diğer tercümeleri *The Hystory of the Moost noble and valyaunt knight Arthur of Lytell Brytayne* (Küçük Britanyanın en asîl ve en yiğit kontu Arthur hikâyesi) [1814], İspanyol tarihçisi Antonio Guevara'nın eserinin Fransızca tercümesinden çevirdiği *The Golden Book of Marcus Aurelius* (M. A. un altın kitabı) [1534] v. b. dır; bu sonuncu eser çok ün almış ve elli yıl içinde 14 defa basılmıştır.

BERNHARDI, Friedrich von (1849 - 1930), Alman generali, yazarı. Petersburg (Leningrad) da doğmuş, Kunnersdorf (Silezya) da ölmüştür. Babası Theodor von B. adında bir diplomat idi. 1870 te orduya girerek Alman-Fransız Harbinde savaşmıştır. Sonradan Bern'de askerî ataşelik etmiş, 1908 de suvari generali olmuş 1909 da emekliye ayrılmış. *Deutschland und der nächste Krieg* (Almanya ve gelecek harb) [1913] adlı eserini yazmıştır. Bu eser, Pangermanizmin ve Almanyanın dünyaya tahakkümü idealinin (Weltmacht) açık bir ifadesidir. B. ye Nietzsche ve Treitschke'nin bir öğrencisi gözü ile bakılabilir, fakat Almanyanın doğrudan doğruya dünyayı idare etmesi için gaz kullanmayı tavsiye etmekle hocalarından çok daha ileri gitmiştir. Bu kitaba, 1914 te Almanyanın Belçikayı istilâsiyle tatbikine başlanan taarruz plânlarının bir kaynağı göziyle bakılmıştır. B., 1921 de *Deutschlands Heldenkampf 1914-1918* (Almanyanın Kahramanlık harbi 1914-1918) adlı bir eser daha çıkarmıştır.

BERNHARDI, Theodor von (1802-1887), Alman diplomat ve tarihçisi. Berlinde doğmuş, Hirschberg yakınında Kunnersdorf'ta ölmüştür. Gençliğinde Rusyada yaşamış, yıllar süren seyahatlere çıkmış, 1866 da Prusya askerî murahhası sıfatiyle Lamarmora'nın genel karargâhına gitmiş ve bu tarihten 1871 e kadar İtalya ve İspanyada diplomatik vazifelerle bulunmuştur. Başlıca eserleri: *Versuch einer Kritik der Gründe, die für grosses und kleines Grundeigentum angeführt werden* (Büyük ve küçük arazi sahipliği için gösterilen sebepler üzerine bir tenkid denemesi) [1849], *Geschichte Russlands und der europäischen Politik 1814-31* (1814 - 31 yıllarında Rusya ve Avrupa siyaseti tarihi) [3 cilt, 1863-77], *Friedrich der Grosse als Feldherr* (Komutan Büyük Friedrich) [2 cilt, 1881]. Çağının tarihi bakımından kıymetli bir kaynak olan günlük hâtıraları *Aus dem Leben Theodor von Bernhardis* (Th. von Bernhardi'nin hayatından) [9 cilt, 1893-1906] adı altında yayımlanmıştır.

BERNHARDT [*bernhart*], **Martin** (1844-1915), Alman sinir hekimi. Berlinde doğmuş, gene orada ölmüştür. B. hastalığı veya B. parestezisi diye de anılan *Meralgia paraesthetica* hastalığını ilk önce o tarif etmiştir. En meşhur eserleri şunlardır: *Beiträge zur Symptomatologie und Diagnostik der Hirngeschwülste* (Beyin urlarının semptomolojisi ve diyagnostiğine yardımcı malzeme) [1881]; *Die Erkrankungen der peripherischen Nerven* (Periferik sinirlerin hastalıkları) [1985].

BERNHARDT [*bernār*], **Sarah** [asıl adı: *Rosine Bernard*] (1844 - 1923), Fransız kadın sahne sanatkârı. Pariste doğmuş ve orada ölmüştür. Konservatuarı bitirdikten sonra 1882 de Comédie Française tiyatrosunda işe başlamış, sonra Gymnase ile Porte - Saint - Martin tiyatroları ve yarattığı *Le Passant* [1869] piyesiyle ün almağa başladığı Odéon tiyatrosunda oynamıştır. 1872 de Comédie Française tiyatrosuna dönmüş ve orada *Sphinx*, *Rome vaincue* (Yenilmiş Roma), *La Fille de Roland* (Roland'ın kızı), *Phèdre*, *Hernani*, *Ruy Blas* adlı eserlerin temsillerinde üstün bir başarı elde etmiş, yabancı memleketlerde uzun turnelere başlamış ve bu turneler arasında Vaudeville tiyatrosunda *Fédora* piyesini ve Porte - Saint - Martin'de *Théodora*, *Tosca*, *Jeanne - d'Arc*, *Cléopâtre* piyeslerinde rolünü yaratarak oynamıştır. 1893 te Renaissance tiyatrosunun sahibi olmuş ve orada *Les Rois* (Kırallar), *Izeïl*, *Gismonda*, *Magda*, *La Princesse lointaine*, (Uzakta yaşıyan prenses), *Lorenzaccio*, *La Samaritaine* (Samerralı kadın), *La Ville morte* (Ölü şehir) piyeslerini oynamıştır. 1898 de le Théâtre Sarah- Bernhardt (Sarah - Bernhardt tiyatrosu) adını alan Châtelet meydanındaki Théâtre des Nations (Milletler tiyatrosu) u kiralamış ve orada *Hamlet*, *L'Aiglon* (Kartal yavrusu), *La Sorcière* (Sihirbaz kadın), *Les Bouffons* (Soytarılar) piyeslerinde rolünü yaratarak oynamıştır. 1914 te ayağı ameliyatla kesilmiş olduğu halde sahneye devam etmiş, onu oradan ancak ölümüne sebep olan bir hastalık ayırabilmiştir. B. a 1914 te Légion d' Honneur nişanı verilmiştir. Harika denilecek derecede lirik bir mizaçta olan B., sesinin sihri, berrak, pürüzsüz diksiyonu ve sahnedeki dramatik kudret ve plâstik özellikleriyle daima birinci derecede yer almıştır. 1882 de, Yunanlı aktör Jacques Damala ile evlenmiş, ertesi yıl ayrılmıştır. Aynı zamanda ressam ve heykeltıraş olan B., *L'Aveu* (İtiraf), *Adrienne Lecouvreur*, *Un coeur d'homme* (Bir insan kalbi) dramlarını da vermiş bir yazardır.

Sarah BERNHARDT

BERNHARDY [*bernhardi*], **Gottfried** (1800 - 1875), Alman klâsik filologu. Landsberg ander Warthe'de doğmuş, Halle'de ölmüştür. Halle'de 1825 te profesör, 1844 te baş kütüphaneci olmuştur. Eserleri şunlardır: *Eratosthenica* [1822], *Dionysios Periegetes* [2 cilt, 1828], *Geographi Graeci minores* (İkinci derecedeki Yunan coğrafyacıları) [cilt I., 1828], *Grundlinien zur Enzyklopädie der Philologie* (Filoloji ansiklopedisinin ana hatları) [1832], *Grundriss der griechischen Literatur* (Yunan edebiyatının temel çizgileri) [3 cilt, bitmemiş, 1836], *Grundriss der römischen Literatur* (Roma edebiyatının temel çizgileri) [2 cilt, 1839], *Suidas* [2 cilt, 1834 - 1858].

BERNHEIM [*bernem*], **Hyppolite Marie** (1840-

1919), Fransız psikoterapi âlimi. Mulhouse (Haut-Rhin) de doğmuş, Pariste ölmüştür. Bilhassa histeri gibi nöroz hastalıklarını telkin ve sunî uyutma yolu ile inceleyip tedaviye çalışan ve Nancy'de faaliyet göstermiş olan bir psikoterapi ekolünün kurucusudur. Başlıca eserleri şunlardır: *De la Suggestion dans l'etat hypnotique et à l'état de veille* (Hipnotik ve uyanık hallerdeki telkin hakkında) [1884), *De la Suggestion et de ses applications à la thérapeutique* (Telkin ve bunun tedavide kullanılması hakkında) [1886], *Hypnotisme, suggestion et psychothérapie* (Hipnotizm, telkin ve psikoterapi) [1890; 2. bas. 1903, histeri hakkında yeni görüşlerle], *L'hypnotisme et la suggestion dans leur rapports avec la médecine legale* (Adlî tıpla ilgileri bakımından hipnotizm ve telkin) [1897].

Bernheim sendromu: mitral stenozu, müzmin pulmoner rahatsızlıklar, emfizem ve kongenital pulmoner stenozu neticesi kalbin sol karıncığının iflâsı ile husule gelen büyüme ve genişleme, sağ karıncığa da tesirle vena sisteminde basınç artması, staz ve konjestiyonla beliren kalb yetersizliğine sebep olan sendrom. Bu sendrom ilk önce 1910 da Bernheim tarafından tarif edildiğinden onun adı ile anılır.

BERNI, Francesco (1497 veya 1498 - 1535), İtalyan şairi. Lamporecchio (Toscana)da doğmuş, Floransa'da zehirlenerek öldürülmüştür. B., papazdı. Eserleri arasında Latince şiirler, *La Catrina* [bas. Floransa 1567] adında köylü diliyle yazılmış bir köylü komedyası, *Dialogo contro i poeti* (Şairler aleyhinde konuşma) [Ferrara 1527], *Rime serie* (Ağırbaşlı kafiyeler) vardır. Fakat asıl şöhretini bunlar değil, alaycı manzumeleri, soneleri ve *capitolo* (11 heceli terzina [b. bk.]) ları sağlamıştır. B. nin hemen bütün şiirleri, başka şairlerin eserleriyle birlikte, ölümünden sonra basılmıştır. B., Boiardo'nun *Orlando innamorato* (Âşık Orlando) sunu temiz Toscana diline çevirmiş ve bununla aslının unutulmasına yardım etmiştir.

BERNICIA, VI. yüzyılda İngilterede bir krallık. Tyne (Kuzey İngiltere, Northumberland) ve Forth (Orta İskoçya) ırmakları arasında bulunuyordu. Başkenti Bambo-rough (şimdi Northumberland'da Bamburgh) idi. Güneyindeki Deira krallığı ile uzun savaşlar yapmıştır. VII. yüzyılda B. ve Deira'nın birleştirilmesi ile yeni Northumbria krallığı kurulmuştur. Bk. DEIRA, NORTHUMBRIA.

BERNINA ALPLERİ, Doğu Alplerin en yüksek bölümü. Yukarı Engadin ile Veltlin arasında uzanır. En yüksek dorukları Piz Bernina (4049 m), Piz Zupo (3996 m), Piz Roseg (3940 m) dir. Bu yüksek dağ kütlesinden etrafa doğru buzullar uzanır ve ormanların üst sınırına doğru iner. Bu sebeple buralarının manzarası çok güzeldir. Bk. ALPLER.

BERNINI, Giovanni Lorenzo [*Il Cavaliere Bernini* diye de anılır] (1598 - 1680), İtalyan mimar. heykeltıraş ve ressamı. Napolide doğmuş, Romada ölmüştür. Orta derecede bir heykeltıraş sayılan babası Pietro'nun öğrencisi olan B., pek çabuk gelişerek genç yaşta artist olmuştur. On beş yaşında büyük bir el hüneri gösteren «Taş fırlatan Davud» (Villa Borghese)adlı heykeli yapmıştır. 1623 te VIII. Urbanus adiyle papa olan kardinal Barberini onu hizmetine almıştır. Bu teveccüh papa X. Innocentius, VII. Alexander, IX. Clemens, X. Clemens ve XI. Innocentius zamanlarında da devam etmiştir. Ebedî Şehir (Roma) in bütün büyük işlerini üzerine alarak ona bugünkü manzarasını vermiştir. Yaptığı önemli işler: San Pietro kilisesinin şeklinin değiştirilmesi ve tamamlanması (kubbe sütunlarının ve mihrabın nakşı) (1623 - 1634), VIII. Urbanus zamanından beri yıkık olan çan kulesi, X. Innocentius zamanında kubbe altının nakşı (1647 - 1653), ünlü sıra sütunları (1656 - 1663), papalık kürsüsü (1656 - 1663), Laterano'daki Scala regia (=Kıral merdiveni; günahları affettirmek için diz üstü çıkılan mukaddes merdiven) (1663 - 1666). VII. Alexander zamanında Barberini sarayını yapmış, Laterano'yu onarmış, Sant Angelo köprüsünün tezyinatını yapmış, birçok anıtların, hususiyle Navona meydanı çeşmesi (1647), Triton çeşmesi ve Barberini çeşmesinin plânlarını vermiştir. Kiliselere çok emek vermiştir: San Pietro in Montorio kilisesinde Raimondi, Santi Domenico e Sisto kilisesinde Allaleona, Santa Maria della Vittoria kilisesinde Cornaro şapellerinin tezyinatı gibi. Bu sonuncuda harika derecede dramatik ve aşırı naturalist olan ünlü «Santa Theresa'nın vecdi» adlı heykel grupu bulunmaktadır. Çok sayıda heykeller, anıtlar ve büstler, XV. Gregorius, VIII. Urbanus, Kardinal Scipione Borghese, X. Innocentius büstlerini yapmıştır. Eserleriyle Bernini adı, bütün Avrupaya yayılmıştır. XIII. Louis onu Parise davet etmişse de gitmemiştir. XIV. Louis Louvre'un tamamlanması işi için onu mektupla davet etmiş, 5 Temmuz 1665 te Saint - Germain - en - Laye'ye gelmiş ve kıral tarafından parlak bir şekilde karşılanmıştır. Fransada plânlar vermiş, çalışmalara başlamış, fakat gururu, kendisine karşı birçoklarında kinler, düşmanlıklar uyandırmıştır. Kıraldan birçok hediyeler aldığı yılın sonunda Paristen ayrılmış, fakat projesi tasdik olunmamıştır. Fakat Louvre sarayını Perrault'nun tamamladığı bilinmektedir. B. nin Versailles'da güzel bir XIV. Louis büstü vardır. Çağdaşlarının B. hakkındaki medihleri sonradan gelenler tarafından tasdik edilmemiş ve ölümünden sonra sanatı için şiddetli tartışmalar olmuştur. Barok üslûbunun büyük yayıcısıdır. Sanatı, tesiri hedef tutar ve ihtişamlıdır. B. de donatım sanatı çok üstündür.

G. L. BERNINI

BERNIS, François - Joachim de Pierres de (1715-1794), Fransız devlet adamı ve kardinali. Saint - Marcel (Vivarais) de doğmuş, Romada ölmüştür. Madame de Pompadour (b. bk.) un teveccühüne mazhar olduğundan XV. Louis'ye takdim edilmiş olan B., 1744 te Fransız Akademisine üye seçilmiş, 1751 de Fransız hükümeti tarafından Venediğe elçi tâyin edilmiş, ve Prusya Kıralı Büyük Friedrich'e karşı akdedilen Fransız - Avusturya ittifakında, büyük rolü olmuştur. 1 Mayıs 1756 da Avusturya ile ittifak antlaşmasını Versailles'da imza etmiş, tam bir yıl sonra, 1 Mayıs 1757 de Prusya'nın taksimini derpiş eden antlaşmayı Avasturya ile Fransa adına imzalamıştır. 1757 de hariciye nâzırı olan B., Yedi Yıl Harbinin Fransa aleyhine sona ermesi üzerine azledilmiş, fakat aynı yılda kendisine Papa tarafından kardinallik pâyesi verilmiştir. Az sonra Albi başpiskoposu, 1769 da Fransanın Roma elçisi olmuş, ve bu sırada Jesuit'lerin Fransadan kovulması aleyhine propaganda yapmıştır. İhtilâlin başında (1789) B. hâlâ Romada bulunuyordu.

B., aynı zamanda şairdir, fakat şiirlerinin hiçbir özelliği yoktur, edebiyatta bir addan başka bir şey bırakmamıştır. *Mémoires et Lettres* (Hâtıralar ve mektuplar) [1715-1758; yayım tarihi 1878] adlı eserinden başka şiirleri de vardır. Külliyatı (*Oeuvres complètes*) 1797 de ve 1825 te ayrı ayrı iki defa yayımlanmıştır.

BERNİSSARTİA, sürüngenlerin (Reptilia) krokodiller (Crocodilia) takımının fosil bir timsah cinsi. İskeleti bir metre boyundadır. Fosili Belçikada bulunmuştur.

BERNOLÁK [*bernolāk*], **Antonín** (1762-1813), Slovak filologu. Slanica'da doğmuş, Nové Zámky'de ölmüştür. Papaz olarak yetişmiş, Slovakçanın Çekçeden ayrı olarak işlenip edebî bir dil haline gelmesinde ve umumiyetle memleketinin kültür tarihinde önemli bir rol oynamıştır. Başlıca eserleri şunlardır: Latince olarak, *Dissertatio philologico-critica de litteris Slavorum* (Islâv edebiyatı hakkında filolojik ve tenkidî bir inceleme) [1787], *Grammatica slavica ad systema scholarum nationalium accomodata* (Millî okulların sistemine uydurulmuş İslâvca gramer) [1790], Slovakça olarak da *Slowár Slowenski-Česko-Latinsko-Německo-Uherski* (Slovakça-Çekçe-Latince-Almanca-Macarca sözlük) [ölümünden sonra 2 cilt olarak bastırılmıştır, 1829-1833].

BERNON [**Berno Augiensis**] (ölm. 1048). Alman din adamı ve müzisyeni. 1008 de Reichenau (Suabia) manastırı rahipliğine getirilmiş, kilise musikisi hakkındaki fikirlerini, *Tonarius* adını taşıyan ve Hucbald'in *Institutio harmonica* (Sedalar ahengi kurumu) adlı eserinden mülhem *Prologus ad tonarium* (Sedalar bilgisine önsöz) başlıklı bir önsözü bulunan eser ile *De varia psalmorum atque cantuum modulatione* (İlâhi ve şarkıların çeşitli tegannisi hakkında) ve *De consona tonorum diversitate* (Seslerin ahenkli çeşitliliğine dair) adlı eserlerinde açıklamıştır. Reichenau'da ölmüştür.

BERNOULLI [Alm. *bernuli*, Fr. *bernüyi*], 1570 sıralarında Alba dukasının din baskısından kurtulmak için önce Frankfurt'a, sonra da İsviçreye sığınan, 1622 de Basel'da yerleşen ve ilim dünyasına hususiyle birinci sınıf matematikçiler veren, Anvers'li Protestan bir aile. En ünlü fertleri şunlardır:

1. **Christoph** veya **Christophe B.** (1782-1863), tabiat bilgini ve teknolog. Basel'da doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Önce Halle'de, sonra da Basel'da (1817 den itibaren) tabiat tarihi profesörü olmuş, aynı zamanda teknik alanında da çalışmıştır. Başlıca eserleri şunlardır: *Vademekum des Mekanikers* (Makine ustasının el kitabı) [1829; 1901 deki basımı *Handbuch des Maschinentechnikers* = Makine teknikçisinin el kitabı. adiyle çıkmıştır], *Handbuch der Dampfmaschinenlehre* (Buhar makineleri bilgisi el kitabı) [1833], *Handbuch der Technologie* (Teknoloji el kitabı) [1833].

2. **Daniel B.** (1700 - 1782), matematikçi. Johann I B. nin ikinci oğludur. Groningen'da doğmuş, Basel'da ölmüştür. Önce babasından matematik dersleri almış, sonra İtalyada doktorluk öğrenmiştir. 1725-1732 yıllarında Petersburg'da matematik, 1733 te Basel'da anatomi ve botanik, 1750 de de aynı üniversitede fizik ve tecrübî-spekülatif felsefe kürsülerini işgal etmiştir. Matematik fiziğin kurucusu olan D. B. nin en önemli eseri *Hydrodynamica* (Sıvılar dinamiği) [Strasbourg 1738] dır. Enerjinin sakımı prensipini ilk olarak formüle eden Bernoulli denklemi (b. bk.) bu eserde geçer. Aynı eserde sıvıların denge, basınç, tepki ve değişen hızları hem teorik, hem de pratik bakımdan incelenmiştir (Bernoulli teoremi, b. bk.). Bu problemlerden biri, gemileri, kıçtan fışkıran suyun geri tepkisiyle ilerletmek usulünü inceler. D. B., Paris İlimler Akademisinin verdiği mükâfatların, yalnız olarak veya başkasiyle birlikte, on tanesini kazanmıştır. Bunların birincisini, 24 yaşında iken deniz yolculuklarında zamanı kesin olarak ölçen bir su saati (clepsydra) hakkındaki muhtırasiyle kazanmıştır. İkincisini, gezegen yörüngeleri eğriliğinin fizikî sebepleri üzerinde bir yazı için kazanarak babası ile paylaşmıştır. Üçüncüsünü de, gelgit (meddücezir) hakkında bir yazı için alarak, L. Euler, C. Maclaurin ve dördüncü bir bilginle paylaşmıştır. Az önce B. Taylor ile d'Alembert tarafından çözülmüş olan titreşen sicimler problemi, D. B. ile arkadaşı L. Euler arasında bir tartışma konusu olmuştur. İlk araştırmalarının birinde, kuvvetler paralelogramı problemini ispat etmiştir. Hayatının son yıllarındaki çalışmaları bilhassa ihtimaliyet (probabilité) hesabının pratik konulara ve her şeyden önce iktisadî konulara tatbiki etrafında yapılmıştır. D. B., gazların kinetik teorisi üzerinde de çalışmıştır. Bessel fonksiyonları (b. bk.) nın ortaya çıkarılmasında öncülük etmiştir. D. B. nin ilk araştırmalarının bazıları *Commentarii Academiae Petropolitanae* (Petersburg Akademisi notları) nin ilk ciltlerine alınmıştır. Ayrıca çıkan yazıları da şunlardır: *Dissertatio Inauguralis Physico-Medica de Respiratione* (Solunum hakkında fizik ve tıbbî açılış tezi) [Basel 1721], *Positiones Anatomico-Botanicae* (Bitkiler anatomisine ait bilgiler) [Basel 1721], *Exercitationes quaedam Mathematicae* (Bazı matematik alıştırmaları) [Venedig 1724], *Hydrodynamica* (Sıvılar dinamiği) [Strasbourg 1738], *Traité sur le flux et le reflux de la mer* (Denizin gelgitinin incelenmesi) [Paris 1740]. D. B., Petersburg ve Berlin akademileri ile Londra Royal Society'ye üye seçilmişti.

Daniel BERNOULLI

3. **Eduard B.** (1867-1927), müzikolog. Basel'da doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Ortaçağ müziği üzerinde çalışmış, Zürich üniversitesinde doçent (1910) ve profesör (1921) olmuştur.

4. **Hans B.** (doğ. 1876), mimar. Basel'da doğmuştur. Zürich Yüksek Teknik Okulunda mimarlık okutmuş (1912-1939), modern toprak kanunu ve şehircilik üzerinde çalışmıştır.

5. **Hieronymus** veya **Jérôme B.** (1745-1829), tabiat bilgini. Basel'da doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Bir eczacının oğlu olan H. B., babasının mesleğini seçmiş, Avrupayı dolaşmış ve bir tabiat bilgisi kolleksiyonu meydana getirmiştir. Bunu, ölürken Basel şehrine bırakmıştır.

6. **Jakob I** veya **Jacques I B.** (1654-1705), matematikçi. Basel'da doğmuş, orada ölmüştür. Johann I B. nin ağabeyidir. Babasının arzusiyle önce ilâhiyat, sonra da matematik okumuş, 1682 de Basel'da bir tecrübî fizik se-

mineri olan «Collegium Experimentale Psychomecanicum» (Tecrübî psikomekanik kolleji) u kurmuş, 1687 de Basel üniversitesi matematik profesörü, daha sonra da rektörü olmuştur. Bernoulli denklemi (b. bk.) denilen diferansiyel denklemin entegralini, logaritmik spiralin özelliklerini bulmuş, ve «entegral» (integral) terimini ilk olarak kullanmıştır. Bernoulli sayıları (b. bk.) denilen sayılar, ayrıca ihtimaliyet hesabına ait Bernoulli kanunu (b. bk.) da kendisinindir. J. B., ilk olarak Leibnitz'in izokron eğrisi problemini çözmüş, catenaria (iki ucundan asılı bir zincirin çizdiği eğri) problemini ortaya koymuş, bunun çizilmesine ait Leibnitz'in teklifini kabul etmiş ve buna bağlı daha güç problemleri çözmüştür. «Elâstik eğri» yi tâyin eden yine J. B. dir; bu eğri, bir ucundan tesbit edilerek öbür ucuna bir ağırlık tatbik olunan bir elâstik levha veya çubuğun çizdiği eğridir. J. B., bu eğrinin, sıvı ile dolmuş bir sugeçirmez yelkenin çizdiği eğrinin aynı olduğunu göstermiştir. 1696 da, Lagrange'ın variyasyon hesaplarına başlangıç teşkil eden izoperimetreler problemini çözmüş, kardeşi Johann I B. nin bu probleme ait çözümünü kabul etmiyerek onunla kavga etmiştir. J. B. nin son buluşları ihtimaliyet (probabilité) hesabına aittir; bunlar, ölümünden sonra, 1713 te basılan *Jacobi Bernoulli ars conjectandi; oceedit tractatus de seriebus infinitis* (J. B. nin tahmin etme sanatı [= ihtimaliyet, probabilité hesabı]; buna sonsuz seriler hakkında bir inceleme katılmıştır) isimli eserinde yazılıdır. Bütün eserleri 1744 te *Jacobi Bernoulli Basileensis opera* (Basel'lı J. B. nin eserleri) adı altında basılmıştır [2 cilt, Lausanne].

Jakob I BERNOULLI

7. **Jakob II** veya **Jacques II B.** (1759 - 1789), matematikçi. Basel'da doğmuş, Petersburg'da ölmüştür. Johann II B. nin oğlu, Johann III B. nin kardeşidir. Hukuk okurken matematikten vazgeçememiş, 21 yaşında, amcası Daniel B. nin yerine Basel'da fizik profesörü olmuş, sonra (1788) Petersburg'da matematik okutmuştur. 1788 de Petersburg Akademisine üye seçilmişti.

8. **Johann I** veya **Jean I B.** (1667 - 1748), matematikçi. Basel'da doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Jakob I B. nin kardeşi ve talebesidir. 1695 te Groningen'da, 1705 te de Basel'da kardeşi Jakob'un yerine matematik profesörü olmuştur. 1691 de Pariste iken Marquis de l'Hôpital'ın ricası üzerine *Lectiones Calculi differentialis et integralis* (Diferansiyel ve entegral kalkül dersleri) adlı eserini meydana getirmiş; 1696 da Groningen'da bulunduğu sırada, «brachistochrone» (b. bk.) denilen meseleyi ortaya koyarak bunun başka âlimler tarafından çözülmesi için 6 ay mühlet vermiş; Leibnitz, Newton, Jakob I B. ve Marquis de l'Hôpital da bu mesele üzerinde çalışmışlar, fakat J. B. nin ortaya koyduğu iki türlü analiz büyük takdirle karşılanmıştır; 1697 de, rasyonel fonksiyonların diferansiyasyonu ve entegrasyonu ile eksponansiyel kalkülün kaidelerini geliştirmiştir. İzoperimetre meselesi hakkında kardeşi ile münakaşa ve kavga etmiş, ve bunun çözümünü ancak 1706 da Paris İlimler Akademisi muhtıralarında yayımlamıştır. Basel üniversitesinde üç oğlunu ve L. Euler'i yetiştirmiş, 1743 te kürsüsünü üçüncü oğluna bırakmıştır. J. B., Paris ve Berlin Akademileri muhabir üyesi idi, Londradaki Royal Society, Petersburg Akademisi ve Bologna Enstitüsü gibi büyük ilim kurumlarına üye seçilmişti. Navigasyon ve gezegen yörüngelerinin eğilimi hakkında iki yazısı vardır. Bunların ikincisi için 1734 te Paris Akademi mükâfatını oğlu Daniel ile birlikte kazanmıştır, ve bu bölüşme yüzünden Daniel'e kızmış ve onu evinden kovmuştur. J. B. nin bağımsız keşifleri arasında «en çabuk iniş çizgisi» de vardır. Aynı zamanda bu çizginin, değişen özel ağırlıklı tabakalardan geçen ışığın yolu ile olan münasebete de işaret etmiştir. Taylor formülü (b. bk.) nü de ilk olarak işliyen J. B. nin eserleri, *Johannis Bernoulli opera omnia* (J. B. nin bütün eserleri) başlığiyle 1742 de 4 cilt halinde Lausanne'da basılmıştır; bunların bir kısmı daha önce «Acta eruditorum» dergisinde çıkmıştır. Her üç oğlu da matematik alanında ün kazanmışlardır.

Johann I BERNOULLI

9. **Johann II** veya **Jean II B.** (1710 - 1790), matematikçi. Basel'da doğmuş, orada ölmüştür. Johann I B. nin küçük oğlu ve Daniel B. ile Nikolaus II B. nin kardeşidir. Pariste okumuş, önce beş yıl Basel'da belâgat profesörü olmuş, sonra 1748 de babasının yerine aynı üniversitede matematik kürsüsünü işgal etmiştir. Üç defa Paris İlimler Akademisinin mükâfatını kazanmıştır. Bunların konuları, sırasiyle, bocurgat, ışığın yayılması ve mıknatıstı.

10. **Johann III** veya **Jean III B.** (1744 - 1807), astronomi bilgini. Basel'da doğmuş, Berlinde ölmüştür. Johann II B. nin oğlu, Jakob II B. nin kardeşidir. 19 yaşında iken Berlin Akademisine astronom tâyin edilmiş, sonra aynı akademide matematik etüdleri müdürlüğüne getirilmiştir. *Recueil pour les astronomes* (Astronomlara mahsus toplamalar) [Berlin 1772 - 1776] adlı eseri meydana getirmiştir.

11. **Johann Jakob B.** (1831 - 1913), arkeolog. Basel'da doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. 1895 ten itibaren Basel üniversitesinde sanat tarihi profesörü idi. En çok Yunan ve Roma portre sanatı üzerinde çalışmıştır. *Römische Ikonographie* (Roma ikonografisi) [4 cilt, 1882 - 1891) adlı bir eseri vardır.

12. **Karl Albrecht B.** (1868 - 1937), teolog ve edebiyatçı. Basel'da doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. 1895 - 97 yıllarında Basel üniversitesinde din tarihi doçenti olmuş, 1922 de de profesörlüğe yükselmiştir. Başlıca eserleri şunlardır: *Overbeck und Nietzsche* (O. ile N.) [1908], *J. J. Bachofen und das Natursymbol* (J. J. B. ve tabiat sembolü) [1924], roman olarak *Lukas Heland* (L. H.) [1897], *Der Sonderbündler* (İsviçredeki «Sonderbund» birliği üyesi) [1904], *Der sterbende Rausch* (Geçmekte olan sarhoşluk) [1917], dram olarak *Zwingli*, epope olarak da *Orpheus*.

13. **Nikolaus I** veya **Nicolas I B.** (1687 - 1759), hukukçu ve matematikçi. Basel'da doğmuş, orada ölmüştür. Jakob I B. ile Johann I B. nin yeğenidir. 1716 - 1721 yılları arasında Padua'da matematik profesörü olmuş, 1722 de Basel üniversitesinde mantık profesörlüğüne getirilmiş, 1731 de de aynı üniversitede borçlar kanunu profesörlüğüne geçmiştir.

14. **Nikolaus II** veya **Nicolas II B.** (1695 - 1726), hukukçu ve matematikçi. Basel'da doğmuş, Petersburg'da ölmüştür. Johann I B. nin oğlu, Daniel B. ile Johann II B. nin ağabeyidir. Üç yıl Basel'da hukuk profesörlüğünde bulunduktan sonra, kardeşi Daniel ile birlikte Petersburg'a giderek matematik profesörü olmuştur. Tâyininden 8 ay sonra ölmüş, yerine kardeşi geçmiştir.

Bernoulli denklemi: Daniel Bernoulli'ye izafe edilen diferansiyel bir denklem. Formülü şudur:

$$\frac{dy}{dx} + Xy + X_1 y^n = 0.$$

X ve X_1 yalnız x in fonksiyonlarıdır. n, sıfır ve 1 den farklı herhangi bir sayıdır. $y^{1-n} = z$ yazmak ve bütün terimleri y^n ile bölmekle

$$\frac{1}{1-n} \quad \frac{dz}{dx} + Xz + X_1 = 0$$

lineer denklemi elde edilir.

k ve m sabit iki değer göstermek üzere

$$\varphi\left(\frac{y}{x}\right)dx + \psi\left(\frac{y}{x}\right)dy + kx^m\,(xdy - ydx) = 0$$

şeklindeki denklem de Bernoulli denklemi tipindedir: $y = ux$ yazmakla $dy = xdu + udx$,

$$[\varphi(u) + u\psi(u)]\,\frac{dx}{du} + x\psi(u) + kx^{m+2} = 0$$

denklemi bulunur. Bu denklemde $x^{-(m+1)} = z$ yazmakla lineer bir denkleme varılır.

Bernoulli kanunu: Jakob I Bernoulli'ye izafe edilen ve ihtimaliyet hesabına (ars conjectandi) ait bir kanun. n deney sonunda bir olay a kere meydana gelmişse, deney sayısının artırılmasiyle a/n nin limiti, bütün hallerin aynı derecede mümkün olması şartiyle, uygun hal sayısının mümkün hal sayısına oranına eşittir.

Bu orana matematik ihtimaliyet denir.

İki zarla	2 sayısı	1	halde elde edilebilir	1 + 1
» »	3 »	2	» » »	2 + 1, 1 + 2
» »	4 »	3	» » »	3 + 1, 1 + 3, 2 + 2

. . . .

Mümkün hal sayısı 36 olduğundan 2, 3, 4 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 12 sayılarının matematik ihtimaliyetleri

$$\frac{1}{36}, \frac{2}{36}, \frac{3}{36}, \frac{4}{36}, \frac{5}{36}, \frac{6}{36}, \frac{5}{36}, \frac{4}{36}, \frac{3}{36}, \frac{2}{36}, \frac{1}{36}$$

dır. İskambil kâğıtlarından birisini çekmekle yapılan n deneyde As a kere çıkmışsa, deney sayısının artmasiyle a/n oranı 1/8 sayısına yaklaşır. Mümkün hal sayısı 32 dir, uygun hal sayısı 4 tür. Bir As'ın çıkmasının matematik ihtimaliyeti 4/32 = 1/8 dir, çıkmamasının yani zıt olayın ihtimaliyeti 1 — 1/8 = 7/8 dir.

Bernoulli sayıları: Jakob I Bernoulli'ye izafe edilen sayılar.

$$\frac{x}{2} \cdot \frac{e^x + 1}{e^x - 1}$$

fonksiyonunda x yerine — x yazmakla fonksiyon değişmediğinden seri halinde açılmasında yalnız çift üslü terimler bulunur.

$$e^x = 1 + \frac{x}{1} + \frac{x^2}{2!} + \ldots \text{ olduğundan}$$

$$\frac{x}{2}\left(2 + \frac{x}{1} + \frac{x^2}{2!} + \ldots\right) = \left(\frac{x}{1} + \frac{x^2}{2!} + \ldots\right)$$

$$\left(A + B_1\frac{x^2}{2!} - B_2\frac{x^4}{4!} + \ldots\right)$$

yazılabilir. Her iki tarafta aynı üslü terimlerin katsayılarının eşit oldukları yazılarak

$A = 1$, $B_1 = 1/6$, $B_2 = 1/30$, $B_3 = 1/42$
$B_4 = 1/30$, $B_5 = 5/66$, $B_6 = 691/2730$, . . .

sayıları bulunur. Bunlara Bernoulli sayıları denir, birçok matematik problemlerinde yer alırlar. Bk. POLİNOM.

Bernoulli teoremi: Daniel Bernoulli'ye izafe edilen ve sıvılara ait bir teorem. Bir borudan akan ideal ve sıkışamıyan bir sıvının her noktasına karşılaşan piezometrik yükseklikle hız yüksekliğinin ve noktanın herhangi yatay bir düzleme olan uzaklığının toplamları, sıvının bütün noktaları için aynı olduğunu ifade eder.

Sıvı moleküllerinin çizdikleri akım çizgilerinden meydana gelen tübün $AB = S$ ve $A'B' = S'$ dik kesitlerinde bir t anındaki hız ve basınçları v, p; v', p' ile gösterelim. dt zaman sonra AB deki moleküller CD ye, A'B' dekiler C'D' ye gelirler. ϱ sıvının yoğunluğunu göstermek üzere ABCD ve A'B'C'D' deki sıvı kütleleri

$$dm = \varrho S\,vdt = \varrho S'v'dt$$

dır. CDA'B' deki moleküllerin hızları değişmediğinden dt zaman aralığında, ABA'B' deki moleküllerin M kütlesinin kinetik enerjisi

$$\frac{1}{2}\,dm\,(v'^2 - v^2)$$

kadar değişir. dt zaman aralığında basınç kuvvetleri pSvdt ve p'S'v'dt kadar, dm kütlesinin ağırlığı da gdm (z − z') kadar bir iş yapar.

$$\frac{1}{2}\,dm\,(v'^2 - v^2) = pSvdt - p'S'v'dt + gdm\,(z - z')$$

$$\frac{1}{2}\,dm\,(v'^2 - v^2) = \frac{dm}{\varrho}\,(p - p') + gdm\,(z - z')$$

yahut

$$\frac{p}{\varrho g} + \frac{v^2}{2g} + Z = \frac{p'}{\varrho g} + \frac{v'^2}{2g} + Z'$$

bulunur. $p/\varrho g$ ye piezometrik yükseklik, $v^2/2g$ ye hız yüksekliği denir.

BERNSTEIN [*bęrnştayn*], **Eduard** (1850-1932), Alman politikacısı ve yazarı. Berlinde doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. 1872 de Sosyal Demokratlara karışmış ve 1881 - 90 yıllarında Bebel'le birlikte Zürich'te ve sonra Londrada «Sozialdemokrat»ı çıkarmıştır. Londrada 1901 e kadar sürgün olarak kalmıştır. 1902 de Reichstag'a Breslau milletvekili olarak girmiştir. Daha çok «Revisionism» taraftarı olarak tanınan B. ın en tanınan eseri *Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie* (Sosyalizmin ortaya koyduğu meseleler ve sosyal demokrasinin ödevleri) [1899] başlığını taşımaktadır.

BERNSTEIN [*bernstęn*], **Henry** (doğ. 1876), Fransız tiyatro yazarı. Pariste doğmuştur. Sürükleyici ve şiddetli dramlariyle Birinci Dünya Harbinden önce, yirmi yıl kadar Fransız sahnesine hâkim olmuştur. Henüz pek genç yaşta iken Pariste *Le Marché* (Pazarlık) [1900] ve *Le Détour* (Sapma yol) [1902] başlıklı dramlariyle şöhret bulmuştur. Olağanüstü teknik kabiliyeti, onu az zamanda son derece gergin ve şiddetli bir tiyatro formülüne sürüklemiştir. Bu formül şöyle tarif olunabilir: her piyesinde, o piye-

sin merkezini, özünü teşkil eden ateşli, kesif bir durum meydana gelir. Suni vasıtalarla da olsa, gene ustaca hazırlanan bu sahne, keyfî sebeplerin bir demet halinde birleşmesiyle, titriyen, acılar içinde kıvranan bir insanlığı gösterir ve insan üzerinde derin bir iz bırakır. Sımsıkı düğümlenmiş bu durum, sonradan oldukça basmakalıp tiyatro vasıtalariyle çüzülür. *La Rafâle* (Fırtına) [1906], *La Griffe* (Tırnak) [1906], *Le Voleur* (Hırsız) [1907], *Samson* [1910], *Israël* [1908] hep bu gelişmeyi gösterir. Birçok arkadaşları, B. in günlük olaylardan çıkardığı bu keskin, ateşli lirizmi, ihtirasların bu romantik çarpışmasını övüyorlar; düşmanları ise, bu ihtiras düğümlerini çözmek için kullandığı bayatlamış tiyatro metodlarına işaret eder ve bir dereceye kadar haklı olarak B. in becerikli bir meslek adamından fazla bir ustalığı olmadığını ileri sürüyor, onu Victorien Sardou'nun en aşağılık «ticaret tiyatro» sunun mirasçısı olmakla suçlandırıyorlardı. Birinci Dünya Harbi, B. in meslek hayatında derin bir sanat değişikliği meydana getirmiştir. *Après moi* (Benden sonra) [1911], *L'Assaut* (Taarruz) [1912], *Le Secret* (Sır) [1913] (bu eserinde en mükemmel ruh tahlilleri yapmıştır.) başlıklı üç piyesinde beliren gelişmeyi devam ettiren B., rakîbi ve arkadaşı Henri Bataille'in ölümünden sonra, onun ince ve esrarlı psikoloji problemleri sebebiyle kazandığı şöhretin mirasına konmağa yeltenmiştir. Birinci Dünya Harbi sırasında ortaya koyduğu *L'Elévation* (Yükseltiş) [1917] dan sonra, *Judith* [1922], pek başarı elde edememiş, kısa zamanda sahneden silinmiş, unutulmuştur. Bundan sonra B., ateşli ve karışık dram formülünden büsbütün vazgeçerek, ağır ruh gelişmelerini, erkeklerin çılgınca kıskançlıklarını inceden inceye tasvir etmiştir. Böylece daha sakin bir sahne sanatına baş vuran B., yaygaralar yerine iç çekişlerini ve açıklamalar yerine çıtlatmaları koymuştur. Böylece yeni tiyatro sanatı cereyanına katılmış, bu yolda önemli bir rol oynamağa başlamıştır. Bu yeni temayülü beğenilse de, beğenilmese de, B., modern Fransız sahne sanatının büyük üstatlarından biri olarak edebiyat tarihine geçecektir. Son eserleri arasında şunları anmak gerekir: *La Galerie des glaces* (Aynalar galerisi) [1925], *Le Jour* (Gün) [1930], *Le Bonheur*(Saadet) [1933], *Le Messager* (Haberci) [1933], *Le Coeur* (Kalb) [1935], *Le Voyage* (Yolculuk) [1937], *Félix* (1926), *Le Venin* (Zehir) [1927], *Mélo* (1929), *Espoir* (Ümit) [1934], *Elvire* [1939]. 1940 ta Amerikaya sığınan B., memleketine döndükten sonra, tekrar Théâtre des Ambassadeurs'ün müdürlüğünü üzerine alarak *La Soif* (Susama) [1949] ve *Évangéline* [1952] adlı piyeslerini sahneye koymuştur. B., «endişe tiyatrosu» (théâtre de l'inquiétude) denilen türün kurucularından biridir.

Henry BERNSTEIN

BERNSTEIN [*bernştayn*] **NAZARİYESİ**, kan grupları üzerindeki Mendel kanunu (b. bk.) tatbikatını değiştiren, 1925 te ortaya atılmış buluşlar. B. N. ne göre üç allelomorfik jen vardır: A, B, R. Herhangi bir insanın kan grupu bu üç jenin muayyen bir kromozom çiftindeki kombinezonlariyle taayyün eder. Bir jen babadan, diğeri anadan gelir. A, B jenleri R jenine dominanttır. A ve B herbirinin karşılığı aglutinojen'lerin varlığını, R ise bunların bulunmadığını gösterir. Çiftler halinde tertiplenince bu üç jenin mümkün olan kombinezonları dört fenotipe veya kan grupuna tekabül eden altı genotip meydana getirirler:

Fenotipler	Genotipler
O	RR
A	AA , AR
B	BB , BR
AB	AB

Fenotip A hemozigotik (genotip AA) ve heterozigotik (genotip AR) tir. Fenotip B hemozigotik (genotip BB) ve ve heterozigotik (genotip BR) tir. Fenotip AB daima heterozigotik (genotip AB) tir. Fenotip O daima homozigotik ve resessiv (genotip RR) dir. Diğer fenotipler A,B ve AB dominanttır. Fenotip O grupuna mensup (genotip RR) ve homozigotik fenotip B (genotip BB), fenotip A (genotip AA) ana - babaların çocukları daima homozigotik ve ana - babalarının grupundandırlar.

Çocukların % 75 i Fonetip A dır. Bunun % 25 i homozigotik (genotip AA) ve % 50 si heterozigotik (genotip AR) tir. % 25 i fenotip O, resessiv ve homozigotik (genotip RR) tir.

Her iki ana - baba fenotipi heterozigotik fenotip B (genotip BR) olduğu zaman, A yerine B gelmek şartiyle netice yukarıdakinin aynıdır.

Ana - babadan biri homozigotik A (genotip AA) ve diğeri heterozigotik A (genotip AR) olursa bütün çocuklar fenotip A olur. Fakat % 50 si heterozigotik AR, ellisi de homozigotik AA alur. Aynı formül heterozigotik ve homozigotik B (genotip BR ile BB) ana - baba için de mevcuttur.

Ana - babadan biri homozigotik A, diğeri homozi gotik B olursa bütün çocuklar heterozigotik AB olur. Heterozigotik A olan bir ana - baba, heterozigotik B olan bir ana - baba ile çiftleşirse çocukların nispeti şöyle olur: % 25 heterozigotik A, % 25 heterozigotik B, % 50 heterozigotik AB.

Hem ana hem baba fenotipi heterozigotik AB (genotip AB) olursa, çocuklar %25 homozigotik A (genotip AA), %25 homozigotik B (genotip BB) ve %50 AB (heterozi-

Homozigotik İrsiyet

Ana - baba Fenotipi A—	Ana - baba Genotipi AA—	Gamet A	Çocukların Genotipi AA
Ana - baba Fenotipi A—	Ana - baba Genotipi AA—	Gamet A	Çocukların Fenotipi A

Heterozigotik İrsiyet

Ana - baba Fenotipi A—	Ana - baba Genotipi AR—	Gametler	A R		AA AR	A A
Ana - baba Fenotipi A—	Ana - baba Genotipi AR—	Gametler	A R	Çocukların Genotipi	AR RR	Çocukların Fenotipi A O

gotik genotik AB) dir. O gurupunun (genotip RR) çocukları, eğer ana-babadan biri veya ikisi AB iseler, asla gözükmezler.

Ana-baba'nın her ikisi O olduğu zaman çocukları A, B veya AB olamazlar. Keza hem ana hem baba A iseler, çocukları B veya AB olamaz. Ana da baba da B iseler, çocukları A veya AB olamazlar. Her ikisi AB olunca, bütün A ve B çocukları homozigotik olurlar ve bunlar da O zürriyetini meydana getiremezler. Ana-babadan biri O, diğeri A olursa çocuklar B veya AB olamazlar. Ana-babadan biri O, diğeri B olursa çocuklar A veya AB olamazlar.

BERNSTORFF [*bernştorf*], **Albrecht, Kont,** [Graf von] (1809-1873), Alman diplomatı. Dreilützow (Mecklenburg-Schwerin) da doğmuş, Londrada ölmüştür. Genç yaşta Prusya hariciyesine girmiş, zamanın bütün büyük dâvalarına karışmıştır. 1854 ten itibaren dışişleri bakanlığı eden B., 1861-62 yılları hariç olmak üzere ölümüne kadar Londrada, önce Prusyayı, sonra da Almanyayı temsil etmiştir.

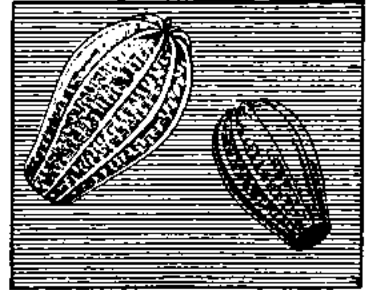
BERNSTORFF [*bernştorf*], **Andreas Peter, Kont** [Graf von] (1735-1797), Danimarkalı devlet adamı. Hannover'da doğmuş, Kopenhag'da ölmüştür. J. H. E. Bernstorff'un yeğenidir. Danimarkanın hizmetine girerek, 1773 te dışişleri bakanı olmuş, 1780 de İsveç ve Rusya ile tarafsızlık antlaşmasını akdetmiş, fakat aynı zamanda İngiltere ile de anlaşmıştır. II. Çariça Yekaterina tarafından ikiyüzlülükle itham olunmuş, ve az sonra bakanlıktan uzaklaştırılmış ise de 1784 te tekrar bakanlığa gelmiştir. Fransa İhtilâli sırasında Danimarkanın tarafsızlığını sağlamış ve 1793 te Fransa ile ticarî münasebetlerini kesmeği reddetmiştir.

BERNSTORFF [*bernştorf*], **Johann Hartwig Ernst, Kont** [Graf von] (1712 1772), Danimarkalı devlet adamı. Hannover'da doğmuş, Hamburg'da ölmüştür. Danimarkanın hizmetine girerek, 1751 den 1770 e kadar dışişleri bakanlığı etmiştir. Choiseul'ün arkadaşı olan B., Danimarkayı Yedi Yıl Harbinin dışında tutmağa muvaffak olmuştur. 1762 de Rusya İmparatorluk hanedanı olan Holstein-Gottorp ailesinden, Oldenburg ve Delmenhorst kontluklarının kendilerine verilmesine karşılık olarak, Schleswig ve Holstein dukalıklarından feragat etmelerini temin etmiş, ve bundan sonra Fransadan ayrılarak Rusya ile ittifak akdetmiştir. Aynı zamanda filosof olan B., merkantilizm (b. bk.) taraftarı olarak tanınır.

BERNSTORFF [*bernştorf*], **Johann Heinrich, Kont** [Graf von] (1862-1939), Alman diplomatı. Londrada doğmuş, Cenevre'de ölmüştür. Andreas Peter'in oğludur. Önce subay, sonra diplomat (1889) olarak çalışmış, 1902 de Londra büyükelçiliği müsteşarlığına, 1906 da Kahire genel konsolosluğuna, 1908 de de Washington büyükelçiliğine tâyin olunmuştur. Orada başlıca Amerikalı devlet adamlariyle arkadaş olarak Almanya ve Amerikayı birbirine yaklaştırmağa, Berlinde de iki devlet arasındaki münasebetlerin her hangi bir şekilde bozulmasını önlemeğe çalışmıştır. B. a rağmen Ocak 1917 de kayıtsız şartsız denizaltı harbi ilân olununca, Amerikanın Birinci Dünya Harbine girmesi kesinleşmiştir. Amerikadan döndükten sonra B., büyükelçi olarak İstanbula gelmiş (1917-1918) ve harbin sonuna kadar bu vazifede kalmıştır. 1920 de Reichstag'a seçilmiş, orada Demokratlara katılmıştır. Milletlerarası anlaşma taraftarı olması dolayısiyle, Cemiyet-i Akvâm (b. bk.) ın Alman dostları ligası başkanı, ve Cemiyet-i Akvâm ligaları cihan birliğinin ikinci başkanı olmuştur. Almanya Cemiyet-i Akvâma üye olunca (1926) Silâhsızlanma Komisyonunda memleketini temsil etmiştir. B., *Deutschland und Amerika* (Almanya ve Amerika) [1920] adiyle bir eser yayımlamıştır.

BÉROALDE DE VERVILLE [*beroald dĭ vervil*], **François** (1558-1612), Fransız yazarı. Pariste doğmuş ve orada ölmüştür. Protestan din adamı Mathieu Béroalde'in oğludur. 1593 te Saint-Gratien de Tours kilisesi *canonicus*u olmuştur. Zamanının hemen bütün bilgilerini öğrenmiş olan B., karışık ve intizamsız bir üslûp ile birçok kitaplar yazmıştır. Bazıları şunlardır: *Les aventures de Floride* (F. ın maceraları) [1594-1601], *Les aventures d'Ællsionne* (Æ. un maceraları) [1597], *La Pucelle d'Orléans* (O. Bâkiresi) [1599], *Le voyage des princes fortunez* (Bahtiyar prenslerin seyahati) [1610]. B., daha çok, adını taşımıyan, fakat kendisine atfolunan bir eserle şöhret kazanmıştır. 1610 da çıkan bu eser *Le moyen de parvenir* (Muvaffak olmak çaresi) başlığı altında bir konuşmadır. Konuşanlar birtakım eski, modern ve hayalî şahıslardır; bazen Rabelais'nin üslûbunu hatırlatan eser, çok yerde açık saçık bir ifade taşır.

BEROE, selentere (Coelenterata) lerin ktenofor (Ctenophora) sınıfından olan Beroidae familyasından bir tür. Vücudu şeffaftır ve uzunca bir yumurtaya benzer. Disimetriktir. Vücudun bir ucunda bulunan ağız, aynı zamanda anüs vazifesini görür. Beroe'lerde ve bunların mensup olduğu Beroidae familyasında, diğer ktenofor'larda görülen iki elâstikî yakalama ipliği (tentakül) yoktur. Atlantik Okyanusu ve Akdeniz sahillerinde bol miktarda bulunan plankton hayvanlardır.

Beroe

BEROE, İlkçağın birkaç efsanevî kişisi:

1. Yunan mitolojisinde Aphrodite ile Adonis'in kızı, Poseidon'un karısı. M. S. V. yüzyılda yazı yazan Mısır şairi Panopolitanos Nonnos'un *Dionysiaka* (Dionysos hikâyeleri) başlıklı destanında kayıtlı bir efsaneye göre, genç B. nin aşkını kazanmak için Poseidon ve Dionysos birbiriyle savaşmış, nihayet Dionysos, Zeus'un emriyle savaştan vazgeçmiş, Poseidon da B. ile evlenmiştir. Berytos (şimdi Beyrut) ta M. S. III. yüzyıl başlarında basılan paralarda, Poseidon'un su taşıyan B. nin peşine düşerek ona yetiştiğini gösteren resimler vardır. Bir söylentiye göre, Beyrut'un eski Berytos ve Beroe adları B. den alınmıştır.

2. Ovidius'a göre Semele'nin dadısı.

3. Okeanos'un kızı ve Kleio (Clio) nun kızkardeşi. Bir efsane şekline göre, Nereus ile Doris'in kızı idi.

4. Vergilius'un *Aeneis*inde (V, 618) Aeneas'ın arkadaşlarından Doryclus'un karısı. Iris, B. nin şekline girerek, Troia kadınlarını gemileri ateşe vermeleri için kandırır.

BEROİA veya **BERROİA, BEROİE, BEROE,** İlkçağda birkaç yerin adı. En önemlileri şunlardır:

1. Eski Makedonyanın Emathia bölgesinde, Bermios (Vistritsa) ırmağı kıyısında bir şehir, şimdiki Verria. Veria veya Voria. Türkçe adı Karaferiye'dir. B. hakkında ilk kayıtlara M. Ö. IV. yüzyılın sonlarında raslanır. M. Ö. 288 veya 287 de B. yanında Makedonya kıralı Demetrios Poliorketes, Epeiros kıralı Pyrrhos'a yenilmiş ve tahtını da kaybetmiştir. Pydna meydan savaşından (M. Ö. 168) sonra Romalılara ilk boyun eğen şehir, B. idi. Daha sonraki zamanlarda çözülen mezar yazıtları, onda Roma etkisinin çok kuvvetli olduğunu göstermektedir. M. Ö. 49/48 kışında Pompeius, piyadesinin başkarargâhını burada kurmuştur. M. S. 54 veya 55 te havari Paulos, bu şehirde yaşıyan Yahudiler arasında Hıristiyanlığı başarı ile yaymıştır. İlk piskoposluk merkezlerinden biri olan B. nın bu zamanlar Makedonyanın en kalabalık şehirlerinden biri olduğunu eski kaynaklar göstermektedir. Roma İmparatorluğunun daha sonraki idare bölünüşüne göre B., Macedonia prima (Birinci Makedonya) eyaletine bağlanmıştır. Kilise idaresi bakımından Thessalonike (Selânik) metropolitliğine bağlı idi ve bu durum Latin İmparatorluğu zamanında (1204 - 1261) da böylece kalmıştı. Nihayet imparator II. Andronikos (hük. 1282 - 1328) B. yı metropolitliğe çıkarmıştır. 900 sıralarında şiddetli bir depremde büyük zararlara uğramasına rağmen B., Makedonyanın en önemli yerlerinden biri kalmakta devam etmiştir. X. yüzyıl sonlarına doğru Bulgarlar bu şehri işgal etmiş. fakat II. Basileios (hük. 976 - 1025) geri almıştır (1001). Latin (Frenk) hâkimiyeti süresince B., Selânik Kırallığına bağlıydı. Sırplar 1347 de şehri zaptedip ahalisinin büyük bir kısmını sürmüş ve yerine Sırp askerleri yerleştirmişlerse de çok geçmeden Bizanslılar Sırplardan geri almışlardır (1350). Bu tarihten itibaren Sırp - Bizans savaşlarında B. adına sık sık raslanır. Türkler bu şehri 1373 te almışlardır. Bk. KARAFERİYE.

2. Eski Trakyada bir şehir, şimdiki Stara Zagora (Bulgaristan), Türkçe Eski Zağra. Adı, Roma çağı yazıtlarında *Traianeōn polis* (Traianus şehri), sikkelerde ise *Augustē Traianē* (Lat. *Augusta Traiana*) diye geçmektedir. B. adı tarihte ilk defa Roma imparatoru Decius (hük. 249 - 251) un Got'lar tarafından uğradığı yenilgi (251) dolayısiyle anılmaktadır. Bu hâdise, B. nın, Balkan boğazlarına doğru, anahtar mevki olarak büyük önemini göstermiştir. Daha sonraki idare bölünüşüne göre bu şehir, Thrake eyaletine bağlanmıştır. Thrake'nin en önemli iki şehri Philippopolis (Filibe) ile B. idi. Kilise tarihinde ilk defa Roma piskoposu Liberius'un sürgün yeri (355 - 358) olarak kayıtlıdır. Daha sonra piskoposluk merkezi olmuştur. 587 de Avarlar tarafından kuşatılmıştır. İmparatoriçe Eirene (hük. 797 - 802) B. yı yeniden tahkim etmiş (bunun için Eirenepolis = Eirene şehri diye de anılır), I. Nikephoros (hük. 802 - 811) buraya Anadoludan Hıristiyanlar yerleştirmiştir. Bu tedbirler, şehrin önceden barbarların akınlarına uğrayıp harabedildiğini gösterir. Nitekim barbarların akınları I. Mikhael (hük. 811 - 813) zamanında da tekrarlanmıştır. XII. yüzyılda Bulgar ve Peçeneklerle yapılan savaşlarda B. adı sık sık anılır. Üçüncü Haçlı Seferi sırasında, bir Türk garnizonunun oturduğu ve *civitas opulentissima* (Lat. = çok zengin bir şehir) olarak vasıflandırılan B., Haçlılar tarafından yağma ve harabedilmişse de pek çabuk kalkınmış olsa gerektir. Çünkü Latin İmparatorluğu başlangıcında Bulgarların eline geçen bu şehirde imparator Heinrich'in komuta ettiği Latinler zengin bir ganimet bulmuşlardır (1206). Heinrich, Bulgarları burada ikinci defa da yenmiştir (1208). Bununla beraber ancak II. Theodoros Laskaris, B. yı yeniden Bizans İmparatorluğuna katmağa muvaffak olmuştur (1255). Daha sonra bir defa daha Bulgarların eline geçen bu şehri Türkler, I. Murad (hük. 1359 - 1389) zamanında işgal etmişlerdir. Bk. ESKİ ZAĞRA.

3. Eski Suriyenin Kyrrhestike bölgesinde, Antiokheia (Antakya) ile Hierapolis (Mümbiç) arasında bir şehir, şimdiki Haleb. Bk. HALEB.

BEROK (Nemestrinus nemestrinus), maymunlar (Anthropoidea = Simiae) takımının serkopiteside (Cercopithecidae) familyasından bir maymun türü. Burun delikleri arasındaki septum, dardır (Catarrhina). Eski Dünya maymunlarındandır. Yüksekliği 50, vücut uzunluğu 60, kuyruğu 15 - 20 cm dir. Sırt tüyleri uzun ve bol olup zeytin yeşili - kahverengindedir. Karın tüyleri daha az ve sarımsı kahverengindedir. Yüzü kulakları, elleri kirli et renginde, üst göz kapağı kirli beyaz, gözleri kahverengindedir. Gebelik müddeti 7 ay 20 gündür. Sumatra, Borneo, Güney Birmanya ve Malaya yarımadasında yaşar. Malayı yarımadası yerlileri tarafından ehlîleştirilen B. lar her türlü hizmetlerde, bilhassa hindistancevizi toplamada kullanılmaktadır.

Berok

BEROMÜNSTER (eski adı Münster), İsviçrenin Luzern bölümünde bir kasaba. Nüfusu 1 300 (1941) dür. 980 de kurulmuş eski kasabalardan olan B., bilhassa radyo istasyonu ile tanınmıştır.

BERON yahut **BEROVİÇ, Petır** (1795 - 1871), ilk Bulgar ayaklanmasına önayak olanlardan biri. Krayova (Craiova) da doktorluk etmiştir. *Bukvar s razliçni pouçeniya* (İçinde çeşitli bilgiler olan alfabe) [1824] sı, din kitapları yerine geçerek Bulgar ilk öğretiminde esaslı bir inkılâp yapmıştır.

BEROS, eski Trakyanın Haimimontos bölgesinde bir istihkâm. Kuzeyden gelen barbarların akınlarından memleketi ve hususiyle başkenti korumak için imparator I. İustinianos (hük. 527 - 565) tarafından yaptırılmıştır.

BEROSOS veya **BĒROSSOS,** Babil'li rahip ve tarihçi. Suriye kıralı III. Antiokhos Hieraks (M. Ö. 261-246) zamanında yaşıyan B., daha sonra çok merak ettiği Yunanistanı ziyaret etmek eçin, rahiplikten ayrılarak Atinaya gitmiş ve onları tamamiyle büyülemiştir, öyle ki Atinalılar, adına heykel dikmişlerdir. Astronomiyle de uğraşan B., hayatının sonlarına doğru Kos (İstanköy) adasına yerleşerek burada bir astronomi okulu kurmuştur. B. un Babil tarihine dair Yunanca bir eseri (*Babylōniaka*) vardı. Dünyanın kuruluşundan ve tufandan başlıyarak bütün Babil tarihini anlatan bu kıymetli eser kaybolmuşsa da, Josephus Flavius, Eusebios, Aleksandros Polyhistor gibi daha sonraki tarihçiler B. un eserinden bazı kısımları almışlardır. 1498 de Viterbo'-

lu Annius, *Beroso* adiyle beş kitaplık apokrif bir tarih yayımlamıştır. Mezopotamya'daki zengin tablet buluntularından sonra ise ilkin 1871 de F. Lenormant, sonra da 1874 te E. Havet, B. un eserine birer tefsir yazmışlardır. B. tarihinden parçalar Müller'in yayımladığı *Fragmenta historicorum graecorum* [2 cilt, Paris 1848] de bulunur.

BEROSUS, kınkanadlı (Coleoptera) böceklerin hidrofilide (Hydrophilidae) familyasından bir cins. Durgun sularda yaşar. Küçük vücutlu bir su hayvanıdır.

BEROUN [*bẹroun*; Alm. *Beraun*], Çekoslovakyada, Orta Bohemya'da Berounka nehri boyunda şehir. Nüfusu 13 200. Dokumacılık, ziraat endüstrisi ve çimento fabrikaları vardır.

BEROUNKA [*bẹrounka;* Alm. *Beraun*], Çekoslovakyada Moldau (Vltava) nehrinin soldan aldığı kollardan biri. Bohemya Ormanından doğar; Mies, Angel, Radbusa, Uslawa ırmaklarını alır. Uzunluğu 135 km dir.

BERQUIN [*berkẹ̄*] **Arnaud** (1749-1791; *L'ami des enfants*=çocukların dostu diye anılır). Fransız yazarı. Bordeaux yakınında Langoiran'da doğmuş, Pariste ölmüştür. İlkönce Alman şairi Gessner tarzında idiller (1774 ve 1775) ve romanslar (1776) yayımlamışsa da asıl şöhretini *L'ami des enfants* (Çocukların dostu) [6 cilt, 1782-83] adlı hikâye ve manzumeler kolleksiyonu ile sağlamıştır. Bu eser kendisine Fransız Akademisi mükâfatını kazandırmıştır. Diğer eserlerinden anılmağa değer olanlar: *Lectures pour les enfants* (Çocuklar için okuma kitabı), *Bibliothèque des villages* (Köylerin kütüphanesi) ve *Le livre des familles* (Ailelerin kitabı). Bu eserler *Oeuvres complètes* [20 cilt, Paris 1803, seçme parçalar 4 cilt, 1836] adlı külliyatı içinde çıkmıştır. B., konularının çoğunu yabancı edebiyatlardan, hususiyle Alman yazarı Christian Felix Weisse'nin *Der Kinderfreund* (Çocuk dostu) [24 cilt, 1776-82] adlı çocuk dergisinden almışsa da bunları kendi tabiî, sâf ve basit üslûbiyle anlatmaktadır. Grouvelin ile birlikte çıkardığı *Feuille villageoise* (Köylü gazetesi) ile halkın aydınlatılması için çalışmıştır.

Edebiyatta B. tarzında yazılmış, edası çocukça, safdil ve hissî eserlere *berkinad* (berquinade), basit ve çocukça üslûba da *berkinizm* (berquinisme) adı verilir.

BERRABLOİON, eski Anadolunun Karia bölgesinde, Mylasa (şimdi Muğla ilinde Milâs) yöresinde bir yer.

BERRADÎ, Ebu'l-Fazl Ebu'l Kāsım B. İbrahim (aşağı yukarı XIV.-XV. yüzyıllar), Arap tarihçisi. Demmer'de doğmuş, Cerba'da ölmüştür. Doğum yerine nispetle Demmerî diye de anılır. En önemli eseri olan *Kitab'ül-cevahir'ül-muntakat* (taş basması, 1306, Kahire), İslâmın ilk zamanlarından Rüstemî imamı Muhammed b. Aflah'ın hükümetine kadar olan devrin tarihini içine alır, böylece Ebu'l-Abbâs Ahmed el-Saîd'in *Tabakat'ül-Ulema*sını tamamlar. Bu kitabın sonunda mezhepler üzerine yazılmış eserlerin bir listesi vardır.

BERRANÎ, eskiden Osmanlı Devletinde yabancı anlamında ve hususiyle Avrupalıları kastetmek için kullanılan bir tâbir. Yerli Hıristiyanlara *zimmî* veya *reaya* denilirdi. B. tâbiri Mısırda Memlûklar zamanında, sarayın dış hademeleri hakkında da kullanılmıştır.

BERRICHON [*berişō̤*], Fransanın orta yaylası ile buraya yakın doğu ve kuzey kısımlarında (bk. BERRY) yetiştirilen bir koyun cinsi. Biri *B. de l'Indre,* diğeri *B. du Cher* olmak üzere iki tipi vardır. Birincisi saf olarak, ikincisi Dishley-Merinos koçlariyle birleştirilip melezleme yapılarak yetiştirilmektedir.

Berrichon de l'Indre koçu

BERRUGUETE [*berrugẹ̄te*], **Alonso** (1480-1561), İspanyol ressamı, mimar ve heykelcisi. Paredes-de-Nava (Valencia)da doğmuş, Toledo'da ölmüştür. Ressam Pedro Berruguetes'nin oğludur. Önceleri babasının yanında yetişmiş, sonra İtalyaya giderek, Michelangelo'nun sanatına bağlı kalmıştır. İspanyaya dönüşünde (1520) Zaragoza'da Santa Engracia kilisesine «retable» (mihrap üzerine konan resim) resmi ile, Don Antonio Agustin'in mezarını yapmıştır. Bu eserler 1808 muhasarasında harap olmuştur. B., daha sonra Valladolid'e yerleşmiş ve burada V. Karl tarafından himaye edilmiştir. Ressam olarak daha ziyade «retable» resimleri yapmıştır. İlk resmi Castilla'da yaptığı ve bugün kaybolmuş olan üçlü paravana resmi (triptyque) dir. B., heykelci olarak daha çok dikkati çekmiştir. Mermerden yaptığı mezar tipleri, yalnız İtalyan örneklerin ilhamiyle meydana getirilmiş olmayıp İspanya Rönesansının ilk anıtları olarak da belirir. Don Juan de Rojas'ın türbesi, San Pablo kilisesi içinde büyük kemer altında, dua edenler grupunda yer almıştır. Son bir şaheseri Kardinal Tavera'nın mezarıdır (Toledo, Hospital de Apresa). B. ın en mühim bir eseri de Toledo katedralinin bölmelerindeki (stalles) yontma dekorasyon işleridir. Madrid'in eski Alcázar'ını, Yeni Grenada ve Toledo'daki başpiskoposluk saraylarını da inşa etmiştir. V. Karl, B. yi kendi ressamı ve heykelcisi, sonra da mabeyincisi olarak seçmiştir.

BERRUGUETTE [*berrugẹ̄te*], **Pedro** (ölm. 1504), İspanyol ressamı. Paredes-de-Nava (Valencia) da doğmuştur. Katolik kıralları adı verilen Aragón kıralı Fernando ve karısı Castilla kıraliçesi Isabella'nın ressamı olmuştur. Eserlerinde İtalyan sanatının tesiri görülür, en çok da Perugino'nun üslûbu hâkim olmuştur. Kısa bir zaman kaldığı tahmin edilen Floransadan dönüşünde Toledo'ya yerleşmiş (1483), daha sonra da Avila katedralinin baş mihrabını resimlerle süslemiş, ayrıca da Toledo katedraline başka bir sanatçı ile birlikte fresco resimleri işlemiştir. Bugün bu eserler kaybolmuştur. Avila'da S. Tomás manastırından getirilerek Prado müzesine konan on büyük tablo da B. e atfedilmektedir.

BERRY [*berī̤*] veya **BERRI**, Fransada Paris çevresinin kenar bölümünde bir yöre. B. nin içerisine Cher ve Indre departmanlarının birer bölümü girer. Burada oturan halk (Berrichons), çiftçilik ve hayvancılıkla geçinir. Endüstri gelişmemiştir. Başlıca şehri Bourges'dur.

BERRY [*berī̤*], **Marie Caroline Ferdinande Louise de Naples, Duchesse de** (1798-1870), Charles-Ferdinand de Bourbon, Duc de Berry'nin karısı, Napoli Kıralı I. Francesco'nun büyük kızı. Palermo'da doğmuş, Brunnensee (İstirya) de ölmüştür. 1816 da Duc de Berry ile evlenmiş, 1820 de kocasının öldürülmesinden biraz sonra,

Bourbon'ların büyük evlât kolunun biricik mirasçısı ve ileride Chambord kontu olacak bir erkek çocuk dünyaya getirmiştir. 1830 ihtilâlinden sonra ilkin X. Charles'ın ardından İngiltereye gitmiş, sonra onun dileğine bakmadan Fransada bir ihtilâl çıkarmak istemiştir. Provence'ta karaya çıkmış, fakat teşebbüsü başarısız kalmıştır. Terk edilmiş olan düşes, Nantes'ta bir rahibe manastırında gizlenmiş, fakat ihbar edilerek, Blaye müstahkem mevkiine hapsedilmiş, burada 1833 Mayısında, İtalyada Kont Hector Lucchesi - Palli ile gizlice evlenmesinden meydana geldiğini söylediği bir kız çocuğu doğurmuştur. Kurtulduktan sonra Palermo'ya çekilerek politikadan vazgeçmiştir.

BERSAGLIERI [*bersalyeri*; İt. *bersaglio* = nişan tahtası], İtalyan ordusunda hafif piyade askeri. Eski Piemonte ordusunda da vardı.

BERSERA, Tabula Peutingeriana'ya göre eski Suriyede Apameia (bk. APAMEİA 1) dan Bathna ve Hierapolis (Mümbiç) e giden yol üzerinde bir yer. Ravenna'lı Geographus'ta kayıtlı olan Byrsa (b. bk.) ile aynı olması ihtimali vardır.

BERSERKER, (Eski Nordca *ber* = ayı, *serkr* = gömlek; buna göre *berserkr* = ayı postu giyen). İskandinav mitolojisinde Starkadder'in torunu olan Berserk'in on iki oğlunun adı. Anneleri Alfhilde'dir. Bunlarda insanüstü kuvvetler varmış ve savaşa daima silâhsız girer, hiç korkmadan savaşırlarmış. Şimdi ise. B. vasfı savaşta öfke ile kendinden geçen cesur muhariplere veriliyor. Tacitus da, Chatten kavmini anlatırken eski İskandinavya B. lerine benziyen, muharebeyi meslek edinmiş birtakım vahşî insanlardan bahseder.

BERSOT [*berso*], **Pierre Ernest** (1816-1880), Fransız filosof ve yazarı. Surgères (Charente - Inférieure) de doğmuş, Pariste ölmüştür. 1836 da Yüksek Öğretmen Okuluna kabul edilmiş, 1846 da doktorasını vermiştir. Versailles lisesine öğretmen tâyin edilmiş, hükümet darbesinden sonra andiçmediği için istifa etmiş sayılmış ve kendisini tamamiyle gazeteciliğe ve edebiyata vermiştir. 1866 da Siyasî ve Mânevî İlimler Akademisine girmiştir. 1871 de Yüksek Öğretmen Okuluna müdür tâyin edilmiş ve ölümüne kadar geniş ölçüde bir tesir yaptığı bu mevkide kalmıştır. Başlıca eserleri şunlardır: *Du spiritualisme et de la nature* (Spiritüalizm ve tabiat hakkında) [1846], *Études sur le XVIIIe siècle* (XVIII. yüzyıl üzerinde araştırmalar) [1851-1853], *Essai sur la Providence* (Allahın hikmet ve takdiri hakkında deneme) [1853], *Mesmer et le magnétisme animal* (Mesmer ve hayvanî mıknatısiyet) [1853], *Essai de philosophie et de morale* (Felsefe ve ahlâk hakkında deneme) [1864], *Libre philosophie* (Serbest felsefe) [1868].

BERSOVIA, Roma İmparatorluğunun Dacia eyaletinde. Viminacium (Koštolac) dan Sarmizegethusa (Erdel'de Grădişte, Mac. Várhely) ya giden yol üzerinde bir askerî konak yeri. Banat (b. bk.) ta şimdiki Jidovin (Rumanya, Mac. Zsidovin) in yerinde bulunuyordu. XIX. yüzyıl başından itibaren Macar arkeologları Jidovin'de kazılar yaparak Roma çağına ait çeşitli yapı harabeleri meydana çıkarmışlardır. Bunlar arasında bir Roma hamamı da kazılmıştır. Jidovin yanından geçen ve Temeş'e karışan Berzava ırmağı, bugüne kadar B. adını taşımaktadır.

BERT [*bēr*], **Paul** (1833-1886), Fransız fizyologu ve siyaset adamı. Auxerr'de doğmuş, Hanoi'de ölmüştür. Tıp ve tabiat ilimleri doktorudur. Bordeaux fakültesine profesör olmuş, sonra Pariste tabiat ilimleri fakültesinde ve yüksek tetkikler okulunda fizyoloji profesörlüğü yapmıştır. 1872 den itibaren devamlı olarak Yonne'dan mebus seçilmiş, Radikal Cumhuriyetçilerle işbirliği ederek meclisle önemli bir yer almış ve öğretim alanında çeşitli ıslahat yapılmasını, en başta da ilk öğretimin parasız ve mecburî olmasını sağlamıştır. Gambetta kabinesinde millî eğitim bakanlığı etmiş, 1886 da Annam ve Tonkin genel valisi tâyin edilmiştir. Başlıca eserleri şunlardır: *De la greffe animale* (Hayvan aşısı hakkında) [1863], *Recherches sur les mouvements de la sensitive* (Küskün otunun hareketleri üzerinde araştırmalar) [1867-1870], *La pression barométrique* (Barometrik basınç) [1877], *Leçons de zoologie* (Zooloji dersleri) [1881], *L'Enseignement laïque* (Lâik öğretim) [1881], *Leçons d'anatomie et de physiologie animales* (Hayvan anatomi ve fizyolojisi hakkında dersler) [1885].

BERTA, Çoruh ilinin merkez ilcesine bağlı bucak. Köylerinin sayısı 5, nüfusu 2303 (1945) tür. Merkezi 1464 nüfuslu Ortaköy'dür. Ortaköy, Artvin'in ve Çoruh vâdisinin doğusunda bulunan Dalis dağının kuzeydoğusunda ve Çoruh nehrine karışan Berta suyu kollarından birisinin vâdisi içindedir.

BERTA SUYU, Çoruh ırmağına sağdan karışan büyük bir kol. Uzunluğu 80 km dir. Kaynağını Şavşat dağlarından alır. Bol sulu bir çaydır. İlkbaharda geçirdiği su miktarı saniyede 100 m^3 tür. En fazla çekilmiş olduğu zamanlarda saniyede 20-30 m^3 su geçirir.

BERTANI, Agostino (1812 - 86). İtalyan ihtilâlcisi. Milano'da doğmuş, Romada ölmüştür. 1848 İhtilâline kadar, Lombardia'da doktorluk etmiştir İhtilâli hazırlamış olduğuna inanılıyordu. 1849 da ilân olunan Roma Cumhuriyeti zamanında yaralı ve hasta bakıcılığı servisini teşkilâtlandırmış ve Sir James Hudson ile birlikte Napoli'de siyasî mahpusların serbest bırakılması için çalışmıştır. Daha sonraları Garibaldi'nin kuvvetlerine cerrah olarak katılarak Sicilyaya 4 gönüllü seferi teşkilâtlandırmıştır. Garibaldi, Napoli'ye gidince B., ona genel sekreterlik etmiştir. Bu sıfatla polisi idare etmiş, gizli polisi yok etmiş ve çocuk esirgeme yurtları kurmuştur. 1861 de Parlâmentoya girmiş ve orada köylülerin sağlık durumu üzerinde araştırmalar yapmıştır.

BERTAUT [*bertǭ*], **Jean** (1552-1611), Fransız kilise adamı ve şairi. Ronsard, Desportes ve Petrarca'nın talebe ve taklitçisidir. Hafif şiirlerle dinî şiirler yazmıştır. Nüktelerle, tezatlarla, yapmacıklı üslûp misalleriyle dolu olan, bu yüzden de büyük bir değer taşımıyan şiirlerinde, bazan duygu ve ilham göze çarpar. En dikkate değer şiiri, *Pour une nuit trop claire* (Fazla aydınlık bir gece için) mısraiyle başlıyan şiiri olup *Félicité passée* (Geçmiş saadet) nakaratı meşhurdur.

BERTEROA, turpgiller (Cruciferae) den 5 kadar türü ve bunlardan 4 tanesi memleketimizde ve Doğu Akdeniz bölgesinde yetişen bir bitki cinsi. Bunlar 1 veya 2 yıllık otsu bitkilerdir, gövdeleri 20-80 cm yüksekliğinde, yaprakları dar ve kürek biçiminde, çiçekleri talkım halindedir.

BERTHELOT [*bert'lǭ*], **Marcellin Pierre Eugène** (1827-1907), Fransız kimyacısı ve politika adamı. Bir

doktor oğludur. Pariste doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Genç yaşında kimya tahsil etmiş ve 1851 de ilk üstadı A. J. Balard'ın asistanı olarak Collège de France öğretim ailesine katılmış, orada Ernest Renan'la dost olmuş, bu dostluk, bütün ömrü boyunca sürmüştür. 1854 te *Sur les combinaisons de la glycérine avec les acides* (Gliserinin asidlerle birleşmesine dair) faydalı araştırmaları ve M. E. Chevreul'ün klâsik eserler serisinde çıkan doktora teziyle ilk şöhretini sağladı. 1859 da Yüksek Eczacı Okulu organik kimya profesörlüğüne tâyin edildi ve 1861 de Légion d'honneur'le taltif olundu, 1865 te Collège de France'a kendisinin kurup kazandırdığı organik kimya kürsüsüne getirildi. 1863 te Tıp Akedemisine üye oldu, 1869 da Louis Pasteur enstitüsü daimî sekreterliğine ve 1870 te Paris İlimler Akedemisine girdi ve millî savunma ilmî komitesi başkanlığına getirilerek Paris kuşatmasında mühimmat ve cephane sanayii ve en başta dinamit ve nitro-gliserin yapımı işi kendisine verildi. Dumansız barut ve madenkömürü katranından boya maddeleri elde etme yollarını buldu. 1876 da yüksek öğretim genel müfettişliğine getirildi, 1881 de senato üyesi seçilmesinden sonra eğitim programları ve bilhassa mecburî askerlik konusu ile yakından ilgilendi. 1886 87 yıllarında Gobbet'nin kabinesinde millî eğitim bakanı ve 1895-96 da Bourgeois kabinesinde dışişleri bakanı oldu. 1901 de Pariste, B. nun ilim yolundaki büyük hizmetlerinin anıldığı bir jübile yapıldı. 18 Mart 1907 de karısının ölümünden birkaç saat sonra birdenbire ölmüş ve eşiyle birlikte Panthéon'a gömülmüştür.

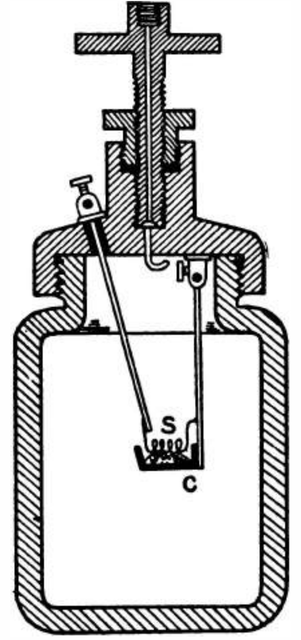

Marcellın BERTHELOT

Başlıca eserleri şunlardır: *Chimie organique fondée sur la synthèse* (Sentez üzerine kurulmuş organik kimya) [1860], *Sur la force de la poudre et des matières explosives* (Barut ve patlayıcı maddelerin kuvvetine dair) [1872], *La synthèse chimique* (Kimyevî sentez) [1875], *Essai de mécanique chimique* (Kimya mekaniği üzerine bir deneme) [1879], *Les origines de l'alchimie* (Simyanın menşei) [1885], *Science et philosophie* (İlim ve felsefe) [1886], *La chimie au moyen âge* [Ortaçağda kimya) [3 cilt, 1893], *Thermochimie* (Isı kimyası) [1897], *Chaleur animale* (Hayvanî hararet) [2 cilt, 1899], *Les carbures d'hydrogène* (Hidrojen karbürleri) [1901], *Recherches expérimentales* (Tecrübî araştırmalar) [1901].

B. nun bombalı kalorimetresi: birçok hallerde yanma ısısını ölçmede kullanılan bir cins kalorimetre. Bu kalorimetre, iç tarafı plâtin astarlı, hava geçirmiyecek tarzda kapatılabilen bir şişedir. Bombalı kalorimetre, genel olarak, oksijen içindeki *yanma ısılarını* yani (1 gr maddenin yanması ile elde edilen kalori miktarını) tâyin etmekte kullanılır. Muayene edilecek cisim, gaz halinde ise bomba, bu gaz ve bu gazın tamamiyle yanması için gerekli oksijen ile, yüksek basınç altında doldurulur. Kalorimetrenin bir tertibatı yardımiyle bu yanıcı gaz karışımı bir elektrik kıvılcımı ile patlatılır.

Yakılacak madde katı veya sıvı halinde ise, bu maddeler, şekilde görüldüğü gibi, bir C plâtin yüksüğü (kapsül) içine yerleştirilir ve bombanın diğer kısmı yine arı oksijen ile doldurulur. Böylece bomba işlemeye hazırlandıktan sonra, bir sulu kalorimetre içine daldırılır ve elektrik akımı ile kızgın hale getirilen plâtinden bir S teli yardımiyle yanmaya başlatılır. Kapsül içindeki madde yanar ve kalorimetre suyunun sıcaklığı yükselir. Bombanın su cinsinden değeri biliniyorsa, meydana gelen ısı miktarı hesaplanır.

Bu kalorimetre ile endüstride, muhtelif yakacak maddelerinin yanma ısıları tâyin edilerek, ısı değerleri tesbit edilir.

Berthelot'nun Bombalı Kalorimetresi

B. kaidesi: Berthelot'nun 1867 de ortaya koymuş olduğu ve mümkün olan kimyevî reaksiyonlardan daima en büyük ısı açığa çıkaran reaksiyonun meydana geleceğini ifade eden eski ve dar bir kaide. Meselâ, sodyum oksid, kükürt trioksidle, karbon di oksidle karbonat halinde birleştiği haldekinden daha büyük miktarda ısı serbest bırakarak, sodyum sülfat halinde birleşir. Bu ısı ile *kimyevî ilgi* arasında bir ölçü keşfedildiği sanılmıştı. Berthelot kaidesi genel bir kaide değildir ve ancak mutlak sıfır noktasına yakın olan sıcaklıklarda doğrudur.

BERTHEROY [*bert'rua*], **Jean** (1868-1927; asıl adı: *Berthe Le Barillier*), Fransız kadın yazarı. Bordeaux'da doğmuş, Cannet'de ölmüştür. Pariste *Vibrations* (İhtizazlar) [1887], *Marie Madelaine* (1888) ve *Femmes antiques* (Eskiçağ kadınları) [1890] şiirleri ile edebî hayata başlamıştır. Sonra *Cléopâtre* (1891) ile roman nev'ine geçmiş, antik ve modern konular üzerinde birçok kuvvetli ve parlak romanlar yayımlamıştır: *Le roman d'une âme* (Bir kalbin romanı) [1893], *Ximènes* (1894), *La danseuse de Pompéi* (Pompei dansözü) [1899], *Les trois filles de Pieter Waldorp* (P. W. un üç kızı) [1899], *Le Journal de Marguerite Plantin* (M. P. in hâtıra defteri) [1900], *Le mirage* (Serap) [1907], *La beauté d'Alcias* (Alcias'ın güzelliği) [1902], *Les vierges de Syracuse* (Syracusae bâkireleri) [1902], *Le tourment d'aimer* (Sevmek azabı) [1908], *Le frisson sacré* (Mukaddes ürperti) [1911], *Entre la conscience et le coeur* (Vicdan ile kalb arasında) [1916].

BERTHIER [*bertiê*], **Louis Alexandre, Prens** (1753-1815), Fransız mareşali. Versailles'da doğmuş, Bamberg (Bavyera) de ölmüştür. On yedi yaşında kurmay heyetine girmiş, Amerika harbinde albay tâyin edilmiş, 1789 da Versailles muhafız alayı tuğgenerali, 1792 de Luckner ordusu, sonra 1796 da İtalya ordusu kurmay heyeti başkanı olmuştur. Bundan sonra kendisini Marengo muharebesinden önce millî savunma bakanı, sonra tuğgeneral tâyin eden Bonaparte'a bağlı kalmıştır. Son vazifeleri sırasında Büyük

Ordu (Grande Armée)da önemli bir rol oynamıştır. 1804 te Fransa mareşali, başkomutan vekili, Neufchâtel prensi, sonra Wagram prensi olmuş ve 1814 te XVIII. Louis'ye katılmıştır. Yüz Gün'ün devamınca Bavyera'daki Bamberg'e sığınmış, orada 1 Haziran 1815 te evinin penceresinden sokağa düşüp ölmüştür. Bazı kimseler öldürülmüş olduğunu iddia ederler.

BERTHOLLET [*bertolẹ*], **Claude Louis, Kont** (1784 - 1822), Fransız tahlilî kimyacısı. Annecy (Haute-Savoie) yakınında Talloire'da doğmuş ve Paris yakınında Arcueil'de ölmüştür. Önce Chambéry'de, daha sonra tıp tahsilini tamamladığı Turin'de okumuştur. 1772 de Parise yerleşip Lavoisier ile çalışmağa başlamış, 1780 de Paris İlimler Akademisine kabul edilmiştir. Birçok kimya konuları üzerinde çalışmıştır. İlk olarak potasyum kloratı harb sanayiinde B. kullanmıştır. Fransız İhtilâli sırasında birçok teknik komitelerde vazife görmüştür. 1794 te Pariste kimya profesörü olmuş, 1795 te Institut National'in modern bir müessese haline getirilmesinde vazife almıştır. 1796 da Pariste Galerie Nationale'i eski ve modern sanat eserleriyle zenginleştirmek üzere Gaspard Monge ile birlikte İtalyaya gönderilmiştir. 1798 de Napoléon'la birlikte Mısıra giden ilim adamları arasında B. de vardı. 1799 da Napoléon'la Fransaya dönmüş, kendisine Légion d'honneur verilmiştir. Napoléon onu Montpellier bölgesi senato üyesi tâyin etmiştir. Siyasî hayatta yükselip düşmelerden sonra, son yıllarını Arcueil'de, zamanın en tanınmış ilim adamlarının buluştuğu, fevkalâde alet ve eczalarla donatılmış lâboratuvarında geçirmiştir.

Claude BERTHOLLET

1807 - 1817 yılları arasında üç cilt olarak *Mémoires de la société d'Arcueil* (Arcueil cemiyeti hâtıraları) i çıkarmıştır. B. nin en dikkate değer eseri *Essai de statiqne chimique* (Kimyevî statik üzerine bir deneme) [2 cilt, 1803] tir ki İngilizceye, Almancaya ve İtalyancaya tercüme edilmiştir. Ayrıca Lavoisier ile birlikte kimya terimlerini ilmî metodla tesbit etmiş ve *Méthode de nomenclature chimique* (Kimya terimleri metodu) [1787] adlı önemli eserini meydana getirmiş, *Recherches sur les lois de l'affinité* (Kimyasal ilgi kanunları üzerinde araştırmalar) [1801] başlıklı eseri de yazmıştır.

BERTHON [*bẹrthın*], **Edward Lyon** (1813 - 1899), İngiliz mucidi. Londrada doğmuştur. Liverpool ve Dublin'de cerrahlık tahsil etmiş, bir müddet İngiltere dışında yaşamış ve gemi pervaneleri üzerinde denemeler yapmıştır (1834-40). Pervane modeli, amirallik dairesince önce reddedilmiş, sonra kabul edilmiştir. 1841 de Cambridge'e giderek 1845 te rahip olmuştur. Diğer mihanik icatları şunlardır: Berthon log'u (gemilerin hızını ölçmek için alet), bir geminin su altı kısmının durumunu tâyin etmeğe yarıyan bir alet, küçük hacma girebilen kayıklar (ilk defa amirallik dairesince 1873 te ısmarlanmıştır). *Retrospect of Eight Decades* (Seksen yıllık bir geriye bakış) [1855] başlığı altında hâtıralarını yazmıştır.

BERTİERİT (Berthierite), koyu çelik renginde bir maden. Demir ve antimuan sülfürlerinden bileşiktir. Uzun prizmalar halinde bulunur. Katılığı 2 - 3, özgül ağırlığı da 4-4,3 tür. Auvergne Vosges'lar, Saksonya, Cornwall ve Alt Kaliforniyada bulunur. Adını Fransız mineralogu Pierre Berthier (1782 - 1861) den almıştır.

BERTILLON [*bertiyǭ*], **Alphonse** (1853-1914), Fransız kriminolog ve antropologu. Pariste doğmuş, orada ölmüştür. Doktor ve istatistikçi Adolphe B. un oğlu ve Jacques B. un kardeşidir. Suçluların hüviyetini tesbit için bütün dünya polis teşkilâtlarınca kullanılan ve *Bertillonage* diye adlandırılan bir sistemin bulucusu olarak tanınmıştır. B., yüksek tahsil görmemiş, orta tahsilini bitirdikten sonra küçük bir memur olarak Paris emniyet teşkilâtına girmiştir. Büyük kabiliyeti sayesinde az zamanda yükselmiş ve hüviyet tesbiti bürosuna şef olmuştur. Burada çalışırken tatbikatından hayret verici sonuçlar elde olunan, antropometrik ölçüler, adlî fotografi, insan bedeninin özel alâmetleri, yüz ifadesi, parmak izi esaslarına dayanan metodunu ortaya atmıştır. O zamandan beri bu sistem, Avrupa memleketlerinde ve Birleşik Amerikanın büyük şehirlerindeki polis teşkilâtlarında başarı ile kullanılmıştır.

Alphonse BERTILLON

B., 1899 da yüzbaşı Dreyfus'un mahkemesinde el yazısı incelenmesinde bilirkişi olarak bulunmuştur. Sistemi hakkında birçok eser yazmıştır: *Identification anthropométrique* (Antropolojik ölçülere göre hüviyet tesbiti) [1893], *La comparaison des écritures et l'identification graphique* (Yazıların mukayesesi ve kaligrafiye göre hüviyet tesbiti) [1897], *Anthropologie métrique et photographique* (Ölçü ve fotoğraflara dayanan antropoloji) [1909].

Bertillon sistemi: *Bertillonage* veya *identité* de denilen, ve şüpheli erkek canilerin hüviyetlerini ilmî bir metodla tesbite yarıyan sistem. Bugünkü şekli, Alphonse Bertillon sistemiyle başka iki metodun birleşmişidir. Teferruata ait kısımları bırakılmış ve yüz ifadesiyle parmak izleri gibi kısımları alıkonulmuş olan bu sistem, üç prensip üzerine kurulmuştur: 1) Canlı bir varlıkta vücudun belli bölümlerinin basit ve tam olarak ölçülmesi, 2) Çeşitli varlıklarda nisbî buutların farkı, 3) Erkek iskeletinin 20 yaştan sonraki hemen hemen kesin sabitliği.

I. *Antropometrik ölçüler*: Çap pergeli ile alınır. B., insan bedeninde on bir karakteristik ölçünün sabitliğini belirtmiştir: 1) Ayakta boy, 2) Oturduğu halde gövdenin uzunluğu, 3) İki kolun tam yana doğru açıldığı zamanki ölçüsü, 4) Başın uzunluğu ve genişliği, 5) Sağ kulağın yüksekliği, 6) Bedenin sağ tarafındaki uzuvların ölçüsü, 7) Sol ayağın uzunluğu, 8) Sol önkolun uzunluğu, 9) Sol kolun parmak uçlarından dirseğe kadar olan kısmının ölçüsü, 10) Sol yüzük parmağının uzunluğu, 11) Sol orta ve küçük parmakların uzunluğu. Uzun zamanlar, bu değişmez ölçülerle, alâmeti-farika fişleri kolayca tasnif edilebilmiştir.

II. *Adlî fotografi*: B. a göre bütün hüviyet fotoğraflarının aynı şekilde okunabilmesi için aynı şartlar

altında özel cihazlarla alınmış olması lâzımdır. Şahsın fotoğrafı belli bir mesafeden ve tabiî büyüklüğün beşte bir ölçüsünde cepheden ve yandan alınır. Sonra bu fotoğraflar beş misli büyütülerek, üzerinde, insan için değişmez ölçüler incelenip tesbit olunur.

III. *İnsan bedeninin özel alâmetleri* şunlardır: dövmeler, yara veya ameliyat izleri, ben ve lekeler (nevus'ler), uzuv kaybı v. b. Bu alâmetler, sıhhatle tâyin edilir ve civarlarındaki anatomik noktalara göre yerleri bulunur.

IV. *Eşkâl (Portrait parlé):* Yüz özelliklerinin uygun bir dille tasviri. Bu tasvir kısa, açık, kesin olmalıdır. Çünkü, bir memur telgraf veya telefonla bildirilen eşkâl üzerine ilk defa gördüğü bir şahsı bu metodla yakalıyacaktır. Bu metodun başlıca noktaları şunlardır: 1) Sağ kulağın tasviri, 2) Diğer özelliklerin ve yüzün bütününün tasviri: burnun kökü, sırtı, kaidesi, uzunluğu, çıkıntı derecesi, genişliği; çenenin, ağzın, kaşların özellikleri; gözkapakları, yüzdeki buruşukluklar, saç, sakal ve cildin özellikleri, 3) Sol iris'in rengi. Bu renk tâyini yedi rengi içine alan bir sınıflama ile sistemleştirilmiştir. Birinci sınıfta, başka renk karışmamış mavi gözler vardır. Diğer renk sınıfları şunlardır: bal rengi, koyu kestane, turuncu, kestane, yeşilimtırak kestane.

V. *Parmak izleri* (b. bk.): El ayası, el ve ayak parmakları derisi incelenirse mühim farklar görülür. Çeşitli yönlere doğru birçok girinti çıkıntı meydana getiren pek ince çizgilerin bulunduğu görülür. Bu çizgilere *papiller* adı verilir. Papiller, cutis'in altındaki doku içerisine serpilmiş kıl yumaklarının, ter bezlerinin, dokunma duygumuzu sağlıyan sinirler nihayetindeki yuvarlakların parmak uçlarında düzgün bir biçimde sıralanışından meydana gelir. Bu kabarcıklar yan yana gelen birtakım girinti - çıkıntılar halinde dağ ve tepeler gibi bir sıra ve zincir teşkil ederler. Elin sert bir satha dokunması ile bu çizgilerin o satha mühür gibi şekilleri çıkar, işte buna parmak izi denir. Bu izler, değişmez. benzerleri yoktur. Sınıflanabilen bu izler, en mükemmel kimlik unsurudur.

Parmak izlerinin önemini ilk defa, 1880 yılında Henry Fauld ve William Herschel adlı iki İngiliz doktoru belirtmişlerdir. Parmak izinin hüviyet tâyininde kullanılmasını Francis Galton tavsiye etmiş ve Sir Edward Henry bugünkü şekle sokmuştur.

Parmak izinin okunmasında kesilmeler, ikiye ayrılmalar, başlangıç noktaları ve ikileşme gibi özellikler tesbit edilir. Parmak izleri başlıca dört grupta toplanır: 1) Kavis şekli, 2) İlmek şekli, 3) Spiral şekil, 4) Mürekkep şekil.

Her dokunulan yerde parmak izi kalır. Ancak parlak ve cilâlı eşya üzerinde kalan izler tetkik edilebilir. Kâğıt veya cilâlı, parlak eşya üzerindeki izler üzerine grafit veya antimuan tozu dökülerek tesbit edilir. İz, cam veya siyah bir satıh üzerinde ise gri toz veya kurşun oksidi tozu kullanılır.

B. S., Türk emniyet teşkilâtında ilk önce 1910 da İstanbul Polis Müdürlüğünde kurulan bir «Hüviyet tesbiti bürosu» nda tatbike başlanmış ve daha ziyade parmak izi esası üzerinde durulmuştur. İlk tatbikatı Yusuf Bey adında bir emniyet memuru yapmış, ölümünden sonra yerine geçen Şükrü Yumak, Merkez parmak izi şubesi müdürlüğüne getirilerek sistemin tatbikatını genişletmiştir. 1924 te İzmirde, 1930 da Ankarada Emniyet Genel Müdürlüğünde kurulan bürolardan sonra, hemen her yıl bir kısım illerin polis müdürlüklerinde birer teknik büro kurularak sistemin tatbikatı daha da genişletilmiştir. Bk. ANTROPOMETRİ.

BERTIN [*bertẹ̄*], **Exupère Joseph** (1712 - 1781), Fransız anatomi bilgini. Tremblay (Bretagne) de doğmuş, Gohard'da ölmüştür. İnsan anatomisi üzerindeki çalışmaları ve buluşları ile tanınmıştır. İlk defa B. nin tarif ettiği (Bertin kemikleri, böbreklerin kortikal bölümünde Malpighi piramidleri arasındaki septum renis de denilen Bertin sütunları ve Bertin ligamenti gibi) bazı anatomik unsurlar, onun adiyle anılmaktadır. Başlıca eserleri şunlardır: *Lettres sur le nouveau système de la voix et sur les artères lymphatiques* (Sese dair ortaya konulan yeni sistem ve akkan damarları hakkında mektuplar) [1748], *Traité d'ostéologie* (Kemik bilgisi temel kitabı) [1754], *Consultation sur la légitimité des naissances prétendues tardives* (Geç sanılan doğumların kanunîliği üzerinde müşavere) [1765].

Oğlu **René - Joseph - Hyacinthe B.** (1767 - 1827), Paris tıp fakültesinde hijiyen profesörlüğü yapmıştır. Mühim eserleri şunlardır: *Traité de la maladie vénérienne chez les enfants nouveau - nés, les femmes enceintes* (Yeni doğmuş çocuklarla hamile kadınlardaki zührevî hastalık hakkında temel kitap) [1817], *Traité des maladies du coeur* (Kalb hastalıkları temel kitabı) [1824].

BERTIN [*bertẹ̄*], **Louis François** [*B. l'aîné*= ihtiyar B. diye anılır] (1766 1841), Fransız gazete sahibi. Pariste doğmuş ve orada ölmüştür. 1800 de *Journal des Débats* (Münakaşalar gazetesi) [kurul. 1789] yı elde etmiş ve bunu kıralcılık istikametinde idare etmiştir. I. Napoléon zamanında gazetenin adı *Journal de l'Empire* (İmparatorluk gazetesi) e çevrilmiştir (1804 - 11). 1811 de gazete kendisinden alınmıştır. 1814 ten itibaren tekrar eski adı ile çıkan bu gazete Bourbonları desteklemiş, fakat 1823 te meşrutî muhalefete geçerek Orléans hanedanı tarafını tutmuştur. B. ın yardımcısı, kardeşi **Louis François B. de Veaux** (1771 - 1842) idi. B. den sonra *Journal des Débats*-nın idaresi oğulları **Louis Marie Armand B.** (1801 - 1854) ve **Édouard François B.** (1797 - 1871) e geçmiştir.

BERTIN [*bertẹ̄*], **Louis Emile** (1840 - 1924), Fransız gemi mühendisi. Nancy'de doğmuş, La Glacerie (Manche) da ölmüştür. 1903 te İlimler Akademisi, 1921 de de Bahriye Akademisine üye seçilmiştir. Japonyaya bir misyonla giden B., bu memleketin harb bahriyesinin kuruluşuna yardım etmiştir. Fransaya dönünce Gemi Mühendisliği Okulu, 1895 te de Bahriye Yapıları müdürü olmuştur.

BERTIN [*bertẹ̄*], **Pierre Augustin** [*Bertin - Mourot* adiyle tanınır] (1818 - 1884), Fransız profesör ve fizikçisi. Besançon'da doğmuş, gene orada ölmüştür. 1841 de École Normale'e girmiş, 1848 de Strasbourg fakültesinde fizik profesörü olmuştur. 1867 de École Normale'de «maître de conférences» ve Collège de France'ta Regnault'nun asistanı olmuştur. 1868 de École Normale'in ikinci müdürü olmuştur. Yayımladığı muhtıraların başlıcaları şunlardır: *Sur les phénomènes de la polarisation rotatoire magnétique* (Devrî magnetik polarizasyon hâdiseleri hakkında), *Sur la polarisation des anneaux de Newton* (N. halkalarının polarizasyonu hakkında), *Sur l'optique cristallographique* (Billûrlar optiği hakkında); önemli bir yazı olarak: *Sur les franges de polarisation chromatique* (Renkli polarizasyon franjları hakkında), *Sur la cristallisation de l'eau dans les glacières* (Suyun buz dolaplarında billûrlaşması hakkında), *Sur la cause du mouvement dans le radiomètre de Crookes* (C. radyometrindeki hareketin sebebi hakkında).

Bertın formülü: buhar kazanlarında basıncın AA.6 ile A.20 arasında olduğu hallerde 1 kg doyuran su buharının u'^1 hacmının pratik olarak hesabında kullanılan $pu' =$ 2 formülüdür. p, kg/cm^2 cinsinden basıncı gösterir; u', m^3 cinsinden bulunur. Sıcaklık bilinirse basınç $p = (t/100)^4$ formülü ile hesabedilir.

BERTINI, Jérôme Henri (1798 - 1876), Fransız piyanist ve bestecisi. Londrada doğmuş, Grenoble yakınında, Meylan'da ölmüştür. Uzun konser turnelerinde piyano virtuozu olarak şöhret kazanmıştır. Sayısız piyano bestelerinden etüdleri hâlâ beğenilmektedir.

BERTİSKOS veya **BERTİSKU OROS** (Yun. = Bertiskos dağı), eski Makedonyada bir veya iki dağın adı. Strabon bu dağı Kuzey Arnavutlukta, Ptolemaios ise Makedonyada, şimdiki Beşikdağının yerinde gösteriyor.

BERTİYA (Bertia), şeriase (Schaeriaceae) familyasından, 12 kadar türü yetişen bir asklı mantar cinsi. *Bertia moriformis* türüne kuru ağaç dalları üzerinde raslanır.

BERTOLDO DI GIOVANNI [*bertoldo di covanni*] (1420 sıraları - 1491), İtalyan heykelci ve madalyacısı. Floransada doğmuş, bu şehrin yakınında Poggio a Cajano'da ölmüştür. Meşhur heykelci Donatello'nun talebesi ve Michelangelo'nun hocasıdır. Antik sanat üzerinde daha çok çalışmış ve incelemeler yapmıştır. Hocasının dramatik hareketlerinden çoğu zaman faydalanmasını bilmiş ve onu kopya etmiştir. 1488 de Medici'lerin himayesi altında kurulmuş olan sanat mektebini idare etmiş ve mektebin yerleştiği San Marco yakınındaki villanın zengin Medici'ler kolleksiyonuna nezaret etmiştir. B., Floransada San Lorenzo kilisesinin mimberinde Bellano'nun yanında çalışmıştır. Madalyalariyle de şöhret kazanmıştır. Bunlardan II. Mehmed (Fatih)in iki taraflı madalyası (1475 - 1478 sıraları) ile Federigo de Montefeltro'nun (1474 sıraları, Urbino), Francesco Diedo'nun (Venedik) ve Alphonse d'Este'in madalyaları anılabilir. Avrupanın başlıca müzelerinde eserleri vardır. «Silene'nin Zaferi» (Floransa müzesi), *Pietà* (alçak kabartma, Louvre müzesi), «S. Sebastianus'un şehadeti» (Perugia üniversitesi), «Atlı heykel» (alçak kabartma tunç, Floransa Millî Müzesi), küçük heykellerinden de «Keman çalan Orpheos veya Arion» (Floransa Millî Müzesi), «Kentauros», «Herakles» (Berlin, Kaiser Friedrich müzesi) anılabilir.

BERTOLINI, Francesco (1836 - 1909), İtalyan tarihçisi. Mantova'da doğmuş, Bologna'da ölmüştür. Bologna üniversitesinde tarih profesörlüğünde bulunan B., Ortaçağ başlangıcına ve Cavour devrine ait birçok eserler yazmıştır. Başlıca eserleri: *Studi critici intorno al regno di Odoacre* (Odoakar hükümdarlığına ait tenkidî araştırmalar) [1869], *Storia romana* (Roma tarihi) [1886], *Storia del Risorgimento* (İtalyan istiklâl mücadeleleri tarihi) [1888].

BERTOLLETİYA (Bertholletia), lesitidase (Lecythidaceae) familyasından, Güney Amerikanın tropik bölgelerinde 2 türü yetişen bir bitki cinsi. Her iki türün (*Bertholletia excelca* ve *B. nobilis*) yumurtaakı maddesince zengin, yenilen tohumları vardır. Bunlara Brezilya kestanesi de denir.

BERTOLONİYA (Bertolonia), melastomatase (Melastomataceae) familyasından, Güney Brezilyada 9 kadar türü yetişen bir bitki cinsi. Bunlar otsu, alaca yapraklı bitkilerdir. Çiçekleri, sürgün uçlarında akrepsi şemsiye durumunda, renkleri beyaz, pembe veya kırmızıdır. Birçok türleri güzel yaprak ve çiçeklerinden dolayı süs bitkisi olarak sıcak camekânlarda yetiştirilmekte ise de, bakımı, yetiştirilmesi oldukça güçtür.

BERTOLONİYA

BERTON [*bertõ*], **Henri Montan** (1764-1844), Fransız bestecisi. Pariste doğmuş ve orada ölmüştür. Paris Büyük Operasının müdürü olarak Gluck'un eserlerini sahneye koymuş olan **Pierre Montan B.** (1727-1780) un oğludur. 1795 ten itibaren Paris Konservatuvarında bestecilik profesörlüğü eden B., 1807 - 1809 da Paris İtalyan Operası, 1815 e kadar da Büyük Operanın taganni şefliğinde bulunmuştur. Oratoryo, kantat ballad v. b. eserlerden başka 44 kadar opera meydana getirmiştir. Başlıca operaları: *Les rigeurs du cloître* (Manastırın huşuneti) [1790], *Montano et Stéphanie* (M. ile S.) [1799], *Le délire* (Sayıklama) [1799], *Aline, reine de Golconde* (G. kıraliçesi Aline) [1803], *Les maris garçons* (Bekâr kocalar) [1806], *Ninon chez Mme de Sévigné* (Madame de Sévigné'de Ninon) [1808], *Françoise de Foix* [1809], *Le charme de la voix* (Sesin füsunu) [1811]. *Les deux mousquetaires* (İki silâhşor) [1824]. Sacchini ve Cherubini'nin yaptıkları gibi, B. da Gluck prensipleri ile İtalyan opera geleneğini birleştirmeğe çalışmıştır.

BERTONI, Ferdinando Giuseppe (1725-1813), İtalyan bestecisi. Venedik civarında, Salò'da doğmuş, Desenzano'da ölmüştür. Venedik'teki San Marco kilisesinde önce orgcu, sonra kilise korosu şefi ve «Mendicanti» konservatuvarı koroları idarecisi olmuştur. Bologna'da Padre Martini'den ders almıştı. Birkaç defa İngiltereye çağrılmıştır. Gerek İtalyada, gerek İngilterede otuzdan fazla opera, birkaç oratoryo, bir miserere, bir *Requiem* yapmıştır. Musiki aletleri için birkaç kompozisyon yayımlamıştır.

BERTONI, Giulio (doğ. 1878), İtalyan dilcisi ve Romanisti. Modena'da doğmuştur. Friburg'da (1905-1921), Torino'da (1921-1928), 1928 den beri de Roma üniversitesinde Roman filolojisi profesörü olmuştur. İtalyan edebiyatını incelemiş ve hususiyle Rönesans devrine kadar olan kısmı üzerinde değerli etüdler yazmıştır: *Il Duocento* (XIII. yüzyıl) [Milano 1910; 2. bas. 1930]. *I travatori d'Italia* (İtalyan ozanları) [Modena 1915], v. b. Dilcilikte başlıca eserleri şunlardır: *L'elemento germanico nella lingua italiana* (İtalyan dilinde Germen unsurları) [Cenova 1914], şaheseri olan *L'Italia dialettale* (İtalyancanın lehçeleri) [Milano 1916], ayrıca *Profilo storico del dialetto di Modena* (Modena lehçesinin tarihî hututu) [Cenevre 1926], idealist bir felsefe kavrayışiyle dili inceliyen *Programma di filologia romanza come scienza idealistica* (İdealist bir ilim olarak Roman filolojisi programı) [Cenevre 1922], *Linguistica ed estetica* (Linguistik ve estetik) [Cenevre 1928], M. Bartoli (b. bk.) ile kurduğu «neolinguistik» (b. bk.) okulunun teorisini açıklıyan *Breviario di neolinguistica* (Neolinguistik özeti) [M. Bartoli ile

beraber, Modena 1925], *Lingua e pensiero* (Dil ve düşünce) [Floransa 1932, 2. bas. 1939], *Lingua e poezia* (Dil ve şiir) [Floransa 1939], *Lingua e cultura* (Dil ve kültür) [Floransa 1939]. Bundan başka, Cenevre'de 1917 de kurduğu *Archivum Romanicum* adlı yayım serisini idare etmiştir.

BERTRAN DE BORN [*bertrą dî bǫrn*], **Hauteford Vikontu** (XII. yüzyıl), Provence asıllı Fransız saz şairi (troubadour). 1140 sıralarında Limoges yakınında doğmuş, 1215 ten önce keşiş (rahip) olarak ölmüştür. XII. yüzyıl troubadour'ları arasında savaşçı şiirin, siyasî hicvin ve mânevî kültür ile maddî vahşeti uzlaştıran zamanının en mükemmel temsilcisidir. Hauteford Vikontu olması dolayısiyle erkek kardeşi Constantin ile birlikte geniş toprakları olan B., bu malikânenin başında yalnız kalmak için iki defa silâh kuvveti ile kardeşini kovmuştur.

Kavgacı bir mizacı olan, sessizlikten, istirahatten hoşlanmıyan B., İngiltere kıralı II. Henry'nin iki oğlunu babalarına ve birbirlerine karşı savaşa kışkırtmıştır. Bir tanesi, Richard, İngiltere kıralı olup Haçlı Seferine gidince, B., kendisine ancak şiirleri ve iyi dilekleriyle yardım etmiş, Richard, Fransa kıralı Philippe Auguste'ten intikam almak için Avrupaya dönünce de yine şiirleriyle onu savaşa teşvik etmiştir.

B. ın çoğu şiirleri *sirvente*dir, yani lirik, hiciv ve ahlâk şiiri; XII. yüzyıl derebeyi cemiyetinin ve dünyasının bir tablosunu çizer. Oğlu, genç Bertran de Born da babasınınkilere karışmış olan *sirvente*ler yazmıştır. B. ın, daha çok sevdiği II. Henry'nin oğlu Henry'nin ölümü (1183) üzerine yazdığı güzel ağıtları vardır. Şiirlerini Stimming (Halle, 1879, 2. bas. 1913) ve A. Thomas (Toulouse, 1888) yayımlamışlardır.

BERTRAND [*bertrą*], **Alexandre** (1820-1902), Fransız arkeologu. Pariste doğmuş, Saint-Germain-en-Laye'de ölmüştür. École Normale Supérieure'de okumuş, sonra École Française d'Athènes'de tahsiline devam etmiştir. 1862 de, Saint-Germain müzesi konservatörü olmuştur; zaten bu müzenin kurulması kısmen onun eseridir. Kitabeler ve Güzel Yazılar Akademisi üyesi olmuş (1881) ve 1883 te Louvre okulunda bir millî arkeoloji kursu açmakla ödevlendirilmiştir.

Başlıca eserleri şunlardır: *Essai sur les dieux protecteurs des héros grecs et troyens dans l'Iliade* (*İlias*'ta Yunanlı ve Troialı kahramanların koruyucu tanrıları hakkında bir deneme) [1857], *Etudes de mythologie et d'archéologie grecque* (Yunan mitoloji ve arkeolojisi hakkında araştırmalar) [1858], *Les voies romaines en Gaule* (Gallia'da Roma yolları) [1863], *Archéologie celtique et gauloise* (Kelt ve Gallia arkeolojisi) [1876], *Cours d'archéologie nationale; la Gaule avant les Gaulois, d'après les monuments et les textes* (Millî arkeoloji kursu; anıt ve metinlere göre Gallia'lılardan önceki Gallia) [1884-1886], *Les Celtes dans les vallées du Pô et du Danube* (Po ile Tuna vâdilerindeki Keltler [S. Reinach ile birlikte 1894]), *La religion des Gaulois* (Gallialıların dini) [1897].

BERTRAND [*bertrą*], **Henri Gratien, Kont** (1773-1844), Fransız generali. Châteauroux'da doğmuş ve orada ölmüştür. 1792 de hizmete girmiş, Mısırda istihkâm yüzbaşılığı etmiş, orada Napoléon, onu üst üste albay ve tuğgeneral yapmıştır. İmparatorluğun bütün seferlerine katılmış, sarayın büyük mareşali, 1813 te Duroc'un halefi olmuştur. Elbe, sonra 1821 yılına kadar kaldığı Sainte-Hélène adasında İmparatorun yanında kalmıştır. 1830 dan sonra milletvekili olmuştur. *Campagnes d'Egypte et de Syrie: Mémoires pour servir à l'histoire de Napoléon* (Mısır ve Suriye seferleri: Napoléon tarihine yardımcı hâtıralar) [2 cilt 1847] adlı eseri ölümünden sonra oğulları tarafından yayımlanmıştır.

BERTRAND [*bertrą*], **Joseph** (1822-1900), Fransız matematikçisi. Pariste doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Otuz bir yaşında İlimler Akademisine girmiş, Politeknik Okulunda, Collège de France'ta profesörlük etmişti. Başlıca eserleri şunlardır: *Les fondateurs de l'astronomie moderne* (Modern astronominin kurucuları) [1865], *La théorie de la lune d'Aboul-Wefa* (Ebü'l-Vefa'nın ay nazariyesi) [1873], *Calcul des probabilités* (İhtimaliyet hesabı) [1889] *Traité de calcul différentiel et intégral* (Diferansiyel ve entegral hesap) [1864-1870] *Traité de thermodynamique* (Termodinamik) [1887].

Bertrand eğrileri: K eğriliği ile τ burulması arasında $\lambda K + \mu\tau = 1$ münasebeti bulunan uzay eğrilerinin adı. E bir Berttrand eğrisi olduğuna göre daima onunla esas normale ortak yalnız ve yalnız bir E eğrisi vardır ki, bu da bir Bertrand eğrisidir.

Bertrand postulat'ı: Fransız matematikçisi Joseph L. F. Bertrand'ın doğru olarak kabul ettiği ve sonradan Rus matematikçisi P. L. Çebiçev (1821-1894) in ispat ettiği bir teorem. Buna göre, eğer $n > 3$ ise, n ile $2n-2$ (dahil) arasında hiç olmazsa bir aslî sayı bulunur.

BERTRAND [*bertrą*], **Louis Marie Emile** (1866-1941), Fransız yazarı. Spincourt (Meuse) da doğmuş, Cap d'Antibes'de ölmüştür. 1897 de edebiyat doktoru olmuş, 1888 den 1900 e kadar Aix Bourg ve Cezair üniversitelerinde edebiyat okutmuştur. *Le sang des races* (Irkların kanı) [1899] adlı eseri ilk romanı olup *Le rival de Don Juan* (Don Juan'ın rakîbi) [1903], *Pépète le bien-aimé* (Sevgili Pépète) [1904], *L'invasion* (İstilâ) [1907] v. b. gibi diğer romanları bundan sonra yazdıklarıdır. Afrika ve Şark seyahatlerinden intıbalarını *Le jardin de la mort* (Ölüm bahçesi) [1905], *La Grèce du soleil et des paysages* (Güneş ve manzara memleketi Yunanistan) [1908], *Le mariage oriental* (Şark düğünü) [1909], *Le livre de Méditerranée* (Akdeniz kitabı) [1911], *Les villes d'or* (Altın şehirleri) [1921] adlı eserlerinde belirtmiştir. 1924 te Fransız Akademisine üye olmuştur. *Saint Augustin* [1913], *Louis XIV* [1923], *Saint Thérèse* [1927] gibi biyografya eserleri de yazmıştır.

BERTRANDON DE LA BROQUIÈRE (veya Brocquière), [*bertrădǫ dî la brok'yęr*], **Seigneur de Vieux-Château** (ölm. 1459), XV. yüzyılda yakın doğu tarihi bakımından çok önemli bir seyahatname yazan Fransız seyyahı. B., XIV. yüzyıl sonuna doğru La Broquière (Haute Garonne) de doğmuş, Bourgogne dukası Philippe'le Bon'un sarayında önemli görevlerde bulunmuştur. Kudüs'ü ziyaret etmek için 1432 Şubatında Gand'dan ayrılmış, Venedik'ten gemiye binerek Rodos ve Kıbrıs yoliyle Yafa'ya ulaşmıştır. Yafa'dan Kudüs'e giden B., o sırada deniz yolu tehlikeli olduğundan karadan dönmeyi uygun bulmuş ve Şamda, Mekkeden gelen bir kervana katılmıştır. Bu kervanla beraber Anadoluya girmiş, Torosları aşarak Karaman ilini geçtikten sonra Bursaya varmıştır. B., Bursadan İstan-

bula gitmiş, bu şehirde üç ay kaldıktan sonra Edirneye doğru yola çıkmış, Edirnede Sultan II. Muradın Milano elçisini huzuruna kabul merasimini görmüş, sonra Belgrad yolu ile yurduna dönmüştür (1433). B., bu uzun gezisinin safhalarını seyahatnamesinde anlatmış, dolaştığı ülkelerin çeşitli özelliklerini, âdet ve geleneklerini, anıtları itina ve dikkatle tasvir etmiştir. Türklere hayran kalan ve Türk ordusunun ciddiyet ve vakarını, intizamını öven B. nin eseri XV. yüzyıl Türkiye tarihinin en önemli kaynaklarından biridir.

Eserinin ilk basımı R. Hakluyt'ın *The Discoveries of the World* (Londra 1601) adlı kitabında (s. 69 ve devamı) çıkmıştır; bu metin, 1812 de Londrada yayımlanan *Selection of curious, rare, and early voyages... chiefly published by Hakluyt... to which... this is intended as a Supplement* adlı kitapta (s. 69 - 145) *Voyage d'outremer et retour de Jérusalem en France par la voie de terre pendant 1432 - 1433* başlığiyle tekrar edilmiştir. İkinci basımı, 1804 te Pariste çıkan *Mémoires de l'Institut National des Sciences et Arts. Sciences morales et politiques* adlı eserin 5 inci cildinde (s. 469 - 637) aynı başlıkla yayımlanmıştır; bunun metni, Paris Millî Kütüphanesinde bulunan bir yazma üzerinden Le Grand d'Aussy tarafından modern Fransızcaya çevrilerek hazırlanmıştır; bu metin 1807 de Th. Jones, *Travels of Bertrandon de la Brocquière to Palestine and his return from Jerusalem overland to France in 1432 - 1433* başlığiyle İngilizceye çevirmiştir; bu tercümeyi 1848 de T. Wright kendi *Early Travels in Palestine* adlı eserine (s. 283 - 382) almıştır. Üçüncü basımı 1892 de Pariste Ch. Schefer *Le Voyage d'outremer de Bertrandon de la Broquière* başlığı altında ve notlarla «Recueil de voyages et de documents pour servir à l'histoire de la géographie depuis le XIIIe jusqu'à la fin du XVIe siècle» adlı seride çıkarmıştır.

BERTUCH [*bẹrtuḫ*], **Friedrich Justin** (1747 1822), Alman yazarı ve kitapçısı. Weimar'da doğup ölmüştür. Yazı hayatına bazı şiirlerle başlamış, sonra yabancı eserlerden yaptığı tercümelerle, en başta *Don Quichotte* (1775) tercümesiyle dikkati çekmiştir. Gençlik için yazdığı *Bilderbuch für Kinder*(Çocuklar için resimli kitap) [1790 - 1822] adlı eseri ve *Blaue Bibliothek aller Nationen* (Bütün milletlerin mavi kütüphanesi) [11 cilt, 1790 - 97] başlıklı kolleksiyonu meşhurdur.

BERUẸTE, Aureliano de (1845 - 1912), İspanyol ressamı ve sanat tenkidcisi. Madridde doğmuş ve orada ölmüştür. Carlos de Haes ve Martin Rico'nun talebesidir. İspanya Millî Güzel Sanatlar Sergisinde teşhir ettiği «Manzanares kıyıları» konulu eseriyle madalya kazanmış olan B., Madridde 1878. 1884, 1901, 1904 yıllarında açılmış olan sergilerde de birçok madalyalar almış ve Paris Milletlerarası Sergisinde (1900) şövalye rütbesinden şeref madalyasiyle mükâfatlandırılmıştır. B., ünlü İspanyol ressamı Goya'nın eserlerinden Madridde açılmış olan bir sergiyi düzenlemiş ve İspanya resim sanatı üzerinde güzel kitaplar da yazmıştır. Hele büyük İspanyol ressamı Velázquez hakkında yazdığı eser, birçok dillere çevrilmiştir.

BÉRULLE [*berül*], **Pierre de** (1575 - 1629), Fransız kardinali. Troyes civarındaki Serilly şatosunda doğmuş ve Pariste ölmüştür. Rahipler sınıfına girmiş, çeşitli zorluklardan sonra Karmelit tarikatını Fransaya sokmuştur. XIII. Louis ile ana kıraliçeyi uzlaştıran B., İngiltere ve İspanyada çeşitli diplomasi vazifelerini başarı ile yapmıştır. Kiliseyle ilgili hiçbir rütbe ve makam kabul etmemiş, fakat 1627 de kardinal şapkasını giymiştir. Zaman zaman Richelieu ile çekişmekle beraber Sofular partisinin şeflerinden biri olmuştur. XVII. yüzyılın başında Fransada Katolik yenileşmesinin başlıca âmillerinden biri olarak tanınmıştır.

BERWALD [*bẹrvald*] veya **BERWALDE ANTLAŞMASI,** 1631 de Fransayı temsil eden Charnacé ile İsveç kıralı Gustav Adolf arasında imzalanan beş yıllık bir antlaşma. Buna göre, kıral, Almanyada 36 000 kişilik bir ordu tutmayı üstüne alır, Fransa da ona yılda bir milyon livre'lik bir maaş bağlar. Bu antlaşmanın maksadı Protestanları imparatora karşı desteklemekti. Bununla beraber, antlaşmaya göre, Katolik dini, yayıldığı bütün yerlerde muhafaza edilecek ve Bavyera dukasının başında bulunduğu Katolik birliğinin tarafsızlığı gözetilecekti.

BERWICK [*bẹrik*] veya **BERWICKSHIRE** [*bẹrikşır*], güneydoğu İskoçyada bir kontluk. Yüzölçümü 1184 km², nüfusu 25 243 (1947). B. in kuzeyi dağlık, güneyi düzlük ve bitektir. Çiftçilik, balıkçılık. pamuk dokumacılığı halkın başlıca geçim kaynağıdır. Merkezi Duns kasabasıdır.

BERWICK [Fr. *bervịk*, İng. *bẹrik*] **Jacques** [İng. *James*] **Fitz - James, Duc de** (1670 - 1734), Fransa mareşali. Moulins (Bourbonnais) de doğmuş, Philippsburg'da ölmüştür. York dukası (daha sonraki İngiltere kıralı) II. James ile Marlborough dukasının kızkardeşi Arabella Churchill'in gayrimeşru oğludur. İlk silâh tecrübelerini Macaristanda Türkler karşısında yapmış ve 1688 ihtilâlinden sonra XIV. Louis'nin hizmetine girmiştir. Augsburgligi'nin açtığı harbe katıldıktan sonra 1703 te İspanya ordusuna, 1705 te Cévennes ordusuna komuta etmiş, mareşal asâsını elde ettikten sonra İspanyaya dönmüş, orada 1707 de Almanza'da parlak bir zafer kazanmıştır. 1709 da Alpler sınırı savunması bir şaheser sayılmıştır. 1716 da Guyenne valisi olmuş, ancak 1719 da V. Felipe'ye karşı tekrar askerliğe dönmüştür. 1734 te Polonya Veraset Harbinde Philippsburg kuşatmasında bir top güllesi ile ölmüştür. *Mémoires* (Hâtıralar) [1778] adiyle ilgi çeken bir eser bırakmıştır.

BERWICK UPON TWEED [*bẹrik ıpan twịd*], Kuzey İngilterede Northumberland'de bir kasaba. Kuzey denizi kıyısında, İskoçya sınırında Tweed nehri ağzının yakınlarındadır. Nüfusu 15 000. Balıkçılığı ve demir sanayii vardır.

BERWIŃSKI [*bervịnski*], **Richard** (1819 - 1879), Polonyalı şair. Büyük Polonyada doğmuş, Türkiyede ölmüştür. Gayet açık yazılmış şiddetli nükteleri vardır. Genç yaşta şiirler yazmağa başlamış ve mısralarında halk diline yakın bir dille, halk edasiyle vicdanî kanaatlerini ifade etmiştir. 1846 tarihinde Lehistan hareketlerine karışan B., Prusyalılar tarafından iki yıl hapsedilmiştir. Berlin Diet meclisine seçilmiş, sonra Fransaya geçmiştir. Suvari subayı olarak son günlerini İstanbulda geçirmiştir. En önemli eseri, 1844 te Poznań'da yayımlanan iki ciltlik şiir kitabıdır.

BERYA, Tabula Peutingeriana'ya göre eski Suriyede Antiokheia (Antakya) ile Hierapolis (Mümbiç) arasında bir yer. Beroia (Haleb) ile aynı olduğu sanılıyor.

BERYTOS (Latince kaynaklarda *Berytus*, *Berithus*, *Beritus*, *Birithus*, *Biritus*), İlkçağda Phoinikia'da Magoras (şimdi Nahr Beyrût) ın denize döküldüğü yerde bir liman şehri, şimdiki Beyrut. Bk. BEYRUT.

BERZAA (BERZA'A), Kafkasyada Kur ve Terter sularının birleştiği yerden 20 km uzakta bir köy ve eski bir şehrin öreni. Eskiden Kafkasyanın en büyük şehri olan B. da Sasanîler önemli bir kale yaptırmışlardı. Böylece şehir Albania (Erran) bölgesinin eski merkezi Kavalak'ın yerini almıştı. B., 628 de Hazarların saldırışına uğramış, halk bir müddet şehri terk etmişti. Halife Osman zamanında Müslümanların eline geçen B., savaşlarda yıkılmış, Abdülmelik tarafından yeniden kurulmuş, Emevî ve Abbasî devletlerinin Ermeniye valilerinin çoğu burada oturmuştur. Irak - Horasan arasında Rey ve Isfahandan sonra en büyük şehir olan B. nın Cuma namazı kılınan camii ile vali sarayı ve hazinesi şehrin içinde, çarşıları ise şehrin dolayında kurulmuştur. Pazar günleri çok kalabalık olan şehrin etrafı meyva bahçeleriyle dolu olup buradan İrana ipek gönderilirdi. Şehrin binaları genel olarak tuğladan yapılmıştı. B., 943 - 944 tarihinde Ruslar tarafından yağma edilmiş, yıkılmış ve bir daha eski bayındırlığını bulamamıştır. Yalnız Moğollar zamanında şehrin biraz kalkındığı sanılmaktadır. Şehrin örenleri arasında bugün de bulunan ve üzerinde 1322 tarihli kitabeler yazılı olan yüksek kule bu devirden kalmıştır. B. nin Nadir Şâh tarafından tamamiyle yıktırıldığı sanılmaktadır.

BERZAH, *Kuran*da, ölümden sonra, kıyamet kopunca herkesin dirilmesine kadar geçen zamana ve kabre, (XXII, 99 - 100) ayrıca suyu tatlı ve içilir denizle acı ve içilmez denizin birbirine karışmamasını sağlıyan kara parçasına, yahut Tanrı kudretine verilen ad (XXV, 53, IV, 20). Tefsirciler, son iki ayette geçen denizleri, Fars ve Rum denizleri, yahut gökten yağan yağmurla yeryüzündeki deniz olarak tefsir etmişler, *Şîa - ı İmâmiyye*de son ayetteki iki denizden maksadın Ali ile Fâtıma, berzahın Muhammed, bu iki denizden çıkan inciyle mercanın da Ali ile Fâtıma'nın oğulları ve Muhammed Peygamberin torunları olan İmam Hasan ve Hüseyin olduğu söylenmiştir.

Tasavvufu benimsiyen tefsircilere göre B., küçük kıyamet olan ölümden sonra, ölen kişinin ruhunun, kıyamete kadar kalacağı «misâlî» bedendir ki, dünyada iken işlenen işlerin mâneviyatından meydana gelir ve duygularımızla idrak edilemez. Mücerret ruhlar âlemiyle unsurlardan meydana gelen cesetler arasında bulunduğundan B. adiyle anılan bu beden, ölünün gerçek mezarıdır. İşlediği işe göre bu cesette ya azap görür, yahut lezzetlere dalar. İkinci ve üçüncü ayetlerdeki denizlerden maksat, kesif olan bedenle lâtif ve mücerret ruhtur. B. da insandır. İnsan, bedeni ve ruhu bakımından bu ikisine sahiptir, fakat biri, öbürüne taşmaz. Yahut şirkle yani Tanrıya eş koşmakla tevhit yani Tanrıyı bir bilmek ve tek tanımak, iki denizdir, bu ikisi arasındaki B., Müslümanlık ve şeriattır. Yahut da varlık ve yokluk, iki denizdir, ikisinin arasındaki B., Müslümanlık ve şeriattır. B., insan - ı kâmildir, yani kutuptur. Bu iki denizden, yani mutlak olan Tanrı ile izafî varlıklardan meydana geldiği ve Tanrı sıfatlarının mazharı bulunduğu dolayısiyle var olan, fakat müstakil vücudu bulunmadığından gerçekte yok sayılan âlemden meydana gelen inci ve mercan ise gerçek bilgiler ve gerçek görüştür. Sofîlere göre dünyaya ait keşifler de kesif cesetler âlemi ile mücerret ruhlar âlemi, yani dünya ve ahiret arasında bulunan ve B. adı verilen bu «misâl» âlemindedir.

Tasavvufta, mutlak varlık olan Tanrının, zatına olan bilgisi, bu bilgide herşeyin varlığını bilgi suretleri halinde sâbit kılar. Bu sübutun zuhuru âlemi meydana getirir. Bu bakımdan Tanrının zatî iktizası olan bilgisi, mutlak varlıkla izafî varlıklar arasında bir B. tır. İzafî varlıklar, yani âlem, zuhur edince Tanrının mutlak varlığından bir şey eksilmediği gibi esasen her an mutlak varlıktan zâhir olan bu suretler, yine mutlak varlığa rücu etmede, yani âlem her an Tanrıdan meydana gelip yine Tanrıya ulaşmadadır; fakat Tanrıya ulaşmasiyle mutlak varlıkta bir şey de fazlalaşmaz. Bu yüzden «Vâhidiyyet» denen bu âleme «Berzah - ı Câmi» yani bütün varlıkları zatında toplıyan B. da denir. Her an, yeryüzünde Muhammedin mertebesi olan bu makama sahip bir kişi vardır ki bu zat, kutup ve kâmil insandır.

Melâmetîlerle Bayramî melâmîlerinde (Hamzavîler) şeriat, dinin dış yüzü, hakikatsa iç yüzüdür. Tarikat bu iki âlem arasında bir B. tır. Onlarca kendileri hakikat ehlidir, bu bakımdan tarikatlarının sonu, kendi yollarının başlangıcıdır. Bundan dolayı da bütün tarikatlara «Turuk - ı Berzahiyye - Berzah Yolları» derler.

BERZAH: bk. KISTAK.

BERZAḪU 'L - 'ARÛZÎ (VIII. yüzyıl), Arûz mevzuunda, İmâm Halîle olan itirazlariyle tanınmış Arap bilgini. Künyesi Ebu - Muhammed, babasının adı Muhammeddir. Yemendeki Becîle oymağından. Kinde'den olduğu söylenir; adı, haber ve şiir rivayetçileri, Kûfe bilginleri arasında sayılır. Yazdığı kitapta, İmâm Halîlin arûza dair tanzim ettiği dairelerle kullandığı tâbirleri, gösterdiği illetleri değiştirmeğe kalkışmıştır. Sözüne güvenilir bir kimse olmadığı, ilk önce etrafına toplananların yavaş yavaş dağılarak onu tek başına bıraktıkları rivayet edilir.

Eserleri şunlardır: *Kitâbü 'l - 'Arûz, Kitâbü Binâ'i 'l - Kelâm, Kitâbü Ma'âni 'l-'Arûz Kitâbü 'n-Nakzi'ala-'l-Halîl ve Taglîtihi fi-'l-'Arûz. Kitâbü Tefsîri 'l-Garîb.* (bk. Yâķût, *Mu'cemü 'l-Üdebâ,* Ahmed Ferîd Rifâ'î baskısı, c. VII, s. 71 - 75).

BERZÂLÎ [el - Berzâlî, Bırzâlî, Ebu'l - Kasım b. Muhammed] (1267 - 1339), Arap tarihçisi. İşbilye (Sevilla) de doğmuştur. Ana ve babası Berberîdir. Tahsilini tamamladıktan sonra, Halebe geçmiş, daha sonra hacce gitmiş ve dönüşte Şamda yerleşmiştir. Şamda Eşrefiye darü 'l-hadîsinde müderrislik etmiş, daha sonra bazı büyük medreselerde ders vermiştir. Dördüncü defa hacce giderken Medine - Mekke arasındaki Huleys konağında ölmüştür. En meşhur eseri, Ebu Şâme tarafından yazılan Suriye tarihinin 1338 yılına kadar zeyli olan *Tarih-i Mısır* ve *Dımışk* veya diğer adiyle *Kitâbü 'l - vefeyât*tır. Ayrıca *Muhtasarü 'l-mi'e-ti's-sâbi'â* adlı eseri de 1204 - 1335 yıllarının kısa tarihini vermektedir.

BERZAMA (Bersama), meliantase (Melianthaceae) familyasından, tropik memleketler ile Güney Amerikada 25 kadar türü yetişen bir bitki cinsi. Hepsi ağaççıktırlar.

BERZELİN, Bakırselenür (Cu_2 Se), selenyumun az raslanan filizlerinden. Yumuşak, gümüş beyazı renginde olup, yüzeyinde hafif siyah izler bulunur.

BERZELIUS [*bersẹlius*], **Jöns Jacob, Baron** (1779 - 1848), İsveçli kimya bilgini. Linköping yakınında Väversunda'da doğmuş, Stockholm'da ölmüştür. XIX. yüzyılda kimyayı kuranlardan biridir. 1807 de Stockholm'da tıp ve eczacılık, 1815 te kimya profesörü olmuştur. B., birçok elemanın atom ağırlığını ve terkiplerindeki ağırlık orantılarını (nispetlerini) büyük bir dikkatle tesbit etmiş, böylece birtakım

eleman sınıflarının tetkikine yol açmıştır. B., o zamana kadar bilinen oksidlerin hemen hepsini, fluoridleri, sülfidleri incelemiştir.

B., 1818 de, on yıllık çalışmalarının meyvası olarak, *Essai sur la théorie des proportions chimiques* (Kimyevî nispetler nazariyesi üzerine bir deneme) [1819, Paris] adlı bir eser yayımlamıştır, bunda elemanların atom ağırlıklarından başka, 2 000 kadar terkip bildirilmektedir. 1826 da da ikinci bir liste çıkarmıştır.

J. J. BERZELIUS

B. un bulduğu yeni elemanlar arasında, selenium'u, thorium'u, ilk olarak sâf bir şekilde elde ettiği elemanlar arasında da silisium'u, zirkonium'u, tantalium'u sayabiliriz.

B., bilinen analiz metodlarını incelemekle kalmamış, yeni metodlar da vermiştir. Organik kimyada da çalışan B., organik kimyanın analiz metodlarını da ıslah etmiş, atom teorisinin organik kimyaya da tatbik edilebileceğini göstermiştir. Volta'nın elektrik pili keşfi üzerine B., W. Hisinger ile beraber, elektroliz tecrübelerine başlamış, neticede kendi adını taşıyan elektro - kimya teorisini kurmuştur; bu teoriye göre bütün kimya terkipleri, pozitif elektrikli yahut negatif elektrikli atomlar yahut atom gruplarından kurulmuştur. B. a göre, bütün atom ağırlıkları belirli bir atomun belirli bir mislidir. Fakat B. a göre, bu esas atom ağırlık ünitesini veren, bugün kabul edildiği gibi hidrojen değil, oksijendir. Bugün kullanılan kimya formülleri B. dan kalmadır.

Hoca olarak da büyük bir ün kazanmış olan B. un, *Lärbok i Kemien* (Kimya ders kitabı) [3 cilt, 1808 - 1818; 3. bas. Alm., *Lehrbuch der Chemie*, 4 cilt, 1833 - 35, 5. bas. 5. cilt, 1843 - 48] adlı kitabı birçok dillere çevrilmiştir. 1821 den ölümüne kadar da *Årberättelser om framstegen i fysik och kemi* (Fizik ve kimyanın ilerlemeleri hakkında haberler) [1821 - 1839; Alm. *Berichte über die Fortschritte in der Physik und Chemie*, 27 cilt, 1821 - 1848] başlıklı yıllığı çıkarmıştır. 1818 de asılzade sınıfına alınan B. a, 1835 te Baronluk unvanı verilmiştir.

BERZEVICZY [*bęrzevitsi*] **Béla** [**Albert von**], (1853 - 1936), Macar siyaset adamı ve yazarı. Bezevicze (Sáros) de doğmuş, Peşte'de ölmüştür. 1881 de mebus, 1903 te Stephan Tisza hükümetinde mezhepler bakanı, 1905 te İlimler Akademisi başkanı olmuştur. 1910 - 11 yıllarında Mebuslar Meclisi başkanlığı etmiştir. 1927 de yeni Yüksek Kamara (Senato) üyesi olmuştur. B., Macarca yazmıştır. Şu eserleri anılmağa değer: *Itália* (İtalya) [1898], *Beatrix királyné* (Kıraliçe B.) [1908], *A cinquecento festészete es szobraszata* (XVI. yüzyılın ressamlığı, plastiği ve zanaati) [1908], *Az abszolutizmus kora Magyaroszágon* (Macaristanda istibdat devri) [2 cilt, 1921 - 1926].

BERZİLİA veya **BERSALİA**, VI. yüzyıl sıralarında Hazar Türklerinin yurdu. Bizans ve Ermeni kaynaklarına göre bu yerin Derbend Kapısı kuzeyinde bulunmuş olduğu sanılıyor. J. Marquart, B. adını Barsil kavim adiyle birleştirmeyi denemiştir. Bk. BARSİL'LER.

BERZSENYI [*bęrjenyi*] **Dániel** (1776 - 1836), Macar şairi. Egyházashetye (Vas ili) de değmuş, Nikla (Somogy ili) da ölmüştür. Bir toprak sahibi ailesinden olan B., lise öğrenimini bitirmeden malikânesine çekilmiş ve kendini tamamiyle çiftçiliğe, Latin şairlerini okumağa ve şiir yazmağa vermiştir. 1813 te çıkan ilk şiir kitabı sert bir tenkide uğramıştır. 1830 da Macar Bilimler Akademisi, B. yi üyeleri arasına seçmiştir. Macar edebiyatında Latin-Yunan klâsisizm akımının en seçkin siması olan B., her şeyden önce, klâsik vezin ve nazım şekilleriyle yazdığı dinî, vatansever ve felsefî odlariyle ün kazanmıştır. Başlıca eserleri şunlardır: *Berzsenyi Dániel versei* (B. D. in şiirleri) [1813], *Észrevételek Kölcsey recensiojára* (Kölcsey'nin tenkidi hakkında notlar) [1925], *A versformákról* (Nazım şekilleri hakkında) [1826]. Bütün eserleri ilk defa 1842 de *Berzsenyi Dániel összes müvei* (B. D. in bütün eserleri) başlığı altında yayımlanmıştır.

BERZÛ-NÂME, Farsça bir destan. XI. yüzyılda veya en geç XII. yüzyıl başında meydana gelmiş olması ihtimali vardır. Adı bilinmiyen bir şairin eseri olan bu destanda, Suhrab'ın oğlu ve Rüstemin torunu Berzû'nun sergüzeştleri, hususiyle onun devler gibi gösterilen İslâvlar ile yaptığı savaşlar, Firdevsî tarzında, uzun uzadıya anlatılır. Bu sergüzeştlerin mühim bir kısmı Suhrab ile Cihangirin *Şehnâme*de geçen cengâverlikleriyle büyük bir benzerlik gösterdiğinden B., *Şehnâme*nin bir zeyli sayılabilir. B. de Turanın kadın ozanlarından Sûsen'in İran kahramanlarını bir hile ile esir edip Efrâsiyâb'ın karargâhına götürmesi hakkındaki hikâyenin ayrı bir eser olması muhtemeldir.

BES, Romada kıymeti az bir para. As'ın 2/3 si veya daha kesin olarak 8/12 i değerinde idi. Bu sebepten B. sözü her hangi bir bütünün 2/3 si veya genel olarak sekiz mânasında da kullanılırdı.

BESA, Habeşistanda kullanılan bakır para. Talari'nin 1/100 ine, veya gerş'in 1/5 ine eşittir.

BESA veya **BESSA**, Roma imparatoru Hadrianus'un Mısırda Nilin doğu kıyısında, gözdesi Antinoos (b. bk.)un hâtırasına kurduğu Antinoupolis'e bağlı tanrı Besas (b. bk.) kültiyle tanılan bir şehir.

BESANÇON [*bızãsǭ*] (Antik devirde: Vesontio), Doğu Fransada İsviçre Jura dağlarının kuzeybatı eteklerinde bir şehir. Franche Comté bölgesinde Doubs departmanının merkezidir. Nüfusu 65 000. Tahkimli bir yerdir. Roma devri binalarının kalıntıları (Marcus Aurelius Zafer takı, su kemerleri, amfiteatr, v. b.) vardır. Kültür, idare ve endüstri merkezidir. Otomobil, saat, dokuma ve ipekli fabrikaları, kereste ticareti önemlidir. B. de üniversite ve bir katedral vardır.

BESANT veya **BEZANT** [*bızã*; Lat. *byzantius* = Bizanslı], Bizans altın veya gümüş parası. Avrupada Haçlı Seferleri zamanında yayılmıştır. Haçlı hükümdarları Mukaddes Yerdeki memleketleri için halifelerin dinarlarını taklideden B. lar bastırmışlardır. Bu paralara *byzantius saracenatus* (Arap B. ı) adı verilmiştir. Fakat papa IV. İnnocentius'un Muhammed adını taşıyan paraların basılmasını yasak etmesi üzerine haçı ve İsa adını taşıyan Arap yazılı B. lar bastırılmıştır.

BESANT [*bęzInt*], **Annie**, (genç kızlık soyadı: *Wood;* 1847-1933), İngiliz teozof kadın. Londrada doğmuş, Bombay (Hindistan) da ölmüştür. 1889 da Helena Petrovna Blavatskiy'nin müritleri arasına girerek teozofi hareketine

katılmıştır. 1907 de Henry Steele Olcott'un ölümünden sonra, 1933 e kadar Teozofi Derneği başkanlığına tâyin edilmiştir. Bu kadının belâgati, teozofi hareketine, göze çarpar ilerlemeler kazandırmıştır. 1907 den itibaren B., Hindistanda yaşamış, 1898 de Benares'te Central Hindu College'i kurmuş, 1912 de genç Hindli Jiddu Krishnamurti (b. bk.) yi «Yeni Mesih» ilân etmiştir. Birçok kültür çalışmaları yanında Hindlilerin bağımsızlık savaşlarını da teşkilâtlandırmıştır. Bu sebepten Birinci Dünya Harbi sırasında İngiliz-Hind hükümeti kendisini gözaltı etmiştir. B., *Theosophist* (Teozof), *Central Hindu College Magazine* (Merkez Hind Kolleji dergisi), *New India* (Yeni Hindistan) adlı dergi ve gazeteleri çıkarmıştır. En önemli eserleri şunlardır: *Reincarnation* (Yeniden tecessüt) [1892], *Death and After* (Ölüm ve sonrası) [1893], *The Building of the Kosmos* (Kâinatın kuruluşu) [1894] *Four Great Religions* (Dört büyük din) [1897], *Ancient Wisdom* (Eski hikmet) [1898], *A Study on Consciousness* (Şuur hakkında bir araştırma) [1906], *Esoteric Christianity* (Ezoterik Hıristiyanlık) [1911], *Occult Chemistry* (Bâtınî kimya) [C. W. Leadbeater ile beraber, 1918] *Man and His Bodies* (İnsan ve bedenleri) [1906]. *Popular Lectures on Theosophy* (Halka hitabeden teozofi konferansları) [1911]. *Through Storm to Peace* (Fırtınadan geçerek sulhe erişme) [1893] adı altında kendi hayatına dair bir eser de yayımlamıştır.

BESANT [*bizænt*, eskiden *bezînt*], **Sir Walter** (1836-1901), İngiliz romancısı ve tarihçisi. Portsmouth'ta doğmuş, Londrada ölmüştür. Royal College of Mauritius'ta profesör (1861-67) olduktan sonra edebiyatla uğraşmağa başlamıştır. 1871 den 1882 ye kadar James Rice (1844-1882) ile işbirliği ederek türlü romanlar yayımlamıştır. Bunlar arasında en çok tanınanları şunlardır: *Ready-Money Mortiboy* (Peşin Para Mortiboy) [1872], *The Golden Butterfly* (Altın kelebek) [1876]. James Rice'in ölümünden sonra, tek başına yayımladığı eserler arasında, şaheseri olup Doğu Londranın fakir mahallelerini konu alan ve böylelikle bir «halk sarayı» (People's Palace) nın yapılmasına sebep olan *All Sorts and Conditions of Men* (Her türlü insanlar ve insanlık halleri) [1882] ile *Dorothy Forster* [1884], *Children of Gibeon* (Gibeon'ın çocukları) [1886], *Armorel of Lyonesse* [1887] adlı romanları vardır. Tenkidî eserlerinden *The French Humourists* (Fransız mizahçıları) [1873] ile *Rabelais* [1879] biyografilerinden Amiral Coligny ile Captain Cook'a ait olanları, şehir tarihlerinden de *History of Jerusalem* (Kudüs tarihi) [1871], *A Survey London* (Londranın tarihine bir göz gezdirme) [bitmemiştir]. *Early London* (En eski Londra) [1908]. *Medieval London* (Ortaçağda Londra) [1906], *London under the Tudors* (Tudorlar devrinde Londra) [1904]. *London under the Stuarts* (Stuartlar devrinde Londra) [1904], *London in the Eighteenth Century* (XVIII. yüzyılda Londra) [1902] ayrıca *London* [1892] ile *Westminster* [1895] anılmağa değer.

BESARABYA (Rus. Bessarabiya, Rumen. Basarabia). Güneydoğu Avrupada, Dnyester (Rus. Dnĕstr) ve Prut nehirleri arasında, Karadenizden Polonyaya kadar (aşağı yukarı 48°3′ kuzey enlemi) uzanan bir bölge. Tam olarak son defa Birinci ve İkinci Dünya Harbleri arasında, Rumanyanın bir ilini teşkil etmiştir (eski devirlerdeki ve şimdiki durumu için aşağıya bk.).

B., üç kısma ayrılır: 1. Kuzeyde 250-350 m yükseklikte Volhınya (Rus. Volın)-Podolya (Rus. Podolsk) platosu adını taşıyan kara topraklı tarım bölgesi; 2. Orta bölge: kuzeydoğudan güneybatıya doğru birbiri ardınca gelen Dnyester ayakları ile Prut'un aynı yöndeki daha kısa ayakları bu kısmı içlerinde yer yer bataklıklara raslanan bir sıra derin vâdilere ayırır. En büyük bataklıklar Reut (Rus. Reut. Rumen. Râut) vâdisindedir. Bu bölgenin büyük bir kısmı da sık ormanlarla kaplıdır; 3. Bucak (Rus. Budjak, Rumen Bugeac) stepi bölgesi: Prut nehrinde gemilerin gidebildiği en yüksek noktada bulunan Leovo (Rus. Leovo, Rumen. Leova) dan Botna ırmağının Dnyester'e döküldüğü yere yakın bir noktaya kadar uzanan Roma surunun güneyinde bulunur. Step, kıyının kumlu topraklarına, tuzlu bataklıklariyle gölcüklerine yavaş yavaş karışır. Iklim, kışın çok soğuk, yazın çok sıcaktır. Yağmur miktarı yılda 64 cm dir. Ortalama Ocak ayı sıcaklığı Kişinev'de — 3°, Temmuzda da 23° dir.

Rumanya idaresinde iken B. nın yüzölçümü 44 420 km², nüfusu 2 866 000 (1938) di. Nüfusun aşağı yukarı % 57 si Rumen, % 13 ü Ukraynalı ve Rus, geri kalanı da Yahudi, Bulgar ve Almandı. Stepte göçebe Çingeneler de vardı. B. nın başlıca şehirleri Bık (Rus. Bık, Rumen. Bâc) nehri üzerinde başkenti Kişinev (Rus. Kişinev, Rumen. Chişinău), Hotin (Rus. Hotin, Rumen. Hotin), Soroki (Rus. Soroki, Rumen. Soroca), Bender (Rus. Benderi, Rumen Tighina). Akkerman (Rus. Belgorod-Dnĕstrovskiy, Rumen. Cetatea Albă) dı. Bu şehirlerin dördü de Dnyester üzerinde limandır. Prut üzerinde de şu dört liman vardır: Kogul (Rus. Kogul, Rumen. Cahul), Reni (Rus. ve Rumen. Reni), İsmail (Rus. İzmail, Rumen. Ismail), Kili (Rus. Kiliya, Rumen. Chilia Nouă). Reut üzerindeki Byel'tsı (Rus. Byel'tsı, Rumen. Bălţi) limanı da oldukça önemlidir.

Tarih: B. nın en eski halkı Kimmerlerdi. Memlekete sonra İskitler yerleşmiştir. B., Bizans İmparatorluğunun kapısı olması dolayısiyle, daha sonra da birçok istilâlara uğramıştır; II. yüzyılda Thrak Getlerinin eline geçmişse de İmparator Traianus, bu kavmi yenerek topraklarını Dacia iline katmıştır. III. yüzyılda Gotlar, V. yüzyılda Hunlar, Avarlar ve Bulgarlar gelmiş, VII. yüzyılda da Bessi adlı bir Thrak kavmi, ele geçirdiği bu memlekete kendi adını vermiştir. İslâvlar da V. yüzyıldan sonra B. da yerleşmişler, daha sonra Balkanlara inmişlerdir. Bulgar Türkleri (Ön-Bulgarlar) VII. yüzyılda B. ya girmişler, daha sonra da bugünkü Bulgaristanın kuzeydoğu bölümlerine yerleşmişlerdir. Bizans kaynaklarına göre, bu bölgeye verilen ve eski İslâvca Ongl'a karşılık olan Olgos adı, sonraları buraya yerleşen Türkler tarafından kendi dillerine çevrilerek Bucak olarak kullanılmıştır. Bu adın Avarlar ve Hunlar tarafından da kullanıldığı kubul edilmektedir. IX. yüzyılda, Macarların ataları olan Ugorlar gelip memlekete «ırmaklar arası» anlamına gelen Etelköz adını vermişlerdir. IX. yüzyıl sonunda Peçeneklerle Bulgarlar, Macarları batı yönüne doğru atarak B. ya kendileri yerleşmişlerse de XI. yüzyılda Eflâk ve Buğdan'ı alan Kumanların boyunduruğu altına girmişlerdir. 1241 de B., Altın-Ordu devletinin eline geçmiş, elli yıl bu devlet idaresi altında kalmıştır. Aynı yüzyılda Cenevizliler, Dnyester kıyılarında ticaret merkezleri kurmuşlardır. Eflâk voyvodalığını kuran Basarab Cel Mare (bk. BASARAB HANEDANI), XIV. yüzyılın ortalarına doğru, Tuna deltasının kuzeyine ilerlemiş, oğlu Nicolae Alexandru da Altın-Ordu devleti ile çarpışarak B. nın güneyini almıştır. Bu sırada Akkerman kalesi, Altın-Ordu

devletinin elinde idi. 1396 da yazılmış Latince bir emirnamede bu kısımla bütün Eflâk, B. adı ile geçmektedir. Sonraları bu ad, yabancılar ve Rumenler tarafından Bucak adı ile tanınan bölgeye verilmiş ve 1812 den sonra yanlış olarak bugünkü B. için kullanılmıştır. B., yavaş yavaş 1359 da kurulmuş ve 1392 de, Voyvoda Roman zamanında Karadenize kadar genişlemiş olan Buğdan Voyvodalığı sınırları içine girmiştir. XV. yüzyıl başında Osmanlılar, B. ya akınlar yapmağa başlamışlardır. II. Bayezid zamanında Akkerman ve Kili kalelerinin alınması üzerine Buğdan voyvodası Ştefan Cel Mare, Osmanlı hâkimiyetini tanımak zorunda kalmıştır (1492). Kanunî Sultan Süleyman zamanında, Buğdan voyvodası Petru Rareş'in itaatsizlik göstermesi üzerine, yapılan sefer sonunda B., kesin olarak devlete bağlanmış (1538), yeni voyvoda Ştefan Lăcustă da, bu durumu kabul etmiştir. Kanunî, bu seferden sonra Bender'de bir kale yaptırdığı gibi, Kili ve Akkerman kalelerini de yeniden yaptırırcasına onartmıştır. Karadenizin bir Türk gölü haline geldiği, Dobruca ve dolaylarında Türk çoğunluğunun yerleştiği bu devirde B., Türklerin Buğdan ve Lehistan işlerini kontrol ettikleri bir sınır eyaleti olmuştu.

Ayaklanan halkın 1540 ta öldürdüğü Rareş'ten sonra gelen voyvodaların, Lehlilerle birlikte Akkerman ve Bender kaleleri üzerine saldırmaları ve Türklere karşı isyan hareketleri, aşağı yukarı 200 yıl kadar sürmüş ve neticesiz kalmıştır. Lehistanın B. ve Buğdan işlerine karışması, Avusturyayı da ilgisiz bırakmamış, İmparator I. Leopold, Türkler çıkarılınca B. nın Buğdan'a verileceğini bildirmiştir (1689). Daha sonra Rus çarı Petro (Pyotı), Voyvoda Cantemir ile yaptığı antlaşmada (1711), B. ile Bender'in, Buğdan'a verilmesini kabul etmiştir. Fakat bu tasarılar gerçekleşmemiş, B. ile Kili, Akkerman, Bender kaleleri, Osmanlı Devletinde kalmıştır. Osmanlı idaresine geçince ilkin Rumeli Beylerbeyliğine bağlanan B., sonraları Kili, Akkerman ve Bender kaleleri ile birlikte Özü eyaletine bağlanmıştır.

XVII. yüzyılda B. Türkleri, Kırım hanı Menglı Giray'a isyan etmişler ve Buğdan voyvodası, III. Ahmedin emriyle bu ayaklanmayı yatıştırmıştır (1727). B., 1768-1774 Osmanlı - Rus harbinde harb sahası olmuş, yenilen Osmanlı Devletinin imzalamak zorunda kaldığı Kaynarca antlaşmasiyle B. halkı, bağımsızlığa kavuşarak kendi hanlarının idaresi altında yaşamak hakkını elde etmiştir (1787-1792). İsmail kalesi, kahramanca bir savunmadan sonra düşmüş, Ruslar Türk halkını ve askerini kılıçtan geçirmiştir. Bu savaşa son veren Yaş (Iaşi) antlaşması (1792) gereğince, Dnyester nehri iki devlet arasında sınır olmuş, B. ile Bender, İsmail, Akkerman, Kili kaleleri, Osmanlı Devletinde kalmıştır. 1806 da Rusya, kendisine taraftar olan Eflâk ve Buğdan beylerinin Osmanlı Devletince azledilmesi üzerine, sınırı geçince yeniden harb başlamış, Rus ordusu, Buğdan'a girmiş, Bender, Kili, Akkerman kalelerini almış, daha sonra Eflâka. Dobrucaya girmiştir. Osmanlı Devleti, Rusyaya harb ilân ederek Tuna boylarına ordu gönderince Napoléon, işe karışmış ve barış konuşmalarına başlanmıştır. 1812 de imzalanan Bükreş antlaşmasına göre, Prut nehrinin Buğdana girdiği noktadan Tunaya döküldüğü noktaya kadar, ondan sonra da Tunanın sol kıyısı boyunca Kili boğazına ve denize kadar uzanan yerler, iki devlet arasında sınır tanınmıştır. Ruslar. bundan sonra Alman göçmenleri yerleştirerek B. nin etnik durumunu değiştirmek istemişlerdir. B., Kırım harbine (1854) kadar Rusyanın elinde kalmış, harb sonunda imzalanan Paris antlaşması (1856) ile Buğdana bağlanmış, Berlin antlaşması (1878) ile tekrar Ruslar eline geçmiştir. O zaman bu bölgede, bugün olduğu gibi büyük bir Moldavlı çoğunluğu ile az sayıda Bulgar, Tatar Ruten, Alman vardı. Yahudiler ise Rus kanunlarına göre, yalnız taşra şehirlerinde oturabiliyorlardı.

1917 de Rus İmparatorluğu çökünce B. Millî Meclisi (Sfatul Țării) kurulmuşsa da, bozgun ve dehşet dalgasının memleketi sarmasından korkularak, Rumanyadan yardım istenmiş, 27 Kasım 1918 de de Meclis, son oturumunda kayıtsız şartsız Rumanya ile birleştiğini ilân etmiştir. Versailles Barış Antlaşmasiyle bu durum kabul edilmişse de, birleşmeyi hiçbir zaman tanımamış olan Sovyetler Birliği, İkinci Dünya Harbi sırasında, 26 Haziran 1940'ta Rumanyaya bir ültimatum vererek B. yı gene ele geçirmiştir. Ağustos 1940 ta B., Bukovina (b. bk.) ile birleşerek Moldav Federal Sovyet Cumhuriyetini teşkil etmiştir. 22 Haziran 1941 de, Alman ordularından da yardım gören Rumanya, B. yı tekrar ele geçirmişti. B., harbden sonra 29 Haziran 1945 tarihli anlaşma ile tekrar Sovyetlere verilmiştir. Bugün B. nın Hotin bölgesiyle Karadeniz kıyısındaki Bucak kısmı (Akkerman [bugünkü adı: Belgorod - Dnyestrovskiy] - İsmail [bugünkü adı: İzmail] bölgesi) Ukrayna Cumhuriyetine eklenmiş, geri kalan kısmı da, merkezi Kişinev olmak üzere, Moldav Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (b. bk.)ni meydana getirmiştir.

DİL: Tyras (Dnĕstr) ve Pyretus (Prut) nehirleriyle Pontus Euxinus (Karadeniz) arasında sınırlanan B. da, tarih başlangıcında, M. Ö. 1300 den itibaren, Hind - Avrupa dil ailesinin Thrak - Phryg kolu hâkimdi. Önce burayı kolun uzak bir akrabası olan Kimmer dili kaplamış, sonra M. Ö. VII. yüzyılda aynı ailenin Arya koluna bağlı İran dillerinin kuzeydeki bir üyesi olan İşkit (Skyth, Sokolot) dili bir aralık buraya kadar uzamıştır. Daha sonra Besarabya yine Thrak - Phryg dilleri sahasına geçerek Thrak dilinin Dak lehçesi, M. S. II. yüzyılda da aynı dilin Get lehçesi buraya yerleşti. Roma İmparatorluğu devrinde, M. S. 106 da, B. arazisi Dacia eyaletine eklenirken vaziyet böyle idi; Yunanca B. ya yerleşememişti. Aynı devirde bir taraftan Roma kolonları buralara Latincenin «Doğu Aşağı Latince» veya «Balkan Latincesi» denilen şeklini yerleştirirken, III. yüzyılda Germencenin Doğu bölümünden olan Gotça'nın Vizigot lehçesi buraya girmiş, aynı yüzyılda bir aralık Gallia Keltçesi de buralara kadar sarkmıştır. Doğu Türkçenin Hun lehçesi V., Avar lehçesi VI., Batı Türkçenin Bulgar lehçesi de VII. yüzyılda, bir aralık B. da yaşamıştır. Aynı VII. yüzyılda Thrakların buralara yerleşerek memlekete adını vermiş olan (Rumen. Basarabia, Rus. Bessarabiya) Bessi kabîlesinin lehçesi görünmüştür. Fakat tarih boyunca B. da hâkim olan dil Thrakça değil, yukarıda anılan Balkan Latincesinin şimdi Rumanya (România) denilen arazide gelişmiş olan şeklinin, yani Rumence (limba română, româneşte) nin Dako - Rumen kolunun (öbür kollar: Istro - Rumen ve Makedo - Rumen) Moldav lehçesi (Rumen. Moldova, Türk Buğdan; öbür lehçeleri: Ulah [Valach, Eflâk], Transylvania [Erdel] ve Banat) olmuştur. Bu Rumen lehçesi gelişirken, IX. yüzyılda Fin-Ugor dil ailesinin Ugor kolundan olan Macarca (Magyar) bir aralık burada da konuşulmuş, aynı yüzyılda Doğu Islâvcanın Güney Rus grupuna giren Tıverts kolu, Ukraynca (Ukraïnski) nın öncüsü olarak kuzeyden ve doğudan Besarabya sınırlarını aşmıştır. Bu arada Doğu Türkçenin Kıpçak

grupundan olan Peçenek lehçesi X. yüzyılda, Kuman lehçesi de XII. de B. da konuşulmuş, ayrıca Altın Ordu Moğolcası XIII. yüzyılda buraya kadar sarkmıştır. Osmanlı Türkçesi B. ya 1503 te girmiş ve aynı yere akın etmiş olan Kırım Noğaycasiyle savaşmıştır.

1711 den beri sık sık harb sahnesi olan B. da harbin neticesine göre Rumence veya Ukraynca, arazi kazanmışlardır: 1812 - 1917 yıllarında Ukraynca, 1917 - 1944 yıllarında da Rumence. İkinci Dünya Harbinden önce B. halkının % 57 si Rumence, % 13 ü de Ukraynca konuşurdu. Bugün B. nın büyük bir kısmı Sovyetler Birliğinin Moldav Sovyet Sosyalist Cumhuriyetini teşkil etmekte, fakat hâkim dil yine Rumencedir; B. nın Hotin (Rus. Ḫotin) kısmı ile Akkerman (Rumen. Cetatea Albă, şimdi Rusça Belgorod - Dnsĕtrovskiy) dan başlıyarak bütün Karadeniz sahilindeki bölgesi, İsmail (Rus. İzmail) dâhil, şimdi Ukrayna Cumhuriyetine katıldığı için, B. nın kalan kısmında, yani Moldav Cumhuriyetinde Rumence konuşanların nispeti % 70 e çıkmış bulunmaktadır. B. da Ukraynca, Dnyester nehrinin batı kıyısı boyunca bir şerit halinde Hotinden Karadenize iner, Akkermanı içine alır ve sahilde Rumen sınırı yakınlarına dayanır. Hotin bölgesinde konuşulan lehçe, Güney Ukrayncanın Bukovina, kısmen de Podolya lehçesidir. Dnyester boyunca Güney Ukrayncanın Güney Volhınya (Rus. Volın), daha aşağıda Akkerman - İsmail bölgesinde de Güney Ukrayncanın Aşağı Dnyester lehçesi konuşulur. Bu bölge dil bakımından karışıktır; İsmail - Bolgrad dolaylarında Bulgarca, ve bütün bu sahada adacıklar halinde Tuna Türkçesinin Gagauz lehçesi, ayrıca da Kıpçak Türkçesinin bir kalıntısı olan Çıtak ağzı konuşulur.

BESAS veya **BES,** Eski Mısırda aşk hayatının ve tuvalet sanatının koruyucusu olan bir tanrı. M. Ö. XVI. yüzyıldan sonra ortaya çıkmıştır. Daha önceleri önemli bir tanrı değildi, şöhreti Yunanlıların Mısıra gelmesinden sonra artmıştır. Tanrı B. figürleri, kısa boylu, şişman, çirkin, kızgın bakışlı, panter postu giyinmiş veya daha çok çıplak olarak tesvir edilmiş bir erkeği (seyrek olarak da kadını) gösterirler. Belgelerde tanrı B. nin «Pont memleketinin hâkimi» olarak sözü geçer. Tanrı B., tuvalet tanrısı olduğundan tuvalet vasıtasiyle büyü yapma kudretine inanılırdı. Biçimsiz Nil atı (Hippopotamus) tanrıçası Thoeris'in de bazan B. ın vücuduna girdiği sanılır, bu sıfatla doğum tanrısı olarak da kutlanırdı. Bundan dolayıdır ki, eski Mısırda çok defa büyük mâbetler yanında kurulmuş olan doğum evlerinin harabelerinde tanrı B. ın figürleri bol bol ele geçmektedir. Bazan da tanrı B. figürlerinde kılıç görülür, böylece B. ın aynı zamanda harb tanrısı, koruyucu tanrı olduğu tahmin edilmektedir. Nitekim bu figürlere eski nazarlıklarda da raslanmaktadır.

B., Mısır teogonia'sında aşağı, yani küçük, ikinci derecede tanrılar grupundandır ve bu seviyede olan diğer tanrılar gibi, halk tarafından çok sevilir, bundan dolayıdır ki, Yunan devrinde bile hâlâ kutlanmakta idi; hattâ Konstantinos zamanında Abydos'ta fal tanrısı olarak kutlanıyordu.

BESASE: bk. MEKKE.

BESÂSÎRÎ, Ebu'l - Hâris Arslan (ölm. 1060), Nisbesi Besâ (Fesâ) şehrinden gelen ve XI yüzyılda Irakta mühim bir rol oynıyan Türk emîri. Ebu'lMuzaffer lâkabını da taşımış olan B., önce Büveyh - oğullarına hizmet etmiş, bir aralık halife Kāim bi - Emrillâh'a vezir olmuştur. Çok geçmeden hilâfeti tazyik eden Büveyhoğullarına karşı Selçuklulardan yardım istiyen Bağdat reisü'r-rüesâsı İbnü'l - Müslime ile bozuşmuş, ve Tuğrul Beyin Bağdada girmesi üzerine kaçmıştır (1055). B., 2 - 3 yıl içinde kuvvet toplıyarak Bağdaddaki idareden memnun olmıyanlarla birleşmiş, Fatımî halifesi el - Mustansır'ın taraftarı olduğunu ilân etmiş. ve bu arada Ukayloğullarından Kureyş b. Bedrân ile birleşerek Tuğrul Bey İrana dönünce tekrar Bağdada girmiştir (1058). Bunun üzerine Abbasî halifesi Kāim bi - Emrillâh ile İbnü'l - Müslim, Kureyş'e sığınmışlardır. Kureyş halifeyi korumuş, fakat B. in ısrarı üzerine İbnü'l - Müslime'yi teslim etmek zorunda kalmıştır. İbnü'l - Müslime, B. nin emri üzerine, ağır işkencelerle öldürülmüştür. Fakat B. de Bağdadda uzun zaman kalamamış ve Tuğrul Beyin tekrar gelmesi üzerine kaçmış, arkasından gönderilen askerler tarafından tutularak öldürülmüştür (1060).

BESBASE (Lat. Macis). hindistancevizinin aril'i (çekirdeği örten özlü gışa). Hindistancevizi (b. bk.) ne nispetle B. de esans daha fazla, yağ daha azdır. B. de hindistancevizi gibi kuvvet verici (tonik), iştah artırıcı ve teskin edicidir. Fazlası toksik bir tesirle başağrısı, susama, sersemlik ve ihtilâç meydana getirir. Bu tesirin sebebi, B. esansında bulunan *myristicin* maddesidir. Besbase 0,3-0,5 gr verilir. Garus iksiri (b. bk.) içinde vardır. Besbase yağı, dışarıdan kullanılan bazı müsekkin merhemlerin terkibinde yer alır.

BESBİKOS, eski Anadoluda Kyzikos (Kapıdağı yarımadasının güney kısmında) şehrinin doğusunda, Propontis (Marmara denizi) te, Rhyndakos (şimdiki Koca Atranos - Kosa) ırmağının denize döküldüğü yerin karşısında küçük bir ada, şimdiki İmralı adası. Yunan mitolojisine göre B., adını Besbikos isimli bir Gigas (dev) tan almıştır. Bir defa, aralarında Besbikos da bulunmak üzere, Gigas'lar, Rhyndakos'un mansabını tıkamak için, Propontis üzerinden kayalar atmışlardı. Fakat Kyzikos yüzünden kaygılanan tanrıça Persephone, Gigas'ların attıkları kayaları adalar şeklinde bağlamış ve Herakles'in yardımiyle Gigas'ları bu adalar altına kapatmıştır. Başka bir efsane şekline göre B. adı, daha sonra burada yerleşmiş olan Pelasg'lardan birinin adından gelir.

BESERMAN, Fin - Ugor dillerinin Fin koluna bağlı Perm bölümüne giren ve Rusyada Vyatka ile Kama nehirleri arasında konuşulan Votyak (yerli adı: Ud - murt; bölümün kuzeydeki üyesi: Züryen [yerli adı: Komi]) dilinin bir lehçesi. Bu lehçe Votyak dilini kabul etmiş olan 7500 kişilik bir Türk oymağı tarafından konuşulur ve Votyakçanın öbür 7 lehçesinden (Glazov, Malmıj, Malmıj - Urjum, Sarapul, Kazan, Yelabuga, Ufa) farklı olup başlıbaşına bir topluluk teşkil eder. Votyakların şimdi yaşadıkları Udmurt Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin kuzey kısmında Vyatka nehri üzerindeki Glazov şehrinin dolaylarında konuşulur. Güneybatıda Kazan, güneydoğuda da Başkurt Türkleriyle komşu olan Beserman'ların bir kısmı bu Türk lehçelerini konuşur. *Beserman* (Rus: Besermyan) adı *Busurman* (< *Musurman* < *Musulman* [Müslüman]) kelimesinin bir bozuntusu olsa gerek. Bu lehçeyi konuşan oymak, ırk bakımından Kazan - Başkurt Türklerinden veya Batı Türklerinin Çuvaş ve daha eski Volga Bulgarları kolundan olup XVI. yüzyıla kadar Müslüman kalmıştır; Çar Korkunç İvan (İvan Grozniy) ın 1556 daki emr üzerine Hıristiyanlığı kabul etmiş olsa gerektir. Beserman'-

lar şimdi dil, din, kıyafet v. b. bakımlardan Votyaklaşmış olmakla beraber, Türk örf ve âdetlerinin bazı kalıntılarını bunlarda izlemek kabildir. Dillerine Kazanca ve Çuvaşça kelimeler karışmıştır. Bk. VOTYAK.

BESİDOKU (Endosperm), kapalıtohumlu bitkilerde, embriyo torbasındaki polar çekirdeklerin, umumiyetle döllenmesinden sonra (açıktohumlu bitkilerde döllenmeksizin) meydana gelen, içerisi yedek besin maddeleriyle dolu doku. Bu doku, tohum çimlenmesi kendini besleyinceye kadar büyümesi için gereken yedek besin maddelerini sağlar.

BESİ : bk. BESLENME.

BESİN ZEHİRLENMELERİ, yenilen ve içilen besin maddelerinden ileri gelen ârızalar. Hiçbir bozukluğu olmıyan temiz besin maddeleri, çok yenildiği zaman şiddetli hazım bozuklukları yapabilirler. Birçok insanlar için iyi bir besin olan bazı maddeler. idyosenkrazi (b. bk.) sebebiyle bazı insanlarda zehirlenmeye sebebolabilirler. Besinler, bulundukları kablardan bakır, kurşun, antimon gibi zehirli maddeler aldığı, veya yasak edilmiş boyalarla boyandığı, uzun zaman saklanmaları için içlerine zehirli kimyevî maddeler katıldığı, yahut içlerinde bazı zehirli alkaloidler meydana geldiği, bazı mantarlar ürediği zaman B. Z. olur.

Besinlerin, mikrop ve toksinlerle bulaşmasından ileri gelen B. Z., mide ve bağırsak bozuklukları halinde, yahut sinir sistemindeki bozukluklarla (bk. BOTULİZM) belirirler. Etler, balıklar, konserveler, süt ve sütten yapılmış peynir ve kremalar, yumurta, mide ve bağırsak bozukluğu halinde görülen B. Z. yapabilirler. Zehirlenmeyi yapan mikrop ve toksinlerle bulaşmış B. maddesinin yenilmesinden 4 - 36 saat sonra hastalık kendini gösterir. Ya basit bir mide - bağırsak bozukluğu halinde veya tifo, kolera manzarasında ağır seyreder. Önce yenilen gıda maddelerini kusmalar, şiddetli karın ağrıları, sulu veya dizanteri (b. bk.) gibi kanlı, balgamlı ishaller görülür. Hastada ileri derecede bir düşkünlük, halsizlik, başağrısı da vardır. Ateş yükselir. Bu rahatsızlıklar vakanın ağır veya hafif olmasına göre birkaç saat içinde kaybolur, birkaç gün de devam edebilir. Yahut bir tifo tablosu gösterir. Kolera şeklinde olursa kusmalar ara vermeden devam eder, ishaller günde 40 - 50 yi geçer. Hasta birdenbire düşkünleşir, ilk zamanlarda hararet birden normalin altına iner, nabız küçülür, adaleler sertleşir, idrar azalır, nihayet hasta hiç idrar etmez olur. Böyle vakalar 1 - 3 günde ölümle sona erer. B. Z. sırasında deride döküntüler, böbrek, idrar torbası iltihapları ve sarılık da tabloya eklenebilir. Kalbde ve damarlarda, ciğerlerde, plevrada, beyin zarlarında zehirlenmeyle ilgili tahripler görülebilir.

B. Z. vakalarının dörtte üçünde salmonella (b. bk.) grupu bakterileri, diğerlerinde proteüs (b. bk.), anterokok ve nadiren koli basili görülür.

B. Z. ne karşı alınacak koruyucu tedbirler şunlardır: a) Besin maddeleri bozulmamış ve tamamiyle temiz olarak tedarik edilmeli. b) Besinlerin taşınma, hazırlanma ve muhafaza edilmelerinde her türlü kirlenmenin önüne geçilmeli. c) Besinlerle meşgul insanlar sağlam bulunmalı ve hastalık taşıyıcı olmamaları için sık sık muayene edilmeli. ç) Tamamiyle emin olunmıyan konserve maddeler yenmeden önce tekrar pişirilmeli.

B. Z. nin tedavisi semptomatiktir. Glikoz serumu ve yüksek lavman faydalıdır.

BESKİDLER (Beskid dağları), dar anlamda, Karpatların batı bölümü. Kuzey Alplerin doğu sınırı sayılan March vâdisinden Poprad yarma - vâdisine kadar uzanır. Geniş anlamda ise, bu bölüme Batı B. denir (Babia Góra'da 1725 m). Karpatların Poprad vâdisinden Stır nehri kaynaklarına kadar uzanan bölümüne de Doğu B. adı verilir. Fakat B. in sınırını Çeremoş (eskiden Pol. Czeremosz) ırmağı kaynaklarına kadar uzatanlar da vardır. Buna göre de Poprad vâdisi ile Ujok (eskiden Çek. Užok) geçidi arasındaki dağlara Orta B. ve adı geçen geçitten doğuda kalan dağlara da Doğu B. (Noyerla [eskiden Çek. Hoverla] da 2058 m) denir.

B., üstün olarak Tersiyer kum taşlarından (filiş) ve şistlerden meydana gelmiştir. Yalnız bunlar üzerinde sert şekilli birtakım kalker tepeler 1500 m den daha yükseğe erişirler. Kalker tepeler, üstüste kayma ile meydana gelen örtünün artıkları olarak kabul edilmektedir.

B. üzerinde yerleşmenin daha çok vâdi köylerinde olduğu görülür. Ormanlık alanlar geniştir. Petrol yatakları vardır.

BESKOW [*beşkov*], **Bernhard von** (1796 - 1868), İsveç tiyatro yazarı, şair ve tarihçisi. Stockholm'da doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Birbiri ardınca Kıral tiyatrosu müdürlüğü, saray mâbeyin müşavirliği etmiş, İsveç Akademisi daimî sekreteri olmuştur. İsveç tarihinin çeşitli sahnelerini canlandıran *Erik XIV* (1826), *Hildegard* ve *Thorkel Knutsson* (*Dramatiska Studier* [Dram üzerinde tetkikler], 1836 - 38, adiyle topladığı dört tragedyanın en tanınmışı) gibi dramlar. şiirler, felsefî, edebî ve estetik eserler yayımlamıştır. *Om Gustav den Tredje såsom konung och menniska* (Kıral ve insan olarak III. Gustav) [5 cilt, 1860 - 69] adlı tarih eseri kıymetlidir.

BESLENEY, Kafkas dil ailesinden olan Adıge (Çerkez; mahallî dilde: *adıge yabze*) dilinin bir lehçesi. Adıge dilinin üç bölümünden biri olup Orta Adıge'yi temsil eder (öbür bölümler: a - Aşağı Adıge veya K'yah, yani asıl Çerkez, ki Abadzeh ve Şapsuğ lehçelerini içine alır; b - Yukarı Adıge veya Kabarday). Bazılarına göre Adıge dilinin Doğu kolunu temsil eden Kabarday lehçesine bağlıdır (öbür kol: Batı veya K'yah, ki Bozkır ve Sahil lehçelerini içine alır). Besleney lehçesi, eskiden, Kuban nehrinin kollarından olan Çamlık ve Laba ırmakları dolaylarında konuşulurdu. 1864 - 1866 yıllarında, siyasî sebeplerden dolayı, Adıge'nin Aşağı ve Orta kolları Türkiyeye göç etmiş, Kafkaslarda yalnız Kabarday kolu kalmıştır. Bk. ADIGE, dil, ve ABASG - KERKEГ DİLLERİ.

BESLENME, insan vücudunun varlığını devam ettirebilmesi, büyümesi, kuvvetlenmesi, muhtelif fizyolojik vazifelerin tam ve düzeninde yapılabilmesi için uzviyetin, lüzumlu gıdaları alması, kendine yarıyacak hale getirmesi ve geri kalanlarla zararlı maddeleri dışarı atması.

Normal beslenme, şu beş vezifenin tam olarak yapılmasiyle mümkündür: 1) Sindirim (hazım), 2) Asimilasyon (imtisas), 3) Dolaşım (deveran), 4) Solunum (teneffüs), 5) Anatomik unsurlarla kan arasındaki alışveriş (nütrisyon).

Gıdaların vücutta her ihtiyacı karşılıyabilmeleri ise üç mühim esasa bağlıdır:

A. Yaşıyan bir uzviyette yıpranan hücrelerin tamiri ve büyüyen bir vücutta hücrelere yenilerinin eklenmesi lâzımdır. Bunun için alınan gıdalara plastik gıdalar denir.

1. Su (b. bk.): plastik gıdalarımızın birincisidir. Hücreleri besler, eskimiş olanları tamir eder. Organların büyümesine yarıyan maddeleri hücrelere götürür, onların ifraz maddelerini alır; metabolizma (b. bk.) artıklarını, dışarı atılacakları organlara taşır. Vücuttaki hidroliz (b bk.), osmos (b. bk.) işlerini düzenler. Hücre ve dokuların albüminli maddelerini kolloidal halde tutar. Deri ve teneffüs yolu ile buhar haline gelerek vücut sıcaklığını düzenler.

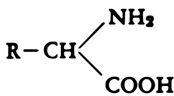
Vücudun % 63 ünü teşkil eden sudan 4 litre kaybolması tehlikelidir. Daha fazla kaybolursa kan kesafeti artar ve akciğerlerdeki ince damarlarda dolaşım yapılamaz ve insan ölür. Vücuda çok fazla su girince de teneffüsteki mübadele bozulur.

Tam istirahat halinde bir insana kilo başına 27 gr su lâzımdır. Vücut bu suyun 1300 gramını idrar, 650 gramını ter, 520 gramını teneffüs ve 130 gramını büyük aptesle çıkarır.

2. Madenî tuzlar: plastik ve katalizör vazifeleri mühimdir. Vücudun ortalama % 5 ini teşkil ederler. Osmos hâdisesi ve hücrelerle iç vasatlar arasındaki mübadele, katyon ve baz muvazenelerini düzenlerler.

İyod (I), demir (Fe), bakır (Cu), kalsiyum (Ca) gibi birçok madenî tuzlar, muhtelif organların çalışmalarında katalizör vazife görürler. Vücudun bünyesinde. büyümesinde, metabolizmada, oksidasyon ve ifraz gibi fizyolojik işlerde mühim rol oynarlar. İdrar, büyük aptes, ter ve gözyaşı ile vücuttan günde 25 - 30 gr madenî tuz çıkar. Vücuda giren günlük yemek tuzu (NaCl) miktarı 10 - 15 gr dır. Ayrıca 0,80 gr kirece, 0,010 - 0.015 gr demire ve 0,000014 gr iyodla fosfor, kükürt, arsenik, silisyum, nikel, flor, bakır. manganez gibi cisimlere ihtiyaç vardır. Esmer ekmek, et, yumurta, süt ve sütten yapılmış maddeler, taze ve kuru sebze ve meyvalar, hububat, patates, içme suyu, vücuda lüzumlu tuzları temin ederler. Gıdaların tedariki ve seçilmesi güçleşirse, madenî tuzlardan demir. kireç. tuz, iyod gibi bazılarının yokluğu veya azlığı tehlikesi başgösterir.

3. Protidler: plastik gıdaların en mühimidir. Hücre ve dokuların esas yapısını ve bütün vücudun % 16 sını teşkil ederler. Albüminin formülü bir R nüvesi etrafında amin ve asid köklerinin toplanması ile meydana gelir:

Uzviyette kolloidal halde bulunurlar. Bir kısmı katı, bir kısmı mayi vasıftadır. Hayvanî ve nebatî kaynaklardan gelen albüminler gibi, her doku ve organ albümininin de ayrı bir özelliği vardır. Vücuda giren gıda albüminleri, önce parçalanır, sonra tekrar insan bünyesine göre düzenlenip kana ve dokulara girerler. Vücutta plastik vazifesini gördükten sonra parçalanır, yakılır ve muhtelif yollardan dışarı atılır. NH kökü, amonyak ve nihayet üre haline kadar gelir. Geri kalan asid kökü de bir seri oksidasyondan sonra önce asid alfasetonik ve sonra asid karbonik ve su haline gelerek vücuttan çıkar. Bazen organizma, albümin parçalanmasından meydana gelen zerreleri işliyerek glikoz ve yağ haline getirir. Nukleo - proteinler de metabolizma neticesi ksantin, ipoksantin, guanin, bunlar da oksijen alarak asid ürik haline gelirler. Vücudun albümin ihtiyacı çok mühimdir ve yağ, karbonhidrat gibi diğer unsurlarla yerini doldurmak da imkânsızdır. Albüminsiz kalan vücut, kendi albüminini kullanmağa başlar ve albüminin % 35 ini kaybedince insan ölür.

Bir insana günde verilmesi lâzım gelen en az albümin miktarı: 6 yaşına dadar kilo başına 3,5 - 4 gr, 12 yaşına kadar 3 gr, 18 yaşına kadar 2 gr, 18 - 20 yaşındakilere 1.80 gr, 20 - 25 yaşındakilere 1, 5 gr, gebe veya süt veren kadınlara 2 gr dır. Bu miktarların % 40 ı hayvanî ve % 60 ı nebatî gıdalardan temin edilmiş bulunmalıdır. Vücudun tabiî olarak taşıyabileceği albüminin günlük miktarı en çok 250 gr dır. 1 gr saf albümin yandığı zaman 5,65 kalori verir.

4. Karbon hidratlar: vücutta yanarak enerji meydana getirdikleri gibi, mühim plastik rolleri de vardır. Karbon hidratlar, asid nukleinik. glikozlu lipoidler ve glikozlu protidlerin terkibine girmekle kalmaz, protoplazmanın albüminleri arasına da girer. Vücutta albümin tahribini azaltır ve albümini tasarruf ettirir. Gıdadan karbon hidrat kaldırılırsa yağlar ve albüminlerin katabolizma mahsulleri iyi okside olmıyarak setosis meydana gelir. Karbon hidratlar aynı zamanda antiketojendirler. Vücudun plastik karbon hidrat miktarı yağ ve albümin miktarına bağlı olup kilo başına 1 gr dır. 1 gr saf karbon hidrat yandığı zaman 4,1 kalori verir.

5. Yağlar: enerji meydana getiren gıdalar olmakla beraber mühim plastik vazifeleri de vardır. Hücre ve dokular içinde muhtelif nispette yağ vardır. Yağlar bazı vitaminlerin erime vasatıdırlar (bk. VİTAMİNLER). Vücuttaki zehirleri tadil ederler. Albümini tasarruf ettirirler. Gıda maddelerinin pişirilip hazırlanması, lezzetli olması için de lüzumludurlar. Kilo başına en aşağı 1 gr yağ lâzımdır. Bu miktar zarar vermeksizin 100 grama kadar çıkartılabilir. Vücudun yağa en çok dayanma miktarı 200 gr dır. 1 gr saf yağ yanınca 9,45 kalori verir.

B. Yaşama için lüzumlu fizyolojik vazifelerin, iç ve dış organların istiyerek veya istek dışında yapacakları hareketlerin temini için vücudun en uygun bir sıcaklıkta bulunması ve enerji harcanması lâzımdır. Gıdaların vücutta sıcaklık meydana getirmesine ve adale hareketlerine lüzumlu enerjiyi temin etmelerine enerjetik vazife ve bu vazifeyi yapan gıdalara da enerjetik gıdalar denir.

C. Plastik ve enerjetik hiçbir rolleri olmadığı halde birçok fizyolojik vazifelerdeki rolleri dolayısiyle gıdalar içinde muhakkak bulunmaları gereken birtakım maddelere de katalizör gıdalar denir.

Beslenmede en mühim esas, alınan gıdaların. vücut ihtiyacını karşılıyacak derecede plastik. enerjetik ve katalizör unsurları taşımasıdır.

(Ask.): askerin çeşitli hizmetler karşılığı sarfiyatının ve vücut bütünlüğünün karşılanması için konmuş olan usullerin topu.

Besinler içindeki maddeler

Yemekler	100 gr. da			
	Albümin	Yağ	Karbonhidrat	Kalori
Suda pişmiş et, yağsız:				
Sığır eti	36,6	27,8	—	176
Dana eti	26,4	1,1	—	118
Koyun eti	30,9	4,5	—	168

Yemekler	100 gr. da			
	Albümin	Yağ	Karbonhidrat	Kalori
Torik	30,7	4,5	—	168
Alabalık	18,4	2,4	—	98
Kızartılmış et, yağsız:				
Dana şnitsel	22,3	1,0	—	101
Dana kızartması	24,4	3,1	—	149
Koyun kotleti	22,6	4,5	—	134
Koyun kızartması	26,1	3,9	—	142
Kaz kızartması	22,8	66,4	—	711
Tavuk kızartması	32,1	4,4	2,1	181
Dil, tütsülenmiş	35,2	45,8	—	570
Tuzlu sardalya	22,3	2,2	—	112
Salam	27,8	48,4	—	564
Çalkanmış yumurta	9,8	16,7	0,5	197
Etsuyu	0,7	0,6	—	8
Un çorbası	0,9	3,0	4,6	50
Şehriye çorbası	0,9	0,1	8,4	39
Pirinç çorbası	0,5	0,6	4,6	27
Sebze çorbası	1,6	3,0	8,6	70
Patates çorbası	1,2	2,0	7,7	55
Bezelye püresi	12,4	0,9	27,4	172
Patates püresi	2,2	6,1	16,3	133
Suda pişmiş patates	2,1	0,1	21,0	96
Kızarmış patates	2,6	9,3	26,2	215
Patates salatası	1,6	9,2	17,6	164
Karnıbahar	2,1	3,9	4,5	63
Ispanak	3,9	2,4	1,6	45
Lâhana	0,9	5,3	3,8	68
Yeşil salata	0,7	0,5	2,1	16
Ekmek	6,2	0,4	51,1	239
Siyah ekmek	8,5	1,3	52,5	262
Elma kompostosu	0,4	—	13,0	54
Şeker	—	—	100	410
Bal	—	—	75	304
Kakao	21,5	27,3	34,2	482
Çikolata	6,18	21,0	67,7	498
Bira, siyah % 4,4 alkol	—	—	4,7	57
Bira açık » »	—	—	2,0	50
Çiğ besinler:				
Yumurta	12,6	12,1	0,6	166
Yumurta akı	12,9	0,3	0,8	58
Yumurta sarısı	16,1	31,4	0,5	360
1 yumurta sarısı = 16 gr	2,6	5,0	0,1	58
Havyar	26,5	14,3	—	241
İnek sütü	3,0	3,6	4,5	65
Tereyağı	1,2	86,7	—	811
Buğday unu	12,2	0,9	74,7	357
Pirinç unu	6.9	0,7	78,8	358
Mercimek unu	25,5	1,8	57,4	356
Nişasta	1,2	0,1	82,1	342
Makarna	11,6	0,6	75,2	361
Patates	2,1	0,2	21,0	96
Beyaz turp	1,9	0,1	8,4	43
Kırmızı turp	1,2	0,2	3,8	22
Kereviz	1,5	0,4	11,8	58
Soğan	1,7	0,1	10,8	52
Hıyar	1,2	0,1	2,3	15
Kabak	1,1	0,1	6,5	32
Yeşil bezelye	6,1	0,5	12,0	80
Yeşil fasulye	2,7	0,1	6,6	39
Elma	0,4	—	12,0	51
Armut	0,4	—	11,8	50
Erik	0,8	—	11,1	52
Kiraz	9,7	—	12,0	52
Şeftali	0,7	—	11,7	50
Kayısı	0,5	—	11,0	47
Portakal	0,7	—	5,5	26
Üzüm	0,6	—	16,3	69
Kuru üzüm	2,4	0,6	62,0	270
Çilek	0,5	—	7,7	34
Badem	23,5	53,0	7,8	610
Kestane	10,8	2,9	73,0	370
Ceviz	15,8	57,4	13,0	652
Fındık	17,4	62,6	7,2	682

Besleyici lavmanlar: muhtelif hastalıklar sebebiyle ağızdan beslenemiyen hasta çocuk ve yetişkinlere rektum (makat) yolu ile verilmesi mümkün olan besin maddeleri, tuzlar, şekerli maddeler ve dekstrin. Sübye halinde biraz yağ ve pepton gibi yarı hazmedilmiş albüminler de bunlara eklenebilir. Şeker veya sodyum klorür mahlûlünden bir iki litreyi damla damla birkaç saat içinde vermekle vücudun suyu sağlandığı gibi idrar da çoğaldığından iyi neticeler alınır. Bu usulle ilâç mahlûlleri de kullanılabilir. Mahlûlün sıcaklığı 35 - 37° olmalı, dakikada 30 - 40 damladan fazla gönderilmemelidir. Rektuma 20 numaralı bir Nelaton sondası (b. bk.) konduktan sonra lavman verilir. Şiddetli ağrı duyulursa devam edilmez.

BESLENME BOZUKLUKLARI, vücut için gerekli bütün maddelerin alınmasında, asimilasyonunda veya kullanılmasında bozukluk olunca meydana gelen patolojik-fizik durum. Besinlerin miktar veya keyfiyet bakımından noksan yahut bozuk oluşu, insanı zayıflatıp moralini bozarak ve her türlü mukavemet imkânlarını ortadan kaldırarak bazı hastalıkları meydana getirir veya birçok hastalıkların hazırlayıcı sebebi olur.

Besin noksanlığı, alınan miktarın ve dolayısiyle kalorinin azlığı, veya enerji veren ve yağ yapan besinlerin absorpsiyonunda ve depo edilmesinde bozukluk, zayıflığa sebebolur. Bu, yalnız bir besinin alınamayışına bağlı olmayıp birkaç besin elemanının birden noksanlığı neticesidir. Yetmezlik, ancak bir besin maddesini ilgilendiriyorsa asid askorbik noksanlığından skorbüt (bk. VİTAMİNLER). veya demir noksanlığından hipokrom anemi gibi karakteristik bir hastalık tablosu meydana gelir. Genel besin azlığında ise, vitamin, tuz ve diğer besin karanslarında görülen sendromlar aynı zamanda teşekkül eder. Besin maddelerinin absorpsiyon ve asimilasyon bozukluğuna

en çok sebebolan faktör, müzmin ishaldir. Diğer faktörler önemli enzimlerin mevcut olmaması (meselâ pankreas lipazı yokluğu) dır. Mide asid klorhidriğinin yeter miktarda olmayışından demir absorpsiyonu, D vitamini yetmezliğinde kalsiyum absorpsiyonu azalır. Yeme ve absorpsiyon normal olduğu halde, metabolizmanın çoğaldığı bazı şartlarda, ihtiyacı karşılıyabilmek için kalori miktarı artırılmalı, buna tuz ve vitaminler de eklenmelidir. Çocuklarda büyümeyi sağlamak ve anemi ile raşitizmi önlemek için çok miktar enerji veren gıdalar, protein, demir, D vitamini ve kalsiyum verilmelidir. Gebe veya emzikli kadınların, besin aynı zamanda fötüs veya süt çocuğunun da ihtiyaçlarını karşıladığından, fosfor ve kalsiyum ihtiyaçları daha çoktur. Uzun süren ateşli hallerde veya tüberküloz, bademcik

Fena Beslenme Sonuçları

Eksik Faktör	Eksik Besinler	Sonuçlar
Kalori	Karbonhidratlar, yağlar	3 ay iyilik; enerjisizlik, büyüyememe
Protein	Yumurta, et, süt, buğday, pirinç, bezelye, fasulye	Adale erimesi, hipoproteinemi, ödem
Kalsiyum	Süt	Bozuk kemik ve diş, raşitizm, osteomalasi ve gebelik tedavisi
A Vitamini	Yeşil sebzeler, havuç, domates, süt, yumurta, yağ, tereyağ, balıkyağı, tatlı, patates	Konjonktiva ve kornea kserozisi, gece körlüğü, foliküler hiperkeratoz
B_1 Vitamini	Hububat, süt, et (bilhassa karaciğer)	Beriberi, polinevrit
B_2 Vitamini	Süt, yumurta, karaciğer, yeşil sebze	Keilojis, glosit ve göz bozuklukları
Asid nikotinik	Süt, yağsız et, karaciğer	Pellagra, stomatit, glossitis, dermatitis
C Vitamini	Portakal, limon, domates	Skorbüt, kapiller zayıflık, kanamalar, anemi
D Vitamini	Balık, balıkyağı, süt, yumurta, karaciğer, güneş ışığı	Raşitizm, osteoporoz, osteomalasi
K Vitamini	Yeşil yapraklar, ıspanak, lâhana, karnıbahar, yumurta sarısı, karaciğer	Protrombin azlığı, uzun süren kanamalar, pıhtılaşma zamanı uzaması
İyod	Balık, iyodlu tuz	Guatr
Demir	Et, karaciğer, yumurta, fasulye, erik, bezelye, buğday, ıspanak	Bilhassa büyüme, manstrüasyon, gebelik, ve kan kaybı sırasında hipokrom anemi
Ekstrensek faktör	Adale eti, yumurta, buğday filizi, karaciğer	Hiperkrom makrositik anemi

iltihapları ve artritis gibi müzmin enfeksiyonlarda toksinler metabolızmayı çoğaltıp alımı azalttıklarından kilo kaybı ve vitamin karansı meydana gelir. Habîs tümörler, nesiç hara biyetine ve toksik tesirlere sebebolarak kilo kaybına yol açarlar. Diyabette (b. bk.) karbon hidratların iyi kullanıl maması, enerji husulü için depo edilmiş yağın ve nesiç proteinlerinin erimesine sebebolur.

Korunma ve tedavi: Beslenme bozukluklarında en elverişli tedavi, karansın sebebini meydana çıkarıp ortadan kaldırmaktır. Anatomik ve biyoşimik bozukluklar önlenir. Yanlış beslenme metodları düzeltilir. Normal fonksiyonları ve vücut ihtiyatlarını sağlamak için her zamankinden fazla kalori verilir. Buna hususî elemanlar, eksık olan faktörler de eklenir. Bunlar kalsiyum, demir, vitaminler, yüksek biyolojik değerde esas aminoasidleri taşıyan proteinlerdir. Besin tâyin edilirken yaş, cins, boy, adale faaliyeti, gebelik, emzirme ve büyüme zamanı göz önünde tutulmalıdır.

BESLERİYA (Besleria), gesneriyase (Gesneriaceae) familyasından, tropik Amerikada 50 kadar türü yetişen bir bitki cinsi. B. lar otsu veya ağaççıktır, yaprakları karşılıklıdır. Çiçeklerinin taç yaprakları çan gibidir, fakat çiçeğin bütünü iki dudaklıdır, erkek organları da 4 tanedir. Çiçekler iki kollu talkım halindedir. Meyvaları üzümsüdür.

BESMELE, «Bi'smi'llahi'r rahmani'r - rahim» (= esirgiyen ve bağışlıyan Tanrı adı ile) sözünün unvanı. Bu söz, «Neml» sûresindeki bir âyetten alınmadır.

*Kur'an*da bütün sûrelerin başına yazılmıştır. Bunun, bir âyet olup olmadığı hakkında din bilginleri arasında anlaşmazlık vardır. Bazı fıkıhçılar B. nin bütün sûrelere bağlı bir âyet olduğunu, bazıları olmadığını; bazıları, sûrelerin aralarını ayırmak için bağımsız bir âyet olduğunu; bazıları, «Fatiha» sûresinin bir âyeti olduğunu veya olmadığını; bazıları da aslında âyet olmadığını ileri sürmüşlerdir.

«Tanrının adı anılmadan başlanılan her önemli iş kötü olur» hadîsine dayanılarak her yerde B. nin yazılması veya söylenmesi oy birliği ile kabul edilmiştir. B. siz hazırlanan şeyleri yememek gerektiğine dair de bir âyet vardır.

Şiirlerin baş tarafına B. yazıp yazmamak hususunda da fıkıhçılar arasında görüş ayrılığı vardır.

BESNARD [*benār*] **Paul Albert** (1849 - 1934), Fransız ressamı, gravürcüsü ve sanat münekkidi. Pariste doğmuş. aynı şehirde ölmüştür. Ressam Cabanel'in talebesi ve empresyonist ressamların ileri gelenlerindendir. 1874 te *La mort de Timophane* (T. ın ölümü) adlı kompozisyonu ile Roma mükâfatını kazanmıştır. 1882 de Güzel Sanatlar Bakanlığı tarafından eczacı mektebinin dekorasyonlarını yapmak üzere vazifelendirilmiştir. Bu çalışmalarının ilk kısmını 1884 te açılan resim sergisinde, *La maladie et la convalescence* (Hastalık ve nakahet) adiyle, ikili tablo (diptyque) halinde teşhir etmiştir, daha sonra'da *La cueillette des simples* (Tıbbî bitkilerin toplanışı), *Laboratoire* (Lâboratuvar) ve *La siccation des plantes* (Bitkilerin kurutuluşu) eserlerini teşhir etmiştir. Bu üç pano, eczacı mektebinin avlusunda yer almaktadır. Işık ve refle üzerinde harcadığı gayretlerine ve bunların eserde birlikte gösterilmesi hususundaki araştırmalarına 1886 sergisinde teşhir ettiği ve üzerinde çok münakaşa yapılmış olan «Sarı Kadın» takma adlı *Mme Roger Jourdain*in portresi ile devam etmiştir. *La femme qui se chauffe* (Isınan kadın) tablosu

Albert BESNARD

A. BESNARD: «Isınan kadın»

[Luxembourg müzesi], bu ışık ve refle araştırmalarının güzel bir örneğini vermektedir (1887). B., ayrıca da Sorbonne'un kimya amfisinin dekorasyonlarını, Comédie Française'in tavan resimlerini ve birçok tablolar da yapmıştır. *L'île heureuse* (Mesut ada) de başarılı tabloları arasındadır. Çok hoş ve dekoratif bir üslûp taşıyan eserlerine koyduğu renkler, göz için son derece hoş tesir yaratan bir hususiyet taşır. B., 1912 de Güzel Sanatlar Akademisine üye seçilmiş 1913 te Carlus Duran'ın yerine Roma'daki Villa Medicis mektebine müdür tâyin edilmiştir. Bu vazifede iken yazdığı *Sous le ciel de Rome* (Roma seması altında) kitabında hâtıralarını yayımlamıştır. 1924 te Fransız Akademisine üye seçilmiştir. Oğlu **Philippe B.** (doğ. 1885) heykelcidir. Luxembourg müzesinde B. ın, Philippe tarafından yapılmış güzel bir büstü vardır.

BESNİ (Behesni, Bihisni, Behesna): 1. Malatya iline bağlı ilce merkezi. Doğu Torosların dış sırasının geçit verdiği bir yerde ve güney eteğindedir. Denizden yüksekliği 900 - 950 m nüfusu 9154 (1945). Fevzipaşa - Malatya demiryolu üzerindeki Gölbaşı istasyonundan 25 km uzakta ve güneydoğudadır. İstasyon ile kasaba arasında motörlü taşıt seferleri vardır. B. den Gaziantep ve Adıyaman'a da yol gider. B. çevresinin başlıca ürünleri tahıl, üzüm, Antep fıstığı, susam pirinç, pamuk, yün ve sadeyağdır. Kasaba halkının en önemli işi dokumacılıktır (yılda 400 000 m). B. de ziraat bankası şubesi, dispanser, ilkokul, halkevi ve kale kalıntıları vardır. Fennî su tesisleri yapılmaktadır.

2 Malatya'ya bağlı ilce. Merkez bucağından başka Tut Elveren, Keysun, Pervari, Suvarlı, Şambayat, Kızılin adlarında 7 bucağı, merkez bucağına bağlı 13 köyü ile birlikte 84 köyü vardır. Yüzölçümü 2231 km², nüfusu 51 969 dur. B ilcesi Doğu Torosların dış sırası üzerinden Fırat kıyılarına kadar uzanır.

Tarih: İslâm kaynaklarında, Bet Hesnâ'dan bozularak Behesnâ şeklinde geçen B., Halife Ömer zamanında Maraşın fethinden sonra ele geçirilmiş ve Sügurüş - Şâmiyye kaleleri arasında yer almıştır. Daha o zamandan itibaren idarî bakımdan Keysun'a bağlanmış, IX. yüzyıl başlarında Emin - Me'mun çarpışmasında Me'mun'a karşı koyan kuvvetler burada toplanmıştı. Sonradan Hamdan oğlu Seyfü'd-devle'nin hâkim olduğu bu müstahkem kaleyi 949 yılında Bizanslılar Maraş ve Keysun ile beraber alıp yüz yıldan fazla elde tutmuşlardır. Fakat 1084 te Anadolu Selçuklu Devletini kuran Kutalmış oğlu Süleyman'ın emîrlerinden Buldaç adlı bir Türk komutanı kaleyi geri almıştır.

Maraşın Haçlılar tarafından alınması (1097) üzerine B. ile Keysun, Koğ Vasil (Hırsız Vasil) adlı meşhur Ermeni komutanının eline geçmiş ve yerine geçen Vasil Daga, bu kaleleri Urfa kontu II Baudouin'e bırakmak zorunda kalmıştır (1116). Böylece Franklar'ın elinde kalarak Maraş senyörlüğünün topraklarına katılmış olan B., 1149 yılında son senyör Renaud ile Suriye hükümdarı Nureddin Mahmud arasındaki savaşta senyörün yenilmesi ve ölmesi üzerine Urfa kontluğuna geçmiştir. Urfa kontu II. Josselin, 1151 yılı Mayısında Türklere esir düşünce toprakları, Anadolu Selçukluları hükümdarı I. İzzeddin Mes'ud Nureddin Mahmud ve Harput ile Hısn Keyfa emîri Artukoğlu Kara Arslan arasında paylaşılmış ve B., Anadolu Selçukluları devletinde kalmıştır. Sultan Mes'ud'un ölümü(1155)üzerine Anadoluda karışıklıklar çıkmış, B., bu durumdan faydalanan Nureddin Mahmudun, ölümünden sonra da Eyyûbîlerin eline geçmiştir. Bir ara Haleb Eyyûbî hükümdarı Melikü'z Zâhir Gazi b. Salâheddin tarafından alınan B., bu hükümdarın ölümü üzerine çıkan karışıklıklar sırasında Anadolu Selçuklu hükümdarı I. İzzeddin Keykâvus'un hücumuna uğramıştır. 1218 yılında Suriyeye saldıran İzzeddin Keykâvus, B. emîrini de beraberinde götürmüş, bir iki başarıdan sonra Haleb önünde Melik'ül - Eşref'e yenilmiş ve geri çekilmek zorunda kalmıştır. B. kalesi önüne geldikleri zaman, kalenin kendisine verilmesini istemiş, emîr Necmeddin Altun Boga bunu kabul etmişse de kalede bulunan eşi razı olmamıştır. Buna kızan İzzeddin, Altun Boga'yı işkencelerle öldürtmüş ve kaleyi sarmışsa da Melik'ül Eşref'in yaklaştığını duyunca Malatyaya çekilmiştir. Neticede B., yine Haleb Eyyûbîlerinin elinde kalmıştır. Fakat Hülâgu Suriyeye girince (1260) emrinde bulunan Kilikya Ermeni kıralı Hethum'a B. ile dolayındaki bazı kaleleri vermiştir. B. halkı Hethum'u kabul etmemiş, Hülâgu da kalenin sarılıp alınmasını emretmiştir. Moğollar kaleye girmişlerse de halkın eski fikrinde direnmesi üzerine, buraya Müslüman bir hâkim göndermek zorunda kalmışlardır. Moğollar Suriyeden çıkarıldıktan sonra B., Hethum'un eline geçmiştir (1261). Beş yıl sonra da Mısır hükümdarı Melikü'z - Zâhir Baybars, Hethum'u oğlu ile birlikte esir etmiş, B. ile birçok kale ve şehirleri ele geçirmiştir. Baybars, Moğollar elinde esir bulunan Sungur'ül - Aşkar'ın serbest bırakılması şartiyle, Ermeni kıralının oğlunu geri vereceğini bildirmiş, Sungur'un tavassutu ile B. yi tekrar Hethum'a vermiştir. 1293 yılında Memlûklü hükümdarı Melik'ül - Eşref Halil b. Kalavun, emîr Bedreddin Bîdrâ'yı Hethum'un üzerine gönderince, kıral barış istemek, B. ile Maraşı, dolaylarını vermek zorunda kalmış ve B. emîrliğine de Bedreddîn Bektaş'ül Mansûrî tâyin edilmiş, böylece B., 1292 yılından sonra Memlûklerin Haleb valiliğine bağlı bir naiplik olmuştur XIV. yüzyıl ortasından itibaren B., Elbistan ve dolaylarında nüfuz ve kuvvetleri artmış olan Dulkadıroğullarının zaman zaman istilâsına uğramış, topraklarına Dulkadırlı boyları gelip yerleşmiştir. B., I. Yıldırım Bayezid zamanında bir yıl kadar Osmanlı ülkesine de katılmıştır. Daha sonra B. kalesi şiddetli bir kuşatmadan sonra Timurun eline geçmiştir. Timurdan sonra Dulkadıroğulları ile Mısır arasında mücadeleye sebebolan B., Yavuz Sultan Selim tarafından Malatyanın alınmasından sonra, Dulkadıroğullarına verilmiştir.

B., Kanunî zamanında Dulkadıroğullarının kaldırılması üzerine kurulan Zülkadriye eyaletine bağlı ilcelerden biri olmuştur (İslâm Ansiklopedisi).

BESNIER [*beniyę*], **Ernest - Henri** (1831 - 1909), Fransız doktoru. Honfleur'de doğmuş, Pariste ölmüştür. 1863 te médecin des hôpitaux (hastahaneler doktoru), 1872 de de Saint - Louis hastahanesi doktoru olmuştur. Burada verdiği dermatoloji dersleriyle şöhret kazanmıştır. *Les Annales de Dermatologie* (Dermatoloji yıllıkları) başlıklı dergiyi kurmuş ve orada deri hastalıklarına ait birçok yazılar çıkarmıştır; en önemli yazıları şunlardır: *La syphilis des verriers* (Camcılar frengisi), *La lèpre* (Cüzzam), *Les affections et leur traitement* (Parazitlerden gelen hastalıklar ve tedavisi). Doktora tezi olan *Etude sur le diagnostic et le traitement de l'occlusion de l'intestin dans la cavité de l'abdomen* (Karın boşluğunda bağırsak tıkanmasının teşhisi ve tedavisi üzerinde incelemeler) [1857] ile *Des étranglements internes de l'intestin* (Bağırsağın iç düğümlenmesi) [1859] adlı eserleri kitap halinde çıkmıştır. B., ayrıca, A. J. L. Brocq ve L. Jacquet ile birlikte *Pratique Dermatologique* (Cilt hastalıkları pratiği) [1900] adlı bir eser yazmıştır. 1881 de Tıp Akademisi üyeliğine seçilmiştir.

Besnier - Boeck hastalığı: 1889 da Besnier'nin lupus (granuloma) pernio dediği cilt leziyonu ile 1899 da Caesar P. M. Boeck (1845 - 1917) ün bildirdiği sarkoidin meydana getirdiği bir cilt hastalığı tablosu. En çok yüzde, kollarda ve sırtta görülen, sathî, selim tabiattaki bu sarkoidlerin histolojik tetkikinde mahdut epiteloid hücre kitleleri, nadir dev hücreleri ve lenfositler bulunur. Eski düşüncelerin aksine olarak, bunların tüberkülozla ilgisi bulunmadığı anlaşılmıştır.

BESOEKI [*besūki*] veya **BESUKİ** Cava adasında yönetim bölümü. Yüzölçümü 10137 km². Nüfusu 2 milyon. Başlıca ürünleri şekerkamışı, tütün ve kahvedir. Merkezi Bondovoso'dur.

BESRA (Accipiter virgatus), gündüz yırtıcı kuşları (Accipitres) takımının kartalgiller (Falconidae) familyasından bir tür. Hindistanda yaşar. Yırtıcıdır. Atmacaya (A. misus) çok benzer.

BESRẸDKA, Aleksandr [*Alexandre*] (1870 - 1940), Rus patologu. Odesa'da doğmuş, Pariste ölmüştür. Tıp tahsilini Rusyada tamamladıktan sonra üstün kabiliyeti ve bilhassa koruyucu hekimlik üzerindeki buluşları sayesinde Paris Pasteur Enstitüsüne asistan olarak girmiştir. Muafiyet ve seroloji üzerinde yıllarca devam eden ciddî çalış-

maları sonunda Enstitünün müdürlüğüne yükselen B., ilk mühim eseri olan *Anaphylaxie et antianaphylaxie* (Anafilaksi ve antianafilaksi) sini 1917 de Pariste Fransızca olarak yayımlamıştır. Serum tedavilerinde son derece mühim olan bu metod, 1919 da eserin birçok dillere çevrilmesiyle bütün dünyada tatbik edilmeğe başlanmış ve B.ya haklı bir şöhret sağlamıştır. *Immunisation locale* (Lokal muafiyet) [1925] yine Pariste yayımlanmış ve birçok dillere çevrilmiştir. B.ya göre hastalıklara karşı en büyük muafiyet, mevziî muafiyettir, antikorlarla değildir B., şarbon, tifo, paratifo, kolera ve dizanteriye karşı muafiyet için hayvanlar üzerinde yaptığı denemelerle, bu bulaşıcı hastalıklara karşı kazanılan muafiyete doku mayilerindeki antikorlar değil de hassas dokuların intana karşı elde ettikleri mukavemetin sebebolduğu fikrine varmış, böylece tifo, paratifo, kolera ve dizanteriye karşı bağırsak muhatî gışasına muafiyet vermeğe çalışmıştır.

B. nın diğer mühim eserleri şunlardır: *Études sur l'immunité dans les maladies infectieuses* (Bulaşıcı hastalıklarda muafiyet üzerine etüdler) [1928], *Antivirus thérapie* (Antivirüs tedavi) [1930]. *La choc anaphylactique et le principe de la désensibilisation* (Anafilaktik şok ve hassasiyetsizlik prensipi) [1930].

Besredka aşısı: tifoya karşı ağız yolu ile kullanılan, öldürülmüş ve kurutulmuş hastalık âmillerinden ibaret pastiller. Daha önce bir safra hapı alınması, midede hazmı durdurmak ve bilhassa bağırsaktaki muhatı temizliyerek aşının doğrudan doğruya bağırsak epiteli ile temasını sağlamak içindir.

BESSAPARA, eski Trakyada Serdika (Sofya) dan Philippopolis (Filibe) e giden yol üzerinde bir yer. Bulgaristanda Pazarcık (Tatar - Pazarcık) ın güneyinde Beşikara (Başikerovo) nın yerinde bulunuyordu.

BESSARİON (1395 - 1472), Bizanslı âlim ve humanist. Trapezus(Trabzon)ta doğmuş, Ravenna(İtalya)da ölmüştür. 1437 sıralarında Nikaia (İznik) başpiskoposluğuna tâyin edilerek 1438 de İmparator VIII. İoannes Palaiologos'la beraber İtalyaya gitmiş, Floransa ve Ferrara ruhanî meclislerine katılmıştır. B., Katolik ve Ortodoks kiliselerinin birleştirilmesi için çok emek sarf etmiştir. İtalyadan yurduna dönmüş, fakat Papa IV. Eugenius çok geçmeden onu yeniden İtalyaya çağırmış ve kardinalliğe (bk. KARDİNAL) yükseltmiştir (1439). Romadaki evi humanistlerin buluşma yeri olmuştur. İstanbul, Türkler tarafından zaptedilince B., Türklere karşı bir haçlı seferi hazırlamağa çalışmışsa da muvaffak olamamıştır. 1463 te Papa II. Pius onu İstanbul Latin patrikliğine getirmiştir.

B., humanizmanın karakteristik simalarından biridir. Eflâtuncu olmakla beraber Aristoculuğu da reddetmemiştir. Hediye ettiği 600 kadar Yunanca el yazması Venedik'teki meşhur San Marco Kitaplığının nüvesini teşkil etmiştir. Birçok eserleri vardır. En önemlisi: *Adversus calumniatorem Platonis* (Eflâtun'un iftiracısı aleyhinde) [Roma 1469]. Yazılarını toplu olarak J. - P. Migne (*Patrologia Graeca*, cilt CLXI) yayımlamıştır. Konstantinos XI. Palaiologos'a hitabeden ve Moğollar ile Osmanlı Türklerinden de bahseden nutku, Türk tarihi bakımından dikkate değer. Basımı: Sp. P. Lampros: *Neos Hellēnomnēmōn* III (1906), s. 15 - 27 de ve *Palaiologeia kai Peloponnēsiaka*, IV, Atina 1930, s. 32 - 45 de.

BESSEL, [*beṣıl*] **Friedrich Wilhelm** (1784 - 1846), Alman astronomi bilgini. Minden'de doğmuş, Königsberg'de ölmüştür. Satıcı çırağı olarak Bremen'e gelmiş ve burada matematik öğrenmiş bilhassa astronomiye merak etmiştir. Halley'in 1607 de görünen kuyruklu yıldızı hakkında yazdığı bir yazı, Olbers ile tanışmasına vesile olmuş, 1806 da da onun tavsiyesiyle Lilienthal'da Schröter'e başvurarak rasathanesinde tarassutçu olarak 4 yıl çalışmıştır. 1810 da astronomi profesörü olarak Königsberg'e çağrılmış, orada yeni kurulan rasathanede 1811 - 13 yıllarında gerek teorik, gerek pratik astronomide çok verimli bir faaliyet göstermiştir. Presesyon, nutasyon, aberasyonu ve ekliptikin eğriliğini ölçmüş ve astronomi tarassutlarında daha büyük bir kesinliğin nasıl elde edilebileceğini göstermiştir. Fakat geodeziye ait şu çalışmaları da bilim dünyasınca tanınmıştır: Baeyer ile birlikte Doğu Prusya'da yaptığı derece ölçümü; bu ölçüme bağlı olarak Prusya uzunluk biriminin ve saniye rakkasının uzunluğunun tâyini ve en önemli derece ölçümlerine dayanarak yaptığı dünya elipsoidi buutlarının hesabı. Astronomide, Uranus'un hareketinde görülen intizamsızlıkların, onun yakınında bulunan başka bir planetin tesirinden ileri geldiği meselesini ilk defa ortaya atarak Le Verrier'nin buluşuna zemin hazırlamıştır. Yazıları arasında şunlar ayrıca anılmağa değer: *Fundamenta astronomiae deducta ex observationibus J. Bradley* (Astronominin J. B. in tarassutlarına dayanarak kurulan temelleri) [1818], *Untersuchungen über die Länge des einfachen Sekundenpendels für Königsberg* (K. için basit saniye rakkasının uzunluğuna dair araştırmalar) [1828], *Bestimmung der Länge des einfachen Sekundenpendels in Berlin* (Basit saniye rakkasının B. deki uzunluğunun tâyini) [1837], *Astronomische Beobachtungen auf der Sternwarte zu Königsberg* (K. rasathanesinde yapılan astronomi tarassutları) [21 kısım, 1815 - 44], *Tabulae regiomontanae reductionum observationum ab anno 1750 usque ad annum 1830 computatae* (1750 den 1830 a kadar giden devre için hesaplanan tarassut tashihlerine ait Königsberg cetvelleri) [1830]. *Gradmessung in Ostpreussen* (Doğu Prusyada derece ölçümü) [1838], *Die Messung der Entfernung des Sterns 61 im Sternbilde des Schwans* (Kuğu takımyıldızındaki 61 numaralı yıldızın uzaklığının ölçümü) [1839]; bu son yazısı bilhassa meraklı bir sonuca varır, çünkü burada B., Fraunhofer'in heliometresiyle yaptığı tarassutlara dayanarak ilk defa olarak bir yıldız paralaksının nasıl hesaplanacağını göstermiştir; *Untersuchungen über die Veränderlichkeit der eigenen Bewegung der Fixsterne* (Sabit yıldızlara has hareketin değişkenliği hakkında araştırmalar) [1844]; bu eserinde B., Sirius ve Prokyon'un özel hareketlerine dayanarak, bunların birer çift yıldız olduğu sonucunu çıkarır, bu sonucun doğruluğu da 1862 ve 1896 yıllarında her iki yıldızın arkadaşlarının keşfiyle belirmiştir. *Populare Vorlesungen* (Halk için konferanslar) adlı eseri Schumacher tarafından [1844], *Abhandlungen* (İnceleme yazıları) adlı eseri ise Engelmann tarafından [3 cilt, 1876] çıkarılmıştır.

F. W. BESSEL

Bessel fonksiyonları: İki değişken arasındaki bazı münasebetleri gösteren fonksiyonlar. Bessel, 1817 de gezegenlerin yörüngeleriyle ilgili olarak bazı matematik münasebetleri incelerken bu fonksiyonları meydana çıkarmıştır. Fizik bakımından ehemmiyeti olan fonksiyonlar,

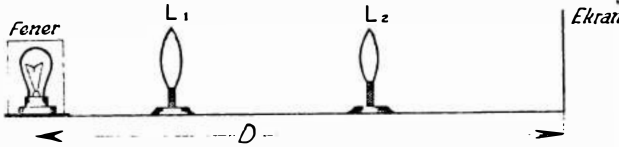
$$x^2 \frac{d^2y}{dx^2} + x \frac{dy}{dx} + (x^2 - n^2) \quad y = 0$$

Bessel difransiyel denklemlerinin çözülmesini teşkil ederler (bk. FUCHS DENKLEMLERİ ve GAUSS DENKLEMLERİ). Âdi fonksiyonlar cinsinden ifadesi mümkün olmıyan bu fonksiyonlara rotasyon simetrisi ile ilgili olarak *Silindir fonksiyonları* da denilmektedir. Belirsiz katsayı metodundan faydalanarak seriler yardımiyle elde edilen bu fonksiyonlar için pratikte kullanılmak maksadiyle değer cetvelleri hesaplanmıştır. Bessel fonksiyonlarına hem x hem de n ye bağlı göziyle bakılır; bunların ise gerek kompleks gerek gerçek kıymetleri olabilir; n nin kıymetine fonksiyonun *sırası* adı verilir 3 cins ayırdedilir: birinci cins B. fonksiyonu $J_n(x)$ olarak gösterilir, bunun kıymeti şu sonsuz seri ile belirir:

$$\frac{x^n}{2^n \Gamma(n+1)} \left[1 - \frac{x^2}{2 \cdot (2n+2)} + \frac{x^4}{2 \cdot 4 \cdot (2n+2)(2n+4)} - .. \right]$$

Burada $\Gamma(n+1)$ gamma fonksiyonu olup değeri, n pozitif bir tamsayı olduğu takdirde 1 den n ye kadar olan bütün tamsayıların birbiriyle çarpımıdır. İkinci cins fonksiyonlar $Y_n(x)$ ve $K_n(x)$ olarak gösterilir. Bunların tarifi değişir, fakat $J_n(x)$ ve $J_{-n}(x)$ fonksiyonların lineer kombinezonu olarak veya böyle kombinezonların sınırları olarak ifade edilebilir. Üçüncü cins fonksiyonlar da $J_n(x) \pm \sqrt{-1} \cdot Y_n(x)$ şeklindedir.

Bessel metodu: İnce kenarlı merceklerin odak uzaklıklarını tâyin etmeğe yarıyan metodlardan birisi. Bu metodla bir merceğin odak uzaklığını tâyin etmek için, fener (ışık kaynağı veya cisim) ile ekran birbirinden belli bir

Bessel metodu

uzaklığa (4 f den daha büyük) yerleştirilir. Odak uzaklığını tâyin etmek istediğimiz mercek, ışık kaynağı ile ekran arasındaki cetvel üzerinde ileri geri hareket ettirilerek, merceğin ekran üzerinde iki net görüntü verdiği iki muhtelif yeri tesbit edilir. Cisimle ekran arasındaki sabit uzaklık D ile, merceğin net görüntü verdiği iki L_1 ve L_2 durumu arasındaki uzaklık e ile gösterildiğine göre, merceğin odak uzaklığı,

$$f = \frac{D^2 - e^2}{4\,D}$$

formülü ile hesaplanır. Merceğin, uzaklıkları sabit olan cisimle ekran arasında iki net görüntü verilebilmesi için, D>4f olması gerekir. Bu iki görüntüden birisi büyük, diğeri küçüktür.

BESSELS [*beşıls*], **Emil** (1847 - 1888), Alman bilgini ve kutup seyyahı. Heidelberg'de doğmuş, Stuttgart'ta ölmüştür. Heidelberg'de ve Iena'da tabiat ilimleriyle tıp tahsil etmiştir. Kutba ilk seyyahatini 1869 da yapmış, Gulf Stream'ın Spitsbergen'in doğusundan geçtiğini ispat etmiştir. 1871 de Amerika Birleşik Devleti, C. F. Hall'in idaresi altında *Polaris* gemisiyle yapılacak seyahatin ilmî cephesini idare etme vazifesini B. e vermiştir. Gemi 1873 te parçalanmış ve B. nin bütün kolleksiyonları kaybolmuştur. 1876 da B., seyahati üzerinde bir rapor, 1878 de de *Die Amerikanische Nordpolexpedition* (Amerikalıların kuzey kutba seyahati) başlıklı bir eser yayımlamıştır.

BESSEMER, [*beşımir*], **Sir Henry** (1813-1898), İngiliz mühendisi. Charlton (Herts) da doğmuş, Londrada ölmüştür. Birçok icatları arasında başta geleni, «B. ameliyesi» denilen çelik yapma usulüdür. Bu icat ona 1 000 000 sterlinden fazla para kazandırmıştır. B. tahvil âletinin kullanılmasiyle 1860 ta maden sanayiinde yeni bir devre açılmıştır. Bunun ihtira beratı 17 Ekim 1855 te alınmış, ve icat B. tarafından 1856 da British Association'a bildirilmiştir. Evvelâ inanmazlıkla karşılanan bu usul, B. tarafından St. Pancras (Londra) ta bulunan bir küçük dökümhanede tatbik olunarak ıslah edilmiş, sonra B. in Sheffield'de kurduğu büyük fabrikalarında tatbik olunmuştur. B. in küçük icatları arasında şunlar sayılabilir: altın boyası, kabartma damgalara mahsus mütaharrik klişe.

Sir Henry BESSEMER

Bessemer ameliyesi: İşlenmiş demiri ve az karbonlu çeliği mihaniki bir şekilde karışmış cüruftan kurtarma metodu. Bu metodu 1865 te Henry Bessemer bulmuştur. Ucuzluğu ve yüksek tesiri derecesinden dolayı diğer metodların yerine geçmiştir, bugün İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve başkam emleketlerde geniş ölçüde, bilhassa ray, gemi plakaları, kazan plakaları ve esair yapmada kullanılmaktadır. Siemens Martin ameliyesi gibi başka ameliyeler, rekabete girişmişlerse de onun yerine geçememişlerdir. B. A. nin prensipi kısaca şöyledir: erimiş ham demir, içinden birçok ince hava cereyanları geçirerek karbon, silikon ve çok defa fosfor, kükürt gibi yabancı maddeler okside edilerek çelik haline getirilir. Böylece, başka biçbir yakıt kullanmadan meydana gelen ısı, demiri eritmek ve erimiş bir halde tutmak için yettiği gibi çeliğin erime noktası 1 500°c ni bile geçer. Bu ameliye, B. Tahvilcisi (converter) denilen çok büyük bir imbik içinde yapılır. İçi, erimez tuğlalarla döşenmiştir. Dönecek şekilde asılı durur, etrafında döndüğü mihverler ağırlık merkezinden veya buna pek yakın bir noktadan geçer. Sağdaki muyludan geçen hava cereyanı kaz boynuna gider ve oradan dipteki hava borusuna sevk edilir. İki cins tahvilci vardır. Birincisi, silisilik asid gibi erimez malzeme ile döşeli olup demirin fosforunu yakmaz. Fosforu yakan metoda Thomas Gilchrist ameliyesi de denir. Burada imbik bazik malzeme ile döşelidir. Bunun için 1878 de ihtira beratı alınmış ise de B. A. nin bir şeklinden başka bir şey değildir.

BESSENYEI [*bæşænyæi*] **György** (1747 - 1811), Macar yazarı, yeni Macar edebiyatının kurucusu. Bercel'de doğmuş, Berettyókovácsi'de ölmüştür. Asîl bir aileden olan B., imparatoriçe ve kıraliçe Maria Theresia'nın hassa kıtasına subay olarak alınmıştır. Genç B., Viyanadaki yeni çevresinde kafaca çabuk gelişmiş, Batı edebiyatlarını tanı-

mış ve en çok Fransız yazarı Voltaire'in tesiri altında Macar edebiyatının yenileşmesi uğrunda çalışmıştır. 1782 de Viyanadan Macaristana dönen B., malikânesine çekilerek kendini tamamiyle edebiyata vermiştir. Sahne eserleri, romanları, didaktik manzumeleri. felsefî ve siyasî yazıları vardır. B., büyük bir kabiliyet olmamakla beraber, Macar yenileşme edebiyatının en önemli simalarından biridir. Başlıca eseri *Agis tragédiája* (Agis'in tragedyası) [tragedya, 1772] dır. Yeni Macar edebiyatı bu eserin çıkmasiyle başlatılır. Diğer eserlerinden şunlar anılmağa değer: *Hunyadi László tragédiája* (Hunyadi László'nun tragedyası) [tragedya, 1772], *Buda tragédiája* (Buda [= Bleda] nın tragedyası), [tragedya, 1773], *A philosophus* (Filosof) [komedya, 1777], *Magyarság* (Macarlık) [1778; bu ünlü siyasî yazı da Macarcanın ilim dili olarak kullanılması tezini savunur], *Attila és Buda tragédiája* (Attilâ ile Buda [= Bleda] nın tragedyası) [tragedya, 1787], *Tarimenes utazása* (Tarimenes'in gezisi) [siyasî roman, 1804].

BESSIÈRES [*bes'yę̄r*], **Jean - Baptiste** (1768-1813), Istria dukası, Fransa mareşali. Cohors yakınında Prayssac'ta doğmuş, Rippach (Saksonya) ta ölmüştür. 1791 de orduya katılmış, 1796 da Bonaparte'ın dikkatini çekmiş ve onunla birlikte Mısıra gitmiştir. Marengo'daki başarısiyle kendini göstermiş, 1804 te İmparatorluk mareşali olmuş, 1805 te Muhafız alayının suvarilerine komuta etmiştir. Austerlitz, Friedland ve Somo Sierra zaferlerine katılmış, Essling ve Wagram'da büyük kabiliyet ve cesaret göstermiştir. 1811 de tekrar İspanyaya dönmüş, 1812 de Moskova dönüşünü korumuştur. 1813 te bütün ordunun suvarilerine komuta ederken Lützen muharebesi arifesinde Rippach (aksonya) ta ölmüştür.

Teklifsiz, iyi yürekli, Napoléon'a candan bağlı bir asker olarak tanınmıştır. 1845 te Prayssac (doğduğu yer) ta bir heykeli dikilmiştir.

BESS'LER (Yun. *Bēssoi, Bessoi*, Lat. *Bessi*), eski bir Trak kavmi. B. adı ilk defa Yunan tarihçisi Herodotos'ta geçer. Herodo os'a göre. Satr kavminin bir kısmı olan B., Dionysos kâhinlerinin hizmetinde bulunmuşlardır. Makedonya kıralı II. Philippos (hük. M. Ö. 359 - 336) ile halefi Büyük İskender (hük. M. Ö. 336 - 323) in savaşları tarihinde B. adı geçmemektedir. Bununla beraber bazı eski yazarlara göre B., başka adlar altında Makedonyalılarla savaşmışlardır. Kesin olarak yeniden M. Ö. 183 te III. Philippos'un açtığı sefer dolayısiyle anılmaktadırlar. Makedonya kıralları Trakyanın belli başlı kavmi olan cenkçi B. i hiçbir zaman devamlı olarak hâkimiyetleri altında tutamamışlar, Romalılar da onlara ancak uzun savaşlardan sonra boyun eğdirebilmişlerdir. Roma komutanı Marcus Lucullus, B. i Haimos (Balkan) sıradağında büyük bir meydan savaşında bozguna uğratmış ve şehirleri Uscudama'yı zaptetmiştir (M. Ö. 72). Çok geçmeden B., Caius Octavius'a yenilmişlerdir (M. Ö. 60). Lucius Calpurnius Piso, B. in başbuğu Rabocentus'u öldürtmüştür (M. Ö. 57 veya 56). Roma sivil harbinde (M. Ö. 48) B. i Pompeius'un ordusunda görüyoruz. Brutus, çapulculuklarını cezalandırmak için, B. e karşı sefer açmış (M. Ö. 43), biraz sonra Marcus Licinius Crassus, yeniden B. üzerine yürümüş ve topraklarında bulunan Dionysos tapınağını Odrys'lere vermiştir (M. Ö. 29). Bu tedbir yeni isyanlara ve B. ile Odrys'ler arasında yeni savaşlara sebebolmuştur. Odrys başbuğu Rhoimetalkes, Roma komutanı Marcus Lollius'un yardımiyle B. i yenmiştir (M. Ö. 16 dan önce). B., Dionysos rahiplerinden Vologaeses'in komutasında tekrar ayaklanıp Khersonesos (Gelibolu yarımadası) a kadar ilerlemişlerse de Roma komutanı Lucius Piso tarafından kesin bir yenilgiye uğratılmışlardır (M. Ö. 11). Bundan sonra B., Roma hâkimiyeti altında yaşamışlardır. Strabon, B. i kulübelerde yaşıyan, haydut bir kavim olarak vasıflandırmaktadır. Bu yazara göre, B. in iskân yerleri Hebros (Meriç) un yukarı bölümü ve Haimos (Balkan) ile Rhodope (Rodop) sıradağları arasında bulunuyordu. B. in komşuları Paion'lar, Autariat'lar, Dardan'lar, Ben'ler ve Sapai'lar idi. Ptolemaios'a göre, birçok kabîlelere ayrılan B. in oturdukları saha (Yun. *Bessike*, Lat *Bessica*), M. S. 46 dan itibaren Thrake (Lat. Thracia) eyaletinin bölünmüş olduğu 46 stratēgia (idarî bölge) dan biri idi. B. in iyi madenci olduklarına dair kayıtlar vardır. IV. yüzyıl sonlarına doğru hususiyle Dak piskoposu Niketas'ın propagandası sonunda B., Hıristiyanlığı kabul etmişlerdir. B. hakkındaki kayıtlar, imparator I. Iustinianos (hük. 527-565) zamanına kadar devam etmektedir.

BESSON [*besõ*], **Antoine - Marie - Benoît** (doğ. 1876), Fransız generali. Saint - Symphorien (Rhône) de doğmuş, Saint - Cyr'den çıkmıştır. B., Birinci Dünya Harbinde çeşitli komutanlık ve genel kurmay mevkilerinde bulunmuş ve yaralanmıştır. 1926 da tuğgeneral, 1931 de tümgeneral olmuştur. 1933 te 16. askerî bölge komutanı olmuştur. 1936 da da Paris bölge komutanlığına yükselmiştir. Temmuz 1937 de yüksek harb meclisine girmiştir. 1939 seferberliğinde B., önce Alp ordusuna, sonradan da Yüksek Alsace'taki III. ordular grupuna komuta etmiştir. Mayıs 1940 sonunda, yine Fransız tertibatının solundaki VI. ve VII. ordulara, sonradan da, yeni kurulan X. orduya komuta etmiştir. Kuzey ordulariyle tekrar münasebet kuramıyarak Somme hattını tutmakla yetinmiş ve orada 5 Haziran Alman taarruzuna karşı koymuştur. Mütarekede emekliye ayrılan B., Almanyada bulunan Fransız harb esirleri servisini idare etmiştir.

BESSONOV, Petr Alekseeviç (1828 - 1898), Rus folklorcusu. Harkov üniversitesinde profesörlük yapan B., muhtelit İslâv milletlerinin halk edebiyatiyle meşgul olmuş, bunların mahsullerini toplamış ve yayımlamıştır. Başlıca eserleri: *Bolgarskie pesni* (Bulgar şarkıları) [1855], *Lazaritsa* (Lazar destanı) [1857, Sırp İmparatorluğunun inkırazı hakkındaki efsaneler], *Pesni sobrannıe P. V. Kireevskim* (P. V. Kireevskiy tarafından toplanan şarkılar) [1860 - 74], *Kaleki perehojie* (Dolaşan kötürümler) [1861 -64, ruhanî manzumeler külliyatı], *Detskie pesni* (Çocuk şarkıları) [1868], *Belorusskie pesni* (Beyaz Rus şarkıları) [1871].

BESSOS (ölm. M. Ö. 328), III Dareios Kodomannos zamanında Baktria ve Sogdiana satrapı. Gaugamela meydan muharebesinde (M. Ö. 331) kendi satraplığının ordusuna komuta eden B., bu savaşta yenilip doğuya kaçan Dareios'u esir ederek tahttan indirmiş ve az sonra öldürtmüştür (M. Ö. 330). Sonra doğu eyaletlerinde Büyük İskendere karşı bir millî ayaklanma hazırlamış ve Artakserkses adı altında kendini kıral ilân ettirmişse de çok geçmeden yakalanmış (M. Ö. 329) ve Büyük İskenderin emriyle Ekbatana'ya gönderilerek idam edilmiştir.

BEST, George, (ölm. 1584), İngiliz gemicisi. 1576, 1577 ve 1578 yıllarında Kuzeybatı geçitini bulmak

için yaptığı üç seyahatte Martin Frobisher'le birlikte gitmiştir. B., bu seyahatler hakkında yazdığı *A True Discourse of the late Voyages of Discoverie for the Finding of a Passage to Cathaya by the North-weast, under the conduct of Martin Frobisher, Generall* (Kuzeybatıdan geçerek Çine bir yol bulmak maksadiyle son zamanlarda general Martin Frobisher'in idaresi altında yapılan keşif seyahatleri hakkında doğru bir rapor) [1578] adlı eser Fransızcaya, Latinceye, İtalyancaya tercüme edilmiştir. Nüshalarına pek az raslanmaktadır. 1600 de Hakluyt'in *Voyages* (Deniz seyahatleri) inin III. cildine alınmıştır. B. in 1584 e doğru Oliver st. John, Viscount Grandison tarafından düelloda öldürülmüş olduğu söylenmektedir.

BEST, William Thomas (1826 - 1897), İngiliz orgcusu. Carlisle'da doğmuş, Liverpool'de ölmüştür. Carlisle katedrali orgcusu Young'ın talebesi olmuştur. Londranın bazı kiliselerinde birkaç yıl orgculuk etmiş, sonra Liverpool'e giderek Trinity kilisesinde aynı işi görmüştür. B., birçok kilise musikisi eserleri ve org parçaları yazmıştır. Bunların çoğu *Organ Pieces for Church Use* (Kilise için org parçaları) adlı eserde toplanmıştır. Şu iki eseri de önemlidir: *The Modern School for the Organ* (Modern org okulu) [1853] ile *The Art of Organ Playing* (Org çalma sanatı) [1870].

BESTE: 1. Herhangi bir şekilde meydana getirilmiş müzik eseri, kompozisyon (b. bk.).

2. Klâsik Türk müziğinde büyük şekillerden biri: «Dedenin mâye bestesi», «Itrî'nin puselik bestesi» gibi. Elde bulunan örneklere göre B. nin özellikleri şunlardır: a) Güfte (sözler) ekseriya bir gazelden alınmış iki beyit yani dört mısradan ibarettir. b) Bu güfte herhangi bir makam ile ve büyük usullerden biriyle bestelenir. Bu usuller, peşrevlerde kullanılan usullerin aynıdır. c) B. lerin uzun ve ustalıklı nağmelerle işlenen her mısraından sonra «Ten nen ni.. Yel lel li.. v. b.» gibi, bir mâna ifade etmiyen heceler üzerine yazılmış «Terennüm» adlı kısım gelir. d) Her mısra, kendisinden sonra gelen «Terennüm» kısmiyle birlikte «Hâne» adını alır. e) B. lerin çoğu dört hânelidir. Nadir olmakla beraber yalnız iki hâneden yapılmış B. lere de raslanır. f) B. nin birinci hânesine «Zemin»; melodi bakımından birinci hânenin aynı olan ikinci ve dördüncü hânelere «Nakarat»; melodice bunlardan farklı ve çoğu zaman içine makam değişikliklerini alan üçüncü hâneye de «Miyan» veya «Miyanhâne» denir. Miyanhâne'nin «Terennüm» ü öteki hânelerin Terennüm'lerinden ayrı olabileceği gibi, onların kısmen veya tamamen aynı da olabilir. g) Bestelerde her hâne bir defa okunur, tekrar yoktur.

Beste Isfıhan: Türk musikisinde mürekkep bir makam. Beste Isfıhan makamı, Isfıhan ve Irak makamı dizilerinin birbirine katılmasından meydana gelmiştir. Bu makam, melodik seyri içinde her iki makamın da özelliklerini taşır.

Beste Nigâr: Türk musikisinde mürekkep bir makam. Beste Nigâr makamı Saba ve Irak makamları dizilerinin birbirine katılmasından meydana gelmiştir. Bu makam melodik seyri içinde her iki makamın özelliklerini taşır.

Bestei Kadim: Pençgâh, Dügâh, Hüseynî makamlarındaki en eski üç Mevlevî âyini. Bunların ne zaman ve kimler tarafından bestelenmiş oldukları bilinmediği için, âyin mecmualarındaki kayıtlarının başına «Bestei kadim» diye şerh verilmiştir.

BESTELMEYER [*bestılmayır*], **German** (doğ. 1874), Alman mimarı. Nürnberg'de doğmuştur. Thiersch ve Freiherr von Schmidt'in talebesidir. 1909 da Dresden'de profesör olmuş, 1915 te Charlottenburg'a, 1922 de de Münih'e tâyin edilmiştir. 1924 te Münih Güzel Sanatlar Akademesi müdürü olmuştur. 1906-09 yıllarında Münih üniversitesi binasını genişletmekle şöhret kazanmıştır. Hem maksada uygun, hem de âhenkli olan bu eser, mimaride yeni gelişmeye göre kurulan ilk büyük Alman yapıları arasında yer almaktadır. B. in diğer eserleri şunlardır: «Germanic Museum» (Cambridge, Amerika Birleşik Devletleri) [1915], «Gotha Hayat Sigortası Bankasının yeni yapısı ve genişlemeleri» [1919-22], Berlindeki «Devlet Borçları İdaresi» [1920-23], Nürnberg'deki «Germanisches Museum» (1917 den itibaren), Garmisch (1922), Murnau (1922), Nürnberg'de Protestan kiliseleri (1925-28), Leipzig'de Kroch Hochhaus.

BESTIA, Lucius Calpurnius (M. Ö. II. yüzyıl), Roma konsulu. M. Ö. 120 de halk tribunu iken Caius Gracchus tarafından sürgüne gönderilen P. Popilius Laenas'ın geri çağırılması için bir kanun tasarısı hazırlamıştır. 111 de konsul olunca Numidia Kıralı Iugurtha'ya karşı yapılan harbde Roma ordusu komutanlığiyle görevlendirilmiş, fakat Iugurtha'dan para alarak, Numidialılar için çok elverişli bir barış antlaşması yapmıştır. Çok geçmeden harb yeniden başlayınca, Roma ordusu, Iugurtha'dan rüşvet alan bazı Romalılar yüzünden, şerefsiz bir şekilde teslim olmak zorunda kalmıştır. Halk tribunu L. Mamilius Limetanus tarafından kabul ettirilen bir kanunla Iugurtha'ya yardımda bulunanlar aleyhinde bir teftiş komisyonu kurulmuştur. Mahkûm edilen 4 konsul arasında B. da vardır.

BESTIAIRE [*bestiyēr*; Aşağı Lat. *bestiarium*], eskiden, Tanrının dünyayı, insanı kolayca cennete ulaştırmak için düzenlediği ve tabiatta bize faydalı ders vermiyen hiçbir yaratık olmadığı fikrini konu alan hem fennî, hem ahlâkî bazı ana kitaplara verilen ad. B. yazarları, önce çeşitli hayvanların özelliklerini sayar, sonra bundan mecazî bir tefsirle ibretli bir ders çıkarırlar. *Lapidaire* denilen ana kitaplarda da aynı usuller, kıymetli taşların incelenmesinde kullanılır. Bütün bu eserlerin fennî kısmı, Aristo'ya, Plinius'a, Solinus'a ve bılhassa *Physiologus* adiyle bilinen gülünç masallar külliyatına dayanır. En eskileri nazımla yazılmış olan eserlerin yazarları: Philippe de Thaon (1125 e doğru), Gervaise (XII. yüzyıl sonları) Guillaume le Clerc (1211). Bütün bu eserler arasında ancak bir tanesi, Richard de Fournival'ın *Bestiaire d'Amour* (Aşk Bestiaire'i) u [1250 ye doğru] din ve ahlâk düşünceleri taşımaz. Yazar, sevgilisi için yazdığı bu eserde, hoş, kıvrak bir üslûpla hayvanlara bazı vasıflar atfederek sevgilisinin inadını yenmek için birtakım kıyaslamalara başvurur.

BESTİALİTE (Bestialité), hayvanlarla cinsî münasebet sapıklığı. Bk. CİNSÎ DALÂLET.

BESTIARIUS, İlkçağda Roma sirklerinde vahşi hayvanlarla boğuşan adam. Bunlar ölüm cezası almış hükümlüler, tutsaklar ve serbest amatörler arasından seçilirdi. Ölüm cezalıları silâhsız veya bir kargı ile ölünceye kadar boğuşmak zorunda idiler. Boğuşmaya başlamadan önce kendilerine büyük bir ziyafet verilirdi Asıl B. lar gladiatorlardan daha cesur olan tutsaklardı. Bunlar atlı olarak geyik, karaca ve danalarla, yaya olarak da aslan, ayı ve panterlerle

boğuşurlardı. Başları çıplak, ayaklarında bir çift potin ve üstlerinde bir gömlek, yuvarlak bir kalkan, kargı, yay, tırpan ve mızrakla silâhlanmış olarak dövüşürlerdi. Kaçmamak için yemin ettikleri halde boğuşmaktan korkup kaçmak isterlerse kırbaçlanarak tekrar dövüş alanına sokulurlardı.

Vahşi hayvanlar orman haline getirilmiş büyük bir sirkte kovalanırdı. Seyircileri su doldurulmuş geniş bir hendek, vahşi hayvanların saldırmasından korurdu. Pompeius bir günde 600, Iulius Caesar 200 aslanı sirke salıyordu. Bu yüzden kuzey Afrikada vahşi hayvan kalmamıştı.

BESTUJEV, Aleksandr Aleksandroviç (1795-1837), Rus yazarı. *Marlinskiy* takma adını kullanmıştır. Orduda yüzbaşı iken 1825 te Dekabrist (b. bk.) lerle birlikte bir suikasta iştirak ettiğinden Yakutsk'a sürülmüş, fakat 1829 da Kafkasyada tekrar orduya alınmış, Kafkas muharebelerinde ölmüştür. Romanlarının çoğunun konusu, Kafkasyanın yalçın dağlarında geçen askerlik hayatıdır. En çok tanınan eserleri: *Ammalet Beg* (Ammalet Bey) [1832] ile *Mullah Nur* (Molla Nur) [1836] kikâyesidir. Bazıları Almancaya tercüme edilmiştir. Toplanmış eserleri 1839 da çıkmıştır.

BESTUJEV - RYUMİN: 1. Alekaey Petroviç, Kont (1693 - 1766), Rus devlet adamı. Moskovada doğmuş, gene orada ölmüştür. Almanyada terbiye görmüş olan A. B., Büyük Petro zamanında elçi, İmparatoriçe Anna zamanında bakan, Yelisaveta zamanında da şansöliye olmuştur. Avusturya ile yaptığı ittifakla Rusyayı Yedi Yıl Harbine sokmuştur. İmparatoriçenin, ölüm döşeğinde bulunduğu sırada, Rus ordusunu keyfî olarak Doğu Prusyadan geri çağırınca, 1758 de azledilerek Moskovadan sürülmüştür. II. Yekaterina onu 1762 de geri çağırıp feldmareşal yapmıştır.

Bestujev'in sinir damlaları veya Bestujev'in demir tinkturu: simya devrinden kalıp hâlâ Tinctura Ferri Chlorati Aetherea adı altında kullanılan bir ilâç. Rus devlet adamı Bestujev - Ryumin tarafından uydurulmuştur. Şeffaf, sarı, eter kokusunu gösteren, yanan ve demir tadında bir sıvı. % 1 demir taşıyan bu sıvı, demir klorürü çözültüsü, eter ve alkolün karışımından meydana gelir. Kloroz'a karşı kullanılır.

2. **Konstantin Nikolaeviç B. - R.**, (1829 - 1897), Rus tarihçisi. Kudreşki (Nijniy - Novgorod ili) de doğmuş, Petersburg'da ölmüştür. 1865 - 1882 Petersburg üniversitesinde profesörlük, 1872 - 1882 yılları arasında İslâv Hayırseverler Derneğine başkanlık etmiştir. Başlıca eseri bitmemiş *Russkaya istoriya* (Rus tarihi) dır [2 cilt, 1872 - 1885]. Bununla beraber Rusya tarihinin kaynakları hakkında esaslı bir araştırma da çıkarmıştır.

3. **Mihail Petroviç B.-R.**(1688-1760), Rus devlet adamı. Aleksey Petroviç B. - R.in kardeşidir. Moskovada doğmuş, Pariste ölmüştür. Kopenhag (1705), Londra (1720 - 21), Stockholm (1721 - 26, 1732 - 39), Varşova (1726 - 30) ve Berlin (1730 - 32) elçiliklerinde bulunmuştur. 1741 - 43 İsveç - Rus harbini hazırlayanlardan biridir. 1756 - 60 yıllarında bir misyonla Versailles'a gönderilmiş ve başarı göstermiştir.

BEŞ VAKİT (Evkat-ı hamse), yer yuvarlağının mihveri etrafında dönmesinden meydana gelen seher, fecir, tulû, işrak, duha, zeval v. b. zaman ayrımlarından sabah, öğle, ikindi, akşam, yatsı sürelerini gösteren bir deyim. B. V., günün tabiî hallerinden olmakla beraber dinî özellik taşır. Din bakımından gün süresi, güneş doğmasından zevale kadar serbest (vakt-i mühmel) tir zevalden sonrası, namaz vakitleri (evkat-ı mektube) ne göre, bölümlere ayrılmıştır. namazlar da bu bölümlerin adlarıyle anılırlar: öğle vakti, güneş kırılması (fey-i zeval) ndan sonra gölgenin bir (veya iki) misli uzamasına kadardır. İkindi, güneş batıncaya (veya kızarıncaya) kadardır. Akşam, güneş batmasından ufukta şafak (kızıllık veya ondan sonra gelen aklık) kayboluncaya kadardır. Yatsı, gece karanlığının basmasından fecre (sabah ışığının doğmasına) kadardır. Sabah, fecirden güneşin doğmasına kadardır.

Namaz vakitleri, *Kur'an*da ve hadîslerde gösterildiği halde, sınırlarının tâyininde sahabeler ve müçtehitler arasında fecir, şafak, asr kelimelerinin tefsiri yüzünden anlaşmazlıklar çıkmış, bundan da fecr - i kâzib, fecr-i sadık, asr-ı evvel, asr - ı sani, şafak - ı ahmer, şafak - ı ebyaz gibi farklar doğmuştur. Asr-ı evvel ile asr-ı sani, güneşin kızarması ile batması, gece yarısı (veya son üçte biri) ile fecr-i sadık arasında mühmel vakitler olduğunu söyliyenler de vardır.

Vitir namazı, yatsı vakti içinde, yatsı namazı kılındıktan sonra kılınır. Ayrıca vakti yoktur. Çünkü namaz vakitlerinin beş olduğunda icma-ı ümmet (b. bk.) vardır. Bu icmadan vitir namazının farz olmadığı da çıkarılmaktadır. Böylece akşamın şafakından sabahın fecrine kadar olan vakit, hem yatsı hem vitir namazlarının zarfı olmuş oluyor. Bütün fıkıhçılara göre vakit, bir bakımdan namazın sebebidir. zira vakit gelmedikçe namaz farz olmaz; bir bakımdan şartıdır, vaktinden önce namaz kılınmaz, vaktinden sonra ise kazaya kalır; bir bakımdan namazın zarfıdır, vakit içinde kılınır ve bu vakitler başka namazları da içine alır. Bu yüzden de vakti içinde kılınan namaza niyet edilirken onu tâyin etmek gerektir. Bu üç bakıma göre, vakit vücubun sebebi, edanın şartı, müeddanın zarfıdır. Bu esaslardan birtakım anlaşmazlıklar doğmuştur. Birçoklarına göre, her vaktin son cüz'ü vücuba sebeptir, bir vaktin son cüz'ünde Müslüman olan bir kimseye o vaktin namazı farzdır; o anda bayılan kimseye veya çocuk doğuran kadına o vaktin namazı farz olmaz; beş vakti sırasiyle kılan kimseye sahib - i tertib (bk. SAHİB-İ TERTIB) denilir. Vakit namazlarını birleştirmek caiz olmaz. Kuzey kutbu memleketlerinin ve güneşin birbiri ardınca batıp doğduğu yerlerinde vakit bulunmadığı için yatsı veya sabah namazları farz olmaz, bu namazların kazası da lâzım gelmez, demişlerdir. Zeyleî, Timurtaşî ve Şirinbilâlî bu kanaattedirler; Bürhaneddin 'el-Kebîr ve Haskefî, vakit olmasa da namazlar vâcip olur ve eda niyetiyle kılınır ictihadındadırlar. Bu meseleyi yerinde inceliyen Musa Carullah Efendi *Uzun günlerde ruze* adlı eserinde «tulû ve gurub gibi tabiî haller bulunmasa da yeryuvarlağı mihverinde günlük devrini tamamlamış olduğu için namaz vakitleri tahakkuk eder; zeval ve şafakın kaybolması gibi haller itibarîdir; vakit, sebep de, şart da olamaz, zira sebep maksadın vesilesidir, şart da maksada ulaştırmak için muteberdir maksadı ibtale müncer olacak sebep de, şart da kendiliğinden sâkıttır.» der. Buna Peygamberin «Allah kullarına her gün beş namaz farz kılmıştır» hadîsi de delil olarak gösterilebilir. Hoca Zihni Efendi *Kitab - us-salat*ta «Beş vakit, yeryuvarlağının her tarafında tahakkuk etmediği için, Kur'an - ı Kerimde mensus olarak gelmemiştir»;«Fesübhan 'Allahi Hine tümsune» âyeti ile «Vesselât'il-vusta» âyeti, namazların beş olmasına delildir, lâkin nas değildirler» diyor ki bu, şart bulunmıyan yerde meşrut tahakkuk etmez ve vakitlerin beşten azalacağına *Kur'an* işaret

etmiştir, demektir. Bu ictihadda bulunan fıkıhçılar, namazın hakikî sebebinin emr-i ilâhî, şartının da namazın tevâlisi ile nimetlerin tevâlisi olduğunu kabul ederler. Namazın teşri'edilmesindeki hikmeti mütalâa edenler, biri insanın nefsini tehzibetmesi ve günahlarına kefaret olması, diğeri Allahın büyüklüğünü düşünüp sonsuz nimetlerine şükretmesi bakımından bu ibadette, insanî ve ilâhî taraflar bulunduğunda birleşirler, buna göre Allahın hesapsız nimetlerine karşı her an şükür ile mukabelede güçlük olduğundan şâri, işi kolaylaştırmak için her türlü şükür nevilerini toplıyan namazı zaman aralıklariyle günde beş defa teklif etmiştir. Aksi takdirde altı ay gündüz altı ay gece olan yerlerde insanları mükellefiyetten bağışlamak lâzım gelir ki bu, dinî gayeyi ihmal olur. Bu gibi yerlerde namazları takdir ile kılmak gerekir. Bununla da vakit şartının itibarî olduğu ve namazların mazeret halinde birleştirilebileceği (cemi) meselesi ortaya çıkar. Namazları birleştirmenin caiz olduğuna, Hazreti Peygamberin Arafat'ta ikindi namazını öğle namazı ile birlikte (cem-i takdim ile), Müzdelife'de akşam namazını yatsı ile birlikte (cem-i te'hir ile) kıldığını delil olarak gösterenler vardır. *Sahih-i müslim*de İbni Abbas'tan rivayet edilen iki hadîste Peygamberin mazeret olmadığı halde öğle ile ikindi ve akşam ile yatsı namazlarını ümmete sıkıntı olmasın, diye birleştirdiği yazılıdır. İbni Abbasın ve Hazreti Alinin, namazları birleştirdiği hakkında da rivayetler vardır. Ahmed bin Hanbel bir meşguliyetten dolayı namazları birleştirmeyi caiz görür. İmam-ı Mâlik ve Şafiîlerden bir zümre, hastalık ve yağmur gibi sebeplerle birleştirme, caizdir, derler. Bu rivayetler ve ictihadlar, vakitlerin namaz için şart ve sebep olmasının görünüşte öyle olduğunu (bk. NAMAZ, namazların cem'i), vakit tâyininin aralık zaruretinden ileri geldiğini belirtmektedir.

Namazların beş vakit olduğunu *Kur'an*, sayı ile göstermemiş, fakat «Fesübhan 'Allahi Hine tümsune» (Rum 17, 18)«Vessalat 'il-vusta» (Bakare 238) «Tarafeyinnehar»(Hud 115) ve «kuranelfecr» (İsra 78) ve «min anailleyli» (Taha 130), «Kitaben mevkuta» (Nisa 102) âyetleriyle vakitleri belli etmiştir. Peygamberin kavlî ve fi'lî hadîsleri, bu arada meşhur olan ârâbî ve Cebrâil hadîsleri bu noktayı sayı ile de açıklamıştır. Şirinbilâlî, *Dürer* haşiyesinde «Vessalat 'il-vusta» âyetinden beş vakit namaz muradedildiğine icma olduğunu nakletmekte, Kasanî de *Bedayi'us-sanayi*de «Hine tümsune» âyetinin beş vakti açıkladığını İbni Abbas'ın ve Ebu Mansur-i Matürîdî'nin ifade ettiklerini söylemektedir.

Beş vakit namazlarından sabahın iki, akşamın üç, diğerlerinin dört rekât oluşu namazların hangi tarihte farz kılındığı ve hangi tarihte beş olduğu meseleleriyle ilgilidir. *Dürr'ul-muhtar*da Haskefî, namaz, İsra (b. bk.) gecesinde farz edilmiştir, ondan önce biri güneşin doğmasından, diğeri batmasından önce olmak üzere iki namaz vardı, diyor. Bu iki namazın farz olarak da, teabbüdî olarak da kılındığını söyliyenler vardır. Tahtâvî, *Merak'ul-felah* da namaz cumhura göre hicretten bir sene önce İsra' gecesinde farz kılınmıştır. Göklerin üstünde Tanrı katında farz kılınması namazın yüksekliğine işarettir. Evvelâ elli vakit farz edilmişti, Hazreti Musa vasıtasiyle beşe indirildi, diyor.

Şârihleri, Buharî'nin rivayet ettiği hadîslere dayanarak, namazlar İsra' gecesinde seferde ve hazarda ikişer rekât olarak farz edildi, Peygamber Medineye hicret edip rahatlandıktan sonra ziyadeleştirildi, yalnız sabah namazında kıraat uzun olduğu için iki rekât bırakıldı, akşam namazı ise gündüzün vitri olduğu için rekâtları değiştirilmedi, dört rekâtlı namazlar yerleşince seferî namazlar, «Kasr» âyeti nâzil olması üzerine, Hicretin dördüncü yılında ikiye indirildi, diyor. Halbuki Mirac hadîsi Ahad rivayetiyle sabittir ve muhtelif surette tefsir edilmiştir. Bu sebeple Ebu Hanife, bu hadîsi inkâr eden kâfir olmaz, der. Hanefîlere göre sefer namazı sonradan kısaltılmış değildir, onlar namazın farz oluşu ve rekâtları meselesinde Hazreti Ayşeden rivayet edilen «Namaz ikişer rekât olarak farz edildi. Sonra peygamber hicret edince hazarda dört rekât farz edildi, seferde olduğu gibi bırakıldı» hadîsine dayanmaktadırlar. Bu hadîs Buharî ve Müslim *Sahîh*lerinde rivayet edilmiştir ve doğruluğunda ittifak vardır (bk. NAMAZ, REKÂT, SEFERÎ, MİRAC).

BEŞ YILLIK HAK SUKUTU MÜDDETİ. devlet borçlarının, alacaklıları tarafından beş yıl istenmeyince uğradığı zaman aşımı. Medenî hukukta zaman aşımı müddeti daha uzundur. Meselâ borçlar kanunu hükmüne göre bizde bu müddet, kira ve faiz gibi bazı haklar bir yana, öteki haklar için on yıldır. Devlet borçlarının, beş yıl gibi daha kısa bir zaman istenilmeyince zaman aşımına uğratılması, devlet bütçesinin özelliğinden doğuyor. Gerçekten bir yıl bütçesine birçok eski yılların masrafı yükletilemez. Bundan ötürü, bazı memleketlerde bu beş yıllık zaman aşımı kabul edilmeden önce, arasıra çıkarılan kanunlarla eski devlet borçları silinirdi. Daha sonra bunu bir esasa bağlamak ihtiyacı duyularak beş yıllık zaman aşımı kabul edilmiştir. Bu beş yıllık zaman aşımı, borcu tamamiyle ortadan kaldırır. Borçlar, zaman aşımına uğrıyan medenî hukuka ait borçlarda olduğu gibi, zaman aşımı gerçekleştikten sonra tabiî bir vecibe halinde dahi yaşıyamaz. Hattâ devlet borçlarına ait bu müddet, medenî hukuktaki mânasiyle bir zaman aşımı müddeti olmaktan ziyade bir mühlet, bir hak sukutu müddeti sayılır. Netekim Fransızcada bu müddete «déchéance quinquennale» (beş yıllık hak sukutu müddeti) adı verilmektedir.

Fransız bütçe esaslarında yer alan bu hak sukutu müddeti, beş yıl iken 1934 te dört yıla indirilmiştir ve adı da «déchéance quadriennale» (dört yıllık hak sukutu müddeti) olmuştur.

Bizde 1927 tarihli Muhasebei Umumiye Kanunu'na göre, bir yıla ait olan ve bütçe masraflarından doğan devlet borçları, o yıl sonundan başlıyarak beş yıl içinde sahipleri tarafından haklı bir mâzeret olmadan yazılı olarak istenmez ve takibedilmezse veya müsbit evrakı gösterilmezse zaman aşımına uğrar. Bu borç, ilişkin olduğu yıl sonunda «bütçe emaneti» hesabına alınmışsa ve beş yıl içinde istenmemişse hazineye gelir kaydolunur. Yalnız faiz kuponlariyle amorti isabet eden senetlerin zaman aşımı hususunda bu istikrazlara ait mukavele ve kanunlarda gösterilen müddetlere bakılır. Bizde beş yıl içinde istenmiyerek zaman aşımına uğrıyan borçlar hakkında adlî mahkemelere baş vurarak mâzeret ileri sürülebilir, mahkemeden de mâzeret hakkında ilâm alınırsa bu gibi borçlar ödenir. Beş yıllık hak sukutu müddetine tabi borçlar, bütçe masraflarından doğan borçlardır. Depozitolar, kefalet akçeleri gibi hazineye bırakılan ve «âdi emanet» mahiyetinde olan alacaklar, medenî hukuk zaman aşımına tabidir.

BEŞE: bk. PAŞA.

BEŞERÎ COĞRAFYA (Géographie humaine, Anthropogéographie), insanın, yerleşmiş bulunduğu yerle olan

ilgi ve bağlılığını. bu yerin insan tarafından değiştirilmiş ve insan için işe yarar hale getirilmiş durumunu ve bunlarla ilgili çeşitli olayları inceliyen coğrafya kolu. Bu çerçeve içinde belirtilen B. C. alanına insan üzerine tesir eden birçok coğrafya olayları girer ki, bunların başında bir ülke veya bölgenin karalardaki yeri, ada, yarımada, içbölge oluşu, denizle bağlantısının derecesi, büyüklüğü, yerşekilleri (dağlık, ova, yüksek düzlük), iklimi, bitki örtüsü, akarsuları, gölleri, yeraltı suları. toprakaltı zenginliği gelir. Buna göre B. C. için, fizikî coğrafya olayları temel teşkil eder. Öte yandan, bu olaylara uyar şekilde insan yerleşmesinin nasıl olduğu, yerleşme yerleri, yerleşmenin nev'i, büyüklüğü, biçimi, teşekkül tarzı, çeşitli halk ve milletlerle bunların kültürlerinin yayılış ve dağılış şekli, bir ülkenin türlü yerlerini ve ayrı ayrı ülkelerle kıtaları birbirine bağlıyan ulaştırma (yol, taşıt) ve bunun iktisadî etkileriyle çeşıtli yönleri B. C. nın çerçevesi içine girer. Buna göre, geniş anlamiyle B. C. içine iktisadî olaylar da girmiştir. Dar anlamiyle B. C. nın çerçevesi içine, bir ülkenin mahsulü sayılan ve o ülkeyi işlemiş, değiştirmiş, oraya kendi damgasını vurmuş bulunan insan ve insan toplulukları girer.

Böylece, B. C. içinde şu ana kollar belirmiş bulunur:

1. İnsanın, yeryüzündeki sayısından, yayılış ve dağılışından, yaşama sahasından, dünyanın ökumen (yerleşilebilir) ve anökumen(yerleşilemez) yerlerinden, nüfus hareketlerinden (bir ülke içindeki göçler. türlü ülkeler ve kıtalar arasındaki göçler), bir memleketin ve dünyanın nüfus besleme derecesinden bahseden «nüfus coğrafyası».

2. Yeryüzünün türlü bölgelerinde tabiî olaylarla ilgili olarak çok çeşitli sıklıkta toplanmış bulunan ve ayrı iktisadî temellerin etkisiyle birbirinden farklı bir şekilde gelişmiş yerleşme tarzından (çeşitli özellikte köy yerleşmesi, şehir yerleşmesi, büyük şehir, göçebelik, yarı göçebelik, dağınık yerleşme, toplu yerleşme, devamlı veya geçici yerleşme...) bahseden «yerleşme coğrafyası» (iskân coğrafyası).

3. Yeryüzündeki insan soylarından, bunların özelliklerinden, iklime uyma (aklimatasyon) olay ve şekillerinden bahseden «ırklar coğrafyası».

4. Yeryüzünün türlü ülkelerinde raslanan hastalıklardan (hususiyle sıcak memleket iklimlerinde doğan hastalıklar), bunların dağılış ve yayılış şekılleriyle tesirlerinden, bu hastalıkların önlenmesi esaslarından bahseden «tıbbî coğrafya».

5. Türlü halk topluluklarının, dillerinden, dinlerinin yeryüzündeki dağılışından ve bu dağılışın coğrafî temellerinden, çeşitli kültür derecelerindeki insan topluluklarından, kültürün dünyaya yayılışından ve kültür gelişmesinin coğrafî temellere nasıl dayandığından bahseden «kültür coğrafyası».

6. Devletlerin doğuşundan, büyümesinden, yaşama imkânlarından ve şekillerinden coğrafya esasları içinde bahseden yani devletin kapladığı yerle böyle bir ülkenin tabiat durumu, nüfus ve ekonomi bakımından bu yerle ilgisini göz önüne alan «siyasî coğrafya».

Dar çerçevesiyle bu ana kolları içinde toplıyan B. C. nın, geniş çerçevesi içinde, iktisadî coğrafya ve bu arada bilhassa yollar ve taşıtlardan bahseden «ulaştırma coğrafyası» (münakale coğrafyası), türlü ülke ve bölgelerde elde edilen ham ve işlenmiş malların başka yerlere satılmasından, coğrafya şartları içinde bahseden «ticaret coğrafyası» yer alır. Bu çeşitli kolları toplıyan B. C., genel coğrafyanın, insan ve onun faaliyetleriyle ilgili bir bölümü olarak görülür.

B. C. nın başlıca yardımcıları antropoloji etnoloji ve etnografya, çeşitli dil ve kültür bilgileri, devletler hukuku, iktisat, tarih, sosyolojidir.

B. C. nın metodları da coğrafyanınkilere uyar. B. C. da da doğrudan doğruya yerinde ve ayrıca harita üzerinde yapılan müşahedeler esastır. Bu müşahedeler, yazı ve şekille tasvir olunur, olaylar harita üzerine geçirilir, başka coğrafya olayları ve türlü bilimlerin yardımiyle, mukayese ve deney yollarından da faydalanılarak izah olunur. İnsanla tabiat ve kültür yöresi arasındaki çeşitlî ve çok taraflı ilgi, B. C. olaylarının izahını ve her vakit bir kaideye bağlanmasını güçleştirmiştir. Gerçekten, fizik coğrafyaya göre çok büyük bir çeşitlilik ve değişkenlik gösteren B. C. olaylarının açıklanmasında kanunlardan faydalanmak. konusu insan olan diğer birçok bilimlerde de olduğu gibi, güçtür. Zira zorlayıcı gibi görünen birçok tabiat olay ve kuvvetlerine karşı insanın iradesi ve isteği kendisini göstermiştir. Ancak, insan yaşama sahası olarak yere (toprağa) bağlıdır ve insanın serbest ve isteğine bağlı gibi görünen hareketlerinin altında bu «yere bağlılık» zarureti her zaman kendini göstermiştir. Öyle ki, insanın arzusu yalnız yerle ilgili imkânların iyi kullanılmasında veya kullanılamamasında belirmiştir. İnsan için bir yöre (başlangıçta tabiî yöre, işlendikten sonra kültür yöresi), iyi veya kötü faydalanılan bir sermaye durumundadır. Bir tabiî yörenin, kültür yöresi haline geçmesinde de, orada yerleşmiş bulunan insan topluluğunun başarma derecesinin büyük etkisi olmuştur. Fakat insanın böyle bir yerdeki çalışmaları, ne kararla ve ne de kadere uymuş olmaktan ziyade üzerinde yerleştiği ve âdeta kökünü saldığı toprağın verdiği imkânlar içinde ve derecesinde gelişebilmiştir.

İnsanın, toprakla olan bu ilgisinden ve ona çeşitli derecede bağlı bulunuşundan birtakım B. C. kanunları doğmuştur:

1. Sebeplilik (İlliyet) kanunu. Yeryüzü insanın yalnız yerleştiği bir alan değil. aynı zamanda yetiştiği bir yerdir ve yeryüzü ile insan arasındaki ilgi, insanın yapıcı ve yaratıcı kudretine bağlı olarak gelişmiştir. B. C. da sebeplilik, çeşitli şekillerde belirmiştir. Bunlardan biri fiziksel kimyasal sebeplerdir. Ya birdenbire beliren olaylar (deprem, volkan püskürmesi, tufan, kasırga, dağ göçmesi, nehirlerin taşması... gibi) yahut yavaş yavaş olan gelişmeler, insanla tabiat arasındaki ilgiyi belli etmiş ve insanı bu tabiat şartlarına uymağa zorlamıştır İnsana ve onun eserlerine tesir eden sebeplilik kanununun belirdiği bir başka şekil de biyolojiktir ki bu da kısmen fızyolojık (ırkların teşekkülünde, çalışma gücünün ve kültürün gelişmesinde, halk topluluklarının meydana gelişinde, iktisadî gelişmede, iklimin tesirleri v. b.), kısmen patolojik (bir bitki veya bir hayvan gibi, insanın da yerleşmiş olduğu yere belirli bir derecede bağlı bulunması ve böylece meselâ tropik bölge insanları, kutup bölgelerinin insanları gibi çok farklı iklimlere alışma dolayısiyle yer değiştirme halinde hastalıkların başlaması, yerli birtakım hastalıklar...) şekilde kendini göstermiştir.

2. Ara organlarının değeri kanunu. İnsan ve onun eserleri, yalnız tabiat ve kültür yörelerinin doğrudan doğruya etkisı altında kalmamış, araya giren birtakım olayların yardımiyle bu etki kendini göstermiştir. Meselâ, Ame-

rikanın bugünkü gelişmesinde yalnız tabiatla insan arasındaki ilgiyi değil, buraya sokulan Avrupalının ve Avrupa kültürünün geniş ölçüde etkisini aramak gerekir. Yine meselâ bir yerdeki istihsal fazlalığının değeri sadece toprağın verimiyle değil, aynı zamanda araya giren ekonomik gelişme derecesi, yol ve taşıt imkânları ile de ilgilidir.

3. Tabiatla insan arasındaki bağlantının değişmesi kanunu. İnsanla tabiat ve çevre arasındaki bağlantı her zaman aynı derecede kalmaz. Zira tabiat, insanın ilerlemesi ve yeni buluşlariyle tarih boyunca değişmelere uğramıştır. Bunun belirgin örneklerini büyük endüstri memleketlerinde görmek mümkündür (el tezgâhları devri buhar gücü ve elektrik enerjisinin tatbiki devri, madencilikte gelişmeler ve bütün bunlarla ilgili olarak yerleşme yerlerinde ve yaşama tarzlarında büyük değişiklik).

4. Tekâmül kanunu. İnsanla yaşadığı yer arasındaki ilgi, zamanla değiştiğine göre, B. C. olaylarında da bir tekâmül (Darwin'in tekâmül nazariyesine uyar şekilde) var demektir.

5. Göçme ve nakletme kanunu. İnsan ve eserleri, sadece bir coğrafî çevreye takılıp kalmaz, başka yerlere de taşar (göçme) ve nakledilir. Bu sebepten, yeryüzündeki insan ve eserleri sadece otokton değildir, çok vakit alloktondur. Başka bir ülke veya bölgeye olan böyle bir göç ve nakilden sonra, insan ve eserleri oraya uymuş, fakat bu uyma sırasında yüzlek kalmış yahut derinlere işlemiş bir halde değişiklikler olmuş, bu arada yeni bir yerlileşme olayı kendini göstermiştir. Bu kanunla bugünkü halk ve millet toplulukları, devletlerin teşekkülü açıklanabilir.

6. Değişik tesirler ve coğrafî tesirin birliği kanunu. İnsan, bulunduğu yerin bir dereceye kadar mahsulü sayılır. Fakat o, yaşadığı yeri değiştirir. Buna göre, insan sadece tabiatın tâbii durumunda olmayıp, karşılıklı tesirler esası teşkil eder. Bu değişik tesirlere bir de yenileri (yeni buluşlar, göç, nakletme...) karıştığı zaman muhitle insan arasındaki ilgi daha karışık bir durum alır. Bk. COĞRAFYA.

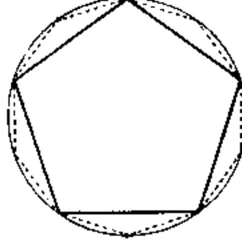
B. C., coğrafyanın en yeni alanıdır. Kurucusu Alman F. Ratzel olmuştur. Fakat başlıca Vidal de La Blache, A. Demangeon ve Jean Brunhes'in gayretleriyle XV. yüzyılda Fransada gelişmiştir. Brunhes, B. C. nın konusunu şöyle tarif etmiştir: bir taraftan yeri, sırf tabiî manzaralariyle insanın peyda olmasından önceki durumunda tasavvur edelim; diğer taraftan da şimdiki yeri, üzerinde insan gayretlerinin bıraktığı izlerle, yani ev, şehir, yol ve kanallariyle, tarla, çayır ve işletilmekte olan ormanlariyle birlikte gözümüzün önüne getirelim. Bu iki dünyanın arasındaki fark büyük olacaktır. İşte bu fark, B. C. nın konusunu teşkil eder.

Vidal de La Blache'a göre B. C., yaşama tarzları teorisine, yani tabiî çevrenin insan ve faaliyetleri üzerindeki tepkisine ve insanın, değiştirmekte olduğu bu çevre üzerindeki tepkisine dayanır.

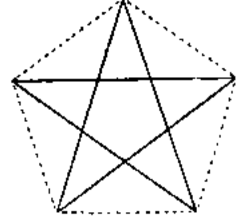
Fransız okulu coğrafyacılarına göre ise B. C., insanın yeryüzündeki yayılmasını gerek keyfiyet bakımından (ırklar, insan tipleri), gerek kemiyet bakımından (habitat, kesafet; buna demografya da denir), gerek tabiat kuvvetleri gibi tabiî çevreyi de değiştirebilecek insan faaliyetlerinin tarifi ve tasnifi bakımından inceler.

Diğer taraftan Jean Brunhes, insanların meydana getirdiği yeryüzü olaylarının bir tasnifini teklif eder. Böylece (ev ve yollar gibi) insanın yeri, istihsale yaramıyan bir şekilde işgaline ait olayları; evcil hayvanlar ve işlenen tarlalar gibi, insanın hayvan ve bitkileri fethini gösteren olayları; nihayet yeraltı hazinelerinin sömürülmesi ile bitki ve hayvanlar üzerinde yapılan tahribat gibi tahripçi bir iktisada ait olayları birbirinden ayırır.

BEŞGEN (Pentagone), beş kenarlı bir çokgen. Daire içine çizilmiş düzgün beşgen, düzgün on kenarlının köşe-

Şekil: 1
Düzgün beşgenin elde edilmesi

Şekil: 2
Yıldızlı düzgün beşgenin elde edilmesi

lerini birer atlayıp birleştirerek elde edilir (şekil 1). Yarı çap orta ve yan oranı üzere bölününce, büyük parça, düzgün on kenarlının kenarı olur. Düzgün beşgenin köşelerini birer atlayıp birleştirmekle yıldızlı düzgün beşgen (pentacle) elde edilir (şekil 2). Çevre çemberinin yarı çapı R, bayağı düzgün beşgenin bir kenarı a, yıldızlının kenarı a' olursa,

$$a = \frac{R}{2}\sqrt{10-2\sqrt{5}}\ ,\ a' = \frac{R}{2}\sqrt{10+2\sqrt{5}}\ \text{dir.}$$

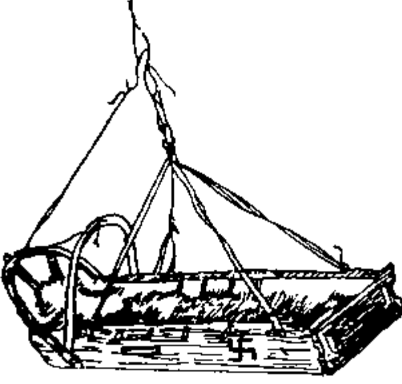
BEŞGÜN HUMMASI (*Fièvre de Volhynie* veya *Febris quintana*), memleketimizde de raslanılan bulaşıcı bir hastalık. Kuluçka devri 5 - 38 gündür. Ateşi birden başlar, 1 - 2 gün sürer, 5 - 6 gün ara ile bu ateşli devre 1 - 2 defadan 10 defaya kadar tekrarlar. Ateş zamanında pek şiddetli baş, eklem, adale ve kemik (bilhassa tibia kemiği) ağrıları, nevralji, bol ter ve kusma vardır. Dalak büyümüştür, pek seyrek albüminüri görülür. Hastalığın klinik gösterileri son derece değişik karakterdedir, fakat hiçbir zaman ölümle neticelenmez.

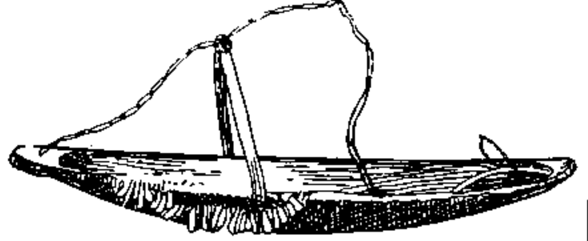
Âmili, 1916 da Töpfer tarafından bulunmuş olan *Rickettsia quintana*dır. Hastalık elbise bitleriyle geçer.

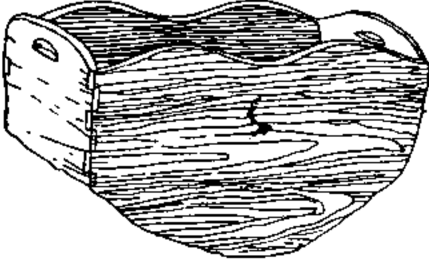
Rusyadaki endemik bir odaktan yayılan hastalık, ilk defa 1915 te doğu ve batı cephelerinde de görülmüş ve her iki taraftan yarım milyon askeri saf dışı bıraktığı için Alman, İngiliz ve Amerikalılar tarafından dikkatle incelenmiştir.

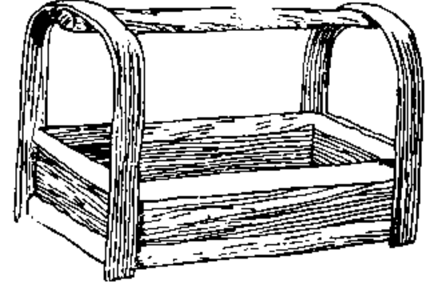
İngilizlerin *Trench fever* (siper humması) ve Almanların *Werner-His hastalığı* dedikleri B. H. ndan bit mücadelesi ile korunulur. Ayrı bir tedavi metodu yoktur.

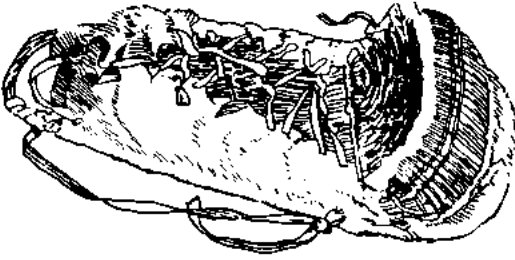
BEŞİK, küçük çocukların yatmasına yarıyan ve çoğu sallanacak şekilde yapılan bir çeşit karyola - yatak. Genel olarak yuvarlak iki ayak üzerinde çocuğun rahatça yatıp uyuması için sallanmağa elverişli somya veya kayık yahut oturak biçiminde bir kasa olan B. in çeşitli kültür seviyelerine, bölgelerine göre, birbirinden farklı şekilleri vardır: Kuzey Amerika ve Kanadada yan tarafları iki hilâl şeklinde oyulmuş bir çeşit küfe olup çocuk, içine ata biner gibi oturtulur. Avrupa ve Asyanın arktik ve subarktik bölgelerinde ağaçtan veya kayın ağacı kabuğundan yapılma kasa şeklinde B. ler kullanılır. Çinde daha çok salıncak gibi asılan örme B. ler, İslâm kültür bölgesinde de, uzunca ayaklı ve bu ayaklara bağlı iki mihver kolu üstünde sallanan ağaç B. ler kullanılır.

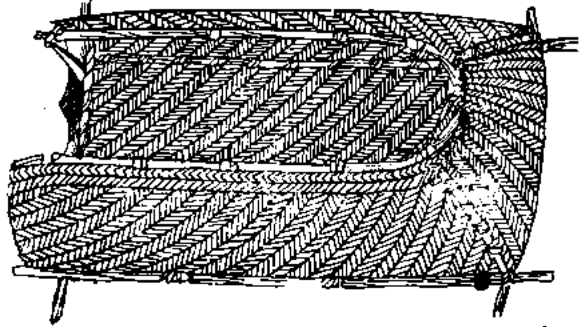

1

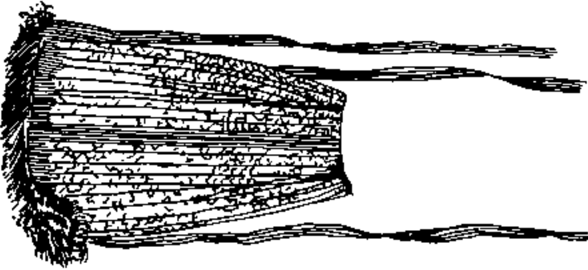

2

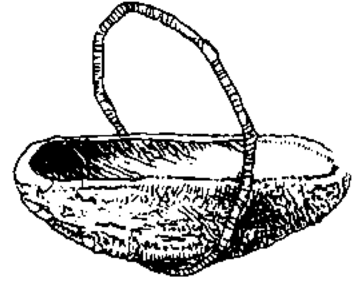

3

4

5

6

7

8

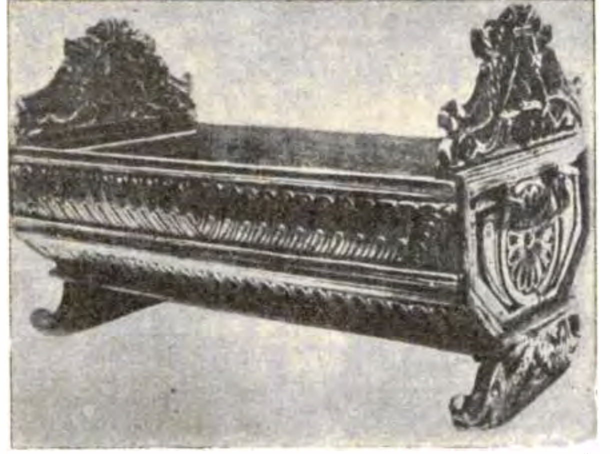
Beşik tipleri: 1. Soyot Türklerinde, 2. Tunguz, 3. İsveç, 4. Türkistan, 5. Eskimo, 6. Gine, 7. Güney Afrika, 8. Avustralya.

B., daha çok ağaçtan (en başta abanoz, demirhindi, ceviz ve servi), seyrek olarak da madenden (demir, gümüş, altın) yapılır. Ağaç B. ler genel olarak ayna veya boya nakışlariyle süslenir. Varlıklı olanlar, ağaç üstüne kadife kaplattıkları gibi, gümüş, altın levha veya kakmalarla da süslerler. Sedef, bağa veya fildişi oturtulmuş olanları da vardır. Hele Türk B. leri arasında süs bakımından sanat eseri sayılacak güzellikte olanları vardır.

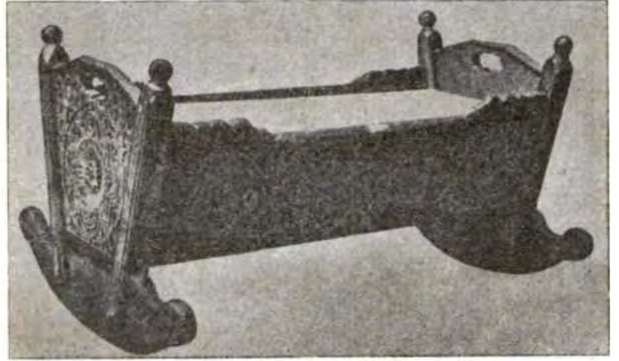
B., az çok şekil farkiyle dünyanın hemen her yerinde bilinir ve kullanılır. Yalnız Afrikada, Avustralyada ve Güney Amerikanın büyük bir kısmında kullanılmaz. Buralarda çocuk, göçebe kabîlelerde olduğu gibi sırtta taşınır;

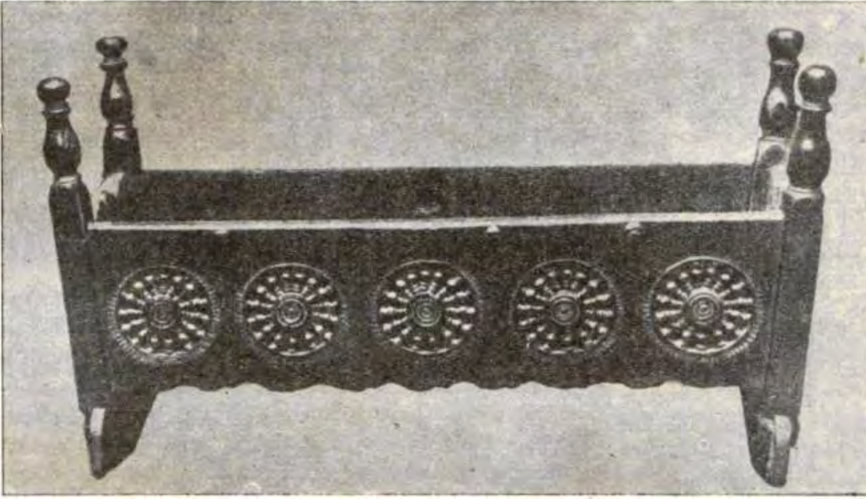
1

2

3

4

1. Roma kıralı II. Napoléon'un beşiği (Fontainebleau şatosu).

2. Oymalı beşik (Lombardia, XVI. yüzyıl).

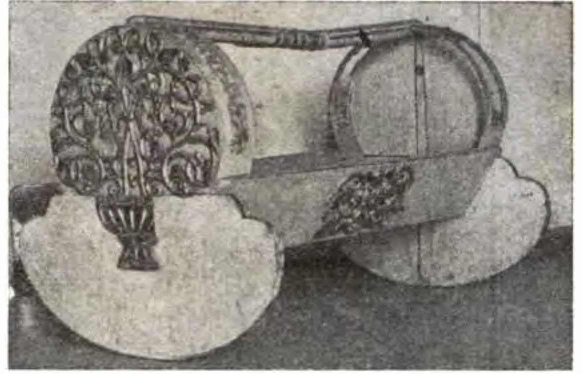
3. Breton beşiği (XIX. yüzyıl ortası).

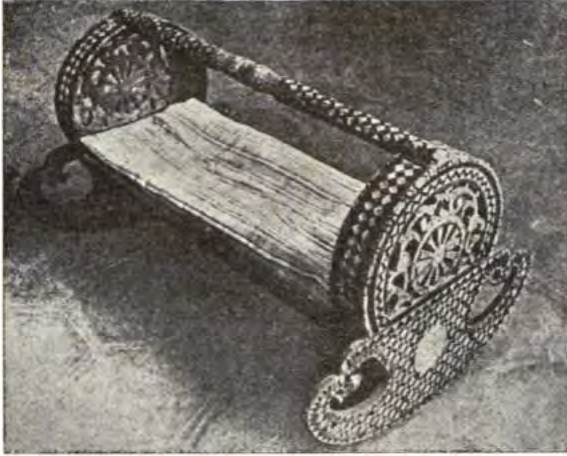
4. Oymalı ve boyalı beşik (Avusturya - Macaristan).

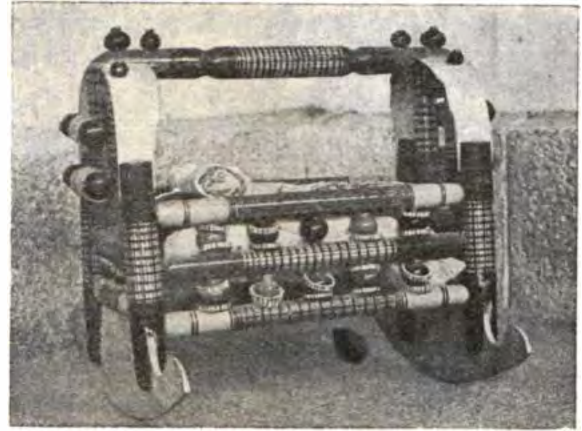
ancak B., tamamiyle bilinmemekle beraber, yapılan araştırmalar, buna benzer bazı vasıtaların kullanıldığını göstermiştir. Netekim Güney Amerikada Patagonlar. çocuklarını merdiven şeklinde bir nevi basit el arabalarında taşımaktadırlar. Kuzey Amerikada ise B., çok yaygındır. XVIII. yüzyıldan itibaren de B. ler sallanmağa elverişli yuvarlak iki ayak üzerine konulmuş ve bu şekil az çok değişmelerle bugüne kadar devam etmiştir.

Türklerde B., çok eski bir etnografya unsurudur. Orta Asyada, Yedisu sahasında yapılan kazılarda, Milâdın birinci yüzyılına ait olduğu tahmin edilen bir Hun mezarından B. de çıkmıştır. Bu B., bugünkü Kazak - Kırgızlarda görülen B. lerin aynıdır. Başkurtlarda B., kayınağacı kabuğundan tekne biçiminde yapılır; buna «toz B.» denir. Başka Türk boylarında bu biçim B. e şimdiye kadar raslanmamıştır. B., en eski Türklerde de vardı. Türkçeyi iki büyük grupa ayıran l/ş, (ayrıca: r/z) karşılaşmasına göre. Batı Türkçe (b. bk.) de, bu mefhum *bel* /*böl*-, Doğu Türkçe (b. bk.) de de daha çok *beş*- /*biş*- kökü ile ifade edilirdi (krş. Doğu Türkçe *beşik*/*bişik*, *bişimek* ve *belemek* [= sarsmak, sallamak]). Macarlar. daha şimdiki yurtlarına girmeden (895), tahminen V. - VI. yüzyıllarda, komşuları bulundukları Ogur Türklerinin Batı Türkçesinde kullanılan *bel* /*böl*- kökünden, «beşik» mânasına gelen *bölcsö* [*bölçö* ok.] kelimesini yapmışlardır.

1

2

3

4

Türk beşikleri: 1. Şehzade beşiği: murassa altın; örtüsü işlemeli (Topkapı Sarayı Müzesi), 2. Oymalı, boyalı ve yaldızlı beşik (Ankara, Etnografya Müzesi), 3. Sedef kakmalı beşik (İstanbul, Şehir Müzesi), 4. Oymalı ve boyalı köylü beşiği (Ankara).

Türk B. leri şekil ve mahiyet bakımından çok dikkate değer. Bu B. lerde genel olarak Türk topluluğunun tekâmül merhaleleri görülebilir. Göçebe kabîlelerle oturuk toplulukların kültür seviyelerini, B. lerinden ayırdedebiliriz. Bu bakımdan B., Türk kültür tarihinde önemli bir yer alır. Meselâ Yürüklerde, göçebe kabîlelerde, çocuk, umumiyetle sırtta taşınır. Pek seyrek olarak da ağaçtan, deliksiz, basit bir B. kullanılır. Ege bölgesinde düz zemini çocuğun uzunlamasına yatmasına elverişli, yanları dışarıya meyilli tahta parçalarından bir kasa olup baş ve ayak uçlarına kasnak geçirilerek birbirine bağlanmıştır. Baş ve ayak uçlarının üstünden geçmek üzere *kaş* denilen bir kol bağlıdır. B., bu koldan tutularak sallanır. Yatılacak kısmın ayak ucunda, çocuğun pisliği için *silbin* denilen, topraktan yapılma lâzımlık koymağa elverişli (15 - 20 cm çap) yuvarlak bir delik vardır. Keza zemin tahtalarının üstüne konacak küçük minderlerin de bu deliğe raslıyan kısmı aynı şekilde açık bırakılır. Bu türlü B. ler, sıhhat ve temizlik bakımından iyi olmakla beraber kolaylıkla taşınamadıkları için ancak tam oturuk topluluklara uygundur. Doğu ve Orta Anadolu bölgelerinde kullanılan B. lerde baş ve ayak uçlarına konan ayaklar, ağaç veya kasnak olmakla beraber, çocuğun yatacağı kısım yün veya kenevirden örmedir; çocuk, ağ gibi bir çeşit somya üzerine konan mindere yatırılır. Belden aşağısı, içine toprak konan bir bezle sarılarak sıkıca kundaklanır. Evde kundaklanmış olan çocuk, B. içinde uyuduğu gibi, örgü ağ çözülerek sırta alınıp istenilen yere de taşınabilir. Böylece sırttan B. e geçiş, dolayısiyle göçebelikten oturuk hayata geçişin de ifadesidir. B. lerin üzerine nakışlı örtü veya kilim örtülür; ayrıca kaş denilen tutkaça nazarlıklar ve çocuğun ilgisini çekecek süsler, çıngıraklar da takılır.

XV. yüzyıldan itibaren kullanılmağa başlıyan mâdenî (demir, tunç) B. ler zamanla ağaç B. lerin yerini almıştır.

BEŞİK (Ask.), topun namlusuna yataklık yapan ve ateş sırasında namluyu taşıyarak üzerinde ileri geri kaydıran parçası.

BEŞİK ALAYI, Osmanlı padişahlarının doğan çocukları için yapılan tören. Şehzâde doğunca saray kethüdası, Darphaneye süslü bir beşik ısmarlardı. Beşik, kethüda, başefendi, başkullukçu, çantacı, kaftancı ve diğer saray memurları ile Enderun ağaları tarafından harem dairesinin divan yerine bitişik olan kapısına bırakılırdı. Beşiği orada darüssaade ağası, hazinedar ağası başkapıgulâmı, hazine vekili ve nöbetçi ağalar alırlar ve harem dairesine götürürlerdi. Bunlara saraydan hediyeler verilirdi.

BEŞİK GÖLÜ (Tabianos), Selâniğin doğusunda Aya Vasileios (b. bk.) gölünün doğu kenarından 11 km uzakta göl. Doğu - batı doğrultusunda uzunluğu 21, genişliği 3 - 6 km dir. Birçok çaylardan başka Aya Vasileios gölünün ayağı ile de beslenir. Derinliği bazı yerlerde 30 m yi bulur. Bol balığı vardır. Fazla suları bir çay ile Orfano körfezine boşalır.

BEŞİK TONOZ (Mim.; Fr. Voûte en Berceau), 1. Yarım üstuvane şeklinde tonoz. Beşik kemerin tavan

veya çatı halinde bir sahayı örtme vasıtası olarak kullanılan şeklidir. Bu çeşit tonozlar iki taraflarındaki duvarlara bindiklerinden itme kuvvetleri fazladır. Bu bakımdan Avrupada Roma mimarları, altlarına belli aralıklarla takviye kemerleri ilâve etmişler ve böylelikle duvarların emniyetini sağlamışlardır. Umumiyetle bu nevi tonozlar kârgir malzeme ile yapılmıştır. İki B. T., birbirlerini dikine veya yanlamasına keserlerse buna geçme B. T. veya kemer denir.

2. Bahçe mimarisinde yeşillikten yapılan kemer şeklindeki galerili yol. Terbiye edilerek kavislendirilen yahut demir veya ahşap iskelet üzerine yeşillikler sarılarak meydana getirilen tonoz veya tunel şeklindeki çardaklara da yeşillik tonozu veya tonoz çardak denir.

BEŞİKDÜZÜ (Şarlı), Trabzonun Vakfıkebir ilcesine bağlı bucak. Eski adı Akhisar, merkezinin diğer adı Şarlıdır. B. bucağına bağlı köylerin sayısı 27 nüfusları toplamı 14 269, merkezin nüfusu 1547 dir. Vakfıkebirin bulunduğu deniz girintisinin (Büyük Liman) batı kenarında ve kıyı yolu üzerindedir. B. de Köy Enstitüsü vardır.

BEŞİKE LİMANI (Beşige), Anadolunun Ege denizi kıyılarında, Bozcaada karşısındaki kum burnunun kuzeyinde (Küçük B.) ve güneyinde (Büyük B.) iki deniz girintisi. Büyük B., kuzey ve kuzeydoğu rüzgârlarına karşı kapalıdır. Burada, 1853 yılında Fransız ve İngiliz donanmaları birleşerek Kırım savaşına katılmak üzere Karadenize hareket etmişlerdir.

BEŞİKTAŞ, İstanbulda Boğazın Rumeli kıyısında bir ilce. Köprüden 4 km kadar uzakta olup Dolmabahçe ile Ortaköy arasındadır. Yerinin ve manzarasının güzelliği ile eskiden beri dikkati çeken B. a önceleri Iasonion adı verilmişken sonraları Sergion denilmiş, Bizans zamanında da Antakyadaki Daphne(Defne)ye benzetilerek bu isimle adlandırılmıştır. B. a daha sonra Diplokionion adı verilmiştir. Haçlı Seferleri sırasında, XIII. yüzyıl başlarında Dandolo komutasındaki Venedik kuvvetlerinin bir kısmı B. ta karaya çıkmış ve İstanbulu sarmaya başlamıştır. Gillius, kendi zamanında Rhodakinion denilen Çırağan sarayı dolaylarındaki ağaçlı yamaçlara (Rhodion Periboloi) Dionysios adını vermiştir. *Hadikat'ül-Cevamie* göre B. a bu adın verilmesinin sebebi, Barbarosun gemilerini bağlamak için sahile beş taş direk diktirmesidir. Bu adın, içi insan şeklinde oyuk bir taşın burada bulunmasından dolayı verildiğini söyliyenler de vardır. Celâl Esad Arseven'in Petra Thermastis veya Gillius'tan naklettiğine göre sonradan Barbarosun türbesine konan Diplokionion sütunları beşiğe benzediği ve bunlara Kounella denildiği için bu semte B. adı verilmiştir. İstanbul alındığı zaman (1453) B. da diğer Boğaz iskeleleri gibi küçük bir köydü. Şehir alındıktan sonra Osmanlı donanması, sefere çıkarken B. ile Dolmabahçe arasında toplanır ve kaptan paşa komutasında buradan hareket ederdi. Kaptan paşanın yalısı da B. ta bulunuyordu. B., yalnız kıyıdaki mahallelerden ibaret olmayıp sınırları gerilere ve yukarılara uzanan büyük bir ilcedir. Maçka, Yenimahalle, Kılıç Ali Paşa, Serencebey ünlü, mahalleleridir. B. ta birçok camiler, türbeler ve saraylar vardır. Bunların içinde Orhaniye, Yıldız, Ertuğrul, Hamidiye camileri ile Kanunî Sultan Süleymanın sadrâzamlarından Rüstem Paşanın kardeşi Kaptan Sinan Paşanın yaptırdığı B. camii, Barbarosun ve Kılıç Ali Paşanın camileri değerlidir. B. ın batısında Dolmabahçe (b. bk.) sarayı, doğusunda Çırağan sarayı (b. bk.) ve arkasındaki tepelerin üstünde Yıldız sarayı (b. bk.) vardır. Eskiden mevcut olan B. sarayı ile Hatice Sultan sarayı da önemli binalardan sayılmaktadır. B. ın arkasındaki yüksek tepede Selçuk Sultan tarafından yapılıp IV. Mehmedin darüssaade ağası Abbas Ağa tarafından tamir ettirilen bir cami vardır. B. ta Kanunî Sultan Süleymanın süt kardeşi olan Yahya Efendinin Hızırlık adlı mesiredeki tekke ve türbesi son zamanlara kadar halkın ve saray mensuplarının ziyaret ettikleri bir yerdi. B. halkının çoğu âyandan ve devletin ilerigelenlerinden olup hemen hepsi Anadoludan gelmedir. B. hâkimi, Galata Mollasının naibi idi. Buradaki Hayreddin İskelesi, Anadolu ve Rumeli yakaları arasında nakliyatın en önemli yeri idi. III. Ahmet devrinde burası birçok binalarla ve bahçelerle süslenmiş ve çok bayındır bir yer olmuştur. Nevşehirli İbrahim Paşanın dillere destan Çırağan âlemleri de burada yapıldığından B. ın bu semtine Çırağan adı verilmiştir. Burada önce II. Mahmudun, sonra da I. Abdülâzizin yaptırdığı saraylara da Çırağan saray denilmiştir.

BEŞİKTAŞ CEMİYETİ İLMİYESİ, XIX. yüzyıl başlarında Türkiyede kurulan ilk özel ilim cemiyeti. Meclis-i Maarif başkanlığında bulunmuş ve hayatının sonlarında «reis'ül-ulema» pâyesini almış olan Melekpaşazade Abdülkadir (ölm. 1846), Vakai tevsil Şânîzade Ataullah (b. bk.), şıkkı salis defterdarlığında ve Londra elçiliğinde bulunmuş olan İsmail Ferruh (ölm. 1840), İslâm felsefesindeki bilgisiyle meşhur Kethudazade Arif (b. bk.), Ferruh Efendinin yetiştirmesi Farisî mütehassısı Fehmi (ölm. 1846) Efendiler tarafından bilgilerini ilerletmek ve genişletmek istiyenlere arzu ettikleri konularda bilgiler vermek veya onları mütehassıslarından faydalandırmak amaciyle kurulmuştur. Fenle ilgili konuları Şânîzade, edebiyatla ilgili olanları Ferruh Efendi okutmuş, Kethudazade Arif Efendi de haftada iki defa felsefe ve edebiyat üzerinde konuşmalar yapmıştır. Cemiyetin giderlerini kurucular, aralarında bölüşürler, memuriyetle dışarı gittikleri vakit bile gönderirlerdi. Cemiyetin üyeleri de haftada bir toplanırlar, edebî konuşmalar ve şiir müsabakaları tertiplerlerdi. Toplantılar Ferruh Efendinin veya Şânîzadenin Ortaköydeki yalılarında yapılmakta idi. Bu cemiyet toplantılarının herkese açık olmadığı ve bu yüzden halkın üyelerini dinsizlik ve Bektaşîlikle suçlandırdığı da söylenmektedir (*Lûfi Tarihi*, I, 169). II. Mahmut, Yeniçeri ocağını ve Bektaşî tarikatını kaldırarak, ileri gelen Bektaşîleri memleket içine sürerken bu cemiyetin ileri gelenlerini de sürdürmüş ve böylece cemiyetin çalışmalarına son vermiştir (1826).

BEŞİKTAŞ GENÇLİK KULÜBÜ, 1903 yılında İstanbulda, Beşiktaşta «Beşiktaş Jimnastik Kulübü» adiyle kurulan spor kulübü. Gençler ve sporcular arasında sadece «Beşiktaş» diye anılmaktadır.

Kulübün kurucuları arasında emekli subay Fuat Balkan (Eskrimci Fuat), emekli suvari subayı Mazhar Kazancı (Cimnastikçi Mazhar Hoca) ve emekli deniz subayı Ahmet Fetkeri (Güreşçi); ilk idarecileri arasında da Serasker Rıza Paşazade Şükrü Paşa, Şevket Cenani, Fuat Balkan, Mazhar Kazancı, Ziya Karamürsel ve Mahmut Naci beyler bulunmakta idi.

Beşiktaştaki stadyuma adı verilmiş olan rahmetli Şeref de kıymetli idareciler arasında anılmağa değer bir şahsiyettir. Kulübün, Beşiktaşta «Çırağan Şeref Stadı» stadyumu ile Beşiktaş - Akaretler - Spor caddesinde bir lokali vardır.

1923 yılından sonra daha çok genişliyen kulüp, başta futbol olmak üzere atletizm, güreş, boks, eskrim ve su sporları kollarında çalışmalarını artırmış, iyi sporcular yetiştirmek için büyük gayretler harcamış, bu yolda başarı da kazanmıştır.

1924, 1938, 1939, 1940, 1941, 1942, 1944, 1946, 1949, 1950 yıllarında İstanbul futbol şampiyonu; 1934, 1951 yıllarında Türkiye futbol şampiyonu olmuş, 1945, 1947 yıllarında da Ankarada 19 Mayıs Stadyumunda yapılan «Başbakanlık Kupası» futbol maçlarını kazanmıştır.

Beşiktaş Jimnastik Kulübü rozeti

Memleket sporunun kalkınmasında büyük yardımları görülen B. G. K., İstanbulun diğer kulüpleriyle birlikte yabancı memleketlerle spor temasları sağlamış, bilhassa Orta Avrupa kulüpleriyle sık sık futbol karşılaşmaları yapmış ve iyi sonuçlar almıştır. Türk futbolünü Amerikada ilk defa B. G. K., 1950 yılında başarılı bir şekilde temsil etmiştir. Kulübün bilhassa futbolda yetiştirdiği değerli oyuncular Türk millî futbol takımlarında daima geniş ölçüde yer almaktadırlar. Hattâ bazılarını, futbolda ileri bir seviyede bulunan İtalyan kulüpleri, profesyonel olarak kendi takımlarında oynatmaktadır. B. G. K., memleketimizde 1951 yılında başlıyan profesyonel futbol hareketine katılan ilk kulüplerimizden biridir.

BEŞİLBEY, Kafkas dil ailesinin Adıge (Çerkez; mahallî lehçede: *adıge yabze*) dilinin bir ağzı. Bu dilin Orta veya Besleney denilen lehçesine bağlıdır. Eskiden, Kuban nehrinin kollarından olan Laba ve Urup ırmaklarının yukarı kısımlarında konuşulurdu. 1864 - 1866 yıllarında, Adıge dilinin Orta ve Aşağı bölümleriyle birlikte Türkiyeye göç etmiştir. Bk. ADIGE, dil.

BEŞİNCİ HASTALIK (*Fifth disease* veya *Megalerythema epidemicum*), çocuklarda görülür bir cilt hastalığı. Yüzde pembe lekeler şeklinde başlar. Kuluçka devri 7 - 14 gündür. Yanaklar başlangıçta koyu kırmızıdır. Kırmızılık burun - dudak kıvrımında sonlanır ve burun üzerinden karşı tarafa geçerek kelebek manzarası gösterir. Bir müddet sonra kızarıklıklar kol ve bacaklarda görülür. El içi ve ayak tabanında görülmez. Çok defa kızamıkla karıştırılır. Hastanın genel durumu iyidir. Hastalık 6 - 10 gün kadar sürer. Yüzdeki kelebek manzarası ve ekzantemin solmasından sonra erguvani renk karakteristiktir. Tedavi semptomatiktir.

BEŞİNCİ KOL, millî mücadelelerde düşmanla işbirliği yaparak memleketin içerden çökmesine çalışanlara verilen ad. İlk defa 1936 - 1939 İspanya iç harbinde, milliyetçi general Emilio Mola (1887 - 1937) tarafından kullanıldığı söylenmektedir. General, Madrid'i kuşatırken şöyle söylemiş: «Madrid'e karşı harekete geçen dört kolumdan başka şehir içinde de taraftarlarımdan kurulma bir beşinci kolum vardır.» Gerçekten 1939 ilkbaharında şehrin Franco (b. bk.) eline geçmesinde, B. K. un geniş ölçüde yardımı olmuştur. Almanlar, Polonya, Norveç, Belçika ve Holândayı istilâ ederken (1939 - 1940) B. K. faaliyetini istilâ tekniğinin esaslı bir unsuru haline getirmişlerdir. Devamlı, gizli çalışmalariyle bu memleketler halkının bir kısmına Nazi siyasî inancını aşılamışlar ve Alman ırkından ve görünüşte vatansever olan bazı yerli Nazilerin yüksek mevkilere yerleştirilmesini sağlamışlardı. Böylece istilâ hareketine geçilince, sefer, yarı yarıya kazanılmış sayılabilirdi. Görülüyor ki İspanyol iç harbi sırasında B. K. sözü, mücadele halindeki partilerden birisinin taraftarları için kullanılırken, Alman tekniğinin gelişmesi neticesinde hainler, casuslar için kullanılmağa başlanmıştır. İkinci Dünya Harbinde en iğrenç bir rol oynamış olan hainlerin biri, Oslo'yu düşmana teslim eden Norveçli Vidkun Quisling (1887 - 1945; idam) olmuştur. Bu adamın adı, B. K. cuların en korkunç, en çirkin cinsini gösteren bir söz haline gelmiştir. Quisling, Nazi taraftarı küçük «Millî Merkezleştirme Partisi» nin lideri olup 1932 de millî savunma bakanı olmuştu. Fakat hususî bir rezalet yüzünden istifa elmek zorunda kalmıştı. Almanlar, bu hainin yardımiyle başkenti ele geçirdikten sonra, ona bir kukla hükümet kurdurmuşlardır. Mayıs 1940 ta Holândalılar, memlekette oturan Almanların ihanetine kurban gitmişlerdir. Bu Almanlar, evlerin pencerelerinden, sokaktan geçen Holânda askerleri üzerine ateş ederken, Holândalı Naziler, şehrin merkezinde kilit mevkileri ele geçirmişlerdir. Rotterdam'da Almanlar, B. K. un yardımiyle şehrin göbeğindeki zahire borsasını ve bahriye kışlasını, dışardan yapılan saldırmadan epey önce işgal etmişlerdir. Holânda B. K. cularının en ileri gelenlerinden birisi, Anton Mussert (1894 - 1946; idam) olmuştur. B. K. un yardımı, Almanlar için Rotterdam hava meydanının işgalini kolaylaştırmıştır. Belçikada Rexist lideri Léon Degrelle (doğ. 1906; 1945 te idama mahkûm; İspanyaya kaçmıştır) partisine Almanlara yardım etmesini emretmişti. Fransızların Haziran - Temmuz 1940 ta patlak veren mânevî çöküntüsünde B. K. un bir dereceye kadar rol oynamış olması ihtimali vardır.

BEŞİR, Fuat (1832 - 1886), Türk yazarı. İstanbulda doğmuş, yine orada intihar ederek ölmüştür. İlk öğrenimini Fatih rüştiyesinde yapmış, ailesiyle birlikte Suriyede iken bir müddet Jesuit okuluna gitmiş sonra askerî doktor olarak orduda hizmet görmüştür. Sultan Azize yaverlik ettiği sıralarda Rusya ve Lehistan harblerine katılmış, fakat çok genç yaşında askerlikten ayrılarak edebiyat ve ilim yazıları yayımlamaya, çok iyi bildiği Fransızca, Almanca ve İngilizceden tercümeler yapmaya başlamış, ilk olarak *Âfâk*, *Şems*, *Güneş* dergilerine ilim ve fen konularında yazılar yazmıştır. Pek genç yaşında kaleme aldığı bu yazılarda Batı fikir ve edebiyatının, ilim ve felsefesinin her dalında derin bilgisini gösteren B. F., Ahmet Mithat Efendinin dikkat ve hayranlığını çekmiştir. Kendisinden yaşça çok büyük ve üstat sayılan Mithat Efendi, *Perakende* adlı eserinin «Beşir Fuat» başlıklı yazısında Fransızcası için «emsalimiz meyanında cümlemize faikti» der. B. F. ın bizde ilk monografi sayılabilecek olan *Victor Hugo* adlı eseri ile Almancadan, Fransızcadan, İngilizceden tercümeleri, ayrıca *Bedrika-i lisanı Fransevî*, *İngilizce muallimi*, *Almanca muallimi* adlarını taşıyan yabancı dil öğretici kitapları ve çeşitli dergilerde çıkmış pek çok, değerli yazıları vardır. B. F., henüz 35 yaşında iken, sebebi kesin olarak bilinmemekle beraber, bıraktığı mektuplara göre soyunda bulunan

deliliğin bir gün kendisini de bahtsız edebileceği düşüncesiyle boyun ve kollarının kırmızı kan damarlarını keserek hayatına kıymıştır. Önceden vücuduna şırınga ettiği kokainin etkisiyle intıbalarını, hayatla ölüm arasındaki safhaları son dakikaya kadar kaydetmesi, ölmeden önce yazıp bıraktığı mektuplarda cesedinin Mektebi Tıbbiyei Askeriyeye nakledilmesini vasiyet etmekle. kendisini ilmin emrine bırakması da düşünülerek zamanında, intiharına en önemli sebep olarak ilme hizmet duygusuna bağlılığı ileri sürülmüştür.

BEŞİR, [Hacı, Ağa] (1652 - 1746), Osmanlı sarayının ünlü darüssaade ağası. Yapraksız Ali Ağanın yetiştir mesi olan B. Ağa, 1707 yılında saray hazinedarı olmuş, sonra Kıbrısa, Mısıra sürülmüş daha sonra Hicaza gönderilmiş ve şeyhülharem olmuştur. 1716 yılında İstanbula getirilerek darüssaade ağalığına tâyin edilmiş, III. Ahmet ve I. Mahmut devirlerinde 30 yıl müddetle bu vazifede bulunmuş ve büyük bir nüfuz kazanmıştır. B. Ağanın İstanbulda Babıâli dolayında camii, medresesi tekkesi, çeşmesi ve kitaplığı Eyüpte medresesi, kitaplığı çesmesi. Emir İmam mahallesinde ve Sarıyerde çeşmeleri ve Medinede de hayratı vardır.

BEŞİR. [Küçük, Ağa] (ölm. 1751), darüssaade ağası. B. Ağa I. Mahmut devrinde birkaç yıl darüssaade ağalığı yapmıştır. Kendisinden önce bu vazifede bulunan Elhac B. Ağa gibi ün kazanmak istiyen B., adamlarının bilginlere hakaret etmeleri üzerine Kız Kulesinde idam edilmiştir. Bazı hayratı bulunan B. Ağanın terekesinde 60 milyon kuruş çıkmış ve rüşvet aldığını gösteren belgeler bulunmuştur.

BEŞİR bin Sa'd (ölm. 633), Medineli okur yazar sahâbelerden. Peygamberin birçok gazvelerine katıldığı gibi, Fedek'te Benî Murre'ye (628) ve Medine'yi basmak istiyen 'Uyeyne b. Hışn komutasındaki Gatafânlara karşı yapılan muharebeleri idare etmiştir (629). B., Hâlid b. Velid'in maiyetinde de bazı akınlara katılmış. bütün bu savaşlarda birkaç defa ağır yaralanmış ve İran kuvvetleriyle yapılan 'Aynü't-temr muharebesinde ölmüştür. Onun, Ebu Bekir'e ilk bîat eden zat olduğu rivayet edilir.

BEŞİR ÇELEBİ, XV. yüzyıl Türk hekimlerinden. Değerini duyduğu her insanla görüşmek istiyerek kendilerini davet eden Fatih Sultan Mehmet Karamanda olan bu hekimi Karaman Beyi İbrahim'den bir mektupla istemiştir. B. Ç., Edirnede Eski Sarayda Fatih tarafından kabul olunmuştur. Padişah, sıhatine son derece düşkün, Temmuz ayında bile kürkle dolaşan B. Ç. den çok hoşlanmış ve kendisini «hassa hekimi» olarak tâyin etmiştir. Fatihin, Tunca kenarındaki Saray - ı Cedid - i Âmiresi, B. Ç. nin beğendiği yere yapılmıştır.

I. BEŞİR 'ÜŞ-ŞİHÂBÎ (ölm. 1708), Şihâbî ailesinden gelen ilk Lübnan emîri (bk. ŞİHÂBÎLER).

II. BEŞİR 'ÜŞ - ŞİHÂBÎ (1767 - 1851), Şihâbî sülâlesinden Lübnan emîri. Kısa fâsılalarla 1789 dan 1840 a kadar emîrlik eden B., amcası Yusufun emîrliği zamanında doğmuştur. Büyüyünce Akkâ valisi Cezzar Ahmet Paşa ile anlaşarak, amcasını öldürtmüş ve onun yerine geçmiştir. Fakat az sonra B. in durumu Cezzar ın şüphesini uyandırdığından, Lübnanın kuvvetli şahsiyetlerinden biri olan dostu Şeyh Beşir Canbulât ile birlikte hapse atılmıştır. Yirmi ay kadar hapiste kaldıktan sonra tekrar Cezzar Ahmet Paşa ile anlaşmış, mevkiini sağlamlaştırdıktan sonra on yıl kadar süren bir zaman içinde önemli bir engele raslamadan Lübnanda hüküm sürmüştür Napoléon Suriye seferinde kendisiyle anlaşmak iştemişse de, Emîr B. buna yanaşmıyarak, tarafsız kalmıştır. Fakat bu durumu bile Cezzar'ı darıltmış akrabaları da bundan cesaret alarak, kendisine karşı ayaklanmışlardır. B., önce Havrana, sonra da kuvvetli basan rakîpleri karşısında Mısıra kaçmak zorunda kalmıştır (1805). Mehmed Ali Paşadan yardım gören Emîr B., Suriyeye döner dönmez rakîplerine karşı büyük başarılar sağlamış, mallarını ele geçirmiş ve Lübnanda rakîpsiz olarak yeniden idarenin başına geçmiştir (1807).

Bir müddet sonra (1819) Akkâ valisi Abdullah Paşa ile Şam valisi Derviş Paşa arasında çıkan anlaşmazlıkta, Abdullah Paşa tarafını tutan B., ikinci defa Mısıra sığınmak zorunda kalmıştır. Fakat Mehmed Alinin tavassutu ile affedilmiştir (1822 - 1823). Emîr Beşîr bu sırada Mehmed Ali ile daha sıkı ve esaslı anlaşmış ve Suriyeye dönünce bütün rakîplerini bertaraf etmiştir.

Mehmed Ali Paşa, oğlu İbrahim Paşa komutasında gönderdiği bir ordu ile Suriyeyi istilâya başlayınca (1831), B., İbrahim Paşaya katılmıştır. Suriye tamamiyle Mehmed Alinin eline geçtikten sonra (1833), İbrahim Paşanın askerî ve sivil idareyi birbirinden ayırmak için yaptığı teklif uygun görülerek, sivil idare B. e verilmek istenmişse de, kendisi bunu kabul etmemiş. Lübnan ve ayrıca verilen bazı yerlerle yetinerek. buralarda çok kuvvetli bir otorite ile hüküm sürmeğe başlamıştır Az sonra Mehmed Ali Paşanın idaresine karşı Dürzî ve Marunîlerin çıkardıkları isyanları bastırmada büyük bir rol oynamıştır.

Fakat Mehmed Ali, Avrupanın kesin müdahalesi karşısında Suriyeyi bırakmak zorunda kalınca, fırsat kollamakta olan Dürzîler derhal Osmanlılara katılmışlardır. Beyrut'un İngiliz - Avusturya donanması tarafından alınması (11 Ekim 1840), Osmanlı ordusunun hızla güneye doğru ilerlemesi, Suriyede Mısırlılara karşı ayaklanmanın umumî bir mahiyet alarak, İbrahim Paşa komutasındaki Mısır ordusunun geri cekilmeğe başlaması, Fransaya bağlanan ümitlerin de boşa çıkması üzerine. B., kendisine verilen mühletin (9 Ekime kadar) bitmesinden üç gün sonra Sayda'ya gelerek, teslim olmak zorunda kalmış, fakat affedilmiyerek hemen Malta'ya sürülmüştür (12 Ekim 1840). Bir yıl sonra da İstanbula gelerek, ölümüne kadar burada kalmıştır. Galatada Ermeni kilisesine gömülen B in kemikleri sonradan Lübnan hükümeti tarafından aldırılmıştır.

Emîr B. in açıkça olmasa bile, Hıristiyan dinine girmiş olduğu anlaşılıyor. Bu hareketiyle Marunîlerin sevgisini kazanan B., isteklerini gerçekleştirmek için, bunları çok kere Dürzîlere karşı kullanmış, böylece sonradan şiddetli bir şekilde meydana çıkan ve birçok kanlı safhalar gösteren Dürzî - Marunî anlaşmazlığının tarihî sorumluluğunu üzerine almıştır. Haklı haksız gasbettiği mallarla çok zengin olan B. in, son derece zalim ve haris olmakla beraber. örnek bir aile babası olduğu söylenir. Devrü'l - kamer'in yakınlarında yaptırdığı Beytü'd - din (Beteddin) sarayında uzun zaman çok şâşaalı bir hayat sürmüştür. Bilhassa şahinlerle yapılan av merasim ve eğlenceleri çok büyük bir şöhret kazanmıştı.

BEŞİRİ, (Eski adı: Elmedin, merkezi Kobin), 1. Siirt iline bağlı ilce merkezi. Nüfusu 1169 (1945). B., Raman dağının kuzeyinde, güneydoğu kuzeybatı istikametinde uzanan Kara (Kire) dağın kuzeydoğu eteğindedir. Diyarbakır - Kurtalan demiryolu üzerindeki istasyonu 7 - 8 km

uzaktadır. Dicle kollarından Garzan suyu, B. istasyonu yakınından geçer. B. çevresinin başlıca ürünü tahıldır.

2. Siirt iline bağlı ilce. Merkez bucağından başka Barınç, Iluh Şimiz bucakları ve merkeze bağlı 11 köyle birlikte 51 köyü vardır. Yüzölçümü 1354 km², nüfusu 12 002 (1945) dir, nüfus sıklığı km² ye 9 kişidir. Merkez bucağının nüfusu 2551 dir.

BEŞKONAK, Antalyanın Manavgat ilcesine bağlı bucak. Bucak merkezi olan Bozyaka 752 nüfuslu bir köydür. B., Antalyanın kuzeydoğusunda, kaynağını Beyşehir ile Eğridir arasındaki dağlardan alan Köprü ırmağı boyundadır. Bucak topraklarının batısında Keriz dağı (2 020 m), doğusunda Hasan dağı (2 060 m) vardır. Bunlar dolinlerin çok ulunduğu ormanlık ve fundalık yerlerdir. Irmak boyundaki tarlalarda sebze, meyva yetiştirilir, buğday ve arpa ekilir; hayvan beslenir.

B. bucağının nüfusu 5 300 (1945) dür. Bucağa bağlı 10 köy vardır.

BEŞLEME (Quintolet), müzikte aynı kıymette olan beş sesin birleşmesiyle meydana gelen figür (gibi). B. nin icra şekli, aynı kıymette olan 3, daha ziyade 4, yahut 6 sesin bir arada ve bir zamanda icra edilişlerinin aynıdır. Bk. İkileme (Duolet), Üçleme (Triolet), Dörtleme (Quartolet), Altılama (Sextolet) v. b.

BEŞLİ (Quinte), müzikte, beş dereceden meydana gelen aralık. «Tam», «Artmış» ve «Eksilmiş» olmak üzere üç türlü B. vardır:

1. *Tam beşli*: Üç tam ve bir diyatonik yarım sesten bileşir.

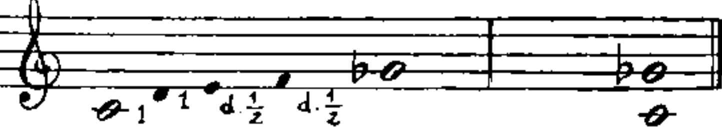
Tam beşli

2. *Artmış beşli*: Üç tam sesle bir diyatonik ve bir kromatik yarım sesten bileşir.

Artmış beşli

3. *Eksilmiş beşli*: İki tam sesle iki diyatonik yarım sesten bileşir.

Eksilmiş beşli

Beşlilerle üçlüler: Tanınmış müzik bilginlerinden Ramis, Bogliano ve Zarlino'nun yardımı ile meydana gelen modern nazariyeler, eski Yunanistandaki nazariyelerin aksine olarak (bk. PYTHAGORAS), «üçlü» aralığını, «beşli» aralıklar gibi, sistem kuracak önemde bir aralık tanımaktadır. Bu sistem, aşağıdaki levhada da görüleceği gibi, birbirini dik istikamette takibeden 3 tane üçlü ile 1 tane beşlinin doğurduğu neticeye dayanmaktadır; böylelikle meydana gelen «çift - diyezli fa» sesi ise, do sesinden itibaren yan istikamette birbiri ardınca gelen beşlilerden 13 üncüsünün meydana getirdiği «çift - diyezli fa» sesinden 3 koma (bk. KOMA) daha pesttir. Beşliler ve üçlüler sisteminin kolayca anlaşılmasını sağlıyacak olan yukardaki levhada: «do: mi» üçlüsünün meydana getirdiği titreşim nispetlerinin 64: 80 olmasına karşılık, Pythagoras'çılar, aynı entervali dördüncü beşli aralık olan «la: mi» şeklinde gösterip titreşim nispetlerini 64: 81 kabul etmişlerdir. İkisi arasındaki fark, sadece sentonik koma denilen 80: 81 farkıdır. Böylece birbirinde uzak mesafelerde bulunan aynı sesler, sırf birbiri ardınca gelen «beşli» veya «beşli ve üçlü» veya sırf «üçlü» aralıkları ile elde edilmelerine göre, titresim nispetleri bakımından başka başka neticeler verirler. Bütün bunlar, nota imlâsının en son sınırı demek olan 3 diyezli ve 3 bemollü seslere kadar, yukardaki levhada gösterilmiştir. Bu levhada, birbirini yan yana takibeden aralıklar beşli, birbirini dikine takibeden aralıklar ise üçlüdür. Gene aynı levhada, bütün majör ve minör akortları da bulunabilir:

Üst Beşliler							1	2	3	4			
4. Üst üçlü						sol ##	re ##	la ##	mi ##	si ##	la 3#	5	6
3. Üst üçlü					la #	mi #	si #	fa ##	do ##	sol ##	re ##	la ##	do ##
2. Üst üçlü				si	fa #	do #	sol #	re #	la #	do #	si #	fa ##	do ##
1. Üst üçlü		fa	do	sol	re	la	mi	si	fa #	do #	sol #	re #	la #
	sol b	re b	la b	mi b	si b	fa	do	sol	re	la	mi	si	fa #
1. Alt üçlü	mi bb	si bb	fa b	do b	sol b	re b	la b	mi b	si b	fa	C		
2. Alt üçlü	do bb	sol bb	re bb	la bb	mi bb	si bb	fa b	do b	sol b				
3. Alt üçlü	6	5	si 3b	fa bb	do bb	sol bb	re bb	la bb					
Alt Beşliler			4	3	2	1							

Beşlilerle üçlüler

$$\frac{\text{mi}}{\text{do sol}} \quad \text{ve} \quad \frac{\text{fa do}}{\text{la bemol}}$$

gibi. Böylece, herhangi bir esas sesten başlamak üzere sol tarafa doğru ve aşağıdan yukarıya elde edilecek açı istika-

metinde (└──) meydana gelen akord, majör akordu; sağ tarafa doğru ve yukarıdan aşağıya meydana gelen açı istikametindeki (──┐) akord ise minör akordudur. Aynı usulle öbür akord ve aralıkların hepsi elde edilebilir. Yukarıdaki levhada seslerin altına konan çizgiler (koma çizgileri), meselâ 80: 81 titreşim nispetleri arasındaki pestlik farklarını, yani yan istikamette birbirini takibeden beşli aralıklariyle elde edilecek sesler ile, yukarıdaki levhada gösterilen sisteme göre elde edilecek seslerden aynı adı taşıyanlar arasındaki pest koma farkını; seslerin üzerinde bulunan çizgiler ise, tiz koma farkını göstermektedir. Meselâ yukarıdaki levhada do sesine en yakın ses olan «çift-diyezli fa» sesinin, Pythagoras'çılara göre, peste doğru 3 koma farkıyla: «çift-diyezli fa» olarak gösterilmiş olması gibi.

BEŞLİK, Osmanlı Devletinde II. Süleyman zamanında Orta Avrupadaki *groschen* (< Lat. *grossus* = kalın; Türk. *guruş/kuruş*) esas tutularak tedavüle çıkarılmış bir gümüş paranın adı. II. Mahmut zamanında da bu paradan kesilmiştir. 1844 te Abdülmecit zamanında yapılan para sistemi düzeltmesinde de *çeyrek* (= 5 kuruş) adı altında muhafaza edilerek *mecidiye*nin dörtte biri haline getirilmiştir.

BEŞLİLER, Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa sınırlarında bulunan muhafız askerlerinden bir zümreye verilen ad. Devlet, düşmanın ansızın yapacağı hücumlara karşı sınırlardaki kalelerini korumak için yerli halktan «serhad kulu» adı altında hafif atlı kuvvetleri meydana getirmişti. «Yerli kulu» efradı maaşlarını bulundukları eyaletlerin maliyesinden alırlardı. İşte, B. denilen askerî zümre yerli kulu efradı arasında bulunmaktadır. Yine bunlar arasında «gönüllü cemaatı» adlı başka bir birlik de vardı. B. in «beşli ağası», gönüllülerin «gönüllü ağası» adlı büyük zâbitleri vardı. Beşli teşkilâtının gönüllü teşkilâtından daha eski olduğu anlaşılıyor. XVI. yüzyıl başlarında, II. Bayezid devrinde B. in bulunduğu biliniyor. Bu askerî zümreye alınacakların boylu boslu, cesur ve mert kimseler olmasına dikkat edilirdi. Bu sebeple B., düşmandan dil ve haber alma gibi vazifeleri başarıyla yerine getirirlerdi. B., umumiyetle cepken ve çakşır, kısa konçlu çizmeler giyerlerdi. Silâhlıklarında yatağan, kama ve tabanca taşırlardı. Başlarında «poşu» denilen serpuş vardı.

BEŞLÛ, Osmanlı Devletinde beş akçe ulûfeli yeniçeriler için kullanılmış bir tâbir. B. ların komutanlarına B. ağası denilirdi. B. lar seferde yol işlerinde çalıştırılırdı.

BEŞORNERİYA (Beschorneria), nergisgiller (Amaryllidaceae) den Meksikada 5 kadar türü yetişen bir bitki cinsi. Bunlar etlimsi gövdeli ve yapraklı (succulent) büyük otlar olup, bitkinin rozet gibi sıralânmış yapraklarının ortasından şemsiye veya bileşik şemsiye biçiminde çiçekler çıkar. Her çiçecik, renkli yüksek yaprak koltuklarından çıkar ve yeşilimtırak veya kırmızımtırak lekelidir. Birçok türleri güzel dekoratif yapraklarından ve 1 - 1,5 metre uzunluğundaki toplu çiçekleri olmalarından dolayı soğuk yerlerde camekân, sıcak yerlerde de dışarıya süs bitkisi olarak ekilmektedir.

BEŞPARMAK DAĞI (Eskiçağda: Latmos), Ege bölgesinin güney bölümünde dağ. Büyük Menderes ovası, Çine çayı vâdisi, Milâs ovası ve Bafa gölü arasındadır. En yüksek tepesi kuzeybatıda. 1367 m yükseklіktedir. B., kristalin şistler ve granitlerden meydana gelmiştir.

BEŞPARMAK OTU (Potentilla), gülgiller (Rosaceae) den, çoğu dünyanın güney mutedil bölgelerinde olmak üzere 300 kadar türü yetişen, bir bitki cinsi. Çoğu uzun ömürlü otsu, pek azı küçük ağaççık olan bu bitkilerin yaprakları beş parmak gibi derin dilimli ve genel olarak tüylüdür. Çiçekler sürgün uçlarında veya yanlarında 1 veya pek çok çiçekli bileşik salkım - iki kollu talkım durumundadır. Çiçekler erselik, çanak ve taç yaprakları beşer tane ve ayrı ayrı olup taç yapraklarının renkleri sarı, beyaz, pembe veya kırmızıdır. Erkek organ sayısı 10 - 30 dur. Meyvaları küçük ve ceviz gibi serttir. Yurdumuzda çayır ve ormanlarda *Potentilla calycina, P. canescens, P. cappadocica, P. elatior, P. fallacina, P. heptaphylla, P. hirta, P. rupestris P. speciosa, P. taurica, P. reptans* gibi pek çok yabani türleri vardır. *Potentilla fruticosa, P. atrisanguinea P. grandiflora, P. nepalensis* ve daha birçok türleri güzel ve bol çiçek açtıklarından süs bitkisi olarak bahçelerde yetiştirilir. Üretilmeleri, köklerinin parçalanıp toprağa, asıl yerlerine sokulmasiyle olur.

Beşparmak otu

BEŞŞÂR bin Burd (ölm. 783), Arap şairi. Toharistan'da esir edilerek Basra'ya getirilen bir ailedendir. B., kör doğduğu için, sahibi olan kadın tarafından azadedilmiştir. Daha on yaşında şiir söylemeğe başlıyan şair, sonradan keskin hicivleriyle devrin ilerigelenlerini yıldırmış, bedenî aşkı, zevk ve sefaheti öven şiirleri Basra halkının ahlâkı üzerinde kötü tesirler yapmıştır. Sefih bir hayat süren şairin bütün manzumeleri herkesin ağzında dolaşıyor, devlet adamları onu susturabilmek için türlü çarelere başvuruyordu. B., ihtiyarlığına kadar bu yoldan ayrılmamış, nihayet sunduğu kasideye caize alamadığı için hakkında ağır bir hicviye yazdığı Vezir Yakub b. Davudun düşmanlığını kazanmış, halife Mehdîyi de hicvettiği rivayetini bu vezir, halifeye bildirince, zındıklığı ileri sürülerek değnekle dövülmesi emredilmiştir Aydınlık ateşi, karanlık toprağa tercih ettiği ve ateşi kutsal saydığı için (onun bu inanışı. ateşten yaratılmış Şeytanı, balçıktan yaratılmış insana tercih ettiği şeklinde yorumlanıyordu) zındık olduğu iddia edilen B., dövülürken 13. veya 70. değnekte ölmüştür (783).

B., Arap şiirinde muhdesîn (yeniler) in başı sayılır. Edebî sanatlara önem vermiş, aşk ve şarap konularını ele alarak klâsik şiirin çeşnisini değiştirmiştir. Kör olduğu halde tasvirlerde çok başarı göstermesi her zaman çağdaşlarının hayretini çekmiş; dili çok ustaca kullanışı da dilciler tarafından takdir edilmiştir. Sayıca fazla olması lâzım gelen şiirlerinin çoğu ele geçmemiştir. Buna, dine karşı kayıtsızlığı ve herkesi hicvetmesi sebebolmuştur.

BEŞTAĞ, Kafkas sıradağlarının kuzeydoğu bölümünde bir sıra tepelerle Elburs silsilesine de bağlanan

dağlar. Burada maden suları vardır. Eteklerinde cins atlar yetiştirildiğinden Yunan coğrafyacısı Ptolemaios, bu dağlara *Hippika Orē* (Atdağı) adını vermiştir.

BEŞYAPRAK (Mim.; Eski terim: Pencberk, Fr. Quintefeuille Rosace): 1. beş dilimli mimarî bir süs örneği, 2. birçok köşeleri bulunan gül veya yıldız şeklindeki mimarî yuvarlak bezeme; gül göbeği şeklinde pencere.

Umumî olarak bakıldığı zaman gül hissini veren yuvarlak ve simetrik bir süstür. Bu süse *gül* veya *gülçe* de denir. XIV. yüzyıldan önce bu şekil tam daire halinde kullanılırdı. Daha sonraları XV. yüzyılda gotik sanatında mimarî ve süsleme unsurlarında alev şeklinde bir uzama görülmektedir. Bundan dolayı bu devirde bu süsün uçları sivrileştirilmiştir. Ortaçağ anıtlarının çoğunda bu şekilde süsler görülür. Mimarî süslemelerde B., beşparmak ve beşyıldız gibi beşli şekiller çok eskiden beri kullanılmıştır. Bu şekiller iptidaî milletlerde nazarlık olarak kullanıldığından birçok memleketlerin süslerinde görülür. Türk mezar mimarisinde, tezhip, halı ve kilimlerinde bu beşizli şekillere çok raslanır. Bk. GÜL veya GÜLÇE ve GÜLPENCERE.

1 2

1 Asıl beşyaprak, 2. Gülçe

• **BETA** (Dil.): bk. B.

BETA, eski Mezopotamya'nın Güneydoğu Anadoluya düşen kısmında. Edessa (Urfa) ile Nisibis (Nusaybin) arasında, yeri kesin olarak tesbit edilememiş bir kasaba.

BETA: bk. PANCAR.

BETA - ALPHA TESTLERİ, bazı ordularda kullanılan zekâ testleri. Amerika Birleşik Devletleri Birinci Dünya Harbine girince asker olacak yüzbinlerce insan arasından ruhî bakımdan askerliğe yaramıyanları ayırmak, subay olmak için gerekli vasıfları taşıyanları meydana çıkarmak zarureti belirmiş ve Amerikan Psişiatri Derneği, bu meseleyi halledecek testleri hazırlamak için tanınmış uzmanlardan bir komite kurmuştur.

Bu komite, testleri, öğretim ve eğitimle sonradan kazanılmış vasıfların tesiri altında kalmadan anadan doğma kabiliyetlerin meydana çıkmasını sağlıyacak şekilde hazırlamağa çalışmıştır. Böylece öğretim ve eğitim görmüş, İngilizceyi iyi bilenler için hazırlanan teste *Army Alpha*, öğrenim ve eğitim görmemiş, İngilizceyi iyi bilmiyenler için hazırlanan teste *Army Beta* denilmiştir.

A. Army Alpha: bunda sekiz test, her testte 12 - 40 soru vardır. Testler en kolay sorularla başlar. Bu sorular gittikçe güçleşir ve birçok insanların hepsini cevaplandıramıyacağı bir güçlük alır. Ancak seçkin insanlar, hepsine cevap verebilir.

1. **test**: testi idare edenin sözle verdiği emirleri taki-

betme kabiliyetini ölçer. Meselâ, şekilde görüldüğü gibi test kâğıdı üzerine daireler çizilmiş ve içlerine rakamlar konulmuştur.

Yoklamayı idare eden, numaralı dairelerin birinden başka bir daireye, aradaki dairelerin üstünden veya altından geçecek bir çizgi çekilmesi emrini verir. Böylece sözlü olarak verilen emrin doğru bir şekilde yapılıp yapılmadığı kontrol edilir.

2. **test**: aritmetik problemleri çözme kabiliyetini ölçen bir testtir. Meselâ, bir uçak beş saniyede 300 metre giderse bir saatte kaç kilometre gider?

3. **test**: içinde genel hükümler vardır. Bir soru sorulur ve karşısına üç cevap yazılır. Yoklanan kişi, uygun cevabın altını çizer. Meselâ: Her askere tifo aşısı yapılmalıdır. Çünkü: a) Birçok kimseler tifoya tutulurlar; b) Doktorlar ısrar ederler; c) Tifo aşısı salgından korur.

4. **test**: birbirinin aynı veya aksi mânada 40 çift kelime, karşılıklı yazılmıştır. Bunların birbirinin aynı veya aksi mâna ifade ettikleri belirtilecektir. Meselâ: Hata - Fazilet; Taşkınlık - Kamçılanma.

5. **test**: karışık bir cümle verilir, bunun düzeltilmesi istenir.

6. **test**: gittikçe artan sayı serilerini tamamlama testidir. Meselâ: 3 - 4 - 6 - 9 - 13 - 18 - ... - ... -

7. **test**: aralarında benzerlik bulunan kelimeler arasında münasebet kurulması testidir. Meselâ: Eteklik - kız; pantolon - şapka, ceket, oğlan. yelek. Eteklik kızlar içindir. Pantolon kimin için? diye sorulur. Yoklanan şahıs, pantolon kelimesinin karşısındaki 4 kelimeden en uygununu seçerek altını çizecektir. Bu testte böyle 40 soru vardır.

8. **test**: genel bilgilere ait bir testtir. Meselâ: Belgrat ..... merkezidir; İspanyanın, İtalyanın, Yugoslavyanın, Brezilyanın.

8. **test** için soru müddetleri dışında 24 dakikalık zaman verilir, yani her testin 3 dakikada yapılması lâzımdır. Army Alpha testinde en çok puvan sayısı 212 dir. 135 ten fazla puvan alanlar pek iyi, 105 - 134 arasında olanlar iyi, 45 - 104 arasında puvan alanlar orta derecede sayılırlar. Subayların 105 ten fazla puvan almaları lâzımdır. Erlerin ortalama puvan sayısı 60 civarında olmalıdır.

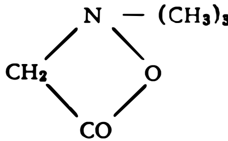
Army Beta: İngilizceyi iyi okuyup yazma bilmiyenlere tatbik edilen bu test, bir kâğıt kalem testidir. Testi tatbik eden, emirleri, gözlük muayenesinde yapıldığı gibi, karşıdan eşeller göstererek verir. Bu testte dolambaçlı şekiller arasından çizgi çizmek, bir yığın blokları saymak, O, K, X gibi şekilleri tamamlamak, iki şekil arasındaki benzerlik ve farkları göstermek, eksik şekilleri doldurmak, kesik geometri şekillerini bir araya getirmek gibi usuller vardır.

Army Beta testi, Army Alpha testi gibi aynı kabiliyetleri tam bir doğrulukla ölçmemekle beraber, Army Alpha testine dil bilmedikleri veya öğretim ve eğitimleri yetersiz olduğu için iyi cevap verememiş olanlar arasından zeki ve kabiliyetli olanları ayırmağa yarar.

Bu testler, Birinci Dünya Harbi sırasında milyonlarca insana tatbik edilmiş ve faydalı sonuçlar alınmıştır. Savaştan sonra aynı esaslara dayanan muhtelif grup testleri geliştirilmiştir. İkinci Dünya Harbinde bu testler daha müspet tecrübelere dayanarak genişletilmiş ve «Genel Tasnif Testi» haline sokulmuştur.

BETA (β) IŞINLARI, radyoaktif elementlerden yayılan üç cins ışından ikincisi (bk. RADYOAKTİFLİK). Bir radyum mustahzaratı *alfa* (α), *beta* (β) ve *gamma* (γ) adı verilen üç çeşit ışın yayar ve bu ışınlar kuvvetli bir magnetik alanda birbirlerinden ayrılabilirler (şekil 1).

Magnetik alanın tesiriyle beta ışınları, katod ışınlarının (b. bk.) sapma yönünde sapmaya mâruz kaldıkları için, büyük hızlarla hareket eden elektron (b. bk.) lardan ibaret oldukları anlaşılmıştır, yani, atom çekirdeğini terk eden elektronlar. Ayrıca, beta ışınlarının hızları ve $\frac{e}{m}$ öz yükü ölçülmek suretiyle de bunların elektron akımı oldukları ispatlanmıştır. Hızlarının çok büyük (ışık hızının 0.998 mertebesinde) ve kütlelerinin çok küçük olmalarından dolayı, beta ışınları, alfa ışınlarından daha fazla nüfuz edicidirler; içlerinden geçtikleri gazları iyonize ederler ve birkaç milimetre kalınlığındaki alüminyum tabakasından geçerler.

Beta ışınları

BETAİN (Bétaïne), genel olarak aynı molekülde bir kation bir de anion taşıyan maddeler. B. lerin birçoğu tabiî kaynaklıdırlar. Birçok bitki ve hayvanlarda bulunurlarsa da, en önemlileri sentetik olarak elde edilenlerdir. B. ler umumiyetle kristal maddelerdir, erime noktaları yüksektir, suda erirler ve polar hale geçerler. B. ler kimya lâboratuvarlarında, suda erimiyen maddelerden suda erir solüsyonlar yapmakta kullanılır. Meselâ Girard ayracı, bir B. derivesidir ve suda erimiyen keton ve aldehidlerden suda erir solüsyonlar hazırlamaya yarar. B., bu gruptaki maddelerden biridir. Alkaloidler sınıfından organik bir maddedir. Formülü:

```
        N — (CH3)3
       /  \
   CH2      O
       \  /
        CO
```

İlk defa C. Scheibler tarafından 1869 da *Beta vulgaris* adlı bitkiden elde edilmiştir. Pamuk tohumu, arpa, buğday ve diğer bitkilerde çoğu cholin maddesiyle beraber bulunur. Ayrıca mürekkep balığı ve yengeçte de bulunur. Sentetik olarak cholin'in oksidasyonu, glikokol un, metil iyodür ve metil alkol ile ısıtılmasiyle elde edilir B., beyaz kristaller halindedir. Suda kolaylıkla erir ve bu halde iken nötr reaksiyonludur ve bir anfolit gibi hareket eder. Eterde çok az erir. Erime derecesi 293° dir. B. kristalleri 100° de suyunu kaybederek anhidr hale geçerler.

B. in yakılması sonucu trimetilamin meydana gelir. Deniz balıklarının kokusunu bu madde verir.

B. de alkaloidlerin presipitasyon özelliği varsa da, toksiditeleri ve fiziolojik etkileri bulunmaz. B., tıpta aybaşı âdetlerini kolaylaştırmak için verilir.

Betain klorhidratı: Betain'in klor almasiyle meydana gelen kristal bir maddedir. 227° de erir. Asidol ismi ile vagus sinirini tenbih için tedavide kullanılır.

BETAMMALİ, Tabula Peutingeriana (b. bk.) ya göre eski Suriyenin Kyrrhestike bölgesinde, Hierapolis (Mümbiç) ten Zeugma (= Seleukeia bk. APAMEİA 2) ya giden yol üzerinde Apammaris ile Zeugma arasında bir yer. Bethammaria ile aynı olduğu sanılıyor.

BETANİMEN'LER, Madagaskar'ın doğu kıyılarında yaşıyan zenciler. Uzun boylu ve güzel olan B. in derileri, kestane rengindedir. B. in bazıları Malezyalılarla karışmış olup kıvırcık saçlı ve yumuşak huyludurlar. Şen ve çalışkan insanlardır, pirinç ekimi ve hayvancılıkla geçinirler. Yol kenarlarında sıralanan evlerden kurulmuş köylerinin dolayı, kazıklarla örülmüş setlerle çevrilmiştir. Köylerin idaresi, ihtiyarlar heyetine başkanlık eden şefin elindedir.

BETATRON, elektrona çok büyük enerjiler verecek güçde bir hızlandırıcı. Siklotron, kalutron (veya Kaliforniya siklotronu), senkrotron ve mikrotron gibi atom parçalayıcı makinalar sınıfından olan B., 1941 de D. W. Kerst tarafından mükemmelleştirilmiştir. Bir elektron hızlandırıcısı olan ve ilkönce Rheotron adını taşıyan B. un keşfine 1935 te başlanmıştır. B. da elektronların hızlandırılması, klâsik elektromagnetik indüksiyon metodu ile yapılır ve alet, bir magnetik akım değişmesiyle meydana gelen bir elektrik alanından faydalanır. B. un yapısı, prensip bakımından, bir transformatorun yapısı gibidir. Burada ikinci derece sargılar yerine kuvvetle boşaltılmış bir deşarj tüpü alınmıştır. Halka şeklinde sarılmış olan bu vakum tüpü kuvvetli bir elektromıknatısın kutupları arasına yerleştirilmiştir. Bu tüpün içinde elektron topu ve hedefler bulunur. Tüpteki elektronlar magnetik alanın her değişmesinde hep aynı yönde ivmeler alarak, ışığın yayılma hızına yakın bir hızla, dayiresel yörüngeler üzerinde dolaşırlar. Bu çok hızlı elektronlar (yani β ışınları) istenilen hedefe gönderilir.

Yüklü partikülleri hızlandırmakta kullanılan bu tip aletler, çekirdek parçalanması deneylerinde (transmütasyon) kullanılan yüksek hızlı (ve neticede çok büyük kinetik enerjili) partiküllerin meydana getirilmesinde kullanılır. Yeni yapılmış olan (1945 te) bir B., elektronları 100 Mev mertebesindeki enerjilerle hızlandırmakta (tabiî β partiküllerinin enerjisi 8 Mev kadardır) ve onlara 295 000 km/Sn ye eşit bir elektronik hız kazandırmaktadır. Bugün B. yardımiyle tabiatta bulunan her türlü atom çekirdeğinde transmütasyon (bir unsurun başka bir unsura çevrilmesi) yapılabilir. Bu çok hızlı elektronların hedefe çarpmasiyle son derece kısa dalga boylu (neticede çok girgin) χ ışınları yayınlanır. B. da 200 Mev mertebesindeki enerjilerle daha iyi sonuçlar elde edilmektedir. (Elektron - Volt = ev: çekirdek reaksiyonları tekniğinde kullanılan yeni bir enerji birimidir. 1 elektron - volt = 1 ev = elektronun yükü X 1 volt = $1,59 \cdot 10^{-12}$ erg = $3,8 \cdot 10^{-20}$ cal. 1 milyon elektron-volt = 1 Mev = 10^6 ev).

BÉTAU: bk. GELDERLAND.

BETEL, Betel cevizinden (Areca catecha) çıkarılır ve Doğu Hindistan, Malaya adaları, Melanezya, Mikronezya ve Doğu Afrikada ağızda sakız gibi çiğnenmek ve tat almak için halk tarafından çokça kullanılan bir madde. Bu maksatla, ham cevizlere kireç serpilir. Taze B. biberi yapraklarına sarılır. Bazı yerlerde tütün ve Malayada gambir (b. bk.) katılarak ağızda sakız gibi çiğnenir. B. bu bölgelerde misafirlere ikram için de kullanılır. Acı, aromatik bir tadı vardır. Zindelik verir. B. çiğnendiği zaman bol miktarda salya çıkartır. B. biberi yapraklarından dolayı tükrük kırmızıya boyanır. Bu tükrük dişleri siyaha, dudaklarla dişetlerini de esmere boyar.

BÊTELGEUSE [*beteljöz*] veya **BÊTELGUEZE** [*betelgez*] (Fr. < Arap. *beyt - ül Cevza* = İkizler evi; *yed-ül Cevza* = Orion [= Elcebbar; Araplar Orion'a da bazen Cevza demişlerdir] un eli [kolu]), Orion takımyıldızında, doğu omuzunun yakınında, birinci kadirde bir yıldız. Buna *Alpha* (α) *Orionis* de denir. Takımyıldızındaki öbür yıldızlar beyaz olduğu için, B. kolayca ayırdedilebilir. Periodu uzun (aşağı yukarı 196 gün), kadiri de değişken (1.0 dan 1.4 e kadar iner) dir. Yoğunluğu çok düşük olup tayfı M_2 tipindedir. Secchi'nin üçüncü tipinde (yani kırmızımsı [portakal - kırmızısı], ve ısısı düşük) en parlak yıldızdır. Tayfı sodyum, magnezyum, demir v. b. çizgileri göstermekle beraber, hidrojen çizgilerini taşımaz. Tayfındaki yivli çizgiler, titanyum oksidden ilerigelir. Çapı 565 000 000 km kadardır. Parallaksının ufak (0.02") olmasından, çok uzakta bulunduğu (160 ışık - yılı) anlaşılır. B., 1920 de Michelson'ın interferometre (b. bk.) metodu ile çapı ölçülen ilk yıldız olmuştur. Güneşten 100 kere daha parlak olup güneş sisteminden saniyede 25 km süratiyle uzaklaşmaktadır.

BETH - ABARA (İbr. = geçit yeri), eski Filistinde, Erden ırmağının sağ kıyısında bir yer. Nerede bulunduğu kesin olarak bilinmiyor. Vaftizci Yahya (İoannes Baptistes) insanları burada vaftiz etmiştir. Bk. BETHANİA 2.

BETHAMMARİA, Güney Anadolu ile Kuzey Suriyenin bazı parçalarını içine alan eski Kyrrhestike eyaletinde Fırat nehrinin batı kıyısında bir yer. Tabula Peutingeriana'da görülen Betammali adlı yerin B. ile aynı olması ihtimali vardır.

BETHANİA, eski Filistinde iki yerin adı:

1. Kudüs - Eriha yolu üzerinde Kudüsün iki km doğusunda, Zeytindağının güney eteğinde bir kasaba. *İncil*e göre İsanın dirilttiği Lazar'ın ve kızkardeşleri Martha ile Meryemin oturduğu yerdi. İsa burayı sık sık ziyaret etmiştir, göğe çıkışı da B. ya yakın bir yerde olmuştur (Markos XI, I, II, XIV, 3; Yuhanna XI; Matta XXI, 17, XXVI, 6). Hıristiyanlar B. ya bazan Yun. *Lazarion* veya Lat. *Lazarium* adını vermişlerdir. Şimdiki adı olan *El-Azariye* bundan gelir. El - Azariye zeytin, incir, badem ve keçiboynuzu ağaçları bulunan küçük bir vâhadır. Yeni araştırmalara göre B. nın yerinde İsrailoğullarından önce *Ananya* adında bir yer vardı. Buraya daha sonra İbr. *Beth-ananya* ve bundan *Beth-anya* adının verilmiş olması ihtimali vardır. Yun. *Bethania* adı böyle bir İbranca sözden gelir. Fakat B. adını İbr. *te'enah* (incir) kelimesiyle izah edenler de vardır.

2. *İncil* (Yuhanna I, 28) e göre Vaftizci Yahya (İoannes Baptistes) nın insanları vaftiz ettiği yer. Nerede bulunduğu kesin olarak bilinmiyor. Bk. BATH - ABARA.

BETHARRAMİTLER (Fr. *Bétharramites*), Bétharram (Fransa, Basses - Pyrénées ili) da 1841 de kurulan Société du Sacré - Coeur de Jésus (İsanın Mukaddes Kalbi Cemiyeti) ye mensup Katolik rahipleri. Vazifeleri, vaizlik ve öğretmenlikti. Avrupa ve Amerikada 17 manastırları vardır.

BETH - AVEN (İbr. = put evi), eski Filistinde, Benyaminoğulları toprağında (*Ahd-i Atîk*, Yeşu XVIII, 12), Bethel (b. bk.) in doğusunda ve Mikmaş'ın batısında (I. Samuel XIII, 5) bir şehir. B. yakınında, İsrail kıralı Saul ve Filistîler arasında, bu sonuncuların hezimeti ile neticelenen bir meydan savaşı yapılmıştır (I. Samuel XIV, 23), *Ahd - i Atîk*te Hoşea kitabında (X, 5) geçen «B. buzağıları» nın Bethel'de kültü yapılan altın buzağı ile bir olması ihtimali vardır.

BETHEL (İbr. = Tanrının evi), eski Filistinde, Benyamin kabîlesi toprağında Efraim hududunda, Kudüsün 17 km kuzeyinde bir şehir, şimdi Bêtîn. *Ahd-i Atîk* (Tekvin XXVIII, 19) e göre asıl adı Luz'du. Yakup Peygamberin mukaddes taşının adı (bk. BAİTYLOS) olup sonradan Luz şehrine geçmiştir. Yahudi tarihinde, hususiyle Abraham (İbrahim), Yakup ve Musa Peygamberin halefi Yeşû zamanında hem dinî, hem siyasî bakımdan mühim bir rol oynamıştır. Filistin paylaşıldıktan sonra B. i İsrailoğulları almışlar, İsrail kıralı I. Yeroboam (hük. takriben M. Ö. 937 - 915) Yehuda başşehri Yeruşalim (Kudüs) le rekabet etmek maksadiyle B. de altın buzağı kültünü kurmuştur (*Ahd i Atîk*, I. Kırallar XII, 28 - 29). Bunun için bazı Yahudi peygamberleri B. e Beth - aven (b. bk.) adını vermişlerdir. Nihayet Yehuda kıralı Yoşiya (hük. takriben M. Ö. 610 - 608) altın buzağı kültünü kaldırmıştır. Makkabiler zamanında (M. Ö. II. - I. yüzyıl) B. de bazan Suriye garnizonları bulunmuştur. Vespasianus, Kudüs üzerine yürürken burasını işgal etmiştir. Iosephus Flavius ve Hıristiyan topografyacılarından Eusebios B. i küçük bir kasaba olarak göstermektedirler. B., *Ahd-i Cedid*de geçmemektedir.

1927 sonbaharında bir Amerikan heyeti B. de kazılar yapmış ve M. Ö. II. binyıla ait sur kalıntılarını ortaya çıkarmıştır.

BETHENOD [*betînǫ*], **Joseph - Frédéric - Lucien** (1883 - 1944), Fransız elektrik teknikçisi. Lyon'da doğmuş, Pariste ölmüştür. Lyon'daki École Centrale'de okumuş ve orada Blondel'den elektroteknik okumuştur. Blondel'in yanında çalışırken, tepkili motör (moteur à répulsion) ve asenkron motörler teorisi hakkında bir muhtıra ile, pek genç yaşta bilim dünyasına girmiştir. Müşavir - mühendis olduktan sonra kendisini yüksek frekans elektrik cereyanlarını incelemeye vermiştir. General Ferrié ile çalışan B., 1907 de rezonanslı transformatör teorisi ile alternatif cereyanlı aletlerin incelenmesi metodu ile, çıkma (saillant) kutuplu alternatörlerin kendi kendini tahriki (auto - excitation) ne dair bir teoriyi ortaya atmıştır. Ayrıca, radyotelegrafla ilgili birçok icatlar yapmıştır. 1942 de İlimler Akademisine üye seçilmiştir.

BETHGE [*bętge*], **Hans** (doğ. 1876), Alman şair, romancı ve tenkidcisi. Dessau'da doğmuştur. Başlıca eserleri: *Die stillen Inseln* (Sessiz adalar) [şiirler, 1898], *Der gelbe Kater* (Sarı erkek kedi) [küçük hikâyeler, 1902], denemeler, *Satuila* [hikâye, 1918]. *Ägyptische Reise* (Mısır seyahati) [1928]. Doğu şiirini taklideden eserlerinden şunlar anılmağa değer: *Die chinesische Flöte* (Çin kavalı) [1907], *Arabische Nächte* (Arap geceleri) [1912], *Die armenische Nachtigall* (Ermeni bülbülü) [1924].

BETH - HORON (İbr. = derin yolun evi), eski Filistinde, Efraim kabîlesi toprağında, Lydda (İbr. Lōd, Arap. Lidd) dan Kudüse giden yol üzerinde, Aşağı B. ve Yukarı B. olmak üzere iki şehir, şimdiki Beyt - Ur - et - tahta ve Beyt - Ur - el - fôka. Yeşu, B. yakınında Kenân kırallarını, Yehuda Makkabî de Suriye generallerinden Seron ve Nikanor'u yenmiştir.

BETHLEHEM [*bęthlîîm*], Amerika Birleşik Devletlerinden Pennsylvania'da Lehigh ırmağı kenarında endüstri

merkezi. Nüfusu 58 500 (1940). B.. Philadelphia'nın 92 km kuzeyindedir. Demir endüstrisi, çelik imalâthaneleri, askerî mühimmat fabrikaları, üniversitesi ve müzik okulları vardır. B. 1741 de kurulmuştur.

BETHLEHEM: bk. BEYTÜLLAHİM.

BETHLEHEMİTLER [*Bethlehem*=Beytü'l-lahim), Katolık keşişleri:

1. *İngiltere B. i*: 1257 de İngilterede yerleşen ve Dominikusçular (b. bk.) tarikatının nizamnamesini kabul eden keşişler. Adlarını, Bethlehem (Beytü'l-lahim) de çocuk İsanın ziyaretine giden Doğu müneccimlerine yolu gösteren «Bethlehem yıldızı» (*İncil* Matta II 9) nın hâtırası olarak cübbelerinde taşıdıkları beş köşeli yıldızdan almışlardır. Bu tarikat fazla gelişememiştir. Yalnız Cambridge'de bir manastırları vardı. Sonra bu da kapatılmıştır.

2. *Guatemala B. i*: Guatemala şehrinde 1650 de Pedro de Bethencourth veya Betancourth (1619-1667) adında bir Franciscusçu keşişin kurduğu ve 1687 de papa XI. Innocentius'un tanıdığı bir tarikat. Meksika ve Orta Amerikaya yayılan Guatemala B. i hususiyle hastabakıcılık ve çocuk terbiyesi ile meşgul olmuşlardır. Bu tarikat 1850 sıralarında sönmüştür. Bir rahibe şubesi de vardı. Bunu Maria Anna del Galdo kurmuştur.

3. *Limni B. i* veya *Beytü'l-lahim şövalyeleri:* Limni (Lemnos) de, Türklerin hücumlarına karşı, papa II. Pius'un Iohannesçi (Johannit) şövalye tarikatını örnek alarak kurduğu bir keşiş-şövalye tarikatı. Ada Türklerin eline geçince (1478) bu tarikat lâğvedilmiştir.

BETHLEN [*bẹtlæn*], tarihte ün almış birçok Macar'ın adı. En tanınmışları şunlardır:

1. **B. Farkas** (1639-1679), Erdel devlet adamı ve tarihçi. Erdel beyi II. Rákóczi György (hük. 1648-1660) zamanında elçi olarak birkaç defa İstanbula gönderilmiştir. Rákóczi'nin ölümünden sonra Kemény János (hük. 1660-1662) un, ondan sonra da Apafi Mihály (hük. 1662-1690) ın hizmetine girip Apafi'nin müşaviri olmuştur. 1678 de yine elçi olarak İstanbula gelmiştir. *Historiarum Pannonico-Dacicarum libri X a clade Mohazensi usque ad finem saeculi* (Mohaç felâketinden yüzyıl sonuna kadar Pannonia-Dacia [= Macaristan ile Erdel] tarihinin on kitabı) [bas. 1792-1793] başlıklı tarihî bir eseri vardır.

2. **B. Gábor** (1580-1629; hük. 1613-1629), Erdel beyi. Macaristanın seçilmiş kıralı. Illye'de doğmuş, Gyulafehérvár (bk. ALBĂ IULIA) da ölmüştür. Gençliğinde sarayında bulunduğu Erdel beyi Báthory Zsigmond (hük. 1581-1602) un en güvenilir adamlarından biri idi. 1600 de Báthory'nin emriyle Eflâk voyvodası Mihai'a karşı savaşmış, sonra Bocskay István (hük. 1604-1606) ın Macaristan seferine katılmış ve Báthory Gábor (hük. 1608-1613) un Erdel tahtına çıkarılmasında önemli bir rol oynamıştır. Fakat sonradan Báthory'nin tazyikleri karşısında Osmanlılara sığınmıştır. Bu sırada Báthory'nin Erdel'de sebebolduğu huzursuzluğu gidermek, onu beylikten indirerek yerine B. yi geçirmek vazifesi Kanije beylerbeyi İskender Paşaya verilmiştir. Bunun üzerine Osmanlı ordusu Erdel'e girmiş, Báthory, Varad'a kaçmış ve öldürülmüş, B. de İskender Paşanın Kolozsvár (Cluj) da topladığı diyet meclisinde Erdel beyi seçilmiştir (1613). Beyliği Macaristan kıralı II. Mátyás tarafından da tanınınca, B. Erdel'i kalkındırarak, kuvvetli bir devlet haline getirmeğe çalışmıştır. Protestanların menfaatlerini korumak için Otuz Yıl Harbine katılmış, Çeklerin müttefiki olarak bütün Kuzey Macaristan (şimdiki Slovakya) ı süratle işgal etmiş ve Pozsony (şimdi Bratislava) yi, kalesinde saklanmakta olan Macaristan tacı ile eline geçirmiştir. Bunun üzerine Avusturyalılar mütareke istemiş ve kıral, Besztercebánya (şimdi Slovakya'da Banská Bystrica) da Millet Meclisini toplamışsa da görüşmeler bir netice vermemiş bunun üzerine Mecliste bulunan Macar Sınıfları, B i Macaristan kıralı seçmişlerdir (1619). B., kıral unvanını kabul etmekle beraber taç giymemiştir. B. ile yeniden görüşmelere başlıyan II. Avusturya kıralı Ferdinánd, Nikolsburg (şimdi Moravya'da Nikulov) antlaşması (1622) ile 1608 kanunlarını teyidetmiş ve B. e kıral unvanından vazgeçip tacı geri vermesi karşılığında, üç kale, yedi Macaristan ili ve iki Silezya dukalığı bırakmıştır.

Avrupa Habsburg aleyhtarı Protestan koalisyonu üyesi olan B., 1623 te Habsburg'lara karşı tekrar hücuma geçmişse de başarı elde edememiş ve Nikolsburg antlaşması bazı önemsiz değişikliklerle yeniden teyidedilmiştir. B., Habsburg'larla barıştıktan sonra, büyük bir Doğu Avrupa ittifakı başında, Türkleri Macaristandan çıkarma pilânı ile uğraşmış ve siyasî münasebetlerini daha sıkı bir hale koymak için eş olarak bir Habsburg prensesi istemiş, hattâ Katolik dinini kabul etmeyi düşünmüştür. Fakat Viyana'dan ret cevabı alması üzerine tekrar Protestan devletleriyle bağlaşmış ve Brandenburg seçici prensinin kızı Katharine (Macar tarihinde Brandenburgi Katalin) ile evlenmiştir. Yeni bir Avrupa harbine hazırlandığı sırada ölmüştür.

B., yalnız büyük komutan değil, seçkin bir devlet teşkilâtçısıydı da. Erdel'in maliyesini iktisadî tedbirleri ve yabancı memleketlerle yaptığı elverişli ticaret antlaşmalariyle düzenlemiş ve umumî refahı yükseltmiştir. Gyulafehérvár'da bir yüksek okul kurmuş ve buraya profesör olarak birçok ünlü yabancı bilgin davet etmiştir. Beyliği Erdel tarihinin parlak devirlerinden biri sayılır.

3. **B. István** (ölm. 1648; hük. 1630), B. Gábor'un küçük kardeşi, Erdel beyi. B. Gábor'un ölümünden sonra Brandenburgi Katalin'in yanında naipliğe, sonra Katalin azledilince beyliğe seçilmiş (28 Eylûl 1630), fakat aynı yıl I. Rákóczi György (hük. 1630-1648) lehine beylikten feragat etmiştir. 1636 da Rákóczi'ye karşı bir isyan çıkarmışsa da yenilgiye uğramıştır.

4. **B. István, Kont** (1874-1948), Macar devlet adamı. Gernyeszeg (Macaristan) de doğmuş, Rusyada ölmüştür. Öğrenimini Budapeşte üniversitesinde ve Magyaróvár ziraat akademisinde yapmış. 1901 de Liberal Partisi programiyle milletvekili seçilmiş, 1905 te Bağımsızlık Partisine girmiş, fakat 1916 da bu partinin başına Károlyi Mihály (b. bk.) geçince B., birçok milletvekilleriyle birlikte bu partiden çıkmış ve Anayasa Partisine girmiştir. Birinci Dünya Harbinden sonra bolşevikler Macaristanda iktidara gelince B., Avusturyaya kaçmış, sonra Szeged (Macaristan) e dönmüş ve bolşevizmin düşürülmesi gayesini güden hareketlerde önderlik etmiştir. B., bolşevik rejiminin düşmesinden (1919) sonra yapılacak olan barış antlaşması görüşmele-

BETHLEN István

rinde Macar başmurahhaslarından biri olmuştur. 1921 de başbakanlığa getirilen B., hükümet partisi olan Egységes Párt (Birlik Partisi) ı kurmuş (1922), dışardan temin ettiği ödünç para ile Macaristanın iktisadî hayatını sağlamlaştırmış (1924-1926) ve İtalya ile bir dostluk antlaşması imzalamıştır (1927). 1931 de başkanlık ettiği hükümet istifa ettikten sonra da, siyasî hayattan çekilmemiş, 1935 te muhalefete geçmiş ve 1944 e kadar Macaristan politikasında önemli bir rol oynamakta devam etmiştir. Macaristan Almanlar tarafından işgal edilince (19 Mart 1944) saklanmak zorunda kalan B., nihayet Macaristana giren Ruslar tarafından yakalanarak Rusyada bir toplama kampına sürülmüş ve orada ölmüştür.

5. **B. Miklós, Kont** (1642-1717), Erdel başkançıları ve yazarı. Öğrenimini Heidelberg, Utrecht ve Leyden üniversitelerinde bitirip Fransa ve İtalyada uzun geziler yaptıktan sonra Erdel'e dönmüş, burada çeşitli yüksek memurluklarda bulunmuş, sonra Erdel Millet Meclisi tarafından başkançılar seçilmiştir. 1704 te hükümdara ihanetle suçlandırılarak tevkif edilmiş, Viyanada hapsedilmiş, hapisten ancak uzun yıllar sonra kurtulabilmiş fakat bir daha Erdel'e dönememiştir. Dinî, felsefî ve siyasî eserleri vardır. En önemli eseri *Bethleni gróf Bethlen Miklós önéletírása* (Bethlen kontu B. Miklós'un otobiyografyası) [2 cilt, basımı: Peşte 1858-1860] adını taşımaktadır.

BETHMANN-HOLLWEG, [*betman holveg*], **Theobald von** (1856-1921), Alman devlet adamı. Brandenburg'un Eberswalde şehir civarındaki Hohentinow kasabasında doğmuş, aynı yerde ölmüştür. İdare işlerinde parlak bir meslek hayatından sonra 1905 te Prusya içişleri bakanı tâyin edilmiş, 1907 de de İmparatorluk bakanlığında içişleri devlet kâtipliğine ve aynı zamanda Prusya kabinesinin ikinci başkanlığına tâyin edilmiştir. Prens Bülow 1909 da istifa edince, B.-H. İmparatorluk şansölyeliğine yükselmiştir. Mükemmel bir idareci olmakla beraber şahsî fikir ve kanaatleri olmıyan B.-H., her şeyden fazla II. Wilhelm'in elinde bir alet olmuştur. Yakındoğu hakkında Rusya ile anlaşmış, Alsace-Lorraine'e daha elverişli bir anayasa verdirmiş, 1910 da Agadir (b. bk.) e Alman *Panther* ganbotunu göndermekle harb tehlikesi yaratmış 1912 de sosyalistlerin Reichstag'daki oyların 1/3ini elde etmeleri üzerine, Alman militarizmine yeni bir hız vermiştir. 1914 harbine götüren diplomatik evrak, onun imzasını taşıdığından İmparatorluk şansölyesi olarak bu harbin mânevi sorumluluğunu taşımaktadır. 4 Ağustos 1914 te İngiltere büyükelçisi Sir William Edward Goschen ile olan konuşması meşhurdur. Büyükelçi, İngilterenin, Belçika ile olan anlaşmasına göre, bu memleketin tarafsızlığının Almanya tarafından çiğnenmesine müsaade edemiyeceğini söyleyince, B. şu cevabı vermiştir: «İngiltere bir kâğıt parçası için harb edecek değil ya!». Harb sırasında kendisini de, Almanyayı da harb sorumluluğundan kurtarmağa çalışmıştır. 1917 de Hindenburg'la Ludendorff'un baskısı üzerine istifa ederek devlet hayatından çekilmiş ve çok geçmeden ölmüştür. *Betrachtungen zum Weltkrieg* (Dünya harbi hakkında müşahedeler) [2 cilt 1919-1921] adlı bir eseri vardır.

T. v. BETHMANN-HOLLWEG

BÉTHOUART [*betuâr*], **Marie-Emile** (doğ. 1889), Fransız generali. Dole'da doğmuştur, ailesi Picardie'den gelmedir. 1912 de Saint-Cyr'den çıkmış ve Birinci Dünya Harbinde 3 defa yaralanmıştır. 1921 de kurmay subayı olarak harb okulundan çıkmıştır. 1934 te Belgradda askerî ataşelik etmiştir. İkinci Dünya Harbine albay olarak katılmış, 1940 ta general olmuştur. Narvik'te başarıyla çarpışmıştır. B., 1940 mütarekesinden sonra Fas'a gitmiş ve orada Amerikanların karaya çıkmasını hazırlamıştır. 1942 de resmî Fransız makamlarına karşı isyan etmekle suçlandırılarak hapsedilmiş, fakat yargılanmadan kurtulmuştur. Daha sonra Fransız sömürge kuvvetlerini yeniden teşkilâtlandırmış, Ağustos 1944 te «B» ordusu genel kurmayı üyesi olarak I. kolordunun başına geçerek Fransanın Alman istilâsından kurtarılmasına yardım etmiştir. Almanların teslim inden sonra B., Avusturyayı işgal eden Fransız kuvvetlerine komutan olmuştur.

BETH-PHAGE (İbr. = yeşil incirin evi), eski Filistinde, Benyamin kabîlesi toprağında, Kudüsten 3 km uzaklıkta, Bethania ve Zeytindağı arasında, Bethania'nın kuzeybatısında bir kasaba. İsa, ölümünden birkaç gün önce, törenle Kudüse girmek üzere, B. den yola çıkmıştır (*İncil*, Matta XXI, 1; Markos XI, 1; Luka XIX, 29).

BETH-ŞAN veya **BETH-ŞEAN** (İbr. = âsâyişin evi), eski Filistinde Erden ırmağının batısında, Esdrelon ovasında, Gilboa dağının doğusunda tahkimli bir şehir, bugünkü Bêsân. B., bir Kenân şehri idi. İsrailoğulları burasını daha sonra işgal etmişlerdir. Filistîniler, Gilboa savaşında İsrailoğullarını yenerek, Saul ve oğullarının ölülerini B. ın surlarına çakmışlardır (M. Ö. 1025 sıralarında; *Ahd-i Atîk*, I. Samuel XXXI, 7-10). Davud Filistînilerden şehri geri almış (M. Ö. 1000 sıralarında), Süleyman da B. ı Thaanak ve Megiddo ile birleştirerek, Yezreel ovasını da içine alan bir vergi bölgesi kurmuştur (M. Ö. 970 ten sonra). Yunanlılar buraya *Skythopolis* adını vermişlerdir. Roma devrinde B., Hellen Dekapolis (on şehir ittifakı) içindeydi. M. S. IV. yüzyılda bir piskoposluk merkezi olmuştur. VI. yüzyılın ünlü Bizans hagiografyacısı Skythopolisli Kyrillos burada doğmuştur. 1183 te Salâheddin Eyyubî burasını işgal etmiştir. Haçlılar zamanında B., bir beyliğin merkezi idi.

1921 den itibaren Philadelphia Üniversite Müzesi hesabına C. S. Fischer'in idare ettiği kazılar sonunda burada birbiri üstünde aşağı yukarı yedi tabaka bulunduğu tesbit edilebilmiştir. En eski tabaka M. Ö. II. binyıl başlarına kadar uzanır. Mâbet, köprü, tiyatro v. b. harabeleri B. ın Yunan-Roma devrinde çok mamur bir yer olduğunu gösterir.

BETH-ŞEMEŞ (İbranca; Arap. *Beyt-Şems* = güneş evi), *Ahd-i Atîk*te anılan yer adı: 1. Eski Filistin şehri. Şimdiki ʽAyn-Şems'in eski adı olması ihtimali vardır. ʽAyn-Şems, Kudüs'ün 24 km güneybatısında bulunan bir köydür. *Ahd-i Atîk* bu şehri, kuzey Yehuda'nın bir şehri olarak sık sık anar ve Kiryath-Yearim ile Timna arasında bulunduğunu söyler; önce Levitlilere ait bir şehir iken sonradan Dan'ın başşehri haline gelmiştir. Israel kıralı Yehoaş, Yehuda kıralı Amatsya'yı burada esir almış-

tır. Bk. Yeşu XXI, 16 ve 2 Kırallar XIV, 11-13. 1930 da, ʿAyn-Şems'te M. Ö. 1700-1500 yıllarına ait bir çömlek parçası (ostrakon) üzerinde yazılı alfabemsi kısa bir kitabe bulunmuştur (resim için bk. ALFABE, alfabemsi yazılar levhası).

2. Eski Filistinin Naphtali (Yukarı Galilya) bölümünde bir şehir. Bk. Yeşu XIX, 38.

3. Eski Filistinde İssakar oğullarına ait bir şehir. Bk. Yeşu XIX. 22.

4. İlkçağda, Aşağı Mısırda On tapınağı. Bk. Yeremya XLIII, 13.

BETH-ṮSUR veya **BETH-SUR, BETH-ZUR** (İbr. = kayanın evi; Apokryphler [b. bk.] 'de *Bethsura)*, eski Filistinde. Yehuda kabîlesi toprağında Kudüsün 25 km güneybatısında tahkimli bir şehir. Yehuda Makkabînin V. Antiokhos Eupator'a karşı yaptığı savaşlarda büyük bir rol oynamıştır. Harabeleri şimdiki Bêtsur yakınındadır.

BETHUEL, *Ahd-i Atîk* (Tekvin XXII 22, 23; XXIV 15, 28) e göre İbrahim (İbranca Abrâhâm) in kardeşlerinden Nahor'un oğlu ve Rebeka (İbranca Ribḳâh) ile Laban'ın babası. İbrahimin kölesi Eliezer'i evine kabul etmiş ve kendisine, kızı Rebeka'yı alıp İbrahimin oğlu İshak (İbranca Yıṣḥâḳ) ile evlendirmesi için izin vermiştir.

BETHULİA, eski Filistinde Zebulon kabîlesi toprağında bir yer. Nerede bulunduğu bilinmiyor. *Kitab-ı Mukaddes*in apokryph (bk. APOKRYPHLER) sayılan Yudith kitabına göre, B., Assur generali Holofernes tarafından kuşatıldığı sırada açlıktan çok çekmiş, nihayet B. kadınlarından Yudith, Holofernes'i öldürmüş, şehri de kurtarmıştır.

BÉTHUNE [*bētün*], Fransanın Pas de Calais departmanında bir şehir. Nüfusu 20 000. Flandra ovasının kenarında, maden kömürü yatakları yakınında, işlek bir yol kavşağı olan B. nin maden işletmeleri vardır, endüstrisi gelişmiştir. XIII. yüzyıldan kalma Saint Vaast kilisesi ile XIV.-XVI. yüzyıllara ait çan kulesi meşhurdur.

BÉTHUNE [*bētün*], **Conon** veya **Quesnes de** (aşağı yukarı 1150-1224), Fransız trubaduru. 1180 e doğru Fransa sarayına gelmiş ve orada Champagne kontesi Marie de France'a raslamıştır. Aşk şiirlerini bu prensese ithaf etmiştir. Şair, ömrünün büyük bir kısmını bu sarayda geçirmiştir. Şiirlerinin kaba dili ve Picard şivesi, VII. Louis'den dul kalmış olan Kıraliçe Alix tarafından tenkid edilmiştir. Bu tenkidlere B., kendi mizacına en uygun bir şekil olan alaylı birkaç satır şiirle cevap vermiştir. En güzel şarkılarının birkaçını 1188-92 Haçlı Seferlerinin gecikmesinden doğan kızgınlık ilham etmiştir. Flandra kontu Baudouin ile birlikte 1204 seferine katılmıştır, İstanbul duvarlarına Haçlı bayrağını ilk dikenin de B. olduğu söylenir. Yeni kurulan Bizans-Latin İmparatorluğunda kendisine yüksek mevki verilmiştir. B. ün yazdığı ve *Ah! amors com dure departie* mısraı ile başlıyan Haçlı şarkısı meşhurdur.

BETH-ZAAKHARA, eski Filistinde. Yehuda kabîlesi toprağında bir kasaba. Burada Yehuda Makkabî, V. Antiokhos Eupator'un içinde 32 fil de bulunan ordusuna karşı savaşmıştır.

BETİKÇİ, Ali Rıza (ölm. XX. yüzyıl başlarında), Türk diline hizmet edenlerden. Yanyalı olan Ali Rıza 1898 yılında Üsküp Bidayet mahkemesi hukuk reisi bulunduğu sırada *Okuma Yazma* adlı bir eser yazmış ve bunu 10 yıl sonra Kastamonuda istinaf ceza mahkemesi reisi iken bastırmıştı. Kitabın adının altına «Som Türkçe ile yazılmış bir betiktir. Türk dilinin diriltilmesi dıleğiyle yazılmıştır» cümlelerini koymuş ve «yazar» yerine «betikçi» kelimesini kullanmış olduğu için «Betikçi» adiyle anılmıştır.

Ali Rıza BETIKÇI

Türk dilini yabancı dillerin salgınından kurtarmak ve Türk çocuklarına ana dillerini kolaylıkla öğretmek amacı ile yazılan bu eserde Arapçaya mahsus olan 7, 8 harf kullanılmamış ve o zaman yazı dilinden atılması imkânı bulunmıyan Arapça ve Farsça sözler de Türk fonetiğine göre yazılmıştır. Bu eser 1942 de Türk Dil Kurumu tarafından ikinci defa bastırılmıştır.

BETİLA (Fr. *Bétille* Portekiz. *Beatilha*), İndonezyada yapılan bir çeşit beyaz tülbent. *Basit B.*, kabadır; *B. organdi* yuvarlak ve çok ince danelidir. *B. tarlatane* ise açık renktedir.

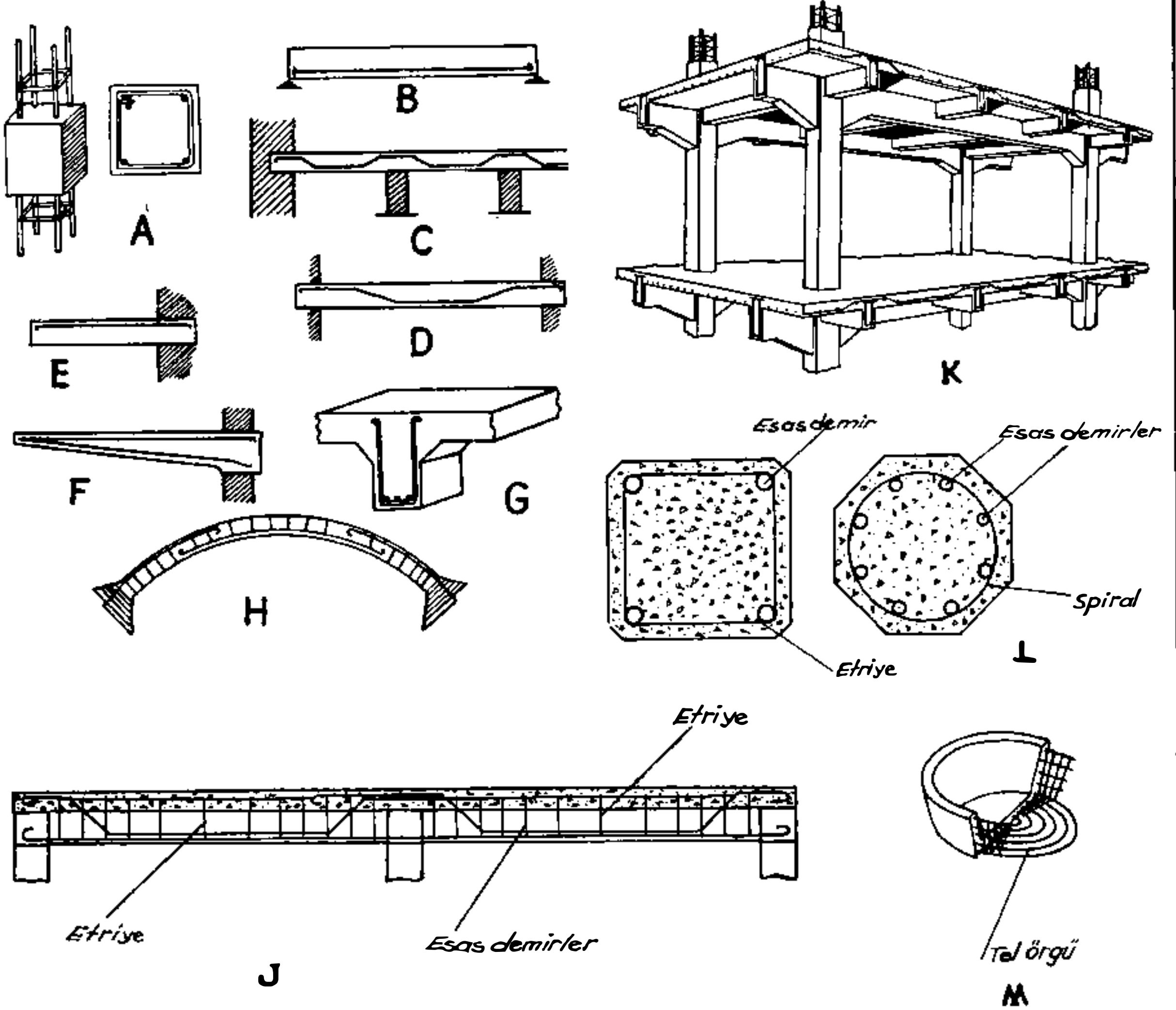
BETİLUS (Bethylus) zarkanadlı (Hymenoptera) böceklerin proktotrupide (Proctotrupidae) familyasının betiline (Bethylinae) alt-familyasından bir cins. Başları yassı ve uzuncadır. Dişilerde karının bitiminde yumurtlama borusu (terebra) vardır. Betilus cinsinin bazı türlerinde dişiler yumurtalarını, yakaladıkları küçük tırtıllar içine bırakırlar. Tırtılın vücudu, kendi hayatı bahasına, bu yumurtalara yiyecek olur.

BETİS, BATİS veya **BABEMESSES** (M. Ö. IV. yüzyıl), III. Dareios tarafından Gazze valiliğine tâyin edilen bir Pers generali. Gazzeyi Büyük İskendere karşı iki ay müdafaa etmiş, sonunda Makedonyalılara yenilmiştir. Quintus Curtius'a göre, Büyük İskender, şehri işgal ettikten sonra, Troia kahramanı Hektor'un cesedini arabasına bağlıyan Akhilleus'u taklidederek, B. in cesedini savaş arabasına bağlayıp yerde sürüklemiştir.

BETİTAŞI, bir nevi mezar anıtı. Eski zamanlarda bir zaferin veya bir felâketin hâtırası olmak üzere B. denilen yekpare bir taş üzerine yazılar yazılır ve resimler yapılırdı. B., mezar anıtı olarak o zaferde veya felâkette hissesi olanların mezarları başına dikilirdi (bk. BALBAL).

BETOL, naftol salisilat. Kokusuz, tatsız, beyaz, billûrî bir tozdur. Suda erimez alkolde az erir. Barsak antiseptiği olarak günde 4 defa 0, 25 gr alınır.

BETON, kum, çakıl ve suyun bağlantı maddesi ile karıştırılmasından elde edilen bir yapı malzemesi. Bu madde zamanla ve yavaş yavaş kuruyarak konglomera sınıfı bir kaya sertliği kazanır. İyi bir B. da kumla bağlantı maddesinden meydana gelen harcın, âtıl madde denilen çakıl ve taş parçalarını iyice sarması ve aradaki boşlukları doldurarak birbirlerine kenetlemesi lâzımdır. Bağlantı maddesi olarak eskiden kireç, su kireci, puzzolan, tras kullanılırdı,

Betonarme yapılarda kullanılan esas unsurların şeması
A. sütun, B. döşeme (serbest mesnetli), C. birkaç açıklıklı ve bir ucu mütedahil (kunt) kiriş, D. iki ucu mütedahil (kunt) kiriş, E. bir ucu boşta döşeme, F. konsol, G. tablalı kiriş boşluğu, H. kemer, J. iki açıklıklı kiriş-döşeme tafsilâtı, K. betonarme iskelet yapı şeması, L. sütun tafsilâtı, M. Monier'nin saksısı.

bugün ise en ziyade çeşitli çimentolar ve ayrıca ilâve edilen tras kullanılmaktadır. Âtıl madde denilen çakıl, derelerden, çakıl ocaklarından alınır, veya kalker, granit, çakmaktaşı, gnayis gibi taşları kırma makinelerinde kırarak elde edilir, bazı işlerde çakıla çelik talaşı ve karburandum katılır. Kullanılacak kum, temiz, keskin köşeli, sert; kil ve mil gibi maddelerden arınmış olmalıdır; su da temiz olmalı, içinde asidler, bazlar, yağlar bulunmamalıdır.

B., plastik halde her çeşit kalıplara dökülebilir. Her türlü temel, istinat duvarı, rıhtım duvarı, dok, menderek, dalgakıran, menfez, baraj inşaatında, yol kaplamalarında ve daha ziyade betonarme halinde bina inşaatında, kemer, kubbe, köprü, su kulesi ve su deposu, kazık, boru, elektrik direkleri ve gemi inşaat ve imalâtında kullanılır. B., terkibine giren malzeme belli hacımlarda (ambar) ölçülerek önce kuru, sonra yavaş yavaş su katılıp mütecanis bir kitle elde edilinceye kadar küçük işlerde elle, büyük işlerde makine ile karıştırılarak yapılır. Baraj gibi yüzbinlerce metreküp B. kullanılan işlerde kum, çakıl, çimento ve su, ayarlı otomatik terazilerle ölçülür, tam teçhizatlı bir B. lâboratuvarı kurularak işler sıkıca kontrol edilir.

B., çeşitli bakımlardan sınıflara ayrılır: 1) Bağlantı maddesinin cinsine göre: çimento B. u (normal Portland, demirli Portland, curuf. yüksek mukavemetli çimento B. ları); kireç, su kireci ve alçı B. ları. 2) Âtıl maddesinin cinsine göre: kum, çakıl veya kırmataş (kumçakıl), curuf, binıs (hafif), çelik ve korunda B. ları. 3) Su miktarına göre: içinde el ile ufalanacak kadar su varsa «kuru B.», yığın halinde durabilen, fakat tokmaklanınca akıcı hale gelebilecek kadar suyu bulunan «plastik B.» ve akacak kadar sulu «sulu B.». 4) Yapılış ve kullanılışa göre: inşaat çukuruna veya kalıba 15 - 20 cm lik tabakalar halinde dökülüp elle veya makine ile tokmaklanarak sıkıştırılan «tokmaklama B.u», tokmaklama el ile veya makine ile olur; su altında yapılan işlerde bir huni veya çuval ile dökülen «dökme B.», suya değen yüzü elden geldiği kadar azaltılmalı ve bağlantı maddesinin ayrılmaması için suda akıntı kesilmeli ve dökülen B., aşağıdan yukarıya doğru bir basınçla karşı-

laşmamalıdır; 1:3 meylinde boru veya oluklarla kullanılacağı yere sürülen «akıcı B.». Büyük işlerde uzun kollu ve her tarafa dönebilen akıtma kuleleri kullanılır, (beton dökülürken harcın [kum ve çimento] âtıl maddelerden ayrılmasına. kitlede mukavemeti azaltan boşlukların belirmesine meydan vermemelidir). Bu çeşit B., en çok betonarme inşaatta ve barajlarda kullanılır. Kuru, plastik ve akıcı B. la yapılan ve az kuvvetle karşılaşan kitleler halindeki inşaata «dolgu B. u» denilir. Az miktarda su ile ve basınçlı hava ile bir lüleden püskürtülerek yapılan B. a «püskürtme B.» denilir. B. inşaatta cephelerin daha güzel görünmesi için tabiî taş manzarasında veya su sızıntısını azaltmak için daha büyük bir dikkat ve titizlikle, daha fazla çimento ile yapılan B. a «cephe B. u» adı verilmektedir. 5) İnşaatın özelliğine göre: maden ocaklarında ve tünellerde akıcı tabakaların kuvvetlendirilmesi için büyük basınçla yapılan «basınçlı B.»; büyük şehirlerde fabrikalarda yapılarak vasıfları bozulmadan kullanılacağı yere taşınan «fabrika B. u»; büyük ve küçük vibratörlerle sıkıştırılan «vibre B»; boru ve elektrik direği yapımında kullanılan «santrifüje B». 6) Hususî ilâve maddelerine göre: çok sulu ve alüminyum tozu karıştırılarak yapılan B. da alüminyum kireçle birleşerek hidrojen kitleden çıkar, hafif bir B. elde edilir, çimentoyu sabun köpüğü veya albüminli maddelerle karıştırarak yapılan B. da birçok boşluklar bulunur. Bu B. lar hafif ve mücerrit olarak kullanılır, bunlara «delikli B.» denilir. Çelik talaşı ilâve edilerek yapılan «çelik B. u» döşemelerde kullanılır. Normalden fazla çimento ile yapılan B. a «yağlı B.», normalden az çimento ile yapılana ise «zayıf B.» denilir. 7) İnşaat bakımından: B., demirsiz kullanılırsa «âdi B.», yuvarlak demir teçhizatı taşırsa «beton - arme», profil demirleri ile yapılan inşaata «fer beton» denilir.

B. harçları: B, istenilen mukavemete ve eldeki malzemeye göre çeşitli nispetlerde çimento karıştırılarak yapılabilir. Yalnız çimento ve kumdan yapılan harcın, çakıllar arasında % 50 den biraz fazla olan boşluğu dolduracak kadar olması şarttır. Türkiyede B. a konulacak kum ve çakıl miktarı hacım olarak meselâ 1 m^3 için 0.40 m^3 kum. 5,80 m^3 çakıl ve çimento ise kg olarak (100 - 400 kg) şeklinde ifade edilir. Başka yerlerde ise çimento da hacım olarak ifade edilir, meselâ 1 = 2 = 2 nispetinde bir B. da 1 ölçü çimento, 2 ölçü kum ve 2 çakıl bulunur. Bir metre küp B. daki çimento miktarına bunun dozu denilir. Dozun kg olarak verilmesi, çimento ihtiyacının hesabı ve kontrol bakımından elverişlidir. Beton-arme inşaatta kullanılan B. ların dozu 250 - 400 kg, teçhizatsız olarak kullanılan B ların dozu ise. işin cinsine ve önemine göre 100-400 kg dır. Büyük ve önemli işlerde B. un terkibi, eldeki kum ve çakılı standard bir elek takımı ile eliyerek çeşitli çap gruplarına ayırdıktan sonra ideal elek eğrisi elde edilecek şekilde tesbit edilir. Konulacak çimento B. u kullanılacağı işe göre değişir. B. a karıştırılacak su miktarı da B. un dökülüş tarzına göre ve demirleri saracak şekilde plâstık bir kitle elde etmek üzere tâyin olunur. Çok kuru B. da fazla boşluk olur, sathı kaba görünür. Çok sulu B. un mukavemeti azdır. B. un suyu çimento miktarına nispet edilerek ifade edilir. bu nispet 0,25 - 1 40 arasında değişir.

B., su ile karıştırıldıktan 2 - 3 saat sonra donmaya başlar, 2 - 3 saat içinde de ilk donma tamamlanır, bundan sonra 28 gün içinde hemen hemen âzamî mukavemetini elde eder, kuru da donan B. 1/2 - 1 mm kadar büzülür, kendini çeker, çatlaklar meydana gelir, buna karşı B. ıslatılır ve yer yer aralıklar bırakılır. Su içinde donan B. ise söner.

B. un basınca karşı direnci çok yüksektir. İyi, temiz kum ve çakıl ile yapılmış, 150 dozlu ve su: çimento oranı 10 olan bir B. un 28 günlük basınç mukavemeti 100 kg/cm^2 dir. B. un çekme direnci ise basınç direncinin 10 - 15 te biridir. Bu sebeple âdi B. inşaatın, çekme gerilmesinin hiç veya pek az olduğu yerlerinde ve beton-armeye nispetle daha az olarak kullanılır. B. un uzanma katsayısı 0, 000, 01 olup demirinkine eşittir. Bu sebeple inşaat işlerinde ikisi birlikte çokça kullanılmaktadır. B., soğuğa karşı çok dayanıklı, pek fazla ısıtılmamak şartiyle hararete karşı da dayanıklıdır. B. ve beton-arme inşaat, yangınlara karşı demir inşaattan daha elverişli bir durumdadır. B. ısıyı kötü nakleder, bu sebeple sıcak ve soğuk hava tesisleri için elverişlidir. B. donarken dondan çok zarar görür, donlu havalarda B. u mutlaka dökmek şartsa kullanılan malzeme ve su ısıtılmalı, şantiye de, imkânı varsa ısıtılmalı, dökülen B. un üstü ve etrafı hasırla, çimento torbaları ile örtülmeli ve inşaat dondan korunmalıdır. B., kimyevî maddelere karşı ayrı maddeler katılarak pekleştirilmezse fazla dayanıklı olmaz. Deniz suyuna, tuzlu, kükürtlü sulara (en başta magnezyum sulfata) ve çoğu kaplıca sularına karşı dayanıklılığı azdır. Bazı kıraç topraklarda bulunan magnezyum, sodyum ve kalsiyumun klörür ve sülfatları, asidler, amonyak gazı ve amonyaklı sular, süt asidleri, nebatî yağlar B. a zarar verir. Uzun zaman birlikte bulununca taş ve kok kömürü de B. u bozarlar. Bu gibi maddelere değecek B., elden geldiği kadar kesif yapılmalı (ince kumu fazla olmalı), tras ilâve edilmeli, hattâ gerekirse inşaat, klinkerle veya katranlı mukavva ile tesirli maddelere karşı korunmalı; B., Siccofix, Liebold, Produrit gibi hususî çimentolarla yapılmalı veya içine Sica. Cerevit, Perolith gibi bazı maddeler katılmalıdır. Petrol, benzin, transformatör ve motor yağları gibi madenî yağlar B. a az tesir eder.

Beton-arme: İnşaat işlerinde mihverî (eksenel)basınç gerilmelerine az raslanır. çoğu hallerde yapıya tesir eden kuvvetler, basınçla birlikte eğilme gerilmeleri meydana getirirler, dolayısiyle inşaatta basınç ve çekme gerilmeleri görülür. B. un basınca direnci çok. çekmeye karşı ise basınç direncinin 10 - 15 te biri olduğundan çekme gerilmeleri görülen yerlerde, meselâ eğilmeye çalışan bir kirişin alt tarafına demir koyarak çekme gerilmelerini demirle karşılamakla B. un noksanı karşılanmış olur. Bu suretle betonarmede B., basınç, demir ise çekme gerilmelerini alan monolitik bir kitle teşkil ederler. Mühendis, statik hesaplarla kuvvetlerin tesir şekillerini ve çekme gerilmelerinin doğacağı yerleri ve miktarını elde ederek yapıda kullanılacak demir miktarını ve demirlerin konuluş şeklini, B. kesitini tesbit eder.

Birbirinden pek farklı olan bu iki malzemenin, B. la demirin (daha doğrusu çeliğin) statik bakımından birlikte çalışabilmeleri şu üç esasa dayanır: 1. Bir demir çubuk yeni yapılmış B. içine konur ve B. un çubuğu iyice sarması sağlanırsa, donduktan sonra içinden demir çubuğu çıkarmak için büyük bir kuvvetle çekmek lâzım gelir. Çünkü donan B., büzülür ve demire sıkıca yapışır, iki cisim arasındaki bu bağlantıya yapışma (adhérence) denir ki bilhassa demir teçhizatın çevresi ile çoğalır. Aynı kesitte küçük çaplı birçok demirin yapışması, büyük çaplı bir veya birkaç demirinkinden fazladır. Yapışma üzerine demir çubuklar

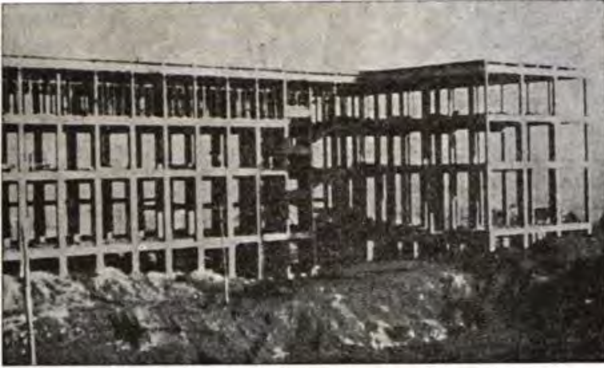
1

2

4

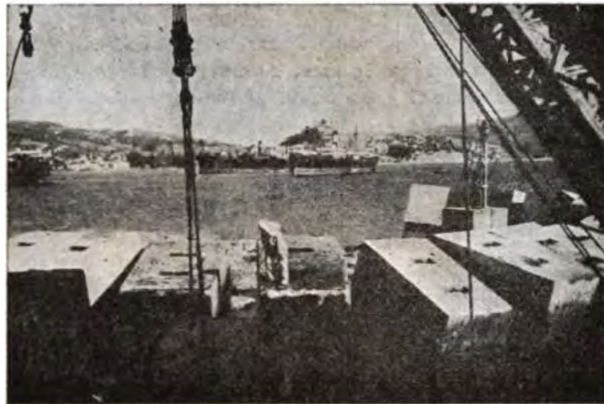
3

6

5

7

1. 250 mm çapında santrifüje beton-arme boru (Kırıkkale, isale hattı).

2. Son yıllarda yapılan beton-arme Roma garı.

3. Beton-arme iskeletli bir bina (Ankarada yapılmakta olan Büyük Millet Meclisinden görünüş).

4. 450 mm çapında santrifüje beton-arme boru (Antalya, şehri isale hattı).

5., 6. Beton-arme alçak gerilim elektrik direği (Ankara, Gençlik Parkı).

7. Ereğli limanında 40 tonluk beton bloklorla dalgakıran tahkimi.

çevresinin özellikleri pek fazla tesir etmez (çıkıntılar ve tırnak olmamak şartiyle). Buna karşı B. un özellikleri, en başta da su miktarı, yapışmayı azaltır veya çoğaltır. Büyük kuvvetlerde çubukların uçları çengel şeklinde bükülür. serbestçe kayması önlenir, uçları bağlamağa lüzum yoktur.

2. Demirli B. un uzama katsayıları hemen hemen aynıdır (B. 0,0001, demir 0,000012). Bu sebeple betonarmede her iki malzeme, ısı değişimlerinde aynı nispette uzarlar ve birbirlerinden ayrılmazlar.

3. B. un suyu, donmaya yeter ve demiri paslandırmaz.

Beton-armenin ne gibi işlerde kullanıldığı yukarda anlatılmıştır. Bina inşaatındaki betonarmenin esas şekilleri şunlardır (Bu şekiller birleştirilerek iskeleti betonarme olan binalar inşa edilir):

1. Sütun: Yük ve yükseklişe göre 25 - 100 cm çapında, kare, altıköşe veya dik dörtgen kesitli olur. Teçhizatı boylam demirler (12 - 40 mm) ile eşit aralıkta konulan üzengi demirlerinden veya boylam demirlere sarılı helezonlardan ibarettir. Emniyet emsali 5 alınır, taşıma kabiliyeti 35 - 40 kg/cm^2 dir. Sütunun boyu en küçük boyutunun 13 mislinden fazla olursa burkulmaya karşı da hesabedilerek kesiti tahkik edilmelidir.

2. Döşeme: En basit şekil olup iki mesnet üzerine serbestçe oturan bir plaktır. Basınç gerilmesi üstte. çekme gerilmesi altta olduğundan demirler plakın alt tarafına konulur. Ana mesnetler varsa buralarda negatif momentlere karşı demirler. döşemenin üst tarafına konulur. Bir ucu tam kunt (encastré) plaklarda çekme bölgesi üstte, iki ucu kunt döşemelerde ise kısmen üstte (mesnetlerde) ve kısmen altta (ortada) bulunur, demirler de buna göre konmalıdır. Konsollarda teçhizat üstte, fakat daha çok hem üstte, hem altta konmalıdır.

3. Tablalı kiriş: Bir kirişle bir döşemenin bir gerdanla (gusse) birleştirilmesinden elde edilen şekildir. Döşeme, kiriş ile birlikte çalışır, aralarında büyük makaslama ve kayma gerilmeleri meydana geldiğinden kesit. gerdan ile büyütülür ve buralara eğık demirler. üzengiler konulur, teçhizatın yeri döşemelerde olduğu gibidir. Kiriş aralığı yük ve açıklığa göre değişir. Aralık ne kadar azalırsa döşeme o nispette ince olur.

4. Kemer: Kesit dik dörtgen olur. Demirler momentlerin doğurduğu çekme gerilmelerinin yerine göre anahtarda (kemerin tam ortası) altta, üzengılerde (kemerin mesnetleri) ise üstte konulmalıdır.

Betonarmenin faydaları: 1) Yangına karşı tam bir emniyet sağlar. B. demiri de yangına karşı korur, ateşte yanmaz çatlamaz. 2) İnşaat çok süratle ilerler. 3) Taşıma kabiliyeti fazla olduğundan yapı alanından tasarrufu sağlar. 4) Sarsıntılara ve çarpmaya karşı dayanıklıdır. 5) Tamir ve bakım masrafı çok azdır. boya istemez. 6) Her türlü tezyinat şekilleri verilebilir. 7) Malzeme çürümez, paslanmaz, mantarlanmaz, haşarat barınamaz, toz yuvası olmaz. Ama değişiklik kabul etmemesi mahzuru vardır. (Betonarmenin köprü baraj v. b. alanlardaki kullanılışı için ilgili kelimelere bk.). 1939 - 45 harb yıllarında, yapı malzemesi eksikliği yüzünden bilhassa Fransız mühendis Freyssinet tarafından ileri sürülen ilksel gerilmeli (précontraint) betonarme inşaat, Fransa. Belçika ve diğer Avrupa memleketlerinde kullanılmıştır. Bu çeşit betonarme inşaatta B. un bütün kesiti ile çalışmasını sağlamak üzere demir teçhizat önceden gerilerek sunî bir tahvil elde edilir. Bu sistemde yüksek mukavemetli çelik ve çimento ile temiz B. malzemesi kullanmak lâzımdır. Böylece malzemeden tasarruf sağlanır, inşaatta çatlaklar olmaz. yapı hafif olur. Buna karşı tatbiki güçtür, çözülmesi gereken birçok meseleler vardır. Bu usulün gelişmesi inşaatta, fabrikalarda yapılmış kiriş, plak gibi parçaların kullanılmasına da yol açmış, yapılarda sürat ve ucuzluğu temine vesile olmuştur.

Ferbeton: Putrel, ray gibi profil demirleri ve B. la yapılan inşaattır. Küçük köprü, yol ve demiryolu menfezleri ile bina döşemelerinde, eskiden daha çok ve son zamanlarda oldukça az kullanılan bir sistemdir.

Beton ve betonarme inşaatın yapılışı: Her iki cins inşaatın en büyük özelliği, kalıp kullanılmasıdır. Yapının tasarlanan şekline uygun olarak B., tahta ve ağaçlardan veya saç ile profil demirlerinden yapılan kalıp içine dökülür. Betonarme inşaatta ise kalıp yapıldıktan sonra, sütun gibi bazı yapılarda kalıptan önce, miktarları ve yerleri hesap neticelerine göre belirtilen. demirler döşenir, B. dökülür, tokmaklanır veya vibre edilerek sıkıştırılır.

Kalıp tahtaları sütunlarda dikine, duvar ve bölmelerde yatayına konularak işine göre tellerle. cıvatalarla bağlanır. Kirişlerde, döşemelerde kalıp tahtaları alttan direklerle desteklenir, kemerlerde, kubbelerde iskeleler yapılır. B. donduktan belli bir müddet sonra kalıplar sökülmeğe başlanır, önce yan kalıplar alınır, destekler ve iskeleler daha geç ve ihtiyatlı sökülür. Kalıp tahtaları zorlanmadan, kitle sarsılmadan sökülmeli. bazı ara destekler yerinde bırakılmalıdır. Kalıp sökülmeden önce tam yükünü almış olan çatı ve döşemelerde çok ihtiyatlı, dikkatli hareket edilmelidir.

B. ve betonarmenin tarihçesi: B., eski kültür milletlerince bilinen, kullanılan bir inşaat maddesidir. Romalılar kireçli B. la su yolları ve köprüler, hattâ Napoli civarında bir mendirek dahi yapmışlardır. B. inşaatın dış yüzlerini ise taş ve tuğla ile kaplarlardı. Daha sonraları B. için puzzolan ve santorin toprağı tras kullanılmıştır. Ortaçağda Almanyada Eifel civarında yapılan B. inşaata raslanmaktadır. fakat sonraları zamanla bu çeşit inşaat unutulmuş ve bırakılmıştır. XIX. yüzyıl başlarında önce Fransada (1816 da Dordogne köprüsünde, 1834 te Cezayir limanında), sonra İngilterede Charon ve Portsmouth limanlarında ve 1838 den sonra Almanyada kullanılmağa başlanmıştır.

Betonarmeye gelince, bulucusu Parisli Monier adlı bir bahçıvan olduğu için «Monier inşa tarzı» da denilmektedir. Monier'den önce 1845 te Mallot, 1854 te Lambot ve yine 1854 te Coignet. çimento harcın demir teçhizatla kullanılmasını teklif etmişlerse de asıl şeref Monier'nindir. Monier. çimento harçla yaptığı çiçek saksılarının tahta saksılardan daha dayanıklı olmakla beraber, ağır ve taşınması güç olduğunu görmüştür. Hem dayanıklı, hem de hafif saksı yapmak çaresini düşünen Monier, bir tel örgüyü çimento harcına batırarak başarı elde etmiştir. Bu icadının patentini 1867 de almıştır. Daha sonra aldığı bazı patentler, mühendislerce değerlendirilmiş, böylece nazariyecilerle tatbikçilerin el ele vermeleriyle betonarme, bugün bütün yapı işlerinde çok geniş bir alanda kullanılmaktadır.

BETON-ARME: bk. BETON.

BETOUN veya **BETOUM, BETOUSA,** eski Mezopotamya'nın Güneydoğu Anadoluya düşen kısmında, Yukarı Tigris (Dicle) kıyısında bir yer.

BETRIACUM veya **BEDRIACUM** (Yun. *Betriakon*), eski Kuzey İtalyada, Cremona ve Mantua (Mantova) arasında, *Tabula Peutingeriana*ya göre şimdiki Calvatone civarında bir yer. M. S. 69 da Aulus Vitellius, İmparator Marcus Salvius Otho'yu burada yenmiş, fakat birkaç ay sonra kendisi de aynı yerde Titus Flavius Vespasianus'un yardımcı komutanı (*legatus*) tarafından yenilmiştir.

BETSİLEO'LAR, Madagaskar'ın ortasında İmerina yaylasının güneyindeki dağlık bölgede oturan bir halk. B. a yanlış olarak «Güney Hova'ları» adı verilmiştir. B. oldukça melezleşmiş insanlar olup zeytin renkli, uzun yüzlü, kartal burunlu, kıvırcık ve bazı kere de düz saçlıdır. Yumuşak huylu insanlar olan B., Hova'ların istilâsına karşı cesaretle karşı koymuşlardır. Esasen isimleri «yenilmez» mânasındadır. Halen 450 000 kişi kadardırlar. Tarım ve hayvancılıkla uğraşırlar, pamuktan ve ipekten güzel kumaşlar dokurlar. B., asîllerinin cesetlerini, öldükten çok sonra gömerler. Cesetleri bir direğe bağlar, tabanlarını yarar, akan pis kokulu suyu bir çanakta toplarlar. Çoğu zaman bu cesetleri 2 - 3 ay sonra gömerler.

BETSİMSARAKA, Madagaskar'ın doğu kıyılarında birçok kabîlelerden kurulmuş bir konfederasyon. B. lılar iki bölüme ayrılmış olup iri yapılı, uzun boyludurlar. Derileri hep siyah olmamakla beraber Zenci karakterleri açıktır. İyi huylu, misafirsever iseler de tembel ve kaygısızdırlar. Tarım ve hayvancılıkla uğraşırlar. 60 000 nüfuslu Tamatav limanı, toprakları içindedir. Ürünlerini, öküz, inek gibi hayvanlarını bu limandan satarlar.

BETTA (Savaşçı balık), yüzgeçleri dikenli balıkların anabantide (Anabantidae) familyasından bir balık cinsi. Tropik bölgelerin (Koşinşin, Tayland [Siyam]) tatlı sularında yaşar. Erkeklerinde daha canlı renkler görülür. Siyam yerlileri B. ya «Savaşçı balık» adını vermişlerdir. Çünkü erkekleri, hele dişilerinin yumurtlama mevsiminde, birbirlerini öldürünceye kadar dövüşürler. Siyamlılar bu savaşmayı göstermek için bir akvaryum içine iki erkeği koyarlar. Bunlar birbirini görür görmez yüzgeçlerini kabartır ve şiddetle birbirine saldırırlar, keskin dişleriyle vücutlarını rasgele ısırırlar. yüzgeçlerini parçalarlar. Bu sırada vücut renkleri daha canlı, daha belirgin olur. Sonunda bir tanesi yenilerek akvaryumun dibine çöker. Fakat çoğu zaman yenen de fazla yaşamaz, o da çok geçmeden, yaralanmış veya parçalanmış vücudiyle akvaryumun dibine çöker, ölür.

B. cinsinin. *B. splendens* türünü akvaryumda yaşatmak ve üretmek mümkün olmuştur. Bu tür 5 - 6 cm boyundadır (bk. BALIKLAR, renkli levha 2). Bunlar, yumurtaları ve yavruları için, su bitkilerinin yüzen yaprakları arasına hava kabarcıklarından bir yuva yaparlar. Suyun dibine çöken yumurtaları, genç yavruları, daha ziyade erkekler, yorulmadan tekrar yuvalarına taşırlar. Bu hal, yavrular serbestçe yüzmeğe başlayıncaya kadar sürer. Çünkü vakitsiz suyun dibine çöken yavrular, bir müddet sonra ölürler. Bunun için balığı yetiştirenler, kapağını açarken akvaryumu sarsmamağa dikkat etmeli ve akvaryuma bol su bitkilerini koymağı unutmamalıdırlar. Bundan başka yumurtalar en az 24° lik bir ısıda geliştiklerinden akvaryumu sıcak bir yerde bulundurmalıdırlar.

BETTEGERR'LER (Lat. *Bettegerri*), eski Trakyada yaşamış bir kavim. B. in iskân yerleri Aşağı Hebros (şimdi Meriç) un doğusunda bulunuyordu.

BETTENDORFF [*betİndorf*] **MİYARI,** redüksiyon esasına dayanarak arsenik araştırılmasında kullanılan miyarlardan biri. Alman kimyacısı A. J. H. M. Bettendorff (1839 - 1902) un adına izafe edilmiştir. B. M., (HCl'li Sn Cl_2 çözeltisi) olup 10 gr Sn $Cl_2 \cdot 2H_2O$ ve 1000 cc % 38 - 39 saf HCl ile hazırlanır. 1 kısım arsenikli materyale 5 kısım B. M. katılır. Kaynama derecesine kadar ısıtılır, yarım saat beklenir. Arsenik miktarına göre esmer veya siyah bir renk belirir.

BETTERTON [*betİrtİn*], **Thomas** (aşağı yukarı 1635 - 1710), İngiliz aktörü. Londrada doğmuş, orada ölmüştür. O zamana kadar İngiltere tiyatrolarında kullanılmakta olan sabit dekorlar yerine Fransadan getirdiği değiştirilir ve konuya uygun dekorlar koymuştur.

Çağının en meşhur aktörü olan B., hususiyle Shakespeare'in piyeslerinde kendini götermiştir. Birkaç komedi bırakmıştır. Bunlarda Molière'i taklidetmiştir.

BETTINELLI, Saverio (1718 - 1808), İtalyan yazarı. Mantova'da doğmuş ve orada ölmüştür. Jesuit tarikatına girmiş, çeşitli şehirlerde edebiyat öğretmenliği, 1773 ten sonra Modena üniversitesinde belâgat profesörlüğü yapmıştır. Birçok memleketleri gezmiş, Voltaire ile dost olmuştur. *Versi sciolti* (Serbest şiirler) [1765] adiyle yayımladığı şiirleri ve trajedileri (*Demetrio, Poliorcete, Serse* [1771]) bugün artık unutulmuştur; fakat tenkid ve tarih eserleri hâlâ kıymetli sayılmaktadır. Bu gibi eserlerinden şunlar anılmağa değer: *Lettere dieci di Virgilio agli Arcadi* (Vergilius'un Arcadia şairlerine yazdığı on mektup) [1757, yeni baskı 1913; bu eserinde Dante'ye hücum etmiş ve şiddetli bir edebî münakaşaya yol açmıştır], *Lettere inglesi* (İngiliz mektupları) [1767], *Entusiasmo delle belle arti* (Güzel sanatlar hayranlığı) [1769], *Discorsi delle lettere e delle arti mantovane* (Mantova edebiyatı ve sanatları hakkında konuşmalar) [1774] ve bilhassa *Del risorgimento d'Italia negli studii, nelle arti e nei costumi dopo il Mille* (Bin yılından sonra İtalyanın ilimlerde, sanatlarda ve âdetlerde dirilmesi hakkında) [1775].

BETTINI, Alessandro (1820 - 1898), İtalyan şarkıcısı. Novara'lıdır. Gerek İtalyada gerek Pariste İtalyan operalarında hafif tenor rollerini başarı ile oynamıştır. Bir Fransız şarkıcı kadını olan Mlle Zélia Gillebert ile evlenmiştir. Bu kadın da Trebelli adı ile İtalyan sanat hayatına girmiştir.

BETTONGİA, keseli hayvanların (Marsupialia) kangurular (Macropodidae) familyasından bir cins. Tavşan büyüklüğündedir. Kuyruğu sık kıllarla kaplıdır. Bu cinse sıçan veya fare kanguru derler. Bir türü (Bettongia cuniculus) Tasmanya'da, diğer türleri Avustralya'da yaşar.

Bettongia

BETTS [*bets*] **AMELİYESİ,** bizmutun istihsalinde başvurulan bir ameliye. Amerika Birleşik Devletlerinde çıkarılan bizmutun hatırı sayılır bir kısmı, kurşunu gümüşsüzleştirmeye yarıyan Betts ameliyesiyle elde edilen anod çamurlarından çıkarılır. Bu çamurlar, kurşun ve arsenikten temizlenmek üzere sodyum hidroksid ve karbonatiyle

ve bakırı çıkarmak üzere sodyum sülfürü ile eritilir. Gümüş ve altınla karışık % 94 bizmutlu kalıntı, brıket şekline dökülerek, elektroliti bizmut klorürü olan ikinci bir elektroliz ameliyesinde anod olarak kullanılır. Neticede katodda saf bizmut depo edilir, altın ve gümüş ise anodda çökeltilir.

BETUL, İngiliz Hindistanındaki bir şehir ve bölge. Orta İller (Central Provinces) in Nerbudda kesiminde bulunur. şehrin nüfusu 11 841 (1941). Bölgenin idare merkezi uzun zaman önce 5 km kuzeydeki Badnur şehrine naklolunmuştur.

B. bölgesinin yüzölçümü 6252 km², nüfusu 438 342 (1941) dir. Bu bölge, kuzeydeki Nerbudda vâdisini güneydeki Berar ovasından ayıran yüksek arazide, Satpura bölgelerinin en batıda olanıdır. Bölgenin kuzey kısmı küfeki veya kumtaşı teşekküllü bir ovadır. Bolca ormanla kaplı olup bir İngiliz parkını andırır, fakat nüfusu az ve ziraati geridir. Machna ile Sampna nehirleri vâdilerindeki toprakların en verimlisi, orta kısımda bulunur. Ziraati mükemmel olup birçok köyleri vardır. Güneyde bazalt teşekküllü geniş bir plato uzanır. En yüksek noktasında mukaddes Multai şehri ile Tapti nehrinin kaynakları bulunur. Ortadan fazla bitek topraklarında buğday, bakliye bitkileri ve bir dereceye kadar şekerkamışı yetişir. Bitek topraklarda da yağlı tohumlar, ufak akdarı çeşitleri yetişir. 1897 ve 1900 yıllarındaki büyük kıtlıklar, bölgeyi fena hırpalamıştır. Kuzeydeki az bitek kısımlarda Gond ve Kurkular gibi yerli kavimler oturur, fakat bölgenin ortasındaki ve güneyindeki bitek yerler, Hindu göçmenlerce işgal olunmuştur. Bunların kuzeydekileri Malwa'dan, güneydekileri de Dekkandan gelmiştir. Müslümanlar, nüfusun % 2 sinden daha az bir kısmını teşkil eder.

2000 km² kaplıyan ve hükümet elinde olan ormanlar tek ağacı (teak) ve başka kereste cinsleri ihraceder. Halk, başlıca ziraat ve ormancılıkla uğraşır; büyük endüstri yoktur.

BETULA: bk. HUŞ.

BETULASE (Betulaceae), bitki sisteminde 6 cinsi ve 80 kadar türü bulunan küçük bir bitki familyası. Hepsi de ağaç veya ağaççık olup çoğu güney mutedil bölgelerinde, pek azı And'larda yetişir. Yaprakları dilimsiz, kenarları kertikli, bazıları ise derince kertiklidir. Erkek ve dişi çiçekleri ayrı ayrı, fakat aynı ağaç üzerindedir. Erkek çiçekler çıplaktır, 10 - 12 erkek organı, bir örtü yaprağının altında bulunur. 2 meyva yaprağından yapılmış dişi çiçekler de çıplaktır, fakat örtü ve ön yapraklarının altında bulunurlar. Erkek ve dişi çiçekler tırtılsı durumdadırlar. Meyvası fındıksıdır. Meyva ağaçlarından fındık (Corylus) ile orman ağaçlarından gürgen (Carpinus), kayacık (Ostrya), kızılağaç (Alnus), bu familyadandırlar.

BETULİN, formülü $C_{32}H_{50}(OH)_2$ olan organik madde. Çam kabuklarından çıkarılan iki değerli fitosterin (Phytosterin). Ergime derecesi 250°. Çam mantarlarından süblümleştirilir. Işın gibi iğneler halinde kristaller teşkil eder. Suda erimez, alkolde erir.

BETURIA veya **BAETURIA,** eski İspanyada Baetica eyaletinin kuzeydoğusunda bir bölge. Anas (şimdi Guadiana) ırmağı buradan geçer. B., adını bu bölgede yaşıyan Beturianlar (Lat. *Baeturiani*) dan almıştır.

BETUWE: bk. GELDERLAND.

BEUDANT [*bödã*], **François Sulpice** (1787 - 1850), Fransız mineralog ve fizikçisi. Pariste doğmuş ve orada ölmüştür. Başlıca eseri şudur: *Essai d'un cours élémentaire et général des sciences physiques* (Fizikî ilimlerin ilk ve umumî bir kursu denemesi) [1828].

BEUDOS veya **PALAION BEUDOS** (Lat. = *Beudus vetus* = Eski B.), eski Anadolunun Phrygia bölgesinde bir şehir. Synnada (Afyon ilinde Şuhut) nın 8 km kuzeyinde bulunuyordu. Roma İmparatorluğu çağına ait ve üzerinde *Beudēnōn palaiōn* (Yun. = Eski B. luların) kelimeleri yazılı paralar bulunmuştur. Şimdiki Ağzıkara (Şuhut bucağı) nın biraz kuzeyinde bulunan Belkaracaviran yıkılariyle aynı olduğu sanılıyor.

BEUE, eski Makedonyanın Lynkestis bölgesinde, Beuos (b. bk.) ırmağı kıyısında bir şehir. Yeri kesin olarak bilinmiyor. B. yanında Romalılar ve Makedonya kıralı V. Philippos (hük. M. Ö. 221 - 179) arasında bir meydan savaşı olmuştur.

BEULÉ [*bölę*], **Charles Ernest** (1826 - 1874), Fransız arkeologu ve siyaset adamı. Saumur'de doğmuş, Pariste ölmüştür. Atinadaki Fransız okulunun üyesidir. Akropolis'in batı yamacında, Roma devrinden kalma ve önce Akropolis'in methali sanılan bu anıt kapı ile bir merdiven keşfetmiş, bu keşfi. geniş yankılar uyandırmıştır. Daha sonra Kartaca'da kazılara girişmiştir. Paris Millî Kütüphanesi arkeoloji profesörü. 1860 ta Kitabeler Akademisine, 1862 de daimî sekreteri olduğu Güzel Sanatlar Akademisine üye olmuş, sonra siyaset hayatına atılmıştır. 1871 de milletvekili seçilmiş, Millet Meclisinde sağ cenahta yer almış, 25 Mayıs 1873 te Broglie kabinesinde içişleri bakanı olmuştu. Bir yıl sonra intihar etmiştir. Başlıca eserleri şunlardır: *L'Acropole d'Athènes* (Atina Akropolisi) [1854], *Etudes sur le Péloponnèse* (Mora üzerinde tetkikler) [1855], *Les Monnaies d'Athènes* (Atina paraları) [1858], *Fouilles à Carthage* (Kartaca kazıları) [1861]. *Histoire de la sculpture avant Phidias* (Pheidias'tan önceki heykeltraşlık tarihi) [1864], *Histoire de l'art grec avant Périclès* (Perikles'ten önceki Yunan sanat tarihi) [1868].

BEUOS (Lat. *Bevus*), eski Makedonyada bir ırmak. Erigon ırmağına en güneyde karışan dallardan biri ile aynı olması ihtimali vardır. Kıyısında Beue şehri bulunuyordu.

BEURMANN [*börmąn*] **HASTALIĞI** (Sporotrichose), *Sporotrichum Beurmanni* veya *Sporotrichum Schenckii* denen bir mantarın insanlarda yaptığı bir hastalık. İlk defa 1903 yılında Fransada Lucien de Beurmann (1851-1923) ve Louis Ramond (doğ. 1879) tarafından tarif ve tasvir edilmiştir. Hastalığın âmili olan mantara *Sporotrichum Beurmanni* adını veren Ramond ve Matruchot'dur (1905). Bu mantar hastalardaki apselerin cerahati içinde olup 1, 5 - 4 mikrop büyüklüğünde, puro veya mekik şeklinde görülür. Tabiatta saprofit halde bolca bulunur. At katır, köpek ve farelerde hastalık yapar. İnsanlar ya bu hasta hayvanlarla temas etmekle veya nebatların sazlariyle, dikenleriyle yaralanarak hastalığı alabilirler. B. H. maden arayıcılarda, çiftçilerde, bahçıvanlarda ve bu hastalıkla uğraşan doktorlarda çok görülür. Erkeklerde kadınlardan, orta yaşlılarda çocuk ve ihtiyarlardan daha fazla raslanır. Türkiyede de görülen bir hastalıktır.

Mantar deri arasına girdikten 20 gün sonra hastalığın ilk alâmeti kendini gösterir. Bu müddet üç aya kadar da

uzıyabilir. İlk önce deri altında sert, yuvarlak, elâstikî ve elle oynatılabilen bir düğmecik belirir ki buna «gom» denir. Zamanla bu gom büyür ve deriye de yapışır. Deri pembe erguvanî bir renk alır. Aradan 4-6 hafta geçince bir apse meydana gelir. Bazen apsenin üzeri kabuklanır ve sonra yara olur. Bazen de apse dışarı açılarak temizlenir. Ağrı vermiyen bu gomlar, aylarca, yıllarca sürebilir. Hastanın umumî hali iyidir. Bazen hafif ateş yapar. Böyle sakin kalanlar yanında umumileşen ve hızlı gelişme gösteren ağır hastalık şekilleri de vardır. Hastalık yalnız deride olmaz. Burun, boğaz, ağız ve göz kapakları içinde de kırmızı cerahatlı yaralar şeklinde göze çarpar. Kemik, mafsal ve etlerde de mantarın verleşebildiği tesbit edilmiş; memeler, böbrekler, akciğerlerde de hastalık yaptığı seyrek de olsa görülmüştür. İyi tedavi gören hastalar şifa bulabilir. Fakat vahîm seyredenleri de vardır.

Hastalığın tedavisinde potasyum iyodür, sodyum iyodür gibi iyodlu ilâçlar, bazen sülfamitler kullanılır. Röntgen ışınlarından da faydalanılır. Hastalığın tedavi edici aşısı da vardır.

BEURRE DE CACAO: bk. KAKAO YAĞI.

BEUST [*boyst*], **Friedrich Ferdinand, Kont** (1809-1886), Saksonya ve Avusturya devlet adamı. Dresden'de doğmuş, Viyana civarında Altenberg şatosunda ölmüştür. 1848 de Berlinde Saksonya bakanı, sonra memleketinin dışişleri bakanı olmuş, ihtilâli bastırmak için Prusyanın yardımını dilemiştir. 1853 te içişleri bakanı, sonra başbakan olmuştur. Prusya ile Avusturya arasında bir muvazene kurmak için ikinci derecedeki Alman hükümetlerini oldukça kuvvetli bir birlik halinde toplamağa çalışmış, fakat maksadına erişememiştir. Dukalıklar meselesinde Augustenburg dukasının haklarını boşuna müdafaa etmiş, 1864 te Londra konferansında Almanya meclisini temsil etmiştir. 1886 da Sadowa'da Avusturya ve Saksonyanın birlikte hezimetinden sonra istifa etmiştir. İmparator Franz Joseph, yeniden B. u hizmetine almağa karar vermiş ve ona Avusturyaya bağlı hükümetlerde millî birliği kurma işini vermiştir. Baron B., kontluk rütbesine çıkarılmış, dışişleri bakanı ve İmparatorluk saray bakanı tâyin edilmiştir. Macar vatanseveri Deák ile 1867 uzlaşmasını görüşmüştür. Avusturya-Macaristan arasında 1918 yılına kadar süren iki devlet birliği (dualiste) sistemi bu anlaşmadan çıkmıştır. B. 1870 te Fransayı desteklemek kararında idi. Fakat Prusya'nın üst üste başarıları onu araya girmekten alıkoymuştur. 1871 Kasımında istifasını vermiş, Avusturya-Macaristanın Londra elçisi, 1878 de Paris elçisi olmuştur. 1882 de çalışma hayatından çekilmiştir *Aus drei Vierteljahrhunderten* (Üç çeyrek yüzyıldan) [2 cilt, Stuttgart 1887; Fr. tercümesi 1888] başlıklı hâtıralarının tarihî kıymeti azdır.

BEUTHEN: bk. BYTOM.

BEVAN [*bivın*], **Aneurin** (doğ. 1899), İngiliz devlet adamı. Tredegar (Monmouthshire) da doğmuştur. İşçi okulunda yetişmiş. 13 yaşında iken maden ocaklarında çalışmış, işçi federasyonlarında vazife almış, 1928 de Monmouthshire idare meclisine üye, 1929 da Ebbw Vale'den mebus seçilmiştir. 1935 te sulh hâkimi olmuş. 1942-1945 yılları arasında da «The Tribune» gazetesinin başyazarlığını üzerine almıştır. İşçi Partisinin iktidarı ele alması üzerine 1945 te Attlee kabinesinde sağlık, 1950-51 yıllarında da çalışma bakanı olmuştur. 1946 da Cardiff üniversitesi B. a fahrî hukuk doktorluğu pâyesini tevcih etmiştir. *Why Not Trust the Tories?* (Niçin Muhafazakârlara itimadetmiyelim?) [1944] başlıklı bir eseri vardır.

BEVAN [*bivın*], **Anthony Ashley** (1859-1933), İngiliz müsteşrik ve Arabisti. Londrada doğmuş, Cambridge'de ölmüştür. Tahsilini Cambridge, Lausanne ve Strasbourg'da yapmıştır. 1890 da Cambridge, Trinity College'de doğu dillerini öğretmeğe başlamış, 1893 te de Arapça profesörü olmuştur. Müsteşrik olarak milletlerarası bir şöhret kazanmış, 1916 da da Britanya Akademisine üye seçilmiştir. Metinler üzerine birçok tenkid yazıları vardır. Kardeşi **Edwyn Robert B.** (doğ. 1870) da eski Mısır ve Yunan arkeolojisi üzerinde çalışmıştır.

BEVATRON, yüklü partikülleri hızlandırmakta kullanılan bir cins hızlandırıcı (bk. BETATRON). B. adı İngilizce, *b*illion (= milyar) + *e*lectron + *v*olts + *a*tom kelimelerinin ilk harflerinin bir araya getirilmesi ve buna electron'daki *-tron* ekinin eklenmesiyle yapılmıştır.

B. ile yüklü partikülleri 10 milyar elektron voltluk bir enerjiye kadar hızlandırmak mümkündür. Bu cins hızlandırıcılarla, dışarıda başka tertiplerle hızlandırılmış parçacıklar da tekrar hızlandırılabilir.

BEVELAND, Holândada Ooster Schelde ile Wester Schelde arasında, Zeeland eyaletinin bir bölümünü teşkil eden adalar. Bu adalar, organik yahut inorganik balçıkların yığılmasından meydana gelmiş, deniz yüzünden birkaç metre yüksekte «Marschen» adı verilen yerlerdendir. Çok yerleri çayırlık ve hayvan yetiştirmeye elverişlidir. Denizin kabarık zamanında sular altında kalma tehlikesine uğrıyan bu çukur topraklar, sedlerle çevrilmiştir (1530 da sular altında kalmıştır). B. ın 91 km² yi bulan kuzeydeki adasına Noord Beveland, 371 km² yi bulan güneydekine ise Zuid Beveland adı verilir.

BEVERIDGE [*bevıric*], **William Henry, Lord** [Baron Beveridge of Tuggal], (doğ. 1879), İngiliz iktisatçısı ve devlet adamı. Rangpur (Bengal, Hindistan) da doğmuştur. «Beveridge plânı» (b. bk.) adı ile şöhret bulan İngiliz sosyal sigorta plânını hazırlıyan (1941-42) komisyonun (Inter-Departmental Committee on Social Insurance and Allied Services) başkanı olmuştur. Tahsilini Oxford üniversitesinde tamamlıyan, bir aralık da «Morning Post» gazetesinde çalışan (1906-1908) B., aynı zamanda büyük bir idarecidir de. Gençliğinden beri işçi meselelerine büyük bir ilgi göstermiştir. 1908 den 1915 yılına kadar İngiliz ticaret bakanlığında İşsizlik ve İş Bulma Servisinin başında bulunmuş ve bu sıfatla İngilterede İşsizlik Sigortasının kurulması için 1911 de Winston Churchill ile birlikte çalışmıştır. Birinci Dünya Harbinde iaşe bakanlığında birinci derecede bir vazifeye tâyin edilmiştir. 1919 dan 1937 yılına kadar da Londra İktisat ve Siyasî İlimler Okulu müdürlüğünü yapmıştır. 1934 te İşsizlik Sigortası Komitesi (Unemployment Insurance Statutory Committee)

Lord BEVERIDGE

başkanı olmuştur. 1937 - 1945 yıllarında Oxford'da University College'in müdürlüğünde bulunmuştur. 1937 de İngiliz İmparatorluğu iaşe komitesi (Imperial Defence on Food Rationing) nin tâlî komitelerinden birinin başkanlığına getirilmiş, 1940 - 45 yıllarında Kıraliyet Ekonomi Cemiyetinin, 1941 - 43 te Kıraliyet İstatistik Cemiyetinin başkanlığını üzerine almış, 1944 - 45 te Liberal partiden mebus seçilmiştir. 1919 da kendisine şövalyelik (*Sir* unvanı) tevcih edilmiş, 1946 da da lordluğa yükseltilmiştir.

B., bir yandan idare mesleğinde bu kadar faaliyet gösterirken öte yandan da «içtimaî bir müşahedeci» olarak tecrübe malzemelerini ilmî tetkikin süzgecinden geçirmekten geri kalmamıştır. Bu yoldaki çalışmalarının mahsulleri arasında, klâsik bir eser halini alan *Unemployment: a Problem of Industry* (İşsizlik, bir sanayi meselesi) [1909, yeni bas. 1930] adlı kitabını başta saymak gerekir. Diğer eserleri arasında *Insurance for All* (Herkes için sigorta) [1924], *Causes and Cures of Unemployment* (İşsizliğin sebep ve çareleri) [1931], *Full Employment in a Free Society* (Hür bir cemiyette tam çalışma) [1944], *Why I am a Liberal* (Niçin bir Liberal'im) [1945], ve *The Price of Peace* (Sulhün pahası) [1945] anılmağa değer.

B. de rakamları mânalandırmakta hayret verici bir görüş kuvveti vardır. O, güçlüklerle karşılaşıldığı zaman, kendisine başvurulan bir uzmandır. B. plânını hazırlıyan bakanlıklar arası komisyonun başkandan başka üyeleri, devlet memuru olduğu ve plân ise siyasî görüşler de taşıdığı için, plânı sadece komisyon başkanı imzalamış ve böylece hazırlanan sosyal sigorta plânı B. plânı adını almıştır; bk. BEVERIDGE PLÂNI.

BEVERIDGE [*bevîric*] **PLÂNI,** İkinci Dünya Harbi sırasında, 1941 Haziranında İngiliz Devlet Bakanı Arthur Greenwood, İngilterede kurulu bulunan Sosyal Sigortalar Sistemi (Social Insurance System) ni tetkik ettirmek üzere Sir William Beveridge (b. bk.; sonra Lord) in başkanlığı altında bakanlıklar arası bir komisyon (Inter-Departmental Committee on Social Insurance and Allied Services) kurmuştur. Bu komisyon çalışmasına esas olmak üzere, sigorta teşekküllerinden birer muhtıra istemiş ve topladığı bilgiler üzerine, İngilteredeki sigorta ve sosyal yardım şekillerinin hepsini gözden geçirmiştir. Komisyon mevcut sigorta teşekküllerini genişletmeğe esas olacak incelemelerde de bulunmuş ve 20 Kasım 1942 de raporunu tamamlayıp yetkili bakanlığa vermiştir. 1942 de *Social Insurance and Allied Services* (Sosyal Sigorta ve buna bağlı hizmetler) başlığı ile basılan rapor, komisyon üyelerinin değil, yalnız başkanının imzasiyle verilmiş ve B. P. adını almıştır.

Plânın dayandığı sistem: B. P., umumî ve sosyal bir sigortanın esaslarını taşımakta ve bazı ana düşüncelere dayanmaktadır. Raporun muhtelif kısımlarına serpilmiş olan bu düşünceler, bir çeşit «gerektirici sebepler» sayılabilir: 1. «İhtiyaç ve sefalet denen şeyin varlığı, mazur gösterilemiyecek bir rezalettir. Sefalet, hiç olmazsa İngilterede, sadece onu kaldırmak için gerekli tedbirleri almak zahmetine girişilmediğinden dolayı doğmaktadır». Beveridge, bu düşüncesinde 1928 - 1937 yılları arasında tarafsız anketçilerin İngilterenin başlıca sanayi merkezlerinde hayat şartları üzerinde yaptıkları incelemelerin sonuçlarına dayanmaktadır. Bu neticelere göre İngilterede bulunan yaşama kaynakları, sefaleti gidermeğe yeter derecededir. Gerçekten, bir yandan, soruşturma konusu içine alınan ailelerin önemli bir kısmı, asgarî geçinme haddinden aşağı bir seviyede yaşarken, öte yandan ailelerin büyük çokluğunun gelirleri, bu asgarî haddin göze çarpacak derecede üstünde idi. Lodranın doğu mahallelerinde anket konusu olan ailelerden dokuzda birinin geçimi asgarî haddin aşağısında iken, üçte ikisi bu hadden haftada yirmi şilin (780 kuruş) daha fazla kazanmakta ve üçte birinin kazancı da bu haddi 40 şilin aşmakta idi. Bu fazlalıkların yekûnu, asgarî geçinme haddinin aşağısında kalanların gösterdiği açığın 30 misline varıyordu. Bu ve buna benzer görüşler üzerinedir ki, gelirleri, gündelikçi sınıf arasında yeni bir dağıtıma bağlıyarak ihtiyaç ve sefaleti ortadan kaldırma imkânı olacağı sonucuna varılıyordu. B., bu yeni tüzüğün sadece işçi sınıfı arasında yapılması ve sefaleti kaldırmak için insanlarda hayat isteğinin kendilerine yaşamağa ancak yetecek kadar gelir ayırarak sınırlandırılması fikrinde de değildi. Sosyalist olmıyan B. in bu misalleri vermekten maksadı, ihtiyaç ve sefaletin kaldırılması imkânını göstermekti. 2. İngilterede doğum azalmaktadır. Bu gidişle İngiliz ırkı, varlığını devam ettiremiyecektir. Bundan ötürü umumî nüfus içinde çocukların nispeti artacak şekilde grafiği tersine çevirmek gerektir. 3. En kıymetli servet olan insan gücü israf edilmektedir. Sefalet ve sıhhî bakımsızlık yüzünden maddî ve mânevî enerji, ve yine meslekî yetiştirme eksikliğinden, işsizliğe boyun eğmekten ve tam çalıştırmayı bilme veya isteme kabiliyetsizliğinden ötürü istihsal kudreti israf olunmaktadır. 4. Kadının aile yuvasındaki çalışmasının büyük önemi iyice bilinmemektedir. Beveridge, kadını ve kadının içtimaî güvenliğine olan hakkını birinci derecede önemli bir mesele saymaktadır, şimdiye kadar kadının ev kadını olarak aile hayatının ve dolayısiyle millî yaşayışın desteği olması bakımından gördüğü hizmetin (hayatî ehemmiyetinin) takdir edilmediğini ileri sürmektedir. 5. İşsizlik, hastalık sigortası gibi çeşitli sigortalar arasında, yalnız işçiler, göz önünde tutulduğu için, bağlılık ve âhenk yoktur. Gerçekten işçi olmayıp kendi hesabına çalışan nice kimseler, birçok işçilerden daha fakirdir ve işçilerden daha ziyade bir devlet sigortasının yardımına muhtaçtırlar. Bu boşluk doldurulmalıdır. 6. Atlantik Şartı (Atlantic Charter) nın beşinci maddesinde «herkese daha iyi çalışma şartları maddî refah ve içtimaî emniyet sağlamak maksadiyle iktisadî alanda bütün milletler arasında bir işbirliği temin etmek» hükmü vardır. B. P., burada sözü geçen «içtimaî emniyet»i gerçekleştirme amacını gütmektedir.

Plânın hedefi: «İhtiyaç ve sefaletten kurtarmak» plânın amacı olarak gösterilmiştir. Sosyal edebiyatta yeni olan «ihtiyaçtan kurtarma» sözünü Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanı F. D. Roosevelt, 1941 yılında Kongreye gönderdiği bir mesajda dört hürriyetten biri olarak ilk defa kullanmıştır.

Beveridge «ihtiyaç» denince şunları kastediyor: 1. Kazancın kesilmesi (işsizlik, hastalık dolayısiyle), 2. Aile fertlerinin çokluğu dolayısiyle gelirin masrafa yetmemesi, 3. Kazanma kabiliyetinin kalmaması (bir kaza, bir meslek hastalığı veya ihtiyarlık dolayısiyle). İhtiyaç umumî bir tâbirdir. Fakirlik, ihtiyacın devamlı bir hal almasıdır. Sefalet, fakirliğin ileri şeklidir. Zaruret ve mahrumiyet, daha ileri dereceleridir. İşte B. P. nın hedefi, ihtiyacı bütün şekilleriyle ortadan kaldırmaktır. Bunun için de mecburî ve umumî bir sigorta kurulacak ve herkese asgarî geçinme seviyesi sağlanacaktır.

İhtiyaçlar ve yardımlar: 1. İşsiz kalma: işsizlere işsizlik tazminatı, yer değiştirme ve mesken tazminatı verile-

cektir. 2. Çalışamamak: hastalık veya iş kazası dolayısiyle çalışamıyacak hale gelenlere aylık verilecektir. 3. İşçi olmıyan kimselerin ekmek parası kazanamıyacak hale gelmesi: bunlar yeni meslekler için yetiştirilecektir. 4. İhtiyarlık: bunlara emeklilik aylığı verilecektir. 5. Evli kadınlar: bunlara evlilik ve doğum tahsisatı verilecektir. Kocası işsiz kalanlara, dul kalanlara bazı kayıtlar altında tazminat verileceği gibi, çocuğuna bakmak durumunda olanlara, çocuk bakıcı kadın kullanmak üzere yardım edilecektir. Yine kadının kocadan ayrılması halinde tahsisat verilmesi düşünülmüştür. 6. Cenaze masrafları, 7. Çocuklardan dolayı tahsisat, 8. Hastalık hali.

Bu sigortalar, içtimaî emniyet sistemini teşkil etmektedir. B. P., esası teşkil eden içtimaî sigortanın dışında yardımcı tedbir alarak içtimaî ve millî yardım (Assistance nationale) ve ihtiyarî sigortayı da göz önüne almıştır. Memleket ölçüsünde ele alınan bu mecburî sigortaya giren her İngiliz vatandaşı, beşikten mezara kadar karşılaşabileceği her türlü tehlikeye karşı sigorta edilmesine karşılık, kazanç ve risk derecesine nispet edilemiyecek derecede belli bir prim ödeyecektir.

Bu plân 1943 Şubatında İngiliz Avam Kamarasında görüşülmüş ve İngiliz hükümeti esas bakımından Beveridge raporunu doğru bulmakla beraber o zaman açık taahütlere girmeyi kabul edememişti. Sonradan çıkan 15 Haziran 1945 tarihli «aile için tahsisat», 26 Temmuz 1946 tarihli iş kazaları ve meslek hastalıkları, 1 Ağustos 1946 tarihli hastalık, analık ve işsizlik ve 13 Mayıs 1948 tarihli millî yardım kanunları, içtimaî sigorta ve yardım kanunlarında İkinci Dünya Harbinden önceki rejimleri düzeltmiş, aile tahsisatı ile iş kazaları ve meslek hastalıkları konusunda yeni hükümler koymuştur. Bu sistem bütün gündelikçilere ve bazı kısımları diğer işçilere veya bütün halka tatbik olunmaktadır. Yapılan yardım, asgarî geçim esasına göredir. Yalnız iş kazaları ve meslek hastalıkları için daha yüksek tarife uygulanır. Sigorta primlerini «işçi», «işveren» ve «devlet» olmak üzere üç taraf öder. «İçtimaî yardım» sistemi, usulüne göre ispat edilen bütün ihtiyaç hallerinde uygulanır ve masrafı devletçe karşılanır.

B. P., bütün dünyada derin yankılar uyandırmış ve birçok düşüncelere, tartışmalara yol açmıştır. Bu tartışmalar sırasında Amerika Cumhurbaşkanı F. D. Roosevelt de, içtimaî emniyete dair Kongreye iki rapor vermiş ve buna da «Amerikan Beveridge Plânı» denilmişti. (Bk. SOSYAL EMNİYET PLÂNLARI).

BEVERLY [*bęvīrli*], Amerika Birleşik Devletlerinin Massachusetts devletinde bir sayfiye şehri. Nüfusu 25 500 (1940). B., Boston şehri kuzeyindedir. Balıkçılık ve ayakkabı endüstrisi vardır.

BEVERLY HILLS [*bęvīrli hįlz*], Amerika Birleşik Devletlerinin California devleti topraklarında, Los Angeles şehri yakınında bir sayfiye şehri. Nüfusu 26 800 (1940). B., Hollywood film yıldızlarının yerleşmiş oldukları güzel bir şehirdir.

BEVIN, Ernest (1881 - 1951), İngiliz devlet adamı. Winaford (Somerset) da doğmuş, Londrada ölmüştür. Bir çiftçinin oğlu olup yedi yaşında öksüz kalmış ve genç yaşta işçi ve sendika hareketlerine katılmıştır. Yirmi yaşında iken Bristol'da işsiz kalan işçilerin «Hayat Hakkı Komitesi» ne fahrî kâtip seçilmiş, 1922 de «Nakliyat İşçileri ve Umumî İşçiler» sendikasının umumî kâtipliğine getirilmiş, 1937 den itibaren de «Trade Union» umumî konseyinin başkanlığını üzerine almıştır. İşçi sınıfının geniş ölçüde itimadını kazanmış olduğu için, 1940 ta Churchill'in kurduğu Harb Kabinesine alınmış, 1945 te İşçi Partisi iktidarı ele aldığı zaman da Attlee k-binesinde dışişleri bakanı olmuş, birçok harb - sonrası konferanslarına katılmış, Birleşmiş Milletler Teşkilâtının kurulmasında ve bilhassa Sovyetler, İran, Yakın - Doğu ve Balkanlarla ilgili meselelerin görüşülmesinde birinci derecede rol oynamıştır. Nutuklariyle radyo konuşmaları *The Job to Be Done* (Yapılacak iş) [1942] başlığiyle yayımlanmıştır.

Ernest BEVIN

BEVİL: bk. İDRAR.

BEVVAB (Arap. = kapıcı), Osmanlı Devleti saray teşkilâtında Topkapı Sarayının orta kapısını ve Bab-ı hümâyûn adı verilen dış kapıyı bekliyen kapıcılara verilen ad. B. lar XVI yüzyılda Bevvâbân-ı dergâh-ı âlî (yani orta kapı kapıcıları) ve Bevvâbân-ı bab-ı hümâyûn (yani dış kapı kapıcıları) olmak üzere iki kısma ayrılmışlardı. Ortakapı B. larının sayısı 1925 nefer, XVII. yüzyılda 45 bölüktü, XVIII. yüzyılda ise 15 e inmiştir. Bab-ı hümâyûn B. ları da XVI. yüzyılda 417 kişi idi ve 5 bölüğe ayrılmıştı. B. ların en büyük âmiri Kethüdayı bevvabîn de denilen kapıcılar kethüdası idi. Avrupalıların saray nâzırı veya saray müşiri dedikleri memur, işte bu kapıcılar kethüdasıdır. B. lar kethüdasının başlıca vazifesi, Divan-ı hümâyûnda hizmet görmek ve padişahla sadrâzam arasındaki ağızdan ve yazılı görüşmelerde vasıtalık etmekti. Kapıcılar kethüdası divanda hizmet ederken çavuşbaşı gibi elinde gümüşlü bir asâ bulunurdu. Sadrâzam ile vezirleri, kazasker ve defterdarı divana geldikleri zaman, önlerine düşürek orta kapıdan divanhâne önüne kadar götürüp selâmlamak da kapıcılar kethüdasının vazifelerindendi. B. bölüklerinden her birinin bölükbaşısı ile kethüda ve kâtibi vardı. Dergâh-âlî B. larının bölükbaşılarından birisi pişkeşçi adiyle bir şubenin âmirliğine tâyin edilirdi. Pişkeşci i şehriyârî de denilen pişkeşçi, elçilerin getirdikleri pişkeş veya hediyeyi vezirlerin önüne götürüp sererdi. Bundan başka herhangi bir memuriyete tâyin edilenler padişahın eteğini öpmeğe geldikleri zaman, pişkeşçi, kendilerine merasim ve teşrifat usullerini gösterir ve bu hizmetine karşılık ona hediye ve para verilirdi. Pişkeşçinin maaşı, İzmir muhzırbaşılığı, tahtacılık ve nahiye muhzırlıklarından gelen aidatla ödenirdi. Bevvâbân-ı âlî arasında pişkeşçiden sonra matracı gelir ki, bu, padişahın kırmızı kadifeli altın matrasını taşırdı. Matracı aynı zamanda on birinci B. lar bölüğünün bölükbaşısı idi. İskemle ağası denilen on ikinci bölüğün bölükbaşısı ise padişahın kırmızı çuha kaplı iskemlesini götürür, gezinti sırasında da padişahın arkasından gümüş levhalarla süslü sedefli bir iskemle taşırdı. Padişah bu iskemleye basıp ata biner, attan inerdi. Dergâh-ı âlî B. larından sekiz on kadarı meş'alecilik yaparlardı. Meş'aleciler, XVI. yüzyıl ortalarında kazaskerlerin muhzırbaşılıklarına tâyin olunurlardı. Bunlara her yıl arpa emîni tarafından on tane demir meş'ale ile on

tane meşinli heybe verilirdi. Meş'aleciler bayram gecelerinde, alaylarda ve düğünlerde meş'ale yakarlardı. Orta kapıcılar arasında meş'alecilerden başka bevvâbân-ı sofiyan-ı kule yani kule sofuları kapıcıları da vardı. Bunlar ayrıca 7 bölük olup, nöbet beklemekten ve çorba taşımaktan muaf idiler. XVI. yüzyılda 98 kişi olan kule sofuları B. larının da sayıları kırka inmiştir Vazifeleri harem - i hümâyûnun kızlar kapısında durup hadım ağalarına hizmet etmekti. Bunlardan her birisi bir hadım ağasının babası sayılır, onun hizmetini görürdü. Kule sofularının başına ağa babası denilirdi. Kule sofuları veya harem kapıcıları, dâr - üs - saâde ağasına bağlı idiler. Tâyinleri kızlar ağasının arzı ile olurdu.

B. lar, divan günleri iş takibedenlere yol gösterirler, silâhlı olanları saraya sokmazlardı. Seferde padişahın otağı önünde beklerlerdi. Kıyafetlerine gelince, başlarında zerkula veya zerrin külâh denilen bir serpuş vardı. Dergâh-ı âlî B. larının diğer bir vazifesi de, herhangi bir suçlunun döğülmesi hakkında sadrâzamın verdiği emri yerine getirmekti.

B. bölüklerine saraydaki aşçı, helvacı, ekmekçi cemaatleri ile bostancı ocağından olanlar girerlerdi. Bab - ı hümâyûn ve eski saray kapıcıları da terfi ettirilerek bölüğe alınırlardı. B. lar tımara çıkmakla terfi ederlerdi. Timarlı sipahi olan bir kapıcının yani B. ın dirliği 15 bin akçeden aşağı olmazdı. Taşraya çıkmamış olan B. lara derece, kıdem ve ehliyetlerine göre gündelik ve her yıl elbiselik verilirdi. Fazla olarak ihzariye hizmeti yani muhzırbaşılık da, kendilerine verildiği gibi, kasabalardaki ihtisab hizmetlerine de çoğu zaman dergâh - ı âlî kapıcıları tâyin edilirdi.

B. lar hakkında tamamlayıcı bilgiler için bk. KAPICI ve KAPICIBAŞI.

BEVVÂBÂN-I BÂB-I HÜMÂYÛN: bk. KAPICILAR, orta kapı kapıcıları.

BEVVÂBÂN-I DERGÂH-I ÂLÎ: bk. KAPICILAR, Dergâh-ı âli kapıcıları.

BEVVÂBÂN-I SOFİYÂN-I KULE: bk. KAPICILAR.

BEWER [*bęvır*], **Max** (1861 - 1921), Alman yazarı şairi ve gazetecisi. Düsseldorf'ta doğmuş, Meissen'de ölmüştür. Gazeteci olarak II. Wilhelm ve prens Bismarck siyasetini heyecanla savunanlardan biridir. Bismarck ve çağdaş Almanya hakkında kitaplar ve münakaşa yazıları yayımlamıştır. *Moltke und Goethe* (Moltke ve Goethe) [1890] *Gedanken über Bismarck* (Bismarck hakkında düşünceler) [1890] adlı biyografya eserleri vardır. *Lieder aus der kleinsten Hütte* (En küçük kulübeden şarkılar) [1895], *Vaterland* (Vatan) [1906], v. b. şiir kitapları çıkmıştır.

BEXHILL [*bękshil*], İngilterenin Manş denizi kıyılarında, East Sussex kontluğunda bir plaj şehri. Nüfusu 21000 dir.

BEY (Bey'): bk. SATIŞ AKDİ.

BEY (eski Türkçede *beg*, bugünkü Türk lehçelerinde *beg. bek, biy. bī, pī*), İslâmdan önceki ve sonraki bütün Türk devletlerinde asîlzadelere ve yüksek devlet adamlarına verilen unvan. VIII. yüzyılda, Kök - Türk yazıtlarından anlaşıldığına göre, B. unvanı hakan sülâlesinden olmıyan asîlzadelere ve yüksek devlet adamlarına verilmiştir. Moğol ımparatorluğu devrinde de böyle idi. Çingiz sülâlesinden olanlara son zamanlara kadar B. denilmez, «töre» denirdi. Uygur devleti çağında B. unvanının kimler için kullanıldığını tâyin etmek güçtür. Uygur metinlerinde hakana da bazan B. yahut *ilig beg*, bir beldenin hâkimine de B. denilmektedir (F.W. K. Müller: *Zwei Pfahlinschriften...*, s. 12: «Hoço balıg begi Alp Tutk...»). Kâşgarlı Mahmud, B. kelimesini Arapça «emîr» kelimesiyle karşılıyor, fazla açıklama yapmıyor. Fakat başka birçok kelimeleri izah için verdiği şahitlerden anlaşıldığına göre B., han yahut hakandan (al - melîk 'al - âzam) başkadır. B., hana karşı gelebiliyor, isyan ediyor. Bununla beraber B., kendi vilâyetinde mutlak hâkimdir, komutan ve emniyet âmiridir (budun baskısı beydir). *Kutadgu Bilig*de ilig ve B., eşanlamlı kelimeler gibi geçmektedir. Hükümdara ilig denildiği gibi bazan B. de denilmektedir. Bununla beraber Ila begi, Ygma begi, Kent begi gibi ayrı ayrı B. ler de geçmekte, elçiye de beg (elçi beg) denilmektedir. Selçukluların ve Osmanoğullarının ilk hükümdarlarına B. denilmişken (Ertuğrul beg Osman beg) sonradan B. unvanı, tâbi emîrler, yüksek devlet adamları için kullanılmış Moğollar devrinde olduğu gibi, sülâle mensuplarına B. denilmemiştir. Kırgız-Kazak'larda *biy* ile *bek*in anlamları başka başkadır. Biy, dâvalara bakan ve örf hukukunu iyi bilen adam, yani yargıçtır; bek ise boy ve oymağı idare edene denir. XIII. yüzyıl Kıpçaklarında *beg* ve *biy* şeklinde söylenmiştir. *Codex Cumanicus*tan anlaşıldığına göre Hıristiyan Kıpçaklar, B. kelimesini Tanrının bir sıfatı olarak da kullanmışlardır (beyim tengri, beyimiz tengri). Kazak folklorunda, bilhassa Türkçe dualarda, «bay tengri, biy tengri» sözlerine çok raslanır. Altaylı şamanistler, yalvardıkları ruhlara B. diye hitabederler (ulu atamız Ülgen *pī*, Erlik *bī*). B. kelimesinin menşei şimdiye kadar halledilmiş değildir. Uzak-Doğu dilleriyle uğraşanlar eski Çinlilerde kullanılmış olan *bek* unvanından, İranistler de Sasanî hükümdarlarına verilen *baga* unvanından alındığını iddia ederler. Menşei ne olursa olsun bu kelime çok eski devirlerden beri Türklerde kullanılmıştır. Bazı Sinologlara göre Hunlar devrinde bile aynı anlamda kullanılırdı.

BEY BÖREK: bk. BEY BÖYREK.

BEY BÖYREK, *Dede Korkut* kitabındaki destanî hikâyelerden üçüncüsünün, bugün de Anadoluda yaşıyan şekillerinde *Beyrek* adının aldığı şekil. (Bk. BEYREK HİKÂYESİ).

BEY DAĞI: 1. Zara'nın 20 km kadar güney - güneybatısında, Zara - Divriği yolunun batısında bir dağ. Yüksekliği 2792 m. Tecer dağlarının doğu nihayetindedir.

2. Malatyanın 10 km kadar güneyinde, Gemeli ve Mamoşki dağları arasındadır. Yüksekliği 2591 m. Ana kitle Permokanifer kültelerden meydana gelmiştir. Kuzey bölümünde Kretase'ye ait filişler vardır.

3. Afyonun Emirdağ ilcesine bağlı Bayat kasabasının 7 km kadar batısındadır. Yüksekliği 1650 m. Yapısında Neojen ve genç püskürük külteler ve billûrlu şistler vardır.

BEY DAĞLARI, Antalya körfezinin batısında aşağı yukarı kuzeydoğu - güneybatı istikametinde uzanan bir sıradağ. En yüksek yeri, güney bölümündeki Akdağ doruğunda 3 086 m yi bulur. Sıradağın, Yazır güneyinden Yaşgöz deresinin kaynak yerine kadar olan uzunluğu 50 km kadar tutar; genişliği ise ortalama 8 - 10 km arasında değişir. B., Torosların batı bölümüne düşen dağlardan biri olup kıvrımlı bir yapı gösterir ve Elmalı serisi adı verilen Kretase - Eosen kalker tabakalarından meydana gel-

miştir. Bu sıradağ üstünde yer yer sivri sırtlar arasında kalmış birçok küçük çukurluklar, yani kalker tabakalarının bulunduğu yerlerde suların bu taşları eritmesiyle meydana gelen dolin (b. bk.) ler vardır. Çok yerde yüzlek çanaklar biçiminde olan bu dolinlerin içi, zaman zaman sularla dolar; bunların çoğu bir müddet sonra kurur, dibinde ufalanmış taş parçaları, kiremit renkli killer bulunur. B. D. nda bu çanakların sayısı çoktur. Buzul Devrinde B. D. nda buzullar meydana gelmiş, bunlar vâdiler boyunca aşağılara doğru sarkmışlardır.

B. D. nın çok yeri ormanlık ve fundalıktır. Türlü ağaçlar arasında katran ağacı da vardır. Dağın, geçit veren yerleri varsa da, buralardan işlek yollar geçmemektedir. Batısından Korkuteli - Elmalı - Finike şosesi geçer; bu yol, dağın kuzeyini dolaşarak Antalya'ya uzanır(bk. TOROSLAR).

BEY GEMİLERİ, Kaptan Paşa eyaletine bağlı sancak beylerinin hazırladığı gemilere verilen ad. Bu gemiler Osmanlı donanmasının ihtiyat kuvvetini teşkil ederdi.

BEY KADIRGALARI, Osmanlı donanmasında, derya beyleri tarafından yaptırılan ve idare olunan kadırgalar. Bk. KADIRGA.

BEYALİKA, Paulosçulara İslâm kaynaklarında verilen ad. Bk. PAULOSÇULAR veya PAULİKİANLAR.

BEYAN, Arapça *byn* kökünden «belli ve açık olmak, belli ve açık kılmak, açıklamak» mânasında bir masdar. «Bir düşünce veya duyguyu, açık ve fasıh bir şekilde anlatmak» mânasında da kullanılır. *Kur'an*da, meselâ «insanı yarattı, ona beyanı öğretti» âyetlerinde bu son mânada geçmektedir (*Rahman,* 3 - 4).

Istılah ve bir ilmin adı olarak B., aslında 8 ilimden ibaret, «edeb ilimleri» denilen zümreye girer ve, *ma'ani* ve *bedi* ilimleri ile birlikte, hepsine birden, son zamanlara kadar «beyan ilmi» veya «beyan ilimleri» de denilen ayrı bir zümre olarak ele alınırdı. Bu umumî mâna ile kasdedilen ilmin hududu, yavaş yavaş darlaşmış, mevzu ve gayesi aynı meselelerle meşgul olan diğer ilim şubelerinden tamamiyle ayrılmış, XIII. yüzyıldan itibaren adı geçen ilimlerin hepsine birden daha çok «belâgat ilmi» denilmiş, bunun bir kısmına da B. adı verilmiştir. Bu hali ile B. ilmi, «bir mânayı, delâletinin vuzuhunda birbirinden farklı olan ayrı yollarla ifade etmektir» diye tarif olunur. Meselâ bir kimsenin cesur olduğunu anlatmak için, «o cesurdur», «o cesarette aslan gibidir», «o aslan gibidir» ve «o aslandır» denilebilir. Bunlardan birincisi, herkesin anlıyacağı bir ifade olup, hepsinden vâzıhtır, fakat hepsinden kuvvetsizdir; sonuncusu ise, hepsinden kuvvetli olmakla beraber, en az vâzıh olanıdır. İşte B. ilmi, aynı fikri ifade etmek için kullanılan bu muhtelif yolları ve bunlardaki vuzuhu tetkik eder. İfadenin bu manada anlaşılan vuzuhu, teşbih, mecâz, istiâre ve kinâye ile değiştiğinden, B. ın mevzuu, bu edebî sanatlar, daha doğrusu ifade yollarıdır.

Bu ilimde *teşbih,* istiare yolu ile olmadan, bir şeyin bir hususta başka bir şey ile müşterek olduğunu anlatmaktır, tarzında tarif olunur. Bir teşbih, müşebbeh, müşebbehün bih, teşbih edatı ve vech-i şebeh olmak üzere 4 kısımdan meydana gelir. Fakat her teşbihte bu 4 kısım söylenmiş değildir, en çok teşbih edatı ile vech-i şebeh, bazan müşebbeh ve bazan da bu 3 kısımdan ikisi veya her üçü atılmış olabilir. Müşebbeh, müşebbehün bih ve vech-i şebeh aklî, hissî (5 duyudan biri vasıtası ile idrak olunan, gül ile yanak gibi), vehmî (duyular vasıtası ile idrak olunmıyan, fakat idrak olunsa idi ancak bunlar vasıtası ile idrak olunabilecek olan meselâ kılıca benzetilen gulyabani dişi v. b.)olabilir. Bundan başka, müşebbeh ile müşebbehün bihin tek veya çok olmalarına göre, birtakım hususiyetler tesbit edilmiştir.

Teşbih ile ekseriya müşebbehe, bazan da müşebbehün bihe ait hususiyetler daha açık ve tesirli bir şekilde ifade edilmiş olur. İlk halde meselâ, mümkün olmıyan bir şey mümkün gibi, alelâde bir şey fevkalâde gibi gösterilebilir, onun hali ve miktarı daha iyi anlatılır; ikinci halde, daha ziyade mübalâğa vardır, nitekim «güneşin nuru alnının nurundan alınmıştır» denildiği zaman, hakikatte alnın parlaklığı güneşinkine benzetilmek gerekirken. güneşinki alnınkine benzetilerek, hiç hissettirilmeden ve tekellüfe düşülmeden, alın daha parlakmış gibi gösterilmektedir.

Bizatihi «hakikat», yani aklî ilimlerde bahsedilen hakikat değil de, bir kelimenin hakikî mânasında kullanılması demek olan hakikat tabiîdir ki, B. ilminde söz konusu olamaz Çünkü meselâ şu bilinen hayvan kasdedilerek, «aslan» denilse, bunda bir vuzuh veya vuzuhsuzluk söz konusu olamaz. Bununla beraber mecazı anlamak için hakıkatı anlamak gerekir. Bu da 4 türlü olur: a) lûgavî, (hayvan hakkında aslan gibi), b) şer'î, (aslında dua mânasında olan *salât*ın namaz mânasında kullanılması gibi), c) umumî örfî (aslında «yerde yürüyenler» mânasında olan *dabbe* kelimesinin «binek hayvanı» mânasında kullanılması gibi), d) hususî örfî, (ilimlerin ıstılahları gibi).

Mecaz ise, bir kelimenin yukarıda izah edilen hakikî mânasında kullanılmadığını gösteren bir karine ile beraber, hakikî mânasından başka bir mânada kullanılmasıdır. Bu da hakikî ile meçazî mânalar arasındaki bağlantılara göre, ikiye ayrılır: a) Mecaz-ı mürsel, iki mâna arasında cüziyet, külliyet, sebebiyet, masdariyet, v. b. gibi tam bir alâka vardır, fakat benzerlik yoktur; b) istiare, iki mâna arasında benzerlik alâkası vardır.

Kinayeye gelince, bir kelimenin, hakikî mânasının kasdedilmiş olması münkün olarak, hakikî mânasından başka bir mânada kullanılmasıdır, misafirsever birinden bahsederken, «kapısı açıktır» demek gibi.

Teşbihlerde olduğu gibi, diğer ifade tarzlarında da, kendilerini teşkil eden kısımlar ve her kısmın hususiyetleri inceden inceye tetkik edilmiş. her hale birtakım adlar takılmış, ıstılahlar konulmuştur. Bu ilimde son olarak bir de bu ifade tarzlarından hangisinin daha «belîğ» olduğu münakaşa edilir. Umumiyetle varılan neticeye göre, mecaz hakikattan, istiare teşbihten, kinaye açıkça söylemekten daha belîğdir. Yine umumiyetle kabul edildiğine göre, meselâ kinaye ile ifadede, ifade edilmek istenilen mânaya bir fazlalık ilâve edilmiş olmaz, fakat bunda alelâde ifadede olmıyan bir ispatı kuvvetlendirmek vardır. Nitekim «çok misafiri var» diyecek yerde, «ocağında külü çoktur» denildiği zaman, ikinci cümle, birinci cümlenin ifade ettiğinden ziyade misafiri olduğunu göstermez; ancak, ikincide, misafirlere yemek vermek için ocak yakılması ve bunun çok yakılmasından külünün çok olacağı düşünülüp, misafirinin çokluğuna intikal edildiğinden, ifade edilen mâna sanki ayrı bir delil ile kuvvetlendirilip ispat edilmiş gibi olmaktadır.

Bütün bu münakaşa, tahlil, taksim ve verilen ıstılahlar, ilk bakışta, biraz kuru görünüyorsa da, hepsi birden, her bakımdan, mantıkî ve mükemmel bir sistem teşkil etmektedir.

B. ilminin gayesi ise, ifade yollarını öğrendikten sonra, zamanına ve yerine en uygun olanını kullanmak imkânlarına, edebî eserleri daha iyi anlamak ve, bir dereceye kadar, yukarıdaki misallerde görüldüğü üzere, sanatta güzelliğin mahiyetine nüfuz etmektır. Ancak bu sahalarda çalışmış olan Müslüman müellifleri, bu asıl gayelere vardıklarını ve sanat eserlerini tamamiyle izah ettiklerini iddiadan uzaktırlar. Onlar, edebî eserde, son tahlillerden sonra da, izah edilmez bir şeyler kaldığını görmüşlerdir. Diğer taraftan, bu ilmi ve onunla kardeş olan maani ve bedi ilimlerini iyice öğrendikten sonra, bir insanın şair veya nâsir olabileceği iddiasını da gütmezler. Nitekim bu sahada en güzel eserlerden birini yazmış olan Ziyaeddin İbn 'el-Asîr (ölm. 1239), manzum veya mensur eserler yazmak için, birçok bilgilere ve bu arada B. ve belâgat ilimlerine ihtiyaç olduğunu söyledikten sonra, «bunların hepsinin başı tab'(kabiliyet) dır. Çünkü kabiliyet olmıyan yerde bu vasıtalar hiçbir işe yaramaz. Bu tıpkı çakmak taşındaki gizli ateş ile ona çakılan demire benzer. Görmüyor musun, taşta ateş olmasa, o demirin hiç faydası olmaz» (*al-Masal al-sa'ir*, s. 4) demektedir.

B. ilminin yukarıda anlatılmış olan esasları, onun uzun bir tekâmülden sonra vardığı neticeleri gösterir. İslâm âleminde, *Kur'an* ve hadîsi iyi anlamak, hilâfetin idare bürolarında vazife alabilmek için belli bir edebî kültürü olmak ve Arapçayı iyi yazmak gerektiğinden, bu yolda bazı amelî esaslar bulmak ve cami *hutbe* (nutuk) lerinde iyi konuşmak gibi amelî gayelerle, bir de bilhassa *Kur'an*ın hakikî bir mucize olduğunu ispat etmek, iyi, edebî eserlerle kötülerini birbirinden ayırmak gibi sırf fikrî tecessüslerle edebiyata dair araştırmalar pek erkenden başlayıp hızla gelişmiştir. Bu hususta, sathî benzerliklere bakıp, Yunan felsefesinin, bilhassa Aristo'nın *Rhetorika*sı ile *Poetika*sının tesiri olduğu hakkındaki iddialar hiçbir esasa dayanmaz. Öyle görünüyor ki, İslâm filosofları bile onun bu eserlerine lâyık oldukları ehemmiyeti vermemişler ve, Yunan edebiyatı şekil ve mahiyet bakımından Arap edebiyatından çok ayrı olduğu için, bunu esasen iyi anlıyamamışlardır. Diğer taraftan İslâm edebiyatında bu sahalarla meşgul olan müellifler, filosoflar olmayıp, ekseriya felsefeye fena gözle bakan dilci, tefsirci, kelâmcı ve edebiyatçılardır. Bu sahadaki ilk denemeler, bekleneceği üzere, çok eksik ve sathîdir. Fakat şunu kabul etmek lâzımdır ki, bunlarda mevzu ince ve mantıkî tahlillerle âdeta öldürülerek değil, kül halinde ve daha canlı olarak ele alınmış ve edebî eserin mahiyeti ve değeri böylece daha iyi duyurulmağa çalışılmıştır. Nitekim Arapça edebiyatta bu sahanın en eski eseri sayılabilecek olan Câhiz'in (767-864) *al-Bayan va l-tabyin*inde beyan şöyle tarif, daha doğrusu tavsif edilmektedir (c. I, s. 77): «B., anlatılan şey ne olursa olsun ve getirilen delil ne cinsten bulunursa bulunsun, mânanın örtüsünü açan, gizlinin üstünde bulunan perdeleri yırtan her şey hakkında kullanılan umumî bir isimdir. Çünkü işin mihveri, söyliyenle dinliyenin varmak istedikleri gaye, anlama ve anlatmadır. Anlatmağa ne ile muvaffak olunursa, mâna ne ile açıklanırsa, işte o B. dır». Bununla beraber görüş tazeliğini ve kıymetini bugüne kadar muhafaza eden bu eserde, yukarıda kaydedilen tahlil ve tasnifler boş yere aranacaktır. Câhiz'den sonra, sırf B. ilmine tahsis edilerek kaleme alınmış olan en mühim eserler, Fahreddin Razi (ölm. 1209) nin *Nihāyat al-icāz fī dirāyat al-i'cāzı* ile İbn 'el-Asîr'in *al-Cami 'al-kabīr*idir. Fakat bu ilmin tarihinde en mühim yeri, diğer kardeş iki ilmi, yani bedi ile ma'aniyi de ihtiva eden eserler alır. Bunların başında da, en yüksek mevkii şüphesiz Abd'ül-Kāhir el-Curcanî (ölm. 1078) ye vermek lâzımdır. Aslında büyük bir nahiv âlimi olan Abd' ül-Ḳāhir, *Kur'an* üslûbunun bir mucize olduğunu göstermek üzere kaleme aldığı *Dalā'il al-'cāz* adlı eseri ile *Asrār al-Balāga fī 'l-ma'ānī va 'l-bayān*ında, bu mevzuları geniş bir tefekkür kabiliyeti, ince bir nüfuz kuvveti ve derin bir anlayışla ele almış ve B. ilminin mevzuunu tesbit ve meselelerini daha büyük bir vuzuh ile vaz'etmiştir. Ondan sonra gelen Ebu Ya'kub Yusuf 'el-Sakkakî (1299), 12 ilimden bahseden bir nevi ansiklopedi olan *Miftāḥ al-'ulūm* adlı eserinde, B. ilminden de bahsetmiş ve *Asrār al-balāga*da biraz dağınık olan tarif, müşahede ve varlığın neticelerini, daha mantıkî bir tertip içine sokmuştur. Daha sonra bu sahada yazılan eserler, bunun şerhi, izahı, şerhine haşiye veya ihtisarı olmaktan ileri gidememiştir, denilebilir. Bunlar arasında, başlıca şu isimler anılabilir: Ḳutbeddin el-Şirazî (ölm. 1310), *Şarḥ al-Miftāḥ*; Celâleddin 'el-Kazvinî (ölm. 1338), *Talḫīṣ al-Miftāḥ*. *al-Īżāḥ* veya *Īżāḥ al-Talḫīṣ* (ilk eserin şerhi mahiyetindedir); Muḥammad b. Muẓaffar el-Halhâlî (ölm. 1344), *Miftāḥ al-Miftāḥ* (daha ziyade *al-Īżāḥ*ın şerhi); meşhur kelâm alimi 'Azudeddin'el-Îcî (ölm. 1355), *al-Fāvā'id al-Ġiyāṣiya* (*Miftāḥ*ın muhtasarı); Sadded-din 'el-Teftazanî (1312-1390), Şarḥ *Talḫīṣ al-Miftāḥ* (Kazvinî'nin *al-Talḫīṣ*inin şerhidir; bunu, ilk önce, çok geniş olarak, kaleme almış ve buna *al-Muṭavval* adını vermiştir; sonraları, bazı bahisleri değiştirerek, daha küçük bir şerh yazmıştır ki, o da *al-Muḫtaṣar* adı ile meşhurdur. Son zamanlara kadar, medreselerde ders kitabı olarak okutulan *al-Muṭavval* ile *al-Muḫtaṣar* işte bu *Talḫīṣ* şerhleridir); Es Seyyid'el Şerif'el Cürcanî (1413), *Ḥāşiyet al-Muṭavval* ve *Ḥāşiyat al-Muḫtaṣar*.

İran edebiyatına gelince burada Farsça için ayrı bir B. ilmi teşekkül etmiş, Farsçanın B. ı hususiyetle tetkik edilmiş değildir. Arapça olarak İranda veya İranlı müellifler tarafından yazılmış ve mühimleri yukarıya kaydedilmiş olan eserler bir tarafa bırakılırsa, bu sahada hiçbir eser yazılmamış veya yazılmak ihtiyacı duyulmamıştır. Edebiyat nazariyelerine dair Farsça en mühim eserler, meselâ el-Raduyanî (XII. yüzyılın başları) nin *Tarcümān al-balāga*sı, Reşideddin Vatvât (1088-1182) ın *Ḥadā'iḳ al-siḥri*, Şems-i Ḳays (XIII. yüzyıl) ın *al-Mu'cam fī ma'āyīr aş'ār al-'Acam*ı daha ziyade Arapçada *mahasin al-Kalam* («söz süsleri») denilen ve sonraları bedi' ilminin mevzuunu teşkil eden edebî sanatlardan bahsetmektedir. Bunlarda B. ilminde tetkik edilen teşbih, mecaz, istiare, ve kinayeden, tabiî olarak bahsedilmektedir. Şu kadar var ki bunlar, B. ilminde olduğu gibi, mânanın ifadesine verdiği kuvvet veya vuzuh bakımından değil, meselâ tecnis gibi, tezat gibi bir edebî sanat olarak ele alınmıştır. Bunun neticesinde, bu ifade tarzları, birer edebî oyun gibi telâkki edilmiş, düşünüş ve duyuş ile alâkası ve onları ifadede oynadığı rol tamamiyle ihmal edilmiştir. Türk edebiyatına gelince, Anadoluda, bu mevzu daha ziyade medreseye mensup diyebileceğimiz âlimler tarafından tetkik edilmiştir. Fakat burada da Türkçenin B. ı değil, Arapçanın B. ı, Sakkaki, Kazvinî veya Teftazanî'nin eserleri esas alınarak, izah edilmiştir. Diğer İslâm ülkelerinde olduğu gibi burada da yapılan iş, ekseriya klâsik bir hale gelmiş olan bu metinler Arapça şerhler veya haşiyeler yazmaktan ileri gitmemiştir. Bu çalış-

maların pek çok olan mahsulleri arasında bilhassa şunlar anılmağa değer: Cemaleddin Aksarayî (ölm. 1397 den önce) *Īżāḥ al-Īżāḥ*; Ekmeleddin Muḥammad b Muhammad el-Bâbartî (ölm. 1385), *Şarḥ al-Talḫīs; Molla* Ḥusrev (ölm. 1480), *Ḥāşiyat al-Muṭaaval;* Aḥmad b. Abdullah Kirimî (ölm. 1477), *al-Muʿavval (al-Muṭavval ḥaşiyesi)*; Ḥasan b. Muḥammad el-Fenârî (ölm. 1481), *Şarḥ al-Mutavval;* Hasan el-Samsunî (ölm. 1486), *Ḥāşiyet al-Muṭavval*; Molla Müʿfî (ölm. 1494), *Talḫīṣ al-Talḫīṣ*; Taşköprüzade (ölm. 1560), *Şarḥ al-Favāʾid al-Ġıyāsiya*; Muḥiddin Muḥammad al-Niksârî (ölm. 1494), *Şarḥ al-Īżāḥ* (aynı müellifin *al-Īṣāḥ* adlı bir de haşiyesi vardır); Yusuf b. Hüseyn el-Kirmastî (ölm. 1500), *Ḥāşiye ʿalā'l-Muḫtaṣar*; Hızır b. Muḥammad el-Amâsî (ölm. 1650 den sonra), *Unbūb al-balāġa* (*al-Talḫīs*in muhtasarı. Aynı müellifin ayrıca bir de şerhi vardır ki *ifāżat al-Anbūb* isimlidir).

Bu sahada, Türkçe olarak yazılmış olan meselâ *Mesnevī* şarihi İsmail-i Ankaravi (ölm. 1631) nin *Miftâh al-Balâga va misbâh al-Fasâhası*, müellifin mukaddemesinde söylediği gibi, *Talḫīs*in bir hulâsasından ve teferruat kabîlinden bazı ilâvelerle Türkçeye tercüme ve izahından ibarettir.

Tanzimattan sonra medreseler dışında, ilk zamanlarda bilhassa mektep kitabı olarak yazılmış olan eserlerde (meselâ Cevdet Paşa, *Belâġat-ı Osmaniye*, M. Rıfat. *İlm-i beyan*), yine eski sistem ve görüş tarzı, misalleri Arapça yerine, kısmen Türk edebiyatından ve Türkçeden verilmek üzere, devam etti. Bu oldukça kolaydı, zira bu ilim mevzuu, eski müellifler tarafından da müşahede ve kabul edildiği üzere, mâna ile ilgili olduğundan, misalleri herhangi bir dilden verebilirdi. Fakat her şeye rağmen, her kavmin ve konuştuğu dilin, bu arada Türkçenin de kendine göre teşbih, mecaz, istiare ve kinayeleri vardır ki, bunların tesbiti ve hiç olmazsa bir kısım tarifleri, bunlara göre düzeltilerek Türkçenin B. ı meydana çıkarılabilirdi. Fakat daha sonraları, bilhassa Fransız edebiyatı tesiriyle, bu sahada atılmış adımlar devam ettirilmemiştir. Meselâ Reşit, *Nazariyât-ı edebiyes*inde (İstanbul, 1328), şarktan ve garptan aldıklarını birbirine karıştırmış, ıstılahları bozmuş, B. ın mevzuunu meaniye, meanininkini B. a sokmuştur. Daha sonraları ise, bu mevzular üzerine müstakil eserler yazılmamış olduğu gibi bugüne kadar, bilhassa ders kitaplarında, B. ın mevzuu alelâde edebî sanatlar bakımından ve son derece sathî olarak, tetkik edilmekte ve öğretilmektedir. Halbuki, İslâmî edebiyatta, bu sahada yapılmış olup, yukarıda gösterildiği gibi, içinde Türklerin de pek çok emeği bulunan denemeler devam ettirilmiş olsaydı, edebî eserin, katî olarak izah ve kıymetini tesbit için olmasa bile, onu daha iyi anlamak ve anlatmak ve bir dereceye kadar da, daha esaslı bir şekilde duymak ve duyurulmak imkânları elde edilmiş olabilirdi.

(Huk.), maksadı. iradeyi sözle veya yazı ile veya herhangi bir hareketle bildirme. Hukukî muamelelerin en esaslı unsuru, iradenin hukuk bakımından muteber bir şekilde «beyan» edilmesidir. Zira, hukukî muamele, ferdin iradesinden değil, belki bu iradenin kanuna uygun şekilde açığa vurulmasından doğar (irade beyanı nazariyesi). Bir düşüncenin hukukî bir fiil haline gelmesi ancak izhar (beyan) ile olur. İrade B. ı denilen bu hal sözle, yazı ile veya ayağa kalkmak, baş eğmek, el kaldırmak gibi - mukavele. kanun veya örf ve âdetin kabul ettiği - herhangi bir hareket ve işaretle de olur. Hattâ bazı hallerde susma bile B. olarak kabul edilir (Ticaret Kanunu m. 668; Borçlar Kanunu m. 387; Hukuk Mahkemeleri Usulü Kanunu m. 234,347).

B., kanunlarımızda çok geçen bir tâbir olduğu gibi, aynı mânada ihbar, ihtar, bildirme bildirmek gibi tâbirler de kullanılmaktadır. Bk: BEYANNAME, MAL BEYANI.

BEYAN bin Semʿâni't - temîmî (ölm. 737), tarikat kuran bir şiî. Kûfe valisi Halid b. Abdullahi'l - Kasrî'nin emri üzerine, birkaç taraftarı ile birlikte yakılarak öldürülmüştür. *Kur'an*da geçen (*Âli İmran* 138) bir «beyan» kelimesi ile kendisinin kasdedildiğini iddia etmiş ve *Kur'an*ın bazı âyetlerini (*Rahman* 26,27 ve *Kasas* 88) kendisine göre yorumlıyarak Nûr meliki (Tanrı) nin eriyerek Muhammedde, daha sonra Ali'ye bağlı imamlarda, en sonra da kendisinde tecelli ettiğini söylemiştir. Bu yoruma inanan taraftarları, B. ı bir peygamber ve tanrılığın insanlaşmış şekli olarak tanımışlardır.

BEYANÎ [asıl adı: **Cârullahzade Şeyh Mustafa**] (ölm. 1597), Türk şairi. Rusçukta doğmuş, İstanbulda ölmüştür. Ebussuûd Efendinin oğlu Mehmet Çelebi'den - şairin kendi rivayetine göre doğrudan doğruya Ebussuûd Efendiden - mülâzım olmuş, Kestel medresesine tâyin edilmiş, sonra Havran kadılığı yapmış, hacca gitmiş. İstanbula dönüşünde meşhur Halvetî şeyhi Ekmel Efendi'ye intisabetmiş, onun Okmeydanı civarındaki Sofular tekkesinde birkaç yıl hizmet etmiş, Şeyh Ekmel ölünce (1577), vasiyeti üzerine tekkeye şeyh olmuştur.

Devrinin iyi bir şairi sayılan B. nin divanı olup olmadığı bilinmiyor; fakat bazı mecmualarda birçok manzumelerine tesadüf ediliyor. B., Kınalızade Hasan Çelebi'nin *Tezkire-i Şuarâ*sını kısaltıp kendi zamanında yaşıyan bazı şairlerin hal tercümelerini ekliyerek, bir şairler tezkiresi yazmıştır. Henüz basılmıyan ve yazmalarına seyrek raslanan bu eserin bir nüshası Veliyyüddin Ef. ktp. No. 2659 dadır.

BEYÂNÎ, BAĞDADLI, XVI. yüzyıl Türk - Osmanlı şairlerinden Seyyidî Çelebî. Babası Beyânî - zâde diye tanındığından B. mahlâsını almıştır. Hayatı hakkında fazla bilgimiz olmıyan B. nin, Saray çavuşlarından olduğu anlaşılmaktadır. Divanı ele geçmemiştir. Yalnız Ahdî tezkiresinde birkaç manzumesine raslanmaktadır.

BEYANNAME, hukukî veya fiilî bir durumun varlığını ilân eden veya yetkili makamlara bildiren belge; beyan kâğıdı, bildirim, bildirge.

I. Mevzuatımızda çeşitli hallerde gerçek ve tüzel kişileri B. vermeğe mecbur tutan birçok hükümler vardır:

1. *Harcırah B. leri* (yolluk bildirimleri): Daimî veya muvakkat memuriyetle bir yere gönderilen memurların ve aileleri fertlerinin masraflarına karşılık olarak verilecek yolluklara ait hesapların müfredatını gösteren ve memur tarafından doldurulup ilgili daireye verilen belgeler (Mülkiye Harcırah Kararnamesi ve eki kanunlar).

2. *Mal B. leri*: a) İrtikâp veya rüşvet suçluları ile suç ortaklarının sorgu hâkimliğine verdikleri ve gerek kendilerinin ve gerekse karılarının bütün servetlerini ve yaşayış tarzlarını kaynaklariyle gösteren belge (1609 sayılı kanun). b) Kendileriyle karı veya kocalarının veya velâyeti altında bulunan çocukların yaşayış tarzları veya mal durumları, gelirleriyle mütenasip olmıyan memur ve hizmetlilerin mal durumlariyle yaşayış tarzları ve bu malları nasıl elde ettikleri veya bu yaşayış tarzını nasıl temin ettikleri hakkında yetkili makamlara verdikleri belge (Fevkalâ-

de hallerde haksız olarak mal iktisab edenler hakkındaki 4237 sayılı kanun). c) Yeni vazifeye alınacak memur ve hizmetlilerin kendileriyle karı veya kocalarının ve velâyetleri altındaki çocuklarının menkul ve gayrimenkul malları ve borçları hakkında ilgili daireye verdikleri belge (Memur ve hizmetlilerden mal beyannamesi alınması hakkındaki 5440 sayılı kanun).

3. *Çocuk zammı B. si (bildirimi)*: Çocuğu olan aylıklı ve ücretli memurlara her çocuk başına verilecek 10 lira çocuk zammının ödenmesi için bu memur ve müstahdemler tarafından doldurulup dairelerine verilen ve çocuklarının adlariyle durumlarını gösteren belge (4598 sayılı kanun).

4. *Emeklilik sicil B. si*: Emeklilikle ilgili bir göreve ilk girişten başlıyarak iştirakçinin şahsî, medenî, aile, görev. maaş veya ücret durumlarını ve bu durumlarda bütün değişikliklere ait bilgileri gösteren ve memur ve hizmetliler tarafından doldurulup kurumlar yetkili âmirlerince tasdik edildikten sonra kurumlarca Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığına gönderilen belge (5434 sayılı kanun).

5. *Gümrük B. leri*: Memlekete girecek veya memleketten çıkarılacak veya antrepolara konulacak eşya ların cinsini, nev'ini, niteliğini, menşeini, kıymetini, miktarını ve lüzumlu diğer bilgileri gösteren ve ilgililer tarafından doldurulup gümrük idarelerine verilen belgeler (5383 sayılı Gümrük Kanunu).

6. *Vergi B. leri*: Vergilerin salınmasına esas teşkil eden bilgileri gösteren ve vergi mükelleflerince doldurulup ilgili vergi dairelerine verilen belgeler. Muhtelif vergilere ait olan bu B. ler, umumiyetle bu vergilerin adlariyle anılır: Gelir vergisi B. si, Esnaf vergisi B. si, Kurumlar vergisi B. si Bina vergisi B. si Veraset ve intikal vergisi B. si, gibi. Bazı vergi kanunlarında adları ayrıca belirtilen B. çeşitleri vardır: Gelir Vergisi Kanunundaki «yıllık», «muhtasar» ve «münferit» B. (madde 59); Kurumlar Vergisi Kanunundaki «tasfiye», «devir» ve «ara» B. leri (madde 31,39) gibi.

7. *Umumî mutabakat B. si (Genel Uygunluk B. si)*: Vekâletler tarafından Umumî Muhasebe Kanununa göre düzenlenen kesin hesapları, muhakemeleri görülmüş olan muhasip hesaplarıyle ve hazinece tanzim olunan Hazine Genel Hesabını da Vekâletler kesin hesaplariyle karşılaştırarak uygunluk derecesini belirten ve «Divanı Muhasebat» tarafından hazırlanıp Büyük Millet Meclisine sunulan belge (2514 sayılı kanun).

Devlet bütçesinin hükümet tarafından bir yıl içinde nasıl uygulandığı hususunda Büyük Millet Meclisince yapılacak kontrole esas olan bu cetvel n, «Hesabı katî Kanunu» nun Maliyece Meclise sunulması tarihinden itibaren nihayet altı ay içinde Meclise verilmesi gerektir (Teşkilâtı Esasiye Kanunu, m. 101).

Umumî Muvazene dışında kalan ve bütçeleri Büyük Millet Meclisince tasdik edilen dairelerin kesin hesapları hakkında da aynı suretle mutabakat B. tanzim olunduğu gibi; özel kanunları gereğince Divanı Muhasebatın vizesinden geçmeyip devlet gelir ve mallarını idare ve sarf eden dairelerin kesin hesapları hakkında da Divanı Muhasebatça bir B. hazırlanıp her yıl Büyük Millet Meclisine sunulur.

8. Yukarıda yazılı B. çeşitlerinden başka daha pek çok kanun ve tüzüklerimiz hükümlerine göre gerçek ve tüzel kişilerin vermek zorunda bulundukları B. ler vardır:

Basın Kanunu gereğince çıkarılacak mevkutenin adını, neşir mevzuunu, ne vakitlerde çıkarılacağını ve idare yerini, sahibinin ve ayrı mesul müdür veya müdürleri veya kanunî temsilci varsa ad ve soyadlarını, tabiiyet ve ikametgâhlarını gösterir B. ler; İş Kanunu gereğince iş hayatının mürakabe ve teftişini kolaylaştırmak üzere ilgili makamlarca sorulacak suallere iş verenler tarafından verilecek cevapları taşıyan B. ler; 4598 sayılı kanun gereğince memurun ölümü halinde son maaş veya ücretinin iki aylık tutarı kadar yapılacak yardımın kime ödeneceğine dair sağlığında doldurup dairesine verdiği B. ler; Millî Korunma Kanunu gereğince hakikî ve hükmî şahısların ellerinde bulunan her nevi madde ve yardımcı malzemenin nevi, miktar ve vasıflarını ve bunlar hakkında lüzumlu diğer malûmatı gösteren ve istendikçe hükümete vermeğe mecbur oldukları B. ler; Cemiyetler Kanunu gereğince kurulan derneklerle, birden fazla derneklerin birleşmesinden doğan birliklerin kuruldukları yerlerin en büyük idare üstlerine verdikleri B. ler (bildirimler); Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu gereğince aylıkların ödenmesi için aylık sahiplerinin durumlarında değişiklik olup olmadığı bakımından yapılacak yoklamalar dolayısiyle alınacak B. ler (beyan kâğıtları) gibi.

II. Bazan tek taraflı bir irade beyanını, bazan milletlerarası kongre ve konferanslarda kabul edilen genel kuralları ilân eden bazı siyasî belgelere de B. denmektedir:

1. *Devletlerin hak ve vazifeleri B. leri*: On sekizinci yüzyılın sonundan beri siyaset adamları, ilim cemiyetleri ve bizzat devletler; devletlerin, istiklâl, kendini koruma, eşitlik, karşılıklı ticaret, karşılıklı riayet gibi aslî hak ve vazifelerini düsturlar halinde ifade teşebbüslerinde bulunmuşlar ve bu hususta muhtelif zamanlarda B. ler kabul edip yayımlamışlardır.

1795 te rahip H. Grégoire'ın Konvansiyon idaresine verdiği «Devletlerin hukuku B. si lâyihası»; «Cenevre B. si» (Déclaration de Genève, 1924, Cemiyeti Akvam); 1896 da Umumî Sulh Kongresinin Budapeşte içtimaında kabul ettiği «Devletler hukukunun aslî kaidelerini tarif eden B.»; 1916 da Amerika Devletler Hukuku Enstitüsünün Washington toplantısında kabul ettiği «Milletlerin hukuk ve vazifeleri B. si»; 1919 da Pariste Milletlerarası Hukuk Birliğinin kabul ettiği «Milletlerin hak ve vazifeleri B. si»; 1921 de Profesör De Lapradelle'in Devletler Umumî Hukuku Enstitüsüne teklif ettiği «Devletlerin hukuk ve vazifeleri B. si lâyihası»; 1936 da Milletlerarası Diplomatik Akademi, Milletlerarası Hukuk Birliği ve İngiliz Milletlerarası Hukuk Cemiyeti tarafından tasvibedilmiş olan «Asrî devletler umumî hukukunun prensipleri B. si » gibi.

2. *Katerina (Yekaterina) B. si [Déclaration de Saint-Pétersbourg]* (Tarafsız silâhlılar birliği B. si): Rusya İmparatoriçesi II. Yekaterina'nın deniz haklarına ait birtakım esasları ihtiva eden 1780 tarihli B. si. Esasları: a) Tarafsız devlet gemilerinin harb eden devletlere ait liman ve sahillerde serbestçe seyrüsefer edebilmesi. b) Harb eden devlet tebaasına ait malların, harb kaçağı olanlar bir yana, tarafsız devlet bayrağını taşıyan gemiler için de serbest olması (müsadere olunmaması). c) Harb kaçağı eşyaların neler olduğu (silâhlar, cephane, güherçile, kükürt, askerî teçhizat). d) Bir limanın hangi hallerde abluka altına alınmış sayılacağı (hücum eden devletin gemilerinin birbirine oldukça yanaşık nizamda olması ve hücum sırasında tarafsız gemile-

rin limana girişinde aşikâr bir tehlike olması hali). c) Bu esasların müsadere hususundaki usullerde ve muhakemelerde kaide olarak uygulanması.

3. *Monroe B. si* (*Monroe Doctrine*): Washington Kongresinin açılışında okunup ilân olunan Amerika Cumhurbaşkanı Monroe'nun 1823 tarihli B., si. Esasları: a) Amerikanın müstemleke olmağa elverişli bulunmadığı, b) Avrupanın Amerika işlerine karışmaması, c) Amerika Birleşik Devletlerinin Avrupa işlerine karışmaması.

4. *Paris B. si* (*Déclaration de Paris*): 1856 da Paris antlaşmasını imza eden murahhaslar tarafından kabul edilen ve denizde zapt ve müsadereye ait yeni kaideleri tesbit eden B. Deniz harb hukukuna ait milletlerarası önemli bir belgedir. Esasları: a) Korsanlığın ilgası, b) Harb kaçağı eşya veya düşman bayrağı altındaki düşman malı bir yana, başka malların müsadere olunmaması (hususî mülkiyetin himayesi), c) Ablukanın muteber olması için fiilî ve tesirli olması.

5. *Londra B. si* (*Declaration of London*): 1909 da deniz kuvvetleri olan devletlerin murahhasları tarafından Londrada toplanan konferansta kabul edilen B., devletler tarafından tasdik edilmediğinden devletlerarası hukuk bakımından bir sözleşme mahiyetini almamış olmakla beraber, deniz harb hukukuna ait önemli bir belge sayılır. Hükümleri: Harb zamanında abluka, harb kaçağı; tarafsızlığa uymıyan himaye ve yardım; tarafsız gemilerin ve malların tahribi; bayrak değiştirme; düşmanlık sıfatı; refakat; mukavemet; tazminat.

6. Bazı devletlerin yabancı devletlere karşı, harbe girerken yayımladıkları birtakım B. ler vardır. Meselâ, 1774 Kaynarca Antlaşmasının imzalanmasiyle sona eren Osmanlı-Rus Harbi, Yunan İstiklâl Harbi, Napoléon'un Mısırı istilâsı üzerine Fransa ile olan harb münasebetiyle Osmanlı Devleti tarafından yayımlanan B. ler gibi.

7. Muhtelif devletlerin bazı noktalar hakkında birleşmiş bulunduklarını ifade eden B. ler bir antlaşmaya bağlanabilir. Meselâ, Lausanne antlaşmasına bağlanan B. ler gibi: a) Umumî affa mütaallik B., b) Yunanistanda bulunan İslâm emlâkine mütaallık B., c) Sağlık meselelerine mütaallik B., d) Adlî idareye dair B., e) Osmanlı İmparatorluğu memleketlerinde verilmiş bazı imtiyazlara dair B., f) Lausanne'da imza edilen senedatı düveliyenin bazı hükümlerine Belçika ve Portekizin iltihak B leri, g) Büyük Britanya, Fransa ve İtalya kıtaatı tarafından işgal edilen Türkiye arazisinin tahliyesine dair B.

8. **Amerika İstiklâl B. si** (Declaration of Independence): bk. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ, tarih.

9. bk. BALFOUR B. Sİ (Balfour Declaration).

10. bk. İNSAN VE VATANDAŞ HAKLARI B. Sİ (Déclaration des droits de l'homme et du citoyen).

11. bk. İNSAN HAKLARI EVRENSEL B. Sİ (Universal Declaration of Human Rights).

BEYANÜLHAK, 1908 - 1912 yılları arasında İstanbulda çıkmış haftalık bir dergi. B., ikinci meşrutiyetin ilânından sonra İstanbulda kurulan ve devrin bir kısım tanınmış din bilginlerini çevresinde toplıyan «Cemiyet-i İlmiye-i İslâmiye» (b. bk.) nin yayım organıdır. İlk sayısı 22 Eylûl 1324 (5 Ekim 1908) te çıkan ve her pazartesi yayımlanan bu «dinî, edebî, siyasî ve fennî haftalık risale» dört yıl devam etmiş, yedinci cildini tamamlıyan 182 nci sayısı (son sayı), 22 Ekim 1328 (4 Kasım 1912) tarihinde basılmış ve Balkan savaşı dolayısiyle kapanmıştır. İlk sayıları Mahmut Bey (b. bk.) ve son sayısı Tevsii Tıbâat matbaasında olmak üzere İstanbulun muhtelif matbaalarında basılmıştır. Başyazarı Mütareke devrinde Hürriyet ve İtilâf Partisi (b. bk.) nin liderleri arasında bulunan, âyan âzalığı, şeyhülislâmlık gibi önemli vazifelerde görülen Mustafa Sabri Efendi (b. bk.), imtiyaz sahibi de aynı devirde âyan meclisi reisliğine getirilmiş bulunan Âsım Mustafa Efendi (bk. ASIM, Mustafa) dir. Yazarları arasında da Şerefettin (bk. YALTKAYA), İskilipli Âtıf (ölm. 1926), Hadımlı Mehmet Vehbi (bk. ÇELİK) hocalarla İbn ül-Emin Ahmet Tevfik ve Mahmut Kemal (bk. İNAL), Tahir ül-Mevlevî (bk. OLGUN), Naim Hazım (bk. ONAT) Beylerin imzaları görülmektedir.

BEYARİYA (Bejaria), fundalar (Ericaceae) familyasından, güney Amerikadan Meksikaya kadar olan tropik dağlık bölgelerde 15 kadar türü yetişen bir bitki cinsi. Bu hep yeşil kalan, küçük ağaççıkların yaprakları düz kenarlıdır, yaz kış dökülmez. Çiçeklerin, dal uçlarında, salkım veya şemsiye durumundadır, renkleri umumiyetle kırmızı veya beyazdır. Taç yaprakları bitişik, tohumları kanadlıdır. Pembe çiçekli *Bejaria racemosa* türü süs bitkisi olarak soğuk serlerde yetiştirilmektedir.

BEYATLI, Yahya Kemal (doğ. 1884; asıl adı: *Mehmet Âgâh*), Türk şairi. Üsküpte doğmuştur. Orada icra memurluğunda bulunan İbrahim Naci Beyle şair Leskofçalı Galip (b. bk.) in yeğeni Nakiye hanımın oğludur. Baba ve ana tarafından atası, III. Mustafa devri sancakbeylerinden Şehsüvar Paşadır. Şairin soyadı olarak aldığı Beyatlı kelimesi, Şehsüvar kelimesinin Türkçeleştirilmiş şeklidir. B., ilk öğrenimini Üsküpte Mekteb-i Edeb adlı özel bir okulda, orta öğrenimini Üsküp İdadisi (1895), Selânik İdadisi, İstanbulda Vefa İdadisi (1902) gibi okullarda yapmıştır. İlk defa, «Musavver Malûmat», «İrtıka», v. b. gibi gazetelerde asıl adiyle eski tarzda bazı şiirler yayımlamış, II. Abdülhamid zamanına raslıyan bu yıllarda «Jeune Turc» (Genç Türk) lük cereyanına kapılarak Parise kaçmış (1903), Fransızcayı öğrenmek için, Marne nehri üzerindeki Meaux kollejinde bir yıl kadar yatılı öğrenci olarak kalmış (1903-4), sonra bir müddet École Libre des Sciences Politiques'-te okumuş, Jean Moréas gibi şairlerin Albert Sorel gibi tarihçilerin çevresinde on yıl kadar bulunduktan sonra yeni bir şiir anlayışiyle İstanbula dönmüştür (1912). Bundan sonra Darüşşafaka'da tarih ve edebiyat öğretmenliği, Medresetü'l-vâizîn'de medeniyet tarihi öğretmen vekılliği etmiş, «Peyam» ve başka gazetelerde Süleyman Sadi takma adıyle bazı yazılar yayımlamış, şiirlerini ilk defa Birinci Dünya Harbi sıralarında Ziya Gökalp'ın çıkardığı «Yeni Mecmua» da yayımlamağa başlamıştır. Divan edebiyatı yolunda yazılmış olan bu gazel ve şarkılar,

Yahya Kemal BEYATLI

sade dil ve hece vezni taraflısı olan dergide «Bulunmuş sahifeler» başlığı altında çıkmıştır. Bu birkaç şiiriyle çok geniş bir şöhret kazanan şair, Birinci Dünya Harbi sırasında Darülfünunda önce medeniyet tarihi, sonra batı edebiyatı tarihi, daha sonra da Türk edebiyatı tarihi profesörlüğü etmiş, Mütareke yıllarında bazı gençlerle birlikte çıkardığı «Dergâh» (1921 - 23) dergisinde şiir ve makaleler yayımlamış, İstiklâl Harbinin sonlarına doğru Anadoluya geçmiştir. Lausanne Barış Antlaşması için gönderilen delegeler kuruluna müşavir olmuş (1922), Lausanne'dan döndükten sonra birkaç dönem, Urfa (1923), Yozgat (1934), Tekirdağ (1934 - 43) ve İstanbul (1946) dan milletvekili seçilmiş, bundan başka, Polonya (1925), İspanya (1929), Pakistan (1947) elçiliklerinde bulunmuş, bir ara Halkevleri sanat müşaviri olmuş ve 1948 de *Hayal Şehır* adlı şiiriyle İnönü Sanat Armağanını kazanmıştır.

B., Pariste Sciences Politiques okulunda bulunduğu sırada derslerini takibettiği Albert Sorel'in kuvvetli tesiri altında kalarak Türk tarihini incelemeğe başlamış, Türk tarih ve medeniyetinin devir devir göstermiş olduğu renkler gözlerini kamaştırmış, ilk defa bu tarih kapısından yeni bir ufuk görmüş ve «Edebiyat-ı Cedide» şiirini yabancı ve cılız bulmağa başlamıştır. 1905 ten sonra şair bir yandan Fransız şiiriyle uğraşırken, öbür yandan, şiir anlayışımızın değişmesi lâzım geldiği düşüncesiyle, o tarihlerde nesre yaklaşan şiirimizin gittiği yoldan başka bir yol aramağa koyulmuştur.

O tarihlerde Fransada sembolizme karşı açık şiiri savunan ve neo-klâsisizm (néo-classicisme) cereyanının önderliğini yapan Jean Moréas'ın tesiriyle B. da Türkçede bir nevi neo-klâsisizm denemesi yapmak istemiştir. Ancak, bu cereyan, Fransada sembolizme karşı meydana gelmişti, Türkiyede ise böyle bir şey yoktu; B. nın neo-klâsisizmi, Tanzimat'la başlayıp Edebiyat-ı Cedide ile gelişen Batı taklitçiliğine, Tevfık Fikret ve daha sonra Mehmet Akif'in şiirlerinde görülen nazmı nesre yaklaştırma hareketine karşı girişilmiş bir «karşı hareket» tir. B., Batı taklitçiliğini bırakarak şiiri «Kendimizden çıkarmayı düşünmüş» ve örnek olarak Divan edebiyatını almıştır; bu edebiyatı Türk klâsik edebiyatı diye kabul eden şair, onun iyi taraflarını alıp kusurlarını atarak, birtakım gazel, şarkı ve rubaîler yazmıştır.

1905 ile 1908 arasında bu yolda ilk denemelerini yapan B., daha sonraları, 1911 den sonraki dil sadeleşmesi cereyanının tesiriyle sade dille ve yeni şekillerle de *Ses, Deniz, Açık Deniz, Vuslat, Itrî, Haval Şehir,* v. b. gibi en beğenilen şiirlerini yazmıştır. Türkiyede sembolizm hareketi de, B. nın temsil ettiği neo - klâsisizm ile aynı yıllarda, 1908 den sonra, Ahmed Haşim'in şiiriyle gelişmiştir; Fransada biri öbüründen sonra gelen ve birbirine karşıt sayılan bu iki cereyan, Türkiyede aynı devirde birlikte yürümüş, hattâ, nazmı nesirden uzaklaştırmada birleşmiştir. «Şiir, nesre kabil-i tahvil olmıyan nazımdır» (*Pıyale*, Şiir hakkında bazı mülâhazalar) diyen Ahmed Haşim gibi, B. da şiirin nesirle ifadesinin kabil olmadığını, «muhakkak vezinle ve kafiye ile vücuda geleceğini» (*Kafiye*: «Dergâh» no. 19) söylemiş ve her ikisi de şiirin nesirden çok musikiye yaklaştığını kabul etmiştir; Ahmed Haşim, şiirin «musiki ile söz arasında, sözden ziyade musikiye yakın, mutavassıt bir lisan» (*Pıyale* Şiir hakkında bazı mülâhazalar) olduğunu yazdığı gibi, B. da «şiir nesirden başka bir hüviyettedir. Musıkiden başka türlü bir musikidir» (*Yahya Kemal ile mülâkat*: «Yedi Gün» no. 122) demiştir. B., şiirin vezin ve kafiyeyle meydana geleceğine inanmakla beraber vezinlerdeki mihanikî âhengi, âhenk olarak kabul etmez; ona göre «âhenk, veznin sustuğu yerde başlar» (*Vezinler I.*: «Dergâh» no. 20).

B., şiirlerini aruz vezniyle yazmakla beraber hece veznini de kullanmış, hattâ, hecenin genç şairler tarafından kullanılmağa başlandığı devirde hececileri savunmuştur.

B., nın şiir çalışmaları daima iki koldan yürümüş, bir yandan Divan edebiyatı yolunda şiirler yazarken bir yandan da sade dille ve yeni tarzda şiirler yazmış, ve yeni tarzdaki şiirlerde, lirik (*Ses, Vuslat, Deniz, Geçmiş yaz,* v. b.), epik (*Akıncı, Mohaç Türküsü*), efsane (*Nazar, Mehlika Sultan*), hattâ hakîmane (*Düşünce, Sonbahar,* v. b.) şiir türlerinde başarılı örnekler vermiştir.

Mısralarını inceden inceye işliyen titiz bir sanatçı olan B., çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanan şiirleriyle yazılarını henüz kitap halinde toplamamıştır.

BEYAZ, fizikte güneş tayfındaki başlıca yedi rengin (mor, lâcivert, mavi, yeşil, sarı, turuncu, kırmızı) birleşmesinden meydana gelen renk.

Tarih: B. ın kullanılışı çok eski devirlere kadar gider. Tarihöncesi zamanların mağara resimlerinde kullanılmış olan az sayıda renkler arasında B. da göze çarpar. Fakat bu renk, o zamanlar çeşitli maddeleri ve bitki usarelerini toprakla karıştırarak yapılan bir balçıktı. Daha sonra Mısırlılar, çoğu madenî olan renkler arasında alçı içine zamk veya bal katılmış parlak ve dayanıklı B. bir renk kullanmışlardır (détremper, bk. TUTKALLI BOYA). Yunanlılar da Mısırlılar gibi, fakak zamk yerine yumurta akını veya sütü yapıştırıcı madde olarak almışlar ve Melos toprağı ile karıştırarak B. ı kullanmışlardır. Roma, Bizans devri fresk ve mozaiklerinde üstübeç (céruse) B. ı; Roma ve Gotik sanatında yer alan el yazma kitap süsleri ve resimleriyle (bk. MİNYATÜR, TEZHİP) duvar resimlerinde (bk. FRESKO) B., saf veya başka renklerle karışık olarak kullanılmıştır.

Rönesansta yağlıboyanın icadiyle toz B., yağla karıştırılarak kullanılmağa başlanmış, hattâ bazı fresk resimlerinde de yağlıboya tekniği denenmiştir. Rönesans devrinden itibaren hemen bütün sanatçılar tarafından esaslı bir teknik olarak kabul edilen yağlıboya ile işleme tarzı dolayısiyle B. yağlıboyanın önemini artırmış ve bu boyanın yapılışında da eskisine nispetle büyük ilerlemeler olmuştur. Böylece bu boyalar daha dayanıklı, parlak ve eserlerin ömrünü uzatacak şekilde sağlam olarak yapılmağa başlanmıştır.

XVIII. yüzyıldan bu yana değişik usul ve muamelelerle yapılan suluboya (aquarelle), zamklıboya (guache), tozkalemboya (pastel) ve çeşitli renkli kalem boyalarında B., önemli yer almıştır.

Bugün yağlıboya resimde iki çeşit B. (kurşun beyazı ve çinko beyazı) daha fazla kullanılmaktadır.

Kimya sanayiinde: Boyaların yapılışında ve güzel sanatlarda kullanılan B., kalsiyum karbonat (tebeşir), kalsıyum sülfat (alçı), kaolin, silis, talk gibi maddelerdir. Kurşun bileşikleri taşıyan B. da vardır. Üstübeç, karışık olarak da kurşun karbonat, kurşun oksiklorür, kurşun sülfat, kurşun sülfit, kurşun antimonit, kurşun tungstat, ağır spat veya bariyum sülfat, çinko oksid (blanc de neige veya blanc de zinc) bunlar arasındadır.

Güzel Sanatlarda: Yağlıboya resimde esası çinko ve

kurşun olan gümüş B. ı (blanc d'argent - kurşun karbonat) ile çinko beyazı (blanc de zinc) çok kullanılır. Gümüş B. ına, üstübeç B. ı, İspanya B. ı da denilir.

Gümüş B. ı, sodyum asetat eriyiği sodyum karbonat alkali eriyiği ile muamele edilerek hazırlanır. Tortu bırakmış olan kurşun karbonatı iyice yıkandıktan sonra hafif bir sıcaklıkta kurutularak elde edilir. Gümüş B. ı, bazı mahzurları olmakla beraber çinko B. ına üstün tutulur, içinde kükürt bileşikleri bulunan boyalarla karıştırıldığı zaman kararır. Bu kararma, yalnız başka renklerle karışınca değil, dıştan gelen tesirlerle, meselâ kükürt buharı veya havadaki gazların tesiriyle de olur, bazı renklerle karışmadığı gibi bazılarının da renklerini bozar. Koyu sarı (cadmium), koyu deniz mavisi (outremer). koyu kırmızı (garance), açık kırmızı (rouge de Saturne) renkleri üzerinde B. ın bozucu tesiri büyüktür, zehirlidir, kullanılırken dikkat edilmesi lâzımdır. Bütün bu kusurlarına rağmen bu rengin yağlıboya resimde önemi büyüktür, yağla karıştırıldığı vakit sağlam, sakız gibi bir boya hamuru meydana gelir ve çabuk kurur, örtücülüğü fazladır, tutkalla karıştırılınca veya toz halinde kullanıldığı zaman mahzurları büyüktür. Böylece yağla karış masından daha akıcı bir hale gelen boya, çalışırken daha kolayca karıştığı başka renkleri bozar. Çinko B. ı, boyacılık sanayiinde, hususiyle B. boya yapmada kullanılan çinko oksidi elde edilmesi için çeşitli usuller vardır. En önemli usul şudur: çinkolu cevherler, hususiyle çinko sülfür, kömür ile birlikte eritilme ameliyesinde meydana gelen çinko buharının, havada doğrudan doğruya oksidlenmesiyle çinko oksidi elde alunur. Buna «vasıtasız» usul denir. İkinci derecede önemli olan bir usul de çinko tulzlarını taşıyan mahlûllerden çinko, ya hidroksit halinde veya karbonat çöktürülür, elde edilen tortular, ısıtılarak yani yakılarak çinko oksidi elde edilir, bu usule «ıslak» usul denir. Sanayide «vasıtasız» usulden daha az kullanılmaktadır. Bu usuller dışında her memleketteki cevherlerin özelliklerine uyacak şekilde çeşitli usuller kullanılmaktadır. Bu yolda Birleşik Amerikada büyük gelişmeler görülmüştür. Çinko B. ının başka renkler üzerinde hiçbir zararlı tesiri yoktur. Zehirli olmadığı gibi kükürt bileşikleri taşıyan renklerle karıştırılınca da bozulmaz. Fakat bu iyi taraflarına karşılık, mahzurlu tarafları da vardır. Şeffaftır, örtücülüğü azdır, geç kurur ve çoğu zaman da çatlıyarak dökülür. Bundan dolayı bu rengi kullanırken dikkatli olmak ve bol bir boya hamuru ile çalışmaktan çekinmek lâzımdır. Su veya zamklı su ile karıştırılarak kullanıldığı zaman çabuk kurur ve hemen hemen kurşun B. ı gibi sürüldüğü yeri örter. Su ile karıştırılmış çinko B. ı, güneşte bırakılırsa hafifçe kararır, hafif bir aydınlıkta tekrar eski parlaklığını kazanır. Bazı ressamlar eserlerinin son rötuşlarında kararmadığı ve renkleri bozmadığı için, bu boya ile çalışmışlardır.

BEYAZ AĞAÇ KELEBEĞİ: bk. APORİA.

BEYAZ BALMUMU (Fr. Cire blanche, Lat. Cera alba), sarı balmumunun güneşte rengi ağartılarak elde edilen beyaz veya sarımsı balmumu. Kesafeti 0,956 - 0,961 dir. Erime derecesi 62° - 66,5° dir. B. B. bozuk yağ gibi kokmamalı, ağızda çiğnenince dişlere yapışmamalı ve sıcak elle yuğrulunca kaypak bir duyum vermemelidir. B. B., kold krem (cold cream) yapmada kullanılır.

BEYAZ (Amonyaklı) **CIVA MERHEMİ** (Kodeks). NH_2HgCl_2 (Lat. Unguentum Hydrargyri Albi [ammoniati], Fr. Pommade mercurielle blanche [ammoniacale]), 27 kısım cıva klorür, yeter miktarda amonyak mahlûlü, 780 kısım su, 50 kısım susuz lanolin ve 125 kısım beyaz vazelinden meydana gelme bir ilâç. Paraziter deri hastalıklariyle ekzemanın tedavisinde haricen kullanılır.

BEYAZ ÇÜRÜKLÜK, asmanın yaprak, üzüm ve sürgünlerinde bir mantar tarafından meydana getirilen hastalık. Perites ve askuslarına göre mantarın massariyase (Massariaceae) familyasından karriniya diplodella (Charrinia diplodiella) olduğu tesbit edilmiştir. B. Ç. le savaşmak için Bordo bulamacı kullanılır.

BEYAZ FOSFOR: bk. FOSFOR.

BEYAZ HAÇ GAZLARI (Göz yaşartıcı gazlar), pek az miktarı ile bile gözlerden yaş getiren, fazla miktarları ile gözlerde gelip geçici körlük yapabilen gazlar. Bugün daha ziyade maskelerin gaz geçirip geçirmediklerini kontrol etmede kullanılmaktadır. Polisin de kullandığı bu gazların etkileri devamlı değildir. Açık havada az zamanda geçer. En önemlileri: brom benzil siyanür $C_6H_5CHCNBr$, arı iken renksiz bir sıvıdır. Klorasetofenon $C_6H_5COCH_2Cl$, beyaz billûr bir cisimdir. Havanın 1 m^3 de 0,3 miligram bulunursa gözlerden yaş getirir.

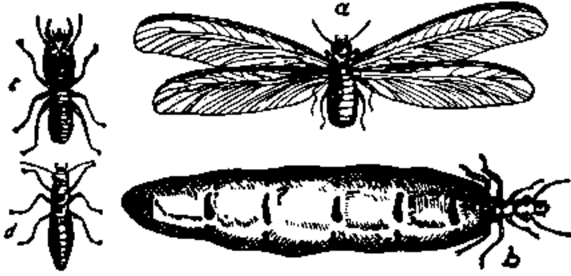
B. gazlarına karşı orta ve büyük süzgeçli gaz maskeleri kullanılır. Gaz yutanlara yapılacak ilk yardım: gözleri oğuşturmamalı; temiz havada tahriş ârazı çabuk geçer. Bununla beraber bazan göz yaşartıcıların etkileri 24 saat kadar sürebilir. O zaman gözler % 3 borik asidli su ile banyo edilir. Alkali göz merhemi sürmek de faydalıdır.

BEYAZ IRK: bk. IRK.

BEYAZ KADIN TİCARETİ, bazı insanların genç kız ve kadınları parlak vaitlerle ayartıp uzak memleketlere götürerek fuhşa teşvik etmeleri. Bunu yasak etmek için birçok memleketlerde ayrıca dernekler kurulduğu gibi 1899 da, Londrada hemen bütün Avrupa devletlerinin katıldığı bir kongre toplanmıştır. Pariste 1902 ve 1904 te toplanan konferanslarda yeni tedbirler öne sürülmüş, fakat B. K. T., asıl 4 Mayıs 1910 da imzalanan sözleşme ile milletlerarası bir suç ilân edilmiştir. Bu sözleşme, 30 Eylûl 1921 tarihli başka bir sözleşme ile genişletilmiştir. Milletler Cemiyeti, kontrol işinde devamlı bir danışma komisyonu kurmuştur. Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Genel Kurulunun dördüncü toplantı devresinde, insan ticaretinin ve fuhşu sömürmenin yasak edilmesi hakkında bir girişle 28 maddeyi, bir de kesinleşen protokolu içine alan bir sözleşme kabul edilmiştir. İnsan ticaretinin yasak edilmesi hakkındaki eski anlaşmalar ile yeni sözleşme arasında önemli farklar vardır. Eski hükümler, kadın ve çocuk ticaretini kaldırmak, yasak etmek için yalnız kovuşturma ve cezalandırma ile ilgili tedbirleri göz önünde tuttuğu halde, yeni sözleşme hükümleri, işi daha esaslı ele almakta ve fuhuş meselesini çözmek için yalnız dısiplin ve ceza tedbirleriyle kalmayıp içtimaî tedbirlere de başvurmayı lüzumlu saymaktadır.

BEYAZ KARINCA (Termite), böcekler (Insecta) sınıfının İsoptera takımından bir cins. Rengi beyaz olduğu, vücudu da karıncaya benzediği için yanlış olarak B. K. denilmiştir. Karıncalar, böceklerin zarkanadlılar (Hymenoptera) takımına bağlıdır. B. K., arılar ve karıncalar gibi topluca yaşıyan böceklerdendir ve onlar gibi sınıflara ayrılır. Erkek ve ana (kıraliçe) termitlerin uzun kanadları

vardır. Çiftleştikten sonra kanadları düşer. Ananın vücudu, diğer termitlerden çok iridir, vuvasında uzun yıllar kalarak yumurtlar. İşçi ve er olan termitlerin kanadları ve gözleri yoktur. Bunlar yuvada çalışırlar, bekçilik ederler, anaya ve kuluçkaya bakarlar, çeşitli işleri görürler. İşçilerin başları ufak, erlerin ise iridir. Termitlerin göğsü, karın ile, karıncaların aksine olarak, genişliğine birleşir. Antenleri uzundur. Termitler daha çok tropik memleketlerde yaşarlar. Toprakta, ağaç kovuklarında yuva yaparlar. Topraktaki yuvaları bazen bir insan boyundan yüksek olur. Termitler

Beyaz Karınca
a. Kanadlı erkek ergin, b. Ana termit (kraliçe)
c. Er (asker), d İşçi

şıktan kaçarlar, karanlıkta çalışırlar. Mobilyalara zarar verirler. Bunların 1'00 kadar türü vardır. Termitler yurdumuzda ve Avrupada az bulunur. En önemli tür *Leucotermes lucifugus* olup rengi sarı beyazdır. Topluca yaşar, arasıra yaşlanmış bağ omacalariyle eriklerin, diğer ağaçların köklerinde ve toprağa yakın gövdeleri içinde yollar açarlar, ağaçları çabucak zayıflatıp kuruturlar. Çare: Ağaçları kuvvetli bulundurmalı, yuvalarına karbon sülfür dökmeli, yaşlı omaca ve ağaçları söküp yakmalı, yerlerine gençlerini dikmelidir.

BEYAZ KİL (Fr. Argile, Lat. Bolus alba), çeşitli terkipte hidrat alüminyum silikattan meydana gelme, beyazımsı, ezilip toz edilebilen, toprak gibi bir kitle. Biraz su ile ısıtılınca yuğrulabilen ve kendine göre bir koku çıkaran bir kitle olur. Bu kitle, fazla miktarda suda ve sulandırılmış asidlerde bile erimez. B. K., balın tasfiyesinde kullanılır.

BEYAZ NİL (Arap. *Bahr'ül Ebyaz*), Nil nehrinin büyük kollarından biri. Habeşistan dağlarından Nile karışan Sobat ırmağının ağzından yine aynı dağlardan inen Mavi Nilin döküldüğü Hartum yakınına kadar uzanır. Uzunluğu aşağı yukarı 800 km dir (bk. NİL).

BEYAZ RUS: 1. 1917 Rus İhtilâli sırasında, bu ihtilâle karşı savaşan Ruslara verilen ad. İlk defa, Doğu Sibiryada Kızıl muhafızlar (Krasnaya Gvardiya) ile savaşan halk çetelerine bu ad verilmiştir. İhtilâlden sonra da, Sovyetler Birliği dışında, Sovyet uyruğu olmıyan Ruslara da B. R. denmiştir. Bk. SOVYETLER BİRLİĞİ.

2. Islâvların Doğu kolunun batı bölümünü teşkil eden ve «Büyük Rus» denilen asıl Ruslardan farklı olan Ruslar. Yüzyıllar boyunca Litvanyalılar ve Lehlerle temas halinde bulundukları için Moskoflu «Büyuk Rus»lar ve Ukraynalılardan ayrı bir etnografya zümresi meydana getirmişlerdir. Bir kısım Litvanyalıları, ayrıca, Güneybatı ve Güneydoğu Avrupada bir müddet hâkim olan Hazar, Avar, Peçenek ve Kıpçak - Kuman gibi eski Türk boylarından ve nihayet Moğollardan bir kısım zümreleri de temsil etmişlerdir. B. R., etnografik bir ad olarak ancak XVI. yüzyılda Litvanya - Rus devleti kurulduktan sonra ortaya çıkmıştır. B. R. ların ışgal ettikleri yerler, uzun zaman Katolık kilisesiyle Ortodoks kilisesinin amansız savaşma alanı olmuştur. Bütün bu olaylar B. R. ların maddî ve mânevî kültürlerinde derin izler bırakmıştır. XIX. yüzyıl ortalarına kadar B. R.-lar çok iptidaî hayat yaşamışlardır. Evleri (hata), ahırlarla yan yana olup ancak iki küçük pencere ile aydınlanırdı. Arabaları, kızakları çok iptidaî devirlerden kalma idi. Çiftçilikte kara saban kullanırlardı. Ekmek pişirmesini bilmezler, unu el değirmeninde öğütürlerdi. Köyleri de çok dağınık ve küçüktü.

B. R. ların birbirine bağlılığı çok kuvvetli idi. Oğullar, çok bile olsalar, baba hayatta iken ayrı aile kurmazlardı; 40 - 50 kişilik aileler vardı. Işe yaradığı müddetçe aile başkanı büyük babaydı. İşe yaramıyan büyük baba yerine büyük oğlu geçerdi. Ailede kadınlar, oldukça serbestti. Eski devirlerin hâtıralarını canlandıran ve bugünkü B. R. ların dünya görüşlerini aksettiren halk edebıyatı çok zengindir. Son zamanlarda yapılan folklor araştırmalariyle tesbit edilen B. R. afsunları Asur - Babıl çiviyazılı metinlerinde görülen afsunlara şaşılacak derecede benzemektedır. İlkbahar, yaz ve kış bayramları tamamiyle putataparlık zamanının bayramlarıdır. Her türlü ruhlara inanırlar. Ölüm, Şamanistlerde olduğu gibi, hayatın devamı sayılır. Ölü ile beraber birçok eşya korlar. Büyücülere inanırlar. Hıristiyan azizlerini de yardımcı ruhlardan sayarlar. Bk. BEYAZ RUSYA, BEYAZ RUSÇA, BEYAZ RUS EDEBIYATI.

BEYAZ RUS EDEBİYATI: 1 Sovyet vatandaşı olmıyan Beyaz Rus («Kızıl Rus»a karşıt olarak «Beyaz Rus»), yani mülteci Rusların «büyük Rusça» denilen asıl Rusçada fakat yurt dışında meydana getirdikleri edebiyat. Bu terim, bu mânada pek az kullanılır.

2 XIV. yüzyıldan beri Beyaz Rusça (b bk) denilen dilde yazılı edebiyat Bu dilin XIII., hattâ IX. yüzyıla ait en eski metinleri, edebiyattan daha çok dilcılığı ilgilendirir. Gerek bunlar gerek Beyaz Rusçanın umumî tarihi için bk. BEYAZ RUSÇA.

Beyaz Rus edebiyatı siyasî şartların tabiî bir neticesi olarak, üçe ayrılır: 1. Beyaz Rusyanın XIV. - XVI. yüzyıllarda Litvanyaya, XVI. - XVIII. yüzyıllarda da Lehistana ilhak edilmiş bulunması dolayısiyle (bk BEYAZ RUSYA, tarih) bu dil ve kültür çevrelerine bağlı olarak gelişmiş olan ve bilhassa bu devrin ikinci yarısında Latin esaslı bir altabe ile yazılan (bk. BEYAZ RUSÇA) edebiyat. Buna «Eski Beyaz Rus edebiyatı» denilmektedir. 2. Memleket XVIII yüzyıl sonundan itibaren 1917 deki Rus İntilâline kadar Rusyaya ilhak edilmiş bulunduğu için bu dil ve kültür çevresine bağlı olarak gelişmiş olan ve kısmen, Kirilik harflere dayanan ikinci bir altabe ile de yazılan edebiyat. Bu devir, «Orta Beyaz Rus Edebiyatı»nı teşkil eder. 3. XIX yüzyılın son senelerinde başlıyan, XX. yüzyıl başlarında gelişen ve 1921 de Beyaz Rusya Cumhuriyetinin kurulmasiyle neticelenen istiklâl hareketine bağlı olarak meydana gelen ve daha çok Kirilik harflerle yazılan müstakil edebiyat. «Yeni Beyaz Rus Edebiyatı» budur.

Beyaz Rus halk edebiyatı. Oldukça zengin nevi ve motifleri olan Beyaz Rus halk edebiyatını, arkaik vasıflarından dolayı öne almak gerekir. Başlıca neviler şunlardır: 1. Üfürük ve büyü metinleri (zagovori): evlilik hayatı ile ilgili sihır formülleri; nazar, ağrı, yara, ve türlü hastalıklara karşı afsunlar. 2. Yortu ve mevsim şarkıları (obrya-

dovıe pesni): Noel (kol'adki), Karnaval haftası (maslenitsa), bahar ve Paskalya (vesnyanki), «Yeşil hafta» denilen Uruc yortusu (zelenaya) ve buna bağlı olarak, putperestlik devrinden kalma su perileri şarkıları (rusal'naya), yaz gündönümüne raslıyan Yahya yortusu (kupalo), sonbahar ve buna bağlı olarak hasata başlama (zajinki) ve bitirme (dojinki) şarkıları. 3. Aile olayları şarkıları: doğum, vaftiz nişan düğün şarkıları ve cenaze ağıtları. 4. Atasözleri (poslovtsı) ile bilmeceler (zagadki). 5. Türlü lirikler: ninni, çocuk şarkıları, oyunlar; aşk, içki haydutluk şarkı ve havaları; asker şarkıları 6. İlâhiler: bilhassa aziz (meselâ, ejderi öldüren Svyatoy Yuriy [Georgios]), ve azizelere (meselâ, Svyataya Varvara ile Sv. Dorota) ithaf edilmiş olanları. 7. Masallar (basni, skazkı): bilhassa hayvan, cin ve peri masalları, hurafeler; ayrıca mitolojik konular, meselâ «Baba Yaha» masalı. 8. Kahramanlık destanları (starinı, bılinı) kalıntıları: Rusyada olduğu gibi «bılin»lere sık sık raslanmazsa da, Litvanya, Lehistan ve hattâ Rusya ile yapılan harblerin aksini, elimizde bulunan parçacıklarda izlemek mümkündür; bu arada «Türk çarı» (turetskiy tsar) ile mücadele eden «bogatır» Bayda da bir manzum destana konu olmuştur.

Eski Beyaz Rus Edebiyatı: Bu devrin bir mukaddemesi vardır: IX. - XIV. yüzyıllar arasında Beyaz Rusyanın Kıev prensliğine bağlı bulunduğu devir. Bu devirde Beyaz Rus edebiyatı diye bir şey yoktur, çünkü halk Beyaz Rusça konuştuğu halde resmî vesikaların dili hep «Büyük Rusça»dır. Kiril Turovskiy, Kliment Smolyatiç, Abraham Smolenskiy gibi Beyaz Rus yazarları bu dili kullanmışlardır. Beyaz Rus edebiyatı memleketin Rusyadan ayrılarak Litvanyaya bağlanmasiyle başlar.

Estetik değeri düşük olan eski Beyaz Rus edebiyatı devrinin hâkim karakteri tercümeciliktir; ortaya konulan yazılar umumiyetle din ve tarih sahalarına ait olup, bunlar arasında sanat eserlerine hemen hiç raslanmaz. Dinî eserlerin çokluğu bu devirde Beyaz Rusyanın Protestan, Katolik ve Ortodoks âlemlerinin birbiriyle çarpıştığı sahayı teşkil etmesindendir. Sırasiyle Litvanya ve Lehistan hâkimiyeti devirlerine ayrılan bu çağ, ilk yüzyıllarda Litvanyalılardan dil hususunda bir baskı görmemiş, bilâkis Beyaz Rusça, Litvanyanın resmî dili olmuştur. İkinci devirde ise Lehistan dil bakımından baskı yapmış, Beyaz Rusçaya Polonizmler sokmuş, 1696 dan sonra resmî vesikaların Polca yayımlanmasını emretmiş ve bilhassa «Union» adı altında, Katolik ve Ortodoks kiliselerin Beyaz Rusya ile Ukraynada idarî bakımdan birleştirildiği yıllarda, Beyaz Rusçayı söndürmeğe çalışmıştır.

Tercümecilerin başında Beyaz Rus edebiyatının babası sayılan ve XV. yüzyıl başlarında yaşamış olan hekim Franciskus Skorina gelir. Başlıca eseri, Ahd-i Atîk»ten halk dılıne çevirdiği bazı kısımlar (*Bıvlıya ruska*) ve bilhassa bunun «Mezamir» bölümüdür (1517). Buna, aynı yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Vasilij T'arpinskıj (imlâ ve okunuş için bk. BEYAZ RUSÇA), «İncil» tercümesini (*Evangelıya*, 1580) ilâve etmiştir; Protestanlık ruhu ile yapılan bu tercümeden elimizde yalnız Matthaios ve Lukas İncilleri vardır. Tercüme edılen dinî eserler arasında, vaız toplamalarına, Kilise Babalarına ait eserlere ve azizlerın hayatını anlatan kitaplara raslarız: bu son neviden, 1489 yılına ait olan ve *Çet'ya* denilen eserle Lehli yazar P. Skarga'ya ait *Żywoty świętych* (Azizlerin hayatı) adlı kitabın tercümesi (XVI. - XVIII. yüzyıllar), aziz Alexius'un hayatı (*Jitie Alekseya*. XV - XVI. yüzyıllar), İoannes Damaskenos'a ait «Barlaam ve İosaphat» adlı eserin tercümesi (bas 1637) göze çarpar. Bundan başka. boş inançlara ve bâtınî bilgilere ait birçok apokrif tercüme eserler arasında, X.-XI. yüzyıllara ait Arapça bir metinden önce, Latinceye, sonra da (XVI. yüzyıl) belki İbranice aslı da göz önünde bulundurularak Beyaz Rusçaya çevrilen *Tayna Taynıh* (Esrarlar esrarı) adlı eser anılmağa değer. Tercüme hikâyeler de ayrı bir sınıf teşkil ederler. Bunlardan çoğu dinî (İsa'nın hayatına ait) bazısı da dünyevîdir, Troia hikâyesi (XVII yüzyıl), İskendername (XV.-XVII yüzyıllar). Attilâ hikâyeleri (bas. 1574), Tristan hikâyesi (XVI. yüzyıl), v.b.; Attilâ hikâyesinin yazması şimdi Poznań şehri kütüphanesindedir. Tercüme edebiyat arasında vekayinameler de yer almıştır. Bunlardan en meşhuru, Marcin Bielski'nin Polca yazmış olduğu dünya vekayinamesinden çevrilmiştir (XVI. - XVII. yüzyıllar).

Bu devrin orijinal eserleri hemen aynı nevilere ayrılır. Başta vekayinameler (letopis)le tarihî eserler (istoriya) gelir. Bunlar o devirde aynı nevilere ait Rusça eserlerden farklı değildir. Devrin ılk kısmına ait olanlarına «Litvanya vekayinameleri» denir; bunlar 10 kadardır, muhtasar (1380-1466) ve mufassal (Roma devrinden XVI. yüzyıl ortası). Tarihî malzeme bırakanlardan ön safta gelenleri Fedor Jevlaševskij (XVI. yüzyıl sonu - XVII. yüzyıl başı), Filon Kmita Černobyl'skij (1573) ile Ivalo Meleško (1589) dır. Hukukî metinlerin başında, 1588 de basılan «Litvanya Büyükprensliği Statüsü» (*Statut velıkogo knyazstva Litovskogo*) gelir.

Şiir nev'inin öncüleri, *skorina* denilen kafiyeli nesir ile hece vezninde yazılı manzum (*virši*) parçalardır. XVI. yüzyılda belıren ilk şairler arasında, Andrej Rymsza'yı ve Leo Mamonič'i buluruz; bunlar türlü asılzadelere ait armalar üstünde ithaf şiirleri ve methiyeler yazmışlardır. Dinî yazarlardan XVII yüzyılda Leontius Karpovič, Meletius Smotrickij ve bilhassa ilâhi nev'ini geliştiren Bohohlasniki belirmişlerdir. Musevîlere, Protestanlara ve Katoliklere karşı polemik yazanlar da ayrı bir sınıf teşkil ederler. «Union» devrinde, bilhassa Jesuit papazların önderliğiyle hiciv yazıları ve hafif komediler. intermedium'larla okul piyesleri ortaya konmağa başlamıştır. Çoğu Polca yazılan bu piyeslerin bazı sahnelerinde umumiyetle Beyaz Rus köylü tipleri kendi ana dillerinde konuşturulurdu. En meşhur hiciv komedisi, 1642 yılında meçhul bir Jesuit tarafından Protestanlara karşı yazılmış (Polca) olanıdır: *Witanie* (Kabul) başlığı ile anılır. İntermedium'ların ilki de 1651 den olmak üzere, E. Pylıński'ye aittir. K. Moraszewski'nin de 1787 den kalma bir komedisi vardır.

Orta Beyaz Rus Edebiyatı: Lehistan'ın taksiminden sonra Rusyaya geçen Beyaz Rusyanın durumu, evvelki devirde baltalanmış olan Beyaz Rus dilini ve edebiyatını kolayca canlandıramadı. Beyaz Rusça yine eskisi gibi hemen hemen köylü sınıfına inhisar etmiş, fakat bu sefer münevver sınıf Polcayı bırakarak Rusçayı ele almıştır; hükümet de ayrıca baskı yapmağa başlamıştır (sonra 1867 de Beyaz Rusça eser basma yasağı). Hükümetten çekinme hissi birçok Beyaz Rus yazarını Polca ile Rusçaya mal etmiştir. Fakat, etnografya araştırmaları yapmak hevesine kapılan bazı asılzadeler, halkla temas ettikçe millî hisleri uyanmış ve bunlar ana dillerinde yazmak istemişlerdir. Korku, bu gibi eserleri ve daha başka birçok yazıları müsvedde halinde bıraktırmıştır. Basılabilen eserlerde umumiyetle Polcanın Latin esaslı alfabesi kullanılmış fakat 1863 ihtilâlinden sonra bu yazıyı kullanmak yasak edilmiştir. Bütün

bu engellere rağmen Beyaz Rus edebiyatı hiçbir devirde tamamiyle sönmüş değildir.

Beyaz Rus edebiyatında ilk sanat eseri olarak Vergilius'a ait «Aeneis» destanının travestı şeklindeki taklidini görürüz (*Eneıda*. 1812 sıraları, bas. 1908). Bunun müellifi albay Vikentij Pavlovič Rovinskij, 1798 de Ukrayncada aynı tecrübeyi yapan I. Kotl'arevskıj'den mülhem olmuştur. Albayın şiirleri ve *Brak po nevole* (Zoraki nikâh) adlı bir komedisi de vardır. XIX. yüzyıl başında moda olan kısa «tebrik şiirleri» (pozdravitel'noe stihotvorenie) nden sonra, ilk büyük şairler görünmeğe başlamıştır: 1840 ta Pariste *Białoruś* başlıklı bir şiir kitabı çıkaran Alexander Rypiński; köylüler için didaktik şiirler ihtiva eden *Piosnki wieśniacze z nad Niemna i Dźwiny* (Niemen ve Dvina ötesinden köy şiirleri, 1844) adlı kitabın sahibi Jan Czeczot: Napoléon ordularının 1812 de Beyaz Rusyada yaptığı tahribatı ağıtlıyan *Rabunki mujıkoy* (Köylülerin yok edilişi) şiirini yazan Jan Barszczewski; opera livresi (*Sielanka* = Koylü kadın, 1846), köy hayatından alınma manzum hikâye (*Hapon* [erkek adı] 1855), şiir kitapları (*Dudarz białoruski* = Beyaz Rus şarkıcısı, 1857, v. b.) meydana getiren Vicenty Dunin-Marcınkevič; türlü şiirleriyle ün kazanmış olan Władysław Syrokomla (*Dobryja wieści* = İyi haberler, Paris 1862) ile Artemij Darevskij-Veryha. 1880 yıllarında anonim olarak ortaya konulan «Parnas'a çıkan Taras» adlı manzum ve mizahlı, mitolojik destan ayrıca anılmalıdır. 1860 yıllarında, Rus hükümeti ve Ortodoks kilisesi aleyhinde esen ihtilâl havası içinde manzum ve mensur birçok mücadele yazıları yazılmış, bunlara ihtilâl aleyhtarları cevap vermişlerdir. Aynı yıllarda Franz Blus köylülere hitaben (*Rêc starovoyta*, 1862) didaktik şiirleri yazmış, ve ilk köylü şair olarak Pavel Bachrym (*Gutorka Danılı z Stsepanam* = Danila'nın Stsepan'la görüşmesi, bas. 1903) belirmiştir. Anonim olarak çıkan şiirler arasında en önemli eser, Noel konusuna köylü hayatından alınma sahneler katan «Yemlik oyunu» denen manzum piyestir.. XIX. yüzyıl sonlarına doğru, epey folklor malzemesi toplanıp işlenmiştir; P. Giltebrandt, M. Dmitrijev, P. Bezsonov, I. Nosovič, P. Šejn, A. Demboveckij, Z. Redčenko, M. Dovnas-Zapol'skij, E. Romanov başlıca toplıyanlardır. Alexander Jelski Polcadan (A. Mickiewicz), Maria Kosič de Rusçadan (İ. Krılov) tercümeler yapmış, Alexander Pščołko ayrıca hikâyeler (*Svidetel* = Şahit 1901; *U tiyatri* = Tiyatroda 1901, v. b.) yazmıştır.

Yeni Beyaz Rus Edebiyatı: Bu devir, XIX. yüzyıl sonlarında beliren «Beyaz Rus hareketi» (Belorusskoe dvijenie) ile başlar. Bunda, Francišek Bohuševič (asıl adı: Maciej Buračok) in 1891 yılında Kraków'da yayımladığı *Dudka Biełaruskaja* (Beyaz Rus kavalı) başlıklı şiir kitabı önemli bir rol oynamıştır. Mukaddemesinde Beyaz Rusçanın methiyesi yapılmış ve «ana dilini kaybeden bir millet kendini de kaybeder» fikri belirtilmiştir. 1904-05 yıllarında Rusyayı sarsan ihtilâl hareketi Beyaz Rusları büsbütün canlandırmış, edebî dernekler kurulmuş, ilk meşru Beyaz Rusça gazete olan *Naşa Dolya* (Kaderimiz), 1 Eylûl 1906 da Vilna'da yayımlanmıştır. Rusyadan ayrılma fikrini desteklediği için 6 ay sonra kapatılan bu gazetenin yerine çıkan *Naşa Niva* (Tarlamız) 1915 e kadar devam etmiş ve ileri gelen Beyaz Rus ediplerini etrafına toplamıştır. İlkin bu cereyanı idare edenler umumiyetle Katolik olup Lehistana ve Leh kültürüne dayanıyordu; fakat çok geçmeden bütün Beyaz Rus halkının katılmasiyle bu uyanış millîleştirildi. 1906 da «Zaglyane sontse i u naşe vakontse» (Güneş bizim penceremize de parlıyacaktır) adı altında faaliyete geçen Beyaz Rus yayınevi, gerek Kirilik, gerek Latin esaslı Beyaz Rus alfabesi için birer imlâ sistemi kurmuştur. Bu yayınevi aynı zamanda *Biełaruskıje Pieśniary* (Beyaz Rus yazarları) başlığı altında çıkardığı 7 cıltlik bir seri ile bütün eski edipleri halka tanıtmıştır 1917 Rus ihtilâlinden sonra, Beyaz Rus edebiyatı büsbütün millîleşerek bir devlet diline dayanan edebiyat seviyesine yükselmiştir.

Bohuševič (ikinci eseri: *Smyk biełaruski* = Acemi Beyaz Rus şairi 1894) ten başka, bu devrin öncülerinden şair Ivan Niesłuchoŭski(takma adı: Janka Łučyna, başlıca eseri: *Vyazanka* = Çıkın, 1903) yi, kadınlardan da tabiatla ihtilâli terennüm eden Aloizija Paškevič-Kejris (eseri: *Skripka biełaruskaya* = Beyaz Rus kemençesi, 1906) i anmak gerekir. Bunlardan sonra, Beyaz Rusyanın en büyük edipleri olan Ivan Łucevič(takma adı: Janka Kupała, b. bk.) ile Konstantin Mickevič (takma adı: Jakub Kołas, b. bk.) gelirler. Köyü, tabiatı, hürriyeti ve aşkı terennüm eden bu şairlerden birincisi Ukrayna'nın millî şairi olan Taras Şevçenko ile mukayese edilebilir. Başlıca eserleri *Jaleyka*(Sızlanışlar, 1908) ve *Şlyaham jıtsʼtsya* (Hayat yolu üzerinde, 1913) şiir toplamalariyle *Son na kurgane* (Kurgan üstünde rüya. 1912) ve *Raskidanoe gnyazdo* (Bozulmuş yuva, 1919) dramatik şiirleridir; 5 cilt tutan hikâyeleri de vardır. Mickevič'in başlıca şiir toplamaları *Peśni-jal'bı* (Şarkılar-ağıtlar, 1910) ve *Novaya zyamlya* (Yeni dünya, 1923) başlıklarını taşır; Taras Hašča takma adıyle, 4 cilt tutan hikâyeler de yayımlamıştır. İkinci plânda da şunlar yer alır: şairlerden, genç yaşta ölen Maksim Bohdanovič (*Vyanok* = Çelenk,1913), Yahudi asıllı Samuel Plaŭnik (*Pod rodmın nebam* = Yurt gökleri altında, 1922), Albert Pavłovič (*Snapok* = Demet, 1910; ayrıca *Vasil'ki* = Peygamber çiçeği adlı dram, 1919), Alexsander Prušynski (*Matçın dar* = Anneye armağan, 1918), bunlar arasında sivrilen Dmitrij Žiłunovič (şiir: *Pieśni* = Şarkılar, 1913; roman: *Soki tsalini* = Sağlam öz, 3 kısım, 1924-25; dram: *Hvali jıtsʼtsya* = Hayata sena, 1918), sahne yazarlarından Francišek Olechnovič (*Man'ka* [kız adı], 1918, *Strahı jıtsʼtsya* = Hayatın korkunçlukları, 1919), nesircilerden de Anton Levicki. Şairlerden Il'ya Levkovič, Konstancija Bujlo, Ales' Hurło, Janka Žurba, Uładsimir Dubovka, şair ve nesirci Michaś Kudzel'ka, tenkidci Maksim Harecki bugünkü neslin başlıca temsilcileridir. Bk. E. F. Karskiy: *Belorusı, III: Oçerki slovesnosti belorusskago plemeni*, 3 kısım, Moskova-Petrograd 1916-1922; aynı müellif: *Geschichte der weissrussischen Volksdichtung und Literatur* (Alm. terc.), Berlin-Leipzig 1926. D. Žiłunovič: *Belaruskaya literatura* («Kurs Belorusovedeniya»da, Moskova 1918-1920). M. Harecki: *Gıstoriya belaruskae literaturı*, Vilna 1920. M. Piotuhov: *Oçerki belaruskae literaturı*, Minsk 1928. A. Lutschkewitsch: *Die weissrussische Literatur in der Vergangenheit und Gegenwart* («Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven», yeni seri cilt 7, Leipzig 1931).

BEYAZ RUSÇA (yerli dilde: *Biełaruski*, Rus. *Bělorusskiy*, Alm. *Weissrussisch*), bir İslâv dili. Bir taraftan «Büyük Rusça» (Rus. Velikorusskiy, Alm. Grossrussisch) denilen asıl Rusça, öbür taraftan da «Küçük Rusça» (Rus. Malorusskiy, Alm. Kleinrussisch) veya Ukrayınca (yerli dilde: Ukraïnski, Rus. Ukrainskiy, Alm. Ukrainisch; eskiden Avusturya-Macaristan'da konuşulan şekline «Rutence» [Alm. Ruthenisch] denirdi) ile beraber, İslâv dillerinin Doğu bölümünü meydana getirir. Coğrafya

bakımından da B. R., bu bölüm içerisinde, kuzeyle güney arasında merkezî bir durumdadır ve biraz batıya doğru yer aldığı için, Doğu bölümle Batı bölüm (Çek, Vend, Pol, Kaşub, v. b.; bk. BATI İSLÂVCA) arasındaki geçişi sağlar; bu bakımdan en yakını, batıdaki sınırdaşı olan Polcadır. Doğu bölüm içerisindeki en yakın akrabası «Büyük Rusça» olduğu için, eskiden B. R., yanlış olarak, bu dilin bir lehçesi sayılırdı.

Yayılma sahası ve lehçeleri: Batıda Polcaya (sınır: Mazur gölleri doğusundaki Augustow - Białystok güneyinde, Narew nehri üzerindeki Suraż), güneyde Ukrayncaya (sınır: batıdan doğuya doğru, Belsk - Prujanı - Mozır - Çernigov - Novgorod Severskiy), doğuda ve kuzeyde «Büyük Rusça»ya (sınır: güneyden kuzeye doğru, Bryansk - Dorogobuj - Rjev-Korsovka), kuzeybatıda da Let ve Litvan dillerine (sınır: kuzeyden güneye doğru, Daugavpils - Vilnyus - Druskieniki) dayanan B. R., şimdiki siyasî sınırlarından taşmaktadır, şöyle ki: batıda, Grodno'nun güneyinde, biraz şimdiki Polonya topraklarına; kuzeybatıda, Vilnyus dolaylarında Litvanyaya, Daugavpils çevresinde de Letonyaya; güneyde, Pripyat bataklıklarından doğudaki Desna nehrine kadar Ukraynaya; doğuda ve kuzeyde ise büyük ölçüde Rus Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti arazisine. Bu cumhuriyetin bilhassa Smolensk ili tamamiyle B. R. sahası içindedir. Doğuda, güneydeki Desna nehri havzasından (Rusyadaki Bryansk dâhil), kuzeyde Rjev şehrinin bulunduğu Volga nehri havzasına kadar yayılan arazi, B. R. ile «Büyük Rusça»nın Güney lehçeleri grupu arasında bir geçiş sahasıdır. Aynı şekilde, kuzeydeki Çud (Peipsı) gölünün güney ucundan (Rusyadaki Pskov dâhil), yukarı Volgadaki Rjev şehrine kadar güneydoğuya doğru sarkan arazi de, B. R. ile «Büyük Rusça»nın Orta lehçeler grupu arasında bir köprü vazifesini görür; burada konuşulan lehçelere «Pskov grupu» denir. Güney sınırı boyunca, batıdan doğuya doğru, Pripyat bataklıklarından Desna nehrinin doğusuna kadar dar bir şerit gibi uzanan arazi (Ukraynadaki Çernigov ve Novgorod - Severskiy dâhil), B. R. ile Ukrayn dilinin «Polesskiy» denilen Kuzey lehçeleri grupu arasında bir geçiş sahası meydana getirmiştir; Dnepr ile Berezina nehirleri, güneydoğu sınırı Desna nehrinde bulunan B. R. sahasının tamamiyle içindedirler.

Beyaz Rusyanın siyasî sınırları içerisinde B. R., merkezde Minsk, kuzeyde Polotsk, batıda Grodno, Baranoviçi, güneyde Pinsk, doğuda Mogilev, kuzeydoğuda Vitebsk, kuzeybatıda Molodeçno, güneybatıda Brest, güneydoğuda da Bobruysk, Gomel' ve Poles'e idare bölümlerinde konuşulur. Bu lehçeler, siyasî sınırların dışında kalanların da katılmasıyle, Kuzey ve Güney, daha doğrusu Kuzeydoğu ve Güneybatı olmak üzere iki grupa ayrılır; aradaki sınır, kuzeyde Daugavpils'in güneybatısından başlar, Minsk'in batısına kadar güneydoğuya doğru hemen hemen düz bir çizgi şeklinde iner, ve bu şehrin kuzeyinden başlıyarak, Berezina ile Dnepr nehirlerini güneydoğuya doğru sarkan dalgalı bir çizgi halinde keser, ve yine güneydoğuya doğru uzanarak, Çernigov şehrinin kuzeydoğusunda Ukrayncanın sınırına varır. Buna göre Daugavpils (Letonyada), Polotsk, Vitebsk, Smolensk (Rusyada), Mogilev, ve Gomel' lehçeleri Kuzeydoğu, Vilnyus (Litvanyada), Molodeçno, Grodno, Baranoviçi, Minsk, Bobruysk, Brest, Pinsk, ve Poles'e lehçeleri de Güneybatı grupunda yer alırlar; hakikatte, Minsk lehçesi, ki aynı zamanda edebiyat dilinin de esasıdır, bu iki grup arasında bir geçiş teşkil eder. Bu gruplar arasındaki fonetik ve morfoloji farkları için aşağıya bk.

Tarihçesi: Beyaz Ruslar, eski Doğu İslâv kabîlelerinden Dregoviç, Radimiç, kısmen de Drevlyan, Kriviç, Séveryan ve Vyatiç'lerin ahfadı oldukları için, dilleri de, «Büyük Rusça»nın Kuzey bölümünden daha ziyade bu dilin Güney bölümüne ve Ukrayncaya yakındır. B. R. nın en eski anıtları «Büyük Rusça»nın içinde gömülü kalmıştır; B. R. nın en eski dil hususiyetlerine, XIII. yüzyıla ait bazı Eski «Büyük Rusça» vesikalarında rastlanmaktadır. Bundan önce, IX. yüzyılda Beyaz Rusya, «Büyük Rus»ların Kiev prensliğine bağlı bulunduğu için, o memlekete ait yazılı vesikaların dili hep «Büyük Rusça»dır; fakat halk, şüphesiz, kendi ana dilini, yani B. R. yı konuşurdu. XII. yüzyılda, Litvan tesiri kuvvetlenmeğe başladı, 1386 da Beyaz Rusya bu memleketle şahsî bir birleşme akdetti, yani Litvanya Büyükprensi aynı zamanda Beyaz Rusyanın da prensi oldu. Böyle olmakla beraber, B. R., Litvan devletinin «kalem dili», yani tahrirat dili olarak kabul edildi. Yazı dili olarak B. R. nın «Büyük Rusça»dan ayrılması, Beyaz Rusların ayrı bir millet halinde gelişmeğe başlamalariyle paralel olarak, Beyaz Rusyanın XII. - XIII. yüzyıllarda Litvanyaya bağlanmasıyle başlar. 1569 da Beyaz Rusyanın Lehistana ilhak edilmesinden sonra, yani XVII. yüzyıl sonlarında, B. R., Polca tarafından söndürüldü. 1772 - 1793 yıllarındaki Lehistanın paylaşılmasında, Beyaz Rusya, Rus devletine bırakıldı ise de, «Büyük Rusça»nın baskısı yüzünden B. R. dirilemedi; hattâ 1867 de bu dilde kitap basmak Rus hükümeti tarafından yasak edildi.

Dil tarihi siyasî tarihine sımsıkı bağlı bulunan B. R. nın dirilme hareketi XIX. yüzyılın sonlarında başlar. 1906 da ilk B. R. gazete yayımlandıktan sonra, bilhassa 1917 Rus İhtilâli yıllarında bu dil tamamiyle canlandırılarak yeni kalıplara göre tedvin edildi. Bu dirilmede, şüphesiz B. R. nın, Sovyetler Birliği içinde Beyaz Rusya Cumhuriyetinin resmî dili mertebesine yükselmesi büyük rol oynamıştır. «Büyük Rusça»nın ezici tesirinden gitgide kurtulabilen B. R., bugün istiklâlini kazanmış olan, bir devlet ve bir edebiyat (bk. BEYAZ RUS EDEBIYATI) dili olabilmiştir. Birinci Dünya Harbinin sonuna kadar, gerek Litvanyaya, gerek Lehistana ve gerek «Büyük Rusya»ya bağlı bulunduğu sıralarda, Beyaz Rusyanın ve dolayısiyle B. R nın millî birliği bozulmamış, bir bütün olarak şu veya bu siyasî topluluğa bağlanmıştı. İlk defa 1921 - 1939 yılları arasında bu birlik bozulmuş ve B. R. nın batı kısmı (bk. BEYAZ RUSYA, haritadaki eski sınır) Polonyaya ilhak edilmiş, B. R. nın Vilnyus, Molodeçno, Grodno, Baranoviçi, Brest ve Pinsk lehçeleri Polonya tarafında kalmıştır. İkinci Dünya Harbinden sonra, bu lehçelerin konuşulduğu toprakların hemen hepsi Beyaz Rusya Cumhuriyetine katılmışsa da, yine Vilnyus (Litvanyada), Daugavpils (Letonyada) ve Smolensk (Rusyada) lehçeleri Beyaz Rusyanın siyasî sınırları dışındadır. Bugün bu dili konuşanların sayısı 10 milyon kadardır.

İslâv dilleri arasındaki yeri: B. R nın, Doğu İslâv bölümü içerisinde, «Büyük Rusça» ve Ukraynca ile olan başlıca müşterek vasıfları şunlardır:

1. Her üç dilde de, türlü vokal farklariyle *or*, *er*, *ol*, *el* gruplarından başka, öbür İslâv dillerinde bulunmıyan *oro*, *ere*, *olo* v. b. grupları da vardır. Meselâ, B. R. *barada* Rus. ve Ukr. *boroda* = sakal (karşılaştır: Batı grupundan Pol. *broda*, Çek. *brada*, Güney grupundan Sırp. ve Bulg. *brada*); B. R. *berag*, Rus. ve Ukr. *bereg* = kıyı (krş. Pol. *brzeg*, Çek. *břeh*, Sırp. ve Bulg. *breg*); B. R. *malako*,

Rus. ve Ukr. *moloko* = süt (krş. Pol. *mleko*, Çek. *mléko*, Sırp. ve Bulg. *mleko*).

2. Ana İslâvcadaki palatal d′ ve t′ sesleri her üç dil de de d′ > j ve t′ > ç olmuştur. Meselâ B. R *myaja*, Rus. ve Ukr. *meja* = sınır (krş Pol. *miedza* Çek *meze*, Sırp. *međa*, Bulg *mejda*, Ana İslâv **med′a*); B. R. *svyaça*, Rus. *sveça*, Ukr. *sviça* = mum (krş Pol. *świeca* [*śvietsa* ok.] Çek. *svíce* [*svītse* ok.], Sırp *sveç′a*, Bulg. *svej′t′*, Ana İslâv. **svet′a*).

3. Kelime başlarında bulunan *ye*, bu dillerde *o* (B. R da bazen *a*; aşağıya bk) olmuştur; B. R ile Ukraynca da bazen *v* ön katması da vardır Meselâ B. R. ve Ukr. (*v*)*ozero* Rus. *ozero* = göl (krş. Pol. *jezioro* Çek *jezero* Sırp. *yezero*, Bulg. *ezero*; Pol. ve Çek. j = y); B. R. *adzin*, Rus. ve Ukr. *odin* = bir (krş. Pol. ve Çek *jeden*, Sırp. *yedan*, Bulg. *edin*).

4. Ana İslâvcanın zavıflamış vokalleri bu dillerde r, l akıcı sesleriyle birleşerek öbür İslâv dillerinde bulunmıyan, konsonlar arası *or er* ve *ol* gruplarını meydana getirmiştir. Meselâ, B. R. *gorla*, Rus. ve Ukr. *gorlo* = gırtlak (krş Pol. *gardło*, Çek. *hrdlo*. Sırp. *grlo*. Bulg. *gîrlo*); B. R. *mërt ı*, Rus. *mërtvıy*, Ukr. *mertviy* = ölü [ë = yo] (krş. Pol. *martwy*. Çek. *mrtvý* Sırp. *mrtav* Bulg. *mîrtîv*); B R *voŭk* Rus. *volk* Ukr. *vovk* = kurt [ŭ = hece teşkil etmiyen, konsonumsu bilabial u] (krş. Pol *wilk* Çek. *vlk*, Sırp. *vuk* Bulg. *vîlk*); [B R ile Ukrayncada, kapalı hecelerde, vokalden sonra gelen l sesi u değerine kayar; bundan dolayı, B R imlâsında, bu ses ŭ şeklinde [ў] yazılır, Ukravnca imlâsı v [b] şeklini kabul etmiştir]. Öbür müşterek vasıflar için bk· DOĞU İSLÂVCA.

B R nın hususiyetleri: Doğu İslâv bölümü içerisinde, B. R. yı öbür dillerden ayıran başlıca fonetik vasıflar şöyle özetlenebilir:

1. B. R da, belli şartlar altında, yumuşak d′ ve t′ diş sesleri birer hafif ıslık sesi (z ve s) alarak afrikeleşir ve d′ > dź ile t′ > ts′ değişikliğini meydana getirir. Meselâ, B. R. *dzed*. Rus. *ded* = dede; B. R. *dzetsi*. Rus. *deti* = çocuklar; B R *matsi*. Rus. *mat′* = ana; B R *tsëtka*, Rus. *tëtka* = teyze, hala Bu ses değişimine *dze′leme* (Rus. dzekan′e) ve *tse′leme* (Rus. tsekan′e) denir.

2. B R nın edebî şekliyle güneybatı lehçelerinde yumuşak r (r′) daima sertleştiği için sert ile yumuşak r farkı kalkmıştır. Meselâ, B. R. *rad*. Rus. *ryad* (yumuşak r ile) = sıra; B R. *gra′*, Rus *gryaz′* = çamur.

3. B. R. da, kelime sonunda ve y önünde dudak sesleri sertleşir, vokal önünde ise yumuşaklık muhafaza edilir. Ukrayncada, bütün durumlarda bu sesler sertleşir, Rusçada ise bütün durumlarda yumuşaklıklarını muhafaza ederler (b′, p′, m′ gibi); bu bakımdan B. R., ikisi ortasında bulunmaktadır. Meselâ, B. R. *sem*, Rus. *sem′*, Ukr. *sim* (genitif: *semi*) = 7; B. R. ve Ukr. *golub*, Rus. *golub′* = güvercin; B. R. *sem′ya* (B. R. imlâsında apostrof sertlik işaretidir), Rus. *sem′ya* (m′ = yumuşak m), Ukr. *sim′ya* (Ukr. imlâsında apostrof yine sertliği gösterir) = aile; fakat vokal önünde yumuşak labiallerle, B. R. *semi*, Rus. *sami* = kendileri; kelime başında ve yumuşak bir ses olan ya önünde yine yumuşak olarak B. R. *pyats′*, Rus. *pyat′*, fakat Ukr. *p′yat* = beş.

Rusça ile olan müşterek vasıfları: B. R., Ukraynca-dan ayrılarak, «Büyük Rusça» ile şu müşterek vasıfları gösterir:

1. Her iki dilde de a, o, e, ′a (ya) vokallerinin telâffuzunda, bunların vurgulu veya vurgusuz olduğuna göre bir fark gözetilerek, vurgusuz o′lar umumiyetle a′ya, e′ler de ya′ya çevrilir. *A′lama* (Rus. akan′e) ve *ya′lama* (Rus. yakan′e) denilen bu hâdise, bilhassa bütün B. R. lehçelerinin karakteristiğidir. A′lama, B. R. yı, «Büyük Rusça» nın, edebî şekli de dâhil olmak üzere, Güney ve Orta lehçeleriyle birleştirir; böyle olmakla beraber, bazı B. R. lehçelerindeki ya′lama sistemi, Rus lehçelerindeki sistemden farklıdır. Bütün bu değişiklikler Rus imlâ sisteminde gösterilmiyerek sadece telâffuza bırakıldığı halde, B. R. imlâsı vurgusuz *o*>*a* (Rus. telâf. *o*>*o* [= açık o]) ve vurgusuz *e*>*ya* (Rus. telâf. *e*>*ye*) gibi değişiklikleri yazıda da göstermektedir. Meselâ, yukarıda geçen misallerden, B. R. *malako*, Rus. *moloko* (telâf. *malako*; krş. Ukr. *moloko*) = süt B. R. *byada*, Rus. *beda* (eski imlâ: *běda*, telâf. *byeda*; krş. Ukr. *bida*) = fakirlik.

2. Rusçada olduğu gibi, B. R. da da, Ana İslâvcanın «yat′» (ě = ie, ye) sesi, vurgulu hallerde de umumiyetle e sesi ile karşılanır. Meselâ, B. R. ve Rus. *vek*, (eski imlâ: *věk*), Ukr. *vik* = yüzyıl (krs. Pol. *wiek*, Çek. *věk*, Sırp. *vek*, Bulg. ve Ana İslâv. *věk*).

3. Her iki dilde de i ile ı farkı gözetilmektedir; Ukrayncada ise bu sesler, ikisi arasında bulunan orta bir i′ye çevrilmiş, imlâda da i ile gösterilmiştir. Meselâ, B. R. *vıŭ*, Rus. *vıt′*, Ukr. *viti* = ulumak ile B. R. *viŭ*, Rus, *vit′*, Ukr. yine *viti* = örmek.

4 Ruscada olduğu gibi, B. R. da da. palatal vokal refleksleri ile i ve e önünde konsonlar yumuşar halb ki Ukrayncada konsonlar i ve e önünde sertliklerini muhafaza ederler. Meselâ, yukarıdaki misallerden, B. R. *mılı*, Rus. *milıy* (her iki kelimede de m yumuşaktır), fakat sert m ile Ukr *miliy* = sevgili.

5. Her iki dilde de vurgulu o ve e, zavıflıyarak düşmüş olan sert ve yumuşak hece işaretlerinin önünde muhafaza edilir: Ukrayncada bu sesler aynı durumlarda i olur, başka fonetik durumlarda ise aynen muhafaza edilir. Meselâ, B R. *nos* (< sert s′li *nos*). Rus *nos*. Ukr *nis* (fakat cemi: *nosi*) = burun; B R *peç* (< yumuşak ç′li *peç′*), Rus. *peç′*, Ukr. *piç* (gen. *peçu*) = soba.

Ukraynca ile olan müşterek vasıfları: B. R. yı Ukrayncaya yaklaştıran müşterek hususiyetler başlıca şunlardır:

1. Her iki dilde de. belli şartlar altında. ve Çekçede de olduğu gibi. Rusçadaki g sesine karşılık h bulunur. Şimdi edebî B R ile Ukrayncada bu fonetik hâdise kaldırılmışsa da lehçelerde ve halk arasında bu ayrılık birçok yerlerde hâlâ devam etmektedir. Meselâ B. R. *halava*, Ukr. *holova* Rus. *golova* (krş Çek. *hlava*) = baş; B. R. ve Ukr. *boh* Rus. *bog* (krş. Çek. *bůh*) = Allah.

2. Ukrayncada olduğu gibi. B. R. da da konsonlar arasında *rı* ve *lı* ses grupları muhafaza edilir; bunlar Rusçada *ro* ve *lo* olur. Meselâ, B. R. *krısits′*. Ukr. *krişiti* fakat Rus. *kroşit′* = doğramak; B. R. *glıtats′*, Ukr. *glitati*, Rus. *glotat′* = yutmak.

3 Her iki dildeki ı ve i seslerine karşılık. Ruscada y önünde o ve e sesleri bulunur. Meselâ. B. R. *zlı* Ukr. *zliy*. Rus. *zloy* = kötü kalbli: B. R. *şıya*, Ukr. *şiya*, Rus. *şeya* = boyun. Fiillerde emir şekillerinden: B. R. *pi*, Ukr. *piy*. Rus. *pey* = iç.

4. B R. ve Ukrayncadaki uzun (yani ikiz). yumuşak dental, afrike ve akıcı konsonlara. Rusçada aynı cinsten olan ve sonlarında yumuşaklık imlâ işareti bulunan kısa

(yani tek) konsonlar tekabül eder. Meselâ, B. R. *platsıse*, Ukr. *plattya*. Rus. *plat'e* = elbise; B. R. *kloççı*, Ukr. *kloççya*, Rus. *kloç'ya* = ufak parçalar.

5. Her iki dildeki sert ç ve şç seslerine karşılık, Rusçada yumuşak ç ile şç bulunur. Meselâ, B. R *çıstı* Ukr. *çistiy*. Rus. *çistıy* = temiz; B. R. *şçıpat'*, Ukr. *şçipati*, Rus. *şçıpat'* = çimdiklemek. Bu misallerdeki Rusça kelimelerde ç ile şç yumuşak. öbür dillerdekiler sert söylenir.

6. B. R. ve Ukrayncada vokallerden sonra ve konsonlardan evvel ve kelime sonunda bulunan asillabik u (B. R. ŭ. Ukr. v) sesi, Rusçada l ile karşılanır. Meselâ, B. R. *voŭk*, Ukr. *vovk*, Rus. *volk* = kurt; fiillerden: B. R. *piŭ*, Ukr. *piv*, Rus. *pil* = içerdim.

Lehçe hususiyetleri: I. B. R. nın Güneybatı lehçeler grupunun başlıca hususiyetleri şunlardır:

1. Dissimilatif olmıyan a'lama ve ya'lama: yani, muhtelif menşeli o ve e vokallerinin, yumuşak konsonlardan sonra, vurgudan evvel gelen ilk hecede, bu vurgulu hecenin karakteri ne olursa olsun, *o > a* ve *e > 'a* (*ya*) değişimini geçirmesi. Meselâ, *vada* = su (Rus. *voda*), *vadı* = sular; *zyamlya* = toprak (Rus. *zemlya*), *zyamli* = topraklar.

2. Yumuşak r sesinin sertleşmesi sebebiyle yumuşak r ile sert r arasındaki etimolojik farkın kalkması. Meselâ, *ya radı* = ben memnunum (Rus. sert r ile *ya rad*) ile *pyatı rad* = beşinci sıra (Rus. yumuşak r ile *pyatıy ryad*).

3. Birinci tasrife tabi fiillerin müfret 3. şahsında -ts' (Rus. -t) bitimliğinin yokluğu. Meselâ, *idze* = gidiyor, *nyase* = taşıyor (Rusçaları için aşağıya bk.).

4. Sıfatlarda takılı (Rus. çlennih), yani uzun şekillerin takı-fiil (copule) gibi kullanılması. Meselâ, *ën dobrı* = o iyi (dir), *ën razumnı* = o akıllı (dır) (Rusçaları için aşağıya bk.).

II. Bunlara karşılık. Kuzeydoğu lehçeler grupunun başlıca hususiyetleri de şunlardır:

1. Dissimilatif a'lama ve ya'lamanın mevcudiyeti: vurgulu hecede a vokali bulunmazsa, vurgudan evvel gelen ilk hecede o ve e vokalleri, yumuşak konsonlardan sonra, *o > a* ve *e > 'a* (*ya*) değişimini geçirirler; vurgulu hecede a bulunduğu takdirde, bunlar ı ve i değerine geçer. Meselâ, *vadı* = sular, fakat *vıda* = su; *zyamli* = topraklar, fakat *zimlya* = toprak.

2. Sert r ile yumuşak r arasındaki etimolojik farkın muhafazası. Meselâ, sert r ile *ya radı* = ben memnunum (krş. Rus. aynen sert r ile *ya rad*) fakat yumuşak r ile de *pyatı ryad* = beşinci sıra (krş. Rus. aynen yumuşak r ile *pyatıy ryad*).

3. Birinci tasrife tabi fiillerin müfret 3. şahsında ts' (Rus. -t) bitimliğinin muhafazası. Meselâ, *idzets'* = gidiyor (Rus. *idët*); *nyasets'* = taşıyor (Rus. *nesët*).

4. Rusçada da olduğu gibi, sıfatlarda takısız (Rus. neçlennih), yani kısa şekillerin takı-fiil gibi kullanılması. Meselâ. *ën dobr* = o iyi (dir) [Rus. aynı tipte *on dobr*]; *ën razumen* = o akıllı (dır) [Rus aynı tipte *on razumen*].

Bu mukayeseden anlaşıldığına göre, B. R. nın «Büyük Rusça»ya yaklaşan lehçeler grupu, Güneybatı grupundan daha ziyade Kuzeydoğu grupudur.

Edebiyat dili: B. R nın edebî şekli, Güneybatı lehçeler grupunun merkez ağızlarından teşekkül etmiştir. Bugünkü edebî dilin geliştiği devirde, merkez ağızlar bölgesinde bulunan Minsk şehri, Beyaz Rusların en büyük kültür merkezini teşkil ediyordu. Edebî dilin başlıca vasıfları şunlardır:

1. Dissimilatif olmıyan çeşidinden a'lama ve ya'lama, ki yukarıda izah edilmiştir.

2. Sert r ile yumuşak r arasındaki etimolojik farkın kaldırılması. ki bunun da izahı yukarıda yapılmıştır.

3. Birinci tasrife tabi fiillerin müfret 3. şahsında -ts' bitimliğinin bulunmaması. İzahı yukarıdadır.

4. Morfolojide, birinci isim tasrifinde, müennes kelimelerdeki g, k, h konsonlarının z, ts, ve s sesleriyle tebadülü. Meselâ, *naga* = ayak (Rus. *noga*), datif: *naze*; *ruka* = kol (Rus. *ruka*), datif: *rutse*; *straha* = korku (Rus. *strah*), datif: *strase*. Rusçada bu kelimelerin datifi sırasiyle *noge*, *ruke strahu*dır.

5. İkinci isim tasrifinde, gövdeleri yumuşak konsonla biten müzekker kelimelerin lokatif halinde, Rusçanın e sesine karşılık i vokalinin bulunması. Meselâ, *kon* = at, *ab kani* (Rus. *o kone*) = at hakkında. Birinci tasrife tabi müennesi simlerin lokatif ve datif hallerinde de böyledir; meselâ, *zyamlya* = toprak, müfret datif: *zyamli* (Rus, *zemle*), lokatif: *ab zyamli* (Rus. *o zemle*, *v zemle*).

6. Müzekker, müennes ve üçüncü cins kelimelerin cemi şekillerinde ı ve i seslerinin bulunması. Meselâ, *bratı* (Rus. *bratya*) = kardeşler; *voknı* (Rus. *okna*) = pencereler; *kani* (Rus *koni*) = atlar.

7. Müennes isimlerin cemi genitif hallerinde, -ov ile -ev yerine -aŭ ve -yaŭ bitimliklerinin kullanılabilmesi. Meselâ, *jançınaŭ* (Rus. *jenşçin*) = kadınların; *zemlyaŭ* (Rus. *zemel'*) = toprakların.

Kelime hazinesi: B. R., kelime hazinesi bakımından da «Büyük Rusça» dan epey farklıdır. Bu dillerdeki bazı kelimelerde kök müşterek olduğu halde, sonekler arasında fark vardır. Meselâ, B. R. *bagatstse*, Rus. *bogatstvo* = zenginlik; B. R. *jihar*, Rus. *jitel'* = yaşıyan, sekene; B. R. *beganina* Rus. *begotnya* = koşuşma; B. R. *vışınya*, Rus. *vısota* = yükseklik; B. R. *tsemradź*, Rus. *temnota* = zulmet; B. R. *pišmennik*, Rus. *pısatel'* = muharrir; B. R. *çıtaç*, Rus. *çitatel'* = okuyucu.

Bazı kelimelerde, bilhassa fiilerde de, önek(préverbe)ler arasında fark vardır. Meselâ, B. R. *dapamagats'*, Rus. *pomogat'* = yardım etmek; B. R. *zdagadatstsa*, Rus. *dogadat'sya* = tahmin etmek; B. R. *zatsverdzıts'*, Rus. *utverdit'* = takviye etmek. B. R. *dasledvats'*, Rus. *izsledovat'* = araştırmak.

Çok kere aynı mefhum için birbirinden farklı kök ve eklerden olma kelimeler kullanılır. Meselâ, B. R. *anadki*, Rus. *osadki* = çöküntü; B. R. *plıń* Rus. *teçenie* = akıntı; B. R. *zahad*, Rus. *zapad* = batı; B. R. *astatni* Rus. *posledniy* = son; B. R. *dumka*, Rus. *mısl'* = düşünce; B. R. *peraklad*, Rus. *perevod* = nakil; B. R. *zapraşats'*, Rus. *priglaşat'* = davet etmek.

Her iki dilde müşterek olan veya «Büyük Rusça»dan B. R. ya geçmiş bulunan bazı kelimeler, ayrı ayrı mânalarda kullanılır. Meselâ, B. R. *ças* = zaman, Rus. *ças* = saat; B. R. *gnoy* = gübre, Rus. *gnoy* = irin; B. R. *bıtats'* = istemek, Rus. *pıtat'* = sormak.

Böyle olmakla beraber, B. R. nın edebî şeklinden de birçok kelimeler «Büyük Rusça» ya geçmiş bulunmaktadır; bunlar lehçevî kelime olarak kullanılır. Meselâ *veja* = kule (asıl Rusçası: *başnya*), *palôhats'* = korkutmak (Rus. *pugat'*), *kut* = köşe (Rus. *ugol*), *smetstsë* = süprüntü (Rus. *sor.*).

Yazı ve imlâ: B. R. eskiden, bilhassa Birinci ve İkinci Dünya Harbleri arasında Sovyetler Birliğinin siyasî sı-

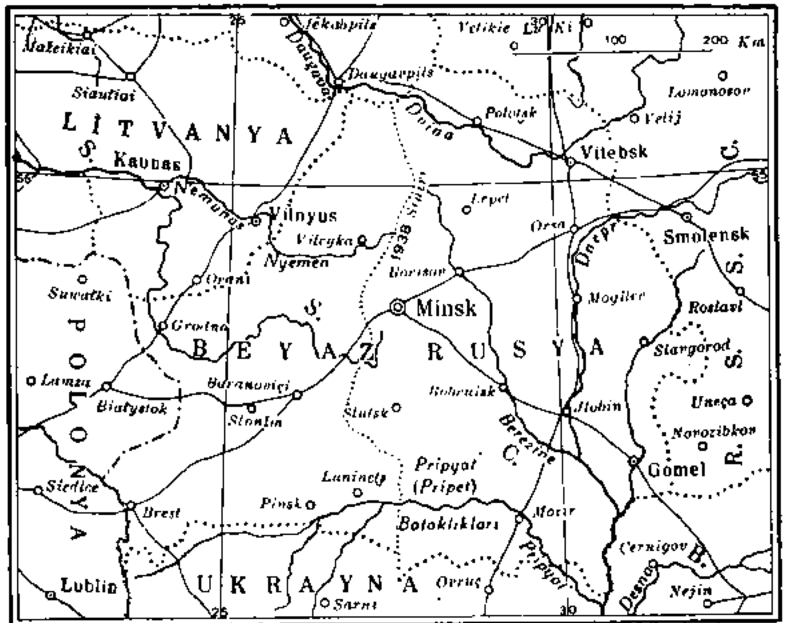
nırları dışında kalan arazide, başlıca Polca ve Çekçe gibi Latin esaslı yazı kullanan dillerin tesiriyle, Latin esaslı bir alfabe ile yazılırdı. Bu alfabede, Latin esaslı birçok İslâv alfabelerinde de olduğu gibi, dikkati çeken şu değerler vardı: c = ts; ć = palatal - dorsal ts; č = bizdeki ç; ch = h; ń = palatal n; ś = palatal s; š = bizdeki ş; ź = palatal z; ž = bizdeki j; ł = kalın, velar l; y = bizdeki ı; j = bizdeki y; w = bizdeki v. B. R. nın bir hususiyeti olarak da, bu alfabede ŭ (asillabik konsonumsu u) harfi yer almıştı. Afrike dz sesi için hususî bir harf bulunmayıp, dz terkibi kullanılır, bunun palatal çeşidi de dz' şeklinde gösterilirdi.

Rusçanın tesiri kuvvetlenmeğe başladıktan ve bilhassa Beyaz Rusya. Sovyetler Birliği içinde yer aldıktan sonra, Kirilık İslâv alfabesine daha geniş yer verilmis ve gitgide Latin esaslı alfabe bırakılmıştır. Önce, B. R. nın edebî şekli daha tam olarak teşekkül etmeden, imlâ bir tereddüt devri geçirmiş ve B. R. nın Kirilik alfabesine, Rusçada bulunmıyan bazı işaretler konmuştur: patlayıcı g (asıl g işareti h okunduğu için), konsonumsu u değerinde olan ў harfi (Rus yazısında y işareti Latince u değerindedir) gibi. Daha sonra, bilhassa Ikinci Dünya Harbi sıralarında, imlâ tedvin edilerek Rus imlâsına yaklaştırılmıştır. Bugün. B. R. nın resmî imlâsında. Rusçanınkine uymıyan şu hususlar göze çarpar: i sesi için Latince i'nin kullanılması, mürekkep şç sesinin Rusçada olduğu gibi tek bir harfle değil, yan yana iki harfle gösterilmesi (dz ile bizdeki c sesi de dz ve dj şeklinde ikişer harfle gösterilir), sertlik işareti olarak apostrofun (') kabulü, bir de yukarıda izah edilen asillabik u (kirilik imlâsı: ў transkripsiyonu: ŭ). Ayrıca g-h ikiliği kaldırılarak bütün h'ler g olmuştur.

Gramerler ve Sözlükler: W. Vondrák: *Vergleichende slavische Grammatik*, 2 cilt. Göttigen 1906 - 1908, 2. bas. 1924 - 1928. J. Nosoviç: *Slovar' bělorusskago nare-iya*. Petersburg 1876. E. Karskiy: *Materialı dlya izuçeniya bělorusskih govorov*, Petersburg 1903; aynı müellif: *Oçerki slovesnosti bělorusskago plemeni I*. Moskova 1916; aynı müellif: *Geschichte der weissrussischen Volksdichtung und Literatur* (terc. M. Woltner), Berlin 1926. R. Romanov: *Bělorusskiy sbornik*. Vilna 1912. B. Taraşkeviç: *Belaruskaya gramatıka dlya şkol*, Vilna 1918. B. Pačobka: *Hramatyka biełaruskaj mowy*, Vilna 1918. S Niekraševič: *Da pytannja ab ukladan'ni sloŭnika žyvoj bełaruss-kaj movy*, Minsk 1925. V. Lastowski: *Padručny rasiijskakrywski (biełaruski) słownık*, Kovno 1924. A. Polevoj: *O yazıke naseleniya Novozybkovskago uezda Gomel'skoy gubernii*, Minsk 1926 P. A. Rastorguev: *Belorusskıy yazık* («Bol'şaya Sovetskaya Entsiklopediya», cilt 5 [Moskova 1927], sütun 413 - 416); aynı müellif: *Seversko-belorusskıy govor*, Leningrad 1927. A. Sljubski: *Matar'ıaly da vyvučen'nja fol'klëru i mowy Vıcebščyny, I-II*, Minsk 1927-28. S. Niekraševič - V. Ihanatovski: *Pracy akadèmıčnae konfěrěncyi pa reforme belaruskaha pravipısu i azbuki*, Minsk 1927. P. Buzuk: *Sproba lınhvistyčnae heohrafii Belarusi, I: Fonétyka i morfolëhıya, I*, Minsk 1928 M. V. Saiërnik: *Kraëvy sloŭnik Červenščyny*, Minsk 1929 T. P. Lomtev: *Belaruska gramatıka I*, Moskova 1935; aynı müellif: *Belorusskıy yazık* Moskova 1951. P. S. Kuznetsov: *Russkaya dialektologiya*, Moskova 1951.

BEYAZ RUSYA (Rus. Belorussiya; resmî adı: *Beyaz Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti* [Rus. Belorusskaya, Sovetskaya Sotsialistiçeskaya Respublika]). Avrupa Rusyasının sınır bölgesinde, Litvanya, Letonya, Polonya ve Ukrayna arasında, Sovyetler Birliğine bağlı bir cumhuriyet. Yüzölçümü 218,000 km², nüfusu 9 300 000 (1950). Başşehri Minsktir. Memleketin başlıca yer kabarıklıkları, 200 - 300 m yükseklikteki batı Rusya sırtlarıdır. Batıda Litvanya-B. R. göller bölgesi, Pripet bataklıkları, doğuda Orta Rusya plâtolarının bir bölümü uzanır. Ana çizgileriyle hafif dalgalı bir buzultaş tepelikler ülkesi olarak görülen B. R. da kışlar kurak ve soğuk (yıllık yağış tutarı 50 cm) geçer. Memleket önceleri karma ormanlarla kaplı bulunduğu halde, sonraki açmacılık (tarla elde etmek için) yüzünden ormanlar azalmıştır.

B. R. nın başlıca ekonomik varlığı tarıma dayanır. Tam bir çiftçi memleketi olan B. R. da, en çok, çavdar, arpa ile keten, patates yetiştirilir. Son zamanlarda Pripet bataklıkları da düzenlenerek yer yer tarla haline getirilmiştir. Hayvancılık ve orman işletmesi de önemli yer tutar. B. R. da eskiden beri yer tutmuş küçük sanatlar bulunmakla beraber, bazı endüstri kolları (bez dokuma, ispirto, yiyecek yapımı, ağaca dayanan endüstri) nda pek az gelişme olmuştur. Memleketin % 80 ini tutan Beyaz Rus nüfusunun (bunun % 65 i köylü) büyük bir kısmı dağınık küçük köylerde yaşar. Minskte B. R. devlet üniversitesi ile ilimler akademisi vardır. Başlıca şehirleri şunlardır: Minsk (295 000 nüfuslu), Vitebsk (167 000), Gomel (145 000),

Beyaz Rusya

Mogilev (100 000), Bobruysk, Grodno, Pinsk, Baranoviçi, Polotsk, Mozır.

1919 dan beri Sovyetler Birliğine bağlı bir cumhuriyet olan B. R., türlü yıllarda çeşitli değişikliklere uğramış (İkinci Dünya Harbinden önce yüzölçümü 127 000 km², nüfusu 5 700 000 idi), İkinci Dünya Harbinden sonra bilhassa Polonyanın kuzeydoğu bölümü B. R ya ilâve edilmiş, böylece eski batı sınırı, memleketin ortasına gelmiş, evvelce batıya çok yakın olan Minsk şehri ortaya isabet etmiştir (bk. harita). Böylece B. R nın yüzölçümü 1945 te en geniş durumunu bulmuş (228 600 km²), nüfusu 10 600 000 olmuştur. Aynı yılda bir kısım arazi, bu arada Białystok (Rus. Belostok) şehri de, Polonyaya geri verilmiştir. Yeni eyaletlerin katılmasiyle 10 oblast (yönetim bölümü) meydana gelmiştir.

Tarih: B. R., Litvanyanın kuvvetlenmesinden sonra, 1386 da Lehistan kıralicesi Jadwiga ile evlenerek Lehistan kıralı olan Litvanya prensi Władysław Jagiello'nun eline geçti. Fakat Litvanya büyük dukalarının resmî vesikaları bir müddet daha Beyaz Rusça yazılmağa devam etti. Büyük İvan (1462 - 1505) zamanında B. R. topraklarının bir kıs mı Lehistan dan alındı. III. Vasiliy (1505 1533), Moskova hâkimiyetini Dnepr nehrine kadar yaydı, fakat «Karışıklıklar Devri»nde Lehistan, bu toprakları geri aldı; Deulino mütarekesiyle Smolensk ile batısındaki bütün toprakları gene Lehistanda kaldı. Rusya ile Lehistan arasındaki mücadele, aralıklı olarak devam etti, fakat B. R., Lehliler idaresinde kaldı. Bu durum 1656 da imzalanan Vilna (Vilnyus) sözleşmesine kadar sürdü: bu sözleşme ile Lehistan, B. R. ile Ukraynayı Rusyaya bıraktı. Fakat iki memleket arasında tekrar harb patlamada gecikmedi ve Rusya için, Smolensk bölgesiyle Dnepr doğusu Ukraynası elinde kalmakla beraber, felâketle sona erdi. Lehlilerle Ruslar arasında din bakımından sürüp gelen büyük ayrılık, zaman zaman karışıklıklara yol açmış, 1766 da da Lehistan diyeti (parlâmento) Roma papasını tanımıyan Hıristiyan tebaasına eşit haklarla tam bir vicdan hürriyeti vermeyi reddedince B. R. nın Slutsk şehrinde ayaklanma baş göstermi.

1772 de Rusya, Prusya ve Avusturya arasında Lehistanın ilk paylaşılması neticesinde Dvina ile Prut, Rusyanın sınırı oldu, böylece B. R. nın 1 600 000 nüfuslu bir kısmı Rusya idaresine geçti. Lehistanın 1793 teki ikinci paylaşılması neticesinde, Rusya, B. R. nın geri kalan kısmını, Kara Rusyanın (Berezina'nın batısında, Pripet ile Niemen [Neman] arasında uzanan topraklar) büyük bir kısmını ve Dnepr'in batısındaki Ukraynayı elde etti. 1795 te üçüncü paylaşmada da Rusya, Kurland'ı ve Litvanya ile Kara Rusyanın geri kalan kısımlarını aldı. Rusya ile Lehistan arasındaki bu uzun mücadele sırasında, B. R. toprakları üst üste harb sahnesi olarak yakılıp yıkıldı bölgenin de iktisadî ve medenî seviyesi iyiden iyiye düştü. 1812 de Napoléon orduları Smolensk yolu ile Moskovaya giderken ve oradan dönerken bu memleketten geçti. O zaman uğranılan tahriplerin izleri 1914 harbine kadar hâlâ silinmemiştir. Harb sahnesine yakın olmasından dolayı 1916 da Rusyanın geçirdiği kargaşalık ve felâketlerden payını aldı.

1917 İhtilâlinden sonra, batı cephesinden gelen işçi, asker ve köylülerden bir komite eliyle sovyet sistemi kurma teşebbüsüne geçilmiştir. Fakat Şubat 1918 de Minsk ve Dnepr'e kadar uzanan bütün bölgeyi işgal eden Alman ordusu, aynı yılın Kasım ayında, Alman ada kopan ihtilâlden sonra, çekilmek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine işçi ve köylü sovyeti (konsey) nce bağımsız bir B. R. cumhuriyeti ilân edilmiş, birleşik bir Litvanya ve B. R. cumhuriyeti kurmak üzere teşebbüse geçilmiştir. Fakat 1919 un ilk günlerinde harb yeniden patlıyarak Polonya ordusu bölgeyi tekrar işgal etmiştir. Nihayet 1921 de imzalanan Riga antlaşmasiyle Polonya, Rusya ve Ukrayna arasında barış hali ilân edilerek B. R. nın batı kısmı Polonya idaresine geçmiştir. 1924 ve 1926 yıllarında Sovyetler Birliği hükümeti B. R. sınırını doğuya doğru genişleterek Vitebsk ve Gomel' ile Soj'un doğu kıyısı boyunca uzanan toprakların ince uzun bir kısmını sınırları içine almıştır. Kasım 1939 da Polonya-Alman harbi sırasında Sovyetler Birliği, Polonyanın B. R. illerini (Grodno, Brest, Baranoviçi, Molodecno, Pinsk bölgeleri) işgal ederek Sovyet B. R. siyle birleştirmiştir. 1941 de Alman orduları, burasını istilâ etmişlerdir. B. R., Temmuz 1944 te, Sovyet orduları tarafından geri alınıncaya kadar Alman işgali altında kalmıştır. 1944 te Polonyadaki Białystok bölgesi de B. R. ya ilhak edilmişse de 1945 Ağustosunda yeni sınır Polonya lehine hafif bir tashih görmüş ve Białystok bölgesi geri verilmiştir. Böyle o'mıkla beraber, B. R. nın yüzölçümü ile nüfusu eskisinin hemen iki misline çıkmıştır. İkinci Dünya Harbinden sonra, Sovyetler Birliği içinde Ukrayna ile beraber B. R. ya da hariçi temsil hakkı verilmiş ve B. R. başlıbaşına bir devlet olarak 1945 te Birleşmiş Milletlere katılmıştır. B. R. bayrağı için bk. BAYRAK, levha.

BEYAZ ŞARAP (Fr. Vin blanc, Lat. Vinum album), rengi yeşilimsi sarıdan koyu sarıya kadar değişen bir şarap cinsi. En aşağı % 9 alkollüdür. Fazla potasyum tartaratlı ve az tanenlidir. Mürekkep ipeka şurubu yapmakta kullanılır.

BEYAZBURUN (Cercopithecus petaurista), maymunlar (Anthropoidea = Simiae) takımının serkopiteside (Cercopithecidae) familyasından bir maymun türü. Burun delikleri arasındaki septum dardır (catarrhina). Eski Dünya maymunlarındandır. Sırtı siyahımsı kahverengidir. Sırt tüylerinde altın renginde parlak halkalar vardır. Alın hizasında bir kulaktan diğerine uzanan geniş siyah renkli bir şerit başın üstünde bir tacı andırır. Kuyrukları uzundur. Ağaç hayvanları olduklarından iyi tırmanırlar. El ve ayaklarını aynı derecede kullanırlar. Hareketli canlı hayvanlardır. Batı Afrikanın sık ormanlarında çoğu topluca yaşarlar.

BEYAZDENIZ (Rus. *Beloe More*), Avrupanın kuzeyinde, Kola ve Kanin yarımadaları ve Rus toprakları arasında bir deniz girintisi. Kuzey Buz Denizinin bir kolu olan B. in yüzölçümü 85 000 km², en derin yeri 329 m dir. Tuzluluğu azdır (% 026). Yılın çoğu zamanında donmuş bulunur. Yalnız Mayıstan Eylûl başına kadar gemiler işler. B., balıkça zengindir (bilhassa morina ve çitari), balıkçılık canlıdır. Bu denizi ilk defa 1553 te İngiliz Richard Chancellor tanıtmıştır.

BEYAZIT (şahıslar): bk. BAYEZİD.

BEYAZIT, İstanbulun meşhur semtlerinden biri. Adını burada II. Bayezid tarafından yaptırılan camiden (bk. BEYAZIT CAMİİ) almıştır. Aynı ismi taşıyan büyük bir meydan, semtin merkezini ve İstanbulun en hareketli trafik merkezlerinden birini teşkil eder.

B., bugün İstanbul vilâyetinin belediye sınırları içinde bulunan ve aynı zamanda şehrin birer belediye şubesini

teşkil eden on ilceden Eminönü ilcesindeki beş bucaktan birinin de adıdır. B. bucağı başta Atatürk Bulvarı, Ordu ve Yeniçeri caddeleri (Aksaray tramvay yolu ve Divan yolu), Uzun çarşı, Fincancılar yokuşu, Türk Ocağı Caddesi, Vezir Hanı Caddesi olmak üzere, mühim yollarla sınırlanarak şehrin oldukça mamur ve mühim bir kısmını kaplamaktadır. B. bucağının avrıldığı on mahallenin adları ve numaraları şunlardır: Balaban (39) Beyazıt(14), Camcı Ali (38), Kalender hane(50) Kemalpaşa (40), Mercanağa (10), Molla Hüsrev (49), Süleymanive Elmaruf(45) Sururi(6) Tava Harun(11). İstanbulun B. bucağı sınırları içirde oturan nüfus 21 457 (1945) kişi ise de gündüzleri çarşılarda ve hanlardakı ticaret evleriyle iş yerlerinde, bunun üç dört misli insan toplanmaktadır. B. bucağı hudutları içinde, eski ve yeni binalariyle İstanbul Üniversitesi Beyazıt, Süleymaniye, Şehzade. Lâleli ve Nur-i-Osmanive camileri, Beyazıt ve Süleymanive medreseleri, B. Yangın Kulesi(b. bk.), Türk ve İslâm Eserleri Müzesi (b. bk.) üniversite Beyazıt umumî Süleymaniye ve İstanbul bel divesi şehir kütüphaneleri gibi. İstanbulun başlıca kültür müesseselerivle hirçok sanat eserleri; Kapalı[Büyük]Çarşı (bk. ÇARŞI). Bedesten (b. bk.) Mahmut Paşa Yokuşu, Bakırcılar, Mercan Yokuşu ve Büyük Valıdehanı başta gelmek üzere Çuhacı Hanı, Mercan Ağa Hanı, Kızlar Ağası Hanı, Pastırmacı Hanı Sepetçi Hanı, v. b. gibi şehrin canlı ticaret ve el sanatları merkezleri toplanmış bulunmaktadır. Bozdoğan kemeri (b bk)nin mühim bir kısmı da B. hudutları içindedir.

Bizans devrinde B. meydanında, Büyük Konstantinos tarafından yaptırıldığı söylenen Forum Theodosii veya F. Tauri (bk FORUM) vardı. Bunun arkasında Üniversite binası yerinde de şehrin başlıca binalarından birini teşkil eden eski Senato Sarayı bulunmakta ve bu kısma Capitolium tepesi adı verilmekte Bizansın V. yüzyılda kurulmuş olan yüksek hukuk okulu da burada öğretim yapmakta idi. İstanbulun fethi sıralarında harap ve terk edilmiş bir halde

Beyazıt meydanı ve kulesi

olan bu sarayı Fatih yıktırarak, yerine bir saray yaptırmış (1454 1459) ve şimdi Topkapı Sarayı adını alan Yeni Saray yapıldıktan ve Padışah buraya yerleştikten sonra (1472) buna Eski Saray (b. bk.) adı verilmiştir.

Beyazıt camii

BEYAZIT CAMİİ. İstanbulda Osmanlı hükümdarlarından II. Bayezid adına yapılmış olan cami. İstanbulda, sonradan kendi adı ile anılan semttedir. Temeli 1501 de atılan cami 1505 te tamamlanmıştır Mimar Hayreddin (b. bk) in eseri olduğu rivayet edilen B C., Türk mimarlığının en güzel binalarındandır. Cami iki minareli olup minareleri birer şerefelidir. Minarelerinin arasındaki mesafe 87 m dir. Plânı kare şeklinde olup ortadaki büyük kubbe dört fil - ayağı ve iki kalın direk üzerine dayanan kemerlere oturtulmuştur. Mihrapla cümle kapısı taraflarında birer yarım kubbe ve harimin doğu ve batı taraflarında van yana ve aksa paralel dörder küçük kubbe vardır. Kapı cihetinden sağ ve solunda birer çıkıntı yapan beşer kubbeli birer ekleme bulunmaktadır. Bunlardan sağdakinin önüne sonradan (1766 dan önce) Velıyüddin Efendi (b bk) kütüphanesi ilâve edilmiştir. B. C. nin revaklı şadırvanı süs ve âhenk bakımından çok güzeldir Kıble kapısının, mihrabın üstündeki ve büyük kubbenin göbeğindeki vazılar Şeyh Hamdullah (b. bk)a aittir. Mihrap tarafındaki bahçede Bayezidin türbesi ile Beyazıt meydanına bakan medresesi vardır. Bu medrese İstanbul belediyesi tarafından İnkılâp Müzesi ve Şehir Küküphanesi olarak kullanılmaktadır.

BEYAZIT YANGIN KULESİ, İstanbulun herhangi bir tarafında çıkan yangını derhal görmek ve itfaiye teşkilâtına ve diğer ilgililere hemen haber vermeği sağlamak amaciyle Beyazıtta yapılmış olan gözetleme kulesi. Yeniçeri ocağı kaldırıldıktan (1826) sonra Seraskerlik dairesine tahsis edilen Eski Saray (b. bk.)ın büyük avlusunda bir yangın kulesi yapılmasını II. Mahmut,

Serasker Ağa Hüseyin Paşaya emretmiş ve böylece inşasına başlanan bu kule. 1828 tarihinde tamamlanmıştır. Yesarizade Mustafa İzzet Efendi (b. bk.)nin yazısı ile bir de kitabesi vardır Bu kule yapılmadan önce Süleymaniyede şimdi Fen Fakültesi Botanik Enstitüsünün bulunduğu yerdeki Ağakapısında ahşaptan bir yangın köşkü vardı. Padişah Eski Sarayı Serasker kapısına tahsis edince, Yangın kulesinin de buraya naklini istemiş ve burada ilk önce yine ahşaptan bir kule yapılmıştı. Asâkir - i Mansûre birliklerine alınmış olan bir kısım yeniçeri döküntüleri tarafından bir müddet sonra çıkarılan bir ayaklanma sırasında kasten ateşe verildiğinden bu kule yanınca padişah yeniden, fakat taştan yapılmasını emretmiş bugünkü mermer kule böylece meydana gelmiştir. İlkin üst kısmı yine ahşaptan yapılmıştı. 1849 da bu kısım da üç tabaka halinde taştan yapılmış, lâkin 1894 te olan büyük yer sarsıntısında hasara uğradığından, bir müddet kendi haline bırakılmış ve sonradan tamir edilerek tekrar kullanılmağa başlanmıştır. Yüksekliği 85 m dir. Birinci katına 180 basamaklı bir merdivenle çıkılır.

İstanbul ve çevresinin en güzel panoramasını temaşa etmeğe imkân veren bu yerde, vazifeli memurlar, şehri dürbünle devamlı olarak gözetlemekte ve bir yangın belirtisi görünce itfaiye teşkilâtına haber vermektedirler; yangının devamı müddetince B. Y. K. ne işaret olmak üzere gündüzleri sepet. geceleri fener asılmaktadır. Şehirde telefon tesisatı yapılmadan önce, yangını haber verme işi, «köşklü» denilen birtakım hususî vazifeliler tarafından yapılırdı. Bunlar kırmızı renkte bir ceket giyerler, bellerine tokalı bir palaska kemeri takarlar, ellerinde bir kısa mızrak taşıyarak yangını haber vermek üzere, koşa koşa şehrin muhtelif istikametlerine dağılırlar ve o semtlerin karakollarına ve mahallelerdeki tulumba sandıklarının merkezi olan kahvelere haber verirlerdi. Geceleri ayrıca bu haberi hangi saatte olursa olsun, mahalle bekçileri de «Yangın var!» diye bağırarak ve arkasından semtini söyliyerek mahalleleri halkına duyururlardı. Resim için bk. BEYAZIT.

BEYAZİZADE, Ahmet (1638 - 1687), XVII yüzyıl Türk bilginlerinden. 1651 de Istanbul kadısı olan Hasan Beyazî Efendinin (ölm. 1653) oğludur. Müderrisliklerde ve vilâyet kadılıklarında bulunduktan sonra 1675 te İstanbul kadısı, 1683 te de Rumeli kazaskeri olmuş ve iki yıl bu vazifede kalmıştır. Kelâm ilminde mütehassıs olan B nin, fıkıh eserleri ve Halebde müftü Kevâkibîzade Mehmet Efendi ile altı fende yaptığı mübahaseleri topliyan *Sevanıh'ul-Ulûm* adlı bir kitabı vardır. Hiçbiri basılmamıştır. B., Derviş Abdi (b. bk.) nin yetiştirdiği ünlü ta'lik hattatlarımızdan da biridir.

BEYAZLARLA MAVİLER (Fr. Blancs et Bleus), Fransada Büyük İhtilâlde Vendée'li kıralcı âsilere, beyaz bayraklarından, ayaklanmayı bastıran cumhuriyetçi askerlere de mavi üniformalarından dolayı verilen adlar. Sonradan bu adlar genişletilerek. kıralcılara ve cumhuriyetçilere B. M. denilmiştir. İkinci Cumhuriyet devrinde mutedil cumhuriyetçilere «mavi», sosyalist cumhuriyetçilere «kırmızı», kıralcılara da «beyaz» denilmiştir.

BEYAZLARLA SİYAHLAR (İtal. Bianchi e Neri), İtalya tarihinde. 1296 ya doğru Pistoia'yı birbirine katan iki partiye verilen adlar. Her ikisi de Cancellieri ailesindendir. Sonradan bu iki yeni ad Floransa'ya da girmiştir. Bu şehirde Cerchi ailesi, Beyazlar (Ghibellini) ın, Donati ailesi de Siyahlar (Guelfi) ın başında idi. Dante Alighieri ile Petrarca'nın babası, Beyazlardan oldukları için, 1302 de sürülmüşlerdir.

BEYAZMETAL, makine yataklarında kullanılan kurşun alaşımlarından biri. Bileşiminde % 5 kalay, % 15 antimuvan, % 1.5 bakır ve % 78,5 kurşun bulunur. Beyazmetal ısıyı iyi iletir, sürtünme direnci yüksektir. döküme pek elverişlidir.

BEYAZMUKALLİT (Hippolais pallida), ötücü kuşların (Passeres) çalı bülbülleri veya ötleğen kuşları (Sylviidae) familyasından bir tür. Boyu 13 cm. tüyleri yumuşak, karnı ve gözünün üstü kirli beyaz, sırtı grikahverengidir. Gaga ucu sivridir. Böcek yer. Ovalarda olduğu kadar dağlık bölgelerde ve suya yakın ormanlarda da yaşar. Güney Avrupa, Kuzey Afrika, Suriye, Kafkasya ve İranda bulunur. Türkiyede de yaşar. Göçmen bir kuştur. Güney Arabistan ve Doğu Afrikada kışlar.

Beyazmukallit

BEYCUMA, Zonguldak kömür bölgesinin güney bölümünde bir bucak Merkezi 768 (1950) nüfuslu Kasımlar'dır. B., Zonguldak limanına düzgün bir şose ile (25 km) bağlı olduğu gibi, şoselerle Çaycuma üzerinden Bar'ın'a Devrek üzerinden de Bolu ve Ereğli'ye bağlıdır. 10 km kadar doğusundan Karabük - Zonguldak demiryolu geçer. Halk, çiftçilik ve işçilikle geçinir.

Zonguldak ilinin merkez ilcesine bağlı bulunan B. bucağının nüfusu 9088 (1950) dir. Bucağa bağlı 17 köy vardır.

BEYÇAYIRI, Çanakkalenin Lapseki ilcesine bağlı bir bucak. Bucak merkezi olan B., 458 (1950) nüfuslu bir köydür. Boğaz kıyısındaki Lapseki'ye olan uzaklığı 23 km dır. Halk, çiftçilikle geçinir.

B. bucağının nüfusu 3 074 (1950) tür Bucağa bağlı 9 köy vardır.

BEYDAĞ (eski adı Balyanbolu) İzmirin Ödemiş ilcesine bağlı bir bucak. Merkezi 762 (1950) nüfuslu Pazaryeri'dir. B., şose ve araba yolu ile Ödemiş ve Tire kasabalarına bağlıdır. Kuzeyinden Küçük Menderes ırmağının yukarı bölümü geçer. Irmak boyu düzlüktür. Güneyi ise dağlık ve tepelik olup, burada eskiden işletilmiş maden ocakları vardır. Halk çiftçilik yapar. hayvan besler.

B. bucağının nüfusu 10854 (1950) tür. Bucağa bağlı 21 köy vardır.

BEYDİKZİYAT DAĞI, Sıvasın Kangal ilcesine bağlı Yellice bucak merkezinin güneyinde dağ. Yüksekliği 2518 m.

BEYDİLİ, Ankaranın Nallıhan ilcesine bağlı bir bucak. Merkezi 633 (1950) nüfuslu Gerede köyüdür. B., 35 km kadar kuzeydoğusundaki Nallıhana araba yolu ile bağlıdır. 8 km güneyinden Sakarya ırmağı geçer. Irmak boyundaki çukur yerlerde meyva ve sebze bahçeleri vardır. Daha yüksekçe yerle de ekin tarlaları uzanır.

B. bucağının nüfusu 6159 (1950) dur. Bucağa bağlı 19 köy vardır. Köyler küçüktür.

BEYDİLİ, Oğuz (İslâm devrinde umumiyetle Türkmen) boylarından biri. XIV. yüzyılın başlarında yazmış olduğu *Cami'üt-tevârih* adlı büyük cihan tarihinde Oğuz Türkleri'nin nesep ve tarihleri hakkında mühim bilgiler veren Reşidüddîn, bu boy adının «büyüklerin sözü gibi aziz olur» mânasına geldiğini söylemektedir. XV. yüzyılın birinci yarısında yaşamış olan Türk müellifi Yazıcı oğlu Ali Efendi ile XVI. yüzyılın ikinci yarısında vefat eden Harizm hükümdarı Ebü'l-Gazi de bu sözü hemen aynı şekilde açıklamaktadırlar. Bugünkü araştırmalar, bunun ilmî bir açıklama olmadığını göstermekle beraber B. nin mânası da kesin olarak tâyin edilememiştir. Bu adın *bey* (= beg-beğ) ile *dil* (= tutsak veya söz) den kurulma bir bileşik kelime olduğu ve beyin tutsağı veya beyin sözü mânasına geldiği ihtimali üzerinde durulmaktadır.

I. *Oğuz geleneğinde B. ler:* Reşidüddîn'in Oğuz soy listesinde B. boyu, Oğuzların asîl ve şerefli kolu sayılan Bozok (b. bk.) kolunda yer almaktadır. Bu boyun aynı addaki atası Avşar, Kızık ve Karkın boylarının atalariyle kardeş olup hepsi Oğuz Hanın üçüncü oğlu Yıldız'a bağlanmaktadır. Bu dört boyun ortak olan ongunları (totem kuşları) Tavşancıl adlı yırtıcı kuştu. Reşidüddîn'in Oğuz Türklerinin İslâm olmazdan önceki tarihleri hakkında yazdığı rivayetler arasında, B. boyuna mühim bir yer verilmemekle beraber, Kayı, Yazır, Avşar ve Eymir boyları ile birlikte hükümdar yetiştiren boylardan olduğu işaret edilmektedir. Hattâ aynı müellif, tarihî Harizmşah Türk sülâlesinin bu boydan olduğunu iddia etmekte ise de bu iddianın tarihî hiçbir temele dayanmadığı anlaşılıyor.

II. *Tarihî hayatları*: B. adına ilk olarak, eserini XI. yüzyılın ikinci yarısında yazmış olan Kâşgarlı Mahmud'un Oğuz boyları listesinde raslanmaktadır. Bu büyük Türk müellifi, listesine aldığı 22 Oğuz boyu arasında B. adını yazmakta ve hayvanları ile eşyalarına vurduğu damganın şeklini vermektedir. İranlı müellif Fahrüddîn Mübarekşah'ın 1206 yılında tamamlamış olduğu tarihinde geçen Oğuz boyları arasında B. adı görülmektedir.

Çoğu Oğuz boyları gibi, B. lerin de XI. yüzyıl ortasında yapılan Selçuklu fütühatına katıldıklarını gösteren tarihî bilgiler yoktur. Bununla beraber onlardan mühim bir kolun Selçuklu İmparatorluğunun kurulmasında rol oynadığı ve Anadoludaki ilk Türk istilâsına katıldığı söylenebilir. Selçuklu İmparatorluğunun kuruluşundan XIV. yüzyılın ikinci yarısına kadar, yine çoğu Oğuz boyları gibi, kaynaklarda B. ye raslanamıyor. Yalnız şu kadarı söylenebilir ki, Selçuklu fütühatına katılmıyarak boy teşkilât ve geleneklerini koruyan kolları, XII. yüzyıl ortasında Horasanda, üzerlerine yürüyen Selçuklu hükümdarı Sancar'ı yenip esir ederek muhteşem imparatorluğuna son veren Oğuzlar arasında bulunmuşlar ve sonra da Moğol istilâsı üzerine Azerbaycan ve Doğu Anadoluya gelmişler, Moğol istilâsının adı geçen bölgelere de geçmesi üzerine başka Türkmenler ile beraber Suriyeye göç ederek yeni kurulmuş olan Memlûk devletine sığınmışlardır. Bir Memlûk müellifi, Moğolların baskısından kaçıp Memlûk devletine sığınan Türkmenlerin 100 bin aile olduğunu ve Sultan Baybars'ın bu kaçan Türkmenlere Gazze'den Sis (bugünkü Kozan) e kadar uzanan yerde iktalar vermiş olduğunu söylemektedir. XIV. yüzyılda B. boyunu, Gazze'den Sis'e (Kozan) ve Diyarbekire kadar olan yerlerdeki Türkmenler arasında görüyoruz. Yüzyılın ikinci yarısında yazılmış bir Memlûk inşa kitabında bu boyun başında Taşgun oğullarının bulunduğu yazılmaktadır. Bu B. kolu Moğol hâkimiyetinin çökmeye yüz tutması üzerine harekete geçen Şam (Suriye) Türkmenleri arasında bulunarak bu Türkmenlerin siyasî faaliyetlerine muhtelif kısımlar halinde katılmışlardır. Böylece mühim bir kısmı Suriyeden ayrılıp Güney ve Doğu Anadoluya, daha sonra oradan da İrana giderek Dulkadırlı, Ramazanlı Akkoyunlu ve Safevî devletlerinin kurulma ve gelişmelerinde mühim roller oynamışlardır. Bu siyasî rollerinin neticesi olarak B. lerin XVI. yüzyılda Anadolu ve İranda çeşitli kollar halinde yaşamakta oldukları görülüyor.

A. Anadolu B. leri: XVI. yüzyılda Anadoludaki B. ler, başlıca Haleb Türkmenleri, Yeni-il, Boz-ulus ve Dulkadırlı adlı Türkmen illeri arasında yaşamaktadırlar.

Haleb Türkmenleri: Haleb Türkmenleri içindeki B. kolu, çeşitli oymakları olan oldukça mühim bir koldur. Türk arşivlerindeki vergi tahrir defterlerinden anlaşıldığına göre, B. boyu, nüfusunun çokluğu ve oymaklarının sayısı bakımından Haleb Türkmenlerinin en büyük zümresidir. Bu sebeple Haleb Türkmenleri soy defterlerinde hep başta anılmaktadır. Kanunî devrinin ilk yıllarında 40 oymağı vardı. 260 vergi nüfusu olan birinci oymak doğrudan doğruya boyun adını taşımaktadır. Bu oymağın 20 evlik ufak bir kolu da Haleb eyaletinin doğu taraflarında yaşamakta idi. Bu oymaktan, Küçük Karacalu, Büyük Karacalu, Kürtler, Bozlu ve Bayram oğlu Veli cemaatlerinden sonra B. boyunun en mühim oymağı olan Bozkoyunlu cemaati geliyor. Bu oymak birkaç kola ayrılmış olup bu kolları beg unvanını taşıyan kimseler idare etmektedir. Bunlardan 23 vergi evi kadar olan birincisi, tamamiyle beg unvanı taşıyan kimselerden meydana gelmiştir. Bu kolun başında o zamanlar At-güden Beg oğlu Karaman Beg bulunuyordu. Boz-koyunlu oymağının büyük bir kolu da Haleb Türkmenlerinin Yeni-ildeki teşekkülleri arasında yaşamakta idi ki, bu koldan biraz aşağıda ayrıca bahsedilecektir. Defterde 22. sırada geçen Ulaşlu oymağı, Gâvur dağlarından bir kısmına adını veren ve XIX. yüzyılın ikinci yarısında Fırka-i islahiye tarafından tenkil olunan aynı addaki aşiret olsa gerektir. 25. oymak, Tatlu adını taşımaktadır. O zaman 177 vergi nüfusu olan bu oymak, bazan Tatalu şeklinde de yazılmıştır. B. kabîlesinin 26. ve 27. oymakları dinî bir mahiyet taşımaktadır. Fertleri tamamiyle şeyhlerden olan bu oymakların birincisi Hoca Ali Şeyh adını taşır ve 4 şeyh ailesinden meydana gelmiştir. Defterde bu şeyhlerin kadîmden er ocağı olup bir senede üç defa Kur'an hatmedip sevabını Padişah Kanunîye eda ettikleri ve duaları makbul kimseler oldukları yazılıdır. Yine şeyhlerden meydana gelmiş olan ikinci oymak Bozgeyikli adını taşıyor. 17 kişi olan bu oymak mensuplarının «kadîmden vâcib'ür-reaya kimesneler» oldukları «evlerine kurban çırak gelür dervişler» idikleri ve hem B. cemaatinin ululan oldukları söyleniyor. Bozgeyikli adını taşıyan ve şeyhlerden meydana gelmiş olan bu oymak hakkında defterde pek mühim bilgiler verilmektedir. Çünkü, böylece bugün dahi güneyli Türkmenlerin biricik büyük velîsi olan Bozgeyikli Dedenin gerçekten tarihî bir şahsiyet olduğu, hangi Türkmen kabîlesine bağlı bulunduğu anlaşılabiliyor. Ayrıca Bozgeyikli Dedenin evlâtları olduğu meydana çıkıyor ki, bunlar Türkmen geleneğine göre kabîleler arasındaki anlaşmazlıklarda arabuluculuk ve barışçılık etmişlerdir. B. kabîlesinin nüfusu ve oymaklarının sayısı daha sonraki devirlerde devamlı olarak artmıştır. XVII. yüzyılda çoğu Türkmen kabîleleri öteye beriye dağıldıkları halde,

B., kabîle teşkilâtını koruyabilmiştir. Tarihçi Naima'ya göre Türkmenler, Haleb'den Divarbekire kadar uzanan toprakların en güzel yaylaklarını elde bulundurmakla beraber, gene de rahat durmıyarak ovalardaki halkın ekinlerini hayvanlarına çiğnetmişler ve devlete olan vergi borçlarını ödemekten çekinmişlerdir. Bu sebeple 1630 yılında Bağdadı geri almak için gönderilen Sadrâzam Hüsrev Paşa Haleb'den hareket etmeden önce mühimce bir kuvvetle bu kabîleyi yola getirmiş ve mîriveden borçlarına karşılık 10 bin koyun ve yüz kadar develerini almıştır.

2. *Yeni-il*. Sıvasın güneyinde, Kangal, Mancınık ve Alaca-Han bölgelerini içine alan Yeni-ilde, Haleb Türkmenleri arasındaki B. teşekkülünün bir kolu yaşamaktadır. Bu kolun Kanunî devrinde üç oymağı vardı; III. Murat zamanında büyük bir kısmı Emtılekli ve Bozkoyunlu oymaklarından meydana gelmiştir. Kolun Hoca Fırûzlu. Arablu. Sancar, Güneş, Fakılu ve Kazlı adlı cemaatleri Emtıleklü oymağına bağlıdır. Başında Şefaat Beg bulunan Bozkoyunlu oymağı ise beş kısma ayrılmıştır.

B. kabîlesinin gerek Haleb Türkmenleri arasındaki ana kolu ve gerek Yeni-ildeki kolu, Osmanlı Devleti tarafından, adı bugün dahi Türkmenler arasında dolaşan Firuz Beg'in oğlu Şahin Beg başta olmak üzere, muhtelif bey ve kethüda (oymak reisi) ların emrinde 1691 de Avusturyaya açılan sefere çağırılmışlardır. Bundan bir yıl önce (1690) kabîlenin Bozkoyunlu ve Kara-şeyhlü oymakları Elbistan'ı kuşatmışlar ve kasaba halkına bir hayli zarar vermişlerdir. 1692 de Arap eşkıyasının hücumlarından perişan bir hale gelmiş olan Rakka bölgesini şenlendirmek maksadiyle Haleb Türkmenleri, Yeni-il ve Boz-ulus'a bağlı aşiretlerin mühim bir kısmını bu bölgeye yerleştirmişlerdi. Bu arada B. kabîlesi cemaatlerine de Rakka'nın güneyinde Fırata karışan Belic çayı kenarında yurt verilmiştir. Bu oymaklar arasında kabîlenin Yeni-ildeki kolu Bozkoyunlu Kara-Şeyhlü, Beğmişlü ve Arablu oymakları başta geliyordu. Bu iskân işi sırasında Bozkoyunlu teşekkülünün başında Firuz Beg oğlu Şahin Beg vardı ki, bugün bile güneydeki Türkmenlerin Rakka iskân hâtıraları arasında yaşamaktadır. Rakka'ya iskân olunan B. aşîretinin bir kısmı orada yerleşip kalmıştır. Bu bölgede yaşamak istemiyen bazı B cemaatleri da Rakka'dan ayrılarak Haleb, Ayıntap Hatay, Çukurova ve Yeni-il bölgelerine yerleşmişlerdir.

3. *Boz-ulus*. Divarbekir bölgesinde yaşıyan Boz-ulus arasındaki B. kolu. Ak-koyunlu faaliyetinde bulunmuş bu addaki kuvvetli bir teşekkülün kalıntısıdır. Ak-koyunlu faaliyetine katılan B. lilerin başka bir kısmı Safevî hizmetindeki B. kolunun teşekkülünde bulunmuş olacağı gibi, bir kısmı da her halde kabîle adını bırakarak başka adlarla yaşamakta devam etmişlerdir.

4. *Ramazanlı ili*: Adana ve İçel taraflarında yurt tutmuş olan Ramazanlı ulusuna bağlı bulunan B. kolu, XV. yüzyılın sonlarında İçel sancağındaki Gülnar kazası köylerinde yerleşmiş bir halde bulunuyor. II. Bayezıd zamanında yazılmış bir defterde bu kolun 14 köyü anılmaktadır ki, bir kısmının adları zamanımıza kadar kalmıştır. Aynı defterde bulunan bir kayıttan, kolun başındaki boy beyi ailesinin (evlad-ı B) tımar sahibi olduğu anlaşılıyor. Kanunî devrinde yazılmış başka bir İçel defterinde. bu B. kolunun henüz yerleşmemiş bir oymağı görülmektedir.

Bu 56 evlik B. oymağı, İçel sancağında dağınık bir halde yaşamakta idi. Bu koldan başka bir cemaat da Tarsus bölgesindeki Kosun kabîlesi oymakları arasında bulunmaktadır 54 vergi nüfusu olan bu oymak, Kanunî devrinde çeşitli ekinliklerde çiftçilik etmekte idi. Bugün Anadolunun bazı yerlerinde B. adını taşıyan köyler vardır. XVI. yüzyılda. bu kabîlenin adını taşıyan yerler, bugünkünden birkaç misli fazla idi.

B. İran B. leri: İrandaki B. ler hakkındaki tarihî bilgiler, XVI. yüzyıl başında Safevî devletinin kurulması ile başlamaktadır. B. lerin Safevîlerden önce İrana hâkim olan Karakoyunlu ve Akkoyunlular hizmetinde bulunup bulunmadıkları bilinmiyor. 1500 de Erzincana gelen genç Safevî şeyhi İsmail harekete geçme zamanının geldiğini bildirerek. Anadolunun muhtelif yerlerindeki Kızılbaş Türkmen kabîlelerini yanına çağırmıştı. Genç Kızılbaş şeyhinin bu davetine koşuşan kabîlelerin başında Şamlu kabîlesi geliyordu ki İrandaki B. ler işte bu teşekkülün en mühim oymağıdır. Şah İsmailin Ceyhundan Fırata kadar uzanan bölgede Safevî devletini kurmasında ve bu devletin siyasî tarihinde Şamlu kabîlesi ve dolayısiyle B. liler pek mühim bir rol oynamışlardır. Adından da anlaşıldığı gibi, Şamlu kabîlesinin coğrafî kökü Suriye ile Güney Anadolu idi. Bundan ve başka birçok delillerden, işaretlerden anlaşılıyor ki İrandaki B. ler. yukarıda Haleb Türkmenleri arasında gördüğümüz B. lerden ayrılmışlardır. Şamlu kabîlesinin Safevî emîrleri arasında bulunan reislerinden doğrudan doğruya B. lerden olduklarını bildiğimiz şahısların adları aşağıdadır: Safevî tarihçisi Hasan Beg Rumlu'ya göre, Şah Tahmasb'ın kardeşi Elkas Mirza'nın komutanlarından olan Bereket Halife, bu kabîledendi. Elkas'ın hükümdar olan ağabeyi Tahmasb'a isyanı sırasında, Bereket Halife kendi adamları ile birlikte efendisini terk ederek Tahmasb'ın yanına kaçmıştır. Tahmasb ve halefleri II. Şah İsmail ve Sultan Mehmed zamanlarındaki Şamlu emîrlerinden hangilerinin B. den oldukları bilinmiyor. Şah Abbasın komutanlarından olup ilk önce Eşik Ağası başılığı yapmış ve daha sonra Merv ve Kuh-gilûve valiliklerinde bulunmuş olan Nakdi Han bu kabîleden idi. Nakdi Hanın oğlu Zeynel Beg (sonra Han) aynı devirde mühim memuriyetlerde bulunmuş ve Şah Abbas'ın haleti Safî zamanında da Safevî ordusu başkomutanı olmuştur. Lâkin Zeynel Han bu son büyük memuriyetinde iken Osmanlı sadrâzamı Hüsrev Paşa tarafından Hemedan civarında ağır bir bozguna uğratılmış ve bundan dolayı memuriyetini ve hayatını kaybetmiştir. Zeynel Hanın Saru Sultan adlı bir kardeşi vardı ki, bu zat Şah Abbas tarafından Kerbelâ ve Necef gibi, kısa bir müddet için Osmanlı hâkimiyetinden çıkmış olan ve şiilerce mukaddes sayılan yerlerin idaresine memur edilmiştir. Şah Abbas devri emîrlerinden olan Mehmed Beg de B. kabilesinden idi. Mehmed Beg 1612 de ölünce, serveti. çocuğu olmadığından, o zaman Eşik Ağası başı olan Haydar Bege kalmıştır. Şah Abbas devri B emîrlerinden birisi de Gündoğmuş Sultan idi Abbas'ın Bağdad seferi sırasında Osmanlı ülkesine katılan Kerkük bölgesindeki Taûk'ta bulunuyordu. Oradan Şah Abbas'ın huzuruna gelip hizmet arz eden Gündoğmuş. Safevî hükümdarından sultanlık pâyesini almış ve onun Şah-sevenleri arasına katılmıştır. Böylece başında bulunduğu B. kolu ile birlikte Safevî hizmetine giren Gündoğmuş Sultan sonraları Azerbaycan'da muhtelif iktalar elde etmiştir. Yine B. lerden Ahmet Beg ile Kapan Sultan da aynı hükümdar zamanında yaşa-

mışlardır. Birincisi 1594 yılında Gîlan'daki Lahican şehri muhafızlığına tâyin edilmiş, diğeri de Gânrûd hâkimliğinde bulunmuştur B. kolunun, Şamlu teşekkülüne bağlılığı XIX. yüzyıla kadar devam etmiştir. XVIII. yüzyılda yaşamış olan *Âteşgede* tezkiresi sahibi meşhur Lûtf Ali Beg B. kabîlesindendir.

İrandaki B. ler, çoğu Türk kabîleleri gibi umumiyetle Azerbaycanda yurt tutmuşlar, XVIII. yüzyıldan itibaren tam yerleşik hayata geçmeye başlamışlardır. XIX. yüzyılda eski yaşayışlarını devam ettiren B. lerin nüfusu beş binden fazla değildi. Şamlu kabîlesinin B den sonra gelen İnallu, Avcı ve Harbendelü (Hudabendelü) adlı oymaklarının asıl kısımları, B. gibi, Haleb Türkmenleri arasında bulunmaktadır. Bütün bu oymakların aslında B boyundan olması ihtimali vardır.

B boyundan bir kola da İranın Esterâbâd vilâyeti ile Türkmenistandı yaşıyan Göklen adlı Türkmen ulusu arasında raslanmaktadır. Çakar adını da taşıyan bu B. kolunun nüfusuna dair bilgi yoktur.

BEYERKİ: bk. ARİSTOKRASİ.

BEYERLEIN [*bayırlayn*] **Franz Adam** (doğ. 1871), Alman tiyatro yazarı ve romancısı. Meissen'de doğmuştur. Askerlik aleyhinde bazı eserler yazmıştır. *Zapfenstreich*(Yat borusu) [1903] adlı piyesi büyük bir başarı kazanmıştır. Alman kışla hayatını canlandıran bu eser İngilizceye de çevrilmiş ve Amerika Birleşik Devletlerinde de oynanmıştır. Diğer eserlerinden anılmağa değenler: *Dämon Othello* [piyes, 1895], *Jena oder Sedan* (Jena veya Sedan) [1903], *Stimme Hegewalt* [roman, 1904]. *Der Grossknecht* (Baş kâhya) [roman 1905] *Ein Winterlager* (Bir kış kampı) [roman, 1906] *Stirb und Werde* (Öl ve ol!) [roman, 1910]. *Das Wunder des heiligen Terenz* (Aziz Terentius'un kerameti) [roman 1911].

BEYGİR GÜCÜ (kısalt. BG), teknikte kullanılan bir güç birimi. 1 BG = saniyede 75 kilogrammetre = 736 watt eder. 75 kg ağırlığında bir cismi 1 saniye içinde 1 m yüksekliğe çıkaran kuvvetin gücü, 1 BG dür Bu birim, ilk defa İngiliz fencisi James Watt tarafından konulmuş ve saniyede görülen 550 foot - pound'luk iş olarak tarif edilmiştir. Bu kadar iş 746 watt veya 76 kgm / sn eder İngilizler buna *horsepower* (HP) derler. Bununla beraber Almanya ve Fransa gibi Avrupa memleketlerinde ve bizde 1 BG = 75 kgm / sn olarak kabul edilmiştir. Adına rağmen bir beygir, sürekli olarak ancak 1 / 2 BG, bir insan ise 1 / 8 BG verebilir. Büyük bir lokomatifin gücü 3 000 BG, orta boyda bir otomobilinki ise 50 BG kadardır.

İndike BG: bir makinenin silindiri veya silindirleri içinde meydana getirilen gücün, 1) makinede çalıştırılan akışkanın indikatör diyagramından alınan ortalama basıncından, 2) pistonun yüzeyinden, 3) pistonun yolundan, 4) pistonun dakikadaki gidip gelme sayısından itibaren hesaplanan BG dür.

Fren veya efektif BG: bir makine veya motorun, 1) volan veya fren mili üzerinde kullanılan frenleme kuvveti, 2) bu kuvvetin tesir yarıçapı, 3) volanın veya milin dönme hızından itibaren hesaplanan BG dür.

Elektrik BG: elektrik birimlerinden çıkan 746 watt'lık güçtür.

BEYHAK, Horasan'ın Nişabur eyaletinde bir bölge. Başkenti önce Sebzvar'dan 6 km uzakta Hüsrevcird iken sonra Sebzvar olmuştur. Buraya bağlı köylerden biri Serbedar sülâlesinin kurucusu Emîr Abdürrezzâk'ın doğduğu yer olan Baştin'dir. Halkı koyu Şiîdir. Eskiden B ta mermer ocakları işletilmiştir.

BEYHAKÎ, Ebü'l - Fazl Muhammed ü' bnü Hüseyn (996 - 1077) İranlı tarihçi. Gazneliler hakkında 30 cildi aşan büyük bir tarih yazmıştır. *Tarih i Beyhakî* adı ile anılan bu büyük eserin yalnız Gazneli I. Mes'udun devrini anlatan küçük bir parçası kalmıştır. *Tarih i Beyhak* adlı kitabında bu eserden ve müellifinden bahseden ve B. gibi Beyhaklı olan İbn Funduk, onun Beyhak bölgesinde Hârisâbâd köyünde doğduğunu bildirmiştir. B, 1021 - 1022 yıllarından başlıyarak 19 yıl Gaznelilerin *Divanı Resâil* (b. bk.) inde hocası Ebu Nasr Müşkânın yanında çalışmıştır. 1039 yılında üstadı ölünce B genç sayıldığından onun yerine getirilmiştir B, bu vazifeye tâyin olunan Ebu Sehl Zevzenînin düşmanlığına uğramış, bu yüzden istifa etmişse de Sultan Mes'ud kabul etmemiştir. Mes'ud Dandakan'da Selçuklulara yenilip Gazneye dönünce B. yi müfettişliğe tâyin ederek pâyesini yükseltmiş, muharebede hainlikleri görülen subayların ifadelerini almağa memur etmiştir.

Sultan Mes'uddan sonra B. nin vaziyeti sarsılmış ve bir aralık cezaya da çarpılmıştır. Sonradan Abdürreşîd zamanında (1049 - 1053) yine *Divanı Resâil*in başına getirilmiştir. B., Gazneliler ile Selçuklular arasında sürüp giden savaşlara son veren antlaşmanın metnini kaleme almıştır. İbn Funduk, B. nin, Sultan Ferruhzad'ın ölümünden (1059) sonra eserini tamamlamak için vazifesinden ayrıldığını, münşiler için *Zinet'ül-küttâb* adlı bir eser daha yazdığını söylemektedir. Gazneliler devrine ait mühim belgeleri ihtiva ettiği anlaşılan bu eser henüz ele geçmemiştir.

BEYHAKÎ, el Beyhakî Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyn b. Ali b. Musa'l-Hüsrevcirdî 994-1066) Şâfiî Arap yazarı, hadîs ve fıkıh bilgini. Nişabur'dan 120 km uzakta Hüsrevcird'de doğmuş, Nişabur'da ölmüştür. Uzun geziler yapmış, birçok alanlarda, hususiyle kelâm ilminde geniş bilgiler edinmiştir. Memleketine dönünce İmam Şâfiî nin koyduğu esasları ve Şâfiî fıkhını okutmak üzere Nişabur'a çağrılmıştır. B nin Şâfiî fıkhına, nübüvvet ve risalete hadîse ait eserleri vardır.

BEYHESİYYE Hariciler'den bir kolun adı. B adı bu tarikatı kuran Ebu Beyhes'in adından gelmiştir. Bk. EBU BEYHES.

BEYİN merkez sinir sisteminin, kafatası içinde olan kısmı (tüm beyin). Embryologik olarak Ön orta, arka beyin keselerinden doğuşuna göre a) *Ön beyin*, b) *Orta beyin*, c) *Arka beyin* adlı üç bölüme ayrılır.

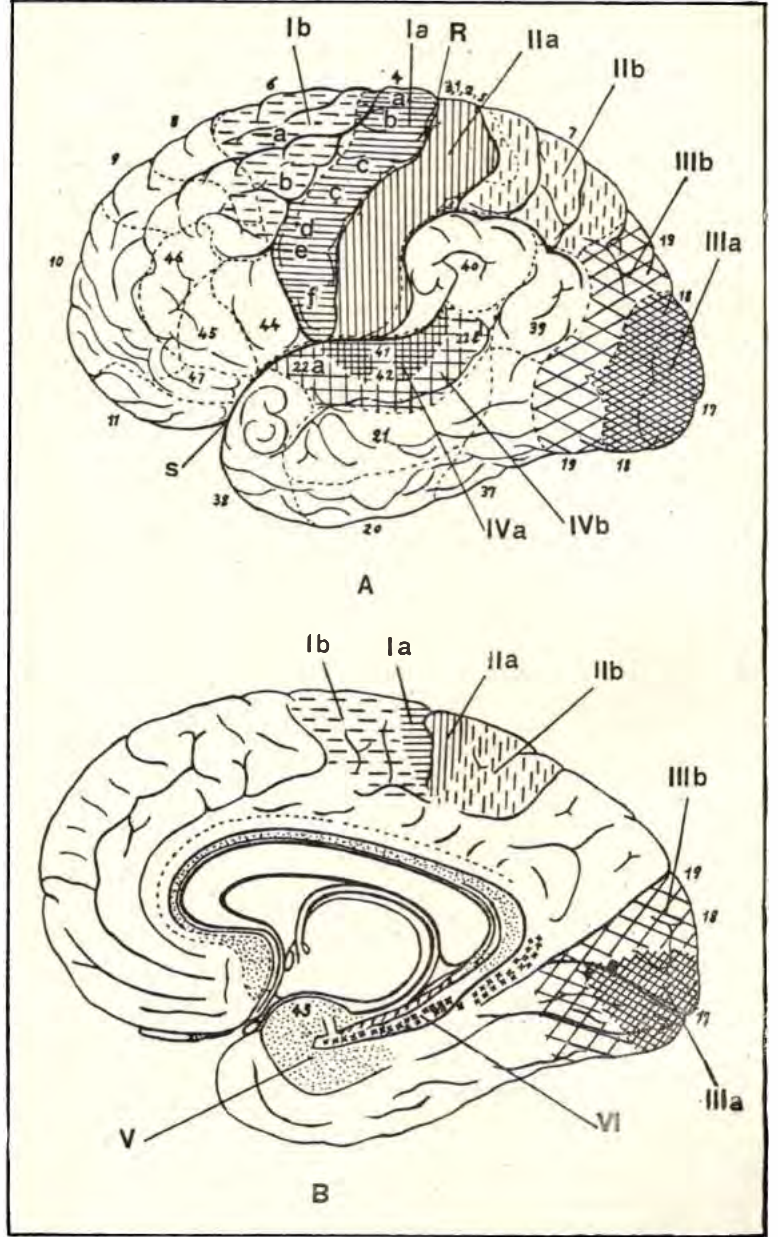
Ön beyin: Beyin yarım küreleri ile aralarındaki oluşumlardır. Ön beyini yapan embryologik ilksel kese gelişerek iki keseye ayrılır, bunlardan ara kese gelişerek ara beyini, bu kesenin boşluğu da üçüncü karıncığı yapar, Terminal kese gelişerek beyin yarım kürelerini, bu kesenin boşluğu da yan karıncıkları yapar. Yetişkinde tüm beyinin ağırlığı 1360 gramdır. Arka ve orta beyin ağırlığı 160 gram olduğuna göre ön beyinin ağırlığı ortalama 1200 gramdır. Kadınlarda beyin ağırlığı erkeklerden 100 150 gram kadar noksandır. Beyin yarım küreleri iri ucu arkada bir yumurta biçimindedir (bk. ANATOMİ levha 7, şek. 3). Kuturları ortalama: önden arkaya 17 enine 14, dikine 13 cm dir. Brakisefallerde genişlik, dolikosefallerde uzunluk

fazladır. Beyinin 2/5 si gri cevher 3/5 ü ak cevherden yapılmıştır. Beyin yarım küreleri önden arkaya bir yarıkla iki yarım küreye ayrılmıştır. Her iki yarım küre birbirine: *büyük birleşek, beyin üçgeni, beyin ön birleşiği* ve *ara beyin* yapıları ile birleşmiştir. Her yarım küre dış, iç, alt olmak üzere üç yüzlü ve üst, dış, iç olarak üç kenarlı bir pirizma biçimindedir. Yüzler birtakım yarıklarla loblara loblar da birtakım oluklarla *girus* denen kıvrımlara ayrılmıştır. Loblar 6 tanedir: *alın, dıvar, artkafa, şakak lobları* ve *adacık, büyük birleşek lobu* adları alırlar. Alın lobunda 4, dıvar lobunda 3, artkafa lobunda 6, şakak lobunda 5, adacıkta 5, büyük birleşek lobunda 1 kıvrım vardır. Beyin yarım küreleri *gri* ve *ak* cevherlerden yapılmıştır. *Gri cevher*in yüzeyel olanı *beyin kabuğu*nu, derin olanı *çizgili cismi* yapar. Beyin kabuğu kıvrımların dış yüzünü tamamiyle örter. 1-4 mm kalınlığındadır. Altı tabakadan yapılmıştır. İradesel *oynatıcı, duygu* ve *duyu merkezleri* beyin kabuğundadır. Çizgili cisim *kuyruklu çekirdek, lentiform çekirdek* ve *klaustrum* denen üç bölümden yapılmıştır.

Beyin karıncıkları : *dördüncü, üçüncü* ve *yan karıncıklar* ismi ile üç tanedir. *Dördüncü karıncık*: arka beyindedir. Burada kalb ve solunum gibi hayatî önem taşıyan organlara giden sinirin çekirdekleri bulunur. *Üçüncü karıncık*: ara beyini yapan kesenin ependim boşluğuna denir. Burası aşağıda üçgen, yukarıda ovoit biçimindedir. *Yan karıncıklar*: beyin yarım küreleri içinde, birbirinden saydam bölme denen zarla ayrılmış iki ependim boşluğudur. Bu boşlukların uzantıları, beyin yarım kürelerinde, içinde bulundukları loba göre: *alın, şakak, artkafa parçaları* ismini alırlar. Her iki yan karıncık *Monro deliği* aracılığı ile üçüncü karıncıkla birleşir. Beyin zarları ve başka teferruat için bk. ANATOMİ, sinir sistemi. Beyin merkezleri için bk. resim.

BEYİN VE BEYİN ZARI HASTALIKLARI, bunların başlıca çeşit ve şekilleri şunlardır:

Beyin hastalıkları: *Beyin kanaması*: Beyin dokusunu ve zarlarını sulıyan damarların tansiyon yüksekliği, arteriyoskleroz, sifiliz, kalb yetersizlikleri, ağır böbrek hastalıkları, beyin iltihap ve tümörlerinin harabedici tesirleri ve trauma gibi sebeplerle âfete uğramasından meydana gelir. En çok 50 - 60 ve daha ileri yaşlarda görülür.

BEYİN MERKEZLERİ

A Yandan görünüş, B. orta kesit. Bölgeler: Ia. Hareket merkezleri, Ib. Psiko - motor merkezler; IIa Duyu merkezleri, IIb. Psiko - sensoryel merkezler; III a. Görme merkezi, IIIb. Psiko - optik merkezler, IVa. İşitme merkezi, IVb. Psiko-akustik merkezler; V. Koku merkezi; VI. Tat merkezi.

R. = Rolando yarığı; S. = Sylvius yarığı

1. Dokunum; 2. Hareket duyusu: 3. Ağrı ve ısı; 4. Münferit hareketler: a) bacak, b) gövde, c) el, ç) kol, d) göz, e) yüz, f) ağız: 5. Dokunum tanımı 6. Denge ve buut: a) gövde çevirme, b) baş çevirme, c) göz çevirme 7. Bacak ve gövdenin sensoryel hareketleri; 8. Düşme ve gösterme reaksiyonları: 9. Tahrik: zorlama ve kuvvet hissi; 10. Harekî muamelelerin tesirleri; 11. Karakter değişimleri. 17. Görme: aydınlık, renk, şekil ve hareket; 18. Yer hissi bakış hareketleri, optik dikkat; 19. Yer hâfızası, hesap sayı, okuma, görme hâtıraları, eşya tanımı, renk tanımı; 20. Gürültü ve müzik mânalandırması; 21. İşitme hareketleri ve akustik dikkat; 22. Ses anlayışı: a) ton (melodi), b) ses (kelime): 37. Ad tanıma 38. Açlık ve susama; 39. Sensoryel yapıcı hareketler, 40. Yazma; 41. Ton (müzikal ses) idraki 42. Ses idraki; 43. Tat; 44 Konuşma: kelime teşkili; 45. Cümle teşkili; 46. Faal düşünce; 47. İrade ve devam. 12 - 6 ve 23 - 37 sayılı merkezler resime girmemiştir.

Şiddetli heyecan mideyi fazla doldurmak, aşırı kuvvet sarfı, cinsî temas, ihtiyarlarda şiddetli gripal infeksiyonlar, hazırlayıcı sebeplerdendir.

Kanama çoğu kulak çınlaması, yüz kızarması, geçici felçler gibi prodromal (haberci) arazlarla kendini belli eder. Şiddetli kanamalarda hasta birdenbire iradî hareketlerini, duyma ve şuurunu kaybederek komaya girer. Yüz kırmızı, başla gözler beyinde âfetin olduğu tarafa çevrilmiştir. Nefes alıp verirken ağzın pipo içer gibi bir görünüşü vardır ve teneffüs hırıltılıdır. Alınan kanda umumiyetle üre miktarı fazladır. Ölümden önceki safhada ateş yükselir (40 - 41 derece). Hasta komadan açılırsa beyinde âfetin yerleştiği yere göre araz veren hemipleji teşekkül eder.

Tedavi: Hastayı derhal başı yüksekte olarak istirahate almalı, lavman yapmalı, gerekirse mesaneyi boşaltmalı, başa buz kesesi koymalı, ayakları ısıtmalı, 250 - 300 c. cm kan almalı, kan durdurucu, tansion düşürücü ilâçlar vermeli ve şırınga etmelidir. Felç teessüs ettikten sonra masaj ve elektrik tedavileri uygundur.

Beyin trombozu: Beyin damar iç cidarlarını bozup kalınlaştıran (endartérite) frengi, tifo, Malta humması gibi intanlar, tütün, alkol gibi zehirlenmeler, ihtiyarlardaki arteriyosclerose ve kanser, lösemi gibi bazı kaşeksi yapan hastalıklarda kanın pıhtılaşması kolaylaştığından beyin damarlarında tıkanma meydana gelmesidir. Tromboz ile tıkanan damarların beslediği bölgelerde zamanla değişen (beyaz, kırmızı ve sarı) yumuşama odakları teşekkül eder. Nihayet bu imtisas edilerek yerinde bir nedbe kalır. Ekseriya yaşlılarda görülen beyin trombozunun klinik belirtileri yavaş yavaş gelişir, başlangıçta etrafta uyuşma ve karıncalaşmalar, gelip geçici felçler ve konuşma bozuklukları, ihtilâç ve topallamalar olurken zamanla yumuşamanın yerine göre harekî-hissî bozukluklar (hémiplégie) yerleşebilir.

Tedavi: Sebebe göre, hasta istirahat ettirilir, kan alınmaz, damar genişletici dolaşım ilâçları, iodürler ve hemipleji tedavileri yapılır.

Beyin ambolisi: Bilhassa mitral darlığı halb hastalıklarında (endocardite) kalbin sol kısmından kopan bir pıhtı parçasının kan yolu ile beyin damarlarını tıkamasıdır. Ayrıca amboliler, akciğerlerin ur, çıban v. b. hastalıklarından gelebildiği gibi, kemik kırıklıkları ve ameliyat sonunda (yağ, hava, v. b.) beyin ambolilerine raslanır. Çoğu zaman hasta, sersemliyerek birdenbire düşer, rengi solar, nabız sık, zayıf ve intizamsızdır, şuur kaybolur. Burada da amboli ile tıkanan damarın beslediği bölgelerde yumuşama olur ve yerine göre değişen harekî-hissî bozukluklar yerleşir. Ölüm, beyin kanamalarına nispetle dört defa azdır.

Tedavi: Sebebine göre, istirahat etmeli, idrar ve barsakları boşaltmalı, kan almamalı ve başa buz koymamalı, kalbi kuvvetlendirici ilâçları kullanmalıdır. Sonra da tıbbî fızik ve elektrik hemipleji tedavisi yapılır.

Beyin yumuşaması: Beyin damarlarının tromboz ve ambolileri ile olan yerlek yumuşamalardır (bk. yukarıda Beyin trombozu ve Beyin ambolisi).

Beyin sertleşmesi (Cérébrosclérose): Beyin damarlarının sertleşmesi ve tıkanması sonunda beyinde meydana gelen kötüleşme (dégénérative lésion) dolayısiyle daha çok ileri yaşlarda görülen harekî ve ruhî belirtiler topluluğu. Başlıca sebep, ihtiyarlık ise de serebrosklerozu, aşırı zihin yorgunluğu, kederler, kötü hayat şartları, alkol, tütün gibi zehirlenmeler, karaciğer, böbrek yetersizlikleri gibi sebepler hazırlar. İlk devirde huy değişmeleri, çabuk kızma, unutkanlık, dil dolaşması, küçük iktusler (inme) gösteren hasta, gitgide beceriksizlik, yürüyüş ve iki taraflı hareket bozuklukları, zaman zaman gelen gülme - ağlama buhranları, konuşma ve heceleme zorluğu, egoizm ahlâk hissinin sapıtması ve bunama belirtileri göstermeğe başlar. Nevrastenik, parapleiik, parkinson ve sara gibi değişik klinik şekilleri gösteren beyin sertleşmesi zamanla kaşeksi ve gatizmaya doğru gider hasta, bazan yutma bozukluğu veya araya giren başka bir hastalık sonunda ölebilir.

Tedavi: Önleme tedavisi, hijyenik rejim, banyo, masaj ve ilâç tedavileridir.

Beyin iltihapları (Encéphalite): Başta epidemik ansefalit gibi virüs'lerin, sonra da çiçek, çiçek aşısı, kızıl, kızamık, v. b. gibi döküntülü hastalıkların ve daha sonra da tifo, grip, pnömoni, menenjit, romatizma, v. b. gibi birçok intanî hastalıkların seyri sırasında mikropların beyine yayılması sebebi ile meydana çıkarlar. Ayrıca kafa yaralanmaları, göz çukuru, kulak, burun, damar ve kafa kemik iltihaplarının beyine geçmesi ile de görülebilir. Çeşitli sebeplerle olan ansefalitler, beyin dokusundan başka beyin zarlarını (méningo - encéphalite) ve omuriliğini (encéphalo - myélite) de ilgilendirebilir.

Epidemik (léthargique) ansefalitte: Göz adalelerinin felçleri dolayısiyle çift görme, şaşılık, hadeka bozuklukları, çok uyuma veya uykusuzluk, kore, atetoz, esneme, delice gülme, hıçkırık, titreme ve düzensizlik gibi anormal hareketler, sinir felçleri, adalelerde gerilme, ağrılar, fazla salya akması, ruhî sahada da çöküntü, hezeyan, uyku ve rüya hali gibi belirtiler görülür. Beyin - omurilik sıvısının hafif albümin ve hücre artması olabilir, şeker miktarı da önemli derecede artar.

Tedavi: Spesifik semptomatik ve intana karşı ilâç tedavileridir.

Daha ziyade çocuklarda, döküntülü hastalıkların ya döküntü devrinde, veya sonunda başağrısı ve ateşle birlikte ansefalit belirtileri ortaya çıkabilir.

Tedavi: Genel ansefalit tedavisi ile birlikte sebebe göre o türlü hastaların serum ve kanlarını hastaya şırınga etmelidir.

Diğer intanlı hastalıkların ansefalitlerinde ise araz, daha çok orta beyin (mésencéphale) ve soğanilik (bulbe)-teki kanama ve damar iltihaplarına bağlıdır. Genel belirtiler döküntülü hastalıklardaki gibidir. Tedavi, sebep olan intanın tedavisidir.

Beyin çıbanları: Ya yaralanma gibi doğrudan doğruya, yahut göz çukuru, kulak, burun gibi yakın organ iltihaplarından, yahut vücudun uzak bir yerindeki bir iltihap ocağından (métastase yolu) gelebilirler. Bazen sınırlı, kapsüllenmiş, bazen de oldukça yaygın bir yerleşme gösteren beyin abseleri genel olarak beyin urlarında görüldüğü gibi kafa içi tansiyon artması belirtileri ile çıbanın yerine göre değişik araz verirler. Ayrıca bu hastalarda yüksek ateş, zayıflama, bitkinlik, mide - barsak bozukluğu, dil paslılığı, ve iştahsızlık gibi haller çok önemlidir.

Tedavi: Sebebe göre tıbbî ve cerrahîdir.

Beyin urları: Kafatası içinde büyüyüp sinir dokusuna baskı yapan sonradan meydana gelme organik teşekküllerdir. Kanser metastazlariyle de olabilir. Beyin hücrelerinden, zarlarından, damarlardan, kemikten, sinir kılıflarından, epifiz ve hipofiz guddelerinden ilerigelen bu neoplazmalar;

başka organlardan gelen urlar, abse kist, hematom, anevrizma, gom ve tüberkölom gibi patolojik elemanlar nörolojide bu isim altında toplanırlar. Genel ve başlangıç belirtileri olarak başağrısı, kusma. «stase papillaire», nabız yavaşlaması, yarı koma hali gibi yerleşip çalışmasını bozdukları bölgeye göre lokal araz verirler Alın bölgesinde oturanlar ruhî değişmeler. şakak kısmındakiler felçler, arka kafadakiler körlük, yüz ve göz felçleri ve muvazene bozukluğu yaparlar. Teşhis için beyin - omurilik sıvısı muayenesi (tazyik yüksekliği, albümin artması, sarımtırak renk), beyin karıncıklarına hava ve iod verilerek yapılan röntgen tetkikleri, ventrikülografi ve elektroansefalografi gibi lâboratuvar araştırmalarına baş vurulur. Hayatî tehlikeleri urun yer ve cinsine göre değişir.

Tedavi: Çoğu zaman cerrahîdir. Bazı nevileri (hipofiz urları), röntgen ışığından ve ilâçlardan faydalanır.

Beyin frengisi (Syphilis cérébrale): Frengi âmili *Treponema pallidanın* beyin zarları, damarları veya esas örgüsüne saldırması ile meydana gelen beyin frengisi âfetin yerleşimine göre 1. Beyin zarları frengisi (méningite syphilitique), 2. Damarlar frengisi (endartérite syphilitique), 3. Beyinin esas dokusu frengisi (encéphalite syphilitique) şekillerinde çeşitli belirtilerle kendini gösterir. Frengi menenjiti çoğu beyin kaidesi etrafında iltihap ve yayılmalarla en çok göz ve yüz sinirlerine dokunmaktadır. Hastalık beyinin büyük damarlarını kalınlaştırarak ve tıkıyarak da çeşitli ârızalara sebebolur.

Beyin frengisi bazı nadir vakalarda âni olarak ve erken bir safhada hâd bir menenjit şeklinde (şiddetli başağrısı kusma ve ihtilâçlar), yahut bir inme veya bir göz felci ile başlıyabilirse de umumiyet e hastalık daha sinsi şekilde ve gittikçe gelişip haberci deliller sayılan bazı önlek belirtilerle meydana çıkmaktadır. Bunlarda şiddetli ve inatçı baş ağrıları baş dönmeleri, göz sinir felçleri ve en çok damarlarda yerleşen şekillerinde konuşma bozukluğu (afazi) ve nihayet kol ve bacaklarda kısa süren tutukluklar görülebilir. Bu haberci delillerle beraber bir sinirlilik hali ile nevrasteniyi andıran ruhî bozukluklar hastalığın olgunluk devrinde tam bir psikoz tablosunu gösterirse de hiçbir zaman frengi deliliğinde görüldüğü kadar ağır bir çöküntüye sebebolmaz. Humoral olarak henüz haberci deliller belirmeden (klinik öncesi devresi) bel ponksiyonu ile alınan beyin - omurilik suyunda kıymetli değişiklikler tesbit edilmektedir. Tedavi.e beyin suyu değişiklik erine dayanılarak erkenden başlanılmalıdır.

Tedavi: Klâsik frengi ilâçları. bazı ilâç ve aşı zerkleri ile ateş meydana getirmek (sıtma ile tedavi) ve kuvvetli dozlarda penisilin tatbiki faydalıdır.

Beyin kansızlığı (Anémie cérébrale): Bazı kansız, çok zayıf (astenik) ve kaşektik kimselerde zaman zaman (paroxysmal) beyin damarlarındaki kanın çekilmesi halidir. Bu sırada beyinin hayatî fonksiyonları önemli derecede azalır bayğınlık ve senkop halleri meydana gelir, nabız çok hafifler ve incelir. yüz ileri derecede sararır, soğuk terleme ile bi likte esneme ve bütün vücut adaleleri de gevşeme meydana gelir, şuur bulanır veya büsbütün kaybolur. Bu hal birkaç dakikadan yarım saate kadar devam edebilir. Enzar selimdir. Seyrek olarak bıygınlık zamanındaki kan kaybı sebebi ile ölum olabilir.

Beyin felçleri: Daha ziyade piramidal demetin beyin kabuğundan (Rolando bölgesi) omuriliğe kadar olan yolundaki, kanama, amboli, tromboz, yumuşama, travma, ur, intan ve zehirlenme gibi herhangi bir âfeti neticesinde ortaya çıkan felçlerdir. Piramidal yol daha çok soğaniliğe doğru çaprazlaştığı için beyin toparlarının vücutla olan ilgileri çaprazlamasınadır. Yani vücudun sağ tarafı hareketsizlikleri sol beyin, sol taraf felçleri de sağ beyin âfetlerine karşılıktır. Beyin kabuğunun hastalıkları veri e göre daha çok aşağıdan yukarıya (yüz, kol, bacak gibi) tek felç (monoplégie) yaptığı halde, yollar birbirine yaklaştığından kapsula âfetlerinde (kanama) vücudun karşı tarafında yüz kol ve bacak hep birden felce uğrar (hemiplégie). Bülbe doğru olan yolda hem bazı kafa sinirleri gibi çaprazlaşmış ve hem de kol bacak gibi henüz karşı tarafa geçmemiş lifler âfete uğrıyacaklarından beyinin âfetleri tarafında göz, yüz, v. b. baş sinir felçleri âfetin karşı tarafında da hemipleji görülür.

Sol beyinde konuşma merkezi olduğundan sağ hemipleji ile birlikte afazi de olur. Ayrıca hemiplejililerde birçok nörolojik ihtilâtlar bulunabilir. Sebep ve eskiliklerine göre kasılı veya gevşek olabilen hemiplejilerin tedavileri değişik ve bezdiricidir Hijyenik - tıbbî, fizik ve elektrik tedavilerle «yeniden öğretme» (rééducation) nin faydası büyüktür

Beyin zarı hastalıkları: Beyin ve omurilik dışarıdan içeriye üç zarla sarılmış olduğuna göre beyin zarı hastalıklarında bunların iltihaplarını (menenjitler), kanamalarını ve urlarını birbirinden ayırmak gerektir.

Menenjitler: Genel olarak mikropların (menengokok-pnömokok - streptokok gibi) beyin zarlarında ya ilkin, yahut öbür intanî hastalıkların seyri sırasında, tâli olarak meydana gelebildiği gibi kafa kemiğinin delici yaralanmalarında kulak, burun kafa kemiği ve damar iltihaplarının da beyin zarlarına geçmesi gibi yerlek sebeplerle dahi ortaya çıkabilirler. Bütün bu hallerde başağrısı, kusma ve kası gibi müşterek klâsik belirtiler görülür Hastada ense sertliği, Kernig ve Brudzinski delilleri müspet olup, hasta tüfek tetiği gibi kıvrılmış yatar Ateş yüksektir, nabız kararsızdır, ihtilâçlar. yarım veya tek taraf felçleri, şaşılık, deride kulakta ve gözde duyarlık artması halleri ortaya çıkar refleksler umumiyetle azalır veya kaybolur. Ruhî alanda bazan fazla hareketle birlikte hezeyan ve bazan da ruhî çöküntü, kayıtsızlık ve uyuklama halleri görülebilir. Beyin - omurilik sıvısı tetkiki hastalık hakkında sözgötürmez kanaatler verir Sıvının tansiyonu artmıştır, rengi sebebe göre ekseriya bulanık, açıkça irinli, bazan kanlı ve sarı, pek seyrek olarak da berrak olabilir (tüberkülöz menenjitte fibrin - örümcek ağı) görülür Sıvıda albümin ve hücre çok artmıştır. Şeker ve klorürler azalır. Ayrıca beyin sıvısında hastalık mikroplarının ve Wassermann gibi spesifik reaksiyonların aranması gerektir. Menenjitler hastalık sebeplerine, tutulanların yaş ve genel durumlarına göre değişik klinik şekiller ve enzar gösterirler.

Tedavi: Şu noktalar göz önüne alınarak yapılmak gerekir: ihtilâtlardan koruma, başa buz koyma, barsakları boşaltma, müsekkin ilâçlar verme, besleyici lâvman ve enjeksiyonlar mükerrer bel ponksiyonları - tazyiki düşürmek için -, sebep anlaşılmış ise adale ve beyin suyu içine gerekli serum ve ilâç mahlûlleri zerk etmenin iyi sonuçlar verdiği muhakkaktır. Bu hastalıklarda şifalar kadar felçler, sağırlık, körlük, aptallık ve hidrosefali gibi kötü ihtilâtlar da olabilir.

Beyin zarı kanamaları: Travma, beyin damar âfetleri ve kan bozukluğu gibi sebeplerle meydana gelen menenj

kanamaları; ya duramaterde (hématome), ya beyin - beyin zarı arasında yahut da dura altında olabilir. Beyin zarı belirtileri ve kanamanın yeri ve büyüklüğüne göre hususiyetler gösteren hastaların beyin sıvısı kanlıdır, albümin ve hücre de artmıştır. Hijiyenik tedavilerle birlikte mükerrer bel ponksiyonları kan dindirici ilâç zerkleri, buz tatbiki, müsekkin ilâçlar ve gerekirse cerrahî müdahale uygundur.

Beyin zarı urları: Beyin ve omuriliği örten zarlarda herhangi bir urun teşekkülü, beyini doğrudan doğruya ilgilendiren tümöral belirtiler verirler (méningiome). Bundan başka beyin zarı kanama ve araknoiditis'leri bir beyin urunu andırabilir (bk. yukarıda Beyin urları).

Beyin sinirlerinin felçleri: Anatomik sıralarına göre önden arkaya doğru kafatasındaki deliklerden çıkarak ilgili bölgelere yayılan 12 çift kafa sinirinin ya yalnız bir tanesi veya komşuluklarına göre birkaçı birden kafatası içinde veya dışında (iltihap, travma, tümör, zehirlenme, v. b. gibi) çeşitli sebeplerle âfete uğrayınca, önemli nörolojik sendromlar meydana çıkar. Bunlardan beyinin bir uzantısı gibi olan I. çift (Nervus olfactorius), II. çift (N. opticus) âfetleri koku ve görme bozukluklarını yaparlar. Gözün hareket sinirlerini teşkil eden III., IV. ve VI. çiftlerin (N. oculomotorius, N. trochlearis ve N. abducens) felçlerinde gözlerde hareket ve görme bozuklukları olur. Bunlardan okulomotor sinirin felci, gözün dışa hafifçe aşağıya kayması, göz kapağının düşmesi ve gözbebeğinin büyümesi gibi belirtiler verir ki, bilhassa sinir donanımı frengisinin önlek delillerindendir. V., VII. çiftlerin (N. trigeminus - N. facialis) felçleri yüzde ağrı ve hareketsizlik doğurur. VIII. çiftin(N. statuacusticus)felci hem işitme, hem de denge kusurları yapar. IX. çift (N. glossopharyngeus) felci dilin tat duygusunu ve boğazdaki duyguyu bozar. X. çift (N. vagus) felcinde başta nabız hızlanır ve teneffüs zorlaşır. XI. çift (N. accessorius) felcinde boyun, gırtlak ve boğaz adalelerinin hareketleri, XII. çift (N. hypoglossus) felcinde de dilin hareketleri bozulur. Görülüyor ki, «hayat uktesi» denilen soğanilik (bulbe) ten çıkan bu son kafa sinirlerinin felçleri, bilhassa iki taraflı olursa, ses kısıklığı, yutma, teneffüs ve kalb bozuklukları ile ölüme sebebolurlar.

BEYİNCİK (Cerebellum), kafa arka çukurunda ve artkafa beyincik çukurları içinde Pons Varoli ile dördüz cisimlerinin arkasında, soğaniliğin üstünde, beyin yarım kürelerinin altında bulunan bölüm Orta lop ve yan loplar olmak üzere üç kısmı vardır. B. le beyin yarım küreleri arasında «B. çadırı» (tentorium cerebelli) bulunur. B. in genişliği 8 - 10 cm. önden arkaya 5 - 6 cm, yüksekliği de 5 cm dir. Ağırlığı, ön beyin ağırlığının sekizde biri, ortalama olarak 140 gr kadardır. Taze B., hemen hemen beyin yumuşaklığındadır.

B. in üst, alt, ön olmak üzere üç yüzü vardır. Üst yüzde orta çizgi üzerinde önden arkaya doğru uzamış bir çıkıntı vardır (üst vermis; vermis cerebelli = beyincik kurdu). Bunun iki yanındaki kısımlar, hemen hemen düz olup aşağı ve dışa doğru biraz meyillidir. B. in üst yüzünün çevresinde kendisini diğer yüzlerden ayıran gayrimuntazam bir kenar vardır. Bu kenar orta çizgi üzerinde iki çentik gösterir, öndekine «beyincik ön çentiği», arkadakine «beyincik arka çentiği» denir ki, ön çentikten daha derindir. Alt yüzde orta çizgi üzerinde «beyincik çukuru» (vallecula cerebelli) denilen geniş ve derin bir oluk vardır. Bu oluğun dibinde önden arkaya doğru uzanan tümsek (alt vermis), üst vermis ile birleşerek orta lobu meydana getirirler. Bunun iki tarafındaki B. yarım küreleri, içinde bulundukları artkafa B. çukurlarına uyacak şekilde konvekstirler. Ön yüz, aşağıya, biraz da öne doğru çevrilidir. Bu yüzde dördüncü karıncığın çıkmaz şeklinde bir uzantısı (beyinciğin enine yarığı), B. i bulbus'a, pons'a ve beyine birleştiren çeşitli teşekküllerle sınırlanmıştır. B in ön yüzde üçü sağda, üçü solda olmak üzere, B. le soğanilik arasında (beyincik alt sapı), B. le pons arasında (beyincik [crura cerebelli] orta sapı), B. ile orta ve ön beyin arasında (beyincik üst sapı) vardır. Bunlar B. den çıkarken birlesik olmakla beraber sonradan ayrılarak gidecekleri kısımlara doğru bükülürler.

B. in dış yüzlerinde birçok yarıklar görülür (B. olukları). Değişik derinlikte olan bu yarıklar, B. i lobus, lobulus, lamina ve laminella'lara ayırırlar. B. kesitinin gri ve ak cevherden meydana geldiği görülür. Gri cevherin bir kısmı kabukta olup incecik bir tabakadır. Diğer kısmı ak cevher içindeki dört çekirdeği meydana getirir.

B. vücut hareketlerini ayarlıyan, kasların tonisitesini sağlıyan bir merkez vazifesini görür. Bundan dolayı balıklar, kuşlar ve memeliler gibi büyük ölçüde vücut dengesine ihtiyaç gösteren süratli ve karışık hareketlere sahip hayvanlarda ağır hareketlilere (sürüngenler) nispetle fazla gelişmiştir.

B. i çıkarılmış köpek veya kuşlarda kasların tonisitesi, dolayısiyle kuvveti, direnci kaybolur; hareketlerindeki düzen bozulur. Bu gibi hayvanlar, kaslarının ayrı ayrı hareket kabiliyetlerini muhafaza etmelerine rağmen, adım atamaz, kanad çırpamaz, hattâ ayakta duramaz olurlar.

BEYİNCİK HASTALIKLARI. Kafatası içinde, beyinin alt ve arka kısmında iki yarı topar ile ortada bir vermis'ten ibaret olan beyinciğin beyinle ilgisi çaprazlamasına olduğu halde, vücutla olan münasebetleri düzdür. Yani sol beyincik âfetleri, vücudun sol tarafında, sağ B. H. da vücudun sağ tarafında denkleşme - düzenli hareketler ve adale tonüsü - bozuklukları meydana getirir. Serebellum belirtileri görülmesi için hastalığın yalnız beyincikte olması gerekmez. Getiren ve götüren beyincik yolları âfetleri de aynı belirtileri doğurabilir. Beyincik hastası ayakta güç durur, başı döner, dört tarafa sallanır, düşmemek için ayaklarını açar, ölçüsüz sallanarak yürür, gözlerinin kapanması bu muvazenesizliği artırmaz. Buna «Beyincik ataksisi» denir. Bir maksatla yapmak istediği hareketleri ölçüsüz ve düzensiz yapar; birbiri ardına hareketleri de dürüst yapamaz. Uzun müddet aynı halde durabilir ve adale gergisi azalmıştır. Dururken ve hareket ederken, vücutta ve gözlerde titreme görülür. Yukarıdaki belirtiler hastalığın derecesine ve yerine göre travma, kanama, yumuşama, çıban ve ur (Ponto-cérébelleux köşe) sebebiyle olabildiği gibi, sıtma, tifo, romatizma, frengi ve verem gibi intanlar ve «alkol - üremi» gibi zehirlenmeler neticesinde de görülebilir. Sıtmanın yaptığı «Pancini sendromu» denen ve sıtma tedavisiyle iyileşen beyincik hastalıklarına memleketimizde çok raslanmaktadır. Multipl skleroz da beyincik belirtileri bakımından çok zengin olduğu gibi, ayrıca beyinciğin soy dan ve büyüme - gelişme kusurlarına (atrophie) bağlı hastalıkları da vardır. Tedavi, beyin hastalıklarındaki gibidir. Beyinciğin tümörleri en çok gençlerde tüberkülomlardan ibaret olduğu gibi abseleri (çıban) de genel olarak kulak

iltihaplarından kaynak alır; bu vakalarda diğer beyincik belirtileri yanında ateş, genel durum bozukluğu ve kanda akyuvarlar artmıştır. Acele cerrahî müdahale uygundur.

BEYİN - OMURİLİK SIVISI, beyin zarlarından örümceksi zarla incezar arasında bulunan bir sıvı. Bu sıvıyı korioid ağlar yapar. İşi, beyini hafifletmektir. Renksizdir, yetişkinde 60 - 150 gram arasındadır; yaşlılarda bu miktar çoğalır. Beyin içerisindeki karıncıkların boşluklarını da doldurur. Karıncık boşluklarından sıvı birtakım delik ve kanallarla birbirine geçerek en sonunda dördüncü karıncığın yan köşelerinde ve tavanının alt bölümündeki deliklerle subarachnoidal aralıktaki beyin - omurilik sıvısı ile birleşir.

BEYİN-OMURİLİK ZARLARI, dıştan içe doğru *sertzar*, *örümceksizar* ve *incezar*lardır (bk. ANATOMİ, lev. 7 şek. 8).

Sertzar: Beyin ve omuriliği en dıştan örten kalın, fibröz zardır. Beyinin değişik bölümleri arasına verdiği uzantılardan her iki beyin yarım küresi arasında bulunan orak biçimindeki uzantıya *beyin orağı*, beyinle beyincik arasındaki uzantıya *beyincik çadırı*, beyinciğin iki yarım küresi arasındaki dikey uzantıya *beyincik orağı*, hipofiz bezinin yuvasının tavanını yapan uzantıya *eğer diyafragması* denir.

Örümceksizar: bk. ARAKNOİD.

İncezar: En derinde bulunanıdır. Merkez sinir sistemini en ince girinti ve çıkıntılara kadar örter. Omurilik bölümünde omuriliğe sıkıca yapışıktır. Beyin bölümünde incezardan beyine giden damarlar aracılığı ile beyine tutunmuştur. İncezardan çıkarak beyine giren uzantılardan yalnız zardan yapılı olanlarına *korioid tela*, kendi üzerine kıvrılarak ilerliyen damardan zengin yumuşak dokuya da *korioid ağ* denir.

BEY'İYE RESMİ, Osmanlı İmparatorluğu devrinde içki, tütün ve tömbeki satanlardan alınan resim.

İçki satışından alınan B. R.: 16 Ağustos 1283/1867 tarihli nizamnameye dayanır. Bu nizamnameye göre kadeh ve okka ile içki satışı resmî ruhsata tabi idi. Bu şekilde içki satanlar, mağaza ve dükkânları kirasının yüzde yirmi beşi nispetinde B. R. vererek ruhsat tezkeresi almağa mecbur idiler. Dükkân ve mağaza içinde içilmek için değil de dışarıya götürmek için içki satan dükkân ve mağazalardan, içki içmeğe ayrılan bir veya birkaç odası olmıyan otellerden, lokanta ve aşçı dükkânlarından B. R. alınmazdı.

Müskirat resimleri 3 Zilhicce 1296/1879 tarihinde «rüsum-ı sitte» (altı resim) arasında imparatorluk borçlarına karşılık olarak imparatorluktan alacaklı olanlara ve daha sonra da Düyûnı Umumiye İdaresine bırakılmıştı.

Tütün ve tömbeki B. R.: Dükkân ve mağazalarında yahut panayır, pazar ve gezinti yerlerinde gezgincilik ve sergicilik ederek kıyılmış tütün, tömbeki, yerli ve yabancı malı enfiye, sigara ve ağız tütünü satanlardan alınmak üzere 19 Recep 1279/1863 tarihli nizamname ile konmuştur. Resmin nispeti, dükkân ve mağazalarında tütün ve tömbeki satanlar için dükkân kirasının yüzde otuzu idi. Gezgincilik ve sergicilik ederek satanlardan ise maktu olarak İstanbulda yüz kuruş ve dışarıda da elli kuruş resim alınırdı. B. R. nin tahsili karşılığında satıcılara satış ruhsat tezkeresi verilirdi. Sonradan bu B. R. leri, 1883 yılında kurulan Tütün İnhisarı Reji Şirketi İdaresine devredilmişti.

Bugün devlet tekeli altında bulunan tütün, tömbeki, enfiye, ağız ve puro tütünü satmak istiyen dükkâncılarla gezici satıcılardan 10.VI.1938 tarihli ve 3427 sayılı Tütün ve Tütün İnhisarı Kanununun 75 inci maddesi gereğince «satış tezkeresi harcı» alınır. Beş sınıfa ayrılan satıcılardan yılda alınan harcın miktarı 2 - 20 liradır.

BEYKOZ, İstanbulda Boğazın Anadolu yakasında bir ilce. B., köprüden 9. 45 mil uzakta olup B. ve Yalıköy adları ile ikiye bölünmektedir. B. un eski adı Amnikos'tur. Bithinia kıralı olan Amnikos burada oturduğundan köye ve koya bu ad verilmiştir. B. adı, Amnikos'tan sonra Bizanslılar tarafından kullanılmıştır. Bu adın (*kos* kelimesi Farsçada «köy» anlamına geldiği için) Beykos şeklinde de kullanıldığı ve Kocaeli valileri burada oturdukları için «bey köyü» mânasında Beykos denildiği yolunda bir söylenti vardır. Sultan Osmanın ünlü komutanlarından Akçakocanın sonradan kendi adını alan Izmit ilini fethettikten sonra B. u karargâh yapmış olduğu yolunda da bir söylenti vardır. Arnavutköyü Dereseki ve Akbaba köylerinden gelen su ile Tokat kasrı önünden gelen dere, birleşerek B. un kuzeyindeki Çayırdan geçer ve Hünkâr İskelesinde denize karışır. Bu derenin doğu tarafında III. Selim zamanında kurulmuş olan büyük ve modern bir kâğıt fabrikasının suyu bu dereden alınıyordu. Mısır valisi tarafından yaptırılıp Abdülmecide hediye edilen Beykoz Kasrının yüzü Hünkâr İskelesine bakmaktadır. B. da eskiden İstanbulun beslenmesinde önemli rolü olan su değirmenleri bulunmakta idi. Bunlara değirmen ocağı ve ustalarına da uncubaşı denilirdi. B. un eskiden büyük bir tabakhanesi vardı. Şimdi de Sümerbankın büyük deri ve kundura fabrikası B. dadır. B. camiini Bostancıbaşılardan Mustafa Ağa adında bir hayırsever yaptırmıştır. Bu camiin yanında ilk olarak yapılan okulu da Kanije beylerbeyi iken ölen Bostancıbaşı Ahmet Ağa yaptırmıştır. B. un ünlü pazar kayığını da bu zat vakfetmiştir. Sularının bolluğu ve güzelliği ile ün alan B. da dünyanın en güzel sularından biri olan Karakulak suyu vardır. B. un arkasındaki Akbaba köyünün uzantısı olan Dereseki'den çıkan bu suyu Karakulak Ahmet Ağa bulduğundan suya bu ad verilmiştir. B. çarşısının ortasında suyu çok gür olan İshak Ağa çeşmeleri vardır. B. un nüfusu 29 495 (1950) tir. B., halk arasında kalkanı, dalyanı, paçası ve suyu ile meşhurdur.

BEYKOZ İŞİ, İstanbul Boğazının Anadolu yakasında, Beykozda, XIX. yüzyılda işliyen bir imalâthanede yapıl-

Beykoz İşi: gülabdan, vazo ve türlü kaplar.

mış cam eşyaya verilen ad. Çok kere kalay oksid ile süt beyazı yarı saydam cam ile işlenenleri yanında renksiz ve renkli saydam cam ile işlenmiş olanları da vardır. Gülabdan, lâledanlık, çiçeklik, surahi ve su bardakları gibi eşya yerden yukarıya doğru daralarak sivrilen bir ayak üzerine; gövdenin yine daralarak uzamasıyle damla biçiminde şekillendirilmiştir. Ayrıca yayvan tabak, kâse ve kapalı şekerlikler de yapılmıştır. Değişik renkte mine ve altın yaldız ile, bitki motifleriyle süslenen B. İ. cam eşya arasında kesme olarak işlenmiş ve renkli mine ile süslenmiş olanları da vardır. Biçim, süsleme ve işçilikleriyle bu cam eşya ve yine aynı çevrede yapılan çeşmi bülbül (b. bk.) Türk camcılığının üstün baş rısını gösteren eserlerdir.

BEYKOZ KASRI, Istanbuldaki Beykoz sarayı. B. K., Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa tarafından Osmanlı hükümdarı Abdülmecide hediye olarak yaptırılmıştır. İnşaat bitmeden Paşa öldüğü için saray, oğlu Said Paşa tarafından

Beykoz Kasrı

tamamlattırılmıştır (1854). B. K. yapılışındaki özellikler ve içindeki heykeller bakımından sanat değeri olan bir binadır. Hünkâr İskelesi antlaşmasını hatırlatmak için Rusların Selvi Burnuna diktikleri kaba taş anıtın tesirini hiçe indirmek emeliyle yaptırılmış olduğundan ayrı bir önem ve mâna taşımaktadır.

B. K. İstanbuldaki diğer büyük saraylardan (Dolmabahçe, Çırağan, Beylerbeyi sarayları) önce yapılmıştır.

BEYLAN: bk. BELEN.

BEYLEKAN, Kuzey Azerbaycanda ticaret şehri. Arap hâkimiyeti zamanında B., Derbend'den sonra, köle pazarı ile meşhur ikinci bir merkezdi.

BEYLEKANÎ, Mucîr'ed - Dîn Baylakânî (ölm. 1181 veya 1193), Selçuklular ve Atabekler devrinde yaşamış büyük İran şairi. Azerbaycanda Şirvana bağlı, Moğol istilâsından sonra, bütün ehemmiyetini kaybederek küçük bir kasaba haline gelmiş olan Beylekanda doğmuştur. Şiirlerinde söylediğine göre, şöyle böyle bir ailenin çocuğu idi ve annesi Habeşti. Her halde gençliğinde, hemşerisi sayılabilecek olan Hakanî-i Şirvanî ile görüşmüş ve edebiyat bilgilerini onun sayesinde genişletmiştir. B. nin *Divan*ında, Derbend hâkimi Seyfeddin Arslan için söylenmiş methiyeleri, sade üslûbu bakımından, ilk eserleri sayılırsa, onun ilk önce bu emîrin sarayına girdiği kabul edilebilir. Ne olursa olsun, 1161 den önce Irak-ı Aceme gitmiş, bura Selçuklularından Arslan b. Tugrula, sonra da Ildeniz hanedanına bağlanmıştır. B., Nusreteddin Cihan - Pehlivan zamanında (1172 - 1185) büyük bir itibar ve onunla beraber servet kazanmıştır.

B., Hakanî, Esîr i Ahsiketî ve Cemaleddin-i İsfahanî gibi çok büyük kaside şairlerinin bulunduğu bir devirde yaşamıştır. Üstadı olduğunu şiirlerinde söylediği Hakanî de dâhil olduğu halde, bunların hepsi hakkında hiciv veya hiciv cevapları yazmış olmasına ve hükümdar saraylarında onlar kadar, hattâ bazan onlardan daha yüksek mevkiler kazanmasına bakılırsa, onun bu devir İran şairlerinin en büyüklerinden biri olduğu kendiliğinden meydana çıkar. Bugün basılmamış olan fakat birçok el yazması nüshalarına raslanılan *Divan*ına bakılırsa, tasannu ve tekellüfe düşmediği zamanlarda, methiye alanında gerçekten büyük bir yaratma kabiliyeti gösterdiği hemen görülür. Bu çeşit kaside'erinde kendisinin Unsurî'ye benzediğini iddia ederse de, onu daha ziyade, tabiattan alınmış teşbihleri ve şiirlerindeki canlılık ile Ferruhî ve Minuçihrî'ye benzetmek gerekir. O çok âhenkli kelimeleri seçmede de büyük bir ustalık göstermektedir. Hakanî'yi taklidederek kaleme aldığı, sırf nasihat tarzındaki kaside ve kıtaları varsa da, bunlar üstadınınkiler ile mukayese edilemez. Gazel ve kıtaları da, methiyeleri kadar kuvvetli ve güzel sayılmamaktadır.

BEYLEMÂN, *el-beylemâniyye* adı ile ün kazanmış kılıçların yapıldığı yer. Bazı tarihçiler B. ın Yemende, bazıları da Hindistanda olduğunu söylemişlerdir. Es süyûfü'l-beylemâniyye tâbiri Batıda ilk defa Aristo'ya atfedilmiş, sonra bunun İbn Sina'nın *Kitabü'ş-şifâ* adlı eserindeki bir yazıda geçtiği anlaşılmıştır. Bu yazı Latinceye çevrilirken bu tâbir Es süyûfü'l-Almaniyye olarak çevrilmiş, sonra Es-süyûfü'l-Yemeniyye şeklini almıştır.

BEYLERBEYİ, İstanbulda Boğazın Anadolu kıyısında bir köy. B., Kuzguncuk ile Çengelköyü arasında olup köprüden 6 km uzaktadır. B. köyü Beylerbeyi ve İstavroz adları ile iki büyük kısma bölünür. B. sarayı ile iskele arasına İstavroz, diğer kısımlara B. denilir. B., kıyıdaki yalıları ve Çamlıca tepelerine doğru uzanan sırtlardaki evleri ve köşkleri ile manzarası güzel, serin ve havası sağlam bir köydür. Fıstıklı, Küplüce ve Arabameydanı semtleri yüksektedir. En yüksek semti Küplüce olup Boğazı geniş bir açıdan gören güzel bir yerdir.

B. de iskele yanındaki iki minareli büyük cami, I. Abdülhamit tarafından bir minareli olarak yaptırılmıştır (1778). II. Mahmut depremden yıkılan bu camii bir minare ekliyerek onartmış ve B. sarayını da yaptırmıştır (1819). Bu camiin dolayında bir medrese, bir imarethane, bir okul, bir kitaplık, bir türbe ve iki çeşme vardır. Serbostancı Abdullah Ağanın yaptırdığı camii de II. Mahmut onartmıştır. B., Bulgurluya ve Çamlıcaya bir yolla bağlıdır. İstavroz tarafında Bostan deresi adlı bir su akar.

BEYLERBEYİ (Mîrimîran), Osmanlı Devletinde büyük eyaletlerin idaresine memur edilen idare adamı. B., eyaletlerin daha ziyade askerî idaresine bakardı. XV. yüzyıl ortalarına kadar biri Rumelide, biri de Anadoluda olmak üzere iki B. vardı. Önce Ankara, sonra Kütahya, Anadolu beylerbeyliğinin merkezi olmuş, daha sonra Kütahyanın şehzade sancağı olması üzerine, merkez yeniden Ankaraya nakledilmiştir. Rumeli beylerbeyliğinin merkezi önceleri Filibe iken sonra Manastır olmuştur. XVI. yüzyıl ortalarına doğru beylerbeylik teşkilâtı daha genişlemiş ve Suriye, Mısır, Irak, Budin, Erzurum, Diyarbakır Van, Haleb, Trablusşam, Yemen, Basra, Dulkadriye, Temeşvar gibi eyaletler kurulmuştu. Trablus, Cezayir, merkezi Sevakin olan Habeş, Bağdad,

Mısır eyaletleri imtiyazlı eyaletlerdi. Adana ve bazı doğu eyaletleri de XVII. yüzyıl başlarına kadar bu durumda idiler.

B. lerin emirleri altında birtakım sancak beyleri vardı Bunların idare ettiği kazaların düzenliğine subaşılar, adalet işlerine de kadılar bakardı. Sancakbeyleri iyi idareleri veya cesaretleri ile kendilerini gösterince çoğu zaman B. olurlardı. Bazan yeniçeri ağaları ve saray mensuplarından nüfuzlu bir memur da B. tâyin edilirdi. B. ler arasında derece farkı vardı. En yüksek B., Rumeli ve Anadolu B. idi. Anadolu B. bir derece yükselince Rumeli B. olurdu. Rumeli B. de vezir olur, Divanı Hümayuna girerdi. Eyaletlerin hepsinde vali olarak B. bulunurdu. Yalnız Mısırda vezir rütbesinde bir vali bulunurdu. Kanunî Sultan Süleyman devrinden sonra önemli eyaletlere vezir rütbesinde vali gönderilmiştir. B. lerin iki tuğu olup dirlikleri birbirinden farklı idi. B. lerin dirlikleri en az 400000 akçe olurdu.

B., eyalet merkezinde oturur ve yanında kalabalık bir maiyet bulunurdu. B. lerin başkanlığında divanlar kurulur ve bu divanda eyaletin askerî ve idarî işleri görüşülürdü. B. ler adalet işlerine karışmazlardı. B., sefere çıkınca maiyetine eyaletinin bütün tımar, zeamet ve has cebelülerini ve komutanlarını alırdı. Yerine mütesellim adı verilen bir memuru vekil bırakırdı.

Osmanlı tarihinde çok önemli yeri olan B. liğin ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemekle beraber Lâla Şahin Paşa ile Timurtaş Paşanın ilk B. ler olduğu bilinmektedir. Bazı Avrupalı tarihçiler tarafından B. liğin İstanbulun fethinden sonra, Bizansın doğuya ve batıya mahsus iki *domestikos tōn Skholōn* (ordu komutanı) teşkilâtı örnek tutularak alındığı iddia ediliyorsa da, fetihten evvel Osmanlılarda B. liğin Rumelide ve Anadoluda kullanıldığı bilinen bir hakikattır. Çelebi Sultan Mehmet zamanında Hamza Beyin ve Bayezid Paşanın Rumeli B. olduğu ve II. Murat zamanında Oruç Beyin ve Hamza Beyin Anadolu B. olduğu bilinmektedir. Osmanlılar B. liği teşkilâtını Selçuklulardan almışlar ve yetkilerini kendi idare sistemlerine göre ayarlamışlardır. B. lik müessesesi, vezirlik, naiplik, melikülümeralık pervanelik, atabeylik gibi adlarla Selçuklularda, İlhanlılarda ve Kölemenlerde de bulunuyordu.

B lik, Anadolu Selçuklularında devletin ilerigelen memuruna verilen bir ad olarak kullanılmıştır. Yazıcıoğlunun *Selçukname* adlı eserinde Hüsameddin Çobanın Oğuzların Kayı boyundan olup sağ kol B. olduğu, Seyfettin Kızılın da Bayındır boyundan olup sol kol B. olduğu bildirilmektedir. Bu bilgiden Oğuz boylarının beylerinden üstün ve eski geleneğe uygun olarak biri sağ kol, biri sol kol aşiretlerinin başında bulunan iki B. bulunduğu anlaşılmaktadır. Oğuzların 24 boyunun eskiden beri sağ ve sol kollar adları ile ikiye ayrıldığı ve eski geleneğin Türk devletlerinde önemli bir esas olduğu bilinmektedir. Osmanlılarda da B. liğin ikiye bölünmesinde veya iki B. kurulmasında bu eski aşiret geleneğinin etkilerini görmek mümkündür. İlhanlılarda da vezirden sonra devletin en büyük memuruna B. denilirdi. Bu memur ordu işlerine bakardı.

Fatih kanunnamesinde B. liğin görevi ve yetkileri belirtilmiştir. Tanzimattan sonra B. lik teşkilâtı kaldırılmış ve 1864 yılında yapılan vilâyet teşkilâtı üzerine vilâyetlere gönderilen idarecilere vali adı verilmiştir. Bununla beraber mîrimîranlık rütbesi, Meşrutiyet devrinde de verilmiştir.

BEYLERBEYİ SARAYI, Boğaziçi kıyısında Beylerbeyi köyünün güneyinde saray. Bu saray, III. Murat devri beylerbeylerinden Mehmet Paşanın sarayı yerine II. Mahmut tarafından inşa ettirilmiş (1827 - 28), fakat Abdülmecit devrinde yangın yüzünden harabolduğundan 1865 yılında Abdülâziz tarafından mermerden olmak üzere yeniden yaptırılmıştır. Sarayın Boğaza bakan yüzü ve içi çok süslüdür. Bilhassa havuzları ve üst kattaki hamamı ile güzel bir mimarî örneği teşkil eder. Kademeli büyük bahçesinin de

Beylerbeyi Sarayı

manzarası çok güzel olup, eskiden bu bahçede her türlü hayvan besleniyordu. B. S. nda Abdülâziz, sık sık oturduğu gibi Türkiyeye gelen yabancı devlet reislerine de bu saray tahsis edilmiştir. II. Abdülhamit, Balkan Harbinde Selânikten İstanbula getirildiği zaman burada oturması uygun görülmüş ve ölünceye kadar bu sarayda kalmıştır.

BEYLİK KALEMİ, Divanı Hümayunda bulunan kalem (büro) lerden birincisine verilen ad. Bk. DİVANI HÜMAYUN, MÜHİMME KALEMİ.

BEYLİKAHIR, Eskişehirin Mihalıççık ilcesine bağlı bucak. Bucak merkezi olan B. ın nüfusu 1 834 (1945) tür. B., Alpu (b. bk.) ovasının doğu bölümünde, Eskişehirin 55 km doğusundadır. Bu çevreden geçen Porsuk çayının her iki tarafında sazlıklar, bataklıklar vardır. Çayın zaman zaman taştığı ve suların bu çukur düzlüklere yayıldığı olur. Irmak boyundan Ankara - Eskişehir demiryolu geçtiğinden, bucağa bağlı köylerin hepsi bu yoldan faydalanırlar. Bucak merkezinin hemen kuzeybatısında istasyon vardır. B. halkı, çiftçilikle ve hayvan yetiştirmekle geçinir. Posta ve telgraf merkezi vardır.

B. bucağının nüfusu 6 534 (1945) tür. 15 köyü vardır.

BEYLİKÇİ, Osmanlılarda Divanı Hümayuna gelen iradeleri ve fermanları kaydetmekle görevli memurun unvanı. B., sadrâzam tarafından sorulan şeylere de cevap yazar, Divanı Hümayunda kabul edilen kararlardan bilgi verirdi. Hariciye nezareti kuruluncaya kadar, Babıâlinin dış siyasete ait kayıtlarını B. tutar, yapılan antlaşmaları inceler ve bunlar hakkında istenen bilgiyi verirdi. Fermanlar, beratlar da B. kaleminde yazılır, harçları alındıktan sonra sahiplerine verilirdi. Tanzimata kadar reisülküttapların yardımcısı sayılan B. ler, II. Mahmut zamanında hariciye nezaretinin kurulması ve reisülküttaplığın kalkması üzerine sadaret makamına bağlanmış, ve Osmanlı Devletinin son yıllarına kadar Babıâlinin büyük memurlarından biri olarak devam etmiştir.

B. kalemine ait evrakı hazırlayıp B. ye veren memura beylikçi kesedarı denilirdi.

BEYNELMİLEL YARDIMCI DİLLER: bk. MİLLETLERARASI YARDIMCI DİLLER.

BEYOBASI, Ankaranın Kırıkkale ilcesine bağlı tam teşkilâtlı bucak ve merkezi. B. na 11 köy bağlıdır; nüfusu 5471 (1945). Bucak merkezi 1206 nüfusludur. B. köyü Ankara-Kayseri demiryolu üzerinde ve Kırıkkale doğusunda bulunan Ballışeyh istasyonunun 5 km güneyindedir. Posta ve telgraf teşkilâtı vardır.

BEYOĞLU, İstanbul iline bağlı bir ilce. B., İstanbulun kuzeyinde olup, kuzeyinde Büyükdere yolu ve Levent mahallesi, doğusunda Beşiktaş, güneyinde Galata, batısında da Kasımpaşa semti bulunmaktadır. Fatih Sultan Mehmet, Trabzon Rum Devletini (Pontos) zaptettiği zaman (1461), son imparator David Komnēnos ile bütün sülâlesini İstanbula naklettirmiş ve bunlardan Kaloyani (Kalogiannēs) Komnēnos'un oğlu Aleksios İslâmlığı kabul ederek bugünkü Tünel civarında oturmuştur. Sülâlenin diğer fertleri, Edirneye ve Eneze gönderilmiştir. B. nun adını bu olaya bağlıyan ve Prens Aleksis burada oturduğu için B. na bu adın verildiğini anlatan bir söylenti vardır.

Bizans devrinde meskûn olmıyan bugünkü B. semtine Peran (Pera = öte, karşı yaka) Bağları denilmekte idi. Türkler İstanbulu almadan önce, Galata surları dışında da evler ve mahalleler yoktu. Fatihten sonra az zaman içinde Galata surlarının dışında B. na doğru uzanan yerlerde, binalar, camiler ve resmî binalar yükselmeğe başlamıştır. Fatihten altmış yıl sonra Tophaneden Kasımpaşaya ve arka taraftan Dörtyola kadar uzanan yerler Türklerle dolmuştur. B. caddesinin Asmalımesçit ve Kumbaracı sokakları ile birleştiği yere uzun zaman Dörtyol denilmiştir. II. Bayezid, Dörtyolda Asmalımesçidi yaptırmış, Yavuz zamanında Dörtyolda Mevlevî tekkesi, Kanunî devrinde sadrâzam İbrahim Paşa tarafından sarayın içoğlanlarının yetiştirilmesi için yine Dörtyolun az ilerisinde Galata Sarayı yaptırılmıştır. XVI. yüzyılda Galata adı bugünkü Galatasaray semtine kadar uzanan yerlere veriliyordu. XVII. yüzyıldan sonra Galata adı, B. semtinin güneyinde ve deniz kenarında kalan kısmına verilmiştir. Önceleri Galatada bulunan yabancı elçilikler, bu semtin, Benî Ahmer Devletinin yıkılması üzerine (1492) Gırnata'dan göç eden Araplarla dolması ve burada sık sık yangınlar çıkması yüzünden Galatadan ayrılmışlar ve Peran Bağlarında elçilikler kurmuşlardır. Bu suretle Fransa, İngiltere, Venedik, Lehistan, İsveç, Holânda, Ragusa, Prusya devletleri B. caddesi boyunca ihtişamlı elçilik sarayları kurmuşlardır. Fransanın 1581 de kurduğu büyük bina, 1831 yılında yanmış ve aradan çok geçmeden de bugünkü elçilik binası yapılmıştır. İngilterenin şimdiki büyükelçilik binası da Lord Elgin'in yaptırdığı binanın yerini kaplamaktadır. Yabancı elçilikler binalarının bu suretle B. na çıkması üzerine bu milletlerden olanlar da B. na yerleşmeğe başlamışlardır. Bunun tabiî bir neticesi olarak bu milletlerin kiliseleri de mümkün olduğu kadar elçilik binalarına yakın yerlerde kurulmağa başlamıştır. Fransız Büyükelçisi Césy Kontu Philippe de Harlay'nin arzusu üzerine «St. Louis des Français» kilisesi Fransız büyükelçiliği arsasında yapılmıştır (1628).

1700 yılında B., bugünkü Tünel-Galatasaray caddesi ile bu caddenin yan sokaklarından ibaretti. Cadde dar ve kaldırımsızdı. Batıda Petits Champs mezarlığı, doğuda da İncir-Bostanı, B. nu çerçeveliyordu. Büyükelçilik binaları da, İncir-Bostanı boyunca sıralanıyordu. B. nda yalnız Dörtyol, Tomtom, Polonya, Asmalımesçit ve Galatasaray semtleri bulunuyordu. Bunlardan ilk üçü Hıristiyan, son ikisi de Müslüman semti idi. 1780 yılına doğru Beyoğlu, iki kısımdan ibaret olup, bunların merkezini Balık Pazarı ile Galata Sarayı teşkil ediyordu. Güzel Sokak yani büyükelçilikler sokağı, güneyde bulunuyordu; öbür sokak ise bir yandan Hâlil Paşa tarafından inşa edilen Büyük Topçu Kışlası (Taksim Kışlası), öbür yandan da Grands Champs mezarlığı ile sınırlanıyordu. Bu sokakta genel evler bulunurdu. Soldaki ucunda «Hôpital des Français de la Peste à Péra» (Fransızların Beyoğlundaki Vebalılar Hastahanesi) bulunuyordu. Grands Champs'daki vebalılar mezarlığına yakın bir sokakta, 1719 da inşa edilmiş olan bu binanın eski adı Hôpital Giffard (G. Hastahanesi) olup, bugün Fransa başkonsolosluğudur. Hastanenin yanında, bütün bu semte adını veren Taksim (yani su taksim yeri) bulunuyordu. Hagios Demetrios (Ava Dimitri) tepeleri üzerinde XVIII. yüzyılda da, şimdi şehre katılmış olan Kurtuluş (Tatavla) köyü vardı.

XVIII. yüzyıl boyunca Beyoğlu, çok genişlemiştir. Evler, Kasımpaşa ovası ile Tophane yamaçlarını kaplamıştır. Petits Champs ve Grands Champs mezarlıkları 1860 - 1864 yıllarında kaldırılmış, Galata surları yıktırılmış, yeni yeni caddeler ve semtler inşa dilmiştir. Beyoğlu caddesi 1831 yangınından sonra ilk defa, güneye doğru genişlemiştir. Kuzey kısmı ise, binlerce evi yokeden ve yüzlerce insanın ölümüne sebebolan 1871 yangınından sonra genişletilmiştir. Bu yangından sonra hükümet ahşap inşaatı yasak etmiştir. 1873 te Galata ile Beyoğlu arasında tünel yapılmış ve Beyoğlu caddesi boyunca atlı tramvay kurulmuştur. Bu sebepten dolayı caddenin bir kısmı ikinci defa olarak genişletilmiştir. 1913 te elektrikli tramvay Beyoğlunu Şişliye bağlamıştır.

XX. yüzyılın başından beri B., durmadan yayılmış ve sağdan soldan yeni yeni semtler yükselmiştir. Taksimdeki eski askerî tâlim meydanı, Ayaspaşa civarları, Maçka, Nişantaşı, Bomonti, Şişli modern evlerle kaplanmıştır. Bir tramvay şebekesi Kurtuluş, Şişli, Beşiktaş ve Maçkayı Taksime bağlamaktadır. Tiyatrolar, sinemalar, yabancı hastahaneler çoklukla burada kurulmuştur. Eskiden Caddei Kebir denilen Taksim- Tünel arasındaki caddeye Cumhuriyetten sonra İstiklâl Caddesi adı verilmiştir.

B. nun nüfusu 279 207 (1950) dir. İlcenin 6 bucağı vardır: 1. Merkez bucağı (mahalleleri: Şahkulu, Tomtom, Asmalımesçit, Kamerhatun, Hüseyinağa, Kalyoncukulluk, Çukur, Kuloğlu, Firuzağa), 2. Galata (mahalleleri: Yenicami, Arapcamii, Emekyemez, Bereketzade, Kemankeş Karamustafapaşa, Müeyyetzade, Hacımimi, Kılıçalipaşa, Pürtelâş Hasanefendi, Ömeravni), 3. Kasımpaşa (mahalleleri: Bedreddin, Yahya Kâhya, Sürüri Mehmedefendi, Hacıhüsam, Küçükpiyale, Camiikebir, Kaptan, Kadı Mehmedefendi, Çatmamesçit), 4. Hasköy (mahalleleri: Sütlüce, Keçecipiri, Piriçavuş), 5. Şişli (mahalleleri: Pangaltı, Bozkurt, Feriköy, Paşa, Duatepe, Cumhuriyet, Halâskârgazi, Meşrutiyet, Şişli), 6. Taksim (mahalleleri: Bostan, Şehit Muhtarbey, Bülbül Kocatepe, İnönü, Eskişehir, Kâtip Mustafaçelebi, Cihangir, Gümüşsuyu, Harbiye, Yenişehir, Hacı Ahmedefendi).

BEYPAZARI: 1. Ankaraya bağlı ilce merkezi. Nüfusu 5 930 (1950). Ankaranın batısında, Sakarya kollarından Kirmir çayına sağdan karışan İnözü deresi üzerindedir. Ankara -Ayaş - Nallıhan - Göynük - Geyve - İstanbul yolu,

B. ndan geçer. Ankaradan uzaklığı 90 km, deniz seviyesinden yüksekliği 700 m kadardır. B. nın çevresi bağlık bahçeliktir. Evlerin birçoğu bahçeler içindedir. B. nda terzilik, kunduracılık, marangozluk, bakırcılık halkın başlıca işlerindendir. Çevresinin önemli ürünleri pirinç, buğday arpa, bal, pekmez, üzüm, dut, sebze, yağ ve tiftiktir. 20 km uzağında Dutlu kaplıcası (kükürtlü ve çelikli), İnözü vâdisinde mağaralar vardır.

2 Ankara iline bağlı ilce. Ankaranın batısında Ayaş ve Nallıhan ilceleri arasındadır. Yüzölçümü 1832 km^2, nüfusu 28 035 (1945), nüfus sıklığı km^2 ye 15 kişidir. 44 köyü (1948) bulunan merkez bucağından başka Gelegra ve Karaşar bucaklarında 28 köy vardır. Merkez bucağına bağlı köylerin nüfusları tutarı 5 159 dur.

BEYPINAR, Sıvasın Zara ilcesine bağlı bucak. 25 köyü vardır (1948), nüfusu 3 176 dır. B. köyü 491 nüfusludur. B.. Tecer dağlarının Buzbel ve Karababa tepeleri arasından doğarak güneye doğru akan Karabel suyu vâdisindedir. Zara-Divriği yolu 5 km doğusundan geçer. B. ın deniz seviyesinden yüksekliği 1400-1500 m dir.

BEYREK HİKÂYESİ, Oğuzların başlıca destan kahramanlarından Bamsı Beyrek'in maceralarını toplıyan hikâye. En eski ve tam şekli *Dede Korkut* kitabında bulunur: Oğuz beylerinden Bay Böre Beyin çocuğu olmamıştır; bu yüzden Hanlar Hanı Bayındır Han (b. bk.) ın gözünden düşmüştür. Dualar ve adaklar sayesinde nihayet bir oğlu olur. Aynı zamanda başka bir beyin, Bay Bican Beyin de bir kızı olur. İki çocuğu «beşik kertme» nişanlarlar. Bay Böre Beyin oğlu büyür, delikanlı olur. Kendisine İstanbuldan hediyeler getiren bezirgânları bir eşkıya baskınından kurtarır. Bu başarısı üzerine ona Bamsı Beyrek adını takarlar. Beyrek bir gün avda. sözlü olduğu kıza Banı Çiçek'e raslar. Bu kahraman ve savaşçı kızla, tanışmadan, ok atışırlar ve güreşirler. Beyrek, kızı yener; tanışırlar ve nişanlanırlar. Beyrek, kızı ailesinden istetir. Kızın ağabeyisi Deli Karçar (b. bk.) güçlükler çıkarır. birçok garip ve ağır şartlar koşar; Dede Korkut'un da himmetiyle bu şartlar yerine geldikten sonra iki genç resmen nişanlanmış olur Düğüne yakın bir gün Beyrek, düşman baskınına uğrar esir edilir. Uzun zaman Beyrek'in ölü veya diri haberi gelmez. Deli Karçar Beyrek'in diri haberini getirene ihsanlarda bulunacağını. ölü haberini getirene kızkardeşini vereceğini ilân eder. Yalancı oğlu Yaluncuk, Beyrek'in gömleğini hayvan kanına bulayıp onun öldüğüne Deli Karçar'ı inandırır. Fakat, gerek Banı Çiçek, gerek Beyrek'in babası. Beyrek'ten ümitlerini kesmemişlerdir. Bay Böyre Bey, bir haber getirmeleri için dört bucağa bezirgânlar yollar. Onlar Beyrek'in esir kaldığı Bayburt kalesinden geçerlerken delikanlıya memlekette olup bitenleri anlatırlar. Beyrek, Bayburt Beyinin kızıyla anlaşarak kaleden kaçar, yurduna döner. Kendini tanıtmamak için ozan kılığına girer; böylece eski dostlarını, yakınlarını denemek imkânını bulur. Bu arada nişanlısının kendine ne kadar bağlı kaldığını anlar. Sonunda kendini tanıtır. Yalancı oğlu Yaluncuk, ancak Beyrek'in ayağına kapanıp yalvararak ölüm cezasından kurtulur. Beyrek, Bayburt kalesine saldırarak kendisiyle birlikte esir düşmüş olan arkadaşlarını kurtarır. Kâfir Beyinin kızını da, va'di üzere, babasından alır. Her iki kızla düğününü kutlar.

Anadoluda bu hikâyenin zamanımıza kadar gelen rivayetleri pek yaygındır. Kilis, Bayburt, Safranbolu, Beyşehir, Konya, Antalya, Karaisalı, Cebelibereket, Samsun, Erzincan, Erzurum çevrelerinde derlenenler yayımlanmıştır. Bunlardan başka, aşağı yukarı 80 - 100 yıl kadar önce İstanbul meddah kıssacılarından tesbit edilerek şehir muhitinde okunup dinlenmek üzere yazılmış nüshalariyle birçok cönklerde uzunca parçalara raslanır.

Anadolu sözlü ve yazılı rivayetleriyle Dede Korkut rivayetinde, vakanın Oğuz ilinde geçmesi, erkek kahramanın adı gibi bazı mühim noktalardaki ortaklık göze çarpar. Bu ortaklığa ve ayrıntılara kadar varan benzerliklere karşılık hikâyenin birinci bölümünde *Dede Korkut* kitabiyle diğer Anadolu rivayetlerinin iki ayrı tip göstermesi ve bazı adların bu iki tipte ayrı olması (bilhassa kız kahramanın adı: *Dede Korkut* kitabında Banı Çiçek, Anadolu rivayetlerinde - hep - Akkavak kızı, veya bu adın değişik şekilleri: Elkavak kızı, Dalkavak kızı), bu hikâyenin her iki tipinin, aynı ve eski bir kaynaktan gerek *Dede Korkut* kitabına, gerekse Anadolu sözlü rivayetlerine geçmiş olduğu kanaatini verir.

Hikâyenin ikinci bölümü, yani Beyrek'in esir bulunduğu kaleden kurtulması, memleketine dönüşü ve nişanlısını rakîbinin elinden kurtarması maceraları, Dede Korkut rivayetiyle sözlü gelenekteki anlatmalardan, anaçizgileriyle, farksızdır. Birinci bölüm ise, sözlü gelenekte başlıca üç farklı şekil gösterir ve *Dede Korkut* kitabındaki rivayetten epey ayrılır:

1. Bey Böyrek'in anası (veya üvey anası) oğlunu öldürtmek ister; oğlan atiyle kaçar Gittiği yerde Akkavak kızı ile tanışır. onu savaşta yenerek alır, memleketine getirir. Fakat bu sefer yine anasının - veya onun yardakçısı hain vezirin - kışkırtmasiyle yeni bir maceraya sürüklenir, esir düşer...

2. Bey Böyrek, anasının şerrinden kaçarken düşmanlara esir düşer. (Bu tipteki değişik şekiller, herhalde 1. tipin bozulmuş ve kısalmış şekli olmalıdır; bunlarda Bey Böyrek'in Akkavak kızına raslaması maceraları yoktur; yalnız esir düştüğü sırada memleketinde bir nişanlısı bulunduğu anlatılmıştır.)

3. Bey Böyrek, bir dervişin (veya bir kocakarının) tasvir ettiği dünya güzeli Akkavak kızına, görmeden, âşık olur. Onu aramağa gider; bulup getirir; onunla evlenmeden esir düşer..

Hikâyenin birinci bölümünün Dede Korkut anlatmasındaki ayrıntılara ait birçok motifler Oğuz destanlarının orijinal motifleridir. Bununla beraber, burada da, erkeklerle savaşan kendini yenenle evlenmeye andetmiş amazon tipinde kadın kahraman motifi evrensel bir vasıf göstermektedir. Anadolu rivayetlerinde ise bu destanî motiflerin yerini masal motifleri. hattâ Şah İsmail hikâyesi gibi bazı hikâyelerde de raslanan macera epizodları almıştır. İkinci bölüm, yani uzun yıllar yurdundan, ana babasından ve eşinden uzak kalmış kahramanın, nişanlısı (veya karısı) başka biriyle evleneceği sırada dönüp onu rakîbinin elinden kurtarması hikâyesi, bazı ince ayrıntılarına kadar. *Odysseia* destanında Odysseus ile karısı Penelope'nin maceralarının aynıdır. Bu hikâye tema'sı umumî çizgileriyle Âşık Garip gibi daha yeni bazı Türk halk hikâyelerine de geçmiştir.

Beyrek'in adına -«Bey Bari Yiğit» şeklinde- ve macerasına ait telmihlere (Bayburt Hisarında uzun yıllar esir kaldıktan sonra kaçması, rakîbinin elinden sevgilisini alması gibi) *Dede Korkut* kitabından başka Oğuzlara ait destanî parçaları olan eski bir metinde de raslanır. Topkapı Sarayı Müzesi Revan Köşkü Ktp. Nr. 1390 daki Yazıcızade

Ali *Selçuknamesinin* baş tarafındaki boş yapraklara yazılmış olan bu metinde Dede Korkut rivayetindeki Beyrek'in rakîbi Yalancı oğlu Yaluncuk, «Baldırı - uzun - Baldırşa» diye adlanır. Bu menfi tipin Anadolu rivayetlerindeki adları: Kel Vezir, Kelçe Vezir, Baltacıoğlu Kel Vezir şekillerini gösterir,

Bayburtta bugün yaşıyan halk rivayetleri de bu eski kale ve çevresinde Beyrek'in hâtırasını saklamışlardır. Bu ilcenin Duduzar köyünde Beyrek'in mezarı gösterilirmiş; yine Bayburtun Almışka köyünde kendini Bey Böyrek'in (yani destanî Beyrek'in) neslinden sayan bir aile vardır.

Dede Korkut kitabının on ikinci hikâyesi, Beyrek'in hayatının nasıl sona erdiğini anlatır: Oğuzların iç savaşlarının destanî bir epizodu olan bu hikâyeye göre, Beyrek, kendi zümresi olan İç - Oğuzla bu zümrenin hanı Kazan Beyin dayısı Arız'ın (hükmü altında bulunan) Dış - Oğuz arasında Kazan Beyin düzenlediği şölene Alp - Arız'ı ve Dış - Oğuzları çağırmamış olmasından çıkan bir anlaşmazlık sonunda öldürülmüştür. Arız, çağrılmamış olmayı bir hakaret sayarak Dış-Oğuzdan kız almış bulunan Beyrek'i kendileriyle (yani kaynatasının tayfasiyle) birleşip Kazan Beye düşmanlığa teşvik eder; Beyrek bu ihaneti kabul etmez. Öfkelenen Arız, Beyrek'i oyluğundan ağır yaralar. Arkadaşlarının yardımiyle evine giden Beyrek ölürken Arız'dan intikamını almasını, karısını Arız'ın oğlu Basat'a bırakmayıp kendi oğlu (Kazan oğlu Uraz) ile evlendirmesini Kazan Beye vasiyet eder.

Beyrek, destanî Dede Korkut rivayetinde ayrıca, Oğuzlar içinde güzel erkek diye ün almıştır; son derece güzelliğinden dolayı yüzü peçeli gezermiş. Bk. AKKAVAK KIZI, ALPAMSI, BANI ÇİÇEK, BAY BICAN BEY, BAY BÖYRE BEY, BENLİ BOZ.

BEYRICH [*bayrih*], **Ernst** (1815-1896), Alman jeolog ve paleontologu. Berlinde doğmuş, yine orada ölmüştür. Berlin üniversitesinde jeoloji profesörü ve Prusya Jeoloji Enstitüsü müdürü olmuştur. B., 1: 1 500 000 mikyaslı milletlerarası jeolojik Avrupa haritasını yayımlamağa başlamıştı.

BEYRUT (Bayrut, Berut). Lübnan Cumhuriyetinin başşehri ve liman. Nüfusu 233970 (1943). Doğu Akdenizde Lübnan dağlarının batı eteğindedir. B. limanı bir burunla güneyden çevrilmiş bir koy içindedir. B. ırmağı (Eskiçağda Magoras) şehir yakınında denize dökülür. Iklimi yazın çok sıcak, fakat sağlığa elverişlidir. Kuzey rüzgârları yaz sıcağını hafifletir. Yıllık ortalama sıcaklık 21,5° dir. B. un eski bölümü, bugün daha çok ticaret hayatının merkezleşmiş olduğu bölümdür. Çevresinde ve yamaçlarda villâlar vardır.

Beyrut'tan bir manzara

B. limanı 1888 - 1894 te inşa edilmiş ve şehir 1895 te bir demiryolu ile Şama bağlanmıştır. Şamı Halebe ve güneye bağlıyan demiryollarının ve kıyı boyunca otomobil yollarının yapılması, 1924 te Şam - Bağdad yolunun açılması, B. un ardelini (hinterland) çok genişletmiştir. Fakat Hayfa, B. için kuvvetli bir rakîptir.

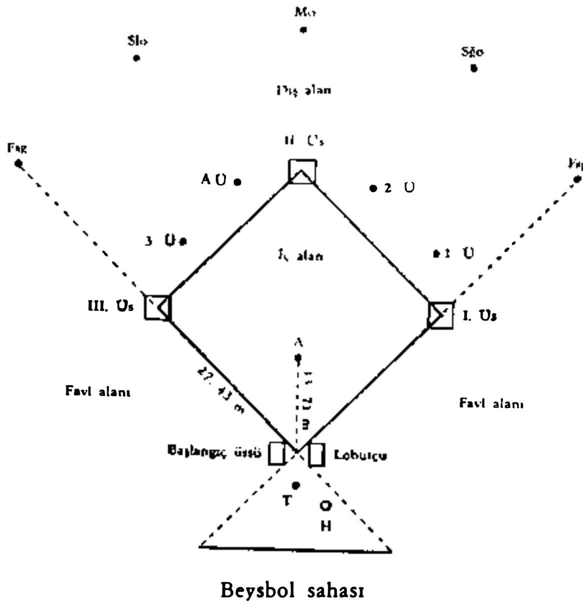
B. ta iki üniversite (1863 te Amerikalılar tarafından kurulan Syrian Protestant College [şimdi üniversite] ile 1875 te Jesuitlerin açtığı Université St. Joseph), rasathane, çeşitli yüksek okullar, müze, birçok cami ve kiliseler, uçak istasyonu vardır. Başlıca ihracatı ham ipek, zeytinyağı, sabun, pamuk, meyva, susam, sünger ve kuru üzümdür.

Tarih: B., Amarna (b. bk.) çağından (M. Ö. 1400 sıraları) beri adını koruyan şehirlerden biridir. Klâsik yazarlarda (meselâ Stephanos Byzantios, Hierokles 715) raslanan ve «çeşmeler» anlamına gelen Beerot ile *Tevrat*taki (II. Samuel VIII, 8 ve Hezekiel XLVII, 16) Berotha'nin B. adı ile mukayesesi kabul edilmemiştir. Yalnız Amarna arşivinde B. kıralı Ammunira'dan IV. Amenophis'e gönderilmiş üç mektup bulunmuştur. Byblos kıralı Rib - Addi de son zamanlarında B. a iltica etmiş ve firavuna buradan iki mektup göndermiştir. Amarna çağında B. tamamiyle Mısır kültürünün tesiri altında bulunuyordu. Bu zamandan sonra şehrin, önemini kaybettiği anlaşılıyor, zira ne Fenikeliler zamanında, ne de Büyük İskenderin seferlerinde B. un adı geçmektedir. Tryphon ile II. Demetrios ve VII. Antiokhos Sidetes arasındaki taht kavgalarında B., Tryphon tarafından tahribedilmiştir. Sonra Romalılar şehri yeniden kurmuşlar (Yun. Berytos. Lat. Berytus), Agrippa, lejiyonlarını B. a yerleştirerek burasını İtalya hukuklu bir Roma kolonisi (Colonia Iulia Augusta Felix Beryti) yapmıştır. Caracalla devrine ait bir sikke üzerinde ise şehir Antoniniana adını taşımaktadır. Büyük Herodes ve I. Herodes Agrippa (M. S. 37 - 44) ve II. Herodes Agrippa zamanlarında B., muhteşem binalar ve tiyatrolarla süslenmiştir. Şehre Magoras'tan su getiren kemerin harabesi de bu zamandan kalmadır. M. S. III. yüzyıldan beri B., Roma hukuku okulu (İustinianos'un İkinci Kodu: 529 - 531) ile tanınmıştır. 529 da bir yer sarsıntısı şehri yeniden harabetmiş ve B. 635 te Arapların eline geçtikten sonra, ancak İslâm hâkimiyeti zamanında tekrar kalkınabilmiştir. Gerçekten de Emevîler idaresindeyken İrandan göçmenler getirilerek B. a yerleştirilmiştir. Bu devirde kıymeti artan Şamın iskelesi vazifesini gördüğünden, canlı ve ileri bir şehir halini almış, fakat Haçlı seferlerinde gâh Hıristiyanların, gâh Müslümanların eline geçtiğinden (Haçlılar tarafından zaptı: 1100 ve 1197, Salâheddin Eyyubî tarafından zaptı: 1187, şehrin Memlûklere teslimi: 1291), şehir yine fakir ve harap düşmüştür. Osmanlı Türkleri hâkimiyeti zamanında (Yavuz Sultan Selim tarafından zaptı: 1517) emîrler idaresinde bir eyalet şehri karakterini almıştır. Dürzî emîrlerden Fahreddin (1584 - 1635) bir aralık Osmanlı Devletine karşı baş kaldırarak B. u hükümet merkezi yapmak istemişse de. Türk ordusu son olarak B. u (1763) yine ele geçirmiştir. Kavalalı Mehmet Ali Paşa, B. u 1830 - 31 de ele geçirmiş oğlu İbrahim Paşanın Suriye harekâtı sırasında (1840) Müttefiklerin donanmaları (Türk, İngiliz Avusturya) tarafından bombardıman edilmiştir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından (1860) sonra B., yeni bir kalkınma safhasına girmiştir. B., Birinci Dünya Harbi sırasında (1916) Cemal Paşa tarafından imar edilerek şehirde geniş caddeler açılmıştır. 1918 de B., Fransızların eline geçmiş, 1920 de Fransız mandası altında Lübnan'ın, 1943 te de Lübnan Cumhuriyetinin başşehri olmuştur.

BEYSÂN: bk. BETH - ŞAN.

BEYSBOL (İng. Baseball; *base* = üs, *ball* = top), bir spor oyununun adı. B., eskiliği XIV. yüzyıla kadar giden bir çeşit «köşe kapmaca» oyununun geliştirilmiş şeklidir. İlk defa İngilterede oynanmış olmasına rağmen, bugün daha çok Amerikanın millî sporu haline gelmiştir. Oyun alanı: düzgün bir yer veya çayır üzerine çizilen ve köşelerine küçük kale(üs) ler işaretlenen, kenarları 27,43 m olan bir dörtgendir. Dörtgeninin başlangıç üssü olan köşesini meydana getiren kenarları, topun çeliniş alanını sınırlandırmak için, uzatılmıştır. Araçları: üzeri deri kaplı, çevresi 23,5 cm, ağırlığı 149 gr olan sert bir topla bu topu çelmeye yarıyan 1 m ye yakın uzunlukta, 7 cm kalınlıkta yuvarlak bir lobut ve bazı oyuncuların yüzlerine taktıkları özel maskelerle göğüslerine ve ellerine giydikleri kalın göğüslük ve eldivenlerdir. Dokuzar kişilik iki takım arasında oynanan oyuna dörtgenin ortasındaki özel yerinde duran bir atıcının elindeki topu, kuralına uygun olarak, başlangıç üssü gerisinde bulunan kendi oyuncusuna atması ile başlanır. Diğer takımdan bir karşılayıcı

Beysbol sahası

1. ü = 1. üsçü	2. ü = 2. üsçü	A ü = Ara üsçü

1. ü = 1. üsçü
2. ü = 2. üsçü
A ü = Ara üsçü
3. ü = 3. üsçü
} İç oyuncular

H = Hakem

Sğo = Sağ oyuncu
Mo = Merkez oyuncu
Slo = Sol oyuncu
} Dış oyuncular

A = Atıcı
T = Tutucu
Fsg = Favl sınır gönderi

da elindeki lobutla topu hızlıca çelerek ve uzaklaştırarak hem buna engel olmak hem de koşmak için vakit kazanmak ister. Çelebilirse lobutu bırakarak koşmağa başlar ve topun karşı oyuncular tarafından tekrar ortadaki atıcıya ulaştırılması için geçen zaman içinde sağdan başlıyarak dörtgenin diğer köşelerindeki üslere sırasiyle ulaşmağa çalışır. Bu arada veya topun diğer arkadaşları tarafından çelinişi sırasında, karşı oyunculara topla vurulmadan yahut çeşitli sebeplerle yanmadan bütün üsleri dolaşmak imkânını bulup başlangıç üssüne gelen oyuncu takımına bir «koşu = sayı» kazandırır. Takımlar, kuralına göre birbirlerini yakmak suretiyle dokuzar defa yer değiştirirler. Bütün bu değiştirmeler sırasında en çok «koşu = sayı» yapan taraf oyunu kazanır. B. un kendisine mahsus olan ölçüleri ve kuralları ile açık ve kapalı yerlerde oynanan büyük ve küçük çeşitleri vardır. Memleketimizde az tanınmaktadır.

BEYSUK: 1. Azak Denizinin doğu kıyısında bir liman; eni 10 km, uzunluğu 33 km dir. Balıklarının bolluğu ile tanılır.

2. Kuzey Kafkasyada, Kuban ilinde bir nehir; Azak Denizinde Beysuk limanına dökülür. Uzunluğu 170 km dir.

BEYŞEHİR (Eski adı: Süleymanşehir, Beyşehri), Konya iline bağlı ilce merkezi. B. gölünün güneydoğu köşesindedir. Nüfusu 3 189 (1950). Deniz seviyesinden yüksekliği 1 120 m. B., Kızılviran üzerinden Konyaya 90 km lik bir şose ile bağlıdır. Antalya, İsparta ve Konya ile B. arasında otobüsler işler. B. gölünün ayağı, B. çayı adiyle, önceleri kasabanın içinden geçerken, sonradan açılan bir kanalla güneye alınmıştır. B. de fennî su tesisleri (1937) vardır. Elektrik tesisi yapılmıştır. (1950). Bademli ve Anamas ormanları, kasabanın gezinti yerleridir. Bademliye otomobillerle Anamas ormanlarına göl üzerinden, motörler veya kayıklarla gidilir.

B. çevresindeki ovaların toprakları verimlidir; fakat sıtma, çalışmayı güçleştirmektedir. Kasaba halkının çoğu çiftçilikle uğraşır. Başlıca ürünler tahıl, bakliyat ve afyondur. B. de Devlet Orman İşletmesi, Ziraat Bankası vardır. Cuma ve cumartesi günleri pazar kurulur.

Tarih: B. in Anadolu Selçuklularından I. Alâettin zamanında kurulduğu sanılmaktadır. Anadolu beylikleri devrinde B ve dolayları sık sık Karamanoğullarının hücum ve istilâsına uğramıştır. XIV. yüzyıl başlarında B., Hamitoğullarının idaresinde idi. Osmanlı padisahlarından I. Murat, oğlu Yıldırım Bayazide, Germiyanoğlu Şah Çelebinin kızı Devlet Hatunu aldığı zaman B. i, İsparta, Akşehir ve Yalvaç ile birlikte Hamitoğullarından satın almıştır. Ankara Muharebesinden (1402) sonra Karamanoğullarına geçen B., Çelebı Sultan Mehmet zamanında kesin olarak Osmanlı Devletine kalmış, XVII. yüzyılların ortalarında, güneyde Bozkıra kadar uzanan bir sancak bölgesinin merkezi o muştur.

XIX. yüzyıl sonlarında B. i gezmiş olan Alman gezgini F. Sarre, iç şehirde eski surdan birkaç kapı ile bazı parçalar kalmış olduğunu, sur içindeki Selçuklu eserlerinden en önemlisinin XIII. yüzyıl yapılarından olan Eşref Rumî camii olduğunu, kum taşından yapılmış olan bu camiin çabuk yıkıldığını, dış süslerinden eser kalmadığını ve karşısında bir medrese ile ihtişamlı bir hanın kalıntıları bulunduğunu söylemektedir. Bu gezgine göre, güzel taşlardan yapılmış, ve şehri güneydeki bölümüne bağlıyan 7 gözlü bir köprü de o zaman büsbütün yıkılmıştı. Riefstahl'e göre de B. camii, Selçuklu devrinde tahta çatılı camilerin ilk örneklerinden olup kare şeklindeki maksuresi çok güzel çinilerle süslü idi.

BEYŞEHİR, Konya iline bağlı ilce. Yüzölçümü 2 032 km^2, nüfusu 3 173 (1950), nüfus sıklığı km^2 ye 26 kişi. 31 köyü olan merkez bucağından ba ka Doğanbey, Kıreli, Manastır bucaklarının 46 köyü vardır. Merkez bucağı köylerinin nüfusları tutarı 36 831 (1950) dir.

BEYŞEHİR GÖLÜ, Türkiyenin üçüncü büyük gölü. İç Anadolunun batı kenarında bulunan Sultan dağlarının

batısındaki Beyşehir - Seydişehir - Bozkır çukur alanı içindedir. B. G. nün yüzölçümü 651 km², uzunluğu 45, en geniş yeri 25 km, derinliği en çok 10 m dir. Gölün yüzü, deniz seviyesinden 1 116 m yüksektedir. Suları tatlıdır. Güneybatı köşesindeki düdenler, suyunun bir kısmını boşaltmaktadır. Çevresi 2 000 m yi aşan dağlarla kuşatılmış gibidir. B. G. nün fazla suları eskiden Suğla gölüne ve oradan da Çarşamba suyuna karışarak Konya ovasına doğru akardı. Fakat şimdi Suğla gölünün kuzeybatı ve batısından geçirilen kanal, gölü doğrudan doğruya Çarşamba suyuna bağlamıştır. Bununla beraber sular çok fazla gelirse Suğla gölüne verilir. Konya ovasının sulanmasını düzenlemek için Beyşehir kasabası yanında taştan yapılmış, 15 gözlü, demir kapaklı bir regülatör vardır.

Bozkır - Beyşehir çukurluğu kuzeydeki D. Karaağaç - Yalvaç çukurluğu ile birleşmiştir. Bütün bu çukur alanın dibi Neojen göl tortuları ile dolmuştur. Göl üzerinde birçok adalar da vardır; bunların başlıcaları Mada, İğdeli, Orta, Aygır, Eşek, Kızkulesi, Akburun, Külbent, Yılanlı, Çifte ve Hacıâkif adalarıdır. Bu adalar iskân edilmemiştir. Gölden balık tutulur ve bir kısmı tuzlanarak ihracedilir.

BEYT, kafiye (b. bk.) li olsun, olmasın, iki mısra (b. bk.) lık nazım (b. bk.) ve şiir (b. bk.). Kafiyeli iki mısradan meydana gelirse beyt - i musarra'; bir gazelin en seçme beyti olursa beytü'l - gazel; bir kasîdenin en güzel beyti ise beytü'l - kasîd adını alır ve kasîde (b. bk.) de dua beytlerinden önce gelen, içinde şairin mahlâs (b. bk.)ı bulunan beyte tâc veya tâc beyt; kasîde veya gazel (b. bk.)in ilk beytine matlâ'; matlâ'dan sonraki güzel beyte husn - i matla'; gazel veya kasîdenin son beytine makta'; makta'dan önceki beyte husn - i makta'; şairin mahlâsı bulunan beyte de mahlâshâne denir.

BEYT - CİBRİN (halk etimolojisine göre *Beyt - Cibril* = Cebrailin evi), Ürdünde Kudüsün güneybatısında, El - Halil (Hebron) ve Gazze arasında tarihî bir kasaba. İbranca adı *Beth - Gubrin*dir. Bu isim yalnız *Talmud*da geçmektedir. *Ahd - i Atîk*te Beth - Gubrin adına raslanmamaktadır. Yunanca ve Latince adı *Eleutheropolis* (= hür şehir) tir. *Ahd - i Atîk* (Tekvin XIV, 6; Tesniye II 12) e göre Horî'ler (= mağara sakinleri; İbr. *ḥor* = mağara) mağaralar bakımından bugün de zengin olan bu bölgede oturmuşlardır. Daha sonra bu isim İbr. *ḥor* (= hür) kelimesiyle karıştırılarak Horîler «hür insanlar», oturdukları Beth - Gubrin şehri de «hür şehir» diye izah edilmiştir. Ptolemaios'ta *Baitogabra,* Tabula Peutingeriana'da ise *Betogabri* adına raslanmaktadır.

Roma - Filistin harbi zamanında küçük bir köy diye adı geçen B. C., daha sonra, bir yol kavşağı olarak büyük bir önem kazanmıştır Bizans devrinde tahkimli bir yer ve piskoposluk merkezi idi. Halife Ebu Bekir zamanında Arapların eline geçen bu şehir, bundan sonraki devirde birçok hücum ve tahriplere uğramış, 796 da Arap kabîleleri arasındaki bir savaşta tamamiyle harap olmuştur. Sonradan yine tamir edilen şehri Haçlılar yıkmışlar, fakat 1134 te burada kuvvetli bir kale inşa etmişlerdir. 1187 de Salâheddin Eyyubî tarafından zaptedilmiş ve kalesi yıkılmıştır. 1244 te burasını fetheden Kölemenler hükümdarı Baybars, kaleyi yeniden inşa ettirmiştir. Şehrin ve kalenin son olarak 1551 de tamir gördüğü, kale kapısı üzerindeki kitabeden anlaşılmaktadır.

B. C. de ve yakınında, geçmiş zamanların birçok yadigârlarına raslanır. Burada kasaba yakınındaki eski Yahudi türbesiyle Bizans devrinden kalma, ilkbaharı sembolize eden bir mozaik resmi, anılmağa değer.

BEYTEL: bk. BETHEL.

BEYT'EL - KASİD: bk. KASİDE.

BEYT-İ ŞERİF: bk. BEYTÜ'LLAH.

BEYTİGİN (ölm. 1034), Gazneli sultan Mahmudun Tirmiz sipahsâlârı. Tirmiz ve Kubadyan sınırlarına akın eden Selçuk Oğuzlarına karşı giriştiği bir savaşta öldürülmüştür. Şapurkan (bugünkü Afganistan - Türkistanında Şibirgan) da gömülmüştür.

BEYTİGİNLİLER, Erbil (Arbela) merkez olmak üzere Zeynüddin Ali Küçük b. Beytigin tarafından kurulan Türk sülâlesinin adı. Zeynüddin Ali Küçük, önce Zengî emîrlerinden birine tabi idi. Bu emîrlerden biri onu 1144 te Musula vali gönderdi. Zengîn n ölümünden sonra Zeynüddin Ali Küçük başlıbaşına hareket ederek Şehrizor, Hakâri, Tekrit, Sincar, Harran emîrliklerini de ele geçirdi. Onun 1167 de ölümünden sonra yerine Kutbüd - din Mavdûd geçti. Sülâlenin son mümessili Kök - Börü 1230 da öldü. Evlâdı olmadığı için emîrliği Abbasî halifesine kaldı.

BEYTİŞEBAP (Beytişebab da denir. Eski adları Beytüşşebab, Beytüşşebap, Elki), Hakâri iline bağlı ilce. Ilce merkezi olan Elki'nin nüfusu 1060(1950) tır. B., Hakâri ile Siirt arasında dağlık bir bölgededir. Arazi, Habur ırmağının kollariyle yarılmıştır. Kasabanın denizden yüksekliği 1650 m dir. Hakâri ilinin batı bölümünü içine alan ilce topraklarında yüksekliği 3 300 m yi bulan Altındağ ve 3 220 m lik Gelamemi dağları vardır. İlce merkezi ile köyleri bu dağlar ve derin vâdiler arasında sapa bir halde kalmışlardır. Buraya gitmek için düzgün yol da yoktur.

B. ilcesinin merkezi üç mahalleli küçük bir kasabadır. Kasaba halkı çiftçilik ve davarcılıkla geçinir. 1933 te kurulmuş bir belediyesi vardır. Kasabanın suyu, yakınındaki dereden (Faraşin deresi) harklarla getirilmiştir. Fennî su tesisatı henüz yoktur. Kasaba petrol lâmbalariyle aydınlatılır. B ta bir kaplıca, bir içmece, ilkokul, okuma odası, lokanta, fırın, doktor vardır.

B ilcesinin yüzölçümü 2948 m², nüfusu 17 013(1950) tür. Ortalama nüfus sıklığı 6 dır. Güyan, Gerur, Zap adlı üç bucağı vardır. İlceye bağlı 87 köy bulunmaktadır.

BEYTSAYDA (İbr. *Bethsayda*), eski Filistinde bir şehir. *İncil* (Matta XI 21, Markos VI 45, VIII 22, Luka IX 10, X 13) de İsanın başlıca faaliyet yeri olarak geçer. *İncil*in Yuhanna (İoannes) tarafından kaleme alınmış olan kısmı (I 44, XII 21) na göre B., havarilerden Philippos, Andreas ve Petros'un yurdu idi. Bir balıkçı köyü olarak kurulmuş olan B. yı M. Ö. 3 te Herodes'in oğlu Philippus kendi başkenti yapmış ve Augustus'un kızı Iulia'nın şerefine Iulias diye adlandırmıştır. Ürdün ırmağının Taberiye gölüne karıştığı yerin 3 km kuzeydoğusunda bulunan Et-Tell tepesi eski B. nın yeridir.

BEYTÜ'L - FAKİH (Beytü'l-Fakîh İbn Ucevl = Fakîh İbn Uceyl'in evi), Yemen'in Tihame bölgesinde Hudeyde'nin güneydoğusunda kasaba. Nüfusu 8 000 kadar. Büyük camii, kalesi ve taş binaları vardır. Daha kuzeyde aynı adla anılan diğer bir kasaba daha bulunduğu için ona Beytü'l-fakîhü'l-kebîr (asıl adı Zeydiye), buna da Beytü'l-fakîhü's-sagîr denir.

BEYTÜ'L-HARÂM: bk. BEYTÜ'LLAH.

BEYTÜ'LLAH (Arap. = Allahın evi), Müslümanların, namaz kılarlarken yöneldikleri ve imkân olduğu, muayyen şartlar gerçekleştiği takdirde, hac farîzası (b. bk.) nı, Umre (b. bk.) ibadetini yerine getirmek üzere Mekke (b. bk) de usulüne göre tavâf (b. bk.) ettikleri mukaddes yapı (= Kâbe).

Müslüman inancı Kâbe yerinin ta Adem Peygamber zamanında belli olduğunu ve mukaddes tanındığını, esas binasının İbrahim Peygamber tarafından yapıldığını kabul eder. Yeri hiç değişmemiş, yapısı da birçok tamirlere rağmen esas şeklini muhafaza etmiştir. Zeminden 11,66 m yükseklikte olan yapı kısmı dört cephelidir. Bu cephelerin uzunlukları (birbirine tekabül edenler de dâhil olmak üzere) muhteliftir. Köşelerine *rükn* denir. Doğuya bakan köşesine Rükn-i Haceri'l-Esved, güneye bakan köşesine Rükn-i Yemânî, batıya bakan köşesine Rükn-i Şâmî, kuzeye bakan köşesine de Rükn-i Irâkî denir. B ın boyu Rükn-i Haceri'l-Esvedden Rükn-i Irâkîye 13,56 m, Rükn-i Yemânîden Rükn-i Şâm'ye 13,38; eni ise Rükn-i Şâmîden Rükn-i Irâkîye 8,64 m, Rükn-i Yemânîden Rükn-i Haceri'l-Esvede 9,50 m dir. B. ın Rükn-i Haceri'l-Esved-Rükn-i Irâkî cephesinde zeminden yüksekte içe doğru açılır bir kapısı vardır. Bu cepheye mütenazır olan cephede, esasta mevcut ken Kureyşîlerin İslâmdan önceki tamirlerinden birinde taşla ördükleri, Abdullah b. Zübeyrin açtırdığı, Haccâcın tekrar kapattırdığı, o vakitten beri kimsenin açtırmadığı kapalı bir kapı daha bulunmaktadır. Bu kapı da, diğeri gibi yerden yüksektedir.

BEYTÜ'LLAH'ın umumî görünüşü

A. Hanefî makamı, B. Mâlikî makamı, C. Hanbelî makamı, D. Tavâf sahası (Matâf-i Şerîf)

B. ın Mültezem, Müstecâr, Haceri'l-Esved, B. ın içi, Hicr-i İsmail Hufre-i Mi'cen, Şâdurvân Örtü Matâf-i Şerîf, Makam-ı İbrahim, Dört Makam, Kubbetü'l-Ferrâşîn, Kubbetü's-Sikâye adlariyle tanınmış mukaddes ve mübarek yerleri vardır.

Mültezem: Haceri'l-Esvedin konulmuş olduğu köşe ile Kâbenin açık kapısı arasıdır, hacıların, tavâftan sonra burada dua etmeleri sebebiyle bu adı almıştır.

Müstecâr: B. ın kapalı kapısının bulunduğu yerin adıdır. Hacılar, göğüslerini buraya yapıştırıp Allahtan mağfiret niyaz ettikleri için (Arapça *isticâre*den müştak mekân ismi olarak) bu ad verilmiştir.

Haceri'l-Esved: Tavâfa başlama nişanesi olmak üzere Kâbe kapısının Hanbelî makamı (aşağıya bakınız) hizasındaki köşesine konulmuş ve öteden beri mukaddes tanınmış kara taştır. Yükseğe konulması, uzaktan ve aşağıdan görülmesi içindir. Haceri'l-Es'ad de denilen, Yemînü'llah (Allahın sağ eli) diye de anılan bu taşın cennetten indiğine Müslümanlarca inanılır. Bu taşa mümkün olursa el ve yüz sürülür, kalabalık dolayısiyle bu kabil olmazsa uzaktan elle hürmet işareti yapılır.

B. ın içi: B. duvarlarının iç tarafında kalan mukaddes mahaldir. Bu duvarların yüzleri cilâlı mermerlerden ibaretse de üzerleri örtülerle kaplı olduğundan görülemez.

Hicr-i İsmail: Rükn-i Şâmî ile Rükn-i Irâkî arasındaki duvarın karşısında, yarım daire şeklinde bir duvarla çevrilmiş mübarek yerdir. İki ucu B. a bitişik olmayıp kapı gibi açıktır. Buraya *Hatîm* de denir. Hatîme bakan B. duvarının üstünde, orta kısımda *Mizab-i Kâbe* adı verilen *Altın Oluk* vardır. Bu oluktan akan yağmur suları, Hatîmin mermer döşeli zeminine dökülür.

Hufre-i Mi'cen: B. kapısı ile Rükn-i Irâkî arasında ve bu büknün yanıbaşında bulunan mukaddes çukurdur. İbrahim Peygamberin B. ı bina ederken gereken çamuru bu çukurda hazırladığına inanılır. Buraya Makam-i Cibrîl de denir.

Şâdurvân: B. duvarlarının zeminde görülen çıkıntı yerleridir. Bu çıkıntıların üzerindeki halkalara alt kısmından Kâbe örtüsü bağlanır.

Örtü: B a örtülen örtü, siyah ibrişimden dokunmuştur. Üzerine bazı âyet ve hadîsler işlenmiştir. Örtünün ortasında sırma işlemeli bir kemer vardır ki üzerinde Celî (b. bk.) hattiyle Feth sûresi yazılıdır. B. ın kapısında yeşil atlastan bir örtü asılıdır.

Matâf-i Şerîf: Tavâf sırasında dolaşılan mübarek sahadır. Hatîmin bir kısmı B. dan sayıldığı için tavâf, bunun dışından yapılır. Tavâf sahası, B. kapısının bulunduğu duvardan Makam-ı İbrahime kadar 13 41 m bu duvarın sağındaki duvardan Hanefî makamına kadar 14,62 m, o duvarın solundaki duvardan Hanbelî makamına kadar 14,32 m, kapalı kapının bulunduğu duvardan Mâlikî makamına kadar da 19 81 m dir. Matâf-i Şerîf, B. ın harîmidir. Burada hem tavâf edilir, hem de namaz kılınır. Harici Mescidü'l-Harâmdır; burada tavâf edilmez, yalnız namaz kılınır ve başka ibadetler edilir.

Makam-ı İbrahim: İbrahim Peygamberin, B. ı bina ederken iskele yerine kullandığı mübarek taşın bulunduğu yerdir. Bu taş bir adam boyunda demir bir sandık içindedir. Sandık, gümüş levhalarla kaplı ve ipek örtülerle örtülüdür. Üzerinde bir tahta kubbe vardır. Bu makam, B. kapısının bulunduğu duvarın karşısındadır.

Dört Makam: Dört mezhep (b. bk.) mensuplarının cemaatlere mahsus olarak B. ın dört cihetinde muayyen olan

makamlardır. Hanefî makamı, Altın Oluğun karşısına düşer. Tam karşısına raslıyan makam, Hanbelî makamıdır. Hanefî makamının sağındaki Mâlikî, solundaki de Şâfiî makamlarıdır. Şâfiî makamı, Haceri'l - Esved rüknünün karşısında ve Hanbelî makamının yakınındadır. Her mezhebin imamı beş vakit namazlarını, kendi cemaatine bu makamda kıldırır. Müezzinler için ayrıca makam yoktur. Bütün müezzinler, Hanefî ve Şâfiî mahfillerinde vazife görürler.

Kubbetü'l- Ferrâşîn: Zemzem kuyusu bitişiğinde olup diğer adı Kubbetü'l - Hizânedir. Burada Eczâ - yi Şerîfe (b. bk.), tesbihler, kandiller, şamdanlar, Mescid - i Harâma gerekli diğer eşya konur.

Kubbetü's- Sikâye: Bu kubbe, Kubbetü'l - Hizâne bitişiğindedir. Burasını Peygamberin amcası Abbâs, zemzem dağıtmak maksadiyle tesis etmiştir

Zemzem kuyusu da Harem - i Şerîf içindedir.

Harem - i Şerîfin dört tarafı duvarlarla ve kubbeli binalarla çevrilmiştir. Girilip çıkılmak için 19 kapısı, ayrıca 7 minaresi vardır. Mescidü'l - Harâm, satıh itibariyle dünyanın en büyük camiidir.

Tasavvufta B., ilâhî tecellîlere mazhar olması dolayısiyle «iman ehlinin gönlü» mânasına gelir ve şu vasfiyle gönül, Kâbeden üstün sayılır.

BEYTÜLLAHİM (Bethlehem, Betlahm; İbr. *beth lehem* = ekmek evi), Filistinde, Kudüsün 10 km kadar güney - günevbatısında kasaba. Nüfusu 6 600. İyi bir yolla Kudüse bağlıdır. Denizden yüksekliği 777 m. B. de Büyük Konstantinos tarafından inşa edilmiş çok güzel bir kilise, İsa'nın doğduğu söylenen mağara ve Peygamber Davud ile Süleymanın kabirleri vardır. Ahalisinin bir kısmı ziraat ve çobanlıkla, bir kısmı da ziyaretçilere hediyelik eşya satmakla geçinir.

BEYTÜLLAHİM TARİKATI (Fr. *Ordre de Bethléem*, Alm. *Bethlehemitischer Orden*, İng. *Bethlehemite Order*) bk. BETHLEHEMİTLER 3.

BEYTÜLMÂL(Arap.=mal evi),devlet hazinesi. Önceleri, Peygamber de B. le ilgilenmiş, Mescid-i Şerîfin bitişiğindeki evi B. yapmıştı. O zaman mücerret bir anlam taşıyan B. de toplanan mallar, herkese eşit pay vererek dağıtılırken, Halife Ömer zamanında İslâm devleti, fethedilen geniş ülkelerle büyük bir devlet haline gelince. devletin bayındırlık, müdafaa ve idare meseleleri ortaya çıkmış, gelir ve gider düzenlenerek bir sisteme bağlanmış ve böylece B. sözü müşahhas bir anlam haline gelmiştir. Dört Halife devrinin sonlarına doğru bir B. mütevellisi (=hazinedar, defterdar, iptidaî anlamiyle maliye vekili) vardı. Emevîler zamanında B. (hazine), esaslı bir şekilde teşkilâtlandırılmıştır; zamanla maliye anlamı daha da genişliyerek ihtısas şubeleri demek olan Divanü'l - Harac, Divanü's - Sadaka v. b. gibi birçok divanlara bölünmüştür.

İçine giren mallar (para, ayniyat) hukuk bakımından iki kısma ayrıldığından, B. de bu esasa göre iki şubeye bölünebilir:

a) Sadakalar (zekât) şubesi: devletin sosyal yardım sandığı demektir. Bu durumda olan mallar, hazineye emanet verilmiş olup, devletin bu mallar üzerindeki harcama yetkisi, kendisine emanet verilen bir şahsın yetkisine benzer; bundan dolayı devlet, kendisine emanet edilmiş olan bu malları, Kur'anda belirtilmiş bulunan şu sekiz zümreye dağıtmakla görevlidir: 1. Fakirler (fukarâ): 2. Muhtaçlar (mesâkîn); 3. Sadaka mallarını toplamakla görevli bulunan memurlar ve tahsildarlar (el - amlûne aleyha); 4. İslâmiyete ısındırmak gibi amaçlarla gönülleri elde edilmek istenenler (müellefetü'l - kulûb, el - müellefetü kulûbuhum); 5. Mükâteb, yani bedelini vermek şartiyle azadedilecek köleler (fi'r - rikab); 6. Borçlu olanlar (el - garimun); 7. Tanrı yolunda cihatta veyahut başka bir hizmette bulunanlar (fi sebilillâh); 8. Yollarda kalmış kimsesizler (ibnü' s - sebîl). Devlet bu maldan adı geçen sekiz zümrenin dışında bir yere harcamak zorunda kaldığı takdirde, bunu bir borç gibi, Harac şubesi malından öder. Bununla beraber, İslâm hükümdarları fiiliyatta hiçbir zaman B. mallarının bu şartlı ve şartsız olarak ikiye ayrılması üzerinde ciddî olarak durmamışlardır.

b) Harac şubesi: Devlet bu şubeye ait malların doğrudan doğruya sahibidir ve bunları genel ihtiyacı göz önünde tutarak. dilediği gibi harcıyabilir. Sadakaların (zekât) dışında kalan bütün devlet gelirleri bu şubenin malıdır.

B. de genel olarak şu nevi mallar toplanmakta idi: 1. Sadaka (zekât), arazi-i öşriyenin öşür vergisi; 2. Ganimet (a. savaşta esir edilenler ile ele geçirilen kadın ve çocuklar ve bunların kurtarılması için verilen paralar; b. harb veya sulh yolu ile elde edilen arazi; c. eşya, hayvan v. b...); Fey, sadaka (zekât) ve ganimetin dışında bulunan cizye (baş vergisi). harac ve ikta olunan arazideki vergiler (a'şâr), bazılarına göre, humüs (beşte bir) getiren vergiler, madenler, bulunan defineler v. b.

Mirasçısı olmıyan ölülerin malları da fey' sayılabilir; çünkü Şâfiî mezhebine göre B., bir mirasçı durumundadır.

Osmanlı Devletinin kuruluşunda da. Kazasker Candarlı Kara Halilin fetvası üzerine, harb ganimetlerinin beşte biri B e konmağa başlanmış ve bu işin idaresi «defterdar» adı verilen bir memura verilmiştir. Daha sonraları B. a «Hazine-i Emîriye», «Hazine-i Padişahî», «Hazine-i Hümayun», «Hazine-i Devlet» gibi çeşitli adlar verilmişse de hepsi aynı şeyi ifade eder. Bundan başka bir zaman olağanüstü harb masraflariyle bazı başka masrafları karşılıyacak bir «ihtiyat hazinesi» kurmak üzere «Enderun Hazinesi» de kurulmuş ve ganimetlerin beşte biri ile hükümdarlardan alınan hediye v. b bu hazineye tahsis edilmiştir.

Devlet hazinesi demek olan bu çeşit hazineler, daha sonraları gelirlerin nev'ine ve kullanılma yerlerine göre artırılmış, «Mukataat Hazinesi», «Tersane-i Âmire Hazinesi», «Baruthane-i Âmire Hazinesi» «Darbhane-i Âmire Hazinesi», «Mansure Hazinesi». «Haremeyn'eş - Şerifeyn Hazinesi», «Evkaf-ı Hümayun Hazinesi» adlarını taşıyan hazineler görülmüştür. Bunlardan her birinin adı, tahsis cihetlerini göstermektedir, yalnız «Mukataat Hazinesi» ile «Mansure Hazinesi» biraz açıklanmalıdır. Mukataa arazinin belli bir kira karşılığında temliki demektir. Osmanlı devrinde yeni fethedilen memleketlerin arazisi hemen «tahrir» edilir ve bu toprakların bir kısmı zeamet, tımar, ocaklık olmak üzere ayrılarak, harbe çıkıldığı zaman birkaç silâhlı ile harbe katılma mükellefiyetinde olan askerlere dağıtılırdı. Sonraları hazinenin sıkıntıya uğraması ve paraya şiddetli ihtiyaç duyulması üzerine tımar ve zeamet arazisinden mahlûl, yani sahipsiz kalanların «mukataat» adı ile her yıl mültezimlere ihale edilmesi ve mukataa bedellerinin sarraflar vasıtasiyle hazineye alınması usulü çıkarılmıştır. Hattâ daha ileri gidilerek, bunların birkaç yıllık bedelleri birden alınarak satıldığı bile görülmüştür. İşte «Mukataat Hazinesi», bu mukataa bedellerini toplıyan bir idare idi «Mansure Hazinesi» de «Asâkir-i Mansure-i Muhammediye» nin

ihdası üzerine 1825 te kurulmuş ve birtakım mukataalarla gelirler bu hazineye tahsis edilmişti. Maliye Nezareti kurulduktan sonra devlet hazineleri birleştirilmiştir.

Yukarıda söylediğimiz gibi B. tâbirinin devlet hazinesinden başka bir anlamda kullanıldığı ve mirasçıları bilinmiyen ölülerin mallarını korumakla ödevli daireye verilen bir ad haline geldiği zamanlarda gerek bu mallar, gerekse miraçısız olanların bıraktıkları mallar, B. müdür ve memuru olan yerlerde bunlar tarafından ve olmıyan yerlerde mal memurları tarafından tesbit edilirdi. Bu metrukâtın karşılığında da kırkta bir nispetinde «Resmi Emîniyye» ve saire alınırdı. Yeni kanunlarımız da (Türk Medenî Kanunu) hazineyi kanunî bir mirasçı tanımaktadır.

BEYTÜSSABAH: bk. BATŞEBA.

BEYVÎRAN, Konyanın Karapınar ilcesine bağlı bucak. Bucak merkezi olan Gölviran, 538 (1945) nüfusludur. Asıl B. köyü bunun 7 km güneyindedir. B. ın güneybatısında 1 500 m den yüksek olan Karacadağ sönmüş volkanı yükselir. Köyler, 1 000 m den yüksek yerlerde kurulmuştur. B. bucağı sınırları içinde büyük köyler vardır: Arısama (1 910 nüfuslu), Emirgazi (1 860 nüfuslu), Kutviran (1 474 nüfuslu). Bu köylerin büyümesine, yol kavşağında ve işlek şoseler boyunda bulunmaları, çevrelerinde verimli toprakların çokluğu sebebolmuştur.

B. bucağının nüfusu 9 525 (1945) tir. Bucağa bağlı 14 köy vardır.

BEYYÎNE (*beyan*dan alınma; = «aşikâr»), fıkıhterimi olarak kuvvetli bir hüccet, *Mecelle*ye göre, beyana dayandığı için şahadet. Usul hukuku prensiplerine göre B., maddî veya hukukî bir vakıanın varlığını veya yokluğunu ispat için kanun gereğince mahkemeye sunulması caiz olan ve her birine delil adı verilen bütün ispat vasıtalarına denir. Bugün yalnız Medenî Kanunda, B külfeti dolayısiyle, geçer. Usul kanunları delillerle meşgul olur.

BEYYUMÎYYE, Kaadiriyye tarikatına bağlı bir tarikat. Mısırda, Beyyum'da doğmuş (1696) olan Ali b. el-Hicazî b. Muhammed tarafından kurulmuştur. B. de âyin ve ibadetler, Bedeviyye usulleri canlandırılarak daha şiddetli hale getirilmiştir. «Ya Allah» diye bağırarak, kolları göğüs üzerine kavuşturup başı eğerek, sonra başı kaldırıp elleri birbirine çarparak zikir yapılır.

Tarikatın dergâhı Kahire yakınında bir kasabadadır; Ciddede, Mekkede, Fırat ve İndus vâdilerinde de tekkeleri vardır.

BEYZA, İranda küçük bir kasaba ve Abâde vilâyeti içinde, 48 km uzunluğunda ve 18 km genişliğinde bir bölge. Havası, suyu güzel, toprağı verimlidir. Otlakları çok olduğu için bir zaman devletin harası olmuştur. Başlıca ürünleri, buğday, pirinç, pamuk ve haşhaştır. Nüfusu 20 000 dir. Bölgenin merkezi eski eserlerle dolu olan Tell-i Beyza kasabasıdır.

B. şehrine bu adın niçin verildiğine dair muhtelif rivayetler vardır. İslâm tarihçi ve coğrafyacılarından bazıları, içinde beyaz bir türbe bulunduğu için bu adın verildiğini, bazıları da İslâmlar burayı almadan önce «Der-i İsfid» (= beyaz kapı) adını taşıdığını, bunun da Arapçaya «Beyza» (= beyaz) diye tercüme edildiğini, bazısı ise çok uzaklardan görülen beyaz bir kalesi bulunduğu için bu adı aldığını ve Farsça adının Nisâyek olduğunu yazarlar.

Eski İran hükümdarlarından Lohrasb'ın oğlu Guştasb tarafından kurulan bu şehir Istahr'ın fethinde Müslümanların ordugâhı olmuştur.

BEYZADE MEHMET (ölm. 1619), Türk hekimi. Babasının adı İbrahim olan B. M., I. Ahmedin «etıbba-yıhassa» sındandı. 16 5 yılı Ramazanı Kadir gecesinde yazılmasını bitirdiği *Ravzatü'l-asıhhâ ve devhatü'l-elibbâ* adlı, Arapça kaleme alınmış on bölümlük tıp eserinin sahibidir. Kitaptaki bölümler şunlardır: 1. Sıhhatin mahiyeti, 2. Nefsanî arzuların mahiyeti ve bu hususta gereken tedbirler, 3. Yenilecek ve içilecek şeyler, 4. Sükûn ve hareket, 5. Uyku ve uyanıklık, 6. Nefsanî hareketler, 7. Boşalma ve içerde hapsetme hassaları, 8. Cinsî münasebet, faydaları, zararları, 9. Yıkanma ahvali, 10. Kötü işlerden korunma çareleri. *Musannef* adlı diğer bir tıp eseri daha vardır.

BEYZÂVÎ [Ḳāżî Abū Sa'îd 'Abd Allah b. 'Omar b. Muḥammad Naşîr al-Dın al-Bayżâvî] (ölm. 1291?), Şâfiî mezhebinden büyük bir tefsir ve kelâm âlimi. İslâm âleminin en meşhur ve en çok okunan eserlerini yazmış olmasına rağmen, hayatı hakkında bildiklerimiz hiç denecek kadar azdır. Bazı kaynaklara göre, ilk tahsilini Şirazda kadılkudat bulunan babası İmameddin Ömer b. Muhammedden görmüş, sonraları kendisi de kadı olmuş ve ciddî çalışmalarına devam etmiştir. Hayatının sonlarına doğru, Tebrize gelip oraya yerleşmiş ve orada ölmüştür. Ölüm tarihi olarak 1285, 1286, 1292, 1310 yılları da gösterilir. B. şu eserleri yazmıştır:

1. *Envar 'el-Tenzîl ve esrar 'el-te'vil*: Eski kaynaklarda sadece *Muhtasar 'el-Keşşaf* diye kaydedilmiş olan bu eser, hakikaten, esas bakımından, tanınmış dilci ve müfessir el-Zamahşarînin *El-Keşşaf* adlı büyük tefsirinin bir hulâsasından ibarettir. Bununla beraber *el-Keşşaf* başka kaynaklardan alınmış bilgiler ile tamamlanmıştır. Ancak B., okuyucuyu, İslâmî bilgilerin her sahasında son derecede hazırlıklı ve her türlü münakaşa ile varılmış olan neticeleri bilir farz ederek, eserini çok teksif edilmiş bir üslûp ile yazmıştır. Çok mühim birçok meseleler hakkında, dikkatsiz bir okuyucunun kolaylıkla gözünden kaçabilecek küçük işaretler ile yetinmiştir. Bununla beraber eser, bu hali ile, bir ders kitabı olmağa çok elverişlidir. Bundan dolayı son zamanlara kadar, sünnî medreselerde ders kitabı olarak okutulmuş, üzerine haşiyeler yazılmış ve basılmıştır. Gerek *Kur'an*ın metnini, gerekse B. nin tefsirini iyi anlıyabilmek için çok faydalı olan bu şerhlerin hepsini burada saymağa imkân yoktur. Ancak, hepsi birden 80 den fazla olan bu haşiye ve ta'likatın en mühimlerini anmak gerekir: a) Emîr Padişah el-Huseynî el-Buharî (XVI. yüzyıl); b) Mollā Husrav (ölm. 1475), c) Zekeriya 'el-Ensarî (ölm. 1520), *Feth 'el-Celîl*, d) Kemal Paşa-Zade (ölm. 1533), e) Şayh-Zade Muhammes b. Mustafa 'el-Kocavî (İzmitli, ölm. 1543; ne iyi haşiyenin bu olduğu söylenir), f) Abd 'el Hakîm 'el-Siyâlkût (ölm. 1656), g) İsma'il b. Muhammed 'el-Kunevî (ölm. 1781).

2. *Tevâli el-Envâr ve metâli 'el-enzâr*: Kelâm ilmine dair küçük, fakat çok kıymetli bir eserdir. Bu da, tefsiri kadar olmamakla beraber, pek çok defalar şerh edilmiştir. Belli başlıları Mahmud 'el-İsfahanînin (ölm. 1348) *Matâli-'el-enzâr* (bunun da üzerine ayrıca birçok haşiyeler yazılmıştır), Saçaklı-Zadenin (ölm. 1737) *Neşr Tevâli 'el-envâr* ve Aydınlı Hacı Paşanın (ölm. 1413) *Şerh Tevali*idir. Asıl metin, Mahmud 'el-İsfahanînin şerhi ile birlikte basılmıştır.

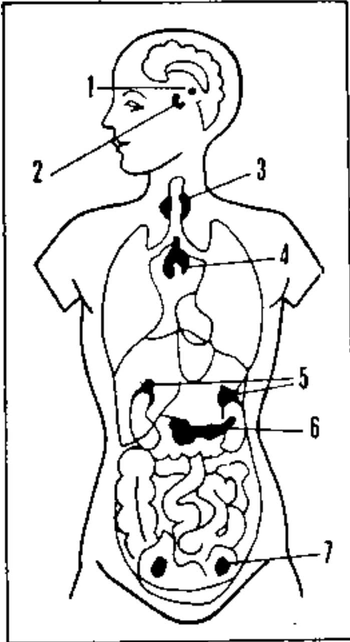
3. *Mihac'el-vusûl ilâ ilm'el-usûl*: Fıkıh usulüne dair bir eser olup. Fahreddin Razînin *el-Mahsûl*ünün muhtasarı olan el-Urmevînin *el-Hâsıl*inin hulâsasıdır. 17 defa şerh edilmiş olup, en iyi şerhi Abdürrahîm'el-Asnevînin (ölm. 1370) *Nihayet 'el-suûl*'udur.

4. *Lubb'el-lubâb fî ilm'el-irâb*: Arapçanın nahvine dair küçük bir eserdir.

5. *Nizam'el-tevarîh*: Farsça yazılmış. kısa bir umumî tarihtir. Eser dört kısma bölünmüştür, birincide Ademden Nuha kadar Peygamberler, ikincide, Sasanîler dâhil olmak üzere, destanî İran tarihi, üçüncüde Peygamber ve halifelerin tarihi, dördüncüde Saffarîler. Gazneliler, Gurîler, Deylemliler, Selçuklular, Salgurlar, İsmailîler, Harizmşahlar ve Moğollar tarihi anlatılmıştır. Eser aslında 1275 tarihine kadarki vukuatı ihtiva ederse de, bazı yazmalarda daha sonraki devirlere ait ilâvelere raslanır. Hakîm Seyyid Şems'el - Hak Kadrî tarafından, 1930 da Haydarabadda *Nizam-ut-tawarikh . . . With introduction and indices* adı altında basılmıştır. İdris Bidlisînin oğlu Ebu'l-Fazl'el-Deftar (ölm. 1580) tarafından da Türkçeye tercüme edilmiştir. Bundan başka bir de Mustafa b. Abdürrahmân tarafından *Enîs'el-mülûk* adı ile yine Türkçeye tercüme ve IV. Murada ithaf edilmiştir. Bu tercümede eserin tertibi biraz değiştirilmiş olduğu gibi, Osmanlı tarihine dair bilgiler de ilâve edilmiştir.

BEZ (Glande), salgı organı. Epitel dokusu hücreleri tarafından meydana getirilen B. ler vücuttan aldığı maddelerle sıvı, katı, nadiren de gaz halinde (balıkların yüzme keseleri) spesifik maddeler (salgı maddeleri = Sekret) yaparak çıkarırlar veya yadımlama (katabolizm) sonunda teşekkül eden zararlı maddeleri (boşaltım maddeleri = Excret) dışarı atmaya yararlar.

B. ler, bir hücreli veya çok hücreli olur. Bir hücreli B., genel olarak omurgasız hayvanlarda bulunur, şekli kâseye benzar(s. 302, Şek. 1).Çok hücreli B ler, epitel hücrelerinin, salgılama yüzeylerini genişletmek üzere vücut içine çökmesiyle teşekkül eder. Çöküntünün içinde, salgıların toplandığı bir boşluk ve boyun tarafında da salgı maddelerini dışarı çıkaran bir kanal meydana gelir. Umumiyetle salgı kanalı hücreleri salgı yapımına katılmazlar. Çöküntünün değişik şekilde olması çeşitli morfolojik B. tiplerini meydana getirir: tüp şeklinde *tübüler* (*asinöz*) *B*. (Şek. 2), ampul şeklinde *alveoler B*. (Bek. 3), her iki tipin karışığı *alveolotübüler* (Şek. 4).

B E Z L E R

KAPALI B.: 1. Epifiz veya Pineal B., 2. Hipofiz B. i, 3. Tiroit B., 4. Timüs B. i, 5. Böbreküstü B. i, 6. Pankreas B. i, 7. Eşeysel B.

Bazan B. ler yanlara doğru birçok kollar çıkararak, her biri birer kanalla ana salgı kanalına bağlı B. ler topluluğunu, *Bileşik B. leri* teşkil ederler. Bunlar ayrı B. lerin şekillerine göre *Bileşik tübüler* (Şek. 5), *Bileşik alveoler* (Şek. 6), *Bileşik alveolo-tübüler* (Şek. 7) halindedirler.

B., orijinlerine göre de ektodermal (dış deriden meydana gelme), endodermal (iç deriden meydana gelme) olmak üzere iki grupa ayrılırlar.

Ektodermal B. ler: kıl dibi yağ B. i (Talg B. i = glandula sebacea; Şek. 8), ter B. i (Şekil. 9).

Endodermal B. ler: daha ziyade sindirim kanaliyle ilgilidirler; ağızda: müköz ve tükrük B. leri (Şek. 10), midede: müköz B. leriyle pepsin ve klorhidrik asid salgılıyan pilor ve midetabanı (fundus) B. leri (aslî hücreler Şek. 11 b pepsin, talî hücreler Şek. 11 c Hcl), onikiparmak ve ince barsaklarının müköz B. leri, ince barsakta barsak sindirim sularını çıkaran basit tübüler B. ler. Kalın barsakta müköz B. leri (Şek. 12) bulunur.

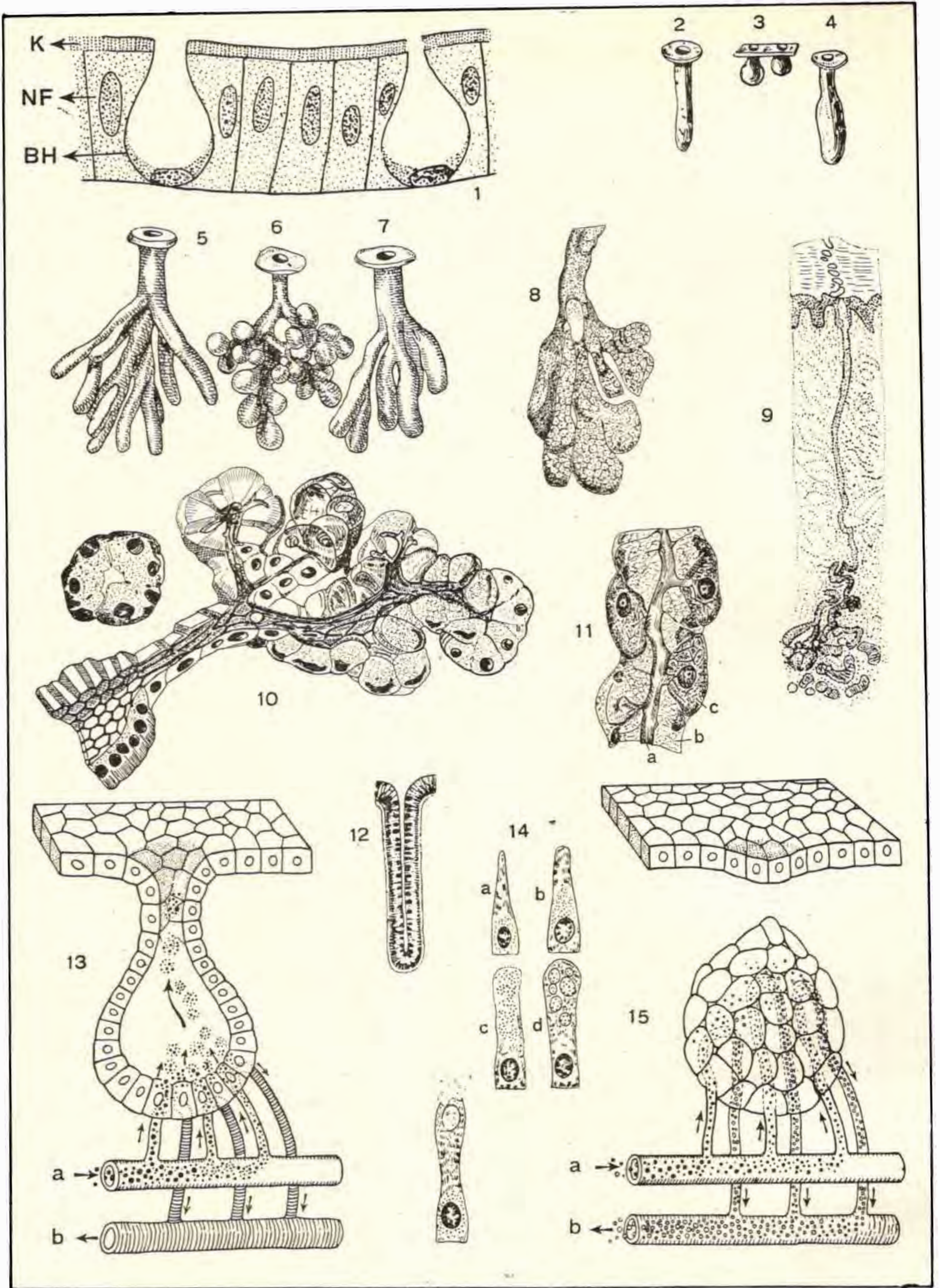
Büyük gelişme gösteren karaciğer ve pankreas B. leri de endodermal B. lerdendir. Salgılarını boşaltım kanalları vasıtasiyle onikiparmak barsağına dökerler. Böbrekler karın boşluğu çeperinin B leridır.

Salgı maddelerinin yapılması, B. sinirlerinin (sempatik) etkisi altında geçen bir canlılık olayıdır. Salgının hammaddeleri kandan alınır. B. hücreleri tarafından işlenerek spesifik salgı maddesi haline (Şek 13) çevrildikten sonra dışarı atılmak üzere boşaltma kanalı sistemine verilir.

Vücutta kullanılmak üzere yapılan salgı maddelerini, boşaltım maddelerinden ayırmak lâzımdır. Boşaltım maddeleri, yadımlama (katabolizm) sonucu teşekkül eden ve B. vasıtasiyle organizmadan uzaklaştırılan zararlı maddelerdir (üre). Fakat bu fark daima kesin değildir. Meselâ karaciğerin çıkardığı safra bir yadımlama mahsûlü olduğu halde yağların sindirilmesinde barsak muhteviyatının kokuşmasını önlemede organizma tarafından kullanılır.

B. ler faaliyet tarzlarına göre: ekkrin, apokrin, holokrin tiplerine ayrılırlar. *Ekkrin B.* inde salgı maddeleri, B. hücresinin tabanına yakın çekirdeği etrafında küçük danecikler (seröz B.) veya damlacıklar (müköz B) halinde teşekkül etmeye başlar. Danecikler veya damlacıklar bir taraftan daha büyüklerini meydana getirmek üzere birleşirken diğer taraftan dışarı atılacakları hücre yüzeyine yaklaşırlar (Şek. 14 a, b, c, d, e). *Apokrin B i* tiplerinde çıkarılan salgı maddesine, hücreden de parçalar koparak karışır. B. hücresi yeniden faaliyete geçebılmek için yapısını evvelâ onarmak zorunda kalır (ter B. i, süt B. i). *Holokrin B.i* tipinde B. hücresi olduğu gibi salgı maddesine çevrilerek ölür. Bu faaliyet sonucu kaybolan hücrelerin yerine yenileri geçerler (Şek. 8; kıl dibi B. i Talg B. i = glandula sebacea).

Yukarıda görülen çeşitli B. tiplerinin salgılarını dışarıya atmağa yarıyan kanalları vardır (dışsalgı B. i). Bazı B. ler teşekkülleri sırasında kanallarını kaybederek kapalı kalmışlardır. Bunlar kandan ilk maddelerini alarak yaptıkları salgılarını (hormon) tekrar kan damarlarına verirler (Şek. 15). Kapalı B. veya içsalgı B. i (endokrin) adını alan bu B. ler, salgıladıkları hormonlariyle hayat için son derece önemlidirler. İçsalgı B. (bk. ANATOMİ) lerinin başlıcaları: hipofiz B. i (b. bk.; glandula hypophysea), Pineal veya epifiz B. i (b. bk.; glandula pinealis), timüs B. i (b. bk.; gl. thymus), tiroit B. (b. bk.; gl thyreoidea), paratiroit B. (b. bk.; parathyreoidea) böbreküstü B. leri (b. bk.; gl. suprarenalis), pankreas (b. bk.)ın Langerhans adacıkları B. leri ve eşeysel B. ler (b. bk.).

BEZLER

1. Bir hücreli B., K=Kutikula. NF=Normal epitel hücresi, BH=Bez hücresi. 2. Tübüler B., 3. Alveoler B., 4. Alveolo-tübüler B., 5. Bileşik tübüler B., 6. Bileşik alveoler B., 7. Bileşik alveolo-tübüler B., 8. Kıldibi yağ B. i, 9. Ter B. i, 10. Tükrük B. i, 11. Kedi midesi fundus B. i: a) Salgı kanalı. b) Aslî hücre, c) Talî hücre, 12. İnsan kalın barsağı tübüler B. i, 13. Açık B. salgı faaliyeti: a) Atardamar, b) Toplardamar, 14. B. hücresi salgı faaliyeti: a, b) Sekret teşekkülü, c) Sekretin danecikler halinde toplanması, d, e) Sekretin hücre dışına çıkarılması, 15) Kapalı B. in salgı faaliyeti: a) Atardamar, b) Toplardamar.

BEZABDE (Aramca *Bē-Zabdai* = Zebedaios'un evi), eski Günevdoğu Anadoluda Amida (Diyarbakır) nın güneydoğusunda. Tigris (Dicle) kıyısında tahkimli bir şehir.

BEZANÖZANÖS, Madagaskar adasının doğu kısmında, Betanimen'ler bölgesi ile orta plato (Emyrne) arasında oturan bir kavim.

BEZAUT [*bezǫ*], **Etienne** (1730 - 1783), Fransız matematıkçisi. Nemours'da doğmuş, Pariste ölmüştür. 1758 de Bilimler Akademisi üyesi olmuştur. Başlıca eserleri şunlardır: *Cours complet des mathématiques* (Matematik dersleri) [1780], *Théorie générale des équations algébriques* (Cebir denklemlerinin genel teorisi) [1779]. Bu sonuncu eseıde, yok etme (élimination) üzerine, *Bezaut teoremi* adını taşıvan meşhur teorem bulunmaktadır.

BEZDAN, Yugoslavyanın Bačka yönetim bölümünde 7 790 nüfuslu şehir. Yağ değirmenleri ve tahıl ticareti merkezidir.

BÈZE [*bēz*], **Théodore de** (1519 - 1605; Lat. adı: *Beza*). Fransız Protestan din adamı. Vézelay (Bourgogne)da doğmuş. Cenevre'de ölmüştür. Eski, asîl bir Bourgogne ailesindendir. Hukuk tahsil etmiş. fakat ağır bir hastalıktan sonra kendini tamamiyle Reform'a vermiştir. 1549 da Lausanne Akademisinde Yunanca profesörü olmuş, *Mezamir*in meşhur bir tercümesini yapmıştır. 1559 da Cenevre'de ilâhiyat profesörü ve vaiz olmuştur. *Ahd-i Cedıd*in metnini yayımlamak ve Cambridge üniversitesine hediye ettiği Codex Bezae'yi keşfetmekle ün almıştır. 1561-63 Huguenot'ların işleriyle meşgul olmak üzere Fransada bulunmuş, 1564 te Protestan kilisesinin idarecisi olarak Cenevre'de Calvin'in yerine geçmiştir. 1580 de *Histoire ecclésiastique des Eglises réformées au royaume de France* (Fransa krallığında Reformu kabul eden kiliselerin ruhanî tarihi) adlı eserini çıkarmıştır.

BEZELYE (Pisum L.), taze yeşil kabuğu ile birlikte taneleri veya yalnız taneleri yenilen baklagillerden bir bitki. B. nin çeşitli türlerinin anavatanları Avrupa ve Batı Asyadır. Kültürü çok eski olup ilk ve orta çağlarda Orta ve Kuzey Avrupada yetiştirilmekte idi. İngilterede XI. yüzyılda önemli bir bitki olarak yer almış ve sonraları devamlı çalışmalarla geniş ölçüde yetiştirilmeğe başlanmıştır. Bugün Amerika Birleşik Devletlerinde çok geniş ölçüde yetiştirilmekte ve domatesten sonra en fazla konserve, B. den hazırlanmaktadır. Ayrıca dondurularak da çok miktarda saklanmakta ve kullanılmaktadır. Memleketimizde B. yetiştiriciliği, diğer sebzelerle ve başlıca fasulye ile kıyaslanırsa, pek gelişmemiştir denilebilir. Daha ziyade ilkbaharda turfanda bir sebze olarak piyasaya sürülmektedir.

B. cinsi içerisinde bahçe B. si (*Pisum sativum*) ve tarla B. si (*Pisum arvense*) gibi kültür türleri ile *P. elatius*, *P. humile* *P. fulvum* ve *P. formosum* gibi yabani türler bulunmakta ve bu türler, memleketimizde de yetişmektedir. Bu türlerden yalnız *P. formosum*, birkaç yıllık bir bitkidir. diğerleri ise hep bir yıllıktır. Kültür türleri olan tarla B. si ile bahçe B. si, aslında birbirinden pek farklı değildır. Tarla B. si, daha çok beyaz çiçekli olan bahçe B. sinden, çiçeklerinin menekşe rengınde ve tohumlarının gri renkli ve biraz da utak olmasiyle ayrılır. Her iki kültür türü içerisinde de bodur, yarı yüksek ve yüksek boylu (sırık B. leri) olanları bulunduğu gibi, yalnız iç taneleri yenilen (araka) veya yeşil dış kabuğu ile birlikte yenilen çeşitler vardır. Bu sonunculardan memleketimizin en çok tanınmış olan çeşidi «Sultanî B.» dir. Taneleri, taze veya kuru olarak yenilen B. çeşitlerimiz üzerinde henüz çalışılmamıştır. Birleşik Amerikada yetiştirilen önemli çeşitler şunlardır: a) İlk turfanda çeşitleri: Alaska, Hundredfold, Thomas Laxton, Laxton Progress, b) Orta mevsim çeşitleri: Gıant Stride, Midseason Gıant, Gılbo, World's Record, c) Mevsim sonu çeşitleri: Alderman ve Telephone.

Bezelye

Kültür B. leri serin havadan hoşlanırlar. Fazla sıcaklarda tohumları iyi çimlenmediği gibi bitkiler de ısının yükselmesiyle çabucak sürgünden kalarak meyvaya yatarlar. Bu yüzden fazla ürün almak mümkün olmaz. Yine fazla sıcaklar, olgunlaşma üzerine kötü tesir ederek kalitesini düşürürler. Havası serin yerlerde ise B. ler iyi gelişir, yüksek kaliteli bol ürün verirler, şiddetli kış soğuklarına ise dayanamazlar. İlkbaharın pek sert olmıyan geç donlarına büyük ölçüde zarar görmeden dayanabilirlerse de çiçekler ve taze meyvalar bu bakımdan daha nazlıdırlar.

B. ler için tınlı topraklar ideal topraklardır. Yeter derecede hümüs ve kireç de sağlanırsa killi tın topraklarında da iyi yetişir. Kumlu topraklarda sürgün gelişmesi az ve ürün miktarı düşük olur. B. yerini seçerken toprağın boğucu nemlı bulunmamasına ve toprak reaksiyonunun çok asidli olmamasına dikkat edilmelidir. PH 5,5 dan daha fazla asid olan topraklarda B. yetiştirilirken toprağın kireçlenmesine ihtiyaç vardır.

B. ler, kökleri üzerinde yaşıyan bakterilerin yardımiyle havanın azotundan faydalanabilirler. Böylece üzerinde yetiştikleri toprakları azotça zenginleştirirler. Yalnız bu bakteriler her zaman, her toprakta, hele yeni B. ekilen yerlerde bulunmıyabilir. Böyle hallerde toprağın B. bakterileriyle aşılanması ürün üzerine çok elverişli bir tesir yapar. B. ler havanın azotundan faydalandıkları için gübrelemede kullanılacak fosfor ve potas miktarları azota nispetle iki, hattâ üç kat fazla tutulur. B. nin iyi yetişmesi için toprağın yeter ölçüde nemli bulunması gerekir. Yağışların yetmediği yerlerde sulama yapılır. B. çeşitleri, kendi kendilerini döllerler. Yabancı dölleme yalnız istisnaî hallerde görülür. Bu yüzdendir ki, aynı bahçede birkaç çeşidi yan yana yetiştirmek ve yine saf döl tohumlar almak mümkündür.

Olgun B. taneleri protein ve karbon hidratlarca çok zengindirler. Bu sebzede A ve B vitaminleri iyi, C vitamini ise pek iyi derecede bulunur. Bu yüzden B. ler sevilen ve türlü yemeklerin hazırlanmasında çoklukla kullanılan sebzelerdendir.

B. unu: kuru B. tanelerinin öğütülmesiyle elde edılen un. Protein ve karbon hidratlarca çok zengin oluşu, değerini artırmakta ve bu sebeple çocuk mamalarında çok kullanılmaktadır. König'e göre B. U. nun bileşiminde % 8 - 12 su % 26 - 30 protein, % 1 - 2 yağ, % 56 - 58 azotsuz ekstrakt maddeler, % 1 - 1.5 selüloz ve % 2,5 - 3 kül vardır. B. U., tıpta türlü şekillerde kullanılmaktadır.

BEZEME: bk. SÜS ve TEZYİNÎ SANATLAR.

BEZETHA (Lat. *Betzecha*, Yun. *Bēthzaith*, *Bēzeth*, *Bēthzetō*), eski Kudüsün bir mahallesi. Şimdiki şehrin kuzeyinde bulunuyordu. İsa zamanında B. tepesi, surların dışında idi. Şehir üçüncü bir surla da çevrildikten sonra B. şehrin içine alınmıştır. Iosephus Flavius'a göre, B., «yeni şehir», başka bir izaha göre de «zeytin evi» (İbr. *bēt-zeyta*), yani «zeytinlik» demektir. B. da beş kapılı bir sarnıç vardı. Bunun harabeleri bulunmuştur.

BEZGE, Hatay'ın Yayladağı ilcesinde bucak. Tam teşkilâtlıdır. Bucağın 8 köyü (1948) vardır; nüfusu 6843 (1945) tür. B. köyünün nüfusu ise 979 dur. B., Âsi nehri vâdisi aşağı bölümünün güneyindeki alanda ve Akra dağının kuzey yamacındadır. Akdeniz kıyısından 5 km, güney sınırlarımızdan 4 km uzaktadır. Deniz seviyesinden yüksekliği 800 m kadardır.

BÉZIERS [*bez'ye*]. Güney Fransada Hérault yönetim bölgesi merkezi. Nüfusu 64561 (1946). Eski adı Baeterrae idi. Akdeniz yakınında Orb ırmağı ve Canal du Midi üzerindedir. Eski ve tahkimli bir kilise etrafında kurulmuş bir şehirdir. Katedrali ve telsiz istasyonu vardır. Elverişli iklimi dolayısiyle çevresi bağlıktır. Şarap ticareti önemlidir.

Béziers Ruhanî Meclisleri: Béziers'de toplanmış olan birçok ruhanî meclisler. En mühimleri 356 1233, 1246 ve 1351 meclisleridir. Bunlardan bilhassa 1233 ruhanî meclisi, Albigensler (b. bk.) bâtıl mezhebinin ortadan kaldırılması hakkında verdiği kararlarla meşhur olmuştur.

BEZİK (Fr. Bésigue), iskambil kâğıtlariyle oynanan bir çeşit oyun. Fransızcada Bési veya Bézy [*bezi* ok.] de denir; menşei belki, «çift koşulmuş [araba]», «çift» mânasına gelen Lat. *bijugus* kelimesidir (bezik, pik kızı ile karo oğlanı «çift» inden meydana geldiği için). Orta Fransada çıkmış olan B., iki, üç veya dört kişi ile oynanabilir.

İki kişilik B. : 1 000 veya 1 500 sayı üzerinden otuz ikilik iki deste kâğıtla oynanır. Kâğıt dağıtan rakîbinden başlamak suretiyle üçer üçer dokuzar kâğıt verir ve koz sayılan on dokuzuncu kâğıdı açar. Bu açılan kağıt bir yedili ise kâğıt veren on sayı yazar. Eğer başka bir kâğıt ise elinde koz yedilisi bulunan oyuncu yediliyi açılan kâğıtla değiştirebilir ve on sayıyı kendisi yazar. Bu kâğıt değiştirme ancak bir el aldıktan sonra yapılabilir. Oyuncular sıra ile oynarlar. En kuvvetli kâğıdı oynıyan eli alır. Elden her kâğıt oynandıkça, eli alan oyuncudan başlamak üzere, yere topluca ve kapalı olarak konulmuş destelerdeki kâğıtlar bitinceye kadar oyuncular birer birer kâğıt çekerler. Yerdeki kâğıtlar bitinceye kadar istenilen renkten vermek, oynanan kâğıdı büyültmek veya koz kırmak mecburiyeti yoktur. Destedeki kâğıtlar bitince, oyuna başlarken yere açılmış olan kâğıdı son ele kalan oyuncu alır ve bundan sonra her oyuncu yere oynanan kâğıdı mümkünse büyültmek, değilse o rengin küçüğünü vermek, o renkten yoksa koz kırmak zorundadır.

Oyun süresi boyunca her oyuncu elindeki kâğıtlarla aşağıda değerleri belirtilen birleşme veya takımları yapmağa çalışır: koz papazı ile koz kızının birleşmesi 40 sayı; kozdan başka renklerin papazı ile kızının birleşmesi 20 sayı; kozun kent majörü (Quinte majeure = as, onlu, papaz, kız ve oğlandan meydana gelen büyük beşli takım) 250; kozdan başka diğer renklerin büyük beşli takım 150; dört as 100; dört papaz 80; dört kız 60; dört oğlan 40; B., yani pik kızı ile karo oğlanı 40; iki B. 500. Her birleşme veya takımın sayısı ancak bir el alındıktan sonra yazılabilir ve bunların masa üzerine açılması lâzımdır. Birleşmenin meydana gelmesine yarıyan bir kâğıt ancak bir kere kullanılabilir. Destedeki kâğıtlar bitince artık hiçbir birleşme sayı yazmaz.

Kâğıtların sırası şudur: as onlu, papaz, kız, oğlan, dokuzlu, sekizli, yedili. As ve onluya «brisk» (brisque) denir. As 11, onlu 10 sayılır. Papaz 4, kız 3, oğlan 2. 10 sayılan koz yedilisinden başka diğer kâğıtların hiçbir sayı değeri yoktur. Son eli alan 10 sayı yazar. Evvelden tesbit edilen sayıya ilk erişen oyuncu oyunu kazanır.

Üçlü B. : Buna «trifuy» (trifouille) da denir ve üç deste kâğıtla aynı kaidelere göre oynanır. Bir elde üç B. toplanırsa 1 500 sayı yazılır.

Dörtlü B. : Yine aynı kaidelere uymak suretiyle, dört kişi arasında karşılıklı ortaklaşa (2 + 2) oynanır.

Sekizli B. : Sekiz deste 32 lik, yani 256 kâğıtla 10 000 - 50 000 e oynanır; elde veya yerde daima 12 kâğıt bulunur.

Koz açmadan oynanan B. : Oyunculara dokuzar kâğıt verildikten sonra koz olarak yere ayrıca bir kâğıt açılmaz, oyunculardan birinin ilk olarak yere açacağı papaz ve kız birleşmesinin rengi kozdur.

Çin B. i : Aynı kâğıt evvelce başka birleşmeler yapmağa yaramış olsa dahi benzer birleşmeler için de kullanılır.

Bizde oynanan B. : Dört deste yirmi dörtlük kâğıtla, yani 96 kâğıtla ve iki kişi tarafından oynanır. En büyük kâğıt as olmak üzere sırasiyle onlu, papaz, kız, oğlan ve dokuzlu gelir. Dokuzlu en küçük kâğıttır. Kâğıdı yapan üçer üçer ve rakîbinden başlamak suretiyle dokuzar kâğıt verir ve geri kalan kâğıtları topluca ve kapalı olarak masanın üzerine koyar. Rakîbi uygun bulduğu kâğıdı yere atmakla oyuna başlar. Koz açılıncaya kadar yere atılan bir kâğıt ancak kendi renginden daha büyük bir kâğıt ile tutulabilir. Bu suretle kâğıdı tutan oyuncu her iki kâğıdı yerden kaldırır ve oyun sonunda sayılmak üzere bir kenarda toplar. Eldeki kâğıtların sayısı sekize inince, kâğıdı tutan önce almak üzere desteden birer kâğıt çekerek eldeki kâğıtları dokuza çıkarırlar. Oynanan bir kâğıdı tutan oyuncu elinde aynı renkten papaz ve kız varsa ve elindeki diğer kâğıtlara göre o rengi elverişli buluyorsa, bu papaz ve kız birleşmesini koz olarak yere açar ve 40 sayı yazar. Koz belli olduktan sonra bu renkten olan bütün kâğıtlar diğer üç renkten olan kâğıtları sıra farkı gözetmeksizin tutabilir. Yere oynanan bir kozu ancak kendisinden büyük bir koz geçer. İlk ellerde koz açmak mecburiyeti yoktur. Dokuz kâğıt içinde aynı renkten papaz ve kız bulunmıyabilir. Oyuncular koz açmak için aynı renkten bir papaz ve bir kız çekinceye kadar kozsuz oynarlar veya elinde aynı renkten papaz ve kız olduğu halde elindeki diğer kâğıtlara göre durumunu zayıf görerek koz açmıyabilirler.

Koz açılıncaya kadar yazılabilecek sayılar şunlardır: dört oğlan 40; dört kız 60; dört papaz 80 dört as 100; aynı renkten dört as 500; B. yani pik kızı ile karo oğlanı 50; iki B. 500; üç B. 1500; dört B. 4500.

Koz açıldıktan sonra yukardakilerden başka yazılabilecek sayılar şunlardır: koz papazı ve kızı birleşmesi 40; koz dışı diğer renklerin papaz ve kız birleşmesi 20;

kozun beşli takımı (Quinte majeure) 250; koz dışı diğer renklerin büyük beşlisi 150; dört koz ası 1000; dört koz papazı 800; dört koz kızı 600; dört koz oğlanı 400 sayı yazar.

Sayılar, sayıyı meydana getiren kâğıtlar yere açılmak suretiyle marköz denilen tahtalara yazılır.

Sayılar kâğıt tutulduktan sonra ve dokuzuncu kâğıt çekilmeden önce yazılır. Aynı sayıyı yazabilmek için o sayıyı meydana getiren kâğıtlardan birinin oynanması ve el tutulunca boşalan kâğıdın eldeki kâğıtla doldurulması lâzımdır. Meselâ dört as açarak 100 sayı yazan bir oyuncu elindeki beşinci asla tekrar bir 100 sayı yazmak isterse yerdeki aslardan birini oynar. Diğer oyuncu bu ası tutmazsa oyuncu elindeki ası yere açarak yani 100 takımını tamamlıyarak tekrar 100 sayı yazar. Eğer diğer oyuncu oynanan ası bir kozla tutarsa ası oynıyan bir el tutuncaya kadar bekler ve ancak bir el tuttuktan sonra elindeki ası yerdeki üç as yanına koyarak 100 sayı yazabilir.

B. sayıları da böylece tekrar yazılabilir. Yere açtığı bir B. ile 50 sayı yazmış olan oyuncu tekrar bir 50 yazmak isterse B. i meydana getiren pik kızı ve karo oğlanından birini oynar ve boşalan pik kızı yerine bir pik kızı veya boşalan karo oğlanı yerine bir karo oğlanı koyabilirse B. tamamlanmış olur ve bir 50 sayı daha yazar. İki ve üç B. birleşmeleri de aynı kaideye bağlıdır.

Masanın üzerine topluca ve kapalı olarak konulan destelerdeki kâğıtlar bitinceye kadar oyuna bu şekilde devam edilir. Destelerdeki kâğıtlar bittikten sonra oyuncular evvelce yere açmış oldukları birleşme ve takımları da ellerine alırlar ve oynanan kâğıtlara renginden vermek ve büyültmek, aynı renkten yoksa koz ile almak, koz oynandığı takdirde yine büyültmek şartiyle eldeki son dokuzar kâğıt da bitinceye kadar oyuna devam ederler. En son eli alan 250 sayı yazar. Bundan sonra oyuncular yerden kaldırıp bir kenarda topladıkları kâğıtlar içindeki brisk'leri yani as ve onluları sayarlar. As ve onlular 20 sayılır. 96 kâğıt içinde 16 as, 16 onlu olmak üzere 32 brisk vardır. Bir oyuncu 15 brisk saydığı takdirde diğer oyuncunun topladığı kâğıtlarda 17 brisk var demektir. Bunların sayılarını 20 ile çarparak birinci oyuncu 300, diğeri 340 sayı yazar. 3000 sayıyı önce tamamlıyan oyunu kazanır. Her iki oyuncunun sayıları 3000 e yakın ise ve son eli alan 250 yazarak 3000 i tamamlarsa oyunu kazanır. Aksi takdirde brisk'ler sayılır. Brisk'lerin sayısı yazılınca her iki oyuncu da 3000 i doldurursa oyun 4000 e sürülür. Aynı hal 4000 civarında da tekerrür ederse oyun 5000 e sürülür.

Oyunculardan biri 3000 sayıyı doldurarak oyunu bitirdiği anda diğer oyuncunun sayısı 1500 den az ise o oyuncu «rubikon» (rubicon) olmuştur. Rubikon durumuna düşen oyuncu oyunun gayesi olan şeyi, meselâ parayı iki misli olarak vermek zorundadır.

Kazanmak ihtimalini kuvvetli, kâğıtlarının durumunu elverişli bulan oyuncu «vido» çeker. Vido çekmek demek oyuna konulan bir şeyi iki misline çıkarmayı teklif etmek demektir. Diğer oyuncu bu teklifi kabul etmez, yani vido'dan kaçarsa vidoyu çeken oyuncu kazanır ve konulan parayı alır. Bir vido çeken oyuncu tekrar ikinci bir vido çekemez. İkinci vidoyu çekmek hakkı vidoyu kabul eden diğer oyuncudadır. Eğer diğer oyuncu ikinci vidoyu çekerse birinci vidoyu çeken oyuncu üçüncü vidoyu çekebilir. Böylece paralar vido sayısına göre ve vidodan evvelki paranın iki misli hesabedilerek ödenir. Bir lira ile başlıyan oyun birinci vido ile iki liraya, ikinci vido ile dört liraya, üçüncü vido ile sekiz, dördüncü vido ile on altı liraya yükselir.

BEZİR YAĞI (Ketentohumu yağı; Lat. *Oleum lini*), keten (Linum usitatissimum) tohumlarını âdi hararette sıkmakla elde edilen yağ. Terkibinde fazla miktarda (% 40) lino, (% 20) linolen yağ asidleri bulunduğundan havada durdukça katılaşır, koyulaşır, bir yere sürülünce kurur. Sarı veya yeşilimsi sarı renkli, hususî kokulu, hoş lezzetli, ince tabaka halinde iken şeffaf ve sert bir cilâ gibi kuruyan bir yağdır. -16° de katılaşmaz. Kesafeti 0,926 - 0,936 dır. Asidlik derecesi 8 i geçmemelidir. Sabunlaşma indeksi 187 - 195 tir. Sabunlaşmıyan kısımlar yüzde en çok 2,5 tur. İyi kapalı ve mümkün olduğu kadar dolu şişelerde ışıktan saklı tutulmalıdır. Çünkü B. Y., havanın oksijenini emer, oksidasyona uğrar, polimerize olur. B. Y. gibi ceviz, haşhaş yağları da böyle kurur, fakat teknikte önemli olan ketentohumlarında % 36 40 kadar yağ vardır; miktarı iklime, çeşidine, gübrelemeye göre değişir. Ketentohumunun ıslatılınca lâpa halini alması, şişmesi ve yumuşaması, kabuğundaki yapışkan maddeden ilerigelir. Yağ, üğütülmüş tohumlar 65°-70° de ısıtıldıktan veya daha iyisi tavlandırıldıktan sonra cenderelerde sıkılarak alınır.

B. Y., yemeklerde de kullanılabilir, fakat daha çok teknikte, çiğ veya pişmiş olarak, boyacılıkta işe yarar; çünkü tahta üzerine sürülünce çabucak kurur ve boyayı yapıştırır. Çiğ B. Y., cilâlanacak tahtaların altına sürülerek, pişmiş olanı ise boyalar ile karıştırılarak kullanılır. B. Y., havada kuruma hassasını artırmak için, pişirilir, içersinde kurumayı çabuklaştıran maddelerden kurşun, manganez ve kobalt madenlerinin linoleat veya resinat halindeki tuzları eritilir, sikatif adı verilen bu maddelerden % 2-5 miktarında konulunca, pişirme 150°-180° arasında tamamlanır; bu maddeler B. Y. nın oksidasyonunu kolaylaştırır ve çabuklaştırır; bu yağdan bir cam üzerine sürülünce 18°-20° de, 48 saat içinde bıçakla sıyrılabilecek bir halde kuruması gerektir. B. Y. ları, 250° nin üstünde uzun müddet pişirilmekle daha koyu macun gibi bir hal alır, baskı işlerinde kullanılır. Osmanlı beziri, yine böyle koyulaştırılmış üstübeç, boya, neft katılarak tahtaları yağlıboya ile boyalamada kullanılır. B. Y., terkibi hesabiyle muşamba yapmada, kauçuk ve deri sanayiinde, sabunlu kresol mahlûlü, sakız mahlûlü, potas sabunu yapmada kullanılır.

BEZİRGÂN (Fars. *bâzârgân*, *bâzergân* = pazarcı, tüccar), eski tüccar tipi. Ortaçağda ve daha sonraki devirlerde, süratli ulaştırma ve taşıma vasıtaları çoğalmadan önce, bilhassa Şarkta, memleket içi veya memleketler-arası ticaret, pazar yeri olan büyük merkezlerin birinden ötekine bazan aylarca süren uzun bir yolculuktan sonra malları kervanlarla götüren veya gönderen B. ların elinde bulunurdu. Bunun için B. lar, eski masal ve hikâye edebiyatında mühim bir yer alırlar. Seyahatleri sırasındaki maceraları, uzun yolculukların kendilerine verdiği tecrübe, bilgi, B. ların yarı masal kahramanı birer şahsiyet olarak anılmalarına vesile olmuştur. Gemilerle veya kervanlarla kendi mallarının başında seyahat eden B. lar olduğu gibi, servet sahibi kimselerin mallarını götürüp getiren, onlar adına alışveriş eden B. lar da vardı; ticarî mübadele ve alım satım teşkilâtı idaresindeki tecrübelerine göre belli derece

ve unvanları vardı: büyük iş gören, veya birçok küçük iş sahiplerini bir elden idare eden zengin tüccarlara bezirgânbaşı denilmiştir ki hikâyelerde bu ada sık sık raslanır. Beylerin, paşaların, hattâ hükümdarların B. ları da, kervanlarla ticaret merkezleri arasında gezip dolaşır, alışveriş ederlerdi.

Türk halk hikâye ve masallarında türlü dinden, mezhepten, kavimden çeşitli tipte B. lara raslanır. Bunlardan bazıları düzenbaz, kötü yürekli, menfaat düşkünü, korkak, bazıları ise eli açık, ârif, gözüpek, hattâ savaşçı şahsiyetler olarak tasvir edilir. Bazı masallarda büyük B. ların beylere, paşalara, hattâ padişahlara damat olacak kadar itibar kazandıkları görülür. Bazen, kötülük yapmak niyetinde olan tipler, kendilerini B. diye gösterirler; kendini tanıtmamak için B. kılığına giren, alışveriş maksadiyle dünyayı dolaştığına herkesi inandıran bey veya padişah oğulları, kızları da masallarda geçer.

Türk halk edebiyatında B. ların mühim bir rolü de, kaybolmuş veya esir düşmüş, yahut da gurbette, memleketinden ve yakınlarından haber alamıyan kimselerle yurtları arasında haber getirip götürmektir. Âşık Garip, Bey Böyrek gibi halk hikâyelerinde bu tipten B. lara raslanır.

Köroğlu hikâyelerinde B., başka bir karakterle ortaya çıkar. Köroğlu, büyük bir kervan yoluna hâkim bir mevki olan Çamlıbelde karar kılmış, geçen kervanları haraca bağlamıştır. B. ların çoğu, bu dağ başı zorbasına boyun eğer. Bazıları ise ona karşı gelirler, mensup oldukları paşaları veya doğrudan doğruya padişahı Köroğluna karşı harekete getirirler. Netekim Köroğluna karşı Silistre paşasının ve padişahın gazabını tahrik etmişlerdir. Aynı hikâyelerde B. lardan bazılarının da bir yiğit karakteri aldıkları olur. Herhalde eski devirlerde, böyle zorbalarla savaşı göze alan kervanlar da olmuştur. İşte bu gibi hallerde kahramanlık göstermiş B. ların maceraları Köroğlu hikâyelerindeki bazı epizodları meydana getirmiş olmalıdır. Köroğlu ile türküler söyleşerek münakaşalar yaptıkları, sonunda cenkleştikleri, hattâ bazan Köroğlunu yendikleri anlatılan Ermeni B., Zor B., Mamaş B. gibi kahramanlar, bu türlü cengâver B. ların destan tipleri olsa gerektir.

B. ların, Ortaçağ şehirlerine girerken bir kapı hakkı ödemeğe mecbur tutulmalarının izi, Türk folklorunda bir çocuk oyunu şeklinde zamanımıza kadar kalmıştır; «aç kapıyı bezirgânbaşı» oyunu, konuşmaları ve oynanış şekilleriyle, o çağların bir hâtırasını yaşatan, ve kız çocuklarının pek sevdiği, çok yaygın temsilî ve melodili bir oyundur.

BEZLÎ (1843 - 1902), Osmanlı şairi. Adı Ali'dir ve Abdi - oğlu lâkabı ile anılır. Hacı İbrahim Efendinin oğlu olup Çankırıda doğmuş, İstanbulda medrese tahsili görmüştür. 1877 Rus - Osmanlı savaşına İlmiye alayı ile katılmış, bu savaş hakkında *Fezleke - i Tarih* adlı bir destan yazmıştır. B., Ali Suavî'nin arkadaşlarından olduğu için, tevkif edileceğinden korkarak Çankırıya dönmüş küçük memuriyetlerde bulunarak orada ölmüştür.

B., aruz ve hece vezinleriyle çeşitli şiirler yazmış, bilhassa hece ile yazdığı parçalarda başarı göstermiştir. Ayrıca mizah zekâsiyle de ün kazanmıştır. Bugün bile nükteleri Çankırıda, halk arasında tekrar edilir.

BEZMÎ (XVI. yüzyıl), Erdebil'den yetişme Farsça yazan tanınmış şairlerden. Hayatının önemli kısmı Hindistan, Hicaz, Irak ve Fasta geçmiştir.

BEZMÎ, Hoylu Ağa Mirza Ali (ölm. 1910), Türkçe şiirleriyle tanınmış bir Azerî şairi.

BEZMİÂLEM (ölm. 1852), Osmanlı padişahlarından II. Mahmudun ikinci kadını ve Abdülmecidin annesi. Hayatı hakkında pek az bilgi vardır. Doğum tarihi ve yeri bilinmiyor. II. Mahmudun türbesinde gömülüdür. B., hem akıllı, tedbirli, hem de şefkatli ve cömert bir kadındı. Bu sebeple kocası II. Mahmut, B. i çok sever ve oğlu Abdülmecit de kendisine büyük bir saygı gösterirdi; 1839 da tahta çıkınca, annesine mehd-i ulyalık pâyesini vermiştir.

1839 - 1850 tarihleri arasında tescil olunmuş ondan fazla vakfiyesi (b. bk.) vardır.

Beşiktaşta büyük bir çeşme yaptırmış, Yahya Efendi dergâhiyle mescidine ve İstanbulun diğer bazı dergâhlarına, Mekke ve Medinede bazı hayır işlerine, İstanbul ve civariyle Boğazın her iki yakasında, Silistre, Edremit, Gemlik, İzmir ve İstanköy gibi memleketin muhtelif yerlerinde satın aldığı birçok binalarla araziden müteşekkil zengin gelirli vakıflar bağışlamış, 1845 yılında da İstanbulda Yenibahçede, yalnız Müslüman gariplere mahsus olmak üzere yüz yataklı bir hastahane ile bunun yanında bir cami yaptırmış, Gureba Hastahanesi (b. bk.) adı verilen ve İstanbul şehrinin Türkler tarafından kurulan modern ilk umumî hastahanesi olan bu müessesenin her türlü masraflarını karşılıyacak yeni vakıflar bağışlamıştır. 1850 de de ayrıca yine bir kısım gelirli vakıflara dayandırarak kocası II. Mahmudun türbesi arkasında, içinde kendisinin kurduğu bir kitaplık ile bir litografya matbaası bulunan büyük bir okul binası yaptırmış ve burada açılıp ilk zamanlarda Valide Mektebi denilen ve sonradan Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye (b. bk.) karariyle Darülmâarif (b. bk.) adını alan bu mektebin öğretmen ve müstahdem aylıklariyle giderlerini de kendi vakıflarının gelirleriyle sağlanacak hizmetler arasına almıştır. Açılış töreninde ve ilk ders yılı sonunda yapılan imtihanlarında padişah Abdülmecidin de bulunduğu bu okul, rüştiyelerin üstünde öğretim veren ve mezunlarını darülfünun sınıflariyle hükümet memurluklarına hazırlıyan bir müessese olmuş ve binasının elverişliliği sebebiyle 1873 te ilk mülkî idadî sınıfları da bunun içinde açılmıştır. II. Abdülhamit devrinde de, önce bugünkü Siyasal Bilgiler Fakültesinin temeli olan Mekteb-i Mülkiye ve 1900 de Darülfünun-u Şahâne adı altında üçüncü defa açılan Ulûm-i âliye-i diniye, edebiyat ve ulûm-i riyaziye ve tabiiye adı altında ilk önce üç şubesi bulunan İstanbul Darülfününuna ve daha sonra Mekteb-i Hukuk sınıflarına da bu binanın bir kısmı ayrılmış ve bina İkinci Meşrutiyetin ilânına kadar bütün bu öğretim müesseselerini içinde barındırmıştır.

1909 dan sonra, Mekteb-i Mülkiye ve Darülfünun, Zeynep Hanım (b. bk.) Konağına geçince, 1896 da resmî okullar arasına alınan Nümune-i Terakki İdadîsi, İstanbul Lisesi adiyle ve yeni sultanî programlarına göre teşkilâtlandırılarak buraya yerleştirilmiş ve Birinci Dünya Harbi başlarında bu lise de, Galatadaki Saint Benoit Fransız lisesi binasına taşınınca, 1911 de İstanbulda İnas İdadîsi adı altında kurulan ve bir yıl sonra İstanbul İnas Sultanîsine çevrilen ve 1914 te İstanbul Selçuk Sultanîsi adı verilen ve memleketimizde ilk kız orta öğretim müessesesi olan bu liseye, adı binayı yaptırana bağlanarak Bezmiâlem Sultanîsi is-

mi verilmiş ve Cumhuriyetin ilânı yıllarına kadar, bu binada faaliyetine devam etmiş ve böylece B. adı İkinci Meşrutiyet devrinin son yıllarında tekrar maarif tarihimizde bir defa daha yer almıştır. 1924 te bu okul, İstanbul Kız Lisesi adı altında, Süleymaniyede, kaldırılan Meşihat dairesi binasına taşınınca, binaya tekrar İstanbul Erkek Öğretmen Okulu ile, Yüksek Öğretmen Okulu yerleşmiş ve 1933 te de binaya yeniden İstanbul Kız Lisesi taşınmıştır.

BEZMÎ - HEMEDANÎ, Şah Abbas devri İran şairlerinden. *Ferhad ve Şirin* hikâyesini nazımla yazmıştır.

BEZOAR (Bezoard), dörtayaklıların mide, barsak ve idrar yollarında, taş gibi, çeşitli karakterler gösteren donmuş teşekküllere verilen ad. Dilimizde buna «panzehir taşı» denmiştir. Eski çağlarda bu maddelerin zehirlere karşı koruyucu bir hassası olduğu sanılmış ve bu maksatla ilâç olarak kullanılmıştır. İnsanlarda da gıda olarak alınan bitki artıklariyle meydana gelmiş taşa benzer teşekküllere Phytobezoard denilmiştir.

BEZOLD [*bętsolt*], **Albert von** (1836 - 1868), Alman fizyologu. İçkulak zarındaki gangliyon hücreleri serisi *Bezold Gangliyonları* diye anılır. En mühim eseri *Über die gekreuzten Wirkungen des Rückenmarkes* (Omuriliğin girişik etkileri hakkında) [1858] adını taşır.

BEZOLD [*bętsolt*]. **Carl Christian Ernst** (1859 - 1922), Alman dilci ve Semitisti. Donauwörth'te doğmuş, Heidelberg'de ölmüştür. 1894 ten itibaren Heidelberg üniversitesinde Şark Filolojisi ordinaryus profesörü olmuş, Suryanî dilinde ve Almanca olarak *Die Schatzhöhle* (Define mağarası) [2 kısım, 1883 - 1888] yi, Eski Habeşçe ve Almanca olarak da *Kebra Nagast: Die Herrlichkeit der Könige* (Kebra Nagat: Kıralların ihtişamı) [1905] yi yayımlamış, ve A. Dillmann tarafından yazılan *Grammatik der äthiopischen Sprache* (Eski Habeşçe gramer) nin ikinci baskısını çıkarmıştır (1899). Fakat asıl çalışmalarını asiriyolojiye hasrederek, Londradaki British Museum'da bulunan çiviyazılı tabletlerin katalogunu hazırlamış (*Catalogue of the Cuneiform Tablets in the Kouyunjik Collection of the British Museum,* 5 cilt, 1889 - 1899), 1886 dan itibaren «Zeitschrift für Assyriologie» (Asiriyoloji dergisi) yi idare etmiş, ve Asur-Babil kültürü hakkında birçok popüler eser vermiştir: meselâ *Kurzgefasster Überblick über die babylonisch-assyrische Literatur* (Asur-Babil edebiyatına toplu bir bakış) [1886], *Die babylonische-assyrische Literatur* (Asur-Babil edebiyatı) [P. Hinneberg'in idare ettiği «Kultur der Gegenwart» adlı seride, kısım 1, bölüm 7, 1906, 2. bas. 1925], *Ninive und Babylon* (Ninova ile Babil) [1903, 4. bas. 1929]. B. un ölümünden sonra, *Babylonisch-Assyrisches Glossar* (Asur-Babilce sözlük) adlı eseri, karısı Adele Bezold ile A. Götze tarafından çıkarılmıştır (1926).

BEZOLD [*bętsolt*], **Friedrich** (1842 - 1908), Alman doktoru. Münih'te doğmuş, orada tahsilini tamamlamış, yıllarca kulak mütehassısı olarak çalışmış ve aynı şehirde ölmüştür.

Bezold apsesi: veya B. mastoiditi, hâd ortakulak iltihabı (otitis media acuta purulenta) nın ilk ihtilâtı (komplikasyonu) neticesi *incisura mastoidea* hizasından *musculus digastricus* meskeni içerisine açılıp inen ve kulak arkası bölgesini ense ve boyuna doğru yukarıdan aşağıya kaplıyan apse.

Hâd mastoiditin belirtileri olan: mevziî (mastoidea bölgesinde) veya *processus mastoides* arka kenarı boyunca duyulan ağrılar, ateş, başağrısı, şişlik, kulakzarının diğer bölümlerinde tümefaksiyon ve konjestiyon azalmış veya kaybolmuşken *postero-superior* kadran ve Shrapnell zarı üzerinde aşikâr bir tümefaksiyon ve konjestiyonun devam edişi, bazen yine bu bölgeye mahsus bir itilmenin bulunuşu, akıntı ve radyografi, katî teşhisin konulmasını temin ederler. Ayrıca bu apsenin yaptığı şişlik sebebiyle kulak kepçesi öne ve aşağı itilmiş bulunur. Komşuluk dolayısiyle son derece nazik birçok organlarda ihtilâtlar yapabilen B. A. nın neticesi tehlikelidir. Tedavisi, gecikmeden cerrahî müdahele ile mümkündür.

Bezold metodu (Edelmann ile birlikte): işitme sahasının tâyinine yarıyan, Almanların «kontinuierliche Tonreihe» dedikleri kesiksiz ton sırası metodu.

Bezold, Münih'te yaptığı araştırma ve muayeneler sonunda, sağır-dilsiz öğrencilerin üçte birinde işitme adacıklarının bulunduğunu tesbit etmiş ve bu adacıklar içindeki seslerle bu çocuklara konuşma öğretmeğe yarıyan yeni bir metod kurmuştur.

BEZOLD [*bętsolt*], **Friedrich von** (1848 - 1928), Alman tarihçisi. Münih'te doğmuş, Bonn'da ölmüştür. Erlangen ve Bonn üniversitelerinde tarih profesörlüğü yapmıştır. Başlıca eserleri: *König Sigmund und die Reichskriege gegen die Hussiten* (Kıral Sigmund ve imparatorluğun Husçulara karşı yaptığı harbler) [3 kısım, 1872 - 77], *Zur Geschichte des Hussitentums* (Husçuluk tarihine dair) [1874], *Geschichte der deutschen Reformation* (Alman din reformu tarihi) [1890; XVI. yüzyıl fikrî, iktisadî ve sosyal cereyanlarına geniş bir yer veren başlıca eseri]. *Das Bündnisrecht der deutschen Fürsten* (Alman prenslerinin ittifak yapma hakkı) [1904], *Aus Mittelalter und Renaissance* (Ortaçağ ve Rönesanstan tablolar) [1918], *Geschichte der rheinischen Friedrich - Wilhelms - Universität Bonn* (Bonn'daki Friedrich Wilhelm Üniversitesi tarihi) [1920], *Das Fortleben der antiken Götter im mittelalterlichen Humanismus* (Antik tanrıların Ortaçağ humanizmasında yaşamakta devamı) [1922]. Bundan başka *Briefe des Pfalzgrafen Johann Kasimir* (Palatina kontu Johann Kasimirin mektupları) [3 cilt, 1882 - 1903] i yayımlamıştır. 70 inci doğum yılı münasebetiyle kendisine *Staat und Gesellschaft im Zeitalter der Reformation* (Din reformu devrinde devlet ve cemiyet) [1920] adiyle bir armağan sunulmuştur.

BEZRUČ [*bęzruç*], **Petr** [asıl adı: **Vladimir Vašek**] (doğ. 1867), Çek şairi. Opava (Moravya) da doğmuştur. İlkönce sembolizm cereyanına katılmış, daha sonra sosyalizme geçmiştir. *Slezské písně* (Silezya şarkıları) [1903, ikinci ve genişletilmiş baskı 1909] adlı şiir kitabında Leh, Alman ve Musevîler arasında yaşıyan Çek halkının güç durumunu ve hususiyle Beskid madenci ve işçilerinin sefaletini ele almıştır. B. un, esasında hissî, halkçı, sosyal ve millî olan şiirleri Çek gençliği üzerinde derin tesirler bırakmıştır.

BEZZENBERGER [*bętsınbergır*], **Adalbert** (1851-1922), Alman dilci, İndogermanist ve Baltologu. Kassel'de doğmuş, Königsberg'de ölmüştür. 1874 te Göttingen üniversitesinde doçent, 1880 - 1921 yıllarında da Königsberg üniversitesinde Sanskrit dili ve mukayeseli dilbilgisi ordinaryus profesörü olmuştur. August Fick'in öğrencisidir.

Baltoloji alanında, hususiyle Doğu Prusya'da yaşıyan Litvanyalıların dili ve prehistoryası üzerinde çalışmış, *Beiträge zur Geschichte der litauischen Sprache* (Litvan dilinin tarihi için yardımcı malzeme) [Göttingen 1877], *Litauische Forschungen* (Litvanca araştırmaları) [Göttingen 1882], *Lettische Dialektstudien* (Let diyelekleri üzerine etüdler) [Göttingen 1885] adlı eserleri vermiş, ayrıca «Bezzenberger's Beiträge» adiyle tanınan *Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen* (Hind - Avrupa dilleri bilgisi için yardımcı malzeme) adlı dergiyi çıkarmıştır [W. Prellwitz'le beraber, Göttingen 1877-1906; 1907 de, Th. Aufrecht'le A. Kuhn'un çıkardığı «Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung» adlı dergiyle birleşmiştir]. Hocası A. Fıck'in *Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen* (Hind-Avrupa dillerinin mukayeseli sözlüğü) adlı eserinin 4. basımında (Göttingen 1890-94) vazife almış ve bunun Kelt dillerine ait olan 2. cildini yazmıştır (W. Stokes'la beraber). Bezzenberger, «Prussia» kurumunu ve bunun yayımlarını idare etmiş, «Prussia - Museum» un da müdürü olmuştur. Dilcilik tarihinde Bezzenberger, «Leipzig okulu» nun sıkı disiplinine bakarak daha geniş davranan «Göttingen okulu» nun başlıca temsilcilerinden sayılır.

BHABHA, Homi Jehangir (doğ. 1909), Hindli fizikçi. Bombay'da doğmuştur. Bombay ve Cambridge üniversitelerinde okumuş, bir aralık Cambridge'de profesör olmuş, 1945 te Bombay'daki «Tata Institute of Fundamental Physics» adlı enstitünün müdürlüğüne geçmiştir. Başlıca, atom fiziği, quantum nazariyesi ve kozmik şualar üzerinde çalışmıştır. 1947 den beri Hindistan Atom Enerjisi Komitesi'nin başkanıdır.

BHAGALPUR, Hindistanda Bihar'ın kuzeydoğusunda yönetim bölümü ve merkezi. B. yönetim bölümünün yüzölçümü 11 000 km², nüfusu 9 598 025 (1941). Aralıksız pirinç, mısır, buğday ve darı ziraati alanıdır. Sekiler üzerinde de sulama ile ziraat yapılır.

B. şehri Ganga (Ganj) nehrinin güney kıyısındadır. 93 254 (1941) nüfuslu, cam eşya, ipekli dokumalar ve halıların yapıldığı, demiryolu kavşağında bir yerdir.

BHAGAVAD-GĪTĀ (Sanskr. = mukaddeslerin şarkısı), dinî ve felsefî bir Hind şiiri. *Mahābhārata*nın altıncı bölümüne episod olarak eklenmiş bir parçadır. Pāṇḍu ve Kuru aşiretleri arasındaki harb halinin tasviriyle başlar. Kan bakımından Kuru'lara sıkıca bağlı oldukları için, Pāṇḍu'ların başı Arjuna, düşmanlarını öldürmekten çekiniyor. Fakat arabacısı kıyafetinde yanında bulunan Krişṇa, ödevini yerine getirmeğe teşvik ederek ona savaş dersleri veriyor. Dersler ilerledikçe seviyeleri yükseliyor ve mistik bir karakter alıyor. En sonunda Krişṇa, kendisini yaratışın en yüce başkanı olarak tanıtıyor. Bu şiir, Hind felsefesinin en büyük ahlâk eseridir, fakat geçirdiği çeşitli değişmeler sonunda aslı bozulmuş, panteizm ve monoteizm fikirleri yüksek ahlâk derslerine karışmıştır. Eserin başlıca gayesi, mistik ruhlar için Yoga'ya ve tanrılıkta kaybolmağa götüren yolu çizip insanlığın en yüksek gayesi olarak teklif etmektir. Eserin sonradan geçirdiği değişiklikler, Buddhist ve belki de Hıristiyan nüfuzunun tesirlerini belirtmektedir. Sir Edwin Arnold, bu şiirin bir kısmını *The Song Celestial* (Göksel şarkı) adiyle çok serbest olarak İngilizceye tercüme etmiştir.

BHAJA, Hindistanın Bombay bölümünde, Poona şehri civarında bir köy. Köyün yukarısında, bir tepenin yamacı içine oyulmuş Buddhist mağaraları (I. – II. yüzyıllar) vardır. Köyün şöhreti de bundandır.

BHAKTİ, Hind dininde, insanın Tanrıya karşı duyduğu teslimiyet ve sevgi duygusu. İlk olarak Bhagavad-gītā (b. bk.) da geçer. Bir tek Tanrı tanıyan Hinduizm, Hindu Bhakti dini olarak vasıflandırılabilir. Brahmanların mistisizminden yeni olmakla beraber Buddhizmden daha eski olduğu sanılmaktadır.

BHAMO, Birmanyanın kuzeydoğusunda yönetim bölümü ve merkezi. B. bölümü, dağlık ve ormanlık bir bölgededir. Ahalisinin çoğu Buddhisttir. Nüfusu 121 000 kadardır. Merkezi, Irrawaddy nehri kıyısında, 8 000 nüfuslu B. şehridir.

BHĀṆDARKAR, Sir Rāmkrishṇa Gopāl (1837-1925), Hindli müsteşrik. Malwan'da doğmuş, Poona'da ölmüştür. Bir Brahman memurun oğludur. Hindistanın en seçkin müsteşriklerinden biri olarak tanınmış ve Viyana Müsteşrikler Kongresinde Bombay Presidency'yi temsil etmiştir. «India Antiquary» adlı dergiyi kurmuş (1872) ve 1884 te *The Early History of the Deccan down to the Mohammedan Conquest* (İslâm fethine kadar D. ın eski tarihi) adlı eserini yayımlamıştır. Öbür eserleri arasında şunlar dikkati çeker: *First and Second Book of Sanskrit* (Sanskritçeyi öğreten 1. ve 2. kitap) [1864], *Vaisnavism, Saivism and Minor Religious Sects* (V., S., ve başka küçük mezhepler. «Grundriss der indoarischen Philologie» adlı kollektif eserde) [1913].

BHĀRAT, Hindistana Hindî dilinde verilen ad.

BHĀRATA: 1. Eski Hindistanın eski milletlerinden biri; bk. MAHĀBHĀRATA.

2. Hind tiyatro sanatının efsanevî kurucusu. Tiyatro tekniğini öğreten *Nātjaśāstra* başlıklı kitap (M. Ö. II. - V. yüzyıl), onun eseri sayılmaktadır [yayım. 1913].

BHARATPUR (Bhurtpore), Hindistanda küçük bir devlet ve onun başşehri. Rajputana (Racputana) nın kuzeydoğusunda ve Cumna nehrinin batısındadır. Yüzölçümü 2 000 km². Nüfusu 575 625 (1941) [% 20 si Müslüman]. Sulama ile tarla ziraati alanı olup darının özel bir cinsi üretilir.

B. şehri Agra'dan 54 km uzakta ve 35 000 nüfusludur. Tuz ticareti merkezidir.

BHĀRAVI, Hind şairi. M. S. VI. yüzyılda yaşamış olması ihtimali vardır. *Kirātājuniya* (Arjuna'nın Kirāta'ya karşı mücadelesi) adlı bir destan yazmıştır (Kirāta vahşi bir dağ milletindendir, fakat destanda tanrı Śiva, onun kıyafetine girmiştir). Bu destanda *Mahābhārata* destanının episodu işlenmektedir. En iyi metni, Durgāprasād ile Parab tarafından hazırlanarak 6. basımı Bombayda 1907 de çıkmıştır. İngilizceye tercüme edilmiştir.

BHARHUT, bir Hind stupa (b. bk. ; bir nevi bina)-sının yontma kalıntıları. M. Ö. III. - IV. yüzyıllarda yapılmış önemli bir eski Buddhist sanat anıtı olan B., Buddha efsanesiyle ilgili (doğum hikâyesi ve önceki tecessümler) sahneleri temsil eder; bunlara dair yazıtlar da vardır. Şimdi Kalkuttadaki Hind müzesindedir.

BHARTRIHARI, Hind şairi. M. Ö. I. yüzyılda (Çin kaynaklarına göre: VII. yüzyıl) yaşamış olduğu sanılıyor. Buddhist keşişlerindendi. Kendisine atfedilen ve en iyi bilinen eser *Śṛṅgāraśataka* (Aşka ait 100 vecize), *Nītiśataka* (Ahlâka ait 100 vecize), *Vairāgyaśataka* (Çileciliğe ait 100 vecize) adlarını taşıyan bir vecizeler demetidir. Belki de çeşitli yazarların 300 vecizesini içine alan bu eser, her biri 100 vecizelik üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde aşk, ikincide ahlâk, üçüncüsünde çilecilik ve Tanrı sevgisi konuları toplanmıştır. P. von Bohlen 1853 te Berlinde, bu

eserin tenkidli bir baskısını çıkarmıştır. **Bhartrihari** adını taşıyan bir gramerci de vardır. Bu yazarın aynı zamanda felsefî eserleri de bulunduğu için, yukarıki B. nin aynı olduğu sanılmaktadır.

BHARUCH: bk. BROAÇ.

BHĀSA (aşağı yukarı III. veya IV. yüzyıl), Hind tiyatro yazarı. Eskiden beri, Kālidāsa'nın öncüsü olarak sadece adı biliniyordu. 1910 da Hindli bilgin Ganapati Śāstrī Güney Hindistanda, içinde on tane dramla bir dram parçası olan bir elyazması bulmuş, bu yazıları, B. nın kaybolmuş dramları olduğunu ilân ederek «Trivandrum Sanscrit Series» külliyatı içinde yayımlamıştır. Daha sonra aynı sahne tekniğini ve dil özelliklerini gösteren dört dram daha bulunmuştur. Zamanı ve yazarı üzerinde kopan tartışma sonunda şimdilik bu dramların hiç olmazsa bir kısmının B. nın eseri olduğu anlaşılmıştır. Tabiî, bulunan metinlerin daha sonra ayrıca işlenmiş olması da mümkündür. B., dramlarının konularını *Mahābhārata* ve *Rāmāyaṇa*dan almıştır. En başta gelenler şunlardır: *Bālacharita* (Çocuk Krişṇa'nın maceraları), *Avimāraka* ve *Svapnavāsavadatta.* Hepsi Almancaya tercüme edilmiştir.

BHĀSKARA veya **BHĀSKARĀCĀRYA** [= bilgin Bhāskara] (doğ. 1114; 1178 de hayatta), ünlü Hind matematik ve astronomi bilgini. *Siddhāntaśiromani* (Sistemin tacı) başlıklı manzum matematik ve astronomi eseri ve 1178 de yazdığı *Karaṇakutūhala*sı Hind edebiyatının bu çeşit en iyi mahsullerinden sayılır. 4 kısma ayrılan *Siddhāntaśiromani* ilk defa L. Wilkinson (Kalkutta 1842) tarafından yayımlanmıştır. Matematike ait kısmının İngilizce tercümesi daha önce H. T. Colebrooke'un *Algebra with Arithmetic and Mensuration from the Sanscrit of Brahmagupta and Bhâscara* (Londra 1817) başlıklı eserinde çıkmıştır. Colebrooke'un eserinin Sanskritçe metni de içine alan daha yeni basımı: H. Ch. Banerji: *Colebrooke's Translation of the Lilavati* (Kalkutta 1927).

B. nin oğlu **Cañgadeva,** 1206 da bu eseri okutmak üzere bir mektep açmıştır.

BHĀT, Hind şairler kastı. Daha ziyade Rajputana'da bulunur. B. lar kutsal sayılırlardı. Onlarla yapılacak yol arkadaşlığının uğur getireceğine inanılırdı.

BHATGAON (Bhatgang), Nepal'de şehir. Başşehir olan Katmandu'nun 14 km güneyindedir. Nüfusu 93 200. Büyük bir sanat eseri olan muhteşem bir mâbedi vardır.

BHATRĪ, Hindistanın Doğu devletleri (Eastern States, şimdi Madhya Pradesh bölümünün bir kısmı)nden biri olan Bastar'ın kuzeydoğu kısmında, Raipur ve Jagdalpur Zamindary'lerinin arasında yaşıyan 33 000 kişilik bir kabîlenin dili. Bhatrī'ların dili, son zamanlara kadar, bu taraflarda konuşulan Drāvīḍī ailesinden Gōṇḍī dilinin bir ağzı sayılırdı. Bazılarına göre de bu dil, Marāṭhī dili ile Doğu Hindī'nin Chhattīsgaṛhī lehçesinin bir karması olan Halabī lehçesinin bir ağzını temsil etmekte idi. Parjī veya Purja da denilen bu dil, hakikatte Hind-Arya dillerinden olan Oṛiyā'nın bir bozuntusudur; içine birçok Marāṭhī ve Chhattīsgaṛhī unsurları girmiştir. Bhatrī dili, Chhattīsgaṛhī ve ile Halabī arasında bir menzil teşkil eder ve Oṛiyā alfabesiyle değil, klâsik Dēvā - Nāgarī alfabesiyle yazılır. Soluk ve soluklu seslerin kullanılmaması. bu dilin başlıca vasfıdır; meselâ «oldum» mânasına *hōelā* yerine *ōelā*, «... dir» mânasına *achhē* yerine *āchē*, Arapçadan alınma *hūkum* yerine de *ūkum*, gibi. Bk. OṚIYĀ DİLİ.

BHĀTTI yahut **BHĀTI,** Hindistanda Panjab(Pencap)-Rajputana sınırları üzerinde oturan bir Rajput kabîlesi. Bhatner, Bhatinda şehirleri ile eski bir İngiliz yönetim bölgesi olan Bhattiyana, adlarını, B. den almışlardır. B. ler uzun zamandan beri Müslümandırlar. Delhi İmparatoru Firuz Şâhın annesi B. lerdendir.

BHAUDAJI veya **RAMAKRISHNA VITAL** (1822-1874), Hindli hekim. Sarasvat Gond Brahmini Mandra (Goa) da doğmuştur. İlk tahsilini Bombayda yapmış ve Elphinstone okulunda öğretmenlik etmiştir. Ayrıca Grant Medical College'de tıp okumuş (1845 - 50) ve cüzzam tedavisinde yararlı çalışmalarda bulunmuştur.

BHAVABHŪTİ (M. S. VIII. yüzyıl başlarında), Hindli dram şairi. İki dramının prologundan anlaşıldığına göre, Güney Hindistanda, Vidarbha ilinin Padmura (şimdiki Berar) şehrinde ünlü bir Brahman ailesindendir. Kendisine Śrīkaṇṭha (boğazı fesahatin, belâgatin ta kendisi olan) adı verilmiştir. Sanskritçe yazmış olduğu şu üç dramla Kālidāsa ve Harşa'nın seviyesine yükselmiştir: *Mahāvīracharita* (Büyük kahraman - yani Rāma'nın hayatı ve yaptıkları), *Uttararāmacharita* (Rāmanın hayatının ikinci kısmı), *Mālatī-Mādhava* (Mālatī ile Mādhava). Bu dramların ilk ikisi, halkın çok sevdiği olağanüstü cesur, asîl bir kahraman olan Rāmanın maceralarını ilk defa olarak sahnede gösterir. Üçüncü dram ise bir aşk hikâyesi olup Shakespeare'in *Romeo and Juliet*iyle kıyaslanmıştır. Dramlarının üçü de İngilizceye tercüme edilmiştir.

BHAVNAGAR (Bhaunagar), Hindistanda Kathiavar yarımadasının doğusunda yerli devlet. Yüzölçümü 7600 km^2, nüfusu 618 000 (1941). Pamuk ziraati önemlidir. B. da, aynı adla anılan ve Kambay körfezinin batı kıyısında bulunan bir liman (76 000 nüfuslu) vardır. Bu liman pamuğun işlendiği ve ihraç olunduğu yerdir.

BHİKṢU (Sanskr. = dilenci), Brahmanlara verilen ad. Bu sözün Pali şekli *bhikkhu* olup Buddhist rahiplere verilen addır.

BHĪL DİLLERİ, Batı Hindistanda, Rajputana, Merkezî Hindistan, Madhya Pradesh (eski Merkez Vilâyetler) ile Bombay bölümü arasındaki arazide Bhīl'lerle Ahīrlerin konuştuğu asıl Bhīlī, ve güneyindeki Khāndēśī dilinin birlikte meydana getirdikleri dil topluluğu. Bhīlī tâbiri geniş mânada kullanıldığı zaman, Khāndēśī veya Ahīrāṇī denilen dili de içine alır, dar mânadaki Bhīlī'ye Asıl Bhīlī veya Bhilōḍī denir.

Bu dil topluluğu Batı Hindī, Pañjābī, Sindhī, Gujarātī, Rājasthānī, Pahāṛī dilleriyle beraber, Hind - Avrupa ailesinin Hind - Arya kolundan olan Orta Hindce (Prākrit) nin eskiden Doab bölgesinde konuşulan Śaurasenī bölümüne bağlıdır. Adları Ptolemaios'ta Phyllitae ile Pulindae, kıral Aśoka'nın emirnamelerinde Pulinda, Sanskritçede de Bhilla şeklinde anılan ve etnografya bakımından bazen Drāvīḍī'lere (Dravid. *bil* = yay), bazen de Muṇḍā'lara yaklaştırılan Bhīl'lerin eskiden kullandıkları dili bilmiyoruz. Ârî menşeinden olmadıkları ve bu dili sonradan edindikleri muhakkaktır (Hindistanda bunlara, esmer olduklarından dolayı *kāḷī paraj* = «siyah halk» denir; bk. BHĪL'LER). Şimdiki dillerinde bazı Muṇḍā kelimeleri vardır, *ṭāhī* (= inek; Muṇḍārī *tāhi* = ineği sağmak), *bōdō* (= arka; Khaṛiā *bōd* = arka) gibi. Drāvīḍī unsurları da yok değildir, meselâ *ṭōlī* (= inek; Gōṇḍī *ṭālī* = inek), *talpā* (= baş; Tamil *taleī* = baş). Bhīlī'nin Drāvīḍī ile birleşen bazı fonetik ve morfoloji

hususiyetleri de vardır; soluklu patlayıcı, yumuşak seslerin sertleşmesi (meselâ gh > kh/k; Bhīlī *ghōḍō* > *khōḍō* = beygir; krş. Sanskrit *gharma*, Telegu *kāramu* = sıcaklık), bazı müennes isimlerin cansızlar için kullanılan nötr cinsle ifade edilmesi, fiilde geçmiş zaman için -n ekinin kullanılması gibi. Bhīl'lerin şimdi bulundukları yerde eskiden Drāvīḍī'ler, onlardan evvel de Muṇḍā'lar otururdu. Buna göre, belki Bhīl'ler sıra ile Muṇḍā, Drāvīḍī lehçelerinden birini konuşmuş, sonra da Hind - Arya dil ailesine girmişlerdir. Şimdi konuştukları dil de başlı başına sâf bir dil olmayıp Gujarātī, Rājasthānī (bilhassa Mālvī, Mēwāṛī ve Mārwāṛī lehçeleri) ve Marāṭhī ile karışmıştır. Bhīl dilleri, bu üç dilin arasında (batıda Gujarātī, güneyde Marāṭhī, kuzey ile doğuda da Rājasthānī) muntazam olmıyan bir üçgen şeklinde yayılmıştır.

Geniş mânadaki Bhīlī'nin işgal ettiği üçgenin tepesi, kuzeyde Ajmer bölgesinin Aravalli sırtlarında, tabanı da güneyde Khandesh bölgesinin güneydoğu sınırındadır. Bu sahanın güneydoğu kısmında Rājasthānī dilinin Nīmāṛī lehçesi, yabancı bir dil olarak, bir daire şeklinde yer almış ve Bhīl dilleri tarafından tecridedilmiştir. Bu bölgenin dışında Bhīlī, Berar'ın, Pencab'ın, Uttar Pradesh (eski Birleşmiş Vilâyetler)in bazı kısımlarında da konuşulur, hattâ Bengal'in Midnapore bölgesinde yaşıyan bazı kabîleler de Bhīlī'yi kullanırlar. Bhīl dillerini konuşanların sayısı 4 milyon kadardır (2 750 000 asıl Bhīlī, 1 250 000 Khāndēśī). Son zamanlara kadar Marāṭhī dilinin bir lehçesi sayılan Khāndēśī, şimdi kesin olarak Bhīl dillerine bağlanmıştır. Khāndēśī dili, Bhīl grupunun Marāṭhī'ye kapılmış olan bir üyesidir. Yoksa, Bhīlī'nin temelini her yerde Gujarātī teşkil eder; yapı ve çekim sistemi bakımından Bhīlī'nin Marāṭhī'ye yaklaşması sonraları ve ârızî olsa gerek. Şunu da unutmamalıdır ki, Hind - Arya dillerinin İç Çevre dilleri (Gujarātī, Rājasthānī, Bhīlī, v. b.) ile Dış Çevre dilleri (Marāṭhī, v. b.) pek eski bir devirde Gujarat'ta birbiriyle temasa gelmiş ve birbirleri üzerine tesir yapmışlardır. Khāndēśī dili (lehçeleri: 1. asıl Khāndēśī veya Āhīrāṇī [veya Dhēḍ Gujarī], alt-lehçesi: Kuṇabāu veya Kuṇabī [Khandesh'te]; 2. Ḍāṅgī [Dang'larda]; 3. Raṅgārī [Berar'da]), güneye doğru indikçe Marāṭhī'nin Thana lehçesine karışır, ve buradaki Khāndēśī lehçeleri, Marāṭhī'yi Gujarātī'ye bağlarlar.

Bhīlī-Khāndēśī ortaklığı ve ayrılığı: Bu iki dilin her bakımdan müşterek vasıfları bulunduğu gibi, aralarında esaslı farklar da vardır. Fonetikte: 1. *a* sesi birçok bölgelerde *ɔ* (geniş a) değeriyle söylenir; Rājasthānī'de de böyledir, fakat Marāṭhī'nin tesiri altında bulunan lehçelerde bu hâdise yoktur. 2. Bilhassa kuzeyde damak sesleri s'ye çevrilir; Guj. ile Rāj. de de böyledir. 3. ch (= bizdeki ç) > t͜s; j (= bizdeki c) > d͜z değişimleri vardır; Marāṭhī'de ve Guj. nin Chārōtarī lehçesinde de böyledir. 4. s sesi çok kere ẖ'ya kayar (Guj. nin doğu lehçelerinde de böyledir); batıya ve doğuya doğru ilerledikçe bu ses tamamiyle bir h haline gelir (bazı Guj. lehçeleriyle Rāj. nin Mālvī lehçesinde de böyledir). 5. Soluklu patlayıcı seslerin yumuşak şekli yerine sert şekilleri kullanmak temayülü vardır (yukarıya bk.); soluksuz patlayıcı sesler de bazen bu değişikliği geçirirler, *ṭāhī* ∾ *ḍāhī* (= inek) gibi. 6. Palatal j de çok kere sertleşir (j>c [bizdeki harflerle: c>ç]), bazen de s değerine geçer; Khāndēśī'deki emfatik ch unsuru belki de bunun bir neticesi olup Marāṭhī'deki t͜s'nin karşılığı değildir. 7. Birçok lehçelerde, kelime ortasındaki r'ler çok kere düşer. meselâ *dūr* yerine *dūu* (= uzak) gibi. Bu son iki hâdise kuzeybatı Hindistan dillerinde (Sindhī, Lahndā ve Piśācha) ve Bengālī'nin bazı lehçelerinde (bilhassa Rājbangśī'de) de görülür. Bunlardan hepsi Hind-Arya dillerinin Dış Çevre grupuna girer.

Morfoloji: 1. İsim çekimi umumiyetle Gujarātī'deki gibidir. Müzekker cemi -ā'nın katılmasiyle yapılır, fakat bazı güney lehçeleriyle Khāndēśī'de Marāṭhī'nin tesiriyle -ē vokali de kullanılır; Khān. de ayrıca *ēs* veya sadece *s* ile biten cemi meful hali de teşekkül etmiştir. Bazı Guj. lehçelerinde de olduğu gibi, ablatif eki genitif ekiyle birdir ve *thō* ekinden başka *hō* şekli de kullanılır (krş. Rāj.); datif eki olan *nē*nin n'si bilhassa güneyle batıda l'ye çevrilir, bazen de Mar. deki *lā* şeklini alır; genitif ve datif ekleri olan *nō* ile *nē*, güneye doğru indikçe, Mar. nin Kōṅkaṇī lehçesinde bulunan *hō* ve *hē* şekillerini alırlar. Birçok lehçelerde isimlere fazla olarak bir s katılır, *bā* yerine *bās* (= baba) gibi; Mar. nin merkez ve kuzey Kōṅkaṇī lehçelerinde de böyledir. 2. Zamirlerde 1. şahıs müfret nominatif Guj. deki gibidir (*ẖu* = ben), fakat Mālvī'ye doğru götüren bazı lehçelerde Rāj. deki *mu*, güneye doğru da gitgide Mar. nin *mī* şekli hâkim olur. 3. Fiillerde, imek fiilinin geniş zamanı umumiyetle *chhu* (Guj. ve Doğu Rāj. tesiri) şeklinde ise de, Batı Rāj. ye yakın olan yerlerde *ẖu* şekline de raslanır. Gelecek zaman, *chhu* şeklini kullanan lehçelerde buna -s, *ẖu* şeklini kullananlarda da -ẖ süfiksinin katılmasiyle yapılır; bundan başka, doğuda çekime tabi *lō* (Rāj. nin Jaipurī lehçesinin tesiri), batıda da çekime tabi olmıyan *lā* unsurunu katmakla perifrastik gelecek zaman şekilleri meydana getirilmiştir; doğuda, Mālvī'nin tesiriyle *gō* ekini de buluruz; imek fiilinin *chhu* şeklindeki ch sesi, sahanın merkez bölümünde (Jhabua, Chota Udaipur, v. b.) s'ye çevrilir. Öbür fiillerin çekimi umumiyetle Guj. ve Rāj. deki gibidir; Mar. ye yakın bölgelerde de bu dilin tesiri görülür. Geniş zaman, eski geniş zamana fiil isminin eklenmesiyle yapılır, fakat batı ile güneyde eski geniş zaman yerine «participium praesenstis» kullanmak temayülü vardır; Khāndēśī bu işte ortalama bir yol tutmuştur, meselâ «düşer» ve «düşerler» mânasına Standard Bhīlī *paḍēhē*, fakat Khāndēśī *paḍas*, *paḍatas*. Geçmiş zaman mutat *-yō*dan başka, Guj. ve Doğu Hindī'de de olduğu gibi, *nō* ve *ṇō* eklerini de kullanır; bu *nō*daki n sesi, tıpkı datif ekinde de olduğu gibi n > l değişimi ile *lō*ya çevrilir. Arasıra geniş zaman için de kullanılan *nō* ekinin Mar. deki -l ile bir olup olmadığı belli değildir.

Kelime hazinesi bakımından Khāndēśī hakkında kesin bir hesap verilemezse de, asıl Bhīlī'de, Guj. de de olduğu gibi % 84 Sanskritçe, % 10 da İranca hâkimdir; kalan % 6 sını izlemek güçtür bu tabaka belki de Drāvīḍī ve Muṇḍā asıllıdır. Bk. BHĪLĪ ve KHĀNDĒŚĪ.

BHĪLĪ, Orta Hindistanda, ayrı ailelerden olan iki dile verilen ad.

1. Drāvīḍī dil ailesinin Kui-Gōṇḍī grupu (öbür gruplar: 1. Tamil-Kurukh, 2. Telegu, 3. Brāhūī)nun Gōṇḍī kolundan bir dil. Berar ilinde, Besim (Basim) bölgesinin Pusad Taluqa kısmında ancak 300 kişi tarafından konuşulur. Grup içerisindeki akrabaları, Gōṇḍī (1 200 000 kişi) ve buna bağlı Māṛiā (60 000), Gaṭṭu (5 000), Kōī (70 000) ve Parjī (8 500) den başka, daha yakın olarak Kōlāmī (23 000) ve kendi gibi ölmek üzere

olan Naikī(Chanda'da 150 kişi) dil ve lehçeleridir. Gōṇḍī de dâhil olmak üzere, bunlar Berar bölgesinde ve umumiyetle Madhya Pradesh (eski Merkez Vilâyetler)de dağınık ve serpili olarak yaşamaktadır. Drāvīḍī ailesi içerisinde, Tamil ve Telegu grupları arasında bir köprü teşkil eden bu grup, Telegu'ya daha yakındır. Bk. DRAVİD DİLLERİ.

2. Bhīl dilleri (b. bk.) nin başlıca kolu. Asıl Bhīlī veya Bhilōḍī de denir. Bhīl dilleri, yani Bhīlī - Khāndēśī sahasının kuzey kısmını (2/3 sini) kaplamış olan asıl Bhīlī lehçeleri, Gujarātī ve Khāndēśī vasıtasiyle, bir taraftan Rājasthānī, öbür taraftan da Marāṭhī arasında kesiksiz bir geçiş teşkil ederler. Yakın akrabaları, Khāndēśī'den başka batı ve güneyHindistanda 900 000 kişi tarafından konuşulan Banjārī veya Labhānī diliyle, Gujarat ve Sialkot'un Pencap bölgesinde 3 000 kişinin kullandığı Bahrūpiā veya Mahtam dilidir. Bhīlī'nin başlıca ve standard lehçesine Mahikantha denir; imek fiili chh- esasına değil, ẖ- esasına göredir. Bundan başka, bu sahada 46 lehçe tesbit edilebilmiştir. Kuzeyden güneye doğru, Bhīlī'den başka ad taşıyanları başlıca şunlardır: Girāsiā veya Nyār, Magarī, Wāgaḍī, Bhilalī, Rāṭhavī, Chāraṇī, Āhirī, Barēl, Pāwarī, Naikaḍī, Māwachī, Nōrī, Rānī - Bhīl, Chōdhrī, Gāmṭī veya Gāmaṭaḍī, Dhōḍiā, Kōṅkaṇī, (Marāṭhī'nin Kōṅkaṇī lehçesiyle karıştırılmamalıdır), Panchālı, Ranāwaṭ, Bāgalāṇī veya Naharī, Dēhavāḷī, Kōṭalī, Bāorī (Pencap ile Muzaffernagar'da), Haburā (Ganga nehri Doab'ında), Pāradhī veya Ṭākaṇkārī (Berar'da), Siyālgirī (Bengalin Midnapore bölgesinde). Bu lehçelerde, coğrafî duruma göre, Gujarātī, Rājasthānī (Mārwāṛī, Mēwāṛī, Mālvī, ve Nīmārī lehçeleri) ve Marāṭhī tesirleri derecelenmiş bulunmakta, aynı şekilde de ch- ve ẖ- ile -s ve -ẖ esasları hâkim olmaktadır, meselâ «ben im» mânasına *chhu* ve *ẖu*, «olacağım» mânasına da *chhus* ve *ẖuẖ*. Bu ch-, ẖ-, s- farkı Bhīlī'yi Khāndēśī'den ayıran esas farklardandır, meselâ sayı adları 1 den 10 a kadar şöyledir: Bhīlī *ēk, bē, tēṇ, syār, pos, sō, ẖāt, āṭh, nōw, dōẖ*, Khāndēśī *ēk, dōn, tin, chār, pāch, saw/chha, sāt, āṭh, naū, das*.

Standard Bhīlī'nin morfoloji esasları şöyledir (ayrıca bk. BHİL DİLLERİ): 1. İsim: «ev» mânasına müf. nom. *gēr*, akk. *gērē*, dat. *gēr-nē*, abl. *gēr-ẖu*, gen. *gēr-nō*, lok. *gēr-mā*; cemi nom. *gēr*, dat. *gērā-nē*, gen. *gērā-nō*. Tamlamada, tamlayan unsur, Türkçede de olduğu gibi, öne geçer, meselâ *tārē ātā-ne khēr-ma* = senin babanın evinde. 2. Sıfat: u ile bitmiyen sıfatlar çekime tabi değildir; u ile bitenler de cins, sayı, kısmen de hal bakımından çekilirler, meselâ «iyi» mânasına müf. *bhalō*, müennesi *bhalī*, nötr *bhalu*; cemi, cinse göre *bhalā, bhalī, bhala*; ayrıca bunların meful halleri de vardır. 3. Zamir: *hu* = ben, *tu* = sen, *wō* = o, *amā* = biz, *tamā* = siz, *wā* = onlar; bunlar da çekime tabidir, meselâ *mē* = beni, *may* = bana, *mārō* = benim, gibi. 4. Fiil: İmek fiilinin geniş zamanı müf. *ẖu, ẖē, ẖē*, cemi *ẖa, ẖō, ẖē*; geçmiş zaman müf. 1, 2, 3 *atō*, cemi 1, 2, 3 *atā*; gelecek zaman müf. *aẖī, aẖē, aẖē*, cemi *aẖā, aẖō, aẖe*; emir *hō*. «Düşmek» mânasına masdar *paḍawu*; *paḍatō* = düşen, *paḍajyō* = düşmüş, *paḍawā-nō* = düşecek; geniş zaman müf. *paḍu-ẖu, paḍē-ẖē, paḍē-ẖē*, cemi *paḍā-ẖa, paḍō-ẖō, paḍē-ẖē*; geçmiş zaman müf. 1, 2, 3 *paḍajyō*, cemi 1, 2, 3 *paḍajyā*; gelecek zaman müf. *paḍīẖ, paḍẖē, paḍẖē*, cemi *paḍẖā, paḍẖō, paḍẖē*; emir müf. 2 *paḍ*, cemi 2 *paḍō*. Mürekkep zamanlar: *ẖu paḍu ẖu* = düşüyorum, *ẖu paḍatō atō* = düşüyordum, *ẖu paḍajyō ẖu* = düşmüşüm, *ẖu paḍajyō atō* = düşmüştüm. Passif, fiil tabanına *a* katmakla yapılır, *karawu* = yapmak, *karāwu* = yapılmak; kausatif'te de *aw/āw* veya *āḍ* getirilir, *bēẖawu* = oturmak, *bēẖāḍwu* = oturtmak, *pharwu* = dönmek, *pherawaṇu* = döndürmek (*aw/āw* katıldığı zaman fiilin sonu *wu* ile değil, *ṇu* ile biter).

Bhīlī dilinin edebiyatı yoktur; Hindistandaki klâsik Dēva-nāgarī yazısı ile yazılır. Bk. Ch. S. Thompson: *Rudiments of the Bhili Language*, Ahmedabad 1895; G. A. Grierson: *The Bhil Languages* («Linguistic Survey of India» cilt IX, kısım 3, Kalkutta 1907).

BHİL'LER, 1. Orta Hindistanda yaşıyan ve Arîlerden önceki ırklardan gelme bir yerli kavim. Nüfusları 1 1/2 milyondur. Dağlık bölgede dağınık bir halde, fakat en çok Bombayın Khandesh ilcesinde ve Vindhya tepelerinde yaşarlar. B., Arî istilâcılar tarafından V. yüzyıldan beri bereketli bölgelerden kovularak kanun dışı insanların vahşi göçebe hayatını sürmüşlerdir. Kendilerini düzenli bir hayata sokmak için yapılan teşebbüs başarısızlıkla neticelenince,

BHİL tipleri

1825 te savaşçı özelliklerinden faydalanmak maksadiyle kurulan Bhil Corps (Bh. ordusu), bu bölgede biraz nizam kurmuştur. B., kısa boylu, koyu derili, hareketli, yılmaz, fakat bâtıl inanışlara bağlı orman insanlarıdır. Narbada'nın kuzeyinde yaşıyan toplulukları Rajputlarla karışmış olsa gerektir. Güneydekilerde ise temiz Drāvīḍī tipi görülmektedir. Eski dillerinin Muṇḍā grupundan olması ihtimali vardır, fakat bugün bir Arî dilinden gelme lehçeler kullanmaktadırlar. Ovada oturanlar, Hindu ve Müslümanların âdet ve dinlerinden birçok unsurlar almışlardır. Dağlık yerlerde yaşıyanlar ise eski dinlerine (dağ ve orman perilerine tapınma) bağlı kalmışlardır. Tapınakları, altında taşlar yığılmış ağaçlar ve çangalda dikilmiş direklerdir. Dağlılar, babadan oğula geçen başkanın idaresini, ovalılar ise en aşağı Hind kastlarının toplum teşkilâtını kabul etmişlerdir.

2. Drāvidī'lerden küçük bir topluluk. Birkaç yüz kişi olup merkezî Hindistanda Berar'ın dağlık bölgelerinde bulunurlar. Bk. BHĪLĪ.

Vücutça çok kuvvetli olan B. ler umumiyetle kısa boyludurlar. Uzun kafalı (dolikosefal, karine 76), yassı, geniş burunlu, musattah gözlü, düz ve siyah saçlıdırlar. Devşirme ve avcılıkla geçinirler.

Eskiden bir Muṇḍā diyeleğini konuşurlardı. Şimdi konuştukları dil Arya ailesindendir. Bk. BHĪLĪ, 2; ve BHİL DİLLERİ.

BHILŌḌĪ: bk. BHĪLĪ.

BHILSA, Hindistanda Madhya Bharat (eski Gwalior) kısmının güneyinde bulunan bir yönetim bölümü. Suları Betva nehri ile boşalan verimli bir tarla ziraati alanıdır. Yüzölçümü 4230 km², nüfusu 250 000 (Hindu). Başşehri olan B. 15 000 nüfusludur.

BHĪMA, Hindistanın orta bölümünde Kistna (Krişna) nehrinin kollarından birisi. Batı Gatlar'dan doğar. Uzunluğu 800 km dir.

BHĪMA (Sanskr. = *korkunç*), Paṇḍu kıralının beş oğlundan ikincisi ve *Mahābhārata* kahramanlarından biri. Efsaneye göre de rüzgâr tanrısı Vāyunun oğludur. B., hayvanî kudreti temsil eder. Kardeşleri Yudhiṣṭhira ve Arjuna'nın temsil ettiği ince duygulara ve hünere düşmandır.

BHĪSHMA, Hind mitolojisinde kıral Śantanu ile Ganga (Ganj) nehri tanrıçası Gangānın oğlu. Paṇḍu ve Dhṛtarāshtra'nın amcası olup iffet ve sadakatın timsalidir.

B., *Mahābhārata* epopesinde Pandava'larla Kaurava'lar arasında aracı vazifesini görür; fakat son büyük mücadelede Arjuna'nın darbeleri altında can verir.

BHOJA (hük. M. S. 1018 - 1060), Hind kıralı. Orta Hindistanın Mālwā ülkesi başkenti olan Dāhrāda tahta çıkmıştır. Cesur bir hükümdar olduğu kadar edebiyat ve sanat koruyucusu ve kendisi de bir edipti. *Sarasvatī Kaṇṭhābharaṇa* (Belâgat tanrıçası Sarasvatī'nin boynunun süsü) başlıklı, şiir sanatı üzerine bir ders kitabı yazmıştır. Kendisine bazıları şiir olan. bazıları da başka konularda yazılar da atfolunmuştur: meselâ *Rājamārtaṇḍa* başlıklı bir tefsir eseri, *Yogasūtra* başlıklı bir felsefe eseri, *Yuktikalpataru* (Pratik metodun arzular ağacı) başlıklı bir siyaset kitabı, *Śālihotra* başlıklı at bakımı üzerine bir kitap, *Rājamṛgāṅka* başlıklı bir astronomi kitabı. Ayrıca antolojiler kendine birçok kıtalar atfetmektedir. Lakşmaṇabhaṭṭa adlı bir Hindli yazarla birlikte *Rāmāyaṇacampū* başlığını taşıyan ve *Rāmāyaṇa* (b. bk.) destanının, Hindlilerin *campū* dedikleri nesirnazımdan meydana gelme bir özeti olan bir eser yazmıştır. Balālla adında bir yazar XVI. yüzyılda *Bhojaprabandha* (B. nın hikâyesi) başlıklı bir eserde B. nın hayatını anlatmış ve etrafına topladığı şair ve bilginlerden bahsetmiştir.

BHOJPŪRĪ [*bhocpūrī*], Doğu Hindistanda konuşulan Yeni-Hind dillerinden Bihārī dilinin başlıca lehçesi (öbür lehçeler: 1. Maithilī veya Tirahuṭiya, 2. Magahī veya Magadhī). Merkezi, Bhojpur şehri ve ili (pargana) ile Şahabad (Shahabad) bölgesinin kuzeybatı kısmıdır. Önce yalnız bu bölgede konuşulan Bhojpūrī, zamanla etrafa yayılmış, kuzeyde Himālaya eteklerine dayanmıştır. Güneyde, Chota Nagpur'daki büyük Ranchi plâtosunu kaplamış, ve Manbhum Benglācasiyle, Singhbhum Oṛiyācasiyle temas haline gelmişirt. Doğudaki komşuları, Bihārī dilinin öbür iki lehçesidir; batıda Doğu Hindī, güneyde Oṛiyā, kuzeyde de Khas-Kurā (öbür adları: Naipālī, Doğu Pahāṛī) dilleri Bhojpūrī'yi çevrelemiş bulunuyor.

Bhojpūrī, üç Bihārī lehçesinden en batıda bulunanı ve en önemlisidir. Anayurdunda 20 milyon kişi tarafından konuşulur (buna karşılık, Maithilī 10 milyon, Magahī 6 1/4 milyon). Buna göre Bihārī lehçeleri iki grupa ayrılır: 1. Doğu (Maithilī ile Magahī), 2. Batı (yalnız Bhojpūrī). Doğu gruptakiler, Bhojpūrī'den daha çok birbirine yakındırlar. Gramer bakımından, Maithilī ile Magahī arasında, Bhojpūrī'de bulunmıyan ortak vasıflar vardır; buna karşılık, Bhojpūrī'de de kendine mahsus isim ve fiil çekimi şekilleri belirir. Bhojpūrī, telâffuz bakımından da öbür lehçelerden ayrılır. Bhojpūrī'nin grameri, Maithilī ve Magahī gramerlerinden daha basittir. Bk. BIHĀRĪ DİLİ.

Bhojpūrī'nin alt-lehçeleri şunlardır: 1. Standard (Şahabad bölgesi), 2. Batı veya Pūrbī (Azamgarh, Feyzabad, Jaunpur, Benares [dilin adı: Banārasī], Ghazipur, Mirzapur bölgeleri), 3. Nagpuriā veya Sadān (güneyde, Chota Nagpur'da). Bu üç belli başlı alt-lehçeden başka şunlar da vardır: 4. Madhēsī (kuzeyde Champaran bölgesinde)ki Bhojpūrī ile Maithilī arasındaki geçişi temin eder, 5. Thārū Bhojpūrī (kuzeyde, Nepāl sınırında Thārū'lar tarafından konuşulur). Standard Bhojpūrī ikiye ayrılır: 1. Edebî dilin esası olan Güney Standard (Şahabad, Palamau, Ballia, kısmen de Saran ve Ghazipur bölgelerinde): konuşanların sayısı 4 1/2 milyon kadardır; 2. Kuzey Standard (Gorakhpur [dilin adı: Gōrakhpūrī], Saruar [dilin adı: Sarwariā], kısmen de Saran bölgeleri): konuşanların sayısı 6 milyondan fazladır. Standard Bhojpūrī'nin asıl merkezi, Ganga nehri üzerinde bulunan Bhojpur şehri, bunun civarı, bir de Şahabad bölgesinin kuzeybatı kısmıdır. Yazısı için bk. BIHĀRĪ DİLİ.

BHOPAL: 1. Hindistanın merkez kısmındaki Vindhya dağlarının kuzey alanı üzerinde bir devlet. Yüzölçümü 17 000 km², nüfusu 850 000 (1949). Haydarabaddan sonra, Hindistanda en önemli Müslüman devlettir. 1949 da Hindistan Cumhuriyeti merkez teşkilâtına katılmıştır.

2. Hindistanda B. deletinin başşehri. Nüfusu 61 000 (1949). Dokumacılık, kuyumculuk gibi işleri ile tanınmıştır. Tahıl ticareti merkezidir. Saraylar, Kudsiya Begim tarafından erguvanî taşlarla yaptırılmış camii, inşası yarım kalmış Tâc'ül-mesâcid gibi mimarî eserleri vardır.

3. **B. Agency** [*B. eycînsi*], Hindistanın istiklâlinden (1947) evvel, 9 küçük Hind devletinden müteşekkil ve İngilizlerin Orta Hindistan (Central India) iline bağlı bir idare bölümü. B. devleti bunlardan biri, B. şehri de bu idare bölümünün merkezi idi. Yüzölçümü 23 500 km², nüfusu 1 051 976.

Tarih: B., Dost Muhammed Han tarafından 1723 te kurulan bir Müslüman - Hind devletidir. Afganistanlı bir asker olan Dost Muhammed, genç yaşında anayurdundan ayrılmış ve Hindistana gelerek İmparator Evrengzîb'in hizmetine girmiştir. Evrengzîb ölünce (1707), Dost Muhammed, hizmetlerine karşılık olarak kendisine verilen toprakları siyasî bazı teşebbüslerle genişletmiş ve «nevvab» unvanı ile bağımsızlığını ilân etmiştir. Dost Muhammed Han öldükten sonra(1740)yerine, iki oğlu ile üç torunu geçmişlerdir. Bunların bazıları küçük yaşta hükümdar olmuşlar, bazıları da devleti idare edecek kabiliyet gösterememişlerdir. Bununla beraber değerli Hindli nâzırlar işlerin iyi yürümesini sağlamışlardır. Dost Muhammed Hanın üçüncü torunu olan Hayat Muhammed zamanında B. devleti ilk defa olarak İngilizlerle dostluk münasebeti kurmuş (1778) ve bu münasebet sarsılmadan devam etmiştir. XVIII. yüzyıl sonlarına doğru B. devletinin toprakları, çapulcular tarafından yağma edilmiş, ayrıca, yardıma gelen Marathaların da istilâsına uğrāmıştır. Nevvab'ın amcasının oğlu Vezir Muhammed Han, B. ı bu sıkıntılı durumdan kurtarmışsa da başarılarını çekemiyen ve kendisini B. dan uzaklaştırmak istiyen veliaht, çapulcularla ve Marathalarla anlaşmış, bu yüzden memleket harap olmuştur. Vezir Muhammed Han, hükümdarına karşı ayaklanmak istememiş, yalnız veliahtın Maratha-

lar elinde bir oyuncak haline geldiğini görünce B. a girerek Marathaları kovmuştur (1807). Hayat Muhammed aynı yıl içinde ölmüş ve yerine geçen Gavs Muhammed, nevvab sanını almışsa da asıl kuvvet Vezir Muhammedin elinde kalmıştır. 5 yıl sonra Vezir Muhammed aleyhine Gwalior ve Nagpur Marathaları birleşmişler. fakat başarı sağlıyamamışlardır.

Vezir Muhammed Hanın ölümü (1816) üzerine oğlu ve nevvabın damadı Nazar Muhammed vezir olmuştur. Nazar Muhammed İngilizlerle bir anlaşma yaparak Pinzara denilen ve zaman zaman B. ın başına felâketler getiren çapulcuları yok etmek yolunda asker vermeği kabul etmiş, buna karşılık olarak kendisine ve çocuklarına B. hâkimliğini sağlamıştır. Bundan sonra da B da birçok karışıklıklar olmuş, sonunda devletin idaresi İngilizler tarafından Nazar Muhammedin yeğeni Cihangir Muhammede verilmiştir (1837). Bunun da ölmesi üzerine (1844) eşi Sikender Begum 1868 yılına kadar B. i büyük bir liyakatle idare etmiştir.

Sikender Begum altı yılda devletin borçlarını ödemiş, vergilerin iltizama verilmesini kaldırmış, ticaret ve sanatlarda tekele son vermiş, polisi düzeltmiştir. 1857 Sipahi ayaklanmasında İngiltereye bağlı kalan Sikender Begum sokağa erkek kıyafeti ile çıkardı. İngilizler tarafından birçok nişanlarla ve sanlarla mükâfatlandırılan Sikender Begumun toprakları da genişletilmişti. Ondan sonra kızı Şahcihan, devleti dirayetle idareye devam etmiştir (1868 - 1901). Şahcihan ölünce kızı Sultan Cihan Begum iş başına geçmiş ve büyük oğlu Nevvab Muhammed Nasrullahın yardımını görmüştür. 1927 yılında tahtını küçük oğlu Nevvab Hacı Muhammed Hamidu Allah Han Bahadura bırakan Cihan Begum, Türkiyeye gelerek 1907 yılında II. Abdülhamit, ikinci gelişinde de V. Mehmet Reşat ile görüşmüştür. 1927 yılında B. da bir millet meclisi kurulmuş ve hanedanda erkek mirasçı kalmazsa bu hakkın kadınlara geçmesi hakkı tekrar kabul edilmiştir. B , bugün Hindistan devletinin bir kısmını teşkil etmektedir.

BHOR, Hindistanda bir devlet. Önce Bombay Başkanlığı (Bombay Presidency) nda bulunurdu; şimdi, Batı Hind Birliğinde, Batı Ghat'larda, Dekkan (Deccan) ve Kolhapur devletlerinden biridir. Yüzölçümü 3 862 km², nüfusu 156 000 (1941) dir. Başkenti, Poona'nın 40 km güneyinde, 5 200 nüfuslu bir şehir olan Bhor'dur.

BHŌTANTA veya **BHŪTANĪ,** bazen Bhūtan'da konuşulan dile verilen ad. Bk. BHŪTAN, dil.

BHŌTIĀ veya **BHŪTIĀ:** 1. Hindliler tarafından Tibetlilere ve Tibetçeye verilen ad. 2. Bhūtan veya Bhōtan (b. bk.) da yaşıyan Tibet asıllı bir oymak.

Tibetliler kendi memleketlerine *Bod*, dillerine de *Bod-skad* (halk arasında telâffuzu: *Bhö-kä*) derler. Bod adı, halk ağzında *Bhöd* veya *Bhöt*, Lhasa lehçesinde de *Bhö* şeklinde telâffuz edilir. Bundan dolayı Hindliler, Tibeti *Bhōt*, Tibetlileri *Bhōtiā*, Bhutan'ı da *Bhōtanta* (Bhōt [= Tibet] un ucu, sonu) adiyle tanımışlardır; Avrupada eski metinler, buradaki halkın adını *Bautae* (= Baut'lar) şeklinde muhafaza etmişlerdir. Tibetliler, Çin, Moğolistan, ve Keşmir sınırlarına kadar uzanan büyük plâtoya, «yüksek Bod» mânasına *Tö-Bhōt* yazılışı: *Stod Bod*) dedikleri için, ilk olarak bu taraflara giden Avrupalı seyyahlar, asıl Tibete girmeden evvel bu plâtonun adiyle karşılaşmışlar, onu *Tibet* veya *Thibet* şekline çevirerek yalnız «yüksek Bod» u değil, bütün memleketi adlandırmak için kullanmışlardır. Bk. TİBET, ve TİBET DİLİ.

BHOTIA tipleri

Bhōtiā veya Bhūtiā, bugün aynı zamanda, Tibetlilerin Bhūtan, Sikkim, kısmen de Nepāl'de yaşıyan bir koluna verilen addır. Bunlar IX. yüzyılda Nepāl'e Bhutān'a ve umumiyetle bu bölgeye akın eden asıl Tibetli muhariplerle, Tibet - Birman halk topluluğunun Orta ve Güney Assam kolundan olan yerli Bodo (b. bk.; ayrıca bk. ASSAM DİLLERİ, II, ve BHŪTAN, dil) ların karışmasından ileri gelmişlerdir. Eskiden asıl merkezleri Nepāl'de bulunan Bhōtiā'lar, Bhūtan'a akın edip, orada gerek doğu kısmındaki Tibet asıllı fakat Kuzey ve Orta Assamlı ilkel halkı (bk. ASSAM DİLLERİ, I, II), gerek batıdaki yine Ti-bet asıllı fakat Himālayalı Lepçaları mağlû betmiş, kısmen de söndürmüştür (bk. BHŪTAN, dil). Şimdi Bhūtan'da hâkim ırk, Bhōtiā'lardır. Bunların büyük bir kısmı Bhūtan'da Lokhe, Sikkim'de Ḍānjongkā ve Tibeta, Nepāl'de de Kāgate ve Sharpa lehçelerini konuşur. Bhōtiā'lar Lamaist-Buddhist olup kültür ve örf bakımından da Tibetlilere bağlıdırlar. Bhūtan'daki Bhōtiā'ları Tibet, Nepāl, ve Sikkim'de bulunan Bhōtiā'lardan ayıran başlıca fark, saç tuvâleti şeklidir. Bhūtan'dakiler, gerek kadın gerek erkek, saçlarını çok kısa kestikleri için, perçemleri yoktur. Resim için ayrıca bk. BHŪTAN veya BHŌTAN.

BHOWNAGREE [*bhǫvnagrī*], **Sir Mancherjee Merwanjee** (1851-1933), İngiliz siyaset adamı. Bombay'da doğmuştur. Babası bir Parsî tüccarı idi. Elphinstone College'de ve Bombay üniversitesinde okumuştur. 1871 de «Statesman» dergisinin ikinci yazarı olmuştur. 1873 te Bhaunagar mihracesinin Bombay'da devlet temsilciliğine getirilmiştir. 1881 de hukuk tahsil etmek üzere İngiltereye gitmiş, 1895 te Bethnal Green'den Muhafazakâr Parti mebusu seçilerek parlâmentoya girmiştir. 1897 de kendisine «Sir» unvanı verilmiştir. Eserleri arasında şunlar göze çarpar: *History of the Constitution of the East India Company* (Doğu Hindistan Şirketinin kuruluş tarihi) [1871], kıraliçe Victoria'nın *Life in the Highlands* (Dağlarda hayat) adlı eserinin Gucarat (Gujarātī) diline tercümesi, *Loyalty of India* (Hindistanın sadakati) [1916].

BHRİGU veya **BHRUGU** (Sanskr. = parlak): 1. Hindlilerin Vedānta mitolojisinde insanlara ateşi getiren bazı yarı-tanrılara verilen ad. Vedānta edebiyatına göre ateşi, Mātariśvan, insanlara tanıttıktan sonra B. yaymıştır. 2. Adını yarı-tanrılardan alan bir Brahman ailesi. Bu ad ayrıca bu aileyi kuran efsanevî şahsiyete de verilir. Yine bu ad bazen çok eski bir aşirete, bazen de Atharvan ve Aṅgiraslar gibi eski bir rahip grupuna tahsis edilir. Destan mitolojisine göre B., kâhin (maharşi) lerin en büyüğü olup aslında bir tanrıdır.

BHUBANESWAR veya **BHUVANESHWAR,** (Sanskr. = dünyaya hâkim), Hindistanın Orissa ilinin güneydoğusunda, Puri bölgesinde Kalkutta'nın 400 km güneydoğusunda kıyı boyunca giden Kalkutta-Madras demiryoluna yakın küçük bir şehir. Nüfusu 4000 kadardır. En fazla VIII.-XII. yüzyıllardan kalma meşhur Śiva tapınaklarından dolayı tanınmıştır. Bunların sayısı eskiden

BHUBANESWAR

birkaç bin iken şimdi 500 e inmiştir. En meşhurları olan Ananta Băsudeva, Lingaraj, ve Bhāskareswar tapınakları en karakteristik Hind üslûbunun Orissa çeşidini gösterirler.

BHŪJ [*bhūc*], Batı Hindistanda Kach (Kuç, Cutch) yarımadasındaki yerli devletin başşehri. Yarımadanın ortalarındadır. Nüfusu 22000 (1911)dir. Yakınında gümüş madeni vardır.

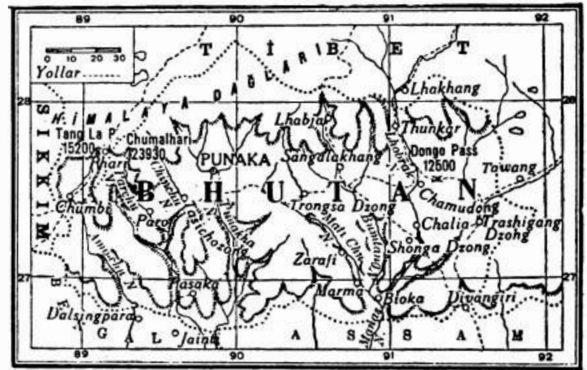
BHUMIJ [*bhumic*], Doğu Hindistanda yayılmış olan Muṇḍā dil ailesinin Güney veya Chota Nagpur bölümü: (öbür bölümü: Kuzey veya Himālaya)nün Doğu veya Kherwāīrī grupu (öbür gruplar: dağınık olarak Batı ve Güney)ndan bir dil. Aynı gruptan, Kalkutta'nın batısında, güneyde Balasor, merkezde Chaibasa ve Midnapore, kuzeyde de Rajmahal şehirleri arasında yayılmış bulunan Santālī dili ile bunun batısında Muṇḍārī dilinin kapladıkları sahanın orta ve güney kısımlarında dağınık olarak konuşulur. Bu saha, esas olarak, Hind-Arî ailesinden Oṛiyā dilinin kapladığı bir saha olup, Santālī ve Muṇḍarī dilleri de dağınık bir haldedirler. Kherwārī grupu içerisinde, Bhumij dilinin akrabaları, Santālī ile Muṇḍarī'den başka, Korwā, Asurī, Tūrī, Kārmālī, Bīrhār, Birjiā, Māhlā, Ho, daha yakın olarak da Kōḍā dilidir. Bk. MUṆḌĀ DİLLERİ.

BHŪTAN veya **BHŌTAN** (resmî adı: Druk-yul) Doğu Himalayalarda bağımsız bir devlet. Tibet ile Hindistan arasında bulunan bu memleketin Hindistan ile aşağı yukarı 320 km lik bir sınırı vardır. Doğuda Abor ile Mishmi gibi vahşi kavimlerin yaşadığı topraklar uzanır. Tibetliler, Aborlara *Kha Lo*, yani «girişteki vahşiler», Mishmilere de *Ting Lo*, yani «dipteki vahşiler» adlarını verirler. Batıda Sikkim devleti ile Darjeeling ilcesi uzanır.

Coğrafya: Bh., çoğu kuzeyden güneye uzanan ve derin vâdilerle ayrılan yüksek, kayalık dağlarla kaplıdır. Batıdan doğuya doğru sıralanan başlıca sıradağlar şunlardır: Masongchung-dong, Dokyongla, Karadağ (Black Mountain) silsilesi. Bu silsile, Pele-la geçidi ile kesilmiştir. Nihayet memleketin ta doğusunda da Tawang silsilesi uzanır.

Memleket, güneyden kuzeye doğru, birbirinden farklı üç bölgeye ayrılır: 1. 70 km eninde olup dış tepe silsileleriyle kaplıdır. Sık bir bitki örtüsü ile kaplı olan bu tepeler, Hindistan ovalarından yükselerek, Bengal körfezinden esen nemli rüzgârların yolunu kestiği için buraya çok yağmur yağar. 2. Orta bölge aşağı yukarı 65 km eninde olup denizden 1 000 - 3 000 m yüksekliğinde uzanan ve aralarında yüksek dağ sırtları bulunan vâdiler vardır. Dağların yamaçları pek dik değildir, yağmur miktarı ancak 100-150 cm dir. Buradaki Paro, Ha ve Punaka gibi geniş vâdiler, ziraate elverişlidir. Nüfusun çoğu, bu kısımdadır. Bh.ın doğusunda dış silsile, batıdaki dış silsileden alçaktır. Yağmur miktarı çok yüksektir. 3. Kuzey bölgede kayalı dağlar ve 7 300 m yüksekliğinde karlı silsileler vardır. Bunlar arasında Alp tipinde, 3 500 - 5 000 m yüksekliğinde vâdiler görülür.

Bh. da nehirler, dar geçitlerden geçerek Brahmaputra'ya akar. En büyüğü Manas'tır, başlıca iki ayağı vardır: Kuruchu veya Lhobrak ile Dangme-chu. Alçak vâdilerden karlı dağlara kadar yükselen bir memleket olan Bh. da, tabiî bütün iklimlere raslanır. Alçak vâdiler çok sıcak ve nemlidir; orta vâdiler, yüksekliklerine göre derece derece sıcak, veya hafif serindir, memleketin en kuzeyi donla buzla kaplıdır. Burada her çeşit bitkiye de raslanır. En alçak yamaçlar, sık bir yarı-tropik örtüsü ve ayak basmamış ormanlarla örtülüdür. Mutedil bölgelerdeki dağ tepeleri ve sırtları çam, köknar, lâdin (picea) ağaçlı ormanlarla kaplıdır. Onların altında da bol bol meşe, kayın ağacı, dişbudak ağacı, isfendan ağacı, servi ve porsuk görülür. Daha yüksek yamaçlar otla örtülüdür. Fakat yükseldikçe bütün bitkiler kaybolur.

BHŪTAN

Nispeten alçak bölgelerde pek çok hayvan yetişir. Bh. ın doğusundaki tepelerde hemen her vahşi hayvana raslanır: fil, gergedan, kaplan, pars, yabani sığır, ayı, türlü geyikler, v. b. Sülün, hindkuşu ve daha birçok av kuşlarına da bol bol raslanır. Küçük at (midilli) ları da meşhurdur. 13 hand boyunda olan bu kuvvetli hayvanlar, ağır dağ işleri için çok elverişlidir. Bu hayvanlara Tangan adı verilir.

Nüfus, idare, sanayi: Kesin bilgiler olmamakla beraber, yüzölçümü aşağı yukarı 46 145 km², nüfüsu ise 300 000 kadardır. Nüfusun çoğu orta vâdilerde yaşar. Eski sulama kanallarının ve evlerin kalıntılarından nüfusun, eskiden daha sık olduğu anlaşılır. Zaten bereketli toprağının 1,5 milyonluk bir nüfusu besliyebilecek kuvvette olduğu görülmektedir. Hâkim ırk, aslı Tibetli olan Bhōtia'lardır. Dinleri, Tibette hüküm süren Buddhizm şeklinin aynıdır. Amo-

chu nehri batısındaki dağ eteği bayırlarında Bhōtiaların yerine iyi ziraatçi olan ve bütün boş toprakları tarla haline getiren Nepallılar geçmişlerdir. Amo-chu'nun doğusunda Bhōtiāların yaylalarını çok geçmeden tarlaya çevirirler korkusiyle, çifçilik etmelerine müsaade edilmez. Karadağ silsilesinin doğusunda yaşıyan halk, Assamlılarla doğu sınır aşiretlerine ırkça yakın olsa gerektir. Boyları bu silsilenin batısındaki Bhūtanlılardan daha kısa, derileri daha kara ve hatları daha incedir. Karadağ silsilesinin batısındakiler ise güçlü kuvvetli insanlar olup Moğol tipindendir. Memleketin başlıca nüfus merkezleri şunlardır: eski kış başkenti Punakha, yaz başkenti Tashi - Cho - dzong Wangdu - Potrang Tongsa, Paro, Byoka ve Ha. Lama, yani rahipler, din işleri önderi, Penlop yani başkanlar da dünya işleri önderi sayılırlar. Hepsinin üzerinde de mihrace bulunur. Memleket, sekiz penlop'un idare ettiği dokuz ile ayrılmıştır. Derebeylerini andıran bu penlopların miğfer, hayvan derisinden yapılma kalkan ve kılıç taşıyan muhafızları vardır. Dzong veya cong (jong) adını taşıyan kaleleri, vâdilere hâkim derebeyi şatolarını andırır. Bayağı evlerin dam ve duvarları ahşaptır çok geniş saçakları vardır. İsviçre şalelerini andırırlar: demir hiç kullanılmaz, kapılar bile tahta menteşeler üzerinde döner.

Memleketin başlıca mahsulleri şunlardır: mısır, pirinç (Bh., Tibet'in başlıca pirinç ambarıdır), narua (bir çeşit akdarı), arpa, buğday, karabuğday ve hardal. Sulama sistemi çok hünerli olup, su çoğu zaman uzaktan kemerlerle getirilir.

Başlıca sanayi şekilleri şunlardır: maden işleri, sağlam ve dayanıklı kumaşların dokunması, zarif sepet ve hasır işleri. Bh. lılar tahta, maden işlerinde pek ustadırlar. Gümüş, demir, bakır ve pirinç madenlerini işlerler. Tapınaklarda kullanılan kablar, kılıçlar, bıçaklar büyük bir incelikle ve Çin tipinde işlenmişlerdir. Tapınak bayraklarını süsliyen işleme resimler, Lamaların kendilerine has sanat eserleridir. Cam yapımı memleketin bir özelliğidir. Yolları, genel olarak dağ patikalarıdır. Pirinç, Tibet'e ihracedilirse de, ticaret gittikçe daha fazla Hindistana doğru akmaktadır.

Eski idare: Eskiden Bh. hükümetinin başında en yüksek iki otorite vardı: 1. Shab-tung Rim-po-che, (Hindistanda Dharm raja denilir), memleketin ruhanî başı idi; 2. Deb Raja ise daimî nâzırlar meclisi ile memleketin dünyevî başı idi. Dharm Raja'ya Buddhanın tecessümü gözü ile bakılır. Dharm Raja öldükten bir veya iki yıl sonra Buddhanın yeni tecessümü büyük ailelerden birinde doğar. Çocuk, konuşacak yaşa gelince, ölü selefinin tespih, kitap ve sairesini tanıyarak hüviyetini ispat eder. Bunun üzerine bir manastırda büyür ve ergenliğe erişince en yüksek ruhanî otoriteyi eline alır. Deb Raja ise nazarî olarak nâzırlar meclisince seçilirdi. Bu sistem, artık kullanılmaz olmuştur.

Tongsa Penlop (Sir Ugyen Wang-chuk) bir iç savaşta rakîplerini yenerek 1885 ten sonra memleketin idaresini eline almıştır. Dharm Raja ölmüş ve tecessümü bulunmamıştır. Yeni tecessüm beklenirken en yüksek ruhanî otorite Deb Raja'ya verilmiş, o da dünya işlerinden el çekerek dinî inzivaya kapanmıştır. Bh. nın idaresi Tongsa Penlop'un eline geçmiştir. Kendisi 1907 de manastır başkanları lamalar meclisi üyeleriyle halk tarafından ailede mirasla geçecek olan ilk Bh. mihraceliğine seçilmiştir. Ölümünden sonra (1926) yerine Jig-me Wang-chuk geçmiştir.

Tarih: Bh. ın en eski tarihi hakkında bilgimiz kıttır, fakat en inanılır Bh. lı kaynağa göre M. S. IX. yüzyıl sonunda Tibet orduları, memleketi istilâ ettikten sonra «Hind prensleri ile tebaalarını kovarak» memlekette yerleşmiştir. İngilizler Bengal'e hâkim olduklarında Bh., şimdikinden daha büyük idi: doğudan Darjeeling'in bir kısmını, güneyde de Jalpaiguri Duar (dūar = geçit) larını içine alıyordu. Bu Duarlar, şerit halinde tepelik bir memlekettir, oradan dağlara giden geçitler vardır. İngilizlerin Bh. ile münasebetleri, 1772 de, Bh. lılar Cooch Behar prensliğini istilâ ederek rajayı sürükleyip götürmeleri üzerine başlamıştır. İngilizlerin Hindistan valisi Warren Hastings, bir ordu göndermiş, istilâcıları memleketten çıkartarak kendi topraklarının içerisine kadar kovalatmıştır. Tibet nâibi Tashi Lama'nın ricası üzerine 1774 te bir barış antlaşması yapılmıştır. Karşılıklı ticaret münasebetlerine de başlanmış olmakla beraber, bu münasebetler. Assam, 1826 da İngilizler eline geçinceye kadar pek az gelişmiştir. Bu arada Bh. lıların, Assamın Darrang bölgesindeki Duarları haksız olarak zaptetmiş oldukları anlaşıldı, Bh. lılar da bunlar için bir küçük vergi vermeyi kabul ettiler. Fakat bu vergiyi vermedikten başka İngiliz topraklarına saldırmaktan da geri kalmadılar. Başlıyan görüşmeler, bir netice vermediğinden Assam Duarları ilhak olundu (1841) ve İngiltere barış sürdüğü müddetçe Bh. a yıllık bin rupi vermeyi kabul etti. Fakat aradan bir yıl bile geçmeden Bh. lar, İngiliz topraklarında çapulculuğa başlıyarak, İngiliz tebaasından olanların mallarını yağma etmeye, kendilerini öldürmeye veya esir olarak götürmeye kalkıştılar. 1863 te tazminat istemek için gönderilen Sir Ashley Eden de hapsedilerek müthiş hakarete uğradı. Hattâ anlaşmazlık konusu toprağı Bh. a bırakmak üzere bir sözleşme imzalamaya zorlandı. A. Eden kaçıp kurtulunce kıral nâibi bu sözleşmeyi hükümsüz saydı ve Assam Duarları için ödenen yıllığı kesti ve İngiliz esirlerinin derhal geri verilmesini istedi. Bh. lılar bu şartı kabul etmeyince, memleket, 1865 te istilâ edildi. Bh. lılar,

Bhūtan: Paro vâdisinde bir mâbet

Dewangiri'de bir İngiliz garnizonunu bastılar. İngilizler kaçarak iki dağ topunu bırakmak zorunda kaldılar. Fakat çok geçmeden bu başarısızlığın acısı çıkarıldı, Bh. lılar barış istemek zorunda kaldılar. Ekim 1865 te antlaşma imzalandı. Bh., bütün Assam ve Bengal Duarlarını geri vermeyi, İngiliz esirlerini geri göndermeyi, İngiliz hükümeti de barış ve güvenliğin devam etmesi şartiyle yıllık bir para ödemeyi kabul etti.

Bundan sonra Bh., Hindistana yaklaşmıştır. 1865 tarihli sözleşmeye göre, Bh. ile Sikkim veya Cooch Behar arasında çıkacak anlaşmazlıklar, İngiliz hükümetinin hakemliği ile halledilecektir. Bu sözleşme hükümleri, 1910 da yapılan bir antlaşma ile kuvvetlendirilmiştir. Bu anlaşmaya göre Bh. hükümeti, dış işlerinde İngiliz hühümeti ile istişare edeceğini, İngiliz hükümeti de Bh. ın iç işlerine karışmıyacağını taahhüdeder. Bh. a verilen yıllık para da 100 000 rupiye (1942 de 200 000 e) yükseltilmiştir. Yine bu anlaşma Çinin bazı iddialarını ortadan kaldırmış ve Çinden gelebilecek taarruzları önlemek için tertibat alınmıştır. Gene aynı yıl içinde Çin hükümeti Bh. ı kendisine bağlı bir memleket olarak resmen geri isteyince Peking'deki İngiliz elçisi, bu memleketin bağımsız bir memleket olduğunu, dış münasebetlerini idare eden İngilterenin Bh. üzerindeki Çin iddialarını reddettiğini bildirmiştir. İngiltere hükümetinin Kuzeybatı Bengal'deki Kalim Pong kasabasında bulundurduğu bir memuru, Sikkim'de oturan siyasî temsilcisine, Bh. işlerinde yardım ederdi. Bh., Hindistanla da eski münasebetlerini devam ettirmektedir. 1947 de New Delhi'de toplanan Asya Münasebetleri Konferansına Bh. da bir heyet göndermiştir. 1949 da yapılan bir anlaşma ile, Bh. ın dış işlerine Hindistan Cumhuriyeti bakmaktadır.

Bhūtanlı bir aile

DİL: Bhūtan veya Bhōtan (Hindçe *Bhōtanta* = Bhōt [= Tibet]un ucu, sonu; bk. BHŌTIĀ)da, umumiyetle Çin-Tibet dil ailesinin Tibet-Birman kolunun Tibet bölümüne (alt-bölümleri: 1. Asıl Tibetçe a. Batı, b. Merkez, c. Doğu lehçeleri; 2. Himālaya grupu; 3. Kuzey Assam grupu; 4. Orta ve Güney Assam grupuna) giren asıl Tibetçenin Doğu Tibet veya Kham lehçeleri kümesine bağlı Lokhe lehçesi konuşulur. Bunu konuşan Bhūtiā veya Bhōtiā (b. bk.) ların sayısı 600000 kadardır. Edebiyat dili olarak asıl Tibetçe kullanılır. Hind-Ârî dillerinden Naipālī (yerli adı: Khas-Kurā = Doğu Pahāṛī)nin de Bhūtan'da yeri vardır. Memleketin kuzeybatı kısmında, aynı Tibet bölümünün Tibet-Himālaya grupuna giren Róng veya Lepça (Lepcha) dili de kullanılmaktadır; bu dilin asıl merkezi şimdi, Bhūtan'ın batısında, Bhūtan'la Nepāl arasında yer alan ve Hind idaresi altında ayrı bir devlet olan Sikkim memleketidir. Sikkim'de, umumiyetle, Tibetçenin aynı lehçeler kümesine bağlı Ḍānjongkā ve Tibeta (güneyde) lehçelerinden başka, Bhūtan'daki Lokhe lehçesi de kullanılır.

Bhūtan, Himālaya'larda Tibetçenin en güneyde bulunan bölgesidir. Doğudaki komşuları, Tibet bölümünün Kuzey Assam (bk. ASSAM DİLLERİ, I) grupuna bağlı Aka veya Hrusso, Daflā, Abor, Miri, ve Mishmi lehçeleridir. Güney sınırının bir kısmında, aynı Tibet bölümünün Orta ve Güney Assam (bk. ASSAM DİLLERİ, II) veya Bodo-Nāgā-Kachin grupuna giren Bâṛâ topluluğuna bağlı asıl Bâṛâ veya Bodo dilinin] Mech ve Kāchārī lehçeleriyle Gārō dili, öbür kısımlarında da Hind-Ârî dillerinden olan Assāmī (bk. ASSAM DİLİ) ve Bengālī (bk. BENGĀLĪ DİLİ) konuşulur. Güneybatıdaki Darjeeling bölgesinde, Bengālī'den başka, Tibet-Himālaya grupundan Murmī, Gurung, Magarī Nēwārī Sunwār, Muṇḍā dil ailesinin Muṇḍā-Himālaya grupundan Dhīmāl, Thāmī, Yākhā ve Khamba dilleri konuşulur. Kuzey sınırı boyunca da, asıl Tibetçenin Doğu veya Kham grupuna bağlı başka lehçeler yer almışlardır.

Eskiden Bhūtan, Tibet dilinin hâkimiyeti altında değildi. Burada, kısmen Tibet grupuna bağlı Kuzey ve Orta-Güney Assam dilleri, kısmen Lepça dili, kısmen de şimdi büyük kitlesi Doğu Hindistanda bulunan Muṇḍā dil ailesinin Himālaya bölümü (bazılarına göre: Tibetçeye bağlı «Complex pronominalised Himalayan dialects»: Dhīmāl, Thāmī Limbu, Jimdār, Yākhā, Khambu, Vāyu, v. b.) konuşulurdu. Tibet dili buraya sonradan (IX. yüzyıl) girmiş, Tibet-Himālaya grupundan Lepça (bazılarına göre: Tibetçeye bağlı «Non-pronominalised Himalayan dialects»)yı parçalamış, Muṇḍā-Himālaya grupunu güneye, Assam gruplarını da güneye ve doğuya atmıştır. Bk. TİBET-BİRMAN DİLLERİ, ve TİBET DİLİ.

B. I. T. (Fr. Bureau International du Travail) veya **I. L. O.** (İng. International Labour Organisation): bk. MİLLETLERARASI ÇALIŞMA TEŞKİLÂTI.

BICILGAN (Fr. Crevasse), tektırnaklı hayvanlarda, en çok beygirlerde raslanan bir hastalık. Mahiyeti bakımından B., bukağılık çukuru ile topuk bölgesini kaplamış olan derinin yangısıdır; daha ziyade arka ayaklarda görülür. Çok kere ekzema karakterindedir. Bazı hallerde hastalık, bukağılık çukurunu yukarı doğru aşarak, incik bölgesine doğru da yayılmış olabilir. Halk arasında bukağılık bölgesiyle topukların derisinde görülen hastalıkların hepsine birden B. denmiştir. B. ı meydana getiren başlıca sebepler şunlardır: rutubet, çeşitli tahrişler, en başta da mihanikî ve kimyevî tahrişler (cilt üzerinde kuruyup kalmış olan çamur ve idrarla karışarak daima ıslak halde bulunan gübre), mikroplar, bazan da, tek taraflı beslenme (bünye ve metabolizma bozuklukları). B. ın birçok çeşitleri vardır; başlıcaları: hâd, müzmin, ekzama tabiatlı ve gangrenli B. lardır. En tehlikeli olanı gangrenli B. dır. Hastalık ekseriya kolay iyi olmaz. Bunun için önleyici tedbirlere dikkat edilmelidir. B. dan korunmak için göz önünde tutulması gereken en önemli nokta temizliktir (ayakların temizliği, ahır zemininin temiz ve kuru bulundurulması, yataklıkların

sık sık değiştirilmesi). İşe mikropların karıştığı hallerde gerek ayaklar, gerekse ahır zeminleri uygun antiseptiklerle yıkanır. Beslenme ve bünye ile ilgili B. larda hazım ve bünye (metabolizm) bozuklukları giderilir, besin maddeleri değiştirilir.

Devamlı olarak çeşitli fabrika artıklariyle (küspe ve cibreler) beslenen sığırlar arasında da, hazım bozukluklarından meydana gelme bir çeşit B. görülebilir.

BIÇAK, ilk devirlerden beri insanlar tarafından kullanılmış kesici bir alet ve silâh. Dilimizde *biçmek* fiilinden gelen B. kelimesinin aslı, *Divanü - Lûgât - it - Türk*te belirtildiği gibi, *biçmek* iken gittikçe bu telâffuz B. haline gelmiştir.

Zamanımızda B., bir *sap*la buna takılı çelik bir *namlu*dan ibaret olup namlunun keskin tarafına *ağız*, mukabil tarafına *sırt*, iki tarafına da *yüz* denir. B. ın iki esaslı çeşidi vardır: 1) sabit namlulu B. lar, 2) müteharrik namlulu B. lar. Her iki çeşit B. da kullanıldığı maksatlara göre adlandırılmıştır: sofra B. ı, ekmek B. ı, sebze, meyva, balık, et, kıyma, kasap, ciltçi, boya, kürkçü, saraç, kunduracı, tıraş, pulluk, zarf açma, kâğıt kesme, bağcı, aşı B. lariyle cerrahî ameliyatlarda kullanılan çeşitli B. lar (bk. BİSTURİ). Maksada göre ad alan B. lar da yapılışlarında bir hususiyet taşırlar; saplar tahta, boynuz, kemik, fildişi, plâstik maddeler ve sedeften yapıldığı gibi, namlu cinsinden saplı B. lar da vardır. Kunduracı B. larında sap yoktur; zarf açma ve kâğıt kesme B. larında sap ve namlu tamamiyle pirinç, kemik, tahta veya plâstik maddelerdendir. Evlerde kullanılan B. ların namlu uçları çok defa küt ve kenttir. Dar veya geniş yüzlü B. lar da vardır. B. sanayiîn en verimli bir şubesini teşkil etmektedir (bk. BIÇAKÇILIK).

Tarihçe: Taş devrine ait aletler arasında iki tarafı keskin, yassı yüzlü, uzunca çakmak taşlarına raslanmıştır. Bu aletler o devrin insanları tarafından yapılmış B. lardır. Ağızları gayet keskin olan bu B. ların uçları da çok defa sivritilmiştir. Kesmeğe elverişli ve zamanına göre de mükemmeldirler.

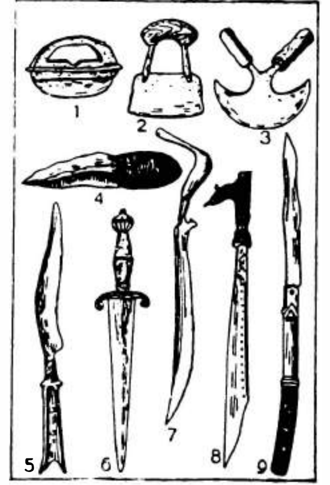
1 2 3

Prehistorik ve protohistorik bıçaklar

1. Taş bıçak (Cilâlıtaş çağı), 2. Demir bıçak (Hallstatt kültürü), 3. Çakmaktaşından, altın kabzalı bıçak (eski Mısır)

Yontma veya Cilâlıtaş devrinde, yine çakmak taşlarından ve fakat daha güzel evsafta B. lar bulunduğu gibi, kemik veya tahtadan yapma olanlar da vardır.

Devirler boyunca artık hiç değişmiyecek olan karakteristik B. şeklini Tunç devri tesbit etmiştir. Bu kısa namlulu tunç B. ların ağız kısımları umumiyetle eğridir ve bu eğrilik bazan hilâl şekline kadar varmıştır. İsviçrede kalıntılarına raslanan göl köylerinde tunç B. lar bulunmuş, bunlara benzer tiplere Villa Nova medeniyeti kalıntıları arasında da tesadüf edilmiştir. Bu B. ların sap kısımları, çok defa namluları ile aynı madenden yapılmıştır. İçlerinde tahta ve kemik saplılar da vardır.

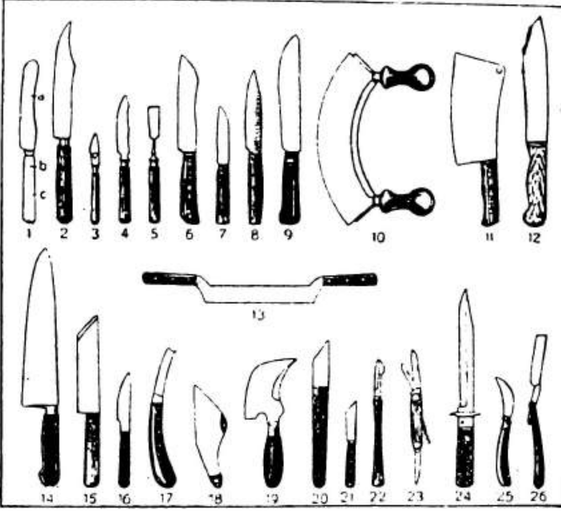

Türlü kavimlere ait muhtelif bıçaklar

1–3. Eskimoların kullandığı bıçaklar (Ulu) 1. Ağız kısmı taştan yapılmış kemik saplı bıçak, 2. Ağız kısmı demirden olan bir kemik bıçak, 3. Aynı. 4. Avustralyalıların bıçağı (Taştan yapılmıştır; sapı tüylü deri ile kaplıdır), 5. Tunç devrine ait bir bıçak (Tunçtandır), 6. Ortaçağa ait bir bıçak (Demirdendir; XII. yüzyıl), 7. ve 8. Dayak bıçakları (İkincisinin adı Mandau'dır), 9. Açılıp kapanır ve sustalı bir İspanyol bıçağı (Çakı; adı Navaja; demirdendir), 1—8. Leipzig Etnografya Müzesinde bulunmaktadır.

Klâsik İlkçağda, Yunan ve Romalılar, tunç ve demir B. lar kullanmışlardır. Bunların arasında namlunun yapıldığı maden cinsinden sapı olanlar bulunduğu gibi fildişi, kemik, bronz saplılar da vardır. Yunan ve Romalılar B. ı, günlük ihtiyaç için olduğu kadar, kurban kesmekte ve avlarda da kullanmışlardır. Bu B. ların namluları kısa, bazan süslü ve müteharrik tipe uygundur; zamanımızdaki çakılara benzer tarafları vardır. Kurban kesmekte kullandıkları B. ların yüzleri gayet geniş, üçgen biçiminde, sapları da kısa ve kalındır. O devirlerdeki yazı ve tasvirlerden elde edilen bilgiye göre, Yunan ve Romalılar sofra ve hattâ tırnak B. ları da kullanmışlardır. Gallia - Roma kabirlerinde raslanan bir B. tipi, bunların çok defa tahtadan yapılmış bir kılıfa sokularak belde taşındığını da göstermektedir. Yunanlılar meyva kesmek üzere kemikten yapılmış B. ları da sofralarında bulundurmuşlardır. M. Ö. I. yüzyılda Çinliler bakır B. ları akça olarak kullanmışlar ve bunlara Dau - tsien adını vermişlerdir. Franklar (M. S. 240) bellerinden sarkan bir çeşit B. ı hançerleriyle birlikte aynı kında taşımışlardır.

Ortaçağda, XIV. yüzyıla doğru, çelik B. lar görünmeğe başlamıştır; sapları fildişi, kemik, tahta veya diğer madenlerden yapılan bu B. lar fevkalâde bir itina ile süslenmiştir. Derebeyliğin hüküm sürdüğü bu devirde, B. ların üzerinde oyma ve kabartma süslerin arasında armalar, isimler veya baş harfler yer almıştır. Yılın belirli günlerin-

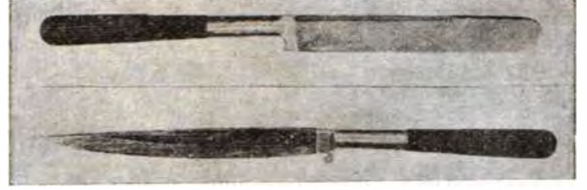
Çeşitli bıçaklar

1. Sofra bıçağı, a) Bıçak ağızı, b) Uç (perzevane), c) Sap (kabza), 2. Kızartma bıçağı, 3. Yengeç bıçağı, 4. Peynir bıçağı, 5. Tereyağı bıçağı, 6. Ekmek bıçağı, 7. Sebze bıçağı, 8. Balık bıçağı, 9. Et bıçağı, 10. Kıyma bıçağı, 11. Kıyma bıçağı, 12. Kasap bıçağı, 13. Peynir bıçağı, 14. Mutfak bıçağı, 15. Mücellit bıçağı, 16. Tütün bıçağı, 17. Nalbant bıçağı, 18. Kürkçü bıçağı, 19. Saraç bıçağı, 20. Kunduracı bıçağı, 21. Dokumacı bıçağı, 22. Kazıyarak silmeye mahsus bıçak, 23. Cep bıçağı (Çakı), 24. Av bıçağı, 25. Bahçe bıçağı, 26. Tıraş bıçağı (üstura).

de derebeyleri değişik sofra B. ları da kullanmışlardır; ilkbaharda abanoz saplı B. lar, Paskalyada, ondan önce ve sonraki zamanlarda yine abanoz veya fildişi saplı B. lar sofrada sıralanmıştır. Sofra B. larının önem kazandığı bu devirde kın ve kılıflarla B. ların bulunduğu kutularda sanatın bütün değerini bulmak kabildir. B. kutularında çok defa üç küçük B. ile bir çatal ve bir de ince ve sivri uçlu bir B. daha bulunur, ev sahibi tarafından kesilen et yemekleri misafirlerin tabaklarına bunlarla konulurdu Manastırların yemek odalarında kullanılan B. larda yemekten önce ve sonra okunan dualar notalariyle birlikte hakkedilmiştir. Papazlar B. ı, silâh olarak da yanlarında taşımışlardır. XIV. yüzyıldan itibaren kullanılan B. lar arasında

Rönesansa ve Hindistana ait süslü bıçaklar

Türk bıçakları (Karadeniz)

müteharrik namlulu B. lar da görülmektedir. Bunlar bizim bugün kullandığımız çakılara benzediği gibi, açıldıktan sonra sabit kalan ve bir düğmeye basmak suretiyle kapanması temin edilen ve halk arasında «sustalı» diye anılan B. çeşitlerine benzerlerdi. O devirde şövalye B. ları da fevkalâde süslerle bezenmişlerdir. Bunların da üzerinde, armalar, asalet unvanları ve resimler görülmektedir. Oyma veya kabartma kıymetlitaşlar, madenler veya minelerle süslenen bu B. lar zamanının bütün karakterini taşımaktadır.

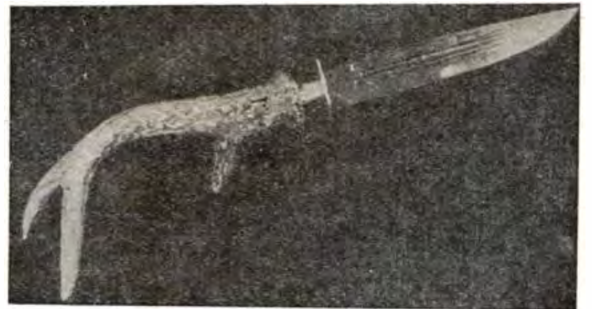
B. lar üzerindeki bu sanat cereyanı XV. yüzyıldan itibaren başlamış ve sonraki yüzyıllarda gittikçe gelişmiştir. Avrupanın muhtelif memleketlerindeki meşhur müzelerde bu yüzyılların B. kolleksiyonları zengin birer köşe işgal etmektedir. XVIII. yüzyılda B. sapları yapımında çiniden de faydalanılmış, tuvalet B. larında sedef saplar da kullanılmıştır. Zamanımızda, diğer B. cinslerine, zarafet ve sanat bakımından birtakım özellikler taşıyan kâğıt B. ını da katmak lâzımdır.

B. ın, sofrada tabağın yanında bulunması gereken bir yemek aleti olarak kullanılmasına ne İlkçağda, ne de Ortaçağda raslanmıştır; ancak XVI. yüzyılda çatal ile beraber kullanılmış olması ihtimali vardır. Katî olan bir şey varsa o da XVIII. yüzyılda bunun umumileşmesidir.

Türkiyede Bıçak: Eski çağlardan beri Türkler tarafından kullanılmakta olan B. ın zaman zaman nasıl bir istihale geçirdiği hakkında müspet bir bilgiye sahip değilsek de aşağı yukarı diğer kavimlerde olduğu gibi bir safha takibettiği muhtemeldir. Anadoluda taş devrinden itibaren B. ın aldığı şekil. yukarıda açıklandığı gibi çakmak taşlarından başlamak suretiyle, tarih öncesi zamanlarından ve nihayet klâsik İlkçağda Yunan ve Roma tesirinin belirgin vasıflarını taşıyan kabartmalardan ve kalıntılardan çıkarılabilir.

XVI. ve XVII. yüzyıllarda kuşakarasında ve belde taşınan ve «koca bıçak» denilen kısa kemik saplı eğri ve uzun namlulu bir cins B. ın Batı Anadoluda ve korsanlar arasında kullanıldığı bilinmektedir. Bu B., sonraki yüzyıllarda zeybekler tarafından da taşınmıştır.

Anadoluda yapılan B. cinsi, umumiyetle namlu kısmı

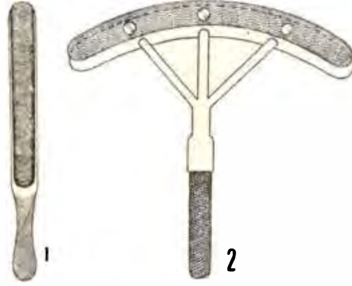
Türk bıçağı (Bursa)

15 - 20 cm kadar uzunlukta, tahta veya kemik saplı B. lardır. Bunlar sabit ve müteharrik namlulu olmak üzere iki türlüdür. Müteharrik namlulu olanları herhangi bir faydalı maksatla, sabit namlulu olanı da yalnız silâh olarak taşınmak üzere kullanılmıştır.

Sapı teke boynuzundan olup Konya tarafında ve bilhassa Bozkırda bir cins B. daha vardır. Sapından ötürü buna «teke bıçağı» denmiştir. Namlusunun ucu kıvrık olan bu B. ın sapının iç tarafı oyuktur ve namlu kıvrılarak bu sapa yerleşmektedir. Bazen bir zincire bağlı cepte veya kuşak arasına sokularak taşınmaktadır.

Müteharrik iki namlulu B. lara B. tan çok *çakı* demek daha doğrudur. Dilimizde teknik veya ziraat aletlerinin bazı kesici kısımlarına da B. adı verilmiştir. Freze B. ları, saman kıyma, yumruları doğrama (pancar, kök v. b.) B. ları bu çeşittendir.

Bıçak [Zootekni] (Ter bıçağı, Couteau de chaleur), zorlu bir iş, idman veyahut yarıştan sonra atın derisini kazımak ve bu suretle teri vücuttan atmak için kullanılan, lata tahtasından yapılmış, ince, eğilebilir, uçları yuvarlak, kenarları düz ve parlak olan bir nevi tımar aleti. Çeşitli nevileri bulunabilirse de, şekilleri aşağıda izah edilmiş olan iki tip, en çok kullanılanıdır. Basit tip ter B. 1, lata tahtasından yapılmış olup 45 cm uzunluğunda ve 3 cm genişliğindedir. Bu B. ın yuvarlak olan uçlarından biri 15 cm uzunluğunda bir sapa geçirilmiştir; öbür uç ise serbesttir. B. ın yan yüzlerinden biri, saptan serbest uca doğru, kaşık şeklinde oyulmuştur ki, bu oyuk kısmın uzunluğu 30 cm kadardır. Oyuk yüzün mukabilindeki diğer yüz, hafifçe yuvarlak (bombe) ve pürüzsüzdür (şekil, 1). İkinci tip ter B. 1 ise iki kısımdan ibarettir. Birinci kısım 20 cm uzunluğunda, 5 cm genişliğinde, uçları yuvarlak ve yarımay şeklinde tunçtan bir levhadır. İkinci kısım ise, 20 cm uzunluğunda, 3 cm genişliğinde ve 5 mm kalınlığında yine yarımay şeklinde lâstik bir plâkadır. Bu lâstik plâka, maden kısmın dışbükey kenarını (serbest kenar) öne doğru 1 cm kadar taşacak şekilde, maden kısmın üzerine, üç vida yardımiyle vidalanmıştır ve derinin sathını kazıyarak teri atmağa yarar. B. ın tahta sapı, demir bir sehpa ile maden kısma perçinlenmiş olan sap yatağına takılmıştır (şekil, 2).

Ter bıçakları

BIÇAKÇILIK, her çeşit bıçakları, (bk. BIÇAK), makasları (bk. MAKAS, MAKASÇILIK) ve cerrahide kullanılan kesici aletleri yapma zanaatı, endüstrisi. B. ta iptidaî malzeme olarak çeşitli çelikler, umumiyetle karbon

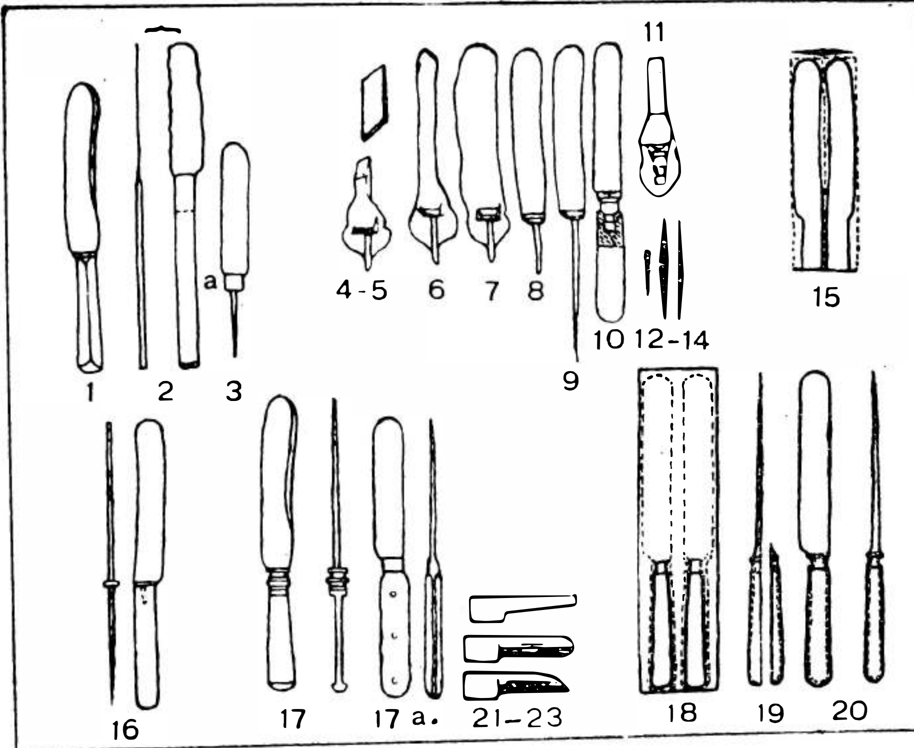
B. ta kullanılan karbon çelikleri analizi

% C	% Mn	% Si	Kullanıldığı yer
0,99-1,10	0,35	0,25	Makas bıçakları
0,90-1,00	0,90-1,0	0,40	Bıçak, makas, cerrahî aletler
0,85-0,92 0,78-0,84	0 60	0,40	Bıçak, makas, cerrahî aletler
0,50-0,60	0,95-1,10	0,40-0,50	Bıçak, makas, cerrahî aletler
0,55	1,00	0,35-0,45	Bıçak, makas, cerrahî aletler

çelikleri kullanıldığı gibi son zamanlarda, pahalı olmasına rağmen hususî maksatlar için yapılan B. ve makaslarda, paslanmaz çelik kullanılmaktadır. Paslanmaz çelik, 1912-1913 yıllarında bulunmuştur.

B. ta kullanılan paslanmaz çeliğin içersinde % 13 ile % 15 krom vardır. Paslanmaz çeliğin normal olarak işlenebilmesi için kendine göre bir ısı muamelesi görmesi ve işlenmesi gerekir, yoksa iyi netice alınamaz.

1. **Sofra bıçakları:** Sap ve namlu kısımları yekpare olur, bunlara masif bıçaklar denir (şekil 1) veya namluda bir uç bırakılır ve bu uca muhtelif cins ve tipte sap takılır. Namluda bırakılan uç takılacak sapın cinsine göre biçimlendirilir. Namlu ile sap arasındaki bilezik, âdi bıçaklarda yapılmaz. Sivri saplıklı sofra bıçakları (şekil, 3 - 9), el işi olarak şu şekilde yapılır: dört köşe veya lama kesitinde olan çelik 850° - 900° derecede tavlanır ve örs üzerinde

Bıçakçılık

sırt kalın ve ağız ince olacak şekilde dövülür (şekil, 2). Daha tavlı olan namlunun üzerine firmanın damgası basılır ve saplık için lâzım olan parça marka edilerek kesilir. İkinci tavda saplık dövülür ve bir kalıp içersinde a bileziği meydana getirilir (şekil, 3). Sonra düzeltilir, sertleştirilir ve parlatılır.

Makine ile seri halde bıçak yapımı: Lama kesitinde olan çelikten kesilmiş parça, fırınlarda tavlanır ve sukut çekici altında kalıp içersinde namlu ile saplığın birleştiği kısmı dövülür (şekil, 4 - 5). İkinci tavda namlu kısmı seri şahmerdanlarda veya dört çekiçli makinelerde (bu makinelerin çekiçleri ikisi şakûlî, ikisi de ufkî olarak vururlar) istenen boyda uzatılır (şekil, 6). Üçüncü tavda nâmlu, yaylı şahmerdanlarda inceltilir, ve genişletilir. Bu iş sırasında namlu üzerine tazyikli hava püskürtülerek tufalların yapışmasına meydan verilmez ve satıhlar temiz çıkar (şekil, 7). Dövme işi bittikten sonra bıçaklar, eksantrik preslerde ve kalıplarda soğuk olarak kesilir (şekil, 8). Dördüncü tavda saplık, ya örs üzerinde veya dört çekiçli makinelerde dövülerek uzatılır (şekil, 9). Şekil 10 da görülen bıçağın saplığı kalıptan çıkartılır (şekil, 11), öbür kısımları da yukarda anlatıldığı gibi tamamlanır. Âdi ve ucuz bıçaklar için, esaslı şekilde dövülmesi gerekmiyen çelik bıçak saçları veya çelik fabrikalarında hazırlanan bıçaklık malzeme kullanılır (şekil, 12 - 15). Bu malzemelerden bıçağın namlusu ve saplığı yekpare olmak üzere preslerde kesilir. Saplık umumiyetle lama halinde bırakılır (şekil, 16), istenirse sivri olarak da dövülebilir. Namlu ile saplık arasındaki pul, yekpare çıkarılamadığı için yapılmaz. Pul yapılması lüzumlu ise, ayrıca yapılır ve sapla namlu arasına takılarak sıkıştırılır.

Bıçakların sertleştirilmesi, bilenmesi ve parlatılması: Bıçakları sertleştirmek için, umumiyetle soğutucu banyo olarak, nebatî yağlar kullanılır. Sertleştrime tavı derecesinde tavlanan bıçaklar, saplığa kadar yağ banyosuna daldırılarak ileri geri hareket ettirilir ve soğutulur. Bıçaklar soğutulduktan sonra tekrar 300°-400° arasında türlü vasıtalarla tavlanarak sertliği azaltılır, dolayısiyle esnekliği artar. Buna «menevişleme» ameliyesi denir. Bıçaklar, sertleştirildikten sonra, tahta üzerine tesbit edilerek 1,75 - 2,00 m çapında zımpara ve kösele taşlarında taşlanır. Bu sırada taş ve bıçak üzerine su akıtılır; bilezik kısımları küçük çapta zımpara taşları ile taşlanır ve temizlenir. Namlu, arka arkaya kaba, orta ve ince taşlamadan geçirilerek parlatılır, fazla parlatılması gereken hallerde perdah (polissage) makineleri kullanılır.

Bıçak sapları: Ağaçtan (şimşir, meyva ağaçları, akçaağaç, abanoz, kireçli suda dağlanmış kırmızı kayın), fildişinden, sedeften,kemikten, plastik maddelerden ve madenden yapılır. Ağaç saplar kopye tornalarında veya firezelerinde işlenir. Saplıklar saplara ya reçine ile tutturulur veya perçinlenir (şekil, 17-17 a). Kendinden saplı (masif) bıçakların sap kesitleri çeşitlidir (şekil, 1). Bunlar kalıplarda tavlı olarak basılır. İçi boş saplı bıçaklarda ise sapın bir kanadı namlu ile birlikte kesilir sap kısmı kalıpta çökertilir, öbür kanad ayrıca basılır, yan yana getirilerek lehimle, kaynakla veya perçinle tutturulur (şekil, 18-20) veya saplık üzerine ergime derecesi düşük olan bir madenden sap dökülür (şekil, 10).

2. **Cep bıçakları**: Cep bıçaklarının namluları, preslerle bıçak çeliğinden kesilir (şekil, 21-23), kalıpta dövülür, delinir, sertleştirilir ve taşlanır. Bıçakları sertleştirmek için 10 - 12 tanesini bir tele dizerek tavlama ve sertleştirme banyosunda soğuttuktan sonra menevişlemek lâzımdır. Cep bıçaklarında sap olarak umumiyetle preste kesilmiş madenî parçalar kullanılır.

3. **Tıraşbıçakları (ustura)**: Yüksek karbonlu çeliklerden yapılırlar. Sertleştirildikten sonra alçak derecede menevişlenirler (200°). Birinci tavda namlu tavlanır. İkinci tavda saplık dövülür, üçüncü tavda örsün yuvarlak kenarında namlu tamamlanır. Fazla miktarda yapılacağı zaman sukut çekiçleriyle kalıplarda dövülür.

BIÇAKLI ASMA, çelikten veya sert taşlardan, üçgen biçiminde prismalar kullanarak yapılan asma. *Bıçak* adı da verilen bu prismanın çok keskin kenarı üzerine terazi kolu veya diğer salınan aletler asılır (bk. KATER TERSİMÎ SARKACI, TERAZİ).

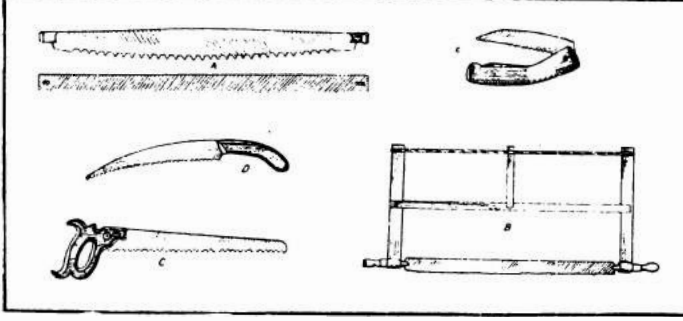
BIÇAKLI ESKİ, Osmanlı sarayında kıdemli iç oğlanı anlamına kullanılıp padişahların özel hizmetlerinde bulunan on ere verilen ad. Derece bakımından sonra gelen dokuz ere soyunuk eski denilirdi. B. E. ler huzura çıktıklarında resmî elbise giyerlerdi. Geyimbaşıların yemek yediği on iki taam sofrasında yemek yerlerdi. Padişahlar Dolmabahçe sarayında oturmağa başladıktan sonra B. E. ler kaldırılmıştır.

BIÇKI, ağaç tomruklarını biçmekte ve büyük tahta ve odunları kesmekte kullanılan bir çeşit testere (b. bk.). Yapılış ve kullanış tarzına göre muhtelif B. lar vardır: 1. El

Kol bıçkısı ile tomrukların biçilmesi

B. sı, (bk. şekil, A), ortası geniş, uç kısımları dar uzun bir testeredir, iki kişi tarafından kullanılan karşılıklı iki sapı vardır. Kerestelik tomrukları ve yakacak odunları enine kesmeye yarar. 2. Kol B. sı (s. 320, resim); karşılıklı iki kişi tarafından ikişer el ile tutulan bir ağaç çerçeve içine yerleştirilmiştir. Bir veya iki ucundan gerilebilir. Tomrukları uzunlamasına biçmekte kullanılır. Bu çeşit B. ile ağaç tomruklarını tahta halinde biçen işçiye *bıçkıcı* denir. 3. Gergili marangoz B. sı (şekil, B); kol B. sının küçüğü olup husus î bir ağaç çerçeve içinde iple gerdirilir ve bir insan tarafından tek el ile kullanılır. Marangozlar bunu büyük tahtaları uzunlamasına biçmekte kullanır.

Çeşitli bıçkılar

A. El bıçkısı, B. Gergili marangoz bıçkısı, C. Meyva bıçkısı, D. Bağ bıçkısı, E. Açılıp kapanır bıçkı

(Zir.): Meyva ağaçları ile asmaları budamakta kullanılan küçük el testerelerine verilen ad; meyva B. sı, asma B. sı (şekil, C, D, E).

BILDIRCIN, tavukgiller (Gallinacei) takımının sülünler (Phasmatidae) familyasından bir kuş: *Coturnix coturnix.* Avrupa, Orta Asya, Afrika ve Madagaskarda yaşar. Boyu 18 - 20 cm dir. Sırt tarafı kahverenginde olup pas sarısı enine ve boyuna çizgilidir. Başı, sırtına bakışa daha koyudur. Gözlerinin üstünde hilâl şeklinde beyaz bir çizgi vardır. Gerdanı pas kahverengi. karnı sarımsı beyaz, göğsü ile karnının yanları pas kırmızısı olup boyuna açık sarı çizgilidir. Kanad tüylerinde siyahımsı kahverengi zemin üzerine kırmızımsı kirli sarı, enine lekeler vardır. Bu lekeler yan yana gelerek enine çizgi gibi görünürler. Ayakları kırmızımsı veya soluk sarı renktedir. Kuyruğu kısadır. Bütün bu renkler dişide daha soluktur.

Bıldırcın

B. lar, göçücü kuşlardandır. Yalnız kuluçka yerine muvakkat bir zaman için yerleşmiş olan B. lar, her yıl aynı zamanda göç etmezler. Bir kısmı Ağustos sonunda, büyük bir kısmı da Eylûlde Afrikaya göç ederler. Buna karşılık aynı mevsimde Avrupada kuluçka halinde dişilere raslanmıştır. Bununla beraber göç, genel olarak Eylûlde başlar ve Ekim ayında devam eder. Bazan Kasıma kadar da uzıyabilir. Birçokları Avrupanın güneyinde İtalya, Yunanistan ve Güney Fransada, hattâ Almanyada da kışlarlar. Fakat çoğu Asya ve Afrikanın tropik bölgelerine kadar giderler ve büyük bir kısmı Mayıs ayında, bazıları ise Haziranda tekrar kuluçka yerine dönerler. B. lar geceleyin, çok alçaktan uçarak göç ederler. Bu sebepten Akdenizin doğu, batı ve kuzey memleketlerinde göç zamanı kıyıya ağlar gererek alçaktan uçan B. ları kolayca yakalarlar. Meselâ Capri adası geniş ölçüde B. avı ile şöhret kazanmıştır. B. ların eti makbuldür. Böcek ve tanelerle beslenirler.

BIRAKMA HAKKI, deniz ticaret hukukunda kullanılan bir terim: 1. Donatanın, bazı hallerde, taahhütlerinden doğan mesuliyetten kurtulmak için, gemisini ve navlununu alacaklılara terk edebilme hakkı. İlk defa 1681 tarihli «Ordonnance de la Marine» adlı Fransız kanunu ile kabul edilen B. H.. çeşitli şekillerde birçok milletlerin kanunlarında ve bu arada 1864 (1280) tarihli eski «Ticareti Bahriye» kanunumuzda (Mülga Ticareti Bahriye Kanunnamei Hümayûnu, md. 30) da yer almıştır.

2. Müşterek donatanın, tamir ve navlun mesuliyetinden kurtulmak için, gemideki payını diğer müşterek donatanlara terk etmek suretiyle iştirakten ayrılma hakkı. Bu hak, kanunumuza göre, yeni bir yola çıkınca veya yolculuk sonunda gemiyi tamir etmeğe yahut donatma iştirakinin yalnız gemi ve navlunla mesul tutulabileceği bir alacaklıya alacağını ödemeğe karar verilmesi hallerinde bu karara iştirak etmiyen müşterek donatanlardan her biri tarafından mahkeme veya noter vasıtasiyle keyfiyeti üç gün içinde diğer ortaklara bildirerek, kullanılabilir. Bu hakkını kullanan ortak kararın kendisine yükliyeceği borçtan kurtulur. Bırakılan gemi payı, payları nispetinde öbür ortaklara geçer (Ticaret Kanunu, md. 1042).

3. Deniz sigortalarında, sigortalının, sigortalanmış şeylere ait bütün haklarını sigortacıya devretmek suretiyle sigorta bedeli tamamının ödenmesini isteme hakkı. Bu hak, kanunumuza göre, geminin kaybolması haliyle, gemi ve malların ambargo veya müsadere edilmiş veya alıkonmuş veya zaptedilmiş olup da muhtelif mahallere göre altı ayla bir yıl arasında değişen bir müddet geçmesine rağmen serbest bırakılmamış olması hallerinde sigortacıya karşı «bırakma beyanı» nda bulunmakla kullanılabilir (Ticaret kanunu, md. 1402, 1405). Bırakma beyanı ile sigortalının sigortalanmış şeyleri üzerindeki bütün hakları sigortacıya geçer (Ticaret kanunu, md. 1409).

BIRANGAR (Barangar; tam şekli: Bara'ungar, Baragungar), Moğol askerî teşkilâtında ordunun sağ kolu (kanad). Bu söz, *baran, bara'un* = «sağ», *gar* = «kol» olmak üzere aslında da «sağ kol» demektir. Ordunun sol koluna *caun gar,* merkeze de Türkçeden alınarak *kol* deniliyordu. Çingiz Han, bozkırlarda keçe çadırlar altında yaşıyan bütün Moğol kabîlelerini bayrağı etrafında topladıktan sonra,

cihanı fethedecek olan ordusuna son şeklini vermiş ve bu arada Moğol ordusunun sağ kolunu en yakın silâh arkadaşlarından Bo'urçu (Bogarçu) Noyan'a bırakmıştır. Çingiz Hanın son günlerinde sayısı 129 000 kişiye ulaşmış olan Moğol ordusunun 62 000 i sol kolda, 38 000 i sağ kolda yer almış, geri kalanı da merkez ve ihtiyata ayrılmıştı. Moğolların Türkistan ve İran gibi düpedüz hâkimiyetleri altına aldıkları yerlerde kendilerine halef olan devletler, askerî teşkilâtta tamamiyle onların usul ve kaidelerini devam ettirmişlerdir. Bu sebeple İlhanlı Devletinden sonra İranda kurulan Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Safevîler ile Türkistan ve Horasanda meydana çıkan Timurîlerde de ordunun sol kolu için aynı söz kullanılmıştır.

BIYIKLI BALIK, tatlısu balıklarından sazangiller (Cyprinidae) familyasının Barbus cinsinden olan balık türlerine verilen ad. Üst çenelerinde yoklama duygu organı vazifesini gören bıyık şeklinde deri uzantıları vardır. Barbus cinsinin, eski dünyanın sıcak ve mutedil sularında yaşıyan 200 kadar türü bilinmektedir. Bunlardan nehirlerde yaşıyan *Barbus fluviatilis*te iki çift bıyık vardır. Birinci çifti ağzın önünde, ikinci çifti ise yanlarındadır. *Barbus fluviatilis*ler akar suları severler. Bununla beraber göllerde de yaşarlar. Boyları 80 cm, ağırlıkları da 4 - 5 kilo kadardır 9 hattâ 12 kilo olanları da görülmüştür. Vücutları uzuncadır. Sırtı zeytin yeşili, yanları ve karnı beyazımsı yeşil renktedir. Sırt ve anüs yüzgeçleri kısa, renkleri de mavimsidir. Diğer yüzgeçler ise kırmızımsı renktedir. Sırt yüzgecinin birinci ışını kemiktendir.

Bıyıklı Balık

BIZIB, Kafkas dillerinin Kuzeybatı veya Abasg-Kerket bölümünden olan Abḫaz dilinin bir lehçesi. Asıl Abḫazistan'da konuşulan üç «Kıyı lehçesi»nden (öbür lehçeler: 1. Ortada Abjuy veya Abjav, 2. Güneyde Samurzakan veya Murzakan; ayrıca, Abḫazistan dışında, Sulimov bölgesinde Abḫazcanın «Dağ lehçesi» olan Abaza) en kuzeyde bulunanıdır. Yayılma alanı, Abḫazistan'ın kuzey sınırındaki Saḫe ırmağından başlar. Ortada B. ırmağı bölgesini tamamiyle içine alır, güneydeki Kodor ırmağında da Abjuy lehçesine dayanır. Eskiden, kuzeydeki komşusu, kendisi gibi Abasg-Kerket grupundan olan Ibıḫ dili idi. Abḫazcanın en iyi bir şekilde araştırılan lehçesi olan Bızıbca, aynı zamanda edebî Abḫazcanın esasını teşkil eder. Bk. ABḪAZ, dil.

Bİ (Kim.), Bizmut elementi için kullanılan sembol.

BİA (Yun = kuvvet), Yunan mitolojisinde kuvvet tanrıçası Titanid Pallas ile Okeanid Styks'in kızı. Kardeşleri Zelos (gayret), Nike (zafer) ve Kratos (iktidar)tur. B., annesi ve kardeşleriyle birlikte Zeusun maiyetinde bulunmaktadırlar. B. ve kardeşleri başlıca dört ilâhî kudretin sembolleridir.

BİAFARE, Sudan-Guinea dil ailesinin Senegal-Guinea grupundan bir dil. Biafada veya Fada da denir. Batı Afrikadaki Portekiz Ginesinde, Bolama adasının karşısında, Geba nehri ağzının sol kıyısında konuşulur. Aynı grup içerisinde en yakın akraba ve komşuları Bagnun, Balant, Mancak, Bala, Papel, ve Bicugo dilleridir. Bk. SUDAN-GUINEA DİLLERİ.

BİAFRA, Afrikanın batısında. Gine körfezinin iç bölümünde Niger nehri deltası ile López körfezi arasındaki deniz girintisi. Kuzey kıyıları alçak, bataklık ve sağlığa elverişsiz olduğu halde doğu kıyılarında yüksek yaylalar, dağlar, ormanlık ve iklimi daha elverişli yerler vardır.

BIAGRASSO: bk. ABBIATEGRASSO.

BİAİOMETAMORFOZ (Biaiometamorphose, Yun. *biaios* = mecburî, *meta* - değişim eki, *morphē* = şekil), biyolojide kullanılan bir terim. Organizmalar ya alışkın oldukları uyartıların (tenbihlerin) etkisi altında çevreye uyarak normal bir şekilde gelişip normal formlarını alırlar, yahut alışkın olmadıkları uyartılar neticesinde çevreye uyarlar. İşte «mecburî uyma» adı altında toplanan bu iki çeşit uymadan birincisine normal uyma (= Biaiomorfoz), ikincisine de Biaiometamorfoz denir (Lostly).

BİAİOMORFOZ (Biaiomorphose): bk. BİAİOMETAMORFOZ.

BİAK (Wiak), Yeni Gine adasının kuzeyindeki Schouten adalarının en büyüğü. Uzunluğu 70, genişliği 25-35 km, yüzölçümü 1800 km² kadardır. Adadaki nüfus 20 000 kadardır. Kuzeybatı bölümü tepeliktir. Başlıca şehir ve limanı güneydoğu kıyısındaki Bosnek'tir. Ada, 1942 de Japonların hücumuna uğramış, 1944 te müttefiklere geçmiştir.

BİAKU - YÔ - GU (Jap. = beyaz koç ; Sanskrit: Mēsha). Japon Buddhisminin Zodyak sisteminde Koç (Lat. Aries) burcu; Atinalılardan alınmadır.

BİAL, Manfred (1870 - 1908), Alman hekimi. Kissingen'de doğmuş, Berlinde ölmüştür. İdrarda ramnoz, ksiloz arabinoz gibi pentozları aramada kullanılan B. usulü vardır. Bu usul, pentozların orsinol ve kuvvetli asidle ısıtıldığı zaman yeşil renkte flokülan bir tortu bırakması esasına dayanır. B. usulü bugün de kullanılmaktadır.

BIAŁA [*byąla*], Polonyada iki nehrin adı: 1. Kraków bölümünün doğu kısmında, Dunajec nehrinin ayaklarından biri. Uzunluğu 125 km kadardır.

2. Kraków bölümünün batı kısmında Vistula (Pol. Wisła) nehrinin ayaklarından biri. Uzunluğu 35 km kadardır.

Polonyada iki kasabanın adı: 1. *Biała Krakowska,* Kraków bölümünde, bu şehrin 70 km güneybatısında, Biała nehri üzerinde bir kasaba. Nüfusu 30 000 (1938-39) kadardır. Dokuma fabrikaları ve ziraî ticareti vardır.

2. *Biała Podlaska.* Lublin bölümünde, bu şehrin 100 km kuzeydoğusunda bir kasaba. Nüfusu 22 000 (1938-39) kadardır.

BİALİK, Ḥayyim Naḥman (1873 - 1934), Musevî edib ve yeni zamanların en büyük İbranî şairi. Radi (Volhınya, Güney Rusya) de doğmuş, Viyanada ölmüştür. Hancı olan babası okumuş bir adamdı. B., 6 yaşında iken ailesiyle birlikte Jitomir şehrine göç etmiş, ertesi yıl babası ölmüştür. Yoksulluk içinde büyüyen B., önce kasabanın Musevî ilkokulu (ḥeder) na, sonra Volojin'deki haham kolleji (yeşībḥāh) ne devam etmiştir. Büyüyünce Odessa'ya giderek, tanınmış edip ve filosof Aḥad Haam (Ascher Ginzberg'in takma adı)ın himayesine girmiş ve onun çıkarmakta olduğu *Haşiloaḥ* adlı dergiye şiir yazmağa başlamıştır. Musevî mistisizminden ve rasyonel talmudizmden mülhem

olarak, Doğu Avrupadaki «Yahudi mahalleleri» (ghetto) ni ve Musevî rönesansını terennüm etmiş, aynı zamanda Yahudi kıtalleri (pogrom)ni hiddetle ağıtlamıştır. İlk şöhretini, Kişinev şehri kıtalinin mersiyesi olan *'Ir ha-hariga* (Kıtal şehri; Avrupada *Massa Nemirov* adiyle tanınmıştır) [1903] adlı eseriyle kazanmıştır.

Önce Sosnowiec (Sosnovitse) te, sonra da Odessa'da dil öğretmenliği eden B., 1905 te Odessa'da arkadaşı Ravnitski ile birlikte «Morlah» adlı basım ve yayımevini kurarak 1921 e kadar idare etmiştir. O zamana kadar ölü dillerden sayılan İbrancanın dirilerek modern kültür dilleri arasına girmesinde birinci derecede önemli rol oynamıştır. B., Birinci Dünya Harbinde tamamiyle susmuş, 1921 de Berline sığınarak orada «Dvir» yayımevini canlandırmış, aynı yılda Karlovy Vary (Karlsbad) de toplanan XII. Sionist kongresinde Rusya Musevîlerini temsil etmiş, 1924 te Almanyadan ayrılarak, Filistinde yeni kurulan Tel-Aviv şehrinde yerleşmiş, 1926 da İngiltere ile Amerikayı ziyaret etmiştir.

H. N. Bialik

Umumiyetle İbranca, arasıra da Yidiş (Jiddisch = Yahudi Almancası) dilinde yazan B. in öbür başlıca eserleri şunlardır: *Megillat ha-ēş* (Ateş mesajı) [mensur şiir], *Aryeh Ba'al-guf* (Sert vücutlu Aryeh) [nesir], *Metey midbar* (Çölün ölümü), *Sefer ha-agada* (Hurafeler kitabı), *Yōm ha-şişi ha-katsar* (Kısa Cuma) ve İspanyolcadan *Don Quijote* tercümesi. Şiir külliyatı (*Kol şīrīm*), 4 cilt halinde 1926 da çıkmıştır. İbranca şiirleri 1911 de, Yidiş şiirleri 1920 de, tenkidî ve ilmî denemeleri 1925 te Almancaya, seçme yazıları da 1924 te İngilizceye tercüme edilmiştir.

BIAŁOGARD (= ak kale; Alm. Belgard), kuzeybatı Polonyanın Szczecin (Alm. Stettin) bölümünde bir şehir. Nüfusu 14 801 (1946) dir. 1945 teki Potsdam konferansından beri Polonya idaresindedir. Bundan önce Almanyanın Pomeranya bölgesi şehirlerinden biri ve idare merkezi idi. O sırada nüfusu 16 500 (1939) idi. B., çevresinin canlı bir endüstri merkezi (ağaç endüstrisi, dericilik), demiryolu kavşağı ve tarım maddeleri ticaretinin önemli bir pazar yeridir. Eski eserleri arasında Maria (Meryem) kilisesi (1310), şehir kapısı (XIV. yüzyıl) vardır.

BIAŁOWIEŻA [*byalovieja*], Polonyada Białystok'un güneydoğusunda, Bielsk ilcesinde bir köy. Çok eski ve meşhur bir ormanı vardır.

Białowieża Ormanı (Pol. Puszcha Białowieska), yüzölçümü 1290 km². Bu ormanda soyları azalmış aurochs, yani hörgüçlü sığır (Bison Bonasus), alecs geyiği (Alces alces) gibi hayvan nesillerinin korunmasına çalışılmaktadır. Çar III. Aleksandr 1889 da B. ormanında (Rus. Belovejskaya Puşça) bir av şatosu yaptırmıştır. Polonya hükümeti 1924 te bir İngiliz şirketine bu ormanın on yıllık bir işletme imtiyazını vermiştir. 800 hektarlık bir alanı da ebedî koru olarak ayrılmıştır.

BIAŁYSTOK [*byalistok*; Rus *Belostok*]: 1. Eskiden Polonyanın kuzeydoğusundaki bir idare bölümü; yüzölçümü 10 038 mil kare; nüfusu 1 643 485. B., 1944-1945 te Belostok adı altında Beyaz Rusyaya ilâve olunmuş ve U. S. S. R. tarafından Ağustos 1945 te Polonyaya geri verilen Suwałki ile beraber yeni bir idare bölümü haline getirilmiştir (yüzölçümü aşağı yukarı 11 000 mil kare, nüfusu 600 000).

2. Polonyanın kuzeydoğusunda B. yönetim bölümünün merkezi. Nüfusu 105 346 (1943). B., Narev nehrine dökülen Biała ırmağı üzerindedir. Lódz'dan sonra Polonyanın en büyük dokumacılık merkezidir. 1944-1945 yıllarında Beyaz Rusyaya ilhak edilmişti.

BIANCAVILLA [*biankavilla*], İtalyada, Sicilya adasında, Etna yanardağının güneybatı eteğinde bir şehir. Nüfusu 22 000. Çevresinde portakal ve limon bahçeleriyle bağlar vardır. 1480 de bir Arnavut kolonisi olarak kurulmuştur.

BIANCHI [*biānki*], **Giovini Aurelio** (1799-1862), İtalyan yazarı. Como'da doğmuş, Napolide ölmüştür. 1830 da Avusturya polisinin takibine uğrayınca memleketten kaçmak zorunda kalmıştır. 1841 de İtalyaya dönmüş, 1847 de de Torino'da «Opinione» adlı gazetenin müdürlüğünde bulunmuştur. Avusturyaya karşı *L'Austria in Italia* (İtalyada Avusturya) adlı saldırgan bir siyasî yazısı vardır.

BIANCHI [*biānki*], **Nicomede** (1818-1886), İtalyan tarihçisi. Reggio'da doğmuş, Torino'da ölmüştür. Nice (Nizza) lisesiyle Torino üniversitesinde tarih profesörü olmuş. 1871 de Piemonte devlet arşivi müdürlüğüne getirilmiştir. Vatansever ve liberal olan B., Modena ve Reggio geçici hükümetinin üyesi olarak, 1848 millî hareketinde büyük bir rol oynamıştır. Avusturyada başgösteren reaksiyon hareketi bütün İtalyan liberalleri gibi, onu da Piemonte'ye çekilmek zorunda bırakmıştır. Başlıca eserleri şunlardır: *Geografia storica comparata degli stati antichi dell l'Italia* (Eski İtalya devletlerinin mukayeseli tarihî coğrafyası) [1861], daha önemli olarak da *Storia della politica austriaca rispetto ai governi e ai sovrani Italiani dal 1791 al 1857* (Avusturya tarafından 1791 den 1857 ye kadar İtalyan hükümetleri ve hükümdarlarına karşı güdülen siyasetin tarihi) [1857], *Storia documentata della diplomazia europea in Italia dal 1814 al 1861* (1814 ten 1861 e kadar İtalyadaki Avrupa diplomasisinin vesikalı tarihi) [8 cilt, 1865-1872], *Storia della Monarchia Piemontese dal 1773 al 1861* (1773 ten 1861 e kadar Piemonte monarşisinin tarihi) [1877-1885]. Bunlardan başka 1832 den 1854 e kadar siyasî ve dinî mazzinizm (b. bk.) hakkında ilgi çeken bir inceleme yayımlamıştır.

BIANCHI [*biānki*], **Pietro** (1787-1849), İsviçreli mimar. Lugano'da doğmuş, Bruxelles'de ölmüştür. Eserleri arasında, Napolide, İtalyan klâsizminin başlıca anıtı olan San Francesco di Paola kilisesi anılmağa değer; kubbesi, revakı, önünde meydanı vardır.

BIANCHI [*bianki*], **Thomas Xavier [de]** (1783-1864), Fransız Türkologu. Pariste doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Türkçe, Arapça ve Farsçayı öğrendikten sonra, Pariste bilhassa Türkçe sahasında resmî tercüman (drogman) olarak çalışmış, Türkiyeye giden elçilik memurları, tüccar, seyyah ve denizciler için pratik dil kitapları hazırlamıştır. *Vocabulaire français-turc* (Fransızca-Türkçe küçük sözlük) [2 kısım, Paris 1829-31, XI + 1004 sayfa] adlı eserden sonra çıkardığı *Le guide de la conversation en français et en turc* (Fransızca ve Türkçe konuşma rehberi) [Paris

1839, 2 bas. 1850, XX + 299 + 40 + 25 sayfa], popüler olmakla beraber, en orijinal eseridir; bunda, Osmanlı Devletinin 1535 ten beri Fransaya vermiş olduğu kapitülasyonların, onunla imzaladığı barış antlaşmalarının ve 1839 Gülhane Hatt-ı Şerifi'nin tam bir metin kolleksiyonu ve bunlara dair notlar ek halinde verilmiştir.

Leksikografi sahasında verdiği öbür iki eseri hacımlı ve zamanında meşhur olmalarına rağmen, orijinal sayılamaz. Bunlardan birincisi olan ve tercüman arkadaşlarından J. D. Kieffer'le beraber yazdığı *Dictionnaire turc-français* (Türkçeden Fransızcaya sözlük) [2 cilt, Paris 1835-37, 2. bas. 1850, XXXI + 1097 + 1320 sayfa], idareye ait bazı kelimeler müstesna, Franz Mesgnien von Meninski'nin 1680-87 de Viyanada çıkan 4 ciltlik meşhur *Thesaurus linguarum orientalium*undan hulâsa edilmiştir; orijinalliği ve ilmî değeri bakımından J. Th. Zenker (2 cilt, Leipzig 1866-76), A. C. Barbier de Meynard (2 cilt, Paris 1881-86), ve J. W. Redhouse (İstanbul 1884) sözlükleriyle mukayese edilemez. Bianchi ikinci sözlüğünü, *Dictionnaire français-turc* (Fransızcadan Türkçeye sözlük) [2 cilt, Paris 1843-46, VIII + 784 + 1372 sayfa], tek başına yazmıştır; bunun aynı yılda çıkan ikinci basımında 125 sayfalık bir ek (Appendice) vardır. Bu eser, Buğdan (Moldavia) hospodarı Alexander Handjéri'nin, 1798 Fransız Akademisi sözlüğünün Türkçe-Arapça-Farsça tercümesi olup 1840-41 de Moskovada çıkan *Dictionnaire français-arabe-persan et turc* adlı 3 ciltlik eserinden hülâsa edilmiştir. Böyle olmakla beraber, Bianchi'nin bu eseri, değer bakımından, zamanında çıkmış olan öbür benzerlerinden (G. Rhasis: Petersburg 1828-29; A. Hindoghlu: Viyana 1831; N. Mallouf: İzmir 1849, v. b.) aşağı sayılamaz. Şöhreti pek de ilme dayanmıyan Bianchi, 81 yaşında iken, 1863 te, Paristeki «Yaşıyan Doğu Dilleri Okulu» (École des Langues Orientales Vivantes) nda, Türkçe profesörü L. Dubeux'nün ölümü üzerine, bu kürsüye birinci namzet gösterildiği halde, ikinci, fakat çok daha değerli namzet olan A. C. Barbier de Meynard'a yenilmiştir.

BIANCHINI [*biankini*], **Francesco** (1662-1729), İtalyan yazarı, astronomu, arkeologu. Verona'da doğmuş, Romada ölmüştür. Rahip iken takvimin ıslahı için çalışan bir komisyona kâtip seçilmiştir. Astronomide Venus gezegeni üzerinde görülen lekeler hakkında çok dikkate değer müşahedeleri vardır. Bunları 1737 de Verona'da, *Francisci Bianchini Veronensis astronomicae ac geographicae observationes* (Veronalı F. B. nin astronomi ve coğrafya ile ilgili müşahedeleri) başlığı altında yayımlamıştır. Yazılarından, çok geniş ve çeşitli bilgileri olduğu anlaşılmaktadır. Pek çok kitap ve çeşitli muhtıralar bırakmıştır.

BIANCO [*bianko*], eski Bologna gümüş akçesi. Fransız İhtilâline kadar kullanılmıştır. 12 bajocchi kıymetinde idi.

BIANCONI [*biankōni*], **Piero** (doğ. 1899), İsviçreli yazar. Minusio'da doğmuş, küçük vatanı olan Ticino kantonunun halk hayatını, halk sanatını hem ince, hem de halkça anlaşılır bir dille anlatmıştır.

BIANDRATA veya **BLANDRATA, Giorgio** (aşağı yukarı 1515-1590), İtalyan hekimi, Protestan din ıslahatçısı. Saluzzo (İtalya, Piemonte) da doğmuş, Erdel'de ölmüştür. Ekanimi Selâse doktrinini reddeden Protestan «Unitar» mezhebi (bk. UNİTARLAR) ni kabul ettiği için enkizisyon mahkemesi tarafından takibe uğramış, ilkin Cenevreye, 1558 de Lehistana, nihayet 1563 te Erdel'e sığınmış ve gittiği her yerde yeni mezhebin propagandasını yapmıştır. Erdel beyi János Zsigmond (Türk tarihinde İstefan) un hususî hekimliğne getirilen B., beyin ölümüne kadar (1571) bu vazifesinde kalmıştır.

BIARMIA: bk. BIARM'LAR.

BIARM'LAR, BJARM'LAR veya **BEORM'LAR,** IX.-XIII. yüzyıl İskandinav saga (destan) ve seyahatnamelerine göre, Beyaz Deniz kıyısı ile Aşağı Dvina bölgesinde yaşıyan bir kavim. Aynı kaynaklarda B ın oturdukları memleketin adı, Biarma, Beorma, Biarmia, Biarmaland, Bjarmalad v. b. olarak kaydedilmiştir. Vikingler (b. bk.), alışveriş veya akıncılık maksadiyle, zenginliği ile meşhur B. memleketini sık sık ziyaret etmişlerdir İskandinav hikâyelerinden, bu kavmin Lapçaya benzer bir dil konuştuğu ve Tanrıya *Jomali* (J = y) adını verdiği anlaşılıyor. Bazı bilginler, *Biarm* v. b. ismini Rus kaynaklarında bugünkü Züryenlerle Votyakların müşterek adı olarak kullanılan *Perm* (*Perm'*, *Pereṁ* v. b.) kavim adiyle birleştirerek B. la Perm'lerin bir kavim olduklarını ileri sürmüşlerdir. Biarm ve Perm kelimelerinin aynı kökten gelmesi ihtimali olmakla beraber Viking'ler devrinde Perm'lerin (veya Permlilerin) Beyaz Deniz kıyısından henüz çok uzakta oturdukları, ayrıca Tanrının adı Züryen. *Jen* (J = y), Votyak. *Inmar, Iṅmar* olduğu düşünülecek olursa, bu birleştirmenin ciddî bir esasa dayanmadığı belli olur. B., Züryen ve Votyakların değil, Karellerin ataları idiler. Bugün Karelya (Kuzey Rusya) da oturan Kareller, Vikingler zamanında, hattâ bundan sonra daha uzun müddet, Beyaz Deniz kıyısında oturmuşlar ve Tanrı adı olarak *Jomali*ye benzer bir kelime(bugün Karelce *Jumala, Jumalu, Jumal* [J = y] = Tanrı) kullanmışlardır. Karelce bugün de Lapçaya çok benzediği halde, Lapça ve Züryen-Votyakça arasında, ancak dilcilerin farkına varabileceği büyük bir ayrılık vardır.

Biarma v. b. kelimesinin menşei hakkında ortaya atılan izah denemelerinden bir tanesi kabule değer. Buna göre, bu kelime İskandinavca *berma, berema* (= kıyı, kıyı bölgesi) kelimesinden gelir; Vikingler bu kelime ile Beyaz Deniz kıyısını, *bermir* > *bearmir* > *biarmir* > *bjarmir* v. b. (= kıyı sakinleri) gibi müştaklarla ise bu sahada yaşıyan kavmi kastetmişlerdir. *Biarm* (Rus. *Perm*) adı, daha sonra, XV. yüzyıl sıralarında B. ın yerini işgal eden Züryenlere geçmiştir. Bk. PERMLİ'LER.

BIARRITZ [*biarits*] (Baskça: Miarritze), Güneybatı Fransanın Basses-Pyrénées departmanında, Biskaya körfezi kıyısında işlek bir plâj ve kış sporları şehri. Nüfusu 23 000. XIX. yüzyılda henüz küçük bir balıkçı köyü olan B., geniş ölçüde turist çekmek sayesinde dünyaca tanınmış, Fransa ve başka memleketlerden buraya gelenlerin sayısı yılda yarım milyonu geçmiştir. Ilıcaları da vardır.

BİARUM, arase (Araceae) familyasından, Akdeniz bölgesinde 11 kadar türü yetişen bir bitki cinsi.

BİAS, Yunan mitolojisinde, Amythaon ile Eidomene'-nin oğlu ve kâhin Melampos'un kardeşi. Amcası Neleus ve kardeşi Melampos ile birlikte Thessalia'dan Mesenia'ya gitmiş, arada amcasının kızı Pero'ya tutulmuştur. Neleus, Thessalialı İphikles'in ünlü sığırlarını ağırlık olarak kendisine getirirse kızını vereceğini vadetmişti. Tarlalardaki buğdayları yatırmadan geçebilecek kadar hızlı koşan ve denizi

koşarak geçebilen İphikles'in öküzlerini çalmak çok zor bir işti. Bu işi B. yerine Melampos üzerine aldı ve birçok zorluklardan sonra sürüleri getirdi. Böylece kardeşi B. in Peto ile evlenmelerini sağladı. Fakat sonra Neleus tarafından koğulan iki kardeş, Argos kıralı Proetos'un ricası üzerine onun yanına gittiler. Proetos hasta kızını iyileştiren Melampos'a mükâfat olarak ülkesinin bir kısmını, kardeşi B. a da diğer bir kısmını verdi; bir kızını Melampos, bir kızını da B. ile evlendirdi.

BİAS (aşağı yukarı M. Ö 625 - 540), «yedi Yunan hakîmi»nden biri. Babası, Priene (İonia) devlet adamı ve «hakîm»i Teutames'tir. B., âdil ve zeki hakîm tipi olarak geçmektedir. *Omnia mecum porto* (Lat. = Bütün malımı yanımda taşıyorum) sözü kendisine atfolunur.

BİAS (Biasse), Yakın Doğuda çıkan ham ipekten bir cins kumaş.

BİASİLİS, Hitit kıralı Suppiluliuma'nın oğullarından biri. Bu büyük Hitit kıralı, Kargamis (bugün Cerablus)i ele geçirince, B. i buraya kıral tâyin etmiştir. Doğrudan doğruya B. den kalma bir belgeye henüz raslanmamıştır, fakat Boğazköy arşivinde bulunan ve Mitanni devleti ile Hitit kıralı arasındaki bir antlaşmayı gösteren bir tablette Mitanni kıralı Mattivaza'ya B. ile kardeş gibi geçinmesi tavsiye edilmektedir.

BİASOLETTİA, maydanozgiller (Umbelliferae) den İtalya ve Balkanlarda yetişen bir bitki cinsi. Otsu ve uzun ömürlü olan bu bitkilerin gövdeleri yuvarlak ve koyu kahverengi bir yumrudan çıkar.

BİAT [Huk. Tar.] (Arap. = alım satım sırasında alıcı ile satıcının el tokuşmaları), bir halife makamına geçince, onun eli üzerine el komak suretiyle bağlılık yemini yapılması da, alışverişteki el tutmasına benzediği için bu yemine verilen ad. B. la İslâm devlet adamları, kendilerinin ve sair Müslümanların işlerini halife veya sultana tevdi ettikleri yolunda andiçmiş olurlardı. Hazreti Muhammed, bir iş üzerinde eshabı ile antlaşma yaptığı zaman el tutuşurdu. İslâmın ilk devirlerinde halifelere B., bu şekilde olurdu. Emevî ve Abbasî halifelerinin bazıları da antlaşmayı B. la teyidederlerdi. Bu halifeler, B. sırasında B. edenlere türlü yeminler verirlerdi. Bu yoldaki yeminler çok defa istemiyerek yapıldığı için İmâm Mâlik, bu türlü yeminlerin hükümsüz olduğuna fetva vermiş, bu yüzden B. sırasında halifelerin verdiği yeminler, Mâlikî mezhebinde muteber sayılmamağa başlanmıştı. Bu fetvadan ötürü valiler ve hâkimler, İmâm Mâlik üzerinde türlü baskılar yapmışlardı. Artık o tarihlerde B., el tutuşma şeklinde değil, sultanın eşiğine alnını sürme veya el ve eteğini öpme suretiyle yapılırdı. Gitgide B., alım satım sırasındaki musafaha mânasını kaybederek sadece sultan ve padişahlara cülûsları sırasında yapılan tâzim mânasını ifade eder olmuştur.

(Din): fıkıh ve tasavvuf terimi. Satmak anlamında Arapça *beyi* kelimesinden gelen *bey'a* sözü Türkçede *bîat* şeklinde söylenegelmiştir. Arapçada *bey*, parasını alıp birşey satmak karşılığı kullanıldığı halde *mubayaa* ve *bey'a*, Emîre itaati ifade eden ve iradeyi ona teslime delâlet eyliyen bir terim olarak kullanılır.

İslâm tarihinde ilk, ikinci ve üçüncü Akabe B. lariyle Rıdvan, yahut Şecere B. ları önemli yer tutar. Hazreti Muhammed Hicretten aşağı yukarı üç yıl önce Medinelilerden, ve Hazrec kabîlesinden altı kişiye Akabe denilen ve Medineye yakın bir yerde *Kur'an* okumuş, onlar da Müslüman olup Medineye dönünce Yahudilerin, geleceğini bildirdikleri Peygamberi görüp ona inandıklarını söylemişlerdir. Ertesi yıl Medinelilerden 12 kişi yine aynı yerde Peygamberle buluşup Tanrıya şirk koşmıyacaklarına ve hırsızlık etmiyeceklerine dair kendisine B. etmişlerdir. Bir yıl sonra üçüncü Akabe B. ında Peygambere, 70 kişi ve iki kadın, Tanrıya şirk koşmamak, Peygambere yardımda bulunmak ve düşmanlariyle savaşmak üzere B. etmişlerdir. Bu B. lar Medinelilerin Müslüman oluşunu ve sonunda Peygamberin Medineye göçmesini ve Müslümanlığın, idarî teşkilâtı olan bir din halinde yayılmasını sağlamıştır. Bey'at-üş şecere(Ağaç altındaki B.) ve bey'at - ür rıdvân, (râzîlik B. ı) ise, Mekkenin alınmasından önce, Hudeybiye denen bir kuyunun yanında ve bir ağacın altında olmuştur. Peygamber, Hicretin altıncı yılında 1400 kişi ile haccetmek üzere Medineden çıkmış, Mekke yakınlarında ihrama bürünülmüş, bu sırada Kureyş'in savaşa hazırlandığı haber alınınca Hudeybiye'ye gelinmiş, Mekkeye elçi gönderilip ancak hac için gelindiği, silâhları bile bulunmadığı bildirilmişse de, Mekkeliler, Müslümanların Mekkeye girmelerine müsaade etmemişler, hattâ ikinci defa olarak gönderilen Osmanı hapsetmişlerdir. Osmanın öldürüldüğü haberi de duyulunca Peygamber, orada bir ağaç altına oturarak, Müslümanları kendine B. etmeğe davet etmiş, onlar da gerekirse savaşacaklarına, yardımdan çekinmiyeceklerine dair Peygambere B. etmişlerdir. Bu B. tan *Kur'an*ın 48 inci sûresinin (el Fetih) onuncu âyetinde bahsedilmekte ve Peygambere B. edenlerin Tanrıya B. etmiş oldukları, Tanrının kudret elinin onların elleri üstünde olduğu, bu B. tan dönenlerin kendi nefislerine zarar verecekleri, ahdinde duranların ise tez zamanda büyük bir ecre kavuşacakları bildirilmektedir. Yine aynı sûrenin 18 inci âyetinde, Peygambere ağaç altında B. edenlerden Tanrının razı olduğu söylenmekte ve yakın zamanda bir fethe erişecekleri müjdelenmektedir (bk. ŞECERET'ÜR-RIDVÂN). Bey'at'ün-nisâ (kadınların B. ı), Hicretin sekizinci yılında, Mekkenin fethinden sonra olmuştur. *Kur'an*ın 60 ıncı sûresinin (el-Mümtehine) son âyeti olan 13 üncü âyetinden de anlaşıldığı gibi Peygamber, kendisine B. eden kadınlara, Tanrıya şirk koşmamalarını, hırsızlık ve zina etmemelerini, evlâtlarını öldürmemelerini, başkalarından peydahladıkları çocukları kocalarına nispet etmemelerini ve iyilik etmeleri emrolununca Peygambere âsi olmamalarını şart koşmuştur. Bu B. ın sözle olduğu ve Peygamberin hiçbir kadının elini tutmadığı, hadîs ve tarih kitaplarında kaydedilmektedir. Ancak su dolu bir leğene elini batırdığı, kadınların da sonradan o suya ellerini batırdıkları ve böylece B. edildiği söylenmiştir. Şîa'da bu B. lardan başka bir de Bey'at - ül - aşîre vardır. Peygamber, ilk davete başladığı sıralarda 26 ncı sûrenin (eş - Şuarâ) 26 ncı âyetiyle en yakın aşiretini davete memur olunca, Abdülmuttalib oğullarını amcası Ebu Tâlib'in evine toplayıp onlara İslâmlığı bildirmiş ve «Bu işte içinizden kim bana arka olacak?» demiş, Ali «Ben» diye atılınca da omuzunu tutup «Bu benim kardeşim ve vezirimdir» demiş, hattâ bu yüzden oradakilerin çoğu «Ebu Tâlible oğlunun itaati ve emri altına girdik» diye alay etmişlerdir. Şîa, hadîs ve tarih kitaplarında bulunan bu vakaya Bey'at-ül-aşîre adını vermiş ve mezheplerinin temeli olan imamet iddiasına delil saymıştır.

İslâm fıkhında imama, yani Müslümanlara emîr olan zata B. etmek lâzımdır ki, bu B., doğrudan doğruya itaati bildirir. Bu esas, Abbasîler devrinde Müslüman padişahla-

rın dilekleri üzerine, halife tarafından kendilerine padişahlık menşuru gönderilmesi ve bir lâkap verilmesi tarzında sembolik bir ifade almıştır. Osmanoğulları devrinde nâkib'ül-eşrâf, şeyhülislâm, vezirler ve âlimlerle devletin ilerigelenleri, tahta oturmuş olan padişahı, elini ve tahtının saçağını öpmek suretiyle ağırlarlar; bu tören B. sayılır. Sonradan yüz bir pare top atılarak B. töreninin halka bildirilmesi âdet olmuştur.

Tasavvufta, B. hakkında bir inanç, bir de erkân ve tören vardır. Sofîlerce Hazreti Muhammedin mirasçısı olan ve hakikatte bütün âlemin ruhu ve Tanrının en kâmil mazharı bulunan kutup(b. bk.)ta, yani kendisinden önceki, bu âlemden göçer göçmez yerine hemen geçen zatta o hakikat zuhur edince, Tanrı o zatı misal âlemi (b. bk.) nde bir tahta oturtur. Bu tahta oturan kutba, Tanrı ululuğunda kendilerini kaydetmiş olan en yüce meleklerden başka bütün melekler, ondan sonra yer, gök, yerdeki ve gökteki bütün varlıklar B. eder. Tasavvuf kitaplarında bu B. a ait bazı hikâyeler de nakledilmiştir.

Tören olarak tarikatlarda yapılan B. ise, müridin, Peygamber ve Tanrı adına iradesini mürşide teslim etmeyi ifade eder ki, bu suretle tarikata girmiş olan zat, sahabenin Peygambere B. ettikleri gibi Peygambere B. etmiş, onlara katılmış ve bu suretle Tanrıya B. etmiş sayılır. Tarikatlarda silsile (b. bk.) yi Tanrıya ulaştıran bu B. töreni, kısaca «el ele, el Hakka» söziyle anlatılır. B. a, tövbe etmek, pişman olmak, yaptığı suçtan vazgeçmek, yemin etmek ve söz vermek anlamlarına gelen *inabe* ve *ahd* dendiği gibi *mubayea* da denir. Hususiyle Bedevilik var, Düsûkıyye, Rufâiyye, Kaadiriyye ve Sa'diyye'de bu tören (bu maddelere bk.) vardır. Bu tarikatlarda B. töreni hemen hemen aynı gibidir.

Tevhidhane (b. bk.) de B. lı dervişler toplanır. Mürşit, mihrapta iki rekât namaz kılar, sonra rehber önde, mürşit arkada ve elleri rehberin omuzunda olarak şeyhin huzuruna gelinir. Mürşit, yanındaki makasla müridin başından birkaç tel saç keser, ki bu doğrudan doğruya Kalenderiyyenin (b. bk.) etkisiyle Ahîliğe geçtiği gibi, onlardan da başka tarikatlara, hususiyle Ahîliğin bir çeşit kolu haline gelen ve Ahîlikle yoğrulmuş olan Rufâîliğe geçmiştir. Bu saç kesme sırasında «Fetih» sûresinin 18 inci âyetinin okunduğu olur. Ondan sonra müritle mürşit, sol ayakları altlarında olarak sol dizleri üstüne otururlar, sağ ayaklarını tabanları yerde olarak dikip birbirine dayarlar, bu sırada mürşit, sağ eliyle müridin sağ elini tutar, parmaklariyle müridin parmaklarını kavrar, ancak her ikisinin başparmakları kıvrılmaz ve birbirine bitişiktir. Fakat mürşidinki biraz yukarıdadır. Bu tarz el tutmaya yed-i bey'at (B. eli) denir. Bu vaziyette mürit, sol eliyle mürşidin eteğini tutmuştur. Mürşit, B. âyetini, yani yine 48 inci sûrenin 9 uncu âyetini okur ve bu B. ın doğrudan doğruya Tanrıya olduğunu anlatır ve müridi âhirette birbirlerine şefaat etmek üzere oğulluğa ve kardeşliğe kabul ettiğini söyleyip onun da kendisini şeyhliğe ve kardeşliğe kabul edip etmediğini sorar. Bu sual ve cevap üç kere tekrarlandıktan ve Peygamberlerle melekler ve meclistekiler şahit tutulduktan sonra mürşit, müride tövbe ettirir, şeriat emirlerine uymasını, yapılmaması emredilen şeyleri yapmamasını söyler, ki buna *telkin* denir. Bundan sonra da virdini ve zikrini verir (bk. VİRT. ZİKR) ve müridin elini bırakır. Her ikisi de kendi ellerini öpüp yüzlerine sürerler ve birer fâtiha okurlar. Mürşit, gözlerini kapayıp bir müddet nefesini tutar ve bu sırada kendi mürşidine ve pîrine rabıta (b. bk.) ederek durur ve sonra müridin ağzına kuvvetle üfürür. Mürit mürşidin nefesini yutar. Bundan sonra bir müddet üstüne birşey yiyip içmemesi şarttır. Sonra mürşit kendi başına tacını giyer ve yanında bulunan arakıyeyle hırkayı müride giydirir. Tekbirler (b. bk. tekbirlemek), rabıta ve teveccüh (b. bk.) usulünü anlatır. Bu sırada tarikat silsilesini söyliyenler de vardır. Bütün bu tören yapılırken rehber, müridin sağında ve diz üstü oturur, diğer müritler bunların etrafında bir yarım daire, yahut mürşitle mürit, tevhidhanenin ortasında ve yere serili bir seccadeye oturmuşlarsa bütün bir daire meydana getirecek şekilde ayakta durur, kelime-i tevhid okurlar. Rehberin, müridi huzura götürürken dört kapı (b. bk.) ya, yani şeriat, tarikat, hakikat ve marifet ehline selâm verdiği ve bazı tarikatlarda B. sırasında müritle mürşidin üzerlerine bir şal örtüldüğü de görülür.

Kadınlarda B. verilirken, bütün tarikatlarda mürşit, kadının elini tutmaz. Bir leğenin içine su konur, mürşit ve mürit ellerini o suya batırırlar, yahut mürşit eline bir beyaz tülbent sarar. Kadının elini tutar. Havlunun bir ucunu mürşidin, öbür ucunu kadının tuttuğu da olur. Yalnız Bektaşîlerde mürşit, kadının elini tutar.

Mürşide B. eden derviş, muhiplikten bir derece yükselmiş ve asıl dervişliğe girmiş, Seyr'ü sülûk (b. bk.) e başlamış demektir. Rufâîlerde sülûkünü tamamlıyanlar, sırasiyle sancaktar, çavuş, nakîb, nakîb-ün-nükaba, şeyh ve halife (b. bk.) olabilirler. Diğer tarikatlarda da şeyhlik ve halifelik makamlarına ulaşabilirler.

BİATORELL'A, akarosporase (Acarosporaceae) familyasından 80 kadar türü bulunan bir asklı liken cinsi bitki.

BİAURİCULA: bk. İBERİS.

BİBACULUS, Marcus Furius (doğ. M. Ö. 103), Roma şairi. Caesar, Augustus v. b. kişiler aleyhinde şiddetli hicivleriyle şöhret kazanmıştır. Mensur eserlerinden *Lucubrationes* (Gecelemeler) anılmağa değer.

BİBAKKA (Bibacca), botanikte meyva bahsinde kullanılan bir terim. Beck, meyvaları, bir çiçekten meydana gelenler «Basit meyvalar», 2 veya daha fazla çiçekten meydana gelenler «Bileşik meyvalar» diye ikiye ayırır. B., iki çiçekten meydana gelmiş üzümsü bir bileşik meyvadır, meselâ hanımeli meyvası gibi.

BİBAN (Türklerce *Demirkapı*, halen Fransızlarca *Porte de Fer* veya *Défilé des Bibans* adı verilmiştir), Cezayirdeki meşhur dar geçitler. Bu boğazlar, Şetif adı verilen ve Biban dağ sıraları arasında açılmış bulunan dar vâdilerdir. Bu geçitler Dira d'Aumale'i Küçük Kabiliyanın Babor'larına birleştirir. Bu geçitler ikidir: biri, dibinde Ved Şebba'nın aktığı ve bugün Cezayirden Constantine'e uzanan yol ve demiryolunun geçtiği Bab'ül - Kebir (Büyük kapı), diğeri Ved Buktun'un akıp geçtiği Bab'üs - Sagir (Küçük kapı) dir. Bu ikincisi daha dar, iki tarafı dimdik yüksek kayalık ve 6 km uzunluğunda bir boğazdır.

Bu tehlikeli geçitler Romalılar tarafından kullanılmamıştır. Romalıların Caesarea'dan Auzia'ya uzanan yolu, Biban dağ sırasının güneyinden dolaşıyordu. Türkler, Cezayirden Constantine'e giden kolları buradan geçirmek için, civardaki kabîlelerin tarafsızlıklarını sağlıyor, buna kar-

şılık onlara para veriyorla-dı. 1839 Ekiminde Cezayir genel valisi mareşal Valée'nin 8 000 kişilik kuvveti, boğazdan geçmiş, bunu sağlamak için Fransız dostu El-Mokrani'nin delâletiyle civardaki kabîlelere gerekli baçlar daha önceden verilmişti. Bunu Tafna antlaşmasına aykırı bir hareket sayan Abdülkadir ile Fransızların arası iyice açılmıştı (bk. CEZAYİR, ATLAS DAĞLARI, ATLAS ÜLKELERİ).

BİBAN'ÜL-MÜLÛK (Biban'el-Müluk, Biban'al-Muluk, yani kırallar kapısı), Mısırda, Nil nehrinin batı kıyısında, Luksor civarında, eski Mısırlıların 18.-20. sülâleleri hükümdar mezarlarının bulunduğu yerin bugünkü Arapça adı.

BIBBIENA (veya BIBIENA), Bernardo Dovizio da (1470-1520), İtalyan kardinali ve yazarı. Bibbiena (Arezzo) da doğmuş, Romada ölmüştür. Kendi halinde bir aileden olan genç B., kardinal Giovanni de Medici'nin hizmetine girmiş, papa VI. Alexander'in ölümünden sonra da Medici ile beraber Romaya giderek II. Iulius tarafından çok mühim hizmetlerde kullanılmıştır. Kardinal Giovanni, X. Leo adiyle papa olunca, B. yı kardinalliğe yükseltmiş (1513) ve 5 yıl sonra elçi (legatus) olarak Fransaya göndermiştir. B., Romaya döndükten sonra birdenbire ölmüştür.

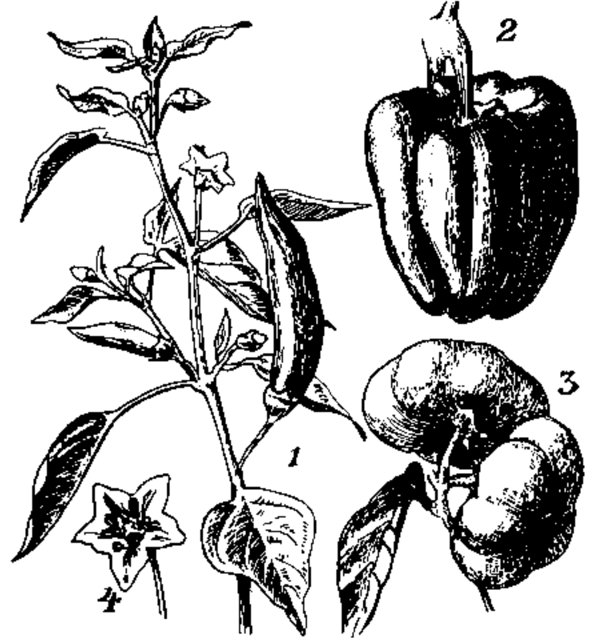
Edebiyat meraklısı, ahlâk düşüncelerinden oldukça uzak, bilgili bir adam olan B , tam mânasiyle bir Rönesans kardinalidir. X. Leo da onun edebiyat merakını uyanık tutmakta büyük bir rol oynamıştır. Kendisi, Plautus ve Terentius'u taklidederek birkaç açık saçık komedi yazmıştır. Bunlardan *La Calandria* (Calandro; has isim) [sahneye konması: Urbino 1513, bas. 1521] X. Leo'nun, Fransada da II. Henri'nin önünde oynanmış olup, İtalyan tiyatro eserlerinden en eskilerinden biridir.

BİBER, meyvaları hem taze yeşil, hem de kurutularak veya konserve halinde kullanılan bir sebze: *Capsicum annuum.* Bir çeşit kırmızı B. lerin meyvaları kurutulduktan sonra öğütülerek baharat halinde toz kırmızı B. şeklinde de kullanılır.

B. in anavatanı Amerikanın tropik bölgeleri olsa gerektir. Avrupa, Afrika ve Asyaya Amerikanın keşfinden sonra yayılmıştır. Bize de herhalde Türk ordularının Avrupaya seferleri sırasında önemli bir kültür alanı olan Macaristandan getirilmiş olsa gerektir. B. (Capsicum annuum), patlıcangiller (Solanaceae) familyasındandır. Bunu, memleketimizde baharat olarak kullanılan karabiber (Piper nigrum) le karıştırmamalıdır. Karabiber, piperase (Piperaceae) familyasından olup eski dünyanın tropik bölgelerinde yetişen ve bazan 6 metre yüksekliğe kadar varan bir bitkidir.

B. türü içerisine giren bitkiler, meyvalarının şekli, rengi, tadı ve meyva kabuğunun kalınlığı bakımlarından birbirinden epey farklıdırlar. Bailey, bu farkları dikkate alarak B. leri kiraz B. leri (= var. cerasiforme, Bailey) meyvaları külâh biçiminde olan B. ler (= var. conoides, Bailey), kırmızı salkım B. i (= var. Fasiculatum, Bailey), uzun B. ler (= var. longum, Bailey), iri B. ler (= var. grossum, Bailey) olmak üzere beş botanik grupa ayırmıştır. Bizde de B. leri meyvalarının şekillerine göre, uzun B. ler, sivri B. ler, dolmalık B. ler ve domates B. leri olmak üzere ayırırlar. Ayrıca bunlar, renklerine. acı veya tatlı oluşlarına göre de yeşil uzun B., tatlı dolmalık B. veya uzun kırmızı B. gibi adlar alırlar.

B., sıcak yerlerde iyi yetişir. Sonbaharın erken soğuklarına patlıcandan daha çok dayanır. Suyu geçiren, kumlu killi ve içerisinde yeter ölçüde humus bulunan topraklarda iyi yetişir. B. lerden iyi bir ürün alabilmek için sulama ve gübreleme şarttır. Yalnız azotlu gübrelerle gübreleme, fazla boy atmalarına sebebolur, mahsul miktarı düşer ve olgunluk gecikir. Bu yüzden % 4 nispetinde azotlu, % 12 nispetinde fosfor asidli ve % 4 nispetinde potaslı bir gübre ile gübreleme iyi sonuç verir.

BİBER
1. Sivri biber, 2. Dolmalık biber, 3. Domates biberi, 4. Çiçek

B. ler ya doğrudan doğruya tohumları tarlaya veya bahçeye ekilerek yahut da yastıklarda fideleri yetiştirildikten sonra tarla ve bahçelerdeki yerlerine şaşırtılarak yetiştirilir. Fide ile yetiştirme, her bakımdan daha elverişlidir.

B., memleketimizde oldukça geniş ölçüde sarf edilir. Yaz aylarında yeşil dolmalık B. ler, etli ve zeytinyağlı dolma yapmak için mutfaklarda fazlasiyle sarf edilir. İplere dizilerek kurutulan dolmalık B. ler, kış aylarında da kullanılır. Uzun ve sivri B. ler daha ziyade salatalarda ve en çok da turşu için kullanılır. Uzun B. ler ıskaralarda kızartılarak, ıskara etlerin yanında garnitür olarak da yenir. Kırmızı B. lerden elde olunan toz kırmızı B. ler ise pastırma yapımında, güney ve güneydoğu illerimizde türlü maksatlarla çok fazla kullanılır, aile mutfaklarında yılda bir iki çuval kırmızı B. sarf edildiği görülür. B. lere keskin baharat tadını veren Capsaicin ($C_{18}H_{28}NO_3$) adlı bir alkaloiddir. Bu alkaloid yağlı olan B. tohumlarında bulunmaz. Kırmızı B., C vitamini bakımından da zengindir.

BİBER (Piper nigrum): bk. KARABİBER.

BIBER [*bībir*], **Heinrich Ignaz Franz** [*von Bibern*] (1644-1704), Bohemyalı Alman bestecisi ve keman virtüozu. Wartenberg (Şimdi Sedmihorky; Bohemya) de doğmuş, Salzburg'da ölmüştür. 1670 e kadar Olmütz (şimdi Olomouc) piskoposunun, 1673 ten sonra da Salzburg

başpiskoposunun sarayında kemancılık etmiştir. 1680 de kilise başmuganni yardımcılığına, 1684 te de başmuganniliğe tâyin edilmiştir. 1690 da İmparator I. Leopold'dan asalet unvanı almış, daha sonraları da Bavyera sarayında hizmet görmüştür. Kilise ve oda sonatları, çok kısımlı sonatlar, keman ve şifreli bas için 8 sonat, çalgı refakatli bir dua mecmuası, iki *requiem* yazmış ve ayrıca iki de sahne eseri temsil ettirmiştir.

BIBERACH [*bịberaḫ*] (Biberach an der Riss), Almanyanın Württemberg bölgesinde, Tunanın kollarından olan Riss ırmağı üzerinde bir şehir. Nüfusu 11 600 (1939) dür. Denizden yüksekliği 532 m dir. Ortaçağdan kalma küçük bir şehir olan B. da sırma işlemeciliği, şapkacılık ileri gitmiştir. Şehirde ziraat ürünleri ticareti yapılır. Meslek okulları, birkaç müzesi ve bu arada bu şehirde doğmuş şair Wieland'ın müzesi, şehir tiyatrosu vardır. B., 1802 de Baden'e, 1806 da Württemberg'e bağlanmıştır.

BİBERON, meme çocuklarına süt, meyva veya sebze suları gibi mayi besinler vermeğe yarıyan geniş ağızlı ve üzeri taksimatlı, emzikli şişe. Şişenin ağzına kaynatılmağa elverişli kauçuk emzik geçirilmiştir. B.. kullanıldıktan sonra fırçalanır ve kaynar su ile yıkanır. Emzik de kaynatılır ve temiz bir tülbent veya gazlı bez içinde saklanılır.

BİBERŞTAYNİYA (Bibersteinia), buğdaygiller (Gramineae) den, Batı ve Orta Asyada 5 kadar türü yetişen otsu bir bitki cinsi.

BIBESCU [*bibẹsku*; Fr. *Bibesco*], Kuzey Oltenia'lı bir asîl Rumen ailesi:

1. **Gheorghe Dimitrie B.** (1804 - 1873), Eflâk (Valachia) hospodarı. Craiova uç beyliğinde doğmuş, Pariste ölmüştür. 1842 yılında millet meclisinde muhalefet şefi olan B., yazdığı bir yazı ile Al. Ghica'nın azline sebebolmuştur. 1843 yılında yaşadığı müddetçe hospodar seçilmiştir. İdaresi zamanında birçok siyasî ve içtimaî ilerlemeler görülmüştür. Çingenelerin esirlikten kurtulması ve Buğdan (Moldavia) ile gümrük birliği bu arada sayılabilir. Rusyaya bağlılığı, parlâmentonun şiddetli muhalefetiyle karşılaşmıştır. 1848 de ihtilâle karşı tedbir almıyarak yeni bir anayasa imzalamış, fakat Rus ve Türk askerî müdahelesi karşısında çekilerek Fransaya gitmiş, hayatının sonuna kadar orada kalmıştır. Evlenme dolayısiyle, aile unvanına Prens *Brancovan* adını da katmıştı.

G. D. Bibescu

2. **Barbu Dimitrie B.** (1799 - 1869), Gheorghe'nin kardeşi. Craiova'da doğmuş, Nice'te ölmüştür. Ştirbeiu veya Ştirbey adı altında Eflâk hospodar veya prensi olmuştur. 1849 dan 1856 ya kadar Eflâk'ı idare etmiştir. Pariste hukuk ve siyasî bilgiler tahsil etmiş, Al. Ghica idaresi altında maliye vekilliğinde bulunmuştur. Kiselev idaresinde yönetim kurulunun üç üyesinden biri idi. 1831 - 1837 de devlet kâtibi, eğitim vekili ve adalet vekili olmuştur. 1843 te kardeşinin rakîbi olarak Eflâk tahtına geçmek istemiştir. Kardeşinin tahta çıkması üzerine 1844 te içişleri vekilliğini kabul etmiş, 1847 de Parise gitmiş; 1849 da kardeşinin düşmesi üzerine memlekete dönmüş ve prens ilân edilmiştir. 1853 te Rusların prensliği istilâ etmesi üzerine, İstanbuldan memleketi terk etme emrini almıştır. Cuza'nın tahta çıkışından sonra Fransada yerleşmiştir.

3. **Gheorghe, Prens** (1834 - 1902), Gheorghe'nin oğlu. Bükreşte doğmuş, İstanbulda ölmüştür. Fransanın Saint-Cyr askerî okulunda okumuş, Meksika ve 1870 harblerine katılmıştır. Askerî meseleler hakkında bazı eserler yazmıştır. 1896 da Mânevî İlimler Akademisi üyeliğine seçilmiştir.

4. **Marthe Lucie Bibesco, Prenses** (doğ. 1890), Rumen asıllı kadın romancı. Fransızca yazmaktadır. Romanları parlak bir üslûpla yazılmış olup ince bir psikoloji, ekzotizm ve Rumanyaya ait tasvirlerle göze çarpmaktadır. Başlıca eserleri şunlardır: Asya seyahatlerinden mülhem *Les huits paradis* (Sekiz cennet) [1908; Akademi mükâfatı kazanmıştır], Fransadaki Rus mültecileri hayatından alınma *Le Perroquet vert* (Yeşil papağan) [1924], otobiyografik *Catherine - Paris* (1927), *Au bal avec Marcel Proust* (M. P. la baloda) [1928], *Quatre portraits* (Dört portre) [1929], *Egalité* (Eşitlik) [1935], *Images d'Epinal* (E. den hayaller) [1937], *Feuilles de calendrier* (Takvim yaprakları) [1939]. Lucile Decaux takma adını da kullanmıştır.

BİBİ, 1815 te moda olan bir çeşit küçük kadın şapkası.

Bibi

BİBİ MÜNECCİME HATUN, Hârzemşahlar ve Anadolu Selçukluları sarayında hizmet eden müneccim kadın. Nişabur'da Şâfiîler reisi olan Kemalüddin Simnanî'nin kızı ve ana tarafından da meşhur İslâm bilgini Muhammed b. Yahya (b. bk)nın torunudur. Nücum ilminde geniş bilgisi olan B., uzun müddet Sultan Celâleddin Hârzemşahın yanında hizmet etmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti ulularından Kemalüddin Kâmyâr, elçilik ile Sultan Celâleddin'in yanına geldiği zaman (1229), B. yi tanımış ve dönüşte Alâüddin Keykubad'a onu övmüştür. B., Celâleddinin ölümünden sonra (Ağustos 1231) Şama geçmiş, fakat onunla ilgilenen Alâüddin Keykubad hemen kendisini Anadoluya getirtmiştir. B., Selçuklu hizmetinde iken 1233 yılında Harputta Eyyubîlere karşı çarpışan ordunun zaferini önceden haber verdiği için Alâüddin tarafından büyük bir saygı ve itibar görmüştür. Hayatı hakkında fazla bilgi edinilememektedir. Kocası Muhammed Terceman da Selçuklu Devletinde önemli görevlerde bulunmuştur. İbn Bîbî (b. bk.) diye anılan oğlu Anadolu Selçukluları tarihinin en önemli kaynaklarından biri olan *El - Evâmir'ül - Alâiyye* adlı eseri yazmıştır.

BIBIANA (IV. yüzyıl), Romalı kız, Hıristiyan azizesi. İmparator Iulianus zamanında bütün ailesi ile birlikte idam edilmiştir (363). Halk inanışına göre sara hastalığına karşı kendisine dua edenleri korurmuş. Yortusu 2 Aralıkta kutlanır. Resimlerinde görülen alâmetleri: ağaç dalı ve kama.

BIBIẸNA (veya **BIBBIENA**), **Galli da,** İtalyan sanatkâr ailesi. Kurucusu mimar ve ressam Giovanni Maria B. (1625 - 1665) dır.

1. **Alessandro B.** (1687 - 1769), Ferdinando B. nın en büyük oğlu, mimar ve ressam. Parma'da doğmuştur. Pfalz seçmen prensinin hizmetinde mimar olarak, Mannheim'da sarayın sağ kanadını ve Jesuitler kilisesini narin Barok uslûbunda yapmıştır.

2. **Antonio B.** (1700 - 1774), Ferdinando B. nın en küçük oğlu, mimar ve ressam. Parma'da doğmuş, Milanoda ölmüştür. Bologna Siena, Pistoia, Floransa ve Viyanada tiyatro binaları, dekorlar, tiyatro süslemeleri yapmıştır.

3. **Ferdinando B.** (1657 - 1743), Bologna'da doğmuş, yine orada ölmüştür. Mantova'daki Saray Tiyatrosunu (1731), Bologna, Parma, Bercelona ve Viyanada tertibedilen büyük şenlikler için birçok tiyatro dekorları ve resimleri yapmıştır. Başlıca eserleri şunlardır: *Varie opere di prospettiva* (Çeşitli perspektiv eserleri) *L'architettura civile* (Sivil mimarî) [1711], *Direzione a'giovani studenti nel disegno dell'architettura civile* (Sivil mimarîde resim çizmede genç öğrencilere öğütler) [1731 - 32].

4. **Giuseppe B.** (1696 - 1759), Fernando B. nın ikinci oğlu, mimar ve ressam. Parma'da doğmuş, Berlinde ölmüştür. Viyanada, Pragda, Dresden'de (opera binası), Münih ve Berlinde birçok dekor, tiyatro projeleri, katafalklar yapmıştır. B. nın birçok Barok perspektivli dekor sanatı projeleri kazılarak *Architetture e prospettive* (Mimarî ve perspektivler) [Augsburg, 1740] adiyle yayımlanmıştır.

BİBİHEYBET (Batı memleketlerinde Bibi Eibat), Azerbaycanın Apşeron yarımadasında, Bakûnun 8 km kadar güneybatısında bir yer. Burası Avrupanın en eski ve zengin petrol sahalarından biridir (bk. AZERBAYCAN, BAKÛ).

BİBİKOV, Tatar asıllı bir Rus ailesinin adı. Bu aile çarlara hizmet eden birçok seçkin adamlar yetiştirmiştir.

1. **İl'ya Aleksandroviç** (1688 - 1784), mühendis olarak, başından sonuna kadar, Yedi Yıl Harbine katılmış ve Güney Rusya şehirlerini tahkim etmiştir.

2. **Aleksandr İl'iç** (1729-1774), yukarıdakinin oğlu. II. Ekaterina tarafından Pugaçev isyanını bastırmakla görevlendirilmiş, onu mağlûbederek ordusunu dağıtmış, kendisi de zaferlerinin ortasında ölmüştür.

3. **Aleksandr Aleksandroviç** (1765 - 1822), yukarıdakinin oğlu olup asker ve diplomattır. Babası Aleksandr İl'iç B. un hayatı ve hizmetleri hakkındaki hâtıralarını yazmıştır.

4. **Dmitriy Gavriloviç** (1792 - 1870), önce orduda, sonra idarede çalışmıştır. 1825 - 1835 yıllarında dış ticaret müdürü olarak çalışan B., 1837 de Çar tarafından Küçük Rusya (Ukrayna) genel valiliğine tâyin edilmiştir. Ukraynanın Ruslaştırılması işinde başarı ile çalışmış, daha sonra içişleri vekâletine getirilmiştir (1852 - 1855).

BİBİO, sinekler (Diptera) takımının bibionide (Bibionidae) familyasına bağlı bir cins. Buna bazan bahçe sineği de derler. Âdi sineklere benzer. Boyları biraz daha uzundur. Vücudu ince sık kıllarla kaplıdır. Renkleri esmer, göz ve kanatları büyüktür. Çok defa Mart ayında meydana çıktığı için halk arasında Mart sineği denir. İyi havalarda gündüzleri sürüler halinde uçarlar, sebze, meyva, ekin ve otlara konarlar. Humuslu nemli, gevşek, gübreli topraklarda toplu yaşıyan larvaları, sebze, şeker pancarı, patates, ot, bazen ekin köklerini, çürümüş bozulmuş organik maddeleri yerler. Etkileri ilkbahardan yaz ortalarına kadar sürer, larvaları ayaksızdır. Derileri sert, vücudu halkalara ayrılmış olup şekli silindire benzer. Rengi kirli gri veya kirli esmerdir. Boyu 15 mm dir. Toprağın 8 - 10 cm derinliğinde bulunur. Avrupa ve Akdeniz memleketlerinde yaşarlar. Türleri çoktur, bunlardan bahçe sineği (Bibio hortulanus) 8 mm dir, erkeği kara, dişisinin göğüs ve karnı kırmızı esmerdir. Mart sineği (Bibio Martii) parlak kara renkli ve kıllıdır. Boyu 11 - 13 mm dir. Öteki türleri *Bibio pomonae*, *Bibio Johannis* v. b. dır.

Bibio
a) Erkek, b) Dişi sinek yaprak üzerinde, c) Krizalit, d) Larva

Savaşma çaresi: Sonbaharda toprakları iyice işlemeli, larvaları zehirlemek için toprağa arsenikli kepekli yemler serpmeli yahut toprak böceklerine karşı öldürücü etkisi yüksek olan gameksan (Gammexane) ilâçları kullanılmalıdır.

BIBLIA: bk. KİTAB - I MUKADDES.

BIBLIANDER, Theodor (asıl soyadı: *Buchmann;* 1504 - 1564), İsviçreli teolog ve dilci. Bischofszell'de doğmuş, Zürich'te ölmüştür. Reform devrinde Zwingli ile birlikte savaşmış ve onun ölümünden sonra, Zürich üniversitesinde halefi olarak teoloji kürsüsünü işgal etmiştir. Fakat, Hıristiyanlığın dışında kalan paganların da tabiat kanunları kuvvetiyle Allah bilgisine erişebilecekleri fikrini müdafaa, ezelî takdir fikrini de tenkid ettiği için 1560 ta emekliliğe ayrılmıştır. İslamistik üzerinde de çalışmıştır: *Kur'an* baskısı (1543) ve *Machumetis Saracenorum Principis eiusque successorum vitae, doctrinae ac ipse Alcoran* (Arapların başı Muhammed'in ve haleflerinin hayatı, doktrinleri ve *Kur'an*ın kendisi) [Tiguri 1550].

Dilcilik sahasında, *Hebräische Grammatik* (İbranca gramer) [2 cilt, 1535] ten başka en tanınmış eseri şu başlığı taşır: *De ratione communi omnium linguarum et literarum commentarius* (Bütün dillerin ve yazıların müşterek esası hakkında mülâhazalar) [Zürich 1548]. Bu eserde B., çağdaşı olan G. Postel (*Linguarum duodecim...*, 1538) den sonra, dillerin mukayesesini yapmağa ve dil tarihini işlemeğe çalışmışsa da, o devrin benzer eserleri (C. Gesner: *Mithridates ...*, 1555; J. J Scaliger: *Diatriba...*, 1599, v. b.)nde de olduğu gibi, modern dilciliğin ilmî esaslarından epey uzakta kalmıştır.

BİBLİDASE (Biblidaceae), bitki sisteminde birkaç türü bulunan ve tipi Biblis (b. bk.) olan küçük bir bitki familyası.

BIBLIOTHÈQUE NATIONALE [*bibliotęk nasionąl*], Pariste Fransız millî kütüphanesi. Devirler boyunca, *Bibliothèque du Roi* (Kıral Kütüphanesi), *Bibliothèque Royale* (Kırallık Kütüphanesi), *Bibliothèque Impériale* (İmparatorluk Kütüphanesi) adını almış ve en son B. N. denilmiştir. Önceleri Fransa kırallarının şahsî kütüphanesi halinde iken sonraları halka ve ilim adamlarına açılarak umumî kütüphane olmuştur. Kapısı Rariste Pichelieu sokağında bulunan

kütüphane, bugün dünyanın sayılı büyük kütüphanelerinden biridir. İçinde 123 000 elyazması ile sayısı 6 000 000 u aşan kitaptan başka 3 500 000 basma resim ve harita mevkute, musiki, gravür, çeşitli sanat eseri, mektup, sikke ve madalya vardır.

Kütüphanenin büyüklüğü, ayrı bir idare şekline ihtiyaç göstermiştir. Kütüphanenin başında, bir hazine vekili bulunur. Dört bölümü vardır: 1. Basılmış kitaplar, harita ve plânlarla okuma salonu, 2. Elyazmaları, 3. Basma resimler, 4. Madalya ve eski eserler; her birinin başında bir muhafız bulunur. Kütüphane, kanunî bir tahsisatla satın aldığı kitap, gazete ve dergiler, bağışlar ve sistemli bir mübadele usuliyle elde ettiği eserlerle günden güne zenginleşmektedir.

Dört büyük bölümden her birinin halka açılmış birer çalışma salonu olup, her bölümün içindekilere ait birer de plân vardır.

Tarihçe: B. N. in ilk nüvesini Fransa krallarının şahsen topladıkları veya hediye olarak aldıkları kitaplar teşkil etmiştir. VII. - VIII. yüzyılda Büyük Karl Aachen (Aix-la-Chapelle) da bir kütüphane kurmuştur, buna müstensihlerin çalıştığı bir atelye de ilâve edilmişse de ölümünden sonra kitaplar mahvolmuş veya dağılmıştır. Daha sonra V. Charles ve I. François zamanında kütüphaneye gereken önem verilmiş ve başlıbaşına bir bina ayrılmıştır. Fontainebleau'da kurulan kütüphane IX. Charles zamanında Parise taşınmıştır. Kütüphanenin gerçek koruyucusu XIV. Louis olmuştur. Onun zamanında Vivienne sokağında bir evde bulunan kütüphaneyi Colbert, Hôtel de Nevers'e taşımıştır. Sonraki yıllarda kütüphane, birçok dukalardan ve manastırlardan bilhassa eski eserler ve yazmalar satın alarak veya aktararak gittikçe zenginleşmiştir.

XIX. yüzyıl başlarında kütüphanede yarım milyon basılmış, 80 000 de elyazması kitap vardı. I. Napoléon'un da, kütüphanenin kuruluşunda büyük bir emeği geçmiştir. İkinci imparatorluk devrinde, Mazarin sarayının bir kısmını, Hôtel de Nevers, Hôtel de Chivry ve Hôtel de Tuboeuf'ü işgal eden büyük kolleksiyonu muhafaza için yeniden binalar yapmak lüzumu duyulmuş ve mimar Labrouste Fransada yapılan ilk madenî mimarlık eserlerinden birini başarmıştır. Bundan başka Mazarin galerisinin tavanı Romanelli'nin freskleriyle süslenmiştir. Voltaire'in kalbinin oradaki heykeli içinde olduğu da söylenmektedir.

Basılmış kitaplar dairesinin en kıymetli eserleri şunlardır: Gutenberg tarafından basılmış ve ciltçisi eliyle tarihlenmiş bir *Kitab-ı Mukaddes*; François Rabelais'nin kütüphanesinde bulunmuş olup imzasını taşıyan bir *Theophrastos*; Pascal'in *Pensées* (Düşünceler) adlı eserinin ilk basımından bir yıl önceki tarihi taşıyan bir nüshası; Racine'in kitapları arasında bulunmuş, içinde büyük yazarın kendi oğlu tarafından kurşun kalemle yapılmış birkaç resmi olan bir kitap; Ortaçağ el yazısını taklideden bir üslûpta birçok süsü ve minyatürleri taşıyan deri üzerine basılmış eserler; hükümdarlara mahsus lüks eserler; Calvin tarafından yazılmış bir eser.

BİBLİS (Byblis), biblidase (Byblidaceae) familyasından Batı ve Kuzey Avustralyada 2 türü yetişen bir bitki cinsi. Hepsi de otsu bitkilerdir.

BİBLİSİZM: bk. KİTAB-I MUKADDES.

BİBLİYOFİLİ (Bibliophilie; Yun. *biblion* = kitap, *philein* = sevmek), kitap sevgisi, kitaba karşı duyulan üstün alâka. Bibliyofil, yani kitap meraklısı ve kitaba karşı üstün alâka duyan insan, kısmen mesleği ve meşgul olduğu ilim şubesi dolayısiyle, kısmen de mevzuları çalışma sahasının dışında da kalsa kıymetli, nadir, eski kitapları; cilt, baskı, kâğıt, tezyinat, resim ve saire bakımından hususî değer ve ehemmiyet taşıyan eserleri toplar. Bazan, tanınmış bir şahsiyetin vaktiyle malı olmuş, onun imzasını veya mührünü taşıyan, veya bizzat müellif tarafından imzalanmış kitaplar da bibliyofilin alâkasını çekebilir. Kendi sahasına ait eserleri toplıyan bir bilginle bibliyofil arasındaki fark, bu ikincisinin, müellif ve muhteva dolayısiyle kitabın aslında taşıdığı kıymet kadar, eserlerin yukarıda sayılan hususiyetlerine de değer vermesinde ve bu tip kitaplara malikiyetten zevk duymasındadır. Bibliyofilin vücuda getirdiği kolleksiyon, yalnız kemiyet bakımından değil, keyfiyet bakımından da değer ifade eder ve bu hususiyettir ki bibliyomanla (bk. BİBLİYOMANİ) bibliyofili birbirinden ayırdetmemize imkân verir.

Bibliyofilin topladığı kitaplar, kendisinin temayülüne ve zevkine göre değişir. Yalnız İncil'in bütün basımlarını, Gutenberg ve halefleri zamanında yani matbaacılığın ilk devresinde basılmış eserleri, yahut Yunan ve Latin klâsiklerinin asıllariyle muhtelif dillerdeki tercümelerini, veya sadece Goethe veya Shakespeare'in eserlerini ve bunların tercümelerini; bizde görüldüğü gibi divanları, yahut Türk tarihine ait bütün eserleri, veya yabancı memleketlerde yayımlanmış, Türkiyeden, Türk tarihinden, dilinden, edebiyatından, etnolojisinden bahseden kitapları veya tiyatro eserlerini toplıyan bibliyofillere raslanır. Bunlar kitabın güzel sanatlar bakımından taşıdığı değerlerden ziyade muhtevasına kıymet verirler. Bunun dışında eserin münderecatından fazla cilt, baskı, tezyinat, minyatür, resim ve inisiyal gibi dış hususiyetlerine ehemmiyet veren ve bu bakımdan «güzel kitaplar» ı, bu arada lüks basımları toplamayı zevk edinenler de görülür.

Medeniyet tarihinin hemen her safhasında fevkalâde kıymetli kolleksiyonlar vücuda getiren bibliyofillere raslanmıştır. Bunların topladıkları eserler, bilâhara millî kütüphanelerin en değerli nüve veya hazinelerini teşkil etmiştir.

Avrupada bibliyofillerin kurdukları cemiyetler (en eskisi: 1812 de Londrada kurulmuş olan *Roxburghe-Club;* Fransada: *Société des bibliophiles française;* Almanyada: *Gesellschaft der Bibliophilen*) ve çıkardıkları dergiler vardır. Hattâ bibliyofili sahasında hangi eserlerin ehemmiyetli ve kıymetli olduğunu gösteren bibliyografyalar da yayımlanmıştır. Meselâ Jacques Charles Brunet'nin *Manuel du libraire et de l'amateur de livres* (5. bas. 8 cilt, Paris, 1860-1880) adlı eseri bibliyofillere yol gösteren bir kılavuz olarak değerini hâlâ muhafaza etmektedir. Son çıkan eserler arasında, Charles Lannoye'nın *La bibliothèque idéale* (Paris 1950)i de, Fransızca için derli toplu küçük bir rehber sayılabilir.

BİBLİYOFOBİ (Bibliophobie; Yun. *biblion* = kitap, *phobein* = korkmak), kitaplardan korkma veya tiksinme hali. Bk. RUH HASTALIKLARI.

BİBLİYOGRAFYA (Fr. Bibliographie; Yun. *biblion* = kitap, *graphein* = yazmak, tarif etmek), 1. kitaplar veya bir kitap hakkında bilgi veren yazı; 2. belli bir konuda veya muhtelif konulardaki yayımların listesi. Ayrıca

bu gibi tavsif edici yazıların ve yayım listelerinin nasıl vücuda getirileceğinden bahseden bilgilerin tamamı da bu kelime ile adlandırılır.

Kitaplar hakkında bilgi veren yazılarla yayım listelerini, yani B. ları, muhtelif bakımlardan tasnif etmek gerekir:

Mahiyetleri bakımından: *Basit B. lar*, ele aldıkları eserlerin yalnız belli bir enstrüksiyona göre tertiplenmiş künyelerini ihtiva ederler (müellif, eser adı, cilt kaydı, basım kaydı, mütercim, baskı yeri ve tarihi, sayfa miktarı, forma, fiyat, seri kaydı v. b.).

Tahlilî B. lar: ele aldıkları eserlerin ayrıca muhtevaları hakkında da bilgi verirler. *Tenkidî B. lar*da ise eserlerin münderecatı ve tertipleri tenkid olunur.

Mahiyetleri bakımından B. ları bir de esas (primaire) ve kopya (secondaire) olmak üzere iki grupa ayırmak mümkündür.

Esas B. : ele alınan eserler bizzat görülmek, tetkik edilmek suretiyle meydana getirilen B. dır. Halbuki *kopya B. lar* muhtelif kaynaklardaki kitap listelerinden faydalanılarak, yani ele alınan eserler doğrudan doğruya tetkik edilmeden meydana getirilirler.

Zaman bakımından: *Tamamlanmış B. lar*, belli iki tarih arasında veya bir tarihe kadar çıkmış eserleri ele alırlar. *Periyodik B. lar* ise bir tek konuya veya belli konulara dair devamlı şekilde yayımlanan eserleri muntazam veya gayrimuntazam fâsılalarla ele alırlar. Birinci Dünya Harbi sırasında çıkarılan propaganda veya harb dergilerine ait B., tamamlanmış B. lara; *Internationale Bibliographie des Buch- und Bibliothekswesens* adiyle 1926 da yayımlanmaya başlanan ve dünyanın her tarafında bir yıl içinde kitaba, kütüphaneciliğe, kitapçılığa dair çıkarılan bütün eserleri ele alan yıllık B. periyodik B. lara örnek olarak gösterilebilir.

Tertibedilişleri bakımından: *Alfabetik B. lar*da eserler müelliflerin adlarına veya - bilhassa anonim eserler bahis konusu olduğu zaman - kitap adlarına göre tertibedilirler. *Sistematik B. lar*da eserler konularına göre gruplandırılırlar. Bun'ların en mükemmel şekli müracaat veya «baş vurma kelimeleri» ne (Schlagwort) göre vücuda getirilmiş olan B. lardır. *Kronolojik B. lar*da ele alınan eserler, bunların yayım tarihlerine veya bu eserlerde bahis konusu hâdiselerin cereyan tarihlerine göre sıralanır.

Şümulleri bakımından: B. ları önce millî ve milletlerarası B. lar diye ikiye ayırmak gerektir. *Millî B. lar* bir memleketin hudutları içinde veya aynı dili konuşan muhtelif memleketlerde yayımlanmış eserleri, *milletlerarası B. lar* belli ise. bir konuya veya muhtelif konulara dair muhtelif memleketlerde muhtelif dillerle yapılmış yayımları ele alırlar.

Yine şümulleri bakımından B. lar genel ve özel olmak üzere ikiye ayrılırlar. *Genel B. lar*, muhtelif konulara veya bütün konulara ait eserleri, *özel B. lar*da bir tek konuda veya birbirleriyle yakın ilgisi olan konularda yayımlanmış eserleri ele alırlar. Göz hastalıklarından bahseden eserlerin listesini veren, veya belli bir şahsa yahut bir coğrafî bölgeye ait kitapları ve makaleleri ihtiva eden B. lar bu ikincilere misal olarak gösterilebilir. Bunlara *ihtısas B. ları* adı da verilmektedir.

*Türkiye Bibliyografyası*nın, esas, millî, umumî, periyodik bir bibliyografya olduğu ve sistematik şekilde tertipedildiği misal olarak söylenebilir. Sistematik B. larda umumiyetle görüldüğü gibi *Türkiye bibliyografyası*nda da müellif ve kitap adlarına ait indeksler vardır.

Umumî mahiyette dünya B. ları: İnsan bilgilerinin çeşitliliği, her birini veya ayrı ayrı talî kollarını ele alan yayımların çokluğu, dünyanın her tarafında pek çok B. yayımlanmasını zaruret haline getirmiştir. Bu bakımdan *B. ların B. sı* adı verilen eserlerde bunların tasnif ve tanzimi yapılmaktadır. Aşağıdaki listede umumî mahiyette belli başlı dünya B. ları hakkında bilgi verilmiştir:

1. Dünyanın her tarafında ve bütün konularda yayımlanan eserlerin tamamını ele alan milletlerarası - umumî B. yalar. Bugün bu mahiyette bir B. hazırlanmasına teknik bakımdan imkân yoktur. Fakat XVI. yüzyılda, şartların nispeten elverişli olduğu, yani az sayıda kitap basıldığı bir zamanda Conrad Gesner böyle bir teşebbüse girişmiş ve *Bibliotheca universalis* (Zürich 1545 - 1555) adlı dört ciltlik folio boy eserini yayımlamıştır.

2. Dünyanın her tarafında ve bütün konularda yayımlanmış eserlerden bir kısmını, yalnız kıymetli, seçme eserleri ele alan B. lar: Ebert: *Allgemeines bibliographisches Lexikon* (2 cilt, Leipzig 1821 - 1830); Berunet: *Manuel du libraire et de l'amateur de livres* (5. bas., zeyilleriyle beraber 9 cilt, Paris 1860 - 1880); Graesse: *Trésor de livres rares et précieux* (zeyliyle beraber 7 cilt, Dresden 1859 - 1869).

3. Belli iki tarih arasında veya belli bir tarihe kadar yayımlanmış eserleri ele alan B. lar: *Allgemeines europäisches Bücherlexicon* (zeyilleriyle beraber 8 cilt, Leipzig 1742 - 1758); Bruxelles Bibliyografya Enstitüsü tarafından 1898 de çıkarılmaya başlanan *Bibliographia universalis*.

Büyük kütüphanelerin matbu katalogları: bu arada British Museum Kütüphanesinin *General Catalogue of Printed Books* (58 cilt). Fransız Millî Kütüphanesinin *Catalogue général des livres imprimés de la Bibliothèque National* (şimdiye kadar 178 cildi yayımlanmıştır). Amerikanın millî kütüphanesi olan Library of Congress'in *Catalog of Printed Cards* (167 cilt), Alman kütüphanelerinin toplu katalogu *Deutscher Gesamtkatalog* (14 cildi tamamlandıktan sonra İkinci Dünya Harbinin başlamasiyle bu eserin yayımlanması geri kalmıştır) milletlerarası - umumî mahiyette B. lar olarak kabul edilmektedir.

4. Millî B. lar, yani belli bir memleketin hudutları içinde veya aynı dili konuşan memleketlerde yayımlanan eserleri ele alan B. lar (bunlar periyodik, umumî karakterli, alfabetik veya sistematik şekilde tertiplenmiş B. lardır).

Millî B. ların en yenileri ve mühimleri şunlardır:

Almanyada: *Deutsche Nationalbibliographie* (1931 den itibaren), *Deutsches Bücherverzeichnis* (1911 den itibaren), *Bibliographie der Deutschen Bibliothek* (1947 den itibaren); Belçikada: *Bibliographie de Belgique* (1875 ten itibaren); Fransada: *Bibliographie de la France* (1811 den itibaren); İtalyada: *Bolletino delle publicazioni italiane* (1886 dan itibaren); İsviçrede: *Das schweizer Buch - Le livre Suisse* (1900 den itibaren); İngilterede: *The English Catalogue of Books* (1801 den itibaren), *The British National Bibliography* (1950 den itibaren); Amerikada: *The Annual American Catalogue* (1871 den itibaren); *Cumulative Book Index* (Muhtelif periyodlar).

Özel B. lar: Edebiyat, tarih, coğrafya, hukuk, felsefe, ilâhiyat, tıp, ziraat... gibi muhtelif konularda yayımların listelerini veren özel B. lar, millî, milletlerarası karakterli olabilirler. Bunların en yeni ve mükemmel liste-

leri şu eserlerde vardır: Georg Schneider: *Handbuch der Bibliographie* (4. bas., Leipzig 1930); Louise Noëlle Malclès: *Les sources du travail bibliographique* (Genève 1950). Bu iki mühim eserde B. nazariyelerine ve çeşitlerine ait en yeni bilgiler de yer almıştır.

Türkiyede B. çalışmaları: Avrupada baskı sanatı ilk eserlerini XV. yüzyılın ortalarında vermeğe başladığı halde (Gutenberg'in *Kitab-ı Mukaddesi* 1455), Türkiyede ilk matbaa ancak XVIII. yüzyılın başlarında kurulabilmiş (bk. BASIM, tarih), İbrahim Müteferrika, ayrı harflerle bastığı ilk eseri *Vankulu lûgatini* 1729 yılında tamamlıyabilmişti. Bu tarihten itibaren geçen 71 yıl içinde Türkiyede basılan eserlerin sayısının 24 ü geçmediğini ve yeni harflerin kabulü tarihi olan 1928 e kadar iki yüzyıl içinde 30 000 kadar eserin basıldığını hatırlatmak, matbaacılığın memleketimizde ne kadar ağır bir tempo ile geliştiğini ve ne kadar az mahsul verdiğini gösterir. Basılan kitapların mahdut oluşu ve bu yüzden bibliyografik eserlere ihtiyaç duyulmaması ve bilhassa B. çalışmalarına değer verilmemesi, memleketimizde bu sahada eserler yayımlanmasını geciktirmiş ve ancak yeni harflerin kabulünden ve bu suretle bol sayıda kitap yayımına başlanmasından sonra modern anlamda B. eserlerinin yayımlanması zaruret haline gelmiştir. Bununla beraber Kâtip Çelebinin, XVII. yüzyılda meydana getirdiği, 300 kadar ilmin mahiyetinden bahseden ve bu ilimlere dair yazılmış 14501 eseri tanıtan, alfabetik olarak tertiplenmiş *Keşf'üz Zünun* adlı B. sı başlıbaşına bir kıymet ifade etmektedir. Bu esere zeyil olarak muhtelif kimseler tarafından hazırlanmış B. lar da Kâtip Çelebinin eserlerini ve himmetini tamamlamışlardır. XVII. yüzyılın bu muteber ve makbul B. eserinden sonra Türkiyede B. çalışmaları — fazla kıymet ve ehemmiyet atfedilmiyecek istisnalar bir yana — Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanununun kabulüne (1934) kadar ihmale uğramış ve ancak bu tarihten itibaren muntazam ve metodlu bir millî B. olan *Türkiye Bibliyografyası* çıkarılmaya başlanmıştır. Mahiyeti itibariyle millî - umumî karakter taşıyan *Türkiye Bibliyografyası* kısa zamanda mükemmel hale gelmiş ve aylık veya üç aylık fasiküller halinde yayımına devam olunmuştur. Bu eseri hazırlamakla vazifeli bulunan ve Millî Eğitim Vekâletine bağlı olan İstanbuldaki Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğünün ilk müdürü merhum Selim Nüzhet Gerçek, Derleme Kanununun 1934 te kabul edilmiş olmasına rağmen, yeni harflerin kabulü tarihi olan 1928 den itibaren Türkiyede yayımlanmış kitapları toplamak ve bunların adlarını da *Türkiye Bibliyografyası*nın 1928 - 1938 yıllarına ait iki cildinde tesbit etmek suretiyle mühim bir hizmette bulunmuştur. Bununla beraber kendisine o zamanki Maarif Vekâleti Millî Talim ve Terbiye Dairesi tarafından hazırlanan, 1928 - 1933 yıllarında yayımlanmış kitapları kısmen içine alan B. ların da yardımı olmuştur.

Bugün Millî Eğitim Vekâletince yayımına muntazaman devam olunan *Türkiye Bibliyografyası*, Türkiyede basılan bütün kitapların, broşürlerin, harita ve atlasların, gazete ve mecmuaların ve sair matbuaların bibliyografik künyelerini taşıyan millî B. mız olarak hiç olmazsa yeni harfli eserlerin listesini tesbit etmiş bulunmaktadır. 1928 den geriye, 200 yıllık Arap harfli kitaplar devresinin yazık ki böyle bir B. sı yoktur.

*Türkiye Bibliyografyası*nın dışında, 1928 den itibaren memleketimizde muhtelif sahalarda çeşitli özel B. ların da yayımına başlanmıştır. Bunlar arasında ancak 24 sayı çıkan *Ayın Bibliyografyası* adlı periyodik eser (1942-1943), C. H. P. Halkevleri Bürosu tarafından yayımlanan, fakat ancak üç sayısı çıkarılabilen *Bibliyografya* adlı dergi (1946), Avni Candar ve Hasan Tenerin Halkevleri yayımlarına ait B. ları (1939-1944), Adnan Ötükenin *Seçme Eserler Bibliyografyası* (1946), yine Adnan Ötükenin İstanbul Üniversitesi yayımlarına ait B. sı (1941) ve bunun Türker Acaroğlunun iştirakiyle hazırlanmış II. basımı (1947), Can Oktayın Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi yayımlarına ait B. sı (1946), Türk Dil Kurumunun *Türk Dili Bibliyografyası* (1941 - 1942), Arif Müfid Manselin *Türkiyenin arkeoloji, epigrafi ve tarihî coğrafyası için bibliyografya* (1948), E. Bosch'un *Türkiyenin Antik devirdeki meskûkâtına dair bibliyografya* (1949), Halil Edhem Eldemin *İslâmî nümizmatik için bir bibliyografi tecrübesi* (1933), Akdes Nimet Kuratın *Ortazaman tarihi için kısa bir bibliyografya* (1934), Herbert Melzig'in *Atatürk bibliyografyası* (1941), Cavit Orhanın *Ziya Gökalp bibliyografyası* (1945), Şerif Hulûsi Saymanın *Fuat Köprülünün yazıları için bir bibliyografya* (1935), Adnan Ötükenin *Klâsikler bibliyografyası* (1949), Fuat Gündüzalpın *Öğretmen meslek kitapları kılavuzu* (1950) adlı eserleri memleketimizde meydana getirilmiş, muhtelif konulara ait B. lara birer misal olarak anılmağa değer. Türkiyedeki B. çalışmaları ve umumiyetle B. meseleleri hakkında Adnan Ötükenin *Bibliotekçinin elkitabı* (1947-1948) adlı iki ciltlik eserinde etraflı bilgiler vardır. Ayrıca bk. R. B. Mac Kerrow: *Introduction to Bibliography*, New York 1927; G. Schneider: *Handbuch der Bibliographie*, 4. bas., Leipzig 1930; T. Calot ve G. Thomas: *Guide pratique de Bibliographie*, Paris 1936; Th. Besterman: *World Bibliography of Bibliography*, Londra 1939 - 1940; W. Krabbe: *Bibliographie*, 5. bas. 1943.

BİBLİYOKLEPTOMANİ (Bibliocleptomanie; Yun. *biblion* = kitap, *kleptein* = çalmak, *mania* = hırs, delilik), kitap çalma marazî alışkanlığı. Çok defa ayrıca başka bir ruhî belirtisi görülmez. Bk. KLEPTOMANİ.

BİBLİYOMANİ (Bibliomanie; Yun. *biblion* = kitap, *mania* = hırs, delilik), hastalık, ihtiras veya delilik haline gelmiş kitap toplama merakı. Bibliyoman diye adlandırılan manyaklar arasında muhtelif yerlerdeki beş evini mahzenden çatı katına kadar, her dilden, her mevzudan, kıymetli veya kıymetsiz binlerce kitapla dolduran insanlar, bu merakla kitap hırsızlığı yapan ve hattâ olmıyacak bir kitap yüzünden cinayet işliyen kimseler, muhtelif zamanlarda, muhtelif memleketlerde görülmüştür.

Bibliyoman, kitapları okumak veya okutmak, veya sonra satarak kazanç elde etmek için değil, ekseriya, hiç kimsede bulunmıyacak muazzam bir yığın veya garip bir kolleksiyon meydana getirmek için toplar. Bunların arasında kitabın zatî kıymetini hesaba katmadan yalnız sayfaları kesilmemiş eserleri veya alışılmamış bir tarzda ciltlenmiş olanları, veya muhtelif konulardaki eserlerin yalnız ilk basımlarını elde etmeğe çalışanlara da raslanır. Bibliyoman, umumiyetle bütün kazancını veya servetini bu mani uğruna harcar, ve ekseriya sefalet içinde ölür.

BİBLİYOMANSİ (Bibliomancie; Yun. *biblion* = kitap, *manteia* = fal), Batı âleminde, *Kitab-ı Mukaddes* veya başka kitaplarla açılan bir cins fal (bk. FAL). Usul şudur: kitap, gelişigüzel açılır, parmak konulan veya ilk göze ilişen fıkra tefsir edilerek ona göre hareket edilir.

Yunanlılarla Romalılar, *sortes Homericae* (Homeros falı) ve *sortes Vergilianae* (Vergilius falı) adları altında Homeros ve Vergilius'un eserlerine başvurarak aynı usulü kullanmışlardır.

İslâmiyette: Sahâbelerce rivayet edilen hadîslerden, Peygamberin umumiyetle bugünkü mânada falı doğru görmediği anlaşılmakta ise de, İslâm ülkelerinde her türlü fal, bu arada bir kitap açılarak bakılan fal, çok uzun zamandan beri (Emevî hükümdarı II. el-Velîd b. Yezîd [743-744] *Kur'an* falına bakardı) bilinmektedir. Bakılan kitaplar arasında, bütün İslâm memleketlerinde en çok tanınan *Kur'an*dır. *Kur'an*dan fala bakmanın pek çeşitli usulleri vardı: açılan sayfada ilk veya başka bir yol ile bulunan bir harfin, ayrıca hazırlanmış bir cetveldeki mânasına göre, niyet edilen işin olup olmıyacağını veya sonunun iyi çıkıp çıkmıyacağını yahut siyaksız olarak yalnız çıkan kelimelere bakmakla niyetin ne olacağını anlamak gibi. Birtakım insanların belki de işi biraz karıştırmak ve mühim göstermek için uydurdukları bu usullerin saçmalığı meydandadır. Eskiden beri en çok kullanılan usul şudur: bir duadan sonra, istenilen şeye niyet edip *Kur'an*dan gelişigüzel bir sayfa açılır, yine niyete göre, sağ veya sol sayfada, ilk veya daha önce niyet edildiğine göre, kaçıncı âyet ise ona bakarak mânasından bir netice çıkarılır. Böyle bakılan falların örnekleri pek çok ise de, burada bir misal vermek için, yalnız bir tanesini söyliyelim: III. Murat, 1582 de oğlu Mehmedi sünnet ettirmek istediği zaman, *Kur'an* falına bakmış ve çıkan XXXIII, 38. âyetini tefsir ettirmek üzere devrin âlimlerine eserler yazdırtmıştır (biri Ayasofya kütüphanesi nr. 417/2). Şunu ilâve etmek lâzımdır ki, birçok din âlimleri *Kur'an*dan fal bakılmasını mutlak olarak haram görmüşlerdir.

İslâm ülkelerinde bu maksat için *Kur'an*dan sonra en çok kullanılan eser, büyük İran şairi Hâfız (ölm. aşağı yukarı 1377)ın *Divan*ıdır. Hattâ ona Lisan'el-Gayb (Gaybın, Allahın dili) ve Tercuman'el-Esrar (Sırların tercümanı) adları verilmesinin de, bakılan falların çok isabetli olmasından ilerigeldiği söylenir.

Bu *Divan*dan fala bakmak için umumiyetle kullanılan usul şudur: kısa bir duadan sonra, Hâfızın ruhuna bir fâtiha okunur, sonra:

Ey Hâfız-i Şîrâzî, her men nazar en dâzi,
Men tâlib-i yek fâl-em, tû vâkıf-i her râzî

(Ey Şirazlı Hâfız, bana bir göz at. Ben bir tek fal istiyorum, sen her sırrı bilirsin) kıt'ası veya aşağı yukarı buna benzer başka bir kıt'a okunur ve *Divan*ın rasgele bir yeri açılır. Burada, önceden verilen karara göre, sağdan ilk gazelin ilk beyti veya hepsi, veya göze çarpan ilk şiir veya son gazel, veya ikinci gazelin ilk beyti, öğrenilmek istenilen meselenin cevabıdır. Türkiyede, Hâfız *Divan*ına umumiyetle bu sade usul ile bakıldığı halde, İranda, belki de yalnız bu sade işi karışık göstermek için, eski Hâfız *Divan*larının başında *falname* adlı izahlı cetveller bulunur. Kullanılması çok karışık olan bu kare şeklindeki türlü cetvellerin, herhangi bir soruya pek çeşitli ve çoğu kere 7 beyit ile cevap verdiğinden, burada tarifine lüzum yoktur. Hâfız *Divan*ından bakılan falların çok isabetli olduğu iddia edilir (Muhammed Dârâbî, *Latîfe-i Gaybiye*, Tahran, 1304, sonunda). Hattâ Muhammed b. el-Şeyh Muhammed el-Herevî de, Hâfız'dan çıkarılan isabetli fallar hakkında, bir risale yazmıştır; 1572 den sonra ölmüş olan Kefevî Molla Hüseyin de bu konuda, *Tefe'ülât-ı Hâfız* adlı, garip hikâyelerle dolu, Türkçe bir risale kaleme almıştır. Hindistan Türk-Moğol imparatoru Cihangir (1605-1628) de kendi şahsına ait bir nüshanın kenarına fala baktığı yerleri yazmıştır.

Bu maksatla kullanılan eserlerin biri de Mevlânâ Celâleddin Ruminin (1208-1273) *Mesnevi*sidir. Bunlardan başka tanılan ve sevilen herhangi bir şairin divanından da fala bakıldığı olur. Tabiî, umumiyetle bunun ciddî telâkki edilmediğini, eğer isabetli bir fal çıkmış ise, onun alelâde tesadüf olarak kabul edilmesi lâzım geldiğini ilâve etmeğe lüzum yoktur.

BİBLO (Bibelot), maddî değeri az olan, sanatlıca işlenmiş küçük plastik süs eşyası, tek veya seri halinde yapılan küçük heykelcik. Her çağın heykel sanatında taş, ağaç, fildişi, maden, cam, seramik v.b. çok çeşitli malzeme ile işlenmiş B. larla karşılaşılır. İlk örneklerinde mezar ve tapınaklara sunak olarak konan tanrı heykelcikleri ile hediyelik süs eşyası olarak çıplak veya giyimli genç kadın ve her türlü hayvan figürleri yapılmıştır.

Genel olarak taş (çok kere mermer), ağaç, fildişi ve benzeri sert malzemeden yontarak tek eser halinde şekillendirilen B. örneklerine bütün tarih boyunca raslanır. Fakat kil, balmumu ve plastilin gibi el ile şekillendirmeye elverişli malzemeden hazırlanan modellerin ince kuma gömülerek eritilmiş madenden (çok kere tunç, pirinç gibi maden alaşımlarından veya altından, gümüşten) yapılanların daha başka bir özellikleri vardır. Bu arada tek veya çok parçalı alçı ve pişmiş kilden yapılan gözenekli kalıplara, yaş veya sulandırılmış (boza kıvamında) kilin sıvanarak preslenmesi yahut döküm yolu ile şekillendirildikten sonra bazı yerleri ayrıca düzeltilerek kurutulup özel fırınlarda pişirilmekle sertleştirilen B. lara pişmiş toprak (terrakotta), çini veya keramik (b. bk.) heykelcik denir. Bu şekilde çoğaltılarak yapılan sırsız veya sırlı keramik B. nun Yakın ve Uzak Doğuda çok eski çağlardan beri işlendiğini gösteren örnekleriyle karşılaşılır.

Yakın zamana kadar Kappadokia eserleri diye anılan, son defa Kayseri-Kültepe kazısında, kırmızı çömlekçi kili ile üzerleri hafif sarımtrak beyaz astarlı, siyah ve koyu kırmızı desenlerle işlenmiş, çok üstün bir işçilik ve ileri bir sanat anlayışiyle seri halinde yapılmış Eski Hitit devrine ait riton (ryton) şeklinde birçok hayvan figürleri ile karşılaşılır. Klâsik çağ eseri olarak üzerleri ince süzülmüş kalkerli kil ile astarlanan ve bazı yerleri hafif renklendirilen, hattâ altın yaldız ile işlenen pişmiş toprak B. lara ilk önce İtalyada Tanagra (b. bk.) civarındaki mezarlarda raslandığı için *Tanagra figürü* denir. Yine aynı çağ (M. Ö. 5-4) eseri olarak aynı teknik ile işlenmiş, Kuzeybatı Anadolu kıyısında Myrina'da bulunduğu için Myrina figürü diye anılan toprak heykelcikler, sanat ve işçilik bakımından aynı değeri taşıyan B. örnekleridir.

Çok üstün bir ustalıkla her türlü sert malzemeden B. lar meydana getiren eski Mısırlılar, silisli akçini hamuru üzerine bakır oksid ile renklendirilmiş alkalili sır çekerek malahit ve lapislazuli gibi asîl taş taklidi firuze renkli çini B. lar yapmışlardır.

Sırlı keramik B., Milâttan önce Uzak Doğuda gelişerek sanat ve işçilik bakımından Batıdaki örneklerine büyük üstünlük göstermiştir. Bakır oksidle redüklenerek pişirilen çin kırmızısı sır ve krom oksidle hafif grimsi yeşil renkli, jad taşı taklidi seladon - sert çini (b. bk.) ile işlenen çok renkli Çin B. larına raslanır. Çinde porselen yapımının tari-

1

2

3

4

5

6

7

8

. Mavi sırlı çini biblo (Eski Mısır, 21. sülâle), 2. Tanagra figürü (Yunan, M. Ö. V. - IV. yüzyıl), 3. Desti biçiminde kadın figürü (Selçuk, XII. yüzyıl), 4. Tunç biblo (Selçuk, XII. yüzyıl), 5. Yatan manda (Modern Türk keramiği, akçini), 6. Kunduz (Modern Alman porseleni), 7. Desti biçiminde horoz biblo (Modern Türk keramiği), 8. Ördek biblo (Modern Türk keramiği, sert çini).

hi kesin olarak bilinmemekle beraber M. S. VII. yüzyıl buluntuları arasında porselen işlerine raslanır. Ming devrinde (XIV. yüzyıl) büyük bir gelişme gösteren porselen B., XV. ve XVI. yüzyıllarda en olgun örneklerini vermiştir.

Alman kimyacılarından Böttger'in XVIII. yüzyıl başında Saksonya başkenti Dresden'de porselen yapmayı başarması ve bu sırrın çok kısa bir zamanda bütün Avrupaya yayılması ile, Barok ve Rokoko üslûbunda B. yapımı, Batı memleketlerinde büyük bir endüstrinin meydana gelmesine sebebolmuştur.

İslâm topluluğu içindeki bütün milletlerin sanatlarında B. yapımı, kaba softa anlayışının mânevî baskısına rağmen yer yer, devir devir, maden ve keramikten hayvan şeklinde buhurdanlık, kapkacak tutamağı v. b. gibi kullanma eşyasının yapılışına engel olamamıştır. Batı sanat anlayışına göre öğretim veren İstanbul Güzel Sanatlar Akademisinin kuruluşu, Avrupa ile her türlü kültür temaslarının gün geçtikçe artması, bizde aydın, hattâ orta halli birçok aile ocağında B. nun, resimden daha çok rağbet gören bir sanat temsilcisi olmasına yol açmıştır. Bugün turistik eşya arasında B., her milletin gelenek, giyim ve sanat özelliklerinin yayımı bakımından, üzerinde en çok durulan bir sanat koludur. Çağdaş sanat anlayışına uygun B. yapımı, bizde de eni ele alınmış bir konudur.

BİBOS, sığırların bir alt-cinsi. Bu hayvanlarda 13 sırt, 6 bel, 5 sağrı (sacrum) ve 18 - 19 kuyruk omuru vardır. Sırt omurlarının diken çıkıntıları uzunlaşarak bir nevi hörgüç meydana getirir. Bu alt-cinsin vücut şekillerine ait özellikler kesin olarak tesbit edilmemiştir. Gerçekten B. alt-cinsinde Banteng (b. bk.), Gayal (b. bk.) ve Gaur (b. bk.) sığırları bulunmakta ise de hudutları henüz münakaşalıdır. Bazıları Banteng'i B. lardan ayırmaktadırlar. Gayal ile Gaur'un durumları hakkında da fikir ayrılıkları vardır. Çünkü yabani Gayal bulunmadığı gibi, evcil Gaur da yoktur. Bu sebepten Gayal, kısmen Gaur'un evcilleştirilmiş şekli, kısmen de Gaur ile Zebu'nun mahsulü sayılmaktadır.

BIBRACTE («Kunduz şehri»), Iulius Caesar zamanında, Galliada, Aeduların tahkimli başşehri. Bugünkü Autun'ün 20 km batısında, Saône ve Loire arasında, Mont Beuvray üzerinde bulunuyordu. M. Ö. 58 de Caesar, B. yakınında Helvetleri yenmiştir. M. Ö 52 de Keltler B. de birleşerek Caesar'a karşı ayaklanmışlardır. B. halkı, Milât sıralarında, burayı terk ederek Augustodunum(Autun) a yerleşmiştir. B. nin harabeleri 1867 ile 1901 arasında yapılan kazılaıda ortaya çıkarılmıştır. Eski mâbedin yerinde şimdi küçük bir kilise vardır.

BIBULUS, Lucius Calpurnius (ölm. takr. M. Ö. 32), Roma siyaset adamı. Babası Marcus Calpurnius Bibulus, annesi Uticalı Cato'nun kızı Porciadır. M. Ö. 45 te tahsilini tamamlamak üzere Atinaya giden B., Brutus tarafına geçmiş, Philippi meydan muharebesinde (M. Ö. 42) Brutus ordusunun öncü kıtasına komuta etmiş, sonra Thasos (Taşoz) adasında Antonius'a teslim olmuştur. Antonius kendisini affetmiş, hattâ filo komutanlığına tâyin etmiş ve Octavianus'la olan tartışmalarında birkaç defa onu arabulucu olarak kullanmıştır. Nihayet B., Suriye valiliğine getirilmiş ve bu vazifesinde ölümüne kadar kalmıştır. *Vita Bruti* (Brutus'un hayatı) adında küçük bir eseri vardır.

BIBULUS, Marcus Calpurnius (ölm. M. Ö. 48), Roma devlet adamı, Uticalı Cato'nun damadı, Lucius Calpurnius Bibulus'un babası. M. Ö. 59 da konsullukta Caesar'ın ortağı idi, fakat idare işlerine karışamadığı için bütün yılı evine çekilerek geçirmiştir. Aristokrasinin temsilcisi olan B., 56 da Pompeius'un, ordu komutanlığına tâyinine mâni olmuşsa da sonra fikrini değiştirerek Pompeius tarafına geçmiş ve onun donanma komutanlığını yapmıştır. 50 de prokonsul olarak Suriye valiliğine tâyin edilmiş ve bu vazifesinde namusluluğu ile herkesin takdirini kazanmıştır.

BİCÂYE veya **BECAYE** (Fr. Bougie; eskiden: Saldae), Cezayir'in kuzeydoğu kısmındaki Kostantin (Constantine) bölümünde, *Bicaye Koyu*nun batı sahilinde bir liman ve idare bölümü. Bölüm nüfusu 513 000, şehir nüfusu da 29 000 kadardır. Çevresi bol yağış alan verimli topraklardan meydana gelmiştir. Limandan en çok maden cevherleri ihraç olunur. Yağ, yün, deri ticareti ile odun, çimento ve kimya endüstrisi de vardır.

Tarih: B. nin Müslümanlar eline geçişinden (VII. yüzyıl) sonraki tarihi hakkında fazla bilgi yoktur. B. nin yerinde bulunan eski Roma şehri Saldae hakkındaki bilgiler de pek azdır. Arap tarihçileri burada B. adını taşıyan bir Berberî kabîlesinin oturduğunu ve şehrin kışı geçirmeğe elverişli bir limanı olduğunu bildirmektedirler. B. adı, Berberî tarihinde ilk olarak, Hammadî soyu zamanında, Hilâe Araplarının saldırışına uğrıyan Kal'a sultanlarının kıyıya doğru kaçmaları sırasında önem kazanmıştır.

Hammad'ın halifelerinden el - Nasır b. Alennas, B. dağını almış (1063), burada bir şehir kurmuş ve bu şehre el - Nasıriye adını vermiştir. Fakat halk bu adı tutmamış ve şehri B. adı ile anmıştır. el - Nasır b. Alennas şehre yerleşenleri ev yapmağa mecbur tutmuş ve onlardan vergi almamıştır. Şehirden gelip geçenleri de ev yapanlara bir iki taş getirmek veya biraz para vermek suretiyle yardıma mecbur etmiş, böylece şehrin nüfusu artmıştır. Kendisi de buraya yerleşerek İnci Sarayı adlı bir saray, su yolları, rıhtım, tersane ve sur yaptırmıştır. Kendisinden sonra iktidara geçen oğlu el - Mansur da başkentini Kal'adan B. ye taşımış, bir saray, süslü ve büyük bir cami yaptırmış ve yeniden su getirtmiştir. Böylece Beni Hammad'ın başkenti olan B., gelişerek 21 mahalleye bölünen, 72 camii olan, ticareti ve zenginliği ile gezginlerin hayranlığını çeken büyük ve önemli bir şehir olmuştur. B. li bir tarihçi olan Gubrini, bu şehrin yetiştirdiği bilginlerden 104 tanesinin biyografisini yazmıştır.

B. nin gelişmesi Hammadîlerden sonra Muvahhidler zamanında da devam etmiştir. Muvahhidlerden Abdülmümin 1152 de B. yi almış ve oğlunu buraya vali yapmıştır. 1183 te Murabıtlar burasını almışlarsa da az zaman sonra B., tekrar Muvahhidlere geçmiştir. 1298 yılında Ebu Zekeriyanın doğuda ayaklanıp bağımsızlığını ilân etmesi üzerine B., Hafisiler'e geçmiştir. Ebu Zekeriya, oğlunu B. ye vali göndermiştir. Hafisi valileri B. ye Constantine'in yarısından çoğunu katarak burasını bağımsız bir devletin başkenti yapmışlardır (1309-1368). 1310-1319 yılları arasında Abdülvâdîler birkaç defa B. yi sarmışlarsa da alamamışlardır. 1347 yılında Merînîler'den Ebu Hasan şehri savaşsız almış ve Merînîler egemenliği 14 yıl sürmüştür. Daha sonra B., tekrar Hafisiler'in eline geçmiş ve Tunus sultanının oğlu buraya vali tâyin edilmiştir. B. de Constantine gibi sultanın oğulları için bir has haline gelmiştir. Birbirleriyle geçinemiyen B. ve Constantine valileri arasındaki savaşlar, XV. yüzyılda ve XVI. yüzyıl başlarında bu bölgelerin rahatını kaçırmıştır. Bu karışıklıklardan sonra B., yine de ticaretteki önemli yerini kaybetmemiştir.

B. de hüküm süren bütün sülâleler Pisa, Venedik ve Cenova şehirleri ile ticaret münasebetlerine önem vermişler ve bu yolda antlaşmalar yapmışlardır. XV. yüzyıl başlarında korsanlığın artması üzerine bu durum bozulmuş, Hıristiyan gemiciler B. korsanlarından yılmışlar ve B. ile olan ilgilerini kesmişlerdir. XVI. yüzyıl başlarında İspanyollar Kuzey Afrika kıyılarının batı bölümünü ele geçirmeye başlamışlar, bu arada B. yi de almışlardır (1509). İspanyollar şehri yağma etmişler, birçok büyük binaları ve tapınakları yıkmışlardır. 1513 yılında Oruç Reis tarafından zorlanan İspanyollar 1555 tarihinde şehri Osmanlıların komutanı ve beylerbeyi Salâh Reise teslim etmek zorunda kalmışlardır. B., iki yüz yıla yakın Türklerin elinde kalmış, 1833 yılında Fransızlara geçmiştir.

BICEPS (Pazı kası): bk. KAS.

BICESSIS [*bikęssis*], 2 decussis veya 20 as değerinde eski Roma parası.

BICÊTRE [*bisętr*], Fransada Seine bölümünde bir kasaba. Nüfusu 5 000 kadardır. Burada Richelieu tarafından kurulmuş, meşhur bir saralılar evi vardır.

BICHAT [*bişā*], **Ernest Adolphe** (1845 - 1905), Fransız fizikçisi. Lunéville'de doğmuş, Nancy'de ölmüştür. Gerek sıvılar arası potansiyel farkı, gerek aktino - elektrik hâdiseleri üzerindeki çalışmalariyle şöhret bulmuştur. Nancy'deki Kimya Enstitüsü ile Elektroteknik Enstitüsünün kurucusudur. 1893 te İlimler Akademisi muhabir üyesi olmuştur.

BICHAT[*bişā*],**Marie François Xavier**(1771-1802), Fransız anatomi ve fiziyoloji bilgini. Thoirette (Jura) de doğmuş ve Lyon'da Hôtel - Dieu'de ölmüş ve Napoléon'un emriyle profesörü Desault'nun yanına gömülmüştür. Lyon'da Hôtel - Dieu cerrahî şefi bulunan M. A. Petit'nin yanında anatomi ve cerrahîye çalışmış olan B., ihtilâl yüzünden 1793 te Parise gitmiş ve P. J. Desault'nun önce öğrencisi, sonra asistanı olmuştur. 1795 te profesörünün ölmesi üzerine, Desault'nun «Journal de Chirurgie» sini, müellifin hal tercümesiyle hâtıralarını da ekliyerek, 4 cilde tamamlamıştır. 1797 de tatbikî anatomi kursu açmış ve daha sonra cerrahîde ameliyat usulleri ve fizyoloji üzerine dersler vermeğe başlamış olan B., 1798 - 99 da *Oeuvres chirurgicales de Desault, ou tableau de sa doctrine, et de sa pratique dans le traitement des maladies externes* (Desault'nun cerrahî eserleri, veya doktrininin ve dış hastalıkların tedavisindeki pratiğinin tablosu) adlı eseri yazmıştır. Fiziyolojinin esasını o zamana kadarki metafizik düşüncelerden kurtaran, histoloji ve patolojik anatomi ilimlerinin kurucularından biri olan B , çok kısa ömrünün son altı ayında 600 otopsi yapmıştır. 1801 de yayımladığı *Anatomie générale* (Genel anatomi) adlı eserinde, çok derin ve orijinal araştırmaları vardır. *Anatomie descriptive* (Tasvirî anatomi) [1801-1803] adlı eseri talebelerinden M. F. R. Buisson ve P. J. Roux tarafından tamamlanmıştır. Ölümünden sonra birçok defalar basılmış ve diğer Avrupa dillerine çevrilmiş en mühim eseri şudur: *Recherches physiologiques sur la vie et la mort* (Hayat ve ölüm üzerinde fiziyolojik araştırmalar) [1805 - 1822].

M. F. X. BICHAT

Beyindeki araknoid kanalın adı «B. kanalı» dır; bu kanalın üçüncü ventriküle açıldığı deliğe «B. deliği» ve beyinciğin üst yüzü ile forniks arasındaki enleme fissüre «B. fissürü» denir.

Bichat kanunu: B. nın adını taşıyan biyoloji kanunu. Bu kanuna göre nebatî ve hayvanî olmak üzere iki beden sistemi vardır. Birisi vücudun kitlece gelişmesini, öbürü de çevre ile olan ilgilerini ahenkleştiren enerji değişikliklerini sağlar. Nebatî sistemin gelişmesi ne kadar fazla ise çevre ile olan münasebetler sistemi o nispette geridir.

BICHERÉE [*biş're*; Fr.], bir bichet (b. bk) lik tahılın ekilebildiği toprak parçası.

BICHET [*bişe*] (Alm. *Becher* = vazo çömlek; Yun. *bikos* = vazo kelimesinden gelmesi muhtemeldir), bir hektolitrenin 1/5 ile 2/5 i arasında değişen eski bir Fransız tahıl ölçüsü.

BİCİLE, İslâmdan önce Yemende oturan bir kabîle. Kendilerini Maad bin Adnan'a nispet eden B. nin bir kısmı İslâmlığı kabul etmiştir. Ünlü şair Cerîr, bunlardan olup, Arabistanın muhtelif yerlerine dağılmış olan kabîlesi halkını bir yere toplamak için, Peygamberden izin ve müsaade almıştır. Cerîr, Ömerin halifeliği zamanında B. kabîlesini Irakta yerleştirmiştir. B. kabîlesi, birçok şair ve kahraman yetiştirmiştir. Cemel ve Sıffin muharebelerinde bu kabîle, Halife Alinin maiyetinde bulunmuştur.

BICINIUM [*bikinium*; Lat. *bi-* = iki, *canere* = şarkı söylemek], teganni için yazılmış iki sesli musiki eseri. Bk. TRICINIUM, QUADRICINIUM.

BICKERSTAFFE [*bikırstaf*], **Isaac** (aşağı yukarı 1735-1812), İngiliz tiyatro yazarı. Gençliğinde o zaman İrlanda valisi olan Lord Chesterfield'in pajı olmuştur. 1756 ile 1771 yılları arasında çok sevilen birçok piyesler yazmıştır. En çok tanınanları şunlardır: *Love in a Village* (Bir köyde aşk) [1772] ve *The Maid of the Mill* (Değirmenci kızı) [1765]. Ahlâkî bazı suçlarından dolayı deniz subaylığından kovulmuş ve memleketten kaçmak zorunda kalmıştır. Ömrünün son kısmı sefalet içersinde geçmiş olsa gerektir. Ölüm tarihi kesin olarak bilinmiyor.

BICLINIUM [*biklinium*; Lat.: *bi-* = iki defa; Yun. *klinē* = yatak], Roma çağında: 1. Yalnız iki yatağı olan yemek odası; 2. İki davetliye mahsus yatak.

BICOL [*bikol*] veya **BIKOL:** 1. Filipinlerin Luzon adasında bir ırmak. Uzunluğu 140 km dir. San Miguel körfezine dökülür. Verimli bir vâdisi vardır.

2. **B. Yarımadası:** Filipinlerde Luzon adasının güneydoğu uzantısı. B. halkının ana yurdudur. Camarines Norte, Camarines Sur, Albay ve Sorsogon illerini içine alır. Bk. BİKOL.

BICOQUE [*bıkok*] veya **LA BICOCCA MUHAREBESİ,** 29 Nisan 1522 tarihinde Kuzey İtalyanın Lombardia ilinde, Milano ile Monza arasında bulunan La Bicocca (o zaman Fr. Bicoque) köyünde Fransızlarla İtalyanlar arasında vuku bulan çarpışma. I. François'nın generallerinden Lautrec'in komutasında bulunan Fransız

ordusu, V. Karl'ın generallerinden Prospero Colonna ile Pescaire'in kumutalarındaki askerlerin işgal ettiği Bicoque (La Bicocca) kalesi tarafından İsviçre ve Maggiore gölü bölgesiyle olan münakale yollarından tecridedilmiş bulunuyordu. Kalenin müdafaası çok kolay ve ona karşı taarruz çok güç olduğu için, Lautrec taarruza geçmeden önce kaleye yaklaşmak üzere korunma hendekleri kazdırmak istiyordu. Fakat Fransa hizmetindeki İsviçreli askerler, uzun zamandan beri ücret almadıklarından dolayı -o zamanın maliye nazırı Semblançay parasızlıktan çok müşkül duruma düşmüştü- bunlar «para, serbest bırakılma veya muharebe» istiyorlardı. Lautrec muharebe emrini verme zorunda kaldı, fakat İsviçrelilerin gerilemesine, kaçmasına mâni olamadı. Fransızlar tam bir hezimete uğradılar ve neticede Milano ilinin hemen hemen bütününü kaybettiler. Louise de Savoie'nın, İtalya askerlerine mahsus olan parayı kendisine verdirerek La Bicocca yenilgisine sebebolduğu iddia olunmuş ise de ispat edilememiştir.

BICORNE: bk. ŞAPKA.

BİCUGO, Sudan-Guinea dil ailesinin Senegal-Guinea grupundan bir dil. Bicogo veya Bicago veya Bisago da denir. Batı Afrikadaki Portekiz Ginesinde, Bijagos (Bissagos) takımadalarında konuşulur. Grup içerisindeki yakın akraba ve komşuları Bagnun, Balant, Mancak, Bola, Papel, ve Biafare dilleridir. Bk. SUDAN-GUINEA DİLLERİ, ve SENEGAL-GUINEA DİLLERİ.

BİÇARE (asıl adı: *Zâkirzade Abdullah*; ölm. 1657), Türk sofî ve şairi. İstanbulda doğmuş, yine orada ölmüştür. Üsküdarda, Karacaahmette, Miskinler tekkesi arkasındaki mezarlığa gömülmüştür. Celvetî tarikatı şeyhi Hüdaî'nin ilâhilerine besteler yapıp okuyan ve Hüdaî dergâhının zâkirbaşısı olan Şaban adlı birisinin oğludur; bu yüzden Zâkirzade diye anılmıştır. Hüdaî zamanında henüz küçük olduğundan, onun halifesi Dizdarzade Ahmet vasıtasiyle tarikata girmiştir. Atîk Ali Paşadaki Kasım Çelebi zaviyesine şeyh olmuş, Kılıç Ali Paşa camiinde, daha sonra da (1655) Fatih camiinde vâizlik etmiştir. Sadettin Nüzhet Ergun, B. divanının tek nüshasının Kayseri Ziraat Bankası Müdürü Bay Fahri Bilge'de olduğunu kaydeder (*Türk şairleri*, c. II., s. 851). *Divan*da Abdî mahlâsiyle de şiirler bulunduğuna göre, B. nin önce Abdî, sonra Biçare mahlâsını kullandığı anlaşılıyor. Şeyhînin *Vakayi'ül-fuzalâ*sında şairin ilâhi ve şiirlerinde Zâkirî mahlâsını kullandığı yazılı ise de *Divan*daki şiirlerde bu mahlâsa raslanmıyor; İsmail Hakkının *Silsilename-i Celvetî* adlı eserinde de şairin B. mahlâsını kullandığı kayıtlıdır. Buna göre, bazı mecmualarda raslanan Zâkirî mahlâslı ilâhilerin, şairin bestekâr olan babası zâkirbaşı Şabana ait olması ihtimali vardır.

B. divanındaki şiirlerin çoğu aruzla yazılmıştır; içlerinde hece vezniyle ilâhiler de vardır.

BİÇER, çayır biçme makinesi (b. bk.) ne, bazen de orak makinesi (b. bk.) çeşitlerine ve biçer-döver (b. bk.) in biçme aygıtına halk dilinde verilen ad.

BİÇER-BAĞLAR, orak makinesi. Bk. HASAT MAKİNELERİ.

Biçer-Bağlar İpi: bk. DEMET İPİ.

BİÇER-DÖVER, ekinin hasat ve harmanını aynı zamanda yapan makine. B.-D. orak makinesi (b. bk.) ile harman makinesi (b. bk.) nin birleştirilmesinden meydana gelmiştir. Tarlada yürürken ekini keser, harman aygıtına gönderir, burada sapla taneyi birbirinden ayırır, taneyi ayrıca saman, kavuz ve diğer yabancı maddelerden temizler, temizlenmiş taneyi çuvallar, veya bir depoda toplıyarak depo dolduğu zaman boşaltır. Bütün bu işler, B.-D. de aralıksız, birbiri ardınca olur. Her şeyden önce ekin hasat ve harmanında kullanılan B.-D. özel birtakım düzenlerle donatılınca ay çiçeği, soya fasulyesi, darı, çeltik ve daha birçok bitkilerin hasat ve harmanını da yapar.

Tarihçesi: B.-D. in tarihi hemen hemen orak makinesininki kadar eskidir. Gerçekten orak makinesi henüz gelişmesinin başlangıç devresindeyken ilk B.-D. Michigan buğday tarlalarında kullanılmakta idi. Bununla beraber dolaplı orak makinesi ile biçer-bağlar orak makinesi hızla mükemmelleşirken B.-D. hemen hemen 100 yıl, önemli bir gelişme gösterememiştir.

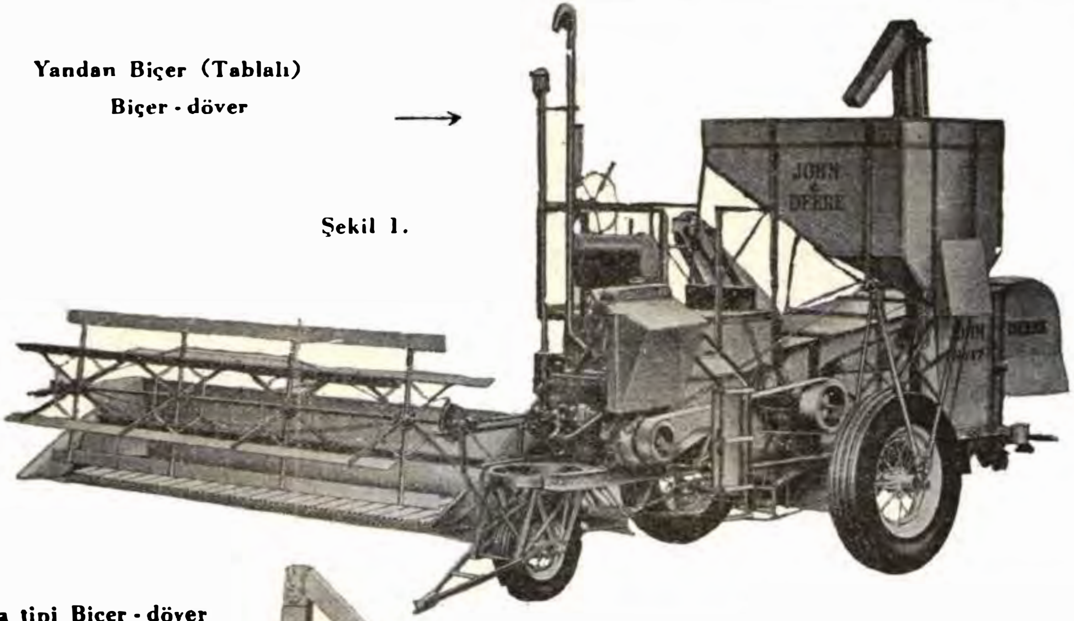
1928 yılında hem ekini biçen, hem de taneyi başaktan ayırarak saman ve kavuzlardan temizliyen bir makineye ilk ihtira beratı verilmiştir. Fakat işe yarar ilk B.-D. in Michigan'da 1836 yılında meydana getirildiği tahmin edilmektedir. Bu B.-D. in batörü (bk. HARMAN MAKİNESİ) parmaklı, kesici düzeninin iş genişliği de 15 ayak(4.58m)olup, bütün iş organlarının hareketi, tekerlekten alınıyordu. Tane, bir vantilâtörün yaptığı rüzgârla temizlenerek çuvala akıyordu. 1843 yılına kadar bu makinenin günde 10 hektar ekinin hasat ve harmanını yapabilecek bir duruma getirilmiş olmasına rağmen, pratikte karşılaşılan birçok güçlüklerden ötürü, B.-D. in hiç değilse Michigan'da kallanılamıyacağı sonucuna varılarak bu işten vazgeçilmiştir. Bunun başlıca sebeplerinden biri, tanenin pek fazla nemli olması dolayısiyle yığın halinde çabuk çürümesi, diğeri de makineyi çekmek ve işletmek için gereken kuvvetin sağlanamaması idi. Daha sonra Kaliforniya çiftçileri, Michigan'lıların henüz başlangıç halinde bıraktıkları bu işi devam ettirmişlerdir. Aynı B-D., gemi ile Güney-Amerikayı dolaşarak, Kaliforniyaya götürülmüş ve tam iş zamanına yetiştirilerek 1854 hasat mevsiminde 250 hektara yakın bir alan üzerinde buğday hasadında kullanılmıştır.

Bu memleketin geniş ekim alanları, son derece elverişli olan iklim şartları ve ayrıca çiftçilerin büyük makinelere gösterdikleri ilgi, Kaliforniyada B.-D. in zafer yolunu açmıştır. Bu elverişli şartlar sayesinde B.-D., 4-5 yıl içinde geniş ölçüde yayılmıştır. Kullanılan B.-D. ler arasında, o zamanki dolaplı orak makinelerinde olduğu gibi, beygirler tarafından arkadan itilerek iş gören tipler de vardı. Moor ve Haskell adında iki Amerikalı tarafından meydana getirildiği bildirilen bir B.-D. uzun bir tekâmülden sonra XIX. yüzyılın 90 yıllarına doğru, iş genişliği 35 ayak (10,67 m), umumî ağırlığı da 15 t olup, birçok parçaları ağaç malzemeden yapılmış bir halde idi. Çekilmesi için 30-40 beygire ihtiyaç vardı.

Buhar makinesi geliştikçe B.-D. in çekilmesi için beygir yerine buhar makinesi kullanılmağa başlanmıştır. Buhar makinesi ile çalıştırılan ilk B.-D. in 1871 den önce kullanıldığı sanılmaktadır. 1886 ya doğru ise «ekin saplarını yakan kendiyürür buhar makineli ilk B.-D. in ve gerek pulluk çekmek, gerekse B.-D leri iterek çalıştırmak üzere hem ileri, hem de geri gidebilen ilk buharlı çeki makinesi» nin meydana getirildiğinden bahsedilmektedir. Bu eski makinelerin çoğu küçük imalâthanelerde ve sipariş üzerine yapılırdı. Fabrika yapısı ilk B.-D. ler, ancak 1880 den sonra Kaliforniyada yapılmağa başlanmıştır. Bu sıralarda Amerika Birleşik Devletlerinin orta-batı bölgesinde

Yandan Biçer (Tablalı)
Biçer - döver

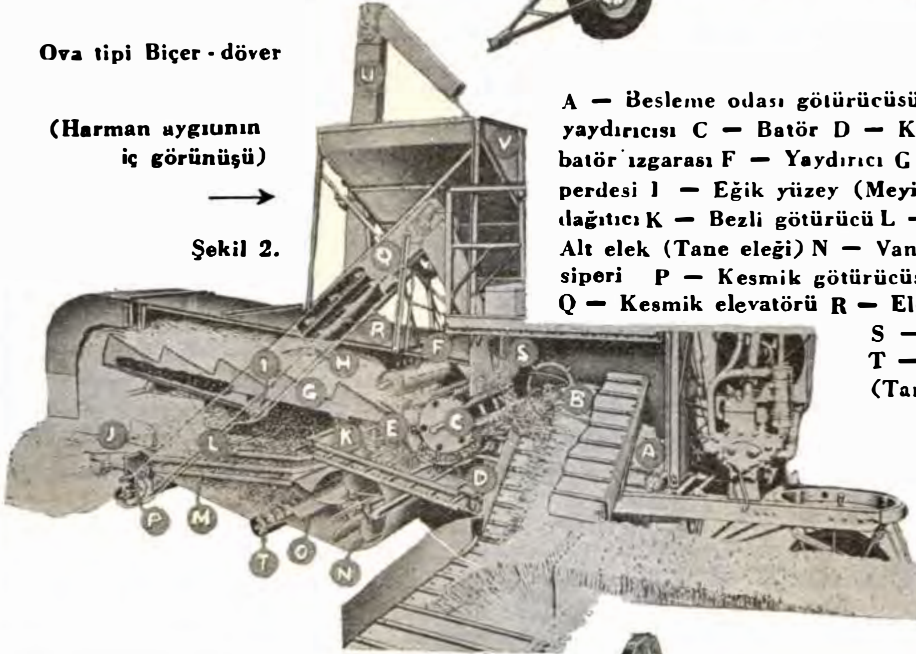
Şekil 1.

Ova tipi Biçer - döver

(Harman aygıtının
iç görünüşü)

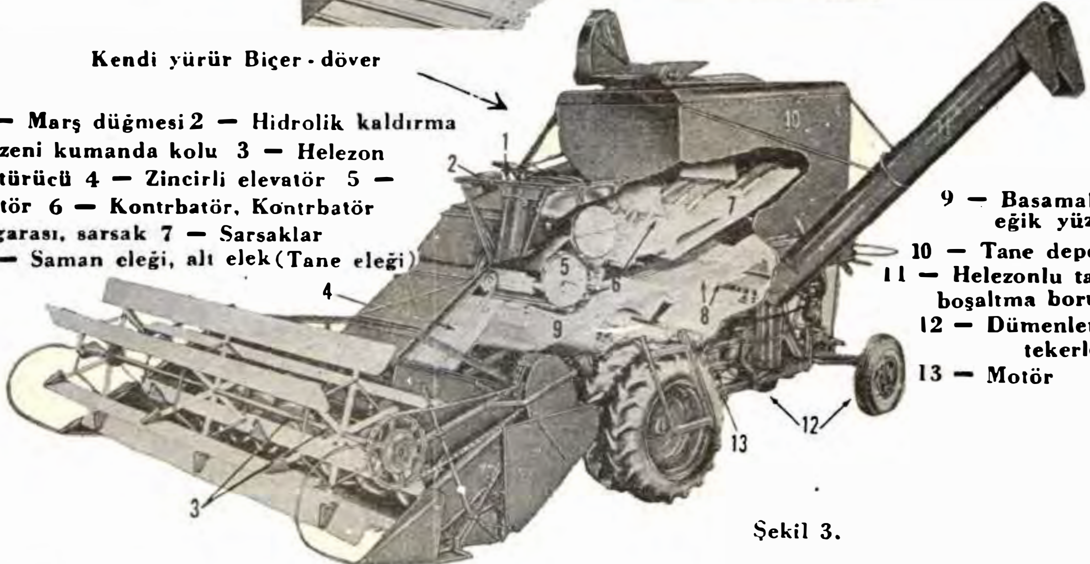
Şekil 2.

A — Besleme odası götürücüsü B — Besleme odası yaydırıcısı C — Batör D — Kontrbatör E — Kontrbatör ızgarası F — Yaydırıcı G — Sarsak H — Sarsak perdesi I — Eğik yüzey (Meyilli satıh) J — Sap dağıtıcı K — Bezli götürücü L — Saman eleği M — Alt elek (Tane eleği) N — Vantilatör O — Vantilatör siperi P — Kesmik götürücüsü (Kesmik arşimedi) Q — Kesmik elevatörü R — Elevatör eleği S — Kesmik çıkış kanalı T — Tane ötürücüsü (Tane arşimedi) U — Tane elevatörü

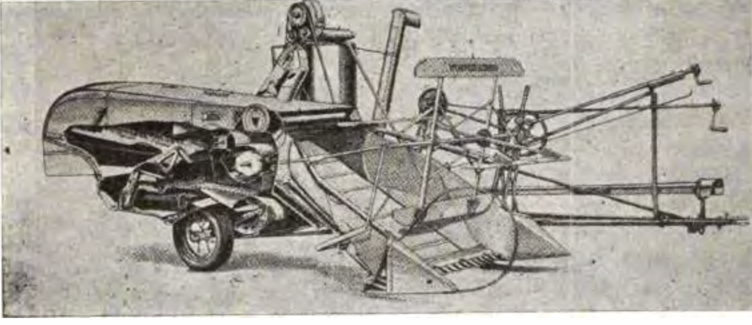
Kendi yürür Biçer - döver

1 — Marş düğmesi 2 — Hidrolik kaldırma düzeni kumanda kolu 3 — Helezon götürücü 4 — Zincirli elevatör 5 — Batör 6 — Kontrbatör, Kontrbatör ızgarası, sarsak 7 — Sarsaklar 8 — Saman eleği, alt elek (Tane eleği)

9 — Basamaklı eğik yüzey
10 — Tane deposu
11 — Helezonlu tane boşaltma borusu
12 — Dümenleme tekerleği
13 — Motör

Şekil 3.

Şekil 4
Önden biçer küçük bir Biçer - Döver

pahalılığı ve iş hayvanlarının yetersizliği Amerika Birleşik Devletlerinde B.-D. in büyük ziraat işletmelerine girmesini kolaylaştırmış ve B. - D. yapımını hızlandırmıştır. 1920 - 1930 arasında büyük işletmelerde yarı - kurak iklim bölgelerindeki hububat ziraatine elverişli büyük B. - D. lerin fazla rağbet görmesi bununla açıklanabilir. 1930 dan sonra B. - D. küçülmeğe ve daha geniş alanlara yayılmağa başlamıştır. 1935 te yalnız bir insan eliyle idare edilen ve orta büyüklükte bir traktörle işletilen modern B.-D. çıktıktan sonra B. - D. ile hasat, artık belirli bölgelere ve işletmelere mahsus bir metod olmaktan çıkmış, daha geniş alanlarda kullanılabilmiştir. Böylece B. - D., hasat ve harman işinde kullanılan iki büyük rakîbini - biçerbağlar orak makinesi ile harman makinesi - geride bırakmıştır.

biçer - bağlar orak makinesi de oldukça fazla kallanılmakta idi.

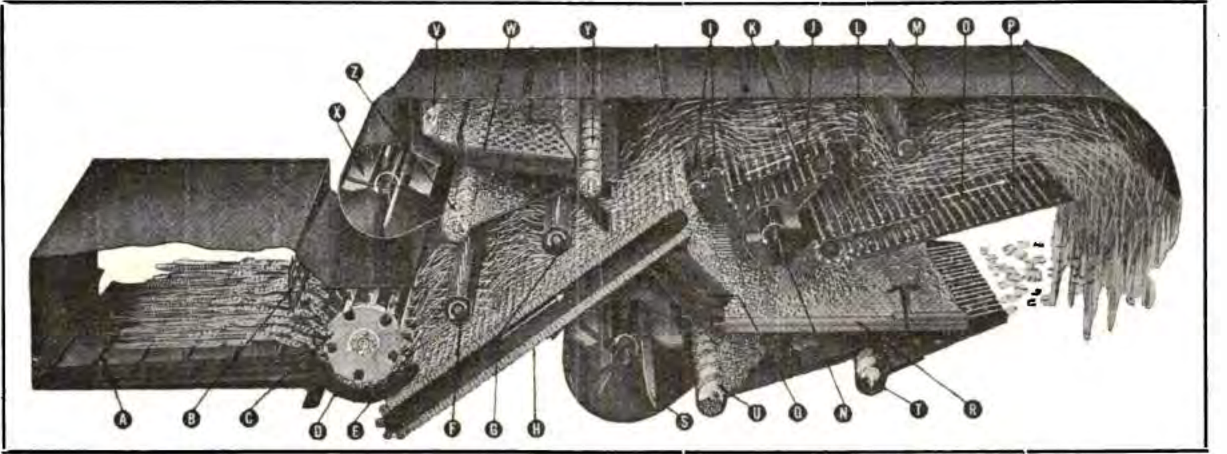
Bayır tipi ilk B. - D., 1880 yılının sonuna doğru meydana getirilmiş ve aşağı yukarı 10 yıl sonra kendi kendine ufkiliğini düzeltebilen yeni bir model yapılmıştır. İş organlarının ihtiyacına göre devamlı bir hareket sağlamak gayesiyle B. - D. üzerine bir yardımcı buhar motoru ilâve edildikten sonra, hareketi tekerlekten alan eski tipler ortadan kaybolmuştur. 1886 hasat mevsiminde Kaliforniyada 220 000 ha dan fazla bir ekim alanının B. - D. ile hasat edildiği tahmin edilmektedir. 1889 yılında bu bölgede 500 kadar B. - D. çalışırken, geçen yüzyılın sonlarına doğru Kaliforniyada ekin tarlalarının 2/3 ü bu metodla hasat edilmiştir.

1912 yıllarında gerek B. - D. in çekilmesinde, gerekse iş organlarının işletilmesinde buhar makinesinin yerini benzin motoru almağa başlamıştır. Buna rağmen Birinci Dünya Harbinden önceki yıllarda B. - D., Batı kıyı bölgesi bir yana bırakılırsa, büyük ilerlemeler gösterememiştir. Birinci Dünya Harbinden sonra hububat ekiminin gelişmesi ve fiyatların yükselmesi, aynı zamanda işçi gündeliklerinin

Son yıllarda Amerikada yapılan B. D. lerin hemen hemen 3/4 ünü 6 ayak (1,83 m) ve daha küçük olanlar teşkil etmektedir. Bu, ziraatin daha ziyade aile işletmelerine dayanmasının bir neticesi olmaktan başka, bu küçük makinelerin çeşitli bitkilerin hasat ve harmanına elverişli olduğunu göstermektedir.

B. - D., faydası anlaşıldıktan sonra ilk çıktığı Amerika Birleşik Devletlerinden Kanada, Sovyetler Birliğine ve Avrupanın diğer bazı memleketlerine de ihracedilmiş, buralarda denendikten sonra muhtelif memleketlerde mahallî şartlara uygun yeni B. - D. tipleri meydana getirilmiştir.

Kendiyürür B. - D., ilk defa 1938 yılında Amerikanın buğday tarlalarında görülmeğe başlamış ve İkinci Dünya Harbi sırasında yiyecek ihtiyacını karşılamada büyük yardımları olmuştur. B. - D. in harb içinde oynadığı rolü göstermek için Amerika Birleşik Devletleri Ticaret Bakan-

Şekil 5
Bayır tipi Biçer - Döver
(Harman aygıtının iç görünüşü)

A — Besleme odası götürücüsü B — Besleme odası dağıtıcısı C — Batör D — Kontrbatör E — Kontrbatör ızgarası F — ve G — Çivili ağaç yuvaklar (Beater'lar) H — Çıtalı bez götürücü I — Çivili yuvaklar (Picker'ler) J — Birinci çıtalı sap götürücüsü K — Eğik yüzey L — Çubuklu dönel sarsak (Rod beater) M — Çivili yuvak N — Sap vantilâtörü O — İkinci çıtalı sap götürücüsü P — Eğik yüzey Q — Sarsıntılı eğik yüzey R — Birinci temizleme eleği S — Tane vantilâtörü U — Tane götürücüsü (Tane arşimedi) V — Çapraz götürücü (Çapraz arşimed) W — İkinci temizleme elekleri X — İkinci temizleme vantilâtörü Y — Kesmik götürücüsü (Kesmik arşimedi) Z — Temiz tane götürücüsü (Temiz tane arşimedi)

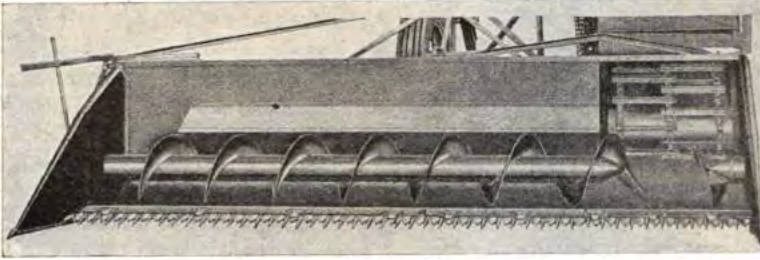
lığının bir bülteninde «Biçer - döver olmasaydı Amerikada ekmeği karne usulü ile vermekten kaçınılamazdı» denilmektedir.

Türkiyeye ilk B. - D. in, Adanada Abdi Bey çiftliği arazisini kira ile işliyen Belçikalılar tarafından 1923 yılında getirilmiş olduğu rivayet edilmektedir. Bundan sonra muhtelif tarihlerde bazı devlet işletmelerine birkaç defa B. - D. getirilmiş ise de, İkinci Dünya Harbine kadar bu büyük makineler özel iştletmelere girememiş ve memleketimizde yayılamamıştır. Ziraî Kombinalar teşkilâtı kurulduktan sonra 1938 de traktörle çekilir tipten birçok B. - D. getirilmiş ve devlet işletmelerinde faydalı bir şekilde kullanılmıştır.

Kendiyürür B. - D. memleketimize ilk olarak 1944 yılında girmiş ve 1945 hasat mevsiminde geniş ölçüde kullanılmıştır. Bugün Türkiye ziraatinde takriben 3 000 tane çeşitli B. - D. kullanılmaktadır.

Faydaları: B. - D. in başlıca faydaları şunlardır: 1) maliyeti düşürmesi, 2) iş kuvveti ihtiyacını azaltması, 3) emek verimliliğini artırması, 4) tane kaybını azaltması, 5) hasat mevsimini kısaltması.

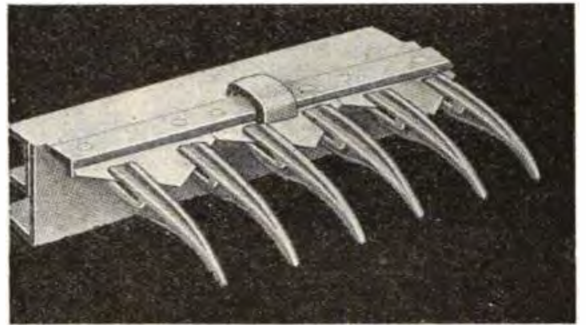
Amerikan verilerine göre bir hasat mevsiminde ha başına 13 hl tane veren 80 ha dan fazla bir alanın hasat ve harmanını yapmak ve kullanılan hasat ve harman makinelerinin sabit masraflarını da hesaba katmak şartiyle, B.- D. ile yapılan işin (beher hl tanenin) maliyetine 100 dersek, orak makinesiyle yapılan aynı miktardaki işin maliyeti 164,3, biçer - bağlar makinesinde ise bu maliyet 207,1 dir. Traktörle çekilen B. - D. de yalnız bir işçi çalıştığına göre, bu bir işçi saatte 0,5 t tane istihsal edebildiği halde, hasat ve harman el ile yapıldığı zaman bir işçiye saatte ancak 10 km yani 50 defa daha az tane düşer. B. - D. ile biçilen beher ha için 3 insan iş saatine ihtiyaç olduğu halde, aynı iş, traktörle çekilen bir biçer - bağlar ve bir harman makinesiyle yapıldığı zaman, beher ha için aşağı yukarı 16 insan iş saatine ihtiyaç vardır. Bu ise, B. - D. e nispetle 5,3 defa fazladır. B. - D. de tane kaybı diğer hasat ve harman usullerindeki kayıplardan azdır. Birçok araştırmalar, normal verimli ve temiz (otsuz) bir hububatın B. - D. ile hasadında tane kaybının % 5 i geçmediğini, hattâ bu miktarın dahi düşürülebileceğini, halbuki en basit makinelerle yapılan hasatta kayıp nispetinin % 15 e kadar yükseldiğini göstermiştir. Diğer hasat usullerinde ekinin biçme, demet bağlama veya toplama, taşıma ve harman gibi muhtelif iş safhalarından geçmesi lâzımdır. Her safhada ise bir miktar tane kaybolur. B. - D. de bütün bu ara safhalar ortadan kalkmıştır. B. -D. , kısa zamanda çok iş çıkarabildiğinden, dar bir zamana sığdırılması gereken hasat ve harman işinin doğurduğu birçok zorlukları yenmek imkânını verir. Hasat zamanında beliren işçi darlığı ve bu yüzden hasadın gecikme tehlikesi, B. - D. ile önlenebilir. Hasat ve harman mevsiminde kısa bir zaman için fazla işçi çalıştırmak zorunda kalan büyük işletmeler için bunun çok büyük önemi vardır. Bundan dolayıdır ki nüfusu az olan bölgelerde geniş hububat ziraati, ancak B. - D. le yapılabilmektedir. B. - D. , hasattan sonra yapılması gereken birçok işlere (anız bozma, sürme) hasatla beraber başlamak ve mahsulü daha erken piyasaya sürebilmek imkânını da verir.

Şekil 6
Helezon götürücü

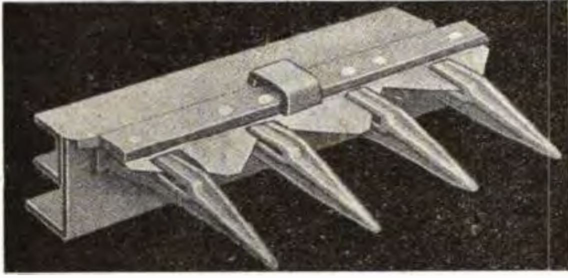
Çekinceleri: Bütün bu faydaları yanında B. - D. in bazı çekinceleri de vardır. Bugünkü B. - D. ler nemli ekinde çalışmaya uygun değildir. Nemli ekinin harmanı daha güçtür. Normal ekine nispetle nemli ekinde samana kaçan tane miktarı da fazladır. Yabani otlar ve nemli hububat sapları harman aygıtında besleyici düzeni, batörü, yaydırıcıyı ve elekleri tıkar; böylece iş organlarının karşılıklı etkilerini bozarak müşterek hareketlerinde aksaklıklara sebebolur. Nemli ekin tanesinin harmandan sonra kurutulması için ayrıca bir masrafa ihtiyaç vardır; böyle bir mahsulden yapılacak tohumluk % 5 - 10 nispetinde çimlenme kabiliyetini de kaybeder. B. - D. ile biçilmesi güç, bazen de büsbütün imkânsız olan nemli ekinler başka bir hasat metoduna ihtiyaç göstermektedir. Böyle bir ekinin hasat ve harmanı ancak iki ayrı safhada yapılabilir (bu metod aşağıda anlatılmıştır). Fakat böyle bir hasat usulünün masrafları bile, biçer - bağlar ve harman makinesine nispetle %20 25 daha azdır.

Bütün B. - D. lerin başka bir çekincesi, yabani ot tohumlarının harman aygıtından geçerek sapla beraber tekrar tarlaya atılmasıdır. Bundan başka, Türkiye gibi samanı yem olarak değerlendiren memleketlerde B. - D. in hububat sapını saman haline getirmemesi ve doğrudan doğruya tarlada dağınık bir halde bırakması da önemli bir çekince teşkil etmektedir. Bazı B. - D. lerde sapın tarlada öbek halinde bırakılması, hattâ bazılarında demet veya balya halinde bağlanması için özel düzenler düşünülmüş ise de, sapı saman haline getirememesi, Türkiyede diğer yem bitkileri ziraati gelişinceye kadar, önemli bir çekince olarak kalacaktır.

Şekil 7
2 aralıklı eğik parmaklar

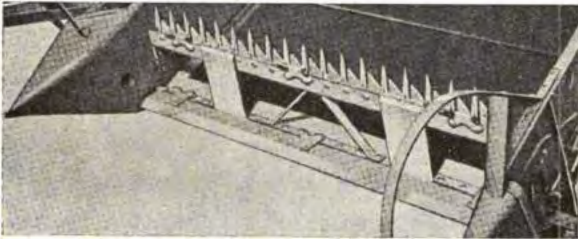
Çalışma şartları: 1) Kaide olarak B.- D., düz arazide kullanılmalıdır. Meyilli ve dalgalı arazide B. - D. in harman aygıtında ekin daima bir tarafa yığılarak iş organlarının fazla yük altında çalışmasına sebebolur, dolayısiyle tane kaybı da artacağından işin kalitesi bozulur. Yapılan denemeler 5 - 10° gibi az meyilli tarlalarda bile B. - D. in normal çalışamadığını göstermiştir. Bunun için bayır tipi denilen özel B. - D. ler meydana getirilmiştir. Fazlaca me-

Şekil 8
3 aralıklı düz parmaklar

yilli arazide yalnız bayır tipi B. - D., verimli olarak çalışabilir. 2) Hasat mevsiminde havanın nispî rutubeti %60 tan yukarı çıkmıyan, ortalama ısı derecesi 25° C den aşağı düşmiyen ve aylık yağış miktarı da 70 mm yi geçmiyen bölgelerde B. - D., tam bir başarı ile çalışabilmektedir. 3) B. - D. in başarılı iş görebilmesi için biçeceği ekinin tam olum devresine girmiş olması şarttır. Önce biçilip harmanı sonra yapılan ekin, demet veya yığın halinde olgunlaşmaya devam edebildiği halde, B. - D. de böyle bir imkân yoktur. Bunun için B. - D. ile hasadı yapılacak tarlanın her tarafında ekinin aynı derecede olgunlaşmış olması ve tane nemliliğinin % 15 i geçmemesi lâzımdır. 4) Hasat sırasında yeşil olan yabani otlar B. - D. in biçme ve harman aygıtlarının çalışmasını güçleştirdiğinden, çok otlu ekinlerde B. - D. çalışmaaz bir duruma gelebilir. Bundan dolayı B. - D. ile hasat edilecek tarlalarda yabani otların tamamiyle yok edilebilmesi için toprak sürme, tırmıklama ve ekim işlerinin özenle yapılması lâzımdır.

Tipleri: Modern B. - D. ler. çekilir (Şekil 1 ve 2) ve kendiyürür (Şekil 3) olmak üzere, iki genel tip altında toplanmaktadır. Bütün B. - D. ler diğer bir bakıma göre. önden - biçer (doğru akışlı B. - D) ve yandan - biçer (tablalı B. - D.) olmak üzere, ayrıca iki grupa ayrılmaktadır. Önden - biçer B. - D. lerde (Şekil 4) kesici düzen harman aygıtının tamamiyle önünde bulunmaktadır; kesilen saplar, hareket yönünü değiştirmeden doğruca harman aygıtına götürülür. Yandan - biçer (Şekil 1) B. - D. tiplerinde ise, kesici düzen makinenin yan tarafında (ekseriya sağ tarafında) bulunur; kesilen saplar kesici düzenin hemen arka-

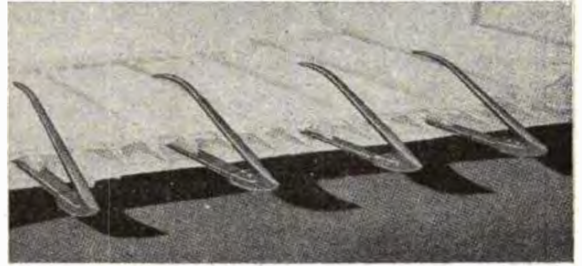
Şekil 9
Dik bıçaklı bir kesici düzen

sında bulunan genişçe bir tabla üzerindeki götürücüler vasıtasiyle makinenin hareket yönüne dikey bir yönde taşınarak bir elevatör vasıtasiyle harman aygıtının besleme odasına ulaştırıldıktan sonra, hareket yönünü 90° değiştirerek harman eylemine tabi tutulur.

B. - D. ler arazi şartlarına göre de iki tip olarak yapılmaktadır. Bu tiplerden birisi düzlük araziye mahsus «ova tipi», diğeri ise meyilli ve dalgalı arazi üzerinde de başarıyla çalışabilen «bayır tipi» dir. Bayır tipi B. - D., traktörle çekilen tablalı B. - D. in meyilli arazi üzerinde çalışabilecek şekilde değiştirilmiş şeklidir (Şekil 5). Bu tip aşağıda anlatılmıştır.

Çekilir B.: Traktör tarafından çekilir. Küçükleri aynı traktörün kuyruk milinden hareket alarak işler (Şekil: 4), büyük tiplerde ise iş organları, B. üzerine konmuş olan yardımcı bir motor tarafından işletilir (Şekil: 1). Çekilir B. D. lerin büyüklükleri küçük tiplerde 4 - 8, büyük tiplerde ise 10 - 20 ayak (3 - 6 m) arasında değişir. Bu ölçüler kesici düzenin iş genişliğini gösterir. Kesici düzen kirişinin her iki ucunda bulunan özel toplayıcılar, makinenin iş genişliğini 6 - 9 inch (15 - 23 cm) kadar artırmak imkânını verirler.

Biçme aygıtının yapılışı: Biçme aygıtında umumiyetle şu parçalar vardır: kesici düzen, dolap ve biçilen ekini harman aygıtına ulaştıran götürücü ve elevatörler. Kesici düzen, biçme aygıtının en önemli parçasıdır; dolap, götürücü ve elevatör ise yardımcı organlardır. Biçme aygıtının, profil çelik malzemeden yapılmış bir ana kiriş üzerine dayanan dik dörtgen biçiminde ayrı bir çatısı vardır. Büyükçe bir tabla (platform) teşkil eden bu çatı-

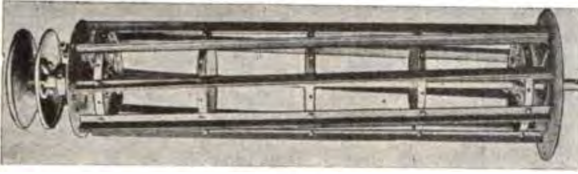

Şekil 10
Kaldırıcı parmaklar

nın ön tarafında kesici düzen bulunur (Şekil 1). Ana kirişin bir ucu tekerlek üzerine dayatılmış, öbür ucu ise oynak bir şekilde harman aygıtının çatısına bağlanmıştır. Tablanın bu kısmı, kaldırma düzenine bağlı uzun bir çubukla önden askıya alınarak, tümünün ekin durumuna göre belli sınırlar içinde indirilip kaldırılması sağlanmıştır. Bunun için biçme aygıtı, dış tekerleğinin merkezinden geçen ana kirişin uzunluk ekseni etrafında döndürülür. Tablanın arkasında bulunan *balans* ağırlıkları veya özel yaylar, biçme aygıtını her durumda denge halinde tutar.

Traktörle çekilen küçük B. - D. lerdeki biçme aygıtı, harman aygıtının tam önünde olmak üzere, arkadan öne doğru eğiktir (Şekil 4). Çatısı, harman aygıtına bağlı olarak, askıda bulunur. Traktörün kuyruk mili tarafından işletilen bu küçük B. - D. lerde, tablanın inip kalkması, traktörcünün yerinden kullanılabilen mekanik veya hidrolik bir kaldırma düzeni ile sağlandığından, ayrı bir idareciye ihtiyaç yoktur.

Yandan - biçer tiplerde tablanın arka tarafına bir rüzgâr siperi konmuştur. Bu siper, arkadan esen rüzgârın tabla üzerine düşmekte olan sapları savurup karıştırmasına, dolabın, sapı tabla üzerinden arkaya doğru aşırmasına engel olur. Tablanın iki yanında iç ve dış ayırıcılar vardır. İç ayırıcı, kesilen sapın dişli ve eksantrik mekanizmalarının üzerine dökülmesine engel olur; dış ayırıcı ise biçilen ekin şeridini ayırır. Tabla üzerindeki götürücüler, biçer - bağlar orak makinesinde (b. bk.) olduğu

Şekil 11
Kauçuk kaplamalı batör

gibi, çıtalı bir sonsuz bez (Şekil 1), veyahut galvanizli demir saçtan yapılmış bir helezon (Şekil 6) şeklindedir.

Biçme aygıtının bütün işleyici organları - kesici düzen, dolap, götürücü ve elevatör - harman aygıtından hareket alan üniversel mafsallı bir *kadran mili* vasıtasiyle çevrilen bir dişli mekanizması ile harekete getirilir. Bıçağa, dolaba ve götürücüye hareket veren dişliler, bulundukları millere friksiyon kavramalı birer emniyet düzeni vasıtasiyle bağlanırlar. Böylece, mil zorlandığı zaman dişli boşa döneceğinden, bütün bir mekanizma kırılmaktan korunmuş olur. Bu türlü emniyet düzenleri harman aygıtının muhtelif dişlilerinde de vardır.

Traktörle çekilen tablalı büyük B. - D. lerin umumî genişlikleri pek fazla olduğundan, bu makineler dar yollardan, köprü ve çiftlik kapılarından geçemezler. Bu gibi hallerde makinenin genişliğini azaltmak için, biçme aygıtı iki tekerlekli özel bir arabaya bindirilerek harman aygıtının arkasına bağlanır.

Kesici düzen: Diğer orak makinelerininkine benzer. İşleyici parçaları, parmaklı bir kiriş ve bıçaktan ibarettir. Parmaklar, 2 - 3 tanesi birleşik olarak, dövülebilen dökme demirden (temper dökümünden) yapılmaktadır. İki parmak arasındaki uzaklık normal olarak 50,8 mm dir. Kısa boylu, yatık veya birbirine karışmış olan ekinleri aşağıdan tutup kaldırabilmek için, normal aralıklı parmakların uçları, aşağı doğru büküntülüdür (Şekil 7). Bu tip parmaklar çeşitli çalışma şartlarına elverişlidir. Birçok makinelerde 76,2 mm aralıklı, daha kalın ve daha sağlam parmaklar (Şekil 8) da kullanılır. Bıçak, uzun bir lama üzerine perçinle tutturulmuş olan üçgen biçiminde birçok çelik yapraklardan meydana gelmiştir ve eksantrikten hareket alarak parmakların yarıkları içerisinde hareket eder. Harman aygıtı uzun saplı ekine göre yapılmış olmadığından, B. - D. ile ekinler ekseriya yüksekten biçilir. Bundan başka, ekinle beraber kesilen yabani otlar da harman aygıtının işini güçleştirir. Bu bakımdan B. - D. in biçme yüksekliğini tâyin ederken işletmenin samana olan ihtiyacı, en alçak başakların yerden yüksekliği ve ekinin yabani otları kesmeden biçilebilmesi göz önünde bulundurulur. Kısa boylu ekinlerde bütün bu isteklere uygun bir biçme yüksekliğinin uygulanması çok defa mümkün olmamaktadır. Başak kaybına sebebiyet vermemek maksadiyle kısa boylu ekinler alçaktan biçilir. Fakat, Soya fasulyesi v. b. gibi bitkileri mümkün olduğu kadar aşağıdan kesebilmek için B. - D. de daha sık parmaklı özel birtakım kesici düzenler de kullanılır. Habeş darısı ve buna benzer kalın saplı bazı bitkilerin harmanını dahi yapabilmek için, bazı fabrikalar, özel teçhizat olarak, dik bıçaklı bir kesici düzen (Şekil 9) yapmışlardır. B. - D. durduğu yerde çalıştırılarak yığın halinde toplanmış bulunan bu bitkilerin sapları el ile dik bıçağa verilir. Böylece yalnız başak kısmı kesilir ve harman aygıtına gider, elde kalan sap kısmı ise bir tarafa atılır. Herhangi bir kesici düzenin bazı parmaklarına ilâve olarak gösterilen kaldırıcı parmaklar (Şekil 8) da takılabilir. Bunların ödevi yatık ekini kaldırmaktır.

Şekil 12
Sap odası

Dolap: Kesici düzenin üstünde 6 kanadlı bir dolap bulunur. Dolabın ödevi, ekin saplarını yakalıyarak bıçağa doğru eğmek ve kesildikten sonra tabla üzerine yatırmaktır. Dolap daima ekinin durumuna göre ayarlanır. B. - D. de umumî tane kaybının % 75 inin biçme aygıtında olduğu düşünülürse dolap ayarının önemi kendiliğinden anlaşılır Dolapta üç türlü ayar vardır: birisi dolabın dikey olarak yukarı aşağı alınmasını, ikincisi yatay düzlem üzerinde kesici düzene göre ileri geri alınmasını, üçüncüsü de dönme hızının değiştirilmesini sağlar. Herhangi bir ekine uygun gelebilecek dolap yüksekliği aşağıdaki hesapla bulunur:

$$C = H + \frac{D}{2} - (h + 30)$$

Burada: C — bıçaktan dolabın eksenine kadar olan yükseklik (cm), H — ekinin ortalama yüksekliği (cm), D — dolabın çapı (cm), h — anız yüksekliği (biçme yüksekliği), 30 — dolap kanadının değme noktasından başağa kadar olan uzaklık (cm) tır.

Dik ekinlerde dolabın ekseni kesici düzenin 5 - 6 cm ilerisinde bulunmalı, yatık ekinlerde ise daha ileri alınmalıdır. Dolabın dakikadaki devir sayısı ekinin durumuna göre değiştirilmelidir. Makinenin ilerleme hızı V km/saat ve dolabın çapı da D m olursa, dolabın dakikadaki n devir sayısı:

Sık ve dökülme tehlikesi olan ekinlerde

$$n = \frac{8\,V}{D},$$

Orta derecede sık olan ekinlerde

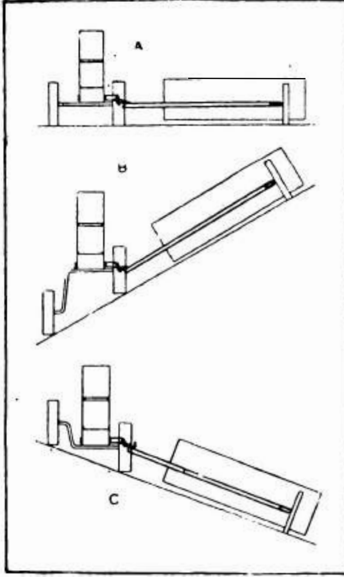
$$n = \frac{9\,V}{D},$$

Seyrek ekinlerde ve hızlı (3 üncü viteste) çalışmada da

$$n = \frac{10\,V}{D} \text{ olmalıdır.}$$

Dolabın dönme hızı, hareket veren zincir dişlisinin yerine diş sayısı değişik olan başka bir dişli takılır.

Harman aygıtının yapılışı: B. - D. de harman aygıtının gövde kısmı çelik malzemeden yapılır. Çelik iskelet çatısı, umumiyetle iki ana tekerlekle bir ön dümenleme tekerleği üzerine, ağırlığının çoğu ana tekerleklere binecek şekilde, oturtulur. Modern B.-D. lere lâstik tekerlekler takılır. Küçük tiplerde yalnız iki tekerlek vardır; makinenin üçüncü dayanak noktası, traktörün çeki kancasıdır. Harman aygıtının ön tarafında, bütün iş organlarının hareket kaynağı olan yar-

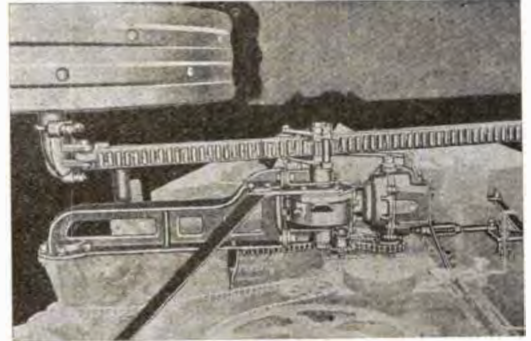
Şekil 13
Dik bayır tipi B. - D. in eğik arazi üzerinde çalışması: A) düz yerde, B) bayır yukarı % 55°, C) bayır aşağı % 35° eğik arazi üzerinde çalışması

dımcı motor bulunur (Şekil 1). Motorsuz olan makinelerde ise traktörün kuyruk milinden hareket almağa yarıyan bir düzen vardır. Motorun hemen arkasında harman aygıtının besleme odası bulunur (Şekil 2). Kesici düzen tarafından kesilerek tabla üzerine yatırılan ekin önce bu besleme odasına gelir. Besleme odasının içinde dört köşe ağaç çıtalarla birbirine bağlı paralel iki sonsuz zincirden ibaret bir götürücü (A) vardır. Buraya gelen ekin sapları bu götürücü tarafından, başaklar önde olmak üzere, batöre (C) sürülür. Batörün önünde, gelen ekin saplarını yayarak makinenin muntazam beslenmesine hizmet eden bir yaydırıcı (B) vardır. Besleme odasının hemen arkasında batör (C) ve batörün altında da kontrbatör (D) bulunur (bk. HARMAN MAKİNESİ, KONTRBATÖR VE BATÖR). B. - D. lerde daha ziyade pervazlı (İngiliz tipi) batörler kullanılmakta ise de, bazılarında parmaklı (Amerikan tipi) batörler de kullanılır. B. - D. lerde kullanılan parmaklı batörler, parmakları 4 - 5 adım aralıklı dizilmiş yüksek verimli batörlerdir. En çok kullanılan bu iki ana tipten başka, bazı küçük B. - D. lerde, pervazlı batörün değişik bir şekli olan kauçuk kaplamalı batörler (Şekil 11) de kullanılır. Bu batör, kauçuk kaplamalı çelik köşebentlerle başaklara hızla çarparak taneyi ayırır. Kontrbatörün bazı demirleri de kauçukla kaplanabilir. Kauçuk kaplamalı batör küçük B. - D. lerde kullanılır ve daha az kuvvete ihtiyaç gösterir. Özelliklerinden biri de, büyük makinelerde kullanılan batörlerden daha uzun olmasıdır. Uzunluğu umumiyetle kesici düzenin iş genişliği kadar olur. Küçük çaplı ve hafif olmasına karşılık yüksek devirlidir. Ayarlı kasnaklarla her çeşit mahsule göre ayrı bir hızla çevrilebilir.

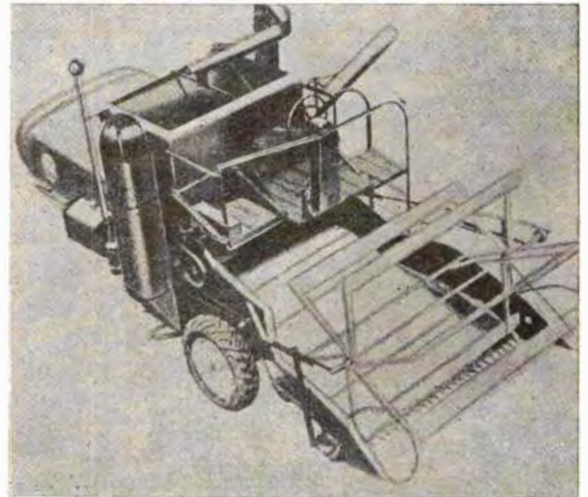
Harman aygıtının başka iş organları (Şekil 2) ve bunların çalışma prensipleri, Amerikan tipi sabit harman makinesininkinden farksızdır (bk. HARMAN MAKİNESİ). Ancak, büyüklük bakımından muhtelif B - D. lerin harman aygıtları arasında önemli farklar olabilir. 4 ayak iş genişliğinde olan bir B. - D., tabiî 6 veya 8 ayak (2,44 m) iş genişliğinde olan bir makinenin işlediği kadar sap işliyemez, zira B. - D. in harman aygıtı olan ayırma ve temizleme organlarının iş kabiliyeti, biçme aygıtının iş genişliğine göre tâyin edilmektedir.

Harman aygıtının birinci temizleme düzeninden çıkan tane, ya doğrudan doğruya depoya (Şekil 2) veya, bazı B. - D. lerde olduğu gibi, makinenin üst tarafında bulunan ikinci (bazan da üçüncü) bir temizleme düzeninden geçirildikten sonra depoya veya çuvala gider (Şekil 5). Bazı tiplerde hem bir depo, hem de, istendiği zaman kullanılmak üzere, ayrıca çuvallama düzeni bulunur. Depo oldukça, içinde boşaltma helezonu bulunan bir borudan peryodik olarak kamyona veya özel arabalara boşaltılır Boşaltma helezonu, bir kavrama vasıtasiyle harman aygıtının herhangi bir dişlisinden hareket alarak, idare sahanlığına kadar uzatılmış olan bir kolla çalıştırılır. Makinenin iş organlarına hareket veren bütün diğer idare mekanizmaları da bu sahanlıkta bulunur.

Sarsaklardan dökülen iri sapla vantilatör tarafından savrulan ince saman, kavuz v. b. gibi hafif kısımlar çeşitli şekillerde elde edilebilirler. Birçok makinelerde standard teçhizat olarak harman aygıtının son kısmına bir sap davlumbazı eklenir (Şekil 1 ve 2). Bu davlumbaz, sarsakların üzerinden gelen sap ve samanın muntazam namlılar halinde yere serilmesini sağlar. Sap ve samanı küçük öbekler halinde elde edebilmek için harman aygıtının arkasına, özel teçhizat olarak, üç tarafı bez perdelerle kapatılmış, tabanı ise bir kapak şeklinde açılabilen bir sap odası (Şekil 12) eklenebilirse de, vantilatör rüzgârının serbestçe çıkmasına engel olacağından, böyle bir sap odası makinede tıkanıklık meydana getirerek temizleme işinin kalitesini bozar. Yem olarak kullanılmak üzere yalnız ince samanla kavuzların toplanması, iri sapın ise tarlaya atılması gerektiği zaman harman aygıtının

Şekil 14
Bayır tipi B. - D. lerde yataylığı ayarlama düzeni

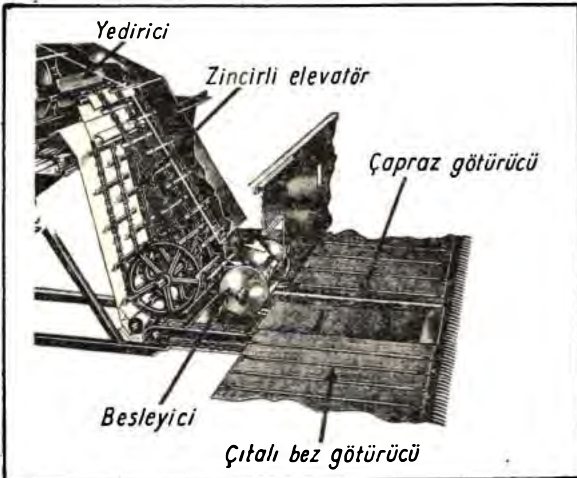

Şekil 15
Küçük bir kendiyürür B. - D.

arkasına çıtalı bir götürücü de ilâve olunabilir. Bu şekilde iri sap götürücü vasıtasiyle dışarı atıldığı halde, makinenin alt kısmından çıkan ince saman ve kavuzlar saman odasında toplanır. Samana kıymet verilmiyen memleketlerde tarlada bırakılan sapın sürülerek toprağa daha kolay ve muntazam şekilde gömülebilmesi için, harman aygıtının arkasına, özel teçhizat olarak, bir dağıtıcı (Şekil 2, J) ilâve edilir. Bundan başka, harman aygıtının arkasına bir elevatör ilâve edilerek çıkan sap saman ve kavuzlar özel bir arabaya dahi sevk edilebilir. Avrupada yapılan bazı B. - D. lerde sarsakların arkasına biçer - bağlar orak makinesinin bağlayıcı düzeni konmuştur. Böylece, çıkan saplar demet halinde bağlanarak yere atılır.

Bayır tipi B. - D.: Bu tip B. -D. in başlica özellikleri, meyilli arazi üzerinde çalışabilmesi için biçme aygıtı ile harman aygıtının birbirine mafsallı olarak bağlı bulunması, harman aygıtının daima yatay halde kalabilmesi ve içindeki ayırma ve temizleme organlarının, harman aygıtının uzunlamasına eğik bir durumda çalışmasından müteessir olmıyacak şekilde yapılmış olmasıdır (Şekil 5). Bayır tipi B. - D. ler de iki grupa ayrılır: 1) Orta bayır tipi ve 2) Dik bayır tipi. Orta bayır tipi bayır yukarı olarak % 30, bayır aşağı olarak ise % 20, dik bayır tipi de bayır yukarı % 55. bayır aşağı % 35 eğik olan tarlalarda çalışır. Bu tiplerde ana tekerleklerden birinin (çoğu zaman dıştakinin) veya her ikisinin dingili (Şekil 13 ve 14) iki yerinden 90° kıvrılarak bir dişli mekanizması tarafından aşağı yukarı hareket ettirilebilen dik bir kremayer dişlisine bağlanmıştır. Böylece, tarlanın meyil derecesine göre iki tekerlek arasında uygun bir seviye farkı sağlanarak makine yatay duruma getirilir. Kremayer dişlisine hareket veren dişli mekanizma, kapalı bir kutunun içinde olup kavrama vasıtasiyle çalıştırılır. Çalıştırma kolu idare sahanlığına kadar uzatılmıştır.

Bu düzen sayesinde harman aygıtı daima yatay duruma getirilebilirse de, makine dik bir yokuşa tırmanırken sap, saman ve tane karışımı sarsak ve eleklerde yetecek kadar çalkalanmadan hızla geriye doğru akar. Bir iniş inerken de, tersine olarak, saplar güçlükle geriye atılır. Bu yüzden, düz araziye mahsus ova tipi B. - D. lerde kullanılan sallantılı sarsaklar (Şekil 2)

Şekil 16
Çift bezli götürücü

burada iyi iş göremezler. Bunun için bayır tipi B. - D. lerde dönen sarsaklar kullanılmaktadır (Şekil 5). Dönen sarsaklar birtakım bezli ve zincirli götürücülerle çivili yuvaklardan meydana gelmiştir Makine gerek yokuş yukarı ve gerek iniş aşağı hareket ederken bu sarsaklar tarla durumunun etkisi altında olmadığından, üzerlerindeki sapları silkeliyerek zorla ve muntazam şekilde ileri sürerler. Sarsak takımını teşkil eden son iki götürücünün arasına konmuş olan küçük bir vantilatör de bu işe yardım eder. Yokuş yukarı ve iniş aşağı hareketlerde elek takımının dahi yataylığını sağlamak için bazı B. - D. lerde elek sandığı, ağır bir sarkaç sayesinde yataylığını hiç kaybetmiyecek şekilde askıya alınmıştır. Bayır tipi B. - D. ler de, öbür tipler gibi, çeşitli büyüklüklerde olur.

Güç ihtiyacı: Çekilir B. - D. in tarla üzerinde çekilmesi için lüzumlu olan güç, makinenin üzerindeki yardımcı motorun ağırlığına, deponun dolma derecesine, biçme aygıtının iş genişliğine. ekinin dik veya yatık olduğuna ve tarlanın morfolojik durumuna göre değişir. Düz bir tarlada deposu dolu olarak çekilen bir B. - D. in iş genişliğinin her metresine düşen çeki kuvveti ihtiyacı (p), toprak ve yağış durumuna göre, 144-210 kg arasında değişir; ortalama olarak $p = 160$ kg dır. Depodaki her 100 kg tane için 10-14 kg çeki kuvvetine ihtiyaç vardır. Yokuşa tırmanan bir B. - D. in çeki kuvveti ihtiyacı ise:

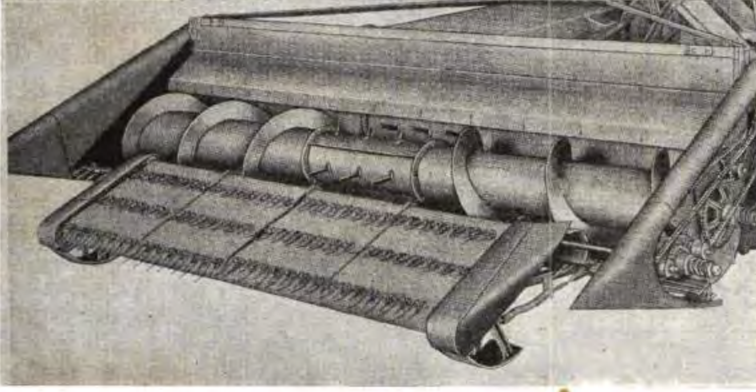
$$P = p \cdot M + Q \cdot tg\alpha \text{ dır.}$$

Burada: p - düzlük yerde iş genişliğinin bir metresine düşen çeki kuvveti (kg), M - makinenin iş genişliği (m), Q - makinenin umumî ağırlığı (kg) ve α - tarlanın meyil derecesidir.

Çeşitli iş organlarının hareket kaynağı olan yardımcı motorun gücü de ekinin yüksekliğine, durumuna, nemlilik derecesine v. b. bağlıdır. Bundan ötürü, B. - D. in güç ihtiyacı hesabedilirken âzamî mukavemet ihtimalleri göz önünde bulundurulur. Yardımcı motor olarak 4 - zamanlı karbüratörlü Otto motorları kullanılmaktadır.

Kendiyürür B. - D. : Bu B. - D. lerde 45-60 beygir gücünde endüstri motorları kullanılmaktadır. Kendiyürür B.-D. yalnız bir kişi tarafından işletilir. Kullanışı, tarladan tarlaya taşınması ve umumî yollarda yürütülmesi kolaydır. Pirinç tarlalarında su arkları ile bölünmüş küçük parsellerde kolaylıkla dönebilir. Muhtelif tarla ve yol vitesleri olduğu gibi, geri vitesi de vardır. Kendiyürür B.-D. lerde iş genişliği 6-14 ayak arasında değişir.

Kullanılması: Sürücü, makinenin üstünde tablanın hemen arkasında oturur (Şekil 3). Makinenin bütün idare mekanizmaları elinin altındadır. Biçme aygıtını da elektrik veya hidrolik bir kaldırma düzeni vasıtasiyle buradan idare eder. Makinenin kullanma tarzı, umumiyetle, traktörünkine çok benzer. Arka tekerleklere bağlı bir direksiyon düzeni ile dümenlenir. Dik açı şeklinde viraj yapabilmek için, tekerleklere tesir eden frenlerden faydalanılır. Motorun ilk hareketi bir marş motoru ile sağlanır. Kendiyürür B. - D. lerde tarla hızı 2 - 6.4 yol hızı ise 4 - 20 km/saat arasında olmak üzere muhtelif kademeler halinde değiştirilebilir. Makinenin yol durumuna getirilmesi için biçme aygıtının kaldırılması ve vites kolunun yol vitesine takılmasından başka hiçbir değişikliğe lüzum yoktur.

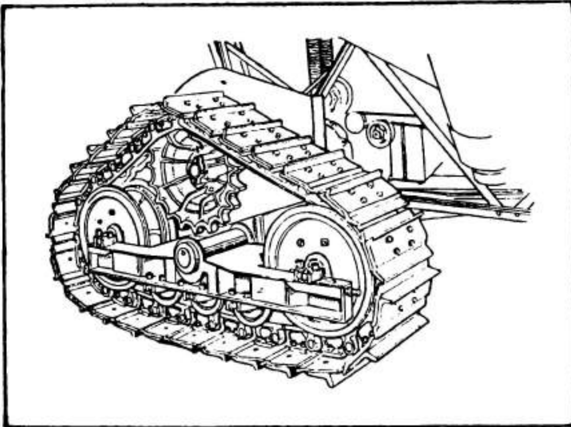

Şekil 17
Pick-up'la donatılmış helezonlu bir biçme aygıtı

Biçme aygıtı: Kendiyürür küçük B. - D. lerdeki biçme aygıtı (Şekil 15), çekilir küçük B - D. lerinkine benzer (Şekil 4). İş genişliği 12 ayak (3,66 m) veya 14 ayak (4,27 m) olan büyük makinelerde kesici düzen harman aygıtından bir hayli geniş olduğundan, tablanın üzerine yatırılan ekin sapları, birbirinin tersine hareket eden iki bez (Şekil 16) veya bir helezon (Şekil 17) götürücü tarafından ortaya sürülür; buradan da bir besleyici düzen vasıtasiyle harman aygıtına ulaştırılır. Tablanın ön tarafında, öbür tiplerde olduğu gibi, 6 kanatlı bir dolap bulunur.

Harman aygıtı: Kendiyürür B. - D. in harman aygıtı (Şekil 3) çekilir tiptekinden farksızdır. Yalnız bunlarda özel birtakım besleyiciler bulunabilir. Çoğunda pervazlı batör tipi kullanılmaktadır. Çekilir B. - D. tiplerinde olduğu gibi bunlara da özel teçhizat olarak sapı tarlaya dağıtmak veya toplamak için çeşitli düzenler, depo veya çuvallama düzeni, batör devrini gösteren tachometre, dik bıçaklı bir kesici düzen v. b. ilâve edilebilir.

Kendiyürür çeltik B. - D. : Normal bir kendiyürür B. - D. ile kendiyürür çeltik B.-D i arasındaki fark, hareket veren tekerleklerin ölçülerinde ve tertip tarzındadır. Normal B. - D. de orta büyüklükte çifte tekerlek (Şekil 3) kullanılır. Dümenleme tekerlekleri bazen, çapa traktörlerinde olduğu gibi, birbirine yanaşıktır. Kendiyürür çeltik B. - D. inde ise hareket veren tekerlekler tektir. Yalnız, çeltik tarlalarındaki karıkların dar setlerine tırmanabilmesi ve suyu henüz tamamiyle çekilmemiş olan çamurlu topraklarda yeter bir çeki kuvveti sağlıyabilmesi için, bu tekerlekler daha geniş ve yüksek tırnaklıdır. Kendiyürür B. - D. lerde dümenleme tekerleklerinin yanaşık olmaması ve önden giden ana tekerleklerin izlerinden gitmesi tercih edilir.

Şekil 18
Bazı kendiyürür çeltik B. - D. lerinde kullanılan tırtıllı hareket sistemi

Tırtıllı hareket sisteminin bazı topraklarda lâstik tekerleklerden daha iyi iş gördüğü iddiasiyle, bazı kendiyürür çeltik B. - D. lerde tırtıllı hareket sistemi (Şekil 18) kullanılmaktadır. Bununla beraber, lâstik tekerlekli bir B. - D., daha az sarsılacağından, tarladan tarlaya ve umumî yollarda işlemeye daha elverişlidir. Kendiyürür çeltik B. - D. lerde, normal kendiyürür B. - D. lere nispetle daha büyük motorlar kullanılır, çünkü bunların çamurlu olan çeltik tarlalarında yürüyebilmeleri için fazla güce ihtiyaçları vardır.

İş verimi: B. - D. lerin iş verimleri, kesici düzenin iş genişliğine, makinenin ilerleme hızına, tarlanın şekil ve büyüklüğüne, işin organizasyon tarzına, işçilerin kabiliyet ve gayretlerine ve mahsul durumuna (nemlilik, yabani ot miktarı v. b.) bağlıdır. Nazarî olarak bir B. - D. in bir saatlik iş verimi (S) aşağıdaki formülle hesabedilebilir:

$$S = 0{,}36 \cdot k \cdot (B - b) \cdot V \cdot n$$

Burada: B — iş genişliği (kesici düzenin uzunluğu) (m olarak), b — kesici düzenin faydalanılmıyan kısmı (m olarak), (B — b) — hakikî iş genişliği (m olarak), V — hız (m/ s olarak), n — işin süresi (saat olarak), k — faydalı iş zamanı katsayısı, 0,36 — konstantdır.

Formüldeki bütün bu elemanlar işletme şartlarına göre ayrı ayrı değerlendirilir.

Amerikan verilerine göre, normal verimli (17,4 hl/ha) bir hububat tarlasında saatte 4 km hızla çalışmak şartiyle, muhtelif büyüklükteki B. - D. lerin 10 saatlik bir iş gününde yapmaları gereken iş miktarları Cetvel 1 de gösterilmiştir.

Cetvel 1

B. - D. lerin günlük (10 saat) iş verimleri

Makinenin iş genişliği ayak	Günlük iş verimi ha
10 (3.05 m)	8,3
12 (3.66 m)	10,5
15 (4.58 m)	13,7
16 (4 88 m)	14,8
20 (6.10 m)	19,2

14 ayak iş genişliğinde olan kendiyürür B. - D., günde 16-20 ha hububat veya 11 ha çeltik hasat edebilir.

Mahsul kayıpları: B. - D.in işleyişindeki eksikliklerden ötürü mahsulün bir kısmı tane ve başak olarak kaybolmaktadır. Bu kayıplar gerek biçme ve gerekse harman aygıtının işleyişindeki aksaklık ve ayarsızlıktan ileri gelebilir. Biçme aygıtının kesilmemiş başak bırakması, başakları tabladan yere düşürmesi, dolabın başakları ezmesi, tanenin

dökülmesi, harman aygıtının ezilmemiş başak çıkarması, tane kırması, sapın sarsaklarda gereği gibi silkelenmemesi, tanenin aralıklardan dökülmesi v. b. mahsul kaybının önemli sebeplerindendir.

B. - D. de çeşitli sebeplerle meydana gelen tane kaybı, umumî verime göre % olarak, Cetvel 2 de gösterilen âzamî sınırları geçmemelidir.

Cetvel 2

B. - D. lerde kabul edilebilecek kayıp miktarları

Kayıp sebepleri	Umumî verimin %
Biçme aygıtındaki tane kaybı:	1,0 - 1,5
Kesilmemiş başaklarda	1,0
Dökülen ve ezilen başaklarda	
Harman aygıtındaki tane kaybı:	
Ezilmemiş başaklarda	0,5 - 0,7
Sapla beraber kaçan taneler	0,3
Samanla beraber kaçan taneler	0,2
Kırık taneler	2,0 - 3,0

Biçme ve harmanın ayrı iki safhada yapılması: Birçok hallerde ekinlerin doğrudan doğruya B. - D. ile biçilip harman edilmesi her zaman mümkün değildir. Başaklar harman aygıtında dövülemiyecek ve taneler ise yığın halinde kızışabilecek kadar nemli olursa, biçme ve harman işleri birbirinden ayrı iki safhada yapılır. O zaman ekinler, önce Windrower denilen namlı yapan orak makinesi ile biçilir ve tarlada namlı halinde kurumağa bırakılır. Kuruduktan sonra Pick - up'lı bir B. - D. ile toplanarak harman edilir (Şekil 32). Biçme ve harman işlerinin bu şekilde ayrı iki safhada yapılması, B. - D. in doğrudan doğruya çalışmasına elverişli olmıyan şartlarda bile kullanılmasına, dolayısiyle kullanma alanının genişletilmesine imkân verir.

BİÇİM [Fel.] (Şekil, Suret; Fr. Forme), Aristo felsefesinin ana kavramlarından biri. Varlığı teşkil eden iki esastan, aktif olanıdır; maddeyi bir varlık haline kor. Varlıklar bir mertebeler silsilesi teşkil ederler; bu silsilede belirli bir varlığın B. i onun hemen üstünde gelenin maddesidir. Hiçbir varlık yalnız biçim, yahut yalnız madde değildir. Yalnız, Tanrılık olan, ilk hareket ettirici, sâf şekildir. B., aynı zamanda varlığın biçimsel (formel) sebebidir. Bk. FORMEL SEBEP, MADDE.

BİÇİM - OLUŞ (Morphogénèse), organların, vücudun, doğumdan önce ve sonraki hayat süresi boyunca, oluşup büyümeleri sırasında kendilerine has şekillerin (form), biçimin meydana gelişi evrimi. B. - O., fert için karakteristik olan son organ ve vücut şekilleri meydana gelinceye kadar devam eder (organların ve vücudun yalnız büyümesi değil, yeni şekiller de kazanmasıdır). Bu biyomorfolojik olay iki ana yoldan meydana gelir: birincisi kendi kendine B. - O. (Automorphose), ikincisi ise başka tesirlerin de işe karışmasiyle B. - O. (Hétéromorphose) tur. Kendi kendine B. - O., veraset faktörlerine, gen'lere bağlı bir olaydır. Başka tesirlerin işe karışmasiyle B. - O. ise, bu tesirlerin cinsine göre, gruplara ayrılmıştır: dokunma, çekilme ve gerilmelerin, yani mekanik tesirlerin meydana getirdiği B. - O . (Méchanomorphose); ışığın meydana getirdiği B. - O. (Photomorphose); karanlığın meydana getirdiği B. - O. (Skotomorphose); ısının meydana getirdiği B. - O. (Thermomorphose); nemin, suyun meydana getirdiği B. - O. (Hydromorphose); kuruluğun meydana getirdiği B. - O. (Xéromorphose); çekimin (cazibe) meydana getirdiği B. - O. (Géo - veya Barymorphose); su akıntı ve sızıntılarının meydana getirdiği B. - O. (Rhéomorphose); kimyasal maddelerin meydana getirdiği B. - O. (Chimiomorphose); biyolojik maddelerin meydana getirdiği B. O. (Bismorphose); hayvan ve bitkilerin meydana getirdiği B. - O. (Zoo - ve Phytomorphose).

BİÇİN(Eski Türk.= maymun), on iki hayvanlı Türk takviminde on iki yıldan birisinin adı. B. yılı, her birisi bir hayvan adı taşıyan 12 yıllık devrenin (çağ) dokuzuncu yılıdır. Bu takvimi Türklerden alarak kullanan Moğollar, B. i *meçin* şekline sokmuşlardır. Çincesi *chen*dir. Türk takviminin yabancı bir kaynaktan geldiğini ileri süren bazı bilginler, B. in, yani maymunun Türklerin ana vatanında bulunmadığını, bu iddialarına bir delil olarak gösterirler. Fakat başta büyük Sinolog Edouard Chavannes olmak üzere birçok araştırıcılar, bunun, on iki hayvanlı Türk takviminin millî bir kaynaktan gelmediğini ispata yarıyacak kuvvette bir delil olmadığını söylemişlerdir. Hattâ ünlü Türkolog Abel Rémusat, hayvan takvimine Türklerin biricik buluşu göziyle bakmaktadır.

Türkler, kullandıkları bu on ikili devrenin her yılına, bağlı olduğu hayvanla birlikte birtakım hükümler izafe etmişlerdir. Bu arada, Türk takvimi hakkında bilgi veren eserlerde şu hâdiselerin geçtiği yazılmıştır: «B. yılında çok muharebe, mücadele ve zulüm olur, halkın ve göçebelerin malı fazla olur; büyükler ve asîller birbirleriyle mevki kavgasına düşerler. Hırsızlar ve fitneciler üstün gelir ve halka zarar verirler. Bu yılda meyvalara, hele üzüme âfet erişir; at, deve gibi büyük baş hayvanlar da çok kırılır. Bu yılın başlarında doğan, fena düşünceli ve kötü işli, ortasında doğan, kıskanç ve hileci, sonunda doğan, abdal(b. bk.) ve inançlı olur». Bu hükümlere B. yılı kışının kısa ve soğuk geçtiği de ilâve edilmektedir. Böylece B. yılı, Türk inancında, hayırlı ve uğurlu olmıyan bir yıl sayılmaktadır. Bu sebepten Orta Asya Türkleri arasında «baylığına buysönma biçin bardır eldine»(Zenginliğine güvenme, önünde maymun yılı var) atasözü bugün dahi söylenmektedir. Türk tarihinde B. yılında olmuş birçok önemli hâdiseler de vardır. Meselâ, Orhon anıtlarından Kültikin anıtı, B. yılının yedinci ayının yirmi yedisinde (21 Ağustos 732) yazılmıştı. Bk. TAKVİM, Türklerde; ayrıca bk. Osman Turan: *On İki Hayvanlı Türk Takvimi*, İst. 1941.

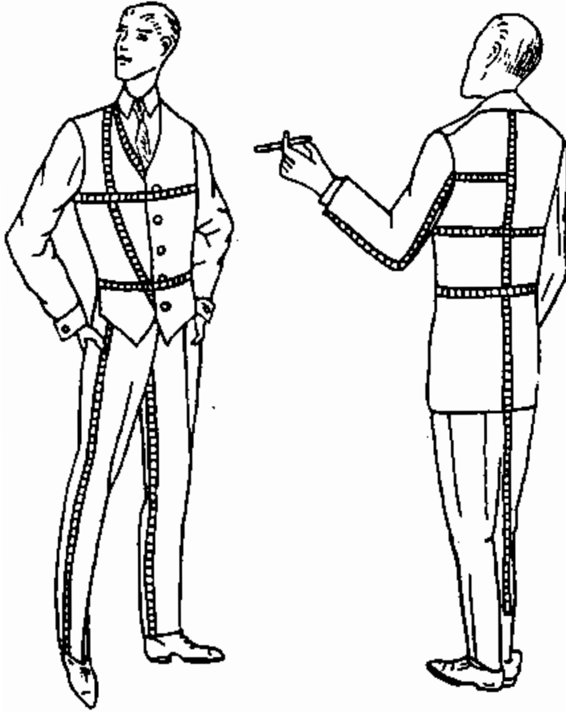
BİÇKİ (Fr. Coupe), kumaşı giyim eşyalarından biri haline getirmek üzere yapılan işlerden kesme ameliyesi ve tarzı. Bir elbise yapma (Fr. Confection = konfeksiyon) da, o elbiseyi giyecek kimsenin ölçülerine göre bir patron veya mulaj hazırlama, bu patrona ve mulaja göre kumaşı kesme (biçki), hazırlama (Fr. apprêt), prova etme (Fr. essayage), düzeltme (Fr. rectification), dikme (Fr. couture), yapma (Fr. exécution) ve bitirme (Fr. finition) gibi safhalar vardır. İşte B., bu safhaların esasını teşkil etmektedir. B. den önce yapılan işler onun düzenini, sonra yapılan işler de neticenin elde edilmesini sağlar. Bir kostümün bütün zarafeti, iyi biçilmiş olmasına bağlıdır.

Bir giyim eşyasının B. işinde de çeşitli ve çok önemli safhalar vardır. Birbirine bağlı olan bu safhaları şöyle sıralıyabiliriz: 1. Giyecek olan kimsenin ölçülerinin alınması; 2. Önceden seçilmiş bir model üzerinden, bilinen bir usule göre, patron veya mulajının yapılması; 3. Patron veya mulajın, kumaşın kesilmesinden önce, düzeltilmesi; 4. Kumaşın kesilmesi.

B. malzemesi: Bir manken; büyük bir masa veya iki ayak üzerine konmuş büyük bir tahta; iyi bir biçki makası; taksimatlı bir cetvel, taksimatlı bir gönye; çizgi çizmek için kullanılan çift (double) desimetre; bir mezüre; bir silgili kurşun kalem; B. sabunu; bir patron ruleti; patronun kenarını bir çizgi ile göstermek için *phormium* kâğıdı; kalıp (moulage) için de özel kâğıt ile patronluk muslin; ceketlerin provasını kolaylaştırmak için kreton veya patronluk bez kullanılmalıdır.

I. **Ölçü alınması:** Ölçülerin temiz ve kesin alınmasını sağlamak için, ölçüsü alınacak kimsenin boynunun alt kısmı ile belinin etrafına birer şerit sarmalı. Ölçüler bu şeritlere dayanarak alınmalıdır. Boynu çeviren şeridin üzerine, ensenin sağına bir iğne tutturmalı, bu iğnenin enseden olan mesafesi, boyun çevresinin 1/7 si olarak hesaplanır, fakat hiçbir zaman 6 cm yi geçmemelidir. Bu iğne, insan veya manken üzerinden şakulî istikamette alınacak ölçülerin başlama noktası olup, omuzun dikilmesi için de yarar.

Kadın giyim eşyası: Korsaj. Bunun için alınması gereken ölçüler şunlardır: arkanın uzunluğu iğneli noktadan (omuz) belin üzerinde arkanın ortasına kadar; arkanın genişliği, yani bir omuz başından (entournure) öbürüne kadar; önün uzunluğu, yani iğneli noktadan (omuz) belin üzerine raslıyan önün ortasına kadar (model veya vücuda göre pensli korsaj yapılması halinde ayrıca ölçüler

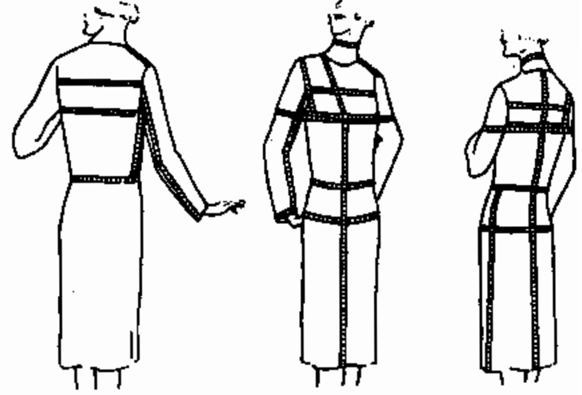

Erkek ölçüleri

alınır); ön kısım (plastron), yani beden genişliği iki koltuk altından geçmek suretiyle; kol altının yüksekliği - ölçüleri alınan kimsenin kolu altına bir cetvel yerleştirerek, bel çizgisinden yani şeridin alt kenarından cetvele kadar olan mesafe tesbit edilir.

Göğüs çevresi, sıkmadan bolca ölçülür; bel çevresi - biraz sıkı tutarak; kalça çevresi - belin 15 cm aşağısından; boyun çevresi - boyun şeridinin alt kenarı boyunca, sıkıştırmadan; bask (belden aşağı inen kısım) yüksekliği 10-15 cm; kol uzunluğu: 1. omuzdan, yani mafsaldan dirseğe kadar; 2. omuzun aynı noktasından, bükülmüş dirsekten geçerek, bileğe kadar.

Etekler (Jupes): Etekler için gereken ölçüler şunlardır: bel çevresi, kalça çevresi. Kalça çevresi iki defa ölçülecek: 1. belin 10 cm aşağısından; 2. belin daha aşağısından (plise ceket ve etekler için); önün uzunluğu, yanın uzunluğu, arkanın uzunluğu.

Kadın ölçüleri

Mantolar: Manto ve diğer üst giyim eşyasına ait ölçüler, korsajlar için gereken ölçülerin aynıdır, şu farkla ki, bunlar giyinmiş insan veya manken üzerinden alındığı için daha büyüktür.

Ek olarak alınan ölçüler: Bu ölçüler, provadan önce patronun kesinliğini kontrole yarar. Bunlar şunlardır: koltuk oyuntusu (emmanchure) çevresi; kol çevresi (entournure) ölçüsü. Bu son ölçü şöyle alınır: kolun altında belden başlanır, omuzdan geçilir (oyuntu çevresi takip olunarak) ve tekrar başlangıç noktasına inilir. Bu ölçü sayesinde, omuz dikişinin, giydirilecek insanın bünyesi (omuzların çeşitli düşüklüğü) ne uygun olup olmadığı kontrol edilir ve buna göre resmin kendisi üzerinde arkanın omuz dikişi yerinden oynatılarak (patronların çizgi ile tesbiti) gereken düzeltmeler yapılır.

II. **Patronun yapılması:** Giyim eşyasına gereken kısımları kesmek, kopya etmek ve yeniden yapmak için kullanılan modele patron denir.

Patronların kesimi için çeşitli metodlara başvurulabilir. Bunların hemen hepsi çok kullanışlı olmakla beraber bazıları diğerlerinden daha çabuk maksadı sağlar: 1. kopya; 2. çizgili (linéaire); 3. mulaj.

1. Evvelce yapılmış bir giyim parçasına göre hazırlanmış patrona, veya moda dergilerinde görülen zımba ile kesilmiş ve binlerce nüsha olarak çoğaltılmış patrona kopya adı verilir. 2. Değişik çizgilerle çizildikten sonra patron yapmağa yarıyan muslin, amerikan veya kaba kâğıtlar üzerine naklolunmuş patrona *çizgili* adı verilir. 3. Mulaj patronu, terzi tarafından bir insan büstü veya manken üzerinden yapılan patrona denir.

Konfeksiyon (*hazır giyim eşyası*) *üzerinden yapılmış patron*: Bir giyim eşyasının kopya edilmesi isteniyorsa bunu bir mankene giydirdikten sonra muslinden patronunu çıkarmalıdır. Model alınan giyim eşyasının iyi oturması şarttır. Yarı patron, yani yalnız sağ tarafın patronunu almak yetişir. Kumaşa dikkat ederek muslin veya amerikanı tam aynı doğrultuda yerleştirmelidir. Muslini, giyim eşyası üzerinde gereği gibi tesbit etmek için iğnelemeli, bunu yapar-

ken de tabiatiyle dikiş paylarını hesaba katmak gerekir. Bundan dolayı, patronu provada kullanabilmek için, başka bir muslin veya amerikan parçası üzerine, aynı doğrultuda nakletmeli, ve bunu yaparken dikişler ve birbirini kapıyan kısımlara lâzım gelen payı (2 cm kadar) ayırmalıdır.

olması mümkündür. O zaman yeter miktarda uzatmalıdır. Eğer patron çok enli ise bütün kumaş enlerini her iki taraftan keserek daraltmak gerekir.

Çizilmiş patronlar: Bu patronlarda resmin düşey çizgileri, muslin veya amerikan eninin kenarları (lisière) doğ-

Pensli kadın korsajı ölçüleri

Manken numarası	Arka uzunluğu cm	Arka genişliği cm	Kol altı genişliği cm	Ön genişliği cm	Pens yüksekliği cm	Ön bel uzunluğu cm	Göğüs çevresi cm	Ajüste bel çevresi cm	12 cm lik kalça çevresi cm	20 cm lik kalça çevresi cm	Boyun çevresi cm	Koltuk oyuntusu cm
38	37	30	21	31	20	40	88	54 - 64	84	94	35	38
40	37 5	31	21,5	32	22	42	90	56 - 68	88	98	36	40
42	38	32	22	34	22	44	92	60 - 68	94	102	40	42
41	38,5	35	22,5	36	26	44	96	64 - 72	100	104	41	44
46	38,5	35	23	37	26	46	98	68 - 76	104	114	41	44
48	39	36	23,5	37	28	46	104	72 - 80	110	118	44	46
50	40	36	22	38	28	48	108	76 - 84	114	120	45	47
52	40	37	22	39	24	48	120	80 - 92	120	124	46	48
54	40	38	21	40	23	46	124	84 - 98	124	130	47	48,5

Kesmeden önce, patronun şeklini kesin olarak kurşun kalemle çizmeli. Tam bir patron elde etmek için (ki provayı kolaylaştırır) tip patronu (veya nakledilmiş patronu) aynı doğrultuda iki kat muslin veya amerikan üzerine yerleştirmelidir.

Korsajlar: Bir korsaj patronu yeter derecede uzun değilse, patronun her parçasını, enine, bel çizgisinin 5-7 cm üstünden kesmeli, her parça için elde edilen iki parçayı kumaşa tatbik ederken, aralarında yetmiyen uzunluğu tamamlamak için gereken kısmı ilâve etmelidir.

Şayet patron lüzumundan fazla uzunsa, alınacak tedbir yukarda tarif olunanın aksidir, yani patron, münasip ende bir kat yapılarak kısaltılmalıdır. Patron çok enli olunca, gerekirse, bütün birleştirme dikişlerinde 2-3 mm lik bir daraltma yapmalıdır. Eğer çok dar ise, dikişleri hesaba katmak suretiyle, her parçanın enini biraz arttırmak için yeter derecede fazla kumaş kesmelidir.

Kollar: Eğer patron çok uzun ise, dirsek hizasında ve uygun genişlikte bir kat yapmalıdır. Çok kısa ise, aynı hizada kesip elde edilen iki parçayı kumaşa tatbik ederken, aralarında, bir fasıla bırakmalıdır. Kumaşı keserken, dikişler için gereken fazla kumaşı hesaba katmalıdır.

Etekler: Kumaş enlerinden yapılmış eteklere ait patronlar, korsaj patronları gibi düzeltilir. Şöyle bir metod da kullanılabilir: eğer patron çok uzun ise, sadece aşağıdan yukarıya doğru kısaltılır; veya artan uzunluk eteğin kenarındaki bastırma (ourlet) ya sokulur. Eğer patron çok dar ise, etek yukarıya doğru çekilerek kemer (bel) civarından kesilir. Patronu manken üzerine yerleştirerek kalçaların pürüzsüz oturmalarına dikkat edilir. Bel hizasında iğneliyerek, yeni bel çevresi ile kumaş enlerini birbirine bağlıyan dikişlerin çizgisini kurşun kalemle çizmelidir. Bu yapılınca, patronun çok kısa

rultusuna; yatay çizgiler de kenarlara, dikey doğrultuya tekabül eder. Görülüyor ki çizgileri patronluk musline, dikiş yerleri bırakmak veya bırakmamak suretiyle, naklettikten sonra, bu patronları yapılacak parçaları kesmek üzere kumaşa tatbik etmelidir.

Patron resimleri: Bu resimler dikkatle yapılmalı, çünkü giyim eşyasının mükemmelliği buna bağlıdır. Tercihan *phormium* kâğıdını (patron kâğıdı) seçmelidir. Gerekli nesneler şunlardır: taksimatlı yassı 75 cm bir cetvel, taksimatlı bir eker çift desimetre, kurşun kalem, silgi ve cep bıçağı.

Yeter ende, iyi aydınlanmış bir masaya rahatça oturmalı, kâğıdın bir köşesine yapılacak patrona ait ölçüleri yazmalıdır.

Eğer patronun resmi bir çevçeve ile yatay çizgileri gerektiriyorsa, önce ekeri kullanarak bunları çizmeli, çünkü patronun kenarları ancak bunlara dayanarak çizilir. Resmi belli bir metoda uyarak yapmalı ve genel olarak,

Mulaj alma ve mulaj patronu üzerine prova

model ödevini gören şekilleri alfabe sırasına göre, çizmeli. Patronun resmi bitince, gösterilen ölçülere uygun olup olmadığını kontrol etmelidir.

Önce kâğıda çizilmiş bir patronun muslin üzerine nakli: *phormium* kâğıdına çizilmiş bir patronun prova için, musline nakli gayet kolaydır: muslin veya amerikan resmin üzerine tesbit edildikten sonra, çizgiyi çizmekten ibarettir. Dikişler için lâzım gelen yerleri bırakmak üzere patronun kısımlarını birbirinden ayırmalıdır.

Patronun muslin üzerine çizilmesi: Zaman kaybetmemek ve patronun ihzarî provasını kolaylaştırmak maksadiyle bunu doğrudan doğruya musline ve amerikana çizmek mümkündür. Fakat pertahtın tesiriyle şekillerini kaybetmiş olan atkı ve çözgü (en ve boy) ipliklerine itimat etmek doğru olmaz. Yassı cetveli kullanarak kâğıt üzerinde çalışır gibi çizmelidir. Çerçevelerin düşey çizgilerini mümkün mertebe muslinin atkı ipliği ile tetabuk ettirmeli. Yatay çizgileri çizmek için daima ekeri kullanmalı.

Korsaj resmi: Alelâde korsaj resmi, tam mânasiyle aynı doğrultuda birbiri üzerine yerleştirilmiş iki kat muslin üzerine çizilir. Düşey çizgilerin mümkün mertebe muslinin atkı doğrultusunu takibetmesine dikkat etmelidir.

Kolların resmi - iki parçadan: Bu kol patronu, aynı doğrultuda birbiri üzerine konulmuş iki kat muslin üzerine çizilir.

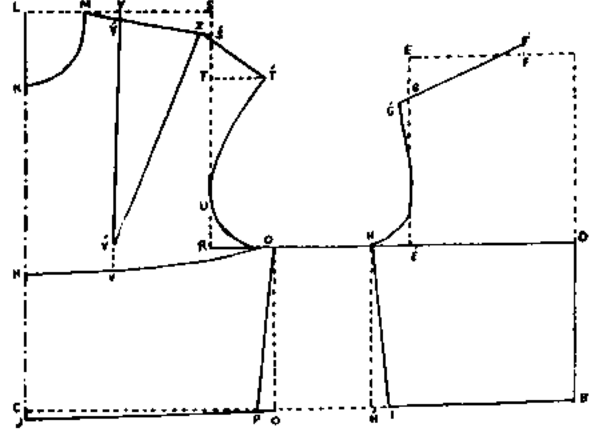
Eteklerin resmi: Eteklerin önünü teşkil eden kısım, kenar doğrultusunda ikiye katlanmış muslin veya amerikan üzerine çizilir. Kat çizgisi ise, önün ortasını teşkil eder. Yan en (lés) lerinin patronu aynı doğrultuda birbiri üzerine tatbik olunmuş iki kat muslin üzerine çizilir. Resimlerin düşey çizgileri muslinin kenarı doğrultusunu takibeder.

Çuha üzerine çizilmiş patronlar: Terziler, şevyot ve başka kumaş üzerine doğrudan doğruya resim çizebilirler. Patronun çeşitli kısımları arasında dikişler için yeter ölçüde aralıklar bırakırlar. Bu resimler terzi tebeşiri ile çizilir.

Mulajlı patronlar: Mulaj, belli bir şekli tesbit etmek ameliyeisdir. Bu iş insan veya manken üzerinde yapılır. Kullanılan malzeme *syngalette* patronluk muslin veya amerikan, *tarlatane* veya oldukça dayanıklı bir ipek kâğıdıdır. Prensipe dayanan, yani bazı teknik düşünce veya kaidelere dayanan mulajlar, korsaj, etek, jaket, manto ve saire gibi klâsik modeller halinde daha çabuk ve daha büyük emniyetle yapılabilir. Mulajlı patronlar şüphesiz ki, çok kesin olup, diğerlerinden çok daha çabuk yapılır. Seçilen model, mankenin üzerine birkaç parçayı maharetle oturtarak kopya edilir. Bu modelin çizgilerinden ilham almakla da yetinilebilir. Bu cins işin prensipi kısaca şöyle ifade edilebilir: genişlik isteniyorsa, ölçü ipliğini etekler halinde kalça üzerinden, korsaj ve mantolar için omuz ve göğüs üzerinden yeter ölçüde kaydırarak indirmeli. Mulajla elde edilen patronların kâfi miktarda dikişleri olduğu için, herhangi bir parçayı keserken, çevre (contour) den fazla kumaş bırakmağa hacet yoktur.

III. **Patronların düzeltilmesi**: Hazırlanan patronlar, kumaşın kesiminden önce tashih olunmalıdır. Hangi usul ile yapılırsa yapılsın, bu tashihe ihtiyaç vardır. Hazır giyim eşyasını model olarak yapılmış patronların dikişleri çok muntazam olmıyabilir. Buna göre bu patronları çok sıkı iğnelemeli, doğrultmalı ve dikişleri, kumaşa bırakılan dikiş payına göre, 1 veya 2 cm kesmelidir. Çizilmiş patronlar kesilmeli veya patronluk muslin, amerikan üzerine nakledilmelidir. Mulajla elde edilen patronlar da, hazır giyim eşyası üzerinden yapılan patronlar gibi tashih edilmelidir.

Bu patronların her üçünde de, toplama (assemblage) işini kolaylaştırmak maksadiyle, dikişler boyun-

Pensli kadın korsajı

Arka kısmı:

ABC = Dik açı; AB = Arka uzunluğu; AD = 1/2 AB + 1,5 cm; AE = ve DE = 1/2 arka genişliği; AF = 1/20 beden + 1 cm; FF′ = 1 cm; AF′ = Arka yaka oyuntusu; EG = 1/20 beden; F′G çizgi ile birleştirilir ve biraz uzatılır; GG = 1 cm; F′G′ = Arka omuz; DH = 1/4 beden — 1 cm ; G′H = Arka koltuk oyuntusu; HH′ = Dik çizgi; H′I = 2 cm; CI = Koltuk altı çizgisi; IB = Arka bel;

Ön kısım:

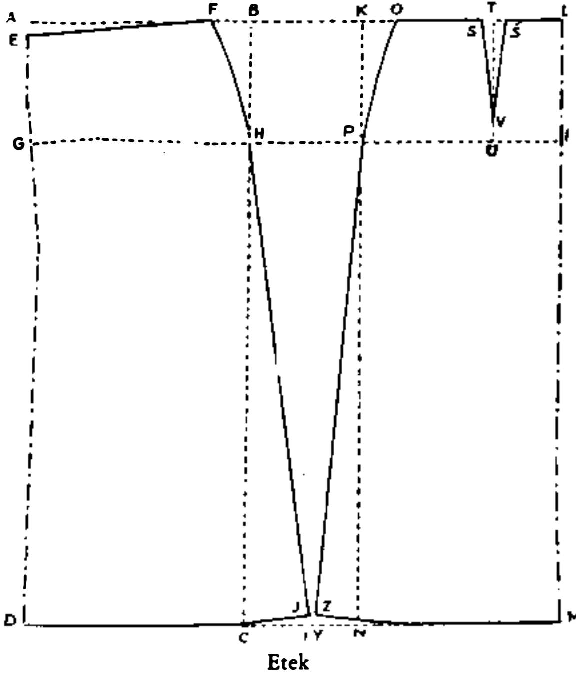
BCL = Dikey açı; HJ = 1 cm (ön uzunluğu, arka uzunluğundan 3 cm den fazla kısa olursa ön uzunluğu C noktasından itibaren ölçülür). JK = Ön uzunluğu; KL = 1/10 beden — 1 cm; L noktasından ön ortası çizgisine bir dikey açı çizilir; LM = 1/20 beden + 1,5 cm; KM = Ön yaka oyuntusu; KN = AD; NO = 1/4 beden + 4 cm (uzatılmış olan DH beden çizgisine doğru ölçülür). OO′ = Dikey çizgi; O′P = 2 cm; OP = Koltuk altı çizgisi; PJ = Ön bel (hafif oyuntulu); OR = 1/20 beden + 2 cm; ORS = Dikey açı; SS′ = 3 cm; S′M = Noktalı çizgi ile birleştirilir; S′T = 1/20 beden; TT′ = 1/20 beden + 1 cm (dikey olarak); RU = 1/20 beden; T′UO = Ön koltuk oyuntusu; NV = 1/10 beden; LY = 1/10 beden + 1 cm; VY = birleştirilir; VV′ = 2 cm; V′Z = V′Y′; Ön omuz = Arka omuz — 2 cm; ZT′ = Ön omuz — MY′; MY′ + ZT′ = Ön omuz; Y′V′ + Z = Göğüs pensi. Ön ve arka ortası düz iplik üzerine kesilir; arka ortasında bir dikiş yapılır.

ca işaret noktaları (points de repère) koymalı. Bu işaretler, şu belli yerlerde yapılacak kesik (encoche) lerdir: omuz dikişleri, göğüs dikişleri, bel, kalça, kolların yeri, dirseğin iç ve dış tarafları. Bu işaret noktalarından başka, dikişlerin toplama çizgisini de çizmek lâzımdır. Bu ameliye için renkli kurşun kalem veya renkli iplik kullanılır.

Çeşitli şekillenmeler: Bir insanın duruşu, yani be-

denini tutuşuna bu insanın şekillenmesi (conformation) denir. Bu duruş doğru, yani normal, veya devrik, yani arkaya doğru bükülmüş, veya eğri, yani öne doğru bükülmüş olabilir. Bir insanın şekline göre, korsaj diplerinin çizgilerinde bazı düzeltmeler yapmak lâzımdır. Devrik bir büst halinde önlerin yüksekliğini artırmak, arkanınkini de aynı ölçüde azaltmak lâzımdır. Ayrıca arka belinin yuvarlaklığını da desteklemeli ve aynı nispette ön yanlarını dışarı çıkarmalı. Eğri (öne doğru bükülmüş) büst halinde, yukarıda söylenenin aksi yapılmalıdır: önlerinin yüksekliği azaltılmalı, arkanınki artırılmalı, bel önden yuvarlanmalı ve aynı ölçüde arka ve küçük yanlar genişletilmelidir.

IV. Kumaşların kesimi (Genel kaideler): Herhangi bir parçayı kesmeden önce, kumaşı dikkatle tetkik ederek bunun bir tersi yüzü ve bir doğrultusu olup olmadığı tesbit olunmalı. Bir kostümün çeşitli parçaları hemen daima çift olarak kesilir. Buna göre yüz yüze veya ters terse katlanmalıdır; böylece birbirine mütenazır iki yan elde edilir; yoksa aynı taraftan kumaş parçası kesil-

Etek

Ön: ABCD dik dörtgen; AB = CD (dörtgenin genişliği) = 1/4 kalça + 2 cm; AD = Eteğin en uzun boyu (ön, yan veya arka); BC = AD; DE = Ön uzunluğu; EE' = Belin 1/4 ü + 3 cm (nota müracaat); HB = 15 cm; AG = BH; CI = Eteğin en uzun boyunun 1/10 u; FHJ = Yan boy;

Arka: KLMN = Dik dörtgen; KL = MN (dörtgenin genişliği) = 1/4 kalça — 2 cm; LM = Eteğin en uzun boyu (ön, yan veya arka); KN = LM; LO = Belin 1/4 ü − 2 + 3 cm (pens için); LR = 15 cm; KP = LR; OS = LS; SS' = 3 cm (pens genişliği); ST = TS'; TÜ = Dik (amut) çizgidir; ÜV = 2 cm; SVS' pens; NY = CI — 2 cm; OPZ = Yan boy (veya FHJ).

miş olur. Kat çizgisi tabiatiyle kenarın doğrultusunda yapılır. Büyük endeki yünlülerde daima görülen bu kat çizgisine «tüccarın katı» (pli du marchand) adını taşır. Eğer böylece katlanmış kumaşın çeşitli kısımları kesimine elverişli olmadığı görülürse kat çizgisinin yeri değiştirilir ve yanların birine yaklaştırılır. Ancak küçük endeki ipekliler halinde bazı parçaların kesimi için kumaş kenarları birbiri üstüne getirilerek katlanır. Çuha, kadife ve pelüş cinsinden kumaşlara gelince, patron parçalarının hepsini aynı doğrultuda, yani boyun kavislerini yukarısı olarak tesbit olunmuş bir belli tarafa doğru çevirerek yerleştirmek lâzımdır. Dallı veya üstlü altlı motiflerle süslü kumaşlarda, önünü yukarıya doğru, arkasını da aşağa doğru, kolları ise bu motiflere dikey doğrultuda kesmeğe dikkat olunmalıdır.

Yapılma: Bir giyim eşyasının kesimini doğruca yapabilmek için şu iki şartın yerine getirilmesi gerekir: doğru bir patron çizmek, iyi bir makas kullanmak. Makasın yuvarlak ucu kumaşın altında, sivri ucu ise üstünde bulunmalı, merdiven yapmadan, temiz ve düz bir şekilde kesmelidir. Ayrıca bir kavse, hattâ çok eğri bir kavse paralel gitmeyi de bilmelidir. Kesim çizgisi toplama ameliyesine rehberlik edebilmelidir. Esasen bu, muntazam dikişler elde etmek için en iyi çaredir.

Muslin veya amerikan üzerine çizilmis patronların kesimi: Korsajlar: patron iki kat muslin üzerine çizilmiş olduğu halde, çevreyi keserken dikişler için şu enleri ayırmalıdır: boyun hattında 1 cm yaka dikişi (crochet) için biraz yer bırakmak lâzımdır; kol hatlarında 1,5 cm; ayniyle koltuk altı dikişi içinde yer bırakılmalı; toplama dikişleriyle omuz dikişlerinde 2 cm; önlerde, kapama kenar kenara tesbit olunmuşsa, 2 cm, kapama bir kruaze (croisé) yı gerektiriyorsa, 5 cm.

Kollar: Kol patronlarını keserken, dikişler için şu mesafeler bırakılmalıdır: toplama dikişlerinde 2 cm; kollarda 1 cm alt kenar çizgi üzerinden kesilir.

Yaka: Dikiş veya girinti (rentrés)ler için bütün çevre boyunca 1/2 cm bırakılır.

Etekler: Patron çizildikten sonra, keserken dikişler için şu mesafeleri bırakmak gerekir: toplama dikişlerinde 2,5 cm; kuşakta 1,5 cm alt kenar çizilmiş olduğu gibi, girinti bırakmaksızın kesilir.

Kâğıt patron kullanarak kumaş kesme: Resmi çizdikten sonra patronun her parçası için bütün çevreleri çizgi boyunca kesilir. Çeşitli parçaları iki katlı kumaş veya astarın üzerine koymalı. Katlanırken yüz yüze aynı doğrultu üzerine katlamağa dikkat etmeli. Kumaşı ziyan etmeksizin dikişler için yer bırakmalı. Kumaşın doğru ipliği (droit fil) atkı ve çözgü doğrultusunda, resmin dikey ve yatay hatlarına uymasına dikkat olunmalı. Patronun çeşitli parçalarını başka başka yerde iğne ile tesbit etmeli, bütün çevreleri ve bundan sonra bel hattını patron ruleti (roulette) vasıtasiyle göstermeli. Dikişler için muslin veya amerikan üzerine çizilmiş patronlarda gösterilen yerleri bırakarak kesmeli. Ayrıca kumaşı keserken, kolların alt kenarında, korsaj bask'larının alt kenarında, eteklerin alt kenarında girintilerle bastırmalar için lâzım gelen yeri bırakmalı. Bk. DİKİŞ.

BİÇURİN, Nikolay Yakovleviç (1777 - 1853), Rus Sinologu. Çin ve komşuları hakkında önemli eserler yazmış ve Çin yıllıklarından tercümeler yapmıştır. Kazan ruhanî seminerinde tahsilini bitirdikten sonra İakinf adiyle rahip olmuş ve Sibiryadaki İrkutsk manastırına başrahip (arşimandrit) tâyin edilmiştir. 1807 de Pekindeki Rus ru-

hanî Misyonuna başkan olarak gönderilmiş, 1822 yılına kadar bu vazife ile Pekinde kalmış, Çin dili ve edebiyatı üzerinde tetkikler yapmıştır. Napoléon savaşları sırasında Rusyadan yıllarca yardım göremiyen Misyon, dağılmış, yalnız adı kalmıştır. Petersburg yüksek ruhanîleri, bundan B. i kabahatli bulmuşlar, kendisini azledip Vladimir manastırına sürmüşlerdir. 1826 yılında Petersburg'a gelmesine müsaade edilmiş bir müddet sonra da dışişleri vekâletine Çince mütercimi olarak hizmete alınmıştır. Başlıca eserleri şunlardır: *Zapiski o Mongolii* (Moğolistan hakkında hâtıralar) [1825], *Opisanie Çungarii i Vostoçnogo Turkestana* (Çungarya ve Doğu Türkistanın tasviri) [1828], *İstoriya pervıḫ çeterıḫ ḫanov iz doma Çingiz Hana* (Çingiz ailesinden ilk dört hanın tarihi) [1829], *İstoriçeskoe obozrenie Oyratov i Kalmıkov* (Oyratlar ve Kalmukların tarihine bir bakış) [1834], *Sobranie svedeney o narodaḫ obitavşiḫ v Sredney Azii v drevneyşiya vremena* (En eski zamanlardan beri Orta Asyada yaşamış olan kavimler hakkında bilgiler mecmuası) [1851]. Üç cilt olan bu sonuncu eserde Hunlara, Siyenpilere, Kök-Türklere, Ak Hunlara ve başka birçok Turanlı kavimlere ait en eski Çin kaynaklarındaki bilgiler toplanmıştır. Bunlardan başka Kök-Türk hakanlığı ile komşu olan İran, Arap, Toḫaristan, Roma ülkeleri hakkında eski Çinlilerin elde edebildikleri bilgiler de olduğu gibi tercüme edilerek bu esere alınmıştır. Bazı tenkidciler B. in Çinceden tercümelerinin dikkatsizce yapıldığını, Batı metodunu bilmediğini iddia ediyorlarsa da Türklere ait Arap kaynaklarının verdikleri bilgilerle B. tercümelerini karşılaştıran bilginler, bu tercümelerin güvenilebilecek değerde olduğunu kabul etmektedirler.

BİDA, Büyük Britanyanın Nigeria sömürgesinde, Niger eyaletinin merkezi olan bir şehir. Nüfusu, çoğu Haussa'lardan olmak üzere, 50 000 kadardır. B., eskiden Nupe adındaki Zenci kırallığının başşehri idi. Bu şehirde bakır ve pirinç işlemeciliği ve ticareti önemli yer tutar. 1859 da kurulmuş, 1901 de İngilizlerin idaresine geçmiştir.

BİDAİ, Amerika Kızılderili dillerinin Kuzey Amerika bölümüne giren Tunika ailesinden bir dil. Amerika Birleşik Devletlerinde, Güneybatı Louisiana'da konuşulmuş olan Atakapa dilinin bir lehçesi (öbür lehçeler: Akoikisa ile Opelusa) sayılır. Gerek bu lehçe, gerek bu aileye giren bütün diller şimdi sönmüştür. Bk. KUZEY AMERIKA DİLLERİ, ve TUNİKA.

BİDAR: 1. Orta Hindistanda Haydarâbad devleti topraklarında bir idare bölümü. Yüzölçümü 8 200 km^2, nüfusu 874 000 kadardır. Nüfusunun önemli bir kısmı Müslümandır. Dekkan'da kurulmuş olan beş İslâm devletinden biri (1492-1609) idi.

2. Haydarâbad'ın 110 km kuzeybatısında bir şehir. Nüfusu 12 450 dir. XVI. yüzyılda Bidar kırallığının merkezi idi.

BİDÂRÎ (ölm. 1560), divan edebiyatı şairi. Tezkirelerde yazıldığına göre, Acemdir ve Sehâbî'nin kardeşidir. Dergüzin'de doğmuş, İstanbulda ölmüştür. Gözleri kördü. Ahdî tezkiresindeki kayda göre, eski ve yeni şairlerin birçok şiirlerini ezber bilirdi. Sohbetinden hoşlanılırdı. Şaraba fazla düşkündü. Farsça ve Türkçe şiirler yazmıştır. Bütün tezkirelerde, Acem olduğu halde B. nin, Türkçeyi bütün inceliklerle kullanan usta bir sanatçı ve iyi bir şair olduğu yazılıdır. XVI. yüzyılda yazılmış bazı mecmualarda şiirleri vardır.

BIDASSOA [*bidasoa*], İspanyanın Bask bölgesinde küçük, fakat suları çok bol bir ırmak. Bu ırmağın aşağı kesimi İspanya-Fransa hududunu teşkil eder. B., Biskaya körfezine dökülür.

BID'AT, daha önce benzeri bulunmıyan veya yapılmıyan bir fiil ve hareket tarzı, bir yenilik. Bu kelime ile daha çok Peygamberin ölümünden hemen sonra İslam dininde ortaya çıkan birtakım aşırı iddialar, hareketler kastedilir. Sonraları din işinde görülen eksiklik ve fazlalığa da B. denildi. İslâm dininin Peygamber tarafından tamamlandığını, hiçbir eksiği kalmadığını kabul edenler, her çeşit B. a karşıdırlar. Çevrenin şartlarını göz önünde tutanlar ise iyi ve zarurî B. ler de olduğunu kabul ederler. Ancak ortaya çıkan bu yeniliklerin şeriata uyup uymadıklarını veya bir kötülüğe sapıp sapmadıklarını araştırmak gerektiğini söylerler. Bu bakımdan B. leri, şeriata uyanlar ve uymıyanlar diye ikiye ayırır, uyanlara veya bir kötülüğü savanlara «B.-i Hasene», uymıyanlara da «B.-i Seyyie» adını verirler. Meselâ din kitaplarının anlaşılması için Arap filolojisi öğrenme ve ilk devirlerde halk arasında dolaşan halifenin sonraları bazı kötülükleri önlemek maksadiyle halktan ayrı yaşaması B.-i Hasene; camileri, mushafları süslemek ise B.-i Seyyie sayılır.

BIDAULT [*bidǫ*], **Georges** (doğ. 1899), Fransız devlet adamı. Moulins (Allier) de doğmuştur. Tarih öğretmeni olan B., ilk olarak «Action Catholique» saflarında siyasî mücadeleye girişmiş, İkinci Dünya Harbinden birkaç yıl önce de Halkçı Demokrat Partinin başlıca önderlerinden biri ve aynı zamanda «Aube» gazetesinin siyasî yazarı olmuştur. Mayıs 1940 ta esir edilmiş, fakat eski muharip olarak Temmuz 1941 de serbest bırakılmıştır. İşgal altında bulunmıyan bölgede «Combat» adlı mukavemet hareketine katılarak Demokrat Hıristiyan temayülü temsil etmiştir. Millî Mukavemet Konseyinin başkanı iken, Jean Mulin'in 1943 te tevkifi üzerine, Mukavemet Hareketi içinde önemli bir rol oynamağa başlamıştır.

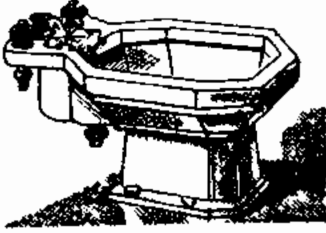

G. BIDAULT

General de Gaulle hükümetinde dışişleri vekili (9 Eylûl 1944) olan B., 19 Haziran 1946 da, ilk anayasa teklifinin reddinden ve ikinci anayasa kurucu meclisinin seçilmesinden sonra, Geçici Cumhuriyet Hükümeti başkanlığına getirilmiş, ikinci anayasa teklifinin kabulünden ve Millî Meclisin seçiminden sonra 28 Kasım 1946 da iktidardan ayrılmıştır.

B., Demokrat-Hıristiyan ideolojisinden ilham alan ve kurtuluştan sonra IV. Cumhuriyetin üç büyük partisinden biri haline gelen Halkçı Cumhuriyet hareketinin kurucularından ve mânevî başkanlarından biri olarak kalmıştır.

BİDE (Bidet), Fransada, aptesanede temizlenmeye yarıyan ayaklı veya ayaksız, küçük bir yalak veya kap. Fransada B. ler, ancak 1710 a doğru gürülür. B. nin son şeklini ve adını ancak 1750 de aldığı sanılmaktadır. Çini veya kalaydan, tahta ayaklı B. ler yapılmıştır. İlk B. ler üzerinde en çok marokenden yapılma süsler vardı, bu süsler zamanla silinmiştir. 1750 ye doğru arkalı ve şırın-

galı, sonradan «Siphoïde» adı verilen B. ler yapılmıştır. Zamanımızda, mobilyacılıkta fazla süse kaçılmadığı için yaldızlı veya oymalı tahta kısımları olmıyan B. ler yapılmaktadır. Fransa İhtilâlinden önceki B. ler, fayans veya kalaydan yapılırken, bugün bazan tam bir kuyumculuk eseri şeklini almaktadır.

Bide

BİDELLOFİTON (Bdellophyton), raflesiyase (Rafflesiaceae) familyasından Meksikada 4 kadar türü yetişen bir bitki cinsi.

BİDENS, bileşikgiller (Compositae) den dünyada 200 kadar türü yetişen bir bitki cinsi. Hepsi otsu olan bu

Bidens
a. Bitki ve kökü, b. Çiçek, d. Meyva

bitkilerin yaprakları karşılıklı, kenarları az veya çok dilimlidir. Yurdumuzda bilhassa yabani *B. tripartitus* türüne, sulu hendek kenarlarında çok raslanır. Alçak gövdeli, Kosmoz çiçeklerine benziyen beyaz, pembe veya menekşe renginde çiçekler açan *B. dahlioides* türü bahçe ve parklara gruplar halinde ekilen güzel bir süs çiçeğidir.

BIDENS (Lat. *bi-* = iki, *dens* = diş), 1. Eski devirlerde kullanılmış, çatal yüzlü yahut iki dişli çapa şeklinde ve çapa yerine kullanılan bir ziraat aleti. Çeşitli eserlerde B. i kullanan birçok köylüler, esirler tasvir edildiği gibi mitolojik şahısların da (Eros, Psykhe gibi) ellerinde B. ler olduğu halde bilhassa kameo'lar üzerinde birçok tasvirleri görülmektedir.

2. İki yaşından aşağı kurban edilmesi caiz olmıyan koyun (bk. BİDENTAL).

BİDENTAL, Romalılarda, Bidens denilen iki yaşında bir dişi koyunun (veya koyunların) kurban edilmesi sırasında şimşek çakması üzerine kurulan anıt veya anıtlar. Şimşek çakmasından sonra kutsal tanınan bu yerin etrafı en az çember şeklinde bir tahta perde ile, bazan da kuyu bileziği biçiminde bir taş örgü ile çevrilir ve bir yazıt ile olay izah edilirdi. Zaten şimşek düşen her yer Zeus'un kendi malı sayılıyordu. Eskiler şimşek düşen yere şimşeğin nazarı değdiğine inanırlardı. Şimşekle çarpılanlar da kutsal tanınırlardı ve kimse ölülerine dokunamazdı, oldukları yerde toprakla örtülerek gömülürlerdi.

Roma Forum'undaki bu türlü bir anıt, bir madalyon üzerindeki tasvirlerden bilinmektedir. Pompei'de de Dor sütunları ile çevrili küçük bir tapınağı andıran bir B. vardır. B. ler denen insanların bu anıtların korunması ile görevli insanlar olmaları ihtimali vardır.

BIDER [*bidır*], **Oskar** (1891 - 1919), İsviçreli bir uçakçılık öncüsü. Langenburck'ta doğmuş, Dübendorf'ta uçarken düşerek ölmüştür. 24 Ocak 1913 te bir Blériot monoplanı üzerinde Pireneleri aşarak Pau (Güney Fransa) dan Madride bir ara inişiyle uçuş yapmıştır. Aynı uçakla 13 Temmuz 1913 te Bern'den Milanoya Domadossola'da bir tek ara inişiyle uçarak ilk olarak Alpler dağ kitlesini aşmıştır. B. ın gerek askerî, gerek sivil uçakçılığın ilerlemesinde büyük hizmetleri vardır.

BIDERMANN [*bidırman*], **Jakob** (1578 - 1639), Barok devrinde Jesuit Alman şairi. Ehingen (Württemberg) de doğmuş, Romada ölmüştür. Pek çok yazılar bırakmıştır. Başlıca eseri *Cenodoxus* adlı piyesidir, J. Meichel bu eseri 1635 te *Cenodoxus der Doktor von Paris* (Paris doktoru C) başlığiyle Almancaya tercüme etmiştir. Bu piyes, belki de Jesuit dram edebiyatının en önemli eseridir.

BİDEVİ (Eski adı: Karaağaç), Tokatın Taşova ilcesine bağlı bucak. Bucak merkezi olan B. nin nüfusu 1595 (1945) tir. Erbaa ile Taşova arasında bulunan B. topraklarında çeşitli mahsuller (meyva, sebze, tütün, buğday) yetişir. Hayvancılık da yapılır. Niksar - Taşova şosesi B. nin 7 km kadar kuzeyinden geçer. Burası sık nüfusludur. Bucağa bağlı 14 köy arasında 1 000 den çok nüfuslu 3 köy, 500 den çok nüfuslu 7 köy vardır.

B. bucağının nüfus tutarı 9 210 (1945) dur.

BİDİL (asıl adı: *Haccî Mirza Rahîm*; ölm. 1786), İran şairi ve hekimi. Şirazda yerleşmiş, hacdan dönerken Kumm'da ölmüştür. Ailesinden birkaç hekim yetişmiştir; kendisi de Feth Ali Şahın hekimi idi.

BİDİL, (asıl adı: *Mirza Abdülkadir*; 1644 - 1720), Farsça yazan Hindistanlı şair. Babur zamanında Hindistana göç ederek Azîmâbad (Patna) da yerleşen Çağatay - Türklerinden Mirza Abdülhâlikın oğludur. Arlas boyundadır. Azîmâbad'da doğmuş, Delhi'de ölmüştür. Beş yaşında iken babası ölmüş, bir müddet medresede okumuş, sonra birtakım şeyhlerden ders almış, onların etkisiyle pek çok tasavvuf eseri okumuş, Sucâʿ Muhammed Azîm Şah, Nevvab

Şükrullah Han, v. b. gibi hükümdar ve emîrlerin hizmetinde bulunmuş, sonra Delhi'de münzevi bir hayat sürmeğe başlamıştır.

B., gençliğinde çok okuduğu tasavvuf eserlerinin tesiriyle, evrenin yaratılışı ve Tanrıya ulaşma konularını iyiden iyiye işlemiştir. B. e göre her varlıkta, Tanrıya duyulan aşk sayesinde, daha üstün bir varlık meydana getirme kabiliyeti vardır. Ruh, kendi suretini almadan önce, o surete benzer bir «heyulâ» ya sahip olur, ancak ondan sonra asıl suretine girer; insan da daha önce kendi suretine yakın bir maymunluk devri geçirmiştir. Onun, «Adam, adam olmadan maymundu» mısraı bu anlamda söylenmiştir. Darwin teorisiyle bir ilişiği yoktur.

Daha sekiz on yaşlarında şiir söylemeğe başlıyan B. in şiirlerinde fazla «yapmacık» vardır. Fikirlerini iyi söyliyebilmek için uydurduğu yeni yeni terkipler, şiirlerinin anlaşılmasını güçleştirmiştir. Şiirlerini kolaylıkla, hattâ bazan irticalen söyleme kabiliyeti dolayısiyle çok eser verebilmiştir. Eserleri şunlardır:

Muhıt-i âzam [yazılışı 1663]: allegorik bir sâkinamedir. Bir temhid (önsöz) ile sekiz devir (bölüm) den ibarettir. Tasavvuf inanışına göre, evrenin yaratılışını ve insanın tekrar Tanrıya ulaşmasını anlatır. *Tılsımlı hayret* (tamamlanışı 1669 veya 1684): bu da allegorik bir mesnevidir. Ruh, beden, tedbir, sağlık, v. b. gibi kavramlar, padişah, memleket, kız, şahın oğlu, v. b. gibi sembollerle ifade edilmiştir. *Tûr-i marifet* (veya *Gülgeşt-i hakikat*) [yazılışı 1685 sıraları]: şair, Birat'a yaptığı bir seyahatin izlenimlerini ve tabiat manzaraları karşısında hayat ve ölüm hakkındaki düşüncelerini anlatmıştır. *Çehâr unsur* [tamamlanışı 1704]: yazar, 4 kitap halinde nesirle yazdığı bu büyük eserde çeşitli düşüncelerini kendi hayatından aldığı küçük kıssalarla anlatmıştır. *Rukaât:* hükümdar ve emîrlere yazılmış mektuplar. *İrfan* [tamamlanışı 1712]: tasavvufî büyük bir mesnevi. *Divan:* kaside, gazel ve rubailerden meydana gelmiştir.

Adı Hindistan, Afganistan ve Türkistana yayılmış bulunan ve Hindistanın en büyük şairi sayılan B., İranda pek az tanınmıştır.

BİDLİSÎ, *Heşt Bihişt* adlı Farsça Osmanlı tarihi yazarı İdris'in nisbesi. Bk. İDRİS-İ BİDLİSÎ.

BIDON [Fr. *bidõ*], Cezayirin güneybatısında. Ayn Sefra ülkesinin güneydoğusunda bir şehir. B., Büyük Sahrayı geçen işlek bir kervan yolu üzerindedir. Ticareti canlıdır.

BİDON (Fr. Bidon), içine bilhassa petrol, gazyağı, mazot veya su gibi sıvılar konan, ağzı kapaklı 15-20 litrelik veya daha büyük, saçtan kap.

Depo bidonu

B. lara motorlu taşıtların ihtiyat yakıtı konulur. Önceleri Fransız ordusunda matara kadar küçük ve varil kadar büyükleri olur ve su haznesi gibi kullanılırdı.

Taşıt bidonu

BIDOU [*bidu*], **Henry Auguste** (1873-1943), Fransız yazarı ve tenkidcisi. Givet (Ardennes) de doğmuş, Vichy'de ölmüştür. 1893 te edebiyat lisansını almış, 1896 da da üniversiteyi bitirmiş ve Katolik Enstitüsünün serbest edebiyat fakültesinde yardımcı coğrafya profesörü olmuştur. Sıra ile «Journal des Débats» da tiyatro, «Revue de Paris» de edebiyat tenkidciliği etmiş ve Birinci Dünya Harbi sırasında «Journal» ve «Journal des Débats» nın askerî yazarı olmuş, bir yandan da «Annales» de ve birçok başka günlük gazete ve dergilerde kronikler yazmıştır. Kitap halinde çıkan eserleri şunlardır: *Marie de Sainte-Heureuse* [roman, 1912], *Chopin* [etüd, 1925]; ayrıca E. Lavisse'in, *Histoire contemporaine de France* (Çağdaş Fransanın tarihi) ın IX. cildinde Birinci Dünya Harbinin askerî tarihi, *La Terre Héroïque* (Kahramanlar toprağı) [1919] adı altında bir savaş meydanları rehberi, *L'Année Dramatique* (Tiyatro yılı) [1911-12 ile 1912-13] başlıklı iki ciltlik bir tenkid eseri. B., bütün bu çeşitli alanlarda bilgi ve dikkatli bir anlayış göstermiş, nükteli ve zarif bir üslûp kullanmıştır.

BİDPAİ (BĪDPĀ) veya **PİLPAY** veya **BEYDEBA** (Arap. BAYDABAH), efsanevî bir Hind filosofu ve yazarı. Eskiden, *Bidpai'ın masalları* adı altında meşhur bir Doğu masalları külliyatı ona maledilirdi. Fakat bu masalların aslı III. yüzyılda bir Brahman tarafından meydana getirilmiş olsa gerektir. Hindce aslı *Tantrākhyāyika* başlığını taşır. Başlıca kaynakları, Sanskritçe *Pañcatantra* (b. bk. = Beş kitap) ve bunun kısaltması olan *Hitopadeśa* (b. bk. = İyi öğüt kitabı) adlı masal kolleksiyonlarıdır. Hayvanları insan gibi konuşturan, fikirlerini söyleten bu masallar, Buddhist *Jātaka* (Doğum hikâyeleri) larda olduğu gibi, Buddha'nın insanlara verdiği dersleri bildirmek açıklamak gayesini güder. Zaten bu masallarla Buddha'ya ait doğum hikâyeleri arasında büyük benzerlikler vardır.

Geleneğe göre, Bidpai (bu unvan Sanskritçe *vidyāpati*den gelir ve «baş bilge» demek olup has isim değildir), Dabshelim adlı bir kıralın zorbalığını açıkça tenkid ettiğinden dolayı, hapsettirilmiş. Sonradan serbest bırakılarak kırallık işlerini incelemekle görevlendirilmiş ve kendisinden, tavsiyelerini Sanskritçe masal şeklinde yazması istenmiştir. Bu masallar halkın hoşuna gitmiş ve İrana kadar yayılmıştır. İran kıralı Husrev Anuşirvan, VI. yüzyılda saray hekimi Barzuî'yi Hindistana göndermiş, bu masalları toplayıp Pehlevî diline çevirmesini emretmiştir. Barzuî bu tercümesine *Kalīlağ wa Dimnağ* (Kelile ve Dimne; Sanskrit metninde sözü geçen iki çakalın adları) adını vermiştir. Bud adında bir Süryanî yazar, 570 sıralarında bu Pehlevî metni kendi diline çevirmiş (*Kalīlağ wa Dimnağ*), 750 yıllarında Pehlevî metin daha dikkatli bir şekilde ikinci defa olarak Süryancaya tercüme edil-

miştir. Bu on dört baplık eser, Abbasîlerden Ebu Cafer'-ül-Mansur zamanında, VIII. yüzyılda Abdullah ibn'al-Mukaffa'nın eliyle, Pehlevî dilinden Arapçaya çevrilmiştir. Arapça metin Farsçaya, önce 1118 yılında Behram şahın emriyle Nasrullah tarafından çevrilmiş, sonra 1494 te Kâşifî *Enver-i Süheylî* adiyle, daha sonra da 1590 da Ekber'in veziri Ebü'l-Fazl *Ayâr-ı Dâniş* adiyle birer tercüme daha vermişlerdir. Bahnud bin Sehvan adlı biri tarafından yapılan tercümenin önsözünde, bu masallar, ilk olarak Bidpai adlı Hindli bir filosofa maledilmiştir.

XII. yüzyıl başlarında Yō'ēl adında bir hahambaşı, bu eseri Arapçadan İbrancaya tercüme etmiş bu metin de Hıristiyanlığı kabul etmiş olan Capua'lı Johannes adlı bir Yahudi tarafından XIII. yüzyıl sonunda *Directorium Vitae Humanae* (İnsan hayatı rehberi) başlığı ile Latinceye çevrilmiştir; Baldo'nun doğrudan doğruya Arapçadan Latinceye tercümesi, *Alter Aesopus* (Başka bir Aisopos) adiyle, aynı yüzyılda ilk Latince tercüme olarak çıkmıştır. Avrupa dillerine (Alm. 1480, İsp. 1493 [Gayangos'un Arapçadan yaptığı tercüme: 1251]; İsp. 1493 > İtal. 1552 ve 1548; İtal. 1552 > İng. 1570; İtal. 1548 > Fr. 1556; v. b.) yapılan tercümelerin çoğu Capua'lı Johannes'in Latince metni üzerindendir. Arapça örnek. İmparator Aleksios Komnenos'un emriyle 1080 sıralarında Symeon Seth tarafından *Stephanites kai İkhnelates* (S. ile İ.; masaldaki çakalların adı [Sanskritçe aslında: *Karataka* ile *Damanaka*, Pehlevîcede: *Kalīlağ* ile *Dimnağ*] Yunancada bu şekillere çevrilmiştir) başlığiyle Yunancaya tercüme edilmiş, ondan da İslâv dillerine (önce Eski İslâvca-Bulgarca, sonra Rusça; daha sonra Sırpça ve Slovence) ve Yeni Yunancaya (1584) geçmiştir. Sanskritçe aslı önce Prakritçeye, sonra Dravid (Tamil, Telegu, Kanara, Malayalam, v. b.) ve İndonezya (Malay, Java, Madura, v. b.) dillerine çevrilmiş, ve yine Sanskritçe aslından Yunancaya (Galanos), Almancaya (Benfey 1859) ve Fransızcaya (Dubois 1826) tercüme edilmiştir. S. de Sacy'nin Arapça üzerinden Fransızcaya bir tercümesi de vardır (1816). Ali Çelebi'nin 1540 ta *Enver-i Süheylî*den yaptığı tercüme (*Hümayunname*; XIV. yüzyılda Mesut adında biri [*Süheyl ve Nevbahar* ile *Ferhenknamei Sâdi* mütercimi Hoca Mesut mu?] tarafından, Aydın beylerinden Umur Bey adına yapılan daha eski bir tercüme de vardır, istinsah tarihi 1489, İst. Lâleli kütüp. no. 1897; bizde son olarak: *Kelile ve Dimne*, «Klâsikler Serisi» 1945), 1724 te A. Galland tarafından Fransızcaya çevrilmiştir. Böylece bu metin, bugün Berberceden, Habeşçeden Moğolcaya, İngilizceden de Malaycaya kadar yayılmış bulunuyor. Türkçe tercümesi için ayrıca bk. KELİLE VE DİMNE.

BİDULFİYA (Bidulphia), Diatomelerin bidulfiyase (Bidulphiaceae) familyasından 125 kadar türü yetişen bir bitki cinsi.

BIE [*bī*] **PLATOSU,** Afrikanın güneybatısında, Angolada, geniş platolar bölgesi. Denizden yüksekliği 1600 m kadardır.

BIEBRZA [*biębja*; Rus. *Bobr*], Polonyanın kuzeydoğusunda nehir. Narev nehrinin koludur. Uzunluğu 180 km. Klaipeda (Memel) çevresine bir kanal (Augustowa) ile bağlıdır.

BIEDERMANN [*bīdırman*], **Aloys Emanuel** (1819-1885), İsviçreli Protestan din adamı. Winterthur'da doğmuş, Zürich'te ölmüştür. Zürich'te profesör olan B., Hıristiyan dogmalarını Hegel felsefesine dayanarak anlamağa ve yeniden ifade etmeğe çalışmıştır. Başlıca eserleri şunlardır: *Christliche Dogmatik* (Hıristiyanlık dogmatiki) [1869], *Über die Persönlichkeit Gottes* (Allahın şahsiyeti hakkında) [1842].

BIEDERMANN [*bīdırman*), **Friedrich Karl** (1812-1901), Alman siyaset adamı, gazeteci ve tarihçisi. Leipzig'de doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. 1838 de Leipzig üniversitesinde filoloji profesörü olmuştur. İlk yazılarında Alman birliğinin ateşli taraftarı olduğu görülür. 1848 de Frankfurtta toplanan Millî Meclise üye olmuştur. Saksonyanın yüksek meclisine üye seçildikten sonra Prusyanın idaresi altında kurulacak bir birlik fikrini savunmuştur. 1854 te «Deutsche Annalen» i yayımladığı için hapsedilmiştir, sonra Weimar'a çekilmiş ve «Weimarische Zeitung»u çıkarmağa başlamıştır. 1863 te Leipzige dönerek «Deutsche Allgemeine Zeitung»u yayımlamış ve 1865 te profesörlüğe dönmüştür. Yeniden Saksonya yüksek meclisine üye olmuş ve 1871-74 te Reichstag'da üye olarak bulunmuştur.

Başlıca eserleri şunlardır: *Deutschland im 18. Jahrhundert* (XVIII. yüzyılda Almanya) [4 cilt, 1854-80), *Friedrich der Grosse und sein Verhältnis zur Entwickelung des deutsehen Geisteslebens* (Büyük Friedrich ve onun Alman mânevî hayatının gelişmesi ile olan münasebeti) [1859], *Geschichte Deutchlands 1815-1871* (1815-1871 Almanya tarihi) [1891] ve *Deutsche Volks- und Kulturgeschichte* (Alman halkının ve kültürünün tarihi) [4. bas. 1901].

BIEDERMANN [*bīdırman*], **Johann Jacob** (1763-1830), İsviçreli ressam ve gravürcü. Winterthur'da doğmuş, Zürich'te ölmüştür. B., teferruatı sevgi ve neşe ile tasvir etmiştir. Bernli küçük ustalar arasında bulunur.

BIEDERMEIER [*bīdırmaylr*], Almanyada ve Avusturya-Macaristanda, Viyana Kongresinden (1815) 1848 ihtilâllerine kadar süren bir sanat cereyanı. Bu devreye Alm. *Vormärz* (Mart 1848 den önceki devir) adı da verilir. İlkönce alay mânasında kullanılan B. kelimesi, Ludwig Eichrodt'un parodi şeklinde yazılmış *Biedermeiers Liebeslust* (Biedermeier'ın aşk arzusu) [«Fliegende Blätter» dergisi, Münih 1850] adlı şiirlerinde geçen iyi kalbli, fakat safdil ve biraz dar görüşlü tipten alınmıştır.

B., teşekkül etmekte olan burjuva sınıfının üslûbu olup asıl mesken sahasında kendini göstermiştir. Napoléon harbleri sonunda fakirleşen şehir halkı, seyahatlerden vazgeçmek zorunda kalınca, bütün dikkatini meskeni üzerinde toplamıştır. Canlı cemiyet hayatını, edebiyat ve musikiyi seven B. insanı, sakin saadeti aramış ve aile yuvasını mümkün olduğu kadar sevimli bir hale getirmeğe çalışmıştır. Mobilyalar, Empire üslûbuna nispetle, daha basit olmuş, muhteşem şekillerle antik unsurların taklidi bırakılmıştır. Bazı sanat tarihçileri B. da Empire üslûbunun burjuva zevkine ve ihtiyaçlarına göre basitleştirilen şeklini görmektedirler. B. üslûbunda umumiyetle, basitlik ve pratiklik göze çarpar. Mobilyalar pahalı maun ağacı yerine meşe, ceviz, kiraz v. b. gibi daha ucuz yerli ağaçlardan yapılmıştır. Masalar çoğu yuvarlak veya ovaldir. Sandalye ve koltukların hafifçe kavisli ve dört köşeli ayakları vadır. B. salonunun en mühim mobilyası divan (sedir) dır, arkası düz veya kavislidir. Arkası aynalı vitrinin raflarında porselen ve gümüş kaplar teşhir edilir. «Secrétaire» adı verilen

Biedermeier resimciliği
Fr. G. Kersting: «Ayna önünde»

açılır kapanır yazı masası çok rağbettedir; bu masaların sayısız ufak gözleri vardır. Duvar kâğıdı seyrek kullanılırdı. Duvarlar, manzara resimleri, portre, minyatür ve gölge resimler (silhouettes) ile süslenirdi. B. evinin içi idillikti. Burada zevkle pipo ve kahve içilir, sohbet edilir, iskambil oynanır ve müzik âlemleri tertibedilirdi. Aile efradı ve dostlar salonda toplanır, opera parçaları, Beethoven, Schubert ve Schumann'ın *lied* (şarkı) leri çalınıp okunurdu. En çok sevilen musiki aletleri piyano, flüt ve kitara idi.

B. devrinde okumak, moda idi. *Konversationslexikon* adı verilen ansiklopediler bu devirde çıkmağa başlamıştır. Yine bu devirde Alman memleketlerinde Goethe gibi klâsikler yerine Jean Paul, Eichendorff, Fouqué, Hoffmann ve başka romantiklerin eserleri okunur, bilhassa uzun tarihî romanlar (W. Scott) ve hissî küçük hikâyelerden hoşlanılırdı.

B. zevki, edebiyatta kendisine göre sevimli, tatlı, fakat biraz yapmacıklı ve alışılmaz kelimelerden hoşlanan bir üslûp yaratmıştır. B. edebiyatında vatan ve insan sevgisi fikirleri hâkimdir. Bu cereyanın kadın ideali, faaliyet, müdafaa ve mukavemet kabiliyeti olmıyan, melek kadar güzel, ince ruhlu, mâsum bir kızdır. B. şiirinde «rol manzumesi» (Alm. *Rollengedicht*) adı verilen manzumeler rağbette idi. Bu gibi manzumelerde şair başka bir kimsenin rolünde olup kendi hislerini ona söyletir. Bu edebî nev'in başlıca temsilcileri Almanyada Ludwig Uhland, Macaristanda da Bajza József ile Petőfi Sándor'dur.

B. mimarlığı her şeyden önce mesken inşaatına ehemmiyet vermiştir. Resimde temiz, sakin şekiller hâkimdi. Yaşayış tablolarında en çok hissîlik veya humor göze çarpar. Bilhassa portre ve manzara resimlerinde seçkin eserler meydana getirilmiştir. En tanınmış B. ressamları Fr. Krüger, F. von Kobell, Fr. G. Kersting (iç resimleri), F. Waldmüller (portre ve manzara resimleri), L. Richter ve O. Rethel (portreler) dir.

Giyinişte millî moda yaratmağa teşebbüs edilmiş, fakat bu yolda bir netice elde edilememiştir. B. giyinişi burjuva zevkine uydurulmuş Empire giyinişinden başka bir şey değildir. Erkek modasında Londra, kadın modasında Paris takibedilir, Viyana da iyi zevkin merkezi sayılırdı. Erkekler çok defa renkli frak, «Vatermörder» denilen çok yüksek yaka, açık renkte dar pantolon ve gri silindir şapka; kadınlar da göğüs altında kemerle toplanan elbise (korsa), bol ve kırmalı etek, geniş kenarlı, şeritle süslenmiş şapka veya başlık giyerlerdi.

BIEDL [*bīdl*], **Arthur** (1869-1933), Avusturyalı patolog. Viyanada ve Pragda çalışmıştır. Endokrinoloji sahasında, bilhassa hipofiz yetersizliği yüzünden meydana gelen infantilizmi ve ayrıca anafilaktik şok (shock) ları incelemiştir. Başlıca eseri *Innere Sekretion* (İçsalgı) [Berlin 1910, 4. bas. 1922] adını taşımaktadır.

Biedl - Moon - Laurence Sendromu: adını A. Biedl, Robert Moon (ölm. 1914) ve John Z. Laurence (1830-1874) dan alan bir hastalık belirtisi. Buna Laurence-Moon - Biedl sendromu da denir. Bir ailenin birçok fertlerinde görülen ve nesilden nesle geçen doğmalık bir hastalıktır. Bu hastalığın belli başlı belirtileri şunlardır: şişmanlık, tenasül organlarının yeter derecede gelişmemiş olması, göz sinirinin dejenere olması, el ve ayaklarda beşten fazla parmak bulunması, hastanın zekâ bakımından gerilik, aptallık göstermesi. Hastalığın içsalgı bezlerindeki bir bozukluktan ilerigeldiği sanılmakta ise de, henüz kesin olarak sebebi ve tedavi tarzı bulunamamıştır. Hastalar genç yaşlarında ölürler.

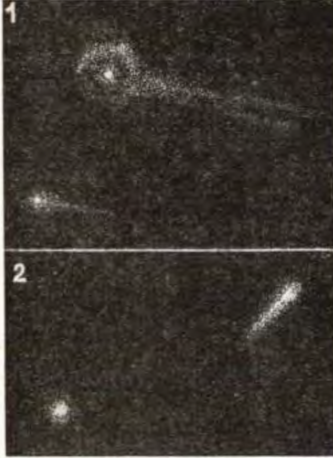
BIEL (*bīl*; Fr. Bienne [*bīyen*]), İsviçrenin Bern kantonunda şehir. Nüfusu 48 000 (1949). B., Bielersee kıyısında kurulmuş işlek bir yol kavşağıdır. Fransızca ve Almanca konuşulan yerler arasındaki sınır boyundadır. B. de saatçilik ileri gitmiştir.

BIEL [*bīl*], **Gabriel** (1425-1495), Alman filosofu. Speyer'da doğmuş, Tübingen'da ölmüştür. İskolastik (b. bk.) filosofların son çağında yetişmiş olanlarındandır. Bundan dolayı *Ultimus Scholasticorum* (İskolastiklerin sonuncusu) unvanını taşır. 1477 de kurulan Tübingen üniversitesinde ilk teoloji profesörü olmuştur. B., Petrus Lombardus ve William of Occam hakkında yazdığı şerhlerle nominalizm (b. bk.) in tanınmasına çok yardım etmiştir. Teoloji alanında Martin Luther'e tesiri olmuştur. Başlıca eseri olan *Epitome et Collectorium ex Occamo* (Occam'dan hulâsa ve toplamlar) [1512] dan başka, para ve ekonomi nazariyesi hakkında *De potestate et utilitate monetarum* (Paranın kudreti ve faydası hakkında) başlıklı bir risalesi vardır.

BIELA [*byela*], **Wilhelm, Baron von** (1782-1856), Avusturyalı subay ve astronom. Stalberg yakınında Rossla-am-Harz'ta doğmuş, Venedikte ölmüştür. Napoléon harblerine katılmış, sonra güzel sanatlar ve astronomi ile meşgul olmuştur. Kendi adı verilen kuyruklu yıldızı keşfetmiş olmakla ün kazanmıştır.

Biela Kuyruklu Yıldızı: 1826 da Johannisberg'de Avusturyalı astronom Wilhelm Baron von Biela, 10 gün sonra da Marsilyada Fransız astronomu Gambart tarafından bulunan kuyruklu yıldız. Bazen Gambart Kuyruklu Yıldızı da denir. Daha önce 1772 ve 1805 te de görünmüştü. Güneşin etrafında 6 yıl 3/4 te döner. 1832 de tekrar görünüşü, dünyaya çarpacağı söylendiği için, oldukça büyük bir kor-

ku ile karşılanmıştır. 1839 da görünmemiş, fakat iki parçaya ayrılmış olarak 1846 ve 1852 yıllarında tekrar görünmüştür. O zamandan beri bir daha görünmemiştir. B. Kuyruklu Yıldızının yörüngesi yeryuvarlağı yörüngesiyle kesiştiği için Le Verrier ile Schiaparelli, 27 Kasım 1872 de görülen büyük kayan yıldız yağmurunun bu kuyruklu yıldızın dağılmasından ileri geldiğini iddia etmişlerdir.

Biela
1. 1846 da; 2. 1852 de

BIELAWA [*bielava*; Alm. *Langenbielau*], Polonyanın güneybatısında, Wrocław departmanında bir şehir. Nüfusu 20 116 (1946) dır. Eulengebirge adlı dağlık yerde, denizden 285 - 440 m yüksektedir. Önemli bir dokumacılık merkezidir. Müzesi vardır.

BIELEFELD [*bīlīfelt*], Almanyanın batı bölümünde, Vestfalya'da, şehir. Nüfusu 164 800 (1952). Teutoburger Wald'in kuzey eteğinde kurulmuş olan B., Vestfalyanın keten dokuma endüstrisinin merkezidir. Ayrıca madenden eşyalar hazırlıyan fabrikaları vardır. B. yakınında milletlerarası bir şöhreti olan ve Bodelschwingh (b. bk.) tarafından kurulmuş Bethel ve Sarepta saralıları iyileştirme müesseseleri bulunmaktadır.

BIÉLER [*bieler*], **Ernest** (1863-1948). İsviçreli ressam. Rolle'de doğmuş, Lausanne'da ölmüştür. Paris Güzel Sanatlar Okulunda okumuştur. Düz ve gravür sanatını andıran bir üslûpla Valais kantonu köylü tiplerini tasvir etmiştir. Cam üzerinde boya ve mozayik işi ile de uğraşmıştır.*

BIELERSEE [*bīlīrzē*], İsviçrede Jura dağlarının kenarında sıralanan göllerden biri. Yüzölçümü 39 km², en derin yeri 75 m dir.

BİELİ, Avustralya yerli dillerinden biri. Güney Avustralya bölümünün Doğu grupundandır, Mackenzie nehrinin aşağı kısımlarında konuşulur. Grup içerisindeki yakın akrabaları, Murrawari, Thangatti - Yukumbul, Pikumbul, Kumbainggeri, Minyung, Turubul, Wakka - Kabi, Kuinmurburra, Halifax, Bundyil, Bulponara - Kokoyimidir dilleridir. Bk. AVUSTRALYA DİLLERİ.

BIELLA, Kuzey İtalyanın Vecelli eyaletinde, Alplerin eteğinde şehir. Nüfusu 28 000 dir. Kâğıt ve dokuma endüstrisi vardır.

BIELOSTOK: bk. BIAŁYSTOK.

BIELOWSKI [*bielovski*], **August** (1806 - 1876), Polonyalı tarihçi. Lirik şair olarak ortaya atılmış, Lwów'daki Ossoliński'ler millî enstitüsü kitaplığının ikinci müdürlüğüne tâyin edildikten sonra da, kendini tarihî araştırmalara vermiştir. En önemli eseri *Pomniki dziejopisorstwa polskiego* (Leh tarihçiliğinin anıtları; Lat. *Monumenta Poloniae historica*) adiyle yayımlamağa başladığı Lehistanın Ortaçağdaki tarihine ait metinlerdir. Kendisinin çıkardığı ilk iki cilt (I. 1864; II. 1872) içinde XVI. yüzyıla kadarki en eski yıllıklar, vakayinameler yer alır. Böylece, bugün yanlış gözü ile bakılan prensiplere dayanmakla beraber, Lehistan tarihi için sağlam bir temel atmıştır. B. nin ölümünden sonra *Monumenta*ların yayımına Kraków İlimler Akademisi devam etmiştir (1884 ve 1888).

BIELOYE (veya **BĔLOE**) **OZERO** (Rus. = ak göl), Rusyada Vologda bölgesinin batı kısmında, Leningrad çevresinde göl. Yüzölçümü 1 125 km². B., Mariinsk kanal sistemi ile Onega gölüne ve Şeksna nehrine bağlıdır. Güney kenarında Bielosersk kasabası vardır. B. da bol balık bulunur.

BIELSCHOWSKY [*bīlşovski*], **Albert** (1847-1902), Alman edebiyat tarihçisi. Namslau (Silezya) da doğmuş, Berlinde ölmüştür. En fazla Goethe ile meşgul olmuş ve bu yazara tapınırcasına ilesaygı bağlanmıştır *Goethe* (2 cilt 1885 - 1904) adlı bir eseri, *Geschichte der deutschen Dorfspoesie im 13. Jahrhundert* (XIII. yüzyılda Alman köy şiirinin tarihi) [cilt I. 1890] adlı bir incelemesi de vardır.

BIELSKI, Marcin (asıl soyadı: **Wolski**; 1495-1575), Leh tarihçisi. Kraków yakınında Biała'da doğmuş, Kraków'da ölmüştür. Tarih konularında Leh dilini ilk defa kullanan yazardır. Başlıca eseri: *Kronika świata wszystkiego* (Bütün dünya vakayinamesi) [1551] başlığını taşır. Oğlu **Joachim** (1540 - 1599) babasının eserinin Lehistan kısmını devam ettirerek *Kronika Polska* (Polonya vakayinamesi) [1597] başlığı altında yayımlamıştır.

BIELSKO (Alm. *Bielitz*), Polonyanın Śląsk (Şilezya) bölgesinde, Biala ırmağı üzerinde yönetim merkezi. Nüfusu 32 000 (1939). Dokuma ve makine sanayii vardır.

BIELSZOWICE [*bielşovitse*], Polonyanın Śląsk (Şilezya) bölümünde madencilik merkezi. Nüfusu 13 500 (1941). B. 1922 de kurulmuştur. Taşkömürü ocakları vardır.

BİEN - HO, Kamboçta göl. Bk. TONLE - SAP.

BİEN - HOA, Çin Hindinin güney bölümünde (Koşinşin) şehir. Saïgon'un kuzeyindedir. Nüfusu 20 000 kadardır. Bir sanayi merkezidir. Birçok Buddha heykelleri vardır. Eskiden Kamboç'un başkenti idi.

BIENNE: bk. BIEL.

BIENVENUE [*bīēvīnü*], **Fulgence Marie Auguste** (1852 - 1936), Fransız mühendisi. Uzel (Côtes - du - Nord) de doğmuş, Pariste ölmüştür. Kendisine, 1896 da yapılması düşünülen, Paris Métropolitain (yer altı ve üstü treni) in ilk projesini hazırlama işi verilmiştir.

BIENVILLE [İng. *bienvil*, Fr. *biyēvil*] **GÖLÜ** (veya Apiskigamish Lake), Kanadanın Quebec eyaletinde bir göl. Yüzölçümü 700 km² dir. B. G. nün suları, Great Whale ırmağı yoliyle Hudson körfezine dökülür.

BIER [*bīr*], **August Karl Gustav** (1861 - 1949), Alman cerrahı. Helsen (Waldeck) de doğmuş, Landgat Sauen (Brandenburg) da ölmüştür. Cerrahlık ve anestezi alanında pek çok çalışmaları vardır. Berlin üniversitesinde Bergmann'ın halefi olarak cerrahî kürsüsüne geçmiştir. 1898 de spinal anesteziyi klinikte kullanmaya muvaffak olmuştur.

Kendi adiyle anılan anestezi, ameliyat ve hiperimi tedavisi usulleri vardır. Başlıca eserleri: *Hyperämie als Heilmittel* (Tedavi çaresi olarak fazlakanlılık) [5. ve 6. bas., 1907], *Über die Berechtigung des theologischen Denkens in der praktischen Medizin* (Teolojik düşüncenin pratik hekimlikte yeri olup olmadığı hakkında) [1910]. Kendisini geniş halk tabakalarına tanıtan eseri: *Wie sollen wir uns zur Homöopathie stellen* (Homeopati karşısında ne vaziyet almalıyız?) [1925].

A. K. G. BIER

Bier anestezisi: Lokal anestezi için kullanılan Cocaine, Stovaine, Procaine gibi ilâçların yüzde yarım mahlûlünü kara damar içine zerk ederek yapılan bir nevi uyuşturma usulüdür. B., bu usulü 1909 da bulmuştur. Bu anestezi, kol ve bacak ameliyatlarında kullanılır. Kol veya bacak, uyuşturmak istenilen yerin üst tarafından lâstik bir boru ile sıkılır, böylece uyuşturulacak yere kan gelmesi ve buradan kalbe kan gitmesi durdurulur. Sıkılan yerin alt tarafından kara damar içine ilâç zerk edilir. İlâç sıkılan yerin altındaki kara damarların içine ve dokulara yayılır ve sinir uçlarının duyma hassasını kaldırır. Bu anestezi ile kol ve bacakta istenilen ameliyat yapılabilir. Bugün bu usul yerine yeni ve daha iyi anestezi usulleri kullanılmaktadır.

Bier ameliyatı: Endocarditis lenta tedavisinde kullanılırdı. Kalbin önündeki cilt, lokal anestezi ile kaldırılır. Cildin alt yüzü ile kası tabakası termokoterle yakılır. Cilt, eski yerine getirilerek dikilir.

Bier hiperemi tedavisi: B., bu usul tedaviyi tabiattaki hâdiseleri taklidederek bulmuştur. Uzviyetin herhangi bir yerine bir mikrop veya yabancı cisim gibi bir tahriş âmili girdiği zaman o kısmın damarları genişliyerek fazla miktarda kan gelir, hiperemi olur. Bunun neticesi, uzviyetin müdafaa vasıtası olan akyuvarlar bu tahriş âmili üzerine hücum ederek onu yok etmeğe çalışırlar. Bunun için hastalıklı kısmın üst tarafından kol veya bacak hafifçe sıkılır ve kara kanın kalbe gitmesine mâni olunur. Böylelikle o bölgede bir hiperemi meydana getirilir. B. in hiperemi tedavisi, kol ve bacağın müzmin birçok iltihaplı hastalıklarında kullanılmaktadır.

BIERBAUM [*bîrbaum*], **Otta Julius** (1865 - 1910), Alman yazarı. Grünberg'de doğmuş, Dresden'da ölmüştür. Felsefe ve hukuk tahsil etmiş, sonra Çince öğrenmeğe çalışmış, hayatını edebiyata vermiştir. 1893 te Berlinde yerleşmiş, «Pan» adlı sanat gazetesini kurmuştur. «Insel» (Ada) dergisini çıkaranlardandır. Naturalizm tesiri altında yazdığı ilk eseri *Erlebte Gedichte* (Yaşanmış şiirler) [1892] dir. Daha sonra sahne eseri olan *Loblanz* [1894] ve *Nehmt Fraue diesen Kranz* (Bu tacı kabul ediniz madam) [1894] ile Ortaçağ rengini veren bir sembolizme geçmiştir. B. da, zamanla beliren hicivci temayül zevklerine de tesir etmiştir. Şiirlerinde ve romanlarında tam mânasiyle fantazi hâkimdir. *Stilpe* [1897], *Zäblel Kerns Abenteuer* (Zaplel Kerns'ın maceraları) [1905], *Prinz Kuchbuch* (Prens K.) [1906] adlı romanları ile *Irrgarten der Liebe* (Sevgi dehlizi) [1901] adlı lirik bir eseri vardır. Edebiyat ve güzel sanat üzerine etüdler de bırakmıştır.

BIERCE [*biîrs*]. **Ambrose** (1842 - 1914?), Amerikalı yazar. Meigscountry (Ohio) de doğmuştur. 12 çocuklu bir çiftçi ailesinin en küçük çocuğudur. 1861 de iç harb patlayınca Birlik Ordusuna yazılmış, iyi bir asker gibi çarpıştıktan sonra 1865 te çürüğe çıkarılmıştır. Sonra San Francisco'da bulunan kardeşi Albert'in yanına giderek gazeteciliğe başlamıştır. 1872 de Londraya gelerek dört yıl «Fun» gazetesinde çalışmıştır. Dod Grile takma adiyle gazetecilikte başından geçenleri 3 ciltlik bir eser halinde yayımlamıştır. 1876-1897 yıllarında San Francisco'da gazetecilik etmiş, 1891 de ilk hikâye kitabını çıkarmıştır. *Tales of Soldiers and Civilians* (Askerler ve sivillere ait hikâyeler) başlığını taşıyan bu eser, harbi bütün korkunçluğu ile gösteren dikkate değer bir eserdir. 1913 te Washington'dan Mexico'ya giderek oradaki iç harb hakkında yazılar yazmağa başlamıştır. Aralık 1913 tarihli son mektubunda Villa'nın ordusuna girdiğini bildiriyordu. Bundan sonra B. den hiçbir haber alınamamıştır. Bir söylentiye göre Villa, onu kendi eliyle vurmuştur. Başlıca eserleri şunlardır: *Cobwebs from an Empty Skull* (Boş bir kelleden gelen örümcek ağları) [1874], *The Monk and the Hangman's Daughter* (Rahip ile cellâdın kızı) [1892], *Can Such Things Be?* (Böyle şeylere imkân var mı?) [1893], *Fantastic Fables* (Hayalî hikâyeler) [1899], *The Cynic's Word Book* (Cynique'in söz kitabı) [1906], *The Shadow on the Dial* (Güneş saatinin üzerindeki gölge) [1909].

A. BIERCE

BIERMER [*bîrmîr*], **Anton** (1827 - 1892), İsviçreli hekim. Bamberg'de doğmuş, Berlin yakınında Schönberg'de ölmüştür. 1874-1892 de Breslau üniversitesinde profesör ve klinik şefi olmuştur. İsmiyle anılan anemiyi, Biermer hastalığını (habis kansızlık - Anémie pernicieuse) 1868 de tarif etmiştir.

Biermer hastalığı: Bu hastalık, mutedil iklimlerde ve beyaz ırkta görülür. Yahudilerde nispeten az, sarı ırkta nadir, Zencilerde ise çok nadir görülmektedir. 30 yaşından aşağı olanlarda az raslanan bu hastalık daha çok, kadın veya erkek, 40 ını aşmış olanlarda görülmektedir. Hastalık çok sinsi olarak başlar. İlk bilirtileri iştahsızlık, midede ağırlık, gaz, bulantı, daha sonra kusma ve ishaldir. Hastalık ilerledikçe halsizlik baş gösterir. Zayıflama, fazla olmamakla beraber, cildin, hele dudakların ve dilin solukluğu çok göze çarpan bir hal alır. Dilde papillalar silinir ve parlak bir halde görülür (Hunter dili). Mide ifrazı çok azaldığı gibi içinde bulunması lâzım gelen asid klorhidrik ve bunun yanında intrinsek faktör de kaybolmuştur (Achylie). Kanda alyuvarların sayısı ve hemoglobin miktarı çok azalmıştır. Fakat alyuvar azalması hemoglobine nispetle daha fazla olduğu için boyama indeksi birin üstündedir (Hyperchrome). Alyuvarların çapları büyümüştür. Çok defa yumurtayı andıran bir şekilde görülür (Megalosit). Bu büyük alyuvarların yanında küçüklere de raslanır (Anisocytose). Şekil bozuklukları da görülebilir (Poikilositose). Kemik iliğinde kırmızı serinin genç şekilleri bol bol görülür.

Serum altın sarısı rengindedir. Bilirubin artmıştır. Bu da alyuvarların fazla harap olduklarını gösterir. Bu belirtilerden başka el ve ayakta uyuşmalar, karıncalanmalar olduğu gibi bazı hastalarda yürüme zorluğu, sifenkter bozuklukları gibi asabî haller de görülür.

BIERSTADT [*biİrstat*, Alm. *bİrştat*], **Albert** (1830-1902), Alman aslından, Amerikalı manzara ressamı. Almanyada Düsseldorf yakınında Solingen'de doğmuş New York'ta ölmüştür. B., ailesiyle birlikte bir yaşında Amerikaya gitmiş, sonra da Almanyaya dönerek Düsseldorf Akademisinde Lessing, Achenbach ve Leutzein'ın talebesi olmuştur. İtalya, Almanya ve İsviçreye seyahat etmiş, sonra da Amerikada yerleşmiştir. Fransa hükümeti, B.ı şeref madalyası şövalye rütbesi ile mükâfatlandırmıştır. New York Millî Akademisi üyesi olmuştur (1860). B., panorama manzaralarını oldukça ustalıkla yapmıştır, fakat bu eserlerinde sanatlı bir ifadeden çok topografik bir doğruluk göze çarpmaktadır. En mühim eserleri arasında: *The Rocky Mountains* (Kayalık dağlar) [New York], *Estes Park*, Colorado (Londra Kıraliyet Akedemisinde teşhir edilmiştir, 1878). *Sierra Nevada* (1878; Corcoran galerisi, Washington), *The Valley of Yosemite* (Yosemite vâdisi) [James Lenox kolleksiyonu, New York], ayrıca *The Discovery of the Hudson River* (Hudson nehrinin keşfi) ile *The Settlement of California* (Kaliforniyada yerleşme) adlı iki tarihî tablosu da Washington Capitolündedir. B., 1869 dan 1879 a kadar Londrada eser teşhir etmiştir.

BIERUT, Bolesław (doğ. 1892). Polonya cumhurbaşkanı. Rura Jezuicka (Lublin)da doğmuştur. Köylü, küçük bir işçi ailesindendir. Çarlık Rusyasında, siyasî sebeplerden ötürü okullardan koğulmuştur. Sırasiyle, duvarcı yamaklığı, gazete satıcılığı, matbaa işçiliği yapan B., daha sonra kooperatif hareketleri başkanı, Lublin'de kurulan ilk öğretim ve eğitim teşkilâtının kurucusu, *Przyszlość* (= İstikbal) birliğinin önderi olmuş ve sendika hareketlerine de katılmıştır. Birinci Dünya Harbinin başlangıcından itibaren gizli faaliyetlere katılan B., harbin sonunda Polonyadaki işçi hareketlerinin başına geçmiştir. Rus ordularının Polonyadan atılmasından sonra Lublin'deki müstehlikler kooperatifi başkanı, sonra işçi kooperatif cemiyetler birliğinin idare meclisi üyesi, daha sonra da Varşovadaki büyük işçi kooperatifleri müdürü olmuştur. Bir defa 1922 de İşçiler Kooperatifi gazetesinin yazarı bulunduğu sırada, bir defa da 1923 te öğretim-eğitim alanındaki faaliyetinden dolayı tevkif edilmiştir. Tahsilini bitirmek maksadiyle 1927 de yabancı memleketlere giden B., Avusturya ve Bavyera'da sosyolojiye çalışmıştır. Polonyaya döndükten sonra, 1933 te Faşist düşmanlığı yüzünden yedi yıllık hapis cezasına çarptırılmıştır. Eylûl 1939 da hapisten çıkan B., Varşovaya giderek bu şehrin Almanlara karşı müdafaasına katılmıştır. Nazi işgalinin ilk yıllarını Minsk (Beyaz Rusya) te geçirdikten sonra tekrar Varşovaya dönerek bütün halk kuvvetlerini Almanlara karşı mukavemete çağıran hareketin başına geçmiştir. 1943 te Alman istilâsı devam ederken Millî Halk Konseyi (Kraiowa Rada Narodowa) nin teşkilâtlanmasında rol oynamış ve sonunda Temmuz 1944 te de bu meclisin başkanı olmuştur. Harb sonuna kadar bu vazifenin başında kalan B., nihayet 5 Şubat 1947 de Polonya cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. 2 Eylûl 1948 den beri de Polonya Komünist Partisi kâtîpliğini de yapmaktadır.

B. BIERUT

BIESE [*bİzl*], **Alfred** (1856-1930), Alman edebiyat tarihçisi ve estetikçisi. Putbus'ta doğmuş, Bonn'da ölmüştür. 1879-1998 de Kiel Schleswig ve Koblenz'te Gymnasium (Latince ve Yunanca okutan lise) öğretmenliği etmiş 1899-1913 te Neuwied'de, sonra 1921 e kadar Frankfurt-am Main'da müdürlük yapmıştır. Başlıca eserleri şunlardır: *Die Entwicklung des Naturgefühls bei den Griechen und Römern* (Tabiat duygusunun Yunanlılarda ve Romalılarda gelişmesi) [2 cilt, 1882-84], *Die Entwicklung des Naturgefühls in Mittelalter und Neuzeit* (Tabiat duygusunun Orta ve Yeniçağda gelişmesi) [1888]. *Die Philosophie des Metaphorischen* (Mecazın felsefesi) [1893], *Deutsche Literaturgeschichte* (Alman edebiyatı tarihi) [3 cilt, 1907-10; 25. bas. 1931], *Wie unterrichtet man Deutsch?* (Almanca nasıl öğretilir?) [1920,2. bas. 1923].

BIÈVRE [*biĕvr*], **Georges-François Mareschal, Marquis de** (1747-1789), Fransız yazarı. Pariste doğmuş, Triesdorf (Bavyera) ta ölmüştür. XIV. Louis'nin baş cerrahı Georges Mareschal'ın torunu idi Kelime oyunları ile şöhret bulmuştur. 1770 te, *Lettre écrite à Madame la Comtesse Tation par le sieur de Bois-Flotté, étudiant en droit fil* (Hukuk talebesi Bay de Bois-Flotté tarafından Kontes Tation'a yazılan mektup). Burada üç kelime oyunu var: Comtesse Tation (= *contestation*, yani «münakaşa»), sieur de Bois-Flotté (=*scieur de bois flotté*, yani «nehirde yüzdürülerek taşınan ağaçları kesen»), *droit-fil* ise «gaz dokunmasında kullanılan bir tertibat» mânasınadır. Bundan sonra, *La Fée-Lure* (Lure adlı bir peri, fakat aynı zamanda *fêlure*, yani «çatlak») ve *L'Ange-Lure* (Lure adındaki melek, fakat aynı zamanda *engelure* yani «el ve ayakta soğuktan meydana gelen iltihap») başlıklı iki parça ve *Vercingétorix* başlıklı bir trajedi yazmıştır. Nihayet Théâtre Français'de 1783 te *Le Séducteur* (Baştan çıkaran) başlıklı beş perdelik şiirli, güzel bir komedi oynatmıştır. 1800 de *Bievriana* adı altında kelime oyunlarını toplıyan bir eser yayımlanmıştır.

BİF (Biffe), XIII. ve XVI. yüzyıllarda Avrupada ve bilhassa Fransada daha çok manto ve elbise yapmada kullanılmak üzere dokunan çizgili bir yünlü kumaş çeşiti.

BİFALİUM: bk. MAYENTEMUM (Majenthemum).

BİFOLLİKÜL (Bifollicule), olgunlaşınca tohumun etrafında deri gibi sert bir hale gelen tek bir meyva yaprağından yapılmış ve yan yana bulunan çift meyva. Asklepiadase (Asclepiadaceae) familyası bitkilerinde görülür. Bu çeşit meyvalar olgunlaşınca, umumiyetle Etene (Placenta) yani meyvanın karın tarafından uzunluğuna yarılarak açılır.

BİFORA, maydonozgiller (Umbelliflorae) den Akdeniz, subtropik Asya ve Amerikada 4 kadar türü yetişen küçük, otsu bir bitki cinsi. Yaprakları çok dilimli bileşik, çiçekleri küçük ve beyaz renklidir.

BİFORA
a) bitki, b) çiçek, c) meyva

BİFRENARİYA (Bifrenaria), salepgiller (Orchidaceae) den, çoğu Brezilya, birkaçı Venezuela ve Guyana'da olmak üzere 25 kadar türü yetişen bir bitki cinsi. Bunlar otsu ve üstbitgen (Epiphyt) bitkiler olup yaprakları deri gibi sertçe ve bitkinin dip tarafında dik durumda toplanmıştır. *Bifrenaria atripurpurea*, *B. Harrisoniae*, *B. tetragona* gibi bazı türleri sıcak serlerde süs bitkisi olarak yetiştirilmektedir.

BIFRÖST veya **BILRÖST,** İskandinavya mitolojisine göre gökten yere uzanan gökkuşağı köprüsü. Ass'lar (b. bk.) her gün bu köprü ile yeryüzüne inerler. Bunun için, ona Asbru (Ass'ların köprüsü) adı da verilmiştir. Bu köprünün giriş yeri ışık tanrısı Heimdallr tarafından korunur. Çok dayanıklı olmasına rağmen, Ragnorök (ilâhların mukadderatı) gününde, Surtur'un başkanlığında Muspel oğullarının hücumiyle çökecektir.

BIFRUN, Jachen veya **Jachiam** (1506 - 1572 ?), bugün İsviçrede kullanılan Roman dillerinden biri olan Ladin (Rhaetoromansch) dilini işliyerek edebiyat dili seviyesine yükselten dilci, din adamı. Zürich'te okuduktan sonra Parise giderek Reform işlerine karışmış ve Protestanlığı İsviçrenin Oberengadin bölümüne yerleştirmiştir. Başlıca eseri: *Nuof Sainc Testament* (Ahd-ı Cedid) tercümesidir [1560; Rhaetoromansch dilinde ilk basılanı].

BİFURKASYON (Bifurcation, çatallaşma; Lat. *bifurcus* = ikiçatallı), nehirlerde görülen ve bir nehrin kollarından birinin bir başka ırmağa karışması şeklinde beliren hal. Bu hal, en çok iki nehir havzasını birbirinden ayıran subölümü çizgisinin düzlüklerden ve çukur yerlerden geçtiği alanlarda olur. Bunun en güzel örneği Güney Amerikada Amazon ile Orinoko nehirlerini kaynak taraflarında birbirine birleştiren Casiquiare kolunda görülür. Burada bir ırmaktan ayrılan kol, diğer nehre dönerek, her ikisini yukarı kesimlerinde birbirine birleştirmiştir. Ayrıca yeraltı B. ları da vardır ki buna karstik bölgelerde raslanır. Tuna ile Ren arasındaki yeraltı münasebeti buna misaldir.

BIG BEN (İng. = büyük Ben), Londrada Westminster'daki Parlâmento binaları kulesindeki büyük saat çanı. «Westminster saati» ne bağlıdır. Adını, takıldığı 1856 yılında inşaat âmiri olan Sir Benjamin Hall'dan almıştır (İngilizcede, *Benjamin* adının kısaltılması *Ben* şeklindedir). 40 000 İngiliz lirasına mal olmuştur, ağırlığı 13 1/2 tondur. Parlâmento toplantı halinde iken B. B. in kulesinde bir ışık yanar.

BIG BLACK RIVER [*big blæk rivır* = büyük kara ırmak], Mississippi nehrinin kollarından bir ırmak. Uzunluğu 500 km kadardır. B. B. R., Webster bölgesinden kaynağını alır, Clairborne'un kuzeybatısında Vicksburg' dan aşağıda Mississippi'ye dökülür.

BIG BLUE RIVER [*big blu rivır* = büyük mavi ırmak], Kuzey Amerikada, Nebraska ve Kansas'ta bir ırmak. Uzunluğu 450 km dir.

BIG HORN MOUNTAINS [*bıghorn maunlinz*], Amerika Birleşik Devletlerinden Wyoming'de birçok boğazlarla yarılmış, sık kozalaklı ormanlarla kaplı sıradağ. En yüksek doruğu (Cloud Peak) 4013 m yükseklikledir. Doğuda aynı adla anılan ovayı sınırlar.

BIG SIOUX [*big sū*=büyük Sioux], Amerika Birleşik Devletlerinin Güney Dakota ve Iowa bölümlerinden geçen bir ırmak. Uzunluğu 480 km dir. Sioux City yakınında Missouri nehrine dökülür.

BIGHORN RIVER [*bıghorn rivır*], Amerika Birleşik Devletlerinde Yellowstone nehrinin en büyük kolu. Wyoming'de Wind River dağlarından doğar ve Montana'da ana nehre karışır. Uzunluğu 730 km dir.

BİGA: 1. Çanakkaleye bağlı ilce. Yüzölçümü 1 315 km², nüfusu 60 351 (1945; km² ye 46 kişi). 39 köyün bağlı bulunduğu merkez bucağından başka 74 köyü olan Karabiga, Sinekçi, Gündoğdu bucakları vardır. Merkez bucağına bağlı köylerin nüfusları tutarı 15 339 (1945) dur. B. ilcesi Çanakkale ilinin doğu bölümündedir.

2. Çanakkaleye bağlı ilce merkezi. Deniz seviyesinden yüksekliği 50 m. Nüfusu 8152 (1945). İçinden Kocabaş çayının Çandere adlı kolu geçer. B., küçük bir tepenin eteğindedir ve Karabiga iskelesine 22 km lik bir şose yolu ile bağlıdır. Vapur uğrağı olan Karabiga ile kasaba arasında düzenli ve günlük otobüs seferleri vardır. B., Çanakkale ve Balıkesire de şose ile bağlıdır. B. da işlenen başlıca zanaatlar, tabaklık ve ayakkabıcılıktır. Tabaklanan derilerin bir kısmı yerinde sarf edilir; yarısına yakın miktarı da İstanbula gönderilir. B. halkının bir kısmı ziraatle uğraşır. İki un ve bir kereste fabrikası, Ziraat Bankası şubesi, dispanseri, bir orta ve iki ilk okulu vardır. Haftada bir pazar, yılda iki kere panayır kurulur. Su (1935), ve elektrik tesisleri (1929) vardır.

BIGA, eski Romada zafer alaylarında, yarışlarda ve taşıt olarak kullanılmış olan iki atlı ve dört tekerlekli bir çeşit araba. Anlatılan tarzda, beyaz mermerden ve tabiî büyüklükte bir Roma B. sinin heykeli Vatikan müzesinde bulunmaktadır.

BİGADİÇ: 1. Balıkesir iline bağlı ilce merkezi. Balıkesirin güneydoğusunda, Simav çayının geçtiği B. ovasının doğu kenarındadır. Deniz seviyesinden yüksekliği 135 m, nüfusu 3 354 tür. B., Manisa, Akhisar ve Sındırgıdan geçen İzmir - Balıkesir şosesi üzerindedir. Otobüsle bağlı bulunduğu Balıkesir istasyonuna 40 km uzaklıktadır.

B. çevresinden pamuk, buğday, çavdar, arpa, susam, nohut ve tütün elde edilir. Kasabada bir un fabrikası vardır. Perşembe günleri hafta pazarı, 5 Eylûlde hayvan ve emtia panayırı kurulur.

2. Balıkesir iline bağlı ilce. Yüzölçümü 1 353 km², nüfusu 40 514(1945; km² ye 30 kişi)tür. 33 köyün bağlı bulunduğu merkez bucağından başka Yağcılar ve Çağış bu-

cakları ve bu bucaklara bağlı 44 köyü vardır. Balıkesir ilinin güneydoğu bölümündedir. Merkez bucağına bağlı köylerin nüfusu 12 300 (1945) dür.

BIGATUS (Lat. *bigatus nummus* = biga resimli para), aşağı yukarı M. Ö. 217 - 64 arasında Romada basılan gümüş para. Ön tarafında tulgalı Tanrıça Roma, arka tarafında biga (b. bk.) ya binmiş Diana veya Victoria resmi görülür.

BIGELOW [*biglou*], **John** (1817 - 1911), Amerikan gazetecisi ve diplomatı. Malden (New York) da doğmuş, New Yorkta ölmüştür. Singsing hapishanesi müfettişi iken (1845 - 1848) hapishanelerin idaresinde faydalı ıslahat yapmıştır. 1849 dan 1861 e kadar New Yorkta çıkan «Evening Post» gazetesinin başyazarı ve W. C. Bryant ile birlikte sahibi idi. Jamaica, Haïti ve İtalyada yaptığı seyahatler onu bu konuda daha ziyade aydınlatmıştır. Pariste (1861) Amerika Birleşik Devletleri konsolosu (1861 - 1864) ve bilhassa elçisi olarak (1864-1867), Fransızların Meksikaya askerî kuvvet göndermeleri üzerine, Amerika hükümeti ile Fransa arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkları düzeltmeye çalışmıştır. 1875 - 1877 yıllarında New York valisi olmuştur. *Jamaica* (1857), *The United States of America* (Amerika Birleşik Devletleri) [1863] adlı eserleri vardır. *France and the Confederate Navy, 1862 - 68* (1862 - 68 yıllarında Fransa ve Konfedere Amerikan donanması) [1888] *Life of Benjamin Franklin* (B. F. in hayatı) [1874].

BIGERRION'LAR. Gallia'da, Aquitania bölgesinde yaşamış bir kavim. M. Ö. 56 yılında, Caesar'ın komutanlarından Crassus'un idaresi altına girmişlerdir. İşgal ettikleri araziye, az sonra Turba (Tarbes) şehri merkez olmuştur.

BIGHORN (İng. *big* = iri, *horn* = boynuz), kalın boynuzlu yabani koyunlara verilen ad. Kar koyunları ve asıl kalın boynuzlular olmak üzere iki grupa ayrılırlar. Daha çok Kuzey Sibirya ve Alaska'da bulunur. Bunlardan *Ovis Montana*nın nesli kaybolmuştur. Asıl kalın boynuzlulardan *Ovis Canadensis* Alaska'dan Meksikaya kadar Kuzey Amerikanın batı kısımlarında bulunmaktadır.

BIGNON [*binyõ*], **Jérôme** (1589 - 1656), Fransız hukukçusu ve ilim adamı. Pariste doğmuş, gene orada ölmüştür. Zekâsı şaşılacak derecede erken gelişmiş, daha on yaşında iken, *Chorographie de la Terre sainte* (Filistinin tasviri) [1600] adlı bir kitap yayımlamıştır. İlmî şöhreti sayesinde IV. Henri tarafından, veliaht yaveri tâyin olunmuştur. Sarayda oturduğu zaman *Traité de l'excellence des rois et du royaume de France* (Fransa kırallığı ve kırallarının imtiyazı hakkında) [1610] eserini yazmış ve IV. Henri'ye ithaf etmiştir. İtalya seyahatinden sonra baroya girmiş, birbiri ardınca 1620 de büyük divana müddeiumumî, devlet şûrası üyesi ve 1625 te Paris Parlâmentosuna müddeiumumî, 1642 de kıral kütüphanecisi olmuştur. Daha sonra yabancı memleketlerde siyasî görevler almıştır. B. un, *Traité de la grandeur de nos rois et de leur souveraine puissance* (Kırallarımızın büyüklüğü ve onların yüksek iktidarı hakkında) [1615] adlı eseri de göze çarpar. B. a, *Fransız Varrosu* lâkabı verilmiştir.

BIGNON [*binyõ*], **Louis Pierre Edouard** (1771 - 1841), Fransız tarihçisi ve devlet adamı. La Meilleraye (Seine - Inférieure) da doğmuş, Pariste ölmüştür. Önce Helvetia ve Cisalpine cumhuriyetleri nezdinde (1797-1799), sonra da Berlin elçiliğinde (1800 - 1801) elçilik sekreteri olmuş, daha sonra Berlin maslahatgüzarlığında bulunmuş, nihayet Cassel'e orta elçi tâyin edilmiştir. Prusya ile Avusturyanın işgalinde bu hükümetlere nezaret etmek görevini almıştır (1806-1809). Büyükelçi unvaniyle genel vali olmuş ve Lehistanın yeniden kuruluşunda rol oynamıştır. Waterloo'dan sonra dışişleri vekâleti görevini almış ve Müttefiklere Paris kapılarını açan 3 Temmuz 1815 anlaşmasını imzalamıştır. 1817 den 1837 ye kadar mebus ve âyan üyesi olmuştur. I. Napoléon'un isteği üzerine *Histoire de France depuis le 18-Brumaire jusqu'en 1812* (18 Brumaire'den 1812 ye kadar Fransa tarihi) [1829-1838] adlı tarihi yazmış, damadı baron Ernouf, bu eseri tamamlamıştır (1847 - 1850). Diğer eserleri şunlardır: *Exposé comparatif de l'état financier, militaire, politique et moral de la France et des principales puissances de l'Europe* (Fransanın ve başlıca Avrupa devletlerinin malî, askerî, siyasî ve mâ nevî durumları hakkında mukayeseli bir lâyiha) [1814], *Du congrès de Troppau* (Troppau kongresi hakkında) [1821], *Des cabinets et des peuples depuis 1815* (1815 ten itibaren hükümetler ve halk) [1822].

BİGNONİYA (Bignonia), bignoniyase (Bignoniaceae) familyasından, Amerikanın sıcak bölgelerinde 2 türü yetişen bir bitki cinsi. Bunlar tırmanıcı ağaççıklardır.

BİGNONİYASE (Bignoniaceae), bitki sisteminde 100 kadar cinsi ve 700 kadar türü olan bir bitki familyası. Çoğu mutedil, pek azı sıcak memleketlerde yetişen bu bitkiler, ekseriyetle ağaç veya tırmanıcı ağaççıklardır. Yaprakları umumiyetle bileşik, durumu karşılıklı veya heliseldir. Çoğu böcek ve kuşların teması ile tozlaşan büyük ve güzel renkli çiçekleri, basit veya bileşik salkım durumundadır. Bazı türleri sarılgan veya yapışkan yaprak sülükleriyle tırmanırlar. Bu bitkilerin bir-

BİGNONİYASE
Katalpa

BİGNONİYASE
Acemborusu

çokları zehirlidir. Güzel çiçeklerinden dolayı yurdumuzda park ve ev bahçelerinde çok yetiştirilen at kestanesi gibi çiçekli Katalpa (Catalpa) ağaççığı ile, nar gibi kırmızı çiçekli ve sarılgan bir ağaççık olan Campsis (bazı bahçıvanlar buna Acemborusu derler) bu familyadandır. Keza Eccremocarpus, Incarvillea, Amphicome, Stenolobium, Spathodea türleri güzel çiçeklerinden dolayı süs bitkisi olarak ye-

tiştirilen ağaç ve otsu bitkilerdir. Yine bu familyadan Tecoma cinsinin vatanı Hindistan olan bir türünden yeşil renkli güzel kereste elde edilir.

BIGOT [*bigọ*], **Alexandre** (doğ. 1862), Fransız porselen ve çini sanatkârı. Mer (Loir-et-Cher) de doğmuştur. Fen fakültesini bitirmiştir. Mine ve pişmiş kumlu taşın imalinde, bu taşın mimarîde, hususiyle evlerin cephelerinde, Montmartre'daki Saint-Jean kilisesinde, Saint-Antoine kilisesinde, ölü yakma fırınında ve Evian banyolarında kullanılışında sanatını göstermiştir. 1894 yılından itibaren eserlerini sanat eserleri sergilerinde teşhir etmiştir. 1900 de büyük mükâfatı, 1905te mimarlar merkez derneğinin büyük madalyasını almıştır. B., bunlardan başka çini ve porselen sanatı ile ilgili birçok eserler de yayımlamıştır.

BIGOT [*bigọ*], **Charles Jules** (1840-1893), Fransız yazarı. Bruxelles'de doğmuş, Pariste ölmüştür. Saint-Cyr askerî okulunda edebiyat profesörlüğü etmiştir. Başlıca eserleri şunlardır: *Les classes dirigeantes* (İdareci sınıflar) [1876], *La fin de l'anarchie* (Anarşinin sonu) [1878], *Le petit Français* (Küçük Fransız) [1882], *Raphaël et la Farnésine* (R. ile F.) [1884], *Grèce, Turquie, Danube* (Yunanistan, Türkiye, Tuna) [1886].

BIGOT [*bigọ*], **Léon** (1826-1872), Fransız avukatı. Pariste doğmuş, Versailles'da ölmüştür. Pierre Nolé takma adiyle *Les lois et les institutions judicaires de la Russie* (Rusya kanunları ve adlî müesseseleri) [1864] ve *Réfutation de «Force et Matière»* («Kuvvet ve madde» nin reddiyesi) adlı eserleri yazmıştır. 18 Mart 1871 Commune ihtilâlinden sonra Victor Hugo ile beraber *Le dossier d'un condamné à mort* (Bir ölüm mahkûmunun dosyası) adlı eseri yazmış ve harb divanı karşısında sanıkları savunmuştur.

BIGOT [*bigo*], **Paul** (1870-1942), Fransız mimarı. Orbec'te doğmuş, Pariste ölmüştür. Başlıca, Paris Sanat ve Arkeoloji Enstitüsündeki *Rome au IVe siècle* (IV. yüzyılda Roma) kabartma plâniyle ün kazanmıştır.

BIGOURDAN [*bigurdã*], **Guillaume** (1851-1932), Fransız astronomu. Sistels (Tarn-et-Garonne) de doğmuş, Pariste ölmüştür. Toulouse rasathanesine, sonra da 1880 de Paris rasathanesine girerek 1925 te emekliye ayrılıncaya kadar çalışmıştır. 1904 te Fransa İlimler Akademisine üye seçilmiştir. En çok gök cisimlerinin tarassudu ve ölçümü ile uğraşmıştır. Paristen görülen nebülöz ve yıldız yığınları katalogu üzerinde yıllarca çalışmış, birkaç nebülöz keşfetmiştir. Bu katalog 1917 de 5 ciltlik bir eser halinde yayımlanmıştır. B., koordinatların ölçüsünde vida'nın, çift yıldızların ölçüsünde de sivri uçların kullanılmasını geliştirmiş, tarassut yanılmalarını düzeltmeye uğraşmış, aletleri iyileştirmiş, meteoroloji, ağırlığın ölçüsü ve astronominin tarihi hakkında bilgiler toplamış ve saat sinyallerinin radyo ile yayımını düzenlemede büyük bir rol oynamıştır. Bu mesele üzerinde 1912 de toplanan bir konferansa başkanlık etmiştir. Birçok muhtıraları, ayrıca anılmağa değer birkaç eseri vardır: *Le système métrique des poids et mesures* (Ağırlık ve ölçülerde metre sistemi) [1901], *Les éclipses de soleil* (Güneş tutulmaları) [1905], *Le climat de la France* (Fransanın iklimi) [1916].

BIGUDEN (Bigouden), Pont-l'Abbé (Finistère) deki Breton kadınlarına mahsus bir saç tuvaleti ve küçük başlık. Bu başlıktan dolayı, Breton kadınlarına da çok kere Bigouden veya Bigoudène denir.

BIGUDEN

BIHAĆ [*bịhać*]: 1. Yugoslavyanın Bosna kuzeybatısında yönetim bölümü. Yüzölçümü 5 603 km², nüfusu 217 023 (km² ye 40 kişi). Sava nehrinin kollarından Una'nın iki yanındadır.

2. B. yönetim bölümünün merkezi. Bk. BİHKE.

BİH'ÂFRÎD b. Mâhfervedîn (VIII. yüzyıl), Mecusî dininde bir yenilik hareketinin başkanı. Nişabur bölgesinde çıkmış, Ebu Müslim'in emri üzerine, müritleriyle beraber öldürülmüştür. Bir söylentiye göre, yenilik hareketine başladığı sırada ortadan kaybolup yedi yıl Çinde yaşamış, dönüşünde, öldüğünü, yedi yıl gökte yaşadığını söylemiş, başka bir söylentiye göre de, hazırlattığı mezarın içinde bir yıl kalarak kendini gerçekten ölmüş gibi göstermiş, sonra da, gökte öğrendiğini iddia ettiği dinî inançlarını bir kitap halinde Farsça olarak yazmıştır. Meselâ, ateşe tapma, şarap içme, ölmüş hayvan eti yeme, yakın akraba ile evlenme v. b. gibi bazı dinî tören ve âdetler yerine, günde yedi defa güneşe doğru dönüp bazı dualar okumak, v. b. gibi birtakım yeni ibadet şekilleri koymuştur.

BİHAR veya **BEHAR** (Sanskrit. *vihara* = manastır): 1. Hindistan cumhuriyetinin kuzeydoğu kısmında bir yönetim bölümü. Doğu Pakistan (Bengal) ın batısındadır. İndus-Ganga ovasının, Himalayalarla Chota-Nagpur dağlık ülkesi arasında kalan en dar bölümüdür. Yüzölçümü 109 708 km², nüfusu 36 340 151 (1941). Kış ortalama sıcaklığı 17°, bahar sıcaklığı 28° kadardır. Çoğu ziraatle uğraşan B. halkı kuvvetli ve çalışkandır. Çok çeşitli ürünler elde edilir ve ekim dikim işleri hemen bütün yıl aralıksız devam eder. Yağış, yıllar arasında kararsız olmakla beraber, miktarı genel olarak ziraate elverişlidir. Pirinç, sıtmalık alanın büyük bölümünü kaplar. Diğer ürünlerin başlıcaları buğday, arpa, darı, yağlı tohumlar, pirinç, şekerkamışı ve tütündür. Daha önceleri oldukça yaygın olan haşhaş ve çivit ekimi, eski önemlerini kaybetmiştir. Yabani hayvanlar (kaplan, panter, timsah ve benzerleri) çeşitli ve çoktur. Zengin demir ve taşkömürü yatakları vardır. Sıtma olmıyan yerlerde nüfus pek sık olduğundan Bangale'ye doğru büyük ölçüde göçler olur.

2. Hindistanda aynı adı taşıyan ilin merkezi. Patna'nın 65 km güneydoğusundadır. Eskiden Maghadha krallığının başkenti idi. Buraya her yıl haç için 20 000 kadar Hindli uğrar. İpek, tülbent (muslin), renkli basma ve pamuklu dokumacılığı gelişmiştir. Nüfusu 55 000 (1941) dir.

BİHAR VE ORİSSA, Hindistanda 1912 de kurulmuş bir yönetim bölümü. Biribirinden tamamiyle farklı üç büyük bölgeye ayrılır: Bihar, Chota-Nagpur, ve Orissa. Yüzölçümleri toplamı 215 000 km². Nüfusu 37 677 500 (1931). Demir ve taşkömürü yatakları vardır. Pirinç, mısır ve darı ziraati önemlidir. Başşehir Patna (159 700 nüfuslu) dır. Şimdi bu bölüm, Bihar ve Orissa olarak iki ayrı yönetim bölümü olmuştur.

BİHÂRÎ, el-Biharî Muibbullah (ölm. 1707), Hindli bilgin. Bihar köylerindendir. İmparator Âlemgir, B. yi Lucknov ve Haydarâbad kadılıklarına tâyin etmiştir. B. bir aralık hükümdarın güvenini kaybetmişse de, tekrar gözüne girerek, torununun mürebbisi olmuştur. Âlemgir'in ölümü üzerine oğlu I. Şâh Âlem adiyle hükümdar olunca B. yi, İmparatorluğuna kazı-yul-kuzat tâyin etmiştir. Başlıca eserleri: *el Cevher'ül-Ferd* (Ferdin cevheri), *Müsellem'-üs-Sübût* (Subut bulmuş deliller; Ebu Hanife mezhebine göre İslâm hukukunun esasları) [Delhi 1311], *Süllem'ül-ulûm* (İlimler merdiveni). Bu eseri Hindistanda çok tutulmuş ve birkaç kere basılmıştır. Birçok şerhleri de vardır.

BIHARI [*bịhɔri*] **Sándor** (1856-1908), Macar ressamı. Rézbányada doğmuş, Peştede ölmüştür. Viyana ve Pariste tanınmış üstatlar yanında çalışan B., İtalya seyahatinden sonra Macaristana dönmüş ve Macar halk hayatını canlandıran tablolar meydana getirmiştir.

BIHĀRĪ DİLİ, Hind - Avrupa dil ailesinin Arya (bk. ARYA'LAR, dil) kolunun Hind bölümünden bir dil. Komşu bölgelere de taşmakla beraber, bu dilin konuşulduğu ana yurt, Hindistan cumhuriyeti (Bharat) nin kuzeydoğu bölümünde, merkezi Paṭnā (yazın: Ranchi) olan Bihār vilâyetidir.

Yayılma sahası ve lehçeleri: Bihārī'nin coğrafî sınırları; kuzeyde Nepale, doğuda Doğu Pakistan ile Batı Bengale, güney ve güneybatıda Doğu Devletleri (Eastern States) ne, batıda da Birleşik Vilâyetler (United Provinces; bugün: Uttar Pradesh)e dayanmaktadır. Dil sınırları da şöyledir: kuzeyde, Hind - Arya dillerinden Khas - Kurā (veya Naipālī veya Doğu Pahāṛī), Tibet-Birman dilleri Himālaya bölümünün bir kısmı (Murmī, Gurung, Māgarī, Newāiī, Sunwār), Muṇḍā dilleri Himālaya bölümünün bir kısmı(Limbu, Jimdār, Yākhā, Khambu,Vāyu), Tibetçenin Doğu veya Kham bölümüne giren bazı lehçeler (Kāgate, Sharpa, Lokhe); doğuda, Hind - Arya dillerinden Bengālī'nin Kuzey ve Batı lehçeleri, Drāvịḍī ailesinden de Malto dili, ki Rajmahal dağları bölgesinde, Bihārī sahasının içinde tecridedilmiş bir adacık halindedir; güneyde, Hind - Arya dillerinden Oṛiyā; güneydoğuda, Chota - Nagpur bölgesinde, Muṇḍā ailesinin Kherwārī grupundan Santālī, Muṇḍārī, Birhārī, Karmīlī, Māhlē, ve Korwā dilleri, ki Bihārī sahasına girmiştirler; güneybatıda, Drāvịḍī ailesinden Kurukh veya Orāōn dili, ki bunu da Bihārī sahasına girmiş durumda buluyoruz; batıda, Hind - Arya dillerinden Doğu Hindī'nin Chhattīsgaṛhī, Baghēlī ve Awadhī lehçeleri.

Yeni - Hind dilleri Dışçevre grupunun Doğu bölümünü teşkil eden Bihārī Oṛiyā, Bengālī ve Assāmī dilleri, Prākrit veya Orta Hindcenin (Eski Hindce: Sanskrit) Māgadhī bölümü (öbür bölümler: Śaurasenī, Māharāṣṭrī, Ardhamāgadhī ve Paiśacī) nden gelişmiştir. Māgadhī dili, Apabhraṁśa (b. bk.) denilen birçok halk lehçelerine ayrılmış, bunlardan Auḍra veya Autkala bugünkü Oṛiyā'yī, Gauḍa bugünkü Kuzey Bengālī ile Assāmī'yi, Ḍhakkī bugünkü Doğu Bengālī'yi, Śākārī ve alt - lehçelerine ayrılan asıl Māgadhī de bugünkü Bihārī'yi doğurmuştur. Bu dil, Bihār bölgesinin idarî sınırlarından taşarak Merkez Vilâyetleri (Central Provinces; bugün: Madhya Pradesh)ne bağlı Agra bölümünün doğu kısımlarında, hattâ Oudh bölümünün bazı yerlerinde de konuşulmaktadır. Yayılma sahası: kuzeyde Himalaya eteklerinden güneydeki Singhbhum bölgesine, güneydoğudaki Manbhum'dan da kuzeybatıdaki Basti bölgesine kadardır. Bihārīyi konuşanların sayısı 36 1/4 milyondur. Bunlar, tarih ve anane bakımından doğuya (Bengal, Orissa, Assam) değil, batıya yani Birleşik Vilâyetlerdeki Hindīlere bağlı olmakla beraber, konuştukları dil esas itibariyle Doğu grupa dâhildir.

Bihārī topluluğu, Doğu ve Batı olmak üzere iki ana bölüme ayrılır. Batı, Bhojpūrī (Bhojpur bölgesi) denilen tek bir lehçe ile temsil edildiği halde, doğuda, batıya karşı çok daha sıkı bağlarla birbirine bağlı iki lehçe bulunmaktadır: kuzeyde Maithilī, güneyde de Māgahī. Bunlardan en önemlisi ve en yaygını Bhojpūrī olup 20 milyon insanın ana dilidir. Maithilī'nin edebiyatı çok daha zengin olmakla beraber (bk. BIHĀRĪ EDEBİYATI), Bihārī denildiği zaman Bhojpūrī anlaşılır. Üç aslî, iki de talî alt - lehçesi vardır. Aslî alt - lehçeler şunlardır: 1. Kuzey ile merkezde Standard Bhojpūrī, ki Güney (edebî dilin esası; Şahabad bölgesi) ve Kuzey (Gorakhpur bölgesi) olmak üzere ikiye ayrılır. 2. Batı veya Pūrbī (Benares - Azamgarh bölgesi). 3. Nagpuriā veya Sadān (güneydeki Chota - Nagpur bölgesi; bu bölgenin güneydoğu kısmına, Batı Bengālī'nin Sarākī alt - lehçesi de girmiş bulunmaktadır). Talî alt - lehçeler, kuzeydeki sınır bölgelerindedir: 1. Madhēsī (Champaran bölgesi). 2. Thārū Bhojpūrī (1. nin kuzeyinde, Nepal sınırı). Teferruat için bk. BHOJPŪRĪ. Bu yayılma sahasının kuzeybatı kısmında, yani Patna'nın batısı ile Benares'in kuzeyinde, Müslüman halk, umumiyetle Doğu Hindī'nin Awadhī lehçesini konuşur.

Maithilī veya Tirahutiyā lehçesi, esasında, kuzeydoğudaki Mithilā veya Tairabhukti (Tirhut'un eski adı) bölgesinde konuşulan dildir. Bhojpūrī'nin Madhēsī alt-lehçesi, bu lehçe ile Maithilī arasında bir köprü vazifesini görür. 10 milyon kişi tarafından konuşulan Maithilī'nin alt-lehçeleri şunlardır: 1. Batı Maithilī (Muzafferpur bölgesi), Bhojpūrī'nin tesiri altındadır; Muzafferpur ve Champaran bölgelerindeki Müslüman halk, Shēkhaī (veya Musalmānī veya Jolahā Bōlī) denilen ve Arapça-Farsça unsurlarla karışmış olan lehçeyi konuşur (350 000 kişi). 2. Merkezde, Standard Maithilī, ki ikiye ayrılır: a. Kuzey Standard (edebî dilin esası); en temiz şekli Darbhanga bölgesi Brāhmaṇları tarafından konuşulur. b. Güney Standard (Monghyr bölgesi). 3. Doğu veya Gāōwārī (Purnea bölgesi); Bengālī'nin tesiri altındadır; Kuzey Bengālī'nin Siripuriā alt-lehçesi bu bölgeye girmiş bulunmaktadır. 4. Chhikā-Chhikī (Bhagalpur bölgesi): doğudaki Māgahī lehçesiyle batıdaki Bengālī dili arasında, ve kısmen bu dilin tesiri altındadır. Doğuda, Sonthal Pargana'larda, Maithilī dili ile Batı Bengālī birbiriyle girişik durumdadır (Batı Bengālī'nin Māl-Pahāriā alt-lehçesi); Brajbūlī denilen bu karma lehçe, eskiden Bengālī edebiyatı (b. bk.) nda kullanılmıştır. Bk. MAITHILĪ.

Māgahī (eski adı: Māgadhī) lehçesi, esasında, güneydoğudaki Māgadhā bölgesinin dilidir. Ganga nehri onu kuzeydeki Maithilī lehçesinden ayırır. Bu nehrin güneyinde kalan Paṭnā, Gayā, ve Hazaribagh bölgeleri, Māgahī'nin yayılma sahasıdır. Bihārī dilinin ana yurdu asıl burasıdır (Māgadhā). Üç eski başşehir bu bölgenin şerefini teşkil ederler: Rāja-gṛiha, Paṭnā (Aśoka zamanında: Paṭaliputra), İslâm devrinde de Bihār (< Sanskrit *vihāra* = manastır). 6 1/4 milyon kişi tarafından konuşulan, kısmen de Batı Bengālī ve Oṛiyā dilleri sahasına taşan Māgahī'nin başlıca iki alt-lehçesi vardır: 1. Standard Māgahī, ki merkez bölgede konuşulur. Maithilī dili Brāhmaṇlar tarafından işlenmiş,

fakat Māgahī bundan mahrum kalmıştır. Yazılı edebiyatı yoktur; Hindliler bu dili kaba sayarlar. 2. Doğu Māgahī (320 000 kişi): Batı Bengālī sınırında olup onun tesiri altındadır. Birbirinden tamamiyle ayrılmış iki bölgede konuşulur: a. Māgahī kütlesine bağlı olarak, güneydoğudaki Oṛiyā-Bengālī sınırında: burada, kabîlelere ve bölgelere göre türlü adlarla anılır: Bengālī sınırında Kuṛmālī Ṭhār veya Korṭhā veya Khaṭṭāhī; Oṛiyā sınırında Kuṛumālī; Panch Pargana bölgesinde Tamariā veya Panch Parganiā, ki Batı Bengālī'nin bu bölgeye girmiş olan Sarākī lehçesiyle yan yana yaşamaktadır; Oṛiyā dili sahasının içinde, Bamra bölgesinde 5 000 kişi tarafından konuşulan Sadarī veya Sadrī Kōl lehçesi, Oṛiyā'ya ait olmayıp Doğu Māgahī'ye bağlıdır. b. Ana kütleden ayrılmış bir adacık halinde, kuzeydoğuda, Maithilī-Bengālī sınırındaki Malda bölgesinde 180 000 kişi tarafından konuşulan Khoṇṭāī. Bk. MĀGAHĪ. Lehçe hususiyetleri için aşağıya bk.

Bihārī dilinin yapısı: Bihārī dili gerek fonetik, gerek morfoloji hususiyetleri bakımından Bengālī ile Doğu Hindī arasında yer almaktadır. Maithilī lehçesi Bengālī'ye en yakın olanıdır; batıya doğru gidildikçe bu müşterek vasıflar zayıflar. Bihārī'yi Doğu Hindī'ye yaklaştıran en kuvvetli nokta, fonetik bir hâdisedir: *s* sesinin Bengālī'de çok kere *ś* (ś) ye çevrilmesine karşılık, Doğu Hindī'de de olduğu gibi, bütün Bihārī lehçelerinde *ś* (ś) sesinin bulunmaması; buna karşılık, Bengālī'de olduğu gibi, bilhassa Maithilī lehçesinde *a* vokalinin çok açık olarak (*a* > *ɔ*) telâffuz edilmesidir. Morfolojide Bihārī dili, Bengālī'ye çok daha yakındır. Meselâ, isim tasrifinde, çekim eki değeriyle kullanılan son-takı (post-position) lardan evvel gelen isim köklerinin sonu, Doğu Hindī'de vokal değişimine uğradığı halde, Bengālī'de de olduğu gibi, Bihārī'de böyle bir değişiklik yapılmaz: «beygir» mânasına gelen *ghōṛā* kelimesinin genitifi, Doğu Hindī'de *ghōṛē-ka*, fakat Bihārī ile Bengālī'de *ghōṛa-k/ghōṛa-ke*'dir. Böyle olmakla beraber, Bihārī'nin bazı son-takıları Bengālī'dekilere (meselâ, datif-akkusatif takısı: *kē*), bazıları da Doğu Hindī'dekilere (meselâ, lokatif takısı: *mā*) uymaktadır. Doğu Hindī, sıfatlarda titizlikle cins farkı gözettiği halde, bu titizlik Bengālī ile Bihārī'de yoktur. Fiil tasrifi daha çok Bengālī'ye göredir. Meselâ, Doğu Hindī'de geçişsiz (intransitif) fiillerin aktif şekli yerine passif şekli kullanılır («ona vurdum» yerine «o benden vuruldu» gibi), halbuki Bengālī ile Bihārī'de geçişsizlerden de passif yapılabilir. Bihārī fiilinde birçok zaman ekleri (geçmiş için: *l*; gelecek için: *b*) Bengālī'dekilerle müşterektir: «gördüm» mânasına Bihārī *dekh-alanhi*, Bengālī *dekh-ilen*, «göreceğim» mânasına da Bih. *dekh-ab*, Beng. *dekh-iba*. Bu müşterek vasıflar Bihārī'yi Yeni Hind dillerinin «Orta-çevre» grupundan olan Doğu Hindī'den ayırarak, Bengālī'nin de dâhil olduğu «Dış-çevre» dillerine bağlamaktadır. Lehçe hususiyetleri ele alındığı zaman, Bhojpūrī'nin biraz ayrıksı kaldığı görülür. Maithilī ile Māgahī birbirine o kadar yakındır, ki ikinciyi birincinin bir alt-lehçesi saymak pek yanlış olmaz. Bu iki lehçe çok muhafazakâr olduğu için, gramerleri de Bhojpūrī'ninkinden daha mudildir. «İmek» fiili her üç lehçede de farklıdır: meselâ, «...dir» mânasına Maithilī *chhai* veya *achh* (krş. Bengālī), Māgahī *hai*, Bhojpūrī *bāṭē*, *bāṭē* veya *hāwē*; buna göre de «görüyor» mânasına Mth. *dekhait-achhi*, Mgh. *dekhait-hai*, Bhj. *dēkhat-bāṭē*.

Geniş halk kütleleri arasında işlek bir dil olduğu için gitgide basitleşmiş olan Bhojpūrī'nin yapısı şöyledir: İsmin; kısa, uzun, çok uzun olmak üzere üç şekli vardır, meselâ «beygir» mânasına *ghōṛā*, *goṛawā*, *ghorauā*; kısa şekildeki *ā* da kırpılabilir, *ghōṛ*, gibi. Cemi, *ni*, *nh* veya *n* unsurunun sona eklenmesiyle yapılır: *ghoṛani*, *ghōṛanh* veya *ghōṛan* = beygirler; «bütün», «halk» gibi topluluk anlatan kelimelerin katılmasiyle de cemi yapılabilir; meselâ: *ghōṛā sabh* = (bütün) beygirler. Müfret instrumental için kısa e (ĕ), lokatif için de uzun e (ē) katılır: *ghōṛĕ* = beygirle, *ghōṛē* = beygirde, yani at üstünde. Bu ekler cemide kullanılmaz. İsmin öbür halleri için, nominatif şekle son-takılar getirilir: akkusatifle datif için *kē*, ablatif için *sē*, *lē*, genitif için *k*, *ke*, *kāi*, *kē*, «üstünde-içinde» için *mē*, *mō*, «için» için *khātir*, *lāg*, *lā*, «vasıtasiyle» için *sē*, *tē*, *santē*, v. b. İsim tamlamasında, Türkçede de olduğu gibi, tamlıyan unsur tamlanandan evvel gelir, meselâ *rājā-ke mandir* = kıralın evi (*rājā* = kıral). Sıfatlarda cins farkı yoktur. Şahıs zamirlerinin 1. ve 2. şahıslarında teklifsiz ve teklifli olmak üzere iki şekil vardır: *mē* ve *ham* = ben; *tū* (veya *tē*; teklif farkı yoktur) = sen; *hamanī-ka* ile *hamaran* = biz; *tohanī-ka* ile *toharan* = siz. Üçüncü şahıs için, teklif farkı gözetilmeden, işaret edatı kullanılır: *ū* veya *ō* = o, *unhkā* = onlar (*ī*, *īhe* = bu, *inh-kā* = bunlar). Bu zamirler çekime tabidir, meselâ *mōr/mōre* = benim, *mohi/mō* = beni, bana, v. b. Bağ-zamiri (relatif), insan için *jē*, eşya için de *sē/tē*'dir. Soru zamiri olan *kē* (= kim?) de çekilir *keh* = kimi?, *keh-ke* = kimin?, *kinh-kā* = kimler?, gibi. Sayı adları, 1 den 10 a kadar, şunlardır; *ēk*, *dū*, *tini*, *chāri*, *pānch*, *chhao*, *sāt*, *āṭh*, *nao*, *das*. Fiillerde, müfret 1. şahıs yalnız şiirde kullanılır; bunun yerini cemi 1. şahıs tutar. Müfret 2 şahıs şeklini kullanmak da kabalık sayılır. Fiil çekiminde, umumiyetle, bazı şahıs ve zamanlarda, cins farkı gözetilir. Meselâ «imek» fiili şöyle çekilir: geniş zaman müfret 1. *baṛō* (kullanılmaz), 2. *bar*, müennes *bāṛis*, 3. *bā*, cemi 1. *bānī*, müns. *bāṛyū*, 2. *bāṛâ*, müns. *bāṛū*, 3. *bāṛan*, müns. *bāṛin*; geçmiş zaman müf. 1. *rahalō* (kullanılmaz), 2. *rahalē*, müns. *rahalī* 3. *rahal*, müns. *rahali*, cemi 1. *rahalī*, müns. *rahalyū*, 2. *rahalâ*, müns. *rahalū*, 3. *rahalan*, müns. *rahalin*. Geçişli fiillerden «görmek» mânasına gelen *dēkhal* (kökü: *dēkh*) fiilinin başlıca zamanları şöyledir: *dēkhō* = görürüm, görürsem, *dēkha-lō* = görürüm, göreceğim, *dekhalō* = gördüm, *dēkhabō* = göreceğim, *dekhatō* = görmüşsem, *dēkhat bānī* = görüyorum, *dēkhat rahalī* = görüyordum, *dekhalō hâ* veya *dekhalē bānī* = görmüşüm, *dekhalē rahalī* = görmüştüm, *dēkhō* = gör, *dekhihē* = göreyim, görsem, Kausatif şekil, köke *āw*, çifte kausatif de *awāw* eklemekle yapılır: *dekhāwī-lā* = gördürürüm, *dekhawāwī-lā* = gördürtürüm, gibi. İktidarî (potentiel) passif şekli için de köke *ā* vokali katılır, meselâ *dekhāī-lā* =görülebilirim. Geçişsiz (intransitif) fiillerin çekiminde ufak farklar vardır; *āw* ve *ā* ile biten fiillerinki de böyledir; bu bitimliği alan fiillerin çoğu — bazı istisnalarla (meselâ *khā* = yemek) — zaten geçişsizdir. Birçok dillerde olduğu gibi, bu dilde de «gitmek» (*jāil*), «vermek» (*dēl*), «almak» (*lēl*), «yapmak» (*karal*) gibi fiillerin çekimi kıyasî değildir.

Yazı: Bihārī dili, kabîle, kast ve bölgelere göre, beş türlü alfabe ile yazılır: Bengālī, Oṛiyā, Maithilī, Dēva-nāgarī ve Kaithī. Bengalī alfabesi yalnız Manbhum, Oṛiyā da Mayurbhanja bölgesinde kullanılır. Brāhmaṇlar Maithilī lehçesini, bu lehçeye has olan Maithilī alfabesiyle yazarlar.

Dēva-nāgarī, umumiyetle klâsik kitap yazısıdır. Brāhmaṇ olmıyan yüksek kastlarla, Kuzey Hindistandaki Kāyath veya Kāyastha kastı, Kaithī veya Kāyathī denilen yazıyı kullanır; Bhojpūrī ile Māgahī umumiyetle bu alfabeyi kullanır; münevver sınıf Dēva-nāgarī'yi tercih eder. Bu yazılar için bk. ALFABE, örnekler levhası.

Gramerler ve Sözlükler: J. Beames: *Comparative Grammar of the Modern Aryan Languages of India*, 3 cilt. Londra 1872 - 1879. G. A. Grierson: *Seven Grammars of the Dialects and Sub dialects of the Bihārī Language*, 8 kısım, Kalkutta 1833 - 1887: Part I. *Introduction*. Part II. *Bhojpūrī*, Part III. *Māgadhī*, Part IV. *Maithil-Bhojpūrī*, Part V. *South Maithilī*. Part VI. *South Maithil - Māgadhī*, Part VII. *South Maithilī Bengālī*, Part VIII. *Maithil - Bengālī*; aynı müellif: *An Introduction to the Maithilī Language of North Bihār*, 2 kısım, Kalkutta 1881 - 1882; aynı müellif: *The Bihārī Language* (müellifin «Linguistic Survey of India» adlı eserinde, cilt V, kısım 2. Kalkutta 1903, s. 1-365). A. F. R. Hoernle: *A Grammar of the Eastern Hindī compared with the other Gauḍian Languages* Londra 1880. A. F. R. Hoernle ve G. A. Grierson: *A Comparative Dictionary of the Bihārī Language*, 2 kısım, Kalkutta 1885 - 1889.

BIHĀRĪ EDEBİYATI, kuzeydoğu Hindistanın Bihār bölümünde konuşulan Bihārī dilinin Bhojpūrī Maibthili, ve Māgāhī lehçelerinde yazılı edebiyat. Bengālī ve Hindī dilleri arasında bulunduğu halde, Bihārī dili bunlar kadar büyük bir edebiyat yaratamamıştır.

Bhojpūrī. öbür lehçelerden çok daha yaygın (20 milyon; bk. BIHĀRĪ DİLİ) olmasına ve Benares gibi büyük bir merkezin kendi sahası içinde bulunmasına rağmen, daha ziyade bir konuşma, ticaret ve idare dili mahiyetini taşımış, edebî lehçe olarak pek gelişmemiştir. Başlıca eserler halk edebiyatına ait olup şifahîdir; şarkı, masal, atasözü gibi folkloristik parçalar, sonraki zamanlarda derlenip yayımlanmıştır (başlıca G. A. Grierson tarafından: «Journal of the Royal Asiatic Society» 1884; «Journal of the Asiatic Society of Bengal» 1883, 1885, 1886; «Indian Antiquary» 1885; «Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft» 1889 dergilerinde). Halk şarkılarından «Alhānın düğünü» (Alhā ile Ūdan, meşhur Bundelkhand kahramanlarının adıdır), «Gōpīchand şarkısı» ve «Gīt Nāikā Banjar'wā» başlıca misal olarak gösterilebilir. Bihārī millî destanı, şifahî ve anonim olmak üzere, *Lōrik* başlığını taşır. Lāl Kharg Bahādur Mall'ın 1884 te Bankipur'da yayımladığı *Sudhābund* adlı eserde 60 «kajalī» şarkısı toplanmıştır. Ravi-Datta Śukla'nın *Dēva - kshara - charitra* adlı piyesinde (Benares 1884), Bhojpūrī lehçesinde geçen sahneler vardır. Aynı müellifin *Jaṅgal-mē Maṅgal* adlı eseri (Benares 1886) de Ballia bölgesinde geçen o zamanki hâdiseleri hikâye eder. Tegh ʿAlī, Benares ağziyle söylenen birçok şarkıyı *Badmāsh - darpaṇ* (Benares 1889) başlığı altında toplamış, Rām - Gharīb Chaubē de *Nāgarī-bilāp* (Benares 1886) adlı eseri ortaya koymuştur. Darbımesel ile ata sözleri S. W. Fallon, yüzbaşı R. C. Temple ve Lālā Faqīr Chand tarafından 1886 da Benares'te toplanmıştır («A Dictionary of Hindustanī Proverbs» adlı eserde, s. 274 ve devamı). XIX. yüzyıl sonundaki küçük yazarlardan Babu Bholanāth Ray (Ghazipur), Babu Girindranāth Dutt (Sarān), Murli-dhar Nāgar (Gorakhpur), Babu Rāmī Smaran Lāl (Azamgarh), Mahārāj Nārāyan Śivapurī ile Babu Śyām Sundar Das (Benares), Babu Manmathanāth Chatterji (Nagpuriā), Rāmā-ballabh Misra (Champaran), Janardan Joshee (Thārū) anılabilir.

Māgahī lehçesinin de kendine has bir edebiyatı yoktur. Halk edebiyatı da Bhojpūrīninki kadar zengin değildir. Bütün Kuzey Hindistanda, bu arada Bhojpūrī lehçesinde söylenen bazı epik şarkılara Māgahī lehçesinde de raslanmaktadır. Bunlardan en tanınmışı *Gōpīchandra* şarkısıdır. Bihārī epopesi olan *Lōrik* şiirinin bir değişiği Māgahī lehçesinde mahfuzdur. Bazı hayvan masalları ile Avrupalı misyonerler tarafından yapılan *İncil* tercümesi (Serampore 1826), bu lehçe edebiyatının nesir örneklerini teşkil eder.

Bihārī edebiyatının ağırlık merkezi tamamiyle Maithilī lehçesinde bulunmaktadır. Bhojpūrī'ye bakarak daha az yaygın (10 milyon) olmasına rağmen, bu lehçe başlıca Mithilā Paṇḍit'leri (Mthilā memleketi «bilge» leri) denilen Darbhanga bölgesi Brāhmaṇları tarafından iyice işlenmiş ve kendisine has bir alfabe ile önemli eserler meydana getirilmiştir. Bu lehçe, doğu komşusu olan Bengālī'nin tesiri altında bulunduğu için, edebî verimler de çok kere Bengālī edebiyatı tarihine karıştırılmıştır. Zaten, Bengālī ile Bihārī dilleri pek eski bir devirde müşterek bir ana dilden (Prākritçenin Māgadhī lehçesi) geliştikleri için, Bengālī edebiyatının en eski anıtları Bihārī'den ayırdedilemez; daha sonraki devirlerde de bazı eserler, Maithilī ile Bengālī'nin bir karması olan Brajbūlī lehçesinde yazılmıştır (her iki husus için de bk. BENGĀLĪ EDEBİYATI). Mthilā Paṇḍit'leri toplu olarak Sanskritçe eserler de yazmış, ve bu bilginler arasında Hindistanın en meşhur kadınlarından biri olan Lakhimā Ṭhakkurāṇī (XV. yüzyıl ortası) de belirmiştir. Maithilī edebiyatının en parlak siması, Bihār'lı meşhur Vidyāpatı Ṭhakkura (yerli dildeki adı: Bidyāpati Ṭhākur) dır. XV. yüzyılda yaşamış olan ve Sugāonā mihracesi Śiva Siṁha'nın sarayını şereflendirmiş bulunan bu Brāhmaṇın Sanskrit dilinde yazdığı ders kitabı, *Purusha - parīkshā* başlığı altında Bengalcaya çevrilerek bu dilin bir klâsiği haline gelmiştir. Vidyāpati, ilâh Kṛishṇa'nın Rādhā ile sevişmesi konusunu erotik bir şekilde işlemiş ve 800 kadar şarkı bırakmıştır. Vaishṇava şarkıları denilen ve Vidyāpati adına yayımlanmış *Pada - kalpa - taru* başlıklı eserde toplanmış bulunan bu şarkılar, halk tarafından pek çok beğenildiği için, birçok taklitçileri olmuştur; bundan dolayı asıl Vidyāpati'ye ait olanlarını seçmek güçtür. Bu taklitçilerin başında, Tirhūt'lu Umāpati gelir; Kṛishṇa şarkılarını, bazılarını telif ettiği Sanskritçe bir piyesin içine serpiştirmiştir. Nandīpati, Mōda-narāyaṇa, Rāmāpati, Mahīpati, Jayānanda, Chaturbhuja, Sarasarāma, Jayadēva Kēśava, Bhañjana, Chakrapāṇī, XIX. yüzyıl sonlarında da Bhānunātha ile Harshanātha, öbür taklitçilerdir. Bunlardan müstakil olarak, Man-bōdh Jhā (ölm. 1788), *Haribans* başlığı altında, Kṛishṇa'nın hayatını terennüm etmiştir; 10 kantoya bölünmüş olan bu şiir, halkça çok sevilmiştir.

Maithilī edebiyatında dram başlıca nevilerden biri ise de, piyeslerin esas kısmını Sanskritçe yazmak ve ancak şarkı bölümlerinde Maithilī'yi kullanmak âdet olmuştur. Başlıca piyesler şunlardır: Vidyāpati Ṭhakkura'dan *Pārijata - haraṇa* ile *Rukmiṇī - pariṇaya*, Kavi-lālā'dan *Gāurī - pariṇaya*, Harshanātha'dan *Ushā - haraṇa*, Bhānunatha'dan da *Prabhāvatī - haraṇa*. XIX. yüzyılın sonlarında, Darbhanga mihracesinin himayesi altında Maithilī edebiyatına yeni bir hız verilmiş ve bu arada

Chandra Jhā adında kuvvetli bir şair belirmiştir. Jhā Sanskritçe *Rāmāyaṇa* (b. bk.) destanını *Mithilā - Bhāshā Rāmāyaṇa* başlığiyle Maithilī dilinde işlemiş, ayrıca Vidyāpati Ṭhakkura'nın yukarıda anılan *Purusha - parīkshā* adlı Sanskritçe eserini Maithilī'ye çevirmiştir. Maithilī dilinde, Bhojpūrī'de olduğu gibi, epey zengin bir halk edebiyatı da vardır. Tanınmış *gīt* (şarkı) ler arasında *Gīt Dīnā Bhadrik* ile *Gīt Nebārak* zikredilebilir. Bk. H. v. Glasenapp: *Die Literaturen Indiens* (O. Walzel: «Handbuch der Literaturwissenschaft» adlı eserde, Potsdam 1929); M. Winternitz: *Geschichte der indischen Literatur*, cilt III, Leipzig 1923; ayrıca *The Indian Literatures of Today: A Symposium*, Bombay 1947.

BİHAR-RGYAL-PO, Tibetlilerin bir tanrısı. Drag-śed'ler sınıfı manastır (vihara) ve tapınaklarının koruyucusu olarak büyük bir saygı görür. B. nun, şeytanları uzaklaştırdığı söylenir. Korkunç şekilde yüzünü buruşturmuş, alev saçlı, ellerinde yıldırım ve yay olan bir insan kılığında tasvir olunur.

BIHÉ, Orta Angola'da verimli bir otlak bölge. Yüzölçümü 140 000 km², nüfusu 300 000 dir. Yüksekliği 2 000 m yi bulur. Kunanza, Kunene, Kubango gibi ırmaklar, kaynaklarını buradan alırlar. B. den Benguela Katanga demiryolu geçer. Bu yol boyunda aynı adı taşıyan bir de şehir vardır.

BİHKE (Hırvat. *Bihać*, idare bölümü: *Bišće*), Bosna'nın kuzeybatısında Una nehri üzerinde kurulmuş sancak merkezi şehir. Zagrebe 171 km mesafededir. Sunja-Banja Luka hattı üzerinde ve Bosanski Novi'den ayrılan bir kolun son noktasıdır. Nüfusu 8 374 (1931) tür. Nüfusun çoğunluğu (4 739) Müslümandır. Geri kalandan 2 149 u Katolik, 1 320 si Ortodokstur. Sancağın ilceleri, Cazin, Krupa, Ključ, Petrovac ve Sanski Most'tur. Tarih eserleri arasında Fethiye camii ile, eskiden sancak beylerinin oturduğu ve son zamanlarda hapishane olarak kullanılan Kula anılabilir. B., mühim bir ticaret merkezidir. Civarında kükürtlü maden suyu vardır (Gata). B. havalisinde yapılan kazılarda, önemli tarih-öncesi, Roma devri, Ortaçağ eserleri bulunmuştur. B., bugün, Yugoslavya Fedaral Cumhuriyetleri Birliğinde, Bosna-Hersek Cumhuriyetine bağlıdır.

B. adı, ilk olarak, XIII. yüzyıl ortalarında geçmektedir. O zaman, Hırvatistan sınırları içinde bulunan bu kalenin ticaret ve strateji bakımından büyük bir önemi vardı. Macar-Hırvat kıralları arasıra uğrayıp burada bir müddet otururlardı. Kale, kısa bir zaman (1398 - 1405) Bosna büyük voyvodasının idaresine geçmiştir. Fatih Sultan Mehmet, Bosnayı alınca (1463) kale, bir kat daha tahkim edilmiş, uzun zaman (hele 1528 den sonra) Türklerin hücumlarına uğramıştır. Sınır boyu bölgelerinde düşman harekâtını yakından gözetlemek zorunda olan ve burasını ele geçirmenin strateji önemini iyice kavrıyan Bosna valileri, zaman zaman padişahların dikkatlerini bu kale üzerine çekmekten geri kalmamışlardır. Hattâ vali Kılavuz Ali Paşanın, B. yi almak için III. Murattan izin istemesi üzerine (1584), devletin Avusturya ile barış halinde bulunduğu ve şark seferi devam ettiği bir sırada, siyasî durumun nezaketi göz önünde tutulup böyle bir teşebbüsün kötü netice verebileceği belirtilmiş, bunun için de çok ihtiyatlı davranılması bir hükümde kendisine tavsiye ve meselenin açığa vurulmaması emredilmişti (İstanbul Başbakanlık Arşivi, Mühimme defteri No. 52, Hukûm 807).

B. nin fethi, «Deli» ve «Telli» unvanlariyle tanınan meşhur kahraman Gazi Hasan Paşa Predoyeviç'e nasip olmuştur. Avusturya hükümeti, onun Bosna valiliğinden azledilmesi için boş yere bir hayli uğraşmıştır. Hasan Paşa, tâyininden bir yıl sonra (1592) Gora ve Hrastovica'yı alıp B. yi de 10 Haziranda kuşatmağa başlamıştır. 19 Haziranda da kale komutanı Os Lamberg, B. yi Hasan Paşaya teslim etmek zorunda kalmıştır. Böylece Kosova zaferinden (1389) itibaren başlıyan Bosna - Hersek fütuhatı, B. nin alınmasiyle sona ermiştir. Bosnaya katılan B., sancak merkezi haline getirilerek Ferhat Paşanın delibaşı (b. bk.)sı Rüstem Bey ilk sancak beyi tâyin edilmiştir.

B., hem Bosnanın savunması, hem Hırvatistan ile Dalmaçyaya yapılacak akınların hareket noktası olması dolayısiyle Osmanlı hâkimiyetinin sonuna kadar önemli yerini kaybetmemiştir.

1878 Berlin Kongresi kararı üzerine kaleyi almağa gelen çok sayıda ve modern silâhlı Avusturya - Macaristan kuvvetlerine karşı Boşnaklar üç ay kahramanca savaşmışlar, bu kuvvetleri büyük kayıplara uğratmışlardır. 31 Temmuz 1878 de birkaç yerden Bosna-Hersek sınırını aşan Avusturya, ordusu, ancak 19 Eylûlde B. yi alabilmiştir. Evliya Çelebinin «gayet şeci ve cerî gaziler» dediği B. kahramanları, böylece son vatan borçlarını ödemişlerdir.

B., Bosna kaptanlık teşkilâtının en eski merkezlerinden biri idi. Yugoslav edebiyatında önemli bir yer alan ve İslâm başarılariyle Hıristiyan yenilgilerini canlı bir şekilde tasvir eden Müslüman halk epik şiirleri, bu havalideki sınır boyu savaşlarından ilham alınarak yazıl mıştır (bk. Jovan Kršić Udeo: *Muslimana u našoj književnosti* - Gajret, Kal. za god. 1939 s. 193).

BIHOR (Rumen. Bihorului, Mac. Bihar) **DAĞLARI,** Rumanyada Transilvanyanın batısında her iki Körös ırmağı arasındaki dağlık alan. En yüksek dorukları Kurkubeta (1848 m), Vladeasa (Vlădiasa, Macarcada Vlegyásza; 1845 m) tepelerindedir. B. dağlık alanının yüzölçümü 8 000 km² olup nüfusu 500 000 kadardır. Kristalin kültelerden meydana gelmiş olan bu dağlık alanda karst şekilleri bulunur; yüksek bölümler ormansız olmakla beraber, aşağılarda geniş yapraklı ağaçlardan meydana gelmiş zengin ormanlar bulunur. Orta ve güney bölümlerinde, Romalılar zamanından beri bilinip işletilen altın ve gümüş madenleri vardır. Boksit yatakları da bulunmaktadır. B. bölgesinin önemli merkezi Oradea Mare (Mac. Nagyvárad, Alm. Grosswardein, Türk tarihinde Varat, Varad) dir.

BİHRUZ, Mücahiddin (ölm. 1145), Selçukluların Bağdad valisi. 30 yıldan fazla Bağdad ve bir ara Irak valiliğinde bulunmuştur (1108 - 1141). B., vazifesinden uzaklaştırılınca arazisinin bulunduğu Tekrite çekilmiş ve orada ölmüştür. Bağdad valiliğinde bulunduğu yıllarda bayındırlık işlerine verdiği ehemmiyet ve hızla ün almıştır.

BİHRUZE HATUN (Taclı Hatun), Safeviye Devletinin kurucusu Şâh İsmailin zevcesi. B. H., Çaldıran Muharebesinde Şâh İsmailin Yavuz Sultan Selime yenilerek kaçması üzerine, Şâhın hazineleri ile birlikte Osmanlıların eline geçmiştir (1514). B. H. Osmanlı bilginlerinden nişancı Tacîzade Cafer Çelebiye nikâhlanmıştır.

BİHZAD, Kemalü'd-dîn Üstad, İslâm âleminde yetişen en büyük ressamlardan. B.,1450 sıralarında Heratta doğmuştur. Gençliğinde Sultan Hüseyin Baykaranın sarayına gittiği, veziri şair Mîr Ali Şîr Nevaînin himayesine

girdiği, ünlü hattat Meşhedli Sultan Ali ile beraber çalıştığı bilinmektedir. B., 1468 den 1506 ya kadar Herat resim akademisinin başında bulunmuştur. 1510 sıralarında Şâh İsmail Safevînin Heratı zaptetmesi üzerine o da Tebrize gitmiş, orada İran resminin gelişmesini hazırlamıştır. B. ın şöhreti her tarafa çarçabuk yayılmıştır. Bu yüzdendir ki imzası, derhal sahte imzaların meydana çıkmasına sebebolmuş ve amatörlerin gayreti ile birçok eserler, yanlış olarak ona maledilmiştir. Bugün B. ın eşsiz minyatürlerle süslediği birçok yazmalar dünya müzelerinin zenginliklerini teşkil etmektedir. Resimleri onun elinden çıktığı muhakkak olan eserler arasında bilhassa bugün British Museum'da bulunan Nizâmî'nin bir *Hamse*si ile Kahire Hidiviyye Kütüphanesindeki *Bostan* nüshasını anmak lâzımdır. Birinci yazmadaki üç minyatür, 1493 tarihinde, kitabın istinsah edildiği tarihten 51 yıl sonra yapılmıştır. Kahiredeki *Bostan* nüshası da 1488 tarihini taşıyor. Gene, minyatürlerini onun yaptığı kuvvetle tahmin olunan bir eser de, Timurun hayatını anlatan, Tezdli Şerefeddin Alinin *Zafername*sidir. Bu eserdeki, Timurun bahçesinde kabul resmi, Semerkandde bir camiin inşası, kaleye hücum veya süvari savaşları gibi kompozisyonlar gerek hareket ve canlılık, gerekse şahısların karakteri bakımından hayranlık uyandıran örneklerdir.

B., dünyanın en büyük renkçilerinden biridir. O, kıymetleri, düpedüz musiki olan bir duyuş inceliği ile ayarlamış ve âhengi muhafaza edebilmek için, insan cildinin tonlarını sonsuzluğa gidecek şekilde derecelemiştir. Manzarada, birçok kıymetleri taşıyan koyu yeşili tercih etmiş, bu rengi elbiselerde ve teferruatta kullanmaktan kaçınmıştır.

B., portreler de yapmıştır. Bunlar arasında, 1468 ve 1485 tarihlerinde yaptığı Hüseyin Baykaranın nefîs iki portresi, bilhassa dikkate değer.

BİİSK, Altay dağlarının kuzey eteğinde Biya ırmağı üzerinde bir şehir. Nüfusu 80 000 (1939). B., Rus - Moğol ticaret eşyalarının (yağ, et, ham deri..) aktarma yeridir. Deri fabrikaları vardır.

BIJAGOS [*vijagoş*] **ADALARI** (Ilhas dos Bijagos, İng. Bissagos Islands), Afrikanın batı kıyısında, Portekiz Ginesinin karşısında adalar topluluğu. Burada 30 kadar ada vardır. Hepsinin yüzölçümü 4 000 km² dir. Yaşamağa elverişsiz, fakat toprakları verimli olan bu adaların başlıcaları Orango, Bolama'dır. Bolama adasında aynı adda bir kasaba ve liman vardır. B. A. da Bucago Zencileri (bk. BİCUGO) oturur. Kahve, pirinç ticareti yapılır.

BIJAPUR [*bicapur*] : 1. Hindistanda, Bombay eyaletinin güneydoğusunda, Dekkan plâtosunda bir yönetim bölümü. Yüzölçümü 14 789 km², nüfusu 870 000 (1931) dir. B. topraklarında en çok darı, buğday, pamuk yetiştirilir. 2. Bu yönetim bölümünde, Bombayın 360 km kadar güneydoğusunda bulunan bir şehir. Nüfusu 40 000 (1931). B. de XVI. ve XVII. yüzyıllardan kalma cami ve saraylar vardır.

Tarih: Bijapur (Sanskrit. *Vijayanagara* = zafer şehri), ilk olarak 1940 yılında, Behmenîler hanedanının çökmesi üzerine Dekkanda bağımsızlıklarını ilân eden beş küçük devletten birini meydana getiren Âdilşâhlar (b. bk.) hanedanının kurucusu Yusuf Âdilşâh tarafından paytaht kabul edilmiş, bu tarihten itibaren de bu hanedanın merkezi olarak kalmıştır. B. da Müslümanlıktan önceki devirlere ait de birçok mimarî eserler vardır. Büyük camiler, saraylar ve türbeler yanında İslâmî tarzda birçok şaheserler şehri süsler. Vaktiyle şehrin müdafaası için yapılan eski surlar oldukça iyi bir vaziyette günümüze kadar kalmıştır. Bu müstahkem mevkie doğuda Padişahpur, Alipur; güneyde Fateh, batıda Mekke, Zohrapur, kuzeybatıda Şahpur ve kuzeyde Behmenî adlarındaki kale kapılarından girilebilirdi. Evreng Zib, B. a Fateh kapısından girmişti. Hükümdar Âdilşâhın (ölm. 1626) türbesi ile Muhammed Âdilşâhın

BIJAPUR
II. İbrahim türbesi

(ölm. 1659) 180 metre kare genişlikte ve 60 santimetre yükseklikte bir platform üyerine oturtulmuş, dört köşesi dört zarif kule ile süslü, büyüklükte (38 metre çapı ile) dünyada ikinci gelen muazzam kubbesiyle ölmez bir eser olan muhteşem Gul Gumbaz türbesi; bir de Ali Âdilşâh (ölm. 1673) ın 5000 kişiyi içine alabilen büyük Cami Mesçid'i bugün B. un ölmez eserleri arasındadır.

1686 yılında Âdil Şâhîlerden hükümdar İskender zamanında Evreng Zib tarafından alınan şehir, 1760 ta Marath'ların eline geçmiştir. Sonra, 1818 yılında burasını İngilizler işgal etmiştir. Bugün B., bağımsız Hindistanın Bombay eyaletine bağlıdır.

BIJAWAR [*bicavar*], Orta Hindistanda, Bundelkhand bölümünde bir idare bölgesi. Yüzölçümü 1 500 km², nüfusu 120 990 (1941) dır. Merkezi 5748 nüfuslu Bijawar şehridir.

BIJELJINA [*biyelyina*], Yugoslavyanın Bosna bölümünde, Sava nehri yakınında bir şehir. Nüfusu 12 367 dir. Belgradın 100 km kadar batısındadır. Oldukça zengin bir ziraat sahası ortasında bir pazar yeridir.

BIJNOR [*bıcnor*] (Bijnaur), Hindistanın kuzeyinde, Rohilkhand bölümünde, bir idare bölgesi. Merkezi 23 520 nüfuslu Bijnor'dur. B. da geniş ölçüde şeker ticareti yapılır.

BİKA (Arapça El-Bika, Bekaa, Bukaa, El-Beka şekillerinde de geçer. Lat. Coelesyria yani Çukur Suriye), Suriyede Lübnan ve Karşı Lübnan (Anti Lübnan, Cebeli Şarkî) sıradağları arasında kuzey-güney doğrultusunda uzanan bir vâdi. Bu çukur yer Suriye-Filistin çöküntü sahasının bir bölümüdür. Bu vâdiye bugün Buka'ül-Aziz de denir. Eskiden Araplar bu vâdiye Buka'ül-Kelb derlerdi. Hicretin VI. yüzyılının sonlarından itibaren Salâheddin-i Eyyubî'nin oğlu Melik Aziz'in adına izafe edilerek Buka'ül-Aziz denilmiştir. Sonraları bu ad, Güney Suriyeyi ifade edecek şekilde kullanılmıştır. B. çukurlu-

ğunun uzunluğu 180 km, genişliği 10-20 km kadardır. B., güneydeki Gor çukurundan daha yüksektir (500-600 m). Batısında yükselen Lübnan sıradağları 1 500-2 000 m yüksekliğindedir (Cebeli Sannin 2750 m). Doğusundaki Karşı Lübnan (Cebeli Şarkî) ise daha yüksek olup 2 000-2 700 m dir (Cebel'üş-Şeyh 2 760 m). Baalbek (b. bk.) şehri bu çukurluğun bir kenarındadır. B. çukurunun, biri kuzeye, diğeri güneye olmak üzere iki eğimi vardır. Bu çukur içinde Âsi nehri (Nehr'ül-Âsi-Orontes) nin yukarı bölümü kuzeye doğru akar, Leytani veya Litani nehri (Nehr'ül-Litani-Leontes) ise güneye doğru akarak, B. çukurunun güney taraflarında bir dirsekle batıya döner ve Nehr'ül-Kâzımiye (Kâzımiye nehri) adını alır, Sur kuzeyinde Akdenize dökülür. B. çukurluğunda yazlar çok sıcak geçer. Gece ile gündüz arasındaki sıcaklık farkı fazla olur. Arazi bir bozkır görünüşündedir. Buradan geçen ırmak ve dereler, çukurluğu çevreliyen dağlardan beslenir. Beyrutu Şama bağlıyan demiryolu Litani nehrini geçerek B. çukurluğunu enine keser. Bu demiryolundan ayrılan bir kol, Baalbek ve Halebe doğru uzanır. Sulanabilen yerlerde bahçelikler vardır.

BİKALSİYUM FOSFAT, formülü $Ca\ H\ P\ O_4$ olan bir asid tuz. Renksiz levhalar halindedir. Suda az erir. Asidlerde kolay erir. Tıpta raşitizm tedavisinde ve dişçilikte kullanılır.

BİKANER, Kuzeybatı Hindistanda, Rajputana'da yerli bir devlet. 1465 te Rajput'lular tarafından kurulmuştur. Yüzölçümü 60 391 km², nüfusu 1 292 938 (1941). Topraklarının bir kısmı Tar çölüne düşen B.in cılız otlaklarında deve, at, sığır, koyun beslenir.

BİKANER, Hindistanda aynı addaki yönetim bölümünün başşehri. Nüfusu 127 000 (1941). Bir vaha şehri olan B. de yün ve şal dokumacılığı ile halıcılık gelişmiştir. Surla çevrilmiştir. Kırmızı kumtaşından yapılmış birçok saray ve mâbetleri vardır.

BĪKĀNĒRĪ, Batı Hindistanda, Rajputana bölümünde konuşulan Rājasthānī dilinin Batı lehçeler grupuna giren bir alt-lehçe. Rajputana'nın kuzeybatı kısmında, Bikaner bölgesinde konuşulmaktadır. Lehçe grupu içerisinde yakın komşu ve akrabaları Bāgṛī, Thālī, Shēkhāwāṭī, Mārwāṛī, Mēwāṛī, Goḍwārī, Sirōhī, Ābū Lōk-kī Bōlī, Dēoṛāwāṭī ve Ḍhatkī alt-lehçeleridir. Bk. RĀJASTHĀNĪ DİLİ.

BİKARBONAT, karbonik asidin asid tuzlarına verilen adlardan biri. Sodyum bikarbonat $Na\ HCO_3$, sodyum asid karbonat veya hidrokarbonat adını da alır. «Solvay usulü» ile soda elde ederken önce $Na\ HCO_3$ meydana gelir. $Na\ HCO_3$ da ısıtılarak soda yapılır: $2\ Na\ HCO_3 \rightarrow Na_2\ CO_3 + CO_2 + H_2O$. Sodyum bikarbonat, bikarbonat adı ile mide ekşiliğini (asid fazlalığını) gidermekte kullanılır. Bundan pasta ve ekmek hamurlarını kabartmak için de faydalanılır.

BIKELAS [*vikẹlas*], **Dēmētrios** (1835-1908), Yunanlı edip ve tarihçi. Hermopolis (Syra adasında) te doğmuş, Atinada ölmüştür. Tahsilini tamamlamak üzere 1852 de Londraya gitmiş ve 1874 e kadar burada kalmış, sonra Pariste yaşamış, 1896 da Atinaya dönmüştür. Gençliğinden beri, kendisine büyük ün kazandıran vatan şarkıları yazmıştır. Bunlar *Stikhoi* (Şiirler) başlığı ile önce Londrada (1862), sonra Atinada (1885) yayımlanmıştır. Daha sonra çıkan başlıca eserleri şunlardır: *Peri Byzantinōn* (Bizanslılar hakkında) [1874]. E. Legrand, bu eseri *Grecs au moyen âge* (Ortaçağda Yunanlılar) adiyle Fransızcaya çevirmiştir [1878], *Lūkēs Laras* (insan adı) [1879; Yunan istiklâl harbiyle ilgili bu roman 10 dile çevrilmiştir], *Hē systasis tū Hellēnikū Basileiū kai ta horia autū* (Yunan krallığının kurulması ve sınırları) [1887], *Apo Nikopoleōs eis Olympian* (Nikopolis'ten Olympia'ya) [1886; yazarın, yolculuk intıbalarını anlattığı bu eser, Yunancası yayımlanmadan bir yıl önce *De Nicopolis à Olympie* adiyle Pariste çıkmıştır], *Diēgēmata* (Hikâyeler) [1887], *Dialekseis kai anamnēseis* (Konuşmalar ve hâtıralar) [1893], *La Grèce byzantine et moderne* (Bizans zamanındaki ve şimdiki Yunanistan) [Paris 1893].

D. BIKELAS

Shakespeare'in *Romeo and Juliet, King Lear, Othello, Hamlet, Macbeth, The Merchant of Venice* trajedileriyle Andersen'in masallarını yeni Yunancaya çevirmiştir. B., yeni Yunan edebiyatının ileri gelen simalarındandır.

BİKİCEK (Biğicik), Moğol hanı Tuğluk Timurun komutanlarından. 1361 de ikinci defa Maveraünnehri hâkimiyeti altına alan Tuğluk Timur, oğlu İlyas Hocayı buranın umumî valiliğine tâyin etmiş ve ileri gelen komutanlarından B. i de müşavir olarak maiyetine vermişti. Timur da İlyas Hocanın maiyetinde idi. Şehzade İlyas Hoca, memleketin idaresini B. e bırakmıştı. Maveraünnehir beylerine asla güvenmiyen, isyan veya komplo için fırsat gözetmekte olduklarından şüphe etmiyen B., bu ülkede sert bir idare politikası gütmüştür. Bu yüzden Timur da İlyas Hocanın yanından ayrılarak Afganistan taraflarında bulunan kayınbiraderi Emîr Hüseyinin yanına gitmiştir. B., gerek Emîr Hüseyinin, gerekse Timurun Maveraünnehre yaptıkları hücumları, kardeşi Acunay komutasında gönderdiği kuvvetlerle boşa çıkartmışsa da az sonra Timur ve kayınbiraderi, oğlu Güç Timurun da bulunduğu büyük bir Moğol ordusunu Taş-köprü savaşında bozguna uğratmışlardır. Bu bozgun üzerine B., Maveraünnehirdeki bübün Moğol birliklerini toplıyarak, İlyas Hoca ile beraber Çağatay emîrlerinin üzerine yürümüştür. 1363 yılında Kaban Matan'da olan karşılaşmada B., Tok Timur adlı diğer bir emîrle birlikte Moğol ordusunun sağ koluna komuta etmiş, Timur ve Hüseyinin savaşı kazanmaları üzerine İlyas Hoca ile birlikte Semerkanda, oradan da Taşkende kaçmıştır. Bazı tarihçiler B. in bu savaşta Timur eline esir düştüğünü yazmışlarsa da esir alınan kendisi değil, kardeşi Biki'dir.

BİKİNİ, Pasifikte, Ralik mercan takımadalarının (Marshall grupu) en kuzeydekilerinden bir mercan adası. 1529 da Saavedra tarafından bulunmuş olması ihtimali vardır. 13° kuzey enlemde ve 166° doğu boylamda bulunan bu ada, görünüşü bakımından bu bölgedeki atolların genel vasıflarını taşımaktadır, ortasında da bir gölcük vardır. Bu gölcük 32 km uzunluğunda ve 19 km enindedir. Balıkçılıkla, palmiye meyvalarını toplamakla geçinen yerliler,

BİKİNİ
Atom bombası tecrübesi

atom denemesi dolayısiyle, 1 Mayıs 1945 te başka bir yere yerleştirilmişlerdir.

Atom denemeleri: Amerikada 1946 da, atom bombasının bir filo üzerindeki tesirlerini denemek üzere, amiral W. H. P. Blandy'nin emrine 150 uçak, 200 gemi ve 42 000 er verilmiştir. Bu denemede bilginler, milletvekilleri ve senato üyeleri, gazeteciler ve Birleşmiş Milletler Atom Enerjisi Komisyonunda temsil edilen milletlerin müşahitleri bulunmuş, radyo ile idare edilen uçaklar, otomatik fotoğraf ve sinema aletleri ve gemilerden yapılacak ölçümler için 10 000 kadar alet kullanılmıştır. Gemiler şöyle yerleştirilmişti: merkezde, kıyıdan 5 km kadar uzaklıkta *Nevada* (19 000 ton) zırhlısı duruyor, onun

BİKİNİ
Atom bombası tecrübesi

etrafında şu gemiler sıralanıyordu: *Pennsylvania* (33 000 ton) zırhlısı, *Arkansas* (26 000 ton) zırhlısı, *New York* (27 000 ton) zırhlısı, *Nagato* (32 000 ton) eski Japon zırhlısı, *Saratoga* (33 000 ton) uçak gemisi, *Independence* (10 000 ton) uçak gemisi, 1 km yarıçapında da başka gemiler sıralanmıştı, bunlar arasında şunlar sayılabilir: *Pensacola* (9 000 ton), *Salt Lake* (9 000 ton), *Prinz Eugen* eski Alman gemisi, *Sakawa* (10 000 ton) eski Japon gemisi. İlk bomba 1 Temmuz 1946 da, mahallî saat 9.20 de 9 000 m yükseklikte uçan bir uçaktan atılmış ve 300 - 450 m yüksekliğinde patlamıştır. Bilinen buhar «mantarı», 3 1/2 dakikada 10 000 m ye yakın bir yüksekliğe çıkmış, 24 km uzaklıktan görülebilmiştir. 3 küçük gemi derhal, sonra bir destroyer, nihayet ertesi gün de *Sakawa* batmışlardır. İkinci bomba 25 Temmuz, saat 8.35 (24 Temmuz, 10.34 Greenwich saati) su altında, orta derinlikte patlatılmıştır: denizin yüzeyinde bir ateş küresi görünmüş, sonra çok kesif bir sis yükselmiş ve 650 çapında bir su sütunu aşağı yukarı 1700 m ye kadar yükselerek *Arkansası* uçurmuştur: bu gemi 3 daha küçük gemi ile birlikte derhal batmıştır; 7.30 saat sonra *Saratoga*, 5 gün sonra da *Nagato* batmışlardır. Öbür gemilerde de çok büyük hasarlar görülmüş, suyun radyo aktivitesi pek fazla yükselmiştir. Öte yandan adadaki palmiyeler ile gemilere yerleştirilen hayvanlar hemen hemen hiç zarar görmemişlerdir.

BİKKİA, kökboyasıgiller (Rubiaceae)den, çoğu tropik Amerikada olmak üzere 20 kadar türü yetişen bir bitki cinsi. Bunlar ağaç ve ağaççıklar olup çoğu büyük çiçeklidirler.

BİKOL veya **VİKOL** (İspan. Bicol), Malezya - Polinezya dil ailesinden İndonezya bölümünün Kuzey grupuna giren Filipin dillerinden biri. Luzon adasının güneydoğu kısmını teşkil eden Bicol (b. bk.) yarımadasındaki Camarines Norte, Camarines Sur, Albay ve Sorsogon idare bölümleriyle Luzon'un güneyindeki Masbate adası ve civardaki küçük adalarda 700 000 kişi tarafından konuşulmaktadır. Bikol, Filipinlerde konuşulan 43 dil ve lehçeden asıl Filipino (hepsi Hıristiyan; Müslümanlara «Moro» [Palawan ve Mindanao adalarının güney ve batı kısımları ile güneydeki Sulu takımadalarında] denir) diye ayrılan 8 önemli dilden biridir. Luzon adasında komşu ve akrabaları, güneyden kuzeye doğru şunlardır: Tagalog veya Tagal (1 800 000 kişi), Sambal veya Zambales (56 000), Pampño veya Pampagnan (350 000), Pangasinan (400 000), Ifugano (131 000), Igorrot (100 000), Ibanag - Cagayan (156 000), Ilokan veya Ilocano (1 000 000); güneydeki komşusu da Bisaya veya Visaya (4 milyon) dilidir. Bk. FİLİPİN DİLLERİ ve MALEZYA - POLİNEZYA DİLLERİ.

BİKONKAV (Biconcave; Lat. *bi-* = iki, *concavus* = çukur), iki yüzü çukur bir merceğe verilen ad. Bk. MERCEK.

BİKONVEKS (Biconvexe; Lat. *bi-* = iki, *convexus* = kambur, belvermiş), iki yüzü dışa doğru tümsek bir merceğe verilen ad. Bk. MERCEK.

BİKOS, eskiden Arapların zeytinyağı veya şarap koymak için kullandıkları iki kulplu, dibi dar testi. Samî kökten gelen bu kelime, eski çağlarda gene Araplar arasında bir ölçü olarak da kullanılmıştır.

BIKOVO DAĞLARI, Dalmaçyanın kıyı dağlarından

bir bölüm. En yüksek noktasının deniz seviyesinden yüksekliği 1762 m. B. D. nın denize bakan yamaçları çok diktir.

BİKROMAT, bikromik asid $H_2Cr_2O_7$ nin tuzlarına verilen ad. Bunlara dikromat da denir. Sodyum bikromat $Na_2Cr_2O_7$, potasyum bikromat $K_2Cr_2O_7$ gibi. En çok tanınanı ve kullanılanı, potasyum bikromattır. Portakal kırmızısı renginde büyük kristaller halinde bulunur. B. lar birçok kimya reaksiyonlarında oksidleyici olarak kullanılır. Böylece antrakinon, benzoyik asid, kinon, sunî kâfur elde edilmesinde B. lardan faydalanılır. Odun sirkesinin temizlenmesinde, derilerin sepilenmesinde (krom sepisi), fotoğrafçılıkta da kullanılır. B. lar, krom 3 oksid (Cr_2O_3) den elde edilir.

BİKSA (Bixa), biksase (Bixaceae) familyasından, tropik Amerikada birkaç türü yetişen ve hepsi ağaç olan bir bitki cinsi. Halen birçok sıcak memleketlere yayılmış olan *Bixa Orellana* türünün etlimsi, fakat sonra sertleşen meyvalarının iç meyva kabuklarında (endocarpe) bulunan turuncu bir renk maddesi, Orlean veya Armatto adları altında ticarette satılır, yün, ipek veya yiyecek maddelerinin boyanmasında kullanılır.

BİKSA

BİKSASE (Bixaceae), bitki sisteminde 20 kadar türü bulunan küçük bir bitki familyası. Bunlar tropik ve yarı tropik bölgelerde yetişen ağaç ve ağaççıklar olup, çiçekleri erselik, ışınlı durumda, 5 taç, 5 çanak yapraklıdır, erkek organların sayısı çoktur. Çiçekleri bileşik salkım durumundadır.

BİKTİSKUS BETULE (Byctiscus betulae), bağ sigara böceği. Kınkanadlı böcekler (Coleoptera) takımının hortumlu böcekler (Curculionidae) familyasına bağlı bir tür. Başı hortum gibi uzamıştır. Boyu 7-8 mm dir. Rengi kırmızı, yeşil veya parlak mavidir. Göğsünün ön kısmında sağlı sollu birer ufak diken bulunur. Kışı, ağaçların ve bağ çubuklarının kabukları altında ve diğer kapalı yerlerde geçirir. İlkbaharda meydana çıkar. Bağ çubuklarının gövdelerini kemirip içini oyar, sonra körpe yaprakları delik deşik eder. Dişisi yaprağın sapını zedeler ve yaprak biraz solduktan sonra onu bir sigara gibi kıvırıp sarar, içine yumurtasını bırakıp dışarı çıkar, veya dışarı çıktıktan sonra hortumu ile sigarayı delip yumurtasını içine iter. Çıkan larvaları yaprağın dokusunu kemirir. 2-3 hafta sonra çıkıp toprak içinde krizalit olur, 10 gün sonra böcek meydana gelir ve kışlağına çekilir. Yılda bir döl verir. Sigara gibi kıvrılmış yaprakları kurur ve dökülür. Böcek salgın halinde ise ziyanı çoktur.

BİKTİSKUS BETULE
Böcek ve sigara gibi büktüğü bağ yaprağı

Çare: Sigara gibi bükülmüş yaprakları içinden larvalar çıkmadan önce toplayıp yakmalı, sonbaharda bağ topraklarını derince işlemeli, bağ filizlerine erkenden toz veya sulandırılmış arsenikli veya D. D. T. li ilâçlar atmalı ve ilâçlamayı birkaç defa tekrarlamalıdır.

BIL, İskandinav mitolojisinde, *Snorra-Edda*ya göre kendi erkek kardeşi Hjuki ile birlikte Byrg adlı bir çeşmeden bir kova su getirirken Manı (ay) tarafından göke kaldırılan bir kızın adı.

BİLABEL, Friedrich (doğ. 1881), Alman, klâsik ve Doğu dilleri filologu ve papirolog. Augsburg yakınında, Friedberg'de doğmuştur. 1913 te Heidelberg üniversitesi papirus kolleksiyonu kısmında ilmî yardımcı olmuş, ertesi yıl, Heidelberg İlimler Akademisinin Mısırda yaptırdığı kazılarda vazife almış, 1927 de Heidelberg üniversitesinde doçent, 1934 te de Eskiçağ tarihine yardımcı ilimler, Eski Doğu, Yunan ve Roma tarihi profesörü olmuştur. Eski Mısırın daha ziyade papiruslara dayanan daha sonraki tarihi üzerinde çalışmış, Yakındoğu ile de ilgilenmiş olan B. in başlıca eserleri şunlardır: *Die kleineren Historikerfragmente auf Papyrus* (Eski tarihçilerden papirus üzerinde kalma parçalar) [1923], *Griechische Papyri: Urkunden, Briefe, Schreibtafeln, Ostraka, etc.* (Yunanca papiruslar: vesikalar, mektuplar, yazı tabletleri, ostrakalar, v. b.) [1924], *Geschichte Vorderasiens und Ägyptens vom 16.-11. Jahrhundert v. Chr.* (M. Ö. XVI.-XI. yüzyıllardaki Ön-Asya ve Mısırın tarihi) [1927], *Denkmäler der lateinischen Sprache aus Ägypten* (Latincenin Mısırdan çıkan anıtları) [1934], *Griechische, koptische und arabische Texte zur Religion und religiösen Literatur in Ägyptens Spätzeit* (Mısırın daha sonraki devrinde dine ve dinî edebiyata ait Yunanca, Kıptîce ve Arapça metinler) [2 cilt, 1934, A. Grohmann ve G. Graf ile birlikte]. Bunlardan başka, ilk ciltleri Fr. Preisigke tarafından çıkarılmış olan şu eserleri de devam ettirmiştir: *Berichtigungsliste der griechischen Papyrusurkunden aus Ägypten, II* (Mısırdan çıkan Yunanca papirus vesikalarının düzeltme listesi, II) [1931-1934], *Sammelbuch griechischer Urkunden aus Ägypten, II-V* (Mısırdan çıkan Yunanca vesikalar kolleksiyonu, II-V) [1920-1934]. Papirus vesikalarının çoğu Baden Papirus Kolleksiyonundadır.

BİLABİAL (Bilabiale; Lat. *bi-* = iki, çift, *labium* = dudak), fonetikte kullanılan bir terim. Geniş, dar ve normal üç mânası vardır:

Geniş mânasiyle, iki dudağı da kullanarak, telâffuz edilen bütün fonemlerin-gerek konson, gerek vokal-bu vasfını ifade eder. Buna göre, u, ü, o, ö vokalleri bilabialdir, çünkü bunların telâffuzunda her iki dudak da büzülüp yuvarlaşarak seslerin boğumlanma (b. bk., articulation) sında dinamik ve organik rol oynar. Konsonlar için aşağıya bk.

Dar mânasiyle, patlayıcı (plosive, explosive) veya kapantılı (occlusive, Alm. Verschlusslaut) denilen konsonların dudaktan çıkan, yani asıl labial çeşidi için kullanılır, ki bunlar da p (ötümsüz [sourde]) ve b (ötümlü [sonore]) fonemleridir. Bu mânada bilabial terimi, bu sesleri, onla-

rın sızıcı (spirante, fricative) karşılıkları olan, fakat aynı zamanda dudak - diş (labio - dentale) veya diş - dudak (dentilabiale) sınıfına giren f ve v konsonlarından ayırdeder; yani labial ile labio - dental terimleri arasındaki fark, bilabial terimi ile iyice belirtilmiş olur.

Normal mânasiyle bu terim, yalnız patlayıcı p ve b için değil, geniz (nasale) sesleri sınıfından olan m ile sızıcı sınıfa giren f, v konsonlarının çift dudak kullanmak suretiyle çıkan çeşitlerini, bir de u͜i terkibindeki u, ve ayrıca w yarı - vokalleri için kullanılır. Patlayıcı p ve b konsonlarının labiodental çeşidi yoktur; m konsonunun vardır ve fonetikte kuyruklu m (ɱ) işaretiyle gösterilir; sızıcı labiodental f ile v nin bilabial çeşitleri vardır, ki bunlar aynı zamanda sızıcı p ve b sayılır (meselâ, İbrancada, Yunancada, ve İspanyolcada), ve Yunan ϕ (ötümsüz) ve β (ötümlü) harfleriyle gösterilir (bu sesler için bazen altları veya ortaları çizgili p ile b, bazen de majüskül F ile Yunanca *υ* harfine benzer bir işaret kullanılır; bunlar için bk. B., genel fonetik); w ve Ч işaretleriyle gösterilen w (meselâ İng. *we*) ve u͜i terkibindeki u (meselâ Fr. *lui*) bilabial yarıvokallerin tek bir labio - dental çeşidi vardır, ki Yunanca *υ* harfine benzer bir işaretle gösterilir ve diş - dudak w si değerindedir. W nin telâffuzunda dudaklar büzülüp yuvarlaşır, dil de yumuşak damağa doğru kayar; Ч nin telâffuzunda ise dil ön damağa doğru yükselir; ϕ ile β nin telâffuzunda, dil, p ile b nin telâffuzundaki durumda olmakla beraber, dudaklar kapanmaz, soluk iki dudağın arasından sızar; *υ* nın telâffuzunda soluk iki dudak arasından değil, alt dudakla üst dişlerin arasından çıkar; üst dudakla üst dişleri alt dudağa yaklaştırmak suretiyle çıkarılan seslere *bilabio - dental* denir (meselâ, Alm. *fünf* kelimesinde n sesi bu çeşitten olup hemen hemen m değerindedir); Türk dil ve lehçelerindeki b sesi için bk. B, Türk fonetiği bölümü

Bilabial, fonemlerin boğumlanma noktası veya nahiyesi (point d'articulation, veya zone d'articulation)ne göre tasavvur edilmiş bir terimdir. Bu noktalar, mizmar (glotte) dan başlayıp dudak ucuna kadar sıralanarak, ağız gerisinde (post - buccale: mizmar, gırtlak, yutak, boğaz ağzı, v. b.), ağız içinde (intra-buccale: dilcik, damak perdesi, damak kubbesi, ön-damak, diş yuvaları, diş, v. b.) ve ağız dışında (extra - buccale: dudak) bulunabilir. Dudak sesleri (labial)nin dudak - diş (labio - dental) sınıfı, ağız-içi ile ağızdışı arasında bulunduğu halde, bilabial sesler asıl ağızdışı sınıfını teşkil ederler ve sınıf içerisinde bunların başka arkadaşları yoktur. Bk. LABİAL.

BİLÂDÜLCERİD (Bilâd'al - Carid, Arap. = hurma ülkesi; halk arasında kısaca Carid denir), Tunusun güneybatı bölümünde, Şott'el - Cerid kuzeyinde vahalar bölgesi. Nefta, Tuzer, el - Udiyan, el - Hamma vahalarında toplanan nüfusu 40 000 kadardır. Güneyi, Gabes körfezi yakınından Cezayir sınırına kadar bataklıklarla çevrili bulunan B., dağ ve vahaların kum baskınına uğramasını önlemek üzere, tesbit edilmiş kumullarla kuşatılmış bir bahçeler bölgesidir. Yıllık ortalama sıcaklık 21° dir. Bununla beraber en yüksek sıcağın 49° ye çıktığı, en düşük sıcaklığın − 4° ye indiği olur. Yağmur azdır (yılda 12 cm), fakat kaynaklar çok olduğundan eskiden beri toprak düzenli olarak sulanmakta, meyvalıklar, hurmalıklar yetiştirilmiş bulunmakta, bunların gölgesinde de tahıl ekilmektedir. Hurmalıklar B. in başlıca gelir kaynağıdır. Sayısı 1 milyonu geçen hurma ağaçlarından yılda 30 milyon kilo hurma elde dilir. Halkın bir kısmı da halı, yünlü ve ipekli kumaşlar dokumakla geçinir. B., işlek kervan yolları boyunda olduğundan alışverişi de olduça canlıdır.

Tarih: Nefvaza Berberîlerinin oturduğu ve Romalıların bir sömürge haline getirdiği B. , pek erken İslâm akınlarına uğramış, sonunda idare bakımından İfrikiye. (b. bk.) ye bağlanmışsa da, halk Kayravan emîrlerinin hâkimiyeti altına istemiyerek girmiş, birçok kere, bilhassa Aglebilere karşı, ayaklanmış, fakat Şiî Fatimî hâkimiyetini kolayca benimsemiştir. X. yüzyılda Ebadîye (Ebazîye) mezhebine giren B. liler, bundan sonra da, ülkelerinin coğrafî durumundan faydalanarak, İfrikiye'de hüküm süren hanedanların hâkimiyetini ancak sözle tanımış, şehirler çok kere birer küçük cumhuriyet halinde kalmıştır. Zirî idaresine hiçbir zaman boyun eğmemişler, Hammadîlerin hâkimiyeti sırasında da iç idarelerinde istiklâllerini koruyabilmişlerdir. Yalnız Muvahhidîn zamanında iç düzen ve idarelerine son verilmiştir; fakat Muvahhidîn devletinin parçalanması üzerine, burası Hafsîlerin eline geçince, Cerid halkı Tunus ve Bicaye hâkimleri arasında çıkan iç savaşlardan faydalanarak, vaha şehirlerini yeniden birer cumhuriyet haline getirmişler, Hilâlî boylarının ve Benu Moznîlerin yardımiyle, bütün XIV. yüzyıl boyunca Hafsîlere karşı kavgalarına devam etmişlerdir. Merinîler, kısa bir zaman için, burada güç hal ile hâkimiyetlerini kurabilmişlerse de, bunlardan Ebu'l - Hasanın Kayravan'da kesin bir yenilgiye uğraması üzerine, B. yeniden müstakil olmuştur. Osmanlı idaresinde de durum aşağı yukarı aynı kalmış, vergilerin toplanması bile askerî birliklerle sağlanabilmiştir.

BİLÂL-İ HABEŞÎ, Bilâl b. Rabah (ölm. 641), İslâm dininin ilk müezzini. Habeş aslından olup Cumah b. Amr ailesinden birinin kölesi idi. İslâmiyeti ilk kabul edenlerdendir. Kendisine bundan dolayı çok eziyet edilmişse de imanından dönmemiştir. B. H., Ebu Bekr tarafından azadedilmiş, Peygamber ile birlikte Medineye hicret etmiştir. Orada Sa'd b. Haysama'ya misafir olmuş, sonra Ebu Bekr'in evinde kalmıştır. Medineyi kasıp kavuran hummaya B. H. de tutulmuştur. Peygamber, Ebu Ruveyha ile onu kardeş yapmıştır. Ömerin aylık bağladığı Arap olmıyan beş kişi arasında ikisinin de adı yazılıdır. Bazılarına göre B. H., Ubayda b. el-Haris b. el-Muttalip ile kardeş olmuştur. Ezan emrolununca peygamber, B. H. yi müezzin tâyin etmiştir. Bayram namazlarında «anaza» adı verilen mızrağı taşımak görevi de ona verilmiştir. Peygamberin bütün gazvelerinde bulunmuştur. Mekke alındıktan sonra Kâbe'nin damında ilk ezanı okuyan B. H. dir. Seferlerde erzak tedariki vazifesi de B. H. ye verilmişti. Ebu Hacer, B. H. ye peygamberin vekilharcı (hâzin) adını vermiştir. Peygamberin ölümünden sonra sefere gitmek istemişse de, bu emeline ancak Ömer zamanında kavuşabilmiştir. Suriye seferinde Ebu Ubayde'nin yanında bulunmuştur. B. H. nin, alınan memleketleri ziyareti sırasında, Ömer'in dileği üzerine halkın göz yaşları arasında, son ezanını okuduğu rivayet edilir. Altmış yaşında (bazılarına göre 21 veya 28 yaşında) Şamda ölmüştür. Bu şehirde veya Dâreyâ yakınında bir yerde, bazılarına göre Haleb'de gömülmüştür.

BİLÂNÇO (İtal. Bilancio; Lat. *bi-* = iki taraflı ve *lanx* = kefe, *bilanx*, daha doğrusu *libra bilanx* = iki kefeli terazi), bir ticaretevinin veya kurumunun belli bir zaman içinde eldeki mal, para, borç, alacak ve sermaye durumunu gösteren cetvel.

İtalyan rahibi Luca Pacioli, 1494 te çıkardığı *Summa de Aritmetica Geometria Proportioni et Proportinalita* adlı eseriyle muhasebe bilgilerini ilk olarak ortaya koymuş değil, sadece yaymıştır. Çünkü muhasebenin ilk defa nerede ortaya konduğu veya kullanıldığı henüz kesin olarak bilinmemektedir, bu kayıt sisteminin çok daha önceleri Doğuda kullanılmış olması ihtimali kuvvetlidir.

Muhasebenin gelişmesinde, ihtiyaca göre, önce alıcılar, satıcılar hesaplariyle «şahıs hesapları» bir toplama ve çıkarma muamelesi olarak kullanılmış ve sonraları bugünkü şeklini almıştır. Bu hesap grupuna XII. ve XIII. yüzyılda mal, kasa, senet hesapları gibi «kıymet hesapları» katılmış ve muzaaf muhasebe ancak XIV. yüzyılda bugünkü şeklini almıştır.

Muzaaf kayıt sistemi, XV. ve XVI. yüzyılda İtalyadan Fransaya ve Almanyaya yayılmış, bu tarihlerde Venedik ve Almanyanın Augsburg, Nürnberg şehirleri, tüccarlar için birer yüksek ticaret okulu halini almıştı. XVI. yüzyılla XIX. yüzyıl arasında muhasebede, basit kayıt sistemine dönüş, yardımcı defterlerin kullanılışı, defter sistemlerinin gelişmesi gibi araştırmalar görülmekle beraber, sistemin esasiyle ilgili yeni bir buluş ortaya konamamış, bir durgunluk görülmüştür.

Ticaret ve endüstri alanında büyük bir gelişme gösteren XIX. yüzyılda bu özel bilim, ihtısas okullarında okutularak ilgili kimselerin ortak bir malı haline getirilmiştir. Tüccarın işlerini belli hesaplar şeklinde tesbit ve istenilen zamanda sonucun envanter ve B. halinde gösterilmesi demek olan umumî görenek, türlü vesilelerle kanunlara da tesir etmiştir. Ticaret kanunlarının esaslarından biri de, müteşebbise kendi ve yabancı malî imkânlarını ticaret teşebbüsünde aynı gaye için kullanabilmesini sağlıyan «kredi sistemi» olmuştu. İflâslar, karşılıklı hesaplaşma, defterlerin mahkemelerde kullanılması, mahkeme usullerine tesir etmiş ve kanun yapanları muhasebe hakkında kesin hükümler koymağa zorlamıştır.

Muhasebenin bu gelişmesinde en önemli nokta, kâr veya zararın tesbitini sağlamış olmasıdır. Bu gelişme, B. tekniğinin meydana gelmesine yol açmıştır. B. terazisinin bir kefesinde müessesenin eldeki varlığı (mevcudat) ve alacakları (matlubat), öbüründe borçları (düyunat) ve sermayesi karşılıklı ve denk olarak yer alır. B., envanterin bir özetidir.

B. nun iyice anlaşılabilmesi için müesseselerin ve işletmelerin faaliyetini bilmek gerekir. Bir müesseseye, müteşebbisin koyduğu bütün kıymetlerin hareketinden müessese yararına veya zararına birtakım kıymet farkları ortaya çıktığı gibi müesseseye göre alacaklı veya borçlu durumda olan üçüncü şahısların da hukukî vaziyeti meydana çıkar.

Bir müessesenin bütün varlığı içine giren kıymetler «mevcudat» ı, üçüncü şahıslardan alacakları «matlubat»ı ve üçüncü şahıslara olan borçları da «düyunat» ıdır. B. larda mevcudat, bütün kıymetler için kullanılan bir kavramdır. Mevcudattan para, esham ve tahvilât, mamûl, yarı mamûl, işlenmiş mal, iptidaî, yardımcı maddeler, demirbaş eşya, mefruşat, tesisat, binalar, aletler, makineler, işletmenin kurma vasıtaları gibi ayniyat anlaşılır. Müessesenin matlubatı içine dışardan senetli senetsiz, vadeli vadesiz bütün alacakları girer. Dışardan alacaklarının faizleri de matlubat sayılır. Düyunat ise, dışarıya yani üçüncü şahıslara olan senetli senetsiz, vadeli vadesiz borçlarıdır. B. tekniğinde «sermaye = mevcudat + matlubat — düyunat» tır.

Belli bir faaliyet sonunda, kıymet artışını gösteren fark «kâr», kıymet azalışını gösteren fark da «zarar» dır. Müessesenin kıymet hareketlerini takibetmek, borç ve alacaklarını tesbit etmek üzere birçok hesaplar açılır, kullanılır. Hesap devresi denen belli bir müddet sonunda hesapların gösterdiği durum ile müessesenin bütün mevcudatı, matlubatı ve düyunatı hesaplanır, ayniyatı sayılır, değerlendirilir. Devre sonunda yapılan bu ameliyeye «envanter» (Fr. inventaire) denir. Mevcudat, kayıtlara göre incelenip hesaplanırsa buna «kayıt içi» envanter, mevcudat, yani ayniyat, düpedüz sayılırsa buna «kayıt dışı» envanter denir. Envanterde mevcudatın değerlendirilmesi sonunda istenilen şekilde bir B. çıkarılır. Değerlenme gerçek fiyatların üstünde veya altında tutulmuş ise, hakikate uymıyan bir B. elde edilir. Gerçeğe uygun bir değerlendirme ile ideal ve samimî bir bilanço elde edilir. Böylece envanterlerle güdülen gaye, B. ya aksettirilmiş olur.

B. lardaki değerlendirme, malî kanunlarla belirtilmiştir.

Bir müessesede envanter yapıldıktan sonra, envanter muamelelerini kontrol etmek üzere son ve bakıyeli bir mizan çıkarılır ki, buna «umumî katî mizan» denir. Umumî katî mizanın bakıye sütunlarından B. çıkarılır. Umumî katî mizanın borç bakiyeleri ve hesapları B. nun bir tarafını «aktif», aynı mizanın alacak bakiyeleri ve hesapları da bilânçonun diğer tarafını «pasif» teşkil eder. B. nun mevcudat ve matlubatının bulunduğu tarafa «aktif taraf», düyunat ile sermayesinin bulunduğu tarafa da «pasif taraf» denir. Aktif taraf ile pasif taraf yekûnları birbirine ve aynı zamanda umumî ve katî mizanın bakıyeler sütunları yekûnlarına eşit olur.

Müteşebbis, müesseseye koyduğu kıymetlerden başkaca dışardan alacağı ve üçüncü şahıslara borçları yoksa:

Bilânço

Aktif			Pasif
Mevcudat	100 =	Sermaye	100

(Şekil: I)

Müessesenin mevcudatından başka, dışarıdan alacakları (matlubat) varsa:

Bilânço

Aktif			Pasif
Mevcudat	80 } =	Sermaye	100
Matlubat	20 }		

(Şekil: II)

Mevcudat ve matlubattan başka müessesenin dışarıya borçları (düyunat) varsa:

Bilânço

Aktif			Pasif
Mevcudat	90 } =	Sermaye	100
Matlubat	20 }	Düyunat	10

(Şekil: III)

Müessesenin dışardan alacakları bulunmamakla beraber borçları varsa:

Bilânço

Aktif			Pasif
Mevcudat	110 =	Sermaye	100
		Düyunat	10

(Şekil: IV)

B. için umumiyetle dört hal, söz konusu olur. Bu dört hal ile birlikte kıymet hareketlerinden «kâr» veya «zarar» da B. da yer alabilir. Belli bir faaliyet devresinde işletmede kâr olmuş ise, miktarı B. nun pasifinde ve zarar olmuş ise, aktifinde gösterilir.

Faaliyet devresi başında sermaye 100, devre sonunda yapılan envanterde, mevcudat ve matlubat 95 olarak tesbit edilmiş ise B.:

Bilânço

Aktif			Pasif
Mevcudat	95	Sermaye	100
Zarar	+ 5		+
	100		100

(I. Şekil A şıkkı)

Aksine olarak devre başındaki sermayeyi gösteren mevcudat matlubat, envanterde 100 den devre sonunda 105 e çıkmış ise:

Bilânço

Aktif			Pasif
Meucudat	105	Sermaye	100
	+	Kâr	+ 5
	105		105

(I. Şekil B şıkkı)

Neticeler de aynı şekilde gösterilmiş bulunur. Bu misali şu şekillere tatbik edersek:

Bilânço

Aktif			Pasif
Mevcudat / Matlubat	95	Sermaye	100
Zarar	+ 5		
	100		

(II. Şekil A şıkkı)

Bilânço

Aktif			Pasif
Mevcudat / Matlubat	105	Sermaye	100
	+	Kâr	+ 5
	105		105

(II. Şekil B şıkkı)

Bilânço

Aktif			Pasif
Mevcudat / Matlubat	105	Sermaye	100
Zarar	+ 5	Düyunat	+ 10
	110		110

(III. Şekil A şıkkı)

Bilânço

Aktif			Pasif
Mevcudat / Matlubat	115	Sermaye	100
		Düyunat	10
	+	Kâr	+ 5
	115		115

(II. Şekil B şıkkı)

Bilânço

Aktif			Pasif
Mevcudat	105	Sermaye	100
Zarar	+ 5	Düyunat	+ 10
	110		110

(IV. Şekil A şıkkı)

Bilânço

Aktif			Pasif
		Sermaye	100
Mevcudat	115 =	Düyunat	10
	+	Kâr	+ 5
	115		115

(IV. Şekil B şıkkı)

(Misallerde her şeklin A hali zararlı B. yu, B hali de kârlı B. yu göstermektedir.)

Şirketler dışında kâr veya zarar, B. da da gösterilebilir, böylece envanterde hesaplar kapatılırken kâr ve zarar hesabının alacak bakıyesi (kâr) veya borç bakıyesi (zarar) sermaye hesabına geçirilerek hesap kapatılır, yani kâr olunca sermaye çoğalmış, zarar olunca azalmış demektir. Bazan da kâr ve zarar müteşebbisin şahsî hesabına geçirilir. O zaman sermaye hesabı sabit kalır; kâr ve zarar B. da gösterilmemiş olur.

B. larda mevcudat, matlubat, düyunat ve sermayenin gösterilmesinde bir tertip gözetilmesi ve belli görüşe göre düzenlenmesi gerekir.

B. larda türlü görüşlere göre, kıymetler, matlubat, düyunat ve sermaye tasnifi yapılmakta ve tahlillerin kolaylaştırılmasına elden geldiği kadar dikkat edilmektedir. Bu bakımdan Aktif tarafında, Mevcudat ana başlığı altında mütedavil kıymetler, sabit kıymetler, muhasssas kıymetler ve yine Matlubat ana başlığı altında senetli, senetsiz, şüpheli alacaklar, uzun, kısa vadeli alacaklar ve Pasif tarafında, Düyunat başlığı ile, senetli, senetsiz, kısa, uzun vadeli borçlar gibi tâli başlıklarla B. ya giren hesaplar, her türlü tereddütleri giderebilecek, anlamayı kolaylaştıracak tasnifler yapılır. Bazen de B. ların belli tipleri belirtilmiş, sabit bir şekil kabul edilmiştir.

B. larda açıklık, doğruluk, devamlılık, birlik aranılır. Bunlar olmazsa B. ların tetkik ve tahlili, netice çıkarılması güç olur.

Müesseselerin işlerine göre, ayrı ayrı B. lar hazırlanır. Her çeşit müessese hakkında uygun B. lar henüz yoktur. Yalnız bankalar için Ekonomi ve Ticaret Vekâleti ile Maliye Vekâletince Bankalar Kanununun 32. maddesine dayanılarak hazırlanmış bir B. vardır. Buna göre, yıllık B. ile kâr ve zarar hesabının basılı formüllerdeki boyutlarını gözetmek mecburîdir. Her banka, bu formüllerde yazılı hesaplardan kendisini ilgilendirenleri alarak B. sunu hazırlar. Bu formüllerle hesaplar sayısı belli edilmiş olup ilâvesi gereken

AKTİF — **Bankalar Kanununun 32 inci maddesine müsteniden kabul edilen Bilânço** — PASİF

AKTİF		Lira	Krş.
ÖDENMİŞ SERMAYE		.....	...
KASA VE MERKEZ BANKASI		.....	...
KANUNÎ KARŞILIKLAR KASASI (Bankalar Kanunu mucibince)		.....	...
BANKALAR		.....	...
RAPORLAR		.....	...
SENEDAT CÜZDANI		.....	...
ESHAM VE TAHVİLÂT CÜZDANI		.....	...
AVANSLAR		.....	...
BORÇLU CARÎ HESAPLAR		.....	...
İPOTEK MUKABİLİ İKRAZLAR		.....	...
TAHSİL OLUNACAK GAYRİMENKUL SATIŞ TAKSİTLERİ		.....	...
ZİRAÎ KREDİLER		.....	...
TEMLİK EDİLMİŞ EMEKLİ, DUL VE YETİM AYLIKLARI		.....	...
MUHTELİF BORÇLULAR		.....	...
EMTİA MEVCUDU		.....	...
İŞTİRAKLERİMİZ		.....	...
MÜESSESE VE TEŞEBBÜSLERİMİZE TAHSİS OLUNMUŞ SERMAYE		.....	...
SABİT KIYMETLER			
Menkuller (.................. lira üzerinden sigortalıdır)	.....		
Gayrimenkuller (.................. lira üzerinden sigortalıdır)	.....		
SAİR AKTİFLER		.....	...
İLK TESİS MASRAFLARI		.....	...
ZARAR			
Eski senelerden müdevver zarar	.....		
Bilanço senesi zararı	.....		
Yekûn			
NÂZIM HESAPLARI		.....	...

PASİF		Lira	Krş.
SERMAYE		.....	...
İHTİYATLAR		.....	...
İlerde vukuu muhtemel zarar karşılığı (Bankalar Kanunu, madde 31)	.....		
Kanunî ihtiyatlar	.....		
Fevkalâde ihtiyatlar	.....		
KARŞILIKLAR		.....	...
TEDAVÜLDE BULUNAN TAHVİLLERİMİZ		.....	...
TAAHHÜTLERİMİZ		.....	...
MEVDUAT VE CARÎ HESAPLAR		.....	...
Tasarruf mevduatı	.....		
Diğer mevduat	.....		
KABUL KREDİLERİ		.....	...
TEDİYE EMİRLERİ		.....	...
TALEP OLUNMAMIŞ KIYMETLER (Kanun No. 2308)		.....	...
MUHTELİF ALACAKLILAR		.....	...
SAİR PASİFLER		.....	...
KÂR		.....	...
Yekûn			
NÂZIM HESAPLAR		.....	...
1 — Cirolarımız	.....		
2 — Kefaletlerimiz	.....		
3 — Sair nâzım hesaplar	.....		

Aynı Bilânço Muhtelif Başlıklar Altında

AKTİF .... BANKASI BİLÂNÇOSU PASİF

AKTİF		Lira	Krş.
ÖDENMEMİŞ SERMAYE		......	...
KASA VE MERKEZ BANKASI		......	...
Türk lirası	......		
Ecnebi parası	......		
KANUNÎ KARŞILIKLAR KASASI		......	...
BANKALAR		......	...
Dâhildeki Bankalar	......		
Hariçteki Bankalar	......		
SENEDAT CÜZDANI		......	...
ESHAM ve TAHVİLÂT CÜZDANI		......	...
BORÇLU CARÎ HESAPLAR		......	...
MUHTELİF BORÇLULAR		......	...
İŞTİRAKLERİMİZ		......	...
SABİT KIYMETLER		......	...
Menkuller	......		
Gayrimenkuller	......		
İLK TESİS MASRAFLARI		......	...
SAİR AKTİFLER		......	...
Yekûn			
NÂZIM HESAPLAR		......	...

PASİF		Lira	Krş.
SERMAYE		......	...
HTİYATLAR		......	...
Kanunî ihtiyatlar			
(İleride vukuu muhtemel)	......		
Zarar karşılığı	......		
Fevkalâde ihtiyatlar	......		
TAAHHÜTLERİMİZ		......	...
MEVDUAT ve CARÎ HESAPLAR		......	...
Tasarruf Mevduatı			
(Bankalar K. 2999 Md. 25)	......		
Diğer Mevduat	......		
TEDİYE EMİRLERİ		......	...
MUHTELİF ALACAKLILAR		......	...
SAİR PASİFLER		......	...
KÂR		......	...
Yekûn			
NÂZIM HESAPLAR		......	...
Cirolarımız	......		
Kefaletlerimiz	......		
Sair Nâzım Hesaplar	......		

AKTİF .... SİGORTA ŞİRKETİ BİLÂNÇOSU PASİF

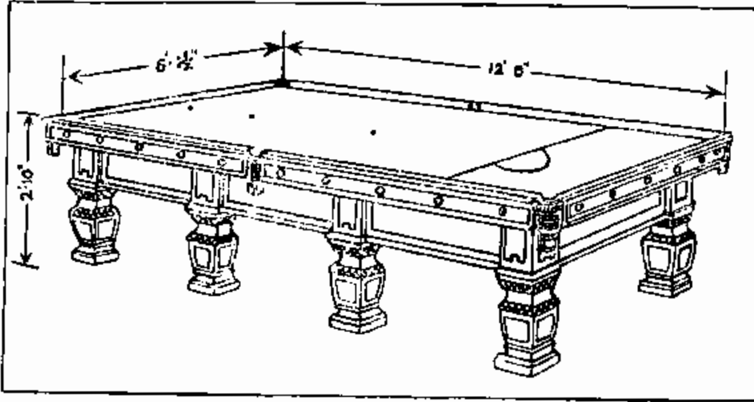
Aktif		Lira	Krş.	Pasif		Lira	Krş.
NAKİT		.....	...	SERMAYE		.....	...
Kasa	.....			İHTİYAT ve KARŞILIKLAR		.....	...
Bankalar	.....			Kanunî İhtiyat Akçesi	.....		
HİSSE SENEDİ ve TAHVİLLER		.....	...	Âdi İhtiyat Akçesi	.....		
Devlet Tahvilleri	.....			Fevkalâde İhtiyat Akçesi	.....		
Diğer Tahvil ve Senetler	.....			Hisse Senetleri ve Tahviller kıymet düşüklüğü karşılığı	.....		
İKRAZLAR		.....	...	Muhtemel zararlar karşılığı	.....		
Gayrimenkul karşılığı	.....			TEKNİK İHTİYATLAR		.....	...
Hayat poliçeleri mukabili	.....			Prim Rezervleri	.....		
ACENTELER, PRODÜKTÖRLER, SİGORTALILAR CARÎ HESABI		.....	...	Muallâk Hasarlar	.....		
SİGORTA ve MÜKERRER SİGORTA ŞİRKETLERİ		.....	...	AMORTİSMANLAR		.....	...
TEKNİK İHTİYATLARDAN BORÇLU REASÜRÖRLER		.....	...	Bina Amortismanları	.....		
Prim Rezervleri	.....			Demirbaş Amortismanlar	.....		
Muallâk Hasarlar	.....			SİGORTA ve MÜKERRER SİGORTA ŞİRKETLERİ		.....	...
MUHTELİF BORÇLU HESAPLAR		.....	...	MUHTELİF ALACAKLI HESAPLAR		.....	...
SABİT DEĞERLER		.....	...	SAFİ KÂR		.....	...
Binalar (......... Liraya sigortalıdır)	.....						
Demirbaş	.....						
Yekûn				Yekûn			
NÂZIM HESAPLAR		.....	...	NÂZIM HESAPLAR		.....	...

hesaplar için Ekonomi ve Ticaret Vekâletinden izin alınması lâzımdır. Türkiyede çalışan yabancı bankalar, «pasifteki sermaye» yerine «Türkiyeye ayrılmış sermaye»tâbirini kullanırlar. Yabancı memleketlerde şubesi bulunan Türk bankaları bu şubelere ayırdıkları sermaye ile bunlara ait muameleleri yıllık B. larında ayrıca göstermek zorundadırlar. Bunu aktifte ve pasifte açacakları ayrı bir sütunda veya B. ya yapacakları ayrı bir ekte gösterebilirler.

Bankalar için kabul edilen B. da; «ipotek mukabili ikrazat», «tahsil olunacak gayrimenkul satış taksitleri» hesapları Emlâk ve Kredi Bankasını, «temlik edilmiş emekli, dul ve yetim aylıkları» hesabı Emlâk ve Kredi Bankası ile Ziraat Bankasını, «müessese ve teşebbüslerimize tahsis olunmuş sermaye» hesabı yalnız 3460 sayılı kanuna bağlı bankaları ve «ziraî krediler» hesabı da sadece Ziraat Bankasını ilgilendirmektedir.

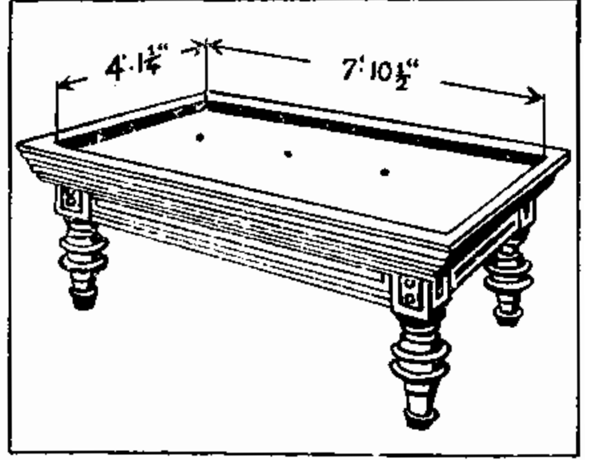
BİLÂRDO (İtal. Bigliardo, Biliardo, Fr. Billard, Eski Fr. *billart* = değnek), kapalı yerlerde, özel bir masa üzerinde ve hemen hemen 6 cm çapında bilyalar ve 1,5 m uzunluğunda istaka (İtal. stecca) denilen sopalarla oynanan bir çeşit oyun. B. masası dikey dörtgen biçiminde olup üzeri yeşil çuha kaplanmış kayağan taşı (ardoise)ndandır. İç kenarları kavçuktan yapılmış olan masa, umumî heyetiyle dört kalın ayak üzerine oturmaktadır. Oyun, küre biçimindeki fildişi veya pilâstik bilya (İtal. biglia)ları istakaların uçlariyle dürterek oynanır. İstakaların uçları sert köseleden yapılmış olup fazla vuruşlarda kayma tehlikesine karşı bunlara özel tebeşirler sürülür.

Oyunun esası: Esnek bilyaların çarpışmaları hakkındaki fizik kanunlarına dayanır. Buna göre: 1. Tam ufkî ve bilyanın merkezine doğru yönelmiş bir vuruşta, istakanın bilyaya dokunan ucunu bilyanın merkezine bağlıyan çizgi, ufkî olmalıdır. Harekette bulunan bir bilya, aynı büyüklükte hareketsiz bir bilyaya tam merkezi istikametinde çarparsa, hareketini bu bilyaya bırakır. Yani, birinci bilya durur, ikincisi, birincinin istikametinde yuvarlanmağa başlar. Çarpma yandan olursa, ikinci bilya, iki bilyanın merkezlerinden geçen çizgi istikametinde yuvarlanır; birincisi ise hareket istikametini belli bir açı kadar değiştirir.

Cepli İngiliz bilârdo masası
(ölçüler için metne bk.)

2. Ufkî merkezî bir vuruşla itilen bir bilya, doğrudan doğruya veya başka bir bilyaya çarptıktan sonra kavçuk kenara çarparsa, yansıma kanununa göre, geliş açısına eşit bir yansıma açısiyle geri gider; bilya kenara dik olarak çarparsa yine aynı yolda geri döner. Birinci bilya ufkî ve merkezî vuruşla itilmemişse, bu kanunlardan ayrılmalar olur; ikinci bilya ise ancak bu kanunlara göre istikamet değiştirebilir. Ayrılmaların sebebi şudur: itme kuvvetinden ilerigelen harekete, yine itmeden ve aynı zamanda çuha üzerinde sürtünmeden ilerigelen dönme hareketi de eklenir. Birinci bilya vurularak itilirse, hem bir ilerleme hareketi, hem de dönme hareketi yapar; yani dönerek ilerler. Bu halde ikinci bir bilyaya çarpınca arkasından yuvarlanır. Bilya, altından vuruşla itilirse, itme istikametine zıt yönde bir dönme hareketi yapar. Bu vuruşu çeşitli şekillerde kullanarak birinci bilyanın ikinci bilya ile çarpışmasından sonra, çeşitli istikametlerde hareket etmesi sağlanabilir. Alttan vuruşla itilen bir bilya, ikinci bilyaya merkezî olarak çarparsa, aynı istikamette geriye döner; eğik çarparsa yana doğru yuvarlanır. Alttan vuruşu yapan oyuncu istakayı kısaca değdirip çabucak geri çekmelidir.

Bizde kullanılan Amerikan-Fransız bilârdo masası
(ölçüler için metne bk.)

3. Bilyaya eğik olarak, yani merkezinden farklı istikamette vurulursa, ileri hareketine bir de şakulî mihveri etrafında bir dönme hareketi katılmış olur. Bilya kenara dokunmadan önce başka bir bilyaya çarparsa, doğrudan doğruya kenara çarptığı zaman meydana getirdiği tesirler görülür. Ancak ikinci bilyanın esnekliği kenarınkinden daha az olduğu için bu tesirler daha hafiftir.

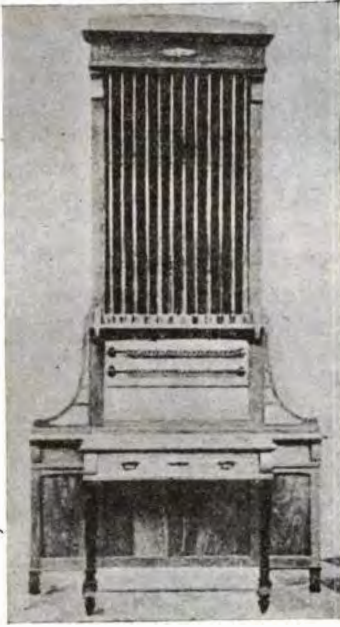
4. Kafa vuruşu, iki bilya birbirine yakın iken kullanılır. Şakulî tutulan istaka ile bilyaya yukarıdan ve merkezî olmıyan bir istikamette vurulur; böylece eğri bir mahrek üzerinde bir hareket meydana gelir.

5. Ezme vuruşu, bilyayı kenara dayanmış ikinci bir bilyaya çarparak döndüren vuruştur. İki bilyaya çarpması gereken bilyayı, birincisine çarptıktan sonra kenara da çarparak ikinci bilyaya eriştiren vuruşa ikili vuruş, kenera iki defa çarparsa üçlü vuruş v. b. denilir.

B. oyunları: Başlıca iki çeşidi vardır: 1. Eski veya büyük B. (Alman veya İngiliz B. su da denir), İngilterede oynanmaktadır. Masanın eni 6 ayak 1 1/2 pus (inch), yani 1,86 m, boyu 12 ayak (3, 66 m)tır. Masanın yerden yüksekliği 2 ayak 10 pus (86 cm)tur. Uzun kenar-

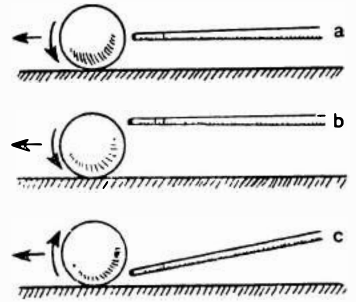
ların köşe ve ortalarında cepler vardır. Bilyalar, bu ceplere düşürülmeğe çalışılır. Bunun da ayrıca üç çeşidi vardır: a) beş bilyalı Caramboline (Karolin), b) on altı bilyalı Besetzt veya Pyramide, c) iki bilyalı. Bu oyunlarda gaye, oynanan bilya ile diğer bilyaları ceplerden içeri düşürebilmektir.

2. Fransız B. su (Amerikan B. su da denir)nda masa üzerinde delikler yoktur. İki çeşit masa üzerinde oynanır; bir eni 4,5 ayak (1,37 m), boyu 9 ayak (2,74 m), diğeri eni 5 ayak (1,53 m), boyu 10 ayak (3,05 m)tır. Bu B., Almanyada birincinin yerini almıştır. Türkiyede de en çok yayılan bu oyundur. Fransız B. sunda da daha ziyade karambola (İtal Carambola, Alm. Kader) veya dikeç (Alm. Kegel) oyunları oynanır. Amerikan B. sunda üç veya dört bilya kullanılır. Bilyalardan biri kırmızı, diğerleri, biri siyah noktalı olmak üzere, beyazdır. İki rakîp oyuncu, beyaz bilyalardan birini seçerler. Kırmızı bilya orta bilyadır. Bu bilya yerinde, yani yıldızla işaretlenmiş masanın ikinci yıldızı hizasında ortada durur. Oyuna başlamadan önce, iki oyuncu ayrı ayrı kendi bilyalarını kırmızı bilyanın durduğu taraftaki kenara istaka ile vurmak ve kenara çarpıp tekrar geri gelerek bulundukları kenara vurdurmak isterler. Bu kenara bilyasını en çok yaklaştıran oyuncu, söz ve oyun hakkını kazanır; dilerse rakîbini oyuna başlatabilir. İki oyuncudan biri kendine hak kazandıracak vuruşu yaparken bilyası kırmızı bilyaya çarparsa, hak öbür tarafa geçer. Oyuna başlamak için, kırmızı bilya yukarıda söylenen yerde, rakîp oyuncunun bilyası da masanın karşı tarafında bulunur. Oyuncu kendi bilyasını rakîp oyuncunun bilyasının sağı veya solu ilerisine koyar ve vuruşa kırmızı bilyayı görerek başlar. Bilya kanunlarına dayanarak ve kenarlardan faydalanarak bu karambolu yaparsa, sonraki karambolları da çekme hakkını kazanır. Şayet bilyalardan biri, oynıyanın bilyası ile bitişik halde kalırsa, oyuncu iki yoldan birini seçer: ya bilyasını bitiştiği bilyadan uzaklaştıracak şekilde karambola devam eder, veya bilyaları başlama durumuna getirir. Oyuncu karambolu sağladıkça bir sayı kazanır ve oyuna devam edebilir. Bunun için de, her vuruşta, sonraki vuruş için elden geldiği kadar elverişli bir durum yaratmağa çalışmalıdır. Önceden kararlaştırılmış sayıya ilk erişen oyuncu oyunu kazanmış olur. Birbiri ardınca yapılan karambollara «seri» denir. Birbirine yakın topların kenar boyunca B. nun etrafını çevirerek oynanmasına Amerikan serisi derler.

İstaka rafı

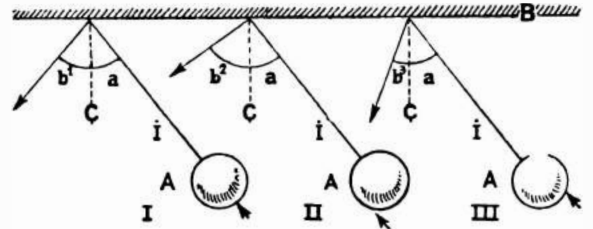
Almanların Kaderpartie dedikleri oyun, 1883 te icadedilmiştir. Oyunda B. masası tebeşir ile çizilerek dokuz kısma bölünür. Kenardaki sekiz kısmın her birinde belli sayıda karambol yapılabilir. Dokuzuncu orta kısımda ise karambolların sayısı belirtilmemiştir. B. sayılarının belirtilmesi ve masanın bölümlere ayrılması meşhur oyuncuların binleri aşan seri karambola çekişlerini önlemek içindir.

Şekil 1 (Esas vuruşlar)
a. ufkî merkezî vuruş, b. üstten vuruş, c. dipten vuruş (b ile c falsolu vuruşlardır; b'ye *kule*, c'ye de *klapisto* denir).

Dikeç (Fr. Quilles, Alm. Kegelspiel, İng. Ninepins İtal. Birilli) oyunu, o derecede güç ve karışık olmayıp kulüplerde oynanmağa daha elverişlidir. Gaye, bir bilya ile başka bir bilyaya çarparak B. nun ortasındaki dikeçlerin çoğunu devirmektir. İkinci bilyayı kesmek, yani doğrudan doğruya dikeçlerin arasına sürmek yasaktır. Bu, ancak kenara bir ikili veya üçlü yahut da üç dörtlü çarpma ile yapılmalıdır. Oynanan bilyanın kendisi dikeç devirirse, bir kayıp sayılır.

Memleketimizde kullanılan B. tâbirleri: *Falso* = bilyanın dönerek hareket etmesini sağlıyan ve hangi istikamete gitmesi isteniyorsa istakanın bilyaya karşı vuruşu için aldığı şekil. *Ters falso* = bilyanın tabiî gidiş ve dönüşüne zıt olarak istakanın bilyaya karşı vuruşu için aldığı şekil. *Pike* = tepeden vuruş. *Klapisto* = bilyanın vuruş istikametinden geriye doğru yuvarlanmasını sağlıyan vuruş şekli.

Şekil 2 (Band'a vuruş)
A = bilya B = band (= masa kenarı), Ç = dikey çizgi, İ = istikamet

I. Bilya (A)ya istaka ile İ istikametinde *merkez*den vurulursa, bilyanın band (B)a çarptığı noktadan çizilmiş dikey bir çizgi (Ç) ile meydana getirdiği açı (a)ya *eşit* bir açı (b^1) ile bilya yeni istikamete yuvarlanır.

II. Bilya (A)ya istaka ile İ istikametinde *merkez*in *solundan* falso ile vurulursa, bilyanın band (B)a çarptığı noktadan çizilmiş dikey bir çizgi (Ç) ile meydana getirdiği açı (a)dan *daha büyük* bir açı (b^2) ile bilya yeni istikamete yuvarlanır.

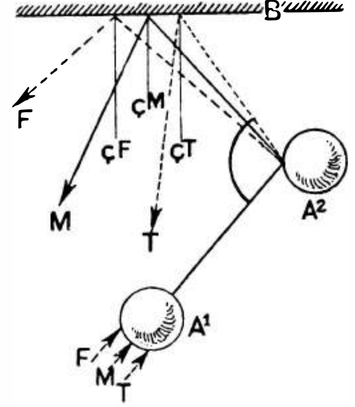
III. Bilya (A)ya istaka ile İ istikametinde *merkez*in *sağından* ters falso ile vurulursa, bilyanın band (B)a çarptığı noktadan çizilmiş dikey bir çizgi (Ç) ile meydana getirdiği açı (a)dan *daha küçük* bir açı (b^3) ile bilya yeni istikamete yuvarlanır.

Kule = istaka ile bilyaya üstten falso vererek vuruşu yaptıktan sonra birinci bilyaya çarpıp duracağı yerde tekrar vuruş istikametinde ve aynı hızla yuvarlanmasını sağlıyan vuruş şekli. *Kolbo* (İtal. *colbo* = vuruş) = üç bilyanın masa üzerindeki herhangi bir duruşu. *Karambol* = bilyanın diğer iki bilyaya ayrı ayrı vurması. *İspont* = kenarlara verilen addır; *band* da denir.

Tarihçesi: B. adı Fransızcada «değnek» mânasına gelen *bille* (Eski Fr. *billart*) kelimesinden gelmektedir. Oyunun doğuşu hakkında yeter derecede bilgi yoktur. *Modern Billards* (Modern B.) adiyle Amerikada yayımlanan bir kitaba göre, II. yüzyılda İrlanda kıralı bulunan Catkire More (Conn Cetchathach) ölürken «tunçtan 55 B. bilyası ile yine aynı maddeden yapılmış B. masası (pool) ve sopalar» bırakmıştır. Aynı kitap, Anakharsis'in M. Ö. 400 de Yunanistana yaptığı seyahatte, orada B. ya benzer bir oyun gördüğünü yazmakta ve başka bir yerinde de «oyunun İngilterede bulunmuş olması ihtimali vardır» demektedir.

Adına bakılınca, bu oyunun ilk önce Fransada çıkmış olması akla gelirse de, bu noktada Fransız yazarları arasında da bir fikir birliği yoktur. 1429 da *Journal d'un bourgeois de Paris* (Bir Paris orta sınıf mensubunun günlük hâtıraları) adlı eserde, *billars* adı altında, bazı top veya bilyaları eğri bir bastonla bir meydanda yuvarlamaktan ibaret olan bir oyundan bahsedilmiştir. Fransada, XIV. yüzyılda E. Deschamps, XV. yüzyılda da Fr. Villon *billart* oyununu zikretmişlerdir. IX. Charles devrinde (XVI. yüzyıl) yaşamış olan sanatkâr Henrique Devigne'in bu oyuna şeklini ve kaidelerini vermiş olduğu söylenilmektedir. *Dictionnaire Universel* ile *Académie des jeux* (Oyunlar akademisi), oyunun icadını İngilizlere mal etmektedir. Her ne kadar *Dictionnaire Universel*de Bouillet: «B. nun bowls oyunundan çıktığı sanılabilir. Eskiden beri İngilterede bilindiği ve bu memlekette bulunmuş olması mümkündür. Fransaya XIV. Louis devrinde girmiş ve hükümdarın özel doktoru bu oyunu sağlık bakımından tavsiye etmiştir» demekte ise de IX. Louis (XV. yüzyıl) zamanında Fransada bilindiği ve oynandığı hiç şüphe götürmemektedir. Strutt, *Sport and Pastimes of the People of England* (İngiltere halkının spor ve oyunları) da B. nun eski Paille Maille (Pall Mall) oyununun eşi olduğunu, fakat eskisi yerde veya döşeme üzerinde oynanırken bunun masa üzerine aktarıldığını yazmakta, bunu da iki sebebe yormaktadır: birincisi, oyuncunun bilyayı sopa ile dürterken diz çökmesini veya çok eğilmesini önlemiş; ikincisi, oyunu geniş bir sahadan odanın sınırları içine yerleştirmiştir. B. ve oynama tarzı ne olursa olsun, bu oyunun Shakespeare zamanında, İngilterede bilindiği bir gerçektir; ünlü şairin Kleopatra'sı, Antonius'un bulunmadığı sıralarda yanındaki bir kadına: «Let us to billiards come, Charmian» (Gel, Charmian, B. ya gidelim; *Antony and Cleopatra*, II. perde, V. sahne) demektedir.

Fanfani, *Borghini* adlı eserinde B. nun XVI. yüzyılın başlarında, İtalyan hükümdar ve asılzade saraylarında çok yayılmış bulunan Palla a martello (çekiçli top) ve Trucco a tavola (masalı oyun) oyunlarından türemiş olduğunu yazar. Bu yazar, Nicola Martelli tarafından Pandolfo Pucci'ye hitaben yazılmış *Del giuoco del biliardo* (B. oyunu hakkında) başlıklı bir bendi (capitolo) yayımlamıştır. Gaetano Milanesi tarafından «Codici Magliabechiani» de raslanmış olan bu yazıda yazar, oyunun XVI. yüzyılın ilk yıllarında Napoli veya Mantova'da icadedilerek Pandolfo Pucci tarafından Floransaya sokulduğunu ve bu şehirde buna «giuoco delle gugole» adı verildiğini bildirir. Bir rivayete göre IX. Charles, Saint-Barthélemy gecesinde B. oynarken istakayı bırakıp arkebuza sarılmış ve Huguenot'ların katliamına iştirak etmiştir. XIII. Louis'nin B. ya gösterdiği rağbet sayesinde bu oyun moda olmuştur. Pariste kıral sarayında olduğu gibi, prenslerin saraylarında da B. ya bir salon ayrılmıştır. Ch. Cotton'un 1674 te yayımlanan *Compleat Gamester* (Tam oyuncu) adlı eserinde «bu kibar ve zekâya dayanan oyun»un ilk olarak İtalyada oynandığı, fakat eserin başka bir yerinde aynı oyunun İspanyada da bulunduğu yazılmaktadır. XVII. yüzyılda B., kenarlariyle beraber üzeri de çuha ile kaplı, bir masadan ibaretti. Oyun da daha çok, yukarıda anılan dikeç oyunu şeklini almıştı. Bu oyun, bir «takçık» veya «kapı», 3 delik (veya ortada tek bir delik), «kıral» denilen tek bir dikeç, top ve çekiçlerle oynanırdı. Topun, çekiçle vurulduktan sonra, takın altından geçerek hasmın topuna çarpması lâzımdı. XVIII. yüzyıl içerisinde B. masası da kare iken uzamış, dörtgen şeklini almış, bazen de yuvarlak olmuştur. Kapı, toplar ve çekiç değişmemiştir; yalnız deliklerin sayısı 6 ya yükselmiştir.

Şekil 3 (Bilyadan sonra band'a vuruş)
A^1 = vuran bilya, A^2 = vurulan bilya, Ç = dikey çizgi, M = merkezî vuruş (istikamet —— ile gösterilmiştir), F = falsolu vuruş (istikamet – – – ile gösterilmiştir), T = ters falsolu vuruş (istikamet - - - - ile gösterilmiştir); bk. Şekil 2.

Restorasyon devrinde B. iki şekle girmiştir: bunlara İtalyan ve Fransız B. su denilmiştir. İtalyan B. sunda, Fransız B. sundan 1/3 daha uzun ve daha enli altı delik vardı. Bunların dördü köşelerde, ikisi de uzun kenarların ortalarında idi. Fransız B. sunun delikleri kaldırılmıştır; çünkü, bunlar, millî bir mahiyet almış olan karambol oyununda, birbirini ardınca karambollara engel olmakta idi.

Fransız B. su yerine İtalyada «Birillo» oyunu geçti ve millî bir şekil aldı. Çekiç yerine istaka kullanılmağa başlandı. Daha sonra Mignand tarafından İtalyada ortaya

Oyuncu normal bir karambol yapmak üzere

konan çapraz kesilmiş derileri istaka uçlarına yerleştirildi. Bunlarla bilyayı çeşitli istikamette döndürmek mümkün oldu. Ayrıca kullanılan tebeşir, vuruşları değişik şekillerde yapmak imkânını ve B. ya şimdiki karakterini vermiştir. B. nun hemen her yerde tanınmış ve sevilmiş olduğu ve bilhassa İngilterede B. masaları olmıyan pek az şehir bulunduğu, hattâ köylerde ve birçok asîl ailelerin evlerinde bunlara raslandığı da bu eserde bildirilmektedir.

B. nun hemen hemen en çok oynandığı ve dünya ölçüsünde müsabakaların yapıldığı yer, Amerikadır. B. uzmanı Amerikalı Tom Foley, bu oyunun Amerikada asıl 18‹9 yılında başladığını yazar. İlk önemli maç Detroit'de, 12 Nisan 1859 da ve Detroit'lu John Seereiter ile New York'lu Michael Phelan arasında yapılmıştır. Bu maçın galibine 15 000 dolarlık bir mükâfat ile Amerika şampiyonluğu verilecekti. Oyun 2000 sayı üzerinden 4 bilya ile ve 6 x 12 ayak boyutunda 6 cepli bir masada oynanmış ve Phelan 1904 sayıya karşı 2000 sayı ile Seereiter'i yenmiştir. Kazananın en çok çektiği sayı 129 dur. O tarihten sonra devam eden maçlarda birçok kimseler şampiyonluğu elde etmişse de, en meşhur şampiyon 1879 dan itibaren 6 yıl bu unvanı bırakmıyan ve «sihirbaz» lâkabını alan Jacob Schaefer Sr. olmuşur. Daha sonraki yıllarda şampiyonluk maçlarına ara verilmiştir. 1907 yılı ve sonralarında Schaefer Jr. un adı çalkanmağa başlamış, bazı yıllarda ayrı ayrı kimselerde kalan şampiyonluk, 1925 te Belçikalı Edward Horemans'a, 1926 da Alman Erich Hagenlacher'e geçmiştir. Cepli B. nun en son şampiyonu, 1934 yılında Amerikalı Welker Cochran'dır. Ondan sonra bu oyun bırakılmış, yerini 1910 dan beri gittikçe gelişen Fransız B. su almıştır. Sınırlı B. nun son şampiyonu olan Cochran, 1945 te Willie Hoppe'u yenerek Fransız B. sunun da şampiyonluğunu kazanmışsa da, Willie Hoppe 1947 den itibaren 1952 yılı sonuna kadar bu şampiyonluğu bırakmamıştır.

Cepli B. da 1952 yılında Willie Mosconi şampiyon olmuştur. Kendisi 1944 ten beri en çok şampiyonluk almış bir oyuncudur.

Pike vuruş

B. oyunlarında arasız çekiş rekoru, sınırlı B. larda 684 sayı ile 1926 da Welker Cochran'dedir.

B., memleketimize, aşağı yukarı XIX. yüzyılın ikinci yarısında girmiştir. XX. yüzyılın başlarında rağbet bulan ve birdenbire gelişen bu oyun, vilâyet ve kaza merkezlerine kadar yayılmış, küçük şehirlerimizin kahvelerinde bile B. masaları görülmeğe başlamıştır. Şimdi Türkiyede en büyük B. salonu, İstanbulda Beyoğlunda, içinde 25 masası bulunan Lüksemburg bilârdo salonudur. Bizde B. nun en çok rağbet bulan çeşidı, üç bilya ile oynanan karamboldur.

Türkiyede milletlerarası şampiyonluğa katılmış oyuncular yetişmemişse de oldukça kendini gösterenler bilinmektedir. Bunlar arasında Sait Halim Paşa, Eczacı Hasan Bey (ölmüştür), Bahriyeli Fuad Bey, İstanbuldaki Lüksemburg bilârdo salonu sahibi Niko (ölmüştür) ve kardeşi Koço vardır. Rekorları bir defada 300-350 karambol arasında idi.

BİLASPUR: 1. Hindistan Cumhuriyetinin, merkezden idare edilen idare bölümlerinden biri. Merkezî Hindistandadır. Yüzölçümü 1173 km², nüfusu 130 000.

2. Hindistanda, aynı adı taşıyan idare bölümünün merkezi. Nüfusu 25 000. Mahavadi ırmağının bir kolu üzerindedir. Demiryolu kavşağıdır.

BİLATERAL (Lat. *bi-* = iki, *latus* = yan, taraf), iki yanlı, iki taraflı, iki yönlü anlamına gelen bir kelime. *Bilateral Simetri*. iki yanlı simetri, ortadan geçen tek bir düzlem tarafından iki eşit parçaya ayrılabilme hali.

DİL: fonetikte kullanılan bir terim. Seslerin boğumlanma (b. bk., articulation) sında, soluğun, ses yolu içinde, ucu veya sırtı damağa veya dişlere dayanan dilin yanından çıkması suretiyle meydana gelen bazı fonemler vardır. Bunlar, akıcı (liquide) konsonların lateral (latérale, Alm. Seitenlaut) sınıfını (öbür sınıf: titrek [vibrante, Alm. Zitterlaut], yani r tipi) teşkil ederler; bunlar l tipi seslerdir (son zamanlarda, «akıcı» terimini yalnız l tipine tahsis etmek temayülü vardır). Soluk, dilin yalnız bir veya her iki tarafından akabilir. İki taraftan aktığı takdirde, buna bilateral (zıddı: unilateral, yani «bir taraftan») denir. Dilin diş veya damağa değme yer ve tarzına göre l sesinin aldığı değerler için bk. LATERAL.

BİLATERALİA (Lat.), vücutları bilateral (b, bk.) simetrili hayvan şubelerini (Vermes, Artropoda, Mollusca Molluscoidea, Chordata) içine alan sistematik büyük bir grup.

BİLAUKTAUNG SIRADAĞLARI, Güneydoğu Asyada Siyam ile Birmanya arasında uzanan dağ sıraları. Yüksekliği 1 500 - 1 800 m, kuzey - güney uzunluğu 500 km den fazladır. Ormanlıktır.

BILBAO [*bilvao*], İspanyanın kuzey bölümünde Vizcaya eyaletinin merkezi. Nüfusu 229 100 (1950) dür. B., gemi işlemesine elverişli olan Nerviόn ırmağının ağzında, Biskaya körfezinden 12 km kadar içeride kurulmuştur. Şehrin eski bölümü ırmağın sağ yakasında, çok gelişmiş bulunan yeni bölümü ise sol yakasındadır. Yakınında zengin maden damarlarının bulunması dolayısiyle demir endüstrisi çok gelişmiştir. Bununla ilgili olarak B., İspanyanın en canlı ticaret merkezlerinden biri olmuştur. Tersaneleri vardır. 1876 dan beri dış limanı olan Portugalete (10 000 nüfuslu) gelişmiştir. 1300 yılında kurulmuştur.

BILBASOV, Vasiliy Alekseeviç (1837 - 1904), Rus tarihçisi ve gazete muharriri. Poltava'da doğmuş, Pavlovsk'ta ölmüştür. Kiev üniversitesinde 1867 de doktorasını yapmış, önce Petersburgda doçent, sonra Kievde tarih profesörü olmuştur. 1871 de «Golos»(Ses) adlı liberal gazeteyi de idare etmiştır. Avrupa tarihine (V. Karl, II. Friedrich, v.b.) ait birçok eserleri vardır. *İstoriya Ekaterina II* (II. Ekaterina tarihi) adlı eserinin yayımını durdurmuştur.

BİLBEİS (Belbeis, Belbes), Mısırda, Kahirenin 45 km kuzeydoğusunda bir şehir. Nüfusu 16 000 kadardır. Kahire-Süveyş demiryolu boyundadır.

BİLBERGİYA (Billbergia), bromeliyase (Bromeliaceae) familyasından, tropik Amerikada 60 kadar türü yetişen bir bitki cinsi. Hepsi otsu olan bu bitkilerin çoğu, başka ağaç gövdeleri üzerinde üstbitgen (épiphyte) bitki olarak, pek azı ise toprak üstünde yetişir. Yaprakları kılıç gibi ince uzun sertçe, kenarları diken gibi sert dişlidir. Yapraklar bitki dibinden sık bir demet halinde çıkar. Çiçekleri umumiyetle aşağı doğru sarkan başak, salkım veya bileşiksalkım durumundadır. Güzel yaprak ve çiçeklerinden dolayı 20 ye yakın türü, makbul süs bitkileridir. Çoğu oda içinde saksılarda yetiştirilir.

Bilbergiya

BILBILIS, Hispania Citerior (Tarraconensis)da Keltiberlerin şehri. Başka bir adı Augusta idi. Roma şairi Martialis burada doğmuştur. B. Salo (bugün Jalón) ırmağı kıyısında, Emerita'dan Caesaraugusta'ya giden yol üzerinde, bugünkü Calatayud yakınında Bambola tepesi üzerinde kurulmuştu. Demirciliği, silâhçılığı. kuyumculuğu ve at yetiştiriciliği gelişmişti. Harabeleri (akropolis, tiyatro, mâbet v. b.) hâlâ durmaktadır. M. S. 74 te Sertorius, B. yakınında Metellus'a karşı savaşmıştır. Civarındaki Aquae Bilbilitanorum'un kaplıcası bugün de kullanılmaktadır.

BILDERDIJK [*bildîrdayk*], **Willem** (1756 - 1831), Holândalı şair. Amsterdam'da doğmuş, Haarlem'de ölmüştür. 1795 te Fransız istilâsı sırasında Holândadan ayrılmış, 1806 da tekrar Lahey'e gelmiştir. Kıral Louis-Napoléon kendisine maaş bağlamış, ondan Felemenkçe dersi almıştır. B., Louis-Napoléon'un kütüphanecisi, ve Millî Enstitünün sekreteri olmuştur. Kıralın sukutundan sonra (1810) kısmen Leyden'de kısmen de Haarlem'de sefalet içinda yaşamıştır. B., memleketinin en büyük şairi sayılır; edebî kalkınmanın öncülerinden biri olmuştur. Umumiyetle Yunan ve Latin klâsiklerinden mülhem olarak, lirikten hicviyeye kadar, her çeşit yazılar yazmıştır. Yüzü aşan eserlerinden başlıcaları şunlardır: Didaktık şiirlerden, Delille'den mülhem olan *Het buitenleven* (Kır hayatı) [1800 - 1802], *De Ziekte der geleerden* (Bilginlerin hastalığı) [1806], Pope'tan mülhem olan *De mensch* (İnsan) [1804 - 1805] ve *De echt* (Evlilik) [1812]; dinî şiirlerden *Gebed* (Dua) [1796] ile *Afscheid* (Veda) [1811]; lirik şiirlerden *Mijne verlustiging* (Eğlencem) [1781], aşk şiirlerini toplıyan *Bloemtjes* (Çiçekçikler) [1785] ve *Ode aan Napoleon* (Napoléon'a kaside) [1806]; vatanî şiirlerden *Vaderlandsche oranjezucht* (Vatanî portakalcılık) [2 cilt, 1805 ve 1809], *Hollands verlossing* (Holândanın kurtuluşu) [2 cilt, 1813-14]; epope olarak da *De ondergang der eerste wereld* (İlk dünyanın batışı) [1810; bitmemiş olmasına rağmen B. ın şaheseri sayılır]; *De geestenwereld* (Ruhlar âlemi) ile *Het waarachtig goed* (Hakikî iyilik) adlı şiir kitapları ölümünden sonra yayımlanmıştır (1843). Bunlardan başka manzum romansları (*Elius, Urzijn en Valentijn*, v. b.), trajedileri (*Elfriede, Dargo, Ramiro*, v. b.), dramları (*Floris V, Willem de Eerste. Kormak*, v. b.), *Geschiedenis des Vaderlands* (Vatan tarihi, 12 cilt, 1832-39) adlı bir tarihi, mektupları (*Brieven*, 5 cilt, 1836-37) ve birçok tercümeleri vardır.

Willem BILDERDIJK

BİLDİRGE: bk. BEYAN, BEYANNAME.

BİLDİRİ: bk. TEBLİĞ.

BİLE, Papua dillerinin Yeni Gine kolundan bir dil. Bu adanın İngiliz bölümünün Kuzeydoğu kısmı (eski Alman Yeni Ginesi) nda, Huon körfezi ile Finsch limanının kuzeyinde konuşulmaktadır. Yakın akrabaları Kai veya Katedong ile Basim, komşusu da başka bir gruptan olan Kamoka ve buna bağlı Poom, Kelana ve Kei dilleridir. Bk. PA UA DİLLERİ.

BİLEAM: bk. BALAAM veya BİLEAM.

BİLECİK, İzmitle Eskişehir arasında aynı addaki ilin merkezi olan bir kasaba. Nüfusu 4 886 (1950) dir. B., tepelik bir yerde ve yamaçlarda kurulmuş olduğundan aşağı mahallelerin denizden yüksekliği 475, yukarı mahallelerin yüksekliği ise 520 m dir. Kasabanın aşağı mahalleleri, Hamsu'nun kollarından olan Tabakhane deresi boyundadır. İstanbulu, Ankara ve Konyaya bağlıyan demiryolu üzerinde bulunan B. istasyonu, kasabanın 5 km güneyindedir. Kasabada 7 mahalle, 1 500 ev vardır. İstasyon çevresinde de ayrı bir mahalle kurulmuştur. Evleri ahşap, tuğla ve kerpiçtir, damları çatılı ve kiremitle örtülüdür. Birinci Dünya Harbinden önce 10 500 kadar olan nüfusu, sonraki yıllarda türlü olaylarla (harb) azalmış, son çeyrek yüzyıl içinde yavaş yavaş artmıştır (1927 de 3 581 idi). Kasaba içindeki yolların çoğu âdi kaldırımdır. İstasyonla kasaba arasında düzenli otobüs ve otomobiller işler. 80 km batıda-

BİLECİK

ki Bursaya her gün otobüs seferleri vardır. B. ile Söğüt kasabası arasında demiryolundan başka düzgün bir şose bulunmaktadır. Kocaeli ile düzenli şose bağlantısı yoktur. Buradaki taşın işi demiryolu ile sağlanır. B. - Bozüyük - Kütahya arasında ise şose vardır.

B. te sinema, orta okul, meslek okulu, 2 ilkokul vardır. Kasaba içinde ve istasyon yakınında bir asma fidanlığı ile hükümet konağı yanında bir meyva fidanlığı bulunmaktadır. B. - Bursa yolunun geçtiği Hamsu deresi üzerine, taştan ve tek kemer halinde, sağlam ve güzel görünüşlü bir köprü yapılmıştır. Ayrıca, B. - Söğüt - Eskişehir yolu üzerinde, B. istasyonu yakınında, Sakaryanın kollarından olan Karasu üzerine 80 m uzunluğunda bir köprü, 10 km doğuda Gövencer deresi üzerine de beton köprü yaptırılmıştır. Kasabanın hemen güneydoğusundaki Beşiktaş adı verilen yerde Argilion adlı eski bir şehir harabesi vardır.

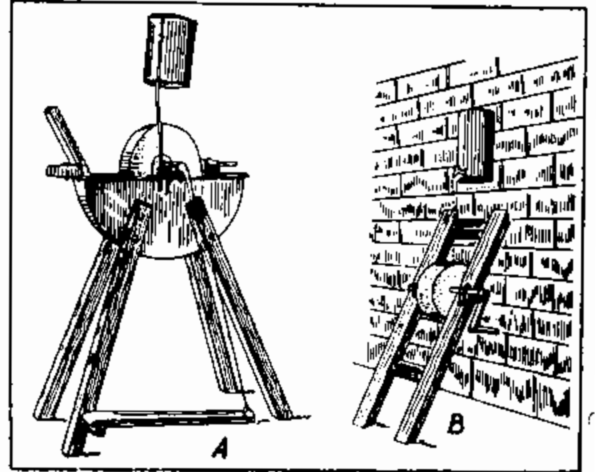
Kasabanın suyu 1925 te 5 km uzaktan temiz ve düzgün yollardan getirilmiştir. Ayrıca künkler içinde gelen iki su daha vardır. Kasabada 43 çeşme bulunmaktadır. B. kasabası elektrikle aydınlatılır. B. te 25 yataklı bir hastahane, 1 eczahane, büyük bir kârgir hamam vardır. Kasabanın 1 km yakınında, 1930 da yapılmış bir mezbaha (yılda 3 000 kadar hayvan kesilir) bulunmaktadır.

B. halkının başlıca geçim kaynağı ipekçilik (Birinci Dünya Harbine kadar Bursadan sonra ikinci ipekçilik merkezi idi) ve bağcılıktır. Demiryolu boyunca uzanan Karasu vâdisi, boydan boya meyvalıktır. En çok elma, ayva, ceviz, kiraz yetiştirilir. Yamaçlarda bağlar vardır. Şeker pancarı ve tütün de önemli yer tutar. Kasabada 1948 de kurulmuş olan bir ipek fabrikasiyle istasyon yakınında ateş tuğla fabrikası, Bayındırlık Vekâletine bağlı 15. şose ve yollar işletmesi, orman işletmesi, pancar bölge âmirliği, tütün işletmesi, Ziraat Bankası şubesi vardır. Haftada bir gün (pazar günleri) pazar, yılda bir defa (mahsul zamanlarında) da panayır kurulur.

Türkiyenin en küçük illerinden biri (küçüklüğü bakımından Rizeden sonra ikinci) olan B. ilinin yüzölçümü 5 258 km², nüfusu 19 737 (1950) dir. İlin ortalama nüfus sıklığı 26 dır. Merkez ilcesiyle birlikte 5 ilcesi vardır: Bozüyük, Gölpazarı, Osmaneli, Söğüt. Bütün ilde merkez bucaklariyle birlikte 13 bucak, 279 köy vardır. B. merkez ilcesinin yüzölçümü 796 km², nüfusu 25 617 (1945) dir. İlcenin bucakları Küplü, Yarhisardır.

Tarih: Şimdiki B. in yerinde Bizans devrinde, bugün yalnız temelleri bulunan Belekoma denilen bir kale vardı. Bu kale, Dabaghâne deresi ile Hamsu vâdileri arasında bir kaya üzerine kurulmuştu. B. ve dolayları Osmanlı Devletinin beşiğidir; Osmanlılardan önce buralarda Selçuklular ile Bizanslılar arasında çetin ve uzun çarpışmalar olmuştur. Osmanlı Devletinin kurucusu Osman Bey, Köse Mihal'in haber vermesi üzerine, Belekoma tekfurunun bir düğün münasebetiyle hazırladığı suikastten kurtulduğu gibi, bu kaleyi ve gelini almış, gelini Nilufer adı ile oğlu Orhana nikâhlamış, B. te de kendisi için bir ev ve cami yaptırarak şehrin kadılığına kayın babası Şeyh Edebâlî'yi tâyin etmiş, B. ile köylerinin gelirini de kendi ailesine bağlamıştır. Osman Beyin Yenişehire girmeden B. te bir müddet oturduğu yolunda bir söylenti vardır. Daha sonraki yüzyıllarda B., tarım ve küçük el sanatları alanlarında gelişmiş ve devletin eski idarî bölünüşünde Sultanönü sancağında bir ilce merkezi olmuştur. Daha sonra Ertuğrul sancağı adı ile Hudavendigâr (Bursa) iline bağlanmış ve Cumhuriyet devrinde il merkezi olmuştur. İstiklâl Savaşı boyunca B. ve dolaylarında önemli olaylar geçmiştir. Bursadan ilerliyen Yunan ordusu B. i aldıktan sonra, 1921 yılı başında ve 1 Nisanında İnönüde yenilmiş ve geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bundan sonra Yunanlılar tarafından tekrar alınan B., Türk ordusunun 26 Ağustos 1922 de başlıyan Büyük taarruzu sonunda memleketin düşmandan temizlenmesi üzerine kesin olarak işgalden kurtulmuştur. Yunan işgalleri sırasında yanan ve yıkılan şehir Cumhuriyet devrinde onarılmıştır. Yeniden kalkınan şehirde tarım işleri gelişmişse de zanaatlar gelişememiştir.

BİLEĞİ TAŞI (Fr. Pierre à aiguiser), kesici aletleri bilemekte kullanılan taş. B. T. tabiatta bulunan bazı sert taşlardan (kum taşı, zımpara taşı v. b.) biri olabildiği gibi, karborundum denilen sunî bir maddeden de yapılabilir. B. T. yapılacak zımpara taşı kuru, kum taşı da gayet ince zerreli olmalı ve bilenecek aletin suyunu kaçırmaması (sertliğini gidermemesi) için daima su ile ıslatılarak kullanılmalıdır. Karborundum, karbonla silisin yüksek ısı derecelerinde birleşmesinden meydana gelir. Önce ince toz haline getirilmiş olan kok kömürü ile silis ve odun talaşından ibaret bir karışım, özel elektrik fırınlarında 36 saat müddetle 7000° C de bırakılır. Soğuduktan sonra bu karışımdan karborundum kristal parçaları teşekkül eder. Bu kristaller kırılıp yıkanarak eleklerden geçirilir ve parçaların iriliklerine göre çeşitli sınıflara ayrılırlar. Böylece, elde edilen kristal parçalar, özel bir işlemle, bir araya getirilerek istenilen incelikte çeşitli bileği taşları yapılır.

Şekil 1
Bileği taşı çeşitleri
A. Ayakla döndürülen (pedallı) ve madenî küvetli bir bileği taşı, B. Basit bir bileği taşı

B. T. umumiyetle silindir şeklinde olup, merkezinden geçen bir mil ve iki yatakla dört ayaklı bir kundağa tesbit edilir (şekil 1). Taşın alt tarafına içi su dolu tahtadan veya demir saçtan yapılmış bir kab konmuştur; taş döndükçe bu su yüzeyine değerek ıslanır. Islatma işi, bazan yüksekçe bir sehpa ile taşın üst tarafına tesbit edilen musluklu bir kab ile temin edilmekte ve su ayar edilmiş musluktan damla damla taşın üzerine akıtılmaktadır. Taşın dönmesi, bir kol vasıtasiyle el ile veya bir pedal

vasıtasiyle ayakla temin edilmektedir. Ayaklı olanında işçi, iki eli serbest kaldığından, bilenecek parçayı daha iyi tutmakta ve dikkatini işe verebilmektedir. Bazı B. T. tezgâhlarında iki pedal ile bir oturma yeri de bulunmaktadır. Çiftlik atelyelerinde ise, daha basit düzenlerden de faydalanılmıştır (şekil 1). Memleketimizde gezici bileyicilerin kullandığı bir B. T. (bileği çarkı) şekil 2 de gösterilmiştir.

Şekil 2
Bileği çarkı

Çayır biçme ve orak makinelerinin bıçaklarını bilemek için iki tarafı şivli (konik) bir çeşit B. T. kullanılmaktadır (şekil 3). Şekilden de anlaşılacağı üzere,, böyle bir B. T. orak makinesinin üçgen biçimindeki iki bıçak yaprağının birer tarafını aynı zamanda bilemektedir. Birkaç çift dişli vasıtasiyle çevirme kolundan hareket alan bu B. T., orak makinesinin oku veya tekerleği üzerine tesbit edilerek el ile çevrilmektedir. Bilenecek bıçak, yaylı bir süport üzerine konur. Taş da dişliden hareket alan bir eksantrik vasıtasiyle sağlanan dikey bir hareketle karşısında dik duran bıçak yapraklarının, kesme açılarını muhafaza ederek, ağızlarını düzgün bir şekilde biler. Kuru olarak kullanılır.

Şekil 3
Çayır ve orak makinelerinin bıçaklarını bilemekte kullanılan bileği taşı

Büyükçe atelye ve tamirhanelerde çeşitli kesici aletleri bilemek için motorlu taş tezgâhları da kullanılmaktadır.

Kendi ekseni etrafında döndürülerek bileyicilikte kullanılan B. T. ndan başka, yine kum ve zımpara taşından yapılmış ve el ile tutularak bilenecek aletin ağzına sürtülen bileği taşları da vardır (a, şekil 4). Tırpan (b. bk.) lar

Şekil 4
A. Tırpan (bileği) taşı, B. Yağ bileği

bu taşlarla bilenmektedir. Kum taşından olanlar su ile ıslatılarak (su bileği), diğeri ise kuru olarak (kuru bileği) kullanılmaktadır.

Marangoz rendesi (b. bk.) bıçağı, iskarpelâ (b. bk.) gibi kesici aletler ve çeşitli bıçak (b. bk.)lar normal B. T. nda bilendikten sonra bunları perdah etmek için üzerine ince yağ sürülen bileği taşları kullanılmaktadır (b, şekil 4). Memleketimize Giritten getirilen bu taşlar, koyu renkte, ince zerreli ve silislidir.

BİLEK, beş parmaklı (pentadoctyle) omurgalı hayvanlarda ön ve arka üyelerin (extrémité) tarak ve parmak kemiklerini taşıyan iki sıra küçük kemiklerden meydana gelen bölgesi. Başlangıçta 10 küçük kemikten ibaret (kurbağagillerde hâlâ bu durum kalmıştır) olduğu halde, kuşlar ve memelilerin bilhassa toynaklılar grupunda çok değişikliğe uğramış, insanda esas plân kaybolmamakla beraber B. kemiklerinin sayıları azalmıştır. İnsanda el B. i ve ayak B. i olmak üzere iki türlü B. vardır.

El B. (*Carpus*): iki sıra üzerine yerleşmiş 8 kemikten ibarettir. Üst sıradakiler dıştan (baş parmak tarafından başlıyarak) içe doğru: kayık k. (os maviculare), ay k. (os lunatum), piramidal k. (os triquetrum), nohut k. (os pisiforme); alt sıradakiler: trapez k. (os multangulum maius), trapezoit k. (os multangulum minus), başlı k. (os capitatum), çengel k. (os hamatum)dir. B. kemikleri birbirlerine gayet kuvvetli bağlarla bağlanarak çok sağlam ve dayanıklı bir bütün haline gelmiştir.

El B. eklemleri ve hareketleri; el B. i eklemi biri dirsek (ulna) ve döner (radius) kemiklerinin alt uçlariyle üst sıra kemikleri (nohut kemiği hariç) arasında (proximale); diğeri de üst ve alt B. kemikleri sıraları arasında (distale) olmak üzere iki B. eklemi vardır. Üst B. eklemi yumurta tipinde geometrik bir eklemdir. Eklem çukurunu dirsek ve döner kemiklerinin alt uçları, eklem başını da kayık, ay, trapez kemikleri birlikte meydana getirirler. Alt B. eklemi düzensiz (amorphe) bir eklemdir.

El B. ekleminde yapılan hareketler (dereceleri şahsa göre değişir) dört çeşittir: 1. el sırtına doğru yapılan hareket (elin bükülmesi: flexion, en çok 70°-80°), 2. el ayası tarafına yapılan hareket (elin gerilmesi: extention, 85° kadar), 3. baş parmak tarafına bükülmesi (en çok 15-20°), 4 - serçe parmak tarafına bükülmesi (30-40°). 1. ve 2. el hareketlerine her iki B. eklemi aşağı yukarı eşit olarak katılırlar. Diğerlerinde sadece birinci sıra B. kemikleri rol oynarlar.

El B. i kırık ve çıkık: el B. inde herhangi bir yere çarpma, burkulma, sıkışma gibi sebeplerle çıkık veya kırık meydana gelebilir. Eklemi teşkil eden kemiklerin yerinden oynamasına çıkık, kemiklerin bütünlüğünün bozulmasına da kırık denir. El B. inde en çok döner kemiğin alt ucu kırılır. Bu zaman el sırtı arkaya doğru bir çıkıntı yapar ve bilek âdeta bir çatal sırtı manzarasını alır. Çıkıklar arasında en fazla görüleni, dirsek kemiği alt ucunun çıkığıdır. Çıkık ve kırıklarda kemikler yerlerine yerleştirildikten sonra B., atel veya alçı sargılarla tutturulur.

Ayak B. (*Tarsus*) inde yedi kemik vardır. El B. inden farklı olarak çok iridirler ve iki sıra halinde de dizilmemişlerdir. Bu kemiklerden ikisi arkada topuk (os calcaneum), aşık (os talus) kemikleridir. Diğer beş kemik bunların önünde yer almıştır. Dıştan içeri doğru zar =

kübik (os cuboides), ayak kayık k. (os maviculare pedis) ve birinci, ikinci, üçüncü konik (os cuneiforme I. II. III.) kemiklerdir. İlk iki kemik yan yana gelmez, aşık topuk kemiğinin üzerine oturur.

İnsanda ayak B. nin yapılışında ayak tabanı bir çukurluk dolayısiyle yaylanma, esneklik gibi, tabanlariyle basan diğer hayvanlarda bulunmıyan bir özellik vardır.

Ayak B. i eklemleri ve hareketleri: ayak hareketlerinde esaslı rol oynıyan B. eklemleri; a. aşık kemiği ile kaval (tibia) ve baldır (fibula) kemikleri, b. aşık kemiği ile topuk ve kayık kemikleri, c. topuk kemiği ile kübik kemiği, d. kayık ve kübik kemikleriyle üç konik kemikleri arasında bulunan eklemlerdir. Birinci eklem silindir şeklindedir. Eklem çukurunu kaval kemiğinin alt ucu, eklem başını da aşık kemiğinin baş kısmı meydana getirir. Bu eklem sayesinde ayağın aşağı ve yukarıya gerilme ve bükülme hareketleri (gerilme 55°, bükülme 70°) yapılır. Diğer eklemler topluca 1. ayağın dış kenarının kaldırılması ve ayak ucunun dışarıya çevrilmesi (supination), 2. ayağın iç kenarının kaldırılması, bu sırada ayak ucunun içe çevrilmesi (pronation) hareketlerini sağlarlar. Ayak B. i eklemleri eklem kapsülleriyle sarılmış ve kuvvetli destek bağlariyle sağlamlaştırılmıştır.

Ayak B. i çıkık ve kırıkları: el B. inde anlatılan sebeplerle ayak B. inde de çıkık ve kırık meydana gelir. En çok, kaval ve baldır kemiklerinin alt uçlariyle aşık ve topuk kemikleri. kırılır. Tedavileri el B. indeki gibidir.

BİLEŞEN (Eski terim: Mürekkip), bileşkenin bulunmasında bileştirilen ışınların (vecteur) her birine verilen ad. Bk. BİLEŞKE.

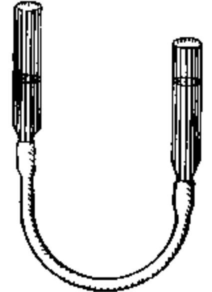
BİLEŞİK (Fel.): 1. Klâsik mantık: Bir terim, *ve*, *veya* ile birleşmiş iki yahut ikiden fazla terimden ibaret ise, ona B. denir. Önermenin terimleri B. ise önermeye de B. denir. 2. Yeni mantık: Bir önerme, biribirine herhangi bir mantık işareti (ve, veya, içerme-yani tazammun-, çift-içerme) ile bağlı iki yahut ikiden fazla önermeden teşekkül etmişse, o önermeye B. denir.

BİLEŞİK, iki veya daha fazla elementin özel enerji şartlarına ve kimya kanunlarına uyarak birleşmesinden meydana gelen yeni cisim. B. lerin özellikleri kendilerini meydana getiren elementlerin özelliklerinden farklıdır: sarı yeşilimtırak renkte. boğucu bir gaz olan klor ile, parlak bir metal olan sodyumun birleşmesinden zararsız, beyaz renkte kokusuz ve nötr bir cisim olan sodyum klorür yani yemek tuzu B. i meydana gelir. Bu olayda klor (Cl) elementi ile sodyum (Na) elementi kimyaca birleşerek, yeni özelliklerde sodyum klorür (NaCl) B. i meydana gelmiştir: $Cl + Na \longrightarrow NaCl$. Bu birleşmede klor ile sodyum 35,5 : 23 ağırlık oranlarına göre birleşmişlerdir. Bu yeni B. içinde sodyum atomları ile klor atomları biraz değişikliğe uğramış bulunmakla beraber. bu elementler, B. lerinden milyonlarca yıl sonra bile geri elde edilebilir. Sodyum klorür ergitildikten sonra elektrik akımı ile ayrıştırılarak klor ile sodyum elde edilir: $Na\,Cl \longrightarrow Na + Cl$. Elementlerin sayısı sınırlı olduğu halde, bu elementlerin türlü şekillerde birleşmelerinden meydana gelen B. lerin sayısı 500 000 i geçmekte ve her gün yenileri keşfedilmektedir. Bugün 40 000 kadar anorganik ve 500 000 e yakın organik B. bilinmektedir. B. lerin sayıları sınırlı olmadığı için, hepsine-elementlerde olduğu gibi- ayrı formül verme yolu tutulmamış, bunları meydana getiren elementler hesaba katılarak tertiplenen birer formül ile gösterilmeleri uygun görülmüştür. Bu formüller B. in bileşimine giren elementlerin sembolleri yan yana yazılarak meydana getirilir. B. in bileşimine aynı elementin birden fazla atomu girerse o elementin sembolünün sağ altına atom sayısı işaret edilir. Meselâ bir molekül suyun bileşiminde iki atom hidrojen ve bir atom oksijen bulunduğundan formülü H_2O dur. Böylece klorlü hidrojenin formülü HCl, sodyum peroksidin Na_2O_2, glikozun $C_6H_{12}O_6$ v. b. dır.

Kimyanın basit veya artan oranlar kanununa göre meydana gelmiş bulunan B. ler ile, gelişigüzel karıştırarak meydana getirilen karışımlar arasında yer alan cisimler de vardır Bunları gelişigüzel B. veya karışım sınıfına konulamaz. Meydana gelişleri ve özellikleri bakımından B. ler ile karışımlar arasında bulunan bu cisimlere, ünlü Fransız kimyacısı Berthollet'nin adına bağlanarak «Berthollit» de denmektedir. Birçok metaller arası B. ler, alaşımlar, hidritler, minereler, absorpsiyon B. leri v. b. bu sınıfa sokulmaktadır.

BİLEŞİK FAİZ: bk. FAİZ.

BİLEŞİK KABLAR, alt kısımları birbirlerine bağlı olan iki ve daha fazla kablara verilen ad. Sıvılar B. K. da, kabların şekline tâbi olmaksızın, aynı yükseklikte bulunur. Genel olarak, hepsi aynı sıvı ile doldurulmuş olan B. K. daki sıvıların yüzeyleri aynı bir yatay düzlemin parçalarını teşkil ederler (şekil 1). B. K. prensipi (veya kanunu) diye anılan bu vakıa, dengedeki bir sıvının serbest yüzünün yatay olmasının bir neticesidir.

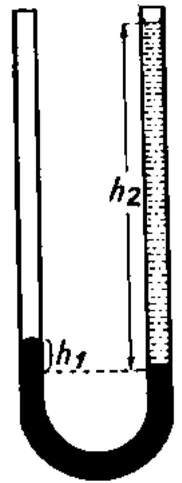

Şekil 1
Bileşik kablar

B. K. da iki farklı sıvı bulunacak olursa, bu iki sıvıyı birbirinden ayıran yüzeyin üstündeki h_1 ve h_2 yükseklikleri, bu sıvıların d_1 ve d_2 yoğunlukları ile ters orantılı olur (şekil 2); yani $\frac{h_1}{h_2} = \frac{d_2}{d_1}$ dir. Bu bağıntı iki sıvının yoğunluklarının karşılaştırılmasında kullanılır; meselâ su-cıva halinde, su sütununun h_1 yüksekliği cıva sütununun h_2 yüksekliğinden 13,6 defa daha fazladır ve neticede cıvanın yoğunluğu suyunkinin 13,6 katı demektir.

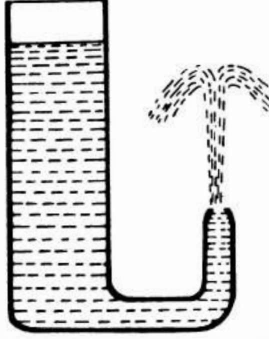
B. K. prensipinin birçok tatbikatı vardır: 1. Mimarların üçayak üzerine kurulmuş olan *su terazi* (b. bk.) leri, eskiden seviye alma işlerinde kullanılırdı. Bu âlet yardımiyle, yani, içinde aynı sıvı bulunan iki birleşik borudaki sıvı yüzeyleri üzerinden bakılacak olursa, bu bakış çizgisi ile yatay bir doğru tesbit edilmiş olur ve bu suretle yükseklik farkları ölçülebilir.

2. Tabiî suların akması, şehir sularının dağıtılması, su fıskiyeleri, su arkları ve bentler B. K. ın tatbikatını teşkil ederler. Şehir sularının dağıtılmasında, yüksekte bulunan tabiî su havuzundan (baraj) veya büyük tulumbalarla doldurulan su depo ve kulelerinden,

Şekil 2
İçinde iki sıvı bulunan bileşik kab veya U borusu

su, birçok kollara ayrılan bir su boruları sistemiyle evlere dağıtılır. Evdeki musluk açılınca, musluğun deliği ana depodaki su seviyesinden ne kadar alçakta ise, su o kadar büyük bir hızla fışkırır. Birleşik borulardan birisi ötekinden çok daha kısa olursa ve bu kısa borunun ince bir deliği varsa, uzun borunun içine su dökülünce, kısa borunun deliğinden su kuvvetle dışarıya fışkırır ve bir fıskiye meydana gelmiş olur. Suyun fıskiyeden. uzun borudaki (veya depodaki) su yüksekliğine kadar fışkırması gerekir. Fakat, su ile boru arasındaki sürtünme ve havanın direnci yüzünden depodaki su seviyesine ulaşamaz.

Şekil 3
Fıskiye

3. B. K. ın önemli tatbikatlarından biri de su kuyularıdır. Burada âdi ve arteziyen (b. bk.) kuyuları anılabilir. Sifonlar (b. bk.) da bir bileşik kab esasına dayanır.

BİLEŞİK KELİME: bk. KELİME.

BİLEŞİK KESİR: bk. KESİR.

BİLEŞİK ÜÇLÜ KAİDESİ: bk. ORANTI.

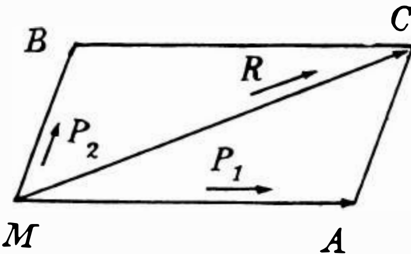
BİLEŞİKMEYVA, meyva tiplerinden biri. Bazı bitkilerin çiçekleri, o kadar birbirine yakındır ki, sonunda verdikleri meyva tek bir çiçekten meydana gelmiş gibi toplu bir halde görünür. Bu şekilde çiçek durumu olan dut, incir, ananas meyvalarına B. denir.

BİLEŞİKSALKIM (Panicula), yan çiçek dalları da dallanmış olan salkım durumuna verilen ad. Üzüm, leylâk çiçeği gibi.

BİLEŞİKŞEMSİYE (Umbellula), yan dalları da dallanmış şemsiye durumundaki çiçeklere verilen ad. Maydanozgiller familyasındaki bitki çiçekleri gibi.

BİLEŞİKYAPRAK: bk. YAPRAK.

BİLEŞKE (Eski terim: Muhassala), hız, ivme, kuvvet gibi vektör kemiyetlerinin bileştirilmesiyle elde edilen tek vektör. B. nin, yerini tuttuğu vektörlerin tesirlerine denk bir tesiri vardır. Elde edilmesinde kullanılan Newton paralelkenarı kaidesine göre, kesişen iki kuvvetin B. si, bu iki kuvvet üzerine çizilen paralelkenarın kesişme noktasından geçen köşegenine eşittir (bk. şekil 1 de P_1 vektörünü gösteren MA ile P_2 vektörünü gösteren MB nin bileşkesi R = MC dir).

Şekil 1

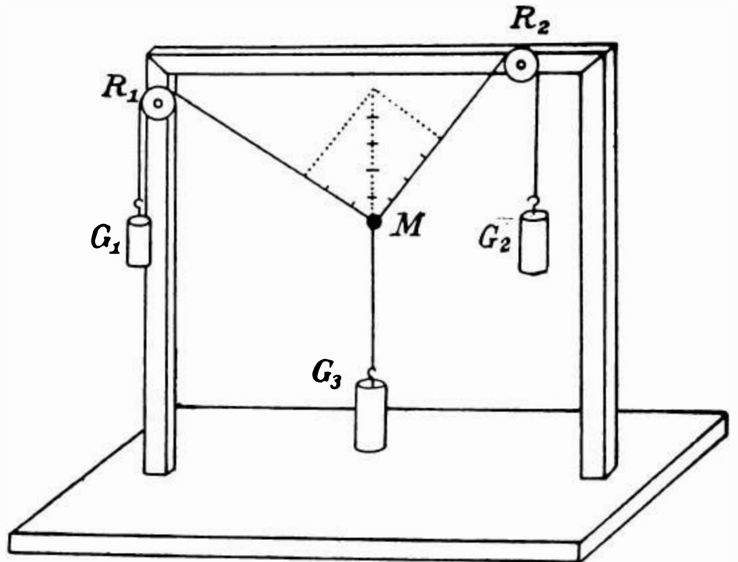
Hareketlerin (hız veya yolların) B. si ise, kuvvetlerin B. si gibi bulunur. M noktası hareket edecek vaziyette ise, aynı zamanda yapacağı iki hareketin tesirinde takibedeceği hareket doğrultusu, bu hareketlere ait yerdeğiştirme miktarları üzerine çizilen paralelkenarın M den geçen MC köşegeninin gösterdiği doğrultu olacaktır. Doğrultularına göre muhtelif vaziyetlerde bulunan vektör kemiyet gruplarının B. sinin alınması, yani eşdeğer bir tek vektöre indirilmesi için grafik metodundan başka bir de analiz metodu vardır. Bk. KUVVETLERİN BİRLEŞTİRİLMESİ.

BİLEZİK (Fr. Bracelet), bileğe veya kola takılan halka biçiminde, altın, gümüş veya başka madenlerden, sedef, boncuk, cam, çini, fildişi, kehribar ve çeşitli taşlardan, kilden v. b. dan yapılmış bir süs eşyası. Çok defa bileğe yakın yere takılmaktadır. Üzerlerine kıymetli madenlerden kaplamalar yapıldığı gibi, kıymetli veya kıymetsiz taşlarla bezenmiş olanlar da vardır. B., bir kadın süs eşyası olmakla beraber, son zamanlarda erkeklerde de görülmektedir.

Demir çağından kalma altın bir bilezik

B. ler Sumerlilerde, Mısırlılarda, Anadoluda Kalkolitik ve Bakır devri insanlarında ve Etilerde hem kola, hem de ayağa takılırdı. Ayağa takılana halhal denmektedir. Eski Mısır kıralları B. leri ile tanınırdı. Yunanlılarda bu süsü yalnız kadınlar takarlardı. Romalılarda ise her iki cinste de görülmüştür. Romada harbde zafer kazanan veya yararlık gösterenlere mükâfat olarak birer B. verilirdi. Ortaçağda Avrupada pek rağbet bulmıyan, XVI. ve XVII. yüzyıllarda kadınların da erkeklerin de B. takması âdet haline gelmişti. Gallia'lıların taktıkları

Şekil 2
Kuvvetler paralelkenarı metodunun deneyle doğrulanması

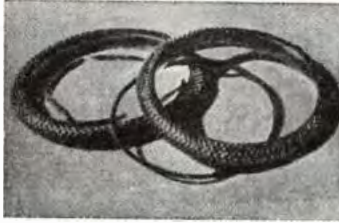
B. lere vecizeler yazılırdı. B. i nazarlık olarak kullananlar da vardır.

(Mim.): Sütunların gövdesini süsliyen ufkî vaziyette bir çeşit halka. Şekil ve büyüklüklerine göre B., tasma ve kaytan adı ile anılır.

Bir tunç bilezik

(Tek.): 1. Boru ve çubuklara geçirilen ve iki boru veya çubuğu birbirine bağlamağa yarıyan enli halka.

2. *Alem B. i*: Alemlerde kova ile armut denilen kısımların arasına konulan halkaya benzer kısım.

Hitit altın bilezikleri

3. *Bıçak B. i*: Bıçakların demiri ile saplarını birbirine bağlamağa yarıyan yüzük şeklinde maden halka.

4. *Kuyu B. i*: Kuyuların içine düşmemek için ağız kısımlarına korkuluk olarak konan, içleri boş yuvarlak yüksekçe taş.

BILFINGER [*bilfingır*] veya **BÜLFINGER, Georg Bernhard** (1693 - 1750), Alman filosofu Christian Wolf'un en tanınmış talebesi. Kant'tan önceki başlıca felsefe cereyanı Leibniz-Wolf metafiziğini en parlak şekilde temsil eden fikir adamıdır. Başlıca eseri *Dilucidationes philosophicae* (Felsefî açıklamalar) [1725] başlığını taşımaktadır.

BİLGE (veya Hakîm; Yun. *sophos*) [Fels.]: 1. İlkel mânası: usta, bilgin adam, bilen kimse. Bilhassa Yunanistanın yedi B. si için kullanılır (bk. YEDİ BİLGE).

2. İdeal bir ahlâkî tipi şahsında gerçekleştiren insan. Kendine hâkim, teemmüllü ve insanları hırpalıyan ve yıpratan tutkulardan kendini sıyırmış bir şahsiyet. Bir kelime ile erdem (fazilet)li insan.

B. kavramı, Stoa (Revakî) felsefesinde (bk. STOA) büyük rol oynamıştır. Bu felsefeye göre B. olmuş insanlar son derece azdır, ve iyiye doğru yönelmek, erdemde ilerlemek, henüz B. olmayı gerektirmez. B., her hususta tam olan, ermiş insandır. Doğu felsefesinde Buddha, nümune olarak gösterilen bir B. dir. Bugün B., daha yaygın bir mâna kazanmıştır: teorik olarak öne sürdüğü düşünceleri, meydana çıkardığı yahut kabul ettiği bilgileri, hayatında başarılı bir şekilde uygulıyan adamdır.

Batı dillerinde bilgenin mukabili olan *sage* (Fr.), *wise* (İng.), *Weise*(Alm.)v. b., düşünceli, ihtiyatlı mânasında kullanıldığı gibi, insandan değil de fikirlerden, reylerden bahsedildiği zaman mâkul, mutedil mânasını taşımaktadır. Türkçede B., bu mânalara gelmez.

BİLGE, Rifat, [Kilisli Muallim] (1873 - 1953), Türk bilgini. Kiliste doğmuş, Ankarada ölmüştür. «Kilisli Muallim Rifat» adı ile tanınmıştır. B., ilk öğrenimini ve rüştiye okulunu Kiliste bitirmiş, sonra muhtelif hocalardan yazı, avâmil. Cami aruzu, Bostan v. b. Arapça dersler tahsil etmiş, 1892 yılında Kilis Müftüsü Abdurrahman Efendiden icazet almıştır. B., İstanbul Darülmuallimîninin iptidaiye, rüştiye ve âliye kısımlarını bitirerek (1898) öğretmenlik mesleğine atılmış ve muhtelif liselerde Türkçe, Arapça öğretmenliği yapmış, sonra ilâhiyat ve edebiyat fakültelerine Arap edebiyatı öğretmeni tâyin edilmiştir. Yazdığı ve tercüme ettiği eserlerini İkinci Meşrutiyetin ilânından sonra yayımlamıştır. B. bu sırada hukuk fakültesini de bitirmiştir.

Rifat BİLGE

Muallim Kilisli Rifatın Türk filolojisine yaptığı en büyük hizmet, *Kitab-ı Dede Korkud* (1914), *Divan-ü Lûgât-it-Türk* (3 cilt, 1917), *İbnü Mühenna Lûgatı* (1919), *Ferhenkname-i Sâdi* (1924), Asterabadî'nin Kadı Burhaneddin tarihi olan *Bezmü Rezm*(Farsça metin, 1928), *El-Kavanîn* (1928), *El-İdrak Haşiyesi* (Velet Çelebi ile birlikte, 1936) gibi birinci derecede önemli dil âbidelerinin ilk neşirlerini ortaya koymuş olmasıdır. Bu eserler Maarif Nezareti, Maarif Vekâleti, Âsarı İslâmiye ve Milliye Tetkik Encümeni, Türk Tarih Encümeni, Türkiyat Enstitüsü, Türk Dil Kurumu gibi ilmî müesseselerin yayımları arasındadır.

Diğer başlıca eserleri şunlardır: *Yeni Sarf-ı Arabî*, İmamı Hassas'ın *Ahkâm-ül Kur'anı*, Celâli Devvanî'nin *Arznamesi*, Sultan Veled'in *Divanı Türkîsi* (Velet Çelebi [İzbudak] ile bilikte, 1935), *Elvafi Bilvefiyat* (H. Ritter ile birlikte), *Maniler* (1928), Evliya Çelebi *Seyahatname*sinin 7. ve 8. ciltleri (1928), *Gülistan* (1943) ve *Bostan* (1943) tercümesi, *Keşf-al Zunun* ve *Zeyli* (Şerefeddin Yaltkaya ile birlikte, 1941 - 1945), *Esmai Müellifin*, I (İbnülemin Mahmud Kemal İnal ile birlikte, 1952).

Divan-ü Lûgât-it-Türk, *Baharistan*, *Nigâristan*, *Vamık ve Azra*, *Tarih-i Utbî*, Kutbı Mekkî'nin *Mekke-İstanbul Seyahatnamesi* adlı eserleri de Türkçeye çevirmiş, fakat bastıramamıştır. Yüzden fazla kaynaktan taradığı 35 000 kadar öz Türkçe kelime fişi Türk Dil Kurumundadır.

BİLGE HAN (Çin kaynaklarında: Me-ki-lien; 683 - 734), Kök - Türk hakanı. İlteriş (b. bk. KUTLUĞ) Han'ın oğludur. Çinlilerin hâkimiyetine geçen Kök-Türkleri tekrar bağımsızlıklarına kavuşturup Kök-Türk devletini veniden kuran babası öldüğü zaman (691) 8 yaşında idi. Bu sebeple tahta, İlteriş Han'ın kardeşi Kapagan (b. bk. Çince: Me-çüe 691 - 716) geçmişti. Kapagan Han, Bayırku'ların ayaklanmaları neticesinde öldürülünce, yerine kimin geçeceği meselesi iç savaşlara yol açmıştır. Kapagan Han, oğlu To-si'ye, daha kendisi hayatta iken «İ'ni Han = Küçük Han» unvanını vererek onu veliaht edinmişti. Diğer taraftan, birçok savaşlarda bulunarak ün almış olan yeğenleri Bilge ile Kültegin (b. bk. GÜLTEKİN) de tahta çıkmak istiyorlardı. Birleşen iki kardeş, To-si'nin ordusunu yenerek tahtı elde etmeğe muvaffak olmuşlardı. Bilge tahtı, savaşta büyük yararlığı görülen kardeşi Kültegin'e teklif etmiş, fakat kendisinden bir yaş küçük olan

Kültegin bunu kabul etmemiş ve böylece Bilge «Doğu Kök - Türk Hükümdarı» olmuştur (716).

Kapagan Han'ın zorla itaat altına almış olduğu birçok Türk boyları, saltanat kavgasından faydalanarak ayaklanmışlar bir kısmı da Çin'e sığınmışlardı. Bilhassa Türkeşler (b. bk.) in isyanı gittikçe büyümüş ve reisleri «Sulu», Batı Hanı ilân edilmişti. Bilge Han, Kültegin'in ve kayınpederi Tonyukuk (b. bk.) un yardımiyle isyan eden kavimleri tekrar itaat altına almağa ve Türkeşlerle iyi münasebetler kurmağa muvaffak olmuştur. İçte güvenliği sağladıktan sonra da, Kültegin'i «Sol'un Bilge Tekini» unvaniyle Doğu'nun idaresine ve ordu komutanlığına tâyin etmiş ve karışıklıklardan harap olan memleketi kalkındırmağa çalışmıştır. Adına dikilen yazıtta bu faaliyetleri: «Zengin ve parlak bir kavme han olmadım. Karnı aç, sırtı çıplak, fakir ve perişan bir kavim üzerine han oldum. Küçük kardeşim Kültegin ve iki şad (b. bk.) la sözleştik; babamızın, amcamızın çalışmış oldukları kavmin adı, şanı silinmesin diye, Türk kavmi için gece uyumadım, gündüz oturmadım . . . ölecek, bitecek derecede çalıştım» diye anlatılmaktadır.

Bilge Han, iç işleri düzenliyebilmek için Çin ile dost geçinmek gerektiğini anlamış; hattâ, göçebe Türkleri şehir hayatına alıştırmak için Çin tanrıları olan Buddha ve «Lao-tseu» adına tapınaklar yaptırmak istemiştir. Fakat Tonyukuk, Türklerin, Buddha dinini kabul ettikleri takdirde, zamanla, benliklerini kaybedip Çinlileşeceklerini ileri sürerek hükümdarı bu tasavvurundan vazgeçirmiştir.

Bir aralık Çinlilerle münasebetler yeniden bozulmuş ve 300 000 kişilik bir Çin ordusu sınır boyuna doğru ilerlediği gibi, gene Çinlilerin teşvikiyle Basmiller ve diğer bazı kabîleler de ayaklanmışlardır (720). Bilge Han, Basmiller üzerine yürüyerek onları büyük bir bozguna uğratmış, arkasından Çin'e karşı da, başarı ile neticelenen bir akın yapmıştır. Bundan sonra Kırgızlar ve Türkeşler üzerine yürüyen Bilge Han, bunları da itaat altına almış, böylece Kök-Türk birliğini tamamlamağa muvaffak olmuştur.

Bütün Kök-Türk hakanları gibi, Çinli bir prensesle evlenmek istiyen Bilge Han, Çin İmparatoruna elçiler göndermiş, emeline kavuşmak için Tibet hükümdarının Çin'e karşı birleşme teklifini bile reddetmiştir (727). Bundan memnun olan Çin İmparatoru, Türklerin Ortus'un kuzeyinde serbestçe ticaret yapmalarına müsaade etmiş, ayrıca yılda 10 000 top ipek göndermeği de va'detmiştir. Bununla beraber, Çinlilerin Bilge Han'a karşı ayaklanan Hitanlar tarafını tutmaları yüzünden dostça münasebetler bozulmuştur (730). Hitanlarla beraber Dokuz Oğuzlar da ayaklanmışlardır. Bir yıl devam eden bu isyan, uzun ve çetin savaşlardan sonra bastırılmışsa da Kültegin şehit düşmüştür (731). Kültegin için yapılan yuğ (b. bk.) merasimine, her taraftan, hattâ Çin'den kıymetli hediyelerle heyetler gelmiştir. Kahraman kardeşinin hâtırasını ebedîleştirmek istiyen Bilge Han, Kültegin'in türbe ve yazıtını yaptırmak için Çin'den 6 sanatkâr getirtmiş ve yeğeni Yolugtegin'in tertibettiği kitabeyi, Orhon harfleriyle ve Çince olarak Koşu Çaydam'daki anıta kazdırtmıştır (732).

Kültegin'in ölümünden sonra Çinlilerle arası yeniden düzeldiğinden Bilge Han, bir Çin prensesi ile evlenme arzusunu tekrarlamış, İmparator da buna razı olduğundan, düğün zamanını kararlaştırmak için Çin'e bir elçi göndermişti. Fakat elçi dönmeden, Bilge Han, vaktiyle şahsî bir meseleden dolayı kendisine kin bağlamış olan Meyilo-Çue (Mei-lo-tchoue) adlı bir subay tarafından zehirlenerek öldürülmüştür (734).

Türk birliğini temin etmek için uğraşmış ve bunu da başarmış olan Bilge Han'ın ölümü, her tarafta büyük bir teessür uyandırmış ve kendisi muazzam bir yuğ merasimi ile Koşo Çaydam'a, Kültegin'in kabri yanına gömülmüştür.

Bilge Han'ın ölümünden sonra yerine geçen oğlu «İ-jen» (734-741), Çinden getirttiği sanatkârlara, babası adına bir anıt yaptırtmış ve Yolugtegin'in yazdığı kitabeyi Orhon harfleriyle ve Çince olarak bu anıt üzerine kazdırtmış, türbenin üstünü de Bilge Han'ın savaşlarını tasvir eden kabartmalarla süsletmiştir (735). Kültegin yazıtı ile birlikte «Orhon Yazıtları» (b. bk.) diye anılan bu kitabede Bilge Han'ın hayatı ve kahramanlıkları anlatılmaktadır.

BİLGE HAN, Tacüddin (XII. yüzyıl sonu-XIII. yüzyıl başı), Karahanlı bir prens. Semerkand Hanı Karahanlı Osman'ın yeğenidir. Muhammed Harezmşah ile Kara Hıtaylar arasında cereyan eden mücadelede Harezmşah tarafına geçmiştir. Sirderya (Seyhun) ırmağının aşağı bölgesinde, Farab eyaletindeki Müslüman Türkleri idare etmiş ve merkez olarak Atrar şehrini seçmiştir. Talas meydan savaşını kazanan Harezmşah, kuzey sınırlarının güvenini sağlamak amaciyle buradaki yerli ve eski sülâleye mensup han ve beğleri yok etmek için tedbir alırken, ortadan kaldırılması gerekenlerden biri de B. olmuştur. Nesevî'ye göre bu tedbir, Harezmşahın Irak seferi için hazırlandığı sıralarda alınmıştır. B. H., 1210 yılında sultanın emriyle havası fena ve o devirde salgın bir hastalığın hüküm sürdüğü Nesa şehrine sürülmüşse de, sultanın ümidettiği gibi orada ölmemiş, aksine havası kendisine iyi gelmiş, halk tarafından da sevilmiş ve iyiliği dillerde dolaşmağa başlamıştır. Sonunda ümidinin boşa çıktığını anlıyan Harezmşah, hususî cellâdı Cihan Pehlivanı gönderip B. H. ı öldürtmüştür.

BİLGE KÜLİ ÇUR, VIII. yüzyılda Kök - Türk devletinde yaşamış bir Türk beyi. Kök - Türklere tabi Tarduş boyunun başında bulunmuş, bu boyu hakan adına idare etmiştir. Kök - Türklerin gelenek ve göreneklerine göre, ölümünden sonra adına bir âbide - kitabe dikilmiştir. Bu kitabe, 1928 yılında, Polonyalı bilgin W. Kotwicz tarafından, Moğolistanda İkhekhuchotu denilen yerde bulunmuştur. Kitabeden anlaşıldığına göre, B. K. Ç., Kök - Türk devletinin ikinci kurucusu İlteriş Kutlug Hakan (682 - 693) ın memleketinde yaşamış ve 80 yaşında ölmüştür. B. K. Ç. un, Elteriş ve Kapagan (693 - 717) Hanların Araplara karşı yaptıkları Sogdak seferlerine iştirak eden bir komutan olduğu anlaşılmaktadır. B. K. Ç. un kitabesinde, tıpkı Bilge Han ve Kültegin kitabelerinde olduğu gibi, «Yinçü (Sirderya) ırmağına, Demir Kapıya kadar» yapılan seferden bahsedilmektedir. B. K. Ç. un idare ettiği Tarduş (Çin salnamelerine göre: *Sie-yen-to*) boyu, Kök - Türk sülâlesine karşı daima kargaşalıklar çıkarır ve istiklâl dâvası güderdi. Kök-Türklerin birinci felâketleri devrinde (VII. yüzyıl ortalarında) istiklâlini ilân ederek Kök - Türk devletinin başına geçmeye muvaffak olmuştur. İlteriş'in hakanlığından sonra Tarduşların isyanından bahsedilmemektedir. Bilge Han, 14 yaşında Tarduş şadı (hakan naibi) olduğuna göre Tarduşlar rahat oturmuş olacaklardır. Kitabeden anlaşıldığına göre, B. K. Ç., sülâleye sadık bir devlet adamı olmuştur. Kitabenin bir cümlesinden (iki oğluma yabgu ve şad unvanları verip Tarduş ve Töles boylarına tâyin ettim) B.

K. Ç. un, Hakanın ancak yüksek hâkimiyetini tanıyan müstakil bir han olduğuna hükmedilebilir. Bilge Han kitabesinde matem törenine gelenlerden bahsedilirken «Tarduş begler Kül Çur» cümlesindeki beyin, kitabe sahibi B. K. Ç. olması mümkündür. Çünkü bu Elteriş zamanından kalma ihtiyar Tarduş beyi (yahut hanı) 80 yaşında ölmüştür. Onun kitabesi de Bilge Han ve Kültegin kitabelerinin küçük bir örneğidir.

BİLGE TAÇAM, VIII. yüzyılın başlarında yaşamış ve Kök-Türk hakanlığına tabi beylerden biri. Adına dikilen âbide-mezar taşı Moğolistanda Ongin ırmağı kıyılarındaki bir yerde bulunmuştur. Kitabeden anlaşıldığına göre, kendisi İlteriş ve Kapagan hakanların memleketinde dünyaya gelmiştir. En eski atasının Yamı Kağan, babasının ise Baga Teñriken olduğunu söylüyor. Babası Baga Teñriken bir ülkenin şadı (hakanın naibi) olmuştur. Uygur sülâlesinin hâkimiyet devrinde, hükümdarın yakınlarına Teñriken unvanı verilirdi. Kök-Türk devrine ait kitabelerde bu unvana ancak bu kitabede raslanıyor. B. T., Elteriş Hana sadık olduğunu, çocuklarına da sadık olmalarını tavsiye ediyor. Her halde B. T., Elteriş ve Kapagan hanlar zamanında (682-717) yaşamış ve onlara hizmet etmiş bir devlet adamı idi.

BİLGE TEGİN-TEKİN (ölm. 973), Gaznede hüküm süren Türk komutanlarından biri. B. T., silâh arkadaşları Alp Tegin ve Sebuk Tegin gibi, Samanîlerin hizmetinde bulunan bir Türk memlûkü idi. İyice bilinememekle beraber, B. T. in Çigil veya Tohsılardan olduğu sanılmaktadır. Zekâ ve dirayeti ile hemşerileri arasında çarçabuk yükselen B. T., Belh valisi olmuş ve 935 te Samanî hükümdarlarının idaresi altında bu şehirde para kestirmiştir. Gazne hâkimi Alp Tegin'in 963 yılında ölümü üzerine yerine geçen oğlu Ebu İshak İbrahim, eski yerli hükümdarın ayaklanması karşısında Samanîlerden yardım istemişti. B. T. in Samanîlerin gönderdiği bu yardım kuvveti başında Gazneye geldiği anlaşılmaktadır. Komutasındaki Türk birliğiyle Ebu İshakı yenerek isyanı bastıran B. T., idareyi eline almış ve ölümüne kadar hâkimiyeti devam ettirmiştir. 969 da ilk defa olarak Gaznede kendi adına para bastırmıştır. Ölünce yerine Pirî adlı bir emîr geçmişse de Sebük Tegin, Pirîyi yenerek, Gazneye hâkim olmuştur.

BİLGE TONYUKUK: bk. TONYUKUK.

BİLGELİK (eski terim: Hikmet), çeşitli mânalarda kullanılan bir felsefe terimi. 1. Yunan düşünüşü bahis konusu olunca, bilme, felsefe mânasını taşır, ancak sonraları, daha ziyade erdem (fazilet) mânası kuvvet bulmuştur. Yunan felsefesinde de erdem demektir, fakat Sokrates'in dediği gibi, «bilgi, erdem» olduğundan, felsefenin bir müradifi olarak erdemdir. Yeni zamanlarda felsefe gibi dar mânasından ayrılarak, daha ziyade erdeme kaymıştır. Descartes'a göre, «B. ten, sadece işlerde ihtiyatlılık değil, insanın hayatını yöneltme, sıhhatini muhafaza ve bütün hünerlerde icatlarda bulunmak için bilebileceği bütün şeylerin mükemmel bilgisi anlaşılır.» Bunu demekle Descartes, bir yandan, hem Avrupada kullanılan günlük mânadan bir ayırma yapmış, hem de kelimeyi felsefeden uzaklaştırmıştır.

Leibniz'te B., bütün ilimlerin prensiplerinin mükemmel bilgisi, iyi yargılamak ve muhakeme etmekte ustalık, bilinmiyen hakikatleri meydana çıkarma hüneri, bilineni tam zamanında hatırlamak marifetidir. Bununla beraber, Leibniz'te, bu mânaların dışında mâna 2 de geçmektedir.

2. Bilge (bk. BİLGE, 2) olanın vasfı, karakteri, yani verdiği yargıların ve genel olarak işlediği fiillerin karakteri.

3. Daha yaygın olarak, B., temaşalı, müşahhas, sentetik ve sevgi ile birleşmiş bilgiye derler ki, mücerret ve diskürsif düşünüş, onun aydınlığına, birliğine ve canlılığına hiçbir zaman erişemez. Bu mânada anlaşılan B., kendi prensiplerine sahiptir. bunları başka bir ilimden almağa muhtaç değildir. İlim, bilen zihnin fiilidir, B. ise bilme fiilinin, bilinen şeyin içten yaşanmasıdır. Yüksek mertebeden bir nevi sezişli bilgidir.

B. in türlü Batı dillerindeki karşılığının o dillerde aldığı başka mânalar Türkçe B. te yerleşmemiştir.

BİLGİ, genel olarak, bir nesne, bir konu hakkında fikir, yani bir şeyin ne olduğunu anlama, meselâ insan B. si (insan hakkında B.). B., bilginlik mânasına da gelir, meselâ *bilgili adam*da olduğu gibi.

Daha dar olarak, biribirinden ayrı şu üç mânası vardır:

1. Fr. *connaissance*, Alm. *Erkenntnis*, İng. *cognition*: Zihnin, bir objeyi, karşısına obje olarak koyması. Bu fiil türlü türlü olabilir; meselâ Kant'ta olduğu gibi, zihin bu objeyi bizzat kurabilir ve konu olarak karşısına koyabilir, yahut, Berkeley gibi idealistlerde olduğu gibi, zihin, şuurunun muhtevalarına *obje* der ve bu objeyi inceleme konusu olarak alabilir, yahut da birçok realist (b. bk.)lerde görüldüğü gibi, zihin, az yahut çok ölçüde, pasif kalarak, kendi dışında esasen var olanı karşısına alır, meselâ Descartes'ta ruhun, kendi dışında bulunan maddeyi bilgi konusu olarak alması. B. nin bu anlamda alınmış olanına bilme (eski terim: marifet) de denir.

2. Fr. *connaissance*, Alm. *Erkenntnis*, İng. *knowledge*: Zihnin, konuya nüfuz etme, konuyu belirleme yetisi. Bu bakımdan, bir konunun *tam* bilgisi, sübjektif yahut objektif görüş açılarından olmak üzere ikiye ayrılabilir. Sübjektif bakımdan tam bilgi, zihin için bilinende karanlık ve karışık hiçbir şey bırakmıyan B. dir; objektif bakımdan ise, objenin kendisinde B. dışında hiçbir şeyi bırakmıyan B. dir. Bu anlamda da B. ye bilme (eski terim: marifet) denmektedir.

3. Fr. *connaissance*, Alm. *Kenntnis*, İng. *knowledge*: 1. ve 2. mânalarında anlaşılan bilginin muhtevası. 1. mânasının muhtevası olarak şimdi pek az kullanılmaktadır; halbuki 2. mânasının muhtevası olarak, çok kere çoğul şeklinde, sık sık kullanılır (*insan bilgileri*nde olduğu gibi).

Bazı düşünürler (bu arada M. Blondel), yukarıki sınıflamaya yakın olarak, B. nin mânalarını şu şekilde sınıflamaktadırlar: 1. Bilme fiili, ki sübjektiftir; 2. Bilme olayı. ki bilen süje ile bilinen obje arasındaki münasebeti ifade eder; 3. Bilmenin sonucu, ki tecrit (b. bk.) yolu ile ayrılır.

Gerek yukarıki ayırmada, gerek son ayırmada, birinci mânada sübjektif bir unsurun bulunduğu anlaşılmaktadır. Fakat B. tamamiyle sübjektif değildir; zihin, ister kendi dışında var olanla kendi arasında, ister şuurunun muhtevalarını, yani görüleni, işitileni, koklananı v. b. *obje* diye toplıyarak, bu obje ile kendisi arasında münasebet kursun, yahut da objeyi kurup onunla münasebeti sağ-

lasın, B. de daima, az yahut çok ölçüde, bir süje - obje münasebeti, yani bir türlü objektiflik bahis konusudur.

B., konuya nüfuz etmek mânasına da geldiğine göre (2. mâna), gerçek B. sadece bir temaşadan ibaret değil, onun içinde, zarurî olarak, bir de *anlamak* unsuru bulunacaktır. B. (2. mâna), bir şeyin ne olduğunu anlamak yanında, bir dereceye kadar nasıl olduğunu anlamayı da içine alır. Netekim, Batı düşünüşünün daha ilk zamanlarında, Eflâtun, Aristo gibi büyük düşünürler, halktan duyulan, oy, rey mertebesini geçmiyen *doksa* yanında, sebepleri de ele alan sağlam bilgiyi, *epistēmēyi* bundan ötürü kabul etmişlerdir (bu hususta bk. BİLGİ TEORİSİ).

Batı düşünüşü, daha ilk adımlarında, B. problemini en ön plâna almıştır. Sokrates'ten önceki tabiat filosofları dahi «Evrenin özü nedir» sualini cevaplandırmağa uğraşırken, dolayısiyle B. problemini de ortaya atmış, yani süje ile obje münasebetini ele almış oldular. B. nin asıl alanı olan ilim ve türlü ilimler dışında dahi Sokrates, «hiç kimse bile bile kötülük etmez», «fazilet bilgidir» prensiplerini koymuştur. Böylece faziletsizliği bilgisizlik saymakla, ahlâkı, B. ile temellendirmiş ve o zamandan beri, ahlâk problemi dahi B. ye bağlanmıştır. Sokrates, talebesi Eflâtun, Aristo, bugünün düşünüşünü geniş ölçüde tâyin edenlerdir. Bugün dahi B. problemi dar anlamdaki B. konusu dışında bile, anti-entellektüalist teorilere rağmen hâkimiyetini muhafaza etmiştir. Batı düşünüşünün çok önemli bir merhalesi olan XVII. ve XVIII. yüzyıllar, bir B. teorisi (b. bk.) devridir, denebilir.

Doğru B., yanlış B., B. de hakikat için bk. DOĞRU, YANLIŞ, HAKİKAT. B. nin imanla münasebetleri, imandan ayrılıkları için bk. İMAN. Ayrıca bk. BİLGE, BİLGELİK.

B. yi tahlil ettiğimiz vakit, bir yanda, B. nin konusunu, öte yanda da o konu üzerine yargılar, yahut oylar, yahut da muhakemeler v. b. görürüz. İşte bu ikilikten dolayıdır ki 1. ve 2. mânalarını 3. mânasından ayırmanın yeri vardır. Fakat bu, tahlil sonunda elde edilir, tahlil, aslında bir tek bütün olan B. üzerinedir. Bu itibarla, Almancada *Kenntnis* ile *Erkenntnis*in ayrılması, İngilizcede *knowledge* ile *cognition*un ayrılması doğru olduğu gibi, Fransızcada her iki taraf için sadece *connaissance*, yahut da istenirse Türkçede denebildiği gibi, sadece *bilgi* demek de doğrudur. Tek kavram kullanıldığı vakit bütün mesele, söylenenle ne kastedildiğinin iyice bilinmesidir. Bu ikiliği fazla öne sürmeden şöyle bir tahlil de yapılabilir (ve yapılmıştır): meselâ bugün kar yağacağını düşünüyorum, çünkü gökte kar bulutları görüyorum; ve çok basit bir muhakeme yaparak bu bulutlar olursa kar yağacağı sonucuna varıyorum. Böyle bir B., *günlük* yahut *iptidaî* bir B. dir; fakat buna daha yerinde bir tâbir kullanmak istersem, şöyle düşüneceğim: zihnim (kar-bulut) gibi toptan bir olay karşısında pasif bir alıcı vazifesini görmektedir ve bu alıcılığı neticesinde de kar yağacak cümlesi ile ifade edilen B. yi elde etmiş oluyorum, onun için bu gibi B. ye *sezişli* (intuitif) B. derler.

Fakat sezişli B., yalnız günlük hayattaki B. değildir. Meselâ geometride hareket noktası olarak, bir hakikati hemen, birden ve bir bütün olarak sezebilirim, ondan sonra bilgimi bir muhakemeler serisi ile tamamlarım, fakat bu misalde de B. m, kurduğum B. binasının temeli bakımından *sezişli*dir.

Muhakeme zincirleri, B. nin kurulmasında büyük rol oynarlar, işte bu zincirlerden ibaret olduğu için B. m, *diskürsif* (adımlı)dir.

Sezişli B. ile diskürsif B. yi biribirinden ayırmak zannedildiğinden çok daha güçtür; birtakım sezişli görünen B. ler vardır ki, bunlar önceden elde edilmiş diskürsif B. lerin kısaltılmış şekilleridir. Buna karşılık, diskürsif B. nin içinde, tahlil yoliyle adım adım giderken öyle hakikatlere varılır ki, zihin onları doğrudan doğruya ve, deyim yerinde ise, bir blok olarak kavramıştır.

BİLGİ DERNEĞİ, memlekette gerçek metoda ve uzmanlığa dayanacak ilmî bir cereyan vücuda getirmek amaciyle 1913 te teşebbüs edilip 1914 Martında İstanbulda kurulan ilmî dernek. İlerde teşkili düşünülen akademiye başlangıç olmak üzere kurulan dernek, Türkiyat, İslâmiyat, Hayatiyat, Felsefe ve İçtimaiyat, Riyaziyat ve Maddiyat, Türkçülük şubelerine ayrılmıştır. Her şubenin bir reisi ile bir kâtibi ve sayısı ihtiyaca göre şubece tesbit edilecek üyesi vardır. Umumî idare heyeti reisi şair Celâl Sahir, ilmî reisi de Emrullah Efendidir. Dernek çalışmalara vakit ve imkân bulamamış, birkaç toplantıdan ve bazı ilmî eserlerin yayımına karar verdikten sonra dağılmıştır.

BİLGİ MECMUASI, Türk «Bilgi Derneği» (b. bk.) tarafından, derneğin amacını yaymak maksadiyle şair Celâl Sahir'in müdürlüğü altında yayımlanan aylık ilmî dergi. İlk sayısı 1913 Ekiminde yayımlanmış olan dergi, ancak 7 sayı çıkarılabilmiştir.

BİLGİ TEORİSİ (Fr. Théorie de la Connaissance, Alm. Erkenntnistheorie, İng. Theory of Knowledge; bazan, Gnoseologie, Epistemologie de denir), aslında, bilgi fiilinde süje ile obje arasındaki münasebetin incelenmesi. En eski şeklinde, B. T. nin ortaya attığı soru şudur: Tasavvur ettiklerimiz nasıl ve ne ölçüde dışımızda var olana benzemektedir? Daha modern şekliyle bu soru şu tarzda ifadelenebilir: Mademki bilen süjenin belirli bir tabiatı vardır, bilen, düşüncesini kullandığında bu tabiatın kanunları nelerdir? Tasavvurda bu tabiatın payı nedir? Bu iki soru, neticede, bilgi ve tasavvurun değerinin ne olduğu sorusuna varmaktadır. O halde, pratik olarak B. T. nin şöyle tarifi mümkündür: B. T., bilgilerimizin değeri ve sınırlarını belirlemeğe yarıyan birtakım düşüncelerin, incelemelerin bütünüdür. Başka bir tarif de şu olabilir: İnsan bilgisinin mahiyeti, genel mekanizması ve şümulü üzerinde inceleme. Şöyle bir sınıflama da çok kere yapılmaktadır: 1. B. T. için eskiden bilginin, daha doğrusu bilme faaliyetinin mantığı, psikolojisi, biyolojisi, sosyolojisi, metafiziği de denmiştir. Bilginin hangi mantık esaslarına göre kurulduğunun araştırılması, mantık olarak B. T.; bilginin insan yetilerinin hangilerine dayandırıldığı üzerine inceleme, psikoloji olarak B. T., insanın hangi somatik (bedenî) vasıfları ve değişmeleri ile bilgi oluşumu arasında bir karşılıklı münasebet vardır? sorusunu inceleme, biyoloji olarak B. T.; bilginin sosyal bir olay olarak incelenerek ona göre değerlendirilmesi, sosyoloji olarak B. T.; bilen süje ile bilinen obje arasındaki münasebet üzerine deney-üstü spekülasyonlar, metafizik olarak B. T. dir.

Bütün bu faaliyetlerin temelinde muteber bir bilginin varlığı bulunmaktadır. Bu sebepledir ki, bazı Alman düşünürleri var olan bilginin incelenmesi demek olan bu faaliyetlerin hepsine birden Erkenntnislehre (bilgi doktrini) demişlerdir.

2. Daha modern olarak bilginin mahiyeti, prensipleri, mantıkî menşei (yani mantıkî şeceresi), sınırları ve muteberliği üzerine incelemeler. Bilginin bütün bu saydığımız taraflarının ilmi olmak bakımından B. T. ne bazı Alman dü-

şünürleri tarafından Erkenntniskritik (bilgi tenkidi) denmektedir.

İkinci tarifteki her bölüme felsefe tarihi boyunca türlü cevaplar verilmiştir. Verilen bu cevaplara göre türlü doktrinler ortaya atılmıştır. Bunların başlıcalarını sayalım: Agnostisizm, Ampirizm (deneycilik), Fiksiyonalizm (yapıntıcılık), Rasyonalizm (akılcılık), İdealizm, Kritisizm Fenomenalizm, Pozitivizm, Pragmatizm, Realizm, Relativizm, Sensüalizm, Dogmatizm, Septisizm (şüphecilik) (bunların, B. T. bakımından nasıl birer meslek oldukları için, ayrı ayrı bu kelimelere bk.).

B. T. nin mahiyeti hakkında müşahhas bir fikir vermek için birkaç misal:

Bilginin menşei sorusunda: Descartes gibi akılcılar (rasyonalistler), bilginin temelinde insana doğuştan veri hakikatler bulunduğunu, bu hakikatlerin sarsılmaz pekin olduklarını, buna karşılık Locke gibi ampiristler, bilginin menşeinde doğuştan fikirlerin bulunmadığını, her bilginin tecrübe ile başladığını ileri sürmektedirler.

Bilginin sınırları bölümünde: Kant, zaman-mekân formları ile kategorilerin dışında bilgi olamıyacağını; pozitivistler, bilgi konusu ancak fenomenler olabileceğini, mutlak olanın ise insan tarafından tanılamıyacağını iddia etmektedirler. Eflâtun, aksine, insanın, eskiden zaten temaşa etmiş olduğu idealara, yani asıl bilginin ebedî konularına yükselebileceğini ileri sürmektedir.

Bilginin değerinde: Dogmatikler, bilgiye sağlam, hattâ sarsılmaz değer vermekte, halbuki İlkçağda Pyrrhon yahut yeni zamanlarda Hume gibi septikler (şüpheciler), sağlam bilginin varlığını inkâr etmektedirler. Protagoras gibi relativistler, insan her şeyin ölçüsü olduğuna göre, bilginin de insana göre olduğunu, insanın şartları değişince bilginin ona göre değişeceğini öne sürmekte; William James gibi pragmatistler, bilgide hakikati fayda yahut uygunluk kavramına irca etmektedirler.

B. T., bilginin kurulma tarzını inceliyen metodoloji ile sıkı sıkıya ilgilidir. O kadar ki şimdi, bazı çevrelerde (meselâ bazı yeni-pozitivistlerde) B. T. denmekte, fakat metodoloji kastolunmaktadır.

B. T. ne, yukarıda işaret edildiği gibi, epistemoloji de denmektedir. Bazı müellifler, bu arada ünlü *Vocabulaire de Philosophie* (Felsefe sözlüğü) nin yazarı André Lalande, epistemolojinin B. T. nden ayırdedilmesini istemektedirler. Epistemoloji, türlü ilimlerin prensiplerinin, hipotezlerinin, sonuçlarının kritik incelenmesidir. Bu incelemeden gaye, ilimlerin mantık bakımından menşeini, değerlerini ve objektif olarak şümulünü tesbit etmektir. Demek ki, B. T., bilgi için ne yapıyorsa, epistemoloji de ilimler için aynını yapmaktadır; bilginin en sistemli şekilde bulunduğu yer ilimler olduğuna göre, epistemoloji, B. T. nden başka bir şey değildir.

Batı düşünüşü, ta başlangıcından beri, B. T. ile meşgul olmuştur, fakat bu kelime o zaman mevcut değildi; hattâ XVII. yüzyılda, bir yandan Descartes, öte yandan Francis Bacon tarafından yeniden kurulan Avrupa felsefesi, B. T. ni en ön plâna aldığı halde, kelime ta XVIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar kullanılmamıştır. İddia edildiğine göre terimi ilk kullanan Alman filosofu Reinhold olmuştur, fakat terim XIX. yüzyılın ortalarına kadar pek seyrek olarak kullanılmış, ancak Alman felsefe tarihçisi Eduard Zeller'in *Über Aufgabe und Bedeutung der Erkenntnistheorie* (B. T. nin vazifesi ve önemi) [1862] adlı açış dersi ile ilkin Almanyada, sonra başka memleketlerde yayılmağa başlamıştır.

Gnoseoloji tâbiri ise, 1750 de ilk defa Alman filosofu Baumgarten tarafından ortaya atılmıştır.

B. T. nde bahis konusu olan bilgi, günlük hayatla ilimde görülen bilgidir. Mistiğin bir iç tecrübe sayesinde elde ettiği vasıtasız bilgi. B. T. nin dışında kalır. B. T. ile bilgi probleminin kendisi biribiriyle sıkı sıkıya bağlı olduklarından bk. BİLGİ.

BİLGİCİLİK: bk. SOFİZM.

BİLGRAM, B. Ekber zamanından XIX. yüzyıla kadar Müslüman bilginleri yetiştirmek ve barındırmakla ün kazanmış bir Hind şehri. *Âyîn-i Ekberî*de B. lılar zeki ve musikisever insanlar olarak anlatılmakta ve burada, 40 gün suyundan içen insanları güzelleştiren ve zeki yapan bir kuyunun bulunduğundan bahsedilmektedir. B. seyyitleri atalarının, Bağdad'ın Moğollar tarafından alınmasından (1258) sonra Hindistana göçen Vasıt'lı Seyyit Ebu'l-Ferah olduğunu söylerler. Bu aile birçok bilgin, şair ve idareci yetiştirmiştir. Daha önceleri de B. da değerli birçok bilginler yaşamıştır.

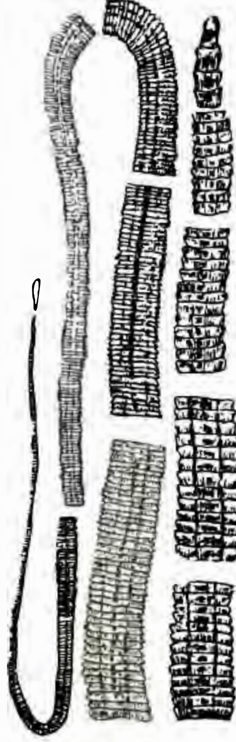
BILHARZ [*bilharts*], **Theodor** (1825-1862), Alman hekimi. Sigmaringen'da doğmuş, Kahirede ölmüştür. Kan işeme hastalığının sonradan kendi adına bağlanıp anılan etkenini bulmuştur. 1853 te Kahire hastahanesinde içhastalıkları kliniği şefliğine getirilmiş, 1855 te aynı şehirdeki Kasrü'l- Ayn tıbbiyesinde profesör olmuştur. Bk. BİLHARZİYA ve BİLHARZİYOZ.

BİLHARZİYA (Bilharzia = Schistosoma), solucanlardan (Vermes), Trematoda sınıfının şistosomide (Schistosomidae) familyasına bağlı bir cinsin adı. Çeşitli türleri, insanların, evcil hayvanların kırmızı kan damarlarında yaşarlar. Önemli hastalıklara sebebolan bu parazitlere, ilk önce 1853 te Mısırda, insanların siyah kan damarlarında keşfeden Bilharz (b. bk.) ın adına bağlanarak, Bilharzia denilmiştir. Başka Trematod'lardan farklı olarak erselik (hermaphrodite) değildir. Erkeği kısa ve kalın, dişisi uzun ve narindir. Biri ağız, diğeri karın olmak üzere, iki tane küçük, ince çekmeni vardır. Dişi, erkeğin karın yüzünde görülen oluğun (Canalis gynaecophorus) içinde yaşamaktadır. Yumurtaları ince kabuklu ve dikenlidir. Bir veya iki dikenli olan bu yumurtalar, içinde yaşadıkları damarın duvarını delerler. Dışkı veya idrarla beraber dışarıya çıkarlar. Yumurtaların içinde (miracidium) gelişmiş olan larvalar, suya gelince yumurta kabuğunu bırakırlar ve serbestçe yüzmeğe başlarlar. *Physopsis*, *Planorbis*, *Bullinus* cinslerine bağlı sümüklü böceklerin içine girerler ve gelişmelerine devam ederek serker (cercaire) gelişme safhasında iken dışarıya çıkarlar. Soğuk olmıyan sularda yüzerler ve vücutlarına temelli yerleşecekleri konakçılarını beklerler. Yıkanmak veya başka bir iş görmek üzere bu gibi sulara girenlerin derisini delerler ve 10 dakika içinde kanına karışırlar. İki ay sonunda da erişkin şekillerini kazanırlar.

BİLHARZİYOZ (Bilharziose, Schistosomose), bilharziya (b. bk.) denilen Trematod'ların sebeboldukları hastalıklara verilen ad. Bu Trematod'lardan üç tanesi insanlarda yaşar ve üç türlü hastalık yapar:

1. Mesane B. unu yapan, *Schistosoma haematobium*dur. Vena porta kollarında, mezenteriyum ve idrar tor-

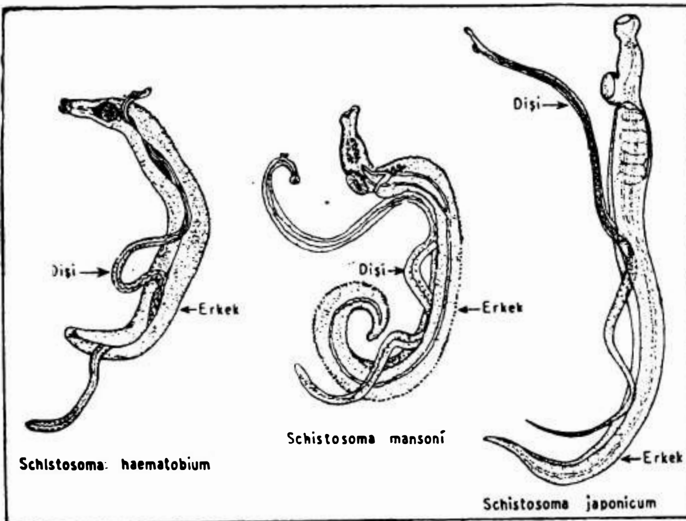
bası venalarında yaşar. Bu hastalık, Avrupa, Asya, Afrika, Amerika ve Avustralyanın bazı bölgelerinde görülmektedir. Mısırın pek eski hastalıklarından biridir. M. Ö. 1000-1300 yıllarından kalma mumyaların böbreklerinde kireçlenmiş yumurtalarına raslanmıştır. Yunanistan, Kudüs ve Kıbrıs taraflarında görüldüğü halde, memleketimizde yerli halkta görülmemiştir. Esir, tüccar ve gezgin olarak bulaşık bölgelerde kalmış kimselerde bazı vakalara raslanmıştır. Hastalarda kan işemesi, mesane iltihabı ve urojenital organlarda ödem ve fistüller görülür. Hastalığın başlama, bulaşma ve kronik olmak üzere, üç devresi vardır. İdrar mikroskopla muayene edilip de karakteristik yumurtalarının görülmesiyle, hastalık anlaşılır. En tesirli ilâcı, emetik ve foudine'dir. Göztaşı, amonyak tuzu ve kireç serperek, arakonakçılık eden ve parazitin yayılmasını sağlıyan sümüklü böceklerle savaşılır. Bulaşıp yayılmaya yardım eden serker (cercaire) lerin bulundukları sulara girmemeli, girmek zorunda kalınca da lâstik çizme giymelidir. Bu gibi suları kaynatıp içmelidir.

Diphyllobothrium latum

2. Barsak B. unu yapan, *Schistosoma mansoni*dir. Barsaklarda, en çok da düz barsak venalarında yaşıyan bu parazit, Afrika, Madagaskar ve Güney Amerikada yaşıyanlarda görülmektedir. Mısırda dalak büyümesi hastalığını yapmaktadır. Hastalığa yakalanmış olanlarda, karın sancıları ve ishal görülmektedir. Hastalık, dışkı muayenesi sonunda anlaşılır. Tedavi ve korunma, mesane B. undaki gibidir.

3. Damar ve vena B. unu yapan, *Schistosoma japonicum*dur. Bu Trematod, insanlarla çeşitli memelilerin kırmızı ve siyah kan damarlarında yaşamaktadır. Çin ve Japonyada görülen katayama adlı önemli bir hastalığa sebebolur. Pirinç tarlalarında çalışanlarda, en çok da gençlerde görülür. Karaciğer ile dalak büyür, şiddetli ishaller başlar. Hastalık, dışkı muayenesinde parazit yumurtalarının görülmesiyle anlaşılır. Tedavi ve korunma, mesane B. undaki gibidir.

Bu hastalıklardan başka, dığer memleketlerde: *Schistosoma bovis, Sch. spindalis, Sch. indicum, Ornithobilharzia turkestanica, O. bomfordi*; kanadlılarda ise, *Bilharziella polonica* ve *Bil. yokogawai* görülmektedir.

Schistosoma haematobium
Schistosoma mansoni
Schistosoma japonicum

BİLİ, Gine yerlileri tarafından hazırlanan bir çeşit mayalanmış içki. Melastomacea familyasından *Dissotis grandiflora* adlı bitkinin rizom'unu suda bırakarak veya çürüterek elde edilir.

BİLİN. Hamî - Samî - Kuşî dillerinin Hamî bölümüne bağlı Kuşî grupa giren Agāw dilinin bir lehçesi. Bilen veya Bogos (Arap. Bâḳus) da denilen bu lehçe, Kızıldenizin batı kıyısında, Eritrea'nın içlerinde, Anseba nehri havzasında, dağlık bir bölgede 15000 kişilik bir Müslüman topluluğu tarafından konuşulmaktadır. Samî gruptan olan Tigré ve Tigriña ile Kuşî grupa bağlı Beca ve Afar-Saho dillerinin sınırı üzerindedir. Bu lehçeyi konuşan halk, X. - XI. yüzyıllarda, güneyden . Lasta istikametinden gelmiş ve şimdikinden çok daha geniş bir sahaya yerleşmiştir. Bugün bu lehçe, Samî dilleri ile ve bilhassa Tigriña ile çarpışmakta olup, sahası gitgide daralmaktadır. Agāw dilinin en kuzeyde bulunan lehçesi olan B. in güneydeki komşuları, doğuda Ḫamir veya Ḫamte, batıda da sırasiyle Qwarāsa veya Kuara, Falāşā-Kaylōña, Kömantnay, ve Wayto lehçeleridir. Daha güneyde de Güney Agāwcası ile Damōtōña lehçesi gelmektedir. (Bk. AGAU, ve KUŞÎ DİLLER.)

BİLINA [*bílina*; Alm. Bilin], Çekoslovakyanın kuzeyinde bir kaplıca ve maden suyu şehri. Nüfusu 8 600 (1948) dür. Demiryolu uğrağıdır.

BİLİNMEZ, BİLİNEMEZ (Fels.), gerçek olduğu halde hiç bilinemiyen. Herbert Spencer'de bu mânada kullanılmıştır. Kant'ın, ilim yoliyle bilinmesine imkân olmıyan «kendinden şey» (Ding an sich)i bu mânaya girer. Comte'un pozitivizmi de B. i kabul etmektedir. Bazı yeni cereyanlar, B. in bir kavram olmadığını, mânasız olduğunu ileri sürmüşlerdir: onlarca, varlığın kriteri, onun hakkında herhangi bir bilgidir. B. ise, öyle bir şeydir ki, hakkında, var olduğu iddiasından başka hiçbir ifadede bulunulamıyor. O halde. varlığın her türlü kriterinden mahrum olana varlık atfedip ondan bahsetmek mânasızlığa düşmektir.

BİLİRKİŞİ, herhangi bir anlaşmazlığın konusuna ait iş veya işlemden anlıyan ve mesleği, tercübesi, bilgisi bakımından hâkime, hakeme veya yetkili resmî makama gerekli bilgileri verebilen kimseye verilen ad. Hukuk dilinde, kanunlarımızda geçen «ehli vukuf» veya «ehli hibre» karşılığında da kullanılır.

BİLİRUBİN, vücutta alyuvarların harap olmasiyle ortaya çıkan hemoglobinin demiri ayrıldıktan sonra hidrolizi ile meydana gelen organik madde. Teşekkül yeri retikülo-endotelyal sistem hücreleridir. Kimya formülü C_{33}

$O_6 N_4 H_{36}$ dır. Bir gram hemoglobinden 40 miligram B. meydana gelir. Normal halde kanda yüzde 0,20-0,50 miligram bulunur. B. miktarının kanda yükselmesi ve bunun neticesi dokularda birikmesi, sarılığı meydana getirir. O zaman idrar ile çıkartılır. Normal olarak B., safra içinde bağırsağa atılır. Dışkının renksiz oluşu B. in bağırsağa akmadığına, yani bir tıkanıklığa delâlet eder.

BİLİVERDİN, vücutta meydana gelen organik bir madde. Alyuvarların harap olmasiyle ortaya çıkan hemoglobinindemiri ayrıldıktan sonra, hidrolizi ile bilirubin meydana gelirken arada teşekkül eder. Kimya formülü $C_{33} H_{34} O_6 N_4$ dir.

BILL OF RIGHTS [*bil if raytś*], (Haklar lâyihası), İngilterede tebaanın hak ve hürriyetlerini bildiren ve tanıtan, miras usulünü düzenliyen 1689 tarihli kanuna genel olarak verilen ad. Avam Kamarasından seçilmiş bir komisyon tarafından hazırlanıp, sonradan III William ve Kıraliçe Mary diye tarihe giren Oranga Prensi ile karısına takdim olunan *Declaration of Right* (Hakkın beyanı) adlı yazı da, bu metne sokulmuştur. B. de önce, II. James'in tahttan feragat ettiği, bu sebeple tahtın boş olduğu bildirilmiş ve aşağıda sayılan hareketler kanun dışı ilân olunmuştur: parlâmentonun rızası olmaksızın bir kanunun kıral tarafından hükümsüz kılınması, barış zamanında daimî bir ordunun kırallık içerisinde teşkili veya tutulması. Kırala bir dilekçe ile başvurma, serbest parlâmento seçimleri, tartışmada söz söyleme ve sık sık parlâmento seçme hak olarak ilân olunmuştur. Lâyihanın geri kalan kısmı taç meselesinin tanzimine ayrılmıştır. Bu kısmın yerine 1701 de o tarihli *Act of Settlement* (Tanzim lâyihası) geçmiştir. B. ye bir dereceye kadar, İngilterenin yazılı anayasası gözü ile bakılabilir. B.. tatbik olunabildiği ölçüde, Amerika Birleşik Devletlerinin anayasasına da sokulmuştur.

BİLLAİOS, Filyos ırmağının İlkçağda ve Bizans devrindeki adı. Ağzında Tios (Tion, Tieïon) şehri bulunuyordu.

BİLLARDİERE (Billardiereae), pittosporase (Pittosporaceae) familyasından Avustralyada 8 kadar türü yetişen bir bitki cinsi. Bunlar sarılgan, yaz kış yeşil küçük ağaççıklardır. *Billardiera longiflora, B. scandens, B. variifolia* gibi bazı türleri, sarkık durumda küçük güzel çiçeklerinden dolayı, kışın soğuk serlerde, yazın ise açık havaya çıkarılarak, yetiştirilen süs ağaççıklarıdır.

BILLAUD-VARENNE [*biyǭ varęn*], **Jean Nicolas** (1756-1819), Fransız siyaset adamı. La Rocille'de doğmuş, Port-au-Prince'te ölmüştür. Fransız ihtilâlinin başladığı günlerde Paris Parlâmentosunda avukat olan B. V., önce Jacobin'ler kulübünde hatip olarak dikkati çekmiş, 10 Ağustostan sonra belediye üyesi olmuş ve Eylûl katliamında önemli bir rol oynamıştır. Convention üyesi ve Montagnard'lardan olan B. V., en kanlı teklif ve hareketleri savunmuş, Danton ve Hebert'e karşı olan mücadelesinde Robespierre'i desteklemiş, fakat sonra ona karşı da cephe almış ve 9 Thermidor'u hazırlıyanlardan biri olmuştur. Terörcü olmakla takibedilip Fransız Guyana'sına sürülmüş, Bonaparte'ın affını kabul etmemiş, 1816 da Port-au-Prince'e çekilmiştir. Yayımlanmış olan *Les Mémoires* (Hâtıralar)ının edebî değeri vardır.

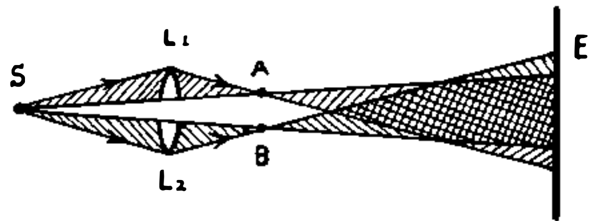
BILLAUT [*biyǭ*], **Adam** (1602-1662; daha çok *Maître Adam* saniyle tanınmıştır). Fransız doğramacı, şair ve şarkıcısı. Nevers'de doğmuş, orada ölmüştür. İşlenmemiş, fakat orijinal bir zekânın eseri olan şiirleri, nakaratlarının halkın zevkine uygun samimî neşesi, ona büyük bir ün kazandırmıştır. Richelieu ona aylık bağlamış, Corneille övgü yazmış, büyük Condé onu korumuş Voltaire de XVII. yüzyılın büyük yazarları arasında saymıştır. Şarkılarından bazıları halk arasında yaşamaktadır. Şiirlerini, zanaatiyle ilgili adlar vererek üç kitap halinde yayımlamıştır: *Les chevilles* (Takozlar) [1644], *Le vilebrequin* (Burgu) [1662], *Le rabot* (Rende). Eserlerinin toplu ve tam bir baskısı vardır (1844, Nevers).

BILLAUT [*biyǭ*], **Auguste Adolphe Marie** (1805-1863), Fransız devlet adamı. Vannes'da doğmuş, Nancy yakınında Grésillières'de ölmüştür. Avukat iken 1837 de mebus seçilmiş, ve Guizot'ya karşı yapılan muhalefete katılmıştır. III. Napoléon'un 2 Aralık 1851 deki hükümet darbesinden sonra, 1852 de «Corps législatif» başkanlığına, 1854 te de içişleri vekâletine getirilmiştir. Daha sonra senato üyeliğine seçilmiştir. 1860 yılında da kanun tasarılarını parlâmentoda savunma vazifesiyle devlet vekili tâyin edilmiştir.

BILLET [*biyę*], **Félix** (1808-1882), Fransız fizikçisi. Fismes (Marne)de doğmuş, Dijon'da ölmüştür. 1845 te Dijon üniversitesi fen fakültesinde fizik pofesörü, 1873 te de fakültenin dekanı olmuştur. Adı, yarım-mercek (*bilentilles*; aşağıya bk.) adını taşıyan enterferansiyel bir cihaza bağlı kalmıştır. Yayımladığı kısa yazıların başlıcaları şunlardır: *Sur les moyens d'observer la constitution des veines liquides* (Mayi damarların yapısını müşahede vasıtaları)[1851], *Sur la constitution de la lumière polarisée* (Polarize ışığın yapısı) [1852], *Mémoires sur les demi-lentilles d'interférences* (Enterferans yarı-mercekleri hakkında muhtıralar) [1862]. Bunlardan başka bir de çok beğenilen bir *Traité d'optique physique* (Fıziksel optik ana kitabı) [1858-1859] yayımlamıştır.

B., Fransa İlimler Akademisi muhabir üyelerindendi.

Billet yarım mercekleri: ışıkta, girişim saçakları elde etmeğe yarıyan düzeneklerden biri. Bu düzenekler yardımı ile ışığın dalga karakterli olduğu ispatlanır ve dalga boyu ölçülür. Bu tertipte ince kenarlı bir mercek, L_1 ve L_2 gibi iki parçaya bölünmüş ve bu parçalar birbirinden pek az uzaklaştırılmıştır.

Billet yarım mercekleri

Şekil düzlemine dik olarak konmuş ışıklı bir F yarığının A ve B gibi birbirlerine yakın hakikî iki görüntüsü elde edilir. Bunlar senkron (aynı frekans ile titreşen) ışık kaynakları rolünü oynarlar. Girişim saçakları (franj), yarım merceklerde kırılan iki ışık demetinin ortak bölgesinde gözlenir. F yarığını aydınlatan monokromatik (tek renkli) ışığın dalga boyu $(\gamma) = \frac{a\varepsilon}{d}$ formülü ile tâyin edilir. Burada a = iki görüntüsü arasındaki uzaklık, ε = saçakla-

rın eşit olan aralığı: ardısıra gelen iki girişim çizgisinin ortaları arasındaki uzaklık, d = yarığın görüntülerinin girişimi gözlediğimiz perdeye olan uzaklığı.

BİLLİA, atkestanesigiller (Hippocastanaceae) den Orta Amerikada 2 türü yetişen bir bitki cinsi. Bunlar yaprakları karşılıklı ağaççıklardır. Çiçekleri bileşik salkım durumundadır.

BILLING [*biling*], **Hermann** (doğ. 1867), Alman mimarı. Karlsruhe'de doğmuştur. 1907 de oradaki Teknik Yüksek Okulu profesörü olmuştur. Başlıca eserleri şunlardır: büyük Weser köprüsü, Mannheim Kunsthalle (Sanat sarayı) [1907], Freiburg im Breisgau Üniversitesi (1911). Kısmen içbükey ve s şeklinde bükülmüş cepheler kullanmıştır.

BILLINGER [*bilingır*], **Richard** (doğ. 1893), Avusturyalı şair. St. Marienkirchen (Yukarı Avusturya) de doğmuştur. Başlıca eserleri şunlardır: lirik şiir: *Nachtwache* (Gece karakolu) [1935]; dramlar: *Rauhnacht* (Şeytanlı gece) [1931], *Die Hexe von Passau* (P. cadısı) [1935], *Der Gigant* (Dev) [1937]; hikâye ve romanlar: *Das Schutzengelhaus* (Koruyucu melek evi) [1934], *Das verschenkte Leben* (Başkasına hediye edilen hayat) [1937].

BILLINGS [*bilingz*]: 1. Amerika Birleşik Devletlerinin Montana devleti topraklarında bir şehir. Nüfusu 23 261 (1940) dir. B., Yellowstone ırmağı üzerinde canlı bir ticaret merkezi ve nehir limanıdır. Ayrıca Kuzey Pasifik ana demiryolu boyunda işlek bir istasyondur. Şeker fabrikaları, un değirmenleri ve 1908 de kurulmuş bir politeknik okulu (fen orta okulu)ndan başka çeşitli okulları vardır.

2. Kuzey Dakotada bir bölge (bk. KUZEY DAKOTA).

BILLINGS [*bilingz*], **Frank** (1854 - 1932), Amerikan doktoru. Highland (Wisconsin) de doğmuştur. 1880 de tahsilini tamamladığı Northwestern üniversitesinde 1891 den 1898 yılına kadar içhastalıkları profesörü olarak çalışmıştır. 1901 yılında, bütün tıp mensuplarınca bilinen, her yılın tıp yeniliklerini içinde toplıyan ve bugün de yayımına devam olunan, *The Year Book of General Medicine* (Genel Tıp Yıllığı) i kurmuştur. 1905-1906 yıllarında The American Medical Association (Amerika Tıp Derneği) nin, 1907 - 1908 yıllarında ise Amerikanın en mühim verem savaş derneği olan The National Association for Study and Prevention of Tuberculosis'in başkanlığını yapmıştır. B., Birinci Dünya Harbi sırasında Amerikan seferî kuvvetleri sağlık teşkilâtı başkanlığında vazife görmüştür.

Basılmış eserlerinin en mühimleri şunlardır: *Focal Infection* (Mihrakî infeksiyon) [1916], ve Salisbury ile birlikte telif ettikleri 15 ciltlik *General Medicine* (Umumî dahiliye) [1918].

BILLINGS [*bilingz*], **John Shaw** (1838-1913), Amerikan operatör ve kütüphanecisi. Switzerland (Indiana) de doğmuş, New York'ta ölmüştür. 1857 de Miami üniversitesini, 1860 ta da Ohio Tıp Kollejini bitirmiştir. Amerika Ayrılma Harbi sırasında 1861 den 1864 e kadar birçok savaş alanlarında operatör olarak vazife görmüştür. Bu sırada ordu tıp müzesi ve kütüphanesi müdürlüğünü üzerine alarak burayı dünyanın en büyük kütüphanelerinden biri haline getirmiş, arkadaşı R. Fletcher'la birlikte bir indeks - katalog (*Index Catalogue*, 16 cilt, 1880 - 1895) da hazırlamış, «Index Medicus» adlı aylık bir dergi de çıkarmıştır (1879 - 1895). 1896 dan ölümüne kadar New York umumî kütüphanesinin müdürlüğünde bulunmuştur. Yayımlanmış başlıca eserleri şunlardır: *Mortality and Vitality Statistics of the United States* (Amerika Birleşik Devletlerinin ölüm ve yaşama istatistiği) [1885], *National Medical Dictionary* (Millî tıp sözlüğü) [2 cilt, 1889], *Some Library Problems of Tomorrow* (Yarının kütüphane meselelerinden bazıları) [1902], *Physiological Aspects of the Liquor Problem* (İçki meselesinin fizyolojik görünüleri) [1903].

BILLINGTON [*bilingtın*], **Elizabeth** (1768 - 1818; kızlık soyadı: Weichsel), Alman asıllı İngiliz ses sanatkârı. Londrada doğmuş, St. - Artein'de ölmüştür. Babası Carl Weichsel, bir Alman çalgıcısı idi. B., 1783 te, İngiliz çalgıcısı James Billington'la evlenmiştir. Devrinin en kudretli ve kabiliyetli opera muganniyelerinden biri olarak şöhret kazanan, temiz, gür ve geniş sınırlı olduğu kadar çok da dokunaklı sesiyle rakîplerini gölgede bırakan B., en büyük başarılarını Londra, Napoli, Venedik ve Milânoda sağlamıştır. Annesi de kendisi gibi muganniye idi.

BİLLİTON, İndonezya'da, Sumatra ile Borneo arasında bir ada. Yüzölçümü 4 594 km², nüfusu 73 000 dir. Bu nüfusun dörtte üçü Malaylar, dörtte biri Çinlilerden meydana gelmiştir. Ormanlarla kaplı bulunan adadan kalay elde edilir (yılda 22 000 ton kadar).

BILLOT [*biyo*], **Jean-Baptiste** (1828-1907), Fransız generali ve siyaset adamı. Chaumeil (Corrèze) de doğmuş, Pariste ölmüştür. Birkaç defa harbiye nazırlığı yapmış olup 1870 ten sonra Fransız ordusunu yeniden teşkilâtlandıranlardan biridir. Senato üyesi de olmuştur.

BILLOTTE [*biyot*], **Gaston Hervé Gustave** (1875-1940), Fransız generali. Sommeval (Aube)da doğmuş, bir kazaya kurban gitmiştir. Paris askerî valisi olmuş, 1940 ta Fransız kuzey ordu grupuna komuta etmiştir.

BILLROTH [*bilröt*], **Theodor** (1829 - 1894), Avusturyalı cerrah. Rügen adasındaki Bergen kazasında doğmuş, Abbazia'da ölmüştür. Ailesi İsviçrelidir. 1852 de doktorasını verdikten sonra, 1853 ten 1859 a kadar Dr. Langenbeck'in asistanlığını yapmış, 1859 da Zürich'te, 1867 de de Viyanada cerrahî profesörü olmuştur. B., zamanının en meşhur cerrahlarından biri idi. Bilhassa karın cerrahîsinde çok çalışmış olduğu için kendisine «karın cerrahîsinin babası» unvanı verilmiştir Başlıca eserleri şunlardır: *Untersuchungen über die Entwicklung der Blutgefässe* (Damarların gelişmesi hakkında araştırma) [1856], *Die allgemeine chirurgische Pathologie und Therapie* (Genel cerrahî patoloji ve terapi) [1863; 16. baskısı 1906], *Über das Lehren und Lernen der medizinischen Wissenschaften an den Universitäten der deutschen Nation* (Alman milletinin üniversitelerinde tıp bilgilerinin öğretim ve öğrenimi hakkında) [1876], *Die Krankenpflege im Hause und im Hospitale* (Evde ve hastanede hastaha bakımı) [1881, 8. baskısı 1914].

T. BILLROTH

Billroth ameliyatı: B. un birçok ameliyat usullerinden biri. Bunların en meşhurları, mide ve onikiparmak barsağı ülserlerinde kullanılan şu iki usuldür: *Billroth I. ameliyatı*, mide ve duodenum ülserlerinde midenin antrum kısmı çıkarıldıktan sonra geri kalan midenin bir kısmının dikilmesi ve bir kısmının da onikiparmak barsağının kalan kısmiyle birleştirilmesi şeklinde yapılan ameliyattır, *Billroth II. ameliyatı* ise, onikiparmak barsağı ve mide ülserlerinde midenin antrum kısmı çıkarıldıktan sonra midenin kesilen kısmı tamamiyle dikilir, onikiparmak barsağının açık ucu kapatılır ve ince barsak midenin ön cidarına birleştirilir.

Billroth hastalığı: Yalancı Meningocel'e ve habîs Lynphoma'ya verilen ad.

Billroth mahlûtu: Anestetik bir mahlûttur. Üç kısım kloroform, bir kısım eter, bir kısım alkolden mürekkeptir. Umumî anestezi yapmak için damla damla hastaya koklatılmak üzere kullanılır.

BİLLÛR: bk. KRİSTAL.

BİLLÛR KÖŞK, bir Türk masalının adı. Bu masal, 14 masalı daha içine alan bir külliyata da adını vermiştir. Avrupada Türk masallarını tanıtan ilk masal kitaplarından biridir. Külliyattaki masalların adları şunlardır: Billûr Köşk, Helvacı güzeli, Kahveci güzeli, Ağlıyan nar ile Gülen ayva, Muradına eren dilber, Muradına ermiyen dilber, Tasa kuşu, Zümrütanka kuşu, İğci baba, Hırsız ile yankesici, Cefa ile Safa, Ali Cengiz oyunu, Saka güzeli, Kara yılan.

Bu külliyatın diğer masalları gibi, bu masal da sözlü gelenekten kitaba geçmiştir. B. K. masalı sözlü gelenekte başka adlarla da anılır.

Ana çizgileriyle masalın konusu şudur:

Bir padişah, kızını insanlardan uzak, dışarısını görmiyen bir yerde büyütür. Kız tesadüfle dış dünyayı öğrenir. Babasından, deniz ortasında billûrdan bir köşk ister, bu köşkün içinde yaşar. Güzelliğini duyarak, başka bir memleketin padişahının oğluna âşık olur. Bu aşkla hastalanır. Şehzadeyi, kızı kendisine vermek için, çağırırlar. Şehzade, kıza kendini gösterir, fakat onu almıyacağını anlatan sözler söyliyerek gemisiyle uzaklaşır gider. Bunun üzerine kız da bir gemi düzer, yanına tayfa olarak kırk güzel cariye alır. Kendisi de kaptan kılığına girer. Sevdiği delikanlının memleketine gider, onun sarayı karşısında bir saray yaptırır. Kim olduğunu tanıtmadan, garip ve pervasız hareketleriyle şehzadeyi kendine âşık eder. Şehzade her ne pahasına olursa olsun kızla evlenmek ister, onun bütün şartlarını kabule hazırdır. Kızın şartı şudur: şehzade iki saray arasında altından bir köprü yaptıracak, köprünün orta yerine konmuş bir tabut içinde ölü gibi yatacaktır. Şehzade razı olur. Kız gemisiyle yola çıkmaya hazırlanır, sonra şehzadenin yattığı tabutun baş ucuna gelir. Ona kendisinin kim olduğunu anlatan sözler söyledikten sonra, gemisine biner, yola çıkar. Şehzade başka bir gemi ile kızın memleketine gidip onu babasından alır.

B. K. masalının başlıca motiflerinden biri, yani, hiç insan yüzü gösterilmeden büyütülen bir kızın, görmediği bir delikanlıya âşık olması, onunla buluşması, oğlanın kızı terk etmesi, kızın sevgilisini, kendini tanıtmaksızın yeniden teshir etmesi, gibi olayların «İncili çadır» diye anılan başka bir masalda da bulunması, bu iki masalın birbiriyle karıştırılmasına sebebolmuştur. «İncili çadır» masalı aslında biraz farklıdır: Bir padişahın oğlu incili çadırda konaklarken bir genç kız (bazı anlatışlarda, akşamları bir ağacın içinden çıkan ve sabah olmadan yine ağaca girip kaybolan bir kız) her gün gelip şehzade görmeden çadırını düzeltir, bazı eşyanın yerini değiştirir, yiyecekleri yer. Şehzade bir gece kızı yakalar, bir daha da bırakmaz. İki genç bir zaman beraber yaşarlar. Sonra şehzade, kızı bırakarak başka bir yere gider. Kız, şehzadeden önce gideceği yere varır. Kılığını değiştirerek (çoban veya derviş kılığına girerek) incili çadırdaki maceralarını anlatan sözleri ile şehzadeye kendini sevdirir. Delikanlı başka bir kızla evleneceği sırada kendini tanıtır. Şehzade nişanlısını bırakıp eski sevgilisiyle evlenir.

Bu iki masalın ortak motifi, yani terk edilen kızın kendini tanıtmadan erkeğinin gönlünü yeniden elde etmesi, bir Eskiçağ masalında (Amor ile Psykhe efsanesinde) ve Hindli Kalidasa (b. bk.) nın *Sakuntala* adlı dramında da görülen eski bir temadır. Gerek bu temaya, gerek her iki masalın başlıca öbür motiflerine, Grimm kardeşlerin külliyatındaki üç masalda, başka birçok milletlerin masallarında, bu arada, Binbir Gece külliyatının «Kamer 'al-Zamân» hikâyesinde raslanılır. B. K. ve «İncili çadır» masalları, içlerinde Türk masalı olarak birçok orijinal unsurlar taşımakla beraber, dünya masal hazinelerinin çok eski ortak motiflerinin Türk halk edebiyatına geçmesiyle meydana gelmiş olmaları da mümkündür.

BİLLÛR SİSTEMLERİ: bk. KRİSTALLOGRAFİ.

BİLLÛR SUYU (Fr. Eau de cristallisation), billûr halinde bulunan tuzlara billûrlaşmada bağlanan su. Tuzlar billûrlaşma sırasında umumiyetle su (B. S.) bağlıyarak katı halde kompleks bileşikler meydana getirirler ki, bunlara hidrat tuzlar da denir. Meselâ 1 molekül sodyum sülfat billûrlaşırken 10 molekül su bağlıyabilir. Tuza bu şekilde bağlanan su pek sağlam bir bileşik yapmaz. Hidrat tuzlar hafifçe ısıtılınca veya sadece kuru havada bırakılınca sularını kaybederek susuz (anhidr) tuzlar haline geçerler. Bu sebeple bir hidrat tuzun formülü yazılırken tuz molekülüne girmiyen B. S. ayrı gösterilir. Meselâ:

$Cu\,SO_4 \cdot H_2O$ bakır sülfat (monohidrat). $Na_2SO_4 \cdot 10\,H_2O$ sodyum sülfat (dekahidrat) Glauber tuzu.

$CaCl_2 \cdot 2\,H_2O$ kalsiyum klorür (dihidrat), $Na_2Co_3 \cdot 10\,H_2O$ sodyum karbonat (dekahidrat) soda.

$CuSO_4 \cdot 5\,H_2O$ bakır sülfat (pentahidrat), $KalSO_4 \cdot 12\,H_2O$ şap. Bakır vitriol.

$FeSO_4 \cdot 7\,H_2O$ demir sülfat (heptahidrat) demir vitriol.

Aynı tuz birçok hidratlar teşkil edebilir. Meselâ: bakır sülfat; monohidrat $CuSO_4 \cdot H_2O$, trihidrat $CuSO_4 \cdot 3\,H_2O$, pentahidrat $CuSO_4 \cdot 5\,H_2O$ olmak üzere üç ayrı hidrat meydana getirir.

Hidrat teşekkülü daima ısı vererek (hidratasyon ısısı) olur. Bu sebeple B. S. bulunan bir madde susuz tuzdan enerji itibariyle daha fakirdir.

B. S. taşıyan her billûr, sabit sıcaklıkta belli bir su buharı basıncı gösterir. Bu basınç sıcaklıkla artarak, her billûr için belli bir sıcaklıkla dış basınca erişir. İşte bu sıcaklıkta B. S. çıkarak billûr susuz tuz haline gelir. Meselâ: 10 molekül sulu Glauber tuzu ($Na_2SO_4 \cdot 10\,H_2O$) için bu dönüşme noktası 32,5° C dır. Glauber tuzu bu sıcaklığa kadar ısıtılırsa önce B. S. bileşikten ayrılır ve susuz tuzu çözer (kendi B. S. nda çözünme). Daha sonra su tamamiyle buharlaşarak susuz sodyum sülfat beyaz bir

toz halinde geri kalır. B. S. fazla olan birçok hidratlar buna benzer hal alırlar. Aksine olarak suda kolay çözünen ve sudaki derişik çözeltileri çok küçük bir buhar tansiyonu gösteren tuzlar, nemli havada sulanırlar.

Werner teorisine göre, B. S. kısmen kompleksin içinde doğrudan doğruya metal katyonuna veya asid köküne ve kısmen de kompleksin dışında bağlıdır. Buna göre bir hekzahidrata $[Mg(OH_2)_6]Cl_2$ formülünü, bir heptahidrata $[Zn(OH_2)_6SO_4 \cdot H_2O]$ formülü karşılar.

B. S. nun sağlamlığı hale göre değişir. Bazı billûrlarda bu su o kadar sağlam bağlıdır ki, ısıtılmakla uzaklaştırılamaz. Meselâ $[\overset{+++}{Al}(OH_2)_6]\overset{-}{Cl_3}$ iyon şebekesi ısıtıldığı zaman su değil, klorlu hidrojen (HCl) çıkar ve geriye $[Al(OH_2)_3](OH)_3$ kalır. Bu da daha yüksek sıcaklıkta su kaybederek Al_2O_3 haline döner.

BİLLÛR TOP, Topkapı sarayının saz âlemleri yapılan dairesinde, hünkâr yerinin tavanına asılı top. Sazlar çalınıp şarkılar okunurken cariyelerin bu topu yakalamak için atlamaları eğlenceya çeşni verirdi.

BİLLÛRCİSİM: bk. GÖZ MERCEĞİ.

BİLLURİS KAPLICASI, Siirt şehrinin 17 km güneyinde, Botan ırmağı kenarında ve Billuris köyü karşısında kaplıca. Yolu sarptır. Kaplıca, mağara içine oyulmuş büyük havuzu (asıl kaynak bu havuzun dibinden çıkar, sıcaklığı 34° dir), arka tarafında anfiteatr şeklindeki soyunma yerleri dikkati çeker. Mağaranın tavanı yüksek bir kubbe şeklinde oyulmuş, önü kesme taşlarla örülmüş, böylece bol ışık sağlanmıştır. Karşısında bir de Billuris Ekşisuyu vardır.

BİLLÛRLAŞMA (veya Kristalleşme; Fr. Cristallisation), birçok maddelerin sıvı, doymuş çözelti veya buhar halinden katı hale geçerken birtakım düzgün geometri şekilleri alması. B. yolu ile birçok maddelerin arıtılması (tasfiyesi) veya birbirinden ayrılması sağlandığı için bu olay kimya bakımından büyük önem taşır. Doymuş bir çözelti ile B. yapılırken en güç çözünen madde, daima ilk önce sâf halde billûrlaşır. Bir madde sıcakta daha fazla çözünür; bu sebeple sıcakta doymuş bir çözelti soğutulacak olursa aşağı sıcaklıklarda aşırı doymuş hale geçeceği için fazla madde billûrlaşır, yani kristal halinde ayrılır. Soğuma ne kadar yavaş olursa ayrılan kristaller o kadar iri ve güzel olurlar. Hızlı bir soğuma halinde daha çok ince kristallerden bir kristal unu meydana gelir. B. bakımından, maddenin çözünürlüğünün konsantrasyona ve sıcaklık derecesine nasıl bağlı olduğunu bilmek, çok önemlidir. Bazen çözelti aşırı doymuş bulunduğu halde B. da gecikmeler olur. O zaman içerisine aynı maddeden küçük bir kristal parçası atmakla B. sağlanır. Karışım halinde bulunan maddeleri, ardısıra tekrarlanan kısmî B. ile karışımı meydana getiren kristallere ayırmak mümkündür; nadir toprak elementleri bu metodla birbirlerinden ayrılırlar.

BILLWILLER [*bilwilır*], **John** (doğ. 1886), İsviçreli kimyacı. Amerikada Alto (Georgia) şehrinde doğmuştur. Hocası F. Haber'ın yüksek basınç tekniğini kömür eritilmesine tatbik etmiş ve F. Bergius ile birlikte çalışarak bu alanda ilk ihtira beratlarını hazırlamıştır. Bu ihtira beratları sonradan Leuna Boya Endüstrisi Şirketi (I. G. Farbenindustrie)nin malı olmuştur.

BILLY [*biyi*], **André** (doğ. 1882), Fransız tenkidcisi, romancısı ve biyografi yazarı. Saint-Quentin (Aisne) de doğmuştur. Jesuit okullarına devam ettiği için, dine olan bağlılığını yazılarında belirtmiştir. «Paris-Midi», «Homme Libre», «Oeuvre» ve «Figaro Littéraire» dergilerinde yazdığı tenkid yazılariyle çok çabuk tanınmıştır. Tenkid ve edebiyat tarihi sahasında *Scènes de la vie littéraire à Paris* (Paris edebî hayatından sahneler) [1918], *La guerre des journaux* (Gazetelerin harbi) [1919], *La littérature française contemporaine* Çağdaş Fransız edebiyatı tarihi) [1927] adlı eserleri ile Guillaume Apollinaire (1923, 1947) ve Max Jacob (1946) gibi öncü şairlere hasredilmiş etüdleri de dikkati çekmiştir. Romanlarından *Benoni* [1907], *L'Approbaniste* (Muvafakata tabi rahip [1937], *Introïbo* [1939] ve *Le Narthex* (Kilise dış dehlizi) [1950] dinî, *L'ange qui pleure* (Ağlıyan melek) [1925], *La femme maquillée* (Makyajlı kadın) [1932], *Quel homme es-tu?* (Sen nasıl adamsın?) [1935], *Nathalie* [1938], *Pauline* [1941], *Malvina* [1949] da psikolojik konuları ele almıştır. Biyografik etüdlerinden *La vie de Diderot* (D. nun hayatı) [1931; Türk terc. 1949] ile *La vie de Balzac* (B.ın hayatı) [2 cilt 1944; Türk terc. 1949-50] ayrıca anılmağa değer. B., 1944 ten beri Goncourt Akademisi üyelerindendir.

BILLY [*biyi*] **KÖPEĞİ**, eski bir ırktan gelmiş koşucu bir köpek cinsi. Adını Fransadaki Billy kasabasından (Loir-et-Cher) almıştır. Bu köpeklerin yetiştirilmesine yeniden önem verilmektedir. B. K., tavşan, yabandomuzu, kurt ve geyik avlarında sürekçi olarak kullanılır. B. K. kurt, domuz ve geyik gibi büyük avlara da saldırır. Bu köpeklerin rengi çok defa tamamiyle beyazdır; bazan açık sarı alacalı olanları da vardır.

BİLMA, Büyük Sahra çölünde, Asben (b. bk.) ile Tibesti arasındaki çukur bölgede Kavar vahalar (bk.) topluluğundan biri. Nüfusu aşağı yukarı 20 000. Halkı Tibbu'lardır. B., Trablusu Çad bölgesine bağlıyan işlek kervan yolu üzerindedir. Çevresinden kayatuzu çıkarılır ve ihraç olunur.

Etnografya: B. vahasında yaşıyan halka Tibbu-Dirku adı verilmektedir; bunların Bornu'lu zencilerle Tibbu'ların karışmasından meydana gelme melez bir halk olduğu sanılmaktadır. Orta boylu ve dayanıklı insanlar olmakla beraber, Tibesti'deki Tibbu'lar kadar kuvvetli ve cesur değildirler. Aralarından ilerigelenler tarafından seçilen bir başkanları vardır. Bunlar 12 köye bölünmüş olarak yaşarlar. Tibbu'lar evlerini kayalara dayarlar, Bornulular ise birbirinden sokaklarla ayrılmış ve duvarlarla çevrilmiş toprak evlerde otururlar. En önemli köylerinden biri, bir Sunusî zaviyesinin bulunduğu Şimendru'dur. Garu ise B. bölgesinin en önemli yeri ve merkezidir. Burada Bornulular fazladır. B. daki hurmalıklar ve tarım, önemli değildir. Tuzlaları önemlidir. Bu tuzları göçebeler Büyük Sahradaki vahalara ve Sudan'a taşırlar. Bu göçebeler bir aralık B. üzerine de baskı yapmışlar ve vahalarda oturan halkı kendilerine bağlamak için B. lılara tarımı yasak etmişlerdir. Göçebelerin taşıdığı yükün 3 000 - 40 000 deve yükü olduğunu söyliyen gezginler vardır. Şimdi kervan ticareti azalmış ve B. halkı tarıma önem vermeğe başlamıştır.

BİLMECE, nesneleri, tabiat unsur ve olaylarını, insan uzuvlarını, aletleri, nakil vasıtalarını, hayvanları, nebatları, uzak münasebetler ve tedailerle tarif eden hazır söz kalıpları. Bazı yerlerde masal, metel, mesel kelimeleri de B. anlamında kullanılır.

B. içinde bir soru bulunur. B. yi söyliyen karşısındakinden cevabını, yani B. nin ne olduğunu söylemesini bekler. B. söylemek, daha çok çocuklar arasında bir eğlence vesilesi olur.

Bilmecelerin çeşitleri: Lûgaz, muamma (b. bk.), belli şairlerin kaleminden çıkmış edebî B. ler, halk şairlerinin birbirlerini imtihan etmeleri, halk hikâyelerinde hikâye kahramanı olan âşıkların kudretli şahıslar tarafından cevabı imkânsız görünen sualler veya yapılması güç işlerle denenmesi, halk şairlerinin çözmeleri için âşık kahvelerine asılan muammalar, eski çağlarda hükümdarların veya başka yüksek kişilerin birbirlerine meydan okumak maksadiyle soruştukları güç sorular, masal varlıklarının insanları - imtihan maksadiyle - bazan da ölüm tehdidiyle birtakım sualleri çözmeğe davet etmeleri v. b. gibi, insan zekâsının güç meseleleri çözme cehdini gösteren, gerek kitaplarda, gerekse halkın sözlü geleneğinde yaşıyarak zamanımıza kadar gelmiş söz oyunları veya soruları, B. çeşidinden şeylerdir. Ancak, Türkçemizdeki B. kelimesiyle, daha çok, halk bilmeceleri anlaşılır.

Türk halk B. lerini şekil ve üslûp özelliklerine göre sınıflandırmak mümkündür. Bir kısım B. ler nazım özelliği gösterir: «Soluğu var canı yok, kaburgası var kanı yok» (Körük), veya «Ben giderim o gider, önümde tin tin eder» (Gölge) gibi; bunlardan birincisi bir hece vezni kalıbına az çok, ikincisi tamamiyle uygun düşmüştür. Bazı bilmeceler sadece kafiye, yarım kafiye ve ses tekrarı (alliteration) unsurlariyle nazım sınıfına giren söz klişeleridir; bir kısım B. ler ise düpedüz nesir bir cümledir. «Yer altında yağlı kayış» (Yılan) veya «Daracık damda at tepişir» (Yayık) gibi. Bir tek parçada birkaç anlamı bir araya getiren B. ler de vardır: «Zıp çıktı (Minare) +Seni bu deliğe kim tıktı» (Müezzin) gibi. Bazı B. ler ses, gürültü, hareket v. b. taklitlerinin uyandırdığı tedailere dayanır: «Vınnn . . . fıt, bunu bilmiyen it» (Sapan taşı) gibi. Bazıları, cevabını kendi içlerinde taşımaktadır, daha doğrusu, aslında bilmece olmayıp basit bir şeyin ifadesidir, fakat dikkat edilmezse B. gibi görülür: «Kale kapısından sığmaz, fındık kabuğuna sığar» gibi; bu çeşit bilmeceler, söylenirken, vurgu ve duraklar iki değişik şekilde belirtildiğine göre birbirine aykırı iki mâna çıktığı için, ilk defa işiteni şaşırtabilirler. Birtakım B. ler, «ol nedir ki?» sorusiyle başlar; bunlar halk şairlerinin birbirlerini imtihan ederken soruştukları suallere benzerler, bu şekilleriyle de halk şairleri geleneğinden sözlü geleneğe geçmiş olmaları mümkündür. Birtakım B. ler de «Bir acayip nesne gördüm . . . » söziyle başlar. B. ler, insan zekâsını şaşırtma maksadını güderler, bu oyundaki inceliğin, alelâde şeylerin garip benzetmelerle ifade edilmesinde bulunduğunu anlatırlar. Birtakım bilmecelerin ise başlangıç formülü «bilmece bildirmece..» sözüdür: «Bilmece bildirmece el üstünde kaydırmaca» (Sabun) gibi. Bilmece yerine masal, veya mesel, metel kelimelerinin kullanıldığı yerlerde de bazı bilmeceler «Masal masal..» veya «metel metel...» sözleriyle başlar: «Masal masal matlı masal, oturmuş bakla satar, baklanın okkası kaça dedim, çömelmiş yüzüme bakar» (Kurbağa) gibi. Bazı bilmecelerin çözülmesi eski harfleri okuma yazma bilmeye bağlıdır; meselâ: «Sende var, bende var, âlemde yok, âdemde yok» (Nokta) bilmecesi ancak Arap harflerinin «nun» ve «be» harfleri üzerinde bulunan ve «âlem» ile «âdem» kelimelerinin hiçbir harfinde bulunmıyan «nokta» (·) işareti hakkında bilgisi olanlarca çözülebilir. Bu türlü bilmeceler okumuş kimselerin çevresinde uydurulmuş, söylenmiş olsa gerektir. Birçok B. lerin daha yeni zamanlarda uydurulduğu kestirilebilir; bugün köylerde bile rasladığımız, petrol lâmbası, tiren, vapur... gibi yeni icatlar üzerindeki B. ler gibi. Bunların, eski birtakım B. kalıplarının yeni anlamlara göre değiştirilmesiyle meydana geldiği düşünülebilir.

Türk halk B. leri de, bütün diğer halk edebiyatı çeşitleri gibi, Türk halkının edebî yaratmalarının tarihi kadar eski olmalıdır. XI. yüzyılda yazılmış *Divân-i Lûgat-it Türk*te bu halk edebiyatı çeşidine işaret edilmektedir. Bu kitapta B. karşılığı «tabuzgu nen», «tabuzguk», «tabzuk» kelimelerine raslanıyor ki, bunlar «tap-» = «bul-» kökünden gelme kelimelerdir; Türk aslından başka dillerde de B. karşılığı «tapışma» kelimesi vardır. Türk lehçelerinden biriyle yazılmış ve içinde bol sayıda B. olan en eski Kuman lehçesi mahsulü «Codex Cumanicus» (XIV. yüzyıl) tur. Bugün memleketimizde halk ağzında söylenen B. lerin Anadoluda çok eskiden beri yaşadığını gösterir deliller vardır; meselâ: «Yer altında yağlı kayış» (Yılan) bilmecesi XIV. yüzyılda vardı.

Halk B. lerinin kaynakları hakkında kesin bilgilerimiz yoksa da, B. nin eğlence olarak söylendiği çevrelerde, çok B. bilen, işlek zekâlı ve B. lerin üslûp, şekil, teknik özelliklerini bütün incelikleriyle kavramış kimselerin, eski örneklere bakarak, yeni anlamlar için yeni B. ler uydurdukları düşünülebilir. Bu yeni B. ler ifade kudretleri ve sanatlı şekilleri ölçüsünde tutunup yayılırlar. Türkü, ağıt.. gibi halk edebiyatı mahsulleri için daha kesin olarak verilen bu hüküm, B. için de doğru olsa gerektir.

Bugün B., bir eğlence, bir oyundan başka bir şey değildir; bunun da kendine göre birtakım usulleri vardır. B., daha çok çocuklar arasında rağbettedir; çocukların kendi aralarında, yahut da büyüklerin çocukları eğlendirmek için, B. söyledikleri görülür. B. söyliyen, karşısındakinin cevabını bulamıyacağını tahmin ettiği B. leri seçmeğe çalışır; cevabı bilen sorma sırasını kazanır. B. yi çözecek olan, sorana «canlı mı, cansız mı? yenir mi, yenmez mi?» gibi bazı sualler sorar. Soran, karşısındakinin gayretleri boşa çıkacağını, B. nin çözülemiyeceğini tahmin edince pazarlığa girişir; B. nin cevabı karşılığı olarak ondan bir şehir ister, kendisine istediği şehir bağışlanınca B. nin cevabını söyler.

B. lere gösterilen rağbet, sadece çözmenin verdiği neşeden, yani bir zekâ oyunu olmasından ilerigelmiyor. B. ler, içlerindeki şiir unsuriyle, estetik bir zevki tatmine de yaramaktadır. Bilinen B. lerin de toplantılarda sık sık sorulması gösterir ki, güzel B. ler, sadece zekâyı deneme maksadiyle değil, ifade güzellikleriyle, hayal ve duygu zenginlikleriyle de şiir ve sanat kaynağı olduğu için söylenmektedirler.

Oyun olsun, şiir olsun, bugün sadece eğlenme vesilesi olan B. leri eski çağlarda, iptidaî toplulukların fikir münasebetlerinde karşılıyan söz hünerleri veya kalıpları, zekâ savaşında boy ölçüşenlerin silâhları olmak bakımından çok daha ciddî bir yer almaktadır. Bunun böyle olduğuna, bugün B. soruşanların şakacıktan birbirlerine şehir bağışlama geleneği gibi, bazı B. lerin sonundaki «ya bunu bileceksin, ya bu gece öleceksin» şeklinde tehdit sözleri de bir delil olarak gösterilebilir. Süleyman Peygamberle Belkisin menkıbelerinde Belkisin Süleymana bilmece sorması; Oidipus'a Sphinks'in sorduğu muamma; bazı iptidaî kavimlerde rüyaların B. şeklinde sorulması ve tâbircilerin bunlara cevap vermeleri (böyle B. şekline yakın bir

rüya tâbirine, *Dede Korkut* kitabında raslanır.), bazı halk hikâyelerinde kahramandan birtakım çapraşık meseleleri çözmesinin beklenmesi ve onun ancak bu şartı yerine getirince muradına erebilmesi, suallere cevap vermezse türlü belâlara uğraması, gene bazı masallarda, devlerin masal kahramanına B. ler sorması, v. b. gibi hallerde B. lerin ciddî mahiyeti, bu folklor çeşidinin bugünkü eğlence hüviyetini sonradan kazandığını göstermektedir. Destan, menkıbe motif ve temaları nasıl sonradan masal haline geldiyse, öldürücü silâhlarla savaş kadar ciddî ve neticeleri aynı derecede tehlikeli olan B. soruşma geleneği de, —zamanla ilmî düşünce geliştikçe— oyun ve eğlence şekline geçmiş olmalıdır.

BİLOBİT (Bilobite), Üst Silur grelerinde ve Devonda fazla gürülen, fakat henüz ne olduğu iyice belli olmıyan bir fosil. Uzunluğuna birtakım kat kat kurdelâlar halinde görülen bu fosil, alklerin izleri diye kabul edildiği gibi, kabuklular (Crustacea) ve halkalı solucanlar (Annelidia) ayak izleri olarak da kabul edilmektedir.

BİLOKASYON (Bilocation) [Din], bir şahsın aynı zamanda iki ayrı yerde mucizevî bulunuşu.

BİLOKSİ (Biloxi), Amerika Kızılderili dillerinin Kuzey Amerika bölümüne giren Siou (Syu) ailesinden bir dil. Bu aileyi meydana getiren 7 gruptan (öbür gruplar: Dakota-Assinoboin, Dhegiha, Chiwere, Mandan, Hidatsa, ve Doğu grupu) birini teşkil etmektedir. Bu grup içerisinde, kendinden başka, şimdi sönmüş bulunan Ofo dili de vardır. B., Amerika Birleşik Devletlerinin Mississippi bölümünün güneydoğu kısmında, Meksika körfezi sahilindeki Biloxi kasabasının civarında küçük bir topluluk tarafından konuşulmaktadır. (Bk. SIOU, ve KUZEY AMERİKA DİLLERİ.)

BİLOKULİNA (Biloculina), bir hücreli hayvanlardan foraminifer (Foraminifera)lerin miliolide (Miliolidae) familyasından bir cins. Bugün Kuzey Denizinde yaşıyan iki türü ile fosil iki türü bilinmektedir.

BİLOMENTUM, hardalsı meyvada, meyva olgunlaşınca, her birinin içerisinde birer tohum bulunan, yatay durumda parçalara ayrılarak dağılan meyvalar; meselâ turp (Raphanus) cinsinin meyvaları gibi.

BILOXI (*beləksi*; Kızılderililer dilinde = ilk ahali), Amerika Birleşik Devletlerinin Mississippi devleti topraklarında bir şehir ve plâj. Nüfusu 17 500 (1940). Meksika körfezi kıyısında, ana demiryolu boyunda bulunan B. de istiridye avcılığı ile konserve endüstrisi, kayık yapma zanaatı gelişmiştir. B., Mississippi vâdisi boyunda beyazların en eski (1699) yerleşme yerlerinden biridir.

BİLRÖST: bk. BİLFRÖST.

BİLSEL, Cemil (1879-1949), Türk devletler hukuku bilgini ve profesörü. Şamda doğmuş, Ankarada ölmüştür. Babası eski valilerden Ahmet Kadri Beydir. 1899 da Hariciye Nezareti tercüme kalemine memur olarak girmiş, bir taraftan da hukuk tahsilini tamamlıyarak (1903) İkinci Meşrutiyet devrine kadar dışişleri teşkilâtında çalışmış, 1909 da Evkaf Nezaretine geçerek memurîn müdürlüğünde, nezaret mektupçuluğunda ve emlâk müdürlüğünde bulunmuştur. 1914 te Şam Evkaf müdürlüğüne, birkaç ay sonra da Kudüs Evkaf müdürlüğüne ve aynı zamanda burada açılması kararlaşan Salâhaddini Eyyubî Külliyesi adlı dinî üniversitenin kurulmasına memur edilmiştir. Üç yıl bu işte çalışan B., 1917 de Kudüs mutasarrıflığına tâyin edilmiş ve 1918 de Brest Litovsk Antlaşması (b. bk.) nın imzasından sonra, kendisinin de üye olarak bulunduğu bir heyet tarafından yapılan plebisit sonunda Anavatana katılan Batum sancağına mutasarrıf olmuş ve Mondros Mütarekesinin imzasına kadar bu vazifede kalmıştır. B., İntanbulda memur iken 1908 yılı sonlarında, bir taraftan da ilâve olarak, İstanbul Darülfünunu hukuk şubesi umumî devletler hukuku muallimliğine tâyin edilmiş ve 1914 e kadar bu vazifeyi de yapmıştır. Yalnız öğretim mesleğinde çalışmak arzusiyle tekrar Darülfünundaki dersine müderris olarak 1921 de yeniden tâyin edilmiş, bir taraftan da Erkânı Harbiye mektebinde aynı dersin hocalığını yapmıştır. 1925 te Cumhuriyet hükümeti, yapmağa karar verdiği adlî ıslahata hazırlık olmak üzere, inkılâp zihniyeti dolu yeni bir hukukçu nesli yetiştirmek maksadiyle devlet merkezinde bir Hukuk Fakültesi açmağa karar verince, B., bu müessesenin de kurulmasına memur edilmiş ve dokuz yıl (o tarihte Adalet Vekâletine bağlı bulunan) bu fakültenin öğretim heyeti reis vekili olarak dekanlığını ve devletler umumî hukuku profesörlüğünü yapmıştır. Bu arada Lahey Milletlerarası Daimî Adalet Divanında Bozkurt-Lotus dâvası görülürken müşavir olarak Türk heyetinde bulunmuştur. 1934 te, bir yıl önce yeniden teşkilâtlandırılmış bulunan İstanbul Üniversitesine rektör tâyin edilmiş ve Ord. Prof. olarak eski kürsüsüne dönmüştür. Harb Akademisinde ve o zaman İstanbulda bulunan Mülkiye Mektebi (şimdi Siyasal Bilgiler Fakültesi)nde de bu dersi okutmuştur. Kuruluş halindeki üniversitenin her türlü meselelerini büyük bir gayretle halletmeğe ve ona, modern bir üniversitenin maddî mânevî bütün hüviyetini kazandırmağa çalışan ve bu arada Türk Devletler Hukuku Enstitüsünü de kuran (14 Mayıs 1943) B., üniversitenin tarihinde iyi bir hâtıra bırakmıştır. 1938 sonlarında öğretim hayatının otuzuncu yılını kutlamak üzere Hukuk Fakültesindeki profesör arkadaşları *Cemil Bilsele Armağan* adiyle bir hâtıra kitabı yayımlamışlardır (İstanbul 19 9). 1943 te kanunî yaş haddini doldurduğu için emekliye ayrılmıştır. O yıl yaz sonunda yapılan ara seçimlerinde Samsun milletvekili olan B., ölümü tarihi olan 2 Eylûl 1949 a kadar Büyük Millet Meclisinin yedinci ve sekizinci dönemlerinde bir taraftan bu teşriî vazifesini yapmış, bir taraftan da ilmî faaliyetine devam ederek, kendi ihtısas dalında eserler yayımladığı gibi Ansiklopedimizin de hukuk ilimleri uzmanı olarak birçok maddelerini yazmış veya hazırlatmıştır.

Cemil BILSEL

B., 1945 te San Francisco Konferansına giden Türk heyetinde müşavir olarak bulunmuş, Birleşmiş Milletler Anayasasının hazırlanmasına fiilen katıldığı gibi Washingtonda Milletlerarası Adalet Divanının statüsünü hazırlıyan hukukçular komitesinde de Türkiyeyi temsil etmiştir. B., muhtelif tarihlerde ayrıca milletlerarası on beş kon-

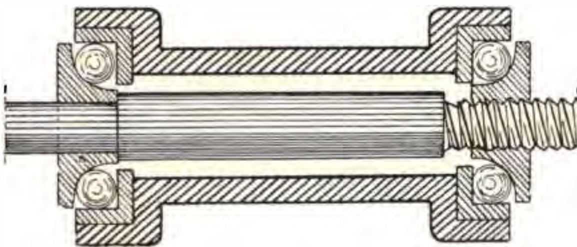
greye, Türkiye adına, katılmıştır. İstanbulda kurulmuş olan Cemiyeti Akvama Muzaheret Cemiyetinin uzun yıllar en faal üyelerinden biri bulunduğu gibi, 1946 da Ankarada kurulan Birleşmiş Milletler Türk Derneğinin de ilk başkanı olmuş, Amerika Devletler Hukuku Cemiyetine, Lahey daimî hakem divanına, Türk - Alman daimî uzlaşma komisyonuna üye seçilmiştir. Amerikan Devletler Hukuku Cemiyeti ile Diplomatik Akademinin de üyesi bulunuyordu. 1947 de de Toulouse üniversitesi, diğer iki Türk hukuk profesöriyle birlikte şerefine tertibettiği özel bir törene davet ederek kendisine Doctor Honoris Causa pâyesini vermiştir.

Eserleri şunlardır: *Hukuku Umumiyei Düvel*, 2-3 ve 5 inci kitaplar Bonfils-Fauchille'den tercüme (1909-1912), *Kapitülasyonlar* (1912), *Sulhte ve Harbde Hukuku Düvel* (1923), *Cemiyeti Akvam* (1923), *Hukuku Düvel dersleri*, 4 cilt (1926-1927), *Cemiyeti Akvama Müzaheret Cemiyetleri beynelmilel ittihadı sekizinci Lyon kongresine ait rapor* (1924), *Avrupa ve Amerika Hukuku Düveli* (1930), *Lozan*, 2 cilt (1933), *Dünya barış buhranında Boğazlar* (1939), *Devletler hukukunda evrensel, özel telâkkiler ve ulusal mektepler* (1939), *Devletler Hukuku: giriş* (1940), *Devletler* (1941), *Devletler arasında münasebat* (1934), *Devletler arasında Andlaşmalar* (1936), *İstanbul Üniversitesi Tarihi* (1943), *Birleşmiş Milletler: San Francisco Çalışmaları* (1946), *Türk Boğazları* (1948), *Milletlerarası Hava Hukuku* (1948). Türk ve yabancı hukuk dergilerinde yayımlanmış çeşitli makale ve konferansları da vardır. «La vie Juridique des Peuples» serisinin *La Turquie* nüshasında «La vie internationale de la Turquie» ve Tanzimat'ın yüzüncü yıldönümü hâtırası olarak çıkarılan kitaptaki «Tanzimatın haricî siyaseti» bahislerini de B. yazmıştır.

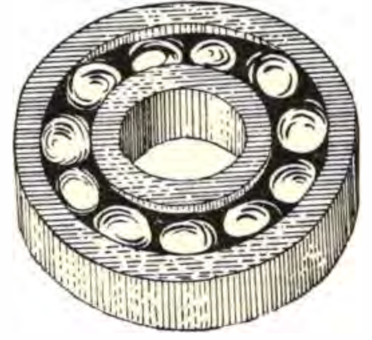
BILSTON [*bilstın*], Orta İngilterede, Stafford kontluğunda bir şehir. Nüfusu 31 255. Çevresinde büyük taş ocakları işletilir. Demir ve kömür endüstrisi vardır.

BİLYA (Lat. Bilia; Gallia dilinden alınma), tahta, cam, porselen, kil, fildişi veya çelikten yapılmış, çeşitli boyda ve küre biçiminde cisim. Küçük boyda ve renkli cam, porselen ve kilden yapılma B. larla çocuklar oynar. Fildişinden ve büyük boyda yapılmış olanlar bilârdo (b. bk.) oyununda kullanılmaktadır. Tahta veya demirden B. lar bazı bina süslerinde kullanıldığı gibi, çelikten yapılmış olanlar, sürtünmelere karşı teknikte önemli bir yer almıştır (bk. BİLYALI YATAKLAR). Ayrıca çelik B. lar, mürekkebe sıvaşıp yazı yazmayı kolaylaştırdığı için bazı kalem uçlarında çok kullanılmaktadır.

BİLYALI YATAKLAR, makine yataklarındaki sürtünmeyi azaltmak için mil ile yatak arasına konan bilyalı tertipler. Kayma sürtünmesi yuvarlanma sürtünmesinden büyük olduğu için, makinelerde hareketi kolaylaştıran B. Y. çok kullanılır. Şekilde B. Y. dan örnekler görülmektedir. Bilyalarla yatakları çok sert çelikten yapılmıştır. Mil (veya tekerlek) ile birlikte bilyalar da döner ve milin yatağındaki sürtünme azalır ve tekerlek daha kolay döner. B. Y. daki sürtünme katsayısı 0,0015 yakınındadır. B. Y. da iki bilezik bulunur (Şekil 1 ve 2). İç bilezik taşıt vasıtasının dingiline (veya dönen mekanizmanın miline) geçirilip tesbit edilir. Dış bilezik tekerleğin başlığına geçirilir. Bu iki bilezik arasına, kafes adı verilen yuvalar içine, bir veya birkaç sıra halinde çelik bilyalar veya yatay eksenli çelik silindirler (silindirli yataklar) yerleştirilmiştir. B. Y. daki sürtünmeyi daha çok azaltmak ve ısınmayı önlemek için yataklar daima yağlanır. Zamanımızda B. Y. ın sanayideki önemi çok artmıştır.

Bilyalı yatak örneği

Bilyalı yatak örneği

BİMAĞMATİK, birbiri ardınca iki billûrlaşma safhası (porfirlerde olduğu gibi) gösteren ve billûrları dıştan gözle görülebilen kayaların yapısına verilen bir ad.

BİMÂRE, eskiden savaşlarda ve akınlarda ele geçirilen kadın esirlere verilen adlardan biri. Kadın esirlere mariye, duhter, acuze, mayube, yekdest, yekçeşim gibi adlar verilir, sınıflarına göre vergiye bağlanırlardı.

BİMARHANE, akıl hastahanelerine eskiden verilen ad. Halkın her devirde timarhane dediği bu gibi müesseselere darüşşifa, bimaristan adları da verilmiş ve B., daha çok resmî yazılarda kullanılmıştır. Osmanlılardan önceki Türk devletlerinde de bu hastahanelerin bulunduğu bilinmektedir.

BİMEN: bk. ŞEN, Bimen.

BİMETALİZM (Fr. Bimétalisme, Lat. *bi-* = iki, *metallum* = maden), paralarda çifte maden sistemi. Tedavülde madenî para kullanıldığı zamanlarda, yani Birinci Dünya Harbinden önce, iki madenin, altın ile gümüşün eşit şartlarla para olarak kabul edilmesine B. (çifte maden sistemi), yalnız altının yahut gümüşün kabul edilmesine de monometalizm (monométalisme = tek maden sistemi) denilmiştir.

B. de bir kimse borcunu, miktarı ne olursa olsun, ister altın, ister gümüş para ile ödiyebilir. Alacaklı da belli miktarda gümüş paradan fazlasını kabul edemiyeceği yolunda bir iddiada bulunamaz. Monometalizmde ise, kıymet ölçüsü olarak altın kabul edilmişse, borçlu borcunu ancak altın para ile ödiyebilir. Netekim bizde 26 Mart 1332 (8 Nisan 1917) tarihli Tevhid-i Meskûkât Kanununda monometalizm esasına göre kıymet ölçüsü olarak sadece altın kabul edildiği zaman gümüş para için 300 kuruş «kabul haddi» tâyin edilmişti. Yani alacaklı, 300 kuruşa kadar gümüş para kabul etmek zorundaydı, geri kalan alacağının altın olarak ödenmesini istiyebilirdi.

B. de altın ve gümüş paralarda eşit olarak tanınan ikinci bir imtiyaz da altın ve gümüş sahiplerinin serbest

para bastırma hakkından eşit olarak faydalanmasıdır. Yani fertlerin, devletin para bastığı imalâthane (Darphane) ye külçe halinde götürdükleri altın ve gümüş, ufak bir ücret karşılığında kesilir, kendilerine para olarak verilir. Tek maden sisteminde ise bu imtiyaz, iki madenden hangisi kıymet ölçüsü olarak kabul edilmişse yalnız onundur. B. de kanun, kesilen altın ve gümüş paralar arasında bir muadelet nispeti kurar. Meselâ çifte maden esasını kabul etmiş olan Fransada altın para ile gümüş para arasında kanunun koyduğu nispet, on beş buçuk misildi. Yani aynı tartı ve ağırlıkta olmak üzere altın madeni, gümüşün 15,5 misil değerinde sayılırdı. B., ya tam yahut aksak (veya *batard incomplet*) olur. Tam olunca altınla gümüşe, yukarıda açıkladığımız gibi, eşit muamele uygulanır. Aksak olunca meselâ altın külçe sahiplerine serbest para bastırma hakkı tanınır da, gümüş külçe sahiplerine tanınmaz. Borç ödemede de altın para için hiçbir kabul haddi konmadığı halde, gümüş paranın bir kısmı için kabul haddi konur.

İki sistemden hangisini tercih etmeli meselesi birçok tartışmalara yol açmıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında bu konuda birçok kitaplar yazılmış, milletlerarası para konferansları toplanmış, parlâmento komisyonları önünde soruşturmalar yapılmıştır. B. taraflılarına göre, o tarihlerde fiyatların umumî ve devamlı olarak düşmesinin başlıca sebebi, gümüşün para olmaktan çıkarılması ve böylece yalnız altın olan madenî para miktarının azalmasıdır. Para az ve bu para ile mübadele edilecek eşya çok olunca paranın, yani altının değeri yükselmiş, eşya fiyatı düşmüştür. Bundan ötürü B. e gitmelidir. Hem jeologların tahmin ettiği gibi dünyadaki altın madenlerinin tükenmesi tehlikesi başgösterirse, gümüşün de para olarak kabul edilmiş bulunması, ilerisi için bir garanti olur. Tek maden sistemini tercih edenlere göre ise, bir kısım memleketler tek maden usulünü kabul ederken çifte maden sistemi yaşıyamaz. Çünkü altın ile gümüş arasında kanunun koyduğu nispet, istihsal durumu dolayısiyle ikisi arasındaki ticarî nispete uymayınca «kötü para iyi parayı kovar» şeklindeki Gresham kanunu gereğince, B. i kabul eden memleketteki iyi para, yani duruma göre altın veya gümüş oradan kaçar, başka memleketlere gider. 1873 ten beri gümüşün kıymeti düşmüştür. Bu durumda çifte maden usulünü kabul eden bir memleketten altın para kaçar, başka memleketlere gider. Öteki memleketlerin gümüşü de bu memleketlere gelir, bu gümüş külçe ile para basılır. Böylece B. sistemli memlekette altına nispetle kıymetten düşmüş gümüş para geçmeğe başlar. Bu da yabancı altın paralar karşısında bir kambiyo zararı doğurur. Gerçekten B., sadece birkaç memlekette yaşıyamaz. Milletlerarası B. sistemi kurulması düşünülmüşse de, bazı memleketler buna yanaşmadığından neticesiz kalmıştır. Bugün artık kâğıt para devrindeyiz (1953). Bir gün madenî para esasına dönülse bile, kıymet ölçüsü olarak altın kabul edileceği için B. in canlanmasına ihtimal verilemez.

Türkiyede para sistemi: Türkiyede para ölçüsünün nev'i bakımından dört devre kabul edilebilir: 1. Osmanlı Devletinin başlangıcından (1299) sultan Abdülmecit (1844) zamanında tashih-i ayar-ı sikke adiyle yapılan para ıslahı tarihine kadar olan devre. 2. 1844 ten 1880 tarihinde meskûkât kararnamesinin yayımına kadar geçen devre. 3. 1880 den 1916 tarihli tevhid-i meskûkât kanununun çıkarılmasına kadar süren devre. 4. 1916 dan bugüne kadar uygulanan sistem (1953).

Birinci devre: İlk defa Orhan Gazi zamanında akçe adiyle gümüş para basılmıştır. Bu gümüş paranın zamanla ayarı bozulmuş, tartısı azaltılmış, para ölçüsü olarak akçe yerine kuruş kullanılmağa başlanmıştır. III. Ahmet devrinde (1703-1730) kuruşun kırkta birine para adı verilmiştir. Türkiyede akçenin yanında geçen birçok yabancı altın ve gümüş paraların bir kısmına da kuruş adı verilmiştir. Bu tâbir, XIII. yüzyıl başlarında *Tournus grossus* veya *gros tournois* adiyle çıkarılan paradan gelir. *Grossus* tâbiri Almancaya *Groschen* [groşın], Macarcaya *garas* [gârâş] diye geçmiş ve Türkiyede de «guruş» adı kabul edilmiştir. Kuruşun kesri akçe idi.

Türkiyede Fatih Sultan Mehmet zamanına kadar altın para basılmamış ve bazı yabancı altın paraları geçer para olarak kabul edilmiştir; meselâ Venedik duka altınları gibi. Bu altınların Türkiyede geçerliğine işaret olmak üzere üzerlerine «sah» damgası vurulmuştur. Türkiyede ilk altın para, Fatih Sultan Mehmet zamanında (1451-1487) basılmıştır. Bu altın paraya sadece altın denildiği gibi «yaldız altını», «kızıl kuruş» veya «flori-i şâhî» veya «sikke flori» denildiği de olmuştur. Florin tâbiri de İtalyada, Floransada ilk defa basılan ve üzerinde zambak resmi bulunan paranın adından gelmektedir. Para bu adını basıldığı şehrin adından, yahut da üzerindeki çiçek (Lat. *flos*, kökü: *flor* = çiçek) resminden almıştır. Altın paranın ayarı ve tartısı zamanla bozulmuş ve azalmıştır. Bu ilk devrede gümüş ve altın paraların ikisi de geçer akçe olmasına göre B. esası uygulanmış demektir. Ancak bu devirdeki para usulünde B. nin bütün vasıfları görülmez.

İkinci devre: 1840 tarihli Tashih-i ayar-ı sikke fermanı üzerine başlıyan para ıslahı devrinde gerek bu ferman, gerekse 1844 te yayımlanan Meskûkât beyannamesi ve Meskûkât-ı cedide-i Osmaniye tarifesine göre, altın ve gümüş olmak üzere B. esası kabul edilmiştir. Altınla gümüş arasındaki nispet 15,909 idi.

Üçüncü devre: 1880 de Meclisi Mebusanın inikadında kanuniyeti tasdik olunmak üzere meskûkât-ı Osmaniye hakkında kararname lâyihasına göre, her ne kadar para ölçüsü Osmanlı yüzlük altını olarak kabul edilmişse de, gümüş para ile ödemede bir kabul haddi tâyin edilmediği için bu devirdeki sisteme, aksak B. demek doğru olur.

Dördüncü devre: 26 Mart 1332 (8 Nisan 1916) tarihli Tevhid-i meskûkât kanunu ise «devlet usulü sikkesinde mikyas-ı kıymet altındır. Vâhid-i kıyasî kuruştur» hükmünü koyup gümüş para için borç ödemede 300 kuruşluk bir kabul haddi tanımakla B. yerine monometalizmi (tek maden sistemi) kabul etmiştir. Sonradan 1340 (1924) malî yılı Mart ayı muvakkat bütçe kanuniyle hazinenin para işlerinde ve hesap kayıtlarında lira esas olarak kabul olunmuş ve kuruş liranın kesri itibar edilmiştir.

1914-1918 harbinden beri altın para ortadan kalkmış ve evrak-ı nakdiye veya banknot geçerliği devresine girilmiştir. Bununla beraber Türkiyede maden para bakımından bugün (1953) yürürlükte olan usul, tek maden sistemidir.

BİMOLEKÜL REAKSİYONU, iki ayrı molekülün birbirine çarpmasından meydana gelen kimya reaksiyon

Meselâ iodla hidrojenin birleşerek iodlu hidrojen meydana getirmesi gibi: $I_2 + H_2 \rightarrow 2HI$.

BİN (Mat.), sayı sisteminde dördüncü derecede bir birim. Değeri 10 × 100 olup, 1 in sonuna üç tane 0 (000) eklemek suretiyle, yani 1000 şeklinde gösterilir. Romalılar bu sayıyı göstermek için M harfini (nadir olarak da CIↃ) kullanır, 2000, 3000, 4000 v. b. için de bunu iki, üç ve dört kere arka arkaya yazarlardı, MM, MMM, MMMM, gibi. Eski Yunanlılar 1000 i, α harfinin sol alt tarafına vurgu şeklinde küçük bir çizgi ilâve etmek suretiyle gösterirlerdi, ͵α gibi; 2000, 3000, 4000 v. b. için de α' dan sonra gelen harfler aynı şekilde konurdu, ͵β, ͵γ, ͵δ gibi. Bk. RAKAM, ve SAYI.

BİNA, içinde oturmak veya herhangi bir maksatla kullanmak üzere yapılan, çoğunun etrafı duvarla veya başka bir perde ile çevrili, üstü yağışlara, hava tesirlerine karşı kapalı, içi gerekli şekilde bölmeli yapı. Bir veya birkaç ailenin oturmasına yarıyan evlerle, birçok ailelerin oturmasına yarıyan apartmanlara mesken denilir. Ticarethane, büro gibi iş yerlerinin yerleştiği B. lara büyük şehirlerimizde han adı verilir. Küçük yerlerde bu kelime, ayrıca yolcuların ve araba, otomobil, kamyon gibi taşıtların konakladıkları B. lar için de kullanılır. Umumiyetle yolcuların konakladığı yere otel denilir. Çiftlik B. ları ile, bir çiftlikteki evler, ambar, ahır, samanlık gibi bütün B. lar kastedilir. Fabrika B. ları kelimesi, tesis içindeki her türlü B. ları ifade etmekle beraber, iplikhane, dokumahane, boyahane, demirhane, haddehane v. b. gibi B. ların hususiyetlerini ifade eden kelimeler de kullanılır. Cami, mesçit, kilise, havra, içinde ibadet edilen B. ları ifade eder. Saraylar, hükümet konakları,

Ankarada hususî binalardan bir örnek

belediye, adalet sarayı, karakol, kışla, postane, okul, hastahane gibi umumî ve resmî işlere yarıyan B. lara resmî B., kütüphane, konser salonu, tiyatro, opera, sinema gibi B. lara da umumî B. denilir. Resmî ve umumî B. ların maksada uygunluktan başka mimarî bakımdan da kıymetli, çok dayanıklı malzemeden yapılarak anıt eserler olmasına dikkat edilir. Bunlar bir memleketin servet, kültür ve sanat seviyesinin ölçüleridir.

B. lar yapı malzemesi bakımından kerpiç, ahşap, kârgir, betonarme iskelet, çelik iskelet, cam veya karma malzemeden yapılır. Çok geri memleketlerde ağaç dallarından yapılmış, üstü sazla örtülü kulübelerin, Çin ve Çin Hindinde büyük akar sularda kayıkların, kıl veya bezden yapılmış çadırların ev yerine kullanıldığı görülür.

Belediye teşkilâtı olan yerlerde B. ların enleri, boyları, yükseklikleri, istikametleri belirtilir. İstenilen yerde istenilen B. yapılamaz, her B. için belediyeden ruhsat almak lâzımdır. İkinci Dünya Harbi sırasında bazı büyük şehirlerimizde ruhsat almaksızın bir iki gün içinde olupbittiye getirilen B. lara gecekondu denilmektedir. Yeni yapılan ve ev olarak kullanılan B. lar 10 yıl vergiden muaf tutulmaktadır. İleri memleketlerde ev yapımını kolaylaştırmak için yapı tasarruf sandıkları kurulmaktadır. Memleketimizde devletçe temin edilen malî kaynaklarla iş gören Türkiye Emlâk Kredi Bankası bu vazifeyi görmekte ise de ihtiyacı karşılamaktan uzaktır. (B. tasarrufu, bk. MEDENÎ KANUN).

Umumî olarak gayrimenkuller ve bu arada B. lar tapu idaresince tesçil edilir, bu idarenin bir kolu olan kadastro teşkilâtı da bu tesçili plân şeklinde düzenler. B.-ların alım satımı, sahiplerinin ölümlerinde mirasçılarına geçişi gibi muameleler bu dairede yapılır.

Türkiyede B. ların miktarı, umumî bir sayımla belli edilmemiştir. Ancak 1935, 1940 ve 1950 nüfus sayımlarında Ankara, İstanbul ve İzmir şehirlerindeki B. ların durumu tesbit edilmiştir. Aşağıda 1940 sayımına ait bazı rakamlar verilmiştir:

Bina mevcudu	Ankara	İstanbul	İzmir
A) Meskenler			
Ev	18 496	91 760	31 047
Apartman	847	3 382	257
Otel	45	228	52
Han	18	7	—
Bekâr odası	52	392	109
Baraka	350	1 699	332
Yekûn	**19 808**	**97 468**	**31 797**
B) Sanat ve ticarethane			
Dükkân	3 892	30 982	6 578
Han	14	1 181	97
Fabrika ve değirmen	50	754	86
Hamam	9	140	25
Fırın	41	326	120
Garaj	229	318	59
Ahır	483	1 864	55
Ardiye	557	1 483	709
Diğer binalar	110	548	68
Yekûn	**5 385**	**37 596**	**7 797**
C) Umumî ve resmî binalar			
Okul	61	539	63
Kışla	6	86	1
Diğer resmî binalar	1 253	701	251
Hastahane	11	108	9
Cami, mesçit	89	597	46
Kilise	2	241	8
Havra	2	18	15
Sinema, tiyatro v. b.	9	71	7
Yekûn	**1 433**	**2 361**	**400**

Aynı sayımda B. ların yapı malzemesine göre ayrılışı şu şekildedir:

	Kârgir	Ahşap	Karışık	Bilinmiyen	Yekûn
Ankara . . .	6 453	722	18 446	11	25 632
İstanbul . .	62 026	68 235	5 088	2 047	137 396
İzmir . . .	24 951	3 968	11 044	30	39 993

Aynı yılda bu üç şehrimizdeki B. larda su, elektrik, havagazı tesisleri bakımından aşağıdaki durum tesbit edilmiştir:

	Su		Elektrik		Havagazı	
	Var	Yok	Var	Yok	Var	Yok
Ankara . . .	5 914	19719	13 073	12 550	2 360	23263
İstanbul . .	28 710	108686	79 699	57 697	11 808	125588
İzmir . . .	15 102	24889	15 833	24 158	559	39432

Diğer şehir ve kasabalarımızla köylerimizdeki B. sayısı ve bilhassa B. ların yapı malzemesi bakımından istatistiğe dayanan bilgiler yoksa da küçük kasaba ve köylerimizdeki B. ların çoğu kerpiçten olduğu tahmin edilebilir. Pek iptidaî bir şekilde yapılan bu B. lar yüzünden sık sık, hafif depremlerde bile mal can kayıplarına uğranılmaktadır (B. yapımı için bk. İNŞAAT).

(Huk.), B. Vergisi Kanun ve Tüzüğüne göre, inşa edildiği madde taş, demir, tahta, kerpiç veya her ne olursa olsun, gerek karada, gerek su üzerindeki sabit inşaatın hepsine B. denir (1837 sayılı B. Vergisi Kanun ve Nizamnamesinin 2. maddeleri).

Sabit inşaat, B. nın daimî bir maksat için kullanılmağa elverişli olması demektir. Böylece bir inşaatın vergi bakımından B. sayılmasında o B. nın arzla ilişiği ve temelli kalmak maksadı olup olmadığı dikkate alınmaz. Karada bir yerden diğer bir yere taşınabilir, sökülür, takılır evler, hangarlar, pavyonlar, dükkân ve barakalar ve başka B. lar sabit inşaat sayılır. Gemiler, yüzen havuzlar, yüzen deniz hamamları v. s., her nevi çadırlar, B. sayılmaz.

B. tâbiri, Medenî ve Borçlar Kanunlarımızın birçok maddelerinde geçtiği halde (ezcümle, Medenî Kanun, m. 648 - 650, 654; Borçlar Kanunu, m. 58, 59, 215) tarifi yapılmıştır. Bu maddeler hususî hukukta B. kavramının daha dar mânada anlaşıldığını göstermektedir. Bu sebeple, ne gibi yapıların B. sayılacağı daha ziyade örf ve âdete göre tâyin olunur. Yargıtay Dördüncü Hukuk Dairesinin bir içtihadına göre (14/4/940 tarihli ve 128/936 sayılı) «bina tâbiri, zemin dâhilinde yahut zemin üstünde inşa edilmiş olan her şeye şâmildir».

B. lar, aslında gayrimenkul mallardan olup bulundukları arazinin tamamlayıcı parçasıdırlar. Ancak, bir arazi üzerine temelli kalmak maksadı olmaksızın yapılan kulübe ve baraka gibi hafif B. lar (menkul inşaat) menkul mallardan sayılır ve bulundukları arazinin tamamlayıcı parçası olmazlar. Menkul inşaat tapu siciline kaydolunmaz.

BİNA (Dil), fiile ait «gramatikal kategori» (b. bk.) lerden biri. Buna Yunancada *diathesis* (= durum), Latincede de *vox* (= ses, Fr. voix) veya *genera verbi* (= fiil cinsleri, Alm. Genus, Handlungsform) denilmekte; bizde de, buna karşılık, tercüme yolu ile, bazen *çatı* terimi kullanılmaktadır.

Fiil bir vetire, süreç (Fr. procès, Alm. Vorgang) anlattığı için, bu vetirenin çeşidi (tür, Fr. espèce, Alm. Art), fail ve meful ile olan ilgisi (bina, çatı), icra tarzı hakkında, konuşanın ruhî durumu (siga, kip, Fr. mode, Alm. Modus, Aussageweise; Yun. psykhikē diathesis = ruhî durum), afakî olarak, nasıl geliştiği veya yapıldığı (aspekt, manzara, veçhe, Fr. aspect, Alm. Aktionsart) ve zamanı (zaman, Fr. temps, Alm. Tempus, Zeit) birbirinden ayırdedilen fiil kategorileridir; aralarındaki farklar için bk. ASPEKT.

Bu karşılaştırmadan anlaşıldığı üzere, B., fiilin anlattığı eylem (action), durum (état) veya oluş (devenir)ta, vetirenin fail veya mefulle olan ilgisini belirtir. Bu vetirede failin, faal veya münfeil bir rol oynadığına göre, fiil B. sına *aktif* (malûm, etkin, Fr. actif, Alm. Tatform) veya *passif* (meçhul, edilgen, Fr. passif, inactif, Alm. Leideform) denir, ki fiilin iki başlıca B. sı bunlardır. Aktif B., vetirenin başkasına geçip geçmediğine göre *geçişli* (müteaddi, Fr. transitif = geçişli, Alm. zielend = amaçlı) ve *geçişsiz* (lâzım, Fr. intransitif, Alm. nichtzielend) çeşitlere ayrılır; birincisine *yemek*, ikincisine de *pişmek* fiili misal gösterilebilir; teferruat için bk. AKTİF.

Passif B., şimdi tebellür etmiş bir mefhuma dayanıyorsa da, tarihçesi karışıktır. Şimdiki mânasına göre, aktif'in zıddı olup, failin, yalnız şeklen fail, gerçekte ise münfeil olduğunu anlatır. Meselâ, «kapı hırsızlar tarafından maymuncukla açıldı» cümlesinde, passif *açıldı* (aktif'i: *açmak*) fiilinin faili şeklen *kapı* ise de, gerçekte kapı münfeil kalmış, onu hırsızlar açmıştır. Bunun için, burada *kapı* kelimesine «gramatikal fail» (sujet grammatical), *hırsızlar*a da «mantıkî fail» (sujet logique) denir. Gramatikal, mantıkî ve psikolojik failler için bk. FAİL, ve PASSİF. Türkçede passif, umumiyetle *-il* (meselâ, geçişli aktif'ten: *ver-il-mek, gör-ül-mek;* geçişsiz aktif'ten: *gid-il-mek, otur-ul-mak*), bazen *-in* (vokalle biten taban: *başla-n-mak, ye-n-mek*; l ile biten kök veya taban: *del-in-mek, çal-ın-mak*), birarada *-in-ıl* (meselâ, *ara-n-mak* ve *ara-n-ıl-mak*) ekleriyle yapılır: *-il* eki, faili gerçekten meçhul fiiller için de kullanılır, meselâ yukarıdaki *gid-il-mek* ve *otur-ul-mak* fiilleri («kıra gittiler, yere otuidular» yerine «kıra gidildi, yere oturuldu» gibi). Bizde eskiden, aktif'e «malûm», passif'e de «meçhul» denilmişse de, mantık bakımından bunda pek isabet yoktur; çünkü «cam kırıldı» cümlesinde, fail, hakikaten meçhul, fakat «cam çocuklar tarafından kırıldı» cümlesinde tamamiyle malûmdur. *Meçhul* terimi, yalnız «kıra gidildi, yere oturuldu» gibi cümleler için vârit olabilir; *-il* ekiyle yapılan ve hakikaten «meçhul» olan bu gibi fiilleri esas tutarak, onlardaki *-il* ekini «meçhul» adiyle, failleri «malûm» olan öbür passif'lere de teşmil etmek, başka tâbirle, bütün passif'leri semantiğe, yani umumî mânaya göre değil, sırf morfolojiye, yani hususî bir yapılış şekline göre adlandırmak, doğru olamaz. Esasen bu terim Arap gramerine mahsustur, bu dilde de «meçhul» fiillere fail getirilemez; faili göstermek gerekiyorsa, «malûm» şekil kullanılır, *ḍaraba ʿUmaru Zaidan* = Ömer Zeyde vurdu, gibi («meçhul» şekil: *ḍuriba Zaidun* = Zeyd vuruldu). Latin gramerinde de şekil ve mânaya göre bu bakımdan bir ayırma vardı: fiil, değer ve mânaya göre passif olduğu zaman *sensus passiva* veya *vis passiva* (zıddı: *sensus* veya *vis activa*), şekle göre olduğu zaman da *forma*, *species* veya *vox passiva* (zıddı: *f., s.*, veya *vox activa*) denirdi.

Passif, Sanskritçe, Yunanca, Latince, Gotça gibi eski Hind-Avrupa dillerinde bugünkü şekliyle tebellür

etmemiş olup, bunlarda aktif'ten başka, aktif'le passif arasında bulunan bir *orta* (Yun. mesē, mesotēs, Lat. media, Fr. moyen) B. vardı. Latincede buna, *deponens* (Fr. déponent) denilen tip tekabül eder; bu çekime tâbi fiiler onlara, gerek aktif'in şeklinden, gerek passif'in mânasından «mahrum» (deponens = mahrum, eksik) göründüğü için, bu terimle vasıflandırılmıştır; bunlara *orta-passif* (Fr. médiopassif) de denir. Orta, failin, vetire ile herhangi bir şekilde şahsan ilgili bulunduğunu anlatır, ve onda kendine mahsus bir çekim kalıbı vardır. Meselâ, Lat. *lavor* (= yıkanırım) fiilinde, fail «yıkanmak» fiili ile şahsan ilgilidir ve aşağı yukarı «ellerimi, vücudumu yıkarım» şeklinde yarı aktif bir mânaya gelir. Buna karşılık, Lat. aynı kalıpta olan *sequor* (= takibederim) fiili, mânaca değil, yalnız şekil bakımından orta'dır. Hind-Avrupa dillerinde orta'nın başlıca üç değeri ve kalıbı vardır: 1. *Dinamik orta* (moyen dynamique): orta'ya mahsus çekim ekleri kullanıldığı halde, mânaca aktif olan fiillere denir; meselâ: Lat. *sequi* = takibetmek. Sanskritçede bu çeşit orta, fiil eyleminin fail tarafından kendisi için yapıldığını anlatır; meselâ: Skr. *pácate* = kendisi için pişirir (krş. *pácati* = başkası için pişirir). 2. *Refleksif orta* (moyen réfléchi): eylemleri «edingen», yani fail üzerine «öze dönüşlü» olan fiiller için kullanılır; meselâ: Lat. *lavari* = yıkanmak. Sanskritçedeki karşılığı *vártate* (= kendi kendisini döndürür, döner, Lat. *vertitur*, Fr. *il se tourne*; krş. Skr. *vártati* = döndürür, Lat. *vertit*, Fr. *il tourne*) misalinde görülür. Türkçede bu, umumiyetle *-in* eki ile yapılan *mutavaat* B. sına tekabül eder; meselâ: *dök-ün-mek* (= kendi üzerine dökmek = dinamik mutavaat) ve *gör-ün-mek* (= kendiliğinden görünür hale gelmek = passif mutavaat); *-il* eki ile de mutavaat örnekleri vardır, *sık-ıl mak* gibi; *-in* ekinin hem mutavaat hem passif mânada kullanıldığı da olur, meselâ *al-ın-mak* (1. mutavaat = «bir sözden alınmak», 2. passif = «bir şeyin bir yerden alınması»); *-in* ve *-il* eklerinin birbiriyle çarpıştığı ve *-in*'in tercih edildiği de görülmüştür, *tan-ın-mak* ile *tan-ıl-mak*'ta olduğu gibi; bazen *-il* ve *-in* aynı fiil köküne mutavaat değeriyle gelmekle beraber, mâna farkı yapmaktadır; meselâ: *çek-il-mek* (1. mutavaat = «bir işten çekilmek», 2. passif = «piyango çekildi») ile *çek-in-mek* (mutavaat = «birisinden çekinmek»). 3. *Karşılıklı orta* (moyen réciproque): fiil eylemine, faille beraber başkalarının da iştirak ettiğini gösterir, meselâ: Lat. *luctari* = birbirlerine karşı savaşmak. Sanskritçe karşılığı *vádante* (= birbirlerine söylerler, konuşurlar; krş. *vádanti* = söylerler) misalinde görülür. Bu bizde, umumiyetle *-iş* ekiyle yapılan *müşareket* B. sıdır, meselâ *gör-üş-mek, sev-iş-mek*; *-iş* eki bazı fiillerde değerini kaybetmiştir, meselâ *çal-ış-mak, yap-ış-mak* (eski mânasiyle, *yapmak* = kapamak, *yap-ış-mak* = birbirine kapanmak), v. b.

Samî dillerde, fiilin mücerret kalıbı geçişli aktif (meselâ: *ḳatala* = öldürmek) olmakla beraber, bazı sülâsîler geçişsiz değerdedir, meselâ «yalan söylemek» mânasına Arap. *kedhaba*, İbr. *kāzaβ*, Aram. *kedhaβ*. Bu dillerde passif, fiil çekiminde vokal değişimi yapmakla meydana getirilir; meselâ: Arap. «yazdı» mânasına aktif *kataba*, passif'i *kutiba*, «yazar» mânasına aktif *yaktubu*, passif'i *yuktabu*. «İsm-i fail» ve «ism-i meful» denilen participium'lardan ilki aktif, ikincisi ise passif'tir: *kātibun* (= kâtip, yazan), *maktūbun* (= mektup, yazılan) gibi. Fiilin başka kalıplarında, bu iki participium arasında umumiyetle i-a farkı vardır, meselâ *mukassirun* (= parçalıyan), *mukassarun* (= parçalanan, parçalanmış); *mutarcimun* (= mütercim, tercüme eden), *mutarcamun* (= mütercem, tercüme edilmiş). Samî dillerde mutavaat, t, n, s unsurlarının katılmasiyle yapılır; meselâ: Arap. *tafa*ʿʿ*ala* babından *tafarraḳa* = ayrılmak (*farraḳa* = ayırmak, *tafrīḳun* = ayırma, *farḳun* = ayrıntı), *istif*ʿ*ala* babından *istaslama* = teslim olmak (*aslama* = teslim etmek); mutavaat fiillerinden bazısı mutavaat-meçhul (meselâ: *infa*ʿ*ala* babından *inkasara* = inkisar etmek, kırılmak [*kasara* = kırmak]), bazısı da mutavaat-müşareket (meselâ: *ifta*ʿ*ala* babından *ictama*ʿ*a* = toplanmak [*cama*ʿ*a* = toplamak]; *tafā*ʿ*ala* babından da *taḳātala* = birbiriyle dövüşmek [*ḳatala* = öldürmek, *ḳātala* = dövüşmek]) değerindedir.

Hind-Avrupa ana dilinde yalnız aktif'le orta vardı; passif, ortadan türeme muahhar bir teşekküldür. Birçok modern diller passif yerine hâlâ refleksif orta'yı kullanır; meselâ: Fr. *il se trouve* (= . . . de bulunur; lûgat mânası: «kendini bulur») tâbirinde olduğu gibi. Şeklen aktif, mâna bakımından da refleksif olan fiiller için *orta değer* (valeur moyenne) terimi kullanılır; meselâ: Fr. *se tourner* (= dönmek) yerine aynı mânada *tourner* kullanıldığı zaman; öbür dillerde de aktif şekli bazen geçişli ve geçişsiz (refleksif) olarak kullanılır; meselâ: İng. *turn* = dönmek, döndürmek. Bu dillerde passif, umumiyetle aktif'in participium'una «olmak» fiilini katmakla yapılır; meselâ: «sevilmek» mânasına, İng. *to be loved*, Fr. *être aimé*, Alm. *geliebt werden*.

Aktif (geçişli, geçişsiz), passif, orta, mutavaat, ve müşareket'ten başka, faili ilgilendirmeleri bakımından, şu fiil kalıpları da B. bahsine girer: 1. *Kausatif* («oldurumlu», Fr. causatif, Alm. bewirkend): geçişsiz aktif fiilleri geçişli hale getiren B. dır ve bir şeyin, fail değiştirmeden, kendi kendine husule gelmesine sebep olmayı anlatır: meselâ: *piş-mek*'ten *piş-ir-mek*. Latincede hususî bir teşekkülü vardır; meselâ: *sto* (= ayakta dururum) dan *si-sto* = ayakta durdururum. Modern Hind-Avrupa dillerinde, bu B., umumiyetle, «yapmak», «bırakmak», «vermek» v. b. fiilinin yardımiyle meydana getirilir; meselâ: «düşürmek» (İng. *fall*, Fr. *tomber*, Alm. *fallen* = düşmek) mânasına İng. *to make . . . fall*, Fr. *faire tomber*, Alm. *fallen lassen*; bazı dillerde fiil kökünde vokal değişimi yapmakla da olur; meselâ: yukarıdaki misallerden, «düşürmek» ten daha ziyade «devirmek» mânasına İng. *to fell*, Alm. *fällen*, gibi; İngilizce ile Almancada, vokal değişimi ile birçok fiil, aktif'in geçişsiz çeşidinden geçişli çeşidine çevrilebilir; meselâ: «yatmak, konulmuş olmak» mânasına İng. *to lie*, Alm. *liegen*, «yatırmak, koymak» mânasına da İng. *to lay*, Alm. *legen*. Samî dillerde kausatif *ṣa/sa, a, ha* preformatif unsurlariyle yapılır; meselâ: Arap. *sabaḳa* = arkada bırakmak (*baḳiya* = kalmak; krş. Süryanî *şeβaḳ* = bırakmak); *sakana* = kendisini barındırmak, ikamet etmek (*kavnun* = olma, krş. İbr. *şāḳan* = ikamet etmek); *fa*ʿʿ*ala* babından ʿ*allama* = öğretmek, masdarı: *t*ʿ*alīmun* = öğretme (ʿ*alima* = bilmek), *af*ʿ*ala* babından *aclasa* = oturtmak, masdarı: *iclāsun* = oturtma (*calasa* = oturmak); *istif*ʿ*ala* babından *istaḥlafa* = yemin ettirmek (*ḥalafa* = yemin etmek), gibi.

2. *Faktitif* («ettirimli», Fr. factitif): eskiden «illî» (sebep olma) denilen fiillerin ikinci çeşididir, ve zaten geçişli aktif olan bir fiilin, ikinci bir fail katılmasiyle bir kat daha aktif hale geldiğini, yani eylemin asıl fail tarafından değil, ikinci bir faile havale edilmek suretiyle

yapıldığını anlatır; meselâ: *yap-mak*'tan, *-tır* ekinin katılmasiyle *yap-tır-mak*; veya *piş-ir-mek*'ten, *-t* ekinin ilâvesiyle *piş-ir-t-mek*, yani pişirmek işini başkasına yaptırmak. *Çalıştırmak* gibi bir misalde, çalıştırana *birinci fail* (Fr. sujet premier, Alm. Obersubjekt), asıl çalışana da *ikinci fail* (Fr. sujet second, Alm. Untersubjekt) denir. Faktitif'in ikinci bir şekli de *ikinci dereceli faktitif* (factitif du second degré) tir: bunda, birinci ve ikinci faillerden başka, mânaca üçüncü bir fail de katılmış; yani, iş birinden öbürüne, ondan da bir üçüncüye havale edilmiş olur; meselâ: *yap-mak*'tan *yap-tır-t-mak*, *piş-ir-mek*'ten *piş-ir-t-tir-mek*, gibi; bazen bu şekiller lüzumsuz olarak basit faktitif değeriyle de kullanılır.

Müşareket fiillerinin türlü ayrıntıları vardır; meselâ: Türkçede, bir işin birçok kimseler tarafından yapıldığını bildiren *tevzii müşareket* (distributif) şekli, ki *bekleşmek*, *ağlaşmak*, *kaçışmak* misallerinde görülür; buna benziyerek de, bir işin karşılıklı olarak (réciproque) değil, beraberce yapıldığını anlatan *beraberlik müşareketi* (comitatif; meselâ: *sevişmek*'e karşılık *oynaşmak*), bir işin yapılmasına iştirak ve yardım etmeği bildiren *işbirliği müşareketi* (coopératif, contributif; meselâ: başkasına karşı yan yana *çarpışmak*) gibi müşareket çeşitleri vardır. Bunlar, fail bakımından B. bahsini ilgilendirmekle beraber, kılınış tarzı (Alm. Aktionsart) konusu da oldukları için, asıl aspekt meseleleridir. Bk. ASPEKT, FİİL, FAİL.

BİNA EMİNİ, Osmanlı padişahlarının saraylarına ve diğer binalarına, selâtin (padişahlar) camilerine bakan, bunların yeniden yapılmaları veya onarımları ile vazifeli olan memurun adı. Mimarlar, binaların plânlarını hazırlayıp fennî işlere bakarlardı. B. E. de lüzumlu olan malzemeyi sağlar ve her türlü hesabı tutar, iç işlerine bakardı.

BİNA VERGİSİ: bk. VERGİ.

BİNAÎ, Mevlâna (ölm. 1512), Türk şair, musikici ve hattatı. Heratlı bir mimarın oğludur. Mir Ali Şîr ile geçinemediğinden, ilkin Sultan Yakuba sığınmış ve yazdığı *Behram ile Behruz* kasidesini ona ithaf etmiştir. Daha sonra Sultan Ahmed Mirzanın oğlu Sultan Ali Mirzanın himayesine girmiş ve burada meşhur *Mecma'ül-garâib* adlı eserini yazarak hâmisine ithaf etmiştir. Horasanın zaptından sonra Mehmed Şeybanî Han, B. ye «Melik'uş-şuara» sanını vermiştir. Şah İsmail Safavînin veziri Mir Müneccim-i Şanînin emriyle yapılan katliamda öldürülmüştür.

BİNANDELE, Papua dillerinin Yeni Gine kolundan bir dil. Adanın İngiliz bölümünün güneydoğu kısmı (Papua)nın güney ucunda, Amara ve Berepo dilleriyle birlikte bir grup meydana getirir. Aynı bölgedeki yakın akrabaları Maisin, Musa-Adaua ve Yoda dilleridir (bk. PAPUA DİLLERİ).

BİNBAŞI, Asâkir-i Mansure-i Muhammediye (b. bk.) teşkilâtında tertip adı verilen 1526 kişilik birliğe komuta eden subay, Nizam-ı Cedit askerinde ortalara komuta eden subay, bugünkü teşkilâtta tabur veya bunun dengi olan bir birliğin komutanı veya âmiri.

Başbinbaşı: Asâkir-i Mansure-i Muhammediye teşkilâtının İstanbuldaki kuvveti olan 8 alaya komuta eden subay.

BİNBİR GECE HİKÂYELERİ (Arap. Elf leyle ve-leyle), hikâye, masal, destan, menkıbe ve fıkraları bir araya toplıyan Arapça külliyat. Birçok dünya dillerine tercüme edilmiştir. Hikâyelerden birçoğunun, epey eski tarihlerden beri, yazma halinde Türkçe tercümeleri de vardır. Eserin tamamını Ahmet Nazif Efendi tercüme etmiştir (1851, 6 cilt, 2. bas. 1870, 4 cilt).

B. G. H. nden bazıları sözlü Türk geleneğine de geçmiş, zamanla Türk halk masalı halini almış, bazıları da ayrıca, kitaplar halinde ve başlangıçta taşbasması olarak, daha sonraları da matbaa harfleriyle basılıp yayılmıştır. Giritli Aziz Efendinin *Muhayyelat* (bk. BİNBİR GÜN HİKÂYELERİ) adlı, çoğu fantastik hikâyelerden meydana gelmiş külliyatındaki bazı maceralar da B. G. H. nden alınmış, veya bu hikâyelerin örneğine göre yazılmıştır.

B. G. H., eski Hind edebiyatında başka örneklerine de rasladığımız «çerçeveli hikâye» ler tipinde ve tekniğinde bir külliyattır: bütün külliyatın çerçevesi olan ana vakanın içine türlü vesilelerle başka hikâyeler sokulur. Böylece iç içe girmiş birçok hikâyeler, yapma bir bağla bir araya getirilmiş olur. B. G. H. nin çerçeve hikâyesi şudur: Semerkant Padişahı Şahzaman, görüşmek maksadiyle kardeşi, Sasan şehri hükümdarı Şehriyarın memleketine gitmek üzere sarayından ayrılır, fakat unuttuğu bir şeyi almak için hemen geri döner ve karısını bir Zenci köle ile yakalar; her ikisini de öldürür. Şehriyarın sarayına varır; fakat neşesizdir. Bir gün, kardeşinin avda bulunduğu bir sırada, Şehriyarın karısının, kardeşini hem de daha hayâsızca aldattığını görünce, kendi hesabına teselli bulur. Dönüşünde kardeşini daha neşeli bulan Şehriyar, sebebini sorar. Şahzaman gördüklerini anlatır. İki kardeş gezmeğe çıkarlar. Kıyıda dinlenirlerken deryadan bir ifrit çıkar; iki kardeş bir ağaca tırmanıp gizlenirler. İfrit, elinde bir sandıkla ağacın altına gelir, sandıktan çok güzel bir kadın çıkarır, biraz sonra kadının dizinde uykuya dalar. O zaman kadın, iki hükümdarı aşağıya çağırır, ifriti uyandırırım tehdidiyle, onları, şehvetini dindirmeye zorlar. Yine tehditle yüzüklerini alır, koynundan çıkardığı bir ipe dizer; bu ipte 570 tane yüzük dizilidir, hepsi de, ifritin korkunç kıskançlığına, karısını denizin dibinde bir sandık içinde saklamasına rağmen, kadının baştan çıkardığı erkeklerden alınmıştır. Böylece iki hükümdar, bütün kadınların sadakatsizliğine, hainliğine tam bir kanaat getirirler. Şehriyar sarayına döner dönmez karısını öldürtür. O günden sonra da, her gün bir genç kızla evlenir, zifafın ertesi günü boynunu vurdurur. Üç yıl böyle geçer, şehirde evlenecek genç kız kalmaz. Padişaha kız bulmakla vazifeli vezir, ne yapacağını şaşırır. Vezirin kızı Şehrâzâd, babasını kederli görünce sebebini sorar, anlar, padişahla evlenmeğe razı olduğunu söyler. Babasının ikazları fayda vermez: Şehrâzâd, ya padişahı bu zalim kanunun tatbikinden vazgeçirecek, kadınları bu belâdan kurtaracaktır, ya bu yolda kendini de feda edecektir. Vezir, kızını yola getirmek için hayvanların dilinden anlıyan adamla karısının hikâyesini anlatır, ama bu da fayda vermez, kız kararında direnir. Padişahın sarayına gider. Gerdeğe girmeden kızkardeşi Dünyâzâd (veya Dinarzâd) ile görüşme arzusunun yerine getirilmesini padişahtan rica eder. Padişah kabul eder; Dünyâzâd yeni evlilerin odasında bir köşeye büzülür. Padişahla Şehrâzâd bir müddet sohbet ettikten sonra, Dünyâzâd ablasından bir hikâye anlatmasını ister; padişah da dinlemeğe heveslenir. Şehrâzâd hikâyesine başlar, gecenin geç saatinde hikâyeyi öyle meraklı bir yerinde keser ki, padişah, hikâyenin sonunu öğrenmek için, karısının idamını bir gün geri bırakır. Şehrâzâd, her gece, anlattığı

hikâyelerin sonunu öğrenme merakı içinde bırakarak padişahı binbir gece oyalar. Hikâyelerin öğretici ve ibret verici tesiri kadar, karısının zekâsı, becerikliliği karşısında duyduğu hayranlığın da tesiri ile padişah, Şehrâzâd'ı öldürtmekten vazgeçer.

B. G. H. külliyatının yüzlerce hikâyesi böyle bir vesile ile bir araya getirilmiştir. Bu teknik, esas çerçeve-hikâyenin içine girmiş hikâyelerin uygun yerlerinde, ikinci, üçüncü derecede çerçeveler meydana getirmeğe de elverişlidir: Şehrâzâd'ın anlattığı hikâyelerden herhangi birinin kahramanlarından biri de, bazan, bir vesile düşürüp karşısındakine bir hikâye anlatır; bu hikâyenin içine de, aynı şekilde, başka bir hikâye girebilir, ilâh...

B. G. H., Arapçaya, Farsça *Hezâr-efsâne*(Bin-masal)adlı bir külliyattan geçmiştir. Çerçeve-hikâyenin kahramanlarının adları gibi, diğer hikâyelerin birçoğunda İrana mahsus adların ve özelliklerin bulunması da, bazı tarihî kayıtlar da bunu gösterir: Mas'ûdî'nin 947 de yazılmış *Murûc 'el-zeheb* adlı kitabında, o tarihlerde Araplar arasında «Bin Gece», veya «Binbir Gece» diye tanınmış bir hikâye külliyatının bulunduğu ve bu külliyatın, Araplara geçmiş birçok İran, Yunan, Hind eserleri gibi, dışarıdan geldiği, Farsça aslının adı *Hezâr-efsâne* olduğu belirtilmiştir. Pek yakınlarda, bu külliyatın IX. yüzyılda Arapçada yazılı olarak bulunduğunu açıkça gösteren, bu yüzyıldan kalma, B. G. H. kitabından kopmuş bir yazma metin parçası bulunmuştur.

Bu hikâyelerden bazılarının İrana da Hindistandan geldiği besbellidir; bir defa, çerçeveli hikâye tekniğine Hind edebiyatının en eski örneklerinde bile raslanır. Gene, bir hâdiseyi geciktirmek için zaman kazanmak maksadiyle hikâye anlatma usulü de daha çok Hindistanda görülür. Bundan başka, B. G. H. nin çerçeve-hikâyesinin esas teması olan kadınların sadakatsizliği fikri, iki kardeşin seyahate çıkması motifi, Hind'in orijinal masal külliyatlarından biri olan *Kata Sarit Sagara*da bulunmaktadır.

Bununla beraber B. G. H. külliyatına, Arap aslından birçok hikâyeler de girmiştir. Genel olarak bu büyük eser içinde şunlar vardır: 1) Hind'den gelme hikâyeler, 2) İran aslından hikâyeler, 3) Külliyatın, Harun'ür-Reşid devri Bağdad tabakasını teşkil eden hikâyeler; Harun'-ür-Reşid'in zamanında, şahsiyeti etrafında geçen bu maceraların konuları realisttir; bu tabakadaki hikâyelerde üslûp ve tertip de daha ustacadır. 4) Fâtımîler ve Memlûklar devrinde Mısırda külliyata eklenmiş masallar, hikâyeler, v. b.; bunlar, akıl ve tabiat dışı unsurları bakımından zengin konulardır; ifritler, tılsımlar, olağanüstü maceralarla dolu olan bu hikâyelerin tertip ve üslûbu daha acemicedir.

Aslında ayrı ayrı daireler halinde meydana gelmiş, yazıya geçmeden veya geçtikten sonra B. G. H. külliyatına girmiş olması akla gelebilen hikâye grupları da vardır: Yedi vezirler, Gemici Sindbâd, Anadoluda Emevîler ve Abbâsîler devri Arap-Bizans savaşlarının sonradan menkıbe-roman diyebileceğimiz bir şekli olan Omar'ul-Nu'mân ve oğullarının maceraları, İspanyada çok yayılmış Hakî Tavaddûd hikâyesi, Yahudi aslından Haykar Hakîm hikâyesi gibi...

B. G. H. külliyatı son şeklini Mısırda, son Memlûkler devrinde almış olmalıdır. Hikâyelerin veya hikâye gruplarının ayrı ayrı yazarlarını bulmak imkânsızdır. Sözlü gelenekte, Doğu milletlerinin eski yeni folklorlarından pek çok şeyler de bu kitapta toplanmış olmakla beraber, hikâyelere - eskiden olsalar bile - son yazılı şeklini veren, bazı hikâyeleri veya epizodları icadeden ayrı ayrı yazarlar bulunmuş olmalıdır. Hattâ bazı hikâyelerin - en başta Bağdad tabakasına ait olanlar - kuvvetli sanatkârların kaleminden çıktığı bellidir.

Daha çok Bağdad grupundaki hikâyeler, nazım karışmış olması bakımından, bizim türkülü halk hikâyelerine benzerler; bunlarda da, nazım parçaları kahramanların kuvvetli duygularını ifadeye yarar; hikâyeyi devam ettirmez, hikâyeye eklenmiş, sonradan sokulmuş gibidir. Bazı şiirleri Ebû Nuvâs, İbn'ül-Mu'tazz, İshak'ül-Mevsılî gibi belli şairlerin yazdığı anlaşılmaktadır.

B. G. H. nin ilk tercümesini - böylece eserin dünyaya ilk tanıtma teşebbüsünü - Antoine Galland yapmıştır. Bu Fransızca tercüme, son iki cildi Galland'ın ölümünden sonra olmak üzere, 1704 - 1717 arasında 12 cilt halinde basılmıştır. Galland bir tek yazma nüshadan değil, çeşitli yazmalardan ve belki sözlü rivayetlerden de faydalanarak külliyat tamamlamıştır. B. G. H. nin, Galland'dan sonra, Fransızcaya, İngilizceye, Almancaya ve başka Avrupa dillerine - yeni bulunan yazmalarla metinler tamamlanarak - birçok tercümeleri yapılmıştır. Mısırda, Hindistanda Arapça metnin, Avrupa memleketlerinde de Arapça metinle birlikte eski ve yeni tercümelerin yüzlerce baskısı yapılmıştır. Böylece B. G. H., Arap edebiyatı kadar, dünya edebiyatının da malı olan bir eser haline gelmiştir. En iyi tercümeleri, Lane'in ve Payne'in İngilizce, E. Littmann'ın Almanca tercümeleridir.

BİNBİR GÜN HİKÂYELERİ, Pétis de la Croix'-nın tercüme edip *Les mille et un jours. Contes orientaux* adiyle 1710 - 1712 arasında 5 cilt olarak yayımlanan Binbir gece nev'inden hikâye külliyatı. Bu kitap da, bir çerçeve - hikâyenin içine sokulmuş birçok masal, hikâye ve fıkralardan meydana gelmiştir.

Çerçeve-hikâyenin konusu şudur: Kişmir hükümdarı Turan Beyin kızı Ferahnaz, erkeklerin sadakatsizliği ve hainliği hakkındaki sabit fikre kapılmıştır, evlenmek istemez. Dadısı onu bu fikrinden vazgeçirmek için hisse alınacak hikâyeler anlatır. Binbir Gece'den farklı olarak dadı, hikâyeleri güneş doğunca anlatmaya başlar, gün batınca keser. Hikâyelerin birçoğunda erkeklerin vefalılığı ispat edilmek istenilmiştir.

B. G. H. külliyatı 20 ana hikâyeden meydana gelmiştir, araya türlü vesilelerle başka hikâyeler de girmiştir.

İlk baskısının önsözünde Pétis de la Croix, bu hikâyeleri İsfahanda Derviş Moclès (Muhlis olmalı) in elindeki yazmadan aldığını söyler; güya Derviş Muhlis Hindce komedileri hikâye ve masal haline sokmuş, bunlardan meydana gelen külliyata *Hezâr yek rûz* (Binbir gün) adını vermiş. Bu Hindce komedilerin Saray kütüphanesinde *El-Farac ba'd'eş-şidde* adlı bir Türkçe tercümesi de varmış. Hikâyelerin aslı hakkında verilen bu bilgilerin tam doğruluğundan şüphe edilmekle beraber, külliyattaki hikâyelerin de, Binbir Gece'dekiler gibi Hind aslından Irana geçmiş olduğu, gerçeğe uygundur. Külliyatı tertibeden ve Binbir Gün diye adlandıran Pétis de la Croix, tercümenin dilini ve üslûbunu *Gil Blas* yazarı romancı Lesage düzeltmiş olmakla beraber hikâyelerin Farsça ve Türkçe yazmalardan alındığı muhakkaktır; sonraki incelemeler ise çoğunun Türkçe bir *El-Farac ba'd'eş-şidde* adlı masal külliyatında bulunduğunu göstermiştir.

B. G. H. Binbir Gece Hikâyelerinin Fransızca tercümesinin basıldığı tarihlerde yayımlanmıştır; hattâ Galland'ın haberi olmadan, Binbir Gece tercümelerinin son ciltlerine B. G. H. nin külliyatından da bazı hikâyeler girmiştir.

B. G. H., Türkçeye *Elf ün-nehâr v'en-nehâr* adiyle önce, 1867 de birinci cildi, 1870 te ikinci cildi basılmak üzere, eksik olarak Ali Raşit tarafından tercüme edilmiştir; bu tercümenin Mustafa Hâmi Paşa, Ahmet Şükrü, Sait Fehmi'nin de yardımiyle eksikleri tamamlanarak 1873 te ikinci bir baskısı yapılmıştır.

Bu külliyat içinde, *Seyf'ül-mülûk* gibi, ayrı hikâye olarak da yayılmış ve basılmış bazı hikâyeler de vardır. *Ferec bad'eş-şidde* adlı, aynı adı taşıyan Arapça külliyattan çok farklı ve eski bir Türkçe nüshası bulunan masal kitabından B. G. H. ne geçmiş hikâyelerden «Hudâdâd»-ki Galland'ın haberi olmadan Binbir Gece'ye de giren hikâyelerdendir - XIX. yüzyılda Poshotlu Âşık Üzeyir tarafından tasnif edilmiş büyük türkülü halk hikâyesi «Kirmanşah» a konu olmuştur. *Muhayyelât* yazarı Giritli Aziz Efendi de B. G. ün 20 hikâyesinden 8 tanesini - bu arada çerçeve - hikâyeyi de - adlarını değiştirerek kullanmıştır.

*Muhayyelât*ın yazıldığı tarih 1796-1797 olduğuna göre, Aziz Efendi, B. G. H. ni Fransızca veya başka bir Avrupa dilindeki tercümesinden okuyup kullanmıştır, çünkü Türkçe tercümenin ilk baskısı 1867-1870 tarihlerinde yapılmıştır.

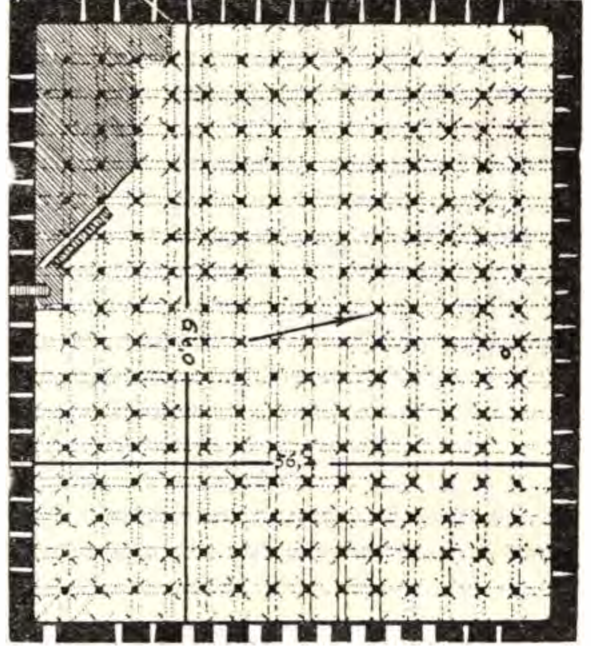
Recaizade Mahmud Ekrem'in «Çok bilen çok yanılır» adlı komedisinin konusu da B. G. H. külliyatındaki bir hikâyeden alınmıştır.

BİNBİRDİREK SARNICI, İstanbuldaki üstü kapalı Bizans sarnıçlarının en büyük ve en karakteristik olanlarından birine Türkler tarafından verilen ad. Bu sarnıç, yazılı belgelere göre, Büyük Konstantinosun imparatorluk merkezini Romadan İstanbula naklettiği sırada beraberindeki senatörlerden Philoksenosun Forum yanında yaptırdığı büyük sarnıç sanılarak Philoksenos sarnıcı diye de adlandırılmıştır. Ancak B. S. nın İustinianos devri yapı hususiyetlerini taşıdığına göre, M. S. IV. yüzyılın ilk yarısında yapılmış olması gereken Philoksenos sarnıciyle bir ilgisi olamaz.

B. S. nın yüzölçümü 54×64 m², bütün yüksekliği 14 m ye yakındır. Etrafı horasan ve geniş tuğlalarla işlenmiş 2,92 m kalınlığındadır, üst taraflarında mazgal deliklerine benzer pencereler bulunan duvarlarla çevrilidir. Sarnıcın içinde, on altışar sütundan müteşekkil on dört sıradan ibaret 224 sütun vardır. Bunlar sarnıcın üzerini örten kemer ve manastır tonozlarını taşımaktadırlar. Sütunlar, kalın bir bilezikle birbirine tutturulmuş (alttaki 4,90, üstteki de 4,40 m boyunda) iki parçadan meydana gelmedir. Ancak alt parçaların hemem hemen 3,5 m yüksekliğe kadar sarnıcın içini doldurmuş olan çamur kitlesi içinde gömülü kaldıkları görülmektedir. Sütun, kaide, bilezik ve başlıkların üzerinde birçok marka ve monogramlar kazılmıştır.

Binbirdirek Sarnıcı

Binbirdirek Sarnıcının Plânı

B. S. vaktiyle İpekçi gediğine verilmiş olduğundan içinde ipek ve iplik bükenlerin tezgâhları bulunmaktaydı. Üzerinde ise IV. Murat devrinde Tayyarzade ve daha sonra Fazlı Paşa konakları gibi büyük binalar yapılmıştı. Bugün sarnıcın içi boştur. Üzerindeki yapılar yıkılmış ve burası büyük bir meydan haline getirilmiştir. Ancak sarnıcın asıl pencereleri toprak zemin içinde kaldığından içeriye ışık ve havanın girmesi için tonozlardan bazıları delinmiştir. B. S., Sultan Ahmette, Burmasütun karşısına isabet eden semttedir. Buraya 100 metre mesafede bir meydanın alt kısmına raslar.

BİNBOĞA DAĞI, Doğu Torosların yüksek sıradağlarından biri. Kuzeydoğu - güneybatı doğrultusunda, 35 km lik bir mesafede uzanan B. D. nın yüksekliği 2 755 m dir. 2 500 m yi geçen yerleri çoktur. Bu sıradağın batısında aluvyonlarla örtülü Göksun vâdisi (1 500 m den aşağı), doğusunda Afşin - Elbistan tekneleri (1 430 - 1 500 m) uzanır. Göksun çayına karışan Kömür suyu, B. D. nı kuzey-güney doğrultusunda derin bir şekilde yarmıştır. Bu vâdinin batısında asıl B. D., devamlı bir dağ sırası halinde görülür. B. D. kıvrımlı ve balık pulu yapısı gösterir, en çok Karbon - Perm tabakalarından meydana gelmiştir.

B. D. nın yamaçları, vâdıleri yer yer ormanlık ve fundalıktır. Dağın yüksek yerlerinde bol sulu ve otluk - çayırlık yaylalar vardır. Yazın buralarda davar sürüleri yayılır. B. D. nın batı kenarından Uzunyaylayı Göksuna bağlıyan Pınarbaşı - Sarız - Göksun yolu geçer. Bu yol doğuya dönerek Elbistana uzanır. Köyler, dağın eteklerinde (daha çok 1 600 m den aşağılarda) kurulmuştur.

BINCHOIS [*bĕşua*], **Gilles** (aşağı yukarı 1400-1460), Flaman bestecisi. Binche (Belçika)te doğmuş, Lille'de ölmüş-

tür. Önce askerlik mesleğine girmiş, sonradan Bourgogne Dukası Philippe le Bon (İyi Philippe) un saray kilisesine başmuganni olmuştur. Fransız musikisinin rondeau, ballade, v. b. alanında en başarılı temsilcilerinden biri sayılır. Eserlerinden 52 lâdinî şarkı, 12 dinî teganni parçası, 7 messe parçası kalmıştır. Yazdığı teganni parçalarının güzelliğinden kinaye olarak devrinde kendisine «Neşe babası» adı verilmiştir.

BİNDA, Güney Afrikadaki Bantu dillerinin Teke grupunun Bongo bölümünden bir dil. Doğu Afrikada, Kongo nehri kavşağının kuzey kısmında, Fransız ve Belçika Kongolariyle Angola sınırında konuşulmaktadır. Bölüm içerisindeki yakın akrabaları Bongo, Kongo, Kumi, Lala ve Yansi dilleridir (bk. BANTU DİLLERİ).

BİNDALLI, üzerine sırma ile kabartma dal, yaprak, çiçek işlenmiş kadife, kadın elbisesi kumaşı (bk. DİVAL).

BỊNDING, Karl (1841 - 1920), Alman kriminalisti. Frankfurt am Main'da doğmuş, Freiburg im Breisgau'da ölmüştür. 1864 te Heidelberg'de kriminalistik bilgilerde doktor unvanını kazanmıştır. Basel'da Freiburg im Breisgau'da, Strassburg (Strasbourg) da, Leipzig'de profesörlük eden B., ceza hukukunda Franz von Liszt'e karşı klâsik okulun başlıca temsilcisi idi. Eserleri şunlardır: *Das burgundisch-romanische Königreich* (Burgundiya-Roma krallığı)[1868], *Die Normen und ihre Übertretung* (Normlar ve bunların bozulması) [4 cilt, 1872 - 1920], *Der Entwurf eines Strafgesetzbuchs für den Norddeutschen Bund in seinen Grundsätzen beurteilt* (Kuzey Almanya Birliği Ceza Kanunu tasarısının prensipleri bakımından incelenmesi) [1870], *Die drei Grundfragen der Organisation des Strafgerichts* (Ceza yargıtayının teşkilâtlanmasının başlıca üç meselesi) [1876], *Grundriss des deutschen Strafprozessrechts* (Alman ceza usulü kanunlarının temelleri) [1881; 5. bas. 1904], *Handbuch des Strafrechts* (Ceza kanunu el kitabı) [1. cilt, 1885], *Grundriss des gemeinen deutschen Strafrechts* (Genel Alman ceza kanununun temeli) [2 cilt, 1896 - 1905], *Die Gründung des Norddeutschen Bundes* (Kuzey Almanya Birliğinin kurulması) [1889], *Die Ehre und ihre Verletzbarkeit* (Şeref ve onun ihlâle açıklığı) [1892], *Die Ungerechtigkeit des Eigentumserwerbs von Nichteigentümern* (Malik olmıyan tarafından mülk iktisabının adaletsizliği) [1908], *Die Schuld im deutschen Strafrecht* (Alman ceza hukukunda suçluluk) [1919], *Zum Leben und Werden der Staaten* (Devletlerin yaşaması ve gelişmesi hakkında) [1920], *Die Freigabe der Vernichtung lebensunwerten Lebens* (Yaşamağa değmiyen hayatı yok etmenin serbest bırakılması) [Hoche ile birlikte]. İdaresi altından çıkan eserler: *Systematisches Handbuch der deutschen Rechtswissenschaft* (Alman hukuk bilgisine dair sistematik el kitabı) [1883 ten itibaren], *Deutsche Staatsgrundgesetze in diplomatisch genauem Abdruck* (Tam diplomasi baskısı halinde Alman devletinin esas kanunları) [1893 ten itibaren].

BỊNDING, Rudolf Georg (1867-1938), Alman şairi. Karl B. in oğlu. Basel'da doğmuş, Starnberg'de ölmüştür. Dil ve ifadesi bakımından klâsik bir yazardır. Başlıca eserleri şunlardır: *Legenden der Zeit* (Çağın hikâyeleri) [1909], *Novellen* (Küçük hikâyeler) [1910], *Die Geige* (Keman) [1911], *Opfergang* (Kurban yürüyüşü) [1911], *Gedichte* (Şiirler) [1913], *Reitvorschrift für eine Geliebte* (Bir sevgiliye ata binme talimatı) [1926], *Erlebtes Leben* (Yaşanmış hayat) [1928; yazarın biyografyasından], *Unvergängliche Erinnerung* (Unutulmaz hâtıra) [1939; yazarın biyografyasından].

BİNDİRİLMİŞ PİYADE, bütün subay ve eratı, her çeşit silâhları (er üzerindekilerden başka ağır makineli tüfek, havan, piyade topu ve uçaksavar v. b. gibi), günlük erzak ve cephanesi, akaryakıtı, sağlık, bakım ve yedek gereçleri, her türlü teçhizat ve eşyalariyle birlikte önceden tahsis edilmiş yeter sayıda ve her zaman kıtanın yanında hazır bulunan motorlu taşıtlar üzerinde hareket kabiliyeti olan piyade kıtası. Bir motorlu araçta, büyüklüğüne göre 25 - 30 er, silâhları ve teçhizatı ile belli yerlerinde rahat oturarak taşınır. Erler her an harekete ve muharebeye hazır bulunur, çok kısa bir zamanda araça biner ve inerler. B. P. birliğinde yaya hiç kimse bulunmaz, kıtanın motorlu araçlarından başka hayvan ve arabası yoktur. Her şeyi araçlar üzerinde gider.

B. P. nin tarihi ve kullanılması: Birinci Dünya Harbinde, Almanların büyük kuvvetlerle Belçika üzerinden Parise doğru yürümeleri, Fransızları çok korkuttu. Cephenin diğer uzak yerlerinden ihtiyat kuvvetlerini kısa bir zamanda Parise yetiştirdiler. Bu sayede hem Parisi kurtardılar, hem de Marne meydan muharebesini kazandılar. Fransızlar bu nakliyatı şehirlerde ve kasabalarda halk elindeki her çeşit motorlu araçlarla yapabildiler. Bilhassa 1918 de cephe gerilerinde büyük ölçüdeki stratejik ihtiyat kuvvetlerini yine motorlu araçlarla (demiryolu olmıyan bölgelerde) kısa zamanlarda gereken yerlere nakledерek, Almanların derinliğine yardıkları cephe kısımlarını kapamağa ve tıkamağa muvaffak oldular. Almanlar da motorlu araçlarla geniş muharebe cephelerinin bir tarafından diğer tarafına büyük kuvvetlerini süratle kaydırmağa ve büyük yığınaklar meydana getirmeğe muvaffak oldular. İşte motorlu araçlarla piyadenin nakli meselesi bu ihtiyaçtan doğmuştu. Ancak o zaman, şimdiki gibi esas teşkilâtında daima motorlu araçlar bulunan piyade birlikleri yoktu. Gerektiği zaman taşınacak piyade kuvvetlerine yeter sayıda motorlu araç tedarik etmek ve bunların her türlü akaryakıt v. b. ihtiyaçlarını hemen sağlamak güçlüğünden dolayı buhranlı zamanlarda çok kıymetli zaman kaybına sebeboluyordu.

Yine Birinci Dünya Harbinde İngilizler tankı icadedip 1916 yılında Cambrai muharebelerinde ilk defa kullandılar. Alman saflarında ilk zamanlarda şaşkınlık doğurup mâneviyat bozucu tesirleri görülmekle beraber, Almanlar bu tankları bir müddet sonra tahribetmeğe başladılar. Bu sebeple tanklarla birlikte onlara ayak uyduracak piyade kuvveti gerekiyordu. Birinci Dünya Harbinde bu tecrübelerden faydalanan ordular, büyük ölçüde zırhlı ve motorlu birliklerin teşkilâtına motorlu araçlarla taşınan B. P. birliklerini de aldılar. İkinci Dünya Harbinde Almanlar bu birliklerle 19 günde Polonyayı, 20 günde Fransayı ve 45 günde bütün Holânda, Belçika ve Fransayı istilâ etmişlerdi. İkinci Dünya Harbi sonlarında Amerikan ve İngiliz orduları batı cephesine çıktıktan sonra büyük hava kuvvetleriyle Almanların zırhlı ve motorlu birliklerini tahribettiler veya hareketten alıkoydular, ondan sonra kendi zırhlı ve motorlu birlikleriyle harbi kazandılar. Bazı ordularda süvari birliklerine de bindirilmiş piyade verilmiş ve süvarinin ateş kuvveti artırılmıştı.

Bugünkü ordularda, Amerika ve İngilterede olduğu gibi, hemen yaya piyade yok gibidir. Piyade birlikleri bindirilmiş haldedir. Geniş yol şebekeleri olan memleketlerde

ve elverişli mevsimlerde, B. P. nin yüksek hareket kabiliyetinden faydalanılmaktadır.

BİNDİRME (Ask.), uçak, tiren, vapur veya motorlu nakliye vasıtaları ile yapılacak nakliyatta bu vasıtalara bindirme.

B. güvenliği: B. nin havadan, karadan veya denizden taarruza uğramaması için alınan güven tedbirleri.

B. komutanı: B. yi yapacak olan kıtanın komutanı.

B. talimleri: Birliklerin B. işlerine hazırlanması için tek vasıtadan başlamak ve zamanla fazlalaştırılmak üzere nakil vasıtaları üzerinde kıtaların talim görmeleri.

B. tatbikatları: B., nakil işlerini ve çeşitli birlikleri içine almak üzere bir muharebe durumu içerisinde B. in yapılması.

BINDSCHEDELER YEŞİLİ: bk. İNDAMİNLER.

BİNDZURU, Buddha dininde ermişliğe yükselmiş olup ancak bir tek denemeden sonra Buddhalığa eren ve Arhat unvanı verilen insanlardan biri. Çinde Lo-han, Japonyada Ra-kan denilen Arhatların sayısı on altı, bazen de beş yüz olarak gösterilir.

B., on altı Japon Ra-kan'ından biridir. Bir hekimlik tanrısı olarak, bilhassa halk arasında kutsal tanınmıştır.

BİNEK TAŞI, ata rahat binmek için evlerin avlusunda veya cümle kapısının önüne konan taş. Eskiden Osmanlı padişahları, sadrâzamlar ve diğer devlet adamları her yere atla gittikleri için B. T., evlerin ve dairelerin kapılarında bulunurdu.

BİNER Fr. Binaire = ikili, Lat. *bi-* = iki) **SİSTEM**: 1. (Aritmetik), sayıların bir çeşit yazılma sistemi (bk. SAYI). Bu sistemde, her basamak birimi, kendinden önce gelen basamak biriminin 2 katı olup, herhangi bir sayıyı B. S. de yazmak için iki rakam (0 ve 1) kâfi gelmektedir. 10 sistemine göre ifade edilmiş 1, 2, 3, 4, 5, 8, 9 sayıları B. S. de 1, 10, 11, 100, 101, 1 000, 1 001 olarak yazılırlar.

B. S. de $a_n a_{n-1} \ldots a_1 a_0$ şeklinde yazılan bir sayıya, 10 sisteminde:

$$N = a_n \cdot 2^n + a_{n-1} \cdot 2^{n-1} + \ldots + a_1 \cdot 2 + a_0$$

$$(a_n < 2, a_{n-1} < 2, \ldots a_1 < 2, a_0 < 2)$$

sayısı karşı gelir.

B. S. in, diğer sistemler yanında üstünlüğü şudur: Bu sistemde yazılmış sayılarla yapılan işlemlerde toplam ve çarpım tablosuna ihtiyaç yoktur. Buna mukabil mahzuru şudur: küçük bir sayıyı bu sistemde yazmak için pek çok rakam kullanmak icabeder; meselâ 153 sayısı, bu sistemde, 10011 001 olarak yazılır. Bu sisteme Leibniz sistemi de denir.

(Cebir): Biner form. n ci dereceden iki değişkenli homogen bir çokterimliye denir (bk. FORM).

$$a_{11} x^2 + 2 a_{12} x y + a_{22} y^2$$

2 nci dereceden bir biner formdur.

2. B. S. terimi fizik ve fiziko-kimyada incelenen sistemlerin (maddeler topluluğunun) iki bileşenli olanları için de kullanılır. Meselâ kalay ve kurşundan ibaret olan lehim alaşımı B (ikili) bir sistemdir. Bir sıvı (su) ile bir sıvı içinde çözünmüş bir katı madde (tuz) de B. bir sistem meydana getirir. Ayrıca sodyum, potasyum, gümüş gibi metallerin iki iyondan meydana gelmiş bulunan tuzlarına da B. S. ler denir, $NaCl$, $AgNO_3$ gibi.

BINET [*binę*], **Alfred** (1857-1911), Fransız psikolog ve fizyologu. Nice'te doğmuş, Pariste ölmüştür. 1880 de Sorbonne'dan tabiî ilimler sertifikası almış ve 1884 te de doktorasını vermiştir. 1889 da Sorbonne'da kurulan Psikoloji ve Fizyoloji laboratuvarında M. Beaunis'nin asistanı ve 1894 te de laboratuvarın müdürü olmuştur. 1895 te Beaunis ve Ribot ile müştereken *Journal de l'annèe psychologique*'i yayımlamaya başlamıştır. Çeşitli psikoloji problemlerine meyli, onu ipnotizma tecrübelerine götürmüştür. Bu konu üzerinde çalışırken Féré ile beraber *Le magnétisme animal* (Hayvan magnetizması) [1887] ve *Les altérations de la personalitée* (Şahsiyetin başkalaşmaları) [1892]yi yayımlamıştır. Hazırladığı zekâ testleri kendisine büyük bir şöhret sağlamıştır. Zekâ yaşını belli etme usullerini *Étude expérimentale de l'intelligence* (Zekânın tecrübe ile incelenmesi) [1905-1908] adlı kitabında yayımlamıştır

Eserleri arasında daha şunlar vardır: *Introduction à la psychologie expérimentale* (Tecrübî psikolojiye giriş) [1894], *La fatigue intellectuelle* (Zihin yorgunluğu)[1898], *La suggestibilité* (Telkin kabul etme kabiliyeti) [1900], *L'âme et le corps* (Ruh ve beden) [1905], *Les enfants anormaux* (Anormal çocuklar) [1907], *Les idées modernes sur les enfants* (Çocuklar hakkında modern fikirler)[1909].

BINET [*binę*], **Léon** (doğ. 1891), Fransız hekimi. Provins civarında doğmuştur. Yaralıların serum ve kan verme ile iyileştirilmeleri ve asfiksilerin tedavisi üzerinde çalışmıştır. Fransız Tıp Akademisi üyelerindendir. 1942 de İlimler Akademisine seçilmiştir.

BINET-SIMON [*binę simõ*] **TESTİ**, çeşitli kabiliyetleri ölçmede kullanılan bir psikoloji metodu. Bu mânadaki *test* kelimesi Amerikadan gelmiştir; onu ilk defa Amerikalı J. M. Cattell kullanmıştır. Gerçi F. Galton 1889 da tepkilere göre birtakım ferdî farkları bulmak istemişti. Fakat kelimeyi kullanamadığı gibi tasarladığı iş de testle ve hele Cattell'in anladığı mânada test ile ilgili değildi. Cattell 1890 da *Mental Tests and Measurements* (Zekâ testleri ve ölçmeleri) adlı kitabında *test* kelimesini ilk defa psikoloji terimi olarak kullanmış, bununla ruh hayatının fonksiyonunu bulmak, duyum verimini (bir duyuşta kaç harfin akılda tutulacağını) ölçmeği kast etmiştir. Bk. TEST.

B.-S. T. nin esası: İki Fransız psikologu olan A. Binet ile Th. Simon, Paristeki anormal (zekâca geri) çocukları seçmek gibi pratik bir maksatla hareket etmişlerdi. 1890-1905 arasında Binet, Dr. Simon'la işbirliği ederek, zekâ ölçümü cetvelini hazırlamışlardır. Bu cetvelle zekâsı ölçülmek istenenleri birbiriyle kıyaslamak için değişmez bir ortalama aranmıştır. B.-S. T., ilerde iki tip testten birinin ilk ilmî örneği olmuş, test metodunun hızla gelişimini sağlamış, ayrıca ilmî psikolojinin temel taşlarından biri olarak gelişmiştir.

B.-S. T. nin dört esası vardır: 1. Zekâ, 2. Hâfıza, 3. Estetik duygu, 4. Günlük bilgi.

Zekâ, tabiatı bakımından yaş kronolojisini takibederek ayrı kavrayış anlarını içine almakta ve âdeta bir sıçrama yapmaktadır. Meselâ iki ağırlığı kıyaslamak, verilen rakamları tekrarlamak, bir şeyin tarifini yapmak, bir gravürü tefsir etmek, yaşlara göre tesbit edilen esaslar içinde yine sabit bir ortalama etrafında değişmektedir.

B.-S. T., değişmez birtakım esaslardan hareket ederek zekânın rakamla ifadesidir. Bu rakam sıfır-200 arasında değişik kıymetli bir basamağa (échelle) dayanır. Her çocuğun zekâ yaşı testte kazandığı notların toplamıdır. Zekâ

yaşını gösteren sayı, süje'nin asıl takvim yaşına bölünerek bulunur ki, buna da deneysel psikolojide *intelligence quotient* (zekâ endeksi) denir ve «I. Q.» işaretiyle gösterilir.

$$\text{I. Q.} = \frac{\text{M. A. (Mental age = Zekâ yaşı)}}{\text{C. A. (Chronological age = Kronolojik yaş)}}$$

Amerikalı psikolog L. M. Terman, zekâ bölümlerinin her bölüme düşen sınıflamayı psikoloji terimleriyle şöyle sıralıyor: (*Fundamentals of General Psychology* [Genel psikolojinin esasları], s. 349)

Bölüm	I. Q.	Sınıflama	Vasıfları
I.	200 - 140 140 - 120 120 - 110 110 - 90	Dehaya yakın, deha Çok üstün zekâlı Üstün zekâlı Normal zekâ	Normal ve normalin üstünde
II.	90 - 80 80 - 70	Sınır halleri Son sınır halleri	Normal ile anormal arasında olanlar
III.	70 - 50 50 - 20 20 - 0	Ahmak (débile) Budala (imbécile) Ebleh (idiot)	Hayatta ancak pratik işleri yapabilirler; yüksek derecede zayıflar bir yana, ilk okulu bile bitiremezler.

Bk. APTAL ÇOCUK. Bazı psikologlara göre zekânın 140 tan fazla olması deha için ancak bir zemin hazırlar. Deha için ayrıca ihtirasa ve sosyal faktörlere lüzum vardır.

B. - S. T. nin gelişimi: Test daima gelişmiş, Binet-Simon dahi birçok örnekler meydana getirmişlerdir. İlk örneği 1905 te ortaya atılmıştı. İlk testte 30 soru vardı, sonra bunların bir kısmı atılmış, yerine daima yenileri eklenmiştir. İkinci örnek 1908 de meydana getirilmiş, bu örnek, psikologlara ve bu arada Pierre Pichot'ya göre (*Tests mentaux en psychiatrie* [sişiyatride zekâ testleri], s. 11) zekâ yaşlarına uygun gerçek test halini almıştır. Sonuncu örnek kesin şekli ile 1911 de (Binet'nin ölümünden biraz önce) yayımlanmıştır. Bu son şeklinde 54 soru vardır; test 3 yaşından başlar, 15 yaşında sona erer. Bahis konusu 54 soru yaşlara göre şöyle yerleştirilmiştir:

Testte her yaşa düşen soru sayısı

3 yaş 5	7 yaş 5	12 yaş 5
4 » 4	8 » 5	15 » 5
5 » 5	9 » 5	Yetişkin 5
6 » 5	10 » 5	

B. - S. T. nin tatbiki: Süje'ye her yaşa ait soruları tamamiyle geçireceği yaşa kadar sorulmağa devam edilir. En son sorulara tamamiyle cevap verdiği yaşa gelince bu yaş temel yaş (l'âge de base) sayılır. Bir sonraki yaşın sorularından her bildiğine aylık notlar verilir ve deneme, cevap verme sona erinceye kadar, sürdürülür. Temel yaştan sonra her cevap verilen soruya iki buçuk aylık not verilir. Yalnız 3 yaş için her soruya üç aylık, 12 yaş için ise beş aylık, 15 yaş ve yetişkinler için ise 7 aylık not yazılır.

Bu basamak, 1911 de yayımlanan son şekildir. Bundan sonra ayrıca birçok basamaklar meydana getirilmiştir. Fransada 1946 da, L. Bonnis ile R. Zazzo, yeni denemelere dayanan basamaklar meydana getirmişlerse de bunlar, başka memleketlerde, bilhassa Amerikada yapılanlar kadar tutunmamıştır.

B. - S. T. nin kontrolu: Birçok yabancı psikologlar, B. - S. T. ni incelemişler ve standard şeklini meydana getirmişlerdir. En tanınmış ve tutunmuş kontrolu, Amerikalı psikolog L. M. Terman yapmıştır. İkinci kontrol F. A. Kuhlman'ındır. Bu iki psikologun kontrolu, Amerikadan bütün dünyaya yayılmış, bu arada Fransaya, asıl vatanına dönüp gelmiştir.

Terman'ın iki kontrolu vardır. İlki 1917 de yayımlanmıştır. Terman 1908 şeklini gözden geçirmiş ve bunu Kaliforniyada çalıştığı Stanford üniversitesinin adına bağlıyarak *Stanford-Binet testi* adı ile yayımlamıştır. Terman ikinci kontrolunu 1937 de M. A. Merill ile birlikte meydana getirmiştir. B. - S. T., bu son şekli ile gelişme noktasına yaklaşmıştır. Bu iki kontrol, Stanford-Binet testi, *L. ve M. formu* olarak tanınmıştır. Bu iki harf (L. M.), Terman'ın ilk iki küçük adının (Lewis Madison) baş harflerinden alınmıştır. Terman yetişkinden önceki yaşı 16 ya çıkarmış ve ilk yaşı da 2 olarak tesbit etmiştir. L. M. formlarının her birinde 129 test sorusu vardır. Bunlardan 122 si asıl test sorusu, 7 si ise ek sorudur. Ayrıca yetişkinler için verilen test soruları normal yetişkinler, üstün yetişkinler için olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Testin «L» formu Fransaya E. Claparède, Delvaux tarafından da Belçikaya adapte edilmiştir. Bizde ise ilk defa 1915 te Arap harfleriyle, 1931 de yeni harflerle İbrahim Alâettin Gövsa tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Son yıllarda Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde B. - S. T. üzerinde durulmuştur. Gazi Terbiye Enstitüsü, 500 den fazla çocuk üzerinde B. - S. T. yle bir deneme yapmış ise de henüz test tamamiyle adapte edilmemiştir. Bk. ZEKÂ TESTLERİ.

BINET - VALMER [*binę valmęr*], **Jean** (asıl adı: Jean Binet de Valmer; 1875 - 1940), Fransız yazarı. Cenevrede doğmuş ve orada ölmüştür. 1914 te Fransız vatandaşlığına alınmıştı. Nantes kararı geri alınınca (1685) memleketi terk etmiş bir protestan Fransız ailesindendir. İlk önce tıp tahsil etmiş, sonra kendini edebiyata vermiştir. İlk eserini *Le Sphinx de plâtre* (Alçıdan Sfenks) 1900 de yayımlamıştır. Sonradan şu eserleri vermiştir: *Le gamin tendre* (Şefkatli oğlan) [1901], *Notre pauvre amour* (Biçare aşkımız) [1902], *Le coeur en désordre* (İntizamını kaybeden kalb) [1904], *L'homme dépouillé* (Soyulmuş adam) [1906], *Les mémoires d'un engagé volontaire* (Bir gönüllü askerin hâtıraları) [1918], *Le mendiant magnifique* (İhtişamlı dilenci) [1919, masallar], *Parce que tu souffres...* (Istırap çektiğin için...) [1922 kısa hikâyeler]. *Le désir et le péché* (Arzu ve günah) [1923, kısa hikâyeler], *Le taureau* (Boğa) [1925, üç kısa roman], *Coligny* (C. nin hayatı) [1927]. Ayrıca B. - V., *L'homme et les hommes* (İnsan ve

insanlar) genel başlığı altında 10 ciltten fazla tutan bir külliyat yayımlamıştır; özel başlıkları, yayımlama tarihleri sırasiyle şunlardır: *Les métèques* (Yeni vatandaşlar)[1907], *Lucien* [1910], *Le plaisir* (Zevk) [1912], *La créature* (Yaratık) [1913], *La passion* (İhtiras) [1914], *L'enfant qui meurt* (Ölmek üzere olan çocuk) [1921], *Les jours sans gloire* (Şansız günler), *Le désordre* (İntizamsızlık), *Le sang* (Kan), *Les exaltées* (Çoşkun kadınlar), v. b.

BİNGAZİ (Batı kaynaklarında: Bengazi; İbn Gazi, mezarı biraz daha kuzeyde deniz kıyısında bulunan bir Murabıt'ın adından alınmıştır), Libya Birleşik Kırallığının Berka (Barka) bölümünün merkezi. Nüfusu 66 000 (1950) dir. B., sığ ve batıya açık bir koyun nihayetinde kurulmuştur. Şehrin hemen doğusunda bir tuzla, güneydoğusunda ise denizin gelgin (med) zamanında sularla örtülen bir kumsal vardır. Bundan dolayı, kara ile devamlı bağlantısı, ancak kuzeyde hurmalık kumsaldır. Çevresindeki topraklar bitek ise de, kuraklık yüzünden bozkır, hattâ çöl manzarası gösterir. Son yıllarda yer yer sulama yapılarak şehrin gerisinde zengin meyva bahçeleri meydana getirilmiş, burası kısa demiryollariyle (Berce'e 108 km lik, Soluch'a 56 km lik demiryolları) B. ye bağlanmıştır. Son yıllarda B. limanı yeni tesislerle büyültülmüş, geçen yüzyıl sonunda Türkler tarafından yapılmış olan 305 m uzunluğundaki dalgakıran arkasında uzanan 44 hektarlık bölüm taranmış ve sukesimi 4 m olan gemilerin girmesine elverişli bir duruma getirilmiştir.

Bingazide bir cadde

B., Büyük Sirt körfezinin doğu ve kuzey kıyı bölgelerinin bütün ticaretini ve Cirenaika iktisadıyatının üçte ikisini kendinde toplamıştır. Bir yandan Avcila kavşak yerinden Kufra ve Vadai vahalarına, öte yandan Tibesti ve Murzuk'a uzanan işlek kervan yollarının bittiği yerde canlı bir ticaret merkezidir. B., limanından, en çok, hayvan, tahıl, yün, sünger ihraç olunur. Tuzlaları, iyi gelir kaynaklarındandır.

Tarih: B. de eski zamanlardan kalma harabeler yoktur. Birkaç rıhtım kalıntısı ile, şehrin altında bulunan çanak çömlek, heykel ve para gibi eski eserler de pek önemli değildir. Camilerinin, havralarının, kiliselerinin ve bir iki katlı evlerinin yapılışında da bir hususilik ve değer yoktur. Şehrin batısındaki büyük kasırda eskiden hükümet dairesi ve kışla bulunuyordu. Limana kum dolmasından ve içilecek suyun azlığından dolayı bir zamanlar B. nin durumu sarsılmıştır. Orta Sudandaki karışıklıklar yüzünden, Kufra, Tibesti, Murzuk kervan yollarına hâkim bir yerde bulunan B., Trablusun zararına ticaretini artırmışsa da sonradan bu durum tekrar bozulmuştur.

B., Ortaçağda biraz kalkınmış ve Cenova ile ticaretini geliştirmiştir. O zamanlar Bernik adını taşıyan B., Ceneviz Cumhuriyetinin sönmesinden sonra gerilemiştir. Bundan sonra korsanların barındığı bir yer olmuş, fakat kalkınamamıştır. XVI. yüzyılda Osmanlı Devletine geçen B., uzun zaman Trablus vilâyetine bağlı kalmış, son zamanlarda ayrı bir vilâyet olmuş, daha sonra beş ilceli müstakil sancak olarak kurulmuştur. Mısırın Osmanlı Devletinden ayrılması üzerine (1882) İmparatorluğa kara sınırları ile olan bağı kesilmiş ve devletin deniz kuvvetleri zayıfladığı için denizden de korunamıyan B., 1911 yılı Ekim ayında İtalyanların hücumuna uğramıştır. İmparatorluğun bu bölgede bulunan az sayıda kuvvetleri yerli gönüllülerle birleşerek İtalyanları uzun zaman içerilere sokmamışlardır. Atatürk ile birkaç Türk subayı bu bölgeye giderek buradaki kuvvetlere komuta etmişler, İtalyanları hareket edemez bir hale sokmuşlardır. Bu sırada Balkan Harbinin patlaması ve İmparatorluğun başkentinin tehlikeye düşmesi üzerine İtalyanlar ile Ouchy antlaşması (1912) yapılarak, B., İtalyanlara bırakılmış ve B. arazisi İtalyan Libia müstemlekesinin Cirenaica bölümünü teşkil etmiştir. İkinci Dünya Harbinden sonra B. den İtalyan idaresi kalkmış ve B. önce Berka devletine, sonra da yeniden kurulan Libya Birleşik Kırallığına katılmıştır (bk. LİBYA).

BINGEN [*bingin*] (Romalılar zamanındaki adı *Bingium*), Almanyanın Hessen bölgesinde, Rheinhessen eyaletinde bir şehir. Nüfusu 16700 (1950) dür. Nahe ırmağının Ren nehrine döküldüğü yer yakınında ve Ren'in şistli Ren kütlesine girdiği dar vâdinin başlangıç yerindedir. Denizden yüksekliği 80 m dir. B., işlek bir demiryolu kavşağıdır. Bağcılığı ve şarap ticareti önemlidir. B. yakınında, Ren'deki bir adacıkta bulunan *Mäuserturm* (Fare kulesi) meşhurdur. Bir hurafeye göre, 970 tarihlerinde fareler, fukaraya karşı sert davrandığından dolayı, Mainz Piskoposu II. Hatto'yu bu kuleye kadar kovalamış ve orada kemirerek yemişlerdir.

Bingen Fare kulesi

BINGER [*bẽję*], **Louis-Gustave** (1856-1936), Fransız subay, seyyah ve idarecisi. Strasbourgda doğmuş, Isle-Adam'da ölmüştür. Fransız Senegal ve Sudanında bazı ilmî geziler yaptıktan sonra, 1887-1889 yıllarında Guinée körfezine kadar Niger kavsini ve sonra Fildişi kıyısını incelemiştir. 1893 te Fildişi kıyısı valisi, 1897 de de sömürgeler vekâletinde Afrika işleri müdürü olmuştur. 1890 da Batı Sudan topraklarının önemli bir haritası ile 1891 de büyük seyahati hakkında bir eser yayımlamıştır: *Du Niger au golfe de Guinée par le pays de Kong et le Mossi* (Niger'den, Kong memleketi ile Mossi'den geçerek Guinée körfezine kadar). Başka eserleri

arasında *Le serment de l'explorateur* (Seyyahın yemini) anılmağa değer. Fildişi kıyısında (Fransız Batı Afrikası), Abidjean gölcüğü kenarında sömürgenin başkenti olup nüfusu 750 ye yükselen ve kendi adını taşıyan Bingerville'i kurmuştur.

BINGERVILLE [*bĕjevil*], Fransız Batı Afrikasında, Fildişi Sahilinde bir şehir ve liman. Nüfusu 1360 kadardır. Ebrié denizkulağı (lagün) kenarında bulunan B., evvelce valinin oturduğu bir merkezdi. Şimdi bu çevrenin başlıca iskelelerinden biridir.

BINGHAMTON [*bingĭmtĭn*], Amerika Birleşik Devletlerinden New York'ta bir şehir. Susquehanna nehri üzerinde, demiryolu kavşağındadır. Nüfusu 80 700 (1950). Değirmen, tütün, otomobil, ayakkabı, ipek ve kimya sanayiinin merkezidir. Ticareti canlıdır.

BINGLEY [*bingli*], Kuzey İngilterede York yönetim bölümünde şehir. Bradford'un kuzeybatısında, Aire nehrinin sağında, Leeds-Liverpool kanalı üzerindedir. Nüfusu 20 553. Yünlü eşya, yün ipi ve kâğıt fabrıkaları vardır.

BİNGO, Japon adalarından Şikoku'nun kuzeyinde deniz bölümü ve Şikoku, Kiyuşu adaları arasında boğaz.

BİNGÖL: 1. Doğu Anadoluda il merkezi. Nüfusu 1616 (1945). Eski adı Çapakçur. Denizden yüksekliği 1250 m. B., Çapakçur ovasının kuzeybatı köşesinde Bingöl deresi vâdisinin ağzına yakın bir yerdedir. B., 24 km güneyde bulunan Genç istasyonuna kamyonlar ve diğer motörlü taşıtlarla bağlıdır.

B. halkının çoğu çiftçilikle, hayvancılıkla uğraşır. Çevresinden elde edilen tahıl, meyva ve sebze, ihtiyacı karşılar; bazı yıllarda da yakın kasabalara gönderilir. İhraç maddeleri arasında kasaplık hayvan ve deri önemlidir. Yakın çevresinde geniş meşe ormanları vardır. Abitor ovası, tabiî güzelliği dolayısiyle gezinti yeridir. B. de orta ve ilkokul, ziraat bankası, fennî su (1947) ve elektrik tesisleri, 15 yataklı bir hastahane, Kös kaplıcası, Vinir, Mirzan, Gayıt gezinti yerleri vardır.

2. Doğu Anadoluda il. Erzurum, Muş, Diyarbakır, Elâzığ, Tunceli ve Erzincan illeriyle sınırlıdır. Yüzölçümü 8564 km², nüfusu 75 510 (1945; km² ye 9 kişi). Merkez ilcesinden başka Genç, Karlıova, Kiği ve Solhan ilceleri vardır. Merkez ilcesine Farhan ve Sancak bucakları ve 78 köy bağlı olup bu köylerden 52 si merkez bucağınındır (1948). Merkez ilcesinin yüzölçümü 1753 km², nüfusu 16 429 ve merkez bucağına bağlı köylerin nüfusları tutarı 8 711 (1945) dir.

3. Doğu Anadoluda püskürük bir dağ kitlesi. Eskiçağda Abos Mons. Varto, Hınıs, Tekman ve Karlıova kasabaları arasındadır. Doruk çizgisi kuzeybatı - güneydoğu doğrultuludur. Başlıca üç doruğu olup en yüksek noktasının denizden yüksekliği 3 250 m dir. B. dağının kuzey yamaçları hafif eğimli olduğu halde, güneyde, yüksekliği 1 600 m ye kadar inen Varto ovasından, bir fay yüzeyi olduğu kabul edilen dik bir yamaçla yükselir. B. dağının yapısında bazalt ve andezitler üstün olarak bulunur. Bu püskürük külteler tabandaki tortul tabakaları örtmüştür. Buzul çağında, bu dağın kuzey yamacında buzulların yer aldığı, izlerinden anlaşılmaktadır. Buzul vâdileri içinde ve umumî olarak 2 700 m den yükseklerde görülen göller, dağa bugünkü adını vermiştir.

B. dağının doruklariyle yamaçlarının yüksek bölümlerine düşen bol yağışlar dolayısiyle çevresi için su deposu durumundadır. Aras nehrinin ve Murat suyuna karışan birçok akarsuların kaynakları vardır. Uzun süren kış mevsimi sonunda, karlar eridikçe, yamaçlar yeşerir ve ovaların otlarının sararmağa başladığı günlerde sürüler B. ün yamaçlarına tırmanmağa başlar. Bu yüzden çoğu meşelikler ortadan kalkmış ve bodur artıklar bile seyrekleşmiştir. Yalnız dikliği dolayısiyle kendiliğinden korunan yamaçlarda bir dereceye kadar sık meşelikler görülür. Harita için bk. ELÂZIĞ.

BİNGÖLLER (Folklor), bazı Ermeni efsanelerine göre, *Kitâb-ı Mukaddes*te sözü geçen Cennetin bulunduğu yer olarak gösterilen Bingöl dağında göller. B., menşei hakkındaki inanışlarda, «âb-ı hayat» kaynağının bin parçaya bölünmesiyle meydana gelmiş diye anlatılır. Evliya Çelebi *Seyahatname*sinde şöyle hikâye edilmiştir: Bir avcı bu dağlarda vurduğu kuşu gölde yıkarken kuş canlanıp suya dalmış ve kaybolmuş; gölün âb-ı hayat olduğu böylece meydana çıkmış, ama bu sır meydana çıkınca göl de bin parçaya bölünmüş, hangisinin hayat kaynağı olduğu bilinemez olmuş; o zamandan beri, hâdisenin geçtiği yerdeki gölün adı Kuş gölü kalmış. Evliya Çelebinin naklettiği rivayetlere göre, insanı ölmezliğe kavuşturan efsane kaynağı, ölümlülerden kendini gizlemekle beraber, B. deki göllerin her birinde olağanüstü bir hassa bırakmıştır. Bu göllerden ikisi, Hızır ile İlyas'ın âb-ı hayattan içtikleri inanışiyle ilgili olarak, Hızır gölü, İlyas gölü adlarını taşırlar. Başka göllerde de, insanı semirtme, cinsiyet kuvvetini artırma, çocukları çabuk büyütme ve bülûğ çağına eriştirme, sara ve cüzam gibi dertlere şifa sağlama v. b. gibi tabiatüstü hassalar vardır.

B. in âb-ı hayatla ilgisi, Köroğlu hikâyelerinde de anlatılmıştır. Evliya Çelebinin Kuş gölüne ait rivayetindeki avcının yerini bir Köroğlu varyantında, Köroğlu almıştır; Köroğlu, gördüğü bu olağanüstü hâdiseyi babasına anlatmış, babası ona bu suyun âb-ı hayat olduğunu söylemiş; Köroğlu içmek için aynı kaynağı aramışsa da bulamamış, çünkü, o ara kaynak bin parçaya bölünmüş, Köroğlunun Kır-Atı, daha önce bu sudan içtiği için ölmezliğe erişmiş, hâlâ yaşarmış.

Köroğlu hikâyelerinde, bir de, B. den çıkan bir ırmağın (Şat suyu, Aras çayı, veya başka bir su) üstünden gelen üç köpükle ilgili bir efsane vardır: Rivayete göre Köroğlu bu köpükleri içerek yiğitlik, şairlik ve ölümsüzlük kazanmıştır. Köpüklerin B. den geldiği kabul edildiğine göre, bu efsane de, dolayısiyle, B. i âb-ı hayatın kaynağı diye göstermiş oluyor.

Evliya Çelebinin kitabında, bu göllerden bazılarının kötü hassalı olarak gösterildiğine dair inanışlar da tesbit edilmiştir: her yıl bir adam kurban eden göl, suyundan içeni sallabaş, yahut kötü ahlâklı, zâlim, korkak yapan göller, dibinde altın, gümüş ve başka mücevherler bulunan, bu kıymetli şeyleri almak istiyenleri helâk eden mahlûkların yaşadığı göl, v. b. gibi... Gene Evliya Çelebi, bazıları için de başka çeşit efsaneler anlatır: meselâ, Akbaba gölünde her yıl bir akbaba gelir yıkanırmış, bunun için de suyundan içen adamın hemen sakalı ağarırmış; Ballı gölün suyu tatlı imiş, sabahları kenarında kudret helvası bulunurmuş, v. b.

Gerek Evliyanın, gerekse sözlü rivayetlerin anlattığına göre, âb-ı hayatın kaynağını gizlediği için olacak, B. in madenlerinde, toprağı, bitkileri, çiçeklerinde türlü dertlere deva verici hassalar varmış,

BİNH-DİNH: 1. Fransız Çin Hindinde, Viet-nam cumhuriyetinin Annam kısmının günev bölgesinde bir idare bölümü. Nüfusu 790 000. Merkezi Qui-Nhon limanıdır. Pirinç, yerfıstığı, şekerkamışı, karabıber yetiştirilir; ayrıca ipek sanayii vardır.

2. Annam'ın güneydoğusunda büyük bir şehir. Kıyıdan 20 km uzaktadır. Nüfusu 147 199. Önemli ipek ve pamuk endüstrisi merkezidir. İhracat Qui-Nhon limanı üzerinden yapılır.

BİNI, Lucio (doğ. 1898?), İtalyan sinir-ruh hekimi. 1938 de ilk defa Roma Üniversitesi nöropsişiatri profesörü Ugo Cerletti ile birlikte, muavini olarak, bilhassa erken bunama gibi akıl hastalarına tedavi için elektrikle sara şokunu tatbik etmesi dolayısiyle adı tıp dünyasınca tanınmıştır. B., daha sonra bu tedavi metodu için kullanılan cihazda elektrik cereyanının şiddetini ve geçme müddetini ölçen bir kısım katarak elektrik şokunun teknik tarafını geliştirmiştir. Birçok dergilerde bu metod üzerindeki görüşlerini bildiren ve şizofreninin modern tedavisini inceliyen yazıları çıkmıştır.

B., çeşitli yazarlarca klinik, daha doğrusu semptomatolojik bakımdan iki ana şekil halinde incelenen çok sayıdaki sendrom'ları şu beş şekle irca etmiştir (1945):

1. Heubner tipi sendrom: karakterleri şunlardır: spastik tetraplaji, mânevî bozukluklar, görme bozuklukları (hem kortikal, hem periferik tipte olabilir);

2. Piramid veya beyincik semptomlu bir sendrom. Bu sendrom plakalı sklerozu andırmakla beraber, bundan şu iki noktada ayrılır: a) afazi ve emiyanopsi gibi ağır telansefalik semptomların bulunması, ve konvülsif krizlerin sık sık görülmesi;

3. Çok hâd ve kısa zamanda ölümle neticelenen ve hâd ansefaliti andıran sendrom;

4. Kafa içersi (intracranien) hipertansiyon semptomlu bir pseudotumoral şekil;

5. Bir psişik sendrom. Bu sendromda, mânevî bozukluklar, uzun zaman tecrit olunmuş bir halde veya hâkim bir şekilde müşahade olunabilir.

Yine B., çeşitli etiyopatolojik teoriler hakkındaki fikir ayrılıklarını dikkate aldıktan ve bu konuda henüz açıklanamıyan noktalara işaret ettikten sonra, alelâde ve sporadik şekiller arasındaki klâsik tefriki muhafaza eder, ve bu kıstası gelişmenin ele verdiği kıstas ile birlikte kullanarak, alelâde şekillerde şu 4 tipi ayırır: 1. Çocuklarda hâd (Krabbe);

2. Çocuklarda kronik (Paelizaeus ile Merzbacher'ın *aplasie axiale*'ı);

3. Gençlerde az-hâd (Scholz);

4. Büyüklerde müzmin (Ferraro).

Sporadik şekillere gelince B. şu iki tipi tarif eder:

1. Schilder hastalığı: bu hastalık dağınık beyin sklerozlarının en iyi bilineni ve en önemlisidir. Şu çeşitleri gösterebilir: hâd, az-hâd ve müzmin. Semptomolojisi çok zengin olup yukarda tarif olunan bütün kombinezonları gösterebilir;

2. Balo'nun konsantrik sklerozu. Bu hastalığın adı, aynı merkez etrafında münavebe ile dizilmiş tahrip olmuş ve normal beyin maddesi mahrekler ve halkaların görülmesinden ileri gelir. Şu noktaya dikkat olunmalıdır: B. nin tasnifinde Tay-Sachs'ın *idiotie amaurotique*'i ve Schuller-Christian'ın *xanthomatose craniohypophysaire*'i hiç anılmaz. İngiliz yazarı S. A. K. Wilson ve başka bazı modern yazarlar bu hastalıkları dağınık beyinsel sklerozların alelâde şekillerine katarlar.

BİNİCİLİK, ata binme ustalığı, sanatı ve bilgisi. İyi binici olmak için atı sevmeli, ata iyi bakmalı, huylarını öğrenmeli, devamlı ve usulüne göre binmeli, atın her hareketinde, her çeşit yürüyüşünde en süratli koşularda ve her türlü arazide üzerinde müvazeneli ve emniyetle oturabilmeli ve ata hâkim bir durumda olmalı; ona istenilen hareketleri yaptırabilmeli; atı, istendiği zaman istenilen yürüyüşe geçirebilmeli veya durdurabilmeli; atı geçebileceği her türlü mânilerden atlatabilmeli; atla beraber sudan yüzerek geçmeli; at üzerinde ve atla beraber çeşitli idman hareketleri, spor faaliyetleri yapmalı, cirit, ok atma, kılıç ve mızrak gibi silâhları kolaylıkla kullanabilmelidir.

Ancak bu umumî kaidelerin öğrenilmesiyle herşey elde edilmiş olmaz. Bir acemi devamlı olarak bindiği atın huylarını, hoşlandığı veya hoşlanmadığı tesirleri, kendi bünyesini, alışkanlığını daha yakından öğrenmelidir.

Acemi binici, ancak dinç, iyi terbiye görmüş ve her şeyden önce kendiliğinden iyi bir vaziyetle yürüyen atlar üzerinde doğru oturup, atın hareketini sezerek binmeyi öğrenebilir. Yıpranmış, yorgun, cansız yürüyen veya büsbütün dizgine yüklenen atlara iyi binilemez.

Biniciliğin, önce manej (b. bk., manège) lerde öğrenilmesi, ilk bilgiler buralarda elde edildikten sonra, arazi üzerinde yine tatbikî yürüyüşler yapılması lâzımdır.

B. te hem atı (bk. AT), hem techizatını (eyer [b bk.] ve teferruatı; gem, kantarma başlıkları) iyi bilmelidir. Nal da, ayakkabı sayılabileceğinden, çok önemlidir (bk. NAL ve NALBANTLIK). Eyerin ata iyi yerleşmesi, gem ve kantarma başlıklarının uygun olması, nalın çıkmaması, iyi takılması, oynamaması sağlanınca bir acemi, B. için gerekli eğitime ve mümareselere geçebilir.

Eyer vurmak ve başlıklar: *Eyer vurmak*: Gerek atın, gerek binicinin rahatlığı, eyerin iyi konulmasına bağlıdır. Eyerin at sırtını incitmemesi, sıyırmaması için önce, velense veya haşa denilen keçe veya kumaş, eyerden bir el genişliği kadar ileriye taşacak ve cidağonun iki tarafından bir el uzunluğunda aşağı sarkacak şekilde konulmalıdır. Uygun bir eyer, atın kaburgalarına her noktada tıpatıp uyar. Küreklere dayanması gereken taban tahtalarının her iki ucu, atın vücudundan dışarı doğru biraz bükülmüş olmalı ve üst kenarları atın sırtını ve hele cidağosunu sıkıştırmamalıdır. Ön kaşla haşa arasında kalacak serbest bir boşluğa, haşa ön kattaki yuvasına henüz yerleştirilmeden önce rahatça el sokulabilmelidir. Oturacak yerin en çukur noktası eyerin tam ortasında bulunmalıdır; daha geride olursa biniş sırasında binicinin oturuş yeri geriye doğru kayar, oyluk ve dizleri yukarıya çıkar (iskemle oturuşu); ileride bulunacak olursa binici de çok ileriye gelir ve ayakta dururcasına bir oturuş vaziyeti alır (apış oturuşu). Eyer yatağı fena teşekkül etmiş atlarda kolan, ön veya arka tartı kayışına tokalanır. Kolanı sıkarken, karına değen kısmında hiç aralık kalmamalı ve fakat kolaylıkla bir parmak girecek sıkılıkta olmalıdır. Göğüslük, eyerin doğru durmasına, hele dik yamaçları tırmanırken eyerin geri kaymamasına yardım eder. Göğüslük aynası, atın göğüs çukurunda bulunmalıdır. Çamurluk ne gergin, ne de sarkık olmalıdır. Üzengilerin uzunluğu, çok defa üzengi demirinin taban kısmı koltuk altına değecek şekilde bir kol uzunluğunda olmalıdır.

Başlık vurmak: Ata vurulan başlık iki çeşittir: 1. kantarma başlığı, 2. gem başlığı. Kantarma başlığı - kan-

1. Ata başlık vurmak. 2. Eyer ve teferruatı kolan muayenesi, a. Eyer, b. velense veya haşa, c. Tepindirik kayışı, d. Üzengi kayışı, e. Üzengi demiri, f. Kolan, g. Ön kaş, h. Art kaş. 3. Atın kolanı tokalanıp ayarlanırken. 4. Üzengi bu şekilde bacağa göre ayar edilir. 5. Dizgin tutma şekilleri: a. Bir elle, b. İki elle, c. Fransızlarda tek elle, d. Almanlarda tek elle. 6. Ata binmek için yapılan hareketler: a. İlk hareket üzengiye basış, b. İkinci hareket eyere doğrulmak üzere abanma. c. Üçüncü hareket yükseldikten sonra sağ bacağı sağrıdan geçirme ve oturuş (bu hareket attan inmek için ilk harekettir).

tarmanın, yırtmaçları yukarıya germemek ve azı dişlerine çarpacak uzunlukta sarkmamak üzere - yırtmaçlara temas etmeli ve atın ağzına yerleşmelidir Toka, ensenin ortasında, alın kayışı, hemen kulakların altında atın başına uygun olarak; yanak kayışları, elmacık kemiğinin kenarından iki parmak geride bulunmalıdır. Boğaz altı kayışı, atın toplu vaziyetinde, bu kayış ile boğaz arasına dikine bir yumruk girecek kadar geniş tokalanmış olmalıdır.

Gem başlığı: başlık, yanak kayışları elmacık kemikleri kenarının hemen hemen dört santimetre gerisinden geçecek kadar atın kulaklarının gerisinde bulunmalıdır. Alın kayışının uzunluğu ata göre düzenlenir. Burunsalık, elmacık kemiğinin iki santimetre altında. boğaz altı kayışının tokası, yanak kemiğinin ortasında olmalıdır. Bu kayış o kadar uzun tokalanmalıdır ki, başlık vurulmuş bir atta kayış ile atın boğazı altına dikine bir yumruk girebilsin. Gem dizginleri tokalanırken kısa olan dizginin sağ gem halkasına gelmesine dikkat edilmelidir. Kantarma ağızlığı, atın ağzında yırtmaçlara temas edecek ve fakat yukarı çekmiyecek şekilde bulunmalıdır. İnce kantarma ağızlıklarının tesiri fazla olduğundan kullanılmamalıdır. Kantarma dizginlerinin uzunluğu, binici yumruk vaziyetini bozmaya lüzum kalmaksızın, at boynunu tamamiyle uzatabilecek kadar olmalıdır. Gem, ağızlığı. hemen hemen soluk zinciri çukurluğu ile bir hizada olacak ve azı dişlerine dokunmıyacak şekilde bulunmalıdır. Yergöz - başı aşağı ve burnunu geriye alan, yani tepegözün tersi - atlarda ağızlık biraz daha yukarı alınmalıdır. Gem ağızlığının genişliği o şekilde seçilmelidir ki, ağızlık kısmı atın ağzının iki tarafından görünmemeli ve gemin üst kolları da atın dudaklarını ve yanak kemiklerini sıkıştırmamalıdır. Üst kollar daima dış tarafa doğru biraz bükülmüş olmalıdır. Ağızlık seçerken azı boşluğu, geniş veya dar, etli veya kuru kenarlı, dilin kalın veya ince oluşu gözden uzak tutulmamalıdır. Hassas atlarda yatık mihraplı ağızlık, hassasiyeti az olanlarda da yüksek mihraplı ağızlık kullanılmalıdır. Dillerini ağızlığın üzerine uzatma meylinde bulunan atlarda yüksek mihraplı ağızlık kullanılması tavsiye edilebilir. Yüksek mihraplı ağızlıklar atların azı boşluğuna kolaylıkla zarar verirler. Gem ağızlığının tesir derecesi başlıca alt ve üst kolların uzunlukları arasındaki nispete bağlıdır. Alt kollar uzun ve üst kollar kısa olduğu nispette manivelâ tesiri artar, gem de o derece tesirli olur Soluk zincirleri, çengelleri dışarıya bükülmüş olduğu halde, ağızlığa yetişecek kadar uzun olmalıdır. Çengellerin uygun bir şekilde bükülmüş olması iyi başlık vurmak işinde önem taşır; yanlış bükülmüş veya değiştirilmiş çengeller - sağ çengelin sol kola takılmış olması gibi - atın ağzının yaralanmasına sebebolur. Soluk zinciri düzgün olarak tamamiyle sağa döndürülmeli ve soluk çukurluğunda ağızlıkla bir hizada bulunmalıdır. Soluk zinciri kantarma ağızlığının altından sol halkasiyle çengellere o şekilde takılır ki, bu halka sağa çevrilmiş olarak kayış ve fazla kalan halka da solda, çengelin dış tarafından aşağıya doğru sarkar. Daha fazla halka kalırsa her iki tarafa eşit olarak bölünür. Bu halkalardan fazla sayıda olanı sola gelir. Dizginler toplanmış olduğu halde gemin alt kolları ağız yırtmacı istikametinde bulunurken, soluk zinciri ile çene çukurluğu arasında serbestçe dikine iki parmak girebilecek kadar bir boşluk bulunmalıdır. Soluk zinciri ancak gem dizginleri toplandığı zaman, önce söylenen asıl yerinden tesire başlamalı, sonra alt kollar atın boynuna doğru geri gidebilmelidir. Çok geriye geçerse buna «düşük gem» denir. Kollar yanak kayışları istikametinde durur, yahut geriye doğru pek az hareket edebilirse buna «dik gem» denir ki, bunda gem ağızlığından çok soluk zinciri tesir eder, manivelâ tesiri de çok şiddetli olur. İyi vurulmuş bir başlıkta soluk zinciri, dizginler toplandığı vakit soluk çukurluğundan yukarıya çıkmamalıdır. Soluk zinciri çengelleri üst kolların yakınında kalmalıdır. Üst kollarla soluk zin-

ciri çengelleri arasında büyük bir açı meydana gelirse soluk zinciri kısadır ve dudaklar bu açı arasına sıkışır, yaralanır. Soluk zinciri atın çene çukuruna tamamiyle oturmuş olmalıdır. Bu da yalnız ağızlığın ağza göre bir uzunlukta olmasiyle mümkündür; ata ağrı acı veren yahut ağzı yaralıyan başlık, kusurludur. Bu halde at serbestçe geme uyacağı yerde dilini, dışarı uzatarak, geri çekerek, ağızlığın üzerine alarak gem tesirinden kurtulmaya çalışır. Her atta gemin takılışını, tesirini, en çok yürüyüşte bulup ortaya çıkarmak, dikkatli bir inceleme ve lüzumlu bir gözlemeye bağlıdır. Şekildeki başlıklar, tevhit başlığı adı altında hem kantarma, hem de gem başlığını gösterir. Başlıkları takarken her iki dizgin kolu atın boynuna atılır. Boğaz altı kayışı tokalanmamış bir halde, sağ el atın başını tutarken sol kola geçmiş olan başlık, sol el ile atın iki kulağı arasından sarkan yelesinden tutularak başa doğru kaydırılır. Tekrar sağ el ile önce gem ve kantarma ağızlıkları atın ağzına yerleştirildikten sonra başlık başa geçirilir ve boğaz altı kayışı tokalanır. (Gem çeşitleri ve teferruatı için bk. GEM).

B. Tekniği: *Modern binicilikte şu kısımlar vardır*: 1. Ata binmek, atı sürüp idare etmek; onu biniş, savaş veya spor için elverişli hale getirmek. Mânialardan geçmeyi öğrenmek ve ata öğretmek. 2. Atlı gösterilerde (concours hippiques) koşulu atlamalar yapabilmek. 3. Av ve arazi binişleri yapmak. 4. Yüksek binicilik.

I. **kısımdaki çalışmalar:** *Ata binmek ve inmek*: Binici, ata binmeyi ve üzerinde tutunmayı öğrenmek için herşeyden önce kendine güvenmeli, attan korkmamalıdır. Bunun için de ata iyi bakmak, yanına korkmadan yaklaşabilmek, binmeden önce yedekte çekmek lâzımdır. At dururken üzerine sıçramak ve yere atlamak, bu hareketi at yürürken de yapmak, eyer üzerinde otururken serbestçe kolları hareket ettirmek; bacakları serbest serbest sallamak da ata alışmayı, güvenmeyi ve dolayısiyle kendine güveni sağlar, korkunun da önüne geçer.

Acemi, ata sıçramayı, yere inmeyi temiz hareketlerle yapabilmek için, atın soluna geçer ve yüzü gene sola dönük olmak üzere atın sol ön ayağı hizasında durur. Yalnız kantarma başlığiyle binileceğine göre, başlığın kollarını atın boynundan aşırır. Sol el ile sol dizgin kolunu, cidağoya gidebilecek kadar uzunlukta ve serçe parmakla yüzük parmağı arasında, tuttuktan sonra dizginin ucunu atın boynunun sağ tarafına atar. Sol el sağ dizgini, sol dizginin üstünde bulunmak üzere sola aşağıya sarkacak şekilde, sağ elden avucu içine alır. Ayaklarını atın ön sol tırnağı yanında, vücudu omuz yakınında bulunacak şekilde sağ yana bir adım atarak cidağonun ilerisinde yine sol eli ile yeleden bir tutam kılı baş parmağına dolar ve elini buraya dayar. Sağ el eyerin ön kaşından tutar. Sol el ile tutulan dizginler atın hareketlerini önliyecek şekilde hafifçe gergin bulundurulur. Bu halde binici sıçrıyarak atın üzerinde, abanmış bir vaziyette ayaklarını yerden keser; sağ bacağı gergin bir halde eyerin üzerinden aşırarak ve vücudunu sola döndürerek hafifçe eyerin üzerine oturur, dizginleri eline alır. Yere inmek için bütün bu sayılan hareketlerin aksi yapılır; yani, kantarmanın sağ elle tutulan sağ kolu sol ele verilir, sol el aynı zamanda cidağo ilerisinden atın yelesi üzerine konurken sağ el ile eyerin ön kaşı tutularak sağ bacak, vücut biraz ileri eğilip gergin bir halde sağrıdan aşırılarak atın sol omuzu hizasında yere inilir.

Üzengili olarak kantarma ile binişte, sıçrama için söylenenler tatbik edilir. Ancak binici, sol el ile her iki kantarma kolunu ve atın yelesini tuttuktan sonra, sağ el ile de üzengi kayışından tutarak sol ayağını bütün tabanı ile basacak kadar üzengiye koyar. Bu sırada gerektiği kadar ata yaklaşır. Atın karnına dokunmaması için ayak burnunu az ileri döndürecek kadar sol dizini eyere dayar, sonra sol ayağının tabanı üstüne kalkar, sağ eliyle de art kaşı (eyerin arka kısmı) tutar ve yükselir. Yükselme tamamlanınca sağ eliyle ön kaşı tutarak sağ bacağını atın sağrısından yüksekçe aşırır ve yavaşça kayarak eyerin üzerine oturur. Sağ ayağı da dış taraftan üzengiye geçirir, dizginleri düzeltir.

Kantarma ve gem başlıkları vurulmuş olduğu halde yapılan binişlerde durum üzengi ve kantarma için söylenenler gibidir: fakat binici sağ yana bir adım attıktan sonra açık bulunan sol elin dört parmağını kantarma dizginleri, dördüncü parmağını da gem dizginleri arasına sürer. Sağ el ile dizginleri hafifçe gergin bulunacak kadar kısaltır, uçlarını sağ tarafa salar. Attan inmede dizginler, binişteki gibi düzeltilir. Öteki hareketler kantarmada olduğu gibidir.

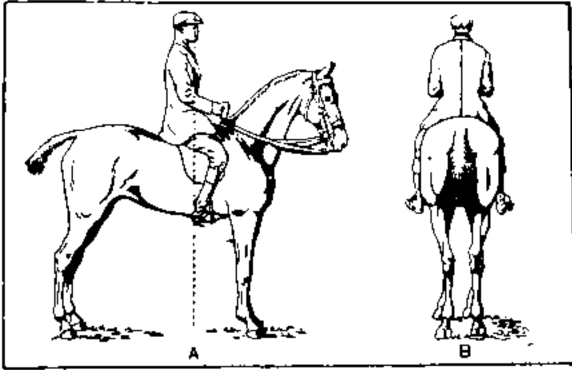
Dizginlerin tutuluşu: Kantarma ile tutuşta, kantarma dizginleri dönük olmıyarak eşit uzunlukta ve köselenin parlak tarafı dışarıya gelmek üzere küçük parmağın altından geçirilerek avuçla tutulur. Dizginlerin uçları her iki taraftan şahadet parmağının ikinci bükümü üstünden dışarıya doğru sarkar, eller kapanır. Başparmaklar az bükük olarak şahadet parmaklarının üzerinden geçen dizginlere bastırılır. Dizginler atın boynuna değerek eller, başparmaklar yukarıya gelmek üzere birbirlerinden hemen hemen dört parmak açık ve gövdeden aşağı yukarı bir yumruk genişliği uzak olarak, cidağodan da iki el genişliği kadar yüksekte bulundurulur.

Gem başlığı -kantarma kolları bırakılmış olduğu halde- ile dizgin tutuşta binici sol elinin yüzük parmağını gem dizginleri arasına sokar. Dizginlerin uçları şahadet parmağının ikinci bükümü üzerinden sağ aşağıya sarkar. Gem dizginleri atın boynuna değer kantarma dizginleri ise gem dizginlerinin dışarısından aşağıya eşit uzunlukta sarkar. Gem dizginini tutan elin duruşu, kantarma dizgininde olduğu gibidir. Şayet kantarma dizgini de beraber tutulacaksa sağ el, kantarma dizgininden tutarak önce solunu sol gem ve sonra sağını sağ gem dizginlerine eşit olacak kadar çektikten sonra sağ kantarma dizginini avucu içine yumar, başparmağı ile dizgin kayışına basar, şahadet parmağının ikinci bükümü üstünden kantarma dizgininin artakalan ucunu kendi vücudunun iç tarafına sarkıtır. Kantarma alınmış iken sol yumruk cidağo ile şakulî istikamette karnın karşısında bulunur. Sağ yumruk sol yumruğun hemen iki parmak genişliği kadar açığında ve dikine olmak üzere aynı yükseklite tutulur.

Dizginler ayrılmış olarak binilecekse binici, her eline bir kantarma ve bir gem dizgini alır. Dizginleri, aralarından yüzük parmağını geçirmek üzere, tutar.

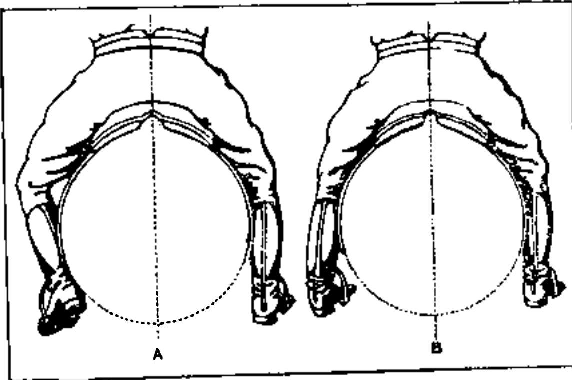
Oturuş vaziyeti: Ata hâkim olmak ve üzerinde hareketler yapmak için mülâyim, emin, sakin ve hafif bir oturuş lâzımdır. Doğru yardımlar (biraz aşağıya bak) ancak doğru bir oturuşla tatbik olunabilir. Doğru bir oturuş, B.-in temelidir. Binici, iki kaynak kemiği ile apış üzerinde oturur. Bu üç noktayı göz önünde bulundurarak, adaleler sertleşmemek üzere, oturuş yeri bütün genişliğiyle atın sırtında bulunmalıdır. Oyluklar, iç yüzleri bütün genişliğiyle

ata değmek üzere o derece iç tarafa çevrilmelidir ki, dizler tamamiyle eyere bitişmelidir. Oyluklar kaynak kemikleri üzerindeki oturuşu bozmıyacak kadar geriye alınır. Böylece dizler aşağıda tutulmuş olur ki, çok önemlidir. Çünkü, bu vaziyet, atın daha iyi kavranmasını sağlar ve biniciyi eyerde daha derin oturtur. Oyluğun, diz kapağı dışarı döndürecek şekilde çevrilmesi, dizleri açarak, emniyetli bir oturuşa engel olur Dizin sıkı bir tazyiki ile beraber oyluğun lüzumundan fazla iç tarafa çevrilmesi de binicinin istenen yumuşaklık ve sertliğini bozar. Baldırı atın vücudundan ayırarak baldır tesirini yok eder. Vücudun üst kısmı, bilhassa iki kaynak kemiği üzerine dayanarak eyerin üzerinde aynı yükseklikte bulunması ve bir tarafa sarkmaması gereken kalçalardan başlıyarak dikine yükselir. Kalçalar ileriye sürülür ve bel hafifçe çukurlatılır. Belin büsbütün çukurlaştırılması oturuşu sertleştirir. Omuzlar, tabiî halde düşürülmeli ve göğsü ileriye çıkaracak şekilde sıkıntısız, geriye alınmalıdır. Baş, çene ileriye uzatılmaksızın serbest ve yüksek tutulmalı, gözler atın başı istikametinden ileriye doğru bakmalıdır. Kolların üst kısımları, vücudu tazyik

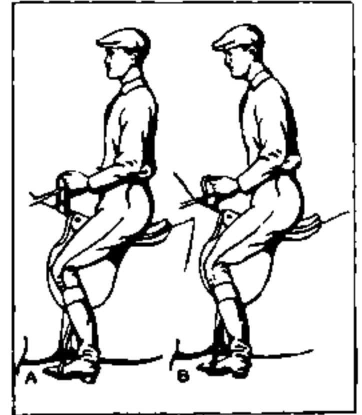
A. Binici ve atın doğru vaziyeti, B. Binici ve atın doğru vaziyeti (arkadan görünüş)

etmeksizin, gevşek tutulan omuz oynaklarından aşağıya sarkmalıdır. Kolların alt kısımları, üst kısımları ile hemen hemen bir dik açı meydana getirmeli, orta kısımları da iç yüzleri ile hafifçe vücuda değmelidir. Dirsekler hafifçe vücuda birleştirilince omuzlar yukarı kalkar, yumruklar sertleşir; vücudun açılması ise oturuşu, sevk ve idareyi bozar; yumruklar hafifçe kapanmalı ve başparmak yana bükük olarak yukarıya gelmek üzere, öyle şakulî tutulmalı ki, elin üstü kolun alt kısmının dış yüzeyiyle bir doğru üzerinde bulunsun. Baldırlar, bacakların uzunluğuna göre dizden başlıyarak geriye doğru az veya çok eğik vaziyette atın vücudunun yanından aşağıya sarkmalıdır. Baldırların iç tarafları atın karnı ile hafif bir temas muhafaza etmelidir. Omuzun oynak yerinden geçen şakulî bir çizgi hemen hemen ökçeyi bulmalıdır. Ayakların vaziyeti oylukların yanlışsız duruşuna bağlıdır. Onun için, ayak burunları, baldırlar tabiî halinde sarktığı zaman attan biraz dışarıya çevrilmiş bulunmalıdır. Ayak burunlarının zorla iç tarafa döndürülmesi, dış tarafa fazla açılması kadar yanlıştır. Ayak üzengiye, ayak bileği serbest olarak çizmenin pençesi bütün genişliği ile üzengi tabanının yüzeyine değecek şekilde konmalıdır. Ökçeler hafifçe aşağıya basılmalıdır.

Bacakların vaziyeti
A. Biniş esnasında kavrama: sol bacak yanlış; sağ bacak doğru, B. Duruşta: sol bacak yanlış; sağ bacak doğru

Ü z e n g i l e r i n uzunluğu, bacakların uzunluğuna, atın kaburgalarının şişkinliğine ve yapacağı hareketlere bağlıdır. Her halde üzengiler öyle tokalanmalıdır ki, binici, dizini aşağıda tutabilsin, fakat baldırın üst kısmı da atla temas halinde bulunsun. Kısa üzengiler dizi hatalı bir şekilde yukarı kaldırır ve oturuş yerini daha çok geriye sürer. Böyle oturuşa «iskemle oturuşu» denir. Uzun üzengiler, oturuşun emniyetini bozar ve baldır tesirini güçleştirdiği gibi biniciyi kaynak kemiklerinden çok apış arası üzerine kolayca oturtur. Buna da «apış oturuşu» derler. Her iki oturuş da hatalıdır.

A. Duruşta baldırın doğru vaziyeti,
B. Yürüyüşte baldırın doğru vaziyeti

Yardımlar: Binicinin, atına hâkim olmak ve isteğini anlatmak için baldırları, dizginleri ve ağırlığı ile yaptığı tesirleridir.

Baldırların, atı sürücü, di ginleri tutan yumrukların da alıkoyucu tesirleri vardır. Bunlara ağırlık da katılırsa daha esaslı bir yardım elde edilir. Binicinin baldırı atın aynı taraftaki art ayağına tesir eder; yani o ayağı dürter. Baldır kolana ne kadar yakın bulunursa, ard ayak o kadar ileri sürülür (bk. resimler). Baldır daima geride bulunursa atın aynı taraftaki art ayağını kımıldatmasına engel olduğu gibi, bu ayağı kendi izinde yana sürmesine de yardım eder; birincisine «sınırlayıcı baldır», ikincisine «yana sürücü baldır» derler. Baldır yardımları, oylukların vaziyetlerini değiştirmemelidir; yani binici, baldır yardımı yaparken dizden aşağı kısım hareket etmeli, dizden yukarı kısım kımıldamamalıdır. Bu tesirleri birdenbire yapmaktan sakınmalı, atın tabiatına göre düzenlenmelidir. Baldır tesirlerinde ökçenin daima aşağı bastırılmış olması lâzımdır.

Dizgin ve ağızlıkla yapılan yumruk tesirlerine «dizgin yardımları» denilir. Bu yardımlar dizginlerin az veya çok gergin veya gevşek olmasından, böylece ağızlığın azı boşluğu üzerine yaptığı sert veya hafif sıkışından ileri gelir. Dizgin yardımları ata hâkim olmak

için en önemli vasıtalardır. Yumrukların çeşitli tesirleri yalnız yürüyüş çeşit ve kararını belirtmekle kalmaz, atın yürüdüğü istıkameti de gösterir. Bunun için dizginlerin hareketlerine, hepsine birden «sevk ve idare» adı verilmiştir. İyi bir sevk ve idare ancak iyi bir oturuş ile sağlanır. At, yumruğun azı boşluğuna olan tesirlerini, tepe, boyun ve sırt yolu ile art bacaklara ne kadar çok aktarırsa, dizgin tesirleri de o kadar sağlam ve hızlı olur. Atın intikal kabiliyeti tam olmadıkça yumruklara itaati aksar. Tepe ve boynunu istekle bükerek yumruğun tesirlerine baş eğen, dururken de, yürürken de dizginlerin esnek gerginliği ile biniciye ağzı ile yumruk arasında çok sağlam ve hafıf bir bağlantı olduğunu duyuran, en kısa yürüyüş karşında da azimle ileri yürüyen ata «dizginde bulunuyor» denir. Dizginlerde bir dayanak aramak üzere, tepe ve boynunu sertleştirerek ele yüklenen ata «dizgine dayanıyor» denir. Bir gayretle ileri gitmekten çekinip ağızlığa baş eğmek istemiyen ve başını aşağı alarak ağız ile yumruk arasındaki bağı bozan ata «dizgin gerisinde»; tepe ve boyun adalelerinin ileriye ve yukarıya doğru aksi tazyikiyle dizginlere baş eğmekten kurtulmaya çalışan ata da «dizgine karşı koyuyor» denir. Binici yalnız dizginde bulunan ata her zaman hâkim olabilir. İyi bir sevk ve idare, binicinin yumruğu ile atın ağzı arasında sürekli bir bağlılık kurulmasiyle olur, buna «istinat» derler. İstinat atın boynunu uzatmağa olan meylinin tabiî neticesi olmalıdır. Binici istinadı her zaman hafif bulundurmağa, yahut istemiyerek sertleştiği zaman, hemen hafifletmeğe çalışmalıdır. Atı hafif bir istinatta tutabilmek, sert, katı ve sarsak olmıyan bir oturuş, yumuşak, hafif ve sabit bir yumrukla sağlanır.

Binicilerin çoğu, yumruklariyle daha fazla, baldır ve ağırlık yardımlariyle de pek az çalışmak isterler. Bu hatalı temayülleri herhalde yok etmelidir. Yardım yerinde kullanılan ağırlık tesiri. baldır ve dizgin yardımlarını ata daha ziyade anlatmak, kabul etmesini kolaylaştırmak için çok işe yarıyan bir yardımcıdır. Binici ile atın ağırlık merkezleri aynı şakulî istikamette bulunursa bu yardımın tesiri daha büyük olur Hatasız yürüyen bir at üzerinde binici, hatasız oturup vücudunun üst kısmını şakulî bulundurursa, atı ile ağırlık çizgileri birleşir. Bu açıklamada at ufkî vaziyette sayılmıştır. Binici kendi ağırlık noktasını, istiyerek atın ağırlık merkezinden ayırmakla atın ağırlık noktasının da yer değiştirmesine sebebolur; böylece hareketlerine tesir eder. Ağırlık yardımları belin gerilmesiyle birleştirilmelidir. Vücudun üst kısmını şakulî vaziyetten geriye almak, atın sırtını ve art kısmını daha ziyade yükler, ayrıca sürücü bir tesir de yapar. Yükletici veya sürücü tesirlerden hangisinin daha fazla olması gerektiği, dizginlerin tesiri derecesine bağlıdır. Vücudun üst kısmı, atın sırtının ve art kısmının yükünü bilhassa hafifletmek gereken hallerde ileri doğru eğilebilir. Böylece ön kısım daha ziyade yüklendiği ve sırt, vücudun üst kısmının ileri sürücü ağırlığını daha az taşıdığı müddetçe, atın ileriye zorlamasına karşı durdurucu bir tesir yapılabilir. Fakat vücut ileriye eğilirken kalçalar ve oturuş yeri beraber ileri alınmayıp da, aksine, geriye doğru kaydırılırsa, bu oturuş yanlıştır. Binici ağırlığını sağa veya sola vermekle atı o tarafa sürer. Bu yardım, dizgin ve baldır yardımlarının dönüşlerde daima lüzumlu olan bir yardımcı tesircisidir. Ağırlık yardımları, terbiyesi tamamlanmış atlarda iyi neticeler verir. Ağırlık yardımı ağırlığın aynı taraftaki kaynak kemiği üzerine daha fazla yükletilmesiyle yapılır. Bu halde kalça biraz aşağıya iner ve diz de daha aşağıya gider. Vücudu kalçadan yana eğmek, ağırlığın yanlış tarafa naklini gerektireceği için hatalıdır.

Yardımların kullanılması ve birlıkte tesirleri B. in en önemli tarafıdır. Hangı yardımların ne zaman kullanılması gerektiğini ve karşılıklı olarak ne derece tesir ettirileceğini doğruca belli etmek. «binici duygusu» denilen yetiyi meydana getirir. Atın hareketlerine esnek bir oturuşla tamamiyle uyabilen binici, ince binicidir. Sürücü ve durdurucu yardımların karşılıklı tesirlerinden sürücü yardımın öne alınmasına herhalde uymak gerektir. Daima, kısa yürüyüşlerde bile, atın canlı bir halde ileri gitmesi, bütün terbiye için esas kaidedir. Art ayaklar daima ileriye doğru sürülmelidir. Art kısmı ileri sürmek mutlaka lâzımdır. Bunu gayet hafif yardımlar kullanarak yeter derecede geliştirmiyen, yahut pek kuvvetli alıkomalarla bozan bir binici hiçbir zaman atına toplu bir vaziyet veremez. Aksine. atın daima dizgine asılmasına veya dizgin gerisinde isteksiz yürümesine meydan vermiş olur.

Yürüyüş çeşitleri: Binici, yürüyüşe geçirmeden önce, atı toplu bir vaziyette durdurmayı bilmelidir. Durdurmak, iyi bir oturuş, baldırların tam yerlerinde bulunması ve dizginlerin yukarıda anlatıldığı gibi hafif bir istinat ve dolayısiyle bir bağlantı yapması halinde temin edilir. Yürüyüş çeşitlerine geçmeden önce, yürüyüş sırasında tatbik edilen bazı hareketlerle tâbirleri de bilmek gerektir; atı toplamak, yürüyüşü kısaltmak yahut daha aşağı herhangi bir yürüyüş çeşidine geçmek için «yarım alıkoma» yapılır. Bu da dizgınleri doğru tutan yumrukların alt kısımlarının hafifçe karın kısmına doğru getirilmesiyle olur. Herhangi bir yürüyüşte bulunan atı durdurmak için binicilerin dizginleriyle atlara yaptıkları tesirlere de «tam alıkoma» derler. Bunun için yumruklar fazlasiyle karın kısmına doğru getirilir.

Atın belli bir yürüyüş çeşidiyle belli bir mesafeyi belli bir zamanda almasına «yürüyüş kararı» denilir.

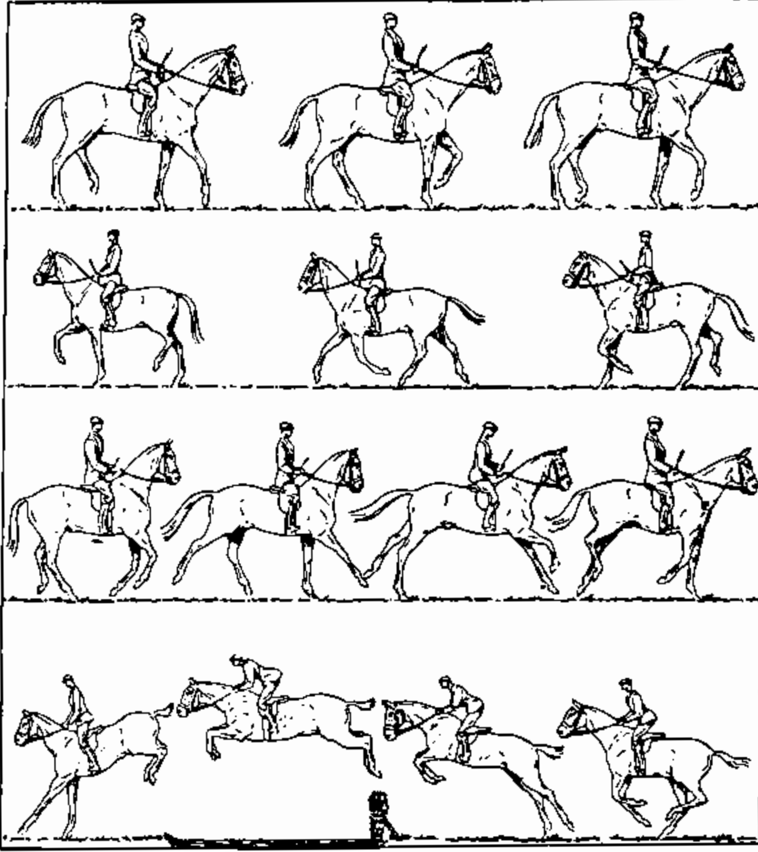
Yürüyüşün çeşitleri atın bir dakikada alacağı mesafelere göre ayarlanmıştır:

Âdeta 100 metre, orta süratli 200 metre, orta dörtnal 275 metre, uzun dörtnal 400 metredir.

Duruştan âdeta yürüyüşe geçmek için, binici, dizgine konulmuş atı bel ve her iki baldır ile ileri sürer. At çok toplu bir vaziyette duruyorsa, dizginler serbest yürüyüşe başlıyabilecek kadar koyuverilmelidir. İleri yürüyüşe başladığı anda atın dizgine dayanması daha hafif olmalı, at gayretle, istekle ve iyi vaziyetle yürümeli, ağızlığı gevelemelidir.

Süratli yürütmek için yapılacak yardımlar âdeta yürüyüşte olduğu gibidir. Yürüyüşe darbe halinde başlamak, vücudun üst kısmını ileriye veya geriye düşürmek, kalçaları gereği kadar ileri sürmemek ve yumruğu sabit tutmak gibi yanlış hareketlerden sakınmalıdır.

Bir manej yerinde olduğuna göre, binici sağ tarafını manej dışına alarak yürüyorsa «sağ yanla», solunu alarak yürüyorsa «sol yanla» yürüyor denilir. Bu halde at sağ yanla yürüdüğüne göre. binici atı dörtnala kaldırmak isterse, ata içe doğru vaziyet aldırır. Bunun için, iç yumruk döndürülerek atı içeriye hafif büker. dış yumruk atın iç dizgine uyması için ilkin bir dizgin koyuvermesiyle yardım eder; at bükülüşü kabul edince dizgin tekrar toplanır; bu sırada dış baldır, sınırlandırıcı olarak kolan ge-

Yukardan aşağıya; 1. Sıra: atın âdeta yürüyüşü, 2. Sıra: atın süratli yürüyüşü, 3. Sıra: atın dörtnal yürüyüşü. 4. Sıra: atın bir mânii aşarken yaptığı hareketler ve binicinin durumu.

risinde ve iç baldır, mihverci olarak kolan üzerinde bulundurulur. Binici ağırlığını hafifçe iç kaynak üzerine yükler. Böylece dörtnala kaldırmadan önceki hazırlık vaziyeti tamamlanır. At, yarım alıkoma ile tesirci kılınmış olan dış dizgine doğru yeni yerlerinde bulunan baldırların yapacağı tesirlerle - tazyik veya hafif vuruşlar - dörtnal sıçramasına kalkar. Yani iç baldırın sürücü sıkışları ile dış dizginin kutrî tesirleri arasında kalan at, süratli yürüyemiyeceği için dörtnal sıçrayışı yapmak zorundadır.

Âdeta, süratli ve dörtnal yürüyüşler içinde kısa, orta, uzun süratli yürüyüşler olduğu gibi kısa dörtnal, uzun dörtnal gibi yürüyüşler de vardır. Ayrıca B. te «hafif süratli» adı verilen bir çeşit süratli yürüyüş de vardır ki süvariler bunu mutlaka yapabilmelidir. Biniciyi ve atı yormıyan bu yürüyüş şöyle yapılır: at süratli yürürken binici, vücudunun üst kısmını az ileri eğer, herhangi bir adımda dizlere ve üzengilere dayanır, sonra atın ters vuruşu ile kalkar, eyerden ayrılan oturuşunu, ikinci ters vuruşun oluşu sırasında havada geçirir. Böylece sonraki ters vuruşların birini eyerde, ötekini de havada geçirerek devam eder. İyi bir hafif süratli yürüyüş, eyerden orta derecede ayrılması, eyerle tekrar temasın mülâyim bir şekilde yapılması, üzengilere istinadın hafif olması, ayak oynak yerlerinin de yumuşak bulunmaları ile elde edilir.

Mânia atlatmak: Mânialardan emniyetle, ustalıkla atlamak, arazi B. inde esas şarttır. Atlamada, hafif bir dızgin istinadı ile yumruğa bağlı olmıyan bir oturuş gerektir, atın hareketine yumuşak bir uygunluk verilmeli, atın ağız ve sırtını rahatsız etmekten sakınmalıdır. At duraklamadan, fazla hızlanmadan sakin, bıteviye bir yürüyüş karariyle mâniaya yaklaşır, zamanında sıçrar, fazla kuvvet harcamadan atlar, atladıktan sonra da, önceki yürüyüş karariyle düz bir çizgi üzerinde giderse, atlayışı doğru yapmış sayılır. Gem ile beraber binmede yalnız kantarma alınmış, yahut aradan çekilmiş olarak mânia atlanmalıdır. Atlayıştan önce binici, atını, ileri sürücü yardımlarla istinadı sağlayıp atın vücudu doğru istikamette olduğu halde, mânianın ortasına dik olarak sürer. Mâniaya yaklaşırken atın istediği nispette dizgin serbestliği verilmelidir. Atlamada her zaman binici vücudunun üst kısmı ile atın hareketine mutlaka uymalıdır. At, atlayış için önlerini kaldırınca ve atlayışı sırasında, binici, eyere sıkıca yapışarak atın hareketinin gerisinde kalmamalı, aksine, ileriye iyice sürülmüş oturuş yerleriyle atın yukarı ve ileri hareketine mülâyim bir şekilde uymalıdır. At atlarken boynunu uzatmak zorunda olduğundan gereği kadar dizgin serbestliği verilmelidir. Binici bunu dirsek ve omuz oynağiyle yapar. Bazı hallerde kol ve gövde ileriye alınabilir. Atlayış için ata tesir yapmak, yahut atlayış anında dizgine olan istinat muhafaza edilecek yerde, atı tamamiyle elden bırakmak yanlıştır. Çünkü, at o ana kadarki istinada güvenerek, atlayışa hazırlanmış, hareketlerini ona göre uydurmuştur. İstinat birdenbire kalkacak olursa at şaşırtılmış olur. En büyük hata, binicinin atlarken yumruklarını geriye çekmesi yahut yukarıya kaldırmasıdır. Binici dizginleri iyice sıkmalı, ayaklarını iyice üzengiye sokup tabanlarını dışarıya çevirerek ökçelerini, elden geldiği kadar aşağıya basmalıdır. Baldırlar atı kavramalı (güç mânialarda üzengilerin kısalması, gövde ile kolların da atın hareketine daha ziyade uyması lâzımdır), yumruklar atın ağzını asla rahatsız etmemelidir. Dizginler hafif bir istinat ile atın hareketine uymalıdır. Atlayıştan sonra at yere basarken binici bütün yükü dizlerine verir. Böylece atın sırtı rahatsız edilmediği gibi, ön ayakları da bir dereceye kadar yükten kurtulmuş olur. At tökezler veya kapanırsa, doğrulabilmesi için binici, dizginlerini kaydırarak gövdesini geriye alır. Uzun dizginde at, daha kolay, daha çabuk doğrulabileceği gibi, binici de kendini atın önüne düşmekten kurtarır. Uzun atlayışta binici, atının artlariyle doğru olarak yere basamıyacağını anlarsa, bu kısmını yükten kurtarmak için ağırlığını daha ziyade ileriye, hemen yere basmış olan ön kısım üzerine vermelidir. Atlayıştan sonra, yana kaçmasını önlemek için, atı dosdoğru ileriye sürmek lâzımdır. Pek sıkı dizginde bulundurulan atlar yana kaçarlar, mânia önünde dururlar, yahut hareketlerinde serbest bulunmadık-

ları için atlamakta hata yaparlar. Böyle atlar, serbestliklerini elde etmek için, olanca kuvvetleriyle dizginleri zorlarlar ve hızlanarak mâniayı delicesine atlarlar. Başları yüksekte tutulan atlar, hızlarını yeter derecede kullanamadıklarından, artlariyle mânianın içinde veya üstünde sarkıp kalırlar. At, atlayıştan önce itaatsizlik ederse, ağızlığa istinadettirilmekle yola getirilebilir. Bunun için binici dik bir oturuşla belini gererek, yumrukları ile atın ağzı arasındaki bağlılığı tekrar elde etmelidir. Gem ile binilirse, yalnız kantarma kullanmalıdır. At, mânianın önünde yana kaçarsa, hemen durdurulmalı ve gerekli mesafe kazanılıncaya kadar istikametinde geri geri yürütülmeli, sonra da tekrar mânia üzerine sürülmelidir; atlayınca da eğilip boynu okşanarak mükâfatlandırılmalıdır.

Atı geri yürütmek için binici, belini gerer, atı iyi toplar ve düzeltir. Sonra doğruca art ayaklara tesir edici dizgin çekişleriyle, yavaş yavaş, adım adım, 'dosdoğru geri yürütür. Bu sırada atın art kısmını dışarı atmasını ve dizgini gevşetmesini önlemek için, baldırlar kolan gerisinde yalnız sınırlayıcı olarak bulundurulur. Geri yürütürken durdurmak için toplayıcı dizgin yardımlarına son verilir, bu sırada, o ana kadar sınırlayıcı olan baldırlar, atı, art ayaklarını geriye atmaktan alıkoyacak ve gerekirse ön ayaklarını ileri bastıracak derecede ileri sürer.

II. Atlı gösteriler ve yarışlar: bk. AT KOŞUSU.

III. Arazi binişi: Acemi binici, ancak manej yerlerinde bütün yürüyüş çeşitlerini, hattâ mânialardan aşmayı öğrendikten sonra araziye çıkmalıdır. Manej yerlerindeki atlı temrinler sırasında küçük arazi binişleri acemi biniciye, güven duygusu vermesi, atına alışması, huylarını öğrenmesi bakımından faydalı bilgiler verirse de, bu binişleri fazla uzatmamalıdır. İyi ve muvazeneli bir oturuşun elde edilip dizginleri tutma kabiliyeti ile beraber yardımları yerinde kullanma, mânialardan aşma öğrenildikten sonradır ki, arazi binişlerine geçilmelidir. Arazi binişleri atı şevklendirir, biniciyi de gayeye ulaştırır. Arazi binişinde iniş, yokuş, hendek, çitler veya devrilmiş kütükler, setler, akar sular, sık ağaçlıklar gibi ârızalarla karşılaşılır.

Bir yere tırmanırken binici, vücudunu yokuşun dikliğine göre ileriye eğmelidir. Bu halde dizler iyice sıkılmalı, atın art ayaklariyle sırtına daha az yük verilmiş olmalıdır. Yumrukları her türlü tesirleri yapmaktan alıkoymalı, atın boynu iyice uzatılmış olmalıdır. Böyle hallerde sağ el atın yelesini tutabilir. Uzunluğu az ve dik yokuşlar dikine, uzunluğu fazla olanlar eğriliğine çıkılabilir; bu sırada yürüyüş kararını ata bırakmalıdır. Çünkü bu karar, yokuşun dikliğine, uzunluğuna ve atın kudretine bağlıdır. Atın huyunun ve arazinin de bunda tesiri vardır.

İnişi inerken binici, ökçelerini iyice aşağı alarak dizlerini sıkar, gövdesini atın sırtına dik gelecek şekilde ileriye eğer. Böylece atın sırtı hafiflediği gibi, art ayakları da daha fazla ileriye sürülerek daha iyi çalışır. Dizginler, istinadı kaybetmemek şartiyle at burnunu iyice aşağı alarak boynunu serbestçe uzatabilecek kadar, uzatılmalıdır. Dizginler iki ele alınmalıdır. Çok dik olan inişlerde yumrukları atın boynuna dayamak da uygundur. Dik inişler mutlaka dikine inilmelidir.

Hendekler geniş olursa, atlamaktan çok, geçmek daha iyidir. Hendek sulu ise, sert veya batak olması halinde, atlamak mı, geçmek mi gerektiğini kestirmek lâzımdır. Hendeği atlamada ata uymalıdır. Bu hal, mânia aşarken uyulması gereken kaideler gibidir.

Setlere çıkmada veya setlerden atlamada da atları serbest bulundurmak lâzımdır. Akar sulardan geçerken dikkat edilecek noktalar da önemlidir. Kıyıları dik ve yüksek olan akar sulardan geçmekte ve derince olan su içine sıçrayışta, atların ayakları çok defa suyun düz olmıyan yatağını bulamıyacaklarından, önce, atı sükûnetle idare ederek ve ayaklariyle yeri yoklatarak indirmelidir. Şiddetli akıntılarda at, henüz ayakları ile suyun yatağına basmadan akıntıya kapılabilir. Önce suyun derinliğini kestirmelidir. Şiddetli akıntılardan geçerken binici, akıntıya karşı az eğri bir istikamet almalı ve karaya çıkacağı noktaya bakarak bunu gözden kaybetmemelidir. Oturuş yeri eyere iyice yapışmalı, gövde hafifçe geriye alınmalı, dizler ve oyluklar eyeri daha fazla kavramalıdır. Dizginler atın serbestliğine engel olmamalıdır. Atın az bir zaman için ayakları yerden kesilirse, binici, ayaklarını üzengilerden çıkararak elleriyle yeleden tutmalı, atın artlarının hafiflemesi için gövdesini atın boynuna yatırmalıdır. Bu sırada dizginlerle hiçbir tesir yapılmamalıdır. At yüzmeğe mecbur olursa binici, kendisini sol tarafa doğru eyerden kaydırmalıdır. Yüksek bir kıyıya çıkmak için ata tam bir dizgin serbestliği verilmelidir.

Karanlıkta binmek gerekiyorsa, atı kendi haline bırakmak maksada uygundur. Böyle zamanda atı yardımlarla rahatsız etmemelidir. Gerektiği zaman bir istinat bulması için at hafifçe dizginde olmalı, fakat başını serbestçe aşağı alabilecek derecede de dizginler elverişli bulunmalıdır.

Kaypak veya buzlu yerlerde, at üstünde sükûnetle oturmalı, ânî baldır hareketlerinden, dönüşlerden sakınmalıdır. Hattâ mümkün ise inerek yedekte gitmek en iyisidir.

Ormanlarda giderken, binici, yolu kestirebilmek için, daima uzağa bakmalıdır. Bir ağaçtan ötekine saparak tehlikeli hareketler yapmamalıdır.

Arazi binişine başlarken, dikkat edilmesi gereken hareketler vardır. İlkin bir müddet âdeta yürüyüşte gidilmelidir. Süratlide atın kararı kabul edilmelidir. Başlangıçta süratli devrelerini kısa tutmalıdır. Düz şoselerde kenarlardaki toprak kısımdan, düz olmıyan şoselerde yolun üzerinden gitmek iyidir. Fazla balıksırtı şoselerde meyilli taraflarda yürünmemelidir. Süratli yürüyüşlerde at topallar gibi adım atacak olursa, o ayakta hafif süratliyi istemedeğini anlamalı ve hemen ayak değiştirtmelidir. Elverişli yerlerde, arasıra tabiî (dakikada 400 metre) dötnala kaldırılarak, adalelerinin değişecek çalışmalariyle ata bir tazelik verilmiş olur. Dörtnal kararını atın isteğinden fazla yapmak doğru değildir. Binişleri daima nöbetleme usuliyle yapmak iyidir. Böylece bütün âdeta yürüyüş devrelerinde atı yedekte çekmelidir. Sahibinin yanında serbestçe yürümeğe alışkın at, makbuldür.

Binildikten yarım saat sonra bir kaşan molası verilmesi çok iyidir. At yolda sık sık kaşanmak temayülü gösteriyorsa bu, atın çok yorgun olduğunu anlatır. Böyle hallerde dikkatli davranmalıdır. At kaşanırken, binici üzengiye dayanarak doğrulmalı ve atın belini serbest bırakmalıdır.

Yolda atın ne kadar zamanda bir sulanacağı, atın terlemesine bağlıdır. Çok sıcaklarda iki saatte bir sulamalıdır. Ama ata birdenbire fazla soğuk su içirmemelidir.

Nallara da çok dikkat etmelidir. Atlar, yeni çakılmış nallar ile uzun binişlerden önce hiç olmazsa birkaç gün yürümüş olmalıdır.

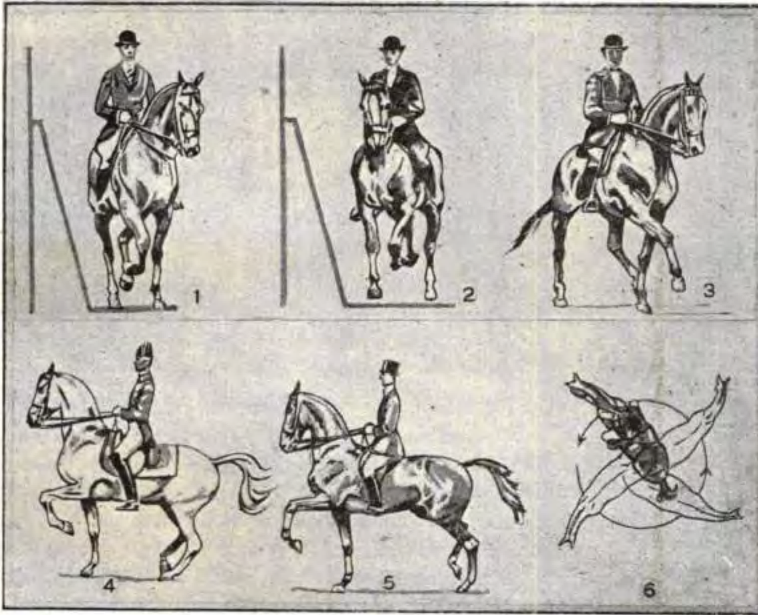
IV. *Yüksek binicilik*: Buraya kadar verilen ilk bilgilerden sonra, manejlerde yapılan ferdî çalışmalarda, orta derecede bir binici için de kazanılması gereken daha pek çok bilgiler vardır; bunlar, bilhassa yardımlarla atları sevk ve idarede değişik şekiller, dönüşler, yerinde dönüşler, yanaş-

malar gibi, bazı kısımları gerek dizgin, gerek baldır ve ağırlık yardımlariyle elde edilen bilgilerdir.

Bundan sonra yüksek B. sanatı başlar. Bu sanatta, ata en yüksek hareket kabiliyetini ve tam itaati kazandıran «at terbiyesi» başta gelir. Henüz binilmemiş atlara ılkı (b. bk.) veya yılkı derler. Alıştırılacak atlara, belirli bir yaştan sonra eyer, kantarma ve gem başlığı vurmak ile işe başlanır ve daha sonra da hafif binişler yapılır. Atın yürüyüşünü düzeltmek için kapalı manej yerlerinde tek olarak da koşturulur; bu sırada at binicisiz, âdeta, süratli ve dörtnal yürüyüşlere alıştırılır. Atı dizgine sokmak ve bükülüşlere alıştırmak, atın adalelerine esneklik vermek için çılbır (b. bk.) ile de çalıştırılır.

Hareketler: Yüksek B. in incelmiş birtakım kısımları ve hareketleri, şimdiye kadar gördüklerimizden başka bir mâna taşırlar. Bu kısımda atla binici, ilmî B. in usullerine tamamiyle uymak zorundadır. At her yürüyüşte, vücuduna en elverişli bir vaziyet ile, mükemmel bir muvazene içinde, duraklamadan, canlı hareket edebilmeli ve binici, istediği zaman yürüyüşü ve kararı hemen değiştirebilmeli ve atını durdurabilmelidir. Yürüyüşü uzaltır veya kısaltırken yapılan yardımlar, akıcı ve mülâyım olmalı, atın vaziyetini bozmıyarak ve dizginleri germiyerek yapılabilmelidir. At dururken süratliye geçmek için, bir tek adım da olsa, âdeta yürümeden süratliye kalkabilmeli, dörtnala kalkmak için de, yine bir tek adım âdeta veya süratli gitmeden, dörtnal yapabilmelidir. Duruşlar için kullanılan yardımlar, atın ağzından ard ayaklarına kadar hiçbir yerde bir tutukluğa uğramaksızın geçmelidir. İşte bu istenen şeyler kolaylıkla, hiçbir engele raslamadan yapılabiliyorsa, yüksek B. hareketlerine atı bozmadan ve sakatlamadan geçmek mümkün olur.

B. i inceleştirmek, derinleştirmek için önce aşağıdaki hareketleri öğrenmek faydalıdır: 1. Yan yürüyüşlerde itaat derecesini yükseltmek üzere at, omuz içeride veya sağrı dışarıda veya içeride yürüyebilmelidir. 2. At iyi bir yanaşma yapabilmelidir. 3. Dörtnalda yan yürüyebilmelidir. 4. Havada ayak değiştirebilmelidir. (Bu hareket dörtnalda yapılır. Manejlerde dörtnal yapılırken atın sol tarafı manejin iç tarafına karşı ise, doğru dörtnal, sağ dizgin kolunu yarım alıkoma vaziyetine getirip sağ baldırı kolan gerisinde ve sol baldırı kolan üzerinde bulundurarak yapılan tesirle at sol ön ayağını ileri atarak yapılır. Bir dönüşle at sağ yanla manejin iç tarafına karşı dörtnalı devam ettirirse, sol ön dışta kalacağı için dörtnal bozuk olacağından, binici ilk yaptığı tesirin aksini tatbik ederek dörtnalı düzeltebilir. Bunun için, sol dizgini yarım alıkoma yaparak sol baldırı kolan gerisinde ve sağ baldırı kolan üzerinde bulunduğu halde, yapacağı yeni bir tesirle at derhal ayak değiştirerek bu sefer sağ önü, yani manejin içine gelen ön ayağını, ileri atarak dörtnala devam edebilir. Bu harekete «ayak değiştirme» derler). 5. Piruet (Fr. pirouette, bk. resim), atın şağrı içeri vaziyetten toplu dörtnalı ile ard kısım üzerinde dönmesidir. Bu sırada ön kısım birkaç sıçrama ile art kısım etrafında döner. İşte bu beş hareket, yüksek B. in başlangıcıdır. Binici, atına bunları kolaylıkla, yorulmadan yaptırabilirse yüksek B. hareketlerine başlıyabilir.

BİNİCİLİK
1. Omuz içeri yürüyüş (süratli), 2. Sağrı içeri yürüyüş (süratli), 3. Yan yürüyüş (süratli), 4. Pıyafa, 5. Pasaj 6. Piruet (tepeden görünüş).

Yüksek binicilik hareketleri: 1. Piyafa (Fr. piaffe, bk. resim): Süratliyi andırır ölçülü, yüksek bir harekettir. At, ön kolunun üst kısmını (bilek) hemen ufkî bir vaziyete getirinceye kadar yukarı kaldırır ve sonra ayağını dik olarak yere indirir. Bu sırada kutrî art ayağını duran öbür art ayağının topuk oynağı yüksekliğince yukarı kaldırır; atın gövdesi sükûnetle, fakat kuvvetle, muvazeneli olarak yukarı kalkar ve aşağı iner. Binici oturuş yeri ve baldırları ile yumuşak teması kaybetmemek ve sakin oturuşla kutrî tesirler yapmak gibi vasıtalarla ata yardım eder.

2. Pasaj (Fr. passage, bk. resim): Atın yürürken ve sıçrıyarak yaptığı bu süratli harekette ard kısmın yükleyici kuvvetiyle beraber sürücü kuvveti de daha ziyade tesir eder. Pasaja, yürürken yapılan bir çeşit piyafa da diyebiliriz. Pasajda atın kutrî ayakları bir an havada, boşta bulunur ve böylece ölçülü, ahenkli bir hareket meydana çıkar.

3. Pezat (Fr. pesade, bk. resim): Bu harekette kuvvetlice bükülmüş olan kalça, diz ve hanepler, ağırlık merkezi altına sürülmüş art bacaklar, atın ve binicinin bütün ağırlığını taşırlar. Ayrıca bu harekette at, ön ayaklarının incik kısımlarını iyice kıvırarak o kadar yukarıya kaldırır ki, bu durumda sırt çizgisi ile zemin arasında kırk beş derecelik bir açı meydana gelir. At bu şekilde en mükemmel bir muvazene ile art ayakları üzerinde bulunur.

4. Levat (Fr. levade, bk. resim): bu hareketin pezat'tan önce yapılması lâzımdır. Gerçekten at, pezat'tan önce bunu öğrenir. Bu harekette ön ayaklarını, yukarda tarif idildiği gibi, daha kısa, daha az yükseltir. Ata önce piyafa yaptırılır. Atın artları iyice ağırlık merkezi altına sürülür, ilerlemesine de engel olunur. Böylece at ön kısmını yükseltmeğe başlar. (Pezat resimine bk.)

5. Kurbet (Fr. courbette, bk. resim): Atın birbiri ardınca sıçramalarıdır. Bu harekette at, kalçayı iyice bük-

B İ N İ C İ L İ K
1. Pezat ve Levat, 2. Kurbet, 3. Lansat, 4. Krupat, 5. Balotat, 6. Kabriyol

tüğü sırada çok bükülmüş olan ön kısmını kaldırır ve sıçrar; art ayaklarını birden kaldırıp yere basarak bu hareketi çok miktarda ileriye sıçramakla tekrarlar.

6. Lansat (Fr. lançade, bk. resim): Atın art ayakları üzerinde doğrulup önlerini bükerek, yine art ayakları üzerinde öne doğru sıçramasıdır.

7. Krupat (Fr. croupade, bk. resim): At, art ayaklarını iyice kısarak yerinde yüksek sıçrayışlar yapar. Bu sıçrayışlarda atın ön ve art ayakları aynı zamanda iyice yukarıya çekilmiş ve kısılmış olmalıdırlar.

8. Balotat (Fr. ballottade, bk. resim): Atın, bacaklarını -krupat'ta olduğu gibi- kısarak ve fakat çifte atmaksızın art ayakların tabanlarını göstererek, yerinde yaptığı bir sıçrayıştır. Bu hareket kabriyol için bir hazırlıktır.

9. Kabriyol (Fr. cabriole, bk. resim): En çok gelişmiş yüksek vasıflı bir sıçrayıştır. Bu harekette atın ön ve art ayakları aynı yükseklikte bulunur. Atın ön ayakları iyice bükük bulunduğu halde art ayakları kuvvetl.ce, ufkî olarak geriye fırlar.

Yüksek B. için kullanılan malzeme, çılbır (b. bk.), piliye (b. bk., Fr. pilier) dir.

Tarihçe: Tarih araştırmaları, çeşitli kazılar, atın anavatanının Orta Asya olduğunu meydana çıkarmıştır (bk. AT). Türklerin daha kabîle devirlerinden beri B. le uğraşmalarını bu tarihî ve coğrafî yakınlıkla açıklamak doğru olur. Sürüler halinde at besleyip terbiye etmeyi, çocuklarını da küçük yaştan bu yolda yetiştirmeyi iş edinen Türkler, en geniş anlamiyle B. in ilk mükemmel örneğini vermişlerdir. Ata, B. e verilen bu değer, topluluğun göreneklerine, inanışlarına, törelerine kadar girmiştir. Meselâ, çocuğun kulaklarında çıkan yaralar, onun at veya başka bir hayvan isteğine yorulur. Yara, kulak içinde çıkarsa babasının, kulak dışında çıkarsa anasının kendisine bir hayvan vermesi gerektiğine inanılırdı. Yaraya önce bir kuzunun kulağı kesilerek kanı sürülür, geçmezse bir buzağanın, yine geçmezse bir tayın kanı denenir, her denenen hayvan da çocuğun olurdu. Birçok başka vesilelerle de çocuklara, damızlık taylar hediye edilirdi. Ana baba, çocuğu, hediye edecekleri hayvanın yanına götürüp kulağını ısırtırlar, sonra da kendisine: «Bu at senin artık» derlerdi. At sahibi olan çocuk, daha 10-12 yaşında iyi bir binici olurdu. Böylece Türklerde atın çok değerli bir mal, at edinmenin de tabiî bir hak olduğu görülüyor. Fakir olanlar, at edinmek için çalmayı bile göze alırlardı. At çalmaya «barıtma» denilirdi. Kelimenin asıl mânası öç alma, zararı kapatma olduğuna göre, aileler, kabîleler arasındaki savaşlarda at talan etmenin cesaret, ustalık istiyen bir iş olduğu, ayıp sayılmadığı anlaşılmaktadır. Bugün Kırgız kabîleleri arasındaki savaşlarda, kabahatli görünen tarafın atlarını yağma etmeğe de «barıtma» denilir. Barıtma, gizlice, sessizce çalma, yağma etme, yani hırsızlık değil, gündüz, mertçe, öç almak için yapılırdı. Bir Türk için atının çalınması ise en büyük bir ayıp sayılırdı.

Aile ve kabîleler arasında hayvanların birbirine karışmasını önlemek için kulaklarını keserler veya vücutlarının çeşitli yerlerini kızgın demirle dağlarlardı (bk. DAMGA). Bugün de askerî birliklerde atların tırnaklarının üst kısmına damgalar vurulur. Her atın bir tırnak numarası vardır.

Türklerde at, geniş ölçüde mitoloji ve folklor konu-

su olmuştur (bk. AT). Çeşitli zamanlarda, birçok eserlerde atın, B. in önemi belirtilmiştir. Kâşgaılı Mahmudun *Divan-ı Lûgat it-Türk*ünde de «Kuş kanadın er atın, yani kuş kanadı ile er atı ile hareket eder.» denmiştir. Başta Karacaoğlan olmak üzere Türk halk edebiyatında bu yolda çeşitli övgü örneklerine raslanmaktadır. Kırım Hanı Gazi Giray'ın şu beyti, Divan edebiyatında at sevgisini terennüm eden sayılı örneklerdendir:

Severiz esbi hünermendi saba reftarı
Bir peri şekli sanem bir gözü âhu yerine

Ünlü Arap yazarı Câhiz, *Risale fi Fazail'ül-Etrâk* (Türklerin meziyetleri hakkında risale) adlı eserinde at yetiştirmede, bakımında ve B. te Türklerin ustalıklarını gereği gibi belirtmiştir. Ona göre: «Türk hem çoban, hem reis, hem at terbiyecisi, hem cambaz (hayvan alıp satan), hem veteriner, hem de süvaridir». Türklerin atlı birliklerini, cengâverliklerini de şöyle anlatır: «Türklerin süvarileri, iki üç yay ve ona göre kiriş taşırlar. Türkün harbe giderken gerek kendi, gerekse atı ve silâhı için lüzumlu her şeyi yanındadır. Süratle, uzun zaman, arasız at üstünde gece gündüz şehirlerden şehirlere giderler. Atları, böyle uzun yürüyüşlere çok dayanıklıdır. Türkün saldırışı şiddetli, azmi kuvvetlidir. Atı, hiç duraklamadan düşman üzerine alabildiğine atılır. Düşmandan korku nedir bilmiyen ve sırası gelince hayatını bile fedadan çekinmiyen Türk, atını da öyle alıştırmıştır. Atı, düşmandan geri çevirmek istese bile at dönmez, dolu dizgin gider. Meğerki birkaç defa zorlansın. Türk dönecek olsa da ölüm saçar; çünkü, ileri harekette olduğu gibi, geri dönerken de oku ile vurur ve kemendinden korunmak lâzımdır». Eski Türk süvarilerinin hücumları kadar ricatlerinin de tehlikeli olduğunu başka tarihçiler de yazmışlardır; çünkü geri çekilirken, birdenbire at üzerinde dönüp eyere ters oturarak yaklaşan düşmana ok yağdırırlar. (Aslı Topkapı Sarayı Müzesinde bulunan bir XV. yüzyıl minyatüründe bir kemankeşin at koşarken geri doğru ok atışı tasvir edilmektedir). Türklerin B. teki üstünlüğü, Çin, Hind, İran, Bizans ve Avrupa üzerine yaptıkları akınlardaki başarılarında da açıkça göze çarpmaktadır. Türklerin ilk kurdukları ordular, hep atlı birliklerdi. Osmanlı Devletinin kuruluşunda da süvariler, ordunun temeli olmuştur (bk. SÜVARİLİK, SIPAHİ).

Ordumuzda Harb Okulunu bitiren süvari subayları, Binicilik Okulunda (b. bk.) eğitim görürler. Bugünkü modern B. in esasları, atalarımızdan kalma kitaplardan ve geleneklerden değil, XVII. yüzyılda İtalyada, Napolide kurulmuş olan yüksek binicilik okulundan gelmedir. Bunun için yüksek B. tâbirlerinin hepsi İtalyanca aslından ya tamamiyle veya biraz bozularak alınmıştır. Avrupa ve Amerikanın birçok memleketlerinde de B., bu okuldan yayılmış, sonradan bugünkü gelişmiş şeklini almıştır. Bizde çok defa ordu mensupları arasında B. in sanata dayanan kısmı üzerinde çalışmışlar, her yıl da parkurlar üzerinde mânialı yarışmalar yapılmaktadır. Bu yarışlara ordu dışından pek az kimse katılır. Başka memleketlerde, hele İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Meksika, İtalya, Fransa, İspanya, İsveç, Arjantinde çok vaygın olan sivil atçılık ve B. kulüplerinin binlerce üyeleri vardır. Bu kulüpler acemilere ata binmeği öğrettikleri gibi, aralarında av binişleri polo oyunları, yarışlar, mânialı yarışlar da düzenlerler. Bizde, mevsimlerinde İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerimizde yapılan at yarışları (bk. AT KOŞUSU) nı devlet de korumaktadır.

BİNİCİLİK OKULU, binicilik eğitimi, öğretimi veren, binici yetiştiren okul. Türkler büyük ordular kurmağa başladıktan sonra binicilik eğitimi, ordu saflarında yapılmış, usul ve kaideleri gitgide mükemmelleşmiştir.

Osmanlı ordusunda yeniçeriler kaldırıldıktan sonra, 1834 yılında, II. Mahmut zamanında Selimiye kışlasında açılan ilk harb okulunda (bir müddet sonra okul Maçka kışlasına taşınmıştır) piyade ve süvari eğitimi yapılmağa başlanmıştır. Gittikçe gelişen harb okulu sınıflarında süvari subayları yetiştirilmiş ve okulun süvari kısmında binicilik eğitimi yapılagelmiştir.

1911 de bu harb okulundan başka Mahmut Şevket Paşa tarafından Bakırköyünde. Alman yarbayı Bopp, müdür olmak üzere bir binicilik okulu açılmış. Balkan Harbinde bu okul kapanmış, harbden sonra, 1913 te yine İstanbulda Davutpaşa kışlasında, daha sonra sıra ile Orhaniye ve Haydarpaşada binicilik okulu tekrar açılmıştı. Okula ilk önce süvari binbaşısı Mahmut B., sonra Esat B., daha sonra Alman yarbayı Laufer müdür olmuştu. Birinci Dünya Harbi çıktığı zaman bu okul da kapanmış, İstiklâl Harbi sonlarında, 1922 de, binbaşı Kurtcebe müdür olmak üzere okul, Ilgında açılmış ve iki devre binici yetiştirilmiş, 1925 te de İstanbulda esaslı olarak şimdiki binicilik okulu açılmıştır. Önce Yıldızda Orhaniye kışlasında açılan okul, sonra Harb Okuluna nakledilmiş, daha sonra şimdiki bulunduğu Ayasağaya yerleşmiş; bir aralık İkinci Dünya Harbi sırasında, 1941 de Karamana götürülmüş, 1946 da tekrar eski yeri olan Ayasağaya nakledilmiştir. Askerî bir okul olan bu okulda binicilik eğitiminden başka, milletlerarası at yarışları için yüksek binicilik eğitimi ve at terbiyesi de verilmektedir.

BİNİŞ, Osmanlı devleti zamanında din adamlarının ve Yeniçeri subaylarının giydikleri geniş cübbe. B., daha geniş olması, kollarının uzunluğu ve yenlerinin sarkıklığı ile cübbeden ayrılır.

BİNİŞ İSKEMLESİ, Osmanlı padişahlarının ata binip inmelerini kolaylaştırmak için kullanılan iskemle. Sedefle süslenmiş olan bu iskemleye puşide denilen kıymetli bir örtü örtülürdü. Saray hizmetlilerinden biri bu iskemleyi taşırdı. Tanzimattan sonra B. İ. kaldırılmış ve binek taşı kullanılması âdet olmuştur.

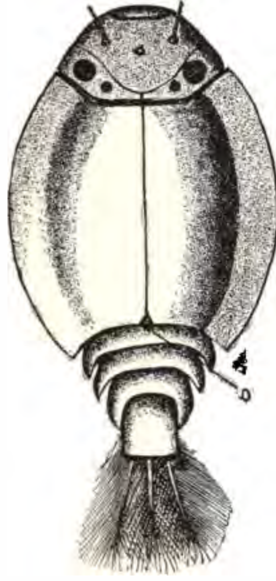
BİNİŞ KÖŞKÜ, Osmanlı hükümdarı III. Selim adına, İstanbulda Baltalimanında, Valide kethüdası Giritli Yusuf Ağa tarafından yaptırılan köşk.

BİNLİK, mayiler için kullanılan eski tartı ölçüsüne ve iki buçuk okka (3 kilo) su ve benzeri şeyler konan büyük şişelere verilen ad. Okka 400 dirhem olduğu ve bu şişeler iki buçuk okka, yani 1 000 dirhem su aldığı için bu ad kullanılmıştır.

BİNNA, Hind yerlileri arasında yaygın, anne tarafının hâkimiyetine dayanan bir evlenme şekli; iç güveyiliği.

BİNOKULUS (Binoculus; Lat. *bini* = iki, *oculus* = göz), böceklerin efemeride (Ephemeridae) familyasından

efemer (Éphémère) böceğinin larvası. Bk. EFEMERİDE.

Binokulus

O: Solunum suyunun dışarı çıkmasına yarıyan delik

BİNOKÜLER ALETLER (Fr. Binoculaire, Lat. *bini* = iki + *oculus* = göz), iki gözle bakma tertibatını haiz optik aletler. Bu aletlerle çalışan göz yorulmaz ve cisimdeki derinlik (mücessem görme) temin edilir. Bk. BİNOKÜLER BAKMA.

Modern mikroskop, teleskop ve dürbünler B. A. dendir. Binoküler bir mikroskopun, ayrı borulara takılmış iki oküleri vardır ve her göz, bir objektif tarafından verilen görüntüye bakar, stereoskopik bir görüşle nümune tetkik edilir. Binoküler dürbünlerde, objektitlere, gözlerin arasında olduğundan daha fazla bir açıklık verilerek kabartma (mücessem) idraki artırılır ve manzaranın tetkiki kolaylaştırılır. Bu tertip batarya dürbününde daha fazla büyütülmüştür. Bk. DÜRBÜN.

BİNOKÜLER BAKMA, iki gözle bakma. Gözlerimizi bir cisme diktiğimiz vakit, bu cismin her gözde bir görüntüsü teşekkül eder. Gözlerin optik eksenleri bu noktaya doğru yönelirler; idrak tektir. Perspektif aynı olmadığına göre, her iki gözdeki görüntüler de birbirlerinin aynı değildir. Bu iki farklı görüntünün dimağda birleşmesi cismi mücessem gösterir. Stereoskop (b. bk.) bu tesiri düz bir fotograf üzerinde temin etmektedir.

İki gözle bakma, üç boyut içinde görmenin temelini teşkil eder. Tek gözle bakan (monoculaire) kimseler, bir şişeye mantar sokmakta ve bir iğneye iplik geçirmekte çok zahmet çekerler.

BİNOM FORMÜLÜ, n'nin pozitif tam sayı olması halinde $(x + a)^n$ in açınımını veren, yani buna eşit bir çokterimlinin katsayılarını hesaplamağa yarıyan formül. Bu formül şudur:

$$(x + a)^n = x^n + n \cdot x^{n-1} \cdot a + \frac{n(n-1)}{1 \cdot 2} \cdot x^{n-} \cdot a^2 + \ldots + \frac{n(n-1)\ldots(n-p+1)}{1 \cdot 2 \ldots p} x^{n-p} \cdot a^p + \ldots + a^n$$

Bu açınımda $n + 1$ terim vardır. Baştan $p + 1$ inci terime genel terim denir, kısaca C_n^p ile gösterilir.

$$C_n^p = \frac{n(n-1)\ldots(n-p+1)}{1 \cdot 2 \ldots p} = \frac{1 \cdot 2 \cdot 3 \ldots n}{(1 \cdot 2 \ldots p) \cdot [1 \cdot 2 \ldots (n-p)]} \text{ dir.}$$

Bu formülde $(x + a)^n = (a + x)^n$ olduğundan, baştan ve sondan aynı uzaklıktaki terimlerin katsayıları eşittir.

Katsayıları şu kaideye göre hesaplamak, pratikte daha elverişlidir:

Herhangi bir terimin katsayısını bulmak için, bir önceki terimde x in üssü, katsayısı ile çarpılır; çarpım, yine bu terimin işgal ettiği sırayı gösteren sayıya bölünür. Misal:

$$(x + a)^4 = x^4 + 4x^3 a + 6x^2 a^2 + 4 x a^3 + a^4.$$

$(x + a)^n$ in açınımını veren formülde a yerine $-a$ koymakla $(x - a)^n$ nin açınımı elde edilir. $a = 1$ konursa $(x + 1)^n$ veya $(1 + x)^n$ nin açınımı bulunur:

$$(1 + x)^m = 1 + n \cdot x + \frac{n(n-1)}{1 \cdot 2} x^2 + \ldots + \frac{n(n-1)\ldots(n-p+1)}{1 \cdot 2 \ldots p} x^p + \ldots + x^n.$$

Bu son formül $|x| < 1$ olmak şartiyle n'nin negatif ve kesirli değerleri için de doğrudur. Bu takdirde terim sayısı sonsuzdur ve formül binom serisi adını alır. Misal:

1) $$(1 + x)^{-3} = 1 + (-3)x + \frac{(-3)(-3-1)}{1 \cdot 2} x^2 + \ldots + \frac{(-3)(-3-1)\ldots(-3-p+1)}{1 \cdot 2 \ldots p} x^p + \ldots$$

$$(1 + x)^{-3} = 1 - \frac{2 \cdot 3}{2} \cdot x + \frac{3 \cdot 4}{2} x^2 - \ldots + (-1)^p \frac{(p+1)(p+^2)}{2} x^p + \ldots$$

2) $$(1 + x)^{\frac{1}{3}} = 1 + \frac{1}{3} x + \frac{\frac{1}{3}\left(\frac{1}{3} - 1\right)}{1 \cdot 2} x^2 + \ldots + \frac{\frac{1}{3}\left(\frac{1}{3} - 1\right)\ldots\left(\frac{1}{3} - p + 1\right)}{1 \cdot 2 \ldots p} x^p + \ldots$$

$$(1 + x)^{\frac{1}{3}} = 1 + \frac{1}{3} x - \frac{1 \cdot 2}{3 \cdot 6} x^2 + \frac{1 \cdot 2 \cdot 5}{3 \cdot 6 \cdot 9} x^3 - \ldots + (-1)^{p-1} \cdot \frac{1 \cdot 2 \cdot 5 \ldots (3p-4)}{3 \cdot 6 \cdot 9 \ldots (3p)} x^p + \ldots$$

Binom serisi, bir sayının yaklaşık kökünü hesaplamakta kullanılabilir; Misal:

$$\sqrt[3]{126} = 126^{\frac{1}{3}} = (5^3 + 1)^{\frac{1}{3}} = 5\left(1 + \frac{1}{5^3}\right)^{\frac{1}{3}}$$

ün hesabı:

$$\sqrt[3]{126} = 5\left(1 + \frac{1}{5^3}\right)^{\frac{1}{3}} = 5\left[1 + \frac{1}{3} \cdot \frac{1}{5^3} - \frac{1 \cdot 2}{3 \cdot 6} \cdot \left(\frac{1}{5^3}\right)^2 + \frac{1 \cdot 2 \cdot 5}{3 \cdot 6 \cdot 9} \cdot \left(\frac{1}{5^3}\right)^3 - \ldots\right]$$

$$\sqrt[3]{126} = 5\left(1 + \frac{1}{3} \cdot \frac{2^2}{10^2 \cdot 5} - \frac{1}{9} \cdot \frac{2^5}{10^3 \cdot 5} + \frac{1}{81} \cdot \frac{2^7}{10^7 \cdot 5} \ldots\right)$$

$$\sqrt[3]{126} = 5 + \frac{0{,}04}{3} - \frac{0{,}00032}{9} + \frac{0{,}0000128}{81} \ldots$$

$\sqrt[3]{126}$ [illegible] olarak).

$n = \frac{p}{q}$ olması halinde $(1 + x)^{\frac{p}{q}}$ nin 9 tane değeri vardır; binom serisi bu değerlerden bir tanesini verir.

B. F. Viète ve Briggs tarafından, bazı özel haller için bilinmekte idi. Pascal, kendi adını taşıyan aritmetik

üçgeni (bk. ÜÇGEN) ile katsayıların pratikte nasıl hesaplanacağını göstermiştir. Katsayıların cebirsel ifadelerini bulan ve formülü n'nin negatif veya kesirli olması haline teşmil eden Newton olmuştur. Bazı matematik yazarlarına göre, bu formül ilk defa, 1544 te Nürenberg'li matematikçi M. Stifel tarafından ortaya konmuştur; bunu Newton'a izafe etmek gerçeğe uymamaktadır.

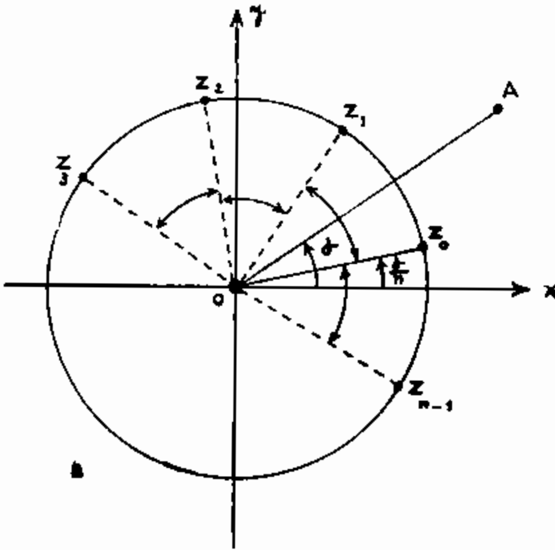
Binom denklemi: (İki terimli denklem), $z^n - A = o$ tipindeki denklemlerdir. Genel çözüm metodu ilk defa Gauss ve Lagrange tarafından verilmiştir.

Binom denkleminin genel çözümü $A = r\ (\cos\alpha + i \sin\alpha)$ şeklinde bir kompleks (karmaşık) sayı:

Denklemin $z = p\ (\cos\varphi = i \sin\varphi)$ kökü şu bağıntılarla bulunur:

$$p = \sqrt[n]{r} \quad \varphi = \frac{\alpha}{n} + \frac{2\,k\pi}{n} \quad k = 0, 1, 2, \ldots (n-1).$$

Köklerin geometrik olarak gösterilmesi:

Binom formülü

$$OA = r \qquad Oz_0 = P = \sqrt[n]{r}$$

$$\widehat{z_0\,z_1} = \widehat{z_1\,z_2} = \ldots\ldots = \widehat{Z_{n-1}\,Z_0} = \frac{2\,\pi}{n} \text{ yani } z \quad z_1$$

Z_{n-1} çokgeni n kenarlı düzgün bir çokgendir.

Özel hal: A pozitif, gerçel bir sayı ise, yukarıdaki bağıntılar

$$P = \sqrt[n]{r} \quad \varphi = \frac{2\,k\pi}{n} \quad k = 0, 1, 2, \ldots\ldots (n-1)$$

Bu halde, geometrik göstermede z_0 noktası ox üzerindedir. a sayısı $Z^n - A = o$ denkleminin bir kökü ise, $z = ax$ koyarak, $a^n x^n - A = o$ veya $x^n - 1 = o$ bulunur. Bundan anlaşılır ki, $z^n - A = o$ denkleminin bütün kökleri, bunun bir kökünü, $x^n - 1 = o$ denkleminin bütün kökleriyle çarpmak suretiyle bulunur.

$x^n - 1 = o$ denkleminin kökleri

$$z = \cos\left(\frac{2\,k\pi}{n}\right) + i \sin\left(\frac{2\,k\pi}{n}\right) \quad n = 0, 1, 2, \ldots n-1$$

formülü ile bulunur.

k tam sayısı n ile aralarında asal olduğu zaman, elde edilen köke denklemin asal kökü denir. Şu halde, bu denklemin asal köklerinin miktarı n den küçük ve bununla aralarında asal olan sayıların miktarına eşittir.

Misâl:

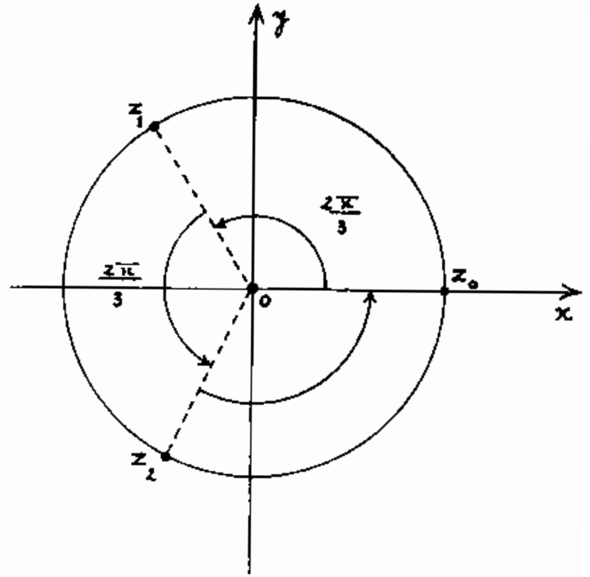
1) $x^3 - 1 = o$ denkleminin kökleri:

$$z = \cos\left(\frac{2\,k\pi}{3}\right) + i \sin\frac{2\,k\pi}{3} \quad k = 0, 1, 2 \text{ yani}$$

$$z_0 = \cos o + i \sin o = 1 \quad z_1 = \cos\frac{2\pi}{3} + i \sin\frac{2\pi}{3} = \frac{-1 + i\sqrt{3}}{2}$$

$$z_2 = \cos\frac{4\pi}{3} + i \sin\frac{4\pi}{3} = \frac{-1 - i\sqrt{3}}{2} \text{ dir.}$$

Geometrik gösterimi:

Binom formülü

$$\widehat{z_0\,z_1} = \widehat{z_1\,z_2} = \widehat{z_2\,z_0} = \frac{2\pi}{3} \qquad oz_0 = 1$$

$z_0\ z_1\ z_2$ eşkenar üçgenin köşeleridir.

Bu denklemin asal kökleri z_1, z_2 dir.

Gauss, verilen bir daire içine, ancak kenar sayısı $n = 2^{2^u} + 1$ olan şeklinde asal bir sayı olan düzgün çokgenlerin (pergel ve cetvel yardımı ile) çizilebileceğini ispatlamış, bunun için binom denkleminden faydalanmıştır.

Binom diferansiyeli: $x^n\ (a + bx^n)^p\ dx$ şeklindeki diferansiyellere bu ad verilir. a, b verilmiş katsayılar, m, n, p verilmiş rasyonel üslerdir. Bazı şartlar altında bu diferansiyelin integralini almak mümkündür.

BİNORMAL: bk. FRENET-SERRET FORMÜLLERİ.

BINSWANGER [*binsvangir*], **Ludwig** (doğ. 1881), İsviçreli sinir hekimi. Kreuzlingen'da doğmuştur. Psikanaliz ve felsefe alanlarında çalışmıştır. Başlıca eserleri şunlardır: *Wandlungen in der Auffassung und Deutung des Traumes* (Rüya anlayışı ve yorumundaki değişmeler) [1928], *Grundformen und Erkenntnis menschlichen Daseins* (İnsan varlığının esas şekilleri ve tanınması) [1943].

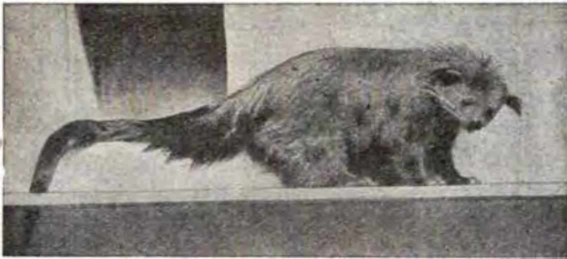
BINSWANGER [*binsvangir*], **Otto** (1852-1929), İsviçreli sinir hekimi. L. B in amcası. Müsterlingen

(Thurgau)de doğmuş, Kreuzlingen'da ölmüştür. İlerliyen felç, histeri ve sara üzerinde çalışmıştır. Başlıca eserleri şunlardır: *Neurasthenie* (Nevrasteni) [1896], *Hysterie* (Histeri) [Nothnagel'ın «Spezielle Pathologie und Therapie» başlıklı eserinde, 1904], *Lehrbuch der Psychiatrie* (Sinir hastalıkları öğretim kitabı) [1914].

BİNTAN (Bintang), Asyanın güneydoğusunda Malakka yarımadasının güneyinde Riouw adalar grupundan, 1075 km² genişliğindeki ada. Gruptaki en büyük ada olup, İndonezya'ya dahildir. Nüfusu 20 000. Başlıca ihraç maddeleri şeker, çivit ve kalaydır. B. halkı önceleri korsanlık ederlerdi; şimdi başlıca işleri ziraat ve balıkçılıktır. İdare merkezi Tancöng Pinang'dır. B. adasında boksit yatakları vardır.

BİNTUKUA veya **BUNTİGWA,** Amerika yerli dillerinin Güney Amerika bölümüne giren, ve toplu olarak Panama, adacıklar halinde de Kolombiya, Ekvador, Peru bölgelerinde konuşulan Chibcha (Çibça) ailesinin Chibcha - Aruak grupu (öbür gruplar: Talamanque - Barbacóa, Dorasque-Guaymí, ve Páez)ndan bir dil. Grupun Aruak kolu (öbür kollar: Chibcha, Rama, Tuneba veya Tame, Betoi, ve Andaqui)ndan olan B., Kolombiya'nın kuzey kısmında, Magdalena bölümünde, Karaib denizine yakın bir bölgede, San-Sebastián'da küçük bir kabîle tarafından konuşulmaktadır. Aruak kolu içindeki komşuları Cágaba, Guamáca, ve Atánquez lehçeleridir. B. ya, Busintana, İxka, Ica da denmektedir. Bk. CHIBCHA, ve GÜNEY AMERİKA DİLLERİ.

BİNTURONG, memelilerin viveride (Viverridae) familyasından bir cinsin adı. B. 140 - 150 cm boyunda bir gece hayvanıdır. Vücut uzunluğunun hemen yarısını kuyruk teşkil etmektedir. Ayaklarında beşer parmak vardır. Parmakların ucunda biraz içeri çekilebilen tırnaklar bulunmaktadır. Bıyıkları beyaz ve uzundur. B. lar her şeyi, yani hem küçük memelilerle kuş, balık ve solucan gibi hayvanları,

Binturong

hem de meyva gibi bitkisel besinleri yiyebilmektedirler. Ormanlarda ağaçlar arasında yaşarlar. Vücutları sık ve oldukça sert kıllarla kaplıdır. Postunun esas rengi siyah olup, yer yer sarı veya gri benekli kısımları ihtiva etmektedir. Kuyruğu sık ve uzun kıllıdır. Kuyruğun kıvrılma kabiliyeti hayvanın ağaçlarda tutunmasına yaramaktadır. Bu cinsin bir tek türü olan *Arctictis Binturong* doğu Himalayalardan Sumatra ve Cava adalarına kadar olan sahada yaşar.

BINYON [*binyın*], **Laurence** (1869 - 1943), İngiliz şair ve müsteşriki. Lancaster'da doğmuştur. Trinity College (Oxford) de tahsil etmiş ve 1890 da Newdigate mükâfatını kazanmıştır. British Museum'un basılı kitap dairesine memur olarak alınmış, sonra basılı vesika ve desenler dairesine geçmiş, daha sonra da müdür yardımcısı olmuştur. Birkaç şiir kitabı yayımlamış, şiirlerinde geleneğe bağlı temayülleri dile getirmiştir. Ana adı, daha çok büyük bir Doğu sanatı uzmanı olarak yaşıyacaktır. British Museum'daki Japon renkli baskıların, Eumorfopoulos kolleksiyonunda da Çin fresklerinin resmî katalogunu, 1898 de başladığı dört ciltlik İngiliz gravürler katalogunu hazırlamıştır. 20 yıl boyunca Doğu baskı ve desenler tâli dairesini idare etmiş, Avrupada bu sanat eserlerini en iyi temsil eden kolleksiyon haline getirmiştir. Museum'un geleneklerine göre, tarihî prensiplere uygun bir Çin ve Japon resimleri kolleksiyonu meydana getirmek gibi çetin bir işi de başarmıştır. Kolleksiyonun nüvesi ve ilk defa olarak 1908 de çıkan *Painting in the Far East* (Uzak Doğuda resim sanatı) başlıklı eserinin başlıca konusu Uzak Doğu resim sanatıydı. Bu eser, bu konuya giriş olarak bugün de biricik eserdir, içinde Hind ve

L. BINYON

İran resim sanatı bölümleri de vardır. Sonradan çıkardığı eserlerde de bu konulara dönmüştür. Bu eserlerin en önemlileri şunlardır: *Court Painters of the Moguls* (Hind Moğol imparatorlarının saray ressamları) -bu eseri Sir Thomas Arnold ile birlikte çıkarmıştır-; Nizaminin *Hamse*sinin müze kolleksiyonu, yine aynı konular üzerinde Harvard Üniversitesinde verdiği (1934) konferanslar, sonradan *The Spirit of Man in Asian Art* (Asya sanatında insan ruhu) başlığı ile çıkarılmıştır. 1929 da Japonyada kalmış, Çin ve Angkor'a kısa süren geziler yapmıştır. Böylece bütün Doğu sanatını inceleme fırsatını bulmuştur. Son yıllarda Ekberin hayatına dair bir eser yazmıştır (1932). İngilterede Doğu sanatlarını tanıtıp sevdirerek bu yoldan bu büyük kültürlerin mânevî ideallerini tanıtma yolunda B. dan daha fazla gayret ve başarı gösteren kimse yoktur. 1926 da B. *Letters of Maurice Hewlett* (M. H. in mektupları) nı çıkarmıştır. 1924 te çıkardığı *Golden Treasury of Modern Lyrics* (Modern lirik şiirler altın hazinesi), B. nin modern şiir zevkini gösterir. Ayrıca Palgrave'in *Golden Treasury* (Altın hazine) sine 5. bir bölüm eklemiştir. Dante'nin *Inferno* (Cehennem) [1933] ve *Purgatorio* (Araf) [1938] sunu İngilizceye şiir olarak çevirmiştir. Diğer eserlerinden *Lyric Poems* (Lirik şiirler) [1894], *London Visions* (Londra hulyaları) [1895], *Porphyrion* [1898], *Death of Adam* (Ademin ölümü) [1903], *England* (İngiltere) [1909], *Anvil* (Örs) [1915], *The Secret* (Sır) [1920], *The Idols* (Putlar) [1927] zikre değer. Piyesleri de şunlardır: *Paris and Oenone* (P. ile O.) [1906], *Attila* [1907], *Arthur* [1922], *Boadicea* [1925].

BINIYU [*binyü*], Fransanın Bretagne bölgesinde kullanılan ve gaydaya benziyen bir nevi çalgı, tulum.

BİNYUNU, Merkezî Afrikada konuşulan Bantuid dillerinden Güney-Merkez grupunun Grussi veya Grunsi kolunun Atjülo bölümünden bir dil. Fransız Batı Afrikasının Yukarı Volta bölümünde, İngilizlerin Altın Kıyısı sömürgesinin kuzeyindeki «Northern Territories» bölgesi sınırında bulunan Leo kasabasının dolaylarında konuşulmaktadır. Bölüm içerisindeki yakın akrabaları Atjülo, Karima, Kason, Gaperşi, Kasm veya Kasseno, Yula veya Fra, Guanaşi, ve Lele dilleridir. Bk. BANTUİD DİLLER.

BINZ [*bints*], **Karl** (1832-1913), Alman doktoru ve eczacısı. Bernkastel'da doğmuş, Bonn'da ölmüştür. Würzburg, Bonn ve Berlinde tahsilini tamamlamış, Bonn üniversitesine profesör olmuştur. Tecrübî farmakoloji ve patoloji sahasında mühim araştırmalar yapmıştır. 2 kısım iyodin, 1 kısım potasyum iyodid ve 40 kısım sudan ibaret miyarla idrarda kinin aramak usulü, *Binz testi* diye anılır. Başlıca eserleri şunlardır: *Grundriss der Arzneimittellehre* (İlaç bilgisinin esasları) [1866], *Aether gegen den Schmerz* (Ağrıya karşı eter) [1896], *Rezeptsünden und ihre Folgen* (Reçete günahları ve bunların neticeleri) [1899].

BİO - BİO [*biovio*]: 1. Orta Şili'de nehir. And dağları arasındaki küçük göllerden (önemlisi Tucapel gölü) doğar ve 380 km uzunluğundaki yatağı boyunca kıyı sıradağlarını yararak geçtikten sonra Concepción yakınında Pasifik denizine dökülür. Çevresinin genişliği 23 920 km² dir. 110 km lik bölümü küçük su taşıtlarının işlemesine elverişlidir.

2. Şili'de dağlık bir bölgede yönetim bölümü. B. nehrinin iki yanındadır. Yüzölçümü 11 248 km², nüfusu 118 578 (1943). B., kış yağmurları iklim bölgesindedir. Ormanları zengin, toprakları verimli olup başlıca gelir kaynakları şarap ve kerestedir. Merkezi Los Angeles'tir.

BİOBOLO, Sudan-Guinea ailesinin Niger - Kamerun grupundan bir dil. Ebiebolo, Andoni, Toridoni de denilen B., İngiliz Nigeria'sında, sahilde, Cross nehri kavuşağının batısında, aynı gruptan olan Gbogolo, Abua, ve Kana dillerinin güneyinde ve Fi veya Efik dilinin batısında konuşulmaktadır. Batısındaki Co (Djo) dili, tek başına bambaşka bir grup teşkil eder. Bk. NİGER - KAMERUN DİLLERİ, ve SUDAN - GUINEA DİLLERİ.

BİON, Yunan filozoflarından ikisi:

1. **Borysthenesli B.** (M. Ö. III. yüzyıl). İlkin Kinik (Kelbî) okulunda, sonra da bağımsız olarak felsefe ile uğraşmıştır. Ahlâk üzerine diyalog şeklinde yazılar yazdığı söylenmektedir. B., büyük bir filozof olmamakla beraber, Roma şairi Horatius ile Roma filozofu, imparator Neron'un mürebbisi Seneca üzerine tesir etmiştir.

2. **Abderalı B.** (M. Ö. II. yüzyılın ilk yarısı), filozof ve ilim adamı. Matematik ve coğrafyada önemli eserler meydana getirdiği rivayet edilmektedir. Büyük coğrafyacı Strabon, B. un, rüzgârlar hakkında geniş bilgileri olduğunu söyler. Kuzeyde altı ayı gündüz altı ayı gece olan bir bölgenin bulunduğunu ilk olarak B. un ileri sürdüğü de söylenmektedir. B., atomcu Demokritos okulundan sayılmaktadır.

BİON, Hermann Walther (1830 - 1909), İsviçreli Protestan papazı. Affeltrangen (Thurgau kantonu) da doğmuş, Zürichte ölmüştür. 1876 da daha önce Danimarkada küçük ölçüde tatbik edilen, şehir çocukları tatil kamplarını İsviçreye sokmuştur. Bu kamplar, hem sağlık, hem eğitim maksatlariyle kırlarda kurulurdu.

BİONDO, Flavio (1388 - 1463), İtalyan hümanisti. Forli'de doğmuş, Romada ölmüştür. Papa hükümetinde (Curia papalis) papa kâtibi olarak çalışmıştır. *Roma instaurata* (Kurulan Roma), *Roma triumphans* (Muzaffer Roma) ve *Italia illustrata* (Resimli İtalya) adlı arkeoloji ansiklopedileri, kaynak kıymetini yüzyıllar boyunca muhafaza etmiştir. *Historiarum ab inclinatione Romanorum decades* (Romalıların çöküşünden beri geçen zamanın on yıllık devrelere bölünmüş tarihi) adlı eseri 412 - 1440 yılları arasındaki devreyi içine alır.

BİOS'LAR: bk. MONO - SAKKARİDLER.

BIOT [*biō*], **Jean - Baptiste** (1774-1862), Fransız fizikçi, matematikçi ve astronomu. Pariste doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. 1800 de Collège de France'ın fizik profesörlüğüne getirilmiş, 1803 te Fransız İlimler Akademisine üye olmuştur. Paris rasathanesine alınmış ve 1809 da fakültede astro-fizik kürsüsünü işgal etmiş ve yer meridyeninin ölçülmesinde çalışmıştır. İlimde başlıca, ışık polarizasyonu üzerindeki çalışmaları ile, ve polariskop aletini kullanarak sakkarimetri (saccharimétrie)yi kurmuş olmakla tanınmıştır. Elektromagnetizm sahasındaki çalışmalarından da kendi adiyle anılan kanun ortaya çıkmıştır (aşağıya bk.).

Başlıca eserleri şunlardır: *Analyse du traité de mécanique céleste de Laplace* (Laplace'ın gök mekaniğinin analizi) [1801], *Traité analytique des courbes et surfaces du second degré* (İkinci derece yüzey ve eğrilerin analitik olarak incelenmesi) [1802], *Essai sur l'histoire générale des sciences pendant la révolution* (İhtilâl sırasında ilimlerin tarihine dair bir deneme) [1803], *Traité élémentaire d'astronomie physique* (Astro-fiziğin elemanter olarak incelenmesi) [1805-1850], *Traité de physique expérimentale et mathématique* (Denel fizik ve mekanik el kitabı) [1816], *Précis élémentaire de physique expérimentale* (Elemanter denel fizik hülâsası) [1817], *Recueil d'observations géodesiques, astronomiques et physiques* (Jeodesik, astronomik ve fizikî gözlemeler külliyatı) [1821], *Recherches sur plusieurs points de l'astronomie égyptienne* (Mısır astronomisinin birçok noktalarına dair araştırmalar) [1823], *Recherches sur l'ancienne astronomie chinoise* (Eski Çin astronomisine dair araştırmalar) [1840].

Biot-Savart [*biō savār*] **Kanunu,** akım geçiren bir elektrik iletkeninin meydana getirdiği magnetik alanın şiddetiyle ilgili bir kanun. J. B. Biot ile Félix Savart (1791-1841) a izafe edilmiştir. Bazen *Laplace Kanunu* da denir. İletken elemanlarının alan şiddetlerinin bileşkesine eşittir. Sonsuz küçük ds iletken elemanının bir A noktasındaki alan şiddeti ds ile A nın teşkil ettikleri düzleme diktir: Şiddeti

$$dH = \frac{i\ ds\ \sin\alpha}{r^2}$$

dir. Yönü sağ el kaidesine göre bulunur: sağ elin baş parmağı akımın yönünü göstermek üzere ds elemanı sağ el içine alınırsa diğer parmaklar magnetik alanın yönünü verir. Sonsuz boyda doğru bir iletken için bütün bu ds iletken parçalarının meydana getirdikleri alanların toplamı (integral hesabı yolu ile) alınırsa:

$$H = \frac{2\,I}{R}$$

örsted bulunur. I ampère cinsinden olduğu zaman:

$$H = 0{,}2\ \frac{I}{R}$$

örsted eder. Daire şeklinde bir iletkenin merkezindeki alan için:

$$H = \frac{2\pi I}{10\,R}$$

bulunur.

BİOTİN: bk. VİTAMİN, ve AVİTAMİNOZ.

BİOTİT (J.-B. Biot'ya izafe edilmiştir), K (Mg, Fe)$_3$. (OH)$_2$. (Al, Fe) Si_3 O_{10}, magnezyumlu ve demirli bir mika. Romboedrik veya heksagonal biçimli levhalar halinde bulunur. İkizlerine de sık raslanır. Levhaları kolaylıkla bükülebilir. Metal ve sedef ışıldamlıdır. Koyu yeşil, esmer ve siyah çeşitleri vardır. Sertliği $= 2 \frac{1}{2} - 3$, yoğunluğu = 2,8 - 3,2 dir.

Tuz asidinde güçlükle, yoğunlaştırılmış kükürt asidinde kolaylıkla erir. Granit, mikalı siyenit, diyorit, porfir, trakit gibi püskürmel, gneis ve mikalı şistler gibi metamorf kayaların birleşimlerinde esas bir element (unsur) tir.

Kontakt metamorf hornfelslerde fazla bulunur.

BİOVARİZM (Biovarisme): bk. İKİZ.

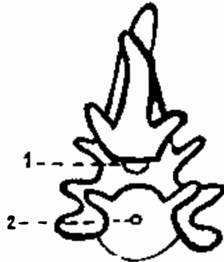
BİOVÜLER (Biovulaire): bk. İKİZ.

BİPALYUM (Bipalium, Lat. = çifte çapa, *bi-* = iki, *pala* = çapa), yassı kurtlardan, Turbellaria takımının, bipaliide (Bipaliidae) familyasına mensup bir kara planaria'sı cinsinin adı. İri cüsseli ve ekzotik bir form olan B. lar Seylan'ın rutubetli ormanlarında yaşarlar. Bunlar, vücut yüzeylerinden ifraz ettikleri jelatinî bir maddeden meydana gelen iplikle kendilerini bir yere asma kabiliyetine maliktirler. Bu cinsin bir türü, *Bipalium kewense*, tesadüfen tropik bitkilerle birlikte Avrupa serlerine nakledilmiş ve Avrupa iklimine tamamen intibak etmiştir. *B. kewense*nin vücudu uzundur. Ön kısmı, yarım ay şeklinde genişliyerek baş safihasını meydana getirmiştir.

Bipalyum

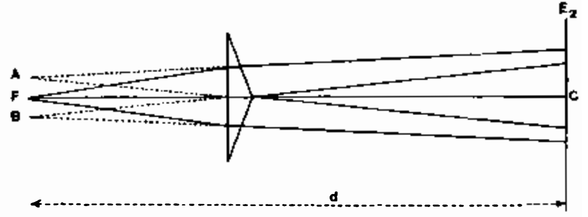
BIPENNIS (Lat. *bis* = iki defa, *pinnus* = keskin; Yun. *aksinē*), eski Romalıların iki ağızlı baltası. Bilhassa büyük kurbanlık hayvanları kesmek için ve savaş baltası olarak kullanılmıştır. Amazonların savaş baltası da B. idi.

BİPİNNARİYA (Bipinnaria), birçok denizyıldızlarının (Asteroidea) serbest yüzen tipik larvalarına verilen ad. Larvanın vücudu girintili çıkıntılıdır. Bu girinti ve çıkıntıların kenarları bir sıra oynak kıllarla (Lat. *cilium* = kirpik) kaplıdır. Bundan başka ağız sahasının etrafı da ayrıca ve yine tek sıra halinde kirpiklerle çevrilmiştir.

Bipinnariya
1. Ağız, 2. Anüs

BİPRİSMA(veya Çift Prisma) [Lat. *bi-* = iki, çift, + prisma], ışıkta girişim saçakları elde etmeğe yarıyan tertiplerden birisi (bk. BİLLET YARIM MERCEKLERİ). Kıran açıları küçük olan birbirinin aynı iki prisma tabanlarından yapıştırılır. Prismaların ayrıtlarına paralel bir F ışıklı yarığı (fente) nın bu sistem yardımiyle iki A ve B zahirî görüntüsü elde edilir (bk. şekil). Prismalarda kırıldıktan sonra, A ve B zahirî kaynaklarından çıkıyormuş gibi görünen ışık demetleri ortak bir bölgeye sahiptir ve bu

Biprisma ile girişim saçakları elde etmek:
F Kaynak (Fr. fente), A ve B iki zahirî görüntü, c E_2 gözleme ekranı.

bölgede F yarığına paralel girişim saçakları gözlenir. Saçakların gözlenmesi, bir büyüteç kullanmak suretiyle kolaylaştırılır. F yarığı monokromatik bir ışık ile aydınlatıldığı vakit, ekran üzerinde ve iki demetin ortak bölgesinde, biribirlerine paralel, parlak ve karanlık çizgiler gözlenir. Kullanılan ışığın dalga boyu $\lambda = \frac{l\varepsilon}{d}$ formülü ile tâyin edilir. Burada, $l = 2a(n-1)\theta$ = iki zahirî görüntü (yani iki kaynak) arasındaki uzaklık,

a = ışık kaynakları ile B. mesafesi.
n = B. nın kırılma indisi.
θ = B. nın kıran açıları.
ε = saçakların eş aralığı.
d = AB düzleminin gözleme ekranına uzaklığı.

BİR, tabiî sayıların ilki. 1 işareti ile gösterilir. Aynı cinsten eşyayı sayarken, her eşya B. i gösterir: B. elma, B. insan gibi. Aynı cinsten kemiyetleri ölçerken, birim olarak alınan uzunluk, B. ile ifade edilir: 1 m, 1 derece, 1 saat.

Eskiden, «Arap rakamları» denilen modern rakamlar kullanılmadan evvel, 1 sayısı, türlü alfabe sistemlerinde bir çizgi, nokta, ok ucu ve buna benzer basit işaretlerle, daha sonra da alfabedeki ilk harfle (İbrani, Yunan v. b.) gösterilirdi. Romalılar Latin I harfini kullanmışlardır. Bk. RAKAM.

Peano aksiyomlarına göre sayıda 1, sıfırın müteakibi olarak tarif edilir. B. Russel'e göre, B. «bir elemanı olan bir cümle ile aynı kuvvette olan cümleler sınıfını temsil eden sayıdır.» Bk. SAYI.

B. ler basamağı: Sayıların rakamlarla yazılışında, sağdan birinci basamaktır.

B. ler bölüğü: Sayıların yazılışında, sağdan ilk üç basamağın (birler, onlar, yüzler) teşkil ettiği bölüktür.

BİR BURNU (Arapça: Res Bir), Doğu Afrikada, Fransız Somali'sinde, Babülmendeb boğazına doğru uzanan bir burun.

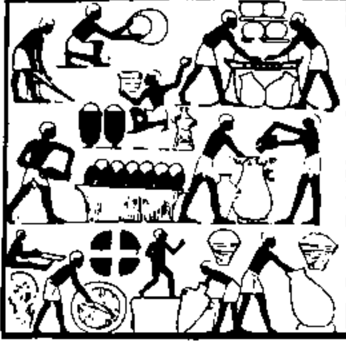
BİR KOLLU TALKIM: bk. TALKIM (Fr. Cyme).

BİR ÜS-SABA (Bir üs-Sebi, İbr. Beerşeba), Filistinde Kudüsün güneyinde yönetim bölümü ve kasaba. B. yönetim bölümünün yüzölçümü 12 575 km^2, nüfusu 51 505. B. kasabası eski kervan yolları üzerindedir; nüfusu 2 959. Şose yolu ile Kudüse ve Gazzeye bağlıdır. Necd bedevîleri için önemli bir pazar yeridir. Bk. BEERŞEBA.

BİRA, arpa ve şerbetçiotu ile hazırlanan hafif alkollu bir içki.

Tarihçe: En eski alkollu içki olarak, balın mayalanmasiyle elde edilen hidromel (hydromel, Sanskrit. *madhu*, Kelt. *medu*, Rus. *mëd*, İng. *mead*, Alm. *Met*) kabul edilir. Sonra şarap, daha sonra süt ve nişastalı hububattan yapılan

alkollu içkiler gelir. B., sonuncu tip içkilerdendir. Milâttan önce Orta Asyada Türklerin darıdan hazırladıkları *boza* adlı içki, hammaddesi ve yapılışı bakımından B. nın anası sayılmaktadır. Boza İrandan, Mezopotomyadan Mısıra geçtikten ve tekniğinde esaslı gelişmelere uğradıktan sonra B. şeklini almıştır. Babillilerin de Milâttan birkaç bin sene evvel hububatı çimlendirerek boza şeklinde B. yaptıkları, bulunan vesikalardan anlaşılmıştır. En çok darı ve gernikten çimlendirerek veya taneleri kavurarak, unlarını bazlama, yufka haline getirerek yapılmakta olan B., bugünkü şekli ile de B. dan farklı değildi. Mayalanmayı (fermentation) kolaylaştırmak üzere içerisine bal, ağaç kabukları, mantarlarla zencefil, tarçın gibi baharat konmakta idi. Finlilerin millî destanı olan *Kalevala*da, B. ya şerbetçiotu katılmasının yine Asyada başladığını gösteren etraflı bilgiler vardır. Mısırda tekniği çok gelişmiş olan B., buradan Yunanistana, Romaya geçmiş, fakat bu devirlerde şarap fazla içildiğinden halk içkisi olarak kalmıştır. Mısırda B., iklimin icabı olarak alkollü bir içki olmuş, fakat Kuzey Avrupa memleketlerinde uzun zaman eski halinde kalmış, XIV. ve XV. yüzyıllarda Orta Avrupada yeni bir gelişmeye uğramıştır.

Eski Mısırda Bira

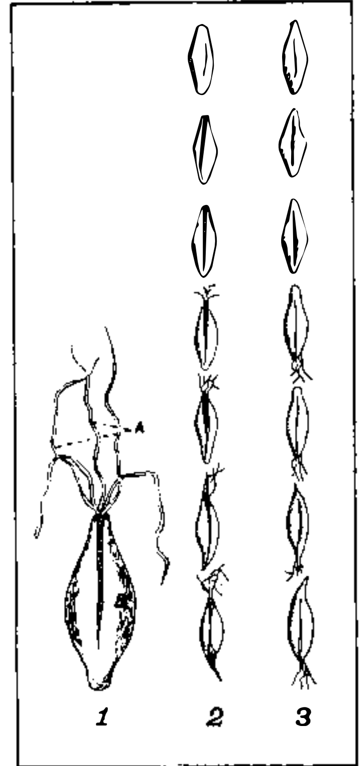
Şeyh Abd el Gurna'da, Kenamon'un mezarında duvar resmi. Alttaki sahne, pidelerin su ile karıştırılıp ezilmesini testilerin sıvanmasını; ikinci sahne, karışımın yoğurulmasını; üst taraftaki sahne, biranın testilere doldurulmasını göstermektedir

Bugünkü biracılık: Bugün B., en çok arpadan hazırlanmaktadır. Biralık arpanın kavuzu az ve ince, nişastası çok, azotlu maddesi az olmalıdır. En uygun olanları, iki sıralı arpalardır. Arpaların yarayışlılığı daha ziyade alt fermantasyonlu B. yapılışında önemlidir. Üst fermantasyonlu B. larda, arpanın çeşidi gibi terkibi de, keyfiyeti de pek önemli görülmezse de, yine biralık vasıfları olanlar tercih edilir.

B. lık iyi arpanın vasıfları: Hektolitre ağırlığı 66 kg dan yukarı, tanelerin % 85 ten fazlası 2,5-2,8 mm boyunda, bin tanesi 40-50 gr, su miktarı % 9-12, protein halinde hesaplanan azotlu maddeler % 12 den az, hulâsa (extrait) adı verilen ve işlemede şiraya geçen maddeler de bütününü gösteren miktarın % 78 inden yukarı olmalıdır.

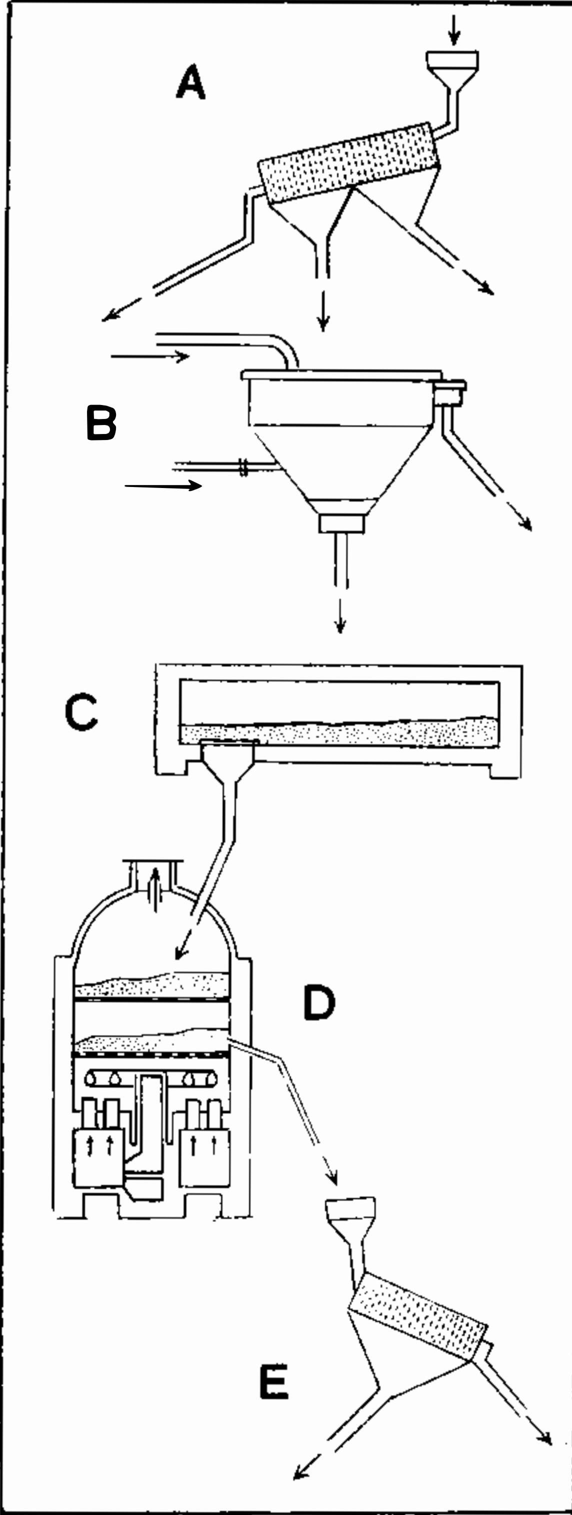
B. imalâtı: Kısaca, arpa çimlendirilir (yeşil malt), furunlarda kurutulur, değirmenlerde un haline getirilir, su ile sıcakta şekerlendirilir, süzülür, serbetçiotu çiçekleriyle kaynatılır, soğutulur, B. mayası ile mayalandırılır, dinlendirilir, süzülür, içilir.

Malt imalâtı: Arpa temizlenir (eleklerle, triyörle), taneleri iriliğine göre ayrılır (şek. I, A) [elek], çimlenmesi için % 40-45 arası suya ihtiyacı olduğundan beton veya demirden yapılmış büyük kaplarda 60-96 saat ıslatılır (şek. I, B) [ıslatma sırasında zaman zaman tazyikli hava verilir ve suyu boşaltılarak tanelerin bozulmaması sağlanır. Arpa tanesinin tam ve istenilen derecede suyu emdiği, parmaklar arasında sıkılmakla, tane uç arının sivrilmeğe başlamasiyle anlaşılır]. Ya mahzenlerde veya yuvarlak demir kaplar (şek. I C) içerisinde ıslak ve soğuk hava verilerek 17° nin altında çimlendirilir [burada arpa tanesinde bulunan ve sonradan nişastayı maltoz şekeri ve dekstrin halinde parçalı acak olan diyastaz ve anzimler de serbest hale geçer; çimlenme sırasında taneden ince kökçükler ve filiz de büyümeğe başlar (şek. III, 1 B, A), bu fılızin boyu malt çeşidine göre değişir: *esmer malt* imalâtında filiz taneyi delerek ve tanenin 1/3 i kadar dışarı çıkar («uzun malt» [şek. III, 2]), *açık malt*ta filiz taneyi delmez, tanenin 1/2-3/4 ü kadar olur («kısa malt» [şek. III, 3]); yeşil maltın fazla suyunu almak için geniş alev borulariyle ısıtılan 2-3 katlı fırınlarda 15-30 cm kalınlığında, 65-120° de, 2 × 12 veya 3 × 12 saatte kurutulur (şek. I, D) [kurutma müddeti ve derecesi malt çeşidine göre ayarlanır, siyah malt için ayrıca maltların bir kısmı kahve gibi kavrulur, su % 2-4 olur], maltların kökçükleri ve tozları elekle temizlenir (şek. I, E): silolarda 1,5 - 2 ay dinlenir.

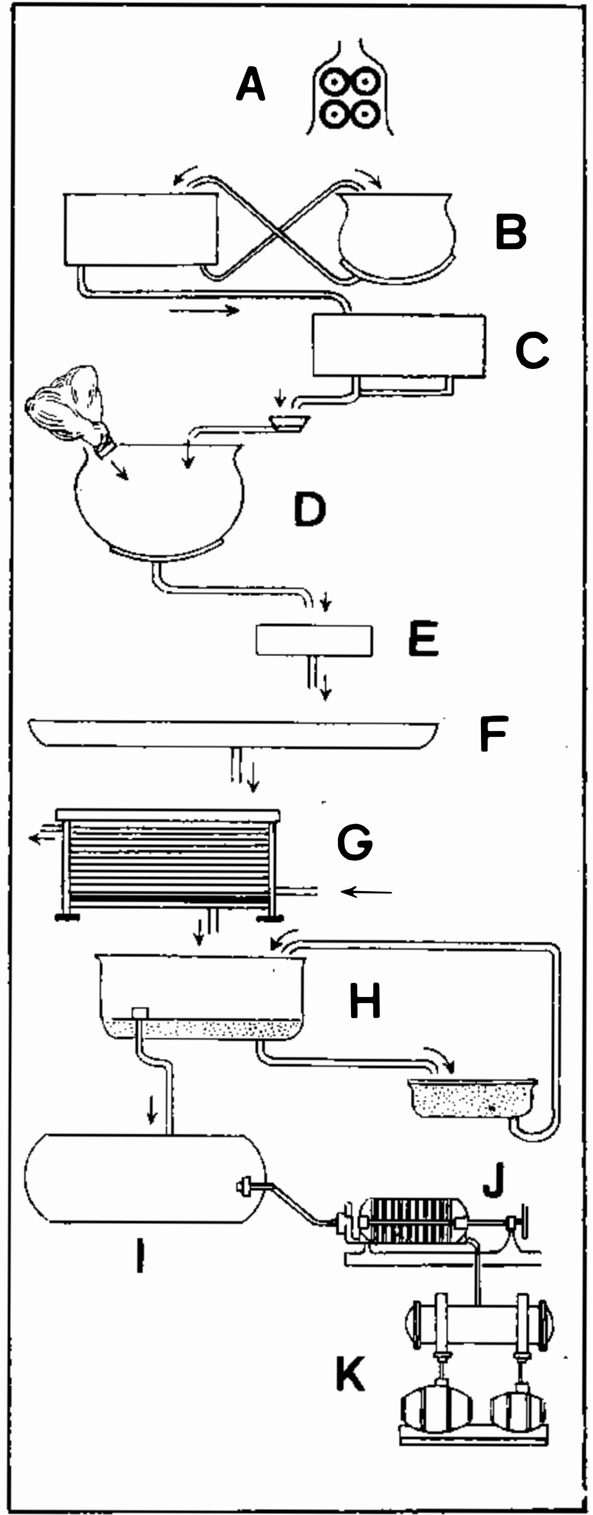
Şekil: III. Arpanın çimlenmesi
1. Filiz ve kökçükleri (B, A) çıkan bir arpa tanesi, 2. Uzun malt, 3. Kısa malt.

B. yapılışı: Malt, valslı değirmende öğütülür, (şek. II, A), beş misli kadar sertliği giderilmiş su ile 35° den başlıyarak zamanla 52, 65 ve 75° ye yükselmek üzere ısıtılır (şek. II, B) [nişastası az olan arpaların malt ununa, % 10 a kadar pirinç unu da katılır]. Bu ısıtmada maltta bulunan diyastaz ve anzimler, nişastalı maddeleri maltoz şekeri ve dekstrin halinde parçalar, protaz azotlu maddeleri, plitaz anzimleri plitin maddesini bozarak B. ya köpük veren basit azotlu ve fosforlu maddeleri meydana getirirler. Sonra filtreden süzülerek küspesi ayrılır(şek. II, C) ve şıra ayrı bir kazanda 100 hektolitreye 18 - 25 kg şerbetçiotu çiçeği katılarak 2 saat kadar kaynatılır(şek. II, D) [şerbetçiotu *Humulus lupulus* bitkisinin döllenmemiş taze çiçeklerinin gölgede kurutulmasiyle elde edilir. Türkiyede birçok bölgelerde (Bolu) kendiliğinden yetişmektedir, bu çiçeklerde bulunan tanenli reçineli ve hoş kokulu maddeler, kaynama sırasında arpa şırasına geçer ve bunun terkibini düzenler], arpa şırası, şerbetçiotu çiçeklerinden süzülerek ayrılır(şek. II, E), bu şıra

Şekil: I. Arpadan malt yapılması

A. Selektör, B. Islanma kabı. C. Çimlendirme, D. Yeşil maltın kurutulması, E. Kuru maltın temizlenmesi

Şekil: II. Malttan bira yapılması

A. Öğütme, B. Şekerlendirme, C. Süzme, D. Şerbetçiotu ile kaynatma, E Süzme, F. Soğutma (30° - 40° kadar), G. Soğutma (5° kadar), H. Mayalama, I. Dinlendirme, J. Süzme, K. Doldurma

önce kayık tabağı şeklinde az derin ve geniş büyük açık kaplarda 30 - 40° ye kadar kendiliğinden soğumağa bırakılır (şek. III, F) [bir kısım proteinli madeler çöker], buradan içinden soğuk su geçen boruların üzerinden akıtılarak sıcaklığı 5° ye kadar düşürülür (şek. II, G) [bu şırada % 8 - 12 kadar şekerli madde vardır], bu şıra 4° lik yerde mayalanma havuzlarında veya tanklarda B. mayasiyle mayalanır (şek. II. H) [mayalanmada beyaz köpükler, şerbetçiotundan geçen reçineler üstte toplanır], 8 - 12 gün sonra maya dibe çöker, bu taze B., alüminyum dinlendirme tanklarına (şek. II, I) sevk edildikten sonra bu çöken mayalar alınarak temizlenir ve tekrar mayalamada kullanılır, dinlendirme tanklarında yine 4° de 1 - 1,5 atmosfer tazyik altında 1,5-2 ay kadar son defa mayalandırılarak dinlendirilir [bu son fermantasyonda meydana gelen karbon gazı (CO_2) B. nın içinde kalır ve içilirken köpüğü temin ederek ferahlatıcı bir tesir yapar], dinlenmiş B. yine filtrelerden (şek. II, J) süzülerek şişelere veya fıçılara (şek. II, K) konur [siyah B. larda kaynatmada ayrıca kahve gibi kavrulmuş siyah malt konur]. B. da % 2-6 miktarında etil alkol, % 0,3-0,5 kadar CO_2 vardır.

Memleketimizde hemen hemen alt fermantasyonlu B. yapılmaktadır. İngiltere, Belçika, Holânda gibi memleketlerde ve son senelerde Almanyada üst fermantasyonlu B. yapılmaktadır. Üst fermantasyonda soğutma istemez, fermantasyon fıçılarda ve sonra şişelerde tamamlanır ve CO_2 böylece şişenin içinde tutulur.

B. çeşitleri: *Berlin B. sı*: arpa ve buğday maltlarından hazırlanan üst fermantasyonlu B. olup boza gibi süt asidi fermantasyonu dolayısiyle ekşimsidir.

Ale B. sı: İngilterede yapılır, şeker, mısır ve pirinçten bol şerbetçiotu ile hazırlanır, açık renkli üst fermantasyonlu B. dır.

Porter, Stout B. sı: pirinç, mısır, şekerden hazırlanır, koyu sert B. dır.

Belçika üst fermantasyonlu B. lar (Lambic, Mars, Faro, Peterman): çimlenmemiş buğday, yulaf ve kara buğday maltlarından yapılır, çok ekşi, sert, acı B. lardır.

Türkiyede B. nın tarihçesi: Türkiyede B. ya ait ilk mevzuat 1847 de «arpa suyu» adiyle konmuştur. Memleketimizde B. sanayiinin kurulmasına İzmirde başlanmış, 1893 te İstanbulda Bomonti, 1909 da Nektar B. fabrikaları kurulmuş, bu son iki fabrika ve şirketin Bomonti - Nektar adiyle birleşmesinden sonra yalnız Bomonti fabrikası işletilmiş, bu şirket, 1912 de İzmirde Aydın B. Fabrikası adiyle ikinci bir fabrika meydana getirmiştir. Ancak Bomonti fabrikası malt ve B. yı hazırlıyacak tarzda yapıldığı halde Aydın B. fabrikası İstanbulda yapılan maltları işliyecek şekilde kurulmuştur.

Cumhuriyetin kuruluşuna kadar, Düyun-u Umumiye idaresinin mürakabe ve rüsum sistemiyle idare edilen B. sanayii 1926 da çıkarılan 760 sayılı Meşrubat-ı Küuliye kanunu ile devlet inhisarına alınmış, ancak Bomonti şirketinin 1938 e kadar işletilmesine izin verilmiştir.

Bu arada 1934 te Ankarada üçüncü bir B. fabrikası kurulmuş, buna karşılık İzmirdeki Aydın B. fabrikası sökülmüş, Bomonti B. fabrikasının da devlet fabrikaları arasına alınmasiyle Türkiye B. ihtiyacının bu iki fabrika ile sağlanmasına çalışılmıştır.

Türkiyede 1919 dan 1948 e kadar 29 yıllık B. sarfiyatı hektolitre olarak cetvelde gösterilmiştir.

Türkiye B. sarfiyatı

Yıl	Hektolitre	
1919	42 778	
1920	108 649	
1921	87 521	
1922	55 708	
1923	77 413	
1924	48 975	
1925	33 705	
1926	36 468	
1927	48 780	
1928	40 050	
1929	41 310	
1930	34 650	
1931	31 730	
1932	21 820	
1933	24 198	
1934	23 429	
1935	20 961	
1936	23 967	
1937	26 697	
1938	26 525	
1939	35 838	
1940	82 176	
1941	83 469	
1942	99 569	
1943	120 569	
1914	146 107	
1945	104 641	(yedi aylık)
1946	165 081	
1947	180 869	
1948	186 433	

Bu cetvele göre son yıllarda memleketimizde B. istihsali oldukça artmış bulunmaktadır. Bununla beraber memleketimizde B. sarfiyatı diğer memleketlere göre henüz çok azdır. Adam başına B. sarfiyatı:

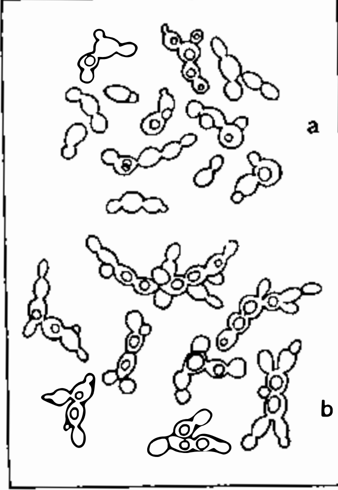
	Litre
Belçikada	198
İngilterede	132
Almanyada	111
Danimarkada	91
Amerika Birleşik Devletlerinde	60
İsviçrede	57
İsveçte	43
Fransada	28
İtalyada	0,8
Türkiyede	0,8

B. endüstrisi yalnız içki ihtiyacını karşılamak bakımından değil, memleket arpalarının değerlendirilmesi, işleme artıklarından hayvan yemi olarak faydalanılması bakımından da önemlidir.

BİRA MAYASI (Sacharomyces Cervicaea), arpa şırasını mayalamak, şekeri alkole parçalamak, bira yapmakta kullanılan bir maya çeşidi. Biranın çeşidine göre alt ihtimar, üst ihtimar mayaları vardır. Alt ihtimar mayaları 8° - 12° de çalışırlar, ihtimardan sonra dibe çökerler. Türkiyede bu çeşit bira yapıldığından bira fabrikalarımızda da bu mayalar kullanılır. Üst ihtimar mayaları, 15° - 25° de çalışır ve bu çeşit biraları mayalamağa yararlar (bk. şekil).

Alt ihtimar mayaları 20 seneye kadar yaşadığı halde, üst ihtimar mayaları 10 senede ölürler.

Bira fabrikalarında maya ayrıca üretilir veya aynı maya 20 - 30 defa kullanıldıktan sonra yenilenir. Üretme, tek mayadan gittikçe miktarı artırılarak yapılır; verilen besin maddeleri, azot ve fosforlu maddeler ile asid derecesi, havalama mayanın üremesini hızlandırır ve miktarını artırır.

Bira mayası
a. Alt ihtimar, b. Üst ihtimar

B. M. nın kabartma kudreti az olduğundan, hamurları mayalamakta onun yerine ekmek mayası kullanmaktadırlar. Buna karşılık B. M. ndaki anzim ve vitaminler birçok hastalıklara karşı korunma ve dayanmada faydalıdır.

BIRAGUE [*birąg*], **René de** (1506 - 1583), Fransız kardinal ve devlet adamı. Milanoda doğmuş, Pariste ölmüştür. I. François'nın Pavia'da yenilişinden sonra, bu hükümdarın dâvasına olan bağlılıklariyle tanınmış olan B. ve kardeşleri, Sforza'lar tarafından ele geçirilen Milano'yu terk etmek zorunda kalmışlar ve Fransaya sığınmışlardır. B., I. François ile II. Henri tarafından birkaç kere, önce Brissac mareşalinin Piemonte'deki müşaviri, sonra da Torino Senatosunun başkanı, daha sonra Piemonte hükümetine komutan yardımcısı olarak İtalyaya gönderilmiştir. B. bütün hayatı boyunca İtalyan politikasının geleneklerine bağlı kalmış, IX. Charles'a Saint - Barthélemy katliamını tavsiye edenlerden biri olmuş ve Cathérine de Médicis'i çeviren, kıraliçe üzerinde büyük tesirleri olan İtalyanlara katılmıştır. B., Paris parlâmentosu başkanı, sonra Lyon, Farez ve Beaujolais valisi, daha sonra da adliye vekili (1570) ve şansöliye (1573) olmuş ve büyük şöhret kazanmıştır. Karısının ölümü üzerine kardinal olmuştur (1578). B. iç politikada Protestanlara şiddetli düşmanlık göstermiş, bazı kanunların, hususiyle Fransız sanayii kanununun (1572) çıkarılması için çalışmıştır. Diplomat olarak başarı gösterememiştir.

BİRAR, Altay dillerinin Tunguz kolundan bir lehçe. Mançurya ile Sibirya sınırında, Paşkova kasabası civarında, Amur nehrinin her iki tarafında konuşulan bu lehçenin doğusunda Gold, kuzeydoğusunda Kile, batısında da Manegir lehçesi vardır. B., bunlardan Gold, Manegir, ve ilâveten, daha batıda Dahur ve Solon lehçeleriyle birlikte, asıl Mancuca ile gruplanmıştır. Kile lehçesi ise, doğuda, sahildeki Oroç, Kuzey Sahalin'deki Orok, ve kıta sahilinde kuzeye doğru uzanan Olça, Samagir, v. b. lehçelerle birlikte, Doğu Sibirya grupuna bağlıdır. Bk. MANCU DİLİ, ve TUNGUZ DİLLERİ.

BİRBHUM, Hindistan cumhuriyetinin Bengal (Batı Bengal) ilinde bir ilce. Bengal'in Burdwan bölgesinde bulunur, güney sınırı Ajai nehri, idare merkezi de Suri (nüfusu 15 867 [1941])dir. İlcenin yüzölçümü 4 514 km², nüfusu 1 048 317 (1941)dir. Başlıca nehirleri Ajai, Bakhesvar ve Mor (veya Maurakshi) dir. Başlıca endüstrisi ipek büküm ve dokumadır, en çok tussur ve cengel ipekböcekleri kullanılır.

XIII. yüzyılın ilk yarısında B., başkenti Rajnagar veya Nagar olan bir Hindu devleti idi. Müslümanlar, bu devleti ortadan kaldırmıştır. XVIII. yüzyılın başlangıcında bir çeşit askerlik tımarı olarak Bengal navabı adına Asadullah Han, B. u idare etmiştir. 1765 te memleket İngilizlerin eline geçmiş, 1770 kıtlığından son derece sıkıntı çekmiştir. 1785 ve 1790 arasında, batı sınırı boyunca uzanan büyük cengelde saklanan silâhlı çeteler, B. yu yakıp yıkmışlardır. O zamandan beri, 1855 Santal ayaklanması zamanı bir yana, ilce barışa kavuşmuş ve refahlı bir hayat sürmüştür. 1947 de Hindistan Birliğine katılmıştır.

BİRBİRİN: bk. ALLEL.

BİRCEND (Bircand), Doğu İranda Horasan'ın güneydoğusunda bir şehir. Deniz seviyesinden yüksekliği 1440 m. Kuhistanda önemli bir merkezdir. Bir tepenin yamacında kurulmuştur. Üzüm ve meyva ile safran, B. çevresinin başlıca ürünleridir. Halıları, deve yününden yapılan kumaşı ile tanınır. Meşhed-Zahidan şose yolu üzerindedir. Meşhed, Herat, Sistan, Kirman, ve Yezd'den gelen yolların birleştiği B. kasabasının nüfusu 25 000 kadardır.

BIRCH [*bırç*], **Samuel** (1813 - 1885), İngiliz arkeologu. Londrada doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. 1836 da British Museum'da asistan, 1861 de şube müdürü olmuştur. B., Bunsen'in Mısıra dair eserini tamamlamış (1867) ve British Museum'un eski eserleri hakkında *Gallery of Antiquities* (Eski sanat eserleri galerisi) [1844] başlıklı el kitabını yazmıştır. Diğer eserleri şunlardır: *Catalogue of Greek Vases* (Yunan vazoları katalogu) [1851], *History of Ancient Pottery* (Eski çağa ait çömlekçilik tarihi) [1858], *The Rhind papyri* (Rh. papirusları) [1866].

BIRCH [*bırç*], **Thomas** (1705-1766), İngiliz tarihçisi. Clerkenwell (Londra) de doğmuş, Londra civarında attan düşerek ölmüştür. 1734 te Kilmarnock şatosu papazlığına getirilmiştir. B. çok verimli bir yazardır. Başlıca eserleri şunlardır: *Literary Anecdotes of the 18th Century* (XVIII. yüzyıl edebî fıkraları) [1812-1815], *Illustrations of the Literary History of the 18th Century* (XVIII. yüzyıl edebiyat tarihi üzerinde açıklamalar) [1817-1858].

BIRCHER [*bırhır*], **Eugen** (doğ. 1882), İsviçreli cerrah ve askerî yazar. Aarau'da doğmuştur. Verem savaşında hizmet etmiş, perdede resim usulü (Schirmbildverfahren)nü savunmuştur. Başlıca eserleri şunlardır: *Krise in der Schlacht an der Marne* (Marne savaşında buhran) [1926], *Der endemische Kropf* (Endemik [=mahallî] guvatr) [1935], *Arzt und Soldat* (Hekim ve asker) [1940].

BIRCHER - BENNER [*bırhır bęnır*], **Max** (1867-1937), Isviçreli hekim. Aarau'da doğmuş, Zürichte ölmüştür. Vitamin devresinden önce çiğ yemiş ve sebze sularının besleyici ve iyi edici özelliklerini fark etmiştir. Başlıca eserleri şunlardır: *Die Grundlagen unserer Ernährung* (Beslenmemizin esasları) [1921], *Vom Werden des neuen Arztes* (Yeni hekimin gelişmesi hakkında) [1938].

BIRCH-PFEIFFER [*birh pfayfır*], **Charlotte** veya **Karoline** (1800-1868), Alman aktrisi ve tiyatro yazarı. Stuttgart'ta doğmuş, Berlinde ölmüştür. Danimarkalı edip **Christian Andreas Birch** (1793-1868) ile evlenmiştir. Almanyanın başlıca sahnelerinde büyük bir başariyle oynamış, 1837-1843 yıllarında Zürich tiyatrosunu idare etmiş, 1844 te Berlin Kırallık Tiyatrosuna tâyin edilmiştir. Romanları, küçük hikâyeleri ve piyesleri vardır. Sahne tekniği bakımından tesirli ve çoğu tanınmış romanlardan işlenmiş dokunaklı piyesleri bir zaman bütün Alman dili konuşulan memleketlerin tiyatrosuna hâkim olmuştur. En başarılı piyesleri şunlardır: *Dorf und Stadt* (Köy ve şehir) [1848], *Die Waise von Lowood* (Lowood öksüzü) [1856; konusu Ch. Brontë'nin *Jane Eyre*inden), *Die Grille* (Cırcır böceği) [1856; konusu George Sand'ın *La petite Fadette* (Küçük F.)inden].

BİRCİLİK: bk. MONİZM.

BIRCK veya **BIRK** [*birk*], **Sixt**, (Lat. adı *Syxtus Betulejus*; 1500-1554), Alman pedagog ve dram yazarı. Augsburg'da doğmuş, yine orada ölmüştür. Alman dilinde okul dramının kurucusudur. Başlıca eserleri şunlardır: *Susanna* (1532), *Beel* (1535), *Zorobabel* (1538), *Joseph* (1539), *Judith* (1539). Bütün bu dramların konuları *Kitab-ı Mukaddes*ten alınmıştır.

BIRD HASTALIĞI, İngiliz hekimi Golding Bird (1815-1854) ın adına izafe edilen diyatezik bir hastalık. Oksalik asid diyatezi de denir. Bu diyatezdeki şahısların böbreklerinde kalsiyum oksalat taşı teşekkülüne büyük bir temayül vardır. İnsanlar idrarlariyle günde kalsiyum tuzu halinde 30 - 40 mg oksalik asid çıkarırlar. Kanda ise yüzde 3 - 4 mg oksalık asid vardır. Bu asid, gıdalarla vücuda girdiği gibi metabolizma neticesi de meydana gelir. Kalsiyum oksalat asid, nötr, alkalen reaksiyondaki her türlü idrarda bulunur. B. H nda kalsiyum oksalat taşı önce böbrek pelvisinde teşekkül eder. Pürtüklü ve serttir. İdrarda kan bulunmasına ve şiddetli bel ağrılarına sebebolur. Röntgen filimlerinde taşların gölgeleri görülebilir.

B. H. tedavisi, cerrâhi müdahele ile taşı çıkartmakla yapılır.

BIRDWOOD, [*bördwud*], **Sir George Christopher Molesworth** (1832-1917), İngiliz hekimi ve botanikçisi. Hindistanda, Belgaum'da doğmuş, Ealing (Londra) de ölmüştür. İngiliz generali Christopher Birdwood'un oğludur. 1854 te Edinburgh üniversitesinde tıp tahsilini tamamlamış ve Bombay sağlık teşkilâtına katılmıştır. 1856-1857 de İran harbinde vazife görmüştür. Bombayda kaldığı 14 yıl içinde birçok yüksek vaziteler almış, 1864 te Bombay yüksek komiseri olmuş ve 1857-1868 de Bombay Büyük Tıp Kollejinde çalışmıştır. Sağlık durumu bozulunca 1868 de İngiltereye dönmüş, 1871 de Hindistan Dairesinde mühim bir vazifeye getirilmiş ve 30 yıl burada çalışmıştır. Bu müddet içinde Hindistan sanayiine ait eserler yayımlamış, sergiler hazırlamıştır. İngiltereye gelen her Hindli ile ilgilenmiş, ayrıca Hindistandaki nebatlara ve Hind folkloruna ait mühim eserler çıkarmıştır. Bunların başlıcaları şunlardır: *A Catalogue of the Economic Vegetable Products of the Bombay Presidency* (Bombay bölümünün iktisadî nebat mahsüllerinin katoloğu) [1868], *The Industrial Arts of India* (Hindistanın sanayi sanatları) [1888], *The Aryan Flora and Fauna* (Arya florası ve faunası) [1888].

BIRDWOOD [*bördwud*], **William Riddell, Lord** (1865-1951), İngiliz askeri, feldmareşal. Hindistanda doğmuş, Hampton Court (Middlesex) ta ölmüştür. Clifton College ile Sandhurst'teki Royal Military College'de okumuş, mesleğinde yavaş yavaş yükselerek 1917 de general, 1925 te de feldmareşal olmuştur. Hindistanda Hazara (1891), Isazai (1892), Tirah (1897-98) seferlerine, Chagra Kotal, Dargai, Sampagha savaşlarına ve Bazar Valleydeki askerî hareketlere iştirak eden B., Güney Afrika harbinde (1899-1902) Natal'daki atlı tugaya komutanlık etmiş, sonra başkomutan Lord Kitchener'in askerî kâtipliğini yapmış, 1908 de Mohmand seferinde kurmay başkanlığı etmiş, o yıl D. S. O. (Distinguished Service Order) nişanını kazanmıştır. Birinci Dünya Harbinde Akdeniz seferî kuvvetlerinde hizmet etmiştir. İlk zamanlarda Avustralya ve Yeni Zelânda ordusu (= Anzac) na komutan, sonra bütün ordunun başkomutanı olarak 1915-16 da Gelibolu yarımadasının boşaltılması sırasında Çanakkale ordusuna, daha sonra Avustralya ve Yeni Zelânda askerlerine, arkasından Fransada 5. Orduya komutanlık etmiştir. Avustralya ve Yeni Zelânda askerlerini iyi idare etmesiyle büyük bir şöhret kazanmıştır. Bu kuvvetlerin kendisine besledikleri güven, batı cephesinde elde edilen zaferin başlıca sebebi olmuş, B. a da «Soul of Anzac» (Anzac'ların ruhu) unvanını kazandırmıştır. Harbin sonunda baronet olmuş ve 10 000 sterlinglik bir mükâfat almıştır. 1920 de Hindistan kuzey ordusuna komutan olmuş, 1925-30 yıllarında da bütün Hindistan ordusunun başkomutanlığını yapmıştır. 1938 de lord olmuş, Anzac ve Totnes baronu B. (Baron Birdwood of Anzac and Totnes) unvanını almıştır. 1921 de Peterhouse (Cambridge) fahrî üyesi (Fellow) olarak 1931-38 yıllarında bu college'in master'ı olmuştur. 1935 te Clifton College'in müdürü, yine aynı yıl içinde Deal Castle'ın başkanı olmuştur. Grand Cross ve Fransa Légion d'honneur nişanına ilâveten Fransız Croix de Guerre ve birçok başka yabancı nişanlarla mükâfatlandırılmıştır.

Lord W. R. BIRDWOOD

Kasım 1938 de Atatürkün cenaze töreninde İngiltere hükümetinin baş temsilcisi olarak bulunmuş; Atatürkün na'şını, ayağı incindiği için, Halkevi (şimdi Türkocağı) binası balkonundan, bir miktar toprak getirtip üzerine basarak, Türk toprağı üzerinden selâmlamış ve böylece Çanakkalede karşılaşmış olduğu bir kahramana son hürmetini ifa etmiştir (resim için bk. ATATÜRK).

BİRE (Türlü kaynaklarda El Bire, Bireh, Beeroth; eski adı Berroia, Berroid, Beroea), Filistinde, Kudüs ile Nablus arasında, Kudüsün 25 km kuzeyinde Haçlı Seferleri dolayısiyle şöhret bulmuş bir kasaba.

BİRE İNDİRGEME METODU, bir orantı problerminde, birçok kemiyetlerin bilinen değerlerinden, bunların önce birim değerlerini hesaplıyarak dığer bir kemiyetin bilinmiyen değerini bulmak. Misal: 28 işçi 120 m yolu 42 günde yaparsa, 21 işçi 150 m yolu kaç günde yapar? Bu problemin çözümünde önce 1 işçinin 1 m yolu kaç günde yaptığı hesaplanır; bundan 21 işçinin 150 m yolu kaç günde yapacağı bulunur. Cevap 70 gün.

Bütün orantı problemleri bu metodla çözülebilir. Yalnız, bazı problemlerin çözümü sırasında mânası olmıyan değerleri de hesaplamak zorunda kalınır. Misal: Bir şapkacı 1800 L ile 50 şapka alıyor, 1440 L ile kaç şapka alabilir? Bu problemin B. I. M. ile çözümünde, 1 L ile kaç şapka alınacağı hesaplandığı zaman bulunan $\frac{50}{1800}$ şapka, sonucunun bir mânası yoktur.

BİRE-BİRE TEKABÜL (Fr. Correspondance biunivoque), C ve Ć gibi iki cümlede C nün her elemanına Ć nün bir elemanı ve karşıt olarak, Ć nün de her elemanına C nin bir elemanı karşı gelmek üzere düşünülen tekabül. İki cümle arasında B - B. T. bulunursa, bunlara aynı kuvvette iki cümle denir (bk. CÜMLE).

Misal 1. Bir ziyafette davetliler sayısiyle salondaki sandalyelerin sayısını düşünelim. Her davetliye bir sandalye verilir ve karşıt olarak her sandalyeye bir davetli oturursa, davetliler cümlesiyle, sandalyeler cümlesi arasında B. - B. T. var demektir. Başka bir deyimle, her sandalyeye bir davetli oturuyor, hiçbir davetli ayakta ve hiçbir sandalye boşta kalmıyor, demektir. Bu vaziyette, bu iki cümle aynı kuvvettedir.

Misal 2. Tabiî sayılar cümlesiyle çift sayılar cümlesi, aynı kuvvettedir; çünkü bu iki cümlenin elemanları B. - B. T. ile karşılaştırılabilir.

BİRECİK (halk arasında Belecik; Küçük Bira = Kalecik): 1. Fırat nehrinin, Alt Eosen kalkerlerinden meydana gelmiş olan dik ve kayalık sol kıyısında kasaba, Gaziantep iline bağlı bir ilcenin merkezi. Gaziantep - Nizip-Sürüç-Urfa yolu üzerinde ve Nizip ile Sürüç arasındadır. Nüfusu 10 790 (1945); deniz seviyesinden yüksekliği 450 m dir. Fırat nehrinin iki kıyısı arasındaki oldukça elverişli bir noktada kurulmuştur. Nehir buradan aşağıda taşına elverişli bir durum kazanır. Bu sebeplerle, eskiden beri Kuzey Suriye ile Mezopotamya arasındaki büyük yol üzerinde önemli bir geçit sayılmıştır. Kendine göre bir güzelliği olan kasabada, evler nehir boyunca, dik bir yamaç üzerinde üst üste sıralanmıştır. Evlerin aralarında ağaçlar, küçük bahçeler, en yüksek kayalığın üzerinde de bir kalenin kalıntıları vardır. Fırat nehri, B. önünde, suların çekik olduğu mevsimlerde 120 m, kabarık zamanlarda 1 000-2 000 m genişliğindedir. İki kıyı, aradaki eski köprüden hiçbir iz kalmamış olduğundan, mavnayı andırır, iptidai su taşıtlariyle bağlanmıştır. B., güney demiryolunun açılmasından sonra eski değer ve önemini kaybetmiştir.

Güney Anadoludan geçen karayolu, B. te çok genişliyen Fırat nehri boyunda kesintiye uğrar, nakil vasıtaları ve yolcular kayık ve sallarla, birçok güçlüklerle karşılaşarak, ırmağı geçip yollarına devam ederler. Tarih boyunca büyük seferlerin de geçit yeri burası olmuştur Fakat nehirdeki münakalenin iptidai şekilde olması, güney bölgelerinin tek ana yolunun geçtiği ve bir transit merkezi özelliği kazandırdığı B. in iyice gelişmesine imkân vermemiştir. İşte eskiden beri duyulan bu ihtiyacı karşılamak, nehirdeki iptidai taşıtlar yerine modern münakaleyi getirmek üzere, 1951 sonunda «B. Köprüsü» yapılmağa başlanmıştır. 1953 sonunda bitirilecek olan bu betonarme köprünün uzunluğu 700 m, genişliği 10 m dir. Her iki tarafında yayaların geçmesi için birer metre kaldırımları vardır. Köprünün B. tarafında bir üst geçit ile 55 er metre açıklıkta 5 kemeri bulunmaktadır. Gaziantep tarafında ise 26 m açıklıkta kısmen devamlı, kısmen gerberkiriş sisteminde 14 bölümü vardır. Köprü 2,5 milyon liraya mal olacaktır. Bu köprü bitirildikten sonra, Hatay, Seyhan, Gaziantep illeri ile Urfa, Diyarbakır, Siirt, Bitlis, Muş, Van illeri birbirine bağlanmış olacaktır.

2. Urfa iline bağlı ilce. Yüzölçümü 1 554 km²; nüfusu 39 221 (1945; km² ye 25 kişi). Merkez bucağına bağlı 21 köyün nüfusları tutarı 7 824 tür. Halfeti ve Böğürtlen bucaklarında 48 köy vardır. B. ilcesi, batıda Fırat nehri ile sınırlanan Urfa ilinin batı bölümünü teşkil eder.

BİRECİK TERSANESİ, Osmanlı Devletinin XVI. yüzyılın ikinci yarısında Basra Filosu'nun gemi ihtiyaçlarını sağlamak için kurduğu nehir tersanesi. Bu küçük tersanede nehir üzerinde de gidip gelmeğe elverişli gemiler yapılır ve donatılarak Basra Kaptan Paşası (b. bk.) nın emrine gönderilirdi. Daha sonraları Irakta Osmanlı egemenliği zayıf düşüp devamlı ayaklanma ve savaşlar başlayınca, yapılan askerî hareketleri nehirlerden desteklemek maksadiyle, Fırat ve Dicle üzerinde vücuda getirilen hafif filoların gemileri de burada yaptırılmıştır. 1734 tarihli bir belgeden B. T. de yirmisi firkateyn (b. bk.) ve kırkı daha küçük olmak üzere altmış geminin birden yapılmasına girişildiği anlaşılmaktadır.

BİREKSİYA (Birexia), taşkırangiller (Saxifragaceae) familyasından, Doğu Afrika ve Madagaskarda bir türü yetişen bir bitki cinsi.

BIREMIS (Lat. *bis* = iki defa, *remus* = kürek), Eskiçağda kullanılan bir çeşit harb gemisi. Geminin her iki tarafında, ikişer sıra halinde, sayısı bazen 112 yi bulan kürekleri vardı. Her küreği ayrı bir kürekçi çekerdi. Fenikelilerin M. Ö. 700 sıralarında B. leri vardı.

BİRECİK KÖPRÜSÜ

BIREN veya **BIRON, Ernest-Jean De** (1690-1772), Kurland dukası. Kalkun'da doğmuş, Jelgava'da ölmüştür. Bir orman memurunun oğlu olan B., Kurland düşesi Anna İvanovna'nın gözdesi olmuş, Anna İvanovna Rusya imparatoriçesi olunca B. i Kurland dukası yapmıştır. B., Almanları sevdiği ve memleketi keyfine göre idare ettiği için halk kendisinden yüz çevirmiştir. 1740 yılında Anna ölünce B., genç prens İvan'ın naibi olmuşsa da çok haris bir adam olduğundan 1741 de Sibiryaya sürülmüştür. Yeni kıraliçe Elizaveta tarafından geri çevrilmiş ve Yaroslav'a sürülmüş, ancak 1762 de serbest bırakılmıştır. II. Ekaterina, B. e 1763 te yeniden Kurland dukalığını vermiştir. Oğlu **Pëtr** (1742-1800), bu dukalıkta kendisinin yerine geçmişse de pek az sonra dukalığını II. Ekaterina'ya bırakmak zorunda kalmış, Sagan prensliğine seçilmiş ve orada ölmüştür.

BİREY: bk. FERT.

BİREYCİLİK: bk. FERDİYETÇİLİK.

BİREYOLUŞ (Fr. Ontogénèse; Yun. *ontos* = var olan ferd + *genesis* = doğum), ferd (individu)in tek hücreli (zygot) devreden itibaren, doğuncaya kadar geçirmiş olduğu gelişme, evrim safhaları. Bu gelişme safhaları, B. çevre (milieu)nin tesirinden başka, ferdin filogenetik bakımdan tekâmül durumiyle de yakından ilgili olmak üzere, basit veyahut da daha karışık şekillerde meydana gelebilir. Basit B. un en tipik numunelerini iptidai hayvanlar arasında bulmak mümkündür. Bu hayvanlarda sular içine bırakılmış yumurtalar, anne ile hiç ilgileri olmaksızın, kısa zamanda gelişme safhalarını aşarlar. Bu çeşit B. ta annenin rolü yok gibidir; ancak, yumurta içinde bulunan yumurta sarısı anneden gelmiştir. Basit B. ta, ilk gelişmeyi teşkil eden Blastomerler, döllenmiş yumurtanın (zygot) tam olarak bölünmesinden (holoblastique) meydana gelirler; bunlarda ferdin embriyolojik gelişme devri (B.) gayet kısadır (bugün yaşamakta olan hayvanlar arasında bazı iptidai balıklarla diğer su hayvanlarında bu şekilde B. un en basit numunelerine raslanılabilir). Hayvanlar âleminde, filogenetik tekâmülün derecesine göre, B. derece derece karışık safhalar gösterir ve süresi de uzar. Daha mütekâmil hayvan gruplarında, meselâ köpekbalıkları (Selachoidei) ile kemikli balıklar (Teleostei) da B. un biraz karışık olduğu, Blastomerlerin kısmî bir bölünme (meroblastique) ile meydana geldiği ve iptidai olarak bir yumurta sarısı kesesinin (Saccus vitellinus) teşekkül ettiği görülür. Bazı balıklarda ve kurbağalarda ise bir nevi viviparite meydana gelmiştir ki, bunlarda yumurta (zygot) ovidukt içinde kalır (bu suretle ovidukt bir nevi iptidaî uterus'a inkılâbetmiştir) ve gelişmesini orada tamamlar. *Mustelus laevis* adı verilen bir nevi balıkta ise, yumurta sarısı kesesi ile uterus arasında âdeta bir yapışma meydana gelmiştir ki, bu mütekâmil hayvanların B. unda önemli bir organ teşkil eden plasenta (placenta)nın ilk numunesidir. Sürüngenlerle kuşlarda B. daha karışıktır. Bu hayvanlar yumurtalarını, iptidai hayvanlarda olduğu gibi, asla sulara bırakmazlar (su iptidai hayvanların B. unda en önemli bir ortamdır). Sularda yaşıyan su yılanları, yunuslar ve balinalar yumurtlamazlar, vivipardırlar. Su kaplumbağaları, pinguin'ler ise yumurtalarını toprağa bırakırlar. Bu hayvanlarda Amnion, büyük bir yumurta sarısı kesesi ve Allantois'in bulunması B. bakımından önemli bir özelliktir. Kuşlarda yumurta içinde menşei ovidukt olan yumurta akı da vardır. B. en mütekâmil şeklini memelilerde bulmuştur. Bu hayvanlarda, Amnion ve Allantois'e ilâve olmak üzere, plasenta da meydana gelmiştir. Blastosist (blastocyste) devrini mütaakıp yavru, doğuncaya kadar büyük bir torba (vesicula blastodermica) içindedir. Bu torbanın dış yüzü ektoderm menşeli besleyici hücrelerle (trophoblaste) kaplıdır. İçten Allantois, Amnion ve hattâ yumurta sarısı kesesinin mesoderm katı ile kaplanmış olan bu hücreler bir koriyon (chorion) teşkil etmişlerdir. Bu hayvanların B. unda karakteristik olan plasenta, koriyon ile uterus mukozasının birleşmesiyle meydana gelmiştir. Memelilerin doğumu mütaakıp emzirme devrini de B. tan sayanlar vardır. Birçok biyologlar B. la filogenetik (phylogénétique) tekâmül arasında bir benzerlik olduğunu kabul ederler.

BİRGİ (Eski adı: Balat; Eskiçağda: Pyrgion), İzmirin Ödemiş ilcesine bağlı tam teşkilâtlı bucak ve merkezi. B. bucağının nüfusu 14 945 (1945), bağlı köylerin sayısı 13 (1948) tür. B. kasabasının nüfusu 2 141, denizden yüksekliği 365 m. Belediyesi vardır. B., Ödemişin doğu-kuzeydoğusunda, 2137 m yükseklikteki Bozdağın güney eteğinde, Küçük Menderes ovasının kuzey kenarındadır. B. çayı kasabanın ortasından geçer. B. 9 km lik bir yol ile Ödemişe bağlıdır; arada düzenli bir şekilde otobüs işler. Ayrıca Bozdağın batısından geçen bir yol ile Salihliye, başka bir yol ile de Kiraz bucağı merkezine bağlıdır. 1919 da Yunanlıların işgalinde iken B. nin dörtte üçü yanmıştı; sonraları yeniden gelişmiştir. Aydınoğullarının mesiresi halinde olan kasabada, Aydınoğlu camii (Ulucami), Dervişağa ve Kurşunlu camileri, İmam Birgüi medresesi, Aydınoğlu türbesi ve tarihî değerde bazı evler (XVIII. yüzyıldan) vardır. Bozdağ üzerindeki Gölcük mevkii Ödemişin, hattâ bütün İzmir çevresinin yazlığıdır. Gölcük, 1800 m yükseklikte güzel bir göldür ve burada bir sanatoryum vardır. B. çevresinin başlıca ürünleri zeytin, incir, sebze, meyva, patates ve ipek kozasıdır. Bir zeytinyağı fabrikası, 2 yağhane, tarım kredi kooperatifi, belediye fidanlığı, ilkokulu vardır. Pazartesi günleri hafta pazarı kurulur.

Tarih: B., Ortaçağda Tire ile birlikte, Küçük Menderes bölgesinin önemli iki şehri olmuştur. B. nin daha eski tarihi hakkında pek az bilgi vardır. Bizans devrinde Pyrgion adı ile anılmıştır. B. XIV. yüzyıl başlarında Aydınoğullarının Ege bölgesinde kurdukları devletin başkentlerinden biriydi. Kasabada Aydınoğullarından kalan camiler, medreseler ve türbeler vardır. Aydınoğulları Devletini kuran Aydınoğlu Mehmet Bey 1308 yılında, B. yi almış ve bu olayı, yaptırdığı Ulucami'nin kitabesine yazdırmıştır (1312). B. yi Bizanslılardan alan Emîr Menteşenin damadı Sasa Beydir. Sasa Beyin ölümü üzerine B., Aydınoğlu Mehmet Beyin eline geçmiştir.

B., Aydınoğullarından Umur Beyin oğlu İsa Bey zamanında Osmanlılar tarafından alınmıştır (1391). Ankara Muharebesinden sonra B., yeniden Aydınoğullarına ve bir aralık Cüneyd Beye geçmişse de, kısa bir müddet sonra Osmanlılar burasını kesin olarak ülkelerine katmışlardır. Bundan sonra B. başkent olmaktan çıkmış, XV.-XVI. yüzyıllarda önemli bir kültür şehri olmuştur. B., XVII. yüzyıldan sonra yavaş yavaş sönmeğe başlamış, Paşahası bir ilce olarak Aydın sancağına bağlanmış, XIX. yüzyılın ikinci yarısında bucak olmuştur.

Ünlü doktor Hacı Paşa B. medreselerinde ders okut-

muştur. Birgevî adı ile anılan tanınmış Türk bilgini Mehmet Efendi de B. nin yetiştirdiği değerli insanlardandır.

B. yı gezen Evliya Çelebi, Texier ve Reifstahl gibi ünlü gezginler ve bilginler, buradaki Türk sanat eserleri hakkında geniş bilgi vermişlerdir.

Birgi Ulucamisi: Aydınoğlu Mehmet Beyin M. 1313 yılında İzmirin B. kazasında yaptırdığı cami. Anadolu Selçuklu mimari tarzına Eşrefoğulları ve Karamanlılardan sonra Aydınoğulları da devam etmişlerdir. Kapının üstündeki kitabede caminin inşa tarihi ve kimin namına yapıldığı yazılıdır. Caminin plânı dörtköşedir, ahşap çatısını kemerlerle birbirine bağlı 16 sütun taşır. Doğudaki kapısının taş işlemesinde, basit süslerle içinde bir de âyet bulunan bir kitabe bulunmaktadır. Yüksek minaresinin yuvarlak gövdesi renkli ve sırlı tuğlalardan zikzak ve baklava şekilleriyle süslenmiştir. Mihrabı baştan başa Selçuk tarzında süslenmiştir. Yazılarla süslü olan mimberi ve pencere kapakları, Selçuk ahşap sanatının en güzel örnekleridir. Mimber üzerinde, mimberi yapanın adiyle yapılış tarihi (722 H.) okunur. Caminin kuzeyinde kadınlar için iki mahfil vardır.

Binanın kuzeybatı köşesinde Aydınoğlunun türbesi bulunmaktadır. Kitabesinde inşa tarihinin 734 olduğu görülür. Türbede Mehmet Beyle oğulları Umur, İsa ve Bahadır beylerin mezarları vardır.

BIRGITTA veya **BRIGITTA** (1303-1373), İsveçli asılzade kadın, Katolik azizesi. Finstad (Uppsala yakınında)da doğmuş, Romada ölmüştür. *Revelationes* (Vahiyler) adında bir kitabı vardır. 1369 da kurduğu rahibe tarikatı (Lat. *ordo Sancti Salvatoris* = Aziz Kurtarıcı [= İsa] adını taşıyan tarikat) XV. yüzyılda İskandinavyanın dinî ve maddî kültür hayatında mühim bir rol oynamıştır. B., 1391 de azizler sırasına çıkarılmıştır. Yortusu 8 Ekimdedir.

BİRGİVİ, Muhammed bîn Pîr Ali (1522-1573), Türk din bilgini. Balıkesirde doğmuş, Birgide ölmüştür. Balıkesirde başladığı tahsilini İstanbulda bitirmiş, bir müddet İstanbul medreselerinde ders vermiş, şeyh Abdurrahman Karamanî'ye mensup olarak Bayramiyye tarikatına girmiş, II. Selimin hocası Atâullah Efendinin yaptırdığı medresenin müderrisliğine tâyin edilince Birgiye yerleşmiştir. B. diye anılması, hayatının uzun bir kısmının orada geçmiş olmasındandır.

Din işlerinde çok mutaassıp olan B., şeriata aykırı saydığı hareketlere şiddetle karşı koymuştur. İbadet karşılığında para almanın haram olduğunu birtakım risaleler yazarak ilân etmiş ve bu konuda, zamanın bilginleriyle tartışmalara girişmiştir. En tanınmış eseri *Vasiyetname* adlı ilm-i hal kitabı birkaç defa şerhedilmiştir. *İzhâr* ve *Avâmil* adlı nahiv kitapları medreselerde Arapça öğretimi için uzun zaman okutulmuştur. Vaizlarını topladığı *Tarikat-ül-Muhammediye* adlı Arapça eseri din bilginleri arasında çok ün almış ve birkaç defa şerhedilmiştir.

BİRGUS LATRO, kabuklular (Crustacea) dan dekapoda (Decapoda) grupunun Pagurida familyasına mensup bir tür. Karada yaşar. Solungaçları körelmiş, fakat solungaç boşluğu akciğer ödevini görecek şekilde gelişmiştir. İndonezyada, toprağa kazdığı çukurlar içinde yaşar. B. L. ya hindistancevizi hırsızı da derler. Çünkü Birguslar geceleri bulundukları çukurlardan çıkarak hindistancevizi ağaçlarına tırmanırlar ve ilk çift yürüme bacaklarındaki kuvvetli makaslarla hindistancevizini koparır ve yerler.

BİRGÜN BÖCEKLERİ: Bk. EFEMERİDLER.

BİRHĀR, Doğu Hindistanda konuşulan Muṇḍā dillerinden biri. Ailenin Güney veya Chota Nagpur bölümü (öbür bölüm: Kuzey veya Himālaya) nün Doğu veya Kherwārī grupundandır. Grup kütlesinden ayrılmış olarak, onun kuzeybatısında adacık halinde, Hazaribagh (Bihār vilâyeti)ın doğusunda konuşulan bu küçük dilin, grup içerisindeki akrabaları Santālī, Muṇḍārī, Bhumij, Kōḍā, Ho, Māhlē, Kārmālī, Birjiā, Tūrī, Asurī, ve Korwā dilleridir. (Bk. MUṆḌĀ DİLLERİ, ve KHERWĀRĪ.)

BİRHÜCRELİ BİTKİLER, bazı müellifler tarafınfından protofit (protophyte) lere verilen ad. Hayvanlar âlemi Protozoa ve Metazoa diye nasıl ikiye ayrılırsa, Rose adlı müellif de bitkileri, aktif bir harekete sahip olanlar, yani protofit'ler ve aktif harekete sahip olmıyanlar, yani metafit (métaphyte) ler diye ikiye ayırmıştır. Fakat aktif hareket yapan bitkiler bir hücreli bitkiler olduğundan, protofit kelimesi daha sonra B. B. mânasına da kullanılmıştır. Bugün bu tasnifin bitki biliminde bir önemi yoktur. Bk. PROTOFİT.

BİRHÜCRELİ HAYVANLAR, vücutları bir hücreden ibaret hayvanlara verilen ad. Bk. PROTOZOA.

BİRİBİ (İtal. Biribisso), bir «banker» ile sayısı belli olmıyan «oyuncular» grupu arasında oynanan bir nevi kumar. Numaralı yetmiş hanesi olan bir levhaya oyuncular, miktarları yerleştirirler. Banker, aynı adet numaradan birini çeker, bu çekilen numara tek kazanan numaradır. Bu numarayı seçmiş olan oyuncu koyduğu miktarın 64 mislini kazanır. Geri kalan miktarlar bankerin kazancıdır.

BİRİFO, Sudan-Guinea ailesinin Volta grupundan bir dil. Grupun Beyaz Volta bölümü (öbür bölümler: Doğu, Gurunsi, Kulango, Bobo ve Senufo)nden olup Merkezî Afrikada, Altın Kıyısını Fildişi Kıyısından ayıran Siyah Volta nehrinin batısında, Fransız idaresindeki Buna kasabasının kuzeyinde konuşulmaktadır. Birifon ve Birifor da denilen bu dilin yakın komşuları Mô, Nankana, Celana, Bura, Mampuru, Kusan, Kandia, Dagomba, Gbanian, Ule, ve Dagari dilleridir. (Bk. VOLTA DİLLERİ, ve SUDAN-GUINEA DILLERI.)

BİRİKİNTİ KONİSİ, bir akarsuyun, dağlık bir yerden çukur bir düzlüğe indiği zaman, taşıdığı kum kil, çakılları daha ileri götüremiyerek hemen bulundukları yere tortulamasından doğan ve tepesi akarsuyun kaynak yönüne dönük koni kesmesi biçimindeki birikinti düzlükleri. B. K. lerinin büyüklüğü ve eğimleri çok çeşitli olur. İçlerinde ancak birkaç evin kurulabileceği kadar yer tutanları bulunduğu gibi, üzerinde bir kasaba veya şehrin kurulmasına yetecek kadar geniş olanları da vardır. B. K. leri içinde, bir ovayı andıracak kadar eğimsiz olanları bulunduğu gibi, çok eğimli olanları da vardır. B. K. leri, verimli ekim-dikim ve yerleşme alanlarıdır.

BİRİKME (Fr. Accumulation, Lat. *accumulare* = yığılmak, birikmek; Alm. Aufschüttung), kayalardan koparılmış irili ufaklı taş parçalarının, dış kuvvetlerin etkisiyle, bir yerden alınıp başka bir yere taşınması ve daha ileriye sürüklenemedikleri yerde tortulanmaları olayı. B., bu parçaları taşıyan gücün, bu işe yetememesinden meydana gelir. Meselâ: akarsular boyunda, meylin azalması yahut su kütlesinin eksilmesi halinde, B. görülür, akarsu yatağı yükselir, birikinti konileri, deltalar, birikinti ovaları meydana gelir. Rüzgârın etkisiyle B. lerde ise kumullarla lösler meydana gelir.

BİRİM SİSTEMLERİ, keyfî olarak seçilen *temel birimler*le tarifleri bu temel birimlerden çıkarılan *türetilmiş birimler*in kurduğu sistemler. Genel olarak iki sistem kullanılmaktadır: 1. Fransada kurulmuş olan *ondalı metrik sistemler.* 2. İngilizce konuşan memleketlerde kullanılan *İngiliz B. S.* Bu sistemlerde *yard* (yarda) ve *pound,* uzunluk ve kütlenin standard birimleridir.

Üç temel kemiyetin birimleri tesbit edilerek üç temel birimli birçok sistemler kurulabilir. Kullanılan B. S. nde *uzunluk* ve *zaman,* daima temel kemiyetlerden ikisi olarak alınmıştır. Üçüncü temel kemiyet *kütle* olduğu vakit kurulan B. S. ne *mutlak B. S., kuvvet* olduğu vakit *pratik* (veya gravitasyon) B. S. adı verilir. Bu son sistemde kütleye, türetilmiş bir büyüklük olarak bakılır. Şu halde kullanılan B. S. yalnız iki tiptedir. Birincilerde temel birimler, *uzunluk, kütle* ve *zaman* birimleri, ikincilerde ise *uzunluk, kuvvet* ve *zaman* birimleridir.

Muhtelif mekanik B. S.: Esas olarak dört mekanik B. S. vardır:

I. C. G. S. (Centimètre-Gramme-Seconde) birimler sistemi: Bu sistem 1871 de bir İngiliz komisyonu ve 1881 de elektrikçiler kongresince kabul edilmiştir. Genel olarak fizikte kabul edilmiş birimler sistemidir; bunun için *fizik sistemi* veya *mutlak birim sistemi* adlarını da taşımaktadır. C. G. S. sisteminin temel kemiyetleri, *uzunluk, kütle* ve *zaman,* temel birimleri de *santimetre* (cm, b. bk.), *gram* (gr, b. bk.) ve *saniye* (sn, b. bk.) dir. Diğer türetilmiş birimler, *tarif formülleri* yardımiyle, bu temel birimlerden çıkarılırlar.

Yüzey (veya yüzölçümü) *birimi, santimetre kare* (cm^2), kenarları 1 cm olan bir karenin yüzeyi.

Hacım birimi, santimetre küb (cm^3), kenarları 1 cm olan bir kübün hacmı.

Hız birimi, cm/sn (saniyede 1 cm)dir. Düzgün hareketle saniyede 1 cm yol alan bir hareketlinin hızı.

Açı hızı birimi, radyan/sn dir. Bir radyan = 57° 17′ 44″ dir.

İvme birimi, cm/sn^2 yahut cm/sn/sn, hızı saniyede 1 cm artan bir hareketlinin (düzgün değişen doğru hareket) ivmesidir.

*Kuvvet yahut ağırlık birimi, din*dir. Dinamiğin temel formülü olan $f = m \cdot \gamma$ formülüne göre tarif edilir. Din, 1 gramlık bir kütleye saniyede 1 cm/sn lik ivme veren sabit kuvvete eşittir.

*İş ve enerji birimi, erg*dir ve 1 dinlik bir kuvvetin tatbik noktalarının kuvvet doğrultusunda 1 cm yer değiştirmesiyle yaptığı işe eşittir.

Güç birimi, erg/sn dir. Saniyede bir erglik iş yapan bir kuvvetin gücüne eşittir.

Basınç birimi, bari yahut din/cm^2 dir ve 1 cm^2 başına 1 dinlik kuvvete eşittir.

Yoğunluk birimi, gr/cm^3, 1 cm^3 lük cismin gram olarak kütlesidir.

Eğlemsizlik momenti (1 gr-cm^2), *hareket miktarı* (veya *momentum*) (1 gr-cm/sn), v. b. kemiyetlerin birim leri de aynı şekilde tarif edilirler (bk. cetveller).

C. G. S. sistemine bağlı olan pratik birimler: C. G. S. sisteminin bazı birimleri (meselâ, din, erg, erg/sn gibi) ölçülecek kemiyetler yanında çok küçüktürler, bunlarla yapılan ölçüler de çok büyük ve kullanışsız sayılar verirler. Bu bakımdan teknik tatbikatta özel bir sistem seçilmesi zarureti başgösterir ve asıl B. sistemine, bazı kemiyetler için, bir kısım birimler eklenir. Bu birimler sistemdeki birimlerin 10^n katıdırlar, n üssü oldukça büyük tam bir sayıdır. *Kuvvet birimi, megadin* = 10^6 din. *İş birimi, joule*dür; 1 joule = 10^7 erg. *Güç birimi, watt* (W)dır. 1 watt= 1 joule /sn = 10^7 erg/sn. (Bu son iki birim aynı zamanda pratik elektrik sistemi B. lerindendir).

Endüstride aynı zamanda iş birimi olarak, *watt - saat* ve bunun 1000 katı *kilowatt-saat* da kullanılır. Watt-saat, gücü 1 watt olan bir makinenin 1 saatte sağladığı iştir. Buna göre 1 watt-saat = 3600 joule eder.

Basınç birimi (bk. BASINÇ), *bar*dır. 1 bar = 10^6 bari = 1 megabari; 1 milibar = 10^3 bari = 10^{-3} bar.

II. M. T. S. (Mètre-Ton-Seconde) sistemi: Bilhassa Fransada kullanılan bir mutlak B. sistemidir. Temel birimleri *metre* (b. bk.) (m), *ton* (b. bk.) ve *saniye*dir. Bu sistemin birimleri, C. G. S. sistemi birimlerinin belli 10^n katlarına eşittir.

III. Endüstri birimi veya pratik birimler (veya Metre - Kilogram - Kuvvet - Saniye) sistemi: Mekaniğin endüstrideki tatbikatı için *uzunluk, kuvvet* ve *zaman* temel kemiyetleri üzerine dayanan *teknik B. sistemi* kullanılır. Buna *mühendislik sistemi* de denir. Birçok eserlerde *metre sistemi* veya *M. K. S. sistemi* (daha doğru olarak *M. Kf. S. sistemi*) adları da verilmektedir.

Temel birimleri: *Uzunluk birimi*: *metre* (m) dir. *Kuvvet veya ağırlık birimi*: *kilogram - kuvvet* (veya kilogram - ağırlık) tir. Bu gravitasyon sisteminin teorik kusuru, temel birim olarak, bir yer düzeltmesini gerektiren, kuvvet biriminin alınmış olmasıdır. Çünkü kuvvet birimi, yere göre değişmiyen bir etalon ile temsil edilemez; etalon kilogram Paristen başka bir yere taşınacak olursa ağırlığı değişir ve artık kuvvet birimini temsil edemez. Fakat kütlesi sabit kalır (bir cismin ağırlığı yerçekim ivmesi olan g ile beraber değişir, $p = m \cdot g$ dir). Sistemin bu mahzuru endüstri ölçüleri için pek önemli değildir. Çünkü g yeryüzünde, 978 ile 983 C. G. S. arasında değiştiğinden g = 981 C. G. S. alınmakla yapılan bağıl hata 1/300 den daha küçüktür.

*Zaman birimi, saniye*dir.

Endüstri sisteminin türetilmiş birimleri: *Yüzey, hacım, hız* ve *ivme* birimleri M. T. S. sistemindekinin aynıdır.

Kütle birimi: bu sistemin türetilmiş birimlerindendir. $m = \frac{f}{\gamma}$ formülüne göre, bir kilogramlık bir kuvvetin kendisine 1 m/sn^2 lik ivme verdiği bir cismin kütlesine eşittir. Özel bir adı olmıyan bu *teknik kütle birimi*

$$m = \frac{1.1000.981}{1.100} = 9810 \text{ gr} = 9{,}81 \text{ kg-kütle olur.}$$

İş birimi: kilogrammetredir (kgm) ve bir kg lık bir kuvvetin tatbik noktasının kuvvet doğrultusunda 1 metre yer değiştirmesiyle yaptığı işe eşittir.

1 kgm = 9,81. 10^7 erg = 9,81 joule, 1 beygir-saat = 75.60^2 kgm.

Güç birimi: Saniyede 1 kilogrammetre(kgm)/sn lik iştir. 1 Beygir-gücü 75 kgm/sn (bk. BEYGİR GÜCÜ). Horse-Power (h. p.) = 75,9 kgm/sn (bk. İNGİLİZ BİRİMLERİ). *Basınç birimi*: metre kare başına 1 kg (çok küçük olduğundan kullanılmaz). Bunun yerine cm^2 başına 1 kg kullanılır. 1 kg/cm^2 = 10^4 endüstriyel birim. *Yoğunluk birimi,* metre küb başına 9,81 kg dır.

IV. M. K. S. A. (Metre - Kilogram-Saniye - Ampère) sistemi: Elektrik ve magnetizmaya ait işlerde üç ayrı B. sistemi kullanmak zaruridir. Bunlardan ikisi (E. M. C. G. S. ve E. S. C. G. S.) mutlak birimleridir; üçüncüsü ise pratik B. sistemidir. Bu son sistem, mutlak birimleri 10 un üsleri ile çarparak elverişli birimler elde edecek şekilde seçilmiştir. B. S. nin çokluğu, şüphe yok ki, işleri güçleştirmektedir. Bu sebeple bilhassa elektrik ve mekanik birimlerini birbirine bağlıyan bir tek B. sistemi kurulabilse iyi olur. Gerçekten, 1901 de, Prof. G. Giorgi, böyle bir teşebbüse girişerek kurduğu B. sistemi 1935 te Milletlerarası Ağırlıklar ve Ölçüler Komitesince kabul edilmiş, daha sonra 1948 de Milletlerarası 9. Ölçüler ve Ağırlıklar Kongresince de bütün memleketlere tavsiye edilmiştir.

Bu sistem, temel büyüklükleri uzunluk, kütle ve zaman, birimleri ise, metre, kilogram ve saniye olan bir mutlak B. sistemidir. Çeşitli mekanik büyüklüklerin tariflerini dikkate alarak bu sistemdeki öteki birimler bulunabilir. Böylece *kuvvet birimi* bir kg kütleye, 1 m/sn^2 lık ivme veren kuvvettir ki, adına *newton* denilmiştir ve değeri 100 000 *din* eder. *İş birimi* ise, bir newton'luk kuvvetin, kuvvet doğrultusunda 1 m yer değiştirmeye sebep olmasiyle görülen iştir. Bu iş biriminin C. G. S. B. lerindeki değeri 100000.100 = 10^7 ergdir; pratik birimlerde bunun adına *joule* denilmiştir. Görülüyor ki, pratik iş birimi olan joule ve buna bağlı olarak güc birimi olan *watt* bu yeni B. sisteminde tabiî bir birim olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sistemin asıl çekici tarafı elektrik birimlerini de içine almasıdır.

İngiliz mekanik B. sistemleri: İngilizce konuşulan memleketlerde ilmî meseleler dışında metre sisteminin kullanılması, isteğe bağlıdır. Amerika Birleşik Devletlerinin ölçü sistemleri Büyük Britanyadan alınmıştır. Metrik B. S. nde olduğu gibi, İngiliz ölçü sistemlerinde de temel birimlerin seçimine göre mutlak ve pratik (veya gravitasyon) B. S. meydana gelir. Meselâ uzunluk ve zaman birimleri seçilmiş bulunduğuna göre üçüncü temel birim (kütle veya kuvvet birimi) tarifleri *etalon* (veya standard) *kilogram* veya *Standard British Imperial Pound* üzerine dayanır. Bir mutlak sistemde kütle birimi, *bu standardın kütlesi* veya onun belli bir kesrinin kütlesidir. Bir gravitasyon sisteminde kuvvet birimi, bu standardın belli bir yerdeki ağırlığı veya onun belli bir kesrinin ağırlığıdır. Amerika Birleşik Devletlerinde bütün kütle birimleri bu standard kilogramın belli bir katı olarak tarif edilmiştir.

I. İngiliz F. P. S. (Foot-Pound-Second) mutlak birimler sistemi: metrik C. G. S. birimler sistemine paraleldir; temel birimleri:

Uzunluk birimi, *foot* (ft.=ayak) tur, İngiliz yardasının 1/3 ine eşittir. 1 ft. = 30, 48 cm. *Kütle birimi*, *pound* (lb.) dır. 1 pound (lb.) = 1/2,2046 kilogram olarak tarif edilmiştir. *Zaman birimi*, saniyedir.

F. P. S. sisteminin türetilmiş birimleri: *kuvvet* yahut *ağırlık birimi*, *poundal*dır, kütlesi 1 pound olan bir cisme 1 ft./sn^2 lik ivme veren sabit kuvvete eşittir. 1 poundal = 13 825 din.

İş birimi, *foot - poundal*dır. Kuvvet birimiyle uzunluk biriminin çarpımı olarak tarif edilecektir.

II. İngiliz Gravitasyon birimler sistemi: İngiliz mutlak birimler sistemi pratikte fazla kullanılmaz; bunun yerine, mühendislikte pratik sistem tercih edilir. Bu sistemin üçüncü temel birimi *kuvvet birimi*dir ve adına *standard poundforce* (lbf. veya lbwt.) denir. Kuvvetin bu gravitasyon birimi, yerçekimi ivmesinin standard (veya normal) değerinin İngiliz sisteminde 32, 174 ft./sn^2 ve C. G. S. sisteminde 980, 665 cm/sn^2 olduğu yerde, birim kütlenin ağırlığı olarak tarif edilir. Kuvvet birimi bu şekilde seçildiği vakit, dinamiğin $f = km\gamma$ formülündeki K orantı katsayısının nümerik değeri $k = 1/g_0$ olur ($1 = K. 1. g_0$). Kütle birimi olarak 1 lb alınırsa kuvvet birimi 1 pound - force (lbf.) olur. Bu tarife göre

1 lbf. = 32, 174 poundal

olacaktır (pratikte yuvarlak rakam olarak 32 alınır).

Bu sistemin türetilmiş birimi olan kütle birimi pound yahut gramın g_0 katı olacaktır. Bu yeni kütle birimine *slug* adı verilir. Bir İngiliz slug 3?,174 lb. ye eşittir.

İş B. i olan *ft.-lbf.*, ve güc birimi olan *horse-power* bu sistemin türetilmiş birimlerindendir. 1 ft.-lbf., ağırlığı 1 pound ağırlık olan bir cismin düşey olarak 1 foot yükselmesiyle yaptığı iştir.

1 horse-power (Hp) = 550 ft.-lbf./sn 33000 ft.- lbf / dk = 746 wattır.

Elektrik B. S.: dört muhtelif B. elektrik sistemi kullanılmaktadır. Bu B. S. nin, mekanik B. S. nden birisine (C. G. S. sistemine) bağlanmış olarak 4 temel birimli birer sistem kurdukları söylenebilir (4. temel birimi, elektrik birimidir). Fizikte genel olarak kullanılan *elektrostatik C. G. S. sistemi* (E. S. C. G. S.) ile *elektromagnetik C. G. S.* (E. M. C. G. S.) sistemi, C. G. S. sisteminin üç temel biriminden başka bir 4. temel birimi, elektrik yahut magnetik tabiatlı bir birim daha bulunur. Burada şu sistemler incelenecektir:

I. *C. G. S sistemine bağlı E. S. C. G. S. Birimler sistemi,*

II. *C. G. S. sistemine bağlı E. M. C. G. S. birimler sistemi,*

Mutlak ve gravitasyon sistemlerindeki kütle ve kuvvet birimleri şematik olarak şöyle gösterilebilir:

Mutlak sistemler			Gravitasyon sistemleri	
	C. G. S.	İngiliz	Metrik	İngiliz
Kütle	Gram	Pound	Kütle birimi	Slug
Kuvvet	Din	Poundal	Kg. kuvvet	Pound-force (lbf.) veya pound - weight [ağırlık] (lbwt.)

Çeşitli B. S. ni karşılaştırıcı cetvel

B. S.	Uzunluk	Zaman	Kütle	Kuvvet	Hareket mıktarı yahut impülasıyon	İş potansiyel veya km enerji	Güc
C. G. S. . . .	cm	sn	gr	din	din-sn	din-cm = erg	erg/sn
İngiliz f. p. s.	ft.	sn	lb.	poundal	poundal-sn	ft.-poundal	ft. - poundal/sn
M. K. S. A.	m	sn	kg	newton	newton-sn	joule	watt
Pratik sistem	m	sn	kütle birimi	kg kuvvet	kg-sn	kgm	kgm/sn
İngiliz. . .	ft.	sn	slug	lbf.	lbf.-sn	ft.-lbf.	ft.-lbf./sn

Çok kullanılan metre ve İngiliz ölçü birimlerinin eşdeğerlik cetveli

Uzunluk	1 cm = 0,3937 in. 1 in. = 2,54 cm 1 ft. = 30,48 cm	1 m = 1,094 yd. 1 yd. = 0,9144 m	1 km = 0,6214 mi. 1 mi. = 1,609 km.
Yüzey	1 cm^2 = 0,155 $in.^2$ 1 $in.^2$ = 6,452 cm^2	1 m^2 = 10,76 $ft.^2$ 1 $ft.^2$ = 0,0929 m^2	
Hacım	1 cm^3 = 0,061 $in.^3$ 1 $in.^3$ = 16,39 cm^3	1 l = 0,0351 ft^3. 1 ft^3 = 28,32 l	
Kütle	1 gr = 0,0022 lb. 1 lb. = 453,6 gr	1 kg = 2,205 lb. 1 lb. = 0,4536 kg.	
Yoğunluk	1 gr/cm^3 = 62,43 $lb./ft.^3$ 1 $lb./ft.^3$ = 0,01602 gr/cm^3		
Hız	1 cm/sn = 0,03281 ft./sn 1 ft. /sn = 30,48 cm/sn	1 cm/sn = 0,02237 mi/st 1 mi./st = 44,7 cm/sn	
İvme	1 cm/sn^2 = 0,03281 $ft./sn^2$ = 981 cm/sn^2 = 32,2 $ft./sn.^2$ yaklaşık olarak g = 980 cm/sn^2 = 32 $ft./sn^2$		
Kuvvet	1 din = 7,233 · 10^{-5} poundal 1 poundal = 13825 din 1 gr — ağırlık = 981 din	1 din = 2,247 · 10^{-6} lbf. — ağırlık 1 lb. — ağırlık = 4,45 · 10^{5} din 1 lb. — ağırlık = 32,2 poundal	
İş	1 erg = 0,7373 · 10^{-7} ft. — lbf. 1 ft. — lbf. = 1,356 · 10^{7} erg	1 kw. — st = 36 · 10^{12} erg 1 kgm = 7,233 ft. — lbf.	
Güç	1 kw = 10^{10} erg/sn = 1,34 h. p. 1 H. P. = 550 ft. — lbf./sn = 0,746 kw 1 kw = 1000 w	1 h. p. = 746 w.	
Basınç	1 din/cm^2 = 1,45 · 10^{-5} $lbf./in^2$. 1 $lbf./in^2$. = 69,871 din/cm^2 1 lbf /in^2. = 70,31 $gıf/cm^2$		

1 yd. = 3 feet = 36 inches

1 mile (mi.) = 320 rods (rd.) = 1760 yards (yd.) = 5280 feet (ft.) = 63360 inches (in.)

III. *Elektrik birimleri pratik sistemi* (bu sistem E. M. C. G. S. den çıkar) *ve milletlerarası sistem.*

I. **E. S. C. G. S. birimler sistemi:** Bu sistem için hareket noktası $f = \frac{1}{\varepsilon_0} \cdot \frac{q \cdot q'}{r^2}$ Coulomb formülüdür (1784). Bu formülde, boşluğun dielektrik sabitini gösteren ε_0 katsayısı, türlü kemiyetleri ölçmek için seçilen birimlere bağlıdır. Mekanik birimler sistemi olarak C. G. S. sistemi alındığına ve boşlukta $\varepsilon_0 = 1$ şartı kabul edildiğine göre elde edilen B. sistemine, E. S. C. G. S. birimleri sistemi adı verilir. Böylece tarif edilen B. sistemi, 4 temel birimli bir sistemmiş gibi göz önüne alınabilir; bu 4 temel birim, *uzunluk, kütle* ve *zaman* mekanik birimleri ile elektrik miktarı birimidir. Bu 4 üncü temel birim keyfî olarak seçilirse, Coulomb kanunu ve diğer elektrik formülleri içinde ε_0 katsayısı bulunacaktır. Halbuki E. S. C. G. S. sisteminde elektrik miktarı birimi, Coulomb kanunundaki ε_0 katsayısı $\varepsilon_0 = 1$ şartına göre seçilmiş olduğundan, temel birimi olarak ancak üç mekanik birimi var demektir; elektrik miktarı birimi, Coulomb kanununa göre tarif edilen bir türetilmiş birimi olacaktır. Buna göre elektrik yükü (veya elektrik miktarı) birimi: $f = \frac{q \cdot q'}{r^2}$ Coulomb kanununa göre tarif edilir. $q = q'$ alınırsa $f = 1$ din, $r = 1$ cm olursa $q = q' = 1$ olur. Buna göre, E. S. C. G. S. elektrik miktarı birimi, 1 cm uzakta bulunan kendine eşit bir elektrik yükünü boşlukta 1 dinlik bir kuvvetle iten elektrik yüküdür. İngiliz birimleri sisteminde *statcoulomb* adını taşır.

Elektrik alan şiddeti birimi, $f = q \cdot \varepsilon_0$ formülüne göre tarif edilir. $f = 1$ din, $q = 1$ E. S. C. G. S. elektrik miktarı birimi olursa $\varepsilon_0 = 1$ olur. Buna göre E. S. C. G. S. elektrik alan şiddeti birimi, E. S. C. G. S. elektrik yük birimi üzerine tesir ederek 1 dinlik bir kuvvet meydana getiren elektrik alanı şiddetidir.

Potansiyel farkı (gerilim, e. m. k.) birimi, $\text{İş} = q \cdot V$ formülüne göre tarif edilir. $\text{İş} = 1$ erg ve $q = 1$ E. S. C. G. S. olursa $V = 1$ olur. Buna göre E. S. C. G. S. potansiyel farkı birimi, E. S. C. G. S. elektrik yükü birimi, bir noktadan ikinci bir noktaya geçerken elektrik kuvvetlerinin yaptıkları iş bir erg'e eşit olduğu vakit, bu iki nokta arasında bulunan potansiyel farkından ibarettir. İngiliz B. sistemindeki adı *statvolt*tur.

$$1 \text{ statvolt} = \frac{1 \text{ erg}}{1 \text{ statcoulomb}}$$

Sığa (kapasite) birimi, $q = C \cdot V$ formülüne göre tarif edilir. E. S. C. G. S. sığa birimi, E. S. C. G. S. potansiyel farkı birimine eşit bir potansiyel altında yüklendiği vakit, E. S. C. G. S. elektrik yük birimine eşit bir yük taşıyan kondansatörün sığasıdır. Adına santimetre de denir. İngiliz birim sistemindeki adı *statfarad*dır.

$$1 \text{ statfarad} = \frac{1 \text{ statcoulomb}}{1 \text{ statvolt}} \text{ dır.}$$

Akım şiddeti birimi, $q = i \cdot t$ formülüne göre tarif edilir. E. S. C. G. S. akım şiddeti birimi, 1 saniyede 1 E. S. C. G. S. elektrik yükü taşıyan sabit bir akımın şiddetidir. Ingiliz birimleri sistemindeki adı *statampère*dir.

$$1 \text{ statampère} = \frac{1 \text{ statcoulomb}}{1 \text{ saniye}} .$$

Benzer şekilde *elektrik yük yoğunluğu, elektrik kuvvet akısı, elektrik indüksiyonu, elektrik indüksiyon akısı, elektrik direnci* ve magnetik birimler (*magnetik alan, m. akı, m. kütle*, v. b.) tarif edilirler.

II. **E. M. C. G. S. birimler sistemi:** Bu sistem için hareket noktası magnetizmaya ait $f = \frac{1}{\mu^0} \frac{m \cdot m'}{r^2}$ Coulomb kanunudur. Bu formülde, boşluktaki magnetik geçirgenlik sabitini gösteren μ^0 katsayısının, ortanın cinsine bağlı olmadığı ve yalnız muhtelif kemiyetleri ölçmek için seçilen birimlere bağlı olduğu farz edilmektedir.

Mekanik birimler sistemi olarak C. G. S. sistemi alındığına ve boşlukta $\mu^0 = 1$ şartı kabul edildiğine göre elde edilen birimler sistemine, E. M. C. G. S. B. sistemi adı verilir. Görülüyor ki, böylece tarif edilen B. sistemi, 4 temel birimli bir sistemmiş gibi göz önüne alınabilir. 4 temel birim, *uzunluk, kütle* ve *zaman* mekanik birimleri ile *magnetik kütle* birimidir. Bu dördüncü temel birim, keyfî olarak seçilmiş olsaydı, Coulomb kanunu ve diğer tarif formülleri içinde μ^0 katsayısı bulunacaktı. Halbuki bu sistem $\mu^0 = 1$ şartiyle seçilmiş olduğundan içinde ancak üç temel birim vardır; *magnetik kütle birimi* $f = \frac{m \cdot m'}{r^2}$ formülüne göre tarif edilen bir *türetilmiş birim* olur.

Buradaki tarif formüllerini söze çevirerek E. M. C. G. S. birimler sisteminde çeşitli kemiyetlerin birimleri şöyle tarif edilebilir:

Magnetik kütle (veya mıknatıs miktarı, kutup şiddeti) *birimi*, $f = \frac{m \cdot m'}{r^2}$ Coulomb formülünde $m = m'$, $r = 1$ cm ve, $f = 1$ din olursa $m = m' = 1$ olur. Buna göre, E. M. C. G. S. magnetik kütle birimi, 1 cm uzakta bulunan kendisine eşit bir magnetik kütleyi boşlukta 1 dinlik bir kuvvetle iten magnetik kütledir.

*Magnetik alan şiddeti birimi, oersted*dir. 1932 de Pariste toplanan elektrik kongresince, *gauss*, magnetik indüksiyon alanına ve oersted magnetik alana tahsis edilmiştir. $f = m \cdot H$ formülüne göre $f = 1$ din ve $m = 1$ E. M. C. G. S. magnetik kütle birimi olursa $H = 1$ olur. Buna göre oersted, E. M. C. G. S. magnetik kütle birimi üzerine tesir ederek bir dinlik bir kuvvet meydana getiren bir magnetik alanın şiddetidir.

*Magnetik akı birimi, maxwell*dir. $\phi = SH \cos\alpha$ formülüne göre tarif edilir. Maxwell, 1 cm^2 lik bir yüzeye normal olan 1 oersted'lik düzgün bir magnetik alanın bu yüzden geçen akısına eşittir.

Akım şiddeti birimi: $dH = \frac{idl \sin \alpha}{r^2}$ Laplace kanununa göre, uzunluğu 1 cm olan bir akım elemanı kendisinden 1 cm uzakta bulunan $(\alpha = \pi/2)$ 1 E. M. C. G. S. magnetik kütle birimi üzerine 1 dinlik bir kuvvet tatbik ediyorsa bu akımın şiddeti E. M. C. G. S. akım şiddeti birimine eşittir. İngiliz birimler sisteminde *abampère* adını taşır.

Elektrik miktarı birimi, $q = i \cdot t$ formülüne göre, E. M. C. G. S. elektrik miktarı birimi, şiddeti, 1 E. M. C. G. S. akım şiddeti birimine eşit olan bir doğru akımın 1 saniyede taşıdığı elektrik miktarıdır. 1 abcoulomb = 1 abampère · 1 saniye.

Pontansiyel farkı birimi, $W = q \cdot v$ formülüne göre E. M. C. G. S. potansiyel farkı birimi, E. M. C. G. S. elektrik yükü birimi, bir noktadan ikinci bir noktaya geçerken elektrik kuvvetlerinin yaptıkları iş 1 erg'e eşit olduğu vakit bu iki nokta arasındaki potansiyel farkına eşit olur.

$$1 \text{ abvolt} = \frac{1 \text{ erg}}{1 \text{ abcoulomb}} .$$

Elektrik direnci birimi, $V = I \cdot R$ formülüne göre E. M. C. G. S. direnç birimi, iki ucu arasına 1 E. M. C. G. S.

potansiyel farkı birimi kadar bir gerilim tatbik edildiği zaman 1 E. M. C. G. S. akım şiddeti birimine eşit akım geçiren iletkenin direncidir. 1 abvolt = 1 abampère · 1abohm.

Sığa birimi, q = C·V formülüne göre, E. M. C. G. S. sığa birimi E. M. C. G. S. potansiyel farkı birimine eşit bir potansiyel farkı altında yüklendiği vakit, E. M. C. G. S. elektrik miktarı birimine eşit bir yük alan bir kondansatörün sığasıdır. Benzer şekilde *iş, güç karşılıklı* ve *öz indüksiyon katsayıları* gibi fizikî büyüklüklere ait birimler türetilir.

III. **Pratik elektrik birimleri sistemi (veya pratik E. M. sistemi):** E. M. C. G. S. sisteminin bazı birimlerinin büyüklük mertebeleri kullanılışlı olmadığından bu birimler yerine, bunların küçük veya büyük katları alınarak bir sistem tarif edilir ki, buna *pratik birimler sistemi* adı verilir. Buna göre pratik sistem, E. M. C. G. S. sisteminden türemedir ve ancak E. M. C. G. S. birimlerinden sonra tarif edilirler.

Pratik sistemin birimlerini tarif etmek için *akım şiddeti* ile *direnç birimleri* iki temel birim olarak seçilmiş ve diğer birimler, tarif formülleri yardımiyle bu temel birimlerden çıkarılmıştır. Pratik elektrik birimleri sistemi ne, C. G. S. sistemine, ne de M. T. S. sistemine bağlanabilir; fakat M. K. S. sistemine bağlanması mümkündür. Pratik elektrik birimleri, elverişsiz olan E. S. C. G. S. birimleri yerine de kullanılır; fakat bu sistemle ilgileri yoktur.

Pratik elektrik birimleri: *Akım şiddeti birimi, ampère*dir. Bir ampère, 1/10 E. M. C. G. S. akım şiddeti birimine eşittir. *Elektrik miktarı birimi, coulomb*dur; q=i.t formülüne göre, şiddeti 1 ampère olan sabit bir akım tarafından 1 saniyede taşınan elektrik miktarına eşittir. Ölçülerin gösterdiğine göre 1 coulomb = 1/10 E. M. C. G. S. = 3. 10^9 E. S. C. G. S. yük birimidir. *Direnç birimi, ohm*dur. *1* ohm, direnç birimine eşittir.

*Potansiyel farkı birimi, volt*tur ve V = R i formülüne göre tarif edilir. volt, 1 amperlik bir akım geçiren 1 ohm'luk bir direncin uçları arasındaki potansiyel farkına eşittir.

1 volt = 10^8 E. M. C. G. S. birimi = 1/300 E. S. C. G. S. birimi.

*İş birimi, joule*dur. W=q.v formülüne göre tarif edilir, ve 10^7 erge eşittir. Atom fiziğinde çok kullanılan başka bir iş birimi de *elektron - volt* (ev) tur ve bir elektronun 1 volt potansiyel farkından düşmesiyle yaptığı işe eşittir.

1 ev = 1,602 · 10^{-19} coulomb x 10^9 E. M. C. G. S. 1 volt = 1,602 · 10^{-19} joule = 1,602 · 10^{-12} erg·1 milyon elektron - volt (1 mev) = 10^6 ev dir.

*Güç birimi, watt*tır ve 1 watt = 1 joule/sn dir.

*Sığa birimi, farad*dır ve q = Cv formülüne göre tarif edilir.

1 farad = 10^{-9} E. M. C. G. S. sığa birimi = 9 · 10^{11} E. S. C. G. S. birimi. Mikrofarad μF = 10^{-6} farad. Bundan başka mikromikrofarad (μμF) ve öteki adı ile pikofarad (PF) = 10^{-12} F = 0,9 cm de kullanılır.

*Self - indüksiyon katsayısı birimi, henry*dir.

1 henry = 10^9 E. M. C. G. S. birimi.

Pratik B. sisteminin pratik tarifleri. Pratik E. M. sistemi birimlerinin yukarıda verilen tarifleri, kanunî tarifleridir ve bizi yeteri kadar sıhhatli olmıyan laboratuvar ölçmeleri yapmağa götürür. Bu yüzden 1893 te elektrikçilerin Chicago kongresinde ilk defa akım şiddeti ve direnç birimlerinden ibaret iki etalon yapılmış ve bunların tarifleri, 1908 Londra Milletlerarası Elektrik Birimleri Kongresinde açıklanmıştır. Bu ticarî tariflere dayanan milletlerarası sistem, pratik sistemden % 0,05 kadar farklıdır, onun için pratik bakımından her iki sistem birbirinden farksız sayılır. Bununla beraber, Milletlerarası Ağırlıklar ve Ölçüler Komitesinin kararı ile 1935 ten itibaren yine E. M. C. G. S. birimleri esasına göre yapılan tariflere dönülmüştür.

Milletlerarası birimler: 1. *Akım şiddeti birimi, milletlerarası ampère*dir ve sulu gümüş nitrat çözeltisinden geçtiği vakit 1 saniyede 0,00111800 gr (1,118 mgr) gümüş ayıran sabit bir akımın şiddetine eşittir.

2. *Direnç birimi, milletlerarası ohm*dur; uzunluğu 106,300 cm ve kütlesi 14,4521 gr olan düzgün kesitli bir cıva sütununun O° C deki direncidir (etalon ohm).

3. *Potansiyel farkı birimi, milletlerarası volt*; milletlerarası ampère'in milletlerarası ohmda meydana getireceği gerilime eşittir. Milletlerarası volt, standard Weston pilinin 20° C deki e. m. k. nın 1/1, 0183 ine eşittir.

Milletlerarası coulomb, farad, joule, watt, henry ve *magnetik akı birimi weber* gibi birimler de benzer şekilde tarif edilirler.

Pratik sistemin birimleri dışında şu pratik birimler de kullanılır:

Elektrik miktarı birimi, ampère - saat = 3600 coulomb. *İş birimi, watt-saat* = 3600 joule. Kilowatt-saat = 1000 watt-saat.

IV. **M. K. S. A.** sistemi. Dört temel birimli bir sistemdir. Ampère, coulomb, volt, joule, henry gibi elektrik birimlerini mekanik birimlere bağlar. Akım şiddeti birimi olan ampère dördüncü temel birimdir. Şu şekilde tarif edilir: her birinin uzunluğu 1 m olup boşlukta biribirinden 1 m uzaklığa konulmuş bulunan paralel iki iletkenden geçirildiği zaman, bu iletkenler arasında 2 × 10^7 newton'luk bir kuvvet doğmasına sebep olan bir akımın şiddetine eşittir.

M. K. S. A. sisteminde bulunan bütün öteki elektrik birimleri, amperin değerinden itibaren öteki birimlerde olduğu gibi tarif edilirler.

Başka pratik birimler: *a*) *Isı birimleri, Isı miktarı birimi*: C. G. S. sisteminde ısı miktarı birimi kaloridir. 1 kalori 1 gram arı suyun sıcaklığını 1 santigrat derecesi (1° C), (14,5° C den 15,5° C ye) yükseltmek için verilmesi gereken ısı miktarına eşittir. Bu birime *küçük kalori* veya *kalorigram* adları da verilir. M. K. S. sisteminde ısı miktarı birimi *büyük kalori*dir ve 1 kg arı suyun sıcaklığını 1° C arttırmak için verilen ısı miktarına eşittir. 1 kcal = 1000 cal eder. M. T. S. sisteminde ısı miktarı birimi *termi* (th) dir ve bir ton arı suyun sıcaklığını 1° C arttırmak için verilmesi gereken ısı miktarına eşittir. Buna göre küçük kalori *mikrotermi* (μth) ye ve büyük kalori *militermi* (mth) ye eşittir. Soğukluk endüstrisinde 1 mth'ye denk olan *frigori* (fg) kullanılır.

İngiliz ısı miktarı birimi Btu (British thermal unit) dur ve 1 pound (1 lb) arı suyun sıcaklığını 1° F (Fahrenheit derecesi) artırmak için verilmesi gereken ısı miktarına eşittir. 1 Btu = 252 kaloridir.

Isı miktarı birimi aslında bir iş birimi demektir (ısının mekanik eşdeğeri). 1 cal = 4, 185. 10^7 erg dir. *Isınma ısısı* (cal/gr), *kalorifik akı* (μth/sn), *thermik iletkenlik* (μth: sn, cm, derece) v. b. kalorifik birimlerde tarif edilirler.

b) bütün B. S. nde düzlem açılar *radyan* ile ölçülürler. 1 radyan = 57° 17′ 44″ dir. Uzay açılar, *steradyan*

Elektrik B. leri arasındaki bağıntıları özetliyen cetvel

Kemiyetler	Pratik milletlerarası ve M. K. S. A.	E. M. C. G. S. sistemi	E. S. C. G. S. sistemi
Elektrik miktarı	1 coulomb	10^{-1}	3. 10^9
Akım şiddeti	1 ampère	10^{-1}	3. 10^9
Potansiyel farkı	1 volt	10^8	1/300
Elektrik direnci	1 ohm	10^9	1/9. 10^{11}
Sığa	1 farad	10^{-9}	9. 10^{11}
Self-indüksiyon katsayısı	1 henry	10^9	1/9. 10^{11}
Magnetik alan	10^3	1 oersted	
Magnetik akı	10^8	1 maxwell	

ile ölçülürler. Tepesi A olan bir koninin uzay açısı (angle solide), merkezi A olan 1 yarıçaplı bir küre üzerinde bu koni tarafından kesilen yüzey ile ölçülür:

$$\triangle\omega = \frac{\triangle s}{r^2} \cos \alpha$$

c) **Fotometri birimleri:** *Işık şiddeti birimi violle*dur, katılaşma sıcaklığı 1780° C olan ergimiş haldeki plâtinin 1 cm² lik yüzeyinin kendisine normal doğrultudaki şiddetidir. Pratik ihtiyaçlar için çok büyük olan bu ışık şiddeti birimi yerine, *milletlerarası mum* alınmıştır. Milletlerarası mum, violle etalonunun hemen hemen 1/20 sine eşit olan bir stearik mumun yatay doğrultudaki şiddetine eşittir. Milletlerarası anlaşmaya girmemiş olan Almanlar, daha küçük bir ışık şiddeti birimi olan ve milletlerarası mumun 0,9 (veya 7/8) una eşit bulunan, *alevli Häfner* (veya *Häfner-Kerze*) *mumu* etalonunu kabul etmişlerdir. Bir Alman lâmbası üzerinde 100 mum yazılı ise, bu lâmba aslında 88 milletlerarası mumluk demektir. Fotometri (b. bk.) lâboratuvarlarında ışık etalonları olarak, tamamiyle belli şartlar altında çalışan *akkor elektrik lâmbaları* kullanılır. İngiliz sistemlerinde ışık şiddeti birimi *standard candle* (cd.) dır. 1 Ocak 1948 den itibaren ışık şiddetinin kanuni birimi olarak *yeni mum* (*B*) kabul edilmiştir. Yeni mum plâtinin ergime noktasında bulunan bir siyah cismin 1 cm lik dikey kesitinin ışık şiddetinin 1/60 ı olarak tarif edilmiştir.

Aydınlanma birim. Işık şiddetinin, aydınlatılan yüzeyle ışık kaynağı arasındaki uzaklığın karesine bölümü, bu yüzeyin aydınlanmasını verir.

$$\text{Aydınlanma } E = \frac{\text{ışık şiddeti}}{(\text{uzaklık})^2} = \frac{I}{r^2} \text{ olur.}$$

C. G. S. sisteminde aydınlanma birimi, *phot*dur. 1 mumun, 1 cm uzakta ışınlara dik bir perde üzerinde meydana getirdiği aydınlanmadır. Pratik aydınlanma birimi *luks* (lx) tür ve 1 mumun 1 m uzakta ışınlara normal bir yüzeyde meydana getirdiği aydınlanmadır. Bu birime *mum - metre* de denir. 1 lüks $= 10^{-4}$ phot eder. İngiliz birimlerinde aydınlanma birimi *foot - candle* dir ve 1 standard candle tarafından 1 ft uzaktaki bir yüzeyin aydınlanmasıdır. 1 ft.-candle = 10,76 luks = 1,076 miliphot. Yorulmadan okuyabilmek için bir masa üzerindeki aydınlanmanın 20-25 luks olması gerekir. Gündüzün iyi aydınlatılmış bir odanın aydınlanması 100 luksu bulur. Yazın tam güneş altındaki aydınlanma 100 000 luks = 10 phot kadardır.

Işık akısı birimi: Işık akısının, magnetik ve elektrik akısı ile karşılaştırılması mümkündür, ve tariflere yüzey biriminin sokulması gerekir, ışık akısı, kaynağın şiddetine ve aydınlanan koninin genişliğine bağlıdır. Koninin çok küçük uzay açısı $\triangle\omega$ ise ışık akısı $\triangle\phi = I \triangle\omega = I. \frac{\triangle S}{r^2}$ ile tarif edilir. Işık akısı birimi *lumen* (lm) dir ve 1 luksa eşit düzgün bir aydınlanması olan 1 m² lik bir yüzeye düşen akıdır. Başka bir deyimle, bütün doğrultulardaki ışık şiddeti 1 mum olan nokta şeklinde bir ışık kaynağı olsun; bu kaynak tarafından birim uzay açı içine gönderilen akıya, *akı birimi* denir. Akı birimi esas alındığına göre, aydınlanma birimi, birime eşit bir yüzey üzerine normal olarak düşen bir lumenin meydana getirdiği aydınlanmadır:

$$E = \frac{\triangle \phi}{\triangle S} = \frac{I}{r^2} \text{ luks.}$$

Işık miktarı: Işık akısı ile zamanın çarpımına eşittir. Pratikte *lumen - saat* kullanılır.

Işık kaynağının parlaklığı: Bir ışık kaynağının verilen bir doğrultudaki parlaklığı, bu doğrultuya dik bir yüzeyin cm² si başına düşen şiddetidir. *Parlaklık birimi, cm² başına mum*dur; buna *stilb* (sb) denir. Bir stearik mumun parlaklığı 0,5 mum/cm², bir akkor elektrik lâmbasının parlaklığı 250 mum/cm² ve kömürlü ark (b. bk.) ın parlaklığı 10 000 - 15 000 mum/cm² kadardır. Güneş için parlaklık 147 000 mum/cm² yi geçebilir.

Fotometrik birimler cetveli

Büyüklükler	Birimler
Işık şiddeti I	mum (yeni, candle, Häfner)
Aydınlanma $E = I/r^2$, $E = \frac{\Delta \phi}{\Delta S}$	$1\ \text{phot} = \frac{1\ \text{mum}}{1\ \text{cm}}$, $1\ \text{luks} = \frac{1\ \text{mum}}{1\ \text{m}}$; $1\ \text{phot} = \frac{1\ \text{lumen}}{1\ \text{cm}^2}$, $1\ \text{luks} = \frac{1\ \text{lumen}}{1\ \text{m}^2}$
Işık akısı $\Delta\phi = E \cdot \Delta S$	$1\ \text{lumen} = 1\ \text{luks} \cdot 1\ \text{m}^2$
Parlaklık B	$1\ \text{stilb} = 1\ \text{mum}/1\ \text{cm}^2$, $1\ \text{nit} = \frac{1\ \text{mum}}{1\ \text{m}^2}$

Şimdiki halde ışık şiddeti B. i olarak yeni mum (B) kabul edildiğine göre, aydınlanma birimine yeni luks (lx), ışık akısı birimine yeni lumen (lm), parlaklık birimine *nit* = mun/m² denir (1 stilb = 10^4 nit).

BİRİMLER (Fr. Unités), bir büyüklüğü veya bir kemiyeti ölçmek için seçilen aynı cinsten başka büyüklüklere verilen ad. Bir büyüklüğün ölçülmesi, bunun içinden seçilen birimin veya bu birimin belli bir parçasının o büyüklükte kaç defa bulunduğunun araştırılması demektir. Bu tarife göre bir ölçü işleminde, a) bir birim büyüklük veya etalon mevcut olmalı, b) bu iki kemiyetin birbirleriyle karşılaştırılması mümkün olabilmelidir. Meselâ, bir doğrunun uzunluğunu ölçmek için, önce birim olarak bir uzunluk seçilir ve ölçülmesi istenilen uzunluğun bu birimi kaç defa ihtiva ettiği bulunur; bulunan sayı bu doğru uzunluğunun ölçüsü olur.

Ölçülmesi istenilen büyüklük G ile ve bu büyüklüğü ölçmek için seçilen aynı cinsten birim de G_1 ile gösterilirse, elde edilecek sayı $g_1 = G/G_1$ olur. Bu sonuca göre, belli bir büyüklüğün sayıca değeri veya ölçüsü, bu büyüklüğü ölçmek için seçilen birimle ters orantılıdır; yani G büyüklüğünü ölçmek için ikinci bir G_2 birimi seçilse ve bu defa elde edilen sayı g_2 olursa, $\frac{g_1}{g_2} = \frac{G_2}{G_1}$ olur. Şu halde ölçünün verdiği sayıca değerler kullanılan birimlerle ters orantılıdır.

Geometri, mekanik, fizik gibi bilimlerdeki her cins büyüklük için müstakil keyfî birimler seçilebilir. Fakat bu halde, a) bu birim veya etalonların muhafaza edilmesi çok güç, hattâ bazı hallerde imkânsız olur, b) bundan başka, ayrı cinsten büyüklükleri birbirlerine bağlıyan bağıntılar (formüller) üzerinde hesap yapılırken birçok çevirme katsayıları kullanmak zorunda kalınır. Bu güçlükler, muhtelif birimler arasında bağıntılar kurmak ve fizikteki büyüklüklerin B. ini mümkün olduğu kadar az sayıda temel B. e indirmek suretiyle ortadan kaldırılır. Meselâ, yüzey birimi olarak kenarları uzunluk birimine eşit olan karenin yüzeyini almak mümkündür. Bu takdirde bir dik dörtgenin yüzeyini ölçen S sayısı, bu dik dörtgenin kenarlarını ölçen a ve b sayılarını çarparak elde edilir. Eğer yüzey birimi uzunluk birimine bağlanmadan seçilmiş olsaydı, S yüzeyi sadece $a \cdot b$ çarpımı ile orantılı, yani, $S = Ka \cdot b$ olacaktı. Bu takdirde ortaya çıkan K orantı sabiti seçilen uzunluk ve yüzey birimlerine tâbi olurdu. Meselâ, keyfî olarak uzunlukları santimetre (cm) cinsinden ve yüzeyleri de inch (inç) [parmak] kare cinsinden ifade etmeğe alışmış olsa idik, uzunluklardan yüzeylere geçmemiz gereken bütün hesaplarda, bir santimetre karenin kaç inç kare ettiğini bilmek gerekirdi ve bu halde K orantı katsayısı. bir santimetre karenin kaç inç kare ettiğini gösterirdi. Şu halde yüzey birimini $K = 1$ olacak şekilde seçmekte sadelik vardır. Hacım birimi olarak, kenarları uzunluk birimine eşit olan küpün hacmını almakta yine aynı fayda mevcuttur; bu halde bir dik dörtgenler prizmasının V hacmı, bunun kenarlarını ölçen sayıların $a \cdot b \cdot c$ çarpımı ile ifade edilir. Bir hareketlinin hızını tarif eden $v = \frac{l}{t}$ formülü, uzunluk ve zaman birimleri seçilmiş olduğuna göre hız birimini tesbite hizmet eder (bk. BİRİM SİSTEMLERİ).

B. in seçilmesi hususunda uyulması gereken önemli şartlar şunlardır: 1. Bunlar tamamiyle açık olarak tarif edilmeli ve sonradan hiçbir tadile lüzum kalmamalıdır.

2. Mümkün olduğu kadar sıhhatli etalon yapımına elverişli bulunmalı, etalonların karşılaştırılması ve çoğaltılması kolay olmalıdır.

3. Türetilmiş B in tariflerini kolayca mümkün kılmalıdır.

4. Mümkün olduğu kadar az sayıda ve birbirlerinden tamamen bağımsız olmalıdırlar.

BİRİNCİ BÜYÜK MİLLET MECLİSİ: bk. BÜYÜK MİLLET MECLİSİ, BİRİNCİ.

BİRİNCİ DÜNYA HARBİ: bk. DÜNYA HARBİ I.

BİRİNCİ FERİK: bk. FERİK.

BİRİNCİ KOSOVA SAVAŞI: bk. KOSOVA SAVAŞI, BİRİNCİ.

BİRİNCİ RUZNAMECİ: bk. RUZNAMECİ.

BİRİNCİL (Fr. Primaire),[Fel.]: felsefede ilk olarak, yahut başka bir şeyden bağımsız olarak mevcut olan mânasında kullanılan bir terim. Meselâ Locke renk. koku gibi sübjektif olan ikincil (secondaire) nitelikler karşısında, büyüklük, şekil gibi obiektif birincil nitelikler olduğunu kabul eder. Edmund Husserl yaşanmış tecrübelerin birincil olarak veri olduklarını söyler.

[Kim.]: kimyada, alkollerin hidroksil gruplarının bağlandığı karbonda iki proton bulunduğunu gösteren terim (birincil alkoller). Aminlerde ise azota yalnız bir alkil veya aril bağlı olduğunu (birincil amin) belirten bu terim, üç değerlikli asidlerin (bilhassa fosforik asidin) bir protonunun ayrılması ile teşekkül eden tuzların ötekilerden ayırdedilmesinde de kullanılır. Birincil sodyum fosfat, birincil kalsiyum fosfat gibi...

[Fiz.]: Fizikte transformatörlerin iki akım makarasından birincisi. Buna primer veya giriş makarası da denilir. Bu makaraya transformatörde yükseltmek veya alçaltmak istediğimiz alternatif gerilim verilir.

[Biyol.]: 1. *B. aortlar*: Yüksek omurgalı hayvanların embriyolarında aort yerinde teşekkül eden, sonradan birleşerek aort'u meydana getiren damarlar.

2. *B. çene eklemi*: Köpek balıklarından memelilere kadar (balıklar, kurbağalar, sürüngenler ve kuşlar) omurgalı sınıflarında alt ve üst çeneler arasındaki çene eklemi.

Köpek balıklarında üst çene kemiği (os palatoquadratum), ile alt çene kemiği (os mandibulare) bütün hayatları boyunca kıkırdak kalır. Diğer sınıflarda kısmen veya tamamen kemikleşirler. Memelilerde bu kemikler orta kulak içine örs ve çekiç halinde geçerek, yerlerini deriden hâsıl olan yeni çene kemiklerine bırakırlar. Kulak içindeki örs ve çekiç arasındaki eklem, B. çene eklemiyle homologdur.

3. *B. duyu hücreleri*: Çevreden aldıkları uyartıları kendilerine ait uzantılarla sinirlere ileten duyu hücreleri. Bütün omurgasız hayvanların duyu hücreleriyle, omurgalılarda yalnız koku alma duyu hücreleri B. dir.

4. *B. kemik*: İskeletin başlangıçta (embriyo fazında) kıkırdak halinde iken, kemikleşme (ossification) sonucu teşekkül eden kemikleri.

5. *B. vücut boşluğu*: Omurgasız hayvanlarda blastosöl (b. bk.) den meydana gelen vücut boşluğu.

6. *B. yumurta zarı*: Yumurta hücresini örten zarlardan bizzat yumurta hücresi tarafından yapılanı. Yumurta sarılı (vitellus) yumurtalarda, B. yumurta zarı sarısını da sardığından «membrana vitellina» adı alır.

BIRKBECK [*bïr(k)bek*], **George** (1776-1841), İngiliz tabiatçısı. Settle (Yorkshire) de doğmuş, Londrada ölmüştür. İşçiler için kurslar açarak büyük hizmetlerde bulunmuştur. Bu müessesenin şimdiki adı Birkbeck Literary and Scientific Institution (B. Edebî ve İlmî Müessesesi) dur.

BIRKEBEINER [*birkïbaynïr*] (Norveç. *birke* = höş ağacı [Betulla] + *bein* [*ben*] = bacak, paçalık), Norveçte XII.-XIII. yüzyıllarda, önce Eystein Mela'yı, sonra da Sigurdarson'u taht namzedi olarak tutan bir parti. Sigurdarson'a, taç giydirdikten sonra, öbür partileri, en başta da Bagl'lar partisini ezmede yardım etmiştir.

BIRKELAND [*birkïland*], **Kristian** (1867-1917), Norveçli fizikçi. Osloda doğmuş, Tokyoda ölmüştür. Yerçekimi ve kutup ışığı üzerinde çalışmış ve Eyde ile birlikte havanın azotu ile oksijenini elektrik ışığı yayı enerjisinde birleştirerek nitrik asid elde etmeye yarıyan teknik bir metod bulmuştur. Fakat ancak 3000° de verimli olabilen ve pek fazla elektrik enerjisi harcanmasını gerektiren bu metod pek hesaplı olmadığından, ancak Norveç gibi ucuz elektrik enerjisi çıkarabilen memleketlerde kullanılabilmiştir. Bugün bu metod bırakılmıştır. Nitrik asid, çok daha ucuza mal olan amonyak yakma usuliyle elde edilmektedir.

BIRKEN [*birkïn*], **Siegmund von** [asıl adı: **Betulius**] (1626-1681), Alman şairi. Wildenstein (Bohemya) da doğmuş, Nürnberg'de ölmüştür. Vestfalya barışı üzerine yazdığı *Margenis* adlı piyesi çok beğenilmiştir (1655). Törenler ve bayramlar hakkında birçok allegorili piyesler ve dinî manzumeler yazmıştır. Üslûbu tasannuludur. İmparator I. Leopold'un emri üzerine yazdığı *Österreichischer Ehrenspiegel* (Avusturya hanedanının şerefini gösteren ayna) [1668] adlı tarih eseri, güvenilir bir kaynak değildir. *Deutsche Redebind und Dichtkunst* (Alman belâgat ve şiir sanatı) [1679] adlı eseri de zikre değer.

BIRKENFELD [*birkïnfelt*], Almanyanın Rheinland-Pfalz bölümünde, Koblenz idare bölgesine giren bir kasaba. Nüfusu 4100 (1950). 1569-1733 arasında Zweibrücken-B. palatina kontluğunun merkezi olan B., 1817-1937 yılları arasında, Oldenburg prensliğine bağlı bulunmuştur. B., dağlık taşlık bir yerdir (yüksekliği 630 m, kasabanın yüksekliği 382 m). Saarbrücken-Bingerbrück yolu ile Ren vâdisine bağlıdır. Hayvancılığı ve akik (achat) yontmacılığı ile tanınmıştır. Nahe ırmağının her iki tarafında bulunan B. yöresinin yüzölçümü 701 km², nüfusu 77 500 (1950)dür.

BIRKENHEAD [*birkïnhed*] İngilterenin kuzeybatısında, Mersey halicinde bir liman ve şehir. Nüfusu 142 400 (1951) dir. Karşısındaki Liverpool limanına 1886 da 3,2 km uzunluğunda bir denizaltı tüneliyle bağlanmıştır. Buradan geçen trenler B. i Liverpool'e ve daha uzaklara bağlamıştır. Önemli bir tersane limanı ve makine endüstrisi merkezidir. Kömür ticareti yapılan başlıca merkezlerden biridir.

BIRKENHEAD [*birkïnhed*], **Frederick Edwin Smith, Earl of** (1872-1930), İngiliz devlet adamı ve hukukçusu. Birkenhead'de doğmuş, Londrada ölmüştür. Oxford üniversitesinde Yeniçağlar tarihi doçenti olarak çalıştıktan sonra Liverpool ve Londrada avukatlık etmiştir. 1906 da Avam Kamarasına seçilerek Asquith-Lloyd George'un liberal kabinesini şiddetle tenkid etmiş, 1914 İrlanda buhranı sırasında da Carson'un yardımcısı olarak çalışmıştır. 1915 te, birlik kabinesi kurulunca devlet savcılığına getirilmiş, 1919 da da Earl of Birkenhead adı ile Lord Kançılar olmuştur. 1921 e doğru B. e gelecek başvekil gözü ile bakılıyordu. Fakat Lloyd George ile sıkı işbirliği yapması muhafazakârları kendisine düşman etmiştir. 1922 de muhafazakârlar B. in tavsiyesini hiçe sayarak Lloyd George'u devirince, tam muhafazakâr bir hükümet kuran Bonar Law'nun kabinesine alınmamıştır. Ancak Kasım 1924 te, Hindistan Bakanı olarak ikinci Baldwin kabinesine girmiştir. Ekim 1928 de istifa etmiştir. B., avukat, hatip ve gazeteci olarak şöhret kazanmıştır. Tam mânasiyle kuvvet politikasını ve Tory demokrasisini temsil eder. Eserleri şunlardır: *Points of View* (Görüş noktaları) [2 cilt, 1922], *Contemporary Personalities* (Çağdaş şahsiyetler) [1924], *Fourteen English Judges* (14 İngiliz hakimi) [1926], *Law, Life and Letters* (Hukuk, hayat ve edebiyat) [2 cilt, 1927].

BİRKENİYA (Birkenia), Birinci Zamanın (Paleozoik) Silur devrinde yaşamış, derileri plâklarla kaplı (Placoderme) fosil bir balık cinsi. B. lar, omurgalı hayvanların birinci sırada ilksellerindendir. Birçok ilkel karakterlere maliktir. Meselâ, kemikleşme körelmiştir; gözler, dişler ve çift yüzgeçler yoktur.

BİRKET-EL-KARUN (Bazı kaynaklarda: Birket Qârûn), Yukarı Mısırda, Nil nehrinin batı tarafında sığ

bir göl. Uzunluğu 55, genişliği 9 km kadardır. Türlü mevsimlere ve yıllara göre gölün eni, boyu ve yüzölçümü çok değişir. B. eski Moeris gölünün bir bölümüdür.

BIRKHAUG, Konrad Elias (doğ. 1892), Norveçli bakteriyolog. Bergen'da doğmuş, Jamestown kollejinde ve Johns Hopkins üniversitesinde tahsilini tamamlamıştır. B., 1925 ten, New York State Department of Health'e bakteriyolog tâyin edildiği 1947 yılına kadar Rochester üniversitesinde bakteriyoloji okutmuştur. Endokardidli ve romatizmalı hastalardan elde edilen streptokoküs toksini dilüsyonu ile romatizma için yapılan cilt testi B. ın buluşudur ve *Birkhaug testi* diye anılır.

BIRKHOFF [*bĭrkof*], **George David** (1884-1944), Amerikalı matematikçi. Overitel (Michigan) de doğmuştur. Harvard üniversitesinde profesör idi. Bilhassa diferansiyel denklemler, fonksiyonlar teorisi, üç cisimler problemi ve maddenin elektronik bünyesi üzerinde çalışmıştır. Başlıca eserleri: *Relativity and Modern Physics* (İzafilik ve modern fizik) [1923], *The Origin, Nature and Influence of Relativity* (İzafiliğin menşei, mahiyeti ve tesiri) [1925], *Dynamical Systems* (Dinamik sistemleri) [1928], *Aesthetic Measure* (Estetik ölçüsü) [1933], *Basic Geometry* (Geometrinin esasları) [1941].

BIRKNER [*birknĭr*], **Ferdinand** (doğ. 1868), Alman antropologu. Münihte doğmuştur. Başlıca eserleri şunlardır: *Der diluviale Mensch in Europa* (Avrupada diluvyal adam) [1910], *Rassen und Völker der Menschheit* (İnsan ırk ve kavimleri) [1913], *Steinzeitliche Funde aus Litauen unter Berücksichtigung gleichzeitiger Funde aus Bayern* (Litvanyada çıkan taş çağı buluntularının Bavyerada çıkan aynı devreye ait buluntular ışığında incelenmesi) [1923].

BİRLEŞİK HİDROKLORİK ASİD, mide suyu asidliğinin bir kısmını teşkil eden sıvı. Mide suyundaki hidroklorik asid (HCl) in büyük bir kısmı serbest haldedir. Asıl mide suyu PH (b. bk., bir çözeltinin serbest iyon konsantrasyonuna bağlı ve asidliğini tâyin eden faktör)sını veren de bu serbest HCl dir. Fakat HCl in küçük bir kısmı, mide suyunda bulunabilen albüminli cisimlerle birleşik haldedir. Mide suyunda kan, irin, albümoz, pepton, albümin gibi maddeler ne kadar fazla ise birleşik HCl de, serbest HCl in zararına olarak, o kadar artar. Bk. MİDE SUYU.

BİRLEŞİK KIRALLIK (İng. United Kingdom; kısaltması: U. K.), İngiltere, Gal eyaleti (Wales), İskoçya, ve İrlandanın birleşmesinden meydana gelmiş olan eski bir siyasî birlik. Asıl adı «Büyük Britanya ve İrlanda Birleşik Kırallığı» (United Kingdom of Great Britain and Ireland) olan bu birlik, İngiltere, Gal eyaleti, ve İskoçyadan müteşekkil Büyük Britanyanın İrlanda ile birleşmesine dair kanunun (Union Act) yürürlüğe girdiği 1 Ocak 1801 tarihinde kurulmuştur. Birliğin kurulmasında en çok, İngiltereden ırk, din ve kültür farklariyle ayrılan ve bu yüzden sık sık kanlı ayaklanmalara sahne olmuş bulunan (Birlikten evvel son olarak 1798 de) İrlandayı, Napoléon harbleri yıllarında bir Fransız istilâsından korumak ve İngiltereye daha sıkı bağlarla bağlamak maksadı âmil olmuştur. Birleşmiş Kırallığın sembolü, üzerinde İngilterenin St. George, İskoçyanın St. Andrews ve İrlandanın St. Patrick haçlarını birleştirmiş olan ve *Union Jack* denilen «Birlik Bayrağı»dır; bk. BAYRAK.

Birliğin adında siyasî mânasiyle kullanılan «Büyük Britanya» tâbiri, memleketin muhtelif parçaları arasında XVI. yüzyıldan beri muhtelif tarihlerde meydana getirilen siyasî birleşmelerden doğmuştur. Önce, 1536 yılında, VIII. Henry zamanında, Gal eyaleti İngiltereye katılmıştı; 1301 den beri İngiltere veliahtları Gal Prensi (Prince of Wales) unvaniyle anılırlar. Öbür taraftan İngiltere ile İskoçya arasında da kademeli birleşmeler meydana gelmişti. Kıraliçe Elizabeth'in ölümünden (1603) sonra, parlâmentoları ayrı kalmak şartiyle, bu iki memleketin taçları birleştirilmiş (Union of Crowns), İskoçya kıralı VI. James, I. James unvaniyle İngiltere kıralı olmuş, 1707 yılında parlâmentolar da birleştirilerek İskoçya siyasî sahada tam olarak İngiltereye katılmıştı. Bu birleşmenin başlıca sebebini Jacobite tehlikesi teşkil etmişti. Bu ad, 1688 den sonra, William ile Mary'yi meşru hükümdar kabul etmiyen, buna karşılık, Fransaya kaçmış olan Katolik II. James (İskoçya için VII. James; Fransızca adı: Jacques, bundan da «Jacobite» sıfatı) ile oğlunun tahtı yeniden ele geçirmelerini istiyen partiye verilmişti. İngiltere-İskoçya birleşmesi, II. James'in kızı, kıraliçe Anne (ölm. 1714) daha sağken, taht vârisinin Protestan olmasını sağlamak, bu hususta muhtemel bir Jacobite komplosunu önlemek ve umumî olarak siyasî vaziyeti takviye etmek maksadiyle meydana getirilmişti; nitekim Anne'den sonra Protestan I. George tahta çıkar çıkmaz, 1715 te Jacobite'ler ayaklanmış, ve bu isyan bastırıldıktan sonra Birleşik Kırallık normal mecraına girmiştir.

Birleşik Kırallık hemen hiçbir ciddî sarsıntı geçirmeden 1921 yılına kadar devam etmiş, yıllardan beri İrlandada kuvvetlenen muhtariyet (Home Rule) cereyanı ile ihtilâlci Sinn Fein (İrce = biz yalnız) partisinin çıkardığı hâdiseler, ve bilhassa 1916 daki isyan, nihayet 1922 de Birleşme'yi bozmuştur. Bu yılda, Güney İrlandanın Katolik olan 26 kontluğu, Eamon de Valera'nın önderliği ile, ayrılarak, fakat bir Britanya Dominyonu olmak üzere, İrlanda Serbest Devleti (Irish Free State; İrce: Saorstát Eireann)ni kurmuşlar, kuzeyde kalan 6 Protestan kontluk, merkezi Belfast şehri olan ve Birliğe bağlı kalan Kuzey İrlanda (Northern Ireland) bölümünü meydana getirmişlerdir. İrlanda Serbest Devleti 1933 te, İngiltere tahtına mûtat sadakat yemininden çekinmiş, 1937 de anayasasını değiştirerek, müstakil ve demokrat bir cumhuriyet olduğunu ilân etmiş, ve İkinci Dünya Harbinde tarafsız kaldıktan sonra, nihayet 18 Nisan 1949 da, Dominyon statüsünü atmış ve Britanya Milletler Topluluğundan tamamiyle çıkarak, Eire (resmî olarak: Poblacht na h'Eireann = İrlanda Cumhuriyeti) denilen hükümran İrlanda Cumhuriyetini teşkil etmiştir.

1922 de, Büyük Britanya ile İrlandadan müteşekkil iki unsurlu Birleşik Kırallık'tan bir unsurun çıkması Birliği esasından sarsmış ise de, İngiltere bunu idame ettirmek yolunu bulmuştur. İrlanda ile imzalanan antlaşmada, «Birleşik Kırallık» tâbirinin feshi veya onda bir değişiklik yapılması hususunda bir karar bulunmadığı, ve Ulster bölümüne sınırlanan, 1921 den beri de müstakil bir parlâmentosu bulunan Kuzey İrlanda hâlâ Birlik içinde olduğu için, «Birleşik Kırallık» tâbiri kullanılmağa devam etmiştir. Yalnız, bunun şekli, bu hususta henüz bir kanun bulunmadığı halde, 1922 den sonra Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Kırallığı (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland) olmuştur.

1926 da toplanan İmparatorluk Konferansı (Imperial

Conference), dominyonların bilhassa siyasî sahada gelişmesi üzerine, Britanya İmparatorluğu (British Empire) tâbiri yerine, gitgide Britanya Milletler Topluluğu (British Commonwealth of Nations), veya — müstemlekelerin de dâhil olduğunu belirtmek üzere — Britanya Topluluk ve İmparatorluğu (British Commonwealth and Empire) tâbirinin kullanılmasına paralel olarak, kıralın resmî unvanından «Birleşik Kırallık» tâbirinin kaldırılmasını teklif etmiştir. 13 Mayıs 1927 de de kıral V. George bir beyanname ile unvanını şu şekle sokmuştur: «. . . Allahın inayetiyle, Büyük Britanya, İrlanda ve Denizaşırı Britanya Dominyonlarının Kıralı, Dinin Müdafii, Hindistan İmparatoru» (. . . by the Grace of God, of Great Britain, Ireland, and the British Dominions beyond the Seas King, Defender of the Faith, Emperor of India) [1947 de VI. George'un unvanından «Hindistan İmparatoru» tâbiri de kaldırılmıştır]. Fakat aynı 1927 yılında kabul edilen bir kanunla, «Birleşik Kırallık» sözü, devlet adı olarak Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Kırallığı tâbirinde muhafaza edilmiştir.

İrlandanın esas kısmı Birlikten çıktıktan sonra, Birleşik Kırallık, başlıca İngiltere-İskoçya birliğine dayanmak mecburiyetinde kalmıştır. Fakat, İkinci Dünya Harbinden sonra İskoçyalılar, 1707 yılına kadar olduğu gibi, İngiltere birleşik tacına bağlı kalmakla beraber, yeniden bir müstakil İskoçya Parlâmentosu istemeğe başlamışlardır. Kuzey İrlandada bir İrlanda parlâmentosu bulunmasına müsaade edilmiş olması, bu isteği bir kat daha kuvvetlendirmektedir. Bu cümleden olarak, İngiltere kıraliçesi I. Elizabeth'in, iki memleketin birleşmesinden evveline ait sadece bir İngiliz hükümdarı olduğunu ve İskoçya ile bir ilgisi bulunmadığını ileri sürerek, 1952 de tahta çıkan kıraliçe II. Elizabeth'in kendileri için ancak I. Elizabeth olabileceğini söylemektedirler. 11 Şubat 1952 de II. Elizabeth kıraliçe ilân edilirken resmî unvanında bir değişiklik yapılarak «dominyon» kelimesi kaldırılmış ve «Denizaşırı Dominyonları kıraliçesi» yerine «Ülkenin kıraliçesi ve Birliğin Başı» Queen of the Realm and Head of the Commonwealth) tâbiri kullanılmıştır. 2 Haziran 1953 teki taç giyme merasiminde yine «dominyon» ve B. K. tâbirlerinden kaçınılmıştır.

Bugün milletlerarası alfabetik teşrifat sırasında, umumiyetle Büyük Britanya (Great Britain, Grande Bretagne) adiyle tanınan devlet, Birleşik Kırallık (United Kingdom, Royaume Uni) alfabe sırasında yer almaktadır. Bk. BÜYÜK BRİTANYA, BRİTANYA İMPARATORLUĞU, BRİTANYA MİLLETLER TOPLULUĞU, İNGİLTERE, GAL EYALETİ, İSKOÇYA, İRLANDA, KUZEY İRLANDA, İRLANDA SERBEST DEVLETİ, EIRE.

BİRLEŞİM (Teknik), az çok farklı iki parçayı birbirine ekliyen kısım. Teknikte: Ayrı mimarî tarzlarda yapılmış iki binayı birleştirmek üzere her ikisinin özelliklerine uygun tarzda yapılan bina. Demiryol ve karayollarında: düz kısmı, eğri kısma bağlıyan parça. Bu parça parabol eğrisi olup vagon veya hızlı giden kamyonların zorluksuz ve sademesiz hareketini sağlar. Borularda: birleşim parçası (hususî aksam) için bk. BORU.

BİRLEŞME (Tic.): 1. Alacaklı ve borçlu sıfatlarının bir şahısta toplanması hali (Borçlar Kanunu, m. 116). Bu şekil birleşme borçların sukutu sebeplerinden olup, bazen kanun hükmünden, bazen ölüme bağlı tasarruftan, bazen de akdî bir alâkadan meydana gelebilir.

2. İki teşebbüsün (mütaahhidin) karşılıklı alacak ve vereceklerini birbirlerine nakletmek suretiyle birleşmeleri hali (Borçlar Kanunu, m. 180). Bu şekil birleşmede her iki teşebbüsün alacaklıları bir mamelekin temlikinde haiz bulundukları haklara malik ve yeni teşebbüs (taahhüt) bütün borçlardan mesul olur.

3. Muhtelif kimselerin mallarının ehemmiyetli bir surette tahribedilmeksizin veyahut fâhiş bir say ve masraf yapılmaksızın ayırdedilemiyecek derecede birleşmeleri hali (Medeni Kanun, m. 700). Bu halde alâkadarlar halitayı terkibeden malların birleşme zamanındaki kıymetleri nispetinde hissedar olurlar. Birleşen mallardan biri diğerinin teferruatı kabilinden olursa halitanın mülkiyeti aslın malikine ait olur.

4. İki veya daha ziyade ticaret şirketinin bütün mevcutlarını bir araya getirmek suretiyle birleşerek yeni bir şirket teşkil etmeleri veyahut bir veya daha ziyade ticaret şirketinin bütün mevcutlariyle diğer bir şirkete iltihak etmeleri hali (Ticaret Kanunu, m. 181/9,205, 442/7, 461). Birinci halde birleşen şirketler tamamen fesih ve tasfiye edilmek suretiyle ortadan kalkar ve bunların mevcutlariyle yeni bir şirket meydana getirilir. İkinci halde birleşen şirketler aktif ve pasiflerini içlerinden birisine nakletmek suretiyle ona iltihak ederler. Bu suretle mevcut şirketlerden yalnız birisi meydanda kalır ve diğerleri infisah etmek suretiyle ortadan kalkar. Bazen iltihak eden şirketler tamamen tasfiye edilerek geri kalan sermayeleri ilhak eden şirkete geçer. Bazen de ilhak eden şirket iltihak eden şirketlerin borçlarını üçüncü şahıslara karşı taahhüdederek üzerine almak suretiyle tasfiyeye hacet kalmadan birleşme olur.

5. Bir şirkete ait hisse senetlerinin tamamının diğer bir şirketin eline geçmesi hali.

Sermayesi hisse senetlerine bölünmüş olan şirketlerde görülebilecek olan bu durum fiilî bir birleşme hali olup hukukî bir birleşme değildir.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER BEYANNAMESİ (Declaration of the United Nations), başta Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya, Sovyetler Birliği ve Çin olmak üzere, İkinci Dünya Harbinde, Mihver kuvvetleri ile çarpışan 22 devletin 1 Ocak 1942 de Washington'da Beyaz Sarayda imzaladıkları beyanname. Metni şudur:

Bu beyannameyi imzalıyan «Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Kırallığı, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, Çin, Avustralya, Belçika Çekoslovakya, Dominika, Guatemala, Güney Afrika, Haiti, Hindistan, Holânda, Honduras, Kanada, Kostarika, Kuba, Luxemburg, Nikaragua, Norveç, Panama, Polonya, Salvador, Yeni Zelânda, Yugoslavya, Yunanistan hükümetleri Amerika Birleşik Devletleri Başkanı ile Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Kırallığı Başkanı tarafından 14 Ağustos 1941 de imzalanan ve Atlantik Şartı (Atlantic Charter) adı ile tanınan müşterek beyannamedeki gaye ve prensiplerin ortak programını kabul ederek, kendi topraklarında olduğu kadar diğer memleketlerde de insan haklarını ve adaleti sağlamak ve hayat, hürriyet, bağımsızlık ve din hürriyetini korumak için düşmanlarına karşı tam bir zaferin esas olduğuna ve dünyayı boyunduruğu altına koymağa uğraşan kötülük kuvvetlerine karşı ortakça savaşmakta bulunduklarına inanmış olarak beyan ederler ki:

1. Her hükümet, askerî veya iktisadî bütün kaynaklarını Üçlü Pakt üyelerine ve kendisinin harbde bulunduğu bu paktın sair müntesiplerine karşı kullanacaktır.

2. Her hükümet, diğer imza sahibi hükümetler ile iş birliği yapmayı ve ayrı olarak hiçbir mütareke veya barış imzalamamayı taahüdeder.

Hitlerciliğe karşı zafer elde etmek için savaşta maddî yardım veya hizmetlerde bulunan veya bulunacak olan diğer milletler de bu beyannameye katılabilirler.»

Sonradan 21 devlet daha beyannameye imza koymuştur. Türkiye, 24 Şubat 1945 te beyannameye katılmıştır.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER EĞİTİM, BİLİM VE KÜLTÜR TEŞKİLÂTI (United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organisation; kısaltması: UNESCO), Birleşmiş Milletler Teşkilâtının, ırk, cins, dil ve din farkı gözetmeksizin, anayasasında dünya milletlerine tanınan insan hakları ve hürriyetlerini hâkim kılmak, milletler arasındaki iş birliğine eğitim, ilim ve kültür yoliyle yardım ederek barış fikrini sağlamlaştırmak gayeleriyle kurulmuş bir iç teşkilâtı. Merkezi Paristedir.

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilâtı amblemi

Birinci Dünya Harbinden sonra bazı Avrupalı fikir adamları, milletler arasında fikir münasebetleri kurmak ihtiyaciyle 1925 yılında eski Milletler Cemiyetine bağlı olarak Pariste Institut de Coopération Intellectuelle adiyle bir cemiyetin temellerini atmışlardı. İki dünya harbi arasında barış fikrine hizmet etmeğe, milletler arasındaki fikir mübadelesini artırmağa çalışan bu cemiyet bazı devletlerin güttükleri politika yüzünden pek tesirli olamamıştı. Unesco sözleşmesinde yer alan fikirlerin birçoğu bu tarihe karışmış cemiyetin çalışma programında yer almıştır. Daha geniş imkânlar içinde ve daha müspet bir programla çalışan Unesco, insanlığı ilim ve kültür yoliyle kurtarma fikri uğrunda İkinci Dünya Harbinden sonra kurulmuştur. Birleşmiş Milletler anayasasında belirtilen esaslara uygun olarak, İngiltere Eğitim Vekâletinin teşebbüsiyle 1945 yılı Kasım ayında Londrada toplanan Müttefik Devletler Eğitim Vekilleri Konferansında bu kurumun temelleri atılmıştı. Birleşmiş Milletler San Francisco Konferansından sonra, Fransa ile İngiltere hükümetlerinin daveti üzerine Londrada toplanan ve 43 memleketin katıldığı bir konferansta, 16 Kasım 1945 tarihinde, Unesco sözleşmesinin metni kabul edilmişti. 4 Kasım 1946 da 20 âkit devletin tasdikiyle sözleşme yürürlüğe girmiş ve Unesco resmen kurulmuştur. (Unesco'ya üye olan devletlerin sayısı 1952 yılı sonunda 68 e yükselmiştir.) Memleketimiz, 20 Mayıs 1946 tarihli ve 4895 sayılı kanunla Unesco Sözleşmesini kabul etmiştir.

Esas itibariyle Unesco «Harbler insanların dimağlarında başlar, barışın müdafaa siperlerinin de insanların dimağlarında kurulması gerekir» fikrinden hareket eder, insanlığı ilim ve kültür yoliyle kurtarmayı hedef tutar. Çünkü yalnız siyaset ve iktisat şartlarına dayanan bir barışın devamlı ve samimî olamıyacağı, gerçek barışın insanlığın fikir ve ruh birliğinden doğacağı çok acı tecrübelerden sonra anlaşılmıştır.

İç yapısı bakımından Unesco üç organa ayrılmıştır: Genel Kurul, Yönetim Kurulu, Sekreterlık.

Genel Kurul: Unesco'ya üye olan devletlerin temsilcilerinden teşekkül eder. Her üye devlet, Genel Kurula sayısı beşi geçmemek üzere murahhaslar gönderir. Genel Kurul, Unesco çalışmalarına istikamet verir ve Yönetim Kurulunun hazırladığı programları, üye devletlerce Unesco'ya sunulan raporları inceler. Eğitim, ilim ve kültür konularında milletlerarası toplantılar tertibeder. Unesco Yönetim Kurulu üyelerini seçer, bu kurulun teklifi üzerine genel müdürü tâyin eder. Görevlerinden biri de eğitim ilim ve kültürle ilgili meselelerde, Birleşmiş Milletler Teşkilâtına temenni ve tavsiyelerde bulunmaktır. Her üye devletin Genel Kurulda bir oyu vardır. Unesco Genel Kurulu 1946 dan beri yılda bir defa toplanmıştır. 1952 yılında alınan bir kararla iki yılda bir toplanması kabul edilmiştir. Genel Kurul, Unesco'nun çalışmağa başladığı 1946 yılından beri 8 defa toplanmıştır. Bu toplantılar şimdiye kadar Paris, Mexico, Beyrut ve Floransa'da yapılmıştır.

Yönetim Kurulu: Üye devletler tarafından tâyin edilen murahhaslar arasından Genel Kurulca seçilen 20 üyeden terekkübeder. (1952 yılına kadar Yönetim Kurulu üyelerinin sayısı 18 idi. 1952 yılında Pariste toplanan Genel Konferansta verilen bir kararla bu sayı 20 ye çıkarılmıştır.) Yönetim Kurulu üyeleri eğitim, ilim ve kültür sahalarında tanınmış ve ayrı ayrı memleketlere mensup şahsiyetler arasından seçilirler. Bu kurula herhangi bir üye devletin birden fazla murahhası seçilemez. Yönetim Kuruluna seçilen

Unesco Genel Konferansı toplantı halinde (Mexico, 1947)

üyeler 4 yıl müddetle vazife görürler. Bu müddetin sonunda 4 yıllık ikinci bir devre için yeniden seçilebilirler. Ancak ardı ardına 2 devreden fazla hizmet göremezler. İlk Yönetim Kurulu üyeleri Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, Belçika, Birleşik Kırallık (İngiltere), Brezilya, Çin Çekoslovakya, Fransa, Hindistan, Holânda, Kanada, Meksika, Mısır, Norveç, Polonya, Türkiye, Venezuela ve Yunanistan murahhasları arasından seçilmiştir. 1946 - 1949 yılları arasındaki ilk devrede memleketimizden Reşat Nuri Güntekin, 1949 - 1952 devresinde de Ahmet Kutsi Tecer, Unesco Yönetim Kurulunda vazife görmüşlerdir. 1952 de başlıyan üçüncü devre başında Yönetim Kurulunu teşkil eden üyeler şu memleketlere mensupturlar: Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Kırallık, Danimarka, Filipinler, Fransa. Hindistan, Holânda, İran, İsviçre, İtalya, Japonya, Kolombiya, Lübnan, Meksika, Pakistan, Peru, Suriye, Tayland (Siyam), Uruguay, Yugoslavya. Bu kurula seçilen üyeler, Genel Kurulca kendilerine verilen salâhiyetleri, memleketleri adına değil, Unesco adına kullanırlar. Başka bir ifadeyle, Yönetim Kurulu üyeleri hükümetlerinin temsilcileri değildirler. Kurul, esas itibariyle, Genel Kurulun kabul ettiği çalışma programının tatbikinden mesuldür ve yılda en az iki defa toplanır. Bellibaşlı işleri arasında teşkilâtın bütçe tasarısını, Genel Konferansların gündemlerini hazırlamak, Unesco'ya yeni üye devletler teklif etmek gibi görevler de vardır. Yönetim Kurulu kendi arasından bir başkan, iki başkan vekili seçer.

Sekreterlik: Bir genel müdür ve gerektiği kadar memurdan kurulmuştur. Genel müdür, Unesco Genel Kurulunun belirteceği şartlar altında, Yönetim Kurulu tarafından namzet gösterilerek Genel Kurulca 6 yıl için seçilir. Teşkilâtın en yüksek idare âmiridir. Rey hakkı olmaksızın Genel Kurul, Yönetim Kurulu ve Komisyon toplantılarına iştirak eder. Unesco programını ve bütçesini hazırlayıp Yönetim Kuruluna sunar. Sekreterliğin çeşitli kollarında çalışan memur ve mütehassısları tâyin eder. Merkezi Pariste olan Unesco Genel Müdürlüğü vazifesini 1946 - 1948 yılları arasında tanınmış ilim adamı Dr. Julian Huxley görmüş, 1948 yılı sonunda da temel eğitim sahasındaki çalışmalariyle tanınmış Meksika Dışişleri Vekili Jaime Torres Bodet bu vazifeye getirilmiştir. Torres Bodet, 1952 yılı sonuna kadar teşkilâtın başında kalmış ve Unesco programının müspet istikamette gelişmesinde mühim rolü olmuştur.

Genel müdür ile yardımcısının idaresi altında işliyen merkez teşkilâtı çeşitli ihtısas bölümlerine ayrılmıştır. Dış münasebetler, Eğitim, Müspet ve Tabiî ilimler, İçtimaî ve Beşerî ilimler, Kültür faaliyetleri, Teknik yardım bölümleri bunların başında gelir. Ayrıca Şahıs mübadelesi, İstatistik, Yayım, Bütçe ve idarî teşkilâtı, Zatişleri servisleri vardır. Sekreterlik teşkilâtında muhtelif milletlere mensup binden fazla memur ve mütehassıs çalışmaktadır. Unesco bütçesi, üye devletlerin hisselerine düşen yıllık aidatın ödenmesiyle temin edilir. 1946 yılında 6.000 000 dolar olan Unesco bütçesi 1952 ve 1953 yılları için 18.712.964 doları bulmuştur.

Kuruluşundan beri geçen 6 yıl içinde Unesco programı, bellibaşlı birkaç mesele üzerinde teksif edilmiş bulunuyor. İlk zamanlarda oldukça dağınık bir manzara gösteren bu programda, bilhassa Temel eğitim ve Yetişkinlerin eğitimi ile ekonomi bakımından geri kalmış memleketlere yardım konuları üzerinde ehemmiyetli tavsiye ve kararlar yer almıştır. Okul öğreniminin nimetlerinden mahrum kalmış çocuklarla yetişkinlerin yaşadıkları çevrenin problemlerini anlıyabilmeleri, ferdî ve içtimaî hak ve vazifelerini idrak etmeleri, içinde yaşadıkları topluluğun iktisadî ve içtimaî kalkınmasına daha tesirli bir şekilde katılabilmeleri için lüzumlu umumî bilgileri veren Temel eğitim konusunda Unesco, 1951 den itibaren geniş bir proje hazırlıyarak tatbike geçmiştir. Milletlerarası mahiyette Temel eğitim merkezleri kurmak maksadiyle hazırlanmış olan bu proje ilk tatbik sahasını 1951 de Latin Amerika memleketlerine de şâmil olmak üzere Meksikada Patzcuaro'da bulmuştur. Temel eğitim sahasında mütehassıslar yetiştirmek maksadiyle açılan bu merkezden sonra ikincisi 1952 de Arap memleketlerine mahsus olmak üzere Kahirede kurulmuştur. Ekonomi bakımından geri kalmış memleketlere eğitim, ilim ve kültür konularında yardım için hazırlanan program da birkaç yıldır çok müspet neticeler vermiştir. Unesco'ya üye devletlerin kendi maddî imkânları ve mütehassıslariyle başarmakta güçlük çektikleri işlerde Unesco, Birleşmiş Milletlerce tesbit edilen programa göre, mütehassıslar ve malzeme göndererek yardım etmektedir. Memleketimizde 1951 yılından beri Teknik Yardım programından faydalanılarak İstanbulda Teknik Üniversiteye bağlı olarak Deprem ve Yeraltı Suları Enstitüleri, Ankarada da Millî Kütüphanede bir Bibliyografya Merkezi kurulmuştur. Deprem ve Yeraltı Suları Enstitüleri memleketimizin iki hayatî dâvasını ele almakta, Bibliyografya Merkezi de ilmî araştırma yapanların müşküllerini halletmek, Türkiye kütüphanelerinde bulunan eserlerin toplu bir katalogunu hazırlamak, bu kütüphanelerde yabancı dillerde çıkan dergi ve periyodiklerin listesini tesbit yolunda çalışmaktadır.

Müspet ve tabiî ilimler sahasında Unesco, Latin Amerika, Güney ve Güneydoğu Asya ile Ortadoğuda ilmî iş birliği merkezleri kurmuştur. Ortadoğu bölgesi için Kahirede kurulmuş olan merkezin bir şubesi 1949 Aralık ayından itibaren İstanbulda açılmıştır. Bu merkezler ilim adamlarının soru ve isteklerine cevap vermekte, müspet ve tabiî ilimlere ait bibliyografyalar dağıtmakta, elde edilmesi güç olan ilmî yayımları, çeşitli ilim dergilerinde çıkan makalelerin mikrofilim ve fotokopilerini ilgililere temin ederek müspet ve tabiî ilimler sahasında milletlerarası plânda iş birliğine yardımcı olmaktadır. İlmî araştırmaları ve bilhassa çorak bölgelerdeki yaşama şartlarını iyileştirmek maksadiyle Unesco tarafından kurulan Çorak Bölge İstişare Komisyonu, bu konu ile yakından ilgili memleketlerin ilmî ve teknik araştırma merkezleriyle iş birliği ederek bu memleketlerin problemlerini halletmeğe çalışmaktadır.

İçtimaî ve beşerî ilimler sahasında Unesco, bilhassa bu ilimlerle uğraşan kurumlara maddî yardımlarda bulunarak gelişmelerine hizmet etmekte, içtimaî ve beşerî ilimlerin üniversitelerde, orta öğretim müesseselerinde öğretimine geniş ölçüde yer verilmesini teşvik ederek milletlerarası anlayışın yerleşip yayılmasını kolaylaştıracak tertipler almaktadır.

Kültür faaliyetleri programda ehemmiyetli bir yer alır. Bu sahada milletlerarası iş birliğini sağlamak, insanlığa mal olmuş eser ve âbideleri, ilim, sanat ve edebiyat mensuplarını korumak, kültürü yaymak gibi konular üzerinde üye devletlerin tertipler almaları tavsiye edilmektedir.

Ana hatları kısaca belirtilen Unesco programının ancak üye devletlerin iş birliği ile gerçekleştirilebileceği tabiîdir. Programın bellibaşlı maddelerinin tatbikini kolaylaştırmak maksadiyle Unesco merkezi çeşitli konularda İngi-

lizce ve Fransızca olarak eser, broşür ve dergiler yayımlamaktadır. Bunlar arasında ayda bir çıkarılan *Unesco Courier* (Fr. *Le Courrier*) ve iki ayda bir çıkan *Unesco Official Bulletin* (Fr. *Bulletin Officiel de l'Unesco*), Unesco ile ilgili bütün haberleri, faaliyetleri, eğitim, bilim ve kültür sahalarında Unesco'ca tertiplenen komite, komisyon ve konferanslarda alınan kararların hulâsalarını vermektedir. Üç ayda bir çıkarılan *International Social Sicience Bulletin* (Fr. *Bulletin International des Sciences Socioles*), *Copyright Bulletin* (Fr. *Bulletin du Droit d'Auteur*), ayrıca kütüphaneler için çıkarılan *Bulletin For Libraries* (Fr. *Bulletin à l'Intention des Bibliothèques*) ve *Museum* da içtimaî ilimler, telif hakları ve müzecilik konularında değerli tetkikleri aydınlara sunmaktadır. Ayrıca temel eğitim, kütüphanecilik ve her memlekette yayımlanan tercümeler hakkında dergiler yayımlamaktadır. Ayrıca bk. J. Huxley: *U. N. E. S. C. O.*, *Its Purpose and its Philosophy*, Washington 1947.

Unesco Sözleşmesinin 7. maddesine uygun olarak, her üye devlet, eğitim, ilim ve kültür işleriyle ilgili kurumlarını bu teşkilâtla temasa getirmek maksadiyle kendi hususî şartlarına elverişli tertipler alacaktır. Bu iş, hükümeti ve bu gibi kurumları geniş ölçüde temsil eden bir Millî Komisyon teşkili yoliyle görülecektir. Hükümetimiz, Unesco Sözleşmesinin bu hükmünü yerine getirmek için, Ankarada, 1949 yılında, *Unesco Türkiye Millî Komisyonu*nu kurmuştur. Memleketimizle Unesco arasında münasebeti temin etmek, bu kurumla ilgili işlerde hükümete danışmanlık etmek, memleketimizde Unesco programının tatbikine çalışmak maksadiyle kurulan Türkiye Millî Komisyonu, hükümeti ve eğitim, ilim ve kültür konulariyle ilgili bellibaşlı resmî ve hususî kurumları temsil eden üyelerle bu konularda tanınmış şahsiyetlerden teşekkül etmiştir. Unesco Türkiye Millî Komisyonunun bellibaşlı üç organı vardır: Genel Kurul, Yönetim Kurulu, Sekreterlik. Genel Kurula katılan temsilcilerin sayısı 93 tür. Bu temsilciler, Unesco'nun çalışma sahalarına giren konular göz önünde bulundurularak seçilmişlerdir. Millî Komisyonun Genel Kurulunda temsilci bulunduran resmî makam ve hususî kurumlar şunlardır: Millî Eğitim Vekâleti, Dışişleri Vekâleti, İstanbul Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Türk Üniversiteleri Öğretim Üyeleri Dayanışma Derneği, Türkiye Öğretmen Dernekleri Millî Birliği, Türkiye Millî Talebe Federasyonu, Gazi Eğitim Enstitüsü, İstanbul Eğitim Enstitüsü, Altı Nokta Körleri Eğitme ve Kalkındırma Derneği, Türk Yüksek Mühendisler Birliği, Türk Mühendisler Birliği, Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu, Türk Coğrafya Kurumu, Türk Hukuk Kurumu, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Türk Sosyoloji Derneği, Başvekâlet İstatistik Genel Müdürlüğü, Türk Halk Bilgisi Derneği, Millî Eğitim Vekâleti Tercüme Bürosu, Güzel Sanatlar Akademisi, Ankara Devlet Konservatuvarı, Devlet Tiyatrosu, İstanbul Belediyesi Konservatuvarı, İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatrosu, Türkiye Müzeleri Millî Komitesi, Millî Kütüphane, Türk Kütüphaneciler Derneği, Başvekâlet Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Anadolu Ajansı, İstanbul Gazeteciler Cemiyeti, Türk Basın Birliği, Ankara Gazeteciler Cemiyeti, Türk Müellifler Derneği, Türk Editörler Derneği, Sinemacılar, Filimciler ve Türk Filim Prodüktörleri Cemiyeti. Bu kurumlar dışında eğitim, ilim ve kültür sahalarında tanınmış 17 şahsiyet de Genel Kurulda yer almışlardır. Genel Kurul üyeleri iki yıl için seçilirler. Bu müddet bitince yeniden seçilebilirler. Genel Kurul yılda bir defa kendi tesbit edeceği yerde toplanır. Genel Kurula Millî Eğitim Vekili başkanlık eder. Bu kurulun bellibaşlı görevi memleketimizde Unesco programının tatbiki için gerekli tedbirleri almaktır.

Yönetim Kurulu, Genel Kurulca iki yıl için seçilen 15 üyeden teşekkül eder. Kendi arasından seçtiği bir başkanı, iki de başkan vekili vardır. Yönetim Kurulu, Genel Kuruldan aldığı yetkilere dayanarak ayda en az bir defa toplanıp Unesco ile ilgili işleri görmektedir. Millî Komisyonun işleri Millî Eğitim Vekâletince temin edilen bir sekreterlikle yürütülmektedir. Unesco Türkiye Millî Komisyonunun bütçesi devletçe temin edilmektedir.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER HABERLEŞME HÜRRİYETİ KONFERANSI, CENEVRE (23 Mart - 21 Nisan 1948), Birleşmiş Milletler Teşkilâtının 1946 yılı başında Londradaki Birinci Genel Kurulunda haberleşme hürriyetini sağlamak maksadiyle hazırlanarak Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyinin, aynı toplantısında aldığı kararla kabul edilen ve 23 Mart 1948 de Cenevrede toplanan Konferans. B. M. Genel Sekreter Yardımcısı Benjamin E. Cohen'in bir nutku ile açılan konferansa, 54 devlet, bu arada Türkiye de, tam yetkili birer heyetle katılmış, diğer devletler de müşahitler göndermişlerdir. Bu konferansa B. M. T. na üye olmıyan Arnavutluk, Avusturya, Bulgaristan, İsviçre, İtalya, Portekiz ve Romanya da, birer heyetle katılmış, fakat oy vermemişlerdir. Aayrıca devletlerarası teşekküllerden Unesco (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilâtı, b. bk.), Milletlerarası Çalışma Teşkilâtı, Milletlerarası Uzak Muhabereler Birliği ile hususî teşekküllerden Milletlerarası Kooperatifler İttifakı, Milletlerarası Sınaî İşsevenler Teşkilâtı, Milletlerarası Gazeteciler Teşkilâtı, Parlâmentolararası Birliği (b. bk.) ve Birleşmiş Milletlere Müzaheret Grupları Federasyonu da bu konferansa müşahitlerle katılmışlardır.

Konferans, bu meseleyi ilk defa ortaya atan B. M. Filipin delegesi General Cartos P. Romulo'nun başkanlığa seçilmesi ve ekonomik ve sosyal konseyce hazırlanan gecici gündem ve iç tüzükle çalışmalara başlamıştır. Buna göre, konferans başkanının başkanlığında dört ihtısas komisyonunun başkan ve başkan vekillerinden kurulan bir idare ile basının, diğer haber organlarının esas vazifelerini gözden geçiren ve haberleşme hürriyetinin temel prensiplerini inceliyen, haberlerin bir memleketten ötekilere ulaştırılması ile ilgili konuları inceliyen, haberlerin serbestçe alınması ve serbestçe yayılması için gerekli tedbirleri inceliyen, haberleşme hürriyetini ve basın konularını ilgilendiren hukukî problemleri inceliyen dört komisyon halinde çalışan konferans 21 Nisan 1948 de sona ermiştir.

Birinci Komisyonun başkanlığına Holânda delegesi Goedhart, başkan vekilliğine Uruguay delegesi Franco Rossi, raportörlüğüne Türk delegesi Prof. Nihat Erim seçilmiştir. Bu komisyonda Türkiyeyi Nadir Nadi ve Nuri Eren temsil etmiştir. İkinci Komisyonun başkanlığına Yugoslavya delegesi Vladislav Ribnikov, başkan vekilliğine Lübnan delegesi Jamil Nakoui, raportörlüğüne İsveç delegesi Sven Dahlman seçilmiş ve bu komisyonda Türkiyeyi Hasan Refik Ertuğ ile Nurettin Vergin temsil etmiştir. Üçüncü komisyon başkanlığına Meksika delegesi Raul Noriega, başkan vekilliğine Norveç delegesi Christian Christiensen, raportörlüğüne Pakistan delegesi S. M. İkram seçilmişler ve Türkiyeyi bu komisyonda Yakup Kadri Karaosmanoğlu,

Cemil Barlas ve Hasan Refik Ertuğ temsil etmiştir. Dördüncü komisyonun başkanlığına Hindistan delegesi Sir Ramaswani Mudahar, başkan vekilliğine Beyaz Rusya delegesi Abnei Romanov, raportörlüğüne de Belçika delegesi Fernand Dehausse seçilmişler ve bu komisyonda memleketimizi C.hat Baban temsil etmiştir.

Konferans, bu bir aylık faaliyetten sonra «haberlerin ulaştırılması ve bir memleketten diğerine nakledilmesine», «milletlerarası meselelerde düzeltme hakkının tesisine», «haber serbestisine», «İnsan Hakları Beyannamesinin 17 ve 18 inci maddelerinin benimsediği haklara», «haberleşme hürriyetinin genel prensiplerine» «haberlerin serbestçe cereyanını sağlıyacak bir daimî teşekkülün kurulmasına», «gazeteciler için bir milletlerarası dostluk gününün tesisine» dair 43 karar kabul etmiştir.

Konferansta kabul edilen bütün bu vesikaların B. M. Ekonomik ve Sosyal Konseyine gönderilerek Konseyin ilk toplantısında incelenmesine de karar verilmiştir. Konferansta kabul edilen kararlar hakkındaki görüşlerini bütün devletler 7 Temmuz 1948 den önce Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine göndermeyi de kabul etmişlerdir. Konferans kararlarının İngilizce, Fransızca, Çince İspanyolca ve Rusça olarak yayımlanması da kararlaştırılmıştır.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER HARB SUÇLARI KOMİSYONU (United Nations World Crimes Commission), İkinci Dünya Harbi sırasında, Ekim 1943 te, Londrada Dışişleri Vekâletinde toplanan 17 millet temsilcilerinin katıldığı bir oturumunda alınan karar gereğince kurulan milletlerarası iş birliği komisyonu. Bu komisyonun asıl vazifesi, «harb suçları delillerini inceliyerek tesbit ettikten sonra sonucu ilgili hükümetlere raporla bildirmek»ti. Fakat sonradan, harb suçlularının yargılanması için başvurulacak mahkeme, tatbik edilecek kanun, tutulacak muhakeme usulü ve ispat için kullanılacak usul ve kaideler gibi teknik sorular hakkında ilgili hükümetlere tavsiyelerde bulunmakla da vazifelendirilmiştir. Bununla beraber, bu komisyona ilgili hükümetleri bağlıyan hiçbir karar verme yetkisi tanınmamıştır. Yönetim kuvveti olmadığı gibi, gizli polisleri ve ajanları da yoktur. Aranan kimseleri yakalama yetkisi, askerî veya sivil makamların, işgal makamlarının elindedir. Fakat bir şuçlu, listeye geçtikten sonra komisyon. harb suçluları hakkında yapılacak takibatı yürütmek için soruşturma ve kayıt işleriyle vazifeli makamlara tavsiyelerde bulunabilir. 1944 ün başlarında komisyon, müttefik hükümetlere başvurarak, cezalandırmada, başta Lahey ve Cenevre anlaşmalarında gös terilen harb kanun ve usullerinin hiçe sayılması gibi teknik mânada ve geleneğe göre harb suçu sayılan suçların dışına çıkılmamasını tavsiye etmiştir. Bu tavsiyenin. 8 Ağustos 1945 te imzalanan Dört Devlet Anlaşmasının meydana gelmesinde büyük tesiri olmuştur. Bu anlaşma ile kurulan milletlerarası askerî mahkemeye insanlığa karşı işlenen suçları cezalandırma vazifesi verilmiştir. Bu suçlar arasında katil, yok etme, esir etme, başka yere alıp götürme ve harbden önce ve harb sırasında sivil halka karşı işlenen buna benzer suçlar sayılmıştır. Müttefik hükümetler, ayrıca bazı komisyon üyelerinin fikrine uyarak, 1939 da hüküm süren milletlerarası kanuna göre, saldırıcı bir harbe başlamanın da sadece kanuna aykırı bir hareket olmayıp aynı zamanda bir suç sayıldığını da kabul etmiştir. Bu fikir, Dört Devlet Anlaşmasına sokularak Nürnberg yargılanmasında prensip kabul olunmuştur. Gestapo gibi bir cinayet teşkilâtının üyelerine karşı tedbir alınmasını da tavsiye etmiştir. Komisyonun, harb suçlularının yargılanması için bir Birleşik Milletler Harb Suçları Mahkemesi ile, Müttefiklerarası çeşitli askerî mahkemelerin kurulması için yaptığı tavsiyeler, gerek Nürnberg mahkemesinin, gerek harb suçlariyle uğraşmaya yetkili birtakım mahkemelerin kurulmasında göz önünde tutulmuştur.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER MİLLETLERARASI ÇOCUKLARA ÂCİL YARDIM FONU (United Nations International Children's Emergency Fund, kısaltması: UNICEF), 1946 Aralık ayında kurulan ve dünya memleketlerindeki yardıma muhtaç anne ve çocuklara ayrılan para fonu. Yedinci yılı içinde (1953) bulunan bu teşekkül, şimdiye kadar yetmişten ziyade memlekette milyonlarca anne ve çocuğun ihtiyaçları üzerinde çalışmış, ırk, din ve millet farkı gözetmeksizin bunlara yiyecek, giyecek, ilâç yardımında bulunmuş ve felâkete uğrıyanlara bağışlar sağlamıştır. Bu teşekkül, devletler ve fertler tarafından yapılan bağışlarla desteklenmektedir. Yayımlanan raporlara göre, 50 milyon çocuğa çeşitli yardımlar yapılmıştır. Bir milyondan fazla emzikli çocuğa çocuk bezi, altı milyonu aşan kız ve erkek çocuğa ayakkabı, iç çamaşırı, elbise, milyonlarca yavruya süt, et, yağ, pirinç, buğday ve balık yağı dağıtmıştır. Tıbbî yardım olarak, 14 000 000 genci veremden korumak üzere B. C. G. (b. bk.) aşısı ve trepanematosis hastalığına tutulmuş 500 000 yavruya penisilin ve binlerce çocuğa da, difteri (kuşpalazı) ve boğmacadan korunmak üzere aşı ve ilâç yardımında bulunmuştur.

Çocuk ve anneler için kendi servislerini kurmak üzere bu teşekkül, çeşitli memleketlere tecrübeli öğretmen ve malzeme göndermiştir. Doktorlar ve hastabakıcılar ile teçhiz edilmiş sağlık kervanlarını dünyanın dört bucağına göndererek sağlık eğitimi seferleri temin etmiştir. Birçok çocuk kliniklerine röntgen cihazları, termometreler, tartı âletleri ve başka teçhizat göndermiştir. Ayrıca, Avrupa, Güney Amerika ve Ortadoğu milletlerinin süt tozu ve pastörize süt fabrikalarını geliştirmek üzere yardımlarda bulunmuş, Güney Asyada ilk defa olmak üzere, kendi yardımı ile Hindistanda bir penisilin fabrikası kurulmasına önayak olmuştur.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER PARA VE MALİYE KONFERANSI (Bretton Woods Konferansı), harb ertesinde milletlerarası mübadele ve ödemelerde doğacak para ve malî karışıklık ve sıkıntılarını giderme maksadiyle Amerika Birleşik Devletlerinde New Hampshire bölgesindeki Bretton Woods'da 1 Temmuz 1944 ten 22 Temmuz 1944 e kadar toplanan konferans. Konferansa, 44 devleti temsil eden 150 delege katılmıştır.

Daha 1942 den önce, Amerika Birleşik Devletleri ve İngilterede, bu yoldaki çalışmalar sonunda, 1943 yılı Nisanında milletlerarası para istikrarını temin için iki ayrı plân yayımlanmıştı. Bunun ardından, Kanada da ortaya böyle bir plân koymuştur. Üç plânda da gaye, harbden sonra milletlerarası sağlam ve durulmuş bir ödeme vasıtası bulmak ve sonunda dünya ticaretini genişletmekti. İngilterenin plânı, daha çok kliring, Amerika ve Kanadanınki altın fonu esasına dayanıyordu. İngiltere ile Amerika Birleşik Devletleri, plânları, incelemeleri için, bütün Birleşmiş Milletler üyelerine göndererek, düşüncelerini

sormuşlardır. Çeşitli yerlerde uzmanlar arasında yapılan toplantılardan sonra belli başlı devletlerin merkezlerinde aynı zamanda «Milletlerarası bir para fonu tesisi hakkında uzmanların müşterek beyannamesi» adiyle bir teklif metni yayımlandı. Bu beyanname daha çok Amerika Birleşik Devletleri plânının esasları üzerine dayanıyordu. Amerika Birleşik Devletleri. para ve mübadele meselelerini ele alan bu plânı, iktisadî münasebetleri düzenlemede yeter bulmadığı için kendi maliye vekâletleri uzmanlarının çalışmasiyle meydana gelen ve memleketler arasında sermaye aktarmalarını da bir düzene bağlıyan ikinci ve «Milletlerarası Kalkınma ve Gelişme Bankası plânı»nı da 23 Kasım 1943 te yayımlamıştı. İşte B M. P. M. K., gerek «Milletlerarası Para Fonu» ve gerek «Milletlerarası Kalkınma ve Gelişme Bankası» (kısaca: Dünya Bankası) denen bu iki plân üzerinde görüşmeler yapmış ve bir esas hazırlamıştır.

Konferansa katılmış B. M. üyelerinin, bilhassa harb içindeki iktisadî ve malî durumları birbirine benzemediği için bunları üç grupta toplamak mümkündür:

1. Harbden zarar görmüş milletler (Fransa, İngiltere, Rusya, Yugoslavya, Yunanistan gibi),

2. Harbden zarar görmemiş, harbe katılmamış, fakat iktisadî alanlarda gelişmemiş memleketler (Hindistan, İran, Latin Amerika memleketleri gibi),

3. Harbden zarar görmemiş, fakat iktisatça gelişmiş memleketler (Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya gibi).

Konferansta bu memleketlerin menfaatlerini uzlaştırmak güç olmuştur. Anlaşmaya varılmış, ancak delgelerin, teklifleri inceleme sırasında, öne sürdükleri ihtirazî kayıtlar kalmak şartiyle para fonu ve banka plânları kabul edilmiştir.

Para Fonunun Esasları: 1. Gayesi: Milletlerarası para işlerinde iş birliğine varmak, ticaretin gelişmesini, her memleketin refah ve saadetini sağlamak, kambiyoda istikrarı temin etmek ve çeşitli memleketler arasında karşılıklı para devalüasyonlarını önlemek, üye memleketler arasındaki ticaret muamelelerinden doğan ödemeler için çok taraflı bir ödeme sistemi kurmak ve dünya ticaretinin gelişmesini aksatan kambiyo kayıtlamalarının kaldırılmasına yardım etmek, fonun elinde bulunan malî kaynaklardan, belirli teminat karşılığı üyeleri faydalandırarak ödeme muvazenelerini düzeltmelerine yardım etmek, ödeme muvazenelerini düzeltemiyen memleketlerin gerek kendileri veya dünya için zararlı tedbirler almalarının önüne geçmek, üye memleketlerin ödeme muvazenelerindeki bozuklukları yeter derecede daraltmak ve azaltmak.

2. Fona katılma: Fonun kurucu üyeleri konferansa katılan memleketlerdir. Sonradan ötekiler de girebilir. Her üye fona belirli bir hisse ile katılacaktır. Fonun umumî sermayesi 8 800 000 000 dolardır. Bazı memleketlere düşen hisse miktarı şöyledir:

	Miyon dolar olarak
Amerika Birleşik Devletleri	2.750
Büyük Britanya	1,300
Sovyetler Birliği	1,200
Çin	550
Fransa	450

Her memleket kendine düşen hissenin % 25 ini altın olarak kalanını kendi parasiyle ödiyecektir. Her memleketin parasının kıymeti dolar veya altın üzerinden ayarlanacaktır.

3. Muameleler: Her devletin merkez bankaları, devletin hazineleri veya bunlara benzer malî müesseseleri fon muamelelerini yapacaktır. Fonun asıl vazifesi. üye memleketlere altın veya kendi paraları karşılığında başka üye memleketlerin paralarından belirli miktar ve nispetlerde temin etmektir.

4. Üye devletlerin riayet edecekleri hükümler: Üye memleketler fondan müsaade almaksızın milletlerarası ödemeler üzerine herhangi bir kayıtlamada bulunamazlar; ayrıca, milletler kendi aralarında da ödeme anlaşmaları yapmağa yetkili değillerdir. Her üye memleket, fonun düzgün işlemesi için gerekli her çeşit bilgiyi fona bildirmek zorundadır.

5. Fonun statüsü: Milletlerarası para fonu, milletlerarası bir müessesedir, benzeri teşekküllerde bulunan her türlü yetki ve imtiyazları vardır.

Fon, her üye devletin temsilcilerinden kurulma bir heyet tarafından idare edilir. Bu heyet en az yılda bir defa toplanarak bir idare kurulu seçer. İdare kurulunda en az on iki üye bulunur. Bunlardan beşi fonda en çok hissesi olan memleketlerden, ikisi, Amerika Birleşik devletlerinden başka, Amerika devletlerinden, beşi de öteki memleketlerdendir. İdare kurulu, fonun bütün muamelelerini idare edecek bir genel müdür seçer.

Fonun geliri, belirli esaslar ve nispetlerle üye memleketlere dağıtılır.

Milletlerarası Kalkınma ve Gelişme Bankasının esasları: Bankanın itibarî sermayesi 10 milyar olarak tesbit edilmiş olup her üyeye dağıtılan sermayesi dokuz milyar yüz milyon dolardır. Herbiri 100 000 dolarlık hisselerin bölünüşü şöyledir:

	Hisse sayısı
Amerika Birleşik Devletleri	31 750
Büyük Britanya	13 C00
Sovyetler Birliği	12 000
Çin	4 500
Mısır	400

Sermayenin % 20 si - bunun % 2 si altın veya dolar olmak üzere - peşin olarak, kalanı üye memleketlerin kendi parasiyle ödenecektir.

1. Bankanın gayesi: Harb ertesinde doğan iktisadî zararları gidermek, gelişmiş memleketlerde istihsali artırmakla beraber verimli maksatlar için sermaye yatırılmasını kolaylaştırmak, hususî sermaye sahiplerini teşvik etmek, milletlerarası ticaretin uzun ve vadeli ve muvazeneli gelişmesini temin etmek.

2. Muameleleri: Hususî sermaye sahiplerini garanti etmek, bankanın en esaslı işidir. Fakat bu sermaye sahiplerine, sermayenin yatırıldığı memleketin muvafakat ve izin vermesi gerektir. Banka gerekirse kendi sermayesinden de ikrazlarda bulunabilir. Hattâ hükümetinin muvafakatiyle bazı memleketlerde tahvil satarak para da istikraz edebilir. İkraz işlerinde bazı devlet müesseselerine de yardım edebilir.

3. İdaresi: Para fonu idare sistemine benzer bir idare şekli burada da vardır. Yani en çok hissesi bulunan memleketin oy hakkı ve idareye katılış payı diğerlerinden fazladır. Bk. MİLLETLERARASI PARA FONU; ayrıca bk. DÜNYA BANKASI.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER TEŞKİLÂTI VE ANAYASASI (United Nations Organisation; kısaltması: UNO), dünya milletlerinden çoğunun iştirakiyle kurulmuş milletlerarası teşkilât ve ittifakla kabul edilen anayasa.

26 Haziran 1945 te San Francisco'da toplanan 51 millet temsilcileri B. M T. nı kurmak üzere bir antlaşma imzalamışlardır. Uzun yıllar devam edegelen bir gelişmenin neticesi olan bu antlaşma, geçmiş tecrübelerin dikkatle incelenmesi ve «uyuşmazlık alanlarını» daraltmayı, ortadan kaldırmayı gaye edinen milletler temsilcilerinin görüşmeleri sonunda gerçekleştirilmiştir.

Birleşmiş Milletler Teşkilâtı amblemi

«Birleşmiş Milletler» tâbiri, ilk olarak 1941 de, F. D. Roosevelt tarafından kullanılmıştır. 14 Ağustos 1941 de Amerika Birleşik Devletleri ile İngiltere arasında imzalanan Atlantik Şartı (b. bk.), 1 Ocak 1942 de kabul edilen Birleşmiş Milletler Beyannamesi (b. bk.), dört büyük devletin (Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Rusya ve Çin) 30 Ekim 1944 te Moskova Konferansında (b. bk.) ilk defa olarak, Milletler Cemiyeti (b. bk.) nin yerine geçecek milletlerarası bir teşkilât kurma ihtiyacından bahsetmeleri, Eylûl - Ekim 1944 te Dumbarton Oaks Konferansı (b. bk.) nda yine dört büyük devletin yeni teşkilâtın anayasası için tekliflerde bulunmaları, nihayet yeni kurulacak teşkilâtta Güvenlik Konseyi (aşağıya bk.) ndeki «veto» sistemi hususunda 4 - 11 Şubat 1945 te Yalta Konferansı (b. bk.) nda, önce üç büyüklerin ve daha sonra Fransa ve Çinin de katılması ile beş devlet arasında bir anlaşmaya varılması, B. M. T. nın kuruluşu yolunda ilk çalışmalar olmuştur.

Yalta Konferansında, B. M. T. nı kurmak üzere 1 Mart 1945 e kadar Almanya ile Japonyaya harb ilân etmiş olan milletlerin bir konferansa çağrılması kararı da alınmıştır. Buna uyarak 24 Nisan - 26 Haziran 1945 tarihlerinde San Francisco'da toplanan konferansa (Türkiye dâhil) 46 millet katılmış, sonra Arjantin ile yeni kurulmuş olan Beyaz Rusya, Ukrayna ve Danimarka çağrılıp meşru bir hükümet kurma yolunda olan Polonya için de bir yer ayrılarak, kurucu milletlerin sayısı 51 e yükselmiştir. Bu 51 kurucu millet, Türk alfabe sırasına göre şunlardır: Amerika Birleşik Devletleri, Arjantin, Avustralya, Belçika, Beyaz Rusya, Birleşik Kırallık (İngiltere), Bolivya, Brezilya, Çekoslovakya, Çin, Danimarka, Dominika, Ekvador, Filipinler, Fransa, Guatemala, Güney Afrika Birliği, Habeşistan, Haiti, Hindistan, Holânda, Honduras, Irak, İran, Kanada, Kolombiya, Kostarika, Kuba, Liberya, Luxemburg, Lübnan, Meksika, Mısır, Nikaragua, Norveç, Panama, Paraguay, Peru, Polonya, Salvador, Saudî Arabistan, Sovyetler Birliği, Suriye, Şili, Türkiye, Ukrayna, Uruguay, Venezuela, Yeni Zelânda, Yugoslavya, Yunanistan. Daha sonra Mayıs 1950 ye kadar 9 devlet, yani Afganistan, Birmanya, İndonezya, İslanda, İsrail, İsveç, Pakistan, Tayland (Siyam) ve Yemen de B. M. T. na girmiş ve üye sayısı 60 a yükselmiştir. 1946 da Arnavutluk, Moğolistan, Ürdün, İrlanda ve Portekiz de teşkilâta girmek için başvurmuşlarsa da kabul edilmemişlerdir. Çin Halk Cumhuriyeti de B. M. T. nda üyelik hakkı istemektedir. B. M. T. na yeni üyeler alma işindeki çıkmaza bir son vermek üzere beş Orta Amerika devletinin yaptığı teklifi, Amerika Birleşik Devletleri de desteklemiş ve bu teklif Genel Kurulca son defa kabul edilmiştir. B. M. T. na en son üye olarak katılan devlet İndonezyadır. Teklif edilen programa göre, 19 devletten teşekkül eden bir grup, bu meseleyi inceliyecek ve gelecek toplantıdan iki ay önce durumu Genel Sekretere bildirecekti. Bu grup, Sovyetler Birliğinin Güvenlik Konseyindeki vetosu ile kabulüne engel olduğu 14 memleketin bu isteklerini yerine getirme meselesini inceliyecektir. Bu 14 memleketten İtalya 5 defa, Ürdün, İrlanda, Portekiz ve Seylan 3 er defa, Avusturya ile Finlandiya 2 şer, Japonya, Libya, Kore, Nepal, Fransız Birliği (Union Française) nden de Kamboç ve Laos kırallıklariyle Vietnam Cumhuriyeti (Tonkin, Annam, Koçinçin) birer defa reddedilmişlerdir. Bugün B. M. T. dışında kalan devletler de Almanya, Arnavutluk, Avusturya, Bulgaristan, Finlandiya, İrlanda, İspanya, İsviçre, İtalya, Japonya, Kamboç, Kore, Laos, Libya, Macaristan, Moğolistan, Nepal, Portekiz, Rumanya, Tibet, Ürdün ve Vietnamdır.

San Francisco Konferansında hazırlanan antlaşma, beş büyük devlet ile imza eden üye devletlerin çoğunluğunca tasdik edildikten sonra yürürlüğe girmiştir. Tasdik tarihi olan 24 Ekim 1945, B. M. Günü olarak her yıl anılmaktadır.

B. M. T. kurulurken, sembolik olarak eski Milletler Cemiyetinin son toplantısı yapılmış ve feshine karar verilmiştir.

Türkiye, «San Francisco'da 26 Haziran 1945 te imzalanmış olan Birleşmiş Milletler Antlaşması ile Milletlerarası Adalet Divanı (aşağıya bk.) statüsünün onanması» hakkındaki 4801 sayılı kanunu 15 Ağustos 1945 te kabul etmiş ve 24 Ağustosta bu kanun yayımlanmıştır.

B. M. Anayasası (Charter) üzerinde açıklamalar: Antlaşmanın girişinde «Biz Birleşmiş Milletler halkı..» ifadesi bulunmakla beraber, yine bu kısmın sonunda «San Francisco şehrinde toplanıp usulüne uygun yetki mektuplarını hâmil bulunan temsilcileri vasıtasiyle metbu hükümetlerimiz..» denmesi antlaşmanın B. M. i teşkil eden milletlerin bir tasarrufu olmayıp hükümetler arasında serbestçe imzalanan bir anlaşma olduğunu gösterir. Antlaşmanın bu vasfı, ikinci madde ile belirmiştir; Teşkilât içinde bütün üyelerin «Egemen eşitliği prensipinin» kabul edilmesi ve antlaşmada yapılacak değişikliklerin, ancak «Genel Kurul üyelerinin üçte iki çoğunluğu ile» ve Güvenlik Konseyi daimî üyelerinin hepsi bulunmak üzere, teşkilât üyelerinin «üçte ikisi tarafından her birinin anayasası hükümleri gereğince» tasdik edildiği zaman yürürlüğe gireceğine dair olan hükmün (madde 108) bulunması da bunu açıkça belirtmektedir. Antlaşma ile kurulan teşkilât müşterek gayelere varabilmek için, devletler arasında iradî iş birliği prensipine dayanmaktadır. Antlaşma, her ne kadar büyük devletlerin, daha küçük devletlere tanınmıyan özel hakları olduğunu kabul ederse de, bu haklara karşılık büyük devletlere bazı sorumluluklar da yüklemektedir.

Gaye ve Prensipler: Teşkilâtın gayeleri giriş kısmında, 1. maddede gösterilmiştir: «Milletler arasında, milletlerin hak eşitliği prensipine ve kendi mukadderatlarını kendilerinin tâyin etmesi hakkına saygı üzerine kurulmuş, dostane münasebetler geliştirmek ve dünya barışının sağlamlaştırılması için elverişli diğer her türlü tedbiri almak; ekonomik, sosyal, fikrî ve insanî mahiyetteki milletlerarası dâvaları çözerek, ırk, cins, dil ve din farkı gözetmeksizin,

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER BAYRAĞI EVEREST TEPESİNDE. İngiliz albayı John Hunt'ın başkanlığındaki Himalaya sefer heyetinin kılavuzu, Nepal'in Şerpa kabîlesinden Tenzing Norkey, 29 Mayıs 1953 tarihinde ilk defa olarak Everest tepesine çıktığında, bu tepeye alt alta diktiği dört bayrağın (B. M., Birleşik Krallık, Hindistan ve Nepal) başında Birleşmiş Milletler bayrağını dalgalandırmıştır.

(«Life» Dergisinden)

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER TEŞKİLÂTININ MERKEZ BİNASI

New York'un Manhattan bölümünde East River kıyısındadır : Ortadaki 39 katlı yüksek kısım, Genel Sekreterlik bürolarına; ön plânda soldaki 4 katlı kısım, Konferanslara; sağdaki kubbeli kısım da Genel Kurula tahsis edilmiştir.

herkesçe insan haklarına ve ana hürriyetlerine karşı saygıyı geliştirerek ve teşvik ederek milletlerarası iş birliğini gerçekleştirmek; milletlerin bu müşterek gayelere doğru sarf ettikleri gayretlerin ahenkleştiği bir merkez olmak», 2. madde, bu gayelere erişmek için gözetilecek prensipleri saymaktadır: Üyelerin egemen eşitliği, antlaşma gereğince yüklenilen vecibelerin iyi niyetle yerine getirilmesi, milletlerarası uyuşmazlıkların «milletlerarası barışı ve güvenliği ve adaleti tehlikeye koymıyacak şekilde barış yollariyle» halli, «herhangi bir devletin toprak bütünlüğüne veya siyasî bağımsızlığına karşı» tehdide veya kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınılması, teşkilâtın, antlaşma hükümleri gereğince, girişeceği heıhangi bir teşebbüse her türlü yardımda bulunması, teşkilâtça aleyhine tedbir alınan devlete yardımda bulunulmaması, teşkilât üyesi olmıyan devletlerin, milletlerarası barışı ve güvenliği koruma hususunda gereken ölçüde, bu prensiplere uygun hareket etmelerinin sağlanması ve bir devletin, tamamiyle millî yetkisi içine giren işlerine karışılmaması.

Üyeler: İki çeşit üyeden aslî üyeler, San Francisco'da toplanan Birleşmiş Milletler Konferansına katılmış veya 1 Ocak 1942 tarihli Birleşmiş Milletler Beyannamesini önceden imzalamış bulunan ve antlaşmayı imzalıyarak 110. madde gereğince tasdik etmiş olan devletlerdir (madde 3).

Seçilme üyeler, Güvenlik Konseyinin tavsiyesi üzerine Genel Kurul kararîyle seçilenlerdir. Bunlar «işbu antlaşmanın vecibelerini kabul edeceklet» ve «bu vecibeleri yerine getirmeğe muktedir ve istekli olduklarına teşkilâtça hükmedilecektir» ifadeli antlaşmanın dördüncü maddesinin tamamladığı eski Dumbarton Oaks tekliflerinde aranan şartları taşıyacaklardır.

Genel Kurul (General Assembly): Antlaşmada en başta sayılan, teşkilâtı, görevleri, yetkileri, usulleri açıklanan ve milletlerin temsilcilerinden meydana gelen büyük topluluktur. Bu topluluk, kendisine bağlı diğer organlara ait büyük otoritelerin de kaynağıdır. En sorumlu büyük bir organ olan Genel Kurulun rolü, umumiyetle, münakaşa etmek, tavsiyelerde bulunmak incelemek, seçmek, malî bakımdan kontrol etmek ve antlaşmada yapılacak değişikliklerde fikir ve karar sahibi olmak ve böylece teşkilâtın başarılı bir şekilde işlemesini sağlamaktır. B. M. T., bir devlete benzetilecek olursa Genel Kurul, bu devletin parlâmentosu veya kongresi mahiyetindedir. Bununla beraber, bu benzetişi fazla da ileri götürmemek lâzımdır. Gerçekten, B. M., bağımsız yetkilere sahip bir devlet olmadığından, Genel Kurul, anlaşıldığı mânada bir teşriî organ değildir; incelemeler yaptırabilir, meseleleri görüşebilir, tavsiyelerde bulunabilir; fakat üye devletleri bağlayıcı veya tebaalarını zorlayıcı hükümler koyma yetkisi yoktur. Genel Kurul, her üye devletin en çok beş temsilcisinden ve B. M. in bütün üyelerinden meydana gelmiştir (madde 9). Her üye devletin bir oy hakkı vardır (madde 18). Genel Kurul, teşkilâtın başlıca organları olan Güvenlik Konseyinin geçici üyelerini, Vesayet Konseyinin seçilecek üyelerini ve Ekonomik ve Sosyal Konseyin bütün üyelerini seçtiği gibi, Milletlerarası Adalet Divanı hâkimlerinin seçilmesine de katılır ve teşkilâtın bütçesini de denetler.

Güvenlik Konseyi (Security Council): Beş daimî üye ile (Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Kırallık, Çin, Fransa, Sovyetler Birliği) Genel Kurul tarafından iki yıl için seçilen altı geçici üyeden kurulmuştur. Güvenlik Konseyine bağlı şu 3 komisyon vardır: 1. Askerî Komite (Military Staff Committee), 2. Atom Enerjisi Komisyonu (Atomic Energy Commission), 3. Meşru Silâhlar Komisyonu (Commission for Conventional Armaments). Askerî Komitede de Bölge Güvenlik Teşkilâtı ile Milletlerarası Ordu bölümleri vardır.

B. M. in daimî icra vasıtası olan bu konsey, barışın ve dünya güvenliğinin korunmasından birinci derecede sorumludur. Bunları tehlikeye düşürebilecek her durumda bir anlaşma sağlamak için müdahalede bulunur ve «barışın tehdidedildiğini, bozulduğunu veya bir saldırma fiilinin vuku bulduğunu» tesbit edince «Milletlerarası barışı ve güvenliği muhafaza ve yeniden kurmak için» ne gibi tedbirler alınması gerektiğine karar verir (madde 39). Bu maksatla konseye bağlı ve beş büyüklerin kurmaylarından ibaret bir askerî uzmanlar heyetiyle, Atom Enerjisi Komisyonu ile gereğinde iş birliği ve danışma yapar. Konseye bağlı bir de 1947 Şubatında kurulan Meşru Silâhlar Komisyonu vardır.

Güvenlik Konseyinde oy verme usulü, San Francisco Konferansı (b. bk.) ndaki hararetli münakaşalardan sonra 29. madde ile belirtilmiştir. Bu madde, barışın korunmasında büyük devletlerin önde gelen sorumluluğunu kabul etmekte ve konseyin herhangi bir fiilî hareketini büyük devletlerin anlaşmasına bağlı kılmaktadır. Usul meselelerinde kararlar, konseyin daimî ve geçici üyelerinden yedisinin, esas meselelerde ise, daimî üyelerin oyu da sayılmak üzere, yedisinin müspet oyu ile alınır. Daimî üyelerin, yani «büyük devletlerin oy birliği» kaidesi, halk dilindeki «veto» meselesidir. «Şu kadar var ki, VI. bölümün 52. maddesinin 3. fıkrası gereğince uyuşmazlıklarda taraflardan biri konsey üyesi ise, bu hal oy vermesine mânidir.»

Milletlerarası Adalet Divanı (International Court of Justice): Divan, B. M. in dokuz yıl için seçilmiş, bağımsız on beş kişilik bir hâkimler heyetinden meydana gelme bir kaza organıdır (madde 2,3 ve 13). Hâkimler, millî grupların verdiği liste üzerinden Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi tarafından seçilirler (madde 4). Divan daima vazife halindedir. Divan huzurunda duruşma hakkı yalnız devletlere tanınmıştır (madde 34, fıkra 1). Divanın Birleşmiş Milletlere üye olmıyan devletlere açık olması şartları Güvenlik Konseyinde tesbit olunur (madde 35, fıkra 2) Buna göre Birleşmiş Milletler Teşkilâtına üye olmıyan bir devlet, Güvenlik Konseyinin tavsiyesi ve Genel Kurulun kabulü halinde divanın statüsüne katılabilir. Divanın vazifesi, kendine havale edilen anlaşmazlıkları devletler hukukuna göre çözmektir. Teşkilâtın her üyesi, Divanın kararlarını kabul etmeği taahhüdetmiştir. Bu kararlara riayetsizlik halinde, mesele, harekete geçmek üzere, Güvenlik Konseyine havale edilir. Gerek Genel Kurul, gerek Güvenlik Konseyi ve teşkilâtın diğer organları herhangi bir mesele hakkında Divana danışabilirler. Divanın toplantı yeri Lake Success'tedir.

Ekonomik ve Sosyal Konsey (Economic and Social Council): Antlaşma mukavelenamesinde belirtilen refah ve saadetle insanlık gayelerini temin için B. M. T. nda, böyle bir teşekküle yer vermek gerekmiştir. Bu maksatla kurulan Ekonomik ve Sosyal Konsey, milletler arasında yapılacak anlaşmalar gereğince ekonomik, sosyal, kültür, terbiye ve sağlık meseleleri üzerinde çalışacaktır. On sekiz üyesi olan bu konsey, Genel Kurula sözleşme tasarıları verdiği gibi, milletlerarası konferanslar toplamağa ve göreceği işler için gereği kadar komisyon kurmağa da yetkilidir. Bu konseyde kararlar çoğunlukla alınır.

1

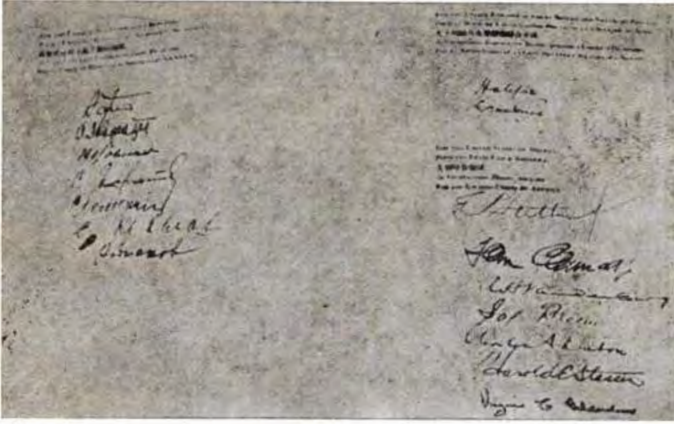
2

1. 25 Nisan 1945 te, San Francisco Konferansı delegeleri, Amerika Birleşik Devletleri Cumhurreisi Harry Truman'ın Washington'dan radyo ile verilen açış nutkunu dinlerken.

2. Amerika Birleşik Devletleri'nin, 25 Nisan 1945 te, «Birleşmiş Milletlere Doğru» başlıklı çıkardığı San Francisco Konferansı pulu.

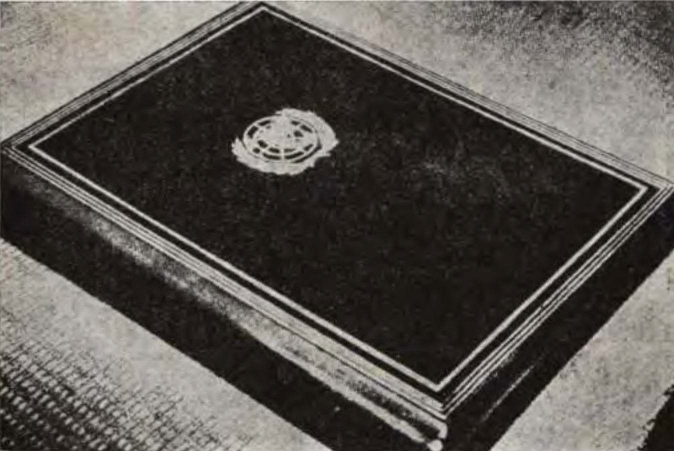
1

2

4

3

1. Birleşmiş Milletler Teşkilâtının 1946 da Londra'da toplanan ilk Genel Korulunu hazırlıyan Komisyon (solda, ön plânda, sırada ikinci olarak Türk delegelerinin yeri), 2. Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Anayasasından 2 sayfa (imzalar: solda, Sovyetler Birliği delegeleri; sağda, Birleşik Kırallık ve Amerika Birleşik Devletleri delegeleri), 3. Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Anayasası Kitabı, 4. Kore Harbinde, Birleşmiş Milletler bayrağı Başkomutan Gen. MacArthur'a teslim edilirken

Ekonomik ve Sosyal Konseye bağlı şu 8 faal komisyon (Functional Commission) vardır: 1. Münakalât ve Muhabere Komisyonu (Transport and Communications Commission), 2. Malî Komisyon (Fiscal Commission), 3. İstatistik Komisyonu (Statistical Commission), 4. Nüfus Komisyonu (Population Commission), 5. Sosyal Komisyon (Social Commission), 6. Uyuşturucu Maddeler Komisyonu (Narcotic Drug Commission), 7. İnsan Hakları Komisyonu (Commission for Human Rights), 8. Kadın Hukuku Komisyonu (Commission for Status of Women). Bunlardan başka şu 3 Bölge Ekonomi Komisyonu (Regional Economic Commission) da faaliyettedir: 1. Avrupa Ekonomi Komisyonu (Economic Commission for Europe), 2. Asya ve Uzak Doğu Ekonomi Komisyonu (Economic Commission for Asia and the Far East), 3. Latin Amerika Ekonomi Komisyonu (Economic Commission for Latin America).

Vesayet Konseyi (Trusteeship Council): Antlaşma: «Birleşmiş Milletler Teşkilâtı, kendi yetkisi altında, daha sonra varılacak özel anlaşmalar gereğince, vesayet rejimine tâbi kılınabilecek ülkelerin idare ve mürakabesi için bir Milletlerarası Vesayet sistemi tesis edecektir» demektedir (madde 75).

Muhtar olmıyan (non self - governing) toprakları idare eden bütün teşkilât üyeleri, bu bölgelerdeki halkın menfaat üstünlüklerini kabul ederek, «muhtar olmıyan ülkelerde yaşıyan milletlerin siyasî, ekonomik, sosyal ve kültürel ilerlemelerini sağlamak ve milletleri, istismar edeceklere karşı, korumak»,

Birleşmiş Milletler'in İnsan Hakları Beyannamesi kabul yıl dönümünde çıkarttığı pul

«Bu bölgelerde yaşıyan halkın muhtarlığı, siyasî arzu ve temayüllerini gözeterek bunları geliştirmek ve bu arzu ve temayüllere uygun müesseselerini kurmalarına yardım etmek»,

«Halkın yaşama şartlarını yükseltmek yolunda tedbir almak ve bunları geliştirmelerinde iş birliği yapmak»,

«Bu sisteme dâhil olmayıp. muhtar bulunmıyan topraklardaki sosyal, ekonomik ve kültürel şartlar hakkında istatistik ve teknik bilgi vermek» hususlarını taahhüdetmişlerdir.

Vesayet Konseyi, vesayet altındaki toprakları idare eden, ve bunlara eşit sayıda bu gibi toprakları idare etmiyen devletlerin ve Güvenlik Konseyi daimî üyelerinin temsilcilerinden kurulmuştur. Konseyin, vesayet altındaki toprakları, zaman zaman kontrol etme hakkı vardır. Ayrıca her yıl Genel Kurula, bu bölgelerde refah yolundaki gelişmeleri de bir rapor halinde bildirmekle ödevlidir.

Sekreterlik: Birleşmiş Milletlerin belli başlı idare organıdır. Sekreterliğin başında, Güvenlik Konseyinin tavsiyesi üzerine, Genel Kurul tarafından «tâyin» edilmiş bir Genel Sekreter vardır (madde 97). Sekreterlik memurları da Genel Kurulun koyduğu esaslara göre tâyin edilir (madde 101, fıkra 1). Ekonomik ve Sosyal Konseyle Vesayet Konseyine ve gerekince teşkilâtın başka organlarına devamlı olarak özel memurlar verilir. Bu memurlar, Genel Sekretere bağlıdırlar.

Genel Sekreter, teşkilâtın baş idare memurudur. Genel Kurulun, Güvenlik Konseyinin, Ekonomik ve Sosyal Konseyin ve Vesayet Konseyinin bütün toplantılarında bu sıfatla hareket eder (madde 98). Teşkilâtın çalışması hakkında Genel Kurula yıllık bir rapor verir. Sekreterlik, başında bir müdürü bulunan bir Muamelât Bürosu (Executive Office) ve yine herbirinin başında birer genel sekreter müdür muavini bulunan 8 şubeden ibarettir. Bu şubeler şunlardır: 1. Güvenlik Konseyi İşleri Şubesi (Department of Security Council Affairs), 2. Ekonomik İşler Şubesi ile Sosyal İşler Şubesi (Department of Economic Affairs and Department of Social Affairs), 3. Vesayet ve Muhtar olmıyan Bölgelerden Haberler Şubesi (Department of Trusteeship and Information from Non - Self - Governing Territories), 4. İstihbarat Şubesi (Department of Public Information), 5. Hukuk Şubesi (Legal Department), 6. Konferans ve Umumî Hizmetler Şubesi (Department of Conference and General Services), 7. İdare ve Maliye Hizmetleri Şubesi (Department of Administrative and Financial Services), 8. Umum Müdürlük ve Teknik Yardım İdaresi (Director-general, Technical Assistance Administration).

B. M. T. nın ilk genel sekreteri Norveçli devlet adamı Trygve Lie (doğ. 1896) nin 1952 de istifası üzerine, 1953 ilkbaharında, usulü dairesinde, İsveçli hukukçu ve devlet adamı Dag Hjalmar Agne Fare Hammarskjölde (doğ. 1905) Genel Sekreterliğe tâyin edilmiştir.

Bütçe: B. M. T. nın bütçesi, üye devletlerden bir nispet dâhilinde alınan aidatla temin edilir. İlk bütçe (1946) 19 390 000, ikincisi (1947) de 27 740 000 dolardı. Genel Sekreterlik 1952 Haziranında B. M. in 1953 sekizinci malî yılına ait bütçesini Genel Kurula sunmuştur. Bu bütçede, tahmin edilen gider 47 765 200, gelir 6 399 700, kesin gider de 41 365 400 dolar olarak gösterilmiştir. 1952 yılı için tasdik edilen bütçenin tutarı 48 096 780 idi. Giderler, 1951 de 48 628 383, 1950 de de 43 746 264 dolar tutmuştur.

Uyuşmazlıkların barış yolu ile çözülmesi: Antlaşmada, barış yollarını kullanmada sorumluluk taraflara bırakılmış, bir uyuşmazlık veya durumun sürüp gitmesi halinde, milletlerarası barış ve güvenlik tehlikeye düşünce, Güvenlik Konseyine her zaman müdahele edebilme yetkisi tanınmıştır. Fakat Konsey, tarafların rızası olmadan herhangi bir hal tarzını kendilerine zorla kabul ettiremez. Yalnız ara bulucu olarak hareket eder. «Uzaması, milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazasını tehdidedebilecek mahiyette bir uyuşmazlıkta taraf olanlar, bu uyuşmazlığın çözülmesini, her şeyden önce, görüşme, soruşturma, ara bulma, uzlaşma, tahkim (hakem tâyin etme) ve yargı yollariyle, bölge teşkil veya antlaşmalarına başvurarak veya kendi seçecekleri başka barış yollariyle aramalıdırlar» (madde 33, fıkra 1). Güvenlik Konseyi, gerekli görürse, tarafları, aralarındaki uyuşmazlığı bu gibi yollar ile çözmeğe davet eder (madde 33, fıkra 2).

Birleşmiş Milletler üyeleri, aralarındaki uyuşmazlıkları çözmek üzere bölge anlaşmaları yapmış veya mevziî teşkiller meydana getirmişlerse, uyuşmazlıkları Güvenlik Konseyine sunmadan önce, bu anlaşma veya teşkiller içinde barış yolu ile çözmek için her türlü gayreti sarf edeceklerdir (madde 52, fıkra 2). Güvenlik Konseyi bunu teşvik edecektir. Taraflar uyuşmazlıklarını bu yol-

Birleşmiş Milletler uçak posta pulu

larla çözemezlerse, Güvenlik Konseyine sunarlar. Konsey, uyuşmazlığın uzamasını milletlerarası barış ve güvenlik için tehlikeli görürse, uygun usulleri tavsiye edebilir (madde 37).

Zorlayıcı tedbirler (Sanctions): Antlaşmanın kurduğu sisteme göre «barışın tehdidedildiğini, bozulduğunu veya bir saldırma fiilinin vuku bulduğunu» tesbit etmede esas sorumluluk Güvenlik Konseyindedir (madde 39). Konsey, bu hallerden birinin bulunduğuna karar verince, milletlerarası barışı ve güvenliği korumak veya yeniden kurmak için 41. veya 42. maddeler gereğince, ne gibi tedbirler alınacağına karar verecek veya tavsiyelerde bulunacaktır. Durum, zorlayıcı yollara başvurulmasını gerektiriyorsa, Güvenlik Konseyi her şeyden önce «silâhlı kuvvet kullanılmasını gerektirmiyen» tedbirlere karar verir. Bunlar, iktisadî veya siyasî münasebetlerin kesilmesi gibi tedbirlerdir (madde 41). Güvenlik Konseyi bu tedbirlerin uygun olmadığına veya uygun olmadığı anlaşıldığına hükmederse, «milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazası veya yeniden tesisi için hava, deniz veya kara kuvvetleri vasıtasiyle gerekli saydığı her türlü teşebbüse geçebilir» (madde 42). Fiilî kuvvetlerin Güvenlik Konseyi emrine verileceğine inandırmak üzere «bütün üyeler Güvenlik Konseyinin daveti ile ve özel bir anlaşma veya özel anlaşmalar gereğince, milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazası için konseyin emrine gerekli silâhlı kuvvetleri vermeği ve geçit hakkı da dâhil olmak üzere yardım ve kolaylıklarda bulunmayı taahhüdederler» (madde 43, fıkra 1).

Bölge anlaşmaları: Antlaşma, barış ve güvenliğin muhafazası uğrunda, bölgeciliğe gereken önemi vermektedir. Bu çeşit anlaşmalar yapmak ve teşkiller kurmak yolunda antlaşmada, Milletler Cemiyeti Paktına ve Dumbarton Oaks tekliflerine kıyasla, daha esaslı ve kuvvetli hükümler vardır. Antlaşmanın 52. maddesi gereğince bu çeşit anlaşmalar imzalıyan veya teşkilleri meydana getiren B. M. üyeleri «mevziî mahiyette uyuşmazlıkları, Güvenlik Konseyine arz etmeden önce işbu anlaşma veya teşkiller vasıtasiyle muslihane surette çözmek hususunda bütün gayretlerini» sarf edeceklerdir (madde 52, fıkra 1). Buna uyularak 4 Nisan 1949 da kurulan Kuzey Atlantik Paktı (b. bk.; North Atlantik Treaty) na giren devletler, B. M. T. anayasasına bağlılıklarını bildirmişlerdir.

Ekonomik ve sosyal iş birliği: Antlaşma hükümleri, milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazasının birinci şartının bütün dünyada «lüzumlu istikrar ve refah şartlarını yaratmak» olduğu esası üzerine dayanmaktadır (madde 55). Ancak bu şartlar gerçekleştiği zamandır ki, «her milletin kendi mukadderatını kendisinin tâyin etmesi hakkında saygı gösterilmesine dayanan barış ve dostluk münasebetlerini sağlamak» mümkün olacaktır. Bu şartları temin için B. M., şu noktaları sağlıyacaklardır: «daha yüksek hayat seviyesini», «tam çalıştırmayı», «ekonomik ve sosyal alanda ilerleme ve gelişme şartlarını», «milletlerarası ekonomik, sosyal, sağlık ve bunlara bağlı dâvaların çözülmesini», «kültür ve eğitim alanında milletlerarası iş birliğini» ve «ırk, cins, dil ve din farkı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve ana hürriyetlerine bütün dünyada bilfiil saygı gösterilmesini». B. M. üyeleri bu gayelere erişmek için gerek topluca, gerek tek başlarına teşkilât ile iş birliği halinde hareketi de (madde 56) taahhüdetmektedirler.

Çeşitli hükümler: Milletler Cemiyetinin koyduğu kaidelere ve tatbikatına uyarak, antlaşmanın 102. maddesi, herhangi bir B. M. üyesine imzalanan milletlerarası antlaşma veya anlaşmaların tescil edilmesini emretmektedir. 103. maddede de «Birleşmiş Milletler üyelerinin işbu antlaşmadan doğan vecibeleri ile başka herhangi bir milletlerarası anlaşmadan doğan vecibelerinin çatışması halinde, Antlaşma vecibeleri üstün gelecek» denmektedir. Antlaşmanın 110. maddesine göre, antlaşma, Güvenlik Konseyinde daimî üye olan devletlerin ve imza eden diğer devletlerin tasdiknamelerini tevdiden sonra yürürlüğe girecektir. Bu hükme göre antlaşma. Çin, Fransa, Sovyetler Birliği, Birleşik Kırallık ve Amerika Birleşik Devletleriyle diğer yirmi dört devletin tasdik vesikalarını tevdi etmelerinden sonra 24 Ekim 1945 günü yürürlüğe girmiştir.

Birleşmiş Milletler Teşkilâtının faaliyeti: B. M. T. nın ilk Genel Kurulu, 10 Ocak 1946 da Londrada toplanmıştır. Birinci celsede, Genel Kurulun geçici iç nizamnamesi kabul olunmuştur. Bu nizamnameye göre Genel Kurul mûtat toplantısını, her yıl Eylûl ayının ilk Salı gününde yapacaktır. Güvenlik Konseyinin veya B. M. üyeleri çoğunluğunun isteği veya Genel Kurulun kararı ile husuSî toplantılar da yapabilmektedir. Genel Kurul, Teşkilâtın geçici merkezinin New York şehri olmasını kabul etmiş, 14 Aralık 1946 da da aynı şehri daimî merkez yapmağa karar vermiştir. B. M. T. Genel Kurulunun bugüne kadar yaptığı mûtat ve hususî toplantılar yer ve tarih sırasiyle şöyledir:

1. Mûtat toplantı:	Birinci kısım: Londra, 10 Ocak - 14 Şubat 1946, İkinci kısım: New York, 23 Ekim - 15 Aralık 1946.
1. Hususî toplantı:	New York, 28 Nisan - 15 Mayıs 1947 (Filistin meselesi).
2. Mûtat toplantı:	New York, 16 Eylûl - 29 Kasım 1947.
2. Hususî toplantı:	New York, 16 Nisan - 14 Mayıs 1948 (Filistin meselesi).
3. Mûtat toplantı:	Birinci kısım: Paris, 21 Eylûl - 12 Aralık 1948, İkinci kısım: New York, 5 Nisan - 18 Mayıs 1949.
4. Mûtat toplantı:	New York, 29 Eylûl - 10 Aralık 1949.
5. Mûtat toplantı:	New York, 19 Eylûl - 5 Kasım 1950.
6. Mûtat toplantı:	Paris, 6 Kasım 1951 - 5 Şubat 1952.
7. Mûtat toplantı:	New York, 14 Ekim 1952 - 28 Ağustos 1953 (ilk defa olarak, Manhattan'daki B. M. binasında).

8. Mûtat toplantı: Manhattan, 15 Eylûl 1953-

John D. Rockfeller'in, yapılacak bina arsasının satın alınması için B. M. emrine 8,5 milyon dolar vermesi üzerine arsa satın alınmış ve 29 Ekim 1949 da Manhattan'daki binanın temeli atılmıştı. Binanın 1952 yılında bitmesi üzerine yukarıda görüldüğü gibi 7. mûtat toplantı bu yeni binada yapılmıştır.

B. M. T., 1946 yılından beri birçok esaslı meseleler ile karşılaşmıştır. Gerek Genel Kurulun, gerekse Güvenlik Konseyinin çözmeğe çalıştıkları meseleler arasında İran, İndonezya, Korfu kanalı, Mısır, Hind-Pakistan, Filistin ve Kore gibi meseleler vardır. Teşkilât, bu meselelerin çoğunun kesin hal çarelerini bulamamışsa da, onun, hükümetlerce

ve milletlerce ciddîye alındığına şüphe yoktur. İlk yıllarda ihmale uğrayıp sessizce ortadan kalkma tehlikesi atlatan Milletler Cemiyetinin aksine, B. M. T., daha doğar doğmaz, harbin meydana getirdiği siyasî anlaşmazlıklarla karşılaşmıştır. Bunda, hâlâ barış anlaşmaları yapılamamasının tesiri vardır.

Barışın muhafazası: Antlaşmada, barışın muhafazasına ait hükümler, en büyük imtihanı Kore meselesinde geçirmiştir. Bir saldırma fiili ile barışın bozulması haline uyan böyle bir meselede B. M. T. nın nasıl hareket edeceği merakla beklenmiştir. Her ne kadar, başta Sovyet Rusya olmak üzere Ukrayna, Beyaz Rusya, Polonya, Çekoslovakya gibi bazı devletlerin, Güvenlik Konseyinin Kore meselesine ait kararlarını kabul etmemeleri, Mısırın çekimser kalması ve bir kısım devletlerin de silâhlı kuvvet vermekten çekinmeleri gibi sebepler, B. M. T. üyeleri arasında tam bir fikir ve hareket birliğine engel olmuş ise de, büyük bir çoğunluğun bu kararları fiilen destekliyeceklerini bildirmeleri Kore Savaşına B. M. Harbi mahiyetini vermiştir. Bu harb, yalnız bir tecavüzün savulması, o bölgede barış ve güvenliğin yeniden kurulması bakımından değil, B. M. T. sisteminin âkıbeti bakımından da büyük bir önem taşımaktadır.

B. M. T., canlı bir teşekkül olmakta devam ettikçe bir geçiş devresi içinde kalacak, tatbikat ve şekil değişiklikleriyle kendisini, değişen dünya şartlarına uyduracaktır. B. M., milletlerarası iş birliğinin yavaş metodunu tatbik ederek, çeşitli meseleleri çözmek zorunda kaldıkça, teşkilât içinde, Milletler Cemiyeti tecrübesinden• ilham almak ve onun metodlarını kullanarak iş alanında yerine geçmek için kaçınılmaz bir temayül belirmiştir. Böylece B. M. T. na, artık umumiyetle, milletlerarası meseleleri büsbütün yeni bir zaviyeden ele alan bir teşkilât olarak değil, gerekli tarihî çerçeve içinde yeni bir dünyada değişmiş meselelerle ilgilenen milletlerarası teşkilâtın gelişmiş bir safhası olarak bakılmaktadır.

Milletler Cemiyetinin başarmış olduğu işler ve San Francisco'da hâkim olan temayüle uyarak B. M. in iktisadî ve sosyal alandaki çalışması, önemli bir yer kazanmıştır. İktisadî ve sosyal hayatın harb yüzünden altüst olması, milletlerin bu alanlarda kalkınmaları üzerinde daha fazla durulması zaruretini ortaya çıkarmıştır. İkinci Dünya Harbi, önceleri «modern dünyanın güç şartları içinde kendi kendine ayakta duramaz» sanılan «geri» milletlerin kurtuluşlarını çabuklaştırmıştır. Milletler Cemiyetine kıyasla, Asyalı ve Afrikalı milletlerin, Teşkilâtta daha çok sayıda bulunması ve bu milletlerin kendilerini ilgilendiren meselelerde sözlerini dinletebilmesi ve görüşmelere katılabilmesi, bunun açık bir misalidir. Bu değişiklik, B. M. çalışmalarında, geri kalmış memleketlere ve muhtar olmıyan ülkelere de nasıl önem verildiğini göstermektedir. Güvenlik Konseyi de, Avrupalı olmıyan milletlerin siyasî uyanışlariyle ilgili işleri, sık sık ele almağa davet edilmiştir.

Genel Kurul, iktisadî ve sosyal meselelere önem vermesi ve daha çok temsil kabiliyeti, metod yetkileri bulunması dolayısiyle, B. M. T. nda merkezî bir mevki almış, bazı esâslı meseleleri sadece münakaşa etmekle kalmayıp karara bağlamağa da muvaffak olmuştur. Antlaşmanın esaslı sorumluluğunu Güvenlik Konseyine yüklediği milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazası meselelerinde, Genel Kurulun payı gittikçe artmağa başlamıştır. Güvenlik Konseyi, Kore meselesi dışarıda tutulursa, anlaşmazlıkları zorlayıcı tedbirlere baş vurmadan, barış yolları ile çözmeğe başlamıştır. Büyük devletler arasındaki esaslı anlaşmazlık, bu konsey içinde de kendini göstermekte ve zorlayıcı tedbirler alıp tatbik etmeyi güçleştirmektedir. B. M. in, bazı esaslı neticeler elde etmiş olmakla beraber, Milletler Cemiyetinin başarısızlığa uğradığı alanlarda başarı göstereceği yolunda pek açık bir teminat yoktur. B. M. T., kurulurken Milletler Cemiyeti tecrübesinden faydalanıldığı gibi, daha başlangıçta büyük devletleri üye olarak içine almıştır; fakat B. M. de, Milletler Cemiyeti gibi, zıt ideolojiler içinde, ayrı siyasî ve iktisadî rejimlerle parçalanmış bir dünyada iş görmek zarureti gibi büyük bir engel ile karşılaşmıştır. Bu şartlar içinde B. M. T. nın milletlerarası iş birliğinde gereken geniş anlaşmayı sağlıyabilmesi güçleşmektedir. Milletlerarası barış ve güvenliği koruyacak teşkilât olarak B. M. in geleceği, iki rakîp sistemin baş temsilcileri olan Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliğinin ne dereceye kadar müspet bir iş birliğinin temellerini atabileceklerine bağlıdır.

Yayım: B. M. T. gördüğü işleri, hallettiği pürüzlü meseleleri, bütün teşkilât organlarının çalışmalarını gerek üye devletlerin, gerek teşkilât dışında kalanların halk efkârına bildirmek, gaye ve maksatlarını açıklamak üzere, yayımlar yapmaktadır. Bunlardan:

1. Zabıtlar: Genel Kurul Zabıtları (Proceedings of the General Assembly), Güvenlik Konseyinin resmî kayıtları (Official Records of the Security Council), Ekonomik ve Sosyal Konseyin resmî kayıtları (Official Records of the Economic and Social Council), Atom Enerjisi Komisyonunun resmî kayıtları (Official Records of the Atomic Energy Commission) v. b.,

2 Birleşmiş Milletler Yıllığı (Year-book of the United Nations),

3. Birleşmiş Milletler Gazetesi (United Nations News),

4. Herkesin Birleşmiş Milletleri (Everyman's United Nations),

5. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yıllığı (United Nations Year - book on Human Rights), en önemlileridir.

B. M. T. nın bir de radyo yayını vardır.

Ayrıca 1951 de kıymetleri 1, 1 1/2, 2, 3, 5, 10, 15, 20, 25, 50 cent'lik ve 1 dolarlık âdi posta pulları ile 6, 10, 15 ve 25 cent'lik uçak posta pulları ve 1952 Haziranında 2 cent'lik posta kartları da çıkarmıştır. Bundan başka 29 Ağustosta 10 cent'lik bir hava pulu ve damgası, bir de Antlaşmanın imzası hâtırası olarak 5 cent'lik mavi bir pul da, B. M. günü olan 24 Ekimde satışa çıkarılmıştır. 10 Aralıkta da, 10 Aralık 1948 de, Pariste Genel Kurulun İnsan Hakları Beyannamesinin kabulü hâtırası olarak 3 ve 5 cent'lik iki pul daha çıkarılmıştır.

Bayrak: Birleşmiş Milletler daha teşkilâtlandırılmadan, 1941 den itibaren, çok kere gayriresmî bir sembol olarak, beyaz zemin üzerine dört kırmızı şakulî çubuktan ibaret bir bayrak kullanılmıştır. Bunun esası, Amerika Birleşik Devletleri cumhurreisi F. D. Roosevelt'in ortaya koyduğu bazı prensiplerdir. Roosevelt 6 Ocak 1941 de Atlantik Şartı (b. bk.; Atlantic Charter)nın esasları hakkında Amerikan Kongresine hitabederken 1. söz ve ifade hürriyeti, 2. Allaha ibadet hürriyeti, 3. zaruretten berî olma, 4. korkudan berî olma prensiplerinden bahsetmişti. «Dört Hürriyet» (Four Freedoms) adiyle tanınan bu esaslar, yukarıda anılan bayraktaki dört kırmızı çubukla temsil edilmiş, 25 Ni-

san-26 Haziran 1945 tarihlerindeki San Francisco Konferansına kadar bu bayrak gayriresmî olarak kullanılmıştır. Aynı konferansta kullanılmak üzere, Amerika Genelkurmayınca hazırlanmış olan bir sembol de ortaya konulmuştur: ana hatlariyle çizilmiş bir yer küresi. Mavi zemin üzerine konulan bu sembol ilk defa 1947 de Yunan - Yugoslav sınırında çalışan Balkan komisyonu tarafından kullanılmış, Birleşmiş Milletlerin 20 Ekim 1947 tarihindeki Genel Kurulunda, ufak değişikliklerle, teşkilâtın resmî bayrağı olarak kabul edilmiştir; açık mavi bir zemin üzerinde, ortada, hepsi beyaz olmak üzere, zeytin yapraklarından bir çelenkle alttan ve iki taraftan çevrili ve ana hatlariyle çizilmiş (enlemleri temsil etmek üzere: iç içe üç daire; boylamları temsil etmek üzere: daireleri enine, boyuna ve iki yana bölen dört çizgi; ortada, Antarktika hariç, beş kıta) bir yer küresi. 1950 de Filistin Arabulma Komisyonu binasına bu bayrak çekilmiş, silâhlı kuvvetler onu ilk olarak, 14 Temmuz 1950 de Kore harbinde kullanmışlardır. Birleşmiş Milletler Teşkilâtının Genel Sekreteri Trygve Lie tarafından gönderilen bu bayrak Korede savaşan Birleşmiş Milletler Kuvvetleri Başkomutanı Gen D. MacArthur'un karargâhına teslim edilirken, general şu sözleri söylemiştir: «Bu bayrağı derin bir heyecanla kabul ediyorum. Bu, insanın kendi kendini hür kılmak için sarf ettiği en büyük gayretlerden birinin sembolüdür. Uzak Doğu Komutanlığı, ideallerin en asîli olan bu ideali yüksek tutmak için, elinden gelen herşeyi yapacaktır». Tarihte ilk defa olarak, türlü milletler tek bir bayrak altında ve dünya adına yan yana çarpışmışlardır. Albay John Hunt'ın idare ettiği Himalaya heyetinin kılavuzu olan Nepal'li şerpa Tenzing Norkey 29 Mayıs 1953 te Everest tepesine ilk olarak çıktığında diktiği 4 bayraktan baştaki, B. M. bayrağı idi. Bk. BAYRAK, levha 5.

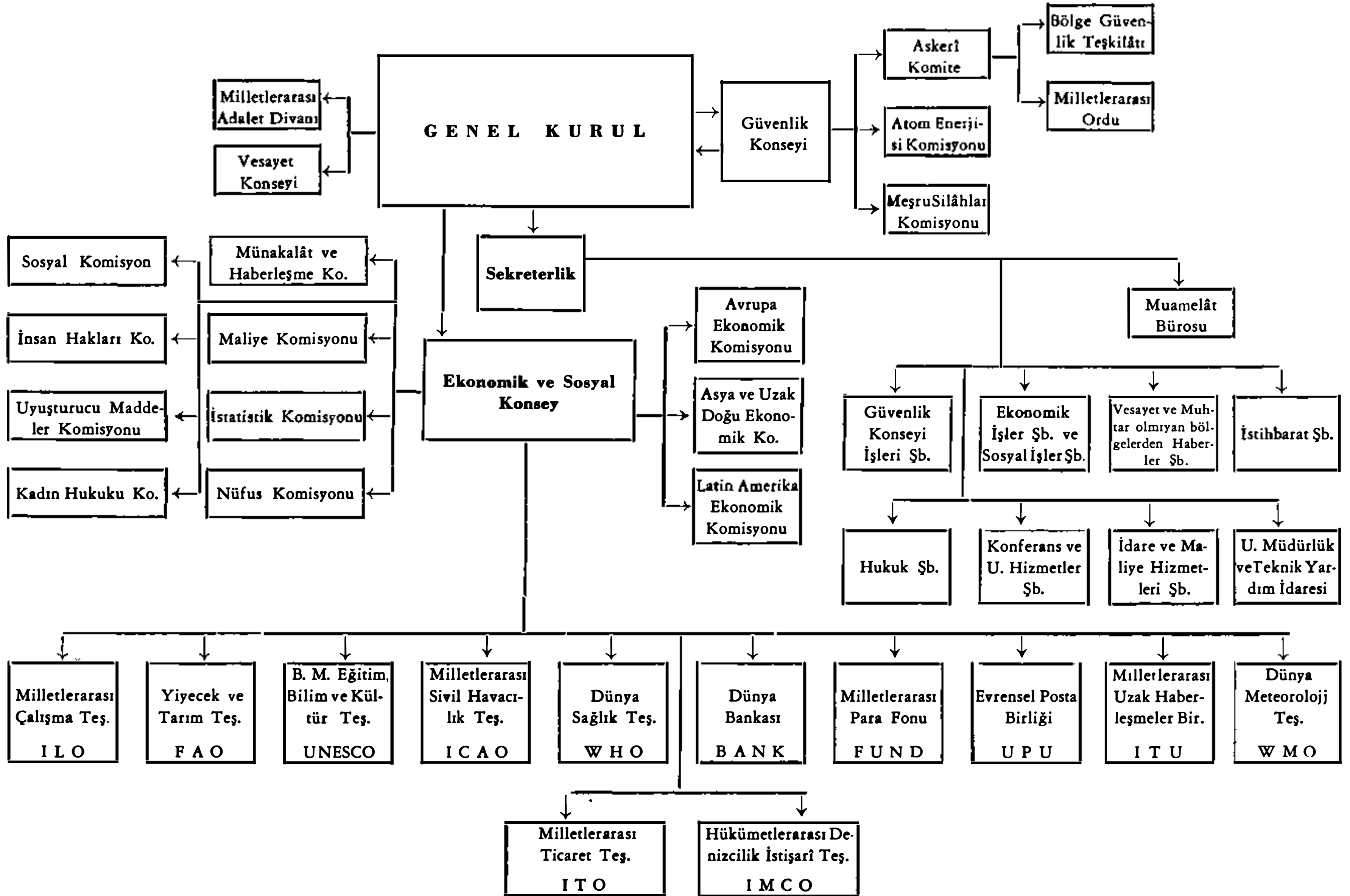
B. M. T. na bağlı özel teşekküller: Teşkilât tarafından kontrol edilen bu teşekküller şunlardır: 1. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilâtı (b. bk.) = UNESCO (United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation); 2. Dünya yiyecek maddeleri işini tanzim eden Yiyecek ve Tarım Teşkilâtı = FAO (Food and Agriculture Organisation); 3. Avrupa kıtasında kömür gibi lüzumlu bir maddenin milletlerarasında müvazeneli tevziini düşünmek ve kömür satan memleketlerle kömüre ihtiyacı olan memleketler arasında bir aracı rol oynamak üzere kurulmuş Avrupa Kömür Teşkilâtı = ECO (European Coal Organisation; harb ertesi Avrupa kömür ve çelik meseleleri için: bk. SCHUMAN PLÂNI); 4. Yine Avrupanın belli başlı demiryolu nakliyatını düzenliyen Avrupa Merkez Kara Nakliyatı Teşkilâtı = ECITO (European Central Inland Transport Organisation); 5. Milletlerarası Sivil Havacılık Teşkilâtı = ICAO (International Civil Aviation Organisation); 6. Birleşmiş Milletler Yardım ve Kalkınma İdaresi (b. bk.) = UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration); 7. Milletlerarası Mülteciler Teşkilâtı = IRO (International Refugees Organisation); 8. Dünya Sağlık Teşkilâtı = WHO (World Health Organisation); 9. Milletlerarası Çalışma Teşkilâtı = ILO (International Labour Organisation); 10. Evrensel Posta Birliği (b. bk.) = UPU (Universal Postal Union); 11. Birleşmiş Milletler Çocuk Yardımı = UNAC (United Nations Aid to Children); 12. Birleşmiş Milletler Milletlerarası Çocuklara Acele Yardım Fonu (b. bk.) = UNICEF (United Nations International Children's Emergency Fund); 13. Milletlerarası Kalkınma ve Gelişme Bankası (International Bank for Reconstruction and Development; kısaca: Dünya Bankası [b. bk.]: World Bank); 14. Milletlerarası Para Fonu (International Monetary Fund).

Bu teşekküllerden bazısı dağıtılmıştır, UNRRA ve IRO gibi. UNRRA, İkinci Dünya Harbinin doğurduğu âcil durumu karşılamak üzere kurulmuştu; bk. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER YARDIM VE KALKINMA İDARESİ. Mülteciler Teşkilâtı olan IRO da 55 aylık faaliyetten sonra, 31 Ocak 1952 de dağılmıştır. O güne kadar 73 000 mülteciyi kendi memleketlerine iade etmiş, 1 045 000 mülteciyi başka yerlere yerleştirmiş, 400 000 mülteciyi de sığındıkları memleketlere mal etmeğe çalışmıştır. Yardıma muhtaç olan öbür mülteciler de Avrupadan Göç Hareketi Hükümetlerarası Geçici Komitesi (Provisional Intergovernmental Committee for Movement of Migrants from Europe) ne havale edilmiştir.

1953 yılı başında B. M. T. na bağlı şu 10 ihtısas ajansı (Specialized agency), yani özel teşekkülü vardı (kısaltmalar için yukarıya bk.). ILO, FAO, UNESCO, ICAO, WHO, Dünya Bankası Milletlerarası Para Fonu, UPU, ITU, (International Telecommunication Union = Milletlerarası Uzak Haberleşmeler Birliği), WMO (World Meteorological Organisation = Dünya Meteoroloji Teşkilâtı). Bunlardan başka şu iki ajans da kurulmak üzere idi: ITO (International Trade Organisation = Milletlerarası Ticaret Teşkilâtı) ile IMCO (Intergovernmental Maritime Consultative Organisation = Hükümetlerarası Denizcilik İstişarî Teşkilâtı).

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER YARDIM VE KALKINMA İDARESİ (United Nations Relief and Rehabilitation Administration, kısaltması: UNRRA), İkinci Dünya Harbi ertesinde milletleri, acılarını dindirip maddî yıkıntı ve bozukluklarını gidererek eski hayatına kavuşturmak gayesiyle kurulmuş, yine Birleşmiş Milletler Teşkilâtına bağlı bir idare. Harb eden milletler, zafere ulaşmak için istilâ etmek istedikleri yerleri daha önceden veya işgal ettikleri yerleri sindirmek maksadiyle daha sonra her türlü yıkma, yakma, halkı sürgün etme, hattâ kitle halinde öldürme veya bir meselenin tahkiki veya bir gayenin elde edilmesi yolunda vahşete kadar giden akla hayale gelmez vasıtalara başvurmuşlardır. Harb sonunda bütün yakılıp yıkılan yerleri yeniden yapmak, aç sefil, yersiz yurtsuz kalmış milyonlarca insanı barındırmak, onlara gıda, ilâç, giyim maddeleri vermek ve zamanla kalkınmalarına yardım etmek üzere daha harb içinde bir teşkilât kurulmuş, harb ertesinde de işler hale sokulmuştur. Birinci Dünya Harbinin sonunda Avrupada Amerika eski cumhurreisi H. Hoover'ın başkanlığı altında çalışan Amerikan yardım heyetinin tecrübelerinden de faydalanılarak 10 Haziran 1943 te Amerika hükümetinin teşebbüsiyle Birleşmiş Milletler hükümetlerine müracaatle bir Birleşmiş Milletler Yardım ve Kalkınma İdaresinin kurulması teklif edilmiş ve bu teşkilâta girecek bütün milletlerin istihsal kaynaklarını harb felâketine uğrıyanlara tahsis etmesini istemiştir. Başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Rusya, İngiltere ve Çin, bu plânı derhal kabul ederek her türlü yardıma hazır olduklarını bildirmişlerdir. O tarihe kadar teşkilâta girmiş 43 millet de plânı kabul edince (11 Haziran 1943) idare kurulmuştur.

UNRRA'nın gayesi, harbden zarar görmüş milletleri kalkındırmak için teşkilâta giren milletlerce para, erzak, gemi, nakil vasıtaları ve insan yardımı yapmaktır. Bu maksatla milletler temsilcilerinden bir konsey kurulmuştur.

Birleşmiş Milletler'in idarî teşkilâtı şeması

Ayrıca Amerika, Rusya, İngiltere ve Çin temsilcilerinden kurulmuş bir Merkez İcra Komitesi, Konseyin toplanmadığı zamanlarda onun adına hareket edip yetkisini kullanmaktadır. Bu komitenin başında seçilmiş bir müdür vardır. Müdür, nizamname gereğince, yardım işlerini düzenler. Konseye bağlı bir de Levazım Komitesi vardır. Bu Komitede üye hükümetlerin temsilcileri bulunur. Vazifesi merkez komitesine ve konseye tavsiye edilecek yolları incelemek ve tesbit etmektir. Ayrıca yardım faaliyetinin genişliği dolayısiyle Avrupa ve Uzakdoğu adiyle iki komite daha kurulmuştur. Bunlar da gerek Merkez Komitesi ve gerek yardımda bulunacakları hükümetle istişarelerden sonra, iş göreceklerdir.

İdare, kuruluşundan sonra harbden zarar görmüş memleket ve milletlerin ihtiyaçlarını tesbit ile işe başlamış ve Eylûl 1943 te Avrupada tetkiklerini bitirerek, harb ertesindeki ilk altı ay içinde erzak, hammadde ve ilâç gibi ilk yardımları ve miktarlarını kararlaştırmıştır. Fakat yapılan plâna göre milletler taahütlerini tam olarak yerine getirememişler ve bu yüzden idarede ve işlemede aksaklıklar baş göstermiştir. Başta Amerika olmak üzere İngiltere, Kanada, Brezilya, Avustralya, İslanda, Meksika ve Yeni Zelânda taahütlerini yapmamışlardır. İçlerinde bilfiil harbe katılmış milletler de bulunan bu hükümetlerin, taahütlerini yapamamalarına sebep, harbin uzaması ve kaynakların harb eden ordular tarafından tüketilmesidir. Bundan başka yardım yapmak istiyen milletlerin bazı siyasî emeller peşinde koşmaları da buna engel olmuştur. Buna rağmen böyle bir idarenin kuruluşu insanî gayeleri bakımından örnek olacak bir kıymet taşımaktadır. 1947 yılında, vazifesinin esas kısmını tamamlamış olan bu teşkilât şimdi dağılmış bulunmaktadır.

BİRLİ (Fr. Unisson; Lat. *unus* = bir, *sonus* = ses) [Müz.], iki sesin tizlik veya pestlikçe birbirinin aynı olması hali, sesdaş.

Oktav farkı ile söylenen veya çalınan iki partisyona da, bilhassa erkek ve kadın sesleri veya aynı sınıftan yüksek ve alçak tonlu aletlerin kullanıldığı hallerde, bazen bu ad verilir. Bütün ses veya aletlerin aynı partisyonu söylediği veya çaldığı hallerde bu parçanın «birlik (unisson) olarak» söylendiği veya çalındığı söylenir; bunun aksine bir de «ahenkli (harmonique) olarak» beraber söyleme veya çalma tarzı vardır. Birlik halinde çalan bir yaylı saz heyetine de B. adı verilir.

BİRLİ MELEZ(Fr. Monohybride, Yun. *monos* = tek, Lat. *hybrida* [< Yun.] = aynı olmıyan milletlere veya içtimaî tabakalara mensup ebeveynin çocuğu), birbirlerinden yalnız bir tek kalıtım faktörü (gen) bakımından farklı olan ebeveynin yavruları. Herhangi farklı bir kalıtım faktörünün birli melezlerin birinci ve ikinci generasyonlarında ne şekilde belireceği aşağıdaki misalde gösterilmiştir: Ebeveyni teşkil eden ♀ ve ♂ de bütün kalıtım faktörleri aynı (homozygote), yalnız göz rengi genleri farklıdır (♀ mavi, ♂ siyah gözlü, ikisi de homozygote). Siyah gözlülük genini dominan (b. bk.; dominant), mavi gözlülük genini ise resesif (b. bk.; récessif) olarak kabul edelim. Bu iki farklı geni taşıyan gametlerin birleşmesinden meydana gelecek birinci generasyonda göz rengi yine siyah olur (hétérozygote); çünkü, dominan olan siyah gözlülük geni, resesif olan mavi gözlülük genini örtmüştür. Bu heterozigot siyah gözlü birli melezlerin (birinci generasyon, yavrular) birleşmesinden meydana gelecek ikinci generasyon birli melezleri ise, ya bir siyah gözlü (homozygote), ya iki siyah gözlü (hétérozygote) veyahut da bir mavi gözlüdür (homozygote).

BİRLİK (Huk.), birden fazla derneğin aralarında birleşerek kurdukları birlik (3512 sayılı Cemiyetler Kanununun 4919 sayılı kanunla değiştirilen 4 üncü maddesi).

1. *Dernek B. leri*: Bu B. ler, dernek mahiyetinde olup «Cemiyetler Kanunu» hükümlerine bağlıdır. Bunlar da dernekler gibi, tüzüklerinde B. olarak kurulmak isteğini açığa vurmakla, tüzel kişilik sahibi olurlar. Bildirimlerini ve tüzüklerini İçişleri Vekâletine verirler.

2. *Sendika B. leri*: Birden fazla sendikanın aralarında birleşerek kurdukları B. (5018 sayılı kanun, m. 8). Bu B. ler de sendikalar gibi «İşçi ve iş veren sendikaları ve sendika birlikleri» hakkındaki kanun hükümlerine ve bu kanunda sarahat olmıyan yerlerde de Cemiyetler Kanunu ile Medenî Kanun hükümlerine tâbi olan dernek mahiyetindeki teşekküllerdir. B. kurabilmek için B. e katılmak istiyen sendikaların mevcut üyelerinin üçte ikisinin muvafakatı şarttır.

3. *Esnaf Dernekleri B. leri*: Birden fazla esnaf derneğinin aralarında birleşerek kurdukları B. (5373 sayılı kanun, m. 15). «Esnaf dernekleri ve esnaf dernekleri birlikleri» hakkındaki kanun hükümlerine ve bu kanunda sarahat olmıyan hallerde Cemiyetler Kanunu ile Medenî Kanunun derneklerle ilgili hükümlerine bağlı olan dernek mahiyetindeki teşekküller olup, Ekonomi ve Ticaret Vekâleti teftiş ve mürakabesi altındadır. Bu B. ler de esnaf dernekleri gibi bir ana sözleşme ile kurulur. B. in organları: genel kurul, yönetim kurulu ve denetçilerdir.

4. *Mahallî İdareler ve Komünler B. leri*: Belediyeler, köyler ve il özel idarelerinin kendilerine kanunlarla verilen mecburî veya ihtiyarî vazifelerin bir veya birkaçını müşterek tesisat ve idareyle ifa için aralarında kurdukları B. (1580 sayılı Belediyeler Kanunu, m. 133). Bu B. ler, tüzel kişiliği olan müesseselerdendir, köy, belediye ve özel idare meclislerinin ittifakla kabul edip İçişleri Vekâletinin tasdikiyle kesinleşen tüzüklerine göre kurulurlar. B. in organları: B. meclisi, B. başkanı ve B. encümenidir.

5. *Kooperatif B. leri*: En az 3 Tarım Satış Kooperatifinin veya Tarım Kredi Kooperatiflerinin faaliyette bulundukları mahallerin ihracat ve piyasa merkezlerinde Ekonomi ve Ticaret Vekâletinin izniyle vücuda getirdikleri B. (3834 sayılı kanunun 2 inci ve 3836 sayılı kanunun 29 uncu maddeleri). Tarım Satış Kooperatifleri B. lerinin esas gayesi üye kooperatif şirketlerinin ürünlerini değerlendirmek ve satmak; Tarım Kredi Kooperatifleri B. lerinin gayesi ise, üye kooperatif şirketlerinin kredi ihtiyaçlarını sağlamak, onlara bölge bankası işini görmektir. Bu B. ler özel kanunlarındaki hükümler dışında kooperatif şirketleri hakkındaki hükümlere tâbi kooperatif mahiyetteki teşekküllerdir.

6. *Tüccar B. leri* (*Karteller*): Üretim ve ticaret faaliyetlerini düzenlemek, aralarındaki rekabeti önliyerek piyasaya hâkim olmak amaciyle birden ziyade teşebbüs tarafından kurulan veya devlet tarafından kurulmağa mecbur tutulan B. devletlerin iktisat siyasetlerine göre, teşebbüslerin kendi menfaatleri bakımından aralarında yaptıkları anlaşmalarla (serbest karteller) veyahut kamu menfaati bakımından kanun hükmü gereğince (mecburî karteller) meydana getirilen bu B. ler konu ve şekil bakımından pek çeşitlidir: satın alma karteli, satış karteli, basit kartel, bürolu kartel gibi. B. lere üye olan teşebbüslerin iktisadî ve hukukî şahsiyetlerine halel gelmez.

Memleketimizde, 3018 sayılı kanunun 7 nci ve 3780 sayılı Millî Korunma Kanununun 4648 sayılı kanunla değişen 34 üncü maddeleri gereğince, hükümet, lüzum gördüğü bölgelerde muayyen malların ihracı, ithali, imali, toptancılığı ve perakendeciliği, komisyonculuğu, mümessilliği veya nakliyeciliği veya nakliye komisyonculuğu ile meşgul olan tacirlerin ve büyük, küçük sanayi erbabının B. ler kurmalarını emredebilir (bk. KARTEL).

7. *Devlet B. leri*: İki veya daha ziyade devletin bir otorite altında birleşmelerinden meydana gelen B. İki şekilde olur: a) Şahsî B.: Muhtelif devletlerin iç ve dış istiklâllerini, hükümet şekilleriyle diplomatik teşkilâtlarını tamamiyle muhafaza etmek suretiyle, yalnız devlet başkanının şahsında birleşmeleri hali. Şahsî B. e giren her devletin milletlerarası şahsiyeti ve hâkimiyetine dokunulmadığından, her devlet, ayrı elçi gönderir ve kabul eder, ayrı antlaşmalar yapar, ayrı harb ilân eder, ayrı hükümeti vardır. İngiltere ile Hannover arasında 1714 ten 1838 e, Neufchâtel Prensliği ile Prusya arasında 1707 den 1857 ye, Luxemburg ile Felemenk arasında 1815 ten 1890 yılına kadar devam eden B. gibi. b) Hakikî B.: Muhtelif devletlerin iç işlerinde kendi kanun ve nizamlarını muhafaza etmekle beraber, devlet başkanı ile birlikte dış işleri ve memleket savunmasında birleşmeleri hali. Hakikî B. e giren devletler iç teşkilât, kanunlar ve idare hususunda serbesttirler. Ancak dış işlerinde ve memleketi müdafaada müşterek olduklarından, devlet başkanı, dışişleri vekili, elçiler, bayrak ve ordu birdir. Böylece, fiilen bir tek enternasyonal şahsiyet teşkil ederler, ayrı harb, ayrı antlaşma yapamazlar. İsveçle Norveçin 1815 ten 1905 e, Avusturya ile Macaristanın 1723 ten 1918 yılına kadar devam eden B. leri gibi.

8. *Milletlerarası B. ler*: Bazı milletlerarası kamu hizmetlerini müşterek bir idare altında yürütmek amaciyle kurulan B. Demiryolları, umumî posta, tartı ve ölçü, sınaî ve ticarî mülkiyet B. leri (ittihatları) gibi.

9. *Evlilik Birliği*: bk. EVLİLİK BİRLİĞİ.

10. *Mal Birliği*: bk. MAL BİRLİĞİ.

11. *Okul-Aile Birliği*: bk. OKUL-AİLE BİRLİĞİ.

BİRLİK (Ask.): Bir komutana bağlı, muharebe eğitimi görmüş bir kıta.

B. şuuru: Gereğinde yurdunun silâhla korunması vazifesini kendisine düstur kabul eden askerî bir kıtada meydana gelmiş olan şuur.

B. tabibi: Bir emir ve komutaya bağlı kıtanın doktoru. (Genel olarak tabibi bulunan en küçük birlik taburdur).

B. tanıma bezi: Uçaklara karşı B. i tanıtmak için kullanılan işaret bezleri.

B. te çalışma: Bir hedefi elde etmek veya muhafaza etmek üzere savaşan bir kıtanın emrine verilmiyen ve fakat onun korunmasına daha üst bir makamın emrinde olarak tahsis edilen bir başka B. in, meselâ bir topçunun o B. le beraber çalışmasına verilen isim.

B. te tesir: Aynı hedefin elde edilmesi veya muhafazası için iki veya daha fazla B. in gerek karadan, gerek hava ve denizden tesir beraberliği kurmaları.

BİRLİK NOTA (Fr. Ronde) [Mus.], bugünkü musiki yazısında en büyük nota değeri, yani birimi teşkil eden ve iki tane ikilik notaya eşit olan nota şekli.

𝅝 = 𝅗𝅥 + 𝅗𝅥
1 2 2

Birlik nota

BİRLİK SUS (Fr. Pause) [Mus.], bugünkü musiki yazısında, değeri bir tane birlik notaya eşit olan susma işareti.

BİRLİKTE-MÜMKÜN (Fr. Compossible), mantık ve varlıkbilim terimi. Bir şeyin yalnız kendi sınırları içinde mümkün, yani çelişkisiz olmayıp, başka mümkünlerle kaynaşabilmesi. Misal: Leibniz'te, her mümkün idea, Tanrının zihninde bulunan bir idea'dır, bunun için, varlık haline geçmiş olması gerekmez. Fakat Tanrı gerçek olarak var olan bu âlemi, birlikte-mümkünleri gerçekleştirmekle yaratmıştır. Yeni bir yaratık, ancak mevcut varlıklarla birlikte-mümkün olmak şartiyle mümkünden varlığa (kuvveden fiile) geçebilir.

BİRLİKTE-MÜNASEBET (Fr. Corrélation): 1. Aristo felsefesinde, birbiri ile karşılıklı olarak göreli (relatif) iki terimin karşıtlığı.

2. Biyoloji, psikoloji, sosyoloji ve başka müspet ilimlerde, oldukça muntazam olarak beraberce değişen iki unsurun hali, karakteri. Meselâ boy ile vücut ağırlığı; iş bölümü ile nüfus yoğunluğu arasındaki B. M. B. M. ölçümü, bu alanlarda, — 1 den + 1 e kadar değişen bir sayı ile gösterilir. Bu ölçüm (emsal) müspet ise korrelasyon müspettir, yani değişen a unsuru büyüdükçe, b unsuru da büyür, menfi ise, korrelasyon menfidir, yani a unsuru büyüdükçe b unsuru küçülür.

3. Felsefede dar mânada, iki hâdise arasında nedeneser münasebetinden ötürü gerçekleşen birbirine bağlı değişmeler, yahut iki hâdisenin müşterek bir nedeni olduğundan ötürü hâsıl olan bu gibi değişmeler de bu terim altında toplanmaktadır.

BİRLİKTE TERBİYE (Fr. Coéducation), kız ve erkek çocukların bir müessesede, aynı sınıfta beraberce yetiştirilmeleri. Birlikte terbiye taraftarları, kız ve erkek çocuklar arasında mevcut olduğu besbelli olan bedenî ve zihnî ayrılıkları bir tarafa bırakarak, aralarındaki benzerlik ve hattâ aynılık noktalarını ön plâna sürmek suretiyle onları birlikte okutmak istemektedirler. B. T. nin revaç bulmasında rol oynamış olan önemli bir unsur da, son iki yüzyılda yayılmış ve kök salmış demokratik prensiplerdir. Tabiîdir ki, kadını cemiyetin bir süsü telâkki eden eski yüzyıllar, birlikte terbiye taraftarı olamazdı; çünkü, iş ve mücadele hayatına atılmak için yetiştirilmesi gereken erkek çocukla süs olarak yetiştirilmesi gereken kız çocuğun beraberce yetiştirilmesi mânasız olurdu; vaktaki demokrasi sayesinde kadına da gitgide erkeğin hakları tanındı, bunun, birlikte terbiye lehine, büyük müspet etkisi oldu. İşte bu yüzdendir ki, Fransada birlikte terbiyeyi bilhassa demokrasiyi tutan orta sınıf ile zanaat erbabı istemektedir.

Bütün medenî memleketlerde ve bu arada Türkiyede de birlikte terbiye usulü esas itibariyle kabul edilmiştir; bununla beraber, yalnız kızlara, yalnız erkeklere mahsus orta öğretim müesseseleri de birlikte yetiştiren müesseselerin yanında yer almıştır. Birçok memleketlerde bu hususta müşterek olan bir olay, ilkokulun birlikte terbiye esası üzerine işlemesi, orta öğretimde, yani aşağı yukarı 12-13 yaşından itibaren cinse göre ayrılmasıdır.

B. T. in bugün hâlâ muarızları vardır. Bunların itirazları bilhassa şu noktalarda toplanmaktadır: B. T. de erkek kadınlaşıyor, kız sert oluyor, kadın erkekten aşağı olduğundan (ki hiçbir veçhile ispat edilmiş değildir) sınıflarda kötü tesirli seviye farkları oluyor, erkek çocuğun cinsî hevesleri lüzumsuz ve mevsimsiz olarak tahrik edili-

yor. . . (Bu son noktanın aksi de iddia ediliyor.) Fakat bu itirazların, sınıf vehimlerinden, sınıf peşin hükümlerinden geldiği, bunların örtülü ifadeleri olduğu çok kere görülmüştür.

Birlikte terbiyeyi Türkler çok eskiden tanımışlardır: Osmanlı Devletinde Subyan Mektepleri (ilk okullar), yahut mahalle mektepleri, Meşrutiyet devrine kadar muhtelit idi; yani bunlarda erkek ve kız çocuklar birlikte okurlardı. Meşrutiyetin ilânında teşkil edilen Rüştiye Mektepleri «zükûr» (erkek) ve «ünas» (kız) olmak üzere erkeklerle kızların ayrılmış olarak okumaları esası üzerine kuruldu Bunların yerine geçen ve Cumhuriyetin ilk yıllarına (1924) kadar yaşamış olan Nümune Mektepleri de bu ayrılık esasını devam ettirdiler.

1928-29 yıllarından itibaren Türkiyede birlikte terbiye yeniden uygulanmağa başladı; ayrıca kız lisesi bulunmıyan yerlerde kız ve erkeklerin liselerde beraberce tahsil görmelerine müsaade edildi. Bunu takiben de ilk ve orta okullar, birlikte eğitim esası üzerine teşkilâtlandırıldılar. Bugün yurdumuzda ilk ve orta okullarda ve ayrıca kız lisesi bulunmıyan yerlerdeki liselerde, kızlarımızla erkeklerimiz beraberce eğitim görmektedirler.

BİRMA: bk. BİRMANYA.

BİRMAN DİLİ, Çin-Tibet dil ailesinin Tibet-Birman koluna bağlı Birman-Arakan bölümüne giren Birman Dilleri grupundaki başlıca dil. Yerli adı Mranma veya Mram mā (söylenişi: Myan-mā > Myă mā [kollektifi: Bă-mā] > İng. Barma, sonra Burma, Fr. Birmanie; Çin. Mien tien = Mien [Myan] memleketi)dır. 1948 den beri «Müstakil Birmanya Birliği» Cumhuriyetinin resmî dili olan Mranma'nın yayılışı, yakın akrabaları ve komşuları için bk. BİRMANYA, dil; BİRMAN - ARAKAN DİLLERİ, ve BİRMAN DİLLERİ. Mranma'yı konuşanların sayısı 10 1/2 milyon kadardır.

Birman dili, monosillabik dillerdendir. Tek hecelilik, kelimelerin sayısını tahdidettiği için, bu gibi diller, tek heceli bir kelimeye birçok mâna yükliyebilmek maksadiyle, bu kelimeleri türlü tonlarla (aşağıya bk.) telâffuz ederler; böylece de kelime adedi çoğalmış olur. Tek heceli dillerde kelimeler tasrif edilmez, kök halinde kalır. Kelimeler arasındaki sintaks münasebetleri, yani cümle kuruluşu, «boş kelime» denilen unsurlarla temin edilir; bunlar eskiden isim, fiil gibi «dolu kelime» iken, sonra aslî mânalarını kaybederek, edat haline gelmiş olan unsurlardır. Birman dili, Çin, Tibet, ve Tʻay dilleri gibi, bu esaslar üzerine kurulmuş bir dildir. Bk. MONOSİLLABİK DİLLER.

Biri «Modern», diğeri «Edebî», öbürü de «Halk ağzı» olmak üzere, üç türlü Birmanca vardır. Edebî Birmanca, eskiden dinî yazılarda, edebî eserlerde ve Mandalay sarayında kullanılırdı. İçinde birçok Pālī unsurları vardır; bk. BİRMAN EDEBİYATI. «Modern» Birmanca, bunun basitleşmiş şekli olup, şimdi gerek yazı, gerek temiz konuşma dili olarak kullanılmaktadır. Halk Birmancası ise, Birmancanın büsbütün basitleşmiş ve aşınmış şeklini temsil eder. Bu üç şekil arasındaki başlıca farkı, kelime hazinesinden ziyade, ek ve edatlar meydana getirir. Meselâ, «köy» mefhumu Edebî Birmancada, Pālī dilinden alınma *ni-gon-yuā* kelimesiyle ifade edilirken, Modern Birmancada bu, *yuā* şekline sokulmuştur. «Hangi?»nin karşılığı Edebî'de *a-bè*, Modern'de *myi*, Halk Birmancasında da sadece *bè*'dir. Gelecek zaman, Edebî'de *leim*, Modern'de *leim-myi* yahut sadece *myi*, Halk Birmancasında ise *mè* (*myi* > *mè*) ekiyle yapılır. *Paleik* (< İng. *police* = polis), *mota-ka* (< İng. *motorcar* = otomobil) gibi müstear kelimeler, tabiî, Edebî şekilde yoktur. İngilizceden ve Pālī dilinden alınan kelimeler, Birmancada tek hecelilik prensipini kısmen bozmuştur.

Birman dilinin yapısı: *Fonetik*: Birman dilinde aslî olarak, yani alfabedeki harflere göre, 10 u vokal, 32 si de konson olmak üzere 42 ses vardır. Aslî vokaller, kısa ve uzun olmak üzere, şunlardır: a, ā i, ī, u, ū, è (kapalı e), ē, aw (= ɔ u [ɔ = açık o] değerinde diftong), a̅w̅ (evvelkinin uzunu); yerli gramerciler bunlara an (= ã, genizcil a), o, ve on (= õ, genizcil o) vokallerini de katarlar; ă işareti, ı'ya kaçan zayıf a'yı gösterir. Konson sistemi, her biri düz sert (sourd), soluklu (aspiré) sert, düz yumuşak (sonore), soluklu yumuşak, ve genizcil (nasal) olmak üzere 5 er sesten müteşekkil şu sınıfları ihtiva eder: 1. Gırtlak sesleri: k, hk (= kh), g, hg (= gh), ng (= ṅ); k ve g sesleri, bilhassa y önünde damakçıl (palatal) değere kayar, k′, g′ gibi; çok kere de afrikeleşerek c (= bizdeki ç) ve j (= bizdeki c) değerlerine geçerler. 2. Damak sesleri: ś, hś (= śh), ź, hź (= źh), ny (= ñ); bunlardan ilk dördü çok kere afrikeleşerek sırasiyle c, hc (= ch) j ve hj (= jh) değerlerine kayar, halk ağzında da t͜s ve d͜z değerlerine geçerler. 3. Damak - tepesi sesleri (cérébral veya cacuminal): ṭ, hṭ (= ṭh), ḍ, hḍ (= ḍh), ṇ; bu sesler, Pālī dilinin tesiriyle Birmancaya girmiştir. 4. Diş sesleri: t, ht (= th), d, hd (= dh), n. 5. Dudak sesleri: p, hp (= ph), b, hb (= bh), m. 6. Akıcılar: r, l, ḷ. 7. Yarım-vokaller: y, w. 8. Islıklılar: s; bu ses dişlerarası (interdental) *th* ve *dh* değerlerine kayar. 9. Soluk sesi: h; bilhassa y önünde damakçıl bir değere kayarak, ondan da š (= bizdeki ş) değerine geçer. Birmancanın konson sistemi üzerine Pālī fonetiği derin bir tesir yapmış, ve bilhassa damak seslerinin afrikeleşmesinde kuvvetli bir âmil olmuştur; buna rağmen, Birmanca, Pālī dilindeki r sesini y'ye çevirir (Arakan'da r değeri muhafaza edilir), ayrıca hb (= bh) sesini de p ve hp (= ph)ye kaydırır.

Birmancada üç ton vardır: 1. basit: ses modülasyonu, yani perde iniş çıkışı yapılmadan, ses düz tonla telâffuz edilir. 2. kesik: ses yükselir ve birdenbire kesilir. 3. ağır: ses uzatılır ve yavaş yavaş alçalır. Birman yazısında olduğu gibi, transkripsiyonda da, basit ton için hiçbir işaret konmaz; kesik ton için, hecedeki son harfin altına bir nokta konur; ağır ton da, hece sonuna konulan alt-alta iki nokta ile gösterilir. Meselâ, *myin* = görmek. *myiṇ* = yüksek, *myin*: = tay. Görüldüğü gibi, ton farkı, aynı zamanda mâna farkı da yapabilir. Konsonların soluklu (aspiré) ve soluksuz (non-aspiré) çeşitleri arasındaki fark da ton farkına katılacak olursa, fark adedi 6 ya çıkar, meselâ *taung* = tepe, güney, *tauṇg* = dik, *taung*: = sepet, inmek, *htaung* = hapishane, kapan kurmak, *htauṇg* = eğmek, *htaung*: = dövmek.

Birmancada yazı ile okunuş arasında esaslı farklar vardır. Umumî kaideye göre ve bazı istisnalarla, kelime terkiplerinde, yani iki müstakil kelimeden yeni bir kelime yapılırken, vokalden veya genizcil sesler (ṅ, ñ, ṇ, n, m) den sonra gelen sert konsonlar - yazı değişmediği halde - yumuşak telâffuz edilir (k > g; t > d; p > b, gibi); bu ameliyede vokallerin uzunluğu ile konsonların solukluluğu da değişikliğe uğrıyabilir. Meselâ, *lū* = adam, *kyī*: = büyük, geniş, *hkā - le*: = çocuk, yavru, *min*:

= kıral; terkip olarak, *lu-gyi* = daha yaşlı, *lu-gā-le*: = erkek çocuk, *min-gyī*: = büyük hükümdar. Aynı kelimenin isim ve fiil şekilleri arasında bir telâffuz farkı gözetilir, *myin*: -*htein*: -*dhī* = ata bakmak, *myin-dein* = seyis, *sā-ye*:-*dhī* (*dhī* = fiil eki) = mektup yazmak, *sa-ye*: = yazıcı. Pālī dilinden alınma kelimeler aynen yazılır, fakat basitleştirilerek ve değiştirilerek okunur, meselâ *u-pā-ya* = sevkülceyş > *u-pè*; *u-paw-thā-hta* > *u-bok* = ibadet.

Morfoloji: Birmancada harf-i tarif kullanılmaz İsimlerde gramatikal cins de yoktur; tabiî cins, müenneste *ma* ekiyle belirtilir, meselâ *ā-ko* = ağabey, *ā-ma* = abla; *bā-yin* = kıral, *mi-bā-yā*: = kıraliçe; *thā-hte*: = tüccar, *thā-hte*:-*ma* = tüccar karısı. Bazen erkekler *thā*, kadınlar da *thū* ekiyle ayırdedilir, meselâ *yua-dhā* = köylü erkek, *yua-dhū* = köylü kadın. Memleket, şehir ve ev halkını anlatmak için, müzekker ve müennes şekiller birarada kullanılır, «ev halkı» mânasına *ein-dhū ein-dhā* (ein = ev). Kuşların erkeği *hpa*, hayvanların erkeği de *htī*: ekiyle ayırdedilir, *kyet-hpa* = horoz, *kyet-ma* = tavuk; *wet-htī* = erkek domuz, *wet-ma* = dişi domuz, gibi. Cemi, umumiyetle eşya adlarına *myā*: (= çok), insan ve hayvan adlarına da *tọ* ekini katmakla yapılır; bu ekler, kökten hemen sonra ve cins veya tasrif eklerinden evvel gelir, meselâ *yuā* = köy, *yuā-myā*: -*hmā* = köylerde; *lū-dọ-dhī* = erkekler. «Bütün» mânasını veren «mutlak cemi» için kelime tekrarlanarak evveline *a-* unsuru getirilir, *a-pye-bye* = (bütün) memleketler. Kollektif isimler, umumiyetle terkiple yapılır, meselâ *sit-thi-bo-bā* (= askerlerle subaylar) = ordu. Kollektif olmıyan birçok mefhumlar da, ister isim ister fiil olsun, bu şekilde basit unsurları birleştirmek suretiyle ifade edilir, meselâ *mī*:-*ein* = lâmba (*mī*: = ateş, ışık + *ein* = ev, yani «ışık evi»); *nā*:-*htaung* = dinlemek (*nā*: = kulak + *htaung* = dikmek, yani «kulak dikmek»). Fiilden veya sıfattan isim yapmak için, masdara veya sıfata *a-* öneki getirilir, veya sonuna *chin*: (= iş, amel) ve *chet* eklerinden biri katılır, meselâ *a-kaung* veya *kaung-gyin*: = iyilik, *a-pyaw* veya *pyaw-gyet* = söz.

Birmancada tam bir isim tasrifi yoktur. Bunun yerine, isimlerin sonuna, aslî ve müstakil mânalarını kaybetmiş olan bazı ekler getirilir: nominatif için *ka* (aktif mânada), *thī* (passif mânada), *hmā* (şiddetle belirtmek için); genitif: *ị*; akkusatif: *ko*; datif: *ko* veya *ā*:, v. b. Meselâ, *lū-ga*, *lu-thī* veya *lū-hmā* = adam, *lū-ị* = adamın, *lū-go* = adamı, *lū-go* veya *lū-ā*: = adama, *lū-hnaik* = adamda, *lū-hprāng* = adamla (instrumental), *lū-hnāng* = adamla birlikte (social), *lū-ga* = adamdan, *lū-kraung* = adam sebebiyle. Bunların cemi şeklinde, kökten sonra *tọ* eki yer alır. Genitif (mülkiyet zamiri de), belirtilenden evvel gelir, meselâ *lū-ị ein* = adamın evi (*lū* = adam, *ein* = ev).

Sıfatlar, isimden evvel konur, ve isme *thaw* veya *thị* relatif unsuriyle bağlanır, meselâ *kaung*: -*dhaw-lū* = iyi adam (= adam ki iyidir); basit sıfatlar bazen isimden sonra da konur ve bir nevi mürekkep isim meydana getirir, meselâ *lū-gaung* = iyi adam. Sıfatların üstünlük şekli, vasıflanan isimden sonra *htet* (= üst) edatını getirmekle yapılır, meselâ *dhī-pan ho-pan*: -*det tha hla-dhī* = bu çiçek o çiçekten daha güzeldir (= bu çiçek, o çiçek üst, güzeldir). En üstünlük derecesini anlatmak için, önce sıfat bir fiil ismine çevrilir, sonra buna «son, uç» mânasına gelen *a-hson*: unsuru katılır. İşaret sıfatları *thī* (= bu, bunlar), ve *hto* (= o, onlar) şeklindedir. Birmancada mülkiyet sıfatları yerine, şahıs zamirlerinin genitif şekli kullanılır, *kyun-nok-ị-sā-ok* = kitabım (*kyun-nok* = ben [müzekker]; -*ị* = genitif eki), gibi. Şahıs zamirleri, teşrifata göre değişir, ve bütün Doğu memleketlerinde olduğu gibi, büyüklerle konuşulurken «sen» veya «siz» yerine «zat ı âliniz, zat-ı devletleriniz, efendimiz», «ben» yerine de «bendeniz, kulunuz, cariyeniz» gibi tâbirler kullanılır; Birmancada tevazu için *kyun-nok* (= «kulunuz», erkek için) ile *kyu-ma* (= «cariyeniz»), tazim için de *shin*, *hkim-byā* (= efendimiz) v. b. tâbirler her zaman caridir. Şahıs zamirlerinin basit şekilleri olan 1. *ngā* (= ben), 2. *nāng* (= sen), 3. *thū* (= o) nadiren kullanılır. Bunların cemi şekli de *tọ* ekiyle yapılır, *ngā-dọ* = biz, gibi; yüksek mevkide bulunan biri, madununa «ben» demez, daima «biz» der. Bağ zamiri (relatif) olarak umumiyetle *thị* veya *thaw* unsuru kullanılır, meselâ *ngo-dhị* (veya *dhaw*) *hkā-le*: = ağlıyan çocuk (= çocuk ki ağlıyor). Soru kelimelerinin esası «ne?, hangi?» mânasına gelen *myi-dhị*: ile *bè* sıfatlarıdır: *myi-dhū* = kim?, *myi-dhị-a-hkā* = ne zaman?, *myi-dhị-hmā* = nerede?, *myi-hmya* = ne kadar?, v. b.

Sayı adları, 1 den 10 a kadar şunlardır: *tit*, *hnit* (veya *hnā*), *thon*:, *le*:, *ngā*:, *chauk*, *hkun-hnit*, *shit*, *ko*:, *tā-hsè*. İsimlere sayı adları katılırken eşyanın nev'ine ve şekline göre, sınıflayıcı bir ek de ilâve edilir, meselâ «beş adam» yerine «insan beş âkil mahlûk»; «iki yumurta» yerine «yumurta iki yuvarlak şey» gibi. «Sayı ekleri» denilen bu unsurların başlıcaları şunlardır: insanlar için: *yauk* veya *ū*:; binilen şeyler için: *sī*:; sesli şeyler için: *yat*:; uzun şeyler için: *sin*:; hayvanlar için: *kaung*; çubuğa benzer şeyler; yassı şeyler; yassı ve ince şeyler; silindir şeklindeki şeyler; halka ve daire şeklindeki şeyler; el, kol, ve elle kullanılan şeyler; çift şeyler; kitap, mektup gibi şeyler; bina; kumaş; silâh ve âlet; zaman; v. b. kategoriler için ayrı ayrı ekler vardır. Sayı adı, asıl isimden sonra, sayının sonuna bu ekler, en sona da cemi eki konur, meselâ *lū-hnā-yauk-tọ* = iki adam (*lū* = adam, *hnā* = 2, *yauk* = ek, *tọ* = cemi).

Fiillerin şahsa göre değişen tasrif şekilleri yoktur; yani aynı şekil bütün şahıslar için kullanılır; yalnız zamir değişir. Şekil bakımından iki siyga (modus) vardır: indikatif ile imperatif (emir). Şekil bakımından üç türlü zaman vardır: 1. Geniş zaman ile geçmişlik (aynı şekildedirler: *thī* ekiyle). 2. Gelecelik (*myi* ekiyle). 3. Bitmişlik (perfectum: *pyī* ekiyle). Bunlardan başka zamanlar, yardımcı eklerle yapılır, ve asıl fiil tasrifi sayılmaz. Emir, fiil kökünü aynen kullanmakla, veya buna *taw* unsurunu katmakla ifade edilir, meselâ *thwā*: veya *thwā*: -*daw* = git! Emrin mahiyetine (sert emir, rica, v. b.) göre, buna türlü unsurlar eklenir: *thwā*: -*bā* = lûtfen git!, gibi. Öbür zaman misalleri şunlardır: *thū pe*: -*dhī* = verir veya verdi (*thū* = o, *pe* = vermek), *thū pe*: -*myi* = verecek, *thū pe*: -*pyī*: = vermiştir, vermişti. Fiilin cemi şekli *kya* ekiyle yapılır, meselâ *thū-dọ thwā*: -*gya* = giderler veya gittiler (*thū-dọ* = onlar, *thwā* = gitmek), *thū-dọ thwā*: -*pyī*: -*gya* = gitmişlerdir, gitmişlerdi, *thwā*: -*gya-bā* = lûtfen gidiniz! Fiilin tam bir masdar şekli yoksa da, *yan* veya *hpo* unsuru fiil köküne katıldığı zaman, «maksat» veya «lüzum» gösteren bir fiil ismi meydana getirilir, meselâ *thū-dhị kyi-yan lā-dhī* = bakmak için geldi. Devam (progressif) fikrini anlatmak için, şimdikilik'te (yani -yor) *hsè*, geçmişlik'te (yani -yor idim) de *ne* eki kullanılır. Kausatif şekil, fiile *se* eklemekle teşkil edilir. Geçişsiz (intransitif) fiilleri geçişli (transitif) yapmak için, fiil kökünün başındaki konson soluklu (aspiré) olarak telâffuz edilir, meselâ *nyut* = eğilmek, *hnyut* = eğmek. Birmancada fiillerin passif binası yoktur. Bunun

yerine perifrastik aktif kullanılır, meselâ «bu kitap geçen sene basılmıştır» yerine «bu kitabı geçen sene bastılar» (*thī- sā-ok-ko mā-hnik-ka pon-hneik laik thī*) gibi. Bazı fiillerin, hem aktif, hem passif değeri vardır, meselâ *pyī* = bitirmek, bitirilmek. Fiillerin geniş ve geçmiş zamanında nefi edatı *mā* (teklifli konuşmada *pā* edatı da katılır), geleceklikte de *mā-hok*tur, meselâ *thū mā-pe*: = vermez, vermedi, *thū-pe*: *-myi mā-hok* = vermiyecek (*mā* eki katıldığı zaman, zaman eki olan *thī* atılır). Cevabı «evet» veya «hayır» olan sualler *lā*, başka çeşit sualler de *lè* soru ekiyle yapılır, *thū pe*: *-thā-lā* = verdi mi?, *myi-hmya pe*: *-thā-lè* = nekadar verdin?, gibi. «İmek» fiili *shi* (yer mefhumu, yani bir yerde bulunma) ve *hpyit* (başka hallerde) unsuru ile ifade edilir; «malik olmak» mefhumu için de *shi* kullanılır, meselâ «kitaba malikim» yerine «kitap bendedir» (*kyā-nok-hmā sā-ok shi-thī*).

Zarflar, 1. sıfatlara *swā* ekini katmakla veya sıfatları ikizlemekle (meselâ *kaung*: *-zwā*, veya *kaung*: *-ga-ung* = iyi bir şekilde), 2 sıfat ve fiillere *a* - önekini getirmekle yapılır meselâ *a-myan* = çabukça, *a-lun* = aşkın bir şekilde (*lun* = aşmak). Cümlede zarf, fiilden evvel gelir. Edat (préposition yerine postposition)lar, isimden sonra konur, meselâ *ahpe-ga thā-go dok-hniṇ yaik-thī* = baba oğulu değnekle döver (*ahpe* = baba; *-ga* = fail, nominatif eki; *thā* = oğul; *-go* = meful, akkusatif eki; *dok* = değnek;*hniṇ* = ile; *yaik* = dövmek; *-thī* = geniş zaman eki). Görüldüğü gibi, sintaks, fail-meful-fiil sırasına göredir.

Yazı: Birman dili, Pālī yazısı vasıtasiyle, Hindlilerin Nāgarī yazısından alınma bir alfabe ile yazılır. Seylan'ın, aynı menşeden alınma Singhālī yazısına çok benzer. Birman yazısı iki çeşittir: 1. Eski kitabelerde kullanılan Kyok-cha (= «taş yazı»), 2. Yazmalarda, şimdi de kitaplarda kullanılan Chalonh (= «yuvarlak yazı»). Örnek için, bk. ALFABE, örnekler levhası.

Gramerler ve sözlükler: F. Carey: *A Grammar of the Barman Language*, Serampore 1814. Th. Latter: *A Grammar of the Language of Burmab*, Kalkutta 1845. A. Judson: *A Grammar of the Burmese Language*, Rangoon 1888 (Fr. terc *Grammaire birmane*), son bas. 1945. Taw Sein Ko: *Elementary Handbook of the Burmese Language*, Rangoon 1898, yeni bas. 1913, 1924. R. F. St. A. St. John: *A Burmese Reader*, Oxford 1894. A. W. Lonsdale: *Burmese Grammar and Grammatical Analysis*, Rangoon 1899. J. E. Bridges: *Burmese Manual*, Rangoon 1906: aynı müellif: *Burmese Grammar*, Rangoon 1915. L. Armstrong ve Pe Maung Tin: *Burmese Phonetic Reader*, Londra 1925. A. Judson: *A Dictionary, Burmese and English*, Rangoon 1883, yeni bas. 1914, 1921; aynı müellif: *School Dictionary, Burmese and English*, Rangoon 1919; aynı müellif: *English and Burmese Dictionary*, Rangoon 4. bas. 1922. Tun Nyeim:*English Burmese Dictionary*, Rangoon 1917. J. A. Stuart ve C. W. Dunn: *A Burmese-English Dictionary*, Londra 1940.

BİRMAN DİLLERİ, Çin - Tibet dil ailesinin Tibet-Birman koluna giren Birman - Arakan grupunun içinde, asıl Birmancaya bağlı dillerin meydana getirdiği topluluk. Grupun öbür bölümü Kuki - Chin adını taşımaktadır; bk. BİRMAN - ARAKAN DİLLERİ ve KUKI - CHIN DİLLERİ.

Birman dilleri topluluğu, Birmanyanın büyük bir kısmını kaplar; memleket dışına yalnız batıda, Doğu Pakistanın Chittagong bölgesine hafifçe taşmıştır. Yayılma sahası kuzeydeki Chindwin nehrinden güneydeki Kra berzahına kadar şakulî olmak üzere, Birmanyanın merkez kısmıdır. Kuzeyde, Tibet - Birman kolunun Nāgā bölümü; kuzeydoğuda, Assam dillerinin Kachin grupu; doğuda, Çin - Tʻay koluna bağlı Shān dilleri ile asıl Tʻay (Siyam) dili; güneyde, yine Tʻay dili (Tennaserim yarımadasında), aynı koldan olan Karen dilleri (Karenni - Pegu bölgesi) ve Mōn - Ḫmēr dil ailesinin Mōn kolu (Irrawaddy - Rangoon - Moulmein bölgesi); batıda da Tibet - Birman kolunun Kuki - Chin bölümü (Mangwe bölgesi), Birman dillerini çevreler. Yakın akrabası olan Kuki - Chin dilleri, sivri uçlu bir üçgen şeklinde Birman dilleri sahasının içine saplanmış, Arakan bölgesinde bu uç, Birman topluluğunu dilimler gibi olmuştur. Memleketin büyük merkezlerinden Mandalay, Birman dilleri sahasının ortasındadır; yabancı dillerin (Mōn ile Karen) yerleşmiş olduğu sahada bulunmasına rağmen, başşehir Rangoon'da, ve Birmanyanın bütün sahil arazisinde Birman dilleri hâkimdir. Memlekette 17 1/2 milyonluk nüfusun % 66 sı, yani 11 535 000 kişi bu topluluktan olan dilleri konuşur.

Birman dillerinin iç bölümleri şöyledir: 1. Arakan bölümü ile sınır bölgeler müstesna, Birman dilleri sahasının kalan kısmına hâkim olan asıl Birmanca veya Mranma (10 1/2 milyon), bk. BİRMAN DİLİ. 2. Merkez batıdaki Arakan bölgesiyle civardaki adalarda konuşulan Arākān veya Maghī dili (750 000); Kuki - Chin dilleri tarafından işgal edilen ve güneye doğru sarkan bir bölge, Arakan dilini eski bir devirde ana kütleden ayırmış olduğu için, asıl Birmanca ile Arakanca arasında oldukça büyük farklar vardır. 3. Bu bölgenin kuzey sahil kısmında, Akyab limanı civarında kullanılan Khyaung - tha, ki Arakancanın bir lehçesi gibidir. 4. Bunun kuzeyinde, Arakan tepelerinden Doğu Pakistanın Chittagong tepeleri bölgesine taşarak, Mrū veya Mıō (25 000); bu dil de ana kütlenin bir köşesinde, ve yabancı (Bengālī) dillere komşu bulunduğu için, esas Birmancadan oldukça uzaklaşmıştır. 5. Merkezde, Pegu Yoma sıradağlarının her iki yamacında konuşulan Yabaing; Arakancaya çalan bir çeşit Birmancadır. 6. Güneyde, Tenasserim bölümünde, Tavoy şehri ve Tavoy adası bölgesinde, Tavoy lehçesi; Arakancanın bir lehçesi sayılabilir. 7. Merkezde, «Shan devletleri»nin güneybatı sınırı yakınında (Hsa Möng Kham, Maw Nang ve Kyawk Tat mevkilerinde), Taungyo'ların konuştuğu Myelat Birmancası.

Bütün bunlar, asıl Birmancaya yakın olan dil ve lehçelerdir. Bu grupa, 1084? tarihinde Myazedi mâbedi yakınında dikilen âbide taşın üzerinde dört dilde(Pālī, Birman, Mōn, Pyu) yazılı kitabelerin bir çeşidinde görülen Pyu dilini de katmak gerekir; Prome şehri civarında yaşadıktan sonra sönmüş olan bu dilden, bazısı VII. yüzyıla ait olmak üzere, 15 kadar kitabe kalmıştır.

Bunlardan başka, Birman dilleri arasında melez denebilecek diller de vardır. Ekseri Kuzey ve Kuzeydoğu Birmanyada raslanan bu diller, iki grupa ayrılır: 1. Danu grupu: a. Danu (Mandalay bölgesinin, «Shan devletleri» bölümüne yakın olan kısmında; Birman + Shān melezi), b. Danaw (yukarıkinin biraz güneyinde; Birman + Karen melezi), c. Kadu (kuzeyde, Katha şehri bölgesinde; Birman + Shān + Chin + Kachin melezi). Bu lehçeleri konuşanların sayısı 200 000 kadardır. 2. Asi grupu: kuzeyde, hepsi Birman + Kachin melezi olmak üzere (60 000): a. Asi, Atsi veya Szi (Kachin bölgesinin güney kısmındaki Mogaung şehri civarında), b. Lashi (aynı bölgenin daha güneyinde, doğuda Çin sınırındaki Bhamo şehrinden, «Birmanya yolu»nun başlangıcı olan Lashio'ya kadar), c. Maru

(yukarıkinin güneyinde, Talawgyi şehri civarında), ç. Hpön (Bhamo'dan, kuzeyindeki Sinbo şehrine kadar), d. Achang veya Ngachang (daha doğuda, Çine taşarak). Bazen bir alt-bölüm olarak, bu melez diller grupuna şu dil ve lehçeler eklenir: Lishaw (kuzey «Shan devletleri» ile Kachin bölgesi arasında), Lahu veya Mu Hsö («Shan devletleri»nin doğu ucunda, Salween ve Me-kong nehirleri arasında), Akha veya Kaw (aynı bölgede, Keng-tung şehri civarında), Akö (yine Keng-tung bölgesinde), Li-su (Çine taşarak, yukarı Salween ve Me-kong nehirleri bölgesinde). Bu diller, merkezi bunların kuzeyinde (Birmanyanın kuzey ucu doğusunda, Çinde) bulunan Mo-so ve bunun kuzeydoğusundaki Lo-lo dilleri gibi, Birman dillerinden ziyade, Çin-Tay dillerinin Si-lo-mo grupuna aittir. Bk. TİBET-BİRMAN DİLLERİ.

BİRMAN EDEBİYATI, Birmanyada, Mranma denilen asıl Birman dilinde yazılı edebiyat (bk. BİRMAN DİLİ). Edebiyat bakımından, bilhassa eski devirlerde, Birmanyada dil ikiliği hüküm sürmüştür. Bu memleketteki edebiyat, o devirlerde hemen sadece dinî olduğu için, yazı dili olarak, Buddhizmin esas dili sayılan Pālī dili kabul edilmiştir. Bu dil, Çin-Tibet ailesine bağlı Birman dilinden büsbütün farklı olan Hind-Avrupa ailesinin Hind-Arya koluna giren ve Prākrit denilen Orta Hindce (Eski Hindce = Sanskrit)nin bir çeşididir. *Pālī* kelimesi sadece «metin, esas yazı» demektir ve «şerh» (*atbakata*) ten ayırmak maksadiyle icadedilmiştir (şerhin şerhine de *diga* denir); bu dilin esasını Orta Hindcenin Magādhī lehçesi teşkil eder; bk. PĀLĪ DİLİ.

Birman ve Hind geleneklerine göre, Hinduizm tarafından kovulan Buddhizm, Hindistandan Seylan adasına sığınmış, ve Milâttan az önce, Buddhizmin mukaddes kitapları bu adada meydana getirilmiştir. Elde bulunan en eski Pālī yazmaları XII. yüzyıla ait ise de, gelenek bunların kıdemini V. yüzyıla kadar çıkarır. V. yüzyıl başlarında, Magādhā'lı bir Brāhmaṇ, keşiş Rūvata'nın gayretiyle Buddha dinini kabul ettikten ve Buddhaghosa adını aldıktan sonra, Seylan adasında, Singhālī denilen Seylan dilinde yazılmış olan Buddhizm kitaplarını, müritleriyle beraber Pālī diline çevirmiş, tertiplemiş, bunlara şerhler yazmış ve 412-434 yılları arasında bu «doğru öğreti» yi Birmanyaya getirmiştir. Yeni araştırmalar, Birmanyanın Buddhistleşmesinde, memleketin daha eski yerlisi olan Mōn halkının da büyük bir rol oynamış olduğunu meydana çıkarmıştır. Buddhaghosa'nın müritleri, bu çalışmalara devam etmek üzere Seylan'da kalmışlar, XII. yüzyılda gramerciler Pālī dilini sistemli olarak inceleyip tanzim etmişler, ve yine o tarihlerde, Buddha kanunundan ve şerhlerinden başka, post-kanonik bir edebiyat da meydana getirilmiştir. Bunda, mukaddes kitaplara paralel olarak, din ahlâkını takviye eden birçok manzum ve mensur hikâyeler, tarih ve ilim kitapları bulunmaktadır. Birmanya bu işe XV. yüzyıldan itibaren katılmış, ve Buddhizmi geliştiren en kuvvetli memleketlerden biri olmuştur. Pālī yazılarının baş merkezi Birmanyadır (bk. PĀLĪ EDEBİYATI). Bu itibarla Birmanyada gerek Pālī dilinde, gerekse yerli dılde yazılı edebiyat, Singhālī (Seylan), T'ay (Siyam), Tibet, Uygur Türk, Moğol, Mancu v. b. edebiyatlar gibi, Buddhist edebiyatlar çevresine girer.

Buddhist kanonu Birmanyaya gelir gelmez, itizali önlemek için, kuvvetli bir hiyerarşi kurulmuş ve bütün Buddha rahip ve keşişleri, rütbe ve memuriyetleri ne olursa olsun, *thatanabein* denilen tek bir baş tanımışlardır. Bu şef, hükümet merkezinde (eskiden Mandalay) oturur, veliahdı okutur, keşiş (*shin*), rahip (*gein*), manastır başkeşişi (*puggoh*) ve bütün ülemanın (*zeadohs*) tâyinini yapar ve bunları murakabe ederdi. *Telapoins* ve *phongies* denilen Buddhist sınıf da öğretimde vazife alırdı. Kitaplar, ya Hindistanda da olduğu gibi hurma yaprakları, veya kamış hamurundan yapılmış *prabaich* denilen bir nevi kâğıt üzerine yazılırdı; 12 yaprak, *inga* denilen demeti teşkil ederdi. Rahiplerin elinde bulunan Pālī kanonu, Buddhizmin meşhur üç *pitaka* (= sepet) sından ibaretti (Sanskrit. *Tripitaka*, Pālī. *Tipitaka*, Birman. *Pitagat ton pon* = üç sepetler; Tibet'teki karşılığı: *Kan-'gyur*, şerhi *Tan-'gyur*): 1. manastır nizamnamesini ihtiva eden *Vinaya Pitaka*, 2. vaizlerden müteşekkil *Sutta Pitaka* 3. esas dogmatik kitabı olan *Abhidhamma Pitaka*. *Khyaungs* denilen Birman manastırlarında bunlar şu şekilde okutulurdu: 1. *Damasat* (Sanskrit. *Manu Dharmasatthan* = Hind kanunlarını vazeden Manu'nun kodu). 2. *Suda* = Pālī veya Magādhī grameri; asıl gramer nev'ine *thadda* denirdi. 3. *Vini* (Pālī. *Vinaya*) = Buddha teşkilâtı nizamı, ki ezberlenirdi. 4. *Padimat* veya *Sottan* (Pālī. *Sutta*) = «hayat nizamı» na dair Buddha'nın sözleri. 5. en önemli kitap olarak, *Abidama* (Pālī. *Abhıdamma*, Skr. *Abhidharma*) = «hayat nizamı» dogmatiği ve felsefesi. 6. *Bedin* (Skr. *Veda*) = takvimi ayarlamak ve icabında fala da bakmak için kullanılan astroloji kitabı. Bunlardan, kateşizm olarak öğrenilmek üzere, *tinjo* denilen seçme parçalar da hazırlanırdı.

Bütün bu kitaplar Pālī dilinde yazılmış olduğu için, o dilde öğretilir, kolaylık olsun diye Pālī metninin yanına Birmanca tercümesi de konurdu. Bugün Pālī dualarından başlıcaları Birmancaya da çevrilerek halk tarafından ezberlenir. *Yā da-nā thon: -ba-ko: -gwè thi* denilen «üç cevahir ibadeti» şudur: «Buddhizme sığınırım», «Din kanununa sığınırım», «Din teşkilâtına sığınırım». *Pyinsa-thī-la* denilen beş emir de şundan ibarettir: «Öldürme!», «Çalma!», «Zina işleme!», «Yalan söyleme!», «İçki içme!». *Bya-maso ta-ya: -le: -bā* denilen faziletleri şunlar teşkil eder: İyilikçilik Merhamet, Başkalarının saadetine sevinme, Aldırmazlık. Hayatın başlıca vasıfları da şunlardır: Geçicilik, Sefillik, Esassızlık. Birmanyada olduğu gibi, başka yerlerde de bütün Buddhist edebiyat, bu ideoloji üzerine kurulmuştur.

Birmanyada en eski yazılardan önemli bir kısmı kitabe şeklindedir. Bunlar başlıca üç merkezde toplanmış gibidir: Pagan, Pegu. ve Prome. En eskilerini ihtiva eden Prome kitabelerinden ikisinde, Pālī dilinde olmak üzere, Buddha kanunundan parçalar vardır. Pagan bölgesinde, Myinkaba'daki Myanzadi mabedi yakınlarında bulunan taştan bir sütun, üzerinde dört dilde kitabe taşımaktadır; 1084? (bazılarına göre XII. yüzyıl başı) yılına ait olan bu kitabelerden biri Birman dilindedir (öbürleri: Pālī, Mōn, ve Pyu). Birmanyada bütün kitabelere umumiyetle *kyok-cha* denir, yeni «taş-yazı» (bk. BİRMAN DİLİ, yazı); ayrıca bk. Taw Sein Ko: *Burmese Inscriptions*, 6 cilt, Rangoon 1892-1913; *Epigraphia Birmanica*, Rangoon 1919 ve devamı; Ch. Duroiselle: *A List of Inscriptions Found in Burma*. Rangoon 1921; Pe Maung Tin ve G. Luce: *Inscriptions of Burma*, Oxford 1913, Londra 1939.

Eskiden hükümet merkezi (şimdi: Rangoon) olan Mandalay'deki kıral sarayı kütüphanesinde, büyük sayıda Pālī ve Birman yazmaları biriktirilmişti. Kıral Thebaw'ın sukutundan sonra, bunun büyük bir kısmı Londradaki India Office binasına taşınmıştır; bunlar arasında meşhur

Phayse el yazması da vardır; bk. H. Oldenberg: *Catalogue of the Pali Mss. in the India Office Library*, Londra 1882; V. Fausböll: *Catalogue of the Mandalay Mss. in the India Office Library*, Londra 1897; L. D. Burnett: *Catalogue of the Burmese Books in the British Museum*, Londra 1913. Birmanyadaki Pālī el yazmaları, öbür memleketlerdekilere göre mükemmeldir; meselâ Buddha hurafesi tam olarak burada bulunmuştur; T'ay (Siyam) yazmaları eksiktir. Birmanyada yazılmış olan Buddizm tarihi de çok mükemmeldir. Pannasāmi adında biri tarafından *Sasanevamsa* başlığı ile meydana getirilen bu eser, *Mahārājavamsa* (*Mahā Jazawin*) denilen millî vekayinameye bir zeyil teşkil eder. *Thadda* denilen gramer (8 bahsi ihtiva eder) ve *vamsa* denilen tarih kitaplarından başka, Birmanyadaki kütüphanelerden tıbba ait eserler de çıkmıştır: *Wassaekiam* (hastalıkların belirtileri hakkında), *Dwatayatikiam* (ölümün esasları ve belirtileri), *Dsivakahliohtonkiam* (92 hastalık ve bunların tedavisi), *Visokiam* (ilâçların verilmesini gerektiren ay safhaları), *Vaetayakiam* (kan hakkında), *Kavaethayakiam* (sihirbazların meydana getirdiği hummalar), v. b. gibi.

Seylanda olduğu gibi, Birmanyada da millî dilde bir edebiyat meydana getirme fikri, dinî ihtiyaçlardan doğmuştur. Pālī dilini anlamıyan halka, Buddha'nın hayatı ve öğrettikleri hakkında bilgi vermek ihtiyacı karşısında, yeni eser yazmağa lüzum görülmeden tercüme yoluna gidilmiştir; çünkü Buddha'nın hayatına (şekil değiştirme, hayvan kılığına girme, v. b.) ait 550 hikâye ve hurafeden (Pālī. *Jātaka*) en az 510 u zaten Birmanyaya getirilmiş bulunuyordu. Bunlara Birmanyada *Jats* (*Dzats*) veya *Wattu* dendi. Bu dzats'lardan yalnız 10 tanesi memlekette yaygındır: *Thaemi*, *Zanekka*, *Suvannashon*, *Nemi*, *Maho*, *Bhuridad*, *Dsandakumma*, *Widura*, *Wesandara*. Bu isimlerden çoğu Skr. >Pālī. >Birman. değişikliğine uğramıştır, meselâ Skr. *Viśvāntara* >Pālī. *Vessantara*/*Wesandara* >Birman. *We-than-da-ya*, gibi. Birman halkı cin ve perilere(Birmanyada bunlara *nat* denir ve 37 tane olduklarına inanılır) inanmağa meyilli olduğu için, Buddha hurafeleri burada tutunmuş ve gelişmiştir. Zamanla bu dzats'lar dinî karakterlerini kaybederek alelâde masal ve hikâye şeklini almıştır. Dzats nev'i, memlekette taklit de edilmiş ve prensler bile bu sahada eser vermişlerdir, meselâ XIX. yüzyıl sonunda *Aithya-Zanekka Wuttu*, «Harikulâde Oudinath harpının hikâyesi», «Rakîp rahipler», «Prens Zandakummu'nun hikâyesi», «Karınca masalı» v. b. gibi.

Elde bulunan en eski 130 Birman el yazmasının listesine göre, bu memlekete yalnız Buddhist değil, Brāhmaṇ yazıları da sokulmuştur. Meselâ Buddha'nın hayatından bahseden *Buddho-wa-da* adlı eserin yanıbaşında *Rāmā Wuttu* (Rāmā'nın hikâyesi) ya, *Hi-to-pa-dē-śa* masal kolleksiyonuna, *Tham-ma-sat-Manu* (Manu kanunu; Skr. *Dharmaśā-tra*) adlı hukuk kitabına ve bunlar gibi Sanskritçeye dayanan başka eserlere raslanır. Bunlar arasında şu eserler göze çarpar: 1. *Suwanna Asyang*: bir halk hikâyesidir; Brāhmaṇ Sumbakara Misra, Suvarna Śrinyi denilen altın ineği ortaya çıkarak Rājā Mukanda Deva Gajāpati'ye hediye eder. 2. *Bhuridad* ile *Bhuridad-kapya* (veya *kāvya*): Sanskritçe yazılmış büyük *Mahābhārata* epopesinde geçen epizodlara dayanan hikâyelerdir. 3. *Yama Yekkan*: kahramanlık destanı olup, Sanskritçe yazılmış *Rāmāyaṇa* destanına çok benzer; sahneye de konulmuştur. Birmanyada dram da gelişmiş edebî nevilerden biridir. Birçok hikâye, masal, ve destanlar sahneye adapte edilmiştir. Bazılarının İngilizce tercümeleri de vardır, meselâ *The Silver Hill* (Gümüş tepe) adlı 2 perdelik ve 20 tabloluk peri piyesi (Rangoon 1856). Birman nesrinin başta gelen örneklerinden biri, *Aporazabon* adını taşımaktadır. Romana benziyen bu siyasetnamenin kahramanı Aporaza adında bir vezirdir; imparatorla bazı mandarinler, devlet idaresi, iç ve dış siyaset, iktisat meseleleri, vergi, harb v. b. hakkında ona sual sorarlar, o da bunları cevaplandırarak, Machiavelli metoduna benzer bir yol tavsiye eder.

Birmanyada şiir nev'ine *linga* denir. Şairlerden başlıcaları şunlardır: *Tada Tinjo*yu yazan Shemakatissa; bu şaire, Pālī'den iktibas edilen Birman alfabesinin tanzimi de izafe edilmiştir. Shin Thilavonta (IX. yüzyıl): 1. Tandoo, 2. Mokwun denilen altın saray, 3. Dupayon-paya'daki Kyvuktsa üzerine şiir yazmıştır. Shin Yatthaya (IX. yüzyıl): 16 yaşında iken *Bhuridad-Linga*yı, 26 sında *Bhuridad Zath*'ı, 56 sında da *Zadummatajay*ı meydana getirmiştir. Bir *Buddha-Linga* (Buddha şiiri) yazmış olan Tilowintha ile ediplerden Shin Alataya, Birman dilini ve edebiyatını ıslah etmeğe çalışmışlarsa da, bu ıslahat ancak XVIII. yüzyıl ortalarında, kıral Alompra (veya Alaung-paya) zamanında başarılabilmiştir. *Bitagat Kanud-zin* adlı eser, şairlerin hayatından ve edebiyat meselelerinden bahseder. XIX. yüzyıl sonunda, Avrupa kültürünün Birmanyaya girmeğe başlaması üzerine millî edebiyata daha önem verilmiş ve Taw Sein Ko gibi (dilci, etnolog, paleograf; her sahada yazı yazmıştır; ayrıca, İngilizce olarak: *The Spiritual World of the Burmese*, [IX. Milletlerarası Müsteşrikler Kongresinde], Londra 1893) bilginler yetişmiştir. 1911 de Rangoon'da Birman Araştırma Cemiyeti (The Burmese Research Society) nin ve dergisinin kurulması, 1920 de aynı şehirde Birman Üniversitesinin teşkilâtlandırılması, ve bilhassa 1948 de «Müstakil Birmanya Birliği» Cumhuriyetinin meydana gelmesi, Birman edebiyatının gelişmesini, ve Avrupa kalıplarının kabulünü kolaylaştırmıştır. Bk. A. Bastian: *Die Völker des östlichen Asien*, cilt II. Leipzig 1866; aynı müellif: *Einige Worte über die Literatur der Birmanen* («Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft» ta, cilt XVII, 1863, s. 697-703). A. C. Wollheim-Fonseca: *Barmanisch* (müellifin «Die National-Literatur sämtlichen Völker des Orients» adlı eserinde, cilt II, Berlin 1873, s. 852-858). Alex. Baumgartner: *Die birmanische Literatur* (müellifin «Die Literaturen Indiens und Ostasiens» adlı eserinde, 4. bas., Freiburg im Breisgau 1925, s. 409-416).

BİRMAN-ARAKAN DİLLERİ, Çin-Tibet dil ailesinin Tibet-Birman kolunun bir grupu (öbür gruplar: 1. Tibet grupu: a. Tibet, b. Tibet-Himālaya; Assam dilleri grupu: a. Kuzey Assam, b. Orta ve Güney Assam: Bâṛâ veya Bodo + Nāgā + Kachin bölümleri). Bu grup iki bölüm ihtiva etmektedir: Kuki-Chin, ve Birman dilleri (= asıl Birman + öbür üyeler). Bu son bölüm için bk. BİRMAN DİLLERİ, ve BİRMAN DİLİ.

Kuki-Chin bölümünün sahası Assam'la Bengal'in güneydoğusundan başlar, bir üçgen şeklinde merkez batıdan Birmanyaya girer ve Birman dilleri sahasının içine dar ve sivri bir şerit halinde güneydoğuya doğru sarkar. Meithei ve Chin olmak üzere iki başlıca alt-bölüme ayrılır. Meithei veya Manipūrī, bölümün en önemli dili olarak, Assam'ın Imphal veya Manipur bölgesinde, kısmen de Birmanyada, 340 000 kişi tarafından konuşulmaktadır. Bu alt-

bölüme, aynı bölgede Andro, Sengmai ve Chairel topluluklar tarafından konuşulan Lūi dilini de katmak gerekir.

Chin alt-bölümünün birçok ayrıntıları vardır: 1. Kuzey, 2. Merkez, 3. Eski Kuki, 4. Güney. Kuzey topluluğuna şu diller girer: Thādō (Assam'da, Birmanya sınırına yakın, Moirang ve Kungnung şehirleri arasında, 33 000 kişi), ki buna Manipurdaki Khongzāi ve Cachar'daki Sairang ile Jāngshēn lehçeleri katılmalıdır; bunun güneyinde Sokte ve Kanhow (merkez batı Birmanyadaki Chin tepelerinde, 30 000); bunun doğusunda Siyin (merkez batı Birmanyada, Fort White bölgesi, 3 000); Rāltē (Assam'ın güney ucundaki Lushai tepelerinde, 5 500); Paitē veya Pōī (Lushai tepelerinin Birmanya sınırındaki güney kısmında, 10 000).

Merkezî Chin topluluğu şunlardan meydana gelir: Shunkla veya Tashōn (merkez batı Birmanyadaki Chin tepeleri, 20 000); bunun batısında, bir lehçe olarak Zahao veya Yahow (Assam-Birmanya sınırı); güneyde Laī (Birmanyada, Chin tepelerinde, 44 000; alt lehçe olarak: batıda Klang-klang veya Tlantlang, doğuda Yonkwa); bunun batısında, bir lehçe olarak Lakhēr (güney Assam-Birmanya sınırındaki Mavi Dağ bölgesi); batıda Lushei veya Dulien (güney Assam'daki Lushai tepelerinde, 77 000; alt-lehçe olarak, güneydoğuda: Fannai); bunun güneyinde bir lehçe olarak Ngentē (Assam-Birmanya sınırında, güney Lushai tepeleri); Doğu Pakistanda Chittagong şehrinin güneydoğusundaki tepelerde küçük diller olarak da: kuzeyden güneye doğru, Banjōgī, Pānkhū.

Eski Kuki topluluğu, Assam'ın Imphal (Manipur) ve Silchar (Cachar) bölgelerinde konuşulan küçük dil ve lehçelerden ibarettir; Assam'ın Tripura (Tipperah tepeleri), Doğu Pakistanın Sylhet, Birmanyanın da Arakan bölgelerine de taşmış bulunan bu diller şunlardır: Rāngkhōl (Tipperah tepeleri ve kuzey Cachar), Bētē (kuzey Cachar), Hallām (Tipperah tepeleri ve Sylhet, 30 000 kişi), Langrong (Tipperah tepeleri); hepsi kuzeybatı Manipurda olmak üzere, kuzeyden güneye doğru: Chiru, Kolrēn, Pūrūm, Aimōl, Kōm dilleri; Manipur vâdisi bölgesinde Chote, Muntuk, Karum lehçeleri; güneydoğu Manipur'da da kuzeyden güneye doğru Hiroi Lamgang (Birmanyaya taşarak) ile Anal dilleri; Birmanyanın Arakan bölgesinin kuzey kısmında: Kyau veya Chaw ile Mhār (güneydoğu Assam'ın Lushai tepelerinde).

Güney Chin topluluğunda, oldukça önemli iki dil vardır: Kuki-Chin grupunun güneyindeki şerit gibi uzantısını teşkil eden Shö veya Khyang dili (Birmanyada Arakan Yoma sıradağlarının her iki yamacında, güneydeki Pegu bölgesine kadar, 120 000 kişi) ile bunun batısında, Arakan bölgesinin kuzey kısmında, Doğu Pakistana taşmak üzere, adacıklar halinde konuşulan Khamī (17 000); öbür diller daha küçük olup Magwe bölgesinde, Chin tepelerinin güneyinden başlıyarak Shö dilinin doğu sınırı boyunca güneye doğru şöyle sıralanırlar: Welaung, Chinbōn, Chinmē, Yindu, Chinbōk, Taungtha, Yawdwin, ve güney Birmanyada dağınık olarak Anu, Kun, Pallaing ile Sak veya That.

Chin dillerinden Rāltē ve Paitē dilleri Kuzey ile Merkez toplulukları arasında birer köprü teşkil ederler; Eski Kuki dilleri, daha çok Merkez topluluğuna, bilhassa Pānkhū diline yakındır; Güney topluluk en ayrıksı olanıdır. Chin dilleri, büyük Birman dilinin tesiri altında olup süratle Birmanlaşmaktadır. Meithei veya Manipūrī dili, Kuki-Chin grupunda olmakla beraber, arasıra Chin grupundan daha ziyade Birmanca, hattâ Tibetçe ile müşterek vasıflar gösterir; Manipur bölgesinde konuşulan küçük Chin dilleri üzerinde kuvvetli tesir yapmıştr. Gramer hususiyetleri için bk. KUKİ-CHIN DİLLERİ, TİBET-BİRMAN DİLLERİ. Ayrıca bk. G. A. Grierson: *The Kuki-Chin and Burma Groups* (müellifin «Linguistic Survey of India» adlı eserinde, cilt III, kısım 3, Kalkutta 1904).

BİRMAN'LAR, Birmanya'da yaşıyan türlü ırk ve halk toplulukları (bk. BİRMANYA, Dil kısmı) ndan Mranmo denilen asıl Birman halkı. Memleketin yukarı ve aşağı denilen kısımlarında otururlar. Doğudaki komşuları Shan, Chin, Wa ile Plaung, Kuzeydekiler, Kochin, Güneydekiler Koren, Mon ve Tavoy, Batıdakiler de Arakan (veya Magh) ile Mru topluluklarıdır. Bunlardan yalnız Arakan, Mru ve Tavoy'lar B. ın yakın akrabalarıdır (bk. BİRMAN DİLLERİ). Gerek asıl B., gerek Arakan, Mru ve Tavoy'lar, dil bakımından olduğu gibi, ırk bakımından da Çin-Tibet ailesinin Tibet Birman kolundandırlar. Bunlar pek eski bir devirde, Tibet'in güneydoğu kısmından Irrawaddy ve Mekong nehirleri vâdisinden şimdiki Birman topraklarına akın etmişlerdir (bk. BİRMANYA, Tarih). B., eskiden cin ve ruhlara inanırlardı; sonradan Buddhizmin güney şeklini kabul etmişlerdir. Hindistandaki durumun aksine olarak, B. da kast teşkilâtı yoktur. B., zamanla kültür ve sanat eserleri meydana getirmiş olan (bk. BİRMANYA, Sanat ve BİRMAN EDEBİYATI) 10 1/2 milyonluk medenî bir millettiler. Şimdi bağımsız bir cumhuriyet kurmuşlardır.

Bir Birman tipi

B. lar genel olarak az yuvarlak (mezosefal; karine: 80.00 - 80.6) ve ortanın altında (1. 62) veya orta boylu-

Şerut denilen yerli sigaraları içen Birman kızları

durlar. Magl'lar ise daha kısa boylu (1. 60 - 1. 61 m) ve kısmen daha yuvarlak başlı (81. 00) dırlar. Aşağı Birmanya'lılar ise, hepsinden daha uzun (1. 63 m) boyludurlar.

Birman sosyetesinde kadın önemli bir yer işgal eder. Kadın, erkek tarafından bir dost, arkadaş muamelesi görür. Döğme mevcut; fakat erkeklere münhasırdır.

B. lar hemen kâmilen çiftçidirler, bilhassa besinlerinin esasını teşkil eden pirinç ekerler.

BİRMANYA (yerli ad: *Mram - ma,* söylenişi: *Myanma* > *Mya - ma* [kollektif: *Ba - ma*] > İng. *Barma,* sonra

Burma, Fr. *Birmanie*; Çin. *Mien-tien* = *Mien* [*Myan*] memleketi), Çin-Hindi yarımadasının kuzeybatısında bir cumhuriyet. Asıl adı «Müstakil B. Birliği» dir. Kuzeyde Tibet, doğuda Çinin Kunming (eski Yunnan) bölümü, Çin-Hindi Federasyonu nun Laos bölümü, ve Tayland (Siyam), güneybatıda Andaman denizi, batıda da Bengal körfezi, Doğu Pakistan, ve Hindistan cumhuriyetinin Assam, Manipur bölümleriyle sınırlanmıştır. Yüzölçümü 605 277 km², nüfusu 18 900 000 (1952; km² ye 30 kişi). Merkezi Rangoon şehridir. B. ya eskiden Ara devleti denirdi.

Birmanya «dağ halkı»

Coğrafya: Birman Birliği, beş unsurlu bir birliktir: 1. Asıl B., 2. Doğuda, Shan Devleti (eski Wa devleti dâhil olmak üzere, Kuzey Shan ve Güney Shan; merkezi: Taunggyi), 3. Chin muhtar bölgesi, 4. Kuzeyde Kachin veya Singpho bölgesi, 5. Güneyde, Karenni Devleti (merkezi: Loikow). Bunlardan asıl B. ikiye ayrılır: I. Aşağı B.: bölümleri: 1. Batıda, Arakan (merkezi: Akyab), 2. Güneybatıda, Irrawaddy (merkezi: Bassein), 3. Merkez güneyde, Pegu (merkezi: Rangoon), 4. Güneyde Tenasserim (merkezi: Moulmein). II. Yukarı B.: bölümleri: 1. Merkez batıda, Magwe (merkezi: Magwe), 2. Merkez kuzeyde, Mandalay (merkezi: Mandalay), 3. Kuzeyde, Sagaing (merkezi: Sagaing).

Bengale körfezi kıyılarında, güneydeki Negrais burnuna kadar uzanan sıradağ Trias ve Kretase külteleriyle şistler ve kumtaşlarından meydana gelmiştir; bunlar Chin Tepeleri (Chin Hills) ve Arakan Yoma dağlarıdır. Doğuda Paleozoik kumtaşlarından ve çok eski kristalin kültelerden meydana gelmiş olan dağlık bölge (Namkin ve Kumaun dağları) güneyde Kra kıstağına ve Mergui takımadalarına kadar erişir. Doğu bölüm, Shan (Şan) platosunda kalker yüksek bir düzlüktür. Vâdiler çöküntü alanlarını kovalar (Irrawaddy [İravadi] vâdisi). B. da iki dağlık alan arasında bulunan Irrawaddy çukureli uzunlamasına olarak yer almıştır. Güneyde Sittang ile Irrawaddy arasında Pegu Yoma dağları da bu çukurele katılır. Doğu sınırda bulunan diğer bir sıradağ Salween (Salvin) ve Mekong nehirlerinin vâdilerini ayırır. B. da çeşitli yeraltı zenginlikleri (petrol ve değerli taşlar) bulunur.

B., mevsim rüzgârları iklim bölgesinde olup, kış mevsimi kurak ve serin, bahar sıcak, yaz mevsimi ise bol yağışlı ve serindir. Güneybatı mevsim rüzgârları dolayısiyle dağların batı yamaçları gür ve tropik mevsim yağmurları ormanlariyle kaplanmıştır (ülkenin 2/3 ü); rüzgâra ters dönük yamaçlar üzerinde savanlar, hattâ bozkırlar vardır. Dağların gerisinde kalan çukur alanlar da az yağış alır. Vâdilerde ve deltalarda, hususiyle geniş Irrawaddy vâdisinde sulanabilen tarlalarda, pirinç ziraati yapılır. Bundan başka buğday, mısır, darı, şekerkamışı, yağ bitkileri, tütün, pamuk ve kavuçuk, Yukarı B. da da tik (teak) kerestesi elde edilir. Ürünlerin çoğu Rangoon'dan ihraç olunur. Rangoon'da çeltik fabrikaları ve hizarlar vardır. Mandalay güneyinde, Akyab kıyılarında, çok miktarda petrol (parafin yağı) elde edilmektedir. «Burma Oil Company», yılda ortalama 1 milyon ton petrol istihsal etmektedir. Bunlardan başka altın, gümüş, kalay, bakır ve maden kömürü de bulunur. Havvancılık (sığır ve manda) geridir, çünkü Buddhizm et yemeyi yasak etmiştir. Nüfusun % 70 i çiftçidir. Ziraatin 2/3 ünü de pirinç teşkil eder. 1940 ta istıhsal edilen 7 milyon ton pirinçten 3 milyonu ihraç edilmiştir. Pirinç isihsali 1950 de 4 170 000, 1951 de 5 600 000 ton idi; bundan 1950 de 1 600 000 ton ihraç edilmiştir. B. nın başlıca ihracatı, pirinçten başka, petrol (bilhassa Hındistana) ve tik kerestesidir.

Taşın ve ulaşımda Rangoon (500 000 nüfuslu), Bassein (46 000), Moulmein (66 000), Akyab (38 000), Tavoy (190 000), Mergui (22 000) limanları önemlidir. Taşına elverişli nehirler, Sittang, Irrawaddy (Bhamo'ya kadar) ve onun kollarından Chindwin'dir. Bilhassa, 1500 km si gemi seferine elverişli olan Irrawaddy, iç taşının belkemiğini teşkil eder. Rangoon şehri Tvante kanalı ile Irrawaddy nehrine bağlanmıştır. B. da bulunan demiryollarının uzunluğu 3 295 km dir. İçteki büyük şehir, eski kırallık merkezi olan Mandalay (164 000) dir. Çin sınırındaki Bhamo

BİRMANYA

Pagan'da Ananda mabedi

(10 000) ile B. Yolunun başında bulunan Lashio (6 000) da önemli merkezler arasındadır. Stratejik bakımdan B. yı Çine bağlıyan B. Yolu (b. bk.) önemlidir. Bundan başka 1942 - 1945 yılları arasında yapılan ve B. daki Bhamo şehrinin az ötesinde B. Yoluna çıkarak Hindistanı Çinin Kunming (Yunnan) şehrine bağlıyan Stillwell Yolu (b. bk., 1942 deki adı: Ledo Yolu) da vardır.

B. lılar 2/3 i Buddhist ise de, Hindistandakinin aksine, burada kastlar yoktur. Aralarında binde 2 nispetinde Hıristiyan, binde 1 nispetinde de Müslüman vardır. En uyanık unsuru, Karenler teşkil eder. Eğitim oldukça ilerlemiştir. Laik okullarda 1/2 milyondan fazla öğrenci vardır (medreselerde: 200 000). Evvelce Hindistana bağlı bulunan Rangoon üniversitesi 1920 de müstakil olarak teşkilâtlandırılmış, ve 1929 - 31 de edebiyat, fen, mühendislik, tıp, ve öğretmen okulu kısımları ıslah edilmiştir. Ayrıca, Insein'de bir teknik enstitüsü ile baytar kolleji, Pyinmana'da bir orman okulu, Mandalay'de de bir ziraat kolleji vardır. Etnografya için bk. aşağıdaki Dil kısmı ve BİRMAN'LAR.

Sanat: Hind müstemleke sanatının bir şubesi olan B. sanatı, M. S. ki ilk yüzyıllardan itibaren Brahman ve Buddhist mimarlık resim sanatı ve heykeltıraşlık eserleri meydana getirmiştir. Bu eserlerin ancak X. yüzyıldan itibaren yapılmış olanları çok sayıda muhafaza olunmuştur. Memleketin başkenti olan Pagan'da, Buddhist sanatının en parlak zamanı olan XI. - XIII. yüzyıllardan kalma 5 000 den fazla tapınak enkazı tesbit edilmiştir. Muhafaza olunan freskler, ilk ve sonraki Hind resimciliği arasında bir ara merhale sayılmaktadır. Çok sayıdaki stupa (pagod) lardan daha yenileri Siyamınkilere benzemektedir.

Birmanyalıların musikisi orijinaldir. Melodileri başlıca do, re, mi, sol, la notalarından meydana gelir. Yarım tonlar yoktur, bunun için kromatik ıskalası kullanılmaz. Musiki esasen drama bağlıdır.

B. lıların musiki aletleri şunlardır: ksilofon (xylophon), bir nevi 3 telli keman, harp, çok yüksek perdede ses çıkaran obua (hautbois), uzun bambu flütleri, Saing-waing denilen davul ve el ile çalınan çalgı zili, çıngıraklı veya çıngıraksız leğen şeklinde aletler, kastanyetlere benziyen tahtadan aletler, kyi-waing denilen gong ve zil takımları.

Arma ve Bayrak: Eskiden, B. armasının esasını, kuyruğunu kabartmış bir tavuskuşu resmi teşkil ediyordu. 1948 de kurulan yeni cumhuriyetin arması şöyledir: ortada bir daire içinde B. haritası; bunu çevreliyen bir çember içinde de, Birmanea, «Müstakil Birmanya Birliği» yazısı; bunun yukarısında, stilize edilmiş bir beyaz fil resmi; dairenin her iki tarafında heraldik hayvan resimleriyle süsler.

Birmanya Arması

Şimdiki B. bayrağı kırmızı zeminlidir. Sol üst bölümde mavi bir dörtköşe, bunun ortasında Birliği temsil eden büyük ve beyaz bir yıldız, bunun etrafında da Birman, Shān, Karen, Chin ve Kachin topluluklarının sembolü olan 5 küçük yıldız yer almıştır; resim için bk. BAYRAK, levhalar. Donanma bayrağında, beyaz zemin üzerinde boydan boya kırmızı bir haç, bunun meydana getirdiği sol üst bölüme de millî bayraktaki mavi kısım aynen konmuştur.

DİL. Birmanya'da konuşulmuş olan en eski diller, şimdi örneğini Andaman adaları dillerinde gördüğümüz Negrito sınıfından olmuş olsa gerek. Daha sonra, umumiyetle Austrik (b. bk.; =Austroasyatık [b. bk.] + Austronezya [b. bk.]), hususî olarak da Austronezya dillerinin İndonezya bölümüne ait olan diller burayı işgal etmiştir. Pek eski bir devirde, bu diller Çin-Tibet dillerinin akını önünde geri çekilmeğe mecbur kalmıştır. Çin-Tibet ailesinin Tibet-Birman kolu kuzeyden, Irrawaddy nehri boyunca güneye inmiş, Çin-Tʻay kolu da doğudan girmiştir. Çekilen dil ailesinin kalıntısını, Martaban koyu sahillerinde, Pegu'da Austroasyatik dillerin Mōn-Ḫmēr kolundan olan Mōn veya Talaing dilin-

Bırmanya halkı: Chin tipleri

de görüyoruz ; Austronezya dillerinin İndonezya kolundan olan Malay dili, Birmanyadan tamamiyle çekilerek Malakka yarımadasının güney kısmına inmiştir. Fatih dillerin iki kolu da birbiriyle çarpışmış, ve Tibet-Birman dilleri üstünlüğü kazanmıştır. Çin-Tʻay kolunun Birmanyada birer eski medeniyet dili olarak yaşamış olan bazı üyeleri bugün sönmüş bulunmaktadır, meselâ Kuzey Birmanyadan sonra XIII. yüzyılda Assam'a da girmiş ve orada XVIII. yüzyılda kaybolmuş olan Ahōm dili; Tibet-Birman kolundan olup, Birmanya şehirlerinden Prome'de anıtlar bırakmış olan (XI. yüzyıl) Pyu dili de bu memlekette sönmüş olan diller arasındadır.

1886 da İngiliz Hindistanının bir vilâyeti haline gelmezden evvel, kırallık zamanında, bu memlekette tek bir resmî dil vardı; o da Birmanca (Mranma) idi. 1886 da

Birmanya halkı: 1. Kachin tipleri, 2. Palaung tipi

İngilizce birinci, Birmanca da ikinci resmî dil olarak tanındı. 1837 de Birmanyanın Hindistandan ayrılarak bir İngiliz sömürgesine çevrildiği zaman da bu dil ikiliği muhafaza edildi. 1948 de cumhuriyet olarak «Birmanya Müstakıl Birliği» nin kurulması üzerine Birmanca memleketin resmî dili oldu; bu birliği meydana getiren ve millî bayrakta birer küçük yıldızla temsil edilen Karen. Shān. Kachin, ve Chin halk topluluklarının dillerine de, mahallî olmak üzere, bu hak tanındı. Bugün 18 900 0(0 olan Birmanya nüfusunun ancak % 60 ı ana dili olarak Birmancayı konuşur, % 40 ı da bu dilin yakın ve uzak akrabaları arasında taksim edilmiştir. Zaten Birmanya dil bakımından, her ikisi de kısmen olmak şartiyle, yalnız batı (Hind-Avrupa; bilhassa Bengālī dilinin Birmanyadaki Akyab bölgesine taşmış olan Güneydoğu Bengālī ve Chakma lehçeleri, bir de kuzeybatısında uzak bir komşu olarak Assāmī dili) ve güney (Mōn - Ḫmēr; aşağıya bk.) taraflarından yabancı dil topluluklariyle temasta olup, öbür sınırları hep Çin-Tibet ailesine giren dillerle çevrilidir; bunlardan Tibet-Birman kolu kuzeyi ile batısına, Çince kuzeydoğusuna, Tʿay dilleri de doğusu ile güneyine düşer.

Hindistanın kuzeydoğu kısmı gibi (bk. ASSAM, dil), Birmanya da -hususiyle kuzey kısmı- dil bakımından çok karışık bir bölge teşkil eder. Umumî hatlar dâhilinde Birmanyadaki dil vaziyeti şöyle tarif edilebilir: Hind ve Avrupa dilleri (1 milyon) gibi büsbütün yabancı, Malezya-Polinezya ailesinden olan Malayca (9 000 kişi) gibi uzak komşu, Çince (200 000) gibi de uzaktan akraba, fakat hepsi de memlekete yabancı olan diller müstesna, Birmanyadaki öbür diller «yerli» sayılır. Bunların ezici ekseriyeti Çin - Tibet dil ailesinin Tibet - Birman koluna girer (12 301 000); bu kol içinde Birman-Arakan bölümü yine ezici bir ekseriyettedir (12 050 000); bu bölüm içinde de Birman dilleri grupu ön safta gelir (11 535 000); ve nihayet bu grup içinde de asıl Birmanca veya Mranma (10 1/2 milyon) Birmanyadaki bütün dilleri gölgede bırakır. Birmanyada Tibet-Birman dillerinden sonra, ehemmiyet bakımından aynı Çin-Tibet ailesinin Tʿay-Çin kolu gelir; başlıcası Shān olmak üzere, bu kola giren dilleri konuşanların sayısı 3 400 000 kadardır. Çinceyi de katacak olursak, Birmanyada Çin-Tibet ailesi 15 901 000 kişi ile temsil edilmiş olur. «Yerli» dillerin son bölümü, ağırlık merkezi şimdi doğu Hindistanda bulunan Mōn Ḫmēr dillerinin Birmanyadaki temsilcileri (700 000) meydana getirir.

Dil vaziyeti bölgelere göre alınacak olursa, şöyle bir tablo çizilebilir: «Yerli» dillerden akalliyette olan Mōn-Ḫmēr ailesinin Birmanyadaki başlıca üyesi, Martaban koyunun her iki tarafında, Rangoon ile Moulmein'den güneydeki Tavoy şehrine kadar yayılmış olan Mōn veya Talaing dilidir (450 000); bk. MON DİLİ. Aynı aileden olan Khāsī dili, kuzeybatı Birmanya sınırlarının dışında bulunmaktadır. Öbür temsilcileri çok daha küçük olup, merkez doğuda. Çin-Laos sınırı yakınında. «Shan devletleri» bölgesinin doğu kısmında konuşulur (250 000); bunlar, Bhamo şehri bölgesindeki Palaung ile Kunglong ve Mongka şehirleri arasındaki Wa dilleridir.

Çin-Tʿay kolundan olan diller, Birmanyanın doğu kısmında, kuzeyden güneye doğru sarkarlar: kuzeyde. başka bir koldan olan Kachin veya Sing-phō dili bölgesi içinde dağınık adacıklar halinde konuşulan Khām-tī (100 000; Fort Hertz veya Putao şehri civarı ile bunun göneybatısında Hkamti kasabasının batısında, Assam'a taşmak üzere) ki Tʿay dillerinin Kuzey bölümünden olup bunun yakın akrabaları sayılan Phākial, Noiā, Tai-rong ve Aitoniā adacıkları Birmanyanın dışında kalır; bunun güneydoğusunda, Çinin Yunnan bölgesi sınırında, ayrı bir topluluk teşkil eden Si-lo-mo grupundan, Birmanyaya taşmak üzere Lo-lo ile bunun kuzeyindeki Mo-so dilleri (100 000); yine Keng-tung bölgesinde Lāos'tan Birmanyaya taşmak üzere Yao ve Miao dilleri: en önemli kütle olarak, merkez doğudaki Sagaing vilâyeti ile bunun güneydoğusundaki «Shan devletleri» nde Shān dili (1 400 000; bölümleri: 1. Sagaing'de Kuzeybatı Shān, 2. Kuzey Shān 3. Güney Shān; Kuzeybatı Shān'ın doğusunda, Çinin Yunnan bölgesinde, Shān dilinin Tʿay Mau veya Çin Shāncası denilen şekli konuşulur), bk. SHĀN DİLİ; bitişik olarak, bu kütlenin güneydoğusunda, Tayland (Siyam) ve Çin sınırları arasındaki Keng-tung şehri bölgesinde Lü ve Khün dilleri (100 000); güneyde, Aşağı Birmanyanın Irrawaddy ve Tharrawaddy bölgesinde. yani Bengal körfezi ile Martaban koyu arasındaki yarımadada, Mōn dilini kara tarafından çember içine alan ve daha doğuda kuzeydeki Karenni bölgesinden güneydeki Mergui takımadalarına kadar kara tarafından Tayland sınırı boyunca bir şerit gibi uzanan Karen dili (1 700 000; lehçeleri: 1. Sgaw, 2. Pwo ve Taungthu, 3. Bghai) ki Çin-Tʿay kolu içerisinde ayrı bir grup teşkil eder (Karen, Shan, Miao, Yao dilleri, Çin-Tʿay koluna bağlı Tʿay dillerinin Kuzey, Lü, Khün ve Lao dilleri de güneydoğu bölümündendir), bk. KAREN DİLİ. Tʿay grupundan Lao dili de. Mulai-yit tepeleri bölgesinde Karen dilinin merkez sahasına kısmen girmiş bulunmaktadır; bk. ÇİN-TʿAY DILLERİ.

Birmanyanın kalan kısmını tamamiyle Tibet-Birman dilleri kaplamıştır. Kuzeyde bu kolun daha çok Tibetçeye yakın olan ve Kuzey Assam Dilleri (bk. ASSAM DİLLERİ) denilen grupu sadece komşu olup, Birmanyanın dışında kalır. Daha ziyade Birmancaya yaklaşan Orta ve Güney Assam Dilleri denilen grup ise kısmen Birmanyanın dışın-

da, kısmen de içindedir. Bu gruptan, Bâţâ veya Bodo bölümünün Birmanya ile arazi ilgisi yoktur; memleketin kuzeybatı açıklarında, adacıklar halinde kalır. Nāgā denilen bölüm kısmen Kuzeybatı Birmanyaya girmiş durumdadır. Nāgā Tepeleri bölgesinde, kısmen içerde bulunan üyeler şunlardır: Merkezî Nāgā alt-bölümünden Tengsā Nāgā, Thukami, Yachumi; Doğu Nāgā alt-bölümünden Angwanku veya Tableng, Chingmēngnu, Tamlu, Banparā, Mutoniā, Mohongiā, Namsengiā, Chāng, Assiringiā, Mōshāng, Shānggē; Nāgā dillerini konuşanların sayısı birkaç 1 000 i aşmaz. Buna karşılık, grupun Kachin veya Sing phō veya Kakhyen bölümü Birmanyanın kuzey köşesinde 250 000 kişi tarafından konuşulur. Kısmen Assam'a taşan bu grupun üyeleri Singphō, Chingpaw, Nkhum, Naran, Lahtawng, Lepais, Marips dil ve lehçeleridir.

Birmanyanın batı ve merkez bölümleriyle, güneydeki Kra berzahına kadar uzanan öbür arazinin Birman (batı) kısmını, Tibet-Birman kolunun Birman-Arakan(Kuku-Chin+Birman) grupu işgal etmektedir. Bunlardan Birman dilleri (11 535 000 kişi) tamamiyle memleket içinde bulunmaktadır, Kuku-Chin grupu (Birmanyada 515 000 kişi) ise kısmen Hindistana (Doğu Pakistan, ve Assam) taşmıştır. Bk. BİRMAN-ARAKAN DİLLERİ, BİRMAN DİLLERİ, BİRMAN DİLİ.

Tarih: B. nın en eski tarihi, kesin bilgilerden fazla tahminlere dayanır. Eski kıtaya bağlı olan Andaman adalarında bugün yaşıyan Negrito ırkının B. da oturan en eski halk olduğu sanılmaktadır. B. da şimdi oturanlar ise, çok eski devirlerde Batı Çinden, Tıbetten Irrawaddy ile Salween ırmakları boyunca Arakan'a göç eden çeşitli Moğol aşiretlerinin torunlarıdır; T'ay veya Shanlar Çin seddinin her iki tarafında uzanan Shan devletleri ve Tayland (Siyam) topraklarında yayılarak B. ya girmişlerdir. Kranlar Arakan'a yayılmış; Pyular Prome'de; Mōn veya Talaingler de Pegu'da birer kırallık kurmuşlardır. Chittagong'dan Arakan'a; Manipur'dan Yukarı B. ya; Madras ve Malayadan da Pegu ve Tenasserim'e göçmenler gelmiştir. Hindu mitolojisi, Moğol geleneklerini memleketten kovmuş, fakat Buddhism, Hindistandakinin aksine, B. da parlak bir manastır sistemi ile, halkın din hayatını iki bin yıl idare etmiştir. Kıral Anawrata, 1054 te bir Pagan hanedanı kurunca, o zamana kadar sayısız kabîle reislerini kudretli birer kıral olarak tanıtan efsane ve masallar devri bitmiş, asıl vesikalı tarih başlamıştır. Anawrata ile on halefi B. nın ilk gerçek hükümdarlarıdır. Anawrata, eski parlaklık ve kudretini kaybetmiş olan Arya rahiplerini kovarak, merkezi Thatonda bulunan Buddhismin en temiz şeklini rahipleriyle, mukaddes yazılariyle birlikte oradan alıp zorla memlekete sokmuştur. Pagan pagodalarının en güzeli olan Ananda, Kyanzittha (1084-1112) nın devrinde yapılmıştır. Pagan hanedanında Htilominlo (1210 - 34) ile oğlu Kyaswa (1234 - 50) gibi dindar hükümdarlara raslanır, fakat sonrakiler soysuzlaşmış, bunların sonuncusu Narathihapate, Kubilay Hanın intikamına kurban giderek 1287 de kırallığını kaybetmiştir. Çin imparatorunun kendisine göndermiş olduğu üç parlak elçi ile maiyetlerini idam ettirmiş olması buna sebep olmuştur.

Shanların idaresi (1287 - 1531): Shanlar memleketi istilâ edince, memleketin düzeni bozulmuş ve iki yüz elli yıl içinde B. tarihinde birtakım prens ve asîllerin karışık hikâyelerinden başka bir şeye raslanmamıştır; Talaing, Shan ve Birmanyalılar, idareyi ellerine geçirmek için birbiriyle boyuna mücadele edip durmuşlardır. Bu arada Ava'da, Pegu'da, Toungoo'da, Arakan'da küçük kırallıklar kurulmuş ve yıkılmıştır. Pegu'nun tanınmış kıralları arasında zorba ve hilekâr bir adam olan Razadarite raslanmaktadır (1385-1423). Kızı Shinsawbu (1453 - 72) ile rahipliği bırakarak Shinsawbu'nun kıziyle evlenen Dammazedi, B. tarihinde Pegu Altın Çağı denilen oldukça sakin bir devir açmışlardır. Bu devirde Rangoon'daki Shwe Dagon pagodası iki defa yükseltilmiş ve süslenmiştir. Bununla beraber barbarca âdetler gene devam etmiştir. Toungoo hanedanı, bu hanedanı 1531 de devirerek B. kırallığını yeniden kurmuştur.

Toungoo Hanedanı: Toungoo esasen Birmanyalıların Shan ve Talainglere karşı bir sığınağı olarak 1280 de ilk defa tarihe girer. Orada 28 kıral hüküm sürmüş, bunların 15 i suikasta kurban gitmiştir. Hanedanın sonuncu hükümdarı Tabinshwehti (1531 - 50), eniştesi (veya kayınbiraderi) meşhur general Bayinnaung'un yardımiyle Prome'yi. Martaban'ı, Arakan'ı, Pegu'yu zaptetmiş, Siyama taarruz etmiş ve nihayet, Shan başkanları yukarı Birmanyadan kovulduktan sonra, Ava'da taç giymiştir. Bayinnaung (1551 - 81), Tabinshwehti'nin birinci halefi olarak tahta çıkmış, fakat kırallığı uğrunda savaşmak zorunda kalmış, böylece hayatını fütuhatla geçirmiştir. Eski Siyam başkenti Ayuthia'yı zaptetmiş, Shan devletleri ile Siyam topraklarının yarısını alarak, Arakan'dan başka bütün B. yı idaresi altında toplamıştır. Bengal ve Colombo (Kolombo) ile karşılıklı elçilikler kurmuş ve Colombodan bir prenses ve bir mukaddes diş elde etmiştir. Fakat devamlı savaşlarla asıl memleketini sefalete düşürmüştür. Oğlu Nandabayin babasının yolundan yürüyerek, bu sefaleti daha da artırmıştır. Siyamlılar B. yı istilâ, Arakanlılar da Pegu'yu yağma etmiş, yakıp yıkmışlardır. Kıral tahttan indirilerek öldürülmüş, on altı yıl müddetle memleket yine birtakım küçük kırallıklara ayrılmıştır. Bunların bazıları, bu arada Ava Kırallığı, Bayinnaung'un oğulları elinde bulunuyordu. Bu hükümdarın torunu Anaukpetlun (1605 - 28), halkının büyük bir kısmını

Birmanya halkı: 1. Karen tipi, 2. Shan tipleri

kaybetmiş olan güneyi tekrar ele geçirmiş, Syriam limanını yağma etmiş, Portekizli vali Brito'yu kazığa vurdurmuştur. Kırallığı yeniden kurarak Pegu'da sarayına yerleşmiş, tebaasında hem korku, hem de hayranlık duyguları uyandırmıştır. Anaukpetlun'un halefleri Ava'ya çekilmişler, kırallıkları da yavaş yavaş zayıf düşmüştür. Yalnız kıral Thalun (1629 - 48), tarihte ilim ve irfan hâmisi olarak ün kazanmıştır. Yüz yıl boyunca Ava hükümdarları, ellerinde hiçbir gerçek kudret olmamakla beraber, memleketi şöyle böyle idare etmişlerdir. Bu devrede Yukarı B., iki defa Ming ve Mançu Çinlilerinin, beş defa da Manipurilerin istilâsına uğramıştır. Ava'nın Pegu üzerindeki iktidarı gittikçe azalmış, 1740 ta Talainglar bir kıral ilân ederek on yıl içinde Ava'nın etrafını istilâ etmişlerdir. Alaungpaya adında Shwebo'lu bir başkan, Talaing hâkimiyetine isyan ederek B. nın sonuncu hanedanını kurmuştur.

Alaungpaya Hanedanı: Alaungpaya (Alompra), kendisine karşı gönderilen küçük orduları yendikten sonra kırallığını ilân etmiştir. Bu pek gayretli kıral, ancak sekiz yıl süren idaresi sırasında (1752 - 60), bütün memleketi ele geçirmiştir. Ayrıca Syriam'ı almış, Pegu'yu alıp yağma etmiş, Manipurileri yenmiş Talaingları, tam bir bozguna uğratmış Siamı istilâ ederek Rangoon'da yerleşmiştir. Sağ kalan Talaing'lar Siyama kaçınca, Delta tekrar boşalmıştır. Alaungpaya, Siyam başkenti Ayuthia'yı tarihi boyunca beşinci defa olarak kuşattığı sırada hastalanmış, mecburî yürüyüşlerle çekilirken ölmüştür.

B. nın Avrupalılarla ilk temasları: Alaungpaya'nın ömrü ile biten yüzyılın içerisinde B., ilk olarak Portekizlilerle temas etmiştir; bunların birçoğu memlekette yerleşerek B. lı kadınlarla evlenmişlerdir. Hattâ Arakanlı istilâcılar macerasever bir Portekizli olan Brito'yu, vali olarak Syriam şehrine bırakmışlardır. Bu arada, birbiriyle savaşan ordularda Portekizli baba ve B. lı anadan doğma birçok askerler bulunuyordu. Liman ve şehirlerde bu cins yarım kanlı birçok Portekizlilerle Ermenilere raslanıyordu. Gerek İngiliz, gerek Holândalı Doğu Hindistan Şirketleri (East India Company) aşağı yukarı 1627 den itibaren, genç memurlar idaresi altında B. da şubeler açmışlardı, fakat elli yıl kadar sonra her iki şirket de çekilmiştir. 1709 da İngilizler Syriam'da tekrar bir müessese açmışlarsa da Talainglar, İngilizlerin B. lılara yardım ettiğini tahmin ederek, bu müesseseyi yakmışlardır. İngilizler, Negrais'a taşınmış, fakat orada 1759 da Alaungpaya idaresi altında, Talainglara yardım ettiklerinden, öldürülmüşlerdir. Fransızlar, Alaungpaya'nın kuşatmış olduğu Syriam'ı kurtarmak için, iki gemi gönderince bütün Fransız subayları öldürülmüş, gemilerin mürettebatı ve topları. Alaungpaya'nın askerî kuvveti için büyük bir kazanç olmuştur.

Alaungpaya'nın halefleri: Alaungpaya'nın ilk halefi büyük oğlu Naungdawagyi'dir. Onun yerine de üç yıl sonra erkek kardeşi Hsinbyushin (1763 - 76) geçmiş, Ava'yı tekrar başkent yapmış, ordusu ile Manipur'a akın ederek halkından binlercesini esir olarak götürmüştür. Sonra Siyama saldırmış, son olarak da Ayuthia'yı ele geçirmiştir. Bu seferden sonra B., Çinlilerin istilâsına uğramış, ancak dört yıl sonra kurtulabilmiştir. Hsinbyushin ölünce, oğlu Singu tahta geçmiş, altı yıl hüküm sürdükten sonra bir suikasta kurban gitmiştir. Büyük Alaungpaya'nın oğullarından Bodawpaya (1782-1819), tahtı zorla ele geçirip başkentini Amarapura'ya naklederek Arakan'ı ülkesine katmıştır. 20 000 Arakanlıyı esir ederek götürmüş, şimdi Mandalay'de Arakan pagodası olan Mahamuni Buddha'yı zaptetmiştir. Bu hareket, İngilizlerle olan ilk B. harbinin ikinci derecede sebeplerinden biridir.

Yenilen Arakanlılar arasındaki ayaklanmalar zorlukla bastırılmıştır, fakat âsi başkanların tekrar harekete geçmeleri üzerine, Birmanlar bunların teslimini istemişlerse de, İngilizlerin elçi göndermek suretiyle yaptıkları müdahaleler, Birmanlar tarafından iyi karşılanmamıştır. Birmanya orduları Manipur ve Assam'ı tekrar istilâ etmiştir. Bu sırada Birmanya en geniş sınırlarına sahip bulunmakta idi. Bodawpaya ölünce yerine torunu Bagyidaw (1819 - 1837) geçmiştir. O da dedesinin yolunu takibederek Birmanyayı ayakta tutmuş, bu hal 1824 e kadar devam etmiştir. Bu tarihte B. ordusunun Cachar sınırını aşması Hindistandaki İngiliz idaresini harekete geçirmiştir. Birmanya'ya karşı harb açmak için bir bahane arıyan İngilizler için bu bir fırsat teşkil etmiş ve İngilizler Birmanya ile savaşa girişmişlerdir. Birinci B. harbi diye anılan bu sefer, Birmanların yenilmesi ile sona ermiş ve Yandobu antlaşmasiyle Arakan ve Tenasserim İngilizlerde kalmış, B., Assam ve Manipur üzerindeki haklarından vazgeçmiş ve İngilizlere 10 milyon rupilik bir tazminat ödemeğe mecbur olmuştur. Bu antlaşmaya bir İngiliz himaye mümessilinin (resident) Ava'da bulunması şartı da konmuştur. İngilizler Binbaşı Burnay'ı koruyucu temsilci olarak göndermişlerse de bu zat, kıral tarafından iyi karşılanmamıştır. Bagyidaw 1837 de hastalanarak tahttan çekilmiş, yerine kardeşi Tharawadi (1837 - 1846) geçmiştir. İngilizler 1840 ta bu himaye mümessillerini geri çekmişlerdir. O sırada Shan devletlerinde kopan isyan kıral tarafından bastırılmıştır. Tharawadi'nin 1846 da ölmesi üzerine yerine büyük oğlu Pagan Min (1846-1853) kıral olmuştur. İngilizleri Birmanyadan atmak kastiyle yapılan hareketler ve ordu sevki İngilizlerin hoşuna gitmemiş, o sırada Rangoon'daki gemilerine de yapılan tecavüzler karşısında İngilizler, bir ültimatom vermişler, buna cevap alamayınca da 1 Nisan 1852 de İkinci Birmanya Harbini açmışlardır. Yine Birmanyanın yenilmesi ile biten bu harb sonunda İngilizler 20 Aralık 1852 de Pegu ilini ilhak etmişlerdir. Pagan, kendisine karşı ayaklanan kardeşi Mindon Min tarafından tahtından indirilmiş ve Mindon Min hükümdar olmuştur (1853). Mindon Min (1853-1878) ile İngilizler bir ticaret anlaşması yapmak istemişlerse de muvaffak olamamışlardır. Yeni kıral 1857 de başkentini Mandalay'e nakletmiş ve mülkî ıslahata girişmiştir. Memurlara seyrek ve intizamsız bir şekilde verilen ücret usulü yerine maaş bağlamıştır. Bir taraftan da İngilizler, Birmanyada, esaslı şekilde yerleşmek için gerekli işleri yapmağa başlamışlardır. Bu cümleden olarak muhtelif tarihlerde ilhak edilmiş topraklar, İngiliz B. sı adı altında toplanmıştır (1862).

İngilizler bir ticaret anlaşması yaparak yeni kıralla işe girişmek istemişlerse de anlaşma güçlüklerle karşılaşmıştır. Buna rağmen Mindon Avrupalılarla en çok temas eden ve onlarla iyi geçinen, fazla olarak memleketini de düşünen bir kıral idi. Zamanında iki küçük isyandan başka büyük savaşlar olmamıştır. Kendisi Roma, Paris ve Londraya heyetler göndererek antlaşmalar imzalamıştır. Avrupadan yeni makineler getirterek ilerleme ve kalkınma adımları atmıştır. Halk tarafından çok sevilen Mindon. 1876 da dizanteriden ölmüştür.

B. Kırallığının sonu (1876 - 1885): Mindon'dan sonra tahta vâris olan kıral Thibaw, çok dirayetli fakat zalim

bir kadın olan Alenandawlar kıraliçesinin damadıdır. Mindon'un ölümiyle taht kavgalarının önüne geçmek için rakîp bulunan prenslerin bir kısmı hapsedilmiş ve daha sonra da öldürülmüştür. 15 Şubat 1879 tarihindeki bu hâdise sıralarında Mandalay, milletlerarası birçok entrikacıların yatağı haline gelmişti. İngilizlerin bütün Birmanyaya kâkim olma düşünceleri, Fransızların aynı düşüncelerle buraya nüfuz etmek istemeleri ve öteki Avrupa devletlerinden bu topraklarla ilgili bulunanlar arasında bilhassa ticarî maksatlarla meydana çıkan rekabet hırsları karşısında B. yı idare edenler bunalmış bir vaziyette idi. En yakın tehlikenin İngiliz nüfuzu olması dolayısiyle İngilizlere karşı tazyik başlamıştı. İngiliz elçisi bu durum karşısında Mandalay'de duramamış ve burasını terk etmişti. Thibaw'ın Fransızlara fazla yüz vermesi, hattâ Fransızların Mandalay'e bir demiryolu yapmaları ve İrrawaddy'de donanma bulundurmak üzere bir anlaşma imzalamaları İngilizleri büsbütün kızdırmıştır. İngilizler harekete geçmek için bir sebep aramakta iken yukarı B. nın birçok yerlerinde karışıklıklar çıkmıştır. Hükümet bu karışıklıkları düzeltmek istemiş ve o sıralarda hapishaneden kaçmak teşebbüsünde bulunan bazı siyasî mahkûmlar da öldürülünce hava gerginleşmiştir. Bir İngiliz ticaret şirketinden hükümetin 230 000 rupilik bir para cezası alması, buna karşı bir ültimatom gönderen İngilizlere Thibaw'ın hakaret dolu cevabı ile beraber onları vatanlarından kovmak üzere halkı birleşmeye davet eden bir irade çıkarması, zaten bir fırsat bekliyen İngilizleri müdahaleye sevk etmiştir. 4 Kasım 1885 te İngiliz ordusu sınırı aşarak İrrawaddy kaynağına doğru ilerlemeğe başlamış, ay bitmeden de Thibaw ve ailesi yakalanarak Hindistana sürülmüş ve B. Kırallığına son verilmiştir. İngiltere 1 Ocak 1886 da resmen B. yı ilhak etmiştir. Memleketlerinin işgal ve ilhak edilmesine, kırallarının esir olmasına rağmen B. lılar, yıllarca dağlarda çete harbleri yapmak, baskınlarda bulunmak suretiyle İngilizleri izacetmişlerdir.

İngiliz idaresi altında Birmanya: Birmanya, İngilizler tarafından 1897 tarihine kadar başkomiserliklerle idare edilmiş ve bu tarihte vali vekilliği ihdas edilmiştir.

B. nın çeşitli kısımlarından Arakan ve Tenasserim 1824 ten beri, Pegu 1852 den beri ve yukarı B. da 1886 dan beri İngiliz idaresi altında bulunmaktadır. Bu kısımlardan ilk bölgede nüfus o kadar azalmış ve halk o kadar zayıf kalmıştır ki, İngilizler bunları idarede hiçbir güçlüğe raslamamışlardır. Pegu ve Yukarı B., İngilizleri yıllarca meşgul etmiştir. Bu iki kısmı düzene sokmak ve sindirmek kolay olmamış, ilk zamanlarda İngilizler bu kesimlerde 32 000 asker kullanmışlar ve ilhaktan az sonra da Hindistandan 16 000 kişilik bir askerî polis kuvveti getirtmek mecburiyetinde kalmışlardır. Kuzeybatıda Shin'ler ve Kuzeydoğuda da Kachin'ler, zaman zaman, ayaklanarak İngilizleri izacetmişlerdir. Son defaki ayaklanma Birinci Dünya Harbinde olmuş, ayrıca 1930 da da Aşağı Birmanya'da kargaşalıklar çıkmıştır.

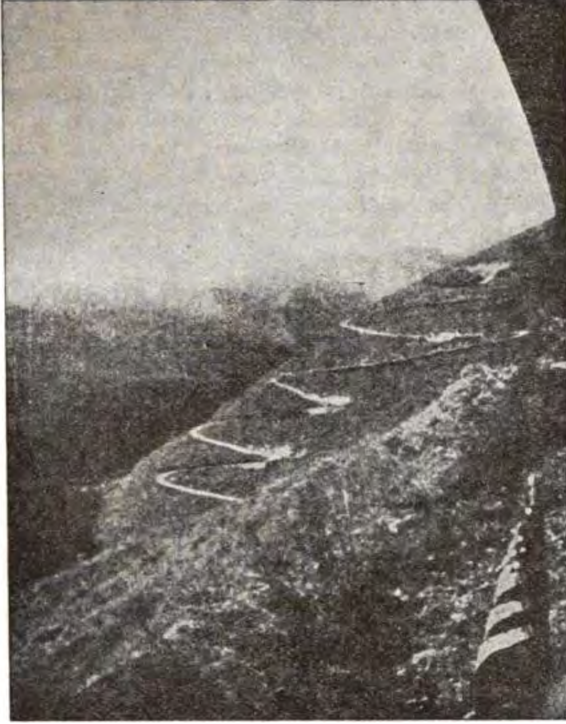
Birmanyanın İngiliz idaresine geçmesinden beri nehir, kara ve demiryolları bakımından büyük ilerlemeler olmuş, ticaret hayret uyandıracak şekilde inkişaf etmiştir. Bu arada Katolik ve Protestan misyonerlerinin faaliyeti de halkın hayat ve dünya görüşleri üzerinde büyük bir rol oynamıştır.

B., 1 Nisan 1937 de Hindistandan tamamiyle ayrılmış ve doğrudan doğruya İngiltere tacına bağlı bir sömürge (Crown Colony) haline getirilerek bir İngiliz vali ve bir parlâmento tarafından idare edilmiştir.

Gandhi'nin Hindistandaki faaliyetinin tesirleri altında zaman zaman İngiliz mallarına, Rangoon üniversitesine ve resmî okullara karşı boykotlar yapılmıştır. B. nın hiçbir idareye bağlı olmıyan kısımları vardır ve buralarda esircilik ve insan kurban etme gibi iptidaî âdetler halen hüküm sürmektedir. Birmanyalılar şen ve eğlenceyi seven bir millettir. Sanat duyguları çok kuvvetlidir. Parlak eşyayı, güzel renkleri severler. Son zamanlarda milliyetçi ruh çok inkişaf etmiştir. Bunun bir belirtisi de Hind nüfuzuna karşı artmakta olan düşmanlıktır. Buna rağmen Hindlilerin siyasî ve bilhassa ticarî çevrelerdeki nüfuzu kuvvetlidir.

İkinci Dünya Harbi sırasında B., İngiliz askerî idaresi altına alınmış, 1941 Ocak ayında Japonlar B. ya girerek, çok geçmeden, Çine giden stratejik Birmanya Yolu (b. bk.) nu kesmişlerdir. B. nın Japonlar tarafından işgali aynı yılın Mayıs ayında tamamlanmış, 1943 te de Ba Maw'ın başkanlığında bir kukla hükümet kurulmuştur. 1944 te bu işgal zayıflamağa başlamış, Birmanya Yolu'nun kesilmesinden sonra İngilizler tarafından yapılan ve Hindistanı B. üzerinden Çine bağlıyan yeni Ledo (sonraki adı: Stillwell) Yolu açılmıştır. Çarpışa çarpışa geriliyen Japonlar nihayet 27 Ağustos 1945 te teslim olmuşlar, Ekim ayında da sivil idare yeniden kurulmuştur. Birmanyalılara Mayıs 1945 te muhtariyet ve dominyonluk vadedilmişse de, bunlar Britanya Milletler Topluluğu (British Commonwealth of Nations) ndan büsbütün çıkmağı tercih etmişler, ayrılma antlaşması 27 Ocak 1947 de Londrada İngiltere başvekili Attlee ile Birman generali Aung-San arasında imzalanmış ve 4 Ocak 1948 de Müstakil Birmanya Birliği Cumhuriyeti resmen kurulmuştur. Yeni kurulan Birlik, asıl Birmanya, Shan (Şan), Karenni, Chin (Çin; asıl Çinlilerden farklı) ve Kachin (Kaçin) «devlet» leri tarafından meydana getirilmiş, eski Wa «devleti», Shan «devleti» ne katılmıştır. Karen'ler, daima ayrı bir «Karenistan» kurmak emelindedirler. B., Birleşmiş Milletler Teşkilâtı üyesidir. 19 Temmuz 1947 de Gen. Aung-San'ın öldürülmesi üzerine, ilk B. hükümetini Thakin-Nu kurmuştur. Memlekette sağa, sola temayülü olan partiler arasında. Avrupa ile iş birliği yapma siyasetinin aleyhtarı olan milliyetçi Maha Bama (= Büyük Birmanya) partisi dikkati çeker; lideri, Japon işgali zamanında hükümet reisi olan Ba Maw'dır.

BİRMANYA YOLU (Burma Road), Lashio (Mandalay'a giden demiryolunun başlangıcı)dan, yani Doğu Birmanyadan kuzeydoğu yöneltide Yunnan'ın Kunming şehrine giden otomobil yolu. Uzunluğu, yol boyunca 1154 km, havadan 515 km dir. Birmanya-Çin sınırını, Namkhan (Birmanya) ile Wanting (yolun en alçak noktası, 975 m, Çinde) yakınından geçer. Bu noktadan sonra yol, genel olarak doğuya doğru devam eder, Salween ve Mekong ırmak vâdilerini Paoshan ve Tali'de aşarak Kunming'e gelir. Salween-Mekong bölgesinde yüksekliği 1800 ile 2 600 m arasındadır. B. Y., Kunming'den öteye devam ettirilmiş olup bu yeni yola ekseriya B. Y. nun bir kısmı gözü ile bakılır. Bu yeni yol Kunming'den başlayıp doğuya dönerek Kweiyang (Kweichow)a, sonra da kuzeye döner ve Tsunyi'den geçerek Chungking'e erişir. Bu uzaklık, yol üzerinden aşağı yukarı 1125 m dir. Chungking'den Rangoon'a kadar tam uzunluğu aşağı yukarı 3380 km dir. Lashio'dan sonra demiryolu ile Hsipaw, Maymyo ve Mandalay'dan geçilir.

Birmanya Yolu

İkinci Dünya Harbinin başlarında, Çin hükümeti için pek önemli malzemenin yetiştirilmesinde büyük bir rol oynıyan bu yol, Aralık 1938 de açılmıştı. Üç ay müddetle (18 Temmuz - 18 Ekim 1940) kapanmıştır. Birmanya ve Yunnan'da bulunan alt kısmını Japonlar, Mart 1942 de ele geçirmiştir. Stilwell Yolu (Stillwell Road; önceki adı: Ledo Road) tamamlandıktan sonra (bu yol, Birmanya'daki Namkhan, Bhamo ve Myitkyina şehirlerinden geçerek Hindistana erişir) Ocak 1945 te tekrar açılmıştır. Hindistan ve Birmanyadaki kısmı İngiliz askerî makamlarınca 1946 da yerli hükümetlere bırakılmıştır.

BIRMINGHAM [*bırmingım* veya *bırminghæm*]: 1. Orta İngilterede Büyük Britanya adasının en büyük endüstri merkezi ve İngilterenin ikinci büyük şehri. B., zengin demir ve kömür yatakları yakınında önemli demiryolları ile kanalların kavşağındadır. Nüfusu 1 118 000 (1951) dir.

B. şehrinin sayısız ve eski binaları arasında büyük belediye dairesi vardır; burası, Romadaki Iuppiter Stator mâbedi örnek alınarak 1832 de yapılmıştır. 2 250 kişi alan büyük salonunda çok mükemmel bir org bulunmaktadır. Bu salonda, her üç yılda bir, büyük musiki festivalleri yapılır ve toplanan para Genel Hastahaneye verilir. 1874 78 yıllarında yapılmış olan çeşitli lonca bürolarına mahsus Council-House (Lonca Evi), Victory Law Courts (V. Mahkemesi), üniversite binaları, belediye teknik okulu, belediye sanat ve resim okulları, Grammar School (kuruluşu 1552), 25 000 kişiyi barındıran Bingley Hall, postane, lonca hamamları, London and North West ile Midland and Great Western demiryolu istasyonları, süvari kışlaları, genel kütüphaneler, borsa binaları, sanat galerisi, Birmingham and Midland Institute (B. ve M. Enstitüsü), Masonic Hall (Farmasonlar Evi) önemli genel yapılar arasında sayılmağa değer. Burada 10 genel park ve birkaç oyun sahası vardır. 1776 da kurulmuş olan General Hospital (Genel Hastahane) den başka çeşitli hastalar için ayrı ayrı hastahaneler vardır.

Birmingham

Birmingham üniversitesi, Sir Josiah Mason'un 1875 te kurduğu Mason University College'in gelişmesiyle 1900 de kurulmuştur. Sanatlar, fen, tıp ve ticaret fakültelerini içine alan bu üniversiteye sonradan mühendislik, fizik ve genel ilim bölümleri de eklenmiştir. Başka eğitim kurumları arasında çeşitli liseler, sanat ve resim okulları, teknik okullar, endüstri okulları ile ticaret okulu da söylemeğe değer.

B. da 1 000 den fazla fabrika. 7 000 den fazla imalâthane vardır. Toplu iğne ve dikiş iğnesinden askerî malzemeye kadar, hemen her şey burada yapılmaktadır. Demir ve çelik en büyük endüstriyi teşkil eder. Bundan başka, başta cıvata olmak üzere, madenleri işleme usullerinin hepsi uygulanır. Elektrikle maden kaplama usulü (galvanoteknik) 1840 ta, ilk defa bu şehirde kullanılmıştır. Dökümcülük tekniği ileridir. Ayrıca çok miktarda altın ve gümüş eşya yapılmaktadır. Bilhassa galvanoculukta kullanılan gümüş miktarı çoktur. Burada bisiklet, otomobil ve demiryolu vagonları da yapılmaktadır. Kimya ve cam endüstrisi gelişmiştir. Pamuk ticareti ve kerestecilik önemli bir yer tutar. B., İngiliz harb endüstrisinin de en önemli bir merkezidir.

B. belediyesi, uzun zamandan beri İngiltere belediyelerinin en ön safında bulunmakla şöhret kazanmıştır. B., parlâmentoya 12 temsilci gönderir.

Norman'lar İngiltereyi zaptettikleri zaman (1066) B., pek önemli bir yer değildi. Şehrin adı Berming (= Berm'in çocukları) sözünden türemiştir. 1665 te veba salgını büyük kayıplara sebebolmuştur. 1700 de şehrin sınırları genişlemeğe başlamıştır. Bu tarihte nüfusu 15 000 kadardı. XVIII. yüzyılın ortalarına doğru B., fabrika şehri olarak önem kazanmıştır. Boulton'la Watt, üstün verimli buhar makinesini burada yapmışlardır. Yüzyılın sonlarında B. da sık sık ayaklanmalar ve kargaşalıklar olmuştur. Priestly ayaklanması bunların en meşhurlarından biridir (Temmuz 1791). B. daki endüstriyi yok etmek için Alman uçakları İkinci Dünya Harbinde şehre tonlarca bomba atmıştır.

2. Amerika Birleşik Devletlerinden Alabama'da endüstri merkezi. Demir yataklarının bulunduğu Cumberland plâtosunda, Red Mountain'in eteğindedir. Demiryolu kavşak noktasıdır. Yakınında Black Warrior kömür yatakları vardır. Nüfusu 326 000 (1950) dir. Güneyin ağır endüstri (demir ve çelik, yüksek fırınlar, makine fabrikaları) merkezidir. Pamuk ve cam endüstrisi de ileridir.

BIRNBAUM [*birnbaum*], **Karl** (doğ. 1878), Alman nörologu ve adlî tıp psikologu. Schweidnitz (şimdi Pol. Świdnica) te doğmuştur. Berlin üniversitesinde 1922 de doçent, 1927 de de profesör olmuş, 1933 te çekilmiştir. Berlindeki hıfzıssıhha enstitüsü (Heil und Pflegeanstalt) nün müdürlüğünde bulunmuştur. Bilhassa adlî ruh tababetinde kendini göstermiş olan B. ın başlıca eseri *Soziologie der Neurosen* (Sinir hastalıkları sosyolojisi) [1933] adını taşımaktadır.

BIRNEY [*bîrni*], **James Gillespie** (1792-1857), esircilik düşmanı hareketin başkanı Amerikalı devlet adamı. Amerika Esircilik Düşmanları Derneği (American Anti-Slavery Society) nin genel sekreterliğini yapmıştır (1837). Hürriyet Partisi (Liberty Party) nin cumhurreisi namzedi seçilmiştir (1840, 1843). Esirciliğin siyasî vasıtalarla, inandırma yolu ile ortadan kaldırılabileceğine inanıyordu.

BIRÓ [*birō*], **Lajos** (1880-1948), Macar yazarı. Viyanada doğmuş, Amerikada ölmüştür. Natüralist romanlar, hikâyeler ve piyesler yazmıştır. Avrupa ve Amerika tiyatrolarında büyük başarılar kazanmış olan piyeslerinden şunlar anılmağa değer: *Férfiak* (Erkekler) [1909], *Sárga liliom* (Sarı zambak) [1910]. *A rablólovag* (Haydut şövalye) [1912], *A cárnő* (Çariçe) [1912, bunu Lengyel Menyhért ile birlikte yazmıştır] ve *Hotel Imperial* [1918]. Eserlerinin çoğu Avrupa dillerine de tercüme edilmiştir.

BİROBİDJAN [*birobican*] veya **BİROBİJAN,** Sovyetler Birliğinde, Rus Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin, Doğu Sibiryada Amur nehri çevresindeki Ḫabarovsk Ülkesi'ne bağlı Yahudi Muhtar Bölgesi (Yevreyskaya Avtonomnaya Oblast)nin merkezi. Ḫabarovsk'un 177 km batısında Trans-Sibirya demiryolu üzerindedir. Nüfusu 40 000. Bazen bütün bölgeye de bu ad verilmektedir. Bk. YAHUDI MUHTAR BÖLGESİ.

BIRON [*birō*], **Armand de Gontaut, baron de** (takriben 1524-1592), Fransa mareşali, Biron (Périgord)da doğmuş, Epernay kuşatmasında öldürülmüştür. Brantôme kendisi için «Fransanın en ihtiyar ve en büyük komutanı» demiştir. 1569 da tophane mareşali, 1577 de de Fransa mareşali tâyin olunmuştur. III Henri ve IV. Henri idarelerinin en önemli askerî ve sivil hâdiselerinde rol oynamıştır.

BIRON [*birō*], **Charles de Gontaut, Duc de** (1562-1602), Fransa âyan âzası ve amirali. Armarde de Gontaut, baron de B. un oğludur. Babası gibi büyük askerî meziyetleri olan B., IV. Henri'nin arkadaşı ve dostu idi. Arques'ta, Ivry'de, Paris ve Rouen kuşatmalarında ve Aunale savaşında kahramanca çarpışmıştır. İspanyollara karşı Bourgogne'da (1595), Flandra'da ve Artois'da (1596) şiddetle savaşmıştır. Fransa mareşali (1594), Bourgogne ve Bresse valisi (1598) olmuştur. IV. Henri'nin birçok iyiliklerini gördüğü halde gayrimemnun, endişeli ve mağrur tabiatlı bir adam olan ve falcıların etkisi altında kalan B., Savoie dukası ile birlik olarak kırala karşı bir suikast hazırlanmıştır. Kıral kendisini affetmişse de B., bu suçu gene işlemiş ve Fransadaki bütün gayrimemnunları kırala karşı birleştirmeğe çalışmıştır. Bunun üzerine tutulmuş ve yargılandıktan sonra idam edilmiştir.

BIRRELL [*birıl*], **Augustine** (1850-1933), İngiliz siyaset adamı ve yazarı. Wavertree (Liverpool) de doğmuş, Chelsea (Londra)de ölmüştür. Avukatlık etmiş ve 1880-90 yıllarında edebiyat tenkidcisi olarak şöhret kazanmıştır. 1889-1900 ve 1906-18 yıllarında liberal mebus olarak Avam Kamarasında bulunmuştur. 1905 te, Campbell-Bannerman hükümetinde eğitim vekili, 1907 de de kabinede İrlanda başsekreteri olmuştur. Bu mevkiini ancak 1916 da Dublin'de kopan ayaklanmadan sonra terk etmiştir. B. in eserleri arasında şunlar anılmağa değer: *Obiter dicta* (Geçerken söylenmiş sözler) [1884; yeni bas. 1906], *Essays about Men, Women and Books* (Erkek, kadın ve kitaplar hakkında kalem denemeleri) [1894; yeni bas. 1909], *Lectures on the Law and History of Copyright in Books* (Kitapların basma hakkı kanunu ve tarihine dair konferanslar) [1899], birkaç biografya.

BİRRÎ, Aktar, asıl adı *Mehmet* (1669-1715), Türk şairi. Manisada doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Mevlevî tarikatine girmiş, 1001 gün süren Mevlevî çilesini Manisa mevlevihanesinde bitirdikten sonra evlenmiş ve çoluk çocuğunun geçimini sağlamak için bir aktar dükkânı açmış ve bu yüzden Aktar B. diye anılmağa başlanmıştır. Salim tezkiresinde B. nin Nabi ve Seyyit Vehbi ile sık sık mektuplaşıp birbirlerinin gazellerine nazireler söyledikleri; Esrar Dede tezkiresinde de, Sabit, Manisada bulunduğu sırada Nabi bir ara oraya gidince üç şairin birbirlerini çok sevdikleri ve karşılıklı nazireler söyledikleri yazılıdır.

*Divan*ının bir nüshası İstanbul Üniversite Kitaplığında (No. 2852), diğeri Millet Kitaplığındadır (manzum eserler, No. 54). Divan'da kasidelerle nazire, tahmis ve Mevlevîlik hakkında yazılmış şiirler daha çoktur.

B. in *Bülbüliye* adlı bir eseri daha vardır. Mensur olmakla beraber içinde bazı manzum parçalar da bulunan bu eserin başında, devrin tanınmış bazı şair ve fikir adamlarının takrizleri vardır. Eserin Üniversite Kitaplığında (No. 274, 893, 1445, 1700, 3341; *Divan* ile bir arada 2852) ve Millet Kitaplığı, Arkeoloji Müzesi Kitaplığı gibi başka kitaplıklarda da çeşitli nüshaları vardır.

BİRRİA, Avustralya dillerinin Güney kolu Merkez bölümünün Güney-Merkez grupundan bir dil. Avustralyanın Queensland bölümünün Gregory South kısmında, Windorah kasabası dolaylarında konuşulmaktadır. Çok kere Kungeri-Birria diye anılan B. nın yakın akrabaları, kuzeyinde bulunan Kana dilleridir. Güneyinde de aynı gruptan Yarrawurka ve Wonkamarra dilleri vardır. Bk. AVUSTRALYA DİLLERİ.

BİRRUS (Byrrhus), kınkanadlı (Coleoptera) böceklerin, birride (Byrrhidae) familyasından bir cins. Dünyanın hemen her tarafında yaşar. Birçok türleri vardır. Yuvarlak, kubbemsi vücutları bir hapa benzediğinden, bunlara hap böcekleri denir. Bu cinsin Avrupada en çok raslanan bir türü *B pilula*dır *B. pilula* ayaklarını vücuduna doğru çekerek hareketsiz kaldığı ve böylece kendisini ölü göstermek istediği zaman, bir böcekten ziyade yuvarlak bir hapa benzer. 8-10 mm kahverengi vücudu üzerinde koyu renkli çizgileri vardır. Taşlar altında yaşar.

Birrus

BIRRUS (Lat.), Roma imparatorluğunun sonlarında veya Yunanlılar arasında kullanılmış olan yünden veya kastor kılından bir çeşit kukuleteli manto.

BİRSAM (Fr. Hallucination), bir psiko-patoloji olayı, duyuların yanılması. B., bilhassa görme ve işitmede kendini gösteren, duyana dış âlemin şeylerinden yahut olaylarından geliyormuş gibi görünmekle beraber gerçekte, dış âlemde karşılığı bulunmıyan bir duyumdur; alkol, afyon, haşhaş zehirlenmelerinde, yüksek ateşli bulaşıcı hastalıklarda ve çok kan kayıplarında raslanabilir: akıl hastalıklarında da görülür. B. ın, neden ileri geldiği meselesi, umumî olarak biliniyorsa da tamamiyle çözülmüş değildir. Bazıları, B. ın vahdetli bir olay olmayıp karışık faktörlerle meydana geldiğini (Schröder), bazıları da beyinde bir bozukluğun, tasavvurları, idraklerden ayırmağa engel olduğunu ileri sürerler (Forster). Halk arasında, B. a tutulanlar, eski zamanlarda - hattâ bazı memleketlerde bugün bile - Tanrının sevgili kulu, ermiş kimseler sayılmıştır. B. lılar, tehlikelidirler, çünkü fiillerini olaylara göre değil, B. lara göre ayar ederler.

BIRT, Theodor (1852-1933), Alman klâsik (yani Yunanca ve Latinceyi inceliyen) filologu ve yazarı. Wandsbeck (Hamburg) de doğmuş, Marburg'da ölmüştür. 1882-1900 yıllarında Margburg'da profesörlük etmiştir. Başlıca eserleri: *Das antike Buchwesen* (Eskiçağda kitap) [1882] *Zur Kulturgeschichte Roms* (Roma kültürünün tarihine dair) [1909], *Kritik und Hermeneutik* (Tenkid ve tefsir), Iwan Müller'in *Handbuch der Altertumswissenschaft* (Eski zaman bilgisi el kitabı) ında [1913], *Römische Charakterköpfe* (Romanın karakter sahibi simaları) [1913], *Aus dem Leben der Antike* (Eskiçağ hayatı hakkında) [1918], *Charakterbilder Spätroms und die Entstehung des modernen Europas* (Romanın son zamanlarına ait karakteristik manzaralar ile modern Avrupanın doğuşu) [1919], *Von Homer bis Sokrates* (Homeros'tan Sokrates'e kadar) [1922], *Alexander der Grosse* (Büyük İskender) [1924]. B., şair ve romancı olarak da kendini göstermiştir (Kısmen Beatus Rhenanus takma adı ile): *Menedem der Unglaubige* (İmansız Menedem) [roman, 1911]. *Novellen und Legenden aus verklungenen Zeiten* (Unutulmuş zamanlara ait hikâye ve efsaneler) [1916; yeni şekilde ikinci baskısı 1923], *Helle und dunkle Klänge in Gedichten* (Şiirlerde aydınlık ve karanlık sadalar) [1922].

BİRTERİMLİ (Mat.), harf ve sayıların çarpma, bölme, kuvvet ve kök işlemleriyle birbirine bağlanmasiyle elde edilen cebir ifadeleri. Misal:

$$3a^2bx^3y, \quad \frac{3a^2x}{5by^2}, \quad \sqrt[3]{\frac{7a^2x}{8by^2}}$$

BİRUN, Osmanlı Devletinin idare teşkilâtında Tanzimata kadar kullanılmış bir tâbir. Osmanlı Devletinin gelişmesi üzerine, sarayın ve devletin memurları çoğalmış ve zamanla saraydaki memur ve hizmetlilere enderun (b. bk.), devleti idare eden memurlara da B. denilmiştir. B. ricalinin başında sadrâzam bulunur ve alt kademeye kadar bu sıra devam ederdi. Bunların tâyinleri, terfileri ve nakilleri için özel ve belirli nizamlar vardı. Osmanlı Devletinde B. ricalinin vazife gördüğü binaya Babıâli denilirdi.

BİRUN AĞALARI, Yeniçeri ocağı ağalarına verilen genel ad. B. A. tâbiri, saraydaki enderun ağalarına karşılık kullanılırdı. B. A. nın başı, yetkileri çok geniş olan Yeniçeri ağası idi. Sipahiler ağası, silâhtarlar ağası, azap ağaları, topçubaşı, cebecibaşı, mehterbaşı da sayısı yirmi dördü bulan B. A. nın önemlileri arasında bulunurdu.

BİRUN HAZİNESİ, Osmanlı Devletinde Tanzimattan önce maliye hazinesi ve devlet hazinesi anlamında kullanılmış bir tâbir. Sarayın hazinesine de enderun hazinesi denilirdi.

BÎRÛNÎ, Ebû'r - Reyhân Muhammed b. Ahmed' el - Bîrûnî (973 - 1048 ?), büyük İslâm âlimi. Hârizm'de Hive yakınında Kas (bugünkü Şahabbas Velî) şehrinde doğmuştur. Kendisine verilen «Bîrûnî» nisbesinin nereden geldiği hakkındaki rivayetler çeşitlidir. Yâkut, bunun «taşralı, yabancı» anlamına geldiğini söylüyorsa da, bazı kaynaklarda, Gürgenç'te bir şehre bağlanarak verilmiş olduğu yazılıdır. Ebû'r - Reyhân Muhammed, «Bîrûnî» nisbesinden başka daima «el - Üstâz» lâkabı ile anılmıştır. B. nin ana dilinin ne olduğu hakkında kesin bir bilgimiz yoktur. Kendisi, Arapça ve Farsçayı sonradan öğrendiğini ve evvelce ilim dili olmıyan bir dil konuştuğunu, bununla kitap yazamadığını söylüyor. Hârizm dilinde yazılmış kitaplardan da bahsettiğine göre kendi dilinin Hârizmce olmadığı anlaşılıyor. Bunlara ve eserlerinde görülen Türkçe kelimelere bakarak B. nin ana dilinin Hârizmin yerli Türklerinin Türkçesi olduğu kabul edilebilir. B., daha çocukken, merkezleri Kas olan Hârizmşahlar sarayına intisabetmiş ve bu sülâleden, ünlü matematikçi Emîr Ebû Nasr Mansûr b. Ali b. Irak'ın himâyesine girmiştir. Bu sarayda idarî görevlerde bulunmuş, diğer taraftan Abdü's - Samed b. Samed el - Hakîm gibi ünlü bilginlerden ders almıştır. Başkentleri Gürgenç (Cürcaniye) olan Kuzey Hârizm emîri Ebû'l - Abbas Me'mun b. Muhammed, Kas'ı zaptedip (995) II. Hârizmşahlar sülâlesini kurunca B., Büveyhoğullarının elinde bulunan Rey'e gitmiş, oradan da Zeyaroğullarından Kabus b. Veşmgîr'in hizmetine girmiştir. Bir müddet sonra Ebû'l-Hasan Ali tarafından Gürgenç'e davet edilmiş (1009) ve Hârizm'in Gazneli Mahmud tarafından ilhak edilmesine kadar (1017) Gürgenç'te Me'mun oğullarının sarayında kalmıştır. Burada iken İbn Sînâ'nın hocası Ebû Sehl İsa el - Mesîhî ile tanışmış, Süryanî dilini ve muhtemel olarak Yunancayı da öğrenmiştir. Gürgenç'in zaptından sonra Sultan Mahmud tarafından Gazneye götürülmüştür. Gazneli Mahmud'un Hindistanı fethinden sonra uzun zaman Kuzey Hind'de kalarak Hind ilmini, örf ve âdetlerini yakından tetkik etmiş, aynı zamanda Sanskritçeyi de öğrenmiştir. Gazne'de Aralık 1048 de öldüğü kabul edilmektedir. B., *Kitâbü's - Saydele* adlı eserinde, bu kitabı yazarken yaşının 80 i aşmış olduğunu söylemektedir. Bunu dikkate alan Zeki Velidî Togan, B. nin ölüm yılı olarak Yâkut'un gösterdiği H. 403 tarihinin 443 olması gerektiğini ileri sürerek B. nin 1051 de öldüğünü kabul etmektedir. (Bk. İA. BÎRÛNÎ mad. Krş: Yâkut, İrşâd VI, 312. Münakaşası için bk. A. Sayılı, Bîrûnî, Belleten 49.)

İlmî şahsiyeti ve özelliği: B. nin eserlerinin özelliği, matematik ve astronomi gibi pozitif bilimler arasına fırsat düştükçe edebî ve felsefî düşünceler, coğrafya tetkikleri arasına etnografya ve kültür tarihine dair bilgiler katmış olmasıdır. Fakat bunları ahenkli bir şekilde kaynaştırma kabiliyetini göstermiştir. Dindar bir Müslüman olmasına rağmen, araştırmalarını bu dinî inanışlarından tamamiyle uzak olarak objektif bir zihniyetle yapmıştır. «Patanjali» tercümesinin önsözünde: «İnsanların fikir ve inanışları türlü türlüdür ve cihanın mamuriyeti de bu inanışların çeşitliliğine bağlıdır» demekle geniş müsamahasını ifade etmiştir. Eserlerinde, âyetler ile Yunan filosoflarının sözlerinin yan yana bulunması da bu geniş düşünürlülüğünün bir

delilidir. İlmin ilerlemesi için serbest düşünce, açık olarak tesbit edilmiş bir metodla bâtıl düşüncelerden uzak bulunulmasını şart koşmuştur. Yalnız kendisinin astroloji ile de meşgul olması, bu tenkidci ilmî zihniyeti bakımından bir istisna teşkil etmektedir.

Medeniyet âlemini, Doğu ve Batı diye ikiye ayıran B., Türkleri, Hindlileri ve Çinlileri Doğu medeniyetinin temsilcileri olarak gösteriyor; İslâm medeniyetini ise, aslı Yunan medeniyetinden gelen Batı medeniyetinin bir devamı olarak kabul ediyor.

Arap alfabesinde sesli harflerin bulunmayışının ve harflerin bitişik olarak yazılmasının, isimlerin telâffuzu ve bilhassa Batı dillerindeki isimlerin yazılması bakımından büyük güçlükler doğurduğunu söylüyor.

B., ilmî metodu, tenkidci zihniyeti, tecessüsünün genişliği ve bu genişliğe rağmen derinleşme ve nüfuz kabiliyeti dolayısiyle, zamanında Orta Asyada başlamış olan ilim rönesansının başlıca temsilcilerinden biri olmuştur. Bu zihniyet ve kabiliyeti, aynı zamanda orijinal buluşları bakımından da modern ilim adamı idealine en çok yaklaşan Doğulu bir âlim hüviyetini kazanmıştır.

Eserleri: B., hemen hemen ilmin bütün şubeleriyle uğraşmış ve her alanda eser yazmıştır. O, zaman zaman bir matematikçi, bir fizikçi, bir astronom, bir coğrafyacı, bir jeolog, bir tarihçi, bir kimyacı, bir hekim, bir filosof, bir filolog ve hattâ bir şair hüviyetiyle görünür. Bu bakımdan, ansiklopedik bir âlim karakterini taşır. Eserlerini genel olarak Arapça yazmıştır. 1037 yılına kadar yazmış olduğu eserlerin sayısı 113 ü bulmaktadır. Bu tarihten ölümüne kadar geçen devre içinde yazmış olduğu diğer eserlerle birlikte sayıları bu rakamı hayli aşan eserlerinin birçoğu, ne yazık ki, zamanımıza kadar intikal etmemiştir. Bugün elde olan eserlerinin önemlileri şunlardır:

1. *El - Âsârü'l - bâkıye ani'l - kurûni'l - hâliye*: B., 1000 tarihinde tamamlamış olduğu bu ilk büyük eserini Kabus b. Veşmgîr'e ithaf etmiştir. Bütün eski milletler hakkında kronolojik bilgi veren bu eserde B., «delikanlı» diye hitabettiği İbn Sînâ ile güneşin sıcaklığı hakkında yapmış olduğu münakaşa gibi astronomik meselelerden de bahsetmiştir. (İbn Sînâ'nın verdiği cevaplar: İst. Feyzullah Ef. Ktb. No. 2188 ve Bursa İnebağ Ktb. No. 19.) Eser, Ed. Sachau tarafından İngilizce tercümesi ile birlikte 1878-79 da yayımlanmış ve 1923 te yeniden basılmıştır. (Kütüphanelerimizdeki yazma nüshalar: Ayasofya 2947; Bayezid 4667; Topkapı 3043 ve Nurosmaniye 2893.)

Hindistana ait eserleri:

2. *Tahkik mâ li'l - Hind* (veya *Tarihü'l - Hind*): Hind dini, ilmi, felsefesi, edebiyatı, coğrafyası ve âdetleri hakkında geniş bir bilgi kaynağıdır. B., kendisine bazı müellifler tarafından «Hind kapılarında Eflâtun» unvanının verilmesine sebebolan bu eserinde, Rigveda, Atarvanaveda gibi Hind kutsal kitaplarından ve Brahmagupta, Varahamihira v. b. gibi Hind filosoflarından istifade ettiği gibi, Hind ilim ve felsefesini İslâm, İran ve Yunan felsefesi ile karşılaştırmış, ayrıca bunlara kendi fikirlerini de katmıştır. Hindistan coğrafyasından bahsederken İndüs vâdisinin alûvyonlarla dolmuş eski bir deniz kalıntısı olarak kabul edilmesi gerektiğini söylemekle jeoloji sahasındaki kabiliyetini de göstermiştir. B., bu eserinde de fırsat düştükçe astronomiden bahsetmekten kendini alamamış, fakat yerin günlük hareketinin heliyosantrik ve jeosantrik her iki sistemle de açıklanabileceğini kabul etmekle bu iki teori arasında bir tercih yapmamıştır. Ed. Sachau, 1887 de eserin metnini, 1888 de 2 cilt halinde İngilizce tercümesini yayımlamıştır (tercümenin 2. basımı: Londra 2910; yazma nüshası: Köprülü Ktb. 1001).

3. *El - Hind* (veya *Râzıkat'ül - Hind*): Hindistanın Müslümanlığa tamamiyle aykırı inanış ve âdetlerinden bahseden bu eser, B. nin siyasî, içtimaî ve felsefî fikirlerini de ihtiva etmektedir. Buna göre B. nin devlet idaresinde, faziletli, doğru ve azimli idarecilerin başta bulunduğu bir mutlakıyet taraftarı olduğu anlaşılmaktadır.

4. *Kitâbu Patanjali'l - Hindî*: Sanskritçeden Arapçaya tercüme (Köprülü Ktb. 1589).

Matematik, astronomi ve coğrafya eserleri:

5. *Kitâbu istihrâc el - evtâr fi'd - daire bi kavs il - hat' tilmünhani el vakiʿfiha*: Çember yayları ve kirişleri hakkındaki bu eserinde B., yeni teoremler ve problemler kurmuştur. Eser, 1910 da H. Suter tarafından Bibliotheca Mathematica'da yayımlanmıştır (yazma nüshası Murad Molla Ktb. 1396).

6. *Kitâbu tastihi's - Suver ve tabtihi'l - Kuver*: Astronomiyle ilgili olarak geometriye ait bir eserdir. B., burada geometrinin mevcut projeksiyon metodlarının hepsini incelemiş ve yeni bir metod bulmuştur. Eser, H. Suter tarafından yayımlanmıştır (Erlangen, 1922).

7. *El - Kanunü'l - Mes'udî fi'l - hey'eti ve'n - nücûm*: B., matematik ve astronominin esas meselelerini aydınlatmak için yazmış olduğu bu meşhur eserini, Gazneli Mahmud'un oğlu Sultan Mes'uda (1030-1040) ithaf etmiştir (1030). Bir matematik ansiklopedisi ve astronomik coğrafya olan ve B. nin orijinal buluşlarını ihtiva eden bu eser, trigonometriye ait geniş bir bölümle başlamaktadır. Bu bölüm, Carl Schoy tarafından ayrı bir eser halinde yayımlanmıştır (Hannover 1907). Gazne ile İskenderiye'nin enlem ve boylamları ile yerin boyutlarına dair kısımları da gene C. Schoy tarafından tercüme ve izah edilerek neşredilmiştir (İsis V-VIII). B., Gazne ile İskenderiye arasındaki boylam farkını bulurken bu farkı, mesafe ve enlem derecesi bilgisinden çıkarmak gibi tamamiyle yeni bir metod kullanmıştır. Bulacağı neticenin daha sıhhatli olması için Gazne-İskenderiye arasını iki ayrı yoldan merhalelere ayırmıştır. Yerin çevresinin ölçülmesi için de, yüksek bir yerden ufkun alçalış derecesini ölçmeğe dayanmıştır ki, bu usul, kendisinden önce Sened ibn Ali tarafından tatbik edilmiştir. Eserin diğer bazı bahisleri Wiedemann tarafından Almancaya tercüme ve izah edilmiş; Veliyüddin Ef. (No. 2277), Askerî Müze ve Konya Yusuf Ağa Kütüphanelerindeki nüshalar da Z. Velidi Togan tarafından «Biruni's Picture of the World» da tetkik edilmiş ve cihan coğrafyasına ait kısmın metni yayımlanmıştır.

8 — *Kitâbü't tefhîm fî evâili sınaati't-tencîm*: B., 1029 da tamamlamış olduğu bu eserin Arapçasını Hârizm emîrlerinden Ebû'l-Hasan Ali'ye, Farsçasını da (Nurosmaniye Ktb. 2780) Reyhana bint-i el-Huseyn'e ithaf etmiştir. Sual-cevap şeklinde yazılan bu eser, aynı zamanda kültür tarihi bakımından da önemlidir. Arapçası, İngilizce tercümesi ile birlikte Ramsay Wright tarafından yayımlanmış (Londra 1934) ve 6. iklim bölgesine ait parça J. Marquart tarafından; 7. iklime ait kısmı da Z. Velidî Togan tarafından tetkik edilmiştir (Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, XC).

9 — *Tahdidü nihayâti'l - amâkin li - tashih - i mesafeti'l-mesâkin*: Matematik coğrafyanın tetkik metoduna ait olan bu eserinde B., Hârizm, Hindistan ve Afganistanda

yaptığı gözlemler ile jeoloji, jeodezi ve geometriye ait meselelerden bahsetmiştir. Bilhassa Orta Asyanın jeolojisinden, Amuderya mecrasının geçirdiği değişikliklerden, bu bölgenin eski halkından ve İslâm dünyasının kültür tarihinden bahseden kısımlar önemli olup bunlar Z. Velidî Togan tarafından tetkik edilerek önsözü ile coğrafyaya ait parçaları metin halinde yayımlanmıştır (bk. Biruni's Picture). B., bu eserinde trigonometrik fonksiyonlarda, daima yarıçapın birim olarak kabul edilmesi suretiyle o zamana kadar raslanan bazı güçlüklerin önlenmesini de sağlıyan yeni bir metod koymuştur. (B. nin 1025 yılında Gazne'de kendi eli ile yazmış olduğu eserin tek nüshası, Fatih Ktb. 3386.)

10 — *Kitâbü'l - Cemâhir fî ma'rifeti Cevâhir*: Kıymetli taşlar ve madenlerden, bu madenlerin bulunduğu memleketlerin coğrafya ve etnografyasından bahseden, aynı zamanda B. nin felsefî fikirlerini de taşıyan bu eser, Gazne hükümdarı Sultan Mes'ud'un oğlu Mevdud'a ithaf edilmiştir. İslâm âleminde ilk defa olarak B., bu eserinde özgül ağırlıkların tâyini hususunda çok önemli neticelere varmıştır. Bugünkü pycnometre'nin ilk şekli olan «mahrutî (konik) âlet» dediği bir âletle, sıcak su ile soğuk suyun özgül ağırlıkları arasındaki farkı bulmuş, ayrıca 16 maddenin özgül ağırlıklarını -bugün kabul edilen değerlere çok yakın bir şekilde- hesaplamıştır. Eser, Krenkow tarafından (Haydarabat - Deken 1937), ve Şerefeddin Yaltkaya tarafından kısaltılarak Türkçeye çevrilmiştir (Türkiyat Mecmuası V). Coğrafyaya, etnografyaya, bibliyografyaya ve madenciliğe ait kısımları üzerinde de muhtelif incelemeler yapılmıştır. (Yazma nüshaları: Topkapı No. 2046, Kayseri Râşid Ef. ve Madrid Escurial Ktb.)

B., *Taksimü'l-akâlîm* gibi tamamiyle coğrafyaya ait eserler de yazmış ise, bunlardan bir kısmı tamamlanamamış, tamamlananlar da zamanımıza kadar intikal etmemiştir.

Tıbba ait eserleri:

11 — *Kitâb'üs-Saydele* (bk. *Keşf'üz-zunûn*): Tıp ve eczacılığa ait olan bu eserinde B., ilâçların ve şifalı otların adlarını Arapça, Farsça, Türkçe, Hârizmce, Süryanice ve Sanskritçe gibi muhtelif dillerde kaydetmiş olduğu için kitap, filolojik tetkikler hususunda ayrı bir önem kazanmıştır. Eserin önsözü Max Mayerhof tarafından Almanca tercümesi ile beraber (Berlin 1932); yine önsözün Türkçe tercümesi de Şerefeddin Yaltkaya tarafından (İstanbul 1937) yayımlanmıştır. Asıl Arapça nüshası Bursada Kurşunlu Cami Kütüphanesinde, eksik bir Farsça tercümesi de Londrada (Brt. Mus. Or. 5849) bulunmaktadır.

Tarihe ait eserleri:

B. nin Hârizm'e dair *Ahbârü'l-Hârizm* ve *Meşâhirü'l-Hârizm*; Gazneli Mahmud'a dair *Tarih'ü eyyâmi's-Sultan Mahmud*; Manihaîler ve Karmatîlere (bunlara bk.) dair *Tarihü'l mübeyyeza ve'l-Karâmita* ve tarihin tenkidine dair de *Tenkihü't-tevârih* adlı eserleri bilinmekte ise de bunlar zamanımıza kadar gelememiştir. Bununla beraber muhtelif eserlerindeki ve bilhassa *El-Âsârü'l-bâkıye*sindeki tarihî kayıtlar, B. nin tarihî olayları tamamiyle dinî cepheden tetkik etmeyi ilme aykırı bulduğunu ve bu olayları daha ziyade ekonomik sebeplerle izah ettiğini göstermektedir. Türk tarihine ait verdiği bilgiler ise ayrı bir önem taşımaktadır.

Bİ'RÜSSEBİ MUHAREBESİ, Birinci Dünya Harbinde 1917 yılının Ekim ayı sonunda Türklerle Müttefikler arasında yapılan bir muharebe. Türk orduları, Gazze-Bi'rüssebi (şimdi Beerşeba) hattında, biri Gazze, diğeri Bi'rüssebi'de olmak üzere, iki grup halinde bulunuyordu. Müttefikler, Bi'rüsse-bi grupuna çok üstün kuvvetlerle taarruz edince, Türkler, Yafa-Kudüs hattına çekilmek zorunda kalmışlardır. Bk. DÜNYA HARBİ, I.

BİSA, Sudan-Guinea dil ailesinin Niger-Senegal grupundan bir dil. Bk. BUSA.

BİSANTHE, Tekirdağ şehrinin eski adı. B. yi, Sisamlılar kurmuştur. İlk defa olarak M. Ö. V. yüzyılın ortalarında geçen bazı olaylar dolayısiyle Herodotos'ta (VII, 137) bu ada raslanmaktadır. Sonraları Raidestos adını almıştır. Bk. TEKİRDAĞ.

BİSAYA veya **VİSAYA** (İspan. Visaya), Malezya-Polinezya dil ailesinin İndonezya bölümünün Kuzey grupuna giren Filipin dillerinden biri. Orta Filipinlerde, kuzeyde Luzon, güneyde de Mindanao adaları arasındaki Visayas veya Bisayas adaları (Samar, Leyte, Bohol, Cebu. Negros, Panay, v. b.; Masbate adası coğrafya bakımından bu adalardan sayılırsa da, dil bakımından Bikol [b. bk.] a bağlıdır) nda 4 milyon kişi (Filipinler nüfusunun 1/4 i) tarafından konuşulur. Filıpinlerde konuşulan 43 dil ve lehçeden asıl Filipino diye ayrılan 8 medenî dilden en yaygınıdır (en önemli dil: Luzon'daki Tagal veya Tagalog dili, 1 800 000 kişi). Kuzeydeki komşuları, Luzon'daki Bikol ile Tagalog, güneydeki de Mindanao adasındaki Magindanao dilidir. Bisaya'nın ayrıldığı lehçelerden önemlileri şunlardır: güneyde Cebu, Negros (doğu kısmı), Bohol, Leyte (batı kısmı) adalariyle, coğrafya bölümünün dışında olarak da Mindanao adasının kuzev kısmında ve civar adalarda konuşulan Cebueño (2 000 000 kişi); batıda Panay ve Negros (batı kısmı) adalarındaki Panayeño (1 000 000); Panay adasının içlerinde, küçük kabîleler tarafından konuşulan Halaya veya Haraya ile aynı adanın sahil kısmında kullanılan Hiligayna; Panay'ın batısı ile Mindoro'nun güneyinde, Çin denizi sınırındaki Calamianes takımadalarında yaşıyan Kalamyan veya Calameño; doğuda Samar ve Leyte (doğu kısmı) adalarında konuşulan Samareño (500 000). Güneyde, Magindanao adasının doğu sahilinde kurmuş oldukları Caraga adındaki başşehirden dolayı bu adla anılan yerli halkın eskiden konuştuğu Karaga (Caraga) dilinin de bir Bisaya lehçesi olmak ihtimali vardır.

Bisaya dili, öbür başlıca Filipin dillerinde (Tagalog, v. b.) olduğu gibi, eskiden hususî bir alfabe ile yazılırdı. Bunun için bk. ALFABE örnekler levhası. Ayrıca bk. FİLİPİN DİLLERİ, ve MALEZYA-POLİNEZYA DİLLERİ.

BISCAYA (İspanyada bir bölge): bk. VIZCAYA.

DİL. Biskaya körfezinin, Fransa kısmına taşmak üzere. İspanyol kıyılarında ve kıyı gerisinde Pirene'lere kadar yayılan bir sahada konuşulan Bask (yerli dilde: Euskara veya Eskuara) dilinin lehçelerinden biri. İspanyolcada Vizcaino adiyle anılır. En batıda bulunan lehçe olup. Vizcaya vilâyetinin doğu, Guipúzcoa vilâyetinin batı, Álava vilâyetinin de kuzey kısımlarında konuşulur ve merkezi Bilbao şehridir; Marquina alt-lehçesi de buna bağlıdır. Doğudaki komşusu Guipúzcoano denilen lehçedir. Bask dilinin lehçeleri (I. Doğu: 1. Souletin [Fr.; merkezi Mauléon], 2. Doğu Aşağı Navarre [Fr.; Basse-Navarre], 3. Batı Aşağı Navarre [Fr.], 4. Mixain [Fr.], 5. Cizain [Fr.], 6. Roncalo vâdisi lehçesi [İsp.],

7. Salazar vâdisi lehçesi [İsp.], hep Pirene'lerde. II. Merkez: 1. Kuzey Yukarı Navarre [Fr.; Haute-Navarre], 2. Güney Yukarı Navarre [İsp.; Navarra bölgesi] 3. Labourdin [Fr.; merkezi Bayonne], 4. Guipúzcoano [İsp.; merkezi San Sebastián]. III. Batı: Vizcaino [İsp.; merkezi Bilbao]) arasında, Fransada bulunan Labourdin ile İspanyada konuşulan Guipúzcoano birbirlerine çok yakın oldukları halde, her ikisi de İspanyada bulunan Guipúzcoano ve Vizcaino arasında büyük farklar vardır. Bu lehçe, Bask lehçelerinin içinde en ayrıksı kalmış olanıdır. Dilin yayılma sahasının doğu ucunda bulunan Souletin lehçesi de öbürlerine pek uymamaktadır; Navarre-Navarra lehçeleri bu hususta orta bir yer işgal ederler. Lehçe hususiyetleri için bk. BASK DİLİ. Vizcaino, Bask dilinin dört edebî lehçesinden biridir (öbürler: Guipúzcoano, Labourdin, Souletin). Edebiyat için bk. BASK EDEBİYATI.

BISCEGLIE [*bişęlye*], İtalyada, Bari'nin 30 km kuzeybatısında bir liman. Nüfusu 37 500 (1948) dür. Zeytin ve şarap ticareti önemlidir.

BISCHOFF, Josef: bk. BOLANDEN, Konrad.

BISCHOFF [*bişof*], **Theodor Ludwig Wilhelm** (1807-1882), Alman anatomi, fizyoloji ve embriyoloji profesörü. Hannover'da doğmuş, Münih'te ölmüştür. Tahsilini Bonn ve Heidelberg üniversitelerinde tamamlamış olan B., 1836 dan 1878 yılına kadar sırası ile Heidelberg, Geissen ve Münih üniversitelerinde anatomi ve fizyoloji profesörlüğü yapmıştır. Yayımlarının en mühim kısmı memelilerde yumurtanın periyodik olarak olgunlaşıp düşmesi doktrini üzerinedir.

BISELLIUM (Lat. *bis* = iki defa, *sella* = sandalye), eski Romada çifte sandalye. Aslında iki kişilik bir sandalye olan B., daha sonra şeref sandalyesi olarak yüksek memurlara verilmiştir. B. la taltif edilen memura *bisellarius* (çifte sandalye sahibi) denirdi.

BISEO, Cesare (1843 veya 1844 - 1909), İtalyan ressamı ve gravürcüsü. Romada doğmuş, orada ölmüştür. Önceleri babasiyle birlikte çalışmış ve dekoratif resim üzerinde kendini göstermiştir. Mısır hidivi tarafından İskenderiyeye davet edilen B., hidiv sarayının salonlarını çok güzel bir tarzda süslemiştir. Şarka karşı fazla ilgi göstermiş olan B., Fas, Mısır ve Türkiyede birçok geziler yapmıştır. De Amicis'ın *Costantinopoli* (İstanbul) [2 cilt, 1878 - 1879] ve *Marocco* (Fas) [1876] adlı eserlerini resimlemiştir. Venedik sergisinde (1887) «Kahire hâtırası» adlı bir suluboya resim teşhir etmiştir. Tanınmış eserleri arasında «Bir Türk kahvesi içi» (desen), «Romalı bir çiçek satıcısı» (desen), «İstanbul civarında atla gezinti» ve İstanbul hayatını tasvir eden türlü resimler vardır.

C. Biseo: Araba ile mesireye giden İstanbul hanımları (1870)

C. Biseo: Patlıcancı

BİSERULA (Biserrula), baklagiller (Leguminosae)den, mutedil bölgelerde bir türü yetişen bir bitki cinsi.

BISHAMON [*bişamon*], Japon saadet tanrısı. Daha çok savaşta kudretli sayılır. Heykelinde kasketle, sol elinde bir mızrakla ve sağ elinde küçük bir pagoda ile gösterilir.

BISHOP [*bişıp*], **Isabella** (1832 - 1904; evlenmeden önceki soyadı: *Bird*), İskoçyalı kadın seyyah ve yazar. Edinburgh'da doğmuş, orada ölmüştür. Çinin büyük bir kısmını, Koreyi, İranı, Kürdistanı, bazı Pasifik adalarını, Fas'ı v. b. yerleri gezmiştir. Kızlık soyadı altında yazdığı başlıca seyahat hikâyeleri şunlardır: *Unbeaten Tracks in Japan* (Japonyada kimsenin geçmediği yollar) [2 cilt, 1880], *Journeys in Persia and Kurdistan* (İran ve Kürdistan seyahatleri) [2 cilt, 1891], *Among the Tibetans* (Tibetliler arasında) [1894], *Korea and her Neighbours* (Kore ve komşuları) [2 cilt, 1898], *The Yangtze Valley and Beyond* (Yangçe vâdisi ve ötesi) [1899], *Chinese Pictures* (Çinden tablolar) [1900].

BISHOP [*bişıp*], **Sir Henry Rowley** (1786 - 1855), İngiliz bestecisi. Londrada doğmuş ve aynı şehirde ölmüştür. Kompozisyonda hocası Francesco Bianchi'dir. 1810 da Covent Garden orkestrasına şef olmuş, 1813 te, yeni kurulan Filârmoni Cemiyetinin müdürlüğüne getirilmiş, 1819 da Oratoryo Konserleri müdürlüğüne, 1830 da Vauxhall orkestrası şefliğine tâyin edilmiştir 1839 da Oxford üniversitesinde musiki bakaloryası veren B., 1841-43 yılları arasında Edinburgh üniversitesinde musiki öğretmenliği yapmış ve nihayet 1848 de Dr. Grotch'a halef olarak Oxford üniversitesi musiki öğretmenliğine getirilmiştir. 1853 te doktorasını veren B., «Musiki Doktoru» unvanını almıştır. 1840 tan 1848 e kadar da «Eski Konserler» i idare eden B., en

bol eser veren İngiliz bestecilerinden sayılır. 1804 ten 1840 a kadar 110 tane musikili sahne eseri (opera, lirik komediler, baletler), bir oratoryo, *The Seventh Day* (Yedinci gün) isimli bir kantat, bir *Ode triomphale* (Zafer manzumesi) v. b. yazmış, *Melodies of Various Nations* (Muhtelif milletlerin melodileri) [1 cilt], *National Melodies* (Millî melodiler) [3 cilt] adlı eserleri meydana getirmiştir. B., önemli el yazması hâtırat bırakmıştır. Türk tarihi ile ilgili eseri: *Bajazet* [balet].

BISHOP [*bişip*], **William Warner** (doğ. 1871), Amerikalı kütüphaneci. Hannibal (Missouri) da doğmuştur. Milletlerarası Kütüphane Federasyonu Birliği (International Federation of Library Association) kurucularındandır. Bütün dünya kütüphanelerinin iş birliği ederek çalışması yolundaki gayretlerine devam etmektedir.

BİSİKLET (Fr. Bicyclette, Lat. *bi*- = iki, çift, Yun. *kyklos* = daire, Alm. Fahrrad), insanın ayak kuvveti ile hareket eden, art arda iki tekerlekli taşıt. Hareket sırasında sistemde bulunan hareket enerjisi ile ön tekerleğin idaresi taşıtın kararsız olan dengesini sağlar. Bu dengenin, çoğunun zannettiği gibi, dönen tekerleklerin dönme hareketinden ileri gelen atalet kuvveti ile sağlandığı doğru değildir.

B. in umumî yapısı ve parçaları: B., umumî yapısı bakımından, ön ve arka tekerlekleri eyeri (sele), işletme düzeneğini ve dümeni taşıyan metal bir çerçevedir. Bu ana kısımlara firen, zil, ışık düzeneği, çamurluk, eşya sepeti, fener gibi B. in kullanılmasında az çok zarurî olan kısımlar katılır.

Çerçeve: Ek yeri bulunmıyan tek parça halinde çekilmiş çelik borulardan yapılmıştır. Dirsek yerleri üzerine bilezik şeklinde bağlama parçaları geçirilerek sağlamlaştırılmış, çatal meydana getiren kolları ise içten bir bağ (lento) ile kuvvetlendirilmiştir. Kadın B. lerinin çerçevesinin üst çubuğu aşağı alınmış olduğundan çerçeve sisteminin üst kısmın zayıflamasını karşılamak için aşağı alınan çubuk, alt çubuğa bir iki lento ile bağlanarak kuvvetlendirilir. B. i paslanmaya karşı korumak için çerçeve umumiyetle siyaha boyanır.

Dümen (veya gidon): Düzeneği ön tekerlek çatalı ile gidon kolundan ibarettir. Ön tekerlek çatalı, iki bilyalı yatak ile, çerçevenin gidon başı borusuna, rahatça oynıyabilecek şekilde, oturtulmuştur. Dümen çubuğu ön tekerlek çatalının çubuğu içine geçerek koni şeklinde bir somunla tesbit edilmiştir. Öyle ki, bu kıskaç gevşetilerek dümene istenilen yükseklik verilebilir. Dümen kolunun şekli, vücuda vermek istenen şekle göre değişik olur. Bayağı gezinti B. lerinde kollar yukarı doğru, koşu B. lerinde ise aşağı doğru bükülmüştür.

Âdi B. lerde gidon düzeneğine bir de firen düzeneği takılmıştır. Bu sonuncu firen çubuğu, lâstik yastıklı firen kıskacı ile gidon kolunda bulunan firen kolundan ibarettir. Bir kaldıraç olan firen kolu, gidon koluna doğru sıkılırsa, yastık, ön tekerleğin içteki metal çemberine (jant) dayanarak onun dönmesini önler. Firen kolu ne kadar kuvvetle sıkılırsa B. in hızı o kadar şiddetle firenlenir. Firen kolu serbest bırakıldığı zaman, firen ayağı bir yayla geri çekilerek tekerleği serbest bırakır. Firenlerin yapısı pek çeşitlidir. Çoğu B. lerde firen çubuğu gidon orta çubuğunun yanından aşağı doğru iner; bazılarında ise çubuğun içinden geçer. B. in arka tekerleğine de bir firen takılır. Ön firenler daha ziyade kaygan yerlerde kullanılmalıdır. Çünkü bu halde arka fren kullanılacak olursa, arka tekerlek fazla zorlanarak yerinden fırlıyabilir.

Tekerlekler: Merkezde bulunan tekerlek başlığı (veya mil başlığı) ile mil (dönme ekseni), tekerlek telleri (veya akort telleri), jant (çember) ve lâstiklerden meydana gelmiştir. Ön tekerlek başlığı esas itibariyle, tekerleğin ön tekerlek çatalına tutturulması için iki ucunda iki tane vida bulunan bir mil ile tekerlek tellerinin geçtiği delikli halka ve iki bilyalı yataktan ibarettir. Bilyalı yataklar mil ile başlık kutusu arasına oturarak eksen üzerindeki sürtünme kuvvetini mümkün olduğu kadar azaltmağa yararlar. Arka tekerlek, binenin bütün yükünü taşıdığı ve işletici tekerlek olduğu için, bu tekerleğin başlığı daha kuvvetli yapılmıştır.

Tekerlek akort telleri nikel kaplamalı iyi cins çelikten yapılmışlardır. Tellerin tekerlek başlığı tarafında bulunan uçları baş yapacak şekilde kalınlaştırılmış ve bükülmüş olduğu için başlıktaki halkanın deliklerinden geçirilerek takılırlar ve vidalı olan öteki uçları çemberden geçtikten sonra somunlanırlar. Teller takılırken hepsinin aynı gerginlikte olmasına çok dikkat etmek gerektir. Üstte bulunan teller tekerleğin ortasına binen yük tarafından gerilir, altta bulunanlar ise serbestler. Döndürücü kuvvetler o şekilde ele alınmıştır ki, teller başlığa teğet doğrultularda tesir eder.

Tekerleğin çemberinin şekli kullanılan lâstiğe bağlı olarak tahta veya metalden yapılmış olabilir. Tahta çemberler hafif olduğundan bu işe elverişli iseler de güç işlendikleri için çelik çemberler daha fazla kullanılırlar.

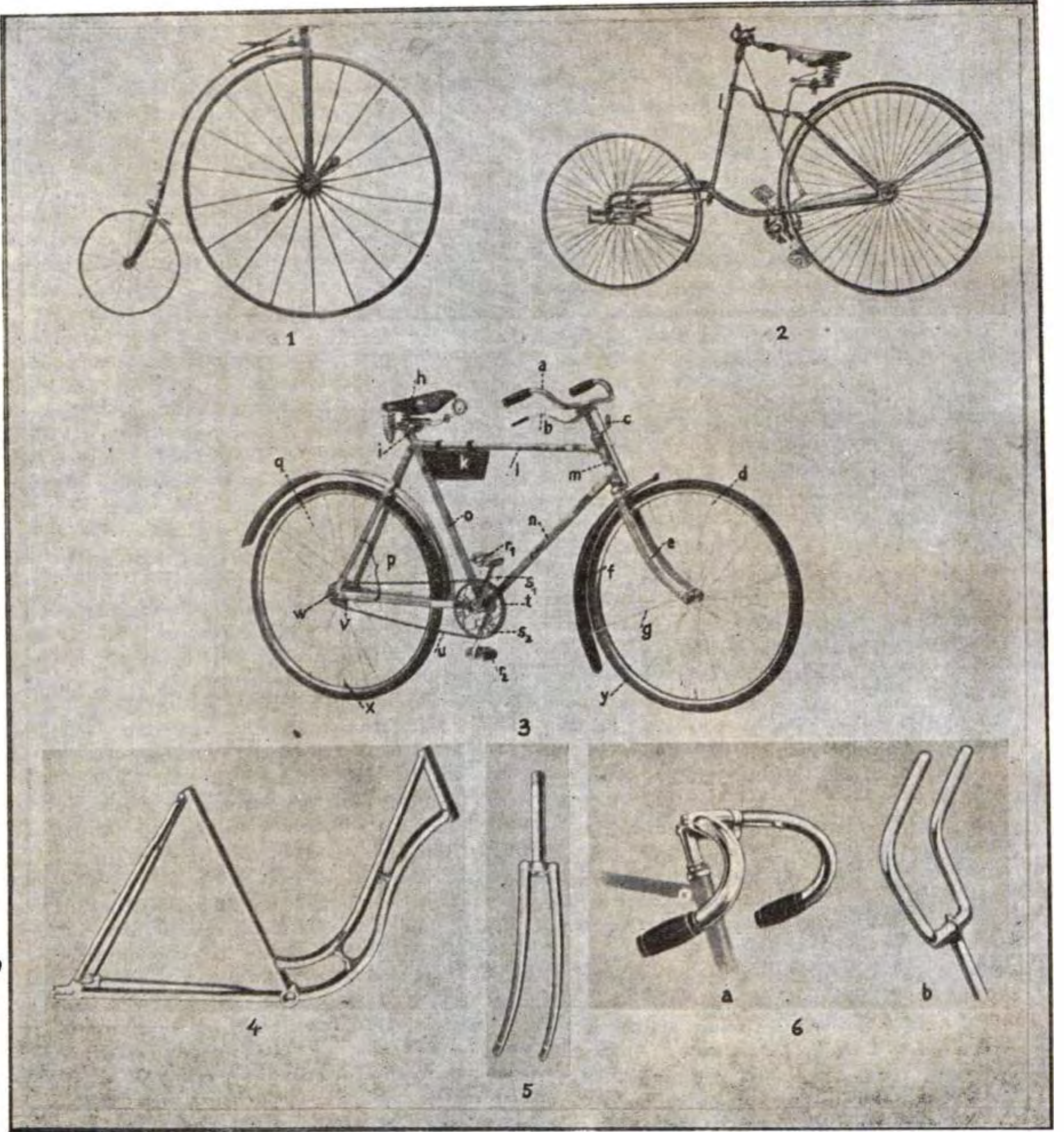
Çembere geçirilen lâstiklere gelince, bunlar umumiyetle iç ve dış lâstik olmak üzere iki tanedir. İç lâstik daire şeklinde bir lâstik borudur; bu dairenin iç yüzünde içeri doğru açılan ve çemberden geçen bir supap bulunur. Bu supaptan içeri pompa ile hava verilir, iç lâstik kalın bir kavuçuk kılıf içine alınarak çemberin dışındaki yuvaya yerleşir.

Tekerleklerin döndürülmesi, aralarında 180° lik açı yapacak şekilde B. in iki yanına yerleştirilmiş bulunan pedal (ayaklık) kolları ile sağlanır. Pedallar kolları ile, ortasında bir dişli çark bulunan iki çıkırık kolu meydana getirirler. Pedalların döndürdüğü dişli çarkın dönme hareketleri bir zincir ile arka tekerleğe iletilir. Sol pedal kolu ile çıkırık ekseninin bir parça halinde yapılması bir kaide haline gelmiştir. Sağ pedal kolu ise dört köşeli bir parça ile çıkırık ekseninde bulunan yatağa girer. Pedal kolları ile dişli çarkın kurduğu çıkırık sisteminin ekseni, iki bilyalı yatak vasıtasiyle B. in çerçevesi içindeki bilyalı yatak kutusu içine yerleştirilir. Dişli çark (ayna veya zincir çarkı), umumiyetle sağ pedala bağlı bulunan bir levhaya vida ile tutturulur. Çarkın dişleri zincire uygun gelecek şekildedir. Zincirin gerginliğini uygun bir hale getirebilmek için, B. çerçevesinin, arka tekerlek çatalında tekerleğin ileriye veya geriye yer değiştirmesini sağlıyacak bir düzenek bulunur.

B. in işletme sistemi bacak kuvvetiyle ve pedallarla sağlanır. Ayak uçları pedal kolunun ucuna takılmış bulunan pedallara basarak çıkırık sistemini bir yönde döndürür. Sağ pedalın ekseni çıkırık koluna sağ bir vida ile, sol pedalınki ise sol bir vida ile tutturulmuştur. Bundan maksat, pedal ekseninin dönme sırasında gevşemesini önlemektir. Pedallar lâstik yastıklı veya metal tırtıllı olabilir; bu sonuncular, ayak geçirilecek çengelleriyle daha çok yarış B. lerinde kullanılır.

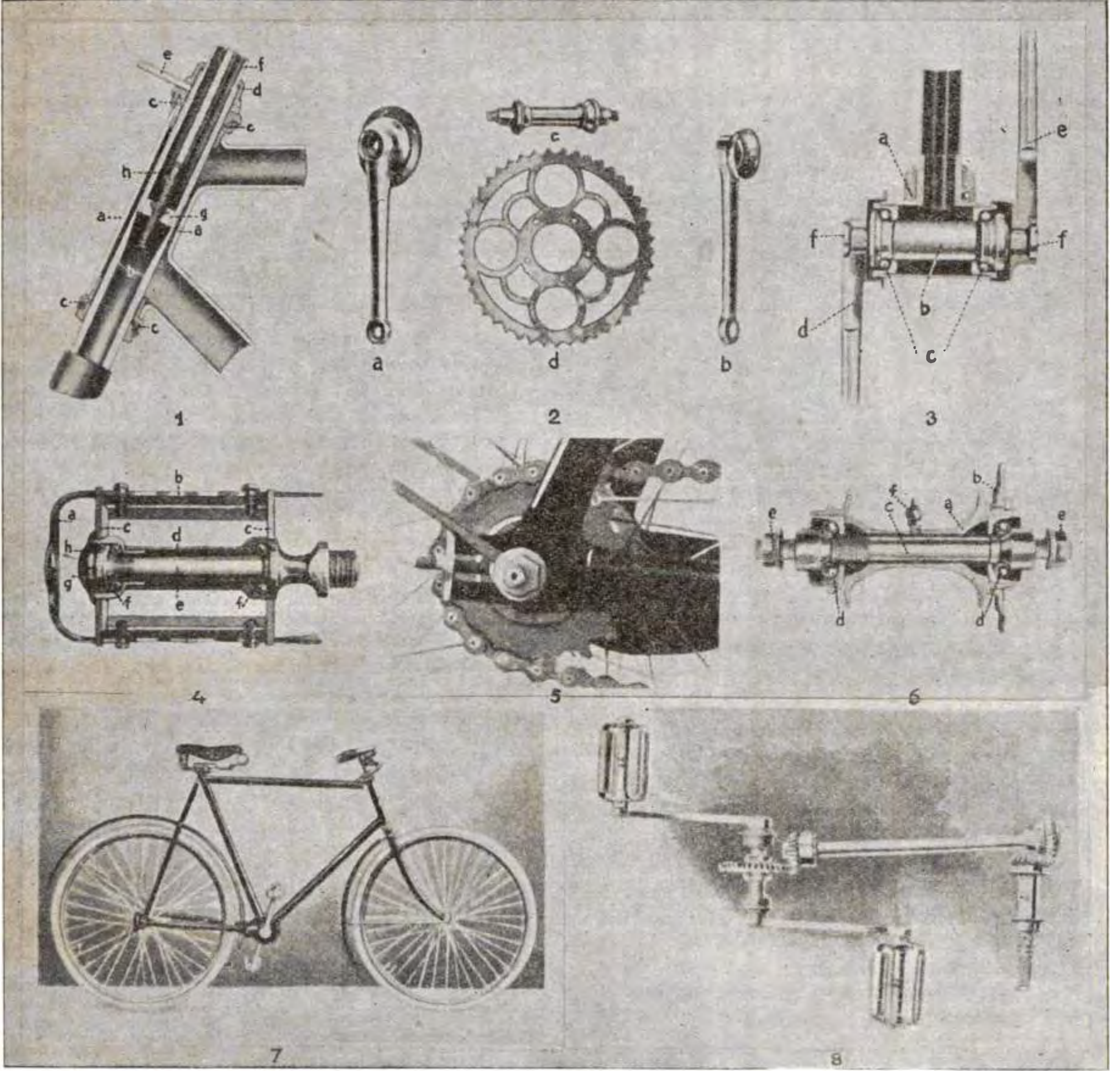
Pedala bağlı dişli çarkın arka tekerleğe verdiği dönme hareketi bu dişli ile tekerleğe bağlı dişlinin diş

BİSİKLET

BİSİKLET VE KISIMLARI

1. Büyük tahta tekerlekli bisiklet. 2. Kanguru bisikleti (1885). 3. Modern bisiklet ve muhtelif parçaları: a) gidon, b) el fireni, c) fener desteği, d) ön tekerlek, e) ön tekerlek çatalı, f) çamurluk, g) çamurluk desteği, h) sele, i) sele desteği, k) alet çantası, l) üst çubuk, m) gidon başlığı çubuğu, n) alt çubuk, o) sele çubuğu, p) arka tekerlek çatalı, r) arka o tekerlek; r_1 sağ pedal; r_2 sol pedal; s_1 ve s_2 sağ ve sol pedal kolu, t) dişli çark (ayna), u) zincir, v) arka dişli, w) zincir gerginliği ayarı, x) lâstik supapı, y) lâstik. 4. Kadın bisikleti çerçevesi. 5. Ön tekerlek çatalı. 6. Gidon şekilleri: a) yarış bisikleti gidonu, b) bisikletle oynanan top oyunu için özel gidon

B İ S İ K L E T V E M E K A N İ Z M A S I

1. Gidonun kesiti: a) dümen başlığı borusu (sabit), b) ön tekerlek çatalı şaftı; bu şaft c bilyalı yatağı vasıtasiyle dümen başlığı borusu içinde rahatça dönebilir ve d somunu (rakor somunu) ile tutturulur, e) fener askısı, f) dümen çubuğu şaftı; bu şaft, ön tekerlek çatalının şaftı içine girer ve h gidon vidası ile hareket edebilen yuvarlak bir g kaması içine sıkıca tutturulur. 2. İşletme düzeneği: a) sağ pedal kolu, b) sol pedal kolu (veya çıkrık kolu), c) mil (veya eksen), d) dişli çark. 3. Pedalın kolunun mil yatağının kesiti: a) kutu, b) yağlama kılıfı ki, bunun içinde mil (eksen) bulunmaktadır, c) bilyalı yatak, d) sağ pedal (veya çıkrık) kolu, e) sol pedal kolu, f) tesbit vidası somunları (bu şekilde zincir dişlisi gösterilmemiştir). 4. Pedalın kesiti: a) pedal çerçevesi, b) pedal lâstiği, c) pedal köprüsü, d) pedal kılıfı, e) pedal mili, f) bilyalı yatak, g) pedal milini tutan somun, h) tesbit somununu örten kapak somunu. 5. Zincir gerginliğini ayarlama düzeneği. 6. Arka tekerlek başlığı (veya göbeği) kesiti: a) kutu, b) dişli, c) mil, d) bilyalı yatak, e) tesbit somunları, f) yağlama deliği. 7. Zincirsiz bisiklet. 8. Zincirli bisikletle, işletme düzeneği

sayıları arasındaki orana (iletim oranına) bağlıdır. Erkek B. lerinde bu oran 3/1 den 4/1 e kadar gider. Yani pedal bir defa dönünceye kadar arka tekerleğe bağlı dişli çark ve onunla birlikte arka tekerlek 3 veya 4 defa döner. İletim oranı büyük olunca B., hızlı fakat güç, küçük olunca yavaş ve rahat gider. Yarış B. leri daha büyük bir iletim oranı ile, kadın B leri ise 2/1 gibi küçük bir iletim oranı ile yapılırlar. Bazı B. lerin arka tekerleğine bağlı dişli çarkı aynı eksen üzerine geçirilmiş diş sayıları farklı iki çark halindedir. Bu iki dişli için iletim oranı farklı olduğundan yokuşlarda küçük iletim oranı ile, düzde ise büyük iletim oranı ile gidilir (vites değiştirme). Bu iş için dümenin altında bulunan bir kol ile zincir, bir dişliden ötekine atlatılır.

B. in selesi, üzeri deri kaplı çelik yaylı bir eyerdir. Bu sele bir boru üzerine oturarak B. çerçevesinin arka tarafındaki kolun ucuna geçer ve halka şeklinde bir kıskaç yardımı ile istenilen yüksekliğe ayarlanıp tesbit edilebilir. Selenin üzerine at eyerine biner gibi binilerek ayaklarla pedallara basılır. Eller ise gidonun iki kolunu tutarak öne dayanır.

Çamura ve pisliğe karşı korunmak için tekerleklerin B. e binen tarafları birer çamurluk ile donatılmıştır. Çamurluklar tekerlek çatalına vidalanmışlardır. Kadın B. lerinde bir de tenekeden zincir korkuluğu bulunur.

Tarihçe: B., 20 - 30 yıllık devamlı bir gelişme sonunda en mükemmel şeklini bularak, Avrupa ve Amerika yollarında en çok kullanılan bir taşıt haline gelmiştir. Basit bir vasıta oluşu, öğrenme ve bakımının kolaylığı, yayılmasına çok yardım etmiştir.

B. in bilinen en eski şeklinin resmi Stoke Poges (Buckinghamshire, İngiltere) kilisesinin bir renkli camında görülür. Bu resim, üstüne bindiği tekerlekli bir aleti, yeri teperek ilerleten bir adamı tasvir eder. Gelişmeyle meydana gelen ikinci şeklin tarif ve tasvirlerine, 1769 dan sonraki İngiliz edebiyatında raslanır: bu dört tekerlekli ağır arabayı, bir uşak, arka tekerlekleri iterek hareket ettirirdi. Bunun daha geliştirilmiş bir örneği, 1779 da Versailles'da kırala gösterilmiştir. Bundan sonraki şekli, 1816 da Niepce icadetmiştir. *Céléripède* adı altında çok rağbet gören bu iki tekerlekli alet, öncekine nispetle daha hızlı gidiyordu. 1818 de Fransada baron de Saverbrun, bunu daha da geliştirmiştir. Aynı yılda Londraya getirilen bu B. i, Dennis Johnson of Long Acre adlı bir fabrikacı çeşitli tiplerde yapmıştır. Bütün bu aletler, yeri teperek yürütülüyordu. İngilterede bunlara hobby - horse veya dandy - horse denirdi. Çok pahalı olduğu için, başlangıçta hoşa gitmiş olmakla beraber, tutunamamıştır. Pedallı, rahat eyerli, sapı iki elle tutulan gerçek B. i, 1839 veya 1840 ta İskoçyada Dumfries'li Kirkpatrick MacMillan yapmıştır. Bunun ön tekerleği arka tekerleğinden daha küçüktür. 1865 te Pierre Lallement adlı Parisli bir işçi, önemli bir yenilik olarak döner pedallı B. i icadetmiştir.

Modern B. lere benziyen ilk B. in ihtira beratını alan Fransız fabrikacısı Michaux bu tipi *vélocipède* adı ile tanıtmıştır. Ön tekerleği arka tekerleğinden daha küçük olan bu aletler, çok ağır ve yorucu olduğu halde, gene de halkça tutulmuş, sevilmiştir. Sonraları tatbik edilen yeni fikirlerle, yeni buluşlarla B. in ön tekerleği büyüdükçe büyümüş, arka tekerleği ise çok küçülmüştür. Ağır tahta tekerlekler yerine daha hafif madenî tekerlekler kullanılmış, bunlara lâstik kenarlar geçirilmiştir. Hızı artan bu alet, Avrupada çabuk yayılmıştır. 1877 de B. te bilyalı yataklar kullanılmağa başlanmıştır. Eşit veya hemen hemen eşit tekerlekli modern B. i, *Safety* (emniyet) adı ile 1876 da H. J. Lawson icadetmiştir. Buna ilk olarak hareketin dişli çark ve zincirle iletimî fikri uygulanmıştı. Hava ile şişirilmiş lâstik tekerlekler de takılınca bu tip, 1893 te son şeklini almış ve bütün memleketlerde yayılmağa başlamıştır. Son şekliyle B., teknik bakımından oldukça başarılı bir eserdir, çünkü ağırlığının on mislini taşıyabilir, pek az kaza ile çeşitli yollardan geçebilir. B. in ağırlığı 7 - 15 kg dır. En hafifleri ancak yarışlar için elverişli olup ayrıca hazırlanmış bir yolda (pist) işliyebilir.

1943 te dünyada 60 000 000 dan fazla B. olduğu tahmin edilmiştir. Bu rakam, başlıca memleketlere şöyle dağıtılmıştır: Almanya 17 000 000, Amerika Birleşik Devletleri 12 000 000. Büyük Britanya 10 000 000, Fransa 8 100 000, İtalya 7 000 000, Holânda 4 500 000, Belçika 2 130 000, Avusturya 1 150 000, İsveç 1 400 000, İsviçre 1 000 000, Rusya 900 000, Polonya 600 000, Macaristan 300 000, Rumanya 300 000, Norveç 200 000, İspanya 150 000, Yugoslavya 114 000, Finlandiya 25 000.

1885 te B. e motör takılmağa başlanmış, böylece motosiklet meydana gelmiştir. Bk. MOTOSİKLET.

BİSKAYA KÖRFEZİ (eski adları: Mare Cantabricum, Aquitanicus Sinus, Sinus Cantabricus, Cantaber Oceanus; İsp. Baia de Vizcaya), güneyde İspanyanın kuzeyindeki dağlarla doğuda Fransanın düz ve alçak kıyı bölgesi arasında uzanan ve Atlas Okyanusunun büyük bir girintisi olan körfez. Derinliği 5 000 m ye varır. Kışın çok dalgalı olur. Sardalya ve ton balığı avcılığı yapılır. Körfezin güneydoğu kısmına Gaskonya koyu (Fr. Golfe de Gascogne) denir.

BİSKRA (Biskre), Cezayirde, Avras dağlarının güney eteğinde, Zıban (Zab) bölgesinde (Büyük Sahranın kuzey kenarı) şehir ve vâhalar grupu. B. da altı tane Berber köyü vardır. Ved Biskra boyunca 5 km boyunda olan bu vâhada 150 000 hurma ağacı 13 km^2 lik bir alan kaplar. B. şehri, vâhalar grupunun yukarı bölümündedir, işgalden sonra Fransızların yaptığı kalenin etrafında kurulmuştur. Nüfusu 21 000 dir. B., 340 km lik bir demiryolu ile Kostantin (Constantine) şehrine ve 217 km lik bir demiryolu ile de Tuggurt'a, oradan kervan yoliyle Vargla'ya bağlıdır. B. da kükürtlü kaynaklar vardır. Mahsulleri arasında hurma ile zeytin, başta gelmektedir.

Tarih: Zab bölgesinin korunması için bir karakol meydana getiren Romalıların Vescera şehri yerinde kurulduğu sanılmaktadır. Zıban'lıların 865 yılında Aglebîlerden Ebû Abdullaha karşı ayaklanmaları ve bu ayaklanmanın bastırılması dolayısiyle B. adı, ilk olarak Arap yazarlarınca kullanılmıştır. Hammâdîler devrinde B. de idare, şehrin ilerigelenlerinden kurulmuş bir meclisin elinde idi. Kalabalık bir aile olan ve B. dolaylarında geniş toprakları bulunan Benî Rammân ailesi, bu meclise sözünü geçiriyordu. Bu aileden Cafer, Hammâdîlere karşı ayaklanmışsa da yakalanmış ve Kal'atı Benî Hammâd'da asılmıştır. Bundan sonra nüfuzunu artırıp işleri ele alan Benî Sindî ailesi, Muvahhidler, B. yi alıncaya kadar, Hammâdîlere bağlı kalmıştır. Bu devirde, surla çevrili, bir camii, birçok mesçit ve hamamı bulunan B. de halk, geçim sıkıntısı duymadan yaşamıştır. Halkın çoğu Malikî mezhebinden ve Berberî kanı

Biskra'da bir sokak

da taşıyan melez bir ırktandı. Hurmalıklarla kaplı olan B. dolaylarında da Berberîler yaşıyordu.

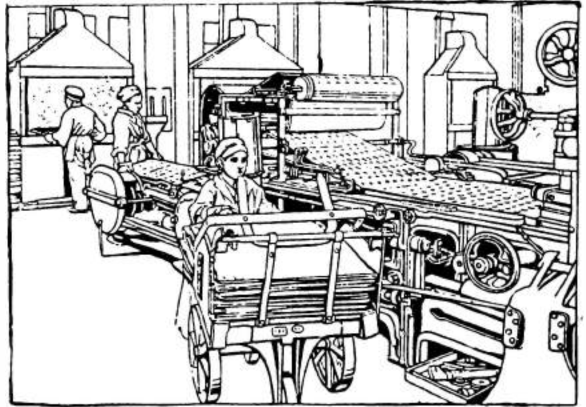
Hammâdîlerden sonra B., Muvahhidlerin eline, Muvahhidlerden sonra da Tunuslu Hafsîlerin idaresine geçmiştir. XIII. - XIV. yüzyıllarda B. de Moznîlerin nüfuzu artmıştır. Önce B. dolayında oturan bu aile, sonra şehre yerleşmiş ve ilerigelenler meclisinde duruma hâkim olmuştur. Bu ailenin üstünlüğünü çekemiyen Benî Rammân ile çarpışmalar olmuş, bu işlere Endülüs ile Tunus da karışmış, böylece B. tarihi karışık ve karanlık bir durum almıştır. XVI. yüzyıla kadar süren bu karanlık durumdan sonra B., XVI. yüzyıl başında Hafsîlerin elinden kurtulmuş ve 30 yıl kadar bağımsız yaşadıktan sonra Türklerin idaresine geçmiştir (1541). Türk komutanı Hasan Ağa, B. ye asker yerleştirmiş ve bir kale yaptırmıştır. Bu devirde B. de nüfuzu artmış olan Bu-Aokkaz ailesinden Şeyh'ül-Arab, Türklerce tutulan Benganah ailesiyle çarpışmak zorunda kalmış (1830 - 1840) ve bu karışık durum, Fransızların B. yi almasına (1844) kadar sürmüştür.

BİSKÜTELLA (Biscutella), turpgiller (Cruciferae) den, Akdeniz ve Güney Avrupa bölgesinde 6 kadar türü yetişen otsu bir bitki cinsi.

BİSKÜVİT (Fr. *biscuit*; Lat. *bis* = iki defa; Fr. *cuit* = pişmiş, İng. *biscuit*, Alm. *Biskotte*, *Biskuit*), yumurta ve şekerli, sulu hamurla yapılmış, sonra da orta derecede fırınlarda kızarıncaya ve gevrek hale gelinceye kadar pişirilerek, arasına krema, çikolata konulan, küçük boyda, etrafı tırtıllı veya düz, kare, dörtgen v. b. şekillerde hazırlanmış fantezi gıda maddesi. B. in Fransızcadaki mânası, uzun zaman dayanmak üzere hazırlanmış sert ve kuru ekmek olup bizde peksimet (b. bk.) karşılığı kullanılmıştır. Fransızların «biscuit» dedikleri maddeler çok çeşitlidir. Bizde bunlara, alafranga yemek kitaplarında aynı adı taşıdıkları halde, halk arasında pasta veya İngilizce adından alınarak «kek» denmektedir (bk. HAMUR İŞLERİ, HAMUR TATLILARI, KEK, PASTA, PASTACILIK).

Yapılışı: Çok aranan bir gıda maddesi olan B. in, bildiğimiz çeşidi, başından sonuna kadar makinelerde yapılır.

Malzeme: Çok sayıda olan malzemenin en önemlisi undur; B. çeşitine göre, ince undan (esnekliği az, gluteni, proteini olan bir un) kabasına kadar birçok çeşidi kullanılır. İnce unlar daha çok ince, arası kremalı B. lerde, kaba unlar ise peksimet veya buna benzer kalın ve kahvaltı veya batıda yemeklerde yenen B. lerde kullanılmaktadır. B. lere çeşitli koku, besleyici maddelerden başka yulaf, çavdar, mısır, pirinç unları katıldığı gibi soya fasulyası ve ararot unu da katılmaktadır. B. lerde şeker önemli bir unsurdur. Şekerin iyi vasıfta olması gerektir. Batıda yapılan B. lere yağ maddesi olarak domuz yağı (lard) da katarlar. Bizde ise tereyağı veya nebatî yağlar kullanılır. Kullanılan malzemeler arasında yumurta, teksif olunmuş süt tozu, kuru yemiş, çikolata, peynir, hindistancevizi, baharat ve kokular, tat verme bakımından önemlidir. Hamurun azıcık mayalanması, B. in kabarmasını, gevrek bir hale gelmesini sağlar. Bazı hallerde amonyum bikarbonat, soda bikarbonat, tartrik asid veya başka asidlerin karışmasından elde edilmiş pasta mayası (baking powder) kullanılmaktadır. Pasta mayasındaki soda bikarbonat ile asid, birbirine tesir ederek karbon dioksid gazı çıkararak hamuru kabartır. Bütün bu malzemelerin sâf olması, tahliller sonunda seçilerek kullanılması gerektir. Ancak bu halde standard B. elde edilebilir.

Bisküvit Fabrikası

Hamur, biteviye dönen bir şerit üzerinde merdanelere götürülür, orada yassıltılır, daha sonra bir çift merdaneden geçerek, bisküvit çeşidine uygun kalınlığı alır. Bundan sonra kesicilerin altına gelerek istenilen kalıba göre şekil alır ve kesilir. En sonunda (arkada) fırına götürülür. Resimde görülen fırın, eski tipteki döner fırındır

B. lerin en çok şu çeşitleri yapılır: 1. bizim peksimet dediğimiz soda B. leri; 2. yemeklerde kullanılan veya sütlü B. ler; 3. şekerli sade B. ler; 4. karışık veya sandviç B. ler; 5. kekler.

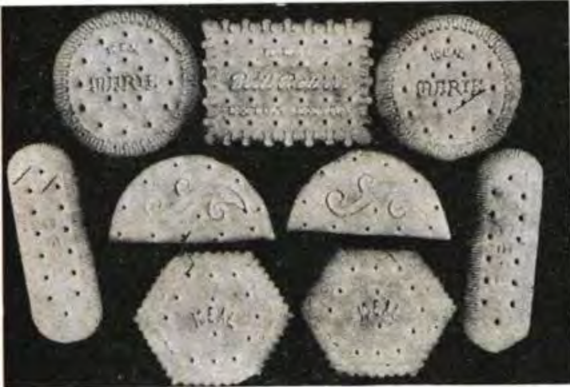
Yoğurma: Un, hamur haline getirilerek, büyük

kazanlarda elektrikle işliyen kollarla yoğrulur. Yoğurma işinin süresi elde edilecek hamurun cinsine ve B. in şekline bağlıdır. Kazanlar, 500-700 kilo arasında hamur yoğurabilecek özelliktedir. Sodalı B. ler veya peksimetler için gereken hamur yoğrularak sünger gibi bir hal alıncaya kadar, içine ayrı bir malzeme konulması gerekiyorsa konulduktan sonra tekrar yoğurularak bu sefer az bir zaman için mayalanmaya bırakılır. Çeşidine göre kıvamı verilmiş olan hamur, çift merdaneler arasından belli bir kalınlıkta (bu çeşitler için 1,5-2 mm) geçirilen hamur, yufka halinde enli kanaviçe bezler üzerine serilir, yine bu halde kumaş gibi açılmış yufka, kesme ve damgalama makinelerine getirilir, tek tek kesilerek istenilen damgalarla süslendiği gibi, makinenin ayrı bir kolu ile de delinir. Bu delikler pişme sırasında meydana gelen buharın kolaylıkla çıkması içindir.

Sütlü B. lerde âdi maya yerine bir çeşit pasta mayası kullanılır. Hamur, bu maya ile tekrar yoğrulduktan sonra bir müddet (çok defa iki saat) dinlenmeye bırakılır ve sonra merdanelerden geçirilerek kesilir ve şekil verilir. İçinde önemli miktarda süt olan bu B. lere, pişmeden sonra bazen nebatî yağlarla buğulanarak, ceviz veya fındık kokusu verilmektedir.

Şekerli B. ler, çok daha fazla şeker ve tat verici maddelerle yoğrulur, şekilleri de ötekilerden farklıdır. Bunların hamuru, pasta mayası ile mayalandırılır. Karışmadan sonra, ara vermeden, hamurlar yufka halinde yayılarak, yukarıda anlatıldığı gibi, ayrı ayrı kesilir, kalıplara da akıtılabilir.

Pişirme: B. leri pişirmek için üç çeşit fırın kullanılır: 1. Eski tip fırın, veya döner fırın. Bu, tuğladan yapılmış büyük bir ocaktır, döner rafları vardır. Sıcaklık, fırının dip tarafında yanan gaz, kok veya kömürle verilir. B. ler, tavalarla veya doğrudan doğruya raflara yerleştirilir. 2. Alt ve üst taraftan sıcaklık veren bir fırın odasına zincirler üzerinden içine B. ler konmuş tavalar geçirilir. Tavalar bu odanın bir tarafından girerek öbür tarafından çıkar ve pişmiş olur. 3. 1920 den sonra gelişen bu tip fırınlarda B. ler, kesici ve şekil verici makinelerden kanaviçe bezler üzerinde gelerek ince bir maden veya tel örgüden yapılmış şeritler üzerinden pişme odasına geçirilir. Sıcaklık, şeridin üst veya alt tarafında bulunan gaz memeleriyle verilir. Pişirme odasının uzunluğu 3-10 m kadardır. Bu tip şeritli fırın, normal olarak gazle ısınır ve sıcaklık derecesi döner fırından daha kolay ayarlanır, temizlenir. Bazı B. ler, kısa bir pişirme müddetiyle yüksek bir sıcaklık derecesine, bazıları da daha

Bisküvit çeşitleri

aşağı bir sıcaklık derecesiyle daha uzun bir pişirme müddetine ihtiyaç gösterirler. Şekerli B. lerle peksimetlerin pişme zamanları 3 1/2 - 6 dakika, pişirme sıcaklık derecesi 220-275° derecedir. Böylece B. ler tavalarda pişirildikten sonra soğutulur ve büyük masalarda paketlenerek satışa çıkarılır.

Fantezi B. ler: Arasına krema ve daha başka maddeler konmuş B. ler, batıda yemek altı olarak yenmektedir; bunlara sandviç de derler. Tatlıları olduğu gibi arası peynirli olanları da vardır. Fakat çok defa aralarına krema denilen bir nevi şekerli madde konmaktadır. Bunların yapılışında alt tabakayı teşkil eden yufka üzerine krema yerleştirildikten sonra, üst yufka konarak kesilir, veya hamur kesildikten sonra, krema veya herhangi bir katık yerleştirilir, sonra üst tabakalar konarak fırınlara sevk edilir. Bazen üzerlerine şekerli lokuma benzer maddeler konulduğu gibi çikolata da sürülebilir.

B. lerin paketlenmesi: XX. yüzyılın başından beri B. leri sarmada kullanılan paket ve kutu şekillerinde büyük bir gelişme görülmektedir. Bundan önce B. ler, tahta kutulara konmakta idi. Sonraları küçük karton veya mukavva kutular kullanılmağa başlanmıştır. Üzerleri göz alıcı, okşayıcı çeşitli resimlerle, motiflerle süslenir. Ayrıca sağlık kaideleri gözetilerek doldurulduklarıı için tazeliklerini, kokularını uzun zaman kaybetmezler. 1930 dan sonra selofan kâğıttan şeffaf kutular daha çok kullanılmağa başlanmıştır.

Bisküvit çeşitleri

Bugün B. ler artık hiç insan eli değmeden, makinelerde yapılmaktadır. Artık B., standard bir meta haline gelmiştir.

Kedi dili B. i: Evlerde yapılan bu çeşit için 150 gr tereyağı, 150 gr pudra şekeri, 200 gr un, 3 taze yumurta, yarım kahve kaşığı vanilya tozu lâzımdır. Bir küçük tencere içinde hafifçe yumuşatılmış 150 gr tereyağına 150 gr pudra şekeri katılarak beyaz bir renk alıncaya kadar telle çırpılmalıdır. Sonra bu şekerli tereyağına 3 büyük yumurta teker teker kırılarak halîtaya yedirilir, sonra da üzerine elenmiş 200 gr un, yarım kahve kaşığı vanilya tozu, bir tutam tuz da katılarak, hepsi birbirleri içinde eriyinceye kadar karıştırılmalıdır. Hamuru bir sıkma torbasına doldurarak kuru bir fırın tepsisine üçer santimetre aralık ile birer parmak en ve boyunda koymalı, sonra da hamurların üstleri hafifçe kızarıncaya kadar bunları 20 dakika kızgınca fırında pişirmeli ve B. lerin altlarını bıçakla kazıyıp kaldırarak tepsiden çıkarmalıdır.

BISMARCK [*bizmark*], Amerika Birleşik Devletlerinden Kuzey Dakota'nın merkezi. Missouri nehrinin sol kıyısındadır. Nüfusu 18 500 (1950). B., önemli bir tahıl ticareti merkezidir.

BISMARCK [Alm. *bismark*, başka dillerde *bizmark*], bir Alman asılzade ailesi. İlk defa 1270 te ismine raslanan bu aile, *B.-Crevese* [*b.-krevēze*] ve *B.-Schönhausen* [*b.-şönhauzın*] olmak üzere iki kola ayrılmaktadır. Bu sonuncu kolun en ünlü mensupları:

1. **Otto von, Prens** (soyadının tam şekli: Bismarck-Schönhausen) (1815-1898), Alman devlet adamı. Schönhausen (Brandenburg)de doğmuş ve Friedrichsruh'ta ölmüştür. B., Almanyanın Brandenburg ve Pomerania eyaletlerinde malikâneleri olan ve adına XIV. yüzyıl başlarından beri raslanan asîl bir ailedendir. Babası Ferdinand von B., süvari binbaşısı olarak askerlikten ayrıldıktan sonra bir burjuva ailesinden olan Wilhelmine Mencken ile evlenmiş, altı çocuğundan üçü ölmüş ve B. ile kardeşi Bernhard ve kızkardeşi Malwina sağ kalmışlardır.

Bismarck'ın yetişmesi ve siyasî hayata atılması: B., on yaşında iken Berlinde okula girmiş, fakat burada geçirdiği 5-6 yıllık hayattan hiç memnun olmamıştır. Kuvvetli bir vücudu ve spora, ava çok merakı olan B., okuldan, okul nizamlarından ve derslerden hoşlanmamıştır. Arkadaşları üzerinde sevgiden ziyade kuvveti ve şiddeti ile korku tesiri bırakmıştır. Bununla beraber tahsiline devam etmiş, lisede (gymnasium) bılhassa tarih ve Fransızca derslerinde üstün başarı göstermiştir. 17 yaşında liseyi bitiren B., hukuk tahsili yapmak üzere Göttingen üniversitesine girmiştir (1832-1835). B., bu yeni muhitinde, yılda sayısı 28 den aşağı düşmemek üzere, düello etmekten çalışmağa vakit bulamamış ve intizamsız bir hayat sürmeğe başlamıştır. B. ta tabîat sevgisi kuvvetli idi. Arkadaşları ile bir arada bulunmaktan ziyade ormanlarda, dağlarda ve çok sevdiği köpekleri arasında dolaşmayı severdi. Fakat o zaman Avrupanın en şöhretli bir üniversitesi olan Göttingen üniversitesini bitirmek için her şeye katlanmak lâzım geldini biliyordu.

Üç yıl kaldıktan sonra, tasdikname alarak, bu üniversiteden ayrılmış ve yüksek tahsilini Berlin üniversitesinde tamamlamıştır. B., orada bambaşka bir öğrenci olmuş ve derslerine intizamla çalışarak bu üniversiteyi bitirmiştir. B. ın bu devrede bile Alman Birliğini düşündüğünü gösteren bazı hareketleri vardır. Meselâ 1833 yılında bir Amerikalı dostu ile Almanyanın yirmi yıl içinde birleşeceği konusu üzerinde iddiaya girişmiş ve 1840 yılında Güney İsveçte davet edildiği bir av eğlencesinden sonra konuşulurken, parçalanmış Almanyayı kurtarıp birleştireceğini ve bu birleşmeden kuvvetli bir Almanya doğacağını söylemiştir. Yüksek tahsilini tamamladıktan sonra mahkeme kâtipliğine tâyin edilmiş (1836), ciddî çalışmaları ile kendini tanıtmış ve sevdirmiştir. İngilizce ile Fransızcayı anadili gibi bilen, güzel konuşan ve iyi dans eden B., Berlinin kibar salonlarında aranan bir adam olmuştur. Bir yıl mahkeme kâtipliği yaptıktan sonra, mahkeme üyesi tâyin edilmiş, gönüllü olarak askerliğini de tamamlayınca, kardeşi ile birlikte malikânelerini başarılı bir şekilde idare etmeğe başlamıştır. 28 Temmuz 1847 de Almanyanın eski bir ailesinden olan Johanna von Puttkamer ile evlenmiş, hırçın ve havaî huylarından vazgeçerek örnek bir eş gibi hareket etmiştir. B., karısının, üzerindeki hayırlı tesirlerini «Johanna olmasaydı ben B. olamazdım» sözü ile belirtmek istemiştir. B., 1847 de Vereinigter Landtag (Birleştirilen Meclis) a üye seçilmiş, böylece siyasî hayata girmiştir.

Prusya kıralı IV. Friedrich Wilhelm, halkın baskısı ile Berlinde açmağa razı olduğu bu meclise yeni konacak vergileri görüşme hakkını tanımıştı. Fakat Meclis, onun Prusyada yapılmasını istediği demiryolu için imzalanan istikrazı tasdik etmeyince, bir irade ile kapatılmıştı. Avrupada patlak veren 1848 ihtilâllerinden sonra tekrar açılan bu mecliste B., kuvvetli bir muhafazakâr olduğunu göstermiştir. Hattâ kıral kendisine «Kızıl Mürteci» unvanını vermiştir. Bu sırada Berlinde Katolik Partisi kurulmuş ve Kreuzzeitung adlı bir gazete çıkarmağa başlamıştır. B., bu partinin ve bu gazetenin başlıca temsilcisi olmuş, sonra kıralın kardeşi ve muhafazakârların başkanı prens Wilhelm ile sıkı dostluk münasebetleri kurmuş 1859 da kıral vekili, 1861 de kıral olan Wilhelm'i 1871 yılında Almanya İmparatoru seçtirmiştir.

Bismarck Frankfurt'ta: Bu tarihe kadar Prusyanın yalnız iç işleri ve iç politikası ile uğraşan B, 1851 de Prusya temsilcisi olarak Frankfurt-am-Main Meclisine girdikten sonra bütün Almanyanın ve hattâ Avrupanın siyasî durumu ile meşgul olmak fırsatını bulmuştur.

Mecliste bulunduğu yıllarda, konfederasyon sisteminin, Avusturya nüfuzu altında bütün Almanyayı mahvedeceğini ve bu durumdan kurtulmak için Avusturya ile harb edilmesi lüzumunu anlamış ve bir nutkunda «Bizim şimdiki anayasamızda Prusyanın bir hastalığını görüyorum, bunu demir ve ateşle tedavi etmek lâzım gelecektir» demiştir. B., Frankfurt Meclisinde Prusya delegesi iken birçok defa yabancı memleketlere vazife ile gönderilmiştir. Bu arada Gümrük Birliği meselesi için 1852 de Viyanaya gitmiş ve oradan, Avusturyanın Almanyayı mahvetmek istediği yolundaki kanaati kuvvetlenmiş olarak dönmüştür. 1853 te Holânda, İtalya ve İsviçrede tetkiklerde bulunmuş, 1854 te ilk defa Parise gitmiş ve III. Napoléon ile görüşmüştür. B., devamlı tecrübeleri sayesinde en büyük emeli olan Petersburg (1859) ve Paris (1862) elçiliklerini de elde etmiştir. Bu sırada Prusya kıralı IV. Friedrich Wilhelm bir beyin hastalığına tutulmuş ve kardeşi Prens Wilhelm, iki yıl Prusyayı onun adına idare etmiş, sonra da kıral olmuştur (1861). Yeni kıral Wilhelm, 1849 yılından beri Prusyayı idare eden Muhafazakâr Partinin lideri idi. Önce kıral vekili, sonra da kıral olunca, anayasayı muhafaza edeceğine yemin etmiş olduğundan, 1859 da yapılan seçimlerde baskı yapılmamış ve Landtag'da hürriyetseverler, çoğunluğu kazanmışlardır. Fakat kıral Wilhelm, aynı zamanda ilâhî haklar nazariyesine bağlı ve kırallığın kendisine Allah tarafından verildiğine inanan ve her şeyden ziyade orduya kıymet veren bir askerdi. Prusya ordusunu yeniden teşkilâtlandırmak istediğinden, kuracağı yeni alaylar için gereken parayı meclisten istedi. Meclisin bu tahsisatı yalnız bir yıl için kabul etmesi, kıral ile meclisin arasının açılmasına sebeboldu. 1861 de yapılan seçimlerde o sırada Prusyada kurulan Terakki Partisi, çoğunluğu kazandı. Bu Parti, Prusyada meşrutiyet idaresinin kurulmasını, hükümetin meclise karşı sorumlu olmasını, büyük arazi sahipleriyle papazların imtiyazlarının kaldırılmasını, askerliğin üç yıldan iki yıla indirilmesini, askerlik masraflarının

kısılmasını istiyordu. Prusyanın Avrupada üstün bir durumda bulunması için kuvvetli bir ordunun lüzumuna inanan kıral, bu partinin programını beğenmediğinden, meclisi dağıttı. Fakat 1862 seçimlerinde Terakki Partisi daha büyük bir çoğunluk kazandı. Kıral ile meclis arasında başlıyan bu anlaşmazlık dört yıl sürmüş, hükümet, meclisin kabul etmediği vergileri toplıyamıyacağını bildirerek istifa etmiş, kıral da çekilme kararı vermeği düşünmüş, son bir ümit olarak Paris elçisi B.ı Berline çağırarak görüşmüş ve B.ın başvekilliği kubul etmesi üzerine çekilme kararından vazgeçmiştir.

Başvekil Bismarck: 47 yaşında başvekil olan B., Mebuslar Meclisi ile anlaşamamış ve üç yıldan fazla bir müddet içinde meclisin kararlarını dinlemeden Prusyayı bildiği gibi idare etmiştir. Ordunun kuvvetlendirilmesini Prusya için ölüm kalım meselesi sayan B., «Almanyanın birleşmesi nutuklarla ve çoğunlukların kararlariyle sağlanamaz; bu iş kan, demir ve ateşle olabilir» demiştir. O zamanki Prusya anayasasında kıralın, Mebuslar Meclisiyle Âyan Meclisinin yetkileri ve sorumlulukları kesin olarak gösterilmemiş, bu kuvvetler birbirleriyle anlaşamadıkları zaman yapılacak iş belirtilmemişti. B., 1863 yılında Mebuslar Meclisini dağıtmış. fakat yeni seçimlerde Terakki Partisi daha büyük çoğunluk sağlamıştır. Bu netice B.ın durumunu sarsmıştır. Veliaht Friedrich de liberal fikirli olup başvekilin aleyhinde idi. Bu sırada kendisini ancak bir mucizenin kurtarabileceğine inandığını bir mektubunda bildiren B., bu mucizeyi gene kendisi yaratmıştır.

Schleswig - Holstein meselesi ve Danimarka ile harb: B., 1864 yılında patlak veren dukalıklar meselesini, hem Prusyayı büyültmek, hem de ilerde Avusturya ile yapılmasını istediği harbi hazırlamak için bir fırsat saymıştır. Viyana Antlaşması ile Danimarkaya bağlanan Schleswig - Holstein Dukalığı ahalisinin yarısı Alman, yarısı Danimarkalı idi. Alman halkı, dukalığın Konfederasyona girmesini, Danimarkalılar da Danimarkaya katılmasını istiyor, anavatan Almanlariyle Danimarkalılar da karşılıklı olarak bu iki görüşü destekliyorlardı. İlk defa 1848 de başlıyan anlaşmazlık, Danimarka ile Konfederasyon arasında bir harbe sebebolmuş, fakat Avrupa devletlerinin araya girmesi üzerine Londra Protokolu ile eski duruma dönülerek barış sağlanmıştı (1852). O tarihte Danimarka kıralı olup dukalıklar üzerinde de hükümranlık hakları bulunan VII. Friedrich çocuk bırakmadan öldüğünden (15 Kasım 1863) Glücksburg dukası IX. Christian'ın eşi kendisine mirasçı olacaktı. Danimarka tahtına bir kadın geçebileceği halde, dukalıkların geleneğinde böyle bir şey olmadığından, kıralın uzak akrabalarından Augustenburg dukası Friedrich'in idareyi ele alması gerekiyordu. Mirasçılar mirasın bölünmesini istemediklerinden Glücksburg dukası IX. Christian, Avrupa devletlerinin kararı gereğince mirasçı seçilmiş, Augustenburg dukası da miras hakkını satmıştır. Fakat Alman Diyet Meclisi, bu kararları kabul etmemiştir. Esasen 1863 yılında Danimarka kıralının ilân edip Schleswig Dukalığına da teşmil ettiği anayasa, bu dukalığın Danimarkaya ilhakını sağlıyacağından Diyet Meclisi itiraz etmiş ve bu iş gerçekleşirse harb açılacağını da bildirmişti. Kıral VII. Friedrich, ölümünden birkaç gün önce bu dukalığı Danimarkaya kattığını ilân etmiş, yeni kıral da bu kararı kabul ettiğini bildirmişti. Bu sırada Augustenburg dukasının oğlu, babasının mirastan feragatinin onun şahsına ait bir mesele olduğunu söyliyerek dukalıklar üzerinde hak iddia etmiş, dukalıklar halkı ve Alman Diyet Meclisi onu tutmuştur. Bu yüzden de harb başlamıştır.

Avusturya ile münasebetler ve 1866 harbi: B., meseleye bu haliyle el koyarak Diyet Meclisinin kararını pek şiddetli bulduğunu bildirmiş ve işi Avusturya ile birlikte halletmek yoluna girmiştir. Avusturya ve Prusya devletleri Danimarkaya müracaat ederek Schleswig Dukalığını ilhak etmekten vazgeçmesini istemişlerse de kıral reddetmiş bunun üzerine savaş başlamıştır. Savaş sonunda Danimarka yenilmiş ve Viyana Antlaşması (1864) ile dukalıklar üzerindeki haklarından vazgeçmiştir. Bundan sonra B., Avusturya Devleti ile Gastein Antlaşmasını (14 Ağustos 1865) imzalıyarak ilk siyasî zaferini sağlamıştır. Bu antlaşmaya göre Schleswig - Holstein dukalıkları Prusya ve Avusturya tarafından ortaklaşa idare edilecek, Avusturyaya da 15 milyon frank harb tazminatı verilecekti. Dukalıklar harbi, Prusya ordusunun üstünlüğünü göstermişti. Gastein Antlaşmasından Prusya için faydalar ve Avusturya ile bir harb sebebi çıkarmak istiyen B., Kıral Wilhelm'in muvafakatini aldıktan sonra büyük bir diplomasi faaliyetine girişmiş ve sonunda III. Napoléon'u Biarritz'te ikna ederek onun yardımiyle, Austuryaya karşı, İtalyanın da ittifakını sağlamıştır (8 Nisan 1866). «Almanyada iki devlet için yer yoktur; ikisinden birisi Konfederasyondan çıkmalı veya çıkarılmalıdır» diyen B., bundan sonra harbe girişmek için Avusturya hükümetinin Holstein Dukalığını Prusyanın menfaatlerine aykırı bir şekilde idare ettiğini ileri sürmüş ve Prusya ordularına Holstein Dukalığını işgal ettirmiştir. Avusturyayı Alman Konfederasyonundan ve dolayısiyle Almanyadan çıkaracak bir de tasarı hazırlamıştır. Avusturya da konfederasyondan Prusya aleyhine harb kararı alınmasını istemiş, meclis de seferberlik emri vermiştir. Harbe hazır olan Prusya orduları harekete geçmişlerdir. Batı Almanyada ve Bohemyada başlıyan harb, görülmemiş bir hızla gelişmiş ve 45 günde Avusturyanın yenilmesiyle bitmiştir (16 Haziran - 26 Temmuz 1866). Avusturya tarafında harbe giren federasyon devletlerinden hiçbiri seferberliğini tamamlamadan harb bitmiş; Saksonya ve Hanovra (Hannover) devletlerinin merkezleri, harb ilân edildikten bir gün sonra işgal edilmiştir. Hanovra ve Bavyera ordularını kolaylıkla yenen Prusya orduları, asıl harbin yapıldığı Bohemya cephesinde Avusturya ordularını Königgrätz savaşında ağır surette ezmişlerdir. Avusturyanın isteği üzerine III. Napoléon, aracılık etmiş ve Prag Antlaşması

BISMARCK
(Prusya Başvekili, 1866)

imzalanmıştır (23 Ağustos 1866). Bu antlaşmaya göre Alman Konfederasyonu kaldırılıyor, Prusya yeni topraklar kazanıyor, Main nehri kuzeyindeki bütün Alman devletlerinden kurulacak konfederasyonun başkanlığına Prusya kıralı geçiyordu. Avusturya toprak kaybetmiyor, yalnız konfederasyondan çekiliyordu. B., antlaşmaya, Avusturyanın hazmedemiyeceği ve unutamıyacağı ağır şartların konulmasına engel olmak için çok çalışmıştır. Kolay ve çabuk bir zafer kazanmış olan kıral ise buna yanaşmıyordu. Fakat B., istifa tehdidi ile bu neticeyi sağlamıştır. Onun bu ileriyi gören siyaseti, 1872 de üç imparatorun anlaşmasını ve 1879 yılında da Almanya - Avusturya ittifakını sağlamıştır.

Kuzey Alman konfederasyonunun genişlemesi: Prag Antlaşması, Prusyayı çok büyültmüş ve Doğu Prusyadan Fransa sınırlarına kadar uzanan 24 milyon nüfuslu çok kuvvetli bir devlet haline getirmişti. Prusya Hessen Seçmen Prensliğini, Hanovra Kırallığını, Frankfurt şehrini, dukalıkları ilhak etmiş ve beş milyona yakın nüfus kazanmıştı. B., Prag Antlaşmasından sonra güneyde kalan Baden Büyük - Dukalığı, Bavyera ve Württemberg kırallıkları dışarıda kalmak üzere, 22 Alman devletinden Kuzey Almanya Konfederasyonunu kurmuş ve başına Prusyayı geçirmiştir. Konfederasyonun dış politikasını ve ordusunu, başkan idare edecekti. Güneydeki devletler Prusyanın haşin başkanlığı altında kurulan birliğe girmek istememişlerse de B., onların endişelerini gidermiş ve hazırladığı Almanya - Fransa harbi ile bu devletlerin de birliğe katılmasını sağlamıştır.

1870 Alman - Fransız harbi: Prag Antlaşması imzalandıktan kısa bir müddet sonra Avrupanın her tarafında Almanya ile Fransa arasında bir harbi kaçınılmaz görenler çoğalmıştı. B. ın Güney Almanya devletlerini Kuzey Almanya Konfederasyonu içine sokarak Alman Birliğini tamamlamak istemesi, Königgrätz muharebesinden sonra Prusyanın kazandığı üstünlüğü Fransanın hazmedememesi ve Alman Birliğinin kurulmasına razı olmaması, bu harbin gerçek sebepleridir. Prusya kıralının İspanya tahtına namzet gösterilmesi ve Ems telgrafı gibi olaylar da harbin görünüşte sebebi olmuştur. Königgrätz muharebesinden sonra Fransız hükümeti, ordunun seferber edilmesini imparatordan rica etmişti. Bu ise, Prusyayı Königgrätz zaferinin bazı neticelerinden mahrum bırakabilirdi. İmparator, nâzırlarının zoru ile imzaladığı emirnameyi sonradan geri almış ve Prusya kıralına çektiği bir telgrafla Avusturya - Prusya arasında mütareke yapılmasını istemiştir. İmparatorun bu müracaatı esaslı bir müracaat olmadığından Fransaya menfaat sağlamamış, yalnız Prusyalıların Fransız düşmanlığını artırmıştır. Bu arada Fransanın ikinci bir hatası (Ren nehrinin sol kıyısında Bavyeraya ait arazinin ve Mainz şehrinin Fransaya bırakılmasının Prusyaya teklif olunması) Prusyadaki Fransız düşmanlığını büsbütün artırmış ve B. ın bunu harb sebebi sayacağını bildirmesi üzerine teklif geri alınmıştır. Bu sırada III. Napoléon, yeni bir teklifle Luxemburg Dukalığının Fransaya bırakılmasını ve uygun bir zamanda Fransanın Belçikayı ilhak etmesine muvafakat etmesini B. tan istemiş ve bir taraftan Güney Almanya devletlerinin hâmisi gibi görünürken, bir taraftan da onları Prusyaya satarak Prusyayı Kuzey ve Güney Almanyada dilediği gibi harekette serbest bırakmayı, buna karşılık da Fransaya menfaatler sağlamayı düşünmüştü. Fransa, kuvvete dayanmıyan bu kararsız politikasından hiçbir menfaat elde edememiş. B., III. Napoléon'un tekliflerini Güney Almanya devletlerine (Württemberg, Bavyera) bildirerek onları Fransaya karşı kışkırtmış ve bu devletlerin Prusya safına geçmesini sağlamıştır. Bu arada Fransız nâzırlarının Prusya hakkında hiçbir bilgileri olmaması, B. ın çok işine yaramış ve Fransayı müthiş bir felâkete sürüklemiştir. Fransa ile Almanya arasında Luxemburg Dukalığı hakkındaki müzakereler, 1866 Ağustosundan beri devam ediyordu. III. Napoléon, Prusyanın genişlemesine ve muvazenenin bozulmuş olmasına karşılık olarak, mutlaka Fransanın sınırlarını da genişletmek istiyordu. Fransadaki Cumhuriyet taraftarları da Königgrätz mağlûbiyetini Fransanın yenilmesi gibi sayarak III. Napoléon'a hücum ettiklerinden, imparator, Fransaya yeni arazi sağlamakla mevkiini kurtaracağını ümidediyordu.

Luxemburg Dukalığı, Viyana Antlaşması (1815) ile Holânda Kırallığına verilmekle beraber Alman Konfederasyonu içinde bırakılmıştı. 1867 yılında Holânda kıralı III. Willem, bu dukalığı Fransaya satmak istemiş, halk da razı olmuştu. Willem, kararını Prusyaya bildirince, Almanyada büyük bir gürültü koptu. B. ın teklifi üzerine Holânda ve Fransa bu karardan vazgeçtiler. B. da Luxemburg kalesinin yıkılmasını ve buradaki Prusya askerinin geri çekilmesini emretti. Luxemburg Dukalığı da büyük devletlerin kefaleti altında tarafsız bir hale konuldu. Bundan sonra da III. Napoléon, kararlı bir politika yürütemedi. Avusturya ve İtalya ile ittifak yapmak istedi ise de, İtalyanın Romadaki Fransız askerinin geri çekilmesini istemesi buna engel oldu. Fransa siyasî sahadaki bu başarısızlığı askerî sahada da gösterdi. Fransız Mebuslar Meclisinde askerî masrafların kısılması görüşüldüğü sırada Leopold von Hohenzollern'in İspanya tahtına namzetliği işi meydana çıktı. 1868 de İspanyada bir ihtilâl olmuş, kıraliçe II. Isabella tahtından uzaklaştırılarak sınır dışı edilmiş ve geçici bir hükümet kurulmuştu. İspanyollar bir kıral arıyorlardı. Namzetler arasında küçük kardeşi III. Napoléoun'un muvafakatiyle Rumanya kıralı olan, Hohenzollern hanedanından Leopold da vardı. Leopold hem Prusya kıralının yeğeni, hem de III. Napoléon'un akrabası idi. III. Napoléon, Fransanın buna razı olmıyacağını Prusya kıralına bildirdi. Prens Leopold da İspanya kırallığı teklifine ret cevabı verdi. Bazı tarihçiler bu taht teklifini dahi B. ın tertibi olarak kabul ederler. Bazıları da B. ın bu teklifte bir tesiri olmadığını, yalnız III. Napoléon'un beyanından bu işte Fransanın yakın ilgisini anlayınca işleri ona göre idare ettiğini söylerler. İspanya meselesini dikkatle tetkik ve takibeden B., Alman Birliğini meydana getirmek için 1870 in ilk

BISMARCK ile III. NAPOLÉON
(Sedan muharebesinden sonra)

aylarını en uygun bir zaman olarak görmüştü. Çünkü Prusyada da askerî masrafların kısılmasını istiyenler çoğalmağa başladığı gibi, Güney Almanya devletlerinden Württemberg ve Bavyera devletleri Prusyaya karşı intikam duygularını açığa vurmağa, hattâ Fransa ile görüşmelere bile başlamışlardı. 1870 Şubatında İspanya tahtı ikinci defa Leopold'a teklif edilince B., prense müracaat ederek bunu kabul etmesinin bir vatan borcu olduğunu «Fransanın arkasında Prusyaya dost bir devletin bulunması büyük menfaat sağlıyacaktır» sözleriyle anlatmağa çalışmış, prens de kabul etmişti. Haziran ayında olan ve gizli tutulan bu iş, Madritte Temmuz ayında açığa vuruldu. Bu haber Fransada büyük bir heyecan uyandırdı. Fransanın iki ateş arasında kalacağını düşünen halk. Prusyaya karşı harb istiyordu. Mebuslar Meclisinde Prusyanın Ren nehri doğusuna atılması lüzumu üzerinde duruldu. Dışişleri Vekâleti Avrupada siyasî muvazenenin bozulmasına Fransanın razı olamıyacağını ileri sürerek Berlin elçisine, o sırada Ems kaplıcalarında bulunan Prusya kıralını ziyaret etmesini ve Leopold'un namzetliğinin geri alınmasını sağlamasını emretti. Bu tarihte hasta bulunan III. Napoléon, Başvekil Emile Ollivier ile Prusya kıralı Wilhelm, harb istemiyorlardı. III. Napoléon'un teklifi üzerine İngiltere, Avusturya ve Rusya Devletleri araya girerek Prens Leopold'un namzetliğinin geri alınmasını sağladılar. Fransa için büyük bir başarı olan bu netice, uzun zaman devam edemedi. Çünkü Fransada imparatoriçe başta olduğu hälde Bonaparte taraftarları harb istiyorlardı. Bir kısım halk da dışişleri ve millî savunma vekâletlerinin, hiçbir esasa dayanmıyan sözlerine aldanarak Fransayı kuvvetli sanıyorlar ve harb olunca Avusturya ile İtalyanın da Fransa yanında harbe gireceğini ümidediyorlardı. Fransız dışişleri vekili imparatordan aldığı emir üzerine hükümetin haberi olmadan Berlin elçisine bir telgraf çekerek Ispanya tahtı için yeni bir namzet tâyinine müsaade etmiyeceği noktasında Prusya kıralı Wilhelm'den teminat almasını emretti. Fransanın Berlin elçisi Benedetti, Ems kaplıcalarında bulunan kıralı bir gezinti sırasında gördü. Kıral ciddî ve soğuk bir dille bu meselenin kapanmış olduğunu, prensin namzetlikten vazgeçtiğini belirten resmî evrakı da elçiye göstereceğini bildirmişti. Birkaç saat sonra Prusya kıralı Paris elçisinden bir rapor almış ve Fransanın kendisinden bu namzetlik işi hakkında bir mektup yazmasını istiyeceğini öğrenince çok hiddetlenmişti. Prensin namzetlikten çekildiğini bildiren evrak da bu sırada gelmiş olduğundan kıral bu evrakı yaveri ile elçiye göndermiş yaver de «Kıral hazretlerinin size söyliyecek başka sözleri yoktur» demiştir. Berlinde Millî Savunma Vekili Roon ve Genelkurmay Başkanı Moltke ile ciddî harb hazırlıkları yapmakta olan B., bu arkadaşlariyle akşam yemeğini yerken kıraldan namzetlik işi hakkında bilgi veren bir telgraf almıştır. Kıral bu telgrafta, hâdisenin basına aksettirilmesi işini B. ın takdirine bırakıyordu. B., telgrafı dikkatle okuduktan sonra. Moltke'ye Prusya ordusunun kuvvetini sormuş, o da «Ordu hiçbir zaman bu derece kuvvetli olmamıştır» cevabını verince «Öyle ise rahat rahat yemeğe devam ediniz» demiştir. B., bazı cümlelerin yerini değiştirerek telgrafı şu şekilde basına vermiştir: «Fransa elçisi, şayet Hohenzollern prensleri, vazgeçtikleri namzetliklerini tekrar koyacak olurlarsa, Prusya kıralının hiçbir zaman buna razı olmıyacağına söz verdiğini Fransaya telgrafla bildirmek için Kıral Hazretlerinden müsaade istemiştir. Bunun üzerine Kıral Hazretleri Fransa elçisini tekrar kabul etmemiş ve kendisine söyliyecek hiçbir sözü olmadığını yaveri vasıtasiyle elçiye bildirmiştir». B. ın hem Almanları, hem de Fransızları ayaklandırmak için tertiplediği bu telgrafı, gazeteler özel akşam nushaları çıkararak her tarafa yaymışlardır. Bu telgraf Almanlara kırallarının, Fransızlara da elçilerinin t a h k i r edilmiş olduğu kanaatini verecek şekilde tertiplenmişti. B., telgrafın Fransada Gall boğasına kırmızı manto gösterildiği zaman uyandırdığı tesiri yaratacağını söylemiştir. B. ın bütün Alman halkını irsî düşman denilen Fransaya karşı ayaklandırmak için tertiplediği bu iş, umduğundan daha kuvvetli netice vermiş. güney ve kuzeydeki bütün Alman halkı harb taraftarı kesilmişti. Filhakika Bavyera, Württemberg, Baden hükümetleri Fransaya karşı Prusya ile birlikte çarpışacaklarını bildirmişlerdir. Fransaya gelince, Paris halkı kudurmuş gibi Prusya elçiliğinin camlarını kırıyor ve sokaklarda «Berlin! Berlin!» diye bağırıyordu. Fransız millî savunma vekilinin, ordunun hazır olduğu hakkındaki teminatı ve dışişleri vekilinin de harb olunca Avusturya ve İtalyanın Fransa ile ittifak edeceği yolundaki beyanatı halkı aldatmıştı. Fransız Mebuslar Meclisi de şiddetle harb taraftarı idi. Yalnız Thiers harb taraftarlarının hakaretleri ve gürültüleri arasında kürsüye gelerek. B. tarafından basına verilen telgrafın doğruluğunun tahkik edilmesini ve bu meselede esasta anlaşma olduğundan teferruat için harb edilmemesi lâzım geldiğini söylemiş, fakat «Hain Prusyalı, in aşağı!» sesleriyle susturulmuştur. Fransa 19 Temmuz 1871 de harb kararını resmen Prusyaya bildirmiştir. Böylece açılan harbde Fransa kâğıtlar ve projeler üzerinde kuvvetli görünen ordularını uzun zaman toplıyamamış harb başlayınca Fransanın yanında harbe gireceği sanılan Danimarka, İtalya ve Avusturya da tarafsız kalmıştır. Seferberliğini o zamana kadar görülmemiş bir süratle tamamlıyan Prusya ordusu, Fransa topraklarına girmiştir. Prusya ordusu, silâhlarının yeniliği, komutanlarının ustalığı ve askerlerinin disiplinli ve talimli olması bakımlarından Fransız ordularına çok üstündü Derhal hücuma geçerek Alsace ve Lorraine eyaletlerini aldı. Büyük Fransız ordusu, Mareşal Bazaine komutasında Metz kalesinde bulunuyordu. Mareşal Bazaine, ordusunu Châlons tarafına çekmek ve Mozel (Moselle) nehrinden geçirmek istediyse de muvaffak olamadı. Almanlar bu orduyu Metz kalesine kapadılar ve sardılar. Mareşal Mac-Mahon komutasındaki ikinci Fransız ordusu Metz kalesini kurtarmağa memur edildi ise de Almanlar Sedan şehri etrafındaki tepelerde toplanmakta olan bu orduyu da Sedan kalesine kapadılar ve sardılar. Bu 90 000 kişilik ordu ile beraber bulunan III. Napoléon teslim oldu. Alman orduları Paris üzerine yürüdüler. Bel-

BISMARCK
(Askerî üniforma ile, 1877)

fort hariç, bütün kaleleri alarak Parisi kuşattılar. Paris halkı Sedan'ın teslim olduğu haberini duyunca ayaklanmış ve İmparatorluk idaresini devirerek Cumhuriyeti ilân etmiş ve Millî Savunma Hükümeti adiyle geçici bir hükümet kurmuştu (4 Eylûl 1870). Pariste kapalı kalan bu hükümet, memleketin diğer taraflarını idare etmek için üç kişilik bir heyeti Tours şehrine göndermiştir. Millî Savunma Hükümetinin en genç devlet adamı olan Gambetta balonla Paristen kaçıp Tours şehrindeki heyetin başkanlığını almış ve harb bitinceye kadar Fransayı idare etmiştir. Kısa bir müddet sonra Metz kalesi, 28 Ocak 1871 de de Paris teslim olmuştur. Üç haftalık bir mütareke yapılmış, daha önce bütün Alman prensleri Versailles sarayında toplanmışlar ve Alman Birliğini ilân ederek Prusya kıralını bu birliğin başına geçirmişlerdir (18 Ocak 1871). Böylece B. ın emelleri gerçekleşmiştir. Bordeaux'da toplanan Fransız Millî Meclisi Almanlarla barış görüşmelerine Thiers'i memur etmiştir. Frankfurt'ta barış antlaşması imzalanmış, Belfort hariç bütün Alsace, Metz dâhil Lorraine'in bir kısmı Almanyaya bırakılmış ve Fransa 5 milyar frank harb tazminatı ödemeyi kabul etmiştir.

1871 den sonra dış politika, ittifaklar: B., Alman Birliğini kurduktan sonra memleketin iç ve dış siyasetinde büyük başarılar göstermiştir. Dış siyasette Fransayı daima yalnız bırakmağa çalışmış ve muvaffak olmuştur. Frankfurt Antlaşması, Almanya - Fransa düşmanlığını derinleştirmiş ve Avrupayı silâhlı barış siyasetine sürüklemiştir. Almanya, Fransanın intikam almağa çalışacağından, Fransa da, Almanyanın yeni bir hücumuna uğrıyacağından korkarak bütün güçleriyle silâhlanmışlar, bunu gören diğer devletler de aynı yolu tutmuşlardır. Bu harbden sonra Almanyanın müthiş kuvvetinden bütün devletler yılmışlar, Almanya da bu devletlerin kendisi aleyhinde birleşmelerinden endişe etmeğe başlamıştır. B., bu noktaları göz önünde tutarak Avusturyaya yaklaşmış ve İmparator I Wilhelm ile Avusturya İmparatoru Franz Joseph'i birkaç defa görüştürmüş ve Almanya - Avusturya ittifakının esaslarını hazırlamıştır. Almanya İmparatoru Wilhelm'in dostu olan Rusya Çarı II. Aleksandr da bu konuşmalara katılmış ve 1872 yılında «Üç İmparator Anlaşması» imzalanmıştır. Bu anlaşma, Berlin Antlaşması (1878) na kadar sürmüştür. Berlin Antlaşması yapılırken B., Rusyayı eski düşmanları olan Avusturya ile İngiltereye karşı müdafaa etmemiş ve Rusya ile Almanyanın arası açılmıştır.

1879 yılından sonra Balkanlarda, Rus ve Avusturya rekabeti şiddetlenmiş ve B., Avusturyayı tutarak aynı yıl içinde Almanya - Avusturya ittifakının imzalanmasını sağlamıştır. Gastein şehrinde iki imparatorun görüşmeleriyle başlıyan ve birkaç ay sonra Viyanada imzalanan bu ittifak, Rusyayı ve Rusyanın Fransa ile birleşmesi halinde ortaya çıkacak meseleleri hedef tutuyordu. İki devlet birbirlerine her türlü yardımı ve düşmanlariyle ayrı barış yapmamayı taahüdediyordu. B., bir taraftan da Rusyayı tutmuş ve İngiltere ile de iyi geçinerek Şark meselesinde bu devletin Rusyaya karşı Avusturyayı tutmasını sağlamıştır. 1881 yılında Fransa Tunusu işgal edince İtalya, Almanya ile anlaşmak istemiş, B. «Berlin yolu Viyanadan geçer» diyerek İtalyanın önce Avusturya ile anlaşması lâzım geldiğini bildirmiştir. Bundan sonra Üçlü İttifak meydana gelmiştir. Almanya - Avusturya - İtalya arasında üçlü ittifak kurulurken doğuda Rusya, batıda Fransa yalnız kalmışlardır. O sırada Fransa, sömürge işleriyle Afrikada ve

BISMARCK 1890 da
(Lenbach'ın pastel resmi)

Rusya da Orta Asyada uğraşıyor ve İngiltere ile, anlaşmazlık halinde bulunuyorlardı. Rusya bu durumdan dolayı Almanya ile bozuşmaktan çekiniyordu. Rus - Fransız ittifakını çok önceden sezen B., Frankfurt Antlaşmasından sonra 20 yıl, hep bu ittifakın meydana gelmesini önlemeğe çalışmıştır. B, 1887 de Çar III. Aleksandr ile, Almanya başka bir devletin hücumuna uğrarsa Rusyanın tarafsız kalacağını bildiren gizli bir antlaşma imzalamıştır. Bu, B. ın politikadaki son başarısıdır. 1890 yılında istifa ederek ayrılması, Avrupa politikasında değişiklik yapan önemli bir hâdise olmuş ve Almanya, bu büyük devlet adamından mahrum kalınca düşmanlarına eskisi kadar korkunç görünmemiştir. B. ın istifasından bir yıl sonra, Fransa ile Rusya arasında bir yaklaşma başlamış ve sonra da ittifak imzalanmıştır (1891).

B. ın iç politikası ve Kulturkampf: B. ın çok başarılı dış politikası yanında çok önemli bir de iç politika faaliyeti vardır. Papa XI. Pius, Romaya İtalyan ordusu girip İtalyan Birliği tamamlanınca çok hiddetlenmiş ve topladığı ruhanî mecliste papanın yanılmazlığını, yeni fikirlerin insanlığı felâkete sürükliyeceğini, Katolik kilisesinin dünya işlerine de karışmağa yetkili bulunduğunu karar altına aldırmış ve bunlara aykırı hareket edecek Hıristiyanları aforoz ile tehdidetmiştir. Papalığın bu beyannamesini kabul etmiyen Alman hükümeti ile Papalık arasında şiddetli bir mücadele başlamıştır. B., Millî Liberal Partisi ile birleşerek Almanyada pek kuvvetli bir durumda bulunan Katolik Partisine karşı çarpışmak zorunda kalmıştır. «Canossa'ya gitmeyiz» diyen B., Vatikandaki Alman elçisini geri aldığı gibi, piskoposların imtiyazlarını da kaldırmış ve medenî nikâh usulünü koymuştur. Yıllarca süren bu mücadeleye Almanyada Kul-

turkampf (medeniyet mücadelesi) adı verilmiştir. B., bu mücadele yıllarında İmparatorluğun yeni kanunlarını çıkartmış ve yeni müesseselerini kurmuştur. Alman ticaret ve sanayiini geliştirmek için himaye usulünü kabul etmiştir. Şiddetle çarpıştığı sosyalistlerin elinden işçileri kurtarmak için onların hayat şartlarını düzeltecek kanunlar çıkartmıştır. B. ın bu iç ve dış başarıları ile şöhreti artarken düşmanları da çoğalıyordu. İnsan gücünü aşan bir gayretle çalışan B., yaşlanmış, yorulmuş ve 1875 yılında İmparatora istifasını vermiştir. İmparator I. Wilhelm, B. ı gayrete getirmek istemiş ve «Sizden yaşlı olduğum halde hâlâ ata biniyorum» demişti. B. da «Evet Haşmetlim! doğru söylüyorsunuz, fakat ata binen bir adam bindiği at kadar yorulmaz» şeklinde meşhur cevabını vermiştir. Bu tarihten on yıl sonra B., 85 inci yıldönümünü kutlarken Berlin ve bütün Almanya büyük şenlikler yapmıştır. Bu gelenek B. ın ölümüne kadar her yıl tekrarlanmıştır.

İmparator 1888 yılında ölünce B., en kıymetli dostundan ve takdirkârından mahrum kalmış oluyordu. İmparator olan III. Friedrich liberal bir hükümdardı. İmparatorlukta ancak üç ay kalmış ve kanserden ölmesi üzerine II. Wilhelm, imparator olmuş. B. ı da başvekillikte bırakmıştır. Fakat yeni imparatorun fikir ve çalışma arkadaşları, B. ın tanımadığı gençlerdi. Yeni imparator ona sormadan birtakım işler yapmağa ve kararlar vermeğe başladığından B., imparatora, meclis önünde kendisinin sorumlu olduğunu hatırlatmış ve kendisine danışılmadan bir iş yapılmamasını rica etmiştir. II. Wilhelm de kendisine sorulmadan bir iş yapılmaması cevabını vermiş, böylece imparator ile başvekil arasındaki anlaşmazlık, çok geçmeden derinleşmiştir. B., bir gün Katolik Partisi başkanını evinde kabul etmiş, kendisiyle görüşmüştür. Ertesi gün imparator, erkenden B. ın evine gidip başvekilden bu noktada izahat almak istemiştir. Henüz kalkmamış olan B., uyandırılmış ve imparator, kendisine bir muhalif parti başkanı ile evinde ne maksatla görüştüğünü sormuştur. B. da mebusların ziyaretlerini her zaman evinde kabul edebileceğini söylemiş ve «Hükümdarın emirleri eşimin salonunun eşiğinden içeri giremez» cevabını vermiştir. İki gün sonra imparator, B. ın istifa etmesini istemiş, B. da imparatorun kendisini azledebileceğini hatırlatarak istifa etmemiştir. Bunun üzerine imparator kendisine dukalık ve tahsisat vereceğini söyliyerek istifa teklifini tekrarlamıştır. B. da «Bahşiş kabul edemem» cevabını vermiş ve istifa etmiştir (1890). İstifadan sonra halk

II. Wilhelm, Bismarck'ı vazifesinden azlettikten sonra İngilizce *Punch* dergisinde «Kılavuz gemiyi terk ediyor» başlığı ile çıkan karikatür

arasında şöhreti daha ziyade artan B., Friedrichsruh'taki malikânesine çekilmiş ve çok sade bir hayat geçirmiştir. 1895 yılında seksen yaşına girmesi dolayısiyle Almanyada çok büyük şenlikler yapılmıştır. İmparator da oğullariyle birlikte Friedrichsruh'a giderek B. a çok değerli bir kılıç hediye etmiştir.

Başlıca eserleri: *Gedanken und Erinnerungen* (Düşünceler ve hâtıralar) [1898-1901; Türk. terc. I. cilt, 1951], *Bismarcks Briefe 1836-73* (B. ın 1836-73 arasında yazdığı mektuplar) [1889-93, 8 inci baskı 1900], *Bismarcks Briefe an seine Braut und Gattin* (B. ın, nişanlısına ve zevcesine yazdığı mektuplar) [1900], *Politische Berichte aus Petersburg und Paris* (Petersburg ve Paristen siyasî raporlar) [1920], *Gesammelte Werke* (B. Külliyatı) [1924 ve devamı].

2. **Herbert Nikolaus von, Prens** (1849-1904), Alman devlet adamı. İmparatorluk Şansölyesi Otto von B. ın büyük oğludur. Berlinde doğmuş, Friedrichsruh'ta ölmüştür. 1873 te dışişleri vekâletine girerek bazı elçiliklerde hizmet görmüş, fakat daha ziyade babasının hususî kâtibi olarak çalışmıştır. Büyük elçilik müsteşarı olarak 1882 de Londraya, 1884 başlangıcında da Petersburg'a gitmiş, aynı yılda da elçi olarak Lahey'e tâyin edilmiştir. 1885 te dışişleri müsteşar muavini (Unterstaatssekretär), 1886 da da müsteşar, 1888 de Prusya devlet bakanı olmuştur Herbert B.-Sch., babasının en iyi talebesi olup, onun halefi olmağa bir dereceye kadar lâyıktı. Fakat kaba, hoyrat davranışı yüzünden birçok düşman kazanmıştır. 1880-90 yıllarında yapılan önemli Alman-İngiliz görüşmelerine başkanlık etmiştir. Mart 1890 da, babasının düşmesinden az sonra, kendisi de hizmetten çekilmiştir. 1881-89 yıllarında İmparatorluk Partisi üyesi olarak parlâmentoda bulunmuştu. 1893 te tekrar seçilmiştir. 1881 de boşanmış Carolath-Beuthen prensesiyle evlenmek istemiş, fakat babasının şiddetli itirazı karşısında vazgeçmişti. 1892 de Kontes Marguerite Hoyos'la evlenmiştir. Penzler, Herbert B. Sch. ın siyasî nutuklarını 1905 te yayımlamıştır.

3. **Wilhelm Albrecht Otto von, B.-Sch., Kont** (1852-1901) Otto B. ın oğlu, Herbert'in kardeşi. Frankfurt am Main'da doğmuş, Varzin'de ölmüştür. 1870-71 harbinde general von Manteuffel'in emir subaylığını yapmıştır. Meslek hayatına adalet hizmetiyle başlamış, 1879 da imparatorluk kançılarlığında yardımcı memur olarak işe girmiş, sonra Hanau'da memleket şûrası (Landrat) üyesi, 1889 da Hannover'da ilce reisi, 1895 te de Doğu Prusya il reisi olmuştur. 1878-81 yıllarında İmparatorluk Parlâmentosu üyeliğine seçilmiş, 1882-85 yıllarında Prusya Parlâmentosu üyesi olmuştur.

4. **Otto von B.-Sch., Prens von** (doğ. 1897), Herbert Nikolaus von B.-Sch. ın oğlu. Schönhausen'de doğmuştur. 1904 te babasının prens unvanını almıştır. 1917 de Birinci Dünya Harbine subay olarak katılmıştır. Mayıs 1924 te Millî Alman Halk Partisi (Deutschnationale Volkspartei) üyesi olarak Reichstag'a seçilmiştir. 1927 de diplomatlık hizmetine girerek Stockholm'da elçilik kâtibi olmuştur. 1928 de İsveçli mimar Tengbom'un kızı ile evlenmiş ve büyükelçilik müsteşarı olarak Londraya tâyin edilmiştir. 1940-1945 yıllarında Roma büyükelçiliğini yapmıştır. *Prinz Wilhelm und Napoleon* (Prens Wilhelm ile Napoléon) [1928] adlı bir eseri vardır.

BISMARCK [Rus. BİSMARK], **Rudolf August**

(1683-1750), Alman asıllı Rus generali. Prusya ordusunda albaylığa kadar yükseldikten sonra, 1732 de Rusya hizmetine girmiştir. Çariçe Anna'nın gözdelerinden Biron'un tavsiyesi üzerine generalliğe terfi ettirilmiş, Biron'un kardeşleriyle birlikte, Lehistana ve Türkiyeye karşı yapılan seferlerde vazife almış, sonra Livonya valisi olmuştur. Anna'nın ölümünden sonra gözden düşmüş ve 1740-41 yıllarında Biron'un aile efradı ile beraber Sibirya'ya sürülmüştür. Daha sonra affa uğrıyarak, 1747 de güney (Ukrayna) ordusu komutanlığına getirilmiş, üç yıl sonra da Poltava'da ölmüştür.

BISMARCK [*bizmark*] **ADALARI,** Melanezya'da, Yeni Gine adasının doğusunda, at nalı şeklinde bir yay meydana getiren adalar grupu. Yeni Britanya (New Britain; eski adı: Neu-Pommern), Yeni İrlanda (New Ireland; eski adı: Neu-Mecklemburg) ve Lavongai (veya New Hanover; eski adı: Neu-Hannover) Duke of York adası (eski adı: Neu-Lauenburg), B. A. nın en büyükleridir. Amirallik adaları (b. bk.) da bu grupa girer. Yeni

Bismarck adaları

Gine'nin kuzeydoğu kısmına (Territory of New Guinea) bağlıdır. Mercan resifleri ile çevrili olan adalardan bazıları volkanik yapıda olup, balta girmemiş sık ormanlarla kaplıdır. 200 kadar olan bu adalar ahalisinden olan Melanezyalılarla Papualar küçük köylerde yerleşmişlerdir. B. A. nın yüzölçümleri 47 100 km², nüfusları 202 000 dir. Hindistancevizi, kakao ve kopra, ihracatı arasında önemli yer tutar. Merkezi Lae şehridir (Yeni Gine'de); 1941 e kadar Rabaul idi (Yeni Britanya'da). B. A. kışın daha az yağış alırlarsa da yazın kuzeybatıdan esen mevsim rüzgârları bol yağış bırakır.

Bu adalar 1885 te, Bismarck'ın gününde, Alman himayesine girerek B. A. adını almıştır. Fakat 1919 daki Versailles Barış Antlaşması gereğince, Yeni Gine'nin manda altına girmiş olan kısmına bağlanarak Avustralya'nın mandasına verilmiş, adaların Almanca adları da İngilizce adlarla değiştirilmiştir. İkinci Dünya Harbi sırasında, 1942 de, Japonlar bir aralık bu adaları ele geçirmişlerdir.

DİL Bismarck takımadalarında konuşulan diller, Austronezya veya Malezya-Polinezya denilen ailenin Okyanusya kolunun (öbür kol: İndonezya) Melanezya bölümüne girerler (öbür bölümler: Mikronezya ve Polinezya), ve bölüm içerisinde, güneydoğularında bulunan Salomon adalarının kuzey kısmı (Bougainville, Buka, ve Green adaları) ve kuzeybatılarındaki Amirallik adaları dilleriyle birlikte, Kuzey alt-bölümü meydana getirirler. New Britain (eski Neu-Pommern), Duke of York adaları (eski Neu - Lauenburg), New Ireland (eski Neu-Mecklemburg), Lavongai veya New Hanover (eski Neu-Hannover) adalarında ayrı ayrı diller konuşulur. Papua dilleri sahasına çok yakın oldukları için, bu dillerin tesiri altındadırlar. Hele New Britain adasındaki diller tamamiyle Papua sınıfından sayılabilir. Bk. MELANEZYA DİLLERİ, MALEZYA-POLİNEZYA DİLLERİ, ve PAPUA DİLLERİ.

BISMARCK DAĞLARI: bk. YENİ GİNE.

BISMARCK [*bizmark*] **DENİZİ,** Büyük Okyanusun batı kenarında, Bismarck Adalariyle Yeni Gine arasında uzanan bir deniz. Doğu-batı uzunluğu 900 km kadardır. İkinci Dünya Harbi sırasında, 1943 te, burada çarpışmalar olmuştur.

BISMARCK-BOHLEN [*bismark bǫlīn*] **Friedrich Alexander, Kont** (1818-1894), Prusyalı general. Karlsburg (Pomeranya) da doğmuş, gene orada ölmüştür. İlhaktan sonra (1866) Hannover'da komutanlık etmiş, 1870-1871 de Alsace genel valiliğinde bulunmuştur.

BİSMARKİYA (Bismarckia), hurmalar (Palmae) familyasından, Batı Madagaskarda bir türü yetişen bir bitki cinsi. Bunlar yüksek gövdeli, sert yapraklı, yaprak sapları beyaz çizgili Palme ağaçlarıdır. Sıcak serlerde süs olarak da yetiştirilir.

BİSMİL: 1. Diyarbakır iline bağlı ilce. 24 köyü olan, 11 140 nüfuslu (1945) merkez bucağından başka, Behramki ve Sinan bucakları vardır. Yüzölçümü 1235 km², nüfusu 24 850 (1945) dir.

2. Diyarbakır iline bağlı ilce merkezi. Nüfusu 2049 (1945). Diyarbakırın doğusunda, Dicle nehri ve Diyarbakır-Kurtalan demiryolu boyundadır. İstasyondan uzaklığı 1 km dir. B. çevresinin başlıca ürünleri buğday ve arpadır. Toprak Mahsulleri Ofisi ve fennî su tesisleri (1947) vardır.

BİSOŞLAR veya **BİSOKLAR** (Fr. Bisoches veya Bisoques; Lat. Bizochi), XIV. yüzyılda İtalyada türemiş olan sapık tarikata verilen ad. Bunlara İtalyanca *Fraticelli* (Fr. Fraticelles), *Frati di povera vita*, *Beghini* adları da verilmiştir. Bu tarikatın ilk önce 30 Aralık 1317 tarihli *Sancta Romana* başlıklı bulla (Papa mektubu) da sözü edilmektedir. B. lar, papayı gerçek Hıristiyanların temsilcisi saymazlar.

BİSOU ve **BESOU:** bk. BES.

BİSSA, Afrikada konuşulan Bantu ailesinden bir dil. Wisa de denilir. Ailenin Merkez grupundan olup, Orta Afrikada, Kuzey Rhodesia'daki Bangweulu veya Bangueolo gölünün doğusunda konuşulur. Yakın akrabaları, Zambezi nehrinin doğusu ile Nyasa ve Tanganyika göllerinin batısın da kullanılan Tabwa, Bemba, Mambwe, Lala - lamba, Senga, Tonga ve Subiya dilleridir. Bk. BANTU DİLLERİ.

Başka bir sınıflamaya (A. Drexel: *Gliederung der afrikanischen Sprachen*, Viyana 1923 - 1924) göre, bu dil, Bantu ailesinin Konde grupunun Yao - Bemba bölümüne girer (öbür bölümler: Sena - Nyandja ve Pogoro - Kinga). Bölüm içerisinde, Yao, Bemba, Subiya, Ngoni ve Muera dilleri yakın akrabalarıdır.

BISSAGOS ADALARI: bk. BIJAGÓS ADALARI.

BISSÃO [*bisaǭ*] veya **BISSAU,** Batı Afrikada, Portekiz Ginesinin başlıca limanı ve merkezi. Nüfusu 1000 kadardır.

BISSAYAS: bk. VISSAYAS.

BISSEN'LER (Lat. *Bisseni*) veya **BYSSEN'LER** (Lat. *Bysseni*), Ortaçağ Latince kroniklerinde Peçenek Türklerinin adlarından biri. Bk. BESS'LER.

BISSING [*bişing*]. **Friedrich Wilhelm Freiherr(Baron) von** (doğ. 1873). Alman Egiptologu ve sanat tarihçisi. Potsdam'da doğmuştur. Prusya generali Moritz Ferdinand von B. in oğludur. 1897-1903 yıllarında Kahire müzesinde çalışmış, 1906-1922 arasında Münih üniversitesinde Egiptoloji, 1922 - 1926 da da Utrecht üniversitesinde Eski Yakındoğu sanat tarihi ordinaryus profesörü olmuştur. Eski Ön-Asya sanat tarihinin hemen bütün sahalarında çalışmış olan B. in başlıca eserleri şunlardır: *Geschichte Ägyptens* (Mısır tarihi) [1904], *Die Mastaba des Gemni Kai* (G. K. mastabası) [2 cilt, 1905 - 1911], *Das Re - Heiligtum des Königs Ne - woser - re* [*Rathures*] (Kıral N. - w. - r. [Rature] nin Re mâbedi) [3 cilt, 1905 - 1928], *Denkmäler der ägyptischen Skulptur* (Mısır heykelciliğinin âbideleri) [3 cilt, 1911-1914], *Die Kultur der alten Ägypter* (Eski Mısırlıların kültürü) [2. bas. 1919], *Das Griechentum und seine Weltmission* (Yunanlılık ve onun dünyadaki misyonu) [1921], *Ägyptische Kunstgeschichte von den ältesten Zeiten bis auf die Eroberung durch die Araber* (En eski zamanlardan Araplar tarafından fethine kadar Mısırın sanat tarihi) [3 cilt, 1934 1939]. Bunlardan başka, bilhassa Münih Akademisi Çalışma ve Zabıtları (Abhandlungen und Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften) nda, değerli birçok yazı ve incelemeleri vardır.

BISSING [*bişing*], **Moritz Ferdinand, Freiherr (Baron) von** (1844-1917), Prusyalı general. Bellmannsdorf (Lauban) ta doğmuş, Bruxelles'de ölmüştür. 1863 te Prusya süvari ordusuna girmiş ve 1866 ve 1870 - 71 seferlerine katılmıştır. 1907 de süvari generali olarak emekliye ayrılmıştır. Kasım 1914 te Belçika genel valiliğine tâyin edilmiştir. Belçikayı, Alman himayesi altında, Flamanlar yararına, Flandra ve Vallonya olmak üzere ikiye bölme maksadı uğrunda çalışmıştır. Eseri *Ausbildung, Führung und Verwendung der Reiterei* (Süvarinin yetişimi, sevkı ve kullanılması) [1905] başlığını taşımaktadır.

BISSOLATI - BERGAMASCHI [*bissolati-bergamaski*]. **Leonida** (1857-1920), İtalyan siyaset adamı. Cremona'da doğmuş, Romada ölmüştür. Avukat olarak hayata atılmış, 1896 da Romada çıkan sosyalist «Avanti» (İleri) gazetesinin başyazarı olmuş ve 1897 de milletvekili seçilmiştir. İtalyan sosyaldemokrasisindeki revizyonizm (ıslahat) hareketinin başına geçtiği için 1911 de partiden kovulmuş, 1912 de ıslah edilmiş sosyalist partisini kurmuştur. Libyanın fethi ve İtalyanın Birinci Dünya Harbine Üçlü Antlaşma cephesinde katılması için harekete geçmiştir. 1916 - 17 yıllarında Boselli hükümetinde sandalyasız vekil, 1917 - 18 de de Orlando hükümetinde sosyal yardım vekili olmuştur.

BISSON [*bisõ*], **Alexandre Charles Auguste** (1848-1912), Fransız dram yazarı. Briouze (Orne) da doğmuş, Pariste ölmüştür. B un yazdığı vodviller ve komediler büyük bir başarı kazanmıştır. Eserlerinin başlıcaları şunlardır: *Un lycée de jeunes filles* (Bir kız lisesi) [1881], *Le Député de Bombignac* (B. mebusu) Théâtre-Français [1884] *Ma gouvernante* (Mürebbiyem) [1887], *Le Roi Koko* (Kıral K.) [1887], *Les surprises du divorce* (Boşanmanın sürprizleri) [1888] (şaheseri sayılır), *La Famille Pont-Biquet* (P.-B. ailesi) [1892], *L'héroïque Lecardunois* (L. destanı) [1894], *M. le Directeur* (Müdür Bey) [1895], *Les erreurs du mariage* (Evlenmede yanılmalar) [1896], *Jalouse* (Kıskanç kadın) [1897], *Le contrôleur des wagons-lits* (Yataklı vagon kontrolörü) [1898], *Château historique* (Tarihî şato) (J. Berr de Turique ile birlikte) [1900], *Le Bon Juge* (İyi hâkim) [1901], *Les apaches* (Külhaniler) [1903], *Trois anabaptistes* (Üç anabaptist) (J. Berr de Turique ile birlikte) [1904], *Le Péril jaune* (Sarı tehlike) [1906]. B. ayrıca Robert Planquette'in *Capitaine Thérèse* (Kadın yüzbaşı Th.) [1901] operasının Georges Docquois ile birlikte William Chaumet'nin müziği ile, *La Petite Maison* (Küçük ev) operalarının libretolarını yazmıştır.

BİSTAM (Orta İranca *Vistahm*, Yeni Fars. *Bistahm*), eskiden İranın Horasan eyaletinde Kumis, bugün ise Şahrûd iline bağlı bir kasaba. Elburz dağı eteklerinde tepelerle çevrili bir vâdi içindedir. Havası mutedildir. İçinden geçen bir ırmak sayesinde bol meyva (bilhassa elma) ve buğday yetiştirilir. 19 köyü ile birlikte nüfusu 8 300 kişi kadardır.

B., Sasanîlerden II. Husrev Perviz'in dayısı tarafından kurulmuştur Ortaçağ İslâm dünyasında İranda Kumis bölgesinin en önemli şehirlerinden sayılırdı. Birçok kervan yolları buradan geçerdi. Fakat bugün onun yerini, bağlı bulunduğu Şahrûd şehri almıştır. B. da tarihî önemi olan birçok evliya türbeleriyle camiler vardır.

BİSTÂMÎ veya **ŞÂHRÛDÎ, Alâeddin Ali b. Mecdeddin Muhammed b. Muhammed** (1400 - 1471), şerh ve haşiye yazarı. Bistâm'ın Şâhrûd köyünde doğmuş, İstanbulda ölmüştür. Öğrenimini Herat'ta yapmış, tanınmış bilginlerden edebiyat, Şâfiî fıkhı, Hanefî fıkhı okumuştur. B., 20 yaşında iken kitap yazmağa başladığı için kendisine «Musannifek» (= küçük musannif) sanı verilmiştir. 1444 te Türkiyeye gelmiş, Konyada yerleşerek müderrislik etmiş, Fatihin veziri Mahmut Paşanın daveti üzerine İstanbula gitmiştir. Başlıca eserleri: *Vikaaye şerhi, Hidâye şerhi, Hadâik'ul-îman, Keşşaf şerhi, Envâr'ül-hadâık, Tefsir,* v. b.

BİSTAMÎ, el-Bistamî, Abdurrahman b. Muhammed b. Ali b. Ahmet el-Hanefî el-Hurufî (ölm. 1454), Türk din bilgini. Antakyada doğmuş, Bursada ölmüştür. B., birçok tasavvuf, biyografi ve tarih eserleri yazmıştır. En önemli eseri *El Fevayihü'l-miskiyye fi'l fevatilü'l Mekkıyye*dir.

BİSTON, kelebek (Lepidoptera) lerin geometride (Geometridae) familyasından bir cins. Bu cinsin çeşitli türlerinin tırtılları ağaçlarda yaşarlar. Bazan meyva ağaçlarına da musallat olarak birçok zararlara sebebolurlar. K a n a d l a r, erkeklerinde dar, d i ş i l e r i n d e ise çoğu körelmiştir; fakat *B. hirturius*un hem erkek, hem dişisinde iyi gelişmiştir. Bu türün tırtılları karaağaçta, ıhlamurda, başka ağaçlarda, en çok da armutlarda yaşarlar ve birçok zararlar yaparlar.

Biston

BİSTONLAR (Yun. *Bistones* veya *Bistõnes*), eski Trakyada bir kavim. Rodop sıradağları ve Ege kıyısı arasında, bilhassa Bistonis gölü (Porto Lago, Türk. Boru gölü) ile Abdera (b. bk.), Dikaia (Bistonis gölünün doğu

kıyısında) ve Maroneia (b. bk.) şehirleri bölgesinde yaşamışlardır. Nestos (Karasu) Bistonia (B. memleketi) dan geçer. Bazı kaynaklarda Hebros (Meriç) un da B. topraklarından geçtiği yazılıdır. B. ın komşuları Kikonlar ve Sapailar, en yakın akrabaları da Kikonlar, Odomantlar ve Edonlardı. Efsaneye göre, bütün bu kavimler Biston'dan çıkmışlardır. B. ın efsane kıralı Diomedes'i Herakles öldürmüş, insan eti yiyen atlarını da Mykene'ye götürmüştür. Meşhur Yunan çalgıcısı Orpheus'un B. memleketinde doğduğu söylenir. Çok cenkçi bir kavim olan B, Ares'e büyük bir saygı gösterirler, Ovidius ve Lucanius'a göre ise, Minerva ve Bellona kültünü de yaparlardı. Tarihte B. adı, ilk defa Kserkses seferi dolayısiyle geçer. Roma şairleri Biston adını çok defa «Thrak» mânasında kullanmaktadırlar.

BISTRIȚĂ [*bistritsı*; Mac. *Beszterce*, Alm. *Bistritz*]: 1. Rumanyanın Transilvanya bölgesinde, Tisa (Mac. Tisza) nehrine karışan Someş (Mac. Szamos) in sağdan aldığı kollardan biri ve bu akarsu boyunda bir kasaba. B. kasabası 13 600 nüfuslu mühim bir pazar yeri ve ticaret merkezidir. İhracatı arasında en mühim madde kerestedir.

2. Altın B.; Rumanyada Siret (Alm. Sereth) nehrinin sağdan aldığı bir kol. B., Karpatların çok ormanlık olan doğu bölümünde, önce kuzeybatıdan güneydoğuya doğru akar ve Bacău yakınında Siret ırmağına karışmadan az önce dağlık bölgeden ayrılır.

BİSTROPOGON (Bystropogon), ballıbabagiller (Labiatae) familyasından Kanarya ve Andlarda 14 kadar türü yetişen bir bitki cinsi.

BİSTURİ (Neşter), cerrahî ameliyatlar için kullanılan oldukça ince ve çok keskin, saplı bir nevi bıçak. Yapılacak ameliyatın cinsine ve yerine göre şekilleri değişir.

Bisturi

Meselâ damar ameliyatlarında çok ince ve keskin B. kullanıldığı halde, adale ve kemik ameliyatlarında büyük ve kalın B. ler kullanılır. B. ler ince, kalın, uzun, kısa olabildiği gibi eğri ve yuvarlak şekillerde de olabilir. Bir kısmında kesen kısım ile sap kısmı yekparedir. Bir kısmında ise kesen ağız kısmı körlendiği zaman değiştirilebilmesi için sapa takılıp çıkarılır bir şekilde yapılmıştır.

BİSULFAT (hidrojensülfat, asid sülfat), sülfürik asidin metalle yerini değiştirebilen hidrojenlerinden yalnız birisi yerine alkali metallerden birinin gelmesi ile meydana gelen, renksiz, suda kolay eriyen ve asid reaksiyonu gösteren tuzlar. Nötr sülfat eriyiklerinin, fazlaca sülfürik asid katıldıktan sonra kristalleşmeye bırakılmasiyle elde edilirler. Yalnız alkali metallerin B. ları tanınmaktadır. Genel formülleri $M^1_2SO_4 \cdot H_2SO_4$ veya M^1HSO_4 dir. M^1, alkali metali (Na = Sodyum, K = Potasyum, Rb = Rubidyum, Cs = Seziyum, Li = Lityum) gösterir. En fazla tanınan sodyum asid sülfat (= sodyum B., $NaHSO_4$) tır.

BİSULFİT, sülfüroz asidin asid tuzları. Sodyum bisülfit Na HSO_3 gibi. Sülfüroz asidin hidrojenlerinden birinin yerine metallerin gelmesi ile meydana gelir. Sodyum bisülfit fotoğrafçılıkta, kalsiyum bisülfit Ca $(HSO_3)_2$, odundan sülfit usulü ile selüloz elde edilmesinde kullanılır.

BİSUTUN KİTABELERİ, İranın batı kısmındaki Luristan bölgesinde, Kirmanşah şehrinin 35 1/2 km doğusunda, 500 m yükseklikte kayalık bir uçurumun altında bulunan Bisutun köyünde, Haḫamāniş (Akhaimenid) sülâlesinden Parsa (Persia) kıralı I. Dārayavahuş Viştāspahyā (Dareios Hystaspes; M. Ö. 522-486) tarafından M. Ö. 516 yılında yazdırılan kitabeler. Köyün şimdiki adı Bīsutūn olmakla beraber, Ortaçağ Arap yazarlarınca Behistūn şeklinde kaydedilmiştir; bu ad bazen Behistān şeklinde de geçer. Yerin en eski adı, Eski Farsçada «tanrılar kayası» mânasına gelen Bagistāna (*baga* = ilâh + *stāna* = taş, kaya) idi, ki Yunan tarihçilerinden Diodoros ile Stephanos Byzantinos bunu Bagistanon şeklinde zaptetmişler, bunlardan Diodoros bu anıtları Asur kıraliçesi Semiramis'e atfetmiştir. Uçurumun dibinde, eskiden, Babil şehrinden Hagmatana (Yun. Ekbatana, bugünkü Hemedan) ya giden büyük yol geçerdi; yolun kenarında bulunan su kaynağı hâlâ mevcuttur. Kitabeler, bu yolun kenarındaki kayanın yukarısında, insanın hayatını tehlikeye koyarak erişebileceği bir yükseklikte, üstü mahfazalı bir oyuğa (niche) kazılmış, ve türlü kabartma resimler arasında (bk. aşağıda Arkeoloji kısmı), çiviyazı ile üç dilde yazılmıştır.

Dareios'un bütün kitabeleri (Bisutun, Taht-ı Cemşid [Persepolis], Nakş-ı Rüstem, Susa, Elvend dağı, Süveyş kanalı) arasında en önemlileri olan Bisutun kitabeleri ikiye ayrılır: 1. Büyük kitabe (1 parça). 2. Küçük kitabeler (11 parça). Büyük kitabede kıral, «Hystapes'in oğlu, kırallar kıralı Dareios konuşuyor» diye söze başlıyarak, kıral Kyros (Kurauş)tan sonra oğlu Kambyses (Kăbuğiya)in tahta çıktığını, kardeşi Smerdis (Bardiya)i

Bisutun anıtı (rölyef)

gizlice öldürdüğünü, Kambyses'in ölümünden sonra, 521 yılında, Gaumāta (tarihçi Justinus'ta: Gometes) adında sahtekâr bir mecusînin «ben Smerdis'im» diye ortaya çıktığını, fakat uzun bir mücadele sonunda bizzat Dareios tarafından mağlubedilerek tahtın yine Haḫamāniş sülâlesine iade edildiğini, tanrı Ahuramazda'nın yardımiyle bütün memleketlerin Dareios imparatorluğuna geçtiğini, birçok âsilerin yok edildiğini ve satraplıkların kurulduğunu anlatmaktadır. Kitabelere eklenen kabartmalar da bu zaferleri ebedileştirmek için yaptırılmıştır.

Kitabeler şu üç dilde yazılıdır: 1. Dareios'un ve Haḫamāniş sülâlesinin resmî dili olan Eski Farsça. 2. Kyros'un eski yurdu olan Susa'da konuşulan Elam dilinin yeni şekli, yani Yeni Elamca; uzun zaman teşhis edilemiyen bu dile Avrupalı müsteşrikler eskiden «İkinci sütun dili» demişler, bazıları da onu İskit veya Med dili sanmışlardır (bk. F. H. Weissbach: *Die Achämenidenin - Schriften zweiter Art*, Leipzig 1890). 3. O zamanın milletlerarası dili sayılan Akkadca'nın Yeni Babilce şekli. Dareios'un kabartma taş resminin altında bulunan Eski Farsça metin, 5 sütun (96 + 98 + 92 + 92 + 36 = 414 satır) tutan 76 paragraftan ibarettir. Bunun solunda, 3 uzun sütun (81 + 85 + 94 = 260 satır) ile 10 satırlık kısa bir sütunu dolduran Elamca metin yer almıştır. Elamcanın yukarısında da, 112 satır tutan Babilce metin yazılmıştır, ve şimdi oldukça bozuk, silik bir haldedir. Esas metin Eski Farsça'dır, Babilce ikinci derecede olmak üzere, öbürleri esas metnin tercümesi veya özeti sayılır.

Küçük kitabeler de üç dil üzerinedir; yalnız birinci ve on birinci (son) kitabelerde Babilce kısım yoktur. Uzunlukları 2 - 18 satır arasında değişir. İçindeki ifadeler aynı tarihî hâdiselerle ilgili olup, ehemmiyetsizdir. Eski Farsça ve Elamca metinler şekillerin yukarısına, Babilce de bu kabartmaların altına yazılmıştır.

Kayanın alt kısmında, Parthia kıralı Gotarzes (M. S. 46 - 50) in bir kabartması ile Yunanca kısa bir kitabe vardır. Arapça başka bir metin, Yunanca metni kısmen bozmuştur. Hepsi de çok sonraki devirlere aittir.

Eski Yakın Doğu (İran, Mesopotamya, Suriye, Anadolu) tarihinin, kaynak vesikaların incelenmesi yoliyle, aydınlatılması bakımından birinci derecede önemli olan bu kitabeler, Asur - Babil tarihini aydınlatan Kuyuncuk (Ninuva), Hitit tarihinin anahtarlarını veren Boğazköy (Hattuşaş), Eski Mısır ve Yakın Doğu tarihinin ana vesikalarını ihtiva eden Tell - el - Amarna devlet arşivlerinden çıkan çiviyazılı ve hiyeroglifik kitabelerle mukayese edilebilir. Onlardan, ayrıca, İran kültürünün eski durumu ve bilhassa kronoloji ve takvimi (İran, Elam, Babil ay adları, v. b.) hakkında yeter bilgiler elde edilmiştir.

Genç İngiliz subay ve arkeologu Henry C. Rawlinson (sonradan Sir) 1836-1847 yılları arasında, ölümü göze alarak bu sarp kayalıklara tırmanmış ve Bisutun kitabelerini kopya ederek stampajlarını da çıkarmıştır. Bu stampajlar British Museum'da saklıdır. Rawlinson önce Eski Farsça metni ele almış, ve bu çalışmalar, o zamana kadar okunamamış olan bütün çiviyazılı metinlerin çözülmesine yol açmıştır. Almanlardan G. F. Grotefend 1802 yılında, hece usullü Eski Fars yazısının sırrını oldukça çözmüş ise de, uzunca bir metin henüz okunamamıştı. Ondan ayrı olarak çalışan Rawlinson, 1835 yılında tam bir çözüm yaparak tüm bir metni okuyabilmiş, böylece de Bisutun kitabeleri Asiriyoloji ilminin kurulmasına vesile olmuştur. Gerek İranistik, gerek Asiriyoloji bakımından birinci derecede önemli olan bu başarı için bk. ASİRİYOLOJİ, ve ESKİ FARSÇA; ayrıca bk. A. J. Booth: *The Discovery and Decipherment of the Trilingual Inscriptions*, Londra 1902; L. Messerschmidt: *Die Entzifferung der Keilschrift*, Leipzig 1903. Rawlinson bütün metni çözdükten sonra, bunu *The Persian Cuneiform Inscription at Behistun* başlığiyle 1846-1851 yılları arasında Londradaki «Journal of the Royal Asiatic Society» de yayımlamıştır. Elamca metin üzerinde E. Hincks, N. L. Westergaard F. de Saulcy ile E Norris, Babilce kısım üzerinde de H. C. Rawlinson, E. Hincks, J. Oppert, C. Bezold, Th. G. Pinches, ve F. Talbot çalışmışlardır. Bisutun anıt ve kitabelerinin tam bir toplaması için bk. L. W. King ve R. C. Thompson: *The Sculptures and Inscriptions of Darius the Great on the Rock of Behistûn in Persia*, Londra 1907; ayrıca bk. J. de Morgan: *Mission scientifique en Perse*, 5 cilt, Paris 1894-1904, ve A. V. Williams Jackson: *Persia, Past and Present*, Nev York 1906. 1950 de İranist George G. Cameron'un başkanlığında, Michigan üniversitesi, kendi adına anıtın modern vasıtalarla yeni bir kopyesini almak için bir heyet göndermiştir. Bu heyetin çalışmaları hakkındaki ilk rapor, «The National Geographic Magazine» (Aralık 1950, s. 825-844) de yayımlanmıştır.

Kitabeler ve linguistik etüdler için bk. C. Kossowicz:

Bisutun kitabelerinden bir örnek
(Eski Farsça: Sütun I, satır 26 - 28)

Heceler, soldan sağa; \ işareti kelimeleri ayırır:

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11

\ th ā 27 ş i y \ d ā ra ya va u
ş \ ḫ ş ā ya th i ya \ i ma \ t
ya \ ma n ā \ k r ta m \ pa s ā
va \ ya th ā \ ḫ ş 28 ā ya th i
*ya \ a ba va m *

Metnin ve kelime kelime tercümesi:

thātiy	*Dārayavauş*	*ḫşāyathiya*:	*ima*	*tya*
ilân ediyor	Dareios	kıral	bu (dur)	ki

manā	*krtam*	*pasāva*	*yathā*	*ḫşāyathiya*	*abavam*
benim	yapmışım	sonra	vaktaki	kıral	oldum

Tercüme: Kıral Dareiōs ilân ediyor: kıral olduktan sonra şunları yaptım.

Bisutun anıtından bir parça

Inscriptiones palaeo-persicae Achaemenidarum, Petersburg 1872; F. H. Weissbach ve W. Bang: *Die altpersischen Keilschriften*, Leipzig 1893; A. Hoffmann-Katschke: *Die altpersischen Keilschriften des Grosskönigs Darajawausch des Ersten bei Behistun*, Stuttgart ve Berlin 1909; F. H. Weissbach: *Die Keilschriften der Achämeniden*, Leipzig 1911. J. Friedrich: *Metrische Form der altpersischen Keilschrifttexten* («Orientalistische Literatur Zeitung» da, 1928); F. W. König: *Relief und Inschrift des Königs Dareios I. am Felsen von Bagistan*, Leyden 1938.

Arkeoloji: Anıtın en yukarısında, kanadlı bir güneş kursu ortasında, İranlıların baştanrısı Ahuramazda bulunmaktadır. Altıaki büyük tabloda ise muhafızlariyle birlikte I. Dareios ile onun mağlubederek zincire vurdurduğu dokuz prens veya kabile şefi görülür. Kıralın üstüne bastığı düşman, zorla tahta geçen âsi Gaumata veya öbür adı ile Bardia'dır. Bu prenslerin her birinin başı üzerinde, kim olduklarını belirten bir nevi kartuş tarzında yazılar vardır. Kabartmaların altında üç sütun halinde ve üç dilde (yukarıya bk.), Dareios'un icraat ve kahramanlıklarını çiviyazı ile anlatan uzun kitabeler görülür. Böylece kıral, o devirde bu yazıyı kullanan bütün kavimlerin kendi icraatını anlıyabilmesini sağlamak istemiştir. Anıt, üslûp bakımından genel olarak, Asur sanatı tesirini taşır. Bk. F. Sarre: *Die Kunst des alten Persien*, Berlin 1925. B., Horasan'a giden askerî yol üzerinde bulunduğu için, seyahatnamelerde sık sık adı geçer.

Edebiyat: B., ilk olarak Nizâmî'nin *Hüsrev ü Şîrîni* ile edebiyata girmiştir. Hüsrev ve Şîrîn birbirine âşıktır. Fakat Şîrîn sütü çok sevdiğinden o devrin ünlü mimarı Ferhâdı çağırır; epeyce uzaktaki koyunlarından sağılacak sütü, taze taze getirmek için, bir yol yapmasını ister. Ferhâd hemen Şîrîne âşık olur. Hüsrev, Ferhâd'a Şîrîni, ancak B. dağını delip bir yol açabilirse kendisine vereceğini söyler. Sonra bir hile düşünür, Şîrînin ölüm haberini bildirir. Hayata değer vermiyen Ferhâd da, bu acı haberden sonra, kendini öldürür.

Daha sonra Alî Şîr Nevâî ile Emîr Hüsrev-i Dehlevîde bu hikâye, tam ve kesin şeklini almış, onlardan da, bütün Doğu edebiyatına yayılmıştır. Nizâmî'de, Ferhâd ü Şîrîn, *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisi içinde bir hikâyedir. Alî Şîr Nevâî'de ise koca bir mesnevî olmuştur. Anadolu Türk edebiyatına ise Germiyanlı Şeyhînin (ölm. h. 826) *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisi ile geçmiştir. Ondan sonra bütün şiirlerde «Ferhâd - Şîrîn - Bîsutun-Kûh - Ken» gibi kelimeler birer mazmun ve telmih olarak kullanılagelmiştir. B. üzerinde (Bîsütûn, sütunsuz demektir) kelimenin anlamı bakımından da birtakım cinaslar yapılmıştır.

BİŞARİN, Nilin Sudandaki bölümü ile Kızıldeniz arasında yaşıyan bir büyük kabîle. B ler, vücut yapıları ve dilleri bakımından, Ortaçağ Arap tarihçilerince, Buga veya Beca (b. bk.) topluluğu içinde gösterilmiştir. Tarihleri hakkında fazla bilgi yoktur. Kendileri, Arap aslından ve Bişar adlı birinin soyundan geldiklerini söylerlerse de Kuşî asıllıdırlar. B. lerin oturduğu yer kesin olarak belirtilemezse de, Kızıldeniz kıyısında el-Kuşeyr dolaylarında oturdukları ve sık sık Assuan'da görüldükleri söylenebilir. B. lerin 50 000-60 000 kişi oldukları sanılmaktadır.

B. ler vücut yapıları bakımından Ababidelere benzerler. Tenleri koyu veya kızılımtırak esmer olup, fazla çıkık alınlı, ince endamlı, düzgün profilli dolikosefallerdir. Seyyahlar, B. lerin misafirden hoşlanmıyan, fena huylu, sinsi, yalancı, pinti ve hırsız olduklarını anlatmışlardır. Göçebe B. lerin medeniyetleri iptidaîdir, deve, koyun ve keçi sürüleri ile geçinirler. Yollardan ve kuyuların bulunduğu uğrak yerlerden uzakta yaşarlar. Erkekleri bir peştamal, kadınları da mahrem yerlerini örtecek bir örtü kullanır. B. ler saç kuvvetine önem verirler. Saçlarını iç yağı ile yağ-

Bişarin tipleri

layıp başlarında topuz yaparlar. Silâh olarak mızrak, topuz ve hançer kullanırlar. B. lerin bir kısmı X. yüzyıl başlarında Müslümanlığı kabul etmişlerdir. B. lerin eskiden daha üstün bir kültürleri olduğunu seyyahlar söylemişlerdir.

DİL. Bişarin'ler, Hamî-Samî-Kuşî dillerin Hamî koluna bağlı Kuşî topluluğunun Aşağı bölümüne (yani Bedawye, Saho [Danākil dili], Afar, Somalī, Galla; Yukarı bölüm: Agau, Sidama, muhtemel olarak da Barea) giren Beca veya Bedawye dilinin bir lehçesini konuşurlar. Bazı dilciler esas dili Bedawye şeklinde adlandırdıktan sonra, Beca tâbirini onun sadece bir lehçesine tahsis etmek istemişlerse de, Beca ve Bedawye aynı kelimenin iki farklı telâffuzundan başka bir şey değildir (Arap.: Beca; yerli dilde: Bedawye). Bişarin lehçesi bu dilin merkez bölgesini işgal eder. Yayılma sahası epey geniş olup, Yukarı Mısır'ın Assuan bölgesinin kuzeyinden başlar, Nubiya çölünü geçer, ve Sudan'ın Abu Hammād bölgesine kadar uzanır. En yakın komşu ve akrabası, aynı Merkez bölgesi lehçelerinden, az güneyinde bulunan Hadendoa'dır. Kuzeyinde, oldukça Araplaşmış Ababide lehçesi, güneyinde de Samî koldan olan Tigré dilinin etkisi altında Sudan-Eritrea sınırlarında yaşıyan Halenga ile Benî ʿAmer lehçeleri bulunmaktadır. Bk BECA, ve KUŞÎ DİLLER.

BİŞBALIK, Doğu Türkistanda Tanrıdağlarının kuzeyinde bulunan eski bir Türk şehri. Çince adı Pei-tieng (Kuzeyşehri)dir. Çin kaynaklarına göre bu şehir M. S. II.-III. yüzyıllarda Kagan Stupa adını taşıyordu ve yerli bir beyin başkenti idi. Kök Türk yazıtlarında ve Uygur eserlerinde B. adı geçer. 791 yılında B., Karluk Türkleri tarafından alınmıştır. IX. yüzyılda Kırgızların baskısiyle Moğolistandan çıkarılan Uygurlar, bu bölgeyi ellerine geçirmişler ve B., Uygur beylerinden birinin başkenti olmuştur. VI. yüzyıldan beri Buddha dininin ve kültürünün Türk ilindeki merkezlerinden en önemlisidir. Burada birçok Buddhist Türk bilginleri yetişmiş, Buddha felsefesine ait *Altın Yaruk* ve başka eserleri B. lı Uygur bilginleri Türkçeye çevirmiştir. 981 yılında, Uygur hanı Arslan Han nezdine gelen Çin elçisi Van-yen-di, B. ta görüp incelediği parlak kültür hayatını sefaretnamesinde tasvir etmiştir. Moğol istilâsı çağında Uygur ıdıkutu (hanı) kendi isteğiyle Çingiz'e baş eğdiği için Uygur şehirleri tahribedilmemiştir. Moğol devrinin ilk yıllarında B. İslâm düşmanlığının ocağı olmuştur. XI. yüzyılda da, Mahmut Kaşgarî'ye göre, böyle idi. 1253 te B. ıdıkutu İslâmlara karşı toptan öldürme kararı vermekle suçlandırılarak noyanlardan kurulmuş yüksek mahkemeye verilmiş ve suçlu görülerek öldürülmüştür. B., XIV. yüzyılda bazı Çağatay hanlarının merkezi olmuştur.

BİŞOF (Alm. Bischof), kırmızı şarapla hazırlanan bir çeşit soğuk içki. İnce kesilmiş taze portakal kabukları kısa bir zaman için kırmızı şaraba batırılarak veya kırmızı şaraba Bischofessenz (B. ruhu-hulâsası) karıştırılarak elde edilir. B. ruhu (hulâsası) ise portakal ve limon kabuklarına, tarçın, karanfil, hindistancevizi ve zencefil gibi baharat katılarak hazırlanır.

BİŞON (Fr. Bichon), uzun, ipek gibi yumuşak ve uzun tüylü, ufak cüsseli bir köpek ırkına verilen ad. Bu ırk, uzun tüylü bir finoya benzer. Başı kısa ve yuvarlak olup yumuşak ve uzun tüylerle örtülüdür. Kulakları düşük, kuyruğu sırtına doğru kıvrıktır.

Bişon

BİŞR, Emevî halifesi I. Velidin oğlu ve Abdülmelikin torunu. Derin bilgisi ona «Mervanî soyunun bilgini» sanını kazandırmıştır. Anadoluda birçok sefere katıldığı söylenen B., 714 yılında tertiplenen hacca başkanlık etmiştir. B., Mısır donanmasına komuta ederek Trakyaya asker çıkarmış ve Edirneye kadar ilerlemiştir. Ne zaman öldüğü bilinmiyen, yalnız halife II. Velidin katlinden sonra yaşadığı bilinen B., halife II. Velidin boşadığı Sa'dâ ile evlenmiş ve halifeye karşı ayaklanmalara katılmıştır.

BİŞR, b. Ebî Hâzim (VI. yüzyıl), Cahiliye devri Arap şairi. Bazı kaynaklara göre Esad kabîlesinden, bir söylentiye göre de Kureyş kabîlesindendir. Şiirlerinde bazı kafiye kusurları, kelimelerin çok defa alışılmamış mânalarda kullanılması, tasvirlerde bazan gerçeğe uygunsuzluk ve garip fikirler görülür. Daha ziyade kabîleler arasındaki savaşları anlatan şiirleriyle ün kazanmıştır. Benî Vâil ile yapılan bir savaşta göğsünden okla yaralanarak ölmüştür.

BİŞR, b. Gayyas b. Ebî Kerime Ebu Abdurrahman el-Merîsî (ölm. 833) Arap kelâm bilgini. Bağdadlı bir Yahudinin oğlu ve Zeyd b. el-Hattâb'ın azatlısı. Kadı Ebu Yusuftan fıkıh okumuş, sonra kelâm ilmi üzerinde çalışmağa ve bu ilmi açıkça okutmağa başlamış, *Kur'an*ın mahlûk (yaratık) olduğu fikrini savunmuştur. İlk zamanlarda bu fikri gizli tutan Mûtezile, Harunürreşîd zamanında inançlarını açığa vurmuşlar, B., bu yüzden, Harunürreşîd ve Emin zamanında gizli yaşamıştır. Mûtezile mezhebi ancak halife Me'mun zamanında rağbet görmüştür. B., iyilik ile kötülüğün «hidayet» ile «dalâlet»in, Tanrının ezelî takdirine bağlı olduğunu, günah-ı kebâiri işlemiş olanların ebedî azaba uğramıyacaklarını, çünkü bunun adalete aykırı olduğunu savunmuştur. B, fıkıhta Ebu Hanife'nin takipçisidir.

BİŞR, b. Mervân b. el-Hakem (ölm. 694), Emevî halifesi Mervan b. el-Hakem'in Benî Kelb kabîlesinden bir bedevî kadınından olan üçüncü oğlu. Mervân, B. i, yetiştirmek üzere ağabeyisi Abdülazize vermişti. Abdülmelik halife olunca, B.. ağabeyinden ayrılmış ve halifenin yanında kalmıştır. Pek genç yaşında savaşlarda bayraktarlık eden B. i, Abdülmelik, Kûfe valiliğine göndermiştir. Musikiden, şaraptan ve şiirden hoşlanan, şairlere bol hediyeler ve ihsanlar veren B., harbden kaçanlara çok merhametsiz davranmıştır. Abdülmelik, ünlü Arap şairlerinden Ferezdak ile Cerîr tarafından öğülen B. in yanına, zamanının en değerli ilim ve idare adamlarından birkaçını müşavir olarak vermiştir. Kısa bir zaman sonra B., bu müşavirlere ihtiyaç duymıyacak derecede olgunlaşmış ve Basra valiliği de görevine eklenmiştir Bu sırada Irakta Ezrakîlerin yeniden ayaklanmaları üzerine, Mühelleb, ayaklanmayı bastırmağa gönderilmiştir. B., Mühelleb'i sevmediğinden başarısını önlemek için tertibat almış ve başkomutanın muavinlerinden biri ile anlaşmıştır. Bu durum karşısında Mühelleb'in ordusu bir iş görememiştir. Bu sırada B. in birdenbire ölmesi

orduda panik yaratmış ve askerlerin savaşı bırakıp kaçmasına sebebolmuştur Abdülmelik durumu önlemek için Iraka ünlü komutanı Haccâc'ı göndermek zorunda kalmıştır.

BİŞR, B. MU'TEMİR, Mûtezile bilgini. Harunürreşîd zamanında ün kazanmış olan Bağdad okulunun şeyhi olmuştur. Bazı noktalarda diğer Mûtezile bilginlerinden ayrılan B., ilâhî irade ve çok önemli kelâm meseleleri ile de uğraşmış, değerli fikirler ileri sürmüştür. Bu arada risaletten nasip almıyan kavimlerin kendilerini tabiat kanunlarına göre idare etmeleri lâzım geldiği fıkrini savunmuştur. B., içinde yaşadığımız kâinatın mümkün olan en iyi âlem olmadığını ve Allahın en iyi âlemi yaratmaktan ziyade lüzumlu gördüğü zaman tecelli ettiğini söylemiştir.

BİŞR'EL-HÂFÎ (767-841), ünlü bir sofi. Merv bölgesinde Tersâm köyünde doğmuş, Bağdadda yerleşmiş ve orada ölmüştür. Evinde toplanan zâhitlere inançlarını öğretirdi. Mezarı uzun zaman genel bir ziyaret yeri olmuştur.

BİT: bk. BİTLER.

BİTANGENT (Lat. *bi-* = iki, *tangere* = değmek), geometride, bir eğriye birbirinden farklı iki noktada teğet olan başka bir çizgiye verilen sıfat. Bu çizgi doğru ise *B. doğru*, eğri ise *B. eğri* denir.

Bitangent düzlem, *Bitangent yüzey*: Bir yüzeye birbirinden farklı iki noktada teğet olan düzleme yahut yüzeye denir.

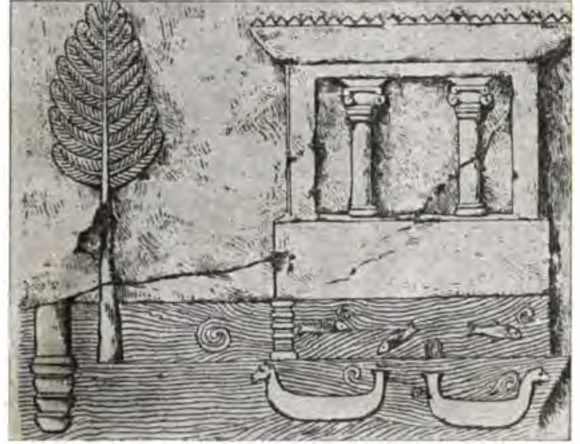
Tor cismine (bir dairenin kendi düzlemi içinde bulunan ve merkezinden geçmiyen bir eksen etrafında dönmesiyle meydana gelen cisim) bitangent olan düzlem bilhassa ünlüdür. Y. Villarceau, bu düzlemin Tor cismini ayrıca iki daire boyunca kestiğini ispatlamıştır. Daha genel olarak, bir konik, kendi düzlemi içinde bulunan bir eksen etrafında döndürülünce dördüncü dereceden bir dönel yüzey doğurur. Bu yüzeyin iki kat sayılan bir paraleli vardır. Bu S yüzeyine bitangent olan düzlem, onu dördüncü dereceden ve dört tane iki kat noktası olan bir eğri boyunca keser. Bu iki kat noktalar: 1) değme noktaları; 2) düzlemin iki kat paraleli kestiği noktalardır. Öyle ise bu K eğrisi iki tane koniğe parçalanır. Tor cisimine bitangent olan kürenin bu tor cismini iki daire boyunca kestiği de ispatlanabilir.

BİTARAFLIK: bk. TARAFSIZLIK.

BITEROLF UND DIETLEIB [*bitîrolf und dîtlayp*] (Alm. = B. ile D.) [1254 ten biraz sonra] Alman kahramanlık destanı. Adı bilinmiyen bir şairin kaleminden çıkmış olan bu destanın konusu şudur: Toledo (İspanya) kıralı Biterolf, karısı Dietlint ile küçük yaştaki oğlu Dietleib'ı memlekette bırakarak, Attilâ sarayına gider ve Hun kıralının bütün seferlerine katılır. On yıl sonra Dietleib, annesinin yalvarmasına rağmen, babasını aramak üzere yola çıkar ve Attilâ sarayına varır. Fakat baba ile oğul birbirlerini tanımazlar. Bir gün, Lehistan seferi sırasında, Dietleib, babasını düşman diye düelloya çağırır ve yener. Ancak düellodan sonra tanışırlar. Bundan sonra Biterolf ve Dietleib, diğer birçok kahramanlarla beraber, Worms'a geçerler, macera ve savaş dolu bir hayat yaşarlar ve Bern'li Dietrich ile Siegfried arasında çıkan düelloyu seyrederler. Böylece biten eserde Attilâ, iyi yürekli bir hükümdar olarak göze çarpmaktadır.

BİTEY (Flore), bir memleketin bitki örtüsüne verilen ad. Fakat bu terim, bitki örtüsünü sade sistematik bakımdan incelerken kullanılır. yani bir yerin B. i. o yerde veya memlekette yetişen bitkilerin yalnız adlarını ve yetiştikleri yerleri bildirir. O bitkilerin çevreye uyma özelliklerini de dikkate alarak yapılmış olan bitki topluluklan (= formation)ndan bahseden kısma ise vejetasyon (végétation) denir. Bu bakımdan B. kelimesi, çok umumî anlamda kullanılan bir terimdir.

BÎT-HİLLÂNÎ, Eski Doğu mimarîsinde belli bir yapı tipine verilen ad. İmparatorluk devri Asur belgelerinde raslanan bu terkibin, uzun tartışmalardan sonra, çift

Nehir kenarında Babil *bīt-ḫillānisi* (Dur-Sargon'da II. Sargon'un rölyefi)

kanadlı bir kapı önüne dört sütun dikilerek üzeri örtülü bir çeşit sahanlık, ön avlu veya sundurma anlamına geldiği kabul edilmiştir. B.-H. ler, saray veya tapınak gibi resmî mimarîde kullanıldığı gibi, özel evlerde, sivil mimarîde de kullanılmıştır. Binanın cephesini süsliyen sütunlar, maddî imkânlara göre, kabartmalarla, heykellerle zenginleştirilirdi. B.-H. yapılarının Hitit sanatının bir özelliği olduğu bugün anlaşılmıştır. III. Tiglat-Pleser zamanından kalma bir metinde kıral: «Ben Kalhi'de, Hatti memleketindeki bir sarayda olduğu gibi bir B-H. yaptırdım» diyor. Sargon zamanından kalma bir başka metinde de «Hitit sarayları tarzında, Batı memleketlerinin dilinde B.-H. denilen bir bina yaptırdım ve 8 çift muazzam aslan koydurdum...» deniliyor. Sargon'un halefi Sanherib de: «Kapılarını Hitit saraylarındaki gibi yaptırdım» de-

Asur *bīt-ḫillānisi*: parkta dikilitaş ve su kemerleri ile birlikte (Ninova'da M. Ö. VII. yüzyıla ait rölyef)

mektedir. Asurbanipal de bir kitabesinde: «Tahtadan muazzam sütunları parlak tunçla kaplattım ve bunları B. - H. nin kenarlarına diktirdim» diyor. Yine Sargon zamanından kalma, kıral ile saray mimarı arasındaki bir muhabereyi gösteren bir mektupta B. - H. ler sözü geçer ve kapıların ne zaman biteceği bildirilir.

Boğazköyde yapılan yeni kazılar da Asur kaynaklarındaki bu bilgileri destekliyen neticeler vermiş, bulunan temeller, B. - H. nin kökünün Anadolu olduğunu göstermiştir. B. - H. lerin medeniyet tarihindeki önemi klâsik Yunan tapınaklarına öncülük etmiş olmasından ileri gelmektedir.

BİTHYNİA, eski Kuzeybatı Anadoluda, muhtelif devirlerde hudutları değişen bir bölge. Adını burada yaşıyan Bithynlerden almıştır. B., aslında, Anadolu kıyı bölgesi bir yana, yalnız Bosporos (İstanbul boğazı) ve aşağı yukarı Sangarios (Sakarya) arasındaki «Bithyn yarımadası» adı verilen sahayı içine almakta idi. Skylaks'a göre, güneyde «Olbia körfezi (İzmit körfezi) nin köşesine kadar» iniyordu. Daha sonraki Nikomedeia (İzmit) karşısında bulunan Astakos, 315 te hâlâ serbest bir Yunan şehri idi. Güney sınırı aşağı yukarı Sapanca gölünden geçiyordu. Adapazarı civarındaki Akova büyük bir ihtimalle B. da idi. Askania gölü (İznik gölü) bölgesi ise, Phrygiada idi. Doğu sınırı, Strabon'a göre Sangarios, Skylaks'a göre aşağı yukarı Hypios (Melen çayı) idi. I. Prusias öldüğü zaman (M. Ö. 182), yani memleket topraklarının en geniş olduğu zamanda B. sınırları, kuzeyde Bosporostan Parthenios (Bartın çayı) ağzına kadar Karadeniz; batıda Bosporos, Propontis (Marmara denizi) ve Rhyndakos (Atranos) un aşağı kısmı idi; doğuda Parthenios'un aşağı bölümünden gelen sınır, Krateia (Gerede) nın doğusundan ve Orminion oros (Kocabaşı dağı) un doğu yamaçlarından geçerek aşağı yukarı Kermir'in Sakarya ile birleştiği noktaya varıyor; burada Sakaryayı aşarak hemen hemen Mihalıççık - Yarımca - Bozüyük çizgisi boyunca giden güney sınırı Mysialı Olympos (Uludağ) ve Apollonia (Apolyont) arasından geçerek Rhyndakos'a ulaşıyordu.

B. nın başlıca nehri Sangarios'tu. Başkenti, Lysimakhos'un yakıp yıktığı Astakos yakınında I. Nikomedes tarafından kurulmuş olan Nikomedeia idi. Diğer şehirlerinden Kalkhedon (Kadıköy), Myrleia (daha sonra Apameia, Mudanya yakınında), Nikaia (İznik), Prusa (Bursa), Kios (Gemlik), Bithynion (Bolu), Krateia, Tios (Billaios = Filyos ağzında), Kieros veya Prusias ad Hypium (Düzce yakınında), anılmağa değer.

Argonautlar efsanesine göre, Bosporos'un Anadolu kıyısında Bebrykler kıralı Amykos hükümdarlık ediyordu. Tarihî devirde Bebrykler yerine Bithynler geçmiştir. Bithynlerin, M. Ö. X. yüzyılda yerleştiklerini Eusebios söylüyorsa da, M. Ö. 700 sıralarında buraya göçmüş olmaları ihtimali daha fazladır. M. Ö. V. ve IV. yüzyıl yazarları (Herodotos, Thukydides, Ksenophon, Skylaks v. b.) nın «Bithynler veya Asya Thrakları» tâbirini kullanmaları, Bithynlerin Thrak asıllı olduklarını ve Thrakça konuştuklarını gösterir. Bithynlerin yaşadıkları saha, «Bithyn yarımadası» idi. M. Ö. VII. yüzyıldan itibaren Yunanlılar burada koloniler kurmağa başlamışlardır. B. halkı da yavaş yavaş Yunanlaşmıştır.

Tarih: Lydia kıralı Kroisos M. Ö. 560 sıralarında B. yı fethederek memleketine katmıştır. Kroisos düştükten sonra B., Pers İmparatorluğu ile birleştirilmiştir (546). Pers hâkimiyeti zamanında Yunan kolonileri bir nevi muhtariyetten faydalanmakta idiler.

M. Ö. 430 sıralarında, hemen hemen müstakil millî hükümdarlar, Bithynleri birleştirmişlerdi. Kıyı bölgesi Yunan kolonilerini de tehdideden bu ilk hükümdarlardan Bas (hük. M. Ö. 377 - 327), en başta anılmağa değer. Memleketine oldukça geniş bir istiklâl sağlıyan Bas, Büyük İskenderin Paphlagonia ve B. satraplığına tâyin ettiği Kalas'ı yenmiştir. Oğlu Zipoites (hük. 327 - 279), Hypsos (Çay yakınında) meydan savaşını (M. Ö. 301) kazanan ve B. üzerinde hâkimiyetini gerçekleştirmeğe çalışan Lysimakhos'u yenmiş, Nikaia bölgesini memleketine katmış ve 297 de kıral unvanını takınmıştır. B. kırallığı bu tarihten başlar ve M. Ö. 74 e kadar sürer. Lysimakhos ve Seleukos arasındaki harbde Seleukos tarafını tutan Zipoites, Kieros ve Tios bölgesini işgal etmiştir. Seleukos'un ölümünden sonra oğlu I. Antiokhos, B. yı işgale kalkışınca, Zipoites Suriye ordusunu fena bir bozguna uğratmıştır (M. Ö. 280).

Az sonra Zipoites ölünce, yerine oğlu I. Nikomedes (hük. 280 - 260) geçmiştir. Antiokhos'un desteklediği kardeşi Zipoites taht dâvacısı olarak karşısına çıkmışsa da Nikomedes, Galatların ve Herakleia devletinin yardımiyle Zipoites'i yenmiş ve idaresindeki toprakları almıştır (M. Ö. 278). Bu sıralarda B., Nikaia bölgesinden Hypios'a kadar uzanan toprakları içine alıyordu. Bu durum aşağı yukarı Nikomedes'in hükümdarlığı süresince değişmemiştir. M. Ö. 264 te Nikomedes vaktiyle Lysimakhos'un tahribettiği eski başkent Astakos karşısında, belki eski Olbia'nın yerinde, Nikomedeia adiyle yeni bir başkent kurmuş ve Astakos ahalisinin artakalanlarını buraya yerleştirmiştir. Paraları bize kadar gelen ilk B. kıralı, Nikomedes'tir. Oğlu Ziaelas (hük. 260 - 228), üvey annesinin desteklediği üvey kardeşi Zipoites'e karşı tahtını korumuş ve memleketine yeni topraklar kazandırmıştır. Krateia (Gerede) nın işgali, doğuya doğru yaptığı fütuhatın ehemmiyetini gösterir. Bithynion (Bolu) da I. Nikomedes veya Ziaelas devrinde kurulmuş yahut hiç değilse burada bir yere bu ad verilmiştir.

Ziaelas'ın oğlu ve halefi I. Prusias (hük. 228 - 182) becerikli politikasiyle yeni topraklar kazanmıştır. M. Ö. 227 de depremden yıkılan Rhodosa yardım göndermiş, 220 de Rhodosun müttefiki olarak Rhodos-Byzantion harbine katılmış ve Byzantionun Karadeniz kıyı bölgesini zaptetmişse de yapılan barış antlaşmasiyle gene geri vermiştir. Makedonya kıralı V. Philippos'un kızkardeşi ve Demetrios Aitolikos'un kızı Apama ile evlenerek politikasını Makedonya politikasiyle ayarlıyan Prusias, Makedonya - Roma harbinde filosu ile Philippos'u desteklemiş ve Bergama kıralı I. Attalos'a harb ilân etmekle onu Yunanistandan çekilmek zorunda bırakmıştır (M. Ö. 205). Çok geçmeden Prusias, Propontis kıyısındaki mühim Yunan şehri Kios (Gemlik) ile harbe tutuşmuştur. Yardımına koşan Philippos, Kios'u, Kalkhedon'u, Myrleia'yı v. b. yerleri alıp yıktıktan sonra Prusias'a vermiş, Prusias da yıkılan şehirleri tamir ettirmiştir. Bu vesile ile Kios, Prusias ad Mare, Myrleia da Apameia adını almıştır (Apameia'nın II. Prusias tarafından kurulmuş olması ihtimali de vardır). Prusias'ın genişleme politikası neticesinde Rhyndakos'tan Mysialı Olympos'a kadar, belki Kalkhedon da, bütün topraklar B. ya katılmıştır. İkinci Makedonya - Roma harbinde Makedonya ile dostluk politikasını bırakan Prusias, Phrygiada Sangarios'un orta ve yukarı bölgesine doğru fütuhatına devam etmiş; Romalılar Anadoluya geçmeden (M. Ö. 190) az önce Herakleia

(Karadeniz Ereğlisi) ya sefer açmış ve şehri zaptedememişse de civarından başka bütün toprakları işgal etmiştir. Böylece Herakleia karada tamamiyle B. toprakları ile çevrilmiş bir hale gelmiştir. Kieros'a ve elde edilen diğer yerlere Yunan göçmenleri yerleştirilmiştir. Kieros, Prusias ad Hypium adını almıştır.

Prusias, III. Antiokhos'un Romaya karşı yaptığı harbde, Scipiolar B. nın toprak bütünlüğünü garanti ettikleri için, tarafsız kalmıştır. Bununla beraber Apameia barış antlaşmasının (M. Ö. 189) tatbiki ile Prusias'ın ümitleri boşa çıkmıştır. Çünkü göz koyduğu bazı toprakları Roma, Bergama kıralı II. Eumenes'e vermiştir. Prusias, bunu bahane ederek, Bergama kırallığına hücum etmiştir. Bu işte müşaviri, sarayına sığınan Kartaca generali Hannibal idi. Hannibal, Bergama filosunu yok etmiş, fakat Prusias, Eumenes'in kardeşi Attalos'a yenilmiştir. Bunun üzerine Romalılar araya girmiş ve Hannibal'in geri verilmesini istemişlerdir. Romalıların dostluğunu kazanmağa çalışan Prusias buna razı olmuşsa da, Romalıların eline düşmek istemiyen Hannibal intihar etmiştir (M. Ö. 183). Prusias da bazı toprakları Bergamaya bırakmak zorunda kalmış ve Romalılarla yaptığı anlaşma ile B. nın vaziyetini sağlamlaştırmıştır.

I. Prusias'a oğlu II. Prusias (hük. takr. 181 - 149) halef olmuştur. Onun zamanında B., fazla genişliyememiştir. Seleflerinin Bergamaya karşı düşmanca politikasından ayrılan bu hükümdar, Bergama kıralı II. Eumenes ve Kappadokia kıralı IV. Ariarates'in müttefiki olarak M. Ö. 179 da Pontos kıralı Pharnakes ile savaşmıştır. Prusias, Makedonya kıralı Perseus'un kızkardeşi Apama ile evlenmişti. Bununla beraber Perseus ve Romalılar arasında patlıyan harbde (M. Ö. 171) Ege denizinde savaşan Roma filosuna yardımcı gemiler göndermiş, hattâ 167 de Romaya giderek Senatus tarafından parlak bir şekilde karşılanmıştır. Romanın dostluğuna güvenen Prusias, 156 da Bergamaya harb ilân etmiş ve Bergama devletini Bergama şehri ile beraber yakıp yıkmıştır. Romalıların müdahalesiyle harbe son verilmiştir. Prusias, II. Attalos'a 20 harb gemisini teslim etmek ve tazminat vermek zorunda kalmışsa da toprak bütünlüğüne dokunulmamıştır (M. Ö. 154). Prusias'ın Apama'dan Nikomedes adlı bir oğlu olmuş, onu, terbiye ve tahsilini tamamlamak için Romaya göndermişti. Fakat bunun yerine ikinci karısından doğan oğlunu halef yapmağa çalışmış, hattâ Nikomedes'i öldürmeğe bile kalkışmıştır. Ancak Nikomedes, babasının bu plânını vaktinde haber alınca isyan etmiş, Epeiros Berenikesinde taç giyip Attalos'un yardımiyle Anadoluya ayak basınca B. halkı, kendisini hükümdar olarak kabul etmiştir. Prusias, karşı koymaya kalkışmışsa da, Nikomedeia'da oğlunun emriyle öldürülmüştür.

II. Nikomedes Epiphanes (hük. 149 - 94) halkın sevdiği bir hükümdardı. Saltanatı zamanında iyice kalkınan B., Yunan şehirleriyle canlı bir ticaret münasebetine girişmişti. B. ordusu ve harb donanması kuvvetli idi. 107 den itibaren Nikomedes yerine oğlu III. Nikomedes Euergetes (hük. 107 - 91) hükümdarlık ediyordu. Okumuş ve cömert bir hükümdar olan III. Nikomedes, Paphlagoniayı, sonra da Kappadokiayı ele geçirmeğe çalışmış, fakat Romalıların müdahalesi üzerine geri çekilmek zorunda kalmıştır. Halefi IV. Nikomedes Philopator (hük. 91 - 74) zalim bir hükümdardı. Üvey kardeşi Sokrates, kendisine isyan etmiş, Pontos kıralı Mithridates yardımiyle B. ya girerek Nikomedes'i kovduktan sonra Nikomedes adını takınmış ve paralar bastırmıştır. IV. Nikomedes, Romalıların yardımiyle tahtını geri almış ve onların teşviki üzerine Mithridates'e harb ilân etmiştir (M. Ö. 88). Bu harb sırasında B., Mithridates'in istilâsına uğramış, Nikomedes kaçmak zorunda kalmış, fakat Dardanos (Çanakkalenin güneybatısında) barışı ile memleketini yeniden ele geçirmiştir (M. Ö. 84). Her işte Roma Senatus'una baş eğen Nikomedes, ölümünden (M. Ö. 74) önce, B. yı vasiyetnamesiyle Roma halkına miras bırakmıştır. Mithridates B. yı bir daha işgal etmişse de geri çekilmeğe mecbur edilmiştir (M. Ö. 73). Mithridates'in ölümünden (M. Ö. 63) sonra B., Pontosla birleştirilerek «Pontus et Bithynia» (Yun. «Pontos kai Bithynia») adiyle yeni bir eyalet haline getirilmiştir. Bundan sonra B. tarihi Pontos tarihiyle birleşir. Bk. PONTOS.

DİL. Bithyn dili, Bithynia'ya göçmen olarak gelmiştir. Ondan evvel aynı memlekette Bebryk, bunun doğusunda da Mygdon dili konuşuluyordu. Argonaut'lar zamanında yaşamış olan bu dilden, kabîle adlarından başka, ancak birkaç has isim kalmıştır. Bebryk baş ilâhı *Priapos* gibi. Bithyn dilinden önce, Bithyniada Mys dilinin konuşulmuş olup olmadığına dair katî malûmat yoktur. Bithyn dili, batıda (Boğazın her iki tarafında), yakın akrabası olan Thyn, doğuda Mariandyn (Bolu civarı) ile Kaukon (Filyos civarı) ve Paphlagon (Kastamonu civarı), güneybatıda Mys (Balıkesir civarı), güneyde Phryg (Eskişehir civarı, ve bütün Phryg yayılma sahası), güneydoğuda da Galat (Ankara civarı) dilleriyle çevrili idi. Bunlardan Galatça, Hind-Avrupa ailesinin Kelt kolundandı; Phryg, Mys, Mariandyn ve Kaukon dilleri aynı ailenin Thrak-Phryg koluna bağlı idiler. Paphlagon dili de bu ailenin Thrak-Phryg ve İllyr kollarına yakın hususiyetler taşıyordu. Phrygceden 107 (Eski Phryg 19, Yeni Phryg 88), Mys dilinden de bir (7 satırlık) kitabe kaldığı halde, Bithyn dilinden yazılı hiçbir yadigâr mevcut değildir. Bunun için, dilin mahiyeti, ancak Yunan yazarlarının şahadetinden ve mukayeseli etüdlerden anlaşılabilir.

Gerek Bebryk, Mys ve gerek Thyn ile Bithyn dilleri için umumî kanaat, bunların Phrygceye bağlı bulundukları merkezindedir. Phrygcenin de Thrakçaya bağlı olduğu bilinmektedir. Ancak, Bithyn dilinin hususiyetini belirtebilmek için, bu dil ve lehçeler arasında tabakalanma bakımından bazı farkları göstermek lâzımdır. İnce araştırmalar (W. Tomaschek: *Die alten Thraker*, Viyana Akad., 1893-1894; N. Jokl: *Thraker*: *Sprache*, [M. Ebert: «Reallexikon der Vorgeschichte» de cilt XIII, 19 9]; W. Brandenstein: *Thrake*: *Thrakische Sprache*, [Pauly-Wissowa: «Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft»ta, 2. seri, cilt XI, 1936]) Thraklarda iki ayrı tabaka meydana çıkarmıştır: 1. Phryg-Mys, 2. asıl Thrak (ve Balkanlarda buna bağlı olarak: Get ve Dak). Balkanların kuzeyinden, İran ve Thrak kolları arasında bir geçiş teşkil eden Kimmer'lerin M. Ö. XII. yüzyılda yaptığı baskı üzerine vukua gelen «Phryg göçü» nde Boğazlardan Anadoluya geçen kavimler Thrakların Phryg-Mys kolundan idiler. Bunların batıya, yani Troia'ya doğru dağılan kısmı bu yazıyı ilgilendirmez. Doğuya doğru yayılan başlıca kavimler de yukarıda sayıldı. Hind-Avrupa dillerinin bilhassa Anadoluya yayılma tarzı hakkındaki yeni görüşler (A. Ungnad: *Die älteste Völkerwanderungen Vorderasiens*, Münih 1923; E. Meyer: *Die Volksstämme Kleinasiens, das erste Auftreten der Indogermanen in der Geschichte und die Probleme ihrer Ausbreitung* [Berlin Akad. 1925]; P. Kretschmer: *Die*

proto-indogermanische Schicht [«Glotta» dergisi, 1925] ile *Zur ältesten Sprachgeschichte Kleinasiens* [«Glotta» da, 1932]; V. Christian: *Das erste Auftreten der Indogermanen in Vorderasien*, Viyana 1928; J. Karst: *Grundzüge zu einer Mittelländisch-Asianischen Urgeschichte*, Leipzig 1928; E. Forrer: *Stratification des langues et des peuples dans la Proche-Orient préhistorique* [«Journal Asiatique»te, 1930]; A. Götze: *Kleinasien*, Münih 1933; W. Brandenstein: *Kleinasiatische Ursprachen* [Pauly-Wissowa: «Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft», cilt VI, 1935]; J. Friedrich: *Das erste Auftreten der Indogermanen in Kleinasien* [«Festschrift H. Hirt» te, Heidelberg 1936]; F. Hrozný: *Die älteste Geschichte Vorderasiens*. 2. bas. Prag 1942), Hind-Avrupa ana dili daha tam olarak teşekkül etmeden, periferik uclardan başlıyan ilk göçlerin götürdüğü dillerde Hind-Avrupa vasıflarının zayıf olduğunu, sonradan gelen göçlerde ise bu vasıfların gitgide koyulaştığını tesbit etmiştir. Buna göre, ilk göçlerle gelen diller. Ön-Hindavrupa (Protoindogermanisch), Hind-Avrupamsı (Indogermanoid), Hind-Avrupa-öncesi (Vorindogermanisch), Merkez-dışı Ana Hind-Avrupa (Exzentrisches Urindogermanisch; ana kütleden ayrılmıyanlar: Asıl Hind-Avrupa [Kernindogermanisch]), Yarı Hind-Avrupa (Semi-indogermanisch) gibi tâbirlerle vasıflandırılabilir.

Phryg göçü ile gelen dillerde, yukarda sayılan vasıfların ifade ettiği dereceden daha fazla Hind-Avrupa karakteri bulunduğu muhakkak olmakla beraber, Thrak-Phryg kolunun Anadoluya geçen kısmında, delillerden anlaşıldığına göre, Hind-Avrupa karakteri nispeten zayıftı, dil kalıpları da oldukça farklı idi. Phryg dili, yukarıda sayılan lehçelerle birlikte, bu grupta bulunuyordu. Fakat Bithyn dilinin tek kalıntıları olan has isimler, bu dilin Phryg bölümünden daha çok Thrak bölümüne bağlı olduğunu gösteriyor. Phryg adları, umumiyetle mürekkep isim kalıbında olmayıp basittirler, meselâ *Baba*, *Papas*, *Attes*, *Nana*, *Tatis*, *Manas*, *Midas*, v. b. Thrak adları ise ekseri mürekkep olup, *auloepta-*, *bithu-*, *muka-*, *rescu-* ön-unsurları, ve *-poris*, *-kentbos*, *-tralis*, *-zelmis*, *-mbria*, *-para* *-dizos* v. b. ard-unsurlariyle teşekkül eder. *Diliporis*, *Dindiporis*, *Moucaporis*, *Zelicentius*, *Zeipostēs*, *Zipoitēs* (kıral adı; krş. Thrak. *Zeipas*, *Ziba*, *Zipacenthus*), *Skopanēs* (krş. Thrak. *Skopas*), *Mendas* (krş. Thrak ilâhesi *Mendis*) gibi Bithyn adları, Thrakçada kullanılan tiptedirler. Bithynler, Thrak örf ve âdetlerine bağlı kaldıkları için, çok kere «Asya Thrakları» diye anılmışlardır.

Bithynia'da bulunan kitabeler (bilhassa I. Prusias zamanından kalma Kios kitabesi, M. Ö. 228), sikke ve mesafe taşlarının hepsi Yunanca (son devirde kısmen Latince) yazılıdır. M. Ö. 297-74 yılları arasındaki Bithynia kırallığında, resmî dil olarak gitgide Yunan dili kullanılmış, ve erken bir devirde Yunanca, Bithyn dilini büsbütün söndürmüştür. Kıral adlarından yalnız *Zipoitēs* ile *Ziaēlas* Bithynce, *Prusias* şüpheli, *Nikomēdes* ise tamamiyle Yunancadır. Tanrı Zeus'a verilen *Papas*, buna bağlı olarak da şahıs adlarından *Papias* (erkek), *Papia* (kadın), *Papianos* Bithyn asıllı olabilir. Yer adlarından birçoğu, meselâ *Nikomedeia* (İzmit), *Nikaia* (İznik), *Hērakleia* (Ereğli), *Kios* (Gemlik), *Diospolis* veya *Dia* (Akçakoca), *Hypios* (Melençay), *Partbenios* (Bartınçay) Yunancadır. *Bithynion* (sonra Claudiopolis = Bolu), *Prusa* (Bursa), *Tataion* (Geyve), *Dadastana* (Torbalı?), *Dableis* (Taraklı?), *Amastris* (Amasra), *Astakos* (İzmit karşısı, Yuvacık?), *Kalpe* (Kirpe limanı). *Sangarios* (Sakarya), *Billaios* (Filyos) Bithynceye benziyor. Roma devrinin sonuna kadar devam eden kitabelerde geçen *Doidalsos*, *Dindiporis*, *Seudēs* gibi isimler de Bithyncedir. Elde bulunan Bithyn takvimindeki ay adları, sonbahardan başlamak üzere şunlardır: *Hēraios* (veya *Praisēs*), *Hermaios*, *Mētrōos*, *Dionysios*, *Hērakleios*, *Dios*, *Bendidaios*, *Strateios*, *Periepios* (veya *Prestios*), *Areios* (veya *Arrarios*), *Aphrodisios*, *Dēmētrios*. Bunlardan hemen hepsi Yunan-Makedon asıllı olup, yalnız *Bendidaios* (krş. Thrak ilâhesi *Bendis*) Bithynce sayılabilir. Bk. PHRYG DİLİ, THRAK DİLİ; ayrıca bk. P. Kretschmer: *Die thrakisch-phrygischen Stämme* (müellifin «Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache» adlı eserinde, Göttingen 1896, s. 171-243); K. Friedrich Dörner: *Inschriften und Denkmäler aus Bithynien*, «Istanbuler Forschungen» serisinde, cilt 14, Berlin 1941.

BİTHYNİON, eski Anadolunun Bithynia bölgesinde bir şehir, şimdiki Bolu. Bununla beraber B. un şimdiki şehrin yerinde değil, fakat kuzeyinde, dağ eteğinde, halkın Eskihisar dediği harabenin yerinde bulunmuş olması ihtimali de vardır. B., Bithynia kıralı I. Nikomedes (hük. M. Ö. 280-260) veya Ziaela (hük. M. Ö. 260-228) zamanında kurulmuş veya hiç değilse burada eskiden mevcut olan bir kasabaya bu ad verilmiştir. Şehri yanlış olarak Sangarios (Sakarya) kıyısında gösteren Pausanias, ilk B. ahalisinin Arkadia (Yunanistan)nın Mantineia şehrinden gelen göçmenler olduğunu kaydetmektedir. Plinius'a göre, B. civarında kaplıcalar vardı. Bithynia kırallığı zamanında önemli rol oynamıyan bu şehir, peynirciliğiyle meşhurdu. B. peynirlerinin Romada da rağbet gördüğü kaydedilmektedir. Bithynia bir Roma eyaleti olduktan (M. Ö. 74) sonra, bilhassa I. Claudius (hük. 41-54) zamanından itibaren, B, ehemmiyet kazanmağa başlamış ve imparatorun adına bağlanarak Claudiopolis (Yun. Klaudiopolis = Claudius şehri) adını almıştır. Bugünkü Bolu adı, Klaudiopolis adının ikinci kısmı olan *polis* (= şehir) kelimesinden gelir. B. un itibarı bilhassa Hadrianus (hük. 117-138) zamanında büyüktü. İmparator, gözdesi Antinoos (b. bk.)un doğduğu yer olduğu için, şehri çok sevmiş ve güzel binalarla süslemiştir. İmparatorun bu ilgi ve sevgisini şehre Hadriana denilmesi de gösterir. Pausanias'a göre, burada Antinoos şerefine, her beş yılda bir şenlikler yapılırdı. Roma Cumhuriyeti devrinde B. da basılan paralar üzerinde *Bithynieōn*, imparatorluk devri paraları üzerinde ise *Klaudiopoleitōn*, *Adrianōn Klaudiopoleitōn* ve *Adrianōn Bithynieōn* kelimeleri vardır. Bizans devrinde Klaudiopolis (Klaudiupolis) adı değişmiyen B., Bizans imparatoru II. Theodosios (hük. 408-450) zamanında, Bithynianın doğu kısmından kurulan Honorias eyaletinin merkezi olmuş, 536 da ise Paphlagonia eyaletine katılmıştır. İlkçağın sonlarına doğru şehrin şiddetli bir deprem yüzünden yıkıldığı kaydedilmektedir.

B. un hangi tarihte Türkler eline geçtiği kesin olarak bilinmemektedir. Son zamanlarda Boluda Roma devri binalarının harabeleri ve kitabeler bulunmuştur. Bu harabeler henüz iyice meydana çıkarılmamıştır (bk. Friedrich Karl Dörner: Vorbericht über eine Reise in Bithynien, «Anzeiger der phil.-hist. Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften», Nr. 12. Viyana 1949).

BITHYNUS (Milât sıralarında), Romalı vazo tezyinatçısı köle. İlk önce Arretium (Arezzo)da, köle arkadaşı Bargates ile birlikte, Marcus Perennius'un atölyesinde

çalışmıştır. Daha sonra Bargates azadedilip kendisi atölye açtığı zaman B. u hizmetine almıştır. B. adını taşıyan bir vazo, dört bölmeli bir zemin üzerinde Pan'ı gösterir.

BİTİ veya **BİTİK** (aslı Uygurca), Osmanlılarda ferman, mektup ve berat karşılığı kullanılan bir tâbir. B. tâbirine XIV - XV. yüzyıllara ait belgelerde raslanmaktadır. II. Murat ile Fatih Sultan Mehmedin verdikleri beratlarda B. nin ferman ve nişan yerine kullanıldığı görülmektedir. XVI. yüzyıldan sonra B. kullanılmaz olmuştur. Bk. BİTİKÇİ.

BİTİK, Ankaranın merkez ilcesine bağlı bucak ve bu bucağa bağlı bir köy. Merkezi Halkavun köyüdür. Ankaranın kuzeybatısında bulunan Mürted ovasındaki köylerin çoğu B. bucağına bağlıdır. 31 köyünün nüfusları toplamı 9230 (1950) dur. 276 nüfuslu Halkavun köyü Ova çayının ve Ankara-Kızılcahamam şosesinin batısında, Mürted ovasının ortasındadır. Şose yolu ile çay arasında ve ovanın orta bölümünde bulunan Bitik köyü (170 nüfuslu) dik yamaçlı bir höyüğün üzerinde kurulmuştur.

(Ark.), köyün arkeolojik mevkii Ankaranın 42 km kuzeybatısında, Ankara - Kızılcahamam şosesinin 39 uncu km sinden sola ayrılan ham yolun 3 km kadar batısında, derenin hemen kıyısında büyük ovanın tam ortasında olup 18 m yüksekliğinde, 240 × 250 m yüzölçümündedir.

1937 de burada bulunan tunç bir balta ve kabartmalı bir Hitit kabı, höyüğün önemini ve sakladığı kültür katlarının zenginliğini göstermiştir. 1942 de B. te, kısa süren bir kazı yapılmıştır. Höyüğün sağlam kalan en yüksek yerinde biri 20 × 10 m, diğeri 10 × 10 m yüzölçümünde iki yarmada çalışılmış ve 12 m derinliğe inilmiştir. Höyüğün stratigrafisi için köylülerin tahribettiği kuzey kısımdan faydalanılmış ve 17-18 m derinliğe kadar olan kültür katları araştırılmıştır. Türk - İslâm devrine ait olan I. tabakada mimarî bir kalıntıya raslanmamıştır. II. tabakada M. Ö. V. yüzyıla kadar inen geniş bir klasik çağ iskânı, III. tabakada 3 safhalı kalın bir Phryg iskânı görülmüştür. IV. tabaka 2 safhalı olup Hitit, V. tabaka da Anadolu Bakır çağınındır. 17-18 inci metreden sonra su çıktığından daha alttaki tabakalar araştırılamamıştır.

Klasik çağ iskânı tepeden 3, 60 m derinliğe kadar devam eder. Ele geçen düzgün, taş temelli yapılar içinde o devirden küçük eşya ve çanak çömlek ele geçmiştir. Phryg katı 9-10 m derinliğe kadar devam eder. Bu çağdan hem tek renkli gri, hem de çok renkli boyalı kapkacak ele geçmiştir. Daha çok raslanmakta olan tek renkliler, batı kültürlerine daha çok benzemektedir. Mimarî, yapıların iki katlı oluşuna deliller vermesi bakımından önemlidir. 50 cm kalınlıkta durgun bir tabakadan sonra gelen Hitit tabakası 13,50 m derinliğe kadar iner. Bu katın birinci seviyesi yeni imparatorluğun, ikinci seviyesi ise eski Hitit çağınındır. Bu çağda şehrin etrafı surla çevrilmiş, Bomos tarzında ocaklar, mühürler ve çeşitli çanak çömlek ele geçmiştir. Bakır çağı tabakasında küçük bir alanda çalışıldığından, fazla bir şey ele geçmemiştir. Çanak çömlek, siyah üzerine beyaz boyalı oluşu ile karakterlenir.

BİTİKÇİ, BİTİGCİ, eski Türklerde yazıcı, kâtip. Orhon yazıtlarında bu kelimenin kökünden kurulan fiil (*bitidim*) ve isim (*bitig*) geçmekte ise de B. kelimesine raslanmamaktadır. Bununla beraber VIII. yüzyılda bu kelimenin Kök-Türklerde kullanıldığına şüphe yoktur. Kök-Türk harfleriyle yazılan Tunhuang yazmalarında *bitkeçi*, *bitgeçi* kelimeleri vardır. Çin kaynaklarına göre B. kelimesinin bir Türk sülâlesi olduğu kabul edilen T'o-pa'larda (388-588) da kullanılmış olması mümkündür. Shirato ri'ye göre T'o-pa'larda «pi-teh-çen» unvanını taşıyan bir memur vardır. B., Karahanlılarda çok mühim bir memur mânasına geldiği gibi, Moğollarda da XIV. yüzyıl sonlarına kadar kâtip karşılığı kullanılmıştır. XV. yüzyıldan sonra Uygurca yazan kâtiplere *bahşı*, Arap harfleriyle yazanlara *kâtip* denmiş ve B. kelimesi İslâm Türklerce unutulmuştur. Bazı Türkologlar Türkçedeki *biti-* fiilini, Toharca *pịḍ-* (= yazmak), başkaları da Çince *bi* (< * *pǐět* = fırça, > Moğol. *biçi-*) kelimesine yaklaştırmaktadır. Ayrıca Süryanca *peṭkā* > Uygur *bitke* (= vesika) ile karşılaştır.

BİTİMLİ: bk. SONLU.

BİTİNELLA (Bythinella), yumuşakçalar (Mollusca) şubesinden, karından bacaklılar (Gastropoda) sınıfının solungaçları önde bulunanlar (Prosobranchia) takımındaki bitinellide (Bythinellidae) familyasından çok küçük bir cins. Avrupada akar suların kaynaklarında yaşar.

BİTİNİYA (Bythinia), yumuşakçalar (Mollusca) şubesinden, karındanbacaklılar (Gastropoda) sınıfı solungaçları önde bulunanlar (Prosobranchia) takımının bitinellide

BİTİNİYA

(Bythinellidae) familyasından küçük bir cins. Kuzey yarımküresindeki nehir ve göllerde yaşar. Fosil olarak Üçüncü Zamanın Miyosen devrinden itibaren bol miktarda görülür.

BİTİOSPEUM (Bythiospeum), yumuşakçalar (Mollusca) dan, karındanbacaklılar (Gastropoda) sınıfının solungaçları önde bulunanlar (Prosobranchia) takımından küçük bir cins. Kabukları küçük, koni şeklinde, ince ve şeffaftır. Avrupanın toprak altı sularında yaşar.

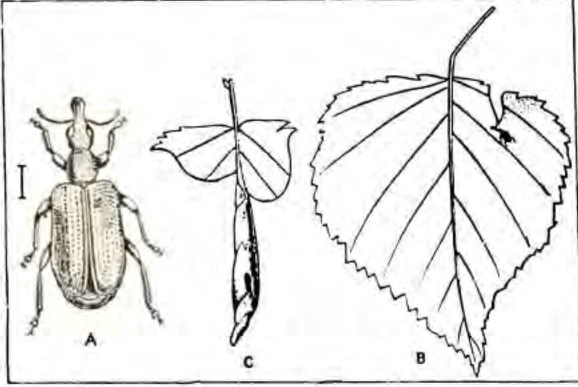
BİTİS, yılanların engerekler (Viperidae) familyasından bir cins. Zehirlidir. Boyları en fazla 1,5 metreyi bu-

BİTİS

lur. Başları geniştir. Zehir dişleri iyi gelişmiştir. Bu cinsin bütün türleri Afrikada yaşar, meselâ *Bitis arietans*.

BİTİSKUS (Bytiscus betulae), kınkanadlı (Coleoptera) böceklerin hortumlu böcekler (Curculionidae) familyasından bir tür. Mavi renklidir. Tüyleri yoktur. B. lara ilkbaharda kavak, söğüt ve kayın ağaçları üzerinde her zaman raslanır. Bahçelerde daha ziyade meyva ağaçlarına ve bilhassa üzüm bağlarına musallat olup yapraklarında bir-

BİTİSKUS
A. ergin dişi, B. yaprağı keserek kıvırmağa başlaması, C. yaprağın kıvrılmış son şekli

çok zararlara sebebolurlar. B. ların dişileri, üzerinde yaşadıkları bitkilerin yapraklarını küçük bir yaprak sigarası gibi kıvırırlar ve içine 3 - 10 kadar yumurta bırakırlar. Yaprağı kıvırırken sapını kemirdiklerinden, yapraklar bir müddet sonra kurur ve yumurtadan çıkacak olan larvalara besin ödevini görürler.

BİTİŞİK (Fr. Conjoint) [Mus.], musikide do ile re, mi ile fa v. b. gibi iki komşu tonun, gamdaki sıraya göre, hemen birbiri ardınca gelmesi, birbirinin bitişiğinde olması hali. Fa - sol, si - do bitişik notlardır.

BİTİŞİK ÇANAKYAPRAKLILIK (Synsépalie) [Bot], çiçeğin çanakyapraklarının birbirleriyle bitişik olması.

BİTİŞİK DİL (Ankyloglosse), dilin alt yüzünün yayvan bir şekilde çok kere doğuştan ve binde bir de sonradan ağzın tabanı veya diş etlerinin arka yüzü ile bitişikliği; yahut dilin, yine ağzın tabanına, kısa, geniş ve dilin ucuna uzanan bir bağcıkla bağlanışı.

BİTİŞİK MEYVAYAPRAKLILIK (Syncarpie) [Bot.], çiçeğin dişi organında iki veya daha fazla sayıda meyvayaprağı (carpel) nın birbirlerine kenar uçlarından, çeşitli şekillerde bitişmesi hali.

BİTİŞİK TAÇYAPRAKLILIK (Sympétalie) [Bot.], bir çiçeğin taçyapraklarının birbirleriyle kenarlarından az veya çok bitişik olması. Sarmaşık, leylâk, çançiçeği gibi.

BİTİŞKEN (Dil): bk. BİTİŞKEN DİLLER.

BİTİŞKEN DİLLER (Fr. Langues agglutinantes; Lat. *ad* = . . . e doğru, üzerinde, *glutinare* = yapıştırmak), şimdi eskimiş olan bir nazariyeye göre, dillerin tipolojik tasnifinde bir dil sınıfı. Teşkil unsurlarının tertip ve terkip tarzını esas alan bu nazariye, bu dillerin morfolojik kuruluşunda yalnız bitişkenlik hâdisesinin hâkim olduğuna inanmıştır. Bk. DİL, tipoloji.

XIX. yüzyıl başlarında dilciler romantizme kapılarak, umumiyetle dilin tarihinde birbirini takibeden muhtelif tekâmül merhale ve safhaları görmüşlerdir. Başlıca Çin - Tibet, Ural-Altay ve Hind-Avrupa dil ailelerini göz önünde bulunduran bu dilciler, bu dillerde görülen bazı morfolojik vasıfları dil tasnifine esas alarak, Çincedeki tek heceliliği (monosyllabisme), Ural-Altay dillerindeki bitişkenliği (iltisak, agglutination), Amerika yerlileri dillerindeki gövdeleyiciliği (incorporation; yani faili, ve bütün mefulü de fiil gövdesinin içine alma), Hind-Avrupa dillerindeki büküngenliği (insıraf, flexion) birer tekâmül merhalesi zannetmiş, buna göre de dilleri kültür, sosyoloji, hattâ siyasî tarih bakımından da derecelendirip değerlendirmeğe çalışmışlardır. A. W. Schlegel ile mektuplaşırken ilk olarak W. v. Humboldt tarafından 1 Kasım 1821 de kullanılan ve mahiyeti aynı yıllarda Altay dilleri üzerinde çalışmakta olan A. Rémusat (*Recherches sur les langues tartares*, Paris 1820) tarafından belirtilen «bitişken» (Alm. agglutinierend, Fr. agglutinant) kelimesi, bilhassa Ural-Altay dillerinin yapı tipini vasıflandırmak için kullanılan bir terim olmuştur. Dilin tekâmül tarihi bakımından orta derecede sayılan bu tip dillere Humboldt tarafından (*Über das Entstehen der grammatischen Formen und ihren Einfluss auf die Ideenentwickelung*, 1822; *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwickelung des Menschengeschlechts*, 1836), dil tarihinde bir maksatlılık (téléologie) gördüğü için, «mükemmel olmıyan» (Alm. unvollkommener), «organik olmıyan» (Alm. unorganisch), «şekilsiz» (Alm. formlos; Fr. non-formatif), A. Pott tarafından da (*Etymologische Forschungen*, 1861) «orta normal» (Alm. intranormal) gibi vasıflar atfedilmiş, F. Max Müller de (Bunsen'a yazdığı mektup, 1854) aynı dillere «göçebe dili» (İng. nomad language) demiştir. Humboldt'un tasnifini esas alarak bunu işleyip genişleten H. Steinthal (*Charakteristik der hauptsächlisten Typen des Sprachbaues*, 1860, 2. bas. Fr. Misteli tarafından, 1893; ayrıca Fr. Misteli: *Der altaische Sprachtypus*, 1883), kitabında «bitişken diller» başlıklı bir bölüm açarak bunu 1. Ural tipi (örnek: Macarca, Fince, Yakutça), 2. Dravid tipi (örnek: Kanara dili, Hindistan) olmak üzere ikiye bölmüştür. Daha sonra F. N. Finck (*Die Haupttypen des Sprachbaus*, 1909, 2. bas.1923), Türkçeyi «tetabulu» (Alm. unterordnend; yani yapı ve çekim eklerini kökün etrafında tetabua tabi tutan) diller sınıfına almıştır.

Bitişken dillerde, kelimenin esas unsuru olan kökte hiçbir iç değişiklik (bükün, Fr. flexion) olmaz; ekler, ekseriyetle son-ek halinde olup üst üste, yani arka arkaya yığılışır, meselâ Türk. *sev-iş tir-il-e-me-mek*, veya daha kısa olarak Türk. *yer de-ki* = Moğol. *gadzar-da ki*; Tamil. (Drāvīḍī ailesinden, Hindistan) *vīḍu* = ev, *vīṭṭ-il* = evde, *vīṭṭ-ukk-uḷ* = evin içinde. Fakat bu ekler eğreti gibidir; yani kelimede tabanla ekler arasında tam kaynaşma yoktur, kökle ekin veya arka arkaya gelen eklerin birbiriyle bitiştiği yerler daima bellidir; her ekin vazifesi muayyendir ve müstakil bir kelime gibi muayyen bir mâna değeri taşır. Meselâ Fincede -mme, -tte, -vät cemi 1. 2. 3. şahıs ekleri olup fiilin her zamanında köke bitişirler: *syo-mme* = yeriz, *syö tte* = yersiniz, *syö-vät* = yerler, *söi mme* = yedik, *söi-tte* = yediniz, *söi vät* = yediler; aynı dilde meselâ -ssa- lokatif eki de bu nizama tabi olur: *laiva-ssa-mme* = gemimizde, *laivoi-ssa mme* = gemilerimizde, gibi. Samoyedcede de -u, -r, -da, müfret 1. 2. 3. şahıs ekleri olup gerek isimde, gerek fiilde (nominal olarak) kullanılır: *lamba-u* = kayağım, *lamba r* = kayağın, *lamba-da* = kayağı; *mada-u* = keserim, *mada-r* = kesersin, *mada-da* = keser. Aynı şekilde,

Tamil. *maram* = ağaç, *marattinadu* = ağacın, *marañgaḷ* = ağaçlar. *marañgaḷinadu* = ağaçların. Ek, ister öne, ister arkaya her hangi bir yere geldiği zaman, o muayyen mânayı verir, meselâ Türk. *gelmişlerdir* kelimesi *gelmiştirler* şekline de girebildiği gibi.

İsim halleriyle fiilin şahıs ve zamanlarını belirten çekim eklerinde olduğu gibi, kelime teşkili metodu da mihanikî denecek kadar düzgün, net ve hemen hemen istisnasızdır. Bundan dolayıdır ki, F. Max Müller (1854 te Bunsen'a yazdığı mektup: *Letter on the Turanian Languages*) Türk dili hakkında şu methiyeyi yazmıştır: «... Türk gramerini amelî bir şekilde öğrenmek niyetinde olmıyan bir adam bile, bu dilin gramerini okumaktan zevk duyar. Gramer şekilleri maharetle işlenmiş ve belirtilmiştir. Tasrif şekillerindeki istisnasız nizam ve intizam, bütün dil yapısının kolayca görülebilmesi ve kavranabilmesi, dil denilen varlıkta görülen harikulâde insan kudretini anlıyabilenlere heyecan verir. Tefekkürün, his ve tahassüsün en küçük inceliklerini bile kaçırmayıp birbirinden ayıran iç ve dış eklerin mozayik gibi muntazam ve ahenkli bir terkibe girmelerinde, insan zekâsının dilde başardığı büyük harikayı görürüz... Türk dilinin teşekkül mekanizması gizli değil, bâriz ve şeffaftır. Gramer yapısı, billûrdan yapılmış bir arı kovanındaki hücrelerin tertibine benzer...»

Bazı ekler, eskiden daha uzun olan kelimelerin kısaltmalarıdır (bk. BİTİŞME NAZARİYESİ). Meselâ, Macarca *hajó-ban* = gemide (= *hajó* + *benn*), *hajó-ból* = gemiden dışarı (= *hajó* + *belöl*), *hajó - ba* = geminin içine (= *hajó* + *belé*), *hajó - hoz* = gemiye doğru (= *hajó* + *hozzá*), *hajó - nak* = gemi için (= *hajó* + *neki*). «Gemi» mânasına gelen Mac. *hajó* kelimesinin cemi şekli de (- k cemi ekinin ilâvesiyle) aynı intizamla çekilebilir, meselâ *hajó - k - ban* = gemilerde, gibi. Bu ekler hiçbir zaman kaynaşmaz, hüviyetleri ve rolleri bellidir. Fakat bitişken olmıyan bir dilde, aynı mânayı veren bir kelimenin çekiminde bu şeffaflık, eğretilik ve intizam yoktur, meselâ, «gemi» mânasına Yun. *naus*, ve Lat. *navis*:

		Latin.	Yunan.
Müfret	Nominatif	*navis*	*hē naus*
	Genitif	*navis*	*tēs neōs*
	Datif	*navi*	*tē nēi*
	Akkusatif	*navem*	*tēn naun*
Cemi	Nominatif	*navēs*	*hai nēes*
	Genitif	*navium*	*tōn neōn*
	Datif	*navibus*	*tais nausi(n)*
	Akkusatif	*navēs*	*tas naus*

Bu misallerde, ekler köklerle kaynaşmıştır, roller de karışıktır; meselâ, Lat. -is eki hem nom. te, hem gen. te kullanılmış, *navi* şeklinin de datiften başka daha birçok değerleri vardır. Sonra, meselâ «kapı» mânasına gelen Lat. *porta* kelimesinde, genitif -is'le yapılmaz, *portae* şeklindedir, ki aynı zamanda müfret datif ve cemi nominatif değerleri için de kullanılır.

Mekanizması ile metodu kısaca bundan ibaret olan bitişkenlik, dilin dış yapısı (structure externe) ile değil, sadece iç yapısı (structure interne) ile ilgili bulunduğu için, bugün dil sınıflamasına artık bir esas teşkil edemiyeceği kanaati vardır. O, sadece bir ameliye, bir vetire (processus)dir, ve hiçbir dil ailesinin inhisarında bulunmayıp türlü nispetlerde birçok dillerde vardır. Meselâ, büküngen (flexionel, flectif) sayılan Hind-Avrupa dillerinde önemli bir kelime teşkili metodudur: İng. *man* (= adam) kelimesinden türlü eklerle yapılmış *man-ly* (=mert), *man li ness* (= mertlik, erkeklik), *man-ful-ly* (= mertçe, erkekçe); *true* (= hakikî) kelimesinden türetilmiş *tru-th - ful ness* (= doğruluk) gibi. Bu misallerde, kökle eklerin bitişmesi biraz daha sıkı olmakla ve kaynaşmağa doğru gitmekle beraber, bitişme ameliyesinin esası muhafaza edilmiştir. Bu ameliyeyi Hind-Avrupa dillerinden ta Amerika dillerine kadar derecelenmiş bir şekilde buluyoruz. Macarca ile Fince, Türkçe ile Moğolca ve bütün Ural-Altay dillerinde, Drāvīḍī, Muṇḍā, Malezya-Polinezya, ve Bantu (Afrika) aileleri, Baskça, Sumer, Elam ve öbür Eski Ön Asya dilleri hep bu tiptedirler. Bunlardan meselâ, Muṇḍā ailesinden Santālī dilinde, «dövmek» mânasına gelen *dal-* köküne birçok unsurların bitişmesiyle meydana gelen *dal - ocho - akan - tahen - tae-tiñ - a - e* (= bana mensup olan kimseye ait olan kendini dövmelerine hâlâ müsaade edecektir) kelimesi, bitişmenin son haddine varmış bir cümle değerindedir. Buna artık sadece «bitişkenlik» değil, «polisentetizm» (polysynthétisme) demek gerekir, tıpkı Amerika yerlileri dillerinde, kırpma kelimelerden meydana gelen, mefulü de fiilin içine alan, ve holofraz (holophrase) denilen kelime-cümle gibi: meselâ Cherokee dilinde «kayığı bize getir» mânasına gelen *nad - hol - i - nin* holofrazı, *naten* (= getirmek), *amokhol* (= kayık), ve *nin* (= bize) kelimelerinin kırpıntılarından meydana gelmiştir. «Gövdeleyici» (incorporant), «kapsülleyici» (encapsulant), «kümeleyici» (agglomérant), predikatif (prédicatif), veya holofrastik (holophrastique) denilen bu dillerde görülen başlıca vasıf, yani mefulü de fiilin içine alma hâdisesi, meselâ Hind-Avrupa dillerinden İrcede (İrlanda), Eski Ön-Asya dillerinden Sumercede de vardır, meselâ İr. *no-m-berar* = beni taşır, Sumer. *ga - na - tum* = ona götüreyim, gibi.

Bundan anlaşılıyor ki, dil tipleri arasında kesin bir sınır yoktur. Mümeyyiz sanılan vasıflar, türlü derecelerde muhtelif dillerde görülebilir; aradaki fark, sadece bir nispet meselesinden ibarettir. Böylece de bitişkenlik, daha geniş bir vasıf olan sentetizm (synthétisme) e dâhildir; sentetizm de en zayıf derecesi olan monosentetizm (monosynthétisme; Yun. *monos* = yalnız, tek) veya oligosentetizm (oligosynthétisme; Yun. *oligos* = az) den en yüksek derecesi olan polisentetizm (polysynthétisme; Yun. *polys* = çok) e kadar değişebilir; bu terkibîlik, tahlilîlik veya analitizm (analytisme) in zıddıdır. O. Jespersen (*Language, its Nature, Development and Origin*, 1921), bu sentetizme «birikişme» (İng. coalescence) temayülü demiştir. Dilcilerden çoğu bu tip tasnifini artık bırakmış olduğu gibi, Amerikalı E. Sapir (*Language: An Introduction to the Study of Speech*, 1921, 2. bas. 1939) de dilleri, kelime teşkil şekli bakımından değil, fikir ifadesi tarzına göre sınıflandırmıştır. Bu tasnifte, tahlilîlik ve terkibîlik dereceleri göz önünde bulundurulduğu gibi, ayrışkan (isolant), bitişken (agglutinant), kaynaşkan (İng. fusinonal; klâsik tâbirle: büküngen = Fr. flexionel, flectif) olma hususları da sadece bir «teşkil tekniği» olarak kabul edilmiştir. Bu tasniften anlaşıldığına göre, teşkil tekniği bakımından sadece bitişken değil, bitişken-ayrışkan, bitişken - kaynaşkan gibi ara tipler de arz edebilir. Sonra, birçok diller, teşkil tekniği bakımından aynı tipte olmakla beraber, başka hususlarda birbirinden çok farklı olabilir. Meselâ, Türkçe ile Bantu (b. bk., Afrika) dilleri bitişken ve sentetik tipte oldukları halde,

ifade mekanizması bakımından Türkçe basit sintakslı ve kökten iştikak yapan (Complex Pure-Relational), Bantu dilleri ise mudil sintakslı yani sintaks münasebetlerini tâli mefhumlarla ayarlıyan ve kökten iştikak yapmıyan (Simple Mixed-Relational) tiptedirler; bk. DİL, tipoloji.

Bizde, İkinci Türk Dil Kurultayında (1934), Alman Türkologlarından Fr. Giese (bk. *Türk Dili*, Eylûl 1934 s. 68; ve ayrıca Fr. Giese: *Neue Auffasung alter sprachwissenschaftlicher Begriffe* [«Forschungen und Fortschritte»de, X, 1934, s. 416-417]), «Dil Bılgisinde Eski Mefhumlar Telâkkisi» konulu tezinde, bitişkenlik meselesini ele alarak, «dillerin yekhecaî, iltisakî. ve insırafî diye taksimi artık hükümden düşmüştür» şeklindeki kanaatini söylemiş, Üçüncü Türk Dil Kurultayında da (1936) aynı Türkolog, 1934 te ileri sürdüğü bu fikirlerin, C. Meinhof'un yeni bir eserinde (*Die Entstehung flektierender Sprachen*, 1936) tekrarlanmış olduğunu ilâve etmiş ve «bitişken tarzı Ural - Altay dillerine has bir tezahürün delili olarak göstermek katiyen yanlıştır» demiştir.

Buna göre, şimdi dil sınıflamasında önemini kaybetmiş olan bitişkenlik hâdisesinin, az çok bütün dillere şâmil bir «teşkil tekniği»nden başka birşey olmadığını kabul etmek gerekir. Diller arasındaki hakikî akrabalık, kelime ve cümle teşkili gibi iç yapı (structure interne, forme intérieure, Alm. innere Sprachform; zıddı: structure externe, forme extérieure, Alm. äussere Sprachform) sistemleri üzerine değil, asıl şecerevî (généalogique) menşe birliği üzerine kurulmuştur. Bk. AKRABALIK (Dil), ALTAY DİLLERİ VE ALTAYİSTİK, ve DİL, tipoloji.

BİTİŞME NAZARİYESİ (Alm. Zusammensetzungs- oder Agglutinationstheorie), dillerin gelişme tarihinde ve bilhassa kelime teşkili yollarında, bitişmeyi morfolojik bir ana usul ve vetire (processus) olarak kabul eden bir nazariye. Eskiden, maddede atomdan moleküle gidildiği gibi, dil tarihinde de tek hecelilikten çok heceliliğe, basitten mürekkebe doğru gidildiğine inanıldığı devirde, «aşınma» (usure) ve «bitişme» (agglutination) nin, dillerin bu yoldaki seyrinde büyük bir rol oynamış olduğu fikri kökleşmişti. Buna göre, ilkel dil sadece tasrifsiz kök kelimelerden ibaretti. Çince gibi tek heceli olup sintaks münasebetleri sadece kelimelerin sırası ve yeri ile tâyin edilen dillerde. mefhum ve gramer münasebeti icabı olarak sık sık yan yana gelen kelimelerden bazısı zamanla istiklâlini kaybederek ve kendi asıl mânalarından «boşanarak», sadece gramer münasebeti kurmağa yarıyan «boş kelime» (Fr. mot vide; zıddı: «dolu kelime» = mot plein) haline gelmiştir. ki bizde «edat» bunun karşılığıdır. B. N. taraftarları, öbür dillerde de buna benzer bir hâdisenin meydana gelmiş olduğuna inanmışlardır. Buna göre, yan yana gelen kelimelerden bazısı arasında zamanla bir ilgi hâsıl olmuş, meselâ fiille zamir, veya iki isim, yahut da isimle bir harfi cer arasında mânanın tamamlanması bakımından bir bağ kurulmuştur. Bu şekilde yan yana gelen bazı kelimeler, bilhassa zamirlerle bazı isimler, sık sık hep aynı şekilde ve klişe gibi kullanıldığından, yavaş yavaş aşınmış, kırpılmış, istiklâllerini ve vurgularını kaybetmiş, asılları tanınmıyacak kadar değişmiş birer kırpıntı haline gelerek, kendilerinden önce veya sonra gelen müstakil kelimelere sığınmış (başa sığınık = proclitique; sona sığınık = enclitique) ve böylece ekler (affixe; ön - ek = préfixe, son-ek = suffixe; şimdi fazla olarak: iç-ek = infıxe) ve tasrif denilen şey meydana çıkmıştır. Bitişme önce gevşek (yani, sadece bitişme, Fr. agglutination), daha sonra nispeten daha sıkı (yani, kaynaşma, Fr. fusion) olmuştur. Bunlardan birincisi bitişken. ikincisi ise büküngen (flexionel, flectif) dillerde görülmektedir; bk. BİTİŞKEN DİLLER.

Hind-Avrupa dil sistemini ilk olarak ilmî bir şekilde inceliyen Fr. Bopp (*Über das Conjugationssystem der Sanskrit Sprache*, 1822; *Vergleichende Grammatik* ..., 1833), bu dillerdeki birçok çekim eklerini bu nazariye ile izah ettiği gibi (meselâ Yun. «veririm» mânasına olan *didōmi* = *didō* + şahıs zamiri *mi*), Altay dillerindeki zamirleri ele alan M. A. Castrén de (*De affixis personalibus linguarum altaicarum*, Helsinki 1850) isimde 1., 2. şahıslarda mülkiyet ekiyle, fiilde de aynı şahıs eklerinin doğrudan doğruya şahıs zamirlerinin (Türk. *ben, sen*; Moğol. *bi, çi*; Tunguz. *bi, si*; Mancu. *bi, si*) kısalmış ve isme veya fiile bitişmiş şekilleri olduğunu müşahede etmiştir (krş. *ben, sen* zamirleriyle *bu, şu* işaret edatları); zaten meselâ, *giderim, gidersin* gibi fiillerin eski şekli *ben gider ben, sen gider sen* olduğu şimdi bilinmektedir. Yine, meselâ Türkçe *değil* (< *dağ ol*), *kimse* (< *kim ise*) gibi şekillerde aşınma, sığınma ve bitişme hâdiselerinin rol aynamış olduğu da meydandadır. Günümüzde, Türkçe *il-* kökünde hem müstakil kelime, hem edat (postposition), hem de bir bakımdan çekim eki (désinence) şeklinde bulunan bir unsurun mevcut olduğu gösterilebilir; müstakil kelime olarak *il-mek, il-gi*, edat olarak: *ile*. meselâ *kalem ile*, instrumental değerde olan *kalemle* kelimesindeki *-le*'ye tam bir çekim eki denemez, çünkü öbür çekim eklerinde olduğu gibi vurguyu üzerine almıyarak, kelime kökünün son hecesine bırakmıştır.

Bütün bu misallere rağmen, kelime teşkilinde yalnız ve yalnız bitişme metodunun rol oynamış olduğu iddia edilemez. İlmî dilciliğin kuruluşundan XX. yüzyıl başlarına kadar belli başlı dilcilerin hemen hepsi, yani Bopp'tan sonra A. Schleicher (*Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanıschen Spracben*, 1861), Fr. Max Müller (*Lectures on the Science of Language*, 1862-1864), W. D. Whitney (*Language and the Study of Language*, 1867; *Life and Growth of Language*, 1875), A. H. Sayce (*Principles of Comparative Philology*, 1874; *Introduction to the Science of Language*, 1880), H. Sweet (*History of Language*, 1900) ve daha başkaları (tarihçe için bk. B. Delbrück: *Einleitung in das Studium der indogermanischen Sprachen*, 1880, 6. bas 1919; W. Streitberg: *Zur Geschichte der Sprachwissenschaft*: *3. Agglutination* [«Indogermanische Forschungen» da, XXXV, 1915, s. 189 - 195]), bu nazariyeye taraftar olmuşlardır. Daha yakın zamanlarda, C. Meinhof (*Entstehung flektierender Sprachen*, 1936), büküngen dillerdeki şekillendirici (formatif) unsurların ya bir zaman müstakil kelime olarak aynen yaşadığını veya bu gibi müstakil kelimelerden koparılmış parçalar olduğunu söylemiştir. Yafetidoloji ekolünün kurucusu N. Y. Marr (*Yafetiçeskiy Kavkaz i tretiy etniçeskiy element v sozdanii sredizemnomorskoy kulturı*, 1920) ile aynı ekolden İ. İ. Meşçaninov (*Novoe uçenie o yazıke*, 1936) a göre de, dilin şekilsiz - terkibî (amorpho - synthétique) devrinde, müstakil kelimelerin şekillendirici (yani morphème) vazifeleri de vardı; bunlar bitişkenlik devrinde, aşınmış şekillendirici unsur biçimine girmiş, büküngenlik devrinde de ek (yani affixe ile désinence) şeklini almıştır. Fakat, Bopp zamanında dahi, meselâ Norveçli dilci Ch. Lassen (*Indische Bibliothek*, cilt III, kısım 1, 1833, s. 77

ve devamı), bu nazariyeye itiraz etmiş ve bitişme yolu ile meydana gelmiyen ek ve çekim şekilleri göstermiştir. F. de Saussure (*Cours de linguistique générale*, 1916, 3. bas. 1931) gibi hem umumî linguistikte, hem Hind-Avrupa dilleri sahasında salâhiyet sahibi biri de bitişmeyi bir dil vetiresi (processus) olarak kabul etmekle beraber, analoji ile karışmış olduğunu ve bunları çok kere birbirinden ayırdetme imkânı bulunmadığını ilâve etmiştir. Günümüzde O. Jespersen (*Language, its Nature, Development and Origin*, 1921), umumiyetle «birikişme» (İng. coalescence) dediği bu bitişme nazariyesine karşılık «ifraz» (İng. secretion) nazariyesini ileri sürmüştür. Jespersen'in kanaatine göre, ilkel dil basit kelimelerden ibaret değildi. İlk kelimeler çok mudil ve tahlili kabil olmıyan karmaşık bir halde idiler (tıpkı şimdi atomun basit olmadığına ve madde tekâmülünde mürekkepten basite doğru gidilmiş olduğuna inanıldığı gibi). Zamanla, taksimi kabil olmıyan bu kelimelerin bir parçası, evvelce kendisinde bulunmıyan bir gramatikal unsur değerini kazanmış ve sonradan ilâve edilmiş gibi görünmüştür. Kelimeden bu şekilde «ifraz» edilen unsurlar, müstakil ek sayılarak, aynı değerle, başka kelimelere de eklenmiştir. Jespersen bu nazariyesini kuvvetlendirmek için, bir de «metanaliz»(İng. metanalysis; Yun. *meta* = sonra, arkadan gelen, başka + *analysis* = tahlil) dediği görüşü de ileri sürmüştür. Buna göre, arka arkaya gelen iki nesil, bir kelimenin tahlilini aynı şekilde yapmaz. Bir nesil, muayyen bir kelimeyi iki unsurdan olma zanneder, sonraki nesil ise taktıi başka şekilde yaparak bu unsurların sayısını üçe, dörde çıkarabilir. Böylece, evvelce bir bütün sanılan bir kelimenin bir parçası sonradan ek zannedilir ve bu değerle de kullanılır. Meselâ, Anglosaksoncada «benim» ve «senin» mânasına *min* ve *Þin* kelimeleri kullanılırdı; Orta İngilizcede, konsonla başlıyan kelimelerden evvel «benim» mânasına *min* (*myn*) şekli muhafaza edilmiş, fakat vokalle başlıyanlardan evvel *n* sesi düşürülerek *mi* (*my*) şekli kullanılmıştır. Zamanla, konson, vokal farkı gözetilmeden, mülkiyet sıfatı olarak daima *mi* (*my*) kullanılmış, *min* (*mine*) şekline de zamirlik, yani «benimki» mânası sunî ve itibarî olarak yükletilmiştir. Bugün İng. *mine* kelimesi yalnız bu mânada, yani mülkiyet zamiri olarak kullanılır, ki esasta mülkiyet sıfatı olan *my*'ın bir «ifraz»ıdır.

Bugün «bitişme nazariyesi» ni ancak bu indirim ve kayıtlarla kabul etmek gerekir.

BİTİŞTİRİCİ DİLLER (Alm. konnektierende Sprachen), Alman dilcilerinden H. Güntert (*Grundfragen der Sprachwissenschaft*, 1925) tarafından bazı dil tiplerine toplu olarak verilen ad. Bu grupa şu dil tipleri girer: tetabulu (Alm. unterordnend; yani teşkil unsurları kökün etrafında tetabua tabi tutulan), gövdeleyici (Alm. einverleibend, Fr. incorporant; yani faille birlikte meful de fiil gövdesinin içine alınan), sıralayıcı (Alm. anreihend, Fr. juxtaposant; yani teşkil unsurları yan yana sıralanan) ve bitişken (b. bk., Alm. agglutinierend, Fr. agglutinant). H. Steinthal (*Charakteristik der hauptsächlichsten Typen des Sprachbaus*, 1860) ile F. N. Finck (*Die Haupttypen des Sprachbaus*, 1909), teşkil unsurlarını değiştirmiyerek yan yana sıralıyan diller için «yan yana koyan» (Alm. nebensetzend) terimini kullanmışlardır. Bk. BİTİŞKEN DİLLER, BİTİŞME NAZARİYESİ. ve DİL, tipler.

BİTKİ (Lat. *Planta*), bir yere tutunmuş, yeşil renkli, çiçekli ve meyvalı canlı. Hayvan ise, çok defa serbestçe hareket eden, besin arıyan, yiyen canlıdır Böylece sathî bir görüşle B. lerle hayvanları ayırdetmek kolay görünürse de, ilkel formlarda fark bulmak zorlaşır. Zira, her ikisi de ancak mikroskopla görülebilecek hücrelerle içerlerinde her türlü canlılık olaylarını gösteren protoplazmadan yapılmıştır. Her iki canlının protoplazma yapılışı arasında az çok fark bulunmakla beraber, protoplazmadaki kimya olayları aynı fizik kanunları altında cereyan ettiğinden, beslenme, gelişme, üreme ve kalıtım gibi en önemli hayat faaliyetleri birbirlerine benzer. Nitekim B. ler de hayvanlar gibi solur, solunum sonunda ısı çıkarır; çeşitli hareket kabiliyetleri gösterir ve uyartı alırlar. Böylece B. lerle hayvanlar, asıllarında protoplazma bakımından birbirleriyle akrabadır, ancak her ikisi de en basit organizma formlarından değişik şekillerde gelişmiş, uzun devreler geçiren bu gelişme sonunda bugünkü B. lerle hayvanlar meydana gelmiştir. Aradaki tek fark şudur: B. ler, toprakta, suda, havada bulunan umumiyetle anorganik maddelerden (fakat asalak ve çürükçüller, organik maddelerden) vücutlarını yapabilirler. Bu metabolizma farkı ile ilgili olarak, her ikisinin gelişme devrelerinde sonradan şu fark da görülür: B., besini vücut yüzeyleriyle (kök, gövde gibi) alırken, hayvan içte bulunan veya içe kıvrılmış yüzeylerle alır. Bundan başka genel olmıyan şu özellikler de görülür: hücrelerinin etrafı hücre zarı denilen sağlam bir kılıf ile çevrildiği için, B. vücudunda, hayvanda olduğu gibi sinir ve damar sistemleriyle bir merkezleşme görülmez. Keza B. ler uygun şartlar altında durmadan gelişerek yeni organlar (dal. gövde, kök v. b.) meydana getirdiği halde, hayvanlarda bu gelişme kapalıdır.

BİTKİ ARILARI (Symphyta), zarkanadlı böceklere (Hymenoptera) bağlı bir alttakım. Renk ve şekilleri değişiktir. Çeşitli bitkilerde yaşarlar. Uçuşları ağırdır. Göğüs, karınla genişliğine birleşir. Bacaklarındaki trohanter denilen halka iki parçalıdır. Larvaları çıplak, silindir şeklinde, bazılarının karnı kıvrıktır. Çok defa göğüs kısmında 6 ayağı vardır. Bazı türlerde hem göğüs, hem karın kısmında ayaklar bulunur. B. A., zararsız iseler de larvaları bitkilerin yapraklarını yerler, ekin sapı veya ağaç gövdelerinde oyuklar açarlar. Bazı türleri yapraklarda özel ağlar örerler. Tarım ve orman bitkilerine çok zarar veren türleri vardır. Başlıca familyaları şunlardır: ekin sap arıları (Cephidae), ağaç veya odun arıları (Siricidae), ağaç yaprak arıları (Lydidae = Pamphylidae), yaprak arıları (Tenthredinidae).

BİTKİ COĞRAFYASI (Fr. Géobotanique, Géographie botanique, Alm. Planzengeographie, İng. Plant geography), yeryüzünün bitki örtüsünü ve bunun çevre ile olan ilgisini inceliyen oldukça yeni bir bilim kolu. İlk defa Alexander von Humboldt'un (1805) yazılariyle başlamış, fakat asıl hüviyetini ancak A. Grisebach, P. de Candolle, Ch. Lyell, F. Unger, E. Forbes'ın çalışma ve yayımlariyle kazanmıştır.

B. C., floristik (floristique) B. C., ökolojik (oecologique) B. C., tarihî B. C., bitki sosyolojisi ve hattâ tatbikî B. C. diye birkaç kola ayrılır.

I — *Floristik B. C.*: Bir bölgede yetişen bitki türlerini, yayılış alanlarını inceler. Bu bitkilerin bir kısmı, *yerlı bitkiler*, bir kısmı da sonradan gelip yerleşmiş *yabancı bitkiler*dir. Bitki türlerinden meselâ sade bir tek

bitki türünün bulunduğu yerler, coğrafya haritası üzerinde işaretlendikten sonra, en dış işaretler çizgi ile birbirine birleştirilirse, o bitki türünün *areal* (aréale) denilen yayılış alanı meydana çıkar. Bir arealin dış sınırındaki yerleşmeler, bir yerleşme bölgesinden öbürüne tabiî bir yayılışla da geçebilir, kısa mesafelerde ise, o sistematik soyun (tür, cins, takım veya familyanın) arealine *kapalı* veya *sürekli areal* denir. Fakat bir tür veya sistematik soyun areali, bugünkü tabiî şartlar altında birbirlerinin arasını kapatmıyacak kadar uzakta 2 veya daha fazla yayılış alanına (küçük areallere) parçalanmış ise, bu çeşit areallere *süreksiz arealler* denir. Birçok türlerin veya sistematik soyların genel yayılışları birbirleriyle mukayese edildiği zaman, en çok raslandığı bölgeler, az veya çok birbirlerine uymasına göre ve buna benzer bakımlardan, bu sistematik soyların büyük gruplar halinde toplanabileceği görülür. İşte bu geniş gruplara *areal tipleri* veya *coğrafî elemanlar* adı verilir. Yeryüzünün birçok kısımlarının özellikleri, dünyanın büyük ve küçük flora bölgelerine ayrılmasını mümkün kılar. Çünkü birçok tür, cins ve hattâ familyaların yayılışı ancak belli bölgelerde kalır ve böylece meydana gelen flora bölgelerini de, flora elemanları denilen belli areal tiplerinden ibaret küçük sahalar teşkil eder. Yeryüzünü, en büyük floristik bireyler olan, *flora âlemlerin*e ayırmak için, flora farklarında, bitki türleri değil, mümkün olduğu kadar en büyük sistematik soylar (meselâ familyalar) kullanılır. Fakat yayılış alanları küçüldükçe, sistematik soylar da küçük seçilir (meselâ takımlar, cinsler türler, hattâ çeşitler). Yeryüzünün bitki örtüsü, umumiyetle 6 flora âlemine bölünür:

1. *Holarktis*: En büyük flora âlemi olup, tropik bölgelerin yukarsından itibaren bütün kuzey yarımküresi bölgesini, yani ılık ve soğuk bölgeleri kaplar.

2. *Palaeotropis*: Bu bölge, eski dünyanın tropik bölgesi olup, birçok tropik familya ve cinsleri ile karakterlenir.

3. *Neotropis*: Orta ve Güney Amerikanın tropik ve subtropik bölgelerini kaplar.

4. *Australis*: Avustralya kıtasıdır. Bu bölgede bulunan bitkilerin çoğunu, en başta endemik türler teşkil eder.

5. *Capensis*: Afrikanın güney bölgesi civarıdır. Flora bakımından birçok özellikleri vardır.

6. *Antarktis*: Güney Amerikanın güneybatı kısmı ile Güney Kutbu Denizi adaları teşkil eder.

II — *Ökolojik B. C.*: Bitki yayılmalarının ne gibi etkilerle olduğunu açıklamağa çalışır. Meselâ bir türün yayılış bölgesini açıklıyabilmek için, o türün irsî olarak ana babadan aldığı yaşama ihtiyaçlariyle, büyümekte olduğu yerdeki *çevre* ile olan ilgilerini araştırmak gerekir. *Çevre* dendiği zaman, ısı, rutubet, yağış, ışık, rüzgâr v. b. gibi *klimatik* (climatique), toprağın fizik ve kimya özellikleri gibi *edafik* (édaphique), arazinin yönü, meyli gibi *orografik* (orographique), bitki, hayvan, insan gibi canlı organizmaların tesirleri, yani *biyotik* (biotique) akla gelmelidir. Fakat bu faktörlerden hiçbirisi, kendi başına bitki üzerinde mutlak tesir gösteremez. Çünkü çevre dendiği zaman akla gelen birçok faktörlerin hemen hepsi daima mevcut olup, bunların birkaçı umumiyetle diğerlerine hâkimdir veya pek azdır. Böylece, bitki üzerinde bu foktörlerden her hangi birisinin tesiri, aynı zamanda mevcut olan diğer faktörlerin de iştiraki dolayısiyle ya artar ya azalır. Faktörlerin hangisi en az veya en çok ise, onun tesiri bir dereceye kadar bitki yaşamasında ve dolayısiyle bitkinin iç yapılış ve dış görünüşünde açık olarak fark edilir.

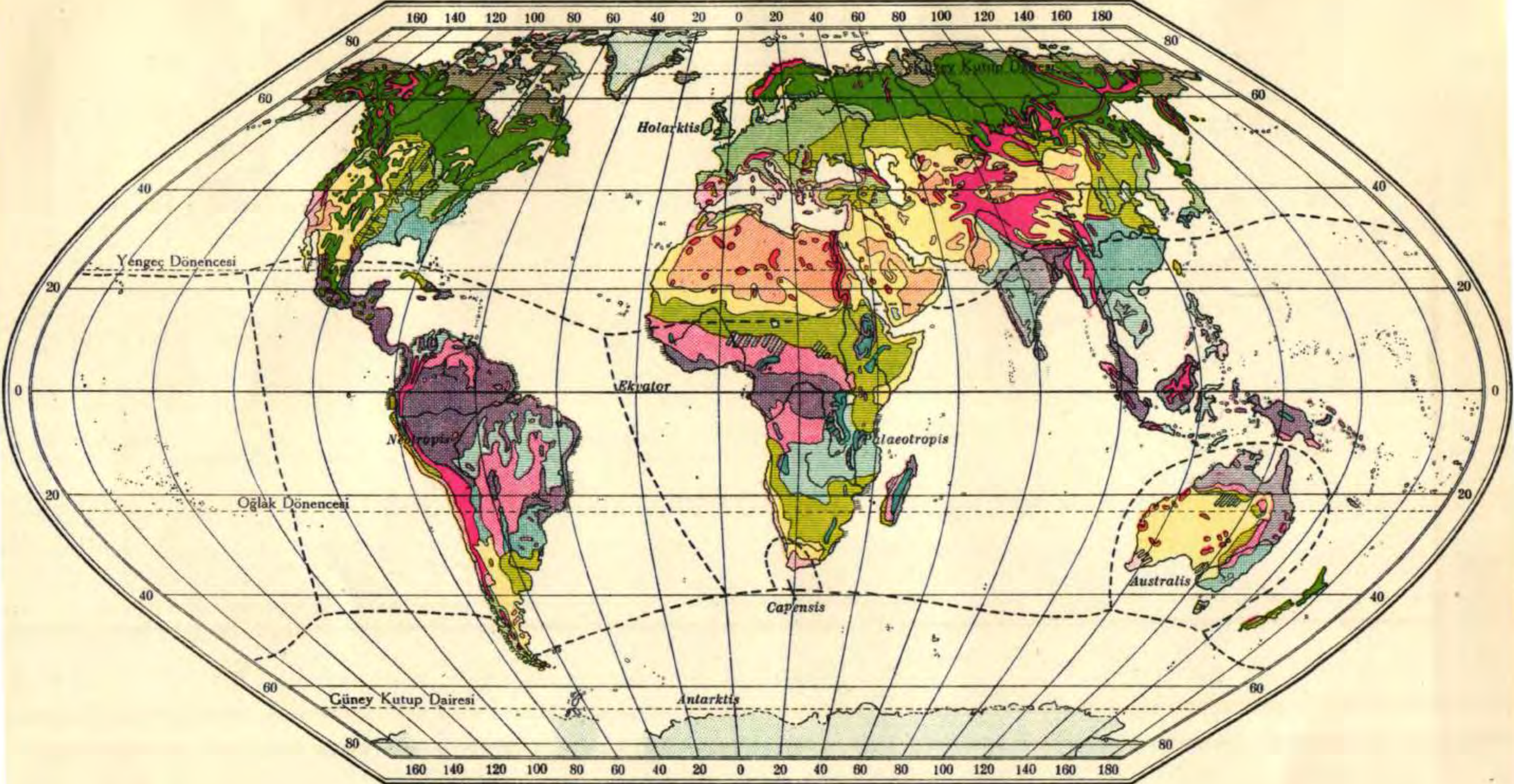
B. C. bakımından araştırmalar yapılırken, önce bitkilerin bulunduğu yerdeki çevre şartlarını esaslı olarak ölçüp tesbit etmek lâzımdır. Bunun için ökolog, toprak ve atmosfer bilimlerinin özel teknik metodlarından faydalanarak, fizik çevrenin mümkün olduğu kadar az hatalı bir şekilde ve tam olarak anlaşılmasına çalışır. Çevre incelenirken, «bir zincir en zayıf halkası kadar kuvvetlidir» sözünü unutmıyarak, bilhassa çevrenin köstekleyici faktörlerini tesbit etmelidir. Zira çevre şartları arasında, rutubet, asidlilik, besin maddeleri, ısı, ışık v. b. gibi dış faktörlerden, bilhassa en az olan herhangi birisi veya birkaçı. belli bir bölgede belli bitkiler için, bitki hayatını mürakabe edici veya köstekleyici bir faktör durumuna geçmiş olur.

III — *Tarihî B. C.*: Bir bölgenin veya dünyanın bitki örtüsü, bugün göründüğü gibi kalmamış, geçmişte az çok değişmiştir, bugün de değişmektedir. Bundan dolayı, mevcut bitki örtüsünü, sade bitki hayatı üzerinde etkisi olan çevre tesiriyle anlamağa çalışmakla iş bitmez. Zira, bugün bir bölgede bulunan bitkiler, eskiden orada olmayıp, ancak jeolojik zamanlardaki gelişme ve yayılma sonunda da meydana gelmiş olabilirler. Keza çevre şartları da, daima bugünkü gibi kalmamış, jeolojik bilgilerin meydana koyduğu gibi, çeşitli değişmeler göstermiştir. İşte tarihî B. C. bir alanın flora ve vejetasyon bilgisini ilk devirlerdeki esaslarına dayandırarak doğru bir temel üzerine kurmakla bugünkü durumunu tesbit edip açıklar.

Flora bölgeleri, birbirinden ne kadar uzakta, ayrılmaları ne kadar eskiden olmuş ise, flora farkları da o kadar büyük olur. Zira aslında birbirine benzer floraları olan iki bölgede, flora gelişmesinin devamlı olarak aynı istikamette gitmesi kabul edilemez. Fakat çeşitli bölgelerin bu farklılıklarına rağmen, çoğu zaman, pek uzak mesafelerde bulunan bölgelerdeki floralarda bile, birçok göze çarpacak kadar belirgin, ortak çizgiler de görülmektedir. Bugünkü duruma göre, flora mübadeleleri imkânsız gibi görünen çok uzak bölgelerdeki bu benzerlik, ancak eskiden durumun başka olduğu kabul edilince açıklanabilir. Çünkü, aynı bitki türlerinin çeşitli bölgelerde birçok defalar çıkması imkânsızdır. O halde flora bölgeleri arasındaki mübadele, ancak eski jeolojik devirlerin karaları arasında yapılmış olmalıdır. İşte, tarihî B. C., bütün bu durumları jeolojiden, fosillerden, çiçek tozları analiz metodlarından ve daha çeşitli metodlardan faydalanarak meydana çıkarmağa çalışır.

IV — *Bitki sosyolojisi*: Bir bölgeyi veya memleketi, çevre ile ilgilerine de dikkat ederek, geniş veya dar topluluklar halinde örten bitkilerin hepsine birden *bitki örtüsü* veya *vejetasyon* (végétation), B. C. nın bitki toplulukları veya bitki örtüsü ile ilgilenen koluna da *bitki sosyolojisi* denir. Bir memleketin bitki örtüsü yakından incelenirse bu örtünün, çayırlar, otlaklar, sazlıklar, yosunlu bataklıklar, yapraklı veya ibreli ormanlar gibi tekrar tekrar görülen birçok bitki topluluklarından meydana geldiği anlaşılır. Her bitki topluluğunun dış görünüşü de, onu kuran bitki türlerine bağlıdır. Yeknasak bir çevrede yerleşmiş bulunan bitkiler, o çevrenin bitki topluluğunu meydana getirirler. Bu topluluk tamamiyle belli nispetlerde, belli türlerden kurulmuştur. İşte böyle herhangi bir topluluğa bakıldığı zaman, önce, meselâ sert veya ince, geniş veya dar yapraklı, yüksek veya alçak boylu ağaç veya ağaççık,

DÜNYA BİTKİ ÖRTÜSÜ ve FLORA ÂLEMLERİ

- Polar kaya ve buz çölleri
- Tundra, orman tundraları, alt polar bölgesi, cılız çayırları
- Yüksek dağ çölleri ve alpin vegetasyon
- İğne yapraklı ormanlar
- Yapraklı ve karışık ormanlar
- Subtropik bölge sert yapraklı ağaçlık ve ormanlıkları
- Subtropik daima ratıp ova ve dağ ormanları
- Tropik ve subtropik mevsim (muson) ormanları
- Tropik ve subtropik kurak ormanlar
- Savanlar
- Tropik yağmur ormanları ve sisli ormanlar
- Mangrove
- Otlu ova ve dağ bozkırları
- Ratıp yayla çayırları
- Bozkır ve scrub
- Çok kurak bozkır ve çöller
- Vahalar

İstanbul Milli Eğitim Basımevi

bir veya birkaç yıllık ot, v. b. ndan ibaret vejetasyon formları göze çarpar. Bundan başka, daha dikkatlice bakılırsa. bitki topluluğundaki bu vejetasyon formları, topluluğun yetiştiği çevre şartlarını da aksettirir. Meselâ kurakça yerlerdeki vejetasyon formları, daha alçak boylu, yapraklar daha az narin olur. İşte bitki türleri hiç dikkate alınmadan sadece vejetasyon formları ile karakterlendirilerek açıklanan bir bitki topluluğuna *formasyon* (formation) denir. Bir formasyon, vejetasyon formlarından başka, topluluğu kuran bitki türlerinin adlariyle beraber de karakterlendirilirse, bitki topluluğuna *asosyasyon* (association) denir. Bir yerde, bitki topluluklarının ağır ağır birbirleri ardınca gelmesine de *süksesyon* (succession) denir.

Yeryüzünün bitki örtüsü: Yeryüzünün büyük küçük vejetasyon alanlarına ayrılmasında, böylece bitki örtüsünün toplu olarak meydana konmasında, en başta formasyonlar, dolayısiyle vejetasyon formları dikkate alınır. Yeryüzünün ana vejetasyon alanlarının teşekkülünde, iklim (en başta ısı ve rutubet) büyük bir rol oynadığından, bitki örtüsünün ekvator etrafından kutuplara doğru yayılmasında, ana iklim bölgelerine az çok paralel olarak dizildiği görülür.

Yeryüzünün bitki örtüsünü ve bunu kuran başlıca büyük formasyon grupları, flora yapılarına da dokunularak kısaca şöyle tasvir edilebilir:

Tropik bölgelerin yağmur ormanları: Buralarda sıcak, tropik bir iklim vardır. Yıllık ortalama ısı, pek az inip çıkarak, 24 - 30 derece arasında oynar, en soğuk ay ortalama ısısı ise 18 dereceden aşağı düşmez. Umumiyetle günün belli saatlerinde, az çok birbirlerine eşit miktarlarda, sağanak halinde düzenli yağmurlar yağar ki, yıllık toplamı 1 600 - 2 000 milimetre arasında değişir, bu miktarı aştığı da olur. Böylece daimî yüksek ısı ve rutubet, buralarda gür bir vejetasyonun (yağmur ormanları) meydana gelmesine sebebolur. En büyük tropik orman bölgelerini ekvatorun iki tarafında bulunan Amazon ve Kongo nehir boyları ile Tayland (Siyam) ve İndonezya adaları teşkil eder. Buralarda ve daha bazı yerlerdeki yağmur ormanları, çamlar (Coniferae) sınıfı dışında, birçok familyalardan yaz kış yapraklarını dökmiyen, hep yeşil ağaçlarca son derece zengindir. Yağmur ormanları, ağaç taçlarının çeşitli renkleri, yükseklikleri ile daha uzaklardan seçilir. Ağaçlar, çoğu dik, düzgün ve yüksek gövdelidir, fakat gövdeleri çok kalın değildir. Ölü dış kabuk da incedir. Alt kısımları, umumiyetle tahta gibi yassı köklerle toprağa bağlıdır. Taçları daha az dallı budaklı, yaprakları deri gibi sertçe ve parlak, pek az türlerinde üst yüzleri tüylüdür. Tomurcuklar ya tamamiyle örtüsüz veya pek az örtü pullariyle korunmuştur. Yılın bütün mevsimlerinde, genel iklim devresi bulunmadığından, bir bitki türünün büyüme devreleri, başkalarına uymaz. Bundan dolayı yılın her kısmında, çeşitli bitkilerin yaprak ve çiçek açmalarına raslanır, yani orman daima çiçekli ve yapraklıdır. Bol güneşli saatlerde, ağaçlar dış taçlariyle çok fazla su kaybettikleri halde, orman içinde durum aksidir; havası, su buharı, ve CO_2 gazı bakımından zengindir. Orman altında sık bir örtü teşkil eden birçok ağaççık ve otların (*Urticaceae*, *Melast omonaceae*, *Scitaminae*, *Araceae*, *Begoniaceae* ve daha başka familyalar) yaprakları, büyük, narin, hattâ çok defa alacalı ve kadife gibi yumuşaktır. Ağaç taçları gökyüzünü düzensiz örttüğünden ve parlak yaprakları olduğundan, orman altı ışık dağılışı çok değişiktir. Ağaç altı bölgelerde ışık ihtiyacı, ormanda bol bol bulunan sarılgan (liane) ve üstbitgen (épiphyte) bitki tiplerinde açık olarak görülür. Liyan denen tiplerden, meselâ tırmanan *palma*lar (Lat. çoğulu *Palmae*) (Calamus cinsleri), kökleri ile tırmanan *Araceae* ve keza *Piperaceae* familyaları, *Ficus* türleri ve daha birçok gövde ve sülükleriyle ağaçlara tutunarak yukarılara, ışığa varmağa çalışan bitkiler vardır. Hattâ birçok defa, ağaç taçları, bu çeşit sarılgan bitkiler tarafından hemen tamamiyle örtülmüş de olabilir. Üstbitgen (épiphyte) bitkilerden, yosun ve likenler, hemen yalnız yapraklar üzerinde; ağaç, dal ve gövdeleri üzerinde ise, toz ve yaprak döküntülerinden ibaret humusu toplıyan bitkiler (*Asplenium nidus* eğreltisi), *Bromeliaceae* familyasından yaprakları su toplıyan bitkiler, yine su toplıyan salep ve birçok eğreltiler, arapsaçı (Selaginella), kibritotları (Lycopodinea) türleri ve daha birçok bitkiler yerleşmiştir. Bütün bu tip bitkiler, hemen her zaman sürmekte, yani gelişme halinde olduklarından, az çiçek açarlar. Yine bu ormanlarda, kakao ağacında (Theobroma cacao) olduğu gibi, yaşlı gövde ve dallardan çiçek meydana getiren (Cauliflora) birçok türler; hiç dallanmamış, veya pek az dallanmış, sadece tepelerinde az miktarda, fakat topluca geniş ayalı yaprakları olan ağaçlar (*Palma*lar) da bulunur.

Tropik bölgelerin, iklimi daha serin, fakat bol sisli dağ yamaçlarında, keza tropik yağmur ormanlarının, subtropik yağmur ormanlariyle birleştiği (bilhassa kıtaların doğu taraflarındaki alanlarda) ormanaltı gür vejetasyonunda bir azalma görülür; ağaç eğreltileri ve epifit olarak da yosun ve eğreltilere daha çok raslanır. Böylece *sisli ormanlar* da denen yeni bir tip tropik yağmur ormanları formasyonu meydana çıkar. Yağmur ormanları, tropik alanların küçük bir kısmını kaplar. Ekvatordan kuzey ve güney medarlara doğru gidildikçe ve dağ yamaçlarında, yani tropik bölgelerin daha az rutubetli bölgelerinde, tropik yağmur ormanları, yerlerini, daha az gür bir büyüme gösteren ve en başta ağaç eğreltileri ile göze çarpan *subtrobik yağmur ormanları*na bırakır. Avustralyanın kuzey ve doğu kıyılarında, Tayland'ın kuzeyinde ve Güneydoğu Afrika ve bilhassa Güney Amerikanın batısındaki bazı bölgelerde bu çeşit ormanlara raslanır. Yağmurlu ve kurak olmak üzere yılda birbiri ardınca iki devre gösteren tropik ve kısmen subtropik bölgelerde, birçok ağaçlar, kuraklık başlamasiyle yapraklarını döker, yağmurlu mevsimlerde tekrar yapraklanırlar. İşte bu gibi bölgeleri, yağmurlu mevsimlerde yeşil olan muson (mousson, Arap. mevsim) ormanları dediğimiz ormanlar örter. Bu orman tipi, yazın yeşil, fakat soğuk yüzünden su alamıyan (fizyolojik kuraklık dolayısiyle) yapraklarını döken ormanlarımızın, ökolojik bakımdan, tamamiyle tersidir. Muson ormanları, liyan ve otsu epifitlerce zengindir. Bu bölgelerdeki rutubet değişikliği sade yaprak dökümüne değil, ağaç gövdelerinin pek yükselmemesine, gövdenin daha kalın ölü kabuklu, daha bol dallı, yaprak ayalarının daha küçük olmasına sebebolmuştur: Meselâ İndo - Malaya bölgesindeki ormanlar, tipik muson ormanlarıdır. Burada *Verbenaceae* familyasından çok sağlam keresteli *Tectoma grandis* adlı ağaç türü en çok göze çarpar. Muson ormanları, Japonyada, dünyanın diğer bölgelerinde de görülür. Yılda kurak ve yağmurlu olmak üzere iki devresi olup, kuraklığı daha uzun süren bölgelerde çok daha az gür bir büyüme gösteren, yani aralarında liyan ve epifit az, daha alçak ağaçlı ve ışıklı, yani daha seyrek *kurak yer ormanları* görülür. Bu gibi ormanlarda, genel olarak ağaç gövdeleri daha kısa, kök sistemi daha geniş, ölü kabuk daha

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

1. Tropik yağmur ormanları (Guyana, Güney Amerika), 2. Tropik bir yağmur ormanı (Yeni Gine, Pasifik), 3. İçerisinde ağaç ve eğreltiotları bulunan bir tropik sisli dağ ormanı (Habeşistan) 4. Mangrove topluluğu, destek kökleriyle (Çin Hindistanı), 5. Kurak mevsimde muson ormanı (Tayland [Siyam]). 6. Kurak orman: içerisinde *Bombacaceae* familyasından, şişe gibi şişkin gövdeli ağaçlar da bulunmaktadır (Doğu Bolivya'da Catinga), 7. *Eucalyptus* ormanı: aralarında, tepeleri yapraklı ağaççıklar (Güneybatı Avustralya), 8. Akasyalı bozkırlar (Habeşistan), 9. Savanlar: arkada galeri ormanları (Habeşistan), 10. Etlimsi organlı [succulent] ağaç bozkırları: araları sütun kaktüslü (Kuzey Arjantin).

kalın, yapraklar (gerek hep yeşil ve gerek, yağmurlu zamanlarda, yeşil türlerde) kurakçıl (xéromorphe) yapılış gösterir. Böylece tıpkı park gibi bol ışıklı olan bu seyrek ormanlar, ancak nehir vâdilerinde, biraz daha sık olarak, dar bir şerit gibi devam eden *galeri ormanlarını* meydana getirirler. Geniş alanlara doğru yayıldıkça seyrekleşen bir kısım kurak ormanların altında, dikenli bir çalılık hâkim olabilir, daha kurak bölgelerde de, kurak ormanların yerini, bir kısmı yağmurlu mevsimlerde yeşil, bir kısmı hep yeşil, çoğu etlimsi organlı(succulent) bitkilerce zengin *dikenli çalılıklar* alır ve bu dikenli çalılıklar da gittikçe seyrekleşip daha da bodurlaşarak en nihayet *yarı çöllere* veya *tam çöllere* döner. Bazı bölgelerde ise, kurak orman altlarını dikenli çalılar değil de, buğdaygiller (Gramineae) familyası bitkileri ile diğer familyaların otsu bitkileri örter. Bu tipteki orman formasyonlarında, kurak ormanların gittikçe seyrekleşen bölgelerinde, artık kurak orman yerine, insan boyundan yüksek, kurakçıl yapılışlı yukarıki tip otlar ile, bunların arasında tektük veya küme küme serpilmiş ağaçlar bulunan geniş otlaklar, yani *savan*-(savane) lar adı verilen bitki formasyonları vardır. Savanlarda bulunan ağaç ve ağaççıklarda da belirgin bir kurakçıl yapılış görülür. Nitekim bu ağaçların bazı türlerinin su depo eden kalın gövdeleri vardır. Meselâ Afrikada *Bombacaceae* familyasından ekmek ağacı veya baobap ağacı (Adansonia digitata) gibi. Keza bir akasya cinsi yahut diğer birçok familyalar türlerinde olduğu gibi, bu ağaçların çoğu alçak boylu ve tıpkı şemsiye gibi yaygın taçlı olurlar. Böylece yüksek boylu otlar ile içerlerinde seyrek veya sık ağaç toplulukları (savan ormanları) bulunan savanlar, en çok Afrika ve Güney Amerikada geniş alanlar kaplarlar. Bundan başka Avustralyada da geniş alanlar kaplıyan savanlar, kurak çalılıklar halindedir. Görünüşe göre iklim ve toprak durumlarından başka, büyük yangınlar da savanların meydana gelmesine sebebolmaktadır.

Özel çevre şartlarına bağlı olan tropik formasyonlar arasında *mangrove*lar da anılmağa değer; hattâ yalnız tropik bölgelerde değil, kısmen subtropik bölgelere kadar ilerliyen ve türce en zengin oldukları yer İndo-Malaya olan bu formasyonlar; yapraklarını dökmiyen, yani hep yeşil ve çoğu ağaç tabiatında bir *halophyte* olarak meydana gelmiş kıyı ağaçları olup, mahfuz körfezlerde deniz kulağı (lagune) ve nehir mansaplarında, gelgit (meddücezir) duyulan kıyılarda, mercan adalarında da görülürler, en çok tinli kumlu topraklardan hoşlanırlar. Bu tip bitkiler çeşitli familyalarda bulunur: meselâ, *Rhizophoraceae* familyasından (Rhizophora, Ceriops, Bruguiera), *Verbenaceae*den (Avicennia) *Sonneratiaceae*den v. b. böyle çeşitli familyalardan olmakla beraber az çok aynı intıbak vasıfları gösterirler. Hemen hepsi organlarını balçık içersinde iyice tutturabilmek için bilhassa kazık kökleri, oksijence fakir topraklarda solunum kökleri meydana getirir, yani meyvanın daha ana bitki üzerinde gelişip sonra genç bir bitkicik halinde yere düşmesiyle ürerler (vivipare).

Kuzey ve güney yarımküresinin subtropik bölgelerinden serin mutedil bölgelerine kadar geniş alanlara yayılmış bazı kurak bölgeler, ağaçça fakir veya büsbütün ağaçsızdırlar. Az veya düzensiz yağmurlar, çöl, yarı çöl, bozkır denen bu alanların bitki örtüsünü, sık veya seyrek bitkili, hattâ tamamiyle bitkisiz hale getirmiştir. Bu gibi kurak alanlarda, umumiyetle, çalı, dikenli çalı (keza Cactus'lar), bir yıllık veya uzun ömürlü ot ve buğdaygiller familyası otları ile *géophyte*ler olmak üzere tabakalanmış bir bitki formasyonu görülür. Meselâ *Pontık - merkezî Asya florası* alanına giren memleketimizde ve Rusyadaki *bozkır* (step)-larda en başta buğdaygiller familyasından *Stipa*, birçok *Festuca, Koeleria* ve *Poa* türleri ile kurakçıl yapılışta, uzun ömürlü otsu bitkilerden yavşan (Artemisia), peygamberçiçeği (Centaurea), yabani adaçayı (Salvia), geven (Astragalus), yabani soğan (Allium), diken (Carduus ve Cirsium), geofitlerden çiğdem (Crocus ve Colchicium), yabani süsen (Iris), kılıçotu (Gladiolus) gibi cinslerin birçok türlerine raslanır. Yer yer görülen otlu alanlarda, otların boyu rutubetli bölgelerde 1 m den yüksek, kurak yerlerde 10 cm den bile alçaktır. Buralarda, umumiyetle birkaç desimetre kalınlığında ve gevşek olan toprak tabakasının en üst kısımlarında vejetasyon son derece sık dağılmış ince bir kök sistemi teşkil etmiştir. Her yıl önemli miktarda toplanan orta asidli humus dolayısiyle, toprağın üst tabakaları, oldukça koyu renkli ve besin maddelerince zengin olduğundan kıymetli hububat topraklarını meydana getirirler. Humuslu ve ince kök sisteminin dağıldığı bu toprak tabakasının alt taraflarında, bilhassa yağmurun geçebildiği derinliklere kadar olan tabakalar, kireççe ($CaCO_3$) zengindir. Bazı yerlerde bu kireçler, toprak içerisinde küçük topluluklar bile meydana getirir.

Bozkırlarda soğuk bir kış tam mânasiyle bir vejetasyon dinlenmesine sebebolur. Fakat en çok yağmurlu olan ilkbahar ve yaz aylarının başları, başlıca vejetasyon zamanıdır; bu sırada ilk defa geofit ve bir yıllık bitkiler, sonra da kuraklığa dayanıklı bozkır bitkileri meydana gelir. Yaz ortalarına doğru geofit ve bir yıllık bitkilerin hemen hepsi ve birçok buğdaygiller familyası otları kurur, böylece bozkır, kendi öz manzarasını alır. Fakat bu gibi alanlarda, yerine göre, yavşan (Artemisia), geven (Astragalus) ve Umbelliferaeden bazı bitkilerin henüz kurumamış küçük topluluklar halinde kaldıkları görülür. Böylece Anadolu ve Rusya bozkırları vejetasyonunda görülen periyodik gelişme, başka bozkır bölgelerinde, meselâ Kuzey Amerika çayırlıklarında, hattâ Arjantin ve Uruguay subtropik pampalarında da bu durumdadır. Yalnız buralardaki bitkiler, sistematik soy bakımından farklıdır. Bozkırlarda yıllık yağış miktarı az ve mevsimlere dağılmış olduğundan, yağmurlar, toprağın umumiyetle en üst tabakalarını ıslatabilirler. Bu toprak neminden ise, ancak üst tabakaları ince kökleri ile sık bir şekilde kaplamış olan buğdaygiller familyası bitkileri ile uzun ömürlü bitkiler faydalanır; halbuki daha büyük bitkiler ile ağaç ve ağaççıkların kökleri daha derinlere gittiklerinden yeter miktarda su bulamazlar, bu sebeple bozkırlarda ormanlara ancak belli yerlerde raslanır. Nitekim, ıslanmanın derinliği toprağın cinsine de bağlı olduğundan (lös [loess] gibi ince taneli topraklar, suyu toprağın derinlerine kadar gitmeden, daha üst tabakalarda uçururlar) ancak yağmur işliyebilen topraklarda (kumlu topraklar) yahut kıyılarda, vâdilerde yahut toprakaltı suyu yakın olan (hususiyle vâhalarda) yerlerde meşe, karaağaç, huş v. b. ağaçlardan ibaret galeri ormanlarına veya seyrek ormanlara raslanır. Daha kurak bölgelerdeki vejetasyon ise, yavaş yavaş *yarıçöllere* döner, kaybolan sık otların yerini daha seyrek dağılmış alçak dikenli çalılar ve yavşan (Artemisia), pireotu (Pyrethrum) gibi uzun ömürlü bitkiler alır. Vejetasyon azlığı dolayısiyle humus teşekkülü de azalır, böylece siyah topraklar, yerini kahverengi topraklara bırakır. Bu kuraklıktan başka, toprağı daha da tuzlu olan yerlerde ancak etlimsi organlı (succulent) tuzcullar (halophy-

te) dan bilhassa ıspanakgiller familyası (Chenopodiaceae) bitkilerinden Salsola, Salicornia v. b. cinslerinin türleri barınabilir.

Çöllerde ise, yağmurun pek az oluşu (çok defa 30 cm den aşağı, hattâ Güneybatı Afrikada 1-2 cm; bu da ısının en yüksek olduğu mevsimlerde) ve sağanak halinde düşmesi, çıplak ve çok defa sertleşmiş toprak üzerinden çabuk akıp gitmesi, büyük ısı farkları, hava kuraklığı, kuvvetli ışık, fırtınalar ve toprak hareketleri gibi elverişsiz çevre şartları, bitkilerin su idaresini son derece güçleştirir. Bundan dolayı toprak yüzünde pek seyrek olan vejetasyonu, ancak, yılın büyük bir kısmını tohum veya toprakaltı kısımlariyle dinlenme halinde geçiren, yağmur yağınca çok çabuk gelişerek çiçek açıp meyva veren bir yıllık bitkiler ile bazı geofitler, yani kuraklığa karşı organlariyle herhangi bir şekilde intıbak göstermiyen bitkiler ile, aşırı kurakçıl yapılışta bazı çöl kurakçılları teşkil eder. Bu sonuncu grup bitkilerin bir kısmı etlimsi organlı (succulent) bitkilerdir (meselâ Kuzey Afrika ve Hindistan çöllerine nispetle iklim şartları daha az çetin olan Kuzey Amerika çöllerindeki kaktüsler gibi). Fakat bu kurakçıl yapılışlı çöl bitkilerinin çoğu, dikenli, bazıları yapraklarını döken veya tamamiyle yapraksız olarak yeşil sürgünleriyle hava alan küçük ağaççık veya uzun ömürlü otlar veya buğdaygiller familyası bitkileridir. Bunların emme kudreti yüksekolan kök sistemleri, çok fazla gelişmiş olduğundan geniş bir topraktaki az miktarda suyu toplıyabilirler. Çöllerde kumların parçalanışı sırasında meydana gelen tuzlar, bu bölgelerin çorak iklimi dolayısiyle yıkanıp gitmediğinden, üst toprak tabakalarında gittikçe zenginleşirler. Bu sebeple çöl toprakları, umumiyetle yüksek osmotik kuvvettedirler. Böylece kendisine yüksek bir kuvvetle su bağlıyan topraklardan su almak için, birçok bitkiler bu osmotik emme kuvvetini yenemezler. Ancak bilhassa *Chenopodiaceae* ve *Plumbaginaceae* familyası bitkileri tuz çöllerinin içerilerine kadar yayılırlar. Çöl vejetasyonu, sıklığı veya seyrekliği, şüphesiz çölün kayalık, çakıllık veya kumlu olmasına, çölün yüksıklerde veya vâdilerde bulunmasına göre değişir. Bu sebeple gerçek çöller, sanıldığından daha az yer kaplar. Nitekim Gobi, Arabistan ve hattâ Afrika çöllerinin büyük bir kısmı, az otlu bozkırlar olduğundan, buralarda büyük sürüler ve insanlar barınabilir. Vejetasyonca fakir olan bu bölgeler, kuzey ve güney yarıküresinde, orta enlem dereceleri (30-45°) arasında geniş alanları kaplar ve çeşitli yerleri özel iklim şartları dolayısiyle, hep yeşil ağaçlarla örtülü bölgelerle yer yer kesilir. Bu bölgeler, daima nemli ve yazın nemli olan memleketlerde (Orta Çin, Japonya, Doğu Avustralya, Yeni Zelanda) subtropik ormanlarının zayıflamış bir şeklidir ki, bunlara *ılık bölge yağmur ormanları* adı verilebilir. Daha sıcak, yazın kuru, kışın rutubetli (yağmurlu) bölgeler ise (Akdeniz memleketleri, Güneybatı Kap, Avustralyanın güneybatı ucu, Kaliforniyanın batı kıyı bölgeleri ve Orta Şili), umumiyetle alçak ormanlar veya çalılık ormanlar teşkil eden, yaz kış yapraklarını dökmez ve yaz kuraklığına uymuş kurakçıl, sert yapılışlı ve dar ayalı yaprakları olan, *sert yapraklı ağaç ve ağaççıklar* ile örtülmüştür. Böyle sert yapraklı ağaççıklar, kışı yağmurlu bölgelerin sınırları dışında da (Güney Çinin dağlık arazisi, İndonezya, tropik Afrika ve tropik And'ların yüksek yerlerinde) bulunur. Bu tip formasyonlardan Akdeniz bölgesinde: sert yapraklı ormanlarda, eskiden bilhassa dikenli yapraklı meşe (Quercus ilex), batıda mantar meşesi (Q. suber), zeytin ağacı (Olea europea), keçiboynuzu (Ceratonia siliqua) başlıca yer alırken, sonradan bunlara fıstık çamı (Pinus pinea), halep çamı (P. halepensis), kızıl çam (P. brutia) ve kıyı çamı (P. maritima) gibi çeşitli Akdeniz çamları da katılmıştır. Bu memleketlerde orman, maki (Macchie) adı verilen sert yapraklı bir *çalılık* veya çalılık karakterinde bir *fundalık* (Garique veya Phrygana da denir) halini almıştır. Bu fundalıklar yapraklarını dökmiyen, hep yeşil çeşitli ağaççıklardan meydana gelir. Meselâ süpürgeçalısı (Erica), lâden (Cistus) türleri, sakız veya çitlembik (Pistacia lentiscus ve diğer türleri). ardıç (Iuniperus oxycedrus), kocayemiş (Arbutus unedo ve A. andrachne), *Ulex* ve *Calycatome* gibi dikenli ağaççık cinsi ve türleri ile *Smilax aspera, S. excelsa* gibi liyan v. b. güzel kokulu ve renk renk bitkilerce zengin olan bu topluluklar, bugünkü bitki örtüsüne kendine göre bir özellik verir. Akdenizin kuzey kıyısındaki dağlık bölgelerde ise Akdeniz - dağ (mediterran - montan) türler yani meşe (Quercus pubescens), akçaağaç (Acer monspesuslanum), kayacık (Ostrya carpinifolia), dişbudak (Fraxinus ornus), patlak ağaççığı (Colutea arborescens), kızılcık (Cornus mas) gibi yapraklarını döken çeşitli ağaç ve ağaççıklar, bundan başka karaçam (Pinus nigra) ve otsu birçok bitkiler bulunur. Yağmurları daha fazla olan, bundan dolayı da vejetasyonu Avrupa Sibiryası vejetasyonuna benziyen dağlarda ise, sedir veya katran ağacı (Cedrus), Akdeniz köknarı (Abies), en başta da kestane (Castanea sativa) anılmağa değer.

Kuzey yarıküresinin mutedil bölgelerindeki bozkır ve çöllerin kenarından aşağı yukarı 70. enlem derecesine kadar olan geniş alanlar, orman bölgeleridir. Kışın soğuğu, buralarda mecburî bir vejetasyon dinlenmesini gerektirir. Fakat yaz mevsimindeki ısı ve rutubet, hemen her yerde ormanların yayılmasına imkân verir. Ancak tabiî manzarada, arasıra görülen sular. turb ve taşlık sahalar, bu manzarayı kesintiye uğratır. Bu geniş bölgelerin soğuk ve kara iklimli yerlerinde daha ziyade hep yeşil olan ibreli ormanlar, sıcak ve okyanus iklimli bölgelerinde ise, yazın yeşil yapraklı ormanlar görülür. Fakat bu sıcak bölgelerin kara iklimi hüküm süren dağlarının yüksek yerleri ile kuzeye bakan bölgeleri, yine hep yeşil, ibreli ormanlarla örtülüdür. Kuzey Alaska ve Kanadanın ibreli orman bölgesi, Pasifikten Atlantik Okyanusuna kadar uzanır. Bu ibreli orman bölgelerinin güneyinde Pasifik ve Atlantik diye iki orman bölgesi ayırdedilebilir. Bunlardan Amerika Birleşik Devletlerinin batı dağlarını örten Pasifik orman bölgesi, ibreli ve sert yapraklı ağaçlarca zengindir. Fakat kuzeydoğu bölgesi, yani Atlantik orman bölgesi ise, türce Avrupa ormanlarından daha zengin, yazın yeşil yapraklı ormanlarla örtülür. Bu ormanlar nihayet güneye doğru, subtropik orman bölgelerine çevrilir. Fakat gerek Atlantik, gerek Pasifik her iki orman bölgesi arasındaki geniş alanları, Amerika bozkır ve çölleri kaplar.

Avrupa ve Asyada, kuzey yarıküresinin ılık ve serin iklimli geniş alanlarını içine alan ormanların güney sınırını, Makaronezya ada bölgeleri (Asor'lardan Yeşilburun adalarına kadar), Akdeniz bölgesi, kontinental pontik Orta Asya bozkır bölgesi ve tür bakımından çok zengin olan ve yavaş yavaş subtropik yağmur ormanlarına çevrilen Doğu Asya orman bölgesi; kuzey sınırını ise, Avrupada yapraklı ağaçlardan, Asya ve Kuzey Amerikada ibreli ağaçların *polar ağaç* sınırını teşkil eder. İşte bu geniş orman alanının kuzey kısmını, Amerikadaki gibi Avrupa ve Asya-

1

2

3

4

5

6

7

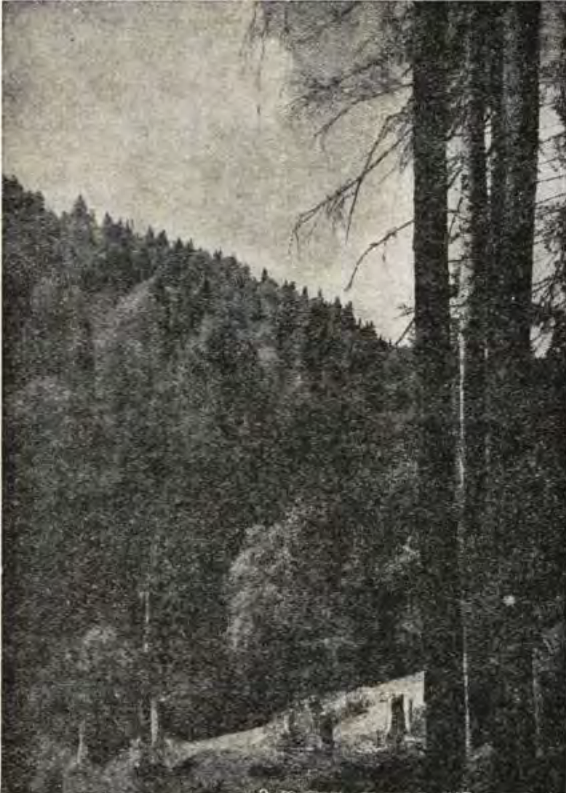
8

1. Kum bozkırları (Somali), 2. Çöl bozkırları (Arizona, Amerika Birleşik Devletleri), 3. İğne yapraklı ormanları: adaçamı [Araucaria] (Güney Şili), 4. İğne yapraklı ormanları: lâdin ağacı (Avrupa), 5. Tayga (Sibirya iğne yapraklı ormanları: aralarında yer yer bataklıklar var, 6. Ardıç fundalığı (Kuzey Almanya), 7. Alpin örtü: ilkbaharda çiğdemler ile (Engadin, İsviçre), 8. Tundra (Grönlanda).

da da ibreli ormanlar kaplar. Bu ibreli ormanlarda, yerine göre, lâdin (Picea), çam (Pinus), köknar (Abies) ve melez (Larix) gibi cinslerden umumiyetle yalnız bir cinsin türü hâkimdir. Hep yeşil olan bu ibreli ormanlar, doğuya doğru gidildikçe, geniş bir kuşak teşkil ederler ve Sibiryanın en soğuk kışlarına bile dayanırlar (Ocak ayında ortalama ısı −40 derecenin altındadır). Bu çeşit ormanlar, Asyada güneyde, yüksek dağ bölgelerinde tekrar görünür. Bu ormanların sonradan açılmış bölgelerinde az miktarda kızılağaç, kavak ve söğüt gibi yapraklı ağaçlar da vardır. Güneyde böyle açık bölgelere bitişik olan ve yazın yeşil yapraklı ormanlardan meydana gelen bir kuşak vardır ki, bu kuşak, Asyanın bazı yerlerinde ya hiç görülmez veya görülürse de çok dardır. Fakat batıya, yani Avrupaya doğru gidildikçe *yazın yeşil yapraklı ormanlar*dan ibaret olan bu kuşak, gittikçe genişler, Portekizin Atlantik kıyısında ibreli ağaçların

yetişmediği bölgelerden Kuzey Norveçe kadar uzanır. Bu yazın yapraklı orman kuşağında, hele kışı yumuşak geçen batısında, hemen hiç ibreli ağaç bulunmıyan Atlantik bölgesi veya çobanpüskülü (Ilex aquifolium) ağaççığı bölgesi ayırdedilebilir ki, bu bölgenin son sınırı, Kuzeybatı Almanyadır. Bu bölgelerde, bilhassa meşe (Quercus) ve huş (Betula) gibi yapraklı ağaçlardan başka, turb ve çayırların yanında, fakirleşmiş topraklarda, en çok bodur ağaççık ve fundalıklar göze çarpar (*Calluna Erica, Genista* ve *Ulex* türleri). *Ilex* bölgesinden sonra Orta Avrupa böleesi veya kırmızı kayın bölgesi gelir. Bu ikinci bölge de yapraklı ağaç bakımından zengindir ve bilhassa kırmızı kayının (Fagus silvatica) çokluğu ile göze çarpar. Fakat daha bu bölgenin alçak yerlerinde sarıçam (Pinus silvetris)a, dağ ormanlarında ise beyaz köknar (Abies alba)a ve lâdin (Picea excelsa)e; sıcak kuru iç bölgelerde ise *bozkır fundalıklarına* raslanır. Bu bölgenin doğusundaki alana ise, Güneydoğu veya Doğu Avrupa meşe bölgesi denilebilir. İşte bundan sonra büyük, Kuzey Avrupa - Sibirya ibreli orman bölgesi başlar ve İskandinavya yarımadasının büyük bir kısmını da içine alır. Bu bölgenin batısında lâdin ve sarı çamlar, daha doğuda sadece Sibirya melezi (Larix), Sibirya köknarı (Abies) ve lâdinlerden de *Picea obovata* türü hâkimdir.

Güney yarıküresinin mutedil bölgelerinde, Güney Amerikada ise, yapraklı ormanlar. en çok güney kayını (Nothofagus) türleri ve *Araucaria* (bizde süs bitkisi olarak odaçamı) denen bir ibreli ağaç cinsi ile beraber, Güney Amerikanın Ateşeli denen güney ucuna kadar uzanır. Ateşeli, yazın yeşil yapraklı ormanların, mümkün olduğu kadar yüksek enlem derecelerine doğru yaklaşmasını sağlar. Buralarda daima ıslak olan, yosun ve eğreltice

Abant gölü etrafında ormanlar

Orta Anadoludan tipik bir görünüş

zengin kalın turb tabakalariyle örtülmüş dağ ormanlarında bir kısım hep yeşil olan Antarktik güney kayınları (Nothofagus) hâkimdir. Güney yarıküresinin 50-60 enlem dereceleri arasında subantarktik ve karalardan uzakta bulunan adaları ise, bilhassa yastık gibi topluluklar teşkil eden bitki formasyonları örter; bu topluluklar, kuzey kutupta ve yüksek dağların ağaç sınırı yukarısında görülen çayırlara çok benzerler. Bu ormansız ada gruplarını, garip şekillerde yastık gibi topluluklar halinde, örten (*Umbelliferaeden Azorella* cinsi türleri) bitkilerin, eskiden daha güneye yayılmış çok daha zengin ve kutup etrafını çevreliyen bir floranın son kalıntısı olması ihtimali vardır. Nitekim bu eski floranın bazı kalıntıları da Yeni Zelanda ve Tasmanyada ispat edilebilir. Nihayet daha güneyde, iç kısımları bugün tamamiyle buzlarla örtülmüş, sade en dış kenarında çok seyrek bir yosun ve liken vejetasyonu olan Güney Antarktik bölgesi gelir.

Kuzey yarıküresini, her üç kıtada, polar ağaç sınırlarından daimî buz alanlarına kadar, *tundra* denen vejetasyon bölgesi kaplar. Bu arktik bölgelerde, vejetasyon müddeti kısa ve serin (soğuk rüzgâr ve kısa yazlı, en sıcak ay ısısı 10 derecenin altında) geçtiği için ağaç yetişmez. Ancak mahfuz vâdilerde bodur ardıç (Iuniperus nana), huş (Betula nana), söğüt ve *Ericaceae* familyasından *Loiseleuria, Phyllodoce* gibi soğuğa dayanıklı bodur ağaçlar fundalıkları, nehir ağızlarında ise ot ve özçimenlerden ibaret çayıra benzer topluluklar görülür. Daha sıcak, güneye bakan yönlerde ise, yüksek dağlardaki ağaç sınırının üst bölgelerindekine benzer, türce zengin çayırlar bulunur. Fakat geri kalan yerleri, *Hypnaceae* ve bataklık bitkileri yetişen bataklıklar, en çok yosun ve likenlerle örtülü çakıllı alanlar, gerçek tundra olan soğuk çöllerdir.

Buraya kadar bildirilen vejetasyon tiplerinden başlıcaları, ısı ve su durumuna göre aşağıdaki cetvelde kısaca sıralanmıştır:

Dağlar: Dünyanın bütün bölgelerinde, flora ve vejetasyon bakımından açık bir özellik gösterirler. Zira, buralarda ısı azalması, vejetasyon devresinin kısalması, yağmur ve rüzgâr şiddetinin fazlalaşması, bir kar örtüsünün meydana gelişi, ışığın değişmesi (bilhassa kısa dalgalıların artması) ve dağ ikliminin başka özellikleri, vejetasyon bölgelerinin üst üste gelmesini, dolayısiyle vejetasyon basamaklarının kuruluşunu sağlamışlardır. Böylece değişen çevre şartları ve serbest gelişmeye götüren ayırıcı imkânlar bakımından, dağ florası, ova florasından farklıdır ve çok defa endemist (endémiste) lerce de zengindir; değişik yükseklik basamaklarında çevre şartlarının çok çeşitli oluşu, bu endemistlerin devamına da imkân vermektedir. Bundan başka, yine aynı sebepler dolayısiyle, dağ florasında aşağıdan yukarılara doğru çıkıldıkça sanki kuzey bölgelere doğru gidiliyormuş gibi bir flora ile karşılaşılabilir. Ormanlık bölgelerde yükselen dağlarda, bir veya birkaç orman basamağı ayırdedilebilir ve orman en sonunda belli bir yüksekliğe kadar çıkar (tropik enlem derecelerinde dahi, belli yükseklikteki ormanda, çok defa çamlar [*Coniferae*] bulunur) ve bu yükseklikten sonra artık ormansız dağ basamağı gelir. Bu ormansız yüksek dağ basamağına çok defa yersiz olarak *alpin* basamağı adı verilmiştir (alpin tâbiri, doğru olarak yalnız Alplerin yüksek dağ basamağının flora elemanı için kullanılmalıdır). Yüksek dağ basamağı da ikinci derecede basamaklara bölünebilir. En yüksek orman basamağı ile ormansız (ama ağaçsız değil) basamak arasındaki sınıra, orman (ağaç) sınırı adı verilir. Ormansız kuru bölgelerde yükselen dağlarda ise, orman basamakları olan bölge daha yükseklerde görülür. Bu orman sınırı, dünyanın bütün dağlarında ilk göze çarpan manzarayı teşkil eder. Bütün mâraz çok kuru bir iklimde bulunuyorsa hiç orman yoktur (orta And'ların batı mârazı, aşağı yukarı 5-30 güney enlem dereceleri arasındaki kısmı); step veya çöl bölgeleri ortasında yükselen dağlarda, ormansız bir eteğin üzerinde orta bir orman basamağı gelişebilir. Bu basamağın bir alt ve bir de üst sınırı bulunur (Tanrıdağı [Tien-şan]nda 2000-3000 m arasında). Tabiî üst basamağın yukarı sınırı, bir bölgede yetişen ağaçların, yeter derecede bir vejetasyon uzunluğu bulamadığı yüksekliğe kadar gelebilir. Şu halde üst orman basamağının yüksekliği, iklim bakımından en başta coğrafya enlem derecesine, bundan başka, ağaç topluluğunun türlerine ve bulunduğu yerin yönüne (exposition), keza iklim karakterine (yani okyanus [océanique] veya kara iklimi oluşuna [continental]) bağlıdır. Nihayet bütün ağaç türlerinin de aynı yükseklığe kadar tırmanmak kabiliyetinde olmadıkları da göz önünde tutulursa, aynı bölgede, daha yükseklere çıkabilen bazı ağaç türlerinin de eksik olması dolayısiyle, sınır, daha aşağılarda bulunabilir. Yani o bölgede başka bir ağaç türü bulunsa, orman sınırı daha yükseklerde olabilirdi. Ekvator bölgeleri yakınlarındaki yüksekliklerde, ağaç sınırının göze çarpacak kadar az oluşu, yukarıki düşüncelerle, durumlarla kolayca açıklanabilir.

Isı	Rutubetli	Tundra		Kurak
Soğuk				
Serin	Karışık ormanlar	İğne yapraklı ormanlar		Çayırlar
Ilık	Yapraklı ormanlar	Sert yapraklı ormanlar	Fundalık (Macchie Chaparel)	Bozkır (step, çayırlık)
Subtropik	Yağmur ormanları	Kurak ormanlar	Dikenli çalılık	Çöller
Tropik	Yağmur ormanları	Sisli ormanlar	Muson ormanları, savanlar	Savanlar

BİTKİ DÜNYASI, bitkilerden sayılan bütün canlıların hepsine birden verilen ad (bk. BOTANİK, BİTKİ COĞRAFYASI). B. D. ile hayvanlar âlemi arasındaki sınır, kesin değildir.

Altıncı Cildin Sonu

ALTINCI CİLTTE DÜZELTİLMESİ GEREKEN BAŞLICA YANLIŞLAR

Sayfa	Sütun	Satır	Yanlış	Doğru
2	2	29	**BEDEVİ** (Bidevi) Çardak	**BEDEVİ** (Bidevi) **ÇARDAK**
4	2	19	Rolan	Roland
10	1 (aşağıdan)	1	Prosznitz (Moravya)	Prosznitz (şimdi Moravyada Prostějov)
10	2	30	*geshwächter*	*geschwächter*
12	1	57	Schuppenzigh	Schuppanzigh
15	1	6	Alexandr	Alexander
15	2	42	Begalar	Begarlar
17	2	10	*savais*	*savait*
23	2	16	*Seb'ai Seyyar*	*Seb'a-i Seyyare*
27	1 (aşağıdan)	8-7	Anayurttaki lehçeler hakkında	Pápa bölgesi lehçesi
27	1 (»)	6	*ostják*	*osztják*
27	1 (»)	4	*nyelvtán*	*nyelvtan*
30	1 (»)	3	*leevend*	*Leevend*
30	2	13	heyeti	hayatı
34	1	28	Pers	Press
41	1	42 - 46	Velbudj	Velbužd (Velbujd)
42	1	15	BELCEĞİL KÖRFEZİ	BELCEĞİZ KÖRFEZİ
55	2	20	Poiver	Power
77	2	11	Dora	Dara
77	Başlık	—	BALİSARİOS	BELİSARİOS
87	1	12	*predika*	*predica*
88	1 (aşağıdan)	4	Bellinçinia	Bellincinia
88	1	8	Socis	Paris
88	2	5	Compostitae	Compositae
89	1	40	*le' gale, fudiciaire*	*légale, judiciaire*
93	1	3	*das*	*des*
93	1 (aşağıdan)	14	Buchenwal	Buchenwald
102	2	32	tizleştiren	pesleştiren
102	2	34	tizleştirir	pesleştirir
108	2	36	Ödenburg	Sopron
112	2	22	*Erziehungsund*	*Erziehungs- und*
113	1	42	Orpheos	Orpheus
115	1	22	*Griechischer*	*Griechisches*
115	1	33	(Alman	(Almanyada Alman
128	2	3	Valence	Valencia
130	1	37	1891	1821
136	1	41 - 42	de France'a	Île de France (şimdi Maurice adası) a
136	1 (aşağıdan)	6	*Beyovszky*	*Benyovszky*
159	2	26	Samargdus	Smaragdus
159	2	35	Euergestes	Euergetes
160	2	24	Sulu	Lulu
169	2	34	Philosofumena	Philosophumena
175	2 (aşağıdan)	3	*bērullos*	*bēryllo*
184	1	5	*défut*	*défunt*
201	2	28	1948	1938
201	1	49	1690	1687
206	2	29	*über Frömmigkeit*	*über die Frömmigkeit*
206	2	39	(doğ. 1874)	(1874 - 1937)
206	2	48	*Slavischer*	*Slavische*
206	2	49	*Glossaren*	*Glossar*
210	1	30	*oceedit*	*accedit*
220	1 (aşağıdan)	19	Orpheos	Orpheus
221	1	2	*Poezia*	*Poesia*
224	1 (aşağıdan)	19	**Béla [Albert von]**	**Albert**
224	1 (»)	16	Stefan Tisza	Tisza István
224	1 (»)	10	*szobraszata*	*szobrászata*
252	1 (»)	13	**BATH - ABARA**	**BETH - ABARA**
291	2 (»)	19	1819	1832
292	2	3	1827-28	1832
354	1 (aşağıdan)	1	Winterthur'da	Bendlikon'da
366	1 (»)	8	1940	1490
419	1	10	Şekli	Şekl